

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
*Andover-Harvard
Theological Library*

Migne, Jacques 1801

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT.

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET
TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATE-
RIÆ SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO
AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM Sicut ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS,
STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE,
LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆ-
SERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO,
QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM
OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM
SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO
GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM
NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTAN-
TERRIMIS, PRETIÆ EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM
IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE
PERTINENTIBUS COADUNATORUM.

SERIES LATINA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINE
A TERTULLIANO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ LATINÆ TOMUS LXXVIII.

SANCTUS GREGORIUS MAGNUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 208.

BR
60
.M4
t.78

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 12, via dicta Bas-d'Asnières. 219.11.04.

LIBRARY
100102 YTBV

SÆCULA VI-VII. ANNI 595-604.

SANCTI
GREGORII PAPÆ I,
COGNOMENTO MAGNI,
OPERA OMNIA,

AD MANUSCRIPTOS CODICES ROMANOS, GALlicos, ANGLICOS EMENDATA,
AUCTA ET NOTIS ILLUSTRATA,

STUDIO ET LABORE MONACHORUM ORDINIS SANCTI BENEDICTI, E CONGREGATIONE SANCTI MAURI :

EDITIO MEMORATISSIMA QUÆ PARISIIS PRODIT ANNO DOMINI MDCCV, NUNC AUTEM ACCURATIO
ET AUCTIOR REVIVISCIT,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri Universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS QUARTUS

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES

IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 200.

1895

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LXXVIII CONTINENTUR

SANCTUS GREGORIUS MAGNUS.

<i>Editoris Patrologiæ Monitum.</i>	col. 9
<i>Præfatio in librum Sacramentorum.</i>	9
<i>D. Hugonis Menardi Epistola dedicatrix ad Em. S. R. E. Cardinalem Armand Joannem, ducem DE RICHELIEU, Parem Franciæ.</i>	13
<i>Ejusdem Præfatio ad librum Sacramentorum.</i>	15
LIBER SACRAMENTORUM.	25
APPENDIX ad eundem Librum.	239
NOTE et OBSERVATIONES in librum Sacramentorum, auctore D. Hugone MENARDO, monacho Benedictino.	263
SCHOLIA in eundem Librum Sacramentorum a F. Angelo Rocca, Camerte, Sacrarum apostolici Præfecto, conscripta.	583
<i>Monitum in S. Gregorii Benedictionale.</i>	601
BENEDICTIONES quæ in libro Sacramentorum desiderantur.	601
BENEDICTIONUM EPISCOPALIU Supplementum aliud.	605
BENEDICTIONALE S. Gregorio Magno vindicatum.	627
<i>Ad Antiphonarium S. Gregorii Præfatio.</i>	637
LIBER ANTIPHONARIUS, per circulum anni ordinatus.	641
<i>Observationes præviæ ad collectionem Responsoriorum, Antiphonarum, Versuum, etc.</i>	723
LIBER RESPONSALIS, sive ANTIPHONARIUS.	725
HYMNI a B. Gregorio Papa conscripti.	849
<i>Appendix ad S. Gregorii Opera liturgica.</i>	
Commentarius prævius in Ordinem Romanum.	851
Ordines Romani sexdecim.	937
Romanorum Pontificum antiqui Catalogi duo.	1405
Index Rerum.	1407

EDITORIS PATROLOGIÆ MONITUM.

In admonitione brevi, tomo primo hujus editionis operum S. Gregorii magni (Patrologiæ LXXV) præposita, præfati sumus nonnulla jam excellentissimæ recensionis Benedictinæ a nobis addenda fore. In hoc tomo habentur illa adlilitia, nempe : primo, Benedictionale quoddam beato Pontifici a Kollario in suis Vindobonensibus Analectis vindicatum; secundo, plures (quindecim scilicet) Ordines Romanos quos congregavit et elucidationibus illustravit in suo Museo Italico doctissimus Mabillonius.

Benedictini voluminis prima medieta comprehendebat librum Sacramentorum cum aliis documentis ad liturgiam spectantibus : secunda vero, Commentaria in varios Veteris Testamenti libros. Priorum servamus locum, minime vero posteriorum, qui opportunissime, ut censemus, cedent vicem rebus addendis. Istæ enim sic constituent, cum libro Sacramentorum et documentis hunc sequentibus, amplissimam et pretiosissimam collectionem monumentorum quibus servatur traditio sacrorum rituum pristinae Ecclesiæ; Commentaria vero ipsa aptius locubuntur ante Paterii Compilationem, Scripturas quoque elucidantem, in tomo sequenti, vice Triplicis S. Gregorii Vitæ, quam, lectori consulentes, omnibus operibus sancti Patris præposuimus.

Claudent volumen Pontificum Romanorum catalogi duo, quorum unus ex Corbeiensi manuscripto sexti sæculi primum editus fuit ab illustrissimo Mabillonio, alter ab Emm. Schelstrato, ex Vaticano codice beati Pontificis cœvo.

PRÆFATIO IN LIBRUM SACRAMENTORUM.

I. Sacramentorum librum cæteris sancti Gregorii Magni operibus ascensemus, non quod primus ipsius fuerit parens (superioribus enim Romanis pontificibus, maximeque Galasio I, debetur), sed quod summa cura meliorem in formam ipsum sanctus Doctor redegerit, ut docet Joannes Diaconus, lib. II, cap. 17. Joanni consentiunt Walafridus Strabo, de Officiis divinis, seu de Rebus Eccl., cap. 22, et alii qui de hoc argumento scripserunt plurimi, ut legere est in omnibus quæ libro Sacramentorum jam sæpius edito præfixæ sunt prælationibus: neque enim placet jam dicta iterare. Gelasianum Codicem primigenium Romæ publicavit primus, in rebus liturgicis versatissimus, Josephus Maria Thomasius, clericus regularis; Gelasiani vero Codicis a Gregoriano discrimen totum est in Orationum quas collectas vocamus varietate ac numero, uti observat noster Mabillonius, de Liturgia Gallicana, lib. I, cap. 2, num. 5.

II. Porro cum ad librum Sacramentorum a sancto Gregorio collectum, correctum, ordinatum, auctum, novis typis edendum nos accingeremus, quem potissimum tot ex Codicibus aut editis aut manu exaratis, qui penes nos sunt plurimi, publicandum eligeremus, diu sollicitè quæsitum a nobis et maturo consilio deliberatum.

1º Se offerrebat is quem Angelus Rocca ex vetustissimo bibliothecæ Vaticanæ exemplari, ut in præfatione testatur, excudendum curavit, quique in collectione operum sancti Gregorii multoties est recusus. At de laudati Codicis antiquitate dubios nos fecit, quod observavit Hugo Menardus in præfatione sua, nostræ mox subjicienda. Ad Codicis etiam integritatem non pauca desiderari, omissasque fuisse præsertim Benedictiones, constat ex his quæ in festo sancti Pauli apostoli leguntur: *Præfatio et Benedictio quæ superius*; quod nimirum argumento est olim Benedictiones in libro Sacramentorum exstitisse, cum tamen in toto volumine ne unam quidem nunc legere liceat.

2º Jacobi Pamelii Editionem, tomo II Liturgicon Ecclesiæ Latinæ, plurimi factam a veris eruditis, intellexeramus tanquam iontibus propiorem, si addita parenthesis vel uncinis inclusa omittantur: eam sic expurgatam aiunt convenire cum duobus vetustissimis Codicibus olim bibliothecæ Regiæ Sueciæ scriptis sub Carolo Magno, vel Ludovico Pio ejus filio. Cohæta est hæc Pamelii Editio cum uno ex laudatis Codicibus, qui nunc in bibliotheca Vaticana numero 1275 asservatur; qua ex recensione nobis compertum est eum a Pamelii edito, etiam sepositis omnibus quæ intra parentheses includuntur, sæpe discrepare, non in verbis tantum, sed etiam in Collectis aliisque Orationibus; imo in officiis integris.

3º Sancti Eligii Codicem a nostro Hugone Menardo evulgatum, ac notis observationibusque illustratum, maxima apud eruditos auctoritate valere minime nos fugiebat. Et sane perpensis omnibus æquiori lance, nullum ipsi vel ob antiquitatem, vel ob integritatem, præferendum duximus, lecta quam Editioni suæ vir doctissimus prælixit præfatione. Ut autem hunc præ cæteris Codicem, ederemus, id nos potissimum movit, quod nulli alteri aptari potuissent Menardianæ observationes et notæ, quas melioribus formis recudere, rei tum sacræ tum litterariæ non parum intererat. Ex tam copiose videlicet exquisitarum annotationum suppellectilis accessione, plurimum aut utilitatis aut voluptatis studiosum lectorem percepturum haud dubitamus. Ut autem facilius et expeditius inveniri possint (quandoquidem illas columnis pro more nostro subjicere integrum non erat, propter nimiam plurimarum prolixitatem), eas seorsim excusas numeris distinguendas consumimus; et in libro Sacramentorum singula, quæ iis notis illustrantur et ornantur, totidem numeris in margine scriptis indicavimus (1)

III. Quoniam vero post Hugonem Menardum multi de rebus liturgicis egregie scripserunt, in his eminentissimus cardinalis Joannes Bona, Josephus Maria Thomasius jam laudatus, Joannes Fronto sanctæ Genovesæ Parisiensis canonicus regularis, ex nostris Joannes Mabillonius, qui liturgiam veterem Gallicanam pene e tenebris eruit, et Edmondus Martene, qui de Ecclesiæ ritibus tria edidit volumina, in quibus quidquid præsertim ad sacramentorum administrationem pertinet diligenter fuseque pertractat, quæcunque ex

(1) In hac nostra editione numeri habentur inter parentheses textui insertas. EOR.

eorum lucubrationibus colligere licuit a Menardo prætermissa, unde argumento proposito nonnihil lucis affulgere posset, ea in notulis ad columnarum calcem attextis observare curavimus.

IV. Consulimus etiam plurimos Codices manu tantum exaratos, de quibus perpauca hic attingemus et breviter delibabimus.

Codicis Reginae Succiae ante annos octingentos descripti variantes lectiones omnes, collatione facta cum Pamela Editio collegimus, unde utriusque discrimen in multis advertimus. Certe ipso in limine Codex ordinationes episcoporum, presbyterorum et diaconorum exhibet ante Natalis Christi vigiliam; quæ omnia desunt apud Pamela, ut de cæteris taceamus. Exaratum fuisse pro Ecclesia, ubi celebris erat sancti Chlodoaldi memoria, et quidem in agro Parisiensi, inde conjicimus quod in oratione, *Libera nos, quæsumus, quæ post Pater noster dicitur, recitatis nominibus sanctorum Apostolorum Petri et Pauli atque Andreae, addatur: nec non et beato Dionysio martyre tuo atque pontifice, cum sociis suis Rustico et Eleuthero et beato Chlodoaldo*; hinc vix dubitamus omnem hunc Codicem pertinuisse ad ecclesiam Novigenti, vulgo *Saint-Cloud*, prope Parisios.

Cum hoc regio Codice de antiquitate certare potest Calensis, seu Codex parthenonis beatæ Mariæ de Calis: hic ad nostram Editionem proprius accedit, at contractior est, et pauciora continet festa.

Superiores omnes ætate vincere videntur duo Theodericenses, seu monasterii sancti Theoderici non procul a Rhemis. Prior notatus 62, ob figuras quibus ornatur spectabilis, scriptus creditur Octavo sæculo desinente, vel ineunte nono, quod in eo fiat mentio erutorum Leoni papæ III oculorum, tanquam facinoris non diu antea perpetrati. Sic enim legitur: *Benedictio ad signum faciendum, etc. Missa de inventione sancti Stephani, quando Romani propter involuntam tulerunt oculos domino Leoni papæ*. Sedit hic ab anno 190 ad 816. Vini autem passus ab æmulis creditur anno 799. Hoc in Codice præmittuntur ordinationes lectoris, etc., subdiaconi, diaconi, presbyteri, episcopi. Sequuntur benedictione longe plures quam in vulgato Benedictionali, et in Editione Menardi. Post Orationem specialem exomologiam seu confessionem, et plurimas alias, subiicitur Missa de *Transfiguratione*. Succedunt *Præfatio, Communicantes, etc.* Postea legitur, *nono Kal. Januarii in vigilia de Natali Domini, etc.* Eodem in Codice ad marginem designantur quæ singulis in Missis cani debeant, ut in Antiphonario præscribitur: exempli gratia, prima Natalis Domini Missa assignatur *Antiph.* Dominus dixit ad me, *Psalm.* Quare fremuerunt, *Resp.* tecum principium, *Vers.* Dixit Dominus, *Allel.* Dominus dixit ad me, *Offert.* Lætentur cæli, *Vers.* Cantate Domino, *Communio* in spendoribus.

Alter Codex Theodericensis, notatus 63, ejusdem fere videtur ætatis. Scriptus procul dubio fuit ad usum monasterii beatæ Mariæ Suessionensis; nam ibi legitur: *Memento, Domine... famularumque tuarum omnis congregationis beatæ Dei Genitricis Mariæ, sanctorumque confessorum Medardi et Eligii*. Tres in partes dividitur, quarum ultima Præfationes continet. In utroque Theod. plurimæ sunt Missæ, ut nunc dici solent, votivæ, quæ in Editis non exstant, ut de *Humilitate, de Misericordia, de Fide, Spe et Charitate*. Sex habentur Missæ pro Abbate vel Congregatione. In Ordine ad benedicendum abbatem, nihil de mitra, baculo pastorali, annulo; nihil denique legitur de pompa quæ hanc nodie benedictionem comitatur. Continuo sequitur Missa pro puero die oblationis suæ, scilicet juxta regulam sancti Benedicti, cætera omitta ut proxiora. Ex his duobus Codicibus antiquitate spectatissimis inquit non semper pro recentioribus habendos inujusmodi sacros libros, qui ampliores sunt. Hos codices describi jussit illustrissimus Ecclesiæ princeps Carolus Mauricius le Tellier, Rhemorum archiepiscopus et dux, atque ad transmittendos curavit, cui multa alia debemus.

Laudatis Codicibus ætate quidem inferior est Gemeticensis quo usus sumus, et elegantia et integritate nulli cedit. In ignoto Angliæ monasterio Benedictini ritus in honorem sanctæ Dei Genitricis, et sanctorum apostolorum Petri et Pauli constructo exaratus est anno millesimo, aut liquet ex festorum mobilium tabula; monasterio vero Gemeticensi dono datus a Roberto præfati cœnobii Anglicani prius abbate, tunc Londinensi episcopo, anno 1045, deinde Cantuariensi archiepiscopo, qui sede sua pulsus, cum Roma, quo religionis causa perrexerat, reverteretur, Gemetici obiit die 26 Maii an. circiter 1052. Hoc in Codice plurima desunt quæ in Vulgatis legimus. Sane libri hujus Anglicani magna præ cæteris habenda ratio videtur, quia Ecclesia Anglicana ab ipso sancto Gregorio liturgiam statim sacrosque ritus accepit, cum tardius Ordo Romanus in omni Ecclesia Gallicana obtinuerit, hoc est Pipini et Caroli Magni temporibus.

Neque tamen omnes illius Codicis aut aliorum differentias exhibere integrum fuit; alioquin in immensum opus hoc crevisset. Nam librum Sacramentorum suos in usus ita concinnarunt Occidentales Ecclesiæ, additis et detractis nonnullis, ut vix duo Codices antiqui prorsus similes reperiantur. Plura de hoc argumento suppediavit noster Edmundus Martene, qui libro de antiquis Ecclesiæ Ritibus, tom. I, de administratione sacramenti Ecclesiæ, et incruenti sacrificii celebratione plurimos diversarum Ecclesiarum Ordines, seu Rituales libros exhibet.

V. Quo loco veteres librum Sacramentorum habuerint, patet ex eburneis, argenteis, imo etiam aureis tabulis quibus in nonnullis Ecclesiis vestiebatur. Flodoardus, lib. III Hist. Eccl. Ruem., cap. 9, scribit: *Librum quoque Sacramentorum sub eburneis tabulis auro præsignitis.... contulit*. Eum quasi memoriter addiscere tenebantur olim presbyteri, ut colligere licet ex Burchardo, lib. XIX, cap. 8. *Nunc ergo, o fratres, qui voluerit sacerdotis nomen habere, in primis propter Deum cogitet ut discat ea præ necessaria sunt.... id est Psalterium, Lectionarium cum Eucangetis, Sacramentorum librum, etc.* Nec immerito sane, cum hoc ex libro tota fere Christianæ regionis ratio repetatur. Hinc qui pro fide contra hæreticos olim decertarunt, ex solemnibus precibus eo in Codice contentis argumenta deprompsere, puta in controversiis de Incarnatione contra Elipandum, de cultu ac usu imaginum, ac Christi corpore in Eucharistia. Vide Menardi notas 254; et 257. Hæc Postcommunio: *Perficiant in nobis, quæsumus, Domine, tua sacramenta quod continent etc.*, ut in Sabbato quatuor temporum Septembris, laudatur a Gratiano, Consecrat., dist. c. 34, et a Lanfranco, Guitmundo, et aliis realis præsentiae aut impugnatoribus, aut defensoribus, Unde vero præsertim Augustinus contra Pelagianos diviniæ gratiæ necessitatem tuetur, nisi ex Orationibus quibus ejusdem auxilium Ecclesia semper nobis adesse postulat?

Ut autem merito jure ordinem ritumque Romanum quem hic liber Sacramentorum exponit ubique tandem obtinuisse demonstratur, satis est illum conferre cum Missalibus Gotarico, Franco, et veteri Gallicano quæ edidit Mabillonius, lib. III de Liturgia Gallicana, et cum Sacramentario Gallicano ejusdem Mabillonii opera edito Musci Italici tom. primo, II parte. In his enim sententiæ obscuræ et abjectæ, sermo barbarus, verba corruptissima, Deus bone! quam longe absunt a gravitate et majestate libri Sacramentorum Gregorio ascripti. Et hæc de ipso sufficiant; nunc vero de notis et observationibus in ipsum a Menardo lucubratis, hicque iterum editis breviter lector præmonendus.

VI. In iis laudat sæpe vir eruditus quasdam sancti Ignatii martyris epistolas, quæ nunc pro spuris

habentur, qua in re communem suo ævo doctorum pene omnium sententiam secutus est; idem dicendum de supposititiis Romanorum pontificum epistolis decretalibus, ex quibus frequenter adducit testimonia vir multarum litterarum. Hæc autem mutare et corrigere non presumpsimus; ubi vero manifesto errore præli potius quam scriptoris quædam laudata invenimus secus ac debuissent, ea emendare non dubitavimus. Sic pag. 104 legitur: *Ecce merxisti; venisti ad sacerdotem; tibi dixit? Deus, etc.*; quod sic restituimus: *Ergo merxisti..... quid tibi dixit? Deus.* pag. 105 prioris Editi habes, *de sancto Gelsino martyre*, legendum *Gelsino*, uti nunc exstat in hac Editione. Pagina 115, apud Menardum sic profertur ille locus Deuteronomii vi, 4: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus est.* Nunc autem, col. 363: *Audi, Israel, Dominus Deus unus est.* Teodulphi Aurelianensis episcopi libellus de Ordine baptismi in notis Menardi excusus, pag. 113 et seq., multis mendis scatet. Multo emendatior prodiit cura Jacobi Sirmondi, ex cujus recensione plurima errata correximus. Corrupta vero loca in quæ suas Menardus conjecturas proposuit, aut notas attulit, relinquere intacta coacti sumus, ut Menardianam Editionem majori fide exprimeremus. Indulgendum autem viro docto qui in Codice corruptum incidit; non raro tamen ex conjectura Menardus quæ corrupta sunt sanavit, et genuinam lectionem, quam postea Sirmondus amplexus est, restituit.

Menardianis notis eas adjecimus quas Angelus Rocca, Camers apostolici sacrarii præfectus, in librum Sacramentorum Edit. Vatic. scripsit. His succedunt Benedictiones episcopales quæ in Codice sancti Eligii desiderantur. Sequitur Gregorianus Antiphonarius, quæ in Missis canenda sunt exhibens. Tandem librum Responsalem seu Officiale, in quo cursus ecclesiasticus, tam pro nocturnis quam pro diurnis horis in ordine digestus continetur, ex veteri Codice Compendiensi descriptum, subjunximus. Ita omnia fere quæ ad rem sacram pertinent hic collecta reperiuntur, excepto dumtaxat Lectionario; quem addere non ausi sumus, tum quia cum sancto Gregorio nemo tribuit, sed potius Hieronymo et Damaso papæ; tum quia jam non semel excusus est, nimirum a Jacobo Pamelio, tom. II Liturgicon, et longe emendatior a viro clarissimo Stephano Baluzio. Cæterum hoc in Lectionario tantum indicantur lectiones, tum ex Apostolo (paucis tamen aliunde ex Veteri Testamento adductis) tum ex Evangelio; quæ fere omnes adhuc eadem in Missa recitantur. Quod vero spectat ad evangelicas, eas maxima ex parte suppeditant homilia in Evangelia, tomo primo.

VII. Quamvis ad Menardi laudem notæ et observationes ab illo scriptæ in librum Sacramentorum satis esse videantur, de illo tamen ac de aliis ejusdem lucubracionibus paucis jam est dicendum.

Nicolaus Hugo Menardus Parisiis, anno 1585, honesto loco natus, a puerili ætate pietati simul ac litteris operam dedit. Memoria erat acri atque adeo tenaci, ut quæ semel legerat, nunquam oblivioni daret. Sicque Latine, Græcè, ac Hebraice brevi facilitate negotio doctus, ad sacrarum litterarum studium, totum se conferre constituit. Nec minus serio de vita sancte ac pie instituenda cogitans, cum adhuc adolescens regulæ sancti Benedicti sese (1) obstrinxisset in regali sancti Dionysii cœnobio, ut quæ Deo pollicitus fuerat facilius præstaret, annos jam natus 29, strictiori se observantiæ addixit in monasterio et congregatione sancti Vitoni apud Virodunum die quinta Augusti anno 1614. Inde Parisios missus, in collegio Cluniacensi rhetoricam multis annis docuit. Postea in monasterio sancti Germani a Pratis reliquam vitæ egit, sacris studiis observantiæque regulari liberrimo in otio totuscumbens. Temporis jacturam præ cæteris deflebat. Hinc recessus et solitudinis amantissimus paucis amicis contentus eratisque selectis, quos inter principem locum obtinuit Jacobus Sirmondus e societate Jesu theologus, quo non alius fuit aut in litteras, aut in litteratos propensior. Talium censorum judicio et criterio quidquid elucubraret, permittere solitus erat vir summæ in primis modestiæ.

Prior ejus fetus fuit *Martyrologium, Benedictinum* notis illustratum, de quo opere retractando et secundis curis euendo sollicitus erat, quando eum oppressit mors.

Concordiam Regularum auctore sancto Benedicto Anianæ abbate, ex Codice Floriacensi eruit, et notis observationibusque auctam publicavit Parisiis anno 1638.

Quatuor post annis *librum Sacramentorum* sancti Gregorii in lucem emisit, cum notis seorsim et animadversionibus amplissimis.

Anno sequenti, suam *de unico Dionysio Areopag. Athenarum et Parisior. episcopo diatribam* tacito suo nomine vulgavit *adversus Joannis Launoy discussionem Miletianæ responsionis.*

Anno 1643, prodiit in publicum opus ejus posthumum, scilicet *epistola sancti Barnabæ ex antiqua versione*, cum doctissimis notis, inquit Guillelmus Cave in Scriptorum ecclesiasticorum Historia litteraria.

Anno vitæ quinquagesimo nono morte pene repentina, et quidem ex animi voto, correptus est die 20 januarii, anno 1614, cum ex alvi doloribus paucis horis decubuisset.

(1) Monachum induit die Dominica 3 Februarii ann. 1608, et professionem emisit die 10 Septembris ann. 1612.

D. HUGONIS MENARDI EPISTOLA DEDICATORIA

AD EMINENTISSIMUM S. R. E. CARDINALEM ARMANDUM JOANNEM, DUCEM DE RICHELIEU, ET PAREM FRANCIE.

Satis implevit orbem Gregorius, cardinalis eminentissime, ut nemo nesciat magnitudinem illius, qui cum immensi ponderis dignitatem sustineret, et negotiorum turba circumfusis, vic ab iis explicare se posse videretur, tamen singulari occurrens, expedire difficultat, infesta eluctari, salutaria constituere non desinebat. Atque inter alia elucet quam vobis Magnus assurrexerit in promovenda religionis disciplina, sacrarumque cultu atque usu, quæ nunquam aut ad majestatem augustius, aut ad sensum pietatis ingerendum convenientius, quam post illius singularem operam exsplenderunt. Quo mentem ac sollicitudinem certe nihilo remissius appellebat, quam si unum id elaborandum sibi fuisset otioso de cæteris. Utque diligentiam hanc et sollicitudinem testentur præclarissima illius scripta, tamen hic Sacramentorum liber præsertim luculentæ probatione demonstrat: qui cum nova quasi parturitione in publicum prodeat, meis utrunque lucubracionibus illustratus, in cuius nominis luce nasci oportuit, nisi tui, cardinalis eminentissime, aut cuius nisi tui favoris auspicio? Si auctorem Gregorium specto, non potuit qui usquequaque Magnus est nisi ad illius purpuram venire qui inter cæteros Ecclesiæ principes eminet, neque clarissimum lumen nostri ordinis debuit, nisi ad illum deferri, cuius ope rursus ad novum reparationis diem evigilat. Quod si ad operis dignitatem animum converto, et hoc nomine tibi potissimum debetur; nam si Gregorius quanti faceret rem sacram, hoc suæ singularis providentiæ ac pietatis fetu, hoc, inquam, Sacramentorum libro divina

travit, tu quanti rem eandem æstimares, et propriis olim ingenii, doctrinæ et zeli monumentis editis similiter probasti. Si partem suæ magnitudinis Gregorius invenit in cultu divino et cæremoniis Christianam religionem illustrantibus, quas dignitate extulit, concinnitate decoravit, sanctione firmavit, tu ex eodem divino cultu non minimam partem splendoris ad purpuram tuam adjunxisti, cum et hostes illius non uno modo repressisti, et hierarchas doctrina et pietate præstantissimos tuo consilio in administrationem rei Ecclesiasticæ promovisti, et in ipsis templorum operosissimis augustissimisque ædificiis memoriam tuam ad æternitatem commendasti. Denique si me ascetarum ultimum vel paulisper attendis, cum sin ejus congregationis alumnus quæ te suum instauratorem agnoscit, quæ sub auspiciis tuis nunquam non secundis nova quotidie incrementa suscipit, ac statum sub tua auctoritate hætenus tutum obtinuit, ex tua benevolentia florentem habet, ex tua felicitate propemodum beatum sperat. Cui laborem hunc qualicumque meum aeferam potiori jure quam tibi, cardinalis eminentissime, qui ad cæteras tuas laudes istud adjicis, ut quemadmodum Gregorio huic nostro nihil parvum, nihil indignum suis infulis videbatur, quod Christianæ pietati accederet, ita neque tua eminentia ea quæ vel minima censeri possunt, si de pietatis fonte proficiuntur, respuit. Quare et hoc munus inter innumera quæ ad purpuram tuam deferuntur benevolens accipere, tanquam symbolum magnitudinis tuæ ex auctore Magno, zeli tui ex materia sua, gratitudinis vero congregationis Benedictinæ ex commentatore suo, eminentiæ tuæ devotissimo Fr. HUGONE MENARD, Benedictino.

D. HUGONIS MENARDI PRÆFATIO.

AD LIBRUM SACRAMENTORUM.

Pignus æternæ salutis, et amoris sui perpetui, candide lector, corpus et sanguinem suum Christus jam jam moriturus suæ tradidit Ecclesiæ. Se totum quod erat dedit, ut cum toto sanguine totum in nos effunderet amorem. Nec satis duxit se in nostræ redemptionis pretium in ara crucis Patri suo omnipotenti offerre, nisi se quotidie ipse sacerdos et hostia per sacerdotum ministerium offerret, non quidem in uno terræ angulo, sed in universo terræ ambitu juxta Joelis prophetiam, cujus veritas et certitudo quotidiana patet experientia. Siquidem ex quo sacrificium istud institutum est, per universum orbem hæc hostia nunquam destitit immolari; et quamvis diverso ritu, res tamen ipsa ac veritas semper inconcussa permansit. Difficile est enim universum orbem in eodem ritu et cæremoniis conspirare, quamvis ipsa fides rituum diversitate labefactari non possit. Hæc tamen diversitas multis retro sæculis, multis in regionibus ac præsertim occiduis, quæ jam pridem Romanam celebrandæ Missæ ordinem amplexatæ sunt, videtur abrogata. Id olim fuerat in Hispania tentatum. Nam Profuturus Bracarensis pontifex rationem celebrandæ Missæ juxta Romanum ordinem a sede apostolica susceperat, et sub Lucretio ejus successore in concilio Bracarensi primo, quod anno Christi 564 juxta Garsiam, vel 563 juxta Baronium, habitum est, can. 22. decretum fuerat: *Ut eodem ordine Missæ celebrentur, Profuturus, quondam hujus metropolitanae Ecclesiæ episcopus, ab ipsa apostolicæ sedis auctoritate scriptum suscepit.* Nimirum per totam Galliciam, cujus provincie hoc erat concilium: cui tamen postea constitutioni per Missam Mozarabum derogatum est, quæ fuit in usu per totam Hispaniam usque ad tempora Gregorii VII pontificis maximi, qui eam abrogavit jussitque Hispanos ordinem sequi Missæ Romanæ; Gallia vero suum olim habuit Missæ celebrandæ ritum, donec illo Pipini regis diligentia antiquato, Missæ Romanæ suscepit ordinem, ut clarum est ex epistola Caroli Calvi imperatoris ad clerum Ravennatem: *Nam et usque ad tempora abavi nostri Pipini, Gallicanæ Ecclesiæ aliter quam Romana et Mediolanensis Ecclesia celebrabant.* Quod etiam postea cautum est lib. v Capitul. Caroli et Ludovici imp., cap. 219: *Ut unusquisque, presbyter Missam ordine Romano cum sandalibus celebret.* Confirmatque Carolus Calvus, epist. citata: *sed nos sequendam ducimus Romanam Ecclesiam in Missarum celebratione.* Et merito quidem, est enim Ecclesia Romana aliarum mater, quam omnes aliæ imitari debent eique subjici. Quamobrem cum Missæ Romanæ dignitatem attentius spectarem, in mentem subit eam pro virili parte illustrare, maxime vero occasione nacta optimi atque vetustissimi libri Sacramentorum sancti Gregorii pape, qui vulgo Missale sancti Eligii nuncupatur; insuper ad id impulsus amici cujusdam precibus, qui me obnixè rogavit ut hunc librum in lucem ederem, nec tantum thesaurum cum Christianæ religionis dispendio diutius latere sinerem. Hic igitur liber est bibliothecæ monasterii sancti Petri de Corbeia in extrema Picardia, quem vulgo ferunt fuisse olim sancti Eligii Noviomensis episcopi Missale. Nam in dorso ejusdem Codicis scriptum habetur in hunc modum: *Missale S. Eligii.* Sed illius fuisse pauca quædam quæ in eodem Codice reperiuntur, reclamare videntur, ut festa sancti Projecti, et sancti Leonis II, qui aliquot annis post obitum sancti Eligii floruerunt. Itaque arbitror librum quidem Sacramentorum sancti Gregorii papæ I olim sancto Eligio ab aliquo Romano pontifice fuisse transmissum, sed postea transcriptum, eique pauca quædam addita fuisse, et nomen sancti Eligii ob exemplar ex quo sumptum est retinuisse; aut certe dicendum est ideo librum hunc nuncupari sancti Eligii, quod olim ad monasterium sancti Eligii Noviomini situm pertinuerit, quod tamen, cum id penitus non constet, asserere non ausim. Quidquid sit, tamen certum est Codicem ms. esse vetustissimum. Illius characteres accedunt ad similitudinem alterius libri ms. Sacramentorum, quem olim scripsit quidam presbyter nomine Rodradus, qui vixit anno Domini 833, de quo infra; sed apparent vetustiores cum ipsa libri forma. Accedit ad commendandam illius vetustatem quod in eo pauciora festa sint quam in aliis Sacramentariis, et Ordiniibus mss. quæ sunt penes nos, et in excusis ex Codice Vaticano. Nam processu temporis festa et solemnitates accrevisse nemo est qui ignoret. Hæc eadem hujus Codicis vetustas colligi potest ex antiquis scriptoribus. In hoc Codice sancti Eligii sunt quinque Dominicæ Adventus, et quæ remotior est a Natali Christi dicitur quinta, et quæ hæc sequitur appellatur quarta, et sic deinceps. At Amalarius Fortunatus, lib. iii de Officiis Ecclesiasticis, cap. 40, testatur hanc esse Dominicarum Adventus rationem in antiquis Missalibus, ut in eis scriptum reperiatur: *Hebdomada quinta ante Natalem Domini.* In eodem Codice sancti Eligii scriptum est, *qui tecum vivit et regnat Deus,* atque hæc verborum series est antiquissimorum exemplarium, ut docet Micrologus, cap. 6, de observationibus ecclesiasticis: *Sciendum est autem in illa usitatissima conclusione, per Dominum nostrum, quod Romanus Ordo et antiquissima exemplaria exponunt, ubi dicitur, qui tecum vivit et regnat Deus, etc.*

Et sane quidam vir doctissimus qui nuper Vaticanam et illustriores Romæ bibliothecas perlustravit, mihi testatus est se nullum ibi librum Sacramentorum sancti Gregorii vidisse, qui de antiquitate cum hoc sancti Eligii Missali certare possit. Apparet etiam hunc librum fuisse ante Caroli Magni scriptum imperium, cum in

illo nulla sit imperatoris mentio, quam tamen videre est in aliis libris Sacramentorum mss. qui sunt penes nos, de quibus statim agendum erit.

Libri auctoritatem et dignitatem hæc verba commendant: *Ex authentico libro bibliothecæ cubiculi scriptus. Quæ etiam habentur in libro Sacramentorum ejusdem sancti Gregorii, qui sub Clemente VIII pontifice maximo ex bibliotheca Vaticana prælo subjectus est cura et studio R. et doctissimi P. Angeli a Rocca papæ sacristæ: nam significant hunc Codicem exscriptum fuisse ex libro qui servabatur olim in aliquo cubiculo, seu secretario basilicæ sanctorum apostolorum Petri et Pauli cum aliis sacris libris, quibus Romanus pontifex ad divina utebatur officia.*

Hunc igitur librum notis et observationibus illustravimus, ad quod præstandum hæc præcipua nobis fuerunt adminicula, et in primis optimi alii libri Sacramentorum mss. quorum primus est ex bibliotheca insignis monasterii sancti Regimii Rhemensis scriptus a quodam Lanberto sacerdote et solitario, jussu cujusdam Gaudelgaudi presbyteri, monachi, et decani, ut ipse Lanbertus in suo prologo docet, quem hic scripsissem, nisi crebra solæca; quibus scætet, obstitissent. Illi in nostris observationibus nomen Codicis Rhemensis attribuimus. In altera Codicis pagina e regione prologi apparatus effigies ipsius Gaudelgaudi induti casula ad normam antiquam efficta, medio capite raso, mento orbiculariter attonso ac veluti raso, sinistra librum clausum tenente, cum hac circa caput inscriptione GAUDELGAUDUS PRESBYTER. In adversa pagina stat (1) effigies sancti Gregorii papæ cum casula et tonsura ejusdem formæ ac ipsius Gaudelgaudi, et dalmatica manicis longis, et latis satis juxta antiquam formam, et pallio archiepiscopali alba sine crucibus, sinistra tenens librum: habetque hanc circa caput inscriptionem. ΚΚΚ ΓΡΕΓΩΡΙΟΣ ΠΑΠΑ, id est, *Sanctus Gregorius Papa*. In sequenti pagina stat effigies sancti Remigii Rhemorum episcopi, eadem tonsura, pallio et habitu cum sancto Gregorio tenens etiam librum manu sinistra, cum hac circa caput inscriptione ΚΚΚ ΡΕΜΙΓΙΟΣ ΕΡΚ. ΟΡΒ. ΡΕΜΡ., id est, *Sanctus Remigius Episcopus urbis Rhemorum*. In fine prologi dicit se hoc opus incepisse xi cal. April., indictione sexta, et colophonem imposuisse x cal. Aug., indictione octava, anno xxxi. REGNI DOMINI CAROLI GLORIOSI MI REGIS FRANCORUM. Sed cum ejusmodi indictiones non possint convenire Carolo Calvo, et Carolo Simplici, puto librum hunc scriptum fuisse tempore Caroli Magni. Nam indictio sexta, qua hic liber incæptus est, incidit in annum tricesimum primum regni Caroli Magni, qui regnum iniiit anno septingentesimo sexagesimo octavo, ut manifestum est ex Eginhardo, et ex ejusdem Caroli Vita apud Pithæum; ita ut scriptor hujus libri videatur usus hyperbato, ut annus tricesimus primus Caroli Magni referendus sit ad indictionem sextam qua liber inchoatus, non ad octavam qua perfectus est. In fine hujus Codicis duæ sunt imagines habitu sacerdotali depictæ sine inscriptione, quæ videntur esse hujus Lanberti scriptoris, et sequens pagella litteris Græcis exarata est, non Græcum tamen, sed Latinum discursum complectens inconditum valde, et solæcis confertum. In ipsa narratione proficitur se esse scriptorem et pictorem hujus Codicis, incepisse anno 29, et absolvisse 31 regni Caroli Francorum regis iisdem calendis ut supra, indictionibus suppressis; postea agit de scribendi difficultate, tandem poscit lectoris preces. Ibi semper ponit litteram O pro V, ut supra in effigie sancti Remigii dixit, ΟΑΒΙ, pro ΗΑΒΙ. Tandem in adversa pagina, quæ est ultima libri, hæc verba reperire est: *Liber S. Remigii Remorum Pontificis a fratribus ejusdem loci fructus usque hodie. Hincmarus Abbas.*

Secundus Codex 2 ms. Rodradi presbyteri dicitur, qui fuit illius scriptor, bibliothecæ supra dicti monasterii sancti Petri de Corbeia. Floruit anno Christi 853, nam in sua præfatione dicit se fuisse ordinatum sacerdotem eodem anno ab Hilmerado episcopo. Hic autem Hilmeradus episcopus fuit Ambianensis, ut videre est in conciliis Turonensi iv. anno 849, Snessionensi ii anno 853, et Vermeriensi eodem anno celebratis, quibus interfuit. Quæ ut clariora sint, producemus duas ejusdem Codicis præfatiunculas, priorem prosa, alteram metro in hunc modum:

Ego Rodradus misericordia Dei indigens, victus Hilmeradi antistitis jussionibus, vinculusque episcopalis auctoritatis excommunicationibus IIII. nonus Martis Sacerdotalis ministerii trepidus suscepi officium, anno Incarnationis Dominicæ DCCCLIII. indictione I. Enacta VII. concurrente VII. termino Paschali. IIII. Kal. Apr. Quicumque hanc ordinationis meæ adnotatiunculam legeris, et per hunc codicem Domini Corporis consecrationem recitaveris tuis queso precibus adjutus, dicatum Christo exhibere Sacerdotium, et supernæ visionis consequi brevium merear.

Alteræ præfatiuncula, quæ metrica est, ita se habet:

Hunc ego Rodradus Sanctorum indignus alumnus
Composui librum Christi sub honore dicandum,
Officiis sacris agni dum victima digni
Religione pia sacram mactatur ad aram.
Qui licet indignus meritorum dote honorum
Destituar, noxæ nimio sub pondere vilis,
Salltem hujus studii d met pietate placere

Altithrono Regi, ferimus quo iudice cuncti
Pro merito nostro mercedis præmia dignæ.
Te quoque suppliciter, Christi benedictæ Sacerdos,
Codicis istius frueris qui forsitan usu,
Inter sacrorum solemniam sis memor ipse
Poseo mei, precibusque Deum mihi conciliato,
Obsequio ejus cælestia munera libas.

Hic liber potissimum in duas partes dividitur. In prima continentur ea quæ ipse Rodradus existimat tantum fuisse a sancto Gregorio collecta, exceptis nonnullis quæ dicit se ad distinctionem virgulis jugulasse, in altera comprehendit ea quæ, a sancto Gregorio, prætermissa, ab ipse Rodradus se ex iis quæ a probatissimis et eruditissimis magna diligentia exarata sunt viris collegisse, adjectis præfationibus et Benedictionibus episcoporum; necnon et illud quod in præfato opere beati Gregorii ad gradus inferiores in Ecclesia constituendos non habetur, ita enim ipse loquitur in sua præfatione post primam libri sui partem: *Hæc usque præcedens Sacramentorum libellus a beato Gregorio constat esse editus, exceptis his quæ in eodem in quadragesima virgulis ante positæ lectoris invenerit jugulata, solertia. Nam sicut quorundam relatu didicimus, dominus apostolicus in eisdem diebus a stationibus penitus vacat, eo quod cæteris septimana feriis stationibus curando fatigatur; eisdem requiescit diebus, ob id scilicet, ut tumultuatione populari carens, et eleemosynas pauperibus distribuere, et negotia exteriora liberius valeat disponere. Missam vero præstitutam in natale ejusdem beati Gregorii virgulis ante positis jugulata a successoribus ejus causa amoris, imo venerationis suæ eidem operi non dubium est esse interpositam, etc.* ut apud Pamelium, qui eandem præfationem refert nomine Grimoldi abbatis, etiam post priorem illam partem quam Rodradus dicit esse sancti Gregorii. Hanc præfationem excipit series capitulorum secundæ partis, quæ apud Pamelium eadem prorsus est, ita ut hic liber ita distributus duos sibi vindicet auctores, Rodradum sacerdotem, et Grimoldum abbatem. Nec tamen controversia magna est. Nam

(1) Has effigies habes col. 559. et 560. Gaudelgaudi vero effigiem exhibet Mabill. in *Annal. Benedict.* tom. II, pag. 153.

(2) Specimen scripturæ hujus codicis, vide lib. de R^g diplom, p. 363, tom. I.

quamvis sit eadem utriusque libri methodus, et unus ab altero præfationem emendicarit, non minimum tamen intercedit inter utrumque discrimen. Primo, ut missas faciam Orationes seu Collectas in quibus aliquando Rodradi, et Grimoldi libri inter se dissident, in prima parte Rodradi Codicis exarata reperies quæ spectant ad superiores ordines constituendos, exceptis quibusdam rubricis, quorum nulla est mentio in toto Codice Grimoldi. Secundo in secunda parte Rodradi habentur ea omnia quæ spectant ad inferiores ordines confrendos cum eorum rubricis; sed nihil horum simile reperire est in Codice Grimoldi, etsi in ejus præfatione hæc verba legere sit: *Necnon et illud quod in præfato Codice beati Gregorii ad gradus inferiores in Ecclesia constituendos non habetur*. Tertio in Codice Rodradi, in Sabbato sancto describuntur ritus qui baptismum præcedunt, sed contractius quam in Codice Grimoldi, cæteris in secundam partem rejectis, quibusdam tamen sub finem prætermisissis. Quarto sub finem primæ partis Codicis Rodradi continetur baptismus infirmorum, et nonnulla alia quæ in Codice Grimoldi abbas desiderantur. Quinto Benedictiones episcopales in secunda parte Rodradi sunt fere in omnibus festis sanctorum; in Dominicis vero habentur duntaxat usque ad diem Pentecostes inclusive; at in Codice Grimoldi, in Dominicis exstant benedictiones episcopales usque ad Dominicam undecimam post Pentecosten inclusive; in solemnitatibus vero sanctorum pauciores, videlicet de sancta Cruce, in natali sancti Joannis Baptistæ, in natali apostolorum Petri et Pauli, in natiuitate sanctæ Mariæ, in martyrio sancti Joannis Baptistæ, et in commemoratione omnium Sanctorum. Sexto, in secunda parte Rodradi habentur præfationes quæ absunt a Codice Grimoldi, etsi in sua præfatione illarum mentionem faciat, Pamelius tamen, qui primus hunc Grimoldi librum in lucem edidit, multas subiunxit præfationes ex libro Sacramentorum Alcuini. Tandem in Codice Rodradi secundæ parti subiunguntur appendicis instar multæ Missæ cum apologiis et ratione conferendi extremam unctionem, quæ neutiqum exstant in Codice Grimoldi. Ex his omnibus facile colligitur Rodradi librum alium esse a Grimoldi Codice, et hos auctores seorsim scripsisse, et collegisse suum Sacramentorum librum. Quis autem fuerit hic Grimoldus abbas non satis constat. In Vita sancti Notkeri Balbuli apud Henricum Canisium, tom. VI antiquæ lectionis, mentio fit Grimaldi eujusdam, qui fuit abbas canonicus celeberrimi cornobii sancti Galli, et archiepiscopus Ludovici Pii imperatoris, sed an hic idem sit cum Grimoldo quærendum est. Verum, ut ad eundem Rodradi librum nostra revertatur oratio, si fidem habemus Micrologo, similem librum contexitus videtur Magister Albinus, qui vulgo Alcuinus dicitur. Sic enim ait cap. 6. de Ecclesiasticis Observationibus: *Fecit tamen idem Albinus in sancta Ecclesia non contemnendum opus. Nam Gregorianas Orationes in libris Sacramentorum collegisse asseritur paucis aliis adjectis, quas tamen sub obelo notandas esse indicavit; deinde alias Orationes, sive Præfationes, etsi non Gregorianas, ecclesiasticæ tamen celebritati idoneas collegit, sicut prologus testatur, quem post Gregorianas Orationes in medio ejusdem libri collocavit*. Quæ sane verba indicant Albinum scripsisse librum Sacramentorum similem Rodradi et Grimoldi Codicibus. Nam utriusque Codicis supra notata præfatio est in medio operis inter primam et secundam partem. Nec potest esse error librarii, ut vult Pamelius, qui scripserit *Albinus pro Grimoldus*. Nam cum videamus Rodradi librum diversum esse a Codice Grimoldi, fieri potest ut suum etiam Albinus concinnarit. Sed miror cur hæc distinctio, seu divisio officiorum et Missarum his auctoribus in mentem venerit, ut una pars, paucis quibusdam exceptis, videatur esse sancti Gregorii papæ, altera vero minime. Siquidem in Vita sancti Gregorii a Joanne Diacono scripta, cum agit de Sacramentorum libro collecto a sancto Gregorio, dicitur simpliciter: *Sed et Gelasium Codicem de Missarum solemnibus multa subtrahens, paucis convertens, nonnulla superadjiens in unius libelli volumine coarctavit*. Idem profert Walfridus Strabo, lib. de Rebus ecclesiasticis, cap. 22. Neque est simile vero Gelasianum Codicem, et si in quibusdam correctione indigeret, fuisse adeo mutilum, ut Missas quæ per totius anni curriculum dicendæ erant non complecteretur. Quod et si concederetur, non credibile est sanctum Gregorium, qui Gelasianum librum recensuit, nonnullis detractis, quibusdam vero aliis adjectis, librum Missarum quæ per totius anni circulum dicuntur, adeo mutilum reliquisse, ut major pars Dominicarum, seu Missarum quæ in Dominicis dici debeant, in eo desideretur. Nam juxta doctrinam supra citatorum scriptorum in hoc Gregorii Codice Missæ dominicales, quæ interjectæ sunt a natiuitate Domini usque ad Adventum, exceptis Septuagesimæ, Sexagesimæ, et Quinquagesimæ, Paschæ et illius octavæ, et Pentecostes, non sunt sancti Gregorii, quod dicere absurdum est. Nam incredibile est in illis Dominicis tempore Gelasii et sancti Gregorii nullas Missas celebrari solitas; quod si celebrarentur, detur ratio quare non essent in Codicibus Gelasii et sancti Gregorii descriptæ. Nostram opinionem confirmat inscriptio libri Sacramentorum tam in editis quam in Codicibus nostris manuscriptis, imo in ipsis Codicibus Rodradi, et Grimoldi, quæ est ejusmodi: *Incipit liber Sacramentorum de circulo anni expositus a sancto Gregorio papa, qualiter Missa Romana celebratur*. Cujus tituli veritas stare non potest cum adversariorum opinione, cum in eorum Codicibus major pars Missarum dominicalium desit. Nostram opinionem suadent Codices manuscripti sancti Eligii et Remensis, antiquiores ipsis Rodradi et Grimoldi voluminibus qui ejusmodi codicis Gregoriani separationem non admittunt. Confirmat Codex manuscriptus Ratoldi, abbatis, de quo statim agendum est, et si posterior sit Codicibus Rodradi et forsitan Grimoldi, qui ejusmodi divisionem non agnoscit, quemalmodum nec liber Sacramentorum tempore Clementis VIII, ex bibliotheca Vaticana editus.

Tertius liber (4) Sacramentorum manuscriptus quo usi sumus est etiam bibliothecæ Corbeiensis, quem nomine Ratoldi abbatis indigitamus, quod ejus jussu scriptus sit, ut clarum est ex calendario ejusdem libri, in quo Idibus Martiis hic distichus reperitur:

Abbas domni stat mentio sancta Ratoldi
Istum qui fecit scribere quippe librum.

Ratoldus autem fuit abbas Corbeiensis vigesimus sextus, qui et mortem obiit anno Domini nongentesimo octogesimo sexto, Idibus Martiis, ex quo apparet hunc librum scriptum fuisse ante hunc annum. Hic Codex optimus est, et correctissimus, plures habet cæremonias, dies festos, Benedictiones episcopales, et Præfationes, quam alii, quia recentior est.

Ad hos Codices accessit liber manuscriptus bibliothecæ Tiliianæ, qui est Ordo Romanus, cujus mihi copiam fecit vir clarissimus Joannes Tilius. Sunt tamen quædam in eo que in Ordine Romano non exstant; ut in Ordine Romano quædam reperire est quæ in hoc Codice Tiliiano desiderantur. Hic liber initio caret, priore quaternione avulso. Videtur olim fuisse Ecclesiæ Sagiensis in Normannia sub metropoli Rothomagensi. Nam in eo Codice ubi agitur de ordinibus, hæc habentur: *Salariensis Ecclesia atque episcopalis auctoritas tibi concedunt, etc.* Saliariensis enim Ecclesia et Sagiensis idem sunt, et Sagium dictum fuit etiam Salarium, ut clarum est ex Orderico Vitali, qui libro vii Hist. eccl. Serlonem antea abbatem monasterii sancti Ebrulphi ubi nominavit episcopum Sagiensem, lib. xi ejusdem Historiæ in Epitaphio Rogeri, qui successit Serloni in abbatiam sancti Ebrulphi, ait:

Presule jam facto Serlone Salaribus, iste
Cenobii sancti regimen suscepit Ebrulphi.

Et infra: *Eodem mense venerandus Serlo postquam Salarientem xxxii annis rexit Ecclesiam, etc.* Adde quod in hoc Codice Tiliano passim habetur celebris memoria sanctorum martyrum Gervasii et Protasii, et in commemoratione Sanctorum, post Orationem Dominicam his verbis, *Atque Andrea*, subjungitur: *ne non beatis martyribus suis Gervasio et Protasio*. Quod quidem factum est quod Ecclesia Sagiensis dedicata sit sub titulo sanctorum martyrum Gervasii et Protasii, ut planum est ex Orderico Vitali, libro citato, et Guillelmo Gemeticensi, lib. vii Histor., cap. 13 et 15. Sub finem hujus Codicis est successio Romanorum Pontificum, quæ desinit in Sergio tertio. Sequitur Chronicon ab ortu mundi in cuius fine hæc habentur: *Et a Carlo, et Carlomanno usque ad Carlum anni quatuor, et deinde dominus Carlus solus regnum suscepit, et Deo protegente gubernat, usque in præsentem annum feliciter, qui est regni eius quadragessimus secundus. Sunt autem latius summa ab origine mundi, usque ad præsentem annum* IVMDCCXII. In eodem Codice series habetur regum Francorum, in cuius fine hæc scripta sunt: *Mortuo Roberto rege Henricus filius ejus, adhuc juvenculus, multas insidias et calamitates perpeperat a principibus regni; auxilio Dei munitus, omnes inimicos suos subiugavit suæ servituti*. Ex quibus planum est hunc Codicem scriptum fuisse, Henrico illo, qui primus appellatur, in Francia regnante, qui regnum iniit anno Domini 1032, juxta Sigibertum in Chronico, quod etiam videtur forma characterum hujus libri suadere.

Usi etiam sumus ordine Romano vetustissimo manuscripto bibliothecæ Corbeiensis; sed quia magna ex parte lacer est, pauca ex illo haurire potuimus.

Non mihi etiam parum profuit Ordo quidam manuscriptus bibliothecæ monasterii sancti Germani a Pratis prope Lutetiam Parisiorum siti, in quo præsentem lucubratiunculam, Deo juvante, composui. Codex satis antiquus videtur, et scriptus ante quingentos annos: ad cuius calcem est ordo unguendi infirmi, sed scripturæ a toto opere discrepantis, nec adeo vetustæ, siquidem trecentos annos vix sapere videtur, sequiturque usum extremæ unctionis recentiorum, habetque formam deprecatoriam, hodiernæque similem, non indicativam, quam vetustiores Codices manuscripti agnoscunt.

Insuper collectanea quædam misit ad me vir doctissimus Joannes le Prevost, canonicus et bibliothecarius insignis Ecclesiæ Rothomagensis, ex duobus antiquis Sacramentariis seu Pontificalibus manuscriptis, quæ in ejusdem Ecclesiæ secretario asservantur, quorum alterum videtur esse Anglicanum, ut ipse opinatur, idque patet ex sanctis Anglicanis, qui passim in hoc libro nominantur, et ex coronatione regum Angliæ, quæ in hoc Codice exstat. Alterum videtur fuisse olim Ecclesiæ Rhemensis, quia in litania coronationis regum, quæ illic habetur, hi sancti Ecclesiæ Rhemensis nominantur: Nicasius, Remigius, Sixtus, Sinicius, et Rigobertus.

Usus sum etiam Codice manuscripto mihi tradito ex bibliotheca monasterii sancti Remigii, Rhemis fundati, scripto circiter annum Christi millesimum, in quo præter alia multa quæ ad nostrum propositum minime spectant duo sunt ordines, alter ad dandam penitentiam, alter ad visitandum infirmum, qui mihi ad hæc duo sacramenta illustranda non mediocrem lucem attulerunt.

Non mihi etiam parum contulit opis Martyrologium sancti Hieronymi ms. ex bibliotheca Corbeiensis, quod quidem, ut libere dicam quid de eo sentiam, non videtur purum, cum in eo multa sanctorum, qui post sanctum Hieronymum vixerunt, nomina adjecta videantur ab ipso scriptore, quisane fuit monachus Corbeiensis. Si quidem ibi notatur translatio sancti Præcordii, cuius corpus in dicto monasterio servatur, obitus Theofredi primi abbatis Corbeiensis, obitus Ratoldi abbatis ejusdem cenobii, dedicatio ecclesiæ ejusdem loci, et nonnullorum sacellorum, quæ adhuc Corbeis visuntur. Codex tamen antiquus est, et videtur scriptus ante annos sexcentos. Huic accesserunt cætera quædam Martyrologia et Kalendaria manuscripta quæ nobis etiam in hoc opere præluxerunt.

Non est hic omittendus (1) Ordo Romanus jam pridem typis mandatus, quem etiam diligenter contulimus cum Codice sancti Eligii, Honorius Augustodunensis, lib. de illustribus Ecclesiæ Scriptoribus, Ordinis Romani auctorem facit Bernoldum quemdam Ecclesiæ Constantiensis presbyterum, qui floruit sub Henrico IV imperatore: ita enim ait: *Bernoldus Constantiensis Ecclesiæ presbyter Ordinem Romanum sub quarto Henrico composuit*. Quod tamen non videtur usquequaque verum. Si quidem hic Ordo Romanus est antiquior ipso Bernoldo, et Henrico quarto imperatore. Etenim Ordo Romanus citatur in libro Sacramentorum manuscripto Ratoldi abbatis, de quo supra egimus, in feria quinta in Cæna Domini, ubi agitur de penitentium reconciliatione, in hæc verba: *Faciatque sermonem tam populis quam penitentibus, sicut Ordo præcænit Romanus*. Hic autem liber scriptus est ante annum 986, nondum nato Bernoldo. Mentionem etiam illius facit Isaac Lingonensis episcopus, can. 35, qui floruit tempore Caroli Calvi imperatoris, longe ante Bernoldum natum: *Et ibi, inquit, ab episcopo canonice et ordinabiliter, sicut in Sacramentario, et Romano Ordine continetur, reconciliantur*. Citatur etiam ab Amalario, qui floruit tempore Ludovici Pii imperatoris, lib. 1 de Officiis Eccles., cap. 12: *Restat unum in Ordine Romano, ubi præcipitur adhuc, ut a feria quinta, usque in Sabbato sancto nulla sint altaria*. Quod exstat in Ordine Romano, feria quinta in Cæna Domini: *A vespera autem hujus diei nulla sint altaria usque in mane Sabbati*. Quare non proprie dici potest hic Bernoldus auctor Ordinis Romani, sed tantum instaurator, qui illum recognovit quibusdam detractis et additis juxta usum quem in Ecclesia suo tempore videbat. Quod satis credibile est, cum ille Ordo Romanus, qui iam pridem typis editus est, purus non sit, quia in nullis ab antiquis Sacramentorum libris deficit. Imo in se liber in ordine Sabbati sancti sub finem ordinationis Missæ citat Ordinem Romanum, et ab illius ritu recedit. *Deinde, inquit, dicit diaconus, Hæc missa est secundum Romanum Ordinem, sed usus Ecclesiæ non nulli hoc propter Vespervas. In hac nocte de vespertinali synaxi apud Romanos nihil agitur, neque ante missam, neque post missam. Apud nos autem unus de schola, cui jussum fuerit, pro Antiphona incinit Alleluia ad Vesperam; et dum communicaverint, cantatur pro vespera festinanter psalmus Laudate Dominum, omnes gentes, etc., secundum hodiernum usum, qui postea invaluit etiam in Ecclesia Romana.*

Hunc etiam Codicem sancti Eligii diligenter contuli cum edito Sacramentorum libro qui tempore Clementis VIII exiit ex bibliotheca Vaticana; sed non minimum discrimen inter utrumque reperi, licet in nullis conveniant. Nam Codex manuscriptus bibliothecæ Vaticane, unde editus transcriptus est, non videtur esse adeo antiquus, cum nonnulla complectatur quæ antiquitatem non redolent, ut plurima festa quæ longo post tempore in usu fuere, nullasque in eo Benedictiones episcopales reperire est, quæ tamen adhuc usitate erant tempore Honorii Augustodunensis auctoris libri qui inscribitur *Gemma animæ*, in quo earum ratio et methodus describitur, qui vixit anno 1120, juxta Trithemium, imo adhuc in quibusdam Ecclesiis ce-

(1) De Ordine Romano lege commentarium prævium in ipsum D. Mabill tom. II Mucæi Italici.

lebrantur. Quod tamen miror, quia in ejusmodi Edito ex Vaticano, in festo sancti Pauli scriptum habetur: *Præfatio et Benedictio quæ superius*, ut in Codice sancti Eligii. Unde fit ut credam Codicem illum manuscriptum descriptum quidem fuisse ex alio antiquissimo exemplari, sed quædam partim detracta fuisse, partim addita ab exscriptore, prout videbat ille usui temporis sui convenire. Qui expunxit festum sanctæ Mariæ ad Martyres, quod sua ætate abrogatum erat. Nam cum ipse ponat festum omnium Sanctorum, quod diu post festum sanctæ Mariæ ad martyres institutum est, signum est eum non vixisse ante hujusmodi festi institutionem, sed post illius abrogationem, cum festum omnium Sanctorum duntaxat celebraretur, quod constat ex omnibus nostris Sacramentariis manuscriptis diu celebratum fuisse vigente adhuc festo sanctæ Mariæ ad Martyres. Quamvis autem quædam desint in Codice sancti Eligii, quæ habentur in excuso Sacramentario ex bibliotheca Vaticana, est tamen eo locupletior, ut dixi in libri programme, longe enim plura quam ille continet et antiquioris notæ.

Præterea illa quæ in his tribus Sacramentariis manuscriptis Rodradi, Rhemensis et Ratoldi notatu digniora erant, maxime quoad Sacramentorum rationem et festorum celebritatem, in nostris observationibus annotavi, illustravi et explicavi. quæque rariora erant in Codice Tiliario in easdem transtuli diligenter cum Codice sancti Eligii collata. Quæ sunt in appendice, ex nostris observationibus detracta, ad libri calcem sub appendicis titulo rejeci, ne in illis veluti sepulta jacerent. Sic autem in his observationibus me gessi ut illa quæ sunt hodierni usus, quantum in me situm fuit, ad antiquos Ecclesiæ ritus revocarem, ab eorum tamen mente alienus, qui omnes ecclesiasticas institutiones et ritus, atque etiam recentiores ad apostolorum tempora omnibus remis et velis, ut aiunt, referre contendunt, quo nihil absurdius esse semper judicavi. Nam ejusmodi homines antiquorum Patrum et conciliorum verbis ac sententiis vim inferre non dubitant, modo suis nugis in officina cerebri sui cœsis colorem aliquem et fucum tribuere possint; non eorum mentem sequi, sed eam ad sincipitis sui nebulas pertrahere cupientes, non sive gravi antiquitatis ecclesiasticæ, et veritatis dispendio; non advertentes omnes traditiones ecclesiasticas non fuisse ubique temporum et locorum easdem: ac proinde omnia confundunt, et pessundant; et in hoc se belle putant Ecclesiæ auctoritati consulere, cum eam hac ratione scribendi penitus concvellant. Nemo est enim adeo ab omni judicio aversus, qui nesciat concilia, episcopos, summos pontifices, quos Deus posuit mysteriorum suorum dispensatores, posse vetera quædam abrogare, et novastatuere, prout, sancti Spiritus impulsu ducti, ecclesiasticæ, utilitati ac dignitati ea conducere providerint.

Tandem ritus et cæremonias utriusque Ecclesiæ, Latinæ et Græcæ, studiose inter se contuli, in quo convenirent ac discreparent, quantum in me fuit, diligentius annotavi.

Ne quis autem offendatur quod dixerim mundum plenum esse vagis sacerdotibus, profiteor id me non intelligere de honestis sacerdotibus, qui aut certas sedes habent aut in Ecclesiis et parochiis resident, sed de his duntaxat qui per civitates vagantur, ἀπειρόκαλοι, sacerdotio prorsus indigni.

Neminem etiam lædere debet illud quod adnotavi ad quemdam extremæ unctionis ritum, in quo, altero ungente, alter verba pronuntiat, cum dixi hoc favere eorum opinioni qui dicunt hunc valere baptismum, si uno infundente aquam, aut mergente, alter verba proferat. Non enim hoc ideo protuli, quasi in ea sim sententia, quam vulgo repudiari non ignoro.

Hæc te monitum volebam, candide lector. Si quid est in his meis lucubratiunculis quod tibi sapiat, utere libenter; si quid nævi ac maculæ repereris, æquus ac benevolus excusa.

DE LIBRO SACRAMENTORUM INSIGNE TESTIMONIUM.

(Ex Petri Lambœcii tomo secundo bibliothecæ Cæsareæ, cap. 5, pag. 298, num. 14.)

Secundus augustissimæ bibliothecæ Cæsareæ Codex ad vitam et res gestas imperat. Caroli Magni pertinens est inter mss. Codices Theologicos Latinos 360, et continet præcipue sancti Gregorii Magni papæ I librum Sacramentorum. Idcirco autem citi eum codicem ad historiam vitæ Caroli Magni pertinere, quia hic est ille ipse quem summus pontifex Adrianus I Carolo Magno, ad petitionem ipsius, dono misit, ut videre est ex epistola 82 collectionis epistolarum veterum studio et cura ipsius Caroli Magni adornatæ; quippe ubi papa Adrianus istius Codicis mentionem facit hic verbis: De sacramentario a sancto prædecessore nostro Deifluo Gregorio papa disposito, jam pridem Paulus Grammaticus a nobis eum pro vobis petiit, et secundum sanctæ nostræ Ecclesiæ traditionem per Joannem monachum atque abbatem civitatis Ravennatum vestræ regali emisimus excellentiæ; quatenus optantes pro vestra regali invictissima excellentia eundem Dei apostolum vestrumque protectorem, poscentes quæsumus ut semper ubique vos comitans victores super omnes barbaras nationes efficiat, et una cum domna spiritali filia nostra excellentissima regina, vestræque prosapiæ nobilissima prole, longiori ævo in hoc regnantes mundo, in vitam æternam cum sanctis omnibus regnare sine fine ejus interventionibus faciat. Incolumentem excellentiam vestram gratia superna custodiat. Huc usque clausula epistolæ papæ Adriani I, in qua libri Sacramentorum sancti Gregorii Magni ad Carolum Magnum transmissi fiunt. Titulus autem ejusdem libri in ipso Codice ms. ita se habet:

IN NOMINE. DNI.
INCIPIT. LIBER. SA
CRAMENTORUM. DE
CIRCULO. ANNI. EXPO
SITUS. A STO. GREGO
RIO. PAPA. ROMANO.
EDITUS. EX AUTHENTI
CO. LIBRO. BIBLIOTHECÆ
CUBICULI. SCRIPTUS.

SANCTI GREGORII MAGNI

ROMANI PONTIFICIS

LIBER SACRAMENTORUM.

IN NOMINE DOMINI.

(1*) Hic liber (2) Sacramentorum a de circulo anni b expositus, a sancto Gregorio papa Romano editus, (3) ex authentico libro bibliothecæ c Cubiculi scriptus, qualiter (4) Missa Romana celebratur, hoc est :

I In primis (5) ad introitum Antiphona, qualis A fuerit statutis temporibus, sive diebus festis, seu quotidianis.

(6) Deinde, Kyrie eleison.

Item dicitur, (7) Gloria in excelsis Deo (8) Si episcopus fuerit, tantummodo die Dominico, sive diebus festis. (9) A presbyteris autem minime dicitur, nisi solo in pascha. d Quando vero litania agitur, neque Gloria in excelsis Deo, neque Alleluia canitur.

(10) Postmodum dicitur Oratio ; deinde sequitur (11) Apostolus.

(12) Item Graduale, seu Alleluia.

Postmodum legitur (13) Evangelium, deinde (14) Offertorium, et dicitur oratio super oblata.

Qua completa, dicit sacerdos excelsa voce : Per omnia sæcula sæculorum. R Amen. Dicit. Dominus vobiscum. R Et cum spiritu tuo. Dicit : (15) Sursum corda. R (16) Habemus ad Dominum. Dicit : 2 (17) Gratias agamus Domino Deo nostro. R Dignum (18) et justum est.

VERE dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper (19) et ubique gratias agere, domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Per quem majestatem tuam (20) laudant angeli, adorant dominationes, tremunt potestates : cæli, cælorumque virtutes, ac beata seraphim socia exultatione concelebrant. Cum quibus et nostras voces, ut admitti jubeas, deprecamur, supplicii confessione dicentes : (21) SANCTUS, SAN-

a Per sacramenta intelliguntur vel omnia novæ legis sacramenta ; quo sensu theologi de Sacramentis tractatum edunt ; vel tria potissimum sacramenta, quæ simul accipiebantur olim, scilicet baptismus, confirmatio, et Eucharistia ; de quibus scripti libri sex de Sacramentis, inter Ambrosii opera, tom. II novæ Edit. ; vel solum Eucharistiæ sacramentum, quod plurali numero, in singulis fere Missis designatur, tum propter duplicem panis et vini materiam, tum propter corpus et sanguinem Christi quæ continet. Vide notam 3 Menardi.

b In 2 Theod. et in Val. Cl. hic titulus legitur : Incipit liber Sacramentorum de circulo anni a sancto Gregorio papa Romano editus.

c Vide notam 3 Menardi, cui addere liceat quod legitur de sancto Leone I in Rom. Pontificali : Hic etiam constituit et addidit super sepulcrum apostolo-

rum, SANCTUS dominus deus Sabaoth. pleni sunt cæli et terra Gloria tua, osanna in excelsis. (22) Benedictus, qui venit in nomine domini, (23) osanna in Excelsis.

TE (24) Igitur, clementissime Pater, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, (25) supplices rogamus, et petimus, uti accepta habeas et benedicas (26) hæc f dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia (27) illibata : in primis (28) quæ tibi offerimus 3 pro (29) Ecclesia tua sancta catholica quam (30) pacificare, custodire, (31) adunare, et regere digneris (32) toto orbe terrarum, una cum famulo tuo papa nostro Ill., et (33) rege nostro Ill. (34) et omnibus orthodoxis, atque catholicæ et apostolicæ fidei cultoribus.

Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum Ill. et Ill., et omnium (35) circumstantium, quorum tibi fides cognita est, et nota devotio (36) qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis, et incolumitatis suæ, tibi reddunt (37) vota sua, æterno Deo, vivo et vero f.

(38) Communicantes, et memoriam (39) venerantes in primis gloriosæ semper virginis Mariæ genitricis Dei et Domini nostri Jesu Christi. Sed et beatorum apostolorum ac martyrum tuorum, Petri, Pauli, Andreæ, Jacobi, Joannis, Thomæ, Jacobi, Phillippi, Bartholomæi, Matthæi, Simonis, et (40) Taddei, Lini, Cleti Clementis, (41) Syxti, Cornelli,

rum... custodes qui dicuntur cubiculari.

d Litania ad luctum pertinet. Hinc Gregorius arguit Joannem episc. Ravennatem, quod in litanis, hoc est, cineris et cilicii tempore, pallium pompaticè deferret. Vide lib. III, al. II, ind. 11, epist. olim 54. nunc 56. Eadem fuit ratio cur in litania ab hymno Gloria in excelsis Deo abstineretur, et ab Alleluia.

e In priori Theoder. ante Te igitur, etc., exstant plures Orationes : unam tantum retulimus post notam 23 Menardi.

f In Mss. Theoder. et Gemet. hoc modo tres signantur cruce, ad hæc verba : hæc dona † hæc munera † hæc sancta † sacrificia illibata.

g In 2 Theod. : Memento... omniumque propinquorum meorum, et quorum eleemosynas suscepimus, seu qui mihi confessi sunt, necnon et quorum nomina super sanctum altare tuum scripta habentur.

* Numeris inter parentheses inclusis revocatur lector ad notas D. Hugonis Menardi ad calcem libri Sacramentorum amandatas. Eorr.

Cypriani, Laurentii, Chrysogoni, Joannis et Pauli A Cosmæ et Damiani, (42) Hilarii, Martini, Augustini Gregorii, Hieronymi, Benedicti, et omnium sanctorum tuorum, (43) quorum meritis precibusque concedas ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio. Per Christum Dominum nostrum.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ, quæsumus, Domine, ut placatus accipias : (44) diesque nostros in tua pace disponas, atque ab æterna damnatione nos (45) eripi, et in electorum tuorum jubeas grege numerari. Per Christum Dominum nostrum.

Quam oblationem tu, Deus in omnibus, quæsumus, (46) benedictam, (47) ascriptam, (48) ratam, (49) rationabilem, acceptabilemque facere digneris ut nobis corpus et sanguis fiat dilectissimi filii tui Domini Dei nostri Jesu Christi.

(50) Qui, pridie quam pateretur, (51) accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas, (52) elevatis oculis in cælum ad te Deum Patrem suum omnipotentem, tibi gratias agens, benedixit, fregit (53) dedit discipulis suis, dicens : Accipite, et manducate (54) ex hoc omnes : (55) HOC EST ENIM CORPUS MEUM.

Simili modo, postea quam cœnatum est, accipiens et (56) hunc (57) præclarum calicem in sanctas ac venerabiles manus suas item tibi gratias agens, benedixit, (58) dedit discipulis suis, dicens : Accipite, et bibite ex eo omnes : (59) HIC EST ENIM CALIX SANGUINIS MEI, NOVI ET ÆTERNI TESTAMENTI (60) MYSTERIUM FIDEI, QUI PRO VOBIS ET PRO MULTIS EFFUNDETUR IN REMISSIONEM PECCATORUM.

Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis.

(61) Unde et memores sumus, Domine nos tui servi, sed et plebs, tua sancta, Christi Filii tui Dei nostri, tam beatæ passionis, necnon et ab inferis resurrectionis, sed et in cælos gloriosæ ascensionis. Offerimus præclaræ Majestati tuæ (62) de tuis donis ac datis, (63) Hostiam tuam puram, Hostiam tuam sanctam, Hostiam tuam (64) immaculatam, Panem tuum sanctum vitæ æternæ, et calicem tuum salutis perpetuæ.

Supra quæ propitio ac sereno vultu respicere digneris, et accepta habere, (65) sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui justis Abel, et sacrificium patriarchæ nostri Abrahamæ, et quod tibi obtulit (66) summus sacerdos tuus Melchisedech a sanctum

Supplices te rogamus, omnipotens Deus, (67) jube hæc perferri per manus angeli tui in (68) sublime

^a Ex lib. Pontific., in Vita sancti Leonis I, quæ tom. III Concil. inseritur, col. 1290 et seq., sanctus Leo constituit ut intra actionem sacrificii diceretur, sanctum sacrificium, immaculatam Hostiam.

^b In Cod. Pamel. et Reginæ Suec., per Christum Dominum nostrum.

^c Pamel., Agatha, ut in aliis Editis.

^d In Gemet. hic inseruntur nomina sanctarum Ætheldrythæ et Gertrudis.

^e Cruces hic signatæ non videntur in Cod. Reg. Suec.

altare tuum, in conspectu Divinæ Majestatis tuæ, ut, quotquot ex hac altaris participatione sacrosanctum Filii tui corpus, et sanguinem sumpserimus, omni benedictione cœlesti, et gratia repleamur. Per Christum Dominum nostrum.

(69) *Super Diptycha.* — (70) Memento etiam Domine famulorum, famularumque tuarum III. qui nos præcesserunt cum signo fidei, (71) et dormiunt in somno pacis, Ipsi. Domine, et (72) omnibus in Christo quiescentibus, locum refrigerii, lucis et pacis, ut indulgeas, deprecamur. ^d Per eundem.

Nobis quoque peccatoribus famulis tuis de multitudine miserationum tuarum sperantibus, partem aliquam et societatem donare digneris, cum tuis sanctis apostolis, et martyribus, (73) cum Joanne, (74) Stephano, Matthia, Barnaba, Ignatio, (75) Alexandro, Marcellino, Petro, Felicitate, Perpetua, (76) Agathe, ^c Lucia (77) Agne, Cecilia, Anastasia, (78) ^d et cum omnibus sanctis tuis intra quorum nos consortium, non æstimator (79) meriti, sed veniæ quæsumus, largitor admitte. Per Christum Dominum nostrum.

Per quem hæc (80) omnia, Domine, semper bona creas, (81) sanctificas, (82) vivificas benedixisti et præstas nobis. Per e ipsum, et cum ipso, et in ipso, est tibi Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus sancti, omnis honor et gloria.

Per omnia sæcula seculorum. Amen.

Oremus. — (83) Præceptis salutaribus moniti, et divina institutione formati, audemus dicere.

(84) Pater noster qui es in cælis, Sanctificetur nomen tuum, Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cælo, et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. [¶] Sed libera nos a malo.

Libera nos, quæsumus, Domine, ab omnibus malis, præteritis, præsentibus, et futuris, et intercedente beata et gloriosa semper virgine Deigenitrice Maria, et (85) beatis apostolis tuis, Petro, et Paulo, atque (86) Andrea, necnon et beato (87) Stephano protomartyre tuo, ^f et omnibus sanctis, da propitius pacem diebus nostris, ut, ope misericordiæ tuæ adjuti, et a peccato simus semper liberi, et ab omni perturbatione securi. Per Dominum.

5 Pax Domini sit semper vobiscum. [¶] Et cum Spiritu tuo.

(88) Agnus Dei qui tollis peccata mundi, miserere nobis [¶].

^f In Cod. Reg. Suec. additur : *Necnon et beato Dionysio martyre tuo atque pontifice cum sociis suis Rustico et Eleutherio, et beato Clodoaldo confess. t., et omnibus, etc.* In Pamel. Cod. cum beato Cyriaco Mart. t. et sancto Martino confess. t. quæ in Cod. Reg. Suec. desiderantur. In 2 Theod. inseruntur nomina sanctorum Quintini, Nicasii, Gregorii, Medardi et Eligii.

^g Post Agnus in 1 Theod. sequuntur sex Orationes ex quibus secunda est : *Domine J. C. qui dixisti apostolis tuis, pacem relinquo vobis, etc., quæ legitur in*

^a IX KALEND. JANUARI. — IN VIGILIA NATALIS
DOMINI.

Ad (89) Nonam. — (90) Deus qui nos Redemptio-
nis nostræ annua expectatione lætificas, (91) præsta
ut Unigenitum tuum quem Redemptorem læti susce-
pimus venientem quoque judicem securi videamus
Dominum nostrum Jesum Christum, Filium tuum
(92) qui tecum vivit et regnat Deus, in unitate Spi-
ritus sancti (93) per omnia sæcula sæculorum.

(94) *Super oblata.* — Da nobis, quæsumus omni-
potens Deus ut, sicut adoranda Filii tui Natalia
prævenimus sic ejus munera capiamus sempiterna
gaudentes. Per eundem.

(95) *Præfatio* ^b. — Vere dignum et justum est,
æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias
agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne
Deus. Per Christum Dominum nostrum cujus hodie
faciem in confessione prævenimus et voce supplici
exoramus, ut superventuræ noctis officiis nos ita per-
vigiles reddat, ut sinceris mentibus ejus percipere
mereamur Natale venturum in quo invisibilis ex sub-
stantia tua visibilis per carnem apparuit in nostra
tecumque unus non tempore genitus, non natura
inferior. ad nos venit ex tempore natus. Per
quem. etc.

(96) *Ad Complendum* ^c. — Da nobis, Domine, quæ-
sumus, Unigeniti Filii tui recensita Nativitate respi-
rare cujus cœlesti mysterio pascimur et potamur
(97). Per eundem, etc.

Ad Vesperas. — Præsta misericors Deus ut ad
suscipiendum Filii tui singulare Nativitatis myste-
rium et mentes credentium præparentur et non cre-
dentium corda subdantur. Per eundem.

(98) IN VIGILIA DOMINI INNOCTE.

Deus, qui hanc sacratissimam noctem veri luminis
fecisti illustratione clarescere, da quæsumus ut cu-
jus lucis mysteria in terra cognovimus, ejus quoque
gaudiis in cælo perfruamur. Qui tecum vivit, etc.

⁶ *Super oblata.* — Accepta sit tibi Domine, quæ-
sumus hodiernæ festivitatis oblatio, ut, tua, gratia
largiente, per hæc sacrosancta commercia in illius
inveniamur forma in quo tecum est nostra substan-
tia. Qui tecum vivit et regnat Deus in unitate.

hodiernis Missalibus. In C. Reg. Suec. ante *Agnus Dei*
ponitur Benedictio episcoporum, *adesto suppl.*, ut in
Pontific. Rom. postea Consecratio: *Deus honorum*
omnium. Deinde super oblata, *hæc hostia*, etc., ut in
Pontif. Rom., Præfatio, *Hanc igitur*, etc. Ad com-
plendum, *hæc nos communio*, etc. Hæc excipiunt ordi-
nationes presbyteri et diaconi.

^a Hic non consentiunt Mss., nisi in duabus priori-
bus Orationibus.

^b Abest Præfatio Cod. Pamel. et Reg. Suec. In
Gemet assignatur Præfatio quæ in Edit. Vatic. et
Gussanvil. ponitur pro tertia missa Natalis Domini.

^c In Cod. Reg. Suec. et apud Pamel. legitur *post*
Communione. Sequitur ad Pamel. Oratio *super*
populum quæ abest a Cod. Reg. Suec. sicut alia *ad*
Vesperas.

^d In C. Pamel., *secreta*, contradicente Cod. Reg.
Suec.

^e Apud Pamel., *quia per incarnati verbi mysterium*,
etc., ut in Missalibus hodiernis. Consentiant Cod.

Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum
et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus,
Per Christum Dominum nostrum. Cujus divinæ
Nativitatis potentiam ingenita virtutis tuæ genuit ma-
gnitudo. Quem semper Filium, et ante tempora
æterna ænitum, quia tibi pleno atque perfecto
æterni Patris nomen non defuit, prædicamus, et ho-
nore, majestate atque virtute æqualem tibi cum Spi-
ritu sancto confitemur, et (99) in trino vocabulo
unicam credimus Majestatem. Et ideo cum angelis
et archangelis, cum thronis et dominationibus cum-
que omni militia cœlestis exercitus hymnum gloriæ
tuæ canimus sine fine dicentes:

Te igitur, clementissime Pater, etc.

^B (100) *Benedictio.* — Omnipotens Deus qui incar-
natione Unigeniti sui mundi tenebras effugavit, et
gloriosa nativitate hanc sacratissimam noctem irra-
diavit, effuget a vobis tenebras vitiorum et irradiet
corda vestra luce virtutum. Amen Quique ejus sa-
cratissimæ Nativitatis gaudium magnum pastoribus ab
angelo voluit nuntiari ipse super vos benedictionis
suæ gratissimum imbrem infundat, atque ipsa pastore
vos ad æternorum gaudiorum pascua æterna perducat.
Amen. Et qui per ejus incarnationem terrena
cœlestibus sociavit internæ pacis et bonæ voluntatis
vos nectare repleat, et cœlestis militiæ consortes
efficiat Amen. Quod ipse, etc. ^f.

Ad Complendum. — Da nobis, quæsumus, Domine
Deus noster ut qui Nativitatem Domini nostri Jesu
Christi nos frequentare gaudemus, dignis conversa-
tionibus ad ejus mereamur pertinere consortium.
Qui tecum vivit, etc.

Ad Matutinum. — Respice nos, misericors Deus,
et mentibus clementer humanis, nascente Christo,
summæ veritatis lumen ostende. Qui tecum vivit et
regnat.

⁷ MISSA (101) IN MANE PRIMA NAT. DOM., SIVE SAN-
CTÆ & ANASTASIÆ.

Da (102), quæsumus, omnipotens Deus, ut, qui
nova incarnati Verbi tui luce perfundimur hoc in
nostro respiciat opere, quod per fidem fulget in
mente. Per eundem.

Reg. Suec., Gemet et Theoder. Post Præfat. Pamel.
habet: *infra actionem Communicantes et noctem sa-
cratis celebr.*, ut in Missali. Favent Mss. Theoder. et
Gemet. Abest hoc a Cod. Reg. Suec. Sic adeo dis-
crepant Codices ab invicem, ut immensi prope laboris
sit omnes variantes lectiones observare.

^f Hæc Benedictio quæ hic non exstat in Ed. Vat.
et aliis poster. est in Benedictioali a Lambecio edito,
quod habes in Edit. Gussanvil. Ibidem reperiuntur
omnes aliæ Benedictiones in Codice Menardino. Mis-
sarum officiis insertæ. Sic absolvitur apud Lambe-
cium: *quod ipse præstare dignetur cujus regnum et*
imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum.
Amen. Benedictio Dei Patris. et Filii, et Spiritus sancti.
et pax Domini sit semper vobiscum.

^g Assignatur quoque statio, *ad sanctam Anastasiam*
tunc in plerisque Codd. tunc in Kalend. Rom. In Cod.
Reg. Suec. duæ sunt hujus missæ Præfationes, prior
de sancta Anastasia, alia de Nativitate.

Alia. — Da, quæsumus omnipotens Deus ut qui beatæ Anastasiæ martyris tuæ solemnia colimus ejus apud te patrocinia sentiamus. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Super oblata. — Munera nostra quæsumus, Domine. Nativitatis hodiernæ mysteriis apta proveniant, ut (103) sicut homo genitus idem refulsit Deus, sic nobis hæc terrena substantia conferat quod divinum est. Per eundem.

Alia. — Accipe, quæsumus, Domine, munera dignanter oblata, et, beatæ Anastasiæ suffragantibus meritis ad nostræ salutis auxilium provenire concede. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum. Qui tecum vivit.

(104) *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: quia nostri Salvatoris hodie lux vera processit, quæ clara nobis omnia et intellectu manifestavit et visu. Et ideo cum angelis et archangelis, cum thronis et dominationibus cumque omni militia cælestis exercitus, hymnum gloriæ tuæ canimus, sine fine dicentes.

Ad Complendum. — (105) Ejus nos, Domine, (106) sacramenti semper (107) natalis instauret cujus (108) Nativitas singularis humanam repulit vetustatem. Qui tecum vivit.

Alia. — Satiasti, Domine familiam tuam muneribus sacris; ejus, quæsumus semper interventione nos refove cujus solemnia celebramus. Per Dominum nostrum Jesum Christum, etc.

VIII KAL. JANUARIÆ. — IN DIE NATALIS DOMINI.

(109) Concede quæsumus omnipotens Deus, ut nos Unigeniti Filii tui nova per carnem Nativitas liberet quos sub peccati jugo vetusta servitus tenet. Qui tecum vivit.

Super oblata. — Oblata, Domine munera nova Unigeniti tui Nativitate sanctifica, nosque a peccatorum nostrorum maculis emunda. Per eundem, etc.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, cum per incarnati Verbi mysterium nos a mentis tenebris oculis lux tuæ claritatis infulsit. Ut, dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc (110) invisibilem amore rapiamur. Et ideo cum angelis.

Te igitur, clementissime Pater, etc., ut supra^b.

Benedictio. — Benedicat vobis omnipotens Deus, vestramque ad superna excitet intentionem qui hanc sacratissimam diem Nativitatis Filii sui fecit esse solemnem. Amen. Et qui eum qui Panis est angelorum in præsepi Ecclesiæ cibum fecit esse fidelium animalium ipse vos et in præsentis sæculo degustare faciat æternorum dulcedinem gaudiorum et in futuro per-

^a In Kalend. Rom., sicut in Ed. Pamel. et plerisque Mss., legitur *ad sanctum Petrum*, ubi statio indicatur.

^b Apud Pamelium post Præfationem habes, *infra*

ducat ad satiæternorum præmiorum. Amen. (111) Quique ejus infantiam vilibus voluit indui pannis, ipse vos cælestium vestimentorum induat ornamentis. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum et imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum. Amen. Benedictio Dei Patris et Filii, et Spiritus Sancti. Et pax Domini sit semper vobiscum.

Ad Complendum. — (112) Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut natus hodie Salvator mundi, sicut divinæ nobis generationis est auctor ita et immortalitatis sit ipse largitor. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Alie Orationes. — Concede nobis, omnipotens Deus, ut Salutare tuum nova cælorum luce mirabile quod ad salutem mundi hodierna festivitate processit, nostris semper innovandis cordibus oriatur. Qui tecum.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, qui hunc diem per incarnationem Verbi tui et partum beatæ Mariæ virginis consecrasti, da populis tuis in hac celebritate consortium ut, qui tua gratia sunt redempti tua sint adoptione securi. Per eundem.

Alia. — Fundamentum fidei nostræ Deus, (113) qui in mentibus sanctis tanquam in excelsis montibus æternitatis portas, justitia muniente, componis. concede nobis in te gloriose credere, tuumque Filium Dominum nostrum ad Redemptionem animarum hominem factum prædicabiliter confiteri. Qui tecum, etc.

Alia. — Largire, quæsumus, Domine famulis tuis (114) fidei et securitatis augmentum, ut qui de Nativitate Filii tui Domine nostri gloriantur et adversa mundi, te gubernante, non sentiant, et quæ temporaliter celebrare desiderant, sine fine percipiant, Per.

Alia. — Deus, qui per beatæ Mariæ virginis partum sine humana concupiscentia procreatum, in Filii tui membra venientes (115) paternis fecisti præjudiciis non tereri, præsta, quæsumus, ut (116) hujus creaturæ novitate suscepta vetustatis antiquæ contagii exuamur. Per eundem.

Alia. — (117) Deus, qui humanæ substantiæ dignitate et mirabiliter condidisti et mirabiliter reformasti, da nobis quæsumus ejus divinitatis esse consortes qui humanitatis nostræ fieri dignatus est particeps, Jesus Christus Filius tuus, qui tecum vivit.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus qui in Filii tui Domini nostri Nativitate tribuisti totius religionis initium perfectionemque constare da nobis quæsumus, in ejus portione censi, in quo totius salutis humanæ summa consistit. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Alia. — Da, quæsumus, Domine, populo tuo inviolabilem fidei firmitatem, ut qui Unigenitum tuum,

act. Communicantes et diem sacratiss. celebr. quo B. M. intem, virginitas (per errorem natiois), etc., quæ leguntur in Ed. Vatic. et Gussanvil., necnon in Gemet. Abest a Cod. Reg. Suec.

in tua tecum gloria sempiternum, (118) in veritate A nostri corporis natum de matre Virgine confitentur et a præsentibus liberentur adversis et mansuris gaudiis inserantur. Pereumdem Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum.

VII KAL. JANUARIL. — NATIVITAS SANCTI STEPHANI ^a.

Da nobis, quæsumus, Domine, imitari quod colimus, ut discamus et inimicos diligere, quia ejus natalitia celebramus, qui novit etiam persecutoribus exorare Dom.

Super oblata. — Suscipe, Domine, munera pro tuorum commemoratione sanctorum, (119) ut sicut illos passio gloriosos, sic nos devotio reddat innocuos. Per Dominum ^b.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere B Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, beati Stephani levitæ simul et martyris natalitia recolentes: qui fidei, qui sacræ militiæ, qui dispensationis et castitatis egregiæ, qui prædicationis mirabilisque constantiæ, qui confessionis ac patientiæ nobis exempla veneranda proposuit. Et ideo natalitatem Filii tui merito præ cæteris passionis suæ festivitate prosequitur, (120) cujus gloriæ sempiternæ primus martyr occurrit. (121) Per quem majestatem, etc.

10 *Benedictio.* — Deus qui beatum Stephanum protomartyrem coronavit, et confessione fidei, et agone martyrii, mentes vestras circumdet, et in præsentis sæculo corana justitiæ, et in futuro per ducat vos ad coronam gloriæ. Amen. Illius obtentu tribuat C vobis Dei et proximi charitate semper exuberare, qui hanc studuit etiam inter lapidantium impetus obtinere. Amen. quo ejus exemplo roborati, et intercessione muniti, ab eo quem ille a dextris Dei vidit stantem, mereamini benedici. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Ad Complendum. — Auxilientur nobis, Domine, sumpta mysteria, et intercedente beato Stephano martyre tuo, sempiterna protectione confirmet. Per

Alia. — omnipotens sempiternæ Deus, qui primitias martyrum, in beati levitæ Stephani sanguine dedicasti, tribue, quæsumus, ut pro nobis intercessor existat, qui pro suis etiam persecutoribus exoravit. Per.

Alia — Deus, qui nos Unigeniti tui clementer incarnatione redemisti, da nobis patrocinia tuorum D continuata sanctorum, quibus capere valeamus salutaris mysterii portionem. Per eumdem.

Alia. — Gratias agimus, Domine, multiplicatis circa nos miserationibus tuis, qui et Filii tui Nativitate nos salvas, et beati martyris Stephani deprecatione sustentas. Per eumdem.

^a Apud Pamelium, *martyris*, ut in Editis Vatic. et Gussanvil. Abest a Cod. Reg. Suec. et a Kalend. Rom., ubi nulla statio assignatur, sed pro Evangelio indicatur: *Dicebat Jesus turbis Judæorum, usque, benedictus qui venit in nom. Dom.* Matth. xxiii.

^b Post hanc Orationem, apud Pamelium sequitur *Oratio: grata tibi sint*, etc., quæ desideratur in Cod.

VI KAL. JANUARIL C. — NATIVITAS SANCTI JOANNIS EVANGELISTE.

(122) Ecclesiam tuam, Domine, benignus illustra, ut, beati Joannis evangelistæ illuminata doctrinis, ad dona perveniat sempiterna. Per.

Super oblata. — Suscipe munera, Domine quæ in ejus tibi solemnitate deferimus, cuus (123) nos confidimus patrocinio liberari, Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, equum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, beati apostoli tui et evangelistæ Joannis veneranda natalitia recensentes: qui Domini nostri Jesu Christi Filii tui vocatione suscepta terrenum respuit patrem, ut posset invenire cælestem, adeptus in regno cælorum sedem apostolici culminis, qui tantum relictia (124) carnalia contempserat genitoris; quique Unigenito tuo sic familiariter est dilectus, et immensæ gratiæ muneribus approbatus, ut eum **11** idem dominus in cruce jam positus, (125) vicarium suæ matri Virgini filium subrogaret, quatenus beatæ Genitricis integritati probati dilectique discipuli virginitas deserviret. Nam et in cœnæ mysticæ sacrosancto convivio super ipsum vitæ fontem æternum, scilicet pectus recubuerat Salvatoris. De quo perenniter manantia cælestis hauriens fluente doctrinæ, tam profundis ac mysticis revelationibus est imbutus, ut omnem transgrediens creaturam, excelsa mente conspiceret, et evangelica voce proferret quod principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum. Et ideo cum angelis.

Benedictio. — Omnipotens Deus dignetur vobis Per intercessionem beati Joannis apostoli et evangelistæ benedicere, qui per eum arcana verbi sui voluit Ecclesiæ revelare. Amen. Concedat vobis ut quod ille Spiritus sancti munere afflatus vestris auribus infudit, ejusdem spiritus dono capere mente valeatis. Amen. Quo ejus documento de divinitate nostri redemptoris edocti, et amando quod tradidit, et exsequendo quod jussit, ad dona pervenire mereamini, quæ idem Jesus Christus Dominus noster repromisit. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Refecti cibo potuque cælesti, Deus noster, te supplices deprecamur, ut in cujus hæc commemoratione percepimus, ejus muniamur, et precibus. Per.

(126) *Ad Vesperos.* — Beati Joannis evangelistæ, quæsumus, Domine, supplicatione placatus, et veniam nobis tribue, et remedia sempiterna concede. Per Dominum nostrum.

(127) *Alia.* — Beati evangelistæ Joannis, Domine,

Reg. Suec. et abest ab Edit. Vatic., Gussanvil., etc.
^c In Kalend. Rom. nulla fit mentio stationis. Evangelium idem notatur, quod in hodiernis Missalibus legimus. In Cod. Pamel. antea prorsus Orationes assignantur. In una præmittitur *ad sanctum Andream*. Aliquas ex illis habet Codex Reg. Suec., sed non omnes; imo tres priores desunt.

præcibus adjuvemur, ut quod possibilitas nostra non obtinet ejus nobis intercessione donetur. Per.

(128) *Alia.* — Sit, Domine, quæsumus, beatus Joannes evangelista nostræ fragilitatis adjutor, ut pro nobis tibi supplicans copiosius audiatur. Per.

Alia. — Deus qui per os beati apostoli tui Joannis Verbi tui nobis arcana reserasti præsta, quæsumus, ut quod ille nostris auribus excellenter infudit intelligentiæ competentis eruditione capiamus. Per.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, qui hujus diei venerandam sanctamque lætitiâ beati apostoli tui Joannis et evangelistæ festivitatem tribuisti, da Ecclesiæ tuæ, quæsumus, et amare quod credidit, et prædicare quod docuit. Per.

Alia. — Adsit Ecclesiæ tuæ, Domine quæsumus, beatus 12 evangelista Joannes, ut cujus perpetuus doctor existit, semper esse non desinat suffragator. Per Dominum.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut excellentiam Verbi tui, quam beatus evangelista Joannes asseruit, et convenienter intelligere valeamus, et veraciter profiteri. Per eundem.

V KALEND. JANUARIJ, 2 NATALIS INNOCENTUM.

Deus, cujus hodierna die præconium innocentes martyres non loquendo, sed moriendo confessi sunt, omni in nobis vitiorum mala mortifica, ut fidem tuam, quam lingua nostra loquitur, etiam moribus vita fateatur. Per.

Super oblata. — Adesto, Domine, muneribus Innocentium festivitatem sacrandis, et præsta, quæsumus, ut eorum sinceritatem possimus imitari, quorum tibi dicatam veneramur infantiam. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus: (129) et in pretiosis mortibus, parvulorum, quos propter nostri redemptoris infantiam bestiali sævitia Herodes funestus occidit, immensa clementiæ tuæ dona prædicare, in quibus fulget sola magis gratia quam voluntas, (130) et clara est prius confessio quam loquela, (131) ante passio quam membra idonea passio. Existunt testes Christi, qui ejus nondum fuerant agnitores. O infinita benignitas! o ineffabilis misericordia, quæ pro sæ nomine trucidatis meritum gloriæ perire non patitur, sed propria cruore pertusis et salus regenerationis adhibetur, et imputatur corona martyri. Et ideo cum angelis, etc.

Benedictio. — Omnipotens Deus, pro cujus Uni-

^a Apud Pamel. Nat., *sanctorum Innocent.* Abest *sanctorum*, a Cod. Reg. Suec., a Kalend. Rom. et ab Edit. Vatic. et Gussanvil. In eodem Pamel. Cod. legitur *ad sanctum Paulum*. Siletur de statione in Kalend. Rom., ubi Evangelium idem quod in hodierna sanctorum Innocentium Missa designatur.

^b Hæc oratio et ultima, *adjuva*, etc., deest in Cod. Reg. Suec.

^c Abes. *papæ*, a Cod. Pamel., exstat in Cod. Reg. Suec. In neutro negitur quod hic de sancto Fulgentio additum, ut nec in aliis Vulgatis. In Kalend. Rom., ubi papæ titulus sancto Silvestro non datur, nullaque fit sancti Fulgentii memoria, præscribitur Evangel. *Dixit Jesus discipulis suis: Vigilate*, usque *super om-*

geniti veneranda infantia infantium innocentium catervas Herodis funesti peremit sævitia, sæ vobis benedictionis tribuat dona gratissima. Amen. Et qui eis concessit ut unicum Filium ejus, Dominum nostrum, non loquendo, sed moriendo confiterentur, concedat, vobis ut fidem veram quam lingua vestra fatetur, etiam mores probi et vita inculpabilis fateantur. Amen. Quique eos primitivum fructum sanctæ sæ suscepit Ecclesiæ, cum fructu bonorum operum vos faciat pervenire ad gaudia æternæ patriæ. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum.

Ad complendum. — (132) Votiva, Domine, dona percepimus, quæ Sanctorum nobis precibus, et præsentis, quæsumus, vitæ pariter et æternæ tribue conferre subsidium, Per.

¹³ *Alia.* — ^b Deus, qui licet sis magnus in magnis, mirabilia tamen gloriosius operaris in minimis, da nobis, quæsumus, in eorum celebritate gaudere, qui Filio tuo Domino nostro testimonium præbuerunt etiam non loquentes. Per eundem, etc.

Alia. — Ipsi nobis, Domine, quæsumus, postulent mentium puritatem, quorum Innocentius hodie solemniter celebramus. Per.

Alia. — Adjuva nos, Domine, quæsumus, eorum deprecatione sanctorum, qui Filium tuum humana necdum voce profitentem cœlesti sunt pro ejus Nativitate gloria coronati. Per eundem.

PRID. KALENDAS JANUARIJ. NATIVITAS SANCTI SILVESTRI
^c PAPÆ.

(133) *Eodem die sancti Fulgentii episcopi.*

^C Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut beati Silvestri confessoris tui, atque pontificis veneranda solemnitas, et devotionem nobis augeat, et salutem Per.

Super oblata. — Sanctorum tuorum nobis, Domine pia non desit oratio, quæ et munera nostra conciliet, et tuam nobis indulgentiam semper obtineat. Per.

Ad complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut hodiernæ munus solemnitatis acceptum, intercedente beato Silvestro confessore tuo, et corporibus nostris salutem præstet et mentibus. Per Dominum.

Alia. — Adesto, Domine, supplicationibus nostris nec eos ullis mentis et corporis patiaris subjacere periculis, quos beati Silvestri pontificis tui munit gloriosa confessio. Per.

KALENDIS JANUARIJ. (134) — IN OCTAVIS DOMINI ^d.
Deus, qui salutis æternæ, beatæ Mariæ virginitate

nia bona sua constituet eum, sine ulla statione.

^d Licet hoc festum a Circumcisione nomen haud accipiat in Kalendar. Rom., cui consentiunt libri Sacramentorum Codices sive editi sive manu exarati, assignatur tamen Evangelium de Circumcisione, *postquam consummati sunt*, quod protrahitur, usque *et gloriam plebis tuæ Israel*. Nulla stationis fit mentio. In Editis tamen Pamelianis, consentiente Cod. Reg. Suec., legitur *ad sanctam Mariam ad Martyres*. In hoc Cod. desiderantur quatuor Orationes ultimæ apud Pamelianum vicinis [] inclusæ; Præfatio et Benedictio quæ hic habentur, ubi Circumcisionis fit mentio, in Pamel. et Reg. Suec. Codicibus non leguntur. In Kalendar. Rom. eodem die notatur *natalis sanctæ*

fecunda, humano generi præmia præstitisti, tribue, A quæsumus, ut ipsam pro nobis intercedere sentiamus, per quam meruimus auctorem vitæ suscipere Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

Alia. — Deus, qui nobis nati Salvatoris diem celebrare **14** concedis octavum, fac quæsumus, nos ejus perpetua divinitate muniri cujus sumus carnali commercio reparati. Qui tecum vivit, etc.

Superoblata. — Præsta, quæsumus, Domini, ut per hæc munera, quæ Domini nostri Jesu Christi arcana Nativitatis mysterio gerimus, purificatæ mentis intelligentiam consequamur. Per eundem.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : cujus hodie Circumcisionis diem, et Nativitatis octavum celebrantes, B tua, Domine, mirabilia, veneramur. Quia, quæ peperit, et mater et virgo est ; qui natus est et infans et Deus est. Et ideo cum angelis, etc.

Benedictio. — Omnipotens Deus, cujus Unigenitus hodierna die, ne legem solveret, quam adimplere venerat, corporalem suscepit circumcisionem, spiritali circumcisione mentes vestras ab omnibus vitiis incentive expurget, et suam in vos infundat benedictionem. Amen. Et qui legem per Moysen dedit, ut per Mediatorem nostrum benedictionem daret, exuat vos mortificatione vitiorum et faciat perseverare in novitate virtutum. Amen. Quo sic in senarii numeri perfectione in hoc sæculo vivatis, et in septenario inter beatorum spirituum agmina requiescatis. (135) Quatenus in octavo resurrectione renovati, jubilæi remissione ditati, (136) ad gaudia sine fine mansura perveniat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum.

Ad complendum. — Præsta, quæsumus, Domine, ut quod Salvatoris nostri iterata solemnitate percipimus, perpetuè nobis redemptionis conferat medicinam. Per eundem.

Super populum. — Omnipotens sempiternus Deus, qui in unigenito tuo novam Creaturam nobis esse fecisti, custodi opera misericordiæ tuæ, et ab omnibus nos maculis vetustatis emunda, ut per auxilium gratiæ tuæ in (137) illius inveniamur forma, in quo tecum est nostra substantia. Qui tecum vivit.

(138) ^a DOMINICA POST NATALEM DOMINI.

Omnipotens sempiternus Deus dirige actus nostros in beneplacito tuo, ut in nomine dilecti Filii tui mereamur bonis operibus abundare. Qui tecum.

Superoblata. — Concede, quæsumus, Domine, ut oculis tuæ **15** Majestatis munus oblatum, et gratiam nobis devotionis obtineat, et effectum beatæ perennitatis acquirat. Per Dominum nostrum.

Mariæ ; quod optime convenit cum sancti Gregorii Antiphonario, ut a Pamelio exhibetur. Ea forte de causa etiam nunc festi Circumcisionis officium magna ex parte ad beatissimam Virginem pertinet.

^a Hujus Dominicæ nihil exstat in Pamel. aut in Reg. Suec. Codicibus, præter Orationem, *omnipotens*, etc. In Cod. Gemet. Oratio est, *Deus qui sal. æt. beatæ*

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte. Pater omnipotens, æterne Deus : Qui peccato primi parentis hominem a salutis finibus exsulantem, pietatis indulgentia ad veniam vitamque revocasti, mitando nobis unigenitum Filium tuum Dominum et Salvatorem nostrum ; per quem Majestatem tuam, etc.

Benedictio. — Deus, qui Unigenitum suum misit, ut mundum salvaret, ejusdem salutis vos participes efficiat, et in ea perseverabiles reddat. Amen. Iram quæ super infideles manet a vobis amoveat, et ab ea vos in perpetuum liberos efficiat. Amen. Spiritum Filii sui vobis attribuat, ejusque donis vos affatim exuberare concedat. Amen. Quod ipse præstare dignetur cujus regnum.

Ad Complendum. — Per hujus, Domine, operationem mysterii, et vitia nostra purgentur, et justa desideria compleantur. Per Dominum, etc.

Super populum. — Propitiare, misericors Deus, supplicationibus nostris, et populum tuum pervigili protectione custodi, ut qui Unigenitum tuum in carne nostri corporis Dominum natum esse fatetur, nulla possit diaboli falsitate corrumpi. Per eundem.

NONIS JANUARI. — (139) IN VIGILIA ^b THEOPHANIE

Ad Vesperas. — Corda nostra, quæsumus, Domine, venturæ festivitatis splendor illustret, quo mundi hujus tenebris carere valeamus, et perveniamus ad patriam claritatis æternæ. Per.

Superoblata. — Tribue, quæsumus, Domine, ut C presentibus illi immolemus sacrificiis, et sumamus quæ venturæ solemnitatis pia munera præloquuntur. Per, etc.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et te laudare mirabilem Dominum in omnibus operibus tuis, quibus sacratissima regni tui mysteria revelasti. Hanc etenim festivitatem dominicæ apparitionis index stella præcessit, quæ natum in terra cœli Dominum magis stupentibus nuntiaret. Ut infestandus mundo Deus et cœlesti denuntiaretur indicio, et temporaliter procreatus signorum temporalium ministerio panderetur. Et ideo, etc.

16 *Ad Complendum.* — Illumina, quæsumus, Domine, D populum tuum, et splendore gratiæ tuæ cor ejus semper accende, ut, Salvatoris mundi stella famulante, manifestata Nativitas mentibus eorum et reveletur, semper et crescat. Per eundem.

VIII IDUS JANUARI. — (140) IN ^c EPIPHANIA DOMINI.

Deus qui hodierna die Unigenitum tuum gentibus (141) stella duce revelasti, concede propitius ut qui jam te ex fide cognovimus, usque ad contemplandam

Mariæ virg. f.

^b Sic appellatur Epiphaniæ festum a sancto Gregorio, hom. 38 in Evang. : *Veni; ut quia Natalem dominicum sine te feci, sanctam Theophaniam jam tecum faciam.*

^c Hac die in Ed. Pamel. statio figitur *ad sanctum Petrum* ; quod optime respondet titulo hom. 10 in

speciem tuæ celsitudinis perducamur. Per eum. A. dem, etc.

Super oblata. — Ecclesiæ tuæ, quæsumus, Domine, dona propitius intueri, quibus non jam aurum, thus et myrrha profertur, sed quos eisdem muneribus declaratur, immolatur et sumitur, Jesus Christus Dominus noster.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere: Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: quia cum Unigenitus tuus in substantia nostræ mortalitatis apparuit, (142) in novam nos immortalitatis suæ lucem reparavit. Et ideo cum angelis, etc.

Te igitur, clementissime Pater, etc.

Benedictio. — Deus, lumen verum, qui Unigenitum suum hodierna die stella duce gentibus voluit revelare, sua vos dignetur benedictione ditare. Amen. B Quod exemplo (143) magorum mystica Domino Jesu Cristo munera offerentes, spreto antiquo hoste, spretisque contagiis vitiorum, ad æternam patriam redire valeatis per viam virtutum. Amen. Deique vobis veram mentium innocentiam qui super Unigenitum suum Spiritum sanctum demonstrare voluit per columbam, eaque virtute mentes vestræ exerceantur ad intelligenda divinæ legis arcana, qua in Caua Galilææ lympha est in vinum conversa. Amen. Quod ipse prestare dignetur.

Ad Complendum. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut quæ solemniter celebramus officio, purificatæ mentis intelligentia consequamur. Per.

Alia Orationes. — Omnipotens sempiternus Deus, C fidelium splendor animarum, qui hanc solemnitatem electionis gentium (144) primitiis consecrasti, imple mundum gloria tua, et subditis tibi populis per luminis tui appare claritatem. Per.

17 Alia. — Deus, illuminator omnium gentium da populis tuis perpetua pace gaudere, et illud lumen splendidum infunde cordibus nostris, quod trium magorum mentibus aspirasti. Per.

Alta. — Da nobis, quæsumus, Domine, digne celebrare mysterium, quod in nostri Salvatoris infantia miraculis coruscantibus declaratur, et corporalibus incrementis manifesta designatur humanitas. Per eundem.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut Salvatoris mundi, stella duce, manifesta Nativitas menti D bus nostris reveletur semper et crescat. Per eundem.

Alia. — Illumina, quæsumus, Domine, populum tuum, et splendore gratiæ tuæ cor ejus semper accende, ut Salvatorem suum et incessanter agnoscat, et veraciter apprehendat. Per dominum nostrum.

Evang. : *Cum natus esset Jesus in Bethlehem*; ubi legitur habitare in basil. sancti Petri. In Calendario Rom. constituitur statio; assignaturque tantum Evangelium *Cum natus esset Jesus* etc. In eodem Calend. post festum Theophaniæ tres dies festi celebrantur; et in primo legitur statio ad sanctum Petrum ad Vincula.

^a Vacat hæc Dominica in Cod. Pamel. In Ms. Reg. Succ. omnia desunt ab Ibdibus Januarii, usque ad

^a DOMINICA I POST THEOPHANIAM.

Vota, quæsumus, Domine, supplicantis populi, celesti pietate proseguere, ut et quæ agenda sunt, videant; et ad implenda quæ viderint, convalescant. Per.

Super oblata. — Oblatum tibi, Domine, sacrificium vivificet nos semper et muniat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte. Pater omnipotens, æterne Deus: Quia cum Unigenitus tuus in substantia nostræ mortalitatis apparuit, in novam nos immortalitatis suæ lucem reparavit. Et ideo cum angelis.

Benedictio. — Deus, qui Filii sui temporalem pueritiam fecit esse mirabilem, spiritu prudentiæ corda vestra illustrare ac docere dignetur. Amen. Quique illum parentibus temporaliter subdivoluit, ipse vos humilitatis et pietatis muneribus miseratus informet. Amen. Et (145) qui eum sapientia, ætate, et gratia proficere tribuit, spiritalium vobis profectuum incrementa propitius largiatur. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Supplices te rogamus, omnipotens Deus, ut quos tuis relicis sacramentis, tibi etiam placitis moribus dignanter deservire concedas Per Dominum.

Super populum. — Conserva, quæsumus, Domine, familiam tuam, 18 et benedictionum tuarum propitius ubertate purifica, et eruditionibus tuis semper multiplicetur et donis. Per.

(146) IN ^b OCTAVIS THEOPHANIAE.

Deus cujus Unigenitus in substantia nostræ carnis apparuit, præsta, quæsumus, ut per eum, quem similem nobis foris agnovimus, intus reformari mereamur. Qui tecum vivit, etc.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, pro nati tui Filii apparitione deferimus, suppliciter exorantes, ut sicut ipse nostrorum auctor est munerum, ita ipse sit misericors et susceptor Jesus Christus Dominus noster, qui tecum vivit et regnat Deus.

Ad complendum. — Cælesti lumine, quæsumus, Domine, semper et ubique nos præveni, ut mysterium, cujus nos participes esse voluisti, et puro cernamus intuitu, et digno percipiamus effectum. Per. XIX KAL. FEBRUarii (147) NATALIS SANCTI FELICIS C.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut ad meliorem vitam sanctorum tuorum exempla nos provocent, quatenus quorum solemnia agimus, etiam actus imitemur. Per.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, pro commemoratione sancti Felicis (148) confessoris offeri-

xix Kalend. Febr.

^b Pro octava Epiph. nihil assignatur in Kalend. Rom.

^c In Kalend. Rom. et in Cod. Reg. Suec. quem sequitur hic Pamel. additur in *Pincis*. Consule Bollandum, tom. I sanctorum Januarii; et Tillemontium, tom. IV Comment Eccles. Hujus sancti solemnitas notatur 14 Jan. in Kalend. Rom. et apud Pamel., at die 13 in Cod. Reg. Suec.

mus, suppliciter deprecantes, ut sicut illi tribuisti sacramenta fidei largitatem, sic nobis indulgentiam largiaris et pacem. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; et confessionem sancti Felicis memorabilem non tacere, qui (149) nec hæreticis pravitatibus, nec sæculi blandimentis a sui status rectitudine potuit immutari, sed inter utraque discrimina veritatis assertor, firmitatem tuæ fidei non reliquit. Per.

Ad complendum. — Quæsumus, Domine, salutaribus repleti mysteriis, ut cujus solemnia (150) celebramus, ejus orationibus adjuvemur. Per Dominum

^a DOMINICA II POST THEOPHANIAM.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui cœlestia simul et terrena moderaris, supplicationes populi tui clementer exaudi, et pacem tuam nostris concede temporibus. Per.

Alia. — Adesto, quæsumus, Domine, supplicationibus nostris, et in tua misericordia confidentes, ab omni nos adversitate custodi. Per.

Super oblata. — Ut tibi grata sint, Domine, munera populi tui supplicantis, ab omni, quæsumus, eum contagione perversitatis emunda. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: semperque virtutes et laudes tuas labijs exsultationis effari, qui nobis ad relevandos istius vitæ labores diversa donorum tuorum solatia, et munerum salutarium gaudia contulisti, mittendo nobis Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum Perquem.

Benedictio. — Deus qui sua mirabili potestate aquam vertit in vinum, vos a vetustate subtractos in beatæ vitæ transferet novitatem. Amen. Et qui nuptiis interesse voluit, et earum sua præsentia comprobaret bonum, ipse vobis castitatis et sobrietatis perpetuæ conferat donum. Amen. Ipse vobis sanctorum intelligentiam Scripturarum tribuat spiritalem qui aquas in vina vertendo hoc ipsum voluit designare. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus.

Ad complendum. — Augeatur in nobis, Domine, quæsumus, tuæ virtutis operatio, ut divinis vegetati sacramentis, ad eorum promissa capienda tuo munere præparemur. Per.

Super populum. — Auxiliare, Domine, populo tuo, ut sacræ devotionis proficiens incrementis, et tuo semper munere gubernetur, et ad redemptionis æternæ pertineat, te ducente, consortium. Per.

XVII KAL. FEBRUARII. — NATALIS ^b SANCTI MARCELLI PAPÆ.

Preces populi tui, quæsumus, Domine, clementer exaudi, ut beati Marcelli martyris tui atque pontificis

^a Omittitur in C. Pamel, et Reg. Suec., necnon in Kalend. Rom., cujus loco occurrit: *Fer*, iv post *Theophania*.

^b Apud Pamel. notatur die 18 Januar.; at in Cod. Reg. Suec. die 16 ejusdem mensis, consentiente

A meritis adjuvemur, cujus passione lætamur. Per Dominum nostrum, etc.

Super oblata. — Suscipe, quæsumus, Domine, munera dignanter oblata, et, beati Marcelli suffragantibus meritis, ad nostræ salutis auxilium provenire concede. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui glorificaris in tuorum confessione sanctorum, et non solum excellentioribus præmiis martyrum tuorum merita gloriosa prosequeris, sed etiam sacra mysteria competentibus servitiis exsequentes, gaudium Domini sui tribuis benignus intrare. Per Christum Dominum.

Ad complendum. — Satiasti, Domine, familiam tuam muneribus sacris: semper ejus, quæsumus, interventione nos refove, cujus solemnia celebramus. Per.

XV KAL. FEBRUARII. — NATALIS SANCTÆ PRISCÆ VIRGINIS

Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beatæ Priscæ martyris tuæ natalitia colimus, et annua solemnitate lætemur, et tantæ fidei proficiamus exemplo. Per.

Super oblata. — Hostia, Domine, quæsumus, quam sanctorum tuo natalitia recensentes offerimus, et vincula nostræ pravitatis absolvat, et tuæ nobis misericordiæ dona conciliet. Per.

Ad complendum. — Quæsumus, Domine, salutaribus repleti mysteriis, ut cujus solemnia celebramus, ejus orationibus adjuvemur. Per.

XIII KAL. FEBRUARII. — ^c NATALIS SANCTI (151) FABIANI Infirmi-
tatem nostram respice, omnipotens, Deus, et (152) quos pondus propriæ actionis gravat, beati Fabiani martyris tui atque pontificis intercessio gloriosa nos protegat. Per.

Super oblata. — Hostiam tibi Domine, beati Fabiani martyris tui dicatas meritis benignus assume, et ad perpetuum nobis tribue provenire subsidium. Per Dominum.

Ad complendum. — Refecti participatione muneris sacri, quæsumus, Domine Deus noster, ut cujus exsequimur cultum, sentiamus effectum. Per.

RODEM DIE. — NATALIS SANCTI SEBASTIANI MARTYRIS

Deus qui beatum Sebastianum martyrem tuum virtute constantiæ in passione roborasti, ex ejus nobis imitatione tribue pro amore tuo prospera mundi despicere, et nulla ejus adversa formidare. Per.

Super oblata. — Accepta sit in conspectu tuo, Domine nostra devotio, et ejus nobis fiat supplicatio salutaris, pro cujus solemnitate defertur. Per.

21 Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne

Kal. Rom.

^c In Kalend. Rom. festum sancti Sebastiani est ante festum sancti Fabiani; secus in Cod. Pamel. ac Reg. Suec. et in Vatic. Ed. atque aliis. Postea utraque solemnitas in unam coaluit.

Deus : quoniam martyris beati Sebastiani pro confessione nominis tui venerabilis sanguis effusus simul et tua mirabilia manifestat, quo perficis infirmitate virtutem, et nostris studiis dat profectum et infirmis apud te præstata auxilium. Per Christum Dominum nostrum.

Ad complendum. — Sacro munere satiati, supplices te, Domine, deprecamur, ut quod debitæ servitutis celebramus officio, intercedente beato Sebastiano martyre tuo, salvationis tuæ sentiamus augmentum. Per Dominum nostrum.

XII KAL. FEBRUARII. — NATALIS SANCTÆ (153)

^a AGNETIS.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui infirma mundi eligis, ut fortia quæque confundas, concede propitius ut qui beatæ Agnetis martyris tuæ solemnia colimus, ejus apud te patrocina sentiamus. Per.

Super oblata. — Hostias, Domine, quas tibi offerimus, propitius suscipe, et, intercedente beata Agnete martyre tua, vincula peccatorum nostrorum absolve. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et (154) diem beatæ Agnetis martyrio consecratam solemniter recensere, quæ, terrenæ generositatis oblectamenta despiciens, cœlestem meruit dignitatem ; societatis humanæ vota contemnens, æterni Regis est sociata consortio ; et pretiosam mortem, sexus fragilitate calcata, pro Christi confessione suscipiens (155) simul est facta conformis et sempiternitatis ejus et gloriæ. Per quem Majestatem tuam.

Ad complendum. — ^b Sumentes, Domine, gaudia sempiterna de participatione sacramenti festivitatis sanctæ martyris Agnetis, suppliciter deprecamur, ut quæ sedula servitute, donante te, gerimus, dignis sensibus tuo munere capiamus. Per.

XI KAL. FEBRUARII. — NATALIS SANCTI VINCENTII MARTYRIS.

Adesto, quæsumus, Domine, supplicationibus nostris, ut qui ex iniquitate nostra reos nos esse cognoscimus, beati Vincentii martyris tui intercessione liberemur. Per.

22 *Super oblata.* — Hodiernum, Domine, sacrificium lætantes offerimus, quo beati Vincentii cœlestem victoriam recensentes, et tua magnalia prædicamus, et nos acquisisse gaudemus suffragia gloriosa. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : pro cujus nomine

^a In Cod. Reg. Suec., *sanctæ Agnæ*. In Kalend. Rom. *sanctæ Agnæ de passione*. Legitur etiam *Agnæ* in potioribus Mss. homil. in Evang., ubi undecima est de hac sancta virg. et mart.

^b Hanc Orationem aliæ duæ sequuntur in cod. Pamel. Tres absunt a Cod. Reg. Suec. Apud Pamelium uncinis clauduntur. Fere omnia quæ intra uncinos legentur ibi non exstant in Cod. Reg. Suec.

A gloriosus levita Vincentius, et miles invictus, rabidi hostis insaniam interritus adiit, modestus sustinuit, securus irrisit, sciens paratus esse ut resisteret, nesciens elatus esse (156) ut vinceret, in utroque, Domini ac Magistri sui vestigia sequens, qui humilitatis custodiendæ, et de hostibus triumphandi, suis sequenda exempla monstravit. Per quem.

Ad complendum. — Quæsumus, omnipotens, Deus, ut qui cœlestia alimenta percepimus, intercedente beato Vincentio martyre tuo, per hæc contra omnia adversa muniamur. Per.

VIII KAL. FEBRUARII. — ^c CONVERSIO SANCTI PAULI.

(157) Deus qui universum mundum beati Pauli apostoli tui prædicatione docuisti, da nobis, quæsumus, ut qui ejus hodie Conversionem colimus, per ejus ad te exempla gradiamur. Per.

Super oblata. — Apostoli tui Pauli precibus, Domine, plebis tuæ dona sanctifica, ut quæ tibi tuo grata sunt instituta, gratiora fiant patrocino supplicantis. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et Majestatem tuam suppliciter exorare, ut ecclesiam tuam, beati Pauli apostoli tui prædicatione edoctam, nulla sinas fallacia violari ; et sicut nihil in vera religione manere dinoscitur, (158) quod non ejus condierit disciplina, ita ad peragenda ea quæ docuit ejus obtentu fidelibus tribuatur efficacia, sentiatque credentium gentium multitudo eum pro se apud te intercessorem quem habere cognovit Magistrum atque doctorem. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio. Deus qui gratia sua beatum Paulum ex persecutore fecit apostolum, ipse vobis compunctionis piæque conversionis spiritum dignetur impertire. Amen. Quique ei secretorum cœlestium mysteria dignatus est revelare, ipse vobis Scripturarum suarum abdita dignetur aperire. Amen. Et qui ei perseverantiam fidei, **23** constantiamque in persecutionibus inflexibilem dare dignatus est, eisdem vestram infirmitatem donis roborare atque munire dignetur. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Sanctifica nos, Domine, quæsumus, salutari mysterio ; et pro nobis ejus non desit oratio, cujus nos donasti patrocino gubernari. Per Dominum.

(159) EODEM DIE. — NATALIS ^d SANCTI PROJECTI MARTYRIS.

Martyris tui Projecti nos, quæsumus, Domine, interventio gloriosa commendet, ut quod nostris acti-

^c Kalend. Rom. et Cod. Reg. Suec. festum istud nesciunt. Ejus meminit Cod. Pamel., sed adhibita uncinorum nota. Ante ipsum in 1 Theodor. ponitur festum sanctorum Eberentianæ et Macarii martyrum. In Gemet. nullæ hic assignantur sanctorum festivitates.

^d Vel *Projecti*. ut exhibent Theod. Mss. Hujus martyris non meminere Kalendar. Rom. aut Cod.

bus non meremur, ejus precibus consequamur. Per A IV NONAS FEBRUARIUM. — (163) PURIFICATIO^b SANCTÆ
DOMINUM. MARIÆ VIRGINIS.

Superoblata. — Suscipe, Domine, propitius orationem nostram cum oblationibus hostiarum superimpositis, et martyris tui Projecti deprecatione pietati tuæ perfice benignus acceptas, et illam quæ in eo flagravit forte dilectionem in nobis aspira benignus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere. Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; et tuam misericordiam deprecari ut mentibus nostris beati martyris tui Projecti (160) repetita solemnitate spiritualis lætitiæ tribuas jugiter suavitatem. (161) Concedasque nobis, ut, venerando passionis ejus triumphum, obtentu illius, et peccatorum remissionem, et sanctorum mereamur adipisci consortium. Per Christum Dominum.

Ad Complendum. — Votiva, Domine, pro beati martyris tui Projecti passione dona percepimus: quæsumus, ut ejus precibus, et præsentis vitæ nobis pariter et æternæ tribuas conferre præsidium. Per

V KAL. FEBRUARIUM. — NATALIS SANCTÆ AGNETIS.

De^a Nativitate (162).

Deus, qui nos annua beatæ Agnetis martyris tuæ solemnitate lætificas, da, quæsumus, ut quam veneramur officio, etiam piæ conversationis sequamur exemplo. Per.

Superoblata. — Super has, quæsumus, Domine hostias benedictio copiosa descendat, quæ et sanctificationem nobis clementer operetur, et de mortuorum nos solemnitate lætificet. Per.

24 *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, beatæ Agnetis nataitia geminantes. Vere enim hujus honorandus est dies, quæ sic terrena generatione processit, ut ad divinitatis consortium perveniret. Per Christum.

Ad Complendum. — Sumpsimus, Domine, celebritatis annuæ votiva sacramenta; præsta, quæsumus ut et temporalis nobis vitæ remedia præbeant et æterna. Per.

Super populum. — Adesto nobis, omnipotens Deus, beatæ Agnetis festa repetentibus, quam hodiernæ festivitatis prolatam exortu, ineffabili munere sublevasti. Per. D

Pamel. et Reg. Suec. In Edit. Vatic. et al. illius fit mentio.

^a Ita in Kalend. Rom. Hoc festum in Cod. Pamel. notatur die 27 Januarii, et die 28, tum in Cod. Reg. Suec., tum in Kalend. Rom.

^b In duobus Theoder., *Ypapanti*, quod in multis aliis Codicibus legitur. Abest a Kalend. Rom., ubi tantum habetur: *die 2* (Februarii) *secundum Lucam*. Postquam impl. c., *usque*, gloriam plebis tuæ Israel.

^c In Edit. Vatic. et Gussanvil. Oratio adhuc pertinet ad officium sanctæ Agnetis; quod aliis Cod.

(164) *Ad Collectam.* — (165) ^c Erudi, quæsumus, Domine, plebem tuam, et quæ extrinsecus annua tribuis devotione venerari, interius assequi gratiæ tuæ luce concede. Per.

Ad Missam. — Omnipotens sempiternus Deus, Majestatem tuam supplices exoramus, ut sicut Unigenitus Filius tuus hodierna die cum nostræ carnis substantia in templo est præsentatus, ita nos facias purificatis tibi mentibus præsentari. Per eundem Dominum.

Superoblata. — Exaudi, Domine, preces nostras; et, ut digna sint munera quæ oculis tuæ Majestatis offerimus, subsidium nobis tuæ pietatis impende. Per. B

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere. Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: quia per incarnati Verbi mysterium nova mentis nostræ oculis lux tuæ claritatis effulsit, ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc invisibilem amore rapiamur. Et ideo cum angelis et archangelis.

Benedictio. — Omnipotens Deus qui Unigenitum suum hodierna die in assumpta carne in templo voluit præsentari, benedictionis suæ vos munere fultos bonis operibus faciat exornari. Amen. Et qui eum, ut legem adimpleret, (166) ministrum voluit efficilegis, **25** mentes vestras instruat legis suæ spiritualibus documentis. Amen. Quo ei et pro turturibus castitatis seu charitatis munera offerre valeatis, et pro pullis columbarum Spiritus sancti donis exuberetis. Amen. Quod ipse.

Ad Complendum. — Quæsumus, Domine Deus nos, ut sacrosancta mysteria, quæ pro reparationis nostræ munimine contulisti, intercedente beata semper virgine Maria, et præsens nobis remedium esse facias et futurum. Per.

Alia. — Perfice in nobis, quæsumus, Domine, gratiam tuam, qui justus Simeonis expectationem implesti, ut sicut ille mortem non vidit priusquam Christum Dominum videre mereretur, ita et nos vitam obtineamus æternam. Per.

NONIS FEBRUARIUM NATALIS^d SANCTÆ AGATHÆ
MARTYRIS.

Deus qui inter cætera potentiæ tuæ miracula etiam in sexu fragili victoriam martyrii contulisti

tam Editis quam manu exaratis contrarium est.

Cod. Pamel. præligitur: *oratio ad Collectam ad sanctum Adrianum*. Et post Orationem legitur: *ad missam ad sanctam Mar. Majorem*. Idem exstat in duobus Theod. et in Cod. Reg. Suec., nisi quod in isto pro *ad missam*, habes *Missam*. In multis Cod., ut observat Pamel., est Benedictio cereorum. In Thod. notantur multæ Antiphonæ, præsertim *Ad ornamental*.

^d In officio sanctæ Agathæ multum discrepat Edit, Pamel. a Cod. Reg. Suec.

concede propitius ut cujus natalitia colimus, per A ejus ad te exempla gradiamur. Per Dominum.

Super oblata. — Suscipe, Domine, munera quæ in beatæ Agathæ martyris tuæ solemnitate deferimus, cujus nos confidimus patrocinio liberari. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: pro cujus nomine (167) pœnarum mortisque contemptum in utroque sexu fidelium cunctis ætatibus contulisti, ut inter felicium martyrum palmas (168) Agathen quoque beatissimam virginem victrici patientia coronares. Quæ nec minis territa, nec suppliciis superata, de diaboli sævitia triumphavit, quia in tuæ Deitatis B confessione permansit. Et ideo.

Ad Complendum. — Beatæ Agathæ martyris tuæ, Domine, precibus confidentes, quæsumus clementiam tuam, ut per ea quæ sumpsimus æterna remedia capiamus. Per.

Alia. — Indulgentiam nobis, Domine, beata Agathæ martyr imploret, quæ tibi grata (160) semper exstitit et merito castitatis, et tuæ professione virtutis. Per Dominum nostrum,

* DOMINICA III POST THEOPHANIAM.

Omnipotens sempiternus Deus, infirmitatem nostram 26 propitius respice, atque ad protegendum nos dexteram tuæ Majestatis extende. Per.

Super oblata. — (170) Hæc Hostia, Domine, quæsumus, emundet nostra delicta, et sacrificium celebrandum subditorum tibi copora mentesque sanctificet. Per Dominum nostrum. C

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te omni tempore collaudare et benedicere, quia in te vivimus, et movemur, et sumus. Et nullum tempus nullumque momentum est quod a beneficiis pietatis tuæ vacuum transigamus. Variis etenim solemnitatibus causis, salutarium nobis operum tuorum et munerum memoria præsentis vitæ tempora exornat. Unde et nos vel innovante lætitia præteriti gaudii, vel permanentis boni temporis agnoscentes, indefessas Majestati tuæ grates exsolvimus. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio. — Omnipotens Deus vos ab omnium peccatorum maculis emundet, qui leprosum supplicem tactu proprio dignatus est emundare. Amen. Quique centurionis servum non aspernatus est visitare, ipse cordium vestrorum hospitium dignetur misericorditer introire. Amen. Sicque vos fidei suæ plenitudine informet, ut cum sanctis suis in cælorum regno accumbere concedat. Amen. Quod ipse præstare.

* In Cod. Reg. Suec. et in Edit. Pamel. omittitur hæc Dom. cum cæteris post Epiphaniam, quod mutilationis argumentum videtur. In Kalend. Rom., nulla Dominicarum facta mentione, assignantur de-

Ad Complendum. — Quos tantis, Domine largiris uti mysteriis, quæsumus ut effectibus nos eorum vacaciter aptare digneris. Per.

Super populum. — Adsit, Domine, quæsumus, propitiatio tua populo supplicanti, ut quod te inspirante fideliter expetit, tua celeri largitate percipiat. Per Dominum nostrum.

DOMINICA IV POST THEOPHANIAM.

Deus qui nos tantis periculis constitutos pro humana scis fragilitate non posse subsistere, da nobis salutem mentis et corporis, ut ea quæ pro peccatis nostris patimur, te adjuvante, vincamus. Per.

Super oblata. — Concede, quæsumus omnipotens Deus, ut hujus sacrificii munus oblatum fragilitatem nostram ab omni malo purget semper et muniat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, 27 nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui genus humanum pro prævaricatione sua in ipsius originis radice damnatum (171) per florem virginialis uteri reddere dignatus es absolutum, ut hominem, quem per Unigenitum creaveras per Filium tuum Deum et hominem recreares; et diabolus, qui Adam in fragili carne devicerat, (172) conservata justitia, a Deo carne vinceretur assumpta. Per quem Majestatem tuam.

Benedictio. — Tentationum omnium a vobis Dominus pericula removeat, et perturbationum procellas miseratus excludat. Amen. Tentatoris fraudes atque molimina dissolvat, et vos adversus eum cautos atque invincibiles faciat. Amen. Continuæ pacis vobis munera tribuat, et vos in portu tranquillitatis ac securitatis propitiatus constituat. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Munera tua nos, Deus, a delectationibus terrenis expediant, et cælestibus semper instruant alimentis. Per.

DOMINICA V POST THEOPHANIAM.

Familiam tuam, quæsumus, Domine, continua pietate custodi, ut quæ in sola spe gratiæ cælestis inuitur, tua semper protectione muniatur. Per Dominum.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, placationis offerimus, ut et delicta nostra miseratus absolvas, et nutantia corda tu dirigas. Per. D

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et tibi hanc immolationis hostiam offerre, (173) quæ est salutifera et ineffabile divinæ gratiæ sacramentum, quæ offertur a plurimis, (174) et unum Christi corpus sancti Spiritus infusione perficitur; singuli accipiunt Christum Dominum, et (175) in singulis portionibus totus est; nec (176) per singulos minuitur

cem hebdomadæ post Teophania cum singulis Evangeliiis; et intra illas hebdomadas multæ sæpe feriæ tanquam solemnes notantur, ut fer. 4, fer. 6. Sabbatum, in quibus etiam indicuntur Evangelia.

sed integrum se præbet in singulis. Propterea ipsi A qui sumimus communionem hujus sancti panis et calicis, (177) unum Christi corpus efficiamur. Per ipsius itaque Majestatem te supplices exoramus, ut nos ab omnibus emundis contagiis vetustatis, et in novitate vitæ perseverare concedas. Per Christum.

Benedictio. — Deus, qui bonum semen in sua Ecclesia serere consuevit, in vobis illud conservare atque multiplicare nunquam desistat. Amen. Zizaniorum superseminatorem a vobis procul repellat, et sui verbi pabulo vos indesinenter reficiat. Amen. Quo cum dies iudicii advenerit, a reprobis separati, ad dexteram iudicis sistamini, et in beatissimo ipsius regno collocemini. Amen. Quod ipse præstare.

28 Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut illius salutaris capiamus effectum, cujus per hæc mysteria pignus accepimus. Per eundem.

Super populum. — Ecclesiæ tuæ, Domine, voces placatus admitte, ut, destructis adversitatibus universis, securam tibi serviat libertate. Per.

DOMINICA VI POST THEOPHANIAM.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut semper rationalia meditantes, quæ tibi sunt placita, et dictis exsequamur et factis. Per.

Super oblata. — Hæc nos oblatio, Deus, mundet, quæsumus, et renovet et gubernet et protegat. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: ad cujus immensam pertinet gloriam, ut non solum mortalibus tua pietate succurreres, sed de ipsa etiam mortalitate nostra nobis remedium provideres, et perditos quosque unde perierant, inde salvares. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio. — Deus qui mare suis pedibus fecit esse calcabile, vobis quicquid est noxium ipse substernat. Amen. Contrarios immundorum spirituum motus compescat, et vos in sua pace confirmet. Amen. Crucis suæ navi inter mundi fluctus gubernet, et in littus beatæ perennitatis perducatur. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Cælestibus, Domine, pasti delictis, quæsumus ut semper eadem per quæ veraciter vivimus appetamus. Per.

Super populum. — Conserva populum tuum, Deus, et tuo nomini fac devotum, ut, divinis subjectus officiis, et temporalia viriliter et æterna dona percipiat. Per Dominum nostrum.

XVI KAL. MARTII. — (178) NATALIS SANCTI VALENTINI MARTYRIS.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beati

* Abest *martyris* Cod. Reg. Suec. In 1 Theoder. ante natalem sancti Valentini notatur vi Idus Febr. *Translatio sanctæ Helenæ reginæ*; et iv Idus Febr.: *Natal. sanctæ Scholasticæ virg.* Post festum sancti Valentini ibidem additur: *Eodem die nat. sanctorum Vitalis, Felicis et Zenonis.*

^b In Ed. Vatic. et Gussanvil. *Cathedra sancti Petri in Roma*, quod minime habent alii Codices editi aut mss. Recenter itaque additum suspicatur, in *Roma*,

Valentini martyris tui natalitia colimus, a cunctis malis imminentijs eius intercessione liberemur. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Oblatis, Domine, quæsumus, placare muneribus, **29** et, intercedente beato Valentino martyre tuo, a cunctis nos defende periculis. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Sit nobis, Domine, reparatio mentis et corporis cœlestis mysterium, ut cujus exsequimur actionem, sentiamus effectum. Per.

XIII KAL. MARTII. — (179) ^b CATHEDRA SANCTI PETRI.

Deus qui beato apostolo tuo Petro, collatis clayibus regni cœlestis, animas ligandi atque solvendi (180) pontificium tradidisti, concede ut intercessionis ejus auxilio a peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Qui vivis et regnas.

Superoblata. — Ecclesiæ tuæ, quæsumus, Domine, preces et hostias beati Petri apostoli commendat oratio, ut quod pro illius gloria celebramus nobis prosit ad veniam. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; et te laudare mirabilem Deum in sanctis tuis, in quibus glorificatus es vehementer. Per quos Unigeniti tui sacrum corpus exornas, et in quibus Ecclesiæ tuæ fundamenta constituis, quam (181) in patriarchis fundasti, in prophetis præparasti, in apostolis condidisti. Ex quibus beatum Petrum apostolorum principem, ob confessionem Unigeniti Filii tui, per os ejusdem Verbi tui confirmatum, in fundamento domus tuæ, mutato nomine, cœlestium claustrorum præsullem custodemque fecisti, divino ei jure concesso, ut (182) quæ statuisset in terris, servarentur in cœlis. In cujus veneratione hodierna die Majestati tuæ hæc festa persolvimus, et gratiarum ac laudis Hostiam immolamus. Per quem Majestatem.

Ad Complendum. — Lætificet nos, Domine, munus oblatum, ut sicut in apostolo tuo Petro te mirabilem prædicamus, sic per illum tuæ sumamus indulgentiæ largitatem. Per.

Super populum. — Benedic, quæsumus, Domine, plebem tuam; et beati Petri apostoli tui precibus tribue consequi tuæ defensionis auxilium. Per.

VI KAL. MARTII. — ^c NATALIS (183) SANCTI MATTHIÆ APOSTOLI.

Deus, qui beatum Matthiam apostolorum tuorum collegio sociasti, tribue, quæsumus, ut ejus interventione, **30** tuæ circa nos pietatis semper viscera sentiamus. Per Dominum.

Super oblata. — Deus, qui proditoris apostatæ ruinam, ne apostolorum tuorum (184) numerus sacratus

ad distinctionem alterius festi Cathedræ sancti Petri *Antiochiæ*, die 18 Januar., quod utrum antiquius cognitum. Consule observationem nostram ad notam 179. Kalend. Rom. Joan. Frontonis utrumque festum nescit, ut et Codex Reg. Suec.

^c Omittitur hoc festum in Kalend. Rom. et in Cod. Reg. Suec. In 1 Theoder., immediate post nat. sancti Matth., sequitur festum sanctarum Perpetuæ et Felicitatis.

perfectione careret, beati Matthiæ electione supplesti, præsentia munera sanctifica, et per ea nos gratiæ tuæ virtute confirma. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et te laudare mirabilem Deum in beatis apostolis tuis, in quibus glorificatus es vehementer. Per quos Unigeniti tui sacrum corpus colligis, et in quibus Ecclesiæ tuæ fundamenta constituis. Unde poscimus clementiam tuam, piissime omnipotens Deus, ut intercessionem beati apostoli tui Matthiæ, cujus passionis triumphum solemniter celebramus, mereamur a peccatorum nostrorum nexibus solvi, et æternæ vitæ felicitati reddi, atque sanctorum tuorum cœtibus connumerari. Per quem.

Benedictio. — Deus, qui vos in apostolicis tribuit consistere fundamentis, benedicere vobis dignetur, beati apostoli sui Matthiæ intercedentibus meritis. Amen. Defendatque vos a cunctis adversis, apostolicis præsiidiis, qui vos eorum voluit ornari et munerari exemplis et documentis. Amen. Quo per eorum intercessionem perveniat ad æternæ patriæ hæreditatem, per quorum doctrinam tenetis fidei integritatem. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Præsta, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, ut per hæc sancta, quæ sumpsimus, interveniente beato Matthia apostolo tuo, veniam consequamur et pacem. Per Dominum.

Super populum. — Percipiat, Domine, quæsumus, populus tuus, intercedente beato Matthia apostolo tuo, misericordiam, quam deposcit, et quam precatur humiliter, indulgentiam consequatur et pacem. Per Dominum.

IV IDUS MARTII. — NATALIS SANCTI GREGORII PAPÆ.

Concede, quæsumus, Domine, fidelibus tuis digne sancti Gregorii pontificis tui celebrare solemnia, ut ejus et hic experiantur auxilia, et æternis effectibus apprehendant. Per.

a Super oblata. — Hostias, Domine, quas nomini tuo sacrandas offerimus, sancti Gregorii prosequatur oratio, per quam nos et expiari facias, et defendi. Per.

31 *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : quia sic tribuis Ecclesiam tuam sancti Gregorii pontificis tui commemoratione gaudere, ut eam illius et festivitate lætifices, et exemplo piæ conversationis exerceas, et verbo prædicationis erudias, grataque tibi supplicatione tuearis. Per.

Ad Complendum. — (185) Præsent nobis, quæsumus, Domine, tua sancta præsidium, quod, interve-

a In Cod. Reg. Suec. legitur hæc Oratio : *Annue nobis, Domine, ut animæ famuli tui Gregorii prosit oblatio, quam immolando totius mundi tribuisti relaxari delicta.* Sic legi quibusdam in Codicibus observat Pamelius.

b Observat Joan. Fronto, in notis ad Kalend. Rom., a Concilio Toletano x, an. 636, can. 1, cautum esse

mentibus beati Gregorii meritis, ab omnibus nos absolvat peccatis. Per.

VIII KAL. APRILIS. — (186) ^b ANNUNTIATIO ANGELI AD BEATAM MARIAM.

Deus, qui in (187) beatæ Mariæ virginis utero Verbum tuum, angelo annuntiante, carnem suscipere voluisti præsta supplicibus tuis, ut qui vere eam Genitricem Dei credimus, ejus aqud te intercessionibus adjuvemur. Per eundem.

Ad Missam. — Deus, qui hodierna die Verbum tuum in (188) beatæ Virginis alvo (199) incarnari voluisti, fac nos ita præsentem (190) solemnitate peragere, ut tibi placere valeamus. Per eundem.

Super oblata. — Altari tuo, Domine, superposita munera Spiritus sanctus assumat, qui hodie beatæ Mariæ viscera splendoribus suæ virtutis replevit. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : quem pro salute hominum nasciturum Gabriel archangelus nuntiavit, virgo Maria Spiritus sancti cooperatione concepit ; ut quod angelica nuntiavit sublimitas, virginea crederet puritas, ineffabilis perficeret Deitas. Illius sitaque optamus, te opitulante, cernere faciem sine confusione, cujus Incarnationis gaudemus solemnitate. Per quem Majestatem.

Ad Complendum. — In mentibus nostris, Domine, veræ fidei sacramenta confirma, ut qui conceptum de Virgine Deum verum et hominem confitemur, per ejus salutiferæ resurrectionis potentiam ad æternam mereamur pervenire lætitiã. Per.

Super populum. — Protege, Domine, famulos tuos subsidiis pacis, **32** et beatæ Mariæ patrociniis confidentes a cunctis hostibus redde securos. Per.

Alia. — Gratiam tuam, quæsumus, Domine, mentibus nostris infunde, ut qui angelo nuntiante Christi Filii tui Incarnationem cognovimus, per passionem ejus et Crucem ad resurrectionis gloriam perducamur. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, qui cœternum tibi Filium hodie pro mundi salute secundum carnem Spiritu sancto concipiendum angelico ministerio beatæ Mariæ semper virgini declarasti, adesto propitius populo tuo, ut ad ejus Nativitatem, (191) pace concessa, liberioribus animis occurramus. Per eundem.

Alia. — Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui per beatæ Mariæ sacri uteri (192) divinæ gratiæ obumbrationem universum mundum illuminare dignatus es, et præsta ut quod nostris meritis non valemus obtinere, ejus adipisci præsiidiis mereamur. Per Dominum nostrum.

ut hoc festum octavo die ante Christi Nativitatem celebraretur, quod tempore Quadragesimæ, *nihil de sanctorum solemnitatibus... convenit celebrari.* Assignatur tamen hoc festum die 25 mensis Martii, in Kalend. Rom., in Cod. Reg. Suec. apud Pamel. et in omnibus ed. libris Sacramentorum.

Alia. — Beate et gloriosæ semperque virginis Dei A genitricis Mariæ nos, Domine, quæsumus, merita consequantur, et tuam nobis indulgentiam semper implorent. Per.

Alia. — Porrigere nobis, Deus, dexteram tuam, et per intercessionem beatæ et gloriosæ semperque virginis Dei genitricis Mariæ auxilium nobis supernæ Virtutis impende. Per eundem.

IN (193) SEPTUAGESIMA ^a.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, fragilitati nostræ sufficientiam competentem, ut suæ reparationis effectum, et pia conversatione recenseat, et cum exultatione suscipiat.

Super oblata. — Concede nobis, misericors Deus, et digne tuis servire semper altaribus, et eorum perpetua participatione salvari. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, quia per ea quæ conspiciuntur, instruimur quibus modis ad invisibilia tendere debeamus. Denique commonemur, anni ducente successu, de præteritis ad futura, de vetustate in novitatem vitæ transire, (194) ut, terrenis sustentationibus expediti, cœlestis doni capiamus desiderabilius ubertatem. Et (195) per eum cibum qui beneficiis prærogatur alternis **33** perveniamus ad victum sine fine mansurum, Jesum Christum Dominum nostrum. Per quem.

Benedictio. — Omnipotens Deus ita stadium vestri cursus dirigere dignetur, ut bravium vos æternæ vitæ comprehendere faciat. Amen. Et ita vos abstinentiæ armis circumdet, ut nullis vitæ hujus oneribus a (195) perventione retardemini. Amen. Quique vos vineam suam vocare vobisque sanctos operarios mittere dignatus est, ipse vos sua gratia dignetur excolere, ut denario vitæ perennis munerare non abnuat. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Fideles tui, Deus, per tua dona firmentur, ut eadem et percipiendo requirant, et quærendo sine fine percipiant. Per.

Super populum. — Preces populi tui, quæsumus, Domine, clementer exaudi, ut qui juste pro peccatis nostris affligimur, pro tui nominis gloria misericorditer liberemur. Per Dominum.

(197) IN SEXAGESIMA ^b.

Deus, qui conspicias quia ex nulla nostra actione confidimus, concede propitius ut contra adversa

^a In Cod. Reg. Suec. et in 1 Theoder., in *Septuagesimo*. In utroque additur, *ad sanctum Laurentium*, et in Theoder. *foris murum*. In Cod. Pamel.: *Statio ad sanctum Laurentium*, sine ullo addito. Eadem assignatur in Kalend. Rom. cum Evang., quod etiam nunc legitur. Prima Oratio ubique est: *Preces populi tui*, ut in officio Septuagesimæ etiam habetur.

^b Apud Pamelium, consentientibus Mss. nostris, statio est *ad sanctum Paulum*. Ita etiam in Kalend. Rom., ubi Evangel. præscribitur, *Cum turba plurima*, etc., ut in hodiernis Missalibus. Porro quod intelligerent veteres per stationem docere videtur

omnia Doctoris Gentium protectione muniamur. Per.

Super oblata. — Intende, quæsumus, Domine, Hostias familiæ tuæ, et quam sacri muneris facis esse participem, tribue (198) ad ejus plenitudinem pervenire. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui rationalem creaturam, ne, temporalibus dedita bonis, ad præmia sempiterna non tendat, ea dispensatione dignaris erudire, ut nec castigatione deficiat nec prosperitatibus insolescat, sed hoc potius fiat ejus gloriosa devotio, quo nullis adversitatibus obruta superetur. Per Christum Dominum.

Benedictio. — Det vobis Dominus nosse mysteria regni Dei, qui jam dare dignatus est auditum verbi sui. Amen. Sicque mentes vestras seminis sui copia repleat, ut in vobis illud sibi placite fructificare, concedat. Amen. Et ita vos ab omni tentatione muniat, quatenus (199) tricenari, sexagenari, atque centeni fructus pro suæ gratiæ distributione, magnificentia, muneret. Amen. Quod ipse.

34 *Ad Complendum.* — (200) Adsit nobis, quæsumus, Domine, cibus sacer, potusque salutaris, qui et temporalem vitam muniat, et præstet æternam. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Tuere, quæsumus, Domine, plebem tuam, et sacram solemnitatem recolentem gratiæ cœlestis largitate proseguere, ut, visibilibus adjuncta solatiis, ad invisibilia bona promptius incitetur. Per.

DOMINICA ^c IN QUINQUAGESIMA.

Preces nostras, quæsumus, Domine, clementer exaudi, atque a peccatorum vinculis absolutos ab omni nos adversitate custodi. Per.

Super oblata. — Hæc Hostia, Domine quæsumus, emundet nostra delicta, (201) et sacrificium celebrandum subditorum tibi corpora mentesque sanctificet.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et (202) Majestatem tuam (203) ^d cernua devotione exorare, ut modulum terrenæ fragilitatis aspiciens, non in ira tua pro nostra pravitate nos arguas, sed immensa clementia purifices, erudias, consoleris.

Tertullianus, ub. de Orat.: *Similiter*, inquit, *de stationum diebus, non putant plerique sacrificiorum Orationibus interveniendum. quod statio solvenda si accepto corpore Domini*. Consule eruditorum notas ad hunc locum.

^c Apud Pamel., et in Codicibus nostris Mss. additur, *ad sanctum Petrum*. Ita in Kalend. Rom., ubi Evangel. est, *Assumpsit J. duodecim*, ut hodie quoque legitur. Homil. 2 sancti Gregorii in idem Evangelium habita fuit Dominica Quinquagesimæ, in sancti Petri Basilica.

^d Ita quoque in Cod. Gemet., et in duobus Theod. In Edit. Vatic. et Gussanvill. legitur *congrua*.

Qui cum sine te nihil possimus facere quod tibi sit A placitum, tua nobis gratia sola præstabit ut salubri conversatione vivamus. Per Christum.

Benedictio.—Omnipotens Deus sua vos benedictione confirmet, et imminenti quadragesimali abstinentiæ aptos efficiat. Amen. Quique cæco supplicanti per divinitatis potentiam lumen restituit, cæcitatem vestri cordis clementissimus illuminator abstergat, et lucis suæ radiis mentes vestras benignus illustret. Amen. Quatenus, vitiorum sordibus emundati, et charitatis ardore solidati, cœlestem hæreditatem percipere valeatis illæsi. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

^a *Ad Complendum.*—Repleti sumus, Domine, donorum participatione cœlestium; præsta, quæsumus ut eadem etsumamus jugiter, et incessabiliter am- B biamus. Per.

Super populum.—De multitudine misericordiæ tuæ, Domine, populum tibi protege confitentem, et corporaliter gubernatum, piæ mentis affectu, tuis muneribus assequendis effice promptiorem. Per Dominum nostrum.

35 FERIA IV.—(204) CAPUT b JEJUNII.

(205) ^c *Ad Collectam.*—Concede nobis, Domine, præsidia militiæ Christianæ sanctis inchoare jejuniis ut contra spiritales nequitias pugnaturi continentiam muniamur auxiliis. Per.

^d *Ad Missam.*—Præsta, quæsumus, Domine, fidelibus tuis, ut jejuniorem veneranda solemnia, et congrua pietate suscipiant, et secunda devotione percurrant. Per.

Super oblata.—Fac nos, Domine, quæsumus, his C muneribus offerendis convenienter aptari, quibus ipsius venerabilis (206) sacramenti celebramus exordium. Per.

Præfatio.—Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui corporali jejunio vitia comprimis, mentem elevas, virtutem largiris et præmia.—Per Christum.

Ad Complendum.—Percepta nobis, Domine, præbeant sacramenta (207) subsidium, ut et tibi grata sint nostra jejunia, et nobis proficiant ad medelam. Per.

^a In Cod. Reg. Suec. Oratio, *ad Compl.* est: *Quæsumus, omnip. Deus, ut qui cœlestia alimenta percipimus, per hæc contra adversa omnia muniamur.* D Abest hæc Oratio a Cod. Pamel., quod observamus ut eos aliquando minime convenire ostendatur.

^b Deest *caput jejunii* in Cod. Reg. Suec., licet apud Pamel. legatur.

^c In Cod. Pamel., consentiente C. Reg. Suec., legitur: *Collecta ad sanctam Anast. Concede nobis, etc.* Et postea: *ad Missam statio ad sanctam Sabinam.* In Kalend. Rom. tantum exstat: *Fer. 4, ad sanctam Sabinam* Evangel. est: *Dixit J.... Cum jejunitis.* In Gemet. et 1 Theod. præmittitur Benedictio cinerum.

^d Id minime legitur in Cod. Reg. Suec. in quo etiam multa desunt quæ exstant in Cod. Pamel. in hac fer. 4.

^e In Ed. Pamel., post omnes alias Orat., una an-

Super populum.—Inclinantes se, Domine, Majestati tuæ propitiatus intende, ut qui divino munere sunt refecti cœlestibus semper nutriantur auxiliis. Per Dominum nostrum °.

f FERIA V INTRA QUINQUAGESIMAM.

Deus, qui culpa offenderis, pœnitentia placaris, preces populi tui supplicantis propitius respice, et flagella tuæ iracundiæ, quæ pro peccatis nostris meremur, averte. Per.

Super oblata.—Sacrificiis præsentibus, Domine, quæsumus, intende placatus, ut et devotioni nostræ proficiant et saluti. Per Dominum.

Præfatio.—Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, 36 Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: quoniam illa festa remeant quibus nostræ mortalitati procuratur immortalis commercium, ac temporali vitæ subrogatur æternitas; et (208) de peccati pœna, peccata mundantur, mirisque modis conficitur de perditione salvatio, ut status conditionis humanæ, qui per felicitatis insolentiam venit ad tristitiam, humilis et modestus ad æterna gaudia redeat per cœrorem. Per Christum.

Ad Complendum.—Cœlestis doni benedictione percepta, supplices te, Deus omnipotens, deprecamur, ut hoc idem nobis et (209) sacramenti causa sit et salutis. Per.

Super populum.—Parce, Domine, parce populo tuo, ut, dignis flagellationibus castigatus, in tua miseratione respiret. Per.

FERIA VI INTRA QUINQUAGESIMAM.

Inchoata jejunia, quæsumus, Domine, benigno favore proseguere, observantiam, quam corporaliter exhibemus, mentibus etiam sinceris exercere valeamus. Per Dominum.

Super oblata.—Sacrificium, Domine, (210) observantiæ paschalis quod offerimus, præsta, quæsumus, ut tibi et mentes nostras reddat acceptas, continentiae promptioris nobis tribuat facultatem. Per Dominum.

Præfatio.—Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et majestatem tuam suppliciter deprecari, ut intelli-

notatur *ad Vesperos*, singulis Quadragesimæ diebus, quæ non solum in Codd. aliis Editis desideratur, sed etiam in Ms. Reg. Suec., qui raro a Pamel. discrepat. Theoder. Mss. exhibent has Orat. *ad Vesperos.*

^f Officia feriæ 5 per totam Quadragesimam inter ea sunt quæ Grimoldus abbas dicit olim fuisse virgulis antepositis jugulata; instituta enim postea a Gregorio juniore testatur Micrologus, c. 49. Hæc Pamelius. Idem fere sentit Joan. Fronto, in Kalend. Rom., ubi hæc feria cum sequenti notatur. additis stationibus et indicatis Evangelis, quæ adhuc leguntur iis diebus. De Sabbato siletur. Apud Pamelium statio fer. 5 est ad sanctum Georgium, et fer. 6 ad sanctos Joannem et Paulum, quæ in Kalendario Rom. designatur titulo Pammachii. Codex Pamel. pro statione Sabbati habet: *ad sanctum Tryphonem*; codex Reg. Suec. nihil habet pro Sabbato.

gentiæ nobis spiritum benignus infundas, quo vel ipsi rationabiliter agenda cernamus, vel eis, qui (241) inutilia sentiunt, indicemus, esse (242) censendum; nec studia nostra sectemur, sed offerentibus meliora subdamur. Quoniam hæc apud te sapientia est quæ non suis inhæret vitiiis, sed undecunque prolatam diligit veritatem. Per Christum Dominum.

Ad Complendum. — Spiritum nobis, Domine tuæ charitatis infunde, ut quos uno cœlesti pane satiasti, tua facias pietate concordēs.

Super populum. — Guberna, Domine, quæsumus, plebem tuam, et tuis beneficiis semper accumula, ut et præsentis vitæ subsidiis gaudeat et æternæ. Per.

37 SABBATO INTRA QUINQUAGESIMAM.

Exaudi nos miserator et misericors Deus et continentie salutaris propitius nobis dona concede. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Præpara nos quæsumus, Domine, hujus abstinentie festivi officii, ut hæc sacrificia veneranda sobriis semper mentibus celebremus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et Majestatem tuam suppliciter deprecari, ut mentem nostram tibi placitam benignus efficias quæ non tantum speciem bonitatis ostendat, sed justitie fructibus illuminata clarescat, tuæque semper dedita Majestati beneficia desiderata percipiat. Qui necessariis prosequi muneribus non omittis quos tuo cultui præstiteris convenienter intentos. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Tribue nobis omnipotens Deus, ut dona cœlestia, quæ debito frequentamus obsequio, salutaria nobis jugiter sentiamus. Per.

Super populum. — Tuere, Domine, populum tuum, et ab omnibus peccatis elementer emunda, quia nulla ei nocebit adversitas, si nulla dominetur iniquitas. Per.

4 IN QUADRAGESIMA.

Ad Missam. — Deus, qui Ecclesiam tuam annua Quadragesimali observatione purificas, præsta familie tuæ ut quod a te oblinere abstinendo nititur, hoc bonis operibus exsequatur. Per Dominum.

Super oblata. — Sacrificium Quadragesimalis iniiitii solemniter immolamus, te, Domine, deprecantes, ut cum epularum restrictione carnalium a noxiis quoque voluptatibus temperemus. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens æterne Deus, per

^a Al., in Quadragesimo. Apud Pamel. additur *Ad sanctum Joannem in Lateranis* In Calend. Rom. tantum: *Ad lateranis*, assignato Evang. *Ductus est Jesus*, etc. Hom. 16 sancti Gregorii in Evang. legitur *habita in basilica sancti Joannis quæ dicitur Constantiniana, Dominica 1 in Quadragesima.*

^b Ita Cod. Reg. Succ., consentientibus aliis tum

Christum Dominum nostrum: qui continuatis quadraginta diebus et noctibus hoc jejunium non esuriens dedicavit; postea enim esuriit non tam cibum hominum quam salutem; nec escarum sæcularium epulas concupivit, sed animarum desideravit potius sanctitatem. Cibus namque ejus est 38 redemptio populorum. (243) Cibus ejus est totius bonæ voluntatis effectus: qui nos docuit operari non cibum, qui terrenis dapibus apparatus, sed eum qui divinarum Scripturarum lectione percipitur. Per quem.

Benedictio. — Benedicat vobis omnipotens Deus, qui quadragenarium numerum in Moyse et Eliæ necnon et Mediatoris nostri jejunio consecravit concedatque vobis ita transigere præsentis vitæ dispensationem, ut, accepto a Patrefamilias remunerationis denario, perveniat ad peccatorum omnium remissionem, et ad gloriosam cum sanctis omnibus resurrectionem. Amen. Detque vobis spiritalium virtutum invicticia [*Fortē*, victicia] arma, quibus exemplo Domini devincere valeatis antiqui hostis sagacissima testamenta. Amen. Quoniam in solo pane, sed in omni verbo quod de ore ejus procedit spiritalem sumentes alimoniam, per juniorum observationem et cæterorum bonorum operum exhibitionem percipere mereamini immarcescibilem gloriæ coronam. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Tui nos, Domine, sacramenti libatio sancta restauret, et a vetustate purgatos in mysterii salutaris faciat transire consortium. Per.

Super populum. — In populum tuum, quæsumus, Domine benedictio copiosa descendat indulgentia veniat, consolatio tribuatur, fides sancta succrescat, redemptio sempiterna firmetur. Per.

Alia. — Da nobis, quæsumus, omnipotens Deus, æternæ promissionis gaudia quærere, et quæ sita citius invenire. Per.

Alia. — Adesto, quæsumus, Domine, supplicationibus nostris, et in tua misericordia confidentes ab omni nos adversitate custodi. Per Dominum nostrum.

Alia. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut per annua Quadragesimalis exercitia (244) sacramenti et ad intelligendum Christi proficiamus arcanum, et effectus ejus digna conversatione sectemur. Per.

(245) *Per totam Quadragesimam, quotidianis diebus, finita Missa, episcopus et clerici discedunt, et exiuntur sacris vestibus, et tunc redeunt ad Vesperos. Et nullus clericus in ecclesia (246) stat aperto capite, nisi habeat infirmitatem, ullo tempore.*

FERIA II INTRA QUADRAGESIMAM^o.

Converte, nos, Deus salutaris noster, et, ut nobis jejunium Quadragesimale proficiat, mentes nostras 39 cœlestibus instrue disciplinis. Per.

Editis, tum Mss., excepto Pamel., ubi habes *hoc bonis moribus*. Hic Cod. Reg. Succ. in multis discrepat a Pamel.

^o Pamel., consentiente Calend. Rom. addit: *Ad sanctum Petrum ad vincula*. In Calendario non aliud assignatur Evang. quam quod nunc legitur.

Super oblata. — Accepta tibi sit, Domine nostræ devotionis oblatio, quæ et jejunium nostrum, te operante, sanctificet, et indulgentiam nobis tuæ consolationis obtineat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui das escam omni carni, et nos non solum carnalibus, sed etiam spiritalibus escis reficis ut, non in solo pane vivamus, sed in omni verbo tuo vitalem habeamus alimoniam ; nec tantum epulando, sed etiam jejunando pascamur. Nam ut dapibus et poculis corpora, sic jejunii et virtutibus animæ saginantur. Magnam in hoc munere salubritatem mentis ac corporis contulisti, quia jejunium nobis venerabile dedicasti, ut ad paradisi de quo non abstinendo decidimus, jejunando solemniter redeamus. Per Christum Dominum nostrum.

Ad complendum. — Salutaris tui, Domine, munere satiati, supplices exoramus, ut ejus lætatur gustu, renovemur effectu. Per eundem.

Super populum. — Esto, Domine propitius, plebi tuæ, et temporali consolatione non deseras quam vis ad æterna contendere. Per Dominum.

▪ FERIA III.

Respice, Domine, familiam tuam, et præsta, ut apud te mens nostra tuo desiderio fulgeat, quæ s carnis maceratione castigat. Per.

Super oblata. — Oblatis, Domine, placare, muneribus, et a cunctis nos defende periculis.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : in quo jejunantium fides alitur, spes provehitur, charitas roboratur. Ipse enim est panis vivus et verus qui substantia æternitatis et esca virtutis est. Verbum enim tuum, per quod facta sunt omnia, non solum humanarum mentium, sed ipsorum panis est angelorum. Hunc panem ministrare nobis non desinis, et, ut eum indesinenter esuriamus, hortaris. Cujus carne dum pascimur, roboramur. et sanguine dum potamur, abluimur. Per quem,

Ad Complendum. — Sumpsimus, Domine, celebritatis annuæ votiva sacramenta : præsta, quæsumus ut et temporalis vitæ 40 nobis (217) remedio proveniant, et æternæ. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Super populum. — Ascendant ad te, Domine, preces nostræ et ab Ecclesia tua cunctam repelle nequitiam. Per.

♠ FERIA IV MENSIS PRIMI.

Preces nostras, quæsumus, Domine, clementer

^a Statio hujus diei ex Pamel. et Kalend. Rom. est ad sanctam Anastasiam. Idem Evangel. præscribitur quod in bodierno officio exstat. Idem intelligendum de cæt. feriis, nisi aliter notetur.

^b Apud Pamel : Fer. 4 hebdomadæ primæ Quadrag. ad sanctam Mar. Majorem. In Kalend. R. m. : Mense primo, ad sanctam Mariam. Codex Reg. Suec. pa-

exaudi, et contra cuncta nobis adversantia dexteram tuæ Majestatis extende. Per Dominum nostrum.

Alia. — Devotionem populi tui, Domine, quæsumus, benignus intende, ut qui per abstinenciam macerantur in corpore, per fructum boni operis reficiantur in mente. Per Dominum.

Super oblata. — Suscipe, Creator omnipotens Deus, quæ jejunantes de tuæ munificentie largitate deferimus, et pro temporali nobis collata præsidio, ad vitam converte propitiatus æternam. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui in alimentum corporis humani frugum copiam produci jussisti, et in alimentum animarum jejunii nobis medicinam indidisti. Te itaque supplices invocamus, ut tibi sit acceptabile jejunium nostrum, et nos a cibis jejunantes, peccatis absolvas. Per Christum.

Ad Complendum. — Tui, Domine, perceptione sacramenti, et a nostris mundemur occultis, et ab hostium liberemur insidiis. Per Dominum.

Super populum. — Mentis nostras, quæsumus, Domine, lumine tuæ claritatis illustra ut videre possimus quæ agenda sunt, et quæ recta sunt agere valeamus. Per Dominum nostrum.

FERIA C V INTRA QUADRAGESIMAM.

Suscipe, quæsumus, Domine, preces nostras et ad aures misericordie tuæ postulationes sacratæ tibi plebis admitte. Per Dominum.

Super oblata. — Sacrificia, Domine, quæsumus, ista nos salvent, quæ medicinalibus sunt instituta jejuniiis. Per.

41 *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : quia competenter atque salubriter religiosa sunt nobis instituta jejunia, ut corporeæ jucunditatis immoderatas coerceamus illecebras, et terrenæ delectationis insolentia refrenato, purior atque tranquillior appetitus ad cœlestia contemplanda mysteria fidelium reddatur animarum. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Tuorum nos, Domine, largitate donorum, et temporalibus attolle præsidiiis, et renova sempiternis. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Da, quæsumus, Domine, populi Christianis, et quæ profitentur agnoscere, et cœlestis munus diligere quod frequentant. Per Dominum.

rumper dissentit a Pamel.

^c Kalend. Rom. : ad sanctum Laurentium, ad Formosum. quod Pamel. exhibet pro diversa lect. Apud eum legitur : Ad sanctum Laur. foris murum. Favet primus Theod., at secundus habet : Ad Laurent. in Formosa.

^a FERIA VI INTRA QUADRAGESIMAM.

Esto, Domine, propitius plebi tuæ, et quam tibi facis esse devotam, benigno refove miseratus auxilio Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Suscipe, quæsumus, Domine, nostris oblata servitiis, et tua propitius dona sanctifica. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nostibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui jejunii observatione et eleemosynarum gratissima largitione nos docuisti nostrorum consequi remedia peccatorum. Unde tuam imploramus clementiam, ut, his observationibus et cæteris honorum operum exhibitionibus muniti, ea operemur quibus ad æterna gaudia consequenda et spes nobis suppetat et facultas. Per Christum.

Ad Complendum. — Per hujus, Domine, operationem mysterii, et vitia nostra purgentur, et justa desideria impleantur. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Conversa, quæsumus, Domine, populum tuum, et ab omnibus quas meretur adversitatibus redde securum, ut tranquillitate percepta, devota tibi mente deserviat. Per.

(218) SABBATO IN ^b XII LECTIIONIBUS MENSIS PRIMI.

Populum tuum, Domine, quæsumus, propitius **42** respice, atque ab eo flagella tuæ iracundiæ clementer averte. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus qui delinquentes perire non pateris, sed exspectas, ut convertantur et vivant, debitam quæsumus, peccatis nostris suspende vindictam, et præsta propitius ne dissimulatio cumulet ultionem, sed potius per jejunium emendatio prosit ad veniam, Per.

Alia. — Protector noster aspice, Deus, ut qui malorum nostrorum pondere premimur, percepta misericordia, libera tibi mente famulemur. Per.

Alia. — Adesto, quæsumus, Domine, supplicationibus nostris, ut esse, te largiente, mereamur et inter prospera humiles et inter adversa securi. Per.

Alia. — Actiones nostras, quæsumus, Domine et aspirando præveni, et adjuvando prosequere, ut cuncta nostra operatio et a te semper incipiat, et per te cæpta finiatur. Per.

Ad Missam. — Deus, qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum. Per Christum Dominum.

Super oblata. — Præsentibus sacrificiis, Domine,

^a Magno consensu hic Pamel., Kalend. Rom., Codex. Reg. Suec. et duo Theod. notant pro statione : *Ad Apostolos.*

^b Ita Cod. omnes editi et manu exarati. Apud Pamelium et in Calend. Rom. additur : *Ad sanctum Petrum.* Cum in Mss. habeatur *xii Lect.*, suspicatur Joannes Fronto legendum in *duodecima lectione*, nimirum ex Evangelio, quæ post undecim alias ex variis sacræ Scripturæ libris fiebat. Ex Pamelio Sabbatum hoc *duodecim lectionum* nuncupatur, quod aut *xii soleant legi lectiones diversæ, aut sex eisdem lectiones semel Græce et semel Latine.* Consule Pamel. ad hunc lo-

A jejunia nostra sanctifica, ut quod observantia nostra profitetur extrinsecus, interius operetur. Per Dominum nostrum,

Præfatio. — Vere dignum est justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : illuminator et Redemptor animarum nostrarum, qui nos per primum Adam, abstinentiæ lege violata, paradiso ejectos, fortiores jejunii remedio ad antiquæ patriæ beatitudinem per gratiam revocasti. Nosque pia institutione docuisti quibus observationibus a peccatis omnibus liberemur. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Sanctificationibus tuis, omnipotens Deus, et vitia nostra curentur, et (219) remedia nobis æterna proveniant. Per Christum Dominum nostrum.

Super populum. — Ab omnibus nos, quæsumus, Domine, peccatis propitius absolve, ut percepta venia peccatorum, liberis tibi mentibus serviamus. Per.

43, ^c DOMINICA II IN QUADRAGESIMA.

Deus, qui conspicias omni nos virtute destitui, interius exteriusque custodi, ut et ad omnibus adversitatibus muniamur in corpore, et a pravis cogitationibus mundemur in mente. Per Dominum.

Super oblata. — Ecclesiæ tuæ, Domine, munera placatus assume, quæ et misericors offerenda tribuisti, et in nostræ salutis potenter efficis transire mysterium. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et Majestatem tuam suppliciter exorare, ut mentibus nostris medicinalis observantiæ munus infundas. Et qui negligentibus etiam subsidium fere non desinis beneficia præbeas potiora devotis. Per Christum Dominum.

Benedictio. — Omnipotens Deus, jejunii cæterarumque virtutum dedicator atque amator, sua vos benedictione sanctificet. Amen. Accendat in vobis piæ devotionis affectum, et præbeat supplicantibus suum benignus auditum. Amen. Quatenus mentes vestræ sinceris purgatæ jejuniis, honorum omnium exuberant incrementis. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Refecti, Domine, pane cælesti, ad vitam, quæsumus, nutriamur æternam, Per.

Super populum. — Familiam tuam, quæsumus, cum.

^c Apud Pamelium legitur hic : *Dominica vacat.* Sed legendum ex nostris Mss. et præsertim ex Cod. Reg. Suec. ; *Die dominica vacat.* Sic quoque legitur in Kalend. Rom. Cur autem dicatur *vacare*, ex Joanne Frontone repete. Certe in Cod. Reg. Suec., in Gemet., in Theod., etc., officium hujus Dominicæ assignatur, sicut in aliis Dominicis, excepta statione. Fortasse ergo propter sacros ordines, vespere Sabbati magno labore colliatos, non fiebat processio et statio, nec homilia habebatur.

Domine, propitiatus illustra, ut beneplacitis inhærendo, cuncta quæ bona sunt mereatur accipere. Per.

^a FERIA II IN HEBDOMADA SECUNDA.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut familia tua (220) quæ se, affligendo carne, ab alimentis abstinet. sectando justitiam a culpa jejundet. Per.

Super oblata. — Hæc Hostia, Domine, placationis et laudis tua nos propitiatione dignos efficiat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, 44 nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et pietatem tuam supplicii devotione deprecari, ut jejunii nostri oblatione placatus, et peccatorum nobis concedas veniam, et nos a noxiis liberis insidiis. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Hæc nos communio, Domine, purget a crimine, et cœlestis remedii faciat esse consortes. Per.

Super populum. — Tuis, quæsumus, Domine, adesto supplicibus, et inter mundanæ pravitatis insidias fragilitatem nostram sempiterna pietate prosequere. Per.

^b FERIA III IN HEBDOMADA SECUNDA.

Perfice, quæsumus, Domine, benignus in nobis observantiæ sanctæ subsidium, ut quæ te auctore faciendo, cognovimus, te operante impleamus. Per Dominum.

Super oblata. — Sanctificationem tuam nobis, Domine, his mysteriis placatus operare, quæ nos et a terrenis purget vitiiis, et ad cœlestia dona perducatur. Per Dominum.

Præfatio. Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui ob animarum medelam jejunii devotione castigari corpora præcepisti; concede quæsumus, ut corda nostra ita pietatis tuæ valeant exercere mandata, ut ad tua mereamur, te opitulante, pervenire promissa. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Ut sacris, Domine, reddamur digni muneribus: fac nos tuis, quæsumus, obedire, mandatis. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Præstas populo tuo, Domine, quæsumus, consolationis auxilium, et diuturnis calamitatibus laborantem propitius respirare concede. Per Christum Dominum nostrum.

^c FERIA IV IN HEBDOMADA SECUNDA.

Populum tuum, Domine, propitius respice, 45 et quos ab escis carnalibus præcipis abstinere, a noxiis

^a Apud Pamelium, consentientibus Mss. Reg. Suecicæ, Gemet., duobus Theod., necnon Kalend. Rom., statio est *ad sanctum Clementem*.

^b In Kalend. Rom., cui suffragantur duo Theod., statio est *ad sanctam Balbinam*, cujus tituli mentio est in synodo habita sub sancto Gregorio, ut observat Joan. Fronto. Apud Pamel. legitur: *Ad sanctam Albinam*, et in Cod. Reg. Suec., *Sabbinam*.

^c Statio hujus diei in Kalend. Rom., in Cod. Pamel. et in Mss. nostris, est *ad sanctam Cæciliam*, cujus tituli meminit synodus Rom. sub nostro Gregorio.

A quoque vitiiis cessare concede. Por Dominum nostrum.

Super oblata. — Hostias, Domine, quas tibi offerimus, propitius respice, et per hæc sancta commercia vincula peccatorum nostrorum absolve. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Per quem humani generis reconciliationem mirabili dispensatione operatus es, præsta, quæsumus, ut sancto purificati jejunio, et tibi toto corde simus subjecti, et inter mundanæ pravitatis insidias, te miserante perseveremus illæsi. Per quem Majestatem.

^B *Ad Complendum.* — Sumptis, Domine sacramentis, ad (221) redemptionis æternæ, quæsumus, proficiamus augmentum. Per Dominum.

Super populum. — Deus, innocentiae, restitutor et amator, dirige ad te tuorum corda servorum, ut spiritus tui fervore concepto, et in fide inveniamur stabiles, et in opere efficaces. Per Dominum.

^d FERIA V IN HEBDOMADA SECUNDA.

Præsta nobis, Domine, quæsumus, auxilium gratiæ tuæ, ut, jejuniis et orationibus convenienter intenti, liberemur ab hostibus mentis et corporis. Per Dominum.

Super oblata. — Accepta tibi sint, Domine, quæsumus, nostri dona jejunii, quæ et expiando nostra gratia dignos efficiant, et ad sempiterna promissa perducant. Per.

^C *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et tuam cum celebratione jejunii pietatem devotis mentibus obsecrare, ut qui, peccatis ingruentibus malorum pondere premimur, et a peccatis omnibus liberemur, et libera tibi mente famulemur. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Gratia tua nos, quæsumus, Domine, non derelinquat, quæ et sacræ nos deditos faciat servituti, et tuam nobis opem semper acquirat. Per Dominum nostrum.

⁴⁶ *Super populum.* — Adesto, Domine, famulis tuis, et perpetuam benignitatem largire poscentibus ut his qui te auctore et gubernatore gloriantur, et congregata restaures, et restaurata conserves. Per Dominum.

^e FERIA VI IN HEBDOMADA SECUNDA.

Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut sacro nos

^d In hac fer. statio, juxta Ed. Pamel., consentientibus Cod. Reg. Suec. et duobus Theod., est *ad sanctam Mariam trans Tiberim* In Kalend. Rom. additur: *Titulum Callixti*. Observandum, est, in his Quadragesimæ officii, Editiones Vatic. et Gussanvil. parum, imo vix a nostra discrepare.

^e Mss., quibus consentanea sunt Pamelii Edita: *Ad sanctum Vitalem*. At in Kalend. Rom. legitur: *Ad Apostolos inter Vestinæ*. nisi forte, pro *inter*, legendum sit in *tit.*, id est, in *titulo Vestinæ*, ut conjicit Joan. Fronto.

purificante jejunio, sinseris mentibus ad sancta ventura facias pervenire. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Hæc in nobis sacrificia, Deus, et sanctificatione permaneant, et operatione firmentur. Per.

Præfatio. — vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui delinquentes perire non pateris, sed ut ad te convertantur et vivant hortaris. Poscimus itaque pietatem tuam ut a peccatis nostris tuæ severitatis suspendas vindictam, et nobis optatam misericorditer tribuas veniam ; nec iniquitatum nostrarum molestia provocet ad ultionem, sed jejunii observatio et morum emendatio te flectat ad peccatorum nostrorum remissionem. Per Christum Dominum nostrum.

Ad complendum. — Fac nos, quæsumus, Domine, accepto pignore salutis æternæ sic tendere congruenter, ut ad eam pervenire possimus. Per Dominum.

Super populum. — Da, quæsumus, Domine, populo tuo salutem mentis et corporis, ut, bonis operibus inhærendo, tuæ semper virtutis mereatur protectione defendi. Per.

^aSABBATO IN HEBDOMADA SECUNDA.

Da, quæsumus, Domine, nostris effectum jejuniis salutarem, ut castigatio carnis assumpta ad nostram vegetationem transeat animarum.

Super oblata. — His sacrificiis Domine, concede placatus, ut qui propriis oramus absolvi delictis non gravemur (222) externis. Per Dominum nostrum

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, **47** Pater omnipotens, æterne Deus : et tuam jugiter exorare clementiam, ut mentes nostras, quas conspicias terrenis affectibus prægravari, medicinalibus tribuas jejuniis exonerari, et per afflictionem corporum proveniat nobis robur animarum. Per Christum.

Ad complendum. — Sacramenti tui, Domine, divina libatio penetralia nostri cordis infundat, et sui participes potenter efficiat. Per Christum Dominum nostrum.

Super Populum. — Familiam tuam, quæsumus, Domine, continua pietate custodi, ut quæ in sola spe gratiæ cælestis innititur, cælesti etiam protectione muniatur. Per eundem.

^bDOMINICA III IN QUADRAGESIMA.

Quæsumus, omnipotens Deus, vota humilium respice atque ad defensionem nostram dexteram tuæ Majestatis extende. Per Dominum.

^aHic magno consensu legitur statio *ad sanctos Marcellinum et Petrum.*

^bNon minus consentiunt Codices editi et mss. in assignanda hodierna statione *ad sanctum Laurentium foris murum.* In Kalend. Rom. tamen simpliciter legitur : *Ad sanctum Laurentium martyrem.*

^cBenedictio hæc abest ad Ed. Vatic. et Gussanvil. necnon a Mss. nostris et a Cod. Pamel.

Super oblata. — Suscipe, quæsumus, Domine, devotorum munera famulorum, et tua divinis purifica servientes pietate mysteriis, quibus etiam justificas (223) ignorantes. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et te suppliciter exorare, ut cum abstinentia corporali mens quoque nostra sensus declinet illicitos Et (224) quæ terrena delectatione carnalibus epulis abnegamus, humanæ voluntatis pravis intentionibus amputemus. Quatenus ad sancta sanctorum fideliter salubriterque capienda competenti jejunio valeamus aptari. Tanto nobis certi propensius jugiter ad futura, quanto fuerimus eorum institutionibus gratiores. Per.

Benedictio. — ^cOmnipotens Deus jejuniorum vestrorum victimas clementer accipiat, et sua vos benedictione dignos efficiat. Amen. Mentis vestras ita parcimonie dono contra vitia muniat, præceptorum suorum doctrinis erudiat, charitatis dono repleat, ut vos in omnibus sibi placere concedat. Amen. Quatenus, præsentis Quadragesimæ diebus devotissime celebratis, ad Paschalia festa purificatis cordibus accedere valeatis. Amen. Quod ipse præstare.

Ad complendum. — Cunctis nos, Domine, reatibus et periculis propitiatus absolve, quos tanti mysterii tribuis esse participes. Per Dominum nostrum.

48 *Super populum.* — Subjectum tibi populum quæsumus, Domine, propitiatio cælestis amplificet, et tui semper faciat servire mandatis.

^dFERIA II IN HEBDOMADA TERTIA.

Cordibus nostris, quæsumus, Domine, benignus infunde, ut sicut ab esecis corporalibus abstinemus, ita sensus quoque nostros a noxiis retrahamus excessibus. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Munus quod tibi, Domine, nostræ servitutis offerimus, tu salutare nobis perfice sacramentum. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et clementiam tuam cum omni supplicatione precari, ut per hanc jejuniorum observationem crescat nostræ devotionis affectus, et nostras actiones religiosus exornet effectus ; quatenus, te auxiliante et ab humanis semper retrahamur excessibus, et monitis inhærerere valeamus, te largiente, cælestibus, Per Christum Dominum nostrum.

Ad complendum. — Præsta, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, ut quæ ore contingimus puro mente capiamus. Per Dominum nostrum.

^dStatio in Cod. Pamel. et Mss. indicitur *ad sanctum Marcum*, ut in Kalend. Rom. Observat. Joan. Fronto sanctum Marcum, de quo hic, esse Rom. Pontificem, qui die 7 Octobris colitur, cujus nomine exstat in urbe antiquus titulus. Admonet Pamelius hac feria fieri solitam denuntiationem primi scrutini electorum sive catechumenorum, quod feria 4 seq. celebratur.

Super populum. — Conserva, Domine, familiam A tuam bonis semper operibus eruditam, et sic præsentibus consolare subsidiis, ut ad superna perducas dona propitius. Per Dominum nostrum.

^a FERIA III IN HEBDOMADA TERTIA.

Exaudi nos, omnipotens et misericors Deus, et continentiam salutaris propitius nobis dona concede. Per.

Super oblata. Per hæc veniat, quæsumus Domine, sacramenta (225) nostræ redemptionis effectus, qui nos et ab humanis retrahat semper excessibus, et ad salutaria cuncta perducatur. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui peccantium non vis animas perire, sed culpas; et peccantes non semper continuo judicas, sed ad B pœnitentiam provocatos expectas. Averte, quæsumus, 49 a nobis quam meremur iram, et quam optamus super nos effunde clementiam, ut, sacro purificati jejunio, electorum tuorum ascisci mereamur collegio. Per Christum Dominum nostrum.

Ad complendum. — Sacris, Domine, mysteriis expiati, et veniam consequamur et gratiam. Per.

Super populum. — Concede, misericors Deus ut, devotus tibi populus semper existat, et de tua clementia, quod ei prosit, indesinenter obtineat. Per.

^b FERIA IV IN HEBDOMADA TERTIA.

Præsta nobis, quæsumus, Domine, ut salutaribus jejuniis eruditi, a noxiis quoque vitiis abstinentes propitiationem tuam facilius impetremus. Per.

Super Oblata. — Suscipe, quæsumus, Domine, præces populi tui cum oblacionibus hostiarum, et tua mysteria celebrantes ab omnibus nos defende periculis. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: tuamque misericordiam suppliciter exorare, ut juniorum nostrorum sacrosancta mysteria tuæ sint pietati semper accepta; concedasque ut quorum, corpora abstinentiæ observatione macerantur mentes quoque virtutibus et cœlestibus institutis exornentur Per Christum Dominum nostrum.

Ad complendum. — Sanctificet nos, Domine, qua pasti sumus, mensa cœlestis, et a cunctis erroribus expiatis (226) supernis promissionibus reddat acceptos per Dominum.

Super populum. — Defende, Domine, familiam tuam, et toto tibi corde prostratam ab hostium tuere formidine; nec bona tua difficulter inveniat, pro quibus et sancti tui et angelicæ tibi supplicant potestates. Per Dominum nostrum.

^a Additur in Kalend. Rom., in Cod. Pamel., Reg. Suec. et aliis Mss.: *Ad sanctam Potentianam.* Eadem est ac *sancta Pudentiana.*

^b Statio indicitur *ad sanctum Xistum*; sive, ut legitur in Cod. Reg. Suec., *ad Sistum*, cujus tituli mentio in synodo Rom., sub Greg. II, an. 721.

^c FERIA V IN HEBDOMADA TERTIA.

Consede quæsumus, omnipotens Deus, ut protectionis tuæ gratiam quærimus, liberati a malis omnibus, secunda tibi mente serviamus, Per.

Super oblata. — Deus, de cujus gratiæ rore descendit ut ad mysteria tua, purgatis sensibus, accedamus, præsta, quæsumus, ut in eorum traditione solemniter honoranda competens deferamus obsequium. Per.

50 *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et tuam immensam clementiam supplici voto deposcere, ut nos famulos tuos, et jejunii maceratione castigatos, etceteris bonorum operum exhibitionibus eruditos, in mandatis tuis facias perseverare sinceros, et ad pascha iusta pervenire illosos: sicque præsentibus subsidiis consolemur, quatenus ad æterna gaudia pertingere mereamur. Per Christum Dominum.

Ad complendum. — Sacramenti tui, Domine, veneranda perceptio, et mystico nos mundet effectu, et perpetua virtute defendat. Per Dominum.

Super populum. — Conserva, quæsumus, Domine, populum tuum, et gratiæ tuæ in eo dona multiplica, ut ab omnibus liber offensis, et temporalibus non destituatur auxiliis, et sempiternis gaudeat institutis. Per Dominum nostrum.

^d FERIA VI IN HEBDOMADA.

Jejunia nostra, quæsumus, Domine, benigno favore prosequere, ut sicut ab alimentis in corpore, ita a vitiis jejunemus in mente. Per.

Super oblata. — Respice, Domine, propitius ad munera quæ sacramus, ut et tibi sint grata, et nobis salutaria semper existant. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui ad insinuandum humilitatis suæ mysterium, fatigatus resedit ad puteum; qui a muliere Samaritana aquæ sibi petiit porrigi potum, qui in ea creaverat fidei donum. Et ita ejus sitire dignatus est fidem, ut dum ab ea aquam peteret, in ea ignem divini amoris accenderet. Imploramus itaque tuam immensam clementiam ut contemntes tenebrosam profunditatem vitiorum, et relinquentes noxiarum (227) hydriam cupiditatum, et te, qui fons vitæ et origo bonitatis es, semper sitiamus, et juniorum nostrorum observatione tibi placeamus. Per quem Majestatem.

Ad complendum. — Hujus nos, Domine, percepte sacramenti mundet a crimine, et ad cœlestia rem perducatur. Per.

Super populum. — Gaudeat, Domine, quæsumus

^c Jam sæpe laudati Codices sive manu exarati sive editi, habent hic: *Ad sanctos Cosmam et Damianum.*

^d Statio est *ad sanctum Laurentium in tit. Lucis* sive, ut habet Pamel., consentiente Cod. Reg. Suec., *in Lucinæ.*

populus, tua semper benedictione confisus, ut et temporalibus beneficiis adjuvetur, et erudiatur æternis. Per Dominum.

51 ^a SABBATO IN HEBDOM. TERTIA.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut dignitas conditionis humanæ per immoderantiam sauciata, medicinalis parcimoniæ studio reformetur. Per Dominum.

Super oblata.— Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut hujus sacrificii munus fragilitatem nostram ab omni malo purget semper et muniat. Per Dominum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui jejunii Quadragesimalis observationem in Moyse et Elia dedicasti, ut in Unigenito Filio tuo, legis et prophetarum nostroque omnium Domino, exornasti. Tuam igitur immensam bonitatem supplices exposcimus, ut quod ille jugi jejuniorum complevit continuatione, nos adimplere valeamus illius adjuti largissima miseratione, et adimplentes ea quæ præcepit, dona percipere mereamur quæ promisit. Per quem.

Ad Complendum.— Quæsumus, omnipotens Deus, ut inter ejus membra numeremur cujus corpori communicamus et sanguini. Per Dominum.

Super populum.— Prætede, Domine, fidelibus tuis dexteram cœlestis auxilii, ut te toto corde perquirant, et quæ digne postulant consequi mereantur. Per Dominum nostrum.

^b DOMINICA IV IN QUINQUAGESIMA.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui ex merito nostræ actionis affligimur, tuæ gratiæ consolatione respiremus, Per Dominum nostrum.

Super oblata.— Suscipe, Domine, sacrificium cujus te voluisti dignanter immolatione placari, et præsta, quæsumus, ut hujus operatione mundati, beneplacitum tibi nostræ mentis offeramus affectum. Per Dominum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te Creatorem omnium de præteritis fructibus glorificare, et de venturis suppliciter exorare, ut cum de perceptis non invenimur ingrati, de percipiendis non judicemur indigni; sed exhibitis toties solemnibus devotione jejuniis, cum subsidiis corporalibus **52** profectum quoque capiamus animarum. Per Christum. Dominum.

Benedictio.— Deus, qui vos ad præsentium Quadragesimalium dierum medietatem dignatus est perducere, ipse vos sua miseratione dignetur benedicere

^a Legitur apud Pamel. et in Kalend. Rom.: *Ad sanctam Susannam*, quibus favent Mss.

^b In C. Pamel. habes pro statione *ad Jerusalem*. Assentuntur Codd. Reg. Suec. et duo Theod. At in Kalend. Rom. legitur: *In Suxurio*, quod idem significare putat Joan. Fronto ac in *essorio*; ipsius notas ad hunc locum consule.

^c Benedictio hæc legitur in *Benedictionali*; abest

Amen. Abstinentiam vestram præteritam acceptet, futuram sibi placitam reddat, ut sicut ab illicitis cibis, ita vos etiam a vitis omnibus abstinere concedat. Amen. Quo de præteritis et futuris charismatum frugibus ei grates persolventes, ad sanctum Pascha pervenire possitis (228) indemnes. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum.— Da nobis, misericors Deus, ut sancta tua, quibus incessanter explemur, sinceris tractemus, obsequiis, et semper fideliter sumamus. Per.

Super populum.— Deus qui in deserti regione multitudinem populi tua virtute satiasti, in hujus quoque sæculi transeuntis excursu victum nobis spiritalem, ne deficiamus, impende. Qui vivis et regnas.

^d FERIA II IN HEBDOMADA QUARTA.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut observationes sacras annua devotione recolentes, et corpore tibi placeamus et mente. Per.

Super oblata.— Oblatum tibi, Domine, sacrificium vivificet nos semper et muniat. Per.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et tuam suppliciter, misericordiam implorare, ut exercitatio veneranda jejunii salutaris, nos a peccatorum nostrorum maculis purgatos reddat, et ad supernorum civium societatem perducatur, ut ethic devotorum actuum sumamus augmentum, et illic æternæ beatitudinis percipiamus emolumentum. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum.— Divini satiati muneris largitate, quæsumus, Domine Deus noster, ut in hujus semper participatione vivamus. Per Dominum nostrum.

Super populum.— Proficiat, quæsumus, Domine, plebs tibi dicata piæ devotionis affectu, ut sacris actionibus erudita, quanto Majestati tuæ fit gratior, tanto donis potioribus augeatur. Per Dominum.

53 ^e FERIA III IN HEBDOM. IV QUADRAGESIMÆ.

Sacræ nobis, Domine, quæsumus, observationis jejunia, et piæ conversationis augmentum, et tuæ propitiationis continuum præstent auxilium. Per Dominum.

Super oblata.— Purifica nos, misericors Deus, ut Ecclesiæ tuæ preces, quæ tibi gratæ sunt, pia munera deferentis, fiant expiatis mentibus gratiores. Per Dominum nostrum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Mediatorem Dei et hominum, Jesum Christum Dominum nostrum: qui mediante die festo ascendit in

autem a Cod. Theodor. et Ed. Vatic.

^d Magno consensu statio hujus fer. est *ad sanctos quatuor Coronatos*.

^e Istius fer. statio pari consensu *ad sanctum Laurentium in Damaso*, sive ut habet Cod. Reg. Suec., *in Damasum*. In Kalendar. Rom. legitur tantum: *In titulo Damasi*, dissimulato sancti Laurentii nomine.

templum docere, qui de cœlo descendit, mundum ab ignorantie tenebris liberare; cujus descensus genus humanum doctrina salutaris instruit, mors a perpetua morte redemit, ascensio ad cœlestia regna perducit. Per quem te, summe Pater, poscimus, ut, ejus institutione edocti, salutaris parcimonie devotione purificati, ad tua perveniamus, promissa securi. Per quem majestatem tuam.

Ad Complendum.— Cœlestia dona capientibus, quæsumus, Domine, non ad iudicium pervenire patiaris quod fidelibus tuis ad remedium providisti. Per.

Super populum.— ^a Tucatur, quæsumus, Domine, dextera tua populum tuum deprecantem, et purificatam dignanter erudiat, ut consolatione presentem ad futura bona proficiat. Per Dominum nostrum.

^b FERIA IV IN HEBDOMADA QUARTA.

Omnipotens sempiternus Deus, qui et justis præmia meritorum, et peccatoribus per jejuniū veniam præbes, miserere supplicibus, parce peccantibus, ut reatus nostri confessio indulgentiam valeat percipere delictorum. Per Dominum nostrum.

Alia.— Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut quos jejunia votiva castigant, ipsa quoque devotio sancta lætificet, ut, terrenis affectibus mitigatis, facilius cœlestia capiamus. Per Dominum.

Super oblata.— Supplices, Domine, te rogamus, ut his sacrificiis peccata nostra mundentur, quia tunc veram **54** nobis tribuis et mentis et corporis sanitatem. Per Dominum nostrum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui illuminatione sue fidei tenebras expulit mundi, et genus humanum, quod primæ matris uterus profuderat cæcum, Incarnationis sue mysterio reddidit illuminatum, fecitque filios adoptionis, qui tenebantur vinculis justæ damnationis. Per ipsum te petimus, ut tales in ejus inveniamur justissima examinatione, quales facti sumus in lavacri salutaris felicissima regeneratione, ut, ejus Incarnationis medicamine imbuti, sacrosancti lavacri ablutione loti, parcimonie devotione ornati, ad æterna gaudia perveniamus illæsi. Per quem Majestatem.

Ad Complendum.— Sacramenta quæ sumpsimus, Domine Deus noster, et spiritalibus nos repleant alimentis, et corporalibus tueantur auxiliis. Per Dominum nostrum.

Super populum.— Pateant aures misericordie tue, Domine, precibus supplicantium, et, ut petentibus desiderata concedas, fac eos quæ tibi sunt placida postulare. Per.

^c FERIA V IN HEBDOMADA QUARTA.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui in

^a Hæc oratio in Cod. Pamelii legitur in officio ferie precedentis cum hoc titulo: *Ad vespereos*. Abest ^a Cod. Reg. Suec., ad quem tamen multum accedit Edit. Pameliana.

^b Statio assignatur *ad sanctum Paulum* in omnibus

A tua protectione confidimus cuncta nobis adversantia, te adiuvante, superare. Per Dominum nostrum.

Super oblata.— Efficiatur hæc Hostia, Domine, quæsumus, solemnibus grata jejuniis: et, ut tibi fiat acceptior, purificatis mentibus immoletur Per Dominum nostrum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquam et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Dens: cujus bonitas hominem condidit justitia damnavit, misericordia redemit. Te humiliter exoramus ut sic ut per illicitos appetitus a beata regione decidimus, sic ad æternam patriam per abstinentiam redeamus. Sicque moderetur tua miseratione nostra fragilitas, et per transitorii subsidii nostra sustentetur mortalitas, et per bonorum operum incrementa beata acquiratur immortalitas. Per Christum.

Ad Complendum.— Sancta tua nos, Domine, quæsumus et vivificando renovent, et renovando vivificent. Per Dominum nostrum.

55 *Super populum.*— Populi tui, Deus, institutor et rector peccata quibus impugnatur expelle, ut semper tibi placitus, et tuo munimine sit securus. Per eundem Dominum.

FERIA ^d VI IN HEBDOMADA QUARTA.

Dens, qui ineffabilibus mundum renovas sacramentis præsta, quæsumus, ut Ecclesia tua et æternis proficiat institutis, et temporalibus non destituatur auxiliis. Per.

Super oblata.— Munera nos, quæsumus, Domine, oblata purificent, et te nobis jugiter faciant esse placatum. Per Dominum nostrum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui est dies æternus, lux indeficiens, claritas sempiterna. Qui sic sequaces suos in luce præcepit ambulare, ut noctis æternæ valeant caliginem evadere, et ad lucis patriam feliciter pervenire. Qui per humilitatem assumptæ humanitatis Lazarum flevit, per Divinitatis potentiam vitæ reddidit, genusque humanum (329) quadrifida peccatorum mole obrutum ad vitam reduxit. Per quem petimus jejunii observatione peccatorum nostrorum nexibus solvi, æternæ vitæ felicitati reddi, et sanctorum cœlibus connumerari. Per quem.

Ad Complendum.— Hæc nos, quæsumus, Domine, participatio sacramenti, et propriis reatibus indecenter expediat, et ab omnibus tucatur adversis. Per.

Super populum.— Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui infirmitatis nostræ consci de tua virtute confidimus sub tua semper pietate gaudeamus. Per.

libris nostris qui stationum meminerunt.

^c Indicitur statio *ad sanctum Silvestrum*, in laudatis supra Codd. qui de stationibus agunt.

^d In eisdem supra laud. Codd. legitur hic: *Ad sanctum Eusebium*.

▪ SABBATO IN HEBDOM. QUARTA.

Fiat, Domine, quæsumus, per gratiam tuam fructuosus nostræ devotionis affectus, quia tunc nobis proderunt suscepta jejunia, si tuæ sint placita pietati. Per Dominum nostrum.

Superoblata. — Oblationibus, quæsumus, Domine, placare susceptis, et ad te nostras, etiam rebelles, compelle propitius voluntates. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum, et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : misericordiæ **56** dator et totius bonitatis auctor, qui jejuniis, orationibus et eleemosynis peccatorum remedia et virtum omnium tribuis incrementa. Te humili devotione precamur, ut qui ad hæc agenda saluberrimam dedisti doctrinam, ad complendum indefessam tribuas efficaciam, ut obedienter tua exsequentes præcepta, feliciter tua capiamus promissa. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Tua, nos, quæsumus, Domine, sancta purificent, et operatione sua perficiant esse placitos. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Deus qui sperantibus in te, misereri potius eligis quam irasci, da nobis digne flere mala quæ fecimus, ut tuæ consolationis gratiam invenire valeamus. Per.

DOMINICA V IN QUADRAGESIMA. ^b DE PASSIONE DOMINI.

Quæsumus, omnipotens Deus, familiam tuam propitius respice, ut te largiente regatur in corpore, et te servante custodiatur in mente. Per Dominum.

Super oblata. — Hæc munera, Domine, quæsumus, et vincula nostræ pravitatis absolvant, et tuæ nobis misericordiæ dona concilient. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : Majestatem tuam propensius implorantes, ut quanto magis dies salutiferæ festivitatis accedit, tanto devotius ad ejus digne celebrandum proficiamus paschale mysterium. Per Christum Dominum nostrum.

^c *Benedictio.* — Accendat in vobis Dominus vim sui amoris, et per jejuniorum observantiam infundat in vobis donum suæ benedictionis. Amen. Sic ei parcimoniæ victimas offeratis, ut contriti ei cordis et humiliati sacrificio placeatis. Amen. Quatenus oratio vestra jejunii eleemosynæ alis subvecta ad aures vestri conditoris ascendat, ut vos æterne beatitudinis hæredes, et superiorum civium consortes efficiat. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Adesto, nobis, Domine Deus,

^a In Kalend. Rom. hic legitur : *Ad sanctum Laurentium ad Mart.* licet in Cod. Pamel. et in nostris Mss. legatur : *Ad sanctum Laur. foris murum.* Sic quoque legendum censet Joan. Fronto.

^b Sic legitur in omnibus libris nostris tam editis quam manu descriptis, si Kalendarium Rom. excipias, in quo, ut in cæteris pro statione legitur. *Ad Sanctum Petrum.*

^c Hæc Benedictio legitur in Benedictionali.

^d In Ed. Pamel., *defende subsidiis*, dissentiente Cod. Reg. Suec., qui habet *præsidis*.

PATROL. LXXVIII,

A noster, et quos tuis mysteriis recreasti, perpetuis defende ^d præsidis. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Da, quæsumus, Domine, nobis perserverantem in tua voluntate famulatum, ut in diebus nostris, **57** et merito et numero populus tibi serviens augeatur. Per Dominum nostrum.

° FERIA II IN HEBDOMADA QUINTA.

Sanctifica, quæsumus, Domine, nostra jejunia, et cunctarum nobis propitius indulgentiam largire culparum. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Concede nobis, Domine Deus noster, ut hæc Hostia salutaris, et nostrorum fiat purgatio delictorum, et tuæ propitiatio Majestatis. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : te suppliciter exorantes ut sic nostra sanctificentur jejunia, quo cunctarum nobis peccatorum proveniat indulgentia, quatenus, appropinquante Unigeniti Filii tui passione, bonorum operum tibi placere valeamus exhibitione. Per quem Majestatem.

Ad Complendum. — Sacramenti tui, quæsumus, Domine, participatio salutaris et purificationem nobis præbeat et medelam. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Benedictio, quæsumus, Domine, in tuos fideles copiosa descendat, et quam subjectis cordibus expetunt largiter consequantur. Per.

FERIA III^f IN HEBDOMADA QUINTA.

Nostra tibi, quæsumus, Domine, sint accepta jejunia, quæ nos et expiando ^g gratia tua dignos efficiant, et ad (230) remedia perducant æterna. Per Dominum.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, deferimus immolandas : quæsumus, temporalem consolationem nobis impendant, ut promissa certius non desperemus æterna. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et te devotis mentibus supplicare, ut nos interius exteriusque restaures et parcimonia salutari a peccatorum sordibus purges. Et quos illecebrosis delectationibus non vis impediri, spiritualium virtutum facias vigore muniri, et sic in rebus transitoriis foveas, ut perpetuis inhærere concedas. Per Christum Dominum nostrum.

58 *Ad Complendum.* — Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut quæ divina sunt, jugiter exsequen-

^e Statio feriæ hujus est *ad sanctum Chrysogonum.*

^f Apud Pamel., assentientibus Mss. Reg. Suec. et Theoder., statio est *ad sanctum Cyriacum.* In Kalend. Rom. legitur : *Ad sanctum Quiriacum.* Hujus tituli mentio est præsertim in synodo Rom. sub nostro Gregorio quæ in prius vulgatis est lib. vi, epist. 44, nunc ad Registri calcem ; huic enim synodo subscripsit *Aventius presbyter sancti Quiriaci.*

^g Apud Pamel., *gratiæ tuæ dig.* Favent nobis Mss. ipseque Codex. Reg. Suec.

tes, donis mereamur cœlestibus appropinquare. Per A
Dominum nostrum.

Super populum. — Libera, quæsumus, Domine, a peccatis et hostibus tibi populum supplicantem, ut sancta conversatione viventes, nullis inficiantur adversis. Per eundem Dominum nostrum.

FERIA ^a IV IN HEBDOMADA QUINTA.

Sanctificato hoc jejunio, Deus, tuorum corda fidelium miseratus illustra, et quibus devotionis præstas affectum, præbe supplicantibus pium benignus auditum. Per Dominum.

Super oblata. — Annue, misericors Deus, ut hostias placationis et laudis sincero tibi deferamus obsequio. Per,

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, B
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te supplici devotione exorare, ut per jejunia, quæ sacris institutis exsequimur, a cunctis reatibus emundari mereamur, tuamque percipere valeamus propitiationem, qui præparamur ad celebrandam Unigeniti Filii tui passionem. Per quem Majestatem.

Ad Complendum. — Cœlestis doni benedictione percepta, supplices te Deus omnipotens, deprecamur, ut hoc idem nobis et (231) sacramenti causa sit et salutis. Per Dominum.

Alia. — Exaudi, quæsumus, Domine gemitum populi supplicantis, et qui de meritorum qualitate diffidimus, non iudicium, sed misericordiam consequi mereamur. Per Dominum.

^b FERIA V IN HEBDOMADA QUINTA.

Tribue nobis, quæsumus, indulgentiam peccatorum, ut instituta jejunia tibi placitis sensibus operemur. Per Dominum.

Super oblata. — Concede nobis, Domine, quæsumus, ut celebraturi sancta mysteria, non solum abstinenciam corporalem, sed, quod est potius, habeamus mentium puritatem. Per.

59 *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui si nos tribuis solemne tibi deferre jejunium, ut indulgentiæ tuæ speremus nos percipere subsidium; si nos instituis ad celebranda Paschalia festa, ut per hæc acquiramus gaudia sempiterna. Per Christum Dominum.

Ad Complendum. — Vegetet nos, Domine, semper et innovet tuæ mensæ libatio, quæ fragilitatem no-

^a Apud Pamel. et in Kalend. Rom. statio assignatur ad sanctum Marcellum, cum quibus convenit primus Theoder. In Cod. Reg. Suec.: *Ad sanctum Marcellinum.* In secundo Theoder.: *Ad sanctum Marriam.*

^b Pro statione legitur in Kalend. Rom. et apud Pamel.: *Ad sanctum Appollinarem* Id confirmant Mss.

^c Hujus fer. statio, juxta eosdem Codd., est ad sanctum Stephanum.

^d Apud Pamelium titulus est: *Sabbatum vacat. Dominus papa eleemosynam dat. Ad sanctum Petrum.* Ad marginem autem hæc habet: *Hunc esse verum ti-*

stram gubernet et protegat, et in portum perpetuæ salutis inducat. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Concede, misericors Deus, ut sicut nos tribuis solemne tibi deferre jejunium, sic nobis indulgentiæ tuæ præbeas benignus auxilium. Per.

^c FERIA VI IN HEBDOMADA QUINTA

Cordibus nostris, Domine, benignus infunde, ut, peccata nostra castigatione voluntaria cohibentes, temporaliter potius maceremur quam suppliciiis deputemur æternis. Per.

Super oblata. — Præsta nobis, misericors Deus, ut digne tuis semper servire altaribus mereamur, et eorum perpetua participatione salvari. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: (232) cujus nos misericordia prævenit ut bene agamus, subsequitur ne frustra agamus, accendit intentionem qua ad bona opera peragenda inardescamus, tribuit efficaciam qua hæc ad perfectum perducere valeamus. Tuam ergo clementiam indefessis vocibus obsecramus, ut nos jejunii victimis a peccatis mundatos ad celebrandam Unigeniti Filii tui Domini nostri passionem facias esse devotos. Per quem Majestatem.

Ad Complendum. — Sumpti sacrificii, Domine, perpetua nos tuitio non relinquat, et noxia semper a nobis cuncta depellat. Per Dominum nostrum.

^c *Super populum.* — Protege, Domine, populum tuum, et in Majestatis tuæ patrocinio confidentem perpetua defensione gubernata. Per.

60 SABBATUM ^d ANTE RAMOS PALMARUM.

Omnipotens sempiternus Deus, clementiam tuam suppliciter exoramus, ut qui mala nostra semper prævenis miserando, facias tibi placitos, et piis actionibus et jejuniis salubribus expiando. Per.

Super oblata. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut jejuniorum placatus sacrificiis, remissionis tuæ nos venia prosequaris. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: cujus nos fides excitat, spes erigit, charitas jungit. D
Cujus miseratio gratuita purificat quos conscientie reatus accusat. Te igitur cum interno rugitu deprecamur, ut, carnalis alimonie refrenatione castigati,

*tulum hujus diei, atque ideo sequens officium non esse Gregorianum, patet ex Ordine Romano, pag. 41. Reddit autem rationem hujus tituli Alcuinus, quod etsi a pontifice omni tempore eleemosyna detur, specialius tamen id hodie faciat, quia Evangelium pauperum mentionem facit, cujus historia hoc die ante sex dies Paschæ contigit. In Cod. Reg. Suec. legitur: *Sabbatum, ad Sanctum Petrum quando eleemosyna datur.* Consentit huic loc. secundus Theod.; prior autem eadem habet ac Pamel. Ed. In Kalend. Rom. vero: *Sabbato datur fermentum in consistorio Lateranensi.**

ad celebrandum paschale mysterium inveniamur idonei. Per Christum.

Ad Complendum. — Adesto, Domine, fidelibus tuis, et quos cœlestibus reficis sacramentis, a terrenis conserva periculis. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Plebs tua, Domine quæsumus, benedictionis sanctæ munus accipiat, per quod et noxia quæque declinet, et optata reperiat. Per Dominum.

(233) DOM. IN RAMIS PALMARUM ^a.

Omnipotens sempiterne Deus, qui humano generi ad imitandum humilitatis exemplum Salvatorem nostrum carnem sumere et crucem subire fecisti, concede propitius ut et patientiæ ipsius habere documenta, et Resurrectionis consortia mereamur. Qui tecum vivit.

Super oblata. — Concede, quæsumus, Domine, ut oculis tuæ Majestatis munus oblatum, et gratiam nobis devotionis obtineat, et effectum beatæ perennitatis acquirat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : per quem nobis indulgentia largitur, et pax per omne sæculum prædicatur, traditur cunctis credentibus disciplina, ut sanctificatis nos possit dies venturus excipere. Et ideo cum angelis.

61 *Benedictio.* — Benedicat vobis omnipotens Deus, cui et jejuniorum maceratione, et præsentium dierum observatione placere studetis. Amen. Concedatque vobis ut sicut ei (234) cum ramis palmarum cæterarumve frondium præsentari studuistis, ita cum palma victoriæ et fructu bonorum operum post obitum apparere valeatis. Amen. Quique Unigeniti Filii ejus passionem puro corde creditis, mente devota venerari studetis, ad resurrectionis ejus festa et vestræ remunerationis præmia ipsius fulti munimine veniatis. Amen quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Præsta nobis, omnipotens Deus, ut quia vitiis subjacet nostra mortalitas, tua nos medicina purificet, et potentia tueatur. Per.

Super populum. — Da, misericors Deus, ut quod in tui Filii passione mundus exercuit, salutare nobis fidelibus sentiamus. Per.

^c FERIA II POST PALMAS.

(235) Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui in tot adversis ex nostra infirmitate deficimus, intercedente Unigeniti Filii tui passione respiremus. Qui tecum.

^a In Edit. Pamel., cui consentiunt Mss. : *Ad sanctum Joannem in Lateranis.* In Kalend. Rom. tantum legitur *in Lateranis.* In Cod. Reg. Suec. legitur hæc rariorem Benedictio, quæ abest ab Ed. Pamel. et aliis. Eandem exhibet primus Theoder. : *Deus, cuius filius pro salute generis humani de cælo descendit ad terras, et appropinquante hora passionis suæ Hierosolymam in asino venire, et a turbis rex appellari ac laudari voluit, benedicere dignare hos palmarum cæterarumve frondium ramos, ut omnes qui eos laturos sunt ita benedictionis tuæ dono releantur, quatenus et in*

Alia. — Reminiscere miserationum tuarum, Domine, et famulos tuos æterna protectione sanctifica : pro quibus Jesus Christus Filius tuus per suum cruorem nobis instituit paschale mysterium. Qui tecum vivit.

Super Oblata. — Hæc sacrificia nos, omnipotens Deus, potenti virtute mundatos ad suum faciant puiores venire principium. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : cujus nos humanitas colligit, (236) humilitas erigit, traditio absolvit, pœna redemit, crux salvificat, sanguis emaculat, caro saginat. Per quem, te, summe Pater, cum jejuniorum obsequiis obsecramus, ut ad ejus celebrandam passionem purificatis mentibus accedamus. Per quem.

Ad Complendum. — Præbeant nobis, Domine, divinum tua sancta fervorem, qui eorum pariter et actu delectemur et fructu. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Adjuva nos, Deus salutaris noster, et ad beneficia recolenda, quibus nos instaurare dignatus es, **62** tribue venire gaudentes. Per Dominum nostrum.

FERIA III POST ^d PALMAS.

Omnipotens sempiterne Deus, da nobis ita dominicæ passionis (237) sacramenta peragere, ut indulgentiam percipere mereamur. Per eundem.

Alia. — Omnipotens sempiterne Deus, qui Christi tui beata passione nos reparas, conserva in nobis opera misericordiæ tuæ, ut in hujus celebritate mysterii perpetua devotione vivamus. Per.

Super oblata. — Sacrificia nos, quæsumus, Domine, propensius ista restaurent, (238) quæ medicinalibus sunt instituta jejuniis. Per Dominum nostrum

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : cujus salutiferæ passionis, et gloriosæ Resurrectionis dies appropinquare noscuntur, in quibus et antiqui hostis superbia triumphatur, et nostræ redemptionis mysterium celebratur. Unde poscimus tuam immensam clementiam, ut sicut in eo solo consistit totius nostræ salvationis summa, ita per eum tibi sit jejuniorum et actuum nostrorum semper victima grata. Per quem

Ad Complendum. — Repleti, Domine, sacri muneris gratia, supplices exoramus, ut quæ gustu corporeo dulci veneratione contingimus, dulciora mentibus sentiamus. Per Dominum nostrum.

hoc sæculo hostis antiqui tentamenta superare, et in futuro cum palma victoriæ et fructu bonorum operum tibi valeant apparere. Per eundem.

^b Aliam Præfat. habet Edit. Angeli Roccæ, seu Vaticana.

^c In cod. Reg. Suec. et secundo Theoder. statio *ad sanctum Præcedem.* Idem habet Pamelius. At in Kalend. Rom. et in primo Theoder. legitur : *Ad sanctos Nereum et Achilleum.*

^d Consentiant Codices omnes in assignanda statione *ad sanctam Priscam.*

Super populum. — Tua nos misericordia, Deus, et omni subreptione vetustatis expurget, et capaces sanctæ novitatis efficiat. Per Dominum.

FERIA * IV.

b Hora tertiapontifex cum clero et ordine suo procedit ad altare in ecclesia majore: et (239) dicit Orationes solemnes hoc ordine: (240) Oremus. Et Diaconus: (241) Flectamus genua. (242) Postquam oraverint, (243) dicit, Levate. Et pontifex dat orationem.

Deus, a quo et Judas reatus sui pœnam et confessio nis suæ latro præmium sumpsit, concede nobis tuæ propitiationis effectum, ut sicut in passione sua Jesus Christus Dominus noster diversa utrisque intulit stipendia meritorum, ita nobis, ablato vetustatis errore, resurrectionis suæ gratiam largiatur. (Qui tecum.

Post, Amen sequitur, et dicit Orationes solemnes: (244) tantummodo pro se intermittit. Alii vero sacerdotes in suis ecclesiis pro eodiciunt. Et cum in cæteris flectant genua, (245) pro Judæis non flectant.

63 Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta Dei; ut eam Deus et Dominus noster pacificare et custodire dignetur toto orbe terrarum, subjiciens ei principatus et potestates, detque nobis quietam et tranquillam vitam degentibus, glorificare Deum Patrem omnipotentem.

Oremus. *Dicit Diaconus: Flectamus genua. Postquam oraverint, dicit: Levate.*

Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriam tuam omnibus in Christo gentibus revelasti, custodi opera misericordiæ tuæ, ut Ecclesia tua toto orbe diffusa stabili fide in confessione tui nominis perseveret. Per eundem Dominum nostrum.

Oremus et pro beatissimo papa nostro *Ill.*, ut Deus et Dominus noster, qui elegit eum in ordinem episcopatus, salvum atque incolumem custodiat Ecclesiæ suæ sanctæ ad regendum populum sanctum Dei.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, cujus iudicio universa fundantur, respice propitius ad preces nostras, et electum nobis antistitem tua pietate conserva, ut Christiana plebs, quæ tali gubernatur auctore, sub tanto pontifice, credulitatis suæ meritis augeatur. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Oremus et pro omnibus episcopis, presbyteris, diaconibus, subdiaconibus, acolythis, exorcistis, lectoribus, ostiariis, (246) confessoribus, (247) virginibus, (248) viduis, et pro omni populo sancto Dei.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, cujus spiritu totum corpus Ecclesiæ sanctificatur et regitur, exaudi nos pro universis ordinibus supplicantes, ut gratiæ tuæ munere ab omnibus tibi gradibus fideliter serviat. Per eundem Dominum.

Oremus et pro (249) Christianissimo rege nostro *Ill.*, ut Deus et Dominus noster subditas illi faciat omnes barbaras nationes, ad nostram perpetuam pacem.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus in cuius

a Ubique legitur pro statione ad sanctam Mariam, scilicet, *Majorem*, ut habent omnes Codd., excepto Kalend. Rom.

A manu sunt omnium potestates in omnia jura regnum, (250) respice ad Romanorum atque Francorum benignus imperium, ut gentes quæ in sua feritate confidunt potentiæ tuæ dextera comprimantur. Per.

Oremus et pro catechumenis nostris, ut et Deus et Dominus noster adaperiat aures præcordiorum ipsorum, januaque misericordiæ, ut per lavacrum regenerationis, accepta remissione omnium peccatorum et ipsi inveniantur in Christo Jesu Domino nostro.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, qui Ecclesiam tuam nova semper prole fecundas, auge fidem et intellectum catechumenis nostris, ut, renati fonte baptismatis, adoptionis tuæ filiis aggregentur. Per.

Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem, ut cunctis mundum purget erroribus, morbos auferat, famem depellat, aperiat carceres, **64** vincula dissolvat, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem, navigantibus portum salutis indulgeat.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus mæstorum consolatio, laborantium fortitudo, perveniant ad te preces de quacunque tribulatione clamantium, ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant adfuisse. Per.

Oremus et pro hæreticis atque schismaticis ut Deus ac Dominus noster eruat eos ab erroribus universis, et ad sanctam matrem Ecclesiam catholicam atque apostolicam revocare dignetur.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, qui salvas omnes, et neminem vis perire, respice ad animas diabolica fraude deceptas, ut, omni hæretica pravitate deposita, errantium corda respiscant, et ad veritatis tuæ redeant unitatem. Per Dominum nostrum.

Oremus et pro perfidis Judæis, ut Deus et Dominus noster auferat velamen de cordibus eorum, ut et ipsi agnoscant Jesum Christum Dominum nostrum.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, qui etiam Judaicam perfidiam a tua misericordia non repellis, exaudi preces nostras, quas pro illius populi obcæcatione deferimus, ut, agnita veritatis tuæ luce, quæ Christus est, a suis tenebris eruantur. Per eundem Dominum nostrum.

Oremus et pro paganis, ut Deus omnipotens auferat iniquitatem a cordibus eorum, et relictis idolis suis convertantur ad Deum vivum et verum, et unicum Filium ejus Jesum Christum Deum et Dominum nostrum, cum quo vivit et regnat cum Spiritu sancto Deus. Per omnia sæcula sæculorum.

Oremus. — Omnipotens sempiterne Deus, qui non mortem peccatorum, sed vitam semper inquis, suscipe propitius orationem nostram, et libera eos ab idolorum cultura, et aggrega Ecclesiæ tuæ sanctæ ad laudem et gloriam nominis tui. Per.

b Omnes orationes hic assignatæ nullibi leguntur in hac fer. 4, præterquam in Codd. Angeli Roccos, seu Vatic., apud Guss. recusa et Menard.

(251) *Quibus expletis oscultur altare et egreditur.* A Postea vero (252) hora octava ingrediuntur ad missam hoc ordine : Dicit (253) schola antiphonam ad introitum. Qua finita, dat orationem pontifex.

(254) ^a Præsta, quæsumus omnipotens Deus, ut qui nostris excessibus incessanter affligimur, per Unigeniti tui passionem liberemur. Qui. Deinde legitur lectio una. Sequitur Resp, Postea dicatur altera.

Oratio. — Deus qui pro nobis Filium tuum crucis patibulum ^b subire voluisti ut inimici a nobis expelleres potestatem, cedece uobis famulis tuis, ut Resurrectionis gratiam consequamur Per eumden

(255) *Sequitur altera lectio et postea responsorium Domine, exaudi, cum suis versibus quinque. Deinde pronuntiatur a diacono, (256) Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Lucam. Qua perlecta expletur Missa ordine suo.*

65 *Super oblata.* — Suscipe, quæsumus, Domine, munus oblatum, et dignanter operare ut quod passionis Filii tui Domini nostri mysterio gerimus, piis effectibus consequamur. Per eumdem.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : qui innocens pro impiis voluit pati, et pro sceleratis indebite condemnari. Cujus mors delicta nostra detersit, et resurrectio justificationem nobis exhibuit. Per quem tuam pietatem supplices exoramus, ut sic nos hodie a peccatis emacules, ut cras venerabilis cœnæ dapibus saties ; hodie acceptes confessionem nostrorum peccaminum, et cras tribuas spiritalium incrementa donorum ; hodie juniorum nostrorum vota suscipias, et cras nos ad sacratissimæ cœnæ convivium introducas. Per quem.

Benedictio. — Omnipotens Deus qui Unigeniti sui passione tribuit vobis humilis exemplum concedat vobis per eandem humilitatem percipere suæ benedictionis ineffabile donum. Amen. Ipsius Resurrectionis percipiatis, consortia, cujus patientiæ veneramini documenta. Amen. Quo ab eo sempiternæ vitæ munus percipiatis per cujus temporalem mortem, æternam vos evadere creditis. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — (257) Largire sensibus nostris, D omnipotens Deus, ut per temporalem Filii tui mortem, quam mysteria veneranda testantur, vitam te nobis dedisse perpetuam confidamus. Per eumdem.

Super populum. — Respice, Domine, quæsumus, super hanc familiam tuam, pro qua Dominus noster Jesus Christus non dubitavit manibus traditum, et crucis subire tormentum. Qui tecum vivit.

^c FERIA V.

Inde hora (258) tertia ingressi sacrarium, induunt

^a Hic incipit officium hujus feriæ in aliis Codicibus sive excusis sive scriptis.

^b Apud Pamel., *subire fecisti.* Favet nostræ lectioni Codex Reg. Suec.

(259) *dalmaticas, tam pontifex, quam omnes diaconi, vel omnia ornamenta, sedente pontifice in sella sua; et præparantur (260) ampullæ duæ cum oleo, quarum melior defertur pontifici, ut, (261) accepto balsamo, et commiscitatio cum oleo, manu sua impleat eam. Illam vero aliam ministri retineant plenam. Et pontifex, lotis manibus procedit cum septem (262) cereostatis ad Missam. Dicta Antiphona ad introitum, dicit, Gloria in excelsis Deo. Quo finito, dicit (263) Pax vobis, et dat orationem hanc. Et cætera omnia sicut in alia solemni Missa.*

Deus, a quo et Judas reatus sui pœnam, et confessionis suæ latro præmium sumpsit, concede nobis tuæ propitiationis effectum ut sicut in passione sua Jesus Christus Dominus noster diversa utrisque intulit stipendia meritorum ita nobis, ablatovetustatis errore, **66** Resurrectionis suæ gratiam largiatur.

Tunc legitur Epistola, et sequitur Resp, Gradale et Tractum ac deinde Evangelium, quo lecto, peragitur Missa ordine suo.

Super oblata. — Ipse tibi, quæsumus, Domine, sancte, Pater omnipotens, Deus, sacrificium nostrum reddat acceptum, qui discipulis suis in sui commemorationem hoc fieri (264) hodierna traditione monstravit Jesus Christus Dominus noster.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : quem in hac nocte inter sacras epulas increpantem mens sibi conscia traditoris ferre non potuit, sed, apostolorum relicto consortio sanguinis pretium a Judæis accepit, ut vitam perderet quam (265) distraxit. Cœnavit igitur hodie proditor mortem suam, et cruentis manibus panem de manu Salvatoris exiturus accepit, ut sanguinatum cibo major pœna constringeret, (266) quem nec sacrati cibi collatio a scelere revocaret. Patitur itaque Dominus noster Jesus Christus Filius tuus cum hoste novissimum participare convivium, a quo se noverat continuo esse tradendum, ut exemplum inuocentiæ mundo relinqueret, et passionem suam pro sæculi redemptione suppleret. Patitur mitis Deus imitem Judam, et sustinet pius crudelem convivam qui merito laqueo suo periturus erat quia de Magistri sanguine cogitavit. O Dominum per omnia patientem ! O Agnum inter suas epulas mitem ! Cibum ejus Judas in ore ferebat, et quibus eum traderet persecutores advocabat. Sed Filius tuus Dominus noster, tanquam pia Hostia et immolari se tibi pro nobis patienter permisit, et peccatum quod mundus commiserat, relaxavit. Quæsumus igitur ut qui pro salute nostra se tradi permisit, ipse nos suæ gratiæ dono locupletet ; et qui per buccellam panis suum prodidit traditorem, ipse nos sui panis perceptione faciat sibi inhærere ; quique discipulorum pedes eluere digna-

^c Hic variant Cod. in Kalend. Rom. legitur : *Ad Lateranensis conficitur chrisma.* Apud Pamel.: *Ad sanctum Joannem in Lateran.* In primo Theod. *statio ad sanctum Petrum.*

tus est hodie ipse nos ab omnibus delictis emaculet, A et cœtui fidelium discipulorum associet. Per quem Majestatem, etc.

Te igitur clementissime Pater, etc.

Communicantes et diem sacratissimum celebrantes, (267) quo Dominus noster Jesus Christus pro nobis est traditus; sed et memoriam.

Hanc igitur oblationem serviutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus ob diem in (268) qua Dominus noster Jesus Christus tradidit discipulis suis corporis et sanguinis sui mysteria celebranda, quæsumus domine, ut placatus.

Qui pridie quam pro nostra omnium salute pateretur, hoc est, hodie, accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas.

(269) *Tunc offertur pontifici oleum, et benedicit B eum tam ipse, quam omnes presbyteri ad unguentum infirmum, his verbis:*

• Emitte, Domine, Spiritum sanctum tuum Paraclitum de cœlis in hanc pinguedinem oliuæ. **67** quam de viridi ligno producere dignatus es ad refectionem corporis, ut tua sancta benedictione sit omni hoc unguentum tangenti tutamentum mentis et corporis, ad evacuandos omnes dolores, omnesque infirmitates, omnem ægritudinem corporis. Unde unxisti sacerdotes, reges, prophetas et martyres, (270) chrismatum perfectum, Domine, a te benedictum in nomine Domini nostri Jesu Christi. Per quem hæc omnia Domine, semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedicis et præstas nobis. Per ipsum, et cum ipso, et in ipso est tibi Deo Patri omnipotenti, in unitate C Spiritus sancti, omnis honor et gloria.

Per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Oremus. — Præceptis salutaribus moniti, et divina institutione formati, audemus dicere: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. etc.

Sed libera nos a malo.

Libera nos, quæsumus, Domine, ab omnibus malis, præteritis, præsentibus et futuris; et intercedente beata et gloriosa semper virgine Dei Genitrice Maria, et beatis apostolis tuis, Petro et Paulo, atque Andrea, et omnibus sanctis, da propitius pacem in diebus nostris, ut, ope misericordiæ tuæ adjuti, et a peccato simus semper liberi et ab omni perturbatione securi. Per Dominum nostrum.

Benedictio. — Benedicat vos Deus qui per Unigeniti Filii sui passionem vetus Pascha in novum voluit converti; concedatque vobis ut, expurgato veteris fermenti contagio, nova in vobis perseveret conspersio. Amen. Et quia ad celebrandam Redemptoris Cœnam mente devota convenistis æternarum dapum vobiscum epulas reportetis. Amen. Ipsius quoque opitulante clementia mundemini a sordibus peccatorum, qui, ad insinuandum humilitatis exemplum, pedes voluit lavare discipulorum. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum et imperium

• In Ed. Pamel. hic præmittitur: *Benedictio olei.* Verum addendum ex Cod. Reg. Suec., ad infirmum. In eadem Benedictione, *emitte.* etc.; deest apud Pa-

sine fine permarnet in sæcula sæculorum. Amen. Benedictio Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et pax Domini sit semper vobiscum, et cum spiritu tuo.

Tunc cum communicat solus episcopus, et diaconus offert ei calicem, illo tantummodo die. Postquam communicaverit, ponit calicem super altare, deinde acceptam a subdiacono patenam ponit juxta calicem de latere sinistro, et statim cooperitur a duobus diaconibus utrumque de sindone munda, quam prius præparaverant in ora alteris e regione pontificis post corporale expansam. Et continuo duo acolythi involutas ampullas cum sindone alba serica, ita ut videri possint a medio, tenent in brachio sinistro projectis sindonibus super scapulam sinistram, ita ut pertingant scapulam dextram, quatenus possint dependentia retineri. A quibus sub humero stantibus venit subdiaconus et accipit ampullam commistam una cum sindone, et dat eam archidiacono, et ille defert pontifici ante sedem: Tunc pontifex stans in sede, et (271) respiciens ad orientem, archidiacono tenente ante ipsum ampullam in sinistro brachio revoluta sindone, ut supra præfiximus, et halat in ipsa ampulla, et intrat (272) in consecrationem chrismatis excelsa voce.

Domini vobiscum. Et cum spiritu tuo. Sursum **68** corda. Habemus ad Dominum Gratias agamus Domino Deo nostro. Dignum et justum est.

Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; qui in principio inter cætera bonitatis et pietatis tuæ munera teram producere fructifera ligna jussisti inter quæ hujus pinguissimi liquoris ministræ oleæ nascerentur, quarum frustus sacro chrismati deserviret. Nam et David prophetico spiritu gratiæ tuæ sacramenta prænoscentis vultus nostros in oleo exhilarandos esse cantavit. Et cum mundi crimina diluvio quondam expiarentur effuso, similitudinem futuri muneris columba demonstrans, (273) per oliuæ ramum pacem terris redditam nuntiavit. Quod in novissimis temporibus manifestis est effectibus declaratum, cum baptismatis aquis omnium criminum commissa delentibus, hæc olei unctio vultus nostros jucundos efficit ac serenos. Inde etiam Moysi famulo tuo mandatum dedisti, ut Aaron fratrem suum prius aqua lotum per infusionem hujus unguenti constitueret sacerdotem. Accessit ad hoc amplior honor, cum Filius tuus Jesus Christus Dominus noster lavari se a Joanne undis Jordanicis exegisset, ut, Spiritu sancto in columbæ similitudinem desuper misso, Unigenitum tuum, in quo tibi optime complacuisset, testimonio subsequenti vocis ostenderes, et hoc illud esse manifestissime comprobares, quod enim oleo lætitiæ præ consortibus suis unguentum David propheta cecinisset. Te igitur deprecamur, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per eundem Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, ut hujus creaturæ pingue-

melium, per quem hæc omnia, Domine, etc., quæ in Cod. Reg. Suec. habentur.

dinem sanctificare tua benedictione digneris, et sancti Spiritus ei admiscere virtutem, cooperante potentia Christi tui, a cuius sancto nomine chrisma nomen accepit; (274) unde unxisti sacerdotes, (275) reges, (276) prophetas et (277) martyres, ut spiritalis lavacri baptismo renovandis creaturam chrisma in sacramentum perfectæ salutis vitæque confirmes; ut sanctificatione unctionis infusa, corruptione primæ nativitatæ absorpta, sanctum uniuscujusque templum acceptabilis vitæ, innocens odore redolescat; ut secundum constitutionis tuæ sacramentum regio et sacerdotali propheticoque honore perfusi, vestimento incorrupti muneris induantur; ut sit his qui renati fuerint ex aqua et Spiritu sancto chrisma salutis, eosque æternæ vitæ participes, et cœlestis gloriæ facias esse consortes. Per eundem Dominum ^a.

(278) *Qua expleta, benedicit ampullam ordine quo supra declaratum est; similiter halat in ipsa, sed tacite ipsam benedicit.*

Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo.

Oremus. — Deus incrementorum: et (279) profectuum spiritualium, qui virtute sancti Spiritus tui imbecillarum mentium rudimenta confirmas, te oramus, Domine, ut venturis ad beatæ regenerationis lavacrum tribuas per unctionem istius creaturæ purgationem mentis et corporis, ut, si quæ illis adversantium spirituum maculæ inhæserunt, ad tactum sanctificati olei hujus abscedant. Nullus spiritalibus nequitiis locus, nulla (280) refugis virtutibus sit **69** facultas, nulla insidiantibus malis latendi licentia relinquatur; sed venientibus ad fidem servis tuis, et sancti Spiritus tui operatione mundandis, sit unctionis hujus præparatio utilis ad salutem, quam etiam cœlestis regenerationis nativitate in sacramento sunt baptismatis adepturi. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem.

Ampulla autem quæ cum chrismate est, statim ut benedicta fuerit cooperitur ut a nemine videatur; sed tenente eam acolytho, omnes eam per ordinem salutent; Hoc expleto, ablutis manibus, pontifex vadit ante altare, et (281) communicat omnis populus in ordine suo, et (282) servant de ipso sacrificio in crastinum, unde communcent.

Ad Complendum. — Refecti vitalibus alimentis, quæsumus, Domine, Deus noster, ut quod tempore nostræ mortalitatis exsequimur immortalitatis tuæ munere consequamur. Per Dominum nostrum ^b.

(283) FERIA C VI.

(284) *Hora tertia conveniunt omnes presbyteri tam civitatis quam de suburbanis, et omnis clerus cum populo in ecclesia statuta intra Urbem, non tamen in*

^a Post hanc Benedictionem sequitur apud Pamel. exorcismus olei: *Deus qui virtute sancti Spiritus, etc.*

^b In Ed. Vatic. seu Angeli Rocæ sequitur: *Item oratio ad reconciliandum penitentem, cum quatuor aliis Orat. in eandem rem. His subduntur, ad Missam, super oblata, et ad complendum, tres Orationes.*

^c Apud Pamel. pro statione tantum legitur in Je-

*majori ecclesia, et expectant pontificem, vel qui vicem illius tenuerit. Qui dum veniens de sacrario, processerit ante altare, ad orandum ordine quo in (285) Sacramentario continetur; mox ut surrexerit, cum silentio (296) ascendit ad sedem. Quo sedente statim subdiaconus ascendit ad legendum. Ei post hæc cantatur canticum Domine, audi vi; deinde sequitur altera lectio post quam sequitur Tractus Deus laudem meam. Quo finito, legitur Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Joannem. Hac expleta, venit pontifex ante altare, et dicit: Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta, Dei, etc. (287) Sicut in ^d quarta feria habentur. Quas ut finierit, statim duo diaconi nudant altare sindone, quæ prius fuerat sub Evangelio posita, et ista omnia tacite, et exeunt foras; presbyteri vero ecclesiarum, sive de urbe, sive, de suburbanis, vadunt per ecclesias suas, ut hoc ordine cuncta ad vesperum faciant. Hoc tantum mutant, ut ubi pontifex meminisset Apostolicum, ipsi nominem in quocumque suum. Ad Vesperum vero tam in ecclesia in qua pontifex dicit Orationes, quam in cæteris presbyterorum, post Orationes præparatur crux ante altare, interposito spatio inter ipsam et altare, sustentata hinc inde a duobus acolythis Posito ante eam in (288) oratorio, venit pontifex, (289) adorata deosculatur crucem. Deinde episcopi, presbyteri, diaconi et cæteri per ordinem, deinde populus; pontifex vero redit in sedem usque dum omnes salutent; presbyteri vero duo priores, mox ut salutaverint, intrant in sacrarium, vel ubi positum fuerit **70** corpus Domini, quod pridie remansit, ponentes illud in patena; et subdiaconus tenent ante ipsos calicem cum vino non consecrato, et alter patenam cum corpore Domini. Quibus tenentibus, accipit unus presbyter patenam, et (290) alter calicem, et deferunt super altare nudatum Pontifex vero sedet dum persalutet populus crucem nam salutante pontifice, vel populo crucem, (281) canitur semper Antiphona Ecce lignum crucis. Dicit (292) Palamus cxviii. *Qua salutata, et reposita in loco suo, descendit pontifex ante altare, et dicit:**

Oremus. — Præceptis salutaribus moniti, et divina institutione formati, audemus dicere: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum; Adveniat regnum tuum; Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra; Panem nostrum quotidianum da nobis hodie; Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris; Et te nos inducas in tentationem *Resp.* Sed libera nos a malo.

Libera nos, quæsumus, Domine, ab omnibus malis præteritis, præsentibus et futuris, et intercedente beata et gloria semper virgine Dei Genetricis Maria, et beatis apostolis tuis Petro et Paulo atque Andrea, et omnibus sanctis, da propitius pacem in diebus nostris, ut, ope misericordiæ tuæ adjuti, et a peccato

rusalem. In Kalend. Rom.: *In Suxxurio, quod est in basilica Jerusalem.*

^d In Oratione pro imperatore et imperio, quæ habetur in aliarum serie quarta, Ms. Reg. Suec. habet: *Respire ad Christianum benignus imp.*; primus Theodor.: *Ad Christianiss.* Pamelius, cui favet secundus Theod.: *Ad Romanum.*

simus semper liberi et ab omni perturbatione securi. **A** Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti, Per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Cum dixerint Amen, sumit de (293) sancta, ponit in calicem (294) nihil dicens. Et (295) communicant omnes cum silentio, et (296) expleta sunt universa.

A feria 3, vespere, (297) nuda sint altaria usque mane Sabbati ^a.

(298) SABBATO SANCTO.

Hora (299) octava veniunt omnes tam clerus, quam populus in ecclesiam, et ingrediuntur clerici in sacramentum, et induunt se vestimentis, sicut mos est, et tunc illuminantur duo cerei, quos tenent duo (300) notarii, unus in dextro cornu altaris, et alter in sinistro, et ascendit lector in (301) ambonem pronuntians:

Lectio libri Genesis: In Principio. Similiter et illas lectiones omnes. Ante In Principio, non dicit Orationem. Prima lectione finita, dicit hanc Orationem:

Deus, qui mirabiliter creasti hominem, et mirabilius redemisti, da nobis contra oblectamenta peccati mentis ratione persistere, ut mereamur ad gaudia æterna pervenire. Per Dominum nostrum.

Lectio libri Genesis: Tentavit Deus Abraham.

Deus, qui in Abrahæ famuli tui opere humano generi obedientiæ exempla præbuisi, concede nobis, et nostræ voluntatis pravitatem frangere, et tuorum præceptorum rectitudinem in omnibus adimplere. Per.

71 *Lectio Libri Exodi: Dixit Dominus ad Moysen et Aaron.*

Deus, qui peccati veteris hæreditariam mortem, in qua posteritatis genus omne successerat, Christi tui Domini nostri passione solvistis, da ut conformes eidem facti, sicut imaginem terreni, naturæ necessitate, portavimus, ita imaginem cœlestis, gratiæ sanctificatione portemus Christi Domini nostri. Qui tecum vivit.

Lectio Libri Exodi: Factum est in vigilia matutina.

Canticum: Cantemus.

Deus cujus antiqua miracula in præsentem quoque sæculo coruscant sentimus, præsta, quæsumus, ut sicut priorem populum ab Ægyptiis liberasti, hoc ad salutem gentium per aquas baptismatis opereris. Per.

Lectio (302) Isaïæ prophetæ: Hæc hæreditas.

Deus, qui Ecclesiam tuam semper gentium vocatione multiplicas, concede propitiis, ut quos aqua baptismatis abluis, continua protectione tuearis. Per.

Lectio Isaïæ Prophetæ: Apprehendent septem mulieres.

Canticum: Cantemus.

Deus, qui nos ad celebrandum paschale sacramen-

^a In fine officii hujus feriæ apud Pamelium sequitur: *Ordo ad faciendum catechumenum*, qui non reperitur in Cod. Reg. Suec. magna saltem ex parte.

^b Stationis hac die nulla fit mentio, nisi in Kalend.

tum utriusque Testamenti paginis instruis, da nobis intelligere misericordiam tuam, ut ex perceptione præsentium firma sit expectatio futurorum. Per.

Lectio Jonæ Prophetæ: Factum est Verbum Domini.

Deus, qui divitias misericordiæ tuæ in hac præcipue nocte largiris, propitare universo ordini sacerdotalis officii, et omnes gradus famulatus nostri perfecta delictorum remissione sanctifica, ut ministraturos regeneratrici gratiæ tuæ nulli esse; obnoxios patiaris offensæ. Per.

^c *Lectio Isaïæ Prophetæ: Hæc dicit Dominus in die illa radix Jesse.*

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui festa paschalia agimus, cœlestibus desideriis accensi, fontem vitæ sitiamus. Per.

Tract. Sicut cervus desiderat ad fontes.

Alia Oratio, in eodem psalmo.— Omnipotens sempiternus Deus, respice propitiis ad devotionem populi renascentis, qui, sicut cervus, aquarum tuarum expetit fontem, et concede propitiis, ut fidei ipsius sitis, baptismatis mysterio, animam corpusque sanctificet. Per Dominum nostrum.

*Expletis lectionibus, statim (303) venit, unus ministrorum tenens ampullas in manibus suis, stat in dextro cornu altaris, qui præcedat pontificem ad fontes. Tunc deinde schola descendit ad fontes ad litaniam faciendum, expectantes parati pontificem. Secundus vero scholæ tenet vos aureum in manu sua sinistra super planetam, unde pontifex mittat chrisma in fontem, et jussi faciunt (304) litaniam septenam: et cum jam prope finem ejus fuerint, tunc procedit pontifex cum omni decore, sustentatus a duobus diaconibus: Et illa (305) duo cerei stant, quæ antea fuerant illuminata, semper ante ipsum procedunt usque dum omnia finierit. Qui mox, ut venerit ante fontes, (306) stans benedicit fontes, dicens ea voce, qua alias orationes. Et prima oratio a Dominus vobiscum **72** incipit, et finitur. Per omnia sæcula sæculorum, sicut alia Oratio ad Missam.*

Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.

Oremus.— Omnipotens sempiternus Deus, adesto magnæ pietatis tuæ, mysteriis, adesto sacramentis, et ad creando novos populos, quos tibi fons baptismatis parturit, spiritum adoptionis emitte ut quod nostræ humilitatis gerendum est ministerio, tuæ virtutis impleatur effectu. Per Dominum.

Consecratio fontis canitur sicut præfatio, usque. Et Spiritu sancti: et non incipit a Veredignum. Deinde dicitur decantando.

Deus, qui in visibili potentia sacramentorum tuorum mirabiliter operaris effectum, et licet nos tantis mysteriis exsequendis simus indigni, tu tamen, gratiæ tuæ dona non deserens, etiam ad nostras preces aures tuæ pietatis inclinas. Deus, (307) cujus Spiritus super aquas inter ipsa mundi primordia ferebatur, ut jam

Rom., ubi legitur: *Sabbato sancto, ad Lateranis.*

^c Hæc lectio cum Oratione sequenti omittitur in Ed. Vatic.

tunc virtutem sanctificationis aquarum natura (308) A conciperet. Deus, qui, (309) nocentis mundi crimina per aquas abluens, regenerationis speciem in ipsa diluvii effusione signasti, ut unius ejusdemque clementi mysterio, et finis esset vitii et origo virtutibus, respice, Domine, in faciem Ecclesiæ tuæ, et multiplica in ea regenerationes tuas, qui gratiæ tuæ affluentis impetu lætificas civitatem tuam, fontemque baptismatis aperis, toto orbe terrarum (310) gentibus innovandis, ut tuæ Majestatis imperio sumat Unigeniti tui gratiam de Spiritu Sancto.

† *Hic cum manu sua dividit aquam in (311) modum crucis.*

Qui hanc aquam regenerandis hominibus præparatam arcana sui luminis admistione fecundet, ut, sanctificatione concepta, ab immaculato divini fontis utero in novam renata creaturam progenies cælestis emergat. Et quos aut sexus in corpore, aut ætas discernit in tempore, omnes in unam pariat gratia mater infantiam. Procul ergo hinc, jubente te Domine, omnis spiritus immundus abscedat, procul tota nequitia diabolicæ fraudis absistat. Nihil hic loci habeat contrariæ virtutis admistio, non insidiando circumvolet, non latendo (312) subripiat, non inficiendo corrumpat. Sit hæc sancta et innocens creatura libera ab omni impugnatoris incursu, et totius nequitiae purgata discessu; sit fons vivus, aqua regenerans, unda purificans; ut omnes hoc lavacro salutifero diluendi, operante in eis Spiritu sancto, perfectæ purgationis indulgentiam consequantur.

Un† de benedico te creatura aquæ, per Deum vivum, per Deum sanctum qui te (313) in mundi creatione principio Verbo separavit ab arida, cujus (314) Spiritus super te ferebatur, qui (315) te de paradiso manare et in quatuor fluminibus totam terram rigare præcepit; (316) qui te in deserto amaram suavitate indita, fecit esse potabilem, et sitiienti populo de petra produxit. Be†nedito te et per Jesum Christum filium ejus unicum Dominum nostrum, qui te in Cena Galilææ, signo admirabili, sua potentia, convertit in vinum qui pedibus super te ambulavit, et a Joanne in Jordane in te baptizatus est. Qui te una cum sanguine suo de latere produxit, et discipulis suis jussit ut credentes baptizarentur in te dicens: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos, in nomine † Patris, et Filii † et Spiritus sancti.*

73 *Hic mutat vocem quasi lectionem legens:*

Hæc nobis præcepta servantibus tu, Deus omnipotens, clemens adesto, tu benignus aspira, tu has simplices aquas tuo ore benedicito, ut præter naturalem emundationem, quam lavandis possunt adhibere corporibus, sint etiam purificandis mentibus effeaces.

(317) *Et mittuntur prædicti duo cerei intus in baptisterio. Hic (318) sufflat tribus vicibus in aqua.*

Descendat, Domine, in hanc plenitudinem fontis, Virtus Spiritus tui, totamque hujus aquæ substantiam, regenerandi fecundet effectu. Hic omnium peccatorum maculæ deleantur, hic natura ad imaginem tuam condita, et ad honorem sui reformata

principii, vetustatis cunctis squaloribus emundetur, ut omnis homo hoc sacramentum regenerationis ingressus in veræ innocentiae novam infantiam renascatur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et sæculum per ignem.

Inde accipiens vas aureum cum chrismate, (319) fundit chrisma in fonte, in (320) modum crucis, et expandit aquam cum manu sua. Tunc baptizantur infantes, primum masculi, deinde feminæ. Et tenente eo infantem, a quo suscipiendus est, interrogat pontifex, vel sacerdos ita: Quis (321) vocaris? Resp. III. Item interrogat sacerdos: (322) Credis in Deum patrem omnipotentem, creatorem cæli et terræ? Resp. Credo. Interrogat: Et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum, nostrum, natum et passum? Resp. Credo. Interrogat: Credis in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam Catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam? Resp. Credo. Interrogat: Vis baptizari? Resp. Volo: Et dicit. Et (323) ego baptizo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

Ut autem surrexerit a fonte, ille qui eum suscipit, offert eum uni presbytero, (324) qui faciat signum crucis de chrismate cum pollice, in vertice ejus dicens.

(325) Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et Spiritu sancto, qui que dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te linit chrismate salutis in vitam æternam. Resp. Amen.

Et baptizantur, et sunt parati, qui eos suscepturi sunt, (326) cum linteis in manibus eorum, et accipiunt ipsos a presbyteris qui eos baptizant. Pontifex vero redit in sacrarium expectans, (327) ut cum vestiti fuerint infantes, confirmet eos. Qui (328) etiam non prohibentur lactari ante sacram communionem, si necesse fuerit. Induti vero ordinantur per ordinem sicut scripti sunt. Et infantes quidem in brachiis dextris tenentur (329) majores vero pedem ponunt super pedem (330) patris sui. Deinde schola jussa facit litaniam quinam ad fontes, pontifex vero veniens ad infantes, tenente archidiacono chrisma, involutis scapulis, et brachiis ex panno lineo, et (331) levata manu sua super capita omnium dicit:

(332) Omnipotens sempiternus Deus, qui regenerare dignatus es hos famulos ex aqua et Spiritu sancto, qui que dedisti eis remissionem omnium peccatorum, emitte in eos septiformem Spiritu tuum sanctum paraclitum de cælis, Spiritum sapientiæ, et intellectus, Spiritum consilii et fortitudinis, Spiritum scientiæ et pietatis; adimple eos **74** Spiritu timoris tui, et consigna eos signo crucis in vitam propitiatus æternam. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus in unitate ejusdem Spiritus sancti. Per.

Et interrogantibus diaconibus nomina singulorum (333) pontifex, tincto pollice in chrismate, facit (334) crucem in fronte unius, similiter per omnes singillatim. Quibus expletis, jussi incipiunt in ecclesia litaniam ter-

nam. Et cum dixerint Agnus Dei magister scholæ dicit: *Accendite: Et illuminatur ecclesia, et procedit pontifex de sacrario cum duobus cereostatis, sicut superius, et stant, sicut antea, a dexteris et a sinistris altaris. Litaniam expleta, dicit pontifex: (335) Gloria in excelsis Deo: Quo finito, dicit: Pax vobiscum. Resp. Et (336) cum spiritu tuo. Et dat Orationem: Deus, (337) qui hanc sacratissimam noctem gloria dominicæ Resurrectionis illustras, conserva in nova familiæ tuæ progenie adoptionis spiritum, quem dedisti, ut corpore et mente renovati, puram tibi exhibeant servitutem. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus in unitate ejusdem Spiritus sancti. Per.*

Deinde legitur Apostolus, et canitur Alleluia.

Quod primus pontifex inchoat. Confitemini Domino B Tract. Laudate Dominum, omnes gentes. Sequitur Evangelium. (338) Non content Offeritorium, (339) neque Agnus Dei, neque Communionem.

Super oblata. Suscipe, quæsumus, Domine, et plebis tuæ et tuorum Hostias renatorum, ut et confessione tui nominis, et baptismo renovati sempiternam beatitudinem consequantur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et iustum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere. Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: te omni quidem tempore, sed in hac potissimum nocte gloriosius collaudare et prædicare, per Christum Dominum nostrum: qui inferorum claustra dirumpens, victoriæ suæ clara vexilla suscepit, et triumphato diabolo, victor a mortuis resurrexit. Et ideo cum C Angelis.

Te igitur, clementissime Pater, etc.

Communicantes, et noctem sacratissimam celebrantes Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi secundum carnem. Sed et memoriam venerantes, in primis gloriosæ semper virginis Mariæ, Genitricis ejusdem Dei et Domini nostri Jesu Christi.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus, pro his quoque quos regenerare dignatus es ex aqua et Spiritu sancto, tribuens eis remissionem omnium peccatorum, quæsumus, Domine, ut placatus accipias.

Benedictio. — Deus, qui Ecclesiæ suæ intemerato utero novos populos producus, eam virginitate manente nova semper prole fœcundat, fidei, spei et charitatis vos munere repleat, et suæ in vos benedictionis dona infundat. Amen. Et qui hanc sacratissimam noctem Redemptoris nostri Resurrectione voluit 75 illustrare, mentes vestras peccatorum tenebris mundatas virtutum copiis faciat condescere. Amen. Quo eorum qui modo renati sunt innocentiam imi-

tari certetis, et vascula mentium vestrarum exemplo præsentium luminum illustretis, et cum bonorum operum lampadibus ad ejus sponsi thalamum cujus Resurrectionem celebratis, cum prudentibus virginibus intrare possitis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum.

Ad Complendum. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut, divino munere satiati, et sacris mysteriis innovemur et moribus. Per.

(340) IN DIE SANCTO PASCHÆ.

Deus, qui hodierna die per Unigenitum tuum æternitatis nobis aditum, devicta morte, reserasti, vota nostra, quæ præveniando aspiras, etiam adjuvando prosequere. Per eundem.

Super oblata. — Suscipe, Domine, quæsumus, preces populi tui cum oblationibus Hostiarum, ut paschalibus initiata mysteriis, ad æternitatis nobis medellam, te operante, proficiant. Per.

Præfatio. — Vere dignum et iustum est, æquum, et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: Te quidem omni tempore, sed in hac potissimum die gloriosius prædicare, cum Pascha nostrum immolatus est Christus. Ipse enim verus est Agnus, qui abstulit peccata mundi. (341) Qui mortem nostram moriendo destruxit, et vitam resurgendo reparavit. Et ideo cum angelis.

Communicantes, et diem sacratissimum celebrantes, etc.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ. Sed et cunctæ, etc.

b Benedictio. — Benedicat vos omnipotens Deus, hodierna interveniente paschali solemnitate, et ab omni miseratus dignetur defendere pravitate. Amen. Et qui ad æternam vitam in Unigeniti sui resurrectione vos reparat, in ipsius adventu immortalitatis vos gaudiis vestiatur. Amen. Et qui, expletis jejuniorum sive passionis Dominicæ diebus, paschalis festi gaudia celebratis, adea festa, quæ non sunt annua, sed continua, ipso opitulante exultantibus animis veniatis. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Spiritum nobis, Domine, tuæ charitatis infunde; ut quos sacramentis paschalibus satiasti, tua facias pietate concordet. Per.

c Ad Vesperos. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui Resurrectionis Dominicæ solemnia colimus, innovatione 76 tui Spiritus a morte animæ resurgamus. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus in unitate ejusdem Spiritus sancti, per omnia sæcula sæculorum.

Ad fontes. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui Resurrectionis dominicæ solemnia co-

^a Apud Pamelium: *Dominica sancta Paschæ*. Omittitur *Paschæ* in Cod. Reg. Suec. In Kalend. Rom. legitur: *In Pascha Dominica sancta*. In omnibus statio est *ad sanctam Mariam majorem ad præsepe*. Abest *majorem* a Kalend. Rom., nec legitur in titulo hom. 21, in Evang., ibidem hac die habitæ.

^b Benedictio hæc in Editis Pamel. et, Angeli Rocca

non reperitur. Est in Benedictionali vulgato a Lambecio et Gussanv.

^c Huic Orationi in Ed. Pamel. præmittitur: *Ad sanctum Joannem, ad Vesperos*. Sequenti, *Præsta... ut qui gratiam, etc.*, præfigitur: *Ad sanctum Andream*.

limus, ereptionis nostræ suscipere lætitiā mereamur. Per eundem.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui gratiā dominicæ Resurrectionis agnovimus, ipsi per amorem spiritus a morte animæ resurgamus. Per eundem.

Alia. — Deus, qui paschale nobis remedium contulisti, populum tuum cœlesti dono prosequere, ut inde post in perpetuum gaudeat, unde nunc temporaliter exsultat. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

• FERIA II IN ALBIS.

Deus, qui solemnitate Paschali mundo remedia contulisti, populum tuum, quæsumus, cœlesti dono prosequere, ut et perfectam libertatē consequi mereatur, et ad vitam proficiat sempiternam. Per.

Super oblata. — Paschales hostias recensentes, quæsumus, Domine, ut quod frequentamus actu, comprehendamus affectu. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et te suppliciter exorare, ut fidelibus tuis dignanter impendas, quo et paschalia capiant sacramenta, et desideranter expectent ventura, ut, in mysteriis quibus renati sunt permanentes, ad novam vitam his operantibus perducantur. Per Christum.

Te igitur, sicut in Pascha.

Benedictio. — Deus, qui pro vobis suscepit injuriam crucis, lætitiā vos innovet suæ Resurrectionis. Amen. et qui pendenti secum in cruce latroni (342) omisit delictum, vos salvet a cunctis nexibus peccatorum. Amen. Ut redemptionis vestræ mysterium et digne conservetis in opere, et locupletius æterna perfruamini remuneratione. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Impleatur in nobis, quæsumus, Domine, sacramenti paschalis sancta libatio, nosque de terrenis affectibus ad cœlestē transferat institutum, Per,

77 *Ad Vesperos.* — Concede quæsumus, omnipotens Deus, ut qui peccatorum nostrorum pondere premimur, a cunctis malis imminetibus per hæc paschalia festa liberemur. Per Dominum nostrum.

Ad fontes. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut festa paschalia, quæ venerando colimus, etiam vivendo teneamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, qui populum tuum de hostis callidi servitute liberasti, preces ejus misericorditer respice, et adversantes ei tua virtute prosterne. Per Dominum nostrum.

^a in Kalend. Rom., et apud Pamel., legitur; *Ad sanctum Petrum* convenit titulus homil. 23, in Evangel., hac die habitæ. Abest in *albis*. a Kalend. Rom.

^b Abest non solum ab aliis Vulgatis, Pamel., Vatic., etc., sed etiam a Benedictionali jam laudato.

^c Statio hujus feriæ tam in editis quam in Mss. est *ad sanctum Paulum* Desideratur in *albis* in Cod.

• FERIA III IN ALBIS.

Deus, qui Ecclesiam tuam novo semper fetu multiplicas, concede famulis tuis ut (342) sacramentum vivendo teneant, quod fide perceperunt. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, fidelium preces, cum oblationibus Hostiarum, ut per hæc piæ devotionis officia, ad cœlestem gloriam transeamus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Qui oblatione sui corporis, remotis sacrificiorum carnalium observationibus, (334) se ipsum tibi sacram Hostiam, Agnumque immaculatum summus Sacerdos pro salute nostra immolavit. Per quem.

Te igitur, sicut in Pascha.

Benedictio. — Deus, qui vos lavit aqua sui lateris, et redemit effusione cruoris, ipse in vobis confirmet gratiā adeptæ Redemptionis. Amen. Per quem renati estis ex aqua et Spiritu sancto, ipse vos cœlesti consociet regno. Amen. Quique dedit vobis initia sanctæ fidei, ipse conferat et perfectionem operis, et plenitudinem charitatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut paschalis perceptio sacramenti (345) continua in nostris mentibus perseveret. Per.

Ad vespéros. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui paschalis festivitatis solemnia colimus in tua semper sanctificatione vivamus. Per.

Ad fontes. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut per hæc paschalia festa quæ colimus, devoti in tua semper laude vivamus. Per.

78 *Alia.* — Deus, qui conspicias familiam tuam omni humana virtute destitui, paschali interveniente festiviitate, tuam brachii protectione custodi. Per.

• FERIA IV IN ALBIS.

Deus, qui nos resurrectionis dominicæ annua solemnitate lætificas, concede propitius ut per temporalia festa, quæ, agimus pervenire ad gaudia æterna mereamur. Per eundem.

Super oblata. — Sacrificia, Domine, paschalibus gaudiis immolamus, quibus Ecclesia mirabiliter et (345) nascitur et nutritur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et pietatem tuam indefessis precibus implorare, ut qui paschalis festivitatis solemnia colimus, in tua semper sanctificatione vivamus. Quo per temporalis festi observationem pervenire mereamur ad æternorum

Suec., tam hic, quam in sequentibus feriis.

^d In Ed. Angeli Roccæ non inscribitur hæc Oratio *ad fontes*, ut hic et in Ed. Pamel., consentientibus Mss.

^e Pro statione additur in Ed. Pamel.: *Ad sanctum Laurentium foris murum*. Duo ultima verba desunt in Kalend. Rom., et in duobus Theod., necnon in tit. hom. 24, in Evangel., hodie habitæ.

gandiorum continuationem. Per Christum Dominum A nostrum.

Te igitur, *Sicut in pascha.*

^a *Benedictio.* — Dominus Deus noster vos perducit ad arborem vitæ qui eruit de lacu miseræ. Amen. Ipse vobis aperiat januam paradisi, qui confregit portas inferni. Amen. Ipse vos eruit flagello, et in regnum suum perducit confitentes, qui pati dignatus est pro impiis innocens. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. Ab omni nos, quæsumus, Domine, vetustate purgatos, sacramenti tui veneranda perceptio in novam transferat creaturam. Per Dominum nostrum.

Ad Vesperas. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut hujus paschalis festivitatis mirabile sacramentum, et temporalem nobis tranquillitatem tribuat, et vitam conferat sempiternam. Per.

Ad fontes. — Deus, qui nos per paschalia lætificas. Concede propitius ut ea quæ devote agimus, te adjuvante, fideliter teneamus. Per.

Alia. — Tribue, quæsumus omnipotens, Deus, ut illuc tendat Christianæ devotionis affectus, quo tecum est nostra substantia. Per eundem.

b FERIA VI IN ALBIS

Deus qui diversitatem gentium in confessione tui nominis 79 adunasti, da ut renatis fonte baptismatis, una sit fides mentium, et pietas actionum. Per.

Super oblata. — Suscipe, quæsumus, Domine, munera populorum tuorum propitius, confessione tui nominis et baptisate renovati, sempiternam beatitudinem consequantur. Per Dominum nostrum.

Prefatio. — Vere dignum et justum est æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere. Domine sancte, pater omnipotens, æterne Deus: qui nos per paschale mysterium docuit vetustatem virelinquere, et in novitate spiritus ambulare, a quo perpetuæ mortis superatur acerbitas, et æternæ vitæ fidelibus tribuitur integritas. Per quem majestatem.

Te igitur *sicut in pascha.*

^c *Benedictio.* — Omnipotentis Dei et Domini nostri benedictionibus repleamini, cujus estis sanguine pretioso redempti. Amen. Ejus vos indeficiens repleat gratia, cujus ineffabilis plasnavit potentia, (347) et qui vobis in hoc mundo præstitit conditionem nascendi, ipse in regno æterno tribuat mansionem sine fine D vivendi. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum — Exaudi, Domine, preces nostras, ut redemptionis nostræ sacrosancta commercia, et vitæ nobis conferant præsentis auxilium, et gaudia sempiterna, concilient. Per.

^a Benedictionale laudatum Hanc Bened. non exhibet.

^b Unanimi consensu librorum nostrorum, tam excusorum quam manu exaratorum assignatur statio ad apostolos.

^c Hujus Bened. ne quidem Benedictionale meminit.

^d Omittitur ad fontes in Ed. Vatic. et Gussanvil.

^e Pro statione legitur in Kalend. Rom. in Cod.

Ad vespere. — Deus, qui in nobis ad celebrandum paschale sacramentum liberiores animos præstitisti doce nos et metuere (348) quod irascaris, et amare quod præcipis. Per.

Ad fontes. — Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut ecclesia tua, et suorum firmitate membrorum, et nova semper fecunditate lætetur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Multiplica, quæsumus, Domine, fidem populi tui, ut cujus per te sumpsit initium, per te consequatur augmentum. Per.

o FERIA VI IN ALBIS.

Omnipotens sempiternus Deus, qui paschale sacramentum in reconciliationis humanæ federe contulisti da mentibus nostris, ut quod professione celebramus, imitemur effectu. Per.

Super oblata. — Hostias, quæsumus, Domine, placatus assume, quas et pro renatorum expiatione deferimus, et pro acceleratione cœlestis auxilii. Per.

80 *Prefatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: qui, secundum promissionis suæ incommutabilem veritatem cœlestis pontifex factus in æternum, (349) solus omnium sacerdotum peccati remissione non eguit, sed (350) potius peccatum mundi idem verus Agnus abstersit. Per quem.

Te igitur *sicut in Pascha.*

^f *Benedictio.* — Benedicat vos de cœlis omnipotens Deus, qui per crucem et sanguinem passionis suæ vos dignatus est redimere in terris. Amen. Ipse vos renovet a vetustate peccati, qui pro vobis dignatus est crucifigi, vosque ad cœlestia suscitet, qui pro vobis inferos penetravit. Amen. Vitam suam Dominus vobis tribuat, qui mortem vestram suscepit, et perdidit. Amen. Quod ipse præstare.

Ad complendum. — Respice, quæsumus, Domine populum tuum, et quem æternis dignatus es renovare mysteriis, a temporalibus culpis dignanter absolve, Per Dominum nostrum.

Ad vespere. — Deus, per quem nobis et redemptionis venit et præstatur adoptio, respice in opera misericordiæ, tuæ ut in Christo renatis et æterna tribuatur hæreditas et vera libertas. Per eundem.

Ad fontes. — Adesto, quæsumus Domine, familiæ tuæ, et dignanter impende, ut quibus fidei gratiam contulisti et coronam largiaris æternam. Per Dominum nostrum.

§ SABBATO IN ALBIS

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui fe-

Pamel., etc. : *Ad sanctam mariam ad Martyres.*

^f in nullis librorum nostr. hæc occurrit.

^g Pro statione in Ed. Pamel, legitur : *Ad sanctum Joannem in Lateranis.* abest in *Lateranis* a Cod Reg Suec. et ab utroque Theoder. Kalendarium Rom. tantum habet *Ad Lateranis* in titulo hom. 26. in Evan., *Cum sero esset*, etc. quod hodie legitur juxta Kalend. Rom., habes quoque factam esse in basil. sancti Joan. quæ dicitur Constantiniana.

sta paschalia venerando egimus, per hæc contingere A sanctorum cœtibus ascisci valeatis. Amen. Quod ad gaudia æterna mereamur. Per.

Super oblata. — Concede, quæsumus, Domine, semper nos per hæc mysteria paschalia gratulari, ut continua nostræ reparationis operatio perpetuæ nobis fiat causa lætitiæ. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sanote, Pater omnipotens, æterne Deus: per quem supplices exposcimus, ut cujus muneris pignus accepimus, manifesta dona comprehendere valeamus. Et quæ nobis fideliter speranda paschale contulit sacramentum, per Resurrectionis ejus attingere mereamur ineffabile mysterium. Per quem.

Te igitur, sicut in Pascha.

Benedictio.

81 *Ad Complendum.* — Redemptionis nostræ munere vegetati, quæsumus, Domine, ut hoc perpetuæ salutis auxilium fides semper vera (351) perficiat.

Ad Vesperos. — Deus, totius conditor creaturæ, famulos; tuos, quos fonte renovasti baptismatis, quosque gratiæ tuæ plenitudine solidasti, in adoptionis sorte facias dignanter ascribi. Per Dominum nostrum.

Ad fontes. — Deus, qui multiplicas Ecclesiam tuam in sobole renascentium, fac eam gaudere propitius de suorum profectibus filiorum. Per Dominum nostrum.

(352) DOMINICA OCTAVAS PASCHÆ.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui paschalia festa peregrimus, hæc, te largiente, moribus et vita teneamus. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Suscipe munera, quæsumus, Domine, exsultantis Ecclesiæ, et cui causam tanti gaudii præstitisti, perpetuum fructum concede lætitiæ.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et te suppliciter obsecrare, ne nos ad illum sinas redire actum cui jure dominatur inimicus, sed in hac potius facias absolute persistere, per quam diabolus exstitit, Filio tuo vincente, captivus. Et ideo cum angelis.

Benedictio. — Deus, cujus Unigenitus discipulis suis januis clausis dignatus est apparere, suæ vos benedictionis dono locupletare et cœlestis vobis regni januas dignetur aperire. Amen. Et qui ab eorum pectoribus actu sui corporis vulnus amputavit dubietatis, concedat ut per fidem qua eum resurrexisse creditis omnium delictorum maculis careatis. Amen. Et qui cum Thoma Deum et Dominum creditis, et cernuis vocibus invocatis, ab eo et in hoc sæculo a malis omnibus tueri, et in futuro

* Apud Pamelium solum subditur: *Ad sanctum Pancratium.* Nulla statio assignatur in Kalend. Rom. Secundus Theoder. habet: *Ad sanctos Cosmam et Damianum*; quod etiam præfigitur in Cod. Reg. Suec. Orationi ad Vesperos ejusdem Dominicæ.

Benedictio nullibi nobis occurrit, præter-

quam in Codice Grimoldi, quem Pamelius edidit Liturgic., tomo II, ubi tamen, pro *Et qui ab eorum*, legitur: *Ut qui ab eorum*, etc.

Ad Complendum. — Quæsumus, Domine Deus noster, ut sacrosancta mysteria, quæ pro reparationis nostræ munimine contulisti, et præsens nobis remedium esse facias et futurum. Per.

Alia. — Deus, qui nos fecisti hodierna die paschalia festa celebrare, fac nos quæsumus, in cœlesti regno gaudere. Per.

Ad Vesperos. — Deus, qui nos exsultantibus animis Pascha tuum **82** celebrare tribuisti, fac nos, quæsumus, et temporalibus gaudere subsidiis, et æternitatis affectibus gratulari. Per Dominum nostrum.

(553) ALIÆ ORATIONES PASCHALES.

B Deus, qui credentes in te fonte baptismatis innovasti, hanc renatis in Christo concede custodiam, ut nullo erroris incursu gratiam tuæ benedictionis amittant. Per eundem.

Alia. — Deus, qui ad æternam vitam in Christi Resurrectione nos reparas, erige nos ad consedentem in dextera tua nostræ salutis auctorem, ut qui propter nos judicandus advenit, pro nobis judicaturus adveniat Jesus Christus Filius tuus Dominus noster. Qui tecum vivit et regnat.

Alia. — Deus et reparator innocentie et amator, dirige ad te tuorum corda servorum, ut de infidelitatis tenebris liberati, nunquam a tuæ veritatis luce discedant. Per Dominum.

C *Alia.* — Deus, qui credentes in te populos gratiæ tuæ largitate multiplicas, respice propitius ad electionem tuam, ut qui sacramento baptismatis sunt renati, regni cœlestis mereantur introitum. Per.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, qui humanam naturam supra primæ originis reparas dignitatem, respice pietatis tuæ ineffabile sacramentum, et quos regenerationis mysterio innovare dignatus es, in his dona tua perpetuæ gratiæ protectione conserva. Per.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, deduc nos ad societatem cœlestium gaudiorum, ut Spiritu sancto renatos regnum tuum facias introire, atque eo perveniat humilitas gregis, quo præcessit celsitudo Pastoris, Qui tecum vivit.

D *Alia.* — Deus, qui pro salute mundi sacrificium paschale fecisti, propitiare supplicationibus nostris, et interpellans pro nobis Pontifex summus, (554) nos per id quod nostri est similis reconciliet, per id quod tibi est æqualis absolvat Jesus Christus Filius tuus.

Alia. — Præsta nobis, omnipotens et misericors Deus, ut in Resurrectione Domini nostri Jesu Christi percipiamus veraciter portionem. Qui tecum vivit.

Alia. — Deus, qui ad æternam vitam in Christi

quam in Codice Grimoldi, quem Pamelius edidit Liturgic., tomo II, ubi tamen, pro *Et qui ab eorum*, legitur: *Ut qui ab eorum*, etc.

* Apud Pamelium longe plures assignantur Orationes Paschales, et pleræque a nostris diversæ.

Resurrectione nos reparas, imple pietatis tuæ ineffabile sacramentum, ut, cum in Majestate sua Salvator noster advenerit, quos fecisti baptismo regenerari, facias beata immortalitate vestiri. Per eundem.

82 *Alia.* — Deus, humani generis conditor et Redemptor, da, quæsumus, ut reparationis nostræ collata subsidia, te jugiter inspirante, sectemur. Per.

Alia. — Deus, qui renatis ex aqua et Spiritu sancto cœlestis regni pandis introitum, auge super famulos tuos gratiam, quam dedisti, ut qui ab omnibus sunt purgati peccatis, nullis priventur promissis. Per.

Alia. — Conserva in nobis, quæsumus, Domine, misericordiam tuam, ut quos ab erroris liberasti caligine, veritatis tuæ firmiter inhærere facias documento. Per Dominum.

Alia. — Solita, quæsumus, Domine, nos pietate custodi, ut qui Unigeniti tui passione sunt redempti, ejus Resurrectione lætentur. Per eundem.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, propensius his diebus tuam misericordiam consequamur, quibus eam plenius, te largiente, cognovimus. Per,

XVII KAL. MAII. — NATALIS SANCTORUM TIBURTII, VALERIANI ^a ET MAXIMI.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui sanctorum tuorum Tiburtii, Valeriani et Maximi solemnior colimus, eorum etiam virtutes imitemur. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Hostia hæc, quæsumus, Domine, quam sanctorum tuorum natalitia recensentes offerimus, et vincula nostræ pravitate absolvat, et tuæ nobis misericordiæ dona conciliet. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te in sanctorum martyrum tuorum festivitate laudare, qui semper es mirabilis in tuorum commemoratione sanctorum, et magnæ fidei largiris affectum, et tolerantiam tribuis passionum, et antiqui hostis facis superari machinamentum, quo egregii martyres tui ad capiendam supernorum beatitudinem præmiorum nullis impediuntur retinaculis blandimentorum. Per Christum.

Ad Complendum. — Cœlesti munere saginati, quæsumus, Domine Deus noster, ut hæc nobis (355) dona martyrum tuorum intercessia beata sanctificet. Per,

84 IX KAL. MAII. — NATALIS SANCTI GEORGII ^b MARTYRIS.

Deus, qui nos beati Georgii martyris tui meritis et intercessione lætificas, concede propitius ut qui

^a Deest *Maximi* in Cod. Reg. Suec. In Kalend. Rom. legitur *Maximiani*. Observat Joan. Fronto, in Kalend. Rom., *Maximi* nomen in Antiphonario quoque omisum.

^b Abest *martyris* a Kalend. Rom. In Cod. Reg. Suec. post *natul. sancti Georgii*, legitur *et sancti Regulæ episcopi*.

^c In Kalend. Rom. et in Edit. Pamel., consentientibus Mss. Reg. Suec., duob. Theoder. et Gemet.,

A ejus beneficia poscimus, (356) dona tuæ gratiæ consequamur. Per.

Super oblata. — Munera, Domine, oblata sanctifica, et. intercedente beato Georgio martyre tuo, nos per hæc a peccatorum nostrorum maculis emunda. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus per Christum Dominum nostrum: pro cujus nominis veneranda confessione, beatus martyr Georgius diversa supplicia sustinuit, et ea devincens, coronam perpetuitatis promeruit. Per quem Majestatem tuam

Ad Complendum. — Beati Georgii martyris tui, Domine, suffragiis exoratus, percepta sacramenti tui nos virtute defende. Per.

VII (357) ^c KAL. MAII. — NATALIS SANCTI MARCI EVANGELISTÆ.

Deus, qui beatum Marcum evangelistam tuum evangelicæ prædicationis gratia sublimasti, tribue, quæsumus, ejus nos semper et eruditione proficere et oratione defendi. Per.

Super oblata. — Beati Marci evangelistæ tui solemnitate tibi munera deferentes, quæsumus, Domine, ut sicut illum prædicatione evangelica fecit gloriosum, ita nos ejus intercessio et verbo et opere tibi reddat acceptos. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: cujus gratia beatum Marcum in sacerdotum elegit, doctrina ad prædicandum erudiit, potentia ad perseverandum confirmavit, ut per sacerdotalem infulam (358) perveniret ad martyrii palmam; docensque subditos, instruens vivendi exemplo, confirmans patiundo, ad te coronandus perveniret, qui persecutorum minas intrepidus superasset. Cujus interventus, nos, quæsumus, a nostris mundet delictis, qui tibi placuit tot donorum prærogativis. Per quem Majestatem.

^d B. R.

Ad Complendum. — Tribuant nobis, quæsumus, Domine, continuum **85** tua sancta præsidium quod beati Marci evangelistæ tui precibus nos ab omnibus semper tueatur adversis. Per.

IV KALENDIS MAII. — NATALIS SANCTI (359) VITALIS ^e MARTYRIS.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut intercedente beato Vitale martyre tuo, et a cunctis adversitatibus liberemur in corpore, et a pravis cogitationibus ^f mundemur in mente. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Accepta sit in conspectu tuo,

Litania major, nulla sancti Marci facta mentione, præterquam apud Pamel., ubi intra uncinos includitur: *Officium sancti Marci*, quod significat in antiquis codicibus desiderari.

^d Id est *Benedictionem require*.

^e Abest *martyris* ab Ed. Pamel. et a Kalend. Rom.

^f Pamel., reluctante Cod. Reg. Suec. et aliis Mss., *liberemur in mente*

Domine, nostra devotio, et ejus nobis fiat supplicatione salutaris, pro cuius solemnitate defertur. Per.

Ad Complendum. — Exsultet, Domine, populus tuus in sancti tui commemoratione Vitalis, et cuius votivo lætatur officio, suffragio relevetur optato. Per.

KALENDIS MAII. — NATALIS ^a SANCTORUM APOSTOLORUM PHILIPPI ET JACOBI.

Deus, qui nos annua apostolorum tuorum Philippi et Jacobi solemnitate lætificas, præsta, quæsumus, ut quorum gaudemus meritis, instruamur exemplis. Per.

Super oblata. — Munera, Domine, quæ pro apostolorum tuorum Philippi et Jacobi solemnitate deferimus, propitius suscipe, et mala omnia, quæ meremur, averte, Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater, omnipotens, æterne Deus: qui Ecclesiam tuam in apostolica soliditate firmasti, de quorum consortio sunt beati Philippus et Jacobus, quorum passionis hodie festa veneramur; poscentes ut sicut eorum doctrinis instruimur, ita exemplis muniamur, et precibus adjuvemur. Per Christum Dominum nostrum.

(360) B. R.

Ad Complendum. — Quæsumus, Domine, salutaribus repleti mysteriis, ut quorum mysteria celebramus, eorum orationibus adjuvemur. Per Dominum.

Super populum. — Beatorum apostolorum Philippi et Jacobi honore continuo, Domine, plebs tua semper exsultet, et his præsulibus gubernetur, quorum ^c et doctrinis gaudet et meritis. Per.

86 V NONAS MAII. — NATALIS SANCTORUM (361) ALEXANDRI, EVENTII ET THEODOLI.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut, qui sanctorum tuorum Alexandri, Eventii, et Theodoli natalitia colimus, a cunctis malis imminentibus eorum intercessionibus liberemur. Per Dominum.

Super oblata. — Super has Hostias, Domine, benedictio copiosa descendat, quæ et sanctificationem nobis clementer operetur, et de martyrum nos solemnitate lætificet. Per.

Ad Complendum. — Pasce nos, Domine, tuorum gaudiis ubique sanctorum, quia nostræ salutis augmenta sunt, quoties illis honor impenditur, in quibus tu mirabilis prædicaris. Per.

EODEM DIE. — (362) ^b INVENTIO SANCTÆ CRUCIS.

Deus, qui in præclara salutaris crucis inventionem, (363) passionis tuæ miracula suscitasti, concede, ut vitalis ligni pretio, æternæ vitæ suffragia consequamur. Qui vivis et regnas.

Super populum. — Sacrificium, Domine, quod immolamus, placatus intende, ut ab omni nos exuat bellorum nequitia, et per vexillum sanctæ crucis Fi-

^a In Edit. Vatic. et Gussanv., pridie celebratur vigilia sanctorum illorum apostolorum.

^b In Kalend. Rom., et in antiquis Codd., minime exstat hoc festum. Habetur tamen in secundo Theoder. et in Edit. Pamelii, etsi fateatur abesse a suo Cod. Colon.

lii tui, ad conterendas potestatis adversæ insidias, nos in tuæ protectionis securitate constituat. Per eundem.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: qui (364) per passionem crucis mundum redemit, et antiquæ arboris amarissimum gustum crucis medicamine indulcavit; mortemque quæ per lignum vetitum venerat, per ligni tropæum devicit, ut mirabili suæ pietatis dispensatione, qui per ligni gustum a florigera sede dicesseramus, per crucis lignum ad paradisi gaudia redeamus. Per quem.

^c *Benedictio.* — Benedicat vobis omnipotens Deus, qui per Unigeniti sui Domini nostri Jesu Christi passionem et crucis patibulum genus redemit humanum. Amen. Concedatque vobis ut cum omnibus sanctis, (365) quæ sit ejusdem crucis longitudo, latitudo, sublimitas et profundum, mente devota comprehendere possitis. Amen. Quatenus vosmetipsos abnegando, crucemque gestando, ita in præsentis vitæ stadio Redemptorem nostrum possitis sequi, ut ei inter choros angelorum post obitum mereamini ascisci. Amen. Quod ille præstare, etc.

87 *Ad Complendum.* — Repleti alimonia cœlesti, et spiritali poculo recreati, quæsumus, omnipotens Deus, ut ab hoste maligno defendas, quos per lignum sanctæ crucis Filii tui, arma justitiæ pro salute mundi triumphare jussisti. Qui tecum.

Alia. — Deus, qui omnia verbo tuo fecisti, supplices quæsumus ineffabilem clementiam tuam, ut quos per lignum sanctæ crucis Filii tui pio cruore (366) es dignatus redimere, omnibus in te credentibus dira serpentis venena exstinguas, et per gratiam Spiritus sancti poculum salutis semper infundas. Per eundem.

PRIDIE NONAS MAII. — ^d NATALIS (367) SANCTI JOANNIS ANTE PORTAM LATINAM.

Deus, qui conspicias quia nos undique mala nostra perturbant, præsta, quæsumus, ut beati Joannis apostoli tui intercessio gloriosa nos protegat. Per.

Super oblata. — Muneribus nostris, quæsumus, Domine, precibusque ^e susceptis, et cœlestibus nos munda mysteriis, et clementer exaudi. Per Dominum.

Ad Complendum. — Refecti, Domine, pane cœlesti, ^d ad vitam, quæsumus, nutriamur æternam. Per.

VI IDUS MAII. — NATALIS SANCTORUM (368) GORDIANI ET EPIMACHI.

Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beatorum Gordiani atque Epimachi solemnia colimus, eorum apud te intercessionibus adjuvemur. Per.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, beatorum martyrum Gordiani atque Epimachi dicatas meritis

^c Reperitur in Benedictionali, *In festivitate sanctæ Crucis.*

^d Omittitur hoc festum in Kalend. Rom. Illius officium continetur in Cod. Reg. Suec.

^e Idem Codex habet *conceptis*,

benignus assume, et ad perpetuum nobis tribue provenire subsidium. Per.

Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut qui cœlestia alimenta percepimus, intercedentibus sanctis tuis Gordiano atque Epimacho, per hæc contra adversa omnia muniamur. Per.

VI ^a IDUS MAII. — NATALIS (369) SANCTI PANCRATII MARTYRIS.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beati Pancratii martyris, tui natalitia colimus, a cunctis malis imminentibus **88** ejus intercessionibus liberemur. Per Dominum.

Super oblata. — Munera, quæsumus, Domine, tibi dicata sanctifica, et, intercedente beato Pancratio martyre tuo, per eadem nos placatus intende.

(370) B. R.

Super populum. — Beati Pancratii martyris tui, Domine, intercessionem placatus, præsta, quæsumus, ut quæ temporali celebramus actione, perpetua (371) salutatione capiamus. Per.

III IDUS MAII. — (372) NATALIS ^b SANCTÆ MARIE AD MARTYRES.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ad eorum gaudia æterna pertingere, de quorum nos virtute tribus annua solemnitate gaudere. Per.

Super oblata. — Super has, quæsumus, hostias, Domine, benedictio copiosa descendat, quæ et sanctificationem nobis clementer operetur, et de martyrum nos solemnitate lætificet. Per.

Ad Complendum. — Supplices te rogamus, omnipotens Deus, ut quos tuis reficis sacramentis, tibi etiam placitis moribus dignanter deservire concedas. Per.

VIII KALENDAS ^c JUNII. — (373) NATALIS SANCTI URBANI PAPÆ.

Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beati Urbani martyris tui atque pontificis solemnia colimus, ejus apud te intercessionibus adjuvemur. Per.

Super oblata. — Hæc Hostia, Domine, quæsumus, emundet nostra crimina, et, intercedente beato Urbano martyre tuo, (374) sacrificium celebrandum subditorum tibi corpora mentesque sanctificet.

Ad Complendum. — Beati Urbani martyris tui atque pontificis, Domine intercessionem placatus, præsta, quæsumus, ut quæ temporali celebramus actione, perpetua salvatione capiamus. Per Dominum nostrum.

^d DOMINICA I POST OCTAVAS PASCHÆ.

Deus, qui in Filii tui humilitate jacentem mundum crexisti, fidelibus tuis perpetuam lætitiā **89** concede, ut quos perpetuæ mortis eripuisti casibus, gaudiis facias sempiternis perfrui. Per.

Super oblata. — Digne nos tuo nomini, quæsumus,

^a In Kalend. Rom. et Ed. Pamel.: *Nat. sanctorum Nerei, et Achillei, et Pancratii*. Solius sancti Pancratii meminit Cod. Reg. Suec. Observandum est in Kalend. Rom. prius annotari festum sanctorum Nerei et Achillei, et postea sancti Pancratii.

^b In sola Edit. Pamel.: *Dedicatio basilicæ sanctæ Mar.*, etc., reluctantante ipso Cod. Reg. Suec.

^c Ante hoc festum. in Ed. Pamel. legitur: *Ascensa Domini, ad sanctum Petrum*. Item: *Dominica post*

A Domine, famulari salutaris cibus et sacer potus efficiat, ut renovatio conditionis humanæ, quam mysteria continent, in nostris jugiter sensibus offeratur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et immensam bonitatis tuæ pietatem humiliter exorare, ut ignorantiam nostræ mortalitatis attendens, ex tua inspiratione nos facias postulare quod rectum est, et tua clementia tribuas impetrare quod poscimus. Per Christum.

Benedictio. — ^e Benedicat vos omnipotens Deus, qui vos gratuita miseratione creavit, et in resurrectione Unigeniti sui spem vobis resurgendi concessit. Amen. Resuscitet vos de vitiorum sepulcris, qui eum resuscitavit a mortuis. Amen. Ut cum eo sine fine feliciter vivatis, quem resurrexisse a mortuis veraciter creditis. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Paschalia nobis, quæsumus, Domine, remedia dignanter impende, ut terrena desideria respuentes, discamus amare cœlestia. Per.

Super populum. — Familiam tuam, quæsumus, Domine, dextera tua perpetuo circumdet auxilio, ut paschali interveniente solemnitate, ab omni pravitate defensa donis cœlestibus prosequatur. Per.

DOMINICA II POST OCTAVAS PASCHÆ.

Deus qui errantibus, ut in viam possint redire justitiæ, veritatis tuæ lumen ostendis, da cunctis qui Christiana professione censentur, et illa respicere quæ huic inimica sunt nomini, et ea quæ sunt apta sectari. Per.

Super oblata. — Deus, qui solemnitate paschali cœlestia mundo remedia benignus operaris, annua festivitatis hujus dona prosequere: ut observantia temporalis ad vitam nobis proficiat sempiternam. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui de Virgine nasci dignatus, per passionem et mortem a perpetua nos morte liberavit, et resurrectione sua æternam nobis vitam contulit. Per quem.

Benedictio. — Deus, qui per resurrectionem Unigeniti sui vobis contulit et bonum Redemptionis et decus adoptionis, **90** suæ vobis conferat præmia benedictionis. Amen. Et quod redimente percepistis donum perpetuæ libertatis, eo largiente consortes efficiamini æternæ hæreditatis. Amen. Et cui consurrexistis in baptisate credendo, adjungi mereamini

ascensa. Senique: *Festum sanctæ Potentianæ virg.* Quod etiam exhibet Kalend. Rom., ad diem 19 Maii, sed sub nomine sanctæ Pudencianæ.

^d Hæc Dominica post Pascha vacat, cum cæteris in Ed. Pamel.

^e Hæc Benedictio in Benedictionali Gregorii assignatur: *De Resurrectione*, post Benedictionem octavæ Paschæ.

^f Legitur in Benedictionali post præcedentem.

in cœlesti regione bene vivendo. Amen. Quod ipse A
præstare.

Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus jam non teneamur obnoxii sententiæ damnationis humanæ, cujus nos vinculis hæc redemptio paschalis absolvit.

Alia. — Fac, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui paschalibus remediis innovati, similitudinem terreni parentis evasimus ad formam cœlestis transferamur auctoris. Qui tecum.

DOMINICA III POST OCTAVAS PASCHÆ.

Deus, qui fidelium mentes unius efficis voluntatis, da populis tuis id amare quod præcipis, id desiderare quod promittis, ut intermundanas varietates tibi nostra fixa sint corda, ubi vera sunt gaudia. Per.

Super oblata. — Exuberet, quæsumus, Domine, in mentibus nostris paschalis gratia sacramenti, ut dominis suis ipse nos dignos efficiat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum, et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens æterne Deus: et (375) tui misericordiam muneris postulare, ut tempora quidam post resurrectionem suam Dominus noster Jesus Christus discipulis suis corporaliter apparuit, sic (376) ipso opitulante pia devotione tractemus, quatenus in his omnium vitiorum sordibus careamus.

(377) *Benedictio.*

Ad Complendum. — Concede, quæsumus, misericors Deus, ut quod paschalis exsequimur institutis, salutiferum nobis omni tempore sentiamus. Per C
Dominum nostrum.

Super populum — Gaudeat Domine, plectis fidelis; et cum propriæ recoit salvationis exordia, et ejus moveatur augmentis. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

DOMINICA IV POST OCTAVAS PASCHÆ.

Deus a quo bona cuncta procedunt largire supplicibus tuis ut cogitemus te inspirante quæ recta sunt, et te gubernante eadem faciamus. Per.

Super Oblata. — Clementiam tuam, Domine suppliciter exoramus, 91 ut paschalis muneris sacramentum, quod fide recolimus, et spe desideramus int-uti perpetua dilectione capiamus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum D
et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens æterne, Deus; et (378) Majestatem tuam indefessis precibus exorare, ut mentes nostras bonis operibus semper informes. Quia sic erimus præciari muneris prompta sinceritate cultores, si, ad meliora jugiter transeuntes (379) Paschale mysterium studeamus habere perpetuum Per Christum.

* Apud Pamel. et in Kalend. Rom. non hic assignatur litania. Quæ vero exhibet Pamel. ad diem 25 Aprilis. ubi indicitur *litania major*, a nostris omnino discrepant. Prior Theoder. hoc loco meminit *litanie mai.*, et fere convenit cum Edit. Pamel. ad diem 25 Aprilis.

Benedictio,

Ad Complendum. — Præsta, quæsumus omnipotens Deus, at percipientes Paschali munere veniam peccatorum deinceps peccata vitemus. Per Dominum nostrum.

FERIA II.

In (380) * *Litania Major*, Mentem familiæ tuæ quæsumus, Domine intercedente beato Ill., et munere compunctionis aperi et largitate pietatis exaudi. Per Dominum.

Alia. Deus qui culpas delinquentium districtè feriendo percussis fletibus quoque lugentium non recuses ut qui pondus tuæ animadversionis cognovimus, etiam pietatis gratiam sentiamus. Per.

Alia. — Parce, quæsumus, Domine parce populo tuo et nullis jam patiaris adversitatibus (382) fatigari, quos pretioso Filii tui sanguine redemisti. Qui tecum.

Alia. — Deus qui culpas nostras piis verberibus percussis, ut nos a nostris iniquitatibus emundes, da nobis et de verberibus tuo proficere et de tua citius consolatione gaudere. Per Dominum nostrum.

Alia — Adesto Domine supplicationibus nostris, et sperantes in tua misericordia, intercedente beato Petro apostolo tuo, cœlesti protege benignus auxilio Per.

Alia. — Præsta, quæsumus omnipotens Deus, ut ad te toto corde clamantes, intercedente beato Petro apostolo tuo, tuæ pietatis indulgentiam consequamur. Per ^b.

Ad Missam. — Præsta, quæsumus, omnipotens, Deus ut qui in afflictione nostra de tua pietate confidimus, contra adversa omnia tua semper protectione muniamur. Per Dominum nostrum.

92 *Super oblata.* — Sacrificium nostræ poenitentis jejunantes, Domine, tibi persolvimus, obsecrantes ut, ejus virtute muniti semper ad cœleste convivium festinemus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te auctorem et sanctificatorem jejunii collaudare, per quod nos liberat a nostrorum debitis peccatorum. Ergo suscipe jejunantium preces; atque ut nos a malis omnibus propitiatus eripias, iniquitates nostras quibus merito affligimur placatus absolve. Per Christum.

^c *Benedictio.* — Omnipotens Deus devotionem vestram dignanter intendat, et suæ vobis benedictionis dona concedat. Amen. Indulgeat vobis mala omnia quæ egistis et tribuat veniam quam ab eo depositis. Amen. Sicque (384) jejunii vestri et precum vota suscipiat ut avobis adversa omnia, quæ peccatorum retributione meremini, avertat, et donum in vos Spiritus paracliti infundat. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

^b Post hanc Orat. in Edit. Angeli Roccæ, seu Vatic., sequuntur quatuor Orationes quibus præmittitur: *Ad campum.*

^c Exstat in Benedictionali, et inscribitur: *De jejunio.*

Ad Complendum. — Vota nostra, quæsumus, Domine, pio favore prosequere, ut dum dona tua in tribulatione percipimus de consolatione nostra in tuo amore crescamus. Per Dominum nostrum.

Super populum. Prætende nobis, Domine, misericordiam tuam, ut quæ votis expetimus, conversatione tibi placita consequamur. Per.

FERIA III.

Conserva, quæsumus, Domine, populum tuum, et ab omnibus quas meretur adversitatibus redde securum, ut tranquillitate percepta devota tibi mente deserviat. Per Dominum nostrum.

Alia. Afflictionem familiæ tuæ, quæsumus, Domine intende placatus, ut indulta venia peccatorum de tuis semper beneficiis gloriemur. Per.

Alia. — Ab omnibus nos, quæsumus, Domine peccatis propitiatus absolve, ut, percepta venia peccatorum, liberis tibi mentibus serviamus. Per Dominum.

Alia. — Precibus nostris quæsumus Domine, aures tuæ pietatis accommoda, et orationes supplicum, occultorum cognitor, benignè exaudi, ut, te largiente, ad vitam perveniant sempiternam. Per.

Alia. — quæsumus omnipotens Deus, ut qui (385) nostris fatigamur 93 offensis et merito nostræ iniquitatis affligimur, pietatis tuæ gratiam consequi mereamur. Per Dominum.

Ad Missam.

Deus, qui nos conspicias in tot perturbationibus non posse subsistere, afflictorum gemitam propitius respice, et mala omnia quæ meremur averte. Per. *Super oblata.* — Offerentium quæsumus, Domine, vota multiplica et omnes (386) veræ credulitatis instrumentis perlustra. Sicque nobis per hoc sacrificium adesto placatus, ut nos et a peccatis et a periculis omnibus miseratus absolvas. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et Majestatem tuam suppliciter exorare ut non nos nostræ malitiæ sed indulgentiæ tuæ præveniat semper affectus, qui nos a noxiis voluptatibus indesinenter expediat et a mundanis cladibus dignanter eripiat, Per Christum,

Ad Complendum. Purifica, quæsumus, Domine, tuorum corda filium, ut, a terrena cupiditate mundati et præsentis vitæ periculis exuantur et perpetuis donis firmentur. Per

FERIA IV.

Exaudi Domine, populum tuum tota tibi mente subjectum ut corpore et mente protectus, quod pie credit tua gratia consequatur. Per.

Alia. Subjectum tibi populum quæsumus, Domine propitiatio cœlestis amplifcet et tuis semper faciat servire mandatis. Per Dominum nostrum.

Alia. — Miserere jam quæsumus, Domine, populo

* In Kalend. Rom. huic festo assignatur vigilia, et postea legitur: *Fer. 5 in Ascensa Dom.* Ibi nulla est

tuo et continuis tribulationibus laborantem celeri propitiatio lætifica, Per Dominum nostrum.

Alia. Auxiliare Domine, quærentibus misericordiam tuam, et da veniam confitentibus, parce supplicibus, ut, qui nostris meritis flagellamur tua miseratione salvemur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui iram tuæ indignationis agnovimus misericordiæ tuæ indulgentiam consequamur. Per.

Ad Missam. — Intende, quæsumus Domine, preces nostras, et qui non operando justitiam correctionem meremur, afflicti in tribulatione, clamantes respireums auditi. Per.

94 *Alia* — Præsta quæsumus, omnipotens Pater ut nostræ mentis intentio quo solemnitatis hodiernæ gloriosus auctor ingressus est semper intendat, et quo fide pergit, conversatione perveniat. Per eundem Dominum nostrum.

Super oblata. — Jejunantium, Domine quæsumus supplicum vota propitius intueri, et munera præsentia sanctificans, perceptione eorum ocula cordis nostri remedio tuæ clarifica pietatis, ut nec opera carnalia, nec fluxa nos teneant, quos institutor jejunii Christus Dominus reparavit. Qui tecum.

Alia. — Sacrificium, Domine, pro Filii tui supplices venerabili quam prævenimus nunc Ascensione deferimus, præsta, quæsumus, ut et nos per ipsum his commerciis sacrosanctis ad cœlestia consurgamus. Per eundem Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: ut quia tui est operis si quod tibi placitum est aut cogitemus, aut agamus, tu nobis semper et intelligendi quæ recta sunt, et exsequendi tribuat facultatem. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Tribue, Domine, quæsumus, ut per hæc sacra quæ sumpsimus illuctendat nostræ devotionis affectus, quo tecum est nostra substantia. Qui tecum vivit et regnat.

Super populum — Familiæ tuæ, quæsumus Domine, esto protector, et misericordiam tuam concede poscenti, quo tibi semper fiat obediens, et tua dona percipiat. Per.

IN ASCENSA (387) DOMINI

Ad Missam. — (388) Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui hodierna die Unigenitum tuum Redemptorem nostrum ad cœlos ascendisse credimus ipsi quoque mente in cœlestibus habitemus. Per eundem.

Super Oblata. — Suscipe, Domine, munera, quæ pro Filii tui gloriosa Ascensione deferimus et concede propitius ut a præsentibus periculis liberemur et ad vitam perveniamus æternam. Per eundem.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per

statio; at in Edit. Pamel. legitur: *Ad sanctum Petrum*, quod abest a Cod. Reg. Suec.

Christum Dominum nostrum: qui post Resurrectionem suam omnibus discipulis suis manifestus apparuit, et ipsis cernentibus est elevatus in cœlum, ut **95** nos divinitatis suæ tribueret esse participes. Et cum angelis.

Te igitur, Clementissime Pater, etc.

Communicantes, et diem sacratissimum celebrantes, quo Dominus noster Unigenitus Filius tuus unitæ sibi fragilitatis nostræ substantiam in gloriæ tuæ dextera collocavit, Sed et memoriam, etc.

Benedictio. — Benedicat vobis Deus, cujus Unigenitus hodierna die cœlorum alta penetravit, et vobis ubi ille est ascendendi aditum patefecit. Amen. Concedat propitius ut sicut post Resurrectionem suam discipulis visus est manifestus, ita vobis in iudicium veniens videatur placatus. Amen. Et qui condescendere Patri in sua Majestate creditis, vobiscum manere usque in finem sæculi secundum suam promissionem sentiatis. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Præsta nobis, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, ut quæ visibilibus mysteriis sumenda percepimus, invisibili consequamur effectu. Per Dominum nostrum.

Alia. — Tribue, quæsumus, omnipotens Deus, ut munere festivitatis hodiernæ illuc filiorum tuorum dirigatur intentio quo in tuo Unigenito tecum est nostra substantia. Qui tecum vivit et regnat.

Alia. — Adesto, Domine, supplicationibus nostris, ut sicut humani generis Salvatorem condescenderis tecum in tua Majestate confidimus, ita usque ad consummationem sæculi manere nobiscum, quemadmodum est pollicitus, sentiamus Jesum Christum Dominum nostrum. Qui tecum.

Alia. — Da, quæsumus, omnipotens, Deus, illic subsequi tuorum membra fidelium, quo caput nostrum principiumque præcessit Jesus Christus Dominus noster. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Alia. — Deus, cujus Filius in alta cœlorum potenter ascendens, captivitatem nostram sua duxit virtute captivam, tribue, quæsumus, ut (389) dona quæ suis (390) participibus contulit, largiatur et nobis Jesus Christus Filius tuus.

DOMINICA I POST ASCENSIONEM DOMINI.

Omnipotens sempiternæ Deus, fac nos tibi semper et devotam gerere voluntatem, et Majestati tuæ sincero corde servire. Per.

Super oblata. — Sacrificia nos, Domine, immaculata purificent, et mentibus nostris supernæ gratiæ dent vigorem. Per.

96 Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus, per Christum Dominum nostrum: qui generi humano nascendo subvenit, cum per mortem passionis mundum devicit, per gloriam Resurrectionis vitæ æternæ aditum patefecit, et per suam Ascensionem

ad cœlos nobis spem ascendendi donavit. Per quem Majestatem,

a Benedictio. — Benedictionum suarum super vos Dominus imbrem infundat, et charitatis suæ thesauros cœlestes vobis aperiat. Amen. Faciet vos Dominus vitæ æternæ participes, et regni cœlestis cohæredes. Amen. Dignam in vobis habitationem Spiritus sanctus inveniatur, ut ejus gloriosa Majestas placide in vestris cordibus requiescat. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Repleti, Domine, muneribus sacris, quæsumus ut in gratiarum actione semper maneamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, vita fidelium, gloria humilium, et beatitudo justorum, propitius respice supplicum preces, ut animæ quæ promissiones tuas sitiunt de tua semper abundantia repleantur. Per Dominum nostrum.

INCIPIUNT ORATIONES DE PENTECOSTE.

b Die Sabbato (391) ante descensum fontis.

Lectio Libri Genesis. Noe, cum quingentorum esset annorum.

Deus, qui Ecclesiam tuam semper gentium vocatione multiplicas, concede propitius ut quos aqua baptismatis abluis, continua protectione tuearis. Per Dominum.

Lectio Libri Deuteron. Scripsit Moyses.

Canticum: Attende cœlum.

Deus, qui nobis per prophetarum ora præcepisti, temporalia relinquere, atque ad æterna festinare da famulis tuis ut quæ a te jussa cognovimus implere cœlesti inspiratione valeamus. Per Dominum nostrum.

Lectio Libri Levitici. Cum ingressi fueritis terram, quam ego dabo vobis.

Deus, qui diversitatem omnium gentium in confessione tui nominis adunasti, da nobis et velle et posse quod præcipis, ut populo ad æternitatem vocato una sit fides mentium et pietas actionum. Per.

Lectio Isaïæ prophetæ. Apprehendent septem mulieres.

Canticum: Vineæ.

Deus, incommutabilis virtus et lumen æternum, respice, propitius ad totius Ecclesiæ mirabile sacramentum, et da famulis tuis ut hoc quod devote agimus etiam rectitudine vitæ teneamus. Per Dominum nostrum.

97 Canticum de Psal. xvi. Sicut cervus desiderat ad fontes.

Post Tractum. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui solemnitatem doni Spiritus sancti colimus, cœlestibus desideriiis accensi, fontem vitæ sitiāmus. Per.

Oratio ad Missam post ascensum fontis. — Præsta quæsumus, omnipotens Deus ut charitatis tuæ super

Rom. : *Die Sabbat. in vigilia Pentecostes.*

^a Nullibi hanc Benedictionem invenimus.

^b Apud Pamel. : *In Sabbato Pentecostes, et in Kalend.*

nos splendor effulgeat, et lux tuæ lucis corda eorum A
qui per gratiam tuam renati sunt sancti Spiritus
illustratione confirmet. Per Dominum nostrum Je-
sum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat
Deus in unitate ejusdem Spiritus sancti.

Super oblata. — Hostias populi tui, quæsumus,
Domine, miseratus intende, et ut tibi reddantur
acceptæ, conscientias nostras sancti Spiritus salu-
taris emundet adventus. Per Dominum, etc., in uni-
tate.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum
et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus :
(393) qui, sacramentum paschale consummans, qui-
bus per Unigeniti tui consortium filios adoptionis esse
tribuisti, per Spiritum sanctum largiris dona gratia-
rum, et sui cohæredibus Redemptoris jam nunc su-
pernæ pignus hæreditatis impendis, ut tanto se cer-
tius ad eum confidant esse venturos, quanto se sciunt
ab eo redemptos, et sancti Spiritus infusione dita-
tos. Et ideo cum angelis.

Te igitur, etc.

Communicantes, et (393) diem socratissimum
Pentecostes prævenientes, quo Spiritus sanctus apo-
stolos, plebemque credentium præsentia suæ Maje-
statis implevit. Sed et memoriam venerantes, etc.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et
cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus, pro his
quoque, quos regenerare dignatus es ex aqua et Spi-
ritu sancto, tribuens eis remissionem omnium pec-
catorum, quæsumus, ut placatus.

Benedictio. — Benedicat vobis omnipotens Deus, C
ob cuius paracliti Spiritus adventum mentes vestras
jejunii observantia præparatis, et præsentem diem
solemnibus laudibus honoratis. Amen. Instar modo
renatorum infantium talem innocentiam habeatis,
ut templum sancti Spiritus ipso tribuente esse pos-
sitis. Amen. Atque idem Spiritus sanctus ita vos hodie
sua habitatione dignos efficiat, ut cras se vestris
mentibus vobiscum perpetim habitaturus infundat,
et peracto præsentis vitæ curriculo vos ad cœle-
stia dona perducatur. Amen. Quod ipse præstare di-
gnetur.

Ad Complendum. — Præsta, quæsumus, omni-
potens Deus, ut Spiritus sanctus adveniens Majestatem
nobis Filii tui manifestando clarificet. Pereundem.
In unitate ejusdem.

98 *Alia.* — Deus, cuius Spiritu totum corpus Ec-
clesiæ multiplicatur, et regitur, conserva in nova
familiæ tuæ progenie sanctificationis gratiam, quam
dedisti, ut corpore et mente renovati, in unitate
fidei ferevntes, tibi Domino servire mereantur. Per
Dominum nostrum. In unitate ejusdem.

DIE ^b SANCTO PENTECOSTES.

Deus, qui hodierna die corda fidelium sancti Spi-
ritus

^a Exstat in Vigil. Pentecostes in Benedictionali
Gregorii.

^b Apud Pamel. pro statione: *Ad sanctum Pe-
trum.*

^c In Benedictionali assignatur etiam pro Pente-

lus illustratione docuisti, da nobis in eodem Spiritu
recta sapere, et de ejus semper consolatione gaudere.
Per. In unitate ejusdem.

Super oblata. — Munera, Domine, quæsumus,
oblata sanctifica, et corda nostra illustratione sancti
Spiritus emunda. Per. In unitate ejusdem.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum
et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte. Pater omnipotens, æterne Deus, per
Christum Dominum nostrum : qui (394) ascendens
super omnes cœlos, sedensque ad dexteram tuam.
promissum Spiritum sanctum hodierna die in filios
adoptionis effudit. Quapropter profusis gaudiis totus
in orbe terrarum mundus exultat. Sed et supernæ
virtutes, atque angelicæ potestates hymnum gloriæ
tuæ concinunt, sine fine dicentes.

Te igitur, etc.

Communicantes, et diem sacratissimum Penteco-
stes celebrantes, quo Spiritus sanctus apostolis (395)
in igneis linguis apparuit. Sed et memoriam.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et
cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus, pro his
quoque, quos regenerare dignatus es ex aqua et Spi-
ritu sancto, tribuens eis remissionem omnium pec-
catorum, quæsumus, ut placatus.

Benedictio. — Deus, qui hodierna die discipu-
lorum mentes Spiritus paracliti infusione dignatus
est illustrare, faciat vos sua benedictione repleti, et
ejusdem Spiritus donis exuberare. Amen. Ille ignis,
qui super discipulos apparuit, peccatorum vestrorum
sordes expurget, et sui luminis infusione corda ve-
stra perlustret. Amen. Quique dignatus est diversita-
tem linguarum in unius fidei confessione adunare, in
eadem vos faciat fide perseverare, et per hanc (396)
a spe ad speciem pervenire. Amen. Quod ipse
præstare dignetur.

Ad Complendum. — Sancti Spiritus, Domine, corda
nostra mundet infusio, et sui roris intima aspersione
fecundet. Per Dominum.

Alia. — Omnipotens sempiternæ Deus, qui Pa-
schale sacramentum quinquaginta dierum voluisti
mysterio contineri, presta ut gentium facta disper-
sio divisione linguarum ad unam confessionem tui
nominis, **99** cœlesti munere congregetur. Per Do-
minum.

Alia. — Deus, qui sacramento festivitatis hodie-
næ Ecclesiam tuam in omni gente et natione sanctifi-
cas, in totam mundi latitudinem Spiritus tui dona
diffunde. Per.

^d FERIA II.

Deus, qui apostolis tuis sanctum dedisti Spiritum,
concede plebi tuæ piæ petitionis effectum, ut quibus
dedisti fidem, largiaris et pacem. Per.

Super oblata. — Propitius, Domine, quæsumus,
hæc dona sanctifica, et, Hostiæ spiritualis oblatione

coste.

^d Apud Pamel. et in Kalend. Rom., pro statione
legitur: *Ad Vincula.* In utroque Theod.: *Ad san-
ctum Petrum ad Vincula.*

suscepta, nosmetipsos tibi perfice munus æternum. **A** *Super oblata.*— Accipe quæsumus, Domine, munus oblatum, et dignanter operare, ut quod mysteriorum agimus, piis effectibus celebremus. Per Dominum nostrum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : qui promissum Spiritum paraclætum super discipulos misit, qui principio nascentis Ecclesiæ cunctis gentibus imbuendis, et Deitatis scientiam inderet, et linguarum diversitatem in unius fidei confessione sociaret. Per quem Majestatem tuam supplices exoramus, ut cujus celebramus adventum, ejus multimodæ gratiæ capiamus effectum Per quem Majestatem.

Ad Complendum.— Adesto, Domine, quæsumus, populo tuo, et quem mysteriis cælestibus imbuisti, ab hostium furore defende. Per.

Alia.— Deus, qui discipulis tuis Spiritum sanctum paraclætum in ignis fervore mittere dignatus es, da populis tuis in unitate fidei esse ferventes, ut in tua semper dilectione permanentes, et in fide inveniantur stabiles, et in opere efficaces. Per Dominum.

^a FERIA III.

Adsit nobis, Domine, quæsumus, virtus Spiritus sancti, quæ et corda nostra clementer expurget, et ab omnibus tueatur adversis. Per Dominum.

Super oblata.— Purificet nos, quæsumus, Domine, muneris præsentis oblatio, et dignos sacra participatione perficiat. Per Dominum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : qui Spiritus sancti infusione replevit corda fidelium, ut sua admirabili operatione, **100** et sui amoris in eis ignem accenderet, et per diversitatem linguarum gentes in unitate fidei solidaret ; cujus dono petimus, et illecebrosas a nobis excludi voluptates, et spirituales in nobis exstrui plantarique virtutes. Per quem Majestatem.

Ad Complendum.— Mentis nostras, quæsumus, Domine, Spiritus sanctus divinis reparet sacramentis, quia ipse est remissio omnium peccatorum. Per Dominum.

^b FERIA IV. MENSIS IV.

Mentes nostras, quæsumus, Domine, Paraclætus, qui a te procedit, illuminet ; et inducat in omnem, **D** sicut tuus promisit Filius, veritatem. Qui tecum vivit et regnat, in unitate ejusdem.

Alia.— Præsta, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, ut Spiritus sanctus adveniens templum nos gloriæ suæ, dignanter habitando perficiat. Per.

^a Iisdem in Codicibus statio est ad Sanctam Anastasiam.

^b Ed. Pamel. habet pro stat : Ad sanctam Mariam Maj. et ad sanctum Petrum. Kalend. Rom. tantum : Ad sanctum Mariam. Addunt duo Theod. Majorum.

^c Apud Pamel. statio feriæ hujus est ad sanctum Laur. foris murum. Istud officium Gregorii primi

Super oblata.— Accipe quæsumus, Domine, munus oblatum, et dignanter operare, ut quod mysteriorum agimus, piis effectibus celebremus. Per Dominum nostrum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Per quem discipulis Spiritus sanctus in terra datur ob dilectionem proximi, et de cælo mittitur propter dilectionem tui. Cujus infusio petimus ut in nobis peccatorum sordes exurat, tui amoris ignem nutriat, et nos ad amorem fraternitatis accendat. Per quem Majestatem tuam.

Ad Complendum.— Sumentes, Domine, cælestia sacramenta, quæsumus clementiam tuam, ut quod temporaliter gerimus æternis gaudiis consequamur. Per.

^c (397) FERIA V.

Illo nos igne, quæsumus, Domine, Spiritus sanctus inflammet, quem Dominus noster Jesus Christus misit in terram, et voluit vehementer accendi. Qui tecum vivit et regnat Deus in unitate ejusdem.

Super oblata.— Virtute Spiritus sancti, Domine, munera nostra continget, ut quod solemnitate præsentis tui nomini dedicavit, et intelligibile nobis faciat et æternum. Per Dominum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per **101** Christum Dominum nostrum. Per quem pietatem tuam suppliciter petimus, ut Spiritus sanctus corda nostra expurget, et sui luminis irradiatione perlustret, ut in eo qui gratiarum largitor est recta sapiamus, et de ejus consolatione in perpetuum gaudeamus. Per quem Majestatem tuam.

Ad Complendum.— Sacris cælestibus, Domine, sancto Spiritu operante, vitia nostra purgentur, ut muneribus tuis possimus semper aptari. Per Dominum nostrum.

Alia.— Præsta, quæsumus, Domine, ut a nostris mentibus carnales amoveat Spiritus affectus, et spiritalia nobis dona potenter infundat. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat, Deus, in unitate ejusdem.

FERIA VI. ^d MENSIS IV.

(398) Da, quæsumus, Ecclesiæ tuæ, misericors Deus, ut, sancto Spiritu congregata, hostili nullatenus incursione turbetur. Per Dominum nostrum.

Super oblata.— Sacrificia, Domine, tuis oblata conspectibus ille ignis divinus assumat, qui discipu-

non esse, patet ex Ord. Romano, pag. 83 ; et Alcuino, pag. 69 ; item Micrologo, cap. 50. Neque sane in uno Coloniensium Codicum habebatur, inquit Pamel. Abesse quoque a Cod. Reg. Suec. observamus.

^d Indicitur statio ad Apostolos in Kalend. Rom. consentientibus Edit. Pamel. et Codd. mss.

lorum Christi tui per Spiritum sanctum corda succedit. Per eundem Dominum nostrum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; et Majestatem tuam suppliciter exorare, ut Spiritus paracletus adveniat, et nos, inhabitando, templum suæ Majestatis efficiat; quod cum Unigenito Filio tuo clementi respectu semper digneris invisere, et tuæ inhabitationis fulgore in perpetuum perlustrare. Per quem Majestatem.

Ad Complendum.— Sumpsimus, Domine, sacri dona mysterii, humiliter deprecantes, ut quæ in tui commemorationem nos facere præcepisti, largiente sancto Spiritu, in nostræ proficiant infirmitatis auxilium. Per Dominum.

Super populum, (399) si in jejuniis fuerit.— Da nobis quæsumus, Domine, per gratiam Spiritus sancti, novam tui Paracliti spiritualis observantiæ disciplinam, ut mentes nostras sacro purificante jejuniis, cunctis reddantur ejus muneribus aptiores. Per Dominum. In unitate ejusdem.

SABBATO IN XII LECTIIONIBUS MENSIS IV.

Mentibus nostris, Domine, Spiritum sanctum benignus infunde, cujus et sapientia conditi sumus, et providentia gubernamur. Per Dominum nostrum.

Alia.— Annue misericors Deus, ut qui divina, præcepta **102** violando, a paradisi felicitate decidimus, ad æternæ beatitudinis, duce Sancto Spiritu, redeamus accessum, per tuorum custodiam mandatorum. Per. In unitate ejusdem.

Alia.— Deus, qui ad animarum medelam jejunii devotione castigari corpora præcepisti, concede nobis propitius, et mente et corpore semper tibi esse devotos. Per.

Alia.— Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut salutaribus jejuniis eruditi, ab omnibus etiam vitiis abstinentes, propitiationem tuam facilius impetremus. Per.

Alia.— Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, sic nos ab epulis carnalibus abstinere; ut a vitiis irruentibus pariter jejunemus. Per Dominum nostrum.

Alia ad Missam.— Deus, qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum. Per.

Super oblata.— Omnipotens sempiterna Deus, qui non sacrificiorum ambitione placaris, sed studia piæ devotionis intendis, da familiæ tuæ Spiritum rectum et habere cor mundum, ut fides eorum hæc dona tibi conciliet, et humilitas oblata commendet. Per.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum

et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et tuam omnipotentiam devotis precibus implorare, ut nos (400) Spiritus tui lumen infundat, cujus nos sapientia creat, pietas recreat, et providentia gubernat. Qui, cum a tua substantia nullo modo sit diversus, sed tibi et Unigenito tuo consubstantialis et coæternus, diversitate tamen donorum replet tuorum corda fidelium. Et ideo cum angelis.

Benedictio. Benedicat vobis omnipotens Deus, qui cuncta ex nihilo creavit, et vobis in baptisate per Spiritum sanctum remissionem omnium peccatorum tribuit. Amen. Quippe eundem Spiritum sanctum in ignes linguas discipulis suis dedit, ipsius illustratione corda vestra perlustrat, atque in suum amorem jugiter accendat. Amen. Quatenus ejus dono a vitiis cunctis emundati, ipsius opitulatione ab omnibus adversitatibus defensi, templum ipsius effici mereamini. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum.— Præbent nobis, Domine, divinum tua sancta fervorem, quo eorum pariter et actu delectemur et fructu. Per.

103 DOMINICA (401) ^c OCTAVAS PENTECOSTES.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui dedisti famulis tuis in confessione veræ fidei æternæ Trinitatis gloriam agnoscere, et in potentia Majestatis adorare Unitatem, quæsumus ut ejusdem fidei firmitate ab omnibus semper muniamur adversis. Per Dominum nostrum.

Super oblata.— Sanctifica, quæsumus, Domine Deus noster, per Unigeniti tui virtutem, hujus oblationis Hostiam, et cooperante Spiritu sancto, per eam nosmetipsos tibi perfice munus æternum. Per eundem. In unitate ejusdem.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: (402) qui cum Unigenito Filio tuo, et Spiritu sancto unus es Deus, unus es Dominus, non id unius singularitate personæ, sed in unius Trinitate substantiæ. Quod enim de tua gloria, revelante te, credimus hoc de Filio tuo, hoc de Spiritu sancto sine differentie discretione sentimus; ut in confessione veræ sempiternæque Deitatis, et in personis proprietas, et in essentia Unitas, et in Majestate adoretur æqualitas. Quam laudant angeli.

Benedictio.— Omnipotens Trinitas, unus et verus, Deus, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, det vobis se desiderare fideliter, agnoscere veraciter, diligere sinceriter. Amen. Æqualitatem atque incommutabilitatem suæ essentiæ ita vestris men-

^a Legitur in Ed. Pamel. et in Kalend. Rom.: *Ad sanctum Petrum.*

^b Hæc Benedictio non legitur in aliis Ed.; nequidem in Benedictionali. Exstat in 1 Theoderic.

^c Male in Ed. Vatic. et Gussanvil., *in nocte Pent.* Forte Priores Éditores ita legerunt, pro *in oct.*, additione litt. *n.* Apud Pamel. sunt aliæ Orationes. Ad marginem vero hæc habet: *Dominica vacat.* Officii quoque hujus titulus satis indicat Gregorianum non

esse. De octava interim Pentecostes celebranda late tractat Berno, de Missa, cap. 3. et officium hoc authenticum esse idem probat, cap. 5, ex concordia hujus Orationis cum Antiphona et lectioni. in hac Dominica præscriptis. Facit ejusdem mentionem micrologus, cap. 59, etc.

^d De Benedictioe hac nihil invenio, nisi in 1 Theoderic.

tibus infligat, ut ab ea nunquam vos quibuscunque phantasiis aberrare permittat. Amen. Sicque vos in sui fide, spe et charitate perseverare concedat, ut per ea postmodum ad sui manifestationem visionemque interminabilem introducat. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Proficiat nobis ad salutem corporis et animæ, Domine, quæsumus, hujus sacramenti perceptio, et, sempiterna sanctæ Trinitatis ejusdemque individua Unitatis confessio. Per.

Super populum. — Domine Deus, Pater omnipotens, famulos tuæ Majestati subjectos per unicum Filium tuum in virtute sancti Spiritus benedic et protege, ut, ab omni hoste securi, in tua jugiter laude lætemur. Per eundem.

KALENDAS JUNII. — ^a DEDICATIO (403) BASILICÆ SANCTI NICOMEDIS.

Deus, qui nos beati Nicomedis martyris tui **104** meritis et intercessione lætificas, concede propitius, ut, qui ejus beneficia poscimus, dona tuæ gratiæ consequamur. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Munera, Domine, oblata sanctifica et, intercedente beato Nicomede martyre tuo, nos per hæc a peccatorum nostrorum maculis emunda. Per Dominum.

Ad Complendum. — Suppliciter rogamus, omnipotens Deus, ut quos tuis reficis sacramentis intercedente beato Nicomede martyre tuo, tibi etiam placitis moribus dignanter tribuas deservire. Per Dominum.

IV NONAS JUNII. — NATALIS SANCTORUM MARCELLINI ET PETRI ^b.

Deus, qui nos annua beatorum martyrum tuorum Marcellini et Petri solemnitate lætificas, præsta, quæsumus, ut quorum gaudemus meritis, provochemur exemplis. Per.

Super oblata. — Votiva, Domine, munera deferentes, in tuorum Marcellini et Petri martyrum passione tuam magnificentiam veneramur, et per eam nobis imploramus tuæ pietatis auxilium. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: apud quem semper est præclara vita sanctorum, quorum nos pretiosa mors lætificat et tuetur. Quapropter martyrum tuorum Marcellini et Petri gloriosa recensentes natalitia, laudes tibi referimus, et magnificentiam tuam supplices exoramus, ut quorum sumus martyria venerantes, beatitudinis mereamur esse consortes. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Intercedentibus sanctis tuis, Domine, Marcellino et Petro, plebi tuæ præsta sub-

^a Apud Pamel., *dedicatio Nicomedis martyris.*

^b Additur in Kalend. Rom., *via Lavicana.*

^c Hoc officium cum sequenti desideratur in Cod. Reg. Suec. et Calensi. Exstat utrumque in duobus Theoder. Prius exhibet Codex Gemet. in quo præter festa in aliis Codd. contenta et a nobis observata, notantur multa alia Anglicanæ Ecclesiæ, ut *sancti Dunstani archiepiscopi, xiv Kalendas Junii; sancti*

sidium, ut, ab omnibus noxiis expedita, cuncta sibi profutura perficiat. Per Dominum nostrum.

V IDUS JUNII. — (404) NATALIS SANCTORUM ^c PRIMI ET FELICIANI.

Fac nos, Domine, quæsumus, sanctorum tuorum Primi et Feliciani semper festa sectari, quorum suffragiis protectionis tuæ dona capiamus. Per.

Super oblata. — Fiat, Domine, quæsumus Hostia sacranda placabilis **105** pretiosi celebritate martyrii, quæ et peccata nostra purificet, et tuorum tibi vota conciliet famulorum. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut sanctorum tuorum cœlestibus mysteriis celebrata solemnitas, indulgentiam nobis tuæ propitiationis acquirat. Per.

B PRIDIE IDUS JUNII. — NATALIS ^d SANCTORUM BASILIDIS, CYRINI, NABORIS ET NAZARII.

Sanctorum Basilidis, Cyrini, Naboris, et Nazarii, quæsumus, Domine, natalitia nobis votiva resplendeant, et (405) quod illis contulit excellentia sempiterna, fructibus nostræ devotionis ad crescat. Per.

Super oblata. — Pro sanctorum Basilidis, Cyrini, Naboris et Nazarii sanguine venerando, Hostias tibi, Domine, solemniter immolamus, tua mirabilia pertractantes, (406) per quam talis est perfecta victoria. Per.

Ad Complendum. — Semper, Domine, sanctorum martyrum Basilidis, Cyrini, Naboris et Nazarii solemnita celebremus, ut eorum patrocinia jugiter sentiamus, Per.

C XIV KALENDAS JULII. — NATALIS SANCTORUM MARCI ET MARCELLIANI.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut, qui sanctorum Marci et Marcelliani natalitia colimus, a cunctis malis imminentibus eorum ^e intercessione liberemur. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, munera tuorum populorum votiva, et sanctorum Marci et Marcelliani tibi precibus esse grata concede, pro quorum solemnitatibus offeruntur. Per.

Ad Complendum. — Intercessione beatorum martyrum tuorum Marci et Marcelliani, quæsumus, Domine, ut mysticis nos dapibus foveas ac reformes. Per Dominum nostrum.

(407) ^f DENUNTIATIO JEJUNIORUM, PRIMI, QUARTI, SEPTIMI ET DECIMI MENSIS.

Anniversariam, fratres charissimi, jejunii puritatem, qua et corporis acquiritur et animæ sanctitas, nos commonet *III.* mensis instaurata devotio; quarta igitur et sexta feria sollicito convenientes occursu, offeramus Deo spiritale jejunium. Die (408) vero Sabbati, apud beatum Petrum apostolum, cujus nos in-

Augustini episc., vii Kalendas Junii, etc. In eodem Cod. Gemet. habetur festum et officium *sancti Barnabæ apostoli* in *Idus Junii*, quod nullibi nobis occurrit.

^d Abest a Ms. Calensi.

^e In Cod. Reg. Tuec., *intercessionibus.*

^f Hæc non exstant in nostris Codd. Mss., nec in Pamel. aut Kalend. Rom. sunt inserta.

tercessionibus credimus adjuvandos, sanctas vigiliis Christiana pietate celebremus, ut per hanc institutionem salutiferam **106** peccatorum sordes, quas corporum fragilitate contrahimus, jejuniis et elemosynis abluamus. auxiliante Domino nostro, Jesu Christo qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus, per omnia sæcula sæculorum.

Alia. — *III.* Mensis jejunia in hac hebdomada nobis sunt tenenda; ideoque hortamur sanctam fidem vestram, ut quarta, sexta, vel septima feria jejunes, quatenus divinis inherendo mandatis, propitiationem Dei nostri perseverantia debite servitutis obtineat, auxiliante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum.

(409) MENSIS IV. FERIA IV.

(410) *Si post Hebdomadam Pentecostes advenerit.*

Oratio ad Missam. — Omnipotens et misericors Deus, apta nos tuæ propitius voluntati, quo, sicut ejus prætereuntes tramitem deviamus, sic integro tenore dirigamur, ad illius semper ordinem recurrentes. Per Dominum nostrum.

Alia. — Da nobis mentem, Domine, quæ tibi sit placita, quia talibus jugiter quidquid est prosperum ministrabis. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Solemnibus jejuniis expiatio nos, Domine, mysterio congruentes, hoc sacro munere, effice, quia tanto nobis salubrius aderis, quanto to id devotius sumpserimus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: quia post illos lætitiæ dies quos in honore Domini a mortuis resurgentis et in cælos ascendentis exegimus, postque perceptum sancti Spiritus donum, necessario nobis jejunia sancta provisa, sunt, ut pura conversatione viventibus quæ divinitus sunt Ecclesiæ collata permaneant. Per Christum.

Ad Complendum. — Concede, quæsumus, Domine populo tuo veniam peccatorum, ut quod meritis non præsumit, indulgentiæ tuæ celeri largitate percipiat.

FERIA VI.

Ut nobis, Domine, terrenarum frugum tribuas ubertatem, fac mentes nostras cælesti fertilitate, fecundas. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Ut accepta tibi sint, Domine nostra jejunia, præsta nobis, quæsumus, hujus munere sacramenti purificatum tibi pectus offerre. Per Dominum nostrum.

108 *Ad Complendum.* — Annue, quæsumus omnipotens Deus, ut sacramentorum tuorum gesta recolentes, et temporali securitate relevemur, et erudiamur legalibus institutis. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Fidei populo, Domine, misericordiam tuam placatus impende, et præsidia corporis copiosa tribue supplicanti. Per Dominum.

SABBATO IN XII LECT. — Præsta, Domine, quæsumus,

tales nos fieri tuæ gratiæ largitate, ut bona tua et fiducialiter impetremus, et sine difficultate sumamus, Per.

Alia. — Da nobis, Domine, regnum tuum, justitiamque semper inquirere, ut quibus indigere nos perspicias, clementer facias abundare. Per.

Alia. — Deus, qui nos de præsentibus adjumentis esse vetuisti sollicitos, tribue, quæsumus, ut pie sectantibus, quæ tua sunt, universa nobis salutaria condonentur. Per.

Alia. Deus, qui misericordia tua prævenis non petentes, da nobis affectum Majestatem tuam jugiter deprecandi, ut pietate perpetua supplicibus potiora defendas. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, qui non despicias corde contritos et afflictos miseris, populum tuum jejunii ad te devotione clementem propitius exaudi, ut quos humiliavit adversitas, attollat reparationis tuæ prosperitas. Per.

(411) POST 2 BENEDICTIONES.

Ad Missam. — Deus, qui tres pueros de camino ignis, non solum illesos, sed etiam tuis laudibus conclamantes liberasti, quæsumus ut nos peccatorum nexibus obvolutos velut de voragine ignis eripias, ut criminum flammis, ope umque carnalium incendia superantes, hymnum tibi debitum jure meritoque reddamus. Per.

Super oblata. — Domine Deus noster, qui in his potius creaturis quas ad fragilitatis nostræ præsidium conlidisti tuo quoque nomini munera jussisti dicanda constitui, tribue, quæsumus, ut et vitæ nobis præsentis auxilium, et æternitatis efficiant sacramentum. Per.

Ad Complendum. — Sumptum, quæsumus, Domine, venerabile sacramentum, et præsentis vitæ subsidiis, nos foveat, et æternæ. Per.

108 *Super populum.* — Proficiat, Domine, quæsumus, plebs tibi dicata piæ devotionis affectu, ut, sacris actibus erudita, quanto Majestati tuæ fit gratior, tanto donis potioribus augeatur. Per.

XIII KALENDAS JULII. — NATALIS (412) SANCTORUM GERVASII ET PROTASII.

(413) Sanctorum martyrum nos, Domine, Gervasii et Protasii confessio beata communiat, et fragilitati nostræ subsidium dignanter exoret. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Concede nobis, omnipotens Deus, ut his muneribus, quæ pro sanctorum martyrum Gervasii et Protasii honore deferimus, et te placeamus exhibitis, et nos vivificemur accipiis. Per.

Ad Complendum. — Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut mysteriorum virtute sanctorum, et (414) intercessionibus beatorum Gervasii et Protasii martyrum tuorum, vita nostra (415) fulciatur. Per.

IX KALENDAS JULII. (416) VIGILIA SANCTI JOANNIS BAPTISTÆ.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut familia tua per viam salutis incedat, et beati Joannis Præ-

* Non legitur in Ed. Vatic. post *Benedictiones*; cætera sunt similia.

cursoris hortamenta sectando ad eum quem prædixi A
secura perveniat Dominum nostrum.

Super oblata. — Munera Domine, oblata sanctifica, et intercedente beato Joanne Baptista, nos per hæc a peccatorum nostrorum maculis emunda. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; (417) exhibentes solemne jejunium quo beati Joannis Baptistæ natalitia prævenimus. Cujus genitor, dum eum dubitat nasciturum, sermonis amisit officium, et eo nascente et sermonis usum, et prophetiæ suscepit donum; cujusque genitrix, senio confecta, sterilitate multata, in ejus conceptu non solum sterilitatem amisit, fecunditatem acquisivit, sed etiam spiritum sanctum, quo Matrem Domini salvatoris agnosceret, accepit. Per quem majestatem

Ad complendum. — Beati Joannis Baptistæ, nos Domine præclara comitetur oratio, et quem venturum esse prædixit, poscat nobis favere placatum. Per Dominum nostrum.

(418) IN A PRIMA MISSA DE NOCTE.

Concede, quæsumus omnipotens Deus, ut **109**
 qui beati Joannis Baptistæ solemnia colimus, ejus apud te intercessionem muniamur. Per Dominum.

Super oblata. — Munera, Domine, oblata sanctifica, et intercedente beato Joanne Baptista, nos per hæc a peccatorum nostrorum maculis emunda. Per.

Ad complendum. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui cœlestia alimenta percepimus intercedente beato Joanne Baptista per hæc contra **C**
 omnia adversa muniamur. Per Dominum.

Super populum. — Præsta, quæsumus, Domine, ut populus tuus ad plenæ devotionis effectum beati Joannis Baptistæ natalitiis præparetur, quem præmisisti Filio tuo parare plebem perfectam, Jesu Christo Domino nostro. Qui.

Alia. — Beati nos, Domine, Joannis oratio, et intelligere Christi tui mysterium postulet, et mereri, Per eundem.

VIII. KALENDAS JULII NATALIS SANCTI JOANNIS BAPTISTÆ

Deus, qui præsentem diem honorabilem nobis in beati Joannis nativitate fecisti, da populo tuis spiritualium gratiam gaudiorum, et omnium fidelium mentes dirige in viam salutis æternæ Per.

Super oblata. — Tua, Domine, innumeribus altaria cumulamus, illius nobis per hæc opem adesse poscentes, et nativitatem honore debito celebrantes, qui Salvatorem mundi et cecinit ad futurum, et ad esse monstravit, Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere Dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere,

^a In Ms. Calensi. : VIII Kalend. Julii natal. sancti Joannis Baptistæ; in prima missa Concede, et. Consequent. Cod. Reg. Suec., Gemet., Theod. At in vet. Sacram. Gaul. unica tantum hoc die exstat Missa in sancti Joannis Baptistæ. Sed postea habetur Missa in Joann. passione.

Domine sancte Pater omnipotens, æterne Deus, et in Die festivitatis hodiernæ, qua beatus Joannes, exortus est, tam magnificentiam collaudare, qui vocem matris Domini nondum editus sensit, et **49** adhuc clausus utero adventum salutis humanæ prophetica exultatione significavit. (420) Qui et genitricis sterilitatem conceptus abstulit, et patris linguam natus absolvit, solus que omnium prophetarum Redemptorem mundi, quem prænuntiavit, ostendit. Et ut sacræ purificationis effectum aquarum natura conciperet, sanctificandis Jordanis fluentis ipsum baptismo baptismatis lavit Auctorem. Et ideo cum angelis.

^c *Benedictio.* — Benedicat vobis omnipotens Deus, beati Joannis Baptistæ intercessionem, cujus hodie **B**
 natalitia celebratis, consedatque ut cujus solemnia colitis patrocinia sentiatis. Amen. Illius obtentu ab omnibus adversis tueamini, et bonis omnibus perfruemini, qui adventum redemptoris mundi necdum natus **110** cognovit, matris sterilitatem nascendo abstulit, patris linguam natus absolvit. Amen. Quatenus ipsius Agni, quem ille digito ostendit, cujus immolatione estis redempti, ita virtutum lanis vestiri, et innocentiam valeatis imitari, ut ei in æternæ patriæ felicitate possitis adjungi. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Sumat Ecclesia tua, Deus, beati Joannis Baptistæ generatione lætitiā, per quem suæ regenerationis cognovit Auctorem, Dominum nostrum, Qui tecum vivit,

^d *Ad Matulinos.* — Omnipotens, et misericors Deus, qui beatum Joannem Baptistam tua providentia destinasti ut perfectam plebem Christo Domino præpararet, da, quæsumus, ut familia tua hujus intercessionem præconis, et a peccatis omnibus exuatur, et ad eum quem propheta vit pervenire mereatur Dominum.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, da cordibus nostris illam tuarum rectitudinem semitarum quam beati Joannis Baptistæ in deserto vox clamantis edocuit. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, qui conspicias quia nos undique mala nostra contriant, per Præcursorem gaudii corda nostra lætifica. Per Dominum nostrum.

Alia. — Da, quæsumus, omnipotens Deus, intra sanctæ Ecclesiæ tuæ uterum constitutos, eo nos **D**
 Spiritu ab iniquitate nostra justificari, quo beatum Joannem intra viscera materua docuisti. Per dominum nostrum Jesum.

Alia. — Deus, qui nos annua beati Joannis Baptistæ solemnia frequentare concedis, præsta, quæsumus, ut et devotis eadem mentibus celebremus, et ejus patrocinio promerente, plene capiamus securitatis augmentum. Per.

^b Eadem pene legitur in Sacram. Galli.

^c In Benedictionali exstat, nec non apud Grimoldum a Pamela editum.

^d Forte legendum *ad Vesperos*, ut legitur in Edit. Vatic.

VI KALENDAS JULII. — NATALIS SANCTORUM JOANNIS ET PAULI.

Quæsumus omnipotens Deus, ut nos geminata lætitia hodiernæ festivitatis excipiat, quæ de beatorum Joannis et Pauli glorificatione procedit, quos eadem fides et passio vere fecit esse germanos. Per.

Super oblata. Hostias altaribus tuis, Domine, placationis imponimus, potentiam tuam in sanctorum tuorum passionibus honorando, et per eos nobis implorando veniam peccatorum. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, **111** Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: pro cujus amore gloriosi martyres Joannes et Paulus martyrium non sunt cunctati subire; quos in nascendi lege junxit germanitas, in gremio matris Ecclesiæ fidei unitas in passionis acerbitate ferenda unius amoris societas Per quem nos petimus eorum precibus adjuvari, quorum festa noscimus venerari. Per quem Majestatem.

Ad Complendum. — Sumpsimus, Domine, sanctorum tuorum Joannis et Pauli solemnia celebrantes cœlestia sacramenta presta quæsumus ut quod temporaliter gerimus æternis gaudiis consequamur. Per (Christum Dominum).

IV KALENDAS JULII. — (421) NATALIS SANCTI LEONIS PAPÆ.

Deus, qui beatum Leonem pontificem sanctorum tuorum meritis cœquasti, concede propitius ut qui commemorationis ejus festa percolimus, vitæ quoque imitemur exempla. Per Dominum.

Super oblata. — Annue nobis, Domine, ut (422) animæ famuli^a tui Leonis hæc prosit oblatio, quam immolando totius mundi tribuisti relaxari delicta. Per Dominum nostrum.

Ad complendum. — Deus, qui animæ famuli tui Leonis æternæ beatitudinis præmia contulisti, concede propitius, ut qui peccatorum nostrorum pondere premimur, ejus apud te precibus sublevemur. Per.

RODEM DIE. — (423) VIGILIA SANCTI PETRI ET PAULI

(424) Quando apostolicus duas Missas celebrat una die. inter eas (425) non lavat os, nisi post officium; sed absque intervallo, finita priore, incipitur altera

Deus qui, nobis apostolorum beatorum Petri et Pauli nativitas gloriosa præire concedis, tribue, quæsumus, eorum nossemper et beneficiis præveniri, et orationibus adjuvari. Per Dominum nostrum.

Super oblata — Munera Domine tuæ glorificationis offerimus quæ tibi pro nostris grata jejunissan-

^a Apud Pamelium sic mutata est hæc Oratio: *Ut intercessione famuli tui Leonis hæc nobis prosit oblatio.* Fatetur tamen non consentire mss. Cod. huic mutationi. Favere tamen videtur secundus Theod., ubi legitur: *Ut intercedente Beato Leone,* etc.

^b Loco hujus Orationis, legitur in Edit. Pamel., consentientibus Mss. Reg. Suec. et Gemet.: *Præsta qu. omnip. D. ut nullus nos permittas perturbationibus concuti, quos in apost., confessionis petra solidasti. in*

ctorum apostolorum, quæsumus, deprecatio quorum solemnia prævenimus efficiat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, **112** Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: apud quem cum beatorum apostolorum continua festivitas triumphique cœlestis perpetua et æterna sit celebritas, nobis tamen eorum festa annuis recursibus tribuis frequentare, ut et illorum passionis sit veneratio ex nostra devotione, et nobis auxilium proveniat de eorum sanctissima intercessione. Per.

Ad complendum. — Sumptis Domine, remediis sempiternis, tuorum mundentur corda fidelium, ut apostolici Petri et Pauli natalis insignia, quæ corporalibus officiis exsequuntur, pia cordis intelligentia comprehendant. Per.

Super populum. — Deus, qui ligandi solvendique licentiam tuis apostolis contulisti, da, quæsumus, ut, per ipsos æternis vitis expediti, liberi possimus cœlestibus interesse mysteriis. Per eundem Dominum.

Ad Vesperos. — Apostolicis nos, Domine, quæsumus beatorum Petri et Pauli attolle præsidia, ut quanto fragiliores sumus tanto validioribus auxiliis foveamur. Per.

Ad Matutinos. — Deus, qui Ecclesiam tuam apostoli tui Petri fide et nomine consecrasti, quique beatum illi Paulum ad prædicandum gentibus gloriam tuam sociare dignatus es, concede ut omnes qui ad apostolorum tuorum solemnia convenerunt spiritali remuneratione ditentur.

III KALENDAS JULII. — NATALI EJUSDEM^d PETRI ET PAULI.

Ad Missam. — Deus, qui hodiernam diem apostolorum tuorum Petri et Pauli martyrio consecrasti, da Ecclesiæ tuæ eorum in omnibus sequi præceptum, per quos religionis sumpsit exordium. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Hostias, Domine, quas nomini tuo sacrandas offerimus, apostolica prosequatur oratio, per quam nos expiari tribuas et defendi. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te suppliciter exorare, ut gregem tuum pastor æterne, non deseras sed per beatos apostolos tuos continua protectione custodias, ut iisdem rectoribus gubernetur quos operis tui vicarios eidem contulisti præesse pastores. Et ideo cum angelis et archangelis.

113° Benedictio. — Benedicat vobis omnino- tens Deus, qui vos beati Petri saluberrima confes-

Kalend. Rom. habes; *Translatio corporis beati Leonis* Utrum Leonis II, aut alterius, consule notas Joan. Frontonis ad hunc locum.

^c In Kal. legitur: *Ad vigiliis in nocte.*

^d In vet. Sacram. Gal.: *Missæ in natali Petri et Pauli,* postquam legitur *Missæ sancti Sigismundi regis.*

^e Hanc exhibet Benedictionale.

sione in ecclesiasticæ fidei fundavit soliditate. Amen. Et quos beati Pauli sanctissima instruxit prædicatione, sua tueatur gratissima defensione. Amen. Quatenus Petrus clave, Paulus sermone, utrique intercessione ad illam nos certent patriam introducere, ad quam illi, alter cruce, alter gladio, hodierna die pervenere. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Quos cœlesti, Domine, alimento satiasti, apostolicis intercessionibus ab omni adversitate custodi. Per.

Super populum. — Familiam tuam, quæsumus, Domine, propitius intueri, et apostolicis defende præsidiiis, ut eorum precibus gubernetur, quibus nititur, te constituente, principibus. Per.

Alia. — Deus, qui apostolo tuo Petro, collatis clavibus regni cœlestis, ligandi atque solvendi (428) pontificium tradidisti, concelle ut intercessionis ejus auxilio, a peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Per Dominum.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, qui Ecclesiam tuam apostolica soliditate fundatam ab infernarum eruis terrore portarum, præsta ut, in tua veritate persistens, nulla recipiat consortia perfidorum. Per.

Alia. — Exaudi nos, Deus, salutaris noster, et apostolorum tuorum nos tuere præsidiiis, quorum donasti fideles esse doctrinis. Per.

Alia. — Esto, Domine, plebi tuæ sanctificator, et custos, ut apostolicis munita præsidiiis, et conversatione tibi placeat, et segura deserviat. Per.

PRIDIE KALENDAS JULII. — (429) NATALIS SANCTI PAULI.

Deus, qui multitudinem gentium beati Pauli apostoli prædicatione docuisti, da nobis, quæsumus, ut cujus natalitia colimus, ejus apud te patrocinia sentiamus. Per.

Super oblata. — Ecclesiæ tuæ, quæsumus, Domine, preces et Hostias apostolica commendet oratio, ut quod pro illorum gloria celebramus, nobis prosit ad veniam. Per.

(430) *Præfatio* * et *benedictio*, quæ est superius.

Ad Complendum. — Perceptis, Domine, sacramentis beatis apostolis intervenientibus 114 deprecamur, ut quæ pro illorum celebrata sunt gloria, nobis proficiant ad medelam. Per Dominum nostrum.

* Idem legitur in Edit. Vatic. et Gussanvil., quod significat superius in festo sanctorum apost. Petri et Pauli exstare benedictionem, quæ minime tamen ibi reperitur.

† In Kalend. Rom. : *Septem fratrum Apii et Salariæ*. At censet et Joan. Fronto legendum *via Appia et Salara*. Septem fratrum nomina exhibet Pamelius, at contra vet. Mss. fidem. Post hoc festum, in Codd. Gemet. et duobus Theoder. legitur : *Translatio corporis vel natale sancti Benedicti abb.* cujus officium, ut est in utroque Theoder. hic exhibemus.

Oratio. — Omnipotens sempiternus Deus, qui per gloriosa exempla humilitatis triumphum nobis ostendisti æternum, da, quæsumus, ut viam tibi placitæ obedientiæ, quam venerabilis Pater illeus antecesserat Benedictus, nos præclaris ejus meritis aditi sine errore subsequamur. Per.

Secreta. — Sacris altaribus, Domine, Hostias su-

Super populum. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut nullis nos permittas perturbationibus concuti, quos in apostolicæ confessionis petra solidasti. Per.

VI NONAS JULII. — NATALIS SANCTORUM PROCESSI ET MARTINIANI.

Deus, qui nos sanctorum tuorum Processi et Martiniani confessionibus gloriosis circumdas et protegis, da nobis, et eorum imitatione proficere, et intercessione gaudere. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, preces et munera, quæ ut tuo sint digna conspectui, sanctorum tuorum precibus adjuvenur. Per Dominum.

Ad Complendum. — Corporis sacri, et pretiosi sanguinis repleti libamine, quæsumus, Domine, Deus noster, ut quod pia devotione gerimus, certa redemptione capiamus. Per.

PRIDIE NONAS JULII. — (431) OCTAVA APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

Deus, cujus dextera beatum Petrum ambulanti in fluctibus, ne mergeretur, erexit, et coapostolum ejus Paulum tertio naufragantem de profundo pelagi liberavit, exaudi nos propitius, et concede ut amborum meritis, æternitatis gloriam consequamur. Per Dominum.

Super oblata. — Hostias, quæsumus, Domine, suscipe placatus oblatas, quæ meritis apostolorum tuorum Petri et Pauli, te sanctificante, nobis efficiantur salutares. Per.

Ad Complendum. — Beatorum apostolorum tuorum, Domine, Petri et Pauli desiderata solemniter recensentes, præsta, quæsumus, ut eorum supplicationibus muniamur, quorum regimur principatu. Per.

Super populum. — Protege, Domine, populum tuum, et apostolorum tuorum patrocinio confidentem perpetua defensione conserva.

115 VI IDUS JULII. — NATALIS (432) SEPTEM b FRATRUM.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui gloriosos martyres fortes in sua confessione cognovimus, pios apud te in nostra intercessione sentiamus. Per.

Super oblata. — Sacrificiis præsentibus, Domine, quæsumus, intende placatus, et, intercedentibus san-

D perpositas sanctus Benedictus, quæsumus, in salutem nobis provenire deprecatur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æternus Deus : et gloriam tuam profusis precibus exorare ; ut qui beati confessoris tui Benedicti veneramur festa, te opitulante, ejus sanctitatis imitari valeamus exempla. Et cujus meritis nequaquam possumus cœquare, ejus precibus mereamur adjuvari. Per Christum.

Ad Complendum. — Protegat nos, Domine, cum tui perceptione sacramenti beatus Benedictus abbas pro nobis intercedendo, et ut conversationis ejus experiamur insignia, et intercessionis ipsius percipiamus suffragia. Per.

Alia. — Intercessio nos, quæsumus, Domine, beati Benedicti abbatis commendat, ut quod nostris meritis non valemus, ejus patrocinio assequamur. Per.

ctis tuis, devotioni nostræ proficiant, et salutem. **A** Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: donari nobis suppliciter exorantes, ut sicut sancti tui mundum in tua virtute vicerunt, ita nos a mundanis erroribus postulate expediri. Per Christum Dominum.

Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut illius salutaris capiamus effectum, cujus per hæc mysteria pignus accepimus. Per Dominum nostrum.

VIII KALENDAS AUGUSTI. — (433) NATALIS SANCTI JACOBI APOSTOLI.

Esto, Domine, propitiis plebi tuæ, sanctificator et custos, ut apostoli tui Jacobi munita præsidii, **B** et conversatione tibi placeat, et secunda deserviat. Per.

Super oblata. — Oblationes populi tui, Domine, quæsumus, beati apostoli tui Jacobi passio beata conciliet, et quæ nostris apta non sunt meritis, fiant tibi placita ejus deprecatione. Per.

Præfatio. — Vere dignum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: quia licet nobis semper salutem operetur divini celebratio sacramenti, propensius tamen nobis confidimus profuturam, si beati apostoli tui Jacobi intercessionibus adjuvemur. Per Christum.

Ad Complendum. — Beati apostoli tui Jacobi, cujus hodie festivitate **116** corpore et sanguine Filii **C** tui nos refecisti, quæsumus, Domine, intercessione adjuva, pro cujus solemnitate percipimus tua dona, lætantes. Per eundem.

Super populum. — Solemnitatis apostolicæ multiplicatione gaudentes clementiam tuam deprecamur, omnipotens, Deus, ut tribuas jugiter nos eorum et confessione benedici, et patrocinii confoveri. Per Dominum.

IV KALENDAS AUGUSTI. — NATALIS (434) SANCTI FELICIS.

Infirmittatem nostram respice, omnipotens Deus, et (435) quos pondus propriæ actionis gravat, beati felicitis martyris tui atque pontificis intercessio gloriosa nos protegat. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, pro commemoratione sancti Felicis offerimus, quem a tui corporis unitate nulla tentatio separavit. Per.

Ad Complendum. — Spiritum nobis, Domine, tuæ charitatis infunde, ut quos uno pane cœlesti satiasti, intercedente beato Felice martyre tuo, tua facias pietate cordes. Per.

III KALENDAS AUGUSTI. — NATALIS SANCTORUM ABDON ET SENNEN.

Deus, qui sanctis tuis Abdon et Sennen ad hanc gloriam veniendi copiosum munus gratiæ contulisti,

^a Ante hoc festum in Codd. Theoder. et Gemet. occurrunt festa sanctæ Prædixis, et sancti Apollinaris, sanctorum vero Nicassii et Sociorum mart. in

da famulis tuis suorum veniam peccatorum ut sanctorum tuorum intercedentibus meritis ab omnibus mereamur adversitatibus liberari. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Munera tibi, Domine, pro sanctorum martyrum Abdon et Sennen passione deferimus, qui dum finiuntur in terris, facti sunt cœlesti luce perpetui, humiliter postulantes ut eorum semper meritis muniamur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et **117** te laudare mirabilem Dominum in sanctis tuis, quos ante constitutionem mundi in æternam tibi gloriam præparasti, ut pereos huic mundo veritatis tuæ lumen ostenderes, quos ita spiritu veritatis armasti, ut formidinem mortis per infirmitatem carnis evincerent. De quorum collegio sunt martyres tui Abdon, (436) et Sennes, qui in Ecclesiæ tuæ prato sicut rosæ et lilia floruerunt, quos Unigeniti tui sanguis in prælio confessionis, roseo colore perfudit et ob præmium passionis niveo liliorum splendore vestivit. Per quem Majestatem.

Ad Complendum. — Populum tuum, Domine, perpetua munitione defende, nec difficulter, quod pie et juste postulat consequatur, cui sanctorum tuorum merita suffragantur. Per.

KALENDIS AUGUSTI. — AD SANCTUM PETRUM AD VINCULA.

Deus, qui beatum Petrum apostolum a vinculis absolutum illesum abire fecisti, nostrorum, quæsumus, absolva vincula peccatorum, et omnia mala a nobis propitiatus exclude. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, Hostiam redemptionis humanæ, interveniente beato Petro apostolo, et salutem nobis mentis et corporis operare placatus. Per.

Ad Complendum. — Corporis sacri et pretiosi sanguinis replet libamine, quæsumus, Domine Deus noster, ut quod pia devotione ^b gerimus, intercedente beato Petro apostolo tuo, certa redemptione capiamus.

IV NONAS AUGUSTI. — NATALIS SANCTI STEPHANI EPISCOPI ET MARTYRIS.

Deus, qui nos beati Stephani martyris tui atque pontificis annua solemnitate lætificas, concede propitiis ut cujus natalitia colimus, de ejusdem etiam protectione gaudeamus. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Munera tibi, Domine, dicata sanctifica; et intercedente beato Stephano martyre tuo atque pontifice, per eadem nos placatus intende. Per Dominum.

Ad Complendum. — Hæc nos communio, Domine, purget a crimine; et intercedente beato Stephano martyre tuo atque pontifice cœlestis remedii faciat esse consortes. Per.

utroque Theoder. et sancti Pantaleonis in Gemet.

^b In Cod. Reg. Suec., gerimus, certa redemptione capiamus. Per, etc. In Ed. Pamel. alia est oratio.

VIII IDUS AUGUSTI — ^a NATALIS SANCTI SIXTI EPISCOPI.

Deus, qui conspicis, quia ex nulla nostra virtute **118** subsistimus, concede propitius, ut intercessionem beati Sixti martyris tui atque pontificis, contra omnia adversa muniamur. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, munera propitius oblata, quæ majestati tuæ beatus Sixtus sacerdos commendet et martyr. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et in die festivitatis hodiernæ, qua beatus Sixtus pariter sacerdos et martyr devotum tibi sanguinem exultanter effudit, qui ad eandem gloriam promerendam doctrinæ suæ filios incitavit, et quos erudiebat hortatu præveniebat exemplo. Per Christum.

(439) *Præfatio uvæ.* — Intra quorum nos consortium, non æstimator meriti, sed veniæ, quæsumus, largitor admitte. Per Christum.

(440) *Benedictio uvæ.* — Benedic, Domine, et hos fructus novos uvæ, quos tu, Domine, rore cæli, et inundantia pluviarum, et temporum serenitate atque tranquillitate, ad maturitatem perducere dignatus es, et dedisti eos ad usum nostrum, cum gratiarum actione percipi, in nomine Domini nostri Jesu Christi. Per quem hæc omnia.

Ad Complendum. — Præsta, quæsumus, Domine Deus noster, ut cujus nobis festivitate votiva sunt sacramenta, ejus salutaria nobis intercessionem reddantur.

EODEM ^b DIE. — NATALIS SANCTORUM FELICISSIMI ET AGAPITI.

Deus, qui nos concedis sanctorum martyrum tuorum Felicissimi et Agapiti natalitia colere, da nobis in æterna lætitia de eorum societate gaudere. Per.

Super oblata. — Munera tibi, Domine, nostræ devotionis offerimus, quo et pro tuorum tibi grata sint honore justorum et nobis salutaria, te miserante, reddantur. Per Dominum.

Ad Complendum. — Præsta nobis, Domine, quæsumus, intercedentibus sanctis tuis Felicissimo et Agapito, ut quæ ore contingimus pura mente capiamus. Per.

VI IDUS AUGUSTI. — NATALIS SANCTI CYRIACI.

Deus, qui nos annua beati Cyriaci martyris tui **119** solemnitate lætificas, concede propitius ut cujus natalitia colimus, virtutem quoque passionis **D** imitemur. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Suscipe, Domine, sacrificium placationis et laudis, quod nos, interveniente sancto tuo Cyriaco, et perdurat ad veniam, et in perpetua gratiarum constituat actione. Per.

Ad Complendum. — Quæsumus, Domine, Deus noster, ut interveniente beato Cyriaco martyre tuo,

^a Ex tractatu 27 sancti Aug. in Joan. constat tunc sancti Sixti festum eadem die fuisse celebratum.

^b In Kalend. Rom.: *Die 3 mensis Aug. natal. sancti Sixti. Felicissimi et Agapiti.* Sanctus Sixtus idem est qui supra. In Cod. Reg. Suec. natale sancti Sixti notatur quoque, non die sexta, sed quinta.

A sacrosancta mysteria, quæ sumpsimus, actu subsequamur et sensu. Per.

V IDUS AUGUSTI. — VIGILIA SANCTI LAURENTII.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris; et intercessionem beati Laurentii martyris tui, perpetuam nobis misericordiam impende. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Hostias, Domine, quas tibi offerimus, propitius suscipe; et intercedente beato Laurentio martyre tuo, vincula peccatorum nostrorum absolve. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et devotis mentibus natale beati martyris tui Laurentii prævenire, qui levita simul martyreque venerandus, et proprio claruit gloriosus officio, et memorandæ passionis refulsit martyrio. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Da, quæsumus, Deus noster ut sicut beati Laurentii martyris tui commemoratione, temporali gratulamur officio, ita perpetuo lætemur aspectu. Per.

Alia. — Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut triumphum beati Laurentii martyris tui, quem despectis ignibus consummavit in terris, perpetua cælorum luce conspicuum, digno fervore fidei veneremur. Per Dominum nostrum.

Ad Matutinos. — Deus, mundi Creator et rector, qui hunc diem in beati levitæ tui Laurentii martyrio consecrasti, concede propitius ut omnes qui martyrii ejus merita veneramur, intercessionibus ejus, ab æternis gehennæ incendiis liberemur. Per.

IN (442) ^c PRIMA MISSA DE NOCTE. — Excita, Domine, in ecclesia tua Spiritum cui beatus Laurentius levita servivit, ut eodem nos **120** replente studeamus amare quod amavit et opere exercere quod docuit. Per.

Super oblata. — Sacrificium tibi, Domine, quæsumus, beati Laurentii precatio sancta conciliet, ut cujus honore solemniter exhibetur, meritis efficiatur acceptum. Per.

Ad Complendum. — Supplices te rogamus, omnipotens Deus, ut quos donis cælestibus satiasti, intercedente beato Laurentio martyre tuo, perpetua protectione custodias. Per.

IV IDUS AUGUSTI. — NATALIS SANCTI LAURENTII.

Da nobis, quæsumus, omnipotens Deus, vitiorum nostrorum flammam extinguere, qui beato Laurentio tribuisti tormentorum suorum incendia superare. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Accipe, quæsumus, Domine, munera dignanter oblata; et beati Laurentii suffragan-

hujus mensis.

^c Edit. Pamel. habet, *in primo mane.* Kalend. Rom., *ad prima Missa,* cæteris omissis. Postea: *Die SS. ad Missa publica natal. sancti Laurent.* Pro quo legitur apud Pamel.: *In die ad Missam;* ubi Codex Reg. Suec.: *Item alia Missa.*

tibus meritis ad nostræ salutis auxilium provenire **A** concede. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterre Deus : et præcipue (444) in die solemnitatis hodiernæ, qua beatus Laurentius hostia sancta viva tibi placens (443) oblatus est ; qui, igne accensus tui amoris, constanter ignem sustinuit passionis, et per immanitatem tormentorum pervenit ad societatem civium supernorum. Per Christum Dominum.

Ad Complendum. — Supplices te rogamus, omnipotens Deus, ut quos donis cælestibus satiasti, intercedente beato Laurentio martyre tuo, perpetua protectione custodias. Per.

Super populum. — Deus, cujus charitatis ardore **B** beatus Laurentius edaces incendii flammæ, contempto persecutore, devicit, concede ut omnes qui martyrii ejus merita veneramur protectionis tuæ auxilio muniamur. Per.

Alia. — Sancti Laurentii nos, Domine, sancta precatio tueatur, et quod nostra conscientia non meretur, ejus nobis qui tibi placuit oratione donetur. Per.

Alia. — Adsit nobis, Domine, quæsumus, sancti Laurentii martyris tui in tua glorificatione benedictio, cujus nobis est hodie facta suffragium in tua virtute confessio. Per Dominum nostrum.

Alia. — Præsta, quæsumus, Domine, ut semper nos **121** beati Laurentii lætificent (446) votiva martyria, quæ semper esse non desinunt admiranda. Per.

III IDUS AUGUSTI. — (447) NATALIS SANCTI TIBURTII **A** MARTYRIS.

Beati Tiburtii nos, Domine, foveant continuata præsidia, quia non desinis propitius intueri quos talibus auxiliis concesseris adjuvari. Per.

Super oblata. — Adesto, Domine precibus populi tui, adesto muneribus, ut quæ sacris sunt oblata mysteriis, tuorum tibi placeant intercessionem sanctorum. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui dum beati Tiburtii merita gloriosa veneramur, (448) auxilium nobis tuæ protectionis adfore deprecamur, (449) quoniam credimus nos per eorum intercessionem qui tibi placere peccatorum nostrorum veniam impetrare. Per Christum.

Ad Complendum. — Sumpsimus, Domine, pignus redemptionis æternæ : sit nobis, quæsumus, interveniente beato Tiburtio martyre tuo, (450) vitæ præsentis auxilium pariter et futuræ. Per.

^a In Kalend. Rom. additur : *Die SS.*, hoc est, supra scripta : *Natal. sanctæ Susannæ*. Die vero seq. legito : *Die 12 Mens. Aug. Natal. sancti Eupli*.

^b In Calensi, *presbyteri*. Ita quoque legitur in Edit. Pamel., sed *presbyteri* desideratur in Cod. Reg. Suec.

^c Censet Pamelius hoc officium et sequens non esse sancti Gregorii, licet Gregorio esse vetustiora,

IDUS AUGUSTI. — (451) NATALIS SANCTI HIPPOLYTI MARTYRIS.

Sancti martyris tui Hippolyti, Domine, quæsumus, veneranda festivitas salutaris auxilii nobis præstet augmentum. Per.

Super oblata. — Respice, Domine, munera populi tui, sanctorum festivitate votiva, et tuæ testificatio veritatis nobis proficiat ad salutem. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et (352) tuam clementiam votis supplicibus implorare, ut beati Hippolyti intercessio peccatorum nostrorum nobis obtineat veniam, qui per tormenta passionis æternam pervenit ad gloriam. Per Christum.

Ad Complendum. — Sacramentorum tuorum, Domine, communicatio sumpta nos salvet, et intercedente beato Hippolyto martyre tuo, in tuæ veritatis luce confirmet. Per.

XIX KALENDAS SEPTEMBRIS. — NATALIS SANCTI EUSEBII **B** CONFESSORIS.

Deus, qui nos beati Eusebii confessoris tui annua solemnitate **122** lætificas, concede propitius ut cujus natalitia colimus, per ejus ad te exempla gradiamur. Per.

Super oblata. — Laudis tuæ, Domine, immolamus Hostias in tuorum commemoratione sanctorum quibus nos et præsentibus exui malis confidimus et futuris. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et clementiam tuam pronis mentibus implorare, ut per beati Eusebii confessoris tui intercessionem, saluti feram in nostris mentibus firmes devotionem. Concedasque ut sicut te solum credimus Auctorem, et veneramur Salvatorem, sic in perpetuum ejus interventum habeamus adiutorem. Per Christum.

Ad Complendum. — Sancti Eusebii natalitia celebrantes, supplices te, Domine, deprecamur, ut hoc idem nobis semper indulgentiæ causa sit et salutis. Per.

EODEM DIE. (454) ^c VIGILIA ASSUMPTIONIS SANCTÆ MARIE.

Deus, qui virginalem aulam beatæ Mariæ, in qua habitares, eligere dignatus est, da quæsumus, ut sua nos defensione munitis jucundos (453) faciat suæ interesse festivitati. Qui vivis et regnas.

Super oblata. — Magna est Domine, apud clementiam tuam Dei Genitricis oratio, quam idcirco de

verisimile ipsi videatur. Sane exstant in Cod. Reg. Suec., in utroque Theod., in Gemet., etc., etiam sub *Assumptionis* titulo. Notatur hoc modo in Kalend. Rom. : *Die 15 mens. Aug. Solemnia de Pausatione sanctæ Mariæ*. Ubi quoque assignatur Evang. *intravit Jesus in quoddam castell.* Consule doctissimi Joan. Frontonis notas ad hunc locum.

præsenti sæculo transtulisti ut pro peccatis nostris **A** apud te fiducialiter intercedat. Per eundem Dominum.

Ad Complendum. — Cælesti munere satiatos, omnipotens Deus, tua nos protectione custodi, et castimonie pacem mentibus nostris atque corporibus intercedente beata Maria, propitiatus indulge, ut veniente sponso Filio tuo Unigenito, accensus lampadibus, ejus digne præstolemur occursum. Qui vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti.

Alia. — Concede, misericors Deus, fragilitati nostræ præsidium, ut qui sanctæ Dei Genitricis requiem celebramus, intercessionis ejus auxilio a nostris iniquitatibus resurgamus. Per eundem.

Alia. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus ad beatæ Mariæ semper virginis gaudia æterna pertingere de cujus nos veneranda Assumptione tribuis annua solemnitate gaudere. Per.

123 XVIII KALENDAS SEPTEMBRIS. — (456)

ASSUMPTIO, SANCTÆ MARIÆ VIRGINIS.

(437) Veneranda nobis, Domine, hujus est diei festivitas in qua sancta Dei Genetrix mortem subiit temporalem nec tamen mortis nexibus deprimi potuit quæ Filium tuum Dominum nostrum de se genuit incarnatum Qui tecum vivit et regnat Deus,

Ad Missam. — Famulorum tuorum Domine delictis ignosce, et qui placere te actibus nostris non valeamus, Genitricis Filii tui Domini nostri intercessione salvemur. Qui tecum vivit.

Super oblata. — Subveniat Domine, plebi tuæ, Dei Genitricis oratioquam et si pro conditione carnis migrasse cognoscimus in cælesti gloria apud te pro nobis orare sentiamus. Per eundem Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et te in veneratione sacrarum virginum exsultantibus animis laudare, benedicere predicare :

(458) Inter quas intemerata Dei Genetrix virgo Maria, cujus Assumptionis diem celebramus, gloriosa effulsit : Quæ et Unigenitum tuum sancti Spiritus obumbratione concepit et virginitatis gloria permanente huic mundo lumen æternum effudit Jesum Christum Dominum nostrum Per quem

^a *Benedictio.* — (459) Deus, qui per beatæ Mariæ virginis partum genus humanum dignatus est redimere, sua vos dignetur benedictione locupletare. Amen. Ejusque semper et ubique patrocinia sentiat, ex cujus intemerato utero auctorem vitæ suscipere meruisti Amen. Et qui ad ejus celebrandum festivitatem hodierna die devotis mentibus convenisti, spiritualium gaudiorum et æternorum præmiorum vobiscum munera reportetis. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

^a Benedictio hæc in Benedictionali continetur.

^b *Deest martyr*, in Cod. Reg. Sueciæ. Sed in prima Oratione legitur.

^c Hoc festam omittitur in Kalend. Rom., in Calensi et in Cod. Reg. Suec. Exstat in Gemet., ubi

Ad Complendum. — Mensæ cælestis participes effecti, imploramus clementiam tuam Domine Deus noster, ut qui festa Dei Genitricis colimus a malis imminentibus ejus intercessionibus liberemur. Per eundem.

Alia. — Porrigere nobis, Domine, dexteram tuam, et per intercessionem beatæ et gloriosæ semperque virginis Genitricis Mariæ auxilium nobis superuæ virtutis impende. Per eundem.

XV KALENDAS SEPTEMBRIS. — NATALIS SANCTI AGAPITI ^b MARTYRIS.

(460) Sancti martyris tui Agapiti merita nos. Domine, **124** pretiosa tueantur, in quibus, tuæ Majestatis opera prædicantes, et præsens capiamus adiutorium et futurum. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, munera, quæ in ejus tibi solemnitate deferimus cujus nos confidimus patrocinio liberari. Per Dominum.

Ad Complendum. — Protegat, quæsumus Domine populum tuum et participatio cælestis indulta convivii et deprecatio collata sanctorum. Per Dominum nostrum.

XI KALENDAS SEPTEMBRIS. — NATALIS SANCTI TIMOTHEI MARTYRIS.

Auxilium tuum nobis, Domine, quæsumus, placatus impende et intercedente beato Timotheo martyre tuo dexteram super nos tuæ propitiationis extende. Per.

Super oblata. — Accepta tibi sit, Domine sacratæ plebis oblatio pro tuorum honore sanctorum, quorum se meritis percepisse de tribulatione cognoscit auxilium. Per Dominum.

Ad complendum. — Divini muneris largitate satiat, quæsumus, Domine Deus noster, ut intercedente beato Timotheo martyre tuo, ejus semper participatione vivamus. Per.

IX KALENDAS SEPTEMBRIS. — (462) NATALIS SANCTI ^c BARTHOLOMÆI APOSTOLI.

Omnipotens sempiternus Deus, qui hujus diei venerandam sanctamque lætitiâ beati apostoli tui Bartholomæi festivitate tribuisti, da Ecclesiæ tuæ quæsumus, et amare quod credidit et prædicare quod docuit Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Beati apostoli tui Bartholomæi cujus solemnia recensemus quæsumus, Domine, auxilio tua beneficia capiamus, pro quo tibi Hostias **D** laudis offerimus.

Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus ; qui Ecclesiam tuam sempiterna pietate (463) non deseris sed per beatos apostolos tuos jugiter erudis, et sine fine custodis. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Sumpsimus Domine pignus salutis æteruæ, celebrantes beati Bartholomæi apocodem die prius legitur : *Nat. sancti Audoeni episcopi* sc. Rothomagensis, vi Kalendas Septembris in utroque Theod. et in Gemet. assignatur : *Nat. sancti Rufi martyris*.

stoli tui votiva solemnna, et perpetua merita venerantes. Per Dominum nostrum.

125 *Super populum.* — Protege, Domine, populum tuum, et apostolorum tuorum patrocinio confidentem perpetua defensione conserva. Per.

V KALENDAS SEPTEMBRIS. — NATALIS SANCTI AUGUSTINI * EPISCOPI.

Adesto supplicationibus nostris, omnipotens Deus, et quibus fiduciam sperandæ pietatis indulges, intercedente beato Augustino confessore tuo atque pontifice, consuetæ misericordiæ tribue benignus effectum. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Sancti confessoris tui Augustini nobis, Domine pia non desit oratio quæ et munera nostra conciliet, et tuam nobis indulgentiam semper obtineat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui beatum (464) Augustinum confessorem tuum, et scientiæ documentis replesti et virtutum ornamentis ditasti ; quem ita multimodo genere pietatis imbuiisti ut ipse tibi, et ara, et sacrificium et sacerdos esset, et templum. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. Ut nobis, Domine, tua sacrificia dent salutem, beatus confessor tuus Augustinus, et pontifex, quæsumus precator accedat. Per Dominum nostrum.

EODEM DIE — NATALIS SANCTI HERMETIS MARTYRIS.

Intercessio, Domine, (465) Hermetis martyris tui, et tuam nobis non desinat placare iustitiam et nostrum tibi devotum jugiter efficere famulatum. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Munera, Domine, nostra, quæsumus, propitiatus assume, et, ut digne tuis famulemur altaribus, sancti tui nos Hermetis intercessione custodi. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : quoniam fiducialiter laudis tibi immolamus Hostias, (466) quas sancti Hermetis martyris tui precibus tibi esse petimus acceptas. Per Christum.

Ad Complendum. — Repleti, Domine, benedictione celesti, quæsumus clementiam tuam, ut intercedente beato Hermete martyre tuo, quæ humiliter gerimus, salubriter sentiamus. Per.

126 IV KALENDAS SEPTEMBRIS. — NATALIS SANCTÆ SABINÆ.

(467) Exaudi nos, Deus, salutaris noster, ut sicut sanctæ Sabinæ festivitate gaudemus, ita piæ devotionis erudiamur effectum. Per.

Super oblata. — Gratanter, Domine, ad munera, dicanda concurrimus, quæ nomini tuo pro solemnitate sanctæ martyris tuæ Sabinæ suppliciter immolamus. Per Dominum nostrum.

* Nihil quæque legitur de sancto Augustino in eradicatis Codicibus Calensi et Reg. Suec., sed exstat sicut natus in Mss. Gem. et Theod. post festum sancti Hermetis.

Ad Complendum. — Purificet nos, Domine Deus, et divini perceptio sacramenti, et gloriosa deprecatio sanctæ Sabinæ. Per.

EODEM DIE. — ^b DECOLLATIO SANCTI JOHANNIS BAPTISTÆ.

Sancti Joannis Baptistæ et martyris tui, Domine, quæsumus, veneranda festivitas, salutaris auxilii nobis præstet effectum. Per.

Super oblata. — Munera tibi, Domine, pro sancti martyris tui Joannis Baptistæ passione deferimus, qui dum finitur in terris, factus est cælesti sede perpetuus, quæsumus, et ejus obtentu nobis proficiant ad salutem. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui ^B præcursorem Filii tui tanto munere ditasti, ut pro veritatis præconio capite plecteretur, et qui Christum aqua baptizaverat, ab (468) ipso in spiritu baptizatus, pro eodem proprio sanguine tingeretur. Præco quippe veritatis, quæ Christus est, Herodem a fraternali thalamis prohibendo, carceris obscuritate detruditur, ubi solus divinitatis tuæ lumine (469) frueretur. Deinde (470) capitalem sententiam subiit, et ad inferna Dominum præcursurus descendit. Et quem in mundo digito demonstravit, ad inferos pretiosa morte præcessit. Et ideo cum angelis.

^c *Benedictio.* — Deus, qui nos beati Joannis Baptistæ concedit solemnna frequentare, tribuat vobis et eadem devotis mentibus celebrare, et suæ benedictionis dona percipere. Amen. Et qui pro legis ejus ^C præconio carceralibus est retrusus in tenebris, intercessione sua a tenebrosorum operum vos liberet incentivis. Amen. Et qui pro veritate, quæ Deus est, caput non est cunctatus amittere, suo interventu ad caput nostrum, quod Christus est, vos faciat pervenire. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Conferat nobis, Domine, sancti Joannis utrumque **127** solemnitas, ut et magnifica sacramenta, quæ sumpsimus digne veneremur, et nobis salutaria sentiamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Perpetuis nos, Domine, sancti Joannis Baptistæ tuere præsidii ; et quanto fragiliores sumus, tanto magis necessariis attolle suffragiis. Per.

III KALENDAS SEPTEMBRIS. — NATALIS SANCTORUM FELICIS ET ADAUCTI.

^D Majestatem tuam, Domine, supplices deprecamur, ut sicut jugiter sanctorum tuorum commemoratione lætificas, ita semper supplicatione defendas. Per.

Super oblata. — Hostias, Domine, tuæ plebis intende, et quas in honore sanctorum tuorum devote mente celebrat, proficere sibi sentiat ad salutem. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Repleti, Domine, muneribus sacris, quæsumus, ut, intercedentibus sanctis tuis,

^b De Hoc festo fit die seq. Kalend. Rom.

^c Exstat in Benedict. in festo sancti Joannis de Martyrio.

in gratiarum tuarum semper actione maneamus. Per A ut quæ temporaliter gerimus perpetua salvatione capiamus. Per c.

VI IDUS SEPTEMBRIS.—^a NATALIS SANCTÆ MARIÆ VIRGINIS.

Orationes ad Matutinos.— Adesto nobis, omnipotens Deus, beatæ Mariæ festa repetentibus, quam hodiernæ festivitatis prolatam exortu ineffabili munere sublevasti. Per.

Ad (471) Processionem.— Supplicationem servorum tuorum, Deus miserator, exaudi, ut qui in natiuitate Dei Genitricis et virginis congregamur, ejus intercessionibus a te de instantibus periculis eruamur. Per eundem Dominum nostrum.

Ad Missam.— Famulis tuis, Domine, cœlestis gratiæ munus impartire, ut quibus beatæ Mariæ virginis partus exstitit salutis exordium, natiuitatis ejus votiva solemnitas pacis tribuat incrementum. Per.

Super oblata.— Unigeniti tui, Domine, nobis succurrat humanitas, ut qui natus de virgine matris integritatem non minuit, sed sacrauit, in natiuitatis ejus solemnibus, a nostris nos piaculis exuens, oblationem nostram tibi faciat acceptam. Qui tecum vivit.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, 128 nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et præcipue pro meritis beatæ Dei Genitricis, et perpetuæ virginis Mariæ, gratia plenæ, tuam omnipotentiam laudare, benedicere et prædicare. Per quem.

Ad Complendum.— Sumpsimus, Domine, celebritatis annuæ votiva sacramenta : præsta, quæsumus, intercedente beata semper virgine Maria, ut et temporalis nobis vitæ remedia præbeant et æternæ. Per.

Super populum.— Adjuvet nos, quæsumus, Domine, sanctæ Mariæ intercessio veneranda, cujus etiam diem, quo felix ejus est inchoata natiuitas, celebramus. Per.

EODEM DIE.— (472) NATALIS ^b SANCTI ADRIANI MARTYRIS.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beati Adriani martyris tui natalitia colimus, a cunctis malis imminentibus ejus intercessionibus liberemur. Per.

Super oblata.— Munera, quæsumus, Domine, tibi dicata sanctifica, et intercedente beato Adriano martyre tuo, per eadem nos placatus intende. Per.

Ad Complendum.— Beati Adriani martyris tui, Domine, intercessione placatus, præsta, quæsumus,

^a Idem sentit Grimoldus abbas de hoc quod supra de officio Assumptionis Mariæ adnotauimus. Vetus tamen esse patet ex Ord. Rom., pag. 84, ubi etiam stationis ad sanctum Adrianum fit mentio, ad quam prima hæc Collecta pertinet, Missæ autem ad sanctam Mariam. Facit hujus Orationis et Coll. mentionem Radulphus Tungr., cap. 13 et 23, ubi institutum fuisse hoc die a diuo Gregorio litaniam scribit a sancto Adriano ad Sanctam Mariam majorem. PAMELIUS. Hoc tamen festum et officium habetur in Cod. Reg. Suec. et in al., necnon in Kalend. Rom., ubi assignatur ad diem 9 Septembris, ut præscribitur *Evang. Exurgens Maria abiit in montana.*

^b Abest a Ms. Cal.

III IDUS SEPTEMBRIS.— NAT. SANCTORUM (473) PROTI ET HYACINTHI.

Beati Proti nos, Domine, et Hyacinthi foveat pretiosa confessio, et pia jugiter intercessio tueatur. Per Dominum nostrum.

Super oblata.— Pro sanctorum tuorum Proti et Hyacinthi munera tibi, Domine, commemoratione quæ debemus exsoluimus : præsta, quæsumus, ut remedium nobis perpetuæ salutis operentur. Per.

Ad Complendum.— Ut perpetua nos, Domine, tua sancta purificent, beati Proti et Hyacinthi, quæsumus, implet oratio. Per.

XVIII KALENDAS OCTOBRIS.— (474) EXALTATIO SANCTÆ CRUCIS.

(476) Deus, qui Unigeniti tui Domini nostri pretioso sanguine humanum genus redimere dignatus es, concede propitius ut qui ad adorandam vivificam ejus crucem 129 adveniunt, a peccatorum suorum nexibus liberentur. Per eundem.

Super oblata.— (476) Devotas, Domine, humilitatis nostræ preces, et Hostias misericordiæ tuæ præcedat auxilium, et salutem, quam per Adam in paradisi ligno clauserat temerata præsumptio, ligni rursum fides aperiat. Per.

Præfationem, quæ est in Inventione sanctæ crucis require in v Nonas Maii.

Ad Complendum.— (477) Jesu Christi Domini nostri corpore et sanguine saginati, per quem crucis est sanctificatum vexillum, quæsumus, Domine Deus noster, ut sicut adorare meruimus, ita perennitatis ejus gloriæ salutare potiamur effectu. Per Dominum nostrum.

Super populum.— Adesto familiæ tuæ, quæsumus, clemens et misericors Deus, ut in adversis et prosperis ejus preces exaudias, et nefas adversariorum per auxilium sanctæ crucis digneris conterere, ut portum salutis tuæ valeat apprehendere. Per.

EODEM DIE.— NATALIS (478) SANCTORUM CORNELII ET ^d CYPRIANI.

(479) Beatorum martyrum, pariterque pontificum, Cornelii et Cypriani nos, quæsumus, Domine, festa tueantur, et eorum commendet oratio veneranda. Per.

Super oblata.— Plebis tuæ, Domine, munera benignus intende, quæ Majestati tuæ, pro sanctorum

^c Post festum sancti Adriani sequitur : v *Idus Septembris, nat. sancti Gorgonii mart.*, in Edit. Vatic., faventibus Mss. Theod. et Gemet. De illo vero silent. Edit. Pamel., Kalendar. Rom. et Cod. Reg. Suec.

^d Celeberrimi natalis sancti Cypriani meminit Casiodorus, Variar. lib. viii, epist. 33, et ipse Gregorius, lib. ii, indict. 10, epist. 32. In Kalendario Rom., sex hebdomadæ quæ festum hoc sequuntur ab illo nomen accipiunt, quod celebritatis et solemnitatis insigne est argumentum. Apud Pamelium, favente Cod. Reg. Suec., festum sancti Cypriani præmittitur solemnitati Exalt. sanctæ crucis, quæ eodem die occurrit,

martyrum tuorum Cornelii et Cypriani solemnitatebus sunt dicata. Per.

Præfatio.— Nere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: (480) tuamque in sanctorum tuorum Cornelii simul et Cypriani festivitate prædicare virtutem, quos diversis terrarum partibus, greges sacros divino pane pascentes, una fide, eademque die pari nominis tui confessione coronasti. Per Christum.

Ad Complendum.— Quæsumus, Domine, salutaribus repleti mysteriis, ut quorum solemnia celebramus orationibus adjuvemur. Per.

XVII KALENDAS OCTOBRIS. — NATALIS SANCTI NICOMEDIS MARTYRIS.

Adesto, Domine, populo tuo, ut beati Nicomedis martyris tui merita præclara (481) suscipiens, **130** ad impetrandam misericordiam tuam semper ejus patrocinii adjuvemur. Per.

Super oblata.— Suscipe, Domine, munera propitius oblata, quæ Majestati tuæ beati Nicomedis martyris commendet oratio. Per.

Ad Complendum.— Purificent nos, Domine, sacramenta quæ sumpsimus, et intercedente beato Nicomede martyre tuo, a cunctis efficiant vitiis absolutos. Per.

XVI KALENDAS OCTOBRIS. — NATALIS SANCTÆ EUPHEMIÆ MARTYRIS.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui infirma mundi eligis, ut fortia quæque confundas, concede propitius ut qui beatæ Euphemie martyris tuæ solemnia colimus ejus apud te patrocinia sentiamus. Per.

Super oblata.— Præsta, quæsumus, Domine Deus noster, ut sicut in tuo conspectu mors est pretiosa sanctorum, ita eorum merita venerantium accepta tibi reddatur oblatio. Per.

Ad Complendum.— Sanctificet nos, Domine, quæsumus, tui perceptio sacramenti, et intercessio beatæ martyris tuæ Euphemie tibi reddat acceptos. Per.

EODEM DIE. — NATALIS SANCTORUM LUCIÆ^a ET GEMINIANI.

Præsta, Domine, precibus nostris cum exultatione proventum, ut quorum diem passionis annua devotione recolimus, etiam fidei constantiam subsequamur, Per.

Super oblata.— Vota populi tui, Domine, propitius intende, ut quorum nos tribuis solemnia celebrare, facias gaudere suffragiis. Per.

Ad Complendum.— Exaudi, Domine, preces nostras, ut sanctorum tuorum, quorum festa solemniter celebramus, continuis foveamur auxiliis. Per.

^a Non meminit sancti Geminiani Kalend. Rom. Ejus autem nomen consignatur in Codd. Mss. etiam antiquissimis, quales sunt Cod. Reg. Suec. et in quos Pamelius consuluit.

^b De hac Vigilia siletur in Edit. Pamelii et Kalend. Rom., antiquisque Codd. Imo in Cod. Reg. Suec. et in Ms. Calensi nullum de sancto Matthæo exstat officium. In Edit. Pamelii reperitur, sed intra

XI KALENDAS OCTOBRIS. — ^b VIGILIA SANCTI MATTHÆI EVANGELISTÆ.

Da nobis, omnipotens Deus, ut beati Matthæi apostoli tui et evangelistæ, quam prævenimus veneranda solemnitas, et devotionem nobis augeat et salutem. Per Dominum nostrum.

Super oblata.— (482) Apostolici reverentia culminis offerentes tibi **131** sacra mysteria, Domine, quæsumus ut beati Matthæi evangelistæ suffragiis, cujus natalitia præimus, (483) hic plebs tua semper et sua vota depromat, et desiderata percipiat. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum.— Beati Matthæi evangelistæ, quæsumus, Domine, supplicatione placatus, et veniam nobis tribue, et remedia sempiterna concede. Per Dominum nostrum.

Alia.— Sit, Domine, beatus Matthæus evangelista nostræ fragilitatis adjutor, ut pro nobis tibi supplicans copiosius audiatur. Per.

XI KALENDAS OCTOBRIS. — NATALIS SANCTI MATTHÆI APOSTOLI, ET EVANGELISTÆ.

Beati Matthæi evangelistæ, Domine, precibus adjuvemur, ut quod possibilitas nostra non obtinet, ejus nobis intercessione donetur. Per Dominum nostrum.

Super oblata.— Supplicationibus apostolicis beati Matthæi evangelistæ, quæsumus, Domine, Ecclesiæ, tuæ commendetur oblatio, cujus magnificis prædicationibus eruditur. Per.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui Ecclesiam tuam in tuis fidelibus ubique pollentem apostolicis facis constare doctrinis; præsta, quæsumus, ut per quos initium divinæ cognitionis accepit, per eos usque in finem sæculi capiat (484) regni cælestis augmentum, Per Christum.

Ad Complendum.— Perceptis, Domine, sacramentis, beato Matthæo apostolo tuo et evangelista interveniente, deprecamur ut quæ pro ejus celebrata sunt gloria nobis proficiant ad medelam. Per.

Alia.— (485) Præsta, quæsumus, omnipotens Deus ut qui jugiter apostolica defensione munimur, nec succumbamus vitiis, nec opprimamur adversis. Per Dominum nostrum.

D MENSE VII. FERIA^c IV.

Misericordie tuæ remediis, quæsumus, Domine, fragilitas nostra subsistat, ut quæ sua conditione atteritur, tua clementia reparetur. Per.

Alia.— Præsta, quæsumus, Domine, familiæ supplicanti, ut dum a cibis corporalibus se abstinent, a vitiis mente jejuneant. Per.

uncinos conclusum. Habetur in utroque Theod. et in Gemet.

^c Apud Pamel., in Ms. Calensi et in Kal. Rom., statio assignatur *ad sanctam Mariam*; addit. Pamel. *Majorem*. Apud eundem, consentiente Cod. Reg. Suec., prius annotatur Dominica, cujus statio indicitur *ad sanctum Petrum*.

132 *Super oblata.* — Deus fidelis, qui fidelia A promissa confirmas, dum vocatae gentes ex fide justificas, tu cognitionem nobis individuae tribue Trinitatis, ut pacifici conversemur inter filios unitatis, quo, istius sanctae confessionis sacrificio poterit oblato, visitationem tuam jugiter mereamur ex alto. Per.

Præfatio. Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui nos ideo, collectis terræ fructibus, per abstinentiam tibi gratias agere voluisti, ut ex ipso devotionis genere nosceremus, non hæc od exuberantiam corporalem, sed ad fragilitatis sustentationem nos percipisse, ut quod ex his parcius sumeremus egentium proficeret alimentis, et salutaris castigatio mortalitatis insolentiam mitigaret, et pietas largitoris nos tuæ B benignitati commendatos efficeret, si quæ donis uteremur transitoriis, ut disceremus inhiare perpetuis. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. Sumentes, Domine, dona cœlestia suppliciter deprecamur ut quæ sedula servitute, donante te, gerimus, dignis sensibus tuo munere capiamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Quæsumus, omnipotens Deus, preces nostras respice, et tuæ super nos viscera pietatis impende, ut qui ex nostra culpa affligimur ex tua pietate misericorditer liberemur. Per.

* FERIA VI.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut, observationes sacras annua devotione recolentes, et corpore tibi placeamus et mente. Per.

Super oblata. — Accepta tibi sint, Domine, quæsumus, nostri dona jejunii, quæ expiando nos tua gratia dignos efficiant, et ad sempiterna promissa perducant. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus ; qui justo pioque moderamine, et pro peccatis flagella irrogas, et post flagella veniam propitiatus condonas, et peccatorum vitam potius volens quam mortem, non eos ad interitum condemnas, sed ut corrigantur miseratus expectas. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut de perceptis muneribus gratias exhibentes, beneficia potiora sumamus. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

133 ^b SABBATO IN XII LECTIO.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui per continentiam salutarem, et corporibus mederis et mentibus Majestatem tuam supplices exoramus, ut pia jeju-

* Feriæ hujus statio est *ad apostolos* juxta Kalend. Rom., edit. Pamel. et Codd. Mss.

b Ex iisdem libris statio est *ad sanctum Petrum*.
c Hanc benedictionem nullibi reperimus excusam, ne in ipso quidem benedictionali.

d Hæc laudantur a Gratiano, de consecrat., dist. 2, cap. 34, *Species* ; necnon a Lanfranco, Gult-

nantium deprecatione placatus, et præsentia nobis subsidia præbeas et futura. Per.

Alia. — Da nobis, quæsumus, omnipotens Deus, ut jejunando tua gratia satiemur, et abstinendo cunctis efficiamur hostibus fortiores. Per Dominum nostrum.

Alia. — Tuere, quæsumus, Domine, familiam tuam, et salutis æternæ remedia quæ te aspirante requirimus, te largiente consequamur. Per. Dominum nostrum.

Alia. — Tribue, quæsumus, Domine, fidelibus tuis ut et jejunio convenienter aptentur, et suscepta solemni castigatio corporalis ad fructum nostrarum transeat animarum. Per Dominum nostrum.

Alia. — Ut nos, Domine, tribuis solemne tibi deferre jejunium, sic nobis, quæsumus, indulgentiæ præsta subsidium. Per.

Alia. — (486) Deus, qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Hæc Hostia, Domine, quæsumus et vincula nostræ iniquitatis absolvat, et tuæ nobis misericordiæ dona conciliet. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et tibi sanctificare jejunium, quod nos ob ædificationem animarum et castigationem corporum servare docuisti, quia (487) restrictis corporibus, animæ saginantur, in qui homo noster affligitur exterior, dilatatur interior. Memento, quæsumus, Domine, jejuniorum nostrorum et misericordiarum, tuarum quas peccatoribus pie semper jejunantibus contulisti, et præsta ut, non solum a cibis, sed a peccatis omnibus abstinentes, devotionis tibi jejunio placeamus Per Christum Dominum.

^c *Benedictio.* — Deus fons indulgentiæ suscipiat propitius litationem abstinentiæ vestræ. Amen. Impleat corda vestra suarum delectationibus Hostiarum et det vobis posse suis parere præceptis. Amen. Ut quod non potestis carnali ex infirmitate perficere, ipsius gratiæ ubertate **134** mereamini adimplere. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — ^d Perficiant in nobis, Domine, quæsumus, tua sacramenta quod continent, ut nunc specie gerimus rerum veritate capiamus. Per.

Super Populum. — Gaudeat, Domine, quæsumus, plebs tua beneficiis impetratis, et cui fiduciam sperandæ pietatis indulget, optatæ misericordiæ presta benignus effectum. Per Dominum nostrum.

v KALENDAS OCTOBRIS. — NATALIS ^e SANCTORUM COSMÆ ET DAMIANI.

Adesto, Domine, martyrum deprecationes sancto mundo et aliis qui adversus Berengarium decertarunt.

^e Ante hoc festum in Kalend. Rom. legitur : *Die 11 m. Septembris, sancti Eustochii*, sed legendum *Eustachii* censet Joan. Fronto. In nullis Mss. nostrorum habetur,

rum, et quos pati pro tuo nomine voluisti, fac tuis fidelibus suffragari. Per.

Super oblata. — Anticipa nos misericordia sua priusquam zelus iræ desæviat, misericors Deus, et hæc dona sanctifica, ut, ad iuti patrociniis beatorum, quorum propter te sanguis effusus est, propitiationem tuam cum peccatorum venia consequamur. Per.

Ad Complendum. — Sit nobis, Domine, sacramenti tui certa Salvatio, quæ beatorum martyrum tuorum Cosmæ et Damiani meritis imploratur. Per.

III KALENDAS OCTOBRIS. — DEDICATIO * BASILICÆ
SANCTI MICHAELIS

Deus, qui miro ordine angelorum ministeria, hominumque dispensas, concede propitius ut quibus tibi ministrantibus in celo semper assistitur, ab his in terra nostra vita muniatur.

Super oblata. — Hostias tibi Domine, landis offerimus, suppliciter deprecantes ut easdem, angelico pro nobis interveniente suffragio, et placatus accipias, et ad salutem nostram provenire concedas Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: sancti Michaelis archangeli merita prædicantes; quamvis enim nobis sit omnis angelica veneranda sublimatas, quæ in Majestatis tuæ consistit conspectu, illa tamen est propensius honoranda quæ in ejus ordinis dignitate cælestis militiæ meruit principatum. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio. — Deus, qui ad salutem nostram angelorum suorum utitur ministerio, eorum vos munimine communi **132** (488) custodiat custodia. Amen. Det vobis mentium puritatem, et jugem corporum castitatem, qui eorum electis omnibus repromisit æqualitatem. Amen. Quique illis certissimam suæ permansionis tribuit fiduciam, ipse vos fidei, spei, charitastique perseverabili virtute confirmet, atque ad eorum beatitudinis societatem perducat Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. Beati archangeli tui Michaelis intercessione suffulti, supplices, te Domine, deprecamur, ut quos honore prosequimur, contingamus et mente. Per Dominum.

Super populum. — (489) Adesto plebi tuæ, misericors Deus, et, ut gratiæ tuæ beneficia potiora percipiat, beati Michaelis archangeli fac supplicem deprecationibus sublevari. Per Dominum nostrum

NONIS OCTOBRIS. — NATALIS SANCTI (490) MARCI PAPÆ
Exaudi, Domine, quæsumus, preces nostras, et interveniente beato Marco confessore tuo atque pontifice, supplicationes nostras placatus intende. Per Dominum nostrum.

* In Kalend. Rom.: *Dedicatio ecclesiæ archangeli.* In Ms. Kalens; *sancti angeli.* In vet. Sacramuntario Gallic. exstat *Missa in honore sancti Michael.*, ab hac longe discrepans. in cujus Prælatione seu Contestatione dedicationis fit mentio.

b Benedictionem hanc nesciunt alii libri nostri.

Super oblata. — Benedictio tua, Domine, Iarga descendat, quæ munera nostra, deprecante sancto Marco confessore tuo atque pontifice, tibi reddat accepta, et nobis sacramentum redemptionis efficiat. Per Dominum nostrum.

Ad complendum. — Da, quæsumus, Domine, fidelibus populis sanctorum tuorum semper veneratione lætari, et eorum perpetua supplicatione muniri. Per Dominum.

PRIDIE IDUS OCTOBRIS. — NATALIS SANCTI CALISTI PAPÆ.

Deus, qui nos conspicias ex nostra infirmitate deficere, ad amorem tuum nos misericorditer per sanctorum tuorum exempla restaura. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Mystica nobis, Domine, prosit oblatio, quæ nos et a reatibus nostris expediat. et perpetua servatione confirmet. Per.

Ad complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut reatum nostrum munera sacra purificent, et recte vivendi nobis operentur effectum. Per Dominum nostrum.

XV KALENDAS NOVEMBRIS. — C NATALIS SANCTI
LUCÆ EVANGLISTÆ

Interveniatur pro nobis, Domine, quæsumus, **136** sanctus tuus Lucas evangelista, qui crucis mortificationem jugiter in suo corpore pro tui nominis honore portavit. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Donis nos cælestibus, da, quæsumus, Domine, libera mente servire, ut munera quæ deferimus, interveniente beato evangelista tuo Luca et medelam nobis operentur et gloriam. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, pater omnipotens, æterne Deus; et te in tuorum sanctorum meritis gloriosis collaudare, benedicere et prædicare, qui eos dimicantes contra antiqui serpentis, machinamenta, et proprii corporis blandimenta, inerpugnabili virtute, Rex gloriæ, roborasti. Ex quibus beatus Lucas evangelista tuus, (491) assumpto scuto fidei, et galea salutis, et gladio Spiritus sancti, et viriliter contra vitiorum incentiva pugnavit, et evangelicæ nobis dulcedinis fluentia (492) manavit. Unde petimus immensam, Domine, pietatem tuam, ut qui eum tot meritorum donasti prærogativis, nos ejus et informes exemplis, et adjuves meritis. Per Christum.

Benedictionem require, in natali (Vide notam 808).

Ad Complendum. — Præsta, quæsumus omnipotens æterne Deus, ut quod de sancto altari tuo accepimus precibus beati evangelistæ tui Lucæ sanctificet animas nostras, per quod tuti esse possimus Per.

c In Cod. Reg. Suec. post officium de sancto Calixto omnia omittuntur usque ad Kalendas Novembris, in quibus non omnium sanctorum festivitas, sed solum sancti Cæsarii natale celebratur. Codex Calensis nescit festa sancti Lucæ, sanctorum Simonis et Judæ, et sancti Thomæ.

VI KALENDAS NOVEMBRIS — VIGILIA APOSTOLORUM
SIMONIS ET JUDÆ.

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut sicut apostolorum tuorum Simonis et Judæ gloria natalitia prævenimus, sic ad tua beneficia promerenda majestatem tuam pro nobis ipsi præveniant.

Super oblata. — Muneribus nostris, Domine, apostolorum Simonis et Judæ festa præcedimus, humiliter postulantes ut quæ conscientie nostræ præpediuntur obstaculis illorum meritis grata reddantur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, quia tu es mirabilis in omnibus sanctis tuis, quos et nominis tui confessione præclaros, et suscepta **B** pro te fecisti passione gloriosos. Unde sicut illi jejunando orandoque certaverunt, ut hanc possent obtinere victoriam, ita nos (493) eorum exemplis informemur ut ad celebranda præsentia festa idonei inveniamur, et ad æterna percipienda eorum interventu digni judicemur. Per Christum.

Ad Complendum. — Sumpto, Domine, sacramento, suppliciter deprecamur **137** ut, intercedentibus beatis apostolis, quod temporaliter gerimus, ad vitam capiamus æternam. Per.

Ad Vesperos. — Omnipotens sempiternus Deus, mundi Creator et rector, qui beatos apostolos nominis tui gloria sublimasti, exaudi, quæsumus, Domine, populum tuum cum sanctorum tuorum tibi patrociniis supplicentem, ut nobis et pacis donum tribuas, et continuatum proficiat ad fidei et charitatis augmentum. Per Dominum nostrum.

V KALENDAS NOVEMBRIS. — NATALIS SANCTORUM APOSTOLORUM SIMONIS ET JUDÆ

Deus, qui nos per beatos apostolos tuos ad agnitionem tui nominis venire tribuisti, da nobis gloriam sempiternam proficiendo celebrare, et celebrando proficere. Per.

Super oblata. — Gloriam, Domine, sanctorum apostolorum perpetuam venerantes, quæsumus ut eam, sacris mysteriis expiati, dignius celebremus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, **D** Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: te in tuorum apostolorum glorificantes honore, qui et illis tribuisti beatitudinem sempiternam, et infirmitati nostræ talia præstitisti suffragia, per (494) quæ tua possimus adipisci subsidia, et prevenire ad præmia repromissa. Per Christum.

Benedictionem R. Q. (Id est *Require quæ supra.*)

Ad Complendum. — Perceptis, Domine, sacramentis, suppliciter terrogamus, ut, intercedentibus bea-

^a Exstat in Codicibus nostris et in Mss. Reg. Suec. qui solemnitatis omnium sanctorum minime meminit.

^b Miramur hic annotatum a Pamaelio (quod etiam

Atis apostolis tuis, quæ pro illorum veneranda gerimus passione, nobis proficiant ad medelam. Per.

Alia. — Exaudi nos, Deus salutaris noster, et apostolorum tuorum nos tuere præsiidiis, quorum donasti fideles esse doctrinis. Per.

PRIDIE KALENDAS NOVEMBRIS. — VIGILIA OMNIUM
SANCTORUM.

Domine Deus noster, multiplica super nos gratiam tuam, et quorum prævenimus gloriosa solemnia, tribue subsequi in sancta professione lætitiarum. Per.

Super oblata. — Altare tuum, Domine Deus, muneribus cumulamus oblati: da, quæsumus, ut ad salutem nostram omnium sanctorum tuorum preces proficiant, quorum solemnia ventura præcurrimus. Per.

Ad Complendum. — Sacramentis, Domine, et gaudiis optata celebritate **138** expletis, quæsumus ut eorum precibus adjuvemur, quorum recordationibus exhibentur. Per.

Super populum. — Erudi, quæsumus, Domine, populum tuum spiritalibus instrumentis, et quorum præstare solemnia prævenire, fac eorum et consideratione devotum et defensione securum. Per.

(495) KALENDAS NOVEMBRIS. — NATALIS ^a SANCTI CÆSARII
MARTYRIS.

(496) Deus, qui nos beati martyris tui Cæsarii annua solemnitate lætificas, concede propitiùs ut ejus natalitia colimus, etiam actiones imitemur. Per.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, beati Cæsarii martyris tui dicatas meritis benignus assume, et ad perpetuum nobis tribue provenire subsidium. Per.

Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut qui cœlestia alimenta percepimus, intercedente beato Cæsario martyre tuo per hæc contra omnia adversa muniamur. Per Dominum.

EODEM DIE. — (497) NATALIS ^b OMNIUM SANCTORUM

Omnipotens sempiternus Deus, qui nos omnium sanctorum merita sub una tribuisti celebritate venerari, quæsumus ut desideratam nobis tuæ propitiationis abundantiam, multiplicatis intercessionibus, largiaris. Per.

Super oblata. — Munera tibi, Domine, nostræ devotionis offerimus, quæ et pro cunctorum tibi grata sint honore sanctorum, et nobis salutaria, te miserante, reddantur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et clementiam tuam suppliciter obsecrare, ut cum exultantibus sanctis in cœlestis regni cubilibus gaudia nostra subjungas. Et quos virtutis imitatione non

in Edit. Gussanvil. legitur) hujus diei officium in omnibus reperiri Mss. Certe de ipso siletur in Cod. Reg. Suec., in duobus aliis ^a Menardo hic indicatis, et in Kalend. Rom.

possumus sequi, debitæ venerationis contingamus **A 140** III IDUS NOVEMBRIS. — NATALIS SANCTI MENNÆ MARTYRIS.

Benedictio. — Sanctorum suorum meritis vos Dominus faciat benedici, et contra adversa omnia eorum intercessione muniri. Amen. Eorum efficiant suffragia felices, quorum festivitatis diem celebratis ovantes. Amen. Quo eorum imitantes exempla, ad cœlestia possitis pervenire promissa. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Sanctorum omnium gloriosa confessio, Deus, **139** tribue nobis, quæsumus, ut, per hæc sancta quæ sumpsimus, tuorum admisti conciliis, misericordiæ tuæ dapibus saginemur. Per.

Alia. — Da, quæsumus, Domine, fidelibus populis omnium sanctorum semper veneratione lætari, et eorum perpetua supplicatione muniri. Per.

(498) *Quatuor Coronatorum nomina hæc sunt: Severus, Severianus, Victorinus, et Carpophorus, (499) quorum dies natalis per incuriam neglectus minime reperiri poterat; ideo statutum est ut in eorum ecclesia, horum quinque sanctorum, qui in missa recitantur, natalis celebretur, ut cum istis eorum quoque memoria pariter fiat.*

V. IDUS NOVEMBRIS. — NATALIS SANCTORUM QUATUOR CORONATORUM.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui gloriosos martyres, (500) Claudium, Nicostratum, (501) Symphonianum, Castorium atque Simplicium, fortes in suo confessione cognovimus, pios apud te in nostra intercessione sentiamus. Per.

Super oblata. — Benedictio tua, Domine, larga descendat, quæ et munera nostra, deprecantibus sanctis tuis, tibi reddat accepta, et nobis sacramentum redemptionis efficiat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nostibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: celebrantes sanctorum natalitia Coronatorum: quia dum tui nominis per eos gloriam frequentamus, in nostræ fidei augmento succrescimus. Per Christum.

Ad Complendum. — Cœlestibus relecti sacramentis gaudiis, supplices te, Domine, deprecamur ut, quorum gloriamur triumphis, protegatur auxiliis. Per.

V IDUS NOVEMBRIS. — NATALIS SANCTI THEODORI MARTYRIS.

Deus, qui nos beati Theodori martyris tui confessione gloriosa circumdas et protegis, præsta nobis ejus imitatione proficere, et oratione fulciri. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, fidelium preces cum oblationibus Hostiarum, et, intercedente beato Theodoro martyre tuo, per hæc piæ devotionis officia ad cœlestem gloriam transeamus. Per.

Ad Complendum. — Præsta nobis, Domine, quæsumus, intercedente beato Theodoro martyre tuo ut quæ ore contigimus, pura mente capiamus. Per.

^a In Theod. sancti Martini festum ponitur ante nat. sancti Mennæ, et vigilia sotemni prævenitur.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beati Mennæ martyris tui natalitia colimus, intercessione ejus in tui nominis amore roboreremur. Per.

Super oblata. — Beati Mennæ martyris tui, Domine, solemnna recensentes, quæsumus ut ejus auxilio tua beneficia capiamus, pro quo tibi Hostias laudis offerimus. Per.

Ad Complendum. Benedictio tua, Deus, impleat corda fidelium, talesque perficiat, qui et martyrum honorificent passiones, et remedia salutis æternæ, eisdem patrocinantibus, assequantur. Per.

EODEM DIE. — NATALIS ^a SANCTI MARTINI CONFESSORIS

Deus, qui conspicias quia ex nulla nostra virtute **B** subsistimus, concede propitius ut intercessione beati Martini confessoris tui atque pontificis contra omnia adversa muniamur. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Beati Martini pontificis, quæsumus, Domine, nobis pia non desit oratio, quæ et munera nostra conciliet, et tuam nobis indulgentiam semper obtineat. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; cujus (502) munere beatus Martinus confessor pariter et sacerdos, et honorum operum incrementis excrevit, et variis virtutum donis exuberavit, et miraculis coruscavit: qui, quod verbis docuit, operum exhibitione complevit, et documento simul et exemplo subditis ad cœlestia regna pergendi ducatum præbuit. Unde tuam clementiam petimus ut ejus, qui tibi placuit, exemplis ad bene agendum informemur, meritis muniamur, intercessionibus adjuvemur, qualiter ad cœleste regnum, illo interveniente, te opitulante, pervenire mereamur. Per Christum.

Ad Complendum. — Tua, Domine, sancta sumentes, suppliciter deprecamur, ut quorum veneramur confessionem, præsidia sentiamus. Per.

Super populum. — Exaudi, Domine, populum tuum tota tibi mente subjeetum, et beati Martini pontificis supplicatione custodi, ut, corpore et corde protectus, quod pie credit appetat, et quod juste sperat obtineat. Per.

D X KALENDAS DECEMBRIS. — ^b NATALIS SANCTÆ CÆCILIÆ.

Deus, qui nos annua beatæ Cæcilie martyris tuæ solemnitate **141** lætificas, da ut quam veneramur officio, etiam piæ conversationis sequamur exemplo. Per.

Super oblata. — Hæc Hostia, Domine, placationis et laudis quæsumus ut, interveniente beata Cæcilia martyre tua, nos tua propitiatione dignos semper efficiat. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nostibi semper et ubique gratias agere,

^b Ex priori Theod. hoc festum cum vigilia celebratur.

Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui in infirmitate virtutem perficis, et humani generis inimicum non solum perviros, sed etiam per feminas vincis ; cujus munere beata Cæcilia, et in virginitatis proposito, et in confessione fidei roborata est, ut nec ætatis lubrico ab intentione muraretur, nec blandimentis carnalibus demulceretur, nec sexus fragilitate deterreretur, nec tormentorum immanitate vinceretur, sed servando corporis ac mentis integritatem, cum virginitatis et martyrii palma æternam mereretur adipisci beatitudinem. Per Christum.

Ad Complendum. — Sic nos, Domine, gratia tua, quæsumus, semper exercent, ut et divinis instaret nostra corda mysteriis, et sanctæ Cæciliæ martyris tuæ commemoratione lætificet. Per Dominum nostrum.

IX KALENDAS DECEMBRIS. — NATALIS SANCTI CLEMENTIS.

Omnipotens sempiternus Deus, qui in omnium sanctorum tuorum es virtute mirabilis, da nobis in beati Clementis annua solemnitate lætari, qui Filii tui martyr et pontifex quod ministerio gessit testimonio comprobavit, et quod prædicavit ore confirmavit exemplo. Per.

Super ablato. — Sacrificium tibi, Domine, laudis offerimus, pro sancti celebritate Clementis. ut propitiationem tuam, quam nostris operibus non meremur, pii suffragatoris intercessionibus assequamur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et in hac die, quam beati Clementis passio consecravit, et nobis venerabilem exhibuit : qui apostolica prædicatione imbutus, doctrinis cælestibus educatus, successionis dignitate conspicuus, et martyr insignis et sacerdos refulsit egregius. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Da, quæsumus, Domine Deus noster, ut sicut tuorum commemoratione sanctorum temporali gratulamur officio, ita perpetuo lætemur aspectu. Per.

EODEM DIE. — NATALIS SANCTÆ FELICITATIS.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut **142** beatæ Felicitatis martyris tuæ solemniter recensentes D meritis ipsius protegamur et precibus. Per.

Super oblata. — Suscipe vota tuorum, Domine, famulorum, et oblatum tibi pro commemoratione beatæ Felicitatis pacifici libaminis sacrificium propitiatus intende. Per.

Ad Complendum. — Supplices te rogamus, omnipotens Deus, ut, intervenientibus sanctis tuis, et tua in nobis dona multiplices, et tempora nostra disponas. Per.

VIII KALENDAS DECEMBRIS. — NATALIS SANCTI CHRYSOGONI MARTYRIS.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, ut, qui ex iniquitate nostra reos nos esse cognoscimus,

A beati Chrysogoni martyris tui intercessione liberemur. Per.

Super oblata. — Oblatis, quæsumus, Domine, placare muneribus, et, intercedente beato Chrysogono martyre tuo, a cunctis nos defende periculis. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui nos assiduis martyrum passionibus consolaris, et eorum sanguinem triumphalem, quem pro professione nominis tui infidelibus præbuere fundendum ad tuorum facis auxilium transire fidelium.

Ad Complendum. — Tui, Domine, perceptione sacramenti, et a nostris mundemur occultis, et ab hostium liberemur insidiis. Per.

B III (303) KALENDAS DECEMBRIS. — NATALIS SANCTI SATURNINI MARTYRIS.

Deus, qui nos beati Saturnini martyris tui concedis natalitio perfrui, ejus nos tribue meritis adjuvari. Per.

Super oblata. — Munera tibi, Domine, dicata sanctifica ; et, intercedente beato Saturnino martyre tuo, per eadem nos placatus intende. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Sanctificet nos, Domine, quæsumus, tui perceptio sacramenti, et intercessione sanctorum tibi reddat acceptos. Per.

EODEM DIE. — VIGILIA SANCTI ANDRÆ.

C Quæsumus, omnipotens Deus, ut beatus Andreas apostolus tuum nobis imploret auxilium, ut, a nostris reatibus absoluti, a cunctis etiam periculis exuamur. Per Dominum nostrum.

143 *Super oblata.* — (504) Sacrandum tibi, Domine, munus offerimus, quo, beati Andræ solemniter recolentes, purificationem quoque nostris mentibus imploramus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et (505) Majestatem tuam suppliciter exorare ; ut qui beati Andræ apostoli festum solemnibus jejuniis et devotis prævenimus officiis, illius apud Majestatem tuam, et adjuvemur meritis, et instruamur exemplis. Per Christum.

Ad Complendum. — Perceptis, Domine, sacramentis, suppliciter exoramur, ut, intercedente beato Andrea apostolo tuo, quæ pro illius veneranda gerimus passione, nobis proficiant ad medelam. Per.

Alia. — Tuere, nos, misericors Deus, et Andræ apostoti tui, cujus natalitia prævenimus, semper gubernare præsidis. Per Dominum nostrum.

Ad Vesperos. — Adjuvet Ecclesiam tuam tibi, Domine, supplicando, beatus Andreas apostolus, et pius interventor efficiatur, qui tui nominis exstitit prædicator. Per Dominum.

Ad Matutinos. — Deus, qui es sanctorum tuorum splendor mirabilis, quique hunc diem beati Andræ martyrio consecrasti, da Ecclesiæ tuæ de ejus nata-

litis semper gaudere, ut apud misericordiam tuam A
exemplis ejus protegamur et meritis. Per.

PRIDIE KALENDAS DECEMBRIS. — NATALE * SANCTI
ANDREÆ.

Majestatem tuam supplices, Domine, exoramus,
ut sicut Ecclesiæ tuæ beatus Andreas apostolus ex-
stitit prædicator et rector, ita apud te sit pro nobis
perpetuus intercessor. Per.

Super oblata. — Sacrificium nostrum tibi, Domine,
quæsumus, beati Andreæ precatio sancta conciliet,
ut cujus honore solemniter exhibetur meritis efficiat-
ur acceptum. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et
salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus :
(506) quoniam adest nobis dies magnifici votiva mys-
terii quæ gloriosi apostoli tui Petri tam prædicatione Christi
tui quam conversatione monstravit, ut id ^b quod li-
bera prædicaverat voce (507) nec pendens **144** ta-
ceret in cruce, Auctoremque vitæ perennis tam in
hac vita sequi quam id mortis genere meruit imitari,
ut cujus præcepto terrena in semetipso crucifixe-
rat desideria, ejus exemplo ipse patibulo figeretur.
Utrique igitur germani piscatores, ambo cruce ele-
vantur ad cælum, ut quos in hujus vitæ cursu gratia
tua tot vinculis pietatis obstrinxerat, hos immarces-
cibilis in regno cælorum neceret corona. Et quibus
erat una causa certaminis, una retributio esset et
præmii. Per quem Majestatem tuam.

Benedictionem require, (508) in natali.

Ad Complendum. — Sumpsimus, Domine, divina
mysteria, beati Andreæ festiuitate lætantes, quæ sic-
ut tuis sanctis ad gloriam, ita nobis, quæsumus, ad
veniam prodesse perficias. Per Dominum.

Ad Vesperos. — Da nobis, quæsumus, Domine
Deus noster, beati apostoli tui Andreæ intercessio-
nibus sublevari, ut (509) per quos Ecclesiæ tuæ su-
perni muneris rudimenta donasti, per eos subsidia
perpetuæ salutis impendas. Per Dominum nostrum.

Alia. — Exaudi, Domine, populum tuum cum
sancti apostoli tui Andreæ patrocinio supplicentem,
ut tuo semper auxilio secunda tibi possit devotione
servire. Per.

IBIDUS DECEMBRIS. — NATALIS SANCTÆ LUCIÆ VIRGINIS.

Exaudi nos, Deus salutaris noster, ut sicut de D

beatæ Lucie festiuitate gaudemus, ita piæ devotio-
nis erudiamur effectu. Per.

Super oblata. — Quæsumus, virtutum cælestium
Deus, ut sacrificia pro sanctæ tuæ Lucie solemnitate
delata desiderium nos temporale doceant habere
contemptum, et ambire dona faciant cælestium gau-
diorum. Per.

Ad Complendum. — Læti, Domine, sumpsimus sa-
cramenta cælestia, quæ, intercedente pro nobis bea-
ta Lucia martyre tua, ad vitam nobis proficiant
sempiternam. Per Dominum.

Alia. — Intercessio nos, Domine, quæsumus,
sanctæ Lucie martyris tuæ votiva confoveat, ut ejus
sacrata natalitia e temporaliter frequentemus, et
conspiciamus æterna. Per Dominum nostrum.

XII KALENDAS JANUARI. — NATALIS C SANCTI THEO-
MÆ APOSTOLI.

Da nobis, quæsumus, Domine, beati apostoli tui
Thomæ solemnitatibus gloriari, ut ejus semper **145**
et patrocinii sublevemur, et fidem congrua devo-
tione sectemur. Per.

Super oblata. — Debitum, Domine, nostræ reddi-
mus servitutis, suppliciter exorantes, ut suffragiis
beati Thomæ apostoli in nobis tua munera tuearis,
cujus honorando confessionem, laudis tibi hostias
immolamus. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum
et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus :
qui Ecclesiam tuam in apostolicis tribuisti consistere
fundamentis, de quorum collegio beati Thomæ apo-
stoli tui solemnita celebrantes, tua, Domine, præco-
nia non taceamus. Per Dominum nostrum.

R. Q. Bened. in natali.

Ad Complendum. — Conserva, Domine, populum
tuum, et quem sanctorum tuorum præsiidiis non de-
sinis adjuvare, perpetui tribus gaudere remediis.
Per.

Super populum. — Da, quæsumus, Domine, populo
tuo, Spiritum veritatis et pacis, et, intercedente
beato Thoma apostolo tuo, et te tota mente cognoscat,
et quæ tibi sunt placita toto corde sectetur. Per Do-
minum nostrum Jesum Christum.

(510) INCIPIT ^d ORDO AD ECCLESIAM DEDICANDAM.

Primitus enim antequam pontifex introat ecclesiam,
(1511) *illuminentur xii candelæ per circuitum ecclesie:*

* In Kalend. Rom. præscribitur Evangel. *Ambu-
lans Jesus juxta mare*, in quod homilia 5 sancti Gre-
gorii legitur habita.

^b Ex his corroborantur acta sancti Andreæ probat-
urque non ita recentem fuisse eorum publicationem.

^c Nihil habetur de sancto Thoma in Codice Reg.
Suec., in Calensi, et in Kalend. Rom., ubi assignan-
tur post festum sanctæ Lucie *quatuor Dominicæ ante
Natale Domini*. Apud Pamelium, consentiente Ms.
Calensi, legitur: *De adventu Domini Dominica 1. et
consequenter Dominica 2.*, etc. Post Sabbatum in
duodecim lectionibus seu quatuor temp. apud Pa-
melium inseritur officium de sancto Thoma, sed
intra uncinos comprehenditur. De Dominicis Adven-
tus infra habetur officium in Ed. Angeli Rocce et
in altera Hugonis Menardi, quam sequitur,

^d De ecclésiæ dedicatione non agunt hoc loco Mss.
nostri, sed alibi fusissime, maxime Gemet., ubi etiam
describitur totum officium nocturnum de dedicatione,
assignatis duodecim Psalmis cum singulis Antiphonis
ex præscripto reg. sancti Benedicti. Psalmi autem
non sumuntur de feria, sed ex diversarum feriarum
Psalmis delecti sunt. Unde liquet quomodo tunc in-
telligeretur quod percernitur cap. 14 reg. sancti Bene-
dicti: *In sanctorum festiuitatibus, vel omnibus solem-
nitatibus, sicut diximus Dominico die agendum, ita
agatur, excepto quod Psalmi aut Antiphonæ vel lectiones
ad ipsum diem pertinentes dicantur*. In Edit. Pamel.
contractus est officium in dedicatione, omninoque
diversum. Pauciora adhuc habet Codex Reg. Suec.
At uterque Theod. longe plura et longiora. In his
legitur benedictio *ad signum ecclesie*, quod appel-

et induant se vestimentis sacris. Et cum venerint ad A
 ostium ecclesiæ, percutiat pontifex ter superliminare
 de (512) cambutta sua, dicens ante portam Antiphonam
 (513) lollite portas principes vestras. Et canant ipsum
 psalmum totum ante ostium, (514) et aperto ostio in-
 trantes dicant, Pax huic domui. Deinde incipiat cle-
 rus litaniam. Et cum venerint sacerdotes, (515) vel le-
 vitæ ante altare, prosternant se (516) super stramen-
 ta cum pontifice usque dum dicatur Agnus Dei. Ut
 autem surrexerint ab oratione, non dicat pontifex
 Dominus vobiscum, sed Oremus tantum. Et Diaconus
 dicat Flectamus genua : postquam oraverint, dicat
 Levate. Et sequitur Oratio.

Magnificare, Domine Deus noster, in sanctis tuis
 et in hoc templo ædificationis tuæ appare, ut qui om-
 nia in filiis adoptionis operaris, ipse semper in tua B
 hæreditate lauderis. Per Dominum nostrum Jesum
 Christum filium tuum.

(517) Deinde incipiat pontifex de sinistro angulo
 ab Oriente scribens per pavimentum cum cambutta
 sua, (518) A, B, C, usque in dextrum angulum Oc-
 cidentis ; incipiens iterum similiter a dextro angu-
 lo 146 Orientis, A, B, C, scribit usque in sinistrum
 angulum Occidentis Basilicæ.

Deinde (519) veniens ante altare dicat : Deus in ad-
 jutorium meum intende, Domine, ad adjuvandum me
 festina. Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto. Sicut
 erat in principio, et nunc et semper, et in sæcula
 sæculorum. Amen, (520) absque, Alleluia. Deinde
 (521) sequitur exorcismus aquæ.

(522) Discede, immunde spiritus, ab omnibus qui-
 bus fides nostra usura est religiosi officii (523) sa-
 cramentis. Nec præendas culpam criminis, qui C
 agnoscis potentiam Salvatoris. Non est meriti confi-
 dentia, sed præcepti, licet ipsa potestas ministerii
 dignitas sit ministri. Te igitur per communem Deum,
 aquæ creatura, convenio, ut, conservato motu sensi-
 bilitatis, intelligens subjeci servitio, quo placere Deo
 nitimur, non recuses. Omnem a te communionem
 dæmonum, omne collegium iniquitatis expurges.
 Totam phantasmatis labem capax dominicæ prote-
 ctionis extermines, ut, gratia sanctificationis indepta,
 tuo nostroque pariter Creatori debito famulatu de-
 serviens, omnem spirituum pravorum nequitiam
 quocumque loco fueris aspersa dejicias, et sanctæ
 copiam benedictionis infundas. Per Dominum nos-
 trum Jesum Christum, qui venturus est judicare vi-
 vos et mortuos, et sæculum per ignem.

Deinde dicat hanc orationem.

(524) Sanctificare per verbum Dei, unda cœlestis,
 sanctificare, aqua Christi calcata vestigiis. Quæ mon-
 tibus pressa non clauderis, quæ scopulis illisa non
 frangeris, quæ terris diffusa non deficiis. Tu sustines
 aridam, portas montium pondera, nec dimergis. Tu
 cælorum vertice contineris, circumfusa per totum
 lavas omnia, nec lavaris. Tu fugientibus populis He-

bræorum in (525) molem durata constringeris, tu
 rursus salsis resoluta vorticibus Nili accolas perdis,
 et hostilem globum freto sæviante persequeris. Una
 eademque es salus fidelibus, et ultio criminosis. Te
 per Moysem percussa rupes evomuit, nec abdita cau-
 tibus latere potuisti, cum Majestatis imperio jussa
 prodires. Tu gestata nubibus imbre jucundo arva
 fecundas.

(526) Per te aridis æstu corporibus dulcis ad gra-
 tiam, salutaris ad vitam potus infunditur. Tu intimis
 scaturiens venis, aut spiritum inclusa vitalem, aut
 succum fertilem præstas, ne, siccatis examinata vis-
 ceribus, solemnes neget terra proventus. Per te ini-
 tium, per te finis exultat, vel potius ex Deo tuum
 est, ut terminum nesciamus. At tu, Domine omni-
 potens Deus, cujus virtutum non nescii, dum aquarum
 merita promimus, operis insignia prædicamus, bene-
 dictionis auctor, salutis origo, te supplices deprecamur
 et quæsumus, ut imbre gratiæ tuæ super hanc
 domum cum abundantia tuæ benedictionis infundas,
 bona omnia largiaris, prospera tribuas, adversa rep-
 ellas. Malorum fautorem dæmonem destruas, ange-
 lum lucis amicum, bonorum provisorem defensor-
 remque constituas. Domum in tuo nomine ceptam,
 te adjutore, perfectam benedictio tua in longum
 mansura confirmet. Tuum hæc fundamenta præsi-
 dium, culmina 147 tegumentum, ostia introitum,
 penetralia mereantur accessum. Sit per lustrationem
 vultus tui utilitas hominum, stabilitas parietum; sit
 positus crux invicta liminibus ; utrique postes gra-
 tiæ tuæ inscriptione signentur, ac per multitudi-
 nem propitiationis tuæ visitoribus domus hujus sit
 pax cum abundantia, sobrietas cum modestia, redun-
 dantia cum misericordia. Inquietudo omnis et cala-
 mitas longe recedat, inopia, pestis, morbus, languor,
 incursusque malorum spirituum tua semper visitatio-
 ne discedat. Et ita fusa in hoc loco nostræ supplica-
 tionis oratio extensos ejus terminos et atria circum-
 jecta percurrat; sicque per cunctos angulos ac recessus
 data benedictio hujus gurgitis purificatione per-
 labatur, ut semper hic lætitia quietis, gratia hospita-
 litatis, abundantia frugis, reverentia religionis, copia
 sit salutis. Et ubi invocatur sanctum tuum nomen,
 bonorum succedat copia, malorum tentamenta procul
 effugiant. Et mereamur angelum pacis, castitatis, et
 veritatis, qui nos semper ab omnibus malis custodiat
 protegat atque defendat. Per Dominum.

Benedictio aquæ.— (527) Domine Deus, Pater
 omnipotens, statutor et conditor omnium elementor-
 um, qui per Jesum Christum Filium tuum Dominum
 nostrum elementum hoc aquæ in salutem humani
 generis esse voluisti, te supplices deprecamur, ut,
 exauditis orationibus nostris, eam tuæ pietatis res-
 pectu sanctifices ; atque ita omnium spirituum im-
 mundorum ab ea recedat incursio, et ubicunque fue-
 rit in nomine tuo aspersa, gratia tuæ benedictionis

latur vasculum ad invitandos filios Ecclesiæ præpara-
 tum ; et ut ubicunque sonuerit ejus tinnibulum, longe
 recedat virtus inimicorum. Infra, signum quod bene-
 dicitur appellatur tinnibulum. Similia non habentur

in Benedictioe signi quam ex Cod. Gemet. noster
 Edmundus Martene suis Antiquis Ecclesiæ Ritibus
 inseruit tom. III, lib. II, pag. 269.

adveniat, et mala omnia, te propitiante, procul recedant. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum.

* *Exorcismus salis.* — (528) Exorcizo te, creatura salis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, qui te per Eliseum in aqua mitti iussit, ut sanarentur aquæ steriles; (529) qui divina oris sui voce ait discipulis suis: Vos estis sal terræ; et (530) per apostolum suum Vas electionis: Sermo vester sale sit conditus. Ideoque efficere sal exorcizatum, ut sis in remissionem peccatorum, et sanitatem mentium, in protectionem animæ, atque corporis, in confirmationem salutis, ad expellendas et excludendas omnes dæmonum tentationes, in nomine Dei Patris omnipotentis, et Jesu Christi, Filii ejus, et Spiritus sancti viventis in sæcula sæculorum.

Benedictio salis. — Virtutis tuæ invictam fortitudinem deprecamur, Domine sancte. Pater omnipotens, æterne Deus, qui inter omnia necessaria quæ per Jesum Christum Dominum nostrum procreari jussisti, non minimam gratiam conferre dignatus es sali, ut ex illo possint universa condiri quæ omnibus ad escam per eundem tuum Filium Dominum nostrum procreasti. Ideoque te supplices exoramus, ut hoc sal digneris aspicere, quatenus ex Majestatis tuæ virtute contra omnes spiritus immundos valorem possit accipere. Expellat ab omni loco, ubi tua fuerit invocatione aspersum, quidquid potest esse pestiferum, ut exhibeat plenum salutis effectum. Deterreat omnes præstigias inimici, et omnia monstruosorum genera longius faciat effugari. (531) Gravedines omnes **148** phantasiasque compescat, et per signum crucis Filii tui Domini nostri Jesu Christi tutelam fidelissimam desiderantibus præstet. Qui tecum vivit et regnat Deus.

(532) *Et miscetur sal et cinis; faciensque ter inde crucem super ipsam aquam, dicat hanc Orationem.*

Oremus. — (533) Æterne omnipotens Deus, qui nobis a te conditam creaturam aquam in fide distinxisti, ut liquorem simplicem ad lavacrum, salsam soliditatem præberes ad condimentum, quatenus et sordida possent abluï, et fatua imbui, quo et noxa tolleretur originalis, et corrigeretur error ad viam salutis, te officii nostri functione immeriti deprecamur ut hæc salis et aquæ in tuo nomine facta permixtio clementiæ tuæ sanctificetur obtutu. Quodque mysteria-liter baptismo commodum, culpæ (534) traduci inimicum, sapientiæ aptum, errori præstas adversum, sancti Spiritus tui sanctitate reddas sanctificatum; nec ullo contagio reddatur immundum quod tua fieri credimus majestate beatum. Sed ita per te præbeat plenum sanctificationis effectum, ut ubicunque invocato nomine tuo fuerit manu emissum, vel quolibet modo assumptum, expulsis et explosis omnibus insidiis contrariæ potestatis, et cuncta dæmonum machinamenta ex eodem loco fugata deficient, et sanctorum

* Hic exorcismus cum Benedictioe seq. legitur in vet Sacram. Gallic. præmittiturque: *Exorcismus ad salis sparsum faciendum.*

A angelorum custodia semper inibi mansura consistat Per.

Deinde miscetur vinum cum aqua, et dicit hanc Orationem.

Oremus. — (535) Creator et conservator humani generis, dator gratiæ spiritualis, largitor æternæ salutis, tu, Domine, (536) permittite Spiritum sanctum tuum super vinum hoc aqua mistum, ut (537) armata virtute cælestis defensionis ad consecrationem hujus ecclesiæ vel altaris proficiant. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

(538) *Inde facit crucem de digito suo cum ipsa aqua in dextra parte, (539) per quatuor cornua altaris Inde veniens ante altare (540) cum hyssopo aspergit ipsum altare septem vicibus canendo Antiphonam Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor, (541) cum ipso Psalmo. Et vadit in circuitu altaris spargendo. Deinde in dextra parte per parietes ecclesiæ, (542) usque dum veniens ante altare, spargit iterum desuper in circuitu altaris (543) vel ecclesiæ, canendo Antiphonam Exsurgat Deus, cum ipso Psalmo: usque dum veniens iterum ante altare aspergit desuper, et in circuitu ecclesiæ (544) canendo Antiphonam Sanctificavit Dominus tabernaculum suum, quia hæc est: Psalmum Deus Deus noster, et, Ecce nunc. Et mittit ex ministris aut clericis duos vel tres (545) qui extrinsecus ecclesiæ parietes una voce psallant. Interim ipse pontifex vadit de ipso altari spargendo per medium ecclesiæ in longum et latum. (546) faciendo crucem super pavimento vum Antiphona Domus mea domus orationis vocabitur, cum Versu, Narrabo nomen tuum fratribus meis. Item Versus, Domine dilexi, cum Gloria: et veniens in medio ecclesiæ dicit Oremus. Et dicit diaconus: Flectamus genua, postea dicit: Levate. Et dicit Orationem.*

(547) Deus, qui loca nomini tuo dicata sanctificas, effunde desuper hanc sanctificationis domum gratiam tuam, **149** ut ab omnibus hic invocantibus et auxilium tuæ misericordiæ sentiat. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Iterum dicit: Oremus, et diaconus: Flectamus genua; postea dicit: Levate. (548) Et sequitur oratio

Deus sanctificationum, omnipotens dominator, cuius pietas sine fine sentitur; Deus, qui coelestia simul et terrestria moderaris, servans misericordiam tuam populo tuo ambulanti ante conspectum gloriæ tuæ; exaudi preces servorum tuorum, ut sint oculi tui aperti super domum istam die ac nocte. Hancque basilicam, in honore sancti Ill. sacris mysteriis institutam, clementissimus dedica, miseratus illustra, proprio splendore clarifica. Omnemque hominem venientem adorare in loco hoc placatus admitte, propitiis dignare respicere, et propter nomen tuum magnum, et manum tuam fortem et brachium excelsum in habitaculo hoc supplicantes libens protege, dignanter exaudi, æterna defensione conserva, ut semper felices, semper tua religione lætantes con-

stanter in sanctæ trinitatis fide catholica perseverent. A
Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum,
qui tecum vivit et regnat Deus in unitate ejusdem.

(549) *Ipsa expleta, incipit Antiphonam* Introibo ad
altare Dei mei, ipsam canendo, cum ipso Psalmo.
Vahit ante altare, (550) *et fundit quod remansit de*
ipsa aqua ad basim altaris. Et exergitur altare de
linleo; (551) *postea offert incensum, et mittit oleum*
super altare, (552) *in medio crucem faciens, et super*
quatuor angulos cum Antiphona canendo Exiit Jacob,
cum Psalmo (553) *Fundamenta ejus;* (554) *et unxit*
cum manu suo ipsum lapidem, semper incensum in
circuito ipsius altaris alio sacerdote faciente. Post,
(555) *expleto Psalmo, mittit iterum oleum similiter*
sicut prius canendo Antiphonam (556) *Mane surgens*
Jacob, cum Psalmo *Bonum est confiteri Domino. Ipso* B
expleto (557) *mittit chrismum similiter canendo Anti-*
phonam Ecce odor Filii mei, cum Psalmo *Lauda, Je-*
rusalem, Dominum, Item Antiphonam Unxit te Do-
minus. *Psalum* Eructavit cor meum. *Deinde in cir-*
cuito ecclesiæ per parietes (558) *dextro in dextro fa-*
ciens crucem cum pollice de ipso chrismate cum Anti-
phona Sanctificavit Dominus, *Psalum* Magnus Do-
minus, *et Ecce nunc. Item dicit Antiphonam* Lapidem
pretiosi *Psalum* *Lauda, Jerusalem.* (559) *Inde*
faciens crucem incensi super altare dicit: Oremus
Diaconus, ut supra. Et dicit Orationem super altare

Dei Patris omnipotentis misericordiam, dilectissimi
fratres, deprecemur, ut hoc altare sacrificiis spi-
ritualibus consecrandum vocis nostræ exoratus officio
præsentî benedictione sanctificet, ut in eo semper
oblationes famulorum suorum studio sæ devotionis
impositas benedicere et sanctificare dignetur, et
spiritali placatus incenso præcanti familie sue prom-
ptus exauditor assistat. Per Dominum nostrum Je-
sum Christum Filium tuum qui ventrus. *Iterum di-*
cit Oremus Diaconus Ut supra.

Sequitur Benedictio. — Deus omnipotens, in cujus
honore altare hoc (560) sub invocatione tui nominis
digni consecramus, clemens et propitius preces nostræ
humilitatis exaudi, et præsta ut in hac mensa sint tibi
libamina **150** accepta, sint grata, sint pingua, Spi-
ritus sancti tui semper rore perfusa, ut omni tempore in
hoc loco supplicantis tibi familie tue anxietates rele-
ves, ægritudines cures, præces exaudias, voto susci-
pias, desiderata confirmes, postulata concedas. Per
Dominum.

Deinde dicit Antiphonam Confirma hoc Deus, cum
Gloria.

(561) *Deinde, tenentibus subdiaconis vel acolythis*
linreamina, vel omnia ornamenta ecclesiæ seu vasa
sacra quæcunque ad cultum Dei et ecclesiæ pertinere
viderentur, benedicit ea pontifex.

Benedictio (562) *ad linreamina, vel ad omnia in*
usum basilicæ. — (563) Omnipotens et misericors
Deus, qui ab initio utilia et necessaria hominibus
creasti templaque manu hominum facta nomini san-

cto tuo licari tueque habitationis loca vocari voluisti
quique per famulum tuum Moysen vestimenta ponti-
ficalia et sacerdotalia; seu Leyitica, et alia quæque
diversi generis ornamenta ad cultum et decorem ta-
bernaculi et altaris tui fieri decrevisti; exaudi propi-
tius preces nostras et omnia et diversarum spe-
cierum ornamenta, in usum tuæ hujus basilicæ vel
altaris ad honorem et gloriam tuam præparata (564)
purificare et sanctificare benedicere et consecrare per
nostræ humilitatis servitutem digneris, ut et divinis
cultibus sacrisque ministeriis apta existant, et his
confectioni corpori et sanguinis Jesu Christi Filii
tui Domini nostri dignis pareatur famulatibus. Qui
tecum vivit et regnat.

Alia. — (563) Omnipotens sempiternus Deus, a quo
omnia immunda purgantur et in quo omnia purgata
clarescunt, supplices famuli tui tuam omnipotentiam
invocamus, ut ab hoc vase, vel vestimento quæ tibi
offerunt famuli tui Ill., omnis spiritus immundus
confusus longe discedat, et per fidei benedictionem
huic sancto altari tuo sint perfecta, et utilia ad opus
ministerii tui, te juvante sanctificata permaneant.
Per Dominum nostrum.

(566)^a *Benedictio super munus quod quis ecclesiæ.*
offert. Deus, cujus verbo et potentia facta sunt omnia,
cujus dono percipimus quæ ad vitæ redemum possi-
demus te supplices nixis precibus exoramus ut de
sede Majestatis tuæ huic oblationi fidelium sanctifica-
torum accedas. Suscipe de manu famulorum tuorum
Ill. munus oblatum, quod a tua clementia benedictum
in hujus sanctuarii tui usum maneat consecratum.
C Sint hæc in conspectu tuo libenter accepta, sicut
quondam Abel alumni tui, vel Melchisedech munera
tibi placuerunt oblata. Et quia ob honorem tui amo-
ris ecclesiam tuam summis nituntur decorare obse-
quiis, tuis, Domine, magna pro parvis recompensa
ut, devotionem eorum accipiens, peccata dimittas,
fide eos repleas, indulgentia foveas, misericordia pro-
tegas, adversa destruas, prospera concedas. Habeant
in hoc sæculo bonæ actionis documentum, charitatis
studium, sancti amoris effectum et in futuro cum
sanctis angelis adispicantur perpetuum regnum. Per
Dominum.

151 *Alia.* — Exaudi nos, Domine, quæsumus,
ut hæc linreamina, aliaque indumenta, necnon et
vasa sancto altari tuo atque ecclesiæ tuæ cunctoque
sacri ministerii usui præparata, benedicere et sanctifi-
care digneris. Per Dominum nostrum Jesum Chri-
stum.

Ad (566) *consecrandam patenam.* — (568) Conse-
cramus et sanctificamus hanc patenam,^b ad confi-
ciendum in ea corpus Domini nostri Jesu Christi
patientis crucem pro salute nostra omnium, qui cum
Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per cuncta sæ-
cula sæculorum. Amen.

(569) *inde faciens signum crucis de oleo sancto su-*
per patenam, dicit.

^a Hæc benedictio iisdem pene verbis legitur in vet.
Sacram. Gall.

^b In duobus Theod. : *Ad confringendum in ea cor-*
pus, etc.

Consecrare et sanctificare digneris, Domine, patenam hanc per istam unctionem et nostram benedictionem, in Christo Jesu Domino nostro, qui vivis, etc.

(570) *Benedictio patenæ.*— Domine, Deus omnipotens, qui per Moysen famulum tuum tabernaculi tui altare, et vasa omnia divino cultui mancipasti clementiam tuam supplices deprecamur, ut hoc vas aptum cultibus tuis, dignumque altaribus reddas, sanctificatum in nomine tuo, corporis tui pretiosum ferculum deputetur. Qui vivis in regnas cum Patre in unitate Spiritus sancti, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

(571) *Ad a calicem benedicendum.*— Oremus, dilectissimi fratres, ut Dominus Deus noster calicem in usum sui ministerii consecrandum cœlestis gratiæ inspiratione sanctificet, et ad humanam benedictionem plenitudinem divini favoris accommodet. Per Dominum.

Item alia.— Oremus. Dignare, Domine, calicem istum in usum ministerii tui, (572) pia famuli tui *Ill.* devotione formatum, ea sanctificatione perfundere qua Melchisedech famuli tui sacratum calicem perfudisti. Et quod arte, vel metallo effici non potest altaribus tuis dignum, fiat tua benedictione pretiosum Per.

Item b alia.— (573) Deus, qui Moysi famulo tuo in Horeb monte servenda populo tuo præcepta disponens templum sanctum tuum qualiter ædificaret instituisti, sacra quoque vasa quæ inferri altari tuo deberent ad instar vasorum cœlestium docuisti, precamur ut hunc calicem, in quo celebraturi sumus sacrosancta mysteria emissionem sancti spiritus tui cœlesti benedictione sanctifices, gratumque et acceptabilem habeas, atque benedicas, ac digne sociatum vasculis tuis et acceptabilem deferat famulatum, et digne tuis mysteriis conseoretur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

(574) *Deinde vadunt ad eum locum in quo reliquiæ præterita nocte cum vigiliis fuerunt, et elevent eas.*

152 Oratio quando elevantur reliquiæ

Oremus. — (575) Aufer a nobis, quæsumus, Domine, iniquitates nostras, ut ad sancta sanctorum puris mereamur mentibus introire. Per Dominum.

Alia.— Fac nos Domine, sanctorum tuorum specialiter dicata membra contingere, quorum cupimus patrocinia incessanter habere. Per Dominum.

Finita hac oratione elevent eas cum feretro, et cum magno honore cantando has Antiphonas: (576) *Ambulate, sancti Dei, Antiphonam Dei Jerusalem, Antiphonam.* Ecce populus, *Antiphonam* cum jucunditate, (577) *cum crucibus, et thuribus, et candelabris multis que luminariis. Et veniant ad basilicam in qua deponendæ sunt et mox ut intro pedem intulerint, dicat hanc Orationem:*

^b Hæc Oratio cum duabus sequentibus legitur in utroque Theod.

^b In vet. Sacram. Gallic. hæc Oratio nonnullis immutatis, adhibetur *ad benedictionem calicis et patenæ et turris simul.* Turris hujus usus erat ad sacrum ministerium deferendum. Ipsum Christi corpus in

Oremus.— (578) *Domum tuam, quæsumus Domine clementer ingredi, et in tuorum tibi cordibus fidelium perpetuam constitue mansionem, ut cujus ædificatione subsistit, hujus fiat habitatione præclara. Per Dominum.*

Alia.— Oremus. Deus, qui sacrandorum tibi auctor es munerum, effunde super hanc orationis domum benedictionem tuam, ut ab omnibus hic invocantibus nomen tuum defensionis tuæ auxilium sentiat. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium.

Deinde pergant ad altare, ubi condendæ sunt et (579) extenso velo inter eos et populum. et recondat pontifex propria manu ipsas reliquias (580) in loco altaris. canendo Antiphonam Exultabunt sancti in gloria. (581) *cum Psalmo* Laudate Dominum de cœlis. *Item Antiphonam* Cantate Domino canticum novum *Psalmum ipsum. Item Antiphonam* sub altare Dei sedes accepistis. *Psalmum* Laudate Dominum in sanctis ejus. *Finito hoc dicat hanc orationem.*

Oremus. — Deus, qui ex omni coaptatione sanctorum æternum tibi condidit habitaculum da ædificationi tuæ incrementa cœlestia, ut quorum hic reliquias pio amore complectimur eorum semper meritis adjuvemur. Per Dominum.

(582) *Post hæc vestiatur altare (583) cum Antiphona* In vel mento alarum tuarum, *Psalmum* Deus, Deus meus ad te luce vigilo. *Et dicatur hæc Oratio:*

Oremus. — Descendat, quæsumus, Domine, Deus noster, Spiritus Sanctus tuus super hoc altare, qui et populi tui dona sanctificet, et sumentium corda dignanter emundet. Per Dominum.

Inde (584) revertatur pontifex in sacrarium cum ordinibus suis, et induant se vestimentis aliis solemnibus. Interim ornatur ecclesia, accendantur luminaria multa; et incipiat cantor Antiphonam ad introitum: Terribilis est locus iste, *Et procedat* 153 *pontifex de sacrario cum ordinibus suis, sicut consuetudo est in festivitibus. (585) Celebratur ibi solemniter missa more solito ordine suo, cum Gloria in excelsis Deo. (586) Tota vero hebdomada Missæ publicæ in ecclesia fient.*

Orationes ad missas in dedicatione ecclesiæ.— Deus qui invisibiliter omnia continet, et tamen pro salute generis humani signa tuæ potentiae visibiliber ostendis templum hoc majestate tuæ in habitationis illustra, ut omnes quicumque huc deprecaturi convenierint, ex quacunque ad te tribulatione clamverint, consolationis tuæ beneficia consequantur. Per Dominum.

Super oblata.— Omnipotens sempiternus Deus altare nomini tuo dicatum cœlestis virtutis benedictione sanctifica, et omnibus in te sperantibus auxilium

turre gestare solitum docet Mabill. in liturgia Gallic. et in commentario in Ordinem Rom., § 20, cujus sententia confirmatur ex gregorio Turon., l. de Gloria Mart., ca. 86 *Acceptaque turre, diaconus in qua mysterium dominici corporis habebatur.*

tui munus ostende, ut hic sacramentorum virtus, et A
votorum obtineatur effectus. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et
salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : per
quem te supplices deprecamur, ut altare hoc sanctis
usibus præparatum cœlesti dedicatione sanctifices.
Et sicut Melchisedech sacerdotis præcipui oblationem
dignatione mirabili suscepisti, ita imposita huic
novo altari munera semper accepta ferre digneris, ut
populus qui hanc Ecclesiæ domum sanctam conve-
nerit, per hæc libamina cœlesti sanctificatione sal-
vatus, animarum quoque suarum salutem perpetuam
consequatur. Per quem Majestatem.

Item Præfatio. — Vere dignum et justum est,
æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias B
agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne
Deus : qui cum ubique sis totus, et cum universa
tua Majestate contineas, sacrari tamen tibi loca tuis
mysteriis apta voluisti, ut ipsæ orationum domus
supplicum mentes ad invocationem tui nominis inci-
tant. Effunde, quæsumus, super hunc locum gra-
tiam tuam, et omnibus et te invocantibus auxilii tui
munus ostende, ut hic sacramentorum virtus omnium
fidelium corda confirmet. Per eundem Dominum.

* *Benedictio.* — Benedicat et custodiat vos omni-
potens Dominus; domumque hanc sui muneris præ-
sentia illustrare, atque suæ pietatis oculos super eam
die ac nocte dignetur aperire. Amen. Concedatque
propitius ut omnes qui ad dedicationem hujus basi-
licæ devote convenistis, intercedente beato Ill. et
cæteris sanctis suis, quorum reliquiæ hic pio vene-
rantur amore vobiscum, hinc veniam peccatorum
vestrorum reportare valeatis. Amen. Quatenus eorum
interventu ipsi templum sancti Spiritus, in quo sancta
Deus Trinitas jugiter habitare dignetur, effici-
mini, et post hujus vitæ labentis excursus ad gaudia
æterna feliciter pervenire mereamini. Amen. Quod
ipse præstare dignetur.

154 *Ad Complendum.* — Quæsumus, omnipotens
Deus, ut in hoc loco, quem nomini tuo indigni dica-
vimus, cunctis petentibus aures tuæ pietatis accom-
modes. Per.

Alia. — Sanctorum tuorum, Domine, precibus
confidentes, quæsumus, ut per ea quæ sumpsimus
æterna remedia capiamus. Per.

Super oblata. — Copiosa beneficia, quæsumus, D
Domine, Christianus populus assequatur, ut qui in ho-
norem sanctorum tuorum sacrandis tibi liminibus de-
votus occurrit, et vitæ subsidia præsentis accipiat, et
gratiam sempiternæ redemptionis inveniat. Per.

Alia. — Dona, Domine, virtutem populo tuo, et ef-
ficere nos templum Spiritus sancti, ut tibi de corde
puro holocaustum acceptabile præparemus. Per.

(587) IN ANNIVERSARIO DEDICATIONIS BASILICÆ.

Deus, qui nobis per singulos annos hujus sancti
templi tui consecrationis reparas diem, et sacris sem-
per mysteriis representas incolumes, exaudi preces

* *Benedictionem hanc non habet Benedictionale,*

populi tui, et præsta ut quisquis hoc templum bene-
ficia petiturus ingreditur cuncta se impetrasse læte-
tur. Per Dominum.

Super oblata. — Annue, quæsumus, Domine, pre-
cibus nostris, ut quicumque intra templi hujus, cujus
anniversarium dedicationis diem celebramus, ambi-
tum continemur, plena tibi atque perfecta corporis
et animæ devotione placeamus, ut, dum hæc præsen-
tia vota reddimus, ad æterna præmia te adjuvante
pervenire mereamur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum, est, æquum
et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et
pro annua devotione tabernaculi hujus honorem tibi
debitum referre, per Christum Dominum nostrum,
cujus virtus magna, pietas copiosa. Respice, quæsu-
mus, de cœlo, et vide, et visita domum istam, ut si
quis in ea nomini tuo supplicaverit, libenter exau-
dias, et satisfaciens libenter ignoscas. Hic tibi
sacerdotes tui sacrificium laudis offerant, hic fidelis
populus vota persolvat, hic peccatorum onera depo-
nantur, hic fides sancta stabilietur, hic pietas abso-
luta redeat, hic iniquitas emendata discebat. Inve-
niat apud te, Domine, locum veniæ, quicumque satis-
faciens huc confugerit, et conscio dolore victus altaria
tua rivis suarum eluerit lacrimarum. Hic, si quando
populus tuus tristis mœstusque con venerit, acquiesce
rogari, et rogatus indulge petentibus. Per quem.

Ad Complendum. — Multiplica, Domine, quæsumus,
per hæc sancta, quæ sumpsimus, veritatem tuam in
manibus nostris, ut te in templo sancto jugiter ado-
remus. et in conspectu tuo cum sanctis angelis glo-
riemur. Per.

155 *Super oblata.* — Deus, qui Ecclesiam tuam
Unigeniti tui sponsam vocare dignatus es, ut que ha-
beret gratiam per fidei devotionem, haberet etiam ex
nomine pietatem, da ut omnis hæc plebs nomini tuo
serviens hujus vocabuli consortio digna esse merea-
tur. Et Ecclesia tua in templo, cujus anniversarium
dedicationis dies celebrantur, tibi collecta, te timeat,
te diligat, te sequatur, ut dum jugiter, per ejus vesti-
gia graditur, ad cœlestia promissa, ipso ducente,
pervenire mereatur. Qui tecum.

(588) IN VIGILIA APOSTOLORUM.

Concede nobis, quæsumus, omnipotens Deus, ven-
turam apostoli tui Ill. solemnitate congruo præve-
nire honore, et venientem digna celebrare devotione,
Per.

Super oblata. — Accepta tibi sit, Domine, nostræ
devotionis oblatio, et ad apostolicam puriores faciat
nos venire festivitatem.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et
salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et
venientem natalem beati apostoli tui Ill. debita ser-
vitate prævenire, suppliciter obsecrantes ut ipsum
nos apud tuam clementiam sentiamus habere patro-

num, quem; tua gratia largiente, meruimus æternæ salutis suscipere ministrum. Per Christum.

Ad Complendum. — Præsta nobis, æternæ largitor, ejus ubique protegi oratione cujus natalitia per hæc sancta, quæ sumpsimus, votivo prævenimus obsequio. Per.

Ad Vesperos. — Sancti tui nos, quæsumus, Domine, Ill. apostoli solemnitas, quam prævenimus, tueatur, quia tanto fiducialius tuo nomini supplicamus, quanto frequentius apostolorum intercessionibus confoveamur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, tuorum gloria justorum, præsta, quæsumus, ut sancti tui Ill., cujus diem passionis celebrando prævenimus, sentiamus auxilium. Per.

Ad Matutinos. — Deus, qui es omnium sanctorum tuorum splendor mirabilis, quique hunc diem beati apostoli tui Ill. martyrio consecrasti, da Ecclesiæ tuæ de natalitio tantæ festivitatis lætari, ut, quæ apostolorum tuorum prædicatione floruit, eorum exemplis muniatur et intercessionibus adjuvetur. Per Dominum a.

MISSA IN VIGILIA UNIUS MARTYRIS.

Quæsumus, omnipotens Deus, ut nostra devotio, quæ natalitia beati Ill. (589) martyris antecedit, patrocinia nobis ejus accumularet. Per.

156 *Super oblata.* — Magnifica, Domine, beati Ill. solemnitas recenseamus, quæ, promptis cordibus ambientes, oblati muneribus et suscipimus et præsumus. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et gloriosi Ill. martyris pia certamina præcurrere, cujus honorabilis annua recursione solemnitas, et perpetua semper et nova est, quia et in conspectu tuæ Majestatis permanet mors tuorum pretiosa justorum et (590) restaurantur incrementa lætitiæ, cum facilitatis æternæ recoluntur exordia. Per Christum.

Ad Complendum. — Sancta tua, Domine, in beati Ill. martyris (591) pretiosa passione, quam præsumus nos refoveant, quibus et jugiter satiamur, et semper desideramus expleri. Per Dominum.

Super populum. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui sancti martyris tui Ill. solemnitas præsumus, ejus etiam virtutes imitemur. Per.

Ad Vesperos. — Deus, qui nobis beati Ill. martyris tui natalitia gloriosa præire concedis, tribue, quæsumus, ejus nos semper et beneficiis præveniri, et orationibus adjuvari. Per.

Alia. — Deus, qui nos beati martyris tui Ill. concedis natalitia prævenire, ejus nos tribue meritis adjuvari. Per.

Ad Matutinos. — Omnipotens sempiternæ Deus, fortitudo certantium, et martyrum palma, solemnitatem hodiernæ diei propitius intueri, et Ecclesiam tuam continua facie celebritate lætari, ut quod meritis

a Nulla hic Missa de communi apostolorum legitur sicut infra de communi martyrum, fortasse quod omnes apostoli Missam habent propriam.

non præsumit, intercessione beati martyris tui Ill. assequi mereatur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, mundi Creator et rector, qui hunc diem in beati Ill. martyrio consecrasti, concede propitius, ut omnes qui martyrii ejus merita venerantur intercessionibus ejus ab æternis gehennæ incendiis liberentur. Per.

MISSA IN NATALI UNIUS MARTYRIS.

(592) *Votivos,* Domine, quæsumus, beati martyris tui Ill. natalis nos semper excipiat, qui et jucunditatem nobis suæ glorificationis infundat, et tibi nos reddat acceptos. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Præsentia munera, quæsumus, Domine, ita serena pietate intueri, ut sancti Spiritus perfundantur benedictione, et in nostris cordibus eam dilectionem **157** validius infundant, per quam sanctus martyr Ill. omnia corporis tormenta devicit. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et in præsentis festivitatis sancti martyris tui Ill. tibi confitendo laudis Hostias immolare; tuamque immensam pietatem implorare, ut sicut illi dedisti cælestis palmam triumphi, sic, eo suffragante, nobis emendationem ac veniam concedas peccati; ut in te exultemus in misericordia, in quo ille lætatur in gloria. Per Christum.

Item alia Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te in omnium martyrum triumphis laudare. Quoniam tuis donis atque muneribus beati martyris tui Ill. passionem hodiernam solemnitate veneramus, qui pro confessione Jesu Christi Filii tui Domini nostri diversa supplicia sustinuit, et, eadem vincens, coronam perpetuitatis promeruit. Per quem.

(593) *Item alia Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: cujus gratia beatum Ill. in sacerdotium elegit, doctrina ad prædicandum erudiit, potentia ad perseverandum confirmavit, ut per sacerdotalem infulam perveniret ad martyrii palmam. Docensque subditos, instruens vivendi exemplo, confirmans patiando, ad te coronandus perveniret, qui persecutorum minas intrepidus superasset. Cujus interventus nos, quæsumus, a nostris, mundet delictis. qui tibi placuit tot donorum prærogativis. Per quem Majestatem.

b *Benedictio.* — Beati martyris sui Ill. intercessione vos Dominus benedicat, et ab omni malo defendat. Amen. Extendat in vos dexteram suæ propitiationis, qui eum suscepit per supplicia passionis. Amen. Quo ejus in cælo mereamini habere consortium, cujus devotis mentibus id terra celebratis

b Legitur in Benedictionali, ubi assignatur, in natalitate unius martyris.

triumphum. Amen. Quod ipse præstare dignetur, A
cujus regnum.

Ad Complendum. — Sumpsimus, Domine, sancti
Ill. martyris solemnitate cœlestia sacramenta, cujus
suffragis, quæsumus, largiaris ut quod temporaliter
gerimus, æternis gaudiis consequamur. Per.

Super populum. — Fac, quæsumus, Domine Deus
noster, intercedente beato martyre tuo Ill., populum
tuum in tua devotione gaudere, quia perpetua est et
plena felicitas, si bonorum omnium serviamus Au-
ctori. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Alia Orationes. — Sancti Ill. martyris tui, Do-
mine, nos oratio sancta conciliet, quæ sacris virtuti-
bus veneranda refulget. Per Dominum nostrum.

158 *Alia.* — Beati martyris tui Ill. quæsumus
Domine, precibus adjuvemur, et ejus digne solemnia
celebrantes tuo nomini fac nos semper esse devo-
tos. Per.

Alia. — Beati martyris tui Ill., quæsumus, Do-
mine, nos patrocinium collatum non deserat, quod
fragilitatem nostram et precibus tueatur et meritis.
Per.

Alia. — Deus, qui sanctam nobis hujus diei so-
lemnitate pro commemoratione beati martyris tui
Ill. fecisti, adesto familiæ tuæ precibus, et da ut
cujus hodie festa celebramus, ejus meritis et inter-
cessionibus adjuvemur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Plebs tua, Domine, sancti martyris tui
Ill. te glorificatione magnificet, et eodem semper
precante, te mereamur habere rectorem. Per Domi-
num nostrum.

MISSA (594) IN VIGILIA PLURIMORUM MARTYRUM.

Beatorum martyrum Ill. et Ill. natalitia vene-
randa, quæsumus, Domine, Ecclesia tua devota sus-
cipiat, et fiat magnæ glorificationis amore devotior.
Per.

Super oblata. — Hæc Hostia, Domine, quæsumus,
emundet nostra delicta, et ad venturam festivitatem
a tantorum martyrum tuorum Ill. celebrandam
subditorum sibi corpora mentesque sanctificet. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum
et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus :
misericordiæ dator, et totius bonitatis auctor, qui
jeuniis. orationibus et eleemosynis, peccatorum
remedia et virtutum omnium tribuis incrementa; te
humili devotione precamur ut qui sanctus tuis Ill.,
quorum festa prævenimus, martyrii dedisti cor-
nam, intercessionibus eorum adhæc agenda nobis
tribuas indefessam efficaciam. Per Christum.

Ad Complendum. — Pasce nos, Domine, tuorum
gaudiis ubique sanctorum, quia nostræ salutis au-
gmenta sunt, quoties illis honor impenditur, in qui-
bus in mirabilis prædicaris. Per.

Super populum. — Protege, Domine, plebem
tuam, et quam martyrum tuorum Ill. assidua tri-
buisti festivitate devotam, tibi semper placitam fieri
precibus concede justorum. Per.

^a In Vatic. et Gussany, Edit. legitur *sanctorum*.

Alia. — Sint tibi, Domine, quæsumus, nostri mu-
nera grata jejunii, quia tunc eadem in sanctorum
Ill. digna commemoratione deferimus, si et actus
illorum pariter subsequamur. Per.

159 *Alia.* — Præsta, quæsumus, omnipotens
Deus, ut populus tuus ad plenæ devotionis affectum
beatorum martyrum Ill. natalitiis præparetur, et eo-
rum patrocinio promerente, plenæ capiat securitatis
augmentum. Per Dominum.

Alia. — Deus, qui nos annua beatorum martyrum
tuorum Ill. solemnia frequentare concedis, præsta,
quæsumus, ut et devotis eadem mentibus celebremus,
et eorum intercessionibus adjuvemur. Per Do-
minum nostrum.

Ad Matutinum. — Deus, qui hodiernam diem san-
ctorum tuorum Ill. martyrio consecrasti, da nobis
salutem mentis et corporis, ut et illorum passioni
sit veneratio ex nostra devotione, et nobis auxilium
proveniat de eorum sanctissima intercessione. Per.

IN NATALI PLURIMORUM MARTYRUM.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui per gloriosi
bella certaminis ad immortales triumphos martyres
extulisti, da cordibus nostris dignam pro eorum
commemoratione lætitiā, ut quorum memoriam
pio amore amplectimur, eorum precibus adjuvemur.

Super oblata. — Munera tibi, Domine, nostræ de-
votionis offerimus, quæ et pro tuorum tibi grata sint
honore justorum, et nobis salutaria te miserante,
reddantur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum
et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus :
qui sanctorum martyrum tuorum pia certamina ad
copiosam perducis victoriam, atque perpetuum eis
largiris triumphum, ut Ecclesiæ tuæ semper sint in
exemplum; præsta nobis, quæsumus, ut per eorum
intercessionem, quorum festa celebramus, pietatis
tuæ munera capiamus. Per Christum.

Benedictio. — ^b Benedicat vobis Dominus beato-
rum martyrum suorum Ill. suffragis, et liberet ab
adversitatibus cunctis. Amen. Commendet vos eo-
rum intercessio gloriosa, quorum in conspectu ejus
est mors pretiosa. Amen. Ut sicut illi per diversa
genera tormentorum cœlestis regni sunt sortiti hæ-
reditatem, ita vos eorum mereamini consortium per
bonorum operum exhibitionem. Amen. Quod ipse
præstare dignetur.

Ad Complendum. — Præsta, nobis, Domine, quæ-
sumus, ut quæ pro martyrum tuorum Ill. beata pas-
sione peregrimus, ipsorum nobis fiant intercessione
salutaria, in quorum natalitiis sunt exsultanter im-
pleta. Per Dominum nostrum.

Alia. — Omnipotens sempiternæ Deus, qui in san-
ctorum tuorum cordibus flammam tuæ dilectionis
accendis, **160** da mentibus nostris eandem fidei et
charitatis virtutem, ut quorum gaudemus triumphis,
proficiamus exemplis. Per.

Alia. — Ad defensionem fidelium, Domine, quæ-
^b In Benedictionalis ubi hæc leguntur, *benedicat vos*,

sumus, dexteram tuæ Majestatis extende, et, ut perpetua pietatis tuæ protectione muniantur, intercessio pro his non desit martyrum continuata sanctorum. Per.

Alia. — Omnipotens et misericors Deus, fidelium lumen animarum, adesto votis solemnitatis hodiernæ, et Ecclesiæ tuæ gaudium de beatorum martyrum *Ill.* gloria conceptis benignas aspira, ut et corda nostra passione ipsorum (593) igniantur, et apud misericordiam tuam eorum juvemur meritis, quorum gaudemus exemplis. Per Dominum nostrum.

Alia. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut sanctorum martyrum tuorum, quorum celebramus victorias, participemus et præmiis. Per Dominum nostrum.

IN VIGILIA UNICUS (596) CONFESSORIS.

Concede nobis, quæsumus, omnipotens Deus, venturam beati confessoris tui *Ill.* solemnitatem congrua prævenire honore, et venientem digna celebrare devotione. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Accepta tibi sit, Domine, nostræ devotionis oblatio, et ad sancti confessoris tui *Ill.* puriores faciat nos venire festivitatem. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et Majestatem tuam suppliciter exorare, ut qui beati *Ill.* confessoris tui festum solemnibus jejuniis et devotis prævenimus officiis, illius apud Majestatem tuam et adjuvemur meritis, et instruamur exemplis. Per.

Ad Complendum. — Beati confessoris tui *Ill.*, Domine, suffragiis exoratus, percepta nos sacramenti tui virtute defende. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Benedictionis tuæ, Domine, gratiam, intercedente sancto confessore tuo *Ill.*, suscipiamus, ut cujus præveniendo gloriam celebramus, ejus supplicando auxilium sentiamus. Per Dominum nostrum.

Ad Vesperos. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut ad meliorem vitam sancti confessoris tui *Ill.* exempla nos provocent, quatenus cujus solemnia prævenimus, etiam actus imitemur, et intercessionibus adjuvemur. Per.

Alia. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut sicut **161** confessoris tui *Ill.* gloriosa natalitia prævenimus, sic ad tua beneficia promerenda Majestatem tuam pro nobis ipse præveniat. Per.

Ad Matutinos. — Adesto, Domine, populo tuo, ut beati confessoris tui *Ill.* merita præclara suscipiens, ad impetrandam misericordiam tuam semper ejus patrocinii adjuvetur et meritis. Per Dominum nostrum.

Alia. — Absolve, quæsumus, Domine, tuorum delicta populorum, et a peccatorum nexibus, quæ pro nostra fragilitate contraximus, intercedente beato confessore tuo *Ill.*, liberemur. Per Dominum nostrum.

MISSA IN NATALI UNICUS CONFESSORIS.

Misericordiam tuam, quæsumus, Domine nobis, interveniente beato confessore tuo *Ill.*, clementer impende, et nobis peccatoribus ipsius propitiare suffragiis. Per.

Super oblata. — Propitiare, quæsumus, Domine, supplicationibus nostris, et interveniente pro nobis sancto *Ill.* confessore suo, his sacramentis cælestibus servientes, ab omni culpa liberos esse concede, ut purificante nos gratia tua, iisdem quibus famulamur mysteriis emundemur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et in hac die, quam transitu sacro beati confessoris tui *Ill.* consecrasti ; quæsumus ergo clementiam tuam, ut des nobis illam sequi doctrinam quam ille et verbo docuit, et opere complevit, quatenus nos adjuvari apud misericordiam tuam et exemplis ejus sentiamus et meritis. Per Christum Dominum nostrum.

Alia Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et te in sanctorum tuorum virtute laudare, quibus pro meritis suis beatitudinis præmia contulisti. Quoniam semper in manu tua sunt, et non tanget illos tormentum mortis, quos, te custodiente, beatitudinis sinus intercludit, ubi perpetua semper exultatione lætantur, ubi etiam beatus confessor *Ill.* sociatus exultat. Petimus ergo ut memor sit miseriarum nostrarum, et de tua misericordia nobis impetret beatitudinis suæ consortium. Per Christum.

Benedictio. — Omnipotens Deus det vobis copiam benedictionis, qui beatum *Ill.* sibi ascivit virtute confessionis. Amen. Et qui illum fecit coruscare miraculis, vos exornet bonorum operum incrementis. Amen. Quo ejus et exemplis eruditi, et intercessione muniti, cujus depositionis diem celebratis, illi possitis in cælesti regione adjungi. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

162 *Ad Complendum.* — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut, de perceptis muneribus gratias exhibentes, intercedente beato confessore tuo *Ill.*, beneficia potiora sumamus. Per.

Super populum. — Aures pietatis tuæ, quæsumus, Domine, precibus nostris inclina, ut qui peccatorum nostrorum flagellis percutimur, intercedente beato confessore tuo *Ill.*, miserationis tuæ gratia liberemur. Per.

Alia. — Sancti confessoris tui *Ill.* nos quæsumus, Domine, tuere præsidii, ut ejus semper intercessionibus adjuvemur. Per.

Alia. — Adesto, quæsumus, Domine, precibus nostris, quas in sancti confessoris tui *Ill.* commemoratione deferimus, ut qui nostræ justitiæ fiduciam non habemus, ejus qui tibi placuit precibus adjuvemur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Exultemus, quæsumus, Domine, Deus

noster in solemnitate beati confessoris tui *Ill.*, ut A ejus sacra natalitia celebrantes, ad impetrandam misericordiam tuam semper ejus patrocinii adjuvemur. Per.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, cui cuncta famulantur elementa, exaudi propitius, intercedente pro nobis confessore tuo *Ill.*, orationem nostram, et tribue nobis misericordiam tuam; et quæcunque præcipis ut agamus, ipse adjuva ut implere possimus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Sancti confessoris tui *Ill.* tribue nos, Domine, supplicationibus foveri, ut cujus depositionem annuo celebramus obsequio, ejus apud te intercessionibus et meritis adjuvemur. Per.

MISSA IN VIGILIA PLURIMORUM CONFESSORUM.

Beatorum confessorum tuorum, Domine, *Ill.* natalitia præeuntes, supplices te rogamus, ut quos cælesti gloria sublimasti, tuis adesse concedas fidelibus. Per.

Super oblata. — Sacrificium, Domine, quod pro beatis confessoribus tuis *Ill.* offert nostra devotio, eorum meritis augeat nobis, te donante, suffragium, Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte Pater omnipotens, æterne Deus: sanctorum tuorum *Ill.* solemnitate prævenientes, concede propitius, ut qui donis tuis ita exstiterunt gloriosi, apud te nostris existant nominibus idonei interventores. Per Christum.

163 *Ad Complendum.* — Quæsumus, Domine, salutaribus repleti mysteriis, ut quorum solemnitate præimus, eorum orationibus adjuvemur. Per.

Super populum. — Conserva, quæsumus, Domine, familiam tuam, et benedictionum tuarum propitius ubertate purifica, ut per intercessionem beatarum confessorum tuorum *Ill.* et eruditionibus tuis semper multiplicetur, et donis. Per Dominum nostrum.

Alia. — Propitiare, misericors Deus, supplicationibus nostris, et populum tuum pervigili protectione custodi, ut qui beatorum confessorum tuorum *Ill.* solemnitate prævenimus, tribuas nobis ex eorum imitatione prospera mundi despiciere, et nulla ejus adversa formidare. Per.

Alia. — Deus, qui beatos confessores tuos *Ill.* sanctorum tuorum meritis cœquasti, da nobis in eorum celebritate gaudere, ut quorum commemorationem agimus, eorum imitatione proficiamus, et intercessionibus sublevemur. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

IN NATALI PLURIMORUM CONFESSORUM.

Præsta, Domine, quæsumus, ut sicut sanctorum tuorum *Ill.* nos natalitia celebranda non deserunt, ita jugiter suffragiis comitentur. Per.

Super oblata. — Munera, Domine plebis tuæ, quæsumus, beatorum confessorum tuorum *Ill.* fiant grata suffragiis, et pro quorum triumphis tuo nomini offeruntur, ipsorum digna perficiantur et meritis. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et Majestatem tuam supplici devotione exorare, ut beatorum confessorum tuorum *Ill.*, quorum hodie festa celebramus, obtentu mereamur tuum obtinere auxilium. Per Christum.

Alia Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te in tuorum honore sanctorum *Ill.* glorificare, qui et illis pro certaminis constantia beatitudinem tribuisti sempiternam, et infirmitati nostræ talia præstitisti suffragia, quæ pro eorum meritis possis audire dignanter. Per Christum.

Benedictio. — Sanctorum suorum confessorum *Ill.* meritis vos Dominus faciat benedici, et contra adversa omnia eorum intercessione muniri. Amen. Eorum efficiat suffragia felices, quorum festivitatis diem celebratis ovantes. Amen. Quo eorum imitantes exempla, ad cœlestia pervenire possitis promissa. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

164 *Ad Complendum.* — Et natalitiis sanctorum, Domine, et sacramenti munere vegetati, quæsumus ut bonis quibus per tuam gratiam nunc fovemur profuamur æternis. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Adesto, Domine, precibus populi tui cum sanctorum *Ill.* patrocinio supplicantis, ut quod propria fiducia non præsumit suffragantium meritis consequatur. Per.

Alia. — Magnificantes, Domine, misericordiam tuam suppliciter exoramus ut qui nos sanctorum tuorum frequentibus facis natalitiis interesse, perpetuis tribuas interesse consortiis. Per.

Alia. — Da nobis, omnipotens Deus, in sanctorum tuorum te semper commemorazione laudare, quia refovere curabis quos in honore tuo perseverare concedis. Per Dominum nostrum.

Alia. — Sanctorum tuorum *Ill.*, Domine, suffragiis imploramus, ut a cunctis liberemur offensis. Per Dominum nostrum.

Alia. — Exaudi nos, omnipotens et misericors Deus, et sanctorum tuorum nos ubique tuere præsiidis. Per.

Alia. — Tribue, quæsumus, Domine, sanctos tuos jugiter orare pro nobis; et semper eos clementer digneris audire. Per Dominum nostrum.

Alia. — Sancti tui, quæsumus, Domine, jugiter nobis a te et veniam postulent, et profectum. Per.

IN VIGILIA VIRGINUM.

Sanctæ martyris tuæ *Ill.*, Domine, supplicationibus tribue nos foveri, ut cujus venerabilem solemnitate prævenimus obsequio, ejus intercessionibus commendemur et meritis. Per Christum.

Super oblata. — Muneribus nostris, Domine,

* *Iisdem verbis habetur in Benedictionali pro nativitate plurimorum confessorum,*

sanctæ *Ill.* martyris tuæ festa præcedimus, præsta quæsumus ut quæ peccatorum nostrorum præpediuntur obstaculis illius meritis reddantur accepta. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te beatæ *Ill.* natalitia præveniendo, laudare, prædicare et benedicere, quam tanto munere sublimasti, ut ei conferres et virginitatis coronam et martyrii palmam. Cujus interventus nos, quæsumus, a nostris mundet delictis, et supernorum civium faciat ascisci consortiis. Per Christum.

165 *Alia Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te, beatæ *Ill.* natalitia præveniendo, laudare, prædicare et benedicere, quam tanto munere sublimasti, ut ei conferres virginitatis coronam, et martyrii palmam; sicque virtute fidei et decore pudicitiae polleret, ut ad cælestia regna virgo pariter et martyr intraret. Per Christum.

Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut quorum nos tribuis communicare memoriis, eorum facias veraciter imitatores. Per.

IN NATALI VIRGINUM.

Deus, qui inter cætera potentiae tuæ miracula etiam in sexu fragili victoriam martyrii contulisti, concede propitius ut ejus natalitia colimus, per ejus ad te exempla gradiamur. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — In sanctæ virginis *Ill.* festivitate pretiosa, tua, Domine, mirabilia prædicantes, muna vota deferimus; præsta, quæsumus, ut sicut ejus tibi grata sunt merita, sic nostræ servitutis accepta reddantur officia. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Quem beata virgo pariter et martyr *Ill.* et diligendo timuit, et timendo dilexit; illique conjuncta est moriendo, cui se consecraverat caste vivendo; et pro eo temporalem studuit sustinere pœnam, ut ab eo perciperet gloriam sempiternam. Quæ, dum duplicem vult sumere palmam in sacri certaminis agone, et de corporis integritate, et de fidei puritate, laboriosius duxit longa antiqui hostis sustinere tentamenta, quam vitam præsentem cito amittere per tormenta. Quoniam cum in martyrio proponantur ea quæ terreant, in carnis vero delectamentis ea quæ mulceant, molestius sustinetur hostis occultus, quam superatur infestus. Cum ergo in utroque tui sit muneris quod vicit, quia nihil valet humana fragilitas, nisi tua hanc adjuvet pietas, pro nobis, quæsumus, tuam pietatem exoret, quæ a te accepit ut vinceret. Et quæ Unigeniti tui intrare meruit thalamum, intercessione sua inter

mundi hujus adversa nobis præstet auxilium. Per quem Majestatem tuam.

Alia Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: cujus charitatis ardore ista, et omnes sanctæ virgines, a beata Maria exemplum virginitatis accipientes, præsentis sæculi voluptates ac delicias contempserunt. Quoniam tuo dono actum est (597) ut postquam Virgo de Virgine prodiit, sexus fragilis esset fortis, et (578) in quo **166** fuit peccandi facilitas, esset vincendi felicitas. Antiquusque hostis, qui per antiquam virginem genus humanum se vicisse gloriabatur, per sanctas nunc virgines, sequaces potius Mariæ quam Evæ, vincatur. Et in eo major ei confusio crescat, quod de eo etiam sexus fragilis jam triumphat. Quapropter immensam pietatem tuam humiliter exposcimus, ut per earum intercessionem, quæ et sexum vicerunt et sæculum, tibi que placuerunt et virginitatis decore, et passionis vigore, nos mereamur et invisibilem hostem superare, et Unigenito tuo Domino nostro adhærere. Per quem Majestatem.

Benedictio. — Benedicat vobis Dominus qui beatæ virgini *Ill.* concessit et decorem virginitatis et gloriam passionis. Amen. Et cujus opitulatione illa meruit et sexus fragilitatem et persequentium rabiem devincere, vos possitis et vestrorum corporum illecebras et antiqui hostis machinamenta superare. Amen. Quo sicut illa sexu fragili virile nisa est certamen adire, et post certamen de hostibus triumphare, ita vos in hac mortalitate viventes valeatis et antiquum hostem devincere, et ad regna cælestia pervenire. Amen. Quod ipse præstare.

Alia Benedictio. — Omnipotens Dominus, intercedentibus sanctis virginibus suis *Ill.*, vos dignetur benedicere, qui de antiquo hoste non solum per viros, verum etiam per feminas voluit triumphare. Amen. Et qui illis voluit centesimi fructus donum decore virginitatis et agone martyrii conferre, vos dignetur et vitiorum squaloribus expurgare, et virtutum lampadibus exornare. Amen. Quatenus virtutum oleo ita pectorum vestrorum lampades possint repleti, ut cum eis cælestis sponsi thalamum valeatis ingredi. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum et imperium.

Ad Complendum. — Auxilientur nobis, Domine, sumpta mysteria, et, intercedente beata *Ill.* martyre tua, sempiterna protectione confirment. Per Dominum nostrum.

Alia. — Indulgentiam nobis, Domine, beata *Ill.* martyr impleret, quæ tibi semper grata exstitit, et merito castitatis, et tuæ professione virtutis. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

(599) *Alia Missa.* — Deus, qui nos hodie sanctæ virginis *Ill.* annua solemnitate lætificas, concede

* Hæc Bened. assignatur in Benedictionali pro nativitate virginum.

unus virginis, et sequens in nativitate plurim. vir-

propitius ut ejus adjuvemur meritis, cujus castitas irradiamur exemplis. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Grata sit, tibi Domine, hæc oblatio plebis tuæ, quam tibi offerimus in honorem sanctæ *Ill.* virginis, ut cunctis proficiat ad salutem, Per.

Ad Complendum. — Adjuvent nos, quæsumus, Domine, et hæc mysteria sancta, quæ sumpsimus, et beatæ *Ill.* virginis intercessio veneranda. Per.

167 *Benedictio vestium virginis, (600) vel viduæ.* — Deus, æternorum honorum fidelissime promissor, et certissime, persolutor, qui vestimentum salutare et indumentum æternæ jucunditatis tuis fidelibus promissisti, clementiam tuam suppliciter exoramus, ut hæc indumenta humilitatem cordis et contemptum mundi significantia, quibus famula tua *Ill.* sancto visibiliter est informanda proposito, propitius benedicas, et beatæ castitatis habitum quem te inspirante suscepit, te protegente custodiat; et quam vestibus venerandæ professionis induis temporaliter, beata facias immortalitate vestiri. Per Dominum nostrum.

Item alia. — Deus, bonarum virtutum dator, et omnium benedictionem largus infusor, exaudi preces nostras, et hanc vestem, qua famula tua *Ill.* pro conservandæ castitatis signo se adoperiendam exposcit, benedixisti et sanctificare digneris. Per Dominum.

Benedictio vestis virginis. — Exaudi omnipotens, Deus, preces nostras, et hanc vestem, qua famula tua *Ill.* se adoperiendam exposcit, uberrimæ benedictionis imbre perfunde, sicut perfudisti oras vestimentorum Aaron benedictione profuente a capite in barbam unguenti. Et sicut benedixisti vestes omnium religiosorum tibi per omnia placentium, ita eam benedicere dignare ac præsta, elementissime Pater, ut supradictæ famulæ tuæ hæc sit vestis salubris protectio, hæc cognitio religionis, hæc initium sanctitatis, hæc contra omnia tela inimici robusta defensio, ut centesimi muneris opulentia perseveranti continentia ditetur. Per Dominum nostrum,

(601) *Benedictio virginis ab (602) episcopo dicenda, (603) quæ fit in Epiphania, (604) vel secunda feria Paschæ, aut (605) quando apostolorum natalitia celebrantur; et (606) vestimenta nigra forinsecus gestant.*

Respice, Domine, propitius super hanc famulam tuam *Ill.*, ut sanctæ virginitatis propositum, quod te inspirante suscipit, te gubernante custodiat. Per.

Consecratio. — Deus, castorum corporum benignus inhabitator, et incorruptarum amator animarum qui humanam substantiam in primis hominibus diabolica fraude vitiatam, ita in Verbo tuo, per quem omnia facta sunt, reparas, ut eam non solum ad primæ originis innocentiam revoces, sed etiam ad experientiam (607) quorundam honorum, quæ in (608) novo sæculo sunt habenda, perducas, et ob-

strictos adhuc conditione mortalium jam ad similitudinem provehas angelorum; respice super hanc famulam tuam *Ill.* (609) quæ tibi devotionem suam offert, a quo et ipsa idem (610) votum assumpsit. Sit in ea, Domine, per donum Spiritus tui, prudens modestia, sapiens benignitas, gravis lenitas, casta libertas; ferveat in charitate, et nihil extra te diligat, laudabiliterque vivat, et laudari non appetat, te timeat, tibi amore serviat; tu ei honor, tu gaudium, tu in mœrore solatium, tibi tu in ambiguitate consilium, tu in injuria defensio, in tribulatione patientia, in pauperitate abundantia, (611) in jejuniis cibis, in infirmitate sis medicina: per te, quem diligere super omnia appetit, quod est professa custodiat, ut et hostem antiquum devineat, et vitiorum squalores expurget; (612) quatenus centesimi fructus dono virginitatis decorari, virtutumque lampadibus exornari, et electarum virginum tuarum consortio, te donante, mereatur uniri. Per eundem.

MISSA IN CONSECRATIONE VIRGINIS.

Da, quæsumus, Domine, famulæ tuæ *Ill.*, quam virginitatis honore dignatus es decorare, inchoati operis consummatum effectum, et, ut perfectam tibi offerat plenitudinem, initia sua perducere mereatur ad finem. Per.

Super oblata. — Oblatis hostiis, Domine, quæsumus, præsentis famulæ tuæ *Ill.* perseverantiam perpetuæ virginitatis accomoda, ut apertis januis, summi Regis in adventu, regnum cœlestis cum lætitia mereatur intrare. Per.

Ad Complendum. — Respice, Domine, famulæ tuæ *Ill.* debitam servitutem, ut inter humanæ fragilitatis incerta nullis adversitatibus opprimatur, quæ de tua protectione confidit. Per.

Oratio ad abbatissam faciendum. — Exaudi, Domine, preces nostras, et super hanc famulam tuam *Ill.* Spiritum tuæ benedictionis emitte, ut, cœlesti munere dilata, et tuæ gratiam possit Majestatis acquirere, et bene vivendi aliis exemplum præbere. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Oratio (613) ad ancillas Dei velandas. — Famulas tuas, Domine, tuæ custodia munit pietatis, ut virginitatis sanctæ propositum, quod te inspirante susceperunt, te protegente illæsum custodiant. Per Dominum.

(614) *Oratio ad abbatem faciendum.* — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, et famulum tuum *Ill.* quem ad regimen animarum elegimus, gratiæ tuæ dono prosequere, ut, te largiente, cum ipsa tibi nostra electione placeamus. Per Dominum.

^b (615) HEBDOMADA II POST PENTECOSTEN.

Deus, in te sperantium fortitudo, adesto propitius invocationibus nostris; et quia sine te nihil potest mortalis infirmitas, præsta auxilium gratiæ tuæ ut in sequendis mandatis tuis et voluntate tibi et actione placeamus. Per.

dictio abbatissæ, et super viduam veste mutandam.

^b In Edit. Pamel. nihil de Dominicis post Pente-

^a In vet. Sacram. Gall. exstat ordo ad consecrandas monachas, et ad velandam virg. Sequitur Bene-

169 *Super oblata.*— Oblationem nostram, quæsumus, Domine, misericorditer acceptare et sanctificare digneris, ut ejus sanctificatione nobis salus proveniat, et defensio sempiterna. Per.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui Ecclesiæ tuæ filios sicut non cessas erudire, ita non desinis adjuvare, ut scientiam, te miserante, recta faciendi, et possibilitatem capiant exsequendi. Per Christum.

Benedictio.— Benedicat vobis Dominus, et custodiat vos. Amen. Illuminet faciem suam super vos, et misereatur vestri. Amen. Convertat vultum suum ad vos, et donet vobis pacem. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum et imperium sine fine permanet, per omnia sæcula sæculorum. Amen. Benedictio Dei Patris et Filii et Spiritus sancti, et pax Domini sit semper vobiscum. Et cum spiritu tuo.

Ad Complendum.— Tantis, Domine, repleti muneribus, quæsumus ut et salutaria dona capiamus, et a tua nunquam laude cessemus. Per.

Super populum.— Fideles tuos, Domine, benedictio desiderata confirmet, quæ eos et a tua voluntate faciat nunquam discrepare, et tuis semper indulgeat beneficiis gratulari. Per eundem Dominum nostrum.

HEBDOMADA III POST PENTECOSTEN.

Sancti nominis tui, Domine, timorem pariter et amorem fac nos habere perpetuum, quia nunquam tua gubernatione destituis, quos in soliditate tuæ dilectionis instituis. Per Dominum.

Super oblata.— Oblatio nos, Domine, tuo nomini dicanda purificet, et de die in diem ad cœlestis vitæ transferat actionem. Per.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: per quem Majestatem tuam suppliciter exoramus, ut ab Ecclesia tua quidquid est noxium tu repellas, et quod eidem salutare est largiaris; nosque contra superbos spiritus humilitatem tribuas rationabilem custodire, cum gratiam tuam clementer nobis impendis; nec humani incerto consilii derelinquas, sed tua, quæ falli non potest, gubernatione disponas. Per quem.

Benedictio.— Propitietur Dominus cunctis iniquitatibus vestris, **170** et sanet omnes languares vestros. Amen. Redimat de interitu animam vestram, et satiet in bonis desiderium vestrum. Amen. Aufe-

costen occurrit. Sed. post officium dedicationis eccl. sequitur: *In natali papæ In ordinatione presbyteri. Ad sponsam benedicendam. Orationes pro peccatis*, etc. Sic etiam legitur in Cod. Reg. Sueciæ, ex quo multa Editionis Pamelianæ errata emendari possunt, ut pag. 384, in Oratione *ad capillaturum: Ad novam tondendi gratiam vocare dignatus es*, pro *Ad comam tondendi*, etc., uti exhibet hic Codex ms. Omittuntur quoque Dominicæ post Pentecosten in Kalend. Rom. Earum Missæ assignantur eodem ordine in duobus

rat a vobis cor lapideum, et det vobis cor carneum. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum.— Sumptis muneribus, Domine, quæsumus, ut cum frequentatione mysterii crescat nostræ salutis effectus. Per Dominum.

Super populum.— Deus, quite in rectis ac sinceris manere pectoribus asseris, pro nobis tua gratia tales existere, in quibus habitare digneris. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

HEBDOMADA IV POST PENTECOSTEN.

Deprecationem nostram, quæsumus, Domine, benignus exaudi, et quibus supplicandi præstas affectum, tribue defensionis auxilium. Per Dominum.

Super oblata.— Munera, Domine, oblata sanctifica, ut tui nobis Unigeniti corpus et sanguis fiant. Per Dominum.

Præfatio.— Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: cujus hoc mirificum opus ac salutare mysterium fuit ut perditum dudum atque prostratum de diabolo et mortis aculeo ad hanc gloriam vocaremur, qua nunc genus electum sacerdotiumque regale, populus acquisitionis et gens sancta vocaremur. Agentes igitur indefessas gratias sanctamque munificentiam tuam prædicantes, Majestati tuæ hæc sacra deferimus, quæ nobis ipse salutis nostræ autor Christus instituit. Per quem Majestatem tuam.

Benedictio.— Benedicat vobis Dominus nostri oris alloquio, et cor vestrum sinceri amoris copulet nexu perpetuo. Amen. Floreatis rerum præsentium copiis, justitia acquisitis, gaudeatis perenniter fructibus sincerissimæ charitatis, Amen. Tribuat vobis Dominus dona perennia, ut (644) post tempora feliciter dilatata percipiatis gaudia sempiterna. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum.— Sacris muneribus, Domine perceptis, quæsumus ut nos eorum virtute, et a vitiis omnibus expies, et donis tuæ gratiæ jugiter repleas. Per Dominum nostrum.

Super populum.— Tempora nostra, quæsumus. Domine, pio favore prosequere, et quibus cursum tribuis largiorem, præsta continuum benignus auxilium. Per Dominum nostrum.

171 HEBDOMADA V POST PENTECOSTEN.

Protector in te sperantium, Deus sine quo nihil est validum, nihil sanctum, multiplica super nos misericordiam tuam, ut, te rectore, te duce, sic transeamus per bona temporalia, ut non amittamus æterna, Per Dominum nostrum.

Super oblata.— Respice, Domine, munera sup-

Theoderic. ac in nostris Editis. In Codice vero Gemet. reperiuntur immediate post octavam Pentecosten.

a Legitur in Benediction. inscribiturque: *Benedictio quotidianis diebus*

b Benedictionem hanc nullibi legi.

c Hæc quoque aliis ex Codicibus minime nota. De cæteris quæ sequuntur eadem dicta sunt, nisi aliter rem se habere moneamus.

placantis Ecclesie, et salutis credentium perpetua A missiones tuas, quæ omne desiderium superant
sanctificatione sumenda concede. Per. consequamur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper, et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et omnipotentiam tuam jugiter implorare, ut nobis et præsentis vitæ subsidium, et æterne tribuas præmium sempiternum. Quo sic mutabilia dona capiamus, ut per hæc ad incommutabilia dona pervenire valeamus ; sic temporalis lætitiæ tempora transeant, ut eis gaudia sempiterna succedant. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio. — Emundet Dominus conscientias vestras ab omni malitia, et repleat sanctificatione perpetua. Amen. Vota vestra clementer intendat, et peccata omnia propitiatus indulgeat. Amen. Quæ piæ B optatis miseratus attribuat, ac quæ pavescitis, pius propugnator procul repellat. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Sancta tua nos, Domine, sumpta vivificent, et misericordie sempiternæ præparant expiatis. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Respice, Domine, propitiis plebem tuam, et toto tibi corde subjectam præsidii invictæ pietatis attolle. Per Dominum.

HEBDOMADA VI POST PENTECOSTEN

Da nobis, quæsumus, Domine, ut et mundi cursus pacifice nobis tuo ordine dirigatur, et Ecclesia tua tranquilla devotione lætetur. Per Dominum.

Super oblata. — Ascendant, quæsumus, Domine, preces humilitatis nostræ in conspectu clementiæ tuæ ; et descendat super hæc oblata virtus tuæ divinitatis, quam nostris quoque purificandis mentibus largiaris. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : Majestatem tuam suppliciter deprecantes, ut opem tuam 172 petentibus dignanter impendas, et desiderantibus benignus tribuas profutura. Per Christum Dominum.

Benedictio. — Omnipotens Deus sua vos clementia benedicat, et sensum vobis sapientiæ salutaris infundat. Amen. Catholicæ fidei vos documentis enutriet, et in sanctis operibus perseverabiles reddat. Amen. Gressus vestro ab errore convertat, et viam vobis pacis et charitatis ostendat. Amen. quod D ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Mystera nos, Domine, sancta purificent, et suo munere tueantur. Per.

Super populum. — Exaudi nos, Deus salutaris noster, et dies nostros in tua pace dispone, ut a cunctis perturbationibus liberati, tranquilla tibi servitute famulemur.

HEBDOMADA VII POST PENTECOSTEN.

Deus, qui diligentibus te bona invisibilia præparasti, infunde cordibus nostris tui amoris affectum ut te in omnibus, et super omnia diligentes, pro-

missiones tuas, quæ omne desiderium superant consequamur. Per.

Super oblata. — Propitiare, Domine, supplicationibus nostris, et has oblationes famulorum famularumque tuarum benignus assume, ut quod singuli obtulerunt ad honorem nominis tui, cunctis proficiat ad salutem. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum, verum æternumque pontificem, et (617) solum sine peccati macula sacerdotem, cujus sanguine fidelium corda mundantur, cujus institutione placationis tibi hostias non solum pro delictis populi, sed etiam pro nostris B offensionibus immolamus ; tuam poscentes clementiam ut omne peccatum quod carnis fragilitate contraximus, ipso summo pro nobis Antistite interveniente, solvatur. Per quem.

Benedictio. — Amoveat a vobis Dominus totius macula simultatis, et imbuat vobis munera puræ dilectionis. Amen. Subjacet in vobis reluctationem carnis et sanguinis, et opem conferat perpetuæ castitatis. Amen. Idque vos in præsentis sæculo diligere faciat, quod a cœlestis paradisi hæreditate non dividat. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad complendum. — Quos cœlesti, Domine, dono satiasti, præsta, quæsumus, ut a nostris mundemur occultis, et ab hostium liberemur insidiis. Per.

173 *Super populum.* — Protegat, Domine, quæsumus, tua dextera populum supplicentem, et ut præsentem vitam sub tua gubernatione transcurrens, mereatur invenire perpetuam. Per Dominum nostrum.

HEBDOMADA VIII POST PENTECOSTEN.

Deus virtutum, (618) cujus et totum quod est optimum, insere pectoribus nostris amorem tui nominis, et præsta in nobis religionis augmentum, ut quæ sunt bona nutrias, ac pietatis studio quæ sunt nutrita custodias. Per.

Super oblata. — Propitiare, Domine, supplicationibus nostris et has populi tui oblationes benignus assume, et, ut nullius sit irritum votum, et nullius vacua postulatio, præsta, quæsumus, ut quod fideliter petimus, efficaciter consequamur. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et tibi vovere contriti sacrificium cordis, (619) tibi litare humiliati victimam pectoris, a quo omne bonum sumimus, omnem jucunditatem haurimus. Precamur itaque ut tibi conscientia nostra famuletur, et, ut in te de die in diem meliorata proficiat, tuæ gratiæ intemerata subdatur. Nostris nos, quæsumus, Domine, evacua malis, tuisque reple per omnia bonis, ut, percepta gratia, quam nostra non exigunt merita, cunctis adversitatibus liberati, et in bonis omnibus

Exstat in Benedict. Post Benedictionem quotidianis diebus.

confirmati supernis civibus mereamur conjungi. A Per Christum.

a Benedictio. Inclinet Dominus aurem suam ad preces vestræ humilitatis, et det vobis gratiam sue benedictionis, et præmium sempiternæ salutis. Amen. Semper et ubique Dominum propitium habeatis, et in ejus laudibus exsultetis. Amen. Omnium peccatorum vestrorum vincula solvat, et ad gloriam sempiternam pervenire vos faciat. Amen. Quod ipse præstare.

Ad complendum. — Repleti, Domine, muneribus tuis, quæsumus ut eorum et mundemur effectu, et muniamur auxilio. Per eundem.

Super populum. — Da nobis, quæsumus, Domine, ut in tua gratia veraciter confidentes, et quæ digna sunt postulemus, et jugiter postulata sumamus. Per B

HEBDOMADA IX POST PENTECOSTEN.

Deus, cujus providentia in sui dispositione non fallitur, te supplices exoramus, ut noxia cuncta submoveas, et omnia nobis profutura concedas. Per.

174 *Super oblata.* — Deus, qui legalium differentias hostiarum unius sacrificii perfectione (620) sanxisti accipe sacrificium a devotis tibi famulis, et pari benedictione sicut munera Abel, sanctifica. ut (621) quod singuli obtulerunt, ad majestatis tuæ honorem, cunctis proficial ad salutem. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; et tuam misericordiam totis nisibus exorare, ne pro nostra nos iniquitate condemnes, sed pro tua pietate C optatæ misericordiæ præstat benignus effectum. Per.

Super oblata. — Concede nobis hæc, quæsumus, Domine, digne frequentare mysteria, qua quoties hujus hostiæ commemoratio celebratur, (625) opus nostræ redemptionis exercetur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et tibi debitam servitutem, per ministerii hujus inpletionem persolvere quia non solum peccantibus veniam tribuis, sed etiam præmia petentibus impertiris. Et quod perpeti malis operibus promeremur, magnifica pietate depellis, ut nos ad tuæ reverentiæ cultum, et (626) terrore cogaset amore perducas. Per Christum.

Benedictio. — Sanctificet vos Domini gratia, et ab omni malo custodiat. Amen. Arceat a vobis omne quod malum est, et spiritus vestros corporaque purificet. Amen. Alliget vos sibi vinculo charitatis, et pax ejus abundet in cordibus vestris. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Tua nos, Domine, medicinalis operatio, et a nostris perversitatibus clementer expediat, et ad ea quæ sunt recta perducatur. Per.

Super populum. — Plebis tuæ, quæsumus, Domine, ad te semper corda converte, ut quam tantis facis patrociniis adjuvari, perpetuis non desinas gubernare præsiidiis. Per.

HEBDOMADA IX POST PENTECOSTEN.

Lagire nobis, Domine, quæsumus, semper (622) spiritum cogitandi quæ recta sunt, propitius et agend ut qui sine te esse non possumus, secundum te vivere valeamus. Per.

Super oblata. — Suscipe munera, quæsumus, Domine, quæ de tua largitate deferimus, ut hæc sacrosancta mysteria, gratiæ tuæ operante virtute, et præ-

a Habetur in benedictionali versus finem.

b In Benedictionali locum habet, inter illas quæ de

sentis itæ nos conversatione sanctificent, et ad gaudia sempiterna perducant. Per Dominum nostrum,

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et tuam misericordiam exorare, ut te annuente valeamus quæ mala sunt declinare et quæ bona sunt consequenter evplere; et quia nos fecisti ad tua sacramenta pertinere, tu clementer in nobis eorum munus operare. Per Christum.

b Benedictio. — Multiplicet in vobis Dominus copiam suæ benedictionis, et confirmet vos in spe regni celestis. Amen. Actus vestros corrigat, vitam emendet **175** mores componat, et vos ad cœlestis paradisi hæreditatem perducatur. Amen. Talique intentione repleti valeatis, qua ei in perpetuum placeatis. Quod ipse præstare.

Ad complendum. — Sumptis, Domine, tuæ institutionis muneribus, quæsumus ut nos eorum et munditia purges, et potenti virtute defendas. Per Dominum.

Super populum. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut, viam tuam devota mente currentes, (624) subripiendum delictorum laqueos evadamus. Per Dominum nostrum.

HEBDOMADA XI POST PENTECOSTEN

Præsta quæsumus, omnipotens et misericors Deus, ut inter hujus vitæ caligines, nec ignorantia fallente mergamur, nec præcipiti studeamus voluntate peccare, sed quibus fiduciam sperandæ pietatis indulgens C optatæ misericordiæ præstat benignus effectum. Per.

Super oblata. — Concede nobis hæc, quæsumus, Domine, digne frequentare mysteria, qua quoties hujus hostiæ commemoratio celebratur, (625) opus nostræ redemptionis exercetur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et tibi debitam servitutem, per ministerii hujus inpletionem persolvere quia non solum peccantibus veniam tribuis, sed etiam præmia petentibus impertiris. Et quod perpeti malis operibus promeremur, magnifica pietate depellis, ut nos ad tuæ reverentiæ cultum, et (626) terrore cogaset amore perducas. Per Christum.

Benedictio. — Deus, qui est vita mortalium, salusque peccatorum, auferat a vobis omnes maculas delictorum. Amen. Induat vos decore virtutum, sanctificet mentes, purificet voluntates et donet vobis sanctorum consortium angelorum, ut probabiles. fide et opere immaculati perveniat ad æternam gaudiorum cœlestium hæreditatem. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Tui nobis, Domine, communio sacramenti, et purificationem conferat, et tribuat unitatem. Per.

communi leguntur.

Super populum. — Conserva, quæsumus, Domine, A tuorum corda fidelium, et gratiæ tuæ virtute corroborata, ut et in tua sint supplicatione devoti, et mutua dilectione sinceri. Per Dominum nostrum.

HEBDOMADA XII POST PENTECOSTEN.

Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maxime, **176** et miserando manifestas, multiplica super nos misericordiam tuam, ut, ad tua promissa currentes, cœlestium bonorum facias esse consortes. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Tibi, Domine, sacrificia dicata reddantur, quæ sic ad honorem nominis tui deferenda tribuisti, ut eadem remedia fieri nostra præstares. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: cuius primum tuæ pietatis indicium est, si tibi nos facias toto corde subjectos, et spiritum nobis tantæ devotionis infundas, ut propitius largiaris consequenter auxilium. Per Christum.

Benedictio. — Devotionem vestram Dominus dignanter intendat, et suæ vobis benedictionis dona concedat. Amen. Talique vos in præsentî sæculo subsidio muniat, ut paradisi vos in futuro habitatores efficiat. Amen. Sicque corda vestra sacrificando benedicat, et benedicendo sanctificet, ut vobiscum, imo in vobis eum habitare delectet. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Quæsumus, Domine Deus noster, ut quos divinis reparare non desinis sacramentis, tuis non destituas benignus auxiliis. Per.

Super populum. — Fideles tuos, Domine, quæsumus, corpore pariter et mente purifica, ut, tua inspiratione compuncti, noxias delectationes vitare prævaleant, atque, ut earum non capiantur illecebris, tua semper suavitate nascantur. Per.

HEBDOMADA XIII POST PENTECOSTEN.

Omnipotens sempiterne Deus, qui abundantia pietatis tuæ et merita supplicum excedis et vota effunde super nos misericordiam tuam, ut dimittas quæ conscientia metuit, et adjicias quod oratio non præsumit. Per.

Super oblata. — Respice, Domine, quæsumus, nostram propitius servitatem, ut quod offerimus sit tibi munus acceptum, sit nostræ fragilitatis subsidium. Per.

Præfatio. Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui nos castigando sanas, et refovendo benignus erudis, dum magis vis salvos esse correctos quam perire dejectos. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio. — Gratia sua vos Dominus locupletet, et cœlesti benedictione multiplicet. Amen. Ab omni vos adversitate **177** defendat, et pia semper miseratione custodiat. Amen. Petitiones vestras placatus

* Exhibetur in Benedictionali inter communes, seu nulli diei addictas.

intendat, et culparum omnium vobis ventam clementer attribuat. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Sentiamus, Domine, quæsumus, tui perceptione sacramenti subsidium mentis et corporis, ut in utroque salvati, cœlestis remedii plenitudine gloriemur. Per.

Super populum. — Tuere, Domine, populum tuum, et salutaribus præsiidiis semper adjutum beneficiis a tolle continuis et mentis et corporis. Per.

HEBDOMADA XIV POST PENTECOSTEN.

Omnipotens sempiterne Deus, per quem cœpit esse quod non erat, et (627) factum est visibile quod latebat, stultitiam nostri cordis emunda, et quæ in nobis sunt vitiorum secreta purifica, ut possimus tibi Domino pura mente servire. Per Dominum.

B Super oblata. — Offerimus tibi, Domine, Hostiam placationis et laudis, humiliter implorantes, ut et eam placabili pietate respicias, et offerentium preces clementi largitate exaudias. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: quia tu in nostra semper faciens infirmitate virtutem, (628) Ecclesiam tuam inter adversa crescere tribuisti, ut cum putaretur oppressa, tunc potius prævaleret exaltata, dum simul et experientiam fidei declarat afflictio, et victoriosissima semper perseveret, te adjuvante, devotio. Per Christum.

Benedictio. — Det vobis Dominus munus suæ benedictionis, et repleat vos spiritu veritatis et pacis. C Amen. Quatenus sic per viam salutis devota mente curratis ut subrepentium delictorum laqueos salubriter evadatis. Amen. Sicque efficiamini in ejus supplicatione devoti, et in mutua dilectione sinceri, ut ad cœleste regnum pervenire possitis securi. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Vivificet nos, quæsumus, Domine, hujus participatio sancta mysterii, et pariter nobis expiationem tribuat et munimen. Per.

Super populum. — Omnipotens et misericors Deus, de cuius munere venit ut tibi a fidelibus tuis digne et laudabiliter serviat, tribue, quæsumus, nobis ut ad promissiones tuas sine offensione curramus. Per.

HEBDOMADA XV POST PENTECOSTEN.

Omnipotens sempiterne Deus, da nobis fidei, **178** spei et charitatis augmentum, et ut mereamur assequi quod promittis, fac nos amare quod præcipis. Per.

Super oblata. — Propitiare, Domine, populo tuo, propitiare muneribus, ut hac oblatione placatus et indulgentiam nobis tribuas et postulata concedas. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui nos de donis bonorum temporalium ad percep-

tionem provehis æternorum, et hæc tribuis et illa largiris, ut et mansuris jam incipiamus inseri, et prætereuntibus non teneri. Tuum est enim quod vivimus quia licet peccati vulnere natura nostra sit vitata, tui tamen est operis ut terreni generati ad cælestia renascamur. Per Christum.

Benedictio. — Benedictio vos Domini comitetur ubique, sibi que semper faciat adhærere. Amen. Ipse vos sua benedictione salvificet, qui dignatus est plasmare potenter Amen. Atque ita vos præstet feliciter vivere, ut cælestis beatitudinis efficiat cohæredes. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Cælestibus, Domine, donis satiatis, quæsumus ut et voluntate pie recte que vivendi et virtute atque efficacia perficiendi nos jugiter donare digneris. Per Dominum.

Super populum. — Conserva, quæsumus, Domine populum tuum; et quem salutaribus præsiidiis non desinis adjuvare, perpetuis tribue gaudere beneficiis et mentis et corporis. Per Dominum nostrum.

HEBDOMADA XVI POST PENTECOSTEN.

Custodi, Domine, quæsumus Ecclesiam tuam pro pitatione perpetua, et quia sine te labitur humana mortalitas, tuis semper auxiliis et abstrahatur a noxiis et ad salutaria dirigatur. Per Dominum.

Super oblata. — Hostiam sacrificii singularis tibi Domine, deferentes petimus, ut ejus virtute nos et a peccatis emacules, et tua sanctificatione dignos efficias. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: qui æternitate sacerdotii sui omnes tibi servientes sanctificat sacerdotes quoniam mortali carne circumdati, ita quotidianis peccatorum remissionibus indigemus. ut non solum pro populo, sed etiam pro nobis ejusdem te Pontificis sanguis exoret. Per quem.

179^a *Benedictio.* — Concedat vobis omnipotens Deus munus suæ benedictionis, qui vestræ est conscius infirmitatis. Amen. Et (629) qui vobis tribuit supplicandi affectum, tribuat consolationis auxilium. Amen. Ut ab eo et præsentis et futuræ vitæ subsidium capiat, cuius vos bonitate creatos esse creditis. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Præsta nobis, misericors Deus ut placationem tuam promptis mentibus exoremus, et, per sacramenta quæ sumpsimus peccatorum veniam consequentes, a noxiis liberemur incursibus, Per Dominum nostrum.

Super populum. — Propitiare, Domine, populo tue, et ab omnibus illum absolve peccatis, ut quod nostris offensionibus promeremur, tua indulgentia repellatur. Per.

HEBDOMADA XVII POST PENTECOSTEN.

Ecclesiam tuam, Domine, miseratio continuata mundet et muniat, et quia sine te non potest salva

consistere, tuo semper (630) munere gubernetur. Per Dominum.

Super oblata. — Tua nos, Domine, sacramenta custodiant et contra diabolicos tueantur semper incursus Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: et te incessanter precari, ut qui te auctore subsistimus, te dispensante dirigamur. Non (631) nostris sensibus relinquamur, sed ad tuæ reducti semper tramitem veritatis, hæc studeamus exercere quæ præcipis, ut possimus dona precipere quæ promittis. Per Christum.

Benedictio. — Omnipotens Deus peccatorum vestrorum maculas purget, et sua vos benedictione illustret. Amen. Repleat vos spiritualium donis virtutum, et perseverare faciat in bonis propositum vestrum. Amen. Sicque humilitatem vestram benignus accipiet, ut suæ vos pietatis remuneratione locupletet. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Mentis nostras et corpora possideat, Domine, quæsumus, doni cælestis operatio (632) ut non noster sensus in nobis, sed jugiter ejus præveniat effectus. Per Dominum.

Super populum. — Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et nihil de sua conscientia præsumentibus ineffabili miseratione succurre, ut quod non habet fiducia meritorum, tua conferat largitas invicta donorum. Per.

180 HEBDOMADA XVIII POST PENTECOSTEN.

Absolve, quæsumus, Domine, tuorum delicta populorum, et a peccatorum nostrorum nexibus, quæ pro nostra fragilitate contraximus, tua benignitate liberemur. Per.

Super oblata. — Pro nostræ servitutis augmento sacrificium tibi laudis offerentes, quæsumus, Domine (633) ut quod immeritis contulisti, propitius exsequaris. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: quia, cum laude nostra non egeas, grata tibi tamen est tuorum devotio famulorum; nec te augent nostra præconia, sed nobis proficiunt ad salutem. Quoniam sicut fontem vitæ præterire causa moriendi est, sic eodem jugiter redundare, effectus est sine fine vendi. Per Christum.

Benedictio. — Omnipotens Deus cælesti vos protectione circumdet, et suæ benedictionis dono locupletet. Amen. Concedatque vobis, ut qui in sola spe gratiæ cælestis innitimini, cælesti etiam protectione muniamini. Amen. Quatenus et in præsentis sæculo mortalis vitæ solatia capiat, et sempiternæ gaudia comprehendere valeatis. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Salutaris Hostiæ participatione recreati, quæsumus, omnipotens Deus, ut ejus po-

^a Exstat in Benedictionali, scilicet in serie benedictionum de communi seu quotidianarum.

tentia singulari nos ipsos tibi holocaustum facias A sempiternum. Per.

Super populum. — Da, quæsumus, Domine, populo tuo et mentem qua tibi devotus existat, et intellectum quo iusta deprecatur, et propitiationem tuam, qua pie desiderantibus profutura perficias. Per.

HEBDOMADA XIX POST PENTECOSTEN.

Omnipotens sempiterne Deus, misericordiam tuam ostende supplicibus, ut qui de (634) meritorum qualitate diffidimus, non iudicium tuum, sed indulgentiam sentiamus. Per Dominum.

Super oblata. — Hujus te, Domine, muneris oblatione placemus, et perpetuæ vitæ participes hujus operatione reddamur. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : qui vicit diabolium **181** et mundum, hominemque paradiso restituit, et vitæ جاوانا credentibus patefecit. Per quem.

Benedictio. — Omnipotens Deus dexteræ suæ perpetuo vos circumdet auxilio, et benedictionum suarum repleat dono. Amen. Ab omni vos pravitate defendat, et donis cælestibus exuberare concedat. Amen. Quo corpore mundati ac mente, talem et exhibeatis servitutem, per quam suam consequi valeatis propitiationem. Amen. Quod ipse.

Ad Complendum. — Cælestis mensæ, quæsumus, Domine, sacrosancta libatio corda nostra purget semper et pascat. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Adesto, Domine, populis tuis in tua protectione fidentibus, et tuæ se dexteræ suppliciter inclinantes perpetua defensione conserva. Per.

HEBDOMADA XX POST PENTECOSTEN.

Fac nos, Domine, quæsumus, tibi prompta voluntate subjectos, et ad supplicandum tibi nostras semper excita voluntates. Per.

Super oblata. — Munda nos, Domine, sacrificii præsentis effectu, et perface miseratus in nobis ut ejus mereamur esse participes. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et tuam Majestatem humiliter implorare, ut Jesus Christus Filius tuus Dominus noster sua nos gratia protegat et conservet ; et, quia sine ipso nihil recte valeamus efficere, ipsius munere capiamus ut tibi semper placere possimus. Per quem Majestatem.

Benedictio. — Purificet omnipotens Deus vestrorum cordium arcana, et benedictionis suæ vobis tribuat incrementa. Amen. Ab omnibus vitæ præsentis periculis exuamini, et virtutum spiritualium ornamentis induamini. Amen. Quo illius adjutorio fultis ei serviat in terris, ut ei conjungi valeatis in cælis. Amen. Quod ipse.

^a Est in Benedict. loco jam designato.

^b Hæc Benedictio præcedenti subjicitur in Benedictionali.

Ad Complendum. — Purifica, Domine, quæsumus, mentes nostras benignus, et renova cælestibus sacramentis, ut consequenter et corporum præsens pariter et futurum capiamus auxilium. Per.

Super populum. — Respice propitius, Domine, ad debitam tibi populi servitutem, ut inter humanæ fragilitatis incerta nullis adversitatibus opprimatur, qui de tua protectione confidit. Per Dominum nostrum.

182 HEBDOMADA XXI POST PENTECOSTEN.

Da, quæsumus, Domine, populo tuo diabolica vitare contagia et te solum Dominum puro corde sectari. Per.

Super oblata. — Majestatem tuam, Domine, suppliciter deprecamur, ut hæc sancta, quæ (635) gerimus, et præteritis nos delictis exuant et futuris. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et suppliciter te exorare, ut sic nos bonis tuis instruas sempiternis, ut temporalibus quoque consolari digneris ; sic præsentibus refovere, ut ad gaudia nos mansura perducas. Per Christum.

Benedictio. — Omnipotens Deus c universa a vobis adversa excludat, et suæ super vos benedictionis dona propitiatus infundat. Amen. Corda vestra efficiat sacris intenta doctrinis, qua possint repleri beneficiis sempiternis. Amen. Quatenus et exsequenda intelligentes et intellecta exsequentes, et inter adversa mundi inveniamini (636) indemnes, et beatorum spirituum efficiamini cohæredes. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Sacrificium, quod tuæ, Domine Deus, obtulimus pietati, nobis ad veniam nostrorum proficiat peccatorum, et tuæ miserationis semper tribuat solatium, Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Super populum. — Benedictionem tuam, Domine, populus fidelis accipiat ; qua, corpore salvatus ac mente, et gratam tibi semper exhibeat servitutem, et propitiationis tuæ beneficia semper inveniat. Per Dominum nostrum.

HEBDOMADA XXII POST PENTECOSTEN.

Dirigat corda nostra, Domine, quæsumus, tuæ miserationis operatio, quia tibi sine te placere non possumus. Per Dominum.

Super oblata. — Deus, qui nos per hujus (637) sacrificii veneranda commercia unius summæque divinitatis participes efficis, præsta, quæsumus, ut et tuam cognoscamus veritatem, et eam dignis mentibus ac moribus assequamur. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui propterea jure punis errantes, et clementer refoves **183** castigatos, ut nos a malis operibus abs-

^c In Ed. deest *universa*, quod addidimus ex Ms. et ex Benedictionali.

trahas, et ad bona facienda convertas, qui non vis **A** lis operatio, et a nostris perversitatibus clementer invenire quod damnes, sed esse potius quod coronas. expediat, et tuis faciat semper inhærere mandatis. Qui cum pro nostris meritis juxta mereamur affigi, Per. tu tamen judicium ad correctionem temperas, non perpetuam exerces ad pœnam. Juste enim corrigis, *Super populum.* — Familiam tuam, quæsumus, et clementer ignoscis in utroque verax, in utroque Domine, dextera tua perpetuo circumdet auxilio, ut, ab omni pravitate defensa, donis cœlestibus prosequatur. Per Dominum nostrum.

HEBDOMADA XXIV POST PENTECOSTEN.

Largire, quæsumus, Domine, fidelibus tuis indulgentiam placatus et pacem, ut pariter ab omnibus mundentur offensis, et segura tibi mente deserviant. Per.

Super oblata. — Cœlestem nobis præbeant hæc mysteria, quæsumus, Domine, medicinam, et vitia nostri cordis expurgent. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : Majestatem tuam suppliciter deprecantes, ut, expulsis azymis vetustatis, illius Agni cibo satiemur et poculo qui et nostram imaginem reparavit, et suam nobis gratiam repromisit, Jesus Christus Filius tuus.

Benedictio. — Omnipotens Dominus adaperiat cor vestrum in lege sua, et humiliet animas vestras ad capienda mandata cœlestia. Amen. Quidquid vobis pro salute animarum vestrarum os mortalitatis nostræ enarret, acceptum vobis pietas divina efficiat. Amen. Ut, divinis sermonibus animati cum eis qui pro vobis invigilant, ad æternam beatitudinem mereamini pervenire illæsi. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Sacrificium salutis nostræ tibi offerentes, quæsumus, Domine Deus noster, ut concedas nobis purificatis mentibus semper tuæ pietatis celebrare mysterium. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Da salutem, Domine, quæsumus, populo tuo mentis et corporis, et perpetuis consolationibus tuorum reple corda fidelium, ut, tua protectione relevati, et pia tibi devotione complacent, et tua semper beneficia consequantur. Per Dominum nostrum.

185^b HEBDOMADA XXV POST PENTECOSTEN.

Deus, qui nos regendo conservas, parcendo justificas, et a temporali tribulatione nos eripe, et gaudia nobis æterna largire. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Suscipe, Domine, propitiatus hostias, quibus et te placari voluisti, et nobis salutem potenti pietate restitui. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : per quem sanctum et benedictum nomen Majestatis tuæ ubique veneratur, adoratur, prædicatur et colitur, qui est origo salutis, via virtutis, et tuæ propitiatio pietatis. Per quem.

Pentecost. ; in Gemet. xxv post octavas Pentecost. ; in priori Theod. xxv post Pentecost., in altero xxvi.

a Benedictio. — Omnipotens Deus dies vestros in sua pace disponat, et suæ vobis benedictionis dona **B** concedat. Amen. Ab omnibus vos perturbationibus liberet, et mentes vestras suæ pacis tranquillitate consolidet. Amen. Quatenus spei, fidei et charitatis gemmis ornati, et præsentem vitam transigatis illæsi, et ad æternam perveniat securi. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Gratias tibi referimus, Domine, sacro munere vegetati, tuam misericordiam deprecantes, ut dignos nos ejus participatione perficias. Per Dominum.

Super populum. — Familiæ tuæ, quæsumus, Domine, esto protector, et misericordiam tuam concede poscenti, qua tibi semper fiat obediens, et tua dona percipiat. Per.

HEBDOMADA XXIII POST PENTECOSTEN.

Omnipotens et misericors Deus, universa nobis **C** adversantia propitiatus excludat, ut, mente et corpore pariter expediti, quæ tua sunt liberis mentibus exsequamur. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Da, quæsumus, omnipotens Deus, sic nos sacris muneribus tuam veniam promereri, ut nostros corrigamus excessus ; sic fatentibus relaxare delictum, ut coerceamus in suis parvitatibus obstinatos. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et clementiam tuam suppliciter exorare, ut Filius tuus Jesus Christus Dominus noster, qui se usque in finem sæculi suis promisit fidelibus adfuturum, (638) et **D** præsentiae corporalis mysteriis non deserat quos redemit, et Majestatis suæ beneficiis non relinquat. Per quem Majestatem.

Benedictio. — Benedictionis Domini gratia vos semper protegat, et ab omni malo defendat. Amen. Mundet vos **185** ab omni crimine peccatorum, et sibimet placere faciat in æternum. Amen. Ubique vobis Dominus placatus occurrat, et suæ benedictionis opem dignanter attribuat. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Tua nos, Domine, medicina-

^a In Benedictionali est ultima.

^b In Calensi assignantur tantum Dominicæ xxiv post

(639) *Req. Ben.*

Ad Complendum. — Immortalitatis alimoniam consecuti, quæsumus, Domine, ut quod ore percepimus, mente sectemur. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Familiam tuam, quæsumus, Domine, continua pietate custodi, ut a cunctis adversitatibus te protegente sit libera, et in bonis actibus tuo nomini sit devota. Per Dominum.

HEBDOMADA XXVI POST PENTECOSTEN.

Deus, refugium nostrum et virtus, adesto piis Ecclesiæ tuæ precibus auctor ipse pietatis, et præsta ut quod fideliter petimus efficaciter consequamur. Per.

Super oblata. — Da, misericors Deus, ut hæc salutaris oblatio et a propriis nos reatibus indesinenter expediat, et ab omnibus tueatur adversis. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : et tibi debitas laudes pio honore deferre, et mirabilium tuorum inenarrabilia præconia devotæ mentis veneratione celebrare. Teque ineffabilem, atque invisibilem Deum laudare, benedicere, adorare. Per Christum Dominum nostrum.

Req. Ben.

Ad Complendum. — Cælesti lumine, quæsumus, Domine, semper et ubique nos præveni, ut mysterium, cujus nos **186** participes esse voluisti, et puro cernamus intuitu, et digno percipiamus affectu. Per.

Super populum. — Protector in te sperantium, Deus, salva populum tuum, ut a peccatis liber, et ab hoste securus, ut tua semper gratia perseveret. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

HEBDOMADA XXVII POST PENTECOSTEN.

Excita, Domine, quæsumus, tuorum fidelium voluntates, ut divini operis fructum propensius exsequentes, pietatis tuæ remedia majora percipiant. Per Dominum.

Super oblata. — Propitius esto, Domine, supplicationibus nostris, et, populi tui oblationibus precibusque susceptis, omnium nostrum ad te corda converte, ut, a terrenis cupiditatibus liberi, ad cælestia desideria transeamus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : cujus est operis quod conditi sumus, muneris quod vivimus, pietatis quod tua erga nos dona cognoscimus. Quamvis enim natura nostra peccati vitata sit vulnere, a terrenis tamen ad cælestia provehitur tuo inenarrabili munere. Per Christum.

Req. Ben.

Ad Complendum. — Concede nobis, Domine, quæsumus, ut quidquid in nostra mente vitiosum est,

* In Calendario Rom. quatuor tantum hebdomadæ assignantur ante Natalem Domini, et totidem

A sacramenti quod sumpsimus medicatione curetur. Per.

Super populum. — Excita, Domine, tuorum corda fidelium, ut sacris intenta doctrinis, et intelligant quod sequantur, et sequendo fideliter apprehendant. Per Dominum nostrum.

(640) * HEBDOMADA V ANTE NATALEM DOMINI.

(641) Excita, Domine, potentiam tuam, et veni, et quod Ecclesiæ tuæ promisisti, usque in finem sæculi clementer operare. Qui vivis et regnas cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus. Per omnia.

Super oblata. — Sacrificium tibi, Domine celebrandum placatus intende, quod et nos a vitiis nostræ conditionis emundet et tuo nomini reddat acceptos. Per.

B *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, **187** per Christum Dominum nostrum : cujus (642) primi adventus mysterium ita nos facias dignis laudibus et officiis celebrare, præsentemque vitam inculpabilem ducere, ut secundum valeamus interriti expectare. Per quem Majestatem.

Benedictio. — Concedat vobis Dominus præmium sinceræ charitatis, ut cum omnibus semper in pace vivatis. Amen. Inimicorum omnium insidias superetis, et præsentem vitam sincerissime peragatis. Amen. Sitis etiam a reatu conscientie liberi, ut nihil metuatis in die judicii postfuturi. Quod ipse.

C *Ad Complendum.* — Animæ nostræ, quæsumus, omnipotens Deus, hoc potiantur desiderio, ut a tuo Spiritu inflammentur, ut, sicut lampades, divino munere satiati, ante spectum venientis Christi Filii tui velut clara lumina fulgeamus. Per eumdem.

Super populum. — Preces populi tui, quæsumus, Domine, clementer exaudi, ut qui de adventu Unigeniti Filii tui secundum carnem lætantur ; in secundo, cum venerit in Majestate sua, præmium æternæ vitæ percipiant. Per.

HEBDOMADA IV ANTE NATALEM DOMINI.

Excita, quæsumus, Domine, potentiam tuam et veni, ut ab imminentibus peccatorum nostrorum periculis te mereamur protegente eripi, te liberante salvari. Qui vivis et regnas.

Super oblata. — Intende, quæsumus, Domine, sacrificium singulare, ut, hujus participatione mysterii, quæ speranda credimus expectata sumanus. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte. Pater omnipotens, æterne Deus. (643) cui proprium est et singulare quod bonus es, et nulla unquam a te es commutatione diversus. Propitiare, quæsumus, supplicationibus nostris, et Ecclesiæ tuæ misericordiam tuam quam deprecatur ostende, manifestans plebi tuæ, Unigeniti tui et

in Ms. Calensi nec plures invenio in Gemet. ac Theod.

incarnationis mysterium, et adventus admirabile sacramentum; ut in universitate nationum (644) constet esse perfectum, (645) quod vatum oraculis fuit ante promissum, (646) percipiantque dignitatem adoptionis quos exornat confessio veritatis Per quem.

Benedictio. — Omnipotens Deus, cujus Unigeniti adventum, et præteritum creditis, et futurum expectatis, ejusdem adventus vos illustratione sanctificet, et sua benedictione locupletet. Amen. In præsentis vitæ stadio vos ab omni adversitate defendat, et se vobis in judicio placabilem ostendat. Amen. Quo, a cunctis contagiis peccatorum liberati, illius tremendi examinis diem expectetis interriti. Amen. Quod ipse.

188 *Ad Complendum.* — Suscipiamus, Domine misericordiam tuam in medio templi tui, et reparationis nostræ ventura solemnia congruis honoribus præcedamus. Per.

Super populum. — Da, quæsumus, Domine, populo tuo Spiritum veritatis et pacis, ut et te per adventum Unigeniti tui tota mente cognoscat, et quæ tibi sunt placita, toto corde sectetur. Per eundem Dominum nostrum.

HEBDOMADA III ANTE NATALEM DOMINI.

Excita, Domine, corda nostra ad præparandas Unigeniti tui vias, ut per ejus adventum purificatis tibi mentibus servire mereamur. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Super oblata. — Placare, Domine, quæsumus, humilitatis nostræ precibus et hostiis, et ubi nulla suppetunt suffragia meritorum, tuæ nobis indulgentiæ succurre præsidiiis. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: qui (647) tuo inenarrabili manere præstitisti ut natura humana ad similitudinem tui condita, dissimilis per peccatum et mortem effecta, nequaquam in æterna damnatione periret; sed unde peccatum mortem contraxerat, inde vitam tua pietas immensa repararet, et (648) antiquæ virginis facinus nova et intemerata virgo Maria piaret. Quæ ab angelo salutata, a Spiritu sancto obumbrata, illum gignere meruit, qui cuncta nasci suo nutu concessit: quæ mirabatur et corporis integritatem, et conceptus fecunditatem, gaudebatque suum paritura parentem, Jesum Christum Dominum nostrum. Per quem.

Benedictio. — (649) Deus, cujus adventus incarnationis præteritus creditur, et judicii venturus expectatur, vos, antequam veniat, expiet ab omni contagione delicti. Amen. Prius in vobis diluat omne quod illa futura examinatione puniturus est, ut cum justum advenerit iudex, non in vobis inveniat quod condemnet. Amen. Quo veniente non incurrat supplicium æternum, sed remuneremini donariis semipternis. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

* In Kalend. Rom. statio *ad sanctam Mariam* Evangelium *Missus est*, ut etiam hodie legitur. Ea-

Ad Complendum. — Repleti cibo spiritualis alimentæ, supplices te, Domine, deprecamur, ut hujus participatione mysterii doceas nos terrena despiciere, et amare cœlestia. Per Dominum nostrum.

Super populum. — Da, quæsumus, omnipotens Deus, cunctæ familiæ tuæ hanc voluntatem, Christo Filio tuo Domino nostro venienti, in operibus justis aptos occurrere, ut ejus dexteræ sociati, regnum mereantur possidere cœlesti. Per eundem Dominum nostrum.

189 HEBDOMADA II ANTE NATALEM DOMINI.

Aurem tuam, quæsumus, Domine, precibus nostris accomoda, et mentis nostræ tenebras gratia tuæ visitationis illustra. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Devotionis nostræ tibi, quæsumus, Domine, Hostia jugiter imoletur, quæ et sacri peragat instituta mysterii, et salutare tuum nobis mirabiliter operetur. Per eundem Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: ejus incarnatione salus facta est mundi, et passione redemptio procurata est hominis procreati. Ipse nos, quæsumus, ad æternum perducatur præmium, qui redemit de tenebris infernorum, justificetque in adventu secundo, qui nos redemit in primo: quatenus illius nos a malis omnibus defendat sublimitas, cujus nos ad vitam erexit humilitas. Per quem Majestatem tuam.

Benedictio. — Omnipotens Deus vos placato vultu respiciat, et in vos donum suæ benedictionis infundat. Amen. Et qui vos incarnatione Unigeniti sui fecit solemnnes, a cunctis præsentis et futuræ vitæ adversitatibus reddat indemnes. Amen. Ut qui de adventu Redemptoris nostri secundum carnem devota mente lætamini, in secundo, cum in majestate venerit, præmiis æternæ vitæ ditemini. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Ad Complendum. — Imploramus, Domine, clementiam tuam, ut hæc divina subsidia a vitiis expiatis ad festa ventura nos præparent. Per.

MENSIS I^a FERIA IV.

Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut redemptionis nostræ ventura solemnitas, et præsentis nobis vitæ subsidia conferat, et æternæ beatitudinis præmia largiatur. Per Dominum.

Alia. — Festina quæsumus, Domine, ne tardaveris, et auxilium nobis supernæ virtutis impende, ut adventus tui consolationibus sublevantur qui in tua pietate confidunt. Qui vivis et regnas.

Super oblata. — Grata tibi sint, Domine, munera quibus mysteria celebrantur nostræ libertatis et vitæ Per Dominum nostrum Jesum Christum.

190 *Præfatio.* — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum: qui ab antiquis pa-

dem est statio in Calens.

tribus expectatus, ab angelo nuntiatus, a Virgine conceptus, in fine sæculorum hominibus est præsentatus. Qui, appropinquante Nativitatis suæ festo, ita, quæsumus, sit nobis placatus, qualiter tecum, et cum Spiritu sancto ad nos veniat nobiscum perpetim permansurus. Per quem.

Ad complendum. — Conservent nos, quæsumus, Domine, munera tua, et per adventum Unigeniti tui tribuant nobis vitam æternam. Qui tecum.

Super populum. — Gratie tuæ, quæsumus, Domine, supplicibus tuis tribue largitatem, ut mandata tua, te opitulante, sectantes, consolationem præsentis vitæ percipiant et futuræ. Per Dominum.

^a PERIA VI.

Excita, quæsumus, Domine, potentiam tuam et veni, ut hi qui in tua pietate confidunt, ab omni citius adversitate liberentur. Qui vivis et regnas.

Super oblata. — Præsta, Domine, quæsumus, ut dicato muneri congruentem nostræ devotionis offeramus effectum. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui sanctificator et institutor es abstinentiæ, cujus nullus finis, nullusque est numerus, effunde, quæsumus, super nos, in diebus jejuniorum nostrorum, Spiritum gratiæ salutaris, et ab omnibus nos perturbationibus sæculi hujus tua defensione conserva, ut qui Unigeniti tui celebramus adventum, continuè ejus sentiamus auxilium. Per quem majestatem tuam.

Ad complendum. — Prosint nobis, Domine, sumpta mysteria, pariterque nos et a peccatis exuant, et præsiidiis tuæ propitiationis attollant. Per Dominum nostrum.

^b SABBATO IN XII LECT. MENSIS

Deus, qui conspicias quia ex nostra privitate affligimur, concede propitius ut ex tua visitatione consolemur. Per.

Alia. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut quia sub peccati jugo ex vetustate servitute deprimimur, expectata Unigeniti Filii tui nova nativitate liberemur. Qui tecum vivit et regnat Deus.

191 *Alia.* — Indignos nos, quæsumus Domine famulos tuos, quos actionis propriæ culpa contristat, Unigeniti Filii tui adventu lætifica. Qui tecum.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut Filii tui ventura solemnitas, et præsentis nobis vitæ remedia conferat, et præmia æterna concedat Per eundem.

Alia. — Preces populi tui, quæsumus, Domine, ele-
menter exaudi, ut qui juste pro peccatis nostris affligimur, pietatis tuæ visitatione consolemur. Per Dominum.

(650) *Alia ad Missam.* — Deus, qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius ut nos

^a Ex eodem Calendario et Cod. Cal. statio. fit ad apostolos. Hujus feriæ Evangel. assignatur *Exsurgens Maria abiit in mont*

^b In Kalend. Rom. statio indicitur *Ad sanctum Pe-*

trium. famulos tuos non exurat flamma vitiorum. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Ecclesiæ tuæ, Domine, munera sanctifica, et concede ut per hæc veneranda mysteria pane cœlesti refici mereamur. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus : qui non solum peccata dimittis, sed ipsos etiam justificas peccatores, et reis non tantum peccata relaxas, sed dona largiris et præmia : cujus nos pietatem supplices exoramus, ut qui jejuniis et votis solemnibus nativitatem Unigeniti tui prevenimus, illius dono et præsentis vitæ perturbationibus careamus, et æterna munera capiamus. Per quem majestatem tuam.

Ad complendum. — Quæsumus, Domine Deus noster, ut sacrosancta mysteria, quæ pro reparationis nostræ munimine contulisti, et piæ sens nobis remedium esse facias et futurum. Per.

(651) DOMINICA I ANTE NATALEM DOMINI.

Excita, Domine, potentiam tuam et veni, et magna nobis virtute securre, ut per auxilium gratiæ tuæ quod nostra peccata præpeccant, indulgentia tuæ propitiationis accelere. Qui vivis et regnas, cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti, Deus. Per omnia.

Super oblata. — Hæc tibi, Domine, oblata benignus sanctifica anda assume libamina, ut eorum perceptione expiemur a crimine, et adventus Filii tui gloriam mereamur interriti præstolari. Per eundem Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, **192** nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum : quem Joannes præcessit nascendo, et in desertis eremi prædicando, et in fluentis Jordanis baptizando, et ad inferna descendendo : cujus venerandæ nativitatis proxime ventura solemnitate ita nos, quæsumus, tibi placitos reddat, ut cum fructu bonorum operum ad regna cœlestia introducat ut parando in cordibus nostris viam Domino, fructusque dignos pœnitentiæ faciendo, per prædicationem Joannis obeemperemus monitis nostri Salvatoris. Sicque perveniamus per filium sterilis ad Filium Virginis, per Joannem hominem magnum ad eundem Dominum nostrum hominem Deum, qui sicut venit ad nos redimeundum occultus, ita justificet cum ad judicandum venerit manifestus. Per quem.

Benedictio. — Deus, qui vos et prioris adventus gratia reparavit, et in secundo daturum se vobis regnum cum sanctis angelis repromisit, adventus sui vos illustratione sanctificet. Amen. Vincula vestra dissolvat, antequam veniat, ut, liberati a vinculis peccatorum, interriti tremendum ejus exspectetis adventum. Amen. Et quem venisse in terris pro ve-

trum. Præscribitur legendum *Evang. Anno 15 imperii Tiberti.* Rom. 20 sancti Gregorii in hanc Evangelii lectionem dicitur habita in basinca sancti Joan. Bapt. In Cal. post hoc Sabb. legitur ; *Domin. vacat.*

stra salute creditis, venturumque ad iudicium sustinetis, ejus adventus gloriam impavidi mereamini contueri, Amen. Quod ipse præstare dignetur

Ad copulandum. — Tribue nobis, Domine, cælestis mensæ virtute satiatis, et desiderare quæ recta sunt, et desiderata percipere. Per.

Super populum. — Adjuva, Domine, fragilitatem plebis tuæ, ut ad votivum magnæ festivitatis effectum, et corporaliter gubernata recurat, et ad perpetuam gloriam devota mente perveniat. Per.

(652) ^a *Orationes de adventu Domini quotidianis diebus.*

Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut magnæ festivitatis ventura solemnia prospero celebremus effectum; pariterque reddamus et intenti cælestibus disciplinis, et de nostris temporibus letiores. Per.

Alia. — Conscientias nostras, quæsumus, Domine, visitando purifica, ut veniens Jesus Christus Filius tuus Dominus noster, paratam sibi in nobis inveniat mansionem. Qui tecum.

Alia. — Prope esto, Domine, omnibus expectantibus te in veritate, ut in adventu Filii tui Domini nostri placitis tibi actibus presentemur. Per eundem. Dominum nostrum.

Alia. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus hanc gratiam plebi tuæ, adventum Unigeniti tui cum **193** summa vigilantia expectare, ut, sicut ipse auctor nostræ salutis docuit, velut fulgentes lampadas in ejus occursum nostras animas præparemus. Per.

Alia. — Mentis nostras, quæsumus, Domine, lumine tuæ visitationis illustra, ut esse, te largiente mereamur et inter prospera humiles et inter adversa securi. Per Dominum.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, Filii tui ventura solemnitas et præsentis vitæ nobis remedia conferat, et præmia æterna concedat. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Alia. — Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut quia sub peccati iugo ex vetusta servitute deprimimur, expectata Unigeniti Filii tui nova nativitate liberemur. Qui tecum.

Alia. — Quæsumus, omnipotens Deus preces nostras respice, et tuæ super nos viscera pietatis impende, ut qui ex nostra culpa affligimur, Salvatore nostro adveniente, respiremus. Qui tecum vivit.

Alia. — Voci nostræ, quæsumus, Domine, aures tuæ pietatis accommoda, et cordis nostri tenebras lumine tuæ visitationis illustra. Qui vivis.

Alia. — Porrigere nobis, Domine dexteram tuæ venerationis, et veni, et peccata nostra propitiatus solve. Qui vivis et regnas.

Alia. — Porrigere nobis, Domine, dexteram tuæ venerationis, et veni, et peccata nostra propitiatus absolve. qui vivis et regnas.

Alia. — Festinantes, omnipotens Deus, in occur-

^a In Edit. Vatic, et Gussanvil., Oratio.

^b In Edit. Pamel. sunt etiam Orationes multæ pro peccatis, sed a nostris prorsus discrepantes, paucis exceptis. Etsi vero Codex Reg. S, P; amo.

sum Filii tui Domini nostri tua impediunt opera actus terreni, sed cælestis Sapientiæ eruditio faciat nos ejus esse consortes. Qui tecum.

Alia. — Præsta, quæsumus omnipotens Deus, ut quia pro peccatis nostris meremur affligi, per adventum Filii tui a cunctis adversitatibus liberemur. Per.

Alia. — Deus, qui nostra nos conspicias semper infirmitate destitui, adventus Filii tui nos visitatione custodi. Qui tecum vivit et regnat.

Alia. — Adesto, quæsumus omnipotens Deus atque in cunctis actionibus nostris et aspirando nos præveni, et adjuvando custodi. Qui vivis.

Alia. — Præveniat nos, quæsumus, omnipotens Deus, tua gratiæ semper et subsequatur, ut per adventum Unigeniti tui, quem summo cordis desiderio **194** sustinemus, et præsentis vitæ subsidia et futuræ etiam consequamur. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Alia. — Deus, qui conspicias quia in tua pietate confidimus, concede propitiatus ut per adventum Unigeniti tui de cælesti semper protectione gaudeamus. Qui tecum vivit et regnat Deus.

Alia. — Subveniat nobis Domine, misericordia tua, ut ab imminetibus peccatorum nostrorum periculis, te mereamur veniente salvari. Qui vivis et regnas.

Alia. — Excita, Domine, potentiam tuam, et veni, ut tua propitiatione salvemur. Qui vivis.

Alia. — Festina, ne tardaveris, Domine Deus noster, et a diabolico furore nos potenter libera. Qui vivis.

Alia. — Exsultemus, quæsumus, Domine, Deus, noster, omnes recti corde in unitate fidei congregati, ut veniente Salvatore nostro Filio tuo, immaculati occurramus illi in ejus sanctorum comitatu. Qui tecum.

Alia. — Fac nos, quæsumus, Domine, mala nostra toto corde respuere, ut veniente Filio tuo Domino nostro, bona ejus capere valeamus. Qui tecum vivit.

Alia. — Præcinge, quæsumus, Domine Deus noster, lumbos mentis nostræ divina tua virtute potenter, ut, veniente Domino nostro Jesu Christo Filio tuo, digni inveniamur æternæ vitæ convivio, et vota cælestium dignitatum ab ipso percipere mereamur. Qui tecum vivit et regnat.

Alia. — Fac nos, quæsumus, Domine Deus noster, pervigiles atque sollicitos adventum expectare Christi Filii tui Domini nostri, ut dum venerit pulsans, non dormientes peccatis, sed vigilantes, et in suis inveniat laudibus exsultantes. Qui tecum vivit et regnat Deus.

^b *Incipiunt (653) Orationes pro peccatis.*

Succurre, quæsumus, Domine, populo supplicanti, et opem tuam tribue benignus infirmis, ut sincera

editis plerumque assentiatur, non pausa tamen sunt in quibus variæ sunt diversæque lectiones. Sic in Orat. 6, pag. 373, ubi legitur: *liberis tibi mentibus serviamus*, legendum ex Cod. ms. *de tuis semper be-*

tibi mente devoti, et præsentis vitæ remediis gaudeant, et futuræ. Per Christum.

Alia. — Deus, qui juste irascaris, et clementer ignoscis afflicti populi lacrymas respice; et iram tuæ indignationis, quam juste meremur, propitiatus averte. Per Dominum.

195 *Alia.* — Quæsumus, omnipotens Deus, ut qui nostris fatigamur offensis et merito nostræ iniquitatis affligimur, pietatis tuæ gratiam consequi mereamur. Per.

Alia. — Deus, cui proprium est misereri semper, et parcere, suscipe deprecationem nostram, et quos delictorum catena constringit, miseratio tuæ pietatis absolvat. Per Dominum nostrum.

Alia. — Da nobis, quæsumus, Domine, de tribulatione lætitiā, ut, qui diu pro nostris peccatis affligimur, intercedente beato *III.* martyre tuo, in tua misericordia respiremus. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Alia. — Clamantium ad te, quæsumus, Domine, preces dignanter exaudi, ut sicut Ninivitis in afflictione positus perpercisti, ita et nobis in præsentī tribulatione succurras. Per.

Alia. — Tribulationem nostram, quæsumus, Domine, propitiatus respice, et iram tuæ indignationis, quam uste meremur, propitiatus averte. Per Dominum.

Alia. — Deus, qui peccantium animas non vis perire, sed culpas, contine, quam meremur, iram, et quam precamur super nos effunde clementiam, ut de uerore gaudium tuæ misericordiæ consequi mereamur. Per.

Alia. — Quæsumus, omnipotens Deus, afflicti populi lacrymas respice, et iram tuæ indignationis averte, ut qui reatum nostræ infirmitatis agnoscimus, tua consolatione liberemur. Per.

Alia. — Deus, qui culpa offenderis, pœnitentia placaris, preces populi supplicantis propitiatus respice, et flagella tuæ iracundiæ, quæ pro peccatis nostris meremur, averte. Per Dominum.

Alia. Parce, Domine, parce populo tuo, ut dignis flagellationibus castigatus, in tua miseratione respiret. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Alia. — Deus, refugium, pauperum, spes humilium, salusque miserorum supplicationes populi tui clementer exaudi, ut quos justitia verberum fecit afflictos, abundantia remediorum faciat consolatos. Per.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut **196** offensam nostram per flagella cognosci-

amus, tuæ consolationis gratiam sentiamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Ne despicias, omnipotens Deus, populum tuum in afflictione clamantem, sed propter gloriam nominis tui tribulatis succurre placatus. Per.

Alia. — Exaudi, Domine, gemitum populi tui; nec plus apud te valeat offensio delinquentium, quam misericordia tua indulta fletibus supplicantium. Per Dominum nostrum.

Alia. — Omnipotens Deus, misericordiam tuam nobis placatus impende, ut qui te contemnendo culpam incurrimus, confitendo veniam consequamur. Per.

Alia. — Moveat pietatem tuam, quæsumus, Domine, subjectæ tibi plebis affectus; et misericordiam tuam supplicatio fidelis obtineat. Per.

Alia. — Averte, quæsumus, Domine, iram tuam propitiatus a nobis, et facinora nostra, quibus indignationem tuam provocamus, expelle. Per Dominum.

Alia. — Memor esto, quæsumus, Domine, fragilitatis humanæ, et qui juste verberas peccatores, parce propitiatus afflictis. Per.

Alia. — Aures tuæ pietatis, quæsumus, Domine, precibus nostris inclina, ut qui peccatorum nostrorum flagellis percuteamur, miserationis tuæ gratia liberemur. Per.

(654) * *Incipiunt Orationes quotidianæ.*

Vox clamatis Ecclesiæ ad aures, Domine, quæsumus, tuæ pietatis ascendat, ut, percepta venia peccatorum, te fiat operante devota, te protegente securā. Per Dominum nostrum.

C *Alia.* — Propitiare, Domine, supplicationibus nostris, et exorabilis tuis esto supplicibus, ut concessa venia, quam precamur, perpetuo misericordiæ tuæ munere gloriemur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Nostris, Domine, quæsumus, propitiare temporibus, ut tuo munere dirigatur, et Romana securitas, et devotio Christiana. Per Dominum nostrum.

Alia. — Dies nostros, quæsumus, Domine, placatus intende; pariterque nos et a peccatis absolve propitiatus, et a cunctis eripe benignus adversis. Per.

197 *Alia.* — Quæsumus, omnipotens Deus, ne nos tua misericordia derelinquat, quæ et errores nostros semper amoveat, et noxia cuncta depellat. Per.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut **D** inter innumeros vitæ præsentis errores tuo semper moderamine dirigamur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Perpetua, quæsumus Domine, pace cu-

nectis gloriemur Orat. 8, eadem pag. ubi Ed. habet *durnis calamit.*, melius legitur in Ms. *diurnis cal.* Pag. 174, l. 18, ut de merito gaudium tuæ misericordiæ, etc., ubi ex Cod. laudato restituendum ut de merore gaudium, etc. Hæc pauca observavimus, ut peccata fieret in Edit. Pamel. ex Codice Reg. S. cuius penes nos variantes lectiones habemus, multa posse corrigi. In Ms. Cal. hoc quoque loco exhibentur Orationes pro peccatis, matutinales, quotidianæ etc., necnon in aliis Mss. nostris.

* In Ed. Pamel., orationes quotidianis diebus. At in

Cod. Reg. S. titulus est idem ac in Ed. Menard., licet in cæteris fere cum Ed. Pamel. consentiat. Ex eo tamen multa quæ hac in Edit. deficient restitui possunt. Sic pag. 376, lin. antepenult., legitur: *et cui sperandæ pietatis indulget.* At supplendum ex Ms. *cui fiducia sp. piet.* In Edit. Angeli Roccæ, quæ Vaticanis typis excusa est, ac sæpe alibi recusa, novissime vero cura Petri Gussani. hæc longa Oratio- num quotidianarum, vespertinalium, matutinalium, etc., series reperitur, paucis duntaxat exceptis,

stodi, quos in te sperare donasti. Per Dominum nostrum.

Alia. — Adesto nobis, misericors Deus, et tuæ pietatis nobis propitius dona concede. Per.

Alia. — Rege nostras, Domine, propitius voluntates, ut nec propriis iniquitatibus implicentur, nec subdantur alienis. Per Dominum nostrum.

Alia. — Comprime, Domine, quæsumus, noxios semper incursus, et salutarem temporibus nostris propitius da quietem. Per.

Alia. — Ab omnibus nos defende, quæsumus, Domine, semper adversis, et continuis tuere præsidiiis. Per Dominum.

Alia. — Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui infirmitatis nostræ conscii de tua virtute confidimus, sub tua semper pietate gaudeamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Fac nos, quæsumus, Domine Deus noster, in tua devotione gaudere, quia perpetua est, et plena felicitas, si bonorum omnium serviamus Auctori. Per.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, fac nos tibi semper et devotam gerere voluntatem et Majestati tuæ sincero corde servire. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, a quo cuncta bona procedunt, largire supplicibus ut cogitemus, te inspirante, quæ recta sunt, et, te gubernante, eadem faciamus. Per.

Alia. — Vox nostra te, Domine, semper deprecatur, et ad aures tuæ pietatis ascendat. Per Dominum.

Alia. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut liberis tibi mentibus serviamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Ut tuam, Domine, misericordiam consequamur, fac nos tibi toto corde esse devotos. Per.

198 *Alia.* — Suscipe, Domine, preces nostras, et clamantium ad te pia corda propitius intende. Per.

Alia. — Cunctas, Domine, semper a nobis iniquitates repelle, ut ad viam salutis æternæ securo mente curramus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Redemptor noster, aspice, Deus, et tibi nos jugiter servire concede. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, cæli terræque dominator, auxilium nobis tuæ defensionis benignus impende. Per.

Alia. — Præsta, quæsumus, misericors Deus, ut tibi placita mente serviamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Purificet nos indulgentia tua, Deus, et ab omni semper iniquitate custodiat. Per.

Alia. — Adesto nobis, misericors Deus, et tua circa nos propitius dona custodi. Per.

Alia. — A cunctis iniquitatibus nostris exue nos, Domine, et in tua fac pace gaudere. Per.

Alia. — Vincula, Domine, quæsumus, humanæ pravitatis abrupte, ut ad confitendum nomen tuum libera mente curramus. Per.

Alia. — Tua nos, Domine, quæsumus, gratia benedicat, et ad vitam perducatur æternam. Per Dominum nostrum.

Alia. — Vide, Domine, infirmitates nostras, et celeri nobis pietate succurre. Per Dominum nostrum.

Alia. — Fac nos, Domine, quæsumus, mala nostra

A toto corde respuere, ut bona tua capere valeamus. Per.

Alia. — Esto nobis propitius, Deus, ut tua nos misericordia subsequatur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Præveniat nos, quæsumus, Domine, misericordia tua, et voces nostras clementia tuæ propitiationis anticipet. Per.

Alia. Celeri nobis, quæsumus, Domine, pietate succurre, ut devotio supplicantium ad gratiarum transeat actionem. Per.

Alia. — Delicta nostra, Domine, quibus adversa dominantur, **199** absterge et tua nos ubique miseratione custodi. Per.

Alia. — Absolve, Domine, quæsumus, nostrorum vincula peccatorum, et quidquid pro eis meremur **B** averte. Per.

Alia. — Ascendant ad te, Domine, preces nostræ, et ab Ecclesia tua cunctam repelle nequitiam. Per.

Alia. — Clamantes ad te, Deus, dignanter exaudi: ut nos de profundo iniquitatis eripias, et ad gaudia æterna perducas. Per.

Alia. — Concede nobis, quæsumus, Domine, veniam delictorum, et eos qui te impugnare moluntur expugna. Per.

Alia. — Tua nos, Domine, quæsumus, gratia semper et præveniat, et sequatur, ac bonis operibus jugiter præstet esse intentos. Per.

Alia. Respice nos, misericors Deus, et nomini tuo perficere vaciter obsequentes. Per.

Alia. — Tuere nos, superne moderator, et fragilitatem nostram tuis defende præsidiiis. Per.

Alia. — Ut a nostris excessibus, Domine, temperemus, tua nos præcepta concede jugiter operari. Per.

Alia. — Aufer a nobis, quæsumus, nostras, Domine, pravitates, ut non indignationem tuam, sed indulgentiam sentiamus. Per.

Alia. — Ut cunctis nos, Domine, foveas adjumentis, tuis apta propitius disciplinis. Per.

Alia. — Oculi nostri ad te, Domine, semper intendant, ut auxilium tuum et misericordiam sentiamus. Per.

Alia. — Peccata nostra, quæsumus, Domine, memor humanæ conditionis absolve, et quidquid eorum retributione meremur averte. Per.

Alia. — Porrigere nobis, Deus, dexteram tuam, et auxilium nobis supernæ virtutis. Per.

Alia. — Exaudi nos, Domine Deus noster, et Ecclesiam tuam inter mundi turbines fluctuantem clementi gubernatione moderare. Per.

200 *Alia.* — Intende, Domine, quæsumus, supplices tuos, et pariter nobis indulgentiam tribue benignus et gaudium. Per.

Alia. — Respice nos, omnipotens et misericors Deus, et ab omnibus tribulationibus propitius absolve. Per.

Alia. — Iniquitates nostras ne respicias, Deus, sed sola nobis misericordia tua proiit indignis. Per.

Alia. — Fac nos, Domine Deus noster, tuis obedire

mandatis, quia tunc nobis prospera cuncta provenient, si te totius vitæ sequamur auctorem. Per.

* *Orationes (655) aliæ vespertinales.*

Omnipotens sempiternus Deus, vespere, et mane, et meridie, Majestatem tuam suppliciter deprecamur, ut, expulsis de cordibus nostris peccatorum tenebris, ad veram lucem, quæ Christus est, nos facias pervenire. Per.

Alia. — Vespertinæ laudis officia persolventes, clementiam tuam, Domine, humili prece deprecamur, ut nocturni insidiatoris fraudes, te protegente, vincamus. Per.

Alia. — Propitiare, Domine, vespertinis supplicationibus nostris, et fac nos sine ullo reatu matutinis tibi laudibus præsentari. Per.

Alia. — Exaudi, Domine, famulos tuos vespertina nomini tuo vota reddentes, et quos per singula diei momenta servasti, per noctis quietem custodire dignare. Per.

(656) *Orationes ad crucem.*

Quæsumus, Domine Deus noster, ut per vexillum sanctæ crucis Filii tui, ad conterendas adversariorum insidias, nos in tuæ protectionis securitate constituas. Per eundem.

Alia. — Supplices clementiam tuam, quæsumus, omnipotens Deus, ut ab hoste maligno defendas quos per lignum sanctæ crucis Filii tui arma justitiæ pro salute mundi triumphante jussisti. Per eundem Dominum.

Alia. — Deus, qui pro nobis Filium tuum crucis patibulum subire voluisti, ut inimici a nobis expelleres potestatem, concede nobis famulis tuis ut, antiqui hostis insidias tanti virtute mysterii superantes, sincerissima tibi perpetuo mente famulemur. Per eundem Dominum.

201 *Alia.* — Deus, cujus Filius per trophæum crucis mundum redimere dignatus est, concede propitius ut qui de redemptione lætamur æternis gaudiis perfrui mereamur. Per eundem Dominum.

Alia. — Deus, qui per sanguinem crucis Domini nostri Jesu Christi Filii tui dedisti pacem hominibus, et cœlestium collegium angelorum, da nobis et tuæ pacis ubertate repleri, et angelicæ societatis unitate lætari. Per eundem Dominum.

* (657) *Orationes ad Completorium.*

Oriatur in nobis, Domine, nascentibus tenebris, aurora justitiæ, ut, peractodie, tibi suppliciter gratias agentes, etiam mane dignanter respicias vota solventes. Per.

Alia. — Gratias tibi agimus, Domine, custoditi per diem, grates tibi exolvimus custodiendi per noctem: representata nos, quæsumus, Domine, matutinis horis incolumes, ut nos omni tempore habeas laudatores. Per Dominum nostrum.

Alia. — Illumina, quæsumus, Domine, tenebras

* In Edit. Pamel. præcedunt Orat. Matutinales, et quidem longe plures quam hic, peneque diversæ. In vet. Sacram. Gall. leguntur tantum duæ ex his Orat. PATROL. LXXVIII.

nostras, et totius noctis insidias tu repelle propitius. Per.

Alia. — Quæsumus, Domine Deus noster, diei molestias, noctis quiete sustenta, ut, necessaria temporum vicissitudine succedente, nostra reficiatur infirmitas. Per.

Alia. — Adesta, Domine, precibus nostris, et die noctuque nos protege, ut quibuslibet alternationibus temporum tua semper incommutabilitate firmemur. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, qui illuminas noctem, et lucem post tenebras facis, concede nobis ut hanc noctem sine impedimento Satanæ transeamus, atque matutinis horis ad altare tuum recurrentes, tibi Deo gratias referamus. Per.

Alia. — Tuus est dies, Domine, et tua est nox, concede nobis ut hanc noctem, etc., ut in superiori.

Alia. — Tuus est dies, Domine, et tua est nox: concede solem justitiæ permanere in cordibus nostris, ad repellendas tenebras cogitationum iniquarum. Per.

(658) *Incipiunt Orationes matutinales.*

Illumina, Domine, quæsumus, in te corda credentium, ut tuo semper munimine, et tuo auxilio protegamur. Per.

Alia. — Tua nos, Domine, veritas semper illuminet, et ab omni pravitate defendat. Per Dominum.

202 *Alia.* — Salva nos, omnipotens Deus, et lucem nobis concede perpetuam. Per Dominum nostrum.

Alia. — Exaudi nos, misericors Deus, et mentibus nostris gratiæ tuæ lumen ostende. Per.

Alia. — Matutina supplicam vota, Domine, propitius intueri, et occulta cordis nostri remedio tuæ clarifica pietatis, ut desideria tenebrosa non teneant, quos lux cœlestis gratiæ reparavit. Per.

Alia. — Emitte, quæsumus, Domine, lucem tuam cordibus nostris, ut mandatorum tuorum lege percepta, in via tua ambulantes, nihil patiamur erroris. Per.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, apud quem nihil obscurum est, nihil tenebrosum, emitte lucem tuam cordibus nostris, etc., ut in superiori.

Alia. — Deus, qui vigilantes in laudibus tuis cœlesti mercede remuneras, tenebras de cordibus nostris auferre digneris, ut splendore luminis tui semper gaudeamus. Per.

Alia. — Exsurgentes de cubilibus nostris, auxilium gratiæ tuæ matutinis, Domine, precibus imploremus, ut, discussis tenebris vitiorum, ambulare mereamur in luce virtutum. Per.

Alia. — Te lucem veram, et lucis auctorem, Domine, deprecamur, ut digneris a nobis tenebras depellere vitiorum, et clarificare nos luce virtutum. Per.

Alia. — Auge in nobis, Domine, quæsumus, fidem

tionibus, sc. prima, *Omnipotens, etc., et 3, Propitiare* etc.

tuam, et Spiritus sancti lucem in nobis semper accende. Per.

Alia. — Deus, qui tenebras ignorantiae verbi tui luce depellis, auge in cordibus nostris virtutem fidei, quam dedisti, ut ignis, quem gratia tua fecit accendi, nullis tentationibus possit extinguui. Per.

Alia. — Auribus percipe, Domine, quæsumus, verba oris nostri, clamoremque matutinum pius scrutator intellige, ut orandi ad te nobis sit fida devotio, tuaque donetur nobis diluculo contemplatio, et peccatorum omnium exoptata remissio. Per.

Alia. — Veritas tua, quæsumus, Domine, luceat in cordibus nostris, et omnis falsitas inimici destruat. Per Dominum nostrum.

Alia. — Sensibus nostris, quæsumus, Domine, lumen sanctum tuum benignus infunde, ut tibi semper **203** simus devoti, cujus sapientia creati sumus, et providentia gubernamur, Per.

Item (659) ad Matutinas lucescente die.

Deus, qui diem discernis a nocte, actus nostros a tenebrarum distingue caligine, ut super quæ sancta sunt meditates, in tua jugiter luce vivamus. Per Dominum nostrum.

Alia. — Gratias tibi agimus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui nos de transacto noctis spatio ad matutinas horas perducere dignatus es: quæsumus ut dones nobis diem hunc sine peccato transire, quatenus ad vesperum et semper tibi Deo gratias referamus. Per.

Alia. — Gratias agimus inenarrabili pietati tuæ, omnipotens Deus, qui nos depulsa noctis caligine ad diei hujus principium perduxisti, et, abjecta ignorantiae cæcitate, ad cultum tui nominis atque scientiam revocasti: illabere sensibus nostris, omnipotens Pater, ut in præceptorum tuorum lumine gradientes, te duces sequamur et principem. Per.

Alia. — Deus, qui nos ad principium hujus diei pervenire fecisti, da nobis hunc diem sine peccato transire, ut, in nullo a tuis semitis declinemus; sed ad tuam justitiam faciendam nostra semper procedant eloquia. Per.

Ad primam. — Dirigere dignare, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, hodie corda et corpora nostra in opera mandatorum tuorum, ut in hac die ad nullum declinemus peccatum, sed semper quæ sancta sunt meditemur, atque opere compleamus, et tuo ubique auxilio muniamur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus in unitate ejusdem Spiritus.

Missa pro peccatis.

Exaudi, quæsumus, Domine, supplicum preces, et contentium tibi parce peccatis, ut pariter nobis indulgentiam tribuas benignus et pacem. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Adesto, nobis quæsumus, Domine, et preces nostras benignus exaudi, ut quod fiducia non habet meritorum, placatio obtineat Hostiarum. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et

sautare, nos tibi semper et ubique gratias agere; Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, suppliciter implorantes, ut nos ab omnibus peccatis clementer eripias, et a cunctis protegas benignus inimicis. Per Christum.

Intra actionem. — Hanc igitur oblationem, Domine, quam tibi offerimus pro peccatis atque offensionibus nostris, ut omnium delictorum nostrorum remissionem consequi mereamur, quæsumus, Domine, ut placatus accipias, diesque nostros in tua pace disponas.

204 *Ad Complendum.* — Præsta nobis, æterne Salvator, ut percipientes hoc munere veniam peccatorum, deinceps peccata vitemus. Per Dominum.

Alia. — Sancta tua nos, Domine, quæsumus, a peccatis exuant, et cælestis vitæ vigore confirmant. Per.

Orationes tempore belli.

Omnipotens et misericors Deus, a bellorum nos, quæsumus, turbine fac quietos, quia bona nobis cuncta præstabis, si pacem dederis et mentis et corporis. Per.

Alia. — Omnipotens Deus, Christiani nominis inimicos virtute, quæsumus, tuæ comprime Majestatis, ut populus tuus et fidei integritate lætetur, et temporum tranquillitate semper exsulet. Per.

Missa in tempore belli.

Deus regnorum omnium regumque dominator, qui nos et percipiendo sanas, et ignoscendo conservas, præstare nobis misericordiam tuam, ut tranquillitate pacis, tua potestate firmata, ad remedia correctionis utamur. Per.

Alia. — Deus, cujus regnum est omnium sæculorum, supplicationes nostras clementer exaudi, et Christianorum regnum tibi subditum protege, ut in tua virtute fidentes, et tibi placeant, et super omnia regna præcellant. Per.

Item alia. — Deus, qui conteris bella, et impugnatore in te sperantium potentia tuæ defensionis expugnas, auxiliare implorantibus misericordiam tuam, ut, omnium gentium feritate compressa, infessa te gratiarum actione laudemus. Per.

Super oblata. — Sacrificium, Domine, quod immolamus intende, ut ab omni nos exuat bellorum nequitia, et in tuæ protectionis securitate constituat. Per Dominum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus; te toto corde prostrati suppliciter exorantes, ut et præteritorum nobis concedas veniam delictorum, et ab omni mortalitatis incursu continua nos miseratione protegas. Quia tunc defensionem tuam non diffidimus adfuturam, cum a nobis ea quibus te offendimus dignanter expuleris. Per Christum.

Ad Complendum. — Sacrosancti corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi refectione vegetati, supplices te rogamus, omnipotens Deus, ut hoc remedio singulari ab omnium peccatorum nos conta-

gione purifices. et a periculorum munias incursione A
cunctorum. Per eundem.

205 *Alia.* — Protector noster aspice, Deus, et
ab hostium nos defende periculis, ut, omni pertur-
batione submota, liberis tibi mentibus serviamus.
Per Dominum.

Item alia Missa.

Hostium nostrorum, quæsumus, Domine, elide
superbiam, et dexteræ tuæ virtute prosterne, Per.

Super oblata. — Hujus, Domine, quæsumus, vir-
tute mysterii, et a nostris mundemuro occultis, et ab
inimicorum liberemur insidiis. Per.

Præfatio. — Vere dignum est justum est, æquum
et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere
Domine sancte, Pater omnipotens æterne Deus; qui
subjectas tibi glorificas potestates, suscipe, quæsumus, B
propitius preces nostras, et vires adde princi-
pibus nostris, ut qui se dextera tua expetunt protegi,
nulla possint adversitate superari; fidelem quoque
populum tuum potentia tuæ muniat invicta defensio
ut pio semper tibi devotus affectu, et ab infestis libe-
retur inimicis, et in tua jujiter gratia perseveret.
Per Christum.

Ad complendum. — Vivificet nos, quæsumus, Do-
mine, participatio tui sancta mysterii, et pariter no-
bis expiationis tribuat et munimen. Per Dominum
nostrum.

Item alia Missa.

Deus, qui providentia tua cœlestia simul et terrena
moderaris, propitiare, Christianorum rebus et regi-
bus, ut omnis hostium fortitudo, te pro nobis pro-
pugnante, frangatur. Per Dominum.

Alia. — Deus, servientium fortitudo regnorum.
propitius Christianorum adesto semper principibus
ut quorum tibi subjecta est humilitas, eorum ubique
excellenter sit potestas. Per.

Super oblata. — Propitiare, Domine, precibus et
Hostiis famulorum tuorum, et propter nomen tuum
Christiani nominis defende rectores, ut salus servien-
tium tibi principum pax tuorum possit esse populo-
rum.

Præfatio. — Vere dignum est justum est, æquum
et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere,
Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus,
sub cuius potestatis arbitrio omnium regnorum conti-
netur potestas te humiliter deprecamur ut princi-
pibus nostris propitius adesse digneris ut tua ex-
petunt protectione defendi, omnibus sint hostibus
fortiores. Per Christum.

Ad Complendum. — Protege, Domine, famulos,
tuos subsidiis pacis et corporis, et spiritualibus enu-
triens eos alimentis a cunctis hostibus redde securos.
Per.

Missa pro pace.

Deus, o quo sancta desideria recta consilia et
justa sunt opera, 206 da servis tuis illam quam
mundus non potest dare pacem, ut et corda nostra
mandatis tuis dedita, et hostium sublata formidina
œpora sint tua protectione tranquilla. Per.

Alia. — Deus conditor mundi, sub cuius arbitrio
sæculorum ordo decurritur, adesto invocationibus
nostris, et tranquillitatem pacis præsentibus concede
temporibus, ut in laudibus misericordiae tuæ inces-
sabili exultatione lætemur. Per.

Super oblata. — Deus, qui credentes in te popu-
los nullis sinis concuti terroribus, dignare preces et
Hostias dicatæ tibi plebis suscipere, ut pax tua pie-
tate concessa Christianorum fines ab omni hoste fa-
ciat esse securos. Per Dominum.

Ad Complendum. — Deus auctor pacis et amator,
quem nosse vivere, cui servire regnare est, protege
ab omnibus impugnationibus supplices tuos, ut qui
in defensione tua fidimus, nullius hostilitatis arma
timeamus. Per.

Alia. — Deus, qui misericordiae tuæ potentis au-
xilium, et prospera tribuis, et adversa depellis, uni-
versa obstacula quæ servis tuis adversantur expugna
ut, remoto terrore bellorum, et libertas secura, et
religio sit quieta. Per.

Missa pro quacunquē tribulatione.

Deus infinitæ misericordiae, et bonitatis immensæ
propitiare iniquitatibus nostris, et omnibus anima-
rum nostrarum medere languoribus, ut, peccatorum
nostrorum remissione percepta, semper in tua bene-
dictione lætemur. Per.

Super oblata. — Tuere nos, Domine, divinis pro-
pitius sacramentis, et, ut his congrue famulemur,
eorum præstia potenter effectu. Per eundem.

Benedictio. — Deus, mœstorum solatium, tribula-
torum refugium, suo vos brachio foveat, et ab im-
minentibus periculis illesos et miseratus efficiat. Amen.
Dexteræ suæ vos omnipotentis clypeo muniat, et
muro suæ inexpugnabili fortitudinis ab instanti tri-
bulatione circumtegat. Amen. Iram suæ animadver-
sionis a vobis propitiatus avertat, et, portum vobis
salutis indulgens, in suæ vos protectionis interritos
securitate constituat. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Muniat, quæsumus, Domine
fideles tuos sumpti vivificatio sacramenti, et a vitiiis
omnibus expeditos in sancta faciat esse devotione
currentes. Per.

Item alia missa.

Deus, sub cuius oculis omne cor trepidat, et om-
nes conscientia pavescunt, propitiare omnium dolo-
ribus gementium, et cunctorum medere vulneribus,
ut sicut nemo nostrum liber a culpa est, ita nemo
sit alienus a venia. Per.

207 *Alia.* — Omnipotens sempiternus Deus, qui
timore sentiris, dilectione coleris, confessione placari,
misericordiam tuam effunde supplicibus, ut qui
de meritorum qualitate diffidimus, non iudicium tuum
sed indulgentiam sentiamus. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, propitiatus
Hostias quibus et placari voluisti, et nobis salutem
patientia pietatis tuæ restitui. Per.

Ad Complendum. — Quos munere cœlestis reficis
Domine, Divino tuere præsidio, ut, tuis mysteriis per-
fruentes, nullis subdamur adversis. Per.

Item alia missa.

Deus humilium consolator, et fidelium fortitudo propitius esto supplicibus, et da ut humana fragilitas, quæ per se proclivis est ad labem, per te semper reparatur ad veniam. Per.

Alia. — Suscipe, misericors Domine, supplicum preces et secundum multitudinem indulgentiarum tuarum ab omnibus nos absolve peccatis, ut ad omnia pietatis opera, te parcente, repareremur; et quos venia feceris innocentes, auxilio facias efficaces.

Super oblata. — Hæc Hostia, Domine, quæsumus, et ab occultis Ecclesiam tuam reatibus semper expediat, et manifestis convenienter expurget. Per.

Ad Complendum. — Purificent nos, Domine, sacramenta quæ sumpsimus, et a cunctis efficiant vitii absolutos. Per.

Item alia Missa.

Quæsumus clementiam tuam, omnipotens Deus, ut ubi nulla fiducia suppetit actionum, gratia tua copiosa resplendeat, et cum delicta remittit indignis, et cum beneficia præstat immeritis. Per Dominum.

Alia. — Misericors et miserator Domine, qui nos parcendo sustentas, et ignoscendo sanctificas, dona veniam peccatis nostris, et sacramentis cœlestibus servientes ab omni culpa liberos esse concede. Per Dominum.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, placationis offerimus, ut et delicta nostra miseratus absolvas, et nutantia corda tu dirigas. Per Dominum.

Ad Complendum. — Suppliceste rogamus, omnipotens Deus, ut quos tuis reficis sacramentis, tibi placitis moribus dignanter informes. Per Dominum C

Oratio tempore (quod absit) mortalitatis

Ecclesiæ tuæ, quæsumus, omnipotens Deus, placatus intende conventum: et misericordia tua nos potius quam ira præveniat, quia si iniquitates **208** nostras observare volueris, nulla poterit creatura subsistere; sed admirabili pietate, qua nos fecisti, ignosce peccantibus, ut opera manuum tuarum non facias interire. Per.

Alia. — Exaudi, Domine, preces nostras, et ne velis cum servis tuis adire iudicium, quia sicut in nobis nulla justitia reperitur, de qua præsumere valeamus, ita te fontem pietatis agnoscimus, a quo et a peccatis nostris nos absolvi, et a necessitatibus liberari confidimus. Per Dominum.

Super oblata. — Per Hæc, quæsumus, veniat, Domine, sacramenta nostræ redemptionis effectus, qui nos et ab humanis retrahat semper excessibus, et ad salutaria cuncta perducat. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Hujus operatio nos, Domine, sacramenti, quæsumus, purificet semper et muniat. Per.

Item alia Missa

Deus, cujus misericordia cœlestium quoque virtutum indigent potestates, et in cujus conspectu nullus est hominum absque sorde, et pœna peccati, delicti populi, quæsumus, averte propitiatus, ut quos propriæ conscientie reatus accusa bonitatis tuæ patien-

tia faciat veniam promereri. Per Dominum nostrum.

Alia. — Deus, cujus tanta est excellentia pietatis, ut, uno peccatore converso, maximum gaudium facias in cœlis haberi, respice in exiguam populi portionem ut, omni depulsa vexatione, hæreditas tua et numero augeatur, et devotione proficiat. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Protegat nos, Domine, quæsumus, Hostia salutaris, et quæ ad honorem nominis tui immolatur, nobis prosit ad veniam. Per.

Ad Complendum. — Sancta tua, nos, Domine, sumpta vivificent, et misericordiæ sempiternæ præparent expiatis. Per Dominum.

Item alia Missa.

Exaudi, Domine, quæsumus, populum tuum de tua misericordia malorum suorum veniam supplican-
B tem, et quia potens es dimittere peccata, supplicia quæ nostris meremur operibus potentia tuæ pietatis averte. Per.

Alia. — Iram tuam, quæsumus, Domine, a populo tuo miseratus averte, quam nostris quidem meremur operibus, sed humana fragilitate sustinere non possumus, illa nos itaque contine pietate, quam præstare soles indignis. Per.

Super oblata. — Concede nobis, Domine, quæsumus, ut hæc Hostia salutaris, et nostrorum fiat purgatio peccatorum, et tuæ propitiatio potestatis. Per.

209 *Ad Complendum.* — Plebem nomini tuo subditam, Domine, propitius intuere, et ei tuas consolationes jugiter per cœlestem gratiam dignanter operare. Per Dominum.

Item alia Missa.

Deus, qui non mortem, sed pœnitentiam desideras peccatorum, populum tuum, quæsumus, ad te converte propitius, ut dum tibi devotus exstiterit, iracundiæ tuæ ab eo flagella amoveas. Per.

Alia. — Populum tuum, quæsumus, omnipotens Deus, ab ira ad te confugientem paternam recipe pietate, ut qui tuæ Majestatis flagella formidant, de tua mereantur venia gratulari. Per.

Super oblata. — Subveniat nobis, Domine, quæsumus, sacrificii præsentis operatio, quæ nos et ab erroribus universis potenter absolvat, et a totius eripiat perditionis incurso. Per Dominum.

Ad Complendum. — Tuerere nos, Domine, quæsumus, tua sancta sumentes, et ab omni propitius iniquitate defende. Per.

Alia. Exaudi nos, Domine Deus noster, et, intercedente beato martyre tuo Ill., populum tuum et ab iracundiæ tuæ terroribus libera, et misericordiæ tuæ fac largitate securum. Per Dominum nostrum.

Orationes ad pluviam postulandam.

Terram tuam, Domine, quam videmus nostris iniquitatibus tabescentem, cœlestibus aquis infunde; atque irriga beneficiis gratiæ sempiternæ. Per Dominum.

Alia. — Da nobis, Domine, quæsumus, pluviam, salutarem, et aridam terræ faciem fluentis cœlestibus dignanter infunde. Per Dominum nostrum.

Alia. — Omnipotens sempiternus Deus, qui salvos omnes, et neminem vis perire, aperi fontem benignitatis tuæ, et terram aridam aquis fluenti cœlestis dignanter infunde. Per.

Alia. — Delicta nostra, Domine, nos ipsi cognoscimus, ut ipsius terræ fœditas monstrat transgressionis excessus; tu autem, piissime Pater, qui cœlum clausisti contumacibus et ingratis, reseratum humilibus et contritis concede deprecantibus subsidia pluviarum, et largire mœrentibus abundantiam. Per Dominum.

Alia. — In afflictione maxima constitutis consolationem tribue, fons largissimæ pietatis: descendat, quæsumus, pluvia salutaris, ut omnia quæ sub cœlo sunt irrigentur ab aquis; pace servos tuos imbribus consuetis, quos ad laudem tuæ creare dignatus es Majestatis. Per.

210 *Alia.* — Omnipotens Deus, qui solus aquas emittis e cœlis, dona servis tuis beneficium pluvie salutaris, ut quod facinore nostro suspenditur, tuo jam gratuito munere prorogetur. Per.

Missa ad pluviam postulandam.

Deus, in quo vivimus, movemur et sumus, pluviam nobis tribue congruentem, ut, præsentibus subsidiis sufficienter adjuti, sempiterna fiducialius appetamus. Per.

Alia. — Delicta fragilitatis nostræ, Domine, quæsumus, miseratus absolve, et aquarum subsidia præbe cœlestium, quibus terrena conditio vegetata subsistat. Per.

Super oblata. — Oblatis, Domine, placare muneribus, et opportunum nobis tribue pluvie sufficientis auxilium. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Tuere nos, quæsumus, Domine, tua sancta sumentes, et ab omnibus propitius absolve peccatis. Per Dominum.

Item alia Missa.

Omnipotens sempiternus Deus, cujus munere elementa omnia recreantur, reminiscere miserationum tuarum, et salutiferos imbres humano generi concede propitius, quatenus fecunditatis tuæ alimoniam omnis terra lætetur. Per.

Super oblata. — Placare, Domine, muneribus semper acceptis, et diuturnam tempera diffusis imbribus siccitatem. Per Dominum nostrum.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: obsecrantes misericordiam tuam, ut squalentes agri fecundis imbribus irrigentur quibus pariter æstivi mitigentur ardores, et sævientium morborum restinguatur accessio, ac salus hominibus, jumentisque proveniat; atque ut hæc, te largiente,

* Cum nullæ hic aut alibi habeantur Orationes contra terræ motum, visum est nobis appendicis loco atterere collectam a sanctissimo D. N. Clemente papa XI, elegantissime compositam, cum, inveniunt an. 1703, Italiæ pars maxima Romaque ipsa terræ motibus quateretur ac ruinis fœdaretur.

mereamur, peccata, quæ nobis adversantur, relaxa; qui pluis super justos et injustos, etiam nostris offensionibus relaxatis, expectata nubium munera largiaris, quibus et salus nobis, et alimenta præstentur. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Precibus populi tui, quæsumus, Domine, placatus aspira, ut veniam tribuas humanis excessibus, et opem miseris benignus impendas. Per Dominum nostrum.

Orationes ad poscendam serenitatem.

Domine Deus, qui in ministerio aquarum salutis tuæ nobis sacramenta sanxisti, exaudi orationem populi tui, et jube terrores inundantium cessare pluviarum, flagellumque hujus elementi ad effectum tui converte mysterii, ut qui se regenerantibus aquis gaudent renatos, gaudent his castigantibus esse correctos. Per.

Alia. — Quæsumus, omnipotens Deus, clementiam tuam, ut inundantiam corceas imbrium, et hilaritatem tui vultus nobis impertiri digneris. Per Dominum.

Missa ad poscendam serenitatem.

Ad te nos, Domine, clamantes exaudi, et aeris serenitatem nobis tribue supplicentibus, ut qui pro peccatis nostris juste affligimur, misericordia tua præveniente, clementiam sentiamus. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Præveniat nos, quæsumus, Domine, tua gratia semper, et subsequatur, et has oblationes, quas pro peccatis nostris nomini tuo consecrandas deferimus, benignus assume, ut per intercessionem sanctorum tuorum cunctis nobis proficiant ad salutem. Per.

Ad Complendum. — Plebs tua, Domine, capiat sacræ benedictionis augmentum, et copiosis beneficiorum tuorum sublevetur auxiliis, quæ tantis intercessionem deprecationibus adjuvatur. Per.

Oratio ad repellendam tempestatem.

Deus, qui omnium rerum tibi servientium naturam per ipsos motus aeris ad cultum tuæ Majestatis instituis, tranquillitatem nobis misericordie tuæ remotis largire terroribus, ut cujus iram expavimus clementiam sentiamus. Per.

Oratio contra fulgura.

Omnipotens sempiternus Deus, parce metuentibus, et propitiare supplicibus, ut post noxios ignes nubium et vim procellarum, in materiam transeat laudis comminatio potestatis. Per.

Alia. — Deus, cujus imperio nihil non verbo regitur, nihil non oratione mutatur, parce metuentibus, propitiare supplicibus, ut post noxios ignes nubium, et turbines procellarum, in materiam transeat laudis comminatio potestatis. Per Dominum nostrum.

Collecta tempore terræ motus.

Oratio. — Omnipotens sempiternus Deus, qui respicis terram et facis eam tremere, parce metuentibus, propitiare supplicibus, ut cujus iram terræ fundamenta concutientem expavimus, clementiam con-

Oratio pro fratribus in via dirigendis.

Deus, qui diligentibus te misericordiam tuam semper impendis, et a servientibus tibi nulla es regione longinquus, dirige viam famuli tui *Ill.* in voluntate tua, ut te protectore, et te præduce, **212** per justitiæ semitas sine offensione gradiatur. Per Dominum.

Alia. — Exaudi, Domine, preces nostras, et iter famuli tui *Ill.* propitius comitare, eique misericordiam tuam, sicut ubique es, ita ubique largire, quatenus, ab omnibus adversitatibus tua opitulatione defensus, justorum desideriorum potiat effectibus et tibi gratiarum referat actionem. Per.

Alia. — Deus, qui ad vitam ducis, et confidentes in te paterna protectione custodis, quæsumus ut præsentis famulo tuo a nobis egredienti angelicum tribuas comitatum, ut, ejus auxilio protectus, nullius mali concutiat formidine, nullo comprimatur adversitatis angore, nullis irruentis inimici molester insidiis; sed, spatiis necessarij itineris prospero gressu peractis, propriisque locis feliciter restitutus universos reperiat sospites, ac debitas exsolvat tuo nomini gratias. Per Dominum.

Missa pro iter agentibus.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et viam famuli tui *Ill.* in salutis tuæ prosperitate dispone, ut inter omnes viæ et vitæ hujus varietates tuo semper protegatur auxilio. Per Dominum.

Super oblata. — Propitiare, quæsumus, Domine, supplicationibus nostris, et oblationes has quas tibi offerimus pro famulo tuo *Ill.* benignus assume, ut viam illius et precedente gratia tua dirigas, et subsequente comitari digneris, ut de actu atque incolumitate ejus secundum misericordiæ tuæ præsidia gaudeamus. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus: a quo deviare mori, coram quo ambulare vivere est. Qui fideles tuos in tua via deducis, et miseratione gratissima in veritatem inducis; qui Abraham, Isaac et Jacob in præsentis viæ et vitæ curriculo, custos, dux et comes esse voluisti, et famulo tuo Tobie angelum prævium præparasti; cujus immensam misericordiam humillimis precibus imploramus, ut iter famuli tui *Ill.* cum suis in prosperitate dirigere, eumque inter viæ et vitæ hujus varietates digneris custodire, quatenus, angelorum tuorum præsidio fultus intercessione quoque sanctorum tuorum munitus, a cunctis adversitatibus tua miseratione defensus, perfectionis et reversionis suæ felicitate potitus, et compos reddatur justorum votorum, et de suorum lætetur remissione peccatorum. Per Christum.

tritiones ejus sanantem jugiter sentianus. Per Dominum.

Secræta. — Deus, qui fundasti terram super stabilitatem suam, suscipe oblationes et preces populi tui ac tremantis terræ periculis penitus amotis, divinæ tuæ iracundiæ terrores in humanæ salutis remedia convertite, ut qui de terra sunt, et in terram revertentur, gaudeant se fieri sancta conversione cœlestes. Per Dominum.

A 213 *Benedictio.* — Dirigat iter vestrum Dominus in beneplacito suo vobisque inseparabiliter benignissimus custos inhæreat. Amen. Ducem vobis archangelum Raphaellem adhibeat, et omnem a vobis incommoditatem contrarietatemque propitius amoveat. Amen. Desideriorum vestrorum pia vota clementer impleat, ut et hic bona consequi, et ad æternam beatitudinem pervenire feliciter mereamini. Amen. Quod ipse præstare.

Ad Complendum. — Deus infinitæ misericordiæ et Majestatis immensæ, quem nec spatia locorum, nec intervalla temporum ab his quos tu eris disjungunt, adesto famulo tuo *Ill.* in te ubique fidenti, et per omnem quam iturus est viam dux ei et comes esse dignare; nihil illi adversitatis noceat, nihil difficultatis obsistat; cuncta ei salubria, cuncta sint prospera; et, sub ope dexteræ tuæ, quidquid justo expecterit desiderio, deleri consequatur effectu. Per.

Orationes ad (660) clericum faciendum.

Oremus, dilectissimi fratres, Dominum nostrum Jesum Christum pro hoc famulo suo *Ill.*, qui ad deponendam comam capitis sui pro ejus amore festinat, ut donet ei Spiritum sanctum, qui habitum religionis in eo perpetuum conservet, et a mundi impedimento, vel sæculari desiderio cor ejus defendat, ut sicut immutatur in vultu, ita manus dexteræ ejus ei virtutis tribuat incrementa, et ab omni cæcitate spiritali oculos ejus aperiat, et lumen ei æternæ gloriæ concedat, Qui vivit cum Deo Patre in unitate ejusdem Spiritus sancti Deus. Per omnia sæcula sæculorum.

C *Item alia.* — Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et hunc famulum tuum benedicere dignare, cui in tuo sancto nomine habitum sacræ religionis imponimus, ut, te largiente, et devotus in Ecclesia persistere, et vitam persipere mereatur æternam. Per Dominum.

Dum tondes eum dicis Antiphonam Tu es, Domine qui restitues mihi hæreditatem meam. *Vers.* Dominus pars hæreditatis meæ, et *Gloria.* *Item alia Antiphona,* Hæc est generatio, et *Gloria* *Item alia Antiphona,* Hic accipiet benedictionem.

Oratio post tonsionem. — Præsta, omnipotens Deus, huic famulo tuo *Ill.* cujus hodie capitis comam pro divino amore deposuimus, ut in tua dilectione perpetuo maneat et eum sine macula in sempiternum custodias. Per Dominum.

Orationes et preces super (661) penitentem a confitentem peccata sua more solito.

(662) Exaudi, Domine, preces nostras, et tibi confitentium parce peccatis, ut quos conscientia rea-

Postcommunio. — Tuere nos, Domine, quæsumus, tua sancta sumentes, et terram, quam vidimus nostris iniuriis tuis tremementem, superno munere firma, ut mortalium corda cognoscant a te indignante talia flagella prodire et te miserante cessare. Per Dominum.

^a Multæ confessionis formulæ a nobis olim collectæ legi possunt in tract. Gallico *de Confess.* ii parte, cap. 12, 14, 19. Magnam vero fuisse olim li-

tus accusat, indulgentia tuæ miserationis absolvat. **A** Per Dominum.

214 *Alia.* — (665) Præveniat hunc famulum tuum, quæsumus, Domine, misericordia tua, ut omnes iniquitates ejus celeri indulgentia deleantur. Per.

Alia. — (664) Adesto, Domine, supplicationibus nostris, nec sit ab hoc famulo tuo clementiæ tuæ longinqua miseratio. Sana vulnera, ejusque remitte peccata, ut, nullis a te iniquitatibus separatus, tibi Domino semper valeat adhærere. Per.

Alia. — (665) Domine Deus noster, (666) qui offensione nostra non vinceris, (667) sed satisfactione placaris, respice, quæsumus, ad hunc famulum qui se tibi peccasse graviter confitetur. Tuum est ablutionem criminum dare, et veniam præstare peccantibus, qui dixisti pœnitentiam te malle peccatorum quam mortem. Concede ergo, Domine, hoc (668) **B** ut tibi pœnitentiæ excubias celebret, et correctis actibus suis, conferri sibi a te sempiterna gaudia gratuletur. Per.

Alia. — (669) Precor, Domine, (670) clementiam tuæ Majestatis ac nominis. ut huius famulo tuo peccata et facinora sua confitenti veniam dare, et præteritorum criminum debita relaxare digneris, qui humeris filii tui ovem perditam reduxisti (671) ad caulas; (672) qui publicani precibus vel confessione placatus es. Tu etiam, Domine, et huic famulo tuo placare, tu ejus præcibus benignus (673) assiste, ut, in confessione flebili (674) permanens, clementiam tuam celeriter exoret, et, (675) sanctis altaribus restitutus, spei rursus æternæ et cœlesti gloriæ (676) reformetur. Per eundem Dominum nostrum.

(677) *Orationes ad reconciliandum pœnitentem.*

(678) Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et me, qui etiam misericordia tua primus indigeo, clementer exaudi: et quem non electione meriti, sed dono gratiæ tuæ constituisti operis hujus ministrum, da fiduciam tui muneris exsequendi, et ipse in nostro ministerio quæ tuæ pietatis est operare. Per Dominum.

Alia. — (679) Præsta, quæsumus, Domine, huic famulo tuo dignum pœnitentiæ fructum, ut Ecclesiæ tuæ sanctæ a cujus integritate deviarat peccando, admissorum reddatur innoxius veniam consequendo. Per Dominum nostrum.

Item Alia. — Deus, humani generis benignissime **D** conditor, et misericordissime reformator, qui hominem invidia diaboli ab æternitate dejectum unici Filii tui sanguine redemisti, vivifica hunc famulum, quem tibi nullatenus mori desideras, et qui non dereliquis devium, assume correctum. Moveant pie-

brorum pœnitentialium copiam, quibus et confessionis et absolutionis sacerdotalis ritus docerentur, probavimus præsertim cap. 21. Quamplurimos autem Ordines ad dandam pœnitentiam reconciliandosque pœnitentes, a nostro D. Edmundo Martene collectos libro de Antiquis Ecclesiæ ritibus, secunda parte, cap. 6. articulo 7, consulere licet si libeat.

* Eandem Missa legitur in Ed. Pamel., consentiente Cod. Reg. S., ubi mendosa non est Edit. lec-

tatem tuam, quæsumus, Domine, hujus famuli tui lacrymosa suspiria. Tu ejus medere vulneribus, **215** tu jacenti manum porrige salutarem, ne Ecclesia tua aliqua sui corporis portione vastetur, ne grex tuus detrimentum sustineat, ne de familiæ tuæ damno inimicus exsultet, ne re natum lavacro salutari mors secunda possideat. Tibi ergo, Domine, supplices preces, tibi fletum cordis effundimus. tu parce confitenti, ut sic in hac mortalitate peccata sua, te adjuvante, desleat, qualiter in tremendi judicii die sententiam damnationis æternæ evadat; et nesciat quod terret in tenebris, quod stridet in flammis, atque, ab erroris via ad iter reversus justitiæ, nequaquam ultra vulneribus saucietur, sed integrum sit ei atque perpetuum, et quod gratia tua contulit, et quod misericordia reformavit. Per eundem Dominum nostrum Jesum.

*Missa (680) * pro episcopo defuncto.*

Da nobis, Domine, ut animam famuli tui *Ill.* episcopi, quam de sæculi educis laborioso certamine, sanctorum tuorum cœtui tribuas esse consortem. Per.

Super oblata. — Annue nobis, Domine, ut animæ famuli tui *Ill.* episcopi hæc prosit oblatio, quam immolando, totius mundi tribuisti relaxari delicta. Per Dominum nostrum.

Infra actionem. — Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro commemoratione depositionis animæ famuli tui *Ill.* episcopi, quæsumus, Domine, ut placatus accipias: et quem in corpore constitutum sedis apostolicæ gubernaculo præesse voluisti, in electorum tuorum numero constitue sacerdotum; diesque nostros.

Super diptycha. — Memento etiam, Domine, famulorum tuorum. *Ill.*, qui nos præcesserunt, et dormiunt in somno pacis.

(681) *Item post lectionem.* — Istis, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus, locum refrigerii, lucis et pacis indulgentiam deprecamur. Per Christum

Ad Complendum. — His sacrificiis, quæsumus, omnipotens Deus, purgata anima famuli tui *Ill.* episcopi ad indulgentiam et refrigerium sempiternum pervenire mereatur.

Item Missa pro episcopo defuncto.

Deus, qui inter apostolicos sacerdotes famulum tuum *Ill.* episcopum censi fecisti, præsta, quæsumus, ut quorum vicem gerebat ad horam in terris, eorum perpetuo consortio lætetur in cœlis. Per.

Super oblata. — Hæc oblatio, Domine, quæsumus, animam famuli tui *Ill.* episcopi omnibus vitiis hu-

tio, quod sane sæpe contingit. Sic in Orat. quæ sequitur, legitur apud Pamel. *educens*, pro *educis*, vel *eduxisti*, ut habet Cod. Reg. S. Supra, in Orat. ultima *ad mor, animalium*, ubi legitur, *ut sine quibus non habetur hum. conditio*, deficiente sensu, scriptum est optime quidem: *ut sine quibus non alitur hum.*, etc. In veteri Sacram. Gal. exstat una Missa in depositione sacerdotis, et altera pro defunctis quibuslibet.

manæ conditionis absolvat, quæ totius mundi tulit etiam immolata peccatum. Per.

216 *Præfatio.* — Ver dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus : devotis clementiam tuam mentibus obsecrantes, ut animam *Ill.* episcopi in electorum tibimet pontificum numero jubeas consistere gaudentem, ut qui hic pro tuo eis supplex deserviebat altari, gloriosa illic cum eis tua gratuletur et laude. Per Christum Dominum nostrum.

Infra actionem. — Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, quam tibi offerimus pro commemoratione animæ famuli tui *Ill.* episcopi, quæsumus, Domine placatus accipias, et cum præsulibus apostolicæ dignitatis, quorum est secutus officium, habere tribuas sempiternæ beatitudinis portionem, atque inter summi pastoris efficias præcipua membra censeris; diesque nostros.

Ad Complendum. — Da veniam, Domine, quæsumus, per hæc sancta, mysteria, animæ famuli tui *Ill.* episcopi, ut excursu non terreatur malo, sed tuo protegatur auxilio. Per.

Alia. Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut anima famuli tui *Ill.* episcopi, quam in hoc sæculo commorantem sacris muneribus decorasti, cælesti sede gloriosa exultet. Per Dominum.

Item alia pro episcopo defuncto.

Suscipe, Domine, quæsumus, preces nostras pro anima famuli tui *Ill.* episcopi, ut in pontificum tibimet placitorum perpetua sede lætetur. Per.

Super oblata. — Offerimus, Domine, hostias placationis, et laudis, ut perpetuæ misericordiæ largitate, animam famuli tui *Ill.* episcopi in lucis æternæ facias regione gaudere.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus : ineffabilem tuæ clementiæ potentiam suppliciter exorantes, ut famulus tuus *Ill.*, beatorum tabernaculis constitutus, evasisse carnales glorietur angustias, diemque judicii cum voto gratulationis exspectet. Per Christum Dominum nostrum.

Infra actionem. — Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus pro anima famuli tui *Ill.* episcopi, quæsumus, Domine, ut placatus accipias; et quem tuis altaribus servire tribuisti, ad beatorum pertinere jubeas consortia sacerdotum; diesque nostros.

Ad Complendum. — Quæsumus, omnipotens Deus, ut animam famuli **217** tui *Ill.* episcopi in congregatione justorum æternæ beatitudinis jubeas esse consortem. Per Dominum nostrum.

Alia Missa pro episcopo defuncto.

Deus, qui inter apostolicos sacerdotes famulum tuum *Ill.* sacerdotali fecisti dignitate vigere, præsta, quæsumus, ut eorum quoque perpetuo aggregetur consortio. Per.

Super oblata. — Suscipe, Domine, quæsumus, pro anima famuli tui *Ill.* sacerdotis, quas efferimus ho-

stias, ut pontificale cui donasti meritum, dones et præmium. Per Dominum.

Ad Complendum. — Preces nostras, quæsumus, Domine, quas in famuli tui *Ill.* episcopi depositione deferimus, propitiatus exaudi, ut qui nomini tuo ministerium fidele dependit, perpetua sanctorum societate lætetur. Per Dominum.

Missa pro episcopo defuncto.

Deus, qui inter apostolicos sacerdotes famulum tuum *Ill.* pontificali fecisti dignitate vigere, præsta, quæsumus, ut eorum et perpetuo aggregetur consortio. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Hæc oblatio, Domine Deus, animam famuli tui *Ill.* ab omnibus vitiis humanæ conditionis absolvat, quæ totius mundi tollit etiam immolata peccatum. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus : devotis clementiam tuam mentibus obsecrantes, ut animam famuli tui *Ill.* in electorum tibimet pontificum numero gaudeas consistere gaudentem, ut qui tuo pro eis supplex deserviebat altari, gloriosa illic cum eis gratuletur laude. Per Christum Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Deus, cujus misericordiæ non est numerus, suscipe pro animæ famuli tui *Ill.* sacerdotis preces nostras, et lucis ei lætitiæque regionem in sanctorum tuorum societate concede. Per Dominum nostrum.

Missa pro sacerdote defuncto.

Præsta, quæsumus, Domine, ut anima famuli et sacerdotis tui *Ill.* quam in hoc sæculo commorantem sacris muneribus decorasti, cælesti sede gloriosa semper exultet. Per Dominum.

Super oblata. — Suscipe, Domine, quæsumus, hostias pro anima famuli et sacerdotis tui *Ill.*, ut cui pontificale donasti præmium, dones et meritum. Per Dominum.

218 *Ad Complendum.* — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut animam famuli et sacerdotis tui *Ill.* in congregatione justorum æternæ beatitudinis jubeas esse consortem. Per Dominum.

Missa unius defuncti.

Omnipotens sempiternæ Deus, cui nunquam sine spe misericordiæ supplicatur, propitiare animæ famuli tui *Ill.*, ut qui de hac vita in tui nominis confessione discessit, sanctorum tuorum numero eum facias aggregari. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Propitiare, quæsumus, Domine, animæ famuli tui *Ill.*, pro qua tibi hostias placationis offerimus; et quia in hac luce in fide mansit catholica, post vitam ejus retributio condonetur. Per Dominum nostrum.

Ad Complendum. — Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut animam famuli tui *Ill.* ab angelis lucis susceptam in præparata habitacula deduci facias beatorum. Per Dominum.

Missa a in die depositionis defuncti, (682) sive tertio, A septimo trigesimoque.

Adesto, Domine, quæsumus, pro anima famuli tui *Ill.*, cujus in depositione sua officium commemorationis impendimus, ut si aliqua ei sæcularis macula inhæsit, aut vitium mundiale infecit, dono tuæ pietatis indulgeas, et extergas. Per Dominum nostrum.

Alia. — Quæsumus, Domine, famulo tuo *Ill.*, cujus tertium, vel septimum sive trigesimum obitus sui diem commemoramus, sanctorum tuorum atque electorum largire consortium, et rorem ei misericordiæ tuæ perennem infunde. Per.

Super oblata. — Adesto, Domine, supplicationibus nostris; et hanc oblationem, quam tibi offerimus ob diem depositionis tertium, vel septimum, sive trigesimum, pro anima famuli *Ill.*, placatus ac benigne assume.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, per Christum Dominum nostrum. Per quem salus mundi, per quem vita hominum, per quem resurrectio mortuorum. Per ipsum te, Domine, suppliciter deprecamur, ut animæ famuli tui *Ill.*, cujus diem depositionis tertium vel septimum, sive trigesimum celebramus, indulgentiam largiri digneris perpetuam, atque contagiis mortalitatis exutam in æternæ salvationis partem restituas. Per quem Majestatem.

219 *Ad Complendum.* — Omnipotens sempiternus Deus collocare dignare corpus et animam famuli tui *Ill.*, cujus diem depositionis tertium, aut septimum, vel trigesimum, celebramus, in sinibus Abraham, Isaac et Jacob, ut cum dies agnitionis tuæ venerit, inter sanctos et electos tuos eum resuscitari præcipias. Per Dominum nostrum.

Missa in anniversario unius defuncti.

Præsta, Domine, quæsumus, ut anima famuli tui *Ill.*, cujus anniversarium depositionis diem celebramus, his purgata sacrificiis, indulgentiam pariter et requiem capiat sempiternam. Per Dominum.

Super oblata. — Propitiare, Domine, supplicationibus nostris pro anima et spiritu famuli tui *Ill.*, cujus hodie annua dies agitur, pro qua tibi offerimus sacrificium laudis, ut eam sanctorum tuorum consortio sociare digneris. Per Dominum.

Ad Complendum. — Suscipe, Domine, preces nostras, pro anima famuli tui *Ill.*, ut si quæ ei maculæ de terrenis contagiis adhæserunt, remissionis tuæ remedio deleantur.

Missa plurimorum defunctorum.

Propitiare, quæsumus, Domine, animabus famulorum famularumque tuarum *Ill. et Ill.* misericordia

sempiterna, ut, mortalibus nexibus expeditas lux eas æterna possideat. Per.

Super oblata. — Hostias tibi, Domine, humili placatione deferimus, ut animæ famulorum famularumque tuarum per hæc placationis officia tuam misericordiam consequantur. Per.

Ad Complendam. — Inveniant, quæsumus, Domine, animæ famulorum famularumque tuarum *Ill. et Ill.*, omniumque in Christo quiescentium, lucis æternæ consortium, qui in hac luce positi tuum consecuti sunt sacramentum. Per.

685) ^b INCIPIIT ORDO (684) AD SACROS ORDINES BENE-
CENDOS.

(685) *Majores gradus ante Evangelium, minores vero post Communionem dantur; et (686) minores quidem Dominicis diebus, si necesse est, (687) majores vero in Sabbatis duodecim lectionum per quatuor tempora tantummodo.*

Ordinatio o ostiarii.

(688) *Ostiarius cum ordinatur, postquam (689) ab archidiacono instructus fuerit qualiter in domo Dei 220 debeat conversari, ad suggestionem archidiaconi (690) tradat ei episcopus claves ecclesiæ, dicens: Sic age, quasi redditurus Deo rationem pro his rebus quæ istis clavibus recluduntur. (691) Et tradat ei diaconus ostium ecclesiæ.*

Præfatio ostiarii. — (692) Deum Patrem omnipotentem suppliciter deprecemur, ut hunc famulum suum *Ill.* benedicere dignetur, quem in officium ostiarii eligere dignatus est, ut sit ei fidelissima cura in diebus ac noctibus, (693) ad distinctionem horarum certarum ad invocandum nomen Domini, adjuvante Domino nostro Jesu Christo, qui cum eo vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

(694) *Benedictio ejusdem.* — Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris hunc famulum tuum, *Ill.* ostiarium, ut inter janitores Ecclesiæ (695) pareat obsequia, et inter electos tuos partem tuæ mereatur habere mercedis. Per Dominum nostrum.

Ordinatio lectoris.

(696) *Lector cum ordinatur, faciat (697) de illo verbum episcopus ad plebem, indicans ejus fidem ac vitam, atque ingenium; post hæc, spectante plebe, (698) tradat ei Codicem, de (699) quo lecturus sit, dicens:*

(700) Accipe, et esto verbi Dei relator, habiturus, si fideliter et utiliter impleveris officium, partem cum his qui verbum Dei ministraverunt; eligunt te fratres tui ut sis lector in domo Dei tui, et agnoscas officium tuum, et impleas illud; potens est enim Deus ut augeat tibi gratiam.

potissimum excerptos, quibus docetur quomodo Ecclesiæ ministri ordinentur apud Latinos, Græcos, Maronitas, Syros Nestorianos, Syros Jacobitas, et Eutychianos, ac Cophtas.

^c Pene hæc omnia exstant in primo Theod., ubi mutilus non est; legitur tamen in plurali; *Ordo lectorum, exorcistarum, etc.*

^a Hæc fere habent duo Theod. quoad titulum, at diversæ omnino sunt Orationes et Præfatio.

^b Eadem leguntur deinceps in Edit. Vatic. et Gussanvil. Qui plura de hoc argumento voluerit, consulat nostrum Edm. Martene de Antiquis Eccl. Ritibus. cap. 8, de Ritibus ad sacramentum ordinis spectantibus, art. 11, ubi exhibet 23 ordines ex libris mss.

Benedictio lectoris. — (701) Domine sancte, Pater A omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc in officium lectoris, ut assiduitate lectionum, (702) distinctus atque (703) ordinatus, et agenda dicat, et dicta opere compleat, et in utroque sanctæ Ecclesiæ consulat. Per Dominum.

Ordinatio exorcistæ.

(704) *Exorcista, cum (705) ordinatur, accipiat de manu episcopi libellum, in quo scripti sunt exorcismi, dicente sibi episcopo :*

(706) Accipe, et commenda memoriæ, et (707) habeto potestatem imponendi manum super energumenum, sive baptizatum, sive catechumenum.

(708) *Præfatio exorcistæ.* — (709) Deum Patrem omnipotentem supplices deprecemur, ut hunc famulum suum Ill. benedicere dignetur in officium exorcistæ : ut sit spiritalis imperator ad abjiciendos dæmones de corporibus obsessis, cum omni nequitia eorum multiformi, adjuvante Domino nostro Jesu Christo. Qui cum eo vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti.

221 *Benedictio exorcistæ.* — (710) Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris hunc famulum tuum Ill. in officium exorcistæ, et ad impositionem manuum et oris officium eum eligere digneris, ut imperium habeat (711) spirituum immundorum coercendorum, et (712) probabilis sit medicus Ecclesiæ, (713) gratiæ curationum virtute confirmatus. Per Dominum.

Ordinatio acolythi.

(714) *Acolythus, cum ordinatur, (715) primum ab episcopo doceatur qualiter in officio suo agere debeat: sed (716) ab archidiacono accipiat ceroferarium cum cereo, ut sciat se ad (717) accendenda ecclesiæ luminaria mancipari, (718) ita sibi dicente :*

(719) Accipite hoc gestatorium luminis, ut per illud valeatis adversariorum tenebras effugare, et verissimum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in mundum, fideliter invenire.

(720) Accipiat et urceolum vacuum (721) ad fundendum (722) vinum in Eucharistia corporis.

Benedictio acolythi. — (723) Omnipotens sempiternus Deus, fons lucis, et origo bonitatis, qui per Jesum Christum Filium tuum, lumen verum, mundum illuminasti, ejusque passionis mysterio redemisti, benedicere dignare hunc famulum tuum, quem in acolythi officium consecramus, poscentes tuam clementiam, ut ejus mentem et lumine scientiæ illustres, et pietatis tuæ rore irriges, ut ita perceptum ministerium peragat, qualiter ad æternam remunerationem pervenire mereatur. Per eundem Dominum nostrum.

(724) *Ordinatio subdiaconi.*

Capitulum sancti Gregorii. — (725) Sicut qui in vi-

* Ita legit Hugo Menardus, ut ex ejus nota liquet In Editis tamen Vatic. et Gussanv. legitur *admoventus*; quam lectionem confirmant epistolæ sancti Gregorii sive excusæ, sive manu descriptæ. Adde quod Menardi Editionis lectioni vix ullus aptari

tatus renuit, quæsitus refugit, sacris est altaribus (726) * removendus, sic qui ultro ambit, vel importunum se ingerit, est procul dubio repellendus; nam qui nititur ad altiora conscendere, quid agit, nisi ut crescendo decrescat? Cur non perpendit quia benedictio illi in maledictum convertitur, qui ad hoc ut fiat hæreticus promovetur?

(727) *Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impositionem non accipit, (728) patenam de manu episcopi accipiat vacuum, et calicem vacuum: de manu archidiaconi accipiat (729) urceolum cum (730) aquamanili, ac (731) manutergium. Exhibeatur in conspectu episcopi patena et calix vacuus, et dicat episcopus :*

(732) Vide, cujus ministerium tibi traditur; et ideo si usque nunc fuisti tardus ad Ecclesiam, amodo debes esse assiduus; si usque nunc somnolentus, amodo vigil; si usque nunc ebriosus, amodo sobrius; si usque nunc inhonestus, amodo castus. Oblationes quæ veniunt in altare panes propositionis appellantur. De ipsis oblationibus tantum debet in altari poni quantum populo possit sufficere, **222** ne aliquid putridum in sacrario remaneat. Pallæ vero (733) quæ sunt in substratorio, in alio vase debent lavari, in (734) alio corporales pallæ. Ubi pallæ corporales lavatæ fuerunt, nullum linteamen ibidem aliud debet lavari; ipsa aqua in baptisterio debet vergi. Ideo, te admoneo, ut talem te exhibeas, ut Deo placere possis.

Et tradat ei calicem et patenam.

Ordinatio subdiaconi. — (735) Oremus Deum ac Dominum nostrum, ut super servum suum Ill., quem ad subdiaconatus officium vocare dignatus est, infundat benedictionem et gratiam suam, ut in conspectu suo fideliter serviens, prædestinata sanctis præmia consequatur, auxiliante Domino nostro Jesu Christo, qui cum eo vivit et regnat Deus.

Benedictio subdiaconi. — (736) Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, benedicere digneris famulum tuum hunc, quem ad subdiaconatus officium eligere dignatus es, uti eum sacrario tuo sancto strenuum sollicitumque cœlesti militiæ instituas, et sanctus altaribus fideliter subministret, et requiescat super eum Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis. Repleas eum Spiritu timoris tui, et eum ministerio divino confirmes, ut obediens facto, atque dicto parens, tuam gratiam consequatur. Per Dominum nostrum, etc., in unitate ejusdem.

(737) *Ordo b qualiter in Romana Ecclesia diaconi et presbyteri ordinandi sunt.*

Mensis primi, quarti, septimi et decimi, Sabbatorum die in duodecim lect., ad sanctum Petrum, ubi Missæ celebrantur, postquam Antiphonam ad Introitum

possit sensus.

b In primo Theod. hæc omnia omittuntur, usque ad: *Oremus dilectissimi*, etc., col. seq., cui præmittitur *Orationes ad ordinandos diaconos*. Eodem ritu cætera pro ordin. presbyteri et episcopi habentur

dixerint, . data Oratione, venit archidiaconus, et offert eum qui ordinandus est pontifici, ita dicens :

Postulat sancta mater Ecclesia catholica, ut hunc præsentem subdiaconem ad onus diaconii, vel diaconum ad onus presbyterii ordinetis.

Interrogat episcopus : Scis illum dignum esse ? Respondet offerens :

Quantum humana fragilitas nosse sinit, et scio, et testificor ipsum dignum esse ad hujus onus officii.

Et tunc annuntiat pontifex populo, dicens :

Auxiliante Domino Deo et Salvatore nostro Jesu Christo.

Iterum dicit : — Auxiliante Domino Deo et Salvatore nostro Jesu Christo, eligimus in ordinem diaconii, sive presbyterii Ill. subdiaconum, sive diaconum de (738) titulo Ill. Ill., presbyterum (739) de titulo Ill. Si (740) quis autem habet aliquid contra hos viros, pro Deo et propter Deum cum fiducia exeat, et dicat. Verumtamen memor sit conditionis suæ.

Et post modicum intervallum mox (741) incipiunt omnes Kyrie eleison, cum litaniis. Hac expleta ascendunt ipsi electi ad sedem pontificis, et benedicit eos ad quod vocati sunt, et decedentes stant in ordine suo, benedictione percepta. 223 Diaconus cum ordinatur, (742) solus episcopus, qui eum benedicit, manum super caput illius ponat, quia non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur. Ad ordinandum diaconum et presbyterum, prima Oratio dicitur legendo. Et sequitur Oratio. Et non dicitur, Vere dignum, in consecratione.

Oratio. — Oremus (743), dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut super hunc famulum suum quem in sacrum ordinem dignatur assumere, benedictionis suæ gratiam clementer effundat, eique donum consecrationis indulgeat, per quod eum ad præmia æterna perducatur, auxiliante Domino nostro Jesu Christo. Qui cum eo vivit et regnat.

Oremus. — (744) Exaudi, Domine, preces nostras, et super hunc famulum tuum Spiritum tuæ benedictionis emitte, ut cælesti munere ditatus, et tuæ gratiam possit Majestatis acquirere, et bene vivendi aliis exemplum præbere. Per Dominum, etc., in unitate ejusdem.

Consecratio. — (745) Adesto, quæsumus, omnipotens Deus, (746) honorum dator, ordinum distributor, officiorumque dispositor. Qui in te manens innovas omnia, et cuncta disponens per verbum, Virtutem, Sapientiamque tuam Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, sempiterna providentia præparas, et singulis quibusque temporibus aptanda dispensas. Cujus corpus, Ecclesiam tuam cælestium gratiarum varietate distinctam, suorumque connexam discretionem membrorum, per legem mirabilem totius compagis unitam in augmentum templi tui, crescere, dilatarique largiris, sacri muneris servitutem trinis gradibus ministrorum nomini tuo militare constituens. Electis ab initio Levi filiiis, qui, in mysticis operationibus domus tuæ fidelibus

excubiis permanentes, hæreditatem benedictionis æternæ sorte perpetua possiderent. Super hunc quoque famulum tuum, quæsumus, Domine, placatus intende, quem tuis sacrariis servitutum in officium diaconi suppliciter dedicamus. Et nos quidem, tanquam homines divini sensus et summæ rationis ignari, hujus vitam, quantum possumus, æstimamus. Te autem, Domine, ea quæ nobis sunt ignota non transeunt, te occulta non fallunt. Tu cognitor secretorum, tu scrutator es cordium, tu ejus vitam cælesti poteris examinare judicio, quo semper prævalet, et admissa purgare, et (747) ea quæ sunt æternè concedere. Emitte in eum, Domine, quæsumus, Spiritum sanctum, quo in opus ministerii fideliter exsequendi septiformis gratiæ tuæ munere roboretur.

Abundet in eo totius forma virtutis, auctoritas modesta, pudor constans, innocentie puritas, et spiritalis observatio disciplinæ ; in moribus ejus præcepta tua fulgeant, ut suæ castitatis exemplo imitationem sancta plebs acquirat ; et bonum conscientie testimonium proferens, in Christo firmus, et stabilis perseveret ; dignisque successibus de inferiori gradu per gratiam tuam capere potiora mereatur. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum.

(748) *Quando stolam eum induis, sic dices.*

Per hoc signum vobis diaconatus officium humiliter 224 imponimus, ut firmamentum mensæ divinæ tanquam sustentacula columnarum esse possitis, et præcones regis cælestis irreprehensibiliter existere mereamini.

(749) *Presbyter cum ordinatur, episcopo eum benedicente, et manum super caput ejus tenente, etiam omnes presbyteri: qui præsentibus sunt, manus suas juxta manum episcopi super caput illius teneant.*

Orratio ad presbyteros ordinandos.

(750) *Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut super hunc famulum suum, quem ad presbyterii munus elegit, cælestia dona multiplicet et quæ ejus dignatione suscipit, ipsius exsequatur auxilio, auxiliante Domino nostro Jesu Christo.*

Oremus. — (751) Exaudi nos, quæsumus, Domine Deus noster, et super hunc famulum tuum benedictionem sancti Spiritus, et gratiæ sacerdotalis effunde virtutem, ut quem tuæ pietatis aspectibus offerimus consecrandum, perpetua muneri tui largitate consequaris. Per Dominum.

(752) *Consecratio. — (753) Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, (754) honorum auctor, et distributor omnium dignitatum, per quem proficiunt universa, per quem cuncta firmantur, amplificatis semper in melius naturæ rationalis incrementis per ordinem congrua ratione dispositum. Unde et sacerdotales præsides atque officia Levitarum, sacramentis mysticis instituta creverunt, ut cum (755) pontifices summos regendis populis præfices, ad earum societatis et operis adjumentum, sequentis ordinis viros et secundæ dignitatis eligeres. Sic in eremo per septuaginta virorum prudentium mentes Moysi spiritum propagasti, quibus ille adjutoribus*

usus in populo innumeras multitudines facile gubernavit. Sic in Eleazaro et Ithamar filiis Aaron paternæ plenitudinis abundantiam transfudisti, ut ad hostias salutare et frequentioris officii sacramenta ministerium sufficeret sacerdotum. Hac providentia, Domine, apostolis Filii tui, doctores fidei, comites addidisti, quibus illi orbem totum secundis prædicatoribus impleverunt. Quapropter infirmitati quoque nostræ, Domine, hæc adjumenta largire, quia quanto magis fragiliores sumus, tanto his pluribus indigemus. Da, quæsumus, omnipotens Pater, in hunc famulum tuum presbyterii dignitatem, innova in visceribus ejus Spiritum sanctitatis; et acceptum a te, Deus, secundi meriti, munus obtineat, censuramque morum exemplo suæ conversationis insinuet. Sit probus cooperatores ordinis nostri, et luceat in eo totius forma justitiæ, ut bonam rationem dispensationis sibi creditæ redditurus, æternæ beatitudinis præmia consequatur. Per eundem Dominum.

(756) *Hic vestit ei casulam.* — Benedictio Patris, et Filii, et Spiritus sancti descendat super te, ut sis benedictus in ordine sacerdotali, et offeras placabiles Hostias pro peccatis atque offensionibus populi omnipotenti Deo. Cui est honor et gloria in sæcula sæculorum.

225 Consecratio manus. — (757) Consecrentur manus istæ quæsumus, Domine, et sanctificentur per istam unctionem et nostram benedictionem, ut quæcunque benedixerint, benedicta sint, et quæcunque sanctificaverint sanctificentur. Per.

(758) *Episcopus cum ordinatur, duo (759) episcopi ponant et teneant Evangeliorum codicem super caput ejus; et uno super eum fundente benedictionem.* (768) *reliqui omnes episcopi, qui adsunt, (764) manibus suis caput ejus tangant.*

(762) *Oratio ad ordinandos episcopos.*

Oremus, dilectissimi nobis, ut his viris (764) ad utilitatem Ecclesiæ providendam electis benignitas omnipotens Dei gratiæ suæ tribuat largitatem. Per Dominum nostrum.

Benedictio episcoporum. — (765) Adesto supplicationibus nostris, omnipotens Deus, et quod humilitatis nostræ gerendum est ministerio, tuæ virtutis impleatur effectu. Per.

Alia. — (766) Propitiare, Domine, supplicationibus nostris, et inclinatos super hunc famulum tuum cornu gratiæ sacerdotalis, benedictionis tuæ in eo effunde virtutem. Per.

^b *Consecratio.* — (767) Deus honorum omnium, (768) Deus omnium dignitatum quæ gloriæ tuæ sacratis famulantur ordinibus, Deus qui, Moysen famulum tuum secreti familiaris affatu inter cætera cælestis documenta culturæ de habitu quoque indumentis sacerdotalis instituens, electum Aaron mystico amictu vestiri inter sacra jussisti, ut intelligentiæ

^a In Ed. Vatic. et aliis, hic ante Orat. ad ord. episc. ponitur: *Examinatio in ordinatione episcopi ante litaniam faciendam.* Nimirum qui ordinandus est episcopus de fidei articulis interrogatur.

A sensum de exemplis priorum caperet secutura posteritas, nec eruditio doctrinæ tuæ illi deesset ætati: cum et apud veteres reverentiam ipsa significatorum species obtineret, et apud nos certiora essent experimenta rerum quam ænigmata figurarum; illius namque sacerdotii anterioris habitus nostræ mentis ornatus est, et (769) pontificalem gloriam non jam nobis honor commendat vestium, sed splendor animarum, (770) quia et illa quæ tunc carnalibus blandiebantur obtulibus, ea potius quæ in ipsis erant intelligenda poscebant; et idcirco huic famulo tuo, quem (771) ad summi sacerdotii ministerium elegisti, hanc, quæsumus, Domine, gratiam largiaris, ut (772) quidquid illa velamina in fulgore auri, in nitore gemmarum, in multimodo operis varietate signabant, hoc in ejus moribus actibusque

B clarescat. (773) *Hic accipis chrisma.* Comple, Domine, in sacerdote tuo mysterii tui summam, et ornamentis totius glorificationis instructum (774) cælestis unguenti flore sanctificata. (775) *Hic fundis in caput ejus.* Hoc, Domine, copiose in ejus caput [†] influat, hoc, in oris subjecta [†] decurrat, hoc in totius corporis extrema descendat, ut tui Spiritus virtus, et interiora ejus repleat, et exteriora circumtegat. Abundet in eo constantia fidei, puritas dilectionis (776) sinceritas pacis; (777) tribuas ei, **226** Domine, cathedram episcopalem ad regendam Ecclesiam tuam, et plebem universam. Sis ei auctoritas, sis ei firmitas, sis ei potestas. Multiplies super eum benedictionem et gratiam tuam, ut ad exorandam semper misericordiam tuam, tuo munere semper idoneus, tua gratia possit esse devotus. Per.

(778) *Si papa ^c ordinatus est, hæc addi debent in loco ubi scriptum est:*

Et idcirco huic famulo tuo, quem apostolicæ sedis præsullem (779) et primatem omnium qui in orbe terrarum sunt sacerdotum ac universalis Ecclesiæ tuæ doctorem dedisti, et ad summi sacerdotii ministerium elegisti, hanc, quæsumus, Domine, gratiam largiaris.

Super oblata. — Hæc hostia, Domine, quæsumus, emundet nostra delicta, et (780) sacrificium celebrandum subditorum tibi corpora mentesque sanctificet. Per Dominum nostrum.

Infra actionem. — (781) Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ, quam tibi offerimus, etiam pro famulo tuo *Ill.*, quem ad episcopatus ordinem promoveri dignatus es, quæsumus, Domine, ut placatus accipias, et propitius in eo tua dona custodias, ut quod divino munere consecutus est, divinis effectibus exsequatur; diesque nostros, etc.

Ad Complendum. — (782) Hæc nos communio Domine, purget a crimine, et cælesti remedii faciat

^b Ante consecrationem istam referuntur in laudatis Edit. orationes. *ad annulum dandum*, et ad *baculum* (sc. pastoralem) *dandum.*

^c Ipsa Ed. Rom., seu Vaticana, mantissa ista caret.

esse consortes. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Oratio in (783) natali papæ

Deus, qui licet sis magnus in magnis, mirabilia tamen gloriosus operaris in minimis, concede mihi indigno famulo tuo, sacris convenienter servire mysteriis, atque in omnibus tua misericordia protegat quem conscientie reatus accusat. Per.

Alia. — Deus, qui populis tuis indulgentia consulis, et amore dominaris, da Spiritum sapientie quibus dedisti regimen disciplinæ, ut de profectu sanctarum ovium fiant gaudia æterna pastorum. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Hostiam tibi, Domine, laudis exsolvo, suppliciter implorans, ut quod immerito mihi contulisti, intercedente beato Petro apostolo tuo, propitius exsequaris. Per.

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, ut quia in manu tua dies nostri vitæ consistit, sicut honorem nobis indignis largiris ministerii, sic quoque tribuas rationabilis obsequii propitius incrementum. Et tua dona in nobis custodias, ut **227** ejus suffragiis apud te semper reddar acceptus, cujus me vice hodie Ecclesie tuæ præesse voluisti. Per Christum.

Ad Complendum. — Corporis sacri et pretiosi sanguinis repleti libamine, quæsumus, Domine Deus noster, ut gratiæ tuæ munus, quod nobis immeritis contulisti, intercedente beato Petro apostolo tuo, propitius muniendo custodias. Per Dominum nostrum.

Missa propria (784) in die ordinationis suæ.

Deus, qui non propriis suffragantibus meritis, sed sola ineffabilis gratiæ largitate, me familiæ tuæ præesse jussisti, tribue tibi digne persolvere ministerium sacerdotalis officii, et ecclesiasticis convenienter servire ministeriis, plebemque commissam te in omnibus protegente, gubernare concede. Per.

Alia. — Deus, mundi Creator et rector, ad humilitatis meæ preces placatus intende, et me famulum tuum, quem nullis suffragantibus meritis, sed immensa largitate clementiæ tuæ cœlestibus mysteriis servire tribuisti, dignum sacris altaribus fac ministrum, ut quod mea celebrandum voce depromitur, tua sanctificatione firmetur. Per Dominum nostrum.

Super oblata. — Ad gloriam, Domine, tui nominis, annua festa repetentes sacerdotalis exordii, Hostiam tibi laudis offerimus, suppliciter exorantes, ut cujus ministerii vice tibi servimus immeriti, suffragiis ejus reddamur accepti. Per.

Infra actionem. — Hanc igitur oblationem, quam tibi offero ego tuus famulus et sacerdos ob diem, in quo me dignatus es ministerio sacro constituere sa-

cerdotem, obsecro, Domine, placatus suscipiat, Majestatem tuam supplex exorans ut in me quod largiri dignatus es, propitius custodire digneris. Per.

Benedictio. — Omnipotens Deus, qui in populo suo ministerio utitur sacerdotum, conferat vobis suæ propitiationis et benedictionis donum. Amen. Quique me indignum nullis existentibus meritis, sed gratuita sua pietate huic Ecclesie præesse voluit, suffragiis sanctorum suorum me ab omnibus vinculis peccatorum absolvat, sanctisque suis altaribus strenuum dignumque ministrum efficiat. Amen. Quatenus, per exempla sanctorum sacerdotum qui in hac sede et in hoc ministerio ei placuerunt gradientes, gregemque commissum secundum suam voluntatem, eo opitulante, regentes, ab omnium pastorum Pastore Christo Domino præmia sanctis promissa una cum subditis percipere et in electorum numero mereamur adjungi. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

228 *Ad Complendum.* — Repleantur consolationibus tuis, Domine, quæsumus, tuorum corda fidelium, pariterque etiam et de Ecclesie præsule, et de suorum votorum plenitudine gratiarum referant actionem. Per.

Orationes pro adepta dignitate.

Deus, cui omnis potestas et dignitas famulatur, da famulo tuo *Ill.* prosperum suæ dignitatis effectum, in qua te semper timeat, tibi que jugiter placere contendat. Per Dominum.

Alia. — Omnium, Domine, fons honorum justorumque provectum, tribue, quæsumus, *Ill.* famulo tuo adeptam bene gerere dignitatem, et a te sibi præstitam bonis operibus comprobare. Per Dominum nostrum.

(785) *b Oratio ad abbatem faciendum.*

Quæsumus, omnipotens Deus, famulum tuum *Ill.*, quem ad regimen animarum elegimus, gratiæ tuæ dono proseguere, ut te largiente cum ipsa tibi nostra electione placeamus. Per.

(786) *c INCIPIUNT APOLOGIÆ.*

(787) Impellit ministrandi officium (788) Hostia salutaris populi pro delicto, terret conscientia indelicti sacerdotii pro reatu. Si a me omnium sacerdotum (789) peripsema sacrificium offeratur, pollutæ conscientie crimen augetur. Si tantæ Majestati universæ carnis judicium non offertur, negligentie reatus ascribitur. Inter hæc tuæ, omnipotens, libramen pietatis imploro, cujus ultionis diem accusante conscientia pertimesco. (790) Ne indignum, quæso, misericordia tua iudices, quem a tempore penitentiae non excludis. (791) Suspende securim, donec cultor vineæ admoveat cophinum stercoris infructuosæ, arboris ad radicem. Parce mihi, Domine clementissime, penitenti, qui David post lapsum clementer ad veniam revocasti; qui Petri misericors

^a In Benedictionali legitur alia pro anniversario consecrationis episcopi.

^b Abest ab aliis Editis.

^c Hæc apologia cum sequenti in Ed. Vatic. et Gussanvil. continetur. In vet. Miss. Gallic. alia reperitur apologia, licet quoad sensum vix discrepet.

amare flentis lacrymas respexisti, qui latronem in crucis patibulo tanti facinoris reum divina gratia illustrasti, cui mox obtinuit confessio (792) perspicue Dei Filium, fides præmium, pœna veniam, lamenta gaudia sempiterna, (793) dum confessor in cruce, possessor exstitit paradisi post crucem. Sed quia verba venia tuæ pietatis indigent, quæ indigni sacerdotis opera non commendant, saltim astantium vota suscipe, ut et mihi suis apud te precibus veniam, et eorum meritis sacrificia nostrorum vulnere salubriter nobis conferant medicinam, (794) ut quia omnipotens pro omnibus factus es hostia pro peccatis, adsis nobis sanctificatio in sacrificio pro delictis, Christe, Salvator mundi, qui cum æterno Patre una cum Spiritu sancto, vivis et regnas Deus. Per omnia sæcula sæculorum.

Item apologia. — (795) Ante oculos tuos, Domine, reus conscientie testis assisto: rogare vix (796) audeo quod impetrare **229** non mereor. Tu (797) enim scis, Domine, omnia quæ aguntur in nobis. (798) Erubescimus confiteri quod (799) per nos non timemus (800) admittere. Verbis tibi tantum obsequimur, corde mentimur, et quod velle nos dicimus, nolle nostris actibus approbamus. (801) Parce, Domine, contentibus ignosce. Peccavimus, miserere, te rogamus. Et quia in sacramentis tuis meus sensus (802) infirmus est, præsta, quæsumus, (803) ut qui ex nobis duricordis verba non suscipis, (804) per te nobis veniam largiaris. (805) Per Dominum.

Item apologia. — (806) Conscientia quidem trepidi, omnipotens Deus, ad altare tuum accedimus, sed fiduciam de tuæ pietatis misericordia retinemus. Et licet ad celebranda sacrificia semper inveniamur indigni, (807) sed si recedimus, veremur de inobedientia condemnari. Pro (808) qua te dignare nos pietate paterna placito vultu respicere, et cordis nostri interiora purgare. (809) Et si nos pondere peccatorum nostrorum ac reatu constringimur, nostrarum tamen precum obtentu tibi sint, quæsumus, Domine, in omnibus placita mysteria consecranda. Per.

Item apologia. — (810) Ignosce, Domine, ignosce, (811) quod dum rogare compellor, dum per immunda labia nomen sanctum tuum assumo, et (812) cum pudendorum actuum secreta confiteor, (813) non habeo apud te nec verba sine crimine. Tu enim conscientie meæ vulnera et (814) cogitationum mearum occulta nosti, et immunditias meas tu solus agnoscis. Miserere mihi, Domine, miserere mihi, ignosce mysterii tui secreta tractanti, nec indignum misericordia tua iudices quem pro aliis rogare permittis, et in quo testimonium boni operis non agnoscis officium saltem dispensationis creditæ non recuses. Per (815) Dominum nostrum.

Item alia. — (816) Rogo te, Deus Sabaoth altissime, pater sancte, (817) uti me tunica castitatis digneris

^a Legitur in laudatis Edit. cum duabus sequentibus *mordacis*, etc. et, *indignum me*, etc. Prior Theod. exhibet etiam huiusmodi apologias partim similes, partim diversas. In his notanda venit quæ adhuc nobis familiaris est, paucis immutatis: *Aperi,*

A accingere, lumbosque meos balteo tui amoris ambire, ac renes cordis mei igne tuæ charitatis urere, ut pro peccatis meis possim intercedere, et astantis populi peccatorum veniam promereri, ac pacificas singulorum hostias immolare, me quoque tibi audaciter accedentem non sinas perire, sed dignare lavare ornare et leniter suscipere. Per Dominum nostrum Jesum.

Item alia. — (818) Ante æterni regis Christi præsentiam nostra indigna accedunt præconia quæ valent populi impetrare delicta. (819) Livore torquetur conscientia, quia sacris mysteriis offerendis se ingerit criminosa; et dum respicit admissa, terretur tuis conspectibus astare confusa. Sed quæso humilis reus, quia ad te post lapsum redeo devius, jaceo saucius, in te vilis respiro, bone medice, vulneratus, ut qui sacrificia altaribus tuis munda offerri præcipis, cum offerentium meritis sacerdotis indigni labia polluta sanctificas, qui indigere me miserum tua, Christe Salvator inclyte, misericordia recognoscis. Qui vivis et regnas.

230 *Item alia in festivitate sanctorum.* — (820) Eripiat nos, quæsumus. Domine, tuorum deprecatio sanctorum, et sicut per Moysen famulum tuum peccata populi dimisisti, ita per intercessionem sanctorum tuorum nostra omnium jubeas relaxari delicta. Per Dominum.

Item apologie quotidianæ sacerdotis propriæ. — (821) ^a Mordacis conscientie stimulis et delictorum nostrorum recordatione commoniti (822), te Deum indulgentiæ deprecamur, ut quidquid dicto, facto, cogitatione (823) peccatum est, sive lubricæ ætatis impulsu, sive ignorantie errore (824) commissum, pietas Domini nostri Jesu Christi (825) resolvere ac indulgere dignetur. Per.

Item alia. — (826) Indignum me, Domine, sacris tuis esse fateor, qui innumeris quotidie peccatis fuscior. (827) Quid ego te blandis verbis rogare præsumo, quem improbis sæpissime factis offendo? tu enim mihi medicinam (828) ingeris, ego (829) sanitati meæ contraria ago. Legem tuam sacris inditam paginis lego, sanam vero disciplinam infelix negligo. Ad tuum quidem altare quasi devotus accedo, sed a præceptis tuis contumaci corde (830) recedo. Da ergo mihi, Domine, cor compunctum, quo veraciter odio habeam peccatum. Meum est, si donaveris, delicta deflere; tuum est etiam (831) nubem eam cito delere, ut (832) qui hanc palmam amiserim inimico fraudante, (833) ad veniam saltem pertineam, te Domino miserante. (834) Tibi enim deo est honor regum Regi eunctorum percuncta regnanti sæcula sæculorum.

Item alia. — (835) Projectis nobis, Domine, in condemnationem operum nostrorum, de capiti nostro aquam, et oculis nostris fontem infunde lacrymarum ut peccati maculas abluendo ultrices pœnarum flammæ fletuum ubertate vincamus, (836) quia tibi non sunt occulta quæ (837) gerimus. Sit (838) in nobis,

Domine, os meum ad benedicendum nomen tuum; mundaque cor meum ab omnibus variis et nequissimis cogitationibus, ut exaudiri merear deprecans te pro populo quem elegisti.

Domine, non oris tantum confessio, sed et doloris : A non excusatio criminum, sed lamentatio peccatorum. (839) Castos enim nostri corporis oculos lasciviæ (840) mundi violavit aspectus. (841) Mores corrupti, disciplina vitata, simulatio in vultu, fallacia in verbis, dolus in corde, volubilitas in lingua, operatio stulta mens dubia, concupiscentia carnalis, (842) sollicitudo carnis, oblitio animæ, negligentia sanctitatis, super hæc autem mortis timor increvit. Misere nobis, Domine, misere nobis. Da (843) præteritis veniam, præsentibus emendationem, futuris largire custodiam. Per.

Item alia. — (844) Ita, Domine, immensi criminis rei conscientia teste, confundimur, ut ad officium tuum nec securi possimus venire. nec liberi. Quis enim pensans peccatum suum, (845) nec se a facie tua vellet abscondere, si liceret tantæ Majestatis oculos declinare, si aut evasurus lateret, aut occultatus evaderet? Aut quis non magis videre te cuperet, si non jam hinc (836) quodcunque peccantem prospicis plus timeret? Ergo quia tu ubique nos invenis, ad te confugimus, quem fugere non valeamus. Restat miseris non latebras intervenire, sed lacrymas. Foveat **231** indulgentia, quos terret offensa. Minatur potentia, sed misericordia consoletur. Ex te est qui liberet, per te est qui excuset. Parce, Pater omnipotens; et quos aspicias humiles per reatum, erectos munere digneris in præmio. Et quos intelligis per confessionem miseros, non facias in examinatione confusos. Per Dominum.

(847) *Item alia* * in tribulatione. — (848) Si ante C oculos tuos, Domine, culpas quas fecimus, et (849) plagas quas excipimus conferamus, minus est quod patimur, majus est (850) quod mereamur. Peccati pœnam sentimus, et peccandi pertinaciam non vitamus in flagellis tuis fragilitas nostra (851) frangitur, et iniquitas non mutatur. Mens ægrotata torquetur, et cervix dura non flectitur. Vita in dolore suspirat, et (852) in opere non (853) emendat. Si exspectas (854) non corrigimur; si vindicas, non duramus. Confitemur (855) in correptione quod fecimus, obliviscimur in visitatione quod flevimus. Si (856) impresseris manum, facienda promittimus; si suspenderit gladium, promissa non facimus; si serias, clamamus ut parcas, si (857) parcas iterum te (858) provocamus ut serias; si (859) augustiæ veniunt tempus petimus pœnitendi; si misericordia subveniat, abutimur patientia quæ pepercit. Adhuc plaga illata vix præterit, etiam non recolit mens ingrata quod pertulit. Si citius nos audias, ex misericordia insolescimus; si tardius, ex impatientia murmuramus. Te, Domine, volumus servare quod feceris, (860) non timemus observare quod jusseris. Habes Domine confitente reos, parce, quia pius es. (861)

Novimus quod nisi dimittas, recte nos (862) punias Sed apud te est multa miseratio, et propitiatio perabundans. Præsta sine merito quod rogamus, qui fe-

cisti (863) ex nihilo (864) qui rogarant. Clamantibus nobis ad te; Domine, misere; moveat misericordiam tuam vox fidelis et flebilis; atque illa, de qua totum speramus, pietas non reputet quod offendimus, dum respicit quod rogamus, et cum grandis sit miseria esse nos reos, major tibi sit clementia esse nos miseros. Tuo (865) supplices auxilio ante et et criminis nostri mala ponimus et dolores; a te precando misericordiam, quam peccando repulimus, expectamus. Præstetur his de indulgentia (866) quod rogaris accipere, quos agnoscis fiduciam de (867) tua justitia non habere. Erige nos, Domine Deus noster, et alleva in misericordia tua, ut communionem salutis, et gaudium charitatis, dum ipsi salvari ex munere tuo cupimus, etiam fide et pace (868) cuncta regentium gaudeamus. Per Dominum.

Item alia. — (869) Ignosce, Domine, (870) commaculatæ viæ conscientiæ sordido, et criminum confusione captivo (871) qui pro me obtinere nihil mereor pro aliis rogaturus assisto. Profero ad te, si digneris, Domine, gemitus captivorum, tribulationes plebium, pericula populorum, (872) angustias pauperum, necessitates peregrinorum, inopias debilium, desperationes languentium, defectus senum, suspiria juvenum, vota virginum, (873) lamenta viduarum. Et (874) quoniam me eadem, quæ populum tuum caena constringit, (875) communes lugeo passionibus, non obsit populo tuo oratio subjugata peccatis. Per me tibi offertur (876) votum, per te meum compleatur officium. Per.

232 *Alia.* — (877) Deus, ad quem accedere mundi desideramus, et ob cujus gloriam in honorem tuorum martyrum expiari deposcimus, in vivam nos tibi præpara hostiam; cordium quoque nostrorum abdita omni crimine lava, et spiritali reple lætitia. Quique coram te, et pro nostris, et pro fratrum de lictis ingemiscimus, exaudiri a te quantocius mereamur, ut nec nostro puniamur, nec alieno peccato, ut justitia et sanctitate vestiti, præsentemur tibi indemnes in die judicii.

Alia. — (878) Dimitte, Deus, (879) quidquid per intemperantiam mordacis linguæ incauta oris nostri increpato memordit in subditos. Quidquid minus de boni perfectione diximus, parce; quidquid incongruum vel minus temperate protulimus, tu ignosce. Non incautum præsumptio puniat, sed agnoscentem me iniquitates meas pietas miserationis tuæ absolvat. Et qua non mihi alibi est fiducia, nisi in misericordia tua, tu et os meum præconio veritatis (880) per arma (*In Ms.* per arma], et opus pleniori ubertate sanctifica, ut et indignum me salves, et commissum mihi gregem pro tua pietate (881) justifices. Quidquid in illis vitiatum (882) respicis, sana; quidquid in me vitiosum inspicias, cura. Si (883) quam vitio tepiditatis meæ, vel incuria contraxerunt, vel contrahunt labem omite. Si quo etiam, me ignorante, vel (884) cognito, deciderunt in crimine, atque si exempli mei offencilo prouerunt, (885) ignosce; et proculpis

* Hæc apologia nonnullis immutatis legitur in vet. Sacrament. Gat.

talibus misero mihi ultionis non restituas vicem. His tamen, quibus increpationis visus sum adhibere iudicium, et (886) increpatione ipsa eis proficiat ad salutem, et oratio hæc interpellans commisso eos revocet ab errore, ut non perferant tartareos cruciatus, quibus, ut pote (887) mortales, pœnitentiæ indiximus leges; quo (888) utrorumque in commodis parcens, illorum iniquitatibus tribuas veniam, et meam abluas contractam de gerendi incommoditate offensam. Præbe, Deus, aurem sacrificiis nostris, et me mihi que commissos tuis ascribe in paginis, quo cum grege mihi credito, et a cuncto eluar crimine, et ad te merear pervenire in pace. Pacatum redde Deus nostrorum cordium habitaculum expulsionem carnalium vitiorum. Et (889) qui in subditis conorsumma exercere virtutum, peccatis mentium corporumque in modis pacificus merear, te judicante, coronaricum angelis. Fac ergo, quæsumus, nos, pie Deus, aspicientes in conspectu tuo, (890) flammescens tuæ gratiæ dono ut zelus tuæ domus nos comedat. Atque ita pervigorem sancti Spiritus regentes subditos temperemus; (891) ut et disciplinis nostri regiminis obtineant lucrum, et illorum duritia frangatur, ac vita sanctificetur. Suscipe, Domine, nostrorum votorum libamina, et per hæc quidquid in subditos correctionis verbo vel merito impertimus, non ad discordiam nostri, sed ad perpetuum dulcedinis gaudium, et nobis, et illis profecisse (892) lætemur. Ablue (893) nos, Deus, et alieno et nostro delicto, ut, in utroque spiritualis gratiæ efficientiam capientes, fiducialius tuo nomini supplicemus. Per Dominum.

(894) *Orationes ad visitandum infirmum.*

In primis faciant sacerdotes asperso sale aquam benedictam, et (895) aspergant eam (896) cum Antiphona 233 et Orationibus super ipsum infirmum, et super domum ejus.

(897) *Exorcismus salis.* — Exorcizote, creatura salis, per Deum vivum, per Deum verum, per Deum qui te per Elisæum prophetam in aquam mitti jussit, ut sanaretur sterilitas aquæ; ut efficiaris sal exorcizatum in salutem credentium, et sis omnibus te sumentibus sanitas animæ et corporis; et effugiat atque discedat ab eo loco quo aspersus fueris omnis phantasia et nequitia, vel versutia diabolicæ fraudis omnisque spiritus immundus adjuratus per eum qui venturus est judicare vivos et mortuos, et sæculum per ignem.

Benedictio salis. — Immensam clementiam tuam, omnipotens æterne Deus, humiliter imploramus, ut hanc creaturam salis, quam in usum generis humani tribuisti, benedicere et sanctificare tua pietate digneris, ut sit omnibus salus mentis et corporis; ut quidquid eo tactum vel respersum fuerit, careat omni immunditia omnique impugnatione spiritualis nequitiae. Per.

Exorcismus aquæ. — Exorcizo te, creatura aquæ,

^a Ita in Codice, ubi tamen Pamelius autumat legendum *insuperabilis*. Paulo post legitur etiam in

in nomine Dei Patris omnipotentis, et in nomine Jesu Christi Filii ejus Domini nostri, ut fias aqua exorcizata, ad effugandam omnem potestatem inimici, et ipsum inimicum eradicare et explantare valeas cum angelis suis apostaticis, per virtutem Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos, et sæculum per ignem.

Benedictio aquæ. — Deus, qui, ad salutem humani generis, maxima quæque sacramenta in aquarum substantiam condidisti, adesto invocationibus nostris, et elemento huic multimodis purificationibus præparato virtutem tuæ benedictionis effunde, ut creatura mysterii tui, tibi serviens ad abjiciendos dæmones morbosque pellendos, divinæ gratiæ sumat effectum; ut quidquid in domibus vel in locis fidelium hæc unda resperserit careat immunditia, liberetur a noxa. Non illic resideat spiritus pestilens non aura corrumpens; discedant omnes insidiæ latentis inimici; et si quid est quod aut incolumitati habitantium invidet, aut quieti, aspersione hujus aquæ effugiat, ut salubritas per invocationem tui nominis expetita, ab omnibus sit impugnationibus defensa. Per.

Benedictio salis et aquæ pariter. — *Hic mittitur sal in aquam.*

Deus, invicte virtutis auctor, et in separebilis imperii Rex, ac semper magnificus triumphator, qui adversæ dominationis vires reprimis, qui inimici rugientis sævitiam superas, qui hostiles nequitias potens expungas, te, Domine, trementes ac supplices deprecamur, ac petimus, ut hanc creaturam salis et aquæ diguanter accipias, benignus illustres, pietatis tuæ more sanctifices, ut ubicunque fuerit aspersa, per invocationem sancti tui nominis omnis infestatio immundi spiritus abjiciatur, **234** terrorque venenosi serpentis procul pellatur, et præsentia sancti Spiritus nobis misericordiam poscentibus ubique adesse dignetur. Per Dominum.

Oratio quando aqua spargitur in domo.

Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, sempiternus Deus, et mittere dignare angelum tuum sanctum de cœlis, qui custodiat, foveat, protegat, visitet, et defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per.

Benedictio domus. — Adesto, Domine, supplicationis nostris, et hanc domum serenis oculis tuæ pietatis illustra. Descendat super habitantes in ea gratiæ tuæ larga benedictio, ut in his manufactis habitaculis cum salubritate manentibus ipsi tuum semper sint habitaculum. Per Dominum.

Alia. — Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, ut si qua sunt adversa, si qua contraria in hac domo famuli tui *III.*, auctoritate Majestatis tuæ pellantur. Per.

(898) *Benedictio uvæ vel (899) favæ.* — Benedic, Domine, hos fructus novos uvæ, sive favæ, quos tu, Domine, per errorem cœli, et inundantiam pluviarum

Cod Grimoldi *more*, non *rore*, ut in vulgatis Missalibus.

et tempora serena atque tranquilla ad maturitatem perducere dignatus es, ad percipiendum nobiscum gratiarum actione in nomine Domini nostri Jesu Christi. Qui tecum.

Benedictio ad fructus novos. — Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui cælum et terram et omnia creasti, te supplices quæsumus ut hunc fructum novum benedicere et sanctificare digneris, et multiplicare abundanter offerentibus tibi, ut repleas eorum telluria cum fortitudine frumenti et vini, ut lætantes in eis referant tibi Deo omnipotenti laudes et gratias. Per.

Benedictio ad omnia quæ volueris. — Benedic, Domine, creaturam istam, ut sit remedium salutare generi humano; et præsta per invocationem nominis tui ut quicumque ex ea sumpserit corporis sanitatem et animæ tutelam percipiat. Per.

Benedictio (900) panis. — Benedic, Domine, creaturam istam panis, sicut benedixisti quinque panes in deserto, ut omnes gustantes ex eo accipiant tam corporis quam animæ sanitatem. Qui vivis cum Deo Patre in unitate.

Oratio ad (901) capillaturam.

(902) Omnipotens sempiternus Deus, respice propitius super hunc famulum tuum *Ill.*, quem^b ad novam tendendi gratiam evocare dignatus es, tribuens ei remissionem omnium peccatorum, (903) atque cælestium donorum consortium esse præceptorum. Per.

235 *Oratio ad (904) barbas tendendas.*

Deus, cujus spiritu creatura omnis adulta congaudet, exaudi preces nostras super hunc famulum tuum *Ill.* juvenili ætate decore lætantem, et primis auspiciis, ad tendendum, exaudi, Domine, ut in omnibus protectionis tuæ munitus auxilio, cælestem benedictionem accipiat, et presentis vitæ præsidiiis gaudeat et æternæ. Per.

Oratio ad (905) infirmum ungendum.

Inungo te de oleo sancto, sicut unxit Samuel David in regem et prophetam. Operare, creatura olei, in nomine Patris omnipotentis, ut non lateat illic spiritus immundus, neque in membris illius, neque in medullis, neque in ulla compagine membrorum; sed in te habitat virtus Christi altissimi, et Spiritus sancti. Per eundem.

Oratio ad visitandum infirmum.

(906) Deus, qui famulo tuo Ezechie ter quinos annos ad vitam donasti, ita et famulum tuum illum a lecto ægritudinis tua potentia erigat ad salutem. Per.

Alia. — Respice, Domine, famulum tuum in infirmitate sui corporis laborantem, et animam refove quam creasti, ut castigationibus emundata, continuo se sentiat tua medicina salvatum. Per.

Alia. — Deus, qui facturæ tuæ pio semper dominaris affectu, inclina aurem tuam supplicationibus nostris, et famulum tuum *Ill.* ex adversa valetudine

^a Eadem legitur in Edit. Pamel., sed longe alio ordine.

^b In Cod. Reg. Suec., ad comam tendendi gratiam.

A corporis laborantem placatus respice, et visita in salutari tuo, ac cælestis gratiæ præsta medicinam. Per.

Alia. — Deus, qui humano generi, et salutis remedium, et vitæ æternæ munera contulisti, conserva famulo tuo *Ill.* tuarum dona virtutum, et concede ut medelam tuam non solum in corpore, sed etiam in anima sentiat. Per.

Alia. Virtutum cælestium, Deus, qui ab humanis corporibus omnem languorem et omnem infirmitatem præcepti tui potestate depellis, adesto propitius huic famulo tuo *Ill.*, ut, fugatis infirmitatibus, et viribus receptis, nomen sanctum tuum instaurata protinus sanitate benedicat. Per Dominum nostrum.

Alia. — Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui fragilitatem conditionis nostræ infusa virtutis tuæ diguatione confirmas, ut salutaribus remediis pietatis tuæ corpora nostra et membra vegetentur, super hunc famulum tuum *Ill.* propitius intende, ut, omni necessitate corporeæ infirmitatis exclusa, gratia in eo pristinae sanitatis perfecta reparatur. Per Dominum.

Deinde a sacerdote dicatur hæc Oratio :

Domine Deus, (907) qui per apostolum tuum locutus es : INFIRMATUR QUIS IN VOBIS? INDUCAT PRESBYTEROS ECCLESIAE, **236** ET ORENT SUPER EUM, UNGENTES EUM OLEO SANCTO IN NOMINE DOMINI; ET ORATIO FIDELI SALVABIT INFIRMUM, ET ALLEVABIT EUM DOMINUS; ET SI IN PECCATIS EST, DIMITTENTUR EI; CURA QUÆSUMUS, Redemptor noster, gratia Spiritus sancti languores istius infirmi, et sua sana vulnera, ejusque dimitte peccata, atque dolores cunctos cordis et corporis expelle, plenamque ei interius exteriusque sanitatem misericorditer redde, ut, ope misericordiæ tuæ restitutus et sanatus, ad pristina pietatis tuæ reparatur officia. Per.

Et sic (908) flectat genu vel genua qui est languidus, et stet ad dexteram sacerdotis, et sic decantetur hæc Antiphona :

Dominus (909) locutus est discipulis suis : IN NOMINE MEO DÆMONIA EJICITE : ET SUPER INFIRMOS MANUS VESTRAS IMPONITE, ET BENE HABERUNT. *Psal.* Deus Deorum Dominus locutus est. *Et repetit :* In nomine meo, etc.

Sequitur Oratio. — Oremus Dominum nostrum Jesum Christum, et cum omni supplicatione rogemus, ut hunc famulum suum *Ill.* per angelum sanctum suum visitare, lætificare et confortare dignetur.

Sequitur Antiphona. — Suecurre, Domine, infirmo isto *Ill.* et medica eum spiritali medicamine, ut, in pristina sanitate restitutus, gratiarum tibi sanus referat actiones. *Psal.* (910) Ad Dominum cum tribularer *Sequitur alia Ant.* Sana, Domine, infirmum istum, cujus ossa turbata sunt, et cujus anima turbata est valde; sed tu, Domine, convalesce, et sana eum, et eripe animam ejus. *Psal.* Domine, ne

^c Exstat in vet. Sacr. Gall. *Benedictio super eum qui in Ecclesia primitus tondetur*, cujus sensus idem fere est ac hujus Orationis.

in furore tuo arguas me, cum Gloria ; Et repelent : A Sana, Domine.

Et (911) sic perungat infirmum de oleo sanctificato, cruces faciendo in collo et gutture, et inter scapulas, et in pectore, seu in loco ubi plus dolor imminet amplius perungatur ; et supplicando, dum ungitur infirmus, dicat unus ex sacerdotibus hanc Orationem :

Sequitur Oratio. — (912) Inungo te de oleo sancto in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, ut non lateat in te spiritus immundus, neque in membris, neque in medullis, neque in ulla compagine membrorum, sed in te habitet virtus Christi altissimi, et spiritus sancti, quatenus per hujus operationem mysterii, et per hanc sacrati olei unctionem, atque nostram deprecationem, virtute sanctæ Trinitatis medicatus, sive fatus, pristinam et immelioratam recipere merearis sanitatem. Per eundem.

Sequitur hæc Oratio. — Domine (913) Deus, Salvator noster, qui es vera salus et medicina, et a quo omnis sanitas et medicamentum venit, quique nos apostoli documento instruis, ut languentes olei liquore orantes tangeremus, respice propitius super hunc famulum tuum Ill., et quem languor curvat ad exitum, et virium defectus trahit ad occasum, medela tuæ gratiæ restituit in salutem. Sana quoque, quæsumus, omnium medicator, ejus febrium et cunctorum languorum cruciatus, ægritudinemque, **237** et dolorum omnium dissolve tormenta, viscerumque ac cordium interna medica, medullarum quoque et cogitationum ; sana discrimina ulcerum, vanitatumque putredines evacua, conscientiarumque atque plagarum obducito cicatrices veteres, immensasque remove passiones ; carnis ac sanguinis materiam reforma, delictorumque cunctorum veniam tribue ; sicque illum tua pietas jugiter custodiat, ut nec ad correptionem aliquando sanitas, nec ad perditionem nunc, te auxiliante, perducatur infirmitas ; sed fiat illi hæc olei sacra perunctio morbi et languoris præsentis expulsio, atque peccatorum omnium optata remissio. Per Dominum nostrum.

Alia. — (915) Propitietur Dominus cunctis iniquitatibus tuis, et sanet omnes languores tuos, redimatque de interitu vitam tuam, et satiet in bonis desiderium tuum, qui solus in Trinitate unus Deus vivit et regnat per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

(915) Deinde communicet eum corpore et sanguine Domini. Et (916) sic faciant illi per septem dies, si necessitas fuerit, tam communionem quam et de alio officio ; et suscitabit eum Dominus, et si in peccatis fuerit, dimittentur ei.

(917) Debent etiam sacerdotes et ministri sanctæ Ecclesiæ cum summa reverentia infirmis decantare per singulos dies *Vesperas et Matutinos cum hymno* : (918) *Christe cælestis medicina Patris, et reliq., et cum Antiphonis. et Responsoriis, sive lectionibus et Orationibus ad hoc pertinentibus.*

* In Cod. Cal. multæ sunt Missæ votivæ, sc. de Sanctissima Trinitate de sapientia ; ad postulandam

(919) *Multi enim sacerdotum infirmos (920) perungent insuper in quinque sensus corporis, id est in superciliis oculorum, et in (921) naribus deintus, et in narium summitatesive exterius, et in labiis exterius. et in manibus exterius, id est de foris. In omnibus ergo his membris crucem faciant de oleo sacro (922) dicentes : In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

Hoc enim faciant, ut si in quinque sensus mentis et corporis aliqua macula inhæsit, hac medicina Dri sanetur.

Oratio in consummatione hujus officii. — (923) Omnipotens sempiternus Deus, qui subvenis in periculis et necessitate laborantibus, Majestatem tuam supplices exoramus, ut mittere digneris sanctum angelum tuum, qui famulum tuum Ill. in angustiis et necessitatibus laborantem consolationibus tuis attollat, quibus et de præsentibus consequatur auxilio, et æterna remedia comprehendat. Per Dominum nostrum.

Missæ pro episcopo vel congregatione.

Omnipotens sempiternus Deus, qui facis mirabilia magna solus, prætende super famulum tuum Ill. et super cunctos illi commissos spiritum gratiæ salutaris, et, ut in veritate tibi complaceant, perpetuum eis rorem tuæ benedictionis infunde. Per Dominum.

Super oblata. — Hostias, Domine, famuli tui Ill. et omnium sibi commissorum placatus intende, et quas in honorem nominis tui devota mente pro eis celebramus **238** proficere sibi sentiant ad medelam. Per Dominum.

Ad Complendum. — Famulum tuum Ill. et omnes sibi commissos per hæc cœlestia munera perpetuo, Domine, comitare præsidio, eosque fovere non desinens, dignos fieri sempiterna redemptione concede Per.

Alia Missa.

Omnipotens sempiternus Deus, miserere famulo tuo, et dirige eum secundum tuam clementiam in viam salutis æternæ, ut, te donante, tibi placita cupiat et tota virtute perficiat. Per.

Super oblata. — Proficiat, quæsumus, Domine, hæc oblatio quam tuæ supplices offerimus Majestati, ad salutem famuli tui Ill., ut tua providentia ejus vita inter adversa et prospera ubique dirigatur. Per.

Ad Complendum. — Sumentes, Domine, perpetuæ sacramenta salutis, tuam deprecamur clementiam, ut per ea famulum tuum ab omni adversitate protegas. Per.

Alia ad Complendum. — Famulum tuum, quæsumus, Domine, tua semper protectione custodi, ut libera tibi mente deserviat, et te protegente a malis omnibus sit securus. Per.

* *Missæ votivæ.*

Deus, qui justificas impium, et non vis mortem peccatorum, Majestatem tuam suppliciter deprecamur, ut famulum tuum Ill. de tua misericordia confidentiam Spirit. ; in honore sanctæ Mariæ ; ad postulanda angelica suffragia ; de sancto Joanne Bapt. ; de

tem cœlesti protegas benignus auxilio, et assidua protectione conserves, ut tibi jugiter famuletur, et nullis tentationibus a te separetur. Per.

Super oblata. — Hujus, Domine, quæsumus, virtute mysterii et a propriis nos munda delictis, et famulum tuum *Ill.* ab omnibus absolve peccatis. Per.

Ad Complendum. — Purificent nos, Domine, quæsumus, sacramenta quæ sumpsimus, et famulum tuum *Ill.* ab omni culpa liberum esse concede, ut quia conscientie reatu constringitur, cœlestis remedii plenitudine gloriatur. Per.

Missa specialis sacerdotis.

Fac me, quæso, omnipotens Deus, ita justitia indui, ut in sanctorum tuorum merear exultatione lætari, quatenus, emundatus ab omnibus sordibus peccatorum, consortium adipiscar placentium sacerdotum, meque tua misericordia a vitiiis omnibus exuat quem reatus propriæ conscientie gravat. Per.

Super oblata. — Deus, qui te præcipis a peccatoribus exorari, tibi que sacrificium contriti cordis offerri, hoc sacrificium, quod indignis manibus meis offero, acceptare dignare, ut et ipse tibi hostia, et sacrificium esse merear, miseratus concede, quo per ministerii hujus **239** exhibitionem, peccatorum omnium percipiam remissionem. Per.

Ad Complendum. — Hujus mihi, Domine, sacramenti perceptio sit peccatorum remissio, et tuæ pietatis optata propitiatio, ut per hæc, te opitulante efficiar sacris mysteriis dignus, quæ de tua pietate confusus frequentare præsumo indignus. Per.

Missa pro salute vivorum.

Prætede, Domine, misericordiam tuam famulis et famulabus tuis *Ill.* dexteram cœlestis auxilii, ut te toto corde perquirant, et quæ digna postulant assequantur, ut medelam tuam non solum in corpore, sed etiam in anima sentiant. Per.

Super oblata. — Propitiare, Domine supplicationibus nostris, et has oblationes famulorum famularumque tuarum, quas tibi pro incolumitate eorum offerimus, benignus assume; et ut nullius sit irritum votum, nullius vacua postulatio, præsta, quæsumus, ut quod fideliter petimus efficaciter consequamur. Per.

Ad Complendum. — Da famulis et famulabus tuis, quæsumus, Domine, in tua fide et sinceritate constantiam, ut, in charitate divina firmati, nullis tentationibus ab ejus integritate vellantur. Per.

Missa pro familiaribus.

Deus, qui charitatis dona per gratiam sancti Spiritus tuorum cordibus fidelium infudisti, da famulis tuis, pro quibus tuam deprecamur clementiam, salutem mentis et corporis, ut te tota virtute diligant, et quæ tibi placita sunt tota dilectione perficiant, Per.

Super oblata. — Miserere, quæsumus, Domine, Deus, famulis tuis, pro quibus hoc sacrificium lau-

sancto Petro; de sancto Stephano; de sancta cruce, etc.; *Missa spec. sacerdotis*; pro salute vivorum, pro familiaribus, pro rege, etc.

dis tuæ offerimus Majestati, ut per hæc sancta supernæ benedictionis gratiam obtineant, et gloriam æternæ beatitudinis acquirant. Per.

Ad Complendum. — Divina libantes mysteria, quæsumus, Domine, ut hæc salutaria sacramenta illis proficiant ad prosperitatem et pacem, pro quorum dilectione hæc tuæ obtulimus Majestati. Per Dominum.

Missa^a quotidiana pro rege.

(924) Quæsumus, omnipotens Deus, ut famulus tuus *Ill.*, qui tua miseratione suscepit regni gubernacula, virtutum etiam (925) omnium percipiat incrementa, quibus decenter ornatus, et vitiorum monstra devitare, et ad te, qui via, veritas et vita es, gratosus valeat pervenire. Per.

Super oblata. — Munera, Domine, quæsumus, oblata sanctifica, ut et nobis Unigeniti tui corpus et sanguis fiant, et (926) *Ill.* regi ab obtinendam animæ corporisque salutem, et (927) peragendum injunctum officium, **240** te largiente, usquequaque proficiant. Per Dominum.

Ad Complendum. — Hæc, Domine, (928) oratio salutaris famulum tuum *Ill.* ab omnibus tueatur adversis, quatenus et ecclesiasticæ pacis obtineat tranquillitatem, et post istius temporis decursum ad æternam perveniat hereditatem. Per.

Missa pro pace.

Deus, a quo sancta desideria, recta consilia, et justa sunt opera, da servis tuis illam quam mundus dare non potest pacem, ut et corda nostra mandatis tuis dedita, et, hostium sublata formidine, tempora sint tua protectione tranquilla. Per.

Super oblata. — Deus, qui credentes in te populos nullis sinis concuti terroribus, dignare et preces et Hostias dicatæ tibi plebis suscipere, ut pax, tua pietate concessa, Christianorum fines ab omni hoste faciat esse securos.

Ad Complendum. — Deus, auctor pacis et amator, quem nosse vivere, cui servire regnare est, protege ab omnibus impugnationibus supplices tuos, ut qui in defensione tua confidimus, nullius hostilitatis arma timeamus. Per.

Missaque pro quacunque tribulatione.

Ineffabilem misericordiam tuam, Domine, nobis clementer ostende, ut simul nos et a peccatis exuas, et a pœnis quas pro his meremur eripias. Per.

Super oblata. — Purificet nos, Domine, quæsumus, muneris præsentis oblatio, et dignos sacra participatione perficiat. Per.

Ad Complendum. — Præsta, Domine, quæsumus, ut, terrenis affectibus expiati, ad superni plenitudinem sacramenti, cujus libavimus sancta, tendamus. Per.

Missa pro infirmis.

Omnipotens sempiterna Deus, salus æterna credentium, exaudi nos pro famulis tuis *Ill.*, quibus

^a In vet. Sacram Gallic. habetur *Missa pro principis.*

misericordiæ tuæ imploramus auxilium, ut reddita sibi sanitate, gratiarum tibi in Ecclesia tua referant actionem. Per Dominum.

Super oblata. — Deus, sub cujus nutibus vitæ nostræ momenta decurrunt, suscipe preces et Hostias famulorum tuorum, pro quibus ægrotantibus misericordiæ tuæ imploramus auxilium, ut de quorum

A periculis metnimus, de eorum salute lætemur, Per Dominum.

Ad Complendum. — Deus, infirmitatis humanæ singulare præsidium, auxilii tui super infirmos nostros ostende virtutem, ut, ope misericordiæ tuæ adjuti, Ecclesiæ tuæ sanctæ repræsentari mereantur. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.

APPENDIX

AD LIBRUM SACRAMENTORUM S. GREGORII MAGNI.

VELUT MISSA.

Ex Codice Ratoldi abbatis Corbeiensis,

Dominica in die sancto Paschæ.

241 *Primo antequam episcopus Missam celebret, ingrediatur quoddam oratorium, et secundum cordis compunctionem seipsum libamine orationis Deo offerat. Dicit hanc orationem :*

Via (929) sanctorum omnium Jesu Christe, qui ad te venientibus claritatis gaudium contulisti, introitum templi istius, Spiritus sancti luce perfunde, qui locum istum sanctorum tuorum martyrum nomine vel sanguine consecrasti : præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut omnes (930) isti intercedentes obtineant veniam pro delictis, ab omnibus liberentur angustiis, impetrent quidquid petierint pro necessitatibus suis, placere semper prævaleant coram oculis tuis, quatenus, per te et per sanctum Petrum militem tuum muniti, mereamur aulam paradisi introire. Per.

Hora vero diei tertia (934) arma sibi deferantur sacerdotalia, quæ induet extra chorum sinistræ partis in loco (932) secretarii. Dum introierit in secretarium, dicat hanc Orationem :

Omnipotens et misericors Deus, qui sacerdotum ministerio, ad tibi serviendum et supplicandum uti dignaris, quæsumus immensam clementiam tuam ut quidquid modo visitamus visites, quidquid benedicimus benedicas, sitque ad nostræ humilitatis introitum, sanctorum tuorum meritis, fuga dæmonum, angeli pacis ingressus. Per.

Primo quidem (933) minister deferat caligas, usque ad genu tendentes, et dicat : Tu Domine, optamus, jubeas benedicere omnes. Respondet episcopus :

Totius honestatis auctor omnipotens Deus, ad reprimendas antiqui hostis versutias, per nostræ servitutis mysterium [*forte, ministerium*] jubes sanctificari has caligas, ut et in gressu resplendeat Evangelii veritas, et mente fidei exerceatur integritas. Per omnia.

Deinde minister det (936) sandalia, et dicat, ut supra. Respondet episcopus :

Indue me, Domine, calceamentis justitiæ, **242** quem Joannes vidit vestitum podere, ut possim tibi omni tempore cum timore servire. Per omnia.

B *Post hæc vero ornet se cæteris indumentis, et minister administret (935) super humerale, et dicat : Jube, Domine, benedicere. Respondet episcopus :*

Virtus summa Deus, cunctorum rector opimus, Tu benedic nostrum, quo nunc ornatur, amictum :

Ut servire tibi valeamus corde pudico.

Per omnia.

Postea ministret ei albam (936) et dicat, ut supra.

Vestibus angelicis induti, Rex pietatis ;

Possimus libare pii libamen odoris,

Clemens et pravæ purges contagia mentis.

Ac citius delenda (937) malæ cantagia mentis.

Per omnia.

Postea ministret ei (938) cingulum, et dicat, ut supra.

C *Scrutator cordis, et castæ mentis amator, Tu lumbos præcinge meos, Deus intime judex, Mortificans pravos in casto corpore gestus.*

Per omnia.

Postea detur ei balteum (939) pudicitæ et dicat minister, ut supra. Respondet episcopus :

Rogo te, altissime Deus Sabaoth, Pater sancte, ut me castigare digneris accingero, et meos lumbos balteo tui timoris ambire, ac renes cordis mei tuæ charitatis igne urere, ut pro peccatis meis possim intercedere, et astantis populi peccatorum veniam promereri, ac pacificas singulorum hostias immolare. Per.

Tum minister efferat ei stolam jucunditatis, gere vitam geminæ contemplationis. Et dicat, ut supra.

D *Respondet episcopus :*

Colla jugo subdenda tuo, Deus alme, sacro,

Ad cujus dignum pretiosa morte sepulcrum,

Virtus angelica condecorat ordine mundo.

Per omnia.

243 *Super hæc itaque ministretur ei (940) tunica gyris (941) in tintinabulis (942) mirice [Leg. mirifice] refecta, et dicat minister, ut supra. Respondet episcopus :*

Sanctifica tunicam qua nunc superinduor, istam

Omnipotens æterne Deus, sine numine cujus

Nil humana valet devoti condere virtus.

Et qui me sacris voluisti vestibus uti,

Da servire tibi, iudex pie, mente fideli.

Per omnia.

Deinde ministretur ei aqua ad manus, et pecten ad caput, et dicat minister, ut aqua Respondet episcopus :

Omnipotens et misericors Deus, precor clementiam tuam, ut me audaciter accedentem non sinas perire, sed dignare lavare, ornare et leniter suscipere. Per omnia.

Tunc ministretur ei (943) manica, ut supra.

Digna manus nostras Christi custodia servet,
Ut tractare queant nostræ monumenta salutis.

Per omnia.

Postea (944) detur ei annulus in dextra manu de super manica. Dicit minister, ut supra. Respondet episcopus :

Pignore me fidei signatum pacis et arrha,

Custodi dextra, rex benedicte, tua.

Per omnia.

Postea ministretur ei (945) casula, tandem vero (946) rationale cohærens vincim [Forte junctim] super humerali. Et dicat minister, ut supra. Respondet episcopus :

Spes æterna, Deus, cunctorum certa, salusque,
Tu memor esto mei toto te corde petenti,
Exsequar ut dignus cœlestis munia vitæ,
Dumque meis manibus tractatur mystica virtus,
Dispereat quidquid contraxerat ordo veteris.
Per omnia.

Deturque manui lævæ (947) manipulus castitatis, et dicat minister : Jube Domine, benedicere. Respondet episcopus :

Qui super astra sedes, qui regni sceptrâ tueris,
Summus adesto, Deus, mihi met tua jussa sequenti,
Ac levem capiti complexibus abhibe dextram,
Auxiliumque mihi tribuas per cuncta benignus,
Ut valeam casta tibi sistere perpeti vita.

Per omnia.

Cum omni quæque diligentia episcopus veneretur a suis. Eo autem rationabiliter (948) flamineato, accedat ordinem omnis (949) processio. VII, aut V, aut III, (950) etsi non presbyter, et diaconus. Presbyter quoque ad dextram et diaconus ad sinistram. Subdiaconus vero ante oculos ejus teneat Evangelium : qui etiam stipatus sit duobus scolythis, aut pluribus cum candlabris et thuribulis. Interim sane præparet se scholasticus cantor eorum medius (951) annuente episcopo inchoat Antiphonam, Resurrexi. Psal, Domine probasti me. Properante episcopo ad templi vestibulum, et ad ostium secretarii, osculetur Evangelium. et postea cum omni diligentia incedant. Finitoque Introitu ingrediatur medius pontifex, cum collegio processionis. Eo autem astante et orante dicat hanc Orationem :

(952) Suscipe confessionem meam, unica spes salutis meæ, Domine Deus meus, qui gula, ebrietate, fornicatione, libidine, acedia, tristitia, somnolentia, negligentia, ira, cupiditate, invidia, malitia, odio, detractione, perjurio, falsitate, mendacio, vana gloria, levitate ac subergia perditus sum, et omnino

A cogitatione, locutione, actione, atque omnibus sensibus extinctus; qui justificas impios et vivificas mortuos, vivifica me, et resuscita me, et miserere mei, Deus meus.

Annuente episcopo (953) incipiatur Psalmus a cantore, cum Introitu reciprocante. (953) Interim quoque osculetur omnes sibi circumdatos, incipiens (955) sinistre, alternatimque veniens (656) dextre.

Hoc autem expleto, (757) episcopus signo digiti sui, inchoet cantor Gloria Patri. Et properet episcopus ad altare stipantibus ministris; dicat hanc Orationem :

Indignum (957) me, Domine, sacris tuis esse fautor, qui numeris quotidie peccatis fuscior. Quid ego blandis te, Domine, verbis rogare præsumo, quem improbis sæpissime factis offendo? Tu enim, Domine, mihi medicinam ingeris ægro, ego sanitati meæ contraria ago; legem tuam, Domine, sacris paginis inditam lego, sanam vero disciplinam infelix negligo. Ad tuum quidem altare quasi devotus accedo, sed a præceptis tuis contumaci corde recedo. Da ergo mihi, Domine, quæso, cor compunctum, quod veraciter odio habeat peccatum. Meum est, si donaveris, delicta delere; tuum est ea tunc cito delere. Et licet palmam amiserim inimico fraudante, ad veniam saltem perveniam te miserante. Tibi Deo est honor, regnum Regi cunctorum cuncta regnanti in sæcula sæculorum. Amen.

Mora quidem orationis facta, sicut ordinati sunt, alter alterutrum presbyteri et diaconi osculetur altaris cornua. Et ultimus episcopus, ministrantibus illis, osculetur Evangelium ab ipsis elevatum et apertum, a subdiacono scilicet in altaris medio positum. Et tunc canatur Kyrie eleison. Et ipsis ducentibus, perveniat episcopus ad solium. (959) Et tunc incipiat Gloria in excelsis Deo. Post hæc autem cunatur Missa secundum sui visum [forte usum]. Et annuntiat episcopus : Pax vobis Resp. Et cum spiritu tuo.

Oratio. — Deus qui hodierna die per unigenitum tuum etc.

Exinde procedat subdiaconus in ambonem, et (960) legat Epistolam, Expurgate. (961) Resp. Hæc dies. Alleluia, Pascha nostrum.

Incedat siquidem diaconus cum thuribulo, aliusque minister cum thure genuflectentes ad genua sedentis episcopi, et mittat incensum, fumum suavis odoris, et dicat :

Mitto incensum in odorem suavitatis et in nomine sanctæ et individue Trinitatis.

Et diaconus postulans inclinato capite benedictionem et dicat : (962) Jube, Domine, benedicere. Respondet episcopus : Dominus sit in corde tuo, et in ore ad proferendam Evangelii lectionem.

Accipiens ipse Evangelium et deosculetur eum et altare. Et ascendat in ambonem (963) adnuntianti [forte ad nuntiandum] verba æternæ felicitatis. Legatur Evangelium (954) Maria Magdalene. Finito Evangelio portetur Evangelium a subdiacono ut osculetur episcopus, et (865) omnes post illum. Et dicat episcopus Dominus vobiscum. Resp. Et cum Spiritu tuo. (966)

Oremus. *Tunc incipiat Offertorium* (967) Terra tremuit.

245 *Eo autem finito, et* (968) *oblacione recepta* (969) *cum omni processione revertatur ad solium, et exuat* (970) *manicas, (971) lavetque manus, et sic ingreditur propitiatorium, et* (972) *omnis processio offerat sibi oblacionem, et* (973) *ad ultimum incensum, et dicat has Orationes dum incensatur :*

Domine Deus noster, supplici devotione deposcimus ut sicut suscepisti munera Abel, Noe, Aaron, Zachariæ et Samuel, et omnium sanctorum tuorum, sic manu nostra peccatrice suscipere digneris incensum istud in odorem suavitatis, et remissionem omnium peccatorum nostrorum. Per Dominum.

Alia. — Placetur, Domine, hoc thymiamate vel incenso furor tuus contra me, et contra locum istum, et contra populum istum, et præsta propitius ut fumus boni odoris tibi simul ad capiendam vitam æternam. Per.

Postea vero ordinent se more ecclesiastico. Hoc est, diaconi ante altare, subdiaconi retro, episcopus in medio, quia in ore duorum vel trium stat omne verbum, inclinantes capita quousque dicatur per omnia sæcula sæculorum. Resp. Amen. Et dicat hanc Orationem super oblata : (974) *Suscipe, Domine, quæsumus, preces populi tui cum oblacionibus Hostiarum. Requie retro in sabbato sancto. Tunc vero post hanc erigunt se, et acolythi ministrent aquam ad manus* (975) *diaconum, et manulergium; et dicat pontifex alta voce: Per omnia sæcula sæculorum. Resp. Amen. Sursum corda. Resp. Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. Resp. Dignum et justum est.*

Præfatio. — Vere dignum et justum est, æquum et salutare : Te quidem omni tempore, ut supra.

Dum dicatur Sanctus, inclinant se omnes, et episcopus dicat hanc Orationem interim :

(976) *Deus, qui non mortem, sed pœnitentiam desideras peccatorum, me miserum fragilemque peccatorum a tua non repellas pietate ; neque aspicias ad peccata, et ad scelera mea, et immundas turpesque cogitationes meas, quibus flebiliter a tua disjungor voluntate, sed ad misericordiam tuam, et ad fidem devotionemque eorum, qui per me peccatorem tuam expetunt misericordiam. Et quia me indignum medium inter te populum tuum fieri voluisti, fac me dignum talem, ut possim tuam exorare misericordiam pro me, et pro eodem populo tuo. Et adjuuge voces nostras vocibus sanctorum angelorum tuorum, ut sicut illi te laudant incessanter et infatigabiliter in æterna beatitudine, ita nos quoque eorum interventu mereamur laudare te inculpabiliter in hac peregrinatione. Per Dominum.*

Te igitur, clementissime Pater.

Communicantes, et memoriam venerantes, ut supra.

Hanc igitur oblacionem servitutis nostræ, ut supra.

Antequam dicatur Per quem hæc omnia, (977) Benedictio carnis :

Deus universæ carnis, qui Noe et filiis ejus.

Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas, sanctificas, vivificas.

246 *Acolythus vero cum patena stet retro diaconos inclinans se cum diaconibus, usque dicat episcopus Nobis quoque peccatoribus. Diaconus igitur qui Evangelium legit, (978) inde præcavens quod super calicem episcopus faciat signum crucis, et* (979) *præveniat sibi* (980) *sublevans calicem in conspectu Domini, et revertatur ad locum suum cito, Siquidem subdiaconi a retro altari, ubi memoriam* (981) *vel nomina vivorum et mortuorum nominaverunt, vel recitaverunt, procedunt post diaconum inclinantes capita. Dominica Oratione finita, accipiat subdiaconus patenam de manu acolythi, et det diacono, et ille deferat episcopo ; et post hæc stabilientur in loco quærant, antequam legatur Evangelium, quousque Benedictio et pacis osculum fuerint finita. Inde dum dicat episcopus Per omnino sæcula sæculorum, Resp. Amen, post Dominicam Orationem, dum finierit Libera nos a malo annuente episcopo* (982) *dicat diaconus : (983) Humiliate vos ad Benedictionem ; et populus resp. Deo gratias. Et episcopus dicat hanc Benedictionem ;*

(984) *Benedicat vos omnipotens Deus hodierna interveniente fiaschari solemnitate, etc.*

Et inde accipiens partem corporis Domini et dicat: Pax Domini (985) *sit semper vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo. Et annuente episcopo dicat cantor; Agnus Dei qui tollit peccata mundi. (986) Interim osculetur archidiaconum et cæteros. Inde vertens se ad altare dicat hanc Orationem : Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo.*

(987) *Hæc sacrosancta commistio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi fiat* (988) *omnibus sumentibus salus mentis et corporis, et ad vitam capiendam æternam præparatio salutaris. Per Dominum.*

Dum frangitur corpus. — Emittere digneris, Domine, sanctum angelum tuum ad sacrum et immortale mysterium, scilicet corpus et sanguinem tuum; nos enim frangimus, Domine, illud; tu dignare benedicere, et præsta ut immaculatis sensibus et manibus illud tractare valeamus, et digne sumere. Per Dominum nostrum. Emitte angelum tuum, Domine, ut dignetur.

Post hæc itaque (989) *communicent se omnes singillatim, episcopus quoque ; (990) eoque communicato dicat Orationes has :*

Perceptio corporis et sanguinis tui, Domine Jesu Christe, quam ego indignus præsumo sumere, non mihi veniat ad iudicium et condemnationem, sed pro tua pietate prosit mihi ad tutamentum mentis et corporis, qui cum Patre in unitate,

Alia. — Domine Jesu Christe, Fili Dei viri, qui ex voluntate Patris, cooperante Spiritu sancto, per mortem tuam mundum vivificasti, libera me per hoc sacrum corpus et sanguinem tuum a cunctis iniquitatibus et universis malis meis. et fac me tuis obedire præceptis, et a te nunquam in perpetuum separari. Qui cum Patre.

A lia. — Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, da mihi hoc corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi **247** ita sumere, ut merear per hoc remissionem omnium peccatorum meorum accipere, et tuo sancto Spiritu replei, quia tu es benedictus, et præter te non est alius, cujus regnum gloriosum permanet in sæcula sæculorum. Amen.

Et (99) episcopus communicet presbyteros et diaconos cum osculo pacis, (992) sicco tamen sacrificio, et subdiaconos sine osculo, misto (993) sacrificio. et diaconi et presbyteri summam gustent cum calice, tenente subdiacono, de ipso sanguine. Interim cantor incipiat, annuente episcopo, (994) Com. Pascha nostrum; Psalm. Domine probasti me, cum Gloria. Hoc autem expleto, sedeat episcopi in solio, et, lotis manibus terlio, revertatur ad altare, et dicat Collectam.

248 *Ad complendum.* — Spiritum, nobis, Domine. *Pastea dicat episcopus convertens ad populum Dominus vobiscum. Resp. Et cum spiritu tuo. Annuente episcopo, dicat diaconus:* *Ite (995) Missa est Resp. Deo gratias Ipse autem episcopus deosculatur altare, cum silentio dicit hanc Orationem:*

Oremus. — (996) Placeat tibi sancta Trinitas, ad sanctum Joan. ad Vesp. Concede, quæsumus, omnipotens Deus; ad fontes: Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ad sanctum Andream: Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui gratiam. *Hactenus Missæ Paschalis.*

ALIA MISSA VETUS

Ex Codice Tiliano

247 (997) *Incipit Oratio pontificis, quando præparat se ad missam (998) Quando lavat manus, dicat hanc orationem:*

Largire sensibus nostris, omnipotens Pater, ut sicut exterius abluuntur inquinamenta manuum, sic a te mundentur interius pollutiones mentium, et cresca in nobis sanctarum augmentum virtutum. Per.

Pastea (999) se incipit sandalia episcopus calciare et dicit Orationem hanc:

Calcia, Domine, pedes meos in præparatione Evangelii pæcis, et protege in velamento alarum tuarum.

(1000) *Deinde cantet cum circumstantibus hos Psalmos:*

Quam dilecta; Benedixisti, Domine; Inclina Domine, cum precibus: Exsurge, Domine; fiat misericordia tua, Domine; Deus tu conversus; Ostende nobis, Domine; Ne intres in iudicium; Propitius esto peccatis nostris; Domine, exaudi orationem.

Aures tuæ pietatis, mitissime Deus, inclina precibus meis, et gratia sancti Spiritus illumina cor meum, ut tuis ministeriis digne ministrare valeam ac te æterna charitate diligere merear. Per.

Oratio sacerdotis ad Missam præparandi. — Obumbra, Domine, caput meum umbraculo sancta fidei, et expelle a me nubila ignorantie. Amen.

Ad albam. — Indue me, Domine, vestimento salutis, et circumda me lorica fortitudinis. Amen.

Ad zonam. — Domine, accinge in me custodiam

mentis meæ, nec ipsa mens inflectatur spiritu elationis. Amen.

Ad stolam. — Stola justitiæ circumda, Domine, cervicem meam, et ab omni corruptione peccati purifica mentem meam. Amen.

Ad cusulam. — Indue me, Domine, ornamento charitatis et pacis, **248** ut, undique munitus virtutibus, possim resistere vitiis, et hostibus mentis et corporis.

Postquam ad manipulum. — Da mihi, Domine, sensum rectum, et vocem puram, ut implere possim laudem tuam.

Postquam intratin ecclesiam, (1001) osculetur duos presbyteros, et duos diaconos, (1002) incipiens per se Introibo ad altare Dei, cum Psalmo Judica me, Deus.

B *Interim dum cantetur Versus ad Introitum, dicit has Orationes. (1003) Aufer a nobis iniquitates nostras, ut ad sancta sanctorum puri mentibus [Legemereamur] introire.*

Alia oratio. — (1004) Omnipotens Deus qui me peccatorem sacris altaribus astare voluisti, et sancti nominis tui laudare potentiam, concede, quæsumus, per hujus sacramenti mysterium meorum veniam peccatorum, ut tuæ Majestati digne ministrare merear. Per.

(1005) *Deinde cum osculabitur Evangelium dicat Pax Christi quam nobis per evangelium suum tradidit, eonfirmet, et conservet corda nostra et corpora in vitam æternam. Amen.*

(1006) *Confessio sacerdotis ante altare.*

C Suscipe confessionem meam, unica spes salutis meæ, Domine Deus meus. Gula, ebrietate, fornicatione, libidine, tristitia, acedia, solomnientia, ira, cupiditate, invidia, malitia, odio, detractio, perjurio, falsitate, mendacio, vana gloria, levitate ac superbia perditus sum; et omni cogitatione, locutione, actione, atque omnibus malis extinctus sum; sed tu, qui justificas impios, et vivificas mortuos, vivifica me et resuscita me, Deus meus.

Oratio sacerdotis ante altare priusquam Missam incipiat. — Deus, propitius esto mihi peccatori, quia tu es Deus immortalis, et sine peccato solus. Domine Deus meus, indigno mihi famulo tuo indulge, quia peccator sum et indignus, qui præsumo ad sanctum altare tuum accedere, et invocare te, qui peccavi coram te, et coram angelis tuis; sed tribue, **249** indulgentiam delictorum meorum, et confirma me in sancta Ecclesia tua, in fide orthodoxorum, et doce me facere voluntatem tuam omnibus diebus vitæ meæ. Qui vivis.

(1007) *Item Oratio interim dum Gloria in excelsis Deo cantatur.* — Domine Jesu Christe, Redemptor mundi, propitius esto mihi peccatori, omnibus modis in peccato jacenti, quia tu solus Domine Deus, noster immortalis es et sine peccato; indulge mihi miserrimo præsumenti accedere ad sanctum altare tuum et invocare te, quia peccavi ab infantia mea usque nunc coram te, et coram omnibus sanctis tuis; sed per illorum intercessionem tribue mihi divina

clementia veniam peccatorum meorum, et doce me facere voluntatem tuam omnibus diebus vitæ meæ Qui vivis et regnas.

(1008) *Post collectam usque ad evangelium prout sibi videatur, dicit has Orationes :*

Deus, qui de indignis dignos facis, de peccatoribus justos, de immundis mundos, munda corpus meum, et cor meum ab omni contagione et sorde peccati, et fac me dignum sanctis altaribus tuis ministrum, et concede propitius, ut in hoc altari, ad quod indignus accedo, Hostias placabiles offeram pietati tuæ pro peccatis et offensionibus meis, et innumeris quotidianisque excessibus, et grege mihi commisso, et famulo tuo N. conjugeque, ac populo sibi subjecto, et omnibus circumstantibus, omnibusque mihi familiaritate conjunctis, atque omnibus me odio execrabili instantibus, et Ecclesiæ tuæ commissæ adversantibus, cunctis fidelibus simul Christianis. Et per eum sit tibi meum votum. atque sacrificium acceptabile, qui se tibi Deo Patri obtulit in sacrificium Jesus Christus Dominus noster.

Ignosce, Domine, quod te rogare compellor, dum per immunda labia mea nomen sanctum tuum assumo, ut cum pudendorum actuum meorum secreta confiteor, non habeo apud te verba sine crimine. Tu enim conscientiam meam vulnera, tu cogitationum mearum occulta nosti, et immunditiam meam tu solus agnoscis. Miserere mihi, Domine miserere mihi; ignosce mysterii tui secreta tractanti, nec indignum misericordia tua iudices quem pro aliis rogare permittis; et in quo testimonium boni operis non agnoscis. officium saltem dispensationis creditæ non recuses, Salvator mundi. Qui vivis.

Cum (1009) incensum, antequam legatur Evangelium mittit in thuribulum. dicat ;

Odore cœlestis inspirationis suæ accendat, et impleat Dominus corda nostra ad audienda et implenda Evangelii sui præcepta. Qui vivit.

(1010) *Deinde inclinanti diacono dicat sacerdos:*

Dominus in corde tuo. et in labiis tuis, ut annunties competenter Evangelium pacis.

(1011) *Perlecto autem Evangelio offeratur ad salutandum episcopo. et dicat :*

Per istos sermones sancti Evangelii Filii tui Domini nostri Jesu Christi indulgeat Dominus peccata nostra.

Cum (1012) autem ornatum fuerit altare antequam suscipiat præsul oblationes. presbyterorum et diaconorum, dum canuntur Ofertoria ascendat ad allare humillime dicat hanc orationem.

250 Ante oculos tuos, Domine, reus conscientiam testis assisto. Rogare non audeo quod in petrare non mereor. Tu enim scis, Domine, quæ aguntur in nobis. Erubescimus confiteri quod non timemus admittere. Verbis tibi tantum obsequimur corde mentimur; et quod velle nos dicimus, nolle nostris actibus approbamus. Sed parce, Domine contentibus, ignosce peccantibus, miserere te rogantibus. Et quia meus sensus in sacramentis tuis infirmus est, apud

te peccatores non habent verba sine crimine. præsta, Domine, ut si ex nobis indignis et peccatoribus duris cordis verba non suscipis, per te ipsum nobis veniam largiaris. Qui vivis et regnas Deus et semper et in æterna sæcula sæculorum.

Tunc (1013) convertat se ad suscipiendas oblationes offerentium presbyterorum vel diaconorum, (1014) et dicat unusquisque hanc orationem :

Tibi Domino Deo creatori meo hostiam offero pro remissione omnium peccatorum, et cunctorum fidelium tuorum.

Cum diaconus libamen calicis accipit, dicat :

Acceptum sit omnipotenti Deo sacrificium istud.

Tunc redeat sacerdos ad allare; et coram altari, antequam Secretam dicat (1015) accuset se prius flebiliter, et dicat hanc Orationem :

(1016) Ante conspectum divine Majestatis tuæ reus assisto, qui invocare nomen sanctum tuum præsumo. Miserere mihi Domine homini, peccatori; ignosce indigno sacerdoti, per cujus manus hæc oblatio videtur offerri, parce labe peccatorum præcæteris capitalium polluto. Et ne intres in iudicium cum servo tuo scilicet vitiis ac voluptatibus carnis aggravato. Recordare, Domine, quod caro sum. In tuo conspectu etiam cœli non sunt mundi, quanto magis nos homines mortales Indignus sum ut sim vivens. Tu qui non vis mortem peccatoris, da mihi veniam in carne constituto, ut per pœnitentiæ labores vita æterna perfruar in cœlis per te, Jesu Christe.

(1017) *Tunc puro corde offerat Domino oblata altari superpositas, dicens :*

(1018) Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem, quam tibi offero pro me peccatore, et nostræ congregationis salute, et pro omni populo Christiano, et pro omnibus elemosynas nobis facientibus, et pro his etiam qui se commendaverunt in nostras orationes; et qui nostri memoriam in suis orationibus habent, ut hic veniam recipiamus peccatorum, ut in futuro præmia consequi mereamur æterna. Amen.

(1019) Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem quam offero in primis, ut justum est, in memoriam Incarnationis, Nativitatis, Passionis, Resurrectionis, Ascensionisque Domini nostri Jesu Christi, et in honorem omnium sanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio mundi, et quorum nomina et reliquiæ hic continentur, et eorum quorum festività celebratur in terris, ut illis proficiat ad honorem, nobis autem ad salutem, ut illi omnes intercedere dignentur in cœlis, quorum memoriam facimus in terris.

(1020) Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem, quam tibi offero pro (1021) anima famuli tui, quatenus te donante, percepta venia peccatorum, vitæ quoque sempiternæ immensa gaudia percipere mereatur.

251 (1022) Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem quam tibi offero pro animabus famulorum tuorum, et famularum, ut, per hoc salutare sacrificium purgatæ, sanctorum tuorum consortio mereantur (1023) adjungi.

(1024) *Tunc diaconus calicem offerat sacerdoti super altare, et dicat :*

Immolata Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua. Sit Dominus adjutor tuus, mundum te faciat ; dum oraveris ad eum, exaudiat te.

Et (1025) episcopus calicem offerens Domino dicat :

(1026) Domine Jesu Christe, qui in cruce passionis tuæ de latere tuo sanguinem et aquam, unde tibi Ecclesiam consecrastes, manare voluisti, suscipe hoc sacrificium altari tuo superpositum, et concede, clementissime, ut pro redemptione, nostra et etiam pro totius mundi in conspectu divinæ Majestatis tuæ cum odore suavitatis tuæ ascendat, Jesu Christe.

Ad (1027) miscendum vinum cum aqua.

Deus, qui humanæ substantiæ dignitatem mirabiliter condidisti, et mirabiliter reformasti, da nobis, quæsumus, per hujus aquæ et vini mysterium, ejus divinitatis esse consortes, qui humanitatis nostræ (1028) dignatus es fieri particeps, Jesu Christe.

(1029) *Tunc elevata manu benedicat utrumque.*

In nomine Domini nostri Jesu Christi sit sacrificium istud immaculatum, et a te Deo vivo et vero adunatum et benedictum.

(1030) *Postea incensum accipiens ponat in thuribulum dicens :*

Per intercessionem sancti Gabrielis archangeli stantis a dextris altaris incensi, et omnium electorum suorum, incensum istud Dominus dignetur benedicere, et in odorem suavitatis accipere.

(1031) *Tunc ponat incensum super sacrificium, et in circuitu altaris dicat :*

Incensum istud a te benedictum ascendat ad te, Domine, et ascendat super nos misericordia tua. Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.

(1032) *Quando odor ejusdem incensi episcopo vel cæteris porrigitur. unusquisque dicat :*

Accendat in nobis Dominus ignem sui amoris, et flammam æternæ charitatis.

(1033) *Tunc sacerdos humillime convertat se ad circumstantes, et dicat :*

Orate pro me misero peccatore ad Dominum nostrum Jesum Christum, ut meum sacrificium ac vestrum sit acceptabile in conspectu divinæ pietatis.

(1034) *Tunc dicatur a singulis :*

Orent pro te omnes sancti Dei. Memor sit Dominus omnis sacrificii tui, et holocaustum tuum pingue fiat. Exaudiat te Dominus pro nobis orantem. Misereatur tui omnipotens Deus, dimittat tibi omnia peccata tua.

(1035) *Postquam sacerdos Te igitur incipit, diaconi et subdiaconi cantent istos Psalmos :*

Exaudiat te Dominus ; Ad te, Domine, levavi ; Miserere mei, Deus ; Qui habitat, cum precibus : Salvum fac servum tuum ; Desiderium cordis ; Vitam petiit a te ; Oculi Domini super justos ; Fiat misericordia ; Domine, exaudi orationem.

252 *Oratio pro sacerdote. — Gaudeat, Domine Deus, famulus tuus beneficiis impetratis ; et cui fi-*

duciam sperandæ pietatis tribuisti, optatæ misericordiæ præta benignus effectum.

Item pro omnibus Oratio. — Precibus nostris, quæsumus, Domine, aures tuæ pietatis accomoda, et orationes supplicum, occultorum cognitor, benignus exaudi, ut te largiente ad veniam perveniamus æternam.

(1036) *Expleta Secreta, et (1037) Oratione Dominica, cum dixerit Pax Domini sit semper vobiscum. misceatur corpus Dominicum sanguine.*

Ilæc sancta commistio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi fiat omnibus nobis mentis et corporis ad æternam vitam capessendam præparatio salutaris. Per.

(1038) *Postquam autem benedictio episcopalis expleta est, accipiens partem quam antea effregit, tenensque super calicem. frangat et dicat :*

Sancti sanguinis commistio cum sancto corpore Domini nostri Jesu Christi, prosit omnibus sumentibus ad vitam æternam.

(1039) *Quando corpus Domini in manus accipit dicat : Panem cælestem accipiam, et nomen Domini invocabo.*

Ad sumendum corpus dominicum.

(1040) Perceptio corporis tui, Domine Jesu Christe, quod indignus sumere præsumo, non mihi proveniat in iudicium et condemnationem, sed per tuam pietatem prosit mihi ad tutamentum mentis et corporis. Qui vivis.

(1041) *Quando calicem accipit, dicat :*

Quid retribuam Domino etc., ut in Miss. Rom.

Post sumptum, secreta.

Communicatio et confirmatio sancti sanguinis tui, Domine Jesu Christe, prosit mihi in remissionem omnium peccatorum, et conservet me in vitam æternam.

(1042) Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, qui ex voluntate Patris (1043) cooperante [Lege Spiritu sancto] sanctorum per mortem tuam mundum vivificasti, libera me per hoc sacrum corpus et sanguinem tuum, quatenus non sit mihi ad iudicium, neque ad condemnationem, sed ad remedium proficiat animæ meæ ; et a cunctis iniquitatibus meis libera me, Deus, et fac me tuis obedire mandatis, et a te, et a sanctis tuis nunquam in perpetuum separari. Qui vivis.

(1044) Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus, da mihi hoc corpus et sanguinem Filii tui Domini nostri Jesu Christi ita sumere, ut merear per hoc remissionem peccatorum accipere, et tuo sancto Spiritu repleri, quia tu es, te præter te non est alius, cujus gloriosum nomen permanet in sæcula sæculorum. Amen.

(1045) *Deinde cum cæperit communicare clericum sive populum, dicat singulis :*

(1046) Perceptio corporis Domini nostri sit tibi vita et salus, et redemptio omnium tuorum peccatorum.

Oratio sancti Gregorii papæ. — Corpus Domini nostri Jesu Christi prosit mihi in remissionem omnium peccatorum ad vitam æternam.

(1047) *Finita Missa, postquam diaconus dicit* : **253** *Ite Missa est, veniat sacerdos ante altare, et osculato dicat :*

Placeat tibi, sancta Trinitas, obsequium servitutis meæ, et præsta ut hoc sacrificium, quod oculis tuæ Majestatis indignus obtuli, sit tibi placens, mihi que et omnibus pro quibus illud obtuli sit, te miserante, propitiabile. Qui vivis.

(1048) *Alia Oratio.* — Meritis et intercessionibus omnium sanctorum suorum misereatur nobis omnipotens Dominus.

(1049) *Expletis omnibus, episcopus rediens ad sacrarium* **254** *cum diaconibus et cæteris cantet hymnum trium puerorum, et Laudate Dominum in sanctis ejus. (1050) Postea preces :* Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua, et sancti tui : Exultabunt justi ; Exsultant justi ; Non nobis, Domine, non nobis ; Sacerdotes induam ; Ne intres in ; Domine Deus virtutum ; Benedicat nos Deus, Deus ; Domine exaudi ; (1051) *Deinde Oratio.* Deus, qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius per interventum eorum, et omnium sanctorum, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum. Per.

RITUS ANTIQUUS CELEBRANDÆ MISSÆ.

Ex antiquo Codice manuscripto prioratus Salicosani (*Vulgo Siusense*), apud Velocasses, ordinis sancti Augustini Canonicorum, non longe a Vernone. Cujus Codicis initium est :

253 *Domino vere sancto et meritis honorando* (1052) *Maurilio, venerabili sanctæ Rothomagensis Ecclesiæ archiepiscopo,* (1053) *Joannes Abrincacensis, omnium episcoporum meritis infimus, corpore et spiritu totius obedientiæ munus, etc.*

Missa diei hoc ordine celebretur. In primis in feriabilibus diebus duæ campanæ pulsantur, in festis omnes. Ad Gloria Patri, choro Introitum a beato Cælestino institutum canente, sacerdos (1054) *in vestiario cæterisque ministri sanctis vestibus juxta ordinem induantur, scilicet alba, stola, et dalmatica diaconus ; alba, et tunica, et manipulo subdiaconus ; reliqui tantum albis, scilicet duo acolythi unusque cantet Graduale, et deferat candelabrum, alter qui Alleluia, et ferat thuribulum. Psalmo dicto, incipiente choro Gloria Patri, sacerdos cæterisque ministri sic ad altare procedent. Diaconus præcedat presbyterum, subdiaconus præcedens diaconum ferat Evangelium, ceroferarius cum cereo præcedat subdiaconum, portitor thuribuli ceroferarium. Dum ergo ante altare venerint, subdiaconus Evangelium ponat super dextrum cornu altaris, ubi usque ad Evangelium manebit. Per altare Jerusalem designatur, in qua ab initio adventus Domini evangelica doctrina retenuit, et inde usque ad publicum exiit, ut scriptum est: De Sion exhibit lex, et Verbum Domini de Jerusalem. Postea subdiaconus ad sinistram sacerdotis transeat, diaconus ad dextram ; ubi, confessione invicem facta. (1055) diaconum et subdiaconum apostuletur sacerdos. Primum enim Christus pacem apostolis dedit, per eos orbi transmisit. Post quæ sacerdos cæterique ministri retro coram altari breviter orant, stantes ordine suo ; deinde primum ab oratione* (1056)

surgens inclinanti sibi inclinet diacono, diaconus inclinanti subdiacono, subdiaconus inclinanti sibi choro. Diaconus vero post inclinationem utraque altaris cornua deosculans (1057) *sacerdoti* **254** *medium altaris osculanti Evangelium osculandum offerat. Evangelio enim Christo prævaricationis chirographum delens, pacem mundo dedit, cujus præconibus utrumque populum, Judaicum quippe et gentilem, sibi reconciliavit. Quod altare sacerdos osculatur, significat gentem Judæam in Jerusalem morantem, quam Christus sibi reconciliavit ; per Evangelium, gentilem populum. Dehinc pergat sacerdos ad dextrum cornu altaris ; dexteram enim Christus semper egit vitam, dextera enim vita acquiritur celestis gloria. Diaconus post eum eandem imitando vitam consistat, quousque ei sedere innuat. (1058) Sessio episcopi juxta decretum Urbani papæ et Carthaginense concilium cæteris celstior debet fieri, in qua cathedra pontificalis honorifice constituitur, etc. (1059) Ceroferarii vero usque ad Kyrie eleison ab Austro ad Aquilonem candelabra teneant, quo incepto ibidem dimittant. Per Austrum, qui est ventus calidus, Spiritus sancti fervor designatur, qui veri Solis ortu ab Oriente ad Occidentem mundum illuminando diffunditur. Unus vero tertius in medio ponatur, per quem ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine Domini, Dominum adesse designatur. Per hoc quod, incepto Kyrie, cerei deponuntur, nos dum Dominum exoramus, contrito corde humiliari oportere demonstratur. Salutante presbytero populum, iterum ibidem teneant. Oratione finita ab Oriente ad Occidentem collocent. Duobus enim Testamentis illuminantur quatuor partes mundi. Septem candelabra in festis significant septem dona Spiritus sancti. Incipiente subdiacono Epistolam, sacerdos juxta altare sedeat, et diacono in loco suo sedere innuat ; subdiaconus vero, excepto tempore ministracionis suæ, in choro maneat. Propinquante Evangelii termino sacerdos thymiam in thuribulo ponat, quo incensato altari ante Evangelium deferatur. Per thuribulum, quod fragrantiam odoris emittit, fama bonorum operum quæ Christi doctrinam præcessit. Diaconus, benedictione a sacerdote accepta, ab altari Evangelium accipiens super sinistrum armum imponat. **255** *Per sinistrum enim armum vita temporalis designatur, in qua oportet Evangelium prædicari. Et subdiaconus ante eum pulvinar deferat. Per pulvinar quod præcedit lex figuratur quæ Evangelium præcessit ; per plumas quæ intus occultantur, mysteria quæ in lege continebantur ; per levitatem plumæ præcepta veteris legis levia ad comparisonem novæ ; in illa enim dicitur : Non occides ; in nova vero : Qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. (1060) Sicque præcedentibus ceroferario thuribulique latore, cum processione ad pulpitum pergat, et suppositio Evangelio ac incensato, versus ad Aquilonem, Evangelium legat ; per Aquilonem enim infidelitas gentium designatur quibus Evangelium ab apostolis igne Spiritus sancti accensis prædicatur. Quo lecto candelabra exstinguantur. Immolatio enim veri Agni typici cessavit immolatio, et cætera mysteria quæ in lege continebantur et prophetis**

per candelabra designatis. Incensum sacerdoti in thuribulo offeratur, et evangelium primum a subdiacono sibi, correctum osculetur, quod post a diacono osculetur. Et in festis diebus a subdiacono omni clero, incenso præcedente, præsentetur. Evangelio lecto populus a sacerdote salutetur: (1061) Offerenda incipiatur quam finitam Versus (1062) sequatur. Interim vero panis et vini oblatio a subdiacono diacono a diacono offeratur presbytero. Cantor aquam linteam coopertam in festis diacono deferat, quam diaconus vino misceat. Dulci enim cantoris modulatione populus pia devotione et divino amore accenditur, et sic ad Dominum currit, et unum corpus in Christo efficitur. Per vinum Christus, per aquam populus, per linteam cooperturam aquæ labor modulationis cantoris, quo liberatur populus a cogitationum pravitate; lino enim labor exprimitur.

(1063) Aquam istam vino, populus adunatur Christo. Aliis diebus ministret eam acolythus. (1064) Sacerdos oblationem ita componat, ut in dextera parte Hostiæ calicem constituat; a dextro enim latere Domini sanguis defluxit et aqua. Sicque corporali cooperta incensum desuper offerat, et sic diacono præbeat. Diaconus vero in circuitu altaris deferat, postea sacerdoti, deinde ministro reddat, ut clero populoque deferat. Præterea scrivens patenam de altari, subdiacono porrigat, subdiaconus vero, si fuerit acolyto. Non licet enim quidquam sacri ab altari auferre alicui nisi diacono vel sacerdoti. (1065) Tunc coram altari oret inclinatus sacerdos solus, postulando ut dignus possit accedere ad altare et insistere cultibus divinis. Cæteri vero ministri stent in oratione in ordine suo. Post quæ versus ad populum orare moneat conversusque ad altare Secretam Orationem dicat qua completa, Vere dignum, etc., devota mente dulcique voce proferat, in cuius fine Hymnum Sanctus, Sanctus, Sanctus, a beato Sixto institutum chorus respondeat. Diaconus et ministri ad Te igitur, etc. perseverent retro sacerdotem usque. Sed libera nos inclinati. Domino enim patienti in ære et timore sui compatiiebantur apostoli. Per inclinationem diaconorum significatur mæstitia apostolorum; per subdiaconorum, sanctarum mulierum. subdiaconi vero similiter inclinati sint in aspectu sacerdotis, per quos exprinuntur sanctæ mulieres, quæ, patiente Domino fugientibus discipulis, licet timore et ære percussis, in his quæ de eo fiebant erant intendentes, sed Domino de cruce deposito ac sepulto, inde recesserunt, et arata sepulturæ **256** paraverunt; ita subdiaconi ab eo loco discedant, et corpori ac sanguini Christi ministrare satagant, offerentes patenam per manum diaconi sacerdoti ad frangendum in ea corpus Domini, etc. Ubi ergo ad hæc verba venerit, scilicet, Fer quem hæc omnia, Domine, semper bona, tunc diaconus accedat, et dextera manu dextrum cornu corporalis accipiat, cum sacerdote discooperiat. Sacerdos Per ipsum, etc.; dicendo, (1066) oblata quatuor partes calicis tangat. Immolatione enim corporis Christi redempta sunt quatuor climata mundi. (1067) Item Oratione finita (1068) uterque calicem levant, et simul ponant, et cooperiant. Inde altare diaconus osculetur, deinde dextram

A sacerdotis scapulam. Per scapulam sacerdoti lapis designatur, in qua angelus ad sepulcrum resedit. Semper enim angelus credendus est adesse immolationi corporis Christi. Per (1069) diaconum Joseph exprimitur, per sacerdotem Nicodemus, per elevationem de altari Hostiæ depositio Christi de cruce, per depositionem iterum in altari sepultura Christi. Post quæ sacerdos Orationem Dominicam alta voce proferat. Per exaltationem Dominicæ Orationis demonstratur nostræ unitas fraternitatis. Deus enim Pater noster, pacis et concordiæ Magister, sic nos unum pro omnibus orare docuit, quomodo in uno omnes portavit. Clero Sed libera nos a malo respondente. (1070) officium consecrationis perficiat. Sed libera dicto, diaconus et subdiaconus se erigant, et oculos in Domini corporis consecrationem intendant. Ait enim evangelista quia noti ejus a longe stabant, sua pectora percutientes. Ubi ergo ad locum illa propitiis pacem venerit, (1071) qui mantili indulus tenuerat [Forte leg. patenam] subdiacono, subdiaconus diacono, diaconus sacerdoti offerat, in qua sacerdos corpus Domini tripliciter dividat: quarum partium unam sacerdos calicis immittens, Pax Domini alta voce dicendo, protinus subdat secreto: (1072) Fiat communicatio simul corporis et sanguinis Domini nobis accipientibus in vitam æternam. Alia se, diaconum subdiaconumque communicet. Tertiam (1073) viaticum, si opus fuerit, in patena usque ad finem Missæ reservat. Per particulam oblatæ immissæ in calicem ostenditur corpus Christi quod resurrexit a mortuis; per comestam a sacerdote vel populo vivificantem eos in Deo, Christi cum discipulis suis post Resurrectionem conversatio. Tertiam, quæ remanet in altari vocat sancta Ecclesiæ viaticum morientis, ut ostendatur non eos debere deputari morientes, sed dormientes qui in Christo moriuntur, dum tali tanquam ductore ad æternam vitam perducuntur. Si autem opus non fuerit, tertiam sacerdos aut unus ministrorum accipiat. Non autem intincto pane, sed, (1074) juxta definitionem Toletani concilii, seorsum corpore, seorsum sanguine, sacerdos communicet, (1075) excepto populo, quem intincto pane, non auctoritate, sed summa necessitate timoris sanguinis Christi effusionis permittitur communicare. Dum ergo sacerdos ministris communionem porrigit, unumquemque primitus osculetur, et post qui communicandus est manu sacerdotis osculata, communionem ab eo accipiat, (1076) Postremo vero particulam quæ in calice remansit sacerdos sumat, et post diacono calicem ad mundandum et sumendum quod remansit porrigat, qui in sinistrum cornu altaris calicem cum patena deferat, ubi partem sibi accipiat, et partem subdiacono tribuat. Post mundato utroque utrique **257** participant. Acolytus vero alterum calicem sacerdoti ad mundandos digitos deferat. Subdiaconus autem ad mundandum calicem et patenam diacono serviat. Post mundationem patenæ et calicis acolytus utrumque mantili involutum teneat usque ad completionem primæ Postcommunione suæque cæteri ministri officia. Sacerdos, ut supra diximus, partito corpore Domini, Pax Domini alta voce proferat, a quo unus canonicorum pacem accipiat, quam

in utroque choromajoribus distribuat. Ipsi autem cæteris ita porrigant, ut nullus de loco moveatur, sed a superiori **258** accipiat, et inferiori tribuat. Unus minorum utriusque chori a majoribus accipiat, et juxta præscriptum ordinem cæteris distribuat. Hoc autem firmiter teneant juxta apostolum, honore invicem prævenientes, ut dantes pacem et recipientes semper inclinent. Per osculum pacis designatur nostræ utilitas fidei. Chorus vero psallat Agnus Dei, quod Sergius papa tempore consuetudinis corporis Domini cantare præcepit, cujus Agni immolatio mundum redemit. Quo incepto camellebra illuminentur: Agni passione illuminatus est mundus, etc.

RITUS OLIM OBSERVATUS * IN UNCTIONE
REGUM FRANCORUM.

Ex Codice Ratoldi abbatii

257 Incipit percunctatio sive electio episcoporum ac clericorum, necnon populorum (1077) ad regem consecrandum sive ad benedicendum.

Annotatio episcoporum vel clericorum seu populorum ad regem dicenda ita legatur ab uno episcopo coram omnibus:

(1078) A vobis perdonari petimus ut unicuique de nobis et Ecclesiis nobis commissis canonicum privilegium ac debitam legem atque justitiam conserveatis, et defensionem exhibeatis, sicut rex in suo regno unicuique episcopo et Ecclesiæ sibi commissæ (1079) per rectum exhibere debet.

(1080) *Responsio regis.* — Promitto vobis et per dono quia unicuique de vobis et Ecclesiis vobis commissis canonicum privilegium et debitam legem atque justitiam servabo, et defensionem, quantum potuero, adjuvante Domino, exhibebo, sicut rex in suo regno unicuique episcopo et Ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere debet.

(1081) *Deinde alloquantur duo episcopi populum in ecclesia inquirentes eorum voluntatem, etsi concordēs fuerint,* (1082) *agant Deo gratias omnipotenti* (1083) *decantantes Te Deum laudamus. et duo episcopi accipiant eum per manus. et deducant ante altare et, proslernel se usque ad finem Te Deum laudamus.*

(1084) *Invocatio super regem* — Te invocamus, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, ut hunc famulum tuum N., quem tuæ divinæ dispensationis providentia in primordio planastum usque ad hunc præsentem diem juvenili flore lætantem crescere concessisti, eum tuæ pietatis dono ditatum plenumque gratia veritatis de die in diem coram Deo et hominibus ad meliora semper proficere facias, (1085) ut summi regiminis solium gratiæ supernæ largitate gaudens suscipiat, et, misericordiæ tuo muro ab hostium adversitate undique munitus, plebem sibi commissam cum pace propitiationis et virtute victoriæ feliciter regere mereatur. Per Dominum.

* In primo Theod. sunt *Orationes ad benedicendum regem.* At cum nostris nullo pacto conveniunt. In his hæc notatu digna quæ inscribitur: *Oratio qua benedixit dominus apostolicus Joannes (octavus) Lu-*

258 *Item oratio.* — (1086) Deus, qui populis tuis virtute consulis, et amore dominaris, da huic famulo tuo spiritum sapientiæ cum regimine disciplinæ, ut tibi toto corde devotus in regni regimine maneat semper idoneus, tuoque munere (1087) ipsius temporibus securitas Ecclesiæ dirigatur, et in tranquillitate devotio Christiana permaneat, ut in bonis operibus perseverans ad æternum regnum te duce valeat pervenire. Per.

Alia. — In diebus ejus oriatur omnibus æquitas et justitia, amicis adjutorium, in inimicis obstaculum, humilibus solatium, elatis correctio, divitibus doctrina, pauperibus pietas, peregrinis pacificatio, propriis in patria pax et securitas, unicuique secundum suam mensuram moderate gubernans, (1088) se ipsum sedulus discat, ut, tua irrigatus compunctione, toti populo tibi placita præbere vitæ possit exempla, et, per viam veritatis cum grege gradiens sibi subdito, opes frugales abundanter acquirat simul ad salutem non solum corporum, sed etiam cordium a te concessam cuncta accipiat. Sicque, in te cogitatum animi consiliumque omne componens, plebis gubernacula cum pace simul et sapientia semper invenire videatur; teque auxiliante præsentis vitæ prolixitatem percipiat et, per tempora bona usque ad summam senectutem perveniat, hujusque fragilitatis finem perfectum ab omnibus vitiorum vinculis tuæ pietatis largitate liberatus et infinitæ prosperitatis præmia perpetua angelorumque æterna commercia consequatur. Per.

(1089) *Consecratio regis.* — Omnipotens sempiterna, Deus, Creator et gubernator cæli et terræ, conditor et dispositor angelorum et hominum, Rex regum et Dominus dominorum, qui Abraham fidelem famulum tuum de hostibus triumphare fecisti, Moysi et Josue populo tuo prælati multiplicem victoriam tribuisti, humilem quoque David puerum tuum regni fastigio **259** sublimasti, eumque de ore leonis, et de manu bestię atque Golæ, sed et de gladio maligno Saul et omnium inimicorum ejus liberasti, et Salomonem sapientiæ pacisque ineffabili munere ditasti, respice propitius ad preces nostræ humilitatis, et super hunc famulum tuum, quem supplici devotione in (1090) regnum N. Albionis totius videlicet Francorum pariter eligimus, benedictionum tuarum dona multiplicata, eumque dextera tuæ potentiæ semper ubique circumda; quatenus, prædicti Abrahamæ fidelitate firmatus, Moysi mansuetudine fretus, Josue fortitudine munitus, David humilitate exaltatus, Salomonis sapientia decoratus, tibi in omnibus complaceat, et per tramitem justitiæ inoffenso gressu semper incedat, et totius Albionis Ecclesiam deinceps cum plebibus sibi annexis ita enutriet ac doceat, munit, et instruat, contraque omnes visibiles et invisibiles hostes idem potenter regaliterque tuæ virtutis regimine administret. (1091) ut regale solium videlicet

dovicum (cognomento Balbum) *Junioris Caroli imperatoris filium, Trevas civitatis.* Spiritum Sanctificationis. Quæsumus, Domine, Lud. regi nostro prop. infunde, etc.

orum sceptrum non deserat, sed ad pristinae A tractabili dono invisibilia percipere, et temporalia
 acisque concordiam eorum animos te opitu- regna [Leg. temp. regno, ut in coronatione Henr.
 reformet, ut, utrorumque horum populorum IV] justis moderaminibus exsecuto, æternaliter cum
 subiectione fultus, condigno amore glorifica- eo regnare merearis. Per.
 er longum vitæ spatium paternæ apicem glo- Hic (1098) detur annulus. — (1099) Accipe annu-
 a miseratione unatim stabilire et gubernare lum, signaculum videlicet sanctæ fidei, soliditatem
 tur; tuæ quoque protectionis galea munitus, et regni, augmentum potentiæ per quæ [Leg. quem, ut
 insuperabili jugiter protectus, armisque cæ- in coronatione Henr. IV] scias triumphali potentia
 is circumdatus, obtabilis victoriæ triumphum hostes repellere, hæreses destruere, subditos coadu-
 ostibus feliciter capiat, terroremque suæ po- nare, et catholicæ fidei (1100) perseverabilitati con-
 infidelibus inferat, et pacem tibi militantibus necti. Per.
 er reportet; virtutibus necnon quibus præfa- (1101) Oratio post annulum datum. — Deus, cujus
 eles tuos decorasti multiplici honoris bene- est omnis potestas et dignitas, da famulo tuo pro
 ne condecora, et in regimine regni sublimeris Spiritu suæ dignitatis effectum, in qua, te remune-
 a, et oleo gratiæ Spiritus sancti perunge. Hic rante, permaneat semper quæ timeat, tibi quoque jugiter
 ungetur oleo. Ant. Unxerunt Salomonem Sa- placere contendat. Per.
 cerdos, et Nathan propheta regem in Sion, et (1102) cingatur ei gladius ab archiepiscopo. —
 entes læti dixerunt: Vivat rex in æternum! (1103) Accipe hunc gladium cum Dei benedictione
 unxisti sacerdotes, reges et prophetas, ac tibi collatum, in quo per virtutem Spiritus sancti
 res, qui perfidem vicerunt regna, operati sunt resistere et ejicere omnes inimicos tuos valeas, et
 am, atque adepti [Leg. adepti] sunt promissos cunctos sanctæ Dei Ecclesiæ adversarios, regnumque
 i. (1093) Cujus sacratissima unctio super caput tibi commissum tutari, atque protegere castra Dei
 eduat, atque ad interiora descendat, et cordis per auxilium invictissimi triumphatoris Domini nostri
 ntima penetret, et promissionibus, quas adepti Jesu Christi, qui cum Patre in unitate Spiritus sancti
 ictoriosissimi reges, gratia tua, dignus effici- vivit et regnat in sæcula sæculorum.
 uatenus, et in præsentis sæculo feliciter regnet, (1104) Oratio post gladium. — Deus, qui provi-
 eorum consortium in cœlesti regno perveniat dentia tua cœlestia simul et terrena moderaris,
 minum nostrum Jesum Christum Filium tuum, propitiare (1105) Christianissimo regi nostro, ut
 ctus est oleo lætitiæ præ consortibus suis, et omnis hostium suorum fortitudo virtute gladii spiri-
 crucis potestates aereas debellavit, tartara talis frangatur, ac te pro illo pugnante penitus con-
 xit, regnumque diaboli superavit, et ad cælos teratur. Per.
 ascendit; in cuius manu victoria, omnis gloria C Hic (1106) coronetur. — (1107) Coronet te Deus
 stas consistunt, et tecum vivit et regnat Deus corona gloriæ, atque justitiæ honore, et opere forti-
 tate ejusdem Spiritus. Per.

z. — (1094) Deus electorum fortitudo et humi- xelsitudo, qui in primordio per effusionem di-
 rimina mundi castigare voluisti, et per colum- am olivæ portantem pacem terris redditam
 nstrasti, iterumque Aaron famulum tuum per nem olei sanxisti, et postea per hujus unguenti
 onem ad regendum populum Israeliticum sa- tes, reges et prophetas perfecisti, vultumque
 siæ in oleo exhilarandum per prophetam fa- ui vocem David esse prædixisti, ita, quæsumus,
 potens Pater, per hujus creaturæ pinguedi- hunc servum tuum sanctificare 260 tua be-
 nectione digneris, (1095) eumque in similitudine D abæ pacem simplicitatis populo sibi commissio-
 are, et exempla Aaron in Dei servitio diligen- nari, regni quoque fastigia in consiliis scientiæ et
 late judicii semper assequi, vultumque hilarita- r hanc olei unctionem, (1096) te adjuvante, to-
 lebis paratum habere facias.

z. — Deus (1097) Dei Filius Christus Dominus ; qui a Patre oleo exultationis unctus est præ-
 ipibus suis, ipse per præsentem sacri unguinis onem Spiritus paracliti super caput tuum in-
 benedictionem, eamdemque usque ad interiora tui penetrare faciat; quatenus hoc visibili et

tractabili dono invisibilia percipere, et temporalia regna [Leg. temp. regno, ut in coronatione Henr. IV] justis moderaminibus exsecuto, æternaliter cum eo regnare merearis. Per.

Hic (1098) detur annulus. — (1099) Accipe annulum, signaculum videlicet sanctæ fidei, soliditatem regni, augmentum potentiæ per quæ [Leg. quem, ut in coronatione Henr. IV] scias triumphali potentia hostes repellere, hæreses destruere, subditos coadunare, et catholicæ fidei (1100) perseverabilitati connecti. Per.

(1101) Oratio post annulum datum. — Deus, cujus est omnis potestas et dignitas, da famulo tuo pro Spiritu suæ dignitatis effectum, in qua, te remunerante, permaneat semper quæ timeat, tibi quoque jugiter placere contendat. Per.

Hic (1102) cingatur ei gladius ab archiepiscopo. — (1103) Accipe hunc gladium cum Dei benedictione tibi collatum, in quo per virtutem Spiritus sancti resistere et ejicere omnes inimicos tuos valeas, et cunctos sanctæ Dei Ecclesiæ adversarios, regnumque tibi commissum tutari, atque protegere castra Dei per auxilium invictissimi triumphatoris Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patre in unitate Spiritus sancti vivit et regnat in sæcula sæculorum.

(1104) Oratio post gladium. — Deus, qui providentia tua cœlestia simul et terrena moderaris, propitiare (1105) Christianissimo regi nostro, ut omnis hostium suorum fortitudo virtute gladii spiritalis frangatur, ac te pro illo pugnante penitus conteratur. Per.

Hic (1106) coronetur. — (1107) Coronet te Deus corona gloriæ, atque justitiæ honore, et opere fortitudinis, ut per officium nostræ benedictionis cum fide recta, et multiplici bonorum operum fructu, ad coronam pervenias regni perpetui, ipso largiente, cujus regnum permanet in sæcula sæculorum.

Oratio post coronam. — Deus perpetuitatis dux virtutum, cunctorum hostium victor, benedic hunc famulum tuum tibi caput suum inclinantem, et prolixa sanitate, et prospera felicitate eum conserva, et ubicunque pro quibus auxilium tuum invocaverit, cito adsis, et protegas, atque defendas. Tribue ei, quæsumus, Domine, divitiis gratiæ tuæ. Comple in bonis desiderium ejus; corona eum in miseratione, et misericordia, tibi quoque Domino pia devotione famuletur. Per Dominum nostrum.

261 Hic detur sceptrum. (1108) — Accipe sceptrum regni majestatis insigne, virgam scilicet rectam regni, virgam virtutis, qua te ipsum bene geras, sanctam Ecclesiam populumque Christianum tibi a Deo commissum regia virtute ab improbis defendas, pravos corrigas, rectos pacificos, et ut viam rectam tenere possint tuo juvamine dirigas; quatenus de temporali regno ad æternum regnum pervenias, ipso adjuvante, cujus regnum et imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum.

Oratio post sceptrum. — Omnium, Domine, fons bonorum, cunctorumque Deus institutor profectuum,

tribue, quæsumus, famulo tuo *III.* adeptam bene gerere dignitatem, et a te sibi præstitutum honorem dignare corroborare. Honorifica eum præcunctis regibus terræ, uberi eum benedictione locupleta, et in solio regni firma stabilitate consolida; visita eum in sobole, præsta ei prolixitatem vitæ, in diebus ejus semper oriatur justitia; ut cum jucunditate et lætitiæ æterno gloriatur in regno. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Tunc datur ei virga. — (1109) Accipe virgam virtutis atque æquitatis, qua intelligas mulcere pios et terrere reprobos. Erranti viam doce, lapsisque manum porrige, disperdasque superbos, et releves humiles: et apperiat tibi ostium Jesus Christus Dominus noster, qui de seipso ait: *Ego sum ostium, per me si quis introierit, salvabitur.* Et ipse, qui est clavis David, et sceptrum domus Israel, qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit, sit tibi adjutor, qui educit vincitum de domo carceris sedentem in tenebris et umbra mortis, ut in omnibus sequi merearis eum, de quo propheta David cecinit: *Sedes tua Deus, sæculum sæculi, virga æquilitis virga regni tui;* et imitando ipsum, qui dicit: *Diligas justitiam, et odio habeas iniquitatem: Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ;* ad exemplum illius quem; ante sæcula unxerat præ participibus suis, Jesum Christum Dominum nostrum.

Tunc dicatur Benedictio. — (1110) Extendat omnipotens Deus dexteram suæ benedictionis, et effundat super te donum suæ protectionis, et circumdet te muro felicitatis, ac custodia suæ propitiationis, sanctæ Mariæ, (1111) ac beati Petri apostolorum principis, (1112) sanctique Gregorii (1113) Angelorum apostolici, atque omnium sanctorum intercedentibus meritis, indulgeat tibi Dominus omnia mala quæ gessisti. Amen.

Et (1114) tribuat tibi gratiam et misericordiam quam humiliter ab eo deposcis, et liberet te ab adversitatibus cunctis, et ab omnibus visibilibus et invisibilibus inimicorum insidiis. Amen.

Angelos suos bonos semper et ubique qui te præcedant, comitentur et subsequantur, ad custodiam tui ponat, et a peccato seu gladio, et ab omnium periculorum discrimine sua potentialiberet. Amen.

262 (1115) Inimicos tuos ad pacis charitatisque benignitatem convertat, et bonis omnibus te gratiosum et amabilem faciat; pertinaces quoque in tui insectatione et odio, confusione salutari induat; super te autem sanctificatio sempiterna floreat. Amen.

Victoriosum te atque triumphatorem de invisibilibus atque visibilibus hostibus semper efficiat, et sancti nominis sui timorem et amorem continuo cordi tuo infundat, et in fide recta ac bonis operibus perseverabilem reddat, et pace in diebus tuis concessa, cum palma victoriæ te ad perpetuum regnum perducat. Amen.

Et qui te voluit super populum suum constituere regem, et in præsentem sæculo felicem, æternæ felicitatis tribuat esse consortem. Amen.

Quod ipse præstare dignetur.

Item alia Benedictio. — (1116) Benedic, Domine, (1117) hunc præsulem principem, qui regna omnium regum a sæculo moderaris. Amen.

Et tali eum benedictione glorifica, ut Davitica [*Al. Davitica*] teneat sublimitate sceptrum salutis, et sanctificæ propitiationis munere reperiatur locupletatus. Amen.

Da ei a tuo spiramine regere populum, sicut Salomonem fecisti regnum obtinere pacificum. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Regis status designatur. — Sta (1118) et retine (1119) a modo quem hucusque paterna (1120) suggestionem tenuisti hæreditario jure tibi delegatum per auctoritatem Dei omnipotentis, et per præsentem traditionem nostram, omnium scilicet episcoporum cæterorumque Dei servorum; et quanto clerum sacris altaribus propinquiorem prospicis, tanto ei potiore in locis congruis honorem impendere memineris quatenus Mediator Dei et hominum te mediatorum cleri et plebis in hoc regni solio confirmet, et in regnum æternum secum reguare faciat Jesus Christus Dominus noster Rex regum, et Dominus dominantium, qui cum Patre et Spiritu sancto.

(1121) Rectitudo regis est noviter ordinati et in solium sublimati hæc tria populo Christiano sibi subdito præcipere, in primis ut Ecclesia Dei et omnis populus Christianus veram pacem et servans in omni tempore. Aliud est ut rapacitates et omnes iniquitates omnibus gradibus interdicit. Tertium est, ut in omnibus judiciis æquitatem et misericordiam præcipiat, ut illi et nobis indulgeat sua misericordia clemens et misericors Deus, qui cum Patre.

Et (1122) *tunc deosculetur omnem clerum populumque,* (1123) *et dicat unusquisque: vivat rex feliciter in sempiternum! tribus vicibus: vivat rex! ut supra. Et post Evangelium* (1124) *offert rex ad manum archiepiscopi oblationem et vinum, et sic peragatur Missa suo ordine. Deinde communicetur ab archiepiscopo corpore et sanguine Christi;* (1125) *et sic referant Deo gratias, post pergant ad mensam.*

(1126) ITEM AD REGINAM BENEDICENDAM.

263 *Debet enim adduci in ecclesiam, et prosterni ante altare. Elevata aboratione ab episcopis, et inclinato, dicat archiepiscopus hanc Orationem:*

(1127) Adesto, Domine supplicationibus nostris, et quod humilitatis nostræ gerendum est ministerio tuæ virtutis impleatur effectu. Per.

(1128) *Tunc debet caput ejus ungi oleo.* — In nomine patris et Filii et Spiritus sancti prosit tibi hæc unctio olei in honorem et confirmationem æternam.

Sequitur Oratio post unctionem. — Omnipotens, sempiternus Deus, affluentem Spiritum tuæ benedictionis super famulam tuam nobis orantibus propitiatus infunde, (1129) ut quæ per manus nostræ impositionem hodie regina instituitur, sanctificatione tua digna et electa permaneat, ut nunquam postmodum de tua gratia separetur indigna. Per.

(1130) *Tunc debet ei annulus in illi digito.* — Accipe fidei signaculum sanctæ Trinitatis, quo **264** possis omnes pravitates hæreticas devitare, et (1131) bar-

entes virtute tibi præstita ad agnitionem verivocare.

Incipit Oratio. — Deus, cujus est omnis potestas, da famulæ tuæ Ill. signo tuæ fidei prosusæ dignitatis effectum, qua tibi semper firma; tibi que jugiter placere contendat.

Tunc debet imponi coronam in capite. — (1132) coronam gloriæ, honorem jucunditatis, ut da fulgeas, et æterna exultatione coroneris. minum.

Oratio. — Omnium, Domine fons bonorum, totum dator pro vectum, tribue famulæ tuæ optam bene gerere dignitatem, et a te sibi am in ea bonis operibus corrobora gloriam. minum.

BENEDICTIO NUPTIARUM.

Ex Codice Rhemensi.

Incipit actio (1134) ^a *nuptialis.* — Adesto, ^z, supplicationibus nostris, et institutis tuis propagauonem humani generis ordinasti be-assiste, ut quod, te auctore jungitur, te auxili-servetur. Per Dominum nostrum Jesum m.

alia. — Quæsumus, omnipotens Deus, insti-videntia tuæ pio favore comitare, et quos le-societate connectis, longæva pace custodi. minum.

oblata. — Adesto, Domine, supplicationibus, et (1135) hanc oblationem ^b famularum tuarum, quam tibi offerimus pro famula tua illa ad statum maturitatis et ad diem nuptiarum ere dignatus es, placidus ac benignus assume, ^l tua dispositione expetitur, tua gratia com-. Per Dominum nostrum.

qui fœdera nuptiarum blando concordia jugo ubili pacis vinculo nexuisti, ut multiplicandis unum filiis sanctorum connubiorum fecunditas serviret. Tua enim, Domine, providentiæ tuæ nefabilibus modis **264** utrumque dispensas, ^l generatio ad mundi edet ornatum, (1136) ^{atio} ad Ecclesiæ perducat augmentum. Per im.

actionem. — Hanc igitur oblationem famularum illarum, quæsumus, Domine, placatus is, pro qua majestatem tuam supplices exorat sicut eam ad ætatem nuptiis congruentem ire tribuisti, sic eam consortio maritali tuo copulatam desiderata sobole gaudere perfili (1137) atque ^d oblatam seriem cum suo con-

servatione dignum videtur in vet. Sacram. currere Orationem seu Benedictionem super ii secundo nubunt, etsi hujusmodi nuptiæ in a benedici non solent.

ster Edmundus Martene qui hæc eadem exhibet. Gelaiano Missali et mss. Codicibus Rhemensi onensi, lib. 1 de antiq. Eccl. Ritibus, cap. 9, ram matrim., art. 5, legit *famulorum*. Alias tiones ab ipso lactas atteximus.

m legit *regeneratio*.

re optatam, ex eodem Martene.

infra rationem.

ud eundem Martene, et sic erint as Benedictio-

A juge provehas benignus annorum. Per Christum Dominum nostrum. Quam oblationem tu Deus.

Infra (1138) ^a *actio. Ad tricesimum vel annualem nuptiarum.* — Hanc igitur oblationem Domine, famulorum tuorum illorum, et illarum, quam tibi offerunt ob diem tricesimum conjunctionis suæ, vel annualem quo die eos jugali vinculo sociare dignatus es, placatus suscipias, deprecamur. Ob hoc igitur reddant tibi vota sua Deo vero, et vivo, pro quibus tremendæ pietatis suæ supplices fundimus preces, ut pariter bene ac pacifice senescant, et videant filios filiorum suorum usque ad tertiam et quartam progeniem, et te benedicant omnibus diebus vitæ suæ. **265** Per Christum Dominum nostrum. Quam oblationem.

Percomplex canonem plenarium, et (1139) *dicis Orationem Dominicam, et sic* (1140) *eam benedicis his verbis:*

Oratio. — (1144) Deus, qui mundi crescentis exordium multiplicata prole benedixis, propitiare supplicationibus nostris, et (1142) super hanc famulam tuam illam opem benedictionis infunde, ut in conjugali consortio, affectu compari, mente, consimili (1143) sanctitatem ut ^z tua [*Leg. sanctitate mutua*] copulentur.

Item Oratio. — Pater mundi conditor, nascentium genitor, multiplicandæ originis (1144) institutor, qui Adæ comitem tuis manibus addidisti, cujus ex ossibus ossa crescentia parem formam admirabili diversitate signarent, hinc ad totius multitudinis incrementum conjugalit tibi jussa consortia, lotum inter (1145) sæculum colligarent, humani generis fœdera nexuerunt. Sic enim tibi, Domine, placitum fuit, sic enim necessarium fuit; (1146) ut quia longe est et infirmus, ^b quod homini silem, quam quod tibi Deo feceras, additur fortiore sexus infirmior, ut unum efficeras ex duobus, et pari pignore soboles (1147) mista maneret: tunc per ordinem flueret egesta posteritas, ut (1148) in prioris ventura sequerentur, nec ullum sibi finem in tam brevi termino, quamvis essent caduca, proponerent. Ad hæc ⁱ igitur (1149) datæ sint legis instituta ventura. Quapropter hujus familiæ tuæ, Pater, rudimenta sanctifica, ut bono et bene prospero sociata consortio legis æternæ ^k jura custodiat; memineritque, Domine, **266** non tantum ad licentiam conjugalem, sed ad observantiam fidei (1150) sanctorum pignorum ^l diligata (1151) fidelis et casta, nubat in Chrtsto imitatrixque sanctarum permaneat feminarum. Sit (1152) amabilis ut Rachel viro suo, sapiens ut Rebecca, longæva et fidelis ut

nis Orationem his verbis.

^g Ita etiam restituit laudatus scriptor.

^b Idem quod homine similem, quam quod tibi feceras, additus fortiore sexus infirmior, ut unum efficeris ex duobus.... et priores ventura sequerentur. Ubi forte mendo typographicolegitur, similem pro simile, et efficeris, pro efficeres.

ⁱ Ibid., datæ sint legis instituta venturæ. Potior videtur Menardi restitutio, quam habes in notis.

^j Melius Martene, hujus famulæ tuæ.

^k Idem, jussa.

^l Ibid., diligatam, fidelis et casta, etc.

Sara (1153) Nihil ex hac (1154) subdolos ille auctor prævaricationis usurpet, nexa fidei (1155) mandatisque permaneat (1156) feminarum, serviens (1157) Deo vero devota (1158) munit infirmitatem suam robore disciplinæ, uni toro juncta contactus vitæ illicitos fugiat. ^a Sit (1139) verecunda, gravis pudore, venerabilis, doctrinis cœlestibus erudita, (1160) sit fecunda sobolem, sit (1161) probata, et innocens, et ad beatorum requiem usque ad cœlestia regna perveniat.

Post hæc dic Pax vobiscum et sic eos communica. Deinde posteaquam communicaverint, dicis super eos Benedictionem his verbis :

Domine sancte, Pater omnipotens, iteratis ritibus

^a Mart., *sit verecundia gravis, pudore venerabilis...* sit fecunda in sobole.

^b Idem. *conjunctiones fam.*

^c Ibid., *et filiorum successibus fecundentur : nuptiarum sicuti primi hominis confirmare dignare.*

te supplices exoramus, pro quibus apud te supplicatus est Christus (1162^b conjunctionis famulorum tuorum fovere digneris (1163) benedictiones tuas excipere mereantur, ^c ut filiorum successibus fecundentur, sicut (1164) plurimi omnes confirmare dignare. Avertantur ab eis inimici insidiæ, (1165) omnipotens, ut (1166) sanctitatem Patrem etiam in ipso conjugio imitentur, qui providentia tua, Domine, conjungi meruerunt. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Post Communionem.— Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, ut ^d quod (1167) non ministrentur officio, tua benedictione potius impleantur. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

Avertantur ab eis inimici omnes insidiæ ut sanctitatem Patrum etiam.

^d Idem, *ut quod nostro ministratur off. tua bened. potius impleatur.*

NOTÆ ET OBSERVATIONES

IN S. GREGORII MAGNI LIBRUM SACRAMENTORUM.

AUCTORE D. HUGONE MENARDO, MONACHO BENEDICTINO.

273 ^a *Hic. a liber.* In Excusis legitur *Incipit C liber.*

² *Liber. Sacramentorum.* Ita in Codicibus nostris mss. Rodradi, Rheimensi, et Hatoldi abbatis, Ita appellatur in concilio Rhemensi apud Burchardum, lib. III, cap. 97: *Missæ calix cum patena, et Sacramentorum liber cum vestibis sacerdotalibus, in mundo loco sub sera recondantur.* Idem videre est apud eundem Burchardum libro decimo nono, capite octavo: *Nunc ergo, o fratres! qui voluerit sacerdotis nomen habere, in primis propter Deum cogitet, ut discat ei quæ necessaria sunt antequam manus episcopi caput ejus tangat, id est Psalterium, Lectionarium cum Evangelii, Sacramentorum librum, Baptisterium, et Computum cum cyclo, etc.* Ubi ^{τὸ} Baptisterium est conferendi baptismi ratio. Apud Flodoardum, lib. III Hist. Eccl. Rhem., cap. 9: *Librum quoque Sacramentorum sub eburneis tabulis argento præsignitis sed Lectionarium ad Missas librum pari decore venustatum ibidem contulit.* Ita appellat Micrologus, cap. 6, de Observationibus ecclesiasticis: *Fecit autem idem Albinus in sancta Ecclesia non contemnendum opus; nam Gregorianas Orationes in libris Sacramentorum collegisse asseritur paucis aliis adjectis, etc.* Berno abbas Augiensis, cap. 4 libri de quibusdam rebus ad Missam spectantibus: *Quia sicut papa Gregorius librum Sacramentorum diligentissime ad veritatis limam correxit.* Joannes Diaconus, in Vita sancti Gregorii citata ab eodem Bernone, capite eodem: *Unde et in Vita ipsius legitur: Sed et Gelasianum Codicem de Missarum solemnitate multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla superadjiciens, in unius libelli volumine coarctavit, quod volumen librum Sacramentorum prætitulavit.* Ita apud Joannem Diaconum. ^b Sed ultimum hujusce loci membrum ex ejus textu a nescio quo avulsus est. Walfridus, libro de Rebus ecclesiasticis,

^a Hic titulus legitur in vetustissimis Sacramentorum libris, præsertim in Harlæano antiquissimo, cujus scripturæ specimen lege apud Mabill., de Re Diplomat., pag. 365.

^{*} Numeri notis præfixi numeris respondent qui parenthesisibus inclusi reperiuntur in textu libri Sacramentorum. Eorr.

cap. 22: *Curavit beatus Gregorius rationabilia quæque coadunare, et, seclusis iis quæ vel nimia vel inconcinna videbantur, composuit librum qui dicitur Sacramentorum, sicut ex titulo ejus manifestissime declaratur.* Ita etiam appellat Gennadius, quamvis de alio libro loquatur, lib. de Viris illustribus, cap. de Voconio Castellanensi episcopo; *Composuit etiam Sacramentorum volumen, et cap. de Musæo Massiliensi presbytero: Composuit Sacramentorum egregium, et non parvum volumen per membra quidem pro opportunitate officiorum et temporum, pro lectionum textu, Psalmorumque serie, sed supplicandi Deo, et contestandi beneficiorum ejus soliditate sui consentaneum.* Ita etiam Missa **274** ab Illyrico edita: *Incipit ordo Sacramentorum.* Quare non assentior iis qui scribunt titulum hujus libri esse ^{τὸ} Sacramentarium, non vero *liber Sacramentorum.* Cum etiam contrarium pateat ex hoc Sacramentorum libro, in quo manifeste Sacramentarium a libro Sacramentorum distinguitur Siquidem ibi, feria 6 majoris hebdomadæ citatur Sacramentarium: *Qui dum veniens de sacrario processit ante altare ad orandum, ordine quo in Sacramentario continetur. Mox ut surrexerit, etc.* Nec obest quod Albinus, Amalarius et alii nonnulli, hunc librum appellarint Sacramentarium, cum satis ex supradictis constet ^{τὸ} *liber Sacramentorum* esse verum ac germanum hujus operis titulum, et si non diffitear hanc vocem *Sacramentarium* vel *Sacramentarium*, esse antiquam, siquidem Gennadius in Paulino ea usus est: *Fecit, inquit, et Sacramentarium et Hymnarium.* Aptissime autem hoc opus liber Sacramentorum dicitur, quia in eo officia Missarum liturgica recte disposita continentur, quæ sancti Patres olim sacramenta appellarunt, quemadmodum Optatus Milevitanus lib. II contra Armenianum: *Nam qui dubitet vos illud legitimum in sacramentorum mysterio præterire non posse? offerre vos*

^b In Mss. Joannis Diaconi, etiam antiquioribus Bernone, qui floruit ineunte sæculo XI verba hæc non exstant, neque ulla supersunt abrasionis vestigia.

dicitis pro Ecclesia, quæ una est. Et lib. vi : *Inter sacramenta velamen potuit tangi, non lignum*, id est in Missarum celebratione potuit tangi velamen altaris, non ipsum altare, quod lignum appellatur, quia ligneum erat, quæ de re infra dicitur. Sanctus Ambrosius, lib. iii de Virginibus : *An quid est indignius quam oracula divina circumstrepere, ne audiantur, ne credantur, ne revelentur? circumsonare sacramenta confusis vocibus, ut impediatur oratio pro salute de prompta omnium?* Sanctus Augustinus, epist. 59 (Nunc 149), ad Paulinum : *Ut preces accipiamus dictas, quas facimus in celebratione sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa incipiat benedici.* Et lib. de Dono perseverantiæ, cap. 13 : *Quod ergo in sacramentis fidelium dicitur, ut sursum cor habeamus ad Dominum, munus est Domini.*

3. *Ex authentico libro bibliothecæ Cubiculi scriptus.* — In aliis Codicibus nostris mss. hæc verba desiderantur, quæ non parum faciunt ad auctoritatem hujus Codicis. Habentur in Editis, excepto hoc vocabulo, libro. Cubiculum est quoddam secretarium, cella, seu domus juxta ecclesiam sancti Petri, in qua excubabant ii qui ad custodiam corporum sanctorum apostolorum cubicularii dicti sunt, in qua etiam erat bibliotheca sacrorum librorum, eorum præsertim qui ad officium ecclesiasticum et divina mysteria peragenda spectant. Quod videre est etiam in basilica Notæ 275 a sancto Paulino ædificata, ubi a parte sinistra apsidis fecit secretarium libris sacris condendis aptum, quod ipsa inscriptio significat.

Si quæ sancta tenet meditando in lege voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere libris.

Ut testatur idem sanctus Paulinus, epist. 12.

4. *Missæ.* — Antiqui Patres fere utuntur hoc vocabulo in numero plurali; habetur tamen apud sanctum Ambrosium singulare, libro quinto, a epist. 35, ad Marcellinam sororem : *Sequenti die (erat autem Dominica) post lectiones et tractatum dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ, illic nuntiatum est mihi comperto quod ad Portianam basilicam de palatio decanos misissent, et vela suspenderent, populi partem eo pergere. Ego tamen mansi in munere, Missam facere cæpi. Dum offero, ruptum cognovi a populo Castulum quemdam, quem presbyterum dicerent Ariani. Hunc autem in platea offenderunt transeuntes. Amarissime flere et orare in ipsa oblatione Deum cæpi, ut subveniret. Ubi verbum offero et nomen oblatio aperte indicant Missam hoc loco esse de sacrificio corporis et sanguinis Christi liturgico intelligendam.*

5. *Ad Introitum Antiphona, qualis fuerit.* — Ita in Antiphonario Gregoriano ms. bibl. Corbeiensis atque etiam in Editis. Ita loquuntur Walfridus Strabo, de Rebus eccles., cap. 22, et Micrologus, cap. 1, de Observationibus ecclesiasticis : *Interim cantatur Antiphona ad Introitum, quæ ab Introitu sacerdotis ad altare hoc nomen meruit habere. Vulgo Introitus appellatur, et habetur in Codicibus mss. Rodradi presbyteri, et Ratoldi abbatis, et in Editis; id etiam videre est apud Amalarium, lib. iii de Officiis, cap. 5: Offitium quod vocatur Introitus Missæ, habet initium a prima Antiphona, quæ dicitur Introitus, et finitur in Oratione quæ dicitur a sacerdote ante lectionem.* Nulla hic est mentio psalmi; sed satis intelligitur, cum sit mentio Antiphonæ quæ ei præmitti solet in Missa, hic Psalmus olim canebatur integer; unde in Antiphonariis Gregorianis, et in Missali Romano post Antiphonam ponitur Psalmi principium. Quod si primus Psalmi versiculus est Antiphona, tum illam subsequitur secundus Psalmi versiculus, etsi quidam

A recentiores novarum Missarum concinnatores hoc præ ignorantia minus observent. Itaque olim a psalmodia Missa ducebatur initium, ut modo fit, ut planum est ex sancto Dionysio, cap. 3 Hierarchiæ ecclesiasticæ. Ubi primum pontifex, ducto ab altari suffitionis initio, chori ambitum cum suffitione perlustravit, reversus ad altare ἀρχεται τῆς ἱεράς ψαλμῶν μελωδίας, etc., id est, saciam incipit Psalmorum melodiam, omni ordine ecclesiastico sacram ipsi psalmodiam succinente. Cui videtur suffragari sanctus Basilius, lib. de Spiritu Sancto, ad Amphilochem, cap. 27, cum ait quædam præmitti lectioni Apostoli et Evangelii : *Οὐ γὰρ δὲ τοῦτο ἐς ἀκούματα ὡς ὁ Ἀποστόλος, ἢ τὸ εὐαγγέλιον ἐπεκηθήσθῃ ἄλλα προλεγόμενα καὶ ἐπιλέγουσιν ἑτέρα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τῶν ἰσχύων.* Id est, non tantum contentissimum his quorum meminerunt Apostolus et Evangelium; sed alia quædam præmittunt et subjungunt, tanquam multum momenti ad hoc mysterium habentia.

B tamen lib. de Offic. divinis, cap. de Vestimentis, et Amalarius, lib. iii de eccl. Officiis, cap. 5, scribunt hoc institutum manasse tantum a Cælestino papa, qui instituit ut Psalmi et ante sacrificium canerentur quod antea non fiebat, cum Missa tantum exordium duceret a lectione Apostoli, et Evangelii. Hæc illi et recte. Nam tempore sancti Justinii martyris, 276 qui discipulis apostolorum cœvus fuit, Missa incipiebat a lectionibus, ut ipse testatur in apologia secunda pro Christianis sub finem : *Et Solis qui dicitur die, omnium qui vel in oppidis, vel ruri degunt, in eundem locum conventus sit, καὶ τὰ ἀπονημονύματα τῶν Ἀποστόλων, ἢ τὰ συγγράμματα τῶν Προφητῶν ἀναγινώσκειται μέχρις ἕσπερας.* Id est, et commentaria apostolorum, aut scripta prophetarum, quantum hora permittit, leguntur. Deinde, lectore qui, escente, etc.

C Apud sanctum Cyrillum quidem, catech. 5 mystagogica, ubi ordo Missæ recensetur, primo fit mentio lotionis manuum, deinde oculi pacis, quorum rationem mysticam reddit; sed non puto tunc Missam caruisse lectione sacra; nam idem Cyrillus, catechesi 4, hortatur legendum eas Scripturas duntaxat quæ in Ecclesia leguntur. Si vero nullam fecit mentionem lectionis Scripturarum catech. 5 mystag., in promptu causa est, quia facilis erat ratio cum Scripturæ legerentur in conventu; aliorum vero mysteriorum non item, quam enucleatius explicat in hac catechesi. Idem initium Missæ a Scripturis diu perseveravit in Ecclesia. Nam vigeat adhuc tempore sancti Ambrosii ut planum est ex epist. 35 lib. v : (Nunc 20 primæ classis) : *Sequenti die, erat autem Dominica, post lectiones atque tractatum, dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ, etc.* Et Cartagine, tempore sancti Augustini usus Psalmorum ante oblationem tantum receptus est, ut patet ex lib. ii Retractionum, cap. 14 : *Inter hæc Hilarius quidam vir tribunitius et catholicus, nescio unde adversus Dei ministros, ut fieri assolet, irritatus, morem, qui tunc esse apud Carthaginem ceperat, ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro sive ante oblationem, sive cum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione lacerabat, asserens fieri non oportere.* Unde postea videmus Psalmorum mentionem fieri in ipsis liturgiis, ut clarum est ex Gennadio in Musæo Massiliensi qui librum Sacramentorum composuit Psalmorum serie et decantatione discretum. Sed hic Psalmorum usus tempore Musæi Massiliensis, et postea ubique in Gallia minime receptus erat. Nam tempore Theodeberti regis Treviris Missæ exordium adhuc a lectionibus ducebatur, ut patet ex sancto Gregorio Turonensi in vitis Patrum, in sancto Nicetio Trevirorum pontifice :

D

^a In novissima Ed. est 20 epist. primæ classis.

^b Sancti Gregorii Antiphonarium mox edituri sumus. Mss. Theoder., præter Collectam, Orationem, Super Oblata, Præfationem, etc., quæ exhibent omnes libri Sacram., assignant singulis in missis Anti-

Advenit dies Dominicus, et ecce rex, cum his qui ab hoc sacerdote communionem abesse jussu fuerant, ecclesiam est ingressus; lectis igitur lectionibus, quas canon sanxit antiquus, oblatis muneribus super altare Dei, ait sacerdos: Non hic hodie Missarum solemniam consummabuntur, nisi communionem privati prius abscedant. Quæ cum ita sint, dicendum est priscis illis temporibus non fuisse unum eundemque usum, sed alios Missæ exordium duxisse a psalmodia, alios vero a lectionibus.

6. *Demde Kyrie eleison.* Antiqua fuit plane consuetudo Ecclesiæ Romanæ canere *Kyrie eleison* tam in Missis, quam in cæteris divinis officiis, ut planum est ex concilio Vasensi quod celebratum fuit Decio juniore viro clarissimo consule anno Christi 529, can. 3: *Et quia tam in sede apostolica quam etiam per totas Orientales atque Italix provincias dulcis et nimium salutaris consuetudo est intronmissa ut Kyrie eleison cum grandi affectu et compunctione dicatur, placuit etiam nobis ut in omnibus Ecclesiis nostris ista tam sancta consuetudo, et ad Matutinorum, et ad Missas, et ad Vesperam, Deo propitio, immutetur.* Ex quo patet immerito a quibusdam Græcis notatum fuisse sanctum Gregorium papam, quasi ut Ecclesiam Constantinopolitanam opprimeret, tum primum instituerit ut in Missa Romana *Kyrie eleison* caneretur, ut ipse testatur a lib. vii Regesti, epist. 64, ubi affirmat se nunquam id ab Ecclesia Constantinopolitana emendicasse, 277 alioque ritu hanc supplicationem a Romana Ecclesia cantari: *Kyrie eleison autem* (inquit) *nos neque diximus, neque dicimus, sicut a Græcis dicitur, quia in Græcis simul omnes dicunt; apud nos autem a clericis dicitur, a populo respondetur et totidem vicibus etiam Christe eleison dicitur, quod apud Græcos nullo modo dicitur.* Hæc ille. Quod spectat ad illa verba, quia in Græcis simul omnes dicunt, ritus notus est ex liturgiis sancti Marci, sancti Jacobi et similibus, in quibus populus dicit *Kyrie eleison*. In liturgia vero sancti Joan. Chrysostomi, chorus, quæ vox hoc loco sumitur pro universo cætu seu ecclesiastico seu laico, quemadmodum et vox *populus* sumi debet in citatis liturgiis. Quod attinet ad illa verba *Et totidem vicibus etiam Christe eleison dicitur*, ritus notandus est quod olim toties dicebatur *Christe eleison*, quoties *Kyrie eleison*, qui non est amplius in usu, quia modo in Missa *Christe eleison* ter duntaxat, et *Kyrie eleison* sexies repetitur. Itaque cum in translatione Græcæ Missæ Gregorianæ circa hanc precationem auctore Georgio Codino servetur modernus usus, signum est ei ad suam versionem antiqua et pura exemplaria defuisse. In tribus vero Codicibus nostris mss. nihil est quod huic loco sancti Gregorii adversetur, cum semel in eis tantum *Kyrie eleison* brevitas, ut arbitror, causa scriptum sit. Cum autem sanctus Gregorius scribit *Christe eleison* a Græcis non cantari, veritas hujus sententiæ patet ex antiquis Græcorum liturgiis, in quibus *to Christe eleison* non reperitur.

7. *Item Gloria in Excelsis.* Vulgo fertur institutum esse a Telesphoro papa ut hic hymnus angelicus in Missa caneretur. Hanc illi institutionem attribuunt Anastasius Bibliothecarius in ejus Vita; Wallfridus Strabo, de Rebus ecclesiasticis, cap. 22; Amalarius Fortunatus, lib. iii de Off., eccles., cap. 8; et Alcuinus. de divin. Off., cap. *Quid significant vestimenta*; qui tamen, eodem libro, cap. seq., ait hunc hymnum postea auctum fuisse et consummatum a sancto Hilario Pictaviensi. Quod si ita est, videtur Alcuinus

A non sibi constare. Sed puto in priori loco locutum esse tantum Alcuinum de verbis hujus hymni quæ exstant in Evangelio. Concilium Toletanum iv can. 12: *Reliquia quæ ibi sequuntur ecclesiasticos doctores composuisse* scribit. In liturgia sancti Jacobi angelica seu evangelica verba ter dicuntur, quod præbuit ansam quibusdam scribendi hunc hymnum in Missa dici consuevisse ex traditione apostolica, quod tamen non potest evidenter colligi ex eadem liturgia, quia aliud est loqui de ipsis verbis angelicis seu evangelicis præcise, aliud de toto hymno, etsi integer exstet in Constitutionibus apostolicis, lib. vii, cap. 47, nam in ejusmodi Constitutionibus multa postea addita fuisse omnes docti norunt. Olim hic hymnus angelicus in Laudibus matutinis canebatur, ut notavimus ad Concordiam regularum sancti Benedicti abbatis Anianensis.

8. *Si episcopus fuerit.* Ita in Editis, et in Codicibus Rodradi et Ratoldi; in quibusdam, male, legitur *afuerit*, ut ex sequentibus constat.

B 9. *A presbyteris autem minime dicitur nisi in solo Pascha.* Idem institutum videre est apud Bernonem Augiensem, cap. 2, de quibusdam rebus ad Missam spectantibus, etsi adversari videatur: *Cur non liceat omni die Dominico, vel natalitibus sanctorum presbyteris illum hymnum canere quem nato in carne Domino angeli cecinere dicentes; Gloria in excelsis Deo. Quod si concessum est illum canere in Pascha secundum prætitulationem Missalis, non multo minus licitum puto in Nativitate Domini, quando primum cepit audiri ab hominibus in terris qualiter ab angelis canebatur in caelis. Proferant contradictores in medium ubinam sit a sanctis Patribus, vel ab ipso sanctissimo papa Gregorio interdictum.* Sed ei sufficere debebat sui Missalis auctoritas instituti olim a sanctis Patribus, et ab ipso 278 sanctissimo Gregorio recogniti, quod etiam videre est in Cod. mss. Rodradi, et Ratoldi. Sed tandem institutio mutata.

C 10. *Postmodum dicitur oratio.* In hoc sancti Eligii Codice, ut in Codicibus Rodradi et Ratoldi, atque in Editis, et in Ordine Romano, unica habetur Oratio, seu Collecta in prima parte Missæ ante Evangelium, raro duæ. In Codice Rhemensi duas reperire est, raro unicam. Itaque non assentiri his qui asserunt in Ecclesia Romana a temporibus apostolicis usitatam fuisse trium Orationum in hac prima Missæ parte recitationem, exceptis festis supplicibus, totidemque Super oblata. et Postcommunionem. Olim apud Græcos quinque Orationes peragebantur ante pacem datam, quam sequebatur oblatio mysteriorum. Id videre est in concilio Laodiceno, can. 19, quam quia mutilè admodum a quodam viro docto citatus est, integrum tere produciam, ut palam sit omnis illius doctrina: *Ἐπὶ τοῦ αἵν ἰδία μετὰ τὰς οὐκίας τῶν ἐπισκόπων, καὶ τῶν κατηχουμένων εὐχὴν ἐπιτελεῖσθαι, καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν τοὺς κατηχουμένους, τῶν ἐν μετανοίᾳ τῆν εὐχὴν γίνεσθαι, καὶ τούτων παροσέβοντων ὑπὸ χεῖρα, καὶ υποχωρησάντων, οὕτως τῶν πιστῶν τὰς εὐχὰς γίνεσθαι τρεῖς, μίαν μὲν τὴν πρώτην διὰ σωτηρίας, τὴν δὲ δευτέραν, καὶ τρίτην διὰ προφωνήσεως πληροῦσθαι, εἰθ' οὕτως τὴν εἰρήνην διδασθαι.* Id est, quod oportet seorsum primum, post episcoporum sermones catechumenorum Orationem peragi, et post catechumenorum excessum, pœnitentium fieri Orationem; et cum hi sub manum accesserint, et excesserint, tres fidelium preces fieri, unam quidem scilicet primam silentio, secundam autem et tertiam clara voce imple-

tabant ejus patroni, Constantinopolitanam Ecclesiam opprimere et spoliarè satagebat, voluisse tamen ipsius ritibus Romanam Eccliam am subdere. Sic igitur accipiendæ sunt verba hæc laudatæ epistolæ: *Quoniam Ecclesiam Const. disponit comprimere, quæ ejus consuetudines per omnia sequitur.* Quasi diceretur: *Ecce qui Ecclesiæ CP. infensissimus est, eam tamen honore summo afficit, ejus ritibus Romanam Ecclesiam subjiendo.*

* Nunc l. ix, ind. 2, epist. 12. Cæterum hujus epistolæ verba non recte assecutus mihi videtur Menardus. Nemo enim unquam conquestus est Gregorium Constantinop. Ecclesiam voluisse opprimere, illius ritus emendicando, et in Romanam Ecclesiam invehendo, cum id potius Constant. sedi foret perhonorificum. Sed nonnulli mirati sunt Gregorium eo ipso tempore quo CP. patriarchæ profanum œcumenici titulum usurpanti obstabat, et, ut immerito clami-

ri, deinde sic pacem dari. Quæ sanè tres Orationes dabantur post Evangelium, nam catechumeni et penitentes non dimittuntur nisi illo cantato. Sanctus Joannes Chrysostomus homilia septuagesima secunda in Mattheum trium Orationum duntaxat mentionem facit, quæ ante pacem videlicet dicebantur. Καί πρώτη ἡ δευτέρα ἐλέους γέμει, ὅταν ὑπὲρ τῶν ἐυεργουμένων παρακαλώμεν, καὶ ἡ δευτέρα πάλιν ὑπὲρ ἐτίμων των ἐν ἐκκλησίᾳ πολλὸν τὸ ἔλεος ἐπιζητούσα, καὶ ἡ τρίτη σε πάλιν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν. Id est, et prima (Missæ) Oratio plena est misericordiæ quæ pro arreptitiis precatur; secunda, quæ pro penitentibus oratur, multam querit misericordiam; tertia rursus pro nobis ipsa recitatur, hoc est, fidelibus. Idem, homil. 18 in II epist. ad Corinthios, mentionem facit Orationum quæ in sacro sancto opere liturgico pro energumenis et penitentibus effunduntur. Ex quibus locis satis colligitur Græcos in ejusmodi ritu quodammodo a se invicem discrepasse, et multo magis a Latinis; nec mihi probatur illa explicatio qua dicitur præfatis sancti Joannis Chrysostomi locis energumenes sumi pro catechumenis. Cætera quæ ad rationem Collectarum spectant require in observationibus nostris ad Concordiam regularum, cap. 15, § 8.

11. *Deinde sequitur Apostolus.* Id est, lectio ex Apostolo, vulgo Epistola. Optima lectio, quæ etiam habetur in Codicibus editis, et in Mss. Rodradi, et Ratoldi. Ita loquitur concilium Toletanum primum, can. 2: *ita ut Evangelia aut Apostolum non legant;* et can. 4: *ita ut Evangelium et Apostolum non legat.* Ita etiam Codinus, de Officiis palatii Constantinopolitani: *Καὶ μετὰ τὸν τοισάκτων ὕμνον ἀναγιγνώσκεται ὁ Ἀπόστολος,* id est, et post trisagium hymnum legitur Apostolus. Et paulo ante: *Καὶ ἡ μὲν λειτουργία ψάλλεται ἑσπυχῶς, μέγχι καὶ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ἀποστόλου,* id est, liturgia psallitur submissè, usque ad lectionem Apostoli. Ita passim in Euchologio Græcorum; quare non opus est ut Codices nostri puriores emendantur a quibusdam Codicibus mss. in quibus habetur τὸ *Ἐπιστολα.* Antiqua autem consuetudo est legendi Epistolas Apostolorum. Sed maxime sancti Pauli in Missarum celebritate, ut constat ex sancto Basilio, cap. 2 libri de Spiritu sancto ad Amphilochium: *Ὁὐ γὰρ τῶντοις ἀρκούμεθα ὡς Ἀπόστολος ἡ τὸ εὐαγγέλιον ὑπερῆρη,* id est, non sumus contenti his quæ **279** Apostolus aut Evangelium commemorant; et ex sancto Justino martyre, cum agit de sacra liturgia, Apologia 2 pro Christianis, *Καὶ τὰ ὑπομνημονεύματα τῶν Ἀποστόλων, ἡ τὰ συγγράμματα τῶν Προφητῶν ἀκρινώσκειται μέχρις ἐσχρησι,* id est, et commentaria apostolorum vel scriptum prophetarum leguntur quoad tempus fert. Qui tamen locus potest etiam de Evangelio intelligi.

12. *Gradale.* Ita in Codd. Rodradi et Ratoldi. In Editis, et in vulgatis Missalibus, *Graduale.*

13. *Legitur Evangelium.* Ex antiquo ritu Ecclesiæ ut manifestum est ex sancti Basilio loco paulo ante citato, quo etiam referri potest locus sancti Justini paulo ante productus. Id etiam suadet ex epistola sancti Cypriani 24: *Et plebi unversæ pro honoris sui claritate conspicuus, legat præcepta et Evangelium Domini.* Et paulo post, *nihil est in quo magis confessor fratribus prosit, quam dum evangelica lectio de ore ejus auditur.* Porro nulla hic Symboli post Evangelium mentio, de quo tamen commodius infra ad Missam paschalem dicitur.

14. *Deinde Offertorium.* Ita in Codd. nostris mss. Rodradi et Ratoldi, quæ tamen desiderantur in Editis, Offertorium Antiphona est, quæ dum caneretur, populus sua dona in altari offerrebat juxta antiquum morem, de quo infra ad Missam paschalem dicitur.

15. *Sursum corda.* Hic incipit Præfatio, de quo vocabulo infra. Hæc autem verba non sunt novellæ

* Antiquum Lectionarium Epistolas, ut modo solent appellare, ac Evangelia per annum continentem vide apud Pamel., tom. II Liturgic. Antiquissimi

A institutionis, siquidem habentur in liturgiis sanctorum Jacobi, Basilio et Chrysostomi, quorum et mentionem facit sanctus Cæsarius Arelatensis, homil. 12: *Pene omnes recitatis lectionibus exeunt de ecclesia, cui dicitur est sacerdos: Sursum corda?* Divus Augustinus, lib. de Bono perseverantiæ, cap. 13: *Quod ergo in sacramentis fidelium dicitur, ut sursum cor habeamus ad Dominum, minus est Domini; et de Bono viduitatis, cap. 16: Quia et illud quod inter sacra mysteria cor habere sursum jubemur, ipso adjuvante id valebis.* Et multis aliis locis. Sanctus Anastasius Sinaita, in sermone de Synaxi: *Ταυτα διαμαρτύρηται ὁ ἱερεὺς λέγων: Ἄνω σχώμεν τὰς καρδίας,* id est, hæc testatur sacerdos dicens: Sursum habeamus corda. Sanctus Cyrillus Alexandrinus, catechesi 5 mystagogica: *Μετὰ τοῦτο βοᾷ ὁ ἱερεὺς. Ἄνω τὰς καρδίας,* id est, postea sacerdos clamat; Sursum corda. Et sanctus Cyprianus, lib. de Oratione Dominica: *Et ideo sacerdos ante Orationem parat fratrum mentes dicendo: Sursum corda.*

B 16. *Habemus ad Dominum.* Præter antiquas liturgias, etiam præfati Patres horum verborum meminuerunt. Sanctus Cæsarius, homil. 16: *Et sacerdote dicente sursum corda, cum secunda conscientia respondeamus nos habere ad Dominum.* Sanctus Cyrillus, eadem catechesi, καὶ ἀποκρίνεσθε, Ἐχομεν πρὸς τὸν κύριον, id est, deinde respondetis: Habemus ad Dominum. Sanctus Cyprianus, libro citato: *Ut dum respondet plebs Habemus ad Dominum.* Et sanctus Anastasius Sinaita, serm. citato *Εἶτα τι πρὸς ταυτα ἡμεῖς ἀποκρινομεθα, Ἐχομεν πρὸς τὸν κύριον,* id est, deinde quid ad hæc nos respondemus Habemus ad Dominum? Et infra: *Ἴδού πρὸς βράχους συνθέσθη Ἐχομεν πρὸς κύριον τὰς καρδίας,* id est, ecce et paulo ante consensistis: Habemus ad Dominum corda.

17. *Gratias agamus Domino Deo nostro.* Huc spectant illa sancti Augustini, lib. de Bono perseverantiæ, cap. 13: *De quo munere ipsi Domino Deo nostro gratias agere a sacerdote post hanc vocem, quibus dicitur, admonemur,* et lib. de Bono viduitatis, cap. 16. *Et ideo sequitur ut de tanto bono sursum levati cordis non nobis gloriam quasi nostrarum virium tribuamus; sed Domino Deo nostro gratias agamus,* et serm. 21; de diversis: *Norunt fideles ubi et quando dicatur: gratias agamus Domino Deo nostro. Quis autem gratias agit Deo, nisi qui sursum cor habet ad Dominum?* Et epist. ad Honoratum mox citanda. Et illa sancti Cyrilli, catechesi citata: *Εἶτα ἱερεὺς λέγει Ἐὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ,* id est, deinde sacerdos dicit: Gratias agamus Domino. Quapropter sanctus Joannes Chrysostomus **280** infra mox citandus hanc Orationem *εὐχαριστίαν,* id est, gratiarum actionem appellat.

18. *Dignum et justum est.* Hæc verba tangunt sanctus Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 5 mystagogica: *Εἶτα λέγει: Ἄξιον καὶ δίκαιον,* id est, deinde dicitis: Dignum et justum est. Sanctus Joannes Chrysost. serm. 18, in II Epist. ad Cor.: *Τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κινῶ, οὐδὲ γὰρ ἱκεῖνος (ἱερεὺς) εὐχαριστῆμον, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας: προστρον γὰρ αὐτῶν λαβὼν φωνήν, εἶτα συνθεμένον, ὅτι ἄξιον καὶ δίκαιον γίνεται, τότε ἀρχεται τῆς εὐχαριστίας.* Id est, rursus quæ ad gratiarum actionem spectant, communia sunt, non enim ille (sacerdos) solus gratias agit, sed etiam omnis populus: anticipata eorum voce, deinde illis consentientibus, quia hoc digne et juste fit, tunc incipit gratiarum actionem. Et sanctus Augustinus, libro de Bono perseverantiæ, cap. 13: *Et dignum et justum esse respondent,* et libro de bono viduitatis, cap. 16: *Hoc enim continuo commonemur, quia hoc dignum est, hoc justum est recordari.* His autem probat sanctus Augustinus adversus Pelagianos, quod omnia Deo referre debeamus accepta. Nam cum plebs re-

mum Lectionarium, ad vel. Missam Gallic. pertinentem edidit quoque noster D. J. Mabil. ex Ms. Luxov. viensi ante annos mille exarato,

spondet habere se cor sursum ad Dominum, tum monita a sacerdote ut de tanto munere ac beneficio sursum levati cordis Deo gratias agat, statim in gratiam tanti beneficii respondet, dignum et justum est.

19. *Nos tibi semper et ubique gratias agere.* Hujus gratiarum actionis meminit sanctus Irenæus, lib. iv, cap. 34: *Et hanc oblationem Ecclesia sola puram offert fabricatori, offerens ei cum gratiarum actione ex creatura ejus.* Et sanctus Joan. Chrysost., paulo ante citatus; *Tὸς ἀρχαῖς τῆς εὐχαριστίας*, id est, tunc incipit gratiarum actionem. Hæc autem gratiarum actio non tantum fiebat quod sursum haberemus corda, sed et pro beneficiis omnibus a Deo receptis ut docet sanctus Augustinus epist. 120, ad Honoratum: *Omnia largitur et præscit, sed peccata prædicat, supplicia minatur, beneficia pollicetur. Filii ergo promissionis, filii beneficii. Hæc est gratia, quæ gratis datur, non meritis operantis, sed miseratione donantis. Hinc gratias agimus Domino Deo nostro; quod est magnum sacramentum in sacrificio novi testamenti, quod ubi, et quando, et quomodo offeratur, cum fueris baptizatus, invenies.* Celebratur etiam hæc gratiarum actio ratione tanti mysterii ac beneficii, ut patet ex sancto Justino martyre, apol. 2 pro christianis: *Deinde et qui fratribus præest, offertur panis et poculum aquæ et vini; quibus ille acceptis, aïonon kai dôξαν τῷ Πατρὶ τῶν ὄλων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπίπτει, καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατηξιώσθαι τούτων ταρ' αὐτοῦ, ἐπὶ πολὺ ποιεῖται.* Id est; *Laudem et gloriam rerum universarum Patri per nomen Filii et Spiritus sancti offert, et gratiarum actionem pro eo quod nos hisce donis suis dignatus sit prolixè exsequitur.* Eadem repetit infra, et expresse habetur in liturgia sancti Joan. Chrysostomi: *Εὐχαριστοῦμέν σοι καὶ ὑπὲρ τῆς λειτουργίας ταύτης, ἣν ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν δεξασθαί κατηξιώσας.* Id est: gratias agimus tibi pro hac liturgia, quam de manibus nostris suscipere dignatus es.

20. *Laudant Angeli,* etc. Mos est antiquus Ecclesiæ in Missæ Præfatione mentionem facere cœlestium illorum Spirituum qui Deum sine intermissione laudant in cœlis, ut clarum ex liturgiis sanctorum Jacobi et Chrysostomi, et sancto Cæsario, quæst. 44 dialogi primi: *Ὁ ἐποµενοὶ οἱ τῆς θείας τελετῆς ἱερεῖς ἀναφωνοῦσι Θεῷ, σὲ ὑμνοῦσιν ἄγγελοι, ἀρχάγγελοι, θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαί, ἐξουσίαι, δυνάμεις.* Id est: *Quem divini sacrificii sequentes sacerdotes Deo clamant, te laudant angeli, archangeli, throni, dominationes, principatus, potestates, yirtutes.* Et ex sancto Cyrillo, catechesi sæpius citata, *καὶ μετὰ ταῦτα μνημονεύομεν, etc. ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, δυνάμεων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν, θρόνων, τῶν χειροῦδιμ, etc.* Id est: *Facimus deinde mentionem, etc., angelorum, archangelorum, virtutum, dominationum, principatum, potestatum, thronorum, cherubim, etc.* Idem apparet ex sancto Isidoro mox citando. Sed Præfatio videtur contracta. Nam in liturgia sancti Jacobi fit mentio solis et lune, siderum et universæ creaturæ, quod etiam videre est catech. citata sancti Cyrilli, et testatur sanctus Isidorus, lib. 1 de Off. eccles., cap. 15: *In qua etiam 281 ad Dei laudem terrestrium creaturæ virtutumque cœlestium universitas provocatur.*

21. *Sanctus, Sanctus, Sanctus* Antiquus est hujus hymni usus in sacrosanctis mysteriis, ut videre est can. 3 concilii n Vasensis provincia Viennensis, celebrato anno Domini 529. Homil. 12 sancti Cæsarii Arelatensis: *Cum enim maxima pars populi, imo, quod pejus est, pene omnes recitatis lectionibus exeunt de ecclesia, cui dicturus est sacerdos Sursum corda, nunquid respondere possunt, quando deorsum in plateis et corpore simul et corde discedunt? et qualiter cum timore simul et gaudio clamabunt, Sanctus, Sanctus, Sanctus?* Oratione sancti Gregorii Nysseni, de non

A differendo baptismo: *Me tui pudet, quod cum senueris adhuc ejiciaris cum catechumenis, etc. unire populo mystico, et arcanos discere sermones, φθάζει μὲ ἡμῶν ἐκείνα ἃ καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα σεοραφίμ μετὰ τῶν χριστιανῶν ὑμνοῦτα λέγει.* Id est; *Dic nobiscum ea quæ sex alas habentia seraphim cum Christianis dicunt.* Catechesi quinta mystagogica sancti Cyrilli Jerosolymitani: *Ἁγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβωθ. Διὰ τοῦτο γὰρ τὴν παραδοθείσαν ἡμῖν ἐκ τῶν Σεραφίμ θεολογίαν ταύτην λεγομένην, ὅπως κοινωνοὶ τῆς ὑμνωδίας ταῖς ὑπεροχοῦσις γενώμεθα στρατιάς.* Id est: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum.* Propterea enim traditam nobis hanc seraphicam theologiam dicimus, ut cum cœlesti militia in hymnodia communicemus, Hic hymnus in liturgiis appellatur *ἐπινίκιος*, id est, victorialis. Quapropter hunc hymnum quidam male confundunt cum Trisagio, quod est hujusmodi, ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος. Id est: *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis.* Siquidem in liturgiis distinguuntur; caniturque Trisagium ut primum accedit sacerdos ad altare, ut testatur Jobius, lib. xv, cap. 6 apud Photium (*in Biblioth.*), num. 222: *Διὰ τοῦτο καὶ ἅμα τὸ πρὸς τὸ θυσιαστήριον εἰσιῦναι τοὺς ἱερεῖς, ὁ ἱεροψάλτης ἀνωθεν ἀναβοᾷ: Ἁγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος.* Id est: Quapropter simul atque sacerdotes ingrediuntur ad altare, sacer cantor de superiore loco clamat: *Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, hoc est enim Trisagium.* Id etiam videre est apud Codinum, de Officiis palatii Constantinop. *Καὶ αὐτίκα ἀνοίγουσι τὰς τῆς ἐκκλησίας θύρας, καὶ μετὰ τὸν τρισάγιον ὕμνον, ἀναγιγνώσκεται ὁ Ἀπόστολος, καὶ καθέξῃς ἐκτελεῖται ἡ θεία λειτουργία.*

B Id est: *Statim aperiunt portas ecclesie, et post cantatum trisagium hymnum, legitur Apostolus, perficiturque ordine liturgia.* At hymnus Victorialis canitur post Præfationem, quæ omnia videre est in liturgiis. Horum hymnorum differentia internoscitur ex sancto Cæsario fratre sancti Gregorii Nazianzeni (*Dialogo* 1), interrog. 29: *Ὅστε τὰ ἅγια κερουβίμ ἁγιασμοῦ προσδίδονται ἐν οὐρανῷ τῇ θείᾳ Τριάδι, τὸ ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος; ὅταν ἀναφωνοῦσι, οὐδὲ πάλιν ἡμῶν ἐν τρισάγιμ ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος ἐκδούλωται, ἁγιασμὸν ἢ ἰσχύν, ἢ ἀθανασίαν ὁ θεῖον ἀνίσταται.* Id est: *Neque sancta cherubim aliquid sanctitatis addunt sanctæ Trinitati, cum in cœlo sine intermissione clamant, Sanctus, Sanctus; sic rursus nobis clamantibus in Trisagio Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, nihil sanctitatis, fortitudinis et immortalitatis Deo adjicitur. Nec obest quod a sancto Joan. Damasceno et aliis quibusdam hymnus Victorialis appelletur Trisagios, quia loquuntur de ipso extra sacrificium Missæ, qui etsi possit dici Trisagios, vulgo tamen in sacris hanc denominationem non sortitur. Nec refert quod in liturgia Ambrosiana dicatur Trisagium quia cum hæc liturgia non sit pura Ambrosiana, propter nonnulla detracta atque addita, non constat an hæc appellatio a sancto Ambrosio manaverit. Sed, ut aliquid amplius de Trisagio dicamus, non mihi arridet eorum opinio qui scribunt tum primum institutum a Proclo Patriarcha Constantinopolitano, ut hic hymnus in sacra liturgia caneretur, cum regnante Theodosio juniore, multis a Deo plagis castigata 282 Constantinopoli, atque insuper gravi terræ motu conquassata, ac propterea populo urbe secedere coacto, atque in campum recepto, exoranteque divinam clementiam, ut tantis malis eriperetur, puer quidam sub omnium conspectu in cœlum raptus est, et angelico ministerio hunc hymnum edoctus in terras demissus est, ac omni multitudo hunc hymnum concinente Deus placatus est, quemadmodum refertur a sancto Joan. Damasceno, lib. iii, de Fide orthodoxa, cap. 10; Georgio Cedreno, in Compendio historiarum, anno 30 Theodosii*

C Id est: *Statim aperiunt portas ecclesie, et post cantatum trisagium hymnum, legitur Apostolus, perficiturque ordine liturgia.* At hymnus Victorialis canitur post Præfationem, quæ omnia videre est in liturgiis. Horum hymnorum differentia internoscitur ex sancto Cæsario fratre sancti Gregorii Nazianzeni (*Dialogo* 1), interrog. 29: *Ὅστε τὰ ἅγια κερουβίμ ἁγιασμοῦ προσδίδονται ἐν οὐρανῷ τῇ θείᾳ Τριάδι, τὸ ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος; ὅταν ἀναφωνοῦσι, οὐδὲ πάλιν ἡμῶν ἐν τρισάγιμ ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος ἐκδούλωται, ἁγιασμὸν ἢ ἰσχύν, ἢ ἀθανασίαν ὁ θεῖον ἀνίσταται.* Id est: *Neque sancta cherubim aliquid sanctitatis addunt sanctæ Trinitati, cum in cœlo sine intermissione clamant, Sanctus, Sanctus; sic rursus nobis clamantibus in Trisagio Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, nihil sanctitatis, fortitudinis et immortalitatis Deo adjicitur. Nec obest quod a sancto Joan. Damasceno et aliis quibusdam hymnus Victorialis appelletur Trisagios, quia loquuntur de ipso extra sacrificium Missæ, qui etsi possit dici Trisagios, vulgo tamen in sacris hanc denominationem non sortitur. Nec refert quod in liturgia Ambrosiana dicatur Trisagium quia cum hæc liturgia non sit pura Ambrosiana, propter nonnulla detracta atque addita, non constat an hæc appellatio a sancto Ambrosio manaverit. Sed, ut aliquid amplius de Trisagio dicamus, non mihi arridet eorum opinio qui scribunt tum primum institutum a Proclo Patriarcha Constantinopolitano, ut hic hymnus in sacra liturgia caneretur, cum regnante Theodosio juniore, multis a Deo plagis castigata 282 Constantinopoli, atque insuper gravi terræ motu conquassata, ac propterea populo urbe secedere coacto, atque in campum recepto, exoranteque divinam clementiam, ut tantis malis eriperetur, puer quidam sub omnium conspectu in cœlum raptus est, et angelico ministerio hunc hymnum edoctus in terras demissus est, ac omni multitudo hunc hymnum concinente Deus placatus est, quemadmodum refertur a sancto Joan. Damasceno, lib. iii, de Fide orthodoxa, cap. 10; Georgio Cedreno, in Compendio historiarum, anno 30 Theodosii*

D Id est: *Statim aperiunt portas ecclesie, et post cantatum trisagium hymnum, legitur Apostolus, perficiturque ordine liturgia.* At hymnus Victorialis canitur post Præfationem, quæ omnia videre est in liturgiis. Horum hymnorum differentia internoscitur ex sancto Cæsario fratre sancti Gregorii Nazianzeni (*Dialogo* 1), interrog. 29: *Ὅστε τὰ ἅγια κερουβίμ ἁγιασμοῦ προσδίδονται ἐν οὐρανῷ τῇ θείᾳ Τριάδι, τὸ ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος; ὅταν ἀναφωνοῦσι, οὐδὲ πάλιν ἡμῶν ἐν τρισάγιμ ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος ἐκδούλωται, ἁγιασμὸν ἢ ἰσχύν, ἢ ἀθανασίαν ὁ θεῖον ἀνίσταται.* Id est: *Neque sancta cherubim aliquid sanctitatis addunt sanctæ Trinitati, cum in cœlo sine intermissione clamant, Sanctus, Sanctus; sic rursus nobis clamantibus in Trisagio Sanctus Deus, Sanctus fortis, Sanctus immortalis, nihil sanctitatis, fortitudinis et immortalitatis Deo adjicitur. Nec obest quod a sancto Joan. Damasceno et aliis quibusdam hymnus Victorialis appelletur Trisagios, quia loquuntur de ipso extra sacrificium Missæ, qui etsi possit dici Trisagios, vulgo tamen in sacris hanc denominationem non sortitur. Nec refert quod in liturgia Ambrosiana dicatur Trisagium quia cum hæc liturgia non sit pura Ambrosiana, propter nonnulla detracta atque addita, non constat an hæc appellatio a sancto Ambrosio manaverit. Sed, ut aliquid amplius de Trisagio dicamus, non mihi arridet eorum opinio qui scribunt tum primum institutum a Proclo Patriarcha Constantinopolitano, ut hic hymnus in sacra liturgia caneretur, cum regnante Theodosio juniore, multis a Deo plagis castigata 282 Constantinopoli, atque insuper gravi terræ motu conquassata, ac propterea populo urbe secedere coacto, atque in campum recepto, exoranteque divinam clementiam, ut tantis malis eriperetur, puer quidam sub omnium conspectu in cœlum raptus est, et angelico ministerio hunc hymnum edoctus in terras demissus est, ac omni multitudo hunc hymnum concinente Deus placatus est, quemadmodum refertur a sancto Joan. Damasceno, lib. iii, de Fide orthodoxa, cap. 10; Georgio Cedreno, in Compendio historiarum, anno 30 Theodosii*

a Ex Græcis desumptum videtur quod legitur in vet. Sacramentario Gallicano: *Aios dicitur post aios: Tu, summe Deus, aios, ipse sanctus, etc.*

junioris; Theodoro Balsamone, in can. 83 conc. Trullensis; et Jobio, qui refert hunc hymnum tum ab angelis cantatum fuisse. Sed institutio est antiquior, nam illius mentionem facit sanctus Cæsarius supra citatus, et concilia Nicænum et Constantinopolitanum, et scribit Asclepiades Trallium episcopus in epist. ad Petrum Knapheum. Neque in ea unquam fuit opinio sanctus Joan. Damascenus, ut quidam objiciunt; non enim scribit institutum fuisse a Proclo ut Trisagium in liturgia caneretur; sed tantum probat auctoritate hujus historiæ et Concilii Chalcedonensis non debuisse Petrum Knapheum huic hymno hæc verba addere, *Qui crucifixus es pro nobis*. Hic enim Petrus Knapheus, id est fullo pontifex Antiochenus adjecit huic hymno, ὁ σταυρωθεὶς διὰ ἡμᾶς, id est, qui crucifixus es pro nobis, ut referunt Theodorus Lector, lib. 1 Collectaneorum; sanctus Joan. Damasc., cap. citato; Asclepiades Trallium episcopus, epist. citata; Felix papa, epist. ad eundem Petrum; et Theodorus Balsamon, in canonem citatum; atque hoc additamento Trinitatem pro nobis crucifixam esse volebat, ut satis clarum est ex Ephræmio Theopilitano antistite, in epist. ad Zenobium scholasticum Emissenum, in Bibliotheca Photii, num. 228; et in sacro Triadis mysterio inducebat quartam personam, ut vult sanctus Joan. Damasc., cap. citato. At Acacius episcopus Constantinopolitanus, in epist. ad eundem Petrum, dicebat eum inducere duos filios, cum post τὸ ἰσχυρὸς, adderet σταυρωθεὶς διὰ ἡμᾶς. eumque asserere Spiritum sanctum fuisse crucifixum, juxta hæresim Manichæorum, cum ad τὸ ἀθάνατος adjiceret eadem verba. Porro Ephræmius supra laudatus ait hunc hymnum Christo ab Orientalibus attribui; ac proinde nihil eos peccare si addant *Qui Crucifixus es*; at Constantinopolitanos et Occidentales hunc hymnum sanctæ Trinitati accommodantes hæc verba omnino repudiare; et in multis Europæ provinciis hæc quidem verba respui, sed adjici ἁγία Τριάς, εὐέρον ἡμᾶς, id est: Sancta Trinitas, miserere nobis. Sed Calandio episcopus Antiochenus addidit Trisagio Ἰησοῦ βασιλεῦ, propter eos qui addiderant *Qui crucifixus es pro nobis*, ut refert Theodorus Lector Collectaneorum lib. II.

22. *Benedictus*. Non habetur in Editis. Reperitur tamen in liturgiis Græcis, et mentio fit a sancto Cæsario Arelatensi, homil. citata: *Et quali cum tremore simul et gaudio clamabunt Sanctus, Sanctus, Sanctus, Benedictus qui venit in nomine Domini*. In Editis sequitur hæc oratio: *Facturus memoriam salutaris Hostiæ totius mundi*, etc., quæ non exstat in nostris Cod. mss.

23. *Osanna in excelsis*. Meminit sanctus Isidorus, lib. 1, de Off. eccles., cap. 15: *Et Osanna in excelsis cantatur, quod Salvatore de genere David nascente saluti mundo usque ad excelsa pervenerit*.

24. *Te igitur, Clementissime Pater*, etc. Hujus Orationis meminit Haymo in I ad Tim., II. Hæc Oratio vulgo appellatur *Canon*, quæ denominatio habetur apud sanctum Gregorium, lib. VII Regesti, epist. 64 (Nunc I, IX, epist. 12); *Quia Orationem Dominicam post Canonem dici statuistis*. Qui et ibidem appellat precem, atque compositam esse a quodam scholastico. Quiscam autem fuerit ille scholasticus incertum est. Quidam 283 attribuant Voconio, Castellani Mauritanix oppidi episcopo, nonnulli Musæo Massiliensi presbytero qui libros Sacramentorum composuerunt, de quibus Gennadius, in Catalogo de viris illustribus; sed neutri ascribenda, quia illis antiquior est, siquidem ex illa multa refert sanctus Ambrosius, et nonnulla

a Abest quoque a Ms. Reg. Sueciæ, a Gemet., etc. In primo Theodoro, tamen loco hujus Orationis legitur: *Oratio ante Missam. Petens ante altare veniam sic dicat Orationem hanc: Placet tibi, sancta Trinitas Deus, hoc obsequium servitutis meæ, et præsta*

A Optatus Milevitanus, ut infra videbitur, qui ante præfatos auctores vixerunt. Appellatur hæc Oratio, ut diximus, Canon, atque etiam actio. Utriusque nominis rationem profert Walfridus Strabo, cap. 22 de Rebus ecclesiasticis: *Actio dicitur ipse Canon, quia in eo sacramenta dominica conficiuntur; Canon vero eadem Actio nominatur, quia in ea est legitima et regularis sacramentorum confectio*.

25. *Supplices rogamus*, etc. Hæc vocabula desunt apud Haymonem, in I ad Timoth. 2: *Ubi incipit sacerdos consecrare mysteria corporis et sanguinis Domini, inquit: Tegitur, clementissime pater petimus*.

26. *Hæc dona, hæc munera, hæc Sancta Sacrificia*. Potest esse hinc synonymia. Vetus expositio Canonis Missæ ms. bibl. Corb. ita hæc nomina distinguit: *Dona sunt quæ voluntarie donantur; munera sunt quæ pro aliquo munere vel mercede offeruntur, sicut nos offerimus Deo, ut peccata nostra dimittantur; sacrificia sunt quæ cum orationibus consecrantur*. Vetus tractatus super Missam ms. ejusdem bibliothecæ ita distinguit: *Donum dantis est, munus accipientis; quia illud a dando, hoc a muniendo dicitur: tamen proprie dona dicuntur quæ Deo dantur; munera vero omnium sunt, quia manibus dantur vel accipiuntur; in hoc tamen loco et dona et munera Deo offeruntur. Sacrificia, id est sacra facta, quia prece mystica consecrantur. Quæ fere sumpta sunt ex sancto Isidoro, lib. VI Orig., cap. 19, ubi addit munera dici obsequia quæ pauperes divitibus loco munerum offerunt. Ad hæc alludere videtur Fortunatus, lib. IV de Vita sancti Martini.*

Immaculata Deo cum dona imponeret aræ,
Et Pater attonitus cæremonia diva sacraet,
Munera vel Christi benediceret ore sacerdos,

Ubi cæremonia sunt sacrificia. Glossæ veteres mss., *cæremonia, sacra deorum vel templa*. Ibi ergo vides dona, munera et sacrificia.

27. *Ilibata*. Id est, integra, non contaminata.

28. *Quæ tibi offerimus*, etc. Horum Canonis verborum mentionem facit Agobardus in epistola ad Ludovicum Pium imperatorem: *Denique beatus Pelagius papa cum quosdam redargueret episcopos, eo quod nomen ejus reticerent in Actione sacri mysterii, in solemnibus Missarum, in principio scilicet, ubi dicere solentus: IN PRIMIS QUAS (id est, QUÆ) TIBI OFFERIMUS PRO ECCLESIA TUA SANCTA CATHOLICA, QUAM PACIFICAM, CUSTODIRE, ADUNARE ET REGERE DIGNERIS TOTO ORBE TERRARUM, UNA CUM FAMULO TUO PAPA NOSTRO; ait ad eosdem episcopos: Divisionem vestram a generali Ecclesia, quam tolerabiliter ferre non possum vehementer stupeo*.

29. *Pro Ecclesia tua Sancta Catholica*. Afri in suo Canone addebant quæ est una, ut planum est ex Optato Milevitano, lib. II: *Nam quis dubitet vos illud legitimum in sacramentorum mysterio præterire non posse? Offerre vos dicitis pro Ecclesia, quæ est una; hoc ipsum mendacii est pars, unam te vocare, de qua feceris duas*.

30. *Pacificare*. Ita in liturgia sancti Basilii: *Memento, Domine catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ, etc., καὶ εὐχηνεσον αὐτῇ*. Huc spectant illa sancti Cyrilli, catechesi supra citata: *Παρακαλούμεν τὸν θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εὐχηνε*, id est: Deprecamur Deum pro communi Ecclesiarum pace.

31. *Adunare*. Ut omnium credentium sit cor unum. 284 et anima una

32. *Toto orbe terrarum*. Huc spectant illa Optati Milevitani, lib. II: *Et offerre vota dicitis pro una Ecclesia, quæ sit in toto terrarum orbe diffusa*.

33. *Pro rege nostro*. Oratio pro regibus, impera-

ut hoc sacrificium laudis quod oculis tuæ Majestatis indignus offeram, tibi sit acceptabile, mihi que et omnibus pro quibus illud offeram sit te miserante propitiabile, qui visis et regnas, Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

toribus et principibus exstat in omnibus liturgiis juxta antiquum morem, quem tangit sanctus Cyrillus, catechesi supra citata, *προκαλούμεν*, etc., *ὑπὲρ τῶν βασιλέων*, id est, precamur, etc., pro regibus. Tertullianus, lib. ad Scapulam: *Itaque sacrificamus pro salute imperatoris, sed Deo nostro, et ipsius*. Et sanctus Ambrosius, lib. iv de Sacramentis, cap. 4: *Consecratio igitur quibus verbis est, et quibus sermonibus? Jesu Christi. Nam reliqua omnia quæ dicuntur, laus Deo defertur. Oratione petitur pro populo, pro regibus, pro cæteris*. Idque juxta doctrinam sancti Pauli, I Tim. 11.

34. *Et omnibus Orthodoxis*. etc. Hæc verba desunt in Ms. Pontificali Rothomagensi, in feria 5 in Cæna Domini; et Micrologus, in Observationibus ecclesiasticis, cap. 13, scribit hæc verba in Canone esse superflua: *Item post nomen domini papæ, sive proprii episcopi adjiciunt, et omnibus orthodoxis atque catholicæ et apostolicæ fidei cultoribus; sed superfluo. Nam ordo statim in sequenti versu, ubi dicitur. Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, nobis concedit ut omnium vivorum commemoremus quoscunque voluerimus*. Et cap. 23, describens Canonem, hæc verba missa facit, sed immerito, nam habentur in nostris Codd. mss. Rhem. Rodradi, atque hujus sancti Eligii, atque etiam versione Græca Georgii Codini. Nec ratio Micrologi valet. His enim verbis, *et omnibus orthodoxis*, etc., fit commemoratio generalis omnium fidelium viventium; at in sequentibus, *Memento*, etc., specialis est commemoratio offerentium et quorundam particularium quorum nomina olim de diptychis legebantur.

35. *Circumstantium*. Ita in Editis, in Cod. Tiliano in Missa Illyrici, et in omnibus Codicibus nostris mss. Ita in expositione vetustissima ms. Canonis Missæ bibliothecæ Corbeiensis, et in tractatu etiam ms. vetustissimo ejusdem bibliothecæ super Missam. Ita apud Burchardum, lib. iii, cap. 68, ex concilio Nannetensi: *Cui enim dicit Dominus vobiscum, aut Sursum corda, Gratias agamus Domino Deo nostro, cum nullus sit qui respondeat? et in Canone, Et omnium circumstantium, cum nemo sit? Ita in expositione Missæ Magistri Flori: Deinde subjungitur, et omnium circumstantium. Et in glossis mss. de Ordine Romano ex bibliotheca Thuana, *adjungens et omnium circumstantium*. In vulgatis Missalibus legitur *circumstantium*.*

26. *Qui tibi offerunt*. Ita in omnibus Codicibus nostris mss., ita in Editis, et in utroque tractatu ms. paulo ante citato ex bibliotheca Corbeiensi. Ita apud Micrologum, cap. 23 de Observationibus ecclesiasticis: *Et nota devotio, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis, qui hanc lectionem confirmat cap. 13, repudiandis id quod vulgo habetur: Pro quibus tibi offerimus*. Sic enim ait: *Item post pauca addunt. Pro quibus tibi offerimus, cum in antiquioribus et veterioribus Sacramentariis, non nisi sub tertia persona offerentes ibi reperiantur*. Usus tamen oblinuit ut in Missalibus Romanis et aliis vulgatis legatur: *Pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt*, ubi particula disjunctiva *vel* usurpatur pro copulativa *et*, quod sæpe contingit, ut non semel observavimus in nostris notis ad Concordiam regularum.

37. *Vota sua*. Quid votum hoc loco significet docet sanctus Augustinus epist. 39, ad Paulinum (Nunc 49): *Porro si usitatus, ut dixi in Scripturis votum appellatur ὄζυ, excepto nomine Orationis, ea proprie intelligenda est Oratio, quam facimus ad votum, id est πῶς ὄζυ. Voventur autem omnia quæ offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio, quæ sacramento prædicatur nostrum aliud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, ut que in*

compage corporis Christi. 285 Et vota sunt sacræ preces etiam apud ethnicos:

.....cessas in vota precesque.

38. *Communicantes*. Memoriam sanctorum videlicet, quia militans Ecclesia cum triumphante communicat.

38. *Et memoriam venerantes*. In liturgiis omnibus habetur commemoratio sanctorum juxta antiquum morem. Hoc enim sacrificium non potest offerri, nisi in communionem sanctorum, quorum memoria communicamus tanquam filii patrum, sectatores præcedentium, ut docet Alcuinus cap. 1 de Officiis ecclesiasticis. Hunc morem videre est catechesi 3 mystagogica sancti Cyrilli Jerosolymitani: *Καὶ ταύτην προτρέπομεν σοι θυσίαν. ἵνα μνημονεύωμεν τῶν προκοιμηθέντων πρότερον Πατριάρχων, Προσφύτων, Ἀποστόλων, Μαρτύρων ὅπως ὁ Θεὸς ἐν χάριτι αὐτῶν καὶ ποσειθείας ποσθεξεταιίμων δέξεται. Id est: Et hoc sacrificium tibi offerimus, ut meminerimus etiam eorum qui ante nos dormierunt in primis patriarcharum, prophetarum, Apostolorum et martyrum, ut Deus orationibus illorum et deprecationibus suscipiat preces nostras. Hinc capienda sunt illa Optati lib. iii, de Marculo et Donato interfectis a Macario, quos Donatistæ in martyrum suorum album ceferebant: *Inventus cogor hoc loco etiam illorum quorum nolo hominum mentionem facere, quos vos inter martyres ponitis, per quos tanquam per unicum religionem vestræ communionis homines jurant, quos quidem vellem silentio præterire; sed ratio veritatis se sileri non patitur, et ex ipsis nominibus contra veritatem inconsiderate latrat invidia*. Sensus est: vellem ipsos pseudomartyres missos facere: sed invidia vestra inconsiderate latrat adversus Ecclesiam catholicam ex ipsis nominibus, recitando videlicet in vestris sacrificiis horum pseudomartyrum nomina.*

40. *Taddæi* Ita in Cod. Ratoldi, et Rotradi. In Cod. Rhem. *Tatdæi*. In Editis, *Tatthæi*, male.

41. *Sixti*. De hoc vocabulo infra dicitur.

42. *Hilarii, Martini*, etc. In Cod. Rhem. hæc nomina adduntur: *Dionysii, Rustici et Eleutherii, Hilarii, Martini, Remigii, Augustini, Gregorii, Hieronymi Benedicti*. Id Codice Ratoldi. *Nicasii, Hilarii, Martini, Benedicti, Gregorii, Amandi, Remigii*. In liturgiis sancti Basilii, et sancti Joannis Chrysostomi additur nomen sancti illius cujus eo die memoria seu festus dies celebratur: *αγιος τούτος, οὗ καὶ τῆν ἡμέραν ἐπιτέλομεν*, id est et sancti illius cujus etiam memoriam agimus. Ita olim fuit aliquando in Ecclesia Latina usitatum (Vide notam a infra positam) ut videre est in tractatu qualiter quædam Orationes et crucis in Te igitur agenda sunt, in Cod. Tiliano et apud Hiltorpium: *Si fuerit natalis sanctorum, hic dicit. Sed et diem natalitium beatorum illorum, aut Beati illius*. At Gregorius III papa hæc adjicienda præcepit: *Quorum solemnitas hodie in conspectu Majestatis tuæ celebratur, Domine Dominus noster, in toto orbe terrarum*, ut refert Oedericus Vitalis, libro secundo Hist. eccl.

43. *Quorum meritis*. Ita in versione Codini, in liturgia quæ sancto Petro tribuitur: *ὡς τῶν ἁγίων τῆν προσέξαι*, id est, quorum intercessionem.

44. *Diesque nostros in tua pace disponas*. Hæc verba ferunt fuisse a sancto Gregorio Canonici inserta. Id Cod. Rhemensi legitur *dispono*.

45. *Eripe*. Ita vulgo habetur. Alcuinus legit *τὸ ἐρεπτος*. Codex Rhemensis, *eripe*. Porro in Missa ab Illyrico edita Canon in multis a Canone communi **286** multum discrepat, hoc modo:

Infra Actionem,

In primis una cum formulâ tuo papa nostro N. et pro.,

plus. In secundo Theod. Cosmæ et Dam. Hil. mart. Bened., Gregorii, et omnium sanctorum. In primo Theod., Cosmæ et Dam., et illorum quorum hodie solemnitas in conspectu gloriæ tuæ celebratur trium

^a In Gemet., *Cosmæ et Dam., Georgii, Benedicti, Martini, Gregorii et omnium sanctorum*. In primo Theod., *Cosmæ et Dam., et illorum quorum hodie solemnitas in conspectu gloriæ tuæ celebratur trium*

^b Id præsertim docet Bedæ lib. ii Hist., cap. 1.

omnibus orthodoxis atque apostolicæ fidei cultoribus, pontificibus, abbatibus, gubernatoribus et rectoribus Ecclesiæ sanctæ Dei, et pro omni populo sancto Dei.

Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, cunctorum scilicet consanguinitate mihimet, vel familiaritate et amicitia conjunctorum, cunctorumque sua mihi peccata confitentium, meque in tuo nomine bonis reserentium, et omnium circumstantium.

Hanc etiam oblationem humilitatis meæ et devotionis, quam tibi offero pro peccatis meis, et criminosis actionibus meis castigandis et dimittendis, pro cæca, et lapidea cordis mei dirutia dissolvenda, et illuminanda, quæso, Domine, ut placatus accipias, et sinum pietatis super me expandas, meque illumines, sensum aperias, Spiritum corrigendi tribuas, et ad te misero mihi rediendi aditum per lamenta penitentis concedas. Per Christum Dominum nostrum.

Quam oblationem, tu Deus, in omnibus quæsumus.

Hactenus Missa Illyrici, ubi tamen *τὸ infra Actionem* deberet præfigi his verbis. *Hanc etiam oblationem*. etc. Ut in aliis Canonibus habetur.

46. *Benedictam*. Id est, consecratam. Benedicere est consecrare, juxta illud Pauli I Cor. x: *Calix benedictionis, cui benedicimus*, etc.

47. *Ascriptam*. Id est, in numerum beneplacitorum tuorum receptam, ut exponit Mag. Florus, quem sequitur supra citata expositio Præfationis et Canonis Missæ biblioth. Corb.: *Hoc est, assignatam, ut tibi placeat*. Tractatus supra citatus ms. ita explicat: *Mensæ cælesti assignatam*. Hoc autem vocabulum habetur in Excusis, et in omnibus Cod. nostris mss., sicut in Missalibus Romanis, atque etiam in versione Græca Georgii Codini, quemadmodum et apud sanctum Ambrosium, lib. iv de Sacramentis, cap. 5. In liturgia quæ sancti Petri esse creditur non ita recte legitur. ἀπειρογράφον, id est incircumscripam, incomprehensibilem. Hesychius, ἀπειρογράφον, ἀπειροτόν, id est, incomprehensibilem.

48. *Ratam*. Id est, immobili firmitate perpetua. Florus. In tractatu citato ms. super missam, *firmiter solidatam*, et in citata expositione ms., *Præfationis et Canonis: Hoc est, judicatam, ut illam dignam judicet in conspectu suo offerri*. Ita legitur in Editis, et in nostris mss. Codicibus, ut in Missali Romano, et apud Micrologum. * Non exstat apud sanctum Ambrosium. Sic munera altaris appellavit *rata* Fortunatus lib. iv de Vita sancti Martini:

Munera vel Christi benediceret ore sacerdos,
Imposita alteri rata corporis atque cruoris.

In versione Codini habetur βιβλῶν, id est, firmam, ratam. In liturgia quæ vulgo dicitur sancti Petri est ἐξουσίον, id est, *gratam, amabilem*. Ex quo patet hujusmodi liturgiæ interpretem vel auctorem usum fuisse Codice mendoso, in quo legeretur *gratam, pro ratam*.

49. *Rationabilem*. Ita in Editis, Missali Rom. et in omnibus Codicibus nostris. Ita apud sanctum Ambrosium, cap. citato. In versione Codini λογικὴν, id est, rationalem. In liturgia quæ sancti Petri nomine circumfertur, εὐαπολόγητον, id est, excusabilem. Ita explicatur hoc vocabulum in Glossis veteribus Græcolatinis, εὐαπολόγητος, *excusabilis*. Sed quid sibi velit in hac liturgia hoc vocabulum, non satis capio. Quod spectat ad *τὸ rationalem*, tractatus supra citatus exponit *cum ratione actam*. Expositio Præfationis et Canonis supra citata explicat in hunc modum: *Id est justa ratione plenam 287 facere dignetur*. Quidam interpretantur, *cum ratione et discretionem oblatam*. Florus exponit plenam videlicet rationis, plenam mysterii. Hæc autem omnia vocabula ita interpretatur Paschasius, libro de Corpore et Sanguine Christi, cap. 12. *Rogamus hanc oblationem* (inquit)

A benedictam per quam nos benedicamur; ascriptam, per quam nos omnes in cælo conscribamur; ratam, per quam in visceribus Christi censeamur; rationabilem, per quam a bestiali sensu exuamur; acceptabilemque facere dignetur, quatenus et nos per quod in nobis displicuimus acceptabilem ejus unico filio simus. Porro in hoc Cod. sancti Eligii, in his verbis et aliis hujus Canonis nullæ sunt cruce depingi solitæ. Nonnullas tamen reposui prout reperi in Editis. Exstant tamen in Codicibus Rhemensi, et Rodradi, ^b atque etiam in aliis Canonibus hujus Codicis sancti Eligii, qui in quibusdam festis reperiuntur, in eisdem locis videlicet quibus in Missali Romano depictæ sunt et assignantur apud Micrologum, et nonnullos alios auctores, qui de Missa scripserunt: et recte quidem, nam vetus est Ecclesiæ consuetudo ut oblata per signum crucis benedicantur, quemadmodum videre est apud sanctum Augustinum, serm. 19, de Sanctis: *Crucis caractere basilicæ dedicantur, altaria consecrantur, altaris sacramenta cum interpositione dominicorum verborum confringuntur*. Et serm. 18, de Tempore: *Hoc enim signo crucis consecratur corpus dominicum*. Tractatu 148, in Joannem: *Quod signum nisi adhibeatur, sine frontibus credentium, et paulo post, sine sacrificio quo aluntur, nihil eorum rite perficitur*. Hinc capiendum illud Fortunati, lib. ii, de vita sancti Martini:

Cum holocausta sacræ manibus benediceret aræ.

Id videre est in epist. episcoporum e synodo apud Carisiacum, missa ad Ludovicum Germaniæ regem, cap. 15: *Manus enim chrisimate sacro peruncta, quæ de pane et vino aqua misto per Orationem et crucis signum conficit corpus, et Christi sanguinis sacramentum, abominabile est (quidquid ante ordinationem fecerit) ut post ordinationem episcopatus seculari tanquam ullo modo sacramentum*. Et Ivo Carnotensis, epist. 233, meminit crucium post consecrationem: *Cum vero cum Hostia jam consecrata intra vel supra calicem signum crucis imprimitur a latere calicis orientali usque ad occidentalem, et septentrionali usque ad australem, hoc significari intelligimus quod ante passionem Dominus discipulis suis prædixit in commendationem suæ passionis: Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Hostia quoque quæ juxta calicem consignatur sic debet esse posita, ut sua et calicis positione dextrum Christi latus repræsentet*. Qua ratione flant ejusmodi cruce, docetur in antiqua synodo quæ vulgo tribuitur sancto Uldarico Augustano episcopo, inventa in Codice ms. monasterii Neresheimensis exarato, anno Christi 1009, can. 19: *Calicem et oblatam recta cruce signate. Id est, non in circulo et variatione digitorum, ut plurimi vestri faciunt: sed strictis duobus digitis, et nollice intus recluso, per quos Trinitas innuitur. Hoc signum recte facere studete, non enim aliter quidquam potestis benedicere*.

50. *Qui pridie quam pateretur*. Ita sanctus Ambrosius, cap. citato.

51. *Accepit panem in sanctas ac venerabiles manus suas*. Sanctus Ambrosius, cap. citato: *In sanctis manibus suis accepit panem*.

52. *Elevatis oculis*, etc. Sanctus Ambrosius, cap. citato: *Resperxit in cælum ad te, Pater omnipotens, æterne Deus*. In Missali Rom., in interpretatione Codini, et in Codice Rodradi præmittitur conjunctio copulativa, sed in Missa quæ sancti Petri nomine circumfertur, et in aliis Codicibus nostris mss., minime. Hic autem ritus a Christo observatus habetur in liturgiis sanctorum Petri, 288 Jacobi et Marci, recte quidem. Nam Christus gratias acturus Patri oculos in cælum tollere solebat, ut videre est Matth. xiv, Luc. ix, Marc. vi, et Joan. xi. Quare non est

tom. ii, col. 365 et seq.

^b Adde et in Gemet. duobusque Theoderic. Desunt in Codice Regiæ Suecicæ.

* Nunc exstat hæc vox, restituta videlicet a nostris in nova Edit. ex plur. Mss. Ad canonis verba lege notas in lib. iv de Sacramentis, apud Ambrosium,

dubium quin idem in hac sacratissima fecerit actio-
ne, etsi in Novo Testamento id non reperiatur scrip-
ptum.

53. *Dedit.* Ita in Editis et in aliis Codicibus no-
stris mss. et in Missa sancti Petri. At in Missali
Rom. et Matth. xxvi legitur, *deditque*. Et in versione
Codini interseritur conjunctio copulativa.

54. *Ex hoc omnes.* Ita apud sanctum Ambrosium.
Non exstant in liturgia sancti Petri, neque in ver-
sione Codini, neque in Novo Testamento.

55. *Hoc est enim corpus meum* Hæc particula
enim exstat apud sanctum Ambrosium, cap. citato, et
in liturgia sancti Marci. Abest tamen ab aliis li-
turgiis, sacra Scriptura et versione Codini.

56. *Hunc.* Hoc vocabulum non exstat in sacra
Scriptura, nec apud sanctum Ambrosium, neque in li-
turgiis: sed exstat in versione Codini. Additur
vero ad significandum sacerdotem idem sacrificium
facere quod fecit Christus, juxta illud Pauli I Cor. x:
De uno pane, et de uno calice participamus. Est nam-
que in Ecclesia unum altare et unum sacrificium.

57. *Præclarum.* In versione Codini, *λαμπρότατον*.
Non exstat apud sanctum Ambrosium, nec in li-
turgiis, nec in novo Testamento. Sumptum tamen epi-
theton est ex Psalm. xvii: *Calix meus inebrians, quam
præclarus est.*

58. *Dedit.* Ita in Editis et in aliis Codicibus no-
stris mss., et in Missa sancti Petri. In Missali Rom.
habetur *deditque*. Matth. xxvi, *et dedit*, ut in versione
Codini.

59. *Hic est enim calix sanguinis mei,* etc. Particula
enim exstat Matth. xxvi. Hæc autem verborum for-
mula qua calix benedicitur non est in sacra Scriptura,
nec in liturgiis. Exstat in versione Codini, estque
optima, quia continet sensum aliarum formularum
quæ sunt apud evangelistas et sanctum Paulum.
Apud sanctum Ambrosium, cap. citato, hæc habet
forma consecrationis calicis: *Hic est enim san-
guis meus,* ex Matth. xxvi et Marci xiv.

60. *Mysterium fidei.* Hæc verba non exstant in
Ordine Romano. Habentur in versione Codini, *τὸ
μυστήριον τῆς πίστεως*.

61. *Unde et memores sumus.* Apud sanctum Am-
brosium, lib. iv de Sacramentis, cap. 6, deest par-
ticula *et*, cum verbo *sumus*. Quod tamen verbum ex-
stat in Codicibus Rhemensi et Tiliano, et in tractatu
super Missam biblioth. Corb., et in expositione Ma-
gistri Flori, et illa verba, *gloriosæ Ascensionis*, pun-
cto circumscribenda sunt. Hæc autem commemoratio
Passionis, Resurrectionis Christi, etc., habetur
in omnibus liturgiis, eamque tangit sanctus Ambro-
sius, cap. citato: *Et sacerdos dicit: Ergo memores
gloriosissimæ ejus Passionis, et ab inferis Resurrec-
tionis et in cælos Ascensionis.*

62. *De tuis donis ac datis.* In liturgiis sanctorum
Basilii et Chrysost., *τὰ τὰ ἐκ τῶν σῶν σοι προσφέρο-
μεν*, id est, tua ex tuis tibi offerimus. Ad quod allu-
dere videtur Justinianus imperator in inscriptione
mensæ quam fecit ex omnibus pretiosis quæ in terra
marique sunt: *Τὰ σῶν ἐκ τῶν σῶν σοι προσφέρομεν οἱ
δοῦλοι σου, Χριστῷ, Ἰουστινιανῶς καὶ Θεοδώρα*, id est,
tua ex tuis tibi offerimus servi tui, Christe, Justi-
nianus et Theodora, ut scribit Cedrenus.

* Abs re forte non erit observare auctorem libri de
Sacramentis qui hic laudatur Eucharistiæ consecra-
tionem et panis ac vini conversionem in corpus et
sanguinem Christi clare ascribere his verbis: *Hoc est
enim corpus meum;* et istis: *Hic est enim sanguis
meus.* Præverat Tertull., qui lib. iv adversus Mar-
cionem, cap. 40, ait: *acceptum panem et distributum
discipulis, corpus illum suum fecit, hoc est corpus
meum, dicendo.*

† Hæc desiderantur quoque in duobus Theod. In
utroque, et in Gemel., ante *Memento etiam*, etc. legi-
tur hæc oratio: *Memento mei, queso, Domine, et
miserere, licet, hæc sancta indigne tibi, sancte Pater*

289 63. *Hostiam puram.* etc. In citato sancti
Ambrosii capite sic habetur: *Hanc immaculatam hos-
tiam, rationabilem hostiam, incruentam hostiam, hunc
panem sanctum, et calicem vitæ æternæ. — Hostiam
puram.* Sanctus Irenæus, lib. iv adversus hæreses,
cap. 34, et hanc oblationem Ecclesia sola puram offert.

64. *Hostiam immaculatam.* Fortunatus, lib. iv de
Vita sancti Martini, huc respicere videtur:

Immaculata Dei cum dona imponeret aræ.

65. *Sicuti accepta habere dignatus est.* Sanctus Am-
brosius, cap. citato: *Sicut suscipere dignatus es.*

66. *Summus sacerdos tuus.* Apud sanctum Ambro-
sium, cap. citato, deest pronomen *tuus*.

67. *Jube hæc preferri.* Non ipsum Christi corpus,
sed memoriam passionis, fidem, preces, et vota fide-
lium. Aliter Paschasius, lib. de Corpore et Sanguine
Christi, cap. 12: *Ut quid perferenda illuc ea deposcit,
nisi ut intelligatur quod in ejus sacerdotio ista fiant?*

68. *In sublime altare tuum.* Sanctus Ambrosius,
cap. citato, sic habet: *Suscipias in sublimi altari tuo.*
Altare hoc loco sumitur metaphoricè.

69. *Super diptycha.* Hæc vocabula, ^b quæ hic de-
siderabantur, reposui ex Editis. Diptycha glossæ ve-
teres mss. bibliothecæ Corbeiensis tabulas explicant:
Dipticæ (leg. dypticha) *tabulæ*, proprie sunt tabulæ
duas plicas habentes, Ausonio, epiqr. 137, *bipatellæ
pugillar*. Diptycha sacra tabellæ sunt in quibus scripta
erant nomina vivorum et defunctorum fidelium,
quorum commemoratio in Missa fiebat. Vide obser-
vationes nostras ad Concordiam regularum, cap. 4,
§ 4.

70. *Memento.* Neque hæc defunctorum commemo-
ratio exstat in hoc Cod. sancti Eligii sed reposui
ex Editis: exstat tamen in hoc Codice ms. sancti
Eligii, in alio Canone, qui habetur feria quinta de
Cæna Domini. Hæc autem defunctorum commemo-
ratio habetur in omnibus liturgiis, juxta antiquum
morem Ecclesiæ, cui semper Oratio pro fidelibus
defunctis in hoc liturgico sacrificio curæ fuit, ut vi-
dere est catechesi sancti Cyrilli toties citata: *Ἐκ
καὶ ὑπὲρ τῶν προκεικοιμημένων ἁγίων πατέρων καὶ ἐπι-
κόπων καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἡμῶν προκεικοιμημένων
μεγίστην ὄνησιν πιστεύοντες ἕσσεσθαι ταῖς ψυχαῖς, ὑπὲρ
ῶν ἡ δέησις ἀναφέρεται τῆς ἁγίας, καὶ φρικωδιστάτης
προκειμένης θυσίας.* Id est, deinde pro defunctis san-
ctis Patribus et episcopis, deinde pro omnibus ora-
nus, qui inter nos vita functi sunt, maximum esse
credentes animarum juvamen, pro quibus offertur
precatio sancti illius ac tremendi quod in altari pro-
positum est sacrificii. Et apud sanctum Augustinum,
libro de Cura pro mortuis gerenda, cap. 1: *In ma-
chabæorum libris legitur oblatum pro mortuis sacri-
ficium. Sed et si nusquam in Scripturis veteribus
omnino legeretur, non parva est universæ Ecclesiæ,
quæ in hac consuetudine claret, auctoritas, ubi in pre-
cibus sacerdotis, quæ ad altare Domino Deo funduntur,
locum suum habet et commendatio mortuorum;*
et lib. ix Confess., cap. 11, sancta Monica dicit:
*Tantum illud rogo, ut ad altare Domini memineritis
mei, ubi fueritis c.*

71. *Et dormiunt in somno pacis.* Dicuntur animæ
pro quibus hic oratur dormire in somno pacis, non

*omnipotens, æterne Deus, meis manibus offerantur sa-
crificia, qui nec invocare sanctum ac venerabile nomen
tuum dignus sum; sed quoniam in honore laudis et me-
moriam gloriosissimi dilectique Filii tui Domini Dei
nostri Jesu Christi offeruntur, sicut incensum in con-
spectu divinæ Majestatis tuæ cum odore suavitatis ac-
cedunt. Per Christum Dominum nostrum.*

† Addere liceat insignem hunc Cypriani locum,
epist. 4, in Edit. nova, olim 66: *Episcopi antecessores
nostri... censuerunt ne quis frater excedens ad
tutelam vel curam clericum nominaret, ac si quis hoc
fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro
dormitione ejus celebraretur. Neque enim apud altare*

290 quia exemptæ sint cruciati purgatorii, sed quia A nulla jam animi perturbatione vexantur, nullis vitiorum stimulis lancinantur, vitam æternam omnium cum securitate exspectantes.

72. *Et omnibus in Christo quiescentibus.* Superior memoria est eorum quorum nomina de diptychis recitata sunt : hæc autem eorum est quorum nulla est apud homines recordatio, parentum, aut amicorum defectu, de qua sanctus Augustinus lib. de Cura pro mortuis habenda, cap. 4 : *Non sunt præmittendæ supplicationes pro spiritibus mortuorum, quas faciendas pro omnibus in Christiana catholica societate defunctis, etiam tacitis nominibus quorumcunque, sub generali commemoratione suscepit Ecclesia, ut quibus ab ista desunt parentes aut filii, aut quicumque cognati, vel amici, ab una eis exhibeantur matre communi.*

73. *Joanne.* Hic videtur intelligendus sanctus Joannes Baptista, cujus etiam mentio fit in liturgiis sanctorum Basilii et Chrysostomi post consecrationem. B

74. *Stephano.* Sanctus Stephanus præponitur hic sancto Matthiæ: quia ante illum passus, qui etiam reputatur par apostolis.

75. *Alexandro.* Hic est Alexander primus, papa et martyr.

76. *Agathæ, Lucia.* Huc spectat illud sancti Aldelmi Schirburnensis episc., cap. 25 lib. de Virginitate : *Mihi quoque operæ pretium videtur ut sanctæ Agathæ rumores, castissimæ virginis Lucie præconi subsequantur, quas præceptor et pædagogus noster Gregorius in Canone quotidiano, quando Missarum solemnia celebrantur, pariter copulasse cognoscitur, hoc modo in catalogo martyrum ponens, Felicitate, Anastasia, Agatha, Lucia, etc. Noster autem Codex, dicendo a Agathæ, sequitur flexionem Græcam.*

77. *Agne.* Ita in Codice Rhemensi, de quo vocabulo infra dicitur.

78. *Anastasia.* In Cod. Tiliano additur *Euphemia.* C In liturgia quam sancti Petri esse ferunt adduntur *Barbara, Juliana* b.

79. *Meriti.* Id est, demeriti, peccati. Nam statim sequitur, *Sed veniæ largitor.* Huic interpretationi astipulatur vetus expositio ms. Præfationis et Canonis Missæ bibl. Corb. : *Non retributionem peccatorum estimet, sed ipse sit veniæ largitor.* Et quandoque meritum sumitur pro peccato. Sanctus Augustinus, lib. de Cura pro mortuis gerenda, cap. 1 : *Quorum tam mala sunt merita.*

80. *Hæc omnia bona.* Quæ altaribus consecrantur, ait Florus.

81. *Sanctificas.* Ex terrena substantia sanctam facis. Sic Firmilianus Episcopus, in epist. ad Cyprianum dixit *sanctificare panem*; et ipse sanctus Cyprianus, epist. 63, dixit *sanctificare calicem.*

82. *Vivificas.* Id est, panem inanimatum convertis in corpus Christi vivum, inquit Odo Cameracensis in Canone Missæ.

83. *Præceptis salutaribus moniti,* etc. Hanc formulam ad Orationem Dominicam preambulam tangit sanctus Hieronymus lib. iii contra Pelagianos : *Sic docuit apostolos suos ut quotidie in corporis illius sacrificio* **291** *credentes audeant loqui, Pater noster,* etc. Ex quo antiquitas hujus formulæ constat.

84. *Pater noster.* etc. Vetus et apostolica est consuetudo ut Oratio Dominica super Christi corpus recitetur, ut notum est ex omnibus liturgiis, sancto Gre-

Dei meretur nominari, in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes et ministros voluit avocare, etc. Vides morem Cypriano longe antiquiorem. Et sane illius meminit Tertull. lib. de Coron. mil., cap. 3, lib. de Exhortat. castit., cap. 2, lib. de Monogania, cap. 10.

^a In vet. Sacrament. Gallic. legitur quoque *Agathe, Agne,* ordine tamen inverso; nam Agnes Agatham præcedit hoc in Cod. In antiquo Kalenda-

gorio, c lib. vii Regesti, epist. 63; sancto Hieronymo paulo ante citato. Usus etiam illius apparet ex sancto Ambrosio, lib. v de Sacramentis, cap. 4. Ex sancto Anastasio Sinaita, serm. de synaxi : *Ποία γάρ ἐστι ταύτης καταλύσεως δεινότης, τὸ μὴ μόνον ψεύδῃσθαι τῷ Χριστῷ κατ' ἐκείνην τὴν φοβερὰν ὥραν τῆς θείας συνάξεως, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἱαντῶν ἀδελφοῖς μητρικακείν; καίπερ λέγονται ἐν προσευχῇ τῷ. Καὶ ἄφες ἡμῖν ὀφειλήματα ἡμῶν,* etc. Id est: quanta est hæc destructio non solum Christo mentiri tremenda illa divina synaxeos hora, sed adversus fratres suos iram tenere? etsi dicant in Oratione: *Dimitte nobis debita nostra,* etc. Ex sancto Augustino, epist. 59, ad Paulinum: *Ut precationes accipiamus dictas, quas facimus in celebratione sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa incipiat benedicti, Orationes, cum benedicitur et sanctificatur et ad distribuendum comminuitur, quam totam petitionem fere omnis Ecclesia Oratione Dominica concludit.* Ex Optato Milevitano, l. ii contra Parmenianum: *Etenim inter vicina momenta, dum manus imponitis, et delicta donatis, mox ad altare conversi Dominicam Orationem præmittere non potestis, et utique dicitis: Pater qui es in cælis, dimitte nobis debita et peccata noster.* Ex sancto Cypriano, lib. de Oratione, cum ait illi Orationi Dominicæ ob reverentiam præmitti præfationem, quæ sane tantum in Missæ sacrificio dicebatur. Et ex Tertulliano, lib. de Oratione, in quo post Orationem Dominicæ expositionem cætera ad missæ sacrificium spectant; et ex sancto Cæsario Arelatensi, homil. 12, ubi agens de sacrificio Missæ hæc ait: *Aut quando Oratio Dominica dicitur, quis est qui humiliter aut veraciter clamat: Dimitte nobis debita nostra?* Recte autem commemoratiōni defunctorum in his Sacramentariis hæc Oratio postponitur, quia id vetus postulat consuetudo, quam videre est apud sanctum Cyrillum Catechesi v mystagogica: *Μετὰ ταῦτα τὴν εὐχὴν λέγομεν ἐκείνην, ἣν ὁ σωτὴρ παροῦσας τοῖς οἰκτιροῦσά σου μαθηταῖς.* Id est: Post hæc (nempe commemorationem fidelium defunctorum) dicimus Orationem illam quam Salvator suis tradidit discipulis, ac proinde in omnibus liturgiis Canonis subjungitur; quia, ut optime notat sanctus Augustinus loco citato, *totam petitionem fere omnis Ecclesia Oratione Dominica concludit.* Huic Orationi sacerdos olim subjungebat hæc quæ non habentur in hoc Canone, sed referuntur a sancto Ambrosio lib. vi de sacramentis, cap. 5: *Quæ sequuntur, audi quid dicat sacerdos: Per Dominum nostrum Jesum Christum in quo tibi est, cum quo tibi est honor, laus, gloria, magnificentia potestas cum Spiritu sancto a sæculis, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum.* Ubi nota hanc formulam et nunc et semper esse juxta ritum Græcorum, qui non præmittēbant hæc verba: *sicut erat in principio* ut notavimus ad Concordiam regularum. In liturgiis sanctorum Jacobi, Basilii et Chrysostomi, hæc verba huic Orationi subjunguntur: *Ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ δόξα τῶν Πατρῶν, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.* Id est: quoniam tuum est regnum et potestas et gloria Patris, et Filii, et Spiritus sancti, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Hinc capiendus est sanctus Cæsarius, dial. 1, q. 29: *Τῷ θεῷ ἀγγελῶ ἐπόμενοι, καὶ ἡμεῖς οἷον ἐπισχόμενοι, ἐπικινῶσι τὸν Χριστὸν ἐν τῷ καιρῷ τῆς θείας τῶν μυστικῶν τελετῆς, βωῶντες ὅτι σὸν τὸ κράτος, καὶ ἡ βασιλεία, καὶ δύναμις, καὶ ἡ δόξα.* Id est, hunc angelum imitantes, et nos, quantum possumus, victorioso Christum, in tempore

rio Carthag. edito ad calcem Act. Mart. a nostro Theod. Ruinart legitur. *Nonas Febr. sanctæ Mart. Agathæ.*

^b In Cod. Gemet., post Anastasio leguntur nomina sanctorum *Ætheldrythæ et Gertrudis.* Vet. Sacram. Gallic., post sanctam Luciam, meminit solius Euginæ.

^c Nuno, lib. ix, epist. 12.

mystici sacrificii clamantes, quia tua est fortitudo, et regnum, et potestas, et gloria.

292 85. *Et beatis.* Ita in Codicibus Rodr. et Rat. In Miss. Rom., cum beatis.

86. *Atque Andrea.* In Cod. Tiliano additur necnon et beatis martyribus suis Gervasio et Protasio. Qui sunt Patroni illius Ecclesie, cuius olim erat hic Codex Tilianus nempe Salariaensis, ut in præfatione diximus a.

87. *Necnon beato Stephano.* Hæc non exstant in Editis. Sed olim post hæc verba atque Andrea licebat addere quoslibet sanctos, ut clarum est ex Codice Tiliano. *Libera nos, usque Petro et Paulo, hic nominatim quales voluerit, vel quantos commemorat.* Ubi *quos* quantos est quot; et Micrologo cap. 25: *Atque Andrea. Hic nominat quotquot sanctos voluerit.*

88. *Agnus Dei.* Hanc Orationem Sergius papa I in Missa cantari iussit, ut refert Anastasius in ejus Vita: *Hic statuit ut tempore confectionis dominici corporis Agnus Dei qui tollis peccata mundi, miserere nobis, a clero et populo decantaretur.* Idem scribit Walfridus Strabo, lib. de Rebus Eccl., cap. 22. Hic autem desinit ordo Missæ tam in nostro Cod. sancti Eligii quam in Cod. Rodradi, et in excensis b.

His ita expositis non abs re erit quedam subnectere ex Codice Tiliano, quæ ad ceremonias antiquas in hujus Canonis recitatione pertinent, in hunc modum:

« Te igitur, clementissime Pater, usque habeas et benedicas hæc dona: *Hic signat oblatam et calicem tribus vicibus, non tamen sub una cruce, sed separatim singulis, singulas faciens cruces.* Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata, usque Memento Domine. *Hic nomina vivorum memorantur si volueris, sed non Dominica die, nisi cæteris diebus.* Et omnium circumstantium, usque Cosmæ et Damiani. *Si fuerit natalis sanctorum, hic dicat:* Sed et diem natalitii beatorum illorum, aut beati illius: et omnium sanctorum, usque per Christum Dominum. *Hic inclinat se usque ad altare, dicens:* Hanc igitur oblationem, usque iubeas grege numerari, per Christum Dominum. *Hic erigit sursum. Oblatam solam hic benedicit:* Quam oblationem, tu Deus, in omnibus, quæsumus, benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem acceptabilemque facere digneris. *Hic ambo signat, id est, oblatam et calicem:* ut nobis corpus et sanguis, usque omnipotentem, tibi gratias agens benedixit, fregit, dedit discipulis suis dicens, usque item tibi gratias agens benedixit. *Hic quatuor vicibus solam oblatam sanctificet (Lege, signet):* In quinta vire super calicem solum crucem faciens: Hostiam puram, Hostiam sanctam, Hostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ, usque immaculatam Hostiam. *Hic inclinat se iterum juxta altare dicens:* supplices te rogamus omnipotens Deus. *Hic orat anud se quod voluerit. Deinde dicit:* Jube hæc perferri per manus, usque in conspectum. *Hic se erigit hæc verba dicens:* Ut quotquot ex hac altaris participatione, usque per Christum. *Hæc Orationes duæ dicuntur, una super diptychos, altera post lectionem nominum; et hoc quotidianis, vel in agendis tantummodo diebus.* Memento, Domine, et eorum nomina qui nos præcesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis. *Et recitantur nomina. Deinde postquam recitata fuerunt, dicat:* Ipsis, Domine, et

a In secundo Theod., post atque Andrea, subiungitur: necnon et sanctis martyribus suis Stephano, Quintino, atque Nicasio, sed et beatis confessoribus suis Gregorio, Medardo, atque Eligio, cum omnibus, etc.

b In Cod. Reg. Suec. deest Agnus Dei, etc. In Cod. Gemet., post Agnus Dei, explicit Canon Missæ. In priori vero Theod. additur: Agnus Dei qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem... Hæc sacro sancta commisit corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi fiat mihi et omnibus sumentibus salus mentis et

omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis et pacis, ut indulgeas deprecamur. Per eundem. Nobis quoque peccatoribus, usque sed veniæ, quæsumus, largitor, admitte. *Hic erigens se archidiaconus veniet, et involvens calicem mappula, levat illum contra dominum papam.* Per quem hæc omnia. Domine, semper bona creas. *Hic ambo signat, id est, oblatam et calicem* **293** *tribus vicibus singulis singulas faciens cruces:* sanctificas, vivificas, benedixit, et præstas nobis. *Hic levat dominus papa oblatas duas usque ad oram calicis, et tangens eum de oblationibus tinente illum archidiacono dicit:* Per ipsum, et cum ipso, et in ipso tibi Deo Patri omnipotenti, in unitate Spiritus sancti, omnis honor et gloria. *Tunc dicit in altum:* Per omnia sæcula sæculorum. *Tunc reponit in altari, et dicit in altum:* Oremus. *Deinde dicit:* Præceptis salutaribus moniti, et usque sed libera nos. *Tunc dicit dominus papa, interveniente nullo sono, hanc Orationem.* libera nos, usque Petro et Paulo. *Hic nominatim quales voluerit sanctos, vel quantos commemorat. Deinde infert:* Cum omnibus Sanctis, da propitius pacem, usque per omnia sæcula sæculorum. Amen. *Deinde dicit:* Pax Domini. *Deinde dat pacem altari vel patenæ, et sic sibi dat pacem.* Cum vero dominus papa dicit Pax Domini sit semper vobiscum, non mittit partem de Sancta in calicem, sicut cæteris sacerdotibus mos est. *Dum confringit, Agnus Dei dicit. Et expleta confectione quando communicat dominus apostolicus, partem sibi mordet, et reliquam in calicem mittit, faciens crucem de ea tribus vicibus super calicem nihil dicens, et sic confirmatur de calice, tenente calicem archidiacono.* Quando vero dominus apostolicus descendit ab altari, incipit communicare populum, et dicitur Antiphona ad communionem. *Expleta communionem et Antiphona, tunc surgit dominus papa, et veniens ad altare sabbat, altius dicens:* Dominus vobiscum, et cum Spiritu tuo. *Deinde Orationem dicit:* Quod ore sumpsimus, Domine, mente capiamus, et de munere temporali fiat, nobis remedium sempiternum. » Hactenus Codex Tilianus, quæ tamen habentur etiam apud Hittorpium.

89. *Ad nonam.* Ita in Editis et in Cod. Rhem. In Cod. Ratoldi legitur *Hora nona.* Olim in semijuniis Missæ tenebantur hora nona. Consule observationes nostras ad Concordiam regularum.

90. *Deus.* Pater videlicet, ad quem dirigenda est Oratio in Missæ sacrificio, juxta decretum concilii Carthag. iii, cap. 23: *Et cum altari assistitur, semper ad patrem dirigatur oratio, Interdum tamen dirigitur ad Filium.*

91. *Præsta ut Unigenitum tuum,* etc. Hæc citantur ab Alcuino, lib. vii contra Felicem Urgelitanum episcopum: *In Missa namque humanæ Nativitatis ejusdem Domini nostri, ita cantare solemus: Præsta ut Unigenitum tuum, quem Redemptorem læti suscipimus, etc.*

92. *Qui tecum vivit et regnat Deus.* Nota olim in conclusione Orationum seu Collectarum vocabulum *Deus* proxime seculum fuisse verbum *regnat*, quemadmodum videre est in Missa Ambrosiana, in Cod. Tiliano, et in aliis Codicibus nostris mss. et in expositione ms. Præfationis et Canonis, bibl. Corbeiensis: *Cum dicit Qui tecum vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti, vult populum credere et intelligere, etc.* Quod confirmat Micrologus, cap. 6 de Observationibus ecclesiasticis: *Sciendum autem in illa usita-*

corporis, et ad capevandam vitam æternam præparatio salutaris. Amen. . . . Post pacem dicat in corde: *Pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda nostra et intelligentias nostras Amen.* . . . Ad dandam pacem. . . . *Pax tecum.* . . . Post pacem: *Pax et charitas Dei maneat semper in cordibus nostris. Amen.*

Oratio. — Domine Jesu Christe, qui dixisti apostolis tuis, etc. Ut in Missali. Sequuntur quatuor Orationes.

ta conclusione Per Dominum nostrum, quod Romanus Ordo et antiqua exemplaria nomen Dei interponunt, ubi dicitur. Qui tecum vivit et regnat Deus. Qui tamen moderni post nomen Spiritus sancti subjungere solent. Et hæc utique consuetudo etiam apud Romanos adeo invaluit, ut antiquæ traditionis **294** executio non sine scandalo locum habere possit. Ubi vides seriem illam verborum quæ est in nostris Codicibus mss. fuisse antiquum usum.

93. Per omnia sæcula sæculorum. Antiqua hæc Orationis formula apud Christianos, ut videre est apud sanctum Irenæum, lib. 1 adversus hæreses, cap. 1. Ἡμεῖς καὶ ἡμεῖς ἐν ἁγιαστικῇ λέγοντας εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Id est; Atque adeo nos, cum in gratiarum actione dicimus In sæcula sæculorum; cui simile et illud quod refert Tertullianus lib. de Spectaculis, εἰς αἰῶνας ἀπὸ αἰῶνος, alii omnino dicere nisi Deo et Christo.

94. Super oblata. Ita in Codicibus Rhem. Rodradi et Ratoldi. In Cod. Tiliano habetur *Secreta*, ut in Editis; sæpissime *Super oblata*. In appendice Rodradi, *Secreta*. Dicitur *Super oblata* hæc Oratio, quia, super panem et vinum oblata in Missa recitatur.

95. Præfatio. Est *b* Oratio seu gratiarum actio, quæ Canonici præmittitur, qua disponitur sacerdos et populus ad tremendorum mysteriorum confectionem, cujus mentionem facit sanctus Cyprianus, lib. de Oratione: *Ideo et sacerdos ante Orationem, Præfatione præmissa, parat fratrum mentes, dicendo: Sursum corda; et in concilio Milevitano II, cap. 9: Placuit etiam illud ut preces, vel Orationes, seu Missæ, quæ probatæ fuerint in concilio, sive Præfationes, sive commendationes, sive manuum impositiones, ab omnibus celebrentur.* A sancto Joan. Chrysostom., homil. 3 in Epist. ad Coloss., excusa tempore Clementis septimi papæ, dicitur *προῶρασις*. In Cod. Rhem. dicitur *contestata*, multis in locis; unde in expositione Missæ mss. biblioth. Thuane: *Vere dignum et justum est, etc. Contestatur vero sacerdos fixam ac verum professionem populi, id est, gratias referre Deo esse dignum.*

Mutæ autem hic ponuntur Præfationes, ut in Editis, et in Codicibus Rhemensi, Ratoldi, et in secunda parte Codicis Rodradi: novem tamen ferunt duntaxat receptas a Pelagio papa II, quibus nunc utitur Ecclesia Romana, ut videre est in ejus epistola apud Burchardum, lib. III, cap. 60. Sed decretum non tenuisse satis notum est ex nostris Codicibus, et ex Editis; atque etiam ex his verbis Guilmundi, lib. II de corpore et Sanguine Christi: *Præfationem istam quæ per totum pene orbem Latium inter Epiphaniam et Septuagesimam in quadam die Dominica habetur, hic suppositi hæc continentem: Æterne Deus, et tibi, hinc immolationis Hostiam offerre, quæ est salutaris et ineffabile divinæ gratiæ sacramentum, quæ offertur apturimis, et unum corpus Christi sancti Spiritus in*

a Secreta dici a secretionem donorum et oblationum, quorundam eruditorum est sententia: hinc eadem Oratio quæ in nonnullis Codd. libri sacramentorum dicitur *Super oblata*, in aliis est *Secreta*, quod videre est in Cod. Pamel. et Vatic. Huic sententiæ obstare videtur quod legimus in Cod. vetustissimo lib. Sacr. Ecclesiæ Turon., ubi, pro *Secreta*, habetur *Arcana*. Et in appendice Ord. Rom., ex Amalarii ecclægia in eundem Rom. Ordinem, n. 24, de *Secreta*, sic habetur: *Secreta dicitur, eo quod secretam Orationem dat episcopus super oblationem, etc.* Vide etiam n. 27, apud Mabil., tom. II Musæi Ital., pag. 558 et 559.

b In vet. Sacramentario Gallic. vocatur *Contestatio*, ut in Missali Gallic. et in Gothico a doctissimis Thomasio et Mabillonio vulgaris. In Gothico dicitur etiam aliquando *Immolatio*. Nominem *Præfationis* in veteribus his Missalibus intelligitur prima liturgiæ pars, quæ est quædam adhortatio ad populum, ut Deo exorando attentius incumbat, ut observat Mabil., lib. I de Liturg. Gallic., cap. 3, n. 17. In Missali Fran-

A fusione perficitur. Singuli accipiunt Christum Dominum, et in singulis portionibus totus est. Et Algeri, lib. 1 de Veritate corporis et sanguinis dominici, cap. 15. Item Ambrosius. *Dominica v post Epiphaniam: Singuli accipiunt Christum Dominum, et in singulis portionibus totus est; nec per singulos minuitur, sed integrum se præbet in singulis.* Quæ verba exstant in Præfatione ejusdem dominicæ quintæ post Epiphaniam in edilis Sacramentariis, et in nostris Cod. mss. nec est inter illas quæ excipiuntur a Pelagio papa. Ex quo fit vix ante quadringentos annos Ecclesiam Romanam ab ejusmodi Præfationibus abstinnisse. Novem Pelagii Præfationibus addita duæ.

96. Ad Complendum. Ita in Codicibus Rod. et Ratol. Siquidem olim ita appellabatur ultima Oratio Missæ, ut testatur Walfridus, **295** cap. 22 de Rebus eccl.: *Est autem legitimum tempus communicandi ante ultimam Orationem, quæ dicitur ad Complendum.* Ita appellatur quod sit complementum et conclusio totius Missæ. Sanctus Augustinus, epist. 59, ad Paulinum, appellat *Gratiarum Actionem: quibus peractis, inquit, et participato tanto sacramento, gratiarum Actio cuncta concludit.* In Cod. Rhemensi appellatur *Post communionem.* In Missali Romano, unico vocabulo, *Postcommunio.*

97. Per eundem Dominum, etc. Concluditur Oratio per Filium, quia Mediator est Dei et hominum, per quem accessum habemus ad Patrem, inquit Apostolus; idque juxta antiquum ritum, cujus meminit Optatus lib. III: *Paganum vocas eum qui Deum Patrem per Filium ante eusaram rogaverit.* Haymo, in cap. VII Epist. ad Hebr.: *Unde et sacerdotes Ecclesiarum altari assistentes dicunt: Suscipe, Domine sancte Pater, preces populi tui, per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.*

98. In Vigilia Domini in nocte. Ita in Editis, et in Codice Rhemensi: *In vigilia natalis Domini in nocte*, quod perinde est. Ita dicitur propter vigiliam nocturnam. Nam superior vigilia ad nonam est, quod vulgo pervigilium dicitur, pridie videlicet ipsius festi. In Cod. Rodradi: *Natalis Domini ad sanctam Mariam Majorem* In Cod. Ratoldi: *Nocte ad sanctam Mariam*. Apud Pamelium: *Media nocte ad sanctam Mariam Majorem*; *c* sed illud *trō media* videtur additum a quodam correctore.

99. In trino vocabulo. Ita in Editis et in Codicibus Rodradi et Rhemensi, non exclusis tamen personis. Ita aliquando locuti sunt antiqui Patres. Sanctus Cyprianus, epist. 75: *Quod qui baptizatus sit gratiam consequi potuerit, invocata Trinitate nominum, Patris et Filii, et spiritus sancti. Prudentius, in Psychomachia.*

Unum namque Deum colimus de nomine trino.

100. Benedictio. *d* Antiqua olim fuit consuetudo

eorum exstat integra Præfatio communis Missalis Romani. De Præfatione celebris et Canon. 9 concilii II Milevit.: *Placuit etiam illud ut preces vel Orationes seu Missæ quæ probatæ fuerint in concilio, sive Præfationes... ab omnibus celebrentur.*

c Non legitur in Cod. Reg. Succ., nec in Genet. Et in Ed. Vatic. et Gussanv., quibus consentiunt duo Theod. In iisdem legitur ut in Ed. Pamel.: *Ad sanctam Mariam Majorem.* In Calendario Rom. a Joanne Frontone illustrato tantum habetur *ad sanctam Mariam.*

d De Benedictioibus quæ passim occurrunt in sancti Eligii Codice quem Menardus edidit, consule monitum quod Benedictionali intra edendo præmittimus. In Missali Gothico, lib. III de Liturg. Gallic., Mabillonii cura edito, nullæ fere occurrunt Missæ in quibus non legantur Benedictiones, verum a nostris plane diversæ. In Missali Gallicano vet. ibidem vulgato aliquæ sunt etiam Benedictiones, at aliæ prorsus et breviores.

ut episcopus, antequam Eucharistiam perciperet, populum benediceret quibusdam conceptis precationibus, ut in toto hoc Sacramentorum libro videre est. necnon in Codicibus Rodradi. Rhem., Ratoldi et Tiliano, atque etiam in Ordine Romano, sicut et in veteri Pontificali Romano dedicato Leoni X pont. Maximo, in quibus plurimas Benedictiones reperire est; constatque ex sancto Augustino mox citando, et ex Haymone, in cap. II Epist. I ad Timotheum: *Postulatvnes sunt Benedictiones episcopales, quas dicit episcopus super populum, invocans nomen Domini super illum.* Idque juxta mentem sancti Augustini mox citandi. Præcise autem dabatur illa Benedictio dicta clausula Orationis *Libera nos, quæsumus. Per omnia sæcula sæculorum*, ut liquido constat ex Ordine Romano (in secundo ordine Processionis): *Cumque episcopus Pater noster finierit, accipiens archidiaconus patenam ab Acolyto, offerat eam archidiacono. Ille autem, ut episcopus dicit Da propitius pacem, patenam illi accommodans, humerum ejus osculetur, statimque episcopo dicente Per omnia sæcula sæculorum, accipiat Benedictionalem librum, et conversus ad populum dicat: Humiliate vos ad Benedictionem, et clero respondente Deo gratias, porrigat episcopo librum. Expleta autem Benedictione, veniens presbyter accipiat Benedictionem ab episcopo.* Idem videre est in Missa Paschali Codicis Ratoldi: *Post Dominicam Orationem dum finierint Libera nos a malo, annuente episcopo, dicat diaconus: Humiliate vos ad Benedictionem, et populus resp. Deo gratias. Et episcopus dicat hanc Benedictionem: Benedicat vos, etc. Et inde accipiens partem corporis Domini, dicat: Pax Domini sit semper vobiscum.* **296** Ubi hæc verba, dum finierint *Libera nos a malo*, non ita sumenda sunt quasi præcise his dictis benedicat episcopus, sed quæ sequuntur subaudienda sunt, usque ad *Pax Domini sit semper vobiscum.* Ita etiam in Pontificali ms. Eccl. Rothomagensis feria 5 in Cæna Domini: *Libera nos, etc. Per omnia sæcula sæculorum. Amen.* **C** *Tunc dicat diaconus: Humiliate vos ad Benedictionem. Et episcopus versus populum dicat: Benedicat vos omnipotens Dominus, etc.* Idem clarum est ex Missa ab Illyrico edita: *Non mittat episcopus in calicem partem oblatae, ut presbyteri solent: sed expectet, donec finita Benedictione episcopus communicare debeat; et tunc accipiens partem quam antea frerat, tenensque super calicem, immittens dicens: Sacri sanguinis commistio, etc.*

At in Hispania dabatur hæc Benedictio tantum post commitionem corporis et sanguinis, ut planum est ex Missa Mozaraba: *Libera nos, quæsumus, Domine. Et tundendo pectus dicit: Pone, Domine, finem peccatis. Qua finita acceptam particulam, quæ dicitur regnum, præmissa Oratione, ponit super calicem; mox addita alia immittit in illum. Post hæc dicit: Humiliate vos Benedictioni; et certis quibusdam formulis benedicti populo.* Quod statuitur in concilio Toletano IV, can. 17. *Sed post Orationem Dominicam et conjunctionem panis et calicis, Benedictio in populum sequatur.*

Fiebat autem hæc Benedictio per manuum impositionem, ut notum est ex sancto Augustino, epist. 59, ad Paulinum, q. 5: *Interpellationes autem, sive, ut nostri Codices habent, postulationes. fiunt cum populus benedicitur. Tunc enim antistites velut advocati susceptos suos per manuum impositionem misericordissimæ offerunt potestati; quibus peractis et participato tanto sacramento, gratiarum Actio cuncta concludit.* Et sane olim Benedictio dabatur per manuum impositionem, Sanctus Ambrosius, lib. I de Pœnitentia, cap. 7: *Cur ego manus imponitis, et Benedictionis opus creditis.* Hinc capiendus est sanctus Hieronymus, epist. ad Eustochium: *Extenta manu, ut benedicere eos putes, si nescias, pretiu accipiant salutandi.* Etsi non inficer olim usitatum fuisse signum crucis ad benedicendum. Hinc fit ut in conc. Mileviano II, can. 12, memoratarum Benedictionum formulæ manuum im-

A positiones appellentur: *Placuit etiam illud, ut preces, vel Orationes, vel Missæ, quæ probatæ fuerint in concilio, sive Præfationes, sive commendationes, sive manuum impositiones ab omnibus celebrentur.* Nec istæ impositiones ad pœnitentes spectant, quibus etiam imponebantur manus inter Missarum solemnias. Cum vero hic agatur de precationibus quæ ad Missam pertinent, de quarum numero sunt Benedictiones, ejusmodi impositiones manuum potius explicandæ sunt de ejusmodi Benedictionibus quam de impositionibus quæ fiunt super pœnitentes quæ non sunt Missæ partes, sed fiunt tantum pœnitentium gratia; qui si non essent, ejusmodi impositionibus manuum minime opus esset. Ejusmodi autem benedictiones tribus capitulis constant et conclusione, ut docet Honorius Augustodunensis in Gemma. Quod etiam clarum est ex ipsismet benedictionibus, quas videre est in hoc sancti Eligii Codice, et in Codicibus Rhem., Rodr. et Ratol., atque etiam apud Pamelium. Nihilominus tamen in cod. Ratoldi quædam paucæ quatuor capitulorum reperiuntur.

Est etiam alia Benedictio, quæ datur in fine Missæ, de qua concilium Agathense, can. 47: *Missas die Dominico a sæcularibus totas teneri speciali ordinatione præcipimus, ita ut ante Benedictionem sacerdotis populus egredi non præsumat.* Nam si hæc Benedictio non daretur in fine Missæ, sed ante Communionem, illa data, populus egrediens non interesset integræ Missæ, quia ante Communionem discederet; et ita capienda sunt verba sancti Cæsarii Arelatensis, **297** qui dicto concilio præfuit, homil. 12: *Ideo qui vult Missas ad integrum cum lucro animæ s. celebrare, usquequo Oratio Dominica dicatur, et Benedictio populo detur, humiliato corpore et compuncto corde debet se in Ecclesia continere.* Walfridus Strabo, cap. 22 lib. de Rebus ecclesiasticis, locum concilii, quod Aurelianense nominat pro Agathensi, explicat de ultima sacerdotis Oratione, quam supra diximus appellari Orationem ad Complendum: *Statutum est Aurelianensi concilio ut populus ante benedictionem sacerdotis non egrediatur de Missa. Quæ benedictio intelligitur illa ultima sacerdotis Oratio, de qua nimirum supra locutus est, eodem cap. Amalarius. lib. III de Officiis eccl., cap. 36 agit de hac ultima Benedictione, sed quibus verbis fiat non declarat: Hunc morem tenet sacerdos, ut post omnia sacramenta consummata benedicat populo atque saluet. Deinde revertitur ad Orientem ut se commendat Domini Ascensioni dicitque diaconus: *He Missa est.* Rabanus, lib. I de Institutione clericorum, cap. 33: *Post Communionem ergo, et post ejusdem nominis canticum, data Benedictione a sacerdote ad plebem, diaconus prædicat Missæ officium esse peractum, dans licentiam abeundi.* Ex quibus verbis, si attentius expendantur, liquido constabit Rabanum esse in eadem mente cum Walfrido. Nam canticum ejusdem nominis cum Communione nihil aliud est quam illa Antiphona seu Responsorium quod dicitur *Communio*. Cum autem Rabanus proxime subiciat Benedictionem huic Antiphonæ, non est dubium quin per Benedictionem intelligat ultimam Orationem ad Complendum vocatam, quæ et tempore illius in usu erat, et sequitur proxime Antiphonam seu Responsorium quod *Communio* dicitur. Nihilominus tamen, etsi in antiquis nostris Missis et Codicibus nostris mss. nulla reperiatur in fine Missæ Benedictio, existimo tamen canonem concilii Agathensis intelligendum esse de Benedictione quæ daretur in fine Missæ, distincta ab Oratione ad Complendum. Nam cum in eodem concilio prohibeatur presbytero Benedictionem impertire, non est rationi consentaneum cum arcere ab ultimæ Collectæ recitatione, quæ juxta sanctum Augustinum est gratiarum Actio, quæ sane non est prætermittenda, sive a presbytero, sive ab episcopo. Sed existimo fuisse diversum Ecclesiæ usum circa hanc Benedictionem in fine Missæ, quæ, ut dixi, non habetur in antiquis Missis a nobis productis, nec in nostris Co-*

dicibus mss. neque in Ordinibus Missæ a Melchioro Hitlorpio editis: Sed in illis omnibus, post Orationem ad Complendum, diaconus dimittit populum dicendo *Ite Missa est*, quemadmodum est in Ordine Processionis, quando episcopus Missam celebrare voluerit festivis diebus, quæ exstat in Codice Iuliano, ubi sic habetur: *Cumque episcopus Collectam finieit, et diaconus Ite Missa est, et clerus Deo gratias dixerit, duo diaconi accipientes manum episcopi, etc. cum omni processione ad sacrarium reducant. At apud Amalarium supra citatum videtur hæc Benedictio ultima in fine Missæ, et in ordine Missæ a sancto Petro instituto cum sua expositione, in Codice Tiliano: De mane orantes cantant Postcommunionem cantores, ut ostendant Christum in populo corpore et sanguine corroborato manere. Et hinc a presbytero postulatur æterna Benedictio, quia Christus coram discipulis manducans et bibens cum surrexisset a mortuis, reliquias eis dedit, elevatisque manibus ipsis benedixit. Hæc citatus ordo Cod. Tiliani, in quo non habetur prior Benedictio, quæ datur ante Communionem. Illa autem Benedictio in fine Missæ dabatur, antequam diaconus diceret *Ite Missa est*, ut clarum est ex tractatu ms. super Missam bibliothecæ Corbeiensis: *Deinde Orationes a sacerdote sacræ Communionis peraguntur, et Benedictio super populum, ut a nobis digne præcepta stabiles in fide et mundo corde maneamus, et nos salutem animarum et corporum habere credamus. Per Dominum nostrum Jesum Christum, qui cum Patre vivit et regnat Deus unum cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen, Deinde adiacono populo pronuntiatur, dicendo: Ite 298 Missa est. Idem patet ex glossis mss. in Ordinem Romanum bibliothecæ Thuanæ: Episcopus data Benedictione revertitur ad propria, postea annuntiat diaconus Ite Missa est. Supradictæ autem Benedictiones episcopales quæ ante Communionem dabantur sunt adhuc in usu in quibusdam Ecclesiis, et exstant ex eis nonnullæ ad calcem Pontificalis Romani excusi tempore Leonis XI, quæ ex recentioribus Pontificalibus expunctæ sunt.**

101. *Missa in mane primæ.* In Cod., Ratoldi et in Editis legitur: *Missa primo mane ad sanctam Anastasiam, quemadmodum apud Pamelium. In Cod. Rodradi: Noctead sanctam Anastasiam. In Codice Rhemensi, post Missam de nocte sequitur altera Missa sub hoc titulo: In natali sanctæ Anastasiæ.*

102. *Da, quæsumus, Deus, etc.* In Cod. Rodradi a Orationes de sancta Anastasia præcedunt Orationes de Natali Domini, quemadmodum et Præfatio de sancta Anastasia.

103. *Sicut homogenitus idem refulsit Deus.* Ita Corippus, lib. IV, de Laudibus Justini minoris:

Natus homo est, verusque Deus non destitit esse.

104. *Præfatio Natalis Domini.* In Codicibus Rodr. et Rat. et in Excusis additur: *Præfatio sanctæ Anastasiæ, quæ est de communi virginum.*

105. *Ejus.* Ita in Editis, et in Codice Rodradi. Apud Pamelium, et in Codicibus Rhemensi et Ratoldi legitur *hujus*. Sed existimo tamen *ejus* rectius esse ut referatur ad Christum, quia sequitur *cujus natiuitas*.

106. *Sacramenti.* Sacramentum hoc loco est solemnè festum quo aliquod Christi mysterium, seu Natiuitatis, seu passionis, sive Ascensionis representatur, ut docet sanctus Augustinus, epist. 118, ad Januarium, agens de sacramentis non scriptis: *Illam autem quæ non scripta, sed tradita custodimus, quæ quidem toto terrarum orbe observantur, dantur intelligi, vel ab ipsi apostolis, vel plenariis conciliis, quorum est in Ecclesia soluberrima auctoritas, commendata atque statuta, retineri, sicuti quod Domini passio et Res-*

urrectio, et Ascensus in cælum, et adventus de cælo Spiritus sancti, anniversaria solemnitate celebrantur, et si qui tale occurrerit, quod servatur ab universa, quæunque se diffundit, Ecclesia. Hinc capiendus est sancti Hieronymi locus, epist. 48, ad Sabinianum diaconum: Post apostoli Petri basilicam, in qua Christi flammæ consecrata est, post crucis, et Resurrectionis, et Ascensionis sacramenta, in quibus rursum se in monasterio victuram sponderat.

107. *Natalis.* Ita in Codicibus Rhemensi et Rodradi. In Editis, et in Cod. Ratoldi, et apud Pamelium, legitur *Novitas natalis*, aptius ad sensum, tum propter paronomasiam inter hæc vocabula, *Novitas* et *Natiuitas*. Sed arbitror *tò natalis* redundare.

108. *Natiuitas.* In Codicibus Rodradi et Rhemensi legitur *nobilitas*, non ita recte.

109. *Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut nos.* Hujus Orationis mentionem facit Alcuinus lib. III, contra Felicem Urgelitanum episcopum: *Et in die Natalis Domini: Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut nos Unigeniti tui nova per carnem natiuitas liberet.*

110. *Invisibilem amorem rapiamur.* Ita in Codicibus Rodradi et Ratoldi, atque apud Pamelium, quam lectionem se in uno Cod. ms. reperisse scribit Angelus Rocca. In Missali Romano legitur *in invisibilem amorem rapiamur*, quam etiam lectionem se in tribus Cod. mss. vidisse auctor citatus ait.

111. *Quique ejus infantium, etc.* Est Præclara antithesis.

112. **299** *Præsta, quæsumus, omnipotens Deus.* Hanc Orationem in Cod. Ratoldi sequitur altera Benedictio, hoc modo: *Deus, qui genus humanum vulneratum in protoplasto novo recuperasti antidoto, etc.* Sed non est proprius illius locus; debet enim proxime sequi priorem ejusdem Codicis.

113. *Qui in mentibus, etc.* Est elegans paronomasia.

114. *Fidei et securitatis augmentum.* Ita in Cod. Rhemensi et Rodradi, hanc lectionem testatur Angelus Rocca se in uno Codice reperisse. In Cod. ms. Ratoldi abbatis, et apud Pamelium legitur: *Fidei, spei et charitatis augmentum.* Quæ lectio videtur plausibilior; nec tamen prior est contemnenda, cum sit antiquiorum Codicum, nec suo sensu careat.

115. *Paternis, id est, patris Adæ.*

116. *Hujus creaturæ novitate suscepta.* Id est, in novam creaturam transformati, juxta illud Pauli, Gal. VI: *In Christo Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura.*

117. *Deus qui humanæ, etc.* hac oratione utitur modo Ecclesia Romana in commistione vini et aquæ, his vocabulis interpositis: *Per hujus aquæ et vini mysterium.*

118. *In veritate corporis.* Hæc ponuntur adversus Manichæum, qui Christo corpus phantasticum; et adversus Valentinum, qui coeleste tribuebant; aliosque ejusdem farinae hæreticos, qui Christo corpus humanum et carneum minime tribuebant.

119. *Ut secuti illos passio gloriosos, sic, etc.* In Cod. Rodradi: *Ut quia illos passio gloriosos, nos devotio, etc.* In Cod. Ratoldi.: *ut quod illos passio gloriosos, nos devotio, etc.* In Editis et apud Pamelium: *Ut quod illos passio fecit gloriosos, nos devotio, etc.* Sed lectio Codicis sancti Eligii videtur præstabilior. In Codice Rhemensi non hæc Oratio, sed alia: *Grata tibi sint, Domine, munera, quæsumus, devotionis hodiernæ, etc.*

120. *Cujus gloriæ sempiternæ primus martyr occurrit.* Præclare Ennodius, hymno 4, de sancto Stephano:

Hic primus intravit viam.
Nullis subactam gressibus.

121. *Per quem.* Deest in Editis, et apud Pamelium

* In Cod. Reg. Suec. Oratio super oblata pro sancta Anastasia præcedit quoque Orationem de Natali Domini. Gemet. convenit cum Cod. Rodradi.

† A Cod. Reg. S. abest quoque *fecit*. Et quidem

Angelus Rocca, in scholiis fatetur se addidisse verbum *fecit*, quod in Cod. ms. desiderabatur. Gemetio. convenit cum Cod. Rodradi; duo vero Theod. nostram lectionem exhibent.

Et in prima Oratione apparet erasa in Cod. sancti Eligii.

122. *Ecclesiam tuam*, etc. Ita in Editis, et in Codicibus Ratoldi, Rodradi et Rhem. Sed in hoc ultimo ponitur secunda. Nam prior est: *Deus qui per os beati apostoli tui a Joannis, verbi tui nobis arcana re- serasti*, etc. Porro in Cod. Ratoldi sunt duæ Missæ de sancto Joanne evangelista, quemadmodum apud Pamelium. Secunda inscribitur: *Item in die*: ita ut prima diceretur, *Primo mane*, juxta titulum qui ei præfigitur apud eundem Pamelium, secunda vero in die.

123. *Nos confidimus*. In Editis *tò nos desideratur*. In Cod. Rhemensi legitur *nos scimus*.

124. *Carnalia*. Leg. *carnalis*, ut referatur ad *tò genitoris*.

125. *Vicarium suæ matri*. Simile est illud sancti Ambrosii in Missa sancti Joannis, etsi non sit eadem Præfatio: *Vicarium pro se matri filium 300 clementer attribuit*.

126. *Ad Vesperos*, Ita in Editis, apud Pamelium, et in Cod. Ratoldi. In Cod. Rodradi additur *ubi supra*.

127. *Alia*. In Cod. Rodradi et apud Pamelium legitur *Ad fontes* ^b.

128. *Alia*. In eodem Cod. et apud Pamelium legitur *Ad sanctum Andream*.

129. *Et in pretiosis*, etc. Hæc Præfatio exstat in Missa Ambrosiana, sed in quibusdam variat.

130. *Et clara est prius confessio*, etc., Sanctus Augustinus, serm. 9, de Sanctis: *Beata ætas, quæ necdum Christum potest loqui, et jam pro Christo metretur occidi*.

131. *Ante Passio*, etc. Ita sanctus Augustinus (Tom. I). serm. citato: *Nondum opportuna vulneri, et idonea passioni*.

132. *Votiva dona*. Votiva dona dicuntur sacramenta corporis et sanguinis Christi, quia *voventur omnia quæ Deo offeruntur*, ut supra ex sancto Augustino docuimus.

133. *Eodem die sancti Fulgentii episcopi*. Hæc in aliis nostris Cod. mss. non exstant, neque in Editis, neque apud Pamelium. Hic sanctus Fulgentius fuit ex monacho Ruspensis episcopus in Africa, cujus Acta vide apud Sur., Kal. Januarii. Nulla autem hic est peculiaris Missa de sancto Fulgentio, quia Missa de sancto Sylvestro ei est applicanda, cum utriusque conveniat.

134. *In Octavis Domini*. Sic Corippus, lib. IV.

Lux octava novo nascentis lumine Christi.

Dies octavus solemnitatis a Græcis dicitur *ἀπολυσις*, ut videre est apud sanctum Basilium Seleuciensem, lib. II, de Miraculis sanctæ Theclæ, cap. 18: *Ἦν ἡ τῆς μάρτυρος ἀπόλυσις ἑορτή, καὶ ἡ τελευταία τῆς ἑορτῆς ἡμέρα, ἣν δὴ καὶ ἀπολυσιν καλεῖν ἡμῖν ἔθος, ὡς ἂν καὶ πέρασ ἐξούσης τῆς ἑορτῆς*. Id est: Festum erat martiris et postremus festivitatis dies, quam nobis appellare *ἀπολυσιν*. Id est, discessionem, mos est, quod festum deinceps linem accipiat.

Hic autem uno eodemque die octava celebratur Natalis Domini ejusdemque Circumcisio. Nativitatis octava apparet ex titulo festi in omnibus Codicibus nostris mss. et in editis: ^d Circumcisionis dies ex Præfatione et Benedictione, cujus celebritas, est antiqua, nam illius mentio fit in concilio Turonensi II, cap. 17: *Et hora octava in ipsis Kalendis Circumcisionis Missa Dea propitio cœnretur*. Porro in Cod. Rhemensi eodem die sequitur Missa sic inscripta: *Missa prohibendum ab idolis*. Sed deest particula *ad*, et legendum

^a In Missali Gothico hac die celebratur festum apostolorum Jacobi et Joannis simul. Vide notam Mabiloniam ad hunc locum.

^b Ita legitur in Cod. Reg. Suec.

^c Eadem de nostris Mss. sunt dicenda.

Missa ad prohibendum ab idolis, ad quod spectant eisdem Missæ Collectæ.

Ratio Missæ hujus instituendæ est, quia olim Kalendis Januariis homines multis paganorum superstitionibus erant obnoxii, de quibus consule observatōnes nostras ad Concordiam regularum, cap. 50, § 13. In hac invehitur sanctus Petrus Chrysologus serm. 155.

135. *Quatenus in octavo*, etc. Per octavum diem, seu octavam, designatur supremus Resurrectionis dies, et sempiternæ felicitatis ævum ultimū. evoluta hujus sæculi hebdomadæ. S. Anastasius Sinaita, expositione in Psalm. VI.: *Ψαλμὸς τοῦ Δαβὶδ περὶ ὀρθοῦς. Ὁρθοῦν ὀφείλει ἡ Γραφή ὀνομάζειν τὴν μετὰ τὴν ἐβδόμην τοῦ παροντος αἰῶνος ζωὴν, καὶ διαγωγὴν, ἣν ποιεῖται σεν ἡ ὀκταήμερος ἡ προετοιμή*. Id est: Psalmus David pro octava. Octavam solet appellare Scriptura vitam illam quæ post septimam hujus sæculi sequitur, quam octavo die facta **301** Circumcisio præsignavit. Sanctus Gregorius Nyssenus, expositione in Psalmum VI: *Διότι τοῦ ἐβδοματικῶν παυσαμένου χρόνου ἐνστασιται ἡμέρα ὀρθοῦ μετὰ τὴν ἐβδόμην. ὀρθοῦ μὲν λεγομένη, ὅτι μετὰ τὴν ἐβδόμην γίνεται οὐκ ἐνὶ τοῦ αριθμοῦ διαδοχὴν ἐφ' αὐτῆς, δεχομένη, etc*. Id est: Propterea quod septenario tempore finito, post septimum instabit dies octavus; qui octavus quidem dicitur, quia post septimum existit, numeri vero vicissitudinem in sese non amplius admittit. Unus enim in perpetuum nulla unquam caligine diremptus permanet. Alius enim eum efficit sol, qui veram suo fulgore lucem edit; qui postquam nobis semel illuxerit, ut inquit Apostolus, deinceps occasu non occultatur. Sanctus Basilius, cap. 27, libri de Spiritu sancto ad Amphilo- chium: *Sed quod is dies videntur aliquo modo imago venturi sæculi, eoque cum sit principium di erum, non primus a Mose. sed unus appellatus est: Et factum est vespere, et mane dies unus, tanquam quis sæpe recurral*. Καὶ μία τοίνυν ἡ αὐτῆ, καὶ ὀρθοῦ. ἥς καὶ ὁ ψαλμὸς ἐν τισιν ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν ἐπισημασθε, δι' αὐτῆς ἐμφανίζουσα τὴν μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον κατάστασιν τὴν ἀπαύστον ἡμῶν, τὴν ἀπέπειρον, τὴν ἀδιάδοχον, τὸν ἀληθῶν ἐκείνου καὶ ἀγῆρω αἰῶνα. Id est: *Ut unus sit idem et octavus, unum illum singularem et veterum octavam, cujus Psalmista alicubi in quibusdam Psalmorum titulis meminit, per se significans diem, inquam, post horum temporum statum nunquam finientium, ac vespere nescium, nec sicut essori cedentem, hoc est æternitatem, quæ nec finem habet, nec senium norit*.

Hujus rei notitiam aliquam habuisse videtur Plato rerum Hebraicarum haud plane ignarus, qui scripsit sanctos viros, emenso hujus vitæ curriculo, ubi septem dies in prato amœnissimo constiterint, inde octavo die migraturos ad cœlum per septem planetarum orbis. *Ἢ δὲ μετὰ τοὺς πλανωμένους πορεία ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἄγει, τουτέστιν, τὴν ὀρθοῦν κίνησιν τε καὶ ἡμέραν*. Id est: Quod autem post errantes illos orbis iter suscipitur, recta perducit ad cœlum; is enim octavus est motus et dies, apud Clementem Alexandrinum, lib. V Stromatum. Hoc autem in hac Præfatione dicitur ratione Circumcisionis, quæ die octavo Nativitatis ejusque Hebræis fieri lege Mosaica præcipitur, quæ juxta rationem allegoricam Resurrectionis diem significat, in quo perfecta erit omnium vitiōrum et animi motuum ac perturbationum mortificatio, ut testatur sanctus Athanasius, sermone de Sabbato et Circumcisione. *Διὰ τοῦτο καὶ ὀρθοῦ ἡμέρα προετίμνωσθαι ἐκέλευσεν ὁ νόμος, καὶ ἀπαράδεκτος ἦν ἐντολή, σημαίνουσα τὴν μετὰ τὴν ἐβδόμην ἀναγέννησιν πάντων*. Id est: Ideo octavo die circumcidi imperatum fuit a lege, neque id unquam violabatur mandatum, significans post septimum diem omnium regenerationem. Ita

^d Circumcisionis festum notatur in veteri Lectionario apud Mabil., de Liturgia Gallic., lib. II, pag. 112 et seq. Ibid. legitur *Dominica post Circumcisionem*. Libro III, habes in Missali Gothico Missam *In Circumcisione Domini nostri Jesu Christi*,

sanctus Anastasius Sinaita supra citatus. Notandum tamen hanc Præfationem dissidere quodammodo a Patribus citatis, qui septimam diem universum hujus sæculi curriculum appellant, illa vero senarium numerum hoc omne sæculum nominat, septenarium quietem beatorum mentium, quæ positus corporis exuviis, resurrectionem exspectant.

136. *Ad gaudia sine fine mansura pervenialis.* Cum videlicet beati perfecta tum animi tum corporis beatitudine perfuerunt, quia ante resurrectionem sola animi felicitate potiebantur.

137. *In illius inveniamur forma.* Nempe glorificata.

138. *Dominica prima post Natate Domini.* In Codice Ratoldi et Rhem. officium hujus Dominicæ a dissentit a Cod. nostro hoc sancti Eligii ; sed Dominicæ primæ post octavas natalis officium in Cod. Ratoldi convenit tum quoad Præfationem et Benedictionem, tum quoad Orationes, cum hac Dominica, præter ultimam : *Propitiare, misericors Deus, etc.*, quæ non exstat in eodem Cod. Ratoldi.

139. *In Vigilâ Theophaniæ.* Theophania, ἡ τοῦ θεοῦ φανερωσις, id est Dei apparitio, inquit Suidas. Dicitur et θεοφανία in plurali neutraliter, et Theophaniorum sacri, quod celebre erat paganis, meminit

302 Synesius in Calvitii encomio. Vulgo Epiphania. Hæc autem vigilia jejuniu caret, quia ob Natalis Christi letitiam duodecim illi dies qui a natali Christi usque ad Epiphaniam intercidunt olim jejuniu vacabant, illudque dierum spatium Græci δωδεκάημερον, id est, duodecim dies, appellant, excepto triduo kalend. Januarii, quo in multis locis, et in Gallia maxime, ad calcandam gentilium consuetudinem litanie fiebant, ut statuitur concil. Turonensis n. can. 17. Hæc vigilia non exstat in Cod. Rodradi, neque in vetustissimo Codice Coloniensi, b ut notat Pamelius.

140. *In Epiphania Domini.* Hoc festum celebratur mense Januario ex antiquo ritu, qui patet ex Amiano Marcellino, lib. xxi, cum loquitur de Juliano imperatore, tum in Galliis agente : *Et ut hæc interim celarentur feriarum die, quem celebrant mense Januario Epiphaniam discitiant, progressus in ecclesiam solemniter numine adorato discessit.* Epiphaniam autem, ἡ τοῦ σωτῆρος ἡμεῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἰσπαρσὺς οὐκονομία, id est, Servatoris nostri Jesu Christi Incarnatio, inquit Suidas. Hoc die a Græcis recitatur sequentia magne sanctificationis, omnibus ad fontes convenientibus cum lampadibus, et tunc ; ibique multis precibus aqua benedicitur tum ad baptismum, tum ad varios usus Christianorum. Sacerdos sanctam crucem rectam in aquam mergit, et ex eadem aqua templum et populum aspergit, ut fuse habetur in Euchologio. Hujus ritus meminit Theodorus lector in secunda ecloga : *Καὶ τῶν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐν τοῖς Θεοφανίαις ἐπιλάσσειν ἐν τῇ ἰσπάρῃ γίνεσθαι.* Id est : Et invocationem super aquam in die Theophaniorum vespere fieri jussit. Agit ibi de Petro Unapneo episcopo Antiocheno, quem ait hanc Benedictionem vesperi fieri jussisse.

141. *Stella duce.* Diodorus Tharsensis episcopus, lib. v contra fatum, cap. 53, scribit stellam illam quæ nato Domino magis visa est, non unam e multis in cælo fuisse, sed ὄψαται τὴν θεοτοκίαν εἰς ἄστρον μὲν ἑρμεκτισσομένην, id est, potestatem quamdam diviniorem in stellæ similitudinem efformatam. Sanctus Isidorus Pelusiota, epistolis 377 et 378 lib. 1, scribit fuisse quidem eam veram stellam, sed cursum præter cæterarum consuetudinem tenuisse, et

a De nostris Mss. idem intellige.

b Neque etiam in Cod. Reg. Suec.

c Ita in Calendar. Rom. et in Cod. Calensi. At in Gen. t. ac in utroque Theod. festum hoc notatur. In iisdem Codis. seorsim habetur festum sancti Hilarii cum orationibus et Præfatione hic assignatis. In primo Theod. alia plurima festa præcedunt, scilicet

A eo percultos sapientes illos magos Dominum quesivisse.

142. *In novam nos immortalis suæ lucem reparavit.* Ita in Dominica prima post Epiphaniam, et in Editis. Sensus bonus est. In Codicibus mss. Rodoldi, Dominica 1 post Epiphaniam, Rhemensi et Rodradi, et apud Pamelium, legitur : *In nova nos immortalitatis suæ luce reparavit* ; ex quo tandem, sublata præpositione, exiit illud, quod est in Missali Romano : *Nova nos immortalitatis suæ luce reparavit.*

143. *Magorum.* Magos Suidas scripsit apud Persas esse homines φιλοσοφούς, καὶ φιλοβίους, id est, sapientiæ studiosos, et Dei amatores. Hesychius magum interpretatur theologum. Hos autem magos qui Christum infantem adoraverunt sanctus Epiphanius, in Expositione fidei catholicæ, refert ortos fuisse ex filiis Leturæ, quibus pater dedit munera, aurum, thus, et myrrham, quæ ad Sodomorum et Gomorrhæ regibus acceperat, ac propterea cum habitarent in Magodia Arabiæ regione, eadem munera Christo infanti obtulisse, Diodorus Tharsensis, cap. citato, scribit eos Persas fuisse, et a Chaldaïis de stella Servatorem omnium in carne natum, juxta vetus Balaam vaticinium, nuntiatura edoctos fuisse.

144. *Primitiis.* In Editis legitur *primitus*, maie.

145. *Qui cum sapientia, etc.* Ita in Codice Ratoldi. Communis est theologorum sententia Christo statim ab ipso conceptionis suæ momento datam fuisse omnem sapientiam, ac cæteras animi dotes, virtutesque sibi ratione unionis hypostaticæ debitas, cum in ipso conceptionis puncto comprehensor fuerit, et nunquam viator, ut vocant, hoc est intuitivam Dei visionem 303 habuerit. Cum ergo in hac Benedictione precatur pontifex ut fideibus spiritualium incrementa virtutum largiatur Deus, quemadmodum Christus sapientia, ætate et gratia protecit, hæc capienda sunt juxta modulum et rationem personarum inter se collatarum, ut quemadmodum Christus crevit sapientia et gratia experimentalis, sic illi crescant nova acquisitione virtutum.

146. *In octavis Theophaniæ.* In Cod. Rodradi, et apud Pamelium, hæc solemnitas vacat. c In Cod. Ratoldi legitur : *Octavas Epiphaniæ, et æq. ostio sancti Hilarii.* Ubi secunda Oratio est de sancto Hilario : *Deus, cuius miseratione delinquentes mutantur ad veniam, etc.* Super oblata Oratio prima est de sancto Hilario : *Universitatis comitor, et humani generis reformator, etc.* Prælatio de sancto Hilario, nulla de octava, hoc modo : *Qui beatum Hilarium confessorum præelegisti tibi sacratæ confessionis tuæ auxiliem, etc.* Benedictio vero de octava, nulla de sancto Hilario : *Deus, qui præsentem diem dignatus es eligere, ut et eum eligeres, tot miraculis demonstrare, etc.* Secunda Oratio ad Complendum est de sancto Hilario : *Deus fidelium remunerator animarum, etc.*

147. *Sancti Felicis.* Hic est sanctus Felix Nolæ presbyter, cujus acta eleganti versu scripsit sanctus Paulinus Nolæ episcopus. In Codicibus Rodradi, Rhem. et Rat., atque apud Pamelium, additur in *Pincis.* Locus est Roma d in quo sancti Felicis ecclesia ædificata est.

148. *Confessoris.* Ita appellatur sanctus Felix in omnibus Codicibus nostris, non martyr. Ita appellatur in Martyrologio ms. bibliothecæ Corbeiensis : *xix kalend. Februar., apud Nolam Campaniæ, sancti Felicis presbyteri et confessoris.* Et a sancto Augustino, lib. de Cura pro mortuis gerenda, cap. 1,

sancti Basilii episcopi et confessoris ac doctoris in Kalend. Januarii, eodemque die sanctæ Columbe virginis, sanctæ Genovefæ in nonas Januarii, sancti Remigii episcopi et confessoris tribus Januar., quo die quoque annuntiatur festum sancti Hilarii.

d Id optime probat Joan. Fronto in notis ad Kalend. Rom. hoc loco adversus Rosweydatum,

ut scilicet in beatissimi Felicis confessoris basilica poneretur, quemadmodum apud ipsum Usuardum excusum. Recte. Nam olim confessores appellabantur ii qui, multis pro Christi fide tormentis superatis, tandem, divina voluntate liberati, tot agonibus superstites tranquillam mortem obierunt, ut clarum est epist. 46 sancti Cypriani, et alibi passim; inter quos hic sanctus Felix enituit. In concilio Toletano, v. sancta Leocadia, quæ non ferro, aut tormentis, sed carceris squalore et fame obiit, confessor appellatur.

149. *Hæreticis*. Ita in Editis, et in Codicibus nostris mss. Hæc vox improprie sumitur a pro *ro ethnici*. Et sanctus Fructuosus, c. 1 suæ regulæ quosdam pseudomonachos proprio viventes arbitrio appellavit hæreticos: *Hos tales, ubi repereritis, non monachos, sed hypocritas et hæreticos esse creditis*.

150. *Celebramus*. In Editis legitur *colimus*. Porro xiv Kalend. Februar. in Cod. Rodradi sequitur: *Natale Mariæ et Marthæ*; in Cod. Rhem.: *Natale sanctæ Mariæ et Marthæ*; in Cod. Ratoldi: *Natale sanctorum Mariæ et Marthæ*, ubi *ro sanctorum* sumitur substantive in plurali, et sæpe occurrit in nostris Mss. et in Miss. Rom. In nostris Codicibus citatis similes exstant Orationes de eisdem sanctis in hunc modum: Exaudi, Domine, populum tuum cum sanctorum tuorum tibi patrocinio supplicanteum, ut temporalis vitæ nos tribuas pace gaudere, et æternæ reperire subsidium. Per Dominum. *Super oblata*: Preces, Domine, tuorum respice oblationesque fidelium, ut et tibi gratæ sint pro tuorum festivitate sanctorum, et nobis conferant tuæ propitiationis

auxilium. Per Dominum. *Post Communionem*. Sanctorum tuorum, Domine, intercessione placatus præsta, quæsumus, ut quæ temporali celebramus actione, perpetua salvatione capiamus. In quibus Orationibus *ro sanctorum* sumendum est etiam substantive, ut supra dictum est. In Martyrologiis Romano et Adonis, eodem die, annotatur natale sanctorum Mariæ et Marthæ, conjugum, etc. Sed hæc nostrorum Sacramentarium Missa intelligenda est de sanctis sororibus Lazari, Maria et Martha, primo quia in eam martyres non appellantur. Secundo id suadet Martyrologium ms. sancti Hieronymi, ubi eodem die hæc videre est: *Hierosolyma, Marthæ et Mariæ sororum Lazari*.

Idem habetur in Martyrol. ms, biblioth. Corb.: *Hierosolyma, Marthæ et Mariæ*. Cætera sculpta sunt a quodam (ut credere par est) nugatore, sed quodammodo apparet scriptum fuisse *sorum Lazari*: in parvulo Martyrologio ms., quod assutum est Sacramentario Rhem., ubi eodem die legitur: *Hierosolyma, Marthæ et Mariæ sorores Lazari*: in Calendario Codicis Ratoldi, in quo eodem die legitur: *Hierosolymis, Marthæ et Mariæ*; in altero parvulo Martyrologio ms. biblioth. Corb.: *xiv Kalend. Febr. in Africa, Quinti Pauli, Geronti, Mariæ et Marthæ*; in Martyrologio Rabani, eodem die: *Hierosolyma, natale Marthæ et Mariæ sororum Lazari*; et in Martyrologio Notkeri: *xiv Kalend. Febr., Hierosolymis natiuitas Marthæ et Mariæ sororum Lazari*. Postridie vero in eisdem Martyrologiis sancti Hieronymi, maioris Corbeiensis, Rabani et Notkeri, quemadmodum et in Martyrologio Usuardi, annotatur dies sancto-

* Hæc interpretatio minime placet doctissimo Tillemontio, rejiciturque nota 3 in sancti Felicis historiam, quem consule. Lege quoque nostrum Theod. Ruinart, in Actis martyrum, pag. 256. Cæterum non video quid adeo torquet in explicandis his Præfationis verbus: *Qui nec hæreticis pravitutibus, nec sæculi blandimentis a sui status rectitudine potuit immutari*. Num sancti Felicis tempore nulli existerunt hæretici? imo vero plurimos fuisse constat. Sed, inquires, quis sibi facile persuadeat *Felicem presbyterum Nolanum, tam egregie adversus hæreticos decertasse, idque a sancto Paulino aut ignoratum, aut saltem omissum fuisse?* Verum de sancti Felicis certaminibus adver-

rum Martyrum Mariæ et Marthæ conjugum, etc. Ex quibus apparet quam recte in dictis Sacramentariis assignetur Missa Mariæ et Marthæ xiv Kalend. Febr. et quod hæc nomina sint intelligenda de sororibus Lazari b.

451. *Fabiani*. In Cod. Ratoldi est unica Missa de sanctis Fabiano et Sebastiano cum diversis tamen Orationibus, præcedente ubique sancti Sebastiani Oratione, cujus est sola Præfatio, non discrepans a Præfatione Codicum Rod. et Rhem. Benedictio est utriusque sancti: *Deus, qui triumphantibus pro te martyribus regiam cælestis aulæ potentiam dextra pavidis*. Ubi *ro regia* januam significat, ut in Regula Magistri, cap. 83: *Et exuti rebus monasterii duntaxat sine gravi injuria clausi regia excludantur*. Consule observationes nostras ad Concordiam reg., cap. 67, § 2.

152. *Et quos pondus*. Optima lectio. In Cod. Rodradi: *Et quia nos pondus*; et in fine reperitur *ro nos* in hunc modum, *nos protegat*, In Cod. Ratoldi et apud Pamelium legitur: *Et quia pondus*, ut in Missali Romano.

153. *Sanctæ Agnetis*. In Cod. Rodradi, *sanctæ Agnes*. Juxta formam Græcorum, ut videre est ecloga 2 Theodori Lectoris, sub finem: *ἀπειθήσαντα λειψάνα τῶν ἁγίων Στεφάνου, καὶ Λαυρεντίου καὶ Ἀγνῆς*, id est: Depositis sunt reliquiæ sanctorum Stephani et Laurentii et Agnes. Ita loquitur sanctus Ambrosius libro primo de Off., cap. 41. Ita Prudentius, in Peristephano:

Agnes sepulcrum est Romulea in domo.
Fortis puellæ martyris inclytæ.

Infra tamen ponit *ro Agnes* in nominandi casu.

Haud, inquit Agnes, immemor est ita.
Christus suorum.

Et sæpe infra c.

305 154. *Et diem beatæ Agnetis martyrio consecratum solemniter recensere*. Codex Rhem. habet: *Recensentes enim diem beatæ Agnetis martyrio consecratum*.

155. *Simul est facta conformis, etc.* In Missa Ambrosiana legitur: *Simul est ejus facta conformis, ut sempiternitati ejus sociaretur et gloriæ*.

156. *Ut vinceret*. In Cod. Rodradi, et apud Pamelium, *quo vinceret*, cui debet affligi accentus gravis, ut sit *quo* et idem erit sensus. In Editis et in Cod. Ratoldi *quod vinceret*, et bonus etiam sensus erit, si particulæ *quod* apponatur accentus. In Cod. Ratoldi reperitur hæc benedictio: *Benedicat vobis Dominus cælorum rector et conditor, etc.*

Porro habetur in Cod. Rhem. x Kalend. Febr., *natale sanctorum Emerentianæ et Macarii martyrum*. Sed lege *Emerentianæ*, quæ est virgo et martyr collectanea sanctæ Agnetis. ^d In parvo Martyrologio asuto Rhemensi Sacramentario, eodem die fit horum mentio martyrum: *x Kalend. sanctorum Emerentianæ, (leg. Emerentianæ) et Macharii, et passio sanctæ Asclæ* In Calendario quod præmittitur Sacramentario Ratoldi: *x Kalend. natale sanctæ Emerentianæ virginis et sancti Macharii, et passio Parmenæ diaconi*. Item in Martyrologio ms. sancti Hieronymi, eodem die: *Et alio loco, passio sanctorum Eugenii, Emerentianæ et*

sus hæreticos ne verbum quidem in hac de qua disputatur Præfatione.

^b In Gemet., ad diem xiv Kalend. Februar. legitur tantum: *Sanctarum Mariæ et Marthæ*. Prius autem notatur *natal. sancti Mauri abb. xviii Kalend. Febr.*, et *Depositio Antonii xvi Kalend. ejusdem mensis*.

^c In Gemet. legitur: *sanctæ Agnæ*. In utroque Theod., *sanctæ Agnetis*.

^d In priori Theod. legitur *x Kalend. Febr., sanctorum Emerentianæ et Macarii*. In Gemet. scribitur per abbreviationem *sanctorum Emerentianæ et Macarii*.

Macharii, Pulvii, Martyrum. Forsan leg. *Publii* Itaque Macharius, de quo est præsens Missa, cum eodem die conjungatur in dicto Martyrologio cum sancto Eugenio martyre, is est Macarius qui a Juliano Apostata in Oasim Arabiæ oppidum relegatus, ibidem cum sancto Eugenio securi percussus est, ut scribit Metaphrastes in sancto Armenio. Eodem die Macarii et Eugenii meminit Rabanus in Martyrologio. Eminentianæ et Macarii missa est ejusmodi in Cod. Rhem.: *Majestati tuæ nos, Domine, martyrum supplicatio beata conciliet,* etc. *Martyrum tuorum nos, Domine, semper festa lætificent,* etc. Super oblata: *Accepta tibi sit, Domine, sacratæ plebis oblatio,* etc. Postcomium: *Jugiter nos, Domine, sanctorum tuorum vota lætificent,* etc. a.

157. *Deus qui universum mundum beati Pauli prædicatione docuisti,* etc. Sanctus Paulus universum mundum sua predicatione docuit ut testatur sanctus Clemens in epist. I ad Corinthios: *Δὲ ζῆλον ὁ Παῦλος ὑπερουχῆ; θεοβίον ἠπίσχευ, ἠπίους ὄεσμα φορετας, παιδεύθεις, λησθηεις, κηρουξ γενόμενος ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἐν τῇ δύσει, τὸ γενναίον τῆς πίστεως κλέος ἐλάβην, διακαιοσύνην δεξιῆς ὅλου τὸν κόσμον, καὶ ἐπὶ τέρμα τῆς ὄψεως ἐβήων.* Id est: Paulus propter zelum in vincula septies conjectus, verberibus caesus, lapidatus, patientiæ premium reportavit, in Oriente et in Occidente verbi præco factus, illustrem fidei gloriam sortitus est, justitiam per mundum universum docens, ad Occidentis terminos veniens. Et sanctus Gregorius, Nyssenus, Orat. de occursu Domini: *Ἦ ἀπὸ Ἰερουσαλήμ, τὰ κλίμα ἀέριτου Ἰλλυρικου, ἀλλῶν δὲ ἀέροι τῶν περὶ τῶν τῆς γῆς γνάσσα ἄστραπῆ, ἢ τῆς βελας Ἰουουθῆς ἐν τῷ κεντρῷ τῶν γῶν Εὐαγγελίου τῆ κατὰ πίστης κλισηέντι τῆς κενουμένης, ἢ θειοεισπύτη καὶ μεγάλουρους γωνῆ.* Hæc est: fulgur illud a Jerusalem, et circumjacentibus regionibus usque ad Illyricum, imo usque ad terminos terre luxit; illa divini tonitruum in mystica Evangelii rota, quæ per orbem terre volvebatur, clarissima maximeque sonora vox. Agit enim hoc loco de sancto Paulo Apostolo. Et sanctus Joan. Chrysost., hom. 13, in Epist. I ad Cor., agens de sancto Paulo: *Contemplantur ergo statuum aureum,* etc. *Ἀλλ' ἀπὸ Ἰερουσαλήμ ἀέροι τοῦ Ἰλλυρικου τοῦ γόνου, καὶ εἰς Ἰταλίαν πύουτα, καὶ πύουτα τῆς οἰκουμένης καθ' ἕπερ ὑποπτερον προσηνουν.* Id est: a Jerusalem usque ad Illyricum currentem, in Hispaniam **306** abeuntem, et tanquam alatum totum orbem pervagantem.

158. *Quod non ejus condiderit disciplina.* In Cod. Rhem legitur: *Quod ejus non concenerit disciplina* b Post quæ hæc sequuntur in eodem Codice: *Quem hodie vas factum electionis, magistrum et doctorem gentium corandarum mutato nomine collocasti per Christum Dominum,* his prætermissis quæ sunt in hoc codice sancti Eligii, et aliis codicibus nostris. Ubi nota quod dicitur mutatum fuisse nomen sancto Paulo die conversionis suæ.

159. *Eodem die sancti Projecti c.* In Cod. Rhem. legitur etiam *sancti Projecti.* Vulgo, *Præjecti,* ut in Cod. Rotradi nempe in collectione Præfationum, Gallice, *saint Prix.* Fuit episcopus Arvernæ, trucidatus cum abbate Amariæ a loci proceribus, anno 670, juxta Sigebertum. De eo agit Usuardus in Martyrologio, hæc die et ms. Martyrologium biblioth. Carb supra citatum. Ejus Acta vide apud Surium eodem die.

160. *Repetita.* Ita in Cod. Rodradi In Cod. Rhem. præponitur præpositio in. Hæc autem verba, *repetita solemnitate,* argunt duplicem festum sancti Projecti, qui adhuc in Gallia perseverat.

161. *Concelesque nobis,* etc. Ita in Cod. Rotradi, usque ad Præfationis finem quæ desunt in Cod. Rhem. Sed illorum loco post illa verba, *tribus jugi-*

ter suavitatem, hæc sequuntur: *Quod nobis, Domine petimus benignus impertias; ut amemus ejus meritum passivis, et indulgentiam nobis semper fidelis patromus martyr tuus Projectus obtineat. Per Christum Dominum nostrum.*

162. *De Nativitate* Ita Codex Rhemensis, quod deest in Cod. Rotradi; pro quo in Cod. Ratoldi et apud Pamelium habetur *secundo.*

163. *Purificatio sanctæ Mariæ virginis.* In Codicibus Rodradi et Ratoldi, YIAHANTI, d apud Pamelium, YHANTI: quod perinde est, id est occurus. Causam reddit sanctus Hildephonsus, serm. de Purificatione: *Quia cum Dominus hodierna die in templum a parentibus suis, et delatus, a sanctis, quos plurimos Jerosolymis fuisse non dubium est, eis obviari credimus.* Denominatio a Græcis est derivata, qui hoc festum sic indigitant. Ita appellatur a Codino Curopalate, lib. de Officiis Constantinopolis, κατὰ τῆν τῆς Ὑπαπαντῆς ἑορτῆν, id est, in festo Occursus; Cedreno in Justino, et in novella Emmanuelis Comneni imperatoris, quam profert Theodorus Balsamo in cap. 1, tit. 6, Nomocanonis Photii: *ἢ β' τοῦ φεβρουαρίου διὰ τῆν τοῦ Σωτῆρος Ὑπαπαντῆν,* id est, secunda Februarii ob Salvatoris occursum. Hoc festum a Theophylacto Simocatta, lib. viii Hist., cap. 4, dicitur *τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ τῆς γενεθλιακῆς πανηγύρεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ Ἰησοῦ,* id est, quadragesima dies celebritatis Natalium magni Dei Jesu. In Cod. Rhem. hoc festum appellatur *sancti Simonis.*

In eo festo fiunt cum cereis ardentibus rogationes seu processiones, ex satis antiquo more, superstitione veteri, qua Romani hoc mense in honorem Februi Dei, id est Plutonis, cum cereis ardentibus lustrabant urbem, in plam ac sanctam mutata religionem; siquidem harum mentionem facit sanctus Hildephonsus qui floruit anno 641, serm. supra citato: *Agitur hæc festivitas mense Februario, quem Romani adhuc pagani a Februo, id est Plutone, sic vocaverunt,* etc. *Quam lustrandi consuetudinem congrue et religiose Christiana mutavit consuetudo, cum eodem mense, hoc est hodierna die, in honore sanctæ Dei genitricis, et perpetuæ virginis Mariæ non solum clerus, sed omnis **307** plebs Ecclesiarum loca cum cereis et diversis hymnis lustrantes circumveunt.* Idem scribit sanctus Eligius, homil. 2: *Nunc igitur vanæ superstitionis errorem pulchre Christiana devotio ad veram convertit religionem, cum jam non post quinquennium, nec, ut olim, circa finem mensis Februarii una lustratio civitas Romana ob honorem Februi qui falso lustrationum, id est purgationum, potens putabatur, et Deus infernorum, et ob dignitatem ejus, quæ quam cessavit, terreni Romanorum imperii, sed per singulos annos, circa initium ejusdem mensis universa Dei civitas, sancta videlicet Ecclesia illustratur, fidei lumen, quod filiorum suorum fulget in cordibus, designans cereorum lumine, quod eorumdem gestatur manibus,* etc.

Apud Alcuinum, Amalarium et Walfridum, nulla exstat cereorum Benedictio; sed Alcuinus tantum ait cereos dari a pontifice. At in Cod. Ratoldi exstat unica Benedictio sub hoc titulo: *Benedictio super candelas,* quæ habetur in Ordine et Missali Romano, sed in quibusdam variat, sicque incipit: *Domine Jesu Christe, Creator cæli et terræ, Rex regum et Dominus dominantium,* etc. Purificationis solemnitatem ortum habuisse Constantinopoli anno 9 Justiniani magni, quod Antiochia gravi terræ motu corruperat referat Cedrenus, Theophanes, lib. xvi Hist. refert ad annum 15 imperii Justiniani festi hujus institutionem: *Anno decimo quinto imperii Justiniani, mense Octobri, facta est mortalitas Byzantii, et eodem anno Hyrapante Domini suscepit intum, ut celebraretur apud Byzantium secunda die Februarii mensis. Qui*

d Et in Cod. necnon in duobus Theod. e Hæc Benedictio legitur in Gemet., sed tres aliæ antecedunt.

a Eadem assignatur Missa in jam laudatis Codd.

b Ita quoque in priori Theod.

c In ms. Calensi nulla exstat sancti Projecti memoria.

auctores intelligendi sunt de tempore quo primum ortum est ejusdem festum Byzantii; est enim longe antiquior hujus in Ecclesia festi institutio; nam celebre erat tempore sancti Gregorii Nysseni, ut planum est ex sermone quem de occurso Domini composuit. Καὶ γὰρ ὅτι κατὰ τὸν ἀρχέτυπον καιρὸν, ὡς ἂν τις εἶποι, τῆς παρουσίας ἰορτῆς, etc. Id est: *Etiam quando circa tempus quod est archetypum (ut sic dixerim) præsentis festi, is qui forma divina præditus erat et formam servi sumpserat, Mediator inter Deum et homines factus, legis præceptum exsequens, quadraginta dies natus infans sempiternum illud verbum, una cum genitrice convenientem atque præscriptam hostiam portante ad templum pergebat.* etc. Ὁ δὲ τινος ἡμῶς τὴν ἀνάμνησιν ἰορτῆς ἰορτῆς, σήμερον, etc. Id est: *cujus nos hodie mysterii memoriam celebrantes,* etc. Quare hujus solemnitatis celebrandæ viam non aperuit Gelasius papa, cum Lupercalia sustulit; tum etiam quia juxta citatos Patres Hildephonsum et Eligium non ex occasione Lupercalium hoc festum natum est, sed lustrationis urbis quæ Romæ agebatur, in honorem deorum infernalium maxime vero Februi, id est Plutonis, superstitione in veram mutata religionem. Etsi enim Lupercalia fierent mense Februario, inferiæ tamen seu Plutonis sacra eodem mense celebrabantur, et hic mensis a deis inferis, seu Plutone est denominatus. non vero a Lupercalibus, ut videre est apud Varronem, lib. v de Lingua Latina: *A Deis inferis Februarius appellatus, quod his parentetur.* Ovidium: lib. ii Fastorum:

Aut quia placatis sunt tempora pura sepulcris,
Tunc cum ferales prætereire dies;

Macrobius, lib. i Saturn. cap. 13: *Secundum (mensem) dicant deo Februo, qui lustrationum potens dicitur. Lustrari enim eo mense civitatem necesse erat, quo statuit ut justa diis Manibus solverentur;* et sanctum Isidorus, lib. v Orig., c. 52; *Februarius nuncupatur a Februo, id est Plutone, cui eo mense sacrificabatur; nam januarum diis superis, Februarium diis Manibus consecrarunt.* Ex quibus omnibus locis lustrationem urbis, et inferias mense celebratas Februario, eundemque mensem a Februo, id est Plutone, appellatum fuisse facile cognoscitur. His quadrant quæ scribit Cedrenus ad annum mundi 5281: Ἀνύσιος ἐν τῷ περὶ μηνῶν, Φεβρουαίου τὸν κατὰ χρόνον τῆς Θεούσκων φωνῆς, λέγει. Ὁ δὲ Λαβῆων, ἀπὸ τοῦ πένθος λέγει κληθῆναι τὸν φεβρουαρίου φεβρουῦν γὰρ παρὰ Ῥωμαίους τὸ πένθος προσαγορεύεται κατὰ τὸν δὲ τοῦ κατὰ χρόνον ἰτίμων, καὶ φεβρουαρίου τὸ καθάραι. Id est, Anysius, **308** lib. de Mensibus, Etrusca lingua Februum appellari ait eum qui est apud inferos. Labeo Februarium a dolore dictum autumat, quia Februs Romanis dolor dicitur; eo mense defunctos honorabant. Februaire porro est purgare. Nihilominus tamen sanctus Augustinus, lib. xviii contra Faustum, cap. 5, scribit Februarium nominari a sacris Febris Lupercorum; a qua sententia non multum abest Festus, qui scribit Februarium a Junone Februata, quam alii Februaem, Romani Februlim vocant dici; et ejus ferias esse Lupercalia, quo die mulieres februaebantur a Lupercis amico Junonis, id est pelle caprina. Sed superior opinio potior videtur.

164. *Ad Collectam.* Per a Collectam hoc loco quidam arbitrantur significari collectionem eleemosynarum, et hanc Missam inscribi *Ad Collectam*, quia diebus solemnioribus fiebant eleemosynæ. Quod etsi admiserim, non opinor tamen hoc loco per Collectam significari eleemosynam, sed conventum et synaxim ad divinum officium peragendum, et communes preces fundendas, atque etiam ipsum divinum officium. Sanctus Hieronymus, in Epitaphio Paulæ: *Quo signo vocabantur ad Collectam.* Sanctus Epiphanius epist.

ad Joannem episcopum Hierosolymitanum: *Cum igitur celebraretur Collecta in Ecclesia villæ, quæ est juxta monasterium nostrum.* Sanctus Pachomius, in Regula, ex interpretatione sancti Hieronymi, art. 107: *Sex Orationes faciant vesperinus juxta exemplum majoris Collectæ.* Art. 121: *Si quis tulerit rem non suam, ponetur super humeros ejus, etaget penitentiam publice in Collecta.* Hujus loci explicatio patet ex Ordine Romano. Nam ibi narratur ut in hac celebritate clerus et populus colligitur, seu congregatur, ad sanctum Adrianum expectans pontificem: Pontifex, ingressus sacrarium, induit se nigris vestibus, et schola cantat *Exsurge*; tunc sequitur Oratio ad Collectam *Exaudi*, seu *Erudi*, ut in quibusdam ex nostris Sacramentariis legitur; postea cerei benedicuntur. Benedictione expleta, proceditur ad sanctam Mariam, ubi Missa celebratur. Id confirmatur ex Missa nativitatibus sanctæ Mariæ in hoc Codice, in qua Orationem ipsius alia præcedit, cui præfigitur hic titulus, *Ad processionem.* Ubi processio sumpta saltem pro suo termino, id est procedendum, cum ad ecclesiam pervenerint, cætu, nihil aliud est quam in quod Collecta in hac Purificationis celebritate appellatur.

165. *Erudi.* Ita in Editis, et in Cod. nostris mss., et apud Pamelium. In Ordine et Missali Rom. legitur *Exaudi.* Et sane, quamvis τὸ *exaudi* non sit rejiciendum, τὸ *erudi* huic orationi optime congruit, quasi populus per exteriorum cultum eruditus possit gratiam assequi interiorum, quæ exteriori illo cultu designatur.

166. *Ministrum.* Servum, subditum, quia Christus singulari humilitatis exemplo se legi subjecit; et qui infinito sanguinis sui pretio mundum venerat redempturus, pusillis quinque siclis redimi voluit.

167. *Panarum.* In Cod. Rhemensi, *peccatorum*, id est, tortorum, carnificum, tyrannorum.

168. *Agathen.* Ita in aliis Codd. nostris mss. juxta formam Græcam, ἀγάθη,

169. *Semper existit.* In Editis deest τὸ *semper.*

170. *Hæc Hostia.* Non simplex panis et vinum, sed Christus, qui sub speciebus panis et vini est immolandum. Hæc enim vocabula non sunt nude consideranda, sed prout ad Christum referuntur.

171. *Per florem virginialis uteri.* Id est Christum, florem verum, qui fusus est ex utero Virginis. Juxta illud Isaiæ, cap. xi: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet.*

309 172. *Conserata justitia,* etc. Justum enim erat ut Adami carne victa a diabolo caro Christi diabolum vinceret, ut elatus de carne prostrata a carne sterneretur.

173. *Quæ est salutifera, et ineffabile divinæ gratiæ sacramentum.* Ita in Cod. Ratoldi, et apud Guittmundum infra citandum. In Sacramentis Ambrosianis et Cod. Rodradi: *Quæ salutifero et ineffabili divinæ gratiæ sacramento offertur.* In Cod. Rhem.: *Quæ est mirum rursus et ineffabilis divina gratiæ sacramenti.* Sed legendum puto *et ineffabile divinæ gratiæ sacramentum.*

174. *Et unum Christi corpus sancti Spiritus infusione perficitur.* Recte. Siquidem Spiritui sancto veteres attribuunt productionem corporis et sanguinis Christi in Eucharistia, per quamdam appropriationem videlicet. Sanctus Cyrillus Hieros., Cathec. 5 mystagogica: Παρακαλούμεν τὸν φιλικήροπον Θεόν, τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξαποσταίλαι ἐπὶ τὰ προκείμενα, ἵνα ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα Χριστοῦ, τὸν δὲ οἶνον αἷμα Χριστοῦ. ἵνα τῶν γὰρ οὐκ ἂν ἐγάφατο τὸ ἅγιον πνεῦμα, τοῦτο ἡγιασται καὶ μεταβιβάσθαι. Id est: Rogamus Deum benignum ut super ipsa proposita sanctum Spiritum emittat, ut panem quidem faciat corpus Christi, vinum vero sanguinem Christi. Omnino enim quod attingerit Spiritus sanctus, hoc sanctificatur et transmutatur. Theophylactus, in v cap. Joan.: Μεταποιεῖται ἀπορρήτοις λόγοις ὁ ἄρτος οὗτος διὰ τῆς μυστικῆς εὐλο-

a Varias Collecæ significationes repete ex scholiis Angeli Rocæ ad hunc locum, in Edit. Vatic. et Gussanvil.

καὶ ἐπιποιήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, εἰς σάρκα
 ρίου. Id est: Transformatur arcanis verbis pa-
 le per mysticam benedictionem et infusionem
 i Spiritus in carnem Domini. Idem scribit san-
 Joannes Damascenus, lib. iv de Fide ortho-
 cap. 14, ubi docet panem et vinum transfor-
 in corpus et sanguinem Christi, per illapsuin-
 us sancti, quemadmodum verbum Dei incar-
 u est in utero Virginis per ejusdem Spiritus
 i infusionem: *Quomodo fiet istud, dicit sancta*
, quoniam virum non cognosco? Respondet Ga-
archangelus: Spiritus sanctus superveniet in te,
tus Altissimi obumbrabit tibi. Καὶ οὖν ἰσοτάς, πῶς
γίνεται σῶμα Χριστοῦ, καὶ οὖνος καὶ τὸ ὕδωρ αἵμα
οῦ; λέγω σοι λέγω. Πνεῦμα ἅγιον ἐπιροῦται, καὶ
ποιεῖ ὑπὲρ λόγον καὶ ἐνοίαν. Id est; et nunc
ogas quomodo panis fit corpus Christi, et aqua
um sanguis Christi? Ego quoque dicotibi: Spi-
sanctus supervenit, et hæc operatur supra quam
t intelligi potest. Ita etiam docet sanctus Ger-
ria: Unde et Sanctus spiritus beneplacito Patris,
untate Filii invisibiliter præsens præmonstrat
am confectionem, et manu sacerdotis obsignat:
επιπέσει, καὶ ταῖσι τὰ προσκείμενα ἅγια ὄψα εἰς
καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Id est:
novertit, et conficit proposita sancta dona in cor-
sanguinem Domini nostri Jesu Christi. Id etiam
et ex veteri inscriptione altaris lignei argento
ti, quondam ædificati munificentia Rogerii
ppi Elloronensis:

is superimpositas commutat Spiritus almus,
 t de pane caro, sanguis substantia vini,
 etur lib. v Hist. Bearnensis, cap. 18, auctore
 simo ac doctissimo viro Petro de Marca.
 are olim quibusdam sanctissimis vis hæc sanc-
 neta mysteria conficientibus, sanctis Spiritus
 ntia sub quodam visibili signo apparere sole-
 it quondam sancto Joanni abbati, cognomento
 ebite, qui postea fuit Cesareæ Palæstinæ epis-
 s, ut refert Joannes Moschus, in Limonario,
 25, 27. Idem scribit de quodam presbytero cum
 in Cilicia pagi, nomine Mardardus, qui non
 Missam incipiebat quam videre Spiritum san-
 altari obumbrantem; et cap. 150 scribit de
 am Ruinelli prope Romam episcopo, qui ad
 onem oblationis 310 solebat videre descensum
 tus sancti, et celebrans coram papa Agapeto,
 o quodam diacono, qui ei erat impedimento,
 cum papa vidit adventum Spiritus sancti.
 i. In singulis portionibus totus est. Huic doctri-
 uadrat illud sancti Basilii, epist. ad Cesariam
 ciam: Ταῦτον τοῖνον ἐστὶ τῆ δυνάμει, εἴτε μίαν
 α ἀξίται τις, εἴτε πολλὰς μερίδας ὀμοῦ. Id est:
 igitur et potestate, sive quis unam particulam
 iat, sive multas simul. Unde præclare dicit
 us Cæcarius, dial. 3, interr. 160: Τὸ ἐπὶ τῆς
 τραπέζης ἱεροουρούμενον, καὶ τῆ θεΐσῃ παντί
 τως διαιρούμενον καὶ ἀλόκτως μετεροῦμενον. Id est: D
 in sacra mensa consecratur, et universo cotui
 indivise dividitur, et sine defectu participatur.
 s autem Præfationis meminit Guitmundus lib. 1
 rporis et sanguinis Christi in Eucharistia Veri-
 Ne autem me quis existimet hanc sententiam ex
 sensu commentulam, Præfationem istam, quæ
 stum pene orbem Latinum inter Epiphaniam et
 agesimum in quadam die Dominica habetur, hic

Abest martyris in Calensi. Ante hoc festum in
 t. multa aia assignantur, scilicet sancti Ve-
 cont., viii Idus Febr.; sanctæ Scholasticæ
 , iv Id. Febr., et sanctæ Sotheris virg. eo-lem
 Denique sanctæ Eormenhildæ virg., Idibus ejus-
 mensis.
 Umittitur in Cod. Cal. In Sacramentario, Gallic.
 le editit D. J. Mabill. ex Cod. ante mille ann.
 ato Musei Ital., tom. 1, parte II, exstat quedam

A supposui hæc continentem: *Æterne Deus, et tibi hanc*
innolationis Hostiam offerre. quæ est saluifera, et
ineffabile divinæ gratiæ sacramentum; quæ offertur a
plurimis, et unum Christi corpus sancti Spiritus infu-
sione perficitur. Singuli accipiunt Christum Dominum,
et in singulis portionibus totus est, nec per singulas
minuitur, sed integrum se præbet in singulis, etc. Et
Algerus lib. 1, de eodem Sacramento, cap. 13, hæc
ejusdem Præfationis quam sancto Ambrosio attribuit,
verba citat: Item Ambrosius, Dominica quinta post
Epiphaniam: Singuli accipiunt Christum Dominum, et
in singulis portionibus totus est; nec per singulas mi-
nuitur, sed integrum se præbet in singulis. Quæ verba
etiam habentur in liturgia Ambrosiana.

176. Per singulos. Ita in Codicibus Rodradi et Ra-
 toldi, apud Guitmundum, et in liturgia Ambrosiana.
 In cap. citato Algeri legitur Per singulas. Non male.
 quia ad rō portionibus, potest referri.

177. Unum Christi corpus efficitur. Juxta doctri-
 nam sancti Augustini, tractatu 27 in Joannem: Hoc
 ergo nos docuit et admonuit mysticis verbis, ut simus
 in ejus corpore sub ipso capite in membris ejus edentes
 carnem ejus, non relinquentes unitatem ejus. Porro in
 Codice Rhemensi sequitur: iv Idus Febr., natale sanc-
 torum Zotici, Hincynthi, Herennii, ubi legendum
 Irenæi, ut apud Usuardum, et in Martyr. ms. Bibl.
 Corb. hac die. In Martyrol. sancti Hieronymi ms.:
 Romæ, Sotheris, Zotici, Jacinthi, Hirenei, Dionysii.
 Pro quo ultimo, apud Usuardum, et in Martyrol. ms.
 citato, habetur Amantii. Missa est hujusmodi. Ora-
 tio: Domine Deus, noster, multiplica super nos gra-
 tiam tuam, etc. Super oblata: Suscipe, Domine, po-
 puli tui pro martyrum festivitate sanctorum, etc., Sed
 videtur deesse rō Hostias, vel rō sacrificium, aut quid
 simile. Postcommun.: Sacramenti tui, Domine, quæ-
 sumus, sumpta benedictio, etc.

178. Natale sancti Valentini a martyris. Ita in Edi-
 tis, apud Pamelium et in Codicibus nostris ms.,
 excepto Rheim., in quo habetur: Natale sanctorum
 Valentini, Vitalis, Feliculæ et Zenonis. Qui sancti
 omnes occurrunt eodem die in Martyrologio Usuardi.
 Romæ Natalis beati Valentini præbyteri, etc. Item
 Romæ, sanctorum Vitalis, Feliculæ et Zenonis. Idem
 habetur in Martyrol. Notkeri et in Martyrol. ms.
 Corb. Biblioth., in quo male legitur Feniculæ. Ho-
 rum Missa est hujusmodi. Oratio. Tuorum nos, Do-
 mine, quæsumus, precibus tuere Sanctorum, etc. Su-
 per oblata. Ad martyrum tuorum, Valentini, Vitalis
 Feliculæ et Zenonis. Domine, plebem tuam, etc.
 Postcomm. Protege, Domine, plebem tuam, etc. 311
 In eodem Cod. Rheim. sequitur: xiv Kalend. Mart.,
 nat. sanctæ Julianæ. Hæc est Juliana virgo et mar-
 tyr, quæ Nicomedie passa est, de qua Martyrolo-
 gium sancti Hieronymi eodem die: Nicomedie, passio
 sanctæ Julianæ virginis et martyris. Apud Usuardum,
 et in Martyrol. ms. toties citato: Cumis, sanctæ Ju-
 lianæ virginis, quæ post varia tormenta, etc. Sed lo-
 cum nominant translationis, non passionis, ut ex
 Martyrologiis Notkeri et Rabani notum est his: quæ
 passa est quidem in Nicomedia, sed post paucum tem-
 pus, Deo disponente, in Campaniam translata. Missa
 autem est ejusmodi. Oratio: Omnipotens sempiterna
 Deus, qui eligis infirma mundi, ut fortia quæque con-
 fundas, etc. Super oblata: In sanctæ martyris tuæ
 Julianæ passione pretiosa, etc. Postcomm. Libantes.
 Domine, etc.

189. Cathedra sancti Petri. Sine adjuncto, ut apud
 Missa, Romensis dicta, ejus prima Oratio eadem est
 ad festi Cathedræ sancti Petri: Deus, qui b. Petr. apost.,
 collatis clavibus, etc., etsi in tota Missa nulla amplius
 sancti Petri mentio fiat. In veteri Lectionario Luxov.
 præscribuntur legenda hoc in festo, et in Missali
 Gothico assignatur Missa in Cathedra sancti Petri
 apostoli. Festum hujus Cathedræ in Januario apud
 Gallos olim celebratum fuisse optime probat Mabill.
 lib. II de Liturgia Gallic., pag. 120,

Pamelium, in Cod. Rodradi, in II parte, et in Cod. Rhem. et in parvulo Martyrol. ms., qui est ad calcem ejusdem libri. In Editis additur, *in Roma*. In Cod. Ratoldi habetur in *Antiochia, Cathedra sancti Petri*. Apud sanctum Augustinum inter sermones de Sanctis exstat sermo 15, de Cathedra sancti Petri, in quo in paganorum superstitionem ita invelitur: *Cum solemnitatem hanc Ecclesis merito religiosa observatio introduzerit, miror cur apud quosdam infidèles (lege, fideles) hodie tam perniciosus error inreverit, ut super tumulos defunctorum cibos et vina conferant, quasi egressæ de corporibus animæ carnales cibos requirant*. Et in concil. Turon. II, can. 22, fit mentio ejusdem festivitatis et similium superstitionum: *Sunt etiam qui in festivitate Cathedræ domini Petri apostoli cibos mortuis offerunt. Redeuntes ad domos proprias ad gentiliū revertuntur errores, et post corpus Domini sacratæ dæmoni accipiunt escas. Contestatur illam sollicitudinem tam pastores quam presbyteros gerere, ut quemcumque in hac fatuitate persistere viderint, vel ad nescio quas petras, aut arbores, aut ad fontes, designata locu gentiliū perpetrare, quæ ad Ecclesiæ rationem non pertinent, eos ab Ecclesia sancta auctoritate repellant*. In his locis de die festi et mense tacetur; ex verbis tamen citatis satis conjicere datur agi de Cathedra sancti Petri, quæ mense Februario celebratur. Primo enim mentio fit eorum qui paganorum ritu mortuis parentabant, eorumque sepulcris dapes interebant, quod olim fiebat in Feralibus, que in prisco Calendario Romano incipiunt die 20 Februarii, et durant fere usque ad finem ejusdem mensis, in quibus Manes placabantur, eorum tumulis, cibo quo vescerentur apposito, ut constat ex Ovidio, lib. II Fast., qui est de mense Februario.

Nunc animæ tenues, et corpora funeta sepulcris
Errant, nunc posite pascitur umbra cibo.
Non tamen hoc ultra quam quot de mense supersunt
Luciferi, quot habent carmina nostra pedes.
Hanc quia justa ferunt dixere Feralia lucem.

De hac superstitione scribit Varro, lib. V de lingua Latina: *Feralia ab inferis et ferendo, quod ferunt, tum epulas ad sepulcrum, quibus jus ibi parentare*. Secundo in citato concilio arguuntur ii qui ad nescio quas petras agunt ea quæ ad Ecclesiam non pertinent: quæ sane petra: nihil aliud sunt quam termini agrorum quos olim sub Dei Termini nomine colebant, et festum appellabant terminalia Paganorum, quod, ut Cathedra sancti Petri Antiochiæ, incidit in 22 Februarii, ut clarum est ex antiquo Calendario Romano, hoc modo: Την ν'. de quo etiam canit Ovidius libro supra citato, eodem mense.

312 Nox ubi transierit solito celebretur honore,
Sèperat indicio qui deus arva suo:
Termine sive lapis, sive es defossus in agro
Stipes, ab antiquis tu quoque nomen habes.

De eo etiam agit Varro, libro citato. Quare cum in hoc concilio, et in Codicibus mss. supra citatis nominetur cathedra sancti Petri sine adjuncto, puto olim hoc 22 die Februarii solemnitatem utriusque Cathedræ celebratam fuisse, et decursu temporis Cathedræ soli Antiochenæ devolutum fuisse. Præterea notandum in nostris Codicibus mss. nullum esse festum Cathedræ sancti Petri Romæ, ut neque in Editis, neque apud Pamelium.

180. Pontificium. Pontificium hoc loco est Potestas, auctoritas. Legis Burgundionum tit. 19, § 6: *Quo si intra tres menses soluto debito pignora sua non perceperit, post modum ea regivrendi pontificium non habebit*. Et tit. 40, § 1, hujus vero actionis pon-

^a Neque in Mss. Reg. Suec. et Calensi. Continetur in Gemet. ac Theoderici.

^b Eadem M'essa assignatur in Gemet. ac Theod. hoc ipso die, scilicet Nonis Martii.

A tificium circa manumissores tantum de libertis suis præcipimus custodiri. Ita apud Marculphum formula 23: *Et alicubi ipsam alienare pontificium non habens*; et formula 27: *Ea scilicet ratione, ut nihil exinde penitus de qualibet re alienandi aut minuendi pontificium non habeamus*; et apud Arnobium, in Psalin. LVIII: *Accipiunt pontificium judicandi et corripiendi*.

181. In Patriarchis fundasti. Ita in omnibus Codicibus nostris mss. et in Editis atque apud Pamelium, ac proinde hæc lectio mundasti, quam quidam astruere volunt, est explodenda. Recte enim dici potest Ecclesiam fundatam esse in patriarchis, quia primis illis Christus revelatus est, et fides eorum est nostræ præambula. Deinde τὸ mundasti nullum rectum sensum efficere potest, cum dici non possit Ecclesiam, quæ nondum erat, in patriarchis fuisse mundatam.

182. Ut quæ statuisset in terris. Explicat id quod olim Christus Petro allegorice dixerat: *Et dabo tibi claves regni cælorum*, etc.

B 183. Sancti Matthiæ. Hæc festivitas non exstat in aliis Codicibus nostris mss. ^a

184. Numerus sacratus. Duodenarius videlicet apostolis collegii olim significatus per duodecim patriarchas, per duodecim fontes aquarum et duodecim portas cælestis Jerusalem. Porro in Cod. Rhem. sequitur: *Non. Martii, natale sanctarum Perpetuæ et Felicitatis*; de quibus eodem die agit Martyrol. ms. biblioth. Corbeiensis: *In Mauritiana civitate Tubur-tanorum, passio sanctarum martyrum Perpetuæ et Felicitatis, et cum eis Revocati, Saturnini et Secundoli*. In Martyrologio Usuardi: *In Mauritiana civitate Tubur-tanorum, natalis sanctarum martyrum Perpetuæ et Felicitatis, et cum eis Revocati, Saturnini et Secundoli, quorum ultimus in carcere quieverit, reliqui omnes ad bestias sunt traditi sub Severo principe*; et in Martyrologio ms. sancti Hieronymi: *In Mauritiana civitate Tubur-tanorum, passio sanctarum Perpetuæ et Felicitatis*; et ibidem supra eodem die fit mentio Saturnini, Revocati, Secundoli (leg. *Secund-It*) post alios sanctos qui assignantur Antiochiæ. Sed puto omissum esse τὸ in Africa, saltem ante τὸ Saturnini. Plura vide apud Baronium hoc die. Missa est ejusmodi. Oratio: *Da nobis, Domine Deus noster, sanctarum martyrum palmas incessabili veneratione venerari*, etc. Super oblata: *Intende, Domine, munera, quæ venus, altaribus tuis*, etc. Postcommunio: *Præsta nobis, Domine, quæstantis intercedentibus sanctis, ut quæ ore contigimus, etc. b*

185. Præsent nobis, Domine, etc. **313** In Rodr. et Rat. edictis Codicibus: *Deus, qui bectum Gregorium*, etc. Porro in Cod. Ratoldi sequitur festum sancti Cutberti episcopi: is fuit episcopus Lindisfarnensis, cujus vitam scripsit Beda, prosa metroque: de quo etiam agit lib. IV Hist. Anglorum. Vita sancti Cutberti, quæ a Beda versu scripta est, exstat apud Henricum Canisium, tomo V antiquæ lectionis. ^d Missa est hujusmodi: Oratio: *Sanctus et gloriosus Cutbertus martyr*. Super oblata: *Hoc sacro Christi opere, et omnium sanctorum martyrum*, etc. Præfatio: *In hac die migrationis ad Christum sanctissimi sacerdotis Cutberti*, etc. Benedictio: *Domine Deus omnium gratiarum, respice omnem hunc populum tuum, qui in honore tuo divinis famulatur officis; et quidquid sancto martyri tuo Cutberto hodierna die profuit ad beatitudinem, prosit huic Ecclesiæ ad exemplum*. Amen etc. Ad Complendum, *Satiatis, Domine, munerum tuorum donis*, etc. In hoc Missa cur sanctus Cutbertus martyr appelletur rationem non video, cum nihil tale de eo scripserit Beda, nec Usuardus hoc die. Huic Codici Ratoldi favet Martyrologium ms. bibliothecæ Corbeiensis, ubi eodem die sic habetur: *In Britan-*

^c Consentit Cod. Gemet.

^d Missa omnino est diversa in Cod. Gemet., nec in Orationibus aut in Præfatione vocatur unquam martyri.

niis natale sancti Culberti martyris: In eodem Codice Ratoldi sequitur, XII Kalend. April., *natale sancti Benedicti abbatis*. Cujus Missa est hujusmodi: *Omnipotens sempiternus Deus, qui gloriosi Benedicti exempla (leg. exemplar) et humilitatis triumphale nobis ostendisti, etc.* Prefatio: *Honorandi Patris Benedicti gloriosum celebrantes diem, etc.* Benedictio, ut in Missa, sancti Culberti. Ad complendum: *Perceptis, Domine noster salutaribus Sacramentis, etc.* Super populum: *Plebem nominis tui subditam, etc.*

186. *Annuntiatio Angeli ad sanctam Mariam*. Ita in Excusis ex Vaticano: sed in aliis Codicibus nostris mss. legitur: *b Annuntiatio sanctæ Mariæ*. Hoc festum in concilio Trullensi, can. 52, appellatur *ἡ ἡμέρα τοῦ εὐαγγελισμοῦ ἡμεῶν*. Id est, sancta Annuntiationis dies. In novella Manuelis Comneni imperatoris, apud Theodorum Balsamonem, in caput primum tituli septimi Nomocanonis Photii: *τῆς θεομήτορος εὐαγγελισμοῦ*, id est, Dei matris Annuntiatio. In Chironico Alexandrino, olympiade 351, *ἡ ἡμέρα τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῆς θεοποιούσης ἡμῶν τῆς θεοτόκου*, id est, dies Annuntiationis Domine nostræ Dei genitricis. A Codino Curopalate, in libro de Officiis absolute dicitur *εὐαγγελισμοῦ*, id est, Annuntiatio.

187. *In beatæ Virginis utero*. Ita in Codice Rodradi presbyteri, et apud Pamelium. Recte. Nam Matthæi 1. 20, legitur *quod in carnatum est*. In Missali Romano legitur *de beatæ*, etc. Hæc autem Oratio videtur esse ad Processionem seu Collectam, etc.; etenim alia notatur ad Missam.

188. *In beatæ Virginis alveo*. Ita in Codice Rodradi. Recte. In Codice Ratoldi, in Editis, et apud Pamelium deest prepositio *in*.

189. *In carnari*. Ita in Codice Rodradi. Optime. In Codice Ratoldi, in Editis, et apud Pamelium, legitur *condunare*. Quam lectionem si quis probare velit, necesse est præpositionem *in*, quæ excidit ex prænominatis Codicibus, restitui, legendo *d In beatæ Virginis alveo coalunare*, ut sensus sit: Deus, qui in beatæ Virginis alveo Verbum tuum humane nostræ naturæ videlicet coalunare voluisti; alioqui sensus hic sequeretur Deum voluisse coalunare Verbum suum Beatæ Virginis alveo, qui est absurdissimus.

190. *Præsentem solemnitate*. In Codice Rodradi legitur *e Præsentem celebritatem*. In Editis et in Codice Ratoldi legitur: *Fac nos ita peragere*. Male.

191. *Pace concessa*. Non tam externa **314** quam interna.

192. *Divinæ gratiæ*. Quam angelus, Lucæ 1, appellat virtutem Altissimi.

193. *In Septuagesima*, De Septuagesima consule notas et observationes nostras ad Concordiam regularum sancti Benedicti abbatis Anianæ, cap. 56, § 7.

194. *Ut terrenis sustentationibus expediti*. Quia tunc olim ecclesiasticorum hominum jejunia incipiunt.

195. *Et per eum cibum, etc.* Quia juxta temporum diversitatem a Deo cibibus terrenis et spiritalis datur, terrenis extra jejunium, spiritalis in jejunio; id est, cum jejunant homines, spiritali cibo magis abundant.

196. *Perventione*. Ad vitam æternam.

197. *In Sexagesima*. Concilium Aurelianense IV, can. 2, prohibet presbyteris indicere Sexagesimam et Quinquagesimam: *Uc etiam decernimus, observandum, ut Quadragesima ab omnibus Ecclesiis æqualiter teneatur; neque Quinquagesimam aut Sexagesimam ante Pascha quilibet sacerdos prasumat indicere*. Sed concilium non interdicat officio ejusmodi dierum, sed

A jejunio duntaxat, quia ii qui in Sexagesima et Quinquagesima jejunabant jejunium Sabbati in Quadragesima minime servabant, et in supplementum dierum sabbatinorum et dominicorum in Sexagesima et Quinquagesima jejunabant. Unde concilium subjungit: *Sed neque per Sabbata absque infirmitate quisquam solvat Quadragesimæ jejunium, nisi tantum die Dominico prandeat*. Quod quidem sabbati jejunium in Quadragesima, in concilio Agathensi olim præceptum fuerat can. 12: *Placuit etiam ut omnes Ecclesiæ filii, exceptis Dominicis, in Quadragesima, etiam die Sabbato, sacerdotali ordinatione, et distractionis comminatione jejunent*. Sed cum hoc decretum nullo loco poneretur, in conc. Aurelianensi IV renovatum est, propter Gothos maxime, qui cum fidem ab Orientalibus accepissent, Sabbati jejunium ex eorum more minime servabant, et in hæc consuetudinem cohabitatores Gallos trahebant.

B 198. *Ad ejus plenitudinem*. Plenitudo sacri muneris est gratia quam Eucharistia plene et abundanter confert.

199. *Quatenus tricenari*. Juxta Evangelii verba, Matth. XIII, quæ ita exponit sanctus Hieronymus, lib. 1 contra Jovinianum circa principium: *Triginta referuntur ad nuptias. Nam et ipsa digitorum conjunctio, quasi molli complexans osculo et fœderans, maritum pingit et conjugem. Sexagesima vero ad viduas, eo quod in angustia et tribulatione sunt positæ; unde et superiori digito deprimuntur; quantoque major est difficultas expertæ quondam voluptatis illecebris abstinere, tanto majus est præmium. Porro centesimus numerus (diligenter, quæso, lector, attende) de sinistra transfertur ad dexteram, et eisdem quidem digitis, sed non eadem manu, quibus in læva nuptiæ significantur et viduæ, circumlocutus faciens exprimit virginitatis coronam. Et specialius a Beda libro de numerandi ratione exprimuntur. Tricesimus numerus de digitorum conjunctione ita explicatur: *Cum dicis triginta, unguis indicis et pollicis blando conjunges amplexu*. Sexagesimus in hunc modum: *Pollicem, ut supra curvatum indice circumflexo diligenter a fronte præcinges*. Centesimus ita: *centum vero in dextera, quomodo in læva decem, facies*. At decem ita fiunt auctore eodem Beda supra: *cum dicis decem, unguem indicis in medio figes arcu pollicis*. Dicit autem sanctus Hieronymus centesimum de sinistra transferri ad dexteram, quia prima computatio fit **315** in læva manus digitis, usque ad centesimum; quibus decursis fit transitus ad dexteram, in qua computatio incipit a centesimo. Unde Juvenalis, satyra decima de homine longævo dixit,*

Felix nimirum, qui per tot sæcula mortem.

Distulit, atque suos dextra jam computat annos.

Et cum ventum est ad decem millia, in læva denuo computantur, cum supina in medio pectoris apponitur, ait Beda. Unde jocus Nicarchi poetæ, lib. II Anthologiae in quendam anum vivacem admodum:

Ἡ χεῖρὶ λαίῃ

Γίρας ἀριθμῆσθαι δεῦτερον ἀρξαμένην.

D Id est, quæ læva denuo manu senectutem incipit computare f.

200. *Adsit nobis*. In Codice Rhemensi Legitur *sit nobis*.

201. *Et sacrificium celebrandum*. Ita in Codicibus Rodradi et Ratoldi, et apud Pamelium. In Editis et in Missali Romano legitur, *et ad sacrificium celebrandum*. In Codice Rhemensi est alia oratio: *Sacrificium, Domine, observantiæ paschalis offerimus*, etc. Ubi observantia paschalis et jejunium quadragesimale, quia illud est quædam ad paschalis festi ce-

a Ex Gemet. et Theod. hoc festum celebratur cum virginitate solemniter.

b Sic habet Codex Calensis, consentiuntque Gemet. ac Theo 1.

c Ita quoque legitur in Gemet.

d Particula *in* deest in Cod. Gemet.

e Ita in priori Theod. At in Gemet. legitur: *fac nos ita hunc diem peragere*.

f Quæ collegit hic eruditissimus Menardus egregie confirmant a nobis dicta in nota d ad hom. 5. lib. II in Ezæch., num. 12.

g Ita quoque in Cod. Reg. Sueciæ.

lebritatem dispositio. Hincmarus Rhemensis Archiepiscopus, in epist. ms. monasterii sancti Remigii Rhemis siti, jejunium quadragesimale paschale appellat: *Et qui jejunia, inquit, paschalia inchoastis, ante oculos habete quid in pascha, id est transitu suo ex hoc mundo ad patrem Dominus Jesus, tradendo corpus et sanguinem suum discipulis suis de reprobo discipulo dixit.* Sed hac de re infra.

202. *Et Majestatem tuam cernua devotione exorare.* Hæc verba desiderantur in Codice Rhemensi.

203. *Cernua.* Cernuus dicitur proprie inclinatus, quasi quod terram cernat, inquit Nonius Marcellus, cap. 1.

204. *Caput jejunii.* Hanc celebritatem seu missam adjectam esse post obitum sancti Gregorii certum est, cum illius tempore quatuor illos ante Quadragesimam dies nulla jejunii lex involveret, ut clarum est ex ipso sancto Gregorio, homil. 16 in Evangelia, tum scribit: *A præsentem enim die usque ad paschalis solemnitatis gaudia sex hebdomadæ veniunt, quarum videlicet dies quadragesima duo sunt: ex quibus dum sex dies Dominici abstinentiæ subtrahuntur, non plus in abstinentia quam triginta et sex dies remanent. Dum vero per trecintos et sexaginta quinque dies annus ducitur nos autem per triginta et sex dies affligimur, quasi anni nostri decimas Deo damus.* Cum igitur hoc loco assignet sanctus Gregorius numerum dierum quibus in Quadragesima jejunium servandum sit, nec quatuor hi dies Quadragesimam præcedentes hoc dierum intervallo circumscribantur, certum est illos, nullis tum jejuniis fuisse obnoxios. Nec obest quod paulo ante exemplo Christi, Mosi, Eliæ, de quadragesima diebus agat; nam etsi olim multi quadragesima completis diebus non jejunarent, sed paucioribus, tamen dicebantur quadragesima dies, et quadragesimam jejunare, ut notat Socrates lib. v Hist. eccl. cap. 21. Eandem dierum decimationem observabant olim Orientales, et Egyptii, ut docet Casianus, collatione 21, capitibus 25 et 27, et sanctus Dorotheus, doctrina 15. Qui præfatæ decimationi adjungebant dimidium noctem Dominicæ sanctæ Paschatis; jejunantibus enim illis Sabbato sancto ante gallicinium Dominicæ jejunium solvere nefas erat. Quia vero diebus Dominicis et sabbati, excepto sancto, non jejunabant, septem hebdomadas observabant. Qui vero inter Græcos quadragesima dies integros jejunabant, per octo hebdomadas Quadragesimam **316** protelabant, ut docet sanctus Dorotheus ibidem. Non enim una fuit olim jejunii Quadragesimalis observandi ratio, sive apud catholicos, sive apud hæreticos, ut palam est ex Socrate, lib. v Hist. ecclesiasticæ, cap. 21; Sozomeno, lib. vii Hist. eccl. cap. 19; Joanne Chrysostomo, homil. 16, ad populum Antiochenum; Bibliotheca Photii, n. 107, et sancto Leone papa, serm. 4 in Quadragesima, Socrates, capite citato, scribit Romæ jejunium Quadragesimæ fuisse duntaxat trium septimanarum continuarum ante Pascha, Sabbatis et Dominicis exceptis. Sed cum excipit Sabbata a jejuniis puto textum ejus fuisse corruptum, et legendum esse *ἐν τῇ Πόλει*, id est, in nova Roma, hoc est, Constantinopoli. Si quidem olim Constantinopoli tempore sancti Joannis Chrysostomi, ut ipse scribit homilia supra citata, ab omnibus integra Quadragesima non jejunabatur, aliis duas hebdomadas, aliis tres duntaxat, aliis omnes jejunantibus, ita ut post obitum sancti Joannis Chrysostomi, jejunii quadragesimalis ratio ad tres hebdomadas redacta fuerit, alioqui secum pugnaret Socrates, qui in ra eodem capite scribit: *ἐν Πόλει πάν ἀσθεταὶ νηστεύουσι*, id est, Romæ omni Sabbato jejunant. Et sane Romani omni Sabbato jejunabant, Græci minime, excepto Sabbato sancto.

205. *Ad collectam.* Nempe ad sanctam Anastasiam, quo procedebatur. Hac autem feria olim cineres

^a Minime quoque leguntur. in Mss. nostris.

^b Hæc lectio confirmatur auctoritate Codd. Pa-

A pœnitentibus imponebantur; sed hæc de re infra.

206. *Sacramenti.* Id est, observationis, celebritatis, quadragesimalis videlicet.

207. *Subsidium.* In Codicibus Rodradi et Ratoldi, legitur *præsidium*. In Codice Rhemensi neutrum eorum exstat, sed utrumvis reponendum est.

208. *De peccati pœna.* Id est, de pœnitentia.

209. *Sacramenti.* Id est, gratiæ sacramentalis, metonymia, causa pro effectu.

210. *Observantiæ Paschalis.* Hoc loco observantia Paschalis est jejunium Quadragesimæ, et ab Hincmaro in epistola ms. supra citata jejunium Quadragesimæ, appellatur jejunium paschale, et ita appellatur a Timotheo episcopo Alexandrino in interrogationibus, ut recte ibi explicat Theodorus Balsamo, interr. 7: *γυνὴ ἐν γενέσῃ, τὸ Πάσχα ἐφείλει νηστεύειν*; id est, mulier. si pepererit, debetne jejunare Pascha? et interrog. 9: *εἰ quis ægrotus, et ex vi morbi valde labefactus, καὶ εἴθνη τὸ ζῆλον Πάσχα*, etc.. id est, et veniat sanctum Pascha, debetne jejunare?

211. *Inutilia sentiunt.* Subaudi, esse agenda.

212. *Censendum.* Subaudi, rationabiliter.

213. *Cibus ejus est totius bonæ voluntatis,* etc. His verbis quadrat illud Joan. iv: *Cibus meus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me.*

214. *Sacramenti.* Id est, mysterii, arcani, sub cuius involucre aliquid mysticum latet, nempe ratio cur voluerit Christus hunc quadragesima dierum numerum suo jejunio consecrare.

215. *Per totam Quadragesimam,* etc. Hæc verba desunt in Eddis et in aliis Codicibus nostris mss. et apud Pamelium ^a.

216. *Stat aperto capite.* Cum fit Oratio, videlicet, juxta antiquum Christianorum morem, cujus meminit Tertullianus in Apologetico: *Illuc suspensivæ Christiani manibus expansis, quia innocuis; capite nudo, quia non erubescimus; denique sine monitore, quia de pectore oramus pro omnibus imperatoribus.*

C **317** At contra pagani aperto et velato capite orabant. Sanctus Cyprianus, Oratione de lapsis: *Ab impio sceleratque velamine, quo illic velabantur sacrificantium capita captiva, caput vestrum liberum mansit.*

217. *Remedio.* Pro, *ad remedium*; et sensus est: præsta ut volva sacramenta nobis proveniant ad remedium vitæ temporalis, recte peragendæ videlicet, et æternæ, adipiscendæ nimirum. Vulgo legitur *remedia*.

218. *Sabbato in duodecim lectionibus.* Hoc primum quatuor temporum jejunium olim non semper occurrebatur prima hebdomade Quadragesimæ; sed de hac re infra.

219. *Remedia nobis æterna.* Remedia æterna sunt quæ conducunt ad vitam æternam consequendam; est metonymia, ut pallida mors.

220. *Quæ se affligendo carne* ^b Optima lectio, quam agnoscit Codex Rodradi, id est se affligendo in carne. Vulgo legitur *carnem*.

221. *Redemptionis æternæ.* Id est, gratiæ, quæ nobis conciliat redemptionem æternam. Est metonymia, effectus pro causa.

222. *Externis.* Id est, alienis; est enim antitheton, et opponuntur peccata propria alienis.

223. *Ignorantes,* id est peccatores.

224. *Et dux terrena delectatione.* Locus corruptus, sicque, ut arbitror, castigandus: *Et qui terrenæ delectationi carnales epulas abnegamus, humanæ voluntatis præter intentiones amputemus.*

225. *Nostræ redemptionis effectus.* Id est, gratia quam Christus nobis acquisivit suo sanguine. Infra, in Præf., continuo, id est, statim, prolinus.

226. *Supernis promissionibus reddat acceptos.* Id est, nos tibi reddat acceptos et gratos ad supernas promissiones obtinendas.

mel., Reg. Suaciæ, Gemet. et utriusque Theoder.

7. *Hydriam*. Quid sit hydria, explicat auctor vety-mologici, ὕδρια κυρίως τὸ εἰς ὕδωρ εὐθετον ἰόν. id est, hydria proprie vas est ad aquam ap- . Sanctus Augustinus, tractatu 13 in Joannem; erat undeaqua hauriebatur. Græco nomine appel- *hydria*. quoniam Græce ὕδωρ aqua dicitur, tan- *n* si aquarium diceretur. Sanctus Isidorus, lib. xx , cap. 6: *Hydria vasis genus aquatilis per deri- *nem* vocata; ὕδωρ enim Græci aquam dicunt.* Non *n* erat vas aquarium, sed etiam vinarium. ut *tur* Julius Pollux. lib. x Onomast., cap. 20: οὗ μόνον ὕδατος, ἀλλὰ καὶ οἴνου ἀρρεῖον ἡ ὕδρια ἔν- *t*: Quare non solum aquæ, sed etiam vini vas *ia* erat; et recte quidem, quia illæ hydriæ qua- *usus* fuerat in nuptiis, in Cana Galilææ, Joan- *ente* erant vino, quibus exhaustis, Christus eas *eri* aqua jussit, ut eam in vinum converteret. In *utem* Præfatione hydria metaphorice sumitur.

3. *Indemnes*. Id est, nulli reatui peccatorum ob-

3. *Quadrifida peccatorum mole*. Alludit ad qua- *anam* Lazari corruptionem. Quadrifida pecca- *n* moles sunt præcipua peccati, superbia, ava- *luxuria* et gula.

1. *Et al. remedia perducant æterna*. Id est, per- *it* ad paschale sacramentum corporis et sangui- *risti*. quod recte dicitur æternum remedium, *illius* beneficio vitam æternam consequimur.

. *Sacramenti*, id est, gratiæ sacramentalis, ut *notatum* est.

18 232. *Cujus nos misericordia prævenit ut bene- *us*, etc.* Ita sanctus Augustinus in Euchiridio, *28*: *Volentem prævenit. ut velit; volentem sub- *ur*, ne frustra velit.* Circa quod notandum est, *non* raro a theologis per gratiam prævenientem *plane* intelligatur quod per excitantem, et per *quentem* ideam prorsus quod per adjuvantem, *n* sæpe per gratiam prævenientem intelligi om- *ratias*; excitantem, adjuvantem. habitualem, *C* per eas justî relinimur; per subsequentem omnes *etiam* intelligi, sed prout accepta justitia *as* roboratur, augetur, et ad finem usque con- *tur*. Unde sanctus Augustinus, lib. de Natura et *a*, cap. 51: *Prævenit Deus ut sanemus, subsequi- *t* sanati regtemur; prævenit ut vocemur, subse- *rut* glorificemur; prævenit ut pie vivamus, subse- *rut* ut cum illo semper vivamus.* Sanctus Fulgen- *lib.* ad Monimum, cap. 11: *Prævenit initium *il* justus subsequitur fiat impius; prævenit cæ- *ut* lumen donet, subsequitur violentem ut lumen *contulit* servet, prævenit elisum ut surgat, subse- *rut* elevatum ne cadat.* Cassiodorus, in Psalmum *Subsequitur utique ad justitiam, præcelit ad *im* conferendam. Nam si solum sequeretur, nemo *a* perciperet; si tantum præcederet, nemo posset *a* servare. Graviores sunt enim insidiæ quas a *diaboli*: parat: et nisi Domini misericordia sub- *D* *tur*, facillime humana fragilitas decipitur. Tunc *quando* se aliquis vitium transisse credit, incauta *ignorantia* decipitur. Unde nimis necessarium *semper* nos et gratia Domini præcedat, et miseri- *subsequitur*. Et sanctus Gregorius, lib. ix Mo- *n*, cap. 29: *Domini ea qua nos misericordia ad *viendum* prævenit, et subsequenter custodit; nisi *miseri*cordiam subroget, servari non valet vita *præbet*.* Et hæc doctrina fundatur in Scriptura, *lviii*: *Misericordia ejus præveniet me; Psal. *Misericordia* tua subsequetur me.* Cum ergo hic *re* prævenit ut bene agamus, subsequitur ne *a* agamus, intelligitur gratiam prævenientem *d* bene agendum, at subsequentem ad conser- *van* bonum concessum, et in eo perverandum. *ille* frustra non agit, qui in bono quod incepit *erat*, et sic gratia subsequens datur ne frustra*

. *Dominica in ramis palmarum*. A Codino Cu-

A ropalate in libro de Officiis dicitur: ἰορτὴ τῶν βαίων, *in* est, festum Palmarum.

234. *Ut sicut ei cum ramis Palmarum, etc.* Nota *antiquitatem* solemnitalis Palmarum, in qua fit Pro- *cessio* cum ramis arborum benedictis. Quæ sane an- *tiquissima* est; illius enim meminit sanctus Cyrillus *Hierosolymitanus*, catechis 10: Ὁ φοινῆξ ὁ ἐπὶ τῆς φά- *ραγγος*, μαρτυρεῖ τὰ βάρια παρασχῶν πᾶσι τοῖς τότε εὐφη- *μοῦσι.* Il est: Palma quæ est in valle testatur, ramos *exhibens* his qui tunc benedicunt. Ejusdem solemnita- *tis* meminit sanctus Aldhelmus orientalium Saxonum *episcopus*, lib. de Laudibus virginitatis, cap. 15, agens *de* S. P. N. Benedicto: *Haud frustra vocabuli (Be- *nedicti) privilegium participavit cum Advocato et *Redemptore* nostro: de quo lactentes evangelicæ conso- *na* vocis harmonia psallentes concorditer cecinerunt: *Benedictus* qui venit in nomine Domini. Cujus rei regu- *lam* nostra quoque medicritias (authenticæ veterum *auctoritate* subnixæ) in sacrosancta Palmarum sole- *m*nitare, binis classibus, canora voce concrepans, et ge- *minis* concentibus, Osanna persultans, cum jucundæ *jubilationis* melodia concelebrat.* In Codice Ratoldi *exstat* Benedictio Palmarum. Alcuinus, lib. de divi- *nis* Officiis, cap. 14, totam Processionis rationem *describens* sub finem ait: *Hæc finita inchoantur a *duobus* cantoribus quidam versus:**

Israel es tu Rex.

*Respondet chorus aspiciens, seu inclinans se ad *supra* scriptum sanctum Evangelium:*

Gloria laus et honor tibi sit.

319. *Et ordine sequuntur alii versus.* Sanctum Evan- *gelium*, cujus hic mentio fit illud est quod in quo- *dam* feretro positum gestabatur in illa Processione, *ut* scribit idem Alcuinus, supra, eodem capite. In lo- *co* citato notandi sunt ii versus, *Israel es tu Rex, etc., *Gloria* laus, etc.*, quos vulgo dicunt a Theodulpho *episcopo* Aurelianensi. Andegavis in carcere compo- *sitos*. Is enim, ut ferunt, cum insimulatus esset con- *juracionis*, adversus Ludovicum Pium imperatorem *cum* Bernardo, Italiæ rege, Andegavis dicti impera- *toris* jussu in custodiam datus est, ubi hos versus *composuit*, quos cum in die Palmarum in ipso carce- *re* decantaret, illac forte transiens imperator carmi- *num* melodia captus Theodulphum carcere liberavit, *et* ad sedem remisit. Hoc scripsere quidam auctores *non* adeo antiqui, quos erroris locus supra citatus *Alcuini*, in quo horum versuum fit mentio, convincit, *cum* Alcuinus obierit anno octingentesimo quarto. *longe* ante conjurationem Bernardi, ut testatur *Oderannus* monachus sancti Petri Vivi in Chron.: *Anno* 804 obiit Alcuinus philosophus abbas sancti Mar- *tini*. Sed apud antiquos scriptores, qui de gestis Lu- *dovici* Pii imperatoris scripsere, mirum est de ejus- *modi* historia, seu potius fabella, silentium, et quod *ipsi* scribunt de Theodulpho, et aliis conjuratoribus *huic* commento prorsus adversatur. Nam imperator, *eodem* anno 818, captis conjuratoribus, Aquisgrano *reversus* est, transactoque Quadragesimali jeju- *nio* paucis post Pascha diebus conjurationis auctores *et* Bernardum regem judicio Francorum capitali sen- *tentia* condemnatos luminibus tantum jussit orbari, *episcopos* synodati sententia depositos monasteriis *mancipari*; cæteros, prout quisque vel nocentior vel *innocentior* apparebat, vel exsilio proscibit vel de- *tonderi*, atque in monasteriis conversari, ut scribit *Eginhardus* ad eundem annum. Idem scribit Thega- *nus*. lib. de Gestis Ludovici Pii imperatoris, num. 22, *soli* depositionis episcoporum, nulla in monaste- *riis* detrusionis mentione facta. Idem testatur qui- *dam* anonymus antiquus scriptor in Vita Ludovici Pii, *ubi* refert Theodulphum et cæteros episcopos fuisse *depositos*, et monasteriis obrusos, nempe in exsilio. *Siquidem* se in exsiliam actum fuisse testatur ipse *Theodulphus*, epistola ad Modoinum episcopum:

Hoc, Modoine, tibi Theodulphus dirigit exsul, *Summo* pontificum cernuus ecce melos.

Et in epistola ad Aigulphum episcopum :

Hoc, Aigulphic, tibi, p̄sulis sanctissime, mitto
Theodolphus carmen exsul, ab exsillo.

Et in epistola citata ad Modoinum conqueritur se non
fassum injuste fuisse episcopatu abdicatum, idque
sine auctoritate Romani pontificis :

Non ibi testis inest, iudex nec idoneus ullus ;
Non aliquod crimen ipse ego fassus eram.
Esto : forem fassus, cujus censura valeret
Dedere iudicii congrua frena mihi ?
Soliis illud opus Romani p̄sulis exstat,
Cujus ego accepi pallia saneta manu.

Quæ videre est apud Henricum Canisium, tomo V
antiqua lectionis, parte II. Et his patet, cum jam
esset condemnatus paulo post solemnitate Paschæ
Theodolphus, cum non fuisse vinculis solutum in
ramis Palmarum ab imperatore, ejus melodia dele-
clato, qui tumerat Aquisgrani. Ivit postea Ludovicus
imperator in Britanniam minorem, hoc est Armori-
cam, ut compesceret Mormanum, qui sibi in Britones
regiam potestatem arrogaverat, quo ad ordiem re-
ducto rediens, Andegavos venit, ubi Irmingardis re-
gina conjux ejus, quam proficiens ibi ægotantem
dimiserat, duobus diebus, postquam ipse ad eam venit,
morbo invalescente, v Nonas Octobris discessit, ut
scribit Eginhardus ad eundem annum : id etiam tes-
tantur Theganus et Anonymus supra citati. Bis eo
anno fuit Andegavis imperator eundo in Armoricam,
et redeundo ; nec tamen potuit solvere Theodolphum,
qui tantum post Pascha Andegavos profectus **320**
est et reversus est mense Octobri, et paulo post abiit.
Tandem pius ille imperator et misericors anno 821
in conventu generali apud Theodonis Villam, cum
celebrarentur nuptiæ Luthorii filii sui, et Irmingar-
dis Hugonis comitis filię, accersitis conjuratoribus,
injuriam, condonavit, eisque omnia bona facultates-
que restituit, ut testatur Eginhardus ad præfatum
annum : *Emicuit in hoc palatio piissimi imperatoris
misericordia singularis, quam ostendit super eos qui
cum Bernardo nepote suo in Italia contra caput ac
regnum suum conjuraverunt. Quibus sibi ad præsen-
tiam venire jussis, non solum vitam et membra conces-
sit, verum etiam possessiones iudicio legis in fiscum re-
ductas magna liberalitate restituit.* Idem testatur supra
scriptus Anonymus in Vita Ludovici Pii. Ex quibus
patet non donatum fuisse crimen ipsi Theodolpho
Andegavis in carcere existenti. Et certe valde erat
infensus ipsi Theodolpho Ludovicus, nec parcere
volebat, nisi prius crimen fateretur, ut scribit Mo-
doinus episcopus ad ipsum Theodolphum :

Commissum scelus omne tibi dimittere mavult,
Si peccasse tamen te memorare velis.
Nam prodesse tibi confessio pura valebit,
Si te voce probas criminis esse reum.

Et paulo post :

Nullo alio superare modo puto principis iram
Posses, probes nisi te criminis esse reum.

Hæc refert Henricus Canisius libro supra citato. Sed
pius imperator postea sententiam mutavit, ut paulo
ante diximus, et omnibus conjuratoribus pro sua cle-
mentia singulari pepercit.

Quidam Anonymus, qui vixit tempore Philippi Au-
gusti Francorum regis, cap. 3 libri de Translatione
reliquiarum sancti Mamantis in Gallias, hos versus
tribuit Reinaldo episcopo Lingonensi, et similia fer-
me narrat iis quæ falso de Theodolpho ferebata fuis-
se supra scripsimus : *Procedente tempore assumptus
ad regimen urbis Lingonicæ Reinaldus episcopus pie
recordationis, qui decimus selit ante venerabilem
Wilhelmum, qui nunc est electus noster, Vir ille qui-
dem spectabilis genere fuit, sed nobilitatem generis ho-
nestas morum et multiplex litterarum scientia illustra-
bat. Non solum liberatibus studiis eruditus fuit, sed*

*A utriusque Testamenti paginis sufficienter instructus.
Ipsa enim ejus opera testimonium perhibent veritati.
Nam cum ipse teneret comitatum Tornodorensen, et
comitatum Barri super Sequanam pro suis nepotibus,
qui erant adhuc parvuli, propter discordias quasdam,
sicut dicitur, rex Francorum, qui tunc erat, ipsum te-
nuit in Noriomeni civitate, in turri juxta portam, ubi
non fractus adversitate, sed gaudens, quia intelligebat
quod filium quem diligit flagellat Deus, fecit hymnum,
et modulatis vocibus decantavit cum pueris in ramis
Palmarum, scilicet, GLORIA LAUS. Ipse etiam vitam
beati martyris (Mamantis) transtulit de Græco in La-
tinum. Hæc ille, quem sequendum putarem, nisi
mentio illorum versuum apud Alcuinum obstaret.
(In bibliotheca Floriensi Joannis a Bosco abbatis.)*

235. *Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui in tot
adversis, etc. Alcuinus, lib. contra Elipandum To-
letanum episcopum citat hæc Orationem, sed eam
ascribit Missæ ad palmas : Ad enim in Missa ad Pal-
mas, in Oratione quorundam : Da, quæsumus, omni-
potens Deus, ut qui in tot adversis ex infirmi at. nos-
tra defecimus, etc.*

236. *Humilitas erigit.* Præclare sanctus Augusti-
nus, lib. 1 de Symbolo ad catechumenos : *Exaltavit
se homo, et cecidit : humiliavit se Deus, et exerit, Hu-
militas Christi quid est ? Manum Deus homin jacenti
porrexit. Non esitamus, ille descendit : nos jace-
bamus, ille se inclinavit. Prendamus, et surgamus
ut non in penam cadamus.*

237. *Sacramenta, id est, festa.*

238. *Quæ medicinalibus sunt instituta jejuniis.*

321 Id est, quæ sunt instituta in medicinalibus je-
juniis celebranda.

239. *Et dicit orationes solennes.* Ex more antiquo,
quem videre est apud Alcuinum, lib. de divinis Of-
ficiis, cap. de feria quarta majoris hebdomadæ : *Di-
cit orationes solennes, sicut in sexta feria.* Et rationem
subjungit, quia hæc feria consilium inferunt
Judæi de Jesu capiendi ; et apud Amalarium, lib. 1,
de Offic. eccl. cap. 11 : *Intimat supra dictus libellus
(Romanus Ordo) ex Romana consuetudine debere ean-
dem die ante publicum officium Orationes, quæ so-
lemus in sexta feria agere, recitari.* Hoc videre est in
Ordine Romano, in ordine de feria 4, hebdomadæ
majoris : *Et dicit Orationes solennes. Oremus, di-
lectissimi nobis, in primis pro Ecclesia Dei, et cele-
bras per ordinem : tantummodo pro se intermittit.
Postea vero dicit Orationem pro rege Francorum, sive
pro imperatore. Ad ultimum pro Judæis non flectun-
tur genua.* Is mos etiam videtur in Cod. Thiliano, qui
olim fuit Ecclesiæ Salariaensis, hoc est Saggiensis, ut
in præfatione notavimus. Ita enim in hoc Codice
scriptum est, in ordine feriæ 4 majoris hebdomadæ :
*Expectantes pontificem, qui semper (ipse) in ecclesia
majores Orationes solennes ipsa die, sicut in Sacra-
mentorum libro continetur, hoc continet ordine.* Et
paulo post. *Past Amen dicit Orationes solennes :
oremus, dilectissimi nobis, in primis pro Ecclesia III.
et cæteros per ordinem : tantummodo pro se inter-
mittit : post imperatorem vero dicit pro rege Fran-
corum. Ad ultimum pro Judæis non flectuntur ge-
nua.* Hujusmodi Orationes habentur etiam in Editis
hæc eadem feria quarta, sed non exstant in aliis Co-
dicibus nostris miss. a neq. e apud Pamelium. Sed
nec modo dicuntur hæc feria 4.

240. *Oremus.* Græci dicunt τοῦ Κυρίου δευτέρου, id
est, Oremus Dominum, ut planum est ex liturgia
sancti Joannis Chrysostomi, et ex Euchologio Græ-
corum passim. Diciturque a diacono, non a sacer-
dote, ut clarum est ex eadem sancti Joan. Chrysost.
liturgia : ὁ διάκονος, τοῦ Κυρίου δευτέρου, id est, dia-
conus, Oremus Dominum, et ex eodem Euchologio
passim. Nota quod in hæc feria, ut in sexta sequenti
in his Orationibus non solum sacerdos annun-

a In priori Theod., in officio feriæ 6, hujusmodi Orationibus titulus hic præmittitur : *Incipiunt Ora-
tiones quæ dicendæ sunt quarta et sexta feria.*

tat orationem dicendo duntaxat *Oremus*, pro more solito, sed insuper monet pro quibus et quid orandum sit, quemadmodum olim usitatum erat in omnibus aliarum Missarum Orationibus, cum sacerdos populum de Oratione moneret, ut manifestum est ex sancti Augustini epist. 101, ad Vitalem: *Ecce contra Orationes Ecclesie disputationes tuas, et quando nudis sacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei orare pro incredulis, ut eos Deus convertat ad fidem; et pro catechumenis, ut eis desiderium regenerationis inspiret; et pro fidelibus, ut in eo quod esse ceperunt eius munere perseverent. Subsanna pias voces. et dic te non facere quod hortatur.*

241. *Flectamus genua*. Vetus est consuetudo ecclesiastica ut diaconus clamet. *Flectamus genua*; quam videre est hom. 34 sancti Cæsarii Arelatensis: *Nam dum frequenter, sicut oriet, et diligenter attendo, clamante diacono Flectamus genua, maximam partem populi sicut columnas erectas stare conspicio, quod Christianis, dum in ecclesia oratur, non licet, nec expedit. Et in fine Homiliæ: Et quotiescumque diaconus clamaverit ut in Oratione genua flectere, aut Benedictioni inclinare capita debeatis, obedientes et fideliter cum vera humilitate faciatis.*

242. *Postquam oraverint*. Olim postquam diaconus clamaverat *Flectamus genua*, populus orabat. Jesse Ambianensis, in epistola de Baptismo: *Postmodum admoneantur a diacono. Orate, electi, flectite genua; et postquam oraverint, dicit: Levate. Orabaturque sub silentio. Unde in Cod. Rhem. Et nuntiat diaconus: 322 Flectamus genua, et populus silet.*

243. *Dicit levate*. Diaconus. Oratione completa, olim clamabat, *Levate*: quod videre est loco citato Jesse Ambianensis: *Postquam oraverint, dicit Levate. Et in Cod. Rhem., feria 6 majoris hebdomadæ: Et nuntiat diaconus Flectamus genua, et populus silet. Dicit Levate, et dat Orationem. Quæ ultima verba, et dat Orationem, intelligenda sunt de pontifice. Et apud Alcuinum. lib. de divinis Officiis, cap. de feria sexta, quæ et parasceve dicitur: *Dicit Oremus; et diaconus Flectamus genua; item diaconus Levate, et pontifex dat Orationem. Et in Cod. Tiliano, ubi agitur de hac feria sexta: Et dicat Oremus, et diaconus Flectamus genua; et oret divitissime; et diaconus dicat Levate, Hodie vero rō Levate dicitur a subdiacono. Præterea notandum est in Ordine Romano, in ordine de feria sexta, in his solemnibus Orationibus, *Oremus, dilectissimi nobis, pro Ecclesia sancta Dei, etc.*, tantum dici a diacono *Levate*, in fine cuiusque Orationis, quo dicto dicit sacerdos *Per Dominum*, in hunc modum: *Omnipotens simpiterne Deus, qui gloriam tuam, etc. Levate, Per eundem. Omnipotens sempiternus Deus, cujus iudicio, etc. Levate. Per Dominum.***

244. *Tantummodo pro se intermittit*, etc. Ita Alcuinus, cap. supra citato de feria 4 majoris hebdomadæ: *Hoc scientes, ut quod pontifex pro se intermittit, ibi illum commemorent.*

245. *Pro Judæis non g-nustant*. In Cod. Til. *Ad ultimum pro Judæis non flectantur genua*. Hanc orationem profert Alcuinus lib. de divinis Officiis, cap. de feria sexta, quæ et parasceve: *Et per omnes alias Orationes genua flectimus, ut per hunc habitum corporis, mentis humilitatem attendamus, excepto quando pro perfidis Judæis oramus. Illi enim genua flectebant Domino, opus bonum male operantes, quia illudendo hæc faciebant.*

246. *Confessoribus*. Confessores hoc loco sunt cantores et psalmistæ, qui sunt in inferiori clericorum gradu, can. 11 concilii iv Charthag. Id satis patet concilio Tolet 1, can. 9: *Nulla professæ vel viduæ, absente episcopo, vel presbytero, in domo sua Antiphonas cum confessore, vel servos faciat. Et ita*

A capiendus est canon sextus ejusdem concilii: *Itemque puella Dei nec familiaritatem habeat cum confessore*. Ita dicti, quia confiteri passim in sacra scriptura est Dei laudes decantare. Cum igitur in hoc Sacramentarii loco mentio fiat omnium personarum Dei cultui mancipatarum, par est credere in eo per confessores intelligi cantores seu psalmistas.

247. *Virginibus*. Intelliguntur virgines devotæ, seu professæ, hoc est quæ Deo virginitatem devoverint, de quibus infra.

248. *Viduas*. Similiter intelliguntur i læ viduæ quæ viduitatem solemniter professæ fuerint, de quibus etiam infra.

249. *Pro Christiano rege nostro*. Ita in Editis In a Codice Rhemensi legitur *Pro Christianissimo imperatore, vel rege nostro*. In Codicibus Rodradi, et Ratoldi, et apud Pamelium: *Et pro Christianissimo imperatore nostro*. In Ordine Romano hæc habentur: *Postea vero dicit pro rege Francorum, sive pro imperatore*. In Codice Tiliano, feria 4, sic habet: *Post imperatorem vero dicit pro rege Francorum*. Sed nullæ assignantur particulares Orationes, nec in feria 6.

250. *Respice ad Romanorum atque Francorum benignus imperium*. Ita in Excusis, in Codice Rhemensi legitur: *Respice propitius 323 ad Romanorum, sive Francorum benignus imperium*. In Codice Rodradi, et apud Pamelium: *Respice ad Romanorum benignus imperium*. b In Codice Ratoldi: *Respice ad Romanorum, sive Francorum, benignus imperium*.

251. *Quibus expletis*, etc. Nota hac die has Orationes dici quidem olim solitas proxime ante Missam, sed aliquo intervallo.

252. *Hora octava*. Id est, secunda post meridiem juxta antiquam incipiendi dici et horarum numerandarum rationem.

253. *Schola*. Schola in Ordine Romano, et in libris Sacramentorum est collegium cantorum. Si quidem olim clerici omnes in ecclesia non cantabant; sed erant quidam cantores a cæteris clericorum gradibus distincti, huic muneri obeundo deputati, ut videre est in concilio Carthag. iv, can. 10, quos tamen theologi nostri inter eos qui proprie ordinibus initiantur non solent recensere: et in concil. Laodiceno, can. 15^a *πρὸς τὴν δὲ πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν ἐπὶ τὸν ἄνωγον ἀναβαίνοντων*, etc. Id est: Quod non oportet præter canonicos cantores, qui suggestum ascendunt, et qui ex membrana psallunt, aliquos alios canere in ecclesia. Ubi canonicos cantores sunt ii qui canonicæ et legitime ad hoc munus obeundum sunt instituti. Apud sanctum Ignatium, epist. ad Antiochenos, in qua recensens gradus clericales, inter eos Psaltes seu cantores commemorat; et in Constitutionibus apostolicis, lib. viii, in Missa sancti Clementis, in qua oratur pro lectoribus, cantoribus, virginibus et viduis. Nec dicendum est hunc gradum præcis illis temporibus non fuisse a cæteris gradibus minoribus distinctum, sed ex eis, maxime ex lectoribus, assumptos fuisse cantores. Contrarium enim apparet ex loca supra citatis, et maxime ex concilio Carthaginensis iv, ubi psaltæ, seu cantori, assignatur post alios sue peculiaris Benedictio, quæ sane est alicujus personæ distinctæ, quæ nondum sit alicui ordini initiata; cum hic gradus sit postremus omnium, nec videamus lege ordinaria eum qui ad superiorem aliquem promotus sit gradum ad inferiorem ordinari. Præterea canones apostolorum distinguunt lectores a cantoribus; igitur ut plurimum cantores non assumebantur ex lectoribus. Etenim can. 26 datur libertas ducendi uxorem lectoribus et cantoribus. Canone 45 prohibetur hypodiatono, lectori et cantori a leis et ebrietati vacare; et can. 69 statuitur ut episcopus, vel presbyter, vel diaconus, vel hypodiatonus, vel lector, vel cantor, qui sanctam Quadragesimam, aut feriam 4, vel pa-

a In Gemet, quoque legitur *pro Christianissimo imperatore nostro*, licet infra scriptum sit *respice ad Anglorum benignus regnum*.

b Ita in secundo Theoder. In altero, *ad Christianissimum benignus imperium*.

rasceven, non jejunaverit, deponatur. Postea tamen psallat seu cantores ex subdiaconis et aliis minoribus ordinibus assumpti sunt, qui cantorum scholam, cujus est hic mentio, componerent. Nam in concilio Bracarenensi, can. 29. videmus lectores psalterum officio fungi; et in concilio Romano, sub sancto Gregorio primo statuitur ut deinceps cantores assumantur ex subdiaconis, vel aliis minoribus ordinibus, ut videre est epist. 44 lib. iv Regesti^a: *Qua de re (inquit papa) decreto constituo ut in sede hac sacri altaris ministri cantare non debeant, solumque lectionis evangelicæ officium inter Missarum solennia exsolvant: Psalmos vero et reliquas lectiones censeo per subdiaconos, vel (si necessitas fuerit) per minores ordines exhiberi.* His ita constitutis, dicendum tamen quædam olim ab aliis clericis, atque etiam a laicis, cantari solita, ut *Kyrie eleison, Habemus ad Dominum, Et cum Spiritu tuo, Amen,* et similia:

254. *Præsta, quæsumus*, etc. Alcuinus, lib. ii adversus Elipantum Toletanum episcopum citat hanc Orationem: *Item feria 4 ejusdem hebdomadæ: Præsta, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui nostris excessibus incessanter affligimur, etc.* Et lib. vii contra Felicem Urgelitanum episcopum: *Item feria 4 ante Pascha: Quæsumus, omnipotens Deus, ut per Unigeniti tui passionem liberemur, iis quæ in medio Orationis interjacent prætermisissis.*

324 355. *Sequitur altera lectio*, etc. Hæc rubrica desideratur in Editis, in aliis Codicibus nostris mss. et apud Pamelium.

256. *Passio Domini*. Ita in Codice Tiliano, ut in ordine librorum, etc., qui leguntur, et de feriis 4-7 ante Pascha Codicis mss. bibliothecæ Corbeiensis. Et infra, feria 6 in parasceve sancta, præscribitur legenda Passio secundum Joannem, nulla mentione facta passionum secundum Matthæum, quæ Dominica in Palmis, et secundum Marcum, quæ feria 3 leguntur, quas præternissas fuisse arbitror, quia in illis diebus scriptor hujus libri secutus est tantum communem rationem aliarum Missarum. Legendæ Passionis in ecclesia usus antiquus est, nam illius meminit sanctus Augustinus, serm. 144 de Tempore: *Passio autem quia uno die legitur, non solet, legi, nisi secundum Matthæum. Volueram aliquando ut per singulos annos secundum omnes evangelistas etiam Passio legeretur; factum est, non hodie homines quod consueverunt, et perturbati sunt.* Ubi nota primo olim Passionem uno die tantum legi solitam, et quam diem non exprimat, credibile est eam fuisse sanctam parasceven; deinde a sancto Augustino institutum fuisse ut quatuor evangelistarum Passiones quotannis in ecclesia legerentur; idque diversis diebus, et si hoc non exprimat, nam quatuor Passionum lectio tædiosa fuisset; et credere par est id a eo fuisse ordinatum juxta rationem hebdomades in octavis Paschæ, in qua juxta eundem sermone citato, legitur per septem dies resurrectio Dominica secundum omnes evangelistas.

257. *Largire sensibus*, etc. Hæc oratio citatur ab Alcuino lib. vii, contra Felicem Urgelitanum episcopum: *Et alia oratione: Largire, omnipotens Deus, ut per temporalium Filii tui mortem, quam mysteria veneranda testantur, prætermisso fine, et his vocabulis, sensibus nostris.*

258. *Hora tertia ingressi sacrarium*. Agebantur olim Missarum solennia hora tertia, hoc est nona matutina, feruntque ita institutum esse a sancto Telesphoro papa. Sed hanc institutionem non ita antiquam esse puto. Illis enim primitivæ Ecclesiæ temporibus Missarum solennia de nocte celebrantur, ut liquet ex Tertuliano, lib. de Corona militis: *Eucharistiæ sacramentum et in tempore ractus, et omnibus mandatum a Domino etiam anteculani cælibus, nec de alio-*

rum manu, quam præsentium sumimus. Quod sane solum fiebat inter Missarum solennia. Noti sunt illi cælus antelucani ex Plinio oratore ad Trajanum (*Lib. x. epist. 101*) apud eundem Tertullianum in Apologetico. Inde calumniæ paganorum, infanticidia, et eversores luminum canes, lenones scilicet tenebrarum et libidinum impiarum inverecundiam procurantes apud eundem Tertullianum eodem lib. infra. Hæc sacra mysteria Christiani de nocte peragebant, ut sibi eorum majestati ac dignitati consulerent adversus invidiam et furorem paganorum, idque etiam post tempora Telesphori papæ, qui floruit Antonino Pio imperatore. Et hæc Missarum celebrandarum hora tertia institutio longe posterior fuit: quæ tamen celebrabantur hora octava, seu nona, aut vespere tempore juniorum, ut ad Concordiam regularum docuimus. Hoc vero die Cænae Domini anticipatur hora propter benedictionem olei et Chrismatis, pœnitentium reconciliationem, et lotionem pedum; non vero propter jejuniæ relaxationem, ne desit vel numerus sex et triginta dierum juxta sanctum Gregorium, vel quadraginta, juxta posteriorem institutionem; quamvis olim multi non jejunarent in Cæna Domini secundum Ecclesiæ suæ ritum, ut videre est apud sanctum Augustinum, epist. 118. Eadem hora tertia hoc die incipiendum statuitur officium in veteri Pontificali ms. quod servatur in sacristia Ecclesiæ Rothomagensis, videturque olim fuisse Ecclesiæ Rhemensis. In concilio Rothomagensi celebrato, 325 anno Domini (1072, apud Ordericum Vitalem, lib. iv Hist. eccl., statuitur, can. 1, *ut chrismatis, et olei baptismatis, et unctionis consecratio competenti hora, id est post nonam, secundum statuta Patrum fiat.* Quæ consecratio inter Missarum solennia celebratur, ut ex nostris Sacramentariis planum est.

250. *Dalmaticas*. Quid sit dalmatica docet sæctus Isidorus, lib. xix Origin., cap. 22: *Dalmatica, vestis primum in Dalmatia provincia Græciæ texta, est tunica sacerdotalis cum clavis ex purpura.* Et Glossæ veteres: *Dalmata (lege dalmatica) vestis sacerdotalis candida cum clavis purpureis.* Quid autem sit clavus, explicat Glossæ Cyrilli: *πορφόρα ὑρακίνα, clavus plurale non habet, id est, purpura vesti assuta, seu in-texta.* Sed quod dicit non habere plurale, adservatur locis citatis. Sunt igitur clavi notæ, plagulæ quædam ex purpura togis olim senatorum assutæ, Græci *σφαίρα*, et ab ejusmodi latis clavis vestis senatoria dicitur laticlavium, seu latus clavus, *πλατύσσημος* et *πλατύσσημον*. Glossæ Cyrilli: *πλατύσσημον, laticlavium.* Onomasticon vetus, *latus clavus, πλατύσσημον*. Lexicon vetus, *latus clavus, πλατύσσημος*. Et ab angustis clavis angusticlavus. Idem Lexicon, *angusticlavus, ψευδίσσημα*. Plura vide in commentariis doctissimi viri Joannis Savaronis ad epist. 9 lib. i Apollinaris (*Cap. quid significant vestimenta*). Dalmaticam aliter describit Alcuinus, lib. de Offic. divinis, antiquo ritu mutato. Est inconsutilis, formam habet crucis, in sinistra parte fimbriæ sunt, largas habet manicas, seu brachia, ut ille loquitur. Amalarius, lib. ii de Officiis eccl. cap. 21, addit duas lineas coccineas retro, similiterque in anteriori parte, atque etiam in utroque humero. Id videre est in Oratione sacerdotis dalmaticam induentis in Missa antiqua a Matthia Illyrico edita: *Indumento hoc typico priscorum Patrum ritu in modum crucis, tramitibus purpureis contexta, vestitus postulo*, etc. Ita hunc locum interpunxi; ut vestis sit in modum crucis juxta præfatos auctores, et tramitibus purpureis contexta, secundum Amalarium. Fuit indumentum episcoporum et diaconorum, ut scribit auctor Questionum utriusque Testamenti, inter opera sancti Augustini, quæst. 46: *Quasi non hodie diaconi dalmaticas induantur, sicut et iscopi.* At subdiaconi tunicis induebantur iisque lineis, ut con-

stat ex lib. vi Degesti a sancti Gregorii, epist. 63 : *Unde habent ergo hodie ut subdiaconi lineis tunicis procestant, nisi quia hoc a matre sua Romana Ecclesia proceperunt ?* Ubi nota distinctio olim habitus diaconi et subdiaconi. Siquidem diaconus induebatur dalmatica, subdiaconus tunica. Quod etiam videtur esse in antiquo ritu celebrandæ Missæ Joannis Abrincatensis episcopi, in appendice hujus libri Sacramentorum.

360. *Ampullæ.* Quid sit ampulla docet sanctus Isidorus, lib. xv Orig., cap. 3 : *Ampulla quasi amplabulla Similis est enim rotunditate bullis quæ ex spiritibus aquarum fiunt, atque ita inflantur vento.* Glossæ veteres : *Ampulla, ἀγκυθος.* Ἀγκυθος autem est ἀγγεῖον ἐκασθόζον, inquit auctor veteris etymologici, id est vas in quo oleum reconditur. Unde *lecithus olei*, III Reg. xvii. Bene igitur in ampullis reconditur oleum seu chrisma, juxta morem antiquum, quem videre est apud Optatum Milevitani, lib. ii adversus Parmenianum : *Ampullam quoque chrismatis per fenestram, ut frangerent, jactaverunt.* Porro olim liberum fuit episcopi sacrum chrisma omni die conficere, ut patet ex concilio Toletano I, can. 20 : *Episcopo sane certum est, quod omni tempore licet chrisma conficere.* Postea tamen mos invaluit ut duntaxat in Cœna Domini conficeretur, ut planum est ex omnibus nostris Sacramentariis, et Euchologio Græcorum. Idem videre est in homilia 8 sancti Eligii de Cœna Domini : *Et quia in hac diesacratissima fiunt plurima in sancta Ecclesia quæ necessario debet scire vestra industria, sicut pœnitentium reconciliatio, sacri olei benedictio, sancti chrismatis confectio, fraterna pedum ablutio.* Et in sermone de unctione chrismatis inter opera sancti Cypriani : *Dies ista multiplicibus mysteriis honoratur. Hac die primum 326 commendata est vobis fractio panis. Hodie in Ecclesia cum cæteris unctionibus ad populum acquisitionis sanctificandum, in participationem dignitatis et nominis, sacrum chrisma conficitur.* Et statuitur in concilio Meldensi, can. 46, *ut nemo sacrum chrisma, nisi in quinta feria majoris hebdomadæ, id est in Cœna, quæ specialiter appellatur Dominica, conficere præsumat.*

361. *Ut accepto balsamo,* etc. Chrisma non est simplex oleum ; sed ei balsamum admiscetur, ut liquet ex supra citato sermone de unctione chrismatis : *Sacrum chrisma conficitur, in quo mistum oleo balsamum requirit et sacerdotalis gloriæ exprimit unitatem :* Gregorio magno, expositione in cap. ii Cantici canticorum : *In Engaddi balsamum gignitur, quod cum oleo pontificis benedictione chrisma efficitur, quod dona Spiritus sancti exprimitur.* Et concilio Cabillonensi, cap. 9, apud Burchardum, lib. iv, cap. 93 : *quidam fratres dixerunt antiquæ consuetudinis fuisse, ut pro balsamo emendo ad chrisma faciendum, sive pro luminaribus ecclesiæ concinnandis, binos vel quateros denarios presbyteri darent.* Græci in chrismatis confectioe diversas fragrantis odoris materias admiscunt, ut testatur sanctus Dionysius, cap. 4 eccl. Hierarchiæ : *ἡ τοῦ αἵματος σύνθεσις συναγορεύει τις ἔστιν ἐπισημὸν ὄνομα.* Id est, unguenti seu chrismatis compositio quedam collectio est fragrantium materialium. Admiscunt autem præter vinum et oleum sufficiens sex et triginta genera seu aromatum, seu herbarum, ut habetur in eorum Euchologio.

362. *Cereostatis.* Cereostata sunt candelabra quorum usus est in altaribus. Hanc vocem sæpius videre licet apud Anastasium Bibliothecarium in Vitis pontificum Romanorum.

363. *Pax vobis.* Formula est salutationis qua utitur pontifex in sacris maxime. Pontifex enim in ecclesia inter ipsa sacra sæpius populo dabat pacem, sive diceret *Pax vobis*, seu *Pax vobiscum*, seu *Pax omnibus*. Optatus Milevitani, lib. iii adversus Parmenianum : *Non enim unamquamque domum semel (Legendum simul) seducere potuistis ; sed aut iust*

*uxor (Nempe ad ecclesiam vestram), aut resedit maritus ; aut parentes seducti sunt, et filii sequi voluerunt ; aut stetit frater sorore migrante ; persuasione vobis vestris direpta sunt corpora, et nomina pietatis . Et non potuistis prætermittere quod legitimum est, utique diristis Pax vobiscum, nempe in conventibus et sacrificiis ecclesiasticis. Dicit autem legitimum id quod in ipsis sacris sancitum est faciendum ; in lib. ii adversus Parmenianum : Nam quis dubitat nos illud legitimum in sacramentorum mysterio prætereire non posse? offerre vos dicitis pro Ecclesia. Quo frustra quidam interpretantur Canonem Missæ. Quod si ita esset, dicendum erat illud legitimi. Sanctus Joannes Chrysostomus, homil. 3 in Epistolam ad Colossenses : Ἐν ταῖς ἐκκλησιαῖς εἰσὴνη ἐν ταῖς λίταις, ἐν προῤῥόπτῃσιν; καὶ ἀπαξ, καὶ δις, καὶ τρίς, καὶ πολλὰκις αὐτὴν διδάσκω ὁ τῆς Ἐκκλησίας προσεστώς. Εἰσὴνη ὑμῖν, ἐπιλείνω. Id est : In Ecclesiis pacem in precibus, in Præfationibus, et semel, et bis, et ter, et sæpe dat Ecclesiæ præsul dicens Pax vobis. Ubi tamen non legendum est ὑμῖν, sed πάντων. Nam paulo post dicit : Καὶ οὐ λέγει ὁ τῆς Ἐκκλησίας προσεστώς, Εἰσὴνη ὑμῖν, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Εἰσὴνη πάντων. Id est : Et non dicit Ecclesiæ præpositus Pax vobis, simpliciter, sed Pax omnibus. Causamque subjungit, quia non cum uno aut altero pax habenda est, sed cum omnibus, ita ut etiam in mente nostra omnia tranquilla et peccata sint. Quod confirmatur ex homilia 16, in Epist. primam ad Corinth. : Εἰσὴνην, καὶ νῦν πάντων ὁ τῆς Ἐκκλησίας προσεστώς ἐπέύχεται. Id est : Et nunc pacem omnibus deprecatur Ecclesiæ præsul. Et in liturgiis sanctorum Basilii et Chrysostomi sacerdos hæc : Εἰσὴνη πάντων, id est : Pax omnibus, ut in liturgiis sanctorum Jacobi et Marci, et in liturgia Præsantificatorum. Quod confirmatur ex Theoria mystica sancti Germani patriarchæ Constantinopolitani, in qua hæc verba enarrans dicit : Εἰσὴνη πάντων ὁμογνωμοσύνην, καὶ ἀγάπην καὶ ταπεινότητα συν ἄποιντες, etc. Id est : Pax omnibus : concordiam 327 et dilectionem. Et eundem sensum inter nos invicem coaptantes Domini imitationem accipimus, pacem suam relinquentis et dantis. Sed illud Pax omnibus Græcorum est, ut citati loci testantur ; at τὸ Pax vobis, seu Pax vobiscum, est Latinorum, ut ex Optato Milevitano supra citato, libro nostro Sacramentorum et Codice Ratoldi mox citando manifestum est. Aliquando olim, in Occidente, maxime in Hispania, dictum fuit Dominus sit vobiscum, ut videre est in concilio Bracarenensi I, can. 21 secundæ constitutionis : Item placet ut non aliter episcopi, aſter presbyteri, sed uno modo saluent, dicentes : Dominus sit vobiscum. Ubi cum postea scribit omnis retinet Oriens, legendum puto *Oculens*, quia in Ecclesia Orientali alium fuisse usum testimonia producta satis manifestant. Circa hanc salutionem, Pax vobiscum, hæc notanda veniunt ex Codice Ratoldi abbatis : *Postea, pax vobiscum ; etiamsi non solcat dicere episcopus, nisi tantum diebus festis.**

Porro ante Missam, in Codice Rhemensi habetur reconciliatio pœnitentium, de qua infra commodius dicitur. Post Missam sequitur : *Item feria 3 Missa chrismatis.* Oratio : *Domine Deus, qui in regenerandis plebibus tuis,* etc. Secunda : *Da nobis, omnipotens Deus, remedia conditionis humanæ,* etc. Super oblata *Hujus sacrificii potentia, Domine, quæsumus,* etc. Præfatio : *Clementiam tuam suppliciter exorare, ut servitilis lavacri baptismo renovandis creaturam chrismatis in sacramentum,* etc. Infra Actionem : *Communicantes,* etc., ut in Codice sancti Eligii. Item alia : *Hanc igitur oblationem famularumque tuarum, quam tibi offerunt ob diem in qua Dominus noster Jesus Christus tradidit disciplinulis suis corporis et sanguinis sui mysteria celebranda quæsumus, Domine placatus accipias, et pietate convedis, ut per multa curricula annorum salvi, et incolumes munera, sua tibi*

Domino mereantur offerre. Quam oblationem. etc. Tandem sequitur : *Item in ultimo, antequam dicatur Per quem hæc omnia, Domine, beneficis oleum pro infirmis, sive pro potulo his verbis,* etc. Benedictione completa olei, et chrisimalis, dictisque in Missa quæ sequuntur, Post Communionem : *Concede, Domine, ut per captum (lege perceptum) novi sacramenti mysterium,* etc. Super populum : *Præsta quæsumus, Domine, ut sicut de præteritis,* etc. Sequitur : *Item in oleo exorcizato confectio : Exorcizo te creatura olei,* etc. Deinde sequitur hæc Prefatio : *Qui mysteriorum secreta revelans,* etc. Tandem : *Ad Missam sero : Deus, a quo et Judas,* etc., ut in hoc Codice sancti Eligii. Hactenus Codex Rhemensis ; in quo tres Missæ notandæ sunt. hæc feria quinta. Prima penitentium, secunda chrisimalis, tertio a serotina. Olim in quibusdam Ecclesiis hæc eadem feria duæ Missæ celebrabantur, altera mane propter eos qui hæc feria non jejunabant, sed lavabant et relaxabant ; altera sero propter eos qui jejunabant, ut notat sanctus Angustinus epist. 118, ad Januarium, agens de hæc solemnitate : *Et quia,* inquit, *nonnulli etiam jejunium custodiunt, mane spectant propter prandentes, qui jejunia simul et labora tolerare non possunt, ad vesperam vero propter jejunantes.*

264. *Hodierna traditione.* Corporis et sanguinis sui videlicet.

265. *Distraxit.* Id est, vendidit. Distrahere enim interdum vendere significat : Nonius Marcellus, cap. 4 : *Distrahere est vendere.* Lucilius, lib. xxix, *dreadant, differant, dissipant, distrahent.* Regula Magistri, cap. 85 : *Cum unaquæque ars aliqui perfectum supervacancum usibus monasterii habuerit, vel mittendarum eulogiarum abundaverit, interrogata qualitate pretii, quantum a secularibus distrahi potest, tantum infra numerum minori semper distrahatur pretio.* In Concordia regularum, cap. 64, § 1.

266. *Quem nec sacrato sibi collatio.* Cum cæteris apostolis in ultima cæna corpus et sanguinem suum Dominus noster Jesus Christus Judæ traditori **328** porrexit, a Hoc multi Patres asserunt : sanctus Augustinus, lib. II adversus litteras Pelitiani cap. 106 : *Aut communicarunt furto et sceleri Judæ prædesessor ejus apostoli, quia cum eo jam Domini venditore sacrosanctam cenam communicarunt.* Auctor questionum mistim ex utroque testamento inter Opera sancti Augustini, quæst. 102. *Judas ergo cum esset inter discipulos, contagione sua non eos maculavit, dissentientes utique a fortis ejus ; et Eucharistiam inter eos accipientes non polluit innocentes, nec Dominus ei quem latronem sciebat corpus suum denegavit.* Sanctus Leo, serm. 3 de Passione Domini : *Expectasses consummationem criminis tui, et donec sanguis Christi pro omnibus tunderetur peccatoribus, informis lethi suspendium distulisses ; cumque conscientiam tuam tot Domini miracula, tot dona torquerent, illa saltem te a præcipitio tuos sacramenta revocassent quæ in paschali cæna jam de perfidia tua signo divinæ scientiæ detectus acceperas.* Sanctus Eligius, homil. 8 : *Quam multi de altari accipiunt, et moriuntur ! Unde et dicit Apostolus : judicium sibi manducant, et bibunt. An non bucella Domini venenum fuit Judæ ?* Sanctus Joannes Chrysostomus, homil. 27, in epistolam I ad Cor. : *Και οὗτος τῆς τῆς ἐξέβαλεν, καὶ ἄλλοι κῆτος μετέδωκε, καὶ τῶν ἀσχηρῶν κοινῶν ἐποιεῖτο.* Id est : Non illum (Judam) exegit, sed eum fecit mensæ participem ac mysteriorum. Sanctus Anastasius Sinaita, sermone de Synaxi : *Ὁμοῦ ὁσῶς πῶς Ἰουδακ ἀναξίως, καὶ δόλιως τοῦ σώματος μεταλάττων τοῦ θεοπροσκύτου ὕθως κατεκρίθη ;* id est : Nonne vides quomodo Judas, cum indigne ac fraudulenter corpus Christi sumpsisset, statim condemnatus est ? Hincmarus archiepiscopus Rhemensis, in epist. ins. biblioth. monasterii sancti Remigii Rhemensis : *Ac deinde dictum est : post bucellam in-*

A *troicit in eum Satanæ, quia cum intravit sanctus panis in plenum de iniquitate ventrem, intravit hostis antiquus, qui dicitur diabolus et Satanæ, in crudelem et impiam mentem.*

267. *Quo Dominus noster Jesus Christus pro nobis traditus est.* Ita in editis et in aliis Codicibus nostris mis. ut apud Pamelium.

268. *In qua Dominus noster Jesus Christus tradidit discipulis suis,* etc. Ita in Codicibus citatis.

269. *Tunc offertur pontifici oleum.* Incipit consecratio olei infirmorum, quæ proxime fit ante illa verba : *Per quem hæc omnia semper bona creas.* ut videre est in hoc Codice sancti Eligii. Nec credendum est proxime post illa verba, *Accipit panem in sanctas ac venerabiles manus,* suas, consecrari, quamvis hæc verba, *tunc offertur pontifici oleum,* etc., sequantur. Quod ideo scriptor fecit, quia totum volebat scribere Canonem.

270. *Christus.* Hoc vocabulum non ita stricte et proprie hoc loco usurpatur.

B *Et respiciens ad Orientem.* Antiquus et laudabilis mos Ecclesiæ fuit, atque a temporibus apostolicis ad nos usque deductus, ut orantes Christiani obversam Orienti faciem habeant. Sanctus Basilius, lib. de Spiritu sancto, ab Amphilochem, cap. 27, agens de traditionibus apostolicis : *Τὸ πρῶτον ἀναστὰς εἰς ὄρθου κατὰ τὸν προσαναχθὸν ποῖον ἐδίδουξεν ἑαυτὸς ἵνα κατὰ τὸν ὀριζήσῃ ;* Id est : Converti ad orientem in Oratione quæ Scriptura nos docuit ? Auctor Questionum ad orthodoxos, inter opera sancti Justini martyris, quæst. 118, in responsione hæc de re agens ita scribit : *Τοῦτο δὲ παρὰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων,* id est, hoc vero manat a sanctis apostolis. Sanctus Germanus patriarcha Constantinopolitanus, in Theoria mystica, τὸ κατὰ ἀνατολὴν εἰσελθεῖν παραδεδωμένον εἶπεν, ὡς καὶ τὸ ἰσοπέδ. ἐκ τῶν Ἀποστόλων. Id est : Orientem versus orare traditum est, et reliqua, ab apostolis. Hujus consuetudinis meminit Tertullianus in Apostolico : *Denique in dæsuspectio quod innoverit nos ad Orientis regi mem præca i ;* et lib. I de Nationes : *ali plurimum in sole Christianorum Deum existimant quod innoverit ad Orientis partem facere nos præca tionem.* sanctus Augustinus **329** lib. II, de Sermone Domini in monte, cap. 9 : *Cujus rei significandæ gratia, cum ad Orationes stamus, ad Orientem convertimur.* De hac re pluribus agunt sanctus Joannes Damascenus, lib. IV de Fide orthodoxa, cap. 13, et auctor Questionum ad Antiochum (inter opera sancti Athanasii). Meminit etiam Gregorius archiepiscopus in disputatione cum Herbaso Judæo : *κατὰ ἀνατολὴν εἰσελθεῖν ποιεῖται.* Id est : Orientem versus orare didicimus. Duas subjungit causas, quia invenimus Deum illic hominem creasse, et paradisi fecisse Sanctus Basilius, cap. citato, aliam profert, quæ tamen a secunda non multum discrepat, quia veterem quærimus patriam paradisi, quem Deus plantavit in Eden ad Orientem. Cui suffragantur sanctus Joannes Damascenus, cap. citato, auctor Questionum ad Antiochum questione citata : et sanctus Germanus patriarcha Constantinopolitanus, libro citato ; qui aliam etiam profert rationem : propterea quod spiritalis Sol justitiæ Christus Deus noster in terra apparuit, in Orientalis solis sensibilis partibus. Aliam profert auctor Questionum ad orthodoxos, quæst. citata, quia τὸ ἀνατολὴν εἶπεν ἡ ἀνατολὴ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς γῆς κατεπεως, id est, nobilior est Oriens aliis mundi partibus. Alias profert auctor Questionum ad Antiochum, quæst. citata : quia steterunt pedes Christi in monte olivarum, et quia Deus lumen verum est. Alias profert sanctus Joannes Damascenus, cap. citato : quia Deus est lux intelligibilis. Sol justitiæ, et Oriens in Scripturis nominatur Christus, quia antiquum Moysi tabernaculum ad Orientem habebat velum, et propi-

a Paulo infra, ubi legitur : *Patitur mitis Dominus, Dominus.*

etc. In Ms. Fiscanensi habes : *Pascit igitur mitis*

tiatorium : et tribus Juda, ut honorabilissima, ad Orientem castra ponebat ; et in fauigerato Salomonis templo porta Domini Orienti erat obversa. Quia Christus crucifixus est respiciens Occidentem, et sic illum adoramus ad eum aspirantes. Tandem, quia Christus assu uetus in celum ad Orientem ferebatur, ut habetur Psal. lxxvii : *Psalite Deo, qui ascendit super celum cæli ad Orientem*, et sic eum apostoli adoraverunt. Hinc factum est ut sacræ ædes Orientem spectarent ut plerimum, juxta sanctum Paulinum, epist. 12. Id videre est apud Apollinarem, lib. ii, epist. 40 :

Ædes celsa nitet, nec in sinistram
Aut dextram trahitur ; sed ara frontis
Ortum prospicit æquinoctialem.

Sed olim Chalcedone sacrarium in quo sepulchrum sanctæ Euphemiæ reconditum erat orientalem plagam respiciebat, ut testatur Evagrius, lib. ii, hist., cap. iii ; *Ἐἴσω δὲ τοῦ βόλου πρὸς τὰ ἑὴν ὑποστάς ἐστὶ πικρὸς, ἔσω τὰ πικρὰ τῆς μέσης ἀποκαταλείσθαι*. Id est : Intra testudinem ab Orientem est sacrarium, in quo sunt sanctissimæ Martyris reliquie.

Id patet etiam ex Socrate, lib. v, Hist. Eccl., cap. 21, ubi scribit Antiochia basilicam contrarium alia habere situm, cum ejus altare non ad Orientem, sed ad Occidentem respiciat, et ex Stephano Tornacensi, epist. 105, ubi agens de basilica Sancti Benedicti Parisiensi : *Ecclēstā illius (inquit) forma dissimilis est, et dissimilis ab aliis ecclesiis ; a parte sanctuarii respicit Occidentem, ab introitu Orientem*. Si igitur ecclesia Antiochiæ, et basilica Sancti Benedicti Parisiensi sita, olim ortum solis non respiciebant, contrario aliis sacræ ædibus situ, sed occasum, signum est alias ecclesias, aut saltem maximam partem earum Orienti obversas fuisse. Postea tamen ita composita est præfata Sancti Benedicti basilica, ut modo a parte sanctuarii respiciat Orientem ab introitu occidentem, ut a aliis situ non discreparet. Nunc vero mutatur antiquus usus, maxime Parisiis. Siquidem in tanta multitudine ædium sacrarum, quæ in illa civitate xii, ab hinc annis edificata sunt, vix unam aut alteram quæ Orienti sit observa repereris, cum etiam ibidem nonnullas veteres olim regionem spectantes Orientis, jam mutata facie, Occidentem respicere videamus. Quod spectat ad paganorum templa ut de illis aliquid dicamus, illa etiam ut plurimum erant Orienti obversa. Ita enim tempore construenda docet Vitruvius, lib. iv, de Architectura, cap. 5 : *Regiones autem, inquit, quas debent spectare ædes sacræ deorum immortalium sic erunt constitutæ, ut, si nulla ratio impedierit, liberaque fuerit potestas ædis, signum quod sit in cella collocatum spectet ad vespertinum cæli regionem, ut hi qui alierint aram immolantes aut sacrificia facientes spectent ad partem cæli Orientis, et simulacrum quod erit in æde : et ita vota concipientes contueantur ædem, et Oriens cælum ; insaque simulacra videntur ex orientia contueri supplicantes et sacrificantes, quod aras omnes Deorum necesse esse videntur ad Orientem spectare*. Cui subscribit sanctus Isidorus, lib. xv, Orig., cap. 4 : *Sed et locus designatus ad Orientem a contemplatione templum dicebatur : cujus partes quatuor erant, antica ad Ortum, postica ad Occasum, sinistra ad Septentrionem, dextra ad Meridiem spectans. Unde et quando templum construerebant, Orientem spectabant æquinoctialem ; ita ut linee ab Ortum ad Occidentem misse fierent partes cæli dextra sinistra æquales, ut qui consuleret ac deprecaretur rectum aspiceret Orientem*. Sed hæc potissimum de sacræ Romanorum ædibus sunt intelligenda ; nam præcorum, Græcorum templa ut plurimum altaria ad Occidentem, januas ad Orientem habebant conversa, ut scribit Porphyrius in libro de antro Nympharum. Quod spectat ad Judæos, templum Salomonis ad Occidentis regionem respiciebat, ut clarum

A est ex cap. vii, Ezechielis : *Et introduxit me in atrium domus Domini int' riuus ; et ecce in ostio templi Domini inter vestibulum et altare quasi viginti quinque viri dorsa habentes contra templum Domini, et facies ad Orientem, et adorabant ad ortum solis. Et sane Judæi ad solis occidentale conversi regionem Deum orabant ; ut testatur Gregentius archiepiscopus in disputatione supra citata, ita loquens Heribano Judæo, Ἐπὶ τὴν δύσιν γὰρ ὑμεῖς προσκύνετε*. Id est : vos enim versus Occidentem adoratis ; quod ideo faci-bant ne viderentur, quemadmodum gentiles, Solem adorare.

272. In consecratione chris-matis. Antiquus est Ecclesiæ mos sanctum chrisma benedicere et consecrare. Sanctus Cyprianus, epist. 70 : *Porro Eucharistia et unde baptizati unguuntur oleum in altari sanctificatur*. Optatus Milevitanus, lib. vii, adversus Parmenianum ; *oleum n' minant, illum scilicet liquorem qui ex nomine Christi conditur, quod chrisma postquam conditum e nominatur*. Basilius, lib. de Spiritu sancto ad Amphiloehium, cap. 27, qui ritum ad tempora apostolorum refert : *Ἐδιδόθησαν τὸ ὄδιον τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἕλαιον τῆς χρίσεως*. Id est : benedicimus aquam baptismatis et oleum unctionis : Quod et confirmatur auctoritate Dionysii magni, qui de chris-matis consecratione pluribus agit cap. 4, lib. de Hierarchia ecclesiastica.

273. Per olive ramum pacem terris redditam nuntiavit. Ita Tertullianus, lib. de Baptismo : *Quemadmodum post aquam diluam, quibus iniquitas aliqua purgata est post baptismum (ut viderim) mundi, pacem cælestis iræ præco columba terris annuntiavit demissa ex arca, et cum oleo reversa, quod signum etiam apud nationes paci prætenditur ; eadem dispositione spiritalis effectus terræ, id est carni nostræ emergenti de lacero post vetera delicta columba sancti Spiritus avolat, pacem Dei afferens emissa de capitis, ubi Ecclesia est arca figurata*. Cassiodorus, in Psalmum xxii : *Sed quid est quod species ipsa Benedictiois sanctæ frequenter adhibetur : unxit prophetas, consecravit reges. Non immerito, quia arbor irsa pacis etiam præstabat indicium ; quod ejus specialiter munus nescitur esse diuinum, liquor arboreus, pinguedo latifians, magnarum gratia dignitatum, cujus folia in viriditatis suæ pulchritudine perseverant. Hæc etiam Noe per columbam nuntiavit terris redditam hospitem, ut merito ante Benedictiois capax esse videatur, quæ fructus sui magno decore simul et utilitate perfuitur*. Sanctus Joannes Damascenus, lib. iv de Fide orthodoxa, cap. 13 : *Et misericordiam Dei nobis immittens per Spiritum sanctum. Ἐπὶ καὶ κήρυξ ἐλάϊας τοῖς ἐκ τοῦ κατακλισμοῦ περισσωθεῖσιν ἢ περισσῶς κεκολληκέν*. Id est : Postquam et ramum olive servatis ex diluvio columba obtulit. 331 Quare in Græcorum Echeologia hic ramus recte appellatur κατακλιχῆς σύμβολον, σωτηρίας ἀπὸ τοῦ κατακλισμοῦ, καὶ χάριτος μυστήριον. Id est, reconciliationis symbolum, salutis et gratiæ post diluivum mysterium.

274. Unde unxit sacerdotis. Levitici viii, ubi Aaron a Mose unctus est in sacerdotem. Ritus hujus mentio fit Exodi cap. xxix : *Vestem autem sanctam qua utetur Aaron habebunt filii ejus post eum, ut unguantur in ea, et consecrentur manus eorum*.

275. Reges. Unctionis regum mentio fit lib. I Reg. cap. ix : *Et unges eum ducem super populum meum Israel* Et cap. x : *Tulit autem Samuel leviticulum olei, et effudit super caput ejus, et deusculus est eum, et ait : Ecce unxit te Dominus super hereditatem suam in principem*. Et alibi passim in libris Regum.

276. Prophetas. Unctionis prophetarum mentio fit lib. III Reg. cap. xix : *Eliseum autem filium Saphat, qui est de Abelmœula, unges prophetam pro te*.

277. Et martyres. Percipiendo Confirmationis sacramentum, ejus beneficio divinitus robur ad resistendum diabolo ejusque satellitibus perciperunt.

278. Qua expleta benedicit ampullam olei. Hoc oleum

* Nimirum Sidonium Apollin,

benedicitur ad unguendum catechumenum accedentem ad sanctum regenerationis lavacrum, ut constat ex subjecta Oratione, et Codice Ratoldi : *Demde recipiat subitacous ab acolyti oleum ad baptizandum.* Hoc autem oleum benedicitur juxta antiquum morem, cujus meminit sanctus Cyrillus Hierosolymitanus cathec. 2 mystag. : *Ὁὖτω καὶ ἐπορκιστὸν ἔλαιον ἐπικλήσαι Θεοῦ καὶ εὐχὴ δύναμιν τηλικαύτην λαμβάνει.* Id est : Sic et exorcizatum oleum per invocationem Dei et Orationem tantam virtutem accipit. De hac unctione agitur in Questionibus ad orthodoxos, quæ exstant inter opera sancti Justini martyris, quæst. 137. Meminit Fortunatus, carmine iv. lib. v, de Judæis a sancto Avito Arvernæ episcopo baptizatis :

Hinc oleari ovium perfunditur unguine vellus :
Aspersuque sacro fit gregis alter odor.

Apud Latinos ungitur baptizandus in pectore, scapulis, et inter scapulas. Jesse Ambianensis, in epistola de Baptismo : *Tingitur etiam de oleo sancto pectus, ut immundo Spiritui prohibeatur introitus. Scapulae etiam signantur oleo, ut undique munit one crucis firmetur.* Et Paulo post : *Inter scapulas tingitur, ut consecratus humerus cum scapulis totum se subjiciat potestati Dei.* Theodulphus Aurelianensis episcopus, lib. ms. biblioth. Corbeiensis de Ordine baptismi, cap. 10, meminit tantum unctionis scapularum et pectoris : *Unde etiam his qui baptizandi sunt pectus de oleo et scapulae tanguntur.* Rationem subjicit, ut homo sit retro et ante munitus. Ita etiam in Codicibus Rhemensi, et Ratoldi abbatis. At Græci totum corpus unguunt, ut videre est in eorum Euchologio, et apud Severum patriarcham Alexandrinum, libro de Ritibus baptismi : *Et ponit sacerdos oleum olivarum in vola manus sue, totum corpus ejus qui baptizatur ungit.* Apud sanctum Cyrillum Hierosolym., cathec. 2 mystag. : *Ἐἴτα ἀποδύθεντες ἔλαιον ἠλείφου ἐπορκιστὸν ἀπὸ ἀκούων τριζών κορυφῆς ἐπὶ τῶν κατω. Id est : Deinde exuli vestibus oleo exorcizato uncti estis a summis verticis capillis usque ad infimos pedes. Id etiam planum est ex sancto Dionysio, lib. de Hierarchia eccl., cap. 2 : *Dum vero ministri eum penitus exuunt, sacrum oleum offerunt sacerdotibus.* Ὁ δὲ τῆς χροῖστος διὰ τοῦ σφραγίσται τοῖς ἀποκείμενος, τὸ λοιπὸν τοῖς ἱερῶσι τὸν ἄνδρα χροῖσαι πανσώμως παραδόντες. Id est : Pontifex vero ut trino signaculo inchoavit unctionem sacerdotibus hominem tradit toto corpore unguendum. Id etiam testatur sanctus Joannes Chrysostomus, hom. 6, in epist. ad Colossenses : *Ungitur, sicut athletæ stadium ingressus ; simul enim nascitur, et non sicut primus, ille qui paulatim, sed statim ; non sicut olim sacerdotes solo capite uno vero amplius ; nam illi quidem capite, aure, dextra manu, ut ab obedientiam.* **332** *et bona opera excitaret eum : Ὁὖτος δὲ τὸ πᾶν. Οὐ γὰρ διδάχθησόμενος ἐρχεται, ἀλλὰ ἀθλήσων, καὶ γυμνασθησόμενος.* Id est, hic autem totus ungitur. Non enim solum venit ut doceatur, sed etiam ut certet et exerceatur. Eandem rationem profert sanctus Dionysius, capite citato. De eadem unctione explicanda sunt verba Johannis Moschi, cap. 3 Prati spiritalis, *αὐτὸς ἔχρειεν καὶ ἐβάπτισεν,* id est, ille ungebatur et baptizabatur. Et infra : *τῆ ἐπαύριον χροῖσας ἐβάπτισεν τὴν Περσίαν,* id est, in crastina cum unxisset Persiam puellam, eam baptizavit. Et hæc puella nuda inungenda erat, ut videmus in interpretatione Latina : *Quadam vero die venit puella ex Perside, quæ ita speciosa erat, ac tantæ pulchritudinis, ut non posset presbyter nudam etiam oleo ungere.* In qua sane interpres agnovit vocabulum *γυμνήν*, id est, nudam, quod ex Græca Editione excidit. Ibi enim agitur de quodam Conone monacho presbytero, cui archiepiscopus baptizandi provinciam demandaverat ; qui cum gravem tentationem pateretur in femininarum unctione, sæpius de monasterio deserendo cogitaverat, ex quo tandem cum abiisset, rediit a sancto Joanne Baptista non sine miraculo hac tentatione carnis sanatus. At si ejusmodi feminæ erant*

A duntaxat unguendæ in vertice, nulla subesse poterat tantæ occasio tentationis, quæ potius excitanda fuisset in ipsa mersione, quam in unctione verticis. Præterea in verbis citatis videmus unctionem præmitti baptismo ; igitur de hac totius corporis unctione Orientalium more intelligenda sunt potius quam de verticis unctione, quæ baptismo postponitur. Si autem baptizaret episcopus, prius ab eo catechumenus ungebatur trino signaculo, postea toto corpore a sacerdotibus unguendus, ut notat sanctus Dionysius loco supra citato. Tandem notandum tria in Cœna Domini sanctificari ab episcopo, oleum infirmorum, sanctum chrisma, et oleum baptizandorum, seu catechumenorum, ut planum est ex nostris sacramentariis. Unde in concilio Meldensi, apud Ivonem 1 parte Decret., cap. 279 : *Statuit ut presbyter in Cœna Domini ampullas tres secum deferat, unam ad chrisma, alteram ad catechumenos unguendos, tertiam ad infirmos juxta sententiam apostolicam, ut quando quis infirmatur, inducat presbyteros Ecclesiæ.*

279. Profectum spirituum. In Excusis et in Codice Rhemensi additur τὸ remunerator. In Codice Ratoldi abbatis his omissis legitur : *Deus qui virtutes sancti Spiritus tui imbecillarum mentium rudimenta confirmas.*

280. Refugis virtutibus. Id est, apostatis angelis, seu dæmonibus. Siquidem refuga est apostata, deserto. Prudentius, ode 1 Peristephani :

Ductor aulae mundialis
Iro ad aram jusserat,
Idolis litare nigris,
Esse Christi refugas.

Sanctus Pacianus in exhortatione ad poenitentiam : *Dei refugæ aut extra Ecclesiam constitui,* etc. Sanctus Augustinus, lib. xx de Civitate Dei, cap. 19 : *Quoniam nisi venerit refuga primum, et revelatus fuerit homo peccati.* Et Paulo post : *Nulli dubium est eum de Antichristo ista dixisse, dieque judicii. Hunc enim die „ Domini non esse venturum, nisi prior i le venerit quem refugam vocat, utique ad Domino Deo. Quod si de omnibus impiis dici potest, quanto magis de isto? Ubi nota interpretem loci citati a sancto Augustino, ex II Thess. ii, legisse ἄποστατης, id est, refuga, desertor, non ἀποστασία, id est, *dissessio*, ut vulgo in textu Græco, habetur, et in versione communi. Sanctus Valerius abbas, de genere monachorum : *Et Domino, cujus fidelissimo servus persequuntur, adveniunt inimici, refuge odibiles, et exteri fiunt.* Consule observationes nostras ad Concordiam regularum, cap. 6, §7.*

281. Et communica' omnis populus ordine suo. Ita in Editis. Hæc populi communio hæc feria 3 in Cœna **333** Domini habetur etiam in Codice Ratoldi. Olim populus in triduo Paschæ communicabat, ut videre est in Capitulari Theodulphi, cap. 41 : *Singulis diebus Dominicis in Quadragesima, præter hos qui excommunicati sunt, sacramenta corporis et sanguinis Christi sumenda sunt, et in Cœna Domini, et parasceve, et in vigilia Paschæ.* In hoc Codice sancti Eligi in magna parasceve jubentur omnes communicare ; in Sabbato sancto sola fit mentio communioe eorum qui baptizantur. Ibi tamen non definitur hæc communio ad solos recens baptizatos spectet.

282. Et servant de ipso sacrificio in crastinum. Ita in Excusis et in Codicibus Rhemensi et Ratoldi. Quia in parasceve majoris hebdomadis non consecratur corpus Christi, sed sacerdos in Missa utitur præsanctificatis, id est hostiis antea consecratis tum pro se, tum pro omni populo. Quod per totam Quadragesimam observant Græci, exceptis Dominicis, Sabbatis et festo Annuntiationis, in quibus peragunt corporis et sanguinis dominici sacrificium ex antiquo more, quem reperire est in can. 52 sextæ synodi : *In omnibus sanctæ Quadragesimæ jejuniis diebus præterquam Sabbato et Dominica, et sancto Annuntiationis die, γινέσθω ἡ τῶν προεγκραστῶν ἐκ τῆς λειτουργίας, id est, fiat sacra præsanctificatorum liturgia.* Idem reperire est in can. 49 concilii Laodicensi, in

quo tamen nulla fit mentio præsanctificatorum. Ὅτι οὐ δαὶ τῆ τεσσαρακοστῆ ἄσπον προσφέρειν, εἰ μὴ ἐν σαββάτῳ καὶ Κυριακῇ. Id est, quod non oportet in Quadragesima panem offerre, nisi in Sabbato, et Dominica. Ad quos dies transferunt solemnitates martyrum in Quadragesima occurrentes, juxta canonem 51 ejusdem concilii. Ὅτι οὐ δαὶ ἐν τεσσαρακοστῇ μαρτυρῶν γυνήλιον επιτέλειν, ἀλλὰ τῶν ἁγίων μαρτυρῶν μνείαν ποιεῖν ἐν τοῖς Σαββάτοις καὶ Κυριακαῖς. Id est, quod non oportet in Quadragesima natalitium martyrum celebrare, sed in Sabbatis, et Dominicis diebus eorum memoriam facere. Hæc autem ita apud Græcos instituta sunt, quia Sabbatis et Dominicis diebus non jejunant, ut notat Theodorus Balsamon in hunc canonem. Inter liturgias Græcorum exstat Liturgia προσηγιασμένων, id est, præsanctificatorum. Liturgie præsanctificatorum mentio fit in Chronico Alexan Irino, seu, ut alii loquuntur, in fastis Siculis, olympiade 348, anno 5 post consulatum Heraclii, cum scribitur quod sub Sergio patriarcha Constantinopolitano a prima Hebdomade Quadragesimæ, in dictione 4. Post τὸ κατεβύβηται, id est *Dirigatur*, dum præsanctificata dona e sacramento ad altare inferuntur, et sacerdos dixit κατὰ τὴν ὁμοίαν τοῦ Χριστοῦ σου, id est, *juxta donum Christi tui*, cæptum est psalli a populo: Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σὺν κτῖν ἁρρατῶς λατρεύουσιν. Ἰδοὺ γὰρ εἰσπορεύεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Ἰδοὺ θυσία μυστικῇ τελειωμένη ὑμωροῦται. Πιστεῖ καὶ φόβῳ προσέβωμεν, ἵνα μέτοχοι ζῆς αἰωνίου γενώμεθα. Ἀλληλούια. Id est: *Nunc virtutes celorum nobiscum invisibiliter Deum adorant. Ecce enim ingreditur Rex gloriæ. Ecce sacrificium mysticum offertur. Cum fide et timore accedamus, ut ritæ simus participes æternæ. Alleluia.* Hæc quidem Chronicon Alexandrinum; sed in liturgia præsanctificatorum est aliqua diversitas, siquidem in illa post τὸ κατεβύβηται, id est, *Dirigatur*, non sequuntur proxime hæc verba sacerdotis κατὰ τὴν ὁμοίαν, etc., sed multa sunt interjecta. Secundo id quod psallitur populo in eadem liturgia non est integrum, sed post τῆς δόξης posito Alleluia, cætera desunt. Tertio in eadem liturgia sacerdos assumit sancta, et in altare transfert post decantata superiora illa verba a populo, et postquam sacerdos dixit: *sicut prodigus filius*, etc. At in citato Chronico transferuntur sacra cum populus præfatam oden cantat. Ex quibus clarum est in ejusmodi liturgia nonnulla fuisse addita, detracta et immutata a recentioribus. In Cod. Ratoldi abbatis sequitur: « *Pulsantur signa, vespertinæ canuntur. Et cantor incipit Antiph. Calicem. Ps. Credidi. Antiph. Cum his, qui oderunt. Ps. Ad Dominum cum tribularer. Antiph. Ab nominibus iniquis. Ps. Eripe me. Antiph. Custodi me a labiis. Ps. Domine, clamavi. Antiph. Considerabam. Ps. Voce mea. Antiph. De manu filiorum. Ps. Benedictus Dominus. ¶ Christus factus est pro nobis. In Evangelio: 334 Cœnantibus autem. Antiph. Accepto pane. Antiph. Si male locutus sum. Ad Complendum: Refecti vidualibus alimentis, etc. Dicit episcopus: Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo. Et diaconus: Ite missa est. R. Deo gratias.* » Hactenus Codex Ratoldi. Ubi nota, 1° Vespertinam synaxim includi in ipsa missa, ut in Sabbato sancto (*Infra in Pontificali Rothomayensi*); 2° ipsas Vesperas sex Antiphonis et totidem Psalmis comprehendere quos versiculus sequitur; 3° hæc verba, in *Evangelio*, significare ad *Magnificat*; 4° ad ipsum canticum tres dici Antiphonas. In eodem Codice Ratoldi hæc sequuntur: « *Et stat unusquisque ad mensam. Deinde post refectionem prandii lavantur pedes. Et dum hæc aguntur, canuntur hæc Antiphonæ reciproci Psalmis. Mandatum novum. Ps. Beati immaculati. Antiph. In diebus illis. Ps. Magnus Dominus. Antiph. Postquam surrexit Dominus. Ps. Deus misereatur nostri. Antiph. Ante diem festum. Antiph. Vos vocatis me. Antiph. Si ego Dominus et Magister. Ps. Beati immaculati in via. Antiph. Diligamus nos invicem. Ps. Ecce quam bonum Antiph.*

A In hoc cognoscent omnes. Ps. Magnus Dominus. *Hymnus de passione Domini* » (quem hic ponimus cum antiquis cantus notulis):

1 . 1 1 2 3 2 .
Tel- lus ac æthra ju- bi- lant

1 . 1 1 2 3 2 3
In ma- gni cœ- na prin- ci- pis,

. 3 2 1 2 1 2 2
Quæ pro- to- plas- ti pec- to- ra

B . 1 2 3 2 1 1 1
Vitæ pur- ga- vit fer- cu- lo.

1 . 1 1 2 3 2 .
Hac noc- te fac- tor om- ni- um

1 . 1 1 2 3 2 3
Po- ten- ti sat mys- te- ri- o,
Carnem suam cum sanguine
In escam transfert animæ.

A celsis surgens dapibus,
Præbens formam mortalibus,
Humilitatis gratia,
Petri petens vestigia.
Pallet servus obsequio
Cum angelorum Dominum
Ferendo lympham linteo
Cernit cæno procumbere.
Permitte, Simon, ablui,
Acta figurant mystica,
Dum summus ima bajulat,

335

. 1 2 3 2 1 1 1
Ci nis que ser- vit ci- ne- ri.

1 . 1 1 2 3 2 .
Læ va tor- toris ac- cu- bat,

D 1 . 1 1 2 3 2 3
Verbi- que fa- vos ag- ge- rat,

. 3 2 1 2 3 2 2
Quos in- ter, hos- tem de- no- tat,

. 1 2 3 2 1 1 1
Ne- cis qui do- los ru- mi- nat.

Trux lupe, Juda pessime,
Fers Agno miti basia,
Dans membra loris regia,
Quæ sorde tergunt sæcula.
Nexi solvuntur hodie
Carnis ac cordis carcere;
Unguent sacratu chris matis
Spes inde crescit miseris.

Victori mortis inclytam
Pangamus laudis gloriam
Cum Patre Sancto Spiritu
Qui nos redemit obitu.

Hæc expleta, osculetur episcopus Evangelium, et omnes qui circum eum stant. Deinde dicant Dominicam Orationem tacite. Finita, dicat episcopus, et ne nos inducas in tentationem; Ecce quam bonum; Suscepimus Deus; Tu mandasti; Tu lavasti pedes discipulorum, opera manuum tuarum; Adesto, quæsumus, Domine, officiis nostræ servitutis, qui dignatus es lavare pedes tuis discipulis, etc.

Porro lotionis pedum quæ in Cœna Domini servatur in Ecclesia meminit sanctus Eligius, serm. 8: *Sancti chris-matis confectio, fraternæ pedum ablutio; et Magister in regula, cap. 43: In cœna Domini mittant manus pro benedictione ad lavandos pedes ab-batis, et postea omnibus præpositis cum solatio fra-trum, etc.* Idem videre est in concilio Toletano 17, can. 3, ubi omnibus Galliciarum Ecclesiis hoc san-ctum opus lotionis pedum in Cœna Domini peragen-dum præcipitur, ob quasdam Ecclesias quæ illud in-termisserant. Meminit etiam sanctus Augustinus, epist. 119, ad Januarium, ubi scribit multos illo die non lavasse pedes, ne lotio pertinere videretur ad baptismum. Constantinopolitani eadem feria imperator duodecim pauperibus solebat lavare pedes. Ri-tum describit Codinus, de Officiis, etc., in hunc mo-dum: *Ἡσὶ τῆς λειτουργίας τῆς αὐτῆς μεγάλης πύμπνης*

336 *γίνεται οὐρανὸν ὄψω, etc., id est: Ante lit-urgiam die ejusdem magnæ hebdomadis quinto, lotio pedum fit in hunc modum: Preparantur pauperes duodecim, et induuntur eis subuculæ, sive tunicæ, brevia tibialia, et solæ; positoque in cella imperato-ris polubro, protopapa foris illius ad januam agens canit *Benedictum*; et dicit Iri-sagium. Deinde, legente eodem Evangelium, quando dicit: *aquam mittit in pellem*, infundit imperator aquam in polubrum. Postea pauperes illos præparatos adducunt sigilla-tum quemque ferentem cereum accensum, protopapa, ut dictum est, legente Evangeium et dicent: *cepit Jesus lavare pedes discipulorum*, idque persepe vide-licet usque dum omnes loti fuerint. Lavat imperator dextrum ejusque pedem; et ubi sindone quæ pen-det ante ipsum, absternerit totum pedem, osculatur eum. Et hoc facto, consumuntur ea quæ ad ritum lotionis pedum pertinent. Et dantur unicuique eorum aurea numismata tria. Post illud, liturgia cele-bratur. » Hæc Codinus.*

His subjungere non pigebit antiquum ordinem seu ritum olim in Ecclesia Rothomagensi, seu Rheimensi servatum in feria quinta Cœnæ Domini, quem ex veteri Pontificali ms. qui asservatur in sacristia ec-clesie Rothomagensis mihi transmisit vir doctissimus *Joannes le Prevost* ejusdem ecclesie Rothoma-gensis canonicus et bibliothecarius, quia multa nota-tata digna continet, quæ non sunt hodierni usus.

Incipit ordo in die Cœnæ Domini, feria quinta majoris hebdomadæ, id est in Cœna Domini.

Mane primo mansionarii ordinem omnia quæ sunt necessaria ad consecrationem chris-matis, ampullas tres de oleo mundissimum plenas ponentes in sacrario: unam ad oleum pro infirmis, alteram ad chrisma, tertiam vero ad oleum ad cathectamenos unguendos. Chrisma debet fieri [Ley cooperiri] de albo serico, alias autem de albo serico coperias. Et pontifex prorsus de bal-samo. Hora tertia sonet signum, ut omnes veniant in ecclesiam, in qua chrisma debet consecrari. Ipso die sonentur campanæ ad Missam et ad cæteras horas, sicut in his est diebus festis, et sic stent usque in Sab-bati sacra. Presbyteri vero et ceteri clerici induunt se vestimentis solemnibus, et diaconi dalmaticis, et subdiaconi albis sericis (Ita in Ordine Romano); et stent in ordine suo singuli in ecclesia, expectantes us-

A que dum veniat pontifex cum processione plenaria ad Missam, sicut diebus solemnibus solet cum septem dia-conibus, thuribus cum incenso.

Stans autem pontifex et presbyteri cum cæteris in ordine ante altare, dicunt: Confiteor Deo omnipotenti, etc. Interim cantor et schola, ut jussum fuerit, imponunt incensum ad missam: Nos autem, etc. Deus misereatur, etc. Et iterum: Nos autem, etc. Gloria Patri. Iterum: Nos autem, etc. Kyrie eleison ter., Kyrie eleison ter. Deinde inci-piat pontifex Gloria in excelsis cum presbyteris. Dum cantatur Gloria in excelsis sonat totum classicum, donec finiat. Quo finito, dicat pontifex cum presbyte-ris: Pax vobis. Oremus. Deus a quo et Judas, etc. Alia Oratio in consecratione chris-matis: Deus qui re-generandis plebibus tuis ministerio uteris sacerdo-tum, tribue nobis perseverantem in tua voluntate fa-mulatam, ut dono gratiæ tuæ in diebus nostris et merito et numero sacratus tibi populus augeatur.

B *Per. Ad Corinthios: Fratres, convenientibus vobis, etc. R. Christus, etc. V. Propter quod, etc. Ante Evangelium ascendat pulpitum solus diaconus qui lecturus est Evangelium cum subdiacono, præunte cruce et candelabro et thuribulo: Sequentia sancti Evangelii secundum Joannem. In illo tempore, ante diem festum Paschæ, etc. Peracto Evangelio dicat pontifex cum presbyteris: Credo in unum Deum, etc. Tunc dicat pontifex cum presbyteris: Dominus vobiscum, et cum Spiritu tuo. Oremus. Off. Dextera Do-mini, etc. Presbyteri et ceteri qui coluerint, tunc peracto [Id est, adducto] calice cum vino et aqua et oblatis, de quibus communicent presbyteri et diaconi et **337** ceteri, et de quibus secretur usque mane de parasceve, inclinati ante altare pontifex et presby-teri persequuntur secreta Missæ dicentes: in Spiritu humilitatis et in animo contrito suscipiamur a te, Domine, et sic fiat sacrificium nostrum, ut a te suscipiatur hodie, et placeat tibi, Domine Deus meus.*

C *Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem, quam tibi offero in memoriam Incarnationis, Nativitatis, Passionis, etc., Jesu Christi, et in honore omnium sanctorum tuorum, qui tibi placuerunt ab initio mundi, et eorum quorum hodie festa celebrantur, et quorum hæc nomina et reliquæ habentur, ut illis, etc., ad salutem, ut illi omnes pro nobis inter-cedere dignentur in cœlis, quorum memoriam faci-mus in terris. Per eundem Dominum nostrum. Orate, fratres, pro me ad Dominum, ut meum et ve-strum in conspectu ejus fiat acceptum sacrificium. Secreta: Ipse tibi, Domine, etc. Alia Secreta: Ore-mus. Hujus sacrificii potentia, quæsumus, ut vetu-statem nostram clementer abstergat, et novitatem nobis augeat et salutem. Per. Dominus vobiscum. Sursum corda, etc. Quem in hac nocte inter sacras epulas increpantem, etc. Te igitur, etc. Cum famulo tuo papa nostro. Ill. et antistite nostro Ill. [Et rege nostro Ill.] Memento, Domine, etc., tibi reddunt vota sua æterno, etc. Simili modo, postquam cœnatum est, benedixit, dedit discipulis, etc. Unde et memo-res, Domine, nos servi tui, etc. Domini Dei nostri tam beatæ, etc. Memento etiam, Domine, famulo-rum famularumque tuarum Ill. Ipsi et omnibus fide-libus defunctis, etc., largitor admitte. Per Christum Dominum nostrum.*

a Tunc offeratur pontifici oleum ad unguendos tam infirmos, quam energumenos. Et benedicat illud tam ipsi [Forte leg. ipse], quam omnes presbyteri qui ad-sunt. De auctoritate apostolica, quam habemus de oleo infirmorum, de oleo qui unguuntur infirmi auctoritatem habemus apostolicam, dicente beato Jac. b. apostolo: Infirmum quis in vobis; inducat presbyteros Ecclesie, et orent super eum; et si in peccatis sit, dimittentur ei. Unde patet ab ipsis apostolis hunc morem sanctæ Ecclesie esse tractatum, ut energumeni vel alii quilibet agrati unguantur oleo, pontifici benedictione conse-crato. Consecratur enim in ipso officio consecrationis corporis et sanguinis Domini. Non enim habet proprium

officium. *Id est, non in capite verba salutationis, hoc est Dominus vobiscum, nec, Oremus. Nec in fine concluditur, ut cæteræ Orationes, Per Dominum nostrum Jesum Christum, sed tantum. In nomine Domini nostri Jesu Christi. In eo vero loco ubi solemus vas benedicere, consecratum oleum pro infirmis, concluditurque conclusione, Per quem hæc omnia semper, Domine, bona creas, etc. Unde intelligimus embolism [Id est, id quod interjicitur seu interponitur] esse supradicti officii. De eodem oleo sic continetur in Sacramento. Antequam dicatur. Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas, levantur de ampullis quas offerunt populi, et benedicat tam dominus papa quam omnes presbyteri. Mos est Romanæ Ecclesiæ (nota), ut in confectione corporis et sanguinis Domini assistant presbyteri et simul cum pontifice verbis et manibus conficiant. Oportet ut simili modo simul cum pontifice oleum presbyteri conficiant. Exorcismus olei pro infirmis et pro populo. Antequam dicatur: Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas, exorcizetur oleum, ut tantum positi a circumstantibus audiri, ita: Exorcizo te, immundissime Spiritus, etc. Item benedictio ejusdem: Oremus, Emitte, Domine, etc. Tunc oleum reportetur, et in loco suo honorifice reservetur. Pontifex autem et Presbyteri prosequantur: Per quem hæc omnia, Domine, etc. Per omnia, etc. Libera nos, etc. Per omnia sæcula sæculorum, Amen. Tunc dicat diaconus humilitate vos ad Benedictionem. Et episcopus, versus ad populum dicat: Benedicat vos omnipotens Deus, qui per Unigeniti Filii sui passionem, etc. Tunc versus ad altare more solito, sancta tenens, dicat: Et pax ejus sit semper vobiscum, et cum spiritu tuo. Schola cantet Agnus Dei, ter. Non datur pax. Oratio, quando sancta mittit: Hæc sacrosancta commistio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi **338** fiat nobis et omnibus sumentibus salus mentis et corporis, et ad vitam capessendam æternam preparatio salutaris. Per eundem Christum Dominum nostrum. Oratio ad Patrem: Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, da mihi hoc corpus et sanguinem Christi, etc. Oratio ad Filium: Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, etc. Tunc communicet solus pontifex, et non frangat oblatas, nisi eam solam unde ille communicat. De sanguine autem reservet in calice ad communionem presbyterorum, et reliqui cleri. Oratio quando sumit: Perceptio corporis et sanguinis, etc. Alia: Quod ore sumpsi, Domine, mente capiam, ut de corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi fiat mihi remedium sempiternum. Per eundem Christum Dominum nostrum, Amen. Tunc cooperiatur calix cum sanguine, et oblatae; et dominus episcopus adhibeat presbyterus et diaconos, qui sollicitè custodiant.*

Tunc dominus episcopus vadat ad sedem suam cum diaconibus et expectet; expectante vero in sede sua pontifice, veniant ad sacrarium duodecim presbyteri, et ceteri clerici, quantum opus sit, ad deferendum cum omni decore oleum chrismale, et etiam oleum catechumenorum et neophytorum, usque in Ecclesiam, ante episcopum. Sint enim purati iidem presbyteri, et cum cæteris clericis casulis et solemnibus vestimentis. Tunc duo acolythi accipientes duas illas ampullas quæ ad chrisma et ad oleum catechumenorum consecrari debent, et procedant (Ita in Ordine Romano); et ordinent se illi Presbyteri et prædicti clerici, rite et ordinariter, ita ut primum ambulent duo acolythi cum candelabris, et ardentibus cereis. Deinde portentur duæ cruces, et inter illas medium chrismale oleum. Post eas portentur duo thuribula cum incenso, et inter illa medium oleum catechumenorum. Deinde portetur Evangelium, ut impleatur omne donum. Postea sequantur bini et bini illi duodecim presbyteri testes et cooperatores ejusdem sacrosancti chrisimalis mysterii, acolythi et subdiaconi, etc. Stent in ordine suo secundum gradum eorum, ubi ascenditur ad altare, tantum ut diaconus sit sextus in eminentiori loco, et juxta archidiaconum, qui Evangelium legebat; et ita involutam ampullam suscipientes per ordinem ut ascendat; et cum pervenerit

ad archidiaconum, ille perferat eam ita involutam ante pontificem. Interim autem unus subdiaconus deferens vasculum cum balsamo alii diacono offerat, et ille pontifici.

Tunc ordinentur circa episcopum hinc et hinc eadem candelabra, et cruces et thuribula, atque Evangelium, nec non et prædicti duodecim presbyteri testes et adjuutores ejusdem mysterii, ita ut diaconi post dorsum episcopi stent. Presbyteri vero a dextris et a sinistris, cruces vero et cætera utrinque inter illos media. (Idem statuitur in concil. Roth., apud. Ord. Vitalem, lib. IV Hist. eccl.)

His ita statutis, convertat, se episcopus, aut cui ille præcepit, tum ad clerum quam ad populum, et faciat sermonem de consecratione chrisimalis congruentem. Tunc convertat se episcopus, et intret in consecrationem principalis chrisimalis, et misceat balsamum cum oleo. Deinde halat ter super ipsam ampullam, et dicat lenta voce exorcismum chrisimalis olei. Exorcismus sarrri olei: Exorcizo te, etc. Tunc dicat episcopus cum presbyteris alta voce: Per omnia sæcula, etc. Vere dignum, etc. Qui in principio inter cætera, etc. Finita autem benedictione dominus episcopus salutat chrisma nudum, et qui juxta eum sunt dicendo: Ave, sanctum chrisma. Et iterum per ordinem descendit, sicut ascendit; et deferatur omnibus cooperta ad salutandum. Hoc facto summo honore procuretur, usque dum altera ampulla ascendat, et iterum descendat, ut ambæ honorifice ad locum suum redeant. De eo quod ampulla quibusdam nuda, quibusdam vero cooperta ad salutandum deferatur, dicit libellus Romani Ordinis in consecratione chrisimalis. Continuo duo acolythi involutas duas ampullas cum sindone albo de serico teneant in brachio sinistro, ita ut videri possint a medio. Ampulla antequam veniat ad episcopum ad altare, media pars ejus est cooperta, et media nuda. **339** Ampulla cum chrismate quomodo [Leg. quodam modo] significat corpus Domini sumptum de Virgine, quod antequam transiret ad altare crucis, aliquo tempore erat coopertum, aliquo nudum. Primo tempore erat coopertum, quando ita fugit in Ægyptum, quasi non esset rex regum; et quando ita portatus est in templum, quasi non esset omnipotens, et quando ita erat subditus parentibus, quasi auctor non esset parentum. In his et similibus coopertum latebat. Nudum erat postquam miracula cepit facere, simulque prædicare, et se Deum demonstrare, ut inquit: Ego et Pater unum sumus. In his et aliis nudum erat. Ampulla vero postquam benedicta fuerit, ab altari redit, quæ a pontifice et ministris altaris visibilis et nuda salutatur. Hoc significat, quod Christus, postquam ab altari crucis exiit, præsentiam corporalem eis præbuit, quos testes suæ resurrectionis esse voluit. Quod cæteris invisibilis et cooperta ad salutandum deferatur, significat quod christus rediens in cælum invisibilis hominibus factus est, ut ipse testatur: Exivi a Patre, et veni in mundum; iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem. Nos vero quamvis præsentiam ejus corporalem non videamus, tamen venerando quotidie eum salutamus.

Incipit exorcismus olei, quo ungenti sunt catechumeni. Descendente autem ampulla cum chrismate, statim alia cum oleo catechumenorum ascendat, sicut prior, usque ante episcopum; et halet in ipsam, sicut in priorem; et in primis faciat ei exorcismum, et benedicat eam quasi legens lectionem. Exorcismus Græcæ, Latine conjuratio seu sermo increpationis est adversus diabolum, ut discedat; et concluditur per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. In illo oleo unguuntur catechumeni, ut si quæ maculæ adhæserunt corpori aut menti, postquam ad scrutinium accesserunt, recedant [Adde particulam et], deinceps munimentum habeant per hancunctionem, ut non possit diabolus recedere; ut hæc verba Orationis demonstrant dicendo: Ut si quæ illis adversantium spirituum inhæserint maculæ, ad tactum sancti olei hujus omnes abscendant. Exorcismus ejusdem olei: Exor-

cizo te, creatura olei, etc. *Tunc dicatur*: Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo: Oremus. Deus incrementorum, etc. *Tunc Dominus pontifex, et qui iuxta eum sunt, salutem prædictam ampullam, dicendo*: Ave, sanctum oleum. *Et descendet per ordinem, sicut altera, et deferatur omnibus ad salutandum.*

« *His ita peractis, eodem ordine et ductore quo ascenderunt in ecclesiam redeunt ambo ad sacrarium. Tunc pontifex lavet manus, et diaconi radant ad altare, et discooperiant sancta, et pontifex veniens ad altare dividat oblatas ad frangendum; et sumat de ipsis oblatas integras ad reservandum mane de parasceves; de quibus communicent absque sanguine Domini. Sanguis vero eadem die penitus consummatur. Et schola dicat Communionem Dominus Jesus, etc. Fractis oblatis, communicent presbyteri et diaconi, et cæteri omnes. et ita perficiatur Missa in ordine suo. Tunc dicantur Verseræ. Antiph. Calicem, etc. Ps. Credidi Antiph. Cum his, etc. Ps. Ad Dominum. Antiph. Ah hominibus iniquis, etc. Ps. Eripe me. Antiph. Custodi, etc. Ps. Domine, clamavi. Antiph. Considerabam ad dextram, etc. Ps. Voce mea. Antiph. Cœnantibus, etc. Ps. Magnificat. Tunc vertat se pontifex et dicat Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Oremus. Postcommunionem: Refecti vitalibus alimentis, etc. Alia Postcommun. Oremus. Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut perceptum novi sacramenti mysterium et corpore sentiamus et mente. Per Dominum nostrum, etc. Dominus vobiscum. etc. Diaconus: Ite Missa est. Deo gratias. Oratio post Missam ante altare: Placeat tibi, Domine Deus sancta Trinitas, obsequium servitutis meæ; et præsta ut hoc sacrificium, quod oculis tuæ Majestatis indignus obtuli, tibi sit acceptabile; mihi que, et 340 omnibus pro quibus oblatum est sit, te miserante, propitiabile. Per Dominum. Tunc pontifex depositis pontificalibus indumentis, descendat in sacrarium mandans presbyteris quod coluerit. » Hactenus ritus feris in Cœna Domini et Pontificali Rothomagensi ms.*

283. *Feria sexta.* Describitur solemnitas sanctæ parasceves; cujus ceremoniæ eadem ferme habentur apud Alcuinum. lib. de divinis Officiis, c. de feria 6.

284. *Horatertia convenient omnes presbyteri.* Ita in Editis. Sed nihil simile habetur in aliis Codicibus nostris mss.

285. *In sacramentario.* Nota distinctionem inter Sacramentarium et librum Sacramentorum. Cum enim hoc Codex sancti Eligii inscribatur liber Sacramentorum, citetque Sacramentarium, nemo est qui non videat Sacramentarium a libro Sacramentorum distingui.

286. *Ascendit ad sedem.* Pontifex dicitur ad sedem ascendere, eo quod sedes sive sella episcopi cæteris esse debet eminentior in ecclesia. ut fert mos antiquus Ecclesiæ, quem videre est apud Burchardum, lib. xi, cap. 10. ex epistola Urban: papæ, in qua moris hujus causa proferitur: *Quod autem sedes episcoporum in ecclesia exaltata constituta et præparata esse inveniuntur, in throno speculationem et potestatem judicandi, solvendi atque ligandi a Domino sibi datam materiam docent.* Ita docet sanctus Ambrosius lib. de Dignitatesacerdotali, cap. 6: *Nam quid aliud interpretatur episcopus, nisi super inspector? maxime cum in solio, in ecclesia ditioere sedeat.* Et sanctus Augustinus, in Psalmum cxxvi: *Nam ideo altior locus positus est episcopis, ut ipsi superintendant.* Ita statuitur in concilio Carthag. iv, can. 35: *Ut episcopus in ecclesia in concessu presbyterorum sublimior sedeat.* Id videre est apud Eusebium. lib. x Hist. eccl., cap. 4, in descriptione magnifici illius templi, quod Tyri a Paulino episcopo adificatum est: *Ἀλλὰ γὰρ ὡς καὶ τὸν ναὸν ἐπιπέλατας, θρόνον τε ταῖς ἀνωτάτω εἰς τὸν ποσῶδον τιμῆν, etc.* Id est: Porro templo hoc ita absoluto atque perfecto, thronisque quibusdam in altissimo loco ad præsidium Ecclesiæ honorem collo-

calis. subselliis præterea ordine cæteræ clericorum turbæ dispensatis decenter exornato. Et apud Prudentium, in passione sancti Hippolyti, ubi appellatur tribunal, quemadmodum apud Sanctum Isidorum, lib. xv Origin., cap. 4.

Fronte sub adversas gradibus sublime tribunal Tollitur, antiste prædicat inde Deum.

Nec obstant hæc Sulpitii Severi verba, dialogo 2: *Sicut quemdam nuper (testor Dominum) non sine mo pudore vidi sublunio solio, quasi regio tribunali, celsa sede residentem.* Nam cujusdam episcopi fastum ibi damnat, qui hac in re modum excedebat, nec tanquam episcopus, sed tanquam rex in ecclesia sedebat, ut sancti Martini humilitatem extollat, qui solebat in humili sella in templo sedere. Idem dicendum est de excelso throno quem sibi in ecclesia statuerat Paulus Samosatensis, ob quem in epistola episcoporum reprehenditur; nam ille thronus excedebat modestiam episcopalem, non ut Christi discipulum decet, sed ut mundi principem secretum habens, et nominans, ut loquitur Eusebius lib. vi Hist. eccl., cap. 24.

287. *Sicut in quarta feria habentur.* Hæc ad fidem Editis, quia in hoc sancti Eligii Codice omnes istæ Orationes hic repetuntur.

288. *In oratorio.* Ita in excusis; lege tamen in orario, ut apud Alcuinum. Estque oblongus tapes instar orarii, qui substernitur crucem adoraturis, pertinens a loco ubi crux posita est, 341 usque ad medium chororum circiter, quod etiam hoc tempore fieri solet in quibusdam Ecclesiis.

289. *Adoratam deosculetur crucem.* Mos antiquus fuit adorare crucem die magnæ parasceves. Idque olim fiebat Hierosolymæ, cum eadem die episcopus crucem Christi veram populo adorandam exhiberet, ut testatur sanctus Paulinus, epist. 11: *Experimento resurrectionis inventa et probata crux Christi est, diquoque mori ambitu consecratur, condita in loco basilicæ, que auratis emuscat luquearibus, arcano positam sacrario crucem seruat: quam episcopus urbis ejus, quotannis, cum Pascha Domini agitur adorandam populo princeps ipse venerantium promit; neque præter hunc diem qua crucis ipsius mysterium celebratur, ipsaque sacramentorum causa est, quasi quoddam sacre solemnitatis insigne profertur; nisi interdum religiosissimi postulent, qui ea tantum causa illo peregrinati advenierint, ut sibi ejus revelatio quasi in pretium longinquæ peregrinationis deferatur.* Ubi hæc verba, neque præter hanc diem qua ipsius crucis mysterium celebratur, satis indicant quod Pascha hoc sancti Paulini loco pro solemnitate sanctæ parasceves usurpavit.

290. *Et alter.* Ita in Editis. Apud Alcuinum, cap. citato, additur quod subdiaconus.

291. *Cantitur semper.* Reposuit quod semper, ex Editis, cum in Codice nostro male scriptum esset quod super.

292. *Psal. cxviii.* Apud Alcuinum hæc adduntur: « *Item crucem tuam adoramus, etc. Ps. Deus misereatur. Alia: dum fabricatur.* » At in Codice Rattoldi plura habentur, quæ quia notanda et ab hodierna consuetudine non parum dissident, non pigebit hic subjicere: « *Post hæc Orationes pergant duo diaconi in sacrarium aut retro altare. Cantant: Popule meus. Presbyteri vero duo stant ante crucem, cum salutatione respondeant: Agios o Theos. Item chorus: Sanctus Deus, sanctus Fortis. Deportetur crux paululum in antea, et iterum cantant diaconi: Ego quidem eduxi te per desertum, Presbyteri vero, Agios o Theos. Et chorus iterum, Sanctus Deus, sanctus Fortis. Item deportetur paululum: Quid ultra debui facere. Agios. Item. Sanctus Deus. Iterum tertio deportetur crux ante altare, et discooperietur linteo quo erant præcincta, a duobus presbyteris; et dicant ipsi, elevata cruce, Antiph. Ecce lignum crucis. Ps. Deus misereatur. Tunc veniens pontifex cum duobus diaconibus, prosternens se ter, et adorantes crucem more solito. Post hos sequuntur sacerdotes et levitæ. De-*

inde omni-clerus, exinde omnis populus, femineusque sexus. Interim cantant has Antiphonas: Crucem tuam adoramus, Domine. *Ps.* Beati immaculati. *Antiph.* Adoramus crucis. *Antiph.* Dum fabricator mundi. *Hymnus Fortunati.* Pange lingua gloriosi » Hactenus Cœlex Ratoldi. Ubi ante hæc verba, *quid ultra debui facere,* splendenda sunt ista, *et iterum cantant diaroni;* et ante *Agus,* subaudi *presbyteri vero;* et ante *Sanctus Deus* subaudi *et chorus iterum.* Hæc autem verba, *posternens se ter,* et sic legenda, *prosternent se ter adorantes crucem.*

293. *De sancta.* Itæ in Editis. Apud Alcuinum: *sumitur de sancto pane.* Cujus verba sequentia notanda, et explicanda sunt: *Sanctificatur autem vinum non consecratum per sanctificationem panem.* Hæc enim non ita capienda sunt quasi vinum non consecratum per ejusmodi admistionem transeat in sanguinem Christi, sed quod sanctificationem quamdam exteriorem ex ejusmodi commistione percipiat. Ex quo notanda est antiqua consuetudo, quæ adhuc viget, quod nimirum celebrans in sancta parasceve sub unica duntaxat specie communicaret.

294. *Nihil dicens.* Apud Alcuinum legitur *silendo;* qui hæc subjungit: **342** Pax Domini non dicit, quia non sequitur oscula circumstantium.

295. *Et communicant omnes.* Tam clerici quam laici, ut supra ex Theodulpho probatum est. Olim in monasterio cujusdam antiqui monachorum patris, qui in sua regula Magister appellatur, et floruit non multo post sanctum Gregorium I papam, monachi eodem sanctæ parasceves die communicabant, ut clarum est ex cap. 43 regulæ ejus in Concordia regularum, cap. 56, § 4: *Sacramenta vero altaris in pena majore vitæa finiuntur, ut cum feria sexta Judæi ad passionem Christum quæsierint, sit ipso die mentibus nostris reclusus, ut Sabbato nobis per resurrectionem in novo sacramento appareat. Jam qui sexta feria refecturi sunt sine communionem reficiant, ut agnoscat feriamque sextam in iuste refici sine Christo.* At secus olim in Hispania. Si quidem illo die nec Missarum solemnitas, nec communio peragebantur, ut manifestum est ex concilio Toletano iv. can. 6, ubi de feria sexta passionis dominicæ hæc statuuntur: *Ideoque oportet eodem die mysterium crucis, quod ipse Dominus cunctis annuntiandum voluit prædicari, atque indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare, ut penitentia compunctione mundati, venerabilem diem dominicæ resurrectionis remissis iniquitatibus suscipere mereantur, corporisque ejus et sanguinis sacramentum mundi a peccato sumamus.* Ubi vides hoc die passionis postulandum esse criminum indulgentiam, ut dominicæ resurrectionis die corpus et sanguis Domini sumantur. Id etiam clarum est ex concilio Toletano xvi. can. 8. *Excepto Passionis dominicæ die, quando altaria nudata persistunt, nec cuiquam in eodem die Missarum licet solemnitas celebrare.*

Ne quis autem dicat non licere quidem eo die corpus et sanguinem Christi consecrare, sed posse cum præsanctificatis celebrari, obstant hæc verba, *quando altaria nudata persistunt.* Non potest enim celebrari, etiam cum præsanctificatis, nudato altari. Si autem illo die Missa non celebratur, nec communio, quæ olim in basilicis seu ecclesiis extra Missarum solemnitas non sumebatur.

296. *Et expletæ sunt univèrsa.* In Editis hæc sequitur: *Hoc factum dicit pontifex:* In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quæ in nullis Codicibus nostris mss. reperiuntur.

297. *Nuda sint altaria.* Nudatio altarium olim fiebat hæc feria 6, ut videre est in regula Magistri ms., cap. 43, in Concordia regularum, cap. 56, § 4, *in qua feria sexta altaris velamen, vel diversus oratorii ornatus subrahatur; simul et lucernæ, et candelæ totum intra monasterium negetur aspectus.* Ubi particula *refumitur* copulative. Sed fuit diversa consuetudo. Nam olim etiam in quibusdam locis nudabantur in Cœna Domini, ut nunc; quemadmodum videre est

in Ordine Romano de hac feria: *Statim duo acolythi parati cum nigris casulis incipiunt nudare altaria.* Et ex Alcuino, lib. de Offic. divinis, cap. de Cœna Domini: *His finitis nudantur altaria jam circa noctem.* Quod videtur etiam can. 8 concilii Toletani xvi, ubi, agens de sancta parasceve, dicit: *Quando altaria denudata persistunt;* nam rō persistunt indicat eo die non fuisse denudata, sed pridie juxta morem, qui etiam confirmatur ex concilio Toletano xvii, can. 2: *Ita ut nisi in Cœnæ Domini celebritate, quando more solito altaria debent destitiri, eadem debeant ostia reserari.* Id etiam probatur ex lotione altarium, quæ olim fiebat eodem die simul cum lotione parietum, ac pavimenti templi, et vasorum; de quibus hic breviter agemus.

Supra, in eodem capite regulæ Magistri, cum agit de feria sexta majoris hebdomadæ, hæc habentur, *Lotio vero rerum, vel apparatus paschalis ipso die procuretur.* Quæ intelligenda sunt de lotione altarium, parietum et pavimentorum templi, et sacrorum vasorum purificatione **343** quæ etsi in patria ipsius Magistri, et fortasse alibi fierent in sancta parasceve, tamen Romæ fiebant feria 5 in Cœna Domini, ut constat ex Ordine Romano, ubi agit de hujus diei solemnitate: *Eodem die altaria templi et parietes, sive pavimenta Ecclesiæ lavantur, et vasa Domino sacra purificantur.* In Gallia, ut planum est ex octava sancti Eligii Noviomensis episcopi homilia de Cœna Domini: *Et propter humilitatis formam commendandam, eo die pedes eorum lavit; et hinc est quod eodem die altaria templique parietes lavantur et vasa purificantur.* In Hispania, ut clarum est ex sancto Isidoro, lib. 1 de Offic. eccl., cap. 28, cum de eadem feria scribit: *Hinc est quod eodem die altaria, templique parietes, et pavimenta lavantur, vasaque purificantur, quæ sunt Domino consecrata.*

Porro in Codice Ratoldi, in fine hujus solemnitas hæc notanda sunt: *Et expletæ sunt univèrsa. Et post paululum Vesperam dicit unusquisque privatim, et sic vadunt ad mensam.* Eadem habentur in Ordine Romano, cum agitur de hac feria sexta. Quod fit hodie in quibusdam Ecclesiis, clericis sive monachis in ipso choro genibus flexis sub silentio privatim Vesperam recitantibus.

298. *Sabbato.* Describitur solemnitas Sabbati sancti.

299. *Hora octava.* Id est, secunda postmeridiana, Aliter in concilio Rothomagensi supra citato: *Item statutum est ut Sabbato Pasche officium ante nonam non incipiatur.*

300. *Notarii.* Notarii hoc loco sunt scribæ episcopi, qui, ut plurimum, assumebantur ex lectorum collegio. Ita in Bibliotheca Photii, num. 256, in Politia sanctorum Metrophanis et Alexandri, videmus Paulum lectorem et notarium Ecclesiæ Constantinopolitanæ, qui postea fuit ejusdem Ecclesiæ patriarcha; et apud Ennodium, in Vita sancti Epiphani episcopi Ticiensis. Nam ubi scripsit eum allectum fuisse in lectorum sodalitiū, paulo post subjungit: *Notarum in scribendo compendia, et figuras varias verborum multitudinem comprehendentes brevi assuetus, in Exceptorum numero delectatus enituit.* Ubi exceptores sunt notarii dicti ab illis notarum compendiis de quorum in scribendo velocitate Martialis lib. 14:

Currant verba licet, manus est velocior illis,

Nondum lingua suum, dextera peregit opus.

Et Ausonius, epigrammate 137.

Puer notarum præpetum
Soters minister advola,
Bipatens pugillar expoli,
Cui multa fandi copia,
Punctis peracta singulis.
Ut una vox absolvitur, etc.

Sanctus Hieronymus, epist. ad Julianum, tomo primo: *Et tamen ille apposito notario cogebat loqui, quæ velociter edita consequeretur manus, et linguæ celeritatem prenderent signa verborum.* Et epist. ad

Principiam, tom. III: *a* *Quem notarium posumus in- telligere, quodam signorum compendulo brevium Evangelii strictumque sermonem exaravit.* Unde in Glossis Philoxeni: *Natarius, σημειογράφος*, id est, notarum scriptor, qui a Synesio, epist. 61. *ταχυγράφος*, id est, velociter scribens, et a Philostrato, lib. I de Vita Appollonii, cap. 13, *τις τάχος γράφων* dicitur.

Cæterum in Ordine Romano, in Codicibus Rhem. et **344** Ratoldi, et in quibusdam aliis Sacramenta- riis hic ante lectiones exstat benedictio cerei pascha- lis, cujus præludium est: *Exsullet jam angelica tur- ba cælorum*, quod quidem exstat in Ordine Missæ Ambrosianæ, sed reliqua Benedictionis formula multum ab usitata discrepat. In Codicibus Rodradi et Rhemensi formula benedictionis in duobus a vulgari differt, primo quia diffuse satis apum laudes perse- quitur in hunc modum: *b* *Apes cæteris quæ subjecta sunt homini animantibus antecellit* (Virgil. IV Georg.): *cum sit minima corporis parvitate, ingentes animos angusto versat in pectore; viribus imbecillis, sed fortis ingenio. Hæc explorata temporum vice, cum canitiem pruinosa hiberna posuerunt, et glaciale senium verni temporis moderata deteraserunt, statim proleundi ad laborem cura succedit, dispersæque per agros, libratis paululum pennis, cruribus suspensæ insidunt, partim ore legere flosculos, partim onerata victualibus suis ad castra remeant; ibique alie inarstimbaili arte cellu- las tenaci glutino instruant, alie liquentia mellastipant, alie vertunt flores in ceram alæ ore natos fugunt, alie c. llectis e foliis nectar includunt. O vere beata, et amabilis apes, cujus nec serum masculi violant, fetus non quassant, nec filii destruunt castitatem; sicut sancta concepit virgo Maria virgo peperit, virgo per- mansit. Deinde sequitur: *O vere beatus nox, qui ex- spoliavit Ægyptios*, etc. Secundo in fine Benedictio- nis nominatur tantum papa, nulla mentione facta episcopi, regis, aut imperatoris.*

Hujus Benedictionis cerei mentio fit in concilio Toletano IV, cap. 8: *Lucerna et cereus in prævigiliis Paschæ apud quasdam Ecclesias non benedicuntur, et cur a nobis benedicantur inquirunt. Propter gloriosum enim noctis ipsius sacramentum solemniter hæc benedicimus, ut sacra Resurrectionis Christi mysterium, quod tempore hujus voluit noctis advenit, in Benedictio- ne sancti Luminis suscipiamus.* Ita in secunda Edi- tione Garsinæ: nam in prima *τὸ Pasche* desideratur, sed parum refert, siquidem sequentia satis indicant canonem esse de cerei Paschalis Benedictione intel- ligendum.

Hanc institutionem Alcuinus, lib. de Officiis divini- nis, cap. de Sabbato sancto, et Amalarius, lib. de Offic. eccl. cap. 18, pape Zosimo tribuunt, quibus- dam reclamantibus qui illam Zosimo antiquiorem esse contendunt, quod exstat apud Prudentium, qui ante Zosimum floruit, hymnus de cereo paschali; sed immerito: nam ille hymnus non est de cereo paschali, sed hymnus vespertinus est de lumine, quod olim vespere quotidie in Ecclesia solenni quodam ritu accendebatur, ut fuse docuimus ad § 2, cap. 24, Concordæ regularum. Sed quidquid sit, ritus sane antiquus est, siquidem apud Ennodium Ticinensem episcopum, qui obiit anno post Christum natum 521, duæ cerei paschalis exstant Benedictio- nes elegantis sane stylo conscriptæ in opusculo mi- scellanea 9 et 10, quibus tamen non præmittitur supra memorata Præfatio. *Exsullet jam angelica turba cælorum.* In Ordine Missæ Ambrosianæ habe-

a In Edit nova, tomo II, col. 684, explicat san- ctus Doctor Psalm. XLIV, et ad hunc versum: *Lin- gua meo calamus scribæ*, etc. ait: *Mea autem lingua in similitudinem scribæ velocis, quem notarium pos- sumus intelligere, quodam*, etc.

b Eadem leguntur tum in mostis Cod. mss., tum in Missalibus Gothico et Gallicano editis a Mabill. lib. de Liturg. Gallic.

Logitur eadem fere in Calensi et in duobus

tur etiam cerei paschalis Benedictio, sed an ab ipso sancto doctore sit composita, non mihi compertum est. Præterea notandum est in Codice Ratoldi ad hæc verba, *incensi hujus*, super *τὸ hujus* crucem esse depictam; similiter ad hæc verba, *in honor m nomi- nis tui consecratus*, super etiam *τὸ consecratus*, quæ in codice Rodradi depicta est super *τὸ nominis*.

De mysticis cerei paschalis significationibus con- sule Alcuinum, Amalarium, Bartholomæum Gavan- tum, et cæteros, qui de officiis seu ritibus ecclesia- sticis scripserunt.

Sed non sunt omittendi ritus benedicendi paschalis cerei **345** qui exstant in Codicibus Rhemensi et Ratoldi. In illo quidem ita habetur: *Primitus enim octava hora diei mediante procedunt ad ecclesiam et ingrediuntur in sacrarium, et induunt se vestimentis, sicut mos est; et incipit clerus litaniam, et procedit sacerdos de sacrario cum ordinibus sacris: veniunt ante altare, stant inclinato capite, usque dum dicant Agnus Dei. Deinde veniens sacerdos ab Oratione, vndit retro altare, accipiens de lumine quod sexta feriu absconsum fuit, faciens crucem super cereum et illuminans eum, comple- tur his Orationibus.* In hoc versis: *Hora sexta ingre- diatur pontifex in sacrarium cum levitis et ministris, et induant se sacris vestibus, et ordnent se sicut in crastina die Paschæ continetur; et jubeat acquiri novum ignem cum ampulla a sole illuminatum, sive a silice excus- sum. Deinde faciant crucem de incenso in cereo, et scribatur annus Domini, atque A et Ω, et tunc por- tetur cereus ante episcopum cum processione, cum candelabris, et thuribulis, lamen sine lumine. Et sic stipa- tus incedat episcopus in medio choro, et ibi ponatur cereus. Episcopus autem finita oratione pergit ad altare, et ibi hora sessionis sedeat. Non ascendat ad sedem usque ad tempus. dum dicat: Gloria in excelsis Deo. Inde levita postulans Benedictionem ab episcopo eat ad cereum, et consecret. Processio vero dividet se, pars in dextera, et pars in sinistra. Interim episcopus sedendo benedicat ignem et incensum, ut audiant cir- cumstantes. Cereus vero non illuminetur, usque dum pervenerit diaconus Ignis accendit. Haclemus Codex Ratoldi. Hæc autem verba in Codice Rhemensi com- pletur his Orationibus, intelliguntur de Orationibus quibus supradictum ritum concludit episcopus, quas sequitur cerei Benedictio, *Exsullet*, etc., quæ tamen ibidem non exstant. Ordo processionis ad altare qui hic præcipitur in Codice Ratoldi, ut in crastina Pas- chæ, habetur supra ad finem libri Sacramentorum. Oratio cujus est hic mentio est prima Missæ Oratio. Processio quæ debet dividi est cœtus presbyterorum, diaconorum et ministrorum, qui comitati sunt eum- dem episcopum et sacrario ad altare, debentque toto Missæ tempore illi assistere. His verbis, *ut audiant*, videtur præponenda particula *ita*.*

In Ordine Romano sunt alii ritus qui etiam ab ho- diernis discrepant, inter quos ille est: nam ut pri- mum pontifex e sacrario processit, accenditur qui- dam cereus in loco mundo, et pontifex, sive presby- ter faciens super eum crucem, benedicit eum humili voce, schola interim cantante septem Psalmos pœni- tentiæ, hoc modo incipiens: *Dominus vobiscum*, etc. Oreinus. Deus mundi conditor, auctor luminis, etc. Quæ Benedictio etiam habetur in veteri libro Sacra- mentorum ms., cujus mihi copiam fecit vir doctis- simus Joan. Aubertus litterarum Græcarum regius interpres, et succedit vulgari cerei paschalis Bene- dictioni, tanquam illius altera Benedictio. Quam, quia prolixior est præfata Benedictio Ordinis Ro-

Theod. At in Gemet. prolixior est ab his verbis, *apis*, sive, ut legitur in ms., *apes mater eduxit*, mul- taque atextuntur in apum laudem. In vet. Sacram. Gallic., de cujus antiquitate consule Mabillonium, Mu- sei Italici tom. I, parte II, legitur: Benedictio cerei sancti Augustini episcopi, quam cum adhuc diaconus esset, cecinit dicens: *Exsullet*, etc., ut in Editis, nonnullis tamen additis.

mani, et in quibusdam variat, hic apponere placuit:

« Deum mundi conditor, auctor luminis, siderum fabricator. Deus qui jacentem mundum in tenebris luce perpetua retestisti, Deus per quem ineffabili potentia omnis claritas sumpsit exordium, te in tuis operibus invocantes in hac sacratissima noctis vigilia de donis tuis cereum tuæ suppliciter offerimus Majestati, non adipe carnis pollutum, nec profana unctione vitiatum, non sacrilego igne contactum, sed cera, oleo, atque papyro constructum, in tui nominis honore succensum obsequio religiosæ devotionis offerimus. Magnum igitur mysterium, et noctis hujus mirabile sacramentum dignis necesse est laudibus cumulare, in quo dominicæ Resurrectionis miraculo diem sibi introductum tenebræ inveteratæ senserunt, et mora quæ olim fuerat æterna nocte damnata, inserto **346** veri fulgoris lumine, captivam se trahi dominicis triumphis obstupuit. At quod prævaricanti primo plasto tenebrosa presumptione fuerat in servitute damnatum, hujus noctis miraculum splendore libertatis irradiat. At hujus ergo festivitatis reverentiam fervore spiritus descendentes, quantum devotio humana exigit, tibi Deo fulgore flammarum placida luminaria exhibebimus, ut dum hæc fide integra persolvuntur, creaturæ tuæ etiam præconia extollantur. Flammæ lux quippe dicenda est, per quam potestas deitatis Moysi apparere dignata est. Quæ de terra servitutis populo exeunti salutifero lumine ducatum exhibuit, quæ in tribus pueris in camino sententia tyranni depositis vitam blandimentis mollioribus reservavit. Nam ut præcedente hujus luminis gratia tenebrarum horror excluditur, ita, Domine, lucescente majestatis tuæ imperio peccatorum sarcinæ diluuntur. Cum igitur hujus substantiæ miramur exordium, apud necesse est laudemus originem. Apes vero sunt frugales in sumptibus, in procreatione castissimæ, ædificant cellulas cereo liquore fundatas, quarum humanæ peritiæ ars magistra non exæquat. Legunt pedibus flores, et nullum damnum in floribus invenitur; partus non edunt, sed ore legentes concepti fetus reddunt examina. Sicut exemplo mirabili Christus ore paterno processit. Fecunda est sine partu virginitas, quam utique Dominus dignatus carnalem se matrem habere virginitatis amore constituit. Talia igitur, Domine, digna sacris altaribus tuis munera offeruntur, quibus te lætari Christiana religio non ambigit. Veniat ergo, omnipotens Deus, super hunc incensum longa tuæ benedictionis infusio, et hunc nocturnum splendorem invisibilis regnator intende, ut non solum sacrificium, quod hac nocte litatum est, arcana luminis tui admitione refulgeat, sed quocunque loco ex hujus aliquid sanctificationis fuerit mysterio deportatum, expulsa diabolicæ fraudis nequitia virtus tuæ Majestatis assistat. Per Dominum. »

Hactenus cerei benedictio: circa quam notandum est, primo olim papyrus, hoc est junceum seu cannam, quæ in riparum marginibus crescit, adhibitam fuisse in cereorum, lucernarum et lanpædum usum. Ennodius in Benedictione prima cerei paschalis: *papyrus a taliment lignum lympha transmisit*. Sanctus Gregorius Turonensis, in Vitis Patrum, capite 8: *Luchni in enjugiter accenduntur. Unus igitur ecc his per quadraginta dies totidemque noctes, ut ipse xilibus asseruit, absque ullius fomenti adiutorio perduravit splendens, in quo nec papyrus addita, nec gutta olei est stillantis adjecta*. In his verbis, quarum humanæ peritiæ, deesse videtur *to* industriam, vel, quid simile, ut legatur *quarum industriam*. De apum industria in fingendo melle, cellulis componendis, deque earum virginitate, lege sanctum Ambrosium, lib. v in Hexameron, cap. 21; Aristotelem, Plinium, Elianum, Virgilium, et alios. Hæc autem verba, *sed quocunque loco ex hujus aliquid sanctificationis myste-*

rio, etc., intelligenda sunt de particulis cerei paschalis, quas Christiani domi asservabant, ut earum beneficio adversus tempestates et diabolicos incursus tuti essent, ut liquet ex Ennodio, Benedictione prima: *Et si quis hinc sumpserit adversus flabra ventorum, adversus spiritus procellarum tua jussa faciens, sit illi singulare profugium: sit murus ab hoste fidelibus*. Et Benedictione secunda: *Tu resurrectionis tuæ tempore, quo vernal anni reviviscentis infantia, sumptam ex hoc contra procellas et omnes incursus fac dimicare particulam*. Quam vim habebant agni cerei, qui olim in Sabbato sancto loco cerei paschalis Romæ ab archidiacono benedicebantur. Si quidem olim in Romana Ecclesia cereus paschalis non benedicebatur; sed mane primo Sabbati sancti, archidiaconus ingrediebatur ecclesiam, ceramque in mundo vase liquefactam cum oleo miscebat, eamque benedicens in agnorum similitudinem efformabat, quos in octava Paschæ **347** post communionem fidelibus distribuerebat; qui eos pro quacunque necessitate in suis ædibus ad fumigandum incendebant, ut docent Ordo Romanus in ordine de Sabbato sancto, Alcuinus, Amalarius, capitibus citatis. Sed hic ritus tantum incæpit, cum desiit Romæ benedicendi cerei paschalis consuetudo, quæ videtur esse instaurata a Theodoro papa; quod forte ansam præbuit nonnullis dicendi eum fuisse hujus ritus auctorem, quod quam falsum sit, Benedictione supra ex Ennodio, qui multis annis ante hunc papam vixit, prolata convincunt. Aut si mavis dicere a Zoizino quidem institutum fuisse, ut cereus paschalis benediceretur per parochias, ut testatur Pontificale Damasi, at vero decretum fuisse a papa Theodoro ut infra Romanam civitatem seu Romæ benediceretur.

301. In ambonem. Græcis proprie *ἀμβωνες λέγονται ὄρεινοι καὶ ὑψηλοὶ τόποι*, id est, ambones dicuntur montani et excelsi loci. Et *ἀμβων, προσανάβασις, καὶ ὑπεροχὴ, καὶ ὄρους λόφος*, id est, ambon, ascensus, excellentia, et montis vertex, inquit auctor veteris etymologici; et Hesychio *ἀμβωνες αἱ προσανάβασεις τῶν ὄρων*, id est, ascensus montium; unde translatum nomen est ad significandum ecclesiæ pulpitem sive suggestum, qui est locus in ecclesia excelsus, de quo lectores divinas Scripturas legebant, et psaltæ canebant. Concilium Laodicenum, can. 15, *πλὴν τῶν κανονικῶν ψαλτῶν ἐπὶ τὸν ἀμβωνα ἀναβαίνοντων*, id est, exceptis canonicis psaltis in ambonem ascendentibus. Sozomenus, lib. ix Hist. eccl., cap. 2, *εἰκάζω αὐτὴν καὶ σθαίη περὶ τὸν ἀμβωνα, βῆμα δὲ τοῦ τοῦ ἀναγωγῶν*, id est, conjicio eam jacere circa ambonem, quod est suggestum lectorum. Cedrenus, in Leone Basili filio: *Ἰαμπος εἰ ingressυρος et sacris foribus succedenti, ἀθροπὸς τις ἐκπεπνηθῆως τοῦ ἀμβωνος, etc.*, id est, homo quidam ex ambone prosi-liens, crasso et valido fuste ictum in caput ingerit, eoque ictu imperatorem necasset, nisi inter ferendum fuste in suspensum impacto candelabrum violentiam ictus nonnihil remisisset. Ubi vides ambonem esse locum editum et sublimem in ecclesia. Latini pulpitem appellant. Glossæ mss. bibliothecæ Corbeiensis: *Ambo, pulpitem*. Id videre est in epist. 34 sancti Cypriani: *Hunc ad nos, fratres dilectissimi, cum tanta Domini dignatione venientem testimonio et miraculo ejus ipsius qui se persecutus fuerat, illustrem quid aliud quam super pulpitem, id est super tribunum ecclesiæ, oportebat imponi, ut loci altioris dignitate subnixus, et plebi universæ pro honore sui claritate conspicuus, legat præcepta et Evangelium Domini, quæ fortiter et fideliter sequitur*.

302. Lectio Isaïæ prophetæ. Hæc hæreditas. Hæc desiderantur in Excusis.

303. Venit. Hoc verbum deest in Excusis, quod tamen non adeo necessarium est.

304. Litaniam septenam. Litaniam septena est quæ

^a De papyro ad lucernas adhibita, consule notam *b* in cap. 5 libri primi Dialog.

^b Leguntur in Ms. Calensi.

fit a septem choris, a ut videre est apud sanctum Gregorium, cap. 2 Regesti, lib. xi. *Proinde, fratres charissimi, contritocorde, et correctis operibus, crastina die, primo diluculo ad septiformem litaniam juxta retributionem inferius designatam devota mente cum lacrymis veniamus.* Postea enumerat septem choros hujus litanie: primam clericorum, secundam viro-

rum, etc.

305. *Et illa duo cereostata.* Antiquus mos fuit Ecclesie ut cerei ardues praeferantur episcopis. Theodoretus, lib. v Hist. eccl., cap. 34, agens de redivo sancti Joannis Chrysostomi: ἀπαντες γὰρ ὑπέντησαν

348 τὰς ἐκ κηροῦ λαμπάδας προάπτοντες. Id est: Omnes enim cum cereis accensis ei obviam fiunt. Et gestator lampadis ante pontificem dicitur λαμπάδην.

Vide Lexicon Græco-barbarum Joannis Meursii.

306. *Et stans benedicit fontes.* Vetus Ecclesie est consuetudo, ut aqua eorum qui baptizandi sunt, solemniter ritu ab episcopo benedicatur. Sanctus Dionysius, lib. de Eccl. Hierar., cap. 2: Καὶ τὸ ταύτης ὕδωρ ταῖς ἱεραῖς ἐπικλήσει καταγιάσας. Id est: Cujus

aquam postquam sancti invocationibus sanctificavit. Sanctus Basilius, lib. de Spiritu sancto, ad Amphilo-
 307. *Et illa duo cereostata.* Antiquus mos fuit Ecclesie ut cerei ardues praeferantur episcopis. Theodoretus, lib. v Hist. eccl., cap. 34, agens de redivo sancti Joannis Chrysostomi: ἀπαντες γὰρ ὑπέντησαν τὰς ἐκ κηροῦ λαμπάδας προάπτοντες. Id est: Omnes enim cum cereis accensis ei obviam fiunt. Et gestator lampadis ante pontificem dicitur λαμπάδην. Vide Lexicon Græco-barbarum Joannis Meursii.

308. *Et illa duo cereostata.* Antiquus mos fuit Ecclesie ut cerei ardues praeferantur episcopis. Theodoretus, lib. v Hist. eccl., cap. 34, agens de redivo sancti Joannis Chrysostomi: ἀπαντες γὰρ ὑπέντησαν τὰς ἐκ κηροῦ λαμπάδας προάπτοντες. Id est: Omnes enim cum cereis accensis ei obviam fiunt. Et gestator lampadis ante pontificem dicitur λαμπάδην. Vide Lexicon Græco-barbarum Joannis Meursii.

309. *Qui nocentis mundi crimina.* Ita sanctus Ambrosius, capite citato, et lib. ii de Sacramentis, cap. 1.

310. *Gentibus innovandis.* Ita Lucianus, sive quis alius antiquior in Philopatri agens de baptismo: δι' ὕδατος ἡμᾶς κτεταίνισεν, id est, per aquam nos innovavit.

311. *In modum crucis.* Antiqua est Ecclesie consuetudo ut aqua baptismalis per signum crucis benedicatur, ut constat ex sermone sancti Augustini 181, de Tempore: *Hæc enim signo crucis consecratur corpus Dominicum, sanctificatur fons baptismatis.* Et tractatu 118, in Joan.: *Quod si signum nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aqua ex qua regenerantur, etc.*

312. *Subripit, i. e. est, subrepat.*

313. *In mundi creatione.* Hæc verba non exstant in Editis, nec in Ord. Romano.

314. *Cujus Spiritus super te ferebatur.* Optatus Milvitanus, lib. vii, contra Parmenianum *O aqua, quæ dulcis a Deo creata es, super quam ante ipsius Nati-
 315. Qui te de paradiso manare.* Hæc non habentur in Editis.

316. *Qui te in deserto amarum.* Optatus, libro citato: *O aqua, quæ, sub Moysæ, ut naturalem amaritudinem perdes, indulcata ligno, tot populorum pectore suavissimis herbaribus satiasti.* Sanctus Ambrosius, lib. de His qui mysteriis initiantur, cap. 3, et lib. 1 de Sacramentis, cap. 4, et sanctus Gregorius Nyssenus, orat. de non differendo Baptismo.

317. *Hic mittantur duo cerei intus in baptisterio.* Hoc loco baptisterium est aqua baptismalis; nam in Ordine Romano dicitur: *Hic deponitur benedictus cereus in fontem; et in Cod. Rhem.: Hic deponunt cereos in fontes.* Alias baptisterium est quoddam ædificium juxta ecclesiam, in quo olim fideles baptizabantur, de quo infra.

318. *Sufflat tribus vicibus in aquam.* Hanc sufflationem videre est in tractatu Severi Alexandrini Patriarchæ, de Ritibus baptismi, per quam designatur adventus Spiritus sancti in aquas, quem admodum Christus, Joan. xx, dans suis discipulis Spiritum sanctum insufflavit. Hic autem ritus in Cod. Rhem.

ethnicos; cujus conficiendæ rationem et usum ita describit Athenæus, lib. ix: Ἐστὶ δὲ ὕδωρ εἰς ὃ ἀπέ-
 319. *Qui nocentis mundi crimina.* Ita sanctus Ambrosius, capite citato, et lib. ii de Sacramentis, cap. 1.

320. *Gentibus innovandis.* Ita Lucianus, sive quis alius antiquior in Philopatri agens de baptismo: δι' ὕδατος ἡμᾶς κτεταίνισεν, id est, per aquam nos innovavit.

321. *In modum crucis.* Antiqua est Ecclesie consuetudo ut aqua baptismalis per signum crucis benedicatur, ut constat ex sermone sancti Augustini 181, de Tempore: *Hæc enim signo crucis consecratur corpus Dominicum, sanctificatur fons baptismatis.* Et tractatu 118, in Joan.: *Quod si signum nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aqua ex qua regenerantur, etc.*

322. *Subripit, i. e. est, subrepat.*

323. *In mundi creatione.* Hæc verba non exstant in Editis, nec in Ord. Romano.

324. *Cujus Spiritus super te ferebatur.* Optatus Milvitanus, lib. vii, contra Parmenianum *O aqua, quæ dulcis a Deo creata es, super quam ante ipsius Nati-
 325. Qui te de paradiso manare.* Hæc non habentur in Editis.

326. *Qui te in deserto amarum.* Optatus, libro citato: *O aqua, quæ, sub Moysæ, ut naturalem amaritudinem perdes, indulcata ligno, tot populorum pectore suavissimis herbaribus satiasti.* Sanctus Ambrosius, lib. de His qui mysteriis initiantur, cap. 3, et lib. 1 de Sacramentis, cap. 4, et sanctus Gregorius Nyssenus, orat. de non differendo Baptismo.

327. *Hic mittantur duo cerei intus in baptisterio.* Hoc loco baptisterium est aqua baptismalis; nam in Ordine Romano dicitur: *Hic deponitur benedictus cereus in fontem; et in Cod. Rhem.: Hic deponunt cereos in fontes.* Alias baptisterium est quoddam ædificium juxta ecclesiam, in quo olim fideles baptizabantur, de quo infra.

328. *Sufflat tribus vicibus in aquam.* Hanc sufflationem videre est in tractatu Severi Alexandrini Patriarchæ, de Ritibus baptismi, per quam designatur adventus Spiritus sancti in aquas, quem admodum Christus, Joan. xx, dans suis discipulis Spiritum sanctum insufflavit. Hic autem ritus in Cod. Rhem.

329. *Qui nocentis mundi crimina.* Ita sanctus Ambrosius, capite citato, et lib. ii de Sacramentis, cap. 1.

330. *Gentibus innovandis.* Ita Lucianus, sive quis alius antiquior in Philopatri agens de baptismo: δι' ὕδατος ἡμᾶς κτεταίνισεν, id est, per aquam nos innovavit.

331. *In modum crucis.* Antiqua est Ecclesie consuetudo ut aqua baptismalis per signum crucis benedicatur, ut constat ex sermone sancti Augustini 181, de Tempore: *Hæc enim signo crucis consecratur corpus Dominicum, sanctificatur fons baptismatis.* Et tractatu 118, in Joan.: *Quod si signum nisi adhibeatur sive frontibus credentium, sive ipsi aqua ex qua regenerantur, etc.*

332. *Subripit, i. e. est, subrepat.*

333. *In mundi creatione.* Hæc verba non exstant in Editis, nec in Ord. Romano.

334. *Cujus Spiritus super te ferebatur.* Optatus Milvitanus, lib. vii, contra Parmenianum *O aqua, quæ dulcis a Deo creata es, super quam ante ipsius Nati-
 335. Qui te de paradiso manare.* Hæc non habentur in Editis.

336. *Qui te in deserto amarum.* Optatus, libro citato: *O aqua, quæ, sub Moysæ, ut naturalem amaritudinem perdes, indulcata ligno, tot populorum pectore suavissimis herbaribus satiasti.* Sanctus Ambrosius, lib. de His qui mysteriis initiantur, cap. 3, et lib. 1 de Sacramentis, cap. 4, et sanctus Gregorius Nyssenus, orat. de non differendo Baptismo.

337. *Hic mittantur duo cerei intus in baptisterio.* Hoc loco baptisterium est aqua baptismalis; nam in Ordine Romano dicitur: *Hic deponitur benedictus cereus in fontem; et in Cod. Rhem.: Hic deponunt cereos in fontes.* Alias baptisterium est quoddam ædificium juxta ecclesiam, in quo olim fideles baptizabantur, de quo infra.

338. *Sufflat tribus vicibus in aquam.* Hanc sufflationem videre est in tractatu Severi Alexandrini Patriarchæ, de Ritibus baptismi, per quam designatur adventus Spiritus sancti in aquas, quem admodum Christus, Joan. xx, dans suis discipulis Spiritum sanctum insufflavit. Hic autem ritus in Cod. Rhem.

^a Hæc sancti Gregorii Oratio nunc habetur ad calcem tom. I, post Homilias Evang.

^b Hoc est, *super creaturam aquæ*, sic enim in his Benedictionibus et exorcismis legitur: *Benedico te, creatura aquæ, Exorcismo te, creatura aquæ.* In novissima quoque Editione locus hic ita nunc legitur: *Exor-*

cismum facit secundum (hoc est prope) creaturam aquæ, invocationem postea, etc. Vide notam in hunc locum.

^c In aliis sancti Gregorii operibus, ut a mos. Cod. representantur, nihil frequentius occurrit quam *subripere*, pro *subreperere*.

sequitur hæc verba : *Plenitudinem fontis virtus Spiritus sancti* ; in Cod. Ratoldi ista : *Tu benignus aspiras ; in Cod. Rodradi ista : Purificatis mentibus effraces.*

319. *Fundit chrisma in fonte.* In 350 fontem baptismalem infundi chrisma mos est antiquus, ut constat ex sancto Dionysio innox citando, sancto Gregorio Turonensi, lib. 1 de Gloria Martyr., c. 24 : *Tunc cum exercitio sanctificatam, conspersum desuper chrisma omnis populus cum devotione haurit* ; et lib. 1 Hist., cap. 31 : *Baptisterium componitur, balsama diffunditur* ; Hincmaro in Vita sancti Remigii : *De quo chrismate fundit venerandus pontifex in fontem sacram.* Porro in loco citato sancti Gregorii Turonensis, ex lib. 1 de miraculis discimus populum haurire aquam benedictam, jam chrismate sacro perfusam, quod postea tamen prohibitum est, ut palam est ex lib. vi Capital. Caroli et Ludovici imperatorum, tit. 77 : *Quod in Sabbato sancto Paschæ vel in Sabbato Pentecostes, si qui velint aquam consecratam ad aspersionem ad domus suas recipere, ante chrisomatis infusionem accipiant.*

320. *In modum crucis.* Chrisma infunditur in aquam baptismalem in modum crucis ex more antiquo, quem videre est apud Dionysium magnum, cap. 2 et 4 ecclesiasticæ Hierarchiæ : *Ὅθεν, ὡς οἶμαι, ἐν τῷ καθαρτικῷ βαπτιστηρίῳ τὸ ὕδρον ἐν σταυροειδέσει ἕρπαι ; ἐπιγέσσω ὁ ἰσοδόχου.* Id est. Unde, ut opinor, unguentum in expiatorium baptisterium inmissionibus in formam crucis expressis fundens pontifex ; idque faciunt Græci et Orientales tribus vicibus, ut constat ex eodem Dionysio, cap. 2 eccl. Hierarchiæ : *Καὶ τὸ ταύτης ὕδωρ ταῖς ἰσοαῖς ἐπικλήσεται καθαρμάσας, καὶ τρεῖς τὸ παναγρεπτικόν ὕδρον σταυροειδέσει χύσει τειλευσας αὐτό.* Id est : Cujus aquas postquam sacris invocationibus sanctificavit, illasque tribus sacratissimi unguenti infusionibus perfecit. Idem apparet ex Euchologio Græcorum, in sequentia sancti baptismi, *ποῖν σταυροῦ ; τρεῖς μετὰ τοῦ ελαίου ἐν τῷ ὕδατι.* Id est, tres facit cum oleo cruces in aqua, ubi oleum sumitur pro unguento vel chrismate. Ita enim aliquando a Patribus usurpatur, ut infra apparebit ex locis Prudentii et sancti Augustini citandis. Idem ritus videtur in libro Severi patriarchæ Alexandrini de ritibus baptismi. Idem etiam facere consueverunt Æthiopes, ut ex ordini baptismi Ecclesiæ Æthiopicæ clarum est.

321. *Quis vocaris ?* Ex hac interrogatione palam est olim nomina non in ipso baptismo, sed ante illum fuisse infantibus, seu pueris imposita. Siquidem cum baptismus celebraretur tantum in diebus Paschæ et Pentecostes, et in multos annos sæpe rejiceretur, non est credibile tunc infantes nomine caruisse, nisi forsitan id asserendum velimus de infantibus illis qui octavo vel ante octavum natalis sui diem baptizabantur, de quibus nobis infra dicendum erit. Credibile est enim tunc illis in ipso baptismo nomina imposita fuisse. Quare cum videamus apud Gregorium Turonensem, lib. 1 Hist., infantes Ingomerem et Clodomere filios Clodomæ regis, et, lib. x. Clotarium secundum filium Chilperici regis, in ipso baptismo nomina accepisse, id contigit esse certum est, quia extra predicta tempora, non multo post natalium suorum diem sacris tincti sumi aquis.

Olim apud Romanos nono ab ipso natali die maribus, et octavo feminis nomina imponebantur, itque dies a lustrandis pueris lustrici appellabantur, Macrobius, lib. 1 Saturn., cap. 16 : *Est etiam Nundina Romanorum dea a nono die nascentium uncupata, qui lustricus dicitur. Est autem lustricus dies quo infantes lustrantur et nomen accipiunt ; sed is maribus nonus, octavus est feminis.* Festus : *Lustrici dies infantium appellantur, puellarum octavus, puerorum nonus, quia hæc lustrantur, atque eis nomina imponuntur.* Græci decimo die nomina infantibus imponebant, ut testatur Hesychius : *Δεκάτη θύομεν τῆ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τὰ ονόματα τοῖς βρέφειν ἐπιθεσῶν. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τῆ ὀδοῦς πρώτῃ.* Id est : Decima sacrificamus. Decima die

A nomina imponebant. Aristoteles autem dicit septima. Quod fiebat observatis quibusdam superstitionibus, quæ a quibusdam 351 circa focum gyris ἀμφιδόμια appellabantur, ut notant Hesychius, Harpocration, Suidas, et auctor veteris etymologiæ. Veteres Franci infantibus nono die nomen imponebant, ut colligere est ex lege Salica, tit. 26, § 5 : *Si quis infantem in ventre matris suæ, aut natum, antequam nomen habeat, infra novem noctes occiderit.* Itaque puto antiquos Christianos in imponendis nominibus sua consuetudine usos fuisse, posita omni superstitione pagana. Hodie Græci nomina infantibus imponunt octavo natalis eorum die, ipsis ab obstetricibus ante fores ecclesiæ allatis, et a presbytero signatis in fronte, ore et pectore, ut videre est in eorum Euchologio.

Quidam nobis opponunt canonem 30 primi Nicæni concilii, eorum videlicet qui ex Arabica lingua conversi sunt, in quo oppositum nostræ sententiæ statuitur. Sed cum hic canon et hujus similes sint dubiæ fidei, nec vulgo recepti, nostram sententiam minime labefactare possunt. Obijciunt etiam locum Dionysii Alexandrini apud Eusebium lib. vii Hist. ecclesiasticæ, cap. 2, ubi scribit infantes a parentibus accipere nomina Petri vel Pauli, vel Joannis, sed frustra, nam eo loci nulla fit baptismi mentio. Nec valet id quod producunt ex sancto Dionysio, cap. 2 lib. de eccl. Hierar., ubi dicit in baptismo nomen dari. Sed nunquam ita sanctus Dionysius scripsit, sed ista : *καὶ τινος ἰσοῦς ἐκ τῆς ἀπογραφῆς αὐτοῦ καὶ τὸν ἰσοδόχον ἀνακρῦξαιτος.* Id est : Cum sacerdos quidam e scripto illum et susceptorem proclamaverit ; ad quæ verba optime sanctus Maximus scribit : *Σημειῶσαι καὶ πρὸς τῆς ἀπογραφῆς τοῦ βαπτίζομένου, καὶ τοῦ ἰσοδόχου.* Id est : nota descriptionem baptizati, et susceptoris. Siquidem olim competentes, id est catechumeni illi qui diu satis inter audientes conversati baptismum petebant, dies aliquot ante baptismum nomina sua referenda in matriculam dabant. Id planum est ex sancto

C Augustino, lib. de Cura pro mortuis habenda, cap. 12 : *Pascha jam appropinquabat, dedit nomen inter alios competentes ;* et lib. de Fide et operibus, cap. 6 : *Hoc fit multo diligentius et instantius iis diebus quibus competentes vocantur, cum ad percipiendum baptismum nomina jam dederunt.* Sancto Cyrillo Hieros., in præfatione ὀνοματογραφία τῶς ἡμῶν γέρονε, id est, jam nomen inscriptionis facta est : sancto Gregorio Nysseno, oratione de his qui baptismum differunt : *Δότε μοι τὰ ὀνόματα, ἵνα ἐγὼ αὐτὰ ταῖς αἰσθηταῖς ἐγγραῶς βίβλοις, καὶ γράψω τῷ μέλανι, Θεὸς δὲ ἀνόρατος, ἐλάξῃ ἐνοσημαῖοσται.* Id est : date mihi nomina, ut ego ea in sensibilibus scribam libris ; Deus vero in tabulis signet incorruptilibus. Ita statuit concil. Carthag. iv, can. 85 : *Baptizandi nomen suum dent.*

Scribebantur etiam nomina infantium, ut liquet ex Codice Rhemensi : *Ut autem venerint ad ecclesiam, scribentur nomina infantium ab acolytho ; et vocantur in ecclesia per nomina sua, sicut scripti sunt.* etc. Et in Codice Ratoldi : *Ut autem venerint ad ecclesiam, scribuntur nomina infantium ab acolytho, et vocantur ante ostium ecclesiæ per nomina, sicut scripti sunt.* Idem videre est in epistola Jesse Ambianensis episcopi de baptismo : *Tertia hebdomada in Quadragesima, secunda feria, hora tertia veniant ad ecclesiam, et antequam in ecclesiam introeant, scribantur nomina infantium, et eorum qui eos suscepturi sunt ab acolytho ; et tunc vocantur ipsi infantes ab acolytho infra ecclesiam, etc.* Ex his patet infantes ante baptismum nomina olim habuisse, ac proinde in ipso baptismo non accepisse. Quare cum idem Jesse infra in eadem epistola dicit : *Ibi etiam nominatur infans sicut Joannes in Apocalypsi.* Hæc infans nominatio nihil aliud est quam nominis prius impositi repetitio, quæ certe non ubique vigeat, nam in Codicebus Ratoldi et Rhemensi, in quibus baptismi caeremoniæ enucleate describuntur, nihil simile repereris. Locus videtur intelligi de mutatione nominis, et novi impositione, ut videntur innuere hæc verba : *Sicut Joannes in Apo-*

calypsi. Et olim si quando nomen mutandum esset, **352** mutabatur in baptismo. ut de Eudocia Theodosii junioris conjuge refert Theophanes, lib. xiv ad annum 1177. *Quam cum imperator ducturus esset uxorem. Christianum Atticus fecit episcopus; et in baptismo, cum prius vocaretur Athenais, Eudocia nomen imposuit.*

322. *Credis in Deum Patrem, etc.* Hæc et similes interrogationes sunt juxta priscum Ecclesiæ morem, quem tangit Dionysius Alexandrinus epist. ad Xistum papam, apud Eusebium, lib. vii Hist. eccl., cap. 8, agens de quodam, qui ab hæreticis baptizatus, et in Ecclesia receptus, *καὶ τῶν ἐπιρωτησίων, καὶ ἀποκρισίων ἑπακούσας.* Id est, cum interrogationes et responsiones audisset, voluit iterum baptizari; et sanctus Cyrillus testatur catech. 2 mystag. *καὶ ἠρωτᾶτο ἕκαστος, εἰ πιστεύει εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς, etc.,* id est, et interrogatus est unusquisque, si credit in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et confessi estis salutarem confessionem, et ter mersi estis. Sanctus Cyprianus epist. 70 : *Sed et ipsa interrogatio quæ fit in baptismo testis est veritatis. Nam cum dicimus: Credis in vitam æternam, et remissionem peccatorum per Ecclesiam, etc.,* et epist. 75 : *Baptizaret quoque multos usitata et legitima verba interrogationis usurpans, ut nihil discrepare ab ecclesiastica regula videretur... maxime cui nec Symbolum Trinitatis, nec interrogatio legitima et ecclesiastica defuit.* Optatus Milevitanus, lib. v adversus Parmenianum : *Quoque enim interrogante qui creditit, Deo creditit; et post unum illius Credo, tu exigis alterum Credo.* Ita loquitur, quia cum Donatistæ refugas iterum baptizarent, eos ante baptismum rursus de Symbolo interrogabant, et ab eis alterum Credo exigebant, cum antea illiud in Ecclesia catholica respondissent. Sanctus Ambrosius, lib. iv de Sacramentis, cap. 7, infra citandus. Sanctus Hieronymus, dialogo adversus Luciferianos : *Præterea cum solempne sit, et in lavacro post Trinitatis confessionem interrogare: Credis sanctam Ecclesiam? credis remissionem peccatorum?* Sanctus Augustinus, lib. v contra Donatistas, cap. 20. *Et ubique cum baptizatur etiam de sancta Ecclesia interrogatur;* lib. de Anima et ejus origine cap. 10 : *Et ideo cum baptizantur, etiam Symbolum reddunt, et ipsi pro se ad interrogata respondent.*

Si vero parvuli rationis usum nondum adepti baptizarentur, pro illis susceptores interrogati respondebant. Sanctus Augustinus, epist. 25, ad Bonifacium : *Interrogamus eos a quibus offeruntur, et dicimus: Credit in Deum? de illa ætate, quæ utrum sit Deus ignorat, respondent: Credit.* Tertullianus, lib. de Baptismo, etsi morem vellicare videatur. *Itaque pro cujusque persone conditione, ac dispositione, etiam ætate, cunctatio baptismi utilis, præcipue tamen circa parvulos. Quid enim necesse sponsors etiam periculo ingeri? quia et ipsi per mortalitatem destituere promissiones suas possunt, et proventu malæ indolis falli.* Auctor de dogmatibus Ecclesiæ inter opera sancti Augustini : *Si vero parvuli sunt, vel hebetes, qui doctrinam non sapiunt, respondeant pro illis qui eos offerunt juxta morem baptizandi.*

323. *Et ego baptizo te, etc.* Ita in Editis, in Ordine Romano, Cod. Ratoldi, et apud Pamelium. Particula et additur propter emphasim, quæ desideratur in Cod. Rhemensi, ut sequens pronomen ego. Hic autem et in Editis est unica mersio. At in aliis Codicibus nostris mss. Rhemensi et Ratoldi, in Ordine Romano, tum Editis, tum ms bibliothecæ Corbeiensis, et apud Pamelium, quemadmodum et apud Alcuinum, lib. de divinis Officiis, cap. de Sabbato sancto, Theodulphum Aurelianensem, cap. 13 libri de Ordine baptismi, et Jesse Ambianensem episcopum, epistola supra citata, est ^a trina immersio juxta priscum Ecclesiæ morem, quem videre est in can. 50 apostolorum, et apud antiquos Patres, sanctum Dio-

nysium, lib. de Hierarchia eccl., cap. 2; Tertullianum, lib. de Corona militis, cap. 3 qui ritum refert **353** inter veteres Ecclesiæ traditiones : *Dein ter mergitamus, amplius aliquid respondentes, quam Dominus in Evangelio determinavit;* sanctum Cyrillum Hierosolymitanum, catech. 2 mystag. : *καὶ ἀπὸ δευτέρου εἰς ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀπὸ δευτέρου τρίτον εἰς ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀπὸ δευτέρου ἄρθωρον ἐμπεριέχει μυστήριον* id est, descensus vero in aquam, et quod ter in eam sit homo demissus, habet mysterium, sanctum Basilium, lib. de Spiritu sancto, ad Amphilochium, cap. 27, qui hunc ritum inter traditiones apostolicas recenset : *Τὸ δὲ τρις βαπτίζεσθαι τὸν ἄρθωρον πάθεν;* id est, jam ter immergi hominem unde [?] et apud sanctum Leonem, epist. 4, qui cum sanctis Cyrillo et Gregorio Nysseno supra citatis scribit hæc tridua immersio et ab aqua elevatione significari triduanam Christi sepulturam, et post triduum resurrectionem. Alia est etiam hujus ritus ratio, nempe Trinitatis personarum memoria, ut vult sanctus Gregorius papa, epist. 41 ^b lib. 1 Regesti. Unde Eunomium, quod sanctam Trinitatem non crederet, unicam immersionem invenisse ferunt.

Aliis tamen placet unicæ mersionis auctores fuisse Theophronium Capadocem et Eutychium prius Eunomii sectatores, ut videre est apud Sozomenum, lib. vi Hist. eccles., cap. 26. Et Eunomianonica mersioe baptizatos jubet iterum baptizari concil. Constantinopolitanum primum, can. 7, quia falsa baptismi forma utebantur, quam videre est apud sanctum Epiphanium, lib. iii, hæresis 56. Quare prædicti concilii decretum non involvit Catholicos, qui recte de Trinitate sentientes, et recta baptismi forma utentes, unica mersione baptizati sunt. Quam in Hispania catholicis probavit sanctus Gregorius papa epist. supra citata ad sanctum Leandrum, quamvis huic unicæ mersioni nullum adversetur Alcuinus. Si quidem ille, epist. 69, ad Lugdunenses, damnat Hispanos, quod unica duntaxat mersione in baptismo uterentur. Et epist. seq. et 81 in eandem unicum mersionem invehitur; et quia se urgeri videt epistola sancti Gregorii, illam in dubium revocat. Sic enim ait epist. 10 : *Epistolam vero quam a beato Gregorio de simpli mersione dicunt esse conscriptam, in epistolarum suo libro qui de Roma nobis allatus est non invenimus; alius vero omnes perspeximus in eo libro, quem ad occidentalem partem Ecclesiam, pontifices, vel reges scripserat; ideo dubii sumus an illius sit, an ab aliquo hujus sectæ auctore sub illius nomine scripta sit.* Hæc ille; sed immerito. Nam hujus epistolæ stylus idem est cum aliis sancti Gregorii epistolis. Et quamvis exemplar epistolarum sancti Gregorii Roma ipsi Alcuino allatum hanc epistolam non habuerit, id efficere non potest ut de ea dubitemus. Nam Joannes Diaconus, auctor Vitæ sancti Gregorii, qui Romæ hanc vitam scripsit tempore Caroli Calvi, ac proinde non adeo remotus ab Alcuini ætate, cap. 53 Vitæ ejusdem, hanc eandem epistolam agnoscit tanquam verum et germanum sancti Gregorii, fetum; qui sane cum Romæ scriberet hanc vitam, non habebat exemplar ab Hispania auctum. Sed et concilium Tolet. iv, can. 5, cui præfuit sanctus Isidorus Hispanensis episcopus, frater sancti Leandri, cui missa fuit hæc epistola, idem testatur : *Bentæ ergo memoriæ Gregorius Romanæ Ecclesiæ pontifex, qui non solum partes Italiæ illustravit, sed et longe existentes Ecclesias sua doctrina perdocuit, efflagitante sanctissimo Leandro episcopo de hac Hispaniæ diversitate, quid potius esset sequendum, inter cætera rescribens sic ait: de trina vero mersione baptismatis nihil responderi verius potest, quam ipsi sentitis, etc.*

Porro in trina mersione semel duntaxat forma proferebatur, et Alcuinus, epist. 81, redarguit eos qui

^a Ita quoque in Cod. Gemet. ac Theod. In Cod. Reg. Succæ nulla aut unicæ aut trinæ mersionis fit

mentio. Ms. Calensis cum Editis convenit.

^b Nunc est 43.

ter eam repetebant ; sed ad singulas mersiones singula personæ nominabantur, ut patet ex codice Ratoldi abbatil : *Deinde baptizat sacerdos sub trina mersione tantum sanctam Trinitatem semel invocans, et dicens : Et ego baptizo te in nomine Patris (et mergat sancti) et Filii (et mergat) 354 iterum et Spiritus sancti (mergat tertio).* Ita etiam habetur in veteri Ordine ms. biblioth. Corb. His astipulantur Ordo Romanus et Alcuinus, lib. de divinis Officiis, cap. de Sabbato sancto Nec abhorret Euchologium Græcorum in sequentia sancti baptismatis : *Βαπτίζεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ ὄνειμα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, ἀμὴν. Καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀμὴν. Καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀμὴν. Νῦν καὶ αἱ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ἀμήν. Ἐξάστη προσοῦσαι καθήκον πιστοῦ, καὶ ἀνάγκη.* Id est : Baptizatur servus Dei *III.* in nomine Patris, amen ; et Filii, amen ; et Spiritus sancti, amen ; nunc et semper, et in sæcula sæculorum, amen ; ad singulas appellationes, personarum videlicet, demergens eum et attollens. Hunc ritum clare satis videmus apud Tertullianum, lib. adversus Praxeam : *Et notissime mandans ut tingerent in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, non in unum, nisi nec semel, sed ter ad singula nomina in singulas personas tingimur.* Tamen fuit aliquando usitatum apud Græcos, ut ter ipsa forma repeteretur, quod videtur apud Cedrenum in compendio Historiæ sub M. Antonino : *Ἐκ τούτου ἐπέχων ἐπὶ τὴν κεφαλὴν, τοῖτον ἰσχύων, Βαπτίζεται Θεοδώρος,* etc. Id est : Ter infundit super caput ter dicens : Baptizatur Theodorus, etc. Apud sanctum Ambrosium, lib. iv de Sacramentis, cap. 17. his mersionibus interponuntur interrogationes in hunc modum : *Interrogatus es : Credis in Deum Patrem omnipotentem ? dixisti Credo, mersisti, Interrogatus es : Credis in Dominum nostrum Jesum Christum, et in crucem ejus ? dixisti Credo, et mersisti,* etc. *Tertio et interrogatus es : Credis et in Spiritum sanctum ? dixisti Credo, tertio mersisti.* Hæc ille ; qui quamvis nullam formæ mentionem facit, eam tamen satis innuit lib. iii de Spiritu sancto, cap. 18 : *Quomodo igitur non omnia habet quæ Dei sunt, qui cum Patre et Filio a sacerdotibus in baptismo nominatur.*

An vero hæc vocabulo, *ego baptizo te*, spectent ad necessitatem formæ hujus sacramenti, an invocatio sola personarum sanctissimæ Trinitatis ad validitatem hujus sacramenti sufficiat, dicendo tantum. *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, disputat Stephanus Tornacensis, epist. 5. Cum enim quidam vir diocesis Claromontana inopia sacerdotis filium suum *uadejasset* (ut ipse loquitur) eumque immergendo his verbis omissis, *ego baptizo te*, dixisset tantum *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*, hæc resiciens Petrus Claromontanus episcopus consulit venerabilem Mauricium Parisiorum episcopum ; qui ut respondit nullum esse ejusmodi baptismum, non contentus Petrus scripsit Stephano Tornacensi episcopo, qui rescripsit ejusmodi formam esse sufficientem, et ejusmodi verba, *ego baptizo te*, non spectare ad essentialiam formæ baptismalis, ac proinde ejusmodi baptismata validum fuisse ; hocque nervis omnibus probare nititur. Hæc tamen opinio theologorum scholæ adversatur.

Græci nominationi trium personarum sanctissimæ Triadis præmittunt hæc verba : *Βαπτίζεται ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ*, id est : Baptizatur servus Dei, et nomen illius qui baptizatur, ut clarum est ex eorum Euchologio supra citato, formaque est indicativa, ut liquet etiam a ex Severo Joan. Moscho, cap. 176 Prati spiritualis : *Βαπτίζεται Θεόδωρος εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς,* id est : Baptizatur Theodorus in nomine Patris, etc. ; Theodoro lectore, ecloga 2 : *Βαπτίζεται Βάρδας εἰς ὄνομα τοῦ Πατρὸς,* etc., id est : Baptizatur Barbas in nomine Patris, etc. ; Cedreno, loco supra citato : *Βαπτίζεται Θεόδωρος,* etc., et sub Anastasio imperatore : *Βαπτίζεται Βάρδαρος,* lege, *Βαρδας.*

Ex quibus locis nota consensum priscorum et re-

centiorum Græcorum in hac forma baptismi indicativa. Unde miror cur quidam scholastici scripserint Græcos proferre solitos *baptizetur*. Nota præterea ex locis citatis priscos Græcos non protulisse hæc vocabula in forma baptismi, ὁ δούλος τοῦ Θεοῦ, id est, servus Dei, sed a recentioribus addita fuisse.

355 Notandus est etiam error Cedreni, cum historiam Theodori Judæi, qui primo arena baptizatus est, deinde aqua, ad tempus Marci Antonini imperatoris refert, cum multis post annis contigerit. Nam Joannes Moschus, qui eandem historiam cap. citato refert, vixit circa annum Domini sexcentisimum, scribitque Patrem quemdam Andream huic baptismati interfuisse, et cum eo aliquando colloctum fuisse. Tandem observandum Græcos ad cujusque personæ sanctissimæ Triadis appellationem respondere Amen. Idque ex antiquo more, quem videre est apud Joannem Moschum, cap. citato : *Ἡμῶν ἐπακουσάντων τὸ αὐτὸν καθ' ἕκαστον ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσιου τῆς προσκυνητῆς Τριάδος.* Id est : Nobis respondentibus Amen per singula nomina sanctæ et consubstantialis adorandæ Trinitatis. Ita etiam habetur in tractatu Severi Alexandrini patriarchæ.

324. Qui faciat signum crucis de chrismate cum pollice in vertice Ita in Codicibus Rhemensi, Rodradi et Ratoldi, et apud Pamelium. Fuitque vetus consuetudo ut baptizati statim chrismate in vertice ungerentur. Id testatur Jesse Ambianensis episcopus in epist. ad sacerdotes de baptismo : *Baptizato autem facit presbyter signum crucis de chrismate in vertice ; et infra : Tunc chrismate caput perungitur.* Theodulphus episcopus Aurelianensis, lib. ms. de Ordine baptismi, cap. 15 : *Baptizatorum itaque capita chrismate liniuntur ; et [Leg. ut] in regno et sacerdotio Ecclesiam delibuti, et Christiani nominis prærogativam accipiant, et ejus membra, qui eos redemit, et eorum caput est, effici valeant.* Id etiam liquet ex Fortunato, lib. v, carm. 4, ubi agit de Judæis a sancto Avilo episcopo Arverne baptizatis :

Vincens Ambrosios suavi spiramine odores,
Vertice perfuso chrismais efflat odor ;

sancto Ambrosio, lib. iii de Sacramentis, cap. 1 : *Accipis autem mysterium, hoc est unguentum supra caput, quia sensus sapientis in capite ejus.* Salomon ait. Hæc de re agunt sanctus Isidorus, lib. ii de Offic. eccl., cap. 25 et 26 ; sanctus Innocentius, in epist. ad Decentium episcopum, et alii nonnulli.

325. Deus omnipotens Pater, etc. Hæc eadem in unctione formula, saltem juxta sensum, exstat apud sanctum Ambrosium, lib. ii de Sacramentis, cap. 7 : *Ergo mersisti, venisti ad sacerdotem, quid tibi dixit ? Deus, inquit, Pater omnipotens, qui te regeneravit ex aqua et Spiritu sancto, concessitque tibi peccata tua, ipse te ungit in vitam æternam.*

326. Cum linteis in manibus. Ad involvendos baptizatos, ut primum e fonte pedem extulerint, juxta antiquam consuetudinem. Nudi enim e lavacro surgentes a susceptore linteo involvebantur, ut clarum est ex Victore Ulicensi, lib. iii Hist. Vandalicæ persecut. : *Qui cum, Elpidosoro sedente et fremente, honorabilis senior cepisset extendi, priusquam exueretur, clam furto nascentibus cunctis, illa quibus eum suscipiens de fonte dudum texerat sabana bajulabat ; quibus ventilatis, simulque in ostensione cunctorum extensis, in his verbis totam ad setum et lacrymas commovisse dicitur civitatem Hæc sunt linteamina, Elpidosore, minister erroris, qui te accusabunt, dum Majestas venerit, custodiente diligentia mea, ad testimonium tuæ perditionis ad demergendum te in abyso patris. Hæc te immaculatum exuerunt de fonte surgentem.* Et epist. 6 Pauli papæ ad Pipinum regem : *sabana videbunt in quo nostra dulcissima atque amantissima spiritalis filia sacratissimo lavacro abluta suscepta est Sabanum autem est linteam.* Glossæ veteres mss. bibliothecæ Corbeiensis : *Sabanum linteam vil-*

* Forte legendum *Everate*, quo cognomine Joannes Moschus apud Græcos notus.

losum. De hoc vocabulo consule observationes nostras ad Concordiam regularum cap. 41, § 41.

327. *Ut cum vestiti fuerint.* Albis videlicet. **356** Nam educti e fonte baptismali inducuntur albis vestimentis in signum candoris et puritatis mentis, de quibus agunt Dionysius magnus, cap. 2 Eccl. Hierar.; sanctus Cyrillus Hierosolymitanus, catech. 4; sanctus Ambrosius, lib. de His qui mysteriis initiantur, cap. 7; sanctus Paulinus, epist. 12, ad Severum:

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos,
Infantes niveos corpore, corde, habitu;

Fortunatus, lib. III, carm. 7, de Saxonibus a Felice episcopo baptizatis:

Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niveo gaudea pastor habet;

et lib. V, carm. IV, de Judæis baptizatis ab Avito Arvernæ episcopo:

Lacteus hinc vesti color est, hinc lampadæ fulgor
Ducitur, et vario lumine picta dies;

Joannes Moschus, cap. 207: *Oi oûn γείτονας ἰδόντες αὐτῶν λευκοφοροῦσαν, εἶπον αὐτῷ· Τίς σε ἐβάπτισεν,* id est: Vicini videntes eam albatam, dixerunt ei: Quis te baptizavit? sanctus Gregorius Turonensis, lib. II Hist., cap. 29: *In ipsis sicut regeneratus fuerat albis obiit;* Jobius, lib. III de Verbo incarnato, cap. 18 (*In biblioth. Photii, n. 222*): *Διὰ τοῦτο φωτίζουσι ἐπὶ ἡμῶν λαμπροφοροῦσι.* Id est: Propterea ii qui baptizantur septem dies candidas gerunt vestes; et infra, eodem capite: *Τὸ μῖνον λαμπροφορεῖν τοῦ βαπτίζουμένου τῆς τῶν Ἀγγέλων ἐστὶ σύμβολον λαμπροτήτος, τὸ καθαρόν ἐκείνους τοῦ νοῦ καὶ αἰετὶς τῆς ὕλης καὶ τῶν πάθων διατυπούσης.* Id est: Quod baptizati candidis vestibus utantur, signum est candoris angelici, significantis eam quæ in illis inest puritatem mentis, et separationem a materia et passionibus; Theodulphus, lib. ms. de Ordine baptismi, cap. 14: *Et nos albis post baptismum induimur vestibus, ut munditiam teneamus in opere. quam accepimus in regeneratione. servantes et nostram innovationem, et angelici splendoris decorem.* Jesse Ambianensis epist. citata: *Tunc albis induitur vestimentis propter gaudium regenerationis, castitatem vite, et angeli splendoris decorem.*

Nota citatorum auctorum rationes. Idem videre est apud Socratem, lib. VII Hist. eccl., cap. 17, in quo agitur de baptismo ejusdam Judæi: *Ἐσθῆτα δὲ αὐτῷ λαμπρῶν ὤνησάμενος.* Id est: cum emisset ei vestem candidam. Et in Chronico Alexandrino, de sancto Gelasino martyre, qui in Theatro per risum baptizatus, ad Christum conversus est: *Βαπτισθεὶς, καὶ αὐθιχῶν ἐκ βουτῆτος φορέσας ἡμάτια λευκά.* Id est: baptizatus, et egressus e labro alba veste indutus, noluit deinceps minum agere, dicens: Christianus sum.

328. *Qui etiam prohibentur lactari ante sacram unionem.* Ita in Excusis. Aliter præcipitur in Cod. Rhemensi: *Illud tamen providentes, ut postquam baptizati fuerint, nec ablaquentur, antequam communicent.* Quemadmodum in Cod. Ratoldi: *Illud autem providendum est baptizatis, ut nullus cibum accipiat, nec ablaquetur atque communicet, nisi post missas.* Non puto tamen pueros et infantes communicasse jejunos, cum officium Sabbati magni in his Sacramentorum libris incipiat tantum hora octava, id est secunda post meridiem; sed alicubi observatum fuisse, ut post susceptum baptismum nullum sumerent cibum vel lac ante Eucharistiæ sumpcionem, reverentie causa. Olim autem Eucharistiæ sacramentum cum ipso baptismo sumebatur, ut planum est ex sancto Ambrosio, libro de His qui mysteriis initiantur, cap. 8; sancto Justino martyre, apologia 2 pro Christianis, cum scribit diebus Dominicis, celebrato baptismo, divina mysteria corporis et sanguinis confici, et assistentes communicare; et Origene, homil. 4 in cap. XIII Josue: *Si vero ad mysticum baptismi veneris*

A fontem, et consistente sacerdotali et lenitico ordine initiatus fueris reverendis illis magnificisque sacramentis, quæ non unt illi quibus nosse fas est, tunc etiam sacerdotum ministeriis, 357 Jordane digresso, terram promissionis intrabis.

Nec soli adulti, sed etiam ipsi infantes simul cum baptismo sumebant Eucharistiæ sacramentum. Id testantur Codices sancti Eligii, Ratoldi et Rhemensis; sanctus Dionysius, cap. 7 de cœlesti Hierarchia: *Ματαδίδωσι δὲ τῷ παιδί τῶν ἱερῶν συμβόλων ὁ ἱερότοχος,* etc. Id est: Porro pontifex puerum consortem facit sacrorum mysteriorum, ut in eis educatur, neque agat vitam aliam quam eam quæ divina semper spectet. Ibi autem loquitur de puero qui careat usu rationis, nam paulo ante agit de illius susceptore qui spondere pro illo debeat, et ad singulas abrenuntiationes et interrogationes respondere. Sanctus Paulinus, epist. 12, ad Severum:

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos

Infantes niveo corpore, corde, habitu.

B Circumdansque rudes sacris altaribus agnos,
Cara saluferis inbuat ora cibus,

Sanctus Augustinus, epist. 102, ad Vitalem Pelagianum: *Uite et ipsi, sicut dixi, si in illa parca ætate moriuntur, utique secundum ea quæ per corpus gesserunt, id est tempore quo in corpore fuerunt, quando per corda et ora gestantium crederunt, vel non crederunt; quando baptizati, vel non baptizati; quando carnem Christi manducaverunt, vel non manducaverunt; quando et sanguinem biberunt, vel non biberunt.* Auctor libri de eccl. Dogmatibus inter opera sancti Augustini, cap. 52: *Si vero parvuli sunt, vel hebetes, qui doctrinam non capiant, respondeant pro illis qui eos offerunt juxta morem baptizandi; et sic, manus impositione chrismate communiti, Eucharistiæ mysteriis admittantur.* Jesse Ambianensis, epistola toties citata: *Novissime autem corpore et sanguine Christi confirmatur infans, ut ejus possit esse membrum qui pro eo passus est, et resurrexit, ipso Domino attestante, qui dixit: Qui manducat meam carnem, in me manet.*

C 329. *Majores vero pedem ponunt super pedem patris sui.* Hujus ritus visuntur adhuc quædam antiquæ imagines.

330. *Patrini sui.* Patrini sunt qui offerunt baptizandos, eosque baptizatos de sacro fonte suscipiunt: Gallice *parrains*. Concilium sextum Arelatense, can. 9: *Et patrini eos quos de lacryis fonte suscipiunt, etc.* Capitulum Herardi Turonensis archiepiscopi, cap. 27: *Ut patres et patrini filios suos et filios erudiant et enutrient.* Qui et dicti sunt susceptores. Jesse Ambianensis episcopus, epist. citata: *Et signent ipsos infantes in frontibus eorum susceptores citri vel femine, id est patrini, vel matrina.* Dicuntur et sponsores Tertullianus, lib. de Baptismo: *Quid enim necesse sponsores etiam periculo ingeri.* Sanctus Dionysius, cap. 2 et 7 eccl. Hierar., appellat *ἀναδοχοῦς*, id est susceptores.

D 331. *Levata manu super capita omnium.* Ita in Excusis. In Ordine Romano: *Elevata et impesita manu super capita omnium.* In Codice Tiliario: *Elevata et composita manu super capita omnium.* Apud Alcuinum cap. de Sabbato sancto: *dat pontifex super eos orationem, impesita scilicet manu super capita eorum, etc.* In Pontificali Romano: *Tunc elevatus versus confirmandos manibus dicit.* Quæ verba sunt prætermissa in Cærimoniali episcoporum auctore Andrea Piscara Castaldo, ib. II, sect. 43. Sic enim ait: *Tunc deposita mitra surgit, et c. versus ad confirmandos, junctis manibus ante pectus, dicit: Spiritus sancti gratia, etc. Deinde signans se a fronte ad pectus, dicit Vers. Adjutorium, subdens postea Versus et Orationem: Omnipotens, etc.* **358** Quod miror, nam ad hanc impositionem seu extensionem manuum per Orationem pontificis Spiritus sanctus advocatus et invitatus accipitur, ut clarum erit ex auctoribus citandis: Tertulliano, lib. de Baptismo: *Dehinc manus imponitur per*

Benedictionem advocans et invitans Spiritum sanctum; A et lib. de Resurrectione carnis: *Caro manus impositione abluitur, ut et anima Spiritu illuminetur*; sancto Cypriano, epist. 72: *Eo quod parum sit eis manus imponere ad accipiendum Spiritum sanctum, nisi accedant et Ecclesie baptismum*; et epist. 73, ad Jubaianum: *Quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in Ecclesia baptizantur prepositis Ecclesie offerantur; et per nostram Orationem et manus impositionem Spiritum sanctum consequantur, et signaculo dominico consignentur*; sancto Augustino, lib. xv de Trinitate, cap. 26: *Neque aliquis discipulorum ejus dedit Spiritum sanctum. Orabant quippe ut veniret in eos, quibus manus imponebant, non ipsi eum dabant, quem morem in suis prepositis etiam nunc servat Ecclesia*. Quæ sane verba notanda sunt, et mirum in modum illustrant hunc veterum Sacramentarium, Ordinis et Pontificalis Romani locum, in quo clare, videmus manus imponi et invocari Spiritum sanctum a pontifice, dicendo Orationem subjectam: *Omnipotens sempiterne Deus*, etc. Unde præclare sanctus Isidorus, lib. ii de Officiis divinis, cap. 26, scribit: *Spiritum autem sanctum accipere possumus, dare autem non possumus, sed ut detur, Deum invocamus*. Id palam est ex cap. Act. viii: *Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos et accipiebant Spiritum sanctum*. Theodulphus tamen et multi alii dicunt Spiritum sanctum dari a pontifice, sed id facit non ut causa principalis, sed ut instrumentalis.

332. *Omnipotens sempiterne Deus*, etc. Habetur in Ordine et Pontificali Romano, in quibus ad singulas combinationes donorum Spiritus sancti interponitur Amen. In Cod. Rodradi præligitur hic titulus: *Oratio ad infantes consignandos*. Apud Amalarium Fortunatum, lib. i de Officiis Eccl. cap. 27, hæc Oratio incipit tantum a verbo emittit. Illam videtur innuere sanctus Ambrosius, lib. ii de Sacramentis, cap. iii, cum ait: *Sequitur spirituale signaculum, quod audistis hodie legi. Quia post fontem superest ut perfectio fiat, quando ad invocationem sacerdotis infunditur Spiritus sapientie et intellectus, Spiritus consilii atque virtutis, Spiritus cognitionis atque pietatis, Spiritus sancti li-*

333. *Pontifex, tincto pollice in Chrismate*, etc. Ita apud Alcuinum, cap. de Sabbato sancto, et in excusis Sacramentariis. Unctionis chrismatum mentio fit apud sanctum Dionysium, cap. 2 et 4 eccl. Hierar.; sanctum Cyrillum Hierosolymitanum, catech. 3 mystag., quemdam anonymum, in sermone de Chrismate inter opera sancti Cypriani; Tertullianum, lib. de Baptismo, et de Resurrectione carnis; sanctum Augustinum, lib. xv de Trinitate, cap. 26, et aliis locis infra citandis; concilium Hispalense, can. 7, infra citando, auctorem lib. de Dogmatibus ecclesiasticis, inter opera sancti Augustini; Innocentium papam, epist. ad Decentium Eugubinum episcopum; sanctum Isidorum, lib. ii de divinis Officiis, cap. 25; Jesse Ambianensem episcopum: *Confirmet eum episcopus in fronte de chrismate*. Theodulphum episcopum Aurelianensem, lib. citati cap. 17: *Nam presbyteris sive absentibus, sive presentibus episcopis baptizare, et baptizatos Chrismate ungere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum; nec tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis cum tradunt Spiritum sanctum*; sanctum Gregorium papam, lib. iii Regesti, cap. 26; sanctum Gregorium Turonensem, lib. ii Hist., cap. 3, et multos alios.

359 Vides ergo hic duplicem hujus sacramentum, primum manus impositionem, alterum unctionem chrismatum in fronte, qui comprehendit signationem, quia unguendo imprimitur signum crucis,

Hos duos actus distinguit Alcuinus, lib. de Officiis ecclesiasticis, cap. de Sabbato sancto toties citato, conformiter Ordini, et Pontificali Romano, et nostris Sacramentariis: *Et postquam induti fuerint, dat pontifex super eos Orationem, imposita scilicet manu super capita eorum cum invocatione septiformis gratiæ Spiritus sancti*. Oremus. Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerare. *Hæc finita facit crucem de chrismate cum pollice in frontibus eorum, dicens*. Guillelmus Parisiensis, lib. de Sacramentis: *præmissa enim Oratione super confirmandos pingitur signum crucis de chrismate in frontibus eorum; et impositis manibus super capita eorum dicitur eis: Pax locum. Siquidem ad impositionem manuum apostolorum solebat dari Spiritus sanctus, et datur modo ad impositionem manuum episcoporum*. Concilium Hispalense 2, can. 7: *Nec licet eis (Presbyteris) per impositionem manus fidelibus baptizatis, vel conversis ex hæresi paracletum Spiritum tradere, nec chrisma conficere, nec baptizatorum frontes signare*. Sanctus Cyprianus, epist. 73, ad Jubaianum: *Quod nunc quoque apud nos geritur, ut qui in Ecclesia baptizantur prepositis Ecclesie offerantur, et per nostram Orationem et manus impositionem Spiritum sanctum consequantur, et signaculo dominico consignentur*. Tertullianus, lib. de Resurrectione carnis: *Scilicet caro abluitur, ut anima emanuletur; caro ungitur, ut anima consecretur; caro signatur, ut anima muniat; caro manus impositione adumbratur, ut et anima spiritu illuminetur*. Ubi et diversos effectus unctioni et manuum impositioni attribuit. Ex illo etiam textu observandum aliquando manus impositionem fuisse unctioni postpositam, quod videtur etiam in loco supra ex Guillelmo Parisiensi citato.

Hæc autem chrismatum unctio fuit tempore apostolorum, quemadmodum et manus impositio, quamvis Jacobus de Vitriaco, cap. 37 Hist. occidentalis contrarium asseruerit: *Hoc sacramentum partim institutum est ab apostolis, quantum ad manus impositionem, partim ab Ecclesia, quantum ad unctionem chrismatum, quod non legimus apostolos fecisse*. Contrarium enim apparet ex sancto Paciano antiquissimo scriptore. Siquidem ille epistola I scribit ad episcopos ligandi et solvendi auctoritatem fluxisse ab apostolis, sicut baptizatis et chrismatum. Hoc ergo (inquit) superaddicavimus, quod apostolorum doctrina fundavit. Denique et episcopi apostoli nominantur, sicut de Epaphrodito Paulus disserit: *FRATREM ET COMMILITONEM (inquit) MEUM, VETRUM AUTEM APOSTOLUM*. Si ergo et lavacri et chrismatum potestas majorum et longe chrismatum ad episcopos inde descendit, et ligandi quoque adfuit, atque solvendi. Et Paulo post: *Ergo nec chrisma, nec baptisma, nec criminum remissio, nec innovatio corporis sanctæ potestatis ejus inultum est, quia nihil propria usurpatione mandatum est, totumque ut ex apostolico jure deflavit*. In eo et praxim fuisse ostenditur tempore apostolorum, ut notum est ex historia, quam ex Clemente Alexandrino refert Eusebius, lib. iii Hist. eccl., cap. 17, ubi de quodam episcopo qui baptizaverat quendam juvenem sibi a sancto Joanne apostolo commendatum, scribit: *ὡς τὸ τέλειον αὐτῷ φυλακτήριον ἐπιστάσης τῆν προχαρίδα τοῦ Κυρίου*. Id est: Ubi signaculo Domini tanquam perfecta animi custodia signasset. Quod non potest aliter intelligi quam de chrismatum, quæ eo quod fiat in modum crucis in ipsa fronte, ut postea dicitur, recte signaculum Domini appellatur; quemadmodum et in ecloga Vitæ sancti Athanasii in Bibliotheca Photii, num. 258: *Τούτους ἐπιχοίτας διὰ τῆς ἐν Χριστῷ προχαρίδος ἐτέλειωσεν*. Id est: Qui cum eos innoxisset, Christi signaculo consummavit. Agitur enim ibi de pueris illis a puero Athanasio baptizatis quibus postea sanctus Alexander pontifex confirmationis sacramentum 360 contulit. Ude et dicuntur signari Christiani apud sanctum Athanasium,

ep 1, ad Serapionem: *Εἰ δὲ κτιστὰ ἐν τοῦτο γοῖται καὶ προαγίζονται.* Id est: Si creaturae in illo (Spiritu sancto) unguuntur et signantur. Et apud Tertullianum, lib. de Resurrectione carnis: *Caro signatur, ut et anima muniatur*; et lib. de Præscriptionibus hæreticorum, ubi probat diabolum simiam esse divinorum mysteriorum: *Et si adhuc memini, mithra signat illic in frontibus milites suos.* Quod etiam satis indicat τὸ χρῶμα-χρῶμα, id est, custodia: signatio enim illa est robur et custodia animæ; unde recte Tertullianus subjunxit: *ut et anima muniatur.* Et merito Clemens adjunct epitheton τείλειον, id est perfectum, quia hujus unctionis et signationis est perficere et consummare baptizatos; quocirca a sancto Dionysio dicitur τείλειωτικὰ χροῖσις, cap. 4 eccl. Hierar., id est consummans et perfectiva unctio. Et in citata ecloga Vitæ sancti Athanasii dicitur: *Δὲ τῆς ἐν Νοστωσὶ σφραγίδος ἐτέλειωσεν.* Id est: Christi signaculo consummavit.

Acedit auctoritas sancti Augustini, qui hunc chrismationis sive signationis ritum appellat sacramentum: ergo ab apostolis manavit, quia a Christo institutum est. Siquidem ita nos docet lib. II contra Iulianas Peliliani, cap. 104: *Et in hoc unguento sacramentum chrismatis interpretari vultis, quod quidem in genere visibiliū signaculorum sacrosantum est, sicut ipse baptismus.* Et in Psalmum cxli: *Nulla sacramenta aliter atque aliter accipimus; quædam, sicut nostis, ore accipimus, quædam per totum corpus accipimus, quædam fronte per signum crucis.*

231. *Facit crucem in fronte.* Unctio chrismatis fit in fronte in modum crucis ex antiqua Ecclesiæ consuetudine. Sanctus Augustinus, in Psalmum cxli: *Insultet illic Crucifixo; videam ego in frontibus regum crucem Crucifixo;* et paulo post: *Nulla sacramenta aliter atque aliter accipimus, quædam, sicut nostis, ore, etc.* Sanctus Gregorius papa, lib. III Regesti, cap. 26^a. Bachiarius, epist. ad Januarium: *Restruatur porta in Anathoth, quæ interpretatur respondens signum, quod suspicatur esse frontis patibulum, ubi signum salutis nostræ et dominicæ sancti'atis accipimus, quod est aurea lamina ubi pontifex nomen Domini scriptum mandatur accipere tetragrammaton. Vis scire quia non incongrue portam Anathoth, quæ interpretatur respondens signum, pro patibulo frontis accipimus? Jungit pro heta huic portæ unguentarium loca, quæ per tropologias nominum ab aliis virtutibus dicuntur esse structa. Unguentarium autem loca quæ sunt, nisi illa quæ chrismatis sanctificatione tanguntur? Victor Uticensis, lib. I de Persecutione Vandalica: *Et frontem, in qua Christus vexillum suæ fecerat crucis, rugatam descendentes atque rugientes ascenderent nervi.* Sanctus Gregorius Turonensis, lib. II Hist., cap. 3: *Igitur rex omnipotentem Deum in Trinitate confessus baptizatus est in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, delibutusque sacro chrismate cum signaculo crucis Christi.* Prudentius, in Psychomachia:*

Post inscripta oleo frontis signacula, per que

Unguentum regale datum est, et chrisma perenne.

In Cathemerino hymno qui inscribitur pro omni hora:

Die tropæum passionis,
Di- triumphalem crucem,
Panxe vexillum notis
Quod refulget frontibus.

Et in Apotheosi:

Ipse quoque exanimisposito diademate princeps
Pallot, et astantes circumspicit; æquis aluminis
Chrismatis inscripto signaret tempora signo,
Qui Zoroastræos turbasset fronte susurros.

361 Agit de Juliano apostata, qui cum sacris magicis operam daret, ob præsentiam ejusdam juvenis

^a Nunc lib. IV. epist. 26.

^b In Edit. Vatic. et Gussanvil., consentientibus mss. et Theodor. legitur: *Ut autem surrexerit a fonte, ille qui cum suscepti offerat eum uni presbytero, qui faciat signum crucis de chrismate cum pollice, in ver-*

A satellitis baptizati turbati dæmones, nullo dato responso, aufugerunt. Jesse Ambianensis epistola supra citata: *Post hæc confirmet eum episcopus de chrismate in fronte.* Hinc capiendusest Tertullianus, lib. de Præscriptionibus hæreticorum: *Tingit et ipse quondam utique credentes ex suis, expositionem dilectorum de lacro reprovinit; et si adhuc memini, mithra signat illic in frontibus milites suos.* Et licquidem ritus Latinorum.

At Græci olim non solum frontem ungebant, sed etiam aures, nares et pectus, ut docet sanctus Cyrillus Hierosolymitanus, cathec. 3 mystag.: *Καὶ πρῶτον ἐχοῖσθε ἐπὶ τὸ μέτωπον, ἕνα ἀπάλλαγῆτε τῆς αἰσχῆρας, τὸ οὖρον πρῶτος παραβάτης ἄνθρωπος πανταχοῦ περιεῖται,* etc. Id est: *Et primo unguuntur in fronte, ut amoveatur a vobis pudor, quem primus transgressor homo circumferebat, simulque ut possitis amoto velo a fronte gloriam Domini inspicere. Deinde vero aures unguuntur, ut aures ad divina mysteria percipiatis: de quibus Isaias dicit: ET ADDIDIT MIHI DOMINUS AD AUDIENDUM; et Dominus in Evangelio: QUI HABET AURES AUDIENDI, AUDIAT (cap. IX Matth. 1). Postea in naribus, ut divinum percipientes unguentum dicatis: CHRISTI BONUS OMBRUM SUMUS, ET IN EIS QUI SALVANTUR (II Cor. II). Tum vero in pectore, ut induti thoracem justitiæ, fortes aduersus insultus diaboli consistatis.*

In libro Severi patriarchæ Alexandrini de baptisate signantur et unguuntur chrismate omnia eorum membra, frons vero tribus vicibus. Apud Æthiopes vero omnia fere eorum membra unguuntur. frons, oculi, nares, et labia: aures, dorsum et granum pectoris, seu os stomachi: tibiae et ulnæ: genua et omnes juncturae: sola pedum et spina, ut clarum est ex Ordine mysteriorum quod vocant. Hodie apud Græcos unguuntur frons, oculi, nares, os, aures, pectus, nianus et pedes, ut videre est in eorum Euchologio. Et hæc de unctione, seu signatione.

Tandem notandum est in hoc nostro Codice sancti Eligii nulla exstare verba, seu formam, quæ inter unguendum proferantur, quemadmodum ^b nec in editis, nec in vetusto Pontificali ms quod asservat in Ecclesia Rothomagensi putatur esse Anglicanum. Olim tamen invocationem sanctissimæ Trinitatis adhibitam fuisse videmus apud Alcuinum, lib. de divinis Officiis, cap. de Sabbato sancto. Idque ex præxi Ecclesiæ Romanæ: *De hac re apostolicis apud Romanos ita agit: Postquam pontifex baptizaverit, vel quibus jussit ipse, levant ipsos infantes in manibus, etc. Infra: Et postquam induti fuerint, dat pontifex super eos Orationem, imposita scilicet manu super capita eorum cum invocatione septiformis gratiæ Spiritus sancti. Oremus: Omnipotens sempiternus Deus, qui regenerare. Hac facta, facit crucem de chrismate cum pollice in singulorum frontibus, ita dicendo: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Pax tibi. Respondent omnes: Et cum Spiritu tuo. Apud Amalarium, lib. I de Offic. eccl., cap. 2, idem habetur: *Dicit Romanus libellus, de quo sepe commemoravimus. Oratione expleta, facit crucem cum pollice ex chrismate in singulorum frontibus, ita dicendo: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Pax tibi, et cum spiritu tuo. In Ordine Romano præmittuntur hæc verba: Confirmo te. Oratione expleta interrogantibus diaconibus nomina singulorum, pontifex, tincto pollice in chrismate, faciat crucem in frontibus singulorum, ita dicendo: Confirmo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen. Amen. Pax tecum. Amen. Pax tecum. Amen. Et cum spiritu tuo. In Ordinibus mss. Tiliano, et sancti Germani a Patris sic habetur: Confirmo te et signo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.**

362 Pax tecum, et cum spiritu tuo Apud Guillelmum Parisiensem, lib. de Sacramentis, hanc formulam

tice ejus dicens: Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et Spiritu sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te huius chrismate salutis in vitam æternam. Resp. Amen.

re est ; Consigno te, et cruce confirmo te. *Quia* A (inquit), *pontifex dicit, pingendo characterem, signo te et cruce confirmo te. intelligenda est con-*

io. Apud Albertum magnum ms. bibliothecæ

Victoris in Suburbio Parisiensi, in 4 sent., pag.

æc forma confirmationis exstat : Confirmo te

crucis, et chrisinate salutis in nomine Patris,

ii, et Spiritus sancti. In alio Pontificali ms.

asservatur in Ecclesia Rothomagensi hæc vi-

st : *Tunc faciat crucem in fronte eorum chrisma*

chrismate) dicens : Consigno te signo crucis et

mo chrismate salutis in nomine Patris, et Filii,

ritus sancti. Amen. Pax vobiscum, *vel*, tecum.

n spiritu tuo. Tandem in Pontificali Romano

betur : Signo te signo crucis, et confirmo te

ate salutis in nomine Patris, et Filii, et Spiritu-

uncti ; ut implearis Spiritu sancto, et habeas

æternam. R. Amen. Græci vero, præmissa

oratione, ut habetur in eorum Euchologio,

δίσπορα παμβασιλεύ εὐσπλαγχνε χρίται αὐτῷ

σπρηγίδα, etc., id est : Tu Domine, omnium

misericors, dona ei et signaculum largitionis

, et omnipotentis adorandique tui Spiritus. In-

gendum dicunt *σπρηγίς θωραξ Πνεύματος ἁγίου*,

signaculum doni Spiritus sancti. Quæ quidem

la exstat in can. 7 concilii primi Constantino-

ni, in quo statuit concilium ut Novatiani, Ma-

iani, Apollinaristæ, et quidam alii hæretici,

jurata hæresi Ecclesiæ catholice reconcilian-

trismate ungantur in fronte, oculis, naribus,

auribus, dicendo : *Σπρηγίς θωραξ Πνεύματος*

ἁγίου apud Severum patriarcham Alexandrinum,

æ Ritibus baptismi hunc formam videre licet :

mate sancti suavitatis odoris Christi Dei, sigillo

fidei, complemento pignoris Spiritus sancti ob-

itur talis, N. in nomine Patris, et Filii, et Spiritu-

uncti ad vitam sæculi sæculorum, Amen.

tenus de sacramentis baptismi, et confirma-

. Sed quia multa quæ ad baptismi ritus spec-

identur prætermisimus, non abs re erit si his

cripsimus libellum Theodulphi episcopi Aure-

sis de ordine baptismi subjiciamus, quem ms.

liotheca Corbeiensi habuimus, in quo omnia

ad sacramentum baptismi spectant, enucleate

cum mystica interpretatione exponuntur, cui

elucidationis gratia quasdam notationes adjun-

s,

Theodulphi libellus de ordine baptismi.

reuerentissimo atque charissimo fratri Joanni

epo, Theodulfus salutem.

Præceptum tuum, vir venerabilis Joannes, pe-

tersi non solerti efficacia, plena tamen obedi-

erceptisti enim mihi, imo pro te charitas præ-

ut quibusdam questionibus de ordine baptismi

nino et glorioso imperatore Carolo tibi trans-

breviter et cito responderem. Coarctantibus

me hinc brevitate, qua cogebam brevi sermone

magnas expedire, illuc temporis angustia, qua

quod iusseras adimplere volebam quod iussisti.

Quod opus utinam esset tam efficaciter expletum

est libenter susceptum ! Quanquam ergo mihi

se tractandi, et Patrum volumina revolvendi

isdam occupationibus præpeditibus, facultas

suppeteret, et me ad iussionem implendam

tas promoveret, de singulis quæ mihi occurrere

erunt, celeri cursu scripsi, et vestræ fraternitati

ut si non habuerint responsa emolumentum,

n obedientia habeat fructum. Quæstiones interea

unt ego te nossecertus sum, a regali celsitudine

unt factæ necessitate discendi, sed studio do-

ner, ut ipse, his absolutis, de nescitis valeat

i. **363** sed ut alii de somno desidiosi corporis

rum absolvendarum utilitatem valeant excitari;

re cui hoc semper familiare est, ut exerceat

ales ad sanctarum Scripturarum indagationem

nam sobriamque doctrinam, omnem clerum ad

disciplinam, philosophus ad rerum divinarum huma-
narumque cognitionem, monachos ad religionem,
omnes generaliter ad sanctitatem, primates ad consi-
lilium, iudices ad justitiam, milites ad armorum ex-
perientiam, prelatos ad humilitatem, subditos ad
obedientiam, omnes generaliter ad prudentiam, ius-
titiam, fortitudinem, temperantiam, atque concor-
diam. His et similibus rebus ille virorum optimus
Deo sibi propitio sanctæ Ecclesiæ fastigium accumu-
lare non cessat, et admirabili in rerum ecclesiastica-
rum sive civilium administratione strenuus, et sapient-
iæ fonte redundat, et virtus [*Leg. virtutis*] exhibi-
tione triumphat.

Incipiunt capitula.

I. Cur infans catechumenus efficitur. II. Quid sit cate-
chumenus. III. Cur exsufflatur. IV. Cur exorcizatur,
V. Cur catechumenus accipit salem. VI. Quæ sit inter-
pretatio Symboli secundum Latinos. VII. De credulitate,
quomodo credendum sit in Deum Patrem omnipotentem,
et in Jesum Christum Filium ejus natum et passum, et
in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, et
cætera quæ sequuntur in eo Symbolo. VIII. De scruti-
nio. IX. Cur tanguntur de sputo nares et aures. X. Cur
pectus de oleo ungitur, vel scapulæ signantur, vel li-
niuntur. XI. Quid sit abrenuntiatio. XII. De abrenun-
tiatione Satanae et omnibus operibus ejus, atque pom-
pis, vel, quæ opera diaboli, et pompæ. XIII. De sa-
cramento baptismi. XIV. Cur albis induitur vestibus.
XV. Cur sacro chrismate caput perungitur. XVI. Cur
mystico tegitur ve. amine. XVII. Cur ab episcopo con-
firmetur [et] per manus impositionem accipiat septiformis
gratiæ Spiritum. XVIII. Cur corpore et sanguine
Dominico confirmetur.

I. Antiquus mos servatur ; quicumque enim ad
apostolos credentes baptizandi adveniebant, instrue-
bantur et docebantur ab eis, et instructi, et docti de
sacramento baptismatis et de cæteris regulis fidei,
accipiebant sacrosanctum mysterium baptismatis.
Unde ait Apostolus : *An ignoratis, fratres, quia qui-*
cumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius
baptizati sumus. In quibus verbis ostenditur non eos
ignorasse sacramenti baptismatis arcanam, qui bap-
tizabantur. Sed et Dominus non utcumque ait : *Ite,*
baptizate ; sed, ite et docete omnes gentes, baptizantes
eos, ut nosse possimus primum instruere, et docere
eum qui baptizandus est, et postea baptizare. Infan-
tes ergo, et audientes et catechumeni fiunt, non quo
in eadem ætate et instrui, et doceri possint, sed ut
antiquus mos servetur, quo apostoli eos quos bap-
tizaturi erant primum docebant et instruebant, sicut
jam dictum est.

II. Catechumenus autem audiens, sive instructus
interpretatur. Genus enim humanum audit, et instruitur
antequam ad baptismum veniat, et quod per
Moysen quondam audiverat : *Audi, Israel, Dominus*
Deus unus est. Et per legem et prophetas instruebatur
ad unius veri Dei cultum : modo per sacerdotum mi-
nisterium et audiens efficitur [*Leg. efficitur*], et
[*Leg. ut*] instrui valeat ; ut relicto ritu quo creaturæ
deserviebat, soli creatori Deo deserviat. Sic enim
catechumeni in Christum credunt, ut adhuc sua pec-
cata portent : de quibus puto in Evangelio dictum,
qui dum crederent in Jesum, ipse Jesus non se cre-
debat eis. Quicumque ergo a Joanne docebantur, sive
instruebantur, quia baptismum ejus peccata delere
non poterat, catechumenorum typhum [*Leg. typhum*]
prætulisse noscendi sunt.

III. In quorum etiam facie a sacerdote per exsuf-
flationem signum crucis fit, ut et diabolus fugetur, et
Christo via præparetur ; ut qui illecebrosa persuasionem
sua generis humani, quod in primordio sui spiracu-
lum vitæ acceperat, habitator erat, ejus virtute et
sacratissimo signo, per ministerium sacerdotum, ut
exire cogatur, qui **364** et in discipulos suos insuf-
flasse, et Spiritus immundos increpasse legitur.

IV. Unde et exorcizatur idem malignus Spiritus,
ut exeat et recedat ab illo plasmato [*Leg. plasmate*],

quod jamdudum per peccatum primi hominis possidebat. Et quia non est, juxta Apostolum, *convento Christi ad Belial, nec societas luci ad tenebras*, egrediebantur tenebræ, et lux vera (Christus) ingrediebatur. Qui et in Zacharia typice propter peccata nostra, quæ in corpore suo portavit, sordida vestimenta habuisse legitur; et increpans Satan [Leg. Satanam] Jerusalem elegit sanctam, videlicet Ecclesiam, quæ est visio pacis, quam quotidie prole nova fecundat, cui per prophetam dicitur: *Filii tui de longe venient, et filie tuæ in latere surgent*. Exorcismus præterea est sermo increpationis. Unde in Actibus apostolorum exorcista fuisse legitur, et sancta Ecclesia inter gradus ecclesiasticos exorcistarum etiam ministerium habet. Sciendum namque est quia cum exorcizatio fit, ille procul dubio exorcizatur qui et baptismo et salutis fidelium, et omnibus virtutibus ejus contrarius est. Illo enim exorcizato sive expulso, divini verbi condimentum credentibus datur.

« V. Et ideo hi qui baptizandi sunt salem in sacramento accipiunt, ut ejus gustu condimentum sapientiæ percipiant, neque a sapore Christi desipiant, et sint insulsi et fatui. Qui enim dixit discipulis suis: *Vos estis sal terræ*. ipse dixit: *Nemo mittens manum suam in aratro, et respiciens retro, regno cælorum aptus esse potest*. Ut autem qui baptizantur regno cælorum apti sint, et ne præterita peccata iterantes respiciant retro, et efficiantur statua salis, et remanentes insensati exemplo pœnæ suæ alios condiant, debent accipere salem sapientiæ, ut quidquid in eis fluxum et fluidum est verbi Dei sale curetur. et juxta Apostolum memores esse uxoris Loth. Et sicut Elisæus salis immisione sterilitatem aquæ curavit, ita nimirum verus Elisæus Dominus noster Jesus Christus verbi sui sapore fluidum generis humani sterilitatem ad dulcem fidei et bonorum operum saponem perducit: cujus fidei firmitas tunc jam clare lucescit, cum is qui audierat solius Dei cultum esse tenendum, unde audiens vocatus est; et instrui cœperat de veræ religionis cultu, unde catechumenus vocatus est; et per exsufflationem, et exorcizationem, et maligno Spiritu [Leg. Spiritui] erutus est, et in datione salis jam habere cœpit gustum divini verbi, Tradatur [Leg. Traditur] et Symbolum, id est veræ fidei integra et inconversa confessio, ut domus, prisco [Leg. a prisco] habitatore derelicta, fide ornatur: et de qua spinæ incredulitatis evulsæ sunt, incipiant in ea veræ fidei documenta plantari. Prius enim evellendæ sunt incredulitatis suæ vitiorum spinæ, et postea plantanda sunt fidei et bonorum operum rudimenta. Unde et Dominus ante faciem filiorum Israel septem gentes a typhum [Leg. typhum] vitiorum tenentes contrivit, in quarum loco in typho [Leg. typho] virtutum Israeliticum populum collocavit. Et ad Jeremiam prophetam dicit: *Esse constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et dissipas, et disperdas, et ædifices, et plantes*. Prius enim dixit evulsionem, et destructionem, et dissipationem, et dispersionem; et postea subjecti ædificationem, et plantationem. Et per eundem prophetam ait: *Sicut vigilavi super eum, ut evellerem, et demolirer, et dissiparem et dispergerem, sic vigilabo super eos, ut ædificem et plantem*. Et hoc ideo, quia post exorcizationem et exsufflationem Symboli, sequitur traditio.

« VI. Quod Symbolum Latine indicium, vel signum, vel collatio interpretatur. Indicium, quia per id indicatur fidei integritas; signum, quod ab eo bene retento et intellecto fideles ab infidelibus discernuntur; collatio, quia in eo apostoli omnem fidei integritatem contulerunt. Quod autem omnes pari fidei sinceritate corde retinebant, ore confessi sunt, et singuli proprias sententias conferentes Symbolum, id est totius fidei collationem ediderunt. Discensuri enim ab invicem normam futuræ prædicationis

A in commune statuerunt, ne, localiter ab invicem discedentes, diversum aliquid vel dissonum prædicarent. Decentissimum namque et utile erat, ut quibus erat una anima et cor unum in Domino, et quos sancti Spiritus afflatus vegetabat, unius etiam fidei confessio exornaret. Nec enim dirimi in aliquo vel poterant, vel debebant, qui unius fidei vinculo nectebantur. Plerumque [Leg. plerique] interea Verbum abbreviatum, per Isaiam prophetatum, in Symbolo et Oratione Dominica intelligi volunt. In altero enim fidei, in altero precum continetur integritas, ut et in duodecim verbis duodecim apostolorum doctrina, et in septem petitionibus omne continetur quidquid ad præsentis et futuræ vitæ pertinet dispensationem, Quamvis etiam totius doctrinæ verbum dici possit abbreviatum quia quod prius lex et prophetæ continebant in latitudine præceptorum veniens Dominus pronuntiavit, et dixit: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis, et proximum tuum tanquam teipsum*. In duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ. In quo evidenter prophetas et legem duobus his sermonibus brevavit. Hæc de Symbolo et nomine ejus dicta sunt.

« VII. Cæterum fides quæ in hoc Symbolo continetur ita ab his qui baptizandi sunt intelligi debet, ut credant in Deum Patrem omnipotentem, creatorem omnium visibilium et invisibilium, qui solus, quia non est de alio, ideo appellatur ingentus; et Jesum Christum Filium ejus, per quem omnia facta sunt, verum Deum, Unigenitum, verumque Dei Filium, non factum, aut adoptivum; sed genitum, et unis cum Patre substantiæ, atque ita per omnia æqualem Deo Patri, ut nec tempore, nec gradu, nec potestate esse possit inferior, tantumque esse illum qui est genitus quantum est ille qui genuit. Credant etiam eum natum de Spiritu sancto, et Maria semper virgine, id est ut, Spiritu sancto cooperante, verum sibi corpus ex Virgine, id est Dei Filius assumpsit, ut qui erat in divinitate Dei Patris Filius, ipse factus sit in humanitate hominis matris filius. Credant etiam eum descendisse ultimo tempore pro redemptione mundi a Patre, qui nunquam desit esse cum Patre; et hominem verum factum, ut humanum genus homo liberaret, et ipse qui ab initio æternitatem cum Patre et Spiritu sancto possidet, in fine sæculorum perfectum naturæ nostræ hominem suscepit, et Verbum caro factum sit, assumendo humanitatem, non permutando divinitatem. Credant etiam eum pertulisse passionem et mortem non in virtute divinitatis, sed in infirmitate humanitatis; mortuum vera carnis morte, resurrexisse vera carnis resurrectione, et resurrectione sua spem nobis resurrectionis contulisse; ita dumtaxat ut sicut ille tertia die resurrexit vivus a mortuis, ita et nos in fine sæculorum resurgamus in eadem qua nunc vivimus carne. Credant etiam eum in eodem corpore quod de Virgine assumpsit et passionem sustinuit et resurrexit, ascendisse in cælum, et in eodem et nunc esse, et ad iudicium venturum esse, et resuscitatis omnibus, dare aliis pro peccatis supplicii æterni sententiam, aliis pro justitiæ meritis æternæ beatitudinis præmium. Credant et in Spiritum sanctum Deum verum ex Patre Filioque procedentem, æqualem per omnia Patri et Filio voluntate, potestate, æternitate, substantiæ; nec esse in hac sancta Trinitate ullos gradus quibus aliquis inferior superiorve dici possit. Credant etiam sanctam Ecclesiam catholicam, id est universalem; non in sanctam Ecclesiam, ut credentes in Trinitatem. Credant ejusdem sanctæ Trinitatis domum esse sanctam Ecclesiam; a cujus communione discedentes schismatici et hæretici vocantur, æterna [Leg. in æterna] damnatione ponuntur. In ejus vero communione permanentes, et membra Christi esse, et remissionem peccatorum percipere, ut [Leg. et] ad vitam

* De usurpatione vocis typhi pro typho, et vice versa, lege quæ diximus lib. xxiii Moral., num. 25.

æternam pertinere. Quia ergo parvuli necdum ratione utentes hæc miuime capere possunt, oportet ut cum ad intelligibilem ætatem pervenerint, doceantur, et filii Sacramentis, et confessionis suæ mysteriis, ut ea et veraciter credant, et diligentibus cura custodiant. Confessionem suam plane diximus, quia quamvis **366** illi necdum loqui possint, pro illis et confitentur et loquuntur qui eos de lavacro fontis suscipiunt: nec immerito: dignum est ut qui aliorum peccatis obnoxii sunt, aliorum etiam confessione per mysterium baptismatis remissionem originalium percipiant peccatorum.

« VIII. Qui vero illius sunt jam ætatis ut rationem credulitatis suæ reddere possint, diligenti examine scrutandi sunt, utrum veraciter credant, an alicujus falsitatis in eis macula celetur, necdum [*Leg. necdum*] aut timore aut favore terrenarum potestatum, aut acquisitione quarundam rerum ad baptismatis sacramentum ignorantibus ministris Ecclesiæ perveniunt, tradatur sanctum canibus, et margaritæ militantur inter porcos, et lupi ovina pelle vestiantur. Hunc enim morem Ecclesia servare consuevit, ut per aliquod dierum spatium hi qui in solemnitate paschali baptizandi sunt scrutentur, ut instructis et doctis, et simplici corde ad fidem veram venientibus vitæ sacramenta impertiantur; quibus, ut aptiores inveniatur baptismatis sacramento, et eorum fides probabilior sit, quædam sunt corporaliter quæ spiritali gustu degustata mysticum quid et spiritale sapiant.

« IV. Tanguntur itaque de sputo nares, et aures, et dicis. Effeta: nares, ut Christum in odore unguentorum sequantur, et dicant: *trabe me, post te curramus*; et cum Apostolo profiteantur dicentes: *Christi bonus odor sumus Deo*; et illius membra efficiantur cui dicitur: *Et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata*. Quem odorem tunc bene habere poterit [*Leg. poterunt*], sicut Maria, quæ interpretatur domina, sive humatrix, alabastrum unguenti, hoc est sacra fidei puritatem, et ungueant [*Leg. ut ungant*] pedes Jesu, apostolorum videlicet monita complentes, vel prædicatorum quorumlibet, per quos Christus inambulat: et domus, mundus videlicet, sive universitas sanctæ Ecclesiæ eorum bona opinione, quasi quodam dulci et suavi odore, replentur; et quia plerumque odoris suavitas et diversa thymiamata dissolutis et amatoribus conveniunt, isti et contrario et continentes, et Christi amatores effecti, illius solummodo salutiferum semper amplectantur odorem. Tanguntur et aures, ut audientes verba Dei, et facientes ea, similes sint, secundum Evangelium, *viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram*; et spiritali auditu semper spiritalia auscultent, ut cum David dicere possint: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus*; Et cum Isaia: *Dominus Deus aperuit mihi aurem: ego autem non contradico, retrorsum non abi, ut quæ spiritaliter dicuntur audientes, ad spiritalium operum emolumenta perveniant*. Cum itaque Dominus in Evangelio dicit: *Qui habet aures audiendi, audiat*, et Joannes in Apocalypsi sua: *Qui habet aures audiendi, audiat quid Dominus dicat Ecclesiis*, hic non aures carnales, sed spirituales quæruntur, et per aurium nomen interioris hominis auditus designatur. In sacro etenim eloquio plerumque per membra corporis spiritalis animæ virtutes intelliguntur. Quia ergo divinitas hominem assumens quoddam ex commistione duarum substantiarum in una Dei Filii persona colitrium fecit, unde genus humanum, quod cæcum a primis parentibus natum erat, illuminaret, non [*Leg. nunc*] a sputo aures tanguntur, et nares, ut exspuens linguam muti tetigerat et sputo lutum fecerat, et oculos cæci nati aperuerat; nunc per ministerium sacerdotum et auditum spiritalem his qui baptizati sunt tribuat, et recte loquendi, id est fidem veram confitendi facultatem præbeat, et nares, quibus bonum Christi odorem capiant, aperiat. Pectus enim illis qui baptizatur referuntur semper esse debet, et

divini odoris nectare, et spiritali unctione delibutum.

« X. Unde etiam his qui baptizandi sunt, pectus de oleo et scapularum tanguntur, ut illius olei sancti videlicet Spiritus unctione limi de quo Apostolus ait: *sicut unctio ejus docet nos de omnibus*, ante et retro muniti, id est contra omnia prospera sive adversa sint circumspecti, et celestium animalium imitatione ante et retro pleni sint oculis, id est præteritum et futurum respicientes, salutissimam custodiam non amittant. Tangitur eis pectus, **367** ut cum David dicere possint: *Et misericordia ejus præveniat me*. Tanguntur scapulae, ut cum eodem dicant: *Et misericordia ejus subsequatur me*. Id est, anteriora, ut bene velint; posteriora, ne frustra velint. Bene autem velle et perficere a Deo nobis datur, a quo est omne datum optimum, et omne donum perfectum. Et quoniam in cordis nomine sæpe mens designatur, sicut est illud: *in toto corde meo exquisivi te*, et in olei nomine intelligitur unctio sancti Spiritus, sive opera luminis et misericordiæ, cordis locus unctione utrinque munitur, id est antè et postè, ut undique mens Christiani et pinguedine sancti Spiritus, et operibus luminis et misericordiæ exuberet.

« XI. Quibus bene exuberat, si abrenuntiando diabolo, et operibus ejus, dominationem illius aspernetur, et jugum quod se premebat illius olei unctione fatiscat; et impleatur illud propheticum: *Computrescet jugum a facie olei* [*Isai. x*]. Abrenuntiare etenim poni solet pro eo quod est spernere, rejicere, contradicere, sive aliud quiddam hoc verbo in hoc sensu exprimi potest. Quamvis enim illius verbi quod est *nuntio* sensus in promptu sit cum sine præpositione profertur, et accepta præpositione interdum a sua significatione non longe receat, ut est illud, *narrabo et renuntiabo*; interdum vero in alium sensum vertatur ut est illud: *Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus quæ possidet non potest meus esse discipulus*; abrenuntiare tamen semper in eo sensu poni consuevit quem superius diximus. Abrenuntiare etenim se fatetur Satanæ, et omnibus operibus ejus, et omnibus pompis ejus. Quam abrenuntiationem recte confessio sanctæ Trinitatis sequitur, ut ubi abundavit peccatum, superabundet gratia, et ubi computruit jugum diaboli a facie unctionis Spiritus sancti, adveniat illius jugum, qui dixit: *Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris; jugum enim meum suave est, et onus meum leve*. Satanæ enim, qui et diabolus nuncupatur, a fidelibus abrenuntiat, ut Domino Salvatore liberius serviatur, quia, juxta ejusdem Domini vocem, *nemo potest duobus dominis servire*.

« XII. Abrenuntiat, etiam operibus ejus, quia opera illius contraria sunt operibus Salvatoris; et quia ille armis suis, id est vitis, genus humanum sibi subjecit, Dominus armis suis, id est virtutibus, illum debellavit. In illius enim militia, id est peccatis nostris, servitus, permanens [*Leg. permanentem*] accepit mortem: in istius militia, id est virtutibus, accipimus vitam æternam. Septem itaque principalia vitia, quibus diabolus genus humanum infestat, non incongrue opera Satanæ dicere possumus, quibus opponuntur septem principales virtutes, quæ opera sunt procul dubio salutaria. Nec minus interea pompis ejus abrenuntiat, quæ utique opera sunt Satanæ. Sed eo quasi discerni videntur a cæteris operibus ejus, quia in ejus superbia, cujus ille auctor, et que eum dejecit, quodammodo designatur. Pompa igitur ejus sunt ambitio, arrogantia, vana gloria, et cætera hujuscemodi, quæ de fonte superbiæ procedere dignoscuntur. Pompam enim aurbationem sive jactantiam et his similia intelligi debere propheticus sermo demonstrat, cum dicit: *Vae qui opulenti estis in Sion et confiditis in monte Samarie, optimates capite populorum, ingredientes pompæ domum Israel*. Sed et Clemens Prudentissimus atque christianissimus poeta in hac significatione pompam posuit in libro Psychomachia, ubi ait:

Pompa ostentatrix vani splendoris inani
Exiit nudata peplo.

Quamvis ergo omne peccatum superbia dici possit, quia quando quis peccat Deo qui peccare prohibuit contraire videtur. aliud tamen est desidiose, aliud malitiose, aliud scienter, aliud ignoranter, aliud negligenter, aliud arroganter peccare. Quolibet autem modo quis peccet, si penitere contemnit, in magnum se superbiæ baratrum immergit; de quo non nisi per confessionem peccatorum suorum, et emendationem morum, et salutaris penitentiæ adminiculum **368** egredi potest. Duobus enim modis homo Deo superbit, cum aut præceptis ejus inobediens existit, ea quæ prohibita sunt committit, aut commissæ penitere negligit. Unde sive hi qui baptizandi sunt, sive nos qui baptismi sacramentum jam percipimus, ante oculos ponere debemus pactum quod cum Deo in baptisate fit, ubi abrenuntiat Satanæ, et operibus ejus, et pompis ejus; quod pactum tunc irritum fit, si aut in fide quis permanendo vitiosus, aut a fide exorbitando, idolorum cultibus aut hæresum erroribus subdatur.

« XIII. Quia igitur constat pactioes credentium esse duas, unam in qua abrenuntiat diabolo, et pompis ejus, et omnibus operibus ejus; in altera qua se credere confitentur in Patrem, et Filium, et in Spiritum sanctum; oportet has inconsulæ mentis intentione teneri, et ut temerate [*Leg. intemperate*] custodiri possint, illius semper adiutorium quærere qui baptismi sacramentum ad salutem generis humani contulit, cujus mysterium, et in veteri testamento per Moysen præfiguratum est, cum populus in nube et in mari baptizatus est, et in novo per Mediatorem Dei et hominum apertissime demonstratum. Ipse enim ait: *Quoniam nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non poterit introire in regnum celorum.* Et Joannes de eo ait: *Ego baptizo vos; veniet autem, etc. ipse vos baptizavit [id est, baptizabit] in Spiritu sancto et igni.* Per hoc qui nascimur mundo, renascimur Deo, et qui per peccatum eramus filii iræ, per gratiam efficiamur filii Dei. Hac enim tinctione et hoc lavacro Ecclesia vegetatur. Ex osse parentis protoplasti nullus edificata est; ex latere Christi in cruce dormientis Ecclesia formata est. Profluxerunt enim ex ejus latere sanguis et aqua, duo sanctæ Ecclesiæ præcipua sacramenta, ut in altero consecratio, in altero mundatio eidem tribueretur Ecclesiæ. Regeneramur namque ex lavacro, ut consecramur et sanguine. Unde et populus mare Rubrum transit, quia baptismus Christi sanguine consecratur. Quia ergo elementum aque in hoc mundo omnibus elementis purgandi, vivificandi, recreandi gratia aptius est, non immerito ei baptismi dignitas conferitur, quia et regenerandorum hominum efficaciam cum Spiritu Dei in mundi primordio super id ferebatur, concipiebat, et purgandorum, cum ex latere Christi proflueret, dignitate capiebat. Per hoc etenim visibile elementum res illa invisibilis signatur, ut sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latenter ejus ministerio per Spiritum sanctum purificetur et animus. Invocato namque Deo, descendit Spiritus sanctus de cœlis, et sanctificatis aquis, tribuit eis vim purgationis. Inde homo ad imaginem reparatus sanctæ Trinitatis, ad quam conditus fuerat, expellitur; et qui vetus in eas per peccatum primi hominis intraverat, novus ex eis per Christi gratiam egreditur, et Spiritu gratiæ in melius immutatus longe aliud quam fuerat efficitur. Fœdus enim erat deformitate peccatorum, ibi redditur pulcher dealbatione virtutum. Nullatenus itaque baptismi mysterium perfici potest, nisi sub invocatione sanctæ Trinitatis, quia et Dominus ad apostolos dixit: *Itē, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Et idem Dominus hoc sacramentum firmavit, cum in suo baptisate Pater declaratus est in voce, Filius in corpore, Spiritus sanctus in columbæ ostensione. O præclarum et admirabile sacramentum, quod de filiis *træ* facit filios Dei, de veteribus novos, de fœdis pul-

chros! in quo et regeneramur, et purgamur, et exemplum mortis Christi imitamur. Quomodo ergo hoc exemplum imitemur dicat Apostolus: *An ignoratis, inquit, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus. Consepulti ergo sumus cum illo per baptismum in morte, ut quemadmodum resurrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus.* Morimur ergo peccato, quando abrenuntiamus diabolo, et omnibus quæ ejus sunt. Consepelimur Christo, cum sub invocatione sanctæ Trinitatis sub trina mersione in fontem lavacri, quasi in quoddam sepulchrum descendimus. Consurgimus Christo cum exuti omnibus peccatis de fonte, **369** quasi de sepulchro, egredimur. Sed neque mysterium trium dierum ac noctium, quibus in sepulchro Jesus fuisse legitur, præteritur, cum invoti [*Leg. invocata*] sancta Trinitate, quæ utique vera lux est, in fontem descendimus. Lux est enim Pater, et in lumine ejus, qui est Filius, lumen videmus Spiritum sanctum. Facimus autem et tres noctes, cum tenebrarum et ignorantie patre [*Leg. patri*] una commendatio [*Leg. cum mendacio*], quod ex eo natum est, quod mendax est, sicut et pater ejus, contradicimus. Sed et tertio loco spiritum erroris destruimus, qui inspirat pseudoprophetas, ut dicant: *Hæc dicit Dominus, quos Dominus non misit. Destruimus enim hæc, et conculcamus, si consepulti sumus Christo, etiam secundum illud quod ipse dicit: Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici.* Quæ singula ita sunt contraria sanctæ Trinitati, ut nox diei, et tenebræ luci, ut mendacium veritati. Fons quoque baptismi similitudinem gerit sepulchri Christi, quod novum fuisse legitur. Quia quicumque in eo consepelitur Christo, et ei consurgit, secundum eundem Apostolum, in novitate vitæ ambulare debet. Cujus fontis septem gradus, tres in descensu tres noctes, et tres in ascensu tres dies significare videntur, de quibus superius dictum est. Septimus vero, qui et quartus, ille est de quo quidam ait: *Et aspectus quarti similis Filio Dei,* qui fornacem ignis exstinguit, qui est stabilimentum pedum, fundamentum aquæ, in quo, juxta Apostolum, inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Idcirco autem baptismus non iteratur, quia et Christus non amplius quam semel moritur. Peccata enim quæ post baptismum committuntur penitentiæ lacrymis, eleemosynis, et cæteris bonorum operum exhibitionibus, non baptismatis iteratione delentur. Dominico interea corpori sepeliendo mundissima linteamina, et aromata adhibentur, quia et is qui Christo consepeliri desiderat, si jam ætas permittit, quamvis mortuus sit per originale peccatum, quod adhuc portat, debet tamen bonorum operum exhibitione fragrare, mundis indui vestibus, de quibus propheta sacerdotes indui orat cum dixit: *Sacerdotes tui induantur justitiam.* Si ergo antequam renascatur, et originali peccato purgetur, et Christo consepelitur, debet fragrare, odorem præstare, et mundissimis vestibus indui; quanto magis renatus, purgatus, Christo convivificatus, in novitate vitæ ambulans, nova creatura effectus, et odoris fragrantia exuberare, et candidorum vestimentorum clarescere debet nitore!

« XIV. Ut ergo nos, qui mundo morimur, Christo consurgimus, bonorum operum nitore induamur, et cælestium gaudiorum spe confirmemur, decentissima ratione angelus qui ejus resurrectionem nuntiat in albis vestibus sedere describitur; et qui ejus redditum apostolis nuntiant in albis vestibus, apparent, et nos albis post baptismum induimus vestibus, ut munditiam teneamus in opere, quam accepimus in regeneratione, servantes et nostram innovationem, et angeli splendoris decorem [*Leg. ut*], dentur nobis singulæ stolæ albe, spes videlicet immortalitatis, et æternæ felicitatis, ut cum propheta dicere possimus: *Gaudens gaudebo in Domino; et exultavit Spiritus meus in Deo meo, quia induit me vestimentum salutis, et indumentum justitiæ circumdedit me.* Ille vestimenta ista

nos custodire faciat, qui ea dedit, ut de nobis dici possit quod in Apocalypsi scriptum est : *Beatus qui vigilat, et custodit vestimenta sua.* Quia ergo omnia in baptismi ratione redolent mysteriis, et exuberant sacramentis, opportunum erat ut novus homo nova acciperet vestimenta, et, purgatus veteris noxæ coluvione, candidarum vestium indueretur nitore. Moyses enim Aaron et filios ejus prius aquis lavit, et post lineis induit vestimentis, quia et noster verus Moyses, qui populum de Ægyptia servitute, de gentilitatis videlicet errore liberat, qui est Mediator Dei et hominum, sui nos inenarrabili sacramenti unda purificat, et bonorum operum indumentis exornat. Cujus facies, manifestatio videlicet Divinitatis ejus, testimonio legis et prophetarum in monte Ecclesie, ut sol, resplendet, et vestimenta ejus, id est sancti omnes efficiuntur, sicut **370** luna [Leg. lana] alba, vel sicut nix. Cui cum Apocalypsi gratias agamus, qui lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, et fecit nostrum [Leg. nos] regnum sacerdotes [Leg. et sacerdotes] Deo et Patri suo, cui est gloria in sæcula sæculorum. Hoc et enim regnum, et sacerdotium, et visibili chrismatis unguento per ministerium sacerdotum, et invisibili Spiritus sancti gratia a Domino linitur.

« XV. Cujus unguenti sacramentum a Moyse primum, jubente Domino, in Exodo legitur compositum, et in Novo Testamento a Domino veraciter declaratum, qui unctus est a Patre oleo lætitiæ præ consortibus tuis [Leg. suis], cui non ad mensuram dat Deus Spiritum; quoniam in ipso habitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter. Ipsi enim Ecclesia dicit : *Oleum effusum est nomen tuum, ideo adolescentulæ dilexerunt te.* Quia videlicet et a chrismate Christi, et a Christo Christianorum nomen exortum est. Ante adventum etenim ejus reges solummodo ungebantur et sacerdotes, qui etiam Christi vocabantur; post adventum vero ejus non solum reges et sacerdotes, sed omnis hac unctione consecratur Ecclesia, quia constat eam esse regnum et sacerdotium, et filios ejus reges et sacerdotes. Baptizatorum itaque capita chrismate linitur, et [Leg. ut] in regno et sacerdotio Ecclesie distributi. et Christiani nominis prærogativam accipiant; et ejus membra qui eos redemit et eorum caput est effici valeant.

« XVI Quia igitur idem Redemptor noster Rex est cui per Prophetam dicitur : *Regnum tuum, Domine, regnum omnium sæculorum, et dominatio tua in omni generatione et generationem,* qui diabolum, mortem et mundum mirifice triumphavit; et sacerdotes [Leg. sacerdos est], cui per eundem Prophetam dicitur : *Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech,* qui se Deo Patri in sacrificium obtulit; decentissimum est ut sancta ejus Ecclesia, quæ utique corpus ejus est, et regnum sit et sacerdotium, et nos in ea regenerati, qui ejus membra sumus, reges simus et sacerdotes: reges, ut et contra diabolum viriliter dimicemus, et administrationem vite nostræ admirabili dispensatione gubernemus; et sacerdotes, ut in templo Dei sancto, quod sumus nos, altare fidei edificantes bonorum operum ei hostias pacificas offeramus, et cum Apostolo dicamus : *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni Benedictione spiritali in caelestibus, in Christo.* De quo altari fumus Orationum nostrarum ei quotidie ascendat. juxta illud quod ait Propheta : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, Capita itaque eorum qui regenerantur ex aqua et Spiritu sancto mystico velamine tegant, ut eis per Petrum dicatur : Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* Ut hoc velamine, et diadema regium, et sacerdotalis capitis velamentum significetur; et quia per caput mens plerumque in sacro eloquio accipi solet, juxta illud : *Respice et levate capita vestra,* mens renatorum et regie dignitatis habeat ornamenta, et sacerdotalis verticis habeat tegumentum, ut et contra vitia sacerdotali velamine muniatur, et virtutum gemmis spiritaliter

PATROL. LXXVIII.

A exornetur, et unctione sacrosancti chrismatis liniatur: quibus etiam septiformis gratiæ Spiritus perchrismatis unctionem conceditur, ut non solum sancti Spiritus, qui unius est cum Patre et Filio substantiæ, sed totius sanctæ Trinitatis habitaculum effici mereantur.

« XVII. Quod ergo presbyteris baptizatos chrismate ungere licet, Spiritum vero sanctum per manus impositionem tradere non licet, antiquus iste mos ab apostolis Ecclesie est traditus. Sic enim scribitur in Actibus apostolorum: *Factum est autem cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus, peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum et invenisset quosdam discipulos, dixitque ad eos : Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum : Sed neque Si Spiritus sanctus est audivimus. Ille vero ait : In quo ergo baptizati estis? qui dixerunt : In Joannis baptismo.*

Dixit autem Paulus: *Joannes baptizavit baptismum penitentia: populum dicens in eum qui venturus est post ipsum ut crederent, hoc est 371 in Jesum. His auditis baptizati sunt in nomine Domini Jesu; et cum imposuisset manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguis, et prophetabant.* Item alio loco: *Cum audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, quia recepit Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem : qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum; nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini. Tunc imponebant manus super illum, et accipiebant Spiritum sanctum.* Denique sciendum est quia sicut cætera baptismatis sacramenta per sacerdotes visibiliter fiunt, per Deum invisibiliter consecrantur, ita nimirum et Spiritus sancti gratia per impositionem manuum et ministerium episcoporum fidelibus traditur. Presbyteri vero, licet sint sacerdotes, pontificatus tamen apicem non habuit. Hoc autem solis pontificibus deberi ut vel signent, vel Paracletum Spiritum tradant, non solum consuetudo ecclesiastica demonstrat, verum et superior illa lectio Actuum apostolorum, quæ assertit Petrum et Joannem esse directos, qui jam baptizatis traderent Spiritum sanctum. Nam presbyteris, sive absentibus sive presentibus episcopis, baptizare et baptizatos chrismate ungnere licet, sed quod ab episcopo fuerit consecratum; nec tamen frontem ex eodem oleo signare, quod solis debetur episcopis, cum tradant [Leg. tradunt] Spiritum Paracletum. Qui Spiritus Paracletus septiformis etiam gratiæ dicitur, propter septenarii numeri mysterium, in quo summa perfectio intelligitur. Est enim compositus ex toto primo pari, et toto primo impari; ex toto primo pari, qui dividi potest, et ex toto primo impari, qui dividi non potest. Habes enim in septenario [Leg. ternari] mysterium Trinitatis, in quaternario Evangelii. Sive enim tres per quatuor, sive quatuor per tres multiplicentur, ad duodenarium numerum surgit. Quia mysterium sanctæ Trinitatis, et doctrina Evangelii per duodecim apostolos in quatuor mundi partes, Orientem videlicet et Occidentem, Septentrionem et Meridiem derivata est. Ille enim numerus in sacro eloquio pro perfectione poni consuevit. Consummatis enim Deus operibus suis, septimo die requievit. Et Enoch, qui seplimus est ab Adam, cum Domino ambulavit, et ejus translatio spem nobis æternæ requiei contulit. Unde et jubileus annus, in quo penaria requies signatur, septem hebdomadibus conficitur. Septies enim septem fiunt xlii, qui monade addito nostræ adunationis impletur. Hujus numeri perfectionem Propheta commendat, cum dicit : *Septies in die laudem dixi tibi.* Quod in alio Psalmo quasi exponens aperit, cum dicit : *Semper laus ejus in ore meo.* Nam et Joannes in Apocalypsi sua quod septem scribit Ecclesiis, generaliter universæ catholicæ crelatur scripsisse Ecclesie. Unde ipse ait : *Qui habet aures audienti audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.*

« De septenario interea numero qui in quibusdam Scripture locis universitatem seu perfectionem, in

quibusdam vero septiformis gratiæ spiritum significat, multa et in Veteri et in Novo Testamento habentur, quæ persequi longum est. Nunc videamus qualiter Isaias propheta ejusdem Spiritus septiformis dona enumeret, Cum enim de Christo, qui est virga virtutis Domini, prophetaret, ait: *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini.* Super hunc florem, qui de virga Jesse, id est beate Mariæ semper virginis partu egressus est, requievit Spiritus Domini. Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter. Nequaquam per parentes [*Leg. partes*], ut in cæteris sanctis, quibus alii datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii gratia virtutum, et cætera quibus unicuique datur secundum mensuram, sed plenissime. Unde et Apostolus ait: *Non ad mensuram dat Deus spiritum.* Et propheta: *Ecce puer meus quem elegi, electus meus, in quo* **372** *complacuit animæ meæ; ponam Spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.* Ut enim in eo perpetua habitatione requiesceret, ad eum venit, juxta Joannis Baptistæ testimonium, qui ait: *Vidi Spiritum descendentem, quasi columbam, de cælo, et mansit super eum, et ego nesciebam illum; sed qui misit me baptizare, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, ipse est qui baptizat in Spiritu sancto.* Qui Spiritus Domini a adimpleatur et Spiritus sapientiæ [*Fortē leg. qui Spiritu... Spiritu sapientiæ*], quia de Christo, qui est sapientia Dei, scriptum est: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil;* et Psalmis [*leg. in Ps.*] canitur: *Quam magnificentia sunt opera tua! Domine, omnia in sapientia fecisti.* Et in alio loco, ubi Trinitas aperte demonstratur, scriptum est: *Verbo Domini cæli, firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Quia per Christum, qui est Verbum Domini, id est Patris, de quo scriptum est: *In principio erat Verbum, cæli, videlicet, sancti prædictores, qui enarrant gloriam Dei, facti sunt, et Spiritu sancto, qui est eorum consubstantialis, qui ab utroque procedit, omnis virtus eorum.* Quia omnium sanctorum ornatus Spiritus sancti inspiratione substat. Et Apostolus scribit: *Christus Dei virtus, et Dei sapientia.* Et in Proverbiis legitur: *Deus in sapientia sua fundavit terram, et paravit cælos in prudentia.* Quia quomodo idem sermo Domini vocatur lux et vita et resurrectio; sic Spiritus sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, et scientiæ et pietatis, ac timoris Domini nuncupatur. Non quod diversus sit juxta differentias nominum, sed unus atque idem cunctarum virtutum fons sit atque principium. Absque Christo igitur nec sapiens quis esse potest, nec intelligens, nec consiliarius, nec fortis, nec eruditus, nec plenus timore Domini. Et hoc sciendum est, quod Spiritus Domini, sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis, ac timoris Domini, id est septenarius numerus, qui septem oculi in uno lapide dicuntur Zachariæ, requiescat super virgam ac florem qui de Jesse, ac per hoc [*Leg. hunc stirpe David surrexit.* Hunc enim Spiritum, qui a Patre Filioque procedit, idem Dominus apostolis, et per apostolorum et eorum successorum ministerium sanctæ suæ tribuit Ecclesiæ: cujus dona, quanquam eximius [*Leg. eximii*] b Spiritus fonte procedant, videntur quodammodo quasdam habere proprietates. Aliud enim est sapere, aliud intelligere. Quia multi æterna quidem sapiunt, sed hæc intelligere minime possunt. Sapientia ergo mentem quam insederit de æternorum spe c æternitudine replet. Intellectus eo quod secreta penetrat, cor quod tetigerit, reficiendo,

A ejus tenebras illustrat. Consilium dum esse aliquem præcipitem prohibet, ratione animum replet. Fortitudo vero eum adversa non metuit, trepidanti menti fiduciam præbet. Scientia cum ignorantiam fugat, lumine suo eum quem repleverit illustrat. Pietas misericordiæ operibus eum quem repleverit exuberare concedit. Timor dum premit mentem, ne de præsentibus superbiat, de futuris illam spei refectione confortat. Sic enim quodam adminiculo sui invicem sibi succurrunt, ut dum alia aliæ suffragatur, vitæ ordo et status decentissime componatur. Mi nor quippe est sapientia si intellectu careat, et valde inutilis intellectus est, si ex sapientia non subsistat, quia cum altiora sine sapientiæ pondere penetrat, sua illum, levitas gravius ricturam levat. Vite est consilium, cui robor fortitudinis deest, quia quod tractando invenit, carens viribus usque ad perfectionem operis non perducit; et valde fertilitudo destruitur, nisi per consilium fulciatur, quia quod [*Leg. quo*] plus se posse conspicit, eo virtus sine rationis moderatione deterius in præceptis ruit. Nulla est scientia, si utilitatem pietatis non habet, quia dum bona cognita exsequi negligit, se ad iudicium arctius stringit. Et valde inutilis est pietas, si scientiæ discretionem caret, quia dum nulla hanc scientia illuminat, quomodo misereatur ignorat. Timor quoque ipse hæc etiam virtutes si non habuerit, ad nullum opus procul dubio bonæ actionis surgit; **373** qui dum ad cuncta trepidat, ipsa sui formidine bonis omnibus torpens valet.

B Summopere itaque observandum est, et ipsius sancti Spiritus adiutorium implorandum, ne sapientia elevet; ne intellectus, dum subtiliter currit, aberret; ne consilium, dum se multiplicat, confundat; ne fortitudo, dum fiduciam præbet, præcipitem; ne scientia dum novit ut [*Leg. et*] non diligit, inflat; ne pietas, dum se extra rectitudinem inclinat, intorqueat; ne timor, dum plus justo trepidat, in desperationis foceam mergat.

C Sciendum sane quod hæc donorum spiritualium distributiones in corpore Christi, quod est Ecclesia, his fulciantur adminiculis; in eo vero, qui est fons luminis et origo bonitatis, plene atque perfecte, incomparabiliter atque ineffabiliter regnent. Sapientia namque, quæ et in Virginis utero sibi corpus, et in mundo Ecclesiam ædificavit, habet Spiritum sapientiæ, quo omnia sapienter; intelligentiæ, quo cuncta arcanæ secretorum rimatur; consilii, quo cuncta cum magna dispensatione gerit, quia est magni consilii angelus; fortitudinis, quia attingit omnia a fine usque ad finem fortiter, et a nullo vinci potest; scientiæ, quia nihil ignorat, exceptis his quibus dicturus est nescio vos; pietatis, quia hominem, d quem bonitatem [*Leg. per bonitatem*] creavit, in justitia damnavit, pietate redemit; timoris, propter eos qui timore Domini indigent, quia parvuli sunt, quibus per prophetam dicit: *Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos.* Quia ergo ille, ad infirma nostra descendens, exinanivit semetipsum; formam servi accipiens, humiliavit semetipsum usque ad mortem, et inclinavit semetipsum, ut nos jacentes ad se erigeret, non inconvenienter Spiritus Domini, qui super eum requiescit, a sapientia incipit, et per decentissimos gradus ad timorem usque descendit. Nos vero a timore quem foras charitas mittit, venientes ad timorem castum qui permanet in sæculum sæculi, e pervenimus, ad pietatem [*Leg. a pietate*], ut pietatis operibus exornati veniamus ad scientiam non quæ inflat, sed quam charitas ædificat, a scientia ad fortitudinem, ut scientiæ decore exornati fortiter contra vitia dimicemus; a fortitudine ad consilium, ut ea quæ fortiter agimus consilii gravitate muniamus; ut actibus nostris consilio obtemperatis [*Leg. attempe-*

a Legendum appellatur, ut in Editione Sirmondi.

b Legendum ex unius Spiritus fonte.

c Lege et certitudinem.

d In Ed. Sirm., quem bonitate creavit, justitia

damnavit.

e Lectio hæc mihi præferenda videtur; neque pietas notata in margine animadversio.

ratis, ad arcana intellectus intrantes ad eam veniam sapientiam quæ initium habet timorem Domini, ut sapienter omnia complentes, et intellectum bonum faciendo habentes, illi sapientiæ admitti valeamus per quam facta sunt omnia, quæ et ante sæcula a Patre ineffabiliter genita est, et in fine sæculorum carnem, nostræ salutis causa, dignata est accipere, cum carnem fidelibus suis edendam tribuit, cum dixit: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

« XVIII. Propter hanc vitam adipiscendam et baptizamus, et ejus carne pascimur, et ejus sanguine potamur. Quia nequaquam possumus in ejus corpus transire, nisi his sacramentis imbuamur. Sic enim ipse ait: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus; et qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo.* In illo est enim sacrificium salutare. Quod et in veteri testamento Melchisedech rex Salem in typo corporis et sanguinis Domini obtulit, et in novo idem Mediator Dei et hominum antequam traderetur, adimplevit, cum accipiens panem et calicem, et benedicens ei, et tradens discipulis suis, hæc in sui commemorationem fieri præcepit. Hoc ergo mysterium offerre de sacrificii relictis ac finitis veteribus hostiis Ecclesia celebrat, offerens panem propter panem vivum qui de celo descendit, vinum pro eo qui dixit: *Ego sum vitis vera, et [Leg. ut] per visibilem sacerdotum oblationem, et visibilem [Leg. invisibilem] Spiritus sancti consecrationem, panis et vinum in corporis et sanguinis Domini transeant dignitatem.* Cui sanguini admiscetur aqua, sive quia de latere Domini cum sanguine fluxit: quia, ut majores intelligi volunt, sicut per vinum **374** Christus, ita et per aquam populus significatur. Vinum enim et aqua inseparabiliter in calice miscentur, quia et Ecclesia capiti suo inseparabiliter juncto coheret. Morem ergo accipiendæ Eucharistiæ a Domino traditum Ecclesia tenet, ut cum ex aqua et Spiritu sancto quis renascitur, corpore Domini pascatur, et sanguine ejus potetur; ut in corpore Christi tracto ille maneat, et Christus in eo; ut istius cibi fortitudine roboratus, exemplo Eliæ, veniat usque ad montem Dei, Christum videlicet, qui mons domus Domini præparatus in vertice montium, et ejus dono ad æternæ beatitudinis gloriam peraccedit, ubi satiatur in bonis desiderium ejus, et cum Propheta dicere possit: *Ego autem cum justitia apparebo in conspectu tuo, satiabor cum manifestabitur gloria tua.* » Hactenus Theodulphus de ordine baptismi, in quem pauca hæc notare libuit.

In epistola dedicatoria auctor se Theodulphum nominat, qui sane non est alius quam Theodulphus episcopus Aurelianensis, qui doctrina et pietate floruit, imperantibus Carolo Magno: cujus meminit in hac epistola et Ludovico Pio. Joannes ille cui libellum dedicat Theodulphus, fuit episcopus Arelatensis ipsi Theodulpho æqualis sub iisdem imperatoribus. Illius mentio fit in præfatione concilii Arelatensis VI, sub Carolo Magno celebrati. Mittitur cum Theodulpho præfato a Ludovico Pio obviam Stephano IV papæ Rheims appropinquanti, ut testatur auctor Vitæ Ludovici Pii, quem nonnulli Ademarum esse putant. In eadem epistola hæc vocabula, *quod jussisti*, redundare videntur. Primates sunt regni proceres, magnates, summates, legis Visigothorum lib. III, tit. 1, l. 3. *Ut quicumque ex palatii nostri primatibus.*

Cap. 1 agit de catechumenis. Quid sit catechumenus docet sanctus Isidorus lib. VIII Orig., cap. 14: *Catechumenus dictus pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, necdum tamen baptismum percepit, nam κατεχόμενος Græce auditor dicitur.* Quod etiam clarum est ex Luciano, in Philopatris: *Ἀλλὰ κατεχόμενος πύθου παρ' ἐμοῦ, ἵππερ ζῆν χορῆσαι εἰς τὸν αἰῶνα.* Id est: et catechumenus factus a me persuadearis,

A si in ævum vivere cupis. Quare a Latinis Patribus catechumenus dicitur *auditor, et audiens.* Ita loquitur Tertullianus, lib. de Pœnitentia: *Nemo ergo sibi aduletur, quia inter auditorum tyrocinia deputetur.* Et paulo post: *Hæc enim prima audientis instinctio est, metus integer.* Et paulo post: *Itaque audientes optare instructionem, non præsumere oportet.* Et sanctus Cyprianus, epist. 13: *Audientibus etiam, si quis fuerint periculo præventi, et in exitu constituti, vigilantia vestra non desit.* Et epist. 24: *Optatum inter lectores doctorem audientium constituimus.* Erant et alii audientes, sed pœnitentes, qui erant in secundo pœnitentium gradu, ut infra docebitur. Duplex fuit olim catechumenorum gradus: primus est incipientium, rudium et imperfectiorum; secundus est perfectiorum, qui competentes dicebantur, omnesque itum competentes tum incipientes in Ecclesia Scripturas audiebant. Incipientes et rudes erudiebantur summatim tantum de Dei operibus, de mundi atque hominis creatione, de iis præsertim quæ sunt in utroque Testamento admirabiliora, et de charitate pura, et minime ficta, ut planum est ex cap. 3 libri sancti Augustini de catechizandis Rudibus: *Narratio plena est cum quisque primo catechizatur ab eo quod scriptum est: Fecit Deus cælum et terram, usque ad præsentia tempora Ecclesiæ: non tamen propterea debemus totum Pentateuchum, totosque Judicum et Regnorum et Esdræ libros, totumque Evangelium et Actus apostolorum, vel si ad verbum en edidicimus, memoriter reddere, vel nostris verbis omnia quæ his continentur voluminibus narmando volvere et explicare, sed nec tempus capit, nec ulla necessitas postulat, sed cuncta summatim generatimque complecti, ita ut eligantur quæ mirabiliora, quæ sua vius audiantur, etc.* Hæc patent etiam ex Luciano. **375** in Philopatris, ubi Triephon Christianus ea quæ quondam a sancto Paulo edoctus fuerat, quemdam Critiam, qui Christianus fieri cupit, docet in hunc modum: *Ἐγὼ γὰρ σὶ διδάξω τὸ πᾶν, καὶ τίς ὁ πρόην πάντων, καὶ τί τὸ σύστημα τοῦ παντός.* Id est: Docebo te quid sit universum, et quis fuerit ante omnia, et quæ sit universi constitutio, etc. Et infra: *Τριεφρον: Legistine aliquando Aristophanis comici fabulam, aves? Critias: atque admodum. Τριεφρον. Scriptum ab eo tale quippiam ibi est.*

*Χάος ἦν, οὐρανὸς, ἀέρας τε μέλαν πρῶτον, καὶ τάρταρος εὐρύς
Γῆ δ' οὐδ' ἄηρ, οὐδ' οὐρα ὅς ἦν.*

Id est: A principio chaos erat, et nox et tenebræ nigrescerant, et tartarus altus, nulli autem terra, aer, aut cælum adhuc. *Critias: Recte dicis, quid autem postea? Triephon. Ἦν πρῶτος ἀέρας, ἀσπαστον, ἀκατασθητον, ὁλύμιοτος, etc.* Id est: *erat lux incorruptibilis, incomprehensibilis, quæ dissolvit tenebras, et infirmitatem abegit, verbo solo dicto ab ipsa quemadmodum tardilinguis iste (Moysen intelligit) descripsit. Terram formavit super aquas, cælum explanavit, stellas formavit fixas, cursum ordinavit, quas tu veneraris ut Deus, Terram autem et floribus exornavit, hominem ex nihilo ad essentiam perduxit, estque in cælo aspiens justos pariter et injustos, et in libris describens eorumque res et actiones, etc.* Et infra: *Bona verba, neque quidquam contemplum, et vile de Deo dextero loquaris, sed κατεχόμενος persuadearis a me, si cupis in ævum vivere; εἰ οὐρανοῦ ὡς δὲ ὄρεον ἐξέπλωσε, γῆν δὲ ἐξ ὕδατος ἐπέξεν, etc.* Id est: *Nam si cælum explanavit ut pellem, terram autem firmavit super aquas, stellas formavit, hominem ex nihilo produxit, quid mirum adeo, si res quoque omnium ita describantur.* Audiebant quidem mysteria, sed non intelligebant; audiebant Scripturas, sed sensum earum ignorabant, ut planum est ex sancto Cyrillo in præfatione Catecheseon. Perfecti autem erant, qui primo gradu defuncti, dato nomine, tanquam Dei militie inscripti, divina mysteria docebantur, ut clarum est ex eodem Cyrillo, præfatione citata. Eis symbolum tra-

• Quæ supra inter uncinos includuntur.

debatur, hoc est omnes illius articuli enucleatius illis exponebantur, ut videre est quatuor libris sancti Augustini de symbolo ad catechumenos; quod non sit in libro de catechizandis rudibus, cum prioris gradus catechumenorum gratia duntaxat scriptus sit. Id etiam planum est ex sancto Joanne Chrysostomo, catechesi prima, in qua scribit perfectiores post annum catechumenatus triginta dierum spatio *μυσταγωγῆς, εἶναι*, id est, mysteriis imbui religionis. Hujusmodi catechumeni dicebantur competentes, eo quod baptismum peterent, ut scribit sanctus Isidorus lib. 1 de Offic. Eccl., cap. 27, et lib. 11, cap. 21; et lib. vii Orig., cap. 14: *Competens vocatur qui post instructionem fidei competit gratiam Christi, unie et a petentio competens vocatur*. Sed cum dicit: *post instructionem fidei*, intelligendus est de illa rudiorum catechumenorum instructione quibus audire mysteria nefas erat. Et sanctus Augustinus, lib. de Fide et operibus, cap. 6. *Cum fontis illius sacramenta peteremus, atque ob hoc competentes etiam vocaremur*. Competentium meminit sanctus Ambrosius, lib. v, epist. 33: *Symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebant basilicæ*.

Fiebant autem catechumeni per signum crucis quo in frontibus signabantur, ut palam est ex sancto Augustino, lib. 1 Confessionum, cap. 11, infra citando; et lib. 11 de Symbolo ad catechum. : *Non quidem adhuc per sacrum baptismum renati estis, sed per crucis signum in utero sanctæ matris Ecclesiæ jam concepti estis*. Et lib. iv: *Dum per sacratissimum crucis signum vos suscepit in utero sancta mater Ecclesia, quæ, sicut et fratres vestros, summa cum lætitia spiritaliter pariet*; lib. de catechizandis rudibus, cap. 20: *Cujus passionis et crucis signo in fronte tanquam in poste signandus est, omnesque Christiani signantur*; et cap. 26 ejusdem lib.: *Quod si responderit solemniter, utique signandus est, et Ecclesiæ more tractandus*; et lib. 11 de peccatorum Meritis et remissione, cap. 6, mox citando. In Codice Ratoldi signatur catechumenus in fronte et in pectore, ut habetur in his ejusdem Codicis 376 formulis: *Signum Salvatoris Domini nostri Jesu Christi in fronte tua pono. Signum Salvatoris Domini nostri Jesu Christi in pectore tuo pono*. Ita etiam in Codice Rhemensi, in formula faciendi catechumeni ex gentilitate conversi, quæ unica est in hunc modum: *Accipe signum crucis tam in fronte quam in corde*, etc.

Præter signum crucis manus impositio etiam adhibebatur, ut testatur sanctus Augustinus, lib. 11 de peccatorum Meritis et remissione, cap. 26: *Nam et catechumenos secundum quemdam modum suum per signum crucis et Orationem manus impositionis puto sanctificari*. Idem patet ex Codice Rhemensi, in oratione catechumeni ex gentilitate conversi, ubi et mentio sit sufflationis: *Gentilem hominem cum suscipere (subaudi τὸ vis) in primis catechizas eum divinis sermonibus, et daseimonita, quemadmodum post cognitionem veritatis vivere debeat: et post hæc facis eum catechumenum, et sufflas in faciem ejus, et facis eum crucem, et ponis manum super caput ejus in his verbis: Accipe signum*, etc., supra. Hæc manus impositio non exstat in Codice Ratoldi.

Sal etiam in os catechumeni immittebatur, sed de hac re infra. Cap. 2 Hierarch. eccl. Dionysii mentio fit signi crucis, et manus impositionis, quæ tamen ibi non adhibentur ineunte catechumenatu, seu fidei tyrocinio, cum tyro Christianus primis religionis imbuitur elementis, sed cum accedit ad baptismum, ut ibidem videre est.

In cap. 3 sit signum crucis per exsufflationem. Insufflationis seu exsufflationis meminere Dionysius, cap. citato; Cyrillus, catechesi 2 mystag.; sanctus Augustinus, lib. iv de Symbolo ad catechumenos, et multi alii. Ter insufflatur Satanæ conversa catechumeno ad plagam occidentalem, ut scribit sanctus Dionysius cap. citato. Hæc insufflacione significatur Christianum exsecrari et abominari Satanam. Sed du-

plex hujus exsufflationis apparet modus; nam apud Jussus ipsum Satanam exsufflat: *Ἐμυσθῆσαι μὲν αὐτὸ τρις διακλιεύεται τῷ Σατανᾷ*, id est, ter Satanam insufflare jubet. At apud Aleuinum, cap. de Sabbato sancto, lib. de Offic. divinis, et in epist. ad Carolum Magnum, Theodulphum, hoc loco, et in Codice Rhemensi, exsufflatio fit a sacerdote, seu clericis. Quod etiam testatur auctor libri de Ecclesiasticis Dogmatibus inter opera sancti Augustini, cap. 34: *Illud etiam quod circa baptizandos in universo mundo sancta Ecclesia uniformiter agit, non otioso contemplantur intuitu, cum sive parvuli, sive juvenes ad regenerationis veniunt sacramentum, non prius fontem vitæ adeant quam exorcismis et exsufflationibus clericorum spiritus ab eis immundus abigatur*. Quod satis innuere videtur sanctus Cyrillus, eum ait, citata, cathec.: *Ὡσπερ γὰρ τὰ ἐμυσθήματα τῶν ἁγίων*, etc., id est: *Nam ut insufflationes sanctorum et nominis Dei invocatio tanquam vehementissima quædam flamma vitæ domonas, et in fugam convertit*. Utrumque modum nunc observant Græci, ut manifestum est ex eorum Euchologio, ubi primo sacerdos ter in catechumeni faciem insufflat, et post tertium exorcismum idem sacerdos insufflat in os, frontem et pectus catechumeni, et post abrenuntiationem jubetur catechumenus insufflare et conspuere Satanam. In concilio Constantinopolitano primo, can. 7, mentio fit insufflationis, et insufflatur catechumenus in faciem et in aures. In eodem capite Theodulphi, in his verbis, *ut exire τὸ ut redundat*. His verbis, *qui et discipulos suos*, etc., hæc sunt præponenda vocabula, *exemplo Christi*, aut his similia.

Cap. 4 agitur de exorcismo, quem ipse Theodulphus scribit esse sermonem increpationis, juxta sanctum Isidorum lib. 11 de Offic. divinis, cap. 20, quia exorcistæ diabolum in multis increpationibus lacessunt. Exorcismorum ante baptismum meminere sanctus Cyrillus in præfatione Catecheseon; sanctus Gregorius Theologus, orat. in sacrum lavacrum: *Μὴ διαπίση ἐξορκισμοῦ θεραπεῖαν*, id est: *Ne rejicias exorcismi medicinam*; sanctus Augustinus, lib. de Fide et operibus, lib. iv 377 de Symbolo ad catechumenos, et nonnullis aliis libris; sanctus Joannes Chrysost., catech. 1; sanctus Ambrosius, lib. 1 de Sacramentis, cap. 5: *Nam ubi primum Sacerdos ingreditur, exorcismum facit*; et multi alii. Nulla tamen habetur mentio explicita cap. 2 Hierar. eccl. Dionysii. Quidam tamen putant Orationem illam quam dicit a pontifice una cum tota Ecclesia absolvi, esse exorcismum, cum videamus in Euchologio Græcorum tertium exorcismum esse in modum Orationis. Qui exorcizabantur, velata facie audiebant exorcismos, ut scribit sanctus Cyrillus in præfatione Catecheseon, *ἐκτίπασται σου τὸ πρόσωπον*, id est, tua velatur facies; et rationem reddit, ne vagis oculis mens etiam vegetur: stabant discincti, ablata veste, cum sola tunicella, et nudis pedibus, ut videre est catechisi supra citata sancti Joannis Chrysostomi, *ἠπολύσαντες ὑμᾶς, καὶ ἀποδόσαντες γυμνοῦς καὶ ἀνυποδύτους μετὰ τοῦ χειωνίσκου μόνου πρὸς τὰς τῶν ἐξορκίζοντων πασαπέμπουσι φωνάς*. Id est: *Discingentes vos, et exeuntes, et sine calcis cum sola tunicella mittunt ad exorcizantium voces*. Cap. 2 eccl. Hierar. sanctus Dionysius: *ἀπόλυει μὲν αὐτὸν, καὶ ἀπαμφίνονσι δὲ τῶν λειτουργῶν*. Id est, discingit eum, et exiit per ministros, et infra in Theoria, *γυμνὸν καὶ ἀνυπόδητον ἴστησι πρὸς ὄνομα, ἀφορώτα*. Id est: *nudum et discalceatum statuit respicientem ad Occidentem*.

Hanc pedum nuditatem sanctus Augustinus infra citandus appellat humilitatem pedum. Quod etiam hodie observant Græci, ut ex eorum Euchologio manifestum est. In pedes erigebantur, ut colligitur ex sancto Basilio in exhortatione ad baptismum: *Ὅχι ἐπὶ πόδες διαστῆναι*, id est, non in pedes erigi; ibi loquitur de clericis, qui morbi gravitate coacti baptismum accipiebant; nec, ut statutum erat, poterant

us stare, qui et in Oratione genu flectebant, ut in videre est, *Ὁ κλίνας γόνυ εἰς τὴν προσκύνησιν*, nec genu flectere in adoratione. Quid simile in epistola Jesse Ambianensis, et in Codicibus iensi et Ratoldi: *Et admonentur a diacono: electi, Flectite genua. Postquam oraverint, ite- hicit: Levate.*

rite 5, agitur de sale quod ibi sacramentum camenorum appellatur. Hæc verba, *ut ejus gustu nentum sapientia percipiant, neque a sapore si desipiant*, sumpta sunt ex sancto Isidoro, lib. Offi. ecclesiasticis, cap. 20, ex quo reposui ver- *desipiant*, cum in Cod. ms. nostro legatur cor- *decipiantur*, et subaudiendum est *et alieni vel simile*, Hujus ritus meminit Isidorus cap. citato, ctus Augustinus, lib. 1 Confess. cap. 11: *An- enim e, o adhuc puer de vita æterna nobis pro- per humilitatem Filii tui Domini Dei nostri dentis ad superbiam, et signabar jam signo cru- condiebar ejus sale.* Etsi nonnulli hæc ultima ula de sale divinæ gratiæ interpretentur, qua um ille conditus erat, quod non ita facile admi- ; etenim si adhibito maturo judicio res pensi- ibi desuo catechumenatu agit sanctus Augusti- ai consistit in his tribus quæ hic recensentur, i, signo crucis et salis susceptione quo divinæ tiæ sal, quo debet condiri catechumenus, si- tur, abstinendo a vitis per Dei gratiam, et s amplectendo, a qua vitæ ratione multum bat ipse Augustinus, ob ejus pueritiam multis onspurcatam, ut videre est antecedentibus et- quentibus ejusdem libri capitibus, qui quidem teriale susceperat, et ab eo quod per illud si- tur toto cœto recesserat, sale mundi jam infa- . Mentio etiam exstat in concilio Carth. iii. can. 5: *facuit ut etiam per solemnissimos paschales dies entum catechumenis non detur, nisi solitum sal, i fideles per illos dies sacramentum non mutant, echumenis oportet mutari.* Hinc capiendus est s Augustinus, lib. ii de peccatorum Meritis et ione, cap. 26: *Et quod accipiunt, quomodo non nus Christi. sanctum est tamen, et sanctius quam bus alimur. quoniam sacramentum est.* Et cap. i de catechizandis Rudibus: *De sacramento iod accipit, cum ei bene-commendatum fuerit ia quidem rerum divinarum esse visibilia, 378 ipas visibiles eis honorari.* Nec credendum est i his sancti Augustini locis intelligi Eulogias, t panem benedictum, nam ex concilio supra unicum erat catechumenorum sacramentum, sal, quod nunquam mutari debet, neque per issimos paschales dies, quia fideles, hoc est ti per dies illos non mutant sacramentum. hoc concilio panis benedictus prohibitus est umenis, sed ne mutetur eorum sacramentum per dies paschales, quia his diebus baptizati utant. Cum igitur sanctus Augustinus his duo- is non ex, hinc quid sit sacramentum esse debet- am, rite per citatum concilium locum explicat t catechumenorum sacramentum apud sanct- gustinum. Nec dicendum est morem hunc fuisse e sancti Augustini dari catechumenis panem ctum sacramenti loco, quia id manifeste repu- ncilio cui sanctus Augustinus interfuit, in quo itum dicitur esse catechumenorum sacramen- ed abusus qui sensim introducebatur ab eo . Sacramentum autem his locis citatis non su- ro sacramento proprie dicto, sed pro eo quod im est. Græci hoc ritu carent; qui non inve- pud antiquos eorum Patres, nec in libro Se- exandri patriarchæ, neque in eorum Eucholo- sequentia de baptismo.

8 agit Theodulphus de Symboli significatione e institutione juxta Rufini lib. de Expositione i, et sancti Isidori, lib. ii eccl. Offic., cap. 1, am. Hoc Symbolum dabatur competentibus, illis catechumenis quibus fidei mysteria ex-

plicare fas erat, ut testatur sanctus Isidorus cap. ci- tato. Traditionis Symboli meminit sanctus Augustinus lib. ii de Symbolo ad catechumenos: *Purgata itaque familia ledemptoris, posteaquam cantavit canticum salutis, accepit Symboli remedium contra antiqui serpentis venenum; ut si quando voluerit adversarius diabolus denuo insidiari, non erit redemptus cum Symboli sacramenta et crucis vexillo ei debere occurri*; et sanctus Ambrosius, lib. v, epist. 33, *sequenti die (erat autem Dominica) post lectiones atque tractatum dimissis catechumenis Symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ.* Tradebatur Symbolum competentibus in Dominica Palmarum, ut refert sanctus Isidorus lib. i de Offic., cap. 27; additque rationem: *Hoc die competentibus traditur propter confinem Dominicæ Paschæ solemnitatem, ut qui Jam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem quam confiteantur agnoscant.* In Gallia idem fere mos olim servabatur; nam ante octo dies Paschæ competentibus Symbolum tradebatur, ut statu- tur in concilio Aga-hensi. can. 12: *Symbolum etiam placuit in omnibus Ecclesiis una die, id est ante octo dies Dominicæ Resurrectionis publice in Ecclesia competentibus tradi.* Hæc autem traditio Symboli nihil aliud est quam mysteriorum quæ in eo continentur expositio. Dicit Theodulphus fidei nostræ Symbolum ab apostolis fuisse compositum, quod præter Rufinum et Isidorum supra citatos confirmat sanctus Hieronymus epist. ad Pammachium adversus errores Joannis Hierosolymitani: *In Symbolo fidei, et spei nostræ, quod ab apostolis traditum, non scribitur in charta et atramento, etc.*

Cap. 7, exponit fidem Theodulphus, quæ in Sym- bolo continetur. Sed cum ait Christum non esse Filium Dei adoptivum, ostendit se esse orthodoxum, nec consentire hæresi suo tempore in Hispania natæ, quam Elipantus Toletanus, et Felix Urgelitanus pon- tifices defendebant, asserentes Christum esse Filium-Dei adoptivum, quos multis libris refutavit Alcuinus. Dicit Theodulphus Christum natum esse de Spiritu sancto, quia olim in quibusdam exemplaribus Symboli ita scriptum fuit, ut videre est apud sanctum Augustinum, lib. i et ii de Symbolo, et apud Rufi- num, in expositione symboli. Sed statim mentem suam aperit Theodulphus: *Id est ut Spiritu sancto cooperante verum sibi corpus ex Virgine Dei Filium assumpserit.* Hæc verba, *id est Dei Filius*, corrupta sunt, et legendum est *qui est Dei Filius*. Notandum etiam illud est quod infra scribit Spiritum sanctum ex Patre Filioque 379 procedere, in quo etiam se ostendit orthodoxum, maxime cum illius ætate mota quæstio esset de processione Spiritus sancti a Joanne monacho Hierosolymitano, qui negabat Spiritum sanctum a Patre Filioque procedere: cujus rei causa Carolus Magnus, anno Domini 809, concilium episco- porum Aquisgrani coegit, misitque Bernharium epis- copum, et Adardum abbatem Corbeiensem ad Lotharium Imperatorem, ut præsentis defensionem gra- tiam, ut scribitur Eginhardus in gestis Caroli Magni, quidam monachus Ezolismensis, in Vita Caroli Magni, anonymus, in Vita ejusdem imperatoris, et Annales Fuldenses ad præfatum annum.

Cap. 8 agitur de scrutinio, hoc est de examine, ut vocat sanctus Augustinus, baptizandorum: non temere olim dabatur baptismus, sed baptizandorum vita et intentio diligentius examinabantur, ut testatur Ter- tullianus lib. de baptismo: *Cæterum baptismum non temere credendum esse sciunt, quorum officium est. Omni petenti te dato, suum habet titulum, proinde ad eicemosynam pertinentem. Imo illi potius perspi- rendum. Nolite sanctum dare curibus, et porcis projicere margarita vestra.* Sanctus Augustinus, lib. de Fide et operibus, scrutinii meminit, cum ait: *Quales sint ipsi diebus, quibus catechizantur, scrutantur, exorcizantur, scrutantur.* Vide eundem, lib. de catechi- zandis Rudibus. Subjungit Theodulphus: *Hunc enim morem Ecclesia conservare consuevit, ut per aliquod*

dierum spatium, etc. His verbis agit de competentibus qui Dominica Palmarum nomen suum dabant, et serutinum subire tenebantur, ut supra docuimus. Hi se conferebant in Ecclesiam, humiliata cervice postrato cilicio nudis pedibus, insufflabantur, exorcizabantur, Satanæ renuntiabant ejusque pompis et operibus, symbolum eis tradebatur, id est exponebatur, jejunia eis indicabantur, quæ usque ad baptismi diem servare deberent cum abstinentia ab uxoribus, quæ omnia plana fient ex subjectis sancti Augustini locis, et primo quidem ex lib. II de Symbolo ad catechumenos, cap. 1: *Quid est, dilectissimi, quod in vobis celebratum est? quid est quod hac nocte circa nos actum est? quod præteritis noctibus actum non est, ut ex locis secretis singuli produceremini in conspectu totius Ecclesiæ, ibique cervice humiliata, quæ male antea fuerat exaltata, in humilitate pedum cilicio substrato in vobis celebraretur. Examen, atque ex vobis exstirparetur diabolus superbus dum super vos invocatus est humilis altissimus Christus. Omnes itaque humiles eratis, humiliterque petebatis orando, psallendo, atque dicendo: Proba me, Deus, et scito cor meum; probavit, examinavit corda servorum suorum.* Et cap. 1 lib. IV *Omina sacramenta quæ acta sunt et aguntur in vobis per ministerium servorum Dei, exorcismis, orationibus, canticis spiritalibus, insufflationibus, cilicio, inclinatione cervicum, humilitate pedum, pavor iste omni securitate appensus, etc.*, et lib. de Fide et operibus, cap. 6: *Quo sine dubio non admitterentur, si per ipsos dies, quibus eandem gratiam percepturi, suis nominibus datis, abstinentia, jejuniis, exorcismisque purgantur, cum suis legitimis et veris uxoribus se concubituros prosterentur, paucis ipsis solemnibus diebus nullam continentiam servaturos.* Traditionis nominis hoc loco fit mentio, traditionis symboli lib. II de Symbolo, cap. 1: *Purgata itaque familia Redemptoris, accepit Symboli remedium contra antiqui serpentis venenum;* et lib. IV cap. 1: *Accipitis et Symbolum protectionem parturientis contra venena serpentis.* Renuntiationis diabolo meminit lib. I de Symbolo ad catechumenos, cap. 1: *Si adjutorium vestrum in nomine ejus est, renuntiemus diabolo et pompis et angelis ejus. Hoc audistis. hoc et vos professi estis. renuntiare vos diabolo, et pompis et angelis ejus.* Pœnitentiæ ante baptismum meminit etiam Tertullianus lib. de Baptismo sub finem: *Ingressuros baptismum Orationibus crebris et jejuniis geniculacionibus et pervigiliis orare oportet, et cum confessione omnium retro delictorum;* et concilium Carthaginense IV. **380** can. 85: *Baptizandi nomen suum dent, et diu sub abstinentia vini et carniuum, etc.*, ubi legendum puto *aliquandiu pro diu*. Nam sanctus Augustinus, cap. 6 libri de Fide et operibus dixit: *Paucis ipsis solemnibus diebus;* cui subscribit sanctus Isidorus lib. I de Offic., cap. 27, cum ait competentes creari Dominica Palmarum, II enim erant qui exorcismis et ejusmodi pœnitentiæ subiciebantur, ut videre est apud sanctum Augustinum eodem capite; ac proinde liquido constat hanc pœnitentiam non fuisse diuturnam; quod satis innuit Tertullianus loco citato, cum dixit *to ingressuros*.

Apud Orientales seu Græcos fuit hæc quadraginta dierum pœnitentia, ut planum est ex præfatione sancti Cyrilli ad eos catechumenos qui nomen dederant ut baptismum suscipere: *Πολλή σοι ἡ προηστειμία, τεσσαράκοντα ἡμερῶν μάχνοιαν ἔχεις.* Id est: *Tempus præscriptum tibi multum est, quadraginta dierum pœnitentiam habes.* Ibi sanctus Cyrillus loquitur ad eos catechumenos qui dato nomine baptismum appetebant, admonens eos quanta cum puritate cordis hoc sacramentum suscipere debeant; quod si forte peccanti voluntatem non omnino exuerint, hortatur ut dum quadraginta dierum tempus pœnitentiæ præstitutum habent, omnem prorsus peccati affectum a se procul amendent. Nec dicendum est

A ejusmodi hominum baptismum in Pentecosten usque perendinari, quo sapere discant, ac proinde hos quadraginta dies esse de illis quadraginta diebus qui sunt ante Pentecosten intelligendos, eo quod hæc præfatio paucis ante Pascha diebus a sancto Cyrillo recitata sit. Sed prior sententia potior est: 1° quia probari non potest ejusmodi præfationem fuisse paulo ante Pascha a sancto Cyrillo recitatam. 2° Si paucos dies saltem hebdomaden summamus ante Pascha, ab initio illius hebdomades septem et quinquaginta dies intercedent usque ad Pentecosten. 3° vocabulum *προηστειμία*, quod tempus præscriptum seu præstitutum significat, contrariæ sententiæ adversatur. Si enim tempus quadraginta dierum præscriptum est catechumenis baptismi petentibus ad eos instruendos et agenda pœnitentiam, signum est omnes huic præscripto obnoxios fuisse. Sed hoc XL dierum spatium amplius probatur ex ipso Cyrillo, siquidem catech. 1, adhortans baptismum petentes ad ea quæ inmundis sunt ableganda, sic ait: *Mundana hæc omnino postpone, parva enim sunt quæ relinquis, maxima vero quæ dantur a Domino. Relinque præsentia, et crede futura. Tot annorum circulos transegesti, mundo frustra operam navans: Καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας οὐ σχολίασις τῆ προσηυχῆ.* etc. Id est: *Et quadraginta diebus non vacabis Orationi propter animam tuam.* Catech. 4, sectione 1, ad eosdem: *Ante vero fidei traditionem præclare merum actum videtur, si nunc summamum dogmatum necessariorum capita repetam, ne dicendorum multitudo, καὶ τὸ μεταξὺ διάστημα τῶν ἡμερῶν τῆς ἁγίας τεσσαράκοντος ἀπάσται,* id est, *et intercessurum dierum sanctæ Quadragesimæ totius intervallum oblivionem inducat nostrorum rerum earum quæ ad cogitandum sunt solidiores.* Quod confirmatur ex catechesi 18, quæ est ultima illarum catecheson, ubi sic scribit: *De tradita namque vobis ad profectendum sancta et apostolica fide, quantum catechesis capere potuit, per Dei gratiam diximus, ἐν ταῖς δειλοῦσιν αἰσῶνταις τῆς τεσσαράκοντος ἡμερῶν.* id est, *præteritis hisce quadragesimæ diebus.* Et paulo post subjungit, *ἐπιστάσης τὸ λοιπὸν τῆς ἁγίας τοῦ Πάσχα ἡμέρας,* etc., id est instante autem deinceps sancto Paschate, et vestra in Christo regeneratione. Itaque cum prædicta præfatio ad supra memoratas catecheses pertineat, signum est eam initio quadraginta illorum dierum, qui institutionis plenioris et pœnitentiæ causa baptismum petentibus concedebantur, recitatum fuisse. Hi autem dies videntur initium duxisse paulo ante jejunium quadragesimale.

Verum etsi quadraginta dies competentibus Græcis præstitutas fuisse ex sancto Cyrillo constat, tamen apud sanctum Joannem Chrysostomum triginta tantum catechesi prima **381** videre licet: *Ἄλλ' ἔτι τρεῖς ἄκοντα ἡμέρας.* Id est: *Sed supersunt adhuc triginta dies, et revocabit nos non Phara, sed colorum Rex ad supernam patriam.* Et infra loquens de eorumdem annorum spatio: *Quare igitur Patres præterito toto anno, ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ ἀσπαργασθῆναι τὰ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας ἐνοουθήτησαν;* id est, *hoc tempore (triginta dierum) secretioribus mysteriis Ecclesiæ filios imbui voluerunt?* Sed non fuit una ubique consuetudo. Per hos dies ejusmodi competentes omnia retroactæ vitæ peccata confitebantur, ut patet ex sancto Cyrillo, catechesi 1: *Ἐξομολόγησαι τὰ πεπραγμένα τὰ ἐν λογῷ, τὰ ἐν ἔργῳ, τὰ ἐν νοκτῇ, τὰ ἐν ἡμέρῃ.* Id est, confitere actus tuos sive in verbo, sive in opere, sive noctu, sive interdiu.

Id etiam supra de Latinis notavimus ex Tertulliano. Sed hæc confessio quemadmodum et pœnitentia, non erat sacramentalis, quia nullum sacramentum ante baptismum confertur, ut vulgo docent theologo. Siquidem tum confessio tum pœnitentia erant tantum quedam dispositio ad baptismum rite et ut par est suscipiendum. Alia erat catechumenorum

* In novissima Conciliorum recensione et Editione, videatur.

servatum est diu, quamvis aliquandiu præferendum

sive perfectorum, seu imperfectorum pœnitentiâ, si forte in ipso catechumenatus curriculo capitale crimen aliquod admisissent, de qua agitur in concilio Nicæno. l. can. 14. et Neocæsariensi. can. 5.

Cap. 9 declaratur qualiter fiat scrutinium, nempe tum tanguntur saliva nares et aures, quod sit juxta usum Ecclesiæ Romanæ, ut videre est apud Aleuinum. lib. de Offic., capite de Sabbato sancto cum ritum Romanæ Ecclesiæ in dando baptismo explicat: *Inle vero tangit et nares, et aures de spato, et dicit ad aurem dextram ΕΡΝΕΥΑ, quod est, adaperire; ad nares: in odorem suavitatis.* Juxta alium usum apud eum iem Aleuinum. capite citato tanguntur tantum aures et nares sine spato, quemadmodum apud sanctum Ambrosium. cap. 1 libri de Illis qui mysteriis initiabantur: *Aperite igitur aures, et bonum odorem vitæ et carum inhalatum estis. Mane sacramentum carpite; quod vobis significavimus, cum apertionis celebrantes mysterium, diceremus ΕΡΝΕΥΑ, id est, adaperire.* Et rationem subjungit, ut venturus auisquisque ad gratiam, quid interrogaretur cognosceret, quid responderet meminisse deberet. Et lib. 1 de Sacramentis, cap. 1: *Ideo ergo tibi sacerdos aures tesigit, ut aperirentur aures tuæ ad sermonem et ad eloquium sacerdotis.* Et infra: *ideo propter gratiam operis et muneris non tangit eos episcopos, sed nares. Quare nares? ut bonum odorem accipias pietatis æternæ et dicas: Christi enim bonus odor sumus Deo, quemadmodum dicit Apostolus sanctus, et sit in te fidei devotionisque plena fragrantia.* Hoc ritu Græci carent, non enim exstat in eorum Euchologio, nec Patres Græci meminere. Theodulphus tantum meminit tactus narium et aurium, agens de scrutinio, quasi solus ille adhiberetur; sed insufflatio, exorcizatio, abrenuntiatio, et unctio scapularum et pectoris, sunt etiam scrutinii ritus.

Erant autem septem scrutinia: primum incipiebat tertia Dominica Quadragesimæ, juxta ordinem Romanum et Codicem Ratoldi, vel quarta Dominica Quadragesimæ, juxta Codicem Rhemensem. ultimum Sabbato sancto fiebat: eaque inter Missarum solemniam, sed post lectiones dimittebantur baptizandi cum cæteris catechumenis. Olim in Hispania hoc scrutinium fiebat viginti diebus ante baptismum, ut statuitur in concilio Bracarensi II, can. 1: *Sin autem minime, docere debent ignaros, et hoc molis omnibus præcipere, sicut antiqui canonnes jubent, ut ante dies viginti baptismi ad purgationem exorcismi concurrant catechumeni, in quibus viginti diebus omnes catechumeni symbolum, quod est Credo in Deum Patrem omnipotentem, specialiter doceantur.* Cum enim præcipit concilium catechumenis ut accedat ad ecclesiam ad purgationem exorcismi, hand dubie loquitur de scrutinio, cum exorcismus inter præcipua scrutinia censendus sit. Sed temporibus sancti Augustini, et sancti Isidori incipiebat scrutinium Dominica palmarum, ut supra docuimus. Apud Græcos fiebant per quadraginta, aut triginta dies, ut **382** supra notavimus. In ipsis scrutiniiis separabantur mares a feminis, ut habetur in præfatis Codicibus, et apud sanctum Cyprium Hierosolymitanum in præfatione: *Ἄνδρες μετὰ τῶν ἀνδρῶν, καὶ γυναῖκες μετὰ γυναικῶν*, id est, masculi cum masculis, feminae cum feminis. Mares in parte dextra, feminae in sinistra collocabantur, ut testantur citati Codices. Cum autem essent juxta fontes, statim baptizandi stabant trementes, demisso vultu, se mutuo manibus tenentes, ut habetur in synodo Constantinopolitana sub Mena, actione 3, in formata adversus Petrum Apameæ episcopum: *Ἰστῶνται τὸ στήμα τοῦ ἀγῶνος ἀποπλήρουσθαι, κατὰ νεύουτες καὶ τὰς χεῖρας συμπλέκουστας, καὶ τρέμουστας ἐκαίρουστας*, etc. Id est: *Stant speciem certaminis explicantes, innuentes deorsum, se manibus tenentes, in tempore tremantes, diabolice invidie astutiae resistentes.* In versione Latina legitur *non resistens*, sed negatio abest a Græco. In eodem capite Theodulphi notanda sunt hæc verba: *Per membra corporis spirituales animæ virtutes intelliguntur.* Sic Vincentius Victor, qui optime

sentiebat Deum non esse corporeum, cum nomine membrorum, quæ passim in Scripturis Deo tribuuntur, ei objicerentur, recte dicebat per hæc incorporeas intelligendas esse virtutes. At cum ille diceret animam hominis esse corpoream, suamque opinionem stabiliret ex quibusdam membrorum nominibus quæ in Scripturis animæ hominis tribuuntur, sanctus Augustinus, lib. IV de anima et ejus origine adversus eum agens retorquendo solutionem sic inquit: *Quia dum rectissime defendis non esse corporeum, quid igitur causæ est, cur nomina ista membrorum in Deo tibi corpus non faciant, in anima faciant? An vero quando de creatura hæc dicuntur, proprie accipienda sunt: quando autem de Creatore, tropice atque translate.*

In eodem capite notanda sunt hæc verba, quia ergo *Divinitas hominem assumens.* Ita supra locutus est cap. 7: *perfectum naturæ nostræ hominem suscepit, juxta communem loquendi usum sanctorum Patrum qui dicunt Filium Dei assumpsisse hominem, nec ideo astruunt duas Christo personas, sed nihil aliud intelligunt per τὸν hominem quam naturam humanam.* Unde statim subjungit Theodulphus, eodem cap. 7: *Et verbum caro factum sit assumendo humanitatem, id est, naturam humanam.* Cum autem dicit *perfectum hominem*, id propter Apollinarem facit, qui, ut scribit Vincentius Lirinensis, cap. 17 libri pro catholice fidei antiquitate et universitate, dixit: *In ipsa Salvatoris nostri carne, aut animam humanam penitus non fuisse, aut certe talem fuisse cui mens et ratio non esset:* vel, ut scribit sanctus Paulinus, epist. 25: *hominem a Deo assumptum animam mentis humanæ vacuam, qualis est pecorum et jumentorum, habuisse.* Quod si ita esset, Christus homo perfectus non esset.

Tandem in hoc capite 9 notandum est, cum Theodulphus dicit ex commistione duarum substantiarum in una Filii Dei persona factum esse collyrium, eum non intelligere duas substantias in Christo divinam et humanam inter se permixtas in tertiam coaluisse, ut in mistis usu venire solet, quod blasphemum est; sed usum fuisse vocabulo commistionis improprie, ratione allegoriæ ex collyrio sumptæ. Nam supra, capite 7, dixit Filium Dei verum hominem factum fuisse, eumque perfectum naturæ nostræ hominem suscepisse, juxta superiorem interpretationem, et Verbum carnem factum fuisse assumendo humanitatem, non permutando divinitatem, quæ omnia commistioni duarum substantiarum adversantur, et a Monophysitarum hæresi longe abalienata sunt. Admittunt quidem theologi in Christi persona compositionem, at commistionem negant. Vide divum Thomam, 3 p. quæst. 2, art. 4. Adversus hanc commistionem fuse disputat Boetius lib. de duabus Naturis et de una persona Christi.

Cap. 10 agit Theodulphus de unctioe pectoris et scapularum, de qua fuse satis a nobis actum est supra.

Cap. 11 agit de abrenuntiatione, per quam catechumenus abrenuntiat diabolo, operibus ejus et pompis. Hujus abrenuntiationis meminit Optatus Milevitanus, lib. V adversus Parmenianum; Tertullianus, lib. de Spectaculis: **383** *Cum aquam ingressi Christianam fidem in legis vestra verba profitemur, renuntiasse nos diabolo, et pompæ, et Angelis ejus ore nostro contestamur.* Et libro de Corona militis: *Aquam adituri ibidem et aliquanto prius in Ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renuntiare diabolo, et pompæ, et angelis ejus.* Sanctus Augustinus, lib. II de Symbolo ad catechumenos: *Hoc audistis, hoc professi estis renuntiare vos diabolo..... et angelis ejus.* Sanctus Cyprianus, epist. 7. et alibi passim, dixit sæculo renuntiare, brevitatis gratia: *Sæculo, inquit, renuntiareramus, cum baptizati sumus.* Apud Theodulphum renuntiat diabolo, pompis et operibus ejus, quemadmodum et in Codicibus Rhemensi, et Ratoldi. Apud Salvianum, lib. VI de Providentia Dei, renuntiat diabolo, pompis, spectaculis et operibus ejus: *Quæ est enim (inquit) in baptismo salutari*

Christianorum prima confessio? quæ, scilicet, nisi ut renuntiare se diabolo, ac pompis ejus atque spectaculis et operibus protestantur; et paulo post: Abrenuntio (inquis) diabolo, pompis, spectaculis et operibus ejus. Et hic pompas et spectacula pro uno eodemque sumit. Sanctus Augustinus et Tertullianus, supra citati, et sanctus Cyrillus mox citandus, pompas diaboli interpretantur spectacula, hoc est theatri lasciviam, amphitheatri crudelitatem, clamores, et insaniam circi.

Vulgo terna fit abrenuntiatio, ut habetur capite 2 Hierar. eccl. sancti Dionysii, in Græcorum Euchologio, in Codicibus Rhenensi et Ratoldi. Sanctus Cyrillus, catechesi 4 myst., addit renuntiationem quartam, nimirum cultui diaboli: *Verumtamen, inquit, audi quod manu extensa tanquam ad præsentem dicitur. ἀποτάσσομαι σοι Σατανᾷ*, id est, renuntio tibi Satanæ; et infra: *Doceris mox alteram renuntiationis partem addere, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις σου*, id est, et omnibus operibus tuis; et infra: *Deinde dicis: Καὶ πᾶσα τῆ πομπῆ αὐτοῦ* (lege σου et omni pompæ tuæ; et infra: *dicis præterea: Καὶ πᾶσα σου λατρία*, id est, et omni cultui tuo. Ubi per cultum diaboli intelligi omnem qui idolis exhibetur honorem, auguria, aruspicia, artes magicas, et scelerata sacrificia. Apud sanctum Ambrosium, lib. 1 de Sacramentis, cap. 2, duplex duntaxat habetur abrenuntiatio: *Quando te interrogavit, Abrenuntias diabolo, et operibus ejus? quid respondisti? Abrenuntio. Abrenuntias sæculo et operibus ejus? quid respondisti? Abrenuntio. Memor esto actionis tuæ, et nunquam tibi excidat tuæ series cautionis.* Quæ ultima verba confirmant duplicem hanc renuntiationem, quæ tunc erat in Ecclesia Ambrosiana, Renuntians convertebatur ad Occidentem, ut scribit sanctus Dionysius, cap. supra citato, sanctus Hieronymus mox citandus, et sanctus Cyrillus, cathec. 1 mystagoga: *Primum ingressi estis in porticum domus baptisterii, καὶ πρὸς τὰς δυσαῖς ἰστώτες*, etc., id est, et stantes versus Occidentem, etc. Ita habetur in Euchologio Græcorum. Apud Dionysium renuntians Satanæ manus obrudit, apud Cyrillum et in Euchologio extendit. Abrenuntiatio facta vertebatur ad Orientem, ut patet ex eodem Dionysio, cap. citato, sancto Hieronymo, in cap. vi Amos prophætæ: *Unde et in mysteriis primum renuntiamus ei qui in Occidente est, nobisque moritur cum percatis; et sic versi ad Orientem pactum inimicus cum sole justitiae, et ei servituros nos esse promittimus;* et sancto Cyrillo, catechesi citata, qui hanc hujusce ritus causam profert. Cum enim baptizandus renuntiavit Satanæ principi tenebrarum, rescissis pacti antiquis, convertitur ad Orientem ubi est paradisus, quem Deus in Oriente plantavit. Sic conversus manus tollebat sursum, ut docet sanctus Dionysius, cap. citato, et sanctus Basilius in exhortatione ad baptismum, qui dixit: *Χεῖρας ἄραι εἰς οὐρανόν*, id est, tollere manus in cælum, et sic profitebatur se Christo servitutum, et adhæsurum, quod vocant Græci συντάσσειν: sanctus Dionysius, Euchologium, et sanctus Gregorius theologus, qui oratione de baptismo dixit: *Ὁλῆ θεότητι συντάσσομενος*, id est, toti Divinitati adjunctus, adhærens. Sanctus Basilius, oratione citata, dixit: *Θεῷ συνίσθαι*, id est, pacisci cum Deo, nisi legendum sit συντάσσειν, cui contrarium est ἀποτάσσειν, id est, renuntiare, abrenuntiare, apud præfatos auctores et Palladium in Lausiaca.

384 His ita rite peractis, baptizandus recitat Symbolum, ut habetur in Euchologio Græcorum, idque ex antiqua consuetudine, quam videre est apud sanctum Cyrillum, cathec. 1 mystag. *Tunc admonebaris, ut diceres: Πιστεύω εἰς τὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν Υἱόν, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα ἅγιον, καὶ εἰς βαπτισμα μετανοίας*, id est: Credo in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, et in baptismam pœnitentiæ. Et cum subjungit: *De quibus in superioribus catechesibus, quantum divina concessit gratia, latius discernimus, satis innuit totum reddendam esse symbolum, quia*

supra, catechesi 4, totum illud exposuit. Id etiam notum est ex Salviano, lib. v de Pro identia Dei: *Abrenuntio enim (inquis) diabolo, pompis, spectaculis et operibus ejus, et quid postea? Credo (inquis) in Deum Patrem omnipotentem et in Jesum Christum Filium ejus. Ergo primum renuntiat diabolo, ut credatur.* Et ex sancto Augustino, lib. de anima et ejus origine, cap. 10: *Ideo cum baptizantur, symbolum reddunt, et ad interrogata respondent.* Hinc capiendus est Optatus, lib. v adversus Parmenianum: *Contra nos peccatores (ut cultis) interrogemus alterum gentilem, an renuntiet diabolo, et credat, et dicat, renuntio et credo.* Et Rufinus, in libro de Expositione Symboli: *Et mos ibi servatur antiquus, eos qui gratiam baptismi suscepturi sunt publice, id est fidelium populo audiente, Symbolum reddere.* Quod Symbolum Theodulphus appellat professionem sanctæ Trinitatis,

In Euchologio Græcorum, post abrenuntiationes et responsa ad aliquot interrogationes, baptizandus recitat Symbolum. Apud sanctum Dionysium, cap. ii eccl. Hierar., trinam facit professionem, quæ nihil aliud est quam Symboli recitatio. In Codice Rhenensi sacerdos ipse recitat Symbolum: *Postea vero tangis ei pectus, ut inter scapulas, de oleo exorcizato, et vocato nomine ejus, singulis dicens: Abrenuntias Satanæ? R. Abrenuntio. Et omnibus operibus ejus? R. Abrenuntio. Et omnibus pompis ejus? R. Abrenuntio.* Et ego linio te oleo salutis in Christo Jesu Domino nostro. *Inde vero dicis Symbolum imposita manu super capita eorum.* Hæc autem manus impositio habetur apud Dionysium, capite citato, post trinam illam professionem: *Et cum ter professus est, ἐπεξήμενος εὐλογεῖ, καὶ χειροτονεῖ*, id est, Oratione facta benedicit, et manum imponit.

Cap. 12 explicat Theodulphus quid sint pompæ, et opera diaboli, dicitque per ea septem intelligi capitalia peccata.

Cap. 13 cum dicit per sanguinem et aquam quæ de Christi latere fluxerunt, significari duo præcipua Ecclesiæ sacramenta; per sanguinem, quo consecramur, intelligit Eucharistiam quæ olim una cum baptismo dabatur. Quidam intelligunt per aquam et sanguinem omnia Sacramenta, quidam Ecclesiam. Vide Cyrillum, cathec. 13. In eodem capite sequuntur hæc verba: *Invocato namque Deo descendit Spiritus sanctus de cælis*, etc. Tertullianus, lib. de Baptismo: *Igitur omnes aquæ de pristina originis prærogativa sacramentum sanctificationis consequuntur, invocato Deo. Supervenit enim statim Spiritus de cælis, et aquis superest, sanctificans eas de semetipso, et ita sanctificatæ vim sanctificandi combinent.* Ubi isti duo auctores dicunt per Dei invocationem id est formam, aquam sanctificari, et per eam vim sanctificationis consequi.

In eodem capite fit inentio trinæ mersionis de qua supra. Qui vero baptizabantur ita in fontem olim demergebantur, ut etiam totum caput mergeretur. Sanctus Hieronymus, dial. adversus Luciferianos: *Nam et multa alia quæ per traditionem in Ecclesiis observantur auctoritate sibi scriptæ legis observarunt, velut in lavacro ter caput mergitare.* Quod satis innuit sanctus Cyrillus, cathec. 17, cum ait: *Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐνδύων ἐν τοῖς ὕδασι καὶ βαπτίζομενος πανταχοθεν ὑπὸ τῶν ὕδατων περιέλλεται.* Id est: Ut enim is qui subit aquas, et baptizatur, undique ab aquis circumdatur.

385 Tandem notandum est quod dicit de fonte baptismi, seu baptisterio, cui simile est illud sancti Isidori, lib. xv Orig., cap. 4: *Fons autem in delubris locus regenerantium est, in quo septem gradus in Spiritu sancti mysterio formantur, tres in descensus, tres in ascensu; septimus vero is est qui et quartus, id est similis Filio hominis, exstinguens fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquæ, in quo plenitudo divinitatis habitat corporaliter.*

Ex his Isidori et Theodulphi locis notandum est olim fuisse in baptisteriis septem gradus, tres per quas ascensus ad illud erat, tres per quos in illud descensus; septimum vero fuisse in medio baptiste-

rii, in quo fons ipse fundatus erat, in quo stabant ii quorum opera baptismo erat necessaria, unde appellatur fundamentum æque et stabilimentum pedum. Super ipsum fontem erat appensa columba aurea vel argentea Spiritum sanctum repræsentans ut videre licet in synodo Constantinopolitani sub Mena, actione 5. in supplicatione clericorum et monachorum Antiochiæ ad Joannem patriarcham, etc. : *Præsumptum est autem ab ipso et hoc; nam columbas aureas et argenteas in formam Spiritus sancti super divina lavacra et altaria appensas una cum aliis sibi appropriavit.*

Cap. 14. agit Theodolpus de vestibus aliis quibus post sanctum lavacrum neophyti induantur, et de quibus supra fuse satis a nobis actum est.

Cap. 15 agit de unctione chrismatismatis quæ fit a presbyteris in rerens baptizatorum vertice, de qua etiam supra scripsimus. Sed quia multi Patres agunt de unctione chrismatismatis confuse satis, non distinguendo inter unctionem chrismatismatis quæ fit in vertice a presbytero, et inter eam quæ fit in fronte ab episcopo, quam quidem ferunt, ut habetur in Pontificali Damasi, institutam fuisse a sancto Sylvestro papa, ut presbyter liniat chrismate levatum de aqua.

Dico Patres omnes qui ante sanctum Sylvestrum locuti sunt de unctione chrismatismatis, esse intelligendos de ea unctione quæ fit in fronte ab episcopo, et spectat ad sacramentum confirmationis, etsi aliquando utuntur olei nomine; nam illis locis oleum sive a Græcis Patribus sive a Latinis pro unguento seu chrismate usurpatur.

Secundo notandum est, quoniam Græci ea unctione quæ fit a presbytero in vertice carent, omnes eorum antiquos Patres, cum de unctione chrismatismatis agunt, de illa unctione quæ fit ab episcopo in fronte esse intelligendos.

Tertio, quia rara est apud sanctos Patres mentio unctionis chrismatismatis quæ fit a presbytero in vertice, dico eum simpliciter et sine adjuncto de chrismate seu illius unctione agunt, esse de illo chrismate seu unctione quæ ad confirmationis sacramentum spectant intelligendos, maxime si ex nulla circumstantia deprehendi possit eos fuisse locutos aut de chrismatismatis unctione qua utuntur presbyteri, aut de ea qua nonnulli hæretici ad Ecclesiam redeuntes reconciliantur. Nec obstant variæ interpretationes mysticæ, nam una eidem unctioni non semper attribuitur, sed non raro indifferenter, quemadmodum et unctioni quæ baptismum præcedit.

Et ut omnium ambiguitas tollatur, notandum est olim quando baptizabat episcopus, quod sæpe sæpius contingebat (rarius enim baptizabant presbyteri et diaconi), statim conferebat sacramentum confirmationis, in fronte unguendo chrismate neophytum, ut videre est apud sanctum Ambrosium, Cyrillum, Dionysium, Severum, auctorem Quæstionum inter opera sancti Iustini, quæst. 137. ad orthodoxos, et alios: nec ungebatur neophytus in vertice a presbytero, cum ejusmodi unctio instituta sit ob defectum episcopi, etsi postea adhibita fuerit neophyto e fonte levato quam mox subsequutura esset unctio chrismatismatis in fronte ab episcopo, ut videre est in nostris Sacramentariis mss. et in Ordine Romano. Quod ideo notavi quia hic a nonnullis recentioribus unctionem verticis cum unctione frontis confundi animadverto in locis Patrum qui vulgo citantur a tractatoribus.

386 Cap. 16 agit Theodolpus de mystico velamine, quæ recens baptizati caput post unctionem verticis tegitur, de quo agunt Jesse Ambianensis, in epistola de baptismo, et Alcuinus, lib. de Officiis divinis, cap. de Sabbato sancto: *Tunc sacro chrismate caput perungitur, et mystico tegitur velamine, ut intelligant se diætina regni et sacerdotii dignitatem portare juxta Apostolum: vos estis genus electum, regale, sacerdotale, offerentes vosmetipsos Deo vivo hostiam sanctam et Deo placentem.* Sed cum Theodolpus di-

citur significari hoc velamine sacerdotalis capites operimentum, ad antiquæ legis sacerdotes respicere videtur, siquidem illius ætate novæ legis antistites nondum in sacris velamento capitis utebantur.

Cap. 17 de manus impositione, de dignitate chrisimationis et septenarii numeri, et maxime de septem Spiritus sancti donis tractat. Hæc verba. *nec tamen frontem ex eodem oleo signare, etc.* satis indicant chrisimationem ab impositione manuum distingui, ut supra probavimus, satisque declarat Optatus Milevitanus, lib. iv adversus Parmenianum: *Lotus cum in Joannis manibus haberetur, seculus est ordo mysterii, et complevit Pater quod rogaverat filius, et quod nuntiaverat Spiritus sanctus. Apertum est caelum Deo Patre unguente, spiritale oleum statim in imagine columbe descendit, et insedit capiti ejus, unde cepit dici Christus, quando unctus est a Deo Patre; cui ne manus impositio deesse videretur, vox addita est Dei de nube dicentis: Hic est filius meus, de quo bene sensi, hunc audite.* Quæ autem hic dicuntur de numero septenario sumpta videntur ex sancto Gregorio, cap. 6 expositionis lib. i in Job, et homil. 7 in Ezechielem. Quod dicitur de Jubilæo ob quinquagenarium numerum, qui ex monade et numero septenario septies revoluto constat, id etiam dicunt sanctus Augustinus, epist. 119 ad Januariam, et sanctus Basilius, lib. de Spiritu sancto ad Amphilochem, cap. 27, de Pentecoste, id est de illo numero quinquagenario qui inter Christi resurrectionem et adventum Spiritus sancti interjacet.

Tandem multa eaque præclara de donis Spiritus sancti subjungit Theodolpus, et merito sane, quia sacramenti confirmationis hoc proprium est; peculiari et excellenti quodam modo Spiritus sancti dona animæ fideli conferre, quorum beneficio in statu Christiani illa maxime perficitur. Est enim confirmationis sacramentum hominis Christiani perfectivum, ut supra ex sanctis Patribus docuimus (*Catech. Rom., pag. 2, cap. 3, sect. 19*). Illud enim confirmationi tribuitur, quod baptismi gratiam perficit; qui enim per baptismum Christiani effecti sunt, quasi infantes modo geniti teneritatem adhuc et mollietiam quamdam habent; ac deinde chrismatismatis sacramento adversus omnes carnis, mundi et diaboli impetus robustiores fiunt, et eorum animus fide omnino confirmatur ad confitendum et glorificandum nomen Domini Jesu Christi. Et huic sacramento nomen impositum est, quod hujus sacramenti virtute Deus in nobis id confirmat quod baptismo operari cepit, nosque ad Christianæ soliditatis perfectionem adducit. Nec vero confirmat solum, sed etiam auget, de quo Melchisedes ita testatur (*Ejusdem sect.*) 20: Spiritus sanctus, qui super aquas baptismi salutifero descendit illapsu, in fronte plenitudo linem tribuit ad innocentiam, in confirmatione augmentum præstat ad gratiam. Deinde non auget modo, sed admirabili quadam ratione auget. Hæc omnia ostendunt quanta sit hujus sacramenti dignitas, utilitas et necessitas.

Quare ii graviter peccant qui hoc sacramentum, cum id commode fieri potest, suscipere negligunt, et gravius episcopi qui omnem diligentiam non adhibent ut sibi commissi sacramentum hoc percipiant.

Sed ii non mediocriter hallucinantur, qui scribunt ejusdem esse virtutis chrismatismatis seu ungi in vertice a presbytero, ac chrismatismatis in fronte ab episcopo. Hæc enim chrismatismatis verticis non est sacramentum, nec gratiam ex opere operato conferre, nec Spiritum sanctum donare valet; sed datur ut intelligat baptizatus se ab eo die Christo capiti tanquam membrum conjunctum esse, atque ejus corpori insitum, et ea re Christianum a Christo, Christum vero **387** a chrismate appellari, ut habetur in catechismo Romano (*Part. 2, cap. 2, sect. 72*). et docet Theodolpus, cap. 13: *Baptizatorum itaque capita chrismate liniuntur, ut in regno et sacerdotio, Ecclesiæ delibuti, et Christiani nominis prærogativam accipiant, et ejus membra qui eos redemit et eorum caput est ef-*

fici valeant. Sed de his satis; plura vide in defensione ecclesiasticæ Hierarchiæ doctissimi viri Francisci Hallier, cap. 2.

Cap. ultimo agit Theodulphus de corpore et sanguine Christi, quæ olim cum baptismo sumebantur, etiam ab infantibus, ut supra fuse docuimus, et constat etiam ex Theodori Antiocheni opere contra asserentes peccare homines natura, non voluntate, in Biblioth. Photii, num. 177, et de aqua in calice miscenda. Hæc autem verba, *Hoc ergo sacrificium offerre de sacrificiis relictis*, etc., corrupta sunt, et, expuncto verbo *offerre*, quod redundat, legendum est: *Hoc ergo mysterium, derelictis ac fuitis veteribus sacrificiis et hostiis, Ecclesia celebrat*, etc.

Sequitur de miscenda aqua vino in calice sanctificando, qua de re agit sanctus Cyprianus epist. 63, adversus eos qui sola aqua sine vino mysterium sanguinis Christi peragebant, qui postea sunt appellati Hydroparastatae, in can. 32 synodi sextæ. Fuerunt alii, Armeni videlicet, qui solo vino sanguinis Christi mysteriis usi sunt, quos damat eodem synodus canone eodem. Sed his sic ad Theodulphum notatis, redeamus ad propositum.

335. *Gloria in excelsis*. Ita statuitur in concilio Rothomagensi apud Ordericum Vitalem, lib. iv Hist. eccl., cum agitur de Missa hujus Sabbati sancti: *Ob cuius reverentiam, a Gloria in excelsis Deo et Alleluia cantatur*.

336. *Et cum spiritu tuo*. Vox est populi ex antiquo ritu Ecclesiæ, cum pontifici sibi bene precanti respondens vicissim illi bene precatur, ut videre est in concilio Braecarensi, can. 21: *Et ut respondeatur a populo: Et cum spiritu tuo*. Et apud sanctum Joannem Chrysostomum, homilia 18 in epistolam II ad Corinthios: *Ἐπὶ αὐτῶν πάλιν φοικωδιστάτων μυστηρίων ἐπιούχεται ὁ ἱερός τῷ λαῷ, καὶ ἐπιούχεται ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ τῷ γὰρ, Μετὰ πνεύματός σου, οὐδὲν ἔστιν, ἢ τοῦτο*. Id est: In ipsis tremendis mysteriis bene precatur pontifex populo, et populus bene precatur pontifici; illud enim, *cum spiritu tuo*, nihil aliud est quam hoc. In liturgiis sanctorum Jacobi, Marci et Petri, interdum hæc responsio populi effertur in dandi casu: *Καὶ τῷ πνεύματι σου*, id est, Et spiritui tuo. Quam etiam agnoscit sanctus Germanus patriarcha Constantinopolitanus in Theoria Mystica, cum eam sic exponit: *Καὶ τῷ πνεύματι σου, τοῦτίστι τῆς πρὸς σε ἀδαιρήτου ἐνωτικῆς δὲς ἡμῶν, ἵνα τῷ πνεύματι ἐιρημύσουσται, ἀζώοιστοι συγγένουσαι*. Id est: Et spiritui tuo, id est tecum unionem individuam da nobis, ut, spiritu pacem agitantibus, inseparabiles simus. Et sanctus Joan. Chrysost., hom. 33, in Matth.: *Et cum dixeris: Pax vobis, εἶπα εἰπηται, καὶ τῷ πνεύματι σου*, id est, deinde dixeritis: *Et spiritui tuo*.

337. *Deus qui hanc sacratissimum noctem*. Ita apud Alcuinum, quia Sabbati sancti officium *Ad noctem Dominicæ Resurrectionis respicit*, ut habetur in concilio Rothomagensi apud Ordericum Vitalem, lib. v Hist. eccl. Siquidem paraseve et Sabbato hebdomadae sanctæ non celebratur corporis et sanguinis Christi sacramentum, ut docetur in eodem concilio ex libro Officialis: *Narrat liber Officialis quod in hoc biduo non fit sacramenti celebratio. Vocat autem hoc biduum sextam feriam et Sabbatum, in quo recolitur luctus et mortalia apostolorum*. Liber Officialis est Antiphonarius, ut **388** docet Agobardus epist. ad cantores Lugdun.

338. *Non cantant Offertorium*. Alcuinus rationem reddit cap. citato: *Quod autem post Evangelium non cantatur Offerenda, et cantores tempore sacrificii si-*

lent, ad memoriam reducit sacrificium, seu silentium mulierum.

Porro in Cod. Ratoldi existat benedictio lactis et mellis in hunc modum: *Benedic. Domine, hanc creaturam lactis et mellis*, etc., ut in Ord. Rom. Deinde sequitur: *Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas*. Id autem fiebat propter recens baptizatos, qui post sanctum lavacrum lac et mel gustare jubebantur quasi modo geniti infantes; quo ritus significabatur Christianis, omni exuta malitia, simplicitatem infantis esse amplectendam. Id videre est in ordine mysteriorum Æthiopum, ut vocant, in quo, baptizatis sacro perunctis chrismate, hæc legere est: *Diaconus deinde dat illis lac et mel, et dicit: Lac et mel immaculatum in regenerationem. Amen. Sacerdos autem dicit: Lac et mel immaculatum in regenerationem per Jesum Christum Amen*. Apud sanctum Hieronymum, dialogo adversus Luciferianos: *Velut in larco ter caput mergitare, deinde egresso lactis et mellis præ gustare concordiam ad infantia significationem*. Et apud Tertullianum, lib. de Corona militis: *Iude suscepti lactis et mellis concordiam degustamus*. Hinc capienda sunt illa concilii Carthaginensis Greci, can. 40: *Ἀπαρχὴ δέσπετε μέλι, εἶτε γάλα, ὡς εἴθεον, προσπροσέθη ἐν αἰτῇ ἁγίῳα ἕνωσις εἰς τὸ τῶν νεπίων μυστήριον*. Id est: Primitiæ sive mel sive lac offerantur uno die consueto ad infantium mysterium. Agitur enim hic de mellis et lactis benedictione in altari. Hæc autem verba, *Ad mysterium infantium*, significant ideo a baptizatis degustandum esse lac et mel, quod per baptismum omni posita malitia debeant semper infantium simplicitatem servare. Alia ratio profertur in ipsa benedictione, quia, baptizati, relicto Ægypto, id est sæculo, ingrediuntur in Ecclesiam, terram melle et lacte manantem, id est omnibus deliciis spiritualibus affluentem.

339. *Neque agnus Dei*. Ita apud Alcuinum. Nota vero nullas hic esse Vesperas, quemadmodum nec in codicibus Rodradi et Rhemensi, juxta antiquum morem de quo Alcuinus cap. de Sabbato Sancto: *In hac nocte de vespertinali synaxi apud Romanos nil agitur neque ante Missam, neque post Missam, quia, secundum Augustinum et alios doctores, istud Sabbatum non habet vespem*. Reperire est tamen in Codice Ratoldi abbatis, in quo post Benedictionem episcopalem sic habetur: *Interim dum communicat populus, inclinat cantor Alleluia. Psal. Laudate Dominum, omnes gentes. Antiph. ad Evangelium: Vespere autem. Psal. Magnificat. Post hæc surgat episcopus de sede sua, pergat ad altare, et dicat Collectam: Spiritum nobis, Domine, tuæ charitatis infunde, ut quos sacramentis paschalibus satiasti, tua facias pietate concordem. Per Dominum. Et post hæc dicit diaconus: Ite, Missa est*.

340. *In die sancto Pasche*. Appellatur sanctum Pascha ob diei reverentiam; qua de re consule observationes nostras ad Concordiam regularum, cap. 56, § 1. In Cod. Ratoldi hic habetur Missa integra paschalis cum suis ritibus et cæremoniis, quam rejicimus in appendicem.

341. *Qui mortem nostram moriendo destruxit*, etc. Morte Christi mors nostra destructa est, et resurrectione vestra reparata est. Corippus, lib. iv de Laudibus Justinianis minoris:

389 Calceavit mortem moriens, vitamque resurgens
Vita dedit cunctis in se credentibus ipse.

Et præclare Ennodius, hymno 7:

Necavit ante funera,
Lethum sepultus expulit,
Mors mortis impulsu ruit,

Contestatio seu Præfatio quæ pro die sanctæ Paschæ in Sacramentario Gallicæ tam sæpe laudato assignatur, est etiam omnino diversa ab editis. Pro Sabbato sancto vero præscripta eadem insa est quæ modo legitur: *Te quidem, Domine, omni tempore, sed in hac potiss. nocte gl. præd., cum Pascha nostram, etc.*

^a Hymnus hic angelicus, ut modo canitur, legitur integer in Sacramentario Gallicano Musei Italici D. J. Mabillonii, tom. I, parte 2, col. 281.

^b Hæc Præfatio longe prolixior est in duobus Theod. et omnino discrepata Præfatione Sabbati sancti, cujus initium tantum reperitur in Vulgatis.

Cantate factum, sæcula.
Fonus subegit tartarum,
Vicit percipit exitum:
Mois inde luget pallida,
Præsumpsit unde gaudium.

342. *Omisit.* Id est, dimisit, ut infra in Apologia ultima : *Si quam vitio tepiditatis meæ, vel incuria contraxerunt, vel contrahunt labem, omittit.*

343. *Sacramentum vivendo teneant.* Id est, gratiam sacramentalem recte vivendo conservent. Est metonymia, causa pro effectu. Nam sacramentum est causa gratiæ sacramentalis.

344. *Seipsum tibi sacram hostiam, etc.* Proclare sanctus Paulinus, epist. 5. ad Severum : *Ipse enim pro nobis et animam et carnem suam posuit, et recepit ; qui et sacerdos et hostia, et agnus es pastor est ; qui pro oribus suis pastor, et pro pastoribus suis agnus occisus est. Ipse enim Dominus hostia omnium sacerdotum est, qui, semetipsum pro omnium reconciliatione Patri libans, victima sacerdotii sui, et sacerdos suæ victimæ fuit.*

345. *Continua in nostris mentibus perseveret.* Per suum effectum et pium affectum.

346. *Nascitur.* Quia qui sumit corpus Christi, vitam habet in semetipso, juxta illud Joan. vi : *Nisi manducaveritis, etc., non habebit vitam in vobis :* in Miss. Rom. legitur *pascur.*

347. *Et qui vobis.* Ibi incipit tertium membrum hujus benedictionis ; ac proinde his verbis præponendum *et Amen.*

348. *Quod irascaris.* Id est quo, vel ob quod irascaris. Est Hellenismus.

349. *Solus omnium sacerdotum peccati remissione non eguit.* Ut Hebr. vii : *Talis enim decebat ut nobis esset pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, etc.*

350. *Potius.* Ita in Codice Rhemensi, lege, *totius.*

351. *Perficiat.* Id est, faciat. Sæpe apud Tullium.

352. *Dominica octavas Pasche.* Id est, Dominica octavæ Paschæ, seu in octava Paschæ. Et *et octavas* est indeclinabile juxta usum illorum temporum. Sic in vetustis Codicibus passim legitur *Vitas Patrum*, id est, Vitæ Patrum. In Cod. Rhem. legitur *octavas*, *b* pro *u*, secundum usum antiquum scribendi, ut **390** notavimus ad Concordiam regularum. In Codicibus Rodradi et Ratoldi hic titulus ita habetur : *Die Dominico post Albas.* Recte in Missa Ambrosiana scribitur, *Dominica in Albis depositis.* Quia pridie a baptizatis albæ seu alba vestimenta deponerantur. Alcuinus, lib. de Offic. Eccl. cap. de Sabbato in Albis : *Hodie albat, qui in Sabbato sancto baptizati fuerant, vestibus albis exuuntur.* Quare cum in Missali et Breviario Romano scribitur, *Dominica in albis, subaudi et depositis.*

353. *Aliæ orationes Paschales.* Hic Codices variant ; in aliis plures, in aliis pauciores sunt Orationes.

354. *Nos per id quod nostri est similis, etc.* Id est, humanitate sua nos reconciliet, divinitate absolvat. Illud autem *quod*, id est *quo*, phrasis Græca est, ut illud Virgilii :

Os humerosque Deo similis,

etc., sumptum ex Homero, Iliad. B :

Ὅμοια καὶ κεφαλὴν ἰκέλο; Διὸς τερπικεράω ὦ.

Horro in Codicibus Ratoldi, Rodradi, in appendice.

^a Consentiant Gemet. et duo Theodericenses.

^b Eodem die in priori Theod. et in Gemet. notatur festum sancti Leonis. In utroque vero Theod. ac in Gemet. habetur Missa de sancto Georgio martyre. Codex Calens. hæc omnia festa, imo etiam sancti Marci diem Natal. omittit. Idem die de Gallicano Sacramento. Mabilionii, in quo paucissimæ sunt Missæ de sanctis, quas suo loco indicabimus.

A et Rhemensi, sequitur : *Idus Aprilis, natale sanctæ Euphemie* ^a. Hæc est illa Euphemia celebris virgo et martyr Chalcedonensis, cujus natalis eodem die annotatur in Martyrol. ms. biblioth. Corb. : *Idus Aprilis, in Chalcedonia, natale sanctæ Euphemie virginis et martyris.* Idem habetur in Calendario præfixo Codici Ratoldi. et in martyrologio ms. sancti Hieronymi : *Idus Aprilis, in Chalcedone, natale sanctæ Euphemie.* In parvulo Martyrol. ms., ad calcem Codicis Rhem. : *Idus Aprilis, in Chalcedonia, natale sanctæ Euphemie.* In Martyrologio Rabani : *Idibus Aprilis, in civitate Chalcedonia, natalis Euphemie.* Et in Martyrolog. Notkeri, eodem die : *In Chalcedone, sanctæ Euphemie.* In Novella Emmauelis imperatoris ejus solemnitas annotatur 11 Junii, quo die passa est, ut videre est in Menologio Græcorum. In Martyrol. Rom. annotatur 16 Septembris. Missam sanctæ Euphemie excipit in eodem Codice Ratoldi *Missam in Pascha annotinum*, quæ exstat etiam in Codice Rodradi, in appendice, et in Codice Rhemensi.

Quid sit Pascha annotinum ita explicat Micrologus, lib. de ecclesiasticis Observationibus cap. 56 : *Romani annotinum Pascha quasi anniversarium Pascha dicunt, quia antiquitus apud illos, qui in priori Pascha baptizati erant, in sequenti anno eodem die ad Ecclesiam convenere, suæque regenerationis anniversarium diem cum oblationibus solemniter celebraverunt.* Hæc ille. Non puto tamen hoc Pascha annotinum celebrari solitum in Sabbato, quo die illi baptizabantur, quia unica duntaxat Missa eodem die et nocte quidem celebrabatur. Sed existimo ejusmodi Pascha fuisse post Dominicam in Albis celebratum, maxime cum in Codicibus nostris mss. ejus Missa assignetur tantum post prædictam diem. In ^b Codice Rhemensi exstat : *Tertio Idus Aprilis, natale sancti Leonis papæ.* Hic est sanctus Leo primus, de quo tamen nihil exstat in Codicibus sancti Eligii, Rodradi et Ratoldi, et apud Pamelium.

^c 355. *Hæc nobis dona beata sanctificet.* Est hypallage, id est nos his donis beatis sanctificet.

356. *Dona.* Ita in Eeditis, et in Codicibus Rodradi et Ratoldi, et apud Pamelium, In Missali Romano legitur *dono.*

367. *vi Kalend. Maii, nat. sancti Marci.* Ita **391** in Eeditis, in quibus nulla ^c est etiam litanie mentio ; sed in aliis Codicibus nostris mss., et apud Pamelium hoc die annotatur litania major, cujus officium vide in Rogationibus.

In Codicibus Rhemensi et Ratoldi sequuntur Missæ pro secunda et tertia die. In Cod. Rhem. adduntur tres Orationes pro quarta die. In iisdem vero Codicibus Rodradi, Rhemensi et Ratoldi nulla habetur Missa de sancto Marco, quemadmodum nec Rogationes ante Ascensionem.

358. *Perveniret ad Martyrii palmam.* Ex hoc loco discimus sanctum Marcum martyrem fuisse. Ita docet Gelasius papa, in synodo Romana ; et sanctus Gregorius Turonensis, lib. 1 Hist., cap. 24 : *Tunc et Jacobus frater Domini, et Marcus evangelista pro Christi nomine glorioso martyrio coronati sunt.* Idem patet ex Missa Ambrosiana : *Deus, qui hunc diem sancti Marci evangelistæ et Martyris tui sanguinis roseo consecrasti cruore perfusum ; et ex Liturgia Ethiopica : Ac sancti Marci evangelistæ et martyris, et sancti Stephani archidiaconi protomartyris.* Consentiant Rabanus et Notkerus in suis Martyrologiis, qui etiam ejus martyrium describunt.

^c In nostris Mss., si Calensem excipias, litaniarum fit mentio. In sacram. Galic. occurrit *Missam in litanias dicendam* ; et prius in *litanias legenda* ; sed immediato ante Ascensionem. Pamelio qui meminit litanie majoris concinit Codex Reg. Suevicæ. At ubi legitur apud Pam. *ad Pontem Olbi*, legitur in Codice *Nolbi*, quo nomine intelligendus forte Pons Milvius. In Theod. legitur quoque *Molvi*.

359. *Sancti Vitalis*. In Missa Ambrosiana additur a sancta Valeria, et Missa est de pluribus Martyribus.

360. *B. R.* Id est, Benedictionem require, nempe in festo sanctorum apostolorum Petri et Pauli.

361. *Sancti Alexandri*, etc. In Codice Rhemensi eodem die Missa de sancto Juvenale habetur, quæ horum sanctorum Missam præcedit. Exstat etiam in appendice Codicis Rodradi.

362. *Inventio sanctæ crucis*. Hoc festo Græci carent; nulla enim illius inventio fit in eorum Menologiis, nec in sanctione Emmanuelis Communi imperatoris de festis, apud Theodorum Basalmonem, in Nomocanone Photii, tit. 7, cap. 1.

363. *Passionis tuæ miracula suscitasti*. Quia in crucis inventionem, ut crux Domini ab aliis internosci posset, mortuus homo dominicæ cruci admotus revixit, quemadmodum in Christi passione multa corpora sanctorum multis in sancta civitate visa sunt, ut testatur sanctus Paulinus epist. 11: *Postremo dominicam crucem prodit resurrectione; et ad salutaris ligni tactum, morte refuga, funus excussum et corpus erectum est*. Idem scribit Severus Sulpicius, lib. 11 Hist.: *Duabus prius frustra crucibus admotis, ubi Christi patibulo attactum est, dictum mirabile, trepidantibus cunctis; funus et excussum, et inter spectatores as'ilit; et Sozomenus, lib. 11 Hist. eccl., cap. 1.*

364. *Qui per passionem crucis*, etc. In Codicibus Rodradi et Rhemensi est alia Præfatio longe prolixior: *Præcipue in ista die, in qua Filii tui Unigeniti a Judæis ablitus gloriosus inventus est triumphus*, etc. Ubi *triumphus* crucem Christi significat. Ita capit sanctus Ambrosius in obitu Theodosii: *Tria patibula confusa reperit quæ ruina contexerat, inimicus absconderat; sed non potuit obliterare Christi triumphus*.

392 356. *Quæ sit ejusdem crucis latitudo*, etc. Ex 11 cap. ad Ephesios; quem locum ita de cruce explicat sanctus Augustinus, tract. 118, in Joan.: *Lata quippe est in transverso ligno quo extenduntur pendentes manus, et significat opera bona in latitudine charitatis. Longa est a transverso ligno usque ad terram, ubi dorsum pedesque figuntur, et significat perseverantiam in longitudine temporis usque ad finem. Alta est in cacumine quod transversum lignum sursum versus excedit, et significat supernum finem, quo cuncta opera referuntur. Quoniam cuncta quæ latitudine et longitudine bene ac perseveranter fiunt, propter altitudinem divinum faciendi sunt præmium. Profunda est in ea parte qua in terram figitur; ibi quippe et occulta est, nec videri potest; sed cuncta apparentia et eminentia inde consurgunt, sicut bona nostra de profunditate gratiæ Dei, quæ comprehendere et dijudicari non potest, universa procedunt.*

366. *Dignatus est redimere*. In Codicibus Rhemensi et Rodradi hæc sequuntur: *Tu qui es lignum vitæ, paradisi reparator*.

367. *Natalis sancti Joannis*, etc. Hoc festum d non exstat in Excusis.

368. *Sanctorum Gordiani et Epimachi*. In Codice Ratoldi legitur *Gordiani, Cyrilli, atque Epimachi*. Sed in Missa nulla fit Cyrilli mentio. De illo agit Martyrologium sancti Hieronymi eodem die: *Item Cyrilli, Dionysii*. In Codice Rhemensi legitur: *Natalis sancti*

Gordiani, nulla facta mentione sancti Epimachi, et Missa est de solo sancto Gordiano.

369. *Sancti Pancratii*. In Codicibus Rhemensi et Ratoldi, et apud Pamelium, adduntur Achilleus et Nereus, quibus in Missal. Rom. adjicitur Domitilla. Sed in Codice Ratoldi duæ sunt Missæ, prior de sancto Pancratio, altera de sanctis Achilleo et Nereo. Et apud Pamelium prior Missa est de Sanctis Achilleo et Nereo, secunda de sancto Pancratio.

370. *R. B.* Id est, require Benedictionem, infra videlicet in communi de uno martyre.

371. *Salutatione*. *Leges saluatione* d.

372. *Natalis sanctæ Mariæ ad Martyres*. Hæc festivitas non exstat in Excusis. e Habetur in omnibus aliis nostris mss. Codicibus. In Codice Rhemensi est sub hoc titulo: *Dedicatio Ecclesiæ beatæ Mariæ ad Martyres*. Hoc festum olim instituit Bonifacius IV papa, converso Romano Pantheo in ecclesiam sanctæ Mariæ et omnium Martyrum. Qua de re agit Paulus Diaconus, lib. 11 Hist. Longob., cap. 37 et lib. 7, cap. 11. Hoc Pantheon ædificatum est a Marco Vipsanio Agrippa: quod ita appellatum est, vel quod in simulacris Martis et Veneris multas deorum imagines acciperet, vel quod forma convexa fastigiatum cœli similitudinem ostenderet, inquit Dio Cassius, lib. 111 Hist. In eo templo fuisse Veneris simulacrum constat etiam ex Macrobio, lib. 11 Saturnal., cap. 17: *Dissectusque est, et facta ex una margarita duæ, impositaque simulacro Veneris, ut monstruosæ magnitudinis in templo quod Pantheon dicitur*.

Olim in pago Bethelie dicto, prope Gazam Palestinæ civitatem 393 fuit etiam templum in arce manufacta collocatum, quod Pantheon appellatum est, ut refert Sozomenus lib. 7 Hist. eccl., cap. 14. Fuit olim Athenis θεοῖς τοῖς πάσιν ἰσὸν κοινόν, id est, diis omnibus commune templum, quod ædificavit Adrianus imperator, ut scribit Pausanias in Atticis.

373. *Sancti Urbani*. Hoc festum s non exstat in Codice Rhemensi.

374. *Sacrificium*. In Missali Romane legitur *Ad sacrificium*.

375. *Et tui muneris misericordiam postulare*. In Codice Rhemensi legitur *de tuo munere postulantes*.

376. *Ipsa opitulante*. In Codice Rhemensi hæc vocabula desiderantur.

377. *Benedictio*. Superioris Dominicæ videlicet.

378. *Et Majestatem tuam indefessis precibus exorare*. Hæc verba desunt in Codice Rhemensi.

379. *Paschale mysterium studeamus habere perpetuum*. Id est, sempiternam in cœlis studeamus habere felicitatem.

380. *Feria secunda in litania majore*. Hæc b litania major est Rogationum, quæ in triduo ante dominicam Ascensionem celebrandæ institutæ sunt a sancto Mamerto Viennensi Pontifice, ut scribit sanctus Gregorius Turonensis, lib. 11 Hist., cap. 34: *Referens (Avitus) in quadam homilia, quam de Rogationibus scribit, his ipsas Rogationes quas ante Ascensionis Dominicæ triumphum celebramus, a sancto Mamerto ipsius Viennensis urbis episcopo, qui et hic eo tempore præerat, institutas fuisse, dum urbs illa multis terreteretur prodigiis*.

f In Editione ab Henrico Valesio adornata nunc ista leguntur, cap. 15, in hunc modum: *Pantheon colli cuidam manu facto velut arci impositum*.

g Abest a duobus Theod., non autem a Gemet., ubi prius notatur *natale sancti Dunstani*; ac vii Kalend. Junii *sancti Augustini episcopi*, sc. Cantuariensis.

h Hæc Litania dicitur etiam major in nostris Codd. In Missali Gothico Thomasi tres sunt Missæ de Rogationibus pro triduo ante Ascensionem Domini. Missale vet. Gallicanum unam habet. De Rogationibus plurima scitu digna legis apud Mabillonium de Liturgia Gallic., maxime lib. 11, pag. 122 et seq.

a In nostris Codd. nulla nisi sancti Vitalis fit memoria.

b Sacrament. Gallic. exhibet Missam in inventionem sanctæ Crucis, sed a vulgata prorsus diversam.

c Habetur in utroque Theod. et in Gemet. Idem Codices meminerunt sanctorum Gordiani et Epimachi, minime autem sancti Cyrilli et sanctæ Domitillæ, ubi infra Missa de sanctis Nereo, Achilleo et Pancratio exhibetur.

d Sic legitur apud Pamel. et in Ed. Vatic., ad quam excusa est Guss.

e Ita quoque in nostris; in Gemet. legitur *Dedicatio sanctæ Mariæ*.

Sed ipsa verba sancti Aviti, sermone de Rogationibus audiamus. Qui postquam descripsit varias urbis sue calamitates, tandem sic ait: *Tracta sunt hæc inter rumores publicos et rumores privatos usque ad imminentiem solemniū noctem vigiliūrum qua celebrari festum Dominicæ Resurrectionis annua consuetudo placebat. Siquidem hanc horam laborum opem, malorum finem, metuentium securitatem communibus animis operiebantur. Adfuit igitur nox illa venerabilis, quæ ad spem publicæ absolutionis votivum solemnem profecerat. Sed mox illic multo vehementior strepitus, actus flagelli gravibus ferentis insonuit, utpote quem jam emensis gradibus superlativum nihil sequi aliud quam chaos intelligeretur. Ædes namque publica, quam præcelso civitatis vertice sublimitas immensis fastigiata prætulerat, flammis terribilibus consflagrare crepusculo cepit. Interpellatur nuntio discriminis jucunditas solemnitatis, pleno timoribus populo Ecclesia vacuatur. Omnes namque similes facultatis vel domibus propriis casum de præminentis incendiis arce metuebant. Persistit tamen coram festivis altaribus invictus antistes; et calore fidei suæ accedens, flumine lacrymarum, permissam ignibus potestatem, igne, abscedente, compescuit. Desperatione deposita reditur ad ecclesiam, restincta flammam luce, clarescit luminum pulchritudo. Nec sane ulterius trahitur de arripientulo compunctionis medicamine mora. Prædecessor namque meus, et spiritalis mihi a baptismo pater Mamertus [Al., Mamercus] sacerdos, cui ante non paucos annos pater carnis meæ accepto, sicut Deo vivum est, sacerdotii tempore successit, totas [Leg. toto] in ea quam supra diximus vigiliarum nocte, concepit animo Rogationes, atque ibi cum Deo tacitus definivit quidquid hodie Psalmis ac precibus 394 mundus inclamat. Evoluta solemnitate paschali, non jam quid, sed quomodo, aut quando fieri debeat, secreta primum collatione tractatur. Putabatur a quibusdam Viennensis senatus, cujus tunc numerosis illustribus curia florebat, inventis non posse adici, cum vix acquiesceret legitimis inclinari. Sed pius ac sollicitus pastor sapientiæ salibus largus mansuefaciendarum oivum prius orando animum quam perorando molliovit auditum. Pandit igitur dispositionem, indicit ordinem, exponit salubritatem. Et verum [Leg. viri] tam religiosi quam solertium genii parum fuit, si obedientibus propositum tantummodo institutionis proneret, nisi inter initia etiam vinculum consuetudinis assignaret. Inspirante igitur compunctorem cordibus Deo, auditur a cunctis confirmatur, attollitur. Eligitur pro tempore triduum præsens, quod inter Ascensionis sacræ cultum diemque Dominicum, quasi quodam opportunitatis propriæ lambdo circumpositis solemnitatibus marginaretur: Et paulo post; Secuta sunt susciduo tempore quædam Ecclesiæ Galliarum rem tam probabilis exempli; sic tamen quod hoc ipsum non apud omnes eisdem diebus quibus penes nos institutum fuerat celebraretur [Leg. celebraretur]. Nec poro magni intererat quod triduum, dummodo Psalmorum officia lacrymarumque functionibus annuis persolverentur. Tamen cum dilectione Rogationum etiam sacerdotum crescente concordia, ad unum tempus, id est ad præsentis dies universalis observantiæ cura concessit. Hæc Avitus; quæ transcripsi ex codice ms. Bibliothecæ Floriacensis, quam vis hic sermo jam pridem a Johanne Gaueio editus fuerit.*

Idem testatur Appollinaris Sidonius, lib. 1, epist. 7, ad sanctum Mamercum: *Solo tamen invecarum te auctore Rogationum palpatum auxilio*, etc.; et epist. 14, lib. vii: *Quidquid illud est, quod otio vel negotio vacas, in urbem tamen (nisi fallimur) Rogationum contemplatione revocare; quarum nobis solemnitatem primum Mamercus pateret pontifex reverentissimo exemplo, utilissimo experimento invenit, instituit, invecit*. Quibus verbis nihil clarius dici potest. Ita docet Aimoinus, lib. 1 de Gestis Francorum.

^a Id est adfici; sic enim in Mss. legitur.

A Similia referuntur a Burchardo, lib. xiii, cap. 7, ex conc. Aurelianensi. Itæ docent alii veteres, qui constanter asserunt harum triduanarum ante Ascensionem Domini Rogationum auctorem fuisse sanctum Mamertum; non vero instauratorem, ut nonnullis recentioribus placet ob sequentia Sidonii verba: *Quippe prius (quod salva fidei pace sit dictum) vix infrequentesque, ut quæ sic dixerim, oscitabundæ supplicationes*. Quæ tamen assertioni nostræ minime nocent. Elsi enim ante sanctum Mamertum fuerint Rogationes, hoc est supplicationes, seu Processiones, aut litanie, ut vocant, erant tamen vagæ, id est non statæ, sed certo die stabiles, sed indictæ, quas ob varias calamitates descriptas a sanctis Avito et Gregorio Turonensi, et aliis, pridie ante Ascensionem Domini instituit celebrandas. Itaque *ro vagæ* non ita capiendum est, quasi olim populus in Rogationibus circa templa vagaretur equitando.

B Neque huic explicationi favent ea que habentur apud Burchardum, cap. citato: *Nemo ibi equitare præsumat, sed discalceatis pedibus omnes incedunt*. Et in concilio Moguntino, cap. 33: *Placuit ut litania major observanda sit a cunctis Christianis diebus tribus, sicut legendum reperimus, et sicut sancti Patres nostri instituerunt, non equitando, nec pretiosis vestibus induti*. Namque aliud est vagari circa templa, aliud est in ipsa processione equitare; præterea ejusmodi concilia sunt posteriora ætate sancti Mamerti. Nec valet quod dicunt sanctum Augustinum, serm. 173, meminisse hujusmodi Rogationum, siquidem hic sermo non est sancti Augustini, qui etiam in quibusdam ejus 395 Codicibus non exstat, nec illius stylum sapit, sed est sancti Cæsarii Arelatensis, habeturque inter ejus sermones trigesimus septimus. Imo Rogationes hujusmodi sancti Augustini doctrinæ adversantur; quod patet ex illius epist. 119, ad Januarium, ibi enim abunde ac diserte agit de vacatione a jejunio, quæ contingit inter Pascha et Pentecosten, rationemque dierum illorum quinquaginta enucleatius explicat, quam triduanum illud jejunium intercedens prorsus labefactaret. Sic enim ait: *Qui dies quinquagesimus habet aliud sacramentum, quod septies septem, quadraginta novem sunt; et cum reditur ad initium, quod est octavus, qui et primus dies, quinquaginta complentur post Domini Resurrectionem jam in figura non laboris, sed quietis; propter quod et jejunia relaxantur, et stantes oramus, quod est signum Resurrectionis*. Quare Amalarius Fortunatus, in lectione sancti Augustini apprimè versatus lib. 1 de Offic. eccl., cap. 37, præclare dicit: *Sequitur una varietas inter octavas Paschæ et vigilia Pentecostes, hoc est jejunium triduanum in vigilia Ascensionis Domini. Miror quomodo inolevit consuetudo præsentis jejunii in nostra Ecclesia, quæ tamen non tenetur per omnes Orientales Ecclesias; cum sancti Patres, quos memoravimus, Ambrusius, Hieronymus et Augustinus dicant relaxanda jejunia tempore Pentecostes, nec non etiam venerabilis presbyter Beda*. Postea refert institutionem ad sanctum Mamertum, quem admodum et Ordo Romanus, qui insuper addit eam a Gallis ad Romanos fluxisse.

Quoniam autem hic agitur de litania majore, non erit absurdum his subjungere veterem litanie formulam, quæ exstat in Codice ms. Bibliothecæ Corbeiensis octingentis abhinc annis circiter scripto, cujus titulus est: *Incipit ordo Orationum*.

Incipit litania.

Kyrie eleison. *tribus*.
Christe eleison. *tribus*.
Christe audi nos. *tribus*.
Christe miserere nobis.
Sancte sanctorum Deus miserere nobis.
Sancta Virgo virginum, intercede pro nobis.
Sancta Dei Genitrix, intercede pro nobis.
Sancta Maria,

ora.

Sancte Petre,
Sanctè Paule,
Sancte Andrea,
Sancte Jacobe,
Sancte Joannes,
Sancte Thoma,
Sancte Jacobe,
Sancte Philippe,
Sancte Bartholomæe,
Sancte Matthæe,
Sancte Simone,
Sancte Taddeæ,
Sancte Mathia,
Sancte Barnaba,
Sancte Luca,
Sancte Marce,
Sancte Stephane,
Sancte Clemens,
Sancte Sixte,
Sancte Laurenti,
Sancte Dionysi,
Sancte Rustice,
Sancte Eleutheri,
Sancte Quintine,
Sancte Luciane,
Sancte Firmine,
Sancte Crispine,
Sancte Crispiniane,
Sancte Maurici, cum sociis tuis,
Sancte Silvester,

396 Sancte Elari [*Leg. Hilari*],

Sancte Martine,
Sancte Cassiane,
Sancte Remegi,
Sancte Medarde,
Sancte Vaduste,
Sancte Germane,
Sancte Gaurice,
Sancte Amande,
Sancte Eligi,
Sancte Benedicte,
Sancta Felicitas,
Sancta Perpetua,
Sancta Agatha,
Sancta Lucia,
Sancta Agnes,
Sancta Cecilia,
Sancta Anastasia,
Sancta Eufemia,
Sancta Columba,
Sancta Genoveva,
Sancta Aldegundis,
Sancta Gertrudis.

Omnes sancti, orate pro nobis.

Propitius esto, parce nobis, Domine,

Propitius esto, libera nos, Domine.

Ab omni malo, libera nos, Domine.

Ab omni tentatione diabolica, libera nos, Domine.

Ab omni cogitatione mala, libera nos, Domine.

Ab omni iniquitate, libera.

Ab omni immunditia, libera.

Per crucem tuam, libera.

Peccatores, te rogamus audi.

Ut pacem nobis donare digneris, Domine Jesu, te rogamus.

Ut tranquillitatem pacis Ecclesiæ tuæ largiri digneris, Domine, te rogamus.

Ut iram tuam a populo Christiano amovere digneris, te rogamus.

Ut ab hostium periculis nos defendere digneris, te rogamus.

Ut indulgentiam delictorum nostrorum nobis donare digneris, te rogamus.

Ut remissionem peccatorum nostrorum nobis donare digneris, Domine Jesu, te rogamus.

Ut gratiam sancti Spiritus cordibus nostris clementer infundere digneris, Domine Jesu, te rogamus.

ora. **A** Ut intercessionem sanctorum tuorum nobis donare digneris, Domine Jesu, te rogamus.

ora. Ut fidem rectam nobis donare digneris, Domine Jesu, te rogamus.

ora. Ut spem firmam in tua bonitate nobis donare digneris, Domine Jesu, te rogamus.

ora. Ut vitam æternam nobis donare digneris, Domine Jesu, te rogamus.

ora. Ut lumen perpetuum nobis donare digneris, Domine Jesu, te rogamus.

ora. Ut nobis laudem sanctorum nomini tuo donare, Fili Dei, te rogamus, audi nos.

ora. Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere. Christe, audinos *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Christe eleison. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

ora. *tribus*. Kyrie eleison. *tribus*. Pater noster.

Oratio post litaniam.

Deus exercitum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus patriarcharum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus virginum, Deus omnium sanctorum, quem trinum in personis, unum in substantia confitemur, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, etc.

Circa hanc litaniam observandum est ad τὸ *tribus* subaudiendum esse τὸ *vicibus*, et ad τὸ *miserere* suppleendum esse, τὸ *nobis*, et ad τὸ *ora* τὸ *pro nobis*; et in precibus, ubi non est τὸ *Domine Jesu*, illud esse subintelligendum.

397 Tandem ex his notandum est olim non dici solitum *Audi nos*, ad illud *Te rogamus*, nisi in his duabus supplicationibus, *Fili Dei* et *Peccatores*. Quod videre est etiam in litania Ratperti, etsi versibus scripta, apud Canisium, tom. v antiq. Lect., p. 2:

Nos peccatores audi, te, Christe, rogamus.

Ut pacem nobis dones, te, Christe, rogamus.

Crimen ut omne tuis solvas, te, Christe, rogamus.

Auræ temperiem dones, te, Christe, rogamus.

Ut fruges terræ dones, te, Christe, rogamus.

Ut populum cunctum salves, te, Christe, rogamus.

Ecclesiamque tuam firmes, te, Christe, rogamus.

Fili celsithroni, nos audi, te, Christe, rogamus.

Ubi vides ad illas preces, *Peccatores*, et *Fili Dei*, tantum interseri verbum *audi*, quod poterat fieri etiam in aliis preces, sublati quibusdam vocabulis, salva sensus et carminum integritate, verbi gratia:

Ut pacem dones, audi, te, Christe, rogamus.

Ut crimen solvas, audi, te, Christe, rogamus.

Et sic de cæteris. Et sane clarior sensus est, cum ab his precibus abest τὸ *audi nos*. Apud Arnoldum Wionem, lib. iv Ligni vitæ, cap. 42, habetur litaniam, quam testatur ille esse sancti Gregorii Magni, s. que in Codice ms. Casinensis monasterii reperisse. Sed nemo est, vel leviter antiquitatis ecclesiasticæ studiis imbutus, qui ejusmodi litaniam illius esse arbitretur, ut omittam de invocatione ejusdem sancti Gregorii, et quorumdam sanctorum adhuc cum habita est viventium, quæ in illa continetur.

381. *Mentem familiæ tuæ*, etc.

Hæc et similes Orationes ante Missam dicuntur ad Collectam seu Processionem, id est in loco ad quem clerus et populus pervenere.

382. *Fatigari*.

Id est, percuti. Nonius Marcellus, cap. 4, *Fatigare, Percutere*. *Virgilius*, lib. ix:

.... Versaque juvencum
Terga fatigamus hasta....

Et ita non semel usurpatur in hoc Sacramentorum libro, ut infra, feria 3: *Nostris fatigamur offensis*.

Id est, ob nostra delicta percutimur.

383. *Præsta, quæsumus, omnipotens Deus*, etc. In Excusis sequuntur Orationes in campo, quæ non exstant in Codicibus nostris mss. nec apud Pamelium.

384. *Jejunii vestri et precum vota*. Id est, devotas oblationes jejunii vestri et precum.

385. *Nostris fatigamur offensis*. Id est, ob delicta nostra corripimur, et percutimur.

386. *Veræ credulitatis instrumentis.* Id est, veræ fidei scripturis, libris, id est doctrinis. Estque metonymia continens pro contento. Instrumentum autem aliquando pro libro usurpatur. Tertullianus, lib. v adversus Marcionem: *Quantus autem foveas in ista vel maxime epistola Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de nostri instrumenti integritate patebit.* In Apologético: *Primam instrumentis istis auctoritatem summa antiquitas indicat. Et infra: Sed quoniam edimus antiquissimis Judæorum instrumentis sectam istam esse suffultam.*

387. *In ascensu Domini.* Ascensa id est ascensio. Magister, in regula Mss., cap. 28: *Quia ascensa Domini ipso die omni tempore occurrit.* Hæc autem lectio habetur in Codicibus Rheim. et Rodradi.

388. *Concede, quæsumus,* etc. Alcuinus, lib. II adversus Elipantum archiepiscopum Toletanum hanc Orationem citat, ut probet Jesum Christum **398** esse verum Dei Filium, non adoptivum: *Item in Ascensione Domini. Concede, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui hodierna die Unigenitum tuum ad calos ascendisse credimus.*

389. *Dona.* Id est, Spiritum sanctum.

390. *Suis participibus.* Id est, apostolis.

391. *Ante descensum fontis.* Id est, ante descensum in fontem, baptismi celebrandi gratia videlicet, juxta vetus Ecclesiæ institutum, quo in solemnitatibus Pentecostes et Paschæ baptismus conferebatur, ut docet Tertullianus lib. de Baptismo: *Diem baptismi solemniorum Pascha præstat.* Et Paulo post: *Exinde Pentecoste ordinandis lavacris latissimum spatium est.* Id etiam notum est ex epist. 4 et 8 sancti Leonis, historia Socratis, et conciliis mox citandis. De baptismo Paschali luculentum habemus testimonium apud Fortunatum, lib. III, carin. 7, ubi agens de solemnitate Paschali hæc sub curminis finem scribit:

Rex sacer ecce tui radiat pars magna triumphi,
Cum puras animas sacra lavacra beant,
Candidus egreditur nitidis exercitus undis.
Atque vetus vitium purgat in anne nova.
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niveo gaudia pastor habet.

Debaptismo Pentecostes hæc habet idem Fortunatus, lib. v, carin. 4, agens de Judæis a sancto Avito Arvernæ episcopo ipso die baptizatis:

Ecce dies aderat quo Spiritus almus ab alto
Missus apostolicis fluxit in ora viris.
Lex sacra ruricolos, urbanos excitat omnes,
Certatimque aditus ad pia festa ferunt.
Abluitur Judæus odor baptismate divo,
Et nova progenies reddita fertur aquis.

Idem videre est apud sanctum Hieronymum, epist. ad Pammachium, adversus errores Joannis Hierosolymitani: *Nos scindimus Ecclesiam, qui ante paucos menses circa dies Pentecostes, cum, obscurato sole, omnis mundus jamjamque venturum judicem formidaret, quadraginta diversæ ætatis et sexus presbyteris tuis obtulimus baptizandos.* Et paulo post mentionem facit baptismi paschalis. Constantinus Magnus imperator ipse Pentecostes baptizatus est die, ut testatur Eusebius in ejus Vita, cap. 64. Quia vero in ipso solis occubitu solemnitas Paschalis incipiebat olim, hoc est vespere Sabbati, et ipsa nocte baptismus celebrabatur, ut constat ex officio Sabbati sancti, et epistola Paschasini Lilybetani ad sanctum Leonem papam, hinc fit ut juxta vulgarem loquendi modum dicatur baptismus in ipso Sabbato Paschæ celebrari; et ita loquitur sanctus Gregorius, lib. IV Dial., cap. 32: *Quidam curialis sacratissimo paschali Sabbato venulam ejusdem fidei in baptismate suscepit.* Idemque de Sabbato Pentecostes dicendum est.

Postea vero quidam baptizaverunt in solemnitate martyrum; quod tandem prohibitum est a sancto Leone papa, epist. 80, et a concilio Matisconensi 2. can. 3. Quidam etiam baptizaverunt in solemnitate Epiphaniæ; quem morem, cum in Sicilia inolevisset, sustulit sanctus Leo papa, epist. 4. Qui etiam cum in Gallia obrepisset, saltem in Neustria, seu Normania, sublatus est in concilio Rothomagensi celebrato, anno Domini 1072: *Vigilia vel die Epiphaniæ, ut nullus, nisi infirmitatis necessitate baptizetur, omnino interdicitur.*

Hæc tamen consuetudo post sanctum Leonem papam perseveravit in Africa, ut notum est ex Victore Uticensi, lib. II **399** de persecutione Vandalica, tempore sancti Eugenii episcopi Carthaginiensis, qui non multo post sanctum Leonem floruit: *Fuit inquit in eadem civitate, id est Carthagine, quidam cæcus civibus civitatisque notissimus, nomine Felix. Hic visitatur a Domino, prædiciturque ei nocte per visum (dies enim Epiphaniarum illucescebat): Surge, vade ad servum meum Eugenium episcopum, et dices ei quia ego te ad illum direxi: et illa hora qua benedixit fontem ut baptizentur accedentes, contingeret oculos tuos et aperirentur.* Olim etiam in Lycia baptismus celebratus est in die Epiphaniæ, ut ex his Joannis Moschi, cap. 214. Præf. spiritualis videre licet: *Soruba vicus quidam est ad radices montis, in quo sita est Cæneus: unguis est in eo baptisterium est quod in sanctis epiphaniis sudat, qui sudor per tres horas continuus incrementis augetur, et post baptismum peractum decrescere incipit, et tribus salis horis sensim deficit.* Quod autem præfatus vicus sit in Lycia idem Moschus testatur capite sequenti.

In quibusdam vero Galliæ partibus baptismi celebritas videtur usitata in natali Domini. Siquidem Clodovæus, primus Francorum Rex Christianus, eodem die baptizatus est, ut testatur Avitus episcopus Viennensis epist. ad eundem regem: *Si quidem et occiduis partibus in rege non novo novi jubaris lumen effulgorat: cujus splendorem congrue Redemptoris nostri natiuitas inchoavit, ut consequenter eo die ad salutem regenerari ex unda eos pateat, quo natum redemptioni suæ celi Dominum mundus accipit. Igitur qui celebrer est natalis Domini, sit et vestri, quo vos scilicet Christo, quo Christus ortus est mundo; in quo vos animam Deo, vitam præsentibus, sanam posteris consecratis (Tom. I Conc. Callie Jacobi Sermonum).* Hæc ille; etsi Fredegarius, cap. 41 Hist. Francorum, et Hincmarus, in Vita sancti Remigii citata ab Herivæo archiepiscopo Rhemensi, in epist. ad Vionem archiepiscopum Rothomagensem, scribant eum id die Paschæ fuisse baptizatum; tamen potior est Aviti, quippe Clodovæo æqualis, auctoritas. Sententiam hanc confirmat miraculum quod Eheduni olim in Natali Domini et in Cæna domonica quotannis contingebat circa baptisterium ædificatum a sancto Marcellino quondam illius urbis episcopo. Illis namque diebus quotannis in illo lavaero seu baptisterio aqua divinitus ori batur, de quo etiam ad aliu lavaerum, baptismi gratia, aqua deferebatur, ut scribit sanctus Gregorius Turonensis, cap. 69 libri de Gloria confessorum. Quod sane miraculum in Natali Domini non contigisset, si baptismus illo die conferri non debuisset. Sic olim in Sicilia, in possessione quæ Melitum dicitur, fons baptisterii quotannis in die Paschæ divinitus implebatur, ut refert Paschasinus episcopus Lilybetanus, in epist. ad sanctum Leonem papam.

Si tamen intercidisset mortis periculum, citra prædictas solemnitates baptizabantur ægroti, ut planum ex epistolis sanctorum Cornelii et Cypriani mox citandis, ex concilio Matisconensi supra citato, ex epistola Gregorii II, ad eledrum et plebem Thuringorum, et ex concilio antissiodorensi, can. 8: *Non licet absque Paschæ solemnitate ullo tempore baptizare, nisi illos quibus mors imminet, quos grabaturios dicunt.* Ubi nota grabatorios esse eos qui in lecto suo grabato per aspersionem aut perfusionem aquæ ob mortis periculum baptizabantur, quos aliter clinicos, a κλῆν, id est lectus, vocant, ut manifestum est ex epist. 73 sancti Cypriani, qui hanc baptismi rationem merito defendit, et si de ea Cornelius papa du-

bitare videtur in epist. ad Fabium episcopum Antiochenum apud Eusebium, lib. vi Hist. Eccl., cap. 33. Erant tamen ejusmodi baptizati irregulares, ut loquuntur, nec ad clerum ascisci poterant, ut testatur Cornelius papa epistola citata.

Sed Thessalorum severior quam parerat disciplina fuit, **400** qui extra solemnitate Paschalem neminem prorsus baptizabant, ita ut paucis exceptis omnes sine baptisate e vivis excederent, ut scribit Socrates, lib. v Hist. Eccl., cap. 21. Si vero de infantibus sermo sit, usitatum fuit aliquando priscis illis temporibus ut citra solemnitate Paschæ et Pentecostes baptismum susciperent, ut discimus ex sancto Cypriano, epist. 59, ubi disputat in quemdam qui asseverabat infantes non esse tertio aut altero natalis sui die baptizandos, sed, quemadmodum in circumcissione, octavam diem esse expectandum. Si enim tum moris fuisset in parvulis illis Paschæ et Pentecostes protelare diem, frustra sanctus Cyprianus eos ante octavam natalitiorum diem posse baptizari contenderet.

392. *Qui sacramentum.* In aliis Codicibus nostris mss. habetur Præfatio: *Qui ascendens super omnes cælos, etc.*, ut in Missali Romano.

Et diem sacratissimum Pentecostes prævenientes. Ita in Editis et in Codicibus Ratoldi et Rhem., et apud Pamelium. In Codice Rodradi legitur: *Et diem sacratissimum Pentecostes celebrantes.* Optime, quia cum in ipsa nocte quæ lucescit in Dominica hæc Missa olim celebraretur, post Vesperam videlicet Sabbati, jam ipse Pentecostes dies incœptus erat juxta morem Ecclesiæ, ut supra de Paschate dictum est, non vero juxta sæculi consuetudinem.

394. *Qui ascendens super omnes cælos, etc.* In Codice Rhem. est alia a Præfatio: *Qui hodie sancti Spiritus celebramus adventum, etc.*, ut in Missa Ambrosiana, in qua rectius legitur *quia, his in ejus fine additis: Quapropter profusis gaudiis totus in orbe terrarum mundus exultat, quæ desiderantur in Cod. Rhem.* In eadem Ambrosiana Missa legitur: *Distributor idem et fidei unius effector, cum in dicto Cod. Rhem. scriptum sit, distributor idem, et unus effector.*

395. *In igneis.* Optime. In Editis et aliis Codicibus nostris mss. et apud Pamelium legitur *b innumeris.*

336. *A spe ad speciem pervenire.* Est paronomasia, id est a spe ad fruitionem æternorum bonorum pervenire ad contemplationem faciei Dei; nam species faciem significat. Nonius Marcellus, cap. 4: *Species dicitur effigies, facies. Livius Ægisto: Jamne oculis specie læta viri optabili.* Unde, cap. 1, ait: *Ut ab aspectu species, et a fingendo figura, ita a factura corporis facies.* Species ergo hoc loco est clara Dei visio. Ita apud Tertullianum, lib. de Resurrectione carnis: *Itaque confisi semper et scientes quod cum immoramur in corpore, peregrinamur a Domino; per fidem enim incedimus, non per speciem.*

397. *Feria 5.* Hæc feria non est in Codicibus Rodradi et Rhemensi, de qua ita monent Ordo Romanus, et Alcuinus: *Feria 5 deest officium et Missa; et ideo debes cantare de Dominica Pentecostes.* In Cod. Ratoldi abbatis Missa hujus ferie quintæ est ut in feria 6 hujus Codicis sancti Eligii.

398. *Da, quæsumus, Ecclesiæ, tuæ, etc.* In Codice Ratoldi abbatis est hic alia Missa, Præfatione excepta.

399. *Si in Jejuniis fuerit.* Hæc verba desiderantur in Editis et in aliis Codicibus nostris mss. et apud Pamelium. Notanda tamen, quia olim jejuniis quarti mensis non semper cadebat in hebdomadam Pentecostes; qua de re infra.

401 400. *Ut nos spiritus tui lumen infundat.* Id est, ut nobis Spiritus tui lumen infundatur. Est hypallage.

* Est etiam omnino diversa in vet. Sacram. Gallic., ubi festum hoc appellatur in *Quinquagesimo*; at eadem in Codice Reg. Suevicæ et in aliis Mss. nostris.

^b In Cod. Reg. Suec. legitur: *Apostolos plebem-*

A 401. *Dominica octavas Pentecostes.* In Editis legitur, *Dominica in nocte Pentecostes (Vide Microlog., cap. 59)* Sed quid hæc sibi velint non satis capio. In Cod. Rodradi ita habetur: *Die Dominico vacat.* Assignantur tamen tres Orationes in hunc modum: *Deprecationem nostram, Domine, quæsumus, exaudi, etc.* Super oblata: *Munera, Domine, oblata sanctifica, etc.* Ad Completa: *Hæc nos communio, Domine, purget a crimine.* Verum in appendice ejusdem Codicis habetur: *Dominica in octabis Pentecostes*; cujus Orationes sunt ut Codicibus Ratoldi et Rhemensi, in quibus nulla est mentio sanctissimæ Trinitatis; sed in serie Præfationum ejusdem Codicis Rodradi in octavis Pentecostes exstat præfatio de sancta Trinitate eadem cum Missali Romano et hoc s. Eligii Codice, quam etiam reperire est in Codicibus Ratoldi et Rhemensi. In benedictione Codicis Ratoldi primus versiculus meminit sanctissimæ Trinitatis in hunc modum: *Benedicat vos Trinitatis divinæ Majestas, et una Deitas, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; talesque inveniat dies examinationis, quales emisit fons regenerationis. Amen.* At in Benedictione Codicis Rhemensis, ne verbum quidem de Sacratissima Trinitate videre est.

Hæc diversitas officii inde manavit, quod quidam affirmarent octavam Pentecostes esse celebrandam, alii negantibus; quam controversiam in Gallia diversatus Berno abbas Augiensis, ut ipse testatur, cap. 3 libri de quibusdam rebus ad Missam spectantibus, agitari vidit, et in fine capituli tandem concludit celebrandam esse octavam Pentecostes.

Micrologus, cap. 16 libri de eccl. Observationibus, negat plane celebrandum esse festum sanctissimæ Trinitatis, quia Dominici dies ejus honori deputati sunt, scribitque officium de sancta Trinitate fuisse compositum a Stephano Leodiensi, illudque repudiatum fuisse a sede apostolica; et Alexandrum papam requisitum de die sanctæ Trinitatis, respondisse, juxta Ordinem Romanum nullum diem specialiter

C ascribi debere solemnitati sanctæ Trinitatis, sicut nec sanctæ Unitatis, præcipue cum in omni Dominica, imo quotidie, utriusque memoria celebretur. Tamen, cum hoc festum habeatur in nostro Codice sancti Eligii, et in Sacramentariis editis ex Vaticano, non est dubium quin fuerit olim celebratum, sed postea intermissum, tandemque a Romanis pontificibus instauratum. Et miror sane id quod scribitur ab eodem Micrologo de Præfatione sanctæ Trinitatis a Pelagio papa instituta, cum ait illam diebus Dominicis frequentari; nam in omnibus nostris Sacramentariis mss. et in Editis ex Vaticano, ejusmodi Præfatio in nulla Dominica (si octavam Pentecostes exceperis) reperitur, sed singulis Dominicis propria sua tribuitur Præfatio; qui sane codices mss. ipso Micrologo sunt antiquiores, qui proinde solam suæ tempestatis usus in quibusdam Italiæ locis rationem habuisse videtur, non satis explorato usu antiquiore. Quare ex his quæ supra notata sunt ejusmodi Præfatio videtur a Pelagio instituta ob festum sanctæ Trinitatis.

402. *Qui cum unigenito filio, etc.* Recte Corippus, lib. de Laudibus Justiniani minoris:

... Illic pia cernitur esse.

Indivisa manens Patris, Genitricæ potestas,

Spiritus et sanctus substantia creditur una.

Tres sunt personæ, subsistunt, nomina fulgent.

Utque Pater Deus est, Genitus Deus æquus honore,

Spiritus et sanctus pariter Deus.

403. *Dedicatio basilicæ sancti Nicomedis.* Hæc Missa non habetur in Editis, exstat tamen in omnibus aliis codicibus nostris mss., et apud Pamelium, ^d in quo deest *ro basilicæ.* In Codice Rhemensi obrepit error in titulo; legitur enim *Nicodimi*, qui tamen abest ab

que credentium præsentia suæ Majestatis implevit.

^c Nulli e Mss. nostris habent Præfationem hæc Dominica seu hebdomada secunda post Pentecostes.

^d In Cod. Calensi legitur: *Natale sancti Nicomedis*

Orationibus ejusdem Codicis, in quibus legitur *τὸ Nicomedis et Nicomede*.

Hæc dedicatio eodem die exstat in Martyrologiis Bedæ. Usuardi et Adonis; et in Martyrologio ms. biblioth. Corb.: *Romæ, dedicatio sancti Nicomedis martyris, cujus martyrium xvii Kalend. Octobris ibidem celebratur*. In Martyrologio Rabani: *Kalend. Junii, sancti Nicomedis martyris ecclesiæ dedicatio*; et in Martyrologio Notkeri eodem die: *Romæ, dedicatio sancti Nicomedis presbyteri et martyris, cujus martyrium xvii Kalend. Octobris celebratur*. In Martyrologio ms. sancti Hieronymi fit quidem eodem die mentio sancti Nicomedis, sed non dedicationis ecclesiæ: *Romæ, Jurenci, Cyrici, Nicomedis martyris, Exuperantii, Eraclii*. In parvulo Martyrologio ms. Corb. Rhem. assuto: *Kalend. Junii, dedicatio sancti Nicomedis in Thessalonica*. Ubi hæc verba, in *Thessalonica*, non spectant ad hanc dedicationem; sed quia hujus Martyrologii dies singuli unica linea comprehenduntur, cum ad finem lineæ perventum est, cætera a scriptore sunt omissa, quæ ad hæc vocabula spectant, quod planum est ex Martyrologio Rabani, in quo proxime post dedicationem sancti Nicomedis sequitur: *In Thessalonica natale Octavii*, et ex Martyrologio sancti Hieronymi, in quo statim post nominatos sanctum Nicomedem et cæteros subjungitur: *in Thessalonica Lucie Virginis*, etc. cum priorem nominasset in limine istarum Calendarum sanctum Octavium, in *Thessalonica sancti Octavii*. Hujus Ecclesiæ sancti Nicomedis mentio fit in concilio Romano I, sub Symmacho papa. Porro in Codice Ratoldi abbatis habetur, vi Idus Junii, natale sancti Medardi confessoris.

404. *Natale sanctorum Primi et Feliciani*. Hic dies festus non exstat in Cod. Rodradi, quemadmodum nec sequens.

405. *Et quod illis contulit excellentia sempiterna*. Legitur in Cod. Rhemensi: *Et quod illis contulit excellentiam sempiternam*, id est, meritum passionis illorum, quod eis gloriam contulit sempiternam, tractibus nostræ devotionis applicetur.

Porro in Codicibus Ratoldi et Rhemensi habetur xvii Kalend. Julii natale sancti Viti, cui in Missali Romano adjunguntur Modestus et Crescentia.

406. *Per quam*. Lege ut in Cod. Ratoldi, *per quem*, ut referatur ad *τὸ Domine*; vel *per quæ*, ut in Cod. Rhemensi, ut referatur ad *τὸ mirabilia*.

407. *Denuntiatio jejuniorum*. Denuntiatio illa jejuniorum olim fiebat in Missa post illa verba: *Pax Domini sit semper vobiscum, et cum Spiritu tuo*, ut videre est in Codice Rhemensi in Orationibus quotidianis ad Missas: *Pax Domini sit semper vobiscum, et cum spiritu tuo*. Post hæc commoneunda est plebs pro jejuniis primi, quarti septimi et decimi mensis temporibus.

408. *Die vero Sabbati*, etc. Juxta sanctum Leonem papam, serm. 9 de jejuniis septimi mensis: **403** *Sabbato vero, apud beatum Petrum apostolum vigilas celebremus*.

409. *Mensis iv, feria iv*. In Editis male legitur: *Feria iv mensis septimi, hoc est Septembris*.

410. *Si post hebdomadam Pentecostes advenerit*. Hæc non reperiuntur in Editis, nec in alijs Codicibus nostris mss. Quæ tamen scripta sunt juxta morem illorum temporum, in quibus celebrabatur jejunium mensis quarti hebdomade secunda Junii, ex quo sepe contingebat hoc jejunium peragi post hebdomadem Pentecostes, ut videre est in concilio Moguntino sub Carolo Magno, in quo xxx episcopi et xxv abbates

mart., consentiente secundo Theod. In Gemet.: *Dedicatio santi Nicomedis mart.* In priori Theod.: *Dedicatio eccl. sancti Nicom.* In Cod. Reg. Suec.: *Dedicatio basilicæ sancti Nicomedis*.

^a Et in Cod. Reg. Suec. In Ed. Pamel. hæc legitur, sed intra uncinos contenta.

^b Ante hanc vigiliam legitur in vet. Sacramentario

convenere, can. 34: *Similiter in mense Junio Hebdomada secunda, feria 4 et 6, et Sabbato jejunetur usque ad horam nonam*. Quod citatur a Burchardo, lib. II, cap. 14, sed contractius; et a Micrologo, cap. 24 et 25, de Observationibus eccl. Sed videtur intelligere aliud concil. Moguntinum, cum ait illud fuisse sub Henrico secundo celebratum, eique interfuisse duodecim episcopos. Idem statuitur in concilio Rothomag. celebrato anno 1072. *Item quatuor temporum observatio competenti tempore secundum divinam institutionem communi observantia a nobis servetur, id est prima hebdomada Martii, secunda Junii, etc.*, ut refert Ordericus, lib. IV Hist. eccl. Hæc pro ratione temporum illorum. Fuit sane antiquior usus jejunii hujus celebrandi in ipsa Pentecostes hebdomade, ut clarum est ex sancto Isidoro, lib. I de Offic. eccl., cap. 37, et sancto Leone papa, serm. 1, 2, 3 et 4, de jejuniis Pentecostes: qui tandem in Ecclesia revixit auctoritate Gregorii VII, ut docet Micrologus, cap. 25, et Urbani II, in concilio Claromontano, in quo sic statuitur: *Jejunium secundum semper in hebdomade Pentecostes celebratur*, ut refert Ordericus Vitalis, lib. IX Hist. eccl. Sic olim jejunium primum quatuor temporum peragebatur in hebdomade prima mensis Martii, ut videre est eodem can. concilii Moguntini supra citati: *Constitutum est ut quatuor tempora anni ab omnibus cum jejuniis observentur, id est in mense primo, Hebdomada prima*, etc. Et concilio Rothomagensi supra citato: *Communi observantia observetur a nobis, id est prima Hebdomada Martii*. Sed postea idem Gregorius VII transtulit illud in hebdomadem primam Quadragesimæ, ut docet Micrologus, cap. 24, et ita statutum est in concilio citato Claromontano: *Omni tempore primum jejunium quatuor temporum prima hebdomada Quadragesimæ celebratur*, ut refert Ordericus Vitalis libro citato.

411. *Post benedictiones*. Id est, post recitatum hynnum trium puerorum: *Benedicite omnia opera Domini Domino*, etc.

412. *Natale sanctorum Gervasii et Protasii*. In Codicibus Rhemensi et Ratoldi. pridie hujus festi, est vigilia eorundem sanctorum cum eodem officio in utroque Codice, cujus prima Oratio et super oblata sunt ut in Missa Ambrosiana, in vigilia eorundem sanctorum.

413. *Sanctorum martyrum*, etc. In Codicibus Rodradi et Ratoldi est alia Missa.

414. *Intercessio beatorum*, etc. In Missa Ambrosiana legitur: *Protasii et Gervasio martyribus*. Ubi nota Protasium priorem Gervasio nominari, quod semper fit in utraque Missa liturgiæ Ambrosianæ, et in Codice Rodradi, etsi vulgo sanctus Gervasius **404** præponatur. In Cod. Rhemensi hæc verba, et *intercessio*, desiderantur.

415. *Fulcratur*. In Missa Ambrosiana, et in Codice Rhemensi legitur, *firmetur*.

416. *Vigilia b sancti Joannis Baptiste*. In Cod. Rhemensi legitur: *In jejuniis sancti Joannis Baptiste*.

417. *Exhibentes solemne jejunium*, etc. In Codice Rhemensi habetur quidem eadem Præfatio, sed paulo fusior, multisque verbis immutatis.

418. *In prima missa de nocte*. Ita in Cod. Rhem. In Cod. Rodr. et Rat. legitur, *in prima mane*; apud Pamelium, *in mane prima*. Missa non exstat in Editis nec in liturgia Ambrosiana. Alcuinus, lib. de Offic. eccl., cap. de sancto Joanne, ait tres Missas in festo sancti Joannis Baptiste celebrari, inter quas recenset Missam de vigilia, quæ proinde, et quia jejunium celebre erat, dicebatur post solis occubitum, in quo pro more

Romano, sæculo nono saltem exarato, nunc in bibliotheca Vallicellana Patrum Oratorii Romæ asserto: *Mense Junio die 22 sanctorum martyrum mccccxxx, quorum vigilia cum silentio et jejuniis celebranda, et concessum est eis pro illo uno die annum dimittere in penitentia*. Quæ observo ob antiquum indulgentiæ concessæ exemplum.

ecclesiastico dies festi tunc incipiebant; rationemque reddit in hunc modum: *Ideo tres Missæ celebrantur in festivitate sancti Joannis, quia tribus insignibus triumphis excellenter refulsit; ad hoc enim venit, ut viam Domino præpararet exemplo suæ conversationis, qui triumphus celebratur in vigilia ejusdem. Per ministerium baptismi claruit insignis; hujus ministerii triumphus in prima Missa recolitur. Nazarus permansit in utero matris; hoc donum recolitur in die. Idem videtur in Ordine Romano: Ideo tres Missæ celebrantur, id est, una in vigilia ejusdem, due in die nativitatis ejus, quia tribus triumphis refulsit insignis; id est, officio Præcursoris, Baptista ministerio, et quia Nazarus in utero matris remansit.*

419. *Et adhuc clausus in utero, etc.* Ita præclare Ennodius, in dictione Maximo episcopo missa: *Cujus senior gratia, quam natura, dum ante lucis ingressum pii vatis implesset officium, lumen vitæ hujus virtute signavit.* Et Prudentius in Apotheosi:

Primus et infans non natus nuntiat infans.
Jam nostrum vagire sibi nam pusio nondum
Norat, et ora Deo reserabat garrula Christo.

420. *Qui et genitricis, etc.* Præclare Ennodius, dictione supra citata: *Num uno eodemque tempore et matrem secunditate nobilem fecit, et inofficiosa genitoris labia in loquelam pristinam usu remeante commovit.* In Cod. Rhem. sequitur vigilia sanctorum Joannis et Pauli, quæ in aliis Codicibus nostris mss. desideratur.

421. *Natale sancti Leonis pape.* Hoc festum abest a Cod. Rhemensi.

422. *Ut animæ famuli tui Leonis hæc prosit oblatio.* Ita in Editis, in Codice Ratoldi, et apud Panelium. Subaudi *Ad gloriam, vel. Ad honorem,* ut explicat Innocentius III, de Celebratione Missarum, cap. 6, § 3 In Codice Rodradi legitur: *Ut intercedente beato Leone hæc nobis prosit oblatio.* In Missali Romano, ut intercessione beati Leonis, etc.

423. *Vigilia sancti Petri.* In Codicibus Rodradi, Ratoldi, et Rhemensi duplex 405 exstat Vigilia. Secunda est *in nocte.* Geminas hujus festi vigiliis notat Amalarius, lib. de Ordine Antiphonarii cap. 69: *Ex Romano Antiphonario posui duas vigiliis in nostro Antiphonario. Primam solet apostolicus facere in initio noctis, quæ fit sine Invitatorio, quoniam ea hora non invitatur populus ad vigiliis. Populus enim invitatur ad vigiliis ea hora noctis de qua dicebat David propheta: Præveni in maturitate, et clamari. Ubi maturitas accipitur pro media nocte, ut idem explicat Amalarius ex sancto Augustino.*

424. *Quando Apostolicus, etc.* Hæc verba desiderantur in Excusis, et in aliis Codicibus nostris mss. Hæc autem verba huic diei conveniunt, in quo est duplex Missa, tum sancti Leonis, tum vigiliæ apostolorum; et pontifex aliquando duas Missas, aliquando unam pro devotione faciebat. Olim enim uni sacerdoti plures Missas canere licebat. Sic papa olim, ut infra videbitur in solemnitate apostolorum Petri et Pauli duas Missas faciebat, alteram apud sanctum Petrum, alteram apud sanctum Paulum. Nec obstat quod sanctus Leo, epist. 80, Missarum celebrationem eodem die iterari prohibeat, nisi ob angustias Ecclesiæ omnis populus sacrificio interesse non potuerit; nam ejusmodi decretum videtur esse de una et eadem Ecclesia, quod etiam non erat amplius in usu tempore quo hic liber Sacramentorum scriptus est.

425. *Non lavat os.* Non tam propter periculum, ne paucillum aquæ casu interfluat, quam quia id

* Cum hæc etiam legantur in Edit. Vatic. et in Gussanv., in quibus tamen nullæ reperiuntur Benedictiones, inde necessario colligitur Codicem ex quo prius prodit liber Sacramentorum, accurante Angelo, Rocca, mutilum fuisse, aut ejus jussu a typographis omissas fuisse Benedictiones quas noster Codex habet.

A minime necessarium est. Si enim propterea a sancta communione esset abstinendum, hoc sæpe Satanae malitia contingeret, ut scribit Timotheus patriarcha Alexandrinus in canone, interrogatio 15.

426. *Apostoli tui Petri fide et nomine consecrasti.* Cum videlicet Christum Dei vivi Filium esse confessus est, et Petri nomen a Christo accepit, Matth. xvi, ubi in textu Græco πέτρος est petra; nam apud Græcos πέτρος petram significat, ut clarum est ex Hesyciuo, et videtur apud Sophoclem in Œdipode Colonoæ circa initium:

Ὁ κῶλα κάψον τοῦδ' ἐπ' ἀξίστου πέτρον.

Id est, ibi sede super hac aspera petra. Et τὸ Petrus Latinum recte a Græco deflexum est.

427. *Natale ejusdem Petri et Pauli.* In Cod. Rodradi legitur: *Natale sancti Petri.* In Cod. Rhem.: *Natale sancti Petri proprie.*

428. *Pontificium.* Pontificium est potestas. Vide superius observata.

B 429. *Natale sancti Pauli.* Ita in Editis et in aliis Codicibus nostris mss., quemadmodum et in Ordine Romano. At in Missali Romano est *Commemoratio sancti Pauli apostoli.* Micrologus, cap. 42 hujus festi translationem attribuit sancto Gregorio; id est, cum olim utraque solemnitas in die sancti Petri ageretur. Etenim papa eo die bis olim sacris operabatur, primo in basilica sancti Petri, secundo in basilica sancti Pauli, ut liquet ex Prudentio in Peristephano, carm. 42.

Transtyherina prius solvit sacra pervigil sacerdos,
Mox huc recurrit, duplicatque vota.

Erat etiam frequens ad utramque basilicam populi concursus, ut apparet ex eodem Prudentio ibidem:

Aspice, per hidas urbs Romula funditur plateas
Lux in duabus fervet una festis.

406 Quare in hymno sancti Ambrosii, ubi scriptum est:

Trinis celebratur viis
Festum tantorum martyrum;

haud dubie legendum est τὸ binis

430. *Præfatio et benedictio quæ supra.* Ita in Excusis, in quibus nulla est hic benedictio, sicut nec in toto volumine a.

431. *Octava Apostolorum, etc.* Hæc octava non exstat in Codice Rodradi. Porro in Codice Ratoldi abbatis iv Nonas Julii, sequitur: *Translatio sancti Martini*, quo die celebratur etiam ejusdem sancti ordinatio, et Ecclesiæ ejusdem dedicatio, ut videre est in Calendario affixo huic Ratoldi Sacramentario: *iv Nonas translatio sancti Martini, et ordinatio et dedicatio basilicæ ipsius; et in Martyrologio Rabani eodem die: iv Nonas in Gallia Turonis civitate, ordinatio episcopatus, et translatio corporis sancti Martini episcopi et confessoris, et dedicatio basilicæ ipsius.* Idque ex doctrina sancti Gregorii Turonensis, qui lib. ii Hist. Franc., cap. 14, scribit triplicem hanc solemnitatem hoc die celebrari: *Solemnitas enim ipsius basilicæ triplici virtute pollet, id est dedicatione templi, translatione corporis sancti, ordinatione ejus episcopatus.* Hanc enim iv Nonas Julias observabis, de positionem vero ejus tertio Idus Novembris esse cognoscas. Qui idem scribit lib. iv de Miraculis sancti Martini, cap. 6 Ita in Martyrologio Adonis; sed in Martyrologio Usuardi nuda fit mentio dedicationis ecclesiæ.

Hæc autem ecclesia sancti Martini est quam ædificavit sanctus Perpetuus Turonensis episcopus super sepulcrum sancti Martini, deturbata priori ecclesia,

b In Cod. Gemet. idem legitur; sed officium est diversum. In utroque Theod. hoc festum notatur, at in secundo dicitur: *Natale sancti Martini.* In illo Missa eadem est ac in Gemet.; in priori vero utraque, scilicet tam quæ habetur in Cod. Ratoldi quam quæ in Gemet., continetur.

quod angustior esset, ut docet idem sanctus Gregorius Turonensis, cap. citato, et lib. x, cap. 31, et Sidonius, lib. iv, epist. 18, qui ad preces ejusdem sancti Perpetui composuit epigramma hujus templi parietibus incidendum, cujus clausula est ejusmodi:

Dumque venit Christus populus qui suscitavit omnes,
Perpetuo durent culmina Perpetui.

Translatio vero corporis est cum ex illius sepulchro in absidem majoris ecclesie ab eodem sancto Perpetuo translatum est, ut scribit sanctus Gregorius Turon. lib. x Hist. Franc... c. 31: *Hic* (Perpetuus), *submota basilica quam prius Briccius episcopus edificaverat super sanctum Martinum, edificavit aliam amplioremi miro opere, in cujus absida beatum corpus ipsius venerabilis sancti transtulit.* Missa autem sic habetur in Cod. Ratoldi: *Oratio*: Deus, qui nobis diei hujus solemnitatem in honore sancti Martini confessoris tui atque pontificis consecrasti, adesto familie tue precibus, ut cujus festa colimus, ejus meritis auxilio sublevemur. *Super oblata*: Respice, Domine, populum tuum ad viam [*leg. vitæ*] sacramenta currentem in præsentis festivitatis confessoris tui atque pontificis Martini, quod [*leg. ut quod*] in honore nominis tui detulerunt, cunctis prosit ad veniam. *Præfatio*: Vere dignum et justum est. Qui beatum Martinum confessorem tuum atque pontificem laudificas in regeneratione, in beatitudine sempiterno fine, ut omnia possit videre in tua claritate cum omnibus sanctis, ubi temperantia spiritualis, et suavitas mirabilis, ubi refrigerium mirabile, et lætitia inenarrabilis, ubi præsentia salutaris Filii tui Domini nostri, in quo semper lætantes proliferare [*leg. prospicere*] desiderant angeli adorant. *Ad Complendum*: Gratias agimus **407** tibi, Domine sancte, Pater omnipotens, qui nos cælesti medela reparare dignatus es, de peccatis nostris veniam, sicut beato Martino confessori tuo dedisti sedem pontificatus. Per.

432. Septem fratrum. Filiorum sanctæ Felicitatis videlicet. In Missali Romano adduntur sanctæ Rufina et Secunda sorores, quæ non habentur in Excusis, neque apud Pamelium, neque in aliis Codicibus nostris miss.

In Codice Ratoldi eodem die sequitur: *Vigilia sancti Benedicti abbatis.* Oratio: *Concede, quæsumus, Domine, alacribus animis, beati Benedicti confessoris tui solemnitate celebrare,* etc. *Super oblata*: *Oblatio confessoris tui Benedicti honore,* etc. *Ad Complendum*: *Quos cælestibus, Domine, recreas alimentis,* etc. In eodem Codice die sequenti ita habetur: *v Idus Julii, natale sancti Benedicti,* quemadmodum in Codicibus Rheimensi et Rodradi, in quibus Missa est de communione unius abbatis, *intercessio,* etc., cum reliquis, ut in Missali Romano. At in Codice Ratoldi hæc habetur Missa: *Omnipotens sempiternæ Deus, qui hodierna luce carnis eductum ergastulo sanctissimum confessorem tuum Benedictum sublevasti ad cælum,* etc. *Super oblata*: *Oblatis, Domine, ad honorem beati Benedicti confessoris tui placare muneribus,* etc. *Præfatio*: *Et gloriæ tuam profusus precibus exorare,* etc. *Ad Complendum*: *Fidelium tuorum, quæsumus, Domine, rota serenus intende; et interventu beati Benedicti, cujus depositionis diem celebramus,* etc. Non tamen propterea existimandum est natale sancti Benedicti in hanc diem fuisse translatum propter quadragesimam, quia in eodem Codice Ratoldi exstat ejusdem sancti Benedicti natale xii Kalend. Aprilis, sub hoc titulo: *xii Kalend. Aprilis, natale sancti Benedicti abbatis.* In Præfatione Missæ fit commemoratio obitus illius: *Honorandi Patris Benedicti gloriosum celebrantes diem, in quo hoc sæculum triste deserens ad cælestis patriæ gaudia migravit æterna,* etc. Quemadmodum et in Oratione post communionem: *Perceptis, Domine, Deus noster, sa-*

A *lutaribus sacramentis, humiliter deprecamur, ut, intercedente beato confessore tuo Benedicto atque abbate, qui pro illius venerando agimus obitu nobis proficiant ad salutem.*

Quare sciendum est olim in die translationis reliquiarum diem depositionis celebratum fuisse, nulla translationis facta mentione, ut infra videbitur in translationibus sanctorum Remigii et Vedasti; ac proinde Orationes sive Missa superius productæ opinionem de translatione corporis sancti Benedicti in Floriacense monasterium labefactare non possunt, de qua fuse egimus in nostris observationibus ad Martyrologium Benedictinum. In eodem Codice Ratoldi Dominicam quartam post Pentecosten excipit octava sancti Benedicti, cujus Missa est de communione unius abbatis, ut in Missali Romano. In eodem Codice sequitur: *xii Kalend. Augusti, natale sanctæ Præcedis, quæ in prima Missæ Oratione martyr appellatur: Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beatorum Præcedis martyris tur natalitia colimus,* etc. Aliter tamen vulgo existimatur. In eodem Cod. sequitur: *x Kalend. Augusti, nat. sancti Apollinaris.*

B **433. Sancti Jacobi apostoli.** In Missali Rom. hic habetur commemoratio sancti Christophori martyris, cujus nulla mentio fit in nostris Codicibus tam editis quam miss.

In Cod. Ratoldi hæc sequuntur: *Eodem die natalis sancti Cucuphatis martyris.* Martyrium passus est Barcinone in Hispania. Unde Prudentius in Peristephano:

Barcinone claro Cucuphate freta
Surget.

408 Prima Missæ Oratio: *Deus, per quem fides ignem non sentit et infidelitas sine igne exurit, qui beato Cucuphatis martyri tuo flamma tui Spiritus succenso superare tribuisti incendia tormentorum,* etc. *Super oblata*: *Sacrificium laudis,* etc. Hæc Oratio prolixior est solito. Post communionem: *Sit nobis, Domine, intercedente beato Cucuphate,* etc. Ex prima Oratione discimus hunc sanctum martyrem flammarum incendio ex cruciatum fuisse, quod testatur Notkerus in Martyrologio: *In Hispania, civitate Barcilone, Cucuphatis martyris: qui ex civitate Scyllitana oriundus fuit, Barcilone sub Galerio proconsule et Maximiano et Rufino passus; primo gravissime tortus et cæcus, deinde catenis astrictus; in crucicula superextensus, aceto et synapi perfusus assari jussus est. Cumque ab igne et flammarum globis illatus apparuisset, ex præcepto impij judicis extra civitatem ductus, in ignem copiosum iterum projectus est: quo, divino nutu, extincto, iterum ferro cinctus in custodiam detrusus est. Ubi, divino splendore consolatus, iterum carduis ferreis et taureis crudelissime cæsus, in ultimo, gladio perimente consummatus est. Hæc ille. Ubi tamen hæc verba: Sub Galerio proconsule, et Maximiano, et Rufino passus, transposita sunt, et legendum: **D** *Sub Rufino proconsule et Galerio Maximiano passus.**

Ejus corpus postea translatum est in monasterium sancti Dionysii secundo a Lutetia Parisiorum lapide, ubi adhuc videtur in capsâ, in apside ejusdem ecclesie conditum, ejusque passio exstat in breviario, et veteribus lectionariis ejusdem cu-nobii. De hac translatione agit Notkerus ibidem: *Cujus corpus a Christianis ibidem tunc temporis sepultum, sed postmodum inde translatum non longe a civitate Parisiaca in ecclesia beatorum martyrum Dionysii, Rustici et Eleutherii translatum, et usque ad hæc Normannorum tempora omni cum honore cultum est. Hujus martyris mentio fit in Martyrologio ms. sancti Hieronymi: In Hispania, Barcilona civitate, passio sancti Cucuphatis martyris.*

434. Sancti Felicitis. Ita in Excusis. In Cod. Ro-

^a In nostris quoque Mss. duplex sancti Benedicti festum assignatur, ejus sc. depositio xii Kal. Aprilis, et v Idus Julii natale seu translatio.

^b Nostri Codices exhibent hoc festum. In Theod. assignatur alia Missa.

dradi: *a Sancti Felicis et Simplicii, Faustini et Beatricis.* Missa tamen est tantum de sancto Felice, eadem cum Codice sancti Eligii. In Cod. Rhem. habetur: *v Kalendas Augusti, natale sanctorum Simplicii, Faustini.* In eorum Orationibus reperitur etiam nomen sanctæ Beatricis. Postea sequitur in eodem codice: *iv Kalendas Augusti natale sancti Felicis,* cum sua Missa, cujus prima Oratio est: *Sancti Felicis, Domine, martyris tui confessio recensita conferat nobis piæ devotionis augmentum,* etc. Super oblata: *Hostias pro commemoratione sancti Felicis,* etc. Ubi legendum est: *Hostias tibi, Domine, pro commemoratione,* etc. Post communionem: *Repleti cibo potuque celesti,* etc. At in Cod. Ratoldi habetur: *iv Kalend. August. natale sanctorum Felicis, Simplicii (lege Simplicii) Faustini, et Beatricis,* cum iisdem Orationibus, quæ sunt in Cod. Rhem. Postea sequitur in eodem Codice Ratoldi: *Item propria Missa sancti Felicis,* cujus Oratio super oblata est ejusmodi: *Accepta sit in conspectu tuo, Domine, nostra devotio,* etc. Reliqua, ut in Cod. sancti Eligii.

Hic autem Felix ^b est sanctus Felix II, subrogatus, Liberio exsulanti, papa, qui a Constantio Constantini Magni filio Ariano ob fidem catholicam a sua sede dejectus martyrio coronatus est, ut videtur in Martyrologiis Romano, Usuardi, Rabani, et Notkeri, qui duo ultimi scribunt eum fuisse capite truncatum. De eo hæc habet Martyrologium n. bibliothecæ Corbeiensis: *Romæ via Aurelia sancti Felicis episcopi et martyris, sub Constantino (lege Constantio) filio Constantini.* In Martyrologio sancti Hieronymi nulla fit illius mentio hac die, sed **409** tantum cujusdam in Africa Felicis. Sed his contraria leguntur in excerptis ex Vita sancti Athanasii in Bibliotheca Photii, n. 258: *Καὶ ἀντιχειροτονεῖται Φηλιξ, ἵς παρακρῆμα μὲν ποιῆθῃ θελάτω τῇ τῶν ὀφθαλμῶν πηρώσει ὑποβάλλεται, ὑπερον δὲ καὶ λοιμικῆ νόσῳ κατασχέθει διαφθείρεται.* Id est: Pro illo (Liberio ordinatur Felix, qui statim divinitus immissa oculorum cæcitate plectitur, et postea peste consumptus interit. Sed hæc falsitatis suspicione non caret, quia veteres historię ecclesiasticę scriptores, Socrates, Theodoretus et Sozomenus, nihil simile scripserunt. Vide Baronium, tom. III Annal., ad ann. 357.

435. Et quas. Optime. Et sic construendum: *Et nos quos propriæ actionis pondus,* etc. In Missali Romano legitur *et quia.*

436. Sennes. In nominandi casu recte satis. Siquidem in Martyrologiis sancti Hieronymi, Rabani et Notkeri in genitivo legitur *Sennis.* Ita ut hoc nomen sit pro cujusque arbitrio aut declinabile, aut indeclinabile. ^c Porro in Cod. Ratoldi sequitur: *II Kalend. Augusti, nat. sancti Germani.* Quod de sancto Germano antistite Antissiodorensi est intelligendum.

437. Ad sanctum Petrum ad vincula. In Cod. Rhem. additur: *Et catenæ ejus osculatur ipsodie.* In appendice Rodradi: *Et catenas ejus osculando (leg. osculantur). Item ipso die, natale Machabeorum,* In Martyrologis Rom. Bedæ et Usuardi: *Dedicatio sancti Petri ad Vincula.* In Martyrologiis sancti Hieronymi et Rabani: *Romæ, dedicatio primæ ecclesiæ a beato apostolo constructæ et consecratæ.* In Martyrologio Notkeri: *Romæ statio ad sanctum Petrum ad Vincula, quam ecclesiam ipse primus in Europa primam construxit, et*

^a Ita quoque in Calensi et in Cod. Reg. Suec. In Gemet., post festum sancti Felicis, legitur, *eodem die, nat. sanctorum Simplicii, Faustini et Beatricis.* Ita se habet Edit. Pamel. Jungitur sanctus Felix cum cæteris in Kalend. Rom.

^b In Kalend. Rom. dicitur *sancti Felicis papæ.*

^c In Kalend. Rom. legitur: *sanctorum Abdon et Sennes.*

^d In Cod. Reg. Suec. nulla est Machab. memoria, nec in Kalend. Rom. In Gemet, et altero Theod. legitur *vii fratrum martyr, cum matre,* dissimulato Machabeorum nomine,

^A consecravit. Hinc capienda sunt illa sancti Lpæ. serm. de Machabæis: *Duplex enim causet, in qua et natalem ecclesiæ colimus, et passione gaudemus.*

In Cod. Ratoldi hic habetur Missa duplici sancti Petri, altera sanctorum Machabeorum Cod. Rodr. Sed Missa Machabeorum est in ce. In Cod. Rhemensi una habetur Missa Martini, nulla sancti Petri, etsi titulus solemniter Petri in eo præcedat titulum celebritatibus Martini.

438. Sancti Sixti. Ita legitur in Codicibus si, Rodradi et Ratoldi: et ita legit sanctus mus, lib. I adversus Pelagianos: *Quod libri Pythagorici hominis absque Christo atque eth mutato nomine Sixti martyris et Romanæ episcopi, prenaturit.* Ita etiam scribitur in ms. sancti Hieronymi Ita etiam in Martyrologio Corb. et in Martyrologiis Rabani et Notkeri, ubi vulgo tamen dicitur *Æxustus,* ut in parvulo ms. Biblioth. Corb. et apud Eusebiu Hist. Eccl., cap. 8. *Ἐξωστο;*

439. Præfatio uvæ. — Id est, Præfatio benedicendam, quæ tamen Præfatio hic de quemadmodum etiam in Cod. Rodradi p^r quamvis hæc eadem verba in eo reperiat desiderantur in Codicibus Ratoldi et Rhemensi.

440. Benedictio uvæ. — Hæc desunt in Rhemensi. In Cod. Ratoldi additur, *sive fabæ die in Græcorum Euchologii fine* **410** ex Benedictio sub eadem fere verborum forma

Consuetudo sane veteris fuit Ecclesiæ uvarum et fabas benedicere in altari ex instituto tychiani papæ, ut patet ex Pontificali Damiani *instituit fruges fabæ et uvæ in altario benedicti Martyrologiis Rabani et Notkeri.* In concilio II, c. 3, frumenti et uvæ mentio fit altari benedicantur, juxta versionem Græcæ veteres Codices, quemadmodum in concilio I, can. 28: *Primitiæ uvæ et frumenti offerantur altari benedicendæ sui peculiari Benedictio can. 5 apostolorum, juxta veterem intentionem: Offerre non liceat aliquid ad altare, prout vas spicis vel uvæ.* Constantinopoli offerunt altari templi Blachernarum a patriarcha in missionis sanctæ Mariæ, ut refert Theodorus in citatum canonem, Porro in Cod. Rhem. August., habetur Missa de sancto Donato

441. Cyriaci Martyris. — Ita in Excusis Codicibus nostris mss. In Missali Romano Largus et Smaragdus.

442. In prima Missa de nocte. — Hæc M exstat in Excusis. Habetur tamen in aliis nostris mss. et apud Pamelium. In Cod. Rhemensi in prima tantum. In Codicibus Romano Rhem. in prima Missa Apud Pamelium, mane. Itaque illud de nocte, non ita strictè dum est.

443. Replente. — Recte. Ita in aliis nostris mss. vulgo habetur *Repleti.*

444. In die solemnitate hodiernæ. — Rhem.: *In die solemnitate hodiernæ, qua benedictio hostiam tibi placitam, et castam corpe leg. et holocaustum corporis.*

^e Sic legitur in Cod. Reg. Suec. et apud Pamelium. necnon in vet. Missali Gothico, ubi *Missa in natale sancti Sixti papæ urbis Romæ*

^f In duobus Theod. legitur etiam *Præfatio* nec tamen habetur. Eodem modo legitur *et mel.* et in Cod. Reg. Suec., ubi tamen Præfatio benedictionem autem uvæ continent laudati

^g In priori Theod. legitur eadem Præfatio nihil mutandum mihi videtur, optimo enim legitur: *Hostiam tibi placitam et castam co suscepti.* At male Codex Rhemensis habet,

Oblatus est. — Ita in Codice Ratoldi abbatis. **A** *is legitur Oblata est* non ita recte.

Devota. — Id est devota, Deo oblata, et con-

sancti Tiburtii. — In Miss. Rom. additur Su-

laxilium nobis tuæ propitiationis adfore pre-
— In Cod. Rhem. legitur : *Auxilium nobis*
nitiationis acquirimus.

Junoniam credimus, etc. — In eodem Cod. legi-
c desperamus de venitate quam per eos qui tibi
deposcimus. Ubi *de venitate*, id est, venia, aut
endum est : *venia quum a te per eos qui tibi*
deposcimus, ita ut hæc ab amanuensi con-
rinit.

Vita præsentis auxilium et futuræ. — Id est,
ad præsentem vitam recte ducendam, et
am cavendam.

sancti Hippolyti. — In Missali Romano ei
Cassianus martyr Fori Sempromii adjungitur, **B**
Prudentius in Peristephano.

452. *Et tuam, Clementiam, etc.* — In Cod.
est alia Prefatio : *Quia non solum malis no-*
a retribuis, sed et miseris uberiora dona con-
digne pro nobis possint intercedere, contu-
quod nostra scientia non habebit, intercessio
et gratia justorum. Sed hæc corrupta sunt,
legendum est : *Sed ut miseris uberiora dona*
, sanctos tuos, qui digne, etc. Secundo, pro
egendum est *sufficientia.*

Sancti confessoris. — Quia multis tormentis
orthodoxa tolerantis superstes fuit, eadem
confessor appellatur qua supra sanctus Felix

Vigilia Assumptionis, etc. — Hæc Vigilia in
theinensi desideratur.

faciat. — Ita in editis et in Codicibus Ro-
Ratoldi, et apud Pameliū. In Missali Ro-
gitur *facias.*

Assumptio sanctæ Mariæ. — Hoc festum **b** a
lib. de Officiis palatii, et a Theodoro Balsa-
canonem tertium apostolorum dicitur *κοί-*
της υπεραρχίας θεοτόκου, id est, dormitio sanctis-
eiparæ : in novello Emmanuelis Comneni
ris appellatur *υπεροδοξος της αγίας θεοτόκου*
ης, id est, gloriosissima sanctæ Dei matris
o, et in Euchologio Græcorum *η σεβασμία*
της υπεραρχίας δεσποίνης ημών θεοτοκου και
της Μαριας, id est, emigratio veneranda
mæ Domine nostræ Dei Genitricis et sem-
nis Mariæ.

Memoranda nobis, etc. — Hæc Oratio est ad
onem seu Collectam, cum postea sequatur
d Missam.

Inter quas intemerata, etc. — Hæc contra-
entur in Codice Rhemensi.

Inter quas qui per, etc. — Ita in Cod. Ratoldi, in
en quarta pars adjicitur ante conclusionem **D**
onsuetudinem harum benedictionum episco-
quod et alibi non semel in eodem Codice

in Codice Rhemensi sequitur octava sancti
i. Orationes et apud Pameliū. Prefatio :
urentis natalia repetentes, cui fulem confes-
e non abstulit ignis ingestus, etc., ut in
Ambrosiana. Habetur etiam hæc octava in
oldi, cujus prima Oratio : *Iterata festivitate*
urentii, etc., aliæ orationes, et Prefatio ut
Rhemi.

Inter quas qui per, etc. — Ita in Cod. Ratoldi, in
en quarta pars adjicitur ante conclusionem **D**
onsuetudinem harum benedictionum episco-
quod et alibi non semel in eodem Codice

iscimus non facile mutandos correctionis
steres libros.
ita nostris in Codicibus.
festum olim celebratum esse xv Kal. Feb. ;
8 Januarii optime probat Mabillonius, lib.
urgia Gallic., pag. 118. In Lectionario Lu-
atur post Dominicam secundam ab Epipha-

460. *Sancti Martyris tui Agapiti, etc.* — In Codi-
cibus Rodradi et Ratoldi habetur hæc Oratio : *Læ-*
tture Ecclesia, etc., ut in Missali Romano.

Porro in Codicibus Rhemensi et Ratoldi sequitur :
xiv Kalend. Septemb. *natale sancti Magni.* ° Eodem
die in Martyrologio Romano : *Anagninæ, sancti Ma-*
gni episcopi et Martyris, qui in persecutione Decii ne-
catus est. Fuit et alius Magnus tantum martyr, non
episcopus, de quo eodem die agit Petrus in catalogo
lib. vii, cap. 76, et Martyrologium ms. sancti Hie-
ronymi : *Et natale sancti Magni martyris.* Hic et
Andreas appellatur, cumque multis aliis passus est,
ut videre est in Martyrologio Usuardi : *Natale san-*
cti Magni, seu sancti Andree martyris cum sociis suis
duobus millibus quingentis nonagintaseptem, Et in Mar-
tyrol. ms. biblioth. Corb. *Natale sancti Magni, seu An-*
dree martyrum (lege martyris) cum sociis suis duobus
millibus quingentis nonaginta septem. In Calendario
libri sacramentorum Ratoldi abbatis mentio fit **412**
etiam ejusdem sancti Magni martyris, sed Andree
nomine suppresso : *Sancti Magni cum sociis suis*
ммдхсѵи. Qui quamvis hic martyr non appelletur,
id tamen internosci potest ex circumstantiis. In par-
vulo Martyrologio Codici Rhemensi assuto mentio
fit sancti Magni sine adjuncto, in hunc modum : *Et*
natale sancti Magni. De hoc autem ultimo puto nostra
Sacramentaria esse capienda, cum in eorum Collec-
tis martyr duntaxat appelletur, episcopus neuti-
quam. Collectæ utriusque Codicis similes sunt et
communes.

461 *Sancti Timothei martyris.* — Ita in Excusis
et in Codicibus Rodr. et Rhem. Sed in Cod. Rat.
hic duæ sunt missæ, prior sancti Timothei, altera
sancti Symphoriani, nulla facta mentione sancti Hip-
polyti, de quo in Missali Romano conjunctim cum
aliis.

462. ix Kalend. Septemb. *sancti Bartholomæi.* —
Hoc festum hoc die annotatur in omnibus antiquis
Martyrologiis, et in Codicibus nostris mss. Rodradi
et Rhem. Sed in Cod. Rat. assignatur viii Kalend.
Sept., quo Romæ celebratur, quod eo die corpus
ejus sit translatum in insulam Tiberinam : qua de
re vide Baronium. Puto tamen Codici Ratoldi men-
dum obrepisse unius notæ defectu, quia in ejus
Kalendario hoc festum notatur ix Kalend. Sep-
temb.

463. *Non deseris.* — Ita in Codice Ratoldi. At in
Cod. Rhem. legitur *Non deserens.* Porro in Codici-
bus Rhem. et Ratoldi sequitur : vi Kalend. Septemb.,
natalis sancti Rufi. ° Idem officium est in utroque
Codice, et Orationes sunt vulgares. In Oratione su-
per oblata utriusque Codicis hic sanctus Rufus mar-
tyr appellatur : *Oblatis, quæsumus, Domine, placare*
muneribus, et intercedente beato Rufo martyre tuo, etc.

Hic martyr fuit capuæ, discipulus sancti Apolli-
naris primi Ravennatis episcopi. De eo Martyrolo-
gium Usuardi hoc die : *Apud Capuam, natale sancti*
Rufi martyris, quem docuit beatus Appollinaris Petri
apostoli discipulus, cum esset patriciæ dignitatis. Mar-
tyrologium Adonis addit et baptizavit. Martyrolo-
gium Notkeri : *Apud Capuam nativitas sancti Rufi*
martyris docti et baptizati a sancto Appollinare. Marty-
rolog. ms. biblioth. Corb. : *Apud Capuam, natale*
sancti Rufi martyris. Martyrologium ms. sancti Hie-
ronymi : *In Capua, sanctorum Rufi, Magni.* Kalendarium
ms. Sacramentarii Ratoldi abbatis : *In Capua, natale*
sancti Rufi martyris. Martyrologium par-
vum Sacramentario Rhemensi annexum : *In Capua,*
natale sancti Rufini (lege Rufi martyris. Quæ omnia

nia, et in Missali Gothico inter Epiphaniam et sanctæ
Agnæ natalis. Consule notas et observationes Ma-
billonii.

° In priori Theod. habetur festum seu nat. sancti
Magni mart., at ix Kalend. Septembris. In Gemet.
vero xiv Kalend. ejusdem mensis.

° Codices nostri meminerunt quoque sancti Rufi.

non dissident a memorati hujus sancti Rufi Missa, A in qua duntaxat martyr (ut antea monui) appella- tur, non episcopus, etsi in Martyrologio Romano episcopus et martyr appelletur: *Capua in Campania, sancti Rufi episcopi et martyris*, etc. In quo statim subjungitur: *Ibidem, sanctorum martyrum Rufi et Carpophori, qui sub Diocletiano et Maximiano passi sunt*. Sed alibi non legitur hunc Rufum episcopum fuisse nec in Vita sancti Apollinaris apud Surium, nec duos Rufos illius civitatis martyres fuisse.

464. *Beatum Augustinum*, etc. — In Codice Rhe- mensi est alia Præfatio in hunc modum: *Et omni loco et tempore omnipotentis tuæ gloriam celebrare: per quod pietatis officium in commemoratione beati Augustini confessoris tui atque pontificis sacrificium tibi laudis offerimus, et magnificentiam tuam in mortificatione ipsius adoramus, tua in omnibus operante virtute, ut, nullis illecebris corporis, nulla promissa blandimentorum fallaciam virtute, tuo ignitus Spiritu vinceretur* 413 amore, etc., ut in nostro Codice beati Eligii. Hæc autem ultima verba corrupta sic castiganda sunt: *Ut nullo promissorum blandimento- rum fallaciam, virtute tui ignitus Spiritus, vinceretur amare*.

465. *Intercessio, Domine*, etc. In Codicibus Rod- radi et Ratoldi alia exstat oratio: *a Deus, qui beatum Hermetem martyrem tuum virtute constan- tiæ, etc.*, ut in Missali Romano. Hujus meminit Ago- hardus, epist. ad imper. Ludovicum: *Pensate, pen- sate, fratres, quam longe est mens vestra ab illa peti- tione qua in celebrationibus Missarum soletis dicere Deo, non voluntate, sed core: Da nobis pro amore tuo prospera mundi despiciere, et nulla ejus adversa formidare*.

466. *Quas sancti Hermetis*, etc. In Codice Rhemensi legitur: *Quas sancti Hermetis confessoris tui confes- sione præsentis confidimus adjuvandas. Per Christum*.

467. *Erudi nos, Deus*, etc. In Codicibus Rodradi et Ratoldi sunt aliæ in hac Missa Orationes, æque C vulgares.

468. *Ab ipso in Spiritu baptizatus*. Nota sanctum Joannem Baptistam ab ipso Christo fuisse bap- tizatum.

469. *Frueretur*. In Codice Rhemensi legitur *scr- varetur*.

470. *Deinde capitalem sententiam subiit*, etc. In eodem Cod. hæc aliter leguntur: *Exinde capite plec- titur qui plus erat quam propheta. Quia Judæi Chris- tum, qui Dominus et caput prophetarum est amiserunt. Joannes autem et fideles pronuntiatius implevit officium præcursoris, ut redemptorem mundi, quem superioris digito demonstraverat, etiam ad inferos pretiosa morte præcederet*.

In Eodem Codice, et in Cod. Ratoldi sequitur: *Kalend. Septemb., natale sancti Prisci*. b Hic sanctus Priscus martyr est, ut constat ex Collectis utriusque Codicis. Fuit unus ex Septuaginta duobus Christi discipulis, qui passus est Capua, via Aquaria. De quo hac die in Martyrologiis Romano, Usuardi, et D Nolkeri, et in Martyrolog. ins. sæpius citato biblio- thecæ Corb., in parvulo Martyrologio ms. Codici Rhemensi affixo, et in Martyrologio ms. sancti Hieronymi, in quo sic legitur: *In Capua aquaria na- tale sancti Prisci martyris*.

471. *Ad processionem*. Id est, ad Collectam, synaxim, cœtum. Nam processio hic nihil aliud est quam id quod supra in Purificatione sanctæ Mariæ virginis Collecta dicitur. Hoc satis indicat Oratio ad Processionem, quæ non dicitur in ipso incesso, seu deambulatione, sed in ipso templo, populo jam in eo collecto et congregato.

Quod etiam palam est ex concilio Laodicensi, can. 17: *In processionibus Psalmos non connectere*. Nam ibi Processiones non sunt solemnes illæ deambula- tiones, seu lustrationes, quæ modo fiunt festi ali-

cujus gratia, sive publicæ necessitatis causa, quas vulgo vocant supplicationes, rogationes. Proces- siones; sed conventus, cœtus populi in ecclesia, ut ex Græco textu ejusdem concilii perspicuum est: *Προὶ τοῦ αὐθινοῦ συνάπτου ἐν ταῖς συνάξεσι τοῦ ψαλμοῦ*, id est, quod non oportet connectere Psalmos in conventibus. Ubi vides in illa veteri interpreta- tione concilii Processiones esse synaxes, id est cœtus seu conventus. Quod etiam ex sequentibus liquet: *Ἀλλὰ διὰ μίτου καὶ ἑκάστου ψαλμοῦ γίνεσθαι ἀνάγνωσιν*, id est, sed ad unumquemque Psalmum interjecto spatio lectionem fieri: nam in ipsa ecclesia, non vero inter eundem lectiones fiunt.

Quare optime Theodorus Balsamon totum hunc canonem explicat de conventu ecclesiastico, in quo divina 414 officia peraguntur. Et ita capiendus est locus epist. 81 et sancti Leonis papæ ad Dioscorum episcopum Alexandrinum: *Quapropter quod remeanti filio Possidonio presbytero hanc ad fraternitatem tuam epistolam dedimus perforandam, qui nostris Proces- sionibus atque ordinationibus frequenter interfuit, et toties admissus, quid in omnibus apostolicæ auctori- tatis teneremus agnovit*. In hac enim epistola agitur de Missarum celebratione, et clericorum ordinatione. Et verbum procedere est ad ecclesiam convenire juxta antiquam loquendi formulam. Sanctus Augustinus, lib. xxv. de Civitate Dei, cap. 8: *Inde ad me curritur, ubi sedebam, jam processurus*, nempe in ecclesiam. Unde paulo post subjungit: *Procedimus ad populum, plena erat Ecclesia*.

Ennodius in Vita sancti Epiphaniî Ticinensis epis- copi: *Procedendum censuit omnibus in quolibet aeris errore maturius, ita ut vigiliarum formam lectoribus antecedens ad ecclesiam præberet episcopus*. Ubi vides procedere esse ad ecclesiam ire. Sanctus Hierony- mus, epist. 2. tom. 1, ad Eustochemum: *Rarus sit egressus in publicum, martyres tibi quarantur in cubiculo tuo: nunquam causa deerit procedendi, si semper, quando necesse est, processura sis*. Redarguit virginem quod sæpius quam par esset ad templa martyrum se conferret. In ea enim desiderabat raros excursus, cum procedendi ad ecclesiam, videlicet, causa deesse non posset, si quando necesse esset, nempe verbi Dei audiendi, aut Eucharistiæ sumendæ gratia, id faceret.

Quare id quod opponitur ex Tertulliano, lib. II, ad Uxorem: *Si procedendum est, nunquam magis fami- liaræ occupatio obrenit*, infirmum est. Etenim ibi sermo non est de circuitationibus et rogationibus illis quæ vulgo Processiones appellantur, quæ sane tem- pore Tertulliani nondum erant in usu, cum tum Christiani in latibulis, cryptis et locis occultis sacra peragerent paganorum metu, qui sane Christianos per plateas canentes trucidassent; quod si factum fuisset, nullæ unquam martyrum historia conticuisset. Sed prædicti loci explicatio est emendanda ex altero loco Tertulliani, libro de Cultu feminarum (qui sane omnino adversatur ejusmodi publicis lustrationibus), ubi agen sde tribus causis ob quas debeant procedere Christiani, sic ait: *Nam nec templa circumitis, nec spectacula postulatis, nec festos gentilium nostis, Propter enim ipsos conventus, et multum videre et videri, omnes pompæ in publicum proferuntur, aut ut luxuria negotietur, aut gloria insolescat. Vobis autem nulla procedenti causa non tetrica; aut imbecillus aliquis ex fratribus visitatur, aut sacrificium offertur aut Dei sermo demonstratur*. Quæ tria postrema cum olim fierent a Christianis elanculum et sine pompa non indigebant in his mulierum ornatu ad ostenta- tionem. Itaque hæc verba Tertulliani, lib. II ad Uxorem, *si procedendum est*, referenda sunt ad tres illas Processionis causas, aut cum visitandus erat infirmus frater, aut sacrificium offerendum, aut ver- bum Dei audiendum, quæ Christiana mulier pagano

a Habetur in utroque Theod.

b Ita ic Gemet et Theod.

crebra familiæ impedimenta vix obire poterat. A rem facit id quod obijciunt ex epist. 63 asilii, in qua scribit tempore sancti Gregoriansariensis episcopi litaniæ in Ecclesiastitas. Quod admitto quidem; sed hoc inia sunt quædam preces, nempe, Kyrie etc., quales habentur in regula sancti Be-cap. 9: *Post his lectio Apostoli sequatur ex itando, et versus et supplicatio litaniæ*, id est, *ison. Et sic finiantur vigilie nocturnæ*. Et Non vero lustrationes et obambulationes, nullus erat tempore præfati Gregorii in Ec-sus, ob supra dictam causam: qui sane epist. Constantinopoli. sub sancto Joan. Chry-, ad frangendum Arianorum fastum, qui, di-vortis civitatis egressi, hymnos quosdam læ aptos decantando contendebant ad loca si conventus agebant, ut refert Sozomenus, list., cap. 8.

dum tamen a sancto Avilo. sermone de Ros- Processiones usurpari pro his solemnibus nibus et supplicationibus.

sancti Adriani. Ita in Editis Sed in aliis Co-nostriis mss. nulla hic sancti Adriani nec: mentio a est. Porro in Editis et in Codice habetur natale sancti Gorgonii martyris v tembris, quod abest a Codicibus sancti Eli-dradi.

beati Proti, etc. Ita in omnibus aliis Codi-stris mss. Vulgo *Beatorum Proti*, etc.

Exaltatio sanctæ Crucis. Ita appellatur a φωτις, id est, exaltatio, ut palam est ex No-manuelis Commeni imperatoris. apud Theo-alsamonem, in Photii Nomocanonem, tit. 7, φωτις του σταυρου σταυρου, id est, exaltatio crucis; et apud Codinum, lib. de officiis inopolis, dicitur et σταυροφάνεια, id est, manifestatio, ut clarum est ex Chronico rino: Τούτοις τοῖς ἡμέτεροις γέγονε τὰ ἑγκαίνια ησίας του αγίου σταυρου της οικοδομηθείσης ὑπό τινος ἐπί Μακαρίου Ἐπισκοπου μηνί Σεπτεμβρίου ἔθεν ἑορτασθῆναι σταυροφάνεια. Id est, his con-Dalmatio, et Anicio Paulino) facta sunt en-clesie sanctæ crucis ædificatæ a Constan-to Macario episcopo, Septemb. 17. Inde in-tum manifestationis sanctæ crucis. Sed puto esse in notis arithmetiis, et legendum id, 14. Ubi nota festum exaltationis sanctæ nitium sumpsisse imperante Constantino ost illius inventionem. Quod etiam clarum enologio Græcorum apud Henricum Canim. n. antiq. lect.: *Exaltatio pretiosæ et vivi-s sub imperatore Constantino Magno*.

Deus, qui Unigeniti tui, etc. In Codice Rhe-Jeus, qui nos hodierna die exaltationis, b etc., ssali Romano.

Devotas, Domine, etc. In Codice Ratoldi: habetur Oratio super oblata, quæ sane fuit ab amanuense aliud forsitan agente. n Codice exstat hæc Benedictio: *Deus, qui i genus humanum per beatæ crucis putibu-*

esu Christi, etc. In Codice Rhemensi se-Ad crucem salutandam, *Deus, qui Unigeniti ut supra*. Apud Pamelium Orationem super multæ excipiunt Orationes, quarum ultima nodi: *Deus, qui Unigeniti tui Domini nostri isti vivificæ crucis vexillum sanctificare voc-c*. Quam citat Alcuinus, lib. II adversus Eli-: *Item ad elevationem sanctæ crucis: Deus,*

alend. Rom. notatur hoc festum, et in utro-que necnon in Gemet. Abest ab Ed. Pamel., 2d. Reg. Succ. continueatur.

emet. ac utroque Theod. leguntur duæ Orat. gnatæ. In Cod. Reg. Succ. exstat tantum

qui Unigeniti tui pretioso sanguine vivificatæ crucis vexillum sanctificare voluisti. Ubi legendum est *vivi-ficæ*, ut apud Pamelium.

Olim eo die sub finem Missæ a pontifice crux ex-tollebatur, ut a populo adoraretur: et hæc vel similis Collecta, recitabatur, quod ex Codice Rhemensi col-ligere est, ubi sub finem Missæ exstat Oratio ad crucem salutandam constatque ex loco citato Al-cuini.

478. *Eodem die, natale sanctorum Cornelii*, etc. In Excusis, et in omnibus aliis Codicibus nostris mss., et apud Pamelium, horum festum martyrum eodem die exaltationis sanctæ crucis solemnitas peragitur, qui est passionis illorum dies. Sed postea translatum est in diem 416 XVI Kalend. Octobris, ut videre est in Missali Romano.

479. *Beatorum martyrum*, etc. In Codicibus Rod-radi et Ratoldi: c *Infirmiorem nostram, quæsumus, Domine, propitius respice, et mala omnia quæ juste meremur sanctorum tuorum intercessione averte. Per*.

480. *Tuamque in sanctorum tuorum*, etc. In Codice Ratoldi hanc Præfationem excipit altera propria sancti Cypriani: *Beati Cypriani natalitia recensentes: ut qui in conspectu tuo clarus exstitit dignitate sacer-dotii, et palma martyrii, et in præseculi sæculo sua nos intercessione foveat, et ad misericordiam sempiternam plus intervector perducatur. Per Christum*.

At in appendice Rodradi exstat Missa propria sancti Cypriani in hunc modum: Oratio: *Salutarem nobis edidit hodierna festivitas beati Cypriani sacer-dotis et martyris in tua, Domine, virtute lætitiæ, etc*. Secreta: *Sacrificium nostrum, Domine, quæsumus, ipsa tibi sit actione placabile*. Post communionem: *Satiati, Domine, muneribus sacris, tuum nobis quæ-sumus adesse præsidium, etc*.

481. *Suscipiens*, id est, colens, venerans.

482. *Apostolice reverentia culminis offerentes tibi sacra mysteria*. In Codicibus Rhemensi et Ratoldi aliter legitur: *Apostolice reverentia culmen offerimus sacris mysteriis imbuendum, præsta, Domine, quæ-sumus, etc*. Sed existimo lectionem Codicis nostri sancti Eligii, quæ cum Ediliis conspirat, longe præ- stare. In Codice Rodradi aliud est hujus Orationis initium, nempe: *Præsta, quæsumus, ut beati Mat-thæi, etc*.

483. *Hic*. Hoc vocabulum deest in Codice Rodradi.

484. *Regni Cælestis*. Id est, honoris et cultus Dei, per quem Deus in anima fidei regnat.

485. *Præsta, quæsumus, omnipotens Deus*, etc. In Cod. Rhem.: *Sit, Domine, beatus Matthæus evan-gelista nostræ fragilitatis adjutor, etc*. Quam excipit altera: *Præsta, quæsumus, etc*. Ut in hoc Codice sancti Eligii.

In Cod. Ratoldi sequitur: x *Kalend. Octob.*, d *natale sanctorum (lege sancti) Mauricii cum sociis*. Missa est ejusmodi: Oratio: *Annue, quæsumus, om-nipotens Deus, ut nos sanctorum Mauricii, Exuperii, Candidi, Victoris, Innocentis, et Vitalis, et sociorum eorumdem, latificet festiva solemnitas, etc*. Super oblata: *Respice, quæsumus, munera quæ in sanctorum martyrum tuorum Mauricii, Exuperii, Candidi, Victoris, Innocentis, et Vitalis, et sociorum eorumdem commemoratione deserimus, etc*. Præfatio: *Quoniam cognovimus, quantum apud te sit præclara vita san-ctorum, etc*. Ad Complendum: *Cælestibus repleti sacramentis et gaudiis, etc*. In eodem Codice sequitur altera Missa eorumdem martyrum: *Omnipotens et misericors Deus, qui sanctis martyribus tuis Mauricio, Exuperio, Candido, et Victori cum sociis eorum cor-onam martyrii præstitisti, etc*. Super oblata: *Hostias,*

c In Gemet. eadem legitur. Ipsam exhibent Theod. at secundo loco. Prior Missa differt ab ea quam ha-bent libri vulgati; scilicet *salutarem, etc.*, ut infra ex appendice Rod.

d In Gemet. quoque: *Sanctorum Mauricii cum sociis*.

quæsumus, Domine, solemniter immolandas, etc. Ad Complendum : *Sumptis, Domine, cælestibus sacramentis et præmiorum gaudiis*; In prima autem Missa, pro ^a Innocentis, legendum est **417** Innocentii, ut in Martyrologio ms. sancti Hieronymi, Romano, et aliis nonnullis. Sancti Vitalis meminit Ordericus Vitalis, lib. xiii Hist. eccl., sub finem, scribitque unum esse ex sancti Mauricii sociis : *Nomenque Vitalis pro angelico vocamine, quod Normannis absonum censebatur, mihi impositum est : quod ab uno sodalium sancti Mauricii martyris, cujus tunc martyrium celebrabatur, mutuatum est.*

486. *Deus, qui tribus pueris, etc.* In Codice Rhemensi : *Deus, cujus adorandæ potentia Majestatis, flammæ sævientis incendium sanctis tribus pueris in splendorem mutatum est, etc.* Cui Orationi in eodem Codice præfigitur *Post Benedictiones*, id est, post canticum *Benedicite omnia opera Domini, etc.*

487. *Restrictis.* In Codice Rhemensi legitur *strictis.*

488. *Custodiat custodia* *et custodia* redundat.

489. *Adesto plebi tuæ, etc.* In Codicibus Rhemensi et Ratoldi subjungitur : *Perpetuum nobis, Domine, tuæ miserationis præsta subsidium, etc.*, ut apud Pamelium. Quam in Codice Ratoldi sequitur alia : *Da nobis, omni. Deus, beati Michaelis archangeli, etc.*

Porro in Excusis, et in Codice Ratoldi sequitur : *11 Kalend. Oct.*, ^b *natale sancti Hieronymi*; sed diversæ sunt Orationes, quæ in Codice Ratoldi sunt ejusmodi : *Sancti tui Hieronymi nos, Domine, quæsumus, interventio gloriosa commendet* : Super oblata : *Suscipe, Domine, propitius Orationem nostram, etc.* Præfatio : *Et tuam misericordiam deprecari, ut mentibus nostris beati Hieronymi presbyteri repetita solemnitate spiritalis lætitiæ tribuat jugiter suavitatem, etc.* Ubi hæc verba, *repetita solemnitate*, subindicant olim in Ecclesia fuisse duplicem ^c sancti Hieronymi solemnitem, etsi in hoc Ratoldi Codice sit unica duntaxat. Ad complendum : *Votiva, Domine, beati Hieronymi dona percepimus, etc.*

In eodem Codice Rhemensi sequitur : *Pridie Kalend. Octob.*, ^d *vigilia sancti Remegii*. Oratio : *Hæc nobis solemnitas beatissimi Remegii confessoris tui atque pontificis meritibus inchoata, etc.* Super oblata : *Descendat, quæsumus, Domine, super hoc sacrificium misericordia tua, etc.* Contestada. Vere dignum. . . . *quo igitur intercurrente beato Remegio confessore tuo supplices pietatis tuæ misericordiam postulamus, etc.* Post Communionem : *Credimus magnum istum pietatis mysterium.* Ubi notandum est in multis mss. Codicibus scribi *Remegii*, pro *Remigii*, ut in hoc Codice. Unde et in multis Codicibus mss. et antiquis Excusis, mutato *g* in *d*, scribitur *Remedii*, ita ut hic pontifex *Remigius*, et quidem usitatus, interdum *Remedius*, aliquando *Remedius*, dicatur.

Præterea notandum est hoc vocabulum ^e *Contestada*, quod non memini me in alio Codice legisse, hic pro Præfatione usurpari, ut supra notatum est.

In eodem Codice Rhemensi sequitur : *Kalend. Octob.*, *natale sancti Remegii episcopi et confessoris*. Oratio : *Præs'a, quæsumus, omnipotens Deus, ut interredente beato Remegio confessore tuo, etc.* Super oblata : *Ut hæc oblatio accepta sit, Domine, etc.* Præfatio : *Semper gratias agere, atque in laudibus tuis cum lætitia et exultatione, sancti Remegii confessoris tui præconia dicere, laudes attollere, atque jugiter exultare, cujus hodie annua solemnitate depositionis festa celebramus, etc.* Post communionem : *Præsta quæsumus, ut intercedente sancto **418** antistite tuo cujus*

^a Sic nihilominus legitur in Gemet.

^b Festum hoc notatur in Mss. nostris.

^c In priori Theod. legitur : *Nonis Octob.*, *octava sancti Hieronymi*, quæ potest appellari *repetita solemnitas*.

^d Consentiant Theod. In Gemet. nulla assignatur vigilia festi sancti Remigii, cui junguntur alii tres sancti confessores, sc. Germanus, Vedastus, et Bavo.

hodierna die in conspectu Majestatis tuæ beati gloriam dignis laudibus celebramus, etc. Super oblata : *Exaudi nos, Domine sancte. Pater omni æternæ Deus, meritis sancti antistitis et confessoris Remegii hanc plebem tua solita miseratione custodi.*

Quantumvis autem huic Missæ præfigatur *natale Remegii*, et in Præfatione hæc verba habeantur *positionis festu celebramus*, et in Oratione *positionem : beatitudinis gloriam dignis laudibus celebramus*, non tamen est hic dies natalis, sed sancti Remigii, qui Idibus Januarii obiit, ut t Flodoardus lib. i Hist. eccl. Rhemensis, cap omnia Martyrologia, sed est dies translation illius corporis, quo bis Kalend. Octobris, non anno, translatus est. Prima translatio facta e lorum ministerio in novam cryptam post attestatur Flodoardus ejusdem lib. i cap. 20. S ab Hincmaro archiepiscopo Rhemiensi temporali Calvi imperatoris, quod testatur Hincmaro

^B *versibus apud Flodoardum ejusdem libri c* Tertius et Carolus regni componeret actus October primam cum daret atque die Ex quo confirmatur quod supra dictum est, die translationis sanctorum non ipsam translationem celebratam fuisse, sed eorum natale, seu depositionem.

In eodem Codice Ratoldi habetur, *Kalena bris, natale sancti Vedasti*. Et in Martyrologio eodem die : *Atrebatibus civitate, beati Vedasti*, qui est dies translationis reliquiarum illius, ut est in Martyrologio ms. Codicis biblioth. Coloniensis Octobris : *Eodem die, translatio et sanctorum confessorum Remigii Rhemensis episcopi Vedasti Atrebatensis*. Et in Calendario Sacramentorum Ratoldi eodem die : *Nobilium monasterio, tunc sancti Vedasti*. Consule notas doctissimi viri Colvenerii ad caput 19 libri i Chronici Camei mox citandum.

^C In eodem Codice Ratoldi habetur altera ^D *sancto Vedasto viii Idus Februarii*. Hæc autem translatio facta est ex æde sanctæ Mariæ ad Nobilium monasterium vere nobile, quod nunc de nono sancti antistitis appellatur, a sancto Aubmeracensi episcopo, et sancto Audomaro Tary pontifice, ut scribunt Alcuinus in Vita sancti et Baldricus, lib. i Chronici Cameracensis, c. 9 et 19. Missa autem est ejusmodi : Oratio *qui nos devota beati Vedasti confessoris tui antistitis instantia ad agnitionem nominis tui vocatus es, etc.* Super oblata : *Hostias, Domine tuis altaribus adhibemus, etc.* Præfatio : *Dignitatum beati Vedasti summa cum devotione suppliciter observantes, ut ipsum apud tuam misericordiam, etc.* Ad Complendum : *Beati Vedasti confessoris tui atque pontificis, Domine, precibus ceteris, etc.* Alia : *Deus, qui nos sanctorum tuorum porali tribus commemoratione gaudere, etc.*

^D Missa (ut in superiori de sancto Remigio notatum est) vides in sanctorum translatione non ipsarum illorum consuetudinem, de qua supra notatum Julium eginus.

480. *Marci papæ.* In Missali Romano a Sergius, Bacchus, Marcellus, et Apuleius m

In Codice Rhemensi sequitur : *Eodem die sanctorum Marcelli et Apulei*. Quod deside aliis Codicibus nostris mss., ut in Excusis Pamelium.

In Theod. quoque post officium de sancto sequitur alia Missa de quatuor illis sanctis.

^e *Contestada*, idem est ac *Contestatio*, quod teri Sacram. Gallic. semper legitur pro *Præfatione*.

^f Consentiant Mss. Theod. et Gemet., in *sancti Marci Missam* habetur : *vi Non. Octob. Leodegarii episc.*

419 In eodem Codice. et in Codice Ratoldi habetur : *vi Idus Octobris. vigilia sanctorum Dionysii Rustici et Eleutherii et sequenti die natale eorundem sanctorum. Missæ diversa sunt in utroque Codice. Et vii Kalend. Novembris. in eodem Ratoldi Codice habetur octava eorundem sanctorum.*

491. Assumptio scuto fidei. etc. In Codice Rhemensi hæc aliter leguntur : *Qui assumens scutum fidei quo inimici jacula ignea exstingueret et guleam spem salutis. et gladium spiritus. quod est verbum tuum. fortiter oppugnantibus passionibus vitiorum restitit. Illeoque precamur. exercitum Domine. qui cum post mortificationem corporis stigmata perferentem remunerasti. ejus triumphalibus et informemur exemplis. et meritis adjuremur. Per Christum.*

492. Minavit. Mano hoc loco sumitur transitive.

493. Nos eorum exemplis informemur. etc. In Codice Rhemensi hæc aliter leguntur : *Ita nos etiam quæ exercuere sectantes concientius eorum natalitia celebremus. Et ideo cum angelis. etc.*

494. Quæ tua possumus. etc. In Codice Rhemensi aliter : *Que audere possis pro nobis. Per Christum.*

495. Natale sancti Cæsarii. Hoc festum exstat in Excusis. et in Codicibus nostris mss. Rhemensi et Ratoldi.

Hujus sancti Cæsarii acta ^b exstant apud Surium. eodem die. Ubi dicitur passus *tempore illo quo Claudius necavit matrem.* Quæ verba. si sina sunt. de nullo alio imperatore quam de Claudio Nerone intelligi possunt. Fuit natione Afer. dignitate diaconus ; passus est Tarracinæ cum Juliano presbytero. ut eadem Acta testantur. Martyrologia Usuardi. Rabani. Adonis. et illud quod nominæ Bedæ circumfertur. dicant illum sub Claudio imperatore passum esse.

Difficilis est tamen non mediocris in Actis sanctorum Nerei. Achillei. et Domitillæ. in quibus Cæsarius diaconus dicitur sepelisse Tarracinæ corpora sanctæ Domitillæ. et sociarum ejus. quæ sub Trajano passæ sunt. Ex quo quidam efficiunt sanctum Cæsarium non fuisse passum sub Claudio imperatore. sive intelligas Claudium Neronem matricidam. seu intelligas Claudium illum imperatorem. quem mirum in modum laudat Trebellius. qui ejus Vitam scripsit. eo quod vixerit sanctus Cæsarius sub Trajano imperatore. Quod sane mihi vix ac ne vix quidem persuadere possum. Quia auctoritas Vitæ sancti Cæsarii et aliorum auctorum citatorum. si me non fallit animus. non videtur postponenda solis Actis sanctorum Nerei et Achillei. quæ si non sunt hæc in parte mendosa. duos olim Cæsarios Tarracinæ floruisse diverso tempore dicendum est.

Quare cum apud Surium dicitur sanctus Cæsarius passus *tempore illo quo Claudius necavit matrem.* credendum est hunc locum ab ignaro quodam homine fuisse corruptum.

496. Deus. qui nos. etc. Huic Orationi in Codicibus Rhemensi et Ratoldi hic titulus præligitur : *Ad Missam.* In quibus huic Orationi præponitur altera cujus titulus est in Codice Rhemensi : *Ad Collectam. ad sanctum Cosmam et Damianum.* In Codice Ratoldi. *Collecta ad sanctum Cosmum et Damianum.* Rectius : *Ad Collectam.* etc. Oratio autem est ejusmodi : *Adesto. Domine. martyrum deprecationi sanctorum ; et quos pati pro tuo nomine tribuisti. fac tuis fidelibus suffragari. Per.* Ubi per sanctos martyres **420** intelligendi sunt Cosma et Damianus. in quorum ecclesia recitabatur hæc Oratio ad Collectam seu Processionem. juxta rationem a nobis supra explicatam.

^a Hæc vigilia in duobus Theod. et Calensi notatur vii Idus Octobris. In Gemet. nulla assignata vigilia legitur : vii Idus Octobris. nat. sanctorum Martyrum Dionysii. etc.

^b De his Actis male sentit doctissimus Tillemontius. tomo II Commentariorum ad Hist. ecclesiast. pertuentium. pag. 614. nota 4. *de sancto Cæsario. Saniora non judicat alia Acta sanctorum Nerei.*

497. Natale omnium sanctorum. De hac solemnitate nihil ^a exstat in Codicibus Rodradi et Rhemensi. Hoc festum instituit Gregorius tertius pontifex maximus. ut scribit Usnardus in Martyrologio : *Tertius vero Gregorius pontifex postmodum decrevit eamdem in honore omnium sanctorum solemniter observari perpetuo ab omni Ecclesia.* Quod in Gallia celebratum est sub Ludovico Pio. ut testatur Ado in Martyrologio mss. : *Monte sanctæ recordationis Gregorio pontifice piissimo. Ludovicus imperator. omnibus regni et imperii sui episcopis consentientibus. statuit ut solemniter festivitas omnium sanctorum in præfata die annuatim perpetuo ageretur.*

Hic autem Gregorius quartus est hujus nominis. ut testatur Sigebertus. ad annum Christi 853 Quod tamen decretum non statim ubique tenuit. Etenim in Codice Rodradi. qui scriptus fuit tempore Caroli Calvi imperatoris. nullum exstat hujus solemnitatis officium.

B Dicendum est tamen ante Ludovicum Pium imperatorem hoc festum in nonnullis Galliæ locis fuisse celebratum. Siquidem illius officium assignatur ab Alcuino in libro de divinis Officiis. qui tempore Caroli Magni floruit in Gallia ; quamvis sub Carolo Magno nullum esset de hujus solemnitatis observatione decretum. Nam in concilio Moguntino. quod eodem Carolo imperante. celebratum est. can. 36. in quo de festorum observatione agitur. nulla est festi sanctorum omnium mentio.

408. Quatuor coronatorum nomina hæc sunt. etc. Ita in Editis. In aliis Codicibus nostris mss. et apud Pamelium hic titulus desideratur ^c.

499. Quorum dies natalis per incuriam neglectus. etc. Ita in Editis. Aliter in Ordine Romano : *Quatuor Coronatorum nomina per incuriam neglecta. Deo revelante hæc sunt : Severus. Severianus. Victorinus. et Carpophorus ; solemnitas tamen eorum. ut statuta fuerat. in aliorum sanctorum nomine celebris permansit. nempe quinque martyrum. qui in hac Missa nominantur.* Ita fere Usuardus in Martyrologio hac die : *Horum nomina cum minime potuissent reperiri (quæ Domino revelante interjectis annis postea ostensa sunt). statutum est ut anniversaria dies ipsorum sub nominibus supra dictorum quinque martyrum recoleretur.*

C His suffragatur Martyrologium Romanum : *Horum autem nomina (quæ postmodum. interjectis annis. Domino revelante. ostensa sunt). cum minime reperiri tuos potuissent. etc.* Ita etiam Ado in Martyrologio apud Surium : *Cum autem nomina minime reperirentur. statuit beatus Melchiodes episcopus. ut anniversaria quatuor Coronatorum dies sub nominibus sanctorum quinque martyrum recoleretur.*

Sed qui fieri potest ut horum quatuor Coronatorum nomina oblivioni mandarentur tempore Melchiodis pape. cum tum illorum recens esset Romæ memoria ? Illi enim passi sunt sub Diocletiano. quo imperante beatus Melchiodes sedebat. eorum Actis exstantibus salvis et integris. multis præterea superstitionibus Christianis qui eos noverant.

D Alcuinus. cap. 31 de divinis Officiis. aliter. qui nec solum mentionem oblivionis nominum. sed etiam diei passionis facit : *Quatuor Coronatorum nomina hæc sunt : 421 Severus. Severianus. Victorinus. et Carpophorus. quorum nomina et dies natalis per incuriam neglectus minime reperiri poterat ; ideo statutum est ut in eorum ecclesia quinque cæterorum martyrum qui in Missa recitantur. natalis celebretur. id est Claudii. Nicostrati. Symphoriani. Castorii. atque Simpli-*

Achillei. etc. unde in illis conciliandis frustra laborari censet.

^c Ita in Edit. Pamel. consentiente Cod. Reg. Supc.

^d Habetur in Calensi. Gemet. et Theod.

^e Legitur hic titulus in utroque Theod. In omnibus vero tam excusis quam manu exaratis libris Missa sanctorum quatuor Coronatorum exstat.

cit, ut cum istis eorum quoque memoria pariter fieret. Quæ sane descripta videntur ad verbum ex libro Sacramentorum. Unde illa vocabula, nomina et, videntur ab aliquo oscitante interposita; qui si amputentur, locus solæco carebit, qui etiam ad calcem hujus capituli dubio procul hæc adjecit: *Postea vero eorum nomina revelata sunt, solemnitas tamen, ut statuta fuerat, in aliorum sanctorum nomine celebris permansit.* Quorum membrum ultimum exscriptum est ex Ordine Romano.

At in veteri Martyrologio ms. biblioth. Corb., quod videtur esse Adonis, nihil de ejusmodi nominum et diei natalis oblivione reperitur: *Ipsa die, natale sanctorum quatuor Coronatorum, id est, Severi, Severiani, Carpophori et Victorini. Hi cum impellerentur ad sacrificandum reluctantes, nec omnino consensus impiis præbentes, perstiterunt in fide. Nuntiatum est Diocletiano imperatori, quos illico jussit ante simulacrum Asclepii icibus plumbatarum cæsi decerent. Quorum corpora jussit in platea canibus jactari, quæ jacuerunt ibi diebus quinque. Tunc pii Christiani venerunt, et collecta corpora sanctorum martyrum sevelierunt in via Lavicana, milliario ab urbe tertio, in arenario juxta corpora sanctorum martyrum Claudii, Nicostrati, Symproniani, Castorii et Simplicii. Nihil etiam tale repereris in Martyrologio ms. ejusdem bibliothecæ toties a nobis citato: *Ipsa die sanctorum quatuor Coronatorum, id est, Severi, Severiani, Carpophori et Victorini.* Quemadmodum nec in Martyrologio ms. sancti Hieronymi. *Et quatuor Coronatorum Severi, Severiani, Carpophori et Victorini.**

Ex quibus omnibus planum est lectionem Codicis nostri sancti Eligii et Sacramentarii ex Vaticano editi non esse omnino rejiciendam.

Circa hos martyres exurgit altera difficultas ex Anastasio Bibliothecario, qui in Leone IV distinguere videtur quatuor Coronatos a sanctis Severo, Severiano, Carpophoro et Victorino. *Nam (inquit) et corpora sanctorum martyrum quatuor Coronatorum solerti cura inquirere reperit; pro quorum desiderabili amore basilicam quæ sanctorum nomini fuerat consecrata, quam ipse, dum ad pontificii deductus est apicem, prudentissimè moderamine rexit; quæ per olitana curricula temporum quassata vetustatis defectu, et pene ruinis confracta diu antiquitus videbatur et convulsa, supernæ virtutis annuente clementia, splendidiorem pulchrioremque statum a fundamentis construxit, et ad laudem Dei eorum sacratissima corpora cum Claudio, Nicostrato, Symproniano, et Castorio, et Simplicio, necnon Severo, Severiano, Carpophoro et Victorino, etc., collocavit.* Sed cum hic liber mendis scatens, de hujus loci depravatione nihil dubitandum est, his quatuor ultimis nominibus a nescio quo perperam additis.

500. *Claudium, Nicostratum, etc.* Ita in Editis et in omnibus Codicibus nostris mss., juxta hujus festi rubricam: *Ideo statutum est ut in eorum ecclesia horum quinque sanctorum, qui in Missa recitantur, natalis celebreretur.*

501. *Symphonianum.* In Codice Rhemensi legitur *Simphorianum.* In Codicibus Rodradi et Ratoldi, *a Simphorianum.* In Martyrologio sancti Hieronymi appellatur *Symphonius.* Apud Anastasium, et in Martyrologiis mss. Usuardi bibliothecæ sancti Germani et Adonis biblioth. Corb. dicitur *Symphonianus.*

422 502. *Cujus munere beatus Martinus, etc.* In Codice Rhemensi exstat alia Præfatio in hunc modum: *Te in beati Martini pontificis atque confessoris tui laudibus adorare, qui, sancti Spiritus tui dono succensus, ita in ipso tyrocinito fidei perfectus inventus est, ut Christum legeret in paupere, et vestem quam egenus acceperat mundi Dominus indueret. Digne et Arianorum subjacuit feritas, digne tanto amore mar-*

^a Sic etiam legitur in mss. nostris, præsertim in Cod. Reg. Suec. cui concinit Editio Pamel.

^b In Theod., post natale sancti Saturnini legitur:

A tyrii persecutoris tormenta non timuit. Quanta putamur erit gloriatio passionis, quando pars chlamydis sic exstitit gloriosa! Quid erit pro oblatumæ integri cors poris recepturus, qui pro quantitate vestis exigua et vestire Dominum meruit et videre.

Porro his verbis: *Et vestem, quam egenus acceperat, etc.*, simile est illud Ennodii hymno 20, de sancto Martino:

Qua veste nudum tlexerat,
Hæc Rex nitebat ætheris.

Per hæc verba, *Digne et Arianorum subjacuit feritas*, significatur ab eo fuisse Arianorum tormenta superata, a quibus flagellatus est. Unde Ennodius, hymno citato:

Flagello passus est libens,
Quibus coronam nexuit.

503. *III Kalendas Decembris Nat. sancti Saturnini.* In Cod. Rhem. additur ^b *et Chrysanthi*: et communes sunt utriusque martyris Collectæ, et recte quidem. Nam ita habetur in Martyr. ms. bibliot. Corb. ad tertium Kalend. Decembris: *Ipsa die, Romæ, natale sanctorum Chrysanthi et Daria virginis.* In Martyrolog. ms. sancti Hieronymi: *III Kalendas Decembris, Romæ, Arosonis, Saturnini, Chrysanthi, Daria, Mauri et aliorum LXXII.* In Adonis Martyrol., ad eundem diem: *Ipsa die, Romæ, natale sancti Chrysanthi, et Daria virginis.* In Calendario Codicis Ratoldi abbatis ad eundem diem: *Romæ passio sancti Saturnini, Crisanti, Daria virginis.* In parvulo Martyrol. ms. ad Calcem Codicis Rhemensis: *III Kalendas Decembris, Namnetis civitate, nativitate sanctorum Saturnini, Crisanti, Eulatiæ, Daria.* Ubi minor scriptum esse *Namnetis civitate.* Quod exstat etiam in Martyrologio Rabani: *Namnetis Saturnini episcopi et martyris.* Ubi continuo narratur passio sancti Saturnini Tolosani episcopi, quæ eodem die contingit, ut planum est ex omnibus Martyrologiis. Sed puto utrobique mendum esse, et post *III Namnetis* interserendum esse nomen alicujus sancti, qui ad hanc Aremoricæ regionis civitatem pertineat.

Præterea notandum in omnibus his Martyrologiis nominatis, Rabani excepto, nihil de sanctis Chrysantho et Daria annotari *III Kalendas Novembris*, qui est vulgaris eorum dies.

Quod autem spectat ad officium hujus festi, diversæ sunt in Codice Rhemensi Orationes a Codicibus sancti Eligii, Rodradi, et Ratoldi. Sed in Codice Ratoldi habetur hæc Præfatio: *Cujus gratia beatum Saturninum elegit in sacerdotium, doctrina ad prædicandum erudit, potentia ad perseverandum confirmavit, ut per sacerdotalem insulam perveniret ad martyrii palmam, docensque subditos prædicando, instruens vivendi exemplo, confirmans patientia, ut ad te coronandus perveniret, qui persecutorum minas intrepidus superasset; cujus interventu, nos, quæsumus, a nostris mundet delictis, qui tibi placuit tot donorum prærogativis Per quem, etc.* Quæ Præfatio exstat etiam inter Præfationes Codicis Rodradi. Ex qua sole clarius est 423 Missam quæ est in his Codicibus Rodradi et Ratoldi spectare ad sanctum Saturninum Tolosatium antistitem et apostolum martyrii laurea etiam coronatum, cum neutiquam convenire possit sancto Saturnino Romæ passo, cum Sisinnio diacono sub Maximiano, qui nunquam fuerit presbyter, nec episcopus. Quamvis non inficias ierim Missas Codicum sancti Eligii et Rhemensis spectare ad hunc sanctum Saturninum Romæ passum.

504. *Sacrandum.* ^c In Codice Ratoldi abbatis legitur *sacrificandum.*

505. *Et majestatem tuam suppliciter exorare, etc.* In Cod. Rhemensi est alia Præfatio: *Reverentiæ tuæ dicato jejuniis gratulantes, quod apostolica beati An-*

Eodem die, nat. sanctorum Saturnini et Chrysanti.

^c In Cod. Reg. Suec. est Præfatio ab his duobus discrepans. In editione autem Pamel. nulla.

dræ merita desiderantibus prævenimus officiis, ut ad eadem celebranda solemniter præparemur; quæ tamen corrupta et transposita ita sunt castiganda: Ut qui apostolica beati Andree merita desiderantibus prævenimus officiis, ad eadem, etc.

506. *Quoniam adest nobis, etc.* Initium hujus Præfationis corruptum est in Codice Rhemensi.

507. *Nec pendens taceret in cruce.* Quia in ipsa cruce biduo fidem Christi prædicavit, ut in ejus actis scriptum est.

508. *In natali.* Sanctorum apostolorum Petri et Pauli.

509. *Per quos.* Apostolos, videlicet.

510. *Incepit ordo ad ecclesiam dedicandam.* Habetur ecclesie dedicatio in Codicibus Rhemensi et Ratoldi abbatis. Non exstat in Codice Rodradi, in editis, et apud Pamelium.

511. *Illuminetur duodecim candelæ.* Ita in Codicibus Rhemensi et Ratoldi, in Ordine et Pontif. Rom. et in cod. Tiliano. Ita docet Petrus Damiani, serm. I de Dedicazione ecclesie, et Ivo Carnotensis, Serm. de Dedicazione: *Cum ecclesia dedicatur, duodecim candelæ sunt accensæ interius.*

Per ejusmodi candelas duodecim intelliguntur apostoli, qui sunt Ecclesie luminaria et, juxta Christi effatum, lux mundi. Codex autem Ratoldi, qui, ut recentior, plures addit caeremonias, sic incipit: *Primitus enim docet ut episcopus cum cæteris ministris eat ad ecclesiam antiquam, et ibi recondant vespertino tempore reliquias, et jubeat exercere ibi vigiliis per totam noctem. In crastinu autem eat pontifex ad ecclesiam, quæ sacraanda est, et ordinet in ea quæ ordinanda sunt: et illuminentur jussu suo duodecim candelæ; et expellantur omnes foras, nisi solus archidiaconus clauso ostio ibi maneat. Tunc pontifex cum sacro ordine redeat ad antiquam ecclesiam, et induunt sesacris vestibus, et faciant litaniam prout horadictaverit; qua expleta dicat hunc Orationem: Oremus: Actiones nostras, quæsumus, Domine, aspirando præveni, etc. Et tunc incipiens Responsorium; Domine, si conversus fuerit populus tuus. Item aliud: Exaudisti, Domine, orationem servi tui. Item aliud: Tu Domine universorum, qui nullam habes indulgentiam.*

Ex his notandum est, primo episcopum cum clericis agere vigiliis in basilica aliqua veteri coram reliquiis in basilica nova collocandis, deinde se ad basilicam novam conferre, qua consecrata, reverti ad veterem basilicam et inde reliquias sublatas solemniprocessionem in novam ecclesiam transferre, quod videre est cap. 20 lib. de Gloria confessorum sancti Gregorii Turonensis: *Qua diligenter composita, et altari ex more locato, ad basilicam sanctam vigiliis noctem unam ducentes, mane vero venientes ad celulam, altare quod exereramus sanctificavimus, regressique ad basilicam, sanctas ejus reliquias cum Saturnini Julianique martyrum, vel etiam beati Illidii, exinde solemniter radiantibus cereis crucibusque admoemus.*

512. *De cambutta sua.* Cambutta, seu cambuta, est virga pastoralis episcoporum. Glossæ veteres mss. bibliothecæ Corbeiensis: *Cambuta, baculus episcoporum.* Est etiam abbatum. Acta sancti Galli abbatis apud Surium: *Qui et baculum ipsius, quem vulgo cambotam vocant, etc.* Ordericus Vitalis, lib. VI Hist. ecclesiasticæ, agens de translatione sancti Ebrulphi abbatis Uticensis in diocesim Lexoviensi: *Heriwinus quidem, quia sacerdos erat, et abbas canonorum sancti Petri, et capellæ ducis capellanorum maximus, caput et majorem partem osium sancti Ebrulphi, librum quoque et arculam argento cooperatam, et cambutam atque cinctorium, charlasque donationum sibi relinuit.*

Est enim cambuta baculus flexus, et sustentamen. Papias, in Vocabulario mss.: *Cambuta sustentamen, vel baculus flexus, pedum, vel crocia, Gallice, crosse. Et baculus quo sustentantur claudiet debiles. Petrus diaconus, in supplemento Chron. Casin., cap. 76:*

Ob ejus facti memoriam cambuttæ claudi ante fores ecclesie sancti Benedicti suspensæ sunt.

Baculi autem episcoporum mentio fit in concilio Toletano, IV, can. 27: *Si episcopus est, orarium, anulum, et baculum.*

513. *Tollite portas, etc.* In Codice Ratoldi sequitur: *Palms, Domini est terra. Deintus autem minister respondens dicat: Quis est iste rex gloria? Et sic pergat omnis legio in circuitu Ecclesie, ter cantando hanc Antiphonam cum Psalmo et cum gloria. Tertio autem percussio ostio ab episcopo, et dicat, Tollite portas, et responso ter a ministro: Quis est iste Rex gloria? Respondeat pontifex: Dominus virtutum ipse est Rex gloria. Et aperto ostio intrans dicat ter: Pax huic domui, crux pellit hostem, crux Christi triumphat.*

Hic autem fit mentio circuitus ecclesie, quem fuisse ternum cum aque benedictæ aspersione scribit Ivo Carnotensis, in sermone de Dedicazione ecclesie, et quidam anonymus ms. biblioth. Corb., in sermone etiam de ecclesie Dedicazione. Hic vero ritus appertinet ecclesie est etiam a Græcis usitatus, appellaturque ἀνοίξις, et ἀνοίξιον. Id est, apertio, ut videre est apud Theodorum Balsamonem, in can. 31 sextæ synodi, et in can. 7 synodi septime.

514. *Et aperto ostio intrantes dicant: Pax, etc.* In Cod. Rat.: *Et aperto ostio intrans dicat ter: Pax, etc.* In Ordine Rom.: *Tunc statim ostio aperto intrans ecclesiam cum ministris duobus, vel tribus; et cum mansionario et acolyto dicat: Pax huic domui.*

515. *Vel levitæ.* In Codice Rhemensi legitur, *vel lente, male.*

516. *Stramenta.* Sunt tapetes qui substernuntur, sternendo. Et sanctus Benedictus, cap. 51 regulæ, dixit stramenta lectorum, ea quæ in lecto sternuntur. *Stramenta lectorum, inquit, sufficiant matta, saccum, læna, et capitale.*

517. *Deinde incipiat pontifex de sinistro angulo, etc.* In Cod. Ratoldi hæc ita habentur: *Deinde incipiat pontifex de sinistro angulo ab Oriente scribens per pavimentum cum cambuta sua hæc elementa A, B, C; et dicat hanc Antiphonam: Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis a templo sancto tuo, quod est in Jerusalem, Alleluia. Psalmus: Exsurgat Deus, cum gloria. Tum vadens ad dextrum angulum occidentalem, incipiens iterum a dextro angulo orientali A, B, C, scribens usque in sinistrum occidentalem angulum, canendo Antiphonam aliam; 425 Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ. Alleluia, alleluia. Psalmus: Benedic anima mea Domino, Domine Deus meus.*

518. *A, B, C.* Ita in Codice Ratoldi. In Codice Rhemensi habetur, ABCTURIUM, quod perinde est; ex quibus notandum has tres litteras duntaxat in dedicatione basilicæ depingi olim solitas. Nunc describuntur duo alphabeta, alterum Græcum, alterum Latinum, id est, omnia elementa, tum Græca, tum Latina, ut in Ordine et Pontificali Romano, et in Codice ms. Tiliano.

Quidam olim episcopi adjiciebant alphabetum Hebraicum, ut planum est ex sermone ms. cujusdam anonymi supra citato de ecclesie Dedicazione, in quo etiam causa redditur: *Verumtamen quia ecclesiastica doctrina Hebraico, Græco Latinoque sermone utitur, maxime ideo a quibusdam episcopis hæc alphabeta conscribuntur.* Petrus Damiani, sermone citato generaliter hæc scribit: *Alphabetum ex transverso quadrangula ratione describit.* Quæ intelligenda sunt secundum hodiernum usum de alphabetis Græco et Latino, nam in eo sermone remittit lectorem ad Ivonem Carnotensem, ut infra probabitur, qui in opere suo de ecclesie Dedicazione hæc duo alphabeta tantum agnoscit.

519. *Deinde veniens ante altare.* To Altare aberat ab hoc Codice sancti Egidii, sed illud supplēvi ex Codicibus Rhemensi et Ratoldi.

520. *Absque Alleluia.* Ita in Ord. Rom. et in Codicibus Rhemensi et Ratoldi, et in serm. ms. supra

citato, in quocausa additur: *Quia nondum est domus Domini.*

521. *Deinde sequitur exorcismus aquæ.* In Cod. Rhem. legitur: *Benedictio salis et aquæ.* In Cod. Ratoldi: *Deinde benedicens saltem et aquam cum cinere, et dicat hanc Orationem: Deus qui ad salutem humani generis, etc.,* ut in Benedictione aquæ diebus Dominicis. exstatque in Codice Rhemensi.

522. *Discede, immunde Spiritus.* Formula est dæmonis exorcizandi, cujus similis hæc est apud Optatum Milevitanum. lib. iv adversus Parmenianum: *Vos rebaptizando exorcizatis hominem fidelem; et dicitis Deo habitanti: Maledicte, exiforas.* In codicibus præfatis Rhem. et Rat., ad exorcismum aquæ habentur hæc verba: *Exorcizo te, creatura aquæ, etc.* Quæ quodammodo conveniunt cum illis exorcismis quibus utitur Ecclesia diebus Dominicis in aquæ Benedictione.

Hic autem aqua benedicitur quæ ecclesiæ dedicationi inserviat. Est enim antiqua consuetudo ut ecclesia aquæ exorcizata seu benedictæ aspersione sanctificetur: quam videre est apud sanctum Gregorium, 4 lib. ix. epist. 71: *Aqua benedicta fiat, et in eisdem janis aspergitur, altaria construuntur, reliquia ponantur.* Mentio fit in epist. 2 Vigiliæ papæ, ubi tamen ait id minime esse necessarium.

523. *Sacramentis.* Olim vocabantur sacramenta non solum septem illa a Christo Domino instituta, quæ sunt vasa gratiæ sanctificantis, sed etiam quivis ritus qui ad aliqualem sanctificationem spectant, quæ vulgo sacramentalia dicuntur. Consule sanctum Augustinum epist. 118, ad Januarium.

524. *Sanctificare, etc.* Hæc Oratio non exstat in Codicibus Rhemensi et Ratoldi.

525. *In molem durata.* Ita sanctus Ambrosius, lib. iii de Spiritu sancto, cap. 4: *Ut tanquam congelascentibus fluctibus in medio maris aquarum quidam murus insurgeret ad transitum Judæorum.* 426

526. *Per te aridis.* Hæc verba usque ad illa, *at tu Domine,* sumpta sunt ex sancto Ambrosio, cap. 22 lib. x in Lucam; sed ibi fusiis, hic vero contractiis.

526. *Domine, Deus Pater, etc.* Hæc Præfatio non exstat in præfatis Codicibus, et in Ordine Romano.

528. *Exorcizo te, creatura salis, etc.* Hic exorcismus desideratur in Codicibus præfatis et in Ordine Romano.

529. *Divina oris voce, etc.* Ita in Ordine Romano.

530. *Et per Apostolum situm, etc.* Ita etiam in Ordine Romano.

531. *Gravelines.* Gravedo est dolor, tristitia, molestia. Glossæ veteres; *Gravedo, ἀχθῆδών,* id est, molestia, tristitia, dolor.

532. *Et misceatur sal et cinis, etc.* Ita in Ordine Romano, et in Codicibus Rhemensi, et Ratoldi. Sed in Cod. Rhem. *τῶτερ* desideratur. Infra autem mentio fit vini. Petrus Damiani, serm. citato addit hyssopum: *Tunc benedicite aquam sale, cinere, vino, hyssopoque conspersam.*

533. *Æterne omnipotens, Deus, etc.* In Cod. Ratoldi, alia exstat Oratio: *Deus invictæ virtutis auctor, etc.* ut in aquæ Benedictione die Dominica, quæ habetur etiam in Ordine Romano. In Codice Rhem. nulla exstat Oratio.

534. *Traduci.* Id est, quæ a protoparente ad postereros traducta est, et manavit.

535. *Creator.* In Cod. Rat. legitur: *Deus Creator.* In Ordine et Pontific. Romano: *Omnipotens sempiternæ Deus Creator.*

536. *Permitte.* Ita legitur in Codicibus Rhem. et Ratoldi; in Ordine Romano *mitte.* In Pontificali, *emitte.* Itaque *permitte* hoc loco idem est quod *emitte*; de quo vocabulo infra.

537. *Armata.* Ita in Cod. Rhem. In Codice Ratoldi legitur *arma,* corrupte.

538. *Inde facit crucem digito suo, etc.* Ita in Cod.

• Nunc lib. xi, ep. 76.

Rhemensi. In Codice Ratoldi hæc præmittuntur. *Et mittat in eam christina, et condat ex ipsa aqua calcem, et faciat maltham, unde recludere debet ipsas reliquias. Ut lege τὸ maltham.*

Maltha autem est calx aqua subacta cum pice liquida et unguia. Gallicæ *comment* ad parietes, tecturas, vel similia resarcienda: de qua agit Palladius, lib. i de Re rustica, cap. 47. Est etiam pix cum cera mista, ut scribit Festus. Unde in Glossis Philoxeni, *malthana* (lege *maltha*) *πισσοκρηρον*, id est, resina ceræ comuista, Dicitur etiam apud Julium Polluceum, lib. x Onomast., cap. 14, *ἐνὶ τῇ πινυακίδι κηρός, ἢ μάλθα*, id est, cera tabulæ adhærens. *maltha.* Et apud Hesychium, *μάλθη μαλακωμένος κηρός*, id est, cera subacta, macerata. Ibidem, *μάλθη ὀψος κηρός*, id est, *maltha*, cera sicca. Hic autem est calx aqua subacta.

Porro in Ordine et Pontificali Rom. antequam fiant cruces in cornubus altaris, fit crux de eadem aqua in medio altaris.

539. *Per quatuor cornua altaris.* Ita 427 in Cod. Rhem. In Codice Ratoldi additur: *Canendo Antiphonam Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor.*

540. *Cum hyssopo aspergit ipsum: altare septem vicibus.* Ita Petrus Damiani, sermone citato: *Altare septies ex eadem aqua respergit.* Is autem auctor, in eo sermone sæpius citato, postquam ritus quosdam dedicationis attigit, tandem subjungit: *Quis hujus abyssi caliginem sermonis claritate possit illuminare? Attigissemus lumen quantumcumque, nisi nostris temporibus quidam, qui Carnotensi præxidet Ecclesiæ, rivacissimo mentis igne lucidius omnia declarasset.*

Hic autem episcopus Carnotensis, de quo loquitur, est Ivo Carnotensis, qui scripsit sermonem de Sacramentis dedicationis, quem videre est cum aliis auctoribus qui de divinis Officiis scripserunt. Coloniae editus anno Dom. 1568 cura Melchioris Hittorpii, quique æqualis est ipsi Petro Damiani. Uterque enim floruit sub Henrico IV imperatore et Gregorio VII. Non vero Fulbertus episcopus Carnotensis, qui claruit Roberto Francorum rege, anno 1033, ut scribit Glaber, lib. iv Hist., c. 4, qui nihil scripsit de ecclesiæ dedicatione, ne quidem in epistola ad Deodatam, quamvis nonnulli contrarium teneant.

541. *Cum ipso psalmo.* Nempe, *Miserere mei, Deus,* ut habetur in Cod. Rhem. In Cod. Ratoldi desideratur *τὸ ipso.*

542. *Usque dum veniens iterum ante altare, etc.* Ita in Cod. Rhem. in Cod. Ratoldi aliter in hunc modum: *Et tunc sparget aquam per pavimentum in modum crucis, in longitudine et in latitudine, canendo Antiphonam.* Fundamenta templi hujus sapientia sua fundavit Deus, etc., et *Psalm.* Fundamenta. *Deinde per parietes intrinsecus Ecclesiæ, canendo Antiphonam Sanctificavit Dominus tabernaculum suum, etc. Psalm.* Magnus Dominus *Antiph.* In dedicatione hujus templi, etc. *Psalm.* Laudate Dominum de cælis. *Antiph.* Lapidis pretiosi, etc. *Psalm.* Lauda, Jerusalem, Dominum. *Antiph.* Erit mihi Dominus in Deum, etc. *Psalm.* Deus noster. *Antiph.* Hæc est domus Domini, etc. *Psalm.* Ecce quam bonum.

Porro ex his et sequentibus patet multos Psalmos in basilicæ dedicatione cantari, atque ex antiqua consuetudine, quam videre est etiam in epist. 16 sancti Paulini, qui quosdam profert, qui tamen non exstant in Codicibus nostris mss. nec in Ordine Romano. *Fatemur,* inquit, *venerandæ pietati tuæ; et paulo post: Ita exultasse Spiritum nostrum in Deo salutaris nostro, ut tanquam in præsentis dedicationis gaudii verba cantavimus: Exultate Deo adjutori nostro, sumite Psalmum, et date tympanum. Tollite hostias, et introite in atria Domini, adorato Dominum in aula sancta ejus; vel illud ejusdem Prophetæ: Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis.*

tuz. Sacerdotes tui induant salutarem, et sancti tui exsultent.

543. *Vel Ecclesiæ.* Particula vel hic sumitur copulative.

544. *Canendo Antiphonam Sanctificavit.* In Cod. Rhem. legitur *Canendo Antiphonam.* Qui habitat in adjutorio altissimi, cum ipso Psalmo.

545. *Qui extrinsecus Ecclesiæ parietes una voce psallant.* Locus corruptus; lege, ut in Codice Rhemensi: *Qui extrinsecus Ecclesiæ parietes una voce psallentes spargunt.* In Cod. Ratoldi habetur in hunc modum: *Deinde pergat extra ecclesiam cum omni schola, spargendoter per parietes in circuitu, et desuper canendo Antiphonam Benedic, Domine, domum istam, etc. Psalm.* Deus miseretur nostri. *Antiph.* Ecce tabernaculum Dei cum hominibus. *Psalm.* Beati immaculati in via. *Antiph.* Benedic, 428 Domine, domum istam, etc. *Finilo hoc, ingrediatur pontifex in ecclesiam cum omni schola, et incipiat antiphonam* O quam meluendus est locus iste, etc. *Psalm.* Verba mea. *Antiph.* Qui habitat in adjutorio Altissimi. *Psalm.* idipsum. *Antiph.* Beati qui habitant in domo tua, Domine. *Psalm.* Quam dilecta. *Et tunc ponat in censum inaceram, et dicat hanc Orationem, etc.* Hactenus Ratoldi Codex.

Quid sit acerra docet Festus: *Acerra, aqua quæ ante mortuum poni solebat, in qua olores incendebantur.* Aliqui dicunt arculam esse thurariam, scilicet, ubi thus reponebant. Hic sumitur pro thuribulo.

546. *Faciendo crucem super pavimento.* Olim basilicas signo crucis adhibito dedicari certum est, ut videmus serm. 19, inter opera divi Augustini: *Cum ejusdem crucis caractere basilicæ dedicantur.* In quibusdam Editionibus hic sermo est 75, de Diversis.

547. *Deus, qui loca nomini tuo, etc.* Post hanc Orationem in Cod. Ratoldi hæc sequuntur: *Et tunc ex incenso boni odoris infusam totam ecclesiam, et stans in medio dicat Antiphonam.* Domus mea domus Orationis. *Versus* Narrabo nomen tuum, cum Gloria.

548. *Et sequitur oratio.* In Cod. Rhemensi legitur: *Et sequitur Oratio consecrationis ecclesiæ.* In Cod. Ratoldi post hanc Orationem sequitur: *Præfatio in medio ecclesiæ.* Sursum corda, etc. Adesto precibus nostris, adesto sacramentis, etc., ut in Ordine Romano.

549. *Ipsa expleta incipit Antiphonam, etc.* Ecclesiæ dedicationem excipit altaris consecratio. In Codice Ratoldi, antequam altare consecratur, extenditur velum psallendo Antiphonam *Intraibo ad altare Dei.*

De consecratione autem altaris insignis hic locus sancti Gregorii Nysseni, oratione in Christi baptismum, notandus venit: *Ἐπί καὶ τοῦτο θυσιαστήριον ὡ περικταμεν, λίθος, ἐστὶ κατὰ φύσιν κοινός, οὐδὲν διαφέρων τῶν ἄλλων πλακῶν αἱ τοὺς τοίχους ἡμῶν οἰκοδομοῦσι, καὶ καλλωπίζουσι τὰ ἰδῶρη. Ἐπειδὴ καθιερώθη τῇ τοῦ Θεοῦ θυσιασίᾳ καὶ τὸν εὐλογίαν ἰδέξατο, ἐστὶ τράπεζα ἁγία, θυσιαστήριον ἁκρατον.* Id est: Et hoc altare sanctum, cui assistit lapis, est sua natura communis, nihil differens ab aliis crustis, ex quibus nostri exstruuntur parietes, et pavimento ornantur. Sed quoniam Dei cultui consecratum est, et benedictionem accepit, mensa sancta est, altare immaculatum.

550. *Et fundit quod remansit de ipsa aqua, etc.* Ita in Cod. Rhem. et in Ord. Rom. In Cod. Ratoldi, legitur: *Et fundat aquam super altaria, et abstergat linteo, et benedicat tabulam ex aqua sancta.* Sequunturque ibi hæc duæ Orationes: *Singulare illud propitiatorium, etc.* Item alia: *Deus omnipotens universarum rerum rationabilis artifex, etc.,* ut in Ordine Romano.

551. *Postea offert incensum.* Thurificationis usus in Ecclesia antiquus est: illius meminit sanctus Dionysius, cap. 3 Hierarchiæ: *Ὁ μὲν ἱεράρχης εὐχὴν ἰσὺν ἐπὶ τοῦ θείου θυσιαστηρίου τελείας, ἐξ αὐτοῦ τοῦ θυμῶν ἀρχάμενος ἐπὶ πᾶσαν ἔρχεται τὴν τοῦ ἱεροῦ χώρου περιούγιαν.* Id est: Sacerdos, sacra prece in

ipso altari perfecta, et ab eo thurificationis initio ducto, universum circuit sacri loci ambitum. Sanctus Joannes Chrysostomus in liturgia: *Ὁ δὲ διάκονος ἔκειτ' ἄρωθεν τὴν ἁγίαν τράπεζαν, καὶ δίπτυχα.* Id est: Diaconus per circuitum incensat sacram mensam et diplycha. Canon 3 Apostolorum: *Ne liceat autem aliquid aliud ad altare offerre quam oleum ad lucernam, καὶ θυμίαμα καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορῆς,* id est, et incensum tempore sanctæ oblationis.

Concilium Chalcedonense, actione 3, in libello Ischyronis diaconi Alexandrinæ Ecclesiæ, ubi conqueritur de Dioscoro patriarcha Alexandrino, qui pecunias a clarissima 429 femina Peristeria legatas in pauperum subsidium, scortis et mimis distribuerat: *Ut neque incensum ex oblatione illius clarissimæ memoriæ Peristeriæ (quantum ad eum pertinuit) Deo offerretur.* Gregorius Turonensis, in Vita Patrum, in Vita sancti Lupicini: *Dispositus in itinere psallentium turmis cum crucibus, cereis, atque odore fragrantis thymiamatis:* et Coryppus, lib. 11 de Laudibus Justinii minoris:

Illicet angelici pergens ad limina templi,
Imposuit pia thura focis, cerasque micantes
Obtulit.

Unde Cosroes Persarum rex, inter alia donaria ecclesiæ sancti Sergii martyris, thuribulum aureum misit, ob prolem ejus intercessionem susceptam, ut scribit Theophylactus Simocatta, lib. v Hist., cap. 14.

552. *In medio crucem faciens, et super quatuor angulos.* Antiquus ritus est, quem olim observavit sanctus Germanus Antissiodorensis episcopus, cum Encolismæ in Aquitania altare de nomine apostolorum principis dedicaret, ut refert Erricus in supplemento ms. miraculorum ejusdem pontificis, cap. 3: *Ubi cumque et quoties per altaris cornua mediumque crucis effigiem sanctificati unguinis liquore signavit, ita marmor impressione pollicis liquefactum subterfugit, ut ad impulsum digiti niveum putares cessisse molitiam.*

Quod autem olim altaria cum signo crucis soleant consecrari, clarum est tum ex citato loco, tum ex sermone supra citato sancti Augustini: *Cum ejus crucis caractere basilicæ dedicantur, altaria consecrantur.*

553. *Fundamenta.* In Cod. Ratoldi, *quam dilecta.* In Cod. Rhem. *quam amabilia,* quod perinde est.

554. *Et ungit cum manu sua ipsum lapidem.* Unctionis altarium usus antiquus est. Illius mentio est in epistola sancti Damasi papæ ad Numidæ episcopos: *Nec altare erigere, nec ungere, nec sacrare; et in epist. 88, quæ vulgo sancto Leoni tribuitur: Sic constitutio altaris, ac Benedictio, vel unctio.*

Idem videre est in decreto Felicis IV, apud Burchardum, lib. 17, cap. 58: *Et mensis Domino sacratis, et sacra unctioe a pontificibus delibutis;* et in epistola Isidori junioris ad Luilfridum: *Ad episcopum pertinet basilicarum consecratio, unctio altaris.* Et in supplemento supra citato, et aliis auctoribus infra, de chrismatis unctioe, laudandis.

555. *Expleto psalmo mittit iterum oleum, etc.* Ita in Codice Rhemensi, quæ tamen desunt in Codice Ratoldi.

556. *Mane surgens Jacob, cum Psalmo Bonum est, etc.* Aliter in Codice Rhemensi: *Sanctificavit Dominus tabernaculum suum, cum Psalmo Deus noster refugium.*

556. *Mittit chrisma.* Ita in Codice Rhemensi et in Ordine Romano. In Cod. Ratoldi sic habetur: *Post hæc ponat incensum et chrisma, dicat:* Ecce odor filii mei, sicut odor agri, cui benedixit Dominus. *Psalm.* Ecce quam bonum. *Antiph.* Erit mihi Dominus in Deum, etc. *Psalm.* Deus noster. *Antiphona.* Vidit Jacob scalam. *Psalm.* Fundamenta.

Hic autem altare chrismate perungitur juxta veterem Ecclesiæ consuetudinem, quæ clara est ex concilio Agathensi, can. 14: *Altaria placuit non solum unctioe chrismatis, sed etiam sacerdoti benedictione*

sacerari. Ex concil. Epaonensi, can. 26 : *Allaria non lapidea chrismatibus unctione non sacrentur.* Ex sancto Dionysio, cap. 4 Eccl. Hierar. : *Hæc etiam sancte observa. ut sacratissimum 430 illa lex mysteriorum altaris consecrationem τὰς τοῦ ἱερῶτάτου μύσου τὰ τ-ουρῆσι παναγίῳ ἐπεφύσισιν, id est, sacratissimi unguenti sanctissimis perficit infusionibus.* Petrus vero Damiani, sermone supra citato, de ecclesiæ Dedicatione ita scribit : *Altare vero mistura chrismatibus oleique perungit.* Sic enim loquitur, quia altare prius oleo, deinde chrismate perungitur, ut ex nostris Sacramentariis liquet, et ex Ivone, serm. de Sacramentis Dedicationsis.

558. *Dextro in dextro.* Hic desideratur particula *de*, quæ exstat in Cod. Rhem. Sed legendum est *De dextro usque in dextrum.* In Codice Rat. sic legitur : *Deinde faciens cruces per parietes in circuitu de ipso chrismate cum pollice dicat Antiphonam Sanctificavit. Alia Antiph.* Lapidibus pretiosi. *Psalm.* Lauda Jerusalem. *Antiph.* Mansurgens Jacob. *Et tunc in circuitu intrinsecus mittet incensum in modis, et dicat :* Oremus. Omnipotens sempiternus Deus, effunde super hunc locum gratiam tuam, etc. *Item alii :* Deus qui de vivis et electis lapidibus, etc. In Ord. Romano aliter habetur : *Deinde in circuitu ecclesiæ vadat Pontifex, et faciat crucem per parietes cum pollice suo de ipso chrismate in duodecim locis, tres in Oriente, tres in Australi, tres in Occidente, tres in Septentrione ; primo in dextra parte, et sic in circuitu dicens per singulas cruces Sanctificetur hoc templum, etc.* Hæc Ordo Romanus.

Sed notandum est ex Petro Damiani, sermone primo de ecclesiæ Dedicatione, impressas fuisse in interioribus templi parietibus cruces duodecim, quæ a pontifice chrismate ungerentur : *Cruces duodecim, inquit ille, in interiori circuitu ecclesiæ imprimuntur.* Et paulo post : *Cruces chrismate, altare vero mistura chrismatibus oleique perungit.* Ita etiam Ivo Carnotensis, in Sermone de Sacramentis dedicationis : *Hinc est quod consecrato altari chrismanitur in parietibus illæ duodecim cruces, quæ typum gerunt apostolicum, qui et primitias Spiritus acciperunt, et crucis mysterium populis et gentibus manifestare studuerunt.* Quod paulo ante eorum ætatem videtur esse institutum, cum Ordo Romanus aliter scribat, nisi forte ipse Ordo hac in parte mutationem aliquam subierit.

Græci etiam ipsum templum chrismate perungunt, quod clarum est ex Theodoro Balsamone in can. 7 synodi septimæ : *καὶ ἄπο τοῦ τοῦτον ἀπαρισμῶς ὑπ' ἁγίου μύσου χρισμῆτος, id est :* Et omnis illius (templi) perfectio sacro chrismate inuncti.

559. *Inde faciens crucem incensi super altare.* In Cod. Rhem. deest particula *inde.* In Ordine Romano sic habetur : *Tunc iterum redeat ad altare, et offerat ibidem crucem incensi super illud, et dicat Antiphonam Ecce odor filii mei, etc.* In Cod. Ratoldi, nulla crucis mentione facta, hæc reperire est : *Tunc eat ad altare, et ponet incensum, et dicat :* Oremus Dei Patris omnipotentis misericordiam, etc. *Alia :* Deus omnipotens, in cuius honore altare hoc, etc. *Præfatio super altare, ut in Ordine Romano.* Deinde sequitur : *Majestatem tuam, Domine, imploramus humiliter, etc., ut in Ordine Romano.*

560. *Sub invocatione nominis tui.* Altaria per invocationem nominis Dei consecrantur, et sanctificantur. Optatus Milevitanus, lib. vi contra Parmenianum : *Nam si sit invocatio nominis Dei, ipsa invocatio sanctificat et quod pollutum esse videbatur.* Ibi enim agit de altaribus aut rasis, aut remotis, aut fractis a schismaticis.

561. *Deinde tenentibus, etc.* In Codice Ratoldi abbatis additur : *Cum aqua sancta et incenso.*

562. *Linteamina.* Altaris videlicet, quorum antiquus est in Ecclesia usus, qui videtur apud Optatum Milevitanum, lib. vi adversus Parmenianum : **431** *Quis fidelium nescit in peragendi mysterium ipsa ligna linteamine cooperiri ? Ubi ligna sunt ipsa altaria li-*

gnea, quæ tum in Africa erant usitata, ut clarum est ex eodem Optato, supra, eodem libro : *Sed, ut existimo, alio loco copia lignorum frangi jussit, alio tulerent lignorum inopia imperavit, ut removerentur ex parte verecundia jussit.* Nam refert causas cur schismatici alibi altaria frangerint, alibi raserint, alibi removerint. Cur in quibusdam locis frangerint, in causa fuit lignorum copia : quare alibi raserint, lignorum inopia, ne forsitan novis altaribus erigendis ligna deessent ; cur demum in quibusdam locis tantum removerint, id fecit verecundia. Et Paulus post : *Quid perditorum conductam referam multitudinem, et vinum in mercedem sceleris datum ? quod ut inundo ore a sacrilegis hostibus biberetur, calida de fragmentis altarium facta est.* Id est, calefecerunt aquam de fragmentis altarium, et infra, *inter sacramenta* (id est, inter Missarum solemniam) *velamen potuit tangi, non lignum ; aut si tactu potuit penetrari velamen, ergo penetrantur et ligna, etc.* Ibi refert causam cur non debuerint radere altaria, quia tacta non sunt a sacerdotibus catholicis, sed tantum velamen inter offerendum. Quod si tactu potuit penetrari velamen, ergo lignum ; quod si lignum, ergo et terra ; ac proinde concludit quod debuerint schismatici terram ipsam, in qua fundata sunt altaria, radere, seu effodere.

Hinc capiendus est sanctus Augustinus, lib. v de Bapl. contra Donatistas, cap. 20 : *Cur ergo ad verba quæ procedunt ex ore homicidæ possit tamen Deus oleum sanctificare, et in altari quod hæretici posuerunt non possit ? nescio, nisi forte quem cor hominis fallaciter conversum intus non impedit, lignum fallaciter positum impedit foris, quominus sacramentis suis adesse dignetur nullis hominum falsitatibus impeditus ? Ubi τὸ lignum sumitur metonymice pro altari ligneo.*

Olim etiam in Gallia quibusdam in locis fuit usus altarium ligneorum : nam in concilio Epaonensi, can. 26, cautum est : *Ut altaria, nisi lapidea, chrismatibus unctione sacrentur.* Fuerunt etiam olim in Oriente, tempore sancti Athanasii Magni, altaria ligneæ, ut ex ejus epistola ad solitarios perspicuum est : *Ἀπάσταντας τὰ συμφέλλια, καὶ τὸν θρόνον, καὶ τὴν τράπεζαν, ἑλόντων γὰρ ἦν, καὶ τὰ βῆλα τῆς Ἐκκλησίας.* Id est, cum rapuissent subsellia, et cathedram, et mensam (erat enim ligneæ) et vela Ecclesiæ.

563. *Omnipotens et misericors Deus, etc.* Hæc Oratio desideratur in Codice Rhemensi, et in Ordine Romano.

564. *Purificare, sanctificare, benedicere.* In Codice Ratoldi abbatis ad singula verba hæc singulæ cruces apponuntur.

565. *Omnipotens sempiternus Deus, a quo omnia, etc.* Hæc Oratio non exstat in Codicibus Ratoldi et Rhem. Sed loco illius hæc habetur : *Domine Deus omnipotens, sicut ab initio hominibus utilia, etc., ut in Ordine Romano, in quæ hæc verba sequentia notanda veniunt : Hæc linteamina in usum altaris tui, ad tegendum involvendumque corpus et sanguinem Filii tui Domini nostri Iesu Christi :* quibus intelliguntur pallæ corporales, quæ corporalia vulgo dicuntur, quæ ita olim amplæ erant, ut involverent ipsum Christi corpus et calicem ; de quibus consule observationes nostras ad Concordiam regularum, in cap. 66, § 1.

Porro in Codice Ratoldi sequitur : *Benedictio ad omnia ornamenta Ecclesiæ : Dignare, Domine Deus omnipotens, Rex regum, etc.* In Codice Rhemensi sequitur ordo inferendarum Reliquiarum in basilicam.

566. *Benedictio super munus quoddam.* Munus hoc loco intelligitur de his omnibus quæ a fidelibus offeruntur ad ecclesiæ ornatum, ut videre est in **432** ipsa Benedictionis formula, quæ abest a Codicibus Ratoldi et Rhemensi ; et ab Ordine Romano. Siquidem olim in ipsa templi dedicatione omnia ejus donaria, seu munera in usum templi a fidelibus oblata, ab episcopis consecrabantur, ut factum est in dedicatione templi, quod Constantinus imperator Hiero-

solyne ædificavit, quemadmodum testatur Sozomenus, lib. II Hist., cap. 25.

367. *Ad consecrandam patenam.* In Codice Ratoldi legitur: *Consecratio patenæ. fac crucem de oleo.*

368. *Consecramus,* etc. Hæc formula consecrationis patenæ non exstat in Ordine Romano.

369. *Indefaciens signum crucis de sancto oleo,* etc. Ita in Codice Rodradi et Rhemensi Sed in Codice Ratoldi aliter: *Item Benedictio patenæ. Et fac crucem de chrysmate.* Consecrare, etc. Et nota in hoc Codice adhiberi oleum et chrysmata, at in Ordine Romano chrysmata tantum.

370. *Benedictio patenæ. Domine Deus omnipotens,* etc. Hæc non exstant in Codicibus Ratoldi et Rhemensi, neque in Ordine Romano.

371. *Ad calicem benedicendum.* In Ordine Romano legitur: *Præfatio calicis.* Consecrationis seu Benedictionis vasorum altarum habetur mentio apud Burchardum, lib. III, cap. 58, ex epist. Felicis IV: *Eaque divinis precibus et sanctis unctionibus cum altaribus et vasis, vestibus quoque et reliquis ad divinum cultum explendum utensilibus devote et solemniter sacrare.* Hic tamen notandum nullam in Benedictione calicis adhiberi unctionem, ut in Codicibus Rhemensi, Rodradi, et Ratoldi, cum tamen in Ordine Romano unctio chrysmatis adhibeatur.

372. *Pia famuli tui ill. devoti-ne.* In Cod. Ratoldi hæc vocabula, *pia famuli tui ill.* non exstant. Post hanc Orationem in Ordine Romano hæc habentur: *Et faciat crucem de chrysmate super ipsum calicem per latera,* quæ non exstant in Codicibus nostris mss. sancti Eligii, Rodradi, Rhemensi et Ratoldi.

373. *Deus, qui Moysi famulo tuo,* etc. Non exstat in Codicibus Rhemensi et Ratoldi, sed in Cod. Rhem. sequitur: *Præfatio chrysmatis: Oremus, fratres chrysmati, ut Deus omnipotens hoc ministerium corporis Filii sui Domini nostri Jesu Christi gerolum benedictionis, sanctificationis tutamine, defensionis donatione implere dignetur orantibus nobis.* Per. Ubi chrysmalis, seu chrysmal, sive chrysmale, sumitur pro vase in quo Christi corpus servatur. Quod clarum est ex Ordine Romano, ubi hic titulus præfigitur: *Præfatio vasculi in quo Eucharistia reconditur.* Ibi vasculum hæc dubie pro chrysmali usurpatur. Id etiam patet ex lib. VI Halitgarii mss. biblioth. Corb.: *Qui autem perdidit suum chrysmal, aut solum sacrificium in regione qualibet,* etc.

Sumitur etiam pro corporali, seu palla corporali, ut notum est ex Glabro, lib. V Hist. cap. 1: *De chrysmate etiam, quod a quibusdam corporale appellatur, plurimum expetum est præstare remedia.* Et paulo post: *Apud monasterium Reomense, tempore venerabilis Will-uni abbatis, contigit ut incendium circumjacentium monasterii popularetur; arripientes autem ejusdem loci fratres chrysmale conto impositum, elevarunt illud contra inconditum flammam dire fugrantes; statim vero idem ignis in sese retorquens, minime amplius quam invaserat arripere valuit; pannus tamen ille dominicus, aura flante, a contulo elapsus, plus minus duobus milliariis avolvit,* etc.

In eadem Præfatione Codicis chrysmale dicitur ministerium, recte. Nam ministerium pro vase sumitur, ei vasa 433 aurea vel argentea ecclesiæ dicuntur ministerium. In concilio Rhemensi, can. 22, apud Floardum, lib. II Hist. Eccl. Rhemensis, cap. 5: *Si episcopus (excepto si venerit ardua necessitas pro redemptione captivorum) ministeria sancta frangere pro qualivunque conditione præsumperit, ab officio cessabit ecclesiæ.* In epistola 20^a sancti Gregorii, lib. II Registri: *Ut tam ministeria ecclesiarum, quam usualia argenti, et quidquid aliud, idem brevis a vobis conscriptus, veraciter rerum facta inspectione, contineat.* Et lib. III, epist. 15^b: *Pervenit ad nos diversos Italici sacerdotes in Sicilia confluentes plu-*

rima secum Ecclesiarum suarum ministeria detulisse. Concilii Arvernensis, can. 8: *Nead nuptiarum ornatum ministeria divina præstentur.* Concil. Aurelianensis III, can. 23: *De rebus ecclesiasticis, vel de sacro ministerio alienare.* Apud sanctum Gregorium Turoensem, lib. de Gloria confessorum, cap. 22: *Ac ipse sacerdos pelago operitur, habens ad collum cum Evangeliorum libri ministerium quotidianum, id est patenulam parvam cum calice.* Apud Fortunatum, lib. I, carm. 15:

Muneribusque piis dotasti altaria Christi,

Cum tua vasa ferunt munera sancti Dei.

Nam cruore et corpus Domini libamina summi Rite ministerio, te tribuente, venit.

Id est, corpus et sanguis Domini in ministerio collocantur, te largiente. Unde a sancto Paulino, epist. 12, *Sacri pompa ministerii* pro vasis omnibus altarum, sive aureis, sive argenteis, quæ in ecclesiæ secretario servantur, sumitur:

Hic locus est veneranda penus, qua conditur, et qua Ponitur alma sacri pompa ministerii.

Ita capiendus est hic locus, non pro Eucharistia, quæ in altari, non in secretario, servatur; vasa autem altarum servari solita esse secretario, seu sacrario, lippis et tonsoribus notum est. Et in libris ethnico sumitur ministerium pro vasis aureis seu argenteis quæ sternendo triclinio sunt necessaria, ut videre est apud Lampridium in Alexandro Severo: *Ducentarum librarum argenti pondus ministerium ejus nunquam transit.* Hujus vocabuli mentio fit in Glossis veteribus, sed metonymice sumitur pro abaco seu mensa, quæ ipsa vasa continet. *Abaci* (lege *Abacus*) *delifica* *μνηστήριον, ὡς* *Ἰουβενάλιος,* id est, ministerium, ut Juvenalis. Locus illius exstat satyra 13:

Lectus erat Codro Procula minor, urceolo tres

Ornamentum abaci: necnon et parvulus infra

Cantharus, et recubans sub eodem marmore Cliron.

Unde in Glossis veteribus mss. biblioth. Corb. abacus sumitur pro mensa marmorea calices continente: *Abacus vel abax pars capitelli, vel tabula lusoria, vel mensa marmorea, in qua antiqui mittebant calices.* Quæ verba illustrant locum Juvenalis, qui abacum marmor appellavit, id est mensam marmoream.

Usurpatur etiam ministerium pro tapetibus, palliis, et similibus ecclesiæ ornamentis, ut videre est in concilio Arvernensi, can. 3: *Observandum ne pallis vel ministeriis divinis defunctorum corpora obvolvantur.* Tandem in eodem Codice Rhemensi sequitur: *Item alia. Omnipotens Deus, Trinitas inseparabilis, manibus nostris opem tuæ Benedictionis infunde, ut per nostram benedictionem hoc vasculum sanctificetur, et corporis Christi novum sepulcrum Spiritus sancti gratia perficiatur. Per Dominum nostrum.*

434 574. *Deinde vadunt ad locum in quo reliquit,* etc. Describit ritum in ferendarum Reliquiarum in templum. Antiquum est Ecclesiæ institutum, basilicas reliquiarum sanctarum illatione et appositione dedicare, quarum presentia ecclesia sanctificatur. Sanctus Ambrosius, lib. X, epist. 83, ad Marcellinam sororem: *Nam cum basilicam dedicassem, multi tanquam uno ore interpellare cœperant, dicentes: Si in Romana basilica dedices? respondi: Faciam, si martyrum reliquias invenero.* Sanctus Paulinus, epist. 11, ad Severum: *Testis est autem Dominus, quod si vel scrupulum sacri cineris habuissemus supraquam nobis ad basilicam, quæ prorime in nomine Domini consummabitur, dedicandam necessarium erat, misissemus unitati vestræ.* Et paulo post: *Invenimus quod digne et ad basilicæ sanctificationem vobis et ad cœmerum cumulandam Benedictionem mitteremus, particulum de ligno divine crucis.* Et epist. sequenti: *Verum hanc quoque basilicam de benedictis apostolorum et martyrum re-*

^a Nunc epist. 25, olim erat 19.

^b Est modo 16 lib. IV, olim lib. III, ind. 12, epist. 16.

liquis sacris cineribus in nomine Christi sanctorum Sancti martyrum Martyris, et dominorum Domini consecrabant. Sanctus Gregorius, *lib. v, epist. 143: *Basilicam beati Stephani martyris, quam fraternitas vestra incendio asserit concrematam, quam etiam nuper esse instauratam commemorat, facultatem etiam tribuimus delivandi, inquam etiam reliquiarum sanctuarium ejusdem beati Stephani martyris volumus collocari* Sanctus Gregorius Turonensis, lib. de Gloria confessorum, c. 20: *Regressique ad basilicam, sanctus ejus reliquias cum Saturnini Julianique martyrum, vel etiam beati Illidii, exinde solemni ter radiantibus cereis crucibusque admovimus.* Ibi enim agitur de oratorii dedicatione. Theophane in Justiniano imperatore, lib. xvi: *Post, junio mense, facta sunt, encœnia apostolorum apud Constantinopolim, et recondita sunt λείψανα Andreæ et Lucæ apostolorum. Et transit Menas episcopus cum sanctis λείψανοις, sedens in carruca aurea imperatoris lapidibus insignita, tenens tres thecassanctorum apostolorum in genibus suis, et ita encœnia celebravit.*

Ita Sanctus Gaudentius episcopus Brixiensis, cum haberet multas reliquias sanctorum, et maxime sanctorum, Quadraginta martyrum Cæsarea Cappadociæ advectas, ecclesiam dedicavit, quam ideo concilium sanctorum appellavit jussit, ut clarum est ex tractatu ejusdem de ecclesiæ Dedicatione Et ita statuitur synodi septimæ can. 7: *Ὅσοι οὖν σιπτοὶ γὰρ καθιερωθήσασιν ἐκτὶς ἀγίων λειψάνων μαρτύρων, οὐδέσμεν οὗτοι κατάθεν γίνεσθαι λειψάνων μετὰ καὶ τῆς συντηθῆσιν εὐχῆς. Ὅ δὲ ἀνευ ἀγίων λειψάνων καθιερω γὰρ καθαιρεσθῶ, ὡς παραβεβήκως τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις.* Id est: Quæcumque ergo templa consecrata sunt absque reliquiis martyrum, in eis fieri statuimus reliquiarum depositionem cum solitis orationibus. Qui vero templum sine sanctis reliquiis consecravit, deponatur tanquam traditionum ecclesiasticarum transgressor. Hæc autem reliquiæ solemnem pompam transferebantur in basilicam, ut ex loco Theophanis supra citato clarum est, et ex actibus sancti Virgilii episcopi Arelatensis, in Chron. sanctorum Lirinensium.

575. *Aufer a nobis,* etc. Non exstat in Codice Rhemensi, nec in Ordine Romano. Habetur in Codice Rodradi, atque etiam Codice Ratoldi, in quo præmittitur litania.

576. *Ambulate,* etc. Ita in Cod. Ratoldi, quæ non exstant in Codice Rhemensi. Plura in Ordine Romano reperire est.

577. *Cum crucibus et thuribulis, et candelabris, multisque luminariis,* etc. Ita in Codice Rhemensi. In Codice Ratoldi nulla mentio luminarium est; in Ordine Romano nihil de thuribulis. Similem pompam in inferendis in basilicam recens consecratam sanctorum reliquiis videmus apud sanctum Gregorium Turonensem, 435 lib. de Gloria confessorum, cap. 20: *Regressique ad basilicam, sanctas ejus reliquias cum Saturnini Julianique martyrum, vel etiam beati Illidii, exinde solemni ter, radiantibus cereis crucibusque, admovimus.* Ibi enim agitur de oratorii dedicatione.

Notandum hic quod non solum cerei, sed etiam cruces radiantibus appellantur. Nam olim in publicis Processionibus ipsis crucibus cerei accensi imponebantur, ut clarum est ex eodem sancto Gregorio, lib. de Gloria confessorum, cap. 79: *Acrensisque super cruces cereis atque ceriferalibus, dant voces in canticis, circumveunt urbem cum vicis.* Idque ex institutione sancti Joannis Chrysostomi, ut testatur Socrates, lib. vi Hist. Eccl., cap. 8: *Ἐπινοήθη γὰρ παρ' αὐτοῦ σταυροὶ ἀργυροὶ φέροντες φῶτα ἐκ τῶν κηρίων λαμπάδων.* Id est: Cruces enim argentæ excogitatæ sunt ab eo quibus Incernæ cereæ imponebantur; et ita capiendus est Sozomenus, lib. viii Hist. Eccl., cap. 8: *Καὶ γὰρ δὴ καὶ σταυρῶν ἀργυρᾶ σημεῖα ὑπὸ κηροῖς*

ἡμῶν; προηγούτο αὐτῶν. Id est, siquidem crucium argentæ signa sub cereis ardentibus eos præcedebant. Quare non satis bene expressit interpres cum dixit duntaxat *facibus ardentibus,* et Sozomenus qui eandem refert historiam, nihil aliud quam Socrates intelligit.

578. *Domum tuam, Deus,* etc. In Ordine Romano et in Codice Rhemensi hæc deest Oratio. In Codice Ratoldi ad ostium novæ Ecclesiæ hæc præmittuntur: *Deus, qui in omni loco dominationis tuæ dedicatorem assistis, exaudi nos, quæsumus, ut inviolabilis hujus Ecclesiæ permanent consecratio, ut beneficia tui muneris, quæ supplicat, mer. atur.* Item alia cum Antiphona: *Benedic, Deus, domum, tabernaculum hoc ingredi, quæsumus, omnipotens Deus sempiternus,* etc. *Hæc expleta suscipiat episcopus reliquias a presbytero, et ponat eas in altario novo, extenso velo,* etc.

579. *Et extenso velo interens et populum.* Olim ad cancellos sacrarii seu chori, in quo stabant clerici, erat appensum velum, cujus meminit sanctus Dionysius in epistola ad Demophilum: *Καὶ προύστες ἀγαθῶς ἐπὶ τὰ εἶδη τῶν θείων παραπετασμάτων.* Id est: Proxidentesque benevole ad ea loca quæ sunt extra vela divina. Ejusmodi veli meminit etiam sanctus Joannes Chrysostomus, serm. 3, in epist. ad Ephesios: *Ὅταν ἀκούσης, δοξάζωμεν πάντες κοινῆ, ὅταν ἴδης ἀνείκομενα τὰ ἀμφύθουρα,* etc. Cum audieris Oremus communiter, et vela trahi videris, tunc diduci cœlum exstimas. Quamvis hand ignorem, ἀμφύθουρα aliquando valvas bifores, ut Ovidius loquitur (*Lib. II Metamorph.*), significare, tamen pronomen ἀνείκομενα ita interpretari vetat.

Confirmatur interpretatio nostra ex Evagrio, lib. vi, cap. 20, et Theophylacto Simocatta, lib. v, cap. 14, in epistola Cosroe Pesarum regis ad sanctum Seigium martyrem, in qua recensentur dona quæ rex illesancto Sergio mittit, nempe crux et thuribulum aurea, καὶ ἀμφύθουρον Οὐννικὸν κεκοσμημένον χρυσίῳ. Id est, et Hunnicum verum ornatum auro; non est enim simile vero fores ad claudendum sacrarium ab ipso rege fuisse missas, sed potius magni pretii ali-quod velum.

580. *In loco altaris.* Reliquias sanctorum in ipso altari recondere mos est antiquus, de quo sanctus Paulinus, epist. 12, ad Severum, de basilicæ Dedicatione: *Quorum venerandus cinis si sine crucis consortio subjiçiat altaribus, hic operτος titulus indicabit:*

Pignora sanctorum divinæ gloria mensæ
velat apostolicis edita corporibus.

Et infra, de basilicæ Fundanæ Dedicatione:

Ecce sub accensis altaribus essa priorum
Regia purpureo marmore crusta legit.

In Codice Ratoldi legitur *In confessione altaris.* Ubi confessio locus est altaris cavatus in quo ab episcopo reliquiæ sanctorum reconduntur. Alias quid sit confessio, 436 vide in observationibus nostris ad Concordiam regularum, cap. 66, § 31.

In eodem Ratoldi Codice hæc sequuntur: *Et faciat crucem intus ex chrismate in quatuor angulis ita dicendo: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, Pax tibi. R. Et cum spiritu tuo,* ut in Ordine Romano. At Græci reliquias sanctorum recondentes, eas sacro perfundunt chrismate, ut videre est in eorum Euchologio: *Ἐπιχέσει τοῦτοις (λειψάνοις) ὁ ἱερός μύρον,* id est, infundit ipsis (reliquiis unguentum sacerdos. Præterea sequitur in eodem Codice: *Et ponat tres portiones corporis Domini intus, et tres de incenso. Recluduntur tunc reliquiæ, canentes Antiph. Exultabunt sancti in gloria. Psalm. Laudate Dominum de cœlis. Antiph. Sub altari Domini sedes accepistis. Psalm. Beati immaculati in via. Quod autem dicitur hic de tribus portionibus corporis Domini*

et incensi, in confessione simul tum reliquiis sanctorum reponendis, idem habetur in utraque dedicatione Ordinis Romani.

Tandem in eodem Codice Ratoldi hæc sequuntur: *Et tunc ponitur tabula, super quam facietur crux quatuor ex oleo et sancto chrismate; et designantur per quatuor angulos cum cultro, et dicat pontifex Orationem hanc: Deus, qui ex omni coaptatione sanctorum etc.* Aliter in Ordine Rom. sic habetur: *Tunc ponat tabulum super reliquias, et det Orationem hanc: Oremus, Deus, qui ex omni coaptatione sanctorum, etc.* Deinde liniat eum cum calce, quæ antea fuerat præparata; et postquam linia fuerit, faciat crucem desuper cum chrismate dicendo sicut prius: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen. Pax tecum. R. Et cum Spiritu tuo. Et mittat chrisma per quatuor cornua altaris, ipsa suprascripta verba dicendo et crucem faciendo; et cantent Antiphonam Corpora sanctorum in pace sepulta sunt, et vivent nomina eorum in æternum, cum Gloria.* Hæc in prima quidem dedicationis descriptione: sed in secunda paulo aliter in hunc modum: *Et accipiens tabulam, quæ super reliquiis poni debet, antea confirmet eam subtilis cum chrismate, dicendo: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Et ponat tabulam super reliquias, et, dicat hanc Orationem: Oremus. Deus qui ex omni coaptatione sanctorum, Deinde liniat eam cum calce, quæ ante fuerat præparata. Et postquam fuerit linia faciat crucem desuper cum chrismate dicendo, ut supra, et faciat crucem similiter cum chrismate per quatuor angulos altaris desuper, dicendo ut supra.*

581. *Cum Psalmo Laudate Dominum in cælis, etc.* In Codice Rhemensi hæc desunt usque ad illa verba: *Inde revertatur pontifex in sacrarium.*

582. *Post hæc vestiantur altare.* In Cod. Ratoldi additur *Cum aqua benedicta et incensio.* Vestitur autem altare pallis liuostimis, atque etiam pallis sericis, ut factum est in dedicatione templi Hierosolymitani sub Constantino Magno, ut scribit Theodoretus, lib. 1 Hist. cap. 31. Et Apud Synesium, epist. 67, inter ea que ad basilicam necessaria sunt dedicandam, recensetur *καταπίστατα μυστικόν*, id est, velum mysticum.

583. *Cum Antiphona.* Pro his in Cod. Ratoldi habetur: *Dicat episcopus Antiphonam* Ornauerunt templum coronis aureis, etc. *Antiph. Zachæe, festinans descende, etc.* *Dum ornantur allaria, canantur hæc, et pontifex dicat Orationem: Descendat, quæsumus, Domine Deus noster, Spiritus sanctus tuus super hoc altare, etc.*

584. *Revertatur pontifex in sacrarium.* Horum loco hæc in Codice Ratoldi reperire est: *Deinde incipiat cantor Antiphonam* Terribilis est locus iste. *Deinde Gloria in excelsis Deo. Collecta ad Missam.* Deus qui sanctorum tibi auctores munerum, etc. *Lectio libri Apocalypsis Joannis apostoli.* In diebus illis, vidi civitatem sanctam Jerusalem. *R. Locus iste a Deo factus est.* 437 *V. Deus qui adstat angelorum chorus. Allel. Adorabo ad templum. Sanctum Lucam.* In illo tempore dixit Jesus Discipulis suis: *Non est arbor bona. Offert. Domine Deus in simplicitate. V. Majestas. V. Fecit Salomon. Super oblata.* Omnipotens sempiternus Deus, altare nomini tuo dicatum. *Præfatio* Perque te suppliciter deprecamur ut altare hoc. *Benedictio.* Benedicat et custodiat vos omnipotens Deus, domumque hanc sui numinis [In ms. *muneris*] presentia illustrare, etc. *Communio.* Domus mea domus Orationis vocabitur. *Ad Complendum.* Quæsumus, omnipotens Deus, ut in hoc loco, etc. *Inde proceles ad fates et consecret.* Omnipotens sempiternus Deus, hoc baptisterium cœlesti visitatione dedicatum Spiritus sancti tui illustratione sanctifica, ut quoscunque fons iste lavaturus est, trina ablutione purgati indulgentiam omnium delictorum tuo munere consequantur. *Per. Item alia: Multiplica, Domine, Be-*

A nedictionem tuam, et Spiritus tui munere fidem nostram corrobora, ut qui in hæc fluentia descenderint, in libro vitæ ascribi mereantur. *Per.*

Hæc consecratio baptisterii seu fontium baptismalium est breviscula, fusiore in Ordine Romano require. Consecrationis baptisterii meminit Sidonius, lib. iv, epist. 15: *Nam baptisterium quod olim fabricabimini, scribilis posse jam consecrari.* Baptisterium autem est ædificium prope ecclesiam in quo erat piscina seu fons, sive naturalis sive artificiosus, baptizandis Christianis idoneus. Prudentius, in Peristephano, baptisterium describens, in locubi quondam martyres passi fuerant:

Electus Christo locus est, ubi corda probata
Provehat ad cœlum sanguine, purgato aqua.

Fortunatus, lib. II, carm. 12, de baptisterio Montiguntie edificato:

Ardua sacri baptismatis aula coruscat.
Qua delicta Adæ Christus in amne lavat.

B Paulinus, epist. 12, ad Severum, de ejus baptisterio:

Dives opum Christi, pauper sibi, pulchra Severus
Culmina sacratis fontibus instituit.

Ennodius, epigrammate 149, de fonte baptisterii sancti Stephani, et aqua quæ per columnas venit:

En sine nube pluit sub tectis imbris sereno,
Et cœli facies pura ministrat aquas.
Proflua marmoribus decurrunt marmora sacris,
Atque iterum rorem parturit ecce lapis.
Arida nam liquidos effundit pergula fontes,
Et rursus natis unda superna venit,
Sancta per æthereos emanat lympha recessus,
Eustorgi vatis ducta ministerio.

Id etiam patet concil. Toletano xviii, can. 3: *Licet initio Quadragesimæ baptizandi generaliter claudatur mysterium, tamen, ut ecclesiasticæ consuetudinis ordo deprecet, necesse est ut est ostia baptisterii eodem die pontificali manu et annulo signata claudantur.*

C 585. *Celebretur ibi solemniter Missa.* Juxta decretum Evaristi papæ, apud Ivonem 3 p., c. 32: *Omnes basilicæ cum Missa semper debent dedicari.* Sic in consecratione templi Hierosolymitani sub Constantino Magno, quidam episcopi *θεσπιας ἀναμοις και μυστικαις ιεροσολιαις τὸ θεῖον ἱλασκοντο*, id est sacrificiis incruentis et mysticis consecrationibus numen divinum placabant, ut scribit Eusebius, lib. iv de Vita Constantini, cap. 45. Consule epistolam secundam Vigilii papæ.

438 586. *Tota vero Hebdomade Missæ publicæ in eam fiat.* Ita in Codice Ratoldi, in quo hæc sequuntur: *Et in ipsis octo diebus ibi luminaria ante altare, aut de cera, aut de oleo debent esse, absque luminariibus et officiis nocturnis diurnisque, in prædictis octo diebus, ullo modo reperiantur, usque dum octo dies compleantur.* Ubi lege: *Nulla modo reperiantur; suppl. basilica.*

D Ex quibus notare oportet ad celebriorem dedicationis solemnitatem, olim per octo integros dies dedicationis festum tum sacriconcionibus, tum sacrificiis incruentis, aliisque divinis officiis fuisse celebratum. Quod satis innuunt hæc Apollinaris verba, lib. ix, epist. 3: *Cum in Lugdunensis ecclesiæ dedicatæ festis hebdomadaliibus collegiarum sacrosanctorum rogatu exorareris ut perorares.* Nam festa hebdomadalia delicatæ ecclesiæ nihil aliud sunt quam quodilla per integram hebdomadem fuisse celebrata.

587. *In anniversariis dedicationis basilicæ.* Anniversarius dedicationis basilicæ dies ex veteri consuetudine celebratur in Ecclesia; de qua Felix papa IV, in epist. apud Burchardum, lib. III, cap. 58: *Solemnitates vero dedicationum ecclesiarum et sacerdotum per singulos annos solemniter sunt celebrandæ, ipso Domino exempli dante, qui ad festum dedicationis templi omnibus faciendum datus firmam, cum reliquis populis celebraturus venit.* Quod etiam patet Sozo-

• Id est, secundum Lucam.

meno, lib. II Hist. Eccl., cap. 25, ubi scribit dedicationis templi Hierosolymitani, conditi olim a Constantino, Magno, diem anniversarium, per octidies quotannis celebrari solitum: Ἐξ ἐκείνου δὲ ἐτήσιον ταύτην ἑορτὴν λαμπρῶς μάλα γέγει ἡ πόλις Ἱεροσολύμων Ἑκκλησία, etc., id est: Quo tempore Ecclesia Hierosolymitana hoc festum quotannis splendide admodum celebrat, adeo ut eo initiationes sacrarum peragantur, et dies octo deinceps conventus fiat.

Porro his ita de basilicæ dedicatione notatis, subjungendus est ordo in benedictione signi, hoc est nolæ, seu campanæ, qui existit in Codicibus Rhemensi et Ratoldi abbatis. In Codice igitur Rhemensi ita habetur: *Ad signum Ecclesiæ benedicendum, Benedic, Domine, hanc aquam Benedictione cælesti, etc., In Cod. Ratoldi: Ad signum Ecclesiæ benedicendum Inprimis intingue ter in aqua, et laves in ea quæ benedicenda est his verbis: Benedic, Domine, hanc aquam benedictione cælesti, etc., ut in Ordine Romano: Post hæc cantabis Psalmos sex, id est: Lauda, anima mea, Dominum usque ad finem Psalterii. Interim laves eum de aqua (benedicta, videlicet, ut præcipitur in Cod. Rhemensi), cum oleo et sale; et dic: Deus, qui per Moysen legiferum tubas argenteas fieri præcepisti, etc., ut in Ord. Rom. Tunc extergis eum linteo, et dicas Vers. Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit, Dominus super aquas multas, usque in finem Psalmi. Post hæc tangis eum de chrismate septem vicibus foris, intus quaternis. Oratio. Omnipotens sempiternus Deus, qui ante arcam fœderis, etc., ut in Ordine Rom. (In Codice Rhemensi legitur in hunc modum: Et dicis Antiphonam cum capite. Vox Domini, etc.). Tunc pones incensum in acerna (lege, acerra, id est, thuribulo) et myrrham, et faciat funum intus et extra; et cantes, Ψ. Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, usque ad finem Psalmi. Omnipotens Dominator Christe, cui (lege qui) secundum assumptionem carnis dormiente in navi, etc., ut in Ordine Romano. In Codice Rhemensi sic habetur: Tunc imponis incensario, et thymiamata, et myrrham, et erigis cloccam, et dicis Antiphonam, Deus, in sancto via tua, quis Deus magnus sicut Deus noster. Ψ. Viderunt aquæ, Deus, usque ad finem Psalmi, et dicis Collectam Omnipotens Dominator Christe, etc. Et hæc de signi Benedictione.*

Clocca autem cujus est in Codice Rhemensi mentio, signum est, nola, campana, Gallice cloche. Ita docet Otholonus, lib. II de Vita sancti Bonifacii episcopi Moguntini: *Interea signum ecclesiæ quod vulgo appellari solet 439 glocca (lege clorca) absque humano motu sonare cepit. Mentio fit in epistola Guberti ad sanctum Lullium, quæ 89 est inter epistolas ejusdem sancti Bonifacii: Et cloccam, qualem ad manum habui, tuæ paternitati mittere curavimus.*

588. In vigilia apostolorum. Sequitur commune sanctorum, ut vocant, in cujus initio hæc reperire est in Codice Rhemensi: *Denuntiatio natalis unius martyris. Noverit vestra devotio, sanctissimi fratres; quod beati martyris illius anniversarius dies intrat quod diaboli tentationis exuberant (lege quo diaboli tentationes exsuperans) universitatis Creatori gloriosa passione conjunctus est. Per pluralitatem (id est, si solemnitas plurimorum sit denuntianda), quod lege quo diaboli tentamenta vincentes universitatis Creatori gloriosa passione conjuncti sunt. Ideoque Dominum collaudemus, qui est mirabilis in sanctis suis, ut qui illis victoriæ coronam contulit, nobis eorum meritis delictorum indulgentiam largiatur. In illo igitur loco, vel in illa villa, illa feria hanc eandem festivitatem sollicita devotissime celebremus.*

Hæc est antiqua formula festi alicujus annuntiandi antequam Martyrologia publice in Ecclesia legerentur, cujus lectionis mentio fit in additione prima

* In utroque Theod. Gemet. et Cal. sunt Missæ in natali unius apostoli. Item in nat. plurimorum apostolorum, ideoque de communi. In Theod. sunt Missæ

A Capitularis Ludovici imperatoris, tit. 69: *Ut ad capitulum primum Martyrologium legatur, et dicatur versus, deinde regula, aut homilia quælibet legatur; deinde. Tu autem, Domine, dicatur.* Sed vix ante hujus Ludovici Pii aetatem, lectionem Martyrologii in usu fuisse crediderim, ut patet ex his quæ ex Codice Rhemensi, qui tempore Caroli Magni scriptus est, produxi: in quo, ut obiter id notem, nihil exstat de communi apostolorum.

589. Martyris antecedit. In Codice Rhemensi legitur: *Martyris confessor antecedit.* Sed, confessor redundat.

590. Restaurantur. In eodem Codice corrupte legitur, *restaurator.*

591. Pretiosa passione quam præsumis. In eodem Codice male legitur: *Pretiosa passio et solemnitas.* Sed legendum est, ut in Codice Rodradi, *Pretiosa passione et solemnitate.*

592. Votivos. Id est, devotos Papias: *Votivus, B devotus*, id est, promptus est alacris ad Dei cultum.

593. Item alia præfatio. Hæc tertia Præfatio est pro martyre pontifice.

594. In vigilia plurimorum martyrum. Hæc vigilia deest in Codice Rhemensi. Sed et alia Missa est in natali plurimorum martyrum.

595. Igniantur. In est, inflammantur.

596. Confessoris. Confessores illos vocat Ecclesia qui, pietate insignes, virtutibus et miraculis illustres, sine Martyrio tranquilla et placida morte in Christo quieverunt. Sidonius, lib. IV, epist. 18: *Basilicam sancti pontificis confessorisque Martini, Perpetuus episcopus, dignissimus tanto prædecessore successor, multum priori quæ fuit tactenus capaciorum novavit.* Et infra:

Que confessori non erat æqua suo.

597. Ut postquam Virgo de Virgine prodiit, etc. Id est, postquam Christus virgo de Maria virgine prodiit, tum Virginis partu victa est libido, ut præclare canit Prudentius in Psychomachia:

440 Numquid et intactæ post partum Virginis ullum Fas tibi jam superest.

Et infra:

Nec mea post Mariam potis es confringere jura.

598. Et in quo fuit peccandi facilitas, etc. Elegans est paronomasia.

599. Alia Missa. Deest in Codice Rhemensi. In Cod. Rodradi legitur: *Missæ in natali virginis confessæ.* Ubi nota confessam appellari sanctam virginem quæ non sit martyr, quem admodum appellantur confessores viri sancti non martyres. Quod tamen vocabulum aliquando sanctis mulieribus attributum fuisse videmus; nam concilio Toletano quarto Editionis Garsisæ, sancta Leocadia confessor appellatur.

600. Vel viduæ. Hæc verba non exstant in Editis. De viduæ professione, et vestis impositione ab episcopo, hæc habet concilium arausicanum primum, can. 27: *Viduitatis servandæ professionem coram episcopo in secretario habitam, imposita ab episcopo veste viduali indicandam, etc.*

601. Benedictio virginis. Virgines Deo sacrare antiquus mos est Christianorum, quem etiam tangit Ammianus Marcellinus, licet paganus, lib. XVII, sub finem; *Inventas tamen alias virgines Christiano ritu cultu divino sacratas custodire intactas, et religioni servire, solito more, nullo vetante, præcepit.*

602. Ab episcopo dicenda. Episcopi est virgines consecrare. Sanctus Hieronymus, epist. ad Demetriadem, lib. I: *Scio quod ad imprecationem pontificis flammæ virginate sanctum operuerit caput.* Et epist. 83, ad Oceanum, lib. II: *Heri catechumenus,*

tum de vigilia, tum de natali unius evangelistæ, quæ sequitur Missa in nat. sanctorum doctorum,

pontifex : *vespere in circo, nunc in altario* ; *du-
zator histrium, nunc virginum consecrator*. Id
patet ex concil. Carthagin. II. can. 3 : *Ab uni-
episcopus dictum est, ut chrismatis confectio, et
rum consecratio, a presbyteris non fiunt*. Quod
uando faciunt presbyteri, id inconsulto epi-
facere non debent, ut habetur in concil. Car-
III, can. 36 : *Ut presbyter, inconsulto episcopo,
es non consecret*.

Quæ fit in Epiphania. Ita in Editis, in Codice
ensi, et in Ordine Romano. Ita etiam statuitur
itola Gelasii papæ ad episcopos Lucaniæ : *De-
uoque Deo virginibus nisi aut in Epiphaniarum
et in Albis paschalibus, aut in apostolorum nata-
iacrum minime velamen imponant*.

Vel secunda feria Paschæ. In Ord. Romano,
albis paschalibus. Ita in præfata Gelasii epi-
Apud sanctum Ambrosium, in ipsa Resurre-
Dominicæ solemnitate, lib. ad Virginem lap-
ap. 5 : *Non es recordata diei sanctæ dominicæ Resur-
rektionis, in quo divino altari te obtulisti velandam*.

Aut quando apostolorum natalitia celebrantur.
secretum Gelasii papæ epistola super citata.
Et vestimenta nigra fortinsecus gestant. Hæc
in Ordine Romano, et in Codice Rhemensi.
irgines Deo sacræ pulla veste induebantur.
is Hieronymus, epist. 13, lib. 1 de Laudibus
: *Et tunicam fusciorum, quam a matre impon-
ere poterat, induit*. Et epistola ad Gaudentium,
: *Solent quidam cum futuram virginem spon-
sum, pulla tunica eam et furvo operire pallio, ut
et a teneris unguiculis assuescat hujus generis
ento*.

¶ 607. *Quorundam bonorum*. Nempe castimo-
uius excellentia in cælo magis perspecta erit,
gentia satis indicant.

In novo. Ita in Codice Rhemensi, et in Ordine
10. In Editis legitur *in hoc, male*.

Quæ tibi devotionem suam offert. Id est, quæ
oppositum et firmam tibi perpetuo serviendi
atem offert.

Votum. Id est, desiderium et voluntatem.

In jejuniis cibis. Spirituales videbunt, quo
ascatur, dum caro jejunit. Nam devotis vir-
olim fuere :

aræ tenuesque epulæ, et mens sobria semper.

Prudentius de illis scribens, lib. II contra
ichum.

Quatenus centesimi fructus, etc. Ita Pruden-
citato, de Virginibus agens :

: decies deni rediguntur in horrea fructus.

iperius annotata.

Ad ancillas Dei velandas. Olim virgines Deo
oleinni ritu velabantur. Præter locos supra
id etiam videre est apud sanctum Hierony-
lib. I, epist. 48, ad Sabinianum : *Post apostoli
silicam, in qua Christo flammeo consecrata* D
rudentium lib. citato :

. et virginibus pulcherrima præmia nostris,
odor, et sancto tectus velamine vultus.

m fiebat post diurnam virginis proba-
eo quod in ejusmodi velatione propria quæ-
it virginis consecratio, et strictissima cum
sponsi conjunctio. Quocirca olim virgines
num ætatis suæ quadragesimum non vela-
ut statuitur in concilio Agathensi, can. 19 :
ioniales, qualibet vita earum et mores probati
te annum ætatis suæ quadragesimum non velen-
in concilio Cæsaraugustano, can. 8 : *Item
est non velandas esse virgines, quæ se Deo vove-
si XL annorum probata ætate*. Et in Novella
ni : *Sancimus filias quas pater matre, a sæ-
ermistione translatis, Christianæ fidei servare
a continuata virginitate censuerunt, non ante
honorato velamine consecrare, quam quadra-*

A *ginta annos ætatis emensæ, talibus infulis inoffensa
meruerint observacione decorari*.

Nec obstat id quod statuit sanctus Basilius, epist.
1, ad Amphilochiū, can. 18, ut virginum *ἀπολογία*,
id est, professio excipiatur anno ætatis 16, vel 17.
Siquidem susceptio veli a professione seu voto virgi-
nitalis distincta est ; nec semper eodem tempore ista
agebantur, sed aliquando diversis temporibus, ut cla-
rum est ex concilio Cæsaraugustano supra citato, in
quo votum virginitalis et susceptio veli distinguun-
tur. Et ex epist. 1 sancti Innocentii papæ ad Victri-
cium Rothomagensem episcopum, cap. 12 et 13 :
*Item quæ Christo spiritualiter nupserunt, et velari a
sacerdote meruerunt, si postea vel publice nupserint,
vel se clanculo corrupserint, non eas admittendas esse
ad agendam penitentiam, nisi is cui se conjunxerant de
sæculo decesserit, etc.* Hæc vero quæ nondum sacro vela-
mine lectæ, tamen in proposito virginitalis semper ma-
nere promiserint, licet velatæ non sint, si forte nupse-
rint, his agenda aliquanto tempore penitentia est, etc.

B Præter velum solebant mitra seu mitrella virgines
ornare caput, quæ erat ex lana, auro purpuraque
contexta, ut videre est apud Optatum Milevitanum,
lib. II adversus Parmenianum : *Interea supra memo-
ratus Felix, inter crimina sua 442 et facinora ne-
fanda, ab eo comprehensam puellam, cui mitram ipse
imposuerat, a qua paulo ante Pater vocabatur, nefarie
incestare minime dubitavit*. Et lib. VI : *Idem illud
quam stultum, quam vanum, quod ad voluntatem, et
quasi ad dignitatem vestram vocare voluisti : ut virgines
Dei agerent penitentiam discentes ; ut jamdudum
professæ signa voluntatis capitibus postea, vobis jubentibus,
immutarent ; ut mitrellas aureas projicerent,
alias acciperent*. Et paulo post : *Nec ulla sunt præcep-
ta conjuncta, vel de qua lana mitrella feret, aut de
qua purpura pingeretur ; non enim in panno hoc potest
virginitas adjuvari*. Idque faciebant ad sponsarum
imitationem ; ut, repudialis sæculi viris, se Christo
nupsisse indicarent, ut constat ex eodem Optato ibi-
dem : *Et tamen virginitas, si illæsa sit, sine mitrella
tula esse potest. Spiritale nubendi hoc genus est ; in
nuptias Sponsi jum venerant voluntate et professione
sua, et ut sæcularibus nuptiis se renuntiassent monstra-*
rent.

Aliam causam profert sanctus Isidorus, lib. II de
Offic. eccl., cap. 17, ubi et velum a mitradistinguit :
*Quæritur cur feminæ virgines in Benedictione velen-
tur, quarum hæc causa est. In gradibus enim vel officiis
ecclesiasticis feminæ nullatenus præscribuntur. Nam
nequi permittitur eis loqui in ecclesia, vel docere ; sed
neque tingere vel offerre aliquid virilis muneris, aut
sacerdotalis officii sortem sibi vindicare. Ideoque hoc
tantum, quia virgo est, et carnem suam sanctificare
proposuit, idcirco venia fit illi, ut in ecclesia notabilis
vel insignis introeat, et honorem sanctificationis corporis in
libertate capitis ostendat, atque mitram quasi coronam
virginis gloriæ præferat in vertice*. Quæ omnia fere
sumpta sunt ex Tertulliano, lib. de velandis Virginibus,
et male apud sanctum Isidorum legitur *contingere*,
pro tingere.

De virginum mitra illum ejusdem Isidori, lib. XIX
Originum, cap. 31, intelligendum est : *Mitra est pileum
phrygium caput protegens, quale est ornamentum
capitis devotarum*. Ubi devotæ sunt virgines Deo
dicatæ et consecratæ, quemadmodum in concilio
Toletano I, can. 16 : *Devotam peccantem non recipien-
dam in Ecclesiam, nisi peccare desierit*. Et can. 19 :
*Episcopi, sive presbyteri, sive diaconi filia, si devota
fuerit, et peccaverit, et maritum duxerit, etc.* Unde virgo devota
et virginitas devota Ausonio dicitur, in
Parentalibus, epist. 7 :

Emilia Hilaria matertera virgo devota,
Feminei sexus odium tibi semper, et inde
Crevit devotæ virginitalis amor.

Quia vero mitra appellatur *pileum phrygium*, inde
factum est ut mitra, seu tiara Romani pontificis

appellata sit *frigium*, vel potius *phrygium*, juxta correctionem orthographiam. Sugerius abbas sancti Dionysii, in Vita Ludovici Grossi Francorum regis agens de Alexandro papa secundo: *Cumque Turonis apud sanctum Martinum, ut mos est Romanis, frigium serens, Læture Jerusalem celebrasset.* Ubimale legitur *friguum*. Et infra agens de Callixto II papa, ubi describitur ejusmodi phrygium: *Ibique more Romano seipos præparantes multo et mirabili ornatu, circumdantes capiti ejus fugium (leg. frigium) ornamentum imperiale instar galææ circulo aureo circumcinctum imponunt.*

Tandem virginum crines sparsi et soluti erant instar sponsarum, ut manifestum est ex eodem Optato, lib. vi: *Spirituali Sponso solverant crinem, jam cælestes celebraverunt nuptias.* Et infra: *Invenistis igitur hujusmodi virgines quæ jam spiritualiter nups- rant, quasi secundas coegistis ad nuptias, ut crines iterum solverent imperatris.* Nam schismatici catholicas virgines ad suos partes raptas vel allectas, pœnitentia prius imposita, iterum consecrabant. Ex hoc Optati loco manifestum est olim virgines non fuisse tonsas, quod etiam confirmatur ex sancto Ambrosio, cap. 8. lib. ad Virginem lapsam: *Ampulentur crines qui per vanam gloriam occasionem luxuriæ præstiterunt.* Ibi enim injungit virgini lapsæ pœnitentiam acturæ **443** de peccato crinium tonsionem, juxta priscum morem, quem etiam observare est ex lib. vi Optati, quod signum est eam ante lapsam intonsam fuisse; et ex sancto Hieronymo, epist. ad Sabinianum, ubi refert de quadam virgine Romæ professa, quæ cum Bethlehem venisset ut morem gentis servaret, tonsa est, crinemque amatore Sabiniano dedit. Et ex concilio Gangrensi, can. 17: *Εἰ τις γυναικῶν διὰ τὴν νομιζομένην ἀσχητὴν ἀπεκρίστω τὰς κόμας, εἰς ἀνάθεα ἴστω.* Id est: Si qua mulier propter eam quæ existimatur exercitatio, id est ob vitam monachicam tondeat comam, etc., excommunicetur.

At contrarius usus fuit in partibus Ægypti et Syriæ, siquidem illic olim sanctimonialia seu virgines seu viduæ tondebantur, ut docet sanctus Hieronymus, epist. citata: *Moris est Ægypti et Syriæ monasteriis, ut tam virgo quam vidua, quæ se Deo vocerint et sæculo renuntiantes, omnes delicias sæculi conculcarint, crinem monasteriorum matri offerant descandam.* Refertque causam, ne pediculus opprimantur, quia balnea non adeunt, nec oleo unguuntur. Quod hodie apud nos observatur, etiam apud Græcos, ut scribit Theodorus Balsamon in canonem citatum.

614. *Oratio ad abbatem faciendum.* Ritus ordinandi tum abbatis, tum abbatissæ, quære in Ordine Romano.

615. *Hebdomada secunda.* Sequitur Ordo hebdomadarum per annum a Pentecoste usque ad Adventum Domini. In Editis legitur: *Dominica 2, 3, 4, et sic deinceps.*

616. *Post tempora feliciter dilatata.* Id est, post vitam longam feliciter ductam.

617. *Et solum sine peccati macula sacerdotem.* Juxta illud Apostoli ad Hebræos vii: *Talis enim decebat ut nobis esset pontifex sanctus innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, etc.*

618. *Cujus est totum quod est optimum.* Tò optimum hoc loco bonum significat, estque phrasis Græca, superlativum pro positivo. Etenim omne bonum, in quocunque gradu et differentia consideretur, Dei est, et a Deo est. Unde Jacobi, juxta textum Græcum, omne datum bonum, et omne donum perfectum desursum est: *Πᾶσα δόσις ἡγαθὴ, καὶ πᾶν δῶρομα τῶν οὐρανῶν ἐστὶ,* id est, in versione communi, omne datum optimum, pro positivo, ut habetur in textu Græco. Et optime sanctus Jacobus datum bonum, et datum perfectum, id est optimum, Deo attribuit. Quia omne bonum, qualecunque sit, Dei est, et a Deo est. Unde *Marcus* Philosophus imperator dicere solebat *πάντα*

ἀνωθεν, id est, omnia desursum, ut refert Dio Pruseus.

619. *Tibi Litare.* Litare est sacrificare hoc loco a *λεῖν*, id est, Oratio, ut docet Festus.

620. *Sanzisti.* Hoc est, sanctificasti. Sancire ali- quando est sanctificare. Tertullianus, libro de Resurrectione carnis: *Anima non locatione, sed resurrectione sancitur.* Et lib. de jejunio, ex Joële: *Joël exclamavit: Sancite jejunium.* Nam sacrificia veteris legis, suam dignitatem et sanctitatem emendicant ab eucharistico novæ legis sacrificio, ut figura a suo prototipo.

621. *Ut quod singuli obtulerunt.* Ita loquitur, quia fideles in Missarum solemnibus communicaturi singuli panem et spiritum in suam communionem offerbant, qua de re infra.

622. *Spiritum cogitandi quæ recta sunt.* Recte Spiritum cogitandi quæ recta sunt petit Ecclesia, quia nulla est sine Dei auxilio in homine bona cogitatio. **444** juxta illud Pauli II Cor. iii: *Non quod sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Ubi in his verbis, *non quod*, est anastrophe, pro *quod non*. Nam reddit causam cur fiduciam debeamus habere per Christum ad Deum, eo quod non sumus sufficientes cogitare aliquid recti vel sancti, videlicet a nobis, quasi ex nobis. Ita definitur in concilio Arausiano ii, can. 7: *Si quis per naturæ rigorem bonum aliquid quod ad salutem pertinet ritæ æternæ cogitare, ut expedit, aut eligere, sive salutare, id est evangelicæ, prædicationi consentire posse affirmat, absque illustratione et inspiratione Spiritus sancti, qui dat omnibus suavitatem in consentiendo, et credendo veritati, hæretico spiritu fallitur.*

623. *Pertinere* Id est, perlingere.

624. *Subripiendum.* Pro τὸ subrepticium, quod passim occurrit in veteribus Codicibus manuscriptis.

625. *Opus nostræ Redemptionis exercetur.* Tum quoad representationem, quia sacrificium altaris incruentum est rememorativum sacrificii cruenti, quod in ara crucis consummatum est; tum quoad applicationem, quia per altaris sacrificium nobis applicatur passionis Christi meritum.

626. *Et terrore cogas.* Non quod Deus per terrorem inferat vim voluntati, tollatque liberi usum arbitrii; sed juxta vulgarem loquendi modum hæc dicuntur, ut cum minitendo alicui dicimus: *Nisi id sponte feceris, invitus facies.*

627. *Et factum est visibile quod latebat.* Nempe mundus, qui cum in divinis ideis lateret, a Deo creatus, visibilis factus est.

628. *Ecclesiam tuam inter adversa crescere tribuisti.* Id tot Martyriorum experientia patet, testaturque sanctus Justinus martyr, in dialogo cum Tryphone Judæo, ubi Ecclesiam pulchre viti comparat, ex qua si quis excidat fruticantes surculos, ut alios virides et fructiferos palmites proferat efficit. Tertullianus ad Scapulam: *Nec tamen deficiet hæc secta, quam tu magis ædificari scius cum cordi videtur.* Et sanctus Nilus, homil. 2 de Christi Ascensione: *Τὰ τῆς Ἐκκλησίας κατεκόπητο κλήματα, καὶ ὁ τῆς πίστεως μᾶλλον ἐπεδίδου καρπός, καὶ ἄθος ἀυξήσαντον ἔφερε.* Id est, Ecclesiæ palmites succidebantur, et fructus fidei magis progressus est, et florem immarcessibilem ferebat.

629. *Et quis vobis tribuit supplicandi affectum.* Supplicandi affectus a Deo tribuitur, quia sine Dei gratia Deo supplicare potest nemo. Quo spectat illud concilii Arausiani ii, can. 3: *Si quis ad invocationem humanam gratiam Dei posse conferri, non autem ipsam gratiam facere ut invocetur a nobis, contradicit Isaïæ prophetæ, vel Apostolo idem dicenti: Inventus sum a non quaerentibus me, palam apparui his qui me non interrogabant.*

630. *Munere.* Id est, gratia.

631. *Nostris sensibus.* Id est, nostris opinionibus plerumque fallacibus et erroneis.

632. *Ut non noster sensus in nobis*, etc. Id est, ut non ducamur nostris cupiditatibus, sed cœlestis gratiæ operatione. *In nobis*, id est nos, phrasis Hebraica.

633. *Ut quod immeritis contulisti*, etc. Id est, ut bonam voluntatem tibi serviendi, quam nobis contulisti per tuam gratiam, ad affectum redigas.

634. *Meritorum*. Id est, peccatorum. Vide supra in Canonis Mⁱ-sæ expositione.

445 635. *Cerimus*. Idest, administramus, operamur.

636. *Indemnes*. Id est, nulli damnationi ob aliquod crimen aut reatum obnoxii, hujusce mundi adversis patienter propter Deum toleratis.

637. *Per hujus sacrificii veneranda commercia*. Hæc metaphoricè dicta sunt. Et sensus est: per sacrificia, vel pro sacrificiis quæ Deo offerimus, veluti mutuo quodam commercio, illæ nos summæ suæ divinitatis participes facit.

638. *Et presentia corporalis mysteriis non deserat*, etc. Hæc duo verba, *deserat* et *relinquat*, videntur hoc loco sumi pro destituat, privet.

639. *Reg. Ben.* Id est, require Benedictionem, nempe in Hebdomada præcedente.

640. *Hebdomada v ante Natale Domini*. Ita in Excusis. In Codice Rhe mensi habentur etiam quinque Dominicæ seu hebdomadæ de Adventu Domini eodem numerandi ordine, de quibus hæc habet Amalarius lib. iii de Offic. ecclesiast., cap. 40, de Adventu: *In antiquis libris Missalium, et Lectionariorum, reperitur scriptum: Hebdomada quinta ante Natalem Domini. Totidem enim lectiones habentur in Lectionario, et totidem Evangelia a tempore memorato per dies Dominicos usque ad Nativitatem Domini.* In Codicebus Rodradi et Ratoldi, et apud Pamelium sunt quatuor duntaxat Hebdomadæ et Dominicæ de eodem Adventu Domini, converso numerandi ordine: ita ut ea quæ remotior est a Natali Domini prima Dominicæ, seu hebdomadæ, appelletur, quæ vero proxima est dicatur quarta. Et Beruo Augiensis, cap. 4 libri de quibusdam rebus ad Missam spectantibus, scribit hanc esse Dominicæ Adventus rationem in Gregorianis Codicebus: quod tamen vix mihi persuadere possum, cum Editi ex Vaticano, Rhe mensis, et sancti Eligii Codicebus, qui Gregoriani sunt, reclamant. In Missis Ambrosianis apud Pamelium sex videre est Dominicas de Adventu Domini, quia ibi Dominica prima Adventus proximè sequitur festum sancti Martini. Quod etiam testatur Radulphus Tungrensensis, propositione 16 *Ambrosianus Adventus habet sex septimanas, et incipit Dominica post Martini*. Hoc officium institutum est pro reverentia Natalis Domini, quemadmodum et jejunium, quod varium fuit pro diversitate temporum et locorum. Sanctus Perpetuus, Turonensis episcopus, inter cœtera jejunia per anni curriculum instituit: *A depositione domni Martini usque Natale Domini ter in septimana jejunia*, ut refert sanctus Gregorius Turonensis, lib. ix Hist. In concilio Matisconensi, celebrato sub Guntranno rege, anno 581, can. 9: *Statuitur, ut a feria sancti Martini ad Natale Domini secunda, quarta et sexta Subbati jejunetur*. lib. vi Capital. regum Caroli et Ludovici, tit. 183, statuitur jejunium quadraginta dierum ante Natale Domini: *Quare admoneant sacerdotes ut jejunia tria legitima in anno agantur, id est quadraginta dies ante Nativitatem Domini, et quadraginta ante pascha; ubi decimas anni solentur, et post Pentecosten quadraginta dies*. De eodem jejunio agit Rabanus, lib. ii de Institutione clericorum cap. 22: *Huc ergo auctoritate divina Scripturæ Ecclesiæ morem obtinuit, et universale jejunium hæc observatione celebrat. Quod tamen jejunium incipiens a nono mense in decimum extenditur, id est usque ad Natalem. Congrua itaque dispositione a magistris Ec-*

clesiæ hoc loco jejunium quadagesimale constitutum est, ut ante diem Natalis Domini jejunio et abstinentia nos castigemus.

In Calendario quod præfigitur Sacramentario Ratoldi abbatis **446** xviii Kalendas Novembris notatur Quadragesima ante Natale Domini. Sanctus Cuthbertus Lindisfarnensis episcopus quadraginta ante Natale Domini dies jejunare solebat, ut scribit Beda in ejus Vita, cap. 42.

Eandem etiam jejunii consuetudinem observant Græci, ut manifestum est ex Georgio Codino, libro de Officiis palatii Constantinopolitani, ubi agens de cœremoniis mensæ imperatoris in Natali Domini sic scribit: *Καὶ ποιεῖν εὐχὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης διὰ τὸ τὴν τεσσαρακοστὴν παροίθῃν, ἀρχὴν δὲ κοροσάγου λαβαίει, λαμβάνει ἄρτον καὶ αἶνον*. Id est: Et facta Oratione ad mensam, quia, præterita Quadragesima, principium temporis quo eduntur carnes advenit, accipit panem et missum. Ad cujus distinctionem ab eodem Codino infra Quadragesima paschalis appellatur *ἀγία καὶ μεγάλη τεσσαρακοστή*, id est, sancta et magna Quadragesima. Quod tamen jejunium quadagesimale ante Natalem Domini non est apud Græcos adeo antiquum. Non erat enim tempore concilii Trullensis, imo nec Theodori Balsamonis ætate, qui floruit anno Domini 1191. Ita enim scribit ad cau. 52 præfati concilii: *Σημειῶσαι οὖν καὶ ἀπὸ τοῦ παρόντος κανόνος, ὅτι κυρίως μία ἐστὶ τεσσαρακοστὴν ἡμέραν*, etc. Id est: *Nota autem ex hoc canone quod proprie est una Quadragesima. Si enim alia esset, creditum fuisset ne in illa fieret sacrum mysterium per perfectum sacrificium, sed per præsanctificata, quemadmodum quoque cautum est ne fiat in magni paschæ quadagesima*. Hæc ille, quæ sane non scripsisset, si tum Natalis Domini Quadragesima apud Græcos in usu fuisset.

Aliter olim monachi in Gallia. Siquidem in concilio Turonensi, celebrato anno 567, sub Chariberto rege, decernitur ut monachi, juxta antiqua statuta, *de Decembri usque ad Natale Domini omni die jejunent*. Romani olim exordium Adventus a Dominica post festum sanctæ Catharinæ virginis ducebant, ut testatur Radulphus Tungrensensis, propositione 16: *Adventus Domini anud Romanos incipit Dominica prima post crastinum Catharinæ*. Quod etiam de jejunio intelligendum est. Nam paulo post subjungit: *Apud Romanos etiam in Adventu Domini jejunium agitur*. Sed hoc Adventus spatium non adeo antiquum est apud Romanos, cum festum sanctæ Catharinæ non reperiat in antiquis Sacramentariis, ut nec hodiernum, quod constat tribus hebdomadibus integris et aliquot diebus sequentis, quodque proinde frustra quidam putant ita fuisse institutum a sancto Petro. Huic enim sententiæ adversantur antiquiora Sacramentaria supra citata, in quibus Adventus Domini est quinque Dominicarum.

Nec audiendus est quidam recentior, qui ut probet antiquitatem Adventus Domini, hunc producit locum sancti Joannis Chrysostomi, ex homil. 3 in Epist. ad Ephesios: *Si ingrueret, inquit, solemnitas Epiphaniæ dies, addo etiam si tempus Adventus Domini sacri, nedum, Epiphaniæ, et Quadragesimæ*. Sed ista nihil efficiunt, nec sensum auctoris assequuntur, ut constat ex textu Græco: *Ἄν ἐπιστῆ, φησὶν, ὁ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς καιρὸς, οἷος ἂν ᾗ τις, μετῴχει τῶν μυστηρίων ἂν ἐπιστῆ τῶν Ἐπιφανίων ἡμέρα. Καὶ τοὶ καιρὸς οὗ τοῦτο προσόδοι οὐ γὰρ Ἐπιφανία, οὐδὲ τεσσαρακοστὴ ποιεῖ ἄξιους τοῦ προστείνει, ἀλλὰ ψυχῆς εὐειρηνία καὶ καθαρότης*. Idest: Si advenerit, inquit, tempus Quadragesimæ, qualiscunque quispiam fuerit, mysteriorum sit particeps. Si advenerit dies Epiphaniæ. Atqui hoc in tempore accedendi minime situm est. Non Epiphania, non Quadragesima dignos faciunt qui accedant. Hoc in loco invehitur in illos qui raro Eucharistiam sumebant, dicebantque se eam in Epiphania et Quadragesima sumpturos; quibus respondet

* In vet. Sacram. Gallico, sunt tantummodo tres.

hoc in tempore quo acceditur ad sacram mensam situm non esse cum ejusmodi homines quales fuerint sive in Epiphania, sive in Quadragesima, ad communionem accedere soleant, et Epiphaniam, et Quadragesimam non facere dignos, sed sinceritatem et puritatem animæ. Est ergo hic dialogismus inter desidem qui moram trahit in sumenda Eucharistia, et sanctum Joannem Chrysostomum. Piger enim ait : si venerit tempus Quadragesimæ. **447** ad sacram mensam accedam, videlicet ; respondet sanctus Doctor, qualis quisque tum fuerit, fit mysteriorum particeps. Dicit piger, in Epiphania ; subaudi, accedam ad communionem respondet sanctus Doctor, hoc in tempore accedendi minime positum est ; nam Epiphania et Quadragesima non dignos faciunt, etc.

641. *Excusa, Domine, potentiam tuam*, etc. In Codice Rhemensi adjicitur altera : *Conscientias nostras, quæsumus, omnipotens Deus, quotidie purifica*, etc., ut in Missali Romano.

642. *Primi adventus mysterium*, etc. In Codice Rhemensi est alia Præfatio : *Qui nos tanquam nutrimentis instruet parvulorum, dispensatis mentis et corporis alimentis*, etc.

643. *Cui proprium ac singulare quod bonus es*. Per essentiam videlicet. In Codice Ratoldi abbatis est præfatio superioris Missæ.

644. *Constet esse perfectum*. In eodem Codice pro his verbis legitur, *proficiatur*. Corrupte. Sed legendum est *perficiatur*.

645. *Quod ratum oraculis fuit ante promissum*. In Codice Rhemensi legitur : *Quod per Verbi Dei Evangelium promissisti*.

646. *Percipiant dignitatem adoptionis*, etc. In eodem Codice aliter legitur, in hunc modum : *Et habeat plenitudo adoptionis quod pertulit testificatio veritatis*. Et in eodem Codice sequuntur aliæ tres Missæ, quæ desunt in Excusis, et in Codicibus nostris mss.

647. *Qui tuo inenarrabili munere præstitisti*, etc. In Cod. Ratoldi est alia Præfatio : *Cui proprium est, et singulare, quod bonus es*, etc., ut supra. Item in Codice Rhemensi : *Cui proprium est ventiam delictis impendere*, etc., ut in Ordine Missæ Ambrosianæ, Dominica 4 Adventus.

647. *Antiquæ Virginis*. Id est, Evæ, quia paradisi terrenus omni libidinis contagione caruit, ut vulgo theologo docent.

649. *Deus cujus adventus*, etc. In Codice Ratoldi deest vocabulum, *Deus*.

650. *Alia ad Missam*. In Codice Rhemensi legitur *Post Benedictiones*, id est post canticum *Benedicite omnia opera Domini*.

651. *Dominica prima ante Nat. Dom.* In Codicibus Rhemensi, Rodradi, et Ratoldi legitur, * *Dominica vacat*.

652. *Orationes de Adventu*. In Cod. Rhem: pauciores quam hic reperiuntur. Non exstant in ^b Codicibus Rod. et Ratoldi.

653. *Orationes pro peccatis*. Plures sunt in Codice Rodradi presbyteri ; sed in Codicibus Rhemensi et Ratoldi abbatis nullas reperire est.

654. *Orationes quotidiane*. Non exstant in Codicibus Rhemensi et Ratoldi. Plures sunt in Codice Rodradi. Existimo has Orationes olim dictas fuisse in feriis communibus.

655. *Orationes vespertinales*. In Codice Rodradi legitur : *Orationes matutinales, seu vespertinales*. In quo, etsi multo plures sint quam hic, **448** nulla tamen harum quatuor exstat, et quæ ibi habentur a suo titulo dissident. In Codicibus Rhemensi et Ratoldi nullæ sunt.

656. *Orationes ad crucem*. Desiderantur in aliis Codicibus nostris mss.

* In nostris Mss. ita legitur.

^b In Theod. et Gemet. multæ sunt Orationes de Adventu a vulgatis plerumque discrepantes. Verum

657. *Orationes ad completorium*. Neque istæ reperiuntur in aliis Codicibus nostris mss.

658. *Orationes matutinales*. Pauciores sunt in Codice Rodradi, nullæ in Codicibus Rhemensi et Ratoldi abbatis.

659. *Ad matutinos lucente die*. Istæ Orationes desiderantur in aliis Codicibus nostris mss. ut et sequens Oratio ad primam.

660. *Ad clericum faciendum*. Mos est vetustus Ecclesiæ Romanæ, ut clericalis dignitas per comæ tonsuram tribuatur. Unde Arator, epist. ad Parthenium :

Namque ego Romanæ caulis permistus amœnis
Ecclesiæ, tonso vertice, factus ovis.

Idque ante ullam ordinum susceptionem, ut clarum est ex Vita sancti Germani Antissiodorensis episcopi, auctore Constantio presbytero : *Glomerata secum turba clericorum atque nobilium, injiciens manus apprehendit Germanum, et, invocato nomine Domini, cæsariem ejus capiti detrahens, habitu religionis, rejectis secularibus ornamentis, cum promotionis honore induit*. Et sancti Patrocli abbatis, auctore sancto Gregorio Turonensi : *Abit ad Arcadium Biturigæ urbis episcopum, petivique sibi comam capitis tonderi accirique in ordinem clericorum : quod episcopus, Domino volente, sine mora complexit ; nec multo post primus diaconatus officium sumens*. Unde in testamento sancti Rhemigii dicitur : *Et si quis in ordine clericali presbytero usque ad tonsam, etc.* Aliter Græci ; nam apud eos in lectoris ordinatione, qui gradus modo ex minoribus solus ordinibus apud eosdem confertur, tonsura clericalis datur, ut videre est in eorum Euchologio in lectoris ordinatione : Προσαγγέλλων τῷ Ἀρχιεπί τῷ τοσούτος, εἰ μὲν κοσμητικὸς ἴσται, μετὰ ἱαμάτων, εἰ δὲ μοναχὸς, μετὰ κωνδίου, καὶ παραγίγεται τρίτον τὴν κεφαλὴν παρὰ τοῦ Ἀρχιεπίου, καὶ κτείσεται παρ' αὐτοῦ σταυροειδῶς, ἰσθῶτος, etc. Id est : talis adducitur ad pontificem, si quidem sæcularis est, cum vestimento suo ; si vero monachus, cum pallio monachico ; et ter signatur in capite a pontifice, et tondetur ab eo in modum crucis, dicente, etc. In patet etiam ex Vita sancti Euthymii abbatis (Apud Sur., 28 Januar.) : *Cum eum baptizasset, et pilos, qui ex lege tondentur pueris, tondidisset, in gradum lectorum eum cooptat*.

Mos tamen ille non videtur universalis, quia in septima synodo, can. 14, videmus pueros per tonsuram in clerum allectos fuisse, qui tamen lectores non erant per manuum impositionem ab episcopo ordinati, etsi de suggestu publice in ecclesia legerent, quod vetat synodus, statuens ne deinceps ejusmodi clerici in ecclesia legere præsumant, nisi prius lectores ab episcopo fuerint instituti.

Tonsuræ ecclesiasticæ auctor fuit sanctus Petrus, apostolorum Princeps, ut testatur sanctus Gregorius Turonensis, lib. 1 de miraculis, cap. 28 : *Petrus apostolus ad humilitatem docendam caput desuper tondendi instituit*, idque ad instar coronæ spinæ Domini nostri, ut docet Beda, lib. v Hist. Angl., cap. 22 ; quam coronæ formam improbens quidam recentior, et locum Bedæ misere distorquens, eo devenit ut scriberet tempore sancti Isidori : *Duas clericos habuisse tonsuras, alteram in summo vertice, alteram inferius circum tempora ; illaque tiamam sacerdotalem, hac vero **449** regum diadema significari*, idque auctoritate ipsius sancti Isidori, et apertissime quidem, ut loquitur Sed illius hallucinationem ipsa sancti Isidori verba, lib. II de Officiis Eccl., cap. 2, apertissime demonstrant : *Quod vero, de tonso capite superius, inferius circuli corona relinquatur, sacerdotium regnumque Ecclesiæ in eis existimo figurari. Tiara enim apud veteres constituebatur in capite sacerdotis, hæc*

ab istis manuscriptorum Codicum differentiis annotandis abstinendum duximus.

ex bysso confecta rotunda erat, quasi sphaera media; et hoc significatur in parte capitis tonsa. Corona autem latitudo est aurei circuli, quæ regum capeta cingit. Ubi, auabo, hic tonsura duplex? Unica sane est, capitis superius videlicet detonsi quo tiara exprimitur, non summi apicis, ut hodie fit, at vero inferior circulus capillorum coronam significat.

Hæc est sane antiqua corona sancti Petri et priscorum clericorum referens coronam Christi spineam, quam etiam videre est in concilio Toletano IV, can. 40: *Omnes clerici vel lectores sicut levitæ et sacerdotes, detonso superius capite toto, inferius solam circuli coronam relinquunt. Non sicut hucusque in Gallicis partibus facere lectores videntur, qui, prolatis, ut laici, comis, in solo capitis apice modicum circum tondent*, etc. Quæ verba nihil aliud sonant quam sancti Isidori dicta, quæ sane clara sunt ac manifesta, neque a Bedæ sententiæ dissident, qui unicam agnoscit in clericis tonsuram, non duplicem. Consule observationes nostras ad Concordiam regularum, cap. 62, § 10.

651. *Orationes et preces, super penitentem confitentem*, etc. Hæc Orationes non sunt in loco sibi debito, qui est feria quarta Quinquagesimæ, in capite jejunii, ut in Cod. Rod. et Rat. et in Ord. Rom. Unde in Cod. Rod. recte additur: *Feria 4 in Quinquagesima*. In qua dicebantur hujusmodi Orationes super eum qui peccata sua confessus esset, ut videre est in Ord. Rom. et in Codice Ratoldi, ex quo hanc assumendæ penitentiæ rationem proferam: *Feria 4 caput jejunii. Incipit ordo ad dandam penitentiam. Psal. Domine, ne in furore tuo, his per totum. Exaudi, Domine, supplicem preces, et constituentium tibi parce peccatis, etc. Inde dicit alium Psalmum: Benedic, anima mea, Domino, usque, renovabitur ut aquilæ juvenus tua. Oratio. Adsit, quesumus, Domine, huic famulo tuo inspiratio gratiæ salutaris. Psalm. Miserere mei, Deus, usque, redde mihi letitiam. Oratio Præveniat hunc famulum tuum, etc. Psalm. Quid gloriaris in malitia, usque, videbunt Justi. Oremus. Adesto, Domine, supplicationibus nostris; nec sit ab hoc famulo tuo clementiæ tuæ longinqua miseratio, etc. Psalm. Deus in nomine tuo, totum, Oremus. Domine, Deus noster, etc. Deinde Oratio Pater noster, et Vers. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum. Et anima mea turbata est valde. Convertere, Domine, et eripe animam meam. Domine, vide humilitatem meam et laborem. Illustra faciem tuam super servum tuum. Salvum fac servum tuum. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto. Domine, exaudi, Oremus. Da, quesumus, Domine, huic famulo tuo continuam purgationis suæ observantiam, etc. Alia Oratio. Deus cujus indulgentia nemo non indiget, etc. Modo surgendi sunt. *Benedictio cineris*. Deus, qui non mortem, sed penitentiam desideras peccatorum, fragilitatem conditionis humanæ benignissime respice, etc. Alia. Omnipotens sempiternus Deus, parce metuentibus, propitiare supplicibus, et mittere digneris sanctum angelum tuum de cælis, qui te benedicat et te sanctificet cineres istos, etc. *Hic mittit cineres super capita eorum cum aqua benedicta, et expellentur extra ecclesiam. Incip. Resp.* In sudore. Et prosternent se ante ostium. *Psalm. Inclina, Domine. Oratio Precor, Domine, clementiæ et misericordiæ tuæ Majestatem, etc. Et postmodum eant in circuitu ecclesiæ cantando Antiphonam.**

In Codice Rheimensi hæc habentur eadem feria: *De agentibus publicam penitentiam feria 4 mane in capite Quadragesimæ. Et cooperis eum cilicio, oras pro eo, et includis usque ad crenam Domini. Qui eodem die in gremio 450 presentatus Ecclesiæ, et prostrato ro omni corpore in terram; et dat Orationem pontificis super eum ad reconciliandum in quinta feria, Cæna Domini. Orationes et preces super penitentem, subaudi confitentem peccata sua. De hac penitentiæ assumptione, feria 4, in capite jejunii, agitur in Concilio Meldensi, cap. 76, ubi prescribitur ut nemo*

A comitum, aut quisquam ex judiciaria potestate, placitum aut mallum tenere presumat: *Post quartam feriam, quæ caput jejunii nominatur, in qua omnes penitentes manuum impositionem, ut racundum solum penitentia, et dicinis Officiis, accipiunt. Idem videre est apud Burchardum, lib. xix, cap. 2: Presbyteri admonere debent plebem subjectam, ut omnis qui se sentit mortifero peccati vulnere sauciatum, feria 4 ante Quadragesimam cum omni festinatione recurrat ad vivificatricem matrem Ecclesiam: ubi quod male commisit, cum omni humilitate et contritione cordis, simpliciter confessus, suscipiat remedia penitentia secundum modum canon eis auctoritatibus præfixum. Quæ quidem citantur ex divo Augustino, sed falso. Nam ista nihil minus quam Augustinum sapiunt, tum propter stylum, tum quia tempore sancti Augustini, non expectata hac feria 4, omni tempore penitentia offerebatur. In Ordine Romano eadem feria 4 habetur etiam ordo ad dandam penitentiam. In Codice ms. monasterii sancti Remigii exstat: Ordo ad penitentiam dandam, sicut sancti Patres constituerunt. Incipitque ab interrogationibus circa fidem: Credis in Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, etc., ut apud Burchardum lib. xix, cap. 4.*

Quod autem supra, in Codice Ratoldi scriptum est, cineres immitti in capita penitentium, eosque aqua benedicta lustrari, id fit ex antiquo more qui habetur in concilio Agathensi, apud Burchardum, lib. xix, cap. 26, et Ivonem, part. xv decreti, cap. 45: *Tunc surgens ab Oratione, juxta quod canones jubent, manus eis imponat; aquam benedictam super eos spargat; cinerem prius mittat, deinde cilicio capita eorum cooperiat. Et videtur apud Optatum Milevitanum, lib. vi adversus Parmenianum, ubi, agens de schismaticis qui Virgines Catholicas penitentiam suscipere cogebant: Cum conservatas Deo aspersistis immundis cineribus, crines sustistis etiam aqua falsu perfundi. Etsi enim Ecclesiam non dissidebant. Idem patet de cinere ex Tertulliano, lib. de Penitentia: In asperitutine sacci et horrore cineris; sancto Isidoro, lib. II de Offic. eccl., cap. 16: Cinere autem asperguntur, ut sint memores quia cinis et pulvis sunt. Et Codice Tiliano: Deinde mittendus est cinis super caput penitentis, dicendo: Memento homo quia pulvis es, et in pulverem reverteris. Ex quo manavit ritus imponendi cineres capitibus Christianorum in feria 4, in capite jejunii, dicendo: memento homo, etc., qui utinam cum vera cordis contritione susciperentur.*

In Cod. Rhem. supra laudato penitentes cilicio induuntur, quod est penitentium vestis. Idem videre est in loco citato concilii Agathensis: *Deinde cilicio capita eorum cooperiat. Et apud sanctum Eligium, serm. 8: Cur ergo in sinistra parte ecclesiæ positi estis? Non sine causa usus Ecclesiæ hoc obtinuit: verum quia Dominus in judicio oves, hoc est justos a dextris, hædos vero, id est, peccatores, a sinistris ponet. Hædi enim significant peccatores. Unde et cilicia, quæ sunt indumenta penitentium, et pilis hædorum et caprarum funt.*

Tandem penitentes capillos et barbam promittebant, ut liquet ex capite supra citato sancti Isidori: *Hi vero qui penitentiam agunt, proinde capillos et barbam nutriunt. Ex Orderico Vitali, lib. viii Hist. eccl., olim penitentes, et capti, et peregrini, intonsi erant. Hinc capienda sunt hæc verba Penitentialis ms. sancti Columbani abbatis Luxoviensis: Penitentes fratres, quamvis opera difficilia et sordida efficiant, non lavent capita nisi in Die Dominico, ut est, octavo. Sic autem, nisi in quindecimo aut certe propter fluentium capillorum incrementum.*

Id autem fiebat juxta consuetudinem priscorum Romanorum. 451 qui in luctu crines et barbam promittebant. Aliam causam profert sanctus Isidorus, capite supra citato, quia hoc signo peccatorum multitudo notatur. Contrarium tamen ritum videmus in concilio Agathensi, sub Alarico rege, can. 15: *Pæ-*

nitentes tempore quo penitentiam petunt, impositionem A
manuum et cilicium super caput a sacerdote, sicut ubi-
que constitutum est, consequantur. Si autem comas
non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abji-
ciantur. Sed hæc facile conciliari possunt. Nam quæ
scripta sunt ab Isidoro, Columbano et Orderico, juxta
communem Ecclesiæ consuetudinem scripta
sunt; at quæ in concilio Agathensi decreta sunt, ea
Gothorum gratia, in quorum regione celebratum est,
constituta fuere. Siquidem illi ex more gentis ad de-
corem et majestatem promissis gaudebant crinibus,
et in proluxa cæsarie triumphabant, et exsultabant,
ut clarum est ex Sidonio, lib. 1, epist. 2, cum Theo-
doric Gothorum in Gallia regis formam et habitum
describit: *Sicut mos gentis est, crinium superjacentium
flagellis operiuntur.* Ex Claudiano, lib. de bello
Getico:

Crinigeri sedere patres, pollita Getarum
Juria....

Et Jornande libro de rebus Gothicis: *Reliquam vero
gentem capillatos dicere. Quod nomen Gothi pro ma-
gno suscipientes, adhuc in suis cautionibus reminiscuntur.*
Cum igitur esset e re penitentium ut, omni
cultu et decore corporisposito, in sordibus jacerent,
statutum est a concilio ut comam et omnem crini-
um ornatum a se amandarent.

Tandem in eodem Codice Ratoldi eliminantur ec-
clesia penitentes, canentibus clericis responsorium
*In sudore vultus tui, juxta consuetudinem antiquam,
quæ apparet in concilio citato apud præfatos aucto-
res Burchardum et Ivonem: Et cum gemitu et crebris
suspiriis eis denuntiet quod sicut Adam projectus est
de Paradiso, ita et ipsi ab ecclesia pro peccatis abji-
ciantur. Post hæc jubeat ministris ut reos extra januas
ecclesie expellant. Clerus vero prosequatur eos cum
Responsorio In sudore vultus tui vesceris pane tuo.*
Arceatur impij et scelerati ecclesie, templo, sacris,
et communi hominum societate, juxta priscum Ec-
clesiæ morem, qui etiam fuit antiquorum gentilium
multis in nationibus communis, ut Græcorum quem-
admodum videtur apud Euripidem in Hercule fu-
rente, actu 5:

. Οὔτε ἑμαῖς φιλαις
Θῆβαις ἐνοικεῖν ὄσιον, ἦν δὲ καὶ μένω,
Εἰς ποῖον ἱερὸν, ἢ πανήγυριν φιλω
ἔμι;

Id est:

. Nec adamatis mihi
Thebis habitare fas est; et si autem mansero,
In quod templum aut conventus eam amicorum?

Ibi enim deflet Hercules eadem liberorum a se pa-
tratum, ob quam, si revertatur Thebas, dicit sibi
nullum fore ad templa et amicorum conventum adi-
tum. Et apud Theonem Sophistam: *Λιὰ τοῦτο χειρόθων
εὐρογέθων (homicida) σπονδῶν, κρατήρων, ἀγοῶν, ἱερῶν.*
Id est: propterea aqua lustrali arceatur (homicida)
fœderibus, conviviis, foro, templis. Et apud Sopho-
clem in Œdipode Tyrano: *Prohibeo, ne quis hujus
terræ in qua impero, ejusmodi hominem, quisquis
sit:*

Μῆτε εἰσδέχεσθαι, μήτε προσφωνεῖν τινα,
Μῆτε ἐν Θεῶν εὐχαῖσι, μήτε θύμασι
Κοινὸν ποιέσθαι.....

Id est:

452 Suscipiat, nec alloquatur, neque participem faciat
Precum divinarum et sacrificiorum.

Hic mos etiam apud Gallos ex Druidum institutione
in usu fuit, ut testatur Julius Cæsar, seu Celsus,
lib. vi de bello Gallico: *Si quis aut privatus, aut po-
pulus eorum (Uruidum) decreto non steterit, sacrificiis
interdicunt. Hæc pœna apud eos est gravissima. Qui-
bus ita est interdictum, si numero impiorum ac secle-*

* Ad hanc confessionis formulam multas observa-
tiones a nobis olim factas in tractatu Gallico de

ratorum habentur, ab iis omnes decedunt, aditum eo-
rum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione
incommodi accipiant, neque iis petentibus jus reddunt,
neque bonos ullis communicant. Atque etiam in Ger-
manis, ut scribit Cornelius Tacitus libro de Moribus
Germanorum: *Nec sacris adesse, nec concilium inire
ignominioso fas est.*

661. *Secunda pars: Penitentem confitentem pec-
cata sua. Confessio ejusmodi penitentium erat am-
pla admodum, varia, et multa peccata complectens,
quæ vix in uno homine reperiri queant. Quam videre
est in Ordine Romano in hunc modum: Confiteor
tibi, Domine cæli et terræ, tibi que bone et benignis-
sime Jezu, una cum sancto Spiritu coram sanctis An-
gelis tuis, et coram sanctis tuis, coram hoc altari,
et sacerdote tuo, quia in peccatis conceptus, et in pec-
catis natus, et in peccatis nutritus, et in peccatis post
baptisma usque ad hanc horam sum conversatus. Con-
fiteor etiam quia peccavi nimis in superbia, inani glo-
ria, in extollentia tam oculorum quam vestium, et om-
nium actuum meorum, in invidia, in odio, in avaritia
tam honoris quam pecunie, in ira, in tristitia, in ac-
edia, in ventris inglutie, in luxuria sodomitica in sa-
cilegitiis, etc.* Similem reperire est priscorum Ger-
manorum apud Goldastum libro de rebus Germanicis.

Exstat etiam confessio sancti Isidori Hispanensis
episcopi, litteris consignata a Redempto ejus clerico
cum, impendente morte, palam confessus est in tede
sancti Vincentii generatum duntaxat, nihil particula-
tim exorimens.

Exstat etiam confessio Roberti Cenomanensis
episcopi, edita a doctissimo viro Jacobo Sirmondo
societatis Jesu, tom. III Conciliorum Galliæ, quam
morti proximus misit per epistolam, ad episcopos qui
erant in obsidione urbis Andegavensis cum Carolo
Calvo imperatore: in qua etiam nullum speciale
crimen confitetur, sed tantum se abominabilem et
execrandum peccatorem esse profitetur.

C In vetustissimo Codice Ms. Bibliothecæ Corbeien-
sis, cui titulus est, *Ordo Orationum*, habetur con-
fessio sancti Fulgentii, quam hic subjicere non pi-
gebit:

« Incipit confessio sancti Fulgentii episcopi ad
penitentiam dandam.

« Ego confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ
coram hoc altari tuo sancto, et istius loci reliquis,
et coram hoc sacerdote tuo, omnia peccata mea, et
omnia quæcumque Dei pietas ad memoriam reducit
de cogitationibus turpibus, sive sermonibus otiosis
et immundis. et quod ego contra præceptum Dei feci,
Confiteor etiam omnia cordis et corporis mei vitia,
sacrilegium [*Leg. sacrilegia*], invidias, detractiones,
perjuria, furta, maledicta, convicia, turpiliquia,
scurrilitates, mendacia, irrisiones, insultationes, si-
mulationes, murmuraciones, adulationes, tristitias,
vigilias inutiles et Deo despicibiles, carnales concupis-
centias pessimas, et propter corporis mei suavitatem
et delectationem, Dei præcepta postposui, et transgres-
sus fui per superbiam et eiationem, et desidiam et pi-
gritiam. Voluntates [*Leg. voluptates*] immundas perpe-
travi, fornicationes, pollutiones, luxurias, ebrietates,
453 comessationes, homicidia manifeste et occulte
in corpore et animo peregi. Patri meo et matri meæ,
fratribus et sororibus, patruis et amilis, et con-
sobrinis, sive omnibus propinquis, et parentibus
meis secundum Dei præceptum et Dei voluntatem
honoris obsequium non exhibui. Senioreni
carnalem, et amicos plus in malo quam in bono
auscultavi, et obediens fui. Omnes Christianos, sicut
Deus præcipit, non dilexi. Semper aliis malum, sicut
bonum exemplum et documentum præbui et ostendi.
Dominicos dies et solennitates sanctorum non digne,
nec Deo acceptabiliter duxi, nec custodivi, et nescien-

Confessione, adversus Dallæum, 1 parte, cap. 12, con-
sulere potest pius et eruditus lector.

tibus non annuntiavi, sed ebriose et luxuriose in ipsis me collui, et alios ad hoc incitavi. Latrocinium et fructum [*Leg.* furtum] abscondi et comedi, et abscondentibus consensi. Infirmos et in carcere positos non visitavi, nudos non operui. Hospites propter Deum non suscepi, nec eorum pedes lavi: esurientes non refeci: dolentes et flentes, non consolatus sum; inter se discordantes sive parentes sive omnes Christianos rixantes plus ad iram quam ad pacem provocavi. Ego confiteor quia multum peccavi in visu, auditu, gustu, odoratu, et tactu; et multa mala cogitavi et perpetravi. Ego confiteor quia in sancta Ecclesia multa mala cogitavi, et locutus fui inordinate et superbe: in sancta ecclesia steti, sedi, osculatus sum, aspexi, perrexi, jacui, consensi. Vasa sancta, et omne ministerium sanctum pollutus tetigi. Osculo nefando pollutus sum. Et super sanctum altare, et in consecrata ecclesia, et in benedicta cruce, et supersanctas reliquias juravi, et verba perjuria [*Leg.* perjura], et mendacia protuli, et perjuravi. Confiteor etiam quia tibi omnipotenti Deo, et omnibus sanctis, et omnibus bonis hominibus inobediens fui, et interius exteriusque infidelis et molestus fui, contentiosus, odiosus, invidus, iracundus, avarus, cupidus, rapax, incredulus, invidiosus. Et meam Orationem negligenter in conspectu Dei effudi propter cogitationes inanes, et duro corde. Ego corpus Domini, et sanguinem ejus polluto corde et corpore sine confessione et pœnitentia sciens indignus accepi. Episcopos, et probos abbates [*Leg.* presbyteros], monachos, canonicos, et omnem clerum Ecclesie Dei non amavi, non dilexi, nec eis obsequium honoris præbui, sicut Deus præcepit. Meipsum per carnalia desideria, et per malas cogitationes, et per malam voluntatem et per mala opera contaminavi, dehonestavi, perdidici, et voluntate diabolo consensi. De his omnibus et aliis innumerabilibus, quæ propter multitudinem peccatorum, criminum et scelerum meorum recordari non sufficio, et quod ego contra Dei voluntatem, et omnium sanctorum, et legem Christianam feci, et duro corde perpetravi, sive ignoranter, sive scienter, sive in cogitatione mala, sive in verbo, seu in opere, vel etiam assiduitate vel delectatione peccati, sive in die, sive in nocte, horis atque momentis, sive vigilans, sive dormiens, seu quacumque causa cogitasset aut facere voluissem, et opere perpetrasset contra Dei voluntatem. Sic ego hodie omnia tibi Deo ac Domino celi et terræ confiteor coram sancto altari tuo in pura et vera confessione, et voluntate ad emendandum, et hæc peccata deinceps dimittenda. ut tu, Deus omnipotens, qui dixisti: Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, miserearis, et parcas, et remittas, et deleas omnia peccata, crimina, atque facinora, et delicta mea præterita, præsentia, et futura, et perducas me ad vitam æternam. Amen. Supplico te, Dei sacerdos, ut de his omnibus sis mihi testis in die iudicii, ne gaudeat de meinimicus meus, et dignare pro me Dei misericordiam deprecari, ut donet mihi veniam indulgentiæ, et omnium peccatorum meorum remissionem.

« *Responsio Sacerdotis.*

« Misereatur tui omnipotens Deus, et donet tibi **454** veram indulgentiam de peccatis tuis, et ulciscatur te de omnibus inimicis tuis invisibilibus, donet tibi Deus consilium in isto sæculo, et perducatur te feliciter ad vitam æternam. »

Hactenus confessio sancti Fulgentii episcopi. Sed et duobus celebribus Fulgentiis, cujus sit hæc confessio, an sancti Fulgentii episcopi Ruspensis in Africa, an sancti Fulgentii Astigitani episcopi in Hispania, fratris sanctorum Leandri et Isidori, non in promptu est dicere. In supra citato Codice ms. mo-

nasterii sancti Remigii, Rhemis siti, est alia confessio huic similis; sed quia eadem habetur in Ordine Romano, a qua tantum paucissimis verbis discrepat, non mihi visum est illam hic exscribere. Hanc in eodem Codice ms. excipit hæc unica *Responsio sacerdotis*:

« Misereatur tui omnipotens Deus, et dimittat tibi omnia peccata tua; liberet te ab omni opere malo, conservet te in omni opere bono, et perducatur te per intercessionem omnium sanctorum ad gloriam sempiternam. Amen. »

In eodem Codice ms. sancti Remigii hæc sequuntur: « Item cum venerit pœnitens ad sacerdotem, projiciat se ad pedes ejus humiliter venim postulans. Cumque hoc facto eum surgere sacerdos præceperit, dicat ei ut expectet modicum donec intret in cubiculum suum ad Orationem. Si autem locus cubiculi defuerit, tunc sacerdos in corde suo dicat hanc orationem:

« *Oratio.* — Domine Deus omnipotens, propitius esto mihi peccatori, ut condigne possim tibi gratias agere, » etc., ut infra in Pœnitentia Romano.

Tandem in eodem Codice ms. monasterii sancti Remigii hæc sequuntur:

« Interim itaque dum sacerdos intrat in cubiculum ad Orationem, dicat pœnitens qui venerat ad confessionem, hanc Orationem:

« Conditor et Redemptor meus Christe, omnipotens Domine Deus, propitius esto mihi peccatori, qui me redemisti tuo sanguine pretioso; et da mihi tua inestimabili misericordia peccata mea pleniter cognoscere, digne deslere, puriter confiteri, veraciter pœnitere, dignos pœnitentiæ fructus agere, omniumque peccatorum plenissimam indulgentiam mihi digneris, quæso, tua pietate tribuere, atque a malis omnibus liberatum sanctorum consortio sociare. Omnibus quoque mihi familiaritate et consanguinitate conjunctis ex quorum elemosynis sustentor, vel quandocumque suscepi, et pro quibus orare jussus sum, vel ipse disposui, cunctisque fidelibus tuis dimitte omnia peccata sua. Libera eos ab omni malo, conserva in omni honore, et perduc ad gaudia sempiterna. Illis vero qui in me quocumque modo inquinati sunt, perfectam remissionem delictorum suorum concede; et ut eos secundum mandatum tuum diligere, illisque ex animo possim remittere, cor meum, peto, digneris tua benignitate solita modifacere. Cunctis etiam familiaribus et consanguineis meis, et quorum elemosynis sustentor, et quandocumque suscepi, et pro quibus orare jussus sum, vel ipse disposui, quorum tu, Domine, nosti nomina, qui in libro vite sanctorum tuorum scribis vocabula, omnibusque in nomine tuo defunctis humillime deprecor perpetuam [*Leg.* per tuam] misericordiam vitam largiaris æternam.

« *Item alia Confessio.*

« Confiteor Domino, et tibi, Pater, in toto corde meo, quia ego miser peccator et infelix, peccavi nimium coram Deo et sanctis angelis ejus, in superbia, inobedientia, et contentione, in gula, in crapula, et ebrietate ante horam et post horam sine licentia **455** et Benedictione; in fornicatione, et adulterio, et in peccatis sodomiticis, et in omnibus modis quibuscumque potui, meipsum coinquinavi infelix per cogitationem immundam, per visum, per tactum, per osculum, per amplexum. Propriis manibus etiam frequenter memetipsum jejunos, et ebrius pollui. Ipso die quo accepi Eucharistiam cecidi in fornicationem. Diebus Dominicis et festis, et præcipuis quadagesimis oblationem obtuli immundam, et communicavi ante confessionem et pœnitentiam per innumeros dies et annos. In avaritia, in furto, in invidia,

• Similes confessiones collegit noster D. Edm. Martene, de antiquis Ecclesie Ritibus in sacramentorum administratione, parte II, cap. 6, art. 7.

in ira, in mendacio, et perjurio, in tristitia, in rancore animi et desperatione, in lædio cordis, et somnolentia, et pigritia boni operis, in vana gloria, in hypocrisi, in discordia et detractioe, in dando et accipiendo contra præceptum regulæ, et in cunctis vitiorum generibus, visu, auditu, gustu, odoratu, et tactu; cogitatione, sive locutione atque actione perditus sum infelix. Multa quidem et innumerabilia sunt peccata mea, quæ recordari nequeo, in factis, in dictis, in cogitationibus, pro quibus omnibus misera mens mea compungitur, et acri interdum pœnitentia cruciatur. Ideoque consilium, imo iudicium tuum, qui sequester, ac medius inter Deum et peccatorem hominem ordinatus es, supplex deprecor, et ut pro eisdem peccatis meis intercessor existas humiliter imploro.

« *Responsio sacerdotis.*

« Misereatur tui omnipotens Deus, et donet tibi veram indulgentiam, et emendationem, et veniam de peccatis tuis, et remissionem, et ulciscatur te de omnibus inimicis tuis visibilibus, et invisibilibus; donetque tibi Deus verum consilium in isto sæculo, et perducat te feliciter ad vitam æternam, Amen. »

Hactenus Codex ms. monasterii sancti Remigii. Hæc autem confessio est monachorum; quod patet primo ex his verbis: *Ante horam, et post horam* (refectionis videlicet) *sine licentia et Benedictione*. Quia non licet monachis extra horam refectionis comedere, vel bibere, ut liquet ex cap. 45 regulæ sancti Benedicti: *Nec quisquam præsumat ante statutam horam vel postea quidquam cibi, aut potus præsumere*. Vide cap. 52 Concordiæ regularum. Secundo hæc verba, *In dando et accipiendo contra præceptum regulæ*, id etiam testantur; nefas etenim monacho dare aut accipere aliquid, nisi permissus fuerit, ab abbate, ut cautum est cap. 33 regulæ sancti Benedicti: *Ne quis præsumat aliquid dare, aut accipere sine iussione abbatis*. Vide cap. 42 Concordiæ regularum.

Possem his addere nonnullas alias confessionis formulas, sed quia nihil aut parum asupra memoratis discrepant, et brevitali studendum est, ab earum relatione super sedeo. Notandum tamen est has et similes confessionis formulas suggillari ab auctore operis de visitatione infirmorum. lib. II, cap. 5. tom. IX operum sancti Augustini: *Ne quidem, inquit, sicut quidam faciunt, cum quadam calliditate alloquaris presbyterum, quoniam talis allocutio tui ipsius foret deceptio. Accidunt siquidem deceptiosi ad sacerdotes, ita eis præsentibus confitentes: Ego peccator, Domine sacerdos, peccavi perjurando, adulterando, fornicando, hominem occidendo, mentiendo, sacrilegium committendo, furando, rapiendo. Hæc omnia commisi mea culpa, vel opere vel voluntate. Hæc ille. Quamvis superiores formulæ confitendi non essent deceptiosæ, quia fuerunt ab Ecclesia institutæ, sane non mihi multum probarentur, nisi alia confessio præcedere consuevisset, in qua numerus peccatorum cum necessariis circumstantiis declaratur, quam videre est in Ordine Romano, cum ait: *Deinde jubeat eum sedere sacerdos contra se, et colloqui cum eo de superscriptis vitiis, sive exhortationibus, ne forte præ verecundia, aut ignavia, sive oblivione aliquid putridum in corde remaneat, per quod iterum diabolus ad peccati vomitum rediret*, etc. Et paulo post: *De qualitate etiam peccatorum, et hominum, inter continentem, et non continentem, utrum voluntate, vel casu, vel in abscondito, quali compunctione* **456** *emendet, necessitate vel voluntate, loca vel tempora discernat*, etc.*

Tandem in eodem Ordine Romano sacerdos interrogat pœnitentem de articulis fidei, an libenter inimicis suis parcat, et de quibusdam aliis, ut ibidem videre est. Quibus ita peractis, pœnitens recitat supra memoratam formulam confessionis: *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ*, etc. Quod etiam li-

quæ a sionis formula, sed sacerdos pœnitentem sua jam peccata confessum interrogat de multis aliis criminibus enucleate satis; quas omnes interrogationes videre est apud eundem, lib. XIX Decretorum, cap. 5, ubi sic ait: *Videns autem sacerdos cum verecundantem, rursus prosequatur. Fortassis, charissime, non omnia quæ gessisti ad memoriam modo veniunt. Ego te interrogabo: Tu cave ne, diabolo suadente, aliquid celare præsumas. Et tunc eum ita per ordinem interroget. Fecisti homicidium voluntarie sine necessitate, non in hoste, sed per tuam cupiditatem*, etc., ubi *in hostis*, sive *ostis*, Gallice *ost*, significat exercitum, ut infra in eodem capite. Consule Glossarium Friderici Lindembrogii.

Sane viguit olim in Ecclesia consuetudo confitendi peccata sua particulatim, et non confuse, quam videre est apud Socratem, lib. V Hist., cap. 49, ubi agens de nobili quadam muliere Constantinopolitana sic scribit: *Καὶ κατὰ μέρος ἐξομολογῆται τὰς ἀμαρτίας*, etc., id est: *Et peccata, quæ post baptismum commiserat, particulatim confitetur*.

662. *Exaudi, Domine, preces nostras*, etc. Ita in Codicibus Rhemensi et Rodradi, et in Ordine Romano. In Editis hæc et sequentes Orationes desiderantur.

663. *Præveniat hunc famulum tuum*, etc. Ita in Ordine Romano.

664. *Adesto, Domine*, etc. Ita in Codicibus Rhemensi et Rodradi, et in Ordine Romano.

665. *Domine, Deus noster*, etc. Ita in eisdem Codicibus.

666. *Offensione nostra non vinceris*, etc. Ita in Codicibus Rhemensi et Rodradi. In Ordine Romano legitur: *Peccatis nostris offenderis*.

667. *Sed. Hæc particula deest in Ordine Romano.*

668. *Ut tibi pœnitentiæ excubias* In Ordine Romano legitur; *Ut famulus tuus Pœnitentiæ tibi excubias*.

669. *Preceor, Domine*, etc. Hæc Oratio etiam exstat apud Burchardum, lib. XIX, cap. 7, nec apud Henricum Canisium, tom. V antiquæ Lectionis, nec lib. VI Halitgarii episcopi ms. bibliothecæ Corbeiensis, et in Codice Ratoldi.

670. *Clementiam tuæ majestatis ac nominis*. Apud Canisium et Burchardum, locis citatis. In Codice Ratoldi, et in lib. VI Halitgarii ms. legitur: *Clementia et misericordia tuæ Majestatem*.

671. *Ad enulas*. In citatis libris hæc vocabula desunt.

672. *Qui publicani precibus vel confessione placatus es*. Ita in Codice Rhemensi. In libro VI Halitgarii legitur: *Qui publicani precibus (lege preces) confessione placatus exaudisti*. Apud Henricum Canisium: *Publicani preces confessione placatus exaudisti*. In Codice Ratoldi hæc desiderantur.

673. *Assiste*. In Codice Rhemensi et Ratoldi, quemadmodum et apud auctores citatos, legitur *Aspira*.

674. *Permanens clementiam tuam celeriter exoret*.

457 Ita in Codice Rhemensi. In Codice Ratoldi, et apud auctores citatos legitur, *permaneat stetus ejus, et petitio perpetuam clementiam tuam celeriter exoret*.

675. *Sanctis altaribus*. In Codice Rhemensi legitur: *Sanctis et sacris altaribus*. In Codice Ratoldi: *Sanctis altaribus et sacris*. Lib. VI Halitgarii: *Sanctisque altaribus et sacrificiis*. Apud Canisium: *Sanctisque altaribus et sacriariis*.

676. *Reformetur*. Ita in Codice Rheinen. In Codice Ratoldi, et in auctoribus citatis legitur: *Mancipetur*. Reformare est restituere; de quo verbo consule observationes nostras ad Concordiam regularum, cap. 38, § 3.

677. *Orationes ad reconciliandum pœnitentem*. In excusis Codicibus Orationes ad reconciliandum pœnitentem reperire est in quinta feria in Cœna Domini. Estque ille proprius earum locus. Nam vetus olim fuit Ecclesiæ Romanæ consuetudo, feria 5 in Cœna Domini absolvere, et reconciliare pœnitentes. Idque videtur in Ordine Romano, et in Codicibus Rhemensi et Ratoldi, in quibus ea quæ ad pœnitentium recon-

ciliationem spectant eadem feria describuntur. Et notum est ex epistola Innocentii I papæ ad Decentium Eugubinum episcopum: *De pœnitentibus autem, qui sive ex gravioribus commissis, sive ex lectoribus pœnitentiam gerunt (si nulla interveit ægritudo) quinta feria ante Pascha eis remittendum Romanæ Ecclesiæ consuetudo demonstrat.* Id etiam videre est in canone 33 Isaac Lingonensis episcopi, tom. III Conciliorum Galliæ: *Statutum est, et in sanctis canonibus prohibitum, ut nullus presbyter pœnitentiam publice, inconsulto episcopo, reconciliare præsumat; sed omnes publice pœnitentes quinta feria ante Pascha, quæ est Cœna Domini, ad civitatem in cinere et cilicio in præsentiam episcopi prostrato vultu conveniant, et ibi ab episcopo canonice et ordinabiliter, sicut in Sacramentario et Romano Ordine continetur, reconcilientur.* etc. Apud Alcuinum, lib. de Divinis Officiis, cap. de Cœna Domini, et in homilia 4 sancti Eligii de Cœna Domini, qui hac in re morem Romanum seculi sunt, videmus pœnitentes eadem feria reconciliari: *Ut igitur audiret vestra dilectio, hæc omnis pedum lotio, nostrorum peccatorum est purgatio. Unde non incongrue hac ipsa die, sicut Ecclesiæ tenet consuetudo, pœnitentium fit reconciliatio.*

Hoc etiam constat ex sermone de unctione Chris-
matis inter opera sancti Cypriani: *Huc die primum commendata est nobis fractio panis.* etc. Et paulo post: *Hodie reconciliantur Ecclesiæ peccatores, et ejecti foras ad matris ubera reducuntur, et exclusi a cœtu sanctorum ad communionem, qua caruerant, revertuntur.* Et ex cap. 71 libri v Capitularis Caroli et Ludovici imperatorum: *Duobus etiam annis oblationes modis omnibus non sinantur offerre; sed populo tantummodo in Oratione socientur, ut perfectionem septimo, in Cœna Domini, consequantur anno, id est per episcopi, vel ejus jussu, si ipse abest, aliorum sacerdotum manus impositionem, absolutione sacerdotalium precum communionis catholicæ gratiam recepturi.* Idem testatur Guillelmus Parisiensis, lib. de Sacramento pœnitentiæ, cap. 5. Hactenus de die absolutionis, et reconciliatio; cujus totam rationem et modum huc ex Ratoldi Codice proferre non erit inutile.

* *Lecto Evangelio Ante diem festum Paschæ, etc., postea sedeat episcopus in sede juxta altare, et non dicat Dominus vobiscum; sed archidiaconus legat coram eo et populo rotulam, in qua continentur quædam indita de pœnitentium reconciliatione. Post hoc oret episcopus ante sanctum altare. Hoc expleto pergat ad ambonem et ascendat ad eum, faciatque sermonem tam populo quam pœnitentibus, sicut Ordo præcipit Romanus. Tunc resit ante altare, et prosternens se, tam ille quam omnis populus, etiam pœnitentes, tam illi qui intus sunt quam extra, et cantent septem Psalmos. Finis his Psalmis surgat solus, et dicat hæc Orationes tam pro se quam pro populo: Adesto, Domine, 458 supplicationibus nostris, etc., ut in Ordine et Pontificali Romano.*

* *Alia. — Præsta, quæsumus, Domine, etc., ut in Ord. et Pontif. Rom.*

* *Absolutio. Sicut principali sententia constat, etc., ut in Ordine Romano.*

* *Alia. — Deus humani generis benignissime conditor, etc., ut in Pontificali Romano, et in libro vi Halitgarrii.*

* *Item alia. — Precor, Domine, clementiam tuam, etc., ut in Pontificali Romano, sed in quibusdam variat.*

* *Item alia. — Deus, qui justitiam tuæ legis, misericordis semper multiplicationem moderaris, dum delinquentibus pœnitentiam, dum ab his etiam providentiæ tuæ dona non subtrahis et vindictam miserando suspendis. Per.*

* *Alia. — Deus misericors, Deus clemens, qui secundum multitudinem miserationum tuarum, etc., ut in Pontificali Romano. In Ordine quidem habetur: sed in fine variat.*

* *Alia. — Majestatem tuam, Domine, supplices de-*

precamur, etc., ut in Pontificali Romano. In Ordine quidem habetur. sed in medio et in fine variat.

* *Item alia. — Absolvimus vos vice beati Petri apostolorum principis, cui Dominus ligandi atque solvendi potestatem dedit, et quantum ad vos pertinet accusatio, et ad nos remissio. Sit vobis Deus omnipotens vita et salus, et omnium peccatorum vestrorum indultor; et qui vobis compunctionem cordis dedit det veniam peccatorum, longævamque vobis atque felicem vitam in hoc sæculo largiatur, et in futuro cum Christo, et omnibus sanctis ejus sine fine manentem. Per eum Dominum nostrum.* * Hactenus Codex Ratoldi de pœnitentium absolutione. Circa hæc quædam notanda sunt.

Primo hanc absolutionem fieri in missa proxime post Evangelii lectionem. Quod etiam videtur in Codice Rhemensi, in quo, perfecta pœnitentium reconciliatione, subsequitur Oratio super Oblata. Priscis temporibus absolvebantur etiam inter Missarum solemnias pœnitentes, sed proxime ante Orationem Dominicam, ut constat ex Optato Milevitano, lib. II adversus Parmenianum: *Etenim inter vicina momenta, dum manus imponitis, et delicta donatis, mox ad altare conversi Dominicam Orationem prætermittere non potestis: Pater noster, qui es in cælis, dimitte nobis debita et peccata nostra.*

Secundo, septem hic esse Orationes ad reconciliandum pœnitentem, si, duabus Orationibus prioribus omissis quæ dicuntur pro episcopo et populo, numeraveris ab illa Oratione cui titulus est *Absolutio*; quod videtur esse secundum antiquum ritum, qui etiam tempore Ludovici Pii in Gallia vigeat, ut clarum est ex vita ejusdem Ludovici: *Et inter Missarum celebrationem, septem archiepiscopi, septem reconciliationis ecclesiasticæ Orationes super eum cecinerunt.*

Tertio notandum est id quod scriptum est: *Archidiaconus legat coram populo rotulam.* etc. Et quæ in eadem rotula continentur, nempe: *Adest, o venerabilis pontifex, tempus acceptum, dies propitiationis divinæ, etc., ut in Ordine Romano.*

Quarto notanda sunt hæc verba: *Sicut Ordo præcipit Romanus, et quæ ibi scripta sunt, cum agitur de sermone quem habet episcopus ad pœnitentes, quia in Ordine Romano, qui nunc exstat, nulla sit sermo- nis hujus mentio. Ex quo patet etsi hic Ordo Romanus, qui nunc exstat, sit antiquus, in eo tamen quædam fuisse partim detracta, partim immutata, partim addita, ut in Prefatione observavimus. In Codice Rhemensi fit etiam mentio sermonis hujus, seu exhortationis in hunc modum: *Post hæc admonetur ab episcopo, sive ab alio sacerdote, ut quod pœnitendo diluit, iterando non revocet. Quemadmodum et in Pontificali Romano: His dictis, pontifex surgens accedit cum ministris ad ostium Ecclesiæ. 459 choro non se movent, et stans in medio ostii facit brevem exhortationem.**

Quinto notanda est hæc forma absolutionis: *Absolvimus vos vice beati Petri, etc.,* quæ non exstat in hoc Codice sancti Eligii, nec in Codicibus Rhemensi, et Rodradi, neque in lib. vi Halitgarrii ms. toties citato, neque apud Henricum Canisium libros supra citato. In his enim omnibus pœnitentium reconciliationi Orationes tantum adhibentur. Quod etiam videre est apud Alcuinum cap. de Cœna Domini. Sed in Ordine Romano, et in Codice Tiliano ms. hæc formula absolutionis seu reconciliationis exstat, quæ cum formula Codicis Ratoldi satis convenit: *Nos etiam secundum auctoritatem nobis indignis a Deo commissam absolvimus vos ab omni vinculo delictorum vestrorum: ut mereamini habere vitam æternam. Per eum qui ven. Non exstat in Pontificali Romano.*

Hic subjiciam aliam absolutionis formulam notatu dignam, nuper inventam Petrachoricis in quodam sepulcro abbatissæ sancti Frontonis, quam profert R. P. Joannes du Puy Franciscanus Recollectus, in libro de statu Ecclesiæ Petrachoricensis, in Guillelmo de Montebrulpho episcopo. Effossis in dicta abbatia qui-

busdam veteribus sepulcris plumbea crux inventa est, in cuius altera parte hæc sunt sculpta reperta :

SAGRO FONTE BAPTISMATIS ILLIANTE DONATEUR, ELIE VOCATUR. OBIT AUTEM KALENDAS MAII, ANNO DOMINI MILLESIMO SEPTUAGESIMO PRIMO, REGNANTE PHILIPPO FRANCORUM REGE.

In ejus medio hæc duo elementa : O. N. incisa sunt ; in altera parte hæc sunt exarata :

DOMINUS DEUS OMNIPOTENS, QUI POTESTATEM DEDIT SANCTIS APOSTOLIS SUIB LIGANDI ATQUE SOLVENDI, IPSE TE DIGNETUR ABSOLVERE. F. ELIA A CUNCTIS PECCATIS TUIS, ET QUANTUM MEÆ FRAGILITATI PERMITTITUR SIS ABSOLUTUS ANTE FACIEM ILLIUS, QUI VIVIT ET REGNAT IN SÆCULA SÆCULORUM.

Hæc non possunt intelligi de absoluteione ab excommunicatione, quia ibi nulla est talis absoluteionis mentio, sed de absoluteione a peccatis. Neque huc referri potest canon 39 concilii primi Arausicani : *Qui recedunt de corpore pœnitentiæ acceptæ, placuit sine reconciliatoria manu eos communicare*, etc. Nam in ejusmodi absoluteione, nihil simile repereris. Deinde hic canon, regnante Philippo Francorum rege, primo videlicet, de quo præfata verba intelligenda sunt, jam obsoleverat. Puto ergo hunc monachum pio quodam devotionis motu voluisse baptismatis sui et absoluteionis exemplar in hac cruce exaratum seem in sepulcro recondi. Hæc autem verba, *sis absolutus, æquipollent nostræ formæ, ego te absolvo*.

Intercessit olim controversia inter sanctum Thomam et quemdam doctorem de absoluteionis forma, hoc asserente eam esse deprecatoriam : *Et quod vix triginta anni essent, quod omnes hæc sola forma utebantur : absoluteionem et remissionem tribuat tibi omnipotens Deus*; illo contra contendente formam absoluteionis esse enuntiativam seu indicativam per hæc verba, *ego te absolvo*, etc., quæ judiciorum sacerdotis potestatem indicant. Quem vide opusculo XII.

Alexander de Ales, quæst. 60, art. 3, membro 2, scribit fuisse indicativam vel deprecatoriam : *Sed contra si obijciatur quod absoluteio sacerdotis, quæ fit expressione talium verborum, ego absolvo te, vel Dominus absolvat te, magis exprimit absoluteionem a peccato quam confessio pœnitentiæ*.

Fuit etiam aliquando hæc forma usitata. *Ego dimitto tibi peccata tua*, ut clarum est ex Radulpho Ardente, 460 concione in litania majore : *Confessio vero venialium alterutrum, et cuilibet, etiam minoripotes fieri, quoniam propter venialia non separatur homo a Deo, nisi ultra modum per incuriam excedat, sicut nec per scabiem vel impetiginem aliquis in lege separabatur a castris. Fit autem hæc confessio, non quod possit a peccatis absolvere, sed quia propter propriam humilitationem, et peccatorum nostrorum accusationem, et fratris Orationem mundamur a peccatis Unde et non dicimus, EGO DIMITTO TIBI PECCATA TUA, sed dicimus orando, misereatur tui omnipotens Deus, etc. Ubi vides, cum ait in inundatione venialium non proferri, *dimitto tibi peccata tua*, sed orando, *misereatur tui omnipotens Deus*, signum est hanc fuisse formam absoluteionis a mortalibus, *dimitto tibi peccata tua*, quæ nihil aliud sonat quam forma nostra vulgaris, *ego te absolvo*, etc.*

Græci in absoluteione a peccatis utuntur multis formulis deprecatoriis, quas videre est in eorum Euehologio; cum tamen prius faciant mentionem potestatis absolvendi sibi divinitus concessæ: *ὁ ὁ θεός, etc.* id est, *Th. Domine, per sanctos apostolos tuos donasti tuis qui in sancta Ecclesia successire per tempora sacerdotali junctur officio facultatem in terris dimittendi peccata, ligandi atque solvendi omne vinculum injustitiæ; obsecramus itaque pro fratre nostro N. qui coram te astat; tribue ei tuam misericordiam, dirumpens vinculum peccatorum*. Et paulo post : *Omnia voluntaria et involuntaria peccata condona*. Et paulo post ; *Hunc servum tuum a ligamine libera peccatorum, etc.* In quibusdam exemplaribus, que continent canones, *ex quorum rigore injunguntur pœnitentibus satisfac-*

tionem. reperitur hujusmodi forma : *Dominus noster Jesus Christus, qui dedit apostolis suis potestatem, quæ per illos transit ad nos, συγγνωσθησοι μοι*, id est, *absolvat te*. Tamen præter formulas illas deprecatorias dicunt, *ἔγω σε συγγνωσκω μοι*, id est, *habeo te venia donatum*. Et Petrus Arcudius, lib. IV de Sacramento Pœnitentiæ, cap. 3, existimat in his verbis sitam esse formam absoluteionis a peccatis apud Græcos, probatque nihil aliud significari quam *Ego te absolvo a peccatis tuis*. Christus absolvens paralyticum, et peccatricem mulierem, dixit, Matt. IX, Marc. II, Luc. V et VII. *Dimittuntur tibi peccata tua, et, Remittuntur tibi peccata tua*.

Tandem notandum est olim non dari solitam absoluteionem non modo ab excommunicatione, sed etiam a peccatis ante peractam integram pœnitentiæ seu satisfactionem (nisi in mortis articulo, aut ad preces martyrum seu confessorum aliquid de ea episcopi remitterent, et indulgerent) ut manifestum est ex Ordine Romano, Codice Tiliano, Codicibus Rhemensi, Ratoldi, lib. VI Halitgarii ms., epist. sancti Innocentii supra citata ad Decentium episcopum, cap. 91 sancti Leonis : *Mediator enim Dei, et hominum, homo Christus Jesus, hæc præpositis Ecclesiæ tradidit potestatem, ut et confitentibus actionem pœnitentiæ darent, et eosdem salubri satisfactione purgatos ad communionem sacramentorum per januam reconciliatiõis admitterent*. Ex Sozomeno, lib. VII Hist. eccl., cap. 16: *Stant autem in eo mariti et veluti lugentes; fructoque demum Dei sacrificio, participes non facti, quorum particeps fieri puros Dei cultores fas erat, cum blando et lamentatione semetipsos in terram promus abjiciunt. Tum ex adverso lamentabundus episcopus accurrens, consimiliter humi cum ejulatu collabitur, ac tota denique ecclesiæ multitudo lacrymarum suffunditur. Post episcopus primus exurgit, et jacentes erigit, et quantum satis est, pro peccatoribus pœnitentiæ agentibus precatus, eos dimittit. Privatim deinde sponte sua quisque vel jejuniiis, vel lotionum ciborumque abstinentiâ, vel aliis quibus justus est seipsum affligens, tempus expectat, in quantum Episcopus præstitit. Elapso demum præfinito die, poma, jam quasi debito quopiam exsoluta, τῆς ἀναοσιῆς κωσταί, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ ἐκκλιτῶν, id est, a peccatis absolvitur, et populo in ecclesia conjungitur. 461 Hæc ille, idque juxta usum Ecclesiæ Romanæ, et Occidentium, ut supra docet.*

Id etiam constat ex edicto illo Romani pontificis, quod suggillatimere Tertullianus, lib. de pudicitia : *Audis etiam edictum esse propositum, et quidem pœnitentiarum. Pontifex scilicet maximus, quod est, episcopus episcoporum edicit: Ego et marchizæ et fornicationis delicta pœnitentiâ junctis dimitto*.

Cum essent autem quinque gradus pœnitentiæ, ut videre est in epistola canonica sancti Gregorii Neocæsariensis episcopi, can. ultimo : 1. *προσταλασσις*, id est, stetus, eorum qui extra portam ecclesiæ stantes in luctu pœnitentiæ stebant, et, exeuntium fideium genibus obvoluti, eos ut pro se orarent enixius deprecabantur ; 2. *ἀχοσις*, id est, auditio, eorum qui intra portam in narthece stabant, et divinas Scripturas audiebant, et cum catechumenis exhibant ; 3. *ὑπόστασις*, id est, substratio, eorum qui substernebant se, et capita supponebant episcoporum manibus, et cum catechumenis templo excedebant ; 4. *σύστασις*, id est, eorum qui cum fidelibus orabant, nec cum catechumenis exhibant, non tamen Eucharistiæ participes erant, qui quoad precum participationem non erant excommunicati, sed tantum quoad Eucharistiæ perceptionem ; 5. *μὴξίς τῶν ἀγιασμῶν*, id est, eorum qui expleta pœnitentiâ Eucharistiæ participes erant, qui non tam pœnitentes quam Ecclesiæ sacramentis restituti dicendi sunt ; queritur in quo gradu, an in tertio, qui est substratio, an in quarto qui est consistentia peccatorum remissionem et omnimodam ab excommunicatione absoluteionem consequerentur.

Ego, salvo meliori judicio, existimo pœnitentes

odi absolutionem consecutos fuisse in fine gradus, hoc est, *πυρρώσεως*, id est, consis-
 Nam, primo, apud Sozomenum, capite supra
 illi pœnitentes, qui Missæ intererant, nec
 Eucharistiæ participes erant, et, finitis Mis-
 solemnibus, cum planctu et fletu in terram
 ebant, quibus occurrens pontifex similiter cum
 nis collabebatur, et eos erigens pro illis orabat,
 e deinde privatim jejuniis vel similibus pœnis
 igeant, quibus completis peccati veniam con-
 bantur, non erant in quarto gradu, hoc est
 ati, siquidem illi cum catechumenis e templo
 ut. Secundo, substrati, etsi se substernerent im-
 ni manuum pontificis, illis, de quibus hic lo-
 Sozomenus, manus a pontifice non impone-
 r ; ergo restat ut locus intelligatur de consis-
 us, qui non exibat cum catechumenis, sed
 participes præsum cum fidelibus, sine tamen
 tione Eucharistiæ, non secus ac ii de quibus
 apite Sozomenus scribit, qui in fine consis-
 : ut diximus, absoluebantur. Quamvis autem
 ati impositionem manuum acciperent a ponti-
 non tamen hæc erat absolutio, sed tantum
 um precatio et benedictio, qua accepta cum
 iumenis discedebant, et ita capiendus est
 80. concilii iv Carthag. : *Omni tempore je-
 manus pœnitentibus a sacerdotibus imponantur.*
 id canonis 19, synodi Laodicenæ : *Καὶ τοῦτων
 (Θουτων) ὑπὸ χειρῶν, καὶ ὑποχωρησάντων*, etc., id
 est cum ii sub manum accesserint, et discesse-
 (e templo videlicet) fidelium preces fieri.
 Adesto, Domine, etc. Hæc et sequentes
 ones habentur in Codicibus Rodradi et Rhe-
 i.

Præsta, quæsumus, huic famulo tuo etc.
 Cod. Rhemensi hæc tres orationes adduntur :
*potens sempiternæ Deus, confitenti tibi huic fa-
 tuo, etc. Omnipotens et misericors Deus, qui
 torum indulgentiam in confessione celeri po-
 , etc. Ubi celer confessio est prompta, parata,
 a ; non invita et coacta. Domine sancte, Pater
 otens, æterne Deus, respice super hunc fa-
 m. etc. Quarum duæ priores exstant apud
 cum Canisium, et Halitgarium ms., lib. vi,
 entientialis dicitur, qui nondum editus est.
 Canisius, tom. V antiquæ Lectionis, quinque
 xat Halitgarii libros 462 in lucem edidit.
 i sexti libri mentio fit in ejusdem operis ms.
 itione ; quæ sub nfiem mutila est apud Cani-
 : *sextus quoque* (inquit Halitgarius) *ponetur
 us ad pœnitentiam, qui non est ex labore nostræ
 otionis, sed assumptus de scrinio Romanæ Ec-
 , in quo multa et diversa continentur, quæ in
 ibus non habentur ; tamen simplicioribus, qui
 a non valent cupere, oportet prodesse. Hujus
 n præfatio sexti libri sic incipit : Addimus et
 operi excerptionis nostræ Pœnitentialem Roma-
 alterum, quem de scrinio Romanæ Ecclesiæ
 ipsimus* In hoc libello inprimis reperiuntur
 æ ad pœnitentiam dandam et ad reconciliandum
 tentem spectant : quæ omnia, exceptis tribus
 ulis, videre est apud Henr. Canisium, in fine
 v, quæ vir doctus optime conjectit esse Halitga-
 anc priorem partem excipit altera, cui hujus-
 titulus præfixus est : *Incipit iudicium pœni-
 t, quæ decem capitibus absolvitur* His astipu-
 Floardus, lib. II, Hist. eccl. Rhemensis,
 19 : *Hujus præsulis (Ebbonis archiepiscopi Ebe-
 nis) hortatu, Alitgarius Cameracensis episcopus
 ibellos de remediis peccatorum, et ordine, et
 is pœnitentiæ conscripsit, ad quem talis ejus
 t epistola.* Deinde subjungit epistolam Ebbonis,
 a responsionem Halitgarii ad Ebbonem. Sub-
 it Baldricus, lib. I Chron. Cameracensis,
 38 : *Hildouardo vero Halicharius* (ita enim
 re scribit hoc nomen) *successit vir doctrina
 olicus, et fide catholicus. Hic precibus Ebbonis**

A *Rhemensis archiepiscopi sex libellos de remediis pec-
 catorum, et ordine et iudicis pœnitentiæ, conscripsit
 ad quem Ebbonis talis exstat epistola.* Deinde addit
 Ebbonis epistolam, cui subnectit responsionem Ha-
 litgarii, prout exstant apud Canisium et in nostro
 Codice ms. biblioth. Corbeiensis.

Hic Halitgarius fuit episcopus Cameracensis, ut
 docet Baldricus, supra citato capite. Vixit tempo-
 ribus Ludovici Pii, et Caroli Calvi, a quo ultimo
 missus est Constantinopolim ad Michaelum impera-
 torem ; unde multas reliquias sanctorum attulit,
 quibus suam ecclesiam ditavit, ut scribit Baldricus,
 cap. 40, libri citati. Hunc autem sextum librum hic
 communicamus in gratiam studiosorum cum qui-
 busdam castigationibus et notis, ob nonnullos erro-
 res qui obrepserunt. Burchardus in suo decretorum
 opere citat quædam ex Romano Pœnitentiali quæ
 partim hic reperiuntur, partim minime. Ex quo
 conicere quis possit, aut duos olim fuisse Pœni-
 tentiales Romanos, aut eum quem exscripsit Ha-
 litgarius non esse integrum, nisi forte dicamus eum
 fuisse mutilatum. Sane illius, quem damus, finis
 desiderari videtur, Erant et alii libri Pœnitentiales,
 ut Theodori Anglorum episcopi, et Bedæ, quos
 sæpe citat Burchardus. Quia vero multi non erant
 authentici, in concilio Turonensi III, can. 22, sta-
 tuuntur ut, *Cum omnes episcopi ad sacrum palatium
 congregati fuerint, ab eis doceatur cujus antiquorum
 liber Pœnitentialis potissimum sit sequendus* Et in
 conciliis Cabillonensi II, can. 38, et Parisiensi III,
 can. 32, libelli Pœnitentiales sine certo auctore
 pervulgati, quique potius pœnitentes palpabant
 quam curabant, interdicuntur. At secus se habet is
 quem modo evulgamus :

« Præfatio Halitgarii.

« Addimus etiam huic operi exceptionis nostræ
 Pœnitentialem Romanum alterum, quem de scrinio
 Romanæ Ecclesiæ assumpsimus, attamen a quo sit
 editus ignoramus. Idcirco adnectendum præscriptis
 canonum sententiis decrevimus, ut si forte hæc pro-
 lata sententiæ alicui superflue sunt visæ, aut pe-
 nitus quæ desiderat ibi de singulorum criminibus
 nequiverit invenire, in hac saltem brevitate no-
 vissima omnium scelera forsitan inveniet expli-
 cata.

« Incipit qualiter suscipere debeant pœnitentem episcopi,
 vel presbyteri.

« Quotiescunque Christiani ad pœnitentiam accedunt,
 jejunia damus, et nos communicare cum eis
 463 debemus jejuniis unam aut duas septimanas,
 aut quantum possumus, ut non dicatur nobis quod
 Judæorum sacerdotibus dictum est a Domino Salva-
 tore : *Væ vobis, legisperiti, qui aggravatis homines,
 et imponitis super humeros eorum onera gravia, ipsi
 autem uno digito vestro non tangitis sarcinas ipsas.*
 Nemo autem potest sublevare cadentem sub pon-
 dere, nisi inclinaverit se, ut porrigat manum ;
 neque ullus medicorum vulnera infirmantium po-
 test curare, nisi fetoribus pariceps fuerit ; ita
 quoque nullus sacerdotum vel pontifex peccatorum
 vulnera curare potest, aut animabus peccata au-
 ferre nisi præstante sollicitudine et oratione lacry-
 marum. Necessè est ergo nobis, fratres charissimi,
 sollicitos esse pro peccantibus, quia sumus alteru-
 trum membra ; et si quid patitur unum membrum,
 compatiuntur alia membra. Ideoque et nos si vide-
 rimus aliquem in peccatis jacentem, festinamus
 eum ad pœnitentiam per nostram doctrinam vocare ;
 et quotiescunque dederis consilium peccanti, si-
 mulque da illi pœnitentiam statim, quantum debeat
 jejunare, et redimere peccata sua, ne forte obli-
 viscaris quantum eum oportet pro suis peccatis
 jejunare, tibi que necesse sit ut iterum exquiras ab
 eo peccata. Ille autem forsitan erubescens iterum
 peccata sua confiteri, et invenietur jam amplius ju-

dicari. Non enim omnes clerici hanc scripturam usurpare aut legere debent, qui inveniunt eam, nisi soli illi quibus necesse est, hoc est presbyteri. Sicut enim sacrificium offerre non debent nisi episcopi et presbyteri, quibus claves regni cœlorum traditæ sunt, sic nec iudicia ista alii usurpare debent. Si autem necessitas evenierit, et presbyter non fuerit præsens, suscipiat diaconus pœnitentem ad sanctam communionem. Sicut ergo superius diximus, humiliare se debent episcopi, sive presbyteri, et cum tristitia gemitu, lacrymisque orare, non solum pro suis delictis, sed etiam pro Christianorum omnium, ut possint cum beato dicere Paulo: *Quis infirmatur, et ego non infirmor. quis scandalizatur, et ego non uror?* Cum ergo venerit aliquis ad sacerdotem confiteri peccata sua, mandet ei sacerdos ut expectet modicum, donec intret in cubiculum suum ad Orationem. Si autem cubiculum non habuerit, tamen tunc sacerdos in corde suo dicat hanc orationem:

« *Oremus.* — Domine Deus omnipotens, propitius esto mihi peccatori, ut condigne possim tibi gratias agere, quia me indignum propter tuam misericordiam ministrum fecisti officii sacerdotalis, et me exiguum humilemque Mediatorem constituisti ad adorandum et intercedendum ad Dominum nostrum Jesum Christum pro peccantibus, et ad pœnitentiam revertentibus. Ideoque, Dominator Domine, qui omnes homines vis salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, qui non vis mortem peccatorum, sed ut convertantur et vivant, suscipe Orationem meam, quam fundo ante conspectum clementiæ tuæ, pro famulis et famulabus tuis, qui ad pœnitentiam venerunt. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

« Videns autem ille qui ad pœnitentiam venit sacerdotem tristem et lacrymantem pro suis facinoribus, magis ipse timore Dei percussus, amplius tristatur, et exhorrescit peccata sua. Et unumquemque hominem accedentem ad pœnitentiam si videris acriter et assidue stare in pœnitentia, statim suscipe eum, Qui vero potest jejunare quod impositum est ei, noli prohibere, sed permitte. Magis enim laudandi sunt hi qui celeriter debitum pondus persolvere festinant, quia jejunium debitum est. Et sic date mandatum his qui pœnitentiam agunt. Quia si jejunaverit, et compleverit quod illi mandatum est a sacerdote, purificatur a peccatis. Quod si iterum ad pristinam consuetudinem [vel] peccati reversus fuerit, sic est quomodo canis qui revertitur ad proprium vomitum. Omnis itaque pœnitens non solum debet jejunare quod illi mandatum est a sacerdote, verumetiam, postquam compleverit ea quæ illi jussa sunt, debet quantum ipsi visum fuerit, jejunare sive tetradas, sive parasceve [Leg. parascevas]. Si enim **464** egerit ea quæ illi sacerdos præceperit, peccata ejus remittentur; si vero postea ex sua voluntate jejunaverit, incedem sibi acquirat et regnum cœlorum. Qui ergo tota septima jejunaverit pro peccatis, Sabbato et Dominica die manducet, et bibat quidquid aptum fuerit. Custodiat tamen se a crapula, vel ebrietate, quia omnis luxuria de ebrietate, nascitur. Ideo beatus Paulus prohibuit dicens: *Noli inebriari vino, in quo est luxuria.* Non quia in vino est luxuria, sed in ebrietate. *Explicit prologus.*

« Si quis forte non potuerit jejunare, et habet unde dare ad redimendum, si dives fuerit, pro septem hebdomadibus det solidos xx. Si autem non habuerit tantum unde dare, det solidos x. Si autem multum pauper fuerit, det solidos iii. Neminem vero conturbet, quia jussimus viginti solidos dare, aut minus. Quia si dives fuerit, facilius est illi dare solidos xx, quam pauperi solidos iii. Sed unusquisque attendat cui dare debet, sive pro redemptione captivorum, sive super sancto alteri, sive pauperibus Christianis erogandum. Et hoc acitote, fratres, ut dum venerint ad vos servi vel ancillæ, quærentes

A pœnitentiam, non eos gravelis neque cogatis tantum jejunare, quantum divites, quia non sunt in sua potestate, ideoque medietatem pœnitentiæ eis imponite.

« *Incipit ratio ad dandam pœnitentiam.*

« *In primis dicit Psalmum trigésimum septimum totum:* Domine, ne in furore tuo arguas me. *Et postea dicit Oremus. Et dicit Psalmum centésimum secundum:* Benedic, anima mea, Domino, usque, renovabitur sicut aquila juvenus tua. *Et dicit Psalmum quinquagesimum:* Miserere mei, Deus, usque, iniquitates meas dele. *Post hæc dicit Psalmum lxxi:* Deus in nomine tuo. *Et dicit Oremus. Et dicit Psalmum lxxi:* Quid gloriaris, usque, videbunt justi et timebunt; *et dicit:*

Oremus. — Deus, cujus indulgentia nemo non indiget, memento, Domine, famulo tuo illo, et qui lubrica terræque corporis fragilitate nudatus, quæsumus, ut des veniam confidenti; parce supplici, ut qui nostris meritis accusamur, tua miseratione salveamur. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

B « *Alia.* — Deus sub cujus oculis omne cor trepidat, omnesque conscientie contremiscunt, propitiare omnium gemitibus, et cunctorum medere vulneribus; et sicut nemo nostrum liber est a culpa, ita nemo sit alienus a venia. Per Dominum.

« *Alia.* — Deus infinitæ misericordiæ, veritatique immensæ, propitiare iniquitatibus nostris, et omnibus animarumstrarum medere languoribus, ut miserationum tuarum remissione percepta, in tua semper Benedictione lætemur. Per Dominum.

« *Alia.* — Precor, Domine, clementiæ et misericordiæ tuæ Majestatem, ut famulo tuo illi peccata et facinora sua confidenti veniam relaxare digneris, et præteritorum criminum culpas indulgeas, qui humeris tuis ovem perditam reduxisti, qui publicani precibus confessione placatus exaudisti. Tu etiam huic famulo tuo placare, Domine, tu ejus precibus benignus aspira, ut in confessione placabilis permaneat. Fletus ejus et petitio perpetuum clementiam tuam celeriter exoret, sanctisque altaribus et sacrificiis restitutus, spei rursus æternæ cœlestis gloriæ mancipatur. Per Dominum.

« *Item Oratio manus impositionis.* — Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum vulnera nostra curare dignatus es, te supplices rogamus, **465** et petimus nos humiles tui sacerdotes, ut precibus nostris aurem tuæ pietatis inclinare digneris, remittasque omnia crimina, et peccata universa condones, desque huic famulo tuo pro supplicibus [Leg. supplicibus] veniam, pro mœnore lætitiâ, pro morte vitam. Ipse cœlestis apicis devolutus est, et de tua misericordia confidens ad bonam pacem præmiis [Leg. præmiis] tui atque cœlestia pervenire mereatur ad vitam æternam. Per Dominum.

D « *Incipit reconciliatio pœnitentis feria 5 in cœna Domini.*

« *In primis dicit Psalmum lxx cum Antiphona Cor mundum.*

« Deus, humani generis benignissime conditor, et misericordissime reformator, qui in reconciliacione lapsorum etiam me, qui misericordia tua primus indigeo, servire effectibus gratiæ tuæ per ministerium sacerdotale voluisti, ut cessante merito supplicis, mirabilior fieret clementia Redemptoris. Per Dominum nostrum.

« Omnipotens sempiternus Deus, confidenti tibi huic famulo tuo pro tua pietate peccata relaxa, ut non plus ei noceat conscientie realus ad pœnam, quam indulgentia tuæ pietatis ad veniam. Per Dominum.

« *Alia.* — Omnipotens et misericors Deus, qui peccatorum indulgentiam in confessione celeri posuisti, succurre lapsis, miserere confessis, ut quod delictis

ana constringit, magnitudo tuæ pietatis ab-
 ter Dominum.
Per Dominum.
Deus, qui famulo tuo
ter quinos annos ad vitam donasti, et famu-
m a lecto ægritudinis tua magnitudo erigat
em. Per Dominum nostrum Jesum Christum.

« I. Incipit iudicium pœnitentis.

quis episcopus aut aliquis ordinatus, homi-
 fecerit, si quis clericus homicidium fecerit,
 annos pœniteat; tres ex his in pane et aqua.
 s, tres annos pœniteat, unum ex his in pane
 ; subdiaconus, sex; diaconus, septem; pres-
 eem; episcopus, duodecim. Si quis ad hom-
 faciendum consenserit, septem annos pœ-
 tres ex his in pane et aqua. Si quis voluit,
 potuit facere, tres annos pœniteat, unum ex
 ane et aqua. Si quis laicus homicidium fel-
 luntarie, septem annos pœniteat, tres ex his
 et aqua. Si quis infantem oppresserit, tres
 ðniteat, unum ex his in pane et aqua; simi-
 clericus observet.

« II. De fornicatione.

quis fornicaverit sicut Sodomitæ, decem an-
 ðniteat, tres ex his in pane et aqua. Si quis
 adulterium commiserit, idem cum uxore vel
 alterius, si filium genuerit, septem annos
 it; si vero filium non genuerit, et in notitia
 um non venerit, si clericus est, tres annos
 at; unum ex his in pane et aqua. Si diaco-
 monachus, septem annos pœniteat, tres ex
 pane et aqua; episcopus duodecim, quinque
 ; et aqua. Si quis clericus, id est cujus su-
 gradus est, qui uxorem habet, et post conver-
 , vel honorem, iterum eam cognoverit, sciat
 lerium commisisse; idcirco, ut superius con-
 n est, pœniteat. Si quis fornicaverit cum
 ioniale, vel Deo dicata, cognoscat se adulte-
 mmisisse; secundum superiorem sententiam
 isque juxta ordinem suum pœniteat. Si quis
 netipsum fornicaverit, aut cum jumento aut
 talibet quadrupede, tres annos pœniteat; si
 aut votum, tres annos pœniteat. Si quis
 iscit mulierem, et non potuerit peccare, id
 non suscepit eum mulier, dimidium annum
 at in pane et aqua, et toto abstineat se anno
 vino et carne. Si quis clericus postquam se-
 verit, ad habitum sæcularem redierit, sicut
 d proprium vomitum, vel uxorem duxerit, sex
 ðniteat, tres ex his pane et aqua et postea
 ggio non copuletur. Quod si noluerit, sancta sy-
 vel sedes apostolica separabit eos a commu-
 atholicorum. Similiter et mulier, postquam
 voverit, si tale scelus commiserit, pari sen-
 subjacebit. Si quis laicus fornicaverit sicut
 itæ, septem annos pœniteat. Si quis de alte-
 ore filium genuerit, id est adulterium com-
 , ac torum proximi sui violaverit, tres annos
 at, et abstineat a cibis luculentioribus, et a pro-
 are, dans insuper pretium pudicitie marito u-
 iolata. Si quis adulterare voluerit, et non po-
 id est non fuerit susceptus, quadraginta dies
 at. Si quis fornicaverit cum mulieribus, id
 uis, vel puellis, si cum viduis, annum unum
 at; si cum puellis, duos annos pœniteat. Si
 rgo virgini conjunctus fuerit, si voluerint pa-
 sit uxor ejus; tamen unum annum pœniteat,
 conjugales. Si quis cum jumento fornicaverit,
 unum pœniteat. Si uxorem non habuerit,
 um annum pœniteat. Si quis virginem, vel
 rapuerit, tribus annis pœniteat. Si quis spon-
 bens, sorori ejus forsitan vitium intulerit, et
 rit tanquam suæ, hanc autem uxorem duxe-

dem pene leguntur in iudicio pœnitentia
 deprompta,

rit, id est desponsatam, illa vero quæ vitium passa
 est, si forte necem sibi intulerit, omnes hi qui in
 hujus facti consensu sunt, decem annos in pane et
 aqua redigantur, secundum statuta canonum. Si qua
 de mulieribus quæ fornicatæ sunt interfecerit quæ
 nascuntur, aut festinat abortivos facere, primum
 constitutum usque ad exitum vetat, id quod verum
 definitum humanius aliquid con-equantur, constitui-
 mus eos decennii tempore secundum gradus quæ
 sunt constituta pœniteat.

« III. De perjurio.

« Si quis clericus perjuraverit, septem annos pœ-
 ðniteat, tres ex his in pane et aqua; laicus tres; sub-
 diaconus sex; diaconus septem; presbyter decem;
 episcopus duodecim. Si quis vero, coactus pro qua-
 libet necessitate, aut nesciens, perjuraverit, tres
 annos pœniteat, unum in pane et aqua, et animam
 pro se reddat, id est servum, vel ancillam de servi-
 tute absolvat, et eleemosynas multas faciat. Si quis
 perjuraverit per cupiditatem, totas res suas vendat,
 et donet in pauperibus, et tondeatur, et intret in
 monasterium, et ibi deserviat usque ad mortem.

« IV. De furto.

« Si quis clericus furtum fecerit capitale, id est
 quadrupedum, vel casam ruperit, vel fregerit, vel
 qualibet meliorum præsidium furaverit, septem an-
 nos pœniteat; laicus quinque; subdiaconus sex;
 diaconus septem; presbyter decem; episcopus duo-
 decim annos pœniteat. Si quis vero de minoribus
 semel, aut bis furtum fecerit, reddat proximo suo,
 et anno uno pœniteat in pane et aqua; et si reddere
 non potuerit, tres annos pœniteat. Si quis sepul-
 crum violaverit, septem annos pœniteat, tres in
 pane et aqua. Si quis laicus furtum fecerit, reddat
 proximo suo quod furaverit, tres quadragenas in pa-
 ne et aqua; si reddere non potuerit, anno uno, et
 tres quadragenas in pane et aqua pœniteat; et elec-
 mosynam de suo labore in pauperibus et sacerdotis
 iudicio jungatur altari.

« V. De maleficio.

« Si quis maleficio aliquem perdiderit, septem an-
 nos pœniteat, tres in pane et aqua. Si quis pro
 amore maleficus sit et neminem perdiderit, si laicus
 est, dimidium annum pœniteat; si clericus, annum
 unum pœniteat in pane et aqua; si diaconus, tres
 annos, unum in pane et aqua; si sacerdos, quinque
 annos, duos in pane et aqua. Si autem per hoc mu-
 lieris partus quis deceperit, sex quadragenas unus-
 quisque insuper augeat, ne homicidii reus sit. 467
 Si quis immissor tempestatum fuerit, septem annos
 pœniteat, tres in pane et aqua.

« VI. De sacrilegio.

« Si quis sacrilegium fecerit, id est quos [Leg.
 quod] aruspices vocant, qui auguria colunt, super-
 auguriaverit, aut quocunque malo ingenio, tres an-
 nos in pane et aqua. Si quis ariolus fuerit, quod
 divinos vocant, aliquas divinationes fecerit, quia hoc
 dæmonicum est, quinque annos pœniteat, tres in
 pane et aqua. Si quis in Kalendis Januarii, quod
 multi faciunt, et in cervulo ducunt [Leg. ducit], aut
 in vetula vadit, tres annos pœniteat. Si quis sortes
 habuerit, quas sanctorum contrarationem vocant,
 vel aliquas sortes habuerit, vel qualecunque malo
 ingenio sortitus fuerit, vel divinaverit, tres annos
 pœniteat, unum in pane et aqua. Si quis ad arbores,
 vel ad fontes, vel ad cancellum, vel ubicunque ex-
 cepto in ecclesia, votum voverit, aut exsolverit, tres
 annos cum pane et aqua pœniteat, et hoc sacrile-
 gium est, vel dæmonicum. Qui vero ibidem ederit,
 aut biberit, unum annum pœniteat in pane et aqua.
 Si quis Mathematicus, id est per invocationem dæ-
 monum hominis mentem tulerit, quinque annos pœ-

veteris Sacramentarii Gallic. ex quo multa hic vi-

niteat, unum in pane et aqua. Si quis ligaturas fecerit, quod detestabile est, tres annos pœniteat, unum in pane et aqua. Si qui simul elunt festivitatem in locis abominandis gentilium, et suam escam deferentes, comederint, placuit eos biennio subjacere, et sic suscipi, quæ obedire oportet; et post oblationem unumquemque spiritum probare, et vitam singulorum cognoscere. Si quis manducaverit, aut biberit juxta fanum; si perignorantiam, promittat deinceps quod nunquam reitet, et quadraginta diebus in pane et aqua pœniteat; si vero per contemptum hoc fecerit, id est, postquam sacerdos ei prædicavit quod sacrilegium hoc erat, mensæ dæmoniorum communicaverit, singuli tantum vitium hoc fecerit, tres quadragenas in pane et aqua pœniteat. Si vero pro cultu dæmonum, et honore simulacri hoc fecerit, tres annos pœniteat. Si quis secundo et tertio immolatus per vim, tres annos subjaceat, et duobus sine oblatione communicet, tertio ad perfectum suscipiatur. Si quis manducaverit sanguinem, aut morticinum, aut idolis immolatum, et non fuit ei necessitas, jejundet hebdomadas duodecim.

« VII. De quibusdam capitulis.

« Si quis quoquoque libet membrum sibi voluntarie truncaverit, tres annos pœniteat, unum in pane et aqua. Si quis avorsum fecerit voluntarie, tres annos pœniteat, unum in pane et aqua. Si quis usuras undecunque exegerit, tres annos pœniteat, unum in pane et aqua. Si quis per potestatem, aut quolibet ingenio, res alienas malo ordine invaserit, vel tulerit, super * jure sententia similiter pœniteat, et elemosynas multas faciat. Si quis servum, aut quemcunque hominem quolibet ingenio in captivitate duxerit, vel transmiserit, sicut supra pœniteat. Si quis aream vel domum voluntarie igne cremaverit, sicut supra pœniteat. Si quis per iram alium percusserit, et sanguinem fuderit, aut debilitaverit, solvat ei primo mercedem, et medicum quærat; si laicus est, quadraginta diebus; clericus duas quadragenas; diaconus septem mensibus; presbyter annum unum. Si quis venationes exercuerit, clericus annum unum pœniteat, diaconus duos, presbyter tres annos pœniteat. Si quis de ministerio sanctæ ecclesiæ qualecunque opus quilibet fraudaverit, vel neglexerit, septem annos pœniteat, tres in pane et aqua. Si quis cum animalibus peccaverit, qui amplius quam triginta annorum fuerit, quindecim annos subjaceat, communionem mereatur. Requiritur autem qualis sit coram vita, si mereatur humanus, aliquid, incessanter ad peccandum. Si perseveraverit, longam habeat pœnitentiam. Qui autem superiore ætate, et uxores habentes, introierint in hoc peccatum, viginti quinque annis subjaceant, ita ut post quinque communionem cum oblatione mereantur. Si autem aliqui et uxores habentes et amplius quinquaginta annorum, hoc peccatum fecerint, in exitu vitæ mereantur viaticum accipere.

« 468 VIII. De ebrietate.

« Inebriatur igitur quis a vino sive cervisia, contra indictum Salvatoris ac apostolorum ejus quod si votum sanctitatis habuerit, quadraginta diebus in pane et aqua culpam diluat; laicus vero septem diebus pœniteat. Episcopus faciens fornicationem degradetur, et sexdecim annos pœniteat. Presbyter autem et diaconus fornicationem naturalem faciens prelato ante monachi votum tres annos pœniteat. Veniam omni hora roget, superpositionem unaquaque hebdomada, exceptis quinquagesimis diebus, faciat.

« IX. De minutis causis.

« Si causa negligens quis sacrificium perdat, relinquens foris, et ab aliquo devoratur quadraginta diebus pœniteat; sin vero annum unum pœniteat. Si communicaverit ignorans excommunicatis ab ecclesia, diebus quadraginta pœniteat. Si sacrificium terra tenus negligendo ceciderit, superpositio sit.

A Pro bonis rebus offerre debemus, pro malis nequam. Presbyteri vero pro suis episcopis non prohibentur offerre. Qui præbet ducatum barbaris, tres annos pœniteat. Qui monasteria exspoliavit, falso se dicere [Leg. dicens] captivos redimere, tres annos pœniteat, et omnia quæ abstraxit pauperibus donet. Qui manducat carnem animalium quorum mortem nescit, tertiam partem anni pœniteat. Priorum instituta patrum nostrorum pro manus [Leg. promissus]; pueri soli sermocerant et transgressientes instituta seniorum tribus superpositionibus emendantur. Osculum simpliciter facientes, septem [In Pœnit. Rom. quinque] superpositionibus. Illecebrosum osculum sine inquinamento octo superpositionibus; cum inquinamento autem sive [Leg. sine] amplexu quindecim [In Pœnit. Rom. decem] superpositionibus corrigantur.

« X. De dissensibus sacrificium.

B « Qui non bene custodit sacrificium, et mus comederit, quadraginta diebus pœniteat. Qui autem perdidit suum chrisma, aut solum sacrificium in regione qualibet, ut non inveniatur, tres quadragenas vel annum pœniteat. Perfundens aliquis calicem super altare, quando auferuntur linteamina, septem diebus pœniteat. Si ceciderit sacrificium intra mensam, septem diebus pœniteat. Ut sumens sacrificium, gravatus salutaritate ventris, viginti diebus pœniteat. Diaconus obliviscens oblationem offerre sine linteamine donec offeruntur, similiter pœniteat. Si autem in farina, aut in aliquo siccato cibo, sive in melle, sive in lacte inveniatur ista bestiolæ, quod circa illorum corpora est, foras projiciatur. Qui negligentiam circa sacrificium fecerit, ut si a vermibus consumptum, quod ad nihilum deveniat, tres quadragenas pœniteat. Si integrum sit inventum, et in eo fuerit vermis, comburatur, et sic cinis ejus sub altare abscondatur; et qui negligens, quadraginta diebus pœniteat. Si ceciderit sacrificium de manu offerentis terra tenus, et inveniatur aliquid, omne quodcunque inventum fuerit in loco in quo ceciderit comburatur, et cinis sub altare abscondatur, et sacerdos medium annum pœniteat; et si inventum fuerit, ut supra mundetur, et quadraginta diebus pœniteat. Si usque ad altare tantum fuerit lapsum, superponat. Si de calice per negligentiam stillaverit aliquid in terram, lingua lambatur, et tabula radatur, et in igne comburatur, et quadraginta diebus pœniteat. Si supra altare stillaverit calix, sorbeat minister, et linteamen quod tetigit stillam abluatur vicibus, et tribus diebus pœniteat. Si titubaverit sacerdos super Orationem Dominicam, quæ dicitur periculosa, una vice quinquaginta Psalmos, secunda vice, centum plagis. Si autem duxerit viduam patris vel fratris sui, isti tales non possunt judicari, nisi prius separentur ab invicem. Si aliquis expeditione publica occidit hominem sine causa, jejundet hebdomadas viginti unam; si autem forsitan se defendendo, aut parentes suos, aut familias suas, occidisset aliquem, ille non erit reus; si voluerit jejunare, in illius potestate est qui coactus hoc fecit. Si homicidium in pace fecerit, et non fuerit turbata pro [Leg. per] potestatem et inimicitiam causam, ut res ejus capiat, jejundet hebdomadas xxviii, et res ejus 469 quem occidit, reddat uxori vel filii. Si quis autem ad penitentiam venit, et ægritudo evenerit, et non potuerit adimplere quod illi mandatum est a sacerdote, suscipiatur ad sanctam communionem, et si voluerit eum Deus salvare, jejundet postea. Si quis non pœniteat, et forsitan ceciderit in ægritudine, et quasierit communicare, non prohibeatur, sed date ei sanctam communionem, et mandate ei ut, si placuerit Dei misericordie, et evaserit de ipsa ægritudine, postea omnia sit confessus; et sic pœniteat. Si autem aliquis excommunicatus fuerit mortuus, qui jam sit confessus; et non occurrit, sed occupavit eum mors sive in via, sive in domo; et

est aliquis ex parentibus ejus, pro eo aliquid offerat ad sanctum altare, aut ad redemptionem captivorum, aut ad commemorationem animæ ejus. Si quis accepit filiam uxoris, hic [Leg. hos] non potestis judicare, nisi prius separarent. Postquam separati fuerint, unicuique eorum imponas hebdomadas quatuordecim, et iterum nunquam se jungant. Si autem voluerint nubere, sive vir, sive mulier, potestatem habeat, sed non illa qui dimisit. Si quis acceperit cognatam, aut novercam, aut avunculi viduam, et hic qui uxorem patris sui, aut sororem suæ uxoris, grande iudicium canonice damnetur. Si quis [aliquis] dum infans est, per ignorantiam gustaverit de his quæ fuerint immolata idolis, aut morticinum, aut aliquid abominabile, idem jejundet hebdomadas tres. Propter fornicationem autem multi nesciunt numerum mulierum cum quibus fornicati sunt: illi jejurent hebdomadas quinquaginta. Si autem nesciens manducavit idolis immolatum aut morticinum, dabitur illi venia, quoniam nesciens hoc fecit; tamen jejundet hebdomadas tres. Si quis nolendo parentibus occidit hominem, jejundet hebdomadas octo. Si quis per necessitatem furaverit cibaria, vel vestem, sive quadrupedem per famem aut per nuditatem, illi venia datur. Jejundet hebdomadas quatuor. Si reddiderit, non cogatis jejunare. Si quis caballum, aut bovem, aut iumentum, vel vaccam furaverit, sive cibaria, aut pecora, quæ totam familiam nutriunt, jejundet ut supra. Si qua mulier deceperit matris suæ maritum, illa non potest judicari, donec relinquat eum. Cum separati fuerint, jejurent hebdomadas quatuordecim. Si quis legitimam uxorem habens dimiserit illam, et aliam duxit, illa quam duxit non est illius. Non manducet neque bibat, neque omnino in sermone sit cum illa quam male accepit, neque cum parentibus illius. Ipsi tamen, si consenserint, sint excommunicati. Si mulier suaserit alteri mulieri maritum, sit excommunicata a Christianis. Si quis Christianorum Christianum viderit ambulans, vel oberrantem parentem suum viderit, ille non est dignus inter Christianos requiem habere, donec redimat eum. Si autem non potuerit invenire locum ubi sit, pretium quod accepit del pro eo, et alium redimat de servitute, et jejundet hebdomadas viginti octo. Si cujuslibet hominis mortua fuerit uxor, habet potestatem accipere alteram, similiter et mulier. Si tertium acceperit, jejundet hebdomadas tres; si quartum aut quintum acceperit jejundet hebdomadas viginti et unam. Si quis comas incidit, aut faciem suam laniaverit cum gladio, aut unguilas [Leg. unguis] post mortem parentum, jejundet hebdomadas quatuor; et postquam jejunaverit, sic communicet. Si qua mulier prægnans voluerit, jejunare, potestatem habet. Herbarius vir aut mulier interfectores infantum, in extremum vitæ cum venerint, si quaerierint pœnitentiam cum luctu et fletu lacrymarum. Si cessaverit suscipere eum, jejundet hebdomadas quinquaginta. Si quis canis aut vulpis, sive acceptor mortificaverint, sive de fuste, sive de lapide, sive sagitta, quæ non habet ferrum, mortuum fuerit, hæc omnia suffocata sunt, non manducentur, et qui manducaverit jejundet hebdomadas sex. Si quis sagitta percusserit cervum, sive aliud animal, et post tertium diem inventum fuerit, et forsitan ex eo lupus, ursus, canis, aut vulpis gustaverit, nemo manducet, et qui manducaverit, jejundet hebdomadas quatuor. Si Gallina in puteo mortua fuerit, puteus evacuetur; si sciens ex eo biberit, jejundet hebdomada una. Si quis mus aut gallina, aut aliquid ceciderit in vino, aut in aliqua [Leg. aqua], de hoc nullus bibat. Si in oleum aut mel ceciderit, **470** oleum expendatur in lucernam, mel vero in medicinam, vel in aliam necessitatem. Si piscis mortuus fuerit in piscina, non manducetur; qui manducaverit, jejundet hebdomadas quatuor. Si porcus vel gallina manducaverit de corpore hominum, non manducetur, neque servetur ad semen; sed occidatur, et

A canibus tradatur. Si quis lupus plagaverit animal, et mortuum fuerit, nemo manducet; et si vixerit, et postea eum homo occiderit, manducetur. Sive cum capra, sive cum pecore, aut cum alio animali si peccaverit homo cum ea [Leg. eo], nemo manducet carnem ejus; sed occidatur, et canibus tradatur. Si voluerit pro anima sua dare eleemosynam de his pecuniis, quod fuit de præda suam egit pœnitentiam, potestatem habet. *Explicit. (Pœnitentialis Romanus, seu lib. vi Halitgartii.)*

Hactenus Pœnitentialis Romanus, circa quem nonnulla notanda et observanda veniunt.

In Præfatione hæc vox, *alterum*, notanda. Hunc Pœnitentialem Romanum alterum dicit, quia antea, libro iv, posuit Pœnitentialem ex antiquorum conciliorum canonibus excerptum.

Primum caput citat Burchardus, lib. xix, cap. 33, usque ad hæc verba: *Non enim omnes clerici, ex Pœnitentiali Theodori Anglorum episcopi paulo contractius. Hæc verba, Consilium dederis pœnitenti*, sic

B exponenda sunt, id est monueris pœnitentem, qua ratione deinceps sit in peccatis vitandis cautior. Postea dicit injungendam esse pœnitentiam a sacerdote, dum confessorum peccatorum recordatur, ne si nolit pœnitens peccata retexere, severius iudicetur a sacerdote. Hæc verba, *Suscipiat diaconus pœnitentem ad communionem*, sic explicanda sunt, quod urgente necessitate, præsertim periculo mortis, debeat diaconus pœnitenti, quem ex profusione lacrymarum vel similibus signis non fecte pœnitere novit, porrigere sanctam Eucharistiam, quamvis defectu sacerdotis non fuerit absolutus. Hunc locum profert Burchardus, lib. xix, cap. 154, ex Pœnitentiali Romano. Idem prorsus statuitur in ordine Romano iisdem plane verbis in ordine ferie 4, in capite jejunii; et quid simile factum legimus apud

Eusebium, lib. vi Hist. eccl., cap. 36, quamvis non diaconi ministerio, in persona cujusdam Serapionis, qui, vi tormentorum victus, cum idolis immolasset, ab ecclesia ejectus est, et facti pœnitens frustra ad communionem fidelium admitti efflagitavit. Qui tandem gravi morbo conflictatus, triduo deinceps omni sensuum et vocis usu caruit, et ad se reversus, vocisque compos factus nocte nepotem suum ad presbyterum misit, rogans eum, ut quantocius ad se veniret; sed presbyter morbo præpeditus cum ad senem ægrotum accedere non posset, ejus nepoti particulam Eucharistiæ dedit, præcipiens ut eam madefactam in os senis infunderet; quod cum ille a presbytero reversus fecisset, illico senex in pace quievit. Tria hæc verba: *Humiliari se debent episcopi, vel presbyteri*, etc., reperire etiam apud

C Burchardum, lib. xix, cap. 2. Idem præstabat sanctus Ambrosius, ut testatur Paulinus presbyter in ejus Vita: *Si quidem quotiescunque illi aliquis ad percipiendam pœnitentiam lapsus suos confessus esset, ita flebat, ut et illum flere compelleret. Videbatur etiam sibi cum tarente jacere.* Ita olim cum, Missarum solemnibus expletis, pœnitentes lacrymis perfusi ad pontificis pedes corruerent, sic pontifex lacrymis madefactus pœnitentium etiam pedibusolvebatur, ut testatur Sozomenus lib. vii Hist. eccl., cap. 16. Quarto, is ritus, *mandet ei sacerdos*, etc., exstat etiam cap. supra citato, et in Ordine ms. biblioth. sancti Remigii Rhem., ad pœnitentiam dandam, cum Oratione subsequente; in qua, ut in præfato Ordine sancti Remigii, male legitur *ad adorandum*; sed legendum est *ad orandum*, ut apud Burchardum.

D Sequens capitulum exstat apud Burchardum, cap. 32, citatum ex Pœnitentiali Romano, alicubi mutilum, non est in citato Ordine ms. sancti Remigii. Vocabulum *Tetradas* est a recto, *Tetras*, id est, quarta feria cujusque septimanæ, ut parasceve sexta, in quibus jejunt Christiani, præsertim Orientales, ex antiquo more, ut fuse docuimus in notis et observationibus ad concordiam regularum. **471** Infra,

in eodem capite dicitur. *Sabbato et Dominica die manducet.* Ita apud Burchardum : sed *τὸ Sabbato* additum videtur ab iis qui, morem Græcorum seculi, Sabbatis non jejunabant, maxime cum hic libellus Pœnitentialis sit Ecclesie Romanæ, ut clarum est ex Burchardo, qui sæpe illum sub hoc nomine citat. Tandem in fine hujus capituli hæc verba exstant, *explicit prologus*, sed puto esse ad finem capituli sequentis rejicienda, quod videtur membrum esse superioris. Hæc verba, *Si quis non potuerit jejunare*, usque ad ista, et hoc scitote, citantur a Burchardo, cap. 22, ex Pœnitentiali Theodori. Solidus apud veteres Romano est nummus aureus, cujus valorem notat Cassiodorus, lib. 1 Var., epist. 10 : *Sex millia denariorum solidum esse coluerunt.* Solidus Francicus olim quadraginta denariorum numero computabatur, ut docet Hinemarus in lib. de Vita sancti Remigii, patetque ex synodo Rhemensi II, can. 41. Tandem ad duodecim denariorum valorem reductus est.

Sequuntur quidam Psalmi ad dandam pœnitentiam, qui etiam exstant apud Burchardum, lib. XIX, cap. 7, sed ibi integri dicendi. Orationes totidem sunt, sed secunda et tertia diversæ sunt. Apud Canisium non habetur *τὸ Oremus*, sed *dic Orationem*.

Sequitur Oratio impositionis manus, quæ apud Burchardum secunda est inter Orationes præfatas. Hæc Oratio dicitur *impositionis manus*, quia olim sacerdos dando pœnitentiam manum capiti pœnitentis imponebat, Orationem hanc vel aliam similem recitando. Concilium Agathense, can. 15 : *Pœnitentes, tempore quo pœnitentiam petunt, impositionem manuum, et cilicium super caput a sacerdote, sicut ubique constitutum est, consequantur.* Oratio sequens non est integra apud Henr. Canisium ; integram habes in Ordine Romano, in ordine ferie v in Cœna Domini. *Reposui etiam me*, quia in nostro Cod. ms., quemadmodum apud Canisium, male legitur *etiam ego*. In Oratione tertia legitur *ut quod*, quemadmodum et apud Canisium ; et apud Burchardum, et in Ordine Romano, legitur *ut quos*.

In primo capite secundæ partis, hæc verba, *Si clericus homicidium fecerit*, videntur esse superflua. Ad hæc verba, *Si laicus*, subaudi, *non voluntarie* ; quia paulo post agit de homicidio voluntario laici.

In secundo capite clericus *Cujus gradus est altior*, est episcopus, aut presbyter, aut diaconus. Ad illa verba, *si gradum, aut votum*, subaudi *τὸ habuerit*. Finis capituli corruptus est, et ita, ut arbitror, castigandus : *Si qua de mulieribus quæ fornicatæ sunt interfecerit quæ nascuntur, primum constitutum usque ad exitum vetat (supple) communicare. Verum, ut juxta id quod definitum est humanius aliquid consequatur, constitutum ut eam decennii tempore, secundo gradus qui constituti sunt, pœniteat.* Et hæc nihil aliud sunt quam canon 21 concilii Ancyrani.

Cap. 3, de perjurio, 1° hæc verba, *Si quis vero coactus pro necessitate*, etc., a Burchardo, lib. XI, cap. 6, citantur ex Pœnitentiali Romano : *Tamen Pœnitentialis Romanus præcipit, etc. Si quis coactus pro vita redimenda, vel pro qualibet causa vel necessitate se pejerat, quia plus corpus quam animam dilexerat, tres Quadragesimas, alii judicant tres annos, unum ex his in pane et aqua pœnitat.* 2° Hæc etiam verba, *Si quis perjuraverit per cupiditatem*, etc., citantur a Burchardo, lib. XIX, cap. 7, ex Pœnitentiali Romano in hunc modum : *Tamen Pœnitentialis Romanus præcepit, si quis per cupiditatem se perjuraverit, omnes res suas vendat, et pauperibus distribuatur, et monasterium ingressus juxta pœnitentiam se subdat.*

Cap. 4, post *τὸ quadrupedem*, legendum *furaverit*, vel quid simile. Hæc verba, *vel qualibet meliorem præsidium*, corrupta sunt, et legendum arbitror *vel quamlibet meliorem pecudum, si præsidium*. Hoc au-

tem caput 4 citatur a Burchardo, lib. XI, cap. 38 ex Pœnitentiali Theodori. 472 sede contractus, ex quo, si cui prior emendatio forte non placuerit, illud corrigemus ; legendum itaque : *Si quis clericus furtum fecerit capitale, id est quadrupedia tulit, vel casum ruperit, vel fregerit, vel præsidium furaverit.* Ubi præsidium est substantia, quam quis in bonis mobilibus possidet. Concilium Aurelianense, can. 14 : *Præsidium de omni commoditate in episcoporum potestate durantibus.* Consilium Parisiense IV, can. 8 : *Comperimus, d. ficiente abbate, presbytero, vel his qui per titulos deserunt, præsidium quodcumque in mortis periculo develiquerint, ab episcopo vel archidiacono diripi.* Gregorius Tur., lib. VI Hist., cap. 4 : *Irruerunt in domos Lupi, et, direpto omni præsidio, fingentes se illud in thesauro regis recondere, suis cum domibus intulerunt.* Marculphus, formula 67, de hæreditatis inter parentes divisione : *Acceptit itaque ill. villas nuncupatas ill. sitas ibi cum mancipiis tantis ill.*

B *De præsidio vero drappos, fabricaturas, vel omne suppellectile domus quidquid dici vel nominari potest æquivalentia inter se vis sunt divisisse.* Et formula 69 dixit : *Præsidium utriusque secus.* Per quæ verba intelligere videtur servos et ancillas. Sequitur pœna in sepulcrorum violatores, qui ut eruerent thesauros mortuis pro more temporum illorum consueptos, sepulcra violabant, ut videre est apud Cassiodorum, lib. IV, epist. 18, de quodam Laurentio presbytero qui sepulcrum, ut inde aurum raperet, violaverat. In quod scelus olim multis ac diversis pœnis a legibus fuit animadversum. Edicto Theodorici regis, cap. 110 : *Qui sepulcrum, destruxerit, occidatur.* L. Salicæ tit. 17, lib. 2 : *Si quis hominem mortuum effoderit, et exspoliaverit octo denariis, qui faciunt solidos ducentos, culpabilis judicetur.* Legis Langobardorum lib. 1, tit. 12, l. 2 : *Si quis sepulturam hominis mortui ruperit, et corpus exspoliaverit, componat parentibus mortui solidos octoginta.* Hæc leges et multæ aliæ similes late sunt ob thesauros, qui in sepulcris recondebantur, et pretiosas mortuorum vestes, de quibus infra.

Cap. 5, per hæc verba, *Si quis pro amore maleficus sit*, intelligitur is qui philtis seu incantationibus amatoris ad se trahit amoreum mulierum aut puerorum, ut videmus in pharimæcultris Theocriti, et Virgili, et in Pseudomante Luciani, qui eas vocat *τὰς χάρακας ἐπὶ τοῖς ἐρωτικοῖς*, id est, veneres, seu gratias ad amorem conciliandum. Maxima autem pars hujus capituli profertur, ab Ivone Carnotensi, p. 15, cap. 116, ex Pœnitentiali Theodori : sed in quibusdam variat. In fine capituli adversus immisorem tempestatum pœna statuitur, quemadmodum apud Burchardum, lib. X, cap. 28, ex Romano Pœnitentiali. Sed ejusdem libri cap. 8, ex eodem Pœnitentiali Romano, statuitur pœna in eum qui credit esse aliquos tempestatum immissores, quæ secum pugnare videntur. Agobardus, Lugdunensis episcopus, libellum edidit, in quo damnat eos qui credunt esse aliquos tempestatem immissores ; et auctor questionum inter opera sancti Justini martyris, quæst. 31, scribit non hæc posse fieri magorum industria ; atque ejusmodi homines appellari *εραποδωκταῖς* ; Latini vocant *tempestarios*, ut scribit Agobardus ibidem, et Benedictus levita, lib. 1 Capit., tit. 6½, et hæc tempestas dicitur *aura levatitia*, ut scribit Agobardus.

Cap. 6, notanda sunt hæc verba, *Si quis in Kalendis Januariis, quod multi faciunt, et in cervolo ducit, aut in retula vadit, quæ sumpta sunt ex concilio Antissiodorensi, can. 1 : Non licet kalendis Januarii retulo aut cervolo facere.* Meminit Burchardus, lib. XIX, cap. 5 : *Fecisti aliquid tale quod pagani fecerunt, et adhuc faciunt in Kalendis Januarii in cervolo et retula. Si*

* In Jul. Pœnit. habes, art. 31 : *Si quis Kalendas Januariis in cervolo vel vicola vidit, tres annos pœniteat.* Conjecit autem doctiss. Mabillonius legen-

dum *vitola* pro *vitula*. Aliam ejusdem conjecturam vide ibidem, Musei Italici pag. 394.

triginta dies in pane et aqua peniteas. Et Pacianus episcopus Barcinonensis, Pœnitentiam: *Hoc etiam puto proxime certe profect, ut eo diligentior feret, quo innotabatur, et tota illa reprehensio expressi ac vitii non compressisse videntur, sed crudis luxuriam, me miserum! quid ego facinoris? Puto, nescierant cerulum facere, nisi illis re-endo monstrassem.* Hæc erat superstitio, ut is Januarii homines, ferarum et pecudum forumpis, huc et illuc petulantius discursarent, imas in notis et observationibus ad Concor- gularum, cap. 50, § 4. In eodem capite nostri atialis hæc sequuntur: *Si quis sortes habeo- sanctorum contra rationem vocant.* His similia urchardus, lib. 10, cap. 9, ex Pœnitentiali in hunc modum: *Auguria vel sortes quæ falsæ sanctorum, vel divinacionum, qui eas ob- unt vel q. arumcunque scripturarum; vel rotum l. v l. persolverint ad arborem, vel ad lapidem, uam'ibet rem, excepto ad eccl'siam, omnes con- uentur.* Sequitur: *Si quis ad arbores vel fon-*

Hæc b sumpta sunt ex conciliis Agathensi, Turonensi n. can. 22, et Antissiodorensi, et 4. Sequitur: *Si quis mathematicus, etc.* Ibi mathematicus est magnus. Proprie tamen is est qui, divinitatis inspecta, quæ cuique ventura sunt tatur. Sanctus Augustinus, lib. II de Doctrina ina. c. 21: *Qui gentiliaci vulgo natalium inspectiones, nunc autem propter mathematici r. Spartianus, in Severo: Tunc in quadam ci- lfric'na sollicitus mathematicum consulisset, te hora ingentia vidisset astrologus.* Lampri- n Antonino Diadumeno: *His diebus, quibus us est, mathematici, accepta genitura ejus, ex- runt, et ipsam Filium imperatoris esse, et ipsum uorem.* Et eorum ars dicitur in althesis. Spartia- .Elío Vero, et in Severo: *Genituras sponsa- uirebat, ipse quoque matheseos peritissimus.* i hominis tollere est vim imaginativam ejus are, ut se existimet jumentum esse aut alir- utum, ut mulier illa apud Palladium quæ se om esse credebatur, quam beatus Macarius us sanavit, et quondam Proeti filia, et ii quos ementaverat, quemadmodum olium poetæ fa- unt. Lib. VI legis Wisigothorum, tit. 2, l. 3, : *Et hi qui per invocationem demonum mentes m conturbant.* Sequitur ligaturarum prohibi- quibus agit sanctus Augustinus, lib. II de a Christiana, cap. 20: *Ad hoc genus pertinent tiam ligaturæ, atque remedia, quæ medicorum disciplina condemnat, sive in quibusdam notis, aracteres vocant, sive in quibusdam suspenden- te aliq. dantis.* Et cap. 29: *Aliud est enim dicere: istam herbam si biberis, venter non dolebit: et t dicere: Istam herbam collo si suspenderit, ven- dolebit.* Meminit Ammianus Marcellinus, *Si quis remedia quartanæ vel doloris alterius staret, etc.* Et sanctus Bonifacius, epist. ad iam papam: *Dicunt quoque se ibi vidisse mu- agmo ritu phylacteria et ligaturas in brachiis ubus habere.* Consule quæ de phylacteriis et is scripsimus ad Concordiam regularum, cap. Id quod sequitur: *Si qui simul edunt festiva- .., nihil aliud est quam can. 7 synodi Ance- ibi biennio subjacere, significat esse in tertio Pœnitentium qui ὑποπνεύσις, id est, substratio ; qua pœnitentis hujus gradus substernunt se is, cum eis episcopi manus imponunt, ut supra n est. Hæc autem verba, *Et sic suscipi, sic**

A explicanda sunt, ut ille post gradum substrationis suscipiatur in gradu consistentiæ, ut oret in Missa cum fidelibus, ut supra dictum est. Ista autem, *Quæ obedire oportet, et postoblationem, etc., corrupta sunt, et ita ex eadem synodo castiganda: Et postea an cum oblatione sint admittendi, oportet unius cujusque spiritum probare, et vitam singulorum cognoscere.* Hæc verba, *Singuli tantum vitium hoc fecerit, corrupta sunt, et legendum est. Si gulæ tantum vitio hoc fecerit.* Hæc verba, 474. *Sine oblatione communicet,* capienda sunt de communione in Oratione et precibus, assi- stendo Missæ integræ cum fidelibus, sine tamen obla- tione, hoc est sine Eucharistiæ sumptione. Sequitur tandem, *Si quis manducaverit sanguinem, etc.* Ferunt Act., xv cap., sanguinis communionem prohibitam fuisse, ut etiam postea in VI synodo, can. 67, ubi prohibetur comestio sanguinis cujuscumque animalis, non solum quavis arte conditi, sed etiam quocunque modo comedatur; et hæc pro more Ecclesiæ Ori- entalis. Quod etiam aliquando in Ecclesia Occidentali fuit observatum, ut liquet ex epist. Ecclesiarum Lug- dunensis et Viennensis ad Ecclesias Asiæ et Phrygiæ, apud Eusebium, lib. V Hist. eccl., cap. 1, in qua Bi- blis martyr respondens calumniam paganorum dicit: *Πῶς ἢ παιδία φάγοιεν οἱ τοιοῦτοι, οἳ καὶ ἄλογον ζῶον αἷμα φαγῆν ἔβον;* id est: Quomodo illi infantes comederent, quibus ratione carentium animalium sangui- nem edere non licet? Sed ubique usitatum in Occi- dentali Ecclesia non fuit. Nam quidam Actorum lo- cum interpretantur de homicidio, et sanguinis humani effusione, ut sanctus Pacianus episcopus Barcinonen- sis in Pœnesi ad penitentiam.

Cap. 7, statutum adversus membrorum sui ipsius mutilationem sumptum est ex canone 23 apostolorum, in quo statuitur ut laicus seipsum mutilans excom- municationi subjaceat tribus annis. Quod spectat ad avorsum voluntarie factum, hoc facinus capitali pœna plectitur lib. xxxix, ff. de Pœnis, et can. 92 synodi Trullensis. Usurarum prohibitio sumpta est ex cano- ne 17 synodi Nicænæ, in quo usuræ prohibentur. Servi alieni, videlicet: et ingenui venundatio inter- dicitur lib. V legis Wisigothorum, tit. IV, l. 41 et 47. In Pœnitentiali Theodori, apud Burchardum, lib. XIX, cap. 85, tribus annis pœnitentiæ hoc facinus ani- mal vertitur. Hæc verba, *Si quis aream, etc.,* ita ci- tantur a Burchardo, lib. XIX, cap. 86, ex Pœnitentiali Romano: *Si quis domum vel aream cujusunque vo- luntarie igne cremaverit, sublata vel incensa omnia restituat, et tribus annis penitentiam agat.* Et apud eundem, lib. V ejusdem libri in examine pœnitentis hæc habentur: *Concremasti domum vel aream alterius odii meditatione? si fecisti, redde damnum, et unum annum per legitimas ferias peniteas.* Hoc decretum, *Si quis per iram, etc.,* in hunc modum ex Pœnitentiali Romano a Burchardo refertur, lib. XIX, cap. 404: *Qui per iram ictu debilem vel deformem hominem fecerit, reddat impensus medici, et medium annum penit- eat. Si laicus per dolum sanguinem effuderit, reddat illi tantum quantum nocuit; et si non habet unde red- dat, solvat in opera proximi sui, quantum ille infirmus est; et postea, quadraginta dies in pane et aqua penit- eat.* Sequitur: *Si quis de ministerio Ecclesiæ, etc.* Ubi ministerium sanctæ Ecclesiæ sunt vasa sacra seu ar- gentea. Deinde post τὸ Ecclesiæ, videtur deesse præ- positio ad; legendum igitur, c. *Si quis de ministerio Ecclesiæ ad quaecunque opus, etc.* Tandem sequitur: *Si quis cum animalibus peccaverit, etc.* Quod nihil est aliud quam canon 16 synodi Ancyranæ, ubi legitur *ἕξωταται;* id est, viginti annorum, hæc vero *triginta annorum* Cætera mutila sunt. In his verbis commu-

art. 27: *Si quis ad arbores, vel ad fontes, aut cancel- los... volum voverit... tres annos peniteat, etc.*

c In Jud. pœnit. legitur, art. 38: *Si quis aliquid de ministerio sanctæ Ecclesiæ fraudaverit, vel neglexe- rit, septem annos peniteat, etc.*

judicio pœnit. Sacramentarii Gallic., art. 26: *sortes sanctorum contrarationem invocant, etc.,* servat noster Mabilionius ejusmodi sortes fieri ros Codices. Quæ hic sequuntur id non obscure l.

m fere habetur in laudato Judicio pœnit.,

nionem mereatur, deest τὸ Orationum. Postea adde: *Cum in communione quinque annos perseceverit, oblationis sit particeps.* Pro eorum, lege ejus. Hæc verba, *Incessanter ad peccandum*, redundant. His verbis, *Subjaceant*, adde, et *communione precum consequantur.* Ad hæc verba, *quinque*, subaudi *annos.*

Cap. 8, hæc constitutio, *Episcopus faciens fornicationem*, etc., habetur can. 23 apostolorum, et apud Burchardum, lib. xvii, cap. 39, ex Pœnitentiali Theodori. Sed hic locus, *Prælato ante monachi votum*, corruptus est, et sic legendum est ex eodem Pœnitentiali Theodori, **475** *Presbyter autem, prælato monachi voto*, id est, qui nulli voto monachus obnoxius est. Superpositio autem hoc loco abstinentia est a cibo die solido et integro; et superponere est integro die a cibo abstinere, est et jejunii superadditio, dilatatio; superponere est dilatare jejunium. Græce, ὑπερθεῖς, id est, superpositio, quo vocabulo utitur sanctus Cyrillus Hierosolymitanus, Catech. 18: *Propter labores autem provenientes, ἐκ τῆς ὑπερθεσίας τῆς νηστίας τῆς παρασκευῆς καὶ τῆς ἀγρυπνίας*, id est, ex superpositione, dilatatione superadjectione jejunii parasceves, et vigiliæ; et ὑπερθεσθῆαι, id est, superponere, dilatare jejunium, superaddere; quo vocabulo utuntur Dionysius Alexandrinus in epistola ad Basilidem, et sanctus Epiphanius in expositione fidei. Tandem hoc vocabulum, *Quinquagesimis* corruptum est, et legendum *Quinquagesimæ*, intelligiturque Quinquagesima paschalis, id est, dies illi quinquaginta qui intercedunt inter utramque solemnitatem Paschalis et Pentecostes, qui ex more antiquo jejunio vacant.

Cap. 9, *Si causa negligens, lege si causa negligentis.* In his verbis, *pro nobis rebus offerre, τὸ rebus redungere* videtur. Sed de hoc loco infra. Sequitur, *Si quis præbet ducatum barbaris.* Aliter apud Burchardum, et fusius hæc profertur lib. xix, cap. 103, ex Pœnitentiali Romano: *Si quis præbet ducatum super Christianos, ut deprædentur, et non acciderit strages Christianorum, tres annos pœniteat; sin vero, ejectis armis, usque ad mortem mundo mortuus vivat.* Postea prohibetur manducare carnem animalium, quorum mors ignoratur, ne forte morticinium aut suffocatum comedatur. Hæc verba, *Pueri sermocinantes*, etc., usque ad finem capituli citantur ex Pœnitentiali Romano, a Burchardo, lib. xvii, cap. 56, ubi legitur *Pueri soli sermocinantes*, nempe de fornicatione cinædica, *intra semetipsos*, ut paulo ante dixit: Post τὸ osculum. in loco citato ponitur particula *non*, quod peccatum ibidem quinque superpositionibus animadvertitur.

Caput 10 sequitur, cujus titulus corruptus est, et legendum *De defectibus circa sacrificium.* Quædam ex his peccatis circa sacrificium Missæ exstant in Pœnitentiali ms. sancti Columbani abbatis Luxoviensis in Burgundia. Hoc autem caput prolixum est. Sed puto unico plura titulo comprehendi, et exscriptorem hujus Pœnitentialis usum fuisse corrupto Codice, aut certe ipsi defuisse diligentiam exscribendi. Quæ vero in hoc capitulo spectant ad sacrificium Missæ, exstant apud Burchardum, lib. v, capitibus 51 et 52, ex Pœnitentiali Romano; sed in quibusdam variant. Quid sit chrisimal supra dictum est agendo de basilicæ dedicatione. Hæc verba, *Ut si mens gravatus*, etc., corrupta sunt, et legendum, *ut sumens sacrificium gravatus saturiate ventris*, etc. Sequentia, *Diaconus obliviscens oblationem offerre*, etc., corrupta sunt. Apud Burchardum, cap. 51 libri citati, legitur: *Diaconus obliviscens oblationem offerre, donec offeratur linteamen, quando recitantur nomina pauperum, similiter pœniteat.* Sequitur, *Si autem in farina*, etc. Videntur ante hæc verba quædam deesse. Pro *quadragenas*, apud Burchardum legitur *quadragésimas.*

• Judic. pœnitential., art. 46, ita habet: *Sacerdos qui offert, et ceriderit de manibus ejus Eucharistia in terra, et non invenerit eam, scopa munda scopet, et comburat igne, etc.*

A Post τὸ negligens adde fuerit. Apud Burchardum legitur: *Et qui neglexerit, quaternis diebus suam negligentiam solvat.* Loco istorum verborum, *Et inveniantur aliquid*, apud Burchardum legitur *Ut non inveniantur.* Prior lectio potior est, quia declaratur quid faciendum sit, cum aliquid de sacrificio invenitur. At hæc verba, *Et si inventum fuerit*, aliter leguntur apud Burchardum: *Si vero sacrificium inventum fuerit, locus scopis mundetur, et stramen, ut supra, ignetur, et cinis, et supra, recondatur, et Sacerdos viginti dies pœniteat;* ubi legendum, *igni detur.* Quod sequitur, *Si de calice per negligentiam*, etc., exstat apud Burchardum, lib. v, cap. 47, ex decretis Pii papæ cap. 3, ubi corrupte legitur *linguabitur*, **476** sed scribendum *lingua lambatur.* In sequenti articulo, ubi τὸ vicibus scribitur, deest vocabulum numerum exprimens. In capite citato Burchardi deest τὸ vicibus. Appellatur hic Oratio Dominica *periculosa*, quia olim illam in Missa cum tanta reverentia et cautela recitabant Sacerdotes, ut grande piaculum se admisisse crederent, si inter recitandum vel leviter b titubassent. Hæc verba, *Si quis non pœnitet*, intelliguntur de his qui dum sani sunt, ad pœnitentiam non veniunt, sed eam in infirmitate petunt. Hi autem tres articuli de pœnitentia sumpti sunt ex conc. Carthagin. iv, canonibus 76, 77 78 et 79. Hæc verba, *Sed non illa, qui dimisit*, corrupta sunt, et legendum, *Sed non illi, quam dimisit*, id est, aqua separali est. Hæc verba, *Si quis nolendo parentibus occidit hominem*, ita exponenda sunt: si quis, præter voluntatem suam, cognatorum aut propinquorum suorum servum occiderit. Nam hoc loco parentes sunt propinqui et cognati, et homo is est qui servilis est conditionis, de quo vocabulo consule Cujacium, Feud. lib. 1, et Fredericum Lindenbrogium in Glossario, et in notatis ad Paulum Warnefridum, l. iv de Gestis Langobardorum, c. 3. Hæc verba, *Si qua mulier suaserit alteri mulieri maritum, mutila sunt*, sed addendum est τὸ dimittere, vel relinquere, vel quid simile. Hæc, *si quis Christianorum Christianum riderit ambulantiem*, etc., sunt corruptissima, quæ ita castiganda esse conjicio, *Si quis Christianorum Christianum viderit ambulantiem, vel oberrantiem, et non monstraverit ei viam, sit excommunicatus*, vel quid simile reponendum est; quemadmodum sequentibus verbis, *parentem suum vendiderit*, hæc sunt præponenda, *si quis*, ut legatur, *si quis parentem suum vendiderit.*

Hæc constitutio, *Si tertium acceperit*, etc., notanda: quamvis enim bigamos, trigamos, etc., permittat Ecclesia, quia tamen hæc polygamia seu nuptiarum repetitio aliquid incontinentie in homine notat, ejusmodi homines præter irregularitatis notam quibusdam aliis pœnis olim subiacere voluit. Sanctus Basiliius, epist. 1 canonica, ad Amphilochem, digamos duobus annis, trigamos quinque a fidelium societate segregavit. Constitutio Constantini Porphyrogenetæ imperatoris, facta anno mundi $\text{VICI} \text{CIV} \text{CCXXI}$, quadrigamos, dum in hoc statu permanserint, ab omni cœtu ecclesiastico separari, et templi ingressu arceri jubet, ut refert Theodoros Balsamo ad epist. citatam. Quid sane statuisset ille imperator de illo homine qui Romæ tempore sancti Hieronymi viginti uxoribus superstes fuerat, et de illa muliere quæ jam duo et viginti maritos composuerat; qui tandem simul matrimonio conjuncti sunt, expectantibus summo studio Romanis quis e duobus alterum efferret; quod cum viro contigisset, coronatus ille et palmam ferens uxoris feretrum præcessit, ut scribit sanctus Hieronymus, epi. l. ad Ageruchiam? Leo Philosophus imperator ecclesia ejectus est, quod quadrigamus esset, ut scribit Cedrenus.

Quod sequitur, *Si quis comas incidit*, etc., propter

b Jud. Pœnit., *si tutoaverit sacerdos super Oratione Domin., die uno in pane et aqua.* Vide notam Mabilonii ad hunc locum. *Tutoaverit* hic idem est ac *titubaverit.*

superstitionem paganicam statuitur. Nam pagani, dum mortuos efferebant, et sepeliebant, mercede conducebant mulieres, quæ mortuum flerent, laudarent, aliosque ad hoc excitarent, sibi que crines incidere. ac genas laniarent, quæ Præficæ dicebantur. Nonius Marcellus, cap. 1: *Præficæ dicebantur apud veteres, quæ adhiberi solent funeri, ut flerent, et fortia facta laudarent.* Glossæ veteres: *Præfica ἡ πρό τῆς κλίμας ἐν τῇ ἐκφορᾷ κοπιώμενη, θρήνηδος ἐπ' ἐκφορᾷ, id est, quæ lectum præcedens in elatione mortui laniatur, quæ in elatione mortui lugubre carmen canit.* Glossæ veteres mss. biblioth. Corbeiensis harum meminere: *Præficæ principes plan-tus.* Hunc morem nobis declarat Servius, in XII Æneidos: *Moris fuit apud veteres ut ante rogos humanus sanguis effunderetur vel captivorum, vel gladiatorum, quorum si forte copia non fuisset, laniantes genas 477 suum effundebant.* Idque videtur in lege XII tabularum apud Ciceronem, lib. II. de legibus, ubi ejusmodi insania prohibetur: *Mulieres genas ne radunt, neve lessum funeris ergo habent.* Ubi lessum est carmen funebre quod alias nœnia dicitur. Ejusmodi mulieres etiam capillos scindebant, ut hic prohibetur; hoc palam est ex Lucilio XII, apud Nonium, loco citato: *Mercede qua conductæ fient alieno in funere multo, et capillos radunt.* Tonsuræ et rasura capillorum in funeribus etiam Græcis usitata fuit, luctus causa, Euripides, in Alceste, actu 1:

ἡ τὰ μὲν τρίχα
καὶ μέλανα στολῶν πέπλοι
Ἀμφιβαλῶμεθ' ἤδη;

Id est, num comam secem, aut pullo cultu vestium jam indui oportet? Et actu II:

Πένθος γυναικὸς τῆσδε κοινοῦσθαι λέγω
κοροῦ ζυροῦμαι, καὶ μελαμπέπω στολή.

Id est, hujus mulieris luctus jubeo esse participes comæ rasura, et pullis amiculis. Sic olim apud Ægyptios in quacunque domo canis mortuus fuerat omnes domestici universo corpore raso magno luctu afficiebantur, ut scribit Eusebius, lib. II de Præparatione evangelica, cap. 4. Ungulæ quarum in hoc capitulo loco sit mentio, sunt instrumenta ferrea præcurva et acuta in modum unguis, lacerandæ carni idonea, quibus carnifices olim in martyrum suppliciis utebantur, quæ et fiducule dicuntur, ut clarum est ex sancto Isidoro, lib. V Originum, cap. 27: *Ungulæ dicte quod effodiunt; hæc et fiducule quia eis rei in æculo torquentur, ut fides invenitur.* Idem patet ex Glossis Cyrilli: *ὄνυχας οἱ εἰς τὰ βασανιστήρια, fiducule, id est, ungues seu unguilæ, quarum est usus in torturis, seu quæstionibus.* Idem facile colligitur ex Prudentii Peristephano de sancto Romano martyre:

... Cum furens interserit
Asclepiades, vertat ictum carnifex
In os loquentis, inque maxillas manum
Sulcosque acutos, et fiduculas transferat.

Et paulo Post:

Implet jubentis dicta licitor improbus
Charaxat ambas unguis scribentibus
Genas....

Ubi vides, cum imperavit præses genas martyr lacerari fiduculis, postea a poeta subjungi genas martyr a ministris unguis charaxari scribentibus: ex quo liquido constat hæc vocabula ejusdem esse significationis. Isidorus a fide nomen deducit; sed verbale est a præterito *fidi*, verbi *fido*. Hujusmodi un-

guilæ erant bisulcæ, seu bifidæ, id est duos mucrones habebant incurvos, ut clarum est ex eodem hymno:

... Sponte nudas offerens
Costas bisulcis exsecandas unguis

Unde infra appellatur unguila, hiulcus mucro.

Scindunt utrumque milites teterrimi
Mucrone hiulco pensilis latus viri.

Et hæc de unguis. τὸ *Herbarius*, quod sequitur, est veneficus, 478 ob herbas maleficas et herbarum venena quibus veneficus utitur Unde vocabulum

Callicum *enherber*, id est veneno aliquem necare. Vetus pœta:

Sousbs gist le frais serpent en herbe,
Fuyez, enfants, car il enherbe.

Ante hæc verba: *Si cessaverit suscipere eum.* desunt nonnulla; non enim cohærent ista superioribus. Vocabulum *acceptor* corruptum est; lege *accipiter*. Hic

Pœnitentia datur ob morticini et suffocati esum, qui etiam prohibetur can. 63 apostolorum, et can. 77 sextæ synodi. Huc spectat illud Burchardi, cap. 3 libri XIX *Comedisti morticina, id est animalia quæ a lupis seu a canibus dilacerabantur, et sic mortua inventa sunt? si fecisti, decem dies in pane et aqua pœnitere debes. Comedisti aves quas oppresserat accipiter, et non prius occidisti eas ferro aliquo? si fecisti, quinque dies in pane et aqua pœniteas.* Sequitur: *Si gallina in pute, mortua fuerit, etc.* His fere similia referuntur a Burchardo, lib. XIX, cap. 106, ex Pœnitentia Romano: *Si quis dederit alitri liquorem in quomus, vel mustela mortua inventa sunt, si laicus est, septem dies pœniteat; si in cænobiis contigerit, trecentos Psalmos cantet, Qui postea noverit quod talem potum biberit, sexaginta Psalmos cantet:* Sequitur: *Si quis mus, aut gallina, etc.* Haud absimile est id quod refertur a Burchardo, ex eodem Pœnitentia Romano: *Qui comedit, vel bibit intinctum a familiari bestia, id est cane, vel cato, et scit, centum Psalmos cantet; si nescit, duos dies jejundet; vel si redimere voluerit, quinquaginta Psalmos cantet,* Sequitur: *Si piscis mortuus fuerit in piscina, etc.* Huic simile est illud Burchardi, lib. XIX, cap. 3: *Comedisti piscem, qui mortuus est in flumine inventus? si fecisti, tres dies in pane et aqua pœniteas.* In his verbis: *Nemo manducet carnem ejus, τὸ ejus* refertur ad τὸ animalis cum quo homo coierit. Sequitur, *Si voluerit pro anima sua dare, etc.* hæc corrupta sunt, nec satis superioribus cohærent, et sic legenda arbitror: *Si voluerit pro anima sua dare eleemosynam de his pecuniis quæ fuerunt de præda, et suam egit pœnitentiam, potestatem habet.*

Huc usque Codex Corbeiensis, in quo, ut arbitror, finis hujus Pœnitentialis desideratur. Hæc autem breviter perstrinximus, ut aliquam lucem huic Pœnitentia afferre possemus. Nec plura de antiquorum pœnitentia Christianorum scribimus, cum ante nos multi docti viri in hoc campo decurrerint, ac præsertim Gabriel Albaspinæus, episcopus Aurelianensis, lib. II observationum; Joannes d'Artis, juris in Universitate Parisiensi antecessor et professor regius, in libro de Canonica Ecclesiæ disciplina circa sacramenta, etc.; et Dionysius Petavius, societatis Jesu, in Animadversionibus in sanctum Epiphanium, ad hæresim 39, quæ est Novatianorum; nec est nostræ consuetudinis omnia doctorum scripta congerere, ut faciunt hodie nonnulli immanium voluminum consarcinatores, qui librorum mole non tam musas ornant quam bibliothecas et bibliopolarum officinas onerant. Sed redeamus ad propositum.

680. *Missa pro episcopo defuncto.* Sequuntur Missæ pro defunctis quarum mentio est in concilio Bra-

leriaque frequentantur. Consule animadversiones doctiss. Petavii Tom. II, p. 367. Plura de hoc argumento lege in notis ad lib. 4. Dialog. Cap. 55. De eleemosynis ad mortuorum refrigerium lege Paulinum

• De defunctorum memoria, et pro eorum quiete orationibus, vide apud Epiphanium, de Expositione fidei n. 23. *Jam vero quod ad mortuos spectat nominatim illorum fit mentio; ac preces et sacrificia, mys-*

carens, 1 can., quærum causa aliquid de exsequiis defunctorum dicemus duobus hic descriptis exequiarum officiis, uno ex Codice ms. Rhemensi. altero ex Codice ms. Ratoldi abbatis. Sic igitur Rhemensis Codex :

« *Incipit officium pro defunctis, In primis cantatur Psalmus In exitu Israel, cum Antiphona, vel Alleluia : Deinde has Orationes cantat presbyter :*

« *Piæ recordationis affectu, fratres charissimi, commemorationem faciamus cari nostri ill. quem Dominus de tñtationibus sæculi assumpsit, obsecrantes misericordiam Dei nostri, ut ipsi retribuere dignetur placitam, quietam mansionem ; remittat omnes lubricæ temeritatis offensas ; ut, concessa plenâ indulgentiæ venia, quidquid in hoc sæculo proprius error attulit, totum ineffabili pietate ac benignitate sua compenset. Per Dom. Collecta sequitur : Dirî vulneris novitate percussî, et quodammodo cordibus sanciati, misericordiam tuam, mundi Redemptor, fidelibus vocibus imploramus, ut chari nostri animam, etc. Collecta sequitur : Tu nobis, Domine, auxilium præstare digneris, tu opem, tu misericordiam largiaris. Spiritum etiam famuli tui ill. ac chari nostri, etc. Item alia : Suscipe, Domine, animam servi tui revertentem ad te de Ægypti partibus, proficiscentem ad te. Emite Angelos tuos sanctos in obviam illi, et vias justitiæ demonstra ei, etc. Item Præfatio defunctorum : Antiqui memores chirographi, fratres dilectissimi, quo primi hominis peccato, ac corruptioni addicta est humana conditio, sub ejus leges ibi unusquisque formidat quod alii accidisse videat, Omnipotentis Dei misericordiam deprecemur pro spiritu chari nostri, cujus hodie depositio celebratur ut eum in æterna requie suscipiat, et beata resurrectione repræsentet. Per. Collecta nunc sequitur : Deus, qui justis supplicationibus præsto es, qui pia vota dignaris intueri, da famulo tuo N., cujus diem depositionis hodie officia pia præstamus, cum sanctis atque electis tuis beati muneris portionem. Dicuntur capitula. In memoria, et rel. ; Ne trabas bestiis, et rel. ; Exsultent sancti, et rel. ; Pretiosa est, et rel. ; Exsultabunt sancti et rel. Item oratio antequam ad sepulcrum deferatur. Præfatio. Deum judicem universitatis, Deum cælestium et terrestrium et infernorum Dominum deprecemur pro Spiritu chari nostri ill., ut eum Deus in requiem collocare dignetur, et in parte primæ resurrectionis resuscitet. Per Dominum nostrum Jesum Christum. Collecta sequitur : Te, Domine sancte, Pater Omnipotens, æterne Deus, supplices deprecemur pro spiritu famuli tui illius, quem ab originibus hujus sæculi ab te accessire præcepisti, etc. Item nunc Præfatio : Omnipotentis misericordiam deprecemur, cujus judicio aut nascimur aut finimur ; ut spiritum fratris nostri ill., quem Domini pietas de incolatu mundi hujus transire præcepit, requies æterna suscipiat, et eum beata resurrectione præsentet, et in sinibus Abrahæ, Isaac, Jacob collocare dignetur. Per Dominum nostrum. Collecta sequitur : Deus, qui universorum creator et conditor es, qui cum sistuorum beatitudo sanctorum præsta nobis petentibus, etc. Item Oratio ad sepulcrum priusquam sepeliatur : Oremus, fratres charissimi, pro spiritu chari nostri ill., quem Dominus de laqueo hujus sæculi liberare dignatus est, cujus corpusculum hodie sepulturæ tradetur, ut eum Domini pietas inter sanctos et electos suos, id est in sinu, Abrahæ, et Isaac, et Jacob, collocare dignetur, et partem habeat in prima resurrectione ad quam factus est, orantibus nobis per Dominum Collecta ejusdem sequitur : Opus misericordiæ tuæ est, Pater Omnipotens æterne Deus,*

Ep. 33, ad Alethium ; *Benedicta conjugis tuæ animam refecisti, in illam transfundente Christi manu, quæ tua pauperibus erogabatur. Et in fine ejusdem epistolæ Jam pascitur tuis panibus, et affluit tuis opibus.*

A rogare pro aliis, qui nobis non sufficimus. Suscipe, Domine, animam servi tui ill., etc. Præfatio post sepulturam : Debitum humani corporis sepeliendi officium fidelium more complentes, Deum cui omnia vivunt fideliter deprecemur, ut hoc corpus a nobis in infirmitate septum, in virtute et ordine sanctorum resuscitet, ut ejus spiritum et fidelibus jubeat aggregari, cuique in judicio misericordiam tribuat, quemque morte redemptum, debitum [Leg. debito] solutum Patri reconciliatum, boni pastoris humeris reportatum, spiritu sancto protectum, in comitatu æterni regis perenni gaudio et sanctorum consortio perfrui concedat. Per Dominum. Omnipotens æterne Deus, qui humano corpori a te ipso animam inspirare dignatus es, etc. Redemptor animarum Deus, æternitatem concede sanctis, etc. Commendamus tibi, Domine, animam fratris nostri ill., etc. 480 Migrantium in nomine tuo de hac instabili et tam incerta sempiterna illam vitam ac lætitiâ cælestium præsta salvam. Per Dominum nostrum. »

B Hactenus officium sepulturæ ex codice Rhemensi. In quod hæc paucula notanda sunt, et in primis hæc verba vel alleluia, ex quibus constat olim hanc lætitiæ vocem in defunctorum officium non fuisse prætermittam. ob lætitiâ quæ toti Ecclesiæ ex morte Justorum obvenit, ut videre est apud sanctum Hieronymum, in epitaphio Fabiolæ : *Et jam fama volans tanti prænuntia luctus, totius urbis populum ad exsequias congregabat : sonabant Psalmi, et aurata terta templorum in sublime quatiebat alleluia.* Hæc lætitiæ vox a Græcis canitur in liturgia eis *καυχέσθας*, id est, de his qui dormierunt, finita Epistolæ lectione. Post hæc verba, *Cantat presbyter*, videtur deesse *Præfatio*, quia non est hæc Oratio, sed Orationis denuntiatio, quemadmodum infra scriptum est : *Item Præfatio defunctorum*, siquidem est denuntiatio seu invitatio presbyteri per quam invitatur populum ad orandum, quemadmodum supra notavimus ad feriam quartam majoris hebdomades.

C Itaque in sacris hoc nomen Præfatio bifariam usurpari notandum est, primo pro illa Præfatione, seu gratiarum actione, et dispositione ad consecrationem, quæ Canoni Missæ præmitti solet ; secundo pro illa denuntiatione, seu invitatione ad orandum a presbytero pronuntiata, quæ Collectæ seu Orationi præponi solet, ut in hoc defunctorum officio facile est animadvertere. Postea sequuntur capitella qui sunt versiculi quidam, ut ex ipsomet officio constat. Idem patet ex concilio Agathensi, can. 32 : *Et in conclusione matutinarum vel vespertinarum Missarum post hymnos capitella de Psalmis dicuntur, et plebs, collecta Oratione, a vespere, ab episcopo cum Benedictione dimittitur.* Sumitur etiam pro Collecta seu Oratione, Gregorius Turonensis, lib. 1, de Miraculis sancti Martini, cap. 5 : *Nam noverris fratrem meum Martinum sacerdotem egressum suiss de corpore, me autem ejus funeri obsequium præbuisse, præterque ex more servitio, capitellum vobis excitantibus non explevi.* Teridius, in regula monachorum, n. 51 : *Perfectis Missis, dicite Matutinos directaneo.* Exaltabo te, Deus meus et Rex. Deinde. Confitemini. Inde Cantemus Domino. Lauda, anima mea, Dominum. Benedictionem (leg. Benedictiones) Laudate Dominum, de cælis. Te Deum laudamus. Gloria in excelsis. *Et capitello (lege capitellum) omni Dominica sic dicatur.* Post hæc verba, *Priusquam sepeliatur*, videtur desiderari *Præfatio*. Nam hæc quæ sequitur, Oratio non est, sed Præfatio.

D His ita elucidatis exscribendum est officium sepulturæ ex Cod. ms. Ratoldi abbatis in hunc modum : *Incipiunt Orationes in agenda mortuorum. Cum*

* Ad hæc referri potest quod legitur apud Vict. Vit., Hist. Vandul. persecut., cap. 5 : *Quis vero sustineat, ac possit sine lacrymis recordari, cum præcipere nostrorum corpora defunctorum, sine solemnitate hymnorum, cum silentio ad sepulturam perducit?*

omnia in agone sui exitus dissolutione corporis visa fuerit laborare. continent studebunt fratres, vel ceteri quique fideles; et canendi sunt septem penitentiae Psalmi. id est duo Domine, ne in furore tuo, et duo, Domine, exaudi. Beati quorum, et De profundis, et Miserere mei, Deus. Atque agenda est litania, prout permiserit ratio temporis, et secundum quod in causa egressuri perspici poterit, vel æstimari. Finitis autem sanctorum nominibus, mox incipiatur ab omnibus responsus Subvenite, sancti Dei. Quo finito, dicat sacerdos hanc Orationem sive commendationem pro eo: Oratio. Tibi, Domine, commendamus animam famuli tui ill., ut defunctus sæculo tibi vivat, etc. Alia. Misericordiam tuam, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, pietatis affectu rogare pro aliis cogimur, etc. Si autem quidem supervixerit, canantur alii Psalmi, vel agatur litania, usquequo anima corpore corruptionis absolvat: In cujus egressu dicatur Antiphona: Suscipiat te Christus, qui vocavit te, et in sinu Abraham angeli deducant te, etc. In exitu Israel. Sequitur oratio: Omnipotens sempiternus Deus, qui humano corpori **481** animam ad similitudinem tuam inspirare dignatus es, etc. Item Antiphona Chorus Angelorum te suscipiat, et in sinu Abraham te colloquet, ut cum Lazaro quondam paupere æternam habeas requiem. Psalm. Dilexi quoniam, usque Ad Dominum cum tribularer. Sequitur Oratio: Diri vulneris novitate percussi et quodammodo cordibus sauciati, etc. Tunc rogat pro eo sacerdos orare: Et ne nos inducas in tentationem. Requiem æternam. Anima ejus in bonis demorabitur. Et non intres in iudicium. A porta inferi. Partem beatæ resurrectionis obtineat, vitamque æternam habere mereatur in cœlis, per te Christe Jesu, qui vivis et regnas Deus per omnia sæcula sæculorum. Alia: Deus, cui soli competit medicinam præstare post mortem, etc. Tunc lavatur corpus defuncti. Oratio post lavationem corporis antequam de domo effertur: Oratio. Suscipe, Domine, animam servi tui N., quam de ergastulo hujus sæculi vocare dignatus es, etc. Alia: Suscipe, Domine, animam servi tui N., ad te revertentem: vestem celestem indue eam, et lava eam sancto fonte vitæ æternæ, etc. Tunc cum Responso Subvenite, Sancti Dei, et aliis responsis defunctorum deportatur; et cum appropinquatum fuerit Ecclesie, canitur Psalmus Miserere mei, Deus, cum Antiphona Requiem æternam. In ecclesia autem requiescat corpus defuncti, quoadusque pro ejus anima Missa canatur, et offeratur ab omnibus quibus fuerit visum. Incipiunt Missæ. Oratio. Quæsumus, Domine, pro tua pietate miserere animæ famuli tui ill., et a contagiis mortalitatis exutam, etc. Lectio Epistolæ beati Pauli apostoli ad Thessalonicenses. Fratres, Nolumus autem vos ignorare de dormientibus, etc. Sequitur secundum Joannem. In illo tempore dixit Martha ad Jesum: Domine, si fuisses hic, etc. Super oblata. Animam famuli tui ill., Domine, ab omnibus vitiis et peccatis conditionis humanæ hæc absolvat oblatio, quæ totius mundi tulit immolata peccatum, Per Dominum. Præfatio. Æterne Deus: Quoniam quamvis humano generi mortis illata conditio a pectora humana mentesque contristet, et tamen clementiæ tuæ dono spe futuræ immortalitatis erigimur, ac memores salutis æternæ non timemus lucis hujus sustinere jacturam. Quoniam beneficio gratiæ tuæ fidelibus vita non tollitur, sed mutatur; atque animæ corporeo ergastulo liberatæ horrent mortalia, dum immortalia consequuntur. Unde quæsumus ut famulus tuus ill., beatorum tabernaculis constitutus evasisse se carnales gloriatur angustias, diemque iudicii cum fiducia voto glorificationis expectet. Infra Actionem. Hanc igitur oblationem quam tibi pro anima

famuli tui ill., offerimus, quem hodie carnali corruptione liberasti, quæsumus, Domine, placatus accipias; et quidquid humanæ conditionis obreptione contraxit expeditas, ut, tuis purificata remediis, ad gaudium sempiternum perveniat. Per Dominum nostrum Jesum Christum. Ad Complendum. Prosit, Domine, quæsumus, animæ famuli tui ill. Post celebrationem denique Missæ stat sacerdos juxta feretrum et dicit hanc Orationem: Non intres in iudicium cum servo tuo, Domine, ill., quoniam nullus apud te justificabitur homo, nisi per te omnium peccatorum tribuatur remissio, etc. Sequitur Responsarium: Subvenite, sancti Dei. Versus Chorus angelorum eam suscipiat, et in sinu Abraham eam colloquet. Et ter Kyrie eleison. Item Oratio Deus, cui omnia vivunt, et cui non pereunt moriendo corpora nostra, sed mutantur in melius, etc. Sequitur Responsarium Antequam nascerer, novisti me. Versus Commissa mea pavesco. Et ter Kyrie eleison. Item Oratio Fac, quæsumus, Domine, hanc cum servo tuo defuncto ill., misericordiam, etc. Tunc rogat pro eo orare sacerdos: Et ne nos inducas. Requiem æternam. A porta inferi. Oratione Inclina, Domine, aurem tuam ad preces nostras, quibus misericordiam tuam supplices **482** deprecamur, etc. Et sic levatur de ecclesia cum Antiphona Aperite illi portas justitiæ, et Psalmo cxvii, id est, Confitemini Domino quoniam bonus. Et deportatur usque ab sepulchro. Oratione ante sepulchrum. Pia recordationis affectu, fratres charissimi, commemorationem faciamus chari nostri ill., quem Dominus de tentationibus hujus sæculi assumpsit, etc. Sequitur Antiphona Ingrediar in locum tabernaculi. Psalm. Quemadmodum desiderat. Oratione Obsecramus misericordiam tuam, omnipotens æterne Deus, qui hominem ad imaginem tuam creare dignatus es, etc. Sequitur Antiphona Hæc requies mea in sæculum sæculi. Psalm. Memento, Domine, David. Oratione Deus apud quem mortuorum spiritus vivunt, et in quo electorum animæ, deposito carnis onere, plena felicitate lætantur, etc. Sequitur Antiphona De terra plasmasti me. Psalm. Domine, probasti me. Et ponitur in sepulchro corpus defuncti. Orationes post sepulchrum corpus. Oremus, fratres charissimi, pro spiritu chari nostri ill., etc. Alia. Deus, qui justis supplicationibus semper præsto es, qui pia vota dignaris intueri, etc. Item alia oratio. Deus vitæ dator, et humanorum corporum reparator, qui te a peccatoribus exorari voluisti, etc. Item alia. Deus, qui humanarum animarum æternus amator es, etc. Alia. Deus, qui justis supplicationibus semper præsto es, etc., ut supra sed superiore diffusor est. Item alia. Temeritatis quidem est, Domine, ut homo hominem, mortalis mortalem, cinis cinerem tibi Domino Deo nostro audeat commendare, etc. Alia. Debitum humani corporis sepeliendi officium fidelium more complentes. Dum, cui omni vivunt, e suppliciter deprecemur, etc. Tunc rogat pro eo orare sacerdos, et dicit capitula sicut superius: Et partem beatæ resurrectionis obtineat, vitamque æternam habere mereatur in cœlis, per te, Christe Jesu, qui cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti vivis et regnas Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen. Psalm. Miserere mei, Deus, secundum magnam. Requiem æternam. Sequitur Oratione: Absolve, Domine, animam famuli tui ill., ab omni vinculo delictorum, ut in resurrectionis gloria inter sanctos tuos resuscitatus respiret. Per Dominum nostrum, etc. Amen. Requiescat in pace. Amen. »

Hactenus officium exsequiarum ex Codice Ratoldi; in quo primo notandum est ^a agendam sumi pro officio divino. Sanctus Benedictus, cap. 13 regulæ: Plane agenda matutina vel vespertina non transeat aliquando, etc.

^a In Ms., peccata nostra contristet; tamen. Sed error est manifestus.

^b In Ms., illi; et eadem manu supra inter lineas, mihi.

^c In Ms., fideliter sed male.

^d In Edit. Pamel. legitur: in agenda mortuorum Orationes. In Cod. Reg. Suec., item aliæ Orat. in agenda mortuorum. Porro doctissimus Quesnellus censet agendam, in libris liturgicis idem significare

Secundo commendationem esse Orationem pro mortuis. Meminit concilium Milevitanum II, can. 12: *Sive Præfationes, sive commendationes, sive manuum impositiones ab omnibus celebrentur.* Et concilium Tolletanum IV, can. 12: *Componuntur Missæ, sive preces vel Orationes, sive commendationes.* Est etiam officium pro defunctis. Concilium Carthagin. III, can. 29: *Nam si aliquorum pomeridiano tempore defunctorum, sive episcoporum, seu clericorum, sive cæterorum commendatio facienda est, solis Orationibus fiat, si illi qui faciunt jam pransi inveniantur.*

Tertio notanda est lotio corporis defuncti juxta antiquam Christianorum consuetudinem. quid defunctis omnia pietatis officia exhibere solent, præsertim ob spem futuræ resurrectionis, quæ ab apostolis ad nos manavit, ut videre est Act. IX, de Tabitha Jop-pensi mortua, quæ sancti Petri ministerio revixit: *Quam cum lavissent, posuerunt eam in cænaculo.* Hujus lotionis mentio est apud Eusebium, lib. VII Hist. eccl., cap. 17, ex Dionysio Alexandrino: *Quin etiam B sanctorum corpora, manibus erectis supinisque excipere, gremio suo reponere, occludere oculos, ora obturare, illis adhærescere, complecti, λου-ροῖς καὶ πιστολαῖς κατακομοῦντες, id est, lavare et vestibus induere non gravati sunt.* Apud Gregorium Turonensem, cap. 3 lib. de Vita Patrum, de sancto Gallo Arvernæ episcopo: *Exinde ablutus 483 arque vestitus in ecclesiam deferretur.* Et multis aliis locis. Nihil agitur hic de mortui corporis unctione, quæ tamen apud multos olim usitata fuit, ut clarum est ex Prudentio in Cathemerino hymno de exsequiis defunctorum:

Aspersaque myrrha Sabæo
Corpus medicamine servat.

Corippo, lib. III in laudem Justini minoris:

Centum aliæ species, unguentaque mira feruntur,
Tempus in æternum sacrum servantia corpus.

Quod sane etiam in primordiis nascentis Ecclesiæ factitatum fuisse constat ex Tertulliano, in Apologetico: *Thura plane non emimus. Si Arabiæ queruntur, scient Sabæi pluris et charioris suas merces Christianis sepeliendis profigitari, quam diis summandis.*

Fuit alia defunctorum unctio, sed inter ipsas exsequias cum, divinis hymnis decantatis, με-ά τὸν ἀσπασ-μὸν ἐπιχέει τῷ κοιμημένῳ τὸ θιαυὸν ὁ ἱεράρχης, id est, post salutationem defuncto oleum infundit pontifex, inquit Dionysius cap. 7 Hierar. eccl. Quæ quidem unctio non ad cadaveris conservationem in usu erat, sed ad declarandum eum qui defunctus est jam sacris certaminibus esse functum, quemadmodum ante baptismum oleo fuerat unctus in signum subeundorum ejusmodi certaminum, ut scribit idem Dionysius. Exstiterunt olim quidam hæretici, quos Theodoretus, in libro I de hæretic. Fabul., hæresi 15, Ascodytas vocat, qui defunctos suos ungebant, sed vana quadam superstitione ducti, quam notat sanctus Irenæus, lib. I adversus hæreses, cap. 18: *Alii sunt qui mortuos redimunt, in fine defunctionis mittentes eorum capitibus oleum et aquam, sive supradictum unguentum (opobalsamum) cum aqua, et cum supradictis invocationibus, et incomprehensibiles et invisibiles principibus et potestatibus fiant, ut superascendant super invisibilia interior ipsorum homo, quasi corpus quidem ipsorum in creatura mundi relinquatur, anima vero projiciatur Demiurgo.* Unctos vestibus induebant, ut constat ex Joanne Moscho, cap. 78 Limonarii, de quadam puella, quæ ἐτάφη μετὰ πολλῶν τῶν ἱερῶν, id est, sepulta est cum multis vestibus; illæque pretiosæ erant, pro qualitate personæ, videlicet. Sanctus Hieronymus, in fine Vitæ sancti Pauli: *Cur et mortuos vestros auratis obvolvitis vestibus? cur ambitio inter luctus lacrymasque non cessat? an cadavera divitum nisi in serico putrescere nesciunt?* Sanctus Augus-

ac Missam; et Actionem in Canone esse consecrationem ipsam; laudatque eminentissimum card. Bona,

tinus, lib. IX Confess., cap. 13. *Namque illa, imminente die resolutionis suæ, non cogitavit corpus suum sumptuose contegi.* Gregorius Turonensis, lib. VIII Hist., cap. 21: *In basilica urbis Metensis sepulta est cum grandibus ornamentis et multo auro.* Constantini magni corpus purpurea imperialique veste et diademate ornatum et in aurea capsula inclusum sepultum est, ut scribit Eusebius, lib. IV de Vita Constantini, cap. 66. Quali veste ornatu imperator Justinianus sepultus fuerit, sic describit Corippus, lib. I in laudem Justini minoris:

Et tulit intexam pretioso murice vestem,
Justinianorum series ubi tibi laborum
Necto auro insignita fuit, gemmisque corusca.
Illic barbaricas flexa cervicis phalanges,
Occisos reges subjectasque ordine gentes
Pictor, acu tenui, multa formaverat arte.
Fecerat et fulvum distare coloribus aurum,
Omnis ut aspiens ceu corpora vera putaret
Effigies auro, sanguis depingitur ostro.
Ipsum autem in media vixitæ pinxerat aula
Efferat Vandalici calcantem colla tyranni,
Plaudentem Libyam fruges laurumque ferentem.

484 Addidit antiquam tendentem brachia Romam,
Exerto et nudam gestantem pectore mammam
Altricem imperii libertatisque parentem.
Hæc ideo fieri vivax Sapientia jussit.
Ornatum ut propriis funus egeret triumphis
Augustum in tumultum fatalis duceret hora

Non dispere sepuitus est ornatu Carolus Magnus, ut scripsit quidam monachus Engolismensis in ejus Vita: *Corpus ejus aromatizatum est, et in sede aurea positum est in curvatura sepulcri, ense aureo accinctus, Evangelium aureum tenens in manibus, reclinatus humeris in cathedra, et capite honeste erecto ligato aurea catena ad diadema et in diademate lignum sanctæ crucis positum est. Et repleverunt sepulcrum ejus aromatibus, pigmentis, balsamo et musco, et thesauris multis in auro. Vestitum est corpus ejus vestimentis imperialibus, et sudario sub diademate facies ejus operata est. Cilicium ad carnem ejus positum est, quod secreto semper induebatur: et super vestimentis imperialibus pera peregrinalis aurea vestita est, quam Romam portare solitus erat. Sceptrum aureum et scutum aureum, quod Leo Papa consecraverat, ante eum posita sunt dependentia. Et clausum et sigillatum est sepulcrum ejus. Sanctus Gregorius Nyssenus, in epist. ad Melitenensem episcopum, de sepulcrorum violatoribus agens, sepulcrorum meminit ornamenti. Unde olim lot leges in sepulcrorum violatores. Non tamen hic mos ita fuit Ecclesiæ universalis, quin alicubi defunctorum corpora linteo candido involverentur; quod innuit Prudentius hymno supra citato:*

Candore nitentia claro.
Tandere linteas mos est.

Episcopi defuncti vestibus induebantur sacerdotibus seu Pontificalibus. Beda, apud Amalarium, capite mox citando, agens de sepultura sancti Cuthberti Lindisfarnensium antistitis: *Vestimento sacerdotali indutus.* Flodoardus, lib. IV Hist. eccl. Rhem., cap. 48, agens de inventione sancti Merolilani Scoti: *Conspiciensque videt corpus integrum sacerdotibus infulis redimitum.* Credibile est enim hunc sanctum virum episcopum fuisse, quia peregrini Scoti illi clerici, ut plurimum, erant episcopi, regionarii videlicet. sine titulo consecrati. Idem legitur de sancto Birino episcopo Dorcestrensi, apud Suruim, tertio Decembris: *Inventus est quoque annulum, item crux plumbea, calix parvus, particula vestimentorum ejus, quæ sane pontificalia sunt, ut ex circumstantiis clarum est; et de sancto Gebhardo episcopo Constantiensi, lib. I Vitæ illius, cap. 22: Cum ergo lotus, et sacerdotibus, ut moris est, vestibus involutus, et feretro inpositus ad ecclesiam fuisset deportatus (Apid Henr Can., tit. 6, ant. lect.) Hinc capiendus est sanctus Gregorius Tu-*

lib. I, cap. 3, Rerum liturg. Lege integram notam 8 Quessnellii, ad epist. 11 sancti Leonis.

ronensis, cap. 3 libri de Vita Patrum, de sancto Gallo Arverum episcopo: *Erinde ablutus et vestitus in ecclesiam deferitur*. Et cap. 4, de sancto Gregorio Lingonum episcopo: *Sed nec de ipso vestimento, quod cum eo positum fuit, aliquid ostentum est diminutum*. Sed et aliquando usitatum fuit ut sacrum Christi corpus, quod Euchari-tiam seu oblatam vocant, super episcopi defuncti pectus in sepulcro collocaretur, ut docet Amalarius Fortunatus, lib. IV de Offic. eccl., cap. 42, ex Beda: *Aperte Dominus Beda declarat in exsequiis sancti Culberti quomodo vestiri oporteat episcopum defunctum. Ita enim scribit de ejus exsequiis. Postquam ergo sanctæ memoriz Culbertus episcopus, peracta communione, elevatis oribus ac manibus ad Deum commendans ei animam suam et emittens spiritum, sedensque sine gemitu obiit in via Patrum, a navigantibus ad insulam nostram delatus, toto corpore lecto, capite sudario circumdato, oblata, super sanctum pectus posita, vestimento sacerdotali indutus, in obviam Christi calcamentis suis preparatus, in sindone cerata involutus animam habens cum Christo gaudentem*. Subjuncti Amalarius **485** haud dubie hunc esse morem Ecclesiæ Romanæ, quod Angli ab illa per sanctum Augustinum sancti Gregorii discipulum fidem acceperint; qui tamen locus cum apud Bedam non reperiatur, nec libro IV Hist. Angelorum, in quo fuse de sancto Culberto scribit, neque in Vita sancti Culberti ab eo scripta, existimo aliquid in Excusis Bedæ exemplari deesse, quia non arbitror adeo recordem fuisse Amalarium qui mendaciter ea finxerit. Id etiam videtur in Vita sancti Basilii, quæ nomine sancti Amphiloehii circumfertur: *Et dividens panem in tres portiones, unam quidem suscepit cum timore multo, aliam vero servavit ad conspeliendum sibi, tertiam vero super columbam argenteam suspendit super altare*. Neque hoc vetitum fuit in concilio Carthag. III, can. 6: *Item placuit ut corporibus defunctorum Eucharistia non detur; dictum est enim a Domino; Accipite et edite; cadavera autem nec accipere possunt, nec edere*. Neque a concilio Antissiodorensi, can. 13: *Non licet mortuis nec Eucharistiam, nec osculum tradi*. Nam hæc concilia agunt in eos qui Eucharistiam in os defunctorum gratia communionis inferebant. Unde concilium Carthaginense recte subjungit: *Dictum est enim a Domino: Accipite et edite, etc.*; et Antissiodorensis, *nec osculum tradi*, quia sumpturi Eucharistiam se mutuo osculabantur. Cum igitur loci ex Beda et Amphiloehio citari nullo modo spectent ad mortui communionem, sed ad collocationem Eucharistiæ super illius pectus, nihil exstat in illis quod citatis conciliis adversetur. Unde S. P. N. Benedictus, sacrorum canonum haud ignarus, ut quem bis evomuerat terra puerum monachum repentina morte raptum in ædibus parentum, quod sine abbatis Benedictione convenerat, reciperet, ejus parentibus manu sua protinus communionem corporis Dominici dedit, dicens: *Ite, et hoc dominicum corpus super pectus ejus cum magna reverentia ponite, et sic sepulturæ eum tradite*; quod cum factum esset, terra puerum non amplius evomuit, ut scribit sanctus Gregorius, lib. II Dial., cap. 24.

Secundo in hoc officio Ratoldi abbatis sequitur elatio cadaveris cum cantu, quam etiam videmus apud Corippum, lib. III, in laudem Justinii minoris:

Nil plura moratus
Augustus nutu tolli sublime feretrum
Imperat, et tota populus processit ab aula.
Omnis in exsequias sexus convenit et ætas,
Quis numerare potest tantæ miracula pompæ,
Hinc levitarum venerabilis ordo canentium,
Virgineus tonat inde chorus, vox æthera pulsat.

Tertio super ipsum corpus in ecclesiam delatum, antequam terræ mandetur, celebratur sacrum Missæ sacrificium juxta antiquum morem, qui putet ex sancto Augustino lib. IX. Confess., cap. 12: *Cum cor-*

pus elatum est, imus et redimus sine lacrymis; nam neque in eis precibus quas fulimus, cum offerretur pro ea sacrificium pretii nostri, juxta sepulcrum posito cadavere, priusquam deponeretur, sicut illic fieri solet; concilio Valentino Hispaniæ cap. 4: Post oblatum in ejus commendationem sacrificium Deo, mox sepulturæ tradat diligentissime; sancto Gregorio Turonensi, in Vita Patrum, de sancto Lupicino: Celebratis missis, cum summo honore gaudioque sepultus est: et multis aliis, quorum testimonia producere lædiosum esset.

Quarto nota cani Kyrie eleison, juxta usum veterem, prout præcipitur in quodam concilio Arelatensi, apud Severinum Binium post concilium in Arelatense. Postquam enim concilium prohibuit in exsequiis defunctorum carmina diabolica et profana, subjungit: *Si quis autem cantare desiderat, Kyrie eleison cantet.*

Quinto notanda sunt hæc verba *Et sic levatur de ecclesia, cadaver scilicet, quod deportandum erat extra ecclesiam; 486* ex quo apparet olim omnibus non fuisse licitum in ecclesiis seu basilicis sepulturam consequi. Id plane vetat concilium Nannetense can. 6: *Prohibendum etiam, secundum majorum instituta, ut in ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in atrio aut in porticu, aut extra ecclesiam. Infra ecclesiam vero aut prope altare, ubi corpus Domini et sanguis conficitur, nullatenus habeat licentiam sepeliendi*. 13. quæst. 2, cap. *Præcipiendum, idem decretum profertur ex concilio Vasensi: Nulli in ecclesiis sepeliantur; sed in atrio, aut in porticu, aut in exedris ecclesiæ*. Sed hoc decretum desideratur in duobus conciliis Vasensibus. Exstat in concilio Bracarensi I cap. 36: *Item placuit ut corpora defunctorum nullo modo intra basilicam sanctorum sepeliantur; sed si necesse est, deforis circa murum basilicæ usque adeo non abhorret*. Concilium Moguntinum, sub Carolo Magno celebratum, can. 52, excipit quasdam personas: *Nullus mortuus infra ecclesiam sepeliatur, nisi episcopi, abbates, aut digni presbyteri, vel fideles laici, qui per vitæ meritum talem vivendo suis corporibus locum acquisierint*. Hæc posteriora verba, *Qui per vitæ meritum, etc.*, non exstant in tomo II Conciliorum Galliarum. Verum ante concilium Bracarense liberum fuit Christianis infra septa Ecclesiarum sepeliri. Id clarum est ex quæstione illa sancti Paulini, qui interpellavit sanctum Augustinum, *Utrum prosit alicui, post mortem, quod corpus ejus apud sancti alicuius memoriam sepelitur*; cui sanctus Augustinus respondens, egregium illum de Cura pro mortuis agenda librum composuit. De hic plura vide lib. I p. 3, cap. 14, reverentissimi ac doctissimi viri Henrici Spondani. Apamiarum episcopi, de Cæmeteriis sacris.

Sexto notandum est hic ad finem ejusque Psalmi qui ante sepulcrum cantitur Orationem seu Collectam interponi; quod fit ex prisca consuetudine, quam videre est apud Cassianum, lib. II de nocturnis Orationibus, cap. 7. *Apud illos (monachos Egypti) non item; sed antequam flectant genua, paulisper orant, et stantes supplicatione majorem temporis partem expendunt. Itaque puncto brevissimo procedentes humi, velut adorantes tantum divinam clementiam, summa velocitate consurgunt. Et rursus erecti, expansis manibus, eodem modo, quo prius stantes oraverant suis precibus instantius immorantur*. Et paulo post: *Cum autem is qui Orationem collecturus est terra surrexerit, omnes pariter eriguntur*. Ibi enim agitur de Orationibus quæ in ipsis Psalmorum intestitiis dicuntur.

In eodem Codice Ratoldi abbatis, in Missa pro sacerdote vel abbate, post Evangelium hæc Oratio notanda venit: *Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem, quam tibi offero pro anima famuli tui illi, ut requiem æternam dones ei inter sanctos et electos tuos, ut in illorum consortio vita fratur æterna. Per*. Quam sequitur Oratio super oblata.

In eodem Codice post supra memoratam Missam

* Idem videre est in citata sancti Birini Vita.

sequitur : MISSA PRO VIVIS VEL DEFUNCTIS SANCTI AUGUSTINI (ubi *tò* vel sumitur copulative). *Omnipotens sempiterna Deus, qui vivorum dominaris simul et mortuorum, omniumque misereris, quos tuos fide et opere futuros esse præviseris, te suppliciter exoro, ut pro quibus effundere preces decrevi, etc.*, ut in Missali Romano, in Quadragesima. SECRETA : *Deus cui soli cognitus est numerus electorum in superna felicitate locandus, tribus, quæso, ut universorum quos in oratione commendatos susceperis, vel omnium fidelium nomina beatæ prædestinationis liber ascripta relineat.* POST COMMUNIONEM : *Purificent nos, quesumus, omnipotens et misericors Deus, sacramenta quæ sumpsimus, etc.*, ut in Missali Romano ibidem.

681. *Item post lectionem.* Nominum fidelium defunctorum videlicet.

682. *Sive tertii, septimi, etc.* Consule observationes nostras ad Concordiam regularum. cap. 7, § 11.

687. 683. *Incipit ordo.* etc. Jam dispositis quæ ad Missas et ad alia quædam spectant, agitur de ordinibus ecclesiasticis.

684. *Ad sacros ordines benedicendos.* Ita in Excusis. In Codice Rhemensi legitur, *Pro sacris ordinibus benedicendis.* Ubi nota omnes ordines tam majores quam minores, appellari sacros, quia per illos clerici ad summam illam patriam, quæ divina Majestati per Missæ sacrificium exhibetur, ordinantur et consecrantur, alii ut Missam ipsam faciant, alii ut ministrent, aut quoquo modo inserviant. Diuturnus tamen usus obtinuit, ut alii sacri ordines, alii non sacri appellentur; alii majores, alii minores.

685. *Majores gradus ante Evangelium, etc.* Ita in Excusis. Hodie contrarius est usus, quia minores priori loco dantur, secundo majores; quemadmodum etiam in Codice Ratoldi abbatis, cujus seriem hic apponam. In Sabbato duodecim lectionum primi mensis, id est Martii, dicta Oratione *Populum tuum, quesumus, Domine propitius respice, etc.*, ordinantur ostiarii. Deinde, perfecta Deuteronomii lectione, cantato Responsorio, et dicta Oratione *Deus, qui nos in tantis periculis constitutos, etc.*, fit lectorum ordinatio. Tum demum, perfecta lectione Deuteronomii, cantato Responsorio, et dicta Oratione *Protector noster aspice, Deus, etc.*, ordinantur exorcistæ. Post lectionem Machabæorum et dictam Orationem, ordinantur acolythi. Lectionem libri Sapientiæ, Responsorium, et Collectam *Preces populi tui, quesumus, clementer exaudi, etc.* excipit subdiaconorum ordinatio. Lectione item et Responsorio finitis, et dicta Oratione *Quesumus omnipotens Deus, vota humilium respice, etc.*, ordinantur Diaconi. Post ordinationem diaconi interseritur Missa in ordinatione diaconi, quæ tamen, ut arbitror, tunc non dicebatur. Tandem Collectam *Deus, qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, etc.*, sequitur ordinatio presbyterorum; quæ perfecta; legitur epistola, et sic deinceps Missa absolvitur. Hæc Ratoldi Codex. In Codicibus Rhemensi et Rodradi minime exploratum est quis ordo teneatur, quia in illis ordinum ratio extra Missarum solemniam describitur.

686. *Minores quidem Dominicis diebus.* Ita in Excusis; Sed hæc jam pridem antiquata sunt.

687. *Majores vero in Sabbatis duodecim lectionum.* Nempè in exordio noctis Sabbati, quæ in prima Sabbati lucebit, id est incipit, ita ut olim ineunte vespere Sabbati, quo juxta veterem Ecclesiæ consuetudinem dies Dominicus incipit, sacerdotales et levitici ordines celebrarentur et susciperentur. Ita statuit ex antiquo more sanctus Leo papa I, epist. 81, ad Dioscorum episcopum Alexandrinum: *Quod ergo a Patribus nostris propensiore cura nominis observatum, a vobis quoque volumus custodiri, ut non passim diebus omnibus sacro-ordinis vel levitica ordinatio celebretur; sed post diem Sabbati, ejus noctis que in prima Sabbati lucebit exordia eligantur, hoc est sub lege divini officii substituantur, in quibus his qui consecrandi sunt jejuniis, et a jejunantibus, sacra Benedictio conferatur. Et*

Epist. 89: *Nec sibi constare status sui noverit firmitatem, qui non die Sabbati vespere, quod lucebit in primam Sabbati, vel ipso Dominico die fuerit ordinatus. Solum enim majores nostri resurrectionis dominicæ diem honore dignum judicavere, ut sacerdotes qui sumuntur, hoc die potissimum tribuantur.* Ubi primo nota, cum dicitur, *vel ipso Dominicodie*, ita capiendum est, ut fiat ordinatio Dominico die, si Sabbati fuerit jejunium continuatum, ut scripsit epist. 81. *Quod ejusdem observantiæ erit, si mane ipso Dominico die continuato Sabbati jejunio celebretur.*

688. Quod etiam manifestum est ex concilio Claramontano sub Urbano II, pont. max., apud Odericum Vitalem, lib. ix Hist. eccl.: *Ordines omni tempore in vespera Sabbati, aut perseverante jejunio, Dominica celebrentur.* Et ex concilio Rothomagensi, sub metropolita Joanne, anno Domini 1072, ex doctrina ejusdem sancti Leonis papæ, can. 7: *Hoc etiam statutum est, ne in dandis sacris Ordinibus apostolicæ auctoritatis violatores inveniamur. Legitur enim in decretis Leonis papæ, quod non passim diebus omnibus sacri ordines celebrentur, etc., quod ejusdem observantiæ erit si mane ipso Dominicodie continuato Sabbati jejunio celebretur, etc.*, ut apud Odericum Vitalem, lib. iv Hist. eccl. Secundo notandum apud sanctum Leonem per diem resurrectionis non præcise diem Paschæ intelligi, sed diem Dominicum qui in memoriam resurrectionis Christi celebratur. Unde epist. 81 statim subjungit: *A quo tempore præcedentis noctis initia non recedunt, quam ad diem Resurrectionis, sicut etiam in Pascha Domini declaratur, pertinere, non dubium est.* Unde etiam infra in eadem epistola postquam dixit: *Nunquam Benedictiones, nisi in die resurrectionis Dominicæ tribuantur,* scribit: *In hac denique promissus a Domino apostolis Spiritus sanctus advenit, ut cælesti quadam regula insinuatam et traditam noverimus in illa die celebranda nobis esse mysteria sacerdotali in Benedictionum, in quo collata sunt omnia dona gratiarum.* Nam ibi recenset diei Dominicæ prærogativas, quod Christus illa die resurrexerit, quod sit prima dierum, in qua cælum et terra creata sunt, et quod eadem illa die Spiritus sanctus in apostolos missus fuerit, ratione quarum in illa die ordines sacri celebrari debeant. Et hi loci debent intelligi de Dominicis quatuor temporum, sive, ordines celebrentur vespere Sabbati, sive Dominica mane, continuato jejunio, ut notavimus. Quod etiam statuit Gelasius papa epist. ad episcopos Lucaniæ: *Ordinationes autem presbyterorum et diaconorum, nisi certis temporibus et diebus exercere non debent, id est, quati mensis jejunio, septimi et decimi, sed et etiam quinquagesimalis initii, et mediana Quadragesimæ die. Sabbati jejunio circa vespem noverit celebrandis.* Hodiernus tamen usus, quo ordines tam majores quam minores, simul in Sabbatis duodecim lectionum, id est iv temporum conferuntur, antiquus est. Nam Chrodegangus, qui floruit temporibus Caroli Majoris Pipini [Forte et Pipini] regis, episcopus Metensis, ita facere solebat, ut scribit Paulus Diaconus in libro de episcopis Metensibus: *Ille consecravit episcopos quamplurimos per diversas civitates, presbyteros nihilominus ac diaconos, cæterosque ecclesiasticos ordines, sicut moris est Romanæ Ecclesiæ in diebus Sabbatorum quaternis temporibus anni.*

688. *Ostiarius.* Ostiariorum mentio exstat in epistola sancti Cypriani 34, et in epist. sancti Ignatii ad Antiochenos, in epist. Cornelii papæ ad Fabium episcopum Antiochenum, apud Eusebium, lib. vi Hist., cap. 33, in quibus *πυλωποι* appellantur; in concilio Landiceno can. 34. et apud sanctum Epiphanium, in expositione fidei catholicæ, a quibus *θυρωποι* dicuntur. De ostiariorum ordinatione agitur in concilio Carthag. iv. infra citando.

689. *Postquam ab Archidiacono instructus fuerit, etc.* Ita in Excusis et in Codicibus mss. Rhemensi, et Rodradi, ita in concilio Carthagin. iv, can.

9. In Codice Ratoldi, et in Ordine Romano hæc plurali numero efferuntur. In Pontificali Rom. sic habetur : *Deinde pontifex accipit et tradit omnibus claves ecclesiarum, quas successive manu dextra singuli tangant, pontifice dicente : sic agite, etc.*

690. *Tradat ei Episcopus claves ecclesiarum* In aliis Codicibus nostris miss. additur de altari, ut in concilio Carthag. iv, ubi legitur de altario.

691. *Et tradat ei Diaconus* Ita 489 in Editis et in Codicibus Rhemensi et Rodradi ; sed videtur legendum *et archidiaconus*, ut in Ordine et in Pontificali Rom. et in Codice Ratoldi, in quo hæc habentur : *Et ducat eos archidiaconus ad ostium ecclesiarum, et dicat : Per hoc ostium traditur vobis ministerium, ut sitis janitores templi, habeatisque potestatem recipiendi bonos, et rejiciendi indignos.* Ad quæ verba videtur alludere sanctus Isidorus, lib. ii de Officiis eccl., cap. 15 : *Habent enim in potestate tam bonos recipiendi quam rejiciendi indignos.* Quæ quidem verba non exstant in concilio iv Carthagin. De officio ostiarii Cordubensem episcopum : *Ad ostiarium pertinent claves ecclesiarum, ut claudat et aperiat templum Dei, et omnia quæ sunt intus extraque custodiat ; fideles recipiant, infideles et excommunicatos rejiciat.*

692. *Deus patrem omnipotentem, etc.* Ita in Codicibus Rodradi et Rhemensi. In Excusis, in Codice Ratoldi, in Ordine et Pontificali Romano, hæc pluraliter efferuntur.

693. *Ad distinctionem certarum horarum.* Quia veteres observabant horas ad siderum cursus, ut notavimus ad Concordiam regularum, cap. 54, § 11, etiam ad umbram, corporis humani, quod videre est apud Bedam, lib. de Ratione temporum, qui hæc de re composuit horologium, quod etiam exstat in veteri Codice ms. bibliothecæ Corbeiensis, unde librum Theodulphi de Ordine baptismi, et Pœnitentiale Romanum eruiimus, ad cujus calcem hæc habentur : *Student sumnoperè canonice prædictas horas vigilantissima cura custodire, et in his divinum officium humiliter ac devote persolvere, Mox enim ut datum fuerit signum, festinato omnes ad ecclesiam conveniant, signa certis temporibus pulsant.* Horologium autem est ejusmodi in dicto Codice ms.

Januar. et Decemb., hora 1 et 11, pedes xxix ; hora 2 et 10, pedes xix ; hora 3 et 9, pedes xvii ; hora 4 et 8, pedes xv ; hora 5 et 7, pedes xiii ; hora 6 pedes xi.

Februar. et Novemb., hora 1 et 11, pedes xxvii ; hora 2 et 10, pedes xvii ; hora 3 et 9, pedes xv ; hora 4 et 8, pedes xiii ; hora 5 et 7, pedes xi ; hora 6, pedes ix.

Mart. et Octob., hora 1 et 11, pedes xxv ; hora 2 et 10, pedes xv ; hora 3 et 9, pedes xiii ; hora 4 et 8, pedes xi ; hora 5 et 7, pedes ix ; hora 6, pedes vii.

April. et Septemb., hora 1 et 11, pedes xxiii ; hora 2 et 10, pedes xiii ; hora 3 et 9, pedes xi ; hora 4 et 8, pedes ix ; hora 5 et 7, pedes vii ; hora 6, pedes v.

Maius et August., hora 1 et 11, pedes xxi ; hora 2 et 10, pedes xi ; hora 3 et 9, pedes ix ; hora 4 et 8, pedes vii ; hora 5 et 7, pedes v ; hora 6, pedes iii.

Jun. et Jul., hora 1 et 11, pedes xix ; hora 2 et 10, pedes ix, hora 3 et 9, pedes vii ; hora 4 et 8, pedes v ; hora 5 et 7, pedes iii ; hora 6, pedem i. Sed in diversis parallelis variat umbra.

Series autem horarum sumitur hic ab ortu solis. Nam minores umbræ semper contingunt horas sexta, quæ est meridies.

694. *Benedictio.* Hujus vocabuli passim usus in sacris ordinationibus. Hic capiendum est illud concil. Hispanensis ii. can. 5 : *Et presbyter quidam illis contra archæiasticum ordinem Benedictionem dedisse.* Et Sidonii, lib. vii, epist. 6 : *Si Benedictione succidua non accipiat dignitatis hæredem.*

695. *Pareat obsequia.* Ita in Codicibus Rod. et Rheim. In Editis legitur *Pareant obsequia.* In Cod. Ratoldi, *Pareant obsequia.* In Ordine et Pont. Rom., *Tuo pareant obsequio, rectius.*

A 490. 696. *Lector.* Ἀναγνώστης. Lectorum mentio exstat in can. 43 apostol. : in epist. sancti Ignatii ad Antiochenos ; in epist. Cornelli papæ ad Fabium Antiochenum episcopum ; apud Eusebium, capite supra citato ; in epist. sancti Cypriani mox citanda ; in consilio Arelatensi i. sub sancto Sylvestro ; in concilio Laodiceno, can. 24 ; in conciliis Carthag. iii et iv. mox citandis ; apud sanctum Epiphanium, in Expositione fidei catholicæ ; in Concilio Toletano i, infra citando, et in gestis purificationis Cæciliani et Felicis. Lectores olim non solum unaturis ætatis, sed etiam puerilis fuere, utpote impuberes cum visum fuit Ecclesiarum ut dociles et bonæ indolis pueri jugo ecclesiastico maturius assuescerent. Id clarum est ex concilio Carthag. iii, can. 19 : *Placuit ut lectores cum ad annos pubertatis venerint, cogantur aut uxores ducere, aut continentiam profiteri.* Suffragator Victor Ulicensis, lib. iv Hist. Vandalicæ : *Tunc etiam Eugenio pastore in exilio constituto, universus clerus Ecclesiarum Carthaginis cæde inediaque maceratur, fere quingenti vel amplius, inter quos quamplurimi erant lectores infantuli, qui gaudentes in Domino exilio traduntur.* Ubi *et infantuli* non sumendum est pro his parvulis qui rationis usu carerent, et loqui non possent, sed pro his qui jam deposita infantia ad puerilem ætatem pervenerant. Nec credendum est lectores hic pro Psalmistis usurpari, ut quidam explicant, lato modo lectoris nomine sumpto, his Victoris fulti verbis : *De multitudine autem pergentium confessorum, suggerente quodam exlectore Teucharizæ perduto, quos ille noverat vocales strenuosque modulis cantilenæ, duodecim infantulos separari, quos ille, dum catholicus esset, discipulos habuit.* Nam quamvis illi duodecim infantuli essent apti modulis cantilenæ, nihil obest quin lectores ex psalmistis ordinati fuerint. Præterea si illi duodecim fuere vocales, alii utique non erant : si quidem præter eos alii erant lectores infantuli, cum dicat Victor quamplurimos lectores infantulos, ergo plures duodecim. Nec valet illa lectio, *lectores et infantuli*, quia non est apud Victorem et Usuardum conjunctio copulativa.

Nostram assertionem verba Zozimi papæ in Ordine Romano confirmant : *Hæc autem singulis gradibus observanda sunt tempora. Si ab infantia ecclesiasticis ministeriis studium dederit, inter lectores usque ad vigesimum ætatis annum continuata observatione perducat.* Id etiam videre est in concilio Vasensi ii, can. 1, ubi lectores juniores sub presbyteri cura constituuntur ; et in fine canonis subjungitur : *Cum vero ad ætatem perfectam pervenerint, si aliquis eorum pro carnis fragilitate uxorem voluerit, potestas ei ducendi conjugium non negetur.* Ubi vides eadem statui ac in concilio Carthaginensi supra citato. Id etiam patet ex sancto Paulino lib. iv de Vita sancti Felicis martyris :

Seseque a puero pia mens cælostibus edens [Leg. ad-
[dens]

Instituit servire Deo, nec gratia pauper
Abfuit [Leg. adfuit], et [Leg. at] quantum sitiebat corde
[capaci]

Lucis hians animus, tam largiter influa traxit
Dona Dei, primis lector servivit in annis.

Epist. 25 lib. iv Sidonii : *Sanctum Joannem virum honestate, humanitate, mansuetudine insignem (Lector hic primum, sic minister altaris idque ab infantia, etc.) collegam sibi consecravit.* Et ex Ennodio in Vita sancti Epiphanii Ticinensis episcopi, qui sub desessore suo viro integerrimo Crispino Pontifice, militie cælestis tyrocinium sortitus annorum ferme octo lectoris ecclesiastici suscipit officium. Nec obstat quod in Africa tempore sancti Cypriani, ut notum est ex ejus epistolis 33 et 34, et nonnullis aliis solis proveclæ ætatis hominibus, meritis et doctrina insignibus, lectoris munus demandaretur. Nam aliud est loqui de ætate sancti Cypriani, aliud de ævo citatorum a nobis Auctorum et conciliorum. Si usus obtinuit in superiore sæculo, non item in posteriore.

491 697. *Faciât de illo sermonem episcopus ad plebem, etc.* Ita in concilio Carthag. iv, can. 8, et apud sanctum Isidorum, lib. ii de Offic. eccl., cap. 14 : *Primum de eorum conversatione episcopus verbum facit ad populum. Denique coram plebe tradit eis Codicem apicum divinarum, ad Dei verbum annuntiandum.*

698. *Tradit ei codicem.* In Codice Ratoldi abbatis legitur : *Tradat eis Codicem Isaiæ prophetæ.*

De quo lecturus est. Lectoris munus docet Isidorus junior, epistola supra citata : *Ad lectorem pertinet lectiones pronuntiare, et ea quæ prophetæ vaticinarint populis prædicare.* Præcis illis Ecclesiæ temporibus lectoris in ecclesia legebat Evangelium, et Epistolam, ut ex subjectis auctoritatibus notum est, sancto Cypriano, epist. 33, de Aurelio confessoris in lectorem ordinato : *Quia et nihil magis congruit voci quæ Dominum gloriosa confessione confessa est quam celebrandas divinis lectionibus personare sublimia, quæ Christi martyrium prolocutus sunt, Evangelium Christi legere, unde martyres fiunt.* Et epist. sequenti de sancto Celerino confessoris in lectorem etiam creato : *Hunc ad nos, fratres dilectissimi, cum tanta Domini dignatione veniente testimonio, et miraculo ejus ipsius qui se persecutus fuerat illustrem, quod aliud super pulpitu, id est super tribunal ecclesiæ oportebat imponi, ut loci altioris celsitate subnixus, et plebi universi præ honoris claritate conspicuus legat præcepta, et Evangelium Domini, quæ fortiter et fideliter sequitur ? Vox Domini confessa in hæc quotidie quæ Dominus locutus est audiat ? Videat an sit ulterior gradus, ad quem profici in Ecclesia possit ?* Ex concil. Toletano I, can. 2 : *Item præcipit ut penitentes non admittantur ad clerum, nisi tantum si necessitas aut usus eegerit ; et tunc inter ostiarios deputentur, vel inter lectores, ita ut Apostolum aut Evangelium non legant.* Quod frustra prohibitum esset penitentibus postea in lectores ascitis, nisi lectorum munus fuisset legere Evangelium, et Apostolum, sive Epistolam, ut vulgo loquuntur.

Idem videre est can. 4, ubi subdiaconus bigamus rejicitur inter ostiarios et lectores, ita ut Evangelium et Apostolum non legat. Non enim prohibetur subdiacono bigamo inter lectores rejecto Evangelium legere, ut hoc honore privetur, quem habuisset antea ratione subdiaconatus, quia nunquam subdiaconi fuit legere Evangelium ; ergo ratione gradus lectoratus, in quem rejicitur, ut careat honori legendi Evangelii propter bigamiam, quem sibi posset gratia Lectoratus assumere. Ita loquitur concilium : *Subdiaconus autem, defuncta uxore, si uxorem aliam duxerit, ab officio in quo ordinatus fuerat removeatur, et habeatur inter ostiarios et lectores, ita ut Evangelium et Apostolum non legat.* Hæc tamen ita scribo, ut non inficias ierim alium usum aliquando fuisse, ut infra de diaconis agendo dicemus. Munus etiam lectorum fuit sacros Codices servare, ut videre licet in actis purgationis Cæciliani et Felicis : *Cum ab eodem Marte quærerentur codices omnes, negavit se habere ; tum Victor dedit nomina omnium lectorum ; et infra : Paulus episcopus dixit : Scripturas lectores habent ; et infra : Proferte Scripturas quas habetis. Catulinus, et Marculus dixerunt, plus non habemus, quia subdiacones sumus, sed lectores habent Codices.* Nam pagani iudices sacros utriusque Testamenti Codices perquirebant, ut eos igni traderent.

700. *Accipe, et esto verbi dei relator, etc.* Ita in Editis in canone citato concilii Carthag. et in Codicibus Rhemensi et Rodradi. In Pontif. et Ordine Romano, et in Codice Ratoldi hæc plurali numero offeruntur.

701. *Domine sancte Pater, etc.* Hæc benedictio ita habetur in aliis Codicibus nostris, **492** Mss. et in Pontif. Romano. In Ordine variat in quibusdam, in quo, quemadmodum et in Pontificali Romano, præmittitur hæc Oratio seu Præfatio : *Oremus, fratres charissimi, Deum omnipotentem, etc.*

* *Id etiam infra patebit ex Gregorio Turonensi et Pachymere ad Missam Ratoldi citandis.*

702. *Distinctus.* Ita in Editis, et in Codicibus Rhemensi, Rodradi et Ratoldi, sed in hoc pluraliter effertur. In Ordine Romano scribitur *apti* ; in Pontificali *instructi*.

703. *Atque ordinatus.* Ita in Editis. In Codice Ratoldi legitur, *atque ordinati*. In Codicibus Rhemensi et Rodradi, *atque ornatus*.

704. *Exorcista.* Recte creationem lectoris sequitur exorcistæ ordinatio juxta antiquum morem, qui patet ex lib. iv sancti Paulini de vita sancti Felicis, ubi videmus sanctum hunc martyrem primo ordinatum fuisse lectorem, deinde exorcistam :

.... Primis lector servivit in annis,
Inde gradum cepit cui munus voce fidei
Adjurare malos, et sacris pellere verbis.

In epist. Firmiliani episcopi ad sanctum Cyprianum (75 inter epistolas sancti Cypriani), mentio exorcistarum fit ; in epistola Cornelii papæ ad Fabium pontificem Antiochenum ; apud Eusebium, lib. vi Hist. ecclesiast., cap. 31 ; in epistola sancti Ignatii ad Antiochenos ; in subscriptionibus concilii Arcatensis, sub sancto Sylvestro papa ; in concilio Laodiceno, can. 24 ; in concilio Carthagin. iv, mox citando ; apud sanctum Hilarium lib. de Synodis ; apud sanctum Epiphanium, in Expositione fidei catholicæ ; Severum Sulpicium, cap. 3 de Vita sancti Martini ; et multos alios. Ex paganis Lucianus meminit, epist. 30, etsi pro more veterat ille sacra æque ac profana contemnens irideat.

Δείμονα πολλὰ λαλῶν ὁσσοστόμος ἔθοοκιστῆς
Ἐξῆσθ' οὐχ ὄρκων, ἀλλὰ κόπρων δύναμις.

Et Julius Firmicus, lib. iii Matheseos, cap. 3 : *Erunt autem omnibus demonibus terribiles, quorum adventum prævi dæmonum spiritus fugiant, et qui sic laborantes homines non vi verborum, sed sola sui ostensione liberent ; et quamvis sit violentus dæmon, qui corpus hominum animamque quatit, sive ille æreus sit, sive terrenus, aut infernus, istius hominis jussione fugiet, quia præceptis ejus cum quadam veneratione terrebitur, Hi sunt qui a vulgo exorcistæ dicuntur.* Hæc gentilis ille Dei virtutem ad constellationes revocans, qui cum tantam vim in demonis attribuat exorcistis, non dubium est quin ad Christianos exorcistas ista pertineant, non ad paganos, qui nunquam tanta in demones auctoritate valere, etsi quibusdam incantamentis illusoriis dæmones corporibus humanis abigere aliquando visi sunt. Et cap. 9 ejusdem libri : *In nono loco Mercurius cum sole ab horoscopo pariter constitutus faciet Exorcistas, et qui laborantes dæmonum incursione homines aptis remediis liberent, unde ex his artibus maxima illis substantia conferatur.* Hoc vocabulum etiam in sacris reperire est Scripturis, Act. xix, 13. *Tentaverunt autem quidam de circumventibus Judæis exorcistis invocare super eos qui habebant spiritus malos nomen Domini Jesu, dicentes : Adjuro vos per Jesum quem Paulus prædicat.*

705. *Cum ordinatur, etc.* Ita concilio Carthagin. 4, can. 7, et in omnibus aliis Codicibus nostris mss. Idem videre est apud sanctum Isidorum, lib. ii de Offic. eccl., cap. 13 : *Hi enim eum ordinantur, sicut ait canon, accipiunt de manu episcopi libellum in quo scripti sunt exorcismi, accipientes potestatem manus imponendi super energumenos sive baptizatos, sive catechumenos.*

706. *Accipe et commemora memoriam.* Ita in canone citato, ut in Codicibus Rhemensi et Rodradi.

493 707. *Habeto potestatem manus imponendi, etc.* In citato concilio Carthag. iv, can. 9, statuitur : *Omni die exorcistæ energumenis manus imponant.* Et hoc est proprium eorum munus, ut videre est apud sanctum Isidorum, capite supra citato, et lib. vii Originum, cap. 12, et apud Isidorum juniorem epistola supra citata.

708. *Præfatio exorcistæ.* In Codice Ratoldi legitur

consecratio exorcistarum ; male, nam hæc est Præfatio, non consecratio. et in eodem Codice statim sequitur benedictio, id est consecratio.

709. *Deum Patrem*. etc. Ita in Codicibus Rhemensi et Rodradi. In aliis supra hæc memoratis habentur in numero plurali.

710. *Domine sancte Pater*. etc. Ita in Codicibus Rodradi et Rhemensi. In Excusis et in Codice Ratoldi atque in Pontificali et Ordine Romano hæc pluraliter effertur.

711. *Spirituum immundorum coercendorum*. In Ordine et Pontificali Romano legitur, *spiritus immundus coercendi*.

712. *Probabilis*. Id est, bonus. Regula cujusdam Patris : *Postea si probabilis ejus pœnitentia cognoscatur, tunc demum intra septa monasterii recipiatur*. Concilium Toletanum iv, can. 4 : *Probabilis vita atque doctrina exstiterit*.

713. *Gratiæ curationum*, etc. Sic lib. viii Const. Apost., cap. 27, dicitur exorcista gratiam accipere salutatum.

714. *Acolythus*. Acolythorum mentio est apud sanctum Cyprianum, epist. 55, in epistola Cornelii papæ supra citata. Quid sit acolythus ita explicat auctor veteris etymologici, Ἀκολούθος σημαίνει τον ὀπίσω τὴν χεῖρα ἔχον ποῦν, id est, acolythus significat eum qui retro iter facit. Hesychius : Ἀκολούθος ; ὁ πῶτος παῖς, id est, acolythus junior servus. Glossæ veteres : Ἀκόλουθος, *secutor, pedissequus consequens*, ab ἀκόλουθω, id est, sequor. Quod spectat ad Ecclesiam, de acolythis hæc docet sanctus Isidorus, l. b. vii Orig., cap. 12 : *Acolythus Græce, Latine ceroferrarii dicuntur a deportandis cereis, quando Evangelium legendum est, aut sacrificium offerendum ; tunc enim accenduntur luminaria ab eis et deportantur, non ad jugandas tenebras, cum sol eo tempore rutilet, sed ad signum letitiæ demonstrandum, ut sub tyno luminis corporalis illa lux ostendatur de qua in Evangelio legitur : Erat lux vera, quæ illuminat*, etc. Subscribit Papias : *Acolythi Græce, ceroferrarii Latine dicuntur, a deportandis cereis*.

715. *Primum ab Episcopo doceatur*. Ita in concil. Carthag. IV, can 6, in Ordine Romano, et in aliis Codicibus nostris mss.

716. *Ab Archidiacono accipiat ceroferrarium*, etc. Ita in Editis, in concil. Carthag., can. citato, Ordine Romano, et in aliis Codicibus nostris mss. Aliter in Pontificali Romano : *Pontifex accipit et tradit omnibus candelabrum cum candela exstincta, quod successive manu dextra singuli tangunt, pontifice dicente Accipite ceroferrarium*, etc. Ubi τὸ ceroferrarium pro candelabro neutraliter sumendum esse arbitror, nam ceroferrarius in masculine acolythus est. Ceroferrale dicitur a Gregorio Turonensi, lib. de gloria confess., cap. 79.

717. *Ad accendenda ecclesie luminaria*. Sanctus Isidorus, loco citato : *Tunc enim accenduntur luminaria ab eis, et deportantur*. Isidorus junior, epist. supra citata : *Ad acolythum pertinet præparatio luminarium in sacrario*

718. *Ita sibi dicente*. Ita Pontificali Romano et in Codice Ratoldi deest pronomen *sibi*.

719. *Accipite hoc gestatorium luminis*, etc. Ita in Codice Ratoldi. At in canone supra citato concilii Carthag., et in Codicibus Rodradi et Rhemensi, quemadmodum et in Editis, nulla hic verborum formula habetur ; in Ordine et Pontificali Romano exstat quidem, sed contractior in hunc modum : *Ac i, ite ceroferrarium cum cereo, ut sciatis vos ad accendenda ecclesie luminaria mancipari*.

720. *Accipiat et urceolum*, etc. Ita in Excusis, in Codicibus Rhemensi et Rodradi, quemadmodum et in canone 6 concilii Carthag. iv. At in Ordine Romano hæc adduntur : *Dicente sibi episcopo Accipite urceolum ad suggerendum vinum et aquam in Eucharistiam corporis Christi*. Quæ formula exstat etiam in Pontificali

Romano. In Cod. Ratoldi legitur : *Detur eis urceum vacuum ; accipite urceum a l'effundendum (lege fundendum, vinum in Eucharistia corporis Christi*.

721. *Ad fundendum*. Ita in Editis, et in Cod. Rodradi. At in Cod. Rhemensi, et præfato concilio, quemadmodum et in forma Ordinis et Pontif. Romani legitur *ad suggerendum* ; cui convenit illud Isidori junioris in epist. ad Luidfredum : *Ipse suggesta pro Eucharistia subdiaconis ministrat*.

722. *Vinum* Ita in Editis, et in Cod. Rodradi, atque etiam in canone citato concil. Carthag. At in Codicibus Rhemensi et Ratoldi, atque in ipsa forma Ordini et Pontificali Romano [*Fortè, forma in Ordine et Pontificali Rom. vel forma Ordinis in Pontif. Rom.*] additur τὸ et aquam.

723. *Omnipotens sempiterne Deus*, etc. Ita in Editis et in Codice Rodradi. Sed in Pontificali Romano tres Orationes huic Benedictioni preponuntur. In Codice Ratoldi additur secunda : *Domine sancte, Pater omnipotens, æternus Deus, qui per Jesum Christum*, etc., ut in Ordine et Pontif. Romano, quæ est unica in Codice Rheinensi.

724. *Ordinatio subdiaconi*. Subdiaconorum mentio fit can. 43 canonum Apost., in epist. Cornelii sæpius citata, in epist. sancti Iguatii ad Antiochenos, in epist. 24 sancti Cypriani, apud sanctum Epiphanium in Expositione fidei, in concilio Laodiceno, can. 21, 22 et 23, ubi dicuntur ὑπηρέται, id est, ministri, et in Carthag. concilio mox citato. Nota hic subdiaconum habere locum inter minores ordines quemadmodum in excusis, etsi sanctus Gregorius lib. iv, epist. 88, subdiaconos a minoribus ordinibus distinguat. Hoc ideo factum esse arbitror, quia olim subdiaconatus sacer ordo non erat, quod clarum est ex concilio Laodiceno, can 21, in guo subdiaconis sacra vasa tangere prohibetur. Quod confirmatur auctoritate Petri Cantoris qui vixit anno 1197. Is enim in libro manuscripto de verbo mirifico biblioth. monasterii sancti Germani a Pratis, cap. 54, scribit non ita pridem ut subdiaconatus ordo sacer esset institutum esse : *Prima autem manus impositio, inquit debetur diaconibus ordinandis ; de novo enim institutum est subdiaconatum esse sacrum ordinem*.

725. *Sicut qui invitatus*, etc. Hæc b habentur epist. 110 lib. vii Gregorii, sed non continue, siquidem verbis quibusdam interpositis hæc sequuntur, *cur non perpendit*, etc. Hæc autem in Ordine Romano desiderantur.

726. *Removendus*, etc. Ita in aliis Codicibus nostris mss. In Editis legitur τὸ *admovendus*, ut apud sanctum Gregorium, epist. citata, quæ quidem lectio videtur plausibilior, etsi prior non sit omnino absurda, invitus enim ordinandus est nemo.

727. *Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impositionem non accipit*, etc. Ita in Excusis, et in aliis Codicibus nostris mss. Ita in concilio Carth. iv, can 5. In Ord. Romano, et apud sanctum Isidorum, lib. II de Officiis eccl., cap. 40, et in Codice Tiliano.

728. *Patenam de manu episcopi accipiat*, etc. Idem videre est in concilio Toletano iv, can 27 : *Si Subdiaconus patenam et calicem*. Ibi enim agitur de restitutione degradati, qui juxta idem concilium in sua restitutione recipit quod prius acceperat in sua ordinatione.

729. *Urceolum*. Apud Isidorum legitur *Scyphum aquæ*. Urceolum diminutivum est ab urceo. Papias ; *Urceus vas aquarum ; unde urceolus diminutivum*. Hic tamen non sumitur pro vase aquarum. Notandum est in aquatamento Toletano nullam fieri urceoli, et aquamanilis, et manutrgii mentionem in restitutione degradati subdiaconi.

730. *Aquam manili*. In citato concilio Carthag. legitur, corrupte, *aqua et manile*. Glossæ veteres, *aquam anile, χιλιβον*, id est, vas abluendis manibus aptum.

^a Nunc gesta hujus synodi, quæ prius loco epistolæ 44 l. iv habebantur, ad calcem epistolarum sunt re-

jecta.

^b Nunc lib. ix, epist. 105.

731. *Manutergium*. Est mantile tergendis manibus idoneum. Græce χειρομακτρον, ut clarum est ex Julio Polluce. lib. vi, cap. 14. Quod etiam liquet ex Albeno, lib. ix: Χειρομακτρον δὲ καλεῖται ὃ τὰς χεῖρας ἀπεμάττοντο ὡμοῖον, id est, chiromaetron appellatur mantile lineum humeris impositum, quo manus tergebant. Meminerunt Moschopolus de Schedis, et Hesy chius, χειρομακτρον, μανδύλιον. Auctor veteris etymologici et Suidas, χειροπακτρον ὃ παρὰ Ῥωμαίους καλεῖται μανδύλιον. Quod autem dicunt a Romanis vocari μανδύλιον, intelligendum est de iis Romanis novæ Romæ, id est Contantinopolis incolis: est enim μανδύλιον apud eos mantile, ut planum est ex Codicino, libro de Officiis, καὶ ὁ πικέρνης ἀτύχα τὸ τοῦ οἴνοχόου φέρεται σκυτέλιον, κρατῶν καὶ μανδύλιον, id est, pincerna vero statim affert vinariæ capidiscutellam etiam mantile tenens aut certe isti grammatici Græci hallucinati sunt, aut ubique in locis citatis legendum est ματέλιον, id est, mantile.

732. *Vide cujus ministerium tibi traditur*, etc. Ita in Codicibus nostris mss., sed in Cod. Ratoldi pluraliter efferuntur ut in Ordine Romano, in quo tamen hæc contractus referuntur. Sed i pontificale Romanum totam hanc formulam contraxit hoc modo: *Videte cujus ministerium vobis traditur; ideo vos admoneo, ut ita vos exhibeatis, ut Deo placere possitis*. Cætera vero translata sunt in admonitionem quam postea facit Pontifex subdiaconis. Concilium Carthag. ista omnia prætermisit brevitate gratia.

733. *Pallæ quæ sunt in subratorio*. Has pallas distinguit a pallis corporalibus quæ vulgo corporale appellantur. Illæ igitur pallæ sunt mappæ altaris, ut dicimus, vel mantilia, ut veteres appellarunt, quæ aliæ appellantur pallæ altaris, ut docuimus ad Concordiam regularum. Sustratorium est id quod alicui substernitur, ut hodie in altari grossiores telæ, quæ pallis altaris substernuntur.

734. *In altor: oiales pallæ*. Ita in concilio Meldensi apud Burheardum, lib. iv, cap. 13: *Similiter ad corporale lucandam, et ad pallas altaris propria vasa habeantur, quibus nihil aliud fat*. Et in concil. Rhemensi apud eundem lib. iii, cap. 48: *Vel quando abluatur (corporale) a sacerdote, diacono, vel subdiacono, primo in ecclesia in loco et vase ad hoc præparato abluatur: eo quod ex Dominico corpore et sanguine infectum sit*.

735. *Oremus Deum ac Dominum*, etc. Ita 496 in Codicibus Rodr. et Rhemensi. Sed in Cod. Ratoldi, in Ordine et Pont. Romano, hæc plurali numero enuntiantur.

736. *Domine sancte Pater omnipotens*, etc. Ita in Codicibus Rodr. et Rhemensi. Sed in Ordine et Pont. Romano, hæc pluraliter enuntiantur, quemadmodum et in Cod. Ratoldi, in quo tamen hæc ita habentur: *Spiritu sapientiæ et intellectus, amen; Spiritu consilii et fortitudinis, amen; Spiritu scientiæ et pietatis, amen*. In Ordine Romano sequitur: *Et episcopus det eis mappulas, dicendo in vestitione harum mappularum; Subnixæ te, Domine, deprecamur*, etc. In Ordine ms. Sancti Germani habetur prærectio mappulæ in hunc modum: *Hic dat eis episcopus mappulam dicens: Accipe mappulam, imple ministerium tuum; potens est enim Deus, ut auget tibi gratiam*. Ubi mappula nihil est aliud quam manipulus quem immittit episcopus in brachium sinistrum cuilibet subdiacono dicens: *Accipe manipulum, per quem designatur fructus bonorum operum*, ut videre est in Pont. Romana. Gestabaturque olim mappula ad oculum et narium pituitam tergendam, ut docet Alcuinus, lib. de Offic. eccles., cap. de vestimentis. In eodem Pontificali Romano subdiaconi, accepto manipulo, induuntur tunica a Pontifice sub hac verborum formula: *stola iucunditatis*, etc. Postea accipit et tradit singulis librum Epistolarum, manu dextra ipsum simul tangentibus, dicens: *Accipite librum Epistolarum*, etc. Quæ libri Epistolarum prærectio non exstat in concilio Carthag. iv, supra citato, neque in Ordine ms.

A sancti Germani a Pratis, neque in Pontificali ms. quod est in sacratio ecclesiæ Rothomag. quodque putatur esse Angelicanum, neque in Ordine Romano, nec in Sacramentariis excusis, nec in Codicibus nostris mss., neque in Cod. Tiliano, neque apud sanctum Isidorum, neque apud Rabanum, lib. i, cap. 8, de Institutione clericorum, neque apud Amalarium Fortunatum, lib. i de Offic. ecclesiast., cap. 11, ex enjns verbis clarum est olim Epistolarum librum non tradi solitum subdiacono in ejus promotione: *Miror inquit, quæ de re sumptus usus in Ecclesia nostra ut, subdiaconus frequenter legat lectionem ad missam cum hoc non reperatur ex ministerio subdiacono in consecratione commissum, neque ex litteris canonicis, neque ex nomine subdiaconus, ut monstratum est, quia subdiacono positus est*, etc. Neque etiam habetur in concil. Toletano iv, cap. 26, in restitutione subdiaconi degra lati.

737. *Ordo qualiter in Romana Ecclesia*, etc. Ita in B Edilis et in Cod. Ratoldi. At in Cod. Rhemensi additur *subdiaconi*, quia in illo Codice hæc præfiguntur *ordinationi subdiaconi*.

738. *De titulo ill, et ill*. Ita in Excusis, et in Cod. Rhemensi. Sed in Cod. Ratoldi istorum verborum loco hæc habentur: *Illum subdiaconum, vel diaconum. Tunc nominat illos de titulo sanctæ Mariæ, vel sancti Petri et aliorum*. Sed nihil ejusmodi reperitur in Ordine Romano et in Cod. Tiliano. In pontificali Romano hæc consuetudo antiquatur. Hæc autem specialiter interligenda videntur de titulis, qui Romæ existunt, ad quos ordnantur diaconi vel presbyteri cardinales, qui ita appellantur, quod suis titulis seu ecclesiis sint veluti incarnati atque infixi, hoc est stabiles.

Mos etiam olim inoleverat ut nulli clerici ordnarentur nisi ad certam quandam ecclesiam, martyrium, nisi ad monasterium alicujus civitatis, aut pagi, ut statuitur can. 6 concil. Chalcedonensis. Quod si hoc tempore, quo mundus vagis sacerdotibus plenus est, observaretur, ad quantam gloriam et decus se res ecclesiastica attolleret, dici non potest.

739. *Presbyterum de titulo ill*. Ita in Edilis. In Codicibus Ratoldi et Rhemensi, hæc 497 verba desunt, et rectius, ut arbitror. Nam hic tantum questio est de promotione subdiaconi ab diaconum, et diaconi ad presbyterium.

740. *Si quis habet aliquid*, etc. Olim de ordinando rum mortuus, ingenio et capacitate diligenter perquirebatur, ut manifestum est ex edito Theophili mox citando, ex sancto Leone, epist. 88 *Exspectarentur sane votorum, testimonia populorum, quæretur honoratorum arbitrium, electio clericorum, quæ in sacerdotum solent ordinationibus ab his qui norunt patrum regulas custodiri, ut apostolicæ auctoritatis norma in omnibus servarentur, quæ præcipit ut sacerdos Ecclesiæ præfaturus non solum attestatione fidelium, sed etiam eorum qui foris sunt testimonio muniatur; concil. Carthag. iii, can. 22: Ut nullus ordinetur clericus, nisi probatus vel episcopi examine, vel populi testimonio; sancto Cypriano, epist. 33: In ordinationibus clericis, fratres charissimi, solemus vos ante consulere, ac mores et meri a singulorum communi consilio ponderare*. Idem habetur epist. 68, et apud sanctum Basilium, epist. 181, ubi hæc materia fusius tractatur. Idem videre licet apud Lampridium in Alexandro Severo: *Ubi aliquos voluisset vel rectores provinciis dare, vel præpositos facere, vel procuratores, id est, rationales ordinare; nomina eorum proponebat, hortans populum ut si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus; si non quobasset subiret penam capitis. Dicebatque græce esse quod id Christiani et Judæi facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordnandi sunt, non fieri in provinciarum rectoribus, quibus et fortunæ hominum committerentur et capita*.

Quare et publice ordinandi sunt clerici, ut episcopus de his palam sciscitetur a populo, ut in nostris Codicibus manuscriptis videtur, juxta antiquum mo-

rem. quem notare licet in edicto Theophili patriarchæ Alexandrini, can. 6 : *De his qui ordinandi sunt hæc erit forma, ut quidquid est sacerdotalis ordinis consentiat et eligat, tunc episcopus examinet, vel ei etiam assentiente sacerdotali ordine, χριστοῦν ἐν μίτῃ τῇ ἐκκλησίᾳ παρόντος τοῦ λαοῦ, καὶ προσφρονούτος τοῦ Ἐπισκόπου, οἱ καὶ ὁ λαὸς δύναται αὐτῶ μαρτυροῦν. Χειροτονία δὲ λαθραίως μὴ γινέσθω.* Id est : *Ordinet præsentem populo, et episcopo allouente, an possit, et populus ei ferre testimonium. Ordinato autem non fiat clanculum.*

741. *Incipiunt omnes Kyrie eleison, cum litaniam.* In Codice Rhemensi, et in Ordine Romano, nihil tale exstat. Hæc litaniam olim erat breviuscula, quam hic subjiciam ex Codice Ratoldi.

Kyrie eleison.

Kyrie eleison.

Christe audi nos.

Sancta Maria,

Sancte Michael,

Sancte Gabriel,

Sancte Raphael,

Omnes sancti angeli,

Sancte Joannes,

Sancte Petre,

Sancte Paule,

Sancte Andrea,

Omnes sancti apostoli,

Sancte Stephane,

Sancte Line,

Sancte Clete,

Omnes sancti martyres,

Sancte Sylvester,

Sancte Leo,

498 Sancte Ambrosi,

Sancte Augustine,

Omnes sancti confessores,

Sancta Felicitas,

Sancta Agnes,

Sancta Agatha,

Omnes sanctæ virgines,

Omnes sancti,

Propitius esto, libera nos. Domine.

Per adventum tuum, libera, Domine

Per natiuitatem tuam, libera, Domine.

Per circumcisionem tuam, libera, Domine.

Per baptismum tuum, libera, Domine.

Per jejunium tuum, libera nos.

Per crucem tuam, libera.

Peccatores, te rogamus.

Ut apostolicum nostrum. Ut regem nostrum. Ut episcopum nostrum. Fili Dei, te rogamus, *ter.* Agnus Dei qui tollis, *ter.* Christe audi nos, *ter.*

Nota superiorem litaniam quam edidimus, esse antiquioris formæ hæc præsentem, in qua ubi τὸ nos desideratur supplendum est.

742. *Solus episcopus qui eum benedicit, manus super caput illius ponat.* Ita in Editis, in Codicibus Rodradi, et Ratoldi, et in concilio Carthag. iv, can. 4. Hunc tamen ritum improbat Amalarius, lib. II, de Offic. eccl., cap. 12. Vultque manum imponi Diacono non solum ab episcopo, sed a cæteris presbyteris : *Est libellus quidam, inquit, apud nos de sacris Ordinibus, nescio cujus auctoritatis, qui dicit solum episcopum debere manus imponere super diaconum, quia non ad sacerdotium consecratur, sed ad ministerium. Nunquid scriptor libelli doctior atque sanctior apostolis, qui posuerunt plures manus super diaconos, quando consecrabantur ? Quod miror, quia concilium Carthag. iv, Ordo Romanus (ut librum Pontificalem omnittam) libri Sacramentorum tam Editi, quam ms.*

* Circa ritum hunc variant Codices ms. ; alii enim solum episcopum ordinando Diacono manum imponere præcipiunt, ut Gemet. et vetustissimum Pontificale Egberti Eborac. arch. ante annos cii litteris Saxonibus scriptum ; alii jubent astantes presbyteros,

A conveniunt cum ipso libello ; neque ratio Amalarii multum cogit, quia cum hæc prima ordinatio fieret ab apostolis simul congregatis, aequum erat ut omnes manus imponerent, quamvis id minime esset necessarium, cum unicus sufficere potuisset. Sed et communi huic doctrinæ favet magnus Dionysius, cap. 5 lib. de ecclesiast. Hierarch. : *Ὁ δὲ λειτουργὸς ἵνα τοῖν ποδοῖν κλίνας ἐπίπροσθε τοῦ θεοῦ θυσιαστήριον ἐπὶ κεφαλῆς ἔκει τὴν τοῦ τελούντος αὐτὸν ἱεράρχου δεξιάν, τελειοῦμενος ὑπ' αὐτοῦ ταῖς τῶν λειτουργῶν τελειωτικαῖς ἐπικλήσεσιν.* Id est : *Diaconus vero genu altero flexo ante altare, dexteram manum pontificis qui eum consecrat super caput habet, ab eo consecratus iis preceationibus quibus diaconi consecrari solent. • Opioni Amalarii favere videtur Pontificale ms. quod est in secretario ecclesiæ Rothomagensis, videturque esse Anglicanum, in quo hæc adduntur : *Reliqui vero sacerdotes juxta manum episcopi caput illius tangant, quia non ad sacerdotium, etc.**

743. *Oremus, dilectissimi.* et. Ita in Editis, et in Cod. Ratoldi, atque in Ordine Romano. In Cod. Rhemensi, sicut in Pontificali Romano, hæc Oratio paulo prolixior habetur : quam præcedit, tum in Ordine, tum in Pontificali Romano ejusmodi allocutio Pontificis : *Commune votum, etc.* Quæ in Codice Rhemensi exstat post consecrationem *Adesto, quæsumus, omnipotens Deus, etc.,* et ei præfigitur hic titulus *Ad consummandum diaconatus officium.* In Codice Ratoldi habetur in fine ordinationis sub eodem titulo.

744. *Exaudi, Domine, preces nostras, etc.* Ita in Editis, in Ordine Romano, et in Codicibus Rodradi et Ratoldi ; exstat in Pontificali Romano.

499 745. *Adesto, quæsumus, omnipotens Deus, etc.* in Editis præfigitur *Vere dignum, etc.,* ut in Pontificali Romano ; quod non habetur in aliis Codicibus nostris mss nec in Ord. Rom. Unde supra in hoc Codice sancti Eligii scriptum est : *Et non dicitur Vere dignum in consecratione.*

746. *Honorum.* Ita in omnibus aliis Codicibus nostris mss. et in Pontificali Rom. Sed in Excusis in Cod. Tiliano, et in ordine Romano legitur *honorum, non ita recte. Hæc enim vox honor dicitur de tribus excellentioribus ordinibus diaconatu, presbyteratu, et episcopatu. Ennodius, in Eucharistico : Ordinati ut per officium levitarum conctus sanarer, et impucti honoris sarcina quod premebat a me pondus amoveret. Et in Vita sancti Epiphaniæ Ticinensis : Post ad diaconi erectus infulus vicesimum annum ætatis ascendit, turbabatur suscepti honoris tyrocinio. Sanctus Cyprianus, epist. 34 : Cæterum presbyterii honorem designasse hos illis, ut sciat, Epist. 65 : Fungentis circa eum potestate honoris tui, ut eum vel deponas, vel abstineas. Et epi-l. 68 : Ab ordinatione autem clericali atque sacerdotali honore prohiberi. Optatus Milevitanus, lib. II adversus Parmenianum : Honore nominis sui spoliati sunt sacerdotes. Et infra, agens de Donatistis qui diaconos, presbyteros et episcopos catholicos abdicaverant, et penitentiam agere coegerant : *Et cum possent esse filii Dei, filii hominum esse voluisti, et ad infigendum morsum honoribus alienis, linguas acuisisti in gladios. Implestis in vobis quod in psalms lvi scriptum est : Filii hominum dentes eorum, arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus. Ergo linguas vestras acuisistis in gladios, quas movistis in mortes non corporum, sed honorum ; jugulastis non membra, sed nomina. Quid prodest, quia visi sunt homines, et occisi sunt honores a vobis : valen quidem membris, sed erepta portant funera dignitatis.* Et infra : *Esuritis honores innocentium sacerdotum.* Et paulo post : *Guttur vestro honorum funera dignitatis.* Sanctus Augustinus, lib. II adversus epistolam Parmeniani, cap.*

post impositionem manuum episcopi, caput ordinandi tangere, ut Codices Noviomensis et Reg. Nostrum Edin. Martene consule, de antiq. eccl. Ritibus, cap. 8, de Ritib. ad sacram. ord. spectantibus.

11: *Et cum expellere non videatur Ecclesiæ ut præpositi eorum venientes ad catholicam societatem honores suos ibi non administrant, non eis tamen ipsa ordinationis Sacramenta detrahuntur, sed manent super eos.* Concilium Arelatens. iv, can. 4: *Episcopatus vero vel presbyterii honorem nullum laicus ante præmissam consecrationem, vel ante xxx ætatis annos accipiat.* Et can. 2: *Sed nec reliqui Pontifices presbyterii vel diaconatus honorem conferre præsumant, etc.*

Ita apud Græcos de his tribus ordinibus dicitur vox τιμῆ, id est honor. Concilium Nicænum, can. 8. Ὁ δὲ ὄν μὲν ζῶντων πρὸς τοὺς λεγομένους Καθηγορίαις ἐπίσκοπος τὴν του πρεσβυτέρου τιμὴν ἔχει: Id est, qui autem apud eos qui Cathari dicuntur episcopus nominatur, presbyterii honorem habebit. Concil. Ancyræ, can. 2: *Διακόνους ὁμοίως θύσαντας, μετὰ δευτα ἀπαλάσσαντας, τὴν μὲν ἄλλην τιμὴν ἔχειν, id est, diaconos similiter qui sacrificaverint, postea autem reluctati sint, alium quidem honorem habere.* Et can. 18: *Ἐὰν δὲ στασιάζωσι πρὸς τοὺς καθεστῶτας ἔχει Ἐπίσκοπος, ἀραιοῦσθαι αὐτοῖς τὴν τιμὴν τοῦ πρεσβυτέρου, id est, quod si adversus eos qui illic episcopi constituti sunt seditioes moverint, honorem presbyterii ab eis auferri Synesius, epist. 67, agens de episcopis: *Κρατουνται δὲ τῆς τιμῆς, id est, fruuntur honoribus, eo vagantes ubi majus compendium est.* Et infra: *Ταχὺ γὰρ αἱ ἐπαρέθουον, εἰ πρὸς τῆς τιμῆς κινδυνεύουον, id est, nam citius ad sua loca revertentur, si honoris sui jacturam metuant.**

Cum autem diaconatus sit honor in Ecclesia et supra sacer ordo appelletur, ex hoc internoscere possumus quanta sit hujus ordinis dignitas, quæ in hoc maxime consistit, **500** ut proxime assistat sacerdoti sacra facienti, sitque ejus in tanti mysterii celebratione adjutor, cui juxta sanctum Ambrosium, libro primo de Officiis, cap. 41, commissa est dominici corporis et sanguinis consecratio. Quod sic intelligendum est Petro Cantore interprete, lib. ms. de Verbo mirifico, cap. 41: *Experire etenim utrum ministrum idoneum elegeris, cui commisisti dominici corporis et sanguinis consecrationem, non ad conficiendum, sed ad assistendum: qui sicut secretarius altaris particeps est confectionis Eucharistiæ; non quia sumat et conficiat, non quia hoc sine eo non possit fieri, sed quia celebrius, et in majori reverentia conficitur corpus Domini cum presentia ministri et testimonio ejus.* Ex quo Petri textu manifestum est locum a sancti Ambrosii esse corruptum; nam in veteribus et recentioribus illius Editionibus deest τὸ corporis, et in recentioribus τὸ consecrationem mutatum est in τὸ dispensationem. Cum in veteribus sit τὸ consecrationem, Basileæ editis anno 1492, ut in Cod. ms. biblioth. Corbeiensis, in quo non est τὸ corporis.

747. *Quæ sunt agenda concedere.* In Pontificali Romano hæc sequuntur interposita: *Hic solus pontifex manum dexteram extendens ponit super caput cuilibet ordinando, et nullus alius, quin non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur, dicens singulis: Accipe Spiritum sanctum ad robur, et ad resistendum diabolo et tentationibus ejus in nomine Domini.* Quæ priora verba, *Hic solus pontifex, etc.*, aut saltem similia non habentur hoc loco in Excusis, nec in Codicibus Rhemensi et Ratoldi, nec in Codice Tiliano, nec in Ordine Romano, sed præmittuntur Orationi huic: *Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, etc.* In Codice vero Rodradi nusquam habentur, quia in eo nullæ sunt rubricæ in ordinationibus episcopi, presbyteri, et diaconi. Posteriora vero illa verba, *Singulis dicens, accipe Spiritum sanctum ad robur, etc.*, nullatenus exstant in Editis, nec in aliis Codicibus nostris mss., hoc est, Rhemensi, Rodradi, et

A Ratoldi, nec in Ordine Romano, nec in Codice Tiliano.

748. *Quando stolam induis, per hoc signum tibi diaconatus officium, etc.* Hæc desiderantur in Codice Rodradi. In Codice Ratoldi formula verborum singulariter effertur. In Codice et Pontificali Romano stola induitur sub alia verborum formula. In eodem Ordine Romano sequitur traditio lib. Evangeliorum sub hac forma: *Accipite potestatem legendi Evangelium, etc.*, ut in Pontificali Romano, et in Codice Tiliano.

Sed hæc correctio libri Evangeliorum cum sua forma abest ab Editis, et a Codicibus Rhemensi, Rodradi, et Ratoldi, nec habetur in concilio Carthaginiensi iv, nec apud sanctum Isidorum, Amalarium, Alcuinum, et Rabanum; nec erat olim in antiquissimo Ordinario Ecclesiæ Aniciensis quo utebatur Durandus in ordinum collatione, ut ipse testatur in iv sent., dist. 24, quæst. 3: *Sed contra hoc argui potest quia illud in quo imprimitur character debet observari, et probabile est quod observetur in omni Ecclesia, sed traditio libri in ordinatione diaconi non observatur in omni Ecclesia, nec antiquitus forsitan observabatur in aliqua Ecclesia.* Unde secundum Ordinarium antiquissimum Ecclesiæ Aniciensis, cui præsumimus, liber Evangeliorum non dabatur diacono in ordinatione sua: *sed nos volentes nos conformare cæteris Ecclesiis, posuimus de manu nostra in margine dicti Ordinarium quod liber Evangeliorum tradatur cum consueta forma verborum. Quare non videtur quod in traditione libri imprimatur character diaconatus. Et ideo alia opinio est quod character imprimatur in impositione manuum. Per quod datur intelligi quia applicatur*

501 ad magnum ministerium. Et huic videtur canon concordare 23. distinctione ubi dicitur quod cum ordinar diaconus, solus episcopus et manum imponit, eo quod ad ministerium applicetur. Quare mihi videtur frigida responsio illorum (quæ nec in mentem Durandi venit) qui dicunt Ecclesiam Aniciensem in hoc errasse, cum manifestam videamus conformitatem hujus veteris Ordinarium præfatiæ Ecclesiæ: cum supra citatis Sacramentorum Codicibus, auctoribus, et concilio Carthagi. iv. Nec obstat quod diaconi ex veteri consuetudine legant Evangelium, ut apparet ex epist. sancti Hieronymi ad Sabinianum: *Evangelium Christi quasi diaconus lectitabas, non enim semper et ubique in Ecclesia fuit, ut clarum est ex his quæ supra de lectoribus docuimus ex sancto Cypriano, et conc. Toletano 1. Quod confirmatur ex Sozomeno lib. vii, cap. 19: Ταυτην τὴν ἱερὰν βιβλίον (ἐν κηγήλιον) ἀπαγγεῶσται ἐνθάδε μοι οὐδὲ ὁ Ἀρχιδιάκονος, παρὰ δὲ ἄλλοις διακόνου. Ἐν πολλαῖς δὲ ἐκκλησιαῖς οἱ ἱερεῖς μόνου, ἐν δὲ ἐπιτροπῆς ἡμέτεροις Ἐπιτροποι, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀναστασίμου ἑορτῆς. Id est: Sacrum hunc librum (Evangelium) legit hic (Alexandriæ) solus archidiaconus, apud alios vero diaconi, in multis Ecclesiis soli sacerdotes: diebus autem solemnibus, episcopi, ut Constantinopoli prima feria Resurrectionis dominicæ. Nec dicendum est hos presbyteros et episcopos etiam diaconos fuisse. Id enim minime certum est, cum olim, prætermissa diaconio, multi episcopi et presbyteri crearentur.*

C Huic doctrinæ lavet quod cum diaconi primum instituti sunt, nondum erant scripta Evangelia. Tandem, in concilio Toletano iv, can. 27, diaconus de gradatu accipit tantum orarium et albam cum sua dignitati restituitur: *Si Diaconus inquit concilium, orarium et albam, nulla facta libri Evangeliorum mentione, recipit enim id quod prius in sua ordinatione acceperat, ut est in eodem canone, qui ita se habet: Episcopus, presbyter aut Diaconus, si a gradu suo in-*

* Consule novam operum Ambrosii Editionem ad hunc locum, qui sic profertur: *Cui commisisti dominici sanguinis consecrationem.* Favent tamen lectioni *Petri Cantoris* decem Cod. ms. Gallic. et unus Vatic.

De mutatione vocis *consecrationem* in *dispensationem*, lege notam eruditissimorum Editorum, qua locus hic luculentissime illustratur.

*juste dejectus, in secunda synodo innocens reperiatur, non potest esse quod fuerat, nisi gradus amissos recipiat coram a'tario de manu episcoporum; si episcopus est, orarium, annulum et baculum; si presbyter, orarium et planetam; si diaconus, orarium et albam; si subdiaconus, patenam et calcem. Sic et reliqui gradus ea in reparationem sui recipiant quæ, cum ordinarentur, perceperant. Ubi hæc verba: Nisi amissos gradus recipiat, non ita capienda sunt, quasi ejusmodi seu episcopus, seu presbyter, seu diaconus, seu subdiaconus, de gradatus, gradu suo penitus privatus sit, sed hæc amissio gradus intelligitur duntaxat quoad facultatem ministrandi in tali ordine, et quoad communionem clericalem, ita ut ejusmodi dejectus non posset amplius fungi ordinis sui ministerio, nec communicare cum clericis, sed cum laicis tantum. Quare restitutio ejusmodi instrumentorum non est iterata ordinatio, sed tantum ritus quidam exterior quo significatur ejusmodi dejectum posse jam suo ministerio fungi, et communicare cum clericis; alioqui iteranda fuisset manus impositio quæ his ordinibus est essentialis (si subdiaconatum exceperis, qui per manus impositionem non confertur), quod tamen hic non apparet. In Pontificali ms. supra citato, quod Anglicanum esse creditur, exstat libri Evangeliorum traditio sub hac forma: *Accipe istud volumen Evangelii; lege et intellige, et aliis trade, et tu opere adimple.**

Tandem post indutam stolam in Ordine Romano, et in codice Rhehenensi sic habetur: *Sequitur benedictio: Domine sanctæ fidei, spei, gratiæ, etc. In Codice Ratoldi: Benedictio post stolas super omnes: In nomine sanctæ Trinitatis, et unicæ divinitatis. Alia: Domine sanctæ fidei, spei, gratiæ, etc. Ad consummandum diaconatus officium Commune votum permaneat, communis Oratio prosequatur, etc.*

In citato Pontificali Anglicano ms., post traditionem libri Evangeliorum diaconi manus unguuntur; ita enim habetur: *Consecratio manuum diaconi de oleo atque chrismate. 502 Consecrentur manus istæ, quæsumus, Domine, et sanctificentur per istam unctionem tuamque benedictionem, ut quæcumque benedixerint benedicti sint; et quæcumque sanctificaverint, sanctificati sint. Per.* Et sane olim in Gallia hic mos inoleverat ut manus diaconis ungerentur; quod manifestum est ex epistola Nicolai papæ I. ad Rodulphum archiepiscopum Bituricensis (Tom. III Conc. Galliæ): *Præterea sciscitaris utrum solis presbyteris, an diaconibus debeant, cum ordinantur, manus chrismatis liquore perungi.* Quod non interrogasset pontificem maximum Rodulphus, nisi id moris esse in diaconorum ordinatione alicubi in Gallia compertum habuisset.

749. *Presbyter cum ordinatur, etc.* Ita in Editis et in manuscriptis nostris Codicibus Rhehenensi, Ratoldi, Tiliano et sancti Germani a Pratis. In Ordine Romano, et in concilio Carthag. iv, can. 3, et in Pontificali ms., quod Anglicanum esse putatur, pro his verbis, *super ejus caput teneant*, legitur *super illius ponant caput.* In Pontificali Romano hæc omnia aliter in hunc modum habentur: *Pontifex stans ante faldistorium cum mitra, et nulla Oratione nulloque cantu præmissis, imponit simul utramque manum super capita cujuslibet ordinandi successively, nihil dicens, idemque faciunt post eum omnes sacerdotes qui adsunt.*

750. *Oremus, dilectissimi, etc.* Ita in Editis et in Cod. Rodradi et Ratoldi; ita etiam in Codic. Rhehen. et in Ordine Romano, in quibus præmittitur allocutio ad populum in hunc modum: *Quoniam, dilectissimi fratres, etc.* In Pontificali Romano hæc Oratio plurali numero enuntiatur.

751. *Exaudi nos, quæsumus, Domine Deus noster, etc.* Ita in Excusis, et in Codicibus Rhehenensi, Rodradi, et Ratoldi, atque etiam in Ordine et Pontificali Romano, in quibus præmittitur, *Flectamus genua, levate.*

752. *Consecratio.* Ita in Editis et in Codice Rodradi.

PATROL. LXXVIII.

A In Codicibus Rhehenensi et Ratoldi additur *et presbyteri.* In Pontificali Romano hæc duo vocabula desiderantur. In Ordine Romano legitur *consecratio eorumdem.*

753. *Domine sancte, Pater omnipotens, etc.* In Codice Ratoldi hæc præmittuntur. *Dominus nobiscum, etc. Sursum corda, etc.* In Pontificali Romano bis præmittuntur *Per omnia sæcula sæculorum.* In Codice Rhehenensi hæc Orationem hæc sequuntur: *Consummatio presbyteri sit nobis, fratres, communis Oratio. Item Benedictio: Deus, sanctificationum auctor.* Quæ non exstant in Excusis, neque in Codice Rodradi. Habentur quidem in Codice Ratoldi, sed post unctionem in nuum et capitis; in Ordine etiam Romano, sed post indutam casulam. At in Pontificali desideratur *consummatio presbyteri, sit nobis, fratres, communis oratio, etc.* Sed post indutam casulam dicitur: *Deus sanctificationum auctor.*

754. *Honorum.* In Editis, et in Ordine Romano, legitur *et bonorum*, non ita recte. Vide paulo ante annotata.

755. *Pontifices summos.* Id est, episcopos. Ita enim appellati sunt episcopi. Fortunatus, lib. xi, epigr. 13:

Pontifici summo nos commendare precamur;
Regibus et dominis ferte salutis opes.

Intelligit enim ibi sanctum Germanum Parisiorum episcopum. Consule observationes nostras ad Martyrologium sanctorum ordinis sancti Benedicti, et Joannem Savaronem, ad epist. 11 lib. ix Sidonii. Hanc autem Orationem in Codice Ratoldi subjecta sequuntur: *Modo convertat stolam in collo, et induatur casula. Per hæc indumenta stolam et casulam salutis indui merearis, et æternæ perpetuitatis plenitudinem cum sanctis sacerdotibus Christo ministrante capessere valeas.* In Ordine quidem et Pontificali Romano

503 idem ritus exstat, sed sub alia verborum formula: *Accipe jugum Domini, etc.* Exstatque idem ritus in Euchologio Græcorum in ordinatione presbyteri: *Καὶ φέρει τὸ ὄπισθεν ὄραριον αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἐμπροσθεν τοῦ δεξιῶν μέρους, id est, et posteriorem orari illius partem transfert ad anteriorem ex parte dextra. Hinc capiendus est locus concilii Bracarenensis iii, can. 3: Scilicet, ut cum sacerdos ad solemniam Missarum accedit, aut per se Deo sacrificium oblaturus, aut sacramentum corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi sumpturus, non aliter accedat quam orario utroque numero circumseptus, sicut et tempore ordinationis suæ dignoscitur consecratus: ita ut de uno eodemque orario cervicem pariter et utrumque humerum premens, signum in suo pectore præparet [Alibi præferat] crucis. Si quis autem aliter egerit, excommunicationi subiaceat.*

Orarium autem est quod vulgo stolam dicimus, de quo vide Joannem Meursium in Lexico Græcobarbaro, et Isaacium Casaubonum, ad Flavianum Vopiscum, in Vita Aureliani. Quod orarium sive stola detur in sua ordinatione presbyteris, patet etiam ex concilio Toletano iv, can. 27. Græcis dicitur *ἐπιπροσχήλιον*, ut clarum est ex Theoria mystica sancti Germani patriarchæ Constantinopolitani, quia circum collum componitur.

756. *Hic vestis et casulam. Benedictio Patris, et Filii, etc.* Ita in Editis, et in Codice Rhehenensi. In Ordine et Pontificali Romano habetur: *Accipe vestem sacerdotalem, etc.* In Codice Ratoldi legitur: *Benedictio post casulas super omnes. Benedictio Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti, descendat super vos, et his sacerdotalibus vestibus indui, protecti et muniti esse valeatis ab omnibus impugnationibus malignorum spirituum, et sitis benedicti in nomine Domini nostri et in virtute Spiritus sancti in ordine sacerdotali, et offeratis hostias placabiles pro peccatis atque offensionibus omnipotenti Deo, cui est honor et gloria.* In concilio Toletano iv, can. 27, presbytero in sua ordinatione planeta datur, quæ idem est ac casula.

757. *Consecrentur manus istæ, etc.* Ita in Editis, et in Cod. Rhehenensi. In Codice Ratoldi legitur: *Consecrentur manus istæ, quæsumus, Domine, de oleo*

sancto, et de chrismate sancto, etc. In Codice Tiliano, Ordine et Pontificali Romano, sic habetur: *Consecrare, et sanctificare digneris, Domine, manus istas.* In Codice Rodradi hæc manuum unctio desideratur. De unctione manuum presbyteri in ejus ordinatione hæc reperire est apud Burchardum, lib. II, cap. 53. ex dictis sancti Augustini loquentis ad presbyteros: *Unde oportet vos semper memores esse tantæ dignitatis, memores vestræ consecrationis, memores sacræ, quam in manibus suscepistis, unctionis; ut nec ab eadem degeneretis, ne manus sacro unguine delibutas peccando polluat.* Apud Amalarium lib. I de Offic. Eccl., cap. 13: *Hunc morem tenent episcopi nostri, manus presbyterorum unguunt de oleo.* Illius mentio fit in epistola Nicolai papæ I, ad Rodolphum Bituricensem archiepiscopum, in qua dicit eam non esse in Ecclesia Romana usitatam, dubitatque an ullibi fuerit aliquando; quod miror propter auctoritates supra citatas, et quosdam ex Codicibus nostris mss., qui usum Romanum sequuntur, ipso Nicolao papa antiquioribus, tum maxime quia remittit ipsum Rodolphum ad epistolam Innocentii I, scriptam ad Decentium Eugubinum, in qua de hac re, ut de Ordinationibus, ne γὰρ quidem, quarum tamen Nicolaus mentionem facit.

Hæc autem manuum unctio fiebat in modum crucis, ut planum est ex Ordine Romano: *Expleta autem Oratione accipiens oleum sanctum, faciat crucem super ambas manus, etc.* Hæc unctio aliter fit in Pontificali Romano. In Codice Ratoldi additur unctio capitis sub hoc titulo, et formula: *UNGATUR CAPUT. Ungatur caput tuum et consecretur celesti benedictione in ordine sacerdotali, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: amen. Pax tibi.* Idem videre est in Pontificali ms. quod servatur in secretario ecclesiæ Rothomagensis, putaturque **504** esse Anglicanum: *CONSECRATIO CAPITIS CUM OLEO. Ungatur et consecretur caput tuum celesti Benedictione in ordine sacerdotali, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. amen. Pax tibi, R. Et cum Spiritu tuo.* Quæ quidem unctio capitis cum sua formula non exstat in Editis, neque in aliis Codicibus nostris mss. neque in Ordine et Pontificali Romano.

Sequitur in Codice Ratoldi: *ITEM BENEDICIT MANUS SACERDOTUM. Benedic, Domine, has manus, et sanctifica sacerdotem ill. ad consecrandas Hostias quæ pro delictis atque negligentis populi offeruntur, et ad cætera benedicenda, quæ ad usus populi necessaria sunt; et præsta, quesumus, ut quæcunque benedixerint benedicantur, et quæcunque sacraverint sacrentur, Salvator.* Tandem in Pontificali Romano sequitur traditio patenæ cum Hostia superposita, et calicis cum vino et aqua sub hac verborum forma: *Accipe potestatem offerre sacrificium Deo, tam pro vivis quam pro defunctis, in nomine Domini.*

In Ordicibus mss. sancti Germani a Pratis, et Tiliano, et in Ordine Romano exstat ejusmodi instrumentorum traditio cum sua forma, quæ tamen ibi pluraliter effertur: *Accipite potestatem, etc.*, nec in eis ulla sit aquæ mentio. Sed hæc traditio cum sua forma deest in Sacramentariis excusis, ut in Codicibus mss. Rhemensi, Rodradi, sancti Eligii, et Ratoldi, atque etiam in Pontificali ms. quod putatur esse Anglicanum. Non habetur etiam in concilio Carthag. IV, toties citato, nec in concilio Toletano IV, can. 27, neque ulli antiqui Patres mentionem aliquando fecerunt; non sanctus Isidorus, non Amalarius; non Rabanus, non Constitutiones apostolicæ, lib. VIII, cap. 16 et sqq, non omnium antiquissimus Dionysius magnus, qui de sacris ordinibus dedita opera, et ex professo tractaverit; nihilque simile in sacris Scripturis repereris; neque Christus, in suprema illa cæna apostolos instituens sacerdotes, illis ejusmodi porrexit instrumenta: neque tum tradidit eis panem et vinum, sed corpus suum et sanguinem sub speciebus panis et vini. Illis consentit Ecclesia Orientalis, seu Græca, quæ ejusmodi instrumentorum traditione in presbyterorum ordinatione non utitur,

A ut palam est ex eorum Euchologio, quod infra sumus producturi; nec tamen Ecclesia Romana nunquam eorum ordinationem improbavit, quæ permittit ut apud nos Græci presbyteri Missas faciant, nobis eas audientibus, quemadmodum etiam in eorum regione facimus, illis celebrantibus: quod esset intolerabilis idololatria, si non essent vere ordinati. Neque in concilio Florentino, in quo Græci cum Ecclesia Romana sunt reconciliati, unquam de eorum ordinationibus dubitatum est; neque in unione Armenorum, cum ipsis Armenis Eugenius IV tradidit ritum Ecclesiæ Romanæ in ordinationibus observandum, pristinas eorum ordinationes irritavit; neque Clemens VIII Russorum episcopos, presbyteros et diaconos, qui ritum Græcorum servabant etiam in suis ordinationibus, cum eos in gratiam Ecclesiæ Romanæ recepit, iterum ordinari censuit. Itaque dicendum est materiam essentialem diaconatus, presbyteratus et episcopatus in manus impositione sitam esse.

B Nihil aliud sonat Scriptura Actorum VI, in septem diaconorum ordinatione: *Orantes imposuerunt eis manus.* I Tim. IV: *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii.* Et cap. V: *Manus cito nemini imposueris.* II Tim. I: *Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum.* Confirmatur auctoritate Dionysii magni, cap. 5 Hierar. eccl., qui ex professo agens de præfatis tribus ordinibus, nihil præter manuum impositionem ad eorum materiem requirit.

Hoc patet etiam ex sancto Hieronymo, cap. LVII Isaïæ: *Ordinatio non solum ad imprecationem vocis, sed etiam ad impositionem impletur manuum; divo Ambrosio, lib. de Dignitate sacerdotali, cap. 5: Homo imponit manum, Deus largitur gratiam: sacerdos imponit supplicem **505** dexteram, Deus benedicit potenti dextera; concil. Hispalensi II, can. 5: Quinto judicio ad agnitionem nostri Erasmii Agabiensis diaconi relatu deductum est de quibusdam ipsius Ecclesiæ clericis, quorum dum unus ad presbyterium, duo ad levitarum ministerium sacrarentur, episcopus eorum, oculorum dolore detentus, fertur manum suam super eos tantum posuisse, et presbyter quidam illis contra ecclesiasticum ordinem benedictionem dedisse.* Quæ ordinationes a concilio irritantur, quia benedictio fuerat a presbytero pronuntiata. Quod etiam liquet ex Synesio, epist. 66: *Υπὸ τῶν ἐκείνου χειρῶν ἐπίσκοπος, ἀνδραγῆτι τῆς Βιβουλῆς Βαπτιστοπόλεως*, id est, illius manibus episcopus Bas nopolis in Bithynia consecratus est. Et epist. 76: *Καὶ ὡς τῆ βαπτιστῶν χεῖρὶ περιεβύτητος ἀπεδίδεχθη*, id est, quorum alterius manu presbyter sacratus fuerat.

Multos alios prætermitto, brevitatis causa. Non tamen multus et nimis ero, si auctoritatem recentioris scriptoris viri gravissimi et doctissimi Mariani Victorii, episcopi Amerini, protulerim, qui ad epistolam sancti Epiphani, quæ exstat inter epistolas sancti Hieronymi, tom. II, sic ait: *Ordinatio autem fiebat cum Oratione et manus impositione, quemadmodum nunc Ecclesia utitur, etc.*

Hic igitur vides ordinationem ad manuum impositionem impleri, et ad eandem Spiritus sancti gratiam conferri; ac proinde efficitur manuum impositionem non esse ordinationi accidentariam, nec esse solam dispositionem ad gratiam, ut quidam volunt. Præterea non est credibile concilia et Patres tantum de his quæ sunt ordinationi contingencia locutos fuisse, de his vero quæ sunt illi essentialia tacuisse, præsertim concilium Carthaginense IV, quod enucleatius omnia quæ ad ordinum materiem spectant describit.

Nec valet id quod quidam respondent, concilium non omnia posuisse, quia librum Pontificalem non scribebat. Nam etsi concilium librum Pontificalem non scriberet, non erat tamen adeo difficile ac tædiosum traditionem instrumentorum in trium illorum ordinum hierarchicorum explanatione annotare,

una aut altera linea fieri potuisset, ut in inordinibus factum fuerat. Præterea libri instrumentorum a nobis producti erant libri Pontificibus utebantur pontifices in ordinum collarum in illis omnes essentialia materiæ assir; at nihil aliud continent quam concilium ginense iv. Igitur in ipso concilio omnes ordinatione essentialia continentur. Cum autem in hac parte mite conveniat cum sacra ra, aliis antiquis conciliis, Patribus ac libris instrumentorum, necessario concluditur illud quoad essentialis assignationem in tribus illis ordinibus nihil prætermisisse. Deinde si concilium massentiales inferiorum ordinum tam diligenter vit, cur idem in aliis ordinibus quæ sunt grandioris et momenti non præstiterit? Si dicas prætermisissas fuisse, quia vulgares et notæ lem etiam de materiis, inferiorum ordinum, ut æque vulgares ac notæ, dicendum erit.

em hæc doctrina manifeste colligitur ex concilio, can. 5, ubi agens de ordinatione subsic ait: *Subdiaconus cum ordinatur, quia impositionem non accipit, patenam de manu i accipiat vacuam, et calicem vacuum*, etc. Si raduntur instrumenta subdiacono, quia non us imponuntur, recte sequitur tribus illis subus ordinibus non esse necessariam instrumentum traditionem, quia manus illis imponuntur proinde nihil de materia illis essentiali a fuisse prætermisissum. Quare quemadmodum res ordines sola instrumentorum porrectione anuum impositione, sic tres illi superiores anuum impositione, sine instrumentorum tra-perfici possunt, et par utrobique ratio a con-

cedit auctoritas Facultatis theologicæ Parisialiarum facile principis, in cujus thesibus puæc doctrina vulgo defenditur, ut in quadam Junii, anno 1633, quam profert reverendissimodictissimus **506** Pater Jacobus Sirmondus, Antirrhethici, cui additum est: *Quibus ordinispositio est manuum, his solum sufficere ad valomitatemque sacramenti*. In thesibus Jacobi deuge Parisini baccalaurei Navarrici, Ecclesiævensis canonici, ordinarii reginæ eleemosyie 19 Januarii anno 1639, pro majore ordina scholis theologorum reginæ Navarræ, præside N. Alberto de Saint-Gilles doctore Parisiensi, Carmelitas theologiæ professore, dedicatis ilimo viro Augustino Potier Bellovacensium, et magno reginæ eleemosynario, in quarum positione hæc habentur: *In ordinatione minum reperitur symbolum seu vitus eternus, scimus impositio, quæ in episcopis, presbyteris et s, ut essentialis designatur; cætera ad integritatem duntaxat spectant*. In thesibus Renatille baccalaurei theologi, et rectoris Universiudiorum, 21 Junii, eodem anno, in exteriori rbonæ scholis, pro majore ordinaria præside i. Jacobo Charlton doctore theologo, et socio ico, Ecclesiæ Parisiensis canonico, et Pœnio presbytero, dedicatis illustrissimo viro Doetro Seguiet Franciæ cancellario, in quarum positione hæc videre licet: *Impositio manuum illis materia, librorum aut vasorum porrectionia*. In thesibus Joannis Helyes Bajocensis aurei Navarrici, pro majore ordinaria, in aula Navarræ, 13 mensis Octobris, eodem anno, e S. M. N. Joanne Nicolai apud prædicatores giæ professore, dedicatis illustrissimo viro o Henrico Ludovico Habert de Montmortmarcomiti, etc., in quarum ultima positione hæc sunt: *In episcopis, presbyteris et diaconis imateria instrumentorum porrectio, essentialis impositio*. In thesibus Michaelis de Beauharurelianensis, baccalaurei Sorbonici, 10 Dea, anno 1639, pro minore ordinaria, in exte-

terioribus Sorbonæ scholis, præside S. M. N. Jacobo Pereyret doctore theologo, et professore Navarrico, dedicatis sanctæ memoriæ Roberto de Sorbona, in quarum quinta positione hæc continentur: *Populus omnis Christianus ita est gens sancta et regale sacerdotium, ut non tamen quilibet fidelis offerendi sacrificii habeat potestatem, sed qui divina vocatione consecratus est in presbyterum per episcopalem manuum impositionem, quam hierarchicorum ordinum essentialiam arbitrator materiam*. In thesibus Antonii Arnaud Parisini, baccalaurei Sorbonici, Ecclesiæ Virodunensis canonici, pro majore ordinaria, die 13 Januarii, anno 1640, in scholis Sorbonicis, præside S. M. N. Juliano Joubert, apud prædicatores Parisiensis Theologiæ professore, dedicatis verum Israelens vero de cælo pane pascenti, in quibus hæc reperire est positione tertia: *Essentialis ad diaconatum, cæterosque superiores ordines materia manus impositio esse videtur*. Plures alias ejusmodi theses producere possem; sed ne sim nimis, supersedeo.

B Nec est quod quis nobis opponat Bullam Eugenii IV, in qua videtur materiam diaconatus et presbyteratus in traditione instrumentorum constituere, siquidem explicanda est de materia accessoria, vel de integrante, ut aliis placet. Nonnulli dicunt materias fuisse dilatatas. Si vero pontifex nullam facit mentionem impositionis manuum, id factum est quia jam erat in usu apud Armenos, quibus peculiarem Ecclesiæ Romanæ ritum tradere volebat. Plura vide apud Petrum Arcudium, lib. vi de Sacramento ordinis, cujus opus Romæ approbatum est auctoritate Pauli V, pontificis maximi.

His autem ita constitutis, quid sit manus, seu manuum impositio (quandoquidem de illa controversit) quærendum est. Manus impositio est positio manus super caput alicujus; id palam est ex sancto Dionysio, cap. 5 eccl. Hierar.: *Ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα λόγια καὶ τὴν ἱεραρχικὴν χεῖρα*, id est, super caput habet divinitus tradita oracula, id est Evangelium, et manum pontificis; et paulo post de presbyteri ordinatione: *Sacerdos, flexis genibus ante divinum altare, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὴν ἱεραρχικὴν δεξιάν*, id est, **507** pontificis dexteram super caput habet; et similiter de ordinatione diaconi scripsit: *Minister uno poplite flexo, ante divinum altare, ἐπὶ κεφαλῆς ἔσχει τὴν τοῦ ταλοῦντος αὐτὸν ἱεράρχου δεξιάν*, id est, dexteram illius qui eum initiat super caput habet. Consentiant apostolicæ Constitutiones, lib. viii, cap. 16 et sequentibus, ubi dicitur, *τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐπιθεῖν αὐτοῦ*, id est, manum super caput ipse impone. Clarum est etiam can. 3 concilii Carth. iv, de Ordinatione presbyteri: *Episcopo eum benedicente, et manum super caput ejus tenente*; et can. 4: *Solus episcopus qui eum benedicit manum super caput illius ponat*. Idem patet ex Sacramentariis Editis, et mss. sancti Eligii, Ratoldi, Rhemensi, ex Ordinibus mss. Tiliario, et sancti Germani a Pratis, et ex Ordine et Pontificali Romano, in quibus omnibus nulla est manus impositio, nisi manus ponatur super caput. Id etiam planum est ex his Metaphrastæ verbis, cum agit de sancto Joannis Chrysostomi in presbyterum creatione: *Ut autem accesserunt ad sacrum altare, et ipse, ut lex est, ἔπεσχε τῷ ἱεράρχῃ τὴν κεφαλὴν, τοῦτου δὲ χεῖρας ἐπέθετο*, id est, pontifici caput submisisset, illius vero manus impositæ fuissent. Id suadet versio Syra Actorum vi, in qua legitur, *posuerunt super eos manus*, cum in Vulgata interpretatione juxta textum Grecum legatur, *imposuerunt eis manus* (Lib. vi, de Sacramento ordinis, cap. 7).

D Quæ cum ita sint, Petrus Arcudius nobis venit refutandus, qui scribit ipsam instrumentorum porrectionem esse manuum impositionem, quia pontifex eo ipso quod tradat instrumenta, manum imponit; et imprimi characterem, non tam propter instrumenta quam propter actionem et porrectionem ipsius pontificis, quam manuum impositionem appellat. Quod si verum est, dicendum erit baptismum conferri per

manus impositionem ; nam is qui baptizat seu mersione, seu aquæ infusione juxta sensum Arcodii, manum imponat necesse est. Idem etiam de extrema unctione fatendum erit ; nam qui ungit corpus, manum imponit, cum tamen hæc duo sacramenta per manus impositionem conferri scripserit nemo. Nec valet objectio de confirmatione ; etenim hoc sacramentum manuum impositionem distinctam habet ab unctione, ut supra dictum est. Præterea ex ejusmodi explicatione impositionis manuum sequitur optime inferiores ordines in manuum impositione consistere ; cum enim porrigit episcopus calicem et patenam subdiacono, librum exorcistæ et lectori, ostiario claves, æque illis manus imponit ac presbytero, cum ei offert instrumenta tangenda, quod tamen sine controversia veritati minime consentaneum est. Hoc enim adversatur concilio Carthaginensi iv, Ordini et Pontificali Romano, et antiquis Sacramentorum libris, in quibus manifesta inter traditionem instrumentorum et manuum impositionem apparet differentia, et hæc ad superiores ordines, illa ad inferiores spectat. Imo ejusmodi doctrina a communi sensu et usu loquendi abhorret ; nam sequeretur eum qui porrigit pottum puero aut panem pauperi, illis imponere manum, quod tamen hæcenus est inauditum.

Nec obest illud quod opponitur ex Marc. vii, cum Christus quibusdam rogantibus ut imponeret manus lunatico, linguam et aures tetigit. Non enim inde sequitur ejusmodi contactum esse manus impositionem, qualem hic requirimus ; etsi enim illi Christum rogarent ut pro more suo manum aegroto imponeret, non tamen ille tenebatur hanc inire viam et rationem, nec eorum erat illi hanc legem imponere, qui mysterii cujusdam gratia alia quam illi putabant ratione uti voluit in hujus curatione lunatici, ac proinde non inde efficitur contactum linguæ et aurium esse manus impositionem.

Illis ita perfectis, breviter agendum est in eos qui dicunt manuum impositionem esse meram electionem, quæ fiebat per manus elationem, vel extensionem, non vero esse aliquem consecrandi ritum, quam ideo veteres appellabant χειροτονίαν, id est, electionem, et χειροτονείν. Fateor quidem in instrumentis ethicalium scripturarum ista vocabula significare electionem, et eligere aliquem, in magistratum videlicet ; et ita interdum usurpari a conciliis **508** et sanctis Patribus, cum agunt de electione episcoporum, sed non semper. Nam χειροτονείν, Actuum xiv, est constituere episcopum solemnè ritu impositione manus : Χειροτονήσαντες δὲ ἀλλήλους προσέβουλον κατ' Ἑκκλησίαν προσεβήθησαν ἅπαντες αὐτοῖς τὰς χεῖρας, et orantes imposuerunt eis manus. Hic enim locus priorem explicat ; nam ἐπιθέσθαι τὰς χεῖρας, id est, manus imponere, nullo modo significat extendere manus, sive eligere, ut infra doce-

Confirmatur ex primo canone apostolorum : Ἐπίσκοπος χειροτονείσθω ὑπὸ Ἐπισκόπων δύο ἢ τριῶν, id est, episcopus ordinetur a duobus episcopis vel tribus. Atque pleni sunt sanctorum libri, eligi episcopum olim solitum a clero et populo, a tribus vero episcopis consecrari ; et can. 2. προσέβουλον ὑπὸ εὐσὺ ἐπισκόπου χειροτονείσθω, id est, presbyter ab uno episcopo ordinetur ; et can. 4 concil. Nicæni ; epist. 67 Synesii, ubi agitur de Siderio episcopo Patriarchæ non legitime creato a Philone Cyrenensi episcopo, quia non fuerat Alexandria ordinatus, nec a tribus episcopis, καὶ εἰ το σὺνδύχαι τῆς χειροτονίας ἐκινήθη ἐδόθητο id est, etsi illic est et ordinandi facta potestas. Ubi χειροτονείν, non sumitur pro electione, quæ supponitur facta, cum petitur ab Alexandrino patriarcha facultas ordinandi, sine cujus licentia id fieri non poterat, ut constat ex canone 6 concilii Nicæni. Quod clarum est etiam ex epist. 76 ; nam cum *Antoni*us quidam presbyter omnium episcoporum et

A
I
e
I
s
s
S
s
s
e
a
c
τ
r
a
è
T
A
e
i
r
B
n
ti
ti
ti
s
n
c
c
d
g
ti
h
u
u
C
vi
H
ru
C
de
it
cu
pe
ni
bi
it
N
in
ru
ce
su
m
qu
de
be
bi
re
re
D
ma
ho
se
pi
aci
co
su
sau
su
ne
ni
ms
dit
Ne
lar
]

nem sequitur: *Consummatio presbyterorum. Sit nobis communis Oratio. fratres, ut hi qui in adiutorium et utilitatem vestræ salutis eliguntur, etc.* Deinde. *ITEM ALIA: Sanctificationum omnium auctor, cujus vera consecratio, cujus plena Benedictio est, tu, Domine, super hos famulos tuos ill. quos presbyteratus honore dedicamus, gratiam tuæ Benedictionis infunde, etc.* Hæc completa Oratione sequitur in eodem Codice: *Modo legatur Epistola, Tractus, et Evangelium, et tunc offerant omnes sacras oblatas.* Ubi legendum puto sacramandas, loco sacras. Nam olim omnes panem et vinum de quibus essent communicari in altari offerrebant. Quod patet ex eodem Codice Ratoldi in consecratione episcopi, ubi post unctionem episcopi hæc sequuntur: *Legatur Evangelium secundum Lucam. In illo tempore facta est contentio. Et tunc offerat panem et vinum ipse et omnes.* Ubi tō ipse est episcopus qui ordinatur, et tō omnes sunt alii episcopi assistentes et cæteri clerici.

158. *Episcopus cum ordinatur.* In Editis ante hæc verba habetur examen seu interrogationes, cæque secundum usum Gallorum, ut notant Codex Tilianus et Ordo Romanus, quæ in concilio Carthag. iv diversæ sunt. At in Sacramentariis nostris mss. nullæ sunt. Episcopus, juxta interpretationem sancti Ambrosii, cap. 6 libri de Dignitate sacerdotali est superinspector, id est speculator, custos. Apud Plutarchum, in Numa, τῶν πραγμάτων ἑποῦν Ἐπίσκοπος, id est, sacrarum virginum custos, de summo Pontifice. Apud jurisconsultos in legem ult. ff. de munere et honore episcopi, est qui præest panem, cæterisque rebus venalibus. Apud Athenienses præfectus et custos urbis alicujus illis subditæ, ad eam missus inspicendi gratia ea quæque a singulis geruntur qui a Laconibus Ἀποστολή; appellatur, ut docet Harpocration, meminit Julius Pollux, lib. viii, cap. 4: ad cujus similitudinem apud nos qui in unaquaque civitate rebus divinis et sacris præest dicitur episcopus. In Codice Ratoldi quædam præmittuntur quæ huc transferre, quia non sunt contemnenda, mihi visum est:

« *Electio quomodo a clero et a populo eligitur episcopus in propria sede cum consensu regis, archiepiscopusque, omnique populo [Leg. omnisque populi].*

« *Domino Francorumque meritis comparando Pari [Forte patri] Patrum Domino N. præsummo cunctus clerus omnisque populus sanctæ ill. Ecclesiæ multimodam in Domino optamus salutem. Igitur quoties aliqua plebs vestræ ditioni subdita a proprio fuerit viduata pastore, non aliunde nisi a vobis est implorandum auxilium, quem ad hoc divina præordinavit Majestas, ut non solum vestros specialiter pascatis filios, sed etiam rectores non habentibus et spiritali pabulo indigentibus pastores tribuat. Quapropter ad vestræ sanctitatis paternitatem fiducialiter nostras fundimus preces, postcentes, videlicet, ut hunc ill. summæ honestatis humilem vestrum famulum nobis pontificem ordinare indigemini [Leg. dignemini]. Cujus conversationem et mores, in quantum cognovimus, laudamus et ad tam dignum quis idoneum testificamus. Et quoad ab Benedictionem [Leg. a benedictione] episcopali immunes sumus, ejus doctrina et exemplo roborati, ad viam salutis, Domino miserante, quasi perditam onus [Leg. ovis] et inventa re iluros nos credimus. Quod decretum nostris, manibus roboratum ill. Ecclesiæ vestræ vobis dirigere statuimus. Anno Incarnationis Domini, et episcopatus vestri, et regi ill. annorum illorum indicatione tale, datarum tale.*

« *Oratio ab archiepiscopo dicenda post electionem super electum et super se.*

« *Oremus, fratres, ut Deus et Dominus noster Jesus Christus nos et electum nostrum gratia Spiritus sancti illustrare dignetur. Per.*

« *Sequitur admonitio episcopi [Leg. archiepiscopi].*

« *Hæc solita [Leg. solida] mente et studio vigilantem conserva, et tibi commissis nota facere cura, ut unanimis uno ore collaudetis Deum de suis erga vos beneficiis, cui exhibendus est honor et gloria. Per omnia.*

« *Promissio.*

« *In nomine altithroni conditoris Regis æterni, ego N. humilis Christi famulus, licet indignus, ad episcopalem ill. Ecclesiæ solem electus ad regendam eam Deoque servatam [Leg. servandam], suppliciter confiteor cum omnipotentis Dei auxilio, et quantum voluerit mihi gratiam superna sapientia revelare, et vitam commodare in hoc sæculo, quod ego, sancte Salvator mundi, ill. et venerando Patri archiepiscopo ill. ejusque successoribus, quem superna providet gratia, et nobis prædestinat in Patrem, devota et fidei mente semper deservire et obedire desidero, stabilemque me esse permanentem sine aliqua dissimulatione et deceptione omnibus diebus, quando spiritus erit in naribus meis, et vita comis fuerit, nunquam ad dexteram, neque ad sinistram ab illa sede ill. Ecclesiæ, quæ caput est [Leg. declinabo], sed sine aliquo scrupulo diabolicæ fraudis, et humili devotione, et sincera mente, illo præfato Patri ill. et successoribus ejus, quem divina gratia ad illam sanctam sedem prædestinavit episcopum, deservire et obedire omnibus viribus meis Deo omnipotenti confiteor. Et illa sanctam apostolicam fidem, quam Patri nostri digne servaverunt, cum omni humilitate et obedientia divina simul et humana sicut prædecessores mei ipsa sede sancta Ecclesiæ Christi juncti sunt, semper servare me velle humiliter per omnia fateor. Et quod illi hic et ibi juste plebi Dei prædicaverunt, et custodiendo impleverunt, hoc prædicare et observare non cesso, favente et volente pio Domino et Salvatore nostro Jesu Christo.*

« *Item admonitio post promissionem.*

« *Memor sis sponsionis et desponsationis ecclesiasticæ, et dilectionis Domini Dei tui in die qua assecutus es hunc honorem, cave ne obliviscaris illius.*

« *Benedictio ad annulum episcopi.*

« *Creator et conservator humani generis, dator gratiæ spiritalis, largitor æternæ salutis; tu, Domine, permittite tuam Benedictionem super hunc annulum, et armata [Leg. armatus] virtute cælestis defensionis proficiat illis [Leg. illi] ad æternam salutem. Per.*

« *Hic detur annulus in digito.*

« *Accipe ergo annulum discretionis, etc., ut in Ord. Rom.*

511 « *Benedictio baculi.*

« *Tu baculus nostræ et rector per sæcula vitæ,*

« *Istum sanctifica pietatis jure bacillum,*

« *Qua mala sternantur, quo semper recta regantur.*

« *Hic detur baculus pastoralis.*

« *Accipe baculum sacri regiminis, etc., ut in Ordine Romano.*

« *Item alia datio.*

« *Accipe baculum pastoralis officii. Et sis in corrigendis vitis sæviens, in ira judicium sine ira tenens; cum iratus fueris, misericordiæ remissens. Per.*

« *Modo surgendi sunt, et incipiatur Introitus.*

« *Elegit te Dominus sibi in sacerdotem. Psalm. Exaudiat te Dominus. Ad R. Mittat tibi. ALIA Antiph. Sicut fui cum Moyse. Psalm. Exaudiat te Dominus. Antiph. Benedixit te hodie Deus. Psalm. Deus Deorum.*

ORATIO AD MISSAM IN DIE. Oremus, dilectissimi nobis, ut huic viro, etc., ut infra in Codice sancti Eligii. EPISTOLA: Charissimi, fidelis sermo, si quis episcopatum desiderat. R. Memor sit omnis sacrificii tui. V. Mittat tibi Dominus. R. Immola Deo. TR. Desiderium. ALL. Disposuit. ALL. Diffusa est gratia.

« Hic ordinandus est episcopus antequam legatur Evangelium, post All., et tunc debent duo episcopi deducere illum per manus extra secretarium in præsentia archiepiscopi ante altare, et prosternens se et cæteri faciant litaniam. Finita tenentes librum Evangelii super scapulas, et archiepiscopus benedicat eum. »

Hactenus Ratoldi Codex de episcopi ordinatione, in cuius titulo apparet, olim tempore, regum in Gallia fuisse episcopos cleri et populi suffragiis electos, adhibito regis consensu, qui non raro auctoritate sua quem vellet episcopum ordinari imperabat, ita ut, illa sæpius prævalente, debiles admodum essent electiones. Id passim testatur Gregorius Turonensis in historiis Francorum, et in Vitis Patrum; atque alii Francorum historiæ scriptores; tandem per concordata inter Leonem X pontificem maximum et Franciscum I Francorum regem prorsus avulsæ sunt, auctoritate nominationis penes regem, et confirmationis penes pontificem remanente. In cæteris Ecclesiæ Occidentalis regionibus eadem electionum libertas clero et populo salva et integra permansit, dum, excusso Romanorum imperatorum iugo, eorum leges haud imparem Francorum regibus circa electiones auctoritatem sibi vindicarunt. Apud Græcos quidem seu Orientales perseverant electiones, sed, excluso clero et populo, jus electionis ad solos comprovinciales episcopos devolutum est. Theodoros Balsamon contendit ita statutum fuisse can. 4 concilii Nicæni primi; quæ quidem sententia non mihi placet, quia canon citatus non de electione, sed manus impositione haud dubie intelligendus est; quia cum dixit constitutionem faciendam esse a comprovincialibus episcopis, statim ejusmodi constitutionem appellat χειροτονία, id est, manus impositionem, quam vult saltem a tribus episcopis fieri, si aliis episcopis per aliquod impedimentum adesse non liceat, qui tamen per litteras consensum præbeant. Confirmatur ex canone 6 concilii Sardicensis sub Constantio imperatore post dictum Nicænum concilium celebrati: Τὰ δὲ πλήθη συναθροισθέντα παρακαλοῦν γίνεσθαι τὴν κατὰ τὸν τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἐπιτετονομένου Ἐπισκόπου. Id est: Congregata autem multitudo roget ut fiat constitutio episcopi a se requisiti. Ibi enim agitur de constitutione, hoc est ordinatione episcopi jam plebis suffragiis electi; ad cuius ordinationem si quis ex episcopis comprovincialibus non venerit, statuit concilium ut per litteras moneatur. Ubi cum κατὰ τὸν sit ordinatio, et eodem vocabulo utatur canon concilii Nicæni, signum est concilium Nicænum fuisse de ordinatione locutum, non vero 512 de electione; ac proinde cleri et plebis suffragia in episcoporum electionibus ab eo non fuisse repudiata. Imo ipsum concilium Nicænum mentem suam explicat in epistola synodica ad sanctas Dei Ecclesias per Alexandriam, Ægyptum, Pentapolim, etc., in causa patriarchæ Alexandrini adversus Meletianum: Μοῦνον εἰ ἄξιον φαίνομεν, καὶ ὁ λαὸς αἰοῦσι etc. Id est: Tandem si digni sunt, et populus elegerit, consentiente ipsis, et confirmante episcopo catholicæ Alexandriæ. Id etiam palam est ex undecima concilii Chalcedonensis actione, in qua Anatolius patriarcha Constantinopolitanus, in depositione Bassiani et Stephani episcoporum, qui contra canones fuerant Ephesiorum Ecclesiæ Pontifices ordinati, sic ait: *Dabitur autem Ephesiorum metropoli episcopus a Deo monstratus; καὶ παρὰ πάντων τῶν μελλόντων ποιμαίνεσθαι ψηφίζομενος*, id est, et ab omnibus qui pascendi sunt electus.

Sed et innumera propemodum ejusmodi per clerum et plebem electionis, etiam post dictum concilium Nicænum, prostant exempla. Petrus episcopus

Alexandrinus, prius a sancto Athanasio designatus, ab omnibus, tam ecclesiasticis quam inagistratibus suffragantibus, electus est, ut scribit Theodoretus, lib. iv Hist. eccles., cap. 18. Apud Synesium, epist. 76, Antonius presbyter in Olbiatis vicus episcopus, non solum episcoporum qui aderant, sed etiam totius populi qui convenerat, suffragiis eligitur. Epistola ejusdem Synesii 67 nihil aliud sonat. Apud Sozomenum, lib. viii Hist. eccles., cap. 19, Nilammon exiguæ civitatis Geras a plebe episcopus electus est. Mortuo Paulino Antiochiæ pontifice, Evagrius populi suffragiis illi subrogatur, ut scribit Socrates lib. v Hist. eccles., cap. 15. Timotheo Æluro pontifice Alexandrino in exilium acto, Timotheus alter civium Alexandrinorum calculis in ejus locum suffectus est, ut scribit Evagrius lib. ii Hist. eccles., cap. 41. Sanctus Joannes Chrysostomus communibus cleri et populi votis, assentiente etiam imperatore, Constantinopolitanus episcopus electus est, ut scribit Sozomenus lib. viii Hist. eccles., cap. 2.

Nec obest synodi Laodicene canon. 13, quo statuitur quod non oporteat permittere turbis ut eligant eos qui in sacerdotium allegantur, siquidem ibi non rejiciantur clericorum et honorabilium civium suffragia, sed eorum qui sunt ex sæpe plebis, qui non raro in ejusmodi comitiis tumultus et seditiones excitant.

759. *Duo episcopi p manent et tenent Evangeliorum codicem super caput ejus.* Ita in Edditis. In concilio Carthagin. iv, can. 1, et in Codice Rhemensi legitur: *Super caput et cervicem ejus.* In Codice Tiliano: *Super verticem ejus et inter scapulas clausum.* In Ordine Romano: *Super cervicem ejus, et inter scapulas clausum.* In Pontificali Romano: *Super cervicem et scapulas,* juxta quod liber apertus esse debet.

Ritus autem imponendi libri Evangeliorum super caput Episcopi, cum ordinatur, est antiquissimus, de quo agit sanctus Dionysius, cap. 5 eccles. Hierarchiæ: *Ὁ ἱερόρχος ἐπὶ τὴν ἰσοραχικὴν πρὸς ἀγῶνος, ἀγῶν τῷ ποδὶ κλίνας ἐπιποισθεὶς τοῦ θυσιαστηρίου, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχει τὰ θεοπαράδοτα λόγια καὶ τὴν ἰσοραχικὴν χεῖρα.* Id est: Pontifex qui ad initiationem pontificiam accedit, utroque genu flexo ante altare, supra caput habet eloquia divina manumque pontificiam; ubi per eloquia divina facile intelligitur Evangelium, ut clarum est ex multis locis Georgii Pachymæ in paraphrasi hujus capituli. Sanctus Joannes Chrysostomus, in Oratione quæ inscribitur: *Quod idem sit legislator Veteris ac Novi Testamenti: Διὰ τοῦτο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ταῖς χειροτονίαις τῶν ἱερῶν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τίθεται.* Id est: Quocirca in Ecclesia in ordinationibus episcoporum, Evangelium Christi eorum capiti imponitur. Petrus Damiani, serm. 1 de dedicatione: *Positur et Evangelica pagina super caput illius recumbentis, ut verbo vitæ sentiat excelserationem, et oculi ejus deficiunt in eloquium Domini.* Idem videre licet in concilio citato Carthag. iv, et in Sacramentariis 513 et Ordinibus supra citatis (*In ordine creationis episcopi*), atque etiam in Enchologio Græcorum: *Δυνατόν τε τὸ εὐαγγέλιον ὁ ἱεροποιεῖς, καὶ ἐπιτίθει τῇ κεφαλῇ καὶ τῷ τραχήλῳ τοῦ χειροτονομένου συναρπαστομένου τῶν ἄλλων ἀρχιερέων.* Id est: Aperit Evangelium Pontifex, et imponit capiti et cervici illius qui ordinatur, aliis pontificibus simul una tangentibus.

Sed his adversatur Amalarius, lib. ii de Offic. eccl., cap. 14: *Dicit libellus secundum cuius ordinem celebratur ordinatio apud quosdam, ut duo episcopi teneant Evangelium super caput ejus, quod neque vetus auctoritas intimat, neque apostolica traditio, neque canonica auctoritas.* Sed ista omnia ex citatis locis satis refutantur, imo ipse quamvis ejusmodi impositionem libri Evangeliorum minime probet, tamen illius mysticam interpretationem statim subjungit: *Potest tamen Evangelium impositum super caput muneretenes, aut quo Dominus idem vangelium firmet in corde ejus deprecetur, aut ut moneant eum qui consecratur recordari se amplius esse sub jugo Evangelii quam foret.*

Alias rationes refert sanctus Joannes Chrysostomus, A
Oratione citata, ut discat is qui ordinatur se veram
Evangelii tiaram accipere, et ut discat, etsi omnium
sit caput, se tamen subditum esse legibus. Aliam
addit sanctus Dionysius, cap. citato, quia vis perfectiva
atque scientia pontificibus divinitus conceditur,
qui eam in alios sint transfusuri. Porro in omnibus
nostris Sacramentariis, Ordinibus, concilio Cartha-
ginensi, et Euchologio supra citatis, liber Evangelio-
rum ab episcopis imponitur; sed apud Clementem,
lib. viii Constit., cap. 4, a diaconis; in Pontificali
Romano ab uno ex cappellanis.

760. *Reliqui omnes episcopi.* Multi episcopi ad
unius ordinationem convenire solent, illi videlicet qui
sunt ejusdem provincie in qua episcopus consecratur,
ut statuitur in concilio Sardicensi, can. 6, et Antioch.,
can. 9. Quod si omnes adesse non potuerint, a tribus
saltem. cæteris per litteras consentientibus, ordi-
nandus est, ut decernitur can. 4 concilii Nicæni. Ca-
non 18 concilii Toletani iv idem statuit. Canon primus
apostolorum statuit ut episcopus a duobus vel
tribus ordinetur. Synesius, epist. 67, ait Siderium
Palæb scæ non fuisse legitimum episcopum, quod a
tribus episcopis non fuerit ordinatus. Ita in concilio
Arelatensi i statuitur, can. 20. Concilium Arausica-
num i, can. 21, prohibet ne episcopus a duobus episcopis
ordinetur.

761. *Caput ejus tangant.* In Cod. Ratoldi et in Cod.
qui Anglicanus esse creditur, nullus est capitis con-
tactus, nec manus impositio. In Editis hæc sequun-
tur: *Hoc facto accipiat patenam cum oblatis, et calcem
cum vino, et det ei, dicens: Accipe potestatem offerre
sacrificium tam pro vivis atque defunctis.* Quæ
cum non exsint in Codicibus nostris mss. neque in
Cod. Tiliiano, neque in Ordine et Pontificali Romano,
videntur esse supposititia. In Cod. Rhemensi sequitur
exhortatio ad populum: *Servanda est, dilectissimi fra-
tres, etc.*

762. *Oratio, etc.* In Cod. Angl. habetur: *Et has dicant
episcopi super ipsum Orationes.*

763. *Oremus, dilectissimi, etc.* Ita in Editis et in
Cod. Rhemensi. Abest a Codice Rodradi. In Cod.
Ratoldi non habetur hoc loco, sed prima est Oratio
Missæ in qua sacra tur episcopus, plurali numero in
singularem mutato. In Ord. et Pontif. Rom. postponitur
sequenti Orationi.

764. *Ad utilitatem providendam electis.* In Ord. et
Pontif. Rom. legitur: *Utilitati Ecclesiæ providens.* In
Cod. Ratoldi: *Ad utilitatem Ecclesiæ provehendo.*
Optime quidem in Ord. et Pontif. Romano, sed diversa
ab aliis sensu.

765. *Adesto, Domine, supplicationibus nostris, etc.*
Ita in Editis, et in Codicibus Rodradi et Ratoldi et
514 Ord., Rom. In Cod. Rhemensi alia est Oratio,
sed sub eodem sensu: *Exaudi, Domine, supplicium
preces, ut quod nostro gerendum est ministerio, tua
potius virtute firmetur. Per Dom.* Non exstat in Pontif.
Romano.

766. *Propitiare, Domine, etc.* In pontificali Romano
ante hanc Orationem habentur hæc verba, *Accipe
Spiritus sanctum;* quæ non sunt in Editis, neque in
Codicibus nostris mss., neque in Ordine Romano, ne-
que in Cod. Tiliiano.

767. *Deus honorum omnium.* Ita in omnibus aliis
Codicibus nostris mss. In Editis legitur *Deus bonorum,*
etc. male; vide supra annotatas In Cod. Tiliiano,
et Ord., et Pontificali Rom., *Deus honor omnium.*

768. *Deus omnium dignitatum.* Ita in Editis et in
Codicibus mss. Rodradi et Ratoldi. A Cod. Rhemensi
est *Deus* abest.

769. *Et pontificalem gloriam non jam nobis honor
commendat vestram, etc.* Id testatur Fortunatus lib. ii,
epigr. 10, de sancto Germano Parisiorum pontifice:

In medio Germanus adest antistes honore
Qui regit hinc juvenes, subrigit inde senes,
Levitæ præcunt, sequitur gravis ordo canentum,
Hos gradiendo movet, hos moderando trahit.

Ille tamen sensim incedit, velut alter Aaron
Non de veste nitens, sed piolate placens.
Non lapides, coccus, clarum aurum, purpura, byssus
Exornant humeros, sed micat alma fides.

Ubi in Editis legitur *cidarim*, sed nullus est sensus;
in Cod. ms. sancti Germani a Pratis habetur *Cidar*,
sed ei eadem scriptura legitur *Clar* superpositum
linea vocabulo *Cidar* subducta, ad erroris notam;
quare ex illo *Clar*, feci *Clarum*, et clarus est
sensus.

770. *Quia et illa, quæ tunc carnalibus blandiebantur
obtulibus, ea potius quæ in ipsis erant intelligenda
poscebant.* Ita in omnibus Codicibus toties supra citatis;
in quibus arbitrò *quæ* quam desiderari. in hunc mo-
dum, *Quia et illa quæ tunc carnalibus blandiebantur
obtulibus, ea potius quam quæ in ipsis erant intelligenda
poscebant*, id est populus ille carnalis plus vestium
fulgore delectabatur quam mysteriis quæ hoc splen-
dore significabantur.

771. *Summi sacerdotii.* Summum sacerdotium est
episcopatus, ut summus sacerdos episcopus, quem-
admodum supra notatum est.

772. *Ut quidquid illi velamina in fulgore auri, etc.*
Quod præclare præstitit supra nominatus sanctus
Germanus Parisiorum pontifex, ut de eo cecinit For-
tunatus carmine supra citato:

Iste satis melior veteri quam lege sacerdos;
Hic quia vere colit quod prius umbra fuit.

773. *Hic accipis chrisma.* Hæc verba desunt in
Editis.

774. *Cælestis unguenti flore sanctificare, etc.* Ungi-
tur pontifex in modum crucis, quemadmodum videtur
in Codice Rodradi.

In aliis Codicibus nostris mss. non sunt depictæ
cruces, non tantum in ordinatione episcopi, sed nec
etiam in aliorum graduum collatione, quæ tamen olim
in omnibus gradibus adhibebantur, sicut etiam hodie,
ut apparet ex 515 Pontificali Romano et Euchologio
Græcorum; quod manifestum est ex sancto Augu-
stino, sermone 181, de Tempore: *Hoc enim signo
crucis consecratur corpus dominicum, sanctificatur fons
baptismatis, initiantur etiam presbyteri et ceteri gradus
ecclesiastici.* Sanctus Dionysus, cap. 3 de Hierarchia
ecclesiastica id testatur de episcopo, presbytero et
diacono, quando quidem de trium horum duntaxat
graduum, consecratione scripsit: *Ἐκάστω δὲ αὐτῶν ἡ
σταυροειδὴς ἐντυμαίνεται πρὸς τοῦ τελούντος ἱερέως
σπράγμις*, id est, unicuique eorum signum crucis a con-
secrante pontifice imprimitur. Sanctus Joannes Chry-
sostomus, homilia 55, in Matthæum, loquitur indif-
ferenter: *Κὴν ἀναγερθεῖναι δὴν, σταυρὸς παραγίνεται,
κὴν τροφῆναι τὴν μυστικὴν ἐκείνην τροφὴν, κὴν χειροτο
νηθεῖναι.* Id est: Nam crux Domini adest, cum nos
regenerari, cum mystico cibo ali, cum ordinari
oportet.

775. *Hic funpis in cadut ejus.* Nempè chrisma. In
Codice Ratoldi legitur: *Hic ponatur oleum super caput
ejus.* In Codice Tiliiano, et in Ordine Romano habetur:

*Hic mittat chrisma in caput episcopi in modum crucis,
ungatur, et consecratur, etc.* Hæc unctio capitis in
ordinatione episcopi fit ex more veteri, quem cog-
noscere licet ex Amalario, lib. ii de Officiis, cap.
14, ubi agit de pontificis ordinatione; *Additur etiam
ad consecrationem ejus infusio olei super caput.* Ex
Optato Milevitano, lib. ii adversus Parmenianum,
ubi agens de schismaticis qui catholicos episcopos
degradarunt, et ad pœnitentiam dejecerunt, scribit:
*Et vocem Dei auribus non admittitis vestris, qui in civ
Psalmo sic ait: Ne tetigeritis unctos meos, neque in
prophetis meos manum miseritis. Unctos autem esse
reges et sacerdotes et libri Regumorum inducant, et David,
in Psalmo cxxxii, sic ait: Sicut unguentum quod de-
scendit in barbam Aaron, et tamen eos contra iisdem
viribus conati estis præcepta contemnere, quibus qui
Dominum timent mandata canunt implere. Docete ubi
vobis man-latum est radere capita sacerdotum cum e
contrario sint tot exempla proposita fieri non debere.*

Saul antequam peccaret ungi meruit, post unctionem non leviter offendit. Hoc Deus cum videret, propter oleum non tangendum, volens exemplum proponere, pœnitentiam suam professus est; sic enim legitur xdiisse Dominum: *Pœnitet me unxisse Saul in regem. Et utique potuit Deus oleum, quod dederat auferre; sed cum voluit docere non debere contingi oleum etiam in peccatore, ipse qui debet pœnitentiam gessit. Igitur Deus si, ut te doceret, quod dedit auferre non potuit per quod noluit, tu quis es qui auferas quod non dedisti? et qui parare debebas aures ad audiendum, parasti noraculam ad delinquendum, Ibi conqueritur Optatus quod schismatici sacrilegas manus capitibus episcoporum immiserint, ut auferrent sacrum oleum sive chrisma, hoc est degradarent, et de honore episcopali dējicerent, radendo capita eorum; opponens illis Dei exemplum, qui a Saule rege impio oleum quod dederat non abstulit.*

Itaque ejusmodi rasura hic non est ad pœnitentiam sed ad degradationem; et quamvis demissi fuerint catholici episcopi ad pœnitentiam per schismaticos, constat etiam degradatos fuisse et honore dejectos; nam supra ait: *Honore nominis sui spoliatus sunt sacerdotes. Et infra: Ergo linguas vestras acutis in gladios, quas movistis in morte non corporum, sed honorum. Invenistis diaconos presbyteros, episcopos; fecistis laicos. Idem docet Petrus Damiani, serm. de Dedicazione ecclesiæ, agens de pontificis consecratione: Ungitur illis caput oleo lætitie præ consortibus suis in illius figuram qui, thalamo virginali spiritali, balsamo profusus irroratus, oleum Benedictionis super filios hominum distillavit. Hinc capiendus est locus sancti Gregorii, lib. iv Comment. in lib. I Regum, cap. 5; Hæc profecto unctione exprimitur quod in sancta Ecclesia nunc etiam materialiter exhibetur, quia qui in culmine ponitur sacramenta suscipit unctionis; quia vero ipsa unctio sacramentum est, is qui promovetur bene foris ungitur, si intus virtute sacramenti roboretur. Quemadmodum 516 et locus hic sancti Gregorii Nazianzeni, Oratione in laudem magni Basilii: Νεός ἐπίσκοπος, εὐσθενῆς ἄνω βλεπών, ῥωσθεῖς ἐκ χειρὸς καὶ τῆς χριστέως, id est, Juvenis redit, robustus sursum respiciens, confortatus ex manus impositione et unctione. Idem de hoc Simeonis Metaphrastæ loco in Vita sancti Joannis Chrysostomi censendum est: τῷ ἱεροτικῷ χρισματι τελειοῦται, καὶ τῷ τῆς Ἐκκλησίας ὕψει σπουδαίεται, id est, sacro chrismate initiatur, et in excelso ecclesiæ loco stabilitur; ac propterea sacerdos, id est pontifex, appellatur unctus a Paciano, epist. 5, ad Sympronianum: *Vestrae plebi unde spiritus, quam non consignat unctus sacerdos.**

776. *Sinceritas pacis.* Ab his verbis usque ad illa, tribuas ei Domine, multa interponuntur in Codicibus Ratoldi, et Rhemensi, atque etiam in Ordine et Pontificali Romano, quæ desunt in hoc Codice sancti Eligii, in Codice Rodradi et in Editis.

777. *Tribuas ei, Domine, cathedram episcopalem.* etc. Hunc locum tangit Amalarius, lib. ii de Officiis eccles., cap. 14 *Hoc sonant verba consecrationis ejus: Tribuas ei cathedram episcopalem ad regendam Ecclesiam tuam et plebem universam.* In Codice Ratoldi hanc consecrationem altera excipit sub hoc titulo: *Item alia super episcopo.* Consecratio vero ita se habet: *Pater sancte, omnipotens Deus, qui per Dominum nostrum Jesum Christum ab initio cuncta creasti, et postmodum in fine temporum secundum pollicitationem quam Abraham patriarcha noster accepit Ecclesiam quoque sanctorum congregatione fundasti, etc., quæ abest ab aliis Codicibus nostris mss. atque etiam ab editis, et Ordine et Pontificali Romano.*

In eodem Ratoldi Codice sequitur unctio manuum de oleo et chrismate in hunc modum: *Tunc debet ei manus ungeri: Ungantur manus istæ et sanctificentur, et in te Deo deorum ordinentur. Ungo hæc manus oleo sanctificato, et chrismate unctionis purificato, sicut unxit Moyses verbo oris sui manus sancti Aaron germani sui, et sicut*

unxit Spiritus sanctus per suos flatus manus omnium sacerdotum, et sicut Jesus Salvator omnium nostrorum, sanctus manus suorum apostolorum; ita ungantur manus, et sanctificentur, et consecrentur; ut in omnibus sint perfectæ in nomine tuo, Pater, Filieque atque æterne Spiritus sancte, qui es unus et summus Deus omnium vivorum et mortuorum manens in sæcula sæculorum. Idem reperire est in Pontificali ms. quod Anglicanum esse creditur. Hæc eadem unctio manuum habetur etiam in Codice Rhemensi, et in Ordine et Pontificali Romano, et in Codice Tiliano, sub hac verborum formula et quidem breviori, quæ ita habetur in Codice Romano: *Ungantur manus istæ de oleo sanctificato, et chrismate sanctificationis, sicut unxit Samuel David regem et prophetam; ita ungantur et consecrentur (ita in Ordine in pontificali legitur confirmantur; in Codice Tiliano consecrentur) in nomine Dei Patris, et Filii, et Spiritus sancti (ita in Ordine Romano, et Codice Tiliano; sed in Pontificali cuique personæ apponuntur cruces), facientes imaginem sanctæ crucis Salvatoris Domini nostri, qui nos a morte redemit, et ad regna celorum perduxit. Exaudi nos, pie Pater, omnipotens æterne Deus, et præsta quod te rogamus et oramus. Per.* In Ordine et pontificali, et Codice Tiliano legitur *Et præsta ut quod te rogamus exoremus.* In Pontificali ms. quod servatur in sacristia ecclesiæ Rothomagensis et putatur esse ecclesiæ Rhemensis, est etiam manuum unctio. Illius etiam meminit Guilhelmus Parisiensis; sed non exstat in Codice sancti Eligii, neque in Editis, neque in Codice Rodradi. Hujus unctionis mentio fit in epistola episcoporum in synodo apud Carisiacum ad Ludovicum Germaniæ regem, cap. 15: *Manus enim chrismate sacro peruncta, quæ de pane et vino aqua misto per Orationem et crucis signum conficit corpus et Christi sanguinis sacramentum, abominabile est (quidquid ante ordinationem fecerit ut post ordinationem episcopatus sæculare 517 tangat ullo modo sacramentum. Idem videre est apud beatum Petrum Damiani, serm. 5, de sancto Severo Ravennate Episcopo, ubi agitur de columba in ejus ordinatione super eum volante: Et quid aliud fuit, inquit eandem columbam a se exturbando, manibus tangere, nisi ecclesiasticæ institutionis ordine in ipsis manibus oleum sanctæ unctionis accipere? nam quod columba in sanctissimi viri caput illapsa descendit, officium manus impositionis implevit, quod autem sacris e manibus tangi permisit, ipsas manus sancti Spiritus unctione signavit.* Et serm. I de ecclesiæ Dedicazione, cum de ordinatione episcopi agit: *Limuntur et manus, ut quidquid benedixerunt benedicatur, et acceptum sit divinæ Majestatis aspectui.*

Ad hanc unctionem allusio fit in Vita sancti Aquilini episcopi Ebroicensis apud Surium, 19 Octobris: *Cujusque manibus gratia sacerdoti perunctis.* etc.

Quidam olim addidere unctionem pollicis, quam videre est apud Guillelmum Parisiensem, libro de Sacramentis, capite de extrema unctione: *Quemadmodum in consecratione pontificum perfecta et plenitudo legitur, sicut in unctionibus capitis manuum, et pollicis, pinguedo internæ unctionis.* Quæ quidem unctio fiebat in dextera manus pollice; ut constat ex Pontificali ms. quod servatur in sacristia ecclesiæ Rothomagensis, videturque esse ecclesiæ Rhemensis: *Et confirmet pollicem dexteræ manus dicendo cum chrismate: Deus, et Pater Domini, etc.*

Porro in Pontificali quod Anglicanum esse creditur duplex est unctio capitis, prior cum oleo et chrismate, secunda post manuum unctionem cum oleo tantum: *Hic mittatur oleum super caput ejus, ungetur, etc.* Et in Codice Ratoldi, ubi sequitur: *Tunc debet ei caput ungeri: Ungatur et consecretur caput tuum cælesti Benedictione in ordine pontificali, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Pax tibi. Et cum Spiritu tuo.* Quæ non sunt in Editis et aliis Codicibus nostris mss. Altera hæc capitis unctio peculiaris est his Codicibus; quam excipit hæc Ora

tio : *Domine Jesu Christe, tu prælegisti apos'tolos tuos, ut doctrina nobis præessent ; ita etiam vice apostolorum episcopos doctrinam docere, et benedicere, et erudire digneris, ut immaculatam ritam et illasam conserpent, quatenus Spiritus sanctus septiformis ventat super eos, et super nos omnes, et virtus Altissimi sine peccato una custodiat nos, et omnis Benedictio, quæ in Scripturis sanctis scripta est, super nos pariter veniat, et confirmet nos Deus Pater, et Filius et Spiritus sanctus, ut habeamus vitam æternam in sæcula sæculorum.* Quæ Oratio non exstat in Editis, neque in aliis Codicibus nostris mss., neque in Ordine et Pontificali Romano, neque in Codice Tiliano. In eodem Codice Ratoldi sequitur : *Et tunc legatur Evangelium secundum Lucam.* In illo tempore facta est contentio : *Et tunc offerat panem et vinum ipse, et omnes. Offertorium :* Inveni David servum meum. Memor sit Dominus. *Offertorium :* Gloria et honore. Et hæc de ordinatione episcopi juxta ritum Latinorum, qui etiam secundum eos ordinatur in die Dominica, ut palam est ex concilio Toletano IV. can. 18 *Aut certe a tribus in sacerdotem die Dominica consecrabitur.*

778. *Si papa ordinandus est.* Hæc desunt in Editis, et in aliis Codicibus nostris mss., neque habentur in Pontificali Romano. De ritu ordinandi papæ hic subjiciam quæ legi in vetustissimo Ordine Romano ms. bibliothecæ Corbeiensis.

« ORDINATIO ROMANI PONTIFICIS.

« *Psallent secundum consuetudinem. Procedit electus de sacrario cum cerostatis septem, et venit ad confessionem. Et post litaniam ascendunt ad sedem simul episcopi, presbyteri. Tunc episcopus Albanensis dat Orationem primam ; deinde episcopus Portuensis dat Orationem secundam. Postmodum adducuntur Evangelia et aperiuntur et tenentur super caput electi a diaconibus. Tunc episcopus Ostiensis consecrat eum pontificem. Post hoc archidiaconus mittit ei pallium ; deinde ascendit ad sedem, 518 et dat pacem omnibus sacerdotibus ; et dicit : Gloria in excelsis Deo. »* Hactenus Codex ms. Corbeiensis.

Item hadetur in Ordine Romano edito, in quo notantur Orationes, ut in ordinatione episcopi. Ubi nota, primo, confessionem esse tabernaculum quoddam vario opere exornatum, in quo corpora sanctorum apostolorum quiescunt, de quo vocabulo vide Onofrium Panvinum, Julium Cæsarem Bulengerum, in opusculis, et observationes nostras ad Concordiam regularum. Secundo, nota librum Evangeliorum non teneri ab episcopo, ut fit in ordinatione aliorum episcoporum, sed a diaconis, quemadmodum in Constitutionibus apostolorum, in ordinatione aliorum episcoporum. Observa tertio papam consecrari ab episcopo Ostiensi, ex antiquo more quo solet episcopus Ostiensis Romanum pontificem ordinare, ut testatur sanctus Augustinus in collatione tertii diei cum Donatistis cap. 16 : *Et quod non expectaverit Cæcilianus ut princeps a principe ordinaretur, cum aliud habeat Ecclesiæ catholicæ consuetudo, ut non Numidia, sed propinquiores episcopi episcopum Ecclesiæ Carthaginis ordinent ; sicut nec Romane Ecclesiæ ordinat aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo Ostiensis episcopus.*

779. *Et primatem omnium, etc.* Nota præclarum Romani pontificis elogium, cui primatus Ecclesiæ universæ debetur. Unde præclare Cassiodorus, lib. XI Variarum, epist. 2 : *Vos enim speculatores Christiано populo præsiletis, vos Patris nomine universa diligitis. Securitas ergo plebis ad vestram respicit famam, cui divinitus est commissa custodia. Quapropter nos decet custodire aliqua, sed vos omnia.* Et intra : *Sedes illa toto orbe mirabilis proprios tegat affectione cultores, quæ licet generalis mundo sit præstita, vobis etiam cognoscitur et localiter attributa.* Omittit cætera Patrum et conciliorum elogia.

780. *Et sacrificium celebrandum.* Ita in Codice Ratoldi, quod etiam supra in eadem Oratione nota-

tum est. In Missali Romano legitur : *et ad sacrificium, etc.*

781. *Hanc igitur oblationem, etc.* Eadem habentur in Codice Ratoldi et in Ordine Romano. In Codice Ratoldi sequitur : *Benedictio episcopalis in die : Deus qui populis indulgendo consoletis (consulis, et amore dominaris, da spiritum sapientiæ quibus tradidisti regimen disciplinæ. Amen, etc., ut in Ordine Romano ; in quo tamen hæc Benedictio in quibusdam variat. In eodem codice Ratoldi sequitur : Et tunc communicant omnes episcopi ad manus archiepiscopi. At in Ordine Romano hæc notanda veniunt : Cum autem venerit ad communicandum, Dominus pontifex porrigit ei formatam, atque sacram oblationem integram. Suscipiensque cum episcopis, ipse ex ea communicat super altare ; quod vero residuum fuerit, sibi reservet denovo ad communicandum unoquoque die usque quadraginta dies expletos. Et postmodum jussus a Domino pontifice communicat populum cum ceteris episcopis.* Ubi formata est diploma seu litteræ archiepiscopi, quibus ille testatur ill. episcopum a se ordinatum esse ill.

Ecclesiæ, quorum exemplar ibidem subjicitur : Dilectissimis fratribus et filiis, presbyteris, diaconibus, honoratis, clericis, et possessoribus, vel cuncte plebi ill. Ecclesiæ, N. Nos, auxiliante Domino, archiepiscopus sanctæ sedis catholice ill. electionem vestram Deo acceptissimam comprobantes, virum venerabilem N. in primo ordine vobis consecravimus sacerdotem, etc. Meminit sanctus Pacianus ; epist. 2, ad Sympronianum (et appellat epistolam agens de Notaviano) : Cognosco radicem legis antiquæ fontem populi antiqui reliquisse Cornelio invidentem. Novati insaniam commodatam, sine consecratione legitima episcopum factum, ideoque nec factum per epistolam eorum qui se confessores esse simularent. Quid sit formata, discs ex Marculpho, sub finem formularum, quodque 519 hæc ex Ordine Romano producta proprie formata non sit. In qua tamen notandum quod in primo ordine sacerdos est episcopus, ut secundi ordinis sacerdos est presbyter, ut clarum est ex epist. 25 Sidonii, libro IV, ubi agens de electione Joannis in episcopum Cabillonensem scribit : Post, laborum temporumque processu archidiaconus, in quo seu gradu seu ministerio multum retentus propter industriam, diu dignitate non potuit augeri, ne potestate possit absolvi. Attamen hunc jam secundi ordinis sacerdotem, etc., collegam sibi consecravere. Neque ex his verbis efficit, ut quidam volunt, potest, archidiaconum esse ordinis secundi sacerdotem, ratione istorum verborum. Attamen hunc jam secundi ordinis sacerdotem, etc., Nam si ita esset, videntur esse superflua cum Sidonio supra satis declaraverit ipsius Joannis gradum, et illud attamen satis manifeste sacerdotem secundi ordinis ab archidiacono esse distinguendum. Nam Sidonius declarans Joannis merita, dicit primo eum fuisse lectorem, et ministrum altaris pene ab infanzia, postea archidiaconum, et in eo munere diu perstitisse, quod esset valde idoneus. Attamen cum jam secundi ordinis sacerdos esset, id est presbyter, fuisse ordinatum episcopum ; alioqui sensus verborum istorum minus idoneus esset. Joannes diu retentus est in ministerio archidiaconatus, attamen hic jam archidiaconus creatus est episcopus. Nostram interpretationem satis declarat hic Optati locus, l. II : Quid (commemorem) diacones in tertio, quid presbyteros in secundo sacerdotio constitutos. Ubi vides presbyterum esse in sacerdotio secundo constitutum, non vero archidiaconum, qui tantum est in tertio sacerdotio constitutus, quia diaconus est.

Tandem notandum est illud, quod dicitur episcopum ordinatum suscipere de manu pontificis sacram oblationem, de qua sit communicaturus in presentiarum, et quadraginta dies continuos de residuo ejusdem Hostiæ. Idem de sacerdotibus seu presbyteris scribit Fulbertus episcopus Carnotensis, epistola ad Finardum *Antehos paucos dies, ut meminisse licet, mihi vespertinis horis supervenisti, et repentina inquisi-*

tionem permovisti de Hostia quam paulo ante promotus ut sacerdotium de manu episcopi suscepisti quæ ratiōis, videlicet. usque ad quadragesimum diem, usu quotidiano consumere. Et infra: *Nostri episcopi provinciales in hujusmodi ritum omnes consentiunt. Porro nostro tempore quidam inter cæteros ad sacerdotalem gradum admissus, Hostiam quoque, sicut et alii de episcopi manu suscepit, quam in pergameno in hos usus parato involutam quotidianam celebratione solvebat, et portiuunculam parvam juxta instantium dierum numerum computatam sumebat. Accidit vero ut quadam die, expletis mysteriis, dum vestimenta cum sindone altaris incautus colligeret, immemor Hostiæ sacræ, diligentiam nequam adhibens, thesaurum celestem infelix amitteret. Veniens ad diversorium, quæque necessaria curat, transigitur dies in crastinum repetita celebratione. Frater ille, instante hora communicandi, turbatus nimium et consternatus, sursum deorsum cursitans, nec etiam signum aliquid invenire potuit. Et infra ritus hujus reddens rationem scribit: *Nam et episcopus qui rices Christi tenet, sacerdotales viros in plebem subjectum missurus, sacri corporis Eucharistiam per quadragesimos dies sumendam distribuit, ut, dum (verbi gratia) quotidiè celestis panis alimonia reficiuntur, tempus illud in mentem habeant quo, per quadragesima dies, Dominus discipulis apparens et convalescens, desideratæ visionis satiètatē refecit. In eodem Codice Ratoldi sequitur: *Et tunc communicant omnes episcopi ad manus archiepiscopi. Communio: Lætificabimur in salutari tuo, et in nomine Domini Dei nostri magnificabimur. Communio: Beatus servus. Ubi nota duas Communiones.***

782. *Hæc communi. Domine, etc.* In eodem Codice Ratoldi: *Plenum, quæsumus, Domine, in nobis remedium tuæ miserationis operare, etc., ut in Ordine Romano. In eodem Ratoldi sequitur:*

520 *Tunc mittendus est in cathetra, et hæc dicenda Oratio.*

Omnipotens Pater sancte, Deus æternæ, tu omnem ordinem dignatus es in cælestibus sedibus ordinare. ut ait Psalmistas, *in Domine, æternum permanet Verbum tuum in cælo*, angelos et archangelos suo tibi ordine mancipari; in veteris testamenti privilegio Moysen et Aaron, et Samuel inter eos in sacerdotibus suis, qui invocant nomen ejus, patriarchas, prophetas perungi ordinasti; in novo per Filium tuum Jesum Christum apostolos sanctos suis ordinibus elegisti, primum Petrum apostolorum in cathedra honoris, et Mathiam ejusdem consortis in apostolatam, atque in cathedra honoris enumerasti, et in numero sanctorum omnium apostolorum evocasti, ut Spiritus sanctus ait per prophetam, *in cathedra seniorum laudent Dominum*, divino nutu æque de aliis hæc illis contigerunt. Et tu, Domine, pro tua immensa misericordia in nostris temporibus da similem gratiam fratri nostro illi, ad instar sanctorum apostolorum tuorum sedentium in cathedra honoris et dignitatis, ut in conspectu Majestatis tuæ dignus honore appareat *Per eundem*. Ex his notandum est olim in usu fuisse ut episcopus consecratione perfecta in sede seu throno episcopali solemniter collocaretur, ut videre est apud Fortunatum, lib. 1 de Vita sancti Martini:

Elegitur, trahitur, sacratur, in arce locatur.

Ubi in arce, id est throno et supra in consecratione Romani pontificis: *Tunc episcopus Ostiensis consecrat eum pontificem, archidiaconus mittit ei pallium; deinde ascendit ad sedem.* In Constitutionibus apostolicis, lib. viii, c. 5, ordinatur episcopus in sua sede collocatur. In eodem Codice Ratoldi sequitur: *Orationes quæ dicendæ sunt a domno papa super archiepiscopum ante pallium.* Deus omnipotens Pater, qui non propriis suffragantibus meritis, etc., ut in Ordine Romano. *Item altiu: Deus, Innocentius restitutor et amator, dirige hunc famulum tuum illi Spiritus tui fervore, etc., ut in eodem Ordine. Hic detur*

A pallium. Consecratio post pallium Domine sancte, Pater omnipotens, Rex regum, et Dominus dominantium, clementiam tuam humiliter exoramus, etc., ut in Ordine Romano. Hæc Ratoldi codex.

Pallium ita describit Innocentius III, lib. 1 Mysteriorum Missæ, cap. 63: *Pallium fit de candida lana, contextum habens desuper circulum humeros constringentem, et duas lineas sive fascias ex eodem panno ab utraque parte dependentes; quatuor autem cruces purpureas ante et retro, a dextris et a sinistris; sed a sinistris pallium est duplex, simplex a dextris; cui in tres partes conciso tres acus infiguntur (spinas vocant alii) quibus consuitur. A Græcis dicitur *παλλιον*; sed non plane eadem est illius forma et pallii; neque olim in pallio cruces inerant, ut videre est in antiquissimis imaginibus sancti Gregorii, et sancti Remigii quas in hoc libro excudendas curavi. Plura de pallio vide quæ scripserunt doctissimi viri Andreas du Saussey, in libro de Scriptoribus mysticis. ritu 4, libello de Pallio sacro, et Franciscus Florens Antecessor Aurelianensis, ad titulum 8, de usu et auctoritate pallii.*

783. *In natali papæ.* Die quo in summum totius orbis pontificatum promotus est Solebant enim quondam summi pontifices et episcopi anniversarium ordinationis suæ diem solemniter celebrare; qua de re consule Baronium in Annotationibus ad Martyrologium Romanum, 18 Januarii.

784. *In dies ordinationis suæ.* Subaudi, *anniversaria*; quod satis indicant hæc verba Orationis super oblata: *Annua festa repentes sacerdotales exordii.* Hæc autem ordinatio de episcopi, non de papæ initiatione intellegendæ est, ut ex hac Missa palam est. Et hæc de collatione ordinum juxta normam Ecclesiæ Latinæ; cui subjungere non pigebit ritum Ecclesiæ Græcæ seu Orientalis in ordinibus conferendis, ex Græcorum **521** Euchologio, ac primum occurrit ordo qui servatur in constitutione lectoris et psalmistæ, quandoquidem minores alios conferre non solent.

Ordinandus igitur sistitur ante pontificem, si secularis est, cum vestimento si vero monachus, cum pallio monachico, et ter a pontifice caput ejus signo crucis signatur, et tondetur ab illo in modum crucis, dicente in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, assistentibus ad singulas invocationes acclamantibus Amen. Deinde a quodam perfecte in clerici normam tondetur, et sic rursus pontifici sistitur, et accepto phænolio, cum induit; et ter ejus caput cruce signans, imponit ei manum, et sic orat: *Domine Deus omnipotens, elige hunc servum tuum, et sanctifica eum, etc.* Et post exclamationem, *Amen* videlicet, dat lectori librum apostolicum, et parumper legens accipit a pontifice pacem. Si vero cantor est qui ordinatur, recitat aliquid ex Psalterio. Si vero plures sunt qui ordinantur lectores, simul ordinantur, et invocatio pluraliter recitatur. Et hæc de lectoris et psalmistæ ordinatione.

Sequitur ordo in creatione subdiaconi servandus, pontifice ad portam speciosam sedente, antequam liturgiam incipiat, adducitur ad pontificem is qui subdiaconus ordinandus est, si est secularis, cum phænolio, id est penula, si vero monachus, cum pallio monachico. Jubet vero Pontifex eum exuere penulam, et sticarium, id est strictam tunicam induere et cingere; afferri vero aquamanile et mantile. Deinde ter caput ejus cruce signans, manumque suam imponens, dicente diacono, *Deum oremus*, dicit pontifex hanc Orationem: *Domine Deus noster, per unum et eundem Spiritum dividens unicuique eorum quos elegisti gratias, etc.* Et post responsionem *Amen* accipiens pontifex mantile, imponit humero sinistro illius qui ordinatur. Similiter datei et aquamanile; ille vero accipiens, illius manum osculatur, mittit aquam in manus ejus, et lavatur, dicens, *ὁμοί πνεύματι, ἁγίοι.* Et sic accepta Benedictione stat ante sacras

fores, etc. Si vero plures sunt ordinandi, oratio pluraliter effertur.

Sequitur ordo in diaconi creatione. Postquam dixit pontifex hanc exclamationem: *Et erunt misericordiarum magni Dei Salvatoris nostri Jesu Christi cum omnibus vobis.* Egressi duo diaconi sanctuarium, accipiunt ordinandum diaconum stantem in solea, et introducunt eum in sanctuarium. ter sanctam mensam circumeuntes, illud canentes: *Sancti martyres qui bene certastis.* Deinde accedens ad pontificem, ter cruce signatur in capite, eumque discingi jubet, et tolli mantile. Deinde is qui ordinatur in sacra mensa frontem sustentat, et genu dextrum fleclit, et cum archidiaconus exclamavit *Attendamus*, pontifex impositam habens manum capiti illius qui ordinatur, exclamat: *Divina gratia semper infirma curans, imperfecta perficiens, promovet in diaconum hunc piissimum subdiaconum. Oremus igitur pro eo, ut veniat super eum gratia sanctissimi Spiritus.* Et statim ter canitur *Kyrie eleison*, tum ab eis qui sunt intra sanctuarium. tum ab eis qui foris sunt, et pontifex signat ter caput illius signo crucis, et diacono dicente *Dominum oremus*, pontifex habens manum impositam sic precatur, *Domine Deus noster, in præsentia tua sancti tui Spiritus auxilium mittens, etc.* Dicto *Amen*, archidiaconus tenui voce, ita ut audire et respondere possint præsentés diaconi, recitat hæc diaconica: *In pace Deum oremus pro superna pace. . . . pro servo Dei illo, qui nunc diaconus promovetur, et pro salute illius Deum preceretur, etc.* Pontifex habens manum impositam precatur sic: *Deus Salvator noster, qui incorrupta tui voce apostolis legem diaconatus inxisti, etc.* Et dicto *Amen*, imponit ordinato orarium circa humerum sinistrum dicens *Dignus*; et juxta consuetudinem canitur ter *Dignus* ab iis qui sunt in Sanctuario, et ter a cantoribus. Deinde dat ei episcopus flabellum, dicens similiter *Dignus*. Et eum salutant omnes diaconi; ille vero, accepto flabello, stat a latere dextro sacræ mensæ, etc. Et tempore communionis, is qui ordinatus est prior communicat, et dicit diaconica, etc.

Sequitur ordo in presbyteri ordinatione. Expleto hymno cherubico. **522** ordinandus presbyter in solea stat, et duo exeuntes diaconi accipiunt illum ex utroque latere, et deducunt eum usque ad sacras portas; ibi vero dimittunt illum diaconi, et accipiunt duo presbyteri primus et secundus, et circumeunt sacram mensam, et canunt illud: *Sancti martyres, qui fortiter desertaverunt.* Ubi gyros compleverunt, inclinant secoram pontifice stante ante sacram mensam in suo throno, et is qui ordinatur osculatur genu pontificis supra humerale. Deinde pontifice surgente, et, sistitur is qui ordinatur, et ter signatur ab eo in capite, et frontem admovens sacræ mensæ fleclit utrumque genu. Et diacono exclamante *Attendamus*, statim exclamat sacerdos habens etiam dexteram manum illius capiti impositam: *Divina gratia semper infirma sanans, et imperfecta perficiens, promovet illum piissimum diaconum in presbyterum. Oremus igitur pro eo, ut veniat in eum gratia sanctissimi Spiritus; et dicunt, Kyrie eleison* tertii qui sunt intra sanctuarium, similiter et cantores. Rursus igitur ter eum signans, et manum impositam habens, dicente diacono: *Dominum oremus*, dicit pontifex hanc Orationem mystice: *O Deus, qui es sine principio et fine, etc.* Dicto *Amen*, protopapa tenui voce, ita ut audire possint et respondere præsentés, dicit hæc diaconica: *In pace Dominum oremus pro superna pace. . . . pro servo Dei N., qui nunc presbyter ordinatur, et salute illius Deum oremus, etc.* Pontifex vero habens manum impositam sic orat: *O Deus magnæ potentia et investigabilis sapientia, etc.* Dicto *Amen*, erigit illum, et posteriorem orarii illius partem transfert ad anteriorem ex parte dextra, dicens *Dignus*; deinde induens eum phænolium exclamat rursus *Dignus*. Et idem canunt ii qui sunt infra sanctuarium, et psallat, et sic pontificem et presbyteros salutat; et abiens stat

A inter presbyteros legens contactium. Et diaconus stat in consueto loco dicens: *Impleamus Domino precationem nostram.* Sacris vero perfectis, cum dicturus est pontifex ut fiant sumentibus, accedenti ordinato pontifex ei sacrum panem porrigit, sic dicens: *Accipe hoc depositum, et serva illud usque ad præsentiam Domini nostri Jesu Christi, quando abs te debet illud repetere.* Accipiens vero osculatur manum pontificis et ad locum pristinum transit: et positus supers acram mensam manibus, apud se dicit *Domine, miserere, et miserere mei Deus.* Cum vero pontifex dicturus est *Sancta sanctis*, ordinatus reddit sacrum panem, et primus inter cæteros presbyteros de manu pontificis communicat, et recitat Orationem quæ post ambonem dici solet.

Tandem sequitur ordo servandus in creatione episcopi. Finito trisagio, ascendit pontifex ad crepidinem quæ est ante sacram mensam, et is qui ordinandus est coram eo sistitur a tribus episcopis ex parte dextra. Chartophylax autem ex parte sinistra dat ei chartam, in qua hæc scripta sunt (si patriarcha ordinator est: *Suffragio et approbatione sacratissimorum metropolitanarum et archiepiscoporum, et episcoporum*; si vero metropoli, hæc *Suffragio et approbatione a Deo dilectorum episcoporum et piissimorum presbyterorum, dictiva gratia, quæ semper infirma sanat, et imperfecta perficit, promovet N., a Deo dilectissimum presbyterum, episcopum a Deo salvatæ urbis N. Preceperunt igitur pro illo, ut veniat in illum gratia sanctissimi Spiritus.* Et ii qui sunt intra sanctuarium et extra ter canunt *Kyrie eleison*. Data igitur ejusmodi charta archiepiscopo, et chartophylace vel archidiacono dicente *Attendamus*, episcopus legit litteras audientibus circumstantibus, atque omnibus clamantibus *Kyrie eleison*, ut declaratum est. Aperit Evangelium episcopus, et imponit capiti et cervici illius qui ordinatur, aliis episcopis simul tangentibus. Deinde faciens tres cruces super caput illius, et habens manum ipsi impositam sic orat: *Magister Christe, Deus noster, qui nobis per gloriosissimum apostolum tuum Paulum graduum et ordinum seriem præscripsisti, etc.* Et dicto *Amen*, dicit unus episcoporum ordinantium tenui voce, ita ut audiat et respondeatur a congregatis episcopis, hæc diaconica: *In pace Dominum deprececur, pro superna pace* **523**

et salute. . . . pro servo Dei N., qui nunc promovetur episcopus, et pro salute ejus Dominum deprececur, ut hominum amator Deus immaculatum ei et irreprensibilem præsalutem largitur, Dominum deprececur, etc. Pontifex habens sic vertici illius qui ordinatur manum impositam sic precatur: *Domine Deus noster, qui, eo quod humana natura divinitatis essentiam sufferre nequeat, tua providentia simili nobiscum conditioni obnoxios magistros constituisti, etc.* Dicto *Amen*, tollit Evangelium et ponit super sacram mensam, et sic imponit ordinatum humerale dicens *Dignus*; similiter et clerus dicit. Deinde tunc ordinatum salutatur ordinator. Et, facta solita acclamatione fausta, ascendunt simul in suos thronos; primusque sedens is qui ordinatus est, dat pacem in apostolum, id est recitata lectione apostoli, dicit *Pax tibi*; primusque inter alios fit particeps corporis et sanguinis Domini, et ordinanti alisque porrigit. Et hæc de ordinationibus juxta ritum Orientalis Ecclesiæ, circa quas quedam observare opera pretium est.

In primis igitur hic notandum est quid sit phænolium. *Φαινολίς*, seu *φαινολίς*, est genus pallii, penula seu vestis exterior quæ stichario, id est tunice strictæ, superinduitur, ut videre est apud Codinum: *Φορῶν μὲν τὸ σύνθηες ἀπὸ στιχάριον, γὰρ ὡς δὲ ἐπὶ αὐτοῦ φαινολίς*, id est, ferens sibi consuetam tunicellam, et super ipsam suam phænolium. Auctor veteris Etymologici: *Φαινολίς χιτῶν οἱ δὲ παλαιοὶ ἐπεστράξαν παρὰ τὸ φαίνεσθαι ὄλον*, id est, tunica. Prisci vero dixere ephestridem, ab eo quod tota appareat. Recte quidem, quia vestis est exterior, sicut ephestris. Et paulo post, *φαινολίς, χιτῶνιον*, id est, tuni-

cella. Porro patriarchæ phænolium album erat, et multis sparsum crucibus, quod proinde dicebatur *πολυσταύριον*. a crucium multitudine. Consule Glossarium Græcobarbarum doctissimi viri Joannis Meursii.

2. Nota lectorem ordinari per manus impositionem, juxta Constitutiones apostolicas, lib. viii, cap. 22, et septimam synodum, cap. 14, ubi improbat synodus pueros tonsuratos in ecclesia legentes, *μήπω μωρὸ Ἐπισκόπου χειροθεσίαν λαβόντας*, id est, qui nondum manus impositionem ab episcopo acceperunt.

3. Nota hypodiaconum etiam ordinari per manus impositionem; quod videre est etiam in Constitutionibus apostolicis, lib. viii, cap. 21.

4. Notandum est subdiaconum, accepta Benedictio-
ne, statim ante sacras fores stare, quoniam earum custodia quæ olim diaconis apud Græcos committebatur, ut notum est ex sancto Dionysio, cap. 5 eccl. Hierarchiæ, modo creditur subdiaconis, quod etiam ætate sancti Maximi usitatum erat, ut ex illius ad sanctum Dionysium scholiis manifestum est: *Σημειώσαι, ὅτι οἱ Διάκονοι τότε τὰς θύρας εἶχον, νῦν δὲ οἱ ὑποδιάκονοι*. Id est: Nota tum diaconos fores custodisse, nunc vero id subdiaconos præstare. Sacræ fores hic sunt fores cancellorum sacrarii, ut colligere est ex ordinatione presbyteri.

5. Nota diaconum in sua ordinatione genu dextrum flectere, juxta sanctum Dionysium, cap. 5 eccl. Hierarchiæ, sed utrum flecti debeat, ibi non exprimitur.

6. Notandum diaconica esse quosdam versus, quos preces vocamus, quæ a diaconis decantantur; qui et *εἰρηνικά*, id est, pacifica dicuntur. Liturgia præsanctificatorum: *Postquam dictum est illud, ut et ipsi, λέγονται καὶ ταῦτα τὰ διακονικά, ἦγον εἰρηνικά*, id est, *dicuntur et hæc diaconica*, id est, *pacifica*. Pacifica autem a diaconis dici solita palam est ex sancti Joann. Chrysostomi liturgia. Infra in ordinatione episcopi dicuntur diaconica ab episcopis, quia illa spectant ad ordinationem episcopi.

7. Observandum est hanc vocem, *dignus*, etiam proclamari in imperatoris coronatione apud Codinum, in lib. de offic. Aulæ.

8. Flabellum diacono porrigitur, quia apud Græcos dum sacra mysteria celebrantur, diaconi super eis movent flabella ex plumis concinnata, in symbolum sex alarum sanctorum seraphim. Jobius, lib. v, cap. 25; **524** *Addit insuper cum corpus dominicum in sacra mensa propositum est, ideo qui ab utroque latere sarris operantibus astant, ῥιπίδας πτερόν πεποιημέναις τοῖς προκείμενοις φοικτοῖς ἐπικινεῖν*, etc., id est *super proposita tremenda mysteria movere flagella ex pennis in symbolum sex alarum, ne sinant initialos rebus visis immorari. In Bibliotheca Photii, n. 222*). Sanctus Germanus Constantinop., in Theoria mystica: *ῤιπίδες εἰς τῶν εἰσὶ τῶν χειροθιῶν*, id est, flabella vero sunt in typum cherubim; et infra: *Τὰ δὲ ῥιπίδια καὶ οἱ διάκονοι ἐμφανίονσι τὰ ἐξ᾽ ἀπέρυγα Σεραφίμ*, etc., id est, flabella vero et diaconi significant sex alas gestantia seraphim, et multi oculorum cherubim effigiem. Joannes Moschus, capite 96, agens de pueris pastoribus vici ejusdam, qui Thorax dicitur, circa partes Apamæ in secunda Syria, divinatorum mysteriorum celebrationem imitantibus: *Assistentque, unus quidem, qui fungebatur officio presbyteri, medius; duo vero alii hinc et hinc veluti diaconi. Et ille quidem sanctæ oblationis verba dicebat, οἱ δὲ τοῖς φαικίλοις ἐρόπιζον*, illi vero fusuolis, tanquam flabellis auram faciebant. Et supra, cap. 150, agens de quodam episcopo celebrante divina mysteria coram sancto Agapeto Romano pontifice: *Πλὴν τὸν διάκονον τὸν κατέχοντα τὸ ῥιπίδιον*, etc., id est, sed diaconum qui tenet flabellum remove ab altari. Ubi nota hujus flabelli usum aliquando Romæ fuisse. Vita sancti Epiphani, apud Metaphrastem: *Πρῶτον ἐπέχει τῷ ἐξ ἁριστέρων διακόνῳ τῷ ῥιπιστήριον διακρατοῦντι τὸ*

λαειτουργικόν, id est, primum observat a sinistris diaconum, qui flabellum tenebat liturgicum. Meminit Chronicon Alexandrinum, olympiade, 331: *Hoc anno, mense Artemisio, qui Romanis est Maius, indictione 12, Sergio patriarchæ Constantinopolitano, cæptum est psalli, posteaquam sacra mysteria perciperant, ἐν τῷ μέλλειν τοὺς κληρικούς ἐπὶ τὸ σκευοφυλάκιον ἀποκαθίσταναί τὰ τιμια ῥιπίδια*, id est, *cum clerici referrent in sacrarium veneranda flabella*. Praxis videtur in liturgia sancti Joannis Chrysostomi: *Καὶ ῥιπίδει ἐπάνω τῶν ἁγίων μετὰ ῥιπίδιον εὐλαβῶς*, id est, et ventilat (diaconus) super sancta cum flabello reverenter.

9. Videndum est quid sit solea in ordinatione presbyteri et diaconi, ἡ σωλία, ὁ σωλιάς, et τὸ σωλίον, et *σολεῖον*, nam varie scribitur hoc nomen, a nonnullis explicatur eminentius ecclesiæ pavementum, a quibusdam chorus, ab aliis solium. Ego vero puto esse pavementum ecclesiæ quod est ante fores sacrarii inter chorum et sacrarium in quo est altare.

Quod apparet ex hoc Euchologii loco, ubi duo diaconi exeuntes, de sacrario videlicet, stantem in solea illum qui presbyter est ordinandus deducunt usque ad sacras portas, et inde accipientes eum duo presbyteri cum eo sacram mensam circumveunt. Et apud Codinum, libro de Officiis aulæ, dicitur imperator descendere de ambone, ab ea parte quæ tendit ad soleam et sanctum altare. Estque pavementum eminentius ecclesiæ, eo quod elatum sit, et pulchris lapidibus ornatum; quod in magna Constantinopolis ecclesia ex lapide onychite stratum erat, ut ex Cedreno manifestum est.

10. Videndum est quid sit protopapa, qui juxta Codinum est *ἐκδικος, καὶ πρῶτος τοῦ βήματος*, καὶ φέρων τὰ δευτερά τοῦ Ἀρχιερέως, id est, defensor et primus altaris, et secundas ab summo sacerdote obtinens. Isque est Ecclesiæ protopapa. Nam imperator suum etiam habebat protopapam, ut docet Codinus, lib. de Offic. Constantinop.: *Ἐχει μὲν γὰρ ὁ βασιλεὺς πρωτοπαπᾶ εἰς τὸν κλήρον αὐτοῦ. Ἐχει δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία*. Id est, habet enim imperator clerici sui protopapam, habet etiam Ecclesia. Interdum vero unus protopapa utriusque clero præsidebat, ait idem Codinus.

11. Videndum est quid est contacium. Arcudius contacium interpretatur liturgiam quam recitat recens ordinatus, cum cæteris qui adsunt presbyteris. Sed contacium duo significat: primo tonum, volumen. Manuel Moschopolus, de Schedis, *τόμος, τὸ κοντάκιον* unde apud Codinum, lib. de Offic. aulæ, cum de Hieromonemone agit, *τὸ κοντάκιον τῆς χειροτονίας*, id est, volumen in quo ordinationes continentur. Secundo est quoddam cantici genus, ut planum est ex eodem Codini libro, *ψάλλοντες μετ' αὐτοῦ τὸ κοντάκιον, ἢ παρθένος σήμερον*, etc., id est, deinde **525** canentes contacium, virgo hodie, etc.

12. Quod spectat ad episcopi ordinationem, ejus qui ordinatur nullus assignatur situs, an videlicet sedere aut stare, aut genua flectere debeat. Qui sane olim utrumque pedem flectebat, ut planum est ex sancto Dionysio, cap. 5, de Hierarchia ecclesiastica; et ex sancto Gregorio Nazianzeno, in Oratione funebri patris sui, cum ait in ejus baptismo omen futuræ in eo dignitatis episcopalis a multis observatum fuisse, eo quod, juxta consuetudinem eorum qui baptizantur, minime steterit, sed genu flexerit, ut usu venire solet in episcopis, dum ordinantur. Sed mos antiquus mutatus est: quod etiam observat sanctus Maximus, ad hæc sancti Dionysii verba, *ἄμω τῷ πόδι*, cum ait, *νῦν ἑτέρως ἐπιτάλλεται*, id est, nunc aliter consecratur. Itaque miror cur Petrus Arcudius suæ interpretationi hæc addiderit, *ibi fronte incumbens sacræ aræ utrumque genu flectit*, cum non exstent in textu Græco quem profert, nec in Editione veteri Venetiarum, qua nos usi sumus, non reperiantur.

13. Discendum est ex Codino, libro citato, circa initium, quid sit chartophylax: Ὁ χαρτοφύλαξ, κορων τὰ Ἐκκλησιαστικά χαρτῶα δικαιοῦματα, etc., id est, qui tabulas habet chartaceas ad jura ecclesiastica pertinentes, iudex est omnium causarum ecclesiasticarum, cognoscit de causis nuptialibus, et defensor in cæteris clericorum causis, ὡς διὰ τῆς Ἀρχιερατικῆς χεῖρ., id est, veluti manus summi sacerdotis dextera.

14. Quid sit ὠμοπόριον, seu humerale, videndum est, quod commune est omnibus episcopis ornamentum cujusvis gradus sint, oblongis sudariis simile, quod in patriarchis et archiepiscopis designat stolam Aaronis circa humerum sinistram compositam et jugum mandatorum Christi. In episcopis vero significat ovem perditam, quam Dominus super humeros reportavit; habetque cruces, quia Christus humeris suis crucem bajulavit; et qui volunt Christum imitari, crucem humeris suis tollunt, quod est adversitatum tolerantia. Ita docet sanctus Germanus patriarcha Constantinopolitanus in Theoria mystica. Meminit sanctus Isidorus Pelusiota, lib. 1, epist. 136: Τὸ δὲ τοῦ Ἐπισκόπου ὠμοπόριον ἐξ ἰρίας ὄν, ἀλλ' οὐ λίνου. τὴν τοῦ προβάτου θορὰν σημαίνει, id est, episcopi humerale ex lana, non ex lino, significat pellem ovis errantis, quam Dominus humeris suis sustulit. Mentio fit in synodo ad quercum, in Bibliotheca Photii, n. 59, ubi accusatur sanctus Joannes Chrysostomus, quod tribus diaconis Acacio, Edaphio et Joanni, ὡς τὸ ὠμοπόριον αὐτοῦ κλέψαντας, id est, tanquam ejus humerale furto sustulerint, diem dixerit.

15. Observandum est, cum signatur ordinandus episcopus, olim dici solitum: Σηραγίζεται ὁ θεῖνα ἀπὸ πεισθυτέρου εἰς Ἐπίσκοπον ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Id est: Signatur N. ex presbytero in episcopum, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Similiter in presbyteri et diaconi ordinatione, ut docet sanctus Maximus, in scholiis ad cap. 5 sancti Dionysii, quæ tamen verba non exstant in Euchologio, quæ sanctus Maximus appellat ἀνάβησιν, quæ est veluti quædam prædicatio ex nomine. Ejusmodi autem signationes sumptæ sunt ex sancto Dionysio, capite citato.

16. Notanda sunt hæc verba, ἡ θεῖα χάρις, etc. Usus enim eorum satis antiquus est, si quidem illorum meminit sanctus Maximus in caput citatum sancti Dionysii: *Hæc autem recitationem vocat, quando in ipsa ordinatione pronuntiat, τὸν χειροτονούμενον ἡ θεῖα χάρις προσχέρεται τὸνδε εἰς τὸνδε, id est, divinam gratiam hunc qui ordinatur promovet ad hunc ordinem.*

17. Notanda sunt hæc verba, pro servo Dei; nam olim aliter habebatur, ut constat ex eodem Maximo in caput citatum. *Quæ est in ordinationibus declaratio, verbi gratia in ordinatione episcopi: Ὑπὲρ τοῦ ἁγίου πατρὸς τοῦδε. Ἐπὶ δὲ πεισθυτέρου. Ὑπὲρ τοῦδε πεισθυτέρου. Ἐπὶ δὲ διακόνου, Ὑπὲρ τοῦδε ὀδελφοῦ ἡμῶν, τοῦ διακόνου.* Id est: Pro sancto Patre episcopo N. in presbyteri, pro presbytero N. in diaconi, pro fratre nostro N. diacono.

18. Nota salutationem, cujus hic crebra mentio est, 526 non esse simplicem salutationem, sed eam esse quæ cum amplexu, amicitia gratia, fiat. Nam ἀσπάζεσθαι non est simpliciter salutare, sed eam amplexu, ὑπὸ τῆς φιλίας ἠνωθῆναι, id est, per amicitiam conjungi, ait etymologicum vetus. Quare, ut inquit sanctus Dionysius, cap. 5 eccl. Hierar., unde hæc est emendicata salutio, ejusmodi salutatione significatur sacra communio, amabilisque lætitia mentium bene inter se convenientium.

19. Observandum est nullas esse in hoc Euchologio unctiones in ordinationibus episcopi et presbyteri quod contigisse quidem arbitror, quia ferme in omnibus sequitur sanctum Dionysium, qui capite toties citato nullam in his ordinationibus unctionis fecit mentionem, quæ tamen olim etiam apud Græcos in usu fuisse videtur, quia supra citati sanctus

A Gregorius Nazianzenus et sanctus Joannes Chrysostomus illius meminere, nisi dicere malis eos juxta mysticum sensum fuisse locutos.

785. *Oratio ad abbatem faciendum.* In benedictione abbatis non adhibetur manus impositio, sed simplex Oratio, ut docet Ivo Carnotensis, epist. 37: *Quid ergo est disceptandum in Benedictione abbatis, a quocunque episcopo eum fuerit consecutus, in qua nec fit manus impositio, nec consecratio, sed simplex Oratio,* etc. Quod ab Ordine Romano non dissidet, qui tamen addit quosdam cæremonias, quas ibidem videre est, in quo tamen consecratio sumitur latius pro Benedictione. Ita in Ecclesia Latina; secus in Græca. In ea enim abbas per impositionem manus episcopalis creatur, ut apparet ex synodi vii can. 14: *Lectoris autem manuum impositionem licet in proprio monasterio etiam soli unicuique monasterii præfecto facere, si auctore τῶ ἡγουμένου ἐπιτίθη χειροθεσία παρὰ Ἐπισκόπου πρὸς προεδρίαν ἡγουμένου,* etc., id est, si ipsi præfato ab episcopo manus est imposita, ad abbatis præsentiam seu dignitatem, dummodo illum presbyterum esse constet.

786. *Incipiunt apologiæ.* Apologia hoc loco est excusatio, et purgatio, qua sacerdos excusat se, eo quod indignus ad tam veneranda et tremenda mysteria accedat. Glossæ veteres miss., *apologia, vel apologesis, excusatio. Hinc apologeticus sermo excusativus.* Glossæ veteres Græcolatinæ, *ἀπολογία, excusatio, purgatio, satisfactio.* Ubi satisfactio est excusatio, ut apud sanctum Ambrosium, serm. 46: *Ergo Petrus prorupit ad lacrymas, nihil voce precat. Invenio quod fleverit, non invenio quid dixerit. Lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego. Recte sane Petrus flevit, et tacuit, quia quod deseri solet, non solet excusari; et quod defenit non potest, ablati potest.* Quæ verba satis ostendunt satisfactionem sumi pro excusatione. Ibi enim confertur Adam quise excusavit cum sancio Petro qui non se excusavit, sed flevit. Et verborum ἀπολογούμαι. Eædem Glossæ ἀπολογούμαι, *excuso me.* Itaque in Codice Rodradi modo dicitur apologia, modo excusatio. Has et similes apologias dicebat sacerdos in ipsa Missa ante Offeritorium et Consecrationem, rarius post, dum chorus cantaret, ut videre est supra in Missa Codicis Tiliiani.

In Codicibus editis et Rodradi reperiuntur nonnullæ apologiæ, sed pauciores, quam in hoc Codice. Prior Codicis Rodradi sub hoc titulo: *Hanc Orationem beatus Ambrosius composuit; et antequam Missam celebraret, veniat pro suis peccatis postulando canere solebat, hoc modo, dicens: Ante conspectum divinæ Majestatis tuæ reus assisto,* etc., ut in Codice Tiliiano, sed in quibusdam variat; ubi etiam recitatur ante Offeritorium; et ita capiendus est titulus Rodradi, ubi dicitur hanc Orationem a sancto Ambrosio solitam recitari ante Missam. Nam Missa proprie incipit ab Offeritorio, ut clarum est ex ipso sancto Ambrosio. lib. v, epist. 33, ad Marcum Ilinam: *Sequenti die (erat autem Dominica) post lectiones et tractatum, dimissis catechumenis. Symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ. Illic nuntiatum est mihi comperto quod ad Porcianam basilicam de palatio decanos mississem, et vela suspenderent, populi partem 527 eo pergere; ego tamen mansi in munere, Missam facere cæpi. Dum offeroraptum cognovi a populo Castulum quemdam, quem presbyterum dicerent Ariani.* Ubi vides Missam incipi dimissis catechumenis traditoque eis Symbolo, qui tamen tantum dimittebantur dicto Evangelio. Competentes enim sunt illi catechumeni qui baptismum petebant, de quibus supra actum est.

787. *Impellit ministrandi officium,* etc. Hæc apologia in Missa a Matth. Illyrico edita recitatur a pontifice cum nonnullis aliis, choro Gradale, Alleluia et Sequentiam canente, ubi legitur *impellit me peccatorem.*

788. *Hostia salutaria.* Locus corruptus; lege utiq

Missa Illyrici : *Hostiam salu arem offerre*, et clarus est sensus.

789. *Peripsema*. Ita in Missa Illyrici, est antiptosis : nam dicendum erat *perismate*. Quid sit peripsema docet Hesychius his verbis, περιψημα, περικατάμαγμα, αντίψυξα, ἢ ὑπὸ τὰ ἔχρη πάντων, id est, ejectionem, seu purgamentum, pretium redemptionis, piaculum, vel id quod est sub vestigiis omnium, quod omnium pedibus conculcatur. Glossæ veteres mss. biblioth. Corb. : *Peripsema, limatura metalli, et purgamentum domi, et quisquilæ domus, et rasura cuiusque rei*. Usurpatur hic, ut olim a sancto Paulo pro re villi et abjecta.

790. *Ne indignum*. In Missa Illyrici legitur *ne me indignum*.

791. *Suspende securim*. In eadem Missa legitur : *Suspende precor interventu istorum, et omnium sanctorum meritis securum*; sed lege *securim* utrobique.

792. *Perspicue*. Lege *Propitium*, ut in Missa Illyrici.

793. *Dum confessor in cruce, possessor*. Est paranasia.

794. *Ut quin*. In Missa Illyrici legitur *at quin*.

795. *Ante oculos tuos, Domine*, etc. Hæc apologia habetur in Missa Codicis Tiliiani; diciturque ibi a sacerdote seu pontifice, finito Evangelio, dum ornatur altare, antequam suscipiat sacerdos oblationes offerentium. Bis exstat in Missa Matthiæ Illyrici; et primo recitatur inter Epistolam et Evangelium cum quibusdam aliis. Secundo cum fuerit ornatum altare, antequam sacerdos suscipiat oblationes offerentium. Habetur in Codice Rodradi et in Editis.

796. *Vix audeo*. In Missa Illyrici legitur *non audeo*.

797. *Tu enim scis, Domine omnia quæ aguntur in nobis*. In Missa Illyrici legitur : *Tu scis, Domine, quæ aguntur in nobis*.

798. *Erubescimus confiteri*, etc. Ita Ovidius, in epistolis :

Quæ fecisse juvat, facta referre pudet,

799. *Per nos*. Deest in Missa Illyrici, et in Codice Tiliiano.

800. *Admittere*. In Codice Rodradi legitur *admitti*.

801. *Parce Domine, confidentibus*, etc. In Missis Tiliiana et Illyrici legitur : *Sed parce, Domine, confidentibus, ignosce peccantibus, miserere teroquantibus*. In prima tamen apud Illyricum legitur, *confidentibus, loco confidentibus, et precantibus, pro peccantibus*.

802. *Infirmus est*. In Missis Tiliiana et Illyriciana hæc adduntur : **528** *apud te non habent peccatores verba sine crimine*.

803. *Ut qui ex nobis*. In præfatis Missis ita legitur : *Visi ex nobis indignis et peccatoribus*. In prima Illyriciana *et peccatoribus* desideratur.

804. *Per te nobis*. In Missa Illyrici legitur, *per te metipsum veniam*, etc. In Codice Tiliiano, *per te metipsum nobis*, etc.

805. *Per Dominum*. In Missa Illyrici : *Qui vivis et regnas*, etc. In Missa Tiliiana : *qui vivis et regnas Deus nunc et semper, et in sæcula sæculorum*.

896. *Conscientia quidem trepidi*, etc. In Missa Illyrici hæc Oratio recitatur, cum ornatum est altare, antequam sacerdos suscipiat oblationes offerentium. Non exstat in Missis Tiliiana et Ratoldi abbatis, nec in Codice Rodradi, nec in Editis.

807. *Sed si recedimus*. In Missa Illyrici legitur *tamen si recedimus*, quæ quidem lectio præstare videtur.

808. *Pro qua re dignare nos*, etc. Missa Illyrici legitur : *Pro qua re pietate paterni omnipotens Deus, atque placabili vultu cordis nostri interiora purgare digneris*.

809. *Etsi nos reatu peccatorum*, etc. In Missa Illyrici hæc ita contracta leguntur, et corrupta : *Precamur etiam (etsi culpabiles simus) nostrorum, tamen tibi placita mysteria consecrata*. Nam *et nostrorum*

ibi redundat, et *et consecrata* non ita recte legitur, quia dum hæc Oratio recitatur a pontifice, nondum sunt mysteria consecrata, sed consecranda.

810. *Ignosce, Domine, ignosce*. In Codice Tiliiano hæc Oratio recitatur a sacerdote cum altera post Collectam, usque ad Evangelium prout ei placuerit. In Missa Illyrici recitatur, dum populus communicat : *Interim dum communicant dicat, Ignosce, Domine*. Porro in præfatis Missis non repetitur *et ignosce*. Hæc apologia habetur in Codice Rodradi.

811. *Quod dum rogare compellor*. Ita in Missa Illyrici. In Codice Tiliiano, *quod te rogare compellor*.

812. *Et cum pudendorum actuum*. In Missa Tiliiana legitur : *Ut cum pudendorum, etc.* In Missa Illyrici, *et immundorum actuum*.

813. *Non habeo apud te, nec verba sine crimine*. In Codice Tiliiano legitur, *nam habeo apud te, etc.* In Missa Illyrici deest particula *nec*.

814. *Et cogitationum*. In Missa Illyrici legitur *tu cogitationum*.

815. *Per Dominum nostrum Jesum*. In Missa Illyrici legitur : *Salvator, miserere mei*. In Missa Tiliiana : *Salvator mundi, qui vivis*; lege *vivis*, In Codice Rodradi : *Salvator mundi, qui cum Patre, et Spiritu sancto vivis et regnas per omnia sæcula sæculorum. Amen*.

816. *Rogo te, Deus Sabaoth*, etc. Hæc apologia non exstat in Missa Illyrici, neque in Editis, neque in Cod. Tiliiano, nec in aliis Codicibus nostris manuscriptis.

817. *Uti*. Id est, *ut*.

818. *Ante æterni Regis præsentiam*, etc. Neque hæc apologia exstat in Missa Illyrici, neque aliis Codicibus supra citatis.

819. *Livore torquetur*. Id est, contabescit.

529 820. *Eripiat nos*, etc. Hæc et duæ sequentes apologiæ habentur in Editis, et sub eisdem titulis. Hæc autem prior non exstat in Missa Illyrici, nec in Cod. Tiliiano, nec in aliis Codicibus nostris manuscriptis.

821. *Mordacis conscientiarum stimulis*, etc. Hæc apologia in Missa Illyrici dicitur tempore Gradalis, Alleluæ et Sequentiæ. Non exstat in Codice Tiliiano, neque in aliis Codicibus nostris manuscriptis.

822. *Te Deum*. In Missa Illyrici, prætermissio pronomine *te*, legitur *Dominum*.

823. *Peccatum est*. In eadem Missa legitur *deliquimus*.

824. *Comissum*. In eadem Missa legitur *commisimus*.

825. *Resolvere, ac indulgere dignetur*. In eadem Missa : *Solvere, ac perdonare dignetur*. Post quæ in eadem Missa hæc sequuntur : *Ut, te, Domine, annuente, valeamus quæ mala sunt declinare et quæ bona sunt consequenter explere. Et quia nos fecisti ad tua sacramenta pertinere, tu clementer in nobis eorum munus operare, omnibusque errantibus indulge juxta magnitudinem pietatis tuæ*.

826. *Indignum me, Domine*, etc. Hæc Oratio in Missa Illyrici recitatur cum quibusdam aliis, postquam in altari pontifex Confessionem perfecit. Habetur etiam in Missa Ratoldi, recitaturque ibi ut primum pontifex accessit ad altare.

827. *Quid ego te blandis*. Ita in Codice Ratoldi. In Missa Illyrici legitur : *Nam qui te blandis*.

828. *Ingeris*. In Missa Illyrici et in Codice Ratoldi additur *ægro*.

829. *Sanitati meæ*. In Missa Illyrici additur *indescender*

830. *Recedo*. In Missa Illyrici additur : *Quasi dignum me in oculis hominum ostendo : sed in tuo conspectu, quem occulta non fallunt, diversis sceleribus pollutus sordeo. Sed tuum est, Domine Deus, dare peccatori cor compunctum, fontemque lacrymarum, quo digne valeam abluere multitudinem scelerum*.

831. *Nubem ea cito delere*. Ita in Codice nostro ms. sancti Eligii, sed inter *et ea* apparent vestigia duo-

- rum *Mabfasorum*. In Editis legitur, *nubem cito delere*. A In Missa Illyrici, rectius, *ea, ut nubem, cito delere*. In Codice Ratoldi. *ea, ut nubem, cito delere*, optime.
832. *Ut qui hanc palmam amiserim*. In Codice Ratoldi legitur, *et licet palmam amiserim*. Ita in Missa Illyrici, in qua tamen additur *et innocentie*.
833. *Ad veniam saltem pertineam*, etc. In Cod. Ratoldi legitur *per veniam*. In Missa Illyrici legitur: *Saltem per confessionem veniam merear, te miserante*.
834. *Tibi enim Deo est*, etc. In Missa Illyrici legitur: *Ut tibi sit gloria, laus, et honor, cuncta regenti in sæcula sæculorum. Amen*.
835. *Projectis nobis*, etc. Hæc apologia cum multis aliis in Missa Illyrici recitatur a pontifice seu sacerdote tempore Gradalis, Alleluie et Sequentie, hoc est inter Epistolam et Evangelium.
836. *Quia tibi*. In Missa Illyrici præponitur copulativa *et*, rectius.
837. *Gerimus*. In Missa Illyrici legitur *gessimus*, rectius.
838. *Sit in nobis, Domine*, etc. In Missa Illyrici hæc aliter leguntur in hunc modum: *Concede, ut in nobis non oris sit tantum confessio seditum cordis*.
- 530 8.9. *Castos enim*. In Missa Illyrici legitur, *siquidem castos*.
840. *Mundi*. Hoc vocabulum deest in Missa Illyrici.
841. *Mores*. In Missa Illyrici legitur *sunt mores*.
842. *Sollicitudo carnis*. In Missa Illyrici legitur *sollicitudo terræna*.
843. *Da de præteritis veniam*, etc. In Missa Illyrici hæc in hunc modum leguntur: *Et da de præteritis malis veniam, de præsentibus emendationem, de futuris cautelam, qui vivis, etc.*
844. *Ita, Domine, immensi criminis rei*. Hæc apologia non est in Editis, neque in Missis Illyric. Ratoldi et Tiliæna, neque in Codice Ratoldi.
845. *Nec se a facie tua. Lege non a facie tua*.
846. *Quodcumque*. Lege *quod quemque*.
847. *Item alia in tribulatione*. Hæc apologia recitatur a pontifice seu sacerdote in Missa Illyrici, tempore Gradalis, Alleluie et Sequentie. Nuper edita est jussu S. P. N. Urbani VIII papæ, sed dimidia circiter parte brevior. Non exstat in Editis Sacramentariis, neque in Cod. Tiliæno, neque in aliis Codicibus nostris manuscriptis.
848. *Si ante oculos tuos*, etc. Ita in Missa Illyrici. In Edita hæc aliter fusius leguntur in hunc modum: *Ante oculos tuos, Domine, culpas nostras ferimus; et plagas accepimus conferimus si pensamus malum quod fecimus, etc.*
849. *Et plagas, suas excipimus, conferamus*. In Missa Illyrici legitur: *Plagas, quas vel durissimas in hac vita pati possumus, conferamus*.
850. *Quod meremur*. In Edita hæc adduntur: *gratiusest quod commisimus, levius est quod toleramus*.
851. *Frangitur*. In Edita legitur *teritur*.
852. *Et in opere*. In Missa Illyrici legitur *et tamen in opere*.
853. *Non emendat*. Ita in Missa Illyrici, et hæc phrasid non semel occurrit in reguia sancti Benedicti. In Edita legitur *non se emendat*.
854. *Si expectas*. Ita in Edita, In Missa Illyrici legitur *si expectamur*.
855. *In correptione*. Ita Missa Illyrici. In Edita legitur *in correctione*.
856. *Si impresseris*. Ita in Missa Illyrici. In Edita legitur *si extenderis*.
857. *Si parcas*. In Edita legitur *si peperceris*. In Missa Illyrici *si parcis*.
858. *Te provocamus*. Ita in Missa Illyrici. In Editis deest pronomen *te*.
859. *Si angustia veniunt*, etc. Ita in Missa Illyrici. In Edita hæc desunt, usque ab hæc verba: *habes, Domine, confitentes reus*.
860. *Non timemus observare*. Particula *non* videtur redundare. In Missa Illyrici legitur *non timemus negligere, recte*.
861. *Novimus*. In Missa Illyrici legitur, *vorimus*, male.
862. *Nos punias*. Ita in Missa Illyrici. In Edita legitur *non perimas*; sed lege *nos punias*.
863. *Ex nihilo*. Hæc desunt in Missa Illyrici.
864. *Qui rogarent*. In Missa Illyrici legitur *cui rogarent*, non ita recte. 531 In Edita, *quiterogarent*, quæ in hoc vocabulo desinit.
865. *Tuo supplices auxilio*. Hæc usque ad illa verba, *etigenos, Domine* desiderantur in Missa Illyrici.
866. *Quod rogaris accipere*. Id est, quod rogalis ut a te accipiant, nempe remissionem peccatorum.
867. *De tua justitia*. Quam vehementer timent ob peccatorum gravitatem et multitudinem. Aut tu certe legendum *de sua justitia*.
868. *Cuncta regentium*. Locus corruptus; lege *cunctarum gentium*, ut in Missa Illyrici.
869. *Ignosce, Domine*, etc. Hæc apologia exstat in Missa Illyrici, recitaturque a pontifice seu sacerdote, cum ornatum fuerit altare antequam suscipiat oblationes.
870. *Commaculatæ conscientie sordido*. In Missa Illyrici legitur: *Quem maculatæ vitæ conscientie trepidum, et criminum meorum confusio fecit captivum*.
871. *Qui pro me obtinere nihil mereor*. In Missa Illyrici legitur: *Qui pro me veniam obtinere non valio*.
872. *Angustias pauperum*. Hæc verba desiderantur in Missa Illyrici.
873. *Lamenta viduarum*. In Missa Illyrici additur *et desolationes Ecclesiarum*.
874. *Et quoniam in eam*, etc. In Missa Illyrici legitur: *Sed quoniam me eadem quæ populum catena peccati constringit*.
875. *Communes lugeo passiones*. In Missa Illyrici legitur: *Ideo omnes lugeo passiones*. Sed prior lectio præstare videtur.
876. *Votum*. Id est, oratio sacra et divina.
877. *Deus ad quam accelerare*, etc. Hæc apologia desideratur in Missa Illyrici, et in Cod. Tiliæno quemadmodum in Editis et in aliis Codicibus nostris manuscriptis.
878. *Dimitte Deus*, etc. Hæc apologia recitatur in Missa Illyrici a pontifice seu sacerdote, inter Epistolam et Evangelium, id est tempore Gradalis, Alleluie Sequentie, eique hic titulus præligitur: *Oratio et pastoris dice, da pro se et pro subditis*.
879. *Deus* In Missa Illyrici legitur *Domine Deus omnipotens*.
880. *Perenna*. Perennare hoc loco sumitur active, id est perpetuare, id est efficere ut aliquid in perpetuum duret Alcimi Epitaphium: Quem pielas, quem larga fides, quem fama perennat. Alias sumitur intransitive. Tertulianus lib. de Resurrectione carnis: *Sed et dentes incorruptus perennare*. Est autem hic hypallage, pro *perenna præconium veritatis in ore meo*. In Missa Illyrici legitur *per arma* sed prior lectio prævalet.
- D 881. *Justifices*. In Missa Illyrici legitur *sanctifices*, quod perinde est.
882. *Respicias*. In Missa Illyrici legitur *et est*; sed prior lectio præstare videtur, etenim sequitur *et inspicis*, ut sit elegans paronomasia.
883. *Si quam*, etc. In Missa Illyrici legitur: *Si qua vitio tepiditatis meæ vel incuria contraxerunt delicta, propitius admitte*; sed *et admitte*, mendosum est, et legendum *omitte*, id est dimitte, ut in nostro Codice. Nam *omitto* est *dimitto*, ut supra notatum est; vel legendum est *amitte*, id est amove, amanda, ablega, ut apud Terentium.
- 532 884. *Vel cognito. Lege vel cognoscente*. In Missa Illyrici legitur *vel sciente*.
885. *Ignosce*. In Missa Illyrici legitur: *Manu misericordie tuæ inde eripe*.
886. *Et increpatis ipsa*. In Missa Illyrici vocabula, *et ipsa*, desiderantur.
887. *Mortales*. Est solæcophanes, In Missa Illyrici legitur *mortalibus*.

888. *Utrorumque.* Tum eorum quibus ansam præbui peccati, tum eorum duos subjecti pœnitentiæ legibus.

889. *Et qui.* In Missa Illyrici legitur *et quia.*

890. *Flammescentes.* In Missa Illyrici legitur *flammescere.*

891. *Ut et disciplinis,* etc. In Missa Illyrici legitur: *Ut ex disciplina nostri regiminis capiant lucrum.*

892. *Lætetur.* In Missa Illyrici legitur *gaudemus.*

893. *Ablue nos, Deus,* etc. In Missa Illyrici legitur: *Ablue nos, omnipotens Deus, et alieno et proprio delicto.*

894. *Orationes ad visitandum infirmum.* Visitatio seu unctio infirmorum, quam extremam unctionem dicunt, ultimum Christianæ legis sacramentorum, cujus beneficio anima adversus cacodæmonis insultus in supremo agone circumvallatur, peccata dimittuntur, atque interdum sanitas corpori restituitur, promulgatur a sancto Jacobo (*Epist. c. v*): *Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros Ecclesiæ et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini,* etc. Maxima fuit olim Christianis cura visitandi infirmos, quam visitationem ponit Tertullianus inter tres causas procedendi in publicum, libro de Cultu feminarum: *Vobis autem nulla procedendi causa non tertrica: aut imbecillus aliquis ex fratribus visitatur, aut sacrificium offertur, aut Dei sermo ministratur;* meminitque lib. II ad Uxorem: *Libere æger visitatur, egens sustentatur.* De hac unctione agit ab Innocentio I, epist. ad Decentium Eugubinum, ubi notat hoc sacramentum non conferri pœnitentibus, quia, ut ille docet, nullum sacramentum datur pœnitentibus. Sed postea usus mutatus est, ut patet ex Ivonis Carnotensis, epist. 257: *Unctio enim infirmorum publicæ pœnitentiæ est sacramentum.* Quæ tamen verba Ivo protulit ex sui temporis consuetudine. Apud Burchardum, lib. xviii, cap. 2, de hoc sacramento agit ex decreto Callixti papæ. Sed citatio corrupta est. Nam decretum istud non potest intelligi de Calixto primo, quia ibi mentio fit Innocentii primi, qui longe post Callixtum primum floruit; non de secundo Callixto, qui centum circiter annis post Burchardum vixit; nam Burchardus creatus est Vormaciensis episcopus anno 1008, ut docet Siebertus in Chron., at Callixtus secundus renuntiatus est pontifex maximus anno 1120, ut docet Anselmus abbas in supplemento Sieberti. Itaque apud Burchardum locorum verborum, *Ex decreto Callixti papæ,* legendum est, *ex Bedæ;* nam quæ hic citantur videre est in Bedæ commentario ad epist. sancti Jacobi apostoli.

895. *Aspergant eum.* Cum primum sacerdos accedit ad visitandum infirmum, aspergit eum ipsamque domum aqua benedicta, ut videre est in concilio Nannetensi, can. 4: *Cum sacerdos audiverit aliquem infirmari in sua plebe, quam citius ad eum pergat et ingressus cubiculum aquam benedictam super eum et per omne cubiculum aspergat.* Et apud Burchardum lib. xxiii, cap. 1. Quod etiam satis clarum est ex verbis Alcuini, cap. de infirmis: *Quotiescunque aliquis infirmatur, ingrediuntur fratres ad ægrotum cum aqua benedicta, et cum cereis, sive incenso ante oleum sanctum.* Id etiam clarum est ex Codice Ratoldi In primis faciunt sacerdotes aquam benedictam, et spargunt eum cum Antiphona et Oratione super ipsum infirmum et domum ejus. Deinde a sacerdote hæc Oratio dicitur: *Domine Deus, qui per apostolum tuum locutus es,* etc. In Codice Ratoldi sunt aliæ ceremoniæ quas infra producemus.

896. *Cum Antiphona et Orationibus.* Nempe: *Asperges me, Domine, hyssopo,* etc. *Exsurgat Deus,* etc. Deinde dicit Orationem *Deus qui sacerdotibus tuis tantam gratiam,* ut est in citato concilio: et apud Burchardum, eodem cap. Ubi, ut primum sacerdos ingreditur ægroti domum dicere debet: *Pax huic domui et omnibus habitantibus in ea.*

897. *Exorcismus salis.* Exorcizatur sal ut aquæ benedictæ immisceatur, ut supra notatur: *In primis*

A faciunt sacerdotes asperso sale aquam benedictam. Sequentes autem Orationes pro exorcismo et benedictione salis et aquæ habentur etiam in Cod. Rodradi secunda parte. In quibus, ut hic, non apponuntur solitæ cruces. Quod miror; est enim antiquus Ecclesiæ, mos ut aqua signo crucis adhibito benedicatur, ut videre est apud sanctum Epiphanium, lib. I adversus hæreses, tom. II de Josepho comite: *Et cum præcepisset afferri aquam, et accepisset vasa que coram omnibus magna voce, ὁ ἀπὸ πικρῶν σφοχρίδα ἐπιβίαι, τῷ ἄγγει διὰ τοῦ ἰδίου δακτύλου καὶ ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα Ἰησοῦ,* id est, *vir ille suo digito signaculum crucis vasi imposuisset, invocato nomine Jesu.* Et apud Theodoretum, lib. V Hist. eccl., cap. 21: *Hæc et alia similia locutus, καὶ ἐπιβίαι τοῦ πικρῶς τοῦ ὄνομα Ἰησοῦ,* id est, *cum aquam signo crucis signasset.*

898. *Benedictio uvæ.* Vide ea quæ supra observata sunt.

B 899. *Favæ Pro favæ;* sæpe in antiquioribus Codicibus mss. scribitur *Pro loco b.*

900. *Benedictio panis.* De pane benedicto, vide observationes nostras ad Concordiam regularum, cap. 71, § 1.

901. *Ad capillaturam.* Subaudi *incidendam,* quod vocabulum habetur in Ordine Romano. Hæc autem tonsura non est illa clericalis de qua supra egimus; sed puerorum, cum primum tondebantur eorum capilli. Nam in Sacramentariis aliæ exstant Orationes ad tonsuram clericalem.

902. *Omnipotens sempiterne Deus,* etc. Ita in Codicibus Rodradi et Ratoldi. In Ordine Romano huic Orationi duæ aliæ præmittuntur.

903. *Atque celestium donorum consortium esse præceptorum.* Ita in Codice Rodradi. Prima parte legendum puto *perceptorum.* In Codice Ratoldi, et in Ordine Romano legitur: *Atque ad celestium donorum pervenire consortium.*

C 904. *Oratio ad barbas tonsendas.* Nempe in prima juvenilis barbæ tonsione. Hæc eadem Oratio exstat in Codicibus Rhemensi et Ratoldi, et in Ordine Romano.

905. *Oratio ad infirmum unguendum.* Hæc Oratio infra repetitur; nec videtur esse hic proprius illius locus.

906. *Deus qui famulo tuo Ezechie,* etc. Hæc et sequentes Orationes exstant apud Burchardum lib. xviii, sub finem, post collatam unctionem. In editis Sacramentariis habentur tantum tres priores.

907. *Deus, qui per apostolum tuum.* Hæc Oratio habetur in Codice Rodradi.

908. *Et sic flectat genu.* Ita in Codicibus Rodradi et Tiliano, in Ord. ms. Cod. Corb. legitur: *Tunc stet ad dexteram sacerdotis, et flectat genua qui est languidus.*

909. *Domini locutus est.* Ita in Codice Rodradi. In Codice Tiliano quædam alia præcedunt. In Cod. Rodradi hæc sequuntur: *Hic ponant manus super infirmum omnes sacerdotes et ministri eorum. V. Deus deorum,* etc. Hæc manuum impositio videtur etiam in Cod. Tiliano: *Imponant manus super infirmum omnes sacerdotes, jubente vel tantum permittente episcopo, quia canonicus sic docet ordo.* Nota hic plures adesse presbyteros in administratione hujus sacramenti juxta sanctum Jacobum, *inducat presbyteros Ecclesiæ;* quod tamen non est adeo necessarium, cum ab unico sacerdote hoc sacramentum conferri possit, cujus rei praxis videtur in concilio Nannetensi supra citato, cap. 4, apud Burchardum, lib. xviii, in Sacramentariis editis, et in Cod. Ratoldi infra citando, quamvis Simeon Thessalonicensis huic sententiæ adversetur, quem refutat Petrus Arcudius, lib. V de Extrema unctione, cap. 3.

D 910. *Ad Dominum cum tribularer.* In Codice Rodradi subjungitur: *Et repetatur, ut in pristina. Sequitur Oratio, Deus, qui famulo tuo Ezechie,* etc.

911. *Et sic perungat infirmum de oleo sanctificato cruces faciendo in collo, in gutture,* etc. Ita in Codicibus

Rodradi et Tiliano. — *Et supplicando dum ungitur infirmus, dicat unus hanc Orationem.* Ita in Codice Rodradi. Notandum ungentem sacerdote formam ab alio proferri; quod favei eorum opinioni qui dicunt hunc validum esse baptismum, si uno verba profertente alter mergat, aut aquam infundat.

912. *Inungo te de oleo sancto,* etc. Ita in Codice Rodradi. Olim forma hujus sacramenti fuit indicativa, ut hic apparet (quamvis hic appelletur Oratio, sed improprie, vere etenim Oratio non est) et clare constat etiam ex Codicibus mss. Ratoldi, et Tiliano, monasterii sancti Remigii, et Manuali excuso Ecclesiæ Suesionensis, quæ indicativam habent, deprecatoriam ignorant, ut infra videtur; et ex forma Ambrosiana, quam profert sanctus Bonaventura in 4, dist. 23, quæst. 4: *Ungo te oleo sanctificato in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut, more militis uncti, præparatus ad certamen, aeris possis superare potestates,* quæ etiam habetur infra in Codicibus Ratoldi et Tiliano: quam Richardus de Media Villa in 4, dist. 23, art. 1, quæst. 4, non improbat, sed duntaxat ait formam deprecativam esse convenientiorem ob textum sancti Jacobi; neque eam rejicit in responsione ad secundum, ut nec Bonaventura responsione ad secundum, cum ait: *Objicitur quod non est eadem forma. Dicendum quod secundum id quod est necessarium et essentielle sacramento, eandem oportet esse; sed forma verbi non est necessaria ratione vocis exterioris, sed prout est expressiva verbi interioris.* Quare Durandus eadem distinctione, quæst. 3, utramque formam defendit problematicæ. Nam postquam asseruit formam deprecativam, tandem subjungit: *Et si quis vellet tenere quod forma indicativa, qua dicitur usus fuisse divus Ambrosius, qui fuit de primitivis doctoribus, posset responderi ad rationes alterius partis. Beatus enim Jacobus loquens de Oratione forte non intendit de forma sacramenti, sed de supplicatione, quæ fit per Orationem præcedentem, aut sequentem, per quam apud Deum sublevarit infirmus, et commendatur.* Eandem formam probat Paludanus, in 4, dist. 23, quæst. 1: *Si aliqua Ecclesiæ habeant solam formam indicativi modi, sicut Ambrosiana saltem tempore Ambrosii, ut dicitur, non est dicendum quod nihil sit actum.* Sed et Aureolus, in 4, dist. 23, art. 1, 535 quamvis non meminerit hujus formæ: *Inungo te oleo sancto,* etc., dicit posse esse indicativam in hunc modum: *Per istum sanctam unctionem parcat tibi Dominus, etc. Sed de forma est dubium quare sit optativa. Respondeo: In quibusdam Ecclesiis forma isto est indicativa, puta: Per istam sanctam unctionem parcat tibi Dominus. In aliis est imperativa. Sed verba Jacobi videntur habere formam optativam, dicit enim: Et oratio fidei alleviabit in irinum, quasi forma sit per modum Orationis optativæ. Ideo dicendum est quod forma verborum indifferenter potest esse indicativa et optativa, sicut forma verborum baptismi, quæ est apud Latinos indicativa, sed apud Græcos optativa; et ideo consuetudo in talibus est servanda, et peccaret graviter qui consuetudinem immutaret.* Hæc ille. Accedit autoritas libri Sacramentorum editi ex bibliotheca Vaticana, in quo unicam hanc formam reperire licet: *Inungo te de oleo sancto, sicut unxit Samuel David in regem et prophetam. Operare creatura olei in nomine Dei Patris omnipotentis, ut non lateat hic Spiritus immundus neque in membris tuis, neque in medullis, neque in ulla compagine membrorum, sed in te habet virtus Christi altissimi et Spiritus sancti. Per.* Neque hanc formam reprobat Facultas Parisiensis theologica, ut constat ex thesibus Ludovici de Machault beccalaurei Sorbonici, prioris sancti Petri de Abbatis Villa, agitatis 13 Febr., anno 1636, in exterioribus Sorbonæ scholis pro majore ordinaria, præside S. M. N. D. Stephano Tonnelier, doctore Navarrico, sancti Eustachii Parisiis pastore, dedicatis eminentissimo cardinali de Richelieu, duci et pari Franciæ; in quarum positione septima hæc legere est: *Etiã unica olei unctione in*

*necessitate, verbisque indicative prolatis perfici posse videtur; et ex thesibus Dom. Jacobi Helyes supra citatis, in quibus defenditur formam extremæ unctionis esse indicativam, vel deprecatoriam. Sic enim ait positione octava; Extremæ unctionis sacramentum materiam habet sacram unctionem; formam habet vel indicativam, vel deprecatoriam. Quare non valet responsio Petri Ledesmæ, cap. 3, de forma hujus sacramenti, cum ait hanc formam indicativam esse tantum quoddam præambulum ad sacramentum extremæ unctionis. Nam citati theologi, cum hæc scripserunt, non erant adeo stupidi ut ignorarent si præter formam indicativam aliam haberet deprecatoriam Ambrosiana Ecclesia. Præterea ut nemo dixerit, cum quis infundens aquam profert hæc verba, ego te baptizo, etc., hanc formam esse præambulum ad baptismi sacramentum; ita absurdum est dicere, cum ungitur ægrotus oleo sanctificato, et proferuntur hæc verba, ungo te, etc., ejusmodi formam esse quid præambulum ad extremam unctionem. Quare Durandus, supra citata quæst., cum profert ritum quarundam Ecclesiarum quæ utuntur utraque forma indicativa et deprecativa, non dixit formam indicativam esse quid præambulum ad hoc sacramentum. Et postea cum retulit formam Ecclesiæ Ambrosianæ, eam non repudiavit. Neque hæc doctrina adversatur concilio Tridentino, cum ait, sess 14, cap. 1, *Formam deinde esse illa verba, Per istam unctionem.* etc. Nam concilium deprecatoriam non ita astruit, ut rejiciat indicativam, quam olim in usu fuisse luce meridiana clarius est. Ut nec ita astruit illa verba, *per istam unctionem,* ut destruat formam Græcorum, quæ licet deprecatoria sit, ejusmodi verba non tamen agnoscit. Tandem, antequam hinc manum referam, notandum est apud Burchardum, libro citato, nullam reperiri formam. Nam responsioni infirmi ad interrogationes sacerdotis subjungit: *Postea ungitur. Post confessionem, et fidem redditam, et unctionem dicatur Antiphona. In veritate tua exaudi me, Domine. Psalmus Domine exaudi orationem meam auribus percipe. Deinde Kyrie eleison cum Pater noster et precibus, etc.**

913. *Domine Deus Salvator noster,* etc. In Codice Rodradi hæc Oratio in duas dividitur, et secunda 536 ab his verbis incipit: *Sana quoque, quæsumus, omnium medicator.*

914. *Propitiatur Dominus,* etc. Ita in Codice Rodradi.

915. *Deinde communicet cum corpore et sanguine Domini.* Ita in Codice Rodradi, et Ratoldi, et Tiliano, et sancti Remigii, et sancti Germani a Pratis, in quibus datur Eucharistia post ipsam unctionem. Quod valde notandum est quia olim ungebatur infirmus antquam sumeret viaticum corporis et sanguinis Domini. Id videre est in decreto Eusebii papæ apud Burchardum, lib. xviii, cap. 11, et Ivonem, lib. xv, cap. 35: *Sacerdos impleat omnia sicut supra circa ægrotum penitentem scriptum est, id est Orationes dicat, et ungat eum oleo sancto, et Eucharistiam ei donet.* Apparet etiam ex Pœnitentiâ Theodori apud Burchardum, lib. eodem, cap. 14, et Ivonem, lib. xv, cap. 36: *Et ideo secundum canonicam auctoritatem, ne illis janua pietatis clausa videatur, Orationibus et consolationibus sacra cum unctione olei animati, secundum statuta sanctorum Patrum, communione viatici reficiantur.* Praxis videtur in Vita Caroli Magni ex Editione Pithœi: *Oleo autem sancto inunctus (Carolus imperator) ab episcopis, et viatico sumpto, et omnibus suis dispositis commendans Domino spiritum suum, obiit in pace.* In Vita sancti Otthonis archiepiscopi Bebambergensis, lib. iii, cap. 45: *Interea languor magis magisque spiritum lucentem urgebat, riteque dispositis omnibus quæcumque post se victuris præstare potuit, supplicii et pura confessione præmissa, olea illa et placida, et sacra unctione sacri olei delibata, propitiabile viaticum corpus Domini percepit.* Apud Arnoldum Lubicensem, lib. iii Hist. Slavorum,

cap. 3, de obitu sancti Henrici episcopi Lubecensis: Sic confortatus in Domino, convocatis fratribus dicebat se jam resolvi: et accipiens sancti olei unctionem manus ipse porrigebat, pedes extendebat, cum psallentibus psallebat; sumptuque viatico dominici corporis dixit: O Rex gloriæ, veni cum pace. Et apud Theodorici lib. iv Vita sanctæ Elisabeth uxoris Ludovici Landgravii Thuringiæ, cap. 5, ubi agens de morte ejusdem Landgravii sic ait: Videns igitur quod sibi mortis periculum immineret, vocato patriarcha Hierosolymitano, ab ipso sacræ unctionis sacramentum accipit; qui ut officium solemne hoc perageret, episcopus de sancta Cruce cooperatorem assumpsit. Peracta unctione, sacrosancti corporis Domini nostri Jesu Christi sibi viaticum tradiderunt, quod cum fide catholica et sincera devotione suscepit (Henricus Canisius, tom. IV, ant. lect.). In Vita sanctæ Adalheidis lib. i. cap. 16: Resumptis aliquantulum viribus corporis, muniri se rogavit attentius mysteriis ecclesiasticis. Tunc sacri olei unctione peruncta, sacramentum dominici corporis humiliter et decotissime adorando percepit (Henricus Canisius, eod. tom.). Id etiam videre est in Vita sancti Hugonis abbatis Cluniacensis, apud Surium, April. 29, ubi agitur de visione sancti Godefredi episcopi Ambianensis: Rogarique a fratribus ut abbatem Hugonem oleo sancto inungeret; et episcopi pali relimitus infula Missas celebrans, dominici corporis et sanguinis ei viaticum ministraret. Id statuunt Constitutiones Riculphi Suesionensis episcopi: Item oportet ut presbyteri infirmos suos per confessionem et reconciliacionem oleo sancto perungant, et tunc eos communicent. Hoc etiam constat ex Vita sancti Adalardi abbatis Corbeiciensis apud eundem Surium Jan. 2, qui, sancta unctione delibutus, postridie mane sacro viatico pastus est. Forsitan aliquis obex interjectus fuerat, quominus illud eodem die susciperet. Nam olim tria sacramenta, pœnitentia, unctio suprema, et Eucharistia infirmis simul conferebantur, ut clarum est ex Codicibus mss. nostris supra citatis.

916. Et sic faciant illi per septem dies si necessitas fuerit tam de communionem, quam de alio officio. Ita in Codice ms. monasterii sancti Remigii. Nota curam quam sacerdotes olim gerebant circa infirmos. Ubi *de alio officio* 537 significatur de unctione quam Matthæus Galenus in Promptuario theologico, catechesi 182. restringit ad partes laborantes, quia, ut vult, sacramentum non repetebatur. Ad hæc, inquit, non fiebat illud perfunctorie et properanter: sed ubi æger non convalescebat, redibant eodem sacerdotes per septiduum ungentes; non quidem sacramentum toties repetentes, sed status precibus unctione curantes laborantia membra, præbentesque sanctam Eucharistiam. Hæc ille. Verum id quod ait non repeti olim solitum unctionis extreme sacramentum, in eodem videlicet morbo, non videtur probabile quia hæc verba, *quam de alio officio*, sunt generalia, nec possunt restringi ad unctionem membrorum affectorum. Et quamvis hodie in eodem morbo non repetatur hoc sacramentum, si tamen antiquus valerit usus, id non esset absurdum, quia, non cessante morbo, homine adhuc existente in peccatis, ob peccata saltem venialia quæ nobis quotidie obrepunt, quia septies in die cadit iustus, jure posset hoc sacramentum sæpius in eodem morbo repeti, ipsis causis manentibus ob quas hoc sacramentum conferri solet. Præterea si unctio illa partium morbidarum non esset sacramentum, non posset conferre sanitatem, ac proinde frustra adhiberetur. Præterea non aliud adhibebant oleum quam ab episcopo sanctificatum.

917. Debent etiam sacerdotes et ministri sanctæ Ecclesie, etc. Ita in Codicibus Rodradi et sancti Remigii. Nota curam et studium priscorum sacerdotum erga infirmos.

918. Christe cælestis medicina Patris. Ita etiam in Codice Rodradi.

919. Multi enim sacerdotum, etc. Ita in Codice Rodradi. Particula enim, hoc loco sumitur pro particulis vero, seu autem. Regula Magistri ms., cap. 82: Hoc enim nesit in aliquo, frequenter omnes scrutentur a præpositis. In libro sexto Halitgarii supra, sub initium: Non enim omnes clerici hanc scripturam usurpare aut legere debent. Hic autem describitur alia a superiori ungenti infirmi ratio, seu consuetudo nonnullorum presbyterorum, qui ungebant infirmos in quinque sensibus.

920. Perungunt. In Codice Rodradi, perungant. Sed legendum puto perungunt.

921. In naribus. Lege in auribus, ut in Codice Rodradi. Nam postea dixit: In narium summitate sive interius. Tum quia nulla mentio fieret unctionis aurium, quæ tamen necessaria est; nam scripsit supra perungunt insuper in quinque sensus corporis.

922. Dicentes, In nomine Patris, etc. Ita in Codice Rodradi, neque ulla mentio habetur vulgaris istius formæ: Per istam sanctam unctionem, etc.

923. Omnipotens sempiternæ Deus, qui subvenis in periculis, etc. Ita in Codice Rodradi. Porro ut hujus extreme unctionis antiqua ratio clarius innotescat, hic subjiciam tres antiquos hujus sacramenti ritus primum quidem ex Codice Ratoldi; alterum ex Codice Tiliano; tertium ex Codice monasterii sancti Remigii.

« Antiquus extreme unctionis conferendæ ritus ex Codice ms. Ratoldi abbatis.

« Incipit ordo unctionis infirmi: Ille dicat sacerdos ad infirmum: Quid me advocasti, frater? Ille ait: Ut mihi unctionem tradas. Dicit sacerdos ad eum: Donet tibi Dominus noster Jesus Christus veram facilemque unctionem; et tam si te respexerit et sanaverit te Deus, custodies illam? Respondet Custodiam. Tunc sacerdos faciet crucem ex cinere cum aqua super pectus ejus, et 538 imponit cilicium desuper, dicens: Si quis infirmatur, agat pœnitentiam, etiam ex necessitate, quia misericors est Deus; quia misericordia Dei nec mensuratur, nec tempora habet, dicente Dei Spiritu prophetam [Leg. per prophetam]: Cum conversus ingemueris, tunc saluus eris; et alibi: Dic iniquitates tuas prior, ut justificeris. Ant. Succurre, Domine, infirmo huic, et medice eum spiritali medicamine, ut in pristina sanitate restitutus, gratiarum tibi referat actiones. Psalm. Domine, ne in furore tuo, cum Gloria. Antiph. Quia apud Deum misericordia, et copiosa apud eum redemptio, et multiplex Dei misericordia, ita et lapsis subvenit humanis, ut non solum per baptismi et consummationis gratiam, sed etiam per pœnitentiæ atque unctionis medicinam spes vitæ repararet humanæ. Ant. Cor contritum et humiliatum Deus non spernit. Psalm. Miserere mei, Deus, totum cum Gloria, et repletur [Forse leg. repetitur, vel complatur] Antiphona. Collectam require. Ant. Opem ferat huic infirmo Deus super lectum doloris ejus; et ipse confirmet eum et vivificet. Psalm. Beatus qui intelligit, Collectam require. Ant. Dominus locutus est discipulis suis: In nomine meo demonia ejicient; super infirmos manus vestras imponite, et bene habebunt. Psalm. Deus Deorum. Ant. Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te; custodi animam ejus, quia in te speravit. Psalm. Inclina, Domine. Ant. Cadent a latere tuo mille et decem millia a dextris tuis, tibi autem nullum appropinquat malum. Psalm. Qui habitat. Ant. Propitietur Deus iniquitatibus tuis, et sanet omnes ægritudines tuas, et renovet ut aquilæ juvenus tua. Psalm. Benedic. 1. Ant. Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa. Psalm. Ad Dominum cum tribularer. Oratio. Omnipotens sempiternæ Deus, qui per Jacobum apostolum tuum introducere presbyteros Ecclesie, et ungeto oleo infirmos præcepisti, præsta, quæsumus, ut digneris per manus nostras hunc famulum tuum ill.

* Leg. tamen, ut in Ordine Romano ms. Corb. Apud Burch., lib. xviii, cap. 4.

infirmum de oleo sanctificato ungere et benedicere. Hoc autem quod nos exterius tua charismata fideliter complectimur, hoc interius spiritaliter divina virtus ac mirabiliter tuæ magnanimitatis operaretur [*Leg. operetur*] virtutem. Per Dominum nostrum.

« *Ungo oculos tuo des oleo sanctificato, ut quidquid illicito visu deliquisti hujus olei unctione expietur. Per Dominum nostrum Jesum Christum.*

« *Alia.* — Ungo aures has sacrati olei liquore, ut quidquid delectatione noxia auditus admissum est medicina spiritalis evacuet. Per Dominum nostrum.

« *Alia.* — Ungo has nares de oleo sacro, ut quidquid noxie contractum est odoratus superfluo ista mundet medicatio. Per Dominum nostrum.

« *Alia.* — Ungo labia ista consecrati olei medicamento, ut quidquid otiosa vel criminosa peccasti locutione, divina clementia miserante, expietur hac unctione. Per.

« *Alia.* — Ungo pectus tuum de oleo sancto, ut hac unctione protectus fortiter præstare valeas adversus æthereas catervas. Per Dominum.

« *Alia.* — Ungo has scapulas sive medium scapularum de oleo sacro, ut, ex omni parte spiritali protectione munitus, jacula diaboli impetus viriliter contemnere, ac procul possis cum robore juvenis repellere. Per Dominum.

« *Alia.* — Ungo has manus de oleo consecrato, ut quidquid illicito vel noxio opere egerunt per hanc unctionem evacuetur. Per Dominum.

539 « *Alia.* — Ungo hos pedes de oleo benedicto, ut quidquid superfluo vel noxio inessu commiserunt, ista delectet perunctio. Per Dominum.

« *Alia.* — Ungo te oleo sanctificato in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut, more militis uncti, præparatus ad luctum [*Leg. luctam*], possis aereas superare catervas. Per.

« *Alia.* — Ungo te oleo sanctificato in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sicut unxit Samuel David regem et prophetam, ut non lateat in te spiritus immundus, neque in membris, neque in medullis, neque in ulla compagine membrorum. Sed te inhabitet virtus Christi altissimi et Spiritus sancti, quatenus per hujus operationem mysterii, et per hanc sacri olei unctionem, atque nostram deprecationem, virtute sanctæ Trinitatis medicatus sive lotus, pristinam et meliorem recipere merearis sanitatem. Per eum, ejusdem.

« *Alia.* — Ungo te de oleo sancto, invocata magna Creatoris majestate, qui jussit Samuelem prophetam ungere David regem, operare creaturam [*Leg. creaturam*].

« *Alia.* — In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sit tibi hæc unctio olei sanctificati ad purificationem mentis et corporis, et ad munimen et defensionem contra jacula immundorum spirituum. Amen.

« *Hic communicet.* — Corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi in vitam æternam te perducant, et in die judicii [et] ad sanctam requiem te resuscitent.

« *Alia.* — Unum Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unanimiter confitentes, oramus ut voluntas ejus, auxiliante gratia, perficiatur [vita] in vobis. Per.

« *Alia.* — Dominus Jesus Christus apud te sit, ut te defendat; intra te sit, ut te relinquit; circa te sit, ut te conservet; ante te sit, ut te deducat; post te sit, ut te iustificet; super te sit, ut te benedicat. Qui cum. *Ant.* Virtutum omnium Deus, qui ab humanis corporibus infirmitates expelle [*Leg. expellis*] miserere servo tuo, et visita in salutari tuo, et cælestis gratiæ tribue medicinam. *Psal.* Beatus qui intelligit. »

Hactenus Codex Ratoldi de unctione infirmorum, circa quam hæc notanda veniunt. 4° In illa Oratione: *Omnipotens sempiternus Deus*, hæc verba, *ac mirabiliter tuæ magnanimitatis virtutem*, redundare videntur.

• Lege potius *purius*, ut apud nostrum Edm. Martenne, tom. II de antiq. Eccles. Ritib., p. 163. Ibid.

A 2° Notandæ veniunt interrogationes sacerdotis ad infirmum, illiusque responsiones ad sacerdotem, quæ etiam exstant in veteri Ordine Romano ms. biblioth. Corbeiensis. 3° Signum crucis ex cinere cum aqua super infirmi pectus, cum cilicii impositione, quæ habentur etiam in Ordine citato, in hæc verba. *Tunc sacerdos facit crucem ex cinere cum aqua super pectus ejus, et imponit cilicium desuper. dicens, si quis infirmatur, agat pœnitentiam*, etc., ut in Codice Ratoldi, nisi quod in fine horum verborum dicti Ordinis hæc adduntur: *Respondet infirmus Deo gratias*. In hoc Ordine nullæ sunt unctionum formulæ, uno aut altero folio avulso. 4° In unctione tertia hæc verba corrupta sunt, *noxie contractum est odoratus superfluo*; sed legendum est, ut in Codice Tiliano, *noxie contractum est odoratu, vel superfluo*. 5° In quinta unctione male legitur, *fortiter præstare*; legendum est, *fortiter certare*, ut in eodem Cod. Tiliano. 6° In sexta unctione, ubi legitur, *cum robore juvenis*, legendum est, ut in Cod. Tiliano, *cum robore superni juvenis*.

7° Notandum est octavam formulam, **540** *Ungo te oleo sanctificato*, etc., eandem esse cum formula Ambrosiana. 8° Observandum est hanc nonam formulam, *Ungo te oleo sanctificato, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sicut unxit Samuel David*, etc., videri esse ad unctionem omnium compagum membrorum; nam in Codice Tiliano in forma hujus unctionis hæc verba habentur, quæ etiam in hac formula Codicis Ratoldi continentur: *Ut non lateat hic in te spiritus immundus, neque in membris, neque in medullis, neque in ulla compagine membrorum*. 9° In decima formula post hæc verba, *operare creatura*, videtur deesse *to olet*, ut habetur in Editis, et in Codicibus sancti Eligii et Tiliano. 10° In Oratione communionis ad illa verba, *et ad sanctam requiem*, particula *et* videtur redundare, quemadmodum in sequenti Oratione ad hæc verba, *perficiatur vita in vobis, to vita* redundat.

His ita expositis, sequitur secundus ritus conferendæ unctionis extremæ ex Codice Tiliano.

« *Ordo ad unguendum infirmum.*

« Antequam ungetur infirmus, confiteatur omnimodis Deo et sacerdoti suo puriter omnia peccata sua, et reconciliationem ab eo percipiat plenam, ut ulceribus vitiorum per confessionem a puris [*Leg. purgatus*], ad apertis dignus proficiat ei unctioni spiritalis medendo nequiarum putredinem interius latitantem. Et tunc in primis faciant sacerdotes aspergi salem et aquam benedictam; et aspergant eam cum Antiphona *Asperges me, Domine, Miserere mihi Deus*.

« Domine Deus, qui per apostolum tuum locutus es: *Infirmatur quis in vobis*, etc.

« Et sic flectat genua sua, qui est languidus, et stet ad dexteram sacerdotis, et cantetur hæc Antiphona: *Sana, Domine, infirmum istum cujus ossa turbata sunt*, etc. *Domine, ne in furore tuo arguas me*.

« *Sequitur:*

« Oremus Dominum nostrum Jesum Christum, et cum omni supplicatione rogemus, etc.

« Dominus locutus est condiscipulis suis, In nomine meo dæmonia ejcite, et super infirmos manus vestras imponite, et bene habebunt. Deus Deorum: *Imponant manus super infirmum omnes sacerdotes, jubente, vel tantum permittente episcopo, quia canonicus sic docet ordo*. Deus, qui non vis mortem peccatorum, etc. *Ant.* Succurre Deus infirmo isti, et medicare ei spiritali medicamine, ut in pristinam sanitatem restauratus, gratiarum tibi referat actiones. Ad Dominum cum tribularer. *cum Gloria*. Oremus Dominum nostrum Jesum Christum pro fratre nostro, N., quem dure a l præsens malum languoris affligit, ut eum Domini pietas cælestibus dignetur medicinis curare, ut quid dedit vitam det et salutem. Per Dominum.

optime legitur: *purius ad apertis, dignius proficiat ei unctio spiritalis, medendo*, etc.

« Deus, qui humano generi salutis remedium et vitæ æternæ munera contulisti, conserva famulo tuo tuarum dona virtutum, et concede ut medelam tuam non solum in corpore, sed etiam in anima sentiat. Per.

« *Et sic perungant singuli sacerdotes infirmum de oleo sanctificato, cruces faciendo in collo, et gutture, et pectore, et inter scapulas, seu in loco ubi dolor plus imminet, et in quinque sensibus corporis, et in superciliis oculorum, et in naribus intus et foris, et in aurium summitate exterius, sive interius, et in labiis exterius, et manibus exterius, id est de foris, ut si quinque sensibus mentis et corporis aliqua macula inhæsit, medicina spiritali sanetur, et Domini misericordia impetretur. Dum igitur sacerdos unguat infirmum, dicat hanc Orationem morosius inungendo :*

« Adesto, Domine, quæsumus, humilitatis nostræ obsequiis, eisque benignus coopera, etc.

« *Unctio sacrati olei ad caput.*

« Ungo caput tuum oleo sanctificato in nomine Patris, **541** et Filii, et Spiritus sancti, ut more militis uncti præparatus ad luctam, superare possis aerias catervas. Per.

« *Ad oculos.*

« Ungo oculos tuos, etc., » ut supra in Codice Ratoldi.

« *Ad aures.*

« Ungo aures has sacrati olei liquore in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut quidquid peccati nocivo auditu, etc., » ut supra.

« *Ad nares.*

« Ungo has nares oleo sancto in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut quidquid noxio contractum est odoratu vel superfluo, ista emaculet medicatio.

« *Ad labia.*

« Ungo labia ista, etc., » ut supra in Codice Ratoldi ; hic tamen legitur *expurgetur*, pro *expietur*.

« *Alia.* — « In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sit tibi hæc unctio olei sanctificati ad purificationem mentis et corporis, et ad munimen, et ad defensionem contra jacula inimicorum spiritalium. Per.

« *In gutture.*

« Inungo te in gutture de oleo sancto in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut non lateat spiritus immundus, neque in membris, neque in medullis, neque in ulla compagine membrorum ; sed habitet in te virtus Christi altissimi et Spiritus sancti, quatenus per hujus operationem mysterii, et per hanc sacrati olei unctionem, atque nostram deprecationem, virtute sanctæ Trinitatis medicatus sive lotus, pristinam et melioratam percipere merearis sanitatem. Per.

« *Ad pectus.*

« Ungo pectus tuum, etc., » ut supra in Codice Ratoldi, ubi male legitur *præstare*, pro *certare*.

« Ungo locum cordis oleo divinitus sanctificato, cœlesti munere nobis attributo in nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, ut ipsa te interius exteriusque sanando vivificet, quæ universam conditionem suam, ne pereat, continet. Per. » Ubi *conditionem* est *creaturam*.

« *Ad scapulas.*

« Ungo has scapulas sive medium scapularum de oleo sacro, in nomine Patris, etc., » ut in Codice Ratoldi, in quo tamen deest *superni*, ante *juvaminis*.

« *Ad manus.*

« Ungo has manus oleo sacro, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, etc., » ut in Codice Ratoldi.

« *Ad pedes.*

« Ungo hos pedes de oleo benedicto, in nomine

Patris, et Filii, et Spiritus sancti, etc., » ut in eodem Codice.

« *Ubi plus imminet.*

« Ungo te de oleo sancto, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, obsecrans misericordiam ipsius unius Domini nostri Jesu Christi, ut fugatis omnibus doloribus vel incommoditatibus corporis tui, recuperetur vitæ virtus et sanitas, quatenus per hujus operationem mysterii, et per hanc sacrati olei unctionem, atque nostram deprecationem, virtute sanctæ Trinitatis medicatus, pristinam et magis robustam recipere merearis sanitatem. Per.

« *Ad omnes compages membrorum.*

« Ungo te de oleo sancto, invocata magni Creatoris Majestate, qui jussit per Samuelem prophetam ungui David regem. Operare, creatura olei, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut non lateat hic spiritus immundus, **542** neque in membris, neque in medullis, neque in ulla compagine membrorum ; sed inhabitet in te virtus Christi altissimi Filii, et sanctificatio Spiritus sancti. »

Sed hic finis corruptus est, et legendum *virtus Altissimi, Filius, et sanctificatio Spiritus sancti*, vel, ut supra, et in Codice Ratoldi, *virtus Christi Altissimi et Spiritus sancti*.

« *Item alia unctio.*

« Inungo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, oleo sancto atque sacro, ut virtute Spiritus sancti tribuat tibi hæc sacra unctio sanitatem animæ et corporis, in remissionem omnium peccatorum, et vitam æternam.

« *Impositio manuum.*

« Deus Salvator noster, qui es vera salus et medicina, et a quo omnis sanitas, et medicamentum venit, qui apostoli tui voce nos instruis, ut languidos olei liquore tangentes tuæ postulemus misericordiam pietatis, etc.

« *Deinde Orationes subscriptæ pro infirmis.*

« *Post hæc communicet eum sacerdos corpore et sanguine Domini ; et sic septem continuos dies, nisi necessitas contigerit, tam de communione, quam de alio officio se absteineat ; et suscitabit eum Dominus ad salutem, et si in peccatis sit, dimittentur ei, ut apostolus ait.* » In hac autem rubrica quædam videntur corrupta, primo in illis verbis, *et sic septem*, legendum, ut in Codice sancti Eligii, *et sic faciant illi septem*. In sequenti membro nullus est sensus, et in dicto, Codice hæc verba, *nisi necessitas contigerit se absteineat* desiderantur. Sed legendum puto ; *et sic faciant illi septem continuos dies, tam de communione, quam de alio officio* (nempe unctione) ; *nisi necessitas contigerit, ut se absteineat*, nempe ab hac repetitione.

« *Oratio ad perceptionem Eucharistiæ.*

« Corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam. Amen.

« Pax et communicatio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam.

« *Post assumptam Eucharistiam.*

« Domine Jesu Christe et Salvator noster, exaudi nos pro fratre nostro N., te rogantes, ut tua sancta Eucharistia ei sit ad tutelam animæ et corporis, et ad capessendam vitam æternam, qui vivis.

« *Absolutio manuum.*

« *Debent etiam ex ministris sanctæ Dei Ecclesiæ cum summa reverentia infirmis decantare per singulos dies et noctes vespertinales et matutinales laudes pleniter, sicut mos est in Ecclesia.* »

Hæc autem verba *absolutio manuum*, videntur redundare, aut legendum *ablutio manuum*.

« *Oratio super infirmum ante faciendam absolutionem.*

« Domine sancte Pater, universalis actor, [Leg.

auctor]. omnipotens æterne Deus, cui cuncta vivunt, qui vivificas mortuos, et vocas ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, tuum solitum auxilium, qui es magnus artifex, pie exerce in hoc tuo plasmate, rogamus.

« *Absolutio cum impositione manuum.*

« Deus, qui peccatores et scelerum oneratos et vulneratos sacerdotibus tuis se ostendere jussisti, Deus, qui discipulis tuis, ut bene habeant, manus super infirmos ponere præcepisti, etc. Omnipotens sempiternus Deus, criminum absolutor, et indultor peccaminum, qui apostolis tuis apostolorumque successoribus dixisti : Sine me nihil potestis facere, etc.

543 « *Benedictiones episcopales.*

« Dominus Jesus Christus, qui dignatus est discipulis suis dicere: *Quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo*, de quorum numero, quamvis indignum et peccatorum vinculis astrictum me esse sua dignatione voluit, ipse te largifluis pietatis dono ac meæ simul parvitatibus ministerio absolvere dignetur ab omnibus fragilitatis tuæ excessibus interius exteriusque humanitus contractis. R. Amen.

« Et sicut peccata totius mundi sua traditione atque immaculati sanguinis effusione dignatus est expurgare; ita quoque tuorum peccaminum maculas misericorditer ne dedignetur emundare ejusdem sanguinis interventione, qui effusus est in remissionem peccatorum. R. Amen.

« Devotionem quoque tuam deinceps adjutorio gratiæ suæ non dedignetur corroborare, quatenus et in hoc sæculo subrepentium laqueos delictorum valeas evadere, et in futuro vitam æternam Christi sanguine comparatam sine fide possidere. R. Amen.

« Adjuvante eodem Domino nostro Jesu Christo, qui nos fecit cum non essemus, et redemit cum perditis essemus, ad laudem et gloriam sui nominis. Per omnia sæcula sæculorum. R. Amen.

« *Orationes unde supra.*

« Deus qui mundum in peccati fovea jacentem misericorditer erexisti, Deus, qui leprosos mundari præcepisti, etc.

« *Item alia.* — « Omnipotens sempiternus Deus, conditor humani generis, qui ex nihilo creasti cuncta, et hominem ad similitudinem tuam formare dignatus es, etc.

« *Alia.* — « Deus qui confitentium tibi cordi purificas, et accusantes conscientias suas ab omni vinculo iniquitatis absolvis, etc.

« *Alia.* — « Domine sancte Pater cæli et terræ, prolege famulum tuum, et dimitte illi omnia peccata, etc.

« *Alia.* — « Dominus sit tibi adjutor et protector, et peccatorum tuorum indultor. Et Deus misericordiæ et pietatis det tibi correctionem tuorum peccaminum; et concedens locum pœnitentiæ, tribuat tibi digne mala jacta deslere, gaudiaque vitæ æternæ feliciter obtinere. Per.

His ita expletis, sacerdotes dicant Orationes, Benedictiones super infirmum, unusquisque suam. Si autem adsit eriscopus ipsius officium hoc erit.

Hactenus Codex Tilianus de visitatione infirmorum, seu extrema unctione. Sequitur tertius ritus ex Codice ms. monasterii sancti Remigii Rhemis fundati, qui ita incipit:

« *Ordo ad unguendum infirmum.*

« Cum ingreditur sacerdos domum infirmi, facta aqua benedicta, primo dicendum ab introeuntibus Pax huic domni, *ter*; et aspergatur aqua benedicta, cum odore thymiamalis, vel alterius incensi, dicendo *Antiph.* Benedic, Domine, domum istam. *Psalm.* Deus misereatur nostri. *Oratio.* Benedic, Domine Deus omnipotens, locum istum, ut sit habitantibus in eo sanitas et sanctitas virtus et castitas, victoria

et sanctimonia, etc. *Alia*: Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, sempiternus Deus, et mittere dignare angelum tuum sanctum de cælis, qui custodiat, foveat, etc. *Alia*: Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et hanc domum serenis oculis tuæ pietatis illustra, etc. *Alia*: Adesto, Domine, supplicationibus nostris, et famulos tuos quos vocati charitatis visitamus officii, etc. *Alia*: Præsta, Domine, nobis famulis tuis per hanc creaturam sacræ aspersionis, etc. **544** *Alia*: Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, ut si qua sunt adversa, etc. Exaudi nos, Pater omnipotens, æterne Deus, et humilitatis nostræ officii gratiam tuæ visitationis admisce, etc.

« *Orationes ad supervenientes infra domum dicendæ*: Deus humilium visitator, etc. Deus, qui nobis famulis tuis præsentis tuæ signa manifestas, etc. *Tum sacerdos ad infirmum dicat*: Vocasti. *Infirmus dicat*: Desideravi tecum loqui, ut mihi pœnitentiam et remissionem peccatorum tradas, *Sacerdos dicat*: Det tibi Dominus Jesus Christus veniam; tamen si Deus in te respexerit, custodies illam? *Infirmus respondet* Custodio. *Deinde sacerdos audiat confessionem ejus, sicut melius inquirere poterit, scriptis, aut verbis. Tunc facit cracem ex cinere super pectus infirmi, et imponit cilicium super caput ejus. Post hæc sequuntur pœnitentiales Psalmi septem, id est Psalm.* Domine, ne in furore tuo, Beati quorum, Domine, ne in furore tuo, duo. Miserere mei Dues. Domine, exaudi. De profundis. Domine, exaudi. *Oratio*: Parce Domine, parce famulo tuo ill. quem redemisti, Christe, sanguine tuo, ne in æternum irascaris ei, qui venturus es judicare vivos et mortuos, et sæculum per ignem.

« *Incipit litania.*

« *Kyrie eleison, ter.*

Christe eleison, *ter.*

Sancta Maria,

ora pro nobis.

Sancta et perpetua Virgo, succurre in angustiis

constituto.

ora pro famulo tuo.

Sancta Maria, Dei genitrix.

ora pro illo.

Sancte Michael,

ora pro illo.

Sancte Gabriel,

ora pro illo.

Sancte Raphael,

orate pro illo.

Omnes sancti archangeli,

orate.

Omnes sancti patriarchæ,

orate.

Sancte Joannes,

ora.

Sancte Petre,

ora.

Sancta Paule,

ora.

Sancte Andrea,

ora.

Sancte Jacobe,

ora.

Sancte Joannes,

ora.

Sancte Thoma.

ora.

Sancte Jacobe.

ora.

Sancte Philippe,

ora.

Sancte Bartholomæe,

ora.

Sancte Matthæe,

ora.

Sancte Simone,

ora.

Sancte Thadæe,

ora.

Sancte Marce,

ora.

Sancte Luca,

ora.

Sancte Barnaba,

ora.

Sancte Timothee,

ora.

Omnes sancti apostoli,

orate.

Sancte Stephane,

ora.

Sancte Clemens,

ora.

Sancte Dionysi,

ora.

Sancte Rustice,

ora.

Sancte Eleutheri,

ora.

Sancte Maurici cum sociis tuis,

ora.

Sancte Gereon,

ora.

Sancte Xyste,

ora.

Sancte Laurenti,

ora.

Sancte Quintine,

ora.

Sancte Tiburti,

ora.

Sancte Valeriane,

ora.

Sancte Gervasi,
Sancte Protasi,
Sancte Cirice,
Sancte Salvi,
Sancte Nazari,
Sancte Sebastiane,
Sancte Nicasi,

545 Omnes sancti martyres, *

Sancte Hilari,
Sancte Martine,
Sancte Sylvester,
Sancte Augustine,
Sancte Hieronyme,
Sancte REMIGI,
Sancte MEDARDE,
Sancte Vedaste
Sancte AMANDE,
Sancte ELEGI,
Sancte Bavo,
Sancte Cassiane,
Sancte BENEDICTE,
Sancte Paule,
Sancte Antoni,
Sancte Gregori,
Sancte Eusebi,
Sancte Ultane,
Sancte Achari,
Sancte Richari,
Sancte Goar.
Sancte Arseni,
Sancte Bertine,
Omnes sancti confessores,
Sancta Felicitas,
Sancta Perpetua,
Sancta Agatha,
Sancta Agnes,
Sancta Lucia,
Sancta Anastasia,
Sancta Tecla,
Sancta Savina,
Sancta Susanna,
Sancta Christina,
Sancta Justina,
Sancta Juliana,
Sancta Præxedis,
Sancta Prisca,
Sancta Columba,
Sancta Scholastica,
Sancta Eugenia,
Sancta Aldegondis,
Sancta Gertrudis,
Sancta Eusebia,
Sancta Godoberta,
Sancta Amalberga,
Sancta Radegundis,

Omnes sancti ab initio mundi usque ad præsens,

orate pro nobis et pro hoc infirmo.

Propitius esto, parce nobis et isti, Domine.

Propitius esto, libera eum, Domine.

Ab omni malo, libera eum, Domine.

Ab hoste malo, libera eum, Domine.

Ab insidiis diaboli, libera eum, Domine.

A cruciatu et morte perpetua, libera eum, Domine.

Ab ira tremenda, libera eum, Domine.

A cogitatione immunda, libera eum, Domine.

Ab omni iniquitate, libera eum, Domine.

* In litanii ad unguendum infirmum, quæ leguntur in Codice Gemet., post omnes sanctos Martyres, legitur : *Sancte Benedicite, Sancte Martine, Sancte Hilari, Sancte Sylvester, Sancte Gregori, Sancte Augustine, Sancte Birine*, (is fuit episcopus Dorcestrensis), *Sancte Culberte* (fuit episcopus Lindisfarnensis), *Sancte Eudoce, Sancte Remigi, Sancte Columbane*. Ex loco quem in hoc sanctorum ordine sanctus Benedictus obtinet, constat Gemet. Codicem scriptum fuisse pro monasterio, ubi regula sancti Benedicti

ora. **A** Ab immunditia cordis et corporis, libera eum, Domine.

ora. A cunctis erroribus, libera eum, Domine.

ora. A vinculis diaboli, libera eum, Domine.

ora. A potestate tenebrarum, libera eum, Domine.

ora. Per annuntiationem tuam, libera eum, Domine.

ora. Per adventum tuum, libera eum, Domine.

orate. Per incarnationem tuam, libera eum, Domine.

ora. Per nativitatem tuam, libera eum, Domine.

546 Per circumcisionem tuam, libera eum, Domine.

ora. Per apparitionem tuam, libera eum, Domine.

ora. Per passionem tuam, libera eum, Domine.

ora. Per crucem tuam, libera eum, Domine.

ora. Per resurrectionem tuam, libera eum, Domine.

ora. Per ascensionem tuam, libera eum, Domine.

ora. Per adventum sancti Spiritus tui a Patre, libera eum.

ora. Per adventum iudicii tui, libera eum, Domine.

ora. Per doctrinam tuam, libera eum, Domine.

ora. Per virtutem tuam, libera eum, Domine.

ora. **B** Peccatores, te rogamus, audi nos.

ora. Ut pacem perpetuam ei dones, te rogamus, audi nos.

ora. Ut compunctionem cordis ei dones, te rogamus, audi nos.

ora. Ut fontem lacrymarum ei dones, te rogamus, audi nos.

ora. Ut cogitationes pravas ab eo auferre digneris, te rog.

ora. Ut illicitas voluptates ab eo abscidere digneris, te.

ora. Ut spatium pœnitentiæ, si fieri potest, ei dones, te.

ora. Ut gratiam sancti Spiritus cordi illius infundere digneris, te rogamus, audi nos.

ora. Ut spem, fidem et charitatem ei dones, te rogamus.

ora. Ut murmurationem et impatientiam ei abscidas, te.

orate. Ut gratiam tuam ei concedere digneris, te rogamus.

ora. Ut in præsentis periculo ei succurrere redigneris, te.

ora. Ut repellas ab eo omnes principes tenebrarum, te.

ora. Ut ad gaudia æternæ cum perduce redigneris, te rog.

ora. Ut nos exaudire digneris, te rogamus, audi nos.

ora. Fili Dei, te rogamus, audi nos.

ora. Agne Dei, qui tollis peccata mundi, parce nobis et isti, Domine.

ora. Agne Dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis et isti, Domine.

ora. Agne Dei, qui tollis peccata mundi, dimitte peccata ejus, Domine.

ora. Christe, audi nos, *ter.* Kyrie eleison, *ter.* Christe elcison, *ter.* Kyrie eleison, *ter.* Pater noster.

« *Preces.*

« Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te.

ora. Dominus conservet eum, et vivificet eum, et beatum faciat eum in terra, et non tradat eum in animam inimicorum ejus.

ora. Dominus opem ferat illi super lectum doloris ejus, universum stratum ejus versavit in infirmitate ejus.

D Perfice gressus illius, Domine, in semitis tuis, ut non moveantur vestigia ejus.

ora. Angelis tuis manda de illo, ut custodiant eum in omnibus viis ejus.

ora. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto, et de Sion tuere eum.

ora. Nihil proficiat inimicus in eum, et Filius iniquitatis. Delicta juventutis ejus et ignorantias ejus ne memineris, Domine, secundum magnam misericordiam tuam.

observabatur. Neque tamen sancti Benedicti commemoratio, etiam in canone Missæ, probat libros Sacramentorum ubi reperitur, ad Benedictinos monachos pertinuisse, cum in vetustissimis cathedralium ecclesiarum libris eadem etiam occurrat, ut in canone Ecclesiæ Mediolan. ante ann. DC. descripto; imo etiam in edito Missali per sanctum Carolum reformato. Consule Mabillonium in præf. ad Sacrament. Gallic., num. 9.

Esto illi, Domine, turris fortitudinis a facie inimici. Averte faciem tuam, Domine, a peccatis illius, et omnes iniquitates illius dele.

Cor mundum crea in eo, Deus, et Spiritum rectum innova in visceribus ejus.

Ne projicias eum, Domine, a facie tua, et Spiritum sanctum tuum ne auferas ab eo.

Redde ei lætitiã Salutaris, et Spiritu principali confirma eum.

Dies super dies adjicias, annos ejus usque in diem generationis et generationis.

Permaneãt in æternum in conspectu tuo, misericordiam et veritatem tuam quærimus.

Convertere, Domine, usquequaque, et deprecabilis esto super servos tuos.

547 Domine, ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum, cito anticipet nos misericordia tua, quia pauperes, etc.

Adjuva nos, Deus, Salutaris noster, propter gloriam nominis tui libera nos, et hunc infirmum, Domine.

Propitius esto peccatis nostris et illius, propter nomen tuum.

Exsurge, Domine, adjuva nos et eum, et libera nos et eum propter nomen tuum.

Tunc *Psalmum* inclina, Domine, totum.

« *Oratio.*

« Omnipotens et misericors Deus, quæsumus immensam pietatem tuam, ut a introitum humilitatis nostræ hunc famulum tuum ill. in hoc tabernaculo fessum jacentem salutifere visitare digneris, etc.

« *Sequitur confessio infirmi.*

« Domine, minister Christi Domini nostri, comprehendendi nullius valet solertia, quibus ad diebus adolescentiæ meæ vicibus execrabilia contraxi opera excedunt enim pluralitate sui numerorum fines, quia et comparatione meorum peccaminum nullus invenitur iniquus. Nullum quippe genus peccati inveniri potest, cui me non subdidderim, cujusque facibus et loris non sim circumdatus. Nunc quoque dies meæ resolutionis instant, quibus hominem exire [Forte exuere] compellor; nunc ultimum vocationis meæ diem ingemiscens expavesco, quia quæ male carni consentiens perpetravi, digna ultione puniri pertimesco, et nisi Dei clementia tolerer [Leg. tolerarer], merito me jam pro meis sceleribus ultrix vindicta ulcisceretur. Idcirco fessis artubus, dissolutisque corporis basibus, omnia viscerum meorum valentia amissa, [Leg. omni] pietatis tuæ misericordiam singultu interposito implorare non cesso, quatenus potestate crelitus tibi collata vincula meorum piaculorum enodes, et precum tuarum studiis commissa mea pes, ac cum reprobis non ducar ad tartara, quin potius tuo interventu cælestia merear sublimari ad gaudi sempiterna.

« *Absolutio.*

« Si principali sententia constat quia in multis offendimus omnes, unde ingemiscimus, illa principali sententia consolamur, quia si confitemur peccata nostra, fidelis et justus est, quin Jesus Christus conditor et Redemptor, ac Salvator noster, quem habemus advocatum justum apud Patrem, et est propitiatio pro peccatis nostris, et interpellat pro nobis fideliter confitentibus, et dimittit nobis peccata nostra, et emundat ab omni iniquitate. Quapropter, frater noster, confidenti tibi peccata tua, per Ecclesiasticam apostolicæ auctoritatis potestatem, quam Dominus noster Jesus Christus tradidit discipulis et apostolis suis dicens: *Accipite Spiritum sanctum, quorum remisistis peccata, remittuntur eis*; et per eosdem apostolos suos ipsorum successoribus, quorum vices licet indigni tenemus; etsi non merito, tamen nomine atque officii susceptione eandem potestatem donavit, et in se credenti fideliter dixit: *Fuit tibi secundum fidem tuam*; gratia et potentia sua virtute sancti Spiritus, qui est remissio omnium peccatorum,

dimittat tibi omnia peccata tua liberet te ab omni malo, conservet te in omni opere bono, et perducet te ad vitam æternam, et ad sanctorum consortium supernorum civium. Amen.

« *Exhortatio sacerdotis ad circumstantes.*

« Oremus Dominum nostrum Jesum Christum, fratres charissimi, et cum omni supplicatione rogemus, ut hunc famulum suum illum per angelos sanctos suos visitare, lætificare et confortare dignetur. qui vivit et regnat. *Sequitur Ant.* Succurre, Domine, infirmo huic, et medica eum spirituali medicamine, ut in pristina sanitate a te restitutus gratiarum tibi sanus referat actionem. *Psalm.* Ad Dominum cum tribularer. *Orationes*: Deus qui famulo tuo Ezechie, etc. *Alia*: Omnipotens mitissime Deus, respice propitius preces nostras, etc. *Alia*: Deus qui illuminas omnem hominem venientem in hunc mundum, etc. *Alia*: Respice, Domine, famulum tuum ill. in infirmitate corporis sui laborantem, etc. *Alia*: Deus, qui facturæ tuæ pio semper dominaris affectu, etc. *Alia*: Deus, qui humano generi et salutis remedium, et vitæ æternæ munera contulisti, etc. *Alia*: Virtutum cælestium Deus, qui ab humanis corporibus omnem languorem et omnem infirmitatem emprocepti tui potestate depellis, etc. *Alia*: Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui fragilitatem conditionis nostræ infusa virtutis tuæ dignatione confirmas, etc. *Alia*: Respice, Domine, de cælo, et vide, et visita famulum tuum ill., etc. *Alia*: Dimitte, Domine, peccata nostra, et tribue nobis misericordiam tuam, etc.

« *His ita factis, roget sacerdos confessor infirmus alios sacerdotes, ut dicant Orationes quæ sunt de reconciliatione pœnitentis ad mortem.*

« Deus misericors et clemens, qui secundum multitudinem miserationum tuarum peccata pœnitentium deles, etc. *Alia*: Majestatem tuam Domine, supplices deprecamur, ut famulo tuo ill. longo squalore pœnitentiæ macerato, etc. *Alia*: Majestatem tuam, quæsumus Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui non mortem, sed peccatorum semper vitam inquiris, etc. Tunc *Psalm.* Domine, quid multiplicati sunt, totus cum Gloria, Pater noster et preces. Illumina faciem tuam super servum tuum salvum eum fac: in misericordia tua, Domine, ne confundamur, quoniam invocamus te. *Oratio*: Precamur, Domine, clementiam tuam, ut huic famulo tuo ill. peccata sua et facinora confitenti donare veniam et, prætorum criminum culpas relaxare digneris, etc. *Ant.* Justificeris, Domine, *Psalm.* Miserere et Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitates ejus. Amplius lava eum, Domine ab iniquitate sua, et a peccato ejus, munda eum. Quoniam iniquitatem suam ipse agnoscit, et peccatum suum contra eum est semper. Tibi soli peccavit, et malum coram te fecit, ut justificeris, Domine, in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus est, et in peccatis concepit illum mater sua. Ecce enim veritatem dilexisti; incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti ei. A-perges eum, Domine, hyssopo, ut mundetur; lavabis eum, ut super nivem dealbetur. Auditur ejus dabis gaudium et lætitiã, et exsultent ossa ejus humiliata. Averte faciem tuam a peccatis ejus, et omnes iniquitates ejus dele. Gloria Patri.

« *Kyrie eleison, Pater noster, et preces.*

« Ut quid, Domine, recessisti longe? Despicias in opportunitatibus, in tribulatione? Respice in servos tuos et in opera tua, et dirige filios eorum, et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et reliq. *Oratio*: Oremus Dominum Deum nostrum, pro fratre ill. quem duri [Leg. Burch. dure] ad præsens malum languoris adulerat [Leg. Burg. affligit], etc. *Item Antiph.* Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias, *Psalm.* Miserere mei Deus, Gloria patri. Pa-

ter noster, et preces: Libera eum de sanguinibus Deus Deus noster, ut exsultent linguæ nostræ ex justitia tua. Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua ut, ædificentur muri Jerusalem. *Oratio*: Deus qui non vis mortem peccatoris, etc. *Oratio antequam unguitur*. Deus, qui per apostolum tuum locutus es, *infirmatur quis in vobis*, etc.

« *Tunc Symbolumpalam dicitur, hoc est Credo in Deum Patrem, usque vitam æternam, Deinde a sacerdote dicatur ad infirmum*: Credis, frater, quod diximus Symbolum. *Cum responderit, aut nutu significaverit*. Credo, unguatur a sacerdote, vel plurimis sacerdotibus de oleo sanctificato, factentibus cruces singulis in dextro tempore et sinistro, non in fronte, nec in vertice dicendo;

« Ungo caput tuum oleo sanctificato, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut, more militis uncti, præparatus ad luctamen, possis aerias superare catervas. Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum, qui cum Patre.

« **549** *Item in superciliis et subciliis juxta angulos oculorum dicendo*:

« Ungo oculos tuos de oleo sanctificato, ut quidquid illicito visu deliquisti, per hujus olei unctionem expietur. Per eundem qui cum Patre.

« *Item aures intus et foris in summitate crucis signa recipiant, dicendo*:

« Ungo has aures corporis tui, ut per has fenestras recipias auditum gratiæ remissionis Christi in vitam æternam. Per eundem qui cum Patre.

« *Item nares in summitate et subtu unguantur crucis modo*.

« Ungo has nares de oleo sacro ut quidquid noxæ ex his superfluo contractum est adoratu, ista medicatio emaculet. Per eundem qui cum Patre.

« *Item labia, dicendo, et exterius crucem super mentum, et guttur faciendo*.

« Ungo labia ista consecrati olei medicamento, ut quidquid otiosa, vel etiam criminosa peccasti locutione, divina clementia miserante, expurgetur hac unctione. Per eundem qui cum Patre.

« *Item super humeros duos, hoc est scapulas non in pectore, neque inter scapulas*.

« Ungo has scapulas de oleo sacro, ut, ex omni parte spirituali protectione munitus, jacula diabolici impetus viriliter contemnere, ac procul cum robore superni juvenis repellere possis. Per eundem qui cum Patre.

« *Item super manus, et si presbyter est, non infra; sin aliter, et infra, et super pedes, et sub plantis cruces fiunt, dicendo*:

« Ungo has manus de oleo benedicto, ut quidquid illicito vel noxio opere peregerunt, per hanc unctionem evacuetur. Per eundem qui cum Patre.

« *Item super pedes, et sub plantis cruces fiunt, dicendo*:

« Ungo et hos pedes ex oleo consecrato, ut quidquid superfluo, vel nocivo incessu commiserunt sanctorum intercessionibus ista oboleat [*Leg. aboleat*] unctio. Per eundem Dominum nostrum, qui cum Patre.

« *Conclusio unctionum.*

« In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sit tibi hæc unctio olei sanctificati ad purificationem mentis et corporis, et ad munitum et defensionem contra jacula immundorum spirituum. Amen.

« *Tunc Psalm.* Domine, clamavi, totus Gloria. Kyrie eleison. Pater noster, Oratio. *Tunc cæteri sacerdotes, vel laici inveniuntur. Sacerdos alius dicat, aut confessor*: Dominus vobiscum. R. Oremus.

« *Absolutio a fratribus.*

« Deus qui peccatores et scelerum onere vos sacerdotibus tuis ostendere jussisti; qui distis, ut bene haberent, manus super infirmos præcepisti; qui apostolos tuos pro infirmis docuisti, et impositionem manuum sacerdotum invocatione sancti nominis tui peccata relaxavisti; exaudi Orationes nostras, et da huic fratri tuo illi infirmitatis noxa deprehensa per hoc ministerium, quod nos indignos famulos tuos docuisti, remissionem omnium peccatorum; tunc per hanc sacrati olei unctionem, et per maius impositionem, cuncta facinora Spiritus sancti relaxentur; fromenta etiam medicinæ tuæ curius exteriusque imbuant, et sanent, ut non tibi ei noceat conscientia reatus ad penam, quando indulgentia, **550** et reconciliatio tuæ pietatis actionis ad veniam. Qui vivis et regnas.

« *Hinc sequitur unctio alia.*

« *Oratio.* Per istam unctionem Dei, et per ministerium nostrum, et Dei benedictionem, mundi sanctificentur ab omni sorde et contagione peccati tui et sensus tui, visus, auditus, odor, gustus et tactus, ut quidquid in humeris, vel in bus aut pedibus, sive toto corpore, cogitatione et opere peccasti, misericordia salvatoris tui expietur, ut idoneus efficiaris ad invocandum Dominum et benedicendum atque sanctificandum sacrificandum in nomine ejusdem Domini nostri Christi; reddatque tibi lætitiâ Salutaris Spiritu principali confirmet te, et Spiritum sanctum innovet in visceribus tuis, et ne auferat illud sed benedictio Patris, et Filii, et Spiritus sancti ascendat super te, quæ copiose super caput tuum fluat, et in extrema totius corporis tui descendet interius exteriusque repleat, atque circumdet semper tecum. Amen.

« *Item alia ab alio presbytero dicenda*

« Ungo te oleo sancto invocata magni Christi Majestate, qui jussit Samuelem prophetam [*Leg. unguere*] David in regem, operare creati etc. », ut supra, in Cod. sancti Eligii.

« *Item alia.*

« Ungo te de oleo sanctificato, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, etc. », ut supra et Tiliano.

« *Uncto infirmo a singulis singulæ dici potest* »
« *Oratio post unctionem.*

« Domine Jesu Christe, qui es salvatio demptio nostra, et qui es vera salus et medicatio quo omnis sanitas, et medicamentum venit,
« *Sequitur reconciliatio ante communionem*

« Deus misericors, Deus clemens, qui in misericordiam tuam nulla temporum lege conclusis, santi misericordiæ tuæ januam aperis, præter etiam sub ipso vitæ hujus termino non respice propitius super famulum tuum illi remissionem omnium peccatorum tota cordis confessionem. Renova in eo, piissime Pater, quod quod verbo, quod ipsa denique cogitatione, fraude vitiatum est, et unitati corporis membrum redemptionis annecte. Miserere genere miserere lacrymarum, et non habentem finem nisi in tua misericordia, ad sacramentum tuum ciliationis admittite, quia nullius animæ in tempore constitutæ difficilis apud te aut tarda est. Fidelis enim es in verbis tuis, qui cor peccatorem non [*Leg. non ad*] longa temporum differendum, sed mox ut ingemuerit dixit salvatum. Per. *Alia*: Majestatem tuam Domine plices, ut supra. *Alia*: Majestatem tuam, quæ Domine sancte, Pater, ut supra.

« *Tunc auferatur cilicium quod super caput infirmi A
positum fuerat, et dicatur:*

« *Ant.* Heu me! quia incolatus meus prolongatus est. *Psalm.* Ad Dominum cum tribularer. *Ant.* Unde venit auxilium mihi. *Psalm.* Levavi oculos meos. *Ant.* In domum Domini lætantes ibimus. *Psalm.* Lætatus sum. *Ant.* Qui habitas in cælo, miserere nobis. *Psalm.* Ad te levavi oculos. *Ant.* Benefac, Domine, bonis et rectis corde. *Psalm.* Qui confidunt. *Tunc sacerdos dicat:*

« Propitietur Dominus cunctis iniquitatibus tuis, etc., » ut supra in Cod. sancti Eligii.

« *Communicet infirmum, tunc dicens:*

« Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat te in vitam æternam

« Sanguis Domini nostri Jesu Christi redimat te in vitam æternam.

« **551** Pax Domini nostri Jesu Christi et sanctorum communio sit tecum et nobiscum in vitam B
æternam. Amen.

« *Oratio in consummationem.*

« Omnipotens sempiternæ Deus, qui subvenis in periculis, et necessitatibus succurrentibus, etc., » ut in Cod. sancti Eligii.

« *Et septem dies, vel multo plures, si necessitas fuerit, tam de communionem quam de alio officio erga infirmum fiat; ut sicut apostolus dicit, imo per eum Spiritus sanctus ait: Si in peccatis fuerit, dimittentur ei. Debent etiam ex ministris sanctæ Ecclesiæ procurare in [Leg. ut] canonicis circa eum derantentur, id est Matutinæ, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vesperum, Completorium. Quod si episcopus adfuerit, Benedictionem dabit; si non, singuli sacerdotes singulas has Orationes dicant:*

« Dominus Jesus Christus apud te sit, ut te defendat; intra te sit, ut te conservet; ante te sit, ut te deducat; post te sit, ut te justificet; super te sit, ut te benedicat, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus. C

« *Benedictio.*

« Benedicat te Deus Pater, sanet te Dei Filius, illuminet te Spiritus sanctus, etc.

« *Alia.* — Benedicat te Deus pater, adjuvet te Christus Filius Dei; corpus tuum in suo servitio custodiri et conservari faciat, etc.

« *Alia.* — Benedicat te Deus Pater, qui in principio cuncta creavit; benedicat te Deus Filius, qui de supernis sedibus pro nobis Salvator descendit; benedicat Deus Spiritus sanctus, qui in similitudine columbæ in flumine Jordanis super Christum requievit, etc.

« Omnipotens Dominus in visitatione suæ misericordiæ tibi propitietur, et ab infirmitate qua detineris relevando tui misereatur. Amen. Voluntatem tuam in suo beneplacito amplificare, et orationibus ac benefactis tuis [Leg. orationes et benefacta tua] te sibi reconciliando acceptare dignetur. Amen. Addat etiam ut omnium virtutum cælestium et reliquorum sanctorum intercessionibus inter omnes sæculares anxietates custodiari, et eorum participio, absolutus carnali carcere, interponi merearis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, qui propter liberationem hominum homo dignatus est fieri Deus, et Dominus noster Jesus Christus, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

« *Alia.* — Benedicat te Deus Pater, custodiat te Jesus Christus, illuminet te Spiritus sanctus omnibus diebus vitæ tuæ. Amen. Confirmet te virtus Christi, indulgeat tibi Dominus universa delicta tua. Amen. Beatæ et gloriosæ semperque virginis Dei genitricis Mariæ, omniumque simul sanctorum, quæsumus, intercessio gloriosa te protegat, et ad vitam æternam perducat. Amen.

« *Missa pro infirmo.*

« *Antiphona:* Virtutum omnium Deus, qui ab humanis corporibus infirmitatem expellis, miserere servo tuo, et visita in salutari tuo, et cælestis gratiæ tribue medicinam. *Psalm.* Domine, exaudi. *Item Ant.* Justus es, Domine. *Psalm.* Beati immaculati *Oratio:* Omnipotens sempiternæ Deus, salus æterna credentium, exaudi nos pro famulo tuo ill. pro quo misericordiæ tuæ imploramus auxilium, etc., » ut in Missali Romano.

« *Lectio Epistolæ beati Jacobi apostoli.* Cum enim tristatur aliquis vestrum, oret æquo animo et psallat, etc.

« *Grad.* Exsurge, Domine, succurre huic infirmo, et medica eum, et sana ejus languorem. *Ÿ.* Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione opem tuam tribue benignus infirmo. All. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto, et de Sion **552** tuere eum. *Ÿ.* Auribus percipe. All. De profundis, etc.

« *Sequentia sancti Evangelii secundum Lucam.*

« In illo tempore: Intravit Jesus Capharnaum. Centurionis autem cujusdam servus male habens, etc.

« *Offert.* Domine, qui publicani precibus et Oratione placatus es, qui socrum Petri ex febre valida liberasti; et nobis pro infirmo supplicantibus clementi miseratione adesto, Domine.

« *Item offert* Domine, mirifica eum secundum eloquium tuum, ut sciat testimonia tua. *Ÿ.* 1. Fac cum servo tuo. *Ÿ.* 2. Da illi intellectum, ut discat mandata tua, et voluntaria oris ejus fac illi in beneplacito, Domine.

« *Super oblata:* Deus cujus nutibus vitæ nostræ momenta decurrunt, etc.

« *Præfatio:* Æterne Deus, qui famulum tuum deo corporaliter verberas, ut mente proficiat, potenter ostendens quod si pietatis tuæ præclara salvatio, dum præstas ut operetur nobis etiam ipsa infirmitas salutem Per Christum Dominum nostrum.

« *Comm.* Succurre, Domine, infirmo huic, et medica eum spirituali medicamine, ut, in pristina sanitate a te restitutus, gratiarum tibi sanus referat actionem.

« *Item comm.* Redime eum, Deus Israel, ex omnibus angustiis suis.

« *Ad complendum:* Deus infirmitatis humanæ singulare præsidium, etc.

« *Oratio pro reddita sanitate.*

« Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui Benedictionis tuæ gratiam ægris infundendo corporibus facturam tuam multiplici pietate gubernas, etc.

« *Missa pro infirmo, qui proximus est morti.*

« *Ant.* Circumdederunt me gemitus mortis. *Psalm.* Diligam te, Domine. Omnipotens sempiternæ Deus, conservator animarum, qui quos diligis corripis et recipis, pie ab emendationem coarces, etc.

« *Lectio Isaïæ prophete:* In diebus illis locutus est Isaïas propheta, dicens: Quærite Dominum, dum inveniri potest.

« *Grad.* Miserere mihi, Domine, quoniam infirmus sum. *Ÿ.* Conturbata sunt.

« *Item Grad.* Adjutor meus et liberator meus. *Ÿ.* Confundantur et reverentur, etc.

« *Secundum Marcum.* In illo tempore, respiciens Jesus discipulos suos dixit: Habete fidem Dei, etc.

« *Offert.* Miserere mihi, Domine, secundum magnam misericordiam.

« *Item offert.* Exaudi, Deus, Orationem meam, et ne despexeris, etc.

« *Super oblata.* Adesto, Domine, pro tua pietate supplicationibus nostris, et suscipe Hostiam quam tibi offerimus pro famulo tuo ill. jacente in grabato, etc.

« *Præfatio:* Vere dignum... æterne Deus, im-

plorantes tuæ Majestatis misericordiam, ut famulo tuo *ill.* veniam suorum largiri digneris peccatorum, quatenus, ab omnibus inimici vinculis liberatus, tuis toto corde inhereat mandatis, et te solum semper tota virtute diligat, et ad tuæ quandoque beatitudinis visionem pervenire mereatur. Per Christum.

« *Ad Complendum* : Gratias agimus multiplicibus largitionibus tuis, ex quibus animas in te sperantium satiare consuesti, etc.

« *Item fiat reconciliatio.*

« Deus misericors, ut supra. *Al.* Majestatem tuam, et reliqua. *Tunc etiam Symbolum, sicut ante prædictum est, et communio corporis.*

« *Item abbreviatio.*

« *Cum vero ingravari cœperit, ad succurrendum, facta aqua benedicta, diratur Oratio hæc :*

« **553** Domine sancte, Pater omnipotens, æterne, Deus, qui es via, veritas, et vita, exaudi nos, et conserva famulum tuum *ill.* hunc, quem vivificasti, et redemisti pretio et magno munere sanguinis Filii tui, qui tecum vivit et regnat.

« *Tunc unguatur oleo.*

« Ungo te de oleo sanctificato, ut salveris æternaliter in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti. Amen.

« *Collecta.*

« Concede, Domine, nobis famulisti tuis, ut orantes cum fiducia dicere mereamur : Pater noster, libera nos ab omni malo, custodi nos semper in bono, qui regnas in sæcula sæculorum.

« *Communicet dicens :*

« Corpus et sanguis Domini nostri Jesus Christi custodiat animam tuam in vitam æternam. Amen.

« *Post hæc dicendum est :*

« Agamus Deo nostro omnipotenti gratias, quod terrenæ nos originis atque naturæ sacramenti sui dono in cœlestem vivificaverit demorationem, qui cum Filio et Spiritu sancto vivit et regnat. »

Hactenus Codex ms. monasterii sancti Remigii Rhemis fundati de visitatione infirmorum, seu extrema unctione, circa quem pauca quædam notanda veniunt.

1. Notanda crux ex cinere super pectus, quæ est juxta quosdam Ordines et Sacramentarios supra citatos.

2. Circa litaniam notandum est eam esse satis antiquam, si cum hodiernis conferatur : primam tamen, quam supra ex libro qui inscribitur Ordo Orationum transsumpsimus, esse antiquiorem.

3. Notanda est confessio infirmi, quæ supra scriptis confessionibus haud absimilis est, quæ tamen unica non erat ægroti confessio, sed hanc præcedebat enucleatio, quæ numerum peccatorum et necessarias circumstantias promeret, ut supra agendo de pœnitentia docuimus ; quod etiam ex eodem Codice sancti Remigii confirmatur in quo paulo ante litaniam hæc reperire est : *Deinde sacerdos audiat confessionem ejus, sicut melius inquirere poterit, aut scriptis, aut verbis.* Quæ sane verba aliam a memorata confessionem postulant, et doctrinam a nobis supra stabilitam mirum in modum illustrent.

4. Sequitur exhortatio sacerdotis ad circumstantes, hæc exhortatio alias appellatur præfatio, qua movet sacerdos astantes ad Orationem, de qua supra egimus, juxta morem veterem.

5. Notanda est fidei professio, quam æger facere debeat ante unctionem, quæ exstat apud Burchardum, lib. xviii, in hunc modum *Credis in Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum ?* Responsio : *Credo. Credo quod iste tres personæ unus Deus sit ?* Respon. *Credo. Credis quod in ipsa ista carne, qua nunc es, resurgere habes in die judicii, et recipere sive bonum, sive malum quod gessisti ?* Responsio *Credo.*

6. Nota unctionem temporum, quæ in nostris aliis

A Codicibus non reperitur ; sed cum in Sacramentariis editis et in Codice Tiliano unctio capitis præcipitur, puto ungenta esse tempora : prohibetur ungi frontem, et verticem capitis, quia frontis unctio spectat ad confirmationis sacramentum, unctio verticis ad cæremonias baptismi.

7. Nota infirmum ungi a multissacerdotibus, quod videtur etiam in Codice Tiliano : *Et sic perungunt singuli sacerdotes infirmum de oleo sanctificato.*

8. Nota verba, non in pectore. Nam in Codicibus sancti Eligii, Ratoldi, Rodradi, et Tiliano, et in Manuali Suessionensi ungitur pectus : id etiam in quibusdam Ecclesiis fieri testatur Joannes Altenstaig infra citandus. Ita etiam faciunt Græci, ut testatur Petrus Arcudius, lib. v de Sacramentis, cap. 7.

9. Notanda sunt hæc verba, *neque inter scapulas.* Nam aliter fit in Codicibus Rodradi, et Tiliano, cum dicitur : **554** *Ungo has scapulas, sive medium scapularum.*

10. Et hæc verba : *Et si presbyter est, non infra,* nam non exstant in aliis Codicibus nostris manuscriptis.

11. Notandum est hanc formulam : *Per istam unctionem, etc.,* desiderati in aliis Codicibus nostris mss., et dici solitam in unctione sacerdotis ob hæc verba : *Ad invocandum Dominum. et benedicendum, atque sanctificandum et sacrificandum in nomine ejusdem Domini nostri Jesu Christi.*

12. Nota communionem completa unctione, ut etiam habetur in aliis Codicibus nostris manuscriptis.

13. Nota continuationem unctionis per septem et plures dies, quæ etiam exstat in Sacramentario sancti Eligii ; simulque recitationem officii divini coram ægroti, quæ etiam habetur in dicto Sacramentario, et in Codice Ratoldi abbatis.

14. Hæc Oratio : *Omnipotens Dominus, visitatione suæ misericordiar, etc.,* cum subsequenti, est Benedictio episcopalis, quæ etiam habetur in Codice sancti Eligii, sed sub alia verborum formula. Secundæ Benedictio conclusionis.

15. In missa pro infirmo nota duas Antiphonas seu Introitus cum duobus Psalmis duplex Gradale, duplex Offertorium, et duplicem Communionem, ut in Missa pro infirmo qui proximus est morti duplex Gradale, et duplex Offertorium sine Communionem.

16. Nota hæc verba, *item fiat reconciliatio, etc.,* esse breviorum conferendæ unctionis extremæ rationem infirmo, qui proximus est mortis.

17. Nota hæc verba, *item abbreviatio, etc.,* Est enim breviuscula conferendæ unctionis extremæ ratio, cum videtur infirmus ita aggravatus, ut jure timeatur ne in ipsius sacramenti colatione expiret. Unde adhibetur unica unctio, quæ eorum opinionem qui dicunt in ejusmodi periculo unicam sufficere unctionem confirmat.

18. Nota formulam, *Corpus et sanguis, etc.* Quia ob imminens periculum corpus sanguini intinctum ægroti porrigebatur, qua de re infra. Tamen in concil. Tolet. xi statuitur ut ii qui præ nimia imbecillitate corpus Christi deglutire non valent, solo sanguinis haustu sint contenti.

19. Nota nullam hic esse renem unctionem, quemadmodum nec in Codice Tiliano, nec in aliis Codicibus nostris mss. neque apud Græcos, neque in Manuali Suessionensi. Illius tamen meminit Richardus de Media Villa, quæst supra citata et Joannes Altenstaig Mindelhaimensis, in Vocabulario theologiæ, qui etiam meminit unctionis umbilici : *Quidam, inquit, addunt pectus et renes, et umbilicum, in quibus est delectatio venerea, licet non oporteat.* In Sacramentariis editis ex Vaticano ungitur caput, unctiones aliæ sunt indeterminatæ. Græci unguunt frontem, mentum, ambas genas, deinde pectus, tum manus, idque ex utraque parte, postremo pedes, ut testatur Petrus Arcudius, lib. v de Sacramentis, cap. 7. In Codicibus sancti Eligii, et Rodradi, in descriptione primi ritus, ungitur infirmus in collo, et gutture, inter scapulas, et in pectore, et ubi plus dolor immi-

net : in secunda descriptione unguuntur quinque sensus. In hoc Codice sancti Remigii unguuntur tempora et locus super mentum præter alia loca. Nota diversitatem.

His tandem accedat ratio unguendi infirmi secundum usum insignis Ecclesiæ Suessionensis, de prompta ex Manuali seu Instructorio veteri Curatorum ejusdem Ecclesiæ typis mandato seu impresso octoginta ab his circiter annis, nam in ipso libro annus minime annotatur ; quæ non abhorret a Codicibus Ratoldi et Tiliano. Omissis precibus multis quæ præmittuntur hæc subjecta duntaxat exscripsi.

• *Postea ungetur infirmus. Primum ad aurem dexteram fac crucem † dicens :*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sit tibi hæc unctio olei sanctificationis ad purificationem mentis et corporis in vitam æternam Amen.

• **555** In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, accipe sanitatem in nomine Domini. Amen.

• *Ad aurem sinistram.*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ungo aures tuas sacra olei liquore, ut quidquid peccati delectione nocivi auditus admissum est, medicina spiritalis evacuet. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

• *Ad oculos.*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ungo oculos tuos de oleo sanctificato, ut quidquid illicito visu deliquisti, hujus olei unctio expietur. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

• *Ad nares.*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ungo has nares de oleo sacro, ut quidquid noxæ contractum est odoratu superfluo, ista evacuet medicatio. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

• *Ad labia.*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ungo labia ista consecrati olei medicamento, ut quidquid otiosa sus vel etiam locutione criminosa sus peccati, divina clementia miserante, expurgetur hac unctio. Per Dominum nostrum Jesum Christum, quite, etc. Oremus.

• *Oratio.*

• Dominus Jesus Christus apud te sit, ut te defendat. Respondeat. Amen. In te sit †, ut te reficiat. Amen. Circa te sit †, ut te conservet. Amen. Post te sit †, ut custodiat. Amen. Super te sit †, ut benedicat. Amen. Qui cum Patre, et Spiritu sancto vivit et regnat Deus. Per omnia sæcula sæculorum. Amen.

• *Ad pectus.*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ungo pectus tuum de oleo sacro, ut hac unctio perunctus *ta* fortiter certare valeas adversus aereas catervas. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

• *Ad scapulas.*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, in uno quoque loco, ungo has scapulas, sive medium scapularum de oleo sacro, ut, ex omni parte spiritali protectione munitus *ta*, jacula diaboli impetus viriliter contemnere ac procul possis cum robore superni juvaminis repellere. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

• *Ad manus.*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ungo has inanus de oleo consecrato, ut quidquid de illicito vel noxio opere peregerunt, hac unctio evacuetur. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

• *Ad pedes.*

• In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ac-

• Significant procul dubio, quando ungitur masculus, legendum esse *otiosus* ; quando femina, *otiosa*.

• *Accipe sanitatem in nomine Domini nostri Jesu Christi, surge et ambula.* In nomine Domini, ungo hos pedes de oleo benedicto, ut quidquid superfluo vel nocivo inaccessu commiserunt ista aboleat perunctio. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

• *Alia Oratio.*

• Ungo te oleo benedicto, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut hac unctio corroboratus *ta*, aereas valeas superare catervas. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

556 • *Alia Oratio.*

• Unxi te de oleo sanctificato, sicut unxit Samuel David in regem et prophetam, operante [*Al. operare*] creatura olei, in nomine Dei Patris omnipotentis, ut non lateat Spiritus immundus, neque in membris tuis, neque in medullis, etc., ut in aliis Codicibus nostris manuscriptis. »

B Sequuntur quædam aliæ Orationes, septem Psalmi, Litaniam, cum nullis suffragiis, quibus hæc subjunguntur : « *Postea communicet eum his verbis, si communicare infirmus voluerit ; sin autem, præmissis his quatuor Orationibus, quæ sequuntur, dicat istas duas : Benedicat te Deus, etc. Propitietur Dominus. Corpus Domini nostri Jesu Christi conservet animam tuam in vitam æternam. Amen, etc. »*

Hactenus Manuale Ecclesiæ Suessionensis, in quo tamen quid significant illæ particule *sus*, et *ta*, litteris rubris exarata, non satis capio.

924. *Quæsumus, omnipotens Deus, ut famulus tuus ill., etc.* Hæc Missa celebrata est in coronatione Caroli Calvi imperatoris ; sed singulis his tribus Orationibus singulæ præmittuntur Orationes de sancto Gorgonio martyre, quia eodem die nempe v Idus Septembris, Carolus Calvus Metis coronatus est, ut videre est in ejus Capitulis.

925. *Omnium.* Hæc vox deest in Missa citata.

926. *Et ill. Regi.* In Missa citata legitur : *Et Carolo regi nostro*, quia in ejus coronatione dicitur.

927. *Et peragendum injunctum Officium.* Ita in Codice Ratoldi abbatis. In Missa citata hæc vocabula desiderantur.

928. *Oratio.* In Missa citata ex Capitulis Caroli Calvi legitur *Communio*, rectius, ut arbitror.

929. *Via sanctorum, etc.* Hæc Oratio in quibusdam Ecclesiis recitatur post Processionem Dominicæ.

930. *Isti intercedentes. Hic in te credentes,* ut in quibusdam libris editis.

931. *Arma.* Id est, ornamenta, vestimenta.

932. *Secretarii.* Id est, sacrorum.

933. *Minister.* Per Ministrum, intelligit aliquem minoribus ordinibus initiatum.

934. *Sandalia.* Horum meminit Alcuinus, lib. de Officiis divinis, cap. de vestimentis, et Leo Ostiensis infra citandus.

D 935. *Super humerale.* Meminit. Alcuinus cap. citato. Græci dicunt, *ἐπιτομορίον*, de quo vide superius annotata. Sed hoc humerale ut ex rationali, quod et infra annectitur, non est simile omophorio.

936. *Albam.* Talare est vestimentum lineum quod poderis dicitur. Alcuinus, cap. citato. Alba mentio fit in concilio Carthag. iv, can. 4 : *Ut diaconus tempore oblationis tantum, vel lectionis, alba utatur.*

937. *Delenda mala.* Legendum videtur : *Dele inde mala.*

938. *Cingulum.* Cinguli meminit Alcuinus cap. citato.

939. *Balltheum.* Proprie cingulum est militare, de quo Varro, lib. iv de Lingua Latina, et sanctus Isidorus, lib. xix Originum cap. 31.

940. *Tunica.* **557** Quam Alcuinus et Amalarius,

Item in unctioe masculi, legendum, *perunctus, munitus* ; in unctioe vero femine, *peruncta, munita*.

lib. II, cap. 17. dalmaticam appellant, Missa ab Illyrico edita palmaticam, sed legendum *dalmaticam*.

941. *In tintinnabilis*. Ad similitudinem sacerdotis Aaronici.

942. *Myrice Lege Mirifice*.

943. *Manicæ*. Sunt chirothecæ. Nam infra in eadem Missa Paschali: *Et exuat manicas, lavetque manus*. In Missa ab Illyrico edita legitur *Ad induendas manus*. Meminit Leo Ostiensis, lib. II Chron. Casin., cap. 82.

944. *Detur ei annulus*. In Missa Illyrici, *Ad annulum*. In Codice Ratoldi, quemadmodum et in Sacramentariis editis in ordinatione episcopi datur ei annulus. Quod etiam videre est in concilio Toletano IV, can. 27: *Si episcopus est, orarium, annulum, et baculum*. Mentio fit in Vita sancti Birini episcopi Dorcestrensis, apud Surium, 3 Decembris, de ejus corporis detectione: *Inventus est quoque annulus, itemque crux plumbea*. Mirum tamen de eo silentium est apud Alcuinum, Amalarium, et Rabanum; quod satis indicat diversum olim fuisse ritum pro diversitate temporum et locorum.

945. *Casula*. De casula Hugo a sancto Victore, lib. I de Sacramentis, cap. 50: *Casula quæ planeta dicitur, omnibus indumentis superponitur, per quam charitas intelligitur, quæ omnibus virtutibus eminentior videtur. Hæc super dextrum brachium levatur, ut amici in Deo amentur; replicaturque super sinistrum, ut inimici propter Deum diligantur*. Cætera vide in observationibus nostris ad Concordiam regularum.

946. *Rationale*. Est ornamentum quoddam pectorale, ad similitudinem illius quo utebantur olim legales sacerdotes.

947. *Manipulus*. Alias mappula apud Alcuinum, et phanon apud Rabanum. Et hæc de ornamentis pontificum, quæ satis accurate hic recensentur, nulla tamen mitræ facta mentione; cujus etiam in Sacramentariis nostris mss., in Ordinibus Romano, et Tiliano, in pontificali ms. quod servatur in sacristia eccles. Rothom. et putatur esse Rhemense, Missa ab Illyrico edita, apud Alcuinum, Amalarium, Rabanum, et alios antiquos scriptores, qui de Officiis divinis tractavere, et ornamenta pontificalia recensent, mirum est silentium; ita ut existimem vix ante annum post Christum natum millesimum mitræ usum in Ecclesia fuisse, quem postea clare videmus apud Petrum Damiani, serm. 1 de dedicatione; sanctum Bernardum, epist. 40; Hugonem a sancto Victore, lib. I de Sacramentis, cap. 53, et multos alios, qui postea floruerunt. Quare non assentior iis qui dicunt mitræ usum ab ipsis fluxisse apostolis, et antiquos episcopos corona usos fuisse, quod suadere conantur ex epigrammate 77 Ennodii de vita et moribus sancti Ambrosii:

Serta redimitus gestabat lucida fronte,
Distinctum gemmis ore parabat opus.

Ita enim legendum est: Quæ sane nemo est qui non videat metaphorice dici de pudore, verecundia, modestia, gravitate, et similibus virtutibus, quæ in ore hujus sanctissimi pontificis emicabant, quæque inter concionandum ob divinam viri eloquentiam maxime effulgebant, quod satis ex his verbis,

Distinctum gemmis ore parabat opus,
manifestum est; quæ etiam patent ex superiore disticho

558 Roscida regifico, cui fulsit murice lingua,
Vere suo pingens germina quæ voluit.

Nec sane magnum fuit Ambrosio laudis argumentum

* Veterem etiam sancti Gregorii imaginem, quam ex Cod. ms. in limine suæ edit. delineari curavit Menardus, huc revocavimus, tum ut ea quæ dicta sunt claritatem quoque ex ipsa accipiant; tum quia

A gemmatam in capite gestare coronam; quod etsi convenire possit aliis Mediolani episcopis, quos postea laudat Ennodius, nihil tamen simile illis attribuit. Nec obstant illa quæ ex Eusebio producuntur, lib. X Hist. eccl., cap. 4, in Oratione panegyrica: *Amici Dei et sacerdotes, qui sacrosancto potere indumento caelesti, gloria corona, divina unctione et sancta sancti Spiritus stola circumvestiti*. Et in Apologetica sancti Gregorii Nazianzeni: *Idcirco me pontificem unguis, et potere cingis, capitique cidarim imponis, atque spiritualis holocausti altari admoves*. Nam ista commemorantur ad veteris sacerdotii similitudinem. Nec nos morantur laminæ illæ aureæ, quas in fronte gestasse ferunt sanctos Joannem et Jacobum, tum quia non sunt coronæ, nec cidaris, nec mitra; tum quia, ut in eis incipere, sic in eis desiere. Ad illud vero quod objicitur ex Ammiano Marcellino, lib. XIX, ubi scribit Firmum in Africa victum, ut sibi quodammodo Theodosium imperatorem conciliaret, signa militaria, et coronam sacerdotalem cum cæteris manubiis, quæ regionem illam depopulando rapuerat, restituisse, ut præceptum est, dico locum esse de corona sacerdotis alicujus ethnici intelligendum, nondum omnino tum avulsa gentilitate. Coronatos olim sacerdotes gentilium in sacris fuisse norunt omnes. Id planum est ex Tertulliano, libro de Corona militis: *Ipsæ denique fores, et ipsæ hostiæ, et aræ, ipsi ministri et sacerdotes eorum coronantur*. Et lib. de Spectaculis: *An Deo placebit auriga ille tot animarum inquietator, tot furiarum minister, tot statuarum velut sacerdos coronatus*; et sancto Cypriano, in Oratione de lapsis: *Frons cum signo Dei pura, diaboli coronam ferre non potuit*; ibi enim agitur de sacris idolorum. Et ex concilio Eliberitano, can. 55: *Sacerdotes qui tantum sacrificantium coronam portant, nec sacrificant, nec de suis sumptibus aliquid idolis præstant, placuit post biennium accipere communionem*. Olim in sacris Cereris hierophantes, et hierophantides, et daduchus, hoc est lampadem gestans, aliaque sacrificulæ myrtea corona cingebantur, ut ex Istro refert scholiastes Sophoclis ad Oedipum Coloneum. Imo ipse Tertullianus, lib. citato de Corona militis negat prorsus apostolos, evangelistas et episcopos fuisse coronatos, quod contrariæ sententiæ adversatur: *Non denique, inquit, patriarches, levites, aut sacerdos, aut archon. Quis vel postea apostolus, aut evangelista, aut episcopus invenitur coronatus?* Scilicet tam antiquus doctor ignorabat traditionem apostolicam? Itaque frustra ostendunt quidam nonnullorum priscorum episcoporum mitras, quia illorum fuisse probari non potest, imo in quibusdam apparent signa prætentæ antiquitati derogantia. Qualis autem fuerit antiquorum mitra sic docet auctor veteris etymologici: *Μίτρα κυρίως οἱ ἀπὸ φασκίων καὶ ὠπρίων γινόμενοι στέφανοι, ἐν καταχρήσει δὲ πᾶς στέφανος μίτρα λέγεται*. Id est: Mitræ proprie coronæ sunt ex fasciis et orariis compactæ, per abusionem vero omnis corona appellatur mitra. Ubi vox ὠπρίων corrupta est, pro qua legendum ὠραρίων, ut legitur apud Eustathium in Iliadem Δ. Φάμενοι δὲ μίτρα κυρίως οἱ ἀπὸ φασκίων καὶ ὠραρίων στέφανοι, id est, dicentes mitras esse ex fasciis, et orariis compositas. Oraria autem sunt textilia quædam oblonga. Vide quam dispares sunt hodiernæ mitræ pontificum.

948. *Flamineato*. Id est, sacris vestibus induto. Ut autem quæ supra dicta sunt clariora sint, hic damus veterem imaginem sancti Remigii * ex Codice Rhemensi.

559 949. *Processio* Est cætus clericorum ipsum pon-

elegantior sancti doctoris effigies initio primi operum omnium voluminis apposita, hanc in limine hujus tomi prohibet incidi, utpote minus complam, soliusque explicationis gratia depictam.

tificem ad altare concomitantium, eique assistentium. A

950. *Etsi non presbyter et diaconus.* Id est, etsi quidam non sint presbyteri, nec diaconi.

951. *Annunte episcopis inchoat antiphonam.* Nota in istis Missis nihil incipi a cantore, nisi ab episcopo præcipiatur.

952. *Suscipe confessionem meam, etc.* Hæc Confessionis formula habetur etiam in antiquissimo Codice ms. bibliot. Corb., qui inscribitur *Ordo Oratorum*, in Codice Tiliano, et Missa ab Illyrico edita. In eadem Missa Illyrica altera habetur in hunc modum: *Confiteor tibi peccata mea, æternæ Pontifex, et sanctorum minister, et veri tabernaculi Sacerdos, etc.* Cujus initium notandum, quia olim ejusmodi Confessiones ab hoc verbo, *Confiteor*, ducebant exordium, et qui hoc vocabulum proferebant, tundebant pectus, ut videre est apud sanctum Augustinum, serm. 8, de verbis Domini secundum Matthæum: *Secutus est etiam sonus tunsionis pectoris, aulito scilicet quod Dominus ait, Confiteor tibi, Pater, in ipso quod sonuit, Confiteor, pectora tulerunt. Tundere autem pectus quid est, nisi arguere quod latet in pectore, et evidenti pulsu occultum castigare peccatum? Quare hæc fecistis, nisi quia audistis Confiteor tibi, Pater. Confiteor audistis qui confitetur non attendistis. Nunc vero advertite, si Confiteor Christus dirit, a quo est longe omne peccatum. Non solum peccata, sed etiam laudatoris.* Ex longo enim habitu tundendi pectoris cum in Confessione hoc vocabulum proferebant, ut primum illud audierunt, sua pectora tulerunt. Huc spectat illud ejusdem Augustini tractatu de Disciplina Christiani, cap. 20: *Erubescamus saltem, confitemur, et peccata tundamus, non ut super peccata nostra pavimentum solidemus.* 560 *Nam qui tundit pectus et non corrigitur, solidat peccata, non tollit. Tundamus pectus, et cadamus nos, et corrigamur a nobis.*

953. *Psalmus.* Domine, probasti me, ut supra.

954. *Interim quoque osculetur omnes sibi circumdatos.* In Missa Tiliana et Illyrica osculatur tantum presbyteros et diaconos, in Ordine Romano 1, presbyteri, sive diaconi, osculantur manus pontificis.

955. *Sinistre.* Id est, a sinistra.

956. *Dextre.* Id est, a dextera.

957. *Episcopus signo digiti sui.* Locus corruptus, et mutilus, lege: *Episcopo signo digiti sui annunte.*

958. *In lignum me, etc.* Hæc Apologia exstat etiam in Missa a Mathia Illyrico edita, ibique recitatur in altari a pontifice post Confessionem.

959. *Et tunc incipiat, Gloria in excelsis.* Nota incipi hymnum *Gloria in excelsis* a pontifice, idque ex antiquo more, ut videmus in Vita Caroli Magni, auctore Sangallensi quodam monacho, cap. 20, de quodam episcopo: *Cumque præmissis melodis juxta ministerium suum imponere debuisset hymnum angelicum.* Idem videre est in primo, et tertio Ordine Romano, qui mos hodie perseverat.

960. *Legat Epistolam.* Olim in multis Ecclesiis lectio Epistolæ prophetica lectio præmittabatur, ut videre est apud sanctum Gregorium Turonensem, lib. 1 Miraculorum sancti Martini, cap. 5: *Cui celebranti festa dominici dei ista erat consuetudo, ut veniens lector cum libro non antea legere præsumeret, quam sanctus nutu jussisset. Factum autem est ut illa* 561 *Dominica, prophetica lectio jam lecta, ante altarium stante, qui lectionem beati Pauli proferret, etc.* Hoc etiam clarum est ex Paraphrasi Georgii Pachymeris, qui exponens hoc sancti Dionysii, Hierarch. Eccles. cap. 3, ἀγοράζων δειπῶν ἀνάγνωσις, id est, lectio tabularum sanctarum Scripturarum, sic scribit: Ἐξῆς δὲ διὰ τῶν ἀναθωστών (τούτους γὰρ λέγει λατογραφούς) τῶν θείων γραφῶν, τῶν προφητικῶν, τοῦ ἀποστόλου, τοῦ θείου εὐαγγελίου ἃ

ἀνάγνωσις γίνεσθαι, id est, deinde per lectores (illos enim vocat liturgos, id est ministros) divinarum Scripturarum, prophetiarum, Apostoli, et divini Evangelii sit lectio. Ex quibus duobus locis confirmatur id quod supra diximus lectorum olim partes fuisse legere Epistolam et Evangelium in Missa.

961. *Resp. hæc dies.* Responsorium hoc loco est Gradale. Olim Psalmus, ut clarum est, cantabatur, ex sancto Augustino, serm. 10, de verbis Apostoli; Hoc de apostolica lectione percipimus; deinde cantavimus Psalmum, exhortantes nos invicem una uno corde dicentes: Venite adoremus, et prosternamur ei, et fleamus coram Domino qui fecit nos, et ibi præveniamus faciem ejus in Confessione, et in psalmis jubilemus ei. Post hæc evangelica lectio. Sermone 33, de Verbis Domini secundum Lucam: In apostolica lectione gratiæ aguntur de fide gentium; in Psalmo diximus: Deus virtutum converte nos; ostende faciem tuam, et salvi erimus. Serm. 7, de Verbis Apostoli: Apostolum audivimus, Psalmum audivimus, Evangelium audivimus; consonant omnes divini lectiones. Serm. 49, de Tempore: Audivimus apostolicam lectionem. Et paulo post, Audisatnum Pinteriora dicentem, Tui soli peccavi, Audistis et Evangelium istis lectionibus concordare.

962. *Jube, Domine, benedicere.* Id est, velis benedicere, id est, benedic. Nam jubere est aliquando velle, ut notat Nonius Marcellus, cap. 4. Quemadmodum ad nutum episcopi, seu presbyteri celebrantis legebatur olim Evangelium, sicut hodie consuetudo perseverat, sic olim Epistola nisi ad episcopum aut presbyteri Missam facientis nutum non legebatur, ut patet ex lib. 1, sancti Gregorii Turonensis, de Miraculis sancti Martini, cap. 3: Cui celebranti festa dominici diei ista erat consuetudo, ut veniens lector cum libro non antea legere præsumeret quam sanctus nutu jussisset. Factum autem est ut illa Dominica, prophetica lectione jam lecta, ante altarium stante qui lectionem beati Pauli proferret, etc. Et paulo post; Excitaverunt dicentes, jam hora præterit, jubeat Dominus lectori lectionem legere.

963. *Ad nuntiandi.* Lege. *Ad nuntiandum*

964. *Maria Magdalene.* Hic mos hodie perseverat, ut primo die Paschæ legatur Evangelium secundum Marcum; olim tamen, id est tempore sancti Augustini, saltem in Africa, primo die legebatur Evangelium secundum Matthæum, altero secundum Marcum, tertio secundum Joannem; et tota illa octava, ut etiam hodie fit, resurrectio secundum omnes Evangelistas recitabatur. Id testatur sanctus Augustinus, serm. 144, de Tempore: Resurrectio Domini nostri Jesu Christi, et hodie recitata est, sed de altero libro Evangelii, qui est secundum Lucam. Primo enim lecta est secundum Matthæum, hesternam autem die secundum Marcum, hodie secundum Lucam. Sic habet ordo evangelistarum, sicut enim passio ipsius ex omnibus evangelistis conscripta est, sic dies isti, septem vel octo durant spiritum, ut secundum omnes evangelistas resurrectio recitetur.

965. *Et omnes post illum.* Clerici videlicet.

Nota hoc loco nullum cantari Symbolum, cujus in nostris Sacramentariis, tam editis, quam mss., nulla sit mentio, neque etiam in Ordine Tiliiano, quemadmodum nec apud Alcinum, Amalarium, Rabanum, qui enucleate de ordine Missæ scripserunt, neque etiam apud Remigium Antissiodorensium; sic enim ait cap. 4, de celebratione Missæ: Post recitatum Evangelium iterum sacerdos populum salutat. Fuit quidem illius usus 562 in Ecclesiis antiquorum Græcorum, ut constat ex sancto Dionysio, cap. 3 Hierarchiæ ecclesiasticæ, cum proferens diversas opiniones circa hymnum, qui in sacris mysteriis cantatur, sic ait: Τὸν ὕμνον δὲ τούτου, οἱ μὲν ὑμνολογίαν καλοῦσιν· οἱ δὲ τὸ τροσεῖας σύμβολον, ἄλλοι, ὡς οἰμαί, θεοῦτερον. Ἰσραηλικὴν εὐχαριστίαν, id est, hunc autem hymnum alii laudis canticum, alii religionis Symbolum, alii, mea quidem sen-

tentia, divinius, Hierarchicam Eucharistiam. At in Ecclesia Romana illius usus non fuit ante annum Christi 1014, teste Bernone Augiensi, cap. 2 libri de quibusdam rebus ad Missam pertinentibus: Nam si ideo, ut sæpe dictum, illum angelicum hymnum prohibemur in festivis diebus canere, eo quod Romanorum presbyteri non solent eum cantare, possumus simili modo post Evangelium Symbolum recitare quod Romani usque ad hæc tempora dicæ memoria Henrici imperatoris nullo modo cecinerunt. Sed ab eodem interrogati cur ita agerent, me coram assistente, audiri eos hujusmodi responsum reddere, videlicet, quod Romana Ecclesia non fuisset aliquando ulla hæreseos fæce infecta, et ideo magis his necessarium esse illud Symbolum sæpius cantando frequentare, qui aliquando ulla hæresi potuerunt maculari. At Dominus imperator non antea desiit quam omnium consensu id domino Benedicto apostolico persuasit, ut ad publicam Missam illud decantarent. Hæc Berno præfatus. Nec est

quod aliqui respondeant Bernonis verba esse de Symbolo Constantinopolitano vel Nicæno intelligenda. Nam situm Romæ fuisse Symboli alicuius usus, tenebatur Berno dicere de quo Symbolo imperator pontificem Romanum rogasset. Nec facit quod opponunt ex Rufino in expositione Symboli: In Ecclesia tamen arbis Romæ hoc non deprehenditur factum, quod ego propterea esse arbitror quod neque hæresis ulla illi sumpsit exordium, et mos ibi servatur antiquus, eos qui gratiam baptismatis suscepturi sunt, publice, id est fidelium populo audiente Symbolum reddere. Non enim ibi agitur de recitatione Symboli in Missa, sed de recitatione Symboli a catechumenis audiente populo, ubi et rationem reddit, quare Ecclesia Romana Symbolo apostolorum nihil addiderit. Confirmatur nostra sententia ex Codicibus, et auctoribus initio citatis, et ex duobus Ordinibus Romanis apud Hittorpium, nempe in tertio: Finito Evangelio dicit pontifex Pax tibi, Dominus vobiscum, et cum Spiritu tuo. Et in quarto: Postquam finitum fuerit Evangelium, dicit pontifex Pax tibi, Dominus vobiscum, sequitur responsio. Et cum Spiritu tuo. At in secundo Ordine apud eundem, dicitur tantum Symbolum cum pontifex non vult concionari. Quare non audiendum esse puto Walfridum, qui, cap. 22, de Rebus ecclesiasticis, scribit usum canendi Symboli Constantinopolitani in Missa Romana a Græcis manasse. Hispani illud in Missa cantare ceperunt in concilio Toletano in, can. 2, in decretis concilii, sub Recaredo rege, in quo Gotli hæresim Arianam ejurarunt.

966. *Oremus.* Tunc incipit Offeratorium. Hic invitat Pontifex populum ad Orationem, qui tamen non dicit Orationem, quod notat Alcinus lib. de Offic. eccl., cap. de Celebratione Missæ: Et in vitat illum sermone pariter ad Orationem dicens Oremus. Sed licet apud nos tunc Collecta inter Offerendum et Evangelium non dicatur, apud Græcos tamen dicitur. Id quod dicit Alcinus de Græcis videtur in liturgia sancti Joannis Chrysostomi, in qua inter Offerendam et Evangelium dicuntur plures Orationes a pontifice.

967. *Erra tremuit.* Olim ante Oblationem in Africa canebatur Psalmus; quod incepit Carthagine tempore sancti Augustini, ut ipse testatur lib. in Retractationum, cap. 11: Morem qui tunc esse apud Carthaginem ceperat, ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro sive ante Oblationem, etc.

968. *Oblatione recepta.* Quam pro sui communionem est consecraturus sacerdos.

563 969. *Cum omni Processione.* Id est, cum presbyteris, diaconis, subdiaconis et cæteris clericis, qui et assistunt in altari.

970. *Manicas.* Id est, chirothecas.

971. *Lavetque manus.* Lectionibus peractis et oblatione facta, facturus pontifex divina mysteria, lavat manus ex antiquo more, quem videre est apud

Fortunatum. In Vita sancti Marcelli episcopi Parisiensis (Apud Surium Kal. Novemb.): *Itaque cum subdiaconi ministerio fungeretur, in die Epiphaniarum, hauriens aquam de fluvio Sequanæ, dum beato Prudentio episcopo manibus ablundis offerret, mutatis clementis, vini sapor inrentus est; quo viso, obstupefactus pontifex jussit ex ipso urceo in calicem sacrum fundi, unde universus populus, Missa celebrata, ad communionem accepti.* Et infra: *Itaque cum vir sanctissimus quodam vice ex officii sui seruitute aquam manibus venerabili episcopo porrexisset, mox inde balsama cœpere fragare.* Apud Græcos non solus episcopus, sed etiam circumstantes altare presbyteri manus lavant, ut liquet ex catech. 5, mystagogica sancti Cyrilli Hierosolymitani episcopi: *Ἐωρακότες τοῦτον τὸν δίακονον τὸν νίψασθαι δίδόντα τὸ ἱερεῖ, καὶ τοῖς κυκλούσι τὸ θυσιαστήριον τοῦ θεοῦ πρεσβυτέροις.* Id est: Vidistis igitur diaconum aquam manibus lavandis porrigentem pontifici et circum altare stantibus presbyteris; et sancto Dionysio. cap. 3 Eccl. Hierar.: *καὶ νίψασθων τὰς χεῖρας ὁδᾶτι τοῦ ἱερέως καὶ τῶν ἱερέων.* Id est, postquam pontifex et presbyteri manus laverunt. Id autem fiebat in Symeolum puritatis animæ quæ tanta mysteria tractanda requiritur.

9:2. *Et omnis processio offerat sibi oblationem.* Olim in Missa communicaturi, seu clerici, seu laici, ad altare suam Oblationem, hoc est panem et vinum ad sui communionem offerrebant, ut clarum est ex concilio Matisconensi II, can 4: *Propterea decernimus ut in omnibus Dominicis diebus, altaris Oblatio ab omnibus viris et mulieribus offeratur, ut per has immolationes peccatorum suorum fuscibus careant, et cum Abel et cæteris juste offerentibus promereantur esse consortes.* Ex Joan. Diacono, in Vita sancti Gregorii papæ, lib. II, cap. 41: *Matrona quædam dico Gregorio per stationes publicas Missarum solemniter celebranti solitas oblationes obtulerat; cui post mysteria traditurus cum diceret: Corpus Domini nostri Jesu Christi conservet animam tuam, lasciva subrisit. Ille vero dexteram ab ejus ore convertens partem illam dominici corporis super altare deposuit. Expletis quoque Missarum solemnibus coram populo inquisivit quemobrem corpus dominicum sumptura ridere præsumperit. At illa diu mussitans tandem prorupit, qui panem, inquit, quem propriis manibus me fecisse cognoveram, tu corpus dominicum perhibebas. Id etiam notum est ex sancto Gregorio Turonensi, libri de Gloria confessorum, cap. 65, ubi refert, quod mulier quædam pro defuncti mariti sui requie semper sextarium gazeli vini præbuit in sacrificio basilicæ sanctæ; sed subdiaconus nequam reservans gulæ gazetum, acetum vehementissimum offerrebat in calice, muliere non semper ad communicandi gratiam accedente. Tandem revelata subdiaconi fraude a viro nocte per visum mulierem admonente: *Experrecta admirans visionem, eandemque oblivioni non tradens, ad matulinum secundum consuetudinem surrexit.* Quibus expletis celebratisque Missis, accedit ad poculum salutare, quæ tam fervens acetam hausit, ut putaret dentes exuti. Vides ergo manifeste vinum in sacrificio oblatum fuisse pro sancta communionem sanguinis Christi. Et ita capiendus est locus sancti Cypriani, lib. de Operibus et eleemosynis: *Locuples et dives es, et Dominicum celebrare te credis, quæ corbonam omnino non respicis, quæ Dominicum sine sacrificio venis, quæ partem de sacrificio quod pauper obtulit sumis; et ita vulgo explicatur hic locus.* Quare non assentior cuidam viro docto qui scripsit locum hunc intelligendum esse de iis quæ offerebantur ad altare in usum pauperum, et eulogiarum quæ mittebantur Christianis 564 per diversas parochias, quas accipiebant in signum communionis in una eademque fide cum suo episcopo, et ita hunc*

A locum esse intelligendum, quod probare nititur his paulo post sequentibus verbis: *Cumque universa quæ dantur pupillis et viduis conferantur, quæ tamen ejus opinioni adversantur.* Nam si universa quæ dantur conferuntur viduis, pupillis et pauperibus, qui fieri potest ut ea benedicantur in usum eulogiarum, quæ per totam diocesim omnibus fidelibus distribuendæ mittuntur? Præterea verba illa dicuntur de vidua illa a Christo laudata, quæ olim duo minuta miserat in gazophylacium, ut patet ex antecedentibus, et etiam his sequentibus, *dat illa, quam oportebat accipere.* Itaque in supra citato loco sancti Cypriani apparet oblatio duplex, una consecranda in corpus Christi, altera benedicenda ad usum pauperum, ut dicant ista, *quæ corbonam omnino non respicis.* Quare ut demonstretur amplius divites avaritiam, non tantum ei exprobrat quod nihil mittat in corbonam ad usum pauperum, sed etiam quod de oblatione pauperes communicet. Et ita etiam capiendus est locus sancti Augustini, serm. 215, de Tempore: *Oblationes, quæ in altario consecrantur, offerte, Erubescere debet homo ditior, si de aliena oblatione communicaverit.* Hæc doctrina patet etiam ex canone 6 concilii Toletani XVI, ubi damnans eos qui rotundam crustulam sumptam de panibus suis usibus præparatis cum vino et aqua offerrebat sic statuit: *Unde temerita is hujus aut nocentia cupientes terminum ponere, id unitatis nostræ delegit conventus, ut non aliter panis in altari Domini sacerdotali Benedictione sanctificandus proponatur, nisi integer et nitidus qui ex studio fuerit præparatus, neque grande aliquid, sed modica tantum oblata, secundum quod ecclesiastica consuetudo retentat.* Erat autem ille panis rotundus, circularis formæ, ut clarum est ex Epiphanio, in Anacrotato, circa medium: *Τὸ μὲν γὰρ ἔστι στρογγυλῶδες;* id est, hoc enim est rotundæ formæ, inquit, cum ibi de pane qui in altari sanctificatur agit; et ex Isoue, cap. 3 de Miraculis sancti Othmari: *Panis rotulæ, quæ oblatæ dicuntur.*

973. *Et ad ultimum incensum.* Subaudi offeratur a pontifice, juxta antiquum morem, cujus meminit sanctus Hippolytus in libro de consummatione mundi, et de Antichristo: *Προσφορὰ δὲ καὶ ἐκκλησιαὶ πύθος μέγα, διότι οὕτως προσφορὰ, οὕτως θυμιάματα ἐκτελεῖται;* id est, lugebunt etiam Ecclesiæ luctu magno, quia nec oblatio, nec sufflitus fiat. Et sanctus Ephræm, in suo testamento: *Oro vos quoque, dilectissimi, ne cum aromatibus me sepeliatis.* Et paulo post: *Date vaporatorem summi boni odoris in domo Domini; me Orationibus vestris comitamine et aromata Deo offerte.* Et sanctus Ambrosius, in cap. I Lucæ; *Utinam nobis quoque adolentibus altaria, et sacrificium defertibus assistat angelus, imo præbeat se videndum,* 974. *Suscipe, quæsumus, Domine, etc.* Videtur Primasius, in cap. 4 ad Hebr., ad hanc orationem respicere, cum scribit: *Unde sacerdotes Ecclesiæ altari assistentes dicunt: Suscipe, Domine, preces populi tui. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum.* Oratio autem dicitur ante Præfationem ex more antiquo, quem tangit sanctus Augustinus, serm. 75, de Diversis: *Primo inquit, post Orationem admonemini sursum habere cor.*

975. *Diaconum.* — Id est, diaconorum, a recto diacon, in dativo plurali, diaconibus.

976. *Deus, qui non mortem, etc.* Est Apologia quæ in Missa a Matthia Illyrico edita dicitur etiam hoc loco a pontifice: *Tunc incipit Secreta; quibus finis, et Præfatione dicta, quando alii sanctus. Sanctus, Sanctus decantant, hæc Oratio cursim dicenda est a sacerdote: Domine Deus, qui non mortem, sed penitentiam desideras peccatorum, etc.*

977. *Benedictio carnis.* — Habetur in Ordine Romano, quam in eodem Ordine 565 præcedit agni Benedictio. In eodem die Paschæ, in Euchologio

* In vet. Sacram. Gallic. legitur: *Benedictio ad agnum benedicendum in Pascha;* quam sequitur *Benedictio omni creaturæ pomorum,* fortasse pro omnibus.

Græcorum exstat etiam Benedictio carnis, quam sequitur Benedictio casei et ovorum.

978. *In le præcavens quod.* Legendum videtur *Inde præcavens quando.*

979. *Et præcavens sibi* Legendum videtur : *Et præcavens ibi*, nempe ad illa verba : *Per quem omnia, Domine, semper bona creas, etc.*, ut ex sequentibus liquet.

980. *Sublevans calicem in conspectu Domini.* Juxta antiquum morem diaconus primarius, seu archidiaconus, cum dixerit pontifex hæc verba, *per ipsum, et cum ipso*, levabat calicem, et tenebat eum exaltans coram pontifice, ut videre est in primo Ordine Romano : *Cum dixerit* Per quem omnia, Domine, *erigit se archidiaconus solus; et cum dixerit* Per ipsum et cum ipso, *levat offeritorio calicem per ansus, et tenet exaltans illum juxta pontificem.* Ita in 3 et 4 Ordinibus, *cum dixerit* Per quem omnia, Domine, *surgit archidiaconus solus; cum dixerit* Per ipsum et cum ipso, *levat archidiaconus cum offeritorio calicem per ansus, etc.* Cætera vide infra in notis ad ritum celebrandæ Missæ Joannis Abrincatensis. Nunc vero in Ecclesia Latina simul atque panis et vinum consecrata sunt, levantur in altum, ut a populo circumstante adorentur; quem ritum non puto adeo esse antiquum, cum in nostris Sacramentariis miss. et excusis, et apud Pamelium, nihil simile reperire sit, quemadmodum nec in veteribus Ordinibus Romanis, nec apud Alcuinum, Amalarium, Walfridum, et Rabanum, qui ordinem Missæ enucleate persecuti sunt; neque apud Micrologum, qui in eadem materia egregiam operam navavit, quod luce meridiana clarius est ex cap. 13 libri quem ille scripsit de ecclesiasticis Observationibus : *Deinde panis in manus accipitur, et antequam reponatur in altari, benedicitur; item et calix elevatus ante depositionem benedicitur. Nam et ipse Dominus in Evangelio utrumque legitur benedixisse, antequam dimitteret e manibus. Accepta enim in manibus benedixit, postea discipulis dedit. Item, ubi dicitur : Hostiam puram, Hostiam sanctam, hæc ille; qui sane hunc ritum, si ejus tempore viguisset, nunquam prætermisisset, qui postea elevationis corporis quæ fit simul cum calice, antequam Oratio Dominica recitetur, mentionem facit : Et cum dicimus Per omnia sæcula sæculorum, corpus cum calice levamus. Idem clarius patebit ex cap. 23 ejusdem auctoris. Incipienda est Missa Mozaraba (si tamen es nihil additum fuerit) in qua duplex habetur Hostiæ elevatio, prima statim post consecrationem, altera subsequitur hæc verba : *fulem quam corde credimus, ore dicamus.* Græci et cæteri Orientales attollunt corpus Christi post Orationem Dominicam, aliasque preces, communionem statim subsequutura. ut manifestum est ex liturgia sancti Jacobi : *Diaconus cum timore Dei : Attendamus, o ieros; ὕψων τὸ θῶρον λέγει καθ' ἑαυτὸν Ἄγιε. etc. id est, sacerdos elevans donum dicit apud se Sancte, etc.* Et ex liturgia sancti Joannis Chrysostomi : *Cum autem diaconus viderit sacerdotem extendentem manus, et tangentem sanctum panem, πρὸς τὸ ποιῆσαι τὴν ὕψωση, ἐκφωνεῖ, Προσχωμεν καὶ ἱεροῦς, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, id est, ad faciendam elevationem, clamat Attendamus; et sacerdos, Sancta sanctis. Hæc enim omnia ibi sequuntur Orationem Dominicam et nonnullas preces ex sancto Anastasio Sinaita, Orat. de sancta Synaxi, qui postquam mentionem fecit Orationis Dominicæ subjungit : *Hæc dicamus (videlicet dimitte nobis debita, sicut et nos, etc.) Hæc quotidie precemur, dum tremendæ synaxi assistimus quod cognoscens sacerdos post consecrationem sacrificii illius inveniunt, ἀνψοὶ τοῦ ἁγίου τῆς ζωῆς, καὶ πᾶσαν αὐτὸν ἐπιδεικνυται. Εἶτα φωνῶν δὲ ἀκόνοσ, καὶ λέγει, Προσχωμεν. Id est : Et panem vitæ in altum elevat, et ipsum omnibus ostendit. Deinde exclamat diaconus, et dicit Attendamus. Quod ex sequentibus verbis confirmatur : 566 Εἶτα ἐπάγει ὁ ἱεροῦς εὐθὺς, καὶ λέγει, τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. Id est : Deinde statim subjungit sacerdos et dicit : Sancta sanctis.***

A Nam hæc verba sanctus Cyrillus Hierosolymitanus, catech. 3 in ystag., scribit expleta Oratione Dominica a pontifice proferri : *Tum expleta oratione dicit Amen, obsignans per amen (quod significat fiat) totam hanc quam a Deo didicimus Orationem, μετὰ ταῦτα λέγει ἱεροῦς; τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις, id est, sacerdos postea dicit : Sancta sanctis. Idem etiam colligere licet ex his Georgii Codini verbis, libro de offitiis aulae Constantinopolitanae : *Rursusque ad anabathrum veniens sedet imperator, ἀνιστάμενος ἐν τῇ τῆ ἀναρῆσαι τοῦ ἁγίου συμβόλου, καὶ ἐν τῇ τοῦ ΠΑΓΕΡ ΗΜΩΝ Ο ΕΝ ΤΟΙΣ ΟΥΡΑΝΟΙΣ προσευχῆ, καὶ ἐν τῇ ὕψωση τοῦ θεοπαιτικοῦ καὶ ἁγίου σώματος, Γενουμένης; ὅτι τῆς ὕψωσης, etc. Id est : Erurgens solum in lectione Symboli, et in Oratione Dominica, et in elevatione dominici et sancti corporis. Facta autem elevatione, si ad communionem paratus non est imperator, sed in throno suo usque ad finem sanctæ liturgie; si autem paratus est, advocat ipsum duo diaconi, quos ante dicebamus, ingrediturque cum eis in altare sanctum. Hæc Codinus, ubi nota primo hic elevationem corporis Christi nominari post Orationem Dominicam; secundo simul atque elevatum est corpus Christi, imperatorem (si ad communionem paratus est) a duobus diaconis accessitum in altare sanctum ad sacram communionem ingredi. Eandem consuetudinem in sua liturgia imitantur Æthiopes. Siquidem sacerdos et populo mox communicaturus diaconus dicit Inspiciamus. Sacerdos : Sanctum date sanctis. Populus dicit : Unus Pater sanctus, unus Filius sanctus, unus est Spiritus sanctus. Sacerdos dicit : Dominus vobiscum. Populus : Et cum spiritu tuo. Sacerdos elevans Sacramentum dicit alta voce : Domine Jesu Christe, miserere nostri. Statimque sacerdos et populus communicant. Estque unica in illa Missa corporis Christi elevatio, quemadmodum in liturgiis citatis. Id etiam videre est in Vita sancti Basilii auctore Amphilochio : *Et post finem Orationum exultavit panem prolixè orans et dicens : Attende, Domine Jesu Christe, de sancto habitaculo tuo, etc. ut in liturgiis ejusdem sancti Basilii, et sancti Chrysostomi in quibus hæc Oratio dicitur paulo ante hæc verba Sancta sanctis, post Orationem Dominicam. Quidam tamen duas olim fuisse elevationes existimant, priorem quæ etiam fiebat a sacerdote statim post consecrationem juxta ritum hodiernum; alteram de qua supra dictum est; idque suadere conantur ex his sancti Dionysii verbis, cap. 3 ecclesiast. Hierarchiæ : *Καὶ τὰς ἱερὰς θεουργίας ὁ ἱεράρχης ὑμνήσας, ἱεροουργεῖ τὰ θειοτάτα, καὶ ὑπὸ ὄψην ἁγίου τὰ ὑμνησθέντα τῶν ἱερῶν προκειμένων συμβόλων καὶ τὰς θρωσκῆς τῆς θεουργίᾳς ὑποδείξας, εἰς κοινωσίαν αὐτῶν ἱερῶν αὐτοῦ; τὸ ἐργάζεται. Il est : Ubi sacerdos sacra Dei opera cecinit et collaudavit, consecrat mysteria, sub aspectum quæ celebrata ita sunt, ducit per sacrosancta proposita symbola, ostensisque divinæ operationis muneribus ad divinam eorum communionem tum ipse met accedit. Nam illa intelligenda sunt de illa ostensione quæ, ut diximus, fiebat paulo ante communionem, ut suis verbis sanctus Dionysius innuit, et optime declarat in scholiis sanctus Maximus : *Καὶ ὑπὸ ὄψην.] Μᾶλλον τὸτε ἔμμενον κεκαλυμμένα τὰ θεία ὄρα εἰς καρπὸν τῆς ἁγίας μετὰλήψεως, καὶ τοῦτο ὀφθαλμοῦ ἐστὶν εἶγνα. Ἢ τὸγε ἀρριθεῖς, ὅτι κορυφῶν ὁ ἱεράρχης τὸν ἁγίου ἁγίου, ἐδεικνυ τὴν εὐλογίαν, λέγων. τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις. Id est : Et sub aspectum.] Magis tunc divina dona manebant obiecta usque ad tempus sanctæ summptionis, uli paulo post declarat. Certe manifestum est quod attollens pontifex sanctum panem, ostendebat Benedictionem, dicens Sancta sanctis. Idque juxta liturgias sanctorum Jacobi, Basilii et Chrysostomi, aliasque Græcorum in quibus hæc statim post consecrationem Hostiæ elevatio non reperitur; et in textu sancti Dionysii obiecto est unica elevatio; quæ si consecrationem sequitur, id fit quia sanctus Dionysius omisit ea quæ inter consecrationem et elevationem interjacent, quæ videre est in liturgiis, et in*****

ribus citatis. Sacerdos autem attollens Hostiam **87** cum ea in acre signum crucis faciebat, ut sanctus Germanus patriarcha Constantinopolis in Theoria mystica : *Elatio autem in altum undi corporis repræsentat crucis elevationem, et in ea, et ipsam resurrectionem* : Το δε ὑψώσαι τὴν ἄρτον, καὶ τὴνον σταυροῦ τρις ποιῆσαι ἐν τῷ αἵματι τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ ἁγίου, τούτο αὐτίκα id est : *Quod autem sacerdos panem attollit, et in crucis ter facit in acre cum venerando et vivificante pane. hoc significat*. Exaltationis Hostiæ in mentio fit in 5 responsione synodi Constantianæ sub Nicolao patriarcha.

. *Vel nomina vivorum*. Ut in Græcorum liturgie catechesi sancti Cyilli supra citata, ubi post orationem commemoratio fit vivorum et mortuorum simul.

. *Dicat diaconus*, etc. Diaconi partes sunt populum ante communionem, ut se humiliet, inclinet ad Benedictionem episcopalem percipiam, ut clarum est ex homil. 34 sancti Cæsarii tensis : *Et illud similiter admono, fratres charissimi, quotiescunque diaconus clamaverit ut vos ad benedictionem inclinare debeatis, corpora et capita firmiter inclinetis*. Et sub finem : *Et quotiescunque diaconus clamaverit, ut aut in Oratione genua flectere, benedictioni inclinare capita debeatis, benivolenter eliter cum vera humilitate faciatis*. In Ordine vero id fit ab archidiacono.

. *Humiliate vos ad Benedictionem*. Ita in Romano, et in Missa Mozaraba. Vide supra de his Benedictionibus episcopalibus a nobis obta sunt. Earum usus adhuc viget in quibusdam locis.

. *Benedicat vos*, etc. Hanc Benedictionem in non exscripsi, quia supra habetur in solempaschali libri Sacramentorum.

. *Pax Domini sit semper vobiscum*. Olim hoc licebatur, *pax vobiscum*, ut liquet ex sancto sermone de diversis **83** : *Ecce ubi est peracta sacrificatio, dicimus Orationem Dominicam, quam vobis istis et reddidistis. Post ipsam dicitur : Pax vobis ; et osculantur se Christiani in osculo sancto*.

. *Interim osculetur Archidiaconum et cæteros*. Non communicaturus pontifex dat pacis osculum ritum Ecclesiæ Romanæ, seu Latinæ, si Hiberniam exceperis antiquam, de quo Innocentius **1**, epist. ad Decentium Eugubinum episcopum modo asseris ante confecta mysteria quosdam imperare, vel sibi inter se sacerdotes tradere, rest omnia quæ aperire non debeo pax sit necessitudinem, per quam constet populum ad omnia mysteria aguntur, atque in Ecclesia celebrantibus consensus, et finita esse pacis osculatione. Hinc capiendus est Tertullianus, lib. 1. in oratione sub finem : *Alia jam consuetudo invaluit : antequam habita Oratione cum fratribus subtrahuntur oscula pacis, quod est signaculum Orationis*. Quem

et mire illustrant verba Innocentii papæ. Confirmant auctoritate sancti Augustini, sermone **83**, de diversis : *Ecce ubi est peracta sanctificatio, dicimus onem Dominicam, quam accepistis et reddidistis. ipsam dicitur Pax vobiscum, et osculantur se Christiani in osculo sancto, quod est signum pacis*, etc.

. **11** adversus litteras Petilianæ, cap. **23** : *Cui osculum inter sacramenta copulabatis, in quibus Eucharistiam ponebatis, cui vicissim danti dabatis*. Alio ritu Græci utuntur ; nam apud eos manus ablute fuerint, datur osculum pacis ante orationem, et mysticas preces, et consecrationem, ritum est ex sancto Cyrillo Hierosolymitano, cap. **5** mystag. Εἶτα βραχὴ ὁ δίακονος, Ἄλλήλους ἀπολά-

αἰτῆλον; ἀσπαζόμεθα. Id est : Deinde clamat, Invicem amplexantur, invicem oscule-

nt. **568** Explicato osculi mysterio subjungit : *clamat sacerdos Sursum corda*, etc. Ex sancto

ysio, libro de cœlesti Hierarchia, cap. **3**, καὶ

ἀσπαταμένων ἀλλήλους ἀπάντων, etc., id est : Et cum se omnes osculati fuerint, mystica sacrorum voluminum recitatio peragitur. Ex sancto Justino martyre. Apologia **2** pro Christianis, ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα, id est, invicem nos osculamur. Deinde subjungit quomodo offertur pontifici panis et poculum aquæ et vini ad consecrationem. Id etiam constat ex concilio Laodiceno, can. **19** : *Quod oportet seorsum primum post episcoporum sermones catechumenorum Orationem peragi, et postquam exierit catechumeni, eorum qui penitentiam agunt fieri Orationem, et cum sub manum accesserint* (id est, cum manus eis ab episcopo fuerint impositæ) *et secesserint, fidelium preces sic fieri, unam quidem, scilicet primam, silentio, secundam autem et tertiam alta voce impleri*, εἶτα οὕτω τὴν εἰρήνην διδοσθαι, id est deinde, pacem dari. Et paulo post, καὶ οὕτω τὴν ἁγίαν προσθόραν ἐπιτελεῖσθαι, id est, et sic sanctam oblationem peragi. Ex sancto Joanne Chrysostomo, homil. **18**, in II Epist. Pauli ad Corinthios, ubi, enarratis Orationibus quæ dicuntur pro arreptitiis, penitentibus et aliis, quæ non communicant subjungit : *Ὅταν εἰρήνης πάλιν μεταλαμβάνειν, καὶ μεταδιδόναι δὴν, πάντες ὁμοίως ἀσπαζόμεθα*. Id est : Ad hæc cum pax danda vicissimque accipienda est, omnes æque nos invicem osculamur. Tandem addit pontificem bene precari populo, et populum vicissim pontifici, cum ei respondet. *Et cum Spiritu tuo, et pontifici gratias agenti assentiri populum respondentem digne et juste fieri ; et tum demum pontificem gratiarum actionem, id est Præfationem auspicari*. Huc spectant illa Timothei patriarchæ Alexandrini, responsione ad interrogationem **8** : *Ἐν δὲ τῇ ἀναφορᾷ ὁ δίακονος πρωσφωνεῖ πρὸ τοῦ ἀσπασμοῦ, οἱ ἀκοινωνήτοι, περιπατήσατε*. Id est : In oblatione diaconus ante salutationem clamat : *Qui non communicatis abite*. Ubi nota, cum sacris arcentur catechumeni ante salutationem, id est osculum pacis, facile concludi ejusmodi salutationem apud Græcos fieri ante divinorum mysteriorum consecrationem ; nam si ea peracta fieret, ut apud nos, possent expelli catechumeni ante salutationem, qui tamen interfuisent consecrationi contra Ecclesiæ decreta. Vult ergo Timotheus expelli catechumenos ante salutationem, quia illa completa se quamprimum sacerdos ad mysteriorum sanctificationem accingit et præparat. Græcorum ritum olim secuta est antiqua Hispaniæ Ecclesia, ut clarum est ex sancto Isidoro, lib. **1** de Offic. eccl., cap. **15**. Ubi quartam Orationem scribit dici pro osculo pacis, quam sequitur quinta, qua ex illius textu est Oblatio et Præfatio.

987. *Hæc sacrosancta commistio*, etc. In Missali Romano, et apud Micrologum, cap. **23**, additur et consecratio. In missa Illyrici, in secunda prece legitur : *Fiat commistio et consecratio corporis et sanguinis*, juxta id quod statuitur can. **17** concilii primi Arausicani : *Et calix offerendus est, et admitione Eucharistiæ est consecrandus*, quod de quadam exteriori consecratione intelligendum est, cum antea consecratus fuerit per verba Christi. Quare hoc vocabulum, consecratio, non significat præcedentem consecrationem per verba Christi factam, ut quidam male explicant. Hæc commistio corporis et sanguinis habetur etiam in liturgia sancti Jacobi, et in concilio Tol. **14**, can. **17** : *conjunctionem panis et calicis*, etc.

988. *Fiat omnibus sumentibus*, etc. Aliter in Missali Romano.

989. *Communicent se*. Το se redundat.

990. *Eoque communicato, dicat Orationes has*. In Missali Romano hæc duæ priores Orationes præmittuntur communioni, et in quibusdam variant.

991. *Et episcopus communicet presbyteros*, etc.

568 Episcopus porrigit communionem juxta morem antiquum, ut videre est apud Tertullianum, lib. de Corona militis : *Eucharistiæ sacramentum, et in tempore victus, et in omnibus mandatum a Domino etiam antelucanis cætibus, nec de aliorum manu quam de præ-*

sidentium sumimus. Quæ consuetudo non fuit universalis, si quidem ætate sancti Justini martyris, quæ superior est Tertulliani, diaconi fidelibus corpus et sanguinem Domini porrigebant, ut constat ex illius Apologia 2 pro Christianis, Οἱ καλούμενοι μαρ' ἡμῶν διάκονοι ἰδοῦσι ἐκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ οἴνου καὶ ὕδατος. Id est: II qui apud nos diaconi appellantur omnibus astantibus panem et vinum et aquam consecrata porrigunt. De porrectione calicis a diacono insignis exstat locus apud sanctum Cyprianum, Epistola de lapsis: *Ubi vero solemnibus adimpletis calicem diaconus offerre præsentibus cepit, et accipientibus cæteris locus ejus advenit, faciem suam parvula instinctu divinæ Majestatis avertere, os labiis obturantibus premere, calicem recusare, Perstitit tamen diaconus et reluctanti licet, de sacramento calicis. infudit.* Sed neque id prohibuit concilium Nicænum I, can. 48, sed abrogat tantum pravam illam consuetudinem quorundam locorum in quibus diaconi presbyteris Eucharistiam porrigebant, cum absurdum sit ut hi qui non offerunt iis qui offerunt Eucharistiam porrigant. In concilio Carth. IV. can. 38, prohibetur diacono Eucharistiam populo erogare præsentem presbytero, nisi necessitate id facere jubeatur.

992. *Sicco sacrificio.* Id est, corpore Christi separatim a sanguine dato.

993. *Misto tamen sacrificio.* Id est, corpore Christi sanguini ejus immisto. Etenim quondam multis in locis mos inoleverat ut corpus Christi in sacro sanguine tinctum daretur, quod patet ex multis decretis diversis temporibus ad hunc morem antiquandum factis, Julii papæ I, apud Ivonem Carnotensem, part. II decreti, cap. 85: *Illud quod pro complemento communionis quidam intinctam tradunt Eucharistiam populis, non hoc prolatum ex Evangelio testimonium repererunt, ubi apostolus corpus et sanguinem suum Dominus commendavit. Seorsum enim panis et calicis commendatio commemoratur.* Concilii Bracarenensis III can. 1 id etiam prohibetur, quia, ut ibi notatur, Christus seorsum corpus et sanguinem suum dedit apostolis; et concilii Claromontani ab Urbano II celebrati, apud Ordericum Vitalem, lib. IX Hist. eccl., ad annum 1095, cum statuitur ut corpus dominicum et sanguis singulatim sumatur, in hunc modum: *Corpus dominicum et sanguis dominicus singulatim accipiatur.* Et hic canon, prout sic ab Orderico refertur, clarus est, nec ullam patitur difficultatem. Sed facessit negotium prout refertur a doctissimo Baronio, in Eccl. Annal., tom. II, ex schedis Antonii Augustini episcopi Tarraconensis, hoc modo: *Ne quis communicet de altari, nisi corpus separatim, et sanguinem similiter sumat, nisi per necessitatem et cautelam.* Quæ quidem postrema verba, *nisi per necessitatem et cautelam,* non exstant apud Ordericum Vitalem, quæ tamen nihil aliud sonant quam quod species commistæ simul dari possint, si interveniat aliqua necessitas aut cautela; qualis est cum populus in Missa solemniter communicat, ne præ multitudine sanguis effundatur, ut videre est in antiquo ritu Missæ celebrandæ Joannis Abrincatensis episcopi: *Excepto populo, quem intincto pane, non auctoritate, sed summa necessitate timoris sanguinis Christi effusionis, permittitur communicare.* Qualis est etiam in eis ægrotis quos vires omnino deficiunt, qui corpus Domini vix præ imbecillitate sumere possunt, nec sacrum calicem sine effusionis periculo; tunc ejusmodi languentibus juxta concilii mentem corpus Domini in sanguine dominico intinctum in cochleari dari posset, ut facile illud sorbere possent, ut videre est in visitatione infirmorum Codicis ms. monasterii sancti Rem. Rhemis fundati; nam ibi **570** cum post unctionem communicat infirmus, quem vis morbi non ad tantam virium imbecillitatem adduxit, dicitur utraque formula: *Corpus Do-*

mini nostri Jesu Christi custodiat te in vitam æternam. Sanguinis Domini nostri Jesu Christi redimat te in vitam æternam,, quæ distinctam sumptionem indicant: at dum communicat infirmus, qui *ingravari cœperit*, unica tantum formula recitatur in hunc modum: *Corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam,* quia corpus Domini in sacro sanguine tinctum in cochleari infirmo porrigitur.

994. *Communio: Pascha nostrum.* *Psal. Domine, probasti me,* etc. In hac communione sunt Antiphona et Psalmus quæ canuntur. Tempore communionis olim cantabatur Psalmus, ut clarum est ex sancto Augustino, lib. II Retractionum, cap. 11: *Ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum Libro, sive ante Oblationem, sive cum distribuere populo quod fuisset oblatum,* etc. Græci, clericis communicatis, cum referunt muscaria. seu flabella, discos, calices, et alia vasa sacra, quædam psallere cœperunt, quibus repositis, cani cœptus est ultimus versus, τοῦ κοινωνικοῦ deinde τροπαιοῦ, seu versiculus, πληρωθήτω τὸ στόμα ἡμῶν αἰνέσεως, κύριε, etc.: id est: Impleatur os nostrum laude, Domine, ut psallamus gloriam tuam, quia dignatus es nos sanctorum mysteriorum participes fieri. Serva nos in sanctificatione tota die meditantes justitiam tuam. Alleluia, idque olympiade 351, mense Maio, indictione 12, auctore Sergio patriarcha Constantinopolitano, ut refert Crhonicon Alexandrinum. Sed hoc non apparet in hodiernis liturgiis, nisi quod troparium *impleatur* in liturgia sancti Joannis Chrysostomi canitur, cum deferuntur sancta in propositionem.

995. *Ite Missa est.* In liturgiis Græcorum sunt aliæ formulæ, *Ite in pace. Proclamus in pace, In pace Christi eamus,* quæ pronuntiantur etiam a Diacono.

996. *Placeat tibi, sancta Trinitas,* etc. Hæc Oratio exstat etiam in Missa Codicis ms. Tiliani, et Missa Illyrici, quæ in paucis variant.

997. *Incipit ordo pontificis,* etc. Hanc secundam Missam seu potius ordinem Missæ adjecimus ex Cod. ms. Tiliano toties a nobis supra citato. Quamvis superior Missa ex Codice Ratoldi abbatis producta videatur antiquior, quia tamen multa sunt in ea memorabilia et scitu digna, piaculum existimavi si eam prætermitterem, maxime cum sit quam similissima * Missa antiquæ a Matthia Illyrico vero Lutheranae sectæ ex Bibliotheca Palatina editæ, ut ex utriusque collatione quam in his observationibus subjiciemus clarum erit, si prius quibusdam objectis ab Illyrico in sua præfatione, quibus Missam Romanam velfical, responderimus.

Primo ille suæ Missæ antiquitatem ad tempora sancti Gregorii I revocat, dicitque illius ætate, vel aliquot post annis in Ecclesia fuisse usitatam. Quod mihi sane persuadere non possum, tum quia multa sunt in ea, quæ longe post sanctum Gregorium instituta sunt. quæ non exstant in Missa superiori ex Codice Ratoldi, quæ scripta est aliquot annos ante annum 986, quæ tamen reperire est in Missa Tiliani Codicis, qui multis annis post Codicem Ratoldi scriptus est, regnante videlicet Henrico primo Francorum rege, quamvis non inficias ierim multa esse in Missa ab Illyrico edita quæ redolent antiquitatem. Secundo, ut præferat Missam a se editam Missæ Romanæ, dicit olim unicum fuisse celebrandæ Missæ rationem, quemadmodum apud Græcos, et suam ita esse compositam ut sit pro omni necessitate, nec olim fuisse Missas de sanctis et festis. Sed hujus sententiæ falsitatem ex ipsa Missa Illyriciana convincere licet, in qua introitus, Epistola, Graduale, **571** Evangelium, Offertorium, Secreta, Præfatio, Communio, et Postcommunio, non speciatim et particulatim, sed tantum generatim nominantur sine ulla specificatione aut assignatione alicujus particularis seu Introitus, seu Epistolæ, et similium, quod

* De hac Missa consule doctissimum Mabillonium, lib. I Liturg. Gallic., cap. 3.

confirmant hæc ejusdem Missæ verba : *Finita angelici laude, Missalem dicat Orationem sacerdos deinde, lectio reciletur.* Ubi Missalis Oratio nulla esse potest, quam quæ hymnum angelicum sequitur. Quæ cum ita sint, quare nullus Introitus, Epistola, Evangelium, etc., particulariter assignantur? Quare cum tot Orationes, seu Apologiæ in illa Missa integræ reperiantur, nulla Oratio Missalis, nulla Secreta, Oratio post communionem ibi descripta appareat? Nulla sanctorum reddi potest ratio, quam varietas festorum, et solemnitas sanctorum, quæ pro sui diversitate diversas postulant Orationes Missales, Epistolas, Evangelia, Secretas, et similia festo aut solemnitati sancti convenientia, quæ si omnia in ordine Missæ collocarentur, multis confusionum labyrinthis celebrans involveretur; qui ut vitentur, ordo Missæ quotidianus seorsum ponitur (ut videre est in Missa Illyriciana, cujus titulus est hujusmodi: *Incipit ordo sacramentorum, et finis, Explicit ordo de officio Missæ*). Cætera vero pro varietate festorum et temporum pulchro ordine disponuntur, ut usu venire solet in libris Sacramentorum et Missalibus. Quasi vero apostoli, et veteres illi pontifices, qui nobis sanctimonia et eruditione præluxerunt, festa Natalis Domini, Epiphaniarum, Paschæ, et Pentecostes celebraverint, prætermissa commemoratione tantorum beneficiorum, quæ nobis Deus optimus maximus illis diebus impertivit, cum maxime in eorum recordationem et grati animi propterea in Deum significationem instituta sint; non secus ac olim Deus festa Paschæ, Pentecostes, Tabernaculorum et similia Judæis observare præcepit, ut præclare notat sanctus Isidorus Pelusiota, lib. II, epist. 116: *Μη ἀνομιάζετε [Forte leg. ἀνομιάζετε] ἐν τῷ Θεῷ ταῖς ἑορταῖς καὶ πάσαις καὶ νῦν ἐγκατέθητε τῶν εὐεργεσιῶν τὰ ὑπομνήματα, ἵνα οἱ πανηγυρίζοντες, ἔναλον τῶν τούτων μνητῶν ἔχοντες, μὴ εἰς μέσσην, ἀλλ' εἰς ἐχρηστίαν, καὶ τὴν ἀρετὴν τρέφοντο.* Id est: Illud autem ne ignores, Deum beneficiorum suorum commemorationem festis et olim et nunc astrinxisse. ut qui festos dies celebrant auribus suis memoriam insonantem habentes, non ad temulentiam, sed ad gratiarum actionem se convertant. Antiqua praxis nota est ex sancto Augustino, prologo in I Epist. Joan. *Meminit sanctitas vestra Evangelium secundum Joannem ex ordine lectionum nos solere tractare; sed quia nunc interposita est solemnitas sanctorum dierum, quibus certas ex Evangelio lectiones oportet in Ecclesia recitari, quæ ita sunt annuæ, ut aliæ esse non possint, ordo ille quem susceperamus necessitate paululum intermissus est, non omissus.* Tractatu 9 in Epistolam Joannis: *Intercesserunt ut intermitteremus textum hujus epistolæ quædam pro diebus festis solemnia lectionum, quæ non potuerunt, nisi legi, et ipsa tractari.* Et serm. 144, de Tempore: *Resurrectio Domini nostri Jesu Christi hodie recitata est, sed de altero libro Evangelii, qui est secundum Lucam; primo enim lecta est secundum Mattheum, hesternam autem die secundum Marcum, hodie secundum Lucam.* Sic habet ordo evangelistarum; sicut enim passio ipsius ex omnibus evangelistis conscripta est, sic dies isti septem vel octo durant spatium, ut secundum omnes evangelistas resurrectio reciletur. Passio autem, quia uno die legitur, non solet legi, nisi secundum Mattheum. Volueram aliquando ut per singulos annos secundum omnes evangelistas etiam passio legeretur. Factum est; non audierunt homines quod consueverunt, et turbati sunt. Ex Gennadio, catalogo de illustribus viris, de Museo Massiliensis Ecclesiæ presbytero: *Composuit Sacramentorum egregium et non parvum volumen, per membra quidem pro opportunitate officiorum et temporum, pro lectionum textu Psalmorumque serie et decantatione discretum.* Ex Sidonio, lib. IV, 572 epist. 11, de Claudiano Mamerti episcopi Viennensis Patre:

Psalmorum hic modulater et phonascus
 Ante altaria, fratre gratulante,
 Instructas docuit sonare classes.
 Hic solemnibus annuis paravit
 Quæ quo tempore lecta convenirent.

Et ex epistola 2 Vigiliæ papæ: *Ordinem quoque precum in celebritate Missarum nullo nos tempore, nulla festivitate significamus habere divisum, sed semper eodem tenore oblata Deo munera consecrare. Quoties vero Paschalis Domini, vel Pentecostes, et Epiphaniæ, sanctorumque Dei fuerit agenda festivitas, singula capitula diebus apta jungimus, quibus commemorationem sanctæ solemnitatis, aut eorum factiamus quorum natalitia celebramus; cætera vero ordine consueto prosequimur.* Ubi ordo precum est ratio celebrandæ Missæ, non canon Missæ, ut ex citato textu clarum; qui canon subsequenter dicitur ibidem textus canonicæ precis. Si spectemus horas canonicas, in eis etiam varietatem pro diversitate solemnitatum et festorum videre licet; nam supradictus Musæus, ut refert Gennadius: *Excerpsit ex sanctis Scripturis lectiones totius anni festivas aptas diebus, responsoria, etiam Psalmorum capitula temporibus et lectionibus congruentia.* Id manifestum est etiam ex regula sancti Benedicti, cap. 14: *In sanctorum festivitatibus, vel omnibus solemnitatibus, sicut diximus Dominico die, agendum est, excepto quod Psalmi aut Antiphonæ, vel lectiones ad ipsum diem pertinentes dicantur.*

Nec valet quod dicit Illyricus Græcos hodie etiam habere unicam Missæ formam. Nam etsi liturgiæ Græcorum quas nunc habemus sint veluti quædam Missæ communes, tamen in eorum Euchologio aliisque eorum ritualibus diversæ Missæ pro festorum, solemnitatum et temporum diversitate reperiuntur.

Tandem Codex ms. unde suam Missam excerpserit Illyricus, non est adeo antiquus, siquidem ter in ea repetitur littera N., quæ vulgo ponitur loco nominis proprii, cum ejusmodi figura cæperit paulo ante annum post Christum natum millesimum. Nam in antiquioribus Codicibus mss., pro hac littera N., ponitur hæc nota *III*, cum transversa linea, ut videre est in antiquissimis nostris libris Sacramentorum mss. sancti Eligii, Rhemensis et Rodradi, quemadmodum et in formulis Marculphi, et in quibusdam aliis libris modo excusis, qui ex vetustissimis Codicibus mss. excusi sunt.

Dicit etiam Illyricus ante Caroli Magni ætatem Missas pro defunctis in usu non fuisse; sed facile vincitur ex concilio Vasensis II, can. 43, in quo contrarium apparet: *In omnibus Missis seu Matutinis, seu in quadragesimalibus, sive in illis quæ pro defunctorum commemoratione fiunt, semper Sanctus, Sanctus, Sanctus, eo ordine quomodo ad Missas publicas dicitur, dici debeat.* In Conc. Brac. I, can. 16: *Sed secundum sextam Priscilliani, festivitatem ipsius diei (Feriæ 3 in cæna Domini) ab hora tertia per Missas defunctorum, soluto jejunio, colit, anathema sit.* Ibi enim prohibetur feria 3 in cæna Domini, hora tertia soluto jejunio Missas defunctorum celebrare; quod signum est illo die post nonam non soluto jejunio potuisse celebrari. Et in conc. Bracaren. II, can. 10, ubi statuitur ne quis Missas mortuorum etiam post acceptum merum et oblationem audeat consecrare, ut a jejuniis Missæ celebrarentur.

Nec interrogatio sancti Bonifacii, quam objicit Illyricus, nostræ sententiæ obesse potest; nam interrogatio sancti Bonifacii est tantum de oblationibus pro defunctis in Missa, non de Missis defunctorum, quales nunc celebramus. Quod objicit Illyricus, de communionem et oblationibus, non facit suam Missam 573 aliis antiquiorem, cum ista etiam habeantur in Missa Codicis Tiliani, qui scriptus est tempore Henrici I, Francorum regis, ut dictum est.

998. Quando lavat manus. Hæc lotio manuum

* In vet. Sacram. Gallic. ex Codice Bobiensi ante annos mille descripto plures exstant Missæ pro de-

functis, ut videre est Musei Italici tomo I, pag. 384 et sequentibus.

exstat etiam in Missa ab Illyrico edita cum eadem A Oratione: *Largire sensibus nostris, etc.*

999. *Postea se incipit sandalia, etc.* In Missa Illyrici induitur pontifex ornamentis pontificalibus; sed induendi ordo diversus est, diversæ Orationes; et plura ornamenta videre est in Missa Illyrici, quæ sunt hujusmodi, alba, cingulum, præcinctorium, stola, subtile, dalmatica, casula, mappula, chirothecæ, annulus, et rationale.

1000. *Deinde cantet cum circumstantibus, etc.* In Missa Illyrici habetur: *Hos Psalmos interim dum paratur episcopus, circumstantes clerici cantent*: Quam dilecta tabernacula; Benedixisti, Domine, terram tuam; Inclina, Domine, aurem tuam. Loco precum sequuntur alii quatuor Psalmi.

1001. *Osculetur duos presbyteros, etc.* In Missa Illyrici: *Deinde in eodem loco presbyteri et diaconis eum deducuntibus præbeat osculum pacis.*

1002. *Incipiens per se, etc.* Ita correxi. In Missa Illyrici sic habetur: *Et dum pervenit ad altare, imponat per se Antiphonam*: Introibo ad altare Dei, etc., cum Psalmo Judica me, Deus, etc., et sequuntur aliæ preces.

1003. *Aufer a nobis, etc.* In Missa Illyrici hæc Oratio præcedit Antiphonam Introibo ad altare Dei. *Post τὸ mentibus lege mereamur.*

1004. *Omnipotens Deus, qui me peccatorem, etc.* In Missa Illyrici habetur quælem hæc Oratio, sed recitatur ad osculum altaris.

1005. *Deinde cum osculabitur Evangelium, etc.* In Missa Illyrici: *Tunc salutatur Evangelium dicens*: Pax Christi, etc.

1006. *Confessio sacerdotis ante altare.* In Missa Illyrici: *Post hæc secreto dicat hanc Confessionem*: Suscipe Confessionem meam, unica spes salutis meæ, etc. Deinde sequuntur decem Orationes seu Apologiæ in eadem Missa, quarum decima est hujusmodi: *Deus, propitiuss esto mihi peccatori, etc.*, prout habetur in hac Missa Tiliiana, in qua dicitur ante altare antequam sacerdos incipiat Missam.

1007. *Item Oratio interim, etc.* In Missa Illyrici: *Hæc sequens Oratio dicatur ab episcopo interim donec hymnus angelicus finiatur.* Sed habetur alia Oratio, seu Apologia, *Deus qui juste irasceris, etc.*

1008. *Post Collectam usque ad Evangelium.* In Missa Illyrici hæc habentur: *Finita angelica laude, Missalem Orationem dicat sacerdos; deinde lectio recitetur; et inter lectionem et Evangelium, id est tempore Gradalis et Alleluia, et sequentia, dicat episcopus has Orationes.* Sed aliæ sunt Orationes, et numero sexdecim, quarum nonnullæ sunt prolixæ satis. Oratio vero Missæ Tiliianæ: *Deus, qui de indignis dignos facis, etc.* In Missa Illyrici recitatur a pontifice, dum canitur Offertorium.

1009. *Cum incensum, antequam legatur Evangelium, etc.* In Missa Illyrici: *Cum incensum antequam legatur Evangelium in thuribulum mittitur, dicat sacerdos*: Odore cælestis inspirationis suæ, etc. Ubi sequitur *Benedictio ejusdem*: In nomine Domini nostri Jesu Christi benedicatur incensum istud, et acceptabile fiat in odorem suavitatis.

574 1010. *Deinde inclinanti diacono dicat sacerdos, etc.* In Missa Illyrici: *Deinde inclinanti diacono se (adde, ad) Benedictionem Dei dicat*: Benedictio Dei Patris omnipotentis, et Filii, et Spiritus sancti, descendat super te, et aperiat Christus Dominus os tuum, ad digne idoneeque pronuntiandum sanctum Evangelium suum. Dominus Deus sit in ore tuo, etc. Sed prior Benedictio desideratur in Codice Tiliiano. Sequitur in Missa Illyrici: *Diaconus accipiendo vel osculando Evangelium dicat*: Da mihi, Domine, sermonem rectum, et bene sonantem in os meum, ut placeant tibi verba mea, et omnibus audientibus propter nomen sanctum tuum in vitam æternam, Amen. *Perlecto autem Evangelio diaconus dicat*: Per istos sermones sancti Evangelii tui indulge mihi,

Domine, omnia peccata mea; et ceteri dicant Pax tibi.

1011. *Perlecto autem Evangelio, etc.* In Missa Illyrici paulo aliter: *Tunc allato incenso simulque Evangelio ad salutandum dicant*: Per istos sermones Evangelii Domini, etc. Deinde in eadem Missa sequitur: *Quando incensum offertur dicant singuli*: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, Domine. *Tunc sacerdos incipiat Symbolum, id est, Credo in unum Deum.* Illud autem Symbolum est Constantinopolitanum, quod ibi integrum ponitur. In eadem Missa hæc sequuntur: *Finito Symbolo apostolorum dicit sacerdos*: Dominus vobiscum. *Deinde lavat manus, hanc Orationem dicens*: Largire sensibus nostris, etc., ut supra in Missa Tiliiana.

1012. *Cum autem ornatum fuerit altare, etc.* In Missa Illyrici: *Cum autem ornatum fuerit altare, antequam oblationes accipiat, has Orationes humillime ante altare se flebiliter accusans dicat*: Ante oculos tuos, Domine, etc. Hanc sequuntur aliæ sex Apologiæ seu orationes, post quas in eadem Missa Illyrici sequitur: *Tunc accedens ad altare, et osculando illud dicat*: Oro te, Domine, omnipotens Deus, ut per merita sanctorum tuorum quorum reliquæ hic continentur, eorum intercessionibus indulgere digneris mihi omnia peccata mea, qui vivis et regnas, etc. Nota hic ornari altare Evangelio dicto, id est sterni linteaminibus, et pallis.

1013. *Tunc convertat se, etc.* In Missa Illyrici: *Tunc convertat se suscipere oblationes presbyterorum aliorumque.*

1014. *Et dicat unusquisque hanc Orationem.* Cum offert suam Oblationem, ut in Missa Illyrici: *Quando quis oblationem in manum episcopi, vel presbyteri offert, dicat*: Tibi Domino Creatori meo, etc., in fine additur, *vivorum et defunctorum* Tum sequitur, *pro semetipso et cuncto populo Christiano.* Tibi Domino offero Hostiam placationis, etc. *Pro rege et antistite nostro, et pro cuncto clero, et pro omni populo Christiano*: Tibi Domino Creatori meo offero Hostiam placationis et laudis, etc. *Episcopus vero vel presbyter oblationes accipiens dicat*: Suscipe, sancta Trinitas, hanc Oblationem, quam tibi offert famulus tuus N., et præsta ut in conspectum tuum tibi placens ascendat, qui vivis, etc. *Post acceptas Oblationes a clero, vel plebe. accipiat diaconus de manu subdiaconi oblata, ita dicendo*: Acceptum sit omnipotenti Deo et omnibus sanctis ejus sacrificium tuum. *Veniensque diaconus ante episcopum offerens dicat hoc Offertorium*: Suscipe, Domine, sancte Pater hanc Oblationem, etc. *Et episcopus accipiens Oblationem a diacono dicat*: Acceptabilis sit omnipotenti Deo oblata tua. *Tunc puro corde offerat Domino oblata, ita dicens*: Suscipe, sancte Pater, omnipotens, æterne Deus, etc. *Alia.* Suscipe, clementissime Pater, Hostias placationis, etc.

1015. *Accuset se prius flebiliter.* In Missa Illyrici supra: *Se flebiliter accusans dicat.*

575 1016. *Ante conspectum divinæ Majestatis tuæ, etc.* Habetur supra in Missa Illyrici quarta inter Apologias seu Orationes, quæ ibi a sacerdote recitantur, cum ornatum fuerit altare, antequam oblationes accipiat.

1017. *Tunc puro corde offerat Domino, etc.* In Missa Illyrici sic habetur: *Istæ Orationes, cum Oblationes offeruntur ad allare, dicendæ sunt; et est hæc prima quotidiana generalis*: Suscipe, sancta Trinitas, hanc Oblationem quam tibi offero in memoriam incarnationis, nativitatis, etc.

1018. *Suscipe, sancta Trinitas, etc.* Hæc Oblationis Oratio quinta est in Missa Illyrici.

1019. *Suscipe, sancta Trinitas, etc.* Secunda hæc Oblationis Oratio prima est in Missa Illyrici.

1020. *Suscipe, sancta Trinitas, etc.* Tertia hæc Oblationis Oratio octava est Missæ Illyricianæ.

1021. *Anima.* In Missa Illyrici legitur salute.

1022. *Suscipe, sancta Trinitas, etc.* Quarta hæc

Oblationis Oratio decima est Missæ Illyrici, quæ tamen est pro unico defuncto.

1023. *Adjungi.* In Missa Illyriciana legitur *conduari.* Tandem in Missa Illyrici post quartam Oblationis Orationem, seu offerendam sequitur *Apologia sacerdotis*: Suscipe confessionem meam, unica spes salutis meæ, etc., ut supra in Missa Tiliiana. Sequitur in eadem Missa Illyrici: *Tunc imponat oblatam altari, et dicat*: Sanctifica, Domine, hanc Oblationem, ut nobis Unigeniti Filii tui Domini nostri Jesu Christi corpus fiat. *Deinde diaconus accipiat a subdiacono vinum cum aqua in calice dicens*: Deus qui humanæ substantiæ dignitatem, etc.

1024. *Tunc diaconus calicem offerat,* etc. In Missa Illyrici: *Tunc diaconus offerat calicem super altare, et episcopo dicat*: Immola Domino, etc.

1025. *Episcopus calicem offerens Domino dicat*: In Missa Illyrici: *Et sacerdos calicem offerens dicat offeritorium istud*: Offerimus tibi, Domine, calicem Salutaris, et deprecamur clementiam tuam, etc., ut in *Missali Romano.*

1026. *Domine Jesu Christe,* etc. In Missa Illyriciana: *Domine Jesu Christe, qui in cruce passionis tuæ, etc.* In qua sequitur: *posito calice super altare dicat sacerdos*: Oblatum tibi, Domine, calicem sanctifica, ut nobis Unigeniti tui Domini nostri Jesu Christi fiat sanguis. Qui tecum, etc.

1027. *Ad miscendum vinum cum aqua. Deus qui,* etc. In Missa Illyrici: *Deinde diaconus accipiat a subdiacono,* etc. Deus qui humanæ substantiæ, etc.

1028. *Dignatus es,* etc. In Missa Illyrici legitur: *Dignatus est fieri particeps Jesus Christus.* Porro de mistione aquæ cum vino consecrando supra egimus. Græci, instante comunione, in sacrum sanguinem aquam ferventem infundunt. ut videre est in liturgiis sanctorum Basilii et Chrysostomi, tum quia aqua calida exivit e latere Christi, tum quia per ejusmodi aquæ fervorem intelligi volunt fervorem sancti Spiritus, ut docent Germanus Constantinopolitanus patriarcha in Theoria mystica, et Theodorus Balsamon ad canonem 31 sextæ synodi.

1029. *Tunc elevata manu benedicat utrumque.* In Missa Illyrici: *Tunc benedicat utrosque elevata manu, et dicat,* Sed habetur alia Benedictio in hunc modum: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti signatum, ordinatum, sanctificatum, et benedictum hoc sacrificium novum.* Sequitur: *abjungat supple sequentem benedictionem: Veni, sanctificator omnipotens, æterne Deus, benedic hoc sacrificium tibi præparatum. Qui visis et regnas in sæculasæculorum.*

1030. *Postea incensum accipiens ponat in thuribulum, et dicat*: Per intercessionem sancti Gabrielis archangeli, etc. In Missa Illyrici: *Postea accipiens episcopus thias a diacono, ponat in thuribulum dicens*: Per intercessionem sancti Gabrielis archangeli, etc. In *Missali Romano* habetur *in Michaelis.* In eadem Missa Illyrici sequitur: *Hæc Oratio dicenda est dum, incenso misso in thuribulum, ipsum thuribulum super panem et calicem circumducitur.* Memores sumus, æterne Deus, Pater omnipotens, gloriosissimæ passionis Filii tui, resurrectionis etiam ejus, et ascensionis ejus in cælum, etc.

1031. *Tunc ponat incensum super sacrificium,* etc. In Missa Illyrici proxime facta est mentio thurificationis oblatorum; tum sequitur: *Circumiens autem altare cum incenso episcopus aut presbyter dicat*: Incensum istud, etc. *Sequitur.* Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, Domine.

1032. *Quando odor ejusdem incensi, etc.* In Missa Illyrici: *Quando odor incensi porrigitur sacerdoti, dicat unusquisque*: Ascendat in nobis, etc.

1033. *Tunc sacerdos humillime convertat se,* etc. In Missa Illyrici: *Tunc sacerdos humillime se convertat ad circumstantes dicens*: Orate pro me, fratres et sorores, ut meum ac vestrum sacrificium acceptum fiat Deo omnipotenti ante conspectum suum.

1034. *Tunc dicatur a singulis, Orent pro te,* etc. In

A Missa Illyrici *Tunc respondeatur a singulis*: Suscipiat omnipotens Deus de manibus tuis sacrificium, et Orationes tuæ ascendant in memoriam ante Dominum, ipseque te exaudiat, qui te constituit intercessorem pro peccatis nostris. Orent pro te sancti et electi Dei, etc. Immola Domino sacrificium laudis et redde Altissimo vota tua. Exaudiat te Dominus orantem, misereatur tui, etc. *Tunc conversus sacerdos ad altare fundat pro semetipso hanc Orationem ante Secreta*: Domine Jesus Christe, fides et fiducia nostra, etc. *Tunc incipiat Secreta; quibus finitis et Præfatione dicta, quando alii, Sanctus, Sanctus, Sanctus, decantant, hæc Oratio cursim dicenda est a sacerdote*: Domine Deus, qui non mortem, sed pœnitentiam desideras peccatorum, etc., ut supra in Apologiis. *Hæc Oratione finita antequam sacramenta incipiantur, iterum se commendat Domino dicens*: Facturus memoriam salutaris Hostiæ totius mundi. Hic *in Secreta,* in plurali, est Oratio quam vulgo *Secretam* vocamus, olim *Super oblata,* ex quo vocabulo etiam colligitur non adeo esse antiquum Codicem ms. unde hanc Missæ ordinem exscripsit Illyricus.

1035. *Postquam sacerdos Te igitur incipit, diaconi et subdiaconi,* etc. In Missa Illyrici: *Deinde cum summa reverentia incipiat, Te igitur et ministri stantes in gradibus cantent istos Psalmos, usque dum Te igitur finiatur.* Exaudiat te Dominus, etc. *Deinde preces*: Salvum fac servum tuum, etc. *Oratio pro sacerdote*: Gaudeat, quæsumus, Domine, famulus tuus. *Alia communis*: Precibus nostris, quæsumus, Domine, etc. *Sequitur, infra actionem*: In primis una cum famulo tuo papa nostro N. etc. *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum, cunctorum scilicet consanguinitate mihimet, etc.* 577 *Hanc igitur oblationem humilitatis meæ et devotionis, quam tibi offero pro peccatis meis, etc.* *Quam Oblationem tu, Deus, in omnibus, quæsumus, Domine, etc.* *Istud præfer in eodem canone, quando concilium, vel consilium aliquod agitur, postquam dixeris Aeterno Domino vivo et vero.* Hanc igitur Oblationem, quam tibi offerimus, pro hujus negotii qualitate, de quo in præsentis disputationis actione ventilatur, etc. Communicantes et memoriam venerantes. *Pro semetipsis*: Memento mei, Domine, et miserere mei; multi enim et mali sunt languores mei, etc. Nobis quoque peccatoribus. *Pro salute vivorum et mortuorum*: Memento etiam, Domine, famulorum famularumque tuarum, etc. *Hic recites nomina quorum velis.* Istis et omnibus in fide catholica quiescentibus locum pacis et quietis indulgeas deprecamur. Per Christum Dominum nostrum. Nobis quoque peccatoribus. Memento etiam, Domine, famulorum famularumque tuarum N., qui nos præcesserunt cum signo fidei, etc. Nobis quoque peccatoribus. Hic ordo Missæ Illyricianæ, in quibus rocitatio nominis papæ notanda est, quemadmodum etiam exstat in omnibus Sacramentariis nostris tam mss. quam excusis, juxta decretum concilii Vasensis II, can. 4: *Et hoc nobis visum justum est, ut nomen Domini papæ, quicumque Sedi apostolicæ præfuerit in nostris Ecclesiis recitetur.*

1036. *Expleta Secreta.* Per secretam hoc loco intelligitur Oratio mystica *Te igitur,* etc. Ita loquitur ordo Missæ Illyricianæ. *expleta Secreta.* Quæ quidem Oratio cum verbis consecratoriis olim in quibusdam locis alta et clara voce proferbatur. ut testatur Joannes Moschus, cap. 396 *Prati spiritualis*: *Ἐπειδὴ δὲ ἐν τισὶ τόποις ἐκφωνεῖν μεγάλως εὐώθασιν οἱ πρεσβύτεροι, ἐβίβησαν τὰ παιδία τὴν εὐχὴν τῆς ἀγίας ἀναφορᾶς ἐκμαθήνοντα.* Id est: Quoniam in quibusdam locis clara voce pronuntiare solent Orationem oblationis presbyteri, factem est ut eam pueri didicerint. Id patet etiam ex liturgiis sanctorum Jacobi et Marci, sanctorum Basilii et Joannis Chrysostomi, in quibus verba consecratoria elata voce pronuntiantur, et in his chorus, in illis populus respondet *Amen.* Quod

etiam fiebat olim in Ecclesia Ambrosiana, siquidem ejusdem responsionis *Amen* ad verba consecratoria meminit sanctus Ambrosius libri De his qui mysteriis initiantur cap. 9 : *Ante Benedictionem verborum cælestium alia species nominatur, post consecrationem corpus Christi significatur. Ipse dicit sanguinem suum, Ante consecrationem aliud dicitur, post consecrationem sanguis nuncupatur. Et tu dicis Amen, hoc est verum est, etc.*

1037. *Oratione Dominica, etc.* In Missa Illyrici : *Et Oratione Dominica, cum dixerit Pax Domini sit semper vobiscum, misceatur corpus dominico sanguini, et dicatur : Hæc sacrosancta commistio corporis et sanguinis, etc. Sequitur : Fiat commistio et consecratio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi omnibus accipientibus nobis in vitam æternam.*

1038. *Postquam autem benedictio episcopalis expleta est, etc.* In Missa Illyriciana : *Non mittat episcopus in calicem partem oblatæ, ut presbyteri solent ; sed expectet donec finita Benedictione episcopus communicare debeat ; et tunc accipiens partem, quam antea frægerat tenensque super calicem immittat dicens : Sacri Sanguinis commistio, etc. Sequitur Oratio : Concede, Domine Jesu Christe, ut sicut hæc sacramenta corporis et sanguinis tui fidelibus tuis ad remedium contulisti, etc. Post hæc dicta osculetur altare dicens : Domine Jesu Christe, qui dixisti apostolis tuis pacem relinquo vobis, etc. Deinde convertat se ad circumstantes, pacemque ferat dicendo : Habete vinculum pacis et charitatis, ut apti sitis sacrosanctis mysteriis. Et ipsi invicem se pacificando dicant : Pax Christi et Ecclesie abundet in Cordibus nostris.*

1039. *Quando Corpus Domini in manus accipit, etc.* In 578 Missa Illyrici : *Quando corpus dominicum in manus accipit, dicat Panem cælestem, etc.*

1040. *Perceptio corporis tui, etc.* In Missa Illyrici sequitur Oratio : *Perceptio corporis tui, Domine Jesu Christe, etc. Alia : Fiat mihi, obsecro, hoc sacramentum tuum Cum corpus sumitur : Corpus Domini nostri Jesu Christi sit mihi remedium sempiternum in vitam æternam.*

1041. *Quando calicem accipit, etc.* In Missa Illyrici : *Quando calicem in manus accipit sacerdos dicat : Quid retribuam Domino, etc. Sequitur Oratio, communicatio et confirmatio corporis, etc.*

1042. *Domine Jesu Christe, etc.* In Missa Illyrici : *Post perceptam communionem : Domine, Jesu Christe, Fili Dei vivi, etc., ut in Missali Romano, uno aut altero vocabulo mutato. Alia : Corpus tuum, Domine, quod accepi, et calix quem potavi, adhæreant in visceribus meis ; et præsta ut nulla ibi remaneat peccati macula, ubi tua sancta introierunt sacramenta. Deinde presbyteris et diaconibus corpus in manus accipientibus, et communicantibus dicitur singulis : Pax tecum. R. Et cum spiritu tuo. Alia : Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Calicem vero cum sacrosancta communiõne dando, unicuique dicat : Perceptio Corporis et Sanguinis Domini nostri Jesu Christi sanctificet corpus et animam tuam in vitam æternam. Amen.*

In his autem, primo nota dari corpus dominicum presbyteris et diaconibus communicaturis in manus juxta morem Ecclesiæ antiquum, quem videre est in Ordine Romano, in ordine processionis, quando episcopus festivis diebus Missam celebrare voluerit : *Presbyteri vero, et diaconi osculando episcopum corpus Christi ab eo manibus accipiant, in sinistra parte altaris communicaturi. Subdiaconi vero osculando manum episcopi, ore accipiant corpus Christi ab eo.* Sed priscis Ecclesiæ temporibus omnes fideles corpus Christi acceptum manu ori inferebant, ut clarum est ex Eusebio, lib. vii Hist. eccl. cap. 8 : *Καὶ τραπέζῃ παραπάνω, καὶ χεῖρας εἰς ὑποδοχὴν τῆς ἁγίας τροφῆς προτίθενται*, id est, qui mensæ assitisset, et manus ad susceptionem sacri alimenti porrexisset; sancto Cyrillo

A Hierosolymitano mox citando ; sancto Basilio, epist. 280, ad Cæsariam patriciam, *καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ ἱεροὺς ἐπιτίθεισιν τὴν μερίδα, καὶ κατέχει αὐτὴν ὑποδέχμενος μετὰ ἐξουσίας ἀπάσης καὶ οὕτω προσάγει τῷ στόματι τῇ ἰδίᾳ χεῖρι.* Id est : Nam et in ipsa ecclesia sacerdos particulam tradit, et illam apprehendit qui percipit, cum omni libera potestate, et sic manu sua eam ori ingerit. Ex sancto Augustino, lib. ii adversus litteras Petilianæ, cap. 23 : *Cui pacis osculum inter sacramenta copulabatis, in cujus manibus Eucharistiam ponebatis, qui vicissim danti porrigebatis.* Ex Codino, libro de Officiis Constantinopoli : *Ὁ δὲ πατριάρχης μετὰ κοινωνῆσαι τοῦ τιμίου σώματος, δίδωσι τῷ βασιλεῖ εἰς χεῖρας μερίδα τοῦ δεσποτικοῦ σώματος.* Id est : Patriarcha postquam communicavit, dat imperatori in manus particulam dominici corporis.

Modum accipiendi tradit sanctus Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 5 mystagoga : *Accedens autem ad communionem non expansis manuum volis accede, neque cum disjunctis digitis : ἀλλὰ τὴν ἀριστερὰν θρόνον ποιήσας τῇ δεξιᾷ ὡς μελλούσῃ βασιλεῖα ὑποδέχασθαι καὶ κοιλάνας τὴν παλάμη τὸ δέχον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, id est : Sed sinistram veluti sedem quamdam subjicias dexteræ, quæ Regem susceptura est, et concava manu suscipe corpus Christi. Mulieres non nuda manu, sed supposito linteo accipiebant. Sanctus Augustinus, serm. 23 : *Omnes mulieres exhibent nitida linteamina, ubi corpus Christi accipiant.* Quod quidem corpus Christi, aut statim ori inferebant ; aut donum, ibi communicaturi, deferebant, ut planum est ex Tertulliano, lib. de Oratione sub finem *Accepto corpore Domini et reservato. utrumque saltem est et participatio sacrificii et exsecutio officii.* Sanctus Basilius, epist. citata, dicit morem communicandi in suis ædibus viguisse tantum tempore 579 persecutionis paganicæ ; et sua ætate usitatum fuisse in monasteris, et Alexandria, et in Ægypto. Qui mos tamen perseverabat Seleucia circa annum Christi 550, ut constat ex Joanne Moscho, cap. 79 Limonarii, ubi narratur de quadam servo qui feria 5 in Cæna Domini, cum sumptam Eucharistiam in ecclesia in armario domus hœri sui inclusisset, ea visa est in viridantes spicas commutata. Romæ etiam usitatus erat sancti Hieronimi tempore, ut palam est ex ejus Apologia ad Pammachium : *Scio Romæ hanc esse consuetudinem, ut fideles semper Christi corpus accipiant quod nec reprehendo, nec probò, unusquisque enim in suo sensu abundet ; sed ipsorum conscientiam convenio qui eodem die post coitum communicant, et juxta Perisium, sat. 2 :**

.... Noctem flumine purgant.

Quare ad martyres ire non audent ? quare non ingrediuntur ecclesias ? an alius in publico, alius in domo Christus est ? quod in ecclesia non licet, nec domi licet. Nihil Deo clausum est, et tenebræ quoque lucent apud eum. Et sane fuit hæc Romanorum consuetudo, ut nocturno concubitu seu illicito polluti, crastina die ecclesias non adirent, eo quod eos divina maneret ultio, ut videre est apud sanctum Gregorium, lib. i Dialog., cap. 40.

Notandum secundo in hac Illyrici Missa non dari tantum sanguinem presbyteris et diaconis, sed corpori Christi comunism.

1043. *Cooperante Sanctorum.* Locus corruptus, lege *Cooperante Spiritu sancto.*

1044. *Domine sancte Pater, etc.* In Missa Illyrici supra : *Alia ad utrumque : Domine sancte, Pater omnipotens, æternæ Deus, da mihi corpus et sanguinem Filii tui ita sumere, etc. Cum sanguis sumitur : Sanguis Domini nostri Jesu Christi custodiat me in vitam æternam.*

1045. *Deinde cum cœperit communicare clerum et populum, dicat singulis : Perceptio, etc.* In Missa Illyrici : *Populo communicando dicat : Corpus et sanguis*

* Legendum etiam licito, ut patet ex duplici Hieronymi et Gregorii testimonio.

Domini nostri Jesu Christi prosit tibi in remissionem omnium peccatorum, et in vitam æternam. Amen. *Deinde dum communicant dicat* : Ignosce, Domine, quod rogare compellor, etc. Hæc Apologia habetur supra inter alias Apologias Codicis sancti Eligii, quam tum recitat sacerdos dum clerus et populus communicant, id est comedunt id quod sibi a sacerdote in os immissum est. Non enim potuisset sacerdos hanc Orationem seu Apologiam recitare, simulque singulis dicere, *Corpus et sanguis*, etc. Sequitur *Post perceptam communionem* : Quod ore sumpsimus, mente capiamus, etc. In Missali Romano dicitur *pura mente*, etc. In Missa Illyrici sequitur *Oratio* : Obsecro te, piissime omnium auxiliator, etc. *Alia* : Conservent nos, Domine, munera tua, et æternam vitam tribuant nobis. Per. *Alia* : Custodi intra nos, Domine, gloriæ tuæ munus, ut adversus omnia præsentis et futuri sæculi mala, Eucharistiæ, quam percepimus, viribus et virtute muniamur. Qui vivis, *Alia* : Præsta, Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi, ut qui corpus et sanguinem proprium, pro nobis indignis datum edimus et bibimus. fiat nobis ad salutem, et ad redemptionis remedium sempiternum omnium criminum nostrorum. Per.

1046. *Perceptio corporis Domini*, etc. Formula est dandæ communionis, quæ varia fuit pro ratione temporum. Tempore sancti Gregorii I, hæc erat usitata, *Corpus Domini nostri Jesu Christi conservet animam tuam*, ut videre est apud Joannem Diaconum, lib. II de Vita sancti Gregorii, cap. 41. *Cui post mysterii traditurus cum diceret* : *Corpus Domini nostri Jesu Christi conservet animam tuam*. Apud Alcuinum, cap. de Sabbato sancto, hæc reperitur : *Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat te* 580 *in vitam æternam, amen*, ut in Codice ms. monasterii sancti Remigii, in Ordine de visitatione infirmorum. In Codice Ratoldi, ubi agitur de visitatione infirmorum hæc reperire est : *Corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi in vitam æternam te perducat, et in die judicii ad sanctam requiem te resuscitet*. In Codice Tiliano in ordine de visitatione infirmorum hæc habetur : *Corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam, amen*. Quæ est nostra vulgaris, si dempseris *tò et sanguis*. *Alia* fuit olim in Gallia tempore Roberti regis, videlicet : *Corpus Domini nostri Jesu Christi sit tibi salus animæ et corporis*, ut manifestum est ex Helgaldio in ejus Vita : *Præsul cuidam de Domino non bene sentienti et quærenti pro quibusdam causis probationem in corpore Domini nostri Jesu Christi, indigne tulit rex amator bonitatis, Cum sit tibi lumen scientiæ, et luceat in te lumen sapientiæ, miror qua ratione quæsieris, pro tuis nequissimis imperiis, et pro infestato Dei odio quod erga Deum servas habes, examinationem in corpore et sanguine Domini ; et cum hoc sit quod a dante sacerdote dicitur, Corpus Domini nostri Jesu Christi sit tibi salus animæ et corporis, cur tu temerario ore et polluto dicas : Si dignus es, accipe*.

Sed apud antiquos Patres non erant usitatæ ejusmodi formulæ ; sed sacerdos porrigens Eucharistiam dicebat, *Corpus Christi*, et accipiens respondebat *Amen*, ut clarum est ex sancto Ambrosio, lib. VI de Sacramentis, cap. 5 ; *Ergo non otiose cum accipis, tu dicis Amen. Dicit tibi sacerdos, Corpus Christi ; et tu dicis Amen, hoc est, verum. Quod confitetur lingua, tenet affectus*. Ex sancto Augustino, serm. ad infantes, de Sacram. : *Vos estis corpus Christi et membra, mysterium vestrum in mensa Domini positum est, mysterium Domini accipitis. Ad id quod estis Amen respondetis, et respondendo subscribitis. Audis ergo corpus Christi, et respondes Amen*. Ex lib. VIII Constitutionum apostolicarum, cap. 13. *Atque episcopus tribuat oblationem, dicens* : *Σώμα Χριστοῦ, καὶ ὁ θεοῦ υἱός, ἁγίου, ἀμῆν*, id est, *Corpus Christi, et accipiens dicat Amen. Diaconus vero retineat calicem, et tribuat dicens* : *Αἷμα Χριστοῦ τοῦ ἁγίου ζῶδς, ὁ δὲ πῖνον ἁγίου, ἀμῆν*, id est, *Sanguis Christi poculum salutis, et bi-*

bens dicat Amen. Ex Cyrillo Hierosolymitano, catech. 5 mystag. : *Καὶ κοιλίαν τῆν παλάμην δέχων τὸ σῶμα χριστοῦ, ἐπιλέγων ἀμῆν*, id est : *Et concava manu suscipe corpus Christi, subjungens Amen*. Id etiam videre est in epistola Cornelii papæ ad Fabium episcopum Antiochenum pontificem, de Novato schismatico, apud Eusebium, lib. VI Hist. eccl., cap. 35. Etemin Novatum, ut ibi narratur, cum suis Eucharistiam porrigeret, ab eis per sacramentum exigere solebat quod nunquam ab se deficerent, neque ad partes Cornelii transirent : *Καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν λαμβάνοντα τὸν ἄρτον ἐκεῖνον, τὸ Ἄμην. Οὐκ ἔτι ἀνήξω πρὸς κορνήλιον, λέγει*, id est : *Et qui illum panem accipit, pro Amen, quod dicere debet, hoc dicit, Non deinceps ad Cornelium revertar*.

1047. *Finita Missa*, etc. In Missa Illyrici : *Postquam diaconus dixit* *Ite Missa est, veniat sacerdos ante altare, et eo scilicet dicat* : *Placeat tibi, sancta Trinitas, etc.*, ubi habetur etiam *sit tibi placens, pro tibi sit acceptabile*.

1048. *Alia Oratio* : *Meritis*, etc. In Missa Illyrici : *Finita Missa accedat ad altare, dicens* : *Meritis et intercessionibus beatæ Mariæ semper virginis, et istorum, atque omnium sanctorum misereatur nostri omnipotens Deus, qui vivit et regnat*.

1049. *Expletis omnibus, episcopus*, etc. In Missa Illyrici : *Expletis omnibus, episcopus de altari ad sacrum rediens cum diaconibus, et cæteris quibus voluerit, cantet hymnum trium puerorum* : *Benedicite, omnia opera. Laudate Dominum, omnes gentes. Laudate Dominum in sanctis ejus*.

1050. *Postea preces* : *Confiteantur*, etc. In 581 Missa Illyrici, *et preces* : *Confiteantur tibi, Domine, omnia opera tua. Exsultabunt justi in gloria. Exsultent justi. Nos nobis, Domine, non nobis. Sacerdotes tui induantur justitia. Non intres in iudicium cum servis tuis. Domine, Domine Deus virtutum, etc.*

1051. *Deinde Oratio, qui tribus pueris*, etc. In Illyrici, *sequitur oratio* : *Deus, quem omnia opera benedicunt, etc. Alia* : *Deus, qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius per intercessionem eorum, et merita omnium sanctorum tuorum, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum atque tormentorum. Per. Alia* : *Actiones nostras, quæsumus, Domine, aspirando præveni, etc.*

Et hæcquæ notanda erant de Missa Tiliana, deque illius collatione cum Missa Illyrici : ex qua patet, si plures Apologias exceperis et paucos quosdam ritus, Missam Tilianam Illyricianæ Missæ esse quam similimam.

1052. *Maurilio venerabili*, etc. Sanctus Maurilius Rothomagensis archiepiscopus Rhemis ortus est, Leodii operam litteris navavit. Florentiæ in Italia Deo sub regula sancti Benedicti militavit, et invidia quorundam monachorum, qui ejus sanctimoniam æquo animo ferre non poterant, in Normaniam, ut eorum indias fugeret, secessit, ubi a monachis Fiscanibus in fratrem receptus est, et tandem archiepiscopus Rothomagensis ordinatus est, obiitque anno Christi 1067. De eo agunt Guillelmus Gemmeticensis, lib. VII Hist. Norm., cap. 26 et 36. Ordericus Vitalis, lib. IV et V Hist. eccl., et Guillelmus Malmesburiensis, lib. V de Gestis Regum Angliæ.

1053. *Joannes Abrincatensis* Hic Joannes Abrincatensis episcopus, postea Rothomagensis, filius fuit Radulphi comitis Bajocensium fratris uterini Richardi Senioris ducis Normanorum : *Vir ingenuitate plurimum conspicuus, sapientia spirituali feliciter imbutus, prudentia sæculari summe præditus*, inquit Guillelmus Gemmeticensis. Primo fuit episcopus Abrincatensis ; deinde, defuncto sancto Maurilio, archiepiscopus Rothomagensis, cum sedem Abrincatensem rexisset septem annis, et tribus mensibus. Præfuit concilio Rothomagensi, quod anno Domini 1072 in eadem urbe celebravit ; obiit anno Domini 1079. De eo agunt Guillelmus Gemmeticensis, lib. VII, cap. 38 et 44,

Hist. Norm., et Ordericus Vitalis, lib. III, IV et V, A Hist. eccl.

1054. *In vestiario.* Vestiarium locus est vestimentis recondendis idoneus. Sed proprie in quo custodiuntur regis seu imperatoris vestimenta. Manuel Moschopolus, lib. de schedis : βίσινα παρὰ Ῥωμαίους τὰ ἱμάτια ἐξ ὧν τὸ βεσιτάριον κυρίως, ἐν ᾧ τὰ βασιλικά ἱνδύματα φυλάσσονται, id est : Vestes apud Romanos sunt indumenta, ex qua vestiarius proprie. in quo regiæ vestes servantur. At hoc loco vestiarius est sacrarium seu secretarium, in quo non solum vasa sacra, sed etiam sacræ Ecclesiæ vestes reconduntur, Ita in restitutione Ebonis archiepiscopi Rhemensis : *Ductus est etiam sæpe dictus Ebbo episcopus in vestiarium et indutus episcopalibus vestimentis ; similiter et alii episcopi processerunt cum eo ad celebrationem Missæ.* Quemadmodum olim in vestiario non solum imperatoris vestes, sed etiam vasa aurea et argentea, quæ dabantur in Missis, custodiebantur, ut clarum est ex Codino, lib. de Officiis aulæ.

1055. *Diaconum et subdiaconum osculetur sacerdos.* Idem videre est supra in Missis Tiliana et Illyrici.

1056. *Surgens.* Nempe sacerdos

1067. *Sacerdoti medium altaris deosculanti.* Osculum altaris videtur in Missa Illyrici.

1058. *Sessio episcopi juxta decreta Urbani papæ,* etc. Vide supra, in Observationibus.

582 1059. *Ceroferarii vero,* etc. Ex hoc colligitur alios præsto fuisse ceroferarios, quia in Processione episcopi ad altare unus duntaxat præibat ceroferarius.

1060. *Sicque præcedentibus ceroferario,* etc. Hic unus exstat ceroferarius qui præeat Evangelio, tamen paulo post dicitur : *Candelabra extinguantur.* Quare aut legendum est τὸ ceroferarii, aut τὸ candelabrum extinguantur. Ex antiquo Ecclesiæ instituto accenduntur luminaria ad lectionem Evangelii in Missa. Idque testatur de Orientali Ecclesia sanctus Hieronymus, lib. II contra Vigilantem : *Nam et absque martyrum reliquiis per totas Orientis Ecclesias, quod legendum est Evangelium, accenduntur luminaria, jam sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum.* Hujus ritus meminit Alcuinus, de divinis Officiis, cap. Quid significant vestimenta.

1061. *Offerenda.* Est illa Antiphona quam vulgo Offertorium dicimus. Ita sumit Alcuinus cap. citato.

1062. *Versus sequatur.* Supra in Missa pro infirmo, post visitationem infirmorum Codicis ms. monasterii sancti Remigii, duo Versus sequuntur Offertorium. Quo spectat illud Alcuini lib. de divinis Officiis, cap. de Celebratione Missæ : *Sequitur deinde Offerenda, quæ inde hoc nomen accipit, quod tunc populus sua munera offerat. Sequuntur Versus a vertendo dicti, quod in Offerenda revertantur, dum repetitur Offerenda.*

1063. *Aqua mista vino populus adunatur Christo.* Ex sancto Cypriano, epist. 63 : *Quando autem in calice vino aqua miscetur, Christo populus adunatur ; et credentium plebs ei in quem credidit copulatur et conjungitur.*

1064. *Sacerdos Oblationem ita componat,* etc. Ita Ivo Carnotensis, epist. 233 : *Hostia quoque quæ juxta calicem consignatur sic debet esse posita, ut sua et calicis positione dextrum Christi latus repræsentet, de quo manavit sanguis redemptionis, et aqua baptismatis.*

1065. *Tunc coram altari inclinatus sacerdos solus,* etc. Dicendo unam ex Apologiis. In Missa Illyrici habetur hæc Apologia, seu Oratio : *Domine Jesu Christe, fides et fiducia nostra,* etc. Sed dicitur a sacerdote postquam populum de Oratione monuit.

1066. *Oblata quatuor partes calicis tangat,* etc. Ivo Carnotensis, epist. citata : *Cum vero cum Hostia jam consecrata intra vel supra calicem signum crucis imprimitur a latere calicis orientali usque ad occidentalem, et a septentrionali usque ad australem, hoc figurari intelligimus, quod ante passionem Dominus discipulis suis prædixit : Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum.*

1067. *Item Oratione finita.* Ita in aliis O ut supra notatum est in Missa Ratoldi his v *ipsum et cum ipso,* etc. a Pontifice pronunti

1068. *Uterque calicem levent.* Levatur c cerdote et diacono simul et deponitur. Verulus calix, sed etiam Hostia, in patena calicisita videlicet ut planum est ex Ivone Caepist. citata : *Cum autem panis et calix adhcono elevatur, exaltatio Christi corporis in c memoratur.* Et infra : *At cum cooperante dialix deponitur, et Hostia in suo loco reponitur* Missa Ratoldi, et Ordinibus Rom. supra cit exaltatio fit a solo diacono, seu archidiacono Ordine secundo levatur a pontifice et diacco

1069. *Per Diaconum Joseph exprimitur,* 583 ita breviter exprimit Ivo Carnotensi supra citata : *Hoc commemoratur quod Jose codemus, accepta licentia a Pilato, corpus C cruce deposuerunt, et venerabiliter sepultur.*

B runt.

1070. *Officium consecrationis perficiat.* (tio hoc loco non sumitur pro consecrationum (hoc est panis et vini) ; jam enim ccsunt, sed pro ipso mysterio liturgico, quod dum est per contractionem, commistionem unionem ; ita sumitur vocabulum paulo petitum.

1071. *Qui mantili indutus tenerat.* Locutus : deesse videtur τὸ patenam, ut ex se manifestum est.

1072. *Fiat commistio.* Deest τὸ consecral Missis Ratoldi, et Tiliana.

1073. *Viaticum.* Pro ægrotis periclitantil sequentibus clarum est : *Tertiam quæ remtari vocat sancta Ecclesia viaticum morient*

1074. *Juxta definitionem concilii Toletani.* esse lapsum memoriæ ; nam id in aliquo cletano me legisse nunquam memini. Proh stat in concilio Bracarensi III, ut supra not

C 1075. *Excepto populo, quem intincto panis* intelligitur in Missa solemnibus, quæ olim illis bus fere unica celebrabatur, et tum propter dinem populi communicantis cum periculo sanguis Christi effunderetur, corpus sanguinum, non separatum a sanguine dabatur. necessitate fieri, non auctoritate, quia null concilium id permisit tali occurrente ne Et concilium Claromontanum, quod juxta Antonii Augustini hoc permittere videtur. celebratum erat, quia hic Joannes Abrinacopus obiit anno Christi 1079, et concilium montanum celebratum est anno Christi 10

1056. *Postremo vero particulam, quæ in mansit,* etc. Sensus est ut, populo commu cerdos particulam quam in calicem miseram non tamen integram, ut reliquam partem d subdiaconus inter se dividentes sumant.

D 1077. *Ad regem consecrandum, sive ad dum.* Ea fuit antiqua pietas imperatorum Christianorum, ut imperium seu regnum auspicio facerent, cum se a sacris pontific et solemnibus ritu palam in ecclesia benedici e voluerunt. Primus ex imperatoribus qui si lemmi ritu a pontifice inauguratus est, fuit I Junior imperatorum Constantinopolitanoru ac sanctissimus, qui a Proclo patriarcha Constantinopolitano coronatus est, ut testatur Teologia 2, sub finem : Στεφάνος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Π id est, coronatus ab illo patriarcha, Nam sætatem nihil simile de imperatoribus Chri gitur, ut arbitrator. Justinus minor coronat Eutychio patriarcha, ut scribit Theophane anno ab incarnatione Domini 558. De hac scribit Corippus, lib. II de ejusdem Justin

Postquam cuncta videt ritu perfecta pr Pontificum summus plenaque ætate ve Astantem benedixit eum, colique pote

Exorans Dominum, sacro diademate jussit Augustum sancire caput, summoque coronam Imponens capiti feliciter....

Qui tamen antea prisco ritu in clypeo sublevatus fuerat, **584** ut canit supra eodem libro Corippus :

Quatuor ingentem clypeis sublimior orbem Attollunt lecti juvenes, manibusque levatus Ipse mini-trorum supra stetit ut sua rectus Littera, quæ signo stabili non flectitur unquam, Nominibus sacra tribus, qui viribus æquis Imperium rexere suum....

Ubi per litteram intelligit J, quæ est prima nominis Justini littera, estque nominibus sacra tribus, nempe Justino majori, Justiniano et Justino minori. Et hæc de Justini minoris coronatione. Post eum Tiberius imperator fuit etiam coronatus ab Eulychio patriarcha, ut docet supra citatus Theophanes, lib. xvii, anno Incarnationis Domini 571. Sic Mauricius imperator, et uxor ejus Augusta, die nuptiarum coronati sunt a Joanne patriarcha Constantinopolitano, ut scribit Theophylactus Simocatta, lib. i Hist. cap. 10 : *Και ὄητα καὶ τὰς κορυφὰς τῶν βασιλέων τοῖς σπράνοις καθίδρουσι*, id est : Capitibusque Regis et Reginae coronas imponit. Heraclius imperator coronatus est a Sergio patriarcha in oratorio sancti Stephani in palatio sito. Coronata est eodem die Eudocia sponsa ejus in Augustam, et accepit uterque a Sergio patriarcha nuptiarum coronas ; et uno eodemque die imperator simul et sponsus ostenditur, inquit Theophanes, lib. xviii, anno ab Incarnatione Domini 602, et infra. Tertio anno imperii Heraclii coronata est Epiphania filia Heraclii a Sergio patriarcha in oratorio palatii. Eodem vero anno prima indictione coronatus est Heraclius junior filius Heraclii, qui et Constantinus, a prædicto patriarcha ; et sic deinceps alii multi, quos imitati sunt Christiani reges ; sed maxime Francorum reges, primaque eorum Clodovæus, ut clarum est ex testamento sancti Remigii, apud Flodoardum, lib. i Hist. Ecclesie Rhemensis, cap. 18. Ivo Carnotensis, epist. 79, scribit post Clodovæum nepotes ejus Charibertum et Guntramum ab episcopis suarum provinciarum sacros fuisse.

1078. *A vobis perdonari petimus*, etc. Ita in Ordine ms. sancti Germani a Pratis prope Lutetiam Parisiorum ; habeturque in coronatione Ludovici secundi inter capitula Caroli Calvi, sed fusius. Ita etiam in coronatione Henrici IV, dicti Magni, Francorum regis, descripta a reverentissimo Nicolao Thuano episcopo Carnotensi, qui eundem Henricum Carnoti in regem unxit. *Perdonari* est concedi. Cum autem hic dicimus coronationem Henrici IV descriptam fuisse a Nicolao Thuano episcopo Carnotensi, non intelligimus formulas. Orationes consecrationis, et similia fuisse ab eo composita, quas ille sumpsit ex antiquo aliquo Codice ms., sed ab eo compositum fuisse libellum omnes ritus qui in coronatione præfati regis observati sunt continentem.

1079. *Per rectum*. Rectum est relictum regni, quæ habetur infra in fine consecrationis.

1080. *Responsio regis : Promitto vobis et perdono*, etc. Ita in Ordine ms. monasterii sancti Germani a Pratis, et in præfata coronatione Henrici IV. In coronatione Ludovici secundi, quam inter capitula Caroli Calvi imperatoris reperire est, fusior habetur. In Ordine Romano rex facit fidei professionem ; similiter imperator Constantinopolitanus, apud Codinum, in libro de officiis aulæ Constantinopolitanæ.

1081. *Deinde alloquantur duo episcopi populum in ecclesia, inquirentes*, etc. Hanc locutionem episcoporum ad populum in ecclesia, qui de ejus consensu querunt, videre est in Ordinibus Rom. et sancti Germani a Pratis, in consecratione secunda Caroli Calvi, quæ Melis celebrata est, et in coronatione Henrici II, et Henrici IV, regum Francorum. **585** Hæc allocutio episcoporum ad populum exstat etiam in coronatione Hermitrudis conjugis Caroli Calvi in

A ejusdem Caroli Capitulis, sub finem, sed sub alia formula. Idem consensus reperitur apud Petrum Damiani, serm. 1 de dedicatione : *Prius autem quam imperatoris cultibus vestiatur, requiritur super eo cleri voluntas et populi*.

1082. *Agant Deo gratias*. Ita Hincmarus sub finem allocutionis ad populum in secunda coronatione Caroli Calvi in ejusdem Capitulis, cap. 35. *Non incongruum videtur istis venerabilibus episcopis, si vestre communitati placet, ut in obedientia regni, unde vos ad illum sponte convenistis, sacerdotali ministerio ante hoc altare coronetur, et sacra unctione Deo consecratur. Quod si vobis placet, propriis vocibus consumate. Et in hoc clamantibus omnibus, dixit idem episcopus : Agamus ergo unanimiter Deo gratias, decantantes Te Deum laudamus*.

1083. *Decantantes Te Deum laudamus*. Nota morem decantandi hymni *Te Deum laudamus* in publicis gratiarum actionibus. In coronatione Caroli Calvi supra citata : *Agamus ergo unanimiter Deo gratias, decantantes Te Deum laudamus*. In Vita Ludovici pii, cum receptus est Stephanus papa Rhemis ab eodem Ludovico imperatore : *Ultimus imperator milliario processit a monasterio sancti confessoris Remigii, et tanquam Petri vicarium honestissime suscepti, descendenteque ex equo excepit, et in ecclesiam intrantem manu propria sustentavit, præcipientibus pro tanta exultatione variis Ecclesie ordinibus, Te Deum laudamus*. Et in restitutione Ebonis archiepiscopi Rhemensis : *His ita peractis, iterum reboantibus signis, et vociferante omni Ecclesia, Te Deum laudamus, ductus est sæpe dictus Ebbo episcopus in vestiarium*. Olim loco hujus hymni in gratiarum actionibus canebatur hymnus *Gloria in excelsis Deo*. Sanctus Joan. Chrysostomus, homil. 3 in cap. 1 ad Coloss. : *Δὴ τούτο εὐχαριστοῦντες λέγομεν, ἃ ἔξα ἐν ὑψίστοις θεῶ, καὶ ἐπὶ γῆς σίσηνη, ἐν ἰσθμῶσι εὐδοκία*. Victor Ulicensis sub finem lib. iii, in passione sanctorum Martyrum, qui Carthagine sub Hunnerico rege passi sunt vi nonas Julii : *Procelebant itaque cum fiducia ad supplicium quasi ad epulas concurrentes voce per ambitus platearum Domino decantantes : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*. Gregorius Turonensis, lib. i de Gloria Martyrum, cap. 63, de inventione corporis sancti Mallosi martyris : *At ille cum fodisset quasi septem pedes, attigit nares ejus odor immensi aromatis, et ait : Credo in Christo, quod ostendit mihi martyrem suum quando me hæc suavitas circumdedit. Et fodiens reperit corpus illesum, et emittens voce magna Gloria in excelsis Deo, omnem clerum pariter psallere fecit. Dictoque hymno, corpus sanctum in basilicam transtulit Anastasius Bibliothecarius, in Leone III, agens de occurso ejusdem pontificis et Caroli Magni : *Et pariter se amplectentes cum lacrymis se osculati sunt. Et prædicto pontifice Gloria in excelsis Deo inchoante, et cuncto clero suscipiente, Oratio super cuncto populo data est*. Alcuinus, epist. 74, ad fratres in provincia Gothorum : *Et cantate Deo vestro in concordia pacis, et unanimitate Charitatis perpetuæ canticum laudis, et cum militia cælesti laudate Deum, et dicite : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*.*

Hic hymno successit hymnus *Te Deum laudamus*, ut notum est ex auctoribus supra citatis : qui tamen in quibusdam Gallie locis videtur fuisse usitatus in solemnibus gratiarum actione tempore Pipini ducis, qui postea Francorum rex creatus fuit ; nam in translatione corporis sancti Germani Parisiorum pontificis, quæ sub hujus Pipini ducatu contigit, hic hymnus in gratiarum actionem solemniter est decantatus, ut palam est ex narratione hujus translationis quam profert Surius. Julii 25, si tamen auctor hujus narrationis in omnibus sapit. Hoc institutum vulgo referunt ad sanctos Ambrosium et Augustinum qui in ejusdem sancti Augustini baptismo hunc hymnum ex tempore ediderint et decantaverint, proferturque hujus opinionis auctor **586** et assertor sanctus Dacius

episcopus Mediolanensis, in Chronico, qui floruit tempore Justiniani imperatoris, cujus-ue meminit sanctus Gregorius, lib. in Dial., cap. 4. Sed quidquid sit de veritate hujus historiæ, certum est hoc Chronicon non esse hujus Dacii, quia probari non potest ullum Chronicon ab eo scriptum fuisse, nedum citatum; tum quia non redolet stylum temporum illorum, tum quia falsum est quod ibi continetur, quod sanctus Augustinus *Audiens sanctum Ambrosium de incarnatione ad populum tractantem et prædicantem, tremens ac pallens, omnibus qui aderant videntibus, obriguerit, ac etiam finita monitione, quam ad populum beatus Ambrosius populo ministrabat, primus ad eum Augustinus pervenerit*, etc. Adversatur enim sancti Augustini et Possidii scriptis, nec potuit in mentem viri alicujus eruditi ac sapientis viri, qualis fuit hic Dacius, venire. Quare ante sanctum Benedictum, et Teridium sancti Cæsarii Arelatensis episcopi discipulum, qui de hoc hymno in suis regulis locuti sunt, nullus veterum illius mentionem fecit.

1084 *Invocatio suæ regem, Te invocamus, Domine*, etc. In coronatione Caroli Calvi quæ Metis facta est ante altare sancti Stephani, septem episcopi singuli singulas Benedictiones, seu invocationes super regem fundunt ante ipsam unctionem. In Ordine Romano, cum ordinatur imperator, tres funduntur Orationes, prima ab episcopo Albanensi, secunda ab episcopo Portuensi, tertia ab episcopo Ostiensi, dum ei brachium sinistrum ungit, atque inter scapulas. In coronatione imperatoris Constantinopolitani apud Georgium Codinum, libro de Officiis aulæ, solus patriarcha Constantinopolitanus preces ante unctionem legit partim clara partim submissa voce. Hæc autem invocatio super regem exstat in officio ad ducem constituendum, quod vir doctissimus Andreas Duchêne ad calcem Normannicorum edidit.

1085. *Ut summi regiminis solium*. In officio ad constituendum ducem legitur, *ut suum ducatus solium, legendum putarem, summi, pro suum*.

1086. *Deus, qui populis tuis*, etc. Hæc oratio exstat in coronatione Ludovici II, et Caroli Calvi, una aut altera linea quam hic contractior. Exstat etiam in prædicto officio.

1087. *Ipsius temporibus*. In dicto officio deest *to temporibus*, male.

1088 *Seipsum sedulas discat*. Id est, quamvis in altissima potestatis arce collocatus, tamen memor sit conditionis humanæ, quantis adversis obnoxia sit regia sublimitas. Est enim regni *πρόσωπον ἄδύ*, id est, facies blanda, juxta Euripidem, in Ione, et Senecam, in Oedipo, quæ regem facile decipiat, qui se bene non noverit.

1089 *Consecratio regis, omnipotens sempiternæ Deus*. Hæc Oratio exstat in consecratione Henrici IV, Francorum regis, et in coronatione Ludovici II, sed multo contractior, inscribiturque *sacri olei Infusio*. Recte quidem, nam hæc oratio dicitur quando rex inungitur. Habetur etiam in Ordine Romano, usque ad hæc verba, *virtutibus, nec non quibus*, quibusdam vocabulis subinde mutatis. Exstat etiam in Pontificali Romano, sed multo contractior; neque recitatur ibi in olei infusione, neque etiam in Ordine Romano.

1090. *In regnum N. Albionis totus*. Et paulo post: *Et totius Albionis Ecclesiam deinceps cum plebibus sibi annexis ita enutriat et doceat*, etc. Quæ quidem verba satis manifestant aliquem Francorum regem id temporis in Anglorum regem unctum fuisse; quod tamen est difficile scitu, cum nihil tale in historicis antiquis cum Francorum, tum Anglorum repereris, per quos huic difficultati lucem afferre quis possit. Nemini autem dubium est quin Albion, cujus hic

mentio est, sit Britannia major. Id testantur veteres omnes 587 recentioresque Geographi. Quod spectat ad formulam consecrationis, credibile est primo eum qui sub hac formula fuit inauguratus prius fuisse regni Francorum honore decoratum, his verbis: *Et totius Albionis Ecclesiam deinceps cum plebibus sibi annexis ita enutriat ac doceat, munvat et instruat, contra omnes visibiles et invisibiles hostes idem potenter regaliterque tuæ virtutis regimine amministret, ut regale solium, videlicet Francorum sceptrum, non deserat; sed ad pristinæ fidei pacisque concordiam eorum animos te opitulante reformet*. Quis fuerit autem ex regibus Francorum sub hac formula in regem Anglorum unctus, dicere obscurum est.

* Ex hoc tamen apparet antiquum jus regibus Francorum in regnum Angliæ fuisse. Quod etiam videtur in coronatione Henrici IV, Francorum regis. Nam in supra citata formula hæc videre est: *Ut regale solium, videlicet Saxonum, Merciorum, Nordanimbrorum, sceptrum non deserat*, etc. Confirmatur ex Ordine ms. monasterii sancti Germani a Pratis, in coronatione regis Francorum, in quo hæc eadem verba reperire est. Saxones autem Anglos appellari, Mercios vero et Nordanimbros esse populos Angliæ lippis et tonsoribus notum est. In eadem consecratione littera N. videtur transposita, et referenda in hunc modum ad hæc verba, *hunc famulum tuum N.*, ut ponatur proprii nominis loco, ut usu venire solet.

1091. *Ut regale solium, videlicet Francorum sceptrum, non deserat*. Hæc verba, ut jam supra notatum est, supponunt eum qui sub hac formula in regem Albionis ungitur in regem Francorum fuisse prius evectum.

1092. *Hic ungitur oleo*. Hoc vocabulum, *to oleo*, non de simplici ac vulgari oleo, sed de sacro, quod episcopali Benedictione consecratum sit, intelligendum est, quo olim reges ungi solebant. Unde in coronatione Ludovici II, supra citata, huic Orationi seu consecrationi hæc verba præfiguntur: *sacri olei Infusio*. Idem videre est in Ordine Romano, in ordinatione tum regis, tum imperatoris, et apud Petrum Damiani, serm. 4 de Ecclesiæ dedicatione: *Et tunc excurrit vestimentis suis, et aleo sanctificationis aspergitur, ut typico rore perfusus celestis unguenti plenitudine glorietur*. Nam oleum sanctificationis juxta idiotismum Hebraicum est oleum sanctificatum.

Unde optime ab Eginhardo, in Annalibus, ad annum 750, hæc unctio sacra dicitur: *Hoc anno secundum Romani pontificis sanctionem Pipinus rex Francorum appellatus est, et ad hujus dignitatem honoris unctus sacra unctione manu sanctæ memoriæ Bonifacii episcopi et martyris*. Imo et chrismate sacro unctos fuisse reges Francorum certum est, ut habetur in testamento sancti Remigii apud Flodoardum lib. 1 Hist. Rhemensis Ecclesiæ, cap. 28: *Generi tantummodo regio, quod ad honorem sanctæ Ecclesiæ et defensionem pauperum una cum fratribus meis, et episcopis omnibus Germaniæ, Galliæ, atque Neustriæ, in regia majestatis culmen perpetuo regnaturum statuens elegi, baptizavi, a sacro fonte suscepit, donoque septiformis Spiritus consignavi, et per ejusdem sacri chrismatis unctionem ordinato in regem parcens statuo*, etc. Idem videre est in epistola synodi apud Carisiacum missa ad Ludovicum Germaniæ regem, cap. 15: *Maxime autem nobis necesse loqui cum illis archiepiscopis et episcopis, qui consensu et voluntate regni istius domum nostrum (Carolus Calvus) fratrem vestrum unxerunt in regem sacro chrismate, traditione divina*. In libello proclamationis Domini Caroli regis adversus Wenilonem archiepiscopum Senonensem: *Sed et post hoc electione sua aliorumque episcoporum, et ca-*

* Forts consecratio hæc in Ludovici IV, cognomento Ultramarini, filii Caroli Simplicis, inauguratione fuit adhibita, qui cum ob Ogivam matrem, ex Angliæ regum stirpe esset oriundus, in spem hujus regni vocatus potuit simul ungi in regem Angliæ et

Franciæ. Quibus non placebit conjectura hæc, meliorem suppeditent; doceantque quis ex Galliæ regibus ante mortem Ratoldi abbatis, qui ann. 986 obiit, potiori jure in regem Angliæ ungi et consecrari potuerit.

in *fideliū regnī voluntate, consensu, et acclamatione archiepiscopis, 588, et episcopis Wenilo xesi sua apud Aur-
lunns civitatem in basilica crucis m-
se undum traditionem ecclesiasticam consecravit, et in regni regimine chrismate sa-
cravit.* In epistola Artholdi Rhemorum archie-
pi ad synodum Engilhenimensem apud Flodo-
rū, lib. iv Hist eccl Rhem, cap. 33: *Postquam
regem, favente Hugone, cunctisque regni
vibus, Gerbergam quoque reginam benedixeram,
o perfuderam chrismate.* Et in secunda corona-
tione Caroli Calvi, cum Metis coronatus est in regno
ii, anno Domini 869, *ad ista verba, coronet te
us, inunxit eum Hincmarus de chrismate.* Et ita
dus est locus cujusdam anonymi de unctione
iatis inter opera sancti Cypriani: *Nec tamen
ibus his quæ ritu antiquo inoleverant, cum in
Christiano circumcisio videretur damnabilis, et
is idololatricæ impurarentur; unctionis mysterium
Christiana contempsit; sed cæteris generali-
um consensu damnatis, non solum in regibus et
vibus unctionis honor permansit, sed in omnem
m catholicam effusa est hujus gratiæ plenitudo.*
a hoc sermone agitur de unctione chrismatis,
rdotes, id est episcopi, in sua ordinatione, et
plebs catholica in confirmatione, chrismate
ntur. Quamobrem sacrum oleum e cælo mis-
nde in regem unctus est Clodevæus, primus
eges Francorum Christianus, et multi succes-
ejus, chrisma appellatur. Ita in capitulis
ari archiepiscopi Rhemensis in secunda corone
Caroli Calvi: *In vigilia Paschæ, in Rhemensi
oli, baptizati, et cælitus sumpto chrismate, unde
habemus, peruncti. et in regem sacrati.* Ita ap-
it Guillelmus Brito, lib. i Philippidos, agens de
pi Augusti coronatione:

aque dies aderat cunctis optata, Novembris
æ caput est mensis, qua cunctis sanctificata
ndudum sanctis, nunc longe sanctorum exstat,
qua sceptrifero fulsit redimitus honore
granimus sacro rex delibutus olivo;
o Deus angelicis manibus, virtute parato
ina, nostris concessit regibus uti,
sacrentur eo soli specialiter illi,
i successive Francorum sceptræ capessunt.
gnior ut vere rex noster rege sit omni,
em sacrare suis Rhemorum metropolitibus
m compræsulibus habet illo chrismate sacro,
c ad opus solum quod cælica fundit oliva.
c, et non alio perfundit membra liquore
rolidæ nostro Guillelmus præsul in urbe
emensi, Patrum servato more suorum,
positique sacro capiti diadema verendum,
nveniente simul cleri populique favore,
m speciale decus Christi dignatio præstat
bis, Francorum qui congaudemus honori.
regem nostrum sibi Rex cælestis amicat,
superexaltat terræ præ regibus illum,
sem facit ut solum sacra consecret unctio cæli,
guine cum reliqui sacrentur materiali.

secratione Henrici II, regis Francorum, misce-
39 liquor ille cælestis ab angelo quondam
Remigio delatus, sacro chrismati. Henricus
rex Francorum, Carnoti unctus est alio li-
cælesti, qui quondam sancto Martino Turonum
po ab angelo cælitus allatus est, cum a Nicolao
o Carnolensi episcopo consecrante liquor ille
is chrismati sacro admistus fuisset, ut habetur
ius citata illius coronatione. Fuit mos etiam
upud Græcos ut imperatores Constantinopoli-
on simplici oleo consecrarentur, sed unguento
est chrisma sacrum, ut ex Georgio Codino mox
o patebit. Vulgo reges non chrismate, sed oleo
ntur, ut videre est cap. *Cum venisset*, de sacra
ne. Hodie imperator oleo exorcizato, rex vero
techumenorum inunguntur, ut est in Pontifi-
lomano.

l. *Cujus sacratissima unctio super caput ejus de-
3x his verbis patet caput esse partem illam*

A quæ unungi debeat. Olim imperatori Constantinopo-
litano in ejus consecratione caput ungebatur in modum
crucis, ut testatur Codinus, lib. de officiis aulæ Con-
stantinop.: *Ὁ δὲ Πατριάρχης χρίσει σταυροειδῶς τὴν
κεφαλὴν τοῦ βασιλέως τῷ ἄνω,* id est: Patriarcha un-
git ad formam crucis imperatorem divino unguento.
Interea patriarcha hanc profert *ἁγίος*, id est sanctus,
quam tertio repetunt tam huiusmodi in ambone, quam
cætera multitudo. In secunda coronatione Caroli
Calvi quæ Metis celebrata est, inunctus fuit ille ad
dextram auriculam, et in fronte usque ad sinistram
auriculam, et in capite, ut habetur in Capitulis ejus-
dem Caroli in hunc modum: *Ad ista verba, coronet
te Dominus, inunxit eum Hincmarus archiepiscopus
de chrismate ad dextram auriculam, et in fronte usque
ad sinistram auriculam, et in capite.* In Ordine Roma-
no unguuntur pectus, scapulae, brachiorum internodia,
et manus. In consecratione regum Francorum addun-
turaliæ duæ unctiones, in vertice, et inter scapulas, ut
B videre est in consecrationibus Henrici II et Henrici
IV. Constantinus Manasses, in Chronica Synopsi,
scribit Carolum Magnum unctum fuisse a Leone III
a vertice ad pedes usque:

*Ὁὐ μὴν ἀλλὰ χρησάμενος καὶ νόμοις Ἰουδαίων,
Κακκεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἐλαίῳ τούτου χρίσει.*

Id est: Verum. usus Judæorum legibus, a capite us-
que ad pedes oleo unxit eum. Idem testatur Theophanes,
in Chronico: *Ἐστέρησεν αὐτὸν εἰς βασιλεία Ῥω-
μαίων ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Πέτρου, χρίσας
ἐλαίῳ ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν,* id est: Coronavit eum
in regem Romanorum, ungens eum oleo, a capite
usque ad pedes. Sed in Ordine Romano imperator
Romanorum ungitur in brachio dextro, et inter sca-
pulas duntaxat. Similis est principis unctio cap.
Cum venisset, de sacra unctione: *Sed ubi Jesus Nazareus
(Inquit ibidem Innocentius III quem unxit Deus Spiritu
sancto, sicut in Actibus apostolorum legitur, unctus
est oleo pietatis præ consortibus suis, qui secundum
C Apostolum est caput Ecclesiæ, quæ est corpus ipsius,
principis unctio a capite ad brachium est translata, ut
princeps ex tunc non ungetur in capite, sed in brachio
sive humero vel armo, in quibus principatus congrue
designatur. etc. Ad quod etiam significandum Samuel
fecit poni armum ante Saul; cui dedit locum in capite
ante eos qui fuerant invitati. In capite vero pontificis
sacramentalis est delibutio conservata, quia personam
capitis in pontificali officio repræsentet. Differt autem
inter pontificis et principis unctionem, quia caput pon-
tificis chrismate consecratur, brachium vero principis
oleo delinitur, ut ostendatur quanta sit differentia in-
ter auctoritatem pontificis et principis. Hæc ille ubi
notanda sunt quæ de humero seu armo dixit. Nam
etiam pars illa victimæ apud ethnicos honorabilior
visa est, et quæ maxime regem decebat. Quare olim
Ethiopes et Polynices, cum sacrificarent. Oedippo
patri armum victimæ tanquam regi et præstantiori
mittere solebant; qui nescio quo casu cum ei aliquan-
do coxam victimæ, non armum. 590 misissent, ille,
se ab eis sperni ratus, supra modum excandescens
diris eos devovit ut refert scholiastes Sophoclis in
Oedippum Colonæum, ex auctore circularis Thebai-
dos:*

*Ἴσχυον ὡς ἐνόησε, χάμαι θάλει ἐπὶ τε μύθον,
Ἵμοι ἐγώ, παῖδες μὲ ὀνειδίζοντες ἐπιμύσαν,
Εὐκτο Διὶ Βασιλεῖ, καὶ ἄλλοις Ἀθανάτοισι
Χερσὶν ὑπὸ ἀλλήλων καταθέμηναι ἄιδος ἔσω.*

Id est, Ut cognovit missam sibi esse coxam, in ter-
ram jecit, et dixit: Hei misero mihi! pueri me sper-
nantes hoc mihi miserunt. Precatus est regem Jovem,
et cæteros deos immortales, ut mutuis interfecti gla-
diis in orcum descenderent. In Pontificali Romano
sic etiam ungitur imperator, sed in modum crucis;
rex vero inter commissuras manus et cubiti, et inter
scapulas etiam in modum crucis. Ex quibus clarum
est non fuisse semper eundem ritum.

1094. *Deus electorum fortitudo, et humilium celsitudo*, etc. Hæc Oratio exstat in coronatione Judith filia: Caroli Calvi, quæ nupsit Ededulpho Anglorum regi. Habetur ibi instar præfationis, et tantum usque ad hæc verba: *Itaque, quæsumus, omnipotens Pater, per hujus creaturæ pinguedinem*. Cætera dissimilia sunt. Habetur etiam in coronatione Henrici IV, Francorum regis.

1092. *Eumque in similitudine columbæ*, etc. In supra memorata coronatione Judith hæc leviter, ut subjecto congruant, immutata sunt in hunc modum: *Ut per hujus creaturæ pinguedinem columbæ pace, simplicitate ac pudicitia decoram efficias*.

1096. *Te adjuvante*, etc. Lege, ut in coronatione Henrici IV, tuamque Benedictionem, te adjuvante, toti plebi.

1097. *Deus Dei Filius Jesus Christus*, etc. Hæc Oratio exstat in coronatione Henrici IV. desideratur in officio ad constituendum ducem, et in Ordine Romano.

1098. *Hic detur annulus*. Hæc annuli traditio exstat in coronatione Henrici II et Henrici IV, regum Francorum. atque etiam in Ordine Romano, sed post gladii accinationem.

1099. *Accipe annulum*, etc. Hæc formula exstat in officio ad ducem constituendum, et in coronatione Henrici IV, Francorum regis. Alia exstat in Ordine Romano.

1100. *Perseverabilitati*. Ita in officio ad constituendum ducem.

1101. *Oratio post annulum*. Exstat in officio ad constituendum ducem. Desideratur in Ordine Romano.

1102. *Hiccingatur gladius ab archiepiscopo*. Accinctio gladii exstat in Ordine Romano, in coronatione Henrici II et Henrici IV, regum Francorum, et in officio ad ducem constituendum; videturque in Vita Ludovici Pii, cum in regnum restituitur in Ecclesia sancti Dionysii: *Sed Dominica quæ in crastinum advenit, in ecclesia sancti Dionysii, episcopali ministerio voluit reconciliari, et permanere episcoporum armis accingi consensit*. Petrus Damiani, serm. supra citato, accinctionis gladii nulla mentione facta. ait: *Præfertur et gladius in oculis ejus, ut cognoscat quia vindex est iræ Dei in hoc ipsum constitutus*. Quod convenit coronationibus Henrici II et Henrici IV, in quibus etiam gladius ante illos præfertur.

1103. *Accipe gladium*, etc. In Ordine Romano exstat alia formula. In officio ad constituendum ducem Codicis nostri formulæ hæc præmittuntur: *N. Confortare et esto vir, et observa custodias Domini Dei tui*, etc.

591 1104. *Oratio post gladium*. Exstat in officio ad ducem constituendum. Abest ab Ordine Romano.

1105. *Christianissimo regi nostro*. Christianissimi appellatio regum Francorum est propria, et sane antiquissima. Ita appellatur Pipinus rex Francorum ab Anastasio Bibliothecario, in Stephano III *Quo peracto, et eo in venerabili monasterio jam fato Christianissimo Pipino conjungente, Dom no annuente, post aliquos dies idem Christianissimus Pipinus rex ab eodem sanctissimo papa Christi gratia cum duobus filiis suis reges uncti sunt Francorum*. In Stephano IV, cum agit de Carolo et Carlomanno: *Dirigentes scilicet ipsi Christianissimi reges duodecim episcopos ex eisdem Francorum regionibus* Idem videre est in capitulis Caroli Calvi, cap. 33, § 3: *Ut ex ejus ore audiamus quod a Christianissimo rege fidei et unanimi in servilio illius populo unicuique in suo ordine convenit audire*. In epistola Carlomanni apud palatium Vernis: *Præcipue illa quæ contra malum rapinæ et deprædationis a sanctis Patribus sunt promulgata, et a Christianissimis regibus auctoritate confirmata*.

1106. *Hic coronetur*. Nulla est impositio coronæ in officio ad constituendum ducem.

1107. *Coronet te Deus corona gloriæ*, etc. Hæc formula non exstat in Ordine Romano. Habetur in co-

ronatione Ludovici II et Henrici IV, regum Francorum. Exstat etiam in consecratione Caroli Calvi, sed contractior. Coronæ impositionis meminit Petrus Damiani sem. citato: *Ponitur et corona aurea super caput ejus, expressa signo sanctitatis, gloria honoris, et opus fortitudinis*. Metropolitanus est imponere coronam ut videre est in Ordine et Pontificali Romano. Sic a Rhemensi metropolitano Guillelmo imponitur corona capiti Philippi Augusti regis Francorum, ut docet Guillelmus Brito, loco supra citato:

Hoc et non alio perfudit membra liquore Carolidæ nostro Guillelmus præsul in urbe Rhemensi, patrum servato more suorum, Imposuit sacro capiti diadema verendum.

A papa Leone III Romæ imposita est corona Caroli Magno cum imperator creatus est, ut testatur Theophanes in Chronico: *Ἐστῆθεν αὐτὸν εἰς βασιλεία Ῥωμαίων ἐν τῷ καθ' οὐ τοῦ ἁγίου Πέτρου*, id est: Coronavit eum in regem Romanorum, in templo sancti Petri apostoli. Et paulo post, καὶ περιβαλὼν βασιλικὴν ἱσθητὰ καὶ στέφος, id est: Cum posuisset ei regiam vestem et coronam. Idem testatur Constantinus Manasses in Chronico:

Καὶ στέφος περιτίθησιν, ὡς οἱ Ῥωμαίων νόμοι Eumque corona cingit more Romano. At vero in coronatione imperatoris Constantinopolitani olim, si novi regis seu imperatoris pater adesset, ipse pater et Patriarcha ei stemma imponebant; quod si pater abesset, solus patriarcha, ut testatur Codinus, lib. de Officiis aulæ, εἰ οὖν ὡς προσιπομεν, πάρεστιν ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ αὐτοῦ, αὐτὸς τε καὶ ὁ Πατριάρχης λαβόντες τὸ στέμμα, ἐπιτίθεισι τῇ κεφαλῇ τοῦ νιου βασιλείως, etc. Id est: Si igitur, ut diximus adest imperator et pater ejus, ipse et patriarcha accipientes stemma imponunt capiti novi imperatoris, et pronuntiat patriarcha hanc vocem *Dignus*. Quod si non est pater ipsius, hoc faciat solus patriarcha. Quem admodum autem prius in unguenti applicatione vocem *Sanctus* excipiebant, sic etiam hanc vocem *Dignus* qui in sacro suggesto sunt et reliqua populi multitudine acclamant tertio. Hæc ille; quid sit autem stemma, docet idem Codinus, supra, eodem libro: *Αἱ δὲ γνώσκουσιν ὅτι ὄπερ καλεῖται νῦν στέμμα, ὠνομάζετο πάλαι διάδημα. Τοῦτο δὲ ἦν βλατίον μετὰ λίθων καὶ μαργάρων κατὰ τὸ τοῦ βασιλέως 592 μέγεθος κείμενον μίον, δέδεμνον δὲ ὀπισθεν περὶ τὸν ἑγχείραλον, διὸ καὶ ἐκαλεῖτο διείδημα, ὄπερ ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν ἀμειψθὲν ἐγένετο οἷον ὁράται τοῦ σήμερον, καὶ ὠνομάζεται στέμμα*. Id est: Nosse autem oportet quod nunc appellatur stemma, id olim nominatum esse diadema. Id autem erat textile purpureum cum lapillis et margaritis positum ad imperatoris frontem et pone revinctum cerebrum versus; quamobrem dicitur diadema quod ex eo paulatim mutatum effectum quale videtur hodie, et nominatur stemma. Ex quibus posterioribus verbis intelligi datur stemma non omnino esse quod diadema, sed aliquid immutatum fuisse. In hoc extu βλατίον interpres reddidit textile aureum, ego vero textile purpureum. Nam blata seu blatta est purpureus color. Glossæ veteres mss. bibl. Corbeiensis, *Blata, purpura; hinc blatra camisa linea*. Sidonius, carm. v: *Pontus Castorea, blattam Tyrus, æra Corinthus* Et carm. xi:

Tantus honor, geniusque comis, collata rubori Pallida blatta latet.

Unde apud eundem in carmine epist. ultimæ, lib. ix dicitur *blattifer senatus*. Est genus exquisitissime purpuræ.

Sed, ut redeamus unde digressi sumus, in secunda coronatione Caroli Calvi, quæ Metis celebrata est in regno Lotarii, corona capiti ejus ab episcopis imposita est, ut habetur in ejus capitulis: *Ad ista verba, coronet te Dominus, miserunt illi episcopi coronam in capite*. In coronatione Henrici IV, quæ facta est Carnoti, corona imposita est illi a Nicolao Thuano

ejusdem civitatis episcopo, qui universum celebrata hujus ritum perfecit defectu archiepiscopi, seu metropolitani, Senonensis tunc sede vacante, etsi Reginaltus de Beaune archiepiscopus Bituricensis ad sedem Senonensem a rege nominatus hanc consecrationem ad se spectare centenderet; sed quia nondum a Papa confirmatus fuerat, episcopo cedere coactus est. Nec rex poterat hujus rei gratia se Rhemos conferre, urbe tunc a factiosis occupata.

1108. *Accipe sceptrum regniæ majestatis*, etc. Hæc formula habetur in coronatione Ludovici II et in coronatione Henrici IV, Francorum regis. Sed in Pontificali et Ordine Romano non exstat, sed sequens: *Accipe virgam virtutis*, etc., ut in Codice Ratoldi ad porrectionem virgæ.

1109. *Accipe virgam virtutis*, etc. Hæc formula exstat in coronatione Henrici IV toties memorata. In Ordine Romano pronuntiatur ad traditionem sceptri et baculi. Notandum est hic traditionem virgæ a sceptri porrectione distingui, quod etiam in coronatione Henrici II et Henrici IV videre est, et in coronatione Ludovici regis filii Philippi I, apud Aimoini continuatorem, lib. v, cap. 5: *Qui in die inventionis sancti protomartyris sacratissimæ unctionis liquore delibutum regem. Missas gratiarum agens, abjectoque secularis militiæ gladio, ecclesiastico ad vindictam malefactorum eum accingens diademate regni, gratanter coronavit, necnon et sceptrum et virgam, et per hæc Ecclesiam et pauperum defensionem, et quæcumque regni insignia, approbante clero et populo, devotissime contradidit.* Hæc autem virga est quam vocamus manum justitiæ; et ita appellatur in coronatione Henrici II et Henrici IV, eique palma manus præfixa est, quod innuere videntur hæc verba hujus formulæ: *Erranti viam doce, lapsisque manum porrige*. At in coronatione Caroli Calvi non traditur ei virga, sed palma cum scepro, ut in ejusdem Caroli Capitulis habetur: *Ad ista verba, Det tibi Dominus velle, dederunt illi palmam et sceptrum*. In signum videlicet victoriæ perseverantis quo perveniat ad palmam gloriæ sempiternæ, quod significatur in formula ejusmodi traditionis: *Det tibi Dominus velle et posse quæ præcipit, et in regni regimine, secundum voluntatem suam, proficiens, cum palma perseverantis victoriæ ad palmam pervenias gloriæ sempiternæ, gratia Domini nostri Jesu Christi*, 593 *qui vivit*. Nam palma manus non est victoriæ perseverantis symbolum, sed palma arbor, ut omnibus notum est. Alius superest ritus qui non exstat in hoc Codice Ratoldi, per quem rex, sive imperator, suis vestibus exutus, regia purpura a Pontifice induitur, ut notum est ex Theophane in Chronico, ubi agit de Caroli Magni coronatione in imperatorem a Leone III: *Και περιεβαλον βασιλικὴν ἰσθῆτα*, id est: Et cum induit eum veste regia; et Petro Damiani, serm. supra citato: *Induitur denique purpura, quod est regniæ majestatis insigne*.

1110. *Extendat omnipotens Deus*, etc. Hæc benedictio exstat in Ordine ms. monasterii sancti Germani a Pratis in coronatione Henrici IV, et in coronatione Caroli Calvi, quæ facta est Metis; sed ei interjicitur hoc membrum: *Coronet te Dominus corona gloriæ*, etc., ad quod inungitur ab archiepiscopo Hincinaro, et in fine Benedictionis adjicitur hoc membrum: *Clerum ac populum quem sua voluit opitulatione tuæ subdere ditioni*, etc. Exstat alia benedictio in Ordine Romano. Primus hic articulus exstat in Benedictione coronationis Ludovici II, cujus est hoc initium, *Dominus Deus omnipotens*, paucis verbis inmutatis, juxta supra citatam Benedictionem, quæ exstat in coronatione Caroli Calvi.

1111. *Ac beati petri apostolorum principis*. Hæc verba desunt in coronationibus supra citatis Caroli Calvi, et Ludovici II.

1112. *Sanctique Gregorii*. Ita in Ordine supra citato monasterii sancti Germani a Pratis. Desunt in coronationibus supra memoratis. In coronatione Henrici

A IV, loco istorum verborum, legitur: *Sancti Dionysii, beati Marlini et Remigii*.

1113. *Angolorum apostolici*. Lege *Anglorum apostoli*, quia sanctus Gregorius papa est Anglorum appellatus apostolicus, quibus misit fidei prædicatores Augustinum, et quosdam alios sui monasterii monachos.

1114. *Et tribuat tibi gratiam*, etc. In coronationibus Caroli Calvi et Ludovici II hic articulus incipit a superioribus verbis: *Indulgeat tibi Dominus omnia mala quæ gessisti*.

1115. *Inimicos tuos ad pacis charitatisque benignitatem convertat*. Ita in Benedictionibus supra memoratis. In officio ad ducem constituendum corrupte legitur: *Inimicos tuos charitatisque benignitatem convertat*. Ubi hæc benedictio ab hoc articulo initium ducit, hocque articulo et duobus postremis contenta est.

1116. *Benedic, Domine*, etc. Hæc benedictio exstat in Ordine ms. monasterii sancti Germani a Pratis. Habetur etiam in coronatione Henrici IV, Francorum regis, sed paulo brevior in coronatione Judith Anglorum reginæ filię Caroli Calvi. Prior articulus Benedictionis hujus primus est in Benedictione ejusdem reginæ in hunc modum: *Benedic, Domine, famulam tuam, qui regna regum a sæculo moderaris. Amen*.

1117. *Hunc prævalem principem*. In coronatione Henrici IV, loco istorum verborum, legitur *regem nostrum*.

1118. *Sta et retine amodo*, etc. Hæc regni status designatio exstat in Codice ms. supra citato monasterii sancti Germani a Pratis, et in coronatione Henrici IV, sed paulo brevior in Pontificali Romano, quibusdam verbis mutatis, pronuntiaturque cum rex in solio collocatur. Exstatque etiam in Ordine Romano, in quo ante hæc verba, *in hoc regni solio*, hæc habentur: *In hoc loco Dominus metropolitanus sedere eum faciat super sedem suam dicendo: In hoc regni solio*, etc.

1119. *Amodo. Adde τὸ locum*, ut habetur in Ordine Romano.

594 1120. *Suggestione*. Lege *successione* ut, in Ordine Romano.

1121. *Rectitudo regis*, etc. Hæc verba titulo carent, quæ nihil aliud sunt quam summa eorum quæ a rege in recta regni administratione præstanda sunt. Exstant in Ordine ms. monasterii sancti Germani a Pratis; desunt in coronatione Henrici IV. Habetur in officio ad ducem constituendum, sed sub forma juramenti in hunc modum: *Hæc tria populo Christiano, et mihi subdito, in Christi nomine juro. In primis, ut Ecclesiæ Dei, et omni populo Christiano veram pacem meo arbitrio omni tempore servabo. Aliud, ut rapacitates et omnes iniquitates omnibus gradibus interdiciam. Tertium, ut in omnibus judiciis æquitatem et misericordiam præcipiam, ut mihi et vobis indulgeat misericordiam clemens et misericors Deus, qui vivit et regnat*, ubi τὸ ut ad quod libet juramentum pro particula quod usurpatur.

1122. *Et tunc osculetur omnem clerum populumque*. Datur osculum pacis ad imitationem Samuelis, qui Saulem a se unctum osculatus est lib. I Regum, cap. x. Illudque videtur in Ordine Romano: *Postque det ei oscula pacis*, nempe metropolitanus, ut illic habetur, nulla mentione facta cleri et populi. In coronatione Henrici IV rex osculatur tantum pontificem et pares Franciæ. Ordo ms. monasterii sancti Germani a Pratis cum Ratoldi Codice convenit.

1123. *Et dicat unusquisque: Vivat rex!* Ita habetur in Ordine ms. monasterii sancti Germani a Pratis ad priscorum imitationem. Si quidem in sublimatione Salomonis, ad regnum Judæorum acclamatum est *Vivat rex Salomon!* lib. III Regum, c. I. Similem acclamationem videre est in coronatione Justiniani minoris, apud Corippum, lib. II, de Laudibus illius, ut primum coronatus est a patriarcha Constantinop.

Intonuit patrum subitus fragor, inde clientum
Clamores crescent, clamoribus assonat æquor.
Laudibus innumeris regnantum nomina tollunt.
Justino vitam ter centum vocibus optant.
Augustæ totidem Sophiæ pl. bs alta reclamat,
Mille canunt laudes vocum discrimine mille.
Justinum Sophiamque pares duo lumina mundi
Esse ferunt : Regnate pares in sæcula, dicunt :
Felicis annos dominis felicibus orant.
Insonuit vox illa diu, tandemque quievit.

Idem observare est in coronatione Philippi Augusti
Francorum regis apud Rigordum in ejus Vita : *Cum
omnibus archiepiscopis, episcopis, cæterisque regni
principibus, et universo clero, et populo clamantibus
Vivat rex ! vivat rex !* Similes acclamationes exstant
in coronatione Henrici II et Henrici IV, regum
Francorum.

1124. *Offert rex ad manum archiepiscopi Oblationem.*
Panem et vinum, ad communicandum videlicet. Idem
est in Ordine ms. monasterii sancti Germani a Pratis

1125. *Et sic referant Deo gratias.* Ita in toties ci-
tato Ordine ms., monasterii sancti Germani a Pratis.
canendo videlicet hymnum *Te Deum laudamus*, ut
in Ordine Romano.

1126. *Item ad reginam benedicendam.* In eodem
Codice Ratoldi abbatis regis coronationem excipit
reginæ Benedictio

1127. *Adesto, Domine, supplicationibus nostris,*
etc. Hæc Oratio exstat in coronatione Claudie reginæ
595 Franciæ primæ conjugis Francisci primi.

1128. *Tunc debet caput ejus ungi oleo.* Hæc capitis
unctio in reginæ coronatione exstat in Ordine ms.
monasterii sancti Germani a Pratis, in coronatione
prædictæ reginæ Claudie, in coronatione Eleonoris
secundæ uxoris dicti Francisci I, et in coronatione
Catharinæ Medicæ conjugis Henrici II At in Ponti-
ficali Romano non ungitur reginæ caput, sed bra-
chium dexterum inter manus commissuram, et bra-
chii internodium, ut supra de unctione regum ex
eodem Pontificali observatum est.

1129. *Ut quæ per manus nostras impositionem hodie
regina instituitur.* Hæc eadem verba exstant in su-
pra citato Ordine ms. sancti Germani a Pratis ; et
credibile est hanc impositionem manus fieri solitam
unctione completa, cum hæc Oratio recitaretur :
*Omnipotens sempiterne Deus, affluentem Spiritum
supra famulam tuam, etc.* quod sane valde notandum
est, quia in regum ordinatione nihil simile supra
scriptum est. Id tamen fuit olim observatum in coro-
natione Aidiani regis Hiberniæ, ut testatur Adamannus
in Vita sancti Columbæ abbatis, lib. II : *Sanctus
verbo obsecutus Domini ad Jovam transmigravit insu-
lam, ibidem Aidianum visdem aduentantem diebus in
regem sicut jussus fuerat ordinavit ; et inter ordinatio-
nis verba de filiis et nepotibus, pronepotibusque ejus,
futura pro hereditate, imponensque manum super caput
ejus ordinans benedixit.*

1130. *Tunc debet et annulus mitti digito.* Immissio
annuli in digitum habetur in coronatione prædictarum
reginarum. Sed de ea nihil reperire est in Ordine
et Pontificali Romano.

1131. *Et barbaras gentes virtute tibi præstita ad
agnitionem veritatis advocare.* Hæc eadem verba ex-
stant in coronatione præfatæ Claudie reginæ Fran-
ciæ : quibus significatur has esse reginæ partes con-
versionis infidelium curam gerere, dum earum viri
pro patriæ salute militant. Plena sunt Historiæ Ec-
clesiasticæ monumenta piarum reginarum quæ pro
fide Christiana propaganda non mediocriter labora-
runt.

1132. *Tunc debet imponi corona in capite.* Sequitur
coronæ impositio, quæ in Pontificali Romano a me-
tropolitano imponitur seu reginæ seu imperatori. Olim
Constantinopolitanæ imperatricis capiti a viro suo
imperatore stemma de manu patriarchæ acceptum
prius ab eo benedictum imponebatur, ut refert Co-
dinus, lib. de Officiis palatii Constantinopolitani :
κατορχόμενος οὖν τοῦ ἄμδωνος ὁ βασιλεὺς καὶ ἀντὶ αὐτῆς

A *λαμβάνει ἀπὸ τῆς τοῦ πατριάρχου χειρὸς τὸ στέμμα
εὐλογηθῆν προτερον παρ' αὐτοῦ. καὶ ἐπιτίθει τῇ κεφαλῇ
τῆς αὐτοῦ γυναίκας.* Id est : Descendens itaque de
suggesto sacro imperator et vir ejus, accipit de ma-
nu patriarchæ stemma prius ab eo benedictum, et
imponit capiti uxoris suæ.

1133. *Accipe coronam gloriæ.* In Ordine et Ponti-
ficali Romano ad coronæ impositionem aliæ sunt
formulæ. In Capitulis Caroli Calvi Judith ejusdem
Caroli filia, uxor Adelulphi Anglorum regis. sub hoc
verborum formula coronatur : *Gloria et honore co-
ronet te Dominus, et ponat super caput tuum coronam
de spiritali lapide pretioso, ut quicquid in fulgore auri
et in vario nitore gemmarum significatur, hoc in tuis
moribus et actibus semper resfulgeat. Quod ipse præstare
dignetur, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum.*
In Pontificali Romano sceptrum reginæ traditur Sed
hæc sceptri traditio, neque hic, neque in Ordine Ro-
mano et sancti Germani reperitur.

B 1134. *Actio nuptialis.* Id est, celebritas nuptiarum,
quæ fit inter Missarum solemniam, ex more veteri,
quem etiam videre est apud 596 Tertullianum, lib.
II, ad Uxorem, sub finem : *Unde sufficiamus ad enar-
randam felicitatem hujus matrimonii, quod Ecclesia
conciliat, confirmat oblatio, et obsignat Benedictio,
angeli renuntiant. Pater rato habet.*

1135. *Hanc Oblationem Famularum tuarum.* Lege
famulæ tuæ, ill.

1136. *Generatio ad Ecclesiæ, etc.* Legendum puto
regeneratio, quæ fit per baptismum videlicet ad au-
gmentum Ecclesiæ, ut ad ornatum mundi generatio
naturalis.

1137. *Oblatam.* Hoc vocabulum corruptum est, et
sensum perturbat : lege ad lætam.

1138. *Infra Actio ad xxx, vel annualem nuptiarum.*
Ita correxi cum in dicto Codice Rhemensi ms. lega-
tur, *Infra xxx, etc.* Nota devotionem majorum, qui
tricesimum et anniversarium matrimonii diem cele-
brabant oblatione sacrificii incruenti, et participatione
ejusdem sacri mysterii.

1139. *Et dicis orationem Dominicam, etc.* Hæc
sponsæ Benedictio fit post Orationem Dominicam.
et omnia alia inter Missarum solemniam olim benedic-
bantur. et clarum est ex nostris Sacramentariis. Tam-
en Judith filia Caroli Calvi nubens Edelulpho An-
glorum regi, aute Præfationem benedicitur.

1140. *Eam benedictis.* Non est novellæ institutionis
Benedictio matrimonii in Ecclesia, sed antiquæ prorsus,
clarum est ex loco Tertulliani supra citato :
*Quod Ecclesia conciliat, confirmat oblatio, et consi-
gnat Benedictio.* Ex epist. Sotheris papæ, cap. 5 :
*Ut sponsus et sponsa cum precibus et oblationibus a
sacerdote benedicantur.* Ex epist. Hormisdæ papæ,
cap. 6 : *Ut nullus fidelis cujusque conditionis sit, oc-
culte nuptias faciat, sed Benedictione a sacerdote ac-
cepta, publice nubat in Domino.* Ex concilio Valentino,
apud Burchardum, lib. IX, cap. 5 : *Sponsus et sponsa
cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus vel a
paronymphis in ecclesia sacerdote offerantur ; et cum
Benedictionem acceperint, eadem nocte pro reverentia
ipsius benedictionis, in virginitate permanent.* Ex
Hilario diacono, in cap. IV Epist. I ad Timotheum ;
*Homini enim unam uxorem decrevit Deus, cum qua
benedicatur ; nemo enim cum secunda benedicatur.* Ex
sancto Isidoro lib. II de eccles. Offic., cap. 19 :
*Nam quod in ipsa conjunctione connubii a sacerdote
denedicuntur, hoc a Deo in ipsa prima conjunctione
nominis factum.* Joannes patriarcha Constantinopoli-
tanus, rogatus ab imperatore Mauricio, ejus bene-
dixit nuptias in palatio, ut testatur Theophylactus
Simocata, lib. I Hist. Mauricianæ, cap. 10 'Ο δὲ
ἱερὸς τὸ βασιλικὸν ἱεράρευσσε βούλημα, τῇ περὶ τὸ
θεῖον ἱκετεία, καὶ τῶν χειρῶν τῶν βασιλέων εὐμενος,
συνήπτεν ἀλλήλαις εὐχοίς τε προσφθγγμασι τὸν τοῦ
αὐτοκράτορος κατευφύμηση γάμον. Id est : Ille impe-
ratoris voluntatem officiose complexus est, fuis ad
Deum precibus, et acceptas imperatoris et impera-

D

tricus manus invicem copulavit, et deprecatoriis verbis imperatoris nuptias benedixit. Idem videre est lib. vii Capitul. Caroli et Ludovici imp., tit. 363: *Et suo tempore sacerdotali ter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur.* Et in Capitulis Caroli Calvi, ubi sunt Benedictiones nuptiales. Judith filia Caroli Calvi et Hermintrudis reginæ.

1141. *Deus, qui mundi crescentis,* etc. Hæc oratio exstat in Benedictione nuptiali præfatæ Judith, sed prolixior.

1142. *Et super hanc famulam tuam illam.* In præfata oratione legitur: *Et huic famulo tuo, et huic famulæ tuæ.*

1143. *Sanctitatem ut tua.* Locus corruptus. Lege, ut in prædicta Oratione, *sanctitate mutua.*

597 1144. *Instituto.* Lege, *Institutor.*

1145. *Inter sæculum.* Lege *Inter se sæculum.*

1146. *Ut quia longe est,* etc. Hæc sunt corruptissimas, et sic castiganda: *Ut quia longe est infirmus quod homini simile quam quod tibi Deo feceras, additur fortior sexus infirmiori, ut unum efficeret ex duobus.*

1147. *Mista.* Lege *Mistum.*

1148. *Ut in prioris.* Deest τὸ locum. Lege igitur ut in prioris locum. Γάμοι γὰρ διαδοχῆς ἀναγκαῖαι εἰρήναι γάμους id est: Nuptiæ enim successionis necessariæ sunt inventa remedia, inquit Lucianus in Amoribus.

1149. *Data sint legis instituta ventura.* Lege: *Data sunt legis instituta venturæ;* id est, legis novæ, quæ connubii vincula ad perfectiorem statum adduxit.

1150. *Sanctorum pignorum diligata.* Locus corruptus; legendum arbitror: *Et ad sanctorum pignorum educationem diligentem se esse ligatam,* ut tota hæc periodus sic cohæreat: *Memineritque, Domine, non tantum ad licentiam conjugalem, sed ad observantiam fidei, et ad sanctorum pignorum educationem diligentem se esse ligatam*

1151. *Fidelis et casta nubat,* etc. Hæc verba usque ad fidem exstant in Ordine Romano, et in Benedictione Hermintrudis reginæ, et in supra citatis Caroli Calvi Capitulis.

1152. *Sit amabilis ut Rachel viro suo,* etc. Hæc sunt ad similitudinem seniorum illorum, qui bene precati sunt Ruth Moabitidæ, cum nuberet Booz proavo Davidis, ut habetur Ruth cap. iv.

1153. *Nihil ex hac.* In Ordine Romano, et in Benedictione Hermintrudis reginæ legitur: *Nihil in ea ex actibus suis.*

1154. *Subdolis ille.* Hæc vocabula desiderantur in Ordine Romano, et in Benedictione Hermintrudis reginæ.

1155. *Mandatisque.* Ita in Ordine Romano particula *que* desideratur in Benedictione Hermintrudis reginæ.

1156. *Feminarum.* Hoc vocabulum videtur redundare. neque exstat in Ordine Romano, et Benedictione Hermintrudis reginæ. Aut certe legendum: *Harum feminarum modo, vel more, vel instar,* nempe Rachelis, Rebeccæ, et Saræ.

1157. *Serviens Deo vero devota.* Hæc verba desunt in prædictis Benedictionibus Ordinis Rom. et Hermintrudis.

1158. *Muniat infirmitatem suam robore disciplinæ.* Hæc verba in dictis Benedictionibus postponuntur his verbis: *Ubi thoro juncta contactus illicitos fugiat.*

1156. *Verecunda.* Lege *Verecundia,* ut in præfatis Benedictionibus.

1160. *Sit secunda sobolem.* Lege, 598 *Sit secunda in sobole,* ut in Ordine Romano. In Benedictione Hermintrudis reginæ hæc verba desunt.

1161. *Sit probata et innocens.* Hæc etiam desunt in Benedictione Hermintrudis reginæ.

1162. *Conjunctionis.* Lege *ut conjunctionem.*

1163. *Benedictiones.* Lege *ut Benedictiones.*

1164. *Plurimi omnes.* Lege *plurimorum;* τὸ omnes redundat.

1165. *Omnipotens.* Hoc vocabulum videtur redundare.

1166. *Ut sanctitatem Patrem.* Lege *ut te sanctitatem Patrem.*

1167. *Ut quod non ministrentur officio.* Locus corruptus. Legendum videtur: *Ut quod nostro non ministratur officio, tua Benedictione potius impleatur.* Et hæc de nuptiis earumque ritibus pauca quidem, nam plura alia refert sanctus Isidorus, lib. ii de eccles. Offic., cap. 19, ac primo de velo quo sponsæ in nuptiis velantur: *Quod vero, inquit, ædem feminæ, dum maritantur, velantur, scilicet ut noverint per hæc se viris suis esse subjectas, et humiles.* Et infra: *Hinc etiam et nuptiæ dicuntur eo quod vultus suos velent; obnubere enim operire dicitur. Unde et nubes dicitur, eo quod æthera obtegant.* Idem patet ex sancto Ambrosio, in exhortatione ad Virgines: *Nubes itaque sunt, et graves nubes quæ nuperint. Nam a nubibus verbum nubentium tractum arbitror. Denique operiuntur ut nubes, cum acceperint nupturæ velamina.* Qui mos fuit priscorum Romanorum, ut clarum est ex Festo: *Quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui obnubere vocarunt.* Et infra: *Obnubit, caput operit; unde nuptiæ dicuntur a capitis operatione.* Qui mos cum civilis sit, et non supersticiosus, facile traductus est ad Christianos. Secundo sanctus Isidorus scribit nubentes post Benedictionem vittæ colore candido et purpureo mistæ vinculo copulari, rationemque profert in hunc modum: *Quod autem nubentis post Benedictionem, vittæ invicem vinculo copulantur, videlicet ne compagem conjugalis unitatis dirumpant. At vero quod eadem villa candulo purpureoque colore permiscetur: candor quippe ad munditiam vittæ, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur, ut hoc signo continentis lex tenenda ab utriusque ad tempus admoneatur, et post hæc ad reddendum debitum non negetur. Quod enim dicit Apostolus conjugatis, abstinete vos ad tempus, ut vacetis Orationi, hoc ille candor vittæ insinuat; quod vero subjungit, et iterum revertimini in idipsum, hoc purpureus color ille demonstrat, Tertio agit de annulo, qui a sponso sponsæ datur; rationemque subjungit: *Hoc fit nimirum vel propter mutus fidei signum, propter id magis, ut eodem pignore eorum corda jungantur.* Hic ritus videtur in nuptiis Judith Caroli Calvi filia, in ejusdem Caroli Capitulis: *Accipe anulum fidei et dilectionis signum, atque conjugalis conjunctionis vinculum, ut non separet homo, quos conjungit Deus.* Qui sane est antiquissimus in Ecclesia, nam illius meminit Tertullianus lib. de Idololatria: *Neque annulus, aut conjunctio maritalis de alicujus idoli honore descendit.**

SCHOLIA IN B. GREGORII LIBRUM SACRAMENTORUM

A. F. ANGELO ROCCA, CAMERTE, SACRARI APOSTOLICI PRÆFACTO CONSCRIPTA.

599 De libri nomine et auctore.

Antequam scholia in Gregorii Magni Sacramentorum librum aggrediamur, duo potissimum scitu digna videntur, atque illud in primis, cur scilicet hujus generis Codex, preces et Orationes completens liber Sacramentorum, vel potius Sacramentarium, sive Sacramentarius liber nuncupetur. Olim namque, ut Pamelius testatur, sacramenta vocitabantur non solum Missæ sacrificium, verum etiam Missarum Orationes, quæ Eucharistiæ sacramentum in primis circumspiciunt, quæque Collectæ item dicuntur ob rationes suo loco assignandas. Hinc Codex, quem præ manibus habemus, liber Sacramentorum, vel potius, et rectius fortasse, salvo meliori iudicio, Sacramentarius inscribi solet, ut videre est apud veteres et probatissimos catholicæ Ecclesiæ scriptores: e quorum numero sunt Albinus Flaccus Alcuinus, de ecclesiasticis Officiis, cap. de Quadragesima in Sabbato ante Palmas, et feria sexta in Parasceve; Amalarius Fortunatus, lib. 1, in secunda præfatione, non semel; et cap. 1, 9, 12, 23, et lib. III, cap. 40, et lib. IV, cap. 23, 30, 42. Micrologus, cap. 13, 24, 25, 31, 42, 49, 53. Hi omnes dictis in locis non libri Sacramentorum, sed Sacramentarii voce semper uti sunt. Ex recentioribus autem scriptoribus, itemque probatissimis, J. Franciscum de Pavinis in Canonizatione sancti Bonaventuræ, ante art. 1, part. 1, tom. VII; J. Stephanum Durandum, lib. II de Ritibus ecclesiasticis, cap. 17, num. 8; Cæsarem Baronium S. R. E. cardinalem, in Martyrologio, die 18 Januarii, et Jacobum Pamelium, in præfatione ad Micrologum, Sacramentarii nomine usos fuisse inveni. Nam tametsi Pamelius in secundo tomo Liturgicon, in prolegom., de beati Gregorii Sacramentorum Codice, rectius Sacramentorum librum, quam Sacramentarium inscribi affirmat: in loco tamen citato dictum librum Sacramentarium absolute nuncupavit. Quamvis itaque solus Walafridus Strabo huic scribendi modo suis in scriptis adversari videatur, et exemplaria mss., quæ a librorum arbitrio pendent, Walfrido favere videantur, tamen ad ambiguitatem saltem vitandam, Sacramentarium, quam librum Sacramentorum rectius inscribi debere videtur. Si enim hujus generis opus, a beato Gregorio conscriptum, liber Sacramentorum inscribatur, septem Sacramenta Ecclesiæ in eo comprehendi facile quis illico suspicabitur. Si autem Sacramentarium, vel Sacramentarius nuncupetur, non sacramenta, sed sacramentalia, quæ circa Eucharistiæ sacramentum versantur, in eo contineri quisque poterit non ab re judicare. Utinque autem sit, opus de quo loquimur liber Sacramentorum inscriptum non inconsulto relictum est, ob Codices mss. Vaticanos, qui Sacramentorum libri nomine prænotantur, et præsertim ille, cæteris insignior, quem impressimus.

600 Reliquum est ut secundo loco a nobis propositum explicemus: nam hujus generis Codicem D opus Gelasii papæ nomine prius editum inveni; deinde a Gregorio Magno reformatum, et nonnullis rebus ab a. iis postremo auctum, ut Walafridus Strabo, in lib. de Rebus ecclesiasticis, cap. 22, testatur in hanc verborum formam: *Gelasius papa tam a se quam ab aliis compositas preces dicitur ordinasse, et Galliarum Ecclesiæ eius Orationibus utebantur, quæ et adhuc a multis habentur. Et quia tam incertis nuctoribus multa videbantur, inserta, et sensus integritatem non habentia, curavit beatus Gregorius rationalia quæque coadunare, et seclusis iis quæ vel nimia, vel*

A inconcinna videbantur, composuit librum qui dicitur Sacramentorum, sicut ex titulo ejus manifestissime declaratur. In quosdam aliquam inventuntur ad hunc sensum claudicantia, non ab illo inserta, sed ab aliis minus diligentibus postea credenda sunt superaddita. Hæc Walafridus, cujus verba ad verbum hoc loco recitavimus, ne ipsa amplius tanquam scholiis hisce pro quibusdam locis dilucidandis frequenter deservientia repetamus. De hac item re luculentissimum extat testimonium Joannis Diaconi, in Vita ipsius Gregorii Magni, lib. II, cap. 47, in quo ait hunc in modum: *Sed et Gelasianum Codicem de Missarum solemnibus multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla adjiciens, pro exponendis evangelicis lectionibus, in unius libri volumine coarctavit.* Hæc de libri Sacramentorum nomine et auctore, pro solutione dubitationum quæ alicui sese offerre possent.

SCHOLIA.

Col. 1. Item dicitur Gloria in excelsis Deo, Si episcopus fuerit, etc. Alii Codices habent *adfuerit*. Sed prior lectio videtur magis congruere verbis subsequentibus, quæ sunt: *A Presbyteris autem minime dicitur nisi solo in Pascha.* Nunc autem alius viget usus.

Ibidem legitur: *Deinde sequitur Apostolus.* Alii Codices mss. habent: *Deinde legitur Epistola.* Hæc autem lectio est prioris declarativa, ipsam emendans.

Col. 2. In prima canonis parte, quæ incipit hisce verbis: *Te igitur*, aliquot consignationes crucis, quæ nunc fiunt in ipso canone, inter illa verba: *Hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illi data, et inter alia illa: Benedictam, ascriptam, ratam,* etc., atque aliis in locis, non exstant, negligentia fortasse librorum prætermisissæ. Hæc namque crucis consignationes omnes antiquæ sunt, et mysteriorum plenæ, quæ dictis in locis et alibi desiderantur, quia non solum ante consecrationem ad sanctificandum oblata; sed etiam post consecrationem ad Christi Salvatoris passionem ac mortem representandam toties in canone repetuntur, ut aperte docent sanctus Augustinus, lib. de Spiritu sancto; Micrologus, de eccl. Obser., cap. 15; **601** Amalar. Fortun., lib. III de eccl. Offic., c. 24; Ivo Carnoten. serm., de Convenientia veter. et nov. sacrificii; sanctus Thom., III part., q. 83, art. 5; sanctus Bonaventura, in Exposit. Missæ; Gabriel Biel, in Can. Missæ; Guillemus Durandus, lib. IV de divin. Offic., in Exposit. Can.; Stephanus Durandus, de Ritibus eccles., et alii permulti. Hæc tamen consignationes suis in locis repositæ non sunt, ut textus, prout jacet, fideliter ostendatur, apertissimis mendis, et innumeris quidem, tum ad punctuationem, et ad orthographiam, tum etiam ad voces ipsas pertinentibus, exceptis quæ sine ulla hæsitacione corrigi debebant.

Col. 5. Legitur in Codicibus mss. Vaticanis *Tathæi*, pro *Thaddæi*. Hanc enim vocem Tathæus per aphæresim figuram originem a fonte Hebraico trahere suspicari possumus, hoc est ab eo nomine quod est Mattathias, id est Donatus a Domino, vel Donum Domini; hæc namque vox, quæ componitur ex *Matthal*, quod est donum, vel donans, et *Ia*, Deus, vel Dominus, quasi Donum Dei vel Domini interpretatur. Eamdem significationem habet Matthalus per figuram syncopen, syllaba media detracta, necnon Matthæus, id est Donatus. Græci enim α in α diphthongum convertunt, dum aliquid ab aliis linguis transferunt in suam; eam autem Græcorum diphthongum Latini per α pronuntiare solent. Quare hi non-

ræcis in formandis vocibus mutantes α et ϵ , diphthongum *ae* dicentes, Matthæus. Hinc per aphær-sim, quasi Mattathæus, vel *Mattat* syllaba detracta, formatur. Cum vox *athæus* tam belle ad Hebraicam vocem accedat dictionem, non illam, retinendam esse de etiam quod Pamelius in Sacramentorum, quem sub Gregorii Magni nomine impres- vocem, *Thathæi*, hoc loco invenit, et reli- in margine, *Taldæi*, apposuit cum asteris- læus autem, Laudans, sive Confitemus, Latine

Qui pridie quam pateretur. Hoc in loco tur duæ particulæ, quæ in Missali nunc ex- ea non inconsulto relictae videntur. Legi- *Elevatis*, sine conjunctione *et*; ita etiam isque particula enclitica ista, *que*.

Super diptycha. Mendose legebatur *Dypti- chum* enim sive $\delta\iota\pi\tau\upsilon\chi\omicron\nu$, *diptychon* Græ- ratum Latine dicitur, α $\delta\iota$, *bis*, et $\pi\tau\upsilon\chi\epsilon$, *plica*. *Diptychum* autem pro duabus tabu- na viva vivorum, altera vero mortuorum no- tinebat, quæ in Missa publice recitabantur, tur loco. Vivorum enim nomina in illa Car- te quæ incipit *Memento, Domine*, post illa *imulorum, famularumque tuarum*, etc., de- n autem post illa verba, *Qui nos præcesse- i signo fidei, et dormiunt in somno pacis*, tur. De more hoc in Ecclesia sancta per an- est de commemoratione tam vivorum unctorum in Missæ sacrificio, quorum no- abulis conscripta erant, mentionem faciunt papa scribens ad Anastasium Augustum, ut et in. II tomo Concil., longe post medium; Innocentius primus, epist. ad Decentium im episcopum; idque legitur de consecra- t. 1, cap. 73; sanctus Cyprianus, epist. 4, ubi offerri nomen, et epist. 66, nomi- cerdotum prece pro tabularum recitatione actus P. Augustinus, ad clerum Hipponen., l. et habetur 2, q. 1, c. 12, *Nomen*. et 11, 0, *Quid obest?* Gregorius item in Registro, ist. 37, et alii permulti. Non desunt etiam tychis expresse scribant. Dionysius enim la, lib. de eccl. Hierarchia, cap. 3, expres- mentionem de sacrarum tabularum mystica e. Nam quamvis in Latino textu legatur *ancorum recitatio*, nulla penitus de sacris entione facta, Græca tamen littera habet *ων*, hoc est, *sacrarum tabularum*, id quod ab fuit prætermisum, vel ob carentiam hu- $\pi\tau\upsilon\chi\omicron\nu$, in ejus exemplari, aut quia de n tantum recitatione in Missæ sacrificio a Dionysium loqui putavit, ut Pamelius Innocentius item ad Arcadium imp., 602 Eudoxia imperatrix ad eundem Innocen- tionem de diptychis expressam faciunt. n litteras videre est apud Gregorium Ale- rchiepisc., in Vita Chrysostomi, ut refert riantus. Vigiliis quoque papa *diptychorum* ndamnatione Theodori episcopi Cæsareæ iæ, ut legitur II tom. Concil., inter decreta papæ. Fit etiam mentio de iisdem diptychis eodorum, in Historia eccl. quam vocant im, lib. x, c. 25, in quo de Chrysostomo le- *ergo pontifex Joannis Magni vocabulum* icis $\delta\iota\pi\tau\upsilon\chi\omicron\nu$ primus inseruit. Alcuinus in- Celeb. Missæ, longe post medium, *dipty-* neminit bis verbis: *Post ergo illi verba,* citur in somnopacis, *usus fuit antiquorum,* in usque *hortie itmanni agit Ecclesia,* ut citarentur ex diptychis, id est tabulis, nomi- clorum. Idem fere legitur apud Florum Ma- xposit Missæ. Fit etiam mentio de sacris di- liturgia sancti Marci, necnon in Synodica hiepiscopi Constantinopolitani ad Domnum n Antiochenum epist., ante med., quæ ex-

A stat in II tom. Concil., act. 14 concilii Chalcedonen- sis. In quinta item synodo generali, Constantinopol. II, tom. II Concil., concess. vel coll. 1. in litteris Justiniani imp. ad synodum scriptis, de Theodoro, qui Mopsuestiæ episcopus fuit, legitur hunc in mo- dum: *Deletum est nomen ejus a sacris diptychis Eccle- siæ cujus fuit episcopus.* Et infra: *Hortamur autem etiam illud disceptare, quod vane profertur ab eis qui dicunt non oportere post mortem hæreticos anathema- tizari; et sequi in hoc doctrinam sanctorum Patrum qui non solum viventes hæreticos condemnaverunt, sed et post mortem, utpote in sua impietate mortuos, anathematizaverunt, sicut eos qui injuste condemna- tisunt. Quod factum est in Joanne (scilicet Chrysos- tomo) et in Flaviano religiosæ memoriæ episcopis Constantinopolitanis.* Hæc fere omnia in decreto Gratiani 24, q. 2, c. 6, quod incipit *Sane profertur a quibus- dam, qui dicunt oportere*, etc. Quæ quidem senten- tia a Justiniani litteris desumpta, eundem sensum B habet cum eo qui in iisdem litteris exstat; sed insul- sa videtur et mutila, verbis et quibusdam a compila- tore demptis, quibusdam vero mutatis. Nam dictio illa *sane*, loco illius adverbii *vane* posita, negatione ablata, non significat *bene et sapienter*, ut Glossa hunc locum interpretatur, sed solum affirmantis est vox; nisi dicatur *Sane bene profertur*, etc., vel *Vane satis profertur a quibusdam, qui dicunt non oportere*, etc., negatione in suum locum reposita. Sed de his hacten- us, ut ad *diptycha*, unde, occasione suadente, dig- gressi sumus, revertamur. Hic sane de *diptychis* loc- us in decreto Gratiani depravatus olim exstabat, sed Romæ superioribus annis ex dicto concilio fuit emendatus; nam prius, pro *diptychis, dicticis*, lege- batur. Hinc glossa dictionem illam, *dicticis*, lege- batur. Hinc glossa dictionem illam, *dicticis*, corrup- tam explicans, ait *dicticas* esse tabulasa *dico, di- cis*, nuncupatas, atque hunc in modum textui men- doso mendose glossa respondebat. Hujusce namque versus auctor, voce falsa pro vera utens, mediamque C syllabam producens, dixit:

Clerice, dicticam lateri ne dempseris unquam

Versum hunc depravatum, quem glossa Martiali as- cribit in Martiali reperire non potui, atque hunc in modum restituendum censeo:

Clerice, diptychium lateri ne dempseris unquam.

Versus enim a glossa citatus textui nunc emendato non respondet; sed hoc modo restitutus rectam ety- mologiam, genuinum sensum et syllabarum quanti- tatem conservat; nam vox *diptycha*, vel *diptychium*, cum *pty*, syllaba correpta, ut initio hujusce scholii explicatum est, aliam habet etymologiam, a complica- tione duarum scilicet tabularum dictam. *Diptycha* enim, ut omnes interpretantur, erant tabulæ ex qua- vis materia confectæ: sive chartæ, vel columnæ, in quibus imagines Patrum in suo catalogo ponebantur. Et quia *diptychum* Græce, duplicatum Latine inter- pretatur, ut dictum est, duplices illæ tabulæ eccle- siasticæ, 603 quarum una vivorum, altera defunc- torum erat, hanc fortasse vocem sortitæ sibi sunt, translato vocabulo a duplicibus ostreorum testis quas beatus Ambrosius, lib. v Hexameron, c. 8, tomo I, *diptychum*, satise belle appellat, quia duplices illæ tabulæ instar forsitan testarum ostreorum erant ita complicatæ, ut una super alteram contracta clauderentur. Hac itaque, ut reor, translatione litteræ a quo- vis principe emissæ, et signis obsignatæ, a duplica- tis tabellis, Brissonio teste, diplomata dicta credun- tur, quales sunt etiam litteræ patentes, sive bullæ pontificiæ, easque litteras complicatas, sive duplica- tas, et ligno trajecto obsignatas fuisse dicunt; quod enim Græci $\delta\iota\pi\lambda\omicron\upsilon\nu$ dicunt, Latini *duplum* vocant. Hinc duplicatæ tabellæ, diplomata et *diptycha* nun- cupantur. Hac item ratione *pugillares*, sive pugilla- ria, id est tabellæ cereæ, lignæ, vel alterius mate- riæ, in quibus stylo scribitur, variis nominibus apud veteres vocitabantur. Aliæ enim quintuplices, vel

pentaptycha, *πεντάπτυχα*; aliæ triplices, vel triptycha, *τρίπτυχα*; aliæ duplices, vel diptycha, *διπτυχα*, dicebantur. Quare sicut a Suetonio in Augusto diplomata, vel *diptycha*, duplices tabellæ dictæ sunt; ita *diptychum* ab Ausonio bipatens pugillar nuncupatum fuit. In Codice autem Th., ut doctissimus refert Brissonius, in lib. iv de verborum significatione, duplices tabellæ *diptycha* imperatorum nominantur; quæ etiam *diptychia* non inulse dici posse autumo, auctoritate sancti Patris Augustini persuasus; ipse enim in lib. xv contra Faustum Manichæum, c. 1, sub persona Fausti, etc., in responsione contra eundem, duas tabulas illas Moysis lapideas (quarum una complectitur tria præcepta ad Deum pertinentia, septem vero ad proximum) *diptychium lapideum* non semel appellavit. Duplices igitur tabulæ illæ ecclesiasticæ, quarum una vivorum, altera vero defunctorum nomina in Missæ sacrificio recitanda continebat, *diptycha* jure suo dicebantur, non *diptychia* ut mendose ob incuriam librorum in exemplari legitur Vaticano. Nec silentio prætereundum videtur quod frequenter sese offert in hoc Sacramentorum libro de locis in quibus vivorum ac defunctorum, sive etiam sanctorum nomina sunt recitanda. Ubi enim aliquorum memoria nominatim fieri solet, in vetustiori Vaticano Codice non invenitur littera N., nominis exprimendi signum, sed hæc litteræ ILL., quæ ad Codicis antiquitatem representandam relictae sunt.

Col. 4. Parte illa, quæ incipit *Nobis quoque peccatoribus*, legitur Agathæ et Agnæ in sexto casu, Græcæ declinationis forma retenta, pro Agatha, et Agnete, ut Agathæ, es, et Agnæ, es, in quod a quid multos Latinos erat in usu, et præsertim apud sanctum Ambrosium, et quidem frequenter. Hunc Prudentius, in Peristeph., utitur declinatione Græca hunc in modum:

Agnæ sepulcrum est Romulea in domo
Fortis puellæ, martyris inclytæ.

Hoc enim in loco ponitur Agnes pro Agnetis; nonnulli tamen Codices habent Agnis sepulcrum; sed Agni, Agnis, est declinatio omnino Græca, littera *η*, per *ι*, non per *e* prolata, ut *γραμματική, ἡς*; *ῥητορικῆ, ἡς*, quas voces Latini, in suam vertentes linguam, dicunt grammaticæ, es: rhetoricæ, es, etc. Agathæ igitur pro Agatha, et Agnæ pro Agnete ponuntur. Id quoque videre est, et copiosius in festis earumdem sanctorum.

Col. 3. In eodem sacramentario sunt qui legunt Agna, Agnæ, ut habetur in Pameli adnotationibus.

Col. 8. In præfatione Codex unus ms. habet: *Per hunc in invisibilibus amore rapiamur*. Sed tres Mss. concordant cum Missali Romano, in quo legitur *Per hunc in invisibilibus amorem rapiamur*. Quam sane lectionem, veluti magis congruam quam priorem, in hoc Sacramentorum libro reponendam esse censui.

Col. 8. In Oratione *Largire, quæsumus*, legebatur *fidei spei et securitatis augmentum*, idque tantum in uno Codice ms. At ceteri habent *fidei, spei et charitatis augmentum*; sed quia prior lectio de mendo suspecta est, secundam retinendam esse judicavi.

604 Col. 6. In secreta legebatur: *Suscipe, Domine, etc. Ut quod illos passio gloriosos, nos devotio reddat innocuos*. In prima clausula desideratur verbum *fecit*, quod, ne locutio mutila relinqueretur, repositi; cum præsertim in Missali legatur *efficit*, et in Pameli adnotationibus *fecit*, quod etiam in alio Ms. invenitur.

Col. 21, 23, 24, 25, videre est Missam sanctarum virginum et martyrum Agnes et Agathæ, quarum nomina more Græco declinata aperte cernuntur, ut superius copiose ostensum est initio hujus col.

Col. 4. Post Orationes ad Complendum, quæ nunc in Missali dicitur Postcommunio, ponitur Oratio quæ in Codice Vaticano a nobis impresso ad

A *Collectam* inscripta reperitur Est autem instar Orationis quæ super populum dici solet, et nuncupatur collecta eo quod, ut ait sanctus Bonaventura in Exposit. Missæ, cap. 2. tom. VII, omnes asstantes Missæ se debeant devote colligere, et cum sacerdote fideliter orare; vel, ut aliqui dicunt, quia Missarum Orationes, collecto populo, celebrari solent. Quæ sane sententia mihi non arridet, propterea quod omnia quæ in Missa dicuntur Collectæ hac ratione dici possent. Quare cum Walafrido Strabone, c. 22: *Collectas nuncupari dicemus, quia necessarius Orationum petitiones compositas brevitate colligimus, sine concludimus*. Vel quia sacerdos, qui legatione fungitur pro populo ad Dominum, omnium petitiones iis Orationibus colligit, atque concludit, ut cap. 3 de eccles. Observationibus sentit Micrologus, qui ibidem quænam magis propriæ nuncupentur Collectæ docet hisce verbis: *Illæ tamen speculius Collectæ vocari videntur, quæ apud Romanos super Collectam populi fiunt, dum colligitur, ut procedat de una ecclesia in aliam ad stationem faciendam, ut in capite jejunii illa Oratio, Concede nobis, Domine, apud sanctam Anastasiam supra Collecta Populi dicitur, qui stationem apud sanctum Sabinam celebraturus est*. Hæc Micrologus. Dicta Oratio reperitur hodie in Missali post Cinerum Benedictionem ac dationem ante Missam.

B Antiquitus enim in feria 4 Cinerum colligebatur populus apud sanctam Anastasiam, ubi dicta Oratio recitabatur, deinde a sanctam Sabinam pro statione celebranda procedebatur; sicut in die Assumptionis beatæ Mariæ semper Virginis legebatur hæc Oratio, *Veneranda nobis, Domine*, in statione qua cum imagine Christi, ut legitur in Ordine Romano, pag. 84, procedebatur a Sancta Maria minore (quæ et in foro Boario ad Arcum Vespasiani, nunc ecclesia sanctæ Mariæ novæ nuncupata) ad sanctum Adrianum, ubi fiebat statio; Missa vero ad sanctam Mariam Majorem; et in die Nativitatis ejusdem recitabatur Oratio *Supplicationem servorum*, etc., quando litania a sancto Adriano ad sanctam Mariam exhibat juxta beati Gregorii papæ Magni consuetudinem, ut Radulphus Tungrensium ait de Canonum observantia, propos. 13, et fusius propos. 23, ubi de his tribus Collectis ac stationibus loquitur.

C Col. 29. In die Febr. 22, in qua celebrari solet Cathedra sancti Petri in Antichia, legitur titulus Missæ hunc in modum: *Cathedra sancti Petri in Roma*. Locum vitio librariorum mendosum esse reor, cum Romano pro Antiochia ponatur. De Cathedra Antiochena, quæ die 22 Febr. celebratur, mentionem facit Ordo Romanus, pag. 24. Antiphonarius beati Gregorii Micrologus, cap. 48, et Ivo Carnotensis episcopus, Cathedra Romana quæ sub die 18 Januarii nunc celebratur, nec in Antiphonariis nec in Lectionariis, nec in Sacramentariis tam mss quam impressis invenitur, nec de ea apud veteres scriptores de Ritibus ecclesiasticis sit ulla mentio, propterea quod divinum de Cathedra Romana officium institutum fuit a Pauli IV, per bullam sub die 18 Januarii 1557, Romæ, vii Idus Jan., anno sui pontificatus 3. Hinc in Brevariis antiquis ante Pauli IV pontificatum impressis Cathedra Romana, quæ sub die 13 Januarii celebratur, non reperitur, quod sciam; exstat tamen in Martyrologiis, quæ de hac Cathedra luculentissimum reddunt testimonium. Non desunt hæc etiam de re alia testimonia, et quidem permulta, quæ Cæsar Baronius S. R. E. card., vir sane eruditissimus, et in historiis ecclesiasticis mirifice versatus, in sua notatione 605 ad Martyrologium Romanum sub die 18 Januarii copiose atque insigniter recenset. In Gallia tamen et Hispaniæ partibus, ante Pauli IV decretum hæc Romanæ Cathedræ festivitas colebatur, ut in ipsamet bulla 40 enarratur.

De Missa Cathedra, quæ in Codicibus mss. Vaticanis sub die 22 Februarii exstat, card. Baronius

mentionem facit, eamque sub die 18 Januari in eadem notatione in Martyrologium Romanum citat tanquam Cathedralis Romanæ Missam, propterea quod Collecta quæ habetur in alia Missa ejusdem diei ad Cathedralam item Romanam pertinere videtur. Cathedra tamen Antiochena in insigniori ms. Sacramentario sub die 22 Februarii exstat nomine Cathedralis Romanæ; cujus Missæ Præfationem idem card. Baronius fere ad verbum recitat, hac dictione *mundasti pro fundasti* excepta. Legitur enim in exemplaribus mss. Vaticanis in hanc verborum formam; *Quam (scilicet Ecclesiam) in patriarchis fundasti, in prophetis præparasti, in apostolis condidisti, etc.*

Col. 1339. * In Oratione, quæ incipit *Omnipotens sempiternæ Deus, etc.*, multa desunt quæ in alio exemplari reperiuntur, ut videre est apud Card. Baronium, tom. I Annal. eccl., pag. 358, D. Ut autem id planum fiat, Orationem ipsam hoc loco apponere visum fuit. In exemplari Vaticano ita jacet:

Omnipotens sempiternæ Deus, qui ineffabili sacramento apostolo tuo Petro principatum in Romani nominis arce posuisti, præsta ut quod in orbem terrarum ejus prædicatione inchoavit, Christianæ devotionis sequatur universitas. Per, etc.

Hæc ex Codice ms. Vaticano.

Baronius ita legit:

Omnipotens sempiternæ Deus, qui ineffabili sacramento apostolo tuo Petro principatum Romæ urbis tribuisti, unde se evangelica veritas per tota mundi regna diffunderet, præsta, quæsumus, ut quod in orbem terrarum ejus prædicatione emanavit, universitas Christiana devotione sequatur.

Hæc ex Baronio, qui in primo Annal. tomo, et in Martyrologio preces hæc in antiquis sanctæ Romanæ Ecclesiæ Ritualibus libris, sive Breviariis, se invenisse testatur.

Col. 29. In prima Oratione Missæ in Cathedrala sancti Petri: *Animas ligandi atque solvendi pontificium tradidisti.* Hæc in illustriori vaticano Codice ms. exstant, sed in aliis Mss. ejusdem bibliothecæ, atque in Codice Liturgico impresso a Pamelio, hæc dictio, *Animas, desideratur*; quamvis sine ipsa particula quæ in Missali Romano reperitur lectio eundem etiam sensum habere queat.

Ibidem hac in Missa sese considerandum offert cur in fine post Orationem ad Complendum, quæ nunc Postcommunio in Missali Romano dicitur, addatur Collecta super populum, quæ nunc non nisi in feriis tantum Quadragesimæ usque ad quartam feriam majoris hebdomadæ inclusive dici solet, ut in Missali videre est. De hoc ritu Micrologus de ecclesiasticis Observationibus, c. 51, rationem reddit, dicens: *Oratio post communionem pro solis communicantibus solet orare. Populus autem etsi quotidie, in Quadragesima conveniat, non tamen quotidie, ut deberet, communicat. Ne ergo populus ita Oratione ut communionem careret, adjecta est Oratio super populum, in qua non de communicatione, sed pro populi protectione specialiter oratur. In Dominicis tamen diebus non dicitur, quia genus flexio vitatur, quæ huic Orationi a populo antiquitus persolebatur; vel potius ideo, quia omnis juxta attestationem sancti Ambrosii, in Dominicis diebus communicare debebant, quibus et Oratio post communionem pro Benedictione sufficere posset.* Hæc Micrologus, qui tacite item objectioni intra respondet: cur scilicet in Dominicis ac festis diebus in quibus genus flexio admitti non solet Oratio super populum fuerit adjecta (ut videre est in hoc Sacramentorum libro), deinde consuetudo hæc postremo inoleverit, sicut Missale Romanum id aperte demonstrat. Micrologus itaque 606 hunc ait in modum; *Beatisissimi quoque Patres nostri, Ambrosius, lib. v De Sacram. cap. 4, et de Consecr. d. 2, cap. 56, et Augustinus, serm. 28. de Verbis Domini, tom. X ad quotidianam nos hortantur communionem. Sed quia*

hoc modo nec ab omnibus presbyteris in Quadragesima, nedum a laicis observatur, congrue adjecta est. Oratio super populum, ut vel eo tempore ultima Benedictione populus non careret, dum tamen communicare non solet. Hinc quoque et illa consuetudo apud modernos, quæ non fuit apud antiquos, inolevisse videtur, ut et in aliis temporibus, etiam presbyteri post finem Missæ benedicant, ne populum ita Benedictione ut communionem privatum discedere permittant. Hæc de Oratione quæ ad Complendum inscribitur, quia Missa est completa. Eadem vero appellatur Postcommunio quia post communionem pro solis communicantibus dici solet, sicut soli communicantes divinis mysteriis antiquitus interesse solebant; catechumeni vero et pœnitentes, ut qui nondum ad communicandum se paraverunt, ante Oblationem exire jubebantur, eodem Micrologo teste in loco citato.

Col. 30 Hoc loco exstat Missa beati Gregorii papæ. Unde aperte dignoscitur multa, ut in præfatione dictum est, post tempora Gregorii Magni huic Sacramentorum libro adjecta fuisse. De hac Missa idem fere dixit Grimoldus in præfatione in suum Sacramentorum librum.

Col. 39. In præfatione Codex Vaticanus habet: *Fides alditur.* Sed in Codice a Pamelio legitur: *Fides alitur.* At quoniam hanc lectionem congruentiorem esse ratio docet, hanc retinendam censui. Legitur enim ibi: *In quo (scilicet Christo) jejunantium fides alitur, spes provehitur, charitas roboratur; Jesum Christum Dominum nostrum.* Quæ in Codicibus Vaticanis non exstant, reddunt tamen lectionem clariorem, et verbis quæ sequuntur congruentiorem. Prior autem lectio non improbat, præsertim cum videatur consona iis quæ habentur in Evangelio: *Domine, adauge nobis fidem.*

Col. 51. Sabbato in xii lect. mensis primi, hoc est, Martii. Unumquoque Sabbatum Quatuor temporum in hoc Sacramentorum libro inscribitur. *Sabbatum duodecim lectionum.* sive *in duodecim lectionibus*, quia in singulo quoque Sabbato Quatuor temporum duodecim lectiones Scripturæ sacræ legi solebant, sicut in Sabbato sancto majoris hebdomadæ nunc fieri solet, si numerus lectionum observetur; nam tunc temporis sex tantum lectiones legebantur; sed illæ sex dicebantur duodecim, quia illæ sex Latine et Græce in Romana Ecclesia a duodecim lectoribus legebantur, propter rationes quas assignat Alcuinus, cap. in Sabbato. De duodecim lect. Amalarius, lib. II, cap. 4; Beruo, de Missa; cap. 7; et Micrologus, cap. 28. Nunc autem duodecim lectiones Latina leguntur in Sabbato sancto Paschatis; in cæteris vero Sabbatis Quatuor temporum sex tantum item Latina legi solent.

Col. 51 Codex unus Vaticanus habet: *Nostrorumque Domino;* alius autem: *Nostrorumque Domino;* sed quia utraque lectio bonum reddit sensum, priorem reliquimus.

Col. 57. Super Secretam. Hac in Oratione sunt duæ lectiones, quarum una est: *Quæ temporali nos consolatione lætificent, ut promissa certius non desperemus æterna.* Altera est: *Quæ temporalem consolationem significent.* Codices varii sunt; hinc priorem lectionem tanquam clariorem, magisque congruam retinendam censui.

Col. 58. In ultima Collecta ad Complendum duæ sunt lectiones, quarum una est: *Nullis infirmitur adversis.* Altera est: *Nullis affirmitur adversis.* Utraque bonum reddit sensum, sed priorem, quæ in illustriori ms. Vaticano exstat, retinendam existimavi.

Col. 62. Hac die. quæ et feria 4 majoris hebdomadæ, ponuntur Orationes pro quocunque statu, eandemque leguntur in feria 5, in cæteris autem Collicibus non nisi in feria 6. De hac re nihil certi habetur, sed conijcere possumus bis in majori hebdomada pro omnium statu orandi ritum fuisse in Ecclesia

sancta antiquiorem, cum in sexta tantum feria hujus A tores affirmant. Augustinus, serm. 17, de Verbis Apostoli, t. X.

607 Col. 63. Præfatio quamvis variis lectionibus non careat juxta varios Codices mss., eam tamen tanquam parvi momenti hoc loco apponere non libuit. Unam autem vocum varietatem ponendam censui, quæ est de Juda proditore, et novissima Christi cœna, hunc in modum juxta Codices Vaticanos: *Patitur mitis Dominus immitem Judam, et sustinet plus crudelem convivam.* Codex autem a Pamelio impressus habet: *Pascit igitur mitis Dominus immitem Judam,* etc. Utraque lectio bona est, licet hæc lectio probabilior videatur, cum de cœna, vel de convivio hac in Præfatione sermo sit, ut inibi videre est; prior tamen lectionem, tanquam magis communem ac receptam, retinimus, ne temere fiat mutatio, necessitate id non postulante.

Ibid. A verbo *relaxavit* exclusive, usque ad finem Præfationis, sed ex iis non reperitur in aliis Codicibus, majori ac celebriori Vaticano excepto.

Col. 67. In oratione pro benedictione olei, ultima dictio videtur mutila: *unde unxisti sacerdotes, reges, prophetas et martyres, chrisma perfectum tuum, Domine, a te benedictum,* etc. Hæc in Vaticano Codice. Codex autem a Pamelio impressus ita legit: *Unde unxisti sacerdotes, reges, prophetas, martyres, chrisma perfectum tuum. Domine, et a te benedictum, permanens in visceribus nostris, in nomine Domini nostri Jesu Christi.* Quæ etiam lectio videtur trunca et mutila, cum desit aliud verbum ad finem.

Col. 69. Feria 6 majoris hebdomadæ, in prima et secunda rubrica sunt nonnullæ voces adeo obscuræ ob descriptionem ipsam, sensumque earum, ut si quæ ex his compendiarie (quas breviter Italice vocitamus) dissolvantur, sive explicantur, nihil certi, quod congruentem reddat lectionem, elicitur. Notæ autem abbreviatæ sunt hæc: *Sacramrio, et Pbrorum.* quæ si pro *Sacramentario, et Presbyterorum* C sumantur, quid in loco sibi velint, non satis constat; præsertim vero pro *Sacramentario*; nisi hic aliud compendiosum citetur *Sacramentarium*, unde hoc descriptum sit, et *presbyterorum ecclesiæ* pro ecclesiis non cathedralibus accipiantur, ut videre est in Ordine Romano ad officium Parasceves. Quod si hoc modo accipiendum erit, inter punctura aliter facienda videtur, ut suo loco videre est.

Col. 69. *Posito ante eam*, id est crucem, oratorio, etc. Oratorium hoc in loco pro quam res sumatur, nihil adhuc invenire libuit; quod si pro oratorio intelligatur, nec sic quidem ad rem facere videtur. Oratorium namque est locus in quo oratur; id autem antecrucem locari non solet in die Parasceves, dum crux adoratur. Alcuinus, tractans ritum adorationis in die Parasceves, recitat eadem verba quæ leguntur in *Sacramentario*; sed pro oratorio, *oratio legit.* Idem legitur in Ordine Romano, dum ritus adorandæ crucis in die Parasceves enarratur. Orarium autem, ab orando dictum, pro stola quam oratores, id est, prædicatores ad collum gestant, sumi solet, ut ait Alcuinus, Rabanus et Beda. Quæ sane res huic loco non congruit, nisi oratorium etiam ab orando dictum sumatur pro auleo, aut tapeete ante crucem strato, super quo, genibus flexis, oratur, et crux denique adoratur.

Col. 114. Oratio quæ dicitur Secreta in festo beati Leonis mutata est, quia ubi olim in *Sacramentario* antiquo legebatur: *Annue nobis, Domine, ut animæ famuli tui Leonis hæc prosit Oblatio,* etc. hodie legitur in Missali: *Ut intercessionem beati Leonis hæc nobis prosit oblatio*; quæ sane Secreta hodie in Missa sancti Gregorii papæ legitur. Hæc autem mutatio facta videtur, ad clariorem expressionem et intelligentiam rei, cum sancti nostri Orationibus non indigeant, sed nos potius eorum intercessionibus opus habeamus; imo qui pro sanctis oraret, eis injuriam faceret, ut Augustinus et alii doc-

tores affirmant. Augustinus, serm. 17, de Verbis Apostoli, t. X.

De hac mutatione fit mentio in *Decretalibus*, lib. III, tit. 41, de Celebratione Missarum, cap. 6, *Cum Marthæ*, § Tertio loco, ubi Innocentius III, respondens archiepiscopo Lugdunensi de hujusmodi mutatione olim facta, ait: **608** *Unde quod in plerisque Orationibus continetur, prosit vel proficiat huic sancto, vel illi, talis Oblatio ad gloriam et honorem, ita debet intelligi, ut ad hoc prosit, quod magis a fidelibus glorificetur in terris. Licet plerique reputent non indignum sanctorum gloriam usque ad judicium gumentari, et ideo Ecclesiam iularem sane posse augmentum eorum glorificationis optare.* Hæc Innocentius. Quare satis constat hanc Orationem, de qua nunc agitur, non esse immutandam, tum quia sensu bono non caret, tum maxime quod ex hac re hujus exemplaris antiquitas comprobatur, cum ante Innocentii tempora, qui circa ann. 1208 vixit, hæc lectio quam in hoc *Sacramentario* reperimus legeretur. Hujus autem nodi solutio quamvis mihi perspecta esset, ubi primum difficultas mihi sese obtulit, ut meis olim collegis in typographia Vaticana degentibus reipsa ostendi, locum tamen Canonis quo solutio mirum in modum illustratur Franciscus Toletus S. R. E. cardinalis, vir undequaque doctus, mihi in memoriam revocavit.

Col. 122. De Vigilia Assumptionis beatæ Mariæ, in prima Oratione, quæ ad Deum Christum de beata Maria virgine directa est, legitur hunc in modum: *Da, quæsumus, ut sua nos defensione (beata scilicet Virgo) jucundos faciat suæ interesse festivitati. Faciat, igitur, non facias, salvo tamen meliori iudicio, legendum videtur.*

Col. 138. Natale omnium Sanctorum in Oratione prima legitur *multiplicatis intercessionibus.* Hoc loco licet in Missali Romano legatur, *intercessoribus*, prior tamen lectio non est contemnenda.

Col. 139. Sanctorum quatuor Coronatorum Missa exstat, ut in Rubrica legitur, in qua etiam redditur ratio cur de quinque sanctis mentio fiat in Oratione, *Claudio* videlicet, *Nicostrato, Symphoriano, Castorio* atque *Simplicio.* In titulo autem de quatuor tantum *Severo* videlicet, *Severiano, Victorino, et Carpophoro* Ad hanc rem comprobendam facit titulus Ecclesiæ, quæ nomine sanctorum quatuor Romæ vocitatur, et die 8 Novemb. sanctorum quatuor Coronatorum festus dies agitur. Rubrica *Sacramentarii* sic jacet: *Quatuor Coronatorum nomina hæc sunt; Severus, Severianus, Victorinus et Carpophorus; quorum dies natalis per incuriam neglectus minime reperiri poterat; ideo statutum est ut in eorum ecclesia horum quinque sanctorum, qui in Missa recitantur, natalis celebretur, ut cum istis quoque eorum memoria pariter fiat.* Hoc in Rubrica habetur sermo de ignoratione diei natalis quatuor Coronatorum; sed in *Brevario Romano*, de nominum eorumdem sanctorum ignoratione in hanc legitur verborum forma: *Exstat in Urbe ecclesia sanctorum Quatuor Coronatorum, quorum diu ignota nomina divinitus postea patefacta sunt, ubi non solum illorum quatuor, sed etiam quinque martyrum corpora honorifice sepulta sunt, et eorum festivitas vi Idus Novembris celebratur eodem die.* De quatuor Coronatis, et quinque aliis, Beda, Usuardus, Ado, Surius, Baronius, et alii loquuntur, affirmantes quatuor Coronatorum nomina diu incognita fuisse, ob idque statutum ut anniversaria dies ipsorum una cum quinque illis sub nomine Quatuor Coronatorum recoletur. Surius, ex Martyrologio Adonis, de Quatuor Coronatis ait hunc in modum: *Severus, Severianus, Carpophorianus et Victorinus, sepulti sunt militario ab urbe tertio, in Arenario, juxta corpora sanctorum martyrum, Claudii, Nicostati, Symphoriani, Castorii et Simplicii. Passi sunt autem vi Idus Novembris, post duos tamen annos passionis horum quinque martyrum. Cum autem nomina minime reperirentur, statuit beatus Melchisedes episcopus, ut anni-*

versaria Quatuor Coronatorum dies sub nominibus sanctorum quinque martyrum recoleretur. Intercurrentibus tamen annis, cuidam sancto viro etiam nominu eorum revelata sunt. Festivitas vero, ut fuerat statuta, celebris in aliorum martyrum festiuitate permansit, ac locus Quatuor Coronatorum nomine insignis. Hæc Sarius. Quatuor Coronatis ecclesiam erexit Honorius papa, eamque, Baronio teste, restituit, dictorumque sanctorum omnium quos superius nominauimus corpora Leo IV inuenit; et sicut 609 Tabula item lapidea ad altare majus ejusdem ecclesiæ affixa docet, inibi ea condens collocavit.

Col. 226. In illa sacri Canonis parte, quæ incipit *Communicantes*, et communiter inscribitur *Infra Actionem*, hoc in loco titulus est, *Intra Actionem*, quamvis enim ad col. 247 (*Edit. Vatic.*) *Infra Actionem* semper legatur, ab hoc tamen loco ad finem usque Sacramentarii titulus sive rubrica est *Intra Actionem*, et rectius quidem; sacer enim Canon, qui a quibusdam in quinque partes, ab aliis in quindecim diuidi solet, incipit a verbis illis: *Te igitur, clementissime Pater*, etc., et finem habet ad eum usque locum: *Memento etiam, Domine*. Vel secundum alios usque ad illud: *Oremus, præceptis salutaribus moniti*. Vel secundum alios et melius ad illa usque verba: *Liberanos, quæsumus, Domine*. Et quatuor sibi sortitur nomina, Biele teste, lect. 15, in Can. Missæ, quia non solum dicitur Canon, id est regula ad venerabilis Eucharistiæ consecrationem ordinata, vel, ut ait Walafridus Strabo, cap. 22, et Micrologus, cap. 12, quia in eo est legitima et regularis sacramenti connectio; sed etiam secretum appellatur, quoniam, ut ait Biel, significat sacratissima fidei mysteria, et sacratissimæ ibi sunt operationes omni creato intellectui incomprehensibiles, et quia Canon secreto dicitur. Appellatur etiam sacrificium, quia offertur Deo Patri summum sacrificium, Unigenitus scilicet. Filius sub specie sacramentali occultus. Dicitur denique *Actio*, quia, ut ait Walafridus, in ea conficiuntur dominica sacramenta, vel quia gratiarum actionem continet; nam totum fere Missæ sacrum est gratiarum actio, ut ex Irenæo lib. iv, c. 34, colligi potest. Vel, ut ait Biel, dicitur *Actio*, quia in ipsa sacratissimum Christi mysterium peragitur, quo ipse suam ob immensam charitatem carnem suam in cibum, suumque sanguinem in potum sub velamine specierum panis et vini spirituali refectioe fidelibus elargitur. Quoniam vero hæc non nisi misericordia et libera Dei voluntate fiunt, hæc pars recte dicitur *Actio*, quæ

Quia Orationes illæ in nostra Editione desiderantur, eas hoc loco addendas duximus.

Missa communis sancti Augustini.

Omnipotens sempiternus Deus, qui vivorum simul dominaris et mortuorum, omniumque misereris, quos tuos fide et opere futuros esse prænoscis, te suppliciter exoramus, ut pro quibus effundere preces decreuimus, quosque vel præsens sæculum adhuc in carne retinet, vel futurum jam exutos corpore suscepit, intercedentibus omnibus sanctis tuis, pietatis tuæ clementia delictorum suorum veniam consequantur. Per Dominum.

Postcommunio. — Purificent nos, quæsumus, omnipotens et misericors Deus, sacramenta quæ sumpsimus, et præsta ut hoc tuum sacramentum non sit nobis reatus ad pœnam, sed intercessio salutaris ad veniam, sit abolitio scelerum, sit fortitudo fragillium sit contra mundi pericula firmamentum, sit vivorum atque mortuorum remissio omnium delictorum. Per Dominum nostrum.

Omittitur quoque hæc Missa in nostra Editione, quam ideo hic damus.

Missa pro defunctis desuperantibus pœnitentiam, et minime consequentibus.

Si quis pœnitentiam petens, dum sacerdos venit, fuerit officio linguæ privatus, constitutum est ut si idonea testimonia hoc dixerint, et ipse per motus aliquos satisfacit, sacerdos impleat omnia circa pœ-

tenus contra factionem, ut ait Biel, distinguitur. Vel dicitur *Actio*, eodem Biele teste, quia ibi agitur nostra causa coram summo Iudice, Christo Deo, per sacerdotem, tanquam per nuntium intermedium inter ipsum et sponsam, Christum, scilicet, atque Ecclesiam. Cum igitur Canon dicatur *Actio*, quod intr a Canonem exstat rectius *Intra* quam *Infra Actionem* dicendum videtur. Ego itaque, ab hujusce Sacramentarii medio ad finem usque, titulum hunc (*Intra actionem*) sicuti scriptum inveni, relinquendum censui.

Exstat beati Augustini communis Missa, quæ in singulis Quadragesimæ diebus hodie recitatur; et in Oratione illa quæ modo Postcommunio, modo autem Ad Complendum nuncupatur, quia ea Oratio est ad finem Missæ præter alias lectiones varias, legitur *Abolitio scelerum*, pro quo *Ablutio scelerum* nunc legitur in Missali. In fine autem legitur: *Sit vivorum atque mortuorum remissio omnium delictorum*, sine dictione *fidelium*, quæ in Missali habetur.

Missa pro defunctis desiderantibus pœnitentiam, et minime consequentibus; hic titulus iis qui sacram theologiam non norunt scrupulum aliquem injicere potest. Hoc enim loco non est sermo de iis qui absque pœnitentiæ virtute vel sine charitate ex ea vita decesserunt, et Orationum, sive suffragiorum capaces non sunt, etiam quia Ecclesia pro his non intendit orare, sicut neque pro iis qui in hæresi vel in excommunicatione obierunt; sed de iis qui in mortis articulo desideraverunt ac petierunt sacramentum et non nisi in voto consequi potuerunt, ut rubrica necnon Orationes hujusce Missæ omnes præ se ferunt. Neque hoc in loco sermo est de pœnitentiæ venia per veram contritionem impetranda, sicut legitur in cap. xii Epist. ad Hebræos, de Esau, qui, teste Apostolo, *pœnitentiæ locum non inuenit, quamvis cum lacrymis inquisisset eam*; necnon de Antiocho, in Machab. ix, qui quidem, ut Scriptura narrat, *scelustus Dominum orabat, misericordiam ab eo non consecutus*. In his enim duobus locis non habetur sermo de vera contritione, quæ oritur ex amore justitiæ; sed de ea quæ nascitur ex mœrore damni temporalis: nam Deus neminem repellit, si recta intentione convertatur ad eum: *Quis enim*, ut in cap. xx Ecclesiast. legitur, *Deum invocavit, et desepit eum?* Titulus ergo Missæ intelligendus est eo modo quem initio hujusce scholii explicavimus.

In Præfatione ad exorcismum ad aquam benedicendam multæ lectionum varietates inveniuntur in nitentem, ut mos est.

Ad Missam. — Omnipotens et misericors Deus, in cujus potestate conditio humana consistit, animam famuli tui *Ill.* ab omnibus absolue peccatis, ut pœnitentiæ fructum, quam voluntas ejus optavit, præventu mortis non perdat. Per Dominum nostrum.

Secreta. — Satisfaciat tibi, Domine, quæsumus, pro anima famuli tui *Ill.* sacrificii præsentis Oblatio, et peccatorum veniam quam quæsiuit inueniat, et quod officio linguæ implere non potuit, desideratæ pœnitentiæ compensatione percipiat. Per Dominum.

Intra Actionem. — Hanc igitur Oblationem, quam tibi offerimus pro anima famuli tui *Ill.*, cujus depositionis diem *Ill.* celebramus, quæsumus, Domine, ut placatus accipias, et ineffabili pietate concedas, ut quod exsequi præventus conditione mortali ministerio linguæ non potuit, mereatur indulgentia sempiterna. Diesque nostros, etc.

Ad Complendum. — Deus a quo speratur humani corporis omne quod bonum est, tribue per hæc sancta, quæsumus, ut sicut animæ famuli tui *Ill.* pœnitentia velle donasti, sic indulgentiam tribuas miseratus optatam. Per Dominum.

Hanc Præfationem non continet Codex sancti Eligii, quem post Menardum edidimus. Videri autem potest in Edit. Gussanvilli, col. 1551 et seq. Ex hac etiam Præfat. desumuntur quæ in duabus subsequen- tibus notis illustrat Angelus Rocca.

mss. et impressis Codicibus, sed eas brevitatis causa prætermittimus, tria tamen in medium consideranda proferentes. Primum est: *Ipsa te cognovit altissima Salus, et Respector perpetuus, ad quem humiles rogamus, ut exaudias*, etc. Est locutio nimis dura, ac tricus non carens, si verborum constructio perpendatur; sermo enim est ad aquam, et paucis hisce verbis absque ullo medio fit transitus ad Deum sub secunda persona. Quod sane non nisi nimium licenter stare potest. Codex aulem impressus, liber scilicet Sacerdotalis sanctæ Romanæ apostolicæ Ecclesiæ inscriptus, et auctoritate Leonis, habet: *Te igitur omnipotens Deus, altissima Salus et Respector perpetuus, humiliter rogamus, ut exaudias*, etc. Quæ sane lectio, quamvis bona et accommoda sit atque perspicua, priorem tamen lectionem relinquere visum fuit, ne tanta fieret mutatio.

Ibidem dicens: *Qui te arcanis et limpidis, velocibus ventis pluere præcepit*, etc. Hæc item locutio satis obscura, non solum in Cod. Vaticano mss., sed etiam in impresso libro Sacerdotali, quem supra citavimus, reperitur, dictione *limpidis* excepta.

Ibid. *Expellas omnem umbram, omnem Satanam, et omnes machinationes spirituum immundorum, sive Bithanatum, sive errantium ex invocatione magicæ artis*, etc. Hæc autem locutio est ad aquam directa pro expellendis dæmonibus, eorumque machinationibus vertendis, sed **611** particula *Bithanatum* nihil profecto significativum sonare potest; nisi vox corrupta esse dicatur, duabus particulis Græcis constans, hoc est, *Biathanaton*, vel *Biathanatorum*; nam *Biathanatos*, vel *Biathanatus* est, qui violenta occubuit morte, dictus a *βία*, quæ est violentia, et *θάνατος*, mors. Hunc locum cum aliis Sacramentariis Vaticanis niss. conferre non potui, cum hæc Præfatio, ad exorcismum pertinens, in iis non exstet. Vidi tamen ipsum in Sacerdotali superius citato ad scholium pag. 243 (*Edit. Vatic.*), ubi, loco dictionis *Bithanatum*, inveni **C** *Biotanatorum* sine aspiratione; sed quia etymologia hujusce dictionis sensui exorcismi contra spiritus immundos et contra invocationem magicæ artis satisfacere non videbatur (ei etiam aspiratione addita) ob temporis inter imprimendum angustiam, relicta fuit vox *Bithanatum*, hoc loco maturiorem postulante considerationem; quia etsi mea de voce *Biathanatorum* conjectura est rationi consentanea, et certitudini, ut sic dixerim, proxima, eam tamen absque alicujus scriptoris aut exemplaris auctoritate dicto in loco apponere ausus non fui, præsertim vero ob frequentem scriptorum usum, qui vocem *Biothanatorum* pro iis qui violenter occubuerunt, contra vocis etymologiam, frequenter usurparunt; *Biothanatus* enim a *βίος*, quæ est vita, et *θάνατος*, mors, dictus, mortalem sonat vitam. In passione sancti Andræ apostoli, apud Surium, die 30 Novembris, tomo VI, a presbyteris et diaconibus Ecclesiarum Achaïæ conscripta, invenio *Ægeam* proconsulem, qui sanctum Andream cruci affigi mandavit, ex hoc decreto a dæmone statim arreptum, et in medio foro civitatis volutatum exspirasse. Hinc Stratocles, *Ægeæ* frater, ad Christum conversus, jussit servis suis *inter Biothanatos sepelirent eum*. Hæc ex Surio in fine dictæ passionis. Cassianus item, in coll. 2, c. 5, de morte Heronis senis usus est hac dictione *Biothanatos*, pro iis qui violenta occubuerunt morte. Hic enim Hero quinquaginta annorum spatio in eremo singulari continentis rigore commoratus, diabolica tandem illusionem deceptus, in puteum sese præcipitem dedit; indeque illæsus a fratribus extractus, sed pene exsanguis, ac deinde in suæ deceptionis obstinatione perseverans, tertia die obiit. Hinc Cassianus de Herone ait: *Vir a presbytero abbate Paphnutio potuit obtineri ut non (inter Biothanatos reputatus) etiam memoria et Oblatione pausantium judicaretur indignus*. Lampridius, in Heliogabalo imp., adulescente impurissimo, qui a scurris anno ætatis suæ

A 16 occisus fuit, hunc in modum de eo scribit. *Et prædictum eidem erat a sacerdotibus Syris Biothanatum se futurum*. Hac denique voce in eumdem item sensum usurpata Julius Firmicus suis ad res Astrologicas pertinentibus usus est, ut quidem frequentissime. Ego itaque cum hac in re perplexus forem, num scilicet vox *Biothanatorum*, vel *Biathanatorum* dictum in locum reponenda esset, pertractans Tertulliani librum de Anima (sed aliud agens), incidi in cap. 33, non procul a libri fine, in quo disceptatur an demorentur hic animæ post mortem, vel ab inferis comement; et præsertim in eum deveni locum, in quo de magica invocatione, necnon de exorcismorum antiquitate disputatur; bisque dicto in loco de violenta morte præreptis mentionem facit: quos non *Biothanatos*, nec *Biathanatos*, sed *Biæothanatos* dictos, hoc est violenter mortuos, a *βίαιος*, adverbio Græco, quod est violenter, appellat in hanc verborum formam: *Itaque invocantur quidem Abori et Biæothanati sub illo fidei argumento, quod credibile videntur eas potissimum animas ad vim et injuriam facere quas per vim et injuriam sævus et immaturus finis extorsit, quasi ad vicem offensæ dæmones operantur sub obtentu earum*, etc. Hæc Tertullianus. Tertulliana itaque lectio cum propria et genuina esse videatur, ipsam vocem *Biæothanatorum*, dictis omnibus in locis restituendam esse reor; vel *Biathanatorum*, ut mea fert opinio. Si autem vox *Biothanatorum* reponenda censeatur, hanc per figuram syncopam, ac diptongo detracta, scriptam et pronuntiatam esse dicas oportet.

Col. 233. In exorcismo salis, ut videre est in titulo, et in exorcismo ipso, fit mentio de vetusta spargendi salis consuetudine ad quæque noxia effuganda.

612 Col. 234. Inter alias novarum frugum Benedictiones exstat *Benedictio uvæ vel fabæ*, et vetusto more scriptum reperitur *fuva*, pro *fabæ*. Veteres enim illi, beati scilicet Gregorii sæculo, *v* pro *b*, et *b* pro *v*, ad arbitrium uti solebant; modo usum Græcorum, sed inepte quidem, modo Gothorum et Langobardorum cæterarumque nationum exterarum scribendi pronuntiandique formam ac barbariem imitantes, ut eruditi viri et permulti sane affirmant, hujus generis in Latina lingua jacturam fatentes. Scribebant autem contra venerandæ antiquitatis usum *labor* pro *labor*, *veneficium* pro *beneficium*, *vonum* pro *bonum*, et alia id genus permulta; ita etiam *vivere* pro *bibere*, et *bibere* pro *vivere*, necnon *vita* pro *vita*. Qui profecto scribendi pronuntiandique modus in Hispania, præsertim vero in Provincia Castelli, et alibi apud multos in hanc usque diem remansit. De aliquot exemplis superiori loco appositis luculentissimum exstat testimonium per tabulam illam lapideam satis grandem, Romæ in Xisto, sive in porticu sancti Petri ad parietem ecclesiæ affixam, et ad calcem scholiorum appositam, in qua recensentur multa oliveta quæ beatus Gregorius sanctis apostolis, et ad eorundem sanctorum apostolorum luminaria concinnanda dicavit, in qua scilicet tabula *olbetum* pro *olivetum*, et semper quidem, necnon *parba* pro *parva*, et *sillula* pro *sybulo*, et *uveribus* pro *uberibus*, et *devitorem* pro *debitorem*, usurpantur, hinc nos ad Codicem Vaticanum vetustatem comprobandam, vocem *faræ* pro *fabæ*, retinendam censuimus. Id quod etiam a Pamelio factum esse constat, cum hanc eandem lectionem retinuerit, et in margine scriptum reliquerit dicens: *More veterum censeo faræ, pro fabæ, lexi*.

Hujus autem generis scribendi pronuntiandique usus varius ortum fortasse habuit a vario usu scribendi pronuntiandique secundam alphabeti Græci litteram. Ætas enim Latinorum illa græcisans, hoc est Græcorum linguam initiari affectans, multas voces a fonte Græco originem trahentes Græcis litteris scribere solebat, et frequenter quidem hunc in modum: *HIC XPC, IHS XPC*; Latinas item nonnullas ad imitationem Græcorum pronuntiare studebant, ut patet per exempla superius assignata, in quibus

utebantur littera *b* pro *v*, et *v* pro *b*. Hæc autem varietas fiebat ob varias opiniones, sicut dictum est, de littera *beta*, Græci alphabeti secunda. Veteres enim Latini, sicut ad hanc usque diem multi, opinantur *b* secundam alphabeti Græci litteram vim ac naturam habere quam littera *v* apud Latinos, eamque per *v* exprimebant. vocitabantque *vita*, ratione forsanducti, quod Græci scriptores cum scribunt nonnulla Latinorum nomina, ut *Valerius* et *Virgilius*, modo *β*, modo *οὐ* uti solent, ut *Βαλέριος*, et *Οὐβίλιος*, et *Βιργίλιος*, *Οὐβίλιος*. Quod faciunt necessitate compulsi, nullam habentes litteram, ut recte ait Adolphus Mekerchus, vir quidem eruditus, quæ nostram consonantem reddat; cum *v* vocalis et *v* consonans apud nos unum nomen et unam habeant figuram. Ob id Ptolomæus in omnibus nominibus apud Latinos ab *v* incipientibus, ut *Verona*, *Οὐβίλιον*, Vicentia, *Οὐβίλιον*, vel *Οὐβίλιον*, et id genus alia, per *οὐ*, quod sonant *v* Latinum, non per *β* scribit. Suidas item quando *v* pronuntiare studet, non per *b*, sed per *οὐ* id facit, ut *Οὐβίλιος*, Valens Romanorum imperator, et *Οὐβίλιανός*, Valentinianus Romanorum item imperator, necnon *Οὐβίλιος*, Varus, Laodicensis sophista; atque hunc semper in modum alia id genus nomina ab eo scribuntur. Eodem quoque modo interjectio dolentis *væ*, scripta reperitur apud Mattheum xviii, dicentem: *Ὅτι τῷ ἀδελφῷ ἐκείνῳ, δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται*, hoc est, *Væ* homini illi, per quem scandalum venit.

Idem alibi apud eundem, et apud alios evangelistas non semel, et aliis locis Novi Testamenti. Hinc nonnulli Latinorum, sed perpauci, rectius sentientes existimaverunt *b* Græcum eandem habere vim et pronuntiationem quam *b* Latinum et *beth* Hebraicum habent; et Græce *βίτα*, *bita*, vel Latine *beta*, juxta Hebraicam fere pronuntiationem, *beth* quam sibi Græcus ab Hebræo non mutavit, non *vita*, dicendum reipsa demonstrant. Quo **613** in genere sunt Juvenalis, satyra 24 et Martialis, lib. v Epigram. Quibus in locis *betu* pro *vita* scriptum reliquerunt. Idem sensit Plautus, qui in Pseudolo interjectionem admirantis *βάβα*, pro qua Latini *papæ* Græcam relinuit dicens *Babæ, nunc mihi demum animus in tuto est loco*. Et in Asin., pro eo quod Latini dicunt, *incedit*, vel *vadit*, usurpavit hanc vocem *badizat*, dicens: *Item Hercle jam de hordeo, tollutim badizas*. Quod autem *b* Græcum habeat eundem sonum quem habet *b* Latinum, non solum de verbo *badizo*, verum etiam ex ipso ovium balatu, luce clarius dignosci posse testantur eruditi viri, Joannes scilicet Ghekus Anglus, et Adolphus Mekerchus Brugensis in commentario de vera ac recta linguæ Græcæ pronuntiatione, dum Eustathii in Homerum opinionem Cratini referunt dicentis *b* vocis aut soni ovium imitativum et significativum esse, citantque ex eodem Eustathio hunc ejusdem Cratini versum, et interpretantur.

Ὅδ' ἤλιθιος ὡσπερ πρόβατον βῆ βῆ λέγων βαδίζει, hoc est,

Hic fatuus, tanquam ovis, be be sonans badizat.

Inditum est enim ovibus a natura, ut belatum suum (quem Latini, *e* in *a* vertentes, balatum vocant) non per hunc sonum, *ve, ve*, sed per illum *be, be*, labris per spiritus impetum reclusis orque aperto exprimant, et *b* Latinum optime omnium declarent. Hinc Pierius Valerianus, xlvii Hieroglyphicorum libro, cap. de litteris septem, *b* Latinum per pictam pecudem representari posse ait. Eodem modo voces illæ quas Latini a Græcis sibi mutuarunt scribuntur ac pro-

* Scilicet in Editione Gussanvil. Hujusmodi Benedictiones plurimas legimus, tum in Editis, tum etiam in variis Mss., sed eas non admittit noster Codex Eligianus, quod ejus antiquitatis est argumentum.

† Nimirum ejusdem Edit. Gussanv. Oratio vero

A nuntiantur per *be* Latinum, ut *brachium*, *balneum*, *boobos*, *barbarus*, *baptizo*, et aliæ id genus innumeræ non vrachium, valneum, *nos*, *varriarus*, nec *vaptizo*. Ex quibus omnibus liquido constat cur *b* pro *v* et *v* pro *b* apud veteres reperiantur.

* Col. 1554 et sequenti. Multarum rerum Benedictiones videre est, quæ nunc in usu frequenti non sunt. Sed pag. 1558 exstant in *lardario*, et in *cammata* Benedictiones. *Lardarium* autem, ut aiunt, vox est desumpta a Gallis qui rem ipsam *lardier* vocitare solent. *Caminata* vero pro camino ab iisdem usurpatur Gallis, qui hunc in modum scribunt *cheminée*, aspirationem haudquaquam pronuntiantes.

† Col. 1559. Exstat hujus generis nota ÷ quam olim liberarii pro *est* usurpabant, et frequentissime quidem, ut in Codicibus ms. quingentis abhinc annis videre est. Vidi olim ego hanc notam in multis Codicibus manuscriptis antiquis; sed postremo in bibliotheca Vaticana, in qua exstat liber antiquissimus notarum Ciceronis grammatici ac Senecæ inscriptus. In hoc enim libro inter plurima diversarum notarum genera reperitur nota ipsa de qua nunc habetur sermo, ad varias substantivi verbi voces conscribendas, modo cum uno tantum puncto superscripto, modo cum uno tantum superscripto, vel ad lineæ finem apposito, excogitata. Hoc scribendi genus per notas, quas dicunt per ipsas, vel per litteras commutatas, seu per situm litterarum immutatum, hoc est, *a* post *b*, etc., tam apud Ciceronem, Senecam, quam etiam apud alios, sive hodie multis modis fieri solet, inventum fuit, ut res conscriptæ, si litteræ ad absentes missæ interciperentur, ab aliis non intelligantur. Compendioso autem scribendi genere tam notarii, a notis ipsis nuncupati, quam amanuenses ac librarii velociter scribendi causa utebantur. Hanc scribendi velocitatem de notario, vel amanuense ac librario, qui calamo verba dictantis excipiebant, aperte indicat carmen illud Martialis dicentis:

614 Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Quamvis autem hoc in loco hujusmodi signum dicti verbi intellectum habere non queat, illud tamen ipsum relictum est ad Codicis item antiquitatem comprobendam, nisi dicamus notam hanc additamenti esse signum; quæ enim per notam hanc ÷ ad verborum usque *formasti*, exclusive, leguntur in cæteris Codicibus ms. et impressis non reperiantur. Hoc item signum ad hanc rem præstandam in usu olim fuisse beatus Hieronymus testatur, scribens ad Paulam, et Eustochium, et Suniam, et Fretellam; et hujus generis signum obelus ab eo nuncupatur; quæ sane virgula a Latinis veru vocitatur, quo ostenditur jugulandum esse et confodiendum quod in authenticis libris non invenitur.

Ibidem in Oratione admodum proluxa variæ sunt lectiones, quæ brevitatis causa præmittuntur. Illud tamen sublicendum non est, *urgueo* pro *urgeo*, et *contremesco* pro *contremisco* olim dici solitum; ut non semel dicta in Oratione, et alibi *unguo* pro *ungo* scriptum reperimus, ac relinui mus eandem ob causam assignatam. De primo exstat Parmæ inscriptio marmoris incisa, in qua legitur, *urguente fato*. Et Caper grammaticus auctor satis antiquus, de Auct. Latin. verb., *tinguere*, non *tingere*, dicendum affirmat, quoniam est verbum *tinguo*, *uis*; et ut ipse ait de usu loquendi sua ipsius ætate, et a verbo *unguo unguentum*, et *unguentarius* derivari affirmat. Unguentarius autem a verbo *ungo*, *ungis*, ut legitur in lapideis inscriptionibus. Idem dicit Conradus, de Lingua lat. De secundo autem, hoc est de littera *e* pro *i* multa

ubi hoc exstat, est secunda super dæmoniacum. Et Deus conditor et defensor generis humani, qui hominem ad imaginem et similitudinem tuam ÷ manibus tuis sanctis et proprio tuæ divinitatis ore formasti.

exstant exempla ex lapidibus, ut videre est in orthographia Aldina. Antiquitus enim *sene pro sine*, et *sebi pro sibi*, et *pertenet partinet*, et alia id genus innumera dicebantur.

Col. 1562. In Oratione super feminas multa desunt quæ in Ms. bibliothecæ Montis Regalis Panhormi, et in Sacerdotali Romano impresso, leguntur. In Codice Vaticano hæc ita jacent: *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, qui tribus Israel monuisti, et Susannam de falso crimine liberasti*, etc. In Codice Montis Regalis: *Deus Abraham, etc., Deus, qui tribus pueris Israel de Ægyptiaca servitute liberasti, per Moysen famulum tuum de custodia mandatorum tuorum in deserto monuisti, et Susannam de falso crimine liberasti*, etc. In Codice Montis Regalis, dictio (*pueris*) vacat. cum *tribus* accusandicasum esse satis constet, et dictio (*pueris*) cum verbo *monuisti* stare non possit. In Sacerdotali autem Romano recenter impresso hæc Oratio in ordine baptizandi legitur hunc in modum: *Deus Abraham, etc., Deus, qui tribus Israel de Ægyptiaca servitute liberasti, et per Moysen famulum tuum de custodia mandatorum tuorum in deserto monuisti, et Susannam de falso crimine liberasti, te supplices exoramus, ut, etc.* Hæc Oratio quamvis integra et perspicua sit, lectionem tamen Vaticanam, etsi mutilam, retinuius, ne tanta fieret mutatio in Codice qui in Ecclesia publicæ lectioni deservire non potest.

^b Col. 1562. *Quem ad fontem baptismatis donum vocare dignatus est*. Hic locus in Codice ms. Vaticano depravatus videtur, et ex Sacerdotali Romano impresso correctus est hunc in modum: *Quem ad fontem baptismatis dono suæ gratiæ vocare dignatus est* (scilicet *Christus*) quæ sane correctio a Codice Pamelii non est aliena.

Col. 1564. In rubrica exstat *xoxista excarpsum*; quæ quid sibi velit, sciri haud potuit, sed vox corrupta vitio scriptoris iudicatur. Verba enim rubricæ sunt hæc: *Et reliqua sicut in illo superiori ordine excarpsum est*, etc. Sed videtur probabiliter legendum, pro (*excarpsum*) **615** *enarratum*, sive *exaratum*; hoc enim pacto ipsa locutio sensu non caret congruenti. Nel fortasse, et quidem melius, *exorcizatum* legendum est: ibi namque de exorcizandi modo agitur; nos autem mendosum reliquimus locum, certam conjecturam non habentes. De hac igitur re iudicent eruditiores. Vel *charaxatum* legi debet, a verbo *charaxo*, id est scribo dictum, quo usus est beatus Gregorius etiam in *Regist.*, lib. v, epist. 40. *Charaxo* autem voce *character* dicitur, ut Huguitioni et Papiensi placet. Hinc *characatus* et *charaxatus*, a Græco *χαραξ* et *χαράττω*, id est, sculpo, fingo.

Col. 1568. *Adscendo*, legitur cum *d*, more veterum Latinorum, sicut etiam *adscisco*, ne secunda littera præpositionis *ad* omnino pereat, quæ in compositione vel remanet, ut *adscio*, vel immutatur ut *afficio*, *affluo*, et similia. Pamelius autem legit duplici *s*, *Assensio*, et *Assensa Domini*, et hoc modo *d* in *s* conversum videtur.

Col. 201. ^c *Trophæum crucis*, pro *Trophæum crucis*, aspiratione prætermissa, relicta est. Veteres enim Latini, Græcos, qui *Τρόπαιον* dicunt, imitantes, sine aspiratione scribebant. Hi namque, teste Cicero in lib. de Oratore, longe post medium, aspiratione non nisi in vocali utebantur, dicentes, *triumphus* et *trophæum*, et id genus alia, ut in antiquis inscriptionibus videre est. Id præsertim legebatur in veteri base obelisci qui nunc ad sancti Joannis Lateranensis cernitur, sed modo bas silla, quam ego vidi, non exstat.

Col. 228. *Incipiunt Apologiæ*. Sunt nonnullæ Orationes in dicta pagina et sequenti, quæ nomine Apo-

logiæ inscriptæ reperiuntur in Cod. ms. Vaticano, ^d sed in cæteris Codicibus mss. Apologiæ nomen nec hic nec alibi præfixum invenitur. Quamvis autem Apologiæ vis non nisi in defensoriæ vel excusatione consistat, hoc tamen loco Orationes ipsa, ut reor, nomine Apologiæ solam peccatorum comprehendunt accusationem, quæ apud Deum vim excusationis habet. Qui enim apud divinam Majestatem sese accusat, suas culpas detegendo, hic secundum Augustinum pro accusatione excusationem, sive impunitatem, meretur, justificati nomen recipiens, cum justus. ut Sapiens ait, prior sit accusator sui, exemplo illius publicani evangelici, qui post accusationem rediit justificatus in domum suam, juxta illud Proverb. xviii et Matth. ix: *Qui se accusat, cum peccaverit justus est*. Et Isa. xliiii: *Dic tu prius iniquitates tuas ut justificeris*. Huc spectare videtur liber sancti Ambrosii de Apologia David, quæ est accusatio peccantis David coram Deo, et accusatio contra detractores.

^B Ibidem legitur *peripsuma*, pro *peripsema*, et *neglegentia*, pro *negligentia*, more antiquorum. *Peripsema* enim apud Græcos est purgamentum ferri vel pomi, et quidquid de qualibet materia, ut purgata reddatur, abjicitur. Hunc sensum habent verba beati Hauli I Cor. iv: *Tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus omnium per ipsema usque adhuc*. Antiquitus autem dicebatur *Peripsema*, more Græcorum, qui scribunt *περίψημα*, quamvis apud Latinos ita *ν* Græcum in *e* longum converti soleat. *Neglegentia*, pro *negligentia*, apud etiam veteres Latinos dicebatur, ut ex lapidibus et libris mss. videre est.

^e Col. 1572 In Missa pro febricitante fit mentio de sancto Sigismundo martyre Burgundiæ rege, per quem febricitantibus sanitatem redditam fuisse Sigebertus Gemblacensis monachus in Chronicis testatur. De hoc Beda, Usuardus, Ado, Gregorius Turonensis, et Baronius scribunt. In prima hujus Missæ Oratione legitur: *Typus quartanus, et quoidianus*, pro quodam ut conjectura fert, termino febris, quæ quadam forma, seu regula, sibi quasi **616** præfixa, hominem corripit, aut termino, sive ordine quodam, qui typus nuncupatur. Nam Galenus, de typo, cap. 1. loquens, ait: *Typus est ordo intensionum ac remissionum*. Vel sic: *Typus est ordinata intensionum remissionum que redditio*. Vel: *Typus est affectus cui accessio et remissio ordine quodam accidit*. Galenus, in lib. def. med. Hinc typicæ febres sunt in quibus accessio et remissio statis vicibus accedunt; atque hic erraticæ plume contrariæ sunt, quæ nec statum tempus, neque ulium ordinem accessionum et remissionum servant, sicut sunt illæ quæ oriuntur ex atra bili, quæ in quibusdam partibus movetur; in quibusdam vero immota manet; in aliis putrescit, aut fervere incipit, auctore Galeno, lib. ii Prognost., com. 29, ex quo hæc decerpsi ad verbum. ut hic Sacramentarii locus explicaretur.

Col. 1578. In prima Oratione legitur: *Ut piis nostris precibus clemens ac propitius aspiras, sicut et illi misericordiam largiaris*. Textus Vaticanus sic jacet, et fortasse menda non caret, nisi legatur *aspiras* pro *aspirans*, sicut *elegas* pro *elegans*, et *mesa* pro *mensa*, non sine ratione, ut in lapidibus legitur antiquis; vel *aspires* legendum est. Sed quomodocunque legatur, constructio verborum non satis perspicua videtur.

Ibidem. Oratio quæ dicitur *Ad Complendum* est omnino mutila, et sensus congruere non videtur, nec aliud exemplar haberi potuit pro hac re dilucidanda, id quod aliis item in rebus nobis evenit. Multa enim hoc in exemplari quod impressimus reperiuntur quæ in Codicibus tam mss. quam impressis non

^a Hæc vide in Edit. Gussanv., loco assignato.

^b Hæc require loco indicato in Edit. Gussanv., necnon verba *excarpsum*, et *adscendo*, de quibus sunt duæ notæ sequentes.

^c In nostra Editione legitur *trophæum*,

^d Secus in nostris Codicibus, ubi sic legitur. Vide loco indicato et consule notas Menardi.

^e Hæc adhuc require in Editione Gussanv. aut Vaticana. Eadem dicta intellige de tribus notis immediate sequentibus.

exstant; præsertim vero a col. 1573 ad finem usque A nihil penitus in cæteris exemplaribus invenitur,

Col. 1580. In Missa pro papa fit mentio de beato Silvestro, et Orationes sunt illæ quæ in Missa pro papa recitantur. ac tempore beati Silvestri videntur usurpatæ, cum ejus nominesint insignitæ; nisi dicamus hoc factum esse a librario, vel a quopiam alio, ad majestatem pontificam insinuandam, quæ vires suas tempore beati Silvestri suscepit.

* Edit. scilicet Vaticanæ. In nostra autem illos reperies in appendice ad Antiphonarium.

* *Ibidem*, hymnos beati Gregorii in tomo V imprimendos curavit. ut ne quid in Vaticana Editione ex operibus ejusdem sancti desideraretur. Quamvis autem Clithovæus in suo Elucidatorio ecclesiastico quatuor tantum beato Gregorio ascribat. hoc est, *Primo dierum omnium, Nocte surgentes, Ecce jam nortis, et Luris Creator optime*; octo tamen sub ejusdem sancti nomine hac in editione impressi sunt, quia alii aliter de hac re senserunt.

MONITUM.

In nonnullis libri Sacramentorum mss. Codicibus, attexitur sancti Gregorii *Benedictionale*, seu solemniū ab episcopis dicendarum Benedictionum ordo et series; quod de supra laudato Cæsareæ bibliothecæ Codice maxime testatur Lamberius, loco jam citato. his verbis: *In eodem venerandæ vetustatis Codice post jam memoratum librum Sacramentorum exstat etiam ejusdem sancti Gregorii Magni Benedictionale, sive synagma solemniū sacrarum benedictionum in sancta Ecclesia catholica ante mille et sexaginta annos usitatarum: quod quoniam tam in Antuerpiensi quam in Romana operum sancti Gregorii Magni Editione desideratur, operæ pretium me facturum arbitrator, si integrum illud hic inseruero: ne tam rarum et fructuosum primitivæ Ecclesiæ Christianæ monumentum diutius lateat.*

Ineditum hoc opusculum rebatur Lambecius, cum de ipso evulgando cogitavit. Verum errorem suum postea correxit, viso libro Sacramentorum cura nostri Menardi edito, in quo scilicet illæ Benedictiones, saltem plurimæ sparsim suis locis occurrunt; hinc nobis satis visum est, loco appendicis, subjicere reliquas in Editione Menardi et nostra omissas. At quia ampliorem hujusmodi Benedictionum segetem nobis suppeditavit Codex sancti Theoderici prope Rhemos, quem aiunt ante annos ferme nongentos scriptum, non abs re esse censuimus eas mantissæ loco adjicere. (*Vide nostram Præf. ad lib. Sacrament.*)

Porro de Benedictionibus, earumque in Missis solemnibus usu, lege notam centesimam nostri Menardi in librum Sacramentorum, et Jacobi Pamelii prolegomena in secundum tomum Liturgicon. *Hic Benedictionum episcopaliū per anni circulum libellum*, quas a Grimaldo abbate collectas putat, eodem tomo edidit, a nostris pene semper discrepantes. In Missali Gothico Josephi Thomasii prius, deinde nostri Mabilionii opera vulgato, sunt Benedictiones in singulis fere solemnitatibus, verum prorsus diversæ Liber Sacramentorum Ratoldi. sæculo decimo descriptus, plures continet Benedictiones quam alii, *quia recentior est*, inquit Menardus in præfatione; cui minime tamen concedimus majorem numerum Benedictionum minoris antiquitatis argumentum esse; alioquin dicendum foret Missale Gothicum, tam venerandæ antiquitatis, et Theodericensem Codicem recentioris ætatis notam præferre. In nonnullis sane vetustis libri Sacramentorum Codicibus desiderantur Benedictiones, ut in Codice Reginæ Sueciæ, in Calensi, Gemet., Theoderic., etc. sæpe in notis ad librum Sacramentorum laudatis. At cur desint non alia est ratio quam quia in alio seorsim volumine continebantur, quod, ubi opus erat, episcopo legendum porrigebat archidiaconus. Id ex Mss. Theodericisibus constat; in neutro enim reperiuntur hujusmodi Benedictiones episcopales: at in Codice separato notato a tergo 63 exhibentur. In Codice Gemet. nongentorum circiter annorum, qui omnia ab episcopo recitanda (unde Pontificalis dicitur) comprehendit, exhibentur etiam Benedictiones in lib. Sacram. sparsæ, ac longe plures quam quæ in Vulgatis leguntur. De eo sæpe infra. Porro non agimus hoc loco de Benedictionibus aquæ, ferri etc., quibus olim mos erat explorare innocentiam eorum, quibus objiciebantur crimina; quæ tum in Pontificali laudato, tum in aliis plurima continentur; legique possunt lib. in de Antiq. Eccles. ritibus cap. 7, auctore nostro D. Ed. Martene. Cætera quæ ad hoc argumentum pertinent, lege in amplissima Menardi nota centesima, ubi pro suo more cumulatissime ac eruditissime ea de re disserit.

BENEDICTIONES

Quæ in libro Sacramentorum desiderantur.

Ex Benedictionali a LAMBECIO edito.

* *Benedictio in Annuntiatione sanctæ Mariæ.*

Dominus Jesus Christus, qui in sæculorum fine processit ex Virgine, cor vestrum virginitatis incorruptæ corona clarificet. Amen.

Et qui annuntiante angelo Virginis ingressus est uterum, ejus vos ministerii et instruat et muniat sacramento. Amen. Quique hodie Virginis Conceptionem devotissime celebratis, ad Nativitatem nostri Redemptoris exsultantibus animis et mundo corde perveniat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Septuagesima.

† Deus omnipotens, qui unicusque nostrum ita currere ut comprehendamus jussit per Apostolum suum, infundat cordibus vestris Paracletum Spiritum, quo et felicissimum valeatis consummare cursum, et in ejus vinea licet diversis vocationibus laborantes, promissæ tamen ab eo mercedis mereamini recipere

* Adest hæc Bened. a Ms. Theod. et ab Ed. Pamel.

† Hæc quoque desideratur in laudato Codice, qui

B nummum. Amen. Ejusdem sancti Spiritus illustrati gratia, vegetati clementia, taliter flagitia relinquatis, atque plangatis præterita, devitetis præsentia, et dignius etiam consummetur sacratissimæ Quadragesimæ abstinentia ventura. Amen. Quatenus peragentes competenter ipsum tempus Quadragesimale, purificatis mentibus ab omni vitiorum labe, mereamini mundi venire ad celebrandum festum paschale. Amen.

Benedictio sanctæ Eucharistiæ.

c Omnipotens Deus, opifex totius fabricæ mundi, qui in principio condidit omnia opera sua perfectione senarii numeri, dignetur vobis per ineffabilem gratiam suam largiri, ut omni vitæ vestræ tempore continua suæ Benedictionis mereamini protectione muniri. Amen. Concedatque vobis illa opera per sex dierum curricula patrare, per quæ in septimo tantam et talem gratiam ejus valeatis impetrare, ut et

plures alias continet de Septuagesima.

* Nec ista Benedictio habetur in Theod.

ipsius possitis laudibus delectabiliter vacare, et sine crimine sincerissima devotione sacrosancto corpori et sanguini Domini ad remedium communicare. Amen. Quo spiritali alimonia recreati, ejus optabili custodia tutati, perpetualiter placeatis ei ab omni opere servili penitus liberati, et ab universo fascino pariter mundati, Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio de Resurrectione.

▪ Benedicat vos omnipotens Deus, qui vos gratuita miseratione creavit, et in Resurrectione unigeniti sui spem vobis resurgendi concessit. Amen. Resuscitet vos de vitiis sepulchris, qui eum resuscitavit a mortuis. Amen. Ut cum eo sine fine feliciter vivatis, quem resurrexisse a mortuis veraciter creditis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Aba. — Deus, qui per Resurrectionem Unigeniti sui vobis contulit et bonum Redemptionis, et decus adoptionis, suæ vobis conferat præmia Benedictionis. Amen. Et quo redimente percepistis donum perpetuæ libertatis, eo largiente consortes **622** efficiamini æternæ hereditatis. Amen. Et cui resurrexistis in baptismo credendo, adungi mereamini in cælesti regione bene vivendo. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Nativitate sancti Joannis Baptistæ.

Benedicat vos omnipotens Deus, qui Unigeniti Filii sui per beatum Joannem tandem nostri miseris nuntiavit in terris adventum. Amen. Ipse Spiritus sanctus qui eum replevit clausum in utero matris, et patris linguam solvit a vinculo, faciat vos sua Benedictione repleri, et spiritalibus donis abundanter exuberare. Amen. Ascendat vox deprecantis Præcursoris ad aures clementissimi Patris, qui mundi Redemptorem ante novit confiteri quam nasci, quique auctorem lavacri sacris manibus suis tinxit in fonte, maculas delictorum vestrorum clementer sua intercessione expuret, atque copiis virtutum fecundet. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Assumptione sanctæ Mariæ.

Deus, qui beatissimam virginem Mariam Domini nostri Jesu Christi gloriosissimam genitricem hodierna die ad cælos voluit evocare, et super choros angelorum sublimer exaltare, suæ vos Benedictionis gratia per intercessionem ejus et merita dignetur taliter ditare, qualiter a vilis ad virtutes mereamini transmigrare. Amen. Concedatque vobis ex hoc sæculo sic fide vigere, spe gaudere, et charitate polere, castitatis jugiter eminentia fulgere, et humilitatis etiam excellentia splendere, quo ipsi per omnia bonis operibus adornati valentis placere. Amen. Faciatque vos omnia præterita flagitia et facinora ita die noctuque gemitis et fletibus expiare, præsentia et futura tam salubriter evitare quatenus cum ipsa possitis æternaliter in cælestibus emicare. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Item alia, de Adventu.

Benedicat vos ineffabilis gratia et pietas Dei vivi, et annuat vobis per admirabilem et salutarem adventum Filii sui, ne sub dominatione peccati remaneatis, quod absit, captivi. Amen. Ab omni vos miseria tam potenter liberare, et in sua misericordia tam clementer dignetur perseveranterque confirmare, ut sibi vos faciat in præsentis sæculo taliter deservire, qualiter ad eum in futuro gaudentes mereamini pervenire. Amen. Quique pro nobis eundem Unigenitum suum in Adventu primo voluit incarnari, ipse vos in secundo faciat ab injulorum consortio separari, et justorum commercio secum perenniter mansuros aggregari. Amen. Quod ipse præstare, dignetur, etc.

▪ Idem r'e hac dicendum.

• Est in Codice Gemet. secundo loco.

• In Codice Gemet. notantur Benedictiones pro *singulis feriis. Pro feria 2 Omnipotens Deus sua vos cl.*

Item alia. — Benedicat vobis Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, Salvatoris atque Redemptoris mundi, et ita vos benedicendo justificet atque sanctificet illustratione primi Adventus ejusdem unigeniti sui, ne in secundo coram ipso appareatis immundi. Amen. Fundet vos ejus gratia tam firmiter in humilitate vera, et solidet tam stabiliter in charitate sincera, quo taliter vobis displiceant ea quæ sunt mundi, et placeant jugiter ea quæ sunt Dei, ut in **623** cælesti beatitudine pariter cum sanctis cohareatis. Amen. Quique pro salute servorum eundem Filium suum tantum voluit humiliari, ut intra maternum uterum naturæ nostræ in unitatem personæ copulando dignaretur uniri, intra vos in hoc primo adventu splendore suæ visitationis atque inhabitationis faciat illustrari quatenus in secundo mereamini cum ipso perpetim gloriari. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in nativitate unius apostoli.

• Deus, qui vos in apostolicis tribuit consistere fundamentis, benedicere vos dignetur beati apostoli sui N. intercedentibus meritis. Amen. Defendatque vos a cunctis adversis, apostolicis præsiis, qui vos eorum voluit ornari et muniri exemplis et documentis. Amen. Quo per eorum intercessionem perveniat ad æternæ patriæ hereditatem, per quorum doctrinam tenelis fidei integritatem. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

In anniversario dedicationis ecclesiæ Benedictio.

Deus omnipotens, qui hoc sanctum templum suo gloriosissimo nomini in honore beati N apostoli sui voluit dedicari, ipse vos precibus et meritis illius Benedictione sua justificari et illustratione visitationis atque inhabitationis suæ faciat sanctificari. Amen. Quatenus qui fuistis aliquando sicut et cæteri, domicilia hostis antiqui, et sub ejus dominatione captivi, mereamini singuli gratissima fieri templa Dei vivi, per ejus gratiam effecti de servis filii adoptivi. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

In anniversario consecrationis episcopi.

Omnipotens Deus, qui me, quamvis indignum, per immensam suæ pietatis affluentiam, in numerum autistitum, ad ministrandum altari suo laudis hostias immolando dignatus est deputare, atque tam ad cælestis mensæ sacramenta quam etiam ad perennis vitæ alimenta populo suo eroganda destinare, ipse Benedictionis copia dignetur locupletare, et sanctificando gratia sancti Spiritus corda vestra misericorditer vegetare. Amen. Dignetur etiam vos ab omni moda nequitia clementer expiare, et in suæ pietatis excellentia potenter confirmare. Amen. Concedat quoque vobis de malis ab bona, et de bonis ad meliora quotidie proficiendo transmigrare, et post hujus terminum vitæ ad æternorum gaudia præmiorum feliciter transmigrare. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

*Benedictio * quotidianis diebus.*

Benedicat vobis Dominus, et custodiat vos, Amen. Illuminet faciem suam super vos, et miscreatur vestri. Amen. Convertat vultum suum ad vos, et donet vobis pacem. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Item alia. — Omnipotens Deus sua vos clementia benedicat, et sensum in vobis sapientiæ salutaris infundat. Amen. Catholicæ fidei vos documentis enutriet, et in sanctis operibus perseverabiles reddat. Amen. Gressus vestros ab errore convertat, et viam vobis pacis et charitatis ostendat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

ut infra. *Inclinat pro feria 3, Devotionem pro feria 4, Concedat, vel Det vobis omnipotens Deus pro feria 5. Pro feria 6 duæ assignantur quæ non sunt editæ. Quæ pro Sabbato ponitur non etiam in Editis.*

Alia. — Inclinet Dominus aurem suam ad preces vestrae humilitatis, et det gratiam vobis suae Benedictionis, et praemium sempiternae salutis. Amen. Semper et ubique Dominum propitium habeatis, et in ejus laudibus exsultetis. Amen. Omnium peccatorum vestrorum vincula solvat, et ad gloriam sempiternam pervenire vos faciat. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

624 *Alia.* — Multiplicet in vobis Dominus copiam suae benedictionis, et confirmet vos in spe regni caelestis. Amen. Actus vestros corrigat, vitam emendat, mores componat, et vos ad caelestis Paradisi haereditatem perducat. Amen. Talique intentione repleti valeatis, qua ei in perpetuum placeatis. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Alia. — Devotione vestram Dominus dignanter intendat, et suae vobis benedictionis dona concedat. Amen. Talique vos in praesenti saeculo subsidio munit, ut Paradisi vos in futuro habitatores efficiat. Amen. Sicque corda vestra sanctificando benedicat, et benedicendo sanctificet, ut vobiscum, imo in vobis eum jugiter habitare delectet. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Alia. — Omnipotens Deus det vobis gratiam suae benedictionis, et repleat vos spiritu veritatis et pacis. Amen. Quatenus sic per viam salutis devota mente curratis, ut subreptum delictorum laqueos salubriter evadatis. Amen. Sicque efficiamini in ejus supplicatione devoti, et in mutua dilectione sinceri, ut ad caeleste regnum pervenire possitis securi. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Alia. — Concedat vobis omnipotens Deus munus suae benedictionis, qui vestrae est conscius infirmitatis. Amen. Et qui vobis tribuit supplicandi affectum, tribuat consolationis auxilium. Amen. Ut ab eo et praesentis et futurae vitae subsidium capiat, cujus

vos bonitate creatos esse creditis. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Item alia. — Omnipotens Deus, dextrae suae perpetuo vos circumdet auxilio, et benedictionum suarum repleat dono. Amen. Ab omni vos pravitate defendat, et donis caelestibus exuberare concedat. Amen. Quo, corpore mundati ac mente, talem ei exhibeatis servitutem, per quam suam consequi valeatis propitiationem. Amen. Quod ipse praestare, etc.

Item alia. — Purificet omnipotens Deus vestrorum cordium arcana, et benedictionis suae vobis tribuat incrementa. Amen. Ab omnibus vitae praesentis periculis exuamini, et virtutum spiritualium ornamentis induamini. Amen. Quo illius adjutorio fulti sic ei serviat in terris, ut ei conjungi valeatis in caelis. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Item alia. — Omnipotens Deus universa a vobis adversa excludat, et suae super vos benedictionis dona propitiatus infundat. Amen. Corda vestra efficiat sacris intenta doctrinis, quo possint repleti beneficiis sempiternis. Amen. Quatenus et exequenda intelligentes, et intellecta exequentes, et inter adversa mundi inveniamini indemnes, et beatorum spirituum efficiamini cohaeredites. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Item alia. — Omnipotens Deus dies vestros in sua pace disponat, et suae vobis benedictionis dona concedat. Amen. Ab omnibus vos perturbationibus liberet, et mentes vestras in suae pacis tranquillitate consolidet. Amen. Quatenus fidei, spei et charitatis gemmis adornati, et praesentem vitam transigatis illaesi, et ad aeternam perveniat securi. Amen.

Quod ipse praestare dignetur, cujus regnum et imperium sine fine permanent in saecula saeculorum. Amen.

ALIUD BENEDITIONUM EPISCOPALIUM SUPPLEMENTUM.

Ex Codice pervetusto sancti Theoderici prope Rhemos.

Benedictio de sanctissima Trinitate.

625 Benedicat vos Trinitas sancta, unaque et individua Deitas, Patris et Filii et Spiritus sancti; et tribuat vobis remissionem omnium peccatorum. Amen. Concedat vobis sanitatem mentis et corporis, et liberet vos ab adversitatibus cunctis. Amen. Quatenus a cunctis vitiis emundati, ipsiusque protectione muniti, ad caelestem gloriam pervenire mereamur. Amen. Quod ipse praestare dignetur, cujus regnum et imperium sine fine permanent in saecula saeculorum. Amen. Benedictio Dei Patris, qui est trinus in personis, unus quoque in essentia deitatis repleat.

Item alia. — Deus corda nostra repleat: acrae fidei documentis, et informet nos ad vitam aeternae salutis. Amen. Quique se in Patre, et Patrem in se esse praedixit, dignetur nobis largiri dona quae se diligentibus reppromisit. Amen. Quatenus cooperante Spiritu sancti gratia, ita mereamur trinae Majestatis exsequi dicta, quo ad percipienda aeternitatis praemia potentiae ejus mereamur benedici dextera. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Benedictio in vigilia Natalis Domini.

Omnipotens Deus, etc., ut in Edit.

Benedictio de Natali Domini in nocte.

Deus qui ideo apparuit in carne, ut electos suos ascriberet in aeternitate, sua vos sanctificans Benedictione, nomina vestra scribat in libro vitae. Amen.

^a In Edit. Pamel., tomo II, p. 508 et seq., multae leguntur Benedictiones de sanctissima Trinitate, inter quas haec non reperitur.

^b In Pontific. Gemet. legitur *Benedict. in galli*

Quique ex Maria virgine nasci dignatus est in civitate Bethlehem, vos faciat pervenire post mortem in caelestem Jerusalem. Amen. Ut ibi gloriam Deo in excelsis cum angelis decantetis, et caelesti pace totius bonae voluntatis perfrui valeatis. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Item alia Benedictio. — Infans et Deus Christus, cujus praesepia mirati sunt pastores, in hac die natalis suae, claritate Benedictionis vestras repleat mentes. Amen. Quique pro vobis Deum et hominem hodie creditis natum, ipsius semper sentiat salutem praesidium. Amen. Quatenus exemplo beatae Mariae virginis omnia verba et mandata Christi in corde conservetis, et eum laudando et glorificando, sicut boni pastores exsultetis. Amen. Quod ipse praestare, etc.

Benedictio primo mane.

^b Populum tuum, quaesumus, Domine, pio favore prosequere, pro quo dignatus es in hoc sacratissimo die tuam mundo praesentiam exhibere. Amen. A cunctis eum adversitatibus paterna pietate custodi, pro quo in mundo hoc tempore dignatus es ex Virgine nasci. Amen. Ut te Redemptorem suum semper intelligat, et tuam veraciter gratiam comprehendat. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Alia Benedictio. — **626** ^c Deus, qui non solum genus humanum condere, sed etiam te nascente voluisti hominem de terris ad astra transire, respice preces supplicum, qui te post longas tenebras hodie

cantu: Populum, etc.

^c Exstat in Pontif. Gemet. cum alia vulgata pro die Natalis D. *Benedicat vos omnipotens Deus,*

natum lumen agnoscunt. Amen. Complectere hunc populum in Ecclesie sinu, qui nobis processisti Mariæ de thalamo. Amen. Sit hæc plebs tuis præceptis obedienter amabilis, sicut est partus Virginis in origine singularis; ut cum dies tui fulgoris effulserit, invenias in illis quod recondas in horreo, pro quibus dignatus es in carne venire de cælo. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Postea sequitur: *Benedictio in die natalis Domini.* Benedicat vobis omnipotens Deus, utramque, etc., *ut in Edit.*

Benedictio in Natali sancti Stephani martyris.

Deus qui beatum, etc., *ut in Editis. et in Gemet. aliisque manuscriptis.*

Alia. — Aperi, quæsumus, Domine, cælos tuos, aperi oculos nostros, inde nobis tua dona descendant, hinc te corda nostra respiciant. Amen. Pateat nobis sedes tua in accipiendis beneficiis quæ precamur. Pateat tibi mens nostra in reddendis servitiis quæ jubemur. Amen. Habeat sanctum tuum Stephanum plus iste populus patronum, quem etiam ille habuit impius advocatum. Amen. Accedat ad te vox illa intercedens pro populo, quæ orabat pro inimicis in ipso martyrio, ut se obtinente, et te remunerante, perveniat illuc plebs acquisita per gratiam, ubi te cælis apertis ipse vidit in gloria. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Natali sancti Joannis evangelistæ.

Omnipotens Deus dignetur, etc., *ut in Editis. et in Cod. Gemet. aliisque manuscriptis.*

Alia. — Deus, qui tuos apostolos pretiosa gentium lumina præparasti, qui Jacobum et Joannem ad illustrandas animas, inter vasa Ecclesie, candelabra fidei prætulisti, fac plebem tuam imitari quod unus exorando formavit, alter evangelizando eructavit. Amen. Fructificet in populo quod seminavit iste verbo, plantavit ille martyrio. Amen. Ut eorum interventu, hæc turba illius reficiatur dulcedine, super cujus pectus charus Joannes accubuit præ amore. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Natali Innocentium.

Omnipotens Deus, pro cujus Unigeniti veneranda infantia innocentiæ, etc., *ut in Edit. consentientibus Manuscriptis Gemet. et aliis.*

Alia Benedictio. — Concede, quæsumus, Domine, plebi tuæ innocentiam gratiam, qui tibi consecrasti primitias martyrum ab innocentia parvulorum. Amen. **627** Servetur hic populus purgatus baptismate, qui tibi placitam fecisti innocentiam in cruore. Amen. Ut illuc suo interventu grex accedat post lavacrum, ubi felices parvuli, perfusi rore sanguinis, gloriantur in perpetuum. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Dominica 1 post Natalem Domini. Benedictio.

Deus, qui Unigenitum suum misit, ut mundum salvaret, etc., *ut in Editis.*

Benedictio in vigilia octavæ Domini.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui per incarnatum Verbum unigenitum tuum dedisti lumen in sæculum, ejus misericordiam suppliciter exoramus, ut qui ex gentibus sanctam Ecclesiam fecundavit in grege, ab omni eam gentilitatis errore absolvat. Amen. Et qui in sequenti die ut legis tolleret jugum, per legem est carnaliter circumcisis, hujus populi spiritaliter dignetur circumcidere corda, atque omnia amputare radicibus vitia ut sobrietatis studium et non ebrietatis sectentur incommo- dum. Amen. Sint semper tua omnes protectione salvati, ut dum carnalem desiderant circum- cisionem, tua sint firmati Benedictione, ut callidi serpentis venena possint evadere, et ad æ-

^a In Gemet.: *Deus qui Unigenitum suum misit in mundum, ut eum salvaret, etc.*

^b Inscriptur in Gemet. *In Domin. 3* scilicet post *Epiphaniam.* Et quæ supra assignatur pro Dom. 3

ternam beatitudinem te prævio feliciter valeant pervenire. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in octava Natalis Domini.

Omnipotens Deus, etc., *ut in Editis.*

In Dominica 2 post Natalem Domini.

Deus, qui Filii sui temporalem pudicitiam fecit esse mirabilem, Spiritu prudentiæ corda vestra illustrare ac docere dignetur. Amen. Quique illum parentibus temporaliter subdi voluit, ipse vos humilitatis et pietatis muneribus miseratus informet. Amen. Et qui eum sapientia, ætate et gratia proficere voluit, spiritualium vobis profectuum incrementa propitius largiatur. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Theophania.

Deus, lumen, etc., *ut in Edit.*

Benedictio Dominicæ 3 post Natalem Domini

Deus, qui sua mirabili potestate aquam vertit in vinum, vos a vetustate subtractos in beatæ vitæ transferat novitatem. Amen. Et qui nuptiis interesse voluit, ut earum sua præsentia comprobaret bonum, ipse vobis castitatis et sobrietatis perpetuæ conferat donum. Amen. Ipse vobis sanctarum intelligentiam Scripturarum tribuat spiritualem, qui aquas in vina vertendo hoc ipsum voluit designare. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Octava Epiphaniæ.

Deus, qui præsentem diem ita dignatus es eligere, et ut eligeres tot miraculis demonstrare, in quo te ad adorandum stella nova magos perduxit, et Jordanis tuo baptismo sanctificari meruit; necnon et aquæ pallor in Cana Galileæ vina produxit; esto, quæsumus, tuæ familiæ ipse lux itineris, qui stella indice clarificatus es rex salutis. Amen. Da plebi tuæ Redemptoris sui plenum cognoscere fulgorem, ut per ejus incrementa ad perpetuam claritatem perveniat. Amen. Da plebi tuæ Redemptoris sui plenum cognoscere fulgorem, ut per ejus incrementa ad perpetuam claritatem perveniat. Amen. Convertite ad te quærendum corda fidelium, ut, juncta cum angelis in excelsis, tibi Deo cantet gloriam plebs devota. Amen. Et qui dignatus es hodie a Jordanis fonte, fons aquæ vivæ, descendere, et tuo baptismate sanctificare, tribue populis tuis perpetua pace gaudere, et **628** splendore gratiæ tuæ cor eorum semper accendere. Amen. Quod ipse prestare, etc.

Benedictio Dominicæ 4 post Natalem Domini.

^b Omnipotens Deus vos ab omnium peccatorum maculis emundet. Qui leprosum supplicem tactu proprio dignatus est emundare, ipse cordium vestrorum hospitium dignetur misericorditer introire. Amen. Sicque vos fidei suæ plenitudine informet, ut cum sanctis suis in cælorum regno accumbere concedat. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Purificatione sanctæ Mariæ.

Omnipotens Deus, qui, etc., *ut in Editis.*

Benedictio Dominicæ 5 post Natalem Domini.

^c Tentationum omnium a vobis Dominus pericula removeat, et perturbationum procellas miseratus excludat. Amen. Tentatoris fraudes atque molimina dissolvat, et vos adversus eum cautos atque invincibiles faciat. Amen. Continuæ pacis vobis munera tribuat, et vos in portu tranquillitatis ac securitatis propitiatus constituat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio Dominicæ 6 post Natalem Domini.

^d Deus, qui bonum semen in sua Ecclesia serere

post Natalem D. est pro Dom. 2 post Epiphaniam.

^e Assignatur in Gemet. pro Dom. 4 post Epiph. et sequens pro Dom. 5.

^d In Gemet., *qui bonorum semen.*

consuevit, in vobis illud conservare atque multiplicare nunquam desistat. Amen. Zizaniorum supereminatoreim a vobis procul repellat, et sui verbi pabulo vos indesinenter reficiat. Amen. Quo cum dies iudicii advenerit, a reprobis separati, ad dexteram iudicis sistamini, et in beatissimo ipsius regno collocemini. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominica 7 p. st. Natalem Domini.

Deus, qui mare suis pedibus fecit esse calcabile, vobis quidquid est noxium ipse substernat. Amen. Contrarios immundorum spirituum motus compeecat, et vos in sua pace confirmet. Amen. Crucis suæ navim inter mundi fluctus gubernet, et in litus beatæ perennitatis perducat. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Septuagesima.

Omnipotens Deus ita studium vestri cursus dirigere dignetur, etc., *ut in Edit. Consentientibus Manuscriptis Gemet. et aliis.*

Alia Benedictio. — Respice, Domine, de cælo, et vide et visita vineam istam, quam plantavit dextera tua: spirituales exhibeant fructus, et cælestes diligant actus, et sine vitio in hoc sæculo transigant vitam, ut possint promereri perpetuam. Amen. Fragilem solida, contritum releva, invalidum roborata, validumque confirma; pietate alleva, charitate ædifica, castitate munda, sapientia illumina, misericordia serva. Amen. Proficiant huic præcepto fidei vigilantia, amoris tui perseverantia, morum temperantia, misericordiæ providentia, actuum disciplina; ut post concessam miserationis indulgentiam, non abjicias eos promissionis tuæ munificentia, sed perducas ad veniam, quos hic sibi adoptasti per gratiam. Amen. Quod ipse præstare, etc.

In Benedictio in Sexagesima.

Det vobis Dominus nosse mysterium regni Dei, *ut in Editis.*

Alia Benedictio. — Aspiciat in vos Rector æternus, atque conservet in vobis gratiam quam profudit. Amen. Mentem regat, vias dirigat, cogitationes sanctas infervat, actus probos, opera **629** confirmet, præterita indulgeat, præsentia emendet, futura moderetur. Amen. Sit manus Domini auxiliatrix vestri, et brachium sanctum illius opituletur vobis. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Quinquagesima.

Omnipotens Deus sua vos Benedictio confirmet, et imminenti quadagesimali ^b abstinentiæ aplos efficiat. Amen, etc., *ut in Edit.*

Alia Benedictio. — Benedic, Domine, hunc populum tuum, fructibus bonis, et operibus benedictis. Amen. Fac, eum tali sobole germinare, ut in paradisi tui permaneat dignitate. Amen. Planta eum in sinu maris Ecclesiæ radicibus firmis, quo possit palatia regni introire cælestis. Amen. Quod ipse prestare, etc.

Benedictio in capite jejunii. — Benedicat vos Dominus Jesus Christus, qui se a vobis voluit benedici. Amen. Et qui hoc quadragenario circulo, cujus hodie inchoatis exordium, suo dedicavit jejunio, vestrum suscipiet jejunium, omnique vos repleat bono. Amen. Det vobis fidem integram et abstinentiam tam salubrem, ut nec caro escis devicta luxuriat, nec mens afflictæ degeneret. Amen. Sed ita sit vobis sanetificatum in divino timore jejunium, ut vitis pariter atque corporibus abstinentiæ frenata imponatis, et toti *[forte tali]* semper ab infestationibus inimici maneatis il-

^a Exstat in Gemet. pro Dom. 6 post. Epiph.

^b In Gemet., abstinentia.

Habetur in Gemet., præmittiturque: *Incipit qualiter suscipere debent pœnitentes episcopi et presbyteri. Ubi sine observatione non prætereundum quod legitur. Sicut sacrificium offerre non debent, nisi episcopi et presbyteri, quibus claves regni cælestis traditæ sunt, sic nec iudicia ista alii usurpare debent. Si autem necessi-*

A læsi; et pax jugiter quieta permaneat in habitaculis vestris. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio infra hebdomadam. — ^c Respice, Pastor bone, super hunc gregem, et tribue ut qui terrenis abstinent cibus, spiritualibus pascantur alimoniis; et quem divinis reficere tribuis sacramentis, ab omnibus propitius absolve peccatis. Amen. Da eis sic in diebus jejuniorum suam componere vitam, ut non inveniatur voluntates eorum a tua voluntate dissimiles, sed sint semper in omnibus tuis præceptis obtemperantes. Amen. Et ita omnem banc familiam tuam Benedictio sanctificata, ut eorum jejunia oculis tuæ pietatis sint semper accepta, et ad desideratum sanctæ Resurrectionis tuæ diem eos mundo corde et corpore pro tua pietate jubeas præsentari. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 2 in Quadragesima.

Omnipotens Deus, jejunii ceterarumque, etc. *In Edit. Gussanvill. absolvitur ad hæc verba Benignus auditum. Amen. Omissio est ex aliis Excusis et manu exuratis supplenda; ubique enim legitur: Quatenus mentes nostræ, etc., ut in libro Sacram.*

Benedictio infra hebdomadam. — Deus, qui escutos animarum et corporum, dignare hanc familiam tuam brachio tuæ defensionis protegere, ut nullis inimicorum antiquorum hostium insidiis corpora nostra patiaris illudi, sed semper cum Domino nostro Jesu Christo Filio tuo maneamus illæsi. Amen. Da huic familiæ tuæ fidei calorem, continentiæ rigorem, fraternitatis amorem, abstinentiæ virtutem. Amen. Et sic quidquid dicto, facto, vel cogitationibus peccaverunt, pietas ac benignitas clementiæ ac misericordiæ tuæ resolvere ac indulgere dignetur. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ in 3 Quadragesima.

Omnipotens Deus, jejuniorum, etc., *ut in Editis.*

630 *Alia.* — Omnipotens Deus det vobis copiam suæ Benedictiois, et conferat in vobis præmium sempiternæ salutis. Amen. Sicque quadagesimalis observantiæ inchoata jejunia sibi reddat placabilia, ut ab eo immarcescibilia valeatis percipere dona remissa. Amen. Concedatque hoc sacræ Trinitatis atque individue unitatis clementia, cujus regnum et imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum. Amen.

Benedictio Dominicæ 4 in Quadragesima.

Deus qui vos ad præsentium, etc., *ut in Editis.*

Alia Benedictio infra hebdomadam. — Benedic vos omnipotens Deus, et ad omnem rectam observantiæ plenitudinem totius honestatis instituat. Amen. Sit in vobis castitatis studium, modestia morum, innocentis vitæ sinceritas, fidei integritas, concordie charitas, continentie virtus, benignitas affectus. Ad te oculos tendant, de te cælestia sumant, ut te votis expectant se claris actibus ornent. Amen. Ut consequenter cum sanctis præmia horum et multorum probitate consecuti, referamus Deo gratias, et præsentium bonorum largitori. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio⁴ in aurium apertione. — Adesto, omnipotens Deus, huic populo tuo verbis hodie mysticis informato, ut fiat illis illuminatio mentis, et reparatio cordis. Amen. Proficiat in eis illapsa Benedictio tua plenius ad salutem, qui in hac die de sacris tuis cordis et corporis susceperunt inaures. Amen. Sis illis protector et Dominus in æternum, sicut fuisti

tas venerit, et presbyter non fuerit præsens, diaconus suscipiat pœnitentem ad sanctam communionem. Post hoc commonitorium subjiciuntur Orationes et Psalmi super pœnitentes dicendi, et postea cinerum Benedictio.

^d De hoc antiquo ritu vide notas ad lib. Sacrament, col. 366 et 381.

Israeliticis, præmonente Moyse, in subsidio, et Ægyptiis in exterminio, ut non premerentur oneroso servitio. Amen. Et ne ulterius graventur mole peccaminum, dignare circa eos divinum impertiri præsidium, ut tibi famulari valeant in æternum. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 5 in Quadragesima.

Accendat in vobis, etc., *ut in Editis.*

Benedictio infra hebdomadam. — Benedicat vos omnipotens Deus, et mentes vestras ad boni actus intelligentiam benignus institutor erudiat, et præstet vobis velle quæ præcepit; quæ omnino quæ diligit, et tribuat quod oportet; atque omni vos bono spirituum munere cum præsentium rerum subministratione locupletet. Amen. Et vos in fide firmet, et in tentatione adjuvet, in conversatione castiget, in virtute multiplicet, in infirmitate relevet, in anxietate lætificet. Amen. In prosperitate præparet, in iniquitate emendet, in tranquillitate sublimet; infundat gratiam, indulgeat offensam, ingerat disciplinam. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in die sancto Paschæ.

Benedicat vos omnipotens Deus, etc., *ut in Editis.*

Benedictio feriæ 2.

Deus, qui pro vobis suscepit injuriam, etc., *ut in Editis.*

Benedictio feriæ 3.

Deus, qui vos lavit aqua sui lateris, etc., *ut in Editis.*

Benedictio feriæ 4.

Dominus Deus noster vos perducatur, etc., *ut in Editis.*

631 *Benedictio feriæ 5.*

Omnipotentis Dei et Domini nostri Benedictionibus, etc., *ut in Editis.*

Benedictio feriæ 6.

• Benedicat vobis de cælis omnipotens Deus, etc., *ut in Editis.*

Benedictio in Sabbato in Albis.

• Deus, qui, peracto senario numero, die sacro Sabbati ab omnibus operibus quievisti, volens ut in homine condito ubi requiesceres tibi domicilium præparares, exaudi preces supplicum ad dona tuæ clementiæ fideliter occurrentium. Amen. Præpara sensus eorum ad te suscipiendum, ut ipsi tibi proprie mereantur effici templum. Amen. Et ita præsentem famulos in hac vita protegas, ut in æternam requiem tecum dominator admittas. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ in octava Paschæ.

Deus, cujus Unigenitus, etc., *ut in Editis.*

Alia Benedictio. — Deus, qui per Resurrectionem Unigeniti, etc., *ut in Editis.*

Benedictio Dominicæ 1 post Pascha.

Benedicat vos omnipotens Deus qui vos gratuita miseratione creavit, etc., *ut in Editis.*

Benedictio de jejuniis. — Omnipotens Deus, devotionem, etc., *ut in Editis.*

Item alia Benedictio. — Respice, Domine, super hanc familiam tuam subjectam tibi, Benedictionum tuarum dona poscentem; rege eam de superioribus tuis, et ubertatem frugum ei largire. Amen. Libera eam a diebus malis, et a perturbatione bellorum, et da ei tempora tranquilla atque pacifica, ut te custode pervigili ac Pastore æterno, et in præsentem tempore consistat secunda, et ad æterna gaudia perveniat.

• In Gemet., *Benedicat vos Deus de cælis omnipotens, etc.*

• In Edit. lib. Sacramentorum nulla assignatur *Benedictio.* Quæ legitur in Cod. Gemet. pro hujus *diei officio, prorsus ab hac disorspat.*

A Amen. Et qui quondam misericors misericors es turbæ tecum triduo permanenti, simili nunc dignatione huic miserere plebi. tibi jejuniis et hymnis innixius supplicanti. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 2 post Pascha.

Deus, qui dignatione misericordiarum, majestate potenti, ut succurreres homini, terras cælitus visitasti, et in carne sustinens pœnam patibuli, rumpens legem Tartari, ad cælos ab inferis ascendisti, præsta familiæ tuæ ita hanc vitam transigere, ut in illam perpetuam te ducente possint intrare. Amen. Tantum habeant fervorem catholicæ fidei, ut sancti adventus tui sint expectatione securi. Amen. Et quicumque meruerunt hic purgari unda baptissimi, præsentari valeant tibi pio judici candidati. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 3 post Pascha.

B Omnipotens Deus, qui de diversis floribus tuam semper exornas Ecclesiam, da plebi tuæ ad cœlestem gloriam et immortalitatis honorem renatæ dignum mentis regenerationis suæ ornatum. Amen. Custodi eam a diri serpentis incurso pietate solita, ut tuo famulatu semper possit esse continua. Amen. Quo et in præsentem sæculo sic te opitulante suam vitam dirigere et tuam misericordiam valeat exorare, ut ad æterna gaudia sine fine mansura, te Pastore ac duce possit feliciter pervenire. Amen. Quod ipse præstare, etc.

632 *Benedictio Dominicæ 4 post Pascha.*

Benedic, quæsumus, Domine, universam familiam tuam ad gaudia perpetuæ resurrectionis feliciter evocata. Amen. Rectissimum catholicæ fidei tramitem teneant, et in una Trinitatis professione consistent. Amen. Nulla eos a rectitudine ecclesiastici dogmatis pravæ assertionis impietas deviet, et ne sub prætextu nominis Christiani veritatis præsidio nudet, sed in eadem unitatis fide manentes effici mereantur regni cælestis hæredes. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in die Ascensionis.

Benedicat vobis Deus, etc., *ut in Editis.*

Benedictio Dominicæ post Ascensionem Domini.

Benedictionum suarum super vos Dominus imbrem infundat. etc., *ut in Excusis, pro Dominica 1 post Ascens. Dom.*

Alia Benedictio. — Deus, qui Tartara fregisti resurgens, aperuisti cælos ascendens, ut populi illuc per fidem ascenderent ubi te apostoli intrare viderunt, respice ascendens cœlum propter quos dignatus es descendere in infernum. Amen. Sit eis quod te exaltasti protectio, quibus fuit unicum quod te humiliasti remedium, Amen. Ut in die judicii non sint sinistri numero, qui te sedere ad Patris dexteram confitentur in cœlo. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Pentecoste.

D Deus, qui hodierna die, etc., *ut in Editis.*

Benedictio in hebdomada Pentecostes. — Omnipotens Deus, qui quinquagesimum diem futuræ remissionis munere figurasti; quod gratia Spiritus sancti inebriati apostoli mente una locuti sunt ore diverso, respice hanc Ecclesiam quam ex gentibus congregari linguarum varietate signasti. Amen. Da consolationem inter pressuras sæculi, qui nobis æqualem tibi ipsi consolatorem Spiritum misisti. Amen. Et te propinante sit ipse nunc plebis hujus custodia, qui dedit discipulis tunc doctrinam. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in XII lectionibus, mense quarto.

Benedicat vobis omnipotens Deus qui cuncta ex

c Pro Dominicis post Pascha Codex Gemet. exhibet Benedictiones omnino diversas ab istis et a Vulgatis.

Hoc est, in Sabbato XII lectionum.

nihilò creavit, *ut in libro Sacram. a nobis edito, pro Sabbato in xii lect., mense 4. In Gemet, eadem assignetur pro tota hebdomada.*

Benedictio Octavæ Pentecostes.

Omnipotens Trinitas, unus et verus Deus, etc., *ut in Editis.*

Alia Benedictio. — Domine Jesu Christe, qui discipulis tuis sanctum dedisti Spiritum, Ecclesiæ tuæ catholicæ dona largire, ut quicumque sunt ex aqua et Spiritu sancto renati, semper sint ejus protectione muniti. Amen. Redundet in eis charitas diffusa per Spiritum sanctum, quæ operari ac superet omnem multitudinem peccatorum. Amen. Et requiescat in istis propitius, qui quondam requievit in apostolis gloriosus. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 1 post octavas Pentecostes.

Benedic, Domine, istam omnem familiam, quæ gratiam Benedictionis tuæ desiderat invenire; propriam manum e cælis emitte, et capita singulorum continge. Amen. Descendat super hos omnes gratia Benedictionis tuæ, sicut **633** descendit ros super faciem terræ. Amen. Manus tuæ sentiant tactum, Spiritus sancti percipiant gaudium, ut benedicti permaneant in æternum. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 2 post Pentecosten.

Propitius Dominus cunctis iniquitatibus vestris, etc., *ut in Edit. Dominicæ 3 post. Pentec.*

Benedictio Dominicæ 3 post Pentecosten.

Benedicat vobis Dominus noster oris alloquio, etc., *ut in Dominica 4 post Pentec.*

Benedictio Dominicæ 4 post Pentecosten.

Emundet Dominus conscientias vestras, etc., *ut in Dominica 5 post Pentec.*

Benedictio Dominicæ 5 post Pentecosten.

Agnoscat in vobis Dominus proprium signum et suæ vobis misericordiæ conferat donum. Amen. Bella comprimant, famem auferant, panem tribuat inimici insidias longe repellat. Amen. Mœrentium gemitus videat; vocem vestri doloris exaudiat, et lacrymas ab omni facie tergat. Amen. Æternam vobis dilectionem indulgeat, et perfectam charitatem concedat. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 6 post Pentecosten.

Amoveat vobis Dominus totius maculas simulatis, etc., *ut in Dom. 7 post Pentec.*

Benedictio Dominicæ 7 post Pentecosten.

Benedicat vos omnipotens Deus, et per abundantiam misericordiæ suæ cor vestrum corroboret. Amen. Mentem sanctificet, vitam amplifiet, castimoniam decoret, atque sensus vestros in bonis operibus semper ædificet; prospera tribuat, pacem concedat, salutem conferat quietem nutriat, charitatem uniat, et ab omnibus diabolicis et humanis insidiis sua semper vos protectione et virtute defendat. Amen. Et ita devotionem vestram placatus semper suscipiat, ut quæque ab eo postulaveritis clementer concedat. Auferat mala omnia quæ gessistis, et tribuat gratiam quam semper rogatis. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 8 post Pentecosten.

Sanctificet vos Domini gratia, etc., *ut in Edit. Dom. 9 post Pentec.*

Benedictio Dominicæ 9 post Pentecosten.

Populi tui Domine, postulationes exaudi, et in calamitatibus constitutis velociter subveni. Amen. De sua fac liberatione gaudere, quos cernis sub pondere nimium laborare. Exultent et lætentur in te, dum se viderint salvari per te. Amen. Mitte eis, Domine, defensionis tuæ semper arma invicticia [*forte victicia*], quibus faciant universa bella pro-

strata Amen. Auxilio tuo momentis omnibus visitentur, ut superatis inimicorum viribus, roborentur. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 10 post Pentecosten.

Deus qui est vita mortalium, salusque peccatorum, etc., *ut in Edit. Dom. 11 post Pentec.*

Benedictio Dominicæ 11 post Pentecosten.

Tribuat vobis Dominus charitatis donum, indulgentiæ fructum, et vitæ æternæ consortium. Amen. Abstergat a vobis omnes maculas peccatorum, ut eum vigilanter mereamini agnoscere, fideliter colere, et desiderabiliter expectare. Amen. Illuminet gratiam suam super vos, et misereatur vestri, sicut illuminavit Moysen et filios Israel, in columna ignis et nubis. Donet vobis gratiæ perpetuæ donum, et conferat gaudium angelorum. Amen. Quod ipse præstare, etc.

634 *Benedictio Dominicæ 12 post Pentecosten.*

Gratiæ suæ dono vos Dominus locupletet, et cælesti Benedictione custodiat, etc., *ut in Edit. lib. Sacrament., ubi tamen, consentiente Cod. Gemet., legitur: gratia sua vos Dominus locupletet.*

Benedictio Dominicæ 13 post Pentecosten.

Benedicat vobis Dominus, celorum rector et conditor, et det vobis tranquillitatem temporum, salubritatem corporum, salutemque animarum. Amen. Tribuatque vobis frugalitatis gaudium, æternitatis præmium, lumen clarissimum sempiternum. Amen. Et concedat vobis suæ pietatis auxilium ut cum cogitatione mens videat, lingua voce proferat, actio facti non defendat. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 14 post Pentecosten.

Benedictio vos Domini comitetur, etc., *ut in Editis Dom. 15 post Pentec.*

Benedictio Dominicæ 15 post Pentecosten.

Benedic, Domine, hanc plebem tuam, atque hos omnes concordet, quietos, pacificos, et sospites serva. Amen. Tribue eis ut sectentur non interitum sed vitam, non carnem sed spiritum, non temporalia, sed æterna. Amen. Ut operibus suis non solum absoluti, verum etiam justificati, digni sint vitam et gloriam promereri. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 16 post Pentecosten.

Omnipotens Deus peccatorum vestrorum maculas purget, etc., *ut in Edit. Dom. 17 post Pentec.*

Benedictio Dominicæ 17 post Pentecosten.

Benedic, Domine, populum tuum, et devotum respice, humilitatem vide, gemitus suscipe, dolentes paterna pietate jube consolari. Amen. Prostratum alleva, dispersum congrega, adunatumque conserva, esurientem ciba, sitientem pota, omnesque simul cælestibus donis irriga. Dele in eis omnem peccati maculam, ut, te gubernante, ad gloriam perveniant sempiternam. Amen. Humiliata tibi omnium capita dexteræ tuæ Benedictione sanctifica, ac benedicens peccata relaxa. Sanctique Spiritus effunde charismata. Ut sine ulla offensione Majestatis tuæ præcepta adimpleant, et ad vitam æternam, te auxiliante, perveniant. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Sabbati in xii lectionibus, mense 7 et feru 4.

Deus, fons indulgentiæ, suscipiat propitius lationem abstinentiæ vestræ Amen. Impleat corda vestra suorum delectationibus hostiarum, et det vobis posse suis parere præceptis. Amen. Ut quod non potestis carnali ex infirmitate perficere, ipsius gratiæ ubertate mereamini adimplere. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 18 post Pentecosten.

Benedicat vos Pater Domini nostri Jesu Christi, et respectu misericordiæ cœlestis protegat vos sub umbra virtutis. Amen. Detque vobis animarum compunctionem, immaculatam fidem, conscientiæ puritatem. Amen. Sensus vestros dirigat, corda compungat, in prosperis assistat, in adversis manum porrigat, in laboribus solatium ferat. Amen. Virtutum suorum merita multiplicet, recta consilia advocet, terrenarum rerum a vobis pondera auferat. Amen. Repleat corda vestra spiritualibus donis, et abundare faciat semper perfectæ gratiæ incrementis. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 19 post Pentecosten.

Deus invisibilis, inestimabilis, infinite, perennis, immense, auctor noster, redemptor noster, et principii in natura alienus et termini, tu celebrem populi hujus conventum tanquam proprii sanguinis pignus illustra. Amen. **635** Rege scesus canos viduarum, sollicitudines virginum, vota nuptiarum, desideria pupillorum, necessitates puerorum, lapsus infantium parvulorum. Amen. Quoniam tu es bonorum sensuum requies, felicium juvenum custos, sanctarum virginum sponsus, fidelium viduarum defensor, honestorum conjugum fides, pupillorum laborantium pater, puerorum proficientium doctor, infantium et susceptor pariter et nutritor. Amen. In te senectæ ætas iniiet, adulta corroboret, longæva consummet. Per te gaudeat integritas non corrumpi; per te sciat castitas reparari, fides pura non destrui, vita displicens emendari, misericordia fieri, continentia servari, innocentia non evinci. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 20 post Pentecosten.

Benedicat vos Trinitatis divinæ Majestas, et una deitas, Pater et Filius et Spiritus sanctus; talesque inveniat dies examinationis, quales emisit fons regenerationis. Amen. Benedicat vos Dominus, qui auctor est omnium, et conditor sempiternus. Corpus vestrum servet immaculatum, et animas vestras misericorditer tueatur. Amen. Sicque vos ab omni crimine peccatorum reddat innoxios, ut in vobis maneat Spiritus sanctus, et securi præstolemini adventum ejus. Amen. Ille vobis benedicat de cœlis qui vos sacrosancto sanguine redimere dignatus est in terris. Amen. Benedictio Dei Patris, etc.

Benedictio Dominicæ 21 post Pentecosten.

Domine Jesu Christe, Pastor bone, qui animam tuam pro ovibus posuisti, sanguinis tui defende commercium, gregem tuum propitiis visitare dignare, esurientem pace, sitientem pota, quod perierat require, quod errat converte, contritum colliga. invalidum confrina, validumque conserva. Amen. Fac eos ante conspectum tuum cum justitia vivere, et cum misericordia, si se custodierint, judicari. Tribue eis in fide credulitatem, in labore virtutem, in affectu devotionem, in actu prosperitatem, in victu abundantiam, in pace lætitiâ, in conversatione gratiam in luctatione victoriam. Amen. Ut in beneplacito conspectui tuo tramite gradientes, et præsens tempus cum felicitate percurrant, et venturum cum hilaritate suscipiant. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 22 post Pentecosten.

Benedictionis Domini vos gratia semper protegat, etc., *ut in Edit. Dominica 23 post Pentec.*

Benedictio Dominicæ 23 post Pentecosten.

Omnipotens Dominus adaperiat vos vestrum in lege sua, etc., *ut in Edit. Domi. 24 post Pentec., in Gemet. est pro Dom. 23.*

Benedictio Dominicæ 24 post Pentecosten.

Aspiciat et benedicat vos Dominus, ex omni parte custodiat rex æternus, et det vobis angelum lucis.

A et conservet in vobis gratiam quam profudit. Amen. Mentem regat, vias dirigat, cogitationes sanctas instruat, actus præbeat [*Fortè probeat*], opera confirmet, præterita indulgeat, præsentia emendet, futura moderetur. Amen. Sit manus Domini auxiliatrix vestri, et brachium sanctum illius opituletur, vobis; fiat misericordia ejus super vos, et pietas illius subsequatur vobis. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 25 post Pentecosten.

Benedicat vos et sanctificet Dominus ex Sion, qui fecit cœlum et terram in sapientia, sua Benedictione æterna, qua benedixit omnes sanctos patres et patriarchas nostros Abraham, Isaac et Jacob. Amen. Multiplicet in vobis gratiam spiritualem, sicut multiplicavit semen eorum tanquam stellas cœli et velut arenam quæ est in littore maris. Amen. Ipse vos protegat atque defendat omnibus diebus vitæ vestræ, et perducatur in regnum gloriæ suæ. Amen. Quod ipse præstare, etc.

636 *Benedictio Dominicæ 26 post Pentecosten.*

Populi tui, Deus institutor et rector, peccata quibus impugnatur expelle. Custodi illum perpetua tuitione, atque ab omni adversitate defende. Amen. Visita eum interventu sanctorum omnium, sicut Moysen in rubo, Josuæ in agro, Samuelem in templo, atque illa cum sapientia perfunde, quam beatus David rex in Psalterio, Salomon in filio, te largiente percepit a cœlo. Amen. Et ita postremo paterna pietate conserva, ut quæque prava sunt respuens, sancta conversatione firmetur, et a peccatis liber, nullis adversitatibus atteratur. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 27 post Pentecosten.

Benedicat vos Deus Pater, qui in principio cuncta creavit ex nihilo. Amen. Benedicat vos Dei Filius, qui a superna sede descendit humillimus. Amen. Benedicat vos Spiritus sanctus qui in similitudine columbæ Jordanis in flumine requievit in Christo, ipseque in Trinitate sanctificet, quem omnes gentes venturum expectant. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 28 post Pentecosten.

Quæsumus, Domine, super populum tuum benedictio copiosa descendat. Amen. Indulgentia veniat, consolatio tribuatur. Amen. Pides sancta succrescat, redemptio sempiterna firmetur. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 5 ante Natalem Domini.

Concedat vobis Dominus præmium sincerissimæ charitatis, etc., *ut in Editis.*

Benedictio Dominicæ 4 post Natalem Domini.

Omnipotens Deus, cujus Unigeniti adventum, etc. *ut in Editis.*

Alia Benedictio. — Aperi, Domine, januas cœli, et visita plebem tuam in pace. Emitte Spiritum tuum de alto, et irriga terram, et germinet spiritualem fructum. Amen. Sanctifica plebem tuam, Domine, qui datus es nobis ex Virgine, et benedic hæreditatem tuam in pace. Amen. Præsta eis semper tempora salutis, quæ ante tuum adventum prædixit sanctus propheta Joannes, ut hic fideliter accipiant et in futuro cum sanctis et electis tuis vitam et regnum consequantur æternum. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 3 ante Natalem Domini.

Deus, cujus adventus Incarnationis, etc., *ut in Editis.*

Alia Benedictio. — Dominus Jesus Christus, qui sacratissimo adventu suo subvenire dignatus est mundo, animas vestras corporaque purificet a delicto. Amen. Det vobis legis suæ præcepta virtute Spiritus sancti apprehendere, ut possitis adventum

ejus inferriti præstolari. Amen. Sicque vos ab omni reatu immunes efficiat, ut cum advenerit, non in terrore discutiat, sed in gloria remunerandos assumat. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 2 ante Natalem Domini.

Omnipotens Deus vos placito vultu respiciat, etc. *ut in Editis.*

Alia Benedictio. — Excita, Domine, potentiam tuam, et veni ad salvationem populi tui, quem acquisisti sanguine tuo, ne in ejus perditione sævus ille exsulet humani generis inimicus, quem adventus tui potentia dudum liberasti per gratiam. Amen. Sit fortitudo dexteræ tuæ, ad protectionem hujus familiæ tuæ, per quam dignatus es hoc tempore carnem induere virginalem. Amen. Et dum infirmitatem nostram tua clementia non ignorat, ita omnem hanc Ecclesiam tuam **637** tuæ divinitatis clypeo protege, ut de sævillius antiqui hostis tentatione nos liberes, et gentium feritatem ita mitiges, ut nihil eorum jacula tuorum possint generare dispensia. Amen. Sed tu, Pastor bone, qui temetipsum nostri causa dedisti pro pretio, ita sanguinis tui defende commercium, ut et hic te semper sentiant prævium, et in æterna beatitudine te remunerante mereantur accipere præmium. Amen. Tu ergo eos, omnipotens Domine Jesu Christe, Benedictionum rore perfunde, ut et in præsentī vita positi, de omnibus inimicis te habeant ereptorem, et hic et in æternum semper sentiant protectorem. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio Dominicæ 1 ante Natalem Domini.

Deus qui vos et prioris adventus. etc., *ut in Editis.*

Alia Benedictio. — Deus, qui per tuum angelum nuntiasti Christum venturum in sæculo, præsta, quæsumus, ut nunc venienti occurrere populus mereatur cum gaudio. Amen. Dirigat vestra corda per tempora qui dixit Lux fiat, ante sæcula. Amen. Tribuatque ille vobis veniam peccatorum, qui pro salute humana fudit in cruce sanguinem proprium. Amen. Ille vos benedicat de cœlis qui per crucem passionis suæ nos redimere venit in terris. Amen. Benedictio Dei Patris.

viii Kal. Febr. Conversio sancti Pauli.

Deus, qui gratia sua Paulum, etc., *ut in Editis.*

Benedictio in Purificatione sanctæ Mariæ.

Omnipotens Deus qui, etc., *ut in Editis.*

Benedictio in Natali sanctæ Agathæ.

Sanctifica, Domine, Ecclesiam tuam, qui beatam Agathen virginem et martyrem acquisisti fide, honorasti pudore, glorificasti certamine. Amen. Repleatur hic populus illo spiritu qui martyri tuæ adfuit Agathæ, cum eam ignis torreret, et cum ungula raderet, cum aculeus infligeret cum mamillam torqueret. Amen. Ut dum se sibi pro tuo amore abnegat, tua collocet in dextera, cujus est electione vocata in gloriam. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Cathedra sancti Petri viii Kal. Martii.

Deus qui beatum Patrum apostolorum tuum ita reddidisti præcipuum, ut sortiretur inter ipsos fidei principes principatum, et accepta potestate concessus in sæculo, cœli fieret janitor, in quos vult intronit cives in regno, respice plebem tuam pietate solita, qui sacro sancto apostologressum firmasti per lubrica, et culpas abluisti per lamenta. Amen. Optineat apud te pro corrigendis delictis, qui claudo fuit medela pro dirigendis vestigiis. Amen. Et ipso interveniente et remunerante, illic grex sibi commissus introducatur venia, quo pastor idemque janitor tecum remuneratus exsultat in gloria. Amen. Quod ipse præstare, etc.

* Exstat in Codice Gemet., ubi immediate subjicitur benedictio in natali sancti Vedasti.

b Habetur in eodem Codice Gemet. Cod.

c Eadem est quæ in Codice Gemet. assignatur pro festo sancti Vedasti, mutato tantum sancti nomine.

PATROL. LXXVIII.

Benedictio in natali sancti Matthiæ apostoli vi Kal. Martii.

Deus, qui vos in apostolicis consistere fundamentis, *ut in Editis. Abest a Gemet.*

Benedictio in Inventione sanctæ crucis.

Benedicat vos omnipotens Deus, qui per unigeniti, etc., *ut in Editis.*

Benedictio in nativitate sancti Medardi.

Deus c fundator fidei, indulgitor sacerdotii, congregatio plebis, **638** sanctificatio confessoris, qui beatum Medardum ad hoc armasti virtute ut tibi militaret in fide, concede huic familiæ pro se hunc intercessorem quem dedisti pontificem. Amen. Sit apud te nunc pro nobis assiduus intercessor, qui contra hæreticos pro te exstitit tunc assertor. Amen. Ut te retribuente populo crescat innumerum, quod sacerdos sudavit in fide. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in vigilia sancti Joannis Baptistæ.

Deus, qui beatum Joannem Baptistam magnum nuntias per angelum, maximum declerasti per Verbum, qui clausus in utero reddidit obsequium Domino, matrem replevit gaudio, patris linguam solvit a vinculo, cerne placato vultu frequentantem hodie populum ad tanti præconis occursum. Amen. Ascendat vox illius ad aures Altissimi, qui maternis visceribus ante mundi Dominum novit confiteri quam nasci. Amen. Ut eo intercedente purgetur hæc plebs a crimine, cujus auctorem lavacri sacra dextera linit in fonte. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in natali apostolorum Petri et Pauli.

Benedicat vos, etc., *ut in Editis.*

Item alia Benedictio. — Deus, qui in membris Ecclesie velut geminatum lumen, quo caveantur tenebræ, fecisti Petri lacrymas, Pauli litteras coscicare, concede huic familiæ tuæ felicia dona suis indefessis petitionibus obtinere. Amen. Atque eam de supernis sedibus placatus inspicere, qui cœlos fecisti aperire Petro in clave, Petro in dormate. Amen. Ut præviantibus ducibus illuc grex possit accedere, quo pervenerint ipsi pariter, tam ille pastor per suspendium, quam iste doctor per gladium. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in natali Laurentii Martyris.

* Corroborata gregem tuum, turris fortitudinis, qui beatum Laurentium prius ornasti pectore, post sermone, ante decorasti progressionem quam funere. Amen. Infunde circumstantibus credulitatis spiritum, qui confidenti aderas, ne facerent plagæ trepidum, pœna fessum, flamma devictum. Amen. Ut ipso interveniente, ac te remunerante, illa luce plebs radiet, qua levita fulsit in carcere, illa fide micet qua cœlis victor martyr intravit hodierna die. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Assumptione sanctæ Mariæ.

Deus, qui beatæ Mariæ virginis partu genus humanum dignatus est redimere, etc., *ut in lib. Sacr.*

Benedictio in natali sancti Bartholomæi.

* Deus, qui Ecclesiam tuam in apostolicis tribuisti consistere fundamentis, quæsumus ut beatus Bartholomæus pro nobis impleret apostolus, ut a nostris reatibus absoluti, a cunctis etiam periculis exuamur. Amen. Infunde sensibus nostris apostolica retinere dogmata, quibus te contemplerum mente serena. Amen. Concede propitius circumstanti plebi ut in illo tremendo discussionis tempore eorum defensetur

* Legitur in Codice Gemet.

o Alia in Codice Gemet. assignatur, scilicet: *Sanctæ Trinitatis super vos Benedictio descendat*, etc.

† Exstat in Codice Gemet.

præsidio quorum est edocta præcepto. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Decollatione sancti Joannis Baptistæ.

Deus, qui nos beati Joannis Baptistæ concedit, etc., *ut in Edit.*

Item alia. — Rege, Domine, corda plebis tuæ per arma justitiæ, vitæ attentæ diligens, fugiat lascivia [*Fortè æternæ diligens, fugiat lasciviam*] carnis iniquæ. Amen. **639** Ablue culpas ejus oblentu Baptistæ tui, qui pro te interemptus in ergastulo, tecum exsultat in regno. Amen. Sitque apud te intercessor pro populo, quem exæquasti Eliæ meritis, quem præfecisti inter cunctos sobolis munditialis. Amen. Inspice pius arbiter ad desideria plebis vultu potius remissoris quam judicis. Amen. Exigat a te munera indulgentiæ, qui devote populis pœnitentiam prædicavit, ut illo postulante, et te impertiente, cœlestis aulæ palatia mereantur introire. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in natali sanctæ Mariæ.

Deus, qui, cum te non capiant cœli, dignatus es in templo uteri virginis includi, ut mater integra haberet et fructum de Spiritu, et incorruptionem de partu, da huic plebi angelum custodem, qui filium Mariæ fide concipiente prædixit, Amen. Sanctificet gregem tuum illa Benedictio quæ sine semine humano Redemptorem virginis formavit in utero. Amen: Ut te protegente exultet Ecclesia de congregato populo, sicut Maria meruit gloriam de fructu sacro. Amen. Et qui hac die nativitatem sacratissimæ virginis tuæ genitricis Mariæ celebramus devoti, quam super choros virginum paradisi sedibus collocasti, ejusdem nos suffragiis, post abjectam carnis sarcinam, ad æterna jubeas regna perducere. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Exaltatione sanctæ crucis.

C Deus, qui redemisti genus humanum per beatæ crucis patibulum, ut quod prius erat scelestis ad pœnam, sit conversis redemptis ad vitam concede plebi tuæ ejus salvari præsidio, cujus est armata vexillo Amen. Sit et crux fidei fundamentum, spei suffragium, in adversis defensio, in prosperis juvamentum. Amen. Perseveretque in hoste victoria, in civitate concordia, in campo custodia, in domo fultura, ut gregem in futuro conservet incolumem, quæ nobis Agno vincente versa est in salutem. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in natali sanctorum Cornelii et Cypriani.

Exaudi, Domine, preces supplicum, remuneratio gentium, recuperatio confidentium. Amen. Sint huic familiæ tuæ dona salutis acquirere, tuæ Majestati vota vocis offerre. Amen. Ut intercessione beatorum Cornelii et Cypriani martyrum illuc plebs occurrat devota per veniam, quo iidem martyres meruerunt accedere per tormenta, Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in dedicatione basilicæ sancti Michaelis.

Deus, qui ad salutem vestram angelorum suorum uti ministerio, etc., *ut in Editis.*

Alia Benedictio. — Adesto plebi tuæ, misericors Deus, ad hodiernam solemnitatem devotissime confluenti; et ut gratiæ tuæ beneficia potiora percipiat, beati Michaelis archangeli, cujus solemnia celebrantur, fac supplicem deprecationibus sublevari. Amen. Ab omnibus labe peccatorum defensa, et ad tuam æterna deduc promissa. Amen. Amove ab eis pestifera serpentis blandimenta, et insere semper cordibus eorum præcepti tui salubria mandata. Amen. Actus eorum in tua dirige voluntate, quo possint, te

* Assignatur quoque Benedictio pro hac solemnitate in Pontificali Gemet., sed alia, quæ sic incipit: *Omnipotens Deus, qui per incarnatum Verbum unigenitum, etc.* Additur et altera: *Omnipotens Deus, sua vos dignetur protectione bened.*

A auxiliante, attingere præmia æternæ vitæ. Amen. Postremo tu sis eis lux, tu salus, tu pius semper in omni adversitate protector esse dignare; et ad hæc omnia impetranda beatus Michael archangelus, cujus frequentamus solemnia, tibi, Domine, preceptor accedat in sæcula. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

640 *Benedictio in natali sanctorum Remigii, Germani, Vedasti et Baronis.*

B Deus, qui beatos confessores tuos Remigium, Germanum, Vedastum atque Bavonem clarificasti merito, ut multa per miracula vivant in gloria, annue propitius circumstanti familiæ, ut sentia tua beneficia, quæ colit hodie sanctorum pontificum festa. Amen. Inlue Spiritum sanctum pectoribus supplicum, quos felicium exemplis edoces, quos confessorum præsidiis muneraris: ut qui in beatorum confessorum tuorum virtutibus polles, potestate præcellis, omnibus hostibus prostratis populum tuum ab incursu Satanæ salvare digneris. Amen. Et eorum intercessione hæc plebs consequatur veniam, qui te remunerante pervenerunt ad gloriam sempiternam. Amen, Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in nativitate omnium sanctorum.

Sanctorum omnium suorum meritis, etc., *ut in Edit. Abest a Gemet., ubi tres hæc die Benedictiones prorsus diversæ ab Ercusis, et a sequenti Codice Theod. assignantur.*

Alia Benedictio. — Respice, quæsumus, Domine, de altithrono magnitudinis tuæ, qui vulnere proprio passionis congregasti Ecclesiam de redemptis. Amen. Protege eam sub tui nominis gubernaculo, ut possis beatæ vitæ meritis acquirere populum. Amen. Dilatetur cruce tua, ut coram te pulcherrima niteat ac præclara. Amen. Et quæ de hodierna omnium sanctorum tuorum solemnitate persultat, ab hujus sæculi testamentis impressa non obruat. Amen. Præsta ergo, Domine, ut omnes hi qui sub oris nostri benedictione curvantur, te protegente a malis omnibus liberentur. Amen. Sint in tuis præceptis strenui, in adversis fortissimi, in prosperis moderati, ut sanctorum omnium quorum hodie solemnia festa celebramus effecti participes, gloriam consequantur regni cœlestis hæredes. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in natali sancti Martini.

P Omnipotens Deus, qui beatum Martinum præsullem tuum ita prædestinasti, ut gratiæ tuæ perenniter juberet astringi, erige vota populi, qui præstitit gloria merita tuo confessori. Amen. Proficiat his ad fructum quidquid in sacerdote pro laude tui nominis amplectuntur, et hæc plebs ejus intercessione consequatur veniam, qui, te remunerante, felici servitio pervenit ad gloriam. Amen. Sit ipse confessor hujus populi assiduus custos, qui te vocante hodie penetravit cœlos. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in natali sancti Andreæ apostoli.

D Deus, qui Ecclesiam tuam in apostolicis tribuisti consistere fundamentis, quæsumus ut beatus Andreas pro nobis impleret apostolus, ut a nostris reatibus absoluti, a cunctis etiam periculis exuamur. Amen. Infundens nobis nostris apostolica dogmata, quibus te contemplemur mente serena. Amen. Concede propitius circumstanti plebi ut in illo tremendo discussionis tempore eorum defensetur præsidio quorum est secuta præceptum. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in natali sancti Eligii.

Deus, qui beatissimum Eligium præsullem tuum tanta familiaritate tibi junxisti, ut etiam cum adhuc

* Legitur eadem in Gemet.

† Habetur in Gemet. iisdem verbis.

‡ Exstat in Gemet. Cod., paucis immutatis.

§ In Pontificali Gemet. exstat alia Benedictio, tam pro vigilia, quam pro die natali sancti Andreæ.

abitaret in terris. jam tunc corde totus A
 rliis, respice vota præsentis familiæ, quæ
 tanti patroni solemnia 641 celebrare.
 gnare ejus intercessione super eam illas pe-
 fundere. quas eligis libenter implere.
 festivitatem hanc venisse in terris sentiat,
 re votis in cœlis exoptat. Amen. Quod ipse
 dignetur, etc.

Benedictio in nativitate sancti Nicasi.

ut triumphantibus per te martyribus regiam
 ulæ potenti dextera pandis, quique pro te
 sic decoquis in corporeis æruinnis, ut ve-
 rutilans excipias in supernis, exaudi vota
 populi, qui sancto martyri tuo Nicasio in
 victoriam præstitisti. Amen. Sit plena huic
 e ejus triumpho; obtineat ipsius passio ve-
 delicto, et effunde super eos spiritualium
 itum, ut nihil in eos inimicus aut violentia
 aut fraude decipiat. Amen. Et obtinente B
 nato martyre tuo Nicasio, cujus hodie pas-
 ta celebramus, per bonæ conversationis
 tionem ad tuam mereamur pertingere gra-
 en. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in nativitate sancti Thomæ apostoli.

Deus omnium gratiarum, respicere dignare
 unc populum tuum, qui in honore tuo divi-
 atur officis; et quidquid sancto apostolo tuo
 odierno die profuit ad beatitudinem, pro-
 ceclesiæ ad exemplum. Amen. Ut ipso inter-
 it in eis fides recta, imitabilis forma, casta
 hospitalis charitas, spiritualis prudentia,
 ntia, mens humilis, vita sublimis. Amen.
 ite tremendum judicii diem in conspectu
 rint, non damnandam sed mitem ex ore tuo
 bsolutionis sententiam. Amen. Quod ipse
 etc.

Benedictio in nativitate unius confessoris.

omnis Deus det vobis, etc. ut in *Editis*.

Benedictio in dedicatione ecclesiæ.

cat et custodiat vos omnipotens Dominus,
 re hanc sui muneris præsentia illustrare,
 i *Editis*.

Benedictio. — Deus, qui super mysticam pe-
 stolicæ potestatis, sædificatæ principaliter
 tuæ portas inferi nunquam prævalituras
 isistis, cunctos ab eadem remove placatus
 it quod adversus eam præsumptio falsitatis
 spiritus veritatis vincat. Amen. Dirige eam
 ione cœlesti, ut quæ ante mundi princi-
 ua semper est præsentia præparata, usque
 udinem gloriæ promissæ, te moderante,
 . Amen. Domum hanc, quæsumus, pro-
 are ingredi, et in tuorum cordibus fidelium
 n tibi construe mansionem, ut plebs hæc
 cto in terra vultu Benedictionis tuæ postu-
 n, æternum a te percipiat præmium. Amen.
 Domine, ut hæc basilica, cujus hodie initia-
 omia, aut cujus dedicationem colimus, vel
 ius ad ejus convenit solemnia, quæ tua
 me subsistit, tua semper fiat habitatione
 . Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in anniversario dedicationis ecclesiæ.

c. Domine, hanc familiam tuam pretiosi
 s effusione redemptam, et baptisate sacro-
 natam. Amen. Da ei, Domine, hoc munus
 æ, ut te amet, te diligat, te sequatur. Amen.
 puat, bona sectetur, cupiat sempiterna, ter-
 piciat, caduca contemnat, cœlestia concu-
 men. Et dum ad hanc diem dedicationis
 ajus in tuo sancto nomine devotis mentibus
 tur, ad locum habitationis gloriæ tuæ, te
 te, perveniat. Amen. Quod ipse præstare,

642. *Benedictio in quotidianis diebus.*

Det vobis Dominus munus suæ benedictionis, et
 repleat vos, etc., ut in *superiori appendice*, ubi, pro
 Det vobis Dominus munus, etc., legitur: Omnipotens
 Dominus det vobis gratiam, etc.

Alia. — Omnipotens Deus cœlesti vos protectione
 circumdet, et suæ benedictionis dono locupletet.
 Amen. Concedatque vobis, ut qui in sola spe gratiæ
 cœlestis innitimini, cœlesti etiam protectione munia-
 mini. Amen. Quatenus et in præsentis sæculo mortali-
 vitæ solatia capiatis, et sempiterna gaudia compre-
 hendere valeatis. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Alia. — Omnipotens Deus dexteræ suæ, etc. ut
 in *appendice*.

Alia. — Purificet omnipotens Deus, etc., ut in
 dicta *appendice*.

Alia. — Omnipotens Deus universa, etc., ut in
 præf. *append.*

Alia. — Omnipotens Deus dies vestros, etc., *ibid.*

Benedictio super regem.

Benedicat tibi Dominus, et custodiat te; et sicut
 te voluit super populum suum constituere regem, ita
 et in præsentis sæculo felicem, et æternæ felicitatis
 tribuat esse consortem. Amen. Clerum ac populum
 quem sua voluit opitulatione et tua sanctione congre-
 gari, sua dispensatione, et tua administratione, per
 diuturna tempora faciat feliciter gubernari. Amen.
 Quatenus divinis monitis parentes, adversitatibus
 omnibus carentes, bonis omnibus exuberantes, tuo
 ministerio felici amore obsequentes, et in præsentis
 sæculo pacis tranquillitate fruantur, et tecum æter-
 norum civium consortio potiri mereantur. Amen.
 Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in quacunq̃ tribulatione.

Deus mœstorum solatium, tribulorum refugium,
 suo vos brachio foveat, et ab imminentibus periculis
 illæsos miseratus efficiat. Amen. Dextera suæ vos
 omnipotentis clypeo muniat, et muro inexpugnabili
 suæ fortitudinis ab instanti tribulatione circumteget.
 Amen. Iram suæ animadversionis a vobis propitia-
 tus avertat, et portum vobis salutis indulgens in suæ
 vos protectionis interritos securitate constituat.
 Amen. Quod ipse præstare, etc.

Alia benedictio. — Populi tui, Deus, institutor et
 rector, peccata quibus impugnatur expelle, ut semper
 tibi placitus, et tuo minime sit securus. Amen. Da
 plebi tuæ piæ semper devotionis affectum, ut, quæ-
 que prava sunt respuens, sancta conversatione firmetur,
 et, a peccatis libera, nullis adversitatibus at-
 teratur. Amen. Succurre, Domine, quæsumus, po-
 pulo supplicanti, et opem tuam tribue benignus infir-
 mis, ut sincera mente tibi devotus et præsentis vitæ
 remediis gaudeat et futuræ. Amen. Quod ipse præ-
 stare, etc.

Benedictio in dedicatione baptisterii.

D Deus, qui sacri baptismatis dono fidelium pectora
 spe animas, fide firmas, charitate corroboras, te in
 hac baptisterii domo cujus initiamus solemnia, tuis
 precibus deprecamur, ut gratiam quam huic populo
 tribuisti per lavacrum, conserves usque sempiter-
 num. Amen. Et quos undis salutaribus irrigasti per
 gratiam, sanctorum cœtibus adjuve per misericor-
 diam; atque omnes quos ab aqua refectionis eduxisti
 ianocuos, per infusionem paraclæti spiritus, sanctis
 tuis jube fieri cœternes. Amen. Recordare, 643
 exaudi preces, vota perfice famulantium, et in libro
 vitæ scribe nomina te quærentium, ut omni conse-
 cratione præsentiam altaris, quam populi templique
 ac baptisterii non vox aut lingua mortalis, sed virtus
 tua operetur, cui servimus. Amen. Quod ipse præ-
 stare, etc.

Benedictio in conventu episcoporum.

Deus, qui, post illum gloriosæ resurrectionis ascen-
 sum; nunquam te deesse tuis cultoribus præmittat.

largire nobis sacerdotibus tuis, *vel* huic sacerdoti, illam gratiam qua simus perfecti, *vel* qua sit perfectus, regimine ferventes, *vel* fervens. in charitate. Amen. Indulge horum, *vel* hujus, obtentu populis veniam, qui justos efficeris [*Fortè* efficis] ad coronam. Erudi eos, *vel* eum, sanctis dogmatibus, et multiplica in operibus eorum, *vel* ejus, justitiæ fructus. Amen. Ut pastoris cura muniti, *vel* munitus, evadant, *vel* evadat, supplicia Tartarorum, adipisci mereantur, *vel* mereatur, regni gloriam sempiterni. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio cum sanctamonalis virgo benedicitur, et cum in monasterio puellarum Missa celebratur.

Effunde, Domine, cœlestem Benedictionem tuam super hunc populum tibi prostratum, *vel* super hanc virginæam turmam, quæ se humiliat sub dextera tua; protege eas protectione divina, ut fugiant universa delicta, et tua semper studeant adimplere præcepta. Amen. Sciant sibi bona desideria præparata, ut cœlesti regnum sancto conquirant loco; parcant semper divinis præceptis, et te adjuvante viuant incendia carnis. Amen. Omnem libidinem pravæ voluptatis superent amore honestæ charitatis. Habeant in se semper oleum sanctitatis, et lætentur in adventu sponsi cum lampadibus suis. Amen. Gestent in manibus suis faculas sacras, ut cum sapientibus virginibus duce Christo introire cum eo mereantur ad nuptias. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio super ancillas Dei.

Domine Deus æternæ, qui utrumque sexum de interitu perpetuæ mortis per Jesum Christum Filium tuum de Maria semper virgine natum misericorditer redemisti, has famulas tuas tibi devotis mentibus servientes omni Benedictione cœlesti benedicere digneris. Amen. Ut in te integram fidem habeant, et in præceptis legis tuæ semper perseverent, terrena et transitoria despiciant, interna et invisibilia intenta meditatione perquirant. Amen. Atque in numero sanctarum virginum permaneant, ut cœlesti sponso cum lampadibus inextinguibilibus fidei alacriter occurrere valeant. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio pro iter agentibus.

Dirigat iter vestrum Dominus in beneplacito suo, vobisque inseparabiliter benignissimus custos inhæreat. Amen. Duce[m] vobis archangelum Raphael[m] adhibeat, et omnem a vobis incommoditatem contrarietatemque propitiatus amoveat. Amen. Desideriorum vestrorum pia vota clementer impleat, ut et hic bona consequi, et ad æternam beatitudinem pervenire feliciter mereamini. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Alia Benedictio. — Prosperum iter faciat vobis Deus salutarium nostrorum, perducaturque in vias directas per ardua montium, convexa vallium, plana camporum, vada fluminum, secreta silvarum; protegatque vos auxilium Domini, ut nihil vobis prævaleat scandalum inimici. Amen. Per diem vos salutaris Domini umbra circumtegat; per noctem amica quies ipsius gratiam relatura confoveat; deducatque vos mirabiliter dextera Domini, et præbeat ante faciem vestram divinæ pacis angelum comitem. Amen. Absit a vobis in via diabolus, causa dispendii, ruina peccati, casus incommodi, sors periculi; solusque Trinitatis individus **644** Deus in auxilium vestrum atque præsidium educi curam habeat et reduci. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Alia Benedictio. — Deus, qui diligentibus te omnia cooperaris in bonum, et a servientibus tibi nulla es regione longinquus, effunde super hanc familiam tuam Benedictionis gratiam, et dirige famulum tuum *N.* in tua voluntate pergentem. Amen. Præsta ergo, Domine, ut hæc plebs te semper mereatur habere protectorem, ut præfatus famulus tuus in hac vita positus *itineribus comitem.* Amen. Ut tam prædicta plebs

A quam qui hoc iter carpunt, tuo uterque auxilio præventi, per justitiæ semitas gradiantur, sine offensione delicti. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Alia Benedictio. — Benedicat vos, Dominus, munere suæ divinitatis, ut progrediamini prospere ad actus firmissimæ securitatis. Amen. Iter vestrum inspicat, subsequens præcedat, gressus dirigat, et ad justæ dispensationis loca sine offensione perducatur. Amen. Quatenus ejus gloriam in sæculi hujus itinere fideliter veneremini, et ad paradisi patriam redeuntes in choris angelicis sine fine lætemini. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in tempore belli.

Populi tui, quæsumus, omnipotens Deus, propitiare peccatis, et totius hostilitatis a nobis terrores averte, ut Christiani nominis securam libertas in tua devotione semper exsulet, et tibi subdito famulata deserviat. Amen. Elide omnium adversariorum nostrorum superbiam, et virtute dexterae tuæ prosterne hostium contumaciam. Amen. Fidelem hunc populum potentiae tuæ munit victa defensione, ut pio semper tibi devotus affectu, et ab infestis liberetur inimicis, et in tua jugiter gratia perseveret. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio ad pluviam postulandam.

Inclina, quæsumus Domine, aures pietatis tuæ ad populi tui preces, et faciem totius terre largis imbribus irrigare dignare. Amen. Tribue auras salubres, atque ægris restitue pristinam sanitatem, ut animæ quæ promissiones tuas sitiunt de tua semper charitate abundantius repleantur. Amen. Da nobis, quæsumus, pluviam salutarem, et aridam faciem terræ fluentis cœlestibus dignanter infunde. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio ad serenitatem postulandam.

Magnificentiam tuam, Domine, suppliciter imploramus, ut qui imminentibus pluviarum periculis populum tuum terruisti potenter, eundem sub tui oris Benedictione prostratum consolari jubeas, serenitate concessa temporum. Amen. Ut humanarum rerum prosperitate percepta, terrenis consolationibus gratulemur. Amen. Neque gaudia quærere cessemus superna, sed et quidquid lætitiæ temporalis fasces impeditur, eruditione potius sempiterna pellatur. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio tempore, quod absit, mortalitatis.

Deus qui non mortem sed pœnitentiam semper desideras peccatorum, populum tuum sub potentia manus tuæ prostratum ad te converte propitiatus, et ab imminente morte defende placatus. Amen. Ut dum tibi devotus exstiterit, iracundiæ ab eo flagella amoveas, atque a mortifero vastatore defendas. Amen. Præstare, ergo, Domine, sicut sanctus Michael archangelus in conspectu tuo gloriosus assistit, ita et tibi pro populo tuo exorare dignetur, ut ubique gratiam tuam semper presentem habere mereatur. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio cum Oblatio votivæ offertur.

Misericordia divina, paterna pietas, immensa majestas, te supplices deprecamur, ut tua sit Benedictionis super famulos tuos, qui tibi cervicem suas humiliant, et dona eis largam **645** Benedictionis tuæ petitionem quam sibi devota mente deposcunt. Amen. Da et famulo tuo pro quo tibi votiva sacrificia offerimus, mentem tuis conspectibus puram, charitatem perfectam, continentiam mundissimam, tribuasque ei, Domine, pariter cum his omnibus criminum remissionem, fructuum ubertatem, fraternam charitatem. Amen. Adde eis, Domine, in opere virtutem, in actibus sinceritatem, in moribus disciplinam; atque ita eos paternam custodi pietate, ut nunquam ulterius noxia ulla contentur admittere. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio novi fructus cum sacra [Forte sacratu].

Tibi, piissime Deus, supplices fundimus preces, ut familiam tuam sub potentia dexteræ tuæ prostratam benedicendo sanctifices. Amen. Fidem in eis, pacem et humilitatem impertiendo multiplica, ut clementiæ tuæ dono custodientes quæ præcipis, mereantur obtinere quæ promittis. Amen. Ac per illustrationem unici Filii tui Domini nostri Jesu Christi, et Spiritus sancti Benedictionem sanctifica, ut, depulsis atque abjectis vetusti hostis insidiis, salubriter ex hujus diei anniversaria solemnitate de universis terræ edendis germinibus primitias tibi offerentes sumant, atque in tuo sancto nomine cuncta deinceps edant. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio cum navi ascenditur.

Hic populus tuus, Domine, tuo gubernetur auxilio, et tuæ Majestatis protegatur brachio; non pelagi furentis unda turbetur, nec a tempestatis facie terreatur. Amen. Navim salutis eis constitue, ut cor eorum impleatur fidei salutaris augmento; catholicæ fidei anchoram teneant, ut undas sæculi sævientis securi pertranscant. Amen. Mercimonia divinæ conversationis peragant, et fidem promissionis suæ semper adimpleant; manum eorum reple muneribus tuis, ut locum habeant in sanctorum conversationibus. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in Missa sacerdoti defuncti.

Deus, qui es confitentium te largus remunerator, et pia propitiatio defunctorum, exaudi supplices familiæ tuæ preces, et præsta ut famulus tuus N. episcopus, qui nonini tuo ministerium fideles dependit, perpetua sanctorum tuorum societate lætetur. Amen. Ac sicut beati N. sedem vicario est secutus officio, ita, tua gratia largiente, perpetuam dignitatis gloriæ percipiat portionem. Amen. Hic quoque populus, qui tibi fidelibus pro eo insistit excubiis, benedictionis tuæ largitate perfusus, gratiam quam exposcit abundantem reportet. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio regalis quando elevatur in regem.

Prospice, omnipotens Deus, serenis obtutibus hunc gloriosum regem N., et sicut benedixisti Abraham, Isaac et Jacob, sic illum largis Benedictionibus spiritalis gratiæ cum omni plenitudine tua potentia irrigare atque perfundere digneris, ut tribuas ei de rore cæli et de pinguedine terræ abundantiam frumentis, et vini, et olei, et omnium frugum opulentiam, ex largitate divini muneris, longa per tempora. Amen. Ut illo regnante sit sanitas corporum in patria, et sit in regno pax inviolata, et dignitas gloriosa, regalis palatii inaximo splendore regiæ potestatis oculis omnium luce clarissima coruscare atque splendescere quasi splendidissima fulgora maximo lumine videantur perfusa; et tribuas ei, omnipotens Deus, ut sit fortissimus protector patriæ, et consolator Ecclesiarum atque cœnobiorum sanctorum, maxima cum pietate regalis munificentiæ, sit etiam fortissimus regnitriumphator hostium, ad opprimendas rebelles et paganas omnium nationes. Amen. Sitque inimicis suis satis terribilis, proxima fortitudine regalis potentiæ, optimatibus quoque, atque præcellentibus proceribus ac fidelibus sui regni sit **646** munificus et amabilis et pius, et ab omnibus timeatur atque diligatur. Reges quoque de lumibus ejus per successiones temporum futurorum egrediantur regnum regere Francorum, et, post gloriosa tempora atque felicia præsentis vitæ, gaudia sempiterna habere mereatur in beatitudine perpetua. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Item alia Benedictio regalis. — Deus Pater gloriæ sit adjutor tuus, et omnipotens benedicat tibi. Amen. Preces tuas in cunctis exaudiat, et vitam tuam longitudine dierum adimpleat. Amen. Thronum regni tui jugiter firmet, et gentem populumque tuum in æter-

a In Gemet. plurimæ reperiuntur *super regem*, ab his omnino diversæ.

num conservet. Amen. Inimicos tuos confusione induat, et super te Christi sanctificatio floreat. Amen. Ut qui tibi tribuit in terris imperium, ipse in cælis conferat meritum angelorum. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio pro iter agentibus.

Benignissimus custos vobis inseparabiliter inhæreat, et iter vestrum beneplacito suo misericorditer dirigat. Amen. Ducem vobis archangelum Raphaellem adhibat, etc., *ut supra.*

Benedictio post carnam.

Immittat in vobis Dominus quietem sancti soporis et ut oculi pupillam vos custodiat alis suæ protectionis. Amen. Quatenus in corpore dormiatis sic quiescentes carne, ut cordibus et mentibus Deo digne vigilare possitis. Amen. Et cum vobis adfuerit hora de somno surgere, divina possitis vos virtute præcingere. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Oratio ad infantes consignandos.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui regenerare dignatus es hunc famulum tuum, seu hos famulos tuos, et has famulas tuas, ex aqua et Spiritu sancto, quique dedisti ei, *sive* eis, remissionem omnium peccatorum; emitte in eum, *sive* in eos et in eas, septiformem Spiritum tuum sanctum Paracletum de cælis, Spiritum sapientiæ et intellectus, Spiritum consilii et fortitudinis, Spiritum scientiæ et pietatis; adimple eum, *sive* eos, aut eas, spiritu timoris tui, et consigna eum, *sive* eos, aut eas, signo crucis Christi in vitam propitiatus æternam. Per eundem, etc. In unitate ejusdem, etc. Consigno et confirmo te signo crucis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Pax tecum. R. Et cum Spiritu tuo. Deus qui apostolis tuis sanctum dedisti Spiritum, et, per eos eorumque successores, cæteris fidelibus tradendum esse voluisti, respice ad humilitatis nostræ famulatum, et præsta ut ejus, *sive* quorum, aut quarum, frontem, *sive* frontes, sacrosancto chrismate delinivimus, et signo crucis confirmavimus, *sive* consignavimus ejus, *sive* eorum, aut earum, mentem Spiritus sanctus adveniens templum gloriæ suæ dignanter inhabitando perficiat, qui vivit et regnat in unitate ejusdem, etc.

Alia Benedictio. — Benedicat tibi, vel vobis, omnipotens Deus, qui cuncta ex nihilo creavit; et tibi, vel vobis, in baptismo per Spiritum sanctum remissionem peccatorum tribuat. Amen. Quique eundem Spiritum in igneis linguis discipulis suis dedit, cor tuum, vel corda vestra, ipsius illustratione irradiet, atque in sui amorem jugiter accendat. Amen. Quatenus ejus dono a vitis omnibus emundatus, vel emundati, ipsiusque opitulatione ab omnibus adversitatibus defensus, vel defensi, templum ejus effici merearis, vel mereamini. Amen. Quod ipse præstare, etc. Benedictio Dei Patris.

Benedictio in natali beati Theoderici abbatis.

Deus, qui ad celebrandam annuam [Supplendum solemnitatem] sancti confessoris tui Theoderici hunc populum aggregasti, ejus suffragantibus meritis **647** ab omnibus nos absolvet peccatis. Amen. Virtutum germine ita exrescat ut in bonis operibus perseverabiles inveniri mereantur. Amen. Quatenus bona cuncta exsequendo, cum sanctorum collegio, æternæ beatitudinis præmia feliciter valeant consequi coronam. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Alia Benedictio. — Deus, qui ad exorationem Moysi famuli tui peccanti populo pepercisti, ita intercedente confessore tuo Theoderico, cujus hodie celebramus gesta [Forte festa], nostra absolvet peccata. Amen. Respice, quæsumus, hanc familiam tuam, serenitatis tuæ oculis, et largis eam Benedictionibus perfunde. Amen. Dirige gressus illius in viam salutis æternæ, quatenus sacramenta fidei sincera prosequatur servitute. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio in ordinatione papæ.

Omnipotens Deus, qui in populo suo ministerio utitur sacerdotum, conferat vobis suæ propitiationis et Benedictionis donum. Amen. Quique me indignum nullis existentibus **648** meritis, sed gratuita sua pietate huic Ecclesiæ præesse voluit, suffragiis sanctorum suorum me ab omnibus vinculis peccatorum absolvat, sanctisque suis altaribus strenuum dignumque ministrum efficiat. Amen. Quatenus per exempla sanctorum sacerdotum qui in hac sede et in hoc ministerio ei placuerunt gradientes, gregemque commissum secundum suam voluntatem, eo opitulante, regentes, ab omnium pastorum Pastore

A Christo Domino præmia sanctis promissa una cum subditis percipere et in electorum numero mereantur adjungi. Amen. Quod ipse præstare, etc.

Benedictio pro defuncto dicenda.

Dominus Jesus Christus, qui se a peccatoribus exorari præcepit, ipse quid rogetur inspiret, et in hac speciali Oblatione famulum suum ab inferorum cruciatibus liberet. Amen. Illum paradisi amœnitatem confoveat, vos morum probitate componat. Amen. Illi post funera carnis, det loca beatitudinis, vobis in longinquitate peregrinationis indulgentiam tribuat criminis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

BENEDICTIONALE**SANCTO GREGORIO MAGNO VINDICATUM***A Kollario, in suis Vindobonensibus Analectis *.**Benedictio in vigilia Natalis Domini.*

Omnipotens Deus, qui incarnatione Unigeniti sui mundi tenebras effugavit, et ejus gloriosa Nativitate hanc sacratissimam noctem irradiavit, effuget a vobis tenebras vitiorum, et irradiet corda vestra luce virtutum. Amen. Quique ejus sacratissimæ Nativitatis gaudium magnum pastoribus ab angelis voluit nuntiari, ipse super nos Benedictionis suæ gratissimum imbrem infundat, atque ipso pastore vos ad æternorum gaudiorum pascua æterna perducatur. Amen. Et qui per ejus Incarnationem terrena cœlestibus sociavit, internæ pacis et bonæ voluntatis vos neclare repleat, et cœlestis militiæ consortis efficiat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum et imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum. Amen. Benedictio Dei Patris et Filii et Spiritus sancti, et pax Domini sit semper vobiscum.

Benedictio in die Natalis Domini.

Benedicat vos omnipotens Deus, vestramque ad superna excitet intentionem, qui hanc sacratissimam diem Nativitatis Filii sui fecit esse solemnem. Amen. Et qui eum qui panis est angelorum in præsepi Ecclesiæ cibum fecit esse fœdellum animalium, ipse vos et in præsentis sæculo degustare faciat æternorum dulcedinem gaudiorum, et in futuro perducatur ad satietatem æternorum præmiorum. Amen. Quique ejus infantiam vilibus voluit indui pannis, ipsa vos cœlestium vestimentorum induat ornamentis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in nativitate sancti Stephani martyris.

Deus qui Beatum Stephanum protomartyrem coronavit, et confessione fidei, et agone martyrii, mentes vestras circumdet, et præsentis sæculo corona justitiæ et in futuro perducatur vos ad coronam gloriæ. Amen. Illius obtentu tribuat vobis Dei et proximi charitate semper exuberare, qui hanc studuit etiam inter lapidantium impetus obtinere. Amen. Quo ejus et exemplo roborati, et intercessionem muniti; ab eo, quem ille a dextris Dei vidit stantem, mereatur benedici. Amen. Quod ipse præstare dignetur, qui cum, etc.

In nativitate sancti Joannis evangelistæ.

Omnipotens Deus dignetur vobis per intercessionem beati Joannis apostoli et evangelistæ benedicere, qui per eum arcana verbi sui voluit Ecclesiæ revelare. Amen. Concedat nobis ut quod ille Spiritus sancti munere afflatus vestris auribus infudit, ejusdem Spiritus dono capere mente valeatis. Amen. Quo ejus documento de divinitate nostri Redemptoris edocti, et amando quod tradidit et prædicando quod docuit. et

B exsequendo quod jussit, ad dona pervenire mereamini quæ idem Jesus Christus Dominus noster remisit. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in nativitate sanctorum Innocentium.

Omnipotens Deus, pro cujus Unigeniti veneranda infantia, infantum innocentum catervas Herodis funesti peremit sævitiæ, suæ vobis Benedictionis tributæ dona gratissima. Amen. Et qui eis concessit ut unicum Filium ejus Dominum nostrum non loquendo sed moriendo constiterent, concedat vobis, ut fidem veram, quam lingua vestra fatetur, etiam mores probi et vita inculpabilis fateantur. Amen. Quique eos primitivum fructum sanctæ suæ suscepit Ecclesiæ, cum fructu bonorum operum vos faciat pervenire ad gaudia æternæ patriæ. Amen. Quod ipse præstare, *ut supra*.

Benedictio in octava D. N.

Omnipotens Deus, cujus Unigenitus hodierna die, ne legem solveret, quam adimplere venerat, corporalem suscepit circumcissionem, spiritali circumcissione mentes vestras ab omnibus vitiorum incentivis expurget, et suam in vos infundat Benedictionem. Amen. Et qui legem per Moysen dedit, ut Mediatorem nostrum Benedictionem daret, exuat vos mortificatione vitiorum, et faciat perseverare in novitate virtutum. Amen. Quo sic in senarii numerii perfectione in hoc sæculo vivatis, et in septenario inter beatorum spirituum agmina requiescatis, quatenus in octava resurrectione renovati. Jubilæi remissione ditati, ad gaudia sine fine mansura perveniatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Theophania.

Deus lumen verum, qui Unigenitum suum hodierna die stella duce gentibus voluit revelare, sua vos dignetur benedictione ditare. Amen. Quod exemplo magorum mystica Domino Jesu Christo munera offerentes spreto antiquo hoste, spretisque contagiis vitiorum, ad æternam patriam redire valeatis per viam virtutum. Amen. Detque vobis veram mentium innocentiam, qui super Unigenitum suum spiritum sanctum demonstrari voluit per columbam, eaque virtute mentes vestræ exerceantur ad intelligenda divini legis Arcana, qua in Cana Galilee lympha est in vinum conversa. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Purificatione sanctæ Mariæ.

Omnipotens Deus, qui Unigenitum suum hodierna die in assumpta carne in templo voluit presentari, Benedictionis suæ vos munere fultos, bonis operibus faciat exornari. Amen. Et qui eum, ut legem adim-

* Consule monitum editoris huic tomo præfixum. Edit.

peret, ministrum voluit effici legis, mentes vestras A
instruat legis suae spiritalibus documentis. Amen. Quod ipse prae-
stare degetur, etc.

Benedictio in annuntiatione sanctae Mariae.

Dominus Jesus Christus, qui in saeculorum fine processit ex Virgine, cor vestrum virginitatis incorrupta: corona clarificet. Ei qui annuntiante angelo Virginis ingressus est uterum, ejus vos ministerii et instruat et muniat sacramento. Amen. Quique hodie Virginis conceptionem devotissime celebratis, ad Nativitatem nostri Redemptoris exultantibus animis et mundo corde perveniat. Amen. Quod ipse praestare dignetur, qui cum, etc.

Benedictio in Septuagesima.

Deus omnipotens, qui unicuique nostrum ita currere ut comprehendamus jussit per Apostolum suum, B
infundat cordibus vestris Paracletum Spiritum, quo et felicissimum valeatis consummare cursum, et in ejus vinea, licet diversis vocationibus laborantes, promissae tamen ab eo mercedis mereamini recipere nummum. Amen. Ejusdem sancti Spiritus illustrati gratia, vegetati clementia, taliter flagitia relinquatis, atque plangatis praeterita, devotius praesentia, caveatis futura, qualiter digne a vobis observanda hic inchoetur, et dignius etiam consummatur sacratissima quadragesimae abstinentia ventura. Amen. Quatenus peragentes competenter ipsum tempus quadragesimale, purificatis mentibus ab omni vitiorum labe, mereamini mundi venire ad celebrandum solemniter festum paschale. Amen.

Benedictio sacrosanctae Eucharistiae.

Omnipotens Deus, opifex totius fabricae mundi, qui in principio condidit omnia opera sua perfectione senarii numeri, dignetur vobis per ineffabilem gratiam suam largiri ut omni vitae vestrae tempore continua suae Benedictionis mereamini protectione muniri. Amen. Concedatque vobis illa opera per sex dierum curricula patrare, per quae in septimo tantam et talem gratiam ejus valeatis impetrare, ut et ipsis possitis laudibus delectabiliter vacare, et sine crimine sincerissima devotione sacrosancto corporis et sanguinis dominico ad remedium communicare. Amen. Quo spiritali alimonia recreati, ejus optabili custodia tutati, perpetualiter placeatis ei, ab omni opere servili penitus liberati et ab universo facinore pariter mundati. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Benedictio in Quadragesima.

Benedicat vos divina pietas et ejus aeterna Majestas, qui per legislatorem Moysen famulum suum praecipit Judaicae plebi ut anno jubileo terrae foret remissio, et servorum etiam libertas. Amen. Liberet vos a jugo diabolicae servitutis, et superaddens vobis vigorem pristinae salutis, effundat super vos clementer spiritum servitutis. Amen. Quo tales egredi mereamini de corpore ab omni scelerum contagione purgati, quales per Christi rosum cruorem redimendo fuistis misericorditer expiati. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Benedictio in initio Quadragesimae.

Benedicat vobis omnipotens Deus, qui quadragesimum numerum in Moysi et Heliae, necnon et Mediatoris nostri jejunio consecravit, concedatque vobis ita transigere praesentis vitae dispensationem, ut, accepto a Patre familias remunerationis denario, perveniat ad peccatorum omnium remissionem, et ad gloriosam cum sanctis omnibus resurrectionem. Amen. Delique vobis spiritualium virtutum invicticia arma, quibus exemplo Domini devincere valeatis antiqui hostis sagacissima tentamenta. Amen. Quo non in solo pane, sed in omni verbo, quod de ore

ejus procedit, spiritatem sumentes alimonia, per jejuniorum observationem et caeterorum bonorum operum exhibitionem percipere mereamini immarcescibilem gloriae coronam. Amen. Quod ipse praestare degetur, etc.

Hebdomadis secundae in Quadragesima Benedictio.

Omnipotens Deus, jejunii caeterarumque virtutum dedicator atque amator, sua vos benedictione sanctificet. Amen. Accendat in vobis pie devotionis affectum et praebat supplicantibus suum benignum auditum. Amen. Quatenus mentes vestrae sinceris purgatae jejuniis bonorum omnium exuberent incrementis. Amen. Quod ipse praestare, etc.

Dominicae III in Quadragesima Benedictio.

Omnipotens Deus jejuniorum vestrorum victimas clementer accipiat, et sua vos benedictione dignos efficiat. Amen. Mentis vestras ita parcimoniae bono contra vitia muniat, praceptorum suorum doctrinis erudiat, charitatis dono repleat, ut vos in omnibus sibi placere concedat. Amen. Quatenus praesentis quadragesimae diebus devotissime celebratis, ad paschalia festa purificatis cordibus accedere valeatis. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Dominicae IV in Quadragesima Benedictio.

Deus, qui vos ad praesentiam quadragesimalium dierum medietatem dignatus est perducere, ipse vos sua miseratione dignetur benedicere. Amen. Abstinentiam vestram praeteritam acceptet, futuram ita sibi placitam reddat, ut sicut ab illicitis cibis, ita vos etiam a vitis omnibus abstinere concedat. Amen. Quo de praeteritis et de futuris spiritalium charismatum frugibus ei grates persolventes, ad sanctum pascha pervenire possitis indemnes. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Benedictio in Dominica V in Quadragesima.

Accendat in vobis Dominus vim sui amoris, et per jejuniorum observantiam infundat vobis donum suae Benedictionis. Amen. Sic ei parcimoniae victimas offeratis, ut contriti ei cordis et humiliati sacrificio placeatis. Amen. Quatenus Oratio vestra jejunii et eleemosynae alis subvecta ita ad aures vestri conditoris ascendat, ut vos aeternae beatitudinis haeredes, et supernorum civium consortes efficias. Amen. Quod ipse praestare, etc.

Benedictio in Ramis Palmarum.

Benedicat vobis omnipotens Deus, cui et jejuniorum maceratione, et praesentium dierum observatione placere studeatis. Amen. Concedat vobis, ut sicut ei cum ramis palmarum caeterarumve frondium praesentare studuistis, ita cum palma victoriae et fructu bonorum operum ei post obitum apparete valeatis. Amen. Quique Unigeniti Filii ejus passionem puro corde creditis, mente devota venerari studeatis, ad Resurrectionis ejus festa et vestrae remunerationis praemia, ipsius fulli munimine, veniat. Amen. Quod ipse praestare dignetur, etc.

Item alia Benedictio de Passione.

Omnipotens Deus, qui Unigeniti sui passione tribuit vobis humilitatis exemplum, concedat vobis per eandem humilitatem percipere suae Benedictionis ineffabile donum. Amen. Quatenus ipsius resurrectionis percipiatis consortia, cujus patientiae veneramini documenta. Amen. Quo ab eo sempiternae vitae munus percipiatis, per cujus temporalem mortem aeternam vos evadere creditis. Amen.

Benedictio in Cena Domini.

Benedicat vos Deus, qui per unigeniti Filii sui passionem vetus Pascha in novum voluit converti, concedatque vobis ut, expurgato veteris fermenti contagio, nova in vobis perseveret conspersio. Amen. Et qui ad celebrandam Redemptoris nostri cenam mente devota convenistis, aeternarum dapium vobiscum epulas reportetis. Ipsius quoque opitulante

clementia mundemini a sordibus peccatorum, qui ad insinuandum humilitatis exemplum pedes voluit lavare discipulorum. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Sabbato sancto.

Deus qui de Ecclesiæ suæ intemerato utero nevos populos producens, ea in virginitate manente nova semper prole fœcundat, fidei, spei et charitatis vos munere repleat, et suæ in vos Benedictionis dona infundat. Amen. Et qui hanc sacratissimam noctem Redemptoris nostri Resurrectione voluit illustrare, mentes vestras peccatorum tenebris mundatas virtutum copiis faciat coruscare. Amen. Qui eorum, qui modo renati sunt, innocentiam imitari cœletis, et vascula mentium vestrarum exemplo præsentium luminum illustretis, ut cum bonorum operum lampadibus ad hujus sponsi thalamum, cujus Resurrectionem celebratis, cum prudentibus virginibus intrare possitis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in die sancto Paschæ.

Benedicat vos omnipotens Deus hodierna intervenue paschali solemnitate, et ab omni miseratione dignetur defendere pravitate. Amen. Et qui ad æternam vitam in Unigeniti sui Resurrectione vos reparat, in ipsius adventu immortalitatis vos gaudiis vestiat. Amen. Et qui, expletis jejuniorum, sive passionis dominicæ, diebus, paschalis festi gaudia celebratis, ad ea festa, quæ non sunt annua, sed continua, ipso opitulante exultantibus animis veniatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in octava Paschæ.

Deus, cujus Unigenitus hodierna die discipulis suis januis clausis dignatus est apparere, suæ vos Benedictionis dono locupletare et cœlestis vobis regni januas dignetur aperire. Amen. Et, qui ab eorum pectoribus tactu sui corporis vulnus amputavit dubietatis, concedat ut per fidem qua eum resurrexisset creditis omnium delictorum maculis careatis. Amen. Et, qui eum cum Thoma Deum et Dominum creditis, et cernitis, vobis invocatis, ab eo et in hoc sæculo a malis omnibus tueri et in futuro sanctorum cœtibus adscisci valeatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio de Resurrectione.

Benedicat vos omnipotens Deus, qui vos gratuita miseratione creavit, et in resurrectione Unigeniti sui, spem vobis resurgendi concessit. Amen. Resuscitet vos de vitiorum sepulcris, qui eum resuscitavit a mortuis. Amen. Ut cum eo sine fine feliciter vivatis, quem resurrexisset a mortuis veraciter credatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur.

Alia. — Deus, qui per Resurrectionem Unigeniti sui vobis contulit et bonum Redemptionis, et decus adoptionis, suæ vobis conferat præmia Benedictionis. Amen. Et, quo redimente percepistis donum perpetuæ libertatis, eo largiente consortes efficiamini æternæ hæreditatis. Amen. Et cui consurrexistis in baptismo credendo, adungi mereamini in cœlesti regione bene vivendo. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio de Jejuniis.

Omnipotens Deus devotionem vestram dignanter intendat, et suæ vobis Benedictionis dona concedat. Amen. Indulgeat vobis mala omnia quæ gessistis, et tribuat vobis veniam, quam ab eo deposcitis. Amen. Sicque jejunii vestri et precum vota suscipiat, ut a vobis adversa omnia, quæ peccatorum retributione meremini, avertat, et donum in vos spiritus Paraclæti infundat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in die Ascensionis Domini.

Benedicat vos omnipotens Deus, cujus Unigenitus hodierna die colorum alta penetravit, et vobis, ubi ille est, ascendendi aditum patefecit. Amen. Concedat

propitius ut, sicut post resurrectionem discipulis visus est manifestus, ita vobis in judicio veniens videatur placatus. Amen. Et, qui eum sedere Patri in sua majestate creditis, nobis manere usque in finem sæculi secundum suam missionem sentiatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in vigilia Pentecostes.

Benedicat vos omnipotens Deus, ob cujus Paraclæti adventum mentes vestras jejunii observæ preparatis, et præsentem diem solemnibus laudibus honoratis. Amen. Instar modo renatorum infans talem innocentiam habeatis, ut templum sancti Spiritus ipso tribuente esse possitis. Amen. Atque sanctus Spiritus ita vos hodie sua habitatione efficiat, ut cras se vestris mentibus vobiscum per tim habiturus infundat, et peracto præsentis curriculo vos ad cœlestia regna perducat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Pentecoste.

Deus, qui hodierna die discipulorum mentes Paraclæti infusione dignatus est illustrari, vos sua Benedictione repleti et ejusdem spiritus donis exuberare. Amen. Ille ignis, qui super populos apparuit, peccatorum vestrorum sordes extinguet et sui luminis infusione corda vestra perlustrabit. Amen. Quique dignatus est diversitatem linguarum in unius fidei confessione adunare in eadem faciat constantia fidei perseverare et per hanc ad speciem pervenire. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in nativitate sancti Joannis Baptistæ.

Benedicat vos omnipotens Deus beati Joannis Baptistæ intercessione, cujus hodierna die nati celebratis, concedatque, ut cujus solemnia cœlestia patrocinia sentiatis. Amen.

Illius obtentu ab omnibus adversis tueamini bonis omnibus perfruamini, qui adventum Redemptoris mundi nec dum natus cognovit, matris scilicet nascendo abstulit, patris linguam natum solvit. Amen. Quatenus ipsius Agni, quem ille ostendit, cujus immolatione estis redempti, intuitum lanis vestiri, et innocentiam valeatis in utroque in æternæ patriæ felicitate possitis adire. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Alia. — Benedicat vos omnipotens Deus, qui geniti Filii sui per beatum Joannem tandem misertus nuntiavit in terris adventum. Amen. Spiritus sanctus, qui eum replevit clausum in matris, et patris linguam solvit a vinculo, faciat vobis Benedictione repleti ut spiritalibus donis abundanter exuberare. Amen. Ascendat vox deprecantis precatoris ad aures clementissimi Patris, qui mundum ante novit confiteri, quam nasci, qui actorem lavacri sacris manibus suis tinxit in maculas delictorum vestrorum clementer sua intercessione expurget, atque copiis virtutum fecundat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in festivitate sanctæ Crucis.

Benedicat vos omnipotens Deus, qui per Unigeniti sui Jesu Christi Domini nostri passionem crucis patibulum, genus redemit humanum. Amen. Concedatque vobis ut cum omnibus sanctis et ejusdem crucis longitudo, latitudo, sublimitas et profundum, mente devota comprehendere possitis. Amen. Quatenus vosmetipsos abnegando, cruce gestando, ita in præsentis vite stadio Redemptionis nostrum possitis sequi, ut ei inter choros sanctorum post obitum mereamini adscisci, Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in nativitate apostolorum Petri et Pauli.

Benedicat vos omnipotens Deus qui vos beati Petri saluberrima confessione in ecclesiasticæ fundavit soliditate. Amen. Et quos beati Pauli

etissima instruit prædicatione, sua tueatur gratissima defensione. Amen. Quatenus Petrus clave, Paulus sermone, utrique intercessione ad illam vos certent patriam introducere, ad quam illi, alter cruce, alter gladio, hodierna die meruerunt pervenire. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in Assumptione sanctæ Mariæ.

Deus, qui beatissimam virginem Mariam Domini nostri Jesu Christi gloriosissimam Genitricem hodierna die ad cælos voluit evocare, et super choros angelorum sublimer exaltare suæ vos Benedictionis gratia per intercessionem ejus et merita dignetur taliter ditare, qualiter a vitiis ad virtutes mereamini transmigrare. Amen. Concedatque vobis in hoc sæculo, sic fide vigere, spe gaudere, et charitate pollere, castitatis jugiter eminentia fulgere et humilitatis etiam excellentia splendere, quo ipsi per omnia bonis operibus adornati valeatis placere. Amen. Faciatque vos omnia præterita flagitia et facinora ita die noctueque gemitibus et fletibus expiare, præsentia et futura tam salubriter evitare, quatenus cum ipsa possitis æternaliter in cælestibus emicare. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in festo sancti Joannis de Martyrio.

Deus, qui vos beati Joannis Baptistæ concessi solemnium frequentare, tribuat vobis et eadem votis mentibus celebrare, et suæ Benedictionis dona percipere. Amen. Et qui pro legis ejus præconio carceribus est retrusus in tenebris, intercessione sua a tenebrosorum operum vos liberet incentivis. Amen. Et qui pro veritate, quæ Deus est, caput non est cunctatus amittere, suo interventu ad caput vestrum, quod est Christus vos faciat pervenire. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in nativitate sanctæ Mariæ.

Deus qui per beatæ Mariæ virginis partum genus humanum dignatus est redimere, sua vos dignetur Benedictione locupletare. Amen. Ejusque semper, et ubique patrocina sentiatis, ex cujus intemerato utero auctorem vitæ suscipere meruistis. Amen. Et qui ad ejus celebrandam navitatem hodierna die devotis mentibus convenistis, spiritualium gaudiorum, et æternorum præmiorum vobiscum munera reportetis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc., ut supra.

Benedictio de adventu Domini.

Omnipotens Deus, cujus Unigeniti adventum et præteritum creditis, et futurum expectatis, ejusdem adventus vos illustratione sanctificet, et sua Benedictione locupletet. Amen. In præsentem vitæ stadio vos ab omni adversitate defendat, et se vobis in judicio placabilem ostendat. Amen. Quo, a cunctis peccatorum contagiis liberati, illius tremendi examinis diem expectetis interriti, cujus sanguine estis redempti. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Item alia. — Omnipotens Deus vos placito vultu respiciat, et in vos suæ Benedictionis donum infundat. Amen. Et qui hos dies Incarnatione Unigeniti sui fecit solemnnes, a cunctis præsentis et futuræ vitæ adversitatibus vos reddet indemnes. Amen. Ut qui de Adventu Redemptoris nostri secundum carnem devota mente lætamini, in secundo, cum in Majestate sua venerit, præmiis æternæ vitæ ditemini. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Item alia. — Benedicat vos ineffabilis gratia et pietas Dei vivi, et annuat vobis per admirabilem et salutarem Adventum Filii sui ne sub dominatione peccati remaneatis, quod absit, captivi. Amen. Ab omni vos miseria tam potenter liberare et in sua misericordia tam clementer dignetur perseveranterque confirmare, ut sibi vos faciat in presenti sæculo taliter deservire, qualiter ad eum in futuro gaudentes mereamini pervenire. Amen. Quique pro vobis eundem Unigenitum suum in Adventu primo voluit incarnari, ipse vos in secundo faciat ab injustorum

A consortio separari et justorum commercio secum perenniter mansuros aggregari. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Item alia. — Benedicat vobis Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, Salvatoris atque Redemptoris mundi, et ita vos benedicendo justificet atque sanctificet illustratione primi Adventus ejusdem Unigeniti sui, ne in secundo coram ipso appareatis immundi. Amen. Fundet vos ejus gratia tam firmiter in humilitate vera, et solidet tam stabiliter in charitate sincera, quo taliter vobis displiceant ea quæ sunt mundi et placeant jugiter ea quæ sunt Dei, ut in cælesti beatitudine pariter cum sanctis cohareatis. Amen. Quique pro salute servorum eundem Filium suum tantum voluit humiliari, ut intra maternum uterum naturæ nostræ in unitatem personæ copulando dignaretur uniri, intra vos in hoc primo Adventu splendore suæ visitationis atque inhabitationis faciat illustrari, quatenus in secundo mereamini cum ipso perpetim gloriari. Amen. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre, etc.

Benedictio in nativitate unius apostoli.

Deus, qui vos in apostolicis tribuit consistere fundamentis, benedicere vos dignetur, beati apostoli sui N. intercedentibus meritis. Amen. Defendatque vos a cunctis adversis apostolicis præsidii, qui vos eorum voluit ornari et muniri exemplis et documentis. Amen. Quo per eorum intercessionem perveniat ad æternæ patriæ hæreditatem, per quorum doctrinam tenetis fidei integritatem. Amen. Quod ipse præstare dignetur, qui cum Patre, etc.

Benedictio in nativitate unius martyris.

Beati martyris sui N. intercessione vos Dominus benedicat, et ab omni malo defendat. Amen. Extendant in vos dexteram suæ propitiationis, qui eum suscepit per supplicia passionis. Amen. Quo ejus in cælo mereamini habere consortium, cujus devotis mentibus in terra celebratis triumphum. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio in nativitate plurimorum martyrum.

Benedicat vos Dominus beatorum martyrum suorum NN. suffragiis, et liberet ab adversitatibus cunctis. Amen. Commendet vos eorum intercessio gloriosa, quorum in conspectu ejus est mors pretiosa. Amen. Ut, sicut illi per diversa genera tormentorum cælestis regni sunt sortiti hæreditatem, ita vos eorum mereamini consortium per honorum operum exhibitionem. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

In festo unius confessoris.

Omnipotens Deus det vobis copiam Benedictionis, qui beatum N. sibi ascivit virtute confessionis. Amen. Et qui illum fecit coruscare miraculis, vos exornet bonorum operum incrementis. Amen. Quo ejus exemplis eruditi, et intercessione muniti, cujus depositionis diem celebratis, illi possitis in cælesti regione adungi. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus, etc.

Benedictio in nativitate plurimorum confessorum.

Sanctorum confessorum suorum NN. meritis vos Dominus faciat benedici, et contra adversa omnia eorum intercessione muniri. Amen. Eorum vos effragio felices, quorum festivitatis diem celebratis ovantes. Amen. Quo eorum imitantes exempla, ad cælestia pervenire possitis promissa. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum, etc.

Benedictio in nativitate unius virginis.

Benedicat vos Dominus, qui beatæ virgini N. concessit et decorem virginitatis, et gloriam passionis. Amen. Et cujus opitulatione illa meruit et sexus fragilitatem, et persequentium rabiem devincere, vos possitis et vestrorum corporum illecebras et antiqui hostis machinamenta superare. Amen. Quo, sicut illa sexu fragili viriliter certamen adire, et post certamen de hostibus triumphare, ita vos in hac

mortalitate videntes valeatis et antiquum hostem devincere et ad regna cœlestia pervenire. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

In natiuitate plurimarum virginum.

Omnipotens Dominus intercedentibus sanctis virginibus suis vos dignetur benedicere, qui antiquo hoste non solum per viros, verum etiam per feminas voluit triumphare. Amen. Et qui illis voluit centesimi fructus donum decore virginitatis et agone martyrii conferre, vos dignetur et vitiorum squaloribus expurgare, et virtutum lampadibus exornare. Amen. Quatenus virtutum oleo ita pectorum vestrorum lampades possint repleri, ut eum eis cœlestis sponsi thalamum valeatis ingredi. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

In anniversario dedicationis ecclesiæ Benedictio.

Deus omnipotens, qui hoc sanctum templum suo gloriosissimo nomini in honore beati N. apostoli sui voluit dedicari, ipse vos precibus et meritis illius Benedictioe sua iustificari et illustratione visitationis, atque inhabitationis suæ faciat sanctificari. Amen. Quatenus qui fuistis aliquando sicut et ceteri, domicilia hostis antiqui, et sub ejus dominatione captivi, mereamini singuli gratissima fieri templa Dei vivi, per ejus gratiam effecti de servis filii adoptivi. Amen. Concedatque vobis ut qui anniversariam dedicationis hujus tabernaculi sui celebratis festiuitatem, ad continuam cœlestis templi perveniatis alacriter cum sanctis angelis celebraturi perenniter solemnitatem. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

In anniversario consecrationis episcopi.

Omnipotens Deus, qui me, quamvis indignum, per immensam suæ pietatis affluentiam, intra numerum antistitum, ad ministrandum altari suo, laudis Hostias immolando, dignatus est deputare, atque tam ad cœlestis mensæ sacramenta quam etiam ad perennis vitæ alimenta populo suo erogando destinare, ipse Benedictiois copia dignetur locupletare, et sanctificando gratia sancti Spiritus corda vestra misericorditer vegetare. Amen. Dignetur etiam vos ab omnimoda nequitia clementer expiare, et in suæ pietatis excellentia potenter confirmare. Amen. Concedat quoque vobis de malis ad bona et de bonis ad meliora quotidie proficiente transmigrare, et post hujus terminum vitæ ad æternorum gaudia præmiorum feliciter transmigrare. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Benedictio quotidianis diebus.

Benedicat vobis Dominus, et custodiat vos. Amen. Illuminet faciem suam super vos, et misereatur vestri. Amen. Convertat vultum suum ad vos et donet vobis pacem. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Item alia. — Omnipotens Deus sua vos clementia benedicat, et sensum in vobis sapientiæ salutaris infundat. Amen. Catholicæ fidei vos documentis enutriet, et in sanctis operibus perseverabiles reddat. Amen. Gressus vestros ab errore convertat, et viam vobis pacis et charitatis ostendat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, ejus, etc.

Alia. — Inclinet Dominus aurem suam ad preces vestræ humilitatis, et det gratiam vobis suæ benedictionis, et præmium sempiternæ salutis. Amen. Semper et ubique Dominum propitium habeatis, et in ejus laudibus exsultetis. Amen. Omnium peccatorum vestrorum vincula solvat, et ad gloriam sempiternam pervenire vos faciat. Amen. Quod ipse præstare dignetur, ejus, etc.

Alia. — Multiplicet in vobis Dominus copiam suæ

A Benedictiois, et confirmet vos in spe regni cœlestis. Amen. Actus vestros corrigat, vitam emendet, mores componat, et vos ad cœlestis paradisi hereditatem perducat. Amen. Taliq̄e intentione repleri valeatis, quia ei in perpetuum placeatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, qui cum, etc.

Alia. — Devotionem vestram Dominus dignanter intendat, et suæ vobis benedictionis dona concedat. Amen. Taliq̄e vos in præsentis sæculo subsidio muniat, ut paradisi vos in futuro habitatores efficiat. Amen. Sicque corda vestra sanctificando benedicat, et benedicendo sanctificet, ut vobiscum, imo in vobis eum jugiter habitare delectet. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Alia. — Omnipotens Deus det vobis gratiam suæ Benedictiois, et repleat vos spiritu veritatis et pacis. Amen. Quatenus sic per viam salutis devota mente curatis, ut subrepentium delictorum laqueos salubriter evadatis. Amen. Sicque efficiamini in ejus supplicatione devoti, et in mutua dilectione sinceri, ut de cœleste regnum pervenire possitis securi. Amen. Quod ipse præstare dignetur, ejus imperium, etc.

Alia. — Concedat vobis omnipotens Deus, munus suæ Benedictiois, qui vestræ est conscius infirmitatis. Amen. Et qui vobis tribuit supplicandi affectum, tribuat consolationis auxilium. Amen. Ut ab eo et præsentis et future vitæ subsidium capiat, cujus vos bonitate creatos esse creditis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Alia. — Omnipotens Deus cœlesti vos protectione circumdet, et suæ Benedictiois dono locupletet. Amen. Concedatque vobis ut qui in sola spe gratia cœlestis innitemini, cœlesti etiam protectione muniamini. Amen. Quatenus et in præsentis sæculo mortalitatis vitæ solatia capiat, et sempiterna gaudia comprehendere valeatis. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Item alia. — Omnipotens Deus dextræ suæ perpetuo vos circumdet auxilio, et Benedictioem suarum repleat dono. Amen. Ab omni vos pravitate defendat, et donis cœlestibus exuberare concedat. Amen. Quo corpore mundati ac mente, talem ei exhibeatis servitutem, per quam suam consequi valeatis propitiationem. Amen. Quod ipse præstare dignetur, etc.

Item alia Benedictio. — Purificet omnipotens Deus vestrorum cordium arcana, et Benedictiois suæ vobis tribuat incrementa. Amen. A te omnibus vitæ præsentis periculis exuamini, et virtutum spiritualium ornamentis induamini. Amen. Quo illius adjutorio fulti, sic ei serviat in terris, ut ei conjungi valeatis in cœlis. Amen.

Item alia. — Omnipotens Deus universa a vobis adversa excludat, et suæ super vos Benedictiois dona propitius infundat. Amen. Corda vestra efficiat sacris intenta doctrinis, quo possint repleri beneficiis sempiternis. Amen. Quatenus et exsequenda intelligentes, et intellecta exsequentes, et inter adversa mundi inveniamini indemnes, et beatorum spirituum efficiamini cohæredes. Amen. Quod ipse præstare dignetur. Amen.

Item alia. — Omnipotens Deus dies vestros in sua pace disponat, et suæ vobis Benedictiois dona concedat. Amen. Ab omnibus vos perturbationibus liberet, et mentes vestras in suæ pacis tranquillitate consolidet. Amen. Quatenus spei, fidei et charitatis gemmis adornati, et præsentem vitam transigatis illæsi et ad æternam perveniatis securi. Amen. Quod ipse præstare dignetur, ejus regnum et imperium sine fine permanet in sæcula sæculorum. Amen.

AD ANTIPHONARIUM S. GREGORII PRÆFATIO.

649 Quod de Sacramentorum libro jam diximus, ipsius videlicet collectorem et correctorem potius sanctum Gregorium existisse quam auctorem, id quoque de libro Antiphonario qui nomen ejus præfert est intelligendum. Quod significare videtur Joannes Diaconus, cum lib. II Vitæ sancti Gregorii, cap. 6, cui titulus est: *Antiphonarium centonizans, cantorum constituit scholam*, ait: *Mores sapientissimi Salomonis, propter musicæ compunctionem dulcedinis, Antiphonarium centonem cantorum studiosissimus nimis utiliter cum, clarit.* Quæ de schola cantorum ab eodem sanctissimo pontifice instituta, de lectulo in quo recubans modulabatur, de flagello quo pueris minabatur, et de authentico ejusdem Antiphonario Romæ magna veneratione asservatis, refert Joannes Diaconus, ibidem legi possunt.

Cum centonem vocat Antiphonarium Gregorianæ Vitæ scriptor, eundemque simul compilatum asserit, satis innuit non unum ipsius esse parentem, sed plurimorum qui præcesserant, fortasse Romanorum pontificum, partim esse setum. Nimirum longe antiquior nostro Gregorio est ecclesiasticus cantus; imo pene reipublicæ Christianæ exordio receptum illum docuerunt Socrates lib. VI, cap. 8, et alii. Qua de re consulendi sunt qui de divinis officiis olim scripserunt, Isidorus, lib. de ecclesiast. Offic. i: Rabanus, lib. II de Institutione clericorum, et alii; nostra vero ætate cardinalis Bona. lib. de divina Psalmodia, ac Joan. Mabillonium, in disquisitione de cursu Gallicano, § 1.

Quædam in Ecclesia caneantur olim alternis vicibus, ut etiam modo fit; alia vero simul et adunatis choris. Primum canendi modum veteres appellarunt *ἀντιφωνον ὑμνωδιαν*, alterum *συναφωνον*. Prioris modi meminit Socrates loco laudato; utriusque autem sanctus Gregorius Nazianzenus in carmine iambico de Virtute, sub finem (a). Hinc Antiphonæ nomen ad Latinos derivatum, et ex Antiphona dictus liber Antiphonarius. Eundem etiam appellatum Officialem observat ex Agobardo noster Hugo Menardus in nota 337 ad librum Sacramentorum.

Porro quamvis Antiphonarius Romanus, seu Gregorianus, non solum Antiphonam, sed etiam quæcumque in Missa chorus canit complectatur, nomen tamen hoc sortitus est ab Antiphona quæ præcinitur, quam nunc Introitum appellamus, quia ad Introitum præmittitur. In ipso libri Sacramentorum limine: *In primis ad Introitum Antiphona qualis fuerit, statulis temporibus*. Cætera fere pristinum nomen relinuerunt, si Graduale excipiamus, quod olim dicebatur Responsorium. Quanquam etiam Gradale vocaretur aliquando, ut ex initio libri sacramentorum liquet *Postmodum dicitur Oratio, deinde sequitur Apostolus, item Gradale*. Hinc ab ipso Antiphonarium Graduale appellatum observamus apud Micrologum, ut ex notis ad festum sancti Pauli, et ad officium sancti Apollinaris constat.

Institutam a nostro Gregorio cantandi methodum per Occidentem propagarunt sanctissimi Patris alumni, maxime qui Augustino pergenti in Britanniam comi es sese adjunxerant, ut docet Joannes Diaconus, lib. II, cap. 8. De Angelis quidem luculentum habemus venerabilis Bedæ testimonium, lib. V hist., cap. 21. De Acca episcopo: *Cantorem quoque egregium, inquit, nomine Mabau, qui a successoribus discipulorum beati papæ Gregorii in Cantia fuerat cantandi sonos edoctus, ad se suosque instituendos accersit*. Nec minus perspicue idem elicitur ex sancto Wilfrido Eboracensi episcopo, qui apud Eddium ejus Vitæ scriptorem **650** gloriatur: *Quod post obitum primorum procerum a sancto Gregorio directorum; docuisset totum Ultrabrensiem gentem quomodo, juxta usum primitivæ Ecclesiæ, consono vocis modulamine, binis astantibus choris, persultare Responsorii, Antiphonisque reciprocis* (Act. SS. Ord. S. Benedicti., sec. IV, part. I).

Corruptum lapsu temporis apud Anglos, Gallos, aliosque Occidentales populos ecclesiasticum cantum restituit Joannes quidam Romanus cantor, qui secutus fuerat Theodorum a Vitaliano Papa in Britanniam missum, et Doroberniensi, al. Cantuariensi, Ecclesiæ totius Angliæ metropolitane præpositum (Joan. Diac., lib. 2, cap. 8). Hinc dum Romanarum Antiphonarum usum ex Romana Ecclesia in Gallicanam inventum esse per Pipinum legimus (Mabill. de Cursu Gall., pag. 398), cui scilicet Paulus papa *Antiphonale et Responsale ex urbe direxit*, id fortasse potius de illius usus restitutione intelligendum quam de prima institutione. Quanquam non diffiteamur plurimas in Galliis Ecclesias suos veteres usus usque ad Caroli Magni tempora retinuisse.

Hic imperator, dissonantia Romani et Gallicani cantus Romæ offensus altercantibus invicem Romanis et Gallis, viso authentico Gregorii Antiphonario, ita litem composuit, ut Romanam cantandi methodum Gallicanæ longe anteponendam censeret. Ideoque *duos suorum illustrius clericos Adriano tunc episcopo direxit; quibus eandem satis eleganter instructis, Metensem metropolim ad suavitatem modulationis, ristinæ revocavit, et per illam totum Galliam suam correxit*, inquit Joannes Diaconus, lib. II, cap. 9.

Metensis Antiphonarii fama usque ad sancti Bernardi tempora viguit, ut liquet ex tractatu ejusdem, de cantu seu correctione Antiphonarii, tomo II, opusculo XIII, pag. 693, novissimæ Editionis. Cum enim priores Patres Cistercienses nihil antiquius haberent quam in divinis laudibus id cantare, quod magis authenticum inveniretur, miserunt qui Metensis Ecclesiæ Antiphonarium (nam id Gregorianum esse dicebatur) transcriberent et afferrent, ut refert sanctus Bernardus. Verum illum Codicem cantu et littera depravatum ac incompositum probarunt.

Romanum hunc Gregorianumque Antiphonarium jam a Pamelio editum tomo II Liturgiæ, et Vaticanæ postea operum sancti Gregorii Editioni insertum, atque in Gussanvillæana recusum, denuo recensimus ad Codices mss. duos Theodericenses in quibus compendiose simul cum libro Sacramentorum continetur, ad Codicem Vallis Claræ, ac præsertim ad exemplar Compendiense sancti Cornelii mire depictum et litteris purpureis ac aureis, regia magnificentia ornatum. In eo autem multa occurrunt notis musicis superscriptis ad cantum comparata. In titulo legitur: *Gregorius præsul meritis et nomine dignus, summum conscendens honorem, renovavit monumenta Patrum priorum, et composuit hunc libellum, musicæ artis, scholæ cantorum per anni circulum. Incipit Dominica prima de Adventu Domini*. Etatem insignis illius Codicis, tum ex scriptura, tum ex prosa quadam de beata Maria, quam exhibuimus in appendice, explorare licet. Scriptura sane nono convenit sæculo, ex prosa vero eadem manu descripta liquet tunc Normannos per Galliam grassatos esse; quæ Caroli Calvi imperatoris, Compendiense monasterii fundatoris, tempora designant. Ex eodem Codice subjiciemus Antiphonas, Versus, Responsaria, quæ ad antiquum cursum ecclesiasticum pertinent. Plura de sancti Gregorii Antiphonario dicere supersedemus, quia præfationem eruditissimi Petri Gussanvillæi huic attendendam judicavimus, ex qua multa scitu digna haurire poterunt, qui copia et varietate delectantur.

(a) Vido in præfatione P. Gussanvillæi quam huic subjecimus.

PETRI GUSSANVILLÆI PRÆFATIO

651 Joannes Diaconus trecentis fere post sanctum Gregorium annis scribens, lib. 11: hunc quem edimus Antiphonarium sancto Gregorio tribuit, cujus Codicem, an autographum Romæ in Lateranensi patriarchio reperiri testatur. Sit penes eum ejusque sequaces sic clamare, quamvis ista assertio nonnullis posse videatur nubeculis obscurari. Aliud pericere; aliud ordinare, distinguere, recensere, quibusdam de novo additis. Plerique Aut multa hinc inde mendicata non cessant obtrudere, nihil pensi habentes vocem ambigui varios separare, qui sub istius vocis cortice lateles inepte confunduntur. Itaque pauc de usu vocis, annotabo. Vox est origine Græca ἀντίφωνος, contrasonans, ἀντίφωνός, c poeta, ode 1:

Κάγω μὲν ἤδον ἄβλους
Ἡρακλέους· λύρη δὲ
Ἐρωτας ἀντρίφωνει.

Id est:

Ego labores canebam Herculis; lyra autem contrasonabat amores.

Apud ecclesiasticos Auctores Græcos ac Latinos non idem semper fuit istius vocis usus erat Psalmos aut prophetias aut Hymnos alternis vicibus canere, et quasi chori. Sic apud Isai, cap. vi: *Clamabant angeli alter ad alterum*. Sic Psal. lxxvii, 18, pro *millia lætantium* ἰσχυρίων, Rabbi Salomon et Eugubinus interpretantur *alternantium* quæ significat *iterare, duplicare*, quasi angeli alternis Deum cantibus laudent. Sic nostris dicos et Hymnos quoscunque nostris insertos Breviariis, Prosas Missalibus, etiamnum lone, apud Eusebium, Hist. lib. 11, cap. 17; Nicephorum, lib. 11, cap. 13, uni ex omnibus, alii circa finem accinebant. Sed præstat legere ipsum Philonem, lib. de Vita cotripartita, lib. x, cap. 9, Nicephoro lib. xiii, cap. 8, hunc alternandi morem ab Ignatio Theodoretum, Hist. lib. 11, cap. 24, non satis expenderunt qui de Antiphon non exscribo, scilicet conciliandæ forent historię, ut quidpiam certi asseratur. Equid non verba fuisse quæ canebantur, sed modum ipsum canendi sive Psalmos, sive propro sive Responsoria, aut quid simile. Apud Sozomenum, lib. viii, cap. 8: *κατὰ τῶν ἀντιφονῶν ad instar psallebant*. De Arianis loquitur, quorum fraudes sanctus Joannes danti imitatione dissipavit. Haimo, ad Psalm. vii, notat ex diversis quandoque Psalmis nas conjugi. Joannes Cassianus, de Antiphonis apud monachos agens lib. 11 Instit., ve agnoscit et quasi damnat; c. 2, recipit; c. 8, de Matutinis res erat. Concil. Turonens de Antiphonis quædam sancit subobscuriora nobis. Et c. 23, de Ambrosianis Hymnis. Retract. lib. 11, cap. 11, liquet tunc morem Carthagine coeptum dicendi ad altare Hymbro. sive ante Oblationem, sive cum Oblata populo distribuarentur. Epist. etiam 119, a de Hymnis et Psalmis canendis agit. Legimus etiam, Retract. cap. 19, Psalmum et viro facta adversus Donatistas. Quid autem intersit inter Psalmos, Hypopsalmata, H Tractus, Offertorium, Graduale, Introitus, Ephymnia, Typica, Troparia, necnon Antiquam hucusque aperte dixerit; at multi confuderunt perperam. In Sabæ typico obserter Antiphona ac Typica. Idem **652** fere exhibet sancti Joannis Chrysostomi liturgia, ψάλλει τὸ πρῶτον ἀντίφωνον, ἢ τὰ τυπικά, εἰ ἐστὶ κυριακὴ, etc. Occurrunt in Missa Mosar præ-anctificatorum 1, 2, 3, Antiphonum sancti Germani Const. patr. In rerum eccl. The Antiphoni: et paulo ante ait Antiphona esse prophetarum prædictiones, etc. Scilicet d mium ex sacris Scripturis. Ita Laodic., c. ult.; Bracar. 1, c. 30. At concil. Tolet. 11 Pa vere statuunt de Hymnis; et multa tum in isto canone, tum in 12, 13, 14, 15, reperit agimus pertinentia, si modo veterem morem non ex nostro metiamur; nam Antiphonis canuntur ut antiquitus. Faciunt plerique sanctum Ambrosium primum inter Latinc torem; non repugno, explicant modo prius quid per *Antiphona* intelligant, an Hymno: mina, de quibus testatur epist. 32. Equidem laudes de quibus Tolet. 11, c. 11, et Hym doretus, in Publico, c. 5 Hist. sanctorum Patrum, Psalmos et Hymnos de quibus Tertu lib. 11, cap. 6 et 9, Psalmidiam de qua sanctus Basilius, epist. 63, ad Neocæsar., inter alternus erat cantus. Idipsum dicerem de loco sancti Gaudentii tract. 4, de lect. Ex sanctus Paulus, ad Ephes. v et Coloss. 111 habet de Hymnis et canticis spiritualibus. I tionibus, Capitellis, etc., legendus can. 30 concil. Agath., ann. 506, sancto Gregorio Antiphonarium non erat tunc temporis recens inventum; quinimo jam tum abutebant migenium institutum non semper habita cantus alterni ratione, de qua Augustini Psal. lxxxvii, necnon historice sanctus Gregorius Nazianzen., de Nazareis loquens in Virtute, paulo ante finem:

Ὅρας ἀγρύπνους πρὸς Θεὸν ψαλμωδίας
Ἀνδρῶν, γυναικῶν, φύσεως λεησημένων,
Οἷων θ' ὅσων τε καὶ ὅσων θεουμένων,
Σύμφωνον ἀντίφωνον ἀγγέλων στάσιν·
Δισσὴν ἄνω τε καὶ κάτω τεταγμένην
Θείας ὕμνων ἀξίας καὶ φύσεως.

Nocturne cernis ut canat laudes Deo,
Naturæ uterque sexus oblitus sum?
Quot, quamque sancti? cernis angelicum chorum,
Qui nunc simul vicibus alternis canit,
Partim deorsum positus, et partim supra,
Sine fine summi concinens laudes Patris?

Quem locum fortassis non viderat Cassianus, de quo velim admonitos ejus qui auctori volunt serius in monasteriis fuisse receptum.

SANCTI GREGORII MAGNI

ROMANI PONTIFICIS

LIBER ANTIPHONARIUS.

ORDINATUS PER CIRCULUM ANNI.

653 • Dominica prima Adventus Domini.

Antiphona. Ad te, Domine, levavi animam meam ; Deus meus, in te confido, non erubescam ; neque irideat me inimicus meus. Etenim universi, qui te expectant non confundentur. *Psalmus.* Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me. *Responsorium.* Universi qui te expectant non confundentur. *Versus.* Vias tuas, Domine, notas fac mihi, et semitas tuas edoce me. *Alleluia.* Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. *Offertorium.* Ad te, Domine, levavi animam : Deus meus, in te confido, non erubescam. Neque irideant me inimici mei, etenim universi qui te expectant non confundentur. *Vers. 1.* Dirige me in veritatem tuam, et doce me, quia tu es Deus salutaris meus, et te sustinui tota die. *Vers. 2.* Respice in me, et miserere mei, Domine, custodi animam meam, et eripe me ; non confundar, quoniam invocavi te. *Ad Communionem.* Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum. *Psalmus.* Benedixisti, Domine.

Dominica secunda de Adventu.

Antiph. Populus Sion, ecce Dominus veniet ad salvandas gentes, et auditam faciet Dominus gloriam vocis suae in lætitia cordis vestri. *Psal.* Qui regis Israel intende, qui deducis velut ovem Joseph. *Resp.* Ex Sion species decoris ejus, Deus manifestus veniet. *Vers.* Congregate illi sanctos ejus, qui ordinarunt testamentum ejus supersacrificia. **654 All.** Letatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus. *Vers. 1.* Stantes erant pedes nostri, in atriis tuis Jerusalem. *Vers. 2.* Rex noster advenit Christus, quem Joannes prædicavit agnum esse venturum. *Off.* Deus, tu conversus vivificabis nos, et plebs tua lætabitur in te. Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis

• In ms. Compend. additur : *Statio ad sanctum Andream ad præsepe.* Ita etiam in Codice DC annorum bibliothecæ Angelicæ, nisi quod pro *ad præsepe*, legitur *post præsepe.* Ad quem locum Angelus Rocca camera olim episcopus Tagastensis, ex Augustinianorum familia factus, et præfectus apostolici sacrarii, ejusdem bibliothecæ parens, hæc annotavit : *Re diligenter inspecta an. 1601 hæc ædicula sancto Andree ap. olim dicata, hodie intra ecclesiæ sancti Antonii atrium, prope sanctæ Mariæ majoris basilicam profanata cernitur ; et in hominum usum conversa.* Simul observat vir antiquitatis præsertim sacræ studiosissimus absidem illam ædiculæ antiquæ, in qua imagines opere musivo olim factæ cernebantur, fuisse quoque profanatam. Tempore Angeli Roccæ semidirutæ et collapsæ visebantur illæ imagines ; *jam vero, inquit Mabillonius,*

A Vers. 1. Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob, remisisti iniquitatem plebis tuæ. *Vers. 2.* Misericordia et veritas obviaverunt sibi ; veritas de terra orta est, et justitia de cælo prospexit. *Ad Com.* Jerusalem, surge, et sta in excelsis, et vide jucunditatem quæ veniet tibi a Deo tuo. *Psal.* Qui regis Israel.

In natali sanctæ Lucie.

Antiph. Dillexisti justitiam, et odisti iniquitatem ; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. *Psal.* Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. *Resp.* Dillexisti justitiam, et odisti iniquitatem. *Vers.* Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. *All.* Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. *Off.* Offerentur regi virgines, proximæ ejus offerentur tibi in lætitia et exultatione, adducentur^b in templum regi Domino. *Vers. 1.* Eructavit cor meum. *Vers. 2.* ^d Specie tua. *Ad Com.* ^e Diffusa est gratia in labiis tuis. *Psal.* ut supra.

† Dominica tertia.

Antiph. Gaudete in Domino semper ; iterum dico. gaudete, modestia vestra nota sit omnibus **655** hominibus. Dominus prope est, nihil solliciti sitis, sed in omni oratione petitiones vestræ innotescant apud Deum. *Psal.* † Benedixisti, Domine, terram tuam : avertisti captivitatem Jacob. *Resp.* Qui sedes, Domine, super cherubim, excita potentiam tuam, et veni. *Vers.* Qui regis Israel, intende, qui deducis velut ovem Joseph. *All.* Excita, Domine, potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos. *Off.* Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem^h plebis tuæ. *Vers. 1.* Operuisti omnia peccata eorum mitigasti omnem iram tuam. *Vers. 2.* Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. *Com.*

itineris Italici pag. 63, nihil penitus sepeest ex illo musivo.

^b Compend., in templo Regis.

^c In eodem Cod. completur hic versus cum sequenti : *Lingua m. et resumitur adducentur.*

^d Pro hoc versu assignatur in Compend. : *Diffusa est gratia... propterea bened. te Deus in æter.*

^e Post hanc Communionem in Cod. Comp. sequitur : *Ps. Eructavit, etc. ; et All. Versus : Specie tua.*

^f Subjicitur in Comp. : *Ad sanctum Petrum, subauditur statio.*

^g Psot hunc versum in Compend. legitur litteris aureis, AR, quæ fortasse significant, *aliter* ; tum subditur *Ostende nobis, etc. Resp. Qui sedes.*

^h Compend., *Plebi tuæ*

ⁱ In laudato Codice additur *remisisti, etc.*

Dicite : Pusillanimes, confortamini, et nolite timere, A
 ecce Deus noster venit, et salvabit nos. *Psal.* Benedixisti, Domine, ut supra,

^b Feria quarta.

Antiph. Rorate, equi, de gurgur, et nubes pluant iustum ; aperiatur terra, et germinet Salvatorem. *Psal.* Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum, ^c *Resp.* Tollite portas principes vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. *Vers.* Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus, et mundo corde. *Resp.* Prope est Dominus omnibus invocantibus eum, omnibus qui invocant eum in veritate. *Vers.* Laudem Domini loquetur os meum, et benedicat omnis caro nomini sancto ejus. ^B *Off.* Confortamini, et jam nolite timere ; ecce enim Deus noster retribuet iudicium, ipse veniet, et salvos nos faciet. *Vers.* 1. Tunc aperiuntur oculi cæcorum, et aures surdorum audient ; tunc ascendet laudus sicut cervus, et clara erit lingua mutorum. *Vers.* 2. Audite itaque, ^d domus Jacob, num pusillum vobis certamen præstare hominibus, quoniam Dominus præstat certamen ; propterea dabit Dominus vobis signum. Ecce virgo in utero ^e concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. ^f [*Off.* Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus. *Vers.* 4. Quomodo fiet in me hoc? *Vers.* 2. Ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.] *Com.* Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. ^g *Psal.* Cæli enar. *Resp.* In sole posuit.

^b Feria sexta.

Antiph. Prope est tu, Domine, et omnes viæ tuæ veritas ; initio cognovi de testimoniis tuis, quia in æternum tu es. *Psal.* Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. ⁱ *Resp.* Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutem tuam da nobis. *Vers.* Benedixisti, Domine, terram tuam : advertisti captivitatem Jacob. ^k *Off.* Deus tu conversus vivificabis nos, et plebs tua lætabitur in te. *Com.* Ecce Dominus veniet, et omnes sancti ejus **656** cum eo, et erit in die illa lux magna. ^l *Psal.* Beati immaculati. *Resp.* Tu mandasti.

^a Compend., Pusillanimes.

^b Ibid. annotatur : Ad sanctam Mariam ad præsepe.

^c In Compend., AR. in sole posuit, etc.

^d Ibidem, Domus David.

^e Ibid., Accipiet.

^f Quæ inter unicos comprehenduntur a Ms. absunt. Apud Pamelium legitur hoc duplex Offertorium.

^g In Editis Pamel. et aliis, Ps. ut supra. Eadem superius annotata leguntur in fine Missæ ; tum natalis sanctæ Lucæ, tum Dominicæ tertie ; optimo quidem sensu ; hoc enim significat inter communicandum cantari solere Psalmum integrum de quo Antiphona desumpta est. At in feria ^h hæc Antiphona ad Communionem ex Evangelio desumitur ; proindeque per errorem in Ed. irrepsit, contra Mss. idem, Ps. ut supra.

^m Sabbata in XII Lectionibus.

Antiph. Veni, et ostende nobis faciem tuam, Domine qui sedes super cherubim, et salvi erimus. *Psal.* Qui regis Israel, intende, qui deducis velut ovem Joseph. ⁿ *Resp.* A summo cælo egressio ejus et occursum ejus usque ad summum ejus. *Vers.* Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. *Resp.* In sole posuit tabernaculum ejus, et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo. *Vers.* A summo cælo egressio ejus, et occursum ejus, usque ad summum ejus. *Resp.* Domine Deus virtutum, converte nos, et ostende faciem tuam, et salvi erimus. *Vers.* Excita, Domine, potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos. *Resp.* Excita, Domine, potentiam tuam, et veni, ut salvos facias nos. *Vers.* Qui regis Israel, intende, qui deducis velut ovem Joseph ; qui sedes super cherubim, appare coram Ephraim, Benjamin et Manasse.

^o *Hymnus trium puerorum.* Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum ; Et laudabilis, et gloriosus in sæcula.

Et benedictum nomen gloriæ tuæ, quod est actum ; Et laudabilis et gloriosus in sæcula.

Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ ; Et laudabilis et gloriosus in sæcula.

Benedictus es super thronum sancti regni tui ; Et laudabilis et gloriosus in sæcula.

Benedictus es super sedem sanctam Deitatis tuæ ; Et laudabilis et gloriosus in sæcula.

^C Benedictus es super sceptrum divinitatis tuæ ; Et laudabilis et gloriosus in sæcula.

Benedictus es qui sedes super cherubim, intus abyssos ; Et laudabilis et gloriosus in sæcula.

Benedictus es qui ambulas super pennas ventorum ; Et laudabilis et gloriosus in sæcula.

Benedicant te omnes angeli et sancti tui ; et laudent te et glorificent in sæcula.

Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto ;

Et laus, et honor, et potestas, et imperium.

Sicut erat in principio, et nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Et laus, et honor, et potestas, et imperium.

Tractus. Qui regis Israel, intende, qui deducis ve-

^D ^h In ms. Statio ad sanctos Apostolos.

ⁱ In Ms. ante hoc ^g legitur : AR. Tu mandasti.

^k Ibid. Additur vers. 2. Misericordia et veritas.

^l In Vulgatis a Pamelio et aliis, Ps. ut supra. Quod ex Ms. emendavimus. Vide supra notam a.

^m In Ms., Ad sanctum Petrum. Quid vero significat in XII lectionibus, repete ex libro Sacram. in Sabbato mensis 1, seu quatuor temp. Quadragesimæ, col. 41.

ⁿ Additur in Ms. : AR. Excita. Semper aliquid hujusmodi interseritur in ms. Comp. inter Psalmum qui subjicitur Antiphonæ quam appellamus Introitum, et Responsorium quod modo Gradualis nomine magis notum. Olim etiam hoc nomine aliquando designatum fuisse patet in libro Sacram. In ipso loco exordio *Beatus sequitur Apostolus. Item Gradale.* Vide notam 12 ad lib. Sacram.

^o Desideratur Hymnus hic in Ms.

Joseph. *Vers.* Qui sedes super cherubim & A
oram Ephraim, Benjamin et Manasse. *Vers.*
Domine, potentiam tuam, et veni, ut salvos
is. *Off.* Exsulta satis, filia Sion, prædica, filia
m, ecce Rex tuus venit tibi sanctus et salva-
r. Loquetur pacem gentibus, et potestas ejus
usque ad mare, et a flumine usque ad termi-
s terræ. *Vers.* Quia ecce venio, et habitabo
o tui, dicit Dominus omnipotens, et confu-
l te in illa die omnes gentes, **657** et erunt
lebem. *Com.* Exsultavit ut gigas ad curren-
m, a summo cælo egressio ejus, et occursus
ue ad summum ejus. *Psal.* Cæli enarrant.

^b *Dominica vacat.*

nto nostri, Domine, in beneplacito populi
ita nos in salutari tuo, ad videndum in bo-
ectorum tuorum, in lætitia gentis tuæ, ut
cum hæreditate tua. *c Psal.* Peccavimus
tribus nostris, injuste egimus, iniquitatem
. *Resp.* Prope est Dominus. *Vers.* Veni, Do-
noli tardare; relaxa facinora plebis tuæ.
, Maria, gratia plena, Dominus tecum. Be-
tu in mulieribus, et benedictus fructus ven-
Vers. 1. Quomodo in me fiet hoc, quæ vi-
a cognosco? Spiritus Domini superveniet in
jus Altissimi obumbrabit tibi. *Vers.* 2. Ideo-
d nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius
n. Ecce virgo concipiet et pariet filium, et
re nomen ejus Emmanuel.

^d *Vigilia Nativitatis Domini.*

h. Hodie scietis quia veniet Dominus, et sal-
s, et mane videbitis gloriam ejus. *Psal.*
est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum
rsi qui habitant in eo. *Resp.* Hodie scietis
niet Dominus, et salvabit vos, et mane vide-
riam ejus. *Vers.* Qui regis Israel intende,
ucis velut ovem Joseph, qui sedes super
m, appare coram Ephraim, Benjamin et Ma-
i in ^e *Dominica venerit ipsa vigilia, Alleluia*
ntu Domini, quale volueris, dic: sin autem,
tatur. Offert. Tollite portas principes vestras,
mini, portæ æternales, et introibit Rex glo-
s. 1. Domini est terra et plenitudo ejus, or-
rum et universi qui habitant in eo. *Vers.* 2.
per maria fundavit eum, et super flumina
vit eum. *Com.* Revelabitur gloria Domini, et
omnis caro salutare Dei nostri. *Psal.* Do-
t terra, ut supra.

et supra, in Ms., *apparens.* Infra, ms. lo-

d hæc inscriptio significet, discite ex nota a
nicam 2 Quadrages. lib. Sacram. col. 43.
ds. *Ps. Confitemini.* AR. *Quis loquetur.* R
it D. Y *Laudem Domini loq.* Alleluia. *Veni*
... *relaxa,*
itur in Ms. Val. Cl. *horæ nonæ,* in Comp.
na, et notatur *Statio ad sanctam Mariam.*

rubrica, ut aiunt, non legitur in Theodorico.
mpend. parumper variat. Theodorico. Godi-
s hic laudamus, sunt illi Mss. libri Sacramen-
quos supra sæpe laudavimus; nam in mar-

^f *In media nocte Nativitatis Domini.*

Antiph. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu,
ego hodie genui te. *Psal.* Quare fremuerunt gentes,
et populi meditati sunt inania? *Resp.* Tecum prin-
cipium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum,
ex utero ante luciferum genui te. *Vers.* Dixit
Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec
ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. *All.*
Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie
genui te. *Offert.* Lætentur cæli, et exultet terra
ante faciem Domini, quoniam venit. *Vers.* 1. Can-
tate Domino canticum novum, & benedicite nomen
ejus, bene nuntiate de die in diem salutare! ejus.
Vers. 2. ^b Confessio et pulchritudo in conspectu ejus,
fortitudo et magnificentia in sanctificatione ejus.

B *Com.* In splendoribus sanctorum ex utero ante luci-
ferum genui te. *Psal.* Dixit Dominus Domino meo.

658 ⁱ *Missa in primo mane Nativitatis Domini.*

Antiph. Lux fulgebit hodie super nos, quia natus
est nobis Dominus, et vocabitur Admirabilis, Deus,
Princeps pacis, Pater futuri sæculi, cujus regni non
erit finis. *Psal.* Dominus regnavit, decorem indutus
est, indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit
se virtute. *Resp.* Benedictus qui venit in nomine Do-
mini, Deus Dominus, et illuxit nobis. *Vers.* A Do-
mino factum est istud, et est mirabile in oculis no-
stris. *All.* Dominus regnavit, decorem, etc. *Off.* Deus
enim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur
parata sedes tua, Deus, ex tunc, a sæculo tu es.
Vers. 1. Dominus regnavit, decorem. *Vers.* 2. Mira-
bilis in altis Dominus. *Com.* Exsulta, Sion, lauda fi-
lia Jerusalem; ecce rex tuus venit justus, et salva-
tor mundi. *Psal.* ut supra.

^k *In die Nativitatis Domini.*

Antiph. Puer natus est nobis, et filius datus est
nobis, cujus imperium super humerum ejus; et vo-
cabitur nomen ejus magni consilii Angelus. *Psal.*
Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fe-
cit. *Resp.* Viderunt omnes fines terræ salutare Dei
nostri. Jubilate Deo omnis terra, cantate et exsultate
et psallite. *Vers.* Notum fecit Dominus salutare suum;
ante conspectum gentium revelavit justitiam suam.
All. Dies sanctificatus illuxit nobis; venite, gentes,
et adorete Dominum, quia hodie descendit lux ma-
gna super terram. *Off.* Tui sunt cæli, et tua est terra,
orbem terræ et plenitudinem ejus tu fundasti. ^l *Vers.* 1.
Magnus et metuendus super omnes qui in circuitu
ejus sunt, Domine Deus virtutum, quis similis tibi?

gine exhibent quæ ad Antiphonarium spectant, sed
summatim.

^f In Val. Cl.: *In vigilia primo galli cantu: in*
Compend. statio assignatur ad sanctum Mar. ad præ-
sepe.

^g Compend.: *Cantate Domino, omnis terra.*

^h Ibid. *Vers.* 2. *Cantate Dom. Bened. nom. ejus,*
bene nuntiate etc.

ⁱ Compend. et Val. Cl., *mane prima.* In Compend.
statio ad sanctam Anastasiam.

^k In Comp. statio ad sanctum Petrum.

^l Pauca discrepant a communi lectione illorum
versuum, in Comp.

Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo ; A tu dominaris a potestati maris, motum autem fluctuum ejus tu mitigas. *Vers.* 2. Misericordia et veritas, præcedent ante faciem tuam, beati populi qui sciunt jubilationem. *Vers.* 3. Tu humiliasti sicut vulneratum superbum, in virtute brachii tui dispersisti omnes inimicos tuos. *Com.* Viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. *Psal.* Cantate Domino, ut supra.

b *Die sancti Stephani.*

Antiph. Etenim sederunt principes, et adversum me loquebantur, et iniqui persecuti sunt me ; adjuva me, Domine Deus meus, quia servus tuus exercebatur in tuis justificationibus. *Psal.* Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. *Resp.* Sederunt principes, et adversum me loquebantur, et iniqui persecuti sunt me. *Vers.* Adjuva me, Domine Deus meus, propter misericordiam tuam. *All.*, Video cælos apertos, et Jesum stantem a dextris virtutis Dei. *Off.* In virtute tua, Domine, lætabitur justus, et super salutare tuum exsultabit vehementer ; deciderium animæ ejus tribuisti ei, *Vers.* 1. Vitam petiit a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum sæculi. *Vers.* 2. Magna est gloria ejus in salutari tuo, gloriam et magnum decorem impones super eum. *Com.* Video cælos apertos, et 659 Jesum stantem a dextris virtutis Dei. Domine Deus, accipe spiritum meum, et ne statuas illis hoc peccatum, quia nesciunt quid faciunt. *Psal.* Beati, ut supra.

Sancti Joannis in Missa prima,

Antiph. Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei. *Psal.* Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate ? *Resp.* Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur in domo Domini. d *Vers.* Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. *Off.* Gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum, Domine. *Vers.* 1. Domine Dominus noster. *Vers.* 2. Quid est homo ? *Com.* Magna est gloria ejus in salutari tuo. *Psal.* Domine, in virtute.

In secunda.

Antiph. In medio Ecclesiæ aparuit os ejus, et implevit eum Dominus spiritu sapientiæ et intellectus ; stolam gloriæ induit eum. *Psal.* Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime, *Resp.* Exiit sermo inter fratres, quod discipulus ille non moritur. *Vers.* Sic eum volo manere donec veniam, tu me sequere. *All.* Hic est discipulus ille, qui testi-

monium perhibuit de his, et scimus quia verum est testimonium ejus, *Off.* Justus ut palma florebit ; sicut cedrus quæ in Libano est multiplicabitur. *Vers.* 1. Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. *Vers.* 2. Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem. *Vers.* 3. Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebut. *Com.* Exiit sermo inter fratres quod discipulus ille non moritur, et non dixit Jesus : Non moritur, sed sic eum volo manere donec veniam. *Psal.* Bonum est, ut supra.

c *In natali Innocentium.*

d Gloria in excelsis Deo non canitur, neque, Alleluia, sed quasi præ tristitia, dies illa deducitur.

Antiph. Ex ore infantium, Deus, et e lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et ultorem. *Psal.* Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra. *Resp.* Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. *Vers.* Laqueus contritus est, et nos liberati sumus ; adjutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cælum et terram. *Off.* Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. *Vers.* 1. Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israel : Nisi quia Dominus erat in nobis. Cum exurgerent homines in nos, forte vivos deglutissent nos ; cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan velut aqua absorbuissent nos. *Vers.* 2. Vorrentem pertransiit anima nostra ; forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem. Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum. 660 *Com.* Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus. Rachel plorans filios suos, noluit consolari, quia non sunt. *Psal.* Domine Dominus noster.

Natale sancti k Silvestri.

Antiph. Sacerdotes tui, Domine, induant justitiam, et sancti tui exsultent. Propter David servum tuum, non avertas faciem Christi tui. *Psal.* Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus. *Resp.* Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, et inventus est justus. *Vers.* Non est inventus similis illi, qui conservaret legem Excelsi. *All.* Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum. *Off.* Inveni David servum meum, et in oleo meo sancto unxi eum ; manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum l confortabit eum. *Vers.* 1. Potens es, Domine, et veritas tua in circuitu tuo. m *Vers.* 2. Veritas mea et misericordia

a Mss. potestates.

b Val. Cl., protomart. Stephani.

c Compend. : Fructificavi in domo Domini, speravi... et exspect. n. t. quoniam honum est in conspectu sanctorum tuorum.

d Compend. : Vers. 1. Ad annuntiandum, etc.

e Compend. : Quid est homo quia vis, eum, aut, etc. Visitas eum diliculo, etc., et resumitur ex altero versu, et constitui eum, etc.

f Multa hoc loco complevimus ex Ms. in Vulgatis omissa.

g Hoc officium et superius explicatur ab Alcuino,

pag. 70, ubi nominatim Antiphonarium citat PAMEL.

h Hoc nominatim citatur ex Antiphonario per Amalarium, l. 1, c. ult., et Microlog., c. 36.

i Compend., lactantium.

k Festi sancti Silvestri mentionem facit nominatim Micrologus, cap. 34. PAMEL.

l Compend., confortavit.

m Ibid. additur : Tu dixisti : Posui adjutorium super potentem, et exaltavi electum de plebe mea. Vers. 2. Et ponam in sæculum sæc. sedem ejus, et thronus ejus sicut dies casti.

cum ipso, et in nomine meo exaltabitur cornu **A**bum et Saba dona adducent; et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei. *Vers.* 1. Deus, iudicium tuum Regi da, et justitiam tuam filio Regis: iudicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in iudicio. *Vers.* 2. Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec extollatur luna: et dominabitur a mari usque ad mare. *Vers.* Suscipiant montes pacem populo tuo, et colles justitiam. *Com.* Vidimus stellam ejus in Oriente, et venimus cum muneribus adorare Dominum. *Psal.* Deus, iudicium tuum regi da, *ut supra.*

Com. Beatus servus, quem cum venerit Dominus venerit vigilantem. Amen dico vobis, super a bona sua constituet eum. *a Ps. ut supra.*

b De sancta Maria in octava Domini.

Antiph. Vultum tuum deprecabuntur omnes divites; adducentur regi virgines post eam, propejus adducentur tibi in lætitia et exultatione.

Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego mea regi. *Resp.* Diffusa est gratia in labiis tuis, creata unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præsertibus tuis. *Vers.* Propter veritatem et mansuetudinem et justitiam, et deducet te mirabiliter dextra. *All.* Post partum virgo. *Off.* Offerentur virgines. *Psal.* Eructavit cor meum. *Vers.* Diffusa est gratia. *Com.* Simile est regnum cælorum hominibus negotiatori, quærenti bonas margaritas; inventa retiosa margarita, dedit omnia sua, et comparavit. *Psal.* Eructavit, *ut supra.*

Dominica post natale Domini.

Antiph. Dum medium silentium tenerent omnia, et in suo cursu medium iter haberet, omnipotens in tuo, Domine, de cælis a regalibus sedentibus. *Psal.* Dominus regnavit, decorem indutus datus est Dominus fortitudinem, et præcinxit te. *Resp.* Speciosus forma præ filiis hominum, et est gratia in labiis tuis, propterea benedixit tibi in æternum. *Vers.* Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi; lingua mea velociter scribens. *All.* Dominus vit, decorem. *Off.* Deus enim firmavit orbem. *Com.* Tolle puerum et matrem ejus, et vade in terram Juda, defuncti sunt enim qui quærebant matrem pueri. *Psal.* *ut supra.*

c Vigilia Epiphaniæ.

Antiph. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, et odie genui te. *Psal.* Quare fremuerunt gentes.

Resp. Tecum principium in die virtutis tuæ in foribus sanctorum, ex utero ante luciferunt gen-

Epiphania Domini. In die sancto ad Missam.

Antiph. Ecce advenit dominator Dominus, et re in manu ejus, et potestas, et imperium. *Psal.* iudicium tuum regi da, et justitiam tuam filio

Resp. Omnes de Saba venient, aurum et thus nites, et laudem Domino annuntiantes. *Vers.* et illuminare Jerusalem, quia gloria Domini te orta est. *All.* Vidimus stellam ejus in Oriente inus cum muneribus adorare Dominum. *Off.* Tarsis et insulæ munera offerent, reges Ara-

almus, etc., deest in Ms.

Authenticum esse hoc officium, et Graduali libri Antiphonario sancti Gregorii contineri, te Micrologus, c. 39. Consentit etiam exemplar p. e. PAMEL. Non ita consentiunt Mss. nostri. ip. quidem legitur: *Kal. Jan. natale sanctæ mæ martyris et virginis.* *Antiph.* Vultum tuum. omericensibus vero *Kalendis Januarii octava.* Sed in Val. Cl. *Kal. Januarii octava Domini ad sanctam Mariam ad Martyres Ant. Puer na-*

Dominica post Epiphaniam.

Antiph. In excelso throno vidi sedere virum, quem adorat multitudo angelorum psallentium in unum ecce cujus imperii nomen est in æternum. *Psal.*

Jubilate Deo, omnis terra, psalmum dicite nomini ejus, date gloriam laudi ejus. *Psal.* Benedictus Dominus Deus Israel, quia fecit mirabilia magna solus a sæculo. *Vers.* Suscipiant montes pacem populo, et colles justitiam. *All.* Jubilate Deo omnis terra, servite Domino in lætitia. *Off.* Jubilate Deo omnis terra, servite Domino in lætitia. Intrate in conspectu ejus, in exultatione, quia Dominus ipse est Deus. *Vers.* 1. Ipse fecit nos, et non ipsi nos. *Vers.* 2. Laudate nomen ejus, quoniam super visus est Dominus. *Com.* Fili, quid fecisti nobis sic? ego et pater tuus dolentes quærebamus te. Et quid est quod me quærebatis? an nesciebatis, quia in his quæ patris mei sunt oportet me esse? *Psal.* Jubilate Deo, omnis terra, psalmum dicite nomini ejus, date gloriam laudi ejus, *ut supr.*

c Octava Epiphaniæ ut in die.

Natalis sancti Felicis & in Pincis.

Antiph. Os justi meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium; lex Dei ejus in corde ipsius. *Psal.* Noli æmulari in malignantibus; ne zelaveris facientem iniquitatem. *Resp.* Juravit Dominus, et non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. *Vers.* Dixit **662** Dominus Domino meo: Sede a dextris meis. *All.* Justus non conturbabitur. *Off.* Gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum, Domine. *Comm.* Posuisti, Domine, in capite ejus coronam de lapide pretioso. *Psal.* xx.

Dominica secunda post Epiphaniam

Antiph. Omnis terra adoret te Deus, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo, Altissime. *Psal.* Jubilate Deo, omnis terra, psalmum dicite nomini ejus, date gloriam laudi ejus. *Resp.* Misit Dominus verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitu

tus est, etc., ut in offic. Nat. Domini.

c Non est in Comp. nec in Val. Cl. Notatur in Theoderic., sed assignatur Missa *Dum medium silentium*, ut supra in Dominica.

d Abest a nostris Mss. in die sancto. Statio in Comp. et Theoderic. est ad sanctum Petrum.

e Aliter, post *Teophaniam*, ut legitur in Val. Cl.

f Non inscribitur in Mss. Comp. et Val. Cl.

g Deest in Pincis in Ms. Comp. et Val. Cl.; *sancti Felicis presbyteri et conf.*

eorum *Vers.* Confiteantur Domino misericordiae ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. *All.* Laudate Dominum, omnes angeli ejus. Laudate eum omnes virtutes ejus. *Off.* Jubilata Deo, universa terra, psalmum dicite nomini ejus. Venite et audite, et narrabo vobis, ^a omnes qui timetis Deum, quanta fecit Dominus animae meae. *Vers.* 1. Reddam tibi vota mea, quae distinxerunt labia mea. *Vers.* 2. Locutum est os meum in tribulatione mea. haulo causta medullata offeram tibi. *Com.* Dicit Dominus : Implete hydrias aqua, et ferte architriclino; cum gustasset architriclinus aquam vinum factam, dixit sponso; Servasti bonum vinum usque adhuc. Hoc signum fecit Jesus primum coram discipulis suis. *Psal.* ut supra.

^b *Natalis sancti Marcelli.*

Antiph. Statuit ei Dominus testamentum pacis, et principem fecit eum, ut sit illis sacerdotii dignitas in aeternum. *Psal.* Misericordias Domini in aeternum cantabo. *Resp.* Inveni David servum meum, etc. *Vers.* Nihil proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis ^c non apponet nocere ei. *All.* Inveni David servum meum *Off.* Veritas mea, et misericordia, mea cum ipso, et in nomine meo exaltabitur cornu ejus. *Vers.* 1. Posui adjutorium meum supra potentem, et exaltavi electum de plebe mea; manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum. *Vers.* 2. ^d Misericordia mea *Com.* Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Euge, serve bone et fidelis quia in pauca fuisti fidelis, supra multate constituam, ^e dicit Dominus. *Psal.* Misericordias Domini, ut supra.

^b *Natalis sanctae Priscæ.*

Antiph. Loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebam, et meditabar in mandatis tuis, quae dilexi nimis. *Psal.* Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. *Resp.* Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna. *Vers.* Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis. *All.* Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit **663** te Deus in aeternum *Off.* Filiæ regum in honore tuo *Vers.* 4. Eructavit cor meum verbum bonum. *Ver.* 1. Specie tua *Com.* Feci judicium et justitiam. *Psal.* ut supra.

^a Compend. : *Vobis omnibus ... allel. allel.*

^b In Mss. : xvii Kal. Febr., *sancti Marcelli pape*

^c Compend., non *nocebit eum,*

^d Compend. *Misericordiam meam n. n. disp. ab eo, sedes ejus in conspectu meo.*

^e Ibid. : *Intra in gaud. Dom. tui.*

^f Scilicet xv Kal. Febr., ut notatur in Mss. Hac die nunc celebratur festum Cathedralis sancti Petri, quod non annotatur in Mss. nostris, nec in libro Sacrament., nec in Kalend. Rom. Frontonis, nec in Bedæ Martyrologio, aliisque plurimis similibus monumentis. Apud Usuardum tamen et Adonem signatur; imo etiam in antiquo Martyrologio nomen Hieronymi præferente, et in alio non gentorium ann. cujus meminit Mabillonius de liturgia Gallic., pag. 121. Facile assentimur his qui putant olim Cathedralis seu Episcopatum sancti Petri non uno eodem-

A *Natalis sanctorum martyrum Fabiani et Sebastiani*

Antiph. Intret in conspectu tuo, Domine, gemitus compeditorum; redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum; vindica sanguinem servorum tuorum qui effusus est. *Psal.* Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam: polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam. *Resp.* Gloriosus Deus in sanctis suis, mirabilis in Majestate sua. *Vers.* Dextera tua, Domine, magnificata est in virtute, dextera manus tua confregit inimicum. *All.* Sancti tui, Domine. *Off.* Lætamini in Domino, et exultate. *Vers.* 1. Beati quorum. *Vers.* 2. Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore oportuno.

Com. Multitudo languentium, et qui vexabantur a spiritibus immundis, veniebant ad eum, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes. *Psal.* Deus venerunt gentes.

^b *Natalis sanctæ Agnetis.*

Antiph. Me expectaverunt peccatores ut perderent me: testimonia tua, Domine, intellexi; omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis. *Psal.* Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. *Resp.* Diffusa est gratia in labiis tuis. *Vers.* Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. *All.* Specie tua et pulchritudine tua, propterea benedixit te Deus in aeternum *Off.* Offerentur regi virgines posteam, proximæ ejus offerentur tibi. *Com.* Quinque prudentes virgines. *Psal.* ut supra.

Dominica tertia post Epiphaniam.

Antiph. Adorate Deum, omnes angeli ejus. Audivit, et lætata est Sion, et exultaverunt filiæ Judæ. *Psal.* Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insule multæ *Respons.* Timebunt gentes nomen tuum Domine, et omnes reges terræ gloriam tuam. *Vers.* Quoniam ædificavit Dominus Sion, et videbitur in Majestate sua. ⁱ *All.* Exultate Do adjutori nostro, jubilate Deo Jacob, canite psalterium cum cithara *Off.* Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me; non moriar sed vivam, et narrabo opera Domini. *Vers.* 1. In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine, quia Dominus a jutor meus est. *Vers.* 2. Impulsus versatus sum ut caderem, et Dominus suscepit me, et factus est mihi in salutem *Comm.* Mirabantur omnes de his quæ

D quæ die celebrari consuevisse, sed mense Januario in Galliis, et Febuario Romæ, hinc duplicem Cathedralis sancti Petri solemnitatem celebrandi data occasio Cumque prius eadem Cathedralis, idem Episcopatus ab his in Januario, ab illis in Febuario celebraretur, postea 18 Januarii dies consecratus est memoriae Romæ Cathedralis, et 22 Februarii Antiochenæ. Ex his liquet Paulum IV festum Romæ Cathedralis 18 Januarii non tam instituisse, quam restituisse, ut ipse profitetur in litteris hujus restitutionis ann. 1558. In constitutionibus sancti Perpetui Turon. episc. de Vigiliis legitur: *Natali sancti Joannis ad basilicam Domini Martini. Natalis sancti Petri episcopatus ad ipsius basilicam.*

^g Assignatur in Mss. xii Kal. Febr.

^h In Mss. xii Kal. Febr. *Nat. sanctæ Agnæ.*

ⁱ In Compend. : *Allel. Dominus regn. exsultet terra, læt. ins. multæ.*

bant de ore Dei. *Psal.* Dominus regnavit, A terra.

Natalis sancti Vincentii.

i. Lætabitur justus in Domino, et sperabit in audabuntur omnes recti corde. *Psal.* Deus, Orationem meam cum deprecor; a inimici eripe animam meam. *Resp.* Posuisti, in capite ejus coronam de lapide pretioso. desiderium animæ ejus tribuisti ei, et voluntatum ejus non fraudasti eum. *Allel.* **694** Vir qui timet Dominum, in mandatis ejus mis. *Off.* Gloria et honore coronasti cum, ituisti eum super opera manuum tuarum, . *Vers.* Domine Dominus noster. *Comm.* Qui ire post me, abneget semetipsum, et tollat suam, et sequatur me. *Psal.* Exaudi Deus. **B**

Sanctæ Agnetis secundo.

h. Vultum tuum deprecabuntur omnes diablis. *Psal.* Eructavit cor meum verbum *Resp.* Specie tua. *Vers.* Propterea unxit te Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea dilexit te Deus in æternum. *Offert.* Diffusa est gratia. *Comm.* Simile est regnum cælorum. *Psal.* **i.**

Sanctificationis sanctæ Mariæ ad Processionem.

dh. *Ἄ Χαῖρε κεχαρισμένη, Ave gratia plena, Domine, Dei genitrix Virgo, ἐκ σοῦ γὰρ ἀνέτειλεν ἡμῖν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, Sol justitiæ, qui illuminans quos in tenebris ambulabamus, ut dicitur: εὐφραίνου καὶ σύ, lætare et tu: πρεσβύτερος ἡμῶν, senior juste, δεχόμενος ἐν ὠλέαις, suscipiens in sinu tuo, τὸν ἐλευθερωτὴν, liberatorem, τῶν ψυχῶν ἡμῶν, animarum nostrarum, χαριζόμενος ἡμῖν, donans nobis, καὶ τὴν ἀνάστασιν, et resurrectionem. ἡμεῖς, κατακόσμησον τὸν θάλαμον σου, Sion, Adorna domum tuam, Sion, καὶ ὑπόδεξαι τὸν βασιλέα, et suscipe regem Christum, ἀσπάζου τὴν ἀνθεμίδα, amplectere Mariam, τὴν οὐράνιον ἀλλήν, quæ est porta cælestis, αὐτὴ γὰρ βαστάζει τὸν βασιλέα τῆς γῆς, ipsa enim portat regem gloriæ, νεοφύτου ἀρχιπαρθένου, novi luminis subsistit virgo, ἐν χειρὶν υἱὸν πρὸ ἑωσφόρου, adducens in sinu suo filium ante luciferum, ὃν λαβὼν Σιμεὼν ἐν τῷ κόλπῳ, quem accipiens Simeon in ulnis suis, τοῖς λαοῖς, prædicavit populis, δισκόπτην αὐτὸν, dominum eum esse, ζωῆς καὶ θανάτου, vitæ et mortis, καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου, et Salvatorem mundi, ὃς ἠκούσας, responsum accepit Simeon a Spiritu sancto, et visurum se mortem, nisi prius videret Christum*

Ass. xi Kal. Febr. sancti Vinc. In Val. Cl. ad-
nc. et mart.

Ass. i Kal. Febr. In Val. Cl. legitur: *Octava
ignæ de Nativitate.*

*Compnd. : iv Non Febr. Purific. Mariæ; Col-
sanctum Adrianum.* In Val. Cl. : *Nat sancti
s; collecta ad sanctum Adrianum, statio ad
Mariam.* In Theod. : *Ypapanti statio ad sanc-
tiam; Coll. ad sanctum Adrianum.*

e hic Græce legitur desiderantur in Mss.

Ad Introitum.

Antiph. Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui; secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ; justitia plena est dextera tua. *Ps.* Magnus Dominus, et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. *Resp.* Suscepimus, Deus, misericordiam tuam. *Vers.* Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri, Deus fundavit eam in æternum. *Allel.* Adorabo ad templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo in timore tuo. Adducentur Regi. *Si post Septuagesimæ venerit. Tract. sequens dicitur:* Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum, Specie tua et pulchritudine tua intende, prospere procede, et regna. Propter veritatem et mansuetudinem, et justitiam, et deducet te mirabiliter dextera tua. **665** Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis. Audi, filia, et vide. et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui. Et concupiscet Rex decorem tuum, quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabunt eum. Adducentur regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi. Adducentur in lætitia et exultatione, adducentur in templum Regi Domino. *Offert.* Diffusa est gratia. *Vers. 1.* Eructavit cor meum verbum bonum. *Vers. 2.* Specie tua et pulchritudine tua. *Comm.* Responsum accipit Simeon a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi videret Christum Domini. *Psal.* ut supra.

Natalis sanctæ Agathæ.

Antiph. Gaudeamus omnes in Domino, diem festum celebrantes in honore Agathæ martyris, de cujus passione gaudent angeli, et collaudant Filium Dei. *Psal.* Eructavit cor meum. *Resp.* Adjuvabit eam Deus vultu suo; Deus in medio ejus, non commovebitur. *Vers.* Fluminis impetus lætificat civitatem Dei, sanctificavit tabernaculum suum Altissimus. *Tract.* Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua: Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. *Offert.* Offerentur Regi virgines post eam. *Comm.* Qui me dignatus est ab omni plaga curare, et mamillam meam meo corpore restituere, ipsum invoco Dominum vivum. *Psal.* ut supra.

Natalis sancti Valentini.

Antiph. In virtute tua, Domine, lætabitur justus, etc. *Psal.* ⁱ Vitam petiit. *Resp.* Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus, cupit nimis. *Vers.* Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. *Tract.* Desiderium animæ ejus tribuisti

^e Nullus assignatur Tractus in Comp. In Val. Cl. legitur: *Si in Septuagesima venerit, Tractus Jubilate.*

^f In Comp. : *Nonas Febr., Passio sanctæ Agathæ virg. et mort.* In Val. Cl. : *Nat sanctæ Agathæ virg. et mart.* In Theod. dicitur tantum martyr.

^g Compend., sub honore.

^h Compend., in gaudio metent. Et infra portantes semina sua. pro mittentes semina sua.

ⁱ Ibid. : *Psal.* Domine, in virtute tua, etc.

ei, et voluntate laborum ejus non fraudasticum, etc. **A**
Offert. In virtute tua, Domine, lætabitur justus.
Comm. Magna est gloria ejus. *Psal.* xx.

^a *Cathedra sancti Petri.*

Antiph. Statuit ei Dominus. *Psal.* Misericordias Domini. *Resp.* Juravit: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. *Vers.* Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni cælorum. *Vers.* Et quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis. *Vers.* Et quodcunque solveris super terram, erit solutum et in cælis. *Offert.* Veritas mea. *Comm.* Tu es Petrus. *Psal.* ut supra.

Annuntiatio sanctæ Mariæ.

Antiph. Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis. *Psal.* Eruclavit. *Resp.* Diffusa est gratia. **B**
Vers. Propterea. *Offert.* Ave, Maria, gratia plena. *Vers.* 1. Quomodo in mesiet hoc? *Vers.* 2. Ideo quod nascetur ex te. *Comm.* ^b Ecce virgo concipiet. *Psal.* ut supra.

666 *Dominica c in Septuagesima.*

Antiph. ^d Circumdederunt me gemitus mortis, dolores inferni circumdederunt me, et in tribulatione mea invocavi Dominum, et exaudivit de templo sancto suo vocem meam. *Psal.* Diligam te, Domine, fortitudo mea, Dominus firmamentum meum, et refugium meum. *Resp.* Adjutor in opportunitatibus, in tribulatione; sperent in te, qui noverunt te, quoniam non derelinquis quærentes te, Domine. *Vers.* Quoniam non in finem oblivio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in æternum. Exsurge, Domine, non prævaleat homo. *Tract.* ^e De profundis clamavi ad te, Domine; Domine, exaudi vocem meam. *Vers.* Fiant aures tuæ intendentes in Orationem servi tui. *Vers.* Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis subsinebit? *Vers.* Quia apud te propitiatio est, et propter legem tuam sustinui te Domine. *Off.* Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. *Vers.* 1. Quam magnificata sunt opera tua, Domine! nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ! *Vers.* 2. Ecce inimici tui, Domine, peribunt, et dispergentur omnes qui operantur iniquitatem. *Vers.* 3. Exaltabitur sicut unicornis cornu meum, et senectus mea in misericordia uberi, quia repperit oculus meus inimicos meos, et insurgentes in me malignantes audivit auris tua. *Comm.* Illumina faciem tuam super servum tuum, et salvum me facin tua misericordia, Domine: non confundar, quoniam invocavi te. *Psal.* In te, Domine, speravi.

^a Abest a Mas. Val Cl. et Compend.; sed post nat. sancti Valentini legitur: iv Id. Martii, Nat. sancti Gregorii. Exstat festum Cathedr. sancti Petri in Theod., ubi etiam assignantur septem Dominicæ post Epiphaniam ante Septuagesimam. Ibid. notatur tum vigilia, tum natale sancti Benedicti, scilicet xiii Kal. Martii, et xii.

^b In Compend.: Com. *Dilexisti justitiam. Ps. ut supra.*

^c In Compend.: *Statio qd sanctum Laurentium.* Additur in Theod. *foris murum.*

^d Ad hanc Dominicam citat Alcuinus Antiphonarium, pag. 41, et pag. 42. hoc ipsum officium inter-

^f *Dominica in Sexagesima..*

Antiph. Exsurge, quare obdormis, Domine? exsurge, et ne repellas in finem; quare faciem tuam avertis? oblivisceris tribulationis nostræ. Adhæsit in terra venter noster; exsurge, Domine, adjuva nos, et libera nos. *Psal.* Deus, auribus nostris audivimus, patres nostri annuntiaverunt nobis. *Resp.* Sciant gentes quoniam nomen tibi Deus, tu solus altissimus super omnem terram. *Vers.* Deus meus, pone illos utrotam, et sicut stipulam ante faciem venti. *Tract.* Commovisti, Domine, terram, et conturbasti eam; sana contritiones ejus, quia mota est. *Vers.* Ut fugiant a facie arcus, ut liberentur electi tui. *Off.* Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea; inclina aurem tuam, et exaudi verba mea. Mirifica: isericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te, Domine. *Vers.* 1. Exaudi, Domine, justitiam meam; intende deprecationem meam; auribus percipe orationem meam. *Vers.* 2. Custodi me, Domine, ut pupillam oculi; sub umbra alarum tuarum protege me; eripe me, Domine, ab impio. *Vers.* 3. Ego autem cum justitia apparebo in conspectu tuo; satiabor, dum manifestabitur gloria tua. *Comm.* Introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat juventutem meam. *Psal.* Judica me, Deus.

667 *Dominica in Quinquagesima.*

Antiph. Esto mihi in Deum protectorem, et in locum refugii, ut salvum me facias. Quoniam firmamentum meum, et refugium meum es tu; et propter nomen tuum dux mihi eris, et enutries me. *Psal.* In te, Domine, speravi, non confundar in æternum, in justitia tua libera me, et eripe me. *Resp.* Tu es Deus qui facis mirabilia solus, notam fecisti in gentibus virtutem tuam. *Vers.* Liberasti in brachio tuo populum tuum, filios Israel et Joseph. *Tract.* Jubilate Domino, omnis terra, servite Domino in lætitia. *Vers.* Intrate in conspectu ejus in exultatione. *Vers.* Scitote quod Dominus ipse est Deus. *Vers.* Nos autem populus ejus. *Offert.* Benedictus es, Domine, doce me justificationes tuas, in labiis meis pronuntiavi omnia judicia cris tui. *Vers.* 1. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum. Aufer a plebe tua opprobrium et contemptum, quia mandata tua non sumus oblit, Domine. *Vers.* 2. In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus divitiis. *Vers.* 3. Viam iniquitatis, Domine, amove a me, et de lege tua miserere mei. Viam

prelatur. Qui etiam sequentia officia explicat paginis sequentibus. PAMEL.

^e Tractus unde dicatur, et cur omittatur Alleluia tempore Septuagesimæ tractat Amalarius, Antiphonarium citans; ubi etiam hoc officium explicat, et sequentia cap. sequenti. PAMEL.

^f In Compend. et Theod.: *Statio ad sanctum Paulum.*

^g In Compend.: *Statio ad sanctum Petrum.*

^h Additur in Compend.: *Ipse fecit nos, et non ipsi nos.* Et in Versu *Nos autem, etc.*, subjungitur, et oves pascorum ejus.

veritatis elegi; iudicia tua, a justitiam tuam non sum oblitus. Viam mandatorum tuorum cucurri, b dum dilatares cor meum. *Comm.* Manducaverunt, etsaturati sunt nimis; desiderium eorum attuliteis Dominus, non sunt fraudati a desiderio suo. *Psal.* Attendite populus meus legem meam.

Caput jejunii. c Ad Benedictionem cinerum.

Antiph. d Exaudi nos, Domine, quoniam benigna est misericordia tua; secundum multitudinem miserationum tuarum respice nos *Psal.* Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. *Antiph.* Immutemur habitu in cinere et cilicio; jejunemus et ploremus ante Dominum, quia multum misericors est dimittere peccata nostra Deus noster. *Antiph.* juxta vestibulum et altare plorabant sacerdotes et levitæ ministri Domini, dicentes: B Parce, Domine, parce populo tuo, et ne dissipet ora clamantium ad te, Domine e.

Ad Missam.

Antiph. Misereris omnium, Domine, et nihil odisti eorum quæ fecisti, dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam; et parcens illis, quia tu es Dominus Deus noster. *Psal.* Miserere mei, Deus miserere mei, quoniam in te confidit anima mea. *Psal.* Miserere mei, Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea. *Vers.* Misit de cœlo, et liberavit me, dedit in opprobrium conculcantes me. f *Tract.* Domine, non secundum peccata nostra facias nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis. *Vers.* Domine, ne 668 memineris iniquitatumstrarum antiquarum cito anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis. *Vers.* Adjuva nos, Deus salutaris noster, et propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos, et propitiu esto peccatis nostris propter nomen tuum. *Off.* Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me; Domine, clamavi ad te, et sanasti me. *Vers.* 1. Domine, abstraxisti ab inferis animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum. *Vers.* 2. Ego autem dixi in mea abundantia: Non movebor in æternum. Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem. *Comm.* Qui meditabitur in lege Do-

mini die ac nocte, dabit fructum suum in tempore suo. *Pssalm.* Beatus vir.

b *Feria quinta.*

Antiph. 1 Dum clamarem ad Dominum exaudivit vocem meam ab his qui appropinquant mihi, et humiliabit eos, qui est ante sæcula, et manet in æternum. Jacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet. *Psal.* Exaudi, Deus, orationem meam, et ne despexeris deprecationem meam. *Resp.* Jacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet. *Vers.* Dum clamarem ad Dominum, exaudivit vocem meam ab his qui appropinquant mihi *Off.* Ad te, Domine, levavi animam meam; Deus meus, in te confido, non erubescam. *Vers.* 1. Dirige me in veritate tua, et doce me, quia tu es Deus salvator meus, et te sustinui tota die. *Vers.* 2. Respice in me, et miserere mihi, quia unicus pauper sum ego. *Comm.* Acceptorabis sacrificium justitiæ, oblationes et holocausta insuper altare tuum vitulos. *Psal.* 1.

k *Feria sexta.*

Antiph. Audivit, et miserus est mihi Dominus, factus est adjutor meus. *Psal.* Exaltabo te, Domine quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. l *Respons.* Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini. *Vers.* Ut videam voluntatem Domini, et protegara templo sancto ejus. *Off.* Domine, vivifica, me secundum eloquium tuum, ut sciam testimonia tua. *Vers.* 1. Fac cum servo tuo Domine, secundum magnam misericordiam tuam; et ne auferas de ore meo verbum veritatis. *Vers.* 2. Servus tuus sum ego, da mihi intellectum, Domine ut discam mandata tua, et voluntaria oris mei m fac mihi in beneplacito. *Comm.* Servite Domine in timore, et exultate ei cum tremore; apprehendite disciplinam, ne pereatis de via justa *Psal.* 11.

Dominica prima Quadragesimæ, statio n ad Lateranum

Antiph. Invocavit me, et ego exaudiam eum; eripiam eum, et glorificabo eum, longitudine dierum adimplebo eum. *Psal.* Qui habitat in adjutorio altissimi, 669 in protectione Dei cœli commorabitur. *Resp.* o Tenuisti manum dexteram meam in voluntate tua deduxisti me, et cum gloria assumpsisti me. *Vers.* Quam bonus israel Deus rectis corde? mei

a Duo hæc verba desiderantur in Mss. Compend., sunt in edit. Pamel.

b Compend.: *Dum dilatasti cor meum. Aufer.* etc.

c Deest in M. Compend. *Ad Bened. cin.* In secundo Theod. legitur: *Statio ad sanctam Anastasiam.* In Comp., *Ad sanctam Sabinam.* Fortasse una erat statio pro Benedictione cinerum, et altera pro Missa.

d Antiphonarum Ad Benedictionem cinerum, fit nominatim mentio in ordine Romano, uti est Antiph. ad Processionem: *Juxta vestibulum.* Item apud Alcuinum, p. 52; citat etiam Micrologus tanquam Gregorii, cap. 41. PAMEL.

e In Compend. hic resumitur Antiph. *immutemur*

f Tractum hunc non tam ex Romano Ordine quam consuetudine diei annotat Micrologus, cap. 50. PAMEL.

g In Compend. repetitur hic, *Domine, clamavi.* etc.

h Compend. et Theodoric.: *Statio ad sanctum Georgium.*

i Officia quintæ feris per totam quadragesimam

non a Gregorio I, sed II, composita, et maxime in æstivalibus Dominicis collecta, testatur Micrologus, cap. 50. Pamel,

l Compend.: *Super altare tuum, Domine.*

k In Compend. et Theod. indicitur statio *ad sanctos Joann. et Paulum.*

l In Compend.: *Super me, Domine, refugium factus es nobis, etc. priusquam montes fierent, aut formaretur terra, etc. unam petii.*

m Compend.: *Fac mihi beneplacito Domine.*

n In Theod.: *Ad sanctum Joannem.* In Compend. *Ad sanctum Joannem ad Lateranum.*

o Sic quidem vetustissimus Ms. Blandiniensis. sed Ultrajectinus habet: *Respons. Angelis suis Deus mand. de te, ut cust. te in omn. viis tuis; et Vers. In manib. port. te, ne forte Off. ud. lap. ped. tuum.* Cui etiam consentit Alcuinus, pag. 47 PAMEL. Ita quoque legitur in Mss. Compend. et Theod.

autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns *Tract.* Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. *Vers.* Dicit Domino: Susceptor meus es tu, et refugium meum. Deus meus, sperabo in eum. *Vers.* Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium, et a verbo aspero. *Vers.* Scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis. *Vers.* Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis a timore nocturno. *Vers.* A sagitta volante per diem, a negotio perambulante in tenebris a ruina et dæmonio meridiano. *Vers.* Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis, tibi autem non appropinquabit. *Vers.* Quoniam angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. *Vers.* In manibus portabunt te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum. *Vers.* Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem. *Vers.* Quoniam in me speravit, liberabo eum; protegam eum, quoniam cognovit nomen meum. Invocavit me, et ego exaudiam eum; cum ipso sum in tribulatione. *Vers.* Eripiam eum, et glorificabo eum. *Vers.* ^a Longitudine dierum adimplebo eum, et ostendam illi salutarem meum. *Offert.* Scapulis suis obumbrabit tibi Dominus, et sub pennis ejus sperabis. Scuto circumdabit te veritas ejus. *Vers.* Dicit Domino: Susceptor meus es, non timebis a timore nocturno, a sagitta volante per diem. *Vers.* 2. Quoniam angelis suis mandavit de te, ut custodiant te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum. *Vers.* 3. Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem; quoniam in me speravit, liberabo eum. ^b *Comm.* Scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Scuto circumdabit te veritas ejus. *Psal.* *ut supra.*

Feria secunda.

Antiph. Sicut oculi servorum in manibus domino-
rum suorum, ita oculi nostri ad Dominum Deum
nostrum, donec misereatur nostri; miserere nobis
Domine miserere nobis. *Psal.* Ad te levavi oculos
meos, qui habitas in cœlis. *Resp.* Protector noster
aspice, Deus, et respice super servos tuos. *Vers.* Do-
mine Deus virtutum, exaudi preces servorum tuorum.
Off. Revela oculos meos, et considerabo mira-
bilia tua, Domine, ut doceas me justitiam tuam; da
mihi intellectum, ut discam mandata tua. *Vers.* 1
Legem pone mihi Domine, et viam justificationum
exquiram, et in præceptis tuis exercebor. *Vers.* 2.
Veniant super me miserationes tuæ, quia lex tua
meditatio mea est, et consolatio mea justificationes

^a Compend.: *Longitudinem dierum adimp. eum.*
Sic etiam legitur in Antiphona superiori, ad Introi-
tum. *Invocavit.*

^b Repetitur in Comp. *Scuto circumdabit, etc.*

^c In Compend. *Ad Vincula, ad sanctum Petrum,*
In Theod.: *Statio ad sanctum Petrum ad Vincula*

^d In Theod. *Statio ad sanctum Anastasiam.* In Com-
pend.: *Ad sanctum Anastasiam.*

^e Omittitur *justitiæ meæ* in Compend.

^f Omittitur. *Psal. Filii hominum.*

tux sunt. *Com.* Voce mea ad Dominum clamavi et
exaudivit me de monte sancto suo, non timebo mil-
lia populi circumstantis me. *Psal.* iii.

670 ^d *Feria tertia.*

Antiph. Domine, refugium factus es nobis a gene-
ratione et progenie; a sæculo et in sæculum tu es
Psal. Priusquam montes fierent, aut firmaretur terra,
a sæculo et usque in sæculum tu es Deus. *Resp.*
Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu
tuo, Domine. *Vers.* Elevatio manuum mearum sacri-
ficium vespertinum. *Off.* In te speravi, Domine.
Dixi: Tu es Deus meus, in manibus tuis tempora
mea. *Vers.* 1. Illumina faciem tuam super servum
tuum, et salvum me fac propter misericordiam tuam
Domine, non confundar, quoniam invocavi te. *Vers.*
2. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine,
quam abs condisti timentibus te! perfecisti autem
sperantibus in te, in conspectu filiorum hominum.
Com. Cum invocarem te, exaudivisti me, Deus o justit-
iæ meæ; in tribulatione dilatasti me. Miserere mihi
Domine, exaudi orationem meam. *Psal.* ^f Miserere
mei, Domine.

¶ Feria quarta.

Antiph. ^b Reminiscere miserationum tuarum, Do-
mine, et misericordiæ tuæ quæ a sæculo sunt, ne
unquam dominantur nobis inimici nostri; libera nos
Deus Istraël, ex omnibus angustiis nostris. *Psal.* Ad
te, Domine, levavi animam meam Deus meus, in te
confido, non erubescam. *Resp.* Tribulationes cordis
mei multiplicatæ sunt; de necessitatibus meis eripe
me, Domine. *Vers.* Vide humilitatem meam, et labo-
rem meum, et dimitte omnia peccata mea. *Tract.*
De necessitatibus meis eripe me, Domine. Vide hu-
militatem meam et laborem meum, et dimitte omnia
peccata mea. *Vers.* Ad te, Domine levavi animam
meam; Deus meus, in te confido, non erubescam;
neque irrideant me inimici mei. *Vers.* Etenim uni-
versi qui te expectant non confundentur, confun-
dantur omnes ⁱ facientes vana. *Off.* Meditabor in
mandatis tuis quæ dilexi valde, et levabo manus
meas ad mandata tua quæ dilexi. *Vers.* 1 Pars mea
Domine, dixi custodire legem tuam. Precatus sum
vultum tuum in toto corde meo. *Vers.* 2. Deprac-
tatus sum faciem tuam. Miserere mei secundum elo-
quium tuum, quia ^j cogitavi vias tuas, et converti
pedes meos in testimonia tua. ^k *Com.* Intellige cla-
morem meum; intende voci Orationis meæ, Rex
meus et Deus meus, quoniam ad te orabo, Domine
Psal. Verba mea.

^g In Theod.: *Statio ad sanctam Mariam Majorem.*
In Compend. *Ad sanctam Mariam ad præsepem.*

^h Hujus officii, ac feriæ sextæ, et Sabbati hujus
hebdomadæ disertis verbis fit mentio apud Micro-
logum. c. 24, et tanquam en Antiphon. sancti Grego-
rii. PAMEL.

ⁱ Compend., *facientes mala.*

^j Compend., *cogitavi vias meas.*

^k Hic resumitur in Compend. *et levabo manus
meas.*

* *Feria quinta.*

Antiph. Confessio et pulchritudo in conspectu ejus, sanctitas et magnificentia in sanctificatione ejus. *Psal.* Cantate Domino canticum novum, cantate Domino, omnia terra. *Resp.* Custodi me, Domine, ut pupillam oculi, sub umbra alarum tuarum, proteges me. *Vers.* De vultu tuo iudicium meum prodeat, oculi tui videant æquitatem. *Off.* ^b Emittet angelum Dominus in circuitu timentium eum, et eripiet eos; gustate et videte quoniam suavis est Dominus. **671** *Vers.* 1. Benedicam Domino in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. *Vers.* 2. In Domino laudabitur anima mea; audiant mansueti, et lætentur. Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in invicem. *Vers.* 3. Accedite ad eum, et illuminamini; et vultus vestri non erubescant; iste pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum, et ex omnibus tribulationibus ejus liberavit eum. ^c *Com.* Ponis quem ego dederò caro mea est pro sæculi vita. *Psal.* ut supra.

^d *Feria sexta,*

Antiph. De necessitatibus meis eripe me, Domine, vide humilitatem meam et laborem meum, et dimitte omnia peccata mea. *Psal.* Ad te, Domine, levavi animam meam: Deus meus, in te confido, non erubescam. ^e *Resp.* Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum, sana me, Domine. *Vers.* Conturbata sunt omnia ossa mea, et anima mea turbata est valde. *Off.* Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus, et renovabitur sicut aquilæ juvenus tua. *Vers.* 1. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, et redimet de interitu vitam tuam, qui coronat te in miseratione et misericordia. ^f *Vers.* 2. Miserator et misericors Dominus, patiens et multum misericors. *Com.* Erubescant et conturbentur omnes inimici mei; avertantur retrorsum et erubescant valde velociter. ^g *Psal.* vi.

Sabbato in xii lectionibus.

Antiph. Intret Oratio mea in conspectu tuo; inclina aurem tuam ad precem meam, Domine. *Psal.* Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. ^h *Resp.* 1. Protector noster aspice Deus, et respice super servos tuos. *Vers.* Domine Deus virtutum, exaudi preces servorum tuorum. *Resp.* 2. Propitius esto. *Vers.* Adjuva. *Resp.* 3. Dirigatur. *Vers.* Elevatio. *Resp.* 5. Salvum fac populum. *Vers.* Ad te, Domine, clamavi. *Hymn.* Benedictus es, Do-

A mine Deus patrum nostrorum, et laudab. *sive* Benedictus es in firmamento cæli. *Vers.* Benedicite, omnia opera Domini, Domino; benedicite, cæli, Domino; benedicite, angeli Domini, Domino. *Vers.* Benedicite, aquæ quæ super cælos sunt, Domino; benedicite, omnes virtutes Domini, Domino; benedicite, solet luna, Domino. *Vers.* Benedicite, stellæ cæli, Domino; benedicite, imber et ros, Domino; benedicite, omnes spiritus, Domino. *Vers.* Benedicite, ignis et ætus, Domino; benedicite, noctes et dies, Domino; benedicite, tenebræ et lumen, Domino. *Vers.* Benedicite, frigus et cauma, Domino; benedicite, pruina et nives, Domino; benedicite, fulgura et nubes, Domino. *Vers.* Benedicat terra Domino: benedicite, montes et colles, Domino; benedicite omnia nascentia terræ, Domino. *Vers.* Benedicite, maria et flumina, Domino; benedicite, fontes, Domino; benedicite, cete et omnia quæ moventur in aquis, Domino. *Vers.* Benedicite, volucres cæli, Domino, benedicite, bestię et universa **672** pecora, Domino; benedicite, filii hominum, Domino. *Vers.* Benedicat Israel Dominum; benedicite, sacerdotes Domini, Domino. *Vers.* Benedicite, Spiritus et animæ justorum, Domino; benedicite, sancti et humiles corde, Domino. *Vers.* Benedicite, Ananias, Azarias, Misael, Domino. *Vers.* Hymnum dicentes. *Tract.* Laudate Dominum, omnes gentes, et collaudate eum omnes populi. *Vers.* Quoniam confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in æternum. *Off.* Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. Intret Oratio mea in conspectu tuo, Domine. *Vers.* 1. inclina aurem tuam ad precem meam; Domine, longe fecisti notos meos a me; clamavi ad te, Domine tota die expandi manus meas ad te. *Vers.* 2. Et ego ad te, Domine, clamavi, et mane Oratio mea præveniet te. Egens sum ego in laboribus a juventute mea. *Vers.* 3. Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber, traditus sum et non egrediebar. *Com.* Domine, Deus meus, in te speravi; libera me ab omnibus persequentibus me, et eripe me. *Psal.* Ipse.

Dominica vacat. Dominica secunda Quadragesimæ.

Antiph. ⁱ Reminiscere miserationum tuarum, Domine. *Psal.* Ad te, Domine, levavi. *Tractus.* De necessitatibus mei. *Vers.* Ad te, Domine. *Vers.* Etenim. *Tract.* Dixit Dominus mulieri Chanaanæ: Non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus

^a In f Theoderic. legitur: *Statio ad sanctum Laurentium foris murum.* In altero: *Ad sanctum Laurentium in formosa.* Consentit Compend.

^b Compend. : *Immitit angelum Dominus.*

^c Compend. repetitur hic *gustate et videte*, etc.

^d In Theoderic. et Compend. : *Statio ad apostolos, vel. Ad apost.*

^e In Compend. : *Resp. Salvum fac servum tuum, Deus meus, sper. in te.* *Vers. Auribus percipe, Dom., Orat. m. Resp. Miserere.*

^f In Compend. : *Vers. 2. Justitia ejus super fil. custodientibus testam ejus et mand. ejus ut fac. ea Dom. in cælo par. sed. suam et reg. ejus omnium dominabitur et renovabitur, etc.*

^g In Comp. : *Ps. Domine Dominus noster.* in Edit. Vatic. et Guss. simpliciter legitur *Psalmus.* Adjecimus numerum ex Pamel.

^h In Comp. et Theod. : *Statio ad sanctum Petrum.*

ⁱ In Comp. titulus hic legitur: *Respons. quatuor ad ipsum diem pertinentia et Benedictionem.* Responsoria vero hæc authentica esse patet ex Micrologo.

^j Illius Dominicæ officium non legitur in Comp. Val. Cl. et Theoderic., in quibus tamen assignantur Collecta, et aliæ Orationes ad Missam pertinentes. Forte hæc Dominica Missa quidem celebrabatur, sed ob nimium Sabbati præcedentis laborem, nihil canebatur.

ad manducandum. *Vers.* Atilla dixit : Utique, Domine, nam et catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum. *Vers.* Ait illi Jesus : O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut petisti. *Off.* Meditator. *Com.* Intellige clamorem.

^a *Feria secunda.*

Antiph. Redime me, Domine, et miserere mei ; pes enim meus stetit in via recta, in ecclesiis benedicam Domino. *Psal.* Judica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum ; et in Domino sperans, non infirmabor. *Resp.* Adjutor meus et liberator meus esto, Domine, ne tardaveris. *Vers.* Confundantur et revereantur inimici mei, qui quærent animam meam, *Off.* Benedicam Domino qui mihi tribuit intellectum, providebam Deum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. *Vers.* Conserva me, Domine, quoniam in te speravi. Ego dixi : Deus meus est tu ; Dominus pars hæreditatis meæ. *Vers.* Notas fecisti mihi, vias vite ; adimplebis me lætitia cum vultu tuo, et delectationes in dextera tua usque in finem. *Com.* Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum in universa terra ! *Psal.* Ipse.

^b *Feria tertia.*

Antiph. Tibi dixit cor meum : Quæsi vultum tuum : vultum tuum, Domine, requiram ; ne avertas faciem tuam a me. *Psal.* Dominus illuminatio mea **673** etsalus mea, quem timebo ? *Resp.* Jacta cogitatum. *Off.* Miserere mihi, Domine, secundum magnam misericordiam tuam : dele, Domine, iniquitatem meam. *Vers.* 1. Quoniam iniquitatem meam ego agnosco, et delictum meum coram me est semper. *Vers.* 2. Tibi soli peccavi, et malum coram te feci : miserere mei, ^c ut justificeris, Domine, in sermonibus tuis. *Com.* Narrabo omnia mirabilia tua, lætabor et exultabo in te, psallam nomini tuo, Altissime. *Psal.* Confitebor tibi, Domine.

^d *Feria quarta.*

Antiph. Ne derelinquas me, Domine Deus meus, ne discedas a me ; intende in adjutorium meum, Domine, virtus salutis meæ. *Psal.* Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. *Resp.* Salvum fac populum tuum, Domine, et benedic hæreditati tuæ. *Vers.* Ad te, Domine, ^e clamavi ; Deus meus, ne sileas a me, et ero similis descendentibus in lacum. *Off.* Ad te, Domine, levavi. ^f *Com.* Justus Dominus, et justitias dilexit : æquitatem vidit vultus ejus. *Psal.*

^g *Feria quinta.*

Antiph. Deus, in adjutorium meum intende ; Do-

^a In Compend. et Theoder. : *Statio ad sanctum Clementem.*

^b In laudatis Mss. : *Statio ad sanctam Balbinam.*

^c Compend. : *Ut justificeris miserationibus tuis, Domine.*

^d In Mss. : *Statio ad sanctam Cæciliam.*

^e Compend., *Clamabo.*

^f In eodem duo versus subjiciuntur. 1. *Dirige.* 2. *Respice.*

^g In Mss. : *Statio ad sanctam Mariam trans Tiberim.*

miue, ad adjuvandum me festina. Confundantur et revereantur inimici mei, qui quærent animam meam. *Psal.* Avertantur retrorsum et revereantur, qui volunt mihi mala. *Resp.* Propitius esto, Domine, peccatis nostris, ne quando dicant gentes : Ubi est Deus eorum ? *Vers.* Adjuva nos, Deus salutaris noster, et propter honorem nominis tui, Domine, libera nos. *Off.* Precatus est Moyses in conspectu Domini Dei sui, et dixit : Quare, Domine, irasceris in populo tuo ? ^h parce iræ animi tui. Memento Abraham, Isaac, et Jacob quibus jurasti dare terram fluentem lac et mel. Et placatus factus est Dominus de malignitate, quam dixit facere populo suo. *Vers.* 1. Dixit Dominus ad Moysen : Invenisti gratiam in conspectu meo, et scio te præ omnibus. Et festinans Moyses, inclinavit se in terram, et adoravit dicens : Scio quia misericors es in millibus, aufereus iniquitatem et peccata. *Vers.* 2. ⁱ Dixit Moyses et Aaron ad omnem synagogam filiorum Israel : Accedite ante Deum. Majestas Domini apparuit in nube, et exaudivit murmurationem vestram in tempore. *Com.* Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, in me manet, et ego in eo, dicit Dominus. *Psal.* Deus in adjutorium meum intende.

^j *Feria sexta.*

Antiph. Ego autem cum justitia apparebo in conspectu tuo : satiabor, dum manifestabitur gloria tua. *Psal.* Exaudi, Domine, justitiam meam : intende ad deprecationem meam. *Resp.* Ad Dominum, cum tribularer, clamavi ; et exaudivit me. *Vers.* Domine, libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa. *Off.* Domine, in auxilium meum respice : confundantur et revereantur, qui **674** quærent animam meam, ut auferant eam. *Vers.* 1. Avertantur retrorsum et erubescant, qui cogitant mihi mala. *Vers.* 2. Expectans expectavi Dominum, et respexit me, ei exaudivit deprecationem meam. ^k *Com.* Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione hac in æternum. *Psal.* xi.

^l *In Sabbato.*

Antiph. Lex Domini irreprehensibilis, convertens animas : testimonium Dei fidele, sapientiam præstans parvulis. *Psal.* Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. *Resp.* Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. *Vers.* Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem. *Off.* Illumina oculos meos, ne quando obdormiam in morte, ne quando dicat inimicus meus : Prævalui adversus eum. *Vers.* 1. Usquequo, Domine, oblivisceris me in

^h Compend. : *Parce iræ animæ tuæ.*

ⁱ In hoc. Cod. legitur, *Dixit Moyses ad Aaron.* Ita etiam xvi Exodi, 9 : *Dixit quoque Moyses ad Aaron. Dic universæ congreg.*

^j In Mss. : *Statio ad sanctum Vitalem.*

^k In Compend. repetitur hic : *Domine, in auxilium meum respice.*

^l Statio est ad sanctos Marcellinum et Petrum, juxta Mss. In Compend. legitur, *feria septima pro Sabbato.*

¶ *quandiu ponam consilia in anima mea? Vers. A*
 pice in me et exaudi me ; cantabo Domino
 na tribuit mihi. *Com.* Oportet te, fili, gaudere,
 rater tuus mortuus fuerat et revixit, perierat
 ventus est. *Psal. ut supra.*

b Dominica tertia Quadragesimæ.

iph. Oculi mei semper ad Dominum, quia ipse
 de laqueo pedes meos : respice in me, et
 re mei, quoniam unicus et pauper sum ego.
 Ad te, Domine, levavi animam meam : Deus
 in te confido, non erubescam. *Resp.* Exurge, Do-
 non prævaleat homo, judicentur gentes in
 ctu tuo. *Vers.* In convertendo inimicum meum
 sum, infirmabuntur et peribunt a facie tua.

Ad te levavi oculos meos, qui habitas in cælis.
 Ecce sicut oculi servorum in manibus domi-
 suorum. *Vers.* Et sicut oculi ancillæ in ma-
 Dominæ suæ. *Vers.* Ita oculi nostri ad Domi-
 leum nostrum, donec misereatur nostri. *Vers.*
 re nobis. Domine, miserere nobis. *Off.* justi-
 mini rectæ lætificantes corda, et dulciora su-
 el et favum : nam et servus tuus custodiet ea.
 . Præceptum Domini lucidum, illuminans
 ; timor Dei sanctus permanens in sæculum
 : judicia Domini vera. *o Vers. 2.* Et erunt ut
 aceant eloquia oris mei, et meditatio cordis
 conspectu tuo semper, *d Com.* Passer invenit
 omum, et turtur nidum, ubi reponat pullos
 Altaria tua, Domine virtutum, Rex meus et
 neus. Beati qui habitant in domo tua : in sæ-
 sæculi laudabunt te. *Psal.* Quam dilecta.

c Feria secunda

iph. In Deo laudabo verbum, in Domino lau-
 sermonem, in Deo speravi : non timebo quid
 mihi homo : *Psal.* Miserere mei, Deus, quoniam
 leavit me homo : tota die impugnans, tribulavit
 sp. Deus, vitam meam nuntiavi tibi : posuisti la-
 is meas in conspectu tuo. **695** *Vers.* Miserere
 Domine, quoniam conculcavit me homo : tota
 illans, tribulavit me. *Off.* Exaudi Deus, ora-
 nam meam, et ne despexeris deprecationem
 : intende in me, et exaudi me. *Vers. 1.*
 turbatus sum a voce inimici, et a tribulatione
 loris : et expectabam eum qui me salvum fa-
Vers. 2. Ego autem ad Deum clamavi, libera
 am meam et extendes manum in retribuendo
 om. *b* Et dabit ex Sion salutare Israël : cum
 rit Dominus captivitatem plebis suæ, exulta-
 job, et lætabitur Israël. *i Psal.* LII.

Compend., et inventus est in æternum.
 eè Dominica dicitur *secunda* in Compend.,
 ia ratione quam quia Dominica *secunda vacat*,
 m legitur in Excusis. Hujus Dominicæ statio
 est ad sanctum Laurentium. Additur in Theo-
 foris murum.

Compend. additur et dulciora.

id. additum et dulciora.
 Mss. assignatur : *Statio ad sanctum Marcum*
 inpend., *Conturbatu sunt a voce, etc.*
 em Cod., *Et extendens manum tuam in re-*

Feria tertia.

Antiph. Ego clamavi, quoniam exaudisti me Deus
 inclina aurem tuam, et exaudi verba mea : custodi
 me, Domine, ut pupillam oculi : sub umbra alarum
 tuarum protege me. *Psal.* Exaudi, Domine, justitiam
 meam, intende deprecationem meam. *Resp.* Aboc-
 cultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce
 servo tuo. *Vers.* Si mei non fuerint dominati, tunc
 immaculatus ero, et emundabor a delicto maximo
Off. Dextera Domini fecit virtutem. *Vers. 1.* in tribu-
 latione invocavi Dominum. *Vers. 2.* *k Impulsus.*
Com. Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut
 quis requiescet in monte sancto tuo! Qui ingreditur
 sine macula, et operatur justitiam. *Psal.* xiv.

l Feria quarta.

B Antiph. Ego autem in Domino speravi : exultabo
 et lætabor in tua misericordia, quia respexisti hu-
 militatem meam. *Psal.* In te, Domine, speravi, non
 confundar in æternum : in justitia tua libera me.
Resp. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum,
 sana me, Domine, *Vers.* Conturbata sunt ossa om-
 nia mea, et anima mea turbata est valde. *Off.* Do-
 mine, fac mecum misericordiam tuam propter nomen
 tuum, quia suavis est misericordia tua. *Vers. 1.*
 Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris
 et dolosi super me apertum est. *Vers. 2.* Pro eo ut
 diligerent me detrahebant mihi : ego autem orabam.
m Vers. 3. Locuti sunt adversum me lingua dolosa,
 et sermonibus odii circumdederunt me, et expugna-
 verunt me gratis. *Com.* Notas mihi fecisti vias vi-
 tæ, adimplebis me lætitiis cum vultu tuo, Domine.
C Psal. xi.

n Feria quinta.

Antiph. Salus populi ego sum, dicit Dominus :
 De quacunque tribulatione clamaverint ad me, exau-
 diam eos, et ero illorum Dominus in perpetuum
Psal. Attendite, populus meus, legem meam, incli-
 nate aurem vestram in verba oris mei. *Psal.* Oculi
 omnium in te sperant, Domine, et tu das illis escam
 in tempore opportuno. *Vers.* Aperis manum tuam,
 et implebis omne animal benedictione. *Off.* Si ambu-
 lavero in medio tribulationis, vivificabis me, Do-
 mine, et super iram inimicorum meorum extendes
 manum tuam : et salvum me fecit dextera tua. *Vers.*
 1. In quacunque die invocavero te, exaudi me, Do-
 mine : multiplicabis in anima mea **676** virtutem
 tuam. *Vers. 2.* Adorabo ad templum sanctum tuum
 et confitebor nomini tuo, Domine, super misericor-
 diam tuam et veritatem tuam *Com.* Tu mandasti

trib., etc.

b In Compend., *Quis dabit ex Sion.*

i Ibid., *Ps. Dixit iustipiens.*

j In Mss. *Statio ad sanctum Potentianam.*

k Compend., *Impulsus versatus sum.*

l Mss., *Statio ad sanctum Sixtum.*

m In Compend. additur : *quia suavis est misericor-
 dia.* Hoc in Codice multæ sunt similes repetitiones,
 de quibus infra nihil adjiciemus.

n In Mss. assignata statio ad sanctos Cosmam et
 Damianum.

mandata tua custodiri nimis. Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas. *Psal.* beati immaculati.

^a *Feria sexta.*

Antiph. Fac mecum, Domine, signum in bonum, ut videant qui me oderunt et confundantur, quoniam tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me *Psal.* Inclina, Domine, aurem tuam, et exaudi me : quoniam inops et pauper sum ego. *Resp.* In Deo speravit cor meum, et adjutus sum : et refluuit caro mea, et ex voluntate mea confitebor illi. *Vers.* Ad te, Domine, clamavi : Deus meus, ne sileas, ne discedas a me. *Off.* Intende voci orationis meæ, Rex meus et Deus meus : quoniam ad te orabo, Domine. *Vers.* Verba mea auribus percipe, Domine : intellige clamorem meum, et exaudi me. *Vers.* 2. Dirige in conspectu tuo ^b viam meam, et lætentur omnes qui sperant in te, Domine : in æternum gloriabuntur, qui diligunt nomen tuum, Domine. *Com.* Qui biberit aquam quam ego dabo ei, ^c dicit Dominus, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. *Psal.* ut supra.

^d *Sabbato.*

Antiph. Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum, intende voci orationis meæ, *Psal.* Quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam, *Resp.* Si ambulem in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es, Domine. *Vers.* Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt *Off.* Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, ut non dominetur omnis injustitia, Domine. *Vers.* 1. Declaratio sermonum tuorum illuminat et intellectum dat parvulis. *Vers.* 2. Cognovi, Domine, quia æquitas judicia tua : et in veritate tua humiliasti me, ut non dominetur mei omnis injustitia, Domine. *Com.* Nemo te condemnavit, mulier ? Nemo, Domine. Nec ego te condemnabo ; jam amplius noli peccare. *Psal.* ut supra.

• *Domnica quarta Quadragesimæ.*

Antiph. Lætare Jerusalem, et conventum facite omnes qui diligitis eam : gaudete cum lætitia, qui in tristitia fuistis, ut exsultetis, et satiemi ab uberibus consolationis vestræ. *Psal.* Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi : In domum Domini ibimus. *Resp.* Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi : In domum Domini ibimus. *Vers.* Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis. *Tractus.* Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commovebitur in æternum, qui habitat in Jerusalem. *Vers.* Montes in circuitu ejus et Dominus in circuitu populi sui, ex hoc nunc et usque in sæ-

^a In Mss. *Statio ad sanctum Laurentium.* Additur in Theodericensibus, in *Lucina.*

^b Compend., *vias meas.*

^c Idem, dicit Dominus Samaritanæ.

^d Mss. assignant pro statione sanctam *Susannam.*

^e In Mss. legitur, ad *Jerusalem.*

^f Ibid., pro statione legitur, *Ad quatuor sanctos Coronatos.*

^g Compend. *Psal. Ipse.*

^h Post Offertorium in Compend. assignantur duo versus : 1. *Ipse fecit nos.* 2. *Laudate.*

culum. *Off.* Laudate Dominum, quia benignus est Dominus : psallite nomini ejus, quoniam suavis est : omnia quæcunque voluit fecit in cælo et in terra. *Vers.* 1. Qui statis in domo Domini, in atris domus Dei nostri : quia ego cognovi, quod magnus est **677** Dominus, et Deus noster præ omnibus diis. *Vers.* 2. Domine, nomen tuum in æternum, et memoriale tuum in sæcula sæculorum. Judicabit Dominus populum suum, et in servis suis consolabitur. *Vers.* 3. Qui timebis Dominum, benedicite eum. Benedictus Dominus ex Sion, qui habitat in Jerusalem. *Com.* Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in indipsum ; illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, ad confitendum nomini tuo, Domine. *Psal.* Lætatus sum.

^f *Feria secunda.*

Antiph. Deus, in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua judica me. Deus, exaudi orationem meam, *g* *Psal.* Ecce enim Deus. Averte mala iniuicis meis, et in veritate tua disperde illos. *Resp.* Esto mihi in Deum protectorem, et in locum refugii, ut salvum me facias. *Vers.* Deus, in te speravi : Domine, non confundar in æternum. *Off.* Jubilate Deo, omnis terra. ^h *Com.* Ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo ⁱ *Psal.* xviii.

^j *Feria tertia.*

Antiph. Exaudi, Deus, Orationem meam, et ne despexeris deprecationem meam ; intende in me, et exaudi me. *Psal.* ^k Constrictus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum a voce inimici. *Resp.* ^C Exurge, Domine, fer opem nobis et libera nos propter nomen tuum. *Vers.* Deus, auribus nostris audivimus, Patres nostri annuntiaverunt nobis opus quod operatus es in diebus eorum, in diebus antiquis. *Off.* Expectans expectavi Dominum, et respexit me, et exaudivit deprecationem meam ; et immisit in os meum canticum novum, hymnum Deo nostro. *Vers.* 1. Statuit supra petram pedes meos, et direxit gressus meos. *Vers.* 2. Multa fecisti tu, Deus meus, mirabilia tua, et cogitationibus tuis non est similis tibi Bene nuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna. *Vers.* 3. Domine Deus, tu cognovisti, ^l justitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam et salutare tuum dixi : adjutor meus, Domine, et protector meus. *Com.* Lætabimur in salutari tuo, et in nomine Domini Dei nostri magnificabimur. ^m *Psal.* xix.

ⁿ *Feria quarta.*

Antiph. Dum sanctificatus fuero in vobis, congre-

ⁱ In eodem Cod. *Ps. cæli enarrant.*

^j In utroque Theod. : *Statio ad sanctum Laurentium in Damascum.* Sed error est, et legendum in *Damasum*, ut etiam habet Codex Compend. vel potius in *Damaso.*

^k Compend. : *Conturbatus sum in exerc.*

^l Compend. : *Justitiam meam.*

^m Ibid. : *Psal. ... Exaudiat te.* Ita in Theod.

ⁿ Statio est ad sepulcrum, ex Cod. Compend. et ad sanctum Paulum, ex duobus Theodericens.

vos de universis terris; et effundam super vos **A** m mundam, et mundabimini ab omnibus iniquis vestris, et dabo vobis spiritum novum. *Psal.* dicam Dominum in omni tempore, semper laus in ore meo. *Resp.* ^a Venite, filii, audite me; ^{em} Domini docebo vos. *Vers.* Accedite ad et illuminamini, et facies vestræ non confundantur. *Resp.* Beata gens cujus est Dominus Deus n, populus quem elegit Dominus in hæreditatem. *Vers.* Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritis ejus omnis virtus eorum. **678** *Off.* Bene-
^b gentes, Dominum Deum, nostrum, ^b et obauroci laudis ejus, qui posuit animam meam ad ^a r, et non dedit commoveri pedes meos. Bene-
^s Dominus, qui non amovit deprecationem
^{et} misericordiam suam a me. *Vers.* 1. Jubilate **B** omnis terra. *Psal.* num dicite nomini ejus, date
^{am} laudi ejus. *Vers.* 2. In multitudinem virtu-
^æ mentientur tibi inimici tui; omnis terra ado-
^{et} psallat tibi, Altissime. *Vers.* 3. Venite, et
^e opera Domini, quam terribilis in consiliis sul-
^{lios} hominum. Ad ipsum ore meo clamavi, et
^{lavi} sub lingua mea. Propterea exaudivit me
^{et} intendit voci Orationis meæ. *Com.* Lutum
^{ex} sputo Dominus, et linivit oculos meos, et
^{et} lavi, et vidi, credidi Deo. *Psal.* ut supra.

^c Feria quinta.

Antiph. Læletur cor quærentium Dominum; quæ-
^{dominum} Dominum et confirmamini; quærite faciem ejus
^{er.} *Psal.* Confitemini Domino, et invocato no-
^{ejus,} annuntiate inter gentes opera ejus. *Resp.*
^{ice,} Domine, in testamentum tuum, et animas
^{erum} tuorum ne obliviscaris in finem. *Vers.*
^{rge,} Domine, judica causam tuam; memor esto
^{obrii} servorum tuorum. *Off.* ^d Domine, ad ad-
^{ndum} me respice: confundantur et revereantur,
^{pererunt} animam meam, ut auferant eam. *Vers.* 1.
^{tantur} retrorsum et erubescant, qui cogitant
^{mala.} *Vers.* 2. Expectans expectavi Domi-
^{et} respexit me, et exaudivit deprecationem
^{m.} *Com.* Domine, memorabor justitiæ tuæ so-
^{Deus,} docuisti me a juventute mea; et usque in
^{clam} et senium, Deus, ne derelinquas me. *Psal.*
^{et} Domine, speravi.

^e Feria sexta.

Antiph. Meditatio cordis mei in conspectu tuo
^{per,} Domine, adjutor meus et redemptor meus,
^{Coeli} enarrant gloriam Dei, et opera manuum
^{annuntiat} firmamentum. *Resp.* Bonum est confi-

Citat hæc Respons. Amalarius, lib. I, cap. 8.

^{EL.} *Comp.* : et obaudite vocem laudi ejus.

Consentiunt Mss. in assignanda statione, ad sanc-
^{Silvestrum.}

In Mss. Theod. et *Comp.* : Domine in auxilium
ⁿ respice.

In iisdem Codicibus, pro statione legitur ad sanc-
^{Eusebium.}

ta Mss., at in Ed. Pamæi. Vatic. Guss. exclat-
^{it,} legitur, pro et clamabat.

Pro statione indicatur in utroque Theod. ad

dere in Domino. quam confidere in homine. Bonum
^{est} sperare in Domino, quam sperare in principibus
^{Vers.} Ad annuntiandum manem misericordiam tuam,
^{et} veritatem tuam per noctem. *Off.* Populum humi-
^{lem} salvum facies, Domine, et oculos superborum
^{humiliabis,} quoniam quis Deus præter te, Domine?
^{Vers.} 1. Clamor meus in conspectu ejus introivit in
^{aures} ejus. *Vers.* 2. Liberator meus de gentibus
^{iracundisi} ab insurgentibus in me exaltabis me. *Com.*
^{Videus} Dominus flentes sorores Lazari ad monumen-
^{tum,} lacrymatas est coram Judæis, ^f et clamabat:
^{Lazare,} veni foras. Et prodiit ligatis manibus et pe-
^{dibus,} qui fuerat quadriduanus mortuus. *Psal.* xxi.

^s In Sabbato.

Antiph. Sitientes, venite ad aquas, dicit Dominus,
^{et} qui non habetis pretium, venite: ^b bibite **679**
^{cum} lætitia. *Psal.* Attendite, populus meus, legem
^{meam,} inclinate aurem vestram in verba oris mei.
^{Resp.} Tibi, Domine, derelictus est pauper, pupillo tu
^{eris} adjutor. *Vers.* Ut quid, Domine, recessisti longe,
^{despicias} in opportunitatibus in tribulatione? dum
^{superbit} impius, incenditur pauper. *Off.* Factus est
^{Dominus} firmamentum meum, et refugium meum et,
^{liberator} meus; ⁱ sperabo in eum. *Vers.* 1. Perse-
^{quar} inimicos meos, et comprehendam illos; et non
^{converterar,} donec deficiant. *Vers.* 2. Et præcinxisti
^{me} fortitudine ad bellum, et supplantasti inimicos
^{meos} subtus me, et inimicorum meorum dedisti mihi
^{dorsum,} et odientes me disperdidisti. *Com.* Dominus
^{regit} me, et nihil mihi deerit; in loco pascuæ ibi me
^{collocavit,} super aquam refectionis educauit me **C**
^{Psal.} Ipse.

^h Dominica quinta Quadragesimæ.

Antiph. Judica me, Deus, et discerne causam
^{meam} de gente non sancta; ab homine iniquo et do-
^{loso} eripe me, quia tu es Deus meus et fortitudo
^{mea.} *Psal.* Emitte lucem tuam, et veritatem tuam,
^{ipsa} me deduxerunt et adduxerunt in montem san-
^{ctum} tuum, et in tabernacula tua. *Resp.* Eripe, me
^{Domine,} de inimicis meis, doce me facere volunta-
^{tem} tuam. *Vers.* Liberator meus, Domine, de genti-
^{bus} iracundis; ab insurgentibus in me exaltabis me;
^{viro} iniquo eripies me. *Tract.* Sæpe expugnave-
^{rent} me a juventute mea, *Vers.* Dicat nunc Israel:
^{Sæpe} expugnaverunt mea juventute mea. *Vers.* Ete-
^{nim} non potuerunt mihi; supra dorsum meum fa-
^{bricaverunt} peccatores. *Vers.* Prolongaverunt ini-
^{quitatem} sibi; Dominus justus concidet cervices pec-
^{catorum.} *Off.* Confitebor tibi, Domine, in toto

sanctum Laurentium foris murum. In Compend. legi-
^{tur} : Sabbatum ad corpus sancti Laurentii.

^h Compend, edite cum lætitia.

¹ Post hæc verba in Compend. legitur : *Vers.* 1.
^{Præcinxisti} me virt. ab bel. et suppl. inimic. in subtus
^{me}; et inimicorum meorum dedisti mihi dorsum, et
^{odientes,} etc. *Vers.* 2. Persequatur inimicos meos, et
^{non} converterar, etc.

^j Compend. : Psalm. deduxit me.

^k Mss., unanimiter : Statio ad sanctum Petrum,
^{ubi} etiam hæc Dominica dicitur in Passione.

corde meo. Retribue servo tuo, vivam, et custodiam sermones tuos; vivifica me secundum verbum tuum, Domine. *Vers.* 1. Beati immaculati in via, qui ambulat in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum. *Vers.* 2. Viam veritatis elegi, da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam, et custodiam illam in toto corde meo. Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. In via tua vivifica me, judicia enim tua jucunda. Deprecatus sum vultum tuum in toto corde meo, quia dilexi legem tuam. *Com.* Hoc corpus quod pro vobis traditur. Hic calix novi testamenti est in meo sanguine, dicit Dominus. Hoc facite, quotiescunque sumitis, in meam commemorationem. *a Psal. ut supra.*

b Feria secunda.

Antiph. Miserere mei, Domine, quoniam conculcavit me homo, tota die bellans tribulavit me. *Psal.* Conculcaverunt me inimici mei tota die, quoniam multi bellantes adversum me. *Resp.* Deus, exaudi Orationem meam, auribus percipe verba oris mei. *Vers.* Deus, in nomine tuo salvum me fac et in virtute tua judica me. *Off.* Domine, convertere, et eripe animam meam, salvum me fac propter misericordiam tuam. *Vers.* 1. Domine, ne in ira tua **680** arguas me, neque in furore tuo corripas me. *Vers.* 2. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum; sana me, Domine, quoniam conturbata sunt omnia ossa mea. *Com.* Dominus virtutum ipse est rex gloriæ, *c Psal. Ipse.*

d Feria tertia.

Antiph. Expecta Dominum, viriliter age, et confortetur cor tuum, et sustine Dominum. *Psal.* Dominus illuminatio mea et salus mea; quem timebo? *Resp.* Discerne causam meam, Domine, ab homine iniquo et doloso eripe me. *Vers.* Emitte lucem tuam et veritatem tuam, ipsa me deduxerunt et adduxerunt in montem sanctum tuum. *Off.* Sperent in te omnes qui noverunt nomen tuum, Domine, quoniam non derelinquis quærentes te. Psallite Domino qui habitat in Sion, quoniam non est oblitus Orationem pauperum. *Vers.* 1. Sedes super thronum qui judicas æquitatem; increpasti gentes, et perit impius. Judicabit populum cum justitia, et factus est refugium pauperum. *Vers.* 2. Cognoscetur Dominus judicia faciens, quoniam patientia pauperum non peribit in finem; desiderium pauperum exaudivit Deus. *Com.* Redime me, Deus Israel, ex omnibus angustiis meis. *e Psal. Ad te, Domine, levavi.*

Feria quarta.

Antiph. Liberatores meus de gentibus iracundis, ab

a Scilicet, Ps. *Judica me, Deus, ut explicatur in Theodor.*

b In Mss.: *Statio ad sanctum Chrysogonum.*

c In Theodor.: *Psal. Domini est terra.*

d In Mss.: *Statio ad sanctum Cyriacum.*

e Ita legitur in Mss., cum vulgati tum Pamel, tum Vatic, et Guss., tantum habeant *Psalms*, nullo designato.

f Juxta Mss., statio est *ad sanctum Marcellum.*

g Hic Versus non est in Compend. Est in Theod.

A insurgentibus in me exaltabis me; a viro iniquo eripies me, Domine. *Psal.* Diligam te, Domine virtus mea, Dominus firmamentum meum et refugium meum. *Resp.* Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. *Vers.* Domine Deus meus, clamavi ad te, et sanasti me. Domine, abstraxisti ab inferis animam meam, salvasti me a descendantibus in lacum. *Off.* Eripe me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera me, Domine. *Vers.* 1. Quia ecce captaverunt animam meam, irruerunt fortes in me. *Vers.* 2. Quia factus es adjutor meus et refugium meum in die tribulationis meæ. *Com.* Lavabo inter innocentes manus meas, et circumibo altare tuum, Domine, ut audiam vocem laudis tuæ, ut enarrem universa mirabilia tua. *b Psal. xxv.*

i Feria quinta.

Antiph. Omnia quæ fecisti nobis, Domine, in vero judicio fecisti, quia peccavimus tibi, et mandatis tuis non obedivimus; sed da gloriam nomini tuo, et fac nobiscum secundum multitudinem misericordiæ tuæ. *Psal.* Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. *Resp.* Tollite hostias, et introite in atria ejus; adorate Dominum in aula sancta ejus. *Vers.* Revelabit Dominus condensa, et in templo ejus omnes dicent gloriam. *Off.* Super flumina Babylonis illie sedimus et flevimus, dum recordaremur tui, Sion. *Vers.* 1. In salicibus in medio ejus supendimus organa nostra, quoniam illic interrogaverunt nos qui captivos duxerunt nos, **681** verba cationum: et qui abduxerunt nos, *k* Hymnum cantate nobis de canticis Sion. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? *Vers.* 2. Si oblitus, fuero tui, Jerusalem, obliviscatur me dextera mea; adhæreat lingua mea faucibus meis, si tui non meminero. Qui dixerunt: Super flumina Babylonis. *Vers.* 3. Memento, Domine, filiorum Edom in die Jerusalem. Qui dixerunt. *Com.* Memento verbi tui servo tuo Domine, in quo mihi spem dedisti. Hæc me consolata est in humilitate mea. *Psal.* Beati immaculati.

l Feria sexta.

Antiph. Miserere mihi, Domine, quoniam tribulor: libera me, et eripe me de manibus inimicorum meorum, et a persequentibus me: Domine, non confundar, quoniam invocavi te. *Psal.* In te Domine, speravi, non confundar in æternum: in justitia tua libera me. *Resp.* Pacifice loquebantur mihi inimici mei, et in ira molesti erant mihi. *Vers.* Vidisti, Domine, Deus meus: ne sileas, ne discedas a me. *Off.*

sed secundus; et *Quia factus est*, etc., est primus.

b In Compend.: *Psalms. Eripe me de inimicis; in Theodor. Psal. Judica me.*

i In Compend. et in secundo Theod.: *Statio ad sanctum Apollinarem.* In primo Theod.: *Statio ad sanctam Mariam*

j Compend., *verba canticorum.*

k Compend., *hymnum cantate Dei.*

l In Mss.: *Statio ac sanctum Stephanum.*

Benedictus es, Domine doce me justificationes tuas, et non tradas calumniantibus me superbis, et respondebo exprobrantibus mihi verbum. *Vers.* 1. Vidi non servantes pactum, et tabescebam : Domine, quando facies de persequentibus me iudicium? *Vers.* 2. Appropinquaverunt persequentes me iniquitati : confundantur et reveantur, quia injuste iniquitatem fecerunt in me. *Com.* Ne tradideris me, Domine, in animas tribulantium me, quia surrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniquitas sibi. *a Psal.* xxvi.

b Sabbatum vacat. c Dominica in Palmis.

Antiph. Domine, ne longe facias auxilium tuum a me, ad defensionem meam aspice. Libera me de ore leonis *d* et a cornibus unicornium humilitatem meam. *Psal.* Deus, Deus meus, respice in me : quare me dereliquisti? *Resp.* Tenuisti manum dexteram meam : in voluntate tua deduxisti me, et cum gloria assumpsisti me. *Vers.* Quam bonus Israel Deus rectis corde? Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia zelavi in peccatoribus pacem peccatorum videns. *Tract.* Deus Deus meus, respice in me, quare me dereliquisti? *Vers.* Longe a salute mea verba delictorum meorum. *Vers.* Deus meus, clamabo per diem, nec exaudies ; et nocte et non ad insipientiam mihi. *Vers.* Tu autem in sancto habitas, laus Israel. In te speraverunt patres nostri : speraverunt et liberasti eos. *Vers.* Ad te clamaverunt, et salvi facti sunt : in te speraverunt, et non sunt confusi. *Vers.* Ego autem sum vermis, et non homo : opprobrium hominum, et abjectio plebis. *Vers.* Omnes qui videbant me, aspernabantur me : locuti sunt labiis, et moverunt caput. *Vers.* Speravit in Domino, eripiat eum : salvum faciat eum, quoniam vult eum. *Vers.* Ipsi vero consideraverunt, et conspexerunt me, dividerunt sibi **682** vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem. *Vers.* Libera me de ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam. *Vers.* Qui timetis Dominum, laudate eum : universum semen Jacob magnificate eum. *Vers.* Annuntiabitur Domino generatio ventura, et annuntiabunt cœlij justitiam ejus. *Vers.* Populo qui nascetur, quem fecit Dominus. *Off.* Improprium expectavit cor meum, et miseriam : et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit : consolationem me quaesivi et non inveni : et dederunt in escam meam tel, et in siti mea potaverunt me aceto. *Vers.* 1. Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt

a Ibid. Psalm. Dominus illuminatio mea.

b In Compend. Sabbato vocat quando Rom. papa eleemosynam dat. In Theoder. 1 : Sabbato vacat. Dominus Papa eleemosyn. dat. In altero, Sabbato statio ad Sanctum Petrum, quando eleemosyna datur. Val. Clar. consentit Edilis. Observat Pamelius ita prætitulari hanc feriam (Sabbatum vacat) in antiphonario, teste Amalario. l. 1, c. 8. In Theod ; etsi nihil præscribatur cavendum, assignantur tamen Orationes omnes ad missam pertinentes, ut in cæteris diebus.

c Antiph. ad Processionem, vide in Ord. Rom. p. 46, et 48, et apud Alcuinum, p. 53. PAMEL. In Comp. : Statio ad Lateranum ; in Theod., ad sanctum Joan. in lateranis ; in Theod. 1. ante titulum hunc habes Benedictio palmarum vel frondium. Hac Benedictio

A aque usque ad animam meam. *Vers.* 2. adversum me exercebantur qui sedebant in porta : et in me psallebant qui bibebant vinum. *Vers.* 3. Ego vero orationem meam ad te, Domine : tempus beneplaciti Deus. in multitudine misericordiæ tuæ *Com.* Pater, si non potest calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua. *Psal.* ut supra.

c Feria secunda.

Antiph. Judica. Domine, noscentes me, expugna impugnantes me, apprehende arma et scutum, et exurge in adjutorium meum, Domine, virtus salutis meæ *Psal.* Effunde frameam, et conlude adversus eos qui persequuntur me. *Vers.* Exsurge, Domine, et intende iudicium meum, Deus meus et Dominus meus in causam meam. *Vers.* Effunde frameam, et concludite qui me persequuntur. *Off.* Eripe me de inimicis meis, Domine, ad te confugi : doce me facere voluntate tuam, quia Deus meus est. *Vers.* Exaudi me in tua justitia, et ne intres in iudicium cum servo tuo. Domine. *Ad Com.* Erubescant et reveantur simul, qui gratulantur malis meis : induantur pudore et reverentia, qui maligna loquuntur super me. *Psal.* xxiv.

b Feria tertia.

Antiph. Nos autem gloriari oportet in cruce Domini nostri Jesu christi, in quo est salus, vita, et resurrectio nostra, per quem salvati et liberati sumus. *Psal.* Deus misereatur nostri, et benedicat nobis : illuminet vultum suum super nos, et misereatur nostri. *Resp.* Ego autem dum mihi molesti essent, *i* induebar cilicio ; et humiliabam in jejuniis animam meam, et oratio mea in sinum meum convertetur. *Vers.* Judica Domine, noscentes me, expugna impugnantes me, apprehende arma et scutum, et exurge in adjutorium mihi. *Off.* Custodi me, Domine, de manu peccatoris, et ab hominibus iniquis eripe me, Domine. *Vers.* 1. Eripe me, Domine, ab homine malo ; a viro iniquo libera me. *Vers.* 2. Qui cogitaverunt supplantare gressus meos. absenderunt superbi laqueum mihi. *Vers.* 3. Dixi Domino, Deus meus es tu : exaudi Domine, vocem deprecationis meæ, *Com.* Adversum me exercebantur, qui sedebant in porta ; et in me psallebant **683** qui bibebant vinum ego vero orationem meam ad te, Domine : tempus beneplaciti, Deus, in multitudine misericordiæ tuæ. *j Psal.* lxxiii.

ex parte est etiam in altero Theod., sed usu hoc loco

d In Compend., consentiente edit. Pamel. : Et a cornibus unicornuorum Ita quoque legitur infra in Tractu.

e In Mss. : Statio ad sanctos Nereum et Achilleum.

In Theod 2 tamen assignatur, ad sanctam Praxedem.

f Compend., Effunde, framea ; quasi ad frameam sermo converteretur, et sanguinem effundere juberetur.

g In Theod Ps. Judica me. In Compend. : Ps. Judica Domine noscentes me.

Consentiunt Mss. in insignanda statione, ad sanctam Priscam.

i Compend., induebam me cilicio. Ita opinamur legi in aliis Mss., sed eorum diversas lectiones compendiose tantum habemus.

j In Mss. Psal. Salvum me fac, Deus.

* *Feria quarta.*

Antiph. ^b In nomine Domini omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum : quia Dominus factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis ; ideo Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. *Psal.* Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat. *Resp.* Ne avertas faciem tuam a puero tuo, quoniam tribulor, velociter exaudi me. *Vers.* Salvum me fac, Deus quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam : infixus sum in limo profundi, et non est substantia. *Tract.* Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat. *Vers.* Ne avertas faciem tuam a me : cinquacunque die tribulor, inclina ad me aurem tuam. *Vers.* In quacunque die invocavero te, velociter exaudi me. *Vers.* Quia defecerunt sicut fumus dies mei, et ossa mea sicut in fritorio confrixerunt. *Vers.* Percussus sum sicut fenum, et aruit cor meum, quia oblitus sum manducare panem meum. *Vers.* Tu exurgens, Domine, misereberis Sion, quia venit tempus miserendi ejus. *Off.* Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te perveniat. *Vers.* 1. Ne avertas faciem tuam a me. *Vers.* 2. Quia oblitus sum manducare panem meum. *Vers.* 3. Tu exurgens misereberis Sion, quia venit tempus miserendi ejus, quia venit tempus. *Com.* Potum meum cum fletu temperabam, quia elevans allisisti me, et ego sicut fenum arui ; tu autem, Domine, in æternum permanes ; tu exurgens misereberis Sion, quia venit tempus miserendi ejus. ^d *Psal.* ci.

* *Feria quinta, de Cœna Domini.*

Antiph. Nos autem gloriari oportet in cruce Domini nostri Jesu Christi, in quo est salus, vita et resurrectio nostra : per quem salvati et liberati sumus. *Psal.* Cantate Domino. *Resp.* Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. *Vers.* Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen. *Off.* Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me : non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini. *Vers.* 1. In tribulatione mea invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine Domini. *Vers.* 2. Impulsus, eversus sum ut caderem, et Dominus suscepit me. *Com.* Dominus Jesus postquam cœnavit cum discipulis suis, lavit pedes eorum et ait illis : Scitis quid fecerim vobis ? Ego Dominus et magister exemplum dedi vobis, ut et vos ita faciat. *Psal.* Beati immaculati.

^a Mss. *Statio ad sanctum Mariam.* Additur in Theod., *majorem.*

^b Hujus officii sit nominatim mentio in Ord. Romano. pag. 49, et sequentium etiam officiorum paginis sequentibus. Item apud Alcuinum, pag. 54 et seq. et Amalarium l. 1, c. 11, et sequentibus. PAMEL.

^c Com. : *In quocunque die tribulor, velociter exaudi me. Vers. Quia defecerunt.*

^d Compend. : *Psal. Domine, exaudi oral. et clamor Theoderic. Ps. Domine exaudi.* i. hoc est primus qui ita incipit. et est. ci.

^e In solo Th. 1 legitur, *Statio ad sanctum Petrum*
^f Tractus desiderabatur in Blandiniensi Cod., : hunc vero habebat Ultrajectinus Cod., sed more Romano primum cantari solitum : *Tract. Qui habitat,*

A

* *Feria sexta, in Parasceve.*

Antiph. Domine, audivi auditum tuum et timui : consideravi opera tua, et expavi. *Vers.* 1. in medio duorum animalium innotesceris : dum appropinquaverint **684** anni, cognosceris : dum advenerit tempus, ostenderis. *Vers.* 2. Operuit cœlos majestas ejus, et laudis ejus plena est terra. *Vers.* 3. Deus Libano veniet, et sanctus de monte umbroso, et condense. *Vers.* 4. In eo dum eonturbata fuerit anima mea, in ira misericordiæ memor eris. [†] *Tract.* Eripe me, Domine, ab homine malo, a viro iniquo libera me. *Vers.* Qui cogitaverunt malitias in corde tota die constituebant prælia. *Vers.* Acuerunt linguas suas sicut serpentes : venenum aspidum sub labiis eorum. *Vers.* Custodi me, Domine, de manu peccatoris, et ab hominibus iniquis libera me. *Vers.* Qui cogitaverunt supplantare gressus meos, absconrunt superbi laqueos mihi. *Vers.* Et funes exteuderunt in laqueum pedibus meis juxta iter scandalum posuerunt mihi. *Vers.* Dixi Domino, Deus meus es tu : exaudi Domine, vocem orationis meæ. *Vers.* Domine, Domine, virtus salutis meæ, ob umbra caput meum in die belli. *Vers.* Ne tradas me a desiderio meo peccatori : cogitaverunt adversum me ; ne derelinquas me, ne unquam exaltentur. *Vers.* Caput circuitus eorum, labor laborum ipsorum operiet eos. *Vers.* Verumtamen justi confitebuntur nomini tuo, et habitabunt recti cum vultu tuo. †

* *Antiph. ad crucem adorandam.*

^b Crucem tuam adoramus, Domine, et sanctam resurrectionem tuam laudamus et glorificamus : ecce enim propter crucem venit gaudium in universo mundo. *Psal.* Deus misereatur nostri. *Antiph.* Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit. Venite adoremus. *Psal.* Beati immaculati in via. *Antiph.* ⁱ Dum fabricator mundi mortis supplicium pateretur in cruce, clamans voce magna, tradidit spiritum : et ecce velum templi divisum est, monumenta aperta sunt : terræ motus enim factus est magnus, quia mortem filii Dei clamabat mundus sustinere non posse. *Vers.* Aperto ergo militis lancea latere crucifixi Domini, exivit sanguis et aqua in redemptionem salutis nostræ. *Vers.* O admirabile pretium, cujus pondere captivitas redempta est mundi tartarea confracta sunt claustra inferni, aperta est nobis janua regni. *Hymn.* Pangelingua gloriosum prelium certaminis : et super crucis trophæum dic triumphum nobilem, qualiter redemptor orbis immo-

ut supra in die Palmarum, patet ex ord. Rom pag. 66, et Alcuino pag. 58, qui addit Tractum hunc *Eripe me*, nuperrime fuisse compilatum. Item ex Amalar. l. 1, cap. 13, ac lib. iv, c. 34.

^g In Comp. immediate post hunc Versum sequitur : *Ant. Erce lignum crucis : in quo sal. m. pep. ven. ad. Psal. Beati immac. etc. Beati qui scrutantur, etc. quantum necesse est : scilicet quandiu fiet crucis adoratio. Postea sequitur : Hæc. Crucem suam ador., etc. Ps. Deus misereatur, etc. Pange lingua.*

^h Antiphonas has reperire est etiam in Ord. Rom. p. 65 et 66. Mentio etiam harum sit, et adorandæ, crucis apud Alcuin. de div. Offic. pag. 57 et seq., Amalar. de Eccles. Off. l. 1, cap. 14. PAMEL.

ⁱ Hæc in Compend. desiderantur.

icert. *Vers.* De parentis protoplasti fraude condolens, quando pomi noxialis morsu in n corruit, ipse lignum tunc notavit, damna t solveret. *Vers.* Hoc opus nostræ salutis ordo scerata, multiformis proditoris ars ut arte m t, et medelam ferret inde, hostis unde læserat. Quando venit ergo sacri plenitudo temporis, est ab arce Patris natus orbis conditor, atque virginali homo factus prodiit. *Vers.* Vagit inter arcta conditus præsepia : membra pannis ta, virgo mater alligat, et pedes manusque ; stricta cingit fascia. *Vers.* Lustra sex qui jam a, tempus implens **685** corporis, se volente ad hoc, passioni deditus, agnus in crucis levamolandus stipite. *Vers.* Hic acetum, fel arnuta, clavi, lanceæ ; mite corpus perforatur ; s, unda profluit terra, pontus, astra, mundus, rantur flumine. *Vers.* Flecte ramos, arbor alta, axa viscera ; et rigor lentescat ille, quem dedit as, ut superni membra Regis sint mittenda . *Vers.* Sola digna tu fuisti ferre pretium sæque portum præparare nauta mundo naufragem sacer cruor perunxit fusus agni corpore. Gloria et honor Deo usquequo Altissimo, una ilioque, in clyto Paraclito, cui laus est et popper æterna sæcula.

a Cantica in Sabbato sancto.

ntemus Domino ; gloriose enim honorificatus num et ascensorem projecit in mare ; adjutor tector factus est mihi in salutem. Hic Deus et honorificabo eum ; Deus Patris mei, et do eum : Dominus conterens bella. Dominus C ejus (*Exod.*).

ttende, cœlum, et loquar ; et audiat terra ex ore meo ; expectetur sicut pluvia elo- meum, et descendant sicut ros verba mea, nix super fenum, sicut timber super gramina, men Domini invocavi : date magnitudinem stro, Deus, vera opera ejus, et omnes viæ ejus .. Deus fidelis in quo non est iniquitas, justus stus Dominus (*Deut.*).

inea facta est dilecto in cornu in loco uberi, ceria circumdedi et circumfodi ; et plantavi a Soreth, et ædificavi turrem in medio ejus, ular fodi in eam ; vinea enim Domini Sa- domus Israel est (*Isa.*).

cut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita D rat anima mea ad te, Deus. Sitivit anima mea im vivum, quando veniam, et apparebo ante Dei mei ? Fuerunt mihi lacrymæ meæ panis nocte, dum dicitur mihi ^d persingulos dies ; t Deus tuus ? (*Psal.* xli.)

dine per nos hic annotato citantur quatuor antica nominatim, ab Ord. Rom., pag. 73 ; o, pag. 62 et 63 ; et Amalario, l. 1, c. 18. . A) marginem indicavimus unde sumpta sint antica, ut legitur in Comp. impend., et honorabo. Et infra, Dominus est ejus.

impend., et maceriam circumdedi.

Compend omittitur per singulos dies.

Edit. Pamel. et cæteris deest Alleluia, quod

Missa in Sabbato sancto. Gloria in excelsis Deo.

a Allel. Confitemini Domino, quoniam bonus quoniam in sæculum misericordia ejus. *Tract.* Laudate Dominum, omnes gentes, et collaudate eum omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in æternum. *Non cantatur nec Off. nec Agnus Dei, nec Communio ; sed, omnibus expletis, dicitur : Ite, Missa est.*

† Dominica Paschæ ad sanctam Mariam.

Antiph. Resurrexi, et adhuc tecum sum, alleluia, posuisti super me manum tuam, alleluia, mirabilis facta est scientia tua, allel. *Psal.* Domine, probasti me, et cognovisti me ; tu cognovisti sessionem meam et resurrectionem meam. *Resp.* Hæc dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea. *Vers.* Confitemini Domino, quoniam bonus, **686** quoniam in sæculum misericordia ejus. *Vers.* 1. Dicat nunc Israel quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. *Vers.* 2. Dicat nunc domus Aaron, quoniam in sæculum misericordia ejus. *Vers.* 3. Dicant nunc qui timeant Dominum, quoniam in sæculum misericordia ejus. *Vers.* 4. Dexteram Domini fecit virtutem, dexteram Domini exaltavit me. *Vers.* 5. Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli : a Domino factum est, et est mirabile in oculis nostris. *Vers.* 6. Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, et illuxit nobis. *Allel.* Pascha nostrum immolatus est Christus, *Vers.* Epulemur in azymis sinceritatis et veritatis. *Off.* Terra tremuit et quievit, dum resurgeret in judicio Deus, alleluia. *Vers.* 1. Notus in Judæa Deus, in Israel magnum nomen ejus, alleluia. *Vers.* 2. Et factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion, alleluia. *Vers.* 3. Ideo confregit potentias, arcum, scutum, gladium, et bellum ; illuminans tu mirabiliter a montibus æternis, alleluia, *Com.* Pascha nostrum immolatus est Christus ; itaque epulemur in azymis sinceritatis et veritatis, alleluia. ^b *Pasm.* ut supra. Expurgate.

† Feria secunda.

Antiph. Introduxit vos Dominus in terram fluentem lac et mel, alleluia, et ut lex Domini semper sit in ore vestro, allel. allel. *Psal.* Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus *Resp.* Hæc dies. *Vers.* Dicat nunc Israel. *Allel.* Dominus regnavit, decorem, *Off.* Angelus Domini descendit de cœlo, et dixit mulieribus : Quem quæritis surrexit, sicut dixit, alleluia. *Vers.* 1. Euntes in Galilæam, dicite discipulis ejus : Ecce præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis, sicut dixit, alleluia. *Vers.* 2. Jesus stetit in medio eorum, et dixit : Pax vobis ; videte quia ego ipse sum, alle- revocamus ex Mss.

^f In Compend. et priori Theod. : *Statio ad sanctam Mariam.* In altero Th. : *Statio ad sanctum Joannem.*

^g Ita Ed. Pamel., Vatic., Gu s., etc. In Mss. autem nost: is, *ibi, confregit.* Compendiensis habet, *confregit cornu, arcum, scutum et gladium illuminans,* etc.

^h Scilicet, *Domine, probasti me,* ut in Compend. designatur. Additur ibidem : *Nam et omnes vias meas.* Hoc est, addendus est hic versus.

ⁱ Duo Theod. : *Statio ad sanctum Petrum,*

lulia. *Ad Com.* Surrexit Dominus, et apparuit Petro A
alleluia. *Psalm. ut supra.*

^a *Feria tertia.*

Antiph. Aqua sapientiæ potavit eos, alleluia : confirmabitur in illis, et non flectetur, alleluia ; et exaltabit eos in æternum, alleluia, alleluia. *Psalm.* Confitemini Domino, quoniam bonus. *Resp.* Hæc dies. *Vers.* Dicat nunc domus Aaron. ^b *Allel. quale volueris. Offert.* Intonuit de cælo Dominus, et Altissimus dedit vocem suam, et apparuerunt fontes aquarum, alleluia. *Vers.* 1. Diligam te, Domine, virtus mea, Dominus firmamentum meum et refugium meum, et liberator meus. *Vers.* 2. Liberator meus de gentibus iracundis, ab insurgentibus in me exaltabis me, a viro iniquo eripies me. *Ad Com.* Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, alleluia, ubi Christus est in dextera Dei sedens ; quæ sursum sunt, sapite, alleluia. ^c *Psalm. ut supra.*

687 ^a *Feria quarta.*

Antiph. Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, alleluia, quod vobis paratum est ab origine mundi, alleluia, alleluia, alleluia. *Psalm.* Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. *Resp.* Hæc dies. *Vers.* Dicant qui timent Dominum. ^e *Allel. quale volueris. Off.* Portas cæli aperuit Dominus, et pluit illis manna ut ederent, panem cæli dedit eis, panem Angelorum manducavit homo, alleluia. *Vers.* 1. Attendite, populus meus, legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei. *Vers.* 2. Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio sæculi. *Ad C*

^f *Feria quinta.*

Antiph. Victricem manum tuam, Domine, laudaverunt pariter, alleluia, quia sapientia aperuit os muti, et linguas infantium fecit disertas, alleluia, alleluia. *Psalm.* Dominus regnavit, exsilet terra, lætentur insulæ multæ. *Resp.* Hæc dies. *Vers.* ^b Dextera Domini fecit virtutem. *Allel.* ⁱ Lauda, Jerusalem, Dominum, lauda Deum tuum, Sion. *Off.* In die solemnitatis vestræ, dicit Dominus, inducam vos in terram fluentem mel et lac, alleluia. *Vers.* 1. Audi, populus meus, et loquar : Israel, si me audie-

^a In omnibus Mss. : *Statio ad sanctum Paulum.*

^b Ita in omnibus Editis. In. Compend. : *All. Redemptionem misit Dominus populo suo.* In Theod. nihil assignantur.

^c In Compend. : *Ps. Cantate Domino 1.*

^d In omnib. Mss. : *Statio ad sanctum Laurentium.*

^e Theod. ; *All. Venite benedicti.* Comp. ; *All. Dominus regn. exsilet ter. læt. ins. multæ.*

^f Mss *Statio ad apostolos.*

^g Theod. : *Ps. Cantate Domino 2, id est secundus.* In Comp. : *Ps. Confitemini*

^h Ita Edit. Pamel et al., sed in Mss. Versus est : *Lapidem quem reprobaverunt,* etc. Pamelius ait in Cod. Ultraject. legi *ψ. Benedictus qui venit,* et recte quidem ex Micrologo, c. 54.

ⁱ In Compend. : *Allel. Quoniam Deus mag. Dom. et rex magn. sup. om. ter.* In Theod. : *All. in die*

ris, dabo vobis desideria cordis vestri. *Vers.* 2. J Non adorabitis Deum alienum, qui ego sum Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti. *Ad Com.* Populus acquisitionis, annuntiate virtutes ejus, alleluia, qui vos de tenebris vocavit in admirabile lumen suum, alleluia. *Psalm. ut supra.*

Feria sexta ad sanctam Mariam.

Antiph. Eduxit eos Dominus in spe, alleluia, et inimicos eorum operuit mare, alleluia, alleluia. *Psalm.* Attendite, populus. *Resp.* Hæc dies. *Vers.* ^l Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. ^m *All. quale volueris. Off.* Erit vobis hic dies memorialis, alleluia ; et diem festum celebrabitis solemnem Domino in progenies vestras, legitimum sempiternum diem, alleluia. *Vers.* 2. In mente habete diem istum in quo existis de terra Ægypti, de domo servitutis in manu enim potenti liberavit vos Dominus. *Vers.* 2. Dixit Moyses populo : Bono animo esto, et veniet vobis salus a Domino Deo, et pugnabit pro vobis. *Ad Com.* Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra, alleluia ; euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, alleluia, alleluia. *Psalm. ut supra.*

ⁿ *Feria septima sive Sabbato.*

Antiph. Eduxit Dominus populum suum in exultatione, alleluia, et electos suos in lætitia, alleluia, **688** alleluia, alleluia, *Psalm.* Confitemini Domino, et invoke nomen ejus. *Resp.* ^o Hæc dies. *Vers.* 1. Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini ; sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc et usque in sæculum. *Offert.* Benedictus qui venit in nomine Domini, Benediximus vos de domo Domini, Deus Dominus, et illuxit nobis, alleluia, alleluia. *Vers.* 1. ^p Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli : a Domino factum est, et est mirabile in oculis nostris. *Vers.* 2. Hæc dies quam fecit Dominus : exsultemus et lætemur in ea. *Ad Comm.* Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum induistis, alleluia. *Psalm. ut supra.*

^q *Dominica octavæ Paschæ.*

Antiph. Quasi modo geniti infantes, alleluia : rationabiles, sine dolo, lac concupiscite, alleluia, alleluia, alleluia. *Psalm.* Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate Deo Jacob. *Ad Resp.* Et cibavit illos. ^r *All. quale volueris. Off.* Angelus Domini. *Ad Comm.* Mitte manum tuam, et cognose loca clavorum, al-

D

Resurreet. m.

^j In Ed. : *Non adorabis.* Emendavimus ex Mss quibus alia multa suffragantur.

^k Ita Mss. Addent Theoderic. *Ad martyres.*

^l In omnibus Mss. *Benedictus qui venit in nom. Dom. Deus Dom. et illuxit nobis.* PAMEL.

^m In Compend. : *All. Lauda, Jerusalem, Dom. ; lauda Deum tuum, Sion.* In Theod. : *All. Angelus Domini.*

ⁿ In Mss. : *Statio ad sanctum Joannem.*

^o In Theod. sunt duo Allel. : primum *Hæc dies,* alterum *Eduxit Dominus.*

^p In Compend. primum Versus est *Hæc dies,* alterum *Lapitem.*

^q Id 2 Theod. vocatur *Dom. post Albas,* et statio assignantur *ad sanctos Cosmam et Damianum.*

^r In Mss. primum *Allel. Hæc dies,* alterum *Pascha nostrum.*

1, et noli esse incredulus, sed fidelis, alleluia, A
ia. *Psal. ut supra.*

Dominica prima post Octavam Paschæ.

tiph. Misericordia Domini plena est terra, al-
1, verbo Dei cæli formati sunt, alleluia, alleluia,
1. Exultate justi in Domino, rectos decet colitio
a *Allel. 2. quale volueris. Off.* Deus, Deus
1, ad te deluce vigilo, et in nomine tuo levabo
is meas, alleluia. *Vers. 1.* Sitivit in te anima
quam multipliciter et caro mea, ut viderem
tem tuam et gloriam tuam. *Vers. 2.* In matitunis
labor in te, quia factus est adjutor meus, et in
aento alarum tuarum exultabo. *Ad Comm.*
sum pastor bonus, alleluia, et cognosco oves
, et cognoscunt me meæ, alleluia. *Psal. ut*

1. *Dominica secunda post Octavam Paschæ.*

tiph. Jubilate Deo, omnis terra, alleluia. *Psal.*
di : te nomini ejus, alleluia : Date gloriam laudi
alleluia, alleluia, alleluia. *Psal.* Dicite Deo :
1 terribilia sunt opera tua, Domine ; in multitu-
virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui. Jubilate b.
quale volueris. Offert. Lauda, anima mea,
num, laudabo Dominum in vita mea, psallam
neo quandiu fuero, alleluia. *Vers. 1.* Qui cus-
veritatem in sæculum, facit judicium in-
n patientibus, dat escam esurientibus. *Vers. 2.*
nus erigit elisos, Dominus solvit compeditos,
dit Dominus pupillum et a lvenam, et viduam
piet, et vias peccatorum exterminabit ; regna-
Dominus in æternum, Deus tuus, Sion, in
lum sæculi *Ad Comm.* Modicum, et non vide-
me, alleluia ; iterum modicum, et videbitis me,
vado ad Patrem, alleluia, alleluia.

89 *Dominica tertia post Octavam Paschæ.*

tiph. Cantate Domino canticum novum, alleluia,
mirabilia fecit Dominus, alleluia ; ante conspe-
gentium revelavit justitiam suam alleluia, al-
1. *Psal.* Salvabit sibi dextera ejus, et brachium
am ejus. c *All.* Paratum cor meum. *All.* Con-
rr tibi, Domine, *quale volueris. Off.* Jubilate
inversa terra. *Vers. 1.* Reddaunt tibi vota. *Vers.*
cutum est os meum *Ad Comm.* Dum venerit
letus Spiritus veritatis, ille arguet mundum de-
to, et de justitia, et de judicio, alleluia, alle-
Psal. ut supra.

Dominica quarta post Octavam Paschæ

tiph. Vocem jucunditatis annuntiate, et audiatur
ia, ; nuntiate usque ad extremum terræ, libera-
ominus populum suum, alleluia, alleluia, *Psal.*
ate Deo, omnis terra, cantate et exultate et

1 Compend *All.* Surrexit Altissimus de sepul-
ui pro nobis pep, in lig. Item *Allel.* Dom. regn
ind.

id. : *Allel.* Laudate, pueri, Dominum, ut supra
Comp. : *Allel.* Venite bened. Patris, mei, per-
reg. cum gaudio *Allel.* quoniam Deus ma-

1 Compend. : *Allel.* 1 Redemptionem *Allel.*
inat contritos.

1 Compend duplex assignatur *Allel.*, primum

psallite. d *All. 1.* Quoniam Deus magnus Dominus et
Rex magnus. *All. 2. quale volueris. Off.* Benedicite
gentes Dominum Deum nostrum. *Vers. 1.* Jubilate
Deo, omnis terra. *Vers. 2.* In multitudine virtutis
tuæ. *Vers. 3.* Venite et videte opera Domini. *Com.*
Cantate Domino, allel. Cantate Domino, benedicite
nomen ejus bene nuntiate de die in diem salutare,
allel. allel. *Psal.* Ipse.

Natalis sanctorum martyrum Tiburtii et Valeriani.

Antiph. Sancti tui, Domine, benedicente, gloriam
regni tui dicent, alleluia. *Psal.* Exaltabo te, Deus
meus Rex, et benedicam nomini tuo in sæculum, et
in sæculum sæculi. • *Offert.* Lætamini in Domino, et
exultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde.
Vers. Pro hac oravit ad te omnis sanctus in tempore
oportuno. *Cum.* Gaudete justi, in Domino, allel.
rectos decet collaudatio, allel. *Psal.* Ipse.

Nat. sancti Georgii.

Antiph. Protexisti me, Deus, a conventu malignan-
tium, alleluia ; a multitudine operantium iniquitatem
alleluia, alleluia, *Psal.* Exaudi, Deus. Orationem
meam cum deprecor, a timore inimici eripe animam
meam. † *Off.* Confitebuntur cæli mirabilia tua, Do-
mine, et veritatem tuam in ecclesia sanctorum, alle-
luia, alleluia. *Vers. 1.* Misericordias tuas, Domine,
in æternum cantabo, in generatione et progenie
annuntiabo veritatem tuam in ore meo, alleluia. *Vers.*
2. Quoniam quis in nubibus æquabitur Domino ? aut
quis similis erit Deo inter filios Dei ? Deus qui glo-
rificatur in concilio sanctorum. alleluia. *Comm.*
Lætabitur justus in Domino, et sperabit in eo ; et
laudabuntur omnes recti corde, alleluia. *Psal. ut*

supra. *In lilania majore, Collecta ad sanctum Laurentium in*
Lucina.

Ad Processionem Antiphonæ.

κ *Exsurge,* Domine adjuva nos, et libera nos
propter nomen tuum, alleluia ; salvum fac populum.
Surgite, sancti, de mansionibus vestris, loca san-
ctificate, plebem benedicite et nos humiles peccato-
res in pace custodite, alleluia.

690 Cum jucunditate exibitis, et cum gaudio
deducemini ; nam et montes et colles exhibunt,
expectantes vos cum gaudio, alleluia.

De Jerusalem exeunt reliquiæ, et salvatio de
monte Sion ; propterea protectio erit huic civitati,
et salvabitur propter David famulum ejus, allel.

Ambulate, sancti, viam quam elegistis, festinate
ad locum qui vobis præparatus est ; nos in terra ca-
nimus, sanctorum laudes dicimus ; nos sanctos por-
tamus, in cælis gaudent angeli, alleluia.

Sancti tui Domine ; Secundum, Gaudete, justi in Do-
mino, rect. decet collaud. In Theod unicum, *Sancti*
tui.

† Ante *Offert.* in Theod. assignatur *Allel.* *Beatus*
vir.

§ Hæc omnia absunt a Ms. Compend. usque ad
natal. sancti vitalis. Quædam tamen ex his Antiphonis
alibi in fine reperiuntur, ut, *De Jerusalem exeunt re-*
liq. Ambulate, sancti, et similes. In eodem Ms. nulla
fit mentio sancti Marci. Secus in Theoderic.

In nomine Domini Dei nostri ambulabimus nos, **A** et omnes populi ; quoniam in Sion, facta est lex, et verbum Domini de Jerusalem, regnabit Dominus in æternum, alleluia.

Ego sum Deus patrum vestrorum, dicit Dominus ; videns vidi afflictionem populi mei, et gemitum ejus audivi, et descendi liberare eos, alleluia.

Populus Sion, convertimini ad Dominum Deum, nostrum, et dicite ei : Potens es, Domine, dimittere peccata nostra, ut non inveniant nos iniquitates nostræ, Deus noster, alleluia.

Domine Deus noster, qui cum patribus nostris mirabilia magna fecisti, et nostris glorificare temporibus, qui misisti manum tuam de alto, et liberasti nos, alleluia.

Confitemini Domino, filii Israel, quia non est alius **B** Deus præter eum ; ipse liberabit nos propter misericordiam suam, aspiciate, quæ fecit nobiscum, et enarremus omnia mirabilia ejus, alleluia.

Declamemus ad Dominum, dicentes : Peccavimus tibi, Domine, patientiam habe in nobis, et erue nos a malis quæ quotidie acorescunt super nos, alleluia.

Parce, Domine, parce populo tuo, quem redemisti, Christe, sanguine tuo, ut non in æternum irascaris nobis, alleluia, alleluia.

Domine, imminuti sumus propter peccata nostra hodie, sed in animo contrito et spiritu humilitatis suscipiamus, et fac nobiscum secundum mansuetudinem tuam, quia non est confusio confidentibus in te, all., all.

Iniquitates nostræ, Domine, multiplicatæ sunt super capita nostra, delicta nostra creverunt usque ad cælos ; parce, Domine, et inclina super nos misericordiam tuam.

Timor et tremor in Ninivem civitatem magnam, per quem sceleratæ plebi indicitur jejunium, et fluctuosa turba induitur cilicio. Contigit autem et regem nobilem de solio suo descendere, ut esset humillior cunctis lugentibus ; et præcepit per universum regnum ; Omnes viri et sexus femineus non gustent quidquam, bos et pecora non pascantur herbis terræ, pueri et vituli non sugant matrum ubera, sed clament ad Deum in fortitudine ternis diebus, ne periclitemur ut Sodoma. Sed tu, Deus omnipotens, misericors et miserator, misertus es miseris ; nos sumus opera tua quæ dedisti Filio tuo hæreditatem **D** sibi. Noli claudere aurem tuam ad preces nostras, sed subleva clemens afflictionem nostram, illud revolvens quod nobis pollicitus es, dicens : Convertimini ad me, et ego revertar ad vos, alleluia.

Oremus, dilectissimi nobis, Deum Patrem omnipotentem ut cunctis mundum purget erroribus **691** morbos auferat, famem repellat, aperiatur carcerem vincula dissolvat, peregrinantibus reditum, infirmantibus sanitatem, navigantibus portum salutis indulgeat, et pacem tribuat in diebus nostris, insurgentesque repellat inimicos ; et de manu inferni libera nos propter nomen tuum, all. all.

Convertimini ad Deum omnes simul mundo corde et animo, in Orationibus, in jejuniis, in vigiliis multis. Fundite preces vestras cum lacrymis, ut delectentur chirographa peccatorum vestrorum, priusquam nobis repentinus superveniat interitus, antequam nos profundum mortis absorbeat, ut cum Creator noster ndvenerit, paratos nos inveniat, alleluia.

Dimitte nobis, Domine, debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo, ab omni malo, amen, alleluia.

Cognoscimus, Domine, quia peccavimus ; veniam petimus, quam non meremur ; manum tuam porrigere lapsis, qui latroci coëstedti paradisi januam aperuisti, alleluia.

Propitius esto, Domine, peccatis nostris propter nomen tuum, ne quando dicant gentes : Ubi est Deus eorum ?

Super populum tuum, quæsumus, Domine, benedictio copiosa descendat, indulgentia veniat, consolatio tribuatur, fides sancta succrescat, redemptio sempiterna firmetur, alleluia.

Salvator mundi, salva nos omnes. Sancta Dei genitrix, semper virgo Maria, ora pro nobis. Precibus quoque apostolorum martyrumque omnium et confessorum, atque sanctarum virginum, suppliciter petimus, ut a malis omnibus eruamur, bonisque omnibus nunc et semper perfuri mereamur, alleluia.

Libera, Domine, populum tuum de manu mortis, et plebem istam protegat dextera tua, ut viventes benedicamus te, Domine Deus noster.

Domine Deus Rex omnipotens libera nos propter nomen tuum, et da nobis locum penitentiae.

Domine, non est alius Deus præter te, et quia tibi de omnibus cura est et quod omnium Dominus es, parce populo tuo, qui das peccantibus largitatem, ut convertantur a malitia in bonitatem.

Miserere, Domine, plebi tuæ super quam invocatur nomen tuum, ut sciant omnes qui habitant terram, quia tu es Deus populorum tuorum.

Dimitte, Domine, peccata populi tui secundum multitudinem misericordiae tuæ sicut propitius fuisti patribus nostris, propitius esto et nobis.

Clementissime exaudi, Domine, populum tuum. Deus misereatur. Adimplebitur gloria universa terra.

Omnipotens Deus mæstorum consolatio, laborantium fortitudo, perveniant ad te preces de quacunque tribulatione clamantium, ut omnes sibi in necessitatibus suis misericordiam tuam gaudeant adfuisse, alleluia.

Deprecamur te, Domine. in omni misericordia, tua ut auferatur furor tuus, et ira tua a civitate tua ista, et de domo sancta tua, quoniam peccavimus, alleluia.

Salvator mundi, salva nos supplices tuos, defende populum tuo sanguine redemptum ; libera nos, Christe, a periculis, donans nobis vitam æternam.

e, qui regnas in cœlis, et sedes ad dexteram A
, et habitas inter angelos et archangelos, thro-
: dominationes, et apostoli tui te 692 laudant,
rtire tibi Hymnum cantant. Confessores in
iso voce concordant, et dicunt: O beati omnes,
oriam Deo dicunt, et habitant cum eo in pace,
mnes qui propter Deum laboraverunt in terre-
llos perducis ad cœlestia regna; nos autem
et te laudare et benedicere, quia nos de terra
: los vocare dignatus es, all.

nine Rex, Deus Abraham, dona nobis pluviam
faciem terræ, ut discat populus iste, quia tu es
nus Deus noster. Nunquid est in idolis gentium
uat, nisi tu Deus? non cœli possunt dare plu-
nisi tu volueris. Tues Dominus Deus noster,
expectabamus, dona nobis pluviam.

ntsancu de virtute in virtutem, videbitur Deus
m, alleluia, in Sion. Juxta vestibulum. Immu-

cavimus, Domine, peccavimus tibi; parce
tis nostris, et salva nos; qui gubernasti Noe
undas diluvii. exaudi nos; qui Jonam de
o revocasti, libera nos; qui Petro mergenti
m porrexisti, auxiliare nobis, Christe Fili Dei.
udi nos, Domine, qui exaudisti Jonam de ven-
i; exaudi nos clamantes, qui exaudisti David
atum et jacentem in cilicio, clamantes et dicen-
'arce, parce, defende plasma tuum, Deus no-
lleluia.

bulate, sancti Dei, ad locum destinatum qui
præparatus est ab origine mundi; ambulate,
Dei, ingredimini in civitatem Domini; ædifi-
st enim vobis ecclesia nova, ubi populus ado-
beat Majestatem Domini.

culabat Petrus super undas maris, venit ventus
is, turbata estaqua; præ timore clamat Jube
nrire ad te. Ait illi Jesu: Veni, modicæ fidei,
dubitasti?

et Jerusalem civitas sancta, ornamento mar-
decorata, cujus plateæ sonant laudes de die
m.

es, Domine Salvator, qui paralyticum longo
re jacentem, solo sermone sanasti; jube ergo,
re, ut liberemur a tempore malo; peccavimus
recamur nunc, da nobis indulgentiam, piissime
, alleluia.

averit Filius hominis in sede majestatis suæ D
erit judicare sæculum per ignem, tunc assistet
um omnis chorus angelorum, et congregabun-
te eum omnes gentes; tunc dicit his qui a-
serunt: Venite, benedicti Patris mei, possi-
reparatum vobis regnum a constitutione mun-
ibunt impii in supplicium æternum, justi au-
vitam æternam, et regnabunt cum Deo in
a.

Elit. Pamel. post hanc Benedictionem sequitur
Exaudivit, etc., ut in festo sancti Marci et in
ionibus. Post hanc Missam in illa Edit. sequitur
Ascensionis. Præcesserunt autem festa sou-

Annuntiate inter gentes gloriam ejus, alleluia;
quoniam magnus est Dominus, alleluia; gaudebunt.

In sanctis gloriosus est Deus noster; quis similis
tibi? sancti mōnium tuum, Domine, quod præparave-
runt manus tuæ, Domine, qui regnas in æternum
et in sæculum et adhuc, et omnia quæ in eis sunt,
alleluia.

Sicut pastor portabat ovem perditam, sic porta-
bam et complectebam vos, dicit Dominus; ego feci,
ego feram vos; creavi vos, ego redemi vos, ego
reficiam vos; ego sustinui, ego dimittam peccata
vestra. Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus
Sabaoth, qui per Spiritum sanctum descendit in ute-
rum Virginis, et natus est Dei Filius, redemptor
Israel.

B 693 Salvum fac populum tuum, Domine et be-
nedic hæreditati tuæ; et rege eos, et extolle illos
usque in æternum, alleluia.

Omnipotens Deus, supplices te rogamus et peti-
mus. ut intercessio archangelorum sit pro nobis ad
Dominum, Michaelis, et Gabrielis, et Raphaelis, ut
digni offeramus Domino Hostias ad altare, et appa-
reamus ante Salvatorem per intercessionem novem
ordinum angelorum. Throni, et dominationes, et
principatus, et potestates, cherubim quoque et sera-
phim intercedant pro nobis, qui non cessant clamare
voces: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus
exercituum, qui regnas sine fine, dignare famulos
tuos hodie exaudire, alleluia.

Benedicat nos trina Majestas Domini, benedicat
C nos Spiritus sanctus, qui in specie columbæ in Jor-
dane fluvio super Christum requievit; ille nos bene-
dicat, qui de cœlis dignatus est descendere in terras
et de suo sancto sanguine nos redemit; benedicat
Dominus sacerdotium nostrum introitum nostrum,
alleluia.

Natalis sancti Vitalis.

Antiph. Protexisti me, Deus. *Psalm.* Exaudi.

b *Allel.* Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis
ejus cupit nimis. *Allel.* Justus non conturbabitur,
quia Dominus firmat manum ejus. *Off.* Repleti sumus
mane misericordia tua, et exultamus et delectati
sumus, alleluia. *Vers.* 1. Domine, refugium factus es
nobis a generatione et progenie. *Vers.* 2. Priusquam
montes fierent, aut formaretur orbis terræ, a sæculo
et in sæculum tu es, Deus, alleluia. *Comm.* Ego sum
vitis vera, et vos palmites; qui manet in me, et ego
in eo, hic fert fructum multum, alleluia, alleluia.
Psal. Exaudi, Deus, deprecationem.

Natalis sanctorum apostolorum Philippi et Jacobi.

Antiph. Exclamaverunt ad te, Domine, in tempore
afflictionis suæ, et tu de cœlo exaudisti eos, alleluia,
alleluia. *Psalm.* Exsultate, justi, in Domino, rectos

natal. sancti Vitalis. et sanctorum apost. Philippi et
Jacobi, etc.

b Duo *Alleluia* quæ sequentur non sunt in Compend.
In Theoderic. est unicum, sc. *Beatus vir.*

deceat collaudatio. ^a *Allel.* Confitebuntur. *Allel.* Nimis honorati sunt. *Off.* Confitebuntur cœli mirabilia tua, Domine, et veritatem tuam in ecclesia sanctorum. *Vers.* 1. Misericordias tuas, Domine. *Vers.* 2. Quoniam quis in nubibus. *Com.* Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, Videt et Patrem, alleluia. Non credis quia ego in Patre. et Pater in me est? alleluia, alleluia. *Psal.* ut supra.

^b *Inventio sanctæ crucis.*

Antiph. ^c Nos autem gloriari oportet. *Psal.* ^d Dominus regnavit, decorem induit; indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se virtute. *Allel.* ^e Dicite in gentibus Domine Dominus regnavit a ligno. *Off.* Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me; non moriar, sed vivam, et **694** narrabo opera Domini. ^f *Ad Com.* Nos autem gloriari oportet in cruce Domini nostri Jesu Christi.

Eodem die Natalis sanctorum Juvenalis, Alexandri et Eventii.

Antiph. Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. *Psalm.* Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. *Resp.* Gloriosus Deus in sanctis, mirabilis in Majestate, faciens prodigia. *Vers.* Dextera tua, Domine, glorificata est in virtute, dextera manus tua confregit inimicum. ^g *Off.* Repleti sumus mane misericordia tua. *Vers.* 1. Domine, refugium. *Vers.* 2. Priusquam montes fierent. *Com.* ^h Justorum animæ in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum malitiæ. Visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace. *Psal.* Exultate justi in Domino.

Natalis sanctorum Gordiani et Epimachi.

Antiph. Sancti tui, Domine, benedicent te. *Psal.* Exaltabo te, Deus meus Rex, et benedicam nomen tuum in sæculum, et in sæculum sæculi. *Resp.* Justorum animæ in manu Dei sunt. *Vers.* Visi sunt oculis. ⁱ *All.* Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis. *Off.* Mirabilis Deus in sanctis suis; Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ, benedictus Deus. *Vers.* 1. Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. *Vers.* 2. Pereant peccatores a facie Dei; justi epulentur, exultent in conspectu Dei, delectentur in lætitia. *Ad Com.* Justorum animæ. *Psal.* ut supra.

^a Hæc quoque duo *Alleluia* desiderantur in Compend. In Theod. unicum legitur *Allel. Confitebuntur.*

^b In Mss. præmittitur officium sanctorum Alexandri, Eventii et Theoduli; postea legitur: *Eodem die Inventio sanctæ crucis.* Nulla fit mentio sancti Juvenalis.

^c Compend. : *Nobis autem glor. oportet.*

^d Idem Ms. : *Deus misereatur nostri,* etc.

^e Ante *Allel.* in Compend. legitur *Resp. Christus factus est pro nobis obed.,* etc. *Vers. Propter quod et Deus,* etc. Postea : *Allel. Dominus regn. a lig.*

^f Post Offertor. ibidem subjicitur duo Versus.

^g Theoderic. post *Resp.* et Versum habent : *Allel. Sancti tui.*

^h Communio in Theod. est *Justi autem.*

A Natalis sanctorum Nerei, Achillei et Pancrati.

Antiph. Ecce oculi Domini super metuentes eum, sperantes in misericordia ejus, alleluia, ut eripiat a morte animas eorum, quoniam adjutor et protector noster est, alleluia, alleluia. ^k *Psal.* Exultate, justi, in Domino. *Resp.* Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. *Vers.* Juxta est Dominus his qui tribulato sunt corde, et humiles spiritu salvabit. ^l *Allel.* Sancti tui, Domine, benedicent te, gloriam regni tui dicent. *Off.* Confitebuntur cœli. *Vers.* 1. Misericordias tuas, Domine. *Vers.* 2. Quoniam quis in nubibus. *Ad Com.* Gaudete, justi, in Domino. *Vers.* Fiat misericordia tua, Domine.

^m *Dedicatio basilicæ sanctæ Mariæ.*

Antiph. Terribilis est locus iste; hic Domus Dei est et porto cœli, et vocabitur aula Dei, alleluia. ⁿ *Psal.* Dominus regnavit, decorem. *Resp.* Locus iste a Deo factus est inæstimabile sacramentum, irreprehensibilis est. *Vers.* Deus, cui astat angelorum chorus, exaudi preces servorum tuorum. **695** *All.* Adorabo ad templum. *Offert.* Domine Deus, in simplicitate cordis mei lætus obtuli universa, et populum tuum qui respectus est vidi cum ingenti gaudio; Deus Israel, custodi hanc voluntatem. Domine Deus. *Vers.* 1. Majestas Domini ædificavit templum, et omnes filii Israel videbant gloriam. ^o *Vers.* 2. Fecit Salomon solemnitatem in tempore illo. ^p *Ad Com.* Domus mea domus Orationis vocabitur, dicit Dominus; in ea omnis qui petit accipit, et qui quærit invenit, et pulsanti aperietur. *Psal.* ut supra.

Natalis sanctæ Potentianæ.

Antiph. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem. *Psal.* Eructavit cor meum. *Resp.* Dilexisti justitiam. *Vers.* Propterea unxit. *Allel.* Specie tua. *Off.* Offerentur regi virgines. ^q *Ad Comm.* Diffusa est gratia. *Ad Missam in litanis majore et in Rogationibus,* *Antiph.* Exaudivit de templo sancto suo vocem meam, alleluia, et clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus, alleluia, alleluia. *Psal.* Diligam te, Domine, fortitudo mea; Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus. *Allel.* Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. *Offert.* Confitebor Domino nimis in ore meo, et in medio multorum laudabo eum, qui astitit ad dexteram pauperis, ut salvam faceret a persequentibus animam meam, alleluia.

ⁱ Abest a Compend hoc *All.* Legitur in Theoderic.

^k In Compend. : *Ps. Benedicam Dominum.*

^l Ibid. : *Allel. Fulgebunt justi, et tanquam scintilla in arundineto discurrent in ætern.*

^m Ad dicitur in Mss. *ad martyres.* De hoc festo leguntur notam 372 ad librum Sacrament.

ⁿ In Theod. : *Psa. Fundamenta in mont. sanctis.*

^o In Compend. additur. : *Gloriam Domini descendentem super domum; et adoraverunt et collaudaverunt Dominum dicentes: Deus Israel.*

^p Subditur In Compend. : *El prosperatus est; et apparuit ei Domin. Deus Israel.*

^q In Compend. additur : *Vers. 1. Eructavit, Vers. 2. Adducentur; et post Communionem subjicitur: Psal. Eructavit.*

Adjuva me, Domine Deus meus, salvum fac A vultum tuum, vultum tuum, Domine, requiram ; ne misericordiam tuam, ut sciant quia manus avertas faciem tuam a me, alleluia, alleluia. *Psal.* tu, Domine, fecisti eam. *Vers.* 2. Qui insur- Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem time- me, confundantur, servus tuus lætabitur ; bo ? *Allel.* Qui confidunt in Domino. *Off.* Lauda, ur qui detrahebant mihi reverentia. *Ad Com.* anima mea, Dominum. *Ad Com.* Pater, cum essem.

Vigilia Ascensionis Domini.

h. ^a Omnes gentes plaudite manibus, jubilate voce exultationis. *Psal.* Subjecit populos t gentes sub pedibus nostris. *Allel.* Omnes *Off.* Viri Galilæi, quid admiramini aspicien- ælum ? Hic Jesus qui assumptus est a vobis n, sic veniet, quemadmodum vidistis eum ntem in cœlum, alleluia. *Vers.* Cumque in- B ir in cœlum euntem illum, ecce duo viri t juxta illos in vestibus albis, qui et dix- ic veniet, quemadmodum vidistis eum as- em in cœlum, alleluia, ^b *Ad Com.* Pater, cum um eis, ego servab m eos, quos dedisti mihi, Nunc autem ad te venio, non rogo ut tollas mundo, sed ut serves eos a malo.

696 *Die sancto Ascensionis.*

h. Viri Galilæi, quid admiramini aspicientes n ? alleluia : quemadmodum vidistis eum as- em in cœlum, ita veniet, alleluia, alleluia, *Psal.* Omnes gentes, plaudite manibus, *Resp.* Ascendit Deus in jubilo, et Dominus tubæ. *Vers.* Psallite Deo nostro. psallite, apienter. *Allel.* Ascendit Deus in jubilatione, us in voce tubæ. *Item aliud Allel.* Dominus n sancto, ascendens in altum, captivam du- vitatem. *Off.* Ascendit Deus in jubilatione, s in voce tubæ, alleluia. *Vers.* 1. Omnes plaudite manibus, jubilate Deo in voce ex- is. *Vers.* 2. Quoniam Dominus summus, i, Rex magnus super omnem terram. *Vers.* 3. populos nobis, et gentes sub pedibus nostris iud *Off.* Viri Galilæi quid admiramini aspi- n cœlum ? *Vers.* Cumque intuerentur ut *Ad Com.* Psallite Domino qui ascendit super elorum ad Orientem, alleluia. ^d *Ad Resp.* riam Deo super Israel.

Dominica post Ascensionem.

h. Exaudi, Domine, vocem meam qua cla- te, alleluia ; tibi dixit cor meum : Quæsi vi

ologus putat hac die Antiphonam *Vocem ju-* s legi debere, c. 40 et 57, qui vigilia olim solitum tradit. cap. 53. PAMEL.

Compend. et Theoder. pro Commun. assi- n vos relinquam.

etiam minime reperiuntur in Mss., sed post

gitur : *Psal.* *Exsurgat Deus.* Apud Pame- o, post *ad Orientem, allel.*, sequitur. *Psal.*

Resp. *Date glor. Deo super Israel.*

mpend. sunt duo *Alleluia*, primum *Regna-* super omnes, alterum *Dominus regnavit de-* In Theoder. quoque duplex est *allel.*, sed

vultum tuum, vultum tuum, Domine, requiram ; ne avertas faciem tuam a me, alleluia, alleluia. *Psal.* Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem time- bo ? *Allel.* Qui confidunt in Domino. *Off.* Lauda, anima mea, Dominum. *Ad Com.* Pater, cum essem.

Natalis sancti Urbani.

Antiph. Sacerdotes tui, Domine, s induantur jus- titiam, et sancti tui exsultent. Propter David servum tuum non avertas faciem Christi tui. *Psal.* Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus. *Resp.* Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum ; manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum. *Vers.* Nihil proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non nocebit ei. *Allel.* Me- mento, Domine, David, etc. *Off.* Veritas mea et misericordia mea cum ipso, et in nomine meo exal- tabitur cornu ejus. *Vers.* Posui adjutorium in potente, et exaltavi electum de plebe mea. ^b *Ad Com.* Fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici men- suram. *Psal.* ut supra.

Sabbato in vigilia Pentecostes, statio ad sanctum Joannem.

Ad Introitum i litanis. Deinde

^k *Resp.* Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. *Tractus.* **697** Laudate Dominum, omnes gentes ; laudate eum, omnes populi. *Vers.* Quoniam confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in æternum. *Off.* Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ; sit gloria Domini in sæcula. *Vers.* 1. Benedic, anima mea, Domino : Domine Deus meus, magnificatus es vehementer. ^l *Vers.* 2. Confessionem et decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento. *Vers.* 3. Extendens cœlos sicut pellem. qui legis in aquis superiora ejus, qui ponis nubem ascensum tuum. *Ad Com.* Ultimo festivitatis die dicebat Jesus : Qui in me credit, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum, alleluia, alleluia. *Psal.* Benedic, anima mea, Domino.

Dominica Pentecostes.

Antiph. Spiritus Domini replevit orbem terrarum, alleluia ; et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis, alleluia, alleluia, alleluia. *Psal.* **LXVII.** *Ad Resp.* Confirma hoc, Deus. *Allel.* Emitte spiritum tuum,

omnino diversum, nam prius est *Ascendit Deus*, posterius *Dominus in Sina*.

^f Offertorium in Compend. est duplex : primum *Viri Gal.*, quid admir. asp. in col. *Quemadmodum*, etc., alterum est *Lauda*, ut in Editis. Hoc solum assignant Theod.

^g Compend., induant.

^h Secundus Versus est in Compend., scilicet *Misericordia*.

ⁱ Meminit etiam Litanis Ord. Rom., pag. 82.

^k In Comp. : *Alleluia. Confitemini.*

^l In fine hujus Versus ac sequentis repeti debet *sit gloria Dom in sæcula*, secundum Ms. Compend.

et crabuntur, et renovabis faciem terræ. ^a *Resp.* A quar propositiones ab initio. *Ad Com.* Spiritus qui a Patre procedit, alleluia, ille me clarificabit, alleluia, alleluia. *Psal. ut supra.*

ⁱ *Feria quarta.*

Antiph. ¹ Deus cum egredereris coram populo tuo, alleluia, iter faciens eis, alleluia, habitans in illis, alleluia, alleluia. *Psal.* Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. ¹ *All. Quale volueris, si in diebus jejunii venerit. Resp.* ² Proteator noster. *Vers.* Domine Deus virtutum. *Resp.* Convertere, Domine. *Vers.* Domine, refugium. *Off.* Meditabar in mandatis tuis quæ dilexi. *Vers.* Pars mea, Dominus, dixi custodire legem tuam. *Ad Com.* Pacem meam do vobis, alleluia, pacem relinquo vobis, alleluia, alleluia. *Psal. ut supra.*

² *Feria quinta vacat.*

³ *Feria sexta.*

Antiph. Repleatur os meum laude tua, alleluia, ut possim cantare, alleluia; gaudebunt labia mea cum cantavero tibi, alleluia, alleluia. *Psal.* In te, Domine, speravi, non confundar in æternum; in justitia tua libera me, eteripame. *Allel. p Quod volueris, si in diebus jejunii venerit. Resp.* ⁴ Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. *Vers.* Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem. *Offert.* Lauda, anima mea, Dominum, laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quandiu ero. *Vers.* 1. Qui custodit veritatem in sæculum, facit judicium injuriam patientibus, dat escam esurientibus. *Vers.* 2. Dominus erigit elisos, Dominus diligit justos. *Ad Com.* Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, alleluia: et nescis unde veniat, et quo vadat, alleluia, alleluia, alleluia. *Psal. ut supra.*

^r *Sabbato in xii lectionibus.*

Antiph. Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, alleluia, per inhabitantem spiritum ejus in nobis, alleluia, alleluia. *Psal.* Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. *Respons.* 699 ^s Protector noster. *Vers.* Domine Deus virtutum. *Resp.* Propitius esto, Domine. *Vers.* Adjuva nos,

² In Compend. nihil etiam assignatur pro hac feria, sed in Theod. Antiphonæ, Responsoria, Alleluia, etc., quæ notantur in Editis pro feria 6, sunt pro feria 5, et officium ferie 6 desumitur ex feria 4 præcedenti. Vide hac de re Microl., c. 50.

³ Statio est ac apostolos, ex Mss.

⁴ Ita etiam Theod., at in Comp. assignatur *All. Emitte Spiritum tuum.*

⁵ Responsor. hoc cum Vers. seq. abest a Comp.

⁶ In Mss.: *Statio ad sanctum Petrum.*

⁷ In Comp. non leguntur quatuor hæc Resp. cum suis Versibus, sed tantum annotatur: *Responsor. iv ad ipsum diem pertin. et Bened.* quod significat quatuor dicenda Responsoria et Hymnum Benedictus, ut in aliis Sabbatis quatuor temp. In Theod. legitur *R. qual. vol.* hoc est, ut conjicio, *Responsoria qualis volueris.* Hoc loco ita monet Pamel. Micrologus astruit pro his β legi debere *Allel.*, nempe *Spiritus Domini Paracletus. Emitte. Verbo Veni, sancte Spirit.* Idem Pamel. in fine officii hujus diei ita monet. Desiderari hic octavam Pent. satis indicat Berno. l. de Miss., c. 5. Omissam autem constat, eo quod idem sit Antiphon. officium cum die Pontecost.

^d *Feria secunda.*
Antiph. Cibavit eos ex adipe frumenti, alleluia; et de petra melle saturavit eos, alleluia, alleluia, **B** alleluia. *Psal.* Exsultate Deo adiutori nostro, jubilate Deo Jacob. *All.* Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo salutaris nostro. *Vers.* Præocupemus faciem ejus confessione, et in psalmis jubilemus ei. ^e *All.* Laudate, pueri, Dominum. *Off.* In tonuit de cælo Dominus, et Altissimus dedit vocem suam, et apparuerunt fontes aquarum, alleluia. *Vers.* 1. Diligam te, Domine, fortitudo mea, Dominus firmamentum meum et refugium meum, et liberator meus. *Vers.* 2. Liberatores meus de gentibus iracundis. *Ad Com.* Spiritus sanctus docebit vos, alleluia. quæcunque dixero vobis, allel. *Psal.* LXXX.

^f *Feria tertia.*

Antiph. Accipite jucunditatem et lætitiæ vestræ, **698** allel., gratias agentes Deo, allel., qui vos ad cælestia regna vocavit, allel., allel., allel. *Psal.* Attendite, populus meus, legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei. *All.* ¹ Lauda, Jerusalem, Dominum, lauda Deum tuum, Sion, *Allel.* Lauda, anima mea, Dominum, laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quandiu ero. *Off.* Portas cæli aperuit Dominus, et pluit illis manna ut ederent; panem cæli dedit illis, panem angelorum manducavit homo. *Vers.* 1. Attendite, populus meus, legem meam. *Vers.* 2. Aperim in parabola os meum lo-

^a Mss exhibent secundum *Allel. Spiritus Dom. rep. orbem ter. et hoc quod cont. om. scientiam habet vocis.*

^b Comp. *Benedicite nomini ejus.*

^c Hic Versus abest. a Ms. Compend.

^d In Theoderic.: *Statio ad sanctum Petrum ad vincula.* In Comp. legitur tantum *ad vincula.*

^e In Mss. *Allel. est Emitte Spiritum.*

^f In Mss.: *Statio ad sanctam Anastasiam.*

^g Compend. *Gloriæ vestræ.*

^h Ibid.: *All. Spiritus Dom. replevit.* In Theod. legitur *quale volueris.*

ⁱ In Mss.: *Statio ad sanctam Mariam, scilicet Majorem, ut etiam monent Theoderic.*

^k Harum ferium 4, 6 et Sabbati (off.) citat quidem ex *Antiph. divi Gregorii Microlog.*, c. 25 et 28: sed loco *Offertor. Meditabar*, astruit legi debere *Emitte Spiritum tuum*, sicut etiam infra, in Sabbato, loco *Offert.*, *Domine Deus.* PAMELIUS.

^l In Compend.: *Allel. Sit gloria Domini.* Theoder. consentiunt cum Edit

^m In Compend. desideratur hoc Resp. et cætera usque ad *Offert.* Secus in Theod.

salutaris noster. *Resp.* Convertere, Domine A virtute tua, Domine, lætabitur justus. *Vers.* 1. Vitam Domine, refugium factus es nobis. *Resp.* Diridratio. *Vers.* Elevatio manuum mearum sacrificis pertinuit. *Resp.* Benedictionem, etc. *Off.* e Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte te: intret Oratio mea in conspectu tuo, Domine. *All.* Inclina aurem tuam ad precem meam, impleta est malis anima mea, et vita mea in appropinquavit; æstimatus sum cum descensus in lacum. *Vers.* 1. Factus sum sicut homo in iutorio inter mortuos liber. *Vers.* 2. Sicut ati dormientes in sepulchris, quorum non est amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt. *nm.* Non vos relinquam orphanos, veniam ad rum, alleluia, et gaudebit cor vestrum, alleluia, *Psalms.* Attendite, populus meus. *B* *lis Sanctorum Martyrum Marcellini et Petri.* *ph.* Clamaverunt iusti, et exaudivit eos, et exas tribulationibus eorum liberavit eos. *Psal.* ram Dominum in omni tempore, semper laus ore meo. *Resp.* Clamaverunt iusti. *Vers.* Juxta ninus his qui tribulato sunt corde, et humiles salvabit. *All.* Sancti tui, Domine, benedicent iam regni tui dicent. *Off.* b Lætamini in Dote exultate, iusti, et gloriamini, omnes recti c *Ad Comm.* Justorum animæ in manu Dei et non tanget illos tormentum malitiæ, visulit insipientium mori, illi autem sunt in pace. *lis Sanctorum Martyrum Primi et Feliciani.* *ph.* Sapientiam sanctorum narrent populi, et reorum nuntiet Ecclesia, nomina autem eorum nsæculum sæculi, alleluia. *Psalms.* Exultate i Domino, rectos decet collaudatio. *Reesp.* ibunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus rs. Cantate Domino canticum novum, laus ecclesia sanctorum. *All.* Gaudete, iusti, in o; rectos decet collaudatio *Off.* Mirabilis Deus tis suis, Deus Israel ipse dabit virtutem et linem plebi suæ, benedictus Deus, alleluia, . Exurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, int qui oderunt eum a facie ejus *Vers.* 2. t peccatores a facie Dei; iusti epulentur, nt in conspectu Dei, delectentur in lætitia. z. Ego vos elegi de mundo ut eatis, et fructum s, et fructus vester maneat. *l* *Natalis Sancti Basilidis martyris.* *ph.* Gloria et honore coronasti eum, Domine, D tituisti eum super opera manuum tuarum. omine, in virtute tua lætabitur Rex, et super e tuum exultabit vehementer. *Off.* 700 In e festum hoc in Theoder. assignatur: *Kaunii, Dedicatio eccl. sancti Nicomedis.* In sehead. legitur: *Nat. sancti Nicomedis.* Comp. sequitur. *Vers.* 1. *Beati quorum* *Vers.* 1. *orabil.* head., ad Comm., *iusti autem.* et a Ms. Comp. officium sancti Basilidis seord illius mentio fit in festo sequenti, ubi *Legitale sanctorum Basilidis. Cyrini.* etc. Ita quotent Theoder. *ompend.*: *Allel. Iusti epulentur, de toto hujus*

virtute tua, Domine, lætabitur justus. *Vers.* 1. Vitam petiit. *Vers.* 2. Magna est gloria ejus in salutari. *Ad Comm.* Posuisti, Domine, in capite ejus coronam de lapide pretioso.

Eodem die natalis sanctorum Cyrini, Naboris et Nazarii.

Antiph. Intrent in conspectu tuo, Domine, gemitus compeditorum; redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum; vindica, Domine, sanguinem sanctorum tuorum, qui effusus est. *Psal.* Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam; polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam *Resp.* Vindica, Domine, sanguinem sanctorum tuorum, qui effusus est. *Vers.* Posuerunt mortalia servorum tuorum, escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. *Allel.* e Exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis. *Offert.* Exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis, Exsultationes Dei in faucibus eorum. *Vers.* Cantate Domino canticum novum, laus ejus in ecclesia sanctorum, lætetur Israel in eo qui fecit eum, et filie Sion exsultent in ege suo. *Ad Com.* Posuerunt mortalia servorum tuorum, Domine, escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ; secundum magnitudinem brachii tui posside filios morte punitorum

Natalis sanctorum Marci et Marcelliani.

Antiph. Salus autem justorum a Domino, et protector eorum est in tempore tribulationis. *Psal.* Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem. *Resp.* Justorum animæ in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum malitiæ. *Vers.* Visi sunt oculis insipientium mori, illi autem sunt in pace. f *Allel.* Sancti tui, Domine. *Offert.* Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium laqueus contritus est, et nos liberati sumus *Vers.* 1. nisi quia Dominus. *Vers.* 2. Torrentem pertransiit anima nostra. *Ad Comm.* Amen dico vobis, quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Venite, benedicti Patris mei, possidete s præparatum vobis regnum ab initio sæculi. *Item alia:* Ego vos elegi de mundo, ut eatis, et fructum efferatis, et fructus vester maneat *Psal.* ut supra.

Natalis sanctorum Gervasii et Protasii.

Antiph. Loquetur Dominus pacem h in populo suo, et super sanctos suos, et in eos qui convertuntur ad ipsum. *Psal.* Benedixisti, Domine, terram tuam, D avertisti captivitatem Jacob. *Resp.* Gloriosus Deus in sanctis suis, mirabilis in Majestate faciens prodigia. *Vers.* Dexteræ tuæ, Domine, glorificata est in virtute, dextera manus tua confregit inimicos l *All.*

diei officio notat Pamelius illud abesse a Cod. Blandin.

f In Compend.: *All. Vindica, Domine, sang... qui effusus est sup. ter.* Theod.: *All. Servi tui.* Fortasse legendum *Sancti*, ut in Vulgatis.

g Comp.: *Possidete paratum vobis regn. ab origine mundi.*

h Compend., in plebem suam.

i In Compend. *All. Exsultabunt sancti in glor., lætab. in cub. suis.* In Theod.: *Allel. Gaudete, iusti,* ut habent Pamel. et Edit. Vatic. Gussanvill.: *Gaudete in Domino.*

Gaudete, justi, in Domino. *Off.* Lætamini in Domino et exsultate, justi, et gloriamini, omnes recti corde. ^a *Vers.* Pro hac orabit ad te **701** omnis sanctus in tempore opportuno. *Ad Comm.* Posuerunt mortalia.

In vigilia sancti Joannis Baptistæ.

Antiph. Ne timeas, Zacharia, exaudita est Oratio tua, et Elisabeth uxor tua pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem; et erit magnus coram Domino, et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ, et multi in nativitate ejus gaudebunt.

Psal. Domine, in virtute tua lætabitur Rex, et super Salutare tuum exsultabit vehementer. *Resp.* Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes, hic venit. *Vers.* Ut testimonium perhiberet de lumine, et pararet Domino plebem perfectam. *Off.* Gloria et honore. *Vers.* Domine Dominus noster. ^b *Ad Com.* Magna est gloria ejus. *Psal.* ut supra.

In prima Missa de nocte.

Antiph. Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur. Plantatus in Domo Domini, in atriis domus Dei nostri. *Psal.* Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. *Resp.* Justus ut palma florebit, sicut cedrus Libani multiplicabitur in domo Domini. *Vers.* Bonum est *Off.* In virtute tua, Domine. *Ad Comm.* Posuisti. Domine. *Psal.* xx.

viii Kal. Julii. *In natali unde supra.*

Antiph. De ventre matris meæ vocavit me Dominus nomine meo, posuit os meum ut gladium acutum; sub tegumento manus suæ protexit me, qui posuit me quasi sagittam electam. *Psal.* Bonum est confiteri Domino. *Ad Resp.* Justus ut palma. *Resp.* Priusquam te formarem in utero, novi te; *Vers.* et antequam exires de ventre, sanctificavi te. *Vers.* Misit Dominus manum suam, et tetigit os meum, et dixit mihi *Allel.* Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus cupit nimis *Off.* Justus ut palma florebit. *Vers.* 1. Bonum est. *Vers.* 2. Ad annuntiandum mane. *Vers.* 3. Plantati in domo Domini. ^c *Item Off.* Ingressus est Zacharias sacerdos in domo Domini ad horam incensi. Dixit ad eum angelus: Ne timeas, quia exaudita est Oratio tua, et Elisabeth uxor tua pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem, quia in nativitate ejus multi gaudebunt, alleluia. *Vers.* Elisabeth venit tempus pariendi, et peperit filium, quia magnificavit Dominus misericordiam suam, cum venisset ad circumcidendum puerum, et vocabant eum, nomine patris sui, respondente matre ejus: Nequaquam. Innuabant patri ejus quem vellet vocari eum, scripsit dicens: Joannes nomen ejus crit; et mirati sunt omnes, quia apertum est os ejus et lingua ejus, et loquebatur, benedicens Deum, quia in nativitate ejus multi gaudebunt. *Ad Com.* Tu puer,

^a Hic Versus omittitur in Compend.

^b Post hunc Versum in Comp. assignatur: *Vers.* 2. *Quid est homo, quod memor es.*

^c Offertorium hoc et Versus seq. *Elisabeth* non legerunt in Comp.

^d In Mss. nostris: *Allel. Gaudete, justi, in Dom., rectos decet coll.*

A propheta Altissimi vocaberis; præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus. *Vers.* Ad dandam scientiam.

In natali sanctorum Joannis et Pauli martyrum.

Antiph. Multæ tribulationes Justorum, et de his omnibus liberavit eos Dominus; Dominus custodit omnia ossa eorum, unum ex his non conteretur.

Psal. Benedicam Domino in omni tempore, **702** semper laus ejus in ore meo. *Resp.* Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum; sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron. *Vers.* Mandavit Dominus benedictionem et vitam usque in sæculum. ^d *All. quale volueris Off.* Gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum, quoniam tu, Domine, benedixisti justis.

B Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti eos. *Vers.* 1. Verba mea auribus percipe, Domine, intellige clamorem meum; intende voci Orationis meæ, Rex meus et Deus meus. *Vers.* 2. Quoniam ad te orabo, Domine, quoniam ad te clamabo, Domine, mane, et exaudies vocem meam. *Ad Com.* Etsi coram hominibus tormenta passi sunt, Deus tentavit eos; tanquam aurum in fornace probavit eos, et sicut holocausta accepit eos. *Psal.* ut supra.

Vigilia sancti Petri.

Antiph. Dicit Dominus Petro: Cum esses junior cingebaste, et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extends manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. *Psal.* Cæli enarrant gloriam Dei. *Resp.* In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.

C *Vers.* Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. *Off.* Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum. *Vers.* 1. Domine, probasti me et cognovisti me, tu cognovisti sessionem meam et resurrectionem meam. ^e *Vers.* 2. Intellexisti cogitationes meas a longe, semitam meam et directionem meam investigasti. *Vers.* Ecce tu, Domine, cognovisti omnia novissima et antiqua, tu formasti me, et posuisti super me manum tuam. *Ad Com.* Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam
iii Kal. Julii *Natalis sancti Petri.*

Antiph. Nunc scio vere quia misit Dominus angelum suum, et eripuit me de manu Herodis, et de omni expectatione plebis Judæorum. *Psal.* Domine, probasti me. *Resp.* Constitues eos principes super omnem terram, memores erunt nominis tui, Domine. *Vers.* Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, propterea populi confitebuntur tibi. ^f *All.* Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. *Item All.* Nimis honorati sunt amici tui, Deus, nimis con-

^e Compend: *Vers.* 2. *Ecce, Domine, tu cognov., etc. Vers.* 2. *Intellexisti cogitat. meas de longe; sem. mea investigasti.*

^f In Compend.: *All. Beatus es, Simon Barjona, quia caro. et sang. non revel. tibi; sed Pat. m. qui est in cæl. Theod. conveniunt cum vulgatis.*

est principatus eorum. *Off.* Constitues eos A
essuper omnem terram, memores erunt no-
ai in omni progenie et generatione. *Vers.* 1.
it cor meum verbum bonum, dico ego opera
gi. *Vers.* 2. Lingua mea calamus scribæ ve-
scribentis, speciosus forma præ filiis homi-
iffusa est gratia in labiis tuis. *Vers.* 3. Prop-
medixit te Deus in æternum, accingere gladio
a femur, Potentissime. *Ad Com.* Simon Joan-
gis me plus his? Domine, tu omnia nosti, tu
a amo te. Pasce oves meas. *Psal. ut supra.*
Pridie Kal. Jul. *Natalis sancti Pauli.*

Scio cui credidi, et certus sum quia potens
ositum meum servare in illum diem. **703**
imine, probasti. *Resp.* Qui operatus est Petro
tolatum, operatus est et mihi inter gentes, et
runt gratiam Dei, quæ data est mihi. *Vers.*
Dei in me vacua non fuit, sed gratia ejus
in me manet. *a All.* Gaudete, justi, in Do-
rectos decet collaudatio. *Off.* Mihi autem ni-
Ad *Comm.* Amen dico vobis, quod vos qui re-
omnia, et secuti estis me, centuplum acci-
vitam æternam possidebitis. *Psal. ut supra.*
talis sanctorum Processi et Martiniani.

rh. Judicant sancti gentes, et dominantur po-
egnabit Dominus Deus illorum in perpetuum.
xsultate, justi, in Domino. *Resp.* Exsulta-
neti in gloria. *Vers.* Cantate Domino. *c All.*
is Dominus noster in sanctis suis *Off.* Gloria
in te omnes. *Vers.* Verba mea. *Ad Com.* Anima
sicut passer erepta est de laqueo venantium.
isi quia Dominus.

Nonas Jul. *Octava beatorum apostolorum
Petri et Pauli.*

rh. Sapientiam sanctorum narrent populi, et
eorum nuntiet Ecclesia; nomina autem eorum
in sæculum sæcli. *d Psal.* Exsultate, justi,
ino. *Resp.* Justorum animæ. *Vers.* Visi sunt
All. Sancti tui, Domine, benedicent te, glo-
gni tui dicent. *Off.* Exsultabunt sancti in glo-
d Com. Justorum animæ in manu Dei sunt.
t supra.

Sanctorum septem Fratrum.

rh. Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen
; qui habitare facit sterilem in domo, matrem
a lætantem. *sPal.* Sit nomen Domini benedic-
pend. *All.* Cæli enarrant. Theod. habent ut **D**

Compend tres assignantur Versus: 1. *Domine,*
Intellexisti; 3. *Ecce tu, Domine.* De officio hu-
i observat Pamelius illud nominatim citari ex
li et Sacram. divi Gregorii libris: a Micro-
42.

pend.: *All.* Exsultabunt sancti. Theod.: *All.*
tui, Domine.

pend.: *Psal.* Cæli enarrant.

Offertorio succedit in Compend Versus:
Dom. canticum novum, laus ejus in eccl. sanct.
ir. in eo qui fecit eum et filii Sion exsult. in
2. exultatione. Annotat Pamelius Micrologum
ss: hujus Octavæ, cap. 44.

ale sanctorum vii martyrum in Pamel. Edit.

tum, ex hoc nunc et usque in sæculum. *Resp.* Anima
nostra. *Vers.* Laqueus contritus est. *All.* & Laudate,
pueri, Dominum. *Off.* Anima nostra. *Vers.* Nisi quia
Dominus. *Ad Com.* Quicumque fecerit voluntatem
Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, soror
et mater est, dicit Dominus. *Psal. ut supra.*

Natalis sancti Benedicti.

Antiph. Justus ut palma. *Psal.* Bonum est confiteri.
Resp. Inveni David servum meum, oleo sancto meo
unxi eum, manus enim mea auxiliabitur ei, et bra-
chium meum confortabit eum. *Vers.* Nihil proficiet
inimicus in eo, et filius iniquitatis non nocebit ei.
All. Disposui testamentum electis meis, juravi David
servo meo. *Off.* Inveni David. *Ad Comm.* Beatus ser-
vus quem cum venerit Dominus, invenerit illum vi-
gilantem amen dico vobis, super omnia bona sua
constituet eum.

704 Sanctæ Prazedis.

Antiph. Loquebar de testimoniis tuis in conspectu
regum, et non confundebar; et meditabar in man-
datis tuis, quæ dilexi nimis. *Psal.* Beati immaculati
in via. *Resp.* Dilexisti justitiam, et odisti iniquita-
tem. *Vers.* Propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo
justitiæ. *All.* i Specie tua et pulchritudine tua in-
tende, prospere procede, et regna. *Offert.* Diffusa est
gratia *Ad Comm.* Simile est regnum cælorum ho-
mini negotiatori, quærenti bonas margaritas; inventa
una pretiosa margarita, dedit omnia sua, et compa-
ravit eam. *Psal. ut supra.*

Natalis sancti Apollinaris.

Antiph. i Sacerdotes Dei, benedicite Domino,
sancti et humiles corde, laudate Deum. *Psal.* m Memento,
Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus
Resp. Inveni David servum meum. *Vers.* Nihil profi-
ciet inimicus in eo. *a Allel.* Memento, Domine, Da-
vid. *o Off.* Veritas mea et misericordia. *Ad Comm.*
Semel juravi in sancto meo, semen ejus in æternum
manebit; et sedes ejus sicut sol in conspectu meo,
et sicut luna perfecta in æternum, et testis in cælo
fidelis. *Psal.* Misericordias Domini.

Natalis sancti Felicis.

Antiph. Sacerdotes ejus induantur justitia, et Sancti
ejus exsultatione exsultabunt. *Psal.* Memento, Do-
mine, David. *Resp.* Ecce sacerdos magnus, qui in
diebus suis placuit Deo. *Vers.* Non est inventus si-
milis illi qui conservaret legem excelsi. *Off.* Veritas

præcedit Octavam sanctorum apostol.

g Hoc Allel. abest. a Mss. Compend.

h Neque hoc officium habet Codex Blandiniensis.

PAMEL. Abest quoque a Mss. Compend.

i Desideratur hoc Allel in Comp.

k Ibid. post Offertor., legitur: Vers. 1. Eructavit.
Vers. 2. Specie tua.

l Hoc officium ex Graduali divi Gregorii libro citat
Micrologus, c. 43. PAMEL.

m In Compend.; Psal. Benedicite omnia opera.

n Hoc Alleluia non est in Compend.

o Post hoc Offert. in laudato Ms. sunt Vers. 1.
Posui adjut. Vers. 2. Misericordia.

p Etiam hoc officium ibidem citat Micrologus, c.
43. PAMEL. Abest tamen natale hoc a Mss. Compend.

mea et misericordia mea cum iroso, et in nomine meo **A** exaltabitur cornu ejus. *Ad Comm.* Beatus servus. *Psal. ut supra.*

^a *Eodem die natalis sanctorum Simplicii, Faustini et Beatricis.*

Antiph. Sapientiam sanctorum narrent populi. *Psal.* Exsultate, justitiam in Domino. *Respons.* Clamaverunt iusti, et Dominus exaudivit eos, et de omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. *Vers.* Juxta est Dominus his qui tribulatio sunt corde, et humiles spiritu salvabuntur. *Allel.* Sancti tui, Domine. *Off.* Gloriabuntur in te omnes. *Ad Com.* Ego vos elegi.

Natalis sanctorum Abdon et Sennes.

Antiph. Intrent in conspectu tuo, Domine, gemitus compeditorum. *Psal.* Deus, venerunt gentes. *Resp.* Gloriosus Deus in sanctis suis. *Vers.* Dextera tua, Domine. *Allel.* Sancti tui, Domine. *Off.* **705** Mirabilis Deus in sanctis suis. ^b *Ad Com.* Posuerunt mortalia sanctorum. *Psal.* ^d Deus venerunt.

^e *Sancti Petri ad Vincula.*

Antiph. Salus populi. *Psal.* Attendite, populus meus, legem meam. *Resp.* Saluum fac populum. *Vers.* Ad te, Domine, clamavi. *All.* Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, *Off.* Populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis. *Ad Com.* Domine, si tu es.

Natalis sancti Stephani papæ.

Antiph. Justus ut palma. *Psal.* Bonum est confiteri Domino. *Resp.* Justus non conturbabitur, quia Dominus firmat manum ejus. *Vers.* Tota die miseretur et commodat, et semen ejus in benedictione erit. *All.* Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo. *Off.* Inveni David servum meum. *Ad Com.* Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratum sum; euge, serve fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium Domini tui.

Alia.

Antiph. Sacerdotes ejus induam Salutari. *Psal.* Memento, Domine, David. *Resp.* Os justitiam meditabitur sapientiam, et lingua ejus loquetur iudicium. *Vers.* Lex Dei ejus in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus ejus. *Off.* Inveni David. *Vers.* 1. Potens es, Domine. *Vers.* 2. Veritas mea et misericordia mea. *Ad Comm.* Domine, quinque talenta tradidisti mihi. *Psal. ut supra.*

Natalis sancti Xysti papæ.

Antiphon. Sacerdotes Dei, benedicite Domino. *Psal.* Memento, Domine, David. ^b *Resp.* Sacer-

^a Hoc quoque (officium) non habet Codex Blandin. **PAMEL.** Exstat festum hoc seu natale in Cod. Compend., sed aliud est officium. scilicet: *Antiph. Sacerdotes ejus induam salutem. Psal. Memento, Domine David. Resp. Ecce sacerdos magnus. Vers. Non est in ira. Allel. Exsultabunt. Offert. Lætamini. Comm. Justorum animæ.*

^b In Compend. sequuntur duo versus: *Exsurgat Deus, et pereant.*

^c *Ibid.*: *Comm. Beati mundo corde.*

^d *Ibid.*: *Psal. Beati immaculati.*

^e Hoc festum cum seq. omittitur in Cod. Com-

pend. utrumque habent Theoderic. ^f In Compend.: *Os justitiam meditabitur sapientiam. Vers. Lex Dei ejus. Off. Veritas.*

Eodem die natalis sanctorum Felicitissimi et Agapiti.

Antiph. Salus autem justorum a Domino, et protector eorum est in tempore tribulationis. *Ps.* Noli æmulari in malignantibus. ^g *Resp.* Justorum animæ in manu Dei sunt. *Vers.* Visi sunt oculis insipientium mori. *All.* Cantate Domino canticum novum, laus ejus in ecclesia sanctorum. *Offert.* Gloriabuntur in te omnes qui diligunt nomen tuum, quoniam, tu Domine, benedices justo: Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. *Vers.* 1. Verba mea auribus. *Vers.* 2. Quoniam ad te orabo, Domine. *Ad Com.* Ego elegi vos de mundo. *Psal. ut supra.*

Natalis sancti Cyriaci.

Antiph. Timete Dominum, omnes sancti ejus, **706** quoniam nihil deest timentibus eum; divites egerunt, et esurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono. *Psal.* Benedicam Domino in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. *Resp.* Timete Dominum, omnes sancti ejus, quoniam nihil deest timentibus eum. *Vers.* Inquirentes autem Dominum, non deficient omni bono. ^h *All.* Exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis. *Off.* Lætamini in Domino, et exsultate. *Vers.* 1. Beati quorum remissæ, *Vers.* 2. Pro hac orabit ad te omnis sanctus. *Ad Com.* Signa eos qui in me credunt, hæc sequentur: Dæmonia ejicient, super ægros manus imponent, et bene habebunt.

Vigilia sancti Laurentii.

Antiph. Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi, cornu ejus exaltabitur in gloria. *Psal.* Beatus vir qui timet Dominum in mandatis ejus cupit nimis. *Resp.* Dispersit, dedit pauperibus justitia ejus manet in sæculum sæculi. *Vers.* Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. *Off.* Oratio mea munda est, et ideo peto ut detur locus voci meæ in cælo, quia ibi est iudex meus, et conscius meus ^k in excelso; **D** ascendat ad Dominum deprecatio mea. *Vers.* Probavit me Dominus sicut aurum, vias ejus custodivi, et a præceptis ejus non discessi. ^l *Item aliud. Off.* Gloria et honore. *Ad Com.* Qui vult venire post me,

pend. utrumque habent Theoderic.

^f In Compend.: *Os justitiam meditabitur sapientiam. Vers. Lex Dei ejus. Off. Veritas.*

^g In Com.: *Resp. Exsultabunt. Vers. Cantate Domino. Allel. Sancti tui. Domine.* Idem Alleluia assignant Theod. qui in cæteris conveniunt cum Vulgatis.

^h Compend.: *non deficientur omni bono.*

ⁱ *Ibid.*: *All. Gaudete, iusti, in Domino.* Cum Theodericensibus conveniunt Editi.

^k Compend., in æternum.

^l Abest a Mss.

et semetipsum, et tollat crucem suam, et se-
me. *Psal. ut supra.*

In natali sancti Laurentii.

Antiph. Confessio et pulchritudo in conspectu
sanctitas et magnificentia in sanctificatione
Psal. Cantate Domino. *Resp.* Probasti, Do-
xor meum, et visitasti nocte. *Vers.* Igne me
casti, et non est inventa in me iniquitas. *Al-*
titus vir. Off. Confessio et pulchritudo. *Vers.*
Cantate Domino canticum novum; cantate Do-
minus omnis terra. *Vers.* 2. Cantate Domino, et
cite homini ejus, annuntiate de die in diem
deus ejus. *Ad Comm.* Qui mihi ministrat me-
us; ubi ego sum, illic et minister meus
Psal. ut supra.

Natalis sancti Tiburtii.

Antiph. Justus ut palma florebit, b sicut cedrus
libani in Libano multiplicabitur. *Psal.* Bonum
est iteri Domino, et psallere nomini tuo. *Altis-*
esp. Os justi meditabitur sapientiam. *Vers.*
In virtute tua laetabitur justus, Domine. *Off.*
In virtute tua laetabitur justus, Domine, in
virtute tua.

Natalis sancti Hippolyti et sociorum.

Antiph. Juste pulentur, et exsultent in conspectu
delectentur in lætitia. *Psal.* Exsurgat Deus,
et dissipentur inimici ejus; et fugiant qui ode-
rum a facie ejus. *d Resp.* Justorum animæ.
In virtute tua laetabitur justus, Domine. *Off.*
Anima nostra sicut passer. *Ad Comm.* Beatus
servus. *Psal. ut supra.*

Natalis sancti Eusebii.

Antiph. Os justi meditabitur sapientiam et lin-
guis loquetur judicium; lex Dei ejus in corde
Psal. Noli æmulari in malignantibus. *Resp.*
Os justi meditabitur. *Vers.* Lex Dei ejus. *f All.*
non conturbabitur. *Off.* Desiderium animæ.
Inveniatur manus tua. *Ad Com.* Beatus ser-
vus. *Psal. ut supra.*

mittitur in Compend. et in 2 Theoderic., in
Missa. In Compend. vero hæc Missa est: An-
tiph. cor... et non est inv. in me iniq. *Psalm.*
Dom. justitiam m. *Resp.* Justus ut palma fl.
annuntiandum. *Offert.* In virtute tua. *Vers.*
et. *Com. m.* Magna est gloria ejus. Altera Missa
est Confessio, etc.

Antiph. Sicut cedrus Libani.
Theod., ad Compend. : *All.* Disposui.
Antiph. : *Resp.* Clamaverunt justi. *Vers.* Juxta
lib. *Gaudete, justi, in Domino.* In Theod. fit tan-
cium sancti Hippolyti martyr. *Antiph.* Justus
a. *Psal.* Exsurgat Deus. *Resp.* Justorum ani-
mæ, ut in Excusis.
Antiph. : *Depositio sancti Eusebii conf.* In
: *Natal. sancti Eusebii sacerdotis.*

Assumptio sanctæ Mariæ

Antiph. Vultum tuum deprecabuntur omnes divi-
tes plebis; adducentur regi virgines post eam, proxi-
mæ ejus adducentur tibi in lætitia et exultatione.
Psal. Eructavit cor meum verbum bonum. *Resp.*
Propter veritatem et mansuetudinem, et justitiam,
et deducet te mirabiliter dextera tua. *Vers.* Audi,
filia, et vide, et inclina aurem tuam, quia concupi-
vit Rex speciem tuam. *All.* Specie tua et pulchritu-
dine tua intende, prospere procede, et regna. *Of-*
fert. Offerentur Regi virgines post eam, proximæ
ejus offerentur tibi. *Ad Com.* Dilexisti justitiam, et
odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus
meus. *Psal. ut supra.*

Octava sancti Laurentii.

Antiph. Probasti, Domine, cor meum, et visitasti
nocte; igne me examinasti, et non est inventa in me
iniquitas. *Psal.* Exaudi, Domine, justitiam meam,
intende deprecationem meam. *k Resp.* Posuisti,
Domine, super caput ejus coronam de lapide pre-
tioso. *Vers.* Desiderium animæ ejus tribuisti ei, et
voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. *All.* Glo-
ria et honore coronasti eum, Domine. *Off.* In vir-
tute tua, Domine, laetabitur justus, et super Salu-
tare tuum exsultabit vehementer. Desiderium ani-
mæ ejus tribuisti ei. *Ad Com.* Qui vult venire post
me. *Psal. ut supra.*

Natalis sancti Agapiti.

Antiph. Laetabitur justus in Domino, et sperabit
in eo, et laudabuntur omnes recti corde. *Psal.*
Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor, a
timore inimici eripe animam meam. *l Resp.* Justus
non conturbabitur. *Vers.* Totæ die miseretur et com-
modat. *m All.* Beatus vir qui timet Dominum. *Off.*
In virtute tua laetabitur. *Ad Com.* Beatus servus
Psal. ut supra.

708 *Natalis sanctorum Timothei et Symphoriani.*

Antiph. Salus autem justorum. *Psal.* Noli æmulari
in malignantibus. *Resp.* Pretiosa in conspectu Do-
mini mors sanctorum ejus. *Vers.* Credidi, propter
quod locutus sum, ego autem humiliatus sum nimis
All. Sancti tui, Domine. *Off.* Mirabilis Deus in san-
ctis suis, Deus Israel ipse dabit virtutem et fortitu-
dinem plebi suæ, benedictus Deus, alleluia. *Ad Com.*
Ego vos elegi de mundo.

D

f Abest hoc Allel. a Compend., est in Theod.

g Sicut infra notandum est lib. Sacram. 1, antiqui-
tus videtur hoc festum divo Gregorio olim *Dormitio-*
nis appellatum. PAMEL. Dicitur *Assumptio*, in Cod.
Compend. et aliis.

h Post hoc offic. in Compend. aliud sequitur sc.
Ant. Gaudeamus *Psal.* Eructavit. *Resp.* Propter verit.
Vers. Audi fil. Allel. Adducentur. *Offert.* Diffusa est.
Comp. Beata es, Virgo.

i In Compend. hic et alibi semper legitur *Oclabas*,
non *Octavu*.

k Compend. : *Resp.* Justus ut palma. *Versus.* Ad
annunt. *All.* Justus non conturb.

l Compend. : *Re-p.* Posuisti *Vers.* Desiderium.

m Hoc Allel. abest a Comp. In Theod. idem officium
assignatur ac in Excusis.

^a *Natalis sancti Genesii.*

Antiph. Gloria et honore coronasti eum, Domine, et constituisti eum super opera manuum tuarum. *Psal.* Domine Dominus noster. *Resp.* Domine, prævenisti eum. *Vers.* Vitam petiit. *All.* Justus non conturbabitur, quia Dominus firmat manum ejus. *Off.* Desiderium animæ ejus tribuisti ei, Domine, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum; posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. *Ad Com.* Qui vult venire.

Natalis sancti Augustini.

Antiph. Dicit Dominus: Sermones mei, quod dedi in os tuum, non deficient de ore tuo. Adest enim nomen, et munera tua accepta erunt super altare meum. *Psal.* Domine, exaudi. *Resp.* Juravit Dominus. *Vers.* Dixit Dominus Domino meo. *All.* Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus. *Off.* Inveni David. *Ad Com.* Fidelis servus.

Natalis sancti Hermetis.

Antiph. Justus non conturbabitur, quia Dominus firmat manum ejus; tota die miseretur et commodat, et semen ejus in Benedictione erit. *Psal.* Noli æmulari in malignantibus. ^b *Resp.* Justus ut palma florebit. *Vers.* Ad annuntiandum mane misericordiam. *All.* Beatus vir qui suffert tentationem. *Off.* In virtute tua, Domine. *Ad Com.* Multitudo languentium, et qui vexabantur a spiritibus immundis, veniebant ad eum, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes. *Psal.* ut supra.

^c *Decollatio sancti Joannis Baptistæ.*

Antiph. In virtute tua, Domine, lætabitur justus. *Psal.* Vitam petiit. *Resp.* Domine, prævenisti. *Vers.* Vitam petiit. *All.* Beatus vir. *Off.* Justus ut palma. *Ad Com.* Magna est gloria ejus.

Natalis sanctæ Sabinæ.

Antiph. Cognovi, Domine, quia æquitas judicia tua, et in veritate tua humiliasti me; confige timore tuo carnes meas, a mandatis tuis non me repellas. *Psal.* Beati immaculati in via. ^d *Resp.* Specie tua, *Vers.* Propter veritatem et mansuetudinem. *All.* Diffusa est gratia. *Off.* Filiæ regum in honore tuo; astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, **709** circumlata varietate. *Ad Comm.* Principes persecuti sunt me gratis et a verbis tuis formidavit cor meum; lætabor ego super eloquia tua, sicut qui invenit spolia multa; concupivit anima mea testimonia tua, Domine, et dilexit ea vehementer. *Psal.* ut supra.

Natalis sanctorum Felicis et Adaucti.

Antiph. Sapientiam sanctorum. *Psal.* Exsultate ju-

^a Hoc officium et sequens non habent Cod. Bland. et Compend.

^b In Com. : *Resp.* Justus non conturbabitur. *Vers.* Tota die. *Allel.* Inveni. *Comm.* Posuisti.

^c Observat Pamel. hoc offic. desiderari in Cod. Blandin. Idem de Compend dicendum.

^d In Compend. : *Resp.* Dilexisti justit. *Vers.* Propterea. *Allel.* Adducentur. Theod. favent Excusis.

^e Compend. : *Resp.* Exsultabunt. *Vers.* Cantate Dom. Theod. non discrepant ab Excusis; ubi dissentient, annotabimus.

^f Non invenitur in Compend. Exstat in Theod.

sti, in Domino. ^g *Resp.* Gloriosus Deus in sanctis suis. *Vers.* Dextera tua, Domine. *All.* Gaudete, justi, in Domino, rectos decet collaudatio. *Off.* Lætamini, justi, in Domino. *Ad Com.* Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, dicit Dominus; et quod in aure auditis, prædicate super tecta.

^h *Natalis sanctæ Mariæ.*

Antiph. Vultum tuum, Domine. *Psal.* Eructavit cor meum. *Resp.* Dilexisti justitiam. *Vers.* Propter veritatem. *Allel.* Adducentur regi virgines posteam, proximæ ejus offerentur tibi in lætitia. *Off.* Offerentur regi. *Ad Com.* Diffusa est gratia.

Natalis sancti Adriani.

Antiph. Lætabitur justus in Domino. *Psal.* Exaudi, Deus, Orationem. *Resp.* Domine, prævenisti. **B** *Vers.* Vitam petiit a te. *All.* ⁱ Beatus vir. *Off.* Gloria et honore coronasti eum. *Ad Comm.* Posuisti. Domine.

^k *Natalis sancti Gorgonii.*

Antiph. Gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. *Psal.* Domine Dominus noster. *Resp.* Posuisti, Domine. *Vers.* Desiderium animæ. *All.* Gloria et honore. *Off.* Posuisti, Domine, in capite ejus coronam de lapide pretioso, vitam petiit a te, et tribuisti ei. *Vers.* Desiderium animæ ejus tribuisti ei, et voluntate labiorum ejus non fraudasti eum. *Vers.* Magna est gloria ejus in salutari tuo, gloriam et magnum decorem impones super eum. *Ad Com.* Posuisti. Domine.

Natalis sanctorum Proti et Hyacinthi.

C *Antiph.* Judicant sancti gentes, et dominabuntur populis; regnabit Dominus eorum in perpetuum. *Psal.* Exsultate, justi, in Domine. *Resp.* ^l Vindica, Domine, sanguinem sanctorum tuorum, qui effusus est. *Vers.* Posuerunt mortalia servorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ. *All.* Gaudete, justi, in Domino, rectos, decet collaudatio. *Off.* Gloriantur in te omnes qui diligunt nomen tuum, quoniam tu, Domine, benedices justo: Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. *Ad Com.* Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium. *Vel* Qui vult venire post me.

^m *Exaltatio sanctæ crucis.*

Antiph. Nos autem gloriari oportet in cruce **710** Domini nostri Jesu Christi, in quo est salus, vita et resurrectio nostra, per quem salvati et liberati sumus. *Psal.* Dominus regnavit, decorem. *Resp.* Chri-

^g In Compend. : *All.* Justus ut palma; infra: *Offert.* Desiderium.

^h Hoc officium desideratur in Cod. Blandin. PAMEL. Exstat in Comp. ubi, pro Versu *Desiderium*; est *Vers.* Vitam petiit. *Allel.* est *Justus non conturbabitur. Ad Comm.* Magna est.

ⁱ In Compend. : *Resp.* Justorum animæ. *Vers.* Visi sunt. *Allel.* Justi epulentur. *Offert.* Gloria et hon. *Ad Comm.* Qui vult venire.

^k In Theod. natal sanctorum Cornelii et Cypriani præcedit festum Exalt. sanctæ crucis, licet eodem die concurrant.

factus est. *Vers.* Propter quod et Deus. ^a *All.* A gloria. *Off.* Lætamini in Domino. *Ad Com.* Posuerunt mortalia.

711 *Natalis sanctorum Cosmæ et Damiani.*

Antiph. Sapientiam sanctorum narrent populi. *Psalm.* Exsultate, justi, in Domino. *Resp.* Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos. *Vers.* Juxta est Dominus. *All.* Sancti tui, Domine. *Off.* Gloriabuntur. *Ad Comm.* Posuerunt mortalia.

Dedicatio basilicæ sancti Michaelis.

Antiph. Benedicite Dominum, omnes angeli ejus, potentes virtute, qui facitis verbum ejus, ad audiendam vocem sermonum ejus. *Psalm.* Benedic, anima mea, Domino, et omnia quæ intra me sunt nomini sancto ejus. *Resp.* Benedicite Domino, omnes angeli ejus, potentes virtute, qui facitis verbum ejus. *Vers.* Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea nomini sancto ejus. *All.* Laudate dominum, omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus. ¹ *All.* Confitebor tibi, Domine. *Offert.* ² In conspectu angelorum psallam tibi. *Vers.* 1. Confitebor tibi, Domine. *Vers.* 2. Confiteantur tibi, Domine, omnes reges terræ. *Ad Com.* Benedicite, omnes angeli Domini, Domino ³ hymnum dicite, et superexaltate eum in sæcula.

Natalis sancti Marci.

Antiph. Sacerdotes Dei, benedicite Domino. *Psalm.* Benedicite omnia opera Domini Domino. *Resp.* Inveni David. *Vers.* Nihil proficiet. ^o *All.* Memento David. *Off.* Veritas mea. *Ad Com.* Beatus servus.

^p *Vigilia sanctorum Dionysii et sociorum ejus.*

Antiph. Salus autem justorum a Domino, et protector eorum est in tempore tribulationis. *Psalm.* Noli æmulari in malignantibus. *Resp.* Vindica, Domine. *Vers.* Posuerunt mortalia.

Natalis sancti Dionysii.

Antiph. Intret in conspectu tuo, Domine. *Psalm.* Deus, venerunt gentes. *Respons.* Gloriosus Deus. *Vers.* Dextera tua, Domine. *All.* ^q Gaudete, justi, in Domino. *Off.* Mirabilis Deus. *Ad Comm.* Anima nostra.

^r *Natalis sancti Callixti.*

Antiph. Sacerdotes ejus. *Psalm.* Memento, Domine. David. *Resp.* Sacerdotes ejus. *Vers.* Illuc producam cornu. *Allel.* Inveni David servum meum. *Off.* Inveni David servum. *Ad Com.* Beatus servus.

Vigilia apostolorum Simonis et Judæ.

Antiph. Intret in conspectu. *Psalm.* Deus, venerunt gentes. *Resp.* Vindica, Domine sanguinem servorum

habens thuributum aureum in manu sua, et data sunt ei incensa multa, et ascendit fumus arom. in conspectu Dei. Allel. Vers. 1. In conspectu angel. psallam tibi, Domine, et a torabo a¹ templum sanctum tuum, et confit. nomini tuo, Domine, et ascendit, etc.

² *Compend.* : Bene nuntiate et super. Additur in fine ; *Psalm.* Benedicite, omnia.

^o *In Compend.* : *Allel.* Disposui, ut supra.

^p *Duo hæc officia Gallicana sunt ; quare recta ommissa in Cod. Blandin. PAMEL.*

^q *In Compend.* : *Allel.* exsultabunt sancti.

^r *Abest hoc a Cod. Compend.*

Vatilis sanctorum Cornelii et Cypriani.

Antiph. Sacerdotes, Dei. *Psalm.* Memento, ^b Domini. *Resp.* Sacerdotes ejus. Illuc producam ¹ David. *All.* ^c Disposui testamentum electis. *Off.* Veritas mea. *Ad Com.* Domine, quinque a tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucram ; euge, serve fidelis, quia in pauca fuisti, supra multa te constituam, intra in gaudium ni tui. *Psalm.* ut supra.

Natalis sancti Nicomedis.

Antiph. Lætabitur justus in Domino. *Psalm.* ^d quorum remissionæ sunt iniquitates. *Resp.* Po- ^B Domine, Desiderium animæ ejus. ^e *All.* Junon conturbatur. *Off.* Gloria et honore. *Ad n.* Qui vult venire post me. *Psalm.* ut supra. *Vers.* *Antiph.* *Vultum tuum deprecabuntur. Psalm.* Erucor meum. *Resp.* Diffusa est gratia. *Vers.* Proveritatem et mansuetudinem. *All.* Specie tua. Offendentur regi virgines. *Ad Com.* Simile est in cælorum. ^f *Item alia.* In salutari tuo animea. *Psalm.* Beati immaculati in via.

Vigilia sancti Matthæi.

Antiph. Ego autem sicut oliva ^h fructifera in domini, speravi in misericordia Dei mei, et exbo nomen tuum, quoniam bonum est ante con- ^C m sanctorum tuorum. *Psalm.* Quid gloriaris in a, qui potens es in iniquitate ? *Resp.* Justus ut florebit. *Vers.* ⁱ Bonum est confiteri Domino. loria et honore. *Ad Com.* Posuisti, Domine.

Natalis sancti Matthæi.

Antiph. Os justi meditabitur sapientiam, et lingua nquetur judicium, lex Dei ejus in corde ipsius. ¹ Noli æmulari in malignantibus, neque zelafacientes iniquitatem. *Psalm.* Beatus vir qui Dominum. *Vers.* Potens in terra erit semen ¹ *All.* Inveni David. *Off.* Posuisti, Domine. *Vers.* 1. erium animæ ejus. *Vers.* 2. Magna est gloria. ² *om.* Magna est gloria. *P's.* xx.

³ *Natalis sancti Mauricii.*

Antiph. Intret in conspectu tuo, Domine. *Psalm.* venerunt gentes. *Resp.* Gloriosus Deus. *Vers.* ^D ra tua Domine. *All.* Exsultabunt sancti in

Compend. : *Allel.* Dominus regn. decorem ind-
or. Deus enim firmavit.

omp. : *Psalm.* Benedicite.

oc Allel. non est in Compend.

Compend. : *Psalm.* Exaudi Deus m.

best a Compend.

ompend. Afferentur, etc.

odex Compend. hæc non habet.

ompend. fructificari.

id. : *Vers.* Ad annuntianandum.

best a Comp. et a Blandin., ut observat Pamel.

1 Compend. desideratur hoc Allel.

id. : *Offertor.* Sletit Ang. juxta aram templi.

tuorum. *Vers.* Posuerunt mortalia servorum tuorum. **A** **712** *Offert.* Exsultabunt sancti. *Ad Comm.* iustorum animæ.

Ad Missam.

Antiph. Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum. *Psal.* Domine, probasti me, et cognovisti me, tu cognovisti sessionem meam et resurrectionem meam. *Resp.* Nimis honorati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum. *Vers.* Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur. **a** *All.* Sancti tui, Domine. *Off.* In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. *Vers.* Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. *Ad. Comm.* Vos qui secuti estis me, sedebitis super sedes, judicantes duodecim tribus Israel. *Psal. ut supra.*

Kal. Novemb. Natalis sancti Cæsarii.

Antiph. Confessio et pulchritudo in conspectu ejus. *Psal.* Cantate Domino. *Resp.* Justus non conturbabitur, quia Dominus firmat manum ejus. *Vers.* Quotidie miseretur et commodat, et semen ejus in Benedictione erit. **b** *Offert.* In virtute tua, Domine. *Ad Comm.* Qui vult venire post me. *Psal. ut supra.*

c *Vigilia omnium sanctorum.*

Antiph. **d** Judicant sancti gentes. *Psal.* Exsultate, justi, in Domino. *Vers.* Gloriosus Deus. *Vers.* Dextera tua, Domine. *Offert.* Exsultabunt sancti in gloria. *Ad Com.* Dico autem vobis amicis meis, neterreamini ab his qui vos persequuntur.

In die ad Missam.

Antiph. Gaudeamus omnes in Domino, diem festum celebrantes sub honore sanctorum omnium; **e** quorum solemnitate gaudent angeli, et collaudant filium Dei. *Psal.* **a** Exsultate justi in Domino, rectos decet collaudatio. *Resp.* Timete Dominum, omnes sancti ejus quoniam nihil deest timentibus eum. *Vers.* Inquirentes autem Dominum, non deficient omni bono. *All.* **f** justi epulentur, et exsultent in conspectu Dei, et delectentur in lætitia. **g** *Off.* Deus in sanctis suis. *Ad Com.* Gaudete, justi in Domino.

v *Idus Nov. Natalis quatuor Coronatorum.*

Antiph. Intret in conspectu tuo, Domine, gemitus.

a *Ibid.* *Allel.* Nimis honorati sunt.

b In eodem Ms. ante *Offert.* assignatur: *Allel. Inveni David.* Et post *offert.* duo versus sequuntur, *Vitam petiit et Magna est.*

c Hæc quoque officia duo sequentia tanquam rectoria Gregorio, præmittuntur in Blandin. Cod. PAMEL.

d In Compend. : *Ant. Sapientiam sanctorum,* ut supra. *Resp. Timete Domin.* *Vers. Inquirentes.* *All. Justi epulentur.* *Ad Com. Justorum animæ.*

e In Cod. Compend. : *Psal. Eruclavit.* *Resp. Gloriosus.* *Vers. Dextera tua, Domine.*

f Abest a nostro Cod. : Compend.

g *Offert. Lætamini,* cum *Vers. 1 Beati quorum,* et *Vers. 2. Proba cor.* assignatur in Compend.

h In Comp. : *All. Sancti tui. Offertor. Posuisti, Domine, in cap., etc.,* cum *Versibus Desiderium et Magna est.* In Theod. omnia ut in Vulgatis annotantur, præter Alleluia *Beatus servus.*

i In Compend. : *Resp. Inveni.* *Vers. Nihil proficiet.*

Psal. Deus, venerunt gentes. *Resp. Vindica, Domine,* sanguinem servorum tuorum. *Vers.* Posuerunt mortalia. *All.* Sancti tui, Domine. *Offert.* Anima nostra sicut. *Ad Com.* Posuerunt mortalia.

Natalis sancti Theodori.

Antiph. In virtute tua, Domine, *Psal.* Vitam petiit. *Resp.* Domine, prævenisti. *Vers.* Vitam petiit. *Allel.* **b** Beatus vir. *Offert.* Gloria et honore. *Ad Com.* Posuisti, Domine.

713 *Natalis sancti Mennæ.*

Antiph. Os justi meditabitur. *Psal.* Noli a mulari in malignantibus. **i** *Respons.* Gloria et honore. *Vers.* Et constituisti eum. *All.* Justus non conturbabitur. *Off.* Desiderium animæ ejus. *Ad Com.* Magna est gloria ejus.

k *Eodem die Natalis sancti Martini.*

Antiph. Sacerdotes tui. *Psal.* Memento, Domine, David. *Resp.* Inveni David. *Vers.* Nihil proficiet. *All.* Disposui testamentum. *Off.* Inveni David servum meum. *Ad Com.* Domine, quinque talenta tradidisti mihi.

Natalis sanctæ Cecilie.

Antiph. Loquebar de testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundabar; et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi nimis. *Psal.* Beati immaculati in via. *Resp.* Audi, filia, et vide. *Vers.* Specie tua. **l** *Off.* Offerentur regi virgines. *Ad Com.* Confundantur superbi, quia injuste iniquitatem fecerunt in me; ego autem in mandatis tuis exercebor in tuis justificationibus, ut non confundar. *Item alia* : Fecit iudicium et justitiam; Domine, non calumnietur mihi superbi; ad omnia mandata tua dirigebar, omnem viam iniquitatis odio habui.

Natalis sancti Clementis.

m *Antiph.* Dicit Dominus : Si quis testimonium meum servaverit. *Psal.* Misericordias Domini in æternum cantabo. *Resp.* Juravit Dominus. *Vers.* Dixit Dominus Domino meo. *All.* **n** Disposui. *Off.* Veritas mea et misericordia mea. *Ad Com.* Beatus servus. *Item alia* : Domine, quinque talenta. *Psal. ut supra.*

Natalis sancti Chrysogoni.

Antiph. Lætabitur justus. *Psal.* Exaudi, Deus,

Allel. Disposui. *Offert.* Gloria et honore. In Theod. : *Resp. Inveni,* ut in Compend., cætera ut in vulgatis.

n Neque hoc (Offic.) habet Blandin. Cod., est enim Gallicanum. PAMEL. Hoc natale est in Compend., sed diversum officium, scil. : *Antiph. Statuit. Psal. Misericordias.* *Resp. Os justi medit.* *Allel. Elegit te Dominus.* *Offert. Veritas mea.* *Item Offert. Martinus igitur obitum suum longe ante præcivit; dixitque fratri-bus dissolutionem corporis sui imminere, quia judicabat se jam resolvi.* *Vers. 1. O quantum luctus omnium.* Hic desunt tres lineæ. *Com. Fidelis servus.*

l In Compend. : *Allel. Adducentur.* In Theod. : *Allel. Specie tua.*

m Compend. : *Ant. Dicit Dominus, sermones quos dedi in os tuum, non deficient de ore tuo; vult enim nomen tuum, et munera tua accepta erunt super altari meo.*

n Compend. : *All. Inveni David.* Conveniunt Theod. cum Editis, attamen pro *Psal. Misericordias* assignant *Domine exaudi.*

onem meam, cum deprecor. *Resp.* ^a Beatus vir. **A**
Potens in terra. *All.* Justus non conturbabitur.
Off. Gloria et honore. *Comm.* Posuisti, Do-

Vigilia sancti Andreæ apostoli.

tiph. Dominus secus mare Galilæe vidit duos
is, Petrum et Andream, et vocavit eos; Venite
me, faciam vos fieri piscatores hominum.
n. Cæli enarrant. *Resp.* Nimis honorati sunt.
Dinumerabo eos. *Off.* Gloria, et honore. *Ad.*
Venite post me, ^b faciam vos piscatores fieri
num. *Psal.* ut supra.

In natali ejusdem.

sh. Mihi autem nimis. *Vers.* Domine, probasti
Resp. Constitues eos principes super omnem
m; *m.* mores erunt nominis tui, Domine. **714**
Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, propterea
li confitebuntur tibi. *Allel.* Nimis honorati sunt
i tui, Deus, nimis confortatus est principatus
n. *Off.* Mihi autem nimis. *Ad Com.* Dicit Andreas
ni fratri suo: Invenimus Messiam, qui dicitur
tus, et adduxit eum ad Jesum, *Psal.* ut supra.

^a *In ordinatione pontificis.*

tiph. Invocavit me. *Psal.* Qui habitat in adju-
Altissimi. *Resp.* Inveni David. ^d *Off.* Inveni
d servum meum. *Ad Comm.* Fidelis servus et
ens, quem constituit Dominus super familiam
1.

^a *In ordinatione episcopi.*

tiph. Elegit te Dominus. *Psal.* Exaudiat te Do-
is in die tribulationis, protegat te nomen Dei
b. *Resp.* Memor sit Dominus omnissacrificii tui,
locaustum tuum pingue fiat. *Vers.* Mittat tibi
lium de sancto, et de Sion tueatur te. *All.* Ele-
Dominus. *Si in Quadragesima evenerit.* *Tract.*
derium animæ ejus tribuisti ei, et voluntate la-
um ejus non fraudasti eum. *Off.* Memor sit Do-
us. *Vers.* Exaudiat te Dominus. *Ad Com.* ^f
uentum in capite.

Item alia.

tiph. Sicut fuit cum Moyse. *Psal.* Exaudiat te
inus. *Resp.* Mittat tibi Dominus. *Vers.* Exau-
te Dominus. *All.* Disposui testamentum electis
is, juravi David servo meo. *Off.* Veritas mea
isericordia mea cum ipso. *Ad Com.* ^d Lætabi-

Compend. : *Resp.* Justus non conturbabitur. *Vers.*
die. *Allel.* Inveni David. *Offert.* Desiderium.
Quivult ventre.

Compend. : *Faciam vos piscatores hominum.*

Compend. : *In vigilia pontificis.*

Aliud Offertorium huic jungit *Compend.*, scilicet,
tas mei.

^a *Comp.* : *In natali epis.* *Ant.* Elegit te Dom sibi
d. magn. et apertens thesaurum suum optimum,
bundare te faciet omnibus bonis.... *Allel.* Mittat
Dominus auxilium.

^b *Justæ* hic et infra notantur in *Vulgatis* ex primis
is, integra reperiuntur in *Ms.* *Compend.* *Monet*

Item alia.

Antiph. Benedixit te hodie. *Psal.* Deus deorum
Dominus locutus est, et vocavit terram. *Resp.* Im-
mola Deo sacrificium laudis, redde Altissimo vota
tua. *Vers.* Congregate illi sanctos ejus, qui ordinant
testamentum ejus super sacrificia. *Allel.* Diffusa est
gratia. *Si in Quadragesima evenerit.* *Tract.* Deside-
rium animæ ejus. *Off.* Benedic, anima mea, Do-
mino, et omnia quæ intra me sunt, nomini sancto
ejus. *Ad Com.* Euntes prædicate Evangelium omni
creaturæ: Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus
erit: qui vero non crediderit condemnabitur.

In ordinatione plurimorum episcoporum.

Antiph. Congregate illi. *Psal.* Deus deorum Do-
minus locutus est. *Resp.* Immola Deo sacrificium
laudis. *Vers.* Congregate illi sanctos. *Allel.* Sancti
tui, Domine. *Off.* Benedic anima. *Ad Com.* Messis
quidem multa, operarii vero pauci. Rogate ergo Do-
minum messis, ut mittat operarios in messem suam.
715 *Hebdomada pruna post octavam Pentecostes.*

Antiph. ^b Domine, in tua misericordia speravi,
exultavit cor meum in salutari tuo; cantabo Domino
qui bona tribuit mihi. *Psal.* Usquequo, Domine,
oblivisceris me in finem? Usquequo avertis faciem
tuam a me? *Resp.* Ego dixi, Domine, miserere mei,
sana animam meam, quoniam peccavi tibi. *Vers.*
Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in
die mala liberavit eum Dominus. ¹ *Item aliud Resp.*
Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum sana
me, Domine. *Vers.* Conturbata sunt omnia ossa mea,
et anima mea turbata est valde. *All.* Dominus regnavit
decorem indutus est; indutus est Dominus fortitudinem,
et præcinxit se virtute. *Offert.* Intende
voci orationis meæ. *Vers.* 1, Verba mea auribus per-
cipe, Domine. *Vers.* 2, Dirige in conspectu tuo viam
meam. *Ad Com.* Narrabo omnia mirabilia tua, læta-
bor et exultabo in te; psallam nomini tuo, Altissi-
me. *1^aasl.* ix.

^k *Hebdomada secunda.*

Antiph. Factus est Dominus proptector meus, et
eduxit me in latitudine: salvum me fecit, quoniam
voluit me. *Psal.* Diligam te, Domine, fortitudo mea,
Dominus firmamentum meum, et refugium meum,
et liberator meus. *Psal.* Ad Dominum dum tribu-
larer, clamavi, et exaudivit me. *Vers.* Domine, li-
bera animam meam a labiis iniquis, et a lingua do-
losa. *Item* ¹ *Resp.* Domine, Dominus noster, quam
admirabile est nomen tuum in universa terra! *Vers.*

quoque Pamelius latius omnia hæc officia videri in
Ordine Romano, pag. 97 et seq., usque ad pag. 107.
^s Post Missas istas sequitur in *Compend.* Missa de
nuptiis.

^b *Monet* Pamelius Bernonem meminisse hujus of-
ficii lib. de Missis, cap. 5, et *Micrologum*, cap. 59.

¹ Hoc *Resp.* et *Vers.* seq. desiderantur in *Comp.*
Ibid.: *Allel.* Deus judex fortis et variens.

^k Melius fortasse in *Mss.* legitur hic alibi: *Do-*
minica, pro *hebdomada*. In *Theoderic.* hic legitur: *Do-*
min. 3, ac deinceps, 4, 5, etc. Quæ enim in aliis
libris dicitur prima est secunda *Theoder.*

¹ hoc et *Versus* sequens omittuntur in *Mss.*

Quoniam elevata est magnificentia tua super cœlos. *Allel.* * Deus iudex justus, fortis et patiens, nunquid irascitur per singulos dies *Offert.* Domine, convertere, et eripe animam meam, salvum me fac propter misericordiam tuam. *Vers.* 1. Domine, ne in ira tua arguas me. neque in furore tuo corripas me. *Vers.* 2. Miserere mihi, Domine, quoniam infirmus sum; sana me, Domine, quoniam conturbata sunt omnia ossa mea. *Ad Com.* Cantabo Domino qui bona tribuit mihi, et psallam nomini Domini Altissimi. *Psal.* xn.

Hebdomada tertia.

Antiph. Respice in me, miserere mei, Domine, quoniam unicus et pauper sum ego; vide humilitatem meam, et laborem meum, et dimitte omnia peccata mea, Deus meus. *Psal.* Ad te, Domine, levavi animam meam; Deus meus, in te confido, non erubescam. *Resp.* Jacta cogitatum tuum in Domino, et ipse te enutriet. *Vers.* Dum clamarem ad Dominum, exaudivit vocem meam ab his qui appropinquant mihi. *Item* ^b *Resp.* Adjutor In opportunitatibus, in tribulatione, sperent in te, qui noverunt te, quoniam non derelinques quærentes te, Domine. *Vers.* Quoniam non in finem oblivio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in æternum; exsurge, Domine, non prævaleat homo. *Allel.* * Diligam te, Domine, virtus mea, Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus. *Off.* Sperent in te omnes **716** qui noverunt nomen tuum, Domine, quoniam non derelinquis quærentes te. Psallite Domino qui habitat in Sion, quoniam non est oblitus orationem pauperum. *Vers.* 1. Sedes super thronum qui iudicas ^d iustitiam; increpasti gentes, et periiit impius; nomen eorum delesti in æternum, et in sæculum sæculi; periiit memoria eorum cum sonitu, et Dominus in æternum permanet. *Vers.* 2. Cognoscetur Dominus iudicia faciens, in operibus manuum suarum comprehensus est peccator. *Ad Com.* Ego clamavi, quoniam exaudivisti me, Deus; inclina aurem tuam, et exaudi verba mea. *Psal.* Exaudi, Domine, iustitiam meam.

Hebdomada quarta.

Antiph. Domini illuminatio mea et salus, quem timebo? Dominus defensor vitæ meæ, a quo trepidabo? qui tribulant me inimici mei, infirmati sunt, et occiderunt. *Psal.* Ipse. Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. *Resp.* Propitius esto, Domine, peccatis nostris, ne quando dicant **D** gentes: Ubi est Deus eorum? *Vers.* Adjuva nos, Deus salutaris noster, et propter honorem nominis tui, Domine, libera nos. *Item Resp.* Exsurge, Domine, non prævaleat homo, iudicentur gentes in conspectu tuo. *Vers.* In convertendo inimicum meum retrorsum, infirmabuntur, et peribunt a facie tua, quoniam fecisti iudicium meum et causam meam. * *Allel.*

* In Compend.: *Allel. Diligam te, Domine, virtus mea, etc.*

^b Hoc *Resp.* cum Versu seq. abest. a Mss. quod de cæteris officiis est intelligendum, nisi aliter notetur.

^c Compend.: *Allel. In te, Domine, speravi.*

^d Compend., *æquitatem.* Sunt aliæ plurimæ diversæ

A Lauda, anima mea, Dominum; laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quandiu ero *Off.* Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum. *Vers.* 2. Respice et exaudi me, Domine Deus meus. *Ad Com.* Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus, Deus meus, adjutor meus. *Psal.* x.

Hebdomada quinta.

Antiph. Exaudi, Domine, vocem meam qua clamavi ad te, adjutor meus esto, ne derelinquas me, neque despicias me, Deus salutaris meus. *Psal.* Dominus illuminatio mea et salus mea: quem timebo? *Resp.* Protector noster aspice, Deus, et respice super servos tuos. *Vers.* Domine Deus virtutum, exaudi preces servorum tuorum. *Item Resp.* Ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo. *Vers.* Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, et erundabor a delicto maximo. *Allel.* ^f In te, Domine, speravi, nun confundar in æternum. *Off.* Benedicam Domino qui tribuit mihi intellectum; providebam Deum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. *Vers.* 1. Conserva me, Domine, dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. *Vers.* 2. Notas fecisti mihi vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua usque in finem. *Ad Com.* Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ. *Psal.* xxxii.

717 *Hebdomada sexta.*

Antiph. Dominus fortitudo plebis suæ, et protector salutarium Christi sui est. Salvum fac populum tuum, Domine, et benedic hæreditati tuæ, et regere eos usque in sæculum. *Psal.* Ad te, Domine, clamabo; Deus meus, ne sileas a me, ne quando taceas a me, et assimilabor descendantibus in lacum. *Resp.* Convertere, Domine, aliquantulum, et deprecare super servos tuos. *Vers.* Domine, refugium factus es nobis a generatione et progenie. *Item Resp.* Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, *Vers.* Ut videam voluntatem Domini, et protegar a templo sancto ejus. *Allel.* Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. *Offert.* Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea; inclina aurem tuam, et exaudi verba mea; mirifica misericordias tuas, qui salvos facis sperantes in te, Domine. *Vers.* 1. Exaudi, Domine, iustitiam meam, intende deprecationem meam. *Vers.* 2. Custodime, Domine, ut pupillam oculi. sub umbra alarum tuarum protege me, a facie impiorum qui me affligerunt. *Vers.* 3. Ego autem cum iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit **lectiones** quas omnes observare operæ pretium non est.

* In Comp.: *Allel. Omnes gentes plaudite man.*

^f Ibid.: *Allel. Te decet Hymnus, Deus in Sion.*

^g Compend.: *Allel. Attendite, populus meus, legem meam.*

gloria tua. *Ad Com.* Circuitibo, et immolabo in tabernaculo ejus hostiam jubilationis, cantabo, et psallam dicam Domino. *Psal.* xxvi.

Hebdomada septima.

Ista hebdomada non est in Antiphonario Romano.

Antiph. ^a Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exsultationis. *Psal.* ^b Quoniam excelsus, terribilis, Rex magnus super omnem terram. *Resp.* Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos. *Vers.* Accedite ad eum et illuminamini, et facies vestrae non confundentur. *Item Resp.* Beata gens, cujus est Dominus Deus ejus, populus quem elegit Dominus in hereditatem sibi. *All.* ^c Eripe me de inimicis meis, etc. *Off.* ^d Sicut in holocausto arietum et taurorum, et sicut in millibus agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, ut placeat tibi, quia non est confusio confidentibus in te, Domine. *Vers.* Et nunc sequimur in toto corde, et timemus te, et querimus faciem tuam, Domine, non confundas nos; sed fac nobis juxta mansuetudinem tuam, et secundum multitudinem misericordiae tuae, quia non est confusio confidentibus in te, Domine. *Ad Com.* Inclina aurem tuam, accelera uteruas me. *Psal.* xxx.

Hebdomada octava.

Antiph. Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui; secundum nomen tuum, Deus ita et laus tua in fines terrae; justitia plena est dextera tua. *Psal.* Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. *Resp.* ^e Liberasti nos, Domine, ex affligentibus nos, et eos qui nos oderunt confundisti. *Vers.* In deo laudabimur **718** tota die, et nomini tuo confitebimur in saecula. *Resp.* Esto mihi in Deum protectorem et in locum refugii, ut salvum me facias. *Vers.* Deus, in te speravi, Domine, non confundar in aeternum *All.* Te decet hymnus, Deus, in Sion, et tibi reddetur votum in Jerusalem. *Vers.* Replebimur in bonis domus tuae; sanctum est templum tuum, mirabile in equitate. *Off.* Populum humilem salvum facies, Domine, et oculos superborum humiliabis quoniam quis Deus praeter te, Domine? *Vers.* 1. Liberatores meos de gentibus iracundis, et ab insurgentibus in me exaltabis me, a viro iniquo eripies me. *Vers.* 2. Clamor meus *Ad Com.* Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus. Beatus vir qui sperat in eo. *Psal.* Benedicam Domino.

Hebdomada nona.

Antiph. Ecce Deus adjuvat me, et Dominus susceptor est animae meae. Averte mala inimicis meis, in veritate tua ^f disperse illos protector meus, Do-

^a Haec Dom. notatur in Compend., Val. Cl. et al. At in Theoderic. officium hujus Dominicæ est pro Dominica octava, et officium Domin. 8 est pro Domin. 9. Sicque consequenter.

^b In Compend.: *Psal.* subjecti pop. nob.

^c Ibid. *Allel. Exultate Deo adj. nostro*, etc.

^d Hucus officiorum concordiam cum lectione Dominicæ 7 post Octavam Pentec. annotat. Berno, lib. de Miss. Item cum orat. Deus cujus providentia. Ibid., et Microlog., cap. 61. *Pamel.*

mine. *Psal.* Deus, in nomine tuo salvum me fac, et in virtute tua judica me *Resp.* Esto mihi in Deum protectorem, et in locum refugii, ut salvum me facias. *Vers.* Deus, in te speravi. *Item Resp.* Speciosus forma prae filiis hominum diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in aeternum. *Vers.* Eructavit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. *All.* Attendite, populus meus, legem meam: inclinate aurem vestram in verba oris mei. *Off.* Justitiæ Domini rectæ heticantes corda, et dulciora super mel et favum; nam et servus tuus cust ea. *Vers.* 1. Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos; timor Domini sanctus, permanens in saeculum saeculi; judicia Domini vera, justificata in semetipsa. *Vers.* 2. Et erunt ut complaceant eloquia oris mei, et meditatio cordis mei in conspectu tuo semper. *Ad Com.* Primum querite regnum Dei, et omnia adjicientur vobis, dicit Dominus. *Psal.* ut supra.

Hebdomada decima.

Antiph. Dum clamarem ad Dominum exaudivit vocem meam ab his qui appropinquant mihi, et humiliavit eos, qui est ante secula, et manet in aeternum. *Item Resp.* Benedictus Dominus Deus israel, qui facit mirabilia magna solus a saeculo. *Vers.* Suscipiant montes pacem populo tuo, et colles justitiam. *All.* Exultate Deo adjutori nostro jubilate Deo jacob, sumite psallum jucundum cum cithara *Off.* Ad te, Domine, levavi animam meam, Deus meus, in te confido non erubescam; neque irideant me inimici mei, etenim universi qui te expectant non confundentur. *Ad Com.* Acceptabis sacrificium justitiæ, oblationes et holocausta super altare tuum, Domine. *Psal.* l.

719 *Hebdomada undecima*

Antiph. Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit unanimes in domo, ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suae. *Psal.* Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui oderunt eum a facie ejus. *Resp.* Custodi me, Domine, ut pupillam oculi. *Vers.* De vultu tuo iudicium meum prodeat, oculi tui videant æquitates. *Item Resp.* Sciant gentes, quoniam nomen tibi Deus, tu solus Altissimus super omnem terram. *Vers.* Deus meus, pone illos ut rotam et sicut stipulam ante faciem

^e Compend: *Resp.* Esto mihi. *Vers.* Deus in te sper. *All.* Domine Deus salut. m.

^f Compend *Disperge illos.*

^g Compend *Resp.* Domine, Dominus noster. *Vers.* Quoniam elevata, etc. Theoder. consentiunt.

^h Theoder. et Compend *Resp.* Custodi me, Domine. *Vers.* De vultu tuo.

ⁱ In Comp. *Allel. Venite exsultemus, Dom.*

^j In Theod. et Comp. *Resp.* In Deo speravi cor meum, et adjut. *Vers.* ad te, Domine, clamabo.

venti. *All.* Domine Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te. *Off.* Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. Domine, clamavi ad te, et sanasti me. *Vers.* Domine, abstraxisti ab inferno animam meam salvasti me a descendentibus in lacum. *Ad Com.* Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis frugum tuarum, ut impleantur horrea tua saturitate, et vino torcularia redundabunt. *Psalm. ut supra.*

Hebdomada duodecima.

Antiph. Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina; confundantur et revereantur inimici mei, qui quærent animam meam. *Psalm.* Avertantur retrorsum et erubescant, qui volunt mihi mala. *Resp.* In Deo speravit cor meum, et adjutus sum; et refluviit caro mea, et ex voluntate mea confitebor illi. *Vers.* Ad te, Domine, clamavi; Deus meus, ne sileas, ne discedas a me. *Item Resp.* Protector noster. *Vers.* Domine Deus virtutum *Offert.* Precatus est Moyses in conspectu Domini Dei sui, et dixit: Quare, Domine, irasceris in populo tuo? parce iræ animi tui. Memento Abraham, Isaac, Jacob, quibus jurastidare terram fluentem lac et mel. Et placatus factus est Dominus de malignitate, quam dixit facere populo suo. *Vers.* Dixit Dominus ad Moysen: Invenisti gratiam in conspectu meo, et scio te præ omnibus. Et festinans Moyses, inclinavit se in terram, et adoravit, dicens: Scio quia Misericors es in militibus, auferens iniquitatem et peccata. Dixit Moyses et Aaron ad omnem synagogam filiorum Israel: Accedite ante Deum; Majestas Domini apparuit in nube, et exaudivit murmurationem vestram in tempore. *Ad Com.* De fructu operum tuorum, Domine, satiabitur terra, ut educas panem de terra, et vinum lætificet cor hominis; et exhilaret faciem in oleo, et panis cor hominis confirmet. *Psalm. ciii.*

Hebdomada decima tertia.

Antiphon. Respice, Domine, in testamentum tuum, et animas pauperum tuorum ne derelinquas in finem. Exurge, Domine, et judica causam tuam, et ne obliviscaris voces quærentium te. *Psalm.* Ut quid Deus, repulisti in finem? Iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ, *Resp.* Benedicam Domino in omni tempore, semper laus ejus in ore meo. **720** *Vers.* In Domino laudabitur anima mea; et audiant mansueti et lætentur. *Item Resp.* Convertere, Domine, aliquantulum, et deprecare super servos tuos. *Vers.* Domine, refugium factus es nobis a generatione et progenie. *All.* Dominus regnavit, decorem.

a *Compend.*: *Allel.* Quoniam Deus magnus Dom. In *Compend.* et *Theod.*: *Resp.* Benedicam Dom. in omni temp., etc. *Vers.* In Domino laud. an. m. Id convenit cum observatione Pamelii ad offic. hujus Dominicæ; ait enim Bernonem meminisse hujus officii, et citare *Resp.* Benedicam Domin., etc.

b Cur caret Alleluia hæc Dominica? Certe in *Compend assign.*: *All.* Dominus regnavit decorem ind. et in *Theod.*: Domine, refuginm.

c *Compend.* et *Theod.*: *Respons.* Respice, Domine *Vers.* Exurge, Domine, et judicium causam

Offert. In te speravi, Domine, dixi. Tu es Deus meus; in manibus tuis tempora mea. *Vers.* 1. Illustra faciem tuam super servum tuum, et salvum fac filium ancillæ tuæ. *Vers.* 2. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te. *Ad Comm.* Panem de cælo dedisti nobis, Domine, habentem omne delectamentum, et omnem saporem suavitatis. *Psalm. ut supra.*

Hebdomada decima quarta

Antiph. Protector noster, aspice, Deus, et respice in faciem Christi tui, quia melior est dies una in atris tuis super milla. *Psalm.* Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum? concupiscit et deficit anima mea in atria Domini. *Resp.* Respice, Domine, in testamentum tuum, et animas pauperum tuorum ne obliviscaris in finem. *Vers.* Exurge, Domine, judica causam tuam; memor esto opprobriorum tuorum, *Item Resp.* Domine, exaudi orationem meam. *All.* Venite, exultemus Domino, jubilemus Deo salutari nostro. *Vers.* Præoccupemus faciem ejus in confessione et in *Psalmis* jubilemus ei. *Off.* Immittet angelum Dominus in circuitu timentium eum, et eripiet eos. Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus. *Ad Com.* Panis quem ego dederò, caro mea est, pro sæculi vita. *Psalm. ut supra.*

Hebdomada decima quinta.

Antiph. Inclina, Domine, aurem tuam ad me et exaudi me: salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te; miserere mihi, Domine, quoniam ad te clamavi tota die. *Psalm.* Lætifica animam servi tui, quoniam ad te, Domine, animam meam levavi. *Resp.* Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime. *Vers.* Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam pernoctem. *Item Resp.* Timebunt gentes nomen tuum, Domine, et omnes reges terræ gloriam tuam. *Vers.* Quoniam ædificavit Dominus Sion, et videbitur in majestate sua. *All.* Quoniam Deus magnus Dominus, et Rex magnus super omnem terram. *Off.* Expectans expectavi Dominum et respexit me, et exaudivit deprecationem meam; et misit in os meum canticum novum, Hymnum Deo nostro, *Ad Com.* Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum in me manet, et ego in eo, dicit Dominus. *Psalm. ut supra.*

Hebdomada decima sexta.

Antiph. Miserere mihi, Domine, quoniam ad te clamavi tota die; quia tu, Domine, suavis ac mitis es, et copiosus in misericordia omnibus invocantibus tuam.

d Abest a *Compend.* In *Theod.* Allel. est Venite exultemus Dom.

e In *Camp.*: *Resp.* Bonum est confid. in Domino. *Vers.* Bonum est sperare. In *Theod.* idem est *Resp.*, sed versus est ad Annuntiandum

f In *Compend.* *All.* Conflentini Domino. In *Theod.*: *All.* Quoniam Deus magnus.

g *Compend.*: *All.* Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo et psal. dicam in gl. m. *Theod.*: *All.* Dominus regnavit.

al. Inclina, Domine, aurem tuam mihi, et i me, quoniam inops et pauper sum ego. **721**

B Bonum est confidere in Domino, quam con- in homine. *Vers.* Bonum est sperare in Do- quam sperare in principibus. *Item Resp.* Misit us verbum suum. *Vers.* Confiteantur Domino. Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur in- nultæ. *Offert.* Domine, in auxilium meum re- Confundantur et reveantur, qui quærun- m meam ut auferant eam. Domine in auxilium respice. *Vers.* Avertantur retrorsum et cant, qui volunt mihi mala. *Ad Com.* Domine, rabor justitiæ tuæ solius. Deus, docuisti me a ute mea, et usque in senectam et senium ; ne derelinquas me. *Psal.* LXX.

Hebdomada decima septima.

iph. Justus es, Domine, et rectum iudicium

Fac cum servo tuo secundum misericordiam *Psal.* Beati immaculati in via, qui ambulat Domini. *Resp.* Timebunt gentes. *Vers.* Quo- edificavit. *Item Resp.* Bonum est confidere in o. *Vers.* Bonum est sperare. *All.* Jubilate mnis terra, servite Domino in lætitia. *Offert.* Deum meum ego Daniel, dicens : Exaudi, Do- preces servi tui, illumina faciem tuam super arium tuum, et propitius intende populum is- uper quem invocatum est nomen tuum, Deus. 1. Adhuc meloquente, et orante, et narrante a mea, et delicta populi mei Israel. *Vers.* 2.

vocem dicentem mihi : Daniel, intellige quæ loquor tibi, quia ego missus sum ad te : t Michael venit in adiutorium meum. *Ad Com.* et reddite Domino Deo vestro omnes qui in u ejus affertis munera, terribili et ei qui aufert m principum, terribili apud omnes reges ter- *al.* Notus in Judæa Deus.

quarta mensis septimi. Ad sanctam Mariam.

iph. Exsultate Deo adjutori nostro, jubilate cob ; sumite psalmum jucundum cum cithara, initio mensis tuba, quia præceptum in Israel iudicium Deo Jacob. *Psal.* Testimonium in posuit illud, cum exiret de terra Ægypti. *Resp.* cut Dominus Deus qui in altis habitat, et hu- espicit in cælo et in terra ? *Vers.* Suscitans a ropem, et de stercore erigens pauperem. *Resp.* lationes. *Offert.* Meditabar in mandatis tuis, lexi valde ; et levabo manus meas ad mandata æ dilexi. *Vers.* 1. Pars mea Dominus. *Vers.* 2.

pend. et Theod. : *Resp.* Timebunt gentes quontam edificavit.

pend. : *All.* Qui timent Dominum, sperant in adjutor et protector eorum. Theod. : *All.* Con- i Domino.

xta Compend. *Resp.* est Vitam petiit, et t videam. At in Theod. *Resp.* est Beata gens. i. Verbo Domini.

pend. et Theod. assignant pro Alleluia, Lau- minum, omnes gentes.

iciorum horum trium jejunii mensis septimi it Micrologus, cap. 28. PAMELIUS.

ic Respons. abest a Ms. Comp.

pend., simpliciter, Ad Apostolos.

A Miserere mei secundum eloquium tuum. *Ad Comm.* Comedite pingua, et bibite mustum, et mitte partes eis qui non præparaverunt sibi ; sanctus enim dies Domini est ; nolite contristari, gaudium etenim Domini est fortitudo nostra. *Psal.* ut supra.

Feria sexta. Statio 8 ad sanctos duodecim apostolos.

Antiph. Lætetur cor quærentium Dominum, et confortamini, quærite faciem ejus semper. *Psal.* Confitemini **722** Domino, et invocate nomen ejus, annuntiate inter gentes opera ejus. *Resp.* Convertere, Domine, aliquantulum, et deprecare super servos tuos. *Vers.* Domine, refugium factus es nobis a generatione et progenie. *Offert.* Benedic, anima mea, Domino, et noli oblivisci omnes retributiones ejus, et renovabitur sicut aquilæ juventustua. *Vers.* Dominus in cælo. *Ad Com.* Aufer a me opprobrium et contemptum, quia mandata tua exquisivi, Domine, nam et testimonia tua meditatio mea est. *Psal.* Beati immaculati in via.

Sabbato in xii lectionibus ad sanctum Petrum.

Antiph. Venite, adoremus Deum, et procidamus ante Dominum, ploremus ante eum qui fecit nos, quia ipse est Dominus Deus noster. *Psal.* Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo salutari nostro. [*Resp.* Ego dixi : Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi. *Vers.* Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. *Resp.* Timebunt gentes. *Vers.* Quoniam edificavit. *Resp.* Bonum est confidere in Domino. *Vers.* Bonum est sperare in Domino. *Resp.* Liberasti nos, Domine. *Vers.* In Deo laudabimur.

Hymn. Benedictus es, Domine. *Tract.* Laudate Dominum, omnes gentes.] Domine, Deus salutis meæ, in die clamavi et nocte coram te ; intret Oratio mea in conspectu tuo, Domine. *Ad Com.* Mense septimo festa celebrabitur, cum in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum eduxerim eos de terra Ægypti, ego Dominus Deus vester. *Psal.* ut supra.

Hebdomada decima octava.

Antiph. Da pacem, Domine, sustentibus te, ut prophetæ tui fideles inveniantur ; exaudi preces servi tui, et plebis tuæ Israel. *Psal.* Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem Orationis meæ. *Resp.* Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi : In domum Domini ibimus. *Vers.* Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis. *All.* Confitemini Domino, et invocate nomen ejus ; annuntiate inter gentes opera ejus. *Offert.* Sanctificavit Moyses altare Domino, offerens

b Codex Blandin. hic nihil aliud habet quam Antiphonam. *Offert.* et Commun., tanquam subindicans eadem Responsoria hic legi debere quæ supra habentur in jejunio mensis primi ; nempe, *Propitius. Protector. Dirigatur et Salvum fac populum*, quæ hic repetenda censet Micrologus, cap. 28. Quare Responsoria nova quæ notat Codex Ultrajectin. tanquam minus authentica lineis inclusimus. PAMEL.

i Hymnus hic non est in Compend., qui tamen Cætera exhibet quæ minus authentica censet Pamelius.

1 Alleluia in Compend. est *Dextera Domini fecit virt.*

super illud holocausta ; et immolans victimas, fecit sacrificium vespertinum in odorem suavitatis Domino Deo, in conspectu filiorum Israel. *Vers.* 1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Ascende ad me in montem ^b Sina, et stabis super cacumen ejus. Surgens Moyses ascendit in montem ubi constituit ei Deus ; et descendit ad eum Dominus in nube, et assistit ante faciem ejus. Videns Moyses, procidens adoravit, dicens : Obsecro, Domine, dimitte peccata populi tui, et dixit ad eum Dominus : Faciam secundum verbum tuum. *Vers.* 2. Oravit Moyses Dominum, et dixit : Si inveni gratiam in conspectu tuo ostende mihi teipsum manifeste ut videam te. Et locutus est ad eum Dominus, dicens : Non enim videbit me homo, et vivere potest, sed esto super altitudinem lapidis, **723** et protegat te dextera mea, donec pertransieram. Dum pertransiero, auferam manum meam, et tunc videbis gloriam meam. Facies autem mea non videbitur tibi, quia ego sum Deus ostendens mirabilia in terra. *Ad Comm.* Tollite hostias, et introite in atria ejus, adorate Dominum in aula sancta ejus. *Psal.* LXXXV.

Hebdomada decima nona.

^a *Antiph.* Salus populi ego sum, dicit Dominus. De quacunque tribulatione clamaverint ad me, exaudiam eos, et ero illorum Dominus in perpetuum. *Psal.* ^d Attendite, populus meus, legem meam, inclinate aurem vestram in verba oris mei. *Resp.* ^e Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi : In domum Domini ibimus. *Vers.* Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis. *Item Resp.* Dirigatur Oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, Domine. *Vers.* Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum. ^f *All.* Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo et psallam tibi in gloria mea. *Offert.* Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me, Domine, et super iram inimicorum meorum extends manum tuam, et salvum me fecit dextera tua. *Vers.* 1. In quacunque die invocavero te, exaudi me, multiplicabis in anima mea virtutem. *Vers.* 2. Adorabo ad templum sanctum tuum, et confitebor nomini tuo. *Ad Comm.* Tu mandasti mandata tua custodiri nimis; utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas ! *Psal.* cxviii.

Hebdomada vigesima.

Antiph. Omnia quæ fecisti nobis, Domine, in vero iudicio fecisti, quia peccavimus tibi, et mandatis tuis non obedivimus ; sed da gloriam nomini tuo, et fac nobiscum secundum multitudinem misericordiæ tuæ. *Psal.* Beati immaculati in via. *Resp.* Oculi omnium in te sperant, Domine, et tu das illis escam in tem-

Compend., *fecit sacrificium matutinum.*

^b Compend., *Sinai.*

^c Etiam hujus officii concordiam cum lectione Dominicæ 19 et Oratione *Omnipotens et misericors Deus, universa,* etc., vide apud Bernon., loco citato. PAMEL.

^d In Compend. Ps. est *Beati immaculati.*

^e Respons. hoc et Versus subsequens non habentur in Compend. et Theod. sed *Resp. Dirigatur,* et *vers. Elevatio.*

A pore opportuno. *Vers.* Aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione. *Item Resp.* Eripe me, Domine, de inimicis meis. *Vers.* Liberator meus. *All.* ^e Redemptionem misit Dominus populo suo, mandavit in æternum testamentum suum. *Offert.* Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus, dum recordaremur tui, Sion. *Vers.* 1. Si oblitus fuero tui, Jerusalem, oblivioni detur dextera mea. *Vers.* 2. Memento, Domine, filiorum Edom in die Jerusalem. *Ad Com.* Memento, verbi tui servo tuo, Domine, in quo mihi spem dedisti ; hæc me consolata est in humilitate mea. *Psal.* cxviii, *ut supra.*

Hebdomada vigesima prima.

Antiph. In voluntate tua, Domine, universa sunt posita, et non est qui possit resistere voluntati tuæ; tu enim fecisti omnia, cælum, et terram, et universa quæ cæli ambitu continentur. ^b *Psal.* Beati immaculati. *Resp.* Domine, refugium factus es nobis, a generatione et progenie. *Vers.* Priusquam montes **724** fierent, aut formaretur terra et orbis, a sæculo et in sæculum tu es Deus. ⁱ *All.* Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini. *Vers.* Sit nomen Domini benedictum, ex hoc nunc et usque in sæculum. ^j *Offert.* Vir erat in terra nomine Job, simplex et rectus, ac timens Deum, quem Satan petiit ut tentaret, et data est ei potestas a Domino in facultate et in carne ejus, perdiditque omnem substantiam ipsius, et filios, carnem quoque ejus gravi ulcere vulneravi. *Vers.* 1. Utinam appenderentur peccata mea, utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, quibus iram merui, et calamitas, et calamitas et calamitas quam patior, hæc gravior appareret. *Vers.* 2. Quæ est enim, quæ est enim, quæ est enim fortitudo mea, ut sustineam ? aut quis finis meus, ut patienter agam ? *Vers.* 3. Nunquid fortitudo lapidum est fortitudo mea ? aut caro mea ænea est ? aut caro mea ænea est ? *Vers.* 3. Quoniam, quoniam, quoniam non revertetur oculos meus, ut videam bona, ut videam bona, ut videam bona, ut videam bona, ut videam bona, ut videam bona, ut videam bona, ut videam bona, ut videam bona, ut videam bona. *Ad Comm.* In salutari tuo defecit anima mea, et in verbum tuum speravi, quando facies de persequentibus me iudicium ? Iniqui persecuti sunt me, adjuva me, Domine Deus meus. *Psal.* *ut supra.*

Hebdomada vigesima secunda.

Antiph. Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit ? quia apud te propitiatio est, Deus Israel. *Psal.* De profundis clamavi ad te, Domine, Domine, exaudi vocem meam. *Resp.* Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in

^f In Compend., pro *Allel.* assign. *Lætatus sum.* In Theod. : *Confitebor.*

^g Compend. : *Allel. De Profundis.* Theod. *Allel. Confitebor tibi.*

^h Additur in Comp. *Dominus universorum tu es.*

ⁱ In Theod. : *Allel. est Lauda anima.* In Compend. *Confitebor, tibi, Domine.*

^j Pu cherjime hujus Offertorii cum suis *Vers* etiam *Antiphon.* mentionem faciunt, Alcuivius, pag. 70, et Amalarius l. III, cap. 39. PAMEL.

. *Vers.* Sicut unguentum in capite, quod des-
: in barbam, barbam Aaron. *Vers.* * Mandavit
us benedictionem et vitam usque in sæculum.
Quitiment Dominum, sperent in eo; adjutor et
stor eorum est. *Off.* Recordare mei, Domine,
otentia tua dominans; da sermonem rectum
e sonantem in os meum, ut placeant verba
i conspectu principis. *Vers.* Everte cor ejus in
repugnantium nobis, et in eos qui consentiunt
os autem libera in manu tua, Deus noster, in
um. *Ad Com.* Dico vobis gaudium est angelis
per uno peccatore pœnitentiam agente. *Psal.*
ra.

Hebdomada vigesima tertia.

iph. Dicit Dominus: Ego cogito cogitationes pa-
non afflictionis; invocabis me, et ego exau-
ros, et reducam captivitatem vestram de cun-
cis. *Psal.* Benedixisti, Domine, terram tuam,
sti captivitatem Jacob. *c Resp.* Timebunt gen-
ers. Quoniam ædificavit. *Item Resp.* Liberasti
omine, ex afflictibus nos, et eos qui nos
nt, confudisti. *Vers.* In Deo laudabimur tota die
ini tuo confitebimur in sæculum. *d All.* Dilexi,
am exaudiet Dominus vocem Orationis meæ.
e profundis clamavi ad te, **725** Domine, Do-
exaudi vocem meam. *Vers.* 1. Fiant aures
ntendentes in Orationem servi tui. *Vers.* 2. Si
ates observaveris, Domine, Domine, quis su-
it? *Ad Com.* Amen dico vobis, quidquid oran-
titis credite quia accipietis, et fiet vobis. *Psal.*
fundis.

Desanctissima Trinitate.

iph. * Benedicta sit sancta Trinitas, atque in-
unitas; confitebimur ei, quia fecit nobiscum
cordiam suam. *Psal.* Benedicamus Patrem et
cum sancto Spiritu, laudemus et superexalte-
m in sæcula. *Resp.* Benedictus est Domine,
ueris abyssos, et sedes super cherubim. *Vers.*
icite Deum cœli. *All.* Benedictus es, Domine,
atrum nostrorum, et laudabis in sæcula. *Off.*
ictus sit Deus Pater, unigenitusque Dei Filius,
is quoque Spiritus, quia fecit nobiscum miseri-
m suam. *Vers.* Benedicamus Patrem et Filium
incto Spiritu, laudemus et superexaltemus eum
sæcula. *Ad Com.* Benedicite Deum cœli, et coram
us viventibus confitemini ei, quia fecit no-
n misericordiam suam[†].

§ Pro iter agentibus.

iph. Benedictus Dominus Deus. *Psal.* Exsur-
c Versus abest a Compend.

Compend. : *Allel. Lauda, anima mea, Dominum.*
eod. : *Allel. Qui sanat contritos.* Concordiam
officii cum lectione et Oratione *Deus refugium,*
ud Bernon. l. de Missa., c. 5, monet Pamelius,
endum vero esse hoc off. si plures occurrant
icæ, tradit Micrologus, c. ult., ita tamen ut se-
officium semper dicatur proxima ante adven-
minica.

c Respons. et *Vers.* sequens non sunt in Theod.

Comp. : *All. Laudabuntur,* In Theod., *Qui po-*

Agat Deus, et dissipentur inimici ejus, et fugiant qui
oderunt eum, a facie ejus. *Resp.* Si ambulem in me-
dio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu
mecum es, Domine. *Vers.* Virga tua et baculus tuus
ipsa me consolata sunt. *Resp.* Eripe me de inimicis
meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera
me, *Vers.* Liberator meus de gentibus iracundis. *Off.*
Perfice gressus meus in semitis tuis, ut non movean-
tur vestigia mea. *Vers.* Gressus meos dirige secun-
dum eloquium tuum, ut non dominetur mei omnis
injustitia. *Ad Com.* Tu mandasti mandata tua custo-
diri nimis. Utinam dirigantur viæ meæ ad custo-
diendas justificationes tuas.

In agenda mortuorum.

Antiph. Requiem æternam dona eis, Domine, et
B 726 lux perpetua luceat eis. *Psal.* Te decet hymnus,
Deus, in Sion, tibi reddetur votum in Jerusalem;
exaudi Orationem meam, ad te omnis caro veniet
Resp. Requiem æternam dona eis, Domine, et lux
perpetua luceat eis. *Vers.* Anima ejus in bonis de-
moretur, et semen ejus hæreditet terram. *Off.* Erue,
Domine, animas eorum ab omni vinculo delictorum
ut in resurrectionis gloria inter sanctos tuos resusci-
tari mereantur. *Vers.* Tuam, Deus piissime Pater,
deposcimus pietatem, ut eis tribuere digneris placi-
tas et quietas mansiones. *Ad Com.* Audivi vocem de
cœlo, dicentem mihi: Scribe, beati mortui qui in
Domino moriuntur; amodo jam dicit spiritus ut re-
quiescant a laboribus suis. Opera enim illorum se-
quuntur illos.

C

Item alia.

Antiph. Subvenite, sancti, Dei succurrite angeli
Domini, suscipientes animam ejus, offerentes eam in
conspectu Altissimi. *Psal.* Anima ejus in bonis de-
moretur, et semen ejus hæreditet terram. *Resp.*
Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Domi-
nus benefecit tibi. *Vers.* Quia eripuit animam meam
de morte, oculos meos, a lacrymis, pedes meos a
lapsu. *Off.* Miserere mihi, Deus, secundum. *Vers.* 1.
Quoniam iniquitatem meam ego. *Vers.* 2. Tibi soli
peccavi. *Item Off.* Dextera Domini fecit virtutem,
dextera Domini exaltavit me; non moriar, sed vivam
et narrabo opera Domini. *Vers.* 1. In tribulatione
mea invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine
Dominus. *Vers.* 2. Impulsus versatus sum ut cade-
D rem, et Dominus suscepit me. *Item Off.* Convertere,
Domine, et eripe animam meam, salvum me fac
propter misericordiam tuam. *Vers.* 1. Domine, ne in

suit.

* Hoc offic. Gregorianum non esse, sed ab Albino
et Stephano Leodiensi compositum satis constat ex
Microlog., cap. 60, ПАМЕЛ. Exstat in Theod. et in Com-
pend. qui videtur esse ejusdem ætatis ac Stephanus
Leod.

† In Theoderic. 2 post Dominicam ubi fit offic. de
Trinit. notatur adhuc alia Dominica, cui succedunt
quinque Dominicæ, ante Natale Dom. Postea legitur
Missa in dedicatione.

‡ Quæ hic sequuntur desunt in Ms. Compend.

ira tua arguas me, neque in furore tuo corripias me. A omnia ossa mea *Ad Comm.* Ego sum resurrectio et vita, dicit Dominus. Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet.

APPENDIX

Ex Manuscripto Compendiensi.

Feria secunda, pro peccatis.

Ant. Si iniquitates, ut sup. *Psalm.* De profundis *Resp.* Propitius esto. *Vers.* Adjuva nos. *All.* Domine, refugium. *Off.* Sicut in holocaust. *Ad Comm.* Amen. dico vobis.

Feria tertia, de angelis.

Antiph. Adorate Dominum, omnes angeli. *Psalm.* Dominus regnavit, exsultet. *Resp.* Benedicite Dominum. *Vers.* Benedic, anima. *All.* Laudate Deum. *Offert.* In conspectu angelorum. *Ad Com.* Benedicite, omnes angeli.

Feria quarta, de sapientia.

Antiph. O sapientia. *Psalm* et *Resp.* Domine Dominus noster. *Vers.* Quoniam elevata est. *All.* Quoniam Deus magnus. *Off.* Dominus possedit me. *Ad Com.* O sapientia.

Feria quinta, de charitate.

Antiph. Domine Deus Patrum nostrorum. *Resp.* Charitas Dei diffusa est. *Vers.* Charitas non quærit. *Allel.* Charitas Dei. *Off.* Diligamus nos invicem. *Ad Com.* Charitas Dei.

Feria sexta, de sancta cruce.

Antiph. Nobis autem gloriari. *Psalm.* Dominus regnavit, decorem. *Resp.* Christus factus est. *Vers.* Propter quod. *Allel.* Dominus regnavit a ligno. *Off.* Deus enim firmavit. *Ad Com.* Nos autem.

* Hæc notulis ad cantus modulationem dispositis sunt inscripta. Quæ edenda putavimus, quia inde erui potest tempus scripti Codicis, ut diximus in præfat.

^b Postea legitur *Incipiunt All.* (id est, Alleluia) de circulo anni, sunt autem numero 79. Deinde *Ans* (id est

Feria septima, de virginibus.

Antiph. Vultum tuum deprecabuntur. *Psalm.* Erucitavit. **727** *Resp.* Diffusa est. *Vers.* Propter veritatem. *All.* Specie tua. *Off.* Diffusa est. *Ad Com.* Dilexisti.

Gaude Eia unica columba speciosa.

Sponsa superno regi consociata. Beati semper Dei genitrix pia virgo Maria.

* Præclara dies nobis instat quæ temporum affert orbita revoluta Hæc solemnitas est animæ festivitas nostræ merito veneranda. Celebremus eam lingua vocifera. Decantantes laudes Domino debitas voce clara. Gratulemur in eacorde pio, Dominum rogantes mente pura. Ut delicta nostra tergat manu sua. Quibus expediti cantica psallamus in excelsa. Summa pia gratia nostra conservando corpora **728** custodita. De gente fera Normanica nos libera, quæ nostra vastat Deus regna. Senum jugulat et juvenum ac virginum puerorum quoque catervam. Repelle precamur cuncta a nobis mala. Convertite, rogamus, Domine, supplices nos ad te Rex gloriæ, es qui vera pax. salus pia, spes et firma. Dona nobis pacem atque concordiam. Largire nobis spem et integram fidem, simul veram charitatem continuam concede nobis et perfectam. Sanctorum precibus nos adjuvemur ad hæc impetranda. De quorum passione gratulamur gloriosa. Sit laus pax et gloria Trinitati quam maxima cuncta per sæcula. Amen ^b.

^c Antiphonas in litaniam majore, *Ans. de quacunque tribulatione. Ans. de siccitate. Ans. de nimia pluvia, de mortalitate ; Ans. Atempore belli. Ans. de liberatione, de penitentibus; continent gratiarum actiones pro liberatione; Ans. de natalitiis sanctorum, Ans. ad reliquias deducendas, Ans. de passione Domini, Ans. de resurrectione.*

OBSERVATIONES PRÆVIÆ

AD COLLECTIONEM RESPONSORIORUM, ANTIPHONARUM, VERSUUM, etc.

730 Cum a paucis prævideamus legendam Collectionem hanc, quæ notatu digniora in ea nobis occurrunt hic indicare non pigebit.

In Codice Compendiensi nullum nomen præfert hic liber. Ex Responsoriis *Responsalis* a quibusdam dicitur (Mabil., de Cursu Gall., pag. 398). Ab Amalario Fortunato *Antiphonarius*, propter Antiphonas, ut ex ejusdem libro de *Ordine Antiphonarii* manifestum est; ob integrum officium ecclesiasticum sive cursum tam nocturnum quam diurnum in eo descriptum, nonnulli Codicem hunc *Officiale* appellavere. Porro etsi libri hujus multi passim meminerint (Amalar., l. iv, de eccl. Off., c. 29, et passim), nemo tamen veterum Respons., Antiph., etc., complexionem adhuc publici juris fecit. Eam autem in lucem emittendam duximus, et quidem ex vetustissimo Codice, licet mendorum non experte, ut esset omnium liturgicæ vcluti complementum. Qui hæc conferre voluerit cum hodiernis Antiphonariis, nihil fere de novo inventum in libros nostros ecclesiasticos observare gratissimum habebit, cum inter certissimas Ecclesiæ catholicæ notas, ea quæ ab antiquitate petitur non ultimum aut inferiorem locum obtineat.

Ad cujus Ecclesiæ usum fuerit descriptus Codex Compendiensi, obscurum est. Certe quamvis officium de sancto Benedicto exhibeat (quod nonnullis fortasse argumentum erit. monachos Benedictinos illo usos esse) in numero tamen et distributione Psalmorum, tam pro nocturnis quam pro diurnis horis, et in multis aliis a sancti Benedicti regula non raro recedit. Multorum sanctorum in Gallia præsertim Belgica celebrium officia propria complectitur, ut sanctorum Remigii, Vedasti, Medardi, martyrum Crispini et Crispiniani, Quintini, etc. Unde conjicitur ad alicujus in Galliis Ecclesiæ sacram suppellectilem primum pertinuisse. Aliunde vero quæ leguntur in ordine ad Vesperas die sanctissimo Paschæ, exscripta videntur ex Ordine Romano, ut eo loci observavimus. His omnibus trutinatis, existimamus veterem officii divini celebrandi ritum in Ecclesia Romana observatum, ex priorum summorum pontificum, maxime vero ex sancti Gregorii præscripto, hic exhiberi. Gallicanæ ejusdem Ecclesiæ usui accommodatum, accersitis propriis officiis sanctorum, quorum præsertim in Galliis celebris est memoria.

Hoc in libro, non solum majoribus solemnitatibus proprii Psalmi, tum in nocturnis tum in matutinis et vespertinis horis assignantur; sed etiam ubi officium præscribitur de communi sive apostolorum, sive

martyrum, aut confessorum, etc., omissis Psalmis de feria, præscribuntur alii qui præmissis Antiphonis conveniunt uti etiam nunc in Ecclesia Romana usitatum.

Quemadmodum in libro Sacramentorum assignantur Orationes nonnullæ *ad crucem, ad fontes*; ita etiam hæc in Collectione indicantur Antiphonæ, *ad crucem, vel ad fontes*, pro octava Theophaniæ, forte quod in Theophania Baptismi Christi memoria celebraretur, et baptismus solemniter daretur.

In officio Purificationis, quod integrum est de sanctissima Virgine, observatione dignum Responsorium hoc: *Gaude, Maria; cunctas hæreses sola interemisti, quæ Gabrielis, etc.*

In Dominica 5 Quadragesimæ, de *Passione*, jam tum nuncupata, Versus isti: *Eripe me ab homine malo, Eripe me de inimicis meis. Erue a frænea, De ore leonis*, appellantur *Versi declinatorii*. Multi alii alibi occurrunt. ut in sanctissimo Paschæ die cum eodem titulo. Cur vero ita dicantur, nondum assequi potuimus, nisi ex mera conjectura; quam timide proferimus, donec certius aliquid nobis suppetat. Hi versus omnino discrepant ab illis qui in Responsoriis inseruntur; idque habent singulare quod psalmodiam seu Psalmorum cantum claudant. Quando vero canuntur, facies ad altare convertitur, quem ritum observat Amalarius. Itaque dici potuerunt hi versus *declinatorii*, tum propter inclinationem seu conversionem vultus, et totius corporis ad Orientem aut altare; tum propter psalmodiæ finem quem indicant; quæ enim ad finem vergunt ea declinare dicuntur.

In Dominica Palmarum Versus *Gloria, laus, et honor, etc.*, minime leguntur.

In Ordine ad Vesperas diei Paschæ legitur; *Et tunc vadunt ad sanctum Joannem ad Vestem*; cui loco illustrando adhibuimus conjecturam doctissimi Mabillonii in notis ad 1 Ordinem Romanum tomo II Musei Ital., pag. 37. Aliam hic accipe. Lib. III, epist. 3, sanctus Gregorius jubet ad se transmitti tunicam sancti Joannis, quæ penes quemdam episcopum erat. Eam, ut optaverat, Romam delatam, et sub altari sancti Joannis in basilica Constantiniana collocatam narrat Joannes Diaconus, lib. III Vitæ sancti Gregorii, 731 cap. 57 ac seq. *Quæ quidem vestes, inquit Joannes, usque hactenus tantis miraculis coruscare probantur, etc.* Ab hac fortasse sacra tunica, basilica sancti Joannis, in qua asservabatur, dicta est *sanctus Joannes ad vestem*.

Non me latet Joannis Diac. testimonium a doctissimo Tillemontio reprobati (Tom. I, Hist. eccl., in notis, pag. 640), tanquam ipsi Gregorio contrarium. Verum id minime probat.

Post officium Ascensionis et Pentecostes legitur: *Ans in matutinis de sancto Germano*. De Antissiodorensi, an de Parisiensi, aut de quopiam Germano id sit intelligendum non liquido constat. Circa id tempus, nimirum maji die 28, celebratur natalis sancti Germani Parisiensis antistitis. De hoc festo in Codice Compendiensi axi vero propius videtur.

In officio de sancto Petro, Responsorium ultimum secundi nocturni prætereundum non est: *Tu es pastor ovium, princeps apostolorum; tibi tradidit Deus omnia regna mundi et ideo tibi traditæ sunt claves regni caelorum*.

Amplissimum est, et ex solemnioribus officium de sancto Hippolyto martyre, die 13 augusti.

Quæ canuntur in festo sanctorum Dionysii et sociorum martyrum Antiphonæ et Responsoria, omnia desumuntur ex eorum Actis, in quibus sanctus Dionysius a sancto Clemente Petri apostoli successore missus traditur.

In nostro Codice legitur de sancto Andrea ex ejusdem Actis consarcinatum, quale fere nunc etiam in Breviario Romano habetur.

In festo sancti Thomæ apostoli, ejus prædicationis et martyrii apud Indos fit mentio.

Inter Responsoria hic collecta quædam inscribuntur *de auctoritate*. Quid hoc significet explicare conatur Amalarius, lib. de Ord. Antiphonarii, cap. 53. At difficultatem tangit, non tollit, imo vix tantisper elevat. De re autem ita obscura silere malumus quam temere opinari.

Multa alia observatione non indigna in brevibus notis calci columnarum inscriptis offendes, quæ ideo hic repetenda et retractanda non credimus.

SANCTI GREGORII MAGNI

ROMANI PONTIFICIS

LIBER RESPONSALIS

SIVE

ANTIPHONARIUS.

(Ex Codice Compend., nono sæculo inclinante descripto; cui sancti Gregorii papæ nomen præfigitur.)

^a IN NOMINE DOMINI JESU CHRISTI.

Incipiunt ^b Responsoria, sive Antiphonæ per anni circulum.

733 *In vigilia Dominicæ primæ de Adventu Domini.*
Ad Vesperas.

Antiph. Ecce nomen Domini venit de longinquo,
et claritas ejus replet orbem terrarum.

^a Hæc scripta sunt litteris uncialibus aureis in area purpurea, et rubris in area alba.

Ad Invitatorium.

Antiph. Ecce venit Rex, occurramus obviam Salvatori nostro. *Item Antiph.* Regem venturum Dominum, venite adoremus. *Ant.* Angelus Domini nun-

^b Hinc *liber Responsalis* appellatur Codex ea continens.

tiavit Mariæ, et concepit de Spiritu sancto, Alleluia. **A** *Ant.* Jerusalem, respice ad Orientem, et vide, alleluia.

Feria tertia.

Antiph. Antequam convenirent, inventa est Maria habens in utero de Spiritu sancto, allel. *Ant.* Quærite Dominum dum inveniri potest, invocate eum dum prope est, alleluia.

Feria quarta.

Antiph. De Sion exivit lex, et Verbum Domini de Jerusalem. *Ant.* Veniet fortior post me, cujus non sum dignus solvere calceamentorum ejus.

Feria quinta.

Antiph. Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui. *Ant.* Expectabo Dominum Salvatorem meum, et præstolabor eum, dum prope est, alleluia.

Feria sexta.

Antiph. Ecce veniet Deus, et homo de domo David sedere in throno, allel. *Ant.* Ex Ægypto vocavi filium meum; veniet ut salvet populum suum.

Sabbato.

Antiph. Sion, noli timere, ecce Deus tuus veniet, **734** alleluia. *Ant.* Ecce in nubibus cæli Filius hominis veniet, alleluia. *Ant.* Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et videbit omnis caro Salutare Dei. *Ant.* Veni, Domine, visitare nos in pace, ut lætemur coram te corde perfecto. *Ant.* Leva, Jerusalem, oculos, et vide potentiam Regis. Ecce Salvator venit solvere te a vinculo. *Ant.* Gaude et lætare, Jerusalem, quia Rex tuus venit tibi, de quo prophetæ prædixerunt, angeli adoraverunt, quem cherubim et seraphim, Sanctus, Sanctus, Sanctus præclamant.

Responsoria in Dominica secunda.

• *Resp.* Jerusalem, cito veniet salus tua; quare morere consumeris? Nunquid consiliarius non est tibi, quia **b** innovabit te dolor. Salvabo te, et liberabo te, noli timere. *Vers.* Israel, si me audieris, non erit in te deus recens, neque adorabis deum alienum; ego enim Dominus. Salvabo te, etc. *Resp.* Ecce Dominus veniet, et omnes sancti ejus cum eo; et erit in die illa lux magna. Et exibunt de Jerusalem, sicut aqua munda; et regnavit Dominus in æternum super omnes gentes. *Vers.* A solis ortu et occasu, ab aquilone et mari. Et regnavit. *Resp.* Dabit nos Dominus vias suas, et ambulavimus in semitis ejus, quia de Sion exivit lex, et Verbum Domini de Jerusalem. *Vers.* Ex Sion species decoris ejus; Deus noster manifeste veniet. Quia de Sion. *Resp.* Jerusalem, surge et sta in excelso; et vide jucunditatem quæ veniet tibi a Deo tuo. *Vers.* Leva in circuitu oculos tuos, et vide et contemplare. *Vers.* Civitas Jerusalem, noli flere, quoniam doluit Dominus super te, et auferet a te omnem tribulationem. *Vers.* Ecce dominator Dominus. Et auferet. *Resp.* Ecce Dominus veniet, protector noster, Sanctus Israel, coronam regni habens in capite suo. *Vers.* Ecce dominator Dominus. Coronam. *Resp.* Sicut mater consolatur filios suos, ita consolabor vos, dicit Dominus; et de Jerusalem civitate **735** quam elegi, veniet vobis auxilium; et videbitis et gaudebit cor vestrum. *Vers.* Deus a Libano veniet, et sanctus. *Resp.* Jerusalem, plantabis vineam in montibus tuis et exaltabis, quia dies Domini veniet. Surge, Sion, convertere a Deo tuo, gaude et lætare, Jacob, quia de medio gentium Salvator tuus

• Sunt Responsoria quæ canuntur post lectiones nocturnorum.

b Pro innovavit, sicuti in alio Respons. regnavit pro regnabit, usurpato **v** pro **b**, et vice versa... Consule scholia Angeli Rocce in librum Sacram.,

veniet. *Vers.* Deus a Libano veniet, et sanctus de monte umbroso et condenso. Gaude. *Resp.* Egredietur Dominus de Samaria, a porta quæ respicit ad Orientem, et veniet in Bethlehem ambulans super aquas Redemptionis Judæ. Tunc salvus erit omnis homo, quia ecce veniet. *Vers.* Deus a Libano veniet. Tunc. *Resp.* Rex noster adveniens Christus, quem Joannes prædicavit Agnum esse venturum. *Vers.* Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Quem Joannes.

In matutinis Laudibus.

Antiph. Ecce in nubibus cæli Dominus veniet cum potestate magna, all. *Ant.* Urbs fortitudinis nostræ Sion, Salvator ponetur in ea murus et antemurale. Aperite portas quia nobiscum Deus, allel. *Ant.* Ecce apparebit Dominus, et non mentietur. Si moram fecerit, exspecta eum, quia veniet et non tardabit, all. *Ant.* Montes et colles cantabunt coram Deo laudem, et omnia ligna silvarum plaudent manibus, quoniam veniet Dominus, dominator in regno æternum, alleluia, alleluia.

In Evangelio.

Antiph. Super solium David, et super regnum ejus sedebit in æternum, allel. *Antiph.* Beata es, Maria, quæ credidisti; perficientur in te quæ dicta sunt tibi a Domino, alleluia.

Feria secunda.

Antiph. De cælo veniet dominator Dominus, et in manu ejus honor et imperium. *Ant.* Ecce Rex venit Dominus terræ, et ipse auferet iugum captivitatis nostræ. *Ant.* Ego baptizavi vos aqua; ille baptizabit vos Spiritu sancto, alleluia.

Feria tertia.

Antiph. Super te, Jerusalem, oriatur Dominus; et gloria ejus in te videbitur. *Ant.* Vox clamantis in deserto. Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri.

Feria quarta.

Antiph. Ecce mitto angelum meum, qui præparavit viam tuam ante faciem tuam. *Ant.* Sion, renoveris et videbis justum tuum, qui venturus est in te. *Ant.* Rex noster adveniet Christus, quem Joannes prædicavit Agnum esse futurum.

Feria quinta.

Antiph. Tu es qui venturus es, Domine, quam expectavimus, ut salvum facias populum tuum. *Ant.* Qui post me venit ante me factus est, cujus non sum dignus calceamenta solvere. *Ant.* Juxta est salus mea, ut veniat; et justitia mea, ut reveletur. dicit Dominus.

Feria sexta.

Antiph. Dicite, pusillanimes, confortamini, ecce Dominus Deus noster veniet. *Ant.* Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ.

736 Sabbato.

Antiph. Levavit Dominus signum in nationibus, et congregavit dispersos Israel. *Ant.* Ante me non est formatus Deus, et post me non erit, quia mihi curvabitur omne genu, et confitebitur omnis lingua.

Responsoria in Dominica tertia de Adventu.

Resp. Ecce apparebit Dominus super nubem candidam, et cum eo sanctorum millia. Et habens in vestimento, et in femore suo scriptum; Rex Regum et Dominus dominantium. *Vers.* Ecce dominator Dominus cum virtute veniet. Et habens. *Resp.* Bethle-

col. 612, A.

• Sic designantur Antiphonæ quæ dicuntur ante *Benedictus*, quod istud canticum ex Evangelio sit sumptum. Idem dicendum de Antiphona quæ præmittitur cantico *Magnificat*.

ivitas Dei summi, ex te exiit dominator Israel A
 essus ejus, sicut a principio dierum æternita-
 magnificabitur in medio universæ terræ. Et
 it in terra nostra dum venerit. *Vers.* Deus a
). Etegressus. *Resp.* Qui venturus est, veniet
 tardabit. Jam non erit timor in finibus no-
 quoniam ipse est Salvator noster. *Vers.* Ex
 peries decoris ejus, Deus noster manifeste
 . Quoniam ipse est. *Resp.* Suscipe Verbum,
 Maria, quod tibi a Domino per angelum trans-
 m est Concipies per aurem Dominum pariter
 oinem, ut benedicta dicaris inter omnes mulie-
 ers. Ave, Maria, gratia plena; Dominus te-
 It benedicta. *Resp.* Ægypte, noli flere, quia
 ator tuus veniet tibi; aule cujus conspectum
 untur abyssi; liberare populum tuum de manu
 is. *Vers.* Ecce Dominus. *Resp.* Prope est ut
 tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur;
 bitur Dominus Jacob, et Israel salvabitur
 Qui venturus est, veniet et non tardabit. Jam
 rit timor in finibus nostris. *Resp.* Descendit
 us sicut pluvia in vellus; orietur in diebus
 istitia et abundantia pacis. *Vers.* A solis ortu
 asu. Orietur. *Resp.* Veni, Domine, et noli
 e; relaxa facinora plebi tuæ, et revoca di-
 s in terram suam. A solis ortu. *Vers.* Et re-
Vers. Ecce Dominus. *Resp.* Ecce radix Jesse,
 lit in salutem populorum; ipsum gentes de-
 untur, et erit nomen ejus gloriosum. *Vers.*
 i Libano veniet. Et erit. *Resp.* Docebit vos
 us vias suas, et ambulavit a vos in semitis
 quia de Sion exivit lex, et Verbum Domini de
 lem. *Vers.* Ex Sion species. Et Verbum.

In matutinis Laudibus.

iph. Veniet Dominus, et non tardabit. Et illu
 abscondita tenebrarum, et manifestabit se ad
 gentes, alleluia. *Ant.* Jerusalem, gaude gau-
 gno, quia veniet tibi Salvator, alleluia. *Ant.*
 n Sion salutem, et in Jerusalem gloria mea,
 .. *Ant.* Montes et colles humiliabuntur, et
 prava in directa, et aspera in vias planas.
 Domine, et noli tardare alleuia. *Antiph.* Juste
 vivamus, exspectantes beatam spem et adven-
 omni. *In Evangel.* *Antiph.* Joannes autem cum
 et vinculis opera Christi, mittens duos de disci-
 uis, ait illi: Tu es qui venturus es, an alium
 tamus? *Ant.* Ite, dicite Joanni: Cæci vident,
 udiunt, claudi curantur, leprosi mundantur
 Tu es qui venturus es, an alium expectamus?
 Joanni **737** quæ vidistis: Ad lumen redeunt
 mortui resurgunt, pauperes evangelizantur,
 l.

Feria secunda.

iph. Dicit Dominus, poenitentiam agite; appro-
 vit enim regnum cœlorum, alleluia. *Ant.* Bea-
 e dicent omnes generationes, quia ancillam
 am respexit Dominus.

Feria quarta.

iph. Consurge, consurge, induere fortitudinem
 um Domini. *Ant.* Elevare elevare, consurge,
 lem; solve vincula colli tui, captiva filia Sion

Feria quinta.

iph. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et
 humiliabitur, et videbit omnis caro Salutare
 nt. Ponam in Sion salutem, et in Jerusalem
 mea alleluia. *Ant.* Ponent Domino gloriam,
 em ejus in insulis nuntiabunt, quia ecce veniet
 tardabit. *Ant.* Consolamini, consolamini,
 meus, dicit Deus vester. *Ant.* Lætamini cum
 em, et exsultate in ea, omnes qui diligitis
 æternum. *Ant.* Docebit nos de viis suis Do-
 et ambulabimus in semitis ejus.

te et ambulabimus. In multis aliis locis corruptus est hic Codex, crassa forsitan scriptoris inscitia

Feria sexta.

Antiph. Dies Domini sicut furta in nocte veniet,
 et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Fi-
 lius hominis veniet. *Ant.* Quomodo fiet istud, ange-
 lus Dei, quia virum in concipiendo non pertuli?

Sabbato.

Antiph. Audis, Maria virgo. Spiritus sanctus su-
 perveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.
Ant. Hoc est testimonium quod perhibuit Joannes;
 Qui post me venit ante me factus est. *Ant.* Multi-
 plicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis.
Ant. Dabit ei Dominus sedem David Patris sui, et
 regnabit in æternum. *Ant.* Ecce virgo concipiet et pa-
 riet filium; et vocabitur nomen ejus Emmanuel.
Ant. Gaudete in Domino semper, iterum dico, gau-
 dete, Dominus enim prope est. *Ant.* Venite ascen-
 damus ad montem Domini, quia de Sion exivit lex,
 et verbum Domini de Jerusalem.

Responsoria in Dominica quarta.

Resp. Canite tuba in Sion; vocate gentes, annun-
 tiate populis, et dicite: Ecce Deus Salvator noster
 adveniet. *Vers.* A solis ortu et occasu. Salvator.
Resp. Octava decima die decimi mensis jejunabitis,
 dicit Dominus, et mittam vobis Salvatorem et propu-
 gnatorem pro vobis, qui vos præcedat et introducat
 in terra quam juravi patribus vestris. *Vers.* Ego sum
 Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti.
Resp. Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de
 femore ejus, donec veniat qui mittendus est, et ipse
 erit expectatio gentium. *Vers.* Pulchriores sunt o-
 culi ejus vino, et dentes ejus lacte candidiores. Et
 ipse. *Resp.* Me oportet minui, illum autem crescere.
 Qui post me venit ante me factus est, cujus non sum
 dignus corrigiam calceamenti ejus solvere. *Vers.*
 Hoc est testimonium quod perhibuit Joannes. Qui.
Resp. Ecce jam venit plenitudo temporum [temporis],
 in quo misit Deus Filium suum in terris natum de
 Virgine, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant
 redimeret. **738** *Vers.* Prope est ut veniat tempus
 ejus, et dies ejus non elongabuntur. Ut eos. *Resp.*
 Virgo Israel, revertere in civitatibus tuis. Usquequo
 dolens averteris? Generabis Dominum Salvatorem
 oblationem novam in terra. Ambulant homines
 in Salvatione. *Vers.* A solis ortu. Ambulabunt. *Resp.*
 Juravit, dicit Dominus, ut [ne] ultra jam irascam su-
 per terram. Montes et colles suscipiant justitiam
 meam. Ecce firmamentum pacis erit in Jerusalem.
Vers. A solis ortu. Suscipiant. *Resp.* Non discedi-
 mus a te, vivificabis nos, Domine, et nomen tuum
 invocabimus. Ostende faciem tuam, et salvi erimus.
Vers. Domine Deus virtutum, converte nos. Ostende.
Resp. Intuemini quantum sit iste qui ingreditur ad
 salvandas gentes. ipse est sol justitiæ, cujus genera-
 tio non habet finem. *Vers.* Ecce dominabuntur [domi-
 nabitur] a mari usque ad mare. Cujus generatio.

In matutinis Laudibus.

Antiph. Canite tuba in Sion, quia prope est dies
 Domini. Ecce veniet ad salvandum nos, alleluia,
 alleluia. *Ant.* Ecce veniet desideratus cunctis genti-
 bus, et replebitur gloria domus Domini, alleluia.
Antiph. Erunt prava in directa et aspera in vias pla-
 nas. Veni, Domine; et noli tardare, alleluia. *Ant.*
 Dominus veniet, occurrite illi, dicentes: Magnum
 principium et regni ejus non erit finis; Deus fortis,
 dominator, princeps pacis, alleluia, alleluia. *Ant.*
 Omnipotens sermo tuus, Domine, a regalibus sedibus
 venit, alleluia. *Ant.* Exsulta satis, filia Sion, quia
 ecce Rex tuus veniet tibi justus et Salvator, alleluia.
Ant. Ecce concipiens in utero et paries filium, et
 vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Fi-
 lius Altissimi vocabitur.

In Evangelio.

Antiph. Ecce Deus noster, exspectamus eum, et salvabit nos, alleluia. *Ant.* Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus, alleluia. *Ant.* Ex quo facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exsultavit in gaudio infans in utero meo, alleluia. *Ant.* Estote parati, similes hominibus expectantibus Dominum, quando revertatur ad nuptias.

Responsoria infra eandem hebdomadam.

Resp. Clama in fortitudine, qui annuntias pacem; dic civitatibus Judæ et habitatoribus Sion: ecce Deus noster quem exspectabamus adveniet. *Vers.* Ecce dominator Dominus. Quem. *Resp.* Orietur stella ex Jacob, et exsurget homo de Israel; et confringet omnes duces alienigenarum. Et erit omnis terra possessio ejus. *Vers.* A solis ortu. *Resp.* Egredietur Dominus, et præliabitur contra gentes; et stabunt pedes ejus supra montes Olivarum ad Orientem. *Vers.* Ex Sion species decoris. Et stabunt. *Resp.* Præcursor pro nobis ingreditur agnum [Agnus] sine macula secundum ordinem Melchisedech, Pontifex factus est in æternum, et in seculum sæculi. *Vers.* Ecce dominator Dominus. Pontifex. *Resp.* Videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum. Et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominavit. *Vers.* Ecce dominator Dominus. Quod os. *Resp.* Emitte Agnum, Domine, dominatorem terræ, de petra deserti, ad montem filiae Sion. *Vers.* Ex Sion species. De petra. *Resp.* Germinaverunt campi eremi, germen odoris Israel; quia ecce Deus noster cum virtute veniet. **739** splendor ejus cum eo. *Vers.* Ecce dominator. *Resp.* Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant justum: aperiatur terra, et germinet Salvatorem. *Vers.* Emitte Agnum, Domine. *Resp.* Veniet nobis sicut a Domino gloriæ, et conteret jugum grave, et solvet vincula peccatorum nostrorum, quia potens est. *Vers.* Ecce dominator. *Resp.* Egredietur Dominus de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renium ejus. *Vers.* Ex Sion species. Et erit. *Resp.* Paratus esto, Israel, in occursum Domini, quoniam venit firmans montes, et creans Spiritus et annuntians in hominibus Christum esse venturum. *Vers.* Ecce dominator. *Resp.* Annuntiatum est per Gabriel archangelum ad Mariam virginem: de introitu regis [Da introitum Regi]. Et ingressus est per splendidam Regionem, aurem Virginis, visitare palatium uteri; et regressus est per auream virginis portam. *Ant.* Ave Maria, Et. *Resp.* Radix Jesse qui exsurget judicare gentes; in eum gentes sperabunt, et erit nomen ejus gloriosum. *Vers.* Ex Sion species.

Antiphonæ de feria secunda, in Matutinis.

Antiph. Ecce veniet Dominus princeps regum terræ: beati qui parati sunt occurrere illi. *Antiph.* Dum venerit Filius hominis, putas inveniet fidem super terram? *Ant.* Ecce jam venit plenitudo temporis in quo misit Deus Filium suum in terras. *Ant.* Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris. *Ant.* Egredietur Dominus de loco sancto suo; veniet et [ut] salvet populum suum.

In Evangelio.

Antiph. Egredietur virga de radice Jesse, et replebitur omnis terra gloria Domini, et videbit omnis caro Salutare Dei. *Ant.* Ecce Dominus noster cum virtute veniet, et ipse conteret jugum captivitatis nostræ. *Ant.* Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite vias Dei nostri.

Feria tertia, in Matutinis.

Antiph. Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant justum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem. *Antiph.* Emitte Agnum, Domine, dominatorem terræ, de petra deserti, a monte filiae Sion. *Ant.* Ut

A Cognoscamus, Domine, in terra viam tuam; in omnibus gentibus Salutare tuum. *Ant.* Da mercedem Domine, sustinentibus te, ut prophete tui fideles inveniantur. *Ant.* Lex per Moysen data est, et veritas per Jesum Christum facta est.

In Evangelio.

Antiph. Vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus, *Ant.* Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. *Ant.* Maria autem conservabat, omnia verba hæc conferens in corde suo. *Ant.* Tu Bethlehem terra Juda, non eris minima inter principes Juda. Ex te enim exiit qui regat populum meum Israel.

Feria quarta, in matutinis Laudibus.

Noli [Nolite] timere; quinta enim die veniet ad vos Dominus noster. *Ant.* Prophetæ prædicaverunt nasci Salvatorem de virgine Maria. *Ant.* Spiritus Domini super me, evangelizare pauperibus misit me. *Ant.* Ecce veniet Dominus, ut sedeat cum principibus, et solium gloriæ teneat. *Ant.* Annuntiate populis et dicite: Ecce Deus Salvator noster **740** veniet. *Ant.* Propter Sion non tacebo, donec egrediatur, ut splendor justus ejus.

In Evangelio.

Antiph. Missus est Gabriel angelus ad Mariam virginem desponsatam Joseph. *Ant.* Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est, alleluia.

Feria quinta, in matutinis.

Antiph. De Sion veniet Dominus omnipotens, ut salvum faciat populum suum. *Ant.* Convertere, Domine, aliquantulum, et ne tardas [tarda, vel tardes] venire ab servis tuos. *Ant.* De Sion veniet qui regnatus est Dominus Emmanuel; magnum nomen ejus. *Ant.* Ecce Dominus meus ethonorabo eum; Deus Patris mei, et exaltabo eum. *Ant.* Dominus legifer noster, Deus Rex noster, ipse veniet et salvabit nos.

In Evangelio.

Antiph. Veniet Dominus in potestate magna, et videbit eum omnis caro. *Ant.* Dicite: Pusillanimes, confortamini. *Ant.* Estote parati, similes hominibus expectantibus Dominum, quando revertatur ad nuptias. *Ant.* Vigilate animo; in proximo est Dominus Deus noster. *Ant.* Veniet iterum angelus tuus, et docebit nos vias tuas, Domine. *Ant.* Intuemini quantum sit iste gloriosus, qui ingreditur ad salvandos populos.

Feria sexta, in matutinis.

Antiph. Constantes estote, videbitis auxilium Domini super vos. *Ant.* Ad te Domine, levavi animam meam; veni, et eripe me, Domine, ad te confugi. *Ant.* Veni, Domine, et noli tardare; relaxa facinoræ plebi tuæ Israel. *Ant.* Deus a Libano veniet, et splendor ejus sicut lumen erit. *Ant.* Ego autem ad Dominum aspiciam, et expectabo Dominum Salvatorem meum. *Ant.* Completi sunt dies Mariæ ut pareret filium suum primogenitum. *Ant.* Ecce completa sunt omnia quæ dicta sunt per angelum de Virgine Maria.

Antiphonæ majores in Evangelio.

Antiph. O Sapientia! quæ ex ore Altissimi prodisti, attingens a fine usque ad finem fortiter, suaviter, disponensque omnia, veni ad docendum nos viam prudentiæ. *Ant.* O Adonai, dux domus Israel! qui Moysi in igne flammæ rubi apparuisti, et ei in Sina legem dedisti, veni ad redimendum nos in brachio extento. *Ant.* O radix Jesse! qui stas in signum populorum, super quem reges continebunt os suum, quem gentes deprecabuntur, veni ad liberandum nos jam noli tardare. *Ant.* O clavis David, et sceptrum domus Israel! qui aperis et nemo claudit, claudis et nemo aperit, veni et educ vincitum de domo carce-

dentem in tenebris, et umbra mortis. *Ant.* O Rex gentium, et desideratus earum, lapisque aris! qui facis utraque unum, veni, salva hominem quem de limo formasti. *Ant.* O Emmanuel! legifer noster, expectatio gentium et Salvatorum! veni ad salvandum nos, Dominus Deus. *Ant.* O Virgo virginum! quomodo fiet istud, nec primam similem visa es, nec habere seminem? **741** Filiæ Jerusalem, quid admiramini? in mysterium hoc quod cernitis. *Ant.* Orietur sol Salvator mundi, et descendet in utero Virginitatis imber super gramen, alleluia.

Versi declinatorii.

1. Ex Sion species. *Vers.* Egredietur Dominus. *Vers.* Egredietur virga. *Vers.* Constantes estote. Ostende nobis, Domine. *Vers.* Rorate, cœli. *Vers.* Emitte Agnum, Domine. *Vers.* Super Jerusalem. *Vers.* Excita, Domine. *Vers.* Hodie. *Vers.* Crastrina die delebitur. *Vers.* Crastrina obis.

responsoria de vigilia ante Natale Domini.

1. Sanctificamini hodie, et estote parati, quia astina videbitis majestatem Dei in vobis. *Vers.* scietis quia veniet Dominus, et mane videbitis in Dei. Majestatem. *Resp.* Constantes estote, in auxilium Domini super vos, Judæa et Jerusalem, nolite timere, cras egrediemini, et Dominus vobiscum. *Vers.* Vos qui in pulvere estis, giscimini et laudate, ecce Dominus veniet cum. *Cras. Resp.* Die illa occulta habitationis suæ us est Filius Dei; descendit visitare et consummes, qui eum de toto corde desiderabant. Ex Sion species. Descendit. *Resp.* Sanctificamini filii Israel, dicit Dominus, in die enim crastina redet Dominus, et auferet a vobis omnem lanam. *Vers.* Ecce Dominus veniet, et [ut] salvos nos et illuminat abscondita tenebrarum. Et auferet.

In Matutinis.

1. Judæa et Jerusalem, nolite timere; cras emini, et Dominus erit vobiscum, alleluia. Hodie scietis quia veniet Dominus, et mane vigilia gloriæ ejus. *Ant.* Crastrina die, delebitur tas terræ, et regnabit super nos Salvator. *Ant.* Expectetur sicut pluvia eloquium Dei et descendit super nos sicut ros, Deus noster. *2.* Crastina erit vobis salus, dicit Dominus tuum. *Ant.* Magnificatus est, cujus vultum det universa terra. *Ant.* Magnificatus est Rex us super omnes reges universæ terræ.

In Evangelio.

1. Orietur Sol, ut supra. *Ant.* Scitote, quia est regnum Dei; amen dico vobis quia non sit. *Ant.* Levate capita vestra, ecce appropinquo redemptio vestra. *Ant.* Dum ortus fuerit Sol lo, videbitis Regem regum procedentem a Paquam sponsus de thalamo suo.

In vigilia Natalis Domini, ad Vesperas.

1. Tanquam sponsus. *Ant.* Dum ortus, ut supra. *Ant.* Christus natus est nobis. Venite. Dominus dixit ad me: Filius meus est tu, ego genui te. *Psal.* Quare fremuerunt gentes? in sponsus Dominus procedens de thalamo. *Psal.* Cœli enarrant gloriam. *Ant.* Diffusa atia. *Psal.* Eructavit. *Vers.* Tanquam spon-

1. unde supra.

res tantum Psalmi pro singulis nocturnis assiprobant Codicem Compendiensem non fuisse im ad usum alicujus monasterii, ubi regula Benedicti servaretur, cum juxta regulam hanc

2. *Resp.* Hodie nobis cœlorum Rex de Virgine nasci dignatus est, ut hominem perditum ad regna cœlestia revocaret. Gaudet exercitus angelorum, quia salus æterna humano generi apparuit. *Vers.* Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Gaudet. *Resp.* Hodie nobis de cœlo pax vera descendit, hodie per totum mundum melliflui facti sunt cœli. *Vers.* Gloria in excelsis Deo. Hodie per. *Resp.* Descendit de cœlis missus ab arce Patris. Introivit, per aurem Virginis in regionem nostram, indutus stolam purpuream. Et exivit per auream portam lux et decus universæ fabricæ mundi. *Vers.* Tanquam sponsus Dominus procedens de thalamo suo. Indutus.

In secundo nocturno.

Antiph. Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui. *Psal.* Magnus Dominus. *Ant.* Orietur in diebus Domini abundantia pacis, et dominabitur. *Psal.* Deus, iudicium tuum Regi da. *Ant.* Veritas de terra orta est, et justitia de cœlo prospexit. *Psal.* Benedixisti, Domine. *Vers.* Diffusa est gratia.

Resp. unde supra.

Resp. Quem vidistis, Pastores, dicite? Annuntiate nobis in terris quis apparuit? Natum vidimus in choro angelorum Salvatorem in Dominum. *Vers.* Natus est nobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David. Natum. *Resp.* O magnum mysterium, et admirabile sacramentum, ut animalia viderent Dominum natum jacentem in præsepio! Beata Virgo, cujus viscera meruerunt portare Christum Dominum. *Vers.* Domine, audivi auditum tuum et timui; consideravi opera tua, et expavi in medio duorum animalium. Jacentem. *Resp.* Beata Dei genitrix Maria, cujus viscera intacta, permanent. Hodie genuit Salvatorem sæculi. *Vers.* Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum. Hodie.

In tertio nocturno.

Antiph. Ipse invocabit me, alleluia. Pater meus est tu, alleluia, alleluia. *Psal.* Misericordias Domini in æternum. *Ant.* Levantur cœli, et exsultet terra ante faciem Domini, quoniam venit. *Psal.* Cantate Domino. *Ant.* Notum fecit Dominus, alleluia, Salutare suum, alleluia, alleluia. *Psal.* Cantate 2. *Vers.* Ipse invocavit me. *Resp.* Sancta et immaculata virginitas, quibus te laudibus referam nescio, quia quem cœli capere non poterant, tuis gremiis contulisti. *Vers.* Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui. Quia quem. *Resp.* Beata viscera Mariæ virginis, quæ portaverunt æterni Patris Filium, et beata ubera quæ factaverunt Christum Dominum; quia hodie pro salute mundi de Virgine nasci dignatus est. *Vers.* Ave, Maria. Quia hodie. *Resp.* Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi, ecce de quo dicebam vobis: Qui post me venit ante me factus, cujus non sum dignus corrigiam calceamentum solvere. *Vers.* Hoc est testimonium quod perhibuit Joannes. *Resp.* Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus et illuxit nobis, alleluia, alleluia. *Vers.* Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli a Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris, alleluia. *Resp.* Congratulamini mihi omnes qui diligitis Dominum, quia cum essem parvula, placui Altissimo, **743** et de meis visceribus genui Deum et hominem. *Vers.* Beatam me dicent omnes generationes. Quia. *Vers.* Casta parentis viscera, cœlestis intrat gratia, venter puellæ bajulat, secreta quæ non noverat. *Resp.* Beata et venerabilis Virgo, quæ sine tactu pudoris, mater inventa est Salvatoris. Jacobat in præsepio, et fulgebat, in cœlo. *Vers.* Domine, audivi au-

in singulis nocturnis sex Psalmi cani debeant. Cursum seu officium hic præscribi juxta ritum Ecclesiæ Romanæ suadere videtur conformitas cum Ordine Rom., quæ infra probatur in officio Paschæ.

ditum tuum, et expavi. Jacebat. *Resp.* Continet in A gremium cælum terramque regentem. Virgo Dei genitrix, proceres comitantur hæredem, per quos orbis ovans Christo sub principe pollens. *Vers.* Virgo Dei genitrix, quem totus non capit orbis, in tua se clausit viscera factus homo. Per quem. *Resp.* Confirmatum est cor Virginis, in quo divina mysteria angelo narrante concepit, reforma [speciosum forma] præ filiis hominum castis suscepit visceribus; et benedicta in æternum Deum nobis protulit et hominem. *Vers.* Domus pudici pectoris templum repente fit Dei, intacta nesciens virum, Virgo concepit Filium, Deum. *Resp.* Nesciens mater Virgo virum, peperit sine dolore. Salvatorem sæculorum ipsum Regem angelorum, sola Virgo lactabat ubera de celo plena [ubere pleno]. *Vers.* Ave, Maria. *Vers.* Beata viscera. *Resp.* O Regem cœli cui talia famulantur obsequia! Stabulo ponitur qui continet mundum; jacet in præsepio et in cœlis regnat. *Vers.* Domine, audivi auditum tuum, et timui. Consideravi opera tua, et expavi; in medio duorum animalium. Jacentem. *Resp.* In Patre manet æternitas, quia non peribit in matre virginitas; et per intactum corpus egressus, qui in salutem omnium natus est, invisibilis non dedignatus est carne nasci. Non dereliquit imperium. *Vers.* Tanquam sponsus Dominus. Non. *Resp.* Te laudant angeli, sancta Dei genitrix, quæ virum non cognovisti, et Dominum in tuo utero bajulasti. Concepisti per aurem Dominum nostrum, ut benedicta dicaris inter omnes mulieres. *Vers.* Ipsum genuisti, quem in præsepe posuisti, quem adorat multitudo angelorum. Ut benedicta. *Resp.* Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre plenum gratiæ et veritatis. *Vers.* Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Et vidimus. *Resp.* Hodie Dominus ex utero Virginis nasci dignatus est, in quem C regnandum egressus est ut nos redimeret. *Vers.* Hodie sæculorum Rex de Virgine natus apparuit. In quem. *Resp.* Hic est dies, in quo ad salvanda omnia lux orta est mundo, de qua nuntiante angelo impletum est utero Virginis. Natus est nobis Salvator omni populo, quem Regis gentium prophetæ attestatisunt. *Vers.* Natus est nobis, ut supra. *Resp.* Illic qui advenit nemo scit naturam ejus, nisi ipse solus. Vocatur Verbum Domini, habens vestem præclaram, et omnis chorus angelorum in albis sequuntur eum, *Vers.* Tanquam sponsus. Et omnis. *Item Vers.* Ecce advenit dominator Dominus; et regnum in manu ejus, et potestas, et imperium. Habens. *Resp.* Ecce advenit dominator Dominus sempiternus, et regnum in manu ejus, et potestas, et imperium. *Vers.* Et factus est principatus super humerum ejus. Et regnum.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Quem vidistis, pastores, dicite, annuntiate nobis in terris, quis apparuit. Natum vidimus in choro angelorum Salvatorem Dominum, alleluia, **744** alleluia. *Ant.* Genuit puerpera Regem, cui nomen æternum, et gaudia matris habens cum virginitate pudoris, nec primam similem visa est, nec habere sequentem, alleluia. *Ant.* Facta est cum angelo multitudo cœlestis exercitus laudantium et dicentium: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, alleluia. *Ant.* Angelus ad Pastores ait: Annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est nobis hodie Salvator mundi, alleluia. *Ant.* Parvulus Filius hodie natus est nobis, et vocabitur Deus fortis, alleluia, alleluia. *Vers.* Benedictus qui venit.

In Evangelio.

Antiph. Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, alleluia, alleluia. *Ant.* Ecce advenit dominator Dominus; et regnum in

* Ex illorum Psalmorum designatione constat in

manu ejus, et potestas, et imperium, alleluia, alleluia. *Ant.* Dum medium silentium tenerent omnia, et nox in suo cursu iter ageret, omnipotens sermo tuus, Domine, a regalibus sedibus venit, alleluia. *Ant.* Virgo verbo concepit. *Ant.* Nesciens mater Virgo. *Ant.* Beatus venter qui te portavit, Christe; et beata ubera quæ te lactaverunt Dominum et Salvatorem mundi, alleluia. *Ant.* Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis. Alleluia, alleluia, alleluia. *Ant.* Natus est nobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus in civitate David. *Ant.* Virgo Dei genitrix quem totus non capit orbis, in tua se clausit viscera factus homo. Vera fide genitus purgavit crimina mundi, et tibi virginitas inviolata manet. *Ant.* Ecce de quo Joannes dixit: Christus natus est in Israel, et regni ejus non erit finis. *Ant.* Beata mater, et innumpta Virgo gloriosa regina mundi.

Ad Tertiam.

Antiph. Verbum caro factum est, alleluia, alleluia. *Vers.* Et habitavit in nobis, alleluia, alleluia. *Vers.* Ipse invocavit me.

Ad Sextam.

Resp. Notum fecit Dominus, alleluia, alleluia. *Vers.* Salutare suum, alleluia, alleluia. *Vers.* Verbum caro factum est.

Ad Nonam.

Resp. Revelabitur gloria Domini, alleluia, alleluia. *Vers.* Et videbit omnis caro Salutare Dei nostri, alleluia, alleluia. *Vers.* Notum fecit.

In die, ad Vesperas.

Antiph. Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum. Ex utero ante luciferum genui te. * *Psalm.* Dixit Dominus. *Ant.* Redemptionem misit Dominus populum suum [populo suo]. Mandavit in æternum testamentum suum. *Psalm.* Confitebor tibi, Domine. *Ant.* Exortum et in tenebris lumen rectis corde, misericors et miserator est justus Dominus. *Psalm.* Beatus vir. *Ant.* Apud Dominum misericordia et copiosa apud eum Redemptio. *Psalm.* De profundis. *Ant.* De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. *Psalm.* Memento. *Vers.* Verbum caro factum est.

In Evangelio Antiphonæ.

Antiph. Lux orta est super nos quia hodie natus est **745** Salvator, alleluia. *Ant.* Virgo hodie fidelis, et si verbum genuit incarnatum, Virgo mansit et post partum, quem laudantes omnes dicimus: Benedicta tu in mulieribus. *Ant.* Gaudeamus omnes fideles: Salvator noster natus est in mundo. Hodie processit proli [proles] magnifici germinis, et perseverat pudor virginitatis, alleluia. *Ant.* Hodie Christus natus est. *Ant.* Hodie intacta. *Ant.* Magnum nomen Domini.

Ad Tertiam.

Resp. Puer natus est nobis, alleluia, alleluia. *Vers.* Et Filius datus est nobis, alleluia, alleluia. *Vers.* Tecum principium.

Ad Sextam.

Resp. Verbum caro factum est, alleluia, alleluia. *Vers.* Et habitavit in nobis, alleluia, alleluia. *Vers.* Verbum caro factum est.

Ad Nonam.

Resp. Notum fecit Dominus, alleluia, alleluia. *Vers.* Salutare suum, alleluia, alleluia. *Vers.* Ipse invocavit me.

Ad Vesperas.

Resp. Benedictus qui venit in nomine Domini. *Vers.* Deus Dominus, et illuxit nobis, alleluia, alleluia. *Vers.* Verbum caro factum est.

majoribus saltem solemnitatibus alios olim Psalmos

iasanctiStephani martyris, ad Invitatorium **A** *Vers.* Positis autem genibus, Stephanus orabat, dicens: Domine Jesu Christe, accipe spiritum meum. Beatus homo. *Resp.* Impetum fecerunt unanimes in eum; ejecerunt eum extra civitatem invocantem et dicentem: Domine, accipe, spiritum meum. *Vers.* Positis autem genibus Stephanus orabat, dicens: Domine. *Resp.* Lapidés torrentis illi dulces fuerunt, ipsum sequuntur omnes animæ justæ. *Vers.* Justum deduxit Dominus per vias rectas, et ostendit illis regnum Dei. Ipsum. *Resr.* Patefactæ sunt januæ cœli Christi martyri beato Stephano, qui in numero sanctorum inventus est primus; et ideo triumphat in cœlis coronatus. *Vers.* Vidit beatus Stephanus cœlos apertos, vidit, et introivit. Et ideo.

unde supra.
Lapidabant Stephanum invocantem et dicentem Domine Jesu, accipe spiritum meum, et ne illis hoc peccatum. *Vers.* Positis autem Stephanus orabat, dicens: Domine Jesu. *Resp.* at omnes Stephanum qui erant in concilio, et intuerunt vultum ejus, tanquam vultum angeli inter illos. *Vers.* Stephanus autem plenus et veritatis, faciebat prodigia et signa magna in populo. Et intuebantur. *Resp.* Video cœlos apertos stantem a dextris virtutis Dei. Domine accipe spiritum meum, et ne statuas illis hoc peccatum, quia nesciunt quid faciunt. *Vers.* Ejicientes extra civitatem lapidabant Stephanum invocantem et dicentem: Domine Jesu.

In secundo nocturno.

iph. Invocantem exaudivit Dominus Sanctum Dominus exaudivit eum et constituit eum in populo. Cum invocarem. *Ant.* Lætentur omnes in te, Domine, quoniam tu benedices Scuto bonæ voluntatis coronasti eum. *Psal.* mea. *Ant.* Dominus Dominus noster, quamabile est nomen tuum in universa terra. Quia et honore coronasti sanctum tuum, et constitutum super opera manuum tuarum. *Psal.* Ipse. *Vers.* Gloria et honore.

746 Responsoria.

C Stephanus plenus gratiæ et veritatis, faciebat prodigia et signa magna in populo. *Vers.* Stephanus vidit cœlos apertos, vidit et introivit. *Fa.* *Resp.* Stephanus servus Dei quem lapidabant vidit cœlos apertos; vidit, et introivit; beatus homo cui cœli patebant. *Vers.* Stephanus autem gratia et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo. Beatus homo cui. *Resp.* Hesternamini natus est in terris, ut Stephanus nasceretur in cœlis; ingressus est Dominus mundum, ut Stephanus ingrederetur in cœlis. *Vers.* Stephanus cœlos apertos, vidit et introivit. Ingressus.

In tertio nocturno.

iph. Domine, iste sanctus habitabit in tabernaculo tuo. *Psal.* Domine, quis. *Ant.* Vitam petiisti a tribuisti ei, Domine; gloriam et magnum decorem posuisti super eum, Posuisti in capite ejus aurum de lapide pretioso. *Psal.* Domine in virtute. Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo Salutari suo, quia hæc est generatio electorum Domini. *Psal.* Domini est terra. *Vers.* Stephanus, Domine.

p. unde supra.

p. Intuens in cœlum beatus Stephanus vidit gloriam Dei, et ait: Ecce video cœlos apertos, et firmamentum stantem a dextris virtutis Dei. *Vers.* beatus Stephanus cœlos apertos, vidit et introivit. *Resp.* Impii super justum jacturam fecerunt, ut eum morti traderent; at ille gaudens intulit lapides, ut mereretur accipere coronam. *Vers.* Stephanus autem plenus gratia et fortitudine faciebat prodigia et signa magna in populo. *Resp.* Stephanus vidit cœlos apertos, et introivit; beatus homo cui cœli patebant,

est, idem psalmus *Beatus vir.*

Vers. Positis autem genibus, Stephanus orabat, dicens: Domine Jesu Christe, accipe spiritum meum. Beatus homo. *Resp.* Impetum fecerunt unanimes in eum; ejecerunt eum extra civitatem invocantem et dicentem: Domine, accipe, spiritum meum. *Vers.* Positis autem genibus Stephanus orabat, dicens: Domine. *Resp.* Lapidés torrentis illi dulces fuerunt, ipsum sequuntur omnes animæ justæ. *Vers.* Justum deduxit Dominus per vias rectas, et ostendit illis regnum Dei. Ipsum. *Resr.* Patefactæ sunt januæ cœli Christi martyri beato Stephano, qui in numero sanctorum inventus est primus; et ideo triumphat in cœlis coronatus. *Vers.* Vidit beatus Stephanus cœlos apertos, vidit, et introivit. Et ideo.

Antiphonæ in Matutinis.

Antiph. Lapidaverunt Stephanum, et ipse invocabat Dominum, dicens: Ne statuas illis hoc peccatum. *Ant.* Lapidés torrentis illi dulces fuerunt; ipsum sequuntur omnes animæ justæ. *Ant.* Adhæsit anima mea post te, quia caro mea lapidata est pro te, Deus meus. *Ant.* Stephanus vidit cœlos apertos, vidit, et introivit; beatus homo cui cœli patebant. *Ant.* Ecce video cœlos apertos, et Jesum stantem a dextris Dei.

In Evangelio

Antiph. Stephanus autem plenus gratia et veritate, faciebat signa magna in populo. *Ant.* Positis genibus **747** Stephanus orabat dicens: Domine Jesu Christe, ne statuas illis hoc peccatum. *Ant.* Impii super justum jacturam fecerunt, ut eum morti traderent; at ille gaudens suscepit lapides, ut mereretur accipere coronam gloriæ. *alleluia.* *Ant.* Dicit Dominus, Saule, Saule, quid me persequeris? Martyrem meum Stephanum ego te faciam servo meo. *Ant.* Stephanus servus Dei quem lapidabant Judei, vidit cœlos apertos, vidit, et introivit; beatus homo cui cœli patebant. *Ant.* Impetum fecerunt unanimiter in eum, et ejicientes eum extra civitatem lapidabant invocantem et dicentem: Domine, suscipe spiritum meum. *Ant.* Sepelierunt Stephanum viri timorati, et fecerunt planctum magnum super eum. *Ant.* Patefactæ sunt januæ cœli Christi martyri beato Stephano, alleluia.

In vigilia sancti Joannis evangelistæ, ad Vesperas.

Vers. In omnem terram. *Ant.* Valde honorandus est beatus Joannes, qui supra pectus Domini in cœna recubuit.

Ad Invitatorium.

Antiph. In sanctorum confessorum

In primo nocturno.

Antiph. In omnem terram. *Psal.* Cœli enarrant. *Ant.* Clamaverunt. *Psal.* Benedicam Dominum. *Ant.* Constitues, eos principes. *Psal.* Eructavit. *Vers.* In omnem terram.

Responsoria unde supra.

D *Resp.* Valde honorandus est beatus Joannes, qui supra pectus Domini in cœna recubuit; cui Christus in cruce matrem Virginem virgini commendabat. *Vers.* Mulier, ecce filius tuus: ad discipulum autem: Ecce mater tua. Cui Christus. *Resp.* In illa die suscipiam te, serve meus, et ponam te sicut signaculum in conspectu meo, quoniam ego elegit te dicit, Dominus. *Vers.* In tribulatione invocasti me, exaudivi te, et liberavi te. Quoniam ego. *Resp.* Qui vicerit, faciam illum columnam in templo meo, dicit Dominus, et scribam super eum nomen tuum [meum], et nomen civitatis novæ Jerusalem. *Vers.* In illum diem suscipiam te, servo meo [serve meus]. Et scribam.

In secundo nocturno.

Antiph. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham. *Psal.* Omnes gentes. *Ant.* Dedisti hereditatem timentibus nomen tuum. Domine. *Psal.* Exaudi, Deus, deprecationem. *Ant.* Annuntiaverunt

opera Dei, et facta ejus intellexerunt. *Psal.* Exaudi, A Deus, orationem. *Vers.* Dedisti hæreditatem.

Responsoria.

Resp. Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc, et scimus quia verum est testimonium ejus. *Vers.* Valde honorandus est beatus Joannes, qui supra pectus Domini in cœna recubuit. *Resp.* Ecce honorandus es in conspectu meo, Coronavi te, dicit Dominus, noli timere, quia tecum sum semper et adjuvi te. *Vers.* In tribulatione. *Resp.* Iste est Joannes qui supra pectus Domini in cœna recubuit. Beatus apostolus, cui revelata sunt secreta cœlestia. *Vers.* Iste est Joannes, cui Christus in cruce. *Vers.* Ecce puer meus electus quem elegi; posui super eum Spiritum meum. Beatus.

748 *In tertio nocturno.*

Antiph. Exaltabuntur cornua justi, allel. *Psal.* Confitebimur. *Ant.* Lnx orta est justo, allel. rectis corde, alleluia, alleluia. *Psal.* Dominus regnavit, B exultet. *Ant.* Custodiebant testimonia ejus et præcepta ejus alleluia. *Psal.* Dominus regnavit, irascantur. *Vers.* Annuntiaverunt opera ejus.

Responsoria unde supra.

Respons. Iste est Joannes, cui Christus in cruce matrem Virginem virgini commendabat. *Vers.* Mulier, ecce filius. *Resp.* In medio Ecclesiæ aperuit os ejus, et implevit eum Dominus Spiritus sapientiæ et intellectus. *Vers.* Misit Dominus manum suam, et tetigit os ejus. Et implevit. *Resp.* Cibavit illum panem vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potavit illum; et exultavit [exaltavit] eum apud proximos suos. *Vers.* In medio Ecclesiæ aperuit os ejus. Et exultavit. *Resp.* Ecce ego. *Resp.* Tollite. *Resp.* Fuerunt.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Hic est discipulus ille qui testimonium perhibuit, scimus quia verum est testimonium ejus. *Ant.* Hic est discipulus meus, sic eum volo manere donec veniam. *Ant.* Ecce puer meus electus quem elegi, posui super eum spiritum meum, *Ant.* Sunt de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant filium hominis in regno suo. *Ant.* Sicut eum volo manere donec veniam. *Vers.* Justus ut palma florebit.

In Evangelia.

Antiph. In medio Ecclesiæ. *Ant.* Iste est Joannes, qui supra pectus Domini in cœna recubuit; beatus apostolus cui revelata sunt secreta cœlestia. *Antiph.* Iste est Joannes, qui supra pectus Domini in cœna recubuit, quem diligebat Jesus. *Antiph.* Iste est Joannes, cui Christus in cruce matrem Virginem commendabat. *Ant.* Virgo est electus a Domino, atque inter cæteros magis dilectus, allel. *Ant.* Virgo electus a Domino vir [Virgo] in ævum permansit, allel.

In vigilia Innocentium, ad Vesperas.

Vers. Justorum animæ. *Antiph.* Istorum est enim regnum cœlorum, qui contempserunt vitam mundi, et pervenerunt ad præmia regni, et laverunt stolas suas in sanguine agni.

Ad Invitatorium.

Antiph. Mirabilem Dominum. *Ant.* Regem martyrum.

In primo Nocturno.

Antiph. In lege Domini fuit voluntas ejus die ac nocte. *Psal.* Beatus vir. *Ant.* Prædicans præceptum Domini, constitutus est in monte sancto ejus. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* Voce mea ad Dominum clamavi, et exaudivit me de monte sancto suo. *Psal.* Domine, quid multiplicati sunt. *Vers.* Voce mea.

Responsoria unde supra.

Resp. Sub altare Dei audivi voces occisorum; quare non defendis sanguinem nostrum? et acceperunt divinum responsum: adhuc sustinete modicum,

donec impleatur numerus fratrum vestrorum. *Vers.* Vidi sub altare Dei animas sanctorum, propter verbum Domini quod habebant, et clara voce **749** dicebant. Quare non. *Resp.* Effuderunt sanguinem sanctorum velut aquam in circuitu Jerusalem, et non erat qui sepeliret. *Vers.* Vindica, Domine, sanguinem servorum tuorum qui effusus est. In circuitu. *Resp.* Adoraverunt viventem in sæcula sæculorum, mittentes coronas suas ante thronum Domini Dei sui. *Vers.* Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Mittentes.

In secundo nocturno.

Antiph. Filii hominum, scitote quia Dominus Sanctum suum mirificavit. *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti eum, Domine. *Psal.* Verba mea. *Ant.* In universa terra gloria et honore coronasti eos. *Psal.* Domine, Dominus noster. *Vers.* Gloria et honore.

Responsoria unde supra.

Resp. Isti sunt sancti qui passisunt propter te, Domine, vindica eos quia clamant ad te tota die. *Vers.* Vindica, Domine, sanguinem. *Resp.* Ecce vidi Agnum stantem supra montem Sion, et cum eo sanctorum millia. Et habebant nomen ejus, et nomen patris ejus scriptum in frontibus suis. *Vers.* In excelso throno vidi sedere virum. *Resp.* Ambulabant mecum in albis, quoniam digni sunt, et non delebo nomina eorum de libro vitæ. *Vers.* Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt. Et non.

In tertio nocturno.

Antiph. Justus Dominus, et justitias dilexit, æquitatem vidit vultus ejus. *Psal.* In Domino confido. *Ant.* Habitabit in tabernaculo tuo, requiescet in monte sancto tuo. *Psal.* Domine, quis habitabit. *Ant.* Sanctis qui in terris sunt ejus, mirificavit omnes voluntates in eis. *Psal.* Conserva me.

Responsoria unde supra.

Resp. Istorum est enim regnum cœlorum qui contempserunt vitam mundi, et pervenerunt ad præmia regni, et laverunt stolas suas in sanguine agni. *Vers.* Isti sunt qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt. *Resp.* Centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terris; hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim permanserunt; ideo regnant cum Deo, et Agnus Dei cum illis. *Vers.* Vide supra montem Sion, Agnum stantem, et cum eo centum quadraginta quatuor millia. Hi sunt. *Vers.* Vide angelum Dei volantem. *Resp.* Viri sancti. *Resp.* Tradiderunt corpora. *Resp.* Verbera carnificum. *Resp.* Hæc est vera fraternitas. *Resp.* Sancti mei, qui.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Herodes iratus occidit multos pueros in Bethlehem Judæ civitate David. *Ant.* Angeli eorum semper vident faciem Patris. *Ant.* Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus, Rachel plorans filios suos. *Ant.* Sub throno Dei omnes sancti clamant: Vindica sanguinem nostrum, Deus noster. *Ant.* Cantabant sancti canticum novum, ante sedem Dei, et resonabat terra in voces illorum. *Vers.* Justi autem.

In Evangelio.

Antiph. Sinite parvulos venire ad me: talium est enim regnum cœlorum. *Ant.* Laverunt stolas suas, et candidas eas fecerunt in sanguine agni. *Ant.* A **750** bimatu et infra, occidit multos pueros Herodes propter Dominum. *Ant.* Ambulabant mecum in albis, quoniam digni sunt; et non delebo nomina eorum de libro vitæ. *Ant.* Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt, et sequuntur agnum quocunque ierit. *Ant.* Innocentes pro Christo infantes occisi sunt. Ab iniquo Rege lactantes intercepti sunt. Ipsum laudantes agnum sine macula, et dicunt semper: Gloria tibi, Domine. *Ant.* Hi empti

hominibus primitiæ Deo et agno, et in ore A non est inventum mendacium.

vigilia Octavas Domini, ad Vesperas.

Tanquam Sponsus. *Ant.* O admirabile com-
municator generis humani animatum corpus
de Virgine nasci dignatus est. Et proce-
mo sine semine, largitus est nobis suam dei-

Ad Invitatorium.

h. Regem natum Dominum venite adoremus.
ominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego
enui te. *Psalm.* Quare fremuerunt. *Ant.* In
uit tabernaculum suum, et ipse tanquam
procedens de thalamo suo. *Psalm.* Cæli enar-
at. Elevamini, portæ æternales, et introibit
riæ. *Psalm.* Domini est terra.

In secundo nocturno.

h. Speciosus forma præ filiis hominum, dif-
gratia in labiis tuis. *Psalm.* Extructavit. *Ant.* B
natus est in ea, ipse fundavit eam Allissimus.
fundamenta. *Ant.* Exsultant omnia ligna
ante faciem Domini, quoniam venit. *Psalm.*
Domino.

In tertio nocturno.

h. In principio et ante sæcula, Deus erat
ipse natus est hodie Salvator mundi. *Psalm.*
is regnavit. 1. *Ant.* Ante luciferum genitus,
sæcula Dominus Salvator noster, hodie nasci
s est. *Psalm.* Cantate Domino. 2. *Ant.* Nato
angelorum chorus canebat dicens: Salus
stro sedenti super thronum et Agno. *Psalm.*
is regnavit 2.

Antiphonæ in Matutinis.

h. O admirabile commercium! *ut supra* An-
uando natus es ineffabiliter ex Virgine, tunc
sunt Scripturæ: sicut pluvia in vellus desi-
it, ut salvum faceres genus humanum; te lau-
deus, noster. *Antiph.* Rubum quem viderat
incombustum, conservatam agnovimus tuam
lem virginitatem. Dei Genitrix, intercede pro
Ant. Germinavit radix Jesse, orta est stella
b, Virgo peperit Salvatore. Te laudamus.
nitrix. *Ant.* Ecce Maria genuit nobis Salvato-
uem Joannes vidit et exclamabat dicens: Ecce
Dei, ecce qui tollit peccata mundi, alleluia.
irabile mysterium declaratur hodie; innovan-
uræ, Deus homo factus est, in quo fuit [id
uit] permansit, et quod non erat assumpsit,
munem passus, neque divisionem. *Ant.*
in hæreditatis mysterium; templum Dei factus
rus nescienti [virum] viro. Non est pollutus
arnem assumens. Omnes gentes venient di-
: gloria tibi, Domine. *Ant.* Beatus venter.
ii de terra est, **751** de terra loquitur, qui
venit, super omnes est. Et quod vidit et
hoc testatur, et testimonium ejus nemo
; qui autem acceperit ejus testimonium sig-
quia Deus verax est, allel.

vigilia Epiphaniæ Domini ad Vesperas.

. Omnes de Saba venient. *Ant.* Venit lu-
rum, Jerusalem, et gloria Domini super te
t, et ambulabunt gentes in lumine tuo, alle-

Antiphonæ in primo nocturno.

h. Afferte Domino, Filii Dei, adorate Domi-
i aula sancta ejus. *Psalm.* Ipsum. *Antiph.* Psalm-
nostro, psallite; psallite Regi nostro, psallite
er. *Psalm.* Omnes gentes. *Ant.* Omnis terra
te, et psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo,
e. *Psalm.* Jubilate. *Vers.* Omnis terra adoret
s

Responsoria.

ons. Hodie in Jordane baptizato Domino aperti

sunt cæli; et sicut columba super eum spiritus man-
sit, et vox Patris intonuit: Hic est Filius meus di-
lectus, in quo mihi complacui. *Vers.* Cæli aperti
sunt, et vox Patris audita est. Hic est Filius. *Resp.*
Omnes de Saba venient aurum et thus deferentes, et
laudem Domino annuntiantes, alleluia, alleluia, alle-
luia. *Vers.* Reges Tharsis et Insulæ munera offerent,
reges Arabum et Saba dona adducent, alleluia.
Resp. Stella quam viderant Magi in Oriente antece-
debat eos, donec venirent ad locum ubi puer erat.
Videntes autem eam gavisi sunt gaudio magno. *Vers.*
Et intrantes domum invenerunt puerum cum Maria
matre ejus, et procidentes adoraverunt eum. Gavisi
sunt.

In secundo nocturno.

Antiph. Reges Tharsis et Insulæ munera offerent
Regi Domino. *Psalm.* Deus. judicium tuum. *Ant.* Om-
nes gentes quascunque fecisti venient, et adorabunt
coram te, Domine. *Psalm.* Inclina, Domine. *Ant.* Ve-
niente, adoramus eum, quia ipse est Dominus Deus
noster. *Psalm.* Venite exultemus.

Responsoria unde supra.

Resp. Interrogabat magos Herodes: Quod signum
vidistis super natum Regem? Stellam magnam ful-
gentem, cujus splendor illuminat mundum; et nos
cognovimus, et venimus adorare Dominum, *Vers.*
Magi veniunt ab Oriente inquirentes faciem Domini,
et dicentes. Et nos. *Resp.* Illuminare, illuminare,
Jerusalem; venit lux tua, et gloria Domini super te
orta est. *Vers.* Et ambulabunt gentes in lumine tuo,
et reges in splendore ortus tui. Et gloria. *Resp.* Magi
veniunt ab Oriente Jerosolymam quærentes et di-
centes: Ubi est qui natus est, cujus stellam vidimus,
et venimus adorare Dominum? *Vers.* Magi veniunt
ab Oriente inquirentes faciem Domini et dicentes.
Ubi est?

In tertio nocturno.

Antiph. Fluminis impetus lætificat, alleluia, civi-
latem Dei, alleluia. *Psalm.* Deus noster. *Ant.* Adorate
Dominum, allel. in aula sancta ejus, alleluia, alle-
luia. *Psalm.* Cantate 1. *Ant.* Adorate Dominum, allel.
omnes angeli ejus, alleluia, alleluia. *Psalm.* Dominus
regnavit 1.

Responsoria.

Resp. Tria sunt munera pretiosa quæ obtulerunt
752 magi Domino in die ista; et habent in se di-
vina mysteria: in auro ut ostendatur regis potentia,
in thure sacerdotem magnum considera, et in myr-
rha Dominicam sepulturam. *Vers.* Reges Tharsis, *ut*
supra. *Resp.* Dies sanctificatus illuxit nobis: venite,
gentes, et adorate Dominum, quia hodie apparuit
lux magna in terra. *Vers.* Venite adoremus eum,
quia ipse est Dominus Deus noster. Quia hodie. *Resp.*
Videntes stellam magi gavisi sunt gaudio magno, et
intrantes domum invenerunt puerum cum Maria ma-
tre ejus; et procidentes adoraverunt eum, et apertis
thesauris suis obtulerunt ei munera aurum, thus et
myrrham. *Vers.* Reges Tharsis. Aurum. *Resp.* Hic
est dies præclarus, in quo Salvator mundo apparuit;
quem prophetæ predixerunt, angeli adoraverunt;
cujus stellam magi videntes gavisi sunt, et munera
ei obtulerunt. *Vers.* Et intrantes domum. Et munera.
Resp. De paradiso vocatus currit cum gaudio, inter-
rogatus ab avis. Quid festinas, Jordanis? Ut Christus
baptizetur, et Joannes coronetur. *Vers.* Quid est tibi
mare, quod fugisti, et tu Jordanis quia conversus es
retrosum? Ut Christus. *Resp.* Hodie cæli aperti
sunt, et mare dulce factum est. Terra exultat,
montes et colles lætantur, quia a Joanne in Jordane
Christus baptizatus est. *Vers.* Quid est tibi, mare.
Resp. In columbæ specie Spiritus sanctus visus est,
paterna vox audita est: Hic est Filius meus dilectus
in quo mihi bene complacui; ipsum audite. *Vers.*
Vox Domini super aquas, Deus Majestatis intonuit,
Dominus super aquas multas. Paterna. *Vers.* Cæli
aperti sunt. *Resp.* Pastores præclaritate luminis non

intuebantur videre angelum ; magis turbabantur. Et facta est vox de cœlo dicens : Nolite timere ; pax vobiscum. Ego sum Gabriel angelus ad Virginem missus. *Vers.* Annuntio vobis gaudium magnum quod erit omni populo. Ego sum. *Resp.* Stella fulgens in Oriente. Occurrunt Regi offerentes ei thesaurum magnum, aurum, thus, et myrrham. *Vers.* Reges Tharsis. *Resp.* Rex magnus natus est in Israel, et venerunt reges terræ adorare eum. Et obtulerunt ei munera aurum, thus et myrrham. *Vers.* Et intrantes domum. *Ut supra.* Et obtulerunt.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Ante luciferum genitus, et ante sæcula, Dominus Salvator noster hodie mundo apparuit. *Ant.* Tria sunt munera quæ obtulerunt magi Domino, aurum, thus, et myrrham. Filio Dei, Regi nostro, alleluia. *Ant.* Aperitis thesauris suis, obtulerunt magi Domino, aurum, thus et myrrham, alleluia. *Ant.* Maria et flumina, benedicite Domino, hymnum dicite, fontes, Domino, alleluia. *Ant.* Magi viderunt stellam, dixerunt ad invicem : hoc signum magnum [magni] Regis est, eamus et inquiramus eum, et offeramus ei munera, aurum, thus, et myrrham. *Vers.* Omnes de Saba venient.

In Evangelio.

Antiph. Hostie cœlesti sponso juncta est Ecclesia, quoniam in Jordane lavit Christus ejus crimina. Current cum muneribus magi ad regales nuptias, et ex aqua facta vino lætantur convivæ. alleluia. *Ant.* Ordines angelorum videntes invisibilem venientem in aquis, timore perterriti cogitabant quomodo invisibilis deus formam servi suscepit, et apparens mundum illuminavit. Benedictus es, Domine Deus Israel. *Ant.* Clamabat **753** Joannes ad Dominum ; Tibi flectunt genu cœlestium, terrestrium, quomodo in me flectis verticem ? Si enim præcipis angelis, baptizabunt. *Ant.* Ipsi enim ex pennis cooperiens vultus suos. Nam ego quomodo ausus ? non possum, o Domine ; formido, misericors. Et iterum compellit me jussio tua irreprehensibilis, Domine, gloria tibi. *Ant.* Videntes stellam magi gravisi sunt gaudio magno ; et intrantes domum obtulerunt Domino aurum, thus et myrrham. *Ant.* Stella ista sicut flamma coruscat, et Regem regum Deum demonstrat. Magi eam viderunt, et Regi munera obtulerunt. *Ant.* Stella quam viderant magi antecedebat eos, donec veniret supra ubi erat puer. *Ant.* Ab Oriente venerunt magi in Bethlehem adorare Dominum ; et aperitis thesauris suis, pretiosa munera obtulerunt, aurum sicut regi magno ; thus sicut Dominum verum [Domino vero] ; myrrha sepultura ejus, alleluia. *Ant.* Omnes de Saba venient, aurum et thus deferentes, alleluia, alleluia. *Ant.* Omnes nationes venient a longe portantes munera sua, alleluia. *Ant.* Admoniti magi in somnis ab angeo, per aliam viam reversi sunt in regionem suam. *Ant.* Vidimus stellam ejus in Oriente, et venimus cum muneribus adorare Dominum. *Ant.* Magi viderunt stellam, obtulerunt Domino aurum, thus et myrrham. *Ant.* [Deest. *Ant.* in Ms.] Lux de luce apparuisti, Christe, cui magi munera offerunt, alleluia, alleluia, alleluia. *Ant.* Venient ad te qui detrahebant tibi, et adorabunt vestigia pedum tuorum.

Antiphonæ in Octavas Theophaniæ, ad Matutinas.

Antiph. Veterem hominem renovans Salvator venit ad baptismum, ut naturæ quæ corrupta est per aquam recuperaret incorruptibili [Fortè incorruptibilitatem], vestem circumamictans nobis. *Ant.* Te qui in spiritu et igne purificas humana contagia, Deum et Redemptorem omnes glorificamus. *Ant.* Baptista contremuit et non audeat tangere Sanctum tuum, sed clamat cum tremore : Sanctifica, me, Salvator, *Ant.* Caput draconis Salvator contrivit in Jordane flumine ; ab ejus potestate omnes eripuit. *Ant.* Magnum mysterium declaratur hodie, quia Creator om-

nium in Jordane expurgat nostra facinora. *Ant.* Præcursor Joannes exsultat cum in Jordane baptizato Domino facta est orbis terrarum exsultatio, facta est peccatorum nostrorum remissio sanctificans aquas. Ipsi omnes clamemus Miserere nobis. *Ant.* Baptizat miles Regem, servus Dominicum suum, Joannes Salvatorem. Aqua Jordanis stupuit, columba protestata est, paterna vox audita est : Hic est Filius meus. *Ant.* Cœli aperti sunt super eum, et vox facta est de cœlo dicens : Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui. *Ant.* Vox de cœlo sonuit, et vox Patris audita est : Hic est Filius meus in quo mihi complacui, ipsum audite.

Antiphonæ ad crucem, vel ad fontes.

Antiph. Aqua comburit peccatum hodie, apparet Liberator et roret omnem mundum divinitatis ope. *Ant.* Pater de cœlo Filium testificat, Spiritus sancti presentia advenit, unum edocens qui baptizatur Christus. *B Ant.* Baptizatur Christus et sanctificatur omnis mundus, et tribuit nobis remissionem peccatorum. Aqua et Spiritu omnes purificamur. *Ant.* Super ripam Jordanis stabat beatus Joannes indutus est splendore baptizans Salvatorem. Baptiza me, Joannes. Baptizo, benedico te, et tu, Jordanis, congaudens suscipe me. *Ant.* Peccati aculeo [Leg. aculeo] **754** conteretur hodie, baptizato Domino ; et nobis data est regeneratio. *Ant.* Fontes aquarum sanctificati sunt, Christo apparente in gloria orbis terrarum. Haurite aquas de fonte Salvatoris ; sanctificavit enim nunc omnem creaturam Christus Deus noster. *Ant.* Christo datus est principatus, et honor regni. Omnis populus, tribus et linguæ servient ei in æternum. *Ant.* Prædicator veritatis timorem supplex præceptum Domini sine peccato baptizare dubitabat, et ad eum respondebat ; te Redemptorem scio ; tu me, Salvator, sanctifica cum eos [Leg. eis] qui in fide sunt clamant tibi : Benedictus es, Domine Deus noster.

C Antiphonæ in Evangelio per Dominicas. — Dominica prima post Epiphaniam.

Antiph. Fili, quid fecisti nobis sic ? Ego et pater tuus dolentes quærebamus te. Quid est quod me quærebatis ? Nesciebatis quia in quæ Patris mei sunt oportet me esse. *Ant.* Puer Jesus proficiebat ætate et sapientia coram Deo et hominibus.

Dominica secunda.

Antiph. Nuptiæ factæ sunt in Cana Galileæ, et erat ibi Jesus cum Maria matre ejus. *Ant.* Deficiente vino jussit Jesus implere hydrias aqua [aquis] quæ in vino conversæ sunt, alleluia. *Ant.* Omnis homo primum. *Ant.* Hoc signum fecit Jesus primum coram discipulis suis. *Ant.* Quid mihi et tibi est, mulier ? Nondum venit hora mea. *Ant.* Exhibant autem dæmonia a multis, clamantia et dicentia : Quia tu es Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum.

Dominica tertia.

Antiph. Cum autem descendisset Jesus de monte, ecce leprosus veniens adorabat eum dicens : Domine, si vis, potes me mundare. Et extendens manum tertigit eum dicens. Volo, mundare. *Ant.* Domine, si tu vis, potes me mundare. Et ait illi Jesus : Volo, mundare. *Ant.* Domine, puer meus jacet paralyticus in domo, et male torquetur. Amen dico tibi, ego veniam et curabo eum. *Ant.* Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum ; sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. *Ant.* Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cœlorum.

Dominica quarta.

Antiph. Abeunte Jesu in navicula, ecce motus magnus factus in mari. Et suscitaverunt eum discipuli ejus, dicentes : Domine, salva nos, perimus. *Ant.* Domine, salva nos, perimus ; impera et fac,

tranquillitatem. *Ant.* Domine, salva nos, s ; impera et fac, Deus, tranquillitatem. homines cum vidissent quod fecerat signum, it : Qualis est hic, quia et ventis imperat, et at ei ? *Ant.* Modicæ fidei, quare dubitasti ? go tecum sum, dicit Dominus. *Ant.* Surgens operavit ventis et mari, et facta est tranquill- agna, et mirati sunt universi. *Ant.* Illi autem s videntes signa quæ faciebat Jesus, mir- rr, et dicebant ad invicem : Quis est hic ? et mari imperat et] Et mari obediunt ei.

Dominica quinta.

ph. Domine, nonne bonum semen seminasti tuo ? Unde ergo habet zizania ? Et ait **755** sus : Hoc fecit inimicus homo. *Ant.* Si vis, t colligimus ea. Et ait illis Jesus : Non, ne olligentes zizania. *Ant.* [Cætera desunt in tempore messis dicam messoribus : Colligite n zizania, et alligate ea in fasciculos ad com- um : triticum autem congregate in horreum **B** *Resp.* Vere famulus Dei, in quo dolus non entus, qui dum esset summus pontifex, ter- on metuuit, sed ad cælestia desiderans, ideo- humilitate positus Domini Jesu Christi con- effectus est. *Vers.* Non est inventus similis conservaret legem excelsi. Ideoque. *Vers.* m esset summus pontifex, terrena non me- d ad cælestia regna gloriosus ni gravit.

rificatione sanctæ Mariæ. — In Vigilia, ad Vesperas.

. Responsum accepit Simeon. *Ant.* Cum in- nt puerum Jesum parentes ejus, accepit imeon in ulnas suas, et benedixit Deum, : Nunc dimittis, Domine, servum tuum in

Antiphonæ et Responsoria de Purificatione sanctæ Mariæ. — Ad Invitatorium.

ph. Regem virginum Dominum, venite, ado- *Ant.* Benedicta tu in mulieribus, et benedi- uctus ventris tui. *Psal.* Domine Dominus no- nt. Sicut myrrha electa odorem dedisti suavi- [suavitatis]. sancta Dei Genitrix. *Psal.* Cæli nt. *Ant.* Ante thorum hujus Virginis, frequen- bis dulcia cantica drammat. *Psal.* Domini ra. *Vers.* Specie tua.

onsoria unde supra.

. Adorna thalamum tuum, Sion, et suscipe i Christum, quem Virgo concepit, Virgo pe- Virgo post partum, quem genuit adoraverit. accipiens Simeon in manibus, gratias agens, xit puerum Dominum. Quem virgo. *Resp.* Se- terum portabat, puer autem senem regebat ; Virgo, *ut supra.* *Vers.* Accipiens Simeon. Virgo. *Resp.* Responsum accepit Simeon a i sancto, non visurum se mortem, nisi videret um Domini. *Vers.* Nunc dimittis, Domine, s **D** um in pace, quia viderunt oculi mei Salutare

In secundo nocturno.

ph. Specie tua et pulchritudine tua intende, re procede et regna. *Psal.* Eructavit. *Ant.* abit eam Deus vultu suo, Deus in medio ejus mmovebitur. *Psal.* Deus noster refugium. *Ant.* antantium omnium nostrum, habitatio est in cta Dei Genitrix. *Psal.* Fundamenta ejus *Vers.* i est gratia.

Responsoria.

. Suscipiens Jesum in ulnas suas Simeon, ex- vit, et dixit : Tu es vere lumen ad illumina- i Gentium, et gloriam plebis tuæ Israel. *Vers.* asum accepit Simeon a Spiritu sancto non vi- se mortem nisi videret Christum Domini. Ad nationem. *Resp.* Responsum accepit Simeon a i sancto non visurum se mortem nisi videret

PATROL. LXXVIII.

Christum Domini. Et benedixit eum et dixit : Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace ; quia vide- runt oculi mei Salutare tuum, Domine. *Vers.* Lu- men ad revelationem gentium, et **756** gloriam plebis tuæ Israel. Quia viderunt. *Resp.* Videte mira- culum, matrem Domini. Concepit Virgo virilem [virile] ignorans consortium. Stans honorata nobili onere Maria, matrem se Dei cognoscit, quæ se ne- scit uxorem. *Vers.* Casta parentis viscera cælestis intrat gratia ; venter puellæ bajulat secreta quæ non noverat. Et matrem.

In tertio nocturno.

Antiph. Hæc est quæ nescivit thorum in delicto ; habebit fructum in respectione animarum sanctarum. *Psal.* Cantate 1. *Ant.* Speciosa facta es et suavis in deliciis tuis, sancta Dei Genitrix. *Psal.* Dominus regnavit. Exsultet. *Ant.* Post partum virgo inviolata permansisti ; sancta Dei Genitrix, intercede pro nobis. *Psal.* Cantate 2. *Vers.* Adjuvabit eam. *Vers.* Elegit eam Dominus.

Responsoria unde supra.

Resp. Beata es, Maria, quæ omnium portasti Crea- torem mundi. Genuisti qui te fecit, et in æternum permanes virgo. *Vers.* Ave, Maria, gratia plena. Genuisti. *Resp.* Benedicta et venerabilis, Virgo Ma- ria, cujus viscera meruerunt portare Dominum Chri- stum. *Vers.* Benedicta tu in mulieribus, et benedi- ctus fructus ventris tui. Cujus *Resp.* Gaude, Maria virgo, cunctas hæreses sola interemisti, quæ Gabrie- lis archangeli dictis credidisti ; dum virgo Deum et hominem genuisti, et post partum virgo inviolata permansisti. *Vers.* Gabrielem archangelum credimus divinitus tibi esse affatum. Uterum tuum de Spiritu sancto credimus imprægnatum. Erubescat Judæus infelix, qui dicit Christum ex Joseph semine esse natum. Dum virgo. *Resp.* Simeon justus et timoratus exspectans redemptionem Israel, et Spiritus **C** sanctus erat in eo. *Vers.* Accipiens Simeon, *ut supra.* *Vers.* Responsum acceperat, *ut supra.* *Resp.* Tolle puerum et matrem ejus, et vade in terram Judam ; defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. *Vers.* Venit angelus Domini ad Joseph in somnis, dicens. Defuncti. *Resp.* Cum essem puella in domo patris mei, desponsavit me vir Judæus, et amavit me Christus Deus. *Vers.* Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Et amavit me. *Resp.* Accipiens Simeon puerum in manibus, gratias agens benedixit Dominum. *Vers.* Lumen ad revelationem.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Responsum accepit Simeon a Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi videret Do- minum. *Ant.* Accipiens Simeon puerum in manibus, gratias agens benedixit Dominum. *Ant.* Revertere in terram Judam ; mortui sunt enim qui quærebant animam pueri. *Ant.* Obtulerunt pro eo Domino par- turturum, aut duos pullos columbarum. *Ant.* Simeon justus et timoratus exspectabat redemptionem Israel ; et Spiritus sanctus erat in eo. *Vers.* Responsum accepit Simeon.

In Evangelio.

Antiph. Simeon puerum portabat, puer autem senem regebat. Quem Virgo peperit, et post partum virgo permansit. Ipsum quem genuit adoravit. *Ant.* Tolle puerum et matrem ejus, et vade in terram Juda. *Ant.* Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace. Quia quod parasti ante faciem omnium popu- lorum. *Ant.* Lumen ad revelationem gentium, **757** et gloriam plebis tuæ Israel. *Ant.* Cum inducerent puerum Jesum, *ut supra.* *Ant.* Puer Jesus proficiebat ætate et sapientia, coram Deo et hominibus.

Responsoria in natali sancti Valentini.

Resp. Per beatum Valentinum fiunt hic divina my- steria. Per Orationes ejus cæci illuminantur, et nata- tale ejus dæmoni [in natali ejus dæmonia] effugan-

erubim et flammeum gladium atque versacustodiendam viam lignum vite. Videte. i est Abel frater tuus? dixit Dominus ad scio. Domine, nunquid custos fratris mei? Et dixit ad eum: Quid fecisti? Ecce vox fratris tui Abel clamat ad me de terra. maledicta terra in opere tuo, quæ aperuit os suscepsit sanguinis [sanguinem] fratris tui de a. Ecce vox.

In Matutinis.

Miserere mei, Deus, et a delicto meo me, quia tibi soli peccavi. *Ant.* Confitebor tunc, quoniam exaudisti me. *Ant.* Deus. Deus te de luce vigilo; quia factus es adjutor tuus. Benedictus es in firmamento cæli, et laudatus sæcula, Deus noster. *Ant.* Laudate Dominum cælis.

In Evangelio.

1. Semen cecidit in terram bonam, et attulit in patientia. *Ant.* Semen cecidit in terram et tulit fructum aliud centesimum, et aliud mum. *Ant.* Jesus hæc dicens clamabat: Qui res audiendi, audiat. *Ant.* Vobis datum est mysterium regni Dei, cæteris autem in paravit Jesus discipulis suis. *Ant.* Qui verbum et corde perfecto et optimo, fructum afferet ita. *Ant.* Si vere, fratres, divites esse curas divitias amate. *Ant.* Si culmen veri horeritis, ad illam celestem patriam quantocius e.

Responsoria in Quinquagesimam. — Ad Invitationum.

1. Quoniam Deus magnus Dominus, et Rex super omnem terram.

Responsoria.

Quadraginta dies et noctes aperti sunt cæli, nni carne habentem [habentium] spiritum visssi sunt in arcam. Et clausit a foris ostium s. *Vers.* Noe vero et uxor ejus et uxores filios. Ingressi. *Resp.* Dixit Dominus ad Noe: Finis carnis venit coram me: repleta est terra te eorum, et ego disperdam eos cum terra. te tibi arcam de lignis levigatis, mansiuncæca facies. Repleta. *Resp.* Noe vir justus atectus cum Deo ambulavit, et fecit omnia que præcepit ei Deus. *Vers.* Et fecit sibi Noe t salvetur cum universo semine. *Resp.* arcum meum in nubibus cæli, dicit Dominus et recordabor foderis mei quod pepigi tervis. Cumque obduxero nubibus corum, apparens meus in nubibus. *Resp.* Per memetiravi, dicit Dominus, non adiciam ultra iluvii super terram. Pacti mei recordabor. ut dam aquis diluvii omnem carnem. *Vers.* Potum meum in nubibus cæli, et jurabo per u meam. *Resp.* Edificavit Noe altare offerens super illud holocaustum: odoratus inus odorem suavitatis, et benedixit eis; et multiplicamini, et replete terram. *Vers.* o statuam pactum meum vobiscum, et cum vestro post vos. Crescite.

Responsoria de Abraham.

Locutus est Dominus ad Abraham dicens: e de terra, et de cognatione tua, et veni in quam monstravero tibi, et faciam te crescere in magnam. *Vers.* Benedicens benedicam multiplicabo te. Et faciam te. *Resp.* Apparetes viri Abraham ad [lumen] [ilicem] Mamilixit ad eos: Domine, si inveni gratiam in iis, transite et requiescite in loco isto. *Vers.* a pauxillum aquæ, et laventur pedes vestri. escite. *Resp.* Dum staret Abraham ad radiumbre, vidit tres pueros descendentes per tres vidit et unum adoravit. *Vers.* Dixit Do-

minus ad Abraham: Ecce Sara uxor tua pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Isaac. Tres vidit. *Resp.* Tentavit Deus Abraham, et dixit ad eum: Tolle filium tuum quem diligis Isaac, et offeres illum ibi holocaustum super unum montium quem dixerò tibi. *Vers.* Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua. *Resp.* Angelus Domini vocavit Abraham dicens: Ne extendas manum tuam super puerum, eo quod timeas Dominum. *Vers.* Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Eo quod. *Resp.* Vocavit angelus Domini Abraham de cælo dicens: Benedicam tibi, et multiplicabo te sicut stellas cæli. *Vers.* Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. Et multiplicabo. *Resp.* Deus Domini mei Abraham, dirige viam meam, ut cum salute revertar in domum Domini mei. *Vers.* Angelus qui fuit cum Abraham, ipse sit et mecum. *Vers.* Deus in cujus conspectu ambulaverunt Patres mei, Domine qui pascis me a juventute mea. Ut cum salute. *Resp.* Veni hodie ad fontem aquæ, et oravi Dominum.

761 dicens: Domine Deus Abraham, tu prosperum fecisti desiderium meum. *Vers.* Igitur puella cui dixerò: Da mihi aquam de hydria tua ut bibam, et illa dixerit: Bibe, Domine, et camelis tuis potum tribuam, ipsa est quam præparavit Dominus filio Domini mei. Domine Deus. *Vers.* Cæcus sedebat secus viam, transeunte Domino, et exclamavit ad eum. Ait illi Dominus: Quid vis faciam tibi? Rabboni, ut videam lumen. *Vers.* Et qui præibant increpabant eum ut taceret, at ille magis ac magis clamabat: Rabboni. *Resp.* Domine, puer meus jacet paralyticus in domo, et male torquetur. Amen dico tibi, ego veniam et curabo eum. *Vers.* Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum; sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. Amen dico.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Secundum multitudinem miserationum tuarum, Domine, dele iniquitatem meam. *Antiph.* Deus meus es tu, et confitebor tibi: Deus meus es tu, et exaltabo te. *Antiph.* Ad te de luce vigilo, Deus, ut videam virtutem tuam. *Ant.* Hymnum dicite, et superexaltate eum in sæcula. Benedicite. *Ant.* Omnes angeli ejus, laudate Dominum de cælis.

In Evangelio.

Ant. Iter faciente Jesu [cum] deambularet Jericho, cæcus clamabat ad eum, ut lumen recipere mereretur. *Ant.* Transeunte Domino, clamabat cæcus ad eum: Miserere mei, fili David. *Ant.* Miserere mei, fili David. Quid vis faciam tibi? Domine, ut videam. *Antiph.* Et qui præibant increpabant eum, ut taceret; ipse autem magis ac magis clamabat: Fili David, miserere mei. Cæcus sedebat, secus viam et clamabat: Miserere mei, fili David. *Ant.* Quid vis faciam tibi? Domine, ut videam. Ait Jesus: Vade, fides tua te salvum fecit. *Ant.* Cum audiret quod Jesus Nazareus transiret, clamabat dicens: Jesu fili David, miserere mei.

Feria secunda.

Ant. Cæcus magis ac magis clamabat, ut eum Dominus illuminaret. *Ant.* Omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

Feria tertia.

Antiph. Domine, puer meus jacet paralyticus in domo, et male torquetur. Amen dico tibi, ego veniam et curabo eum. *Ant.* Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum. Sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. *Ant.* Domine, si tu vis, potes me mundare, et ait Jesus: Volo, mundare.

Feria quarta.

Antiph. Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. *Ant.* Thesaurizate vobis thesauros in cælo, ubi nec erugo, nec tinea exterminat. *Antiph.* Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.

Feria quinta.

Antiph. Me etenim de die in diem quærunt, et scire vias meas volunt. *Ant.* Quare jejunavimus et non aspexisti, humiliavimus animas nostras, et nescisti?

762 *Feria sexta.*

Antiph. Cum facis eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. *Ant.* Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum, et clauso ostio ora Patrem tuum.

Sabbato.

Antiph. Tunc invocabis, et Dominus exaudiet: clamabis, et dicit: Ecce adsum. *Ant.* Quis scit si convertatur et ignoscat Deus, et relinquat post se Benedictionem. *Ant.* Orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est. dicit Dominus. *Ant.* Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester cœlestis perfectus est.

Responsoria de initio Quadragesimæ. Ad invitorium. **B**

Antiph. In manu tua, Domine, omnes fines terre. *Item Ant.* Si vocem Domini audieritis, nolite obdurare corda vestra.

Responsoria unde supra.

Resp. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Commendemus nos metipsos in multa patientia, in jejuniis multis, per arma justitiæ virtutis Dei. *Vers.* In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, ut non vituperetur ministerium nostrum. Per arma. *Resp.* Paradisi portas aperuit nobis jejunii tempus. Suscipiamus illud orantes et deprecantes, ut in die Resurrectionis cum Domino gloriemur. *Vers.* Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis; nemini dantes ullam offensionem. Ut in die. *Resp.* Emendemus in melius quæ ignoranter peccavimus, ne subito præoccupati die mortis quæramus spatium penitentiae, et invenire non possimus. Attende, Domine, et miserere, quia peccavimus tibi. *Vers.* Peccavimus cum patribus nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus. Attende. *Resp.* In jejunio et fletu orabant sacerdotes, et dicentes: Parce, Domine, parce populo tuo, et ne des hereditatem tuam in perditione. *Vers.* Inter vestibulum et altare plorabant sacerdotes, dicentes: Parce. *Resp.* In omnibus exhibeamus nos sicut Dei ministros, in multa patientia, ut non vituperetur ministerium nostrum. *Resp.* Ecce nunc tempus, ut supra. Ut non vituperetur. *Resp.* Abscondite eleemosynam in sinu pauperis, et ipsa orabit pro vobis ad Dominum, quia sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum. *Vers.* Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis frugum tuarum da pauperibus. Quia sicut. *Resp.* Tribularer si nescirem misericordias, Domine; tu dixisti: Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, qui Chananeum et publicanum vocasti ad penitentiam. *Vers.* Et Petrum lacrymantem Dominus suscepit, misericors Dominus. Qui Chananeum. *Resp.* Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. In manibus portabunt te, ne unquam offendas ad lapidem pedem tuum. *Vers.* Super aspitem et basiliscum ambulatis, et conculcabis leonem et draconem. In manibus. *Resp.* Pater, peccavi in cœlum et coram te: jam non sum dignus vocari filius tuus. Fac me sicut unum ex mercenariis tuis. *Vers.* Quanti mercenarii in domo Patris mei abundant panibus; ego autem hic fame pereor? Surgam et ibo ad Patrem meum, et dicam ei: Fac me. *Resp.* In te,

763 Domine, sperent omnes anime, dicentes: Cito Deus miserabitur nostri, quia tu, Domine, locutus es dicens: Gaudeo [magis] super unum penitentem quam supra nonaginta novem justos qui non indigent penitentia. *Vers.* Invoca me in die tribulationis tuæ. Eripiam te et magnificabis me. Peccatori

* Forte de Apostolo, quia sicut superiores Antiphonæ ex Evangelio sunt collectæ, unde dicuntur

A autem dixit Deus: Gaudeo. *Resp.* Dicam Deo: Susceptor meus es; Deus meus, sperabo in eum, quoniam ipse liberavit me de laqueo venantium, et a verbo aspero. *Vers.* Scuto circumdabit te veritas ejus, non timebis a timore nocturno. Deus meus. *Resp.* Scapulis suis obumbrabit tibi, et sub pennis ejus sperabis. Scuto circumdabit te veritas ejus. *Vers.* Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris ejus. Scuto.

In matutinis.

Antiph. Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. *Antiph.* O Domine, salvum me fac, o Domine, bene prosperare. *Ant.* Sic benedicam te in vita mea, et in nomine tuo levabo manus meas. *Ant.* In spiritu humilitatis, et in anima contrita suscipiamur, Domine, ad te: et sic fiat sacrificium nostrum, ut ad te suscipiamur hodie, et placeat tibi, Domine Deus. *Ant.* Laudate Deum, cœli cœlorum et aquæ omnes.

In Evangelio.

Antiph. Ductus est Jesus in desertum, ut tentaretur a diabolo, et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. *Ant.* Jesus autem cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. *Ant.* Et accedens tentator, [ait] Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. *Ant.* Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei. *Antiph.* Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei. *Ant.* Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem, et statuit ei [eum] super pinnaculum templi et dixit ei: Si Filius Dei es, mitte te deorsum. *Ant.* Tentans diabolus Dominum, ostendit ei omnia regna mundi, et gloriam eorum: Hæc omnia tibi dabo, si procedens adoraveris me. *Ant.* Vade, Satanas, non tentabis Dominum Deum tuum. *Ant.* Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. *Ant.* Reliquit eum tentator, et angeli accesserunt, et ministrabant ei.

Antiphonæ de apostolis.

Antiph. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. In his ergo diebus exhibeamus nos sicut Dei ministros in multa patientia, in jejuniis et vigiliis, et in charitate non ficta. *Ant.* Commendemus nosmetipsos in multa patientia, in jejuniis multis, per arma justitiæ. *Ant.* Per arma justitiæ virtutis Dei commendemus nosmetipsos in multa patientia. *Ant.* Advenerunt nobis dies penitentiae ad redimenda peccata, sed [ad] salvandas animas. *Ant.* Agite penitentiam, appropinquavit regnum cœlorum.

Feria secunda.

Antiph. Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. *Ant.* Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis, dicit Dominus.

764 *Feria tertia.*

D *Antiph.* Scriptum est enim quia domus mea domus Orationis est cunctis gentibus, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et erat quotidie docens in templo. *Ant.* Domus mea domus Orationis vocabitur.

Feria quarta.

Antiph. Hosanna Filio David; benedictus qui venit in nomine Domini. *Ant.* Generatio hæc prava et perversa signum quærît; et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. *Ant.* Sicut fuit Jonas in ventre celi, tribus diebus et tribus noctibus, ita erit Filius hominis in corde terræ. *Ant.* Sedere autem mecum, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.

Feria quinta.

Antiph. Dixit Dominus mulieri Chananeæ: Non

in Evangelio, ista istæ dici possint de Apostolo, quia ex Epistola Pauli depromptæ, saltem plurimæ.

num sumere panem filiorum, et mittere canid A manducandum. Utiq̄ue, Domine, nam et cadunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum. Ait illi Jesus. Mulier, magna est fides fiat tibi sicut petisti. *Ant.* Mulier, non est bonum sumere panem filiorum, et mittere canibus, e, Domine; nam et catelli edunt de micis quæ de mensa dominorum suorum. *Ant.* O magna est fides tua. Fiat tibi sicut petisti. *Ant.* mulier, semel tibi dixi, si credideris, videbis illia Dei.

Feria sexta.

iph. Angelus Domini descendit de cælo. Morir aqua, et sanabatur unus. *Ant.* Domino, non hominem, ut dum mota fuerit aqua, mittat piscinam. *Ant.* Qui me salvum fecit, ille mihi pit: Tolle grabatum tuum, et ambula in pace. ade, jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid gat. *Ant.* Assumpsit Jesus discipulos suos, as in montem, et transfiguratus est ante eos. Domine, bonum est nos hic esse. Si vis, facia- die tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, e unum. *Ant.* Domine, non habeo hominem m mota fuerit aqua, mittat me in piscinam. Domine, si vis, faciamus hic tria tabernacula. Descendentibus illis de monte præcepit Jesus: : Nemini dixeritis visionem. *Ant.* Nemini di- visionem, donec Filius hominis a mortuis at. *Ant.* Visionem quam vidistis nemini dixe- donec a mortuis resurgat Filius hominis.

Responsorium in hebdomada secunda in Quadragesima.
Ad Invitatorium.

iph. Adoremus Deum quia ipse fecit nos. *Item* hominum qui fecit nos, venite, adoremus.

Responsorium.

1. Tolle arma tua, pharetram, et arcum, et le venatione tua, ut comedam; et benedicat ima mea. *Vers.* Cumque venatu aliquid attule- : mihi inde pulmentum ut comedam. Et be- t. *Resp.* Ecce odor filii mei sicut odor agri- **765** quem benedixit Dominus. Crescere [te] Deus meus sicut arena maris, et donet tibi de rli benedictionem. *Vers.* Qui maledixerit tibi maledictus; et qui benedixerit tibi, Benedi- us repleatur. Et donet. *Resp.* Det tibi Deus de rli et de pinguedine terræ abundantiam. Ser- bi populi; esto Dominus fratrum tuorum. *Vers.* urventur ante te filii matris tuæ. Esto Domi- esp. Dum iret Jacob de Bersabee, et pergeret locutus est ei Deus dicens: Terram in qua dor- bi dabo et semini tuo. *Vers.* Edificavit Jacob dibus altare Domino. fundens oleum desuper, dixit ei, dicens. *Resp.* Dum exiret Jacob de ua, vidit gloriam Dei, et dixit: Quam terribilis us iste! non est hic aliud nisi domus Dei, et rli. *Vers.* Vere Dominus est in loco isto, et sciebam. Quam terribilis. *Resp.* Si Dominus uerit mecum in via ista qua ego ambulo, et ierit me, et dederit mihi panem ad edendum imentum quo operiar, et revocaverit me cum Erit mihi in refugium et lapis iste, in signum. Vere Dominus est. Erit mihi. *Resp.* Erit mihi us in Deum, et lapis iste, quem erexi in titulum tur domus Dei. Et de universis quæ dederis ecimas et hostias pacificas offeram tibi. *Vers.* inus Deus meus fuerit mecum in via ista qua mbulo, et custodierit me. Decimas. *Resp.* Oravit et dixit: Domine, qui dixisti mihi, revertere am nativitatis tuæ, erue me de manu fratris uia valde eum timeo. *Vers.* Deus, in cujus ctu ambulaverunt patres mei; Domine, qui me a juventute mea. Erue me. *Resp.* Dixit s ad Jacob: Dimitte me, aurora est. Respondit n dimittam te, nisi benedixeris mihi Et bene- in eodem loco. *Vers.* Benedicens benedi-

cam tibi, et multiplicabo te. Et benedixit. *Resp.* Vidi Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. *Vers.* Et dixit, nequaquam vocaberis Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Et salva facta est. *Resp.* Dum irem de terra mea, oravi Dominum Deum meum, et perduxit me in portum voluntatis suæ, gubernavit me advenam. *Vers.* Erit mihi Dominus in Deum, et lapis iste, quem erexi in titulum, vocabitur domus Dei. Et. *Resp.* Apparuit Deus Jacob, et benedixit eum, et dixit: Ego sum Deus Bethel, ubi unxisti lapidem, et votum vovisti mihi. Crescere te faciam, et multiplicabo te. *Vers.* Ego sum Dominus omnipotens. Crescere. *Vers.* Benedicens benedicam tibi, et multiplicabo te. *Vers.* Minor sum cunctis miserationibus tuis, Domine Abraham. In baculo meo transivi Jordanem istum; et nunc cum duabus turmis regredior, Libera me, Domine, de manu Esau, quia valde contremens cor meum illum timet. *Vers.* Eripe me, Domine, ab homine malo, a viro iniquo eripe me. Quia. *Vers.* Ne forte veniens percutiat matrem cum filiis. Tu locutus es quod mihi benefeceris. Libera.

In matutinis Laudibus.

Antiph. Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam. *Ant.* Dexteram Domini fecit virtutem, dexteram Domini exaltavit me. *Ant.* Factus es adjutor meus, Deus meus. *Ant.* Trium puerorum cantemus hymnum, quod cantabant in camino ignis, benedicebant [benedicentes] Dominum. *Ant.* Statuit ea in æternum, et in sæculum sæculi; præceptum posuit, et non præteribit. *Vers.* Domine, refugium.

766 *In Evangelio.*

Antiph. Nemini dixeritis. *Ant.* Descendentibus illis. *Ant.* Assumpsit Jesus.

Feria secunda.

Antiph. Ego principium, qui et loquor vobis. *Ant.* Qui me nisiit mecum est, et non reliquit me solum, C quia quæ placita sunt ei facio semper.

Feria tertia.

Antiph. Unus est enim magister vester, qui in cœ- lis est, Christus Dominus. *Ant.* Qui major est ve- strum, erit minister vester, quia omnis qui se exal- tat humiliabitur, dicit Dominus.

Feria quarta.

Antiph. Ecce ascendimus Jerusalem, et Filius hominis tradetur ut crucifigatur. *Ant.* Tradetur enim gentibus ad illudendum, et flagellandum, et crucifi- gendum. *Ant.* Sedere autem non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.

Feria quinta.

Antiph. Factum est autem ut moreretur. *Ant.* Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intin- gat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret lin- guam meam. *Ant.* Dives ille guttam aquæ petiit, qui micas panis Lazaro negavit. Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. *Ant.* Fili, recordare quia recepisti. *Ant.* Rogo te, Pater, ut mittas.

Feria sexta.

Antiph. Malos male perdet, et vineam suam loca- bit agricolis. *Ant.* Malos male perdet, et vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. *Ant.* Quærentes eum tenere, timue- runt turbas, quia sicut prophetam eum habebat.

Sabbato.

Antiph. Oportet te, fili, gaudere, quia frater tuus mortuus fuerat et revixit; perierat, et inventus est in æternum. *Ant.* Vadam ad Patrem meum et dicam ei; Pater, fac me sicut unum ex mercenariis tuis. *Ant.* Pater, peccavi in cælum et coram te. Jam non sum dignus vocari Filius tuus. *Ant.* Dixit autem pater ad servos suos: Cito proferte stolam primam, et

induite illum, et date annulum in manu ejus, et calceamenta in pedibus ejus. *Ant.* Dedit pater penitenti filio stolam primam pariter et annulum; nam et calceamenta ei tribuit. Celebravit magnum convivium. *Ant.* Fili, tu semper mecum fuisti, et omnia mea tua sunt.

Responsoria de Joseph, hebdomada tertia in Quadragesima. — Ad Invitatorium.

Antiph. Dominum qui fecit nos. *Ant.* Populus Domini et oves pascuæ ejus. *Resp.* Videntes Joseph a longe, loquebantur mutuo fratres, dicentes: Ecce somniator venit, venite occidamus eum, et videamus si prosint illi somnia sua. *Vers.* Cunque vidissent Joseph fratres sui, quod a patre cunctis fratribus plus amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui, unde et dicebant: Venite. *Resp.* Dixit Judas fratribus suis: Ecce Ismaelitæ transeunt; venite, venundetur, et manus nostræ non polluuntur; caro enim et frater noster est. *Vers.* Cunque abiisset Ruben ad puteum, et non invenisset eum, scissis vestibus, pergensque ad fratres, ait: Puer non comparet, et ego quo ibo? **767** *Resp.* Extrahentes Joseph de lacu vendiderunt Ismaelitæ viginti argenteis; reversusque Ruben ad puteum, et cum non invenisset eum, scidit vestimenta sua cum fletu, et dixit: Puer non comparet, et ego quo ibo? *Vers.* At illi intincta tunica Joseph sanguine, et mittentes qui ferrent eam ad patrem, et dicerent: Vide si tunica filii tui sit, an non. Puer non comparet. *Resp.* Videntes Jacob vestimenta Joseph, scidit vestimenta sua cum fletu, et dixit: Vera pessima devoravit filium meum Joseph. *Vers.* Vide si tunica filii tui sit, an non; et cum vidisset pater, ait: Vera pessima. *Resp.* Joseph, dum intraret in terram Ægypti, linguam quam non noverat audivit; manus ejus in laboribus servierunt, et lingua ejus inter principes loquebatur sapientiam. *Vers.* Divertit ab oneribus dorsum ejus. Manus *Resp.* Memento mei dum bene tibi fuerit, ut suggeras Pharaonem, ut educat me de isto carcere, quia furtim sublatus sum, et hic innocens in lacum missus sum. *Vers.* Tres enim adhuc dies sunt post quos recordabitur Pharaon ministerii tui, et revocet te in gradum pristinum; tunc memento mei. Ut suggeras. *Resp.* Tollite hinc vobiscum munera, et ite ad Dominum terræ; et dum inveneritis, adorare eum super terram. Deus autem meus faciat vobis eum placibilem, et reducat et hunc fratrem vestrum vobiscum, et eum quem tenet in vinculis. *Vers.* Tollite de fructibus terræ in vasis vestris; et ferte viro munera. Deus autem. *Resp.* Iste est frater vester minimus de quo dixeratis mihi? Deus miseretur tibi, fili mi; festinavitque in domum et ploravit, quia erumpent lacrymæ, et non poterat se continere. *Vers.* Attollens autem Joseph oculos, vidit Benjamin stantem. Commota sunt omnia viscera ejus super fratrem suum. Quia erumpent. *Resp.* Dixit Ruben fratribus suis: Nunquid non dixi vobis, Nolite peccare in puerum; et non audistis me? En sanguis ejus exquiritur. *Vers.* Merito hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animæ ejus, dum deprecaretur nos, et non audivimus. Idcirco venit super nos tribulatio. En sanguis. *Resp.* Merito hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animæ ejus, dum deprecaretur nos; et non audivimus. Idcirco venit super nos tribulatio. *Vers.* Dixit Ruben fratribus suis: Nunquid non dixi vobis: Nolite peccare in puerum, et non audistis me? Idcirco. *Resp.* Dixit Joseph undecim fratribus: Ego sum Joseph quem vendidistis in Ægyptum. Adhuc vivit pater noster senior, de quo dixeratis mihi? Ite, adducite eum ad me, ut possit vivere. *Vers.* Biennium est quod cepit esse fames in terram; adhuc restant alii quinque. Ite, adducite. *Resp.* Ite, dicite patri meo Jacob: Joseph filius tuus vivit, et ipse dominatur totam terram Ægypti. Quo audito revixit spi-

ritus ejus et dixit: Sufficit mihi, vadam et video eum antequam moriar. *Vers.* Cunque audisset Jacob quod filius suus viveret, quasi de gravi somno evigilans, ait: Sufficit. *Resp.* Loquens Joseph fratribus suis, ait: Pax vobis, nolite timere; pro salute enim vestra misit me Dominus ante vos. *Vers.* Nolite timere, ne durum vobis esse videatur quod vendidistis me in his regionibus. Pro salute. *Resp.* Salus nostra in manu tua est, Domine; respiciat super nos misericordia tua, et securi servieamus tibi. *Vers.* Domine Deus virtutum, converte nos, et ostende faciem tuam, et salvi erimus. Et securi. *Vers.* Vivat, Domine, anima tua, ut non videamus mortem neque parvulos nostros deficientes. Et securi.

768 *Antiph. in matutinis Laudibus.*

Antiph. Fac benigne in bona voluntate tua, et ædificentur, Domine, muri Jerusalem. *Ant.* Dominus mihi adjutor est, non timebo quid faciat mihi homo. *B* *Ant.* Deus miseretur nostri, et benedicat nobis. *Ant.* Vim virtutis suæ oblitus est ignis, ut pueri tui liberarentur illasi. *Ant.* Sol et luna laudate Deum, quia exaltatum est nomen ejus solius.

In Evangelio.

Antiph. Dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt omnia quæ possidet. *Ant.* Si in digito Dei ejicio dæmonia, profecto venit in vos regnum Dei. *Ant.* Et cum egerisset dæmonium, locutus est mutus, et admiratæ sunt turbæ. *Ant.* Cum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem, et non invenit. *Ant.* Accipit Jesus panes, et cum gratias egisset, distribuit discumbentibus.

Feria secunda.

Antiph. Amen dico vobis, quia nemo propheta susceptus est in patria sua. *Ant.* Jesus autem transiens per medium eorum ibat. *Ant.* Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, domum generationis [negotiationis].

Feria tertia.

Antiph. Ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum sum, dicit Dominus. *Ant.* Si duo ex vobis consenserint de eorum [omnibus] quæcunque petierint fiet illis a Patre meo, dicit Dominus. *Ant.* Non dico tibi septies, sed usque septuagesies septies. *Ant.* Quoadiu in mundo sum, lux sum mundi dicit Dominus.

Feria quarta.

Antiph. Audite et intelligite traditiones quas Dominus dedit vobis. *Ant.* Non lotis manibus manducare, non coinquinal hominem. *Ant.* Accipit autem omnes timor, et magnificabant Deum, dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, et quia Deus visitavit plebem suam.

Feria quinta.

D *Antiph.* Omnes qui habebant infirmos ducebant illos ad Jesum, et sanabantur. *Ant.* Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me qui misit me Pater. *Ant.* Exhibant autem dæmonia a multis, clamantia et diventia: Quia tu es Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum.

Feria sexta.

Antiph. Qui biberit aquam quam ego do, dicit Dominus Samaritana, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. *Ant.* Aqua quam ego dederò, qui biberit ex ea, non sitiet ultra. *Ant.* Domine, ut video propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adorerunt. *Ant.* Mulier, venient dies quando veri adoratores adorabunt patrem in spiritu et veritate. *Ant.* Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. *Ant.* Venite et videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcunque feci. *Ant.* Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei. *Ant.* Dixit Samaritana

re: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiet in æternum. *Ant.* Dicit Dominus: Si quis bibit aquam quam ego dabo ei, non sitiet in æter-

769 Sabbato.

iph. Inclinauit se Jesus; scribebat in terra: Si ne peccato est, mittat in eam lapidem. *Ant.* te condemnauit, mulier? nemo te condemnauit. Qui non colligit mecum, dispergit; et qui non cum, contra me est. *Ant.* Cum immundus spixerit ab homine, ut supra.

Responsorium in hebdomada quarta in Quadragesima.
— *Ad Inuitatorium.*

iph. Non sit vobis vanum surgere ante lucem, remisit Dominus coronam vigilantibus. *Ant.* is Domini et oves pascuæ ejus.

Responsorium.

1. Locutus est Dominus ad Moysen, dicens: Vide in Ægyptum; dic Pharaoni ut dimittat populum meum. Induratum est cor Pharaonis, non vult erere populum meum, nisi in manu forti. *Vers.* vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto: gemitum eorum audivi, et descendi liberare eum. *Resp.* Stetit Moyses coram Pharaone, et dixit: Hæc dicit Dominus: Dimitte populum meum, ut non morietur in deserto. *Vers.* Dominus Deus tuus misit me ad te, ait tibi: Dimitte. *Resp.* Dominus Dominus, gloriose enim honorificatus est: et ascensorem projecit in mare. Adjutor tuus factus est mihi Dominus in salutem. *Vers.* Pharaonis et exercitus ejus projecit in mare. *Resp.* In mari via tuæ, et semitæ tuæ in multis. Deduxisti sicut oves populum tuum in Moysi et Aaron. *Vers.* Illuxerunt coruscationes hi ferre; commota est et contremuit terra. In Moysi. *Resp.* Ecce mitto angelum meum, qui latet et custodiat semper. Observa et audi vocem tuam: inimicus ero inimicis tuis, et affligentes te in die; et præcedet te angelus meus. *Vers.* Israel. eris me, non erit in te Deus recens, neque is Deum alienum; ego enim Dominus. Et præcedet te angelus meus. *Resp.* Qui persequebantur populum tuum, et demersisti eos in profundum, et in columna luctator eorum fuisti, Domine. *Vers.* Exclamauit filius Israel in angustia sua ad te, Domine, et eis Salvatorem. Et in columna. *Resp.* Moyses is Domini jejunauit quadraginta diebus et quatuor noctibus, ut legem Domini mereretur accipere. Ascendit Moyses in montem Sinai. Ut supra. *Resp.* Splendida facta est facies Moysi, dum ret in eum Dominus. Videntes seniores clarifacit eum, admirantes timuerunt valde. *Vers.* Dedit Moyses de monte portans duas tabulas lapideas in manibus suis, scriptas utrasque digito Dei. *Resp.* Attendite, popule meus, legem meam, te aurem vestram in verba oris mei. *Vers.* Non in parabolis os meum; loquar propositiones in seculo. Inclinate. *Resp.* Audi, Israel, præter homini, et ea in corde tuo quasi in libro scribe; et tibi terram fluentem lac et mel. *Vers.* Israel. audieris, non erit in te Deus recens, neque is Deum alienum. Et dabo tibi. *Resp.* Vos qui uri estis Jordanem, ædificate altare Domino: dibus quos ferrum non tetigit, et offerte super altare holocaustum et hostias pacificas Deo vestro. Cumque intraveritis terram, quam Dominus iurauerit daturus est vobis, **770** ædificate ibi Deo vestro. *Resp.* Adduxit eos Dominus in terram; cibavit eos nascentibus agros [in sauerunt mel de petra, et oleum de firma petra]. Butyrum bouum et lac ovium cum adipem et filiorum laurorum et hircorum. Suxe-

Responsorium de Josue.

Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum, dicit

A Dominus. Confortare et esto robustus; introduce populum meum ad terram lacte et melle manantem. *Vers.* Ego sum Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti. Confortare. *Vers.* Quoniam tecum est Dominus Deus in omnibus, ad quæcunque perrexeris. Confortare. *Resp.* Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum, dicit Dominus. Confortare populum meum, neque timeas. Ecce Dominus Deus tuus, et non te derelinquet. *Vers.* Quoniam tecum est, ut supra. *Resp.* Popule meus, quid feci, aut quid molestus fui tibi? Responde mihi. Quoniam ego eduxi vos de terra Ægypti, et de domo servitutis. Quadraginta annos, manna plui vobis, et obliti estis me, dicit Dominus. *Vers.* Adduxi vos per desertum quadraginta annos, ego Dominus. Et obliti. *Resp.* Adduxi vos per desertum quadraginta annos, ego Dominus; non sunt attrita vestimenta vestra. Manna de cælo plui vobis, et obliti estis me, dicit Dominus. *Vers.* Popule meus, quid feci, aut quid molestus fui tibi? Responde mihi. Quoniam ego eduxi vos de terra Ægypti. Manna de cælo.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, si auerteris faciem tuam a peccatis meis. *Ant.* Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus. *Ant.* Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus. *Ant.* Potens es, Domine, eripere nos de manu mortis, liberare nos, Deus noster. *Ant.* Reges terræ, et omnes principes, laudate Deum.

In Evangelio.

Antiph. Nemo te condemnauit, mulier? Nemo, Domine. Nec ego te condemnabo. Jam amplius noli peccare. *Ant.* Mulier, nemo te condemnauit? Nec ego te condemnabo. Jam amplius noli peccare. *Antiph.* De quinque panibus et duobus piscibus satiavit Dominus quinque millia hominum. *Ant.* Satiavit Dominus quinque millia hominum de quinque panibus, et duobus piscibus. *Ant.* Cum subleuasset oculos Jesus, et vidisset maximam multitudinem venientem ad se, dixit ad Philippum: Unde ememus panes ut manducent hi? Ipse enim sciebat quid esset facturus. *Ant.* Cum vidissent turbæ signum quod fecerat Jesus, dicebant: Vere hic est propheta, qui venturus est in mundum. *Ant.* Hic est vere propheta qui venturus est in mundum.

Feria secunda.

Antiph. Omnis qui petit accipit, et qui quærit inuenit, pulsanti aperietur. *Ant.* Auferte ista hinc, dicit Dominus, et nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. *Ant.* Dicebat Jesus Judæis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. *Ant.* Solvite templum hoc, dicit Dominus et post triduum excitabo illud. Hoc autem dicebat de templo corporis sui.

771 Feria tertia.

Antiph. Quid me quæritis interficere hominem qui vera locutus est vobis? *Ant.* Unum opus feci et admiramini, quia totum hominem saluum feci in Sabbato. *Ant.* Nonne Moyses dedit vobis legem? et nonne [nemo] ex vobis facit legem. Quid me quæritis interficere? *Ant.* Et me scitis, et unde sim scitis; et a me ipso non veni, sed Pater meus misit me. *Ant.* Nemo in eum misit manus, quia nondum venerat hora ejus.

Feria quarta.

Antiph. Rabbi, qui [quid] peccavit homo iste quod cæcus natus est? Respondit Jesus, et dixit: Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in eo. *Ant.* Interrogatus cæcus: Quis te illuminavit? At ille clamabat dicens: Filius Dei. *Ant.* Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit ex sputo, et linivit oculos meos, et modo video. *Ant.* Lutum fecit ex sputo Dominus, et linivit oculos meos, et abii, et lavi, et credidi Deo. *Ant.* Dixi vobis jam et audistis; lutum mihi posuit ille homo qui dicitur Jesus. *Ant.* A sæculo non est auditum quia quis aperuit, oculos cæci nati, nisi Christus Filius Dei.

Feria quinta.

Antiph. Ibat Jesus in civitatem quæ vocatur Naim. Ant. Propheta magnus surrexit in nobis, quia Deus visitavit plebem suam. *Ant.* Accepit autem omnes timor, et magnificabant Deum dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, et quia Deus visitavit plebem suam. *Antiph.* Diligebat Jesus Martham et sororem ejus Mariam, et Lazarum fratrem earum. *Ant.* Lazarus amicus noster dormit eam et a somno excitemus eum. *Ant.* Domine, si hic fuisses, Lazarus non esset mortuus. Ecce jam fetet quatrivanus in monumento. *Ant.* Ad monumentum Lazari clamabat Dominus, dicens: Lazare, veni foras. *Ant.* Qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ, dicit Dominus. *Ant.* Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater.

Responsoria de Passione Domini. — Ad Invitatorium.

Antiph. Hodie si vocem Domini audieritis, nolite obdurare corda vestra. *Resp.* Isti sunt dies quos observare debetis temporibus suis. Quarta decima die ad vesperum Pascha Domini est, et in quintadecima solemnitatis [solemnitatem] celebrabitis Altissimo Domino. *Vers.* Locutus est Dominus ad Moysen dicens: Loquere filiis Israel, et dices ad eos. Quarta. *Resp.* Multiplicati sunt qui tribulant me, et dicunt: Non est salus illi in Deo ejus. Exsurge, Domine, salvum me fac, Deus meus. *Vers.* Ne quando dicat inimicus meus: Prævalui adversus eum. Exsurge. *Resp.* Qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in unum, dicentes: Deus dereliquit eum; persequimini et comprehendite eum, quia non est qui liberet eum. Deus meus, ne elongeris a me; Deus meus, in adjutorium meum intende. *Vers.* Omnes inimici mei adversum me cogitabant mala mihi: verbum iniquum mandaverunt adversum me, **772** dicentes. Persequimini. *Resp.* Adjutor et susceptor meus tu es, Domine, et in verbum tuum speravi. Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei. *Vers.* Eripe me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus in me libera me. Declinate. *Resp.* Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta. Ab homine iniquo et doloso eripe me, quia tu es Deus meus et fortitudo mea. *Vers.* Emitte lucem tuam, et veritatem tuam. Quia tu es. *Resp.* Deus meus es tu, ne discedas a me, quoniam tribulatio proxima est, et non est qui adjuvet. *Vers.* Deus meus, respice in me; quare me dereliquisti? Longe a salute mea. Quoniam trib. *Resp.* Deus meus, eripe me de manu peccatoris, et de manu contra legem agentis et iniqui, quoniam tu es patientia mea. *Vers.* Eripe me de inimicis meis, ut supra. Quoniam. *Resp.* Ne perdas cum impiis, Deus, animam meam, et cum viris sanguinum vitam meam; redime me, Domine. *Vers.* Eripe me, Domine, ab homine malo, a viro iniquo libera me. Redime. *Resp.* Tota die contristatus ingrediebar, Domine, quoniam anima mea completa est illusionibus, et vim faciebant qui quærebant animam meam. *Vers.* Et qui inquirebant mala mihi locuti sunt vanitates, et dolos tota die meditabantur. Et vim. *Resp.* Non avertas faciem tuam a puero tuo, Domine, quoniam tribulor, velociter exaudi me. *Vers.* Eripe me ab homine malo, quoniam tribulor. *Resp.* In proximo est tribulatio mea, Domine, et non est qui adjuvet; ut fodiant manus meas et pedes meos. Libera me de ore leonis, ut narrem nomen tuum fratribus meis. *Vers.* Deus, Deus meus, respice in me; quare me dereliquisti? Longe a salute mea. Libera me. *Resp.* In te jactatus sum ex utero, de ventre matris meæ Deus meus es tu; ne discedas a me, quoniam tribulatio proxima est, et non est qui adjuvet. *Vers.* Erue a frænea, Deus, animam meam, et de manu canis unicum meam. Quoniam tribulatio. *Resp.* Vide quia tribulor, velociter exaudi me; intende animæ meæ et libera eam, propter inimicos meos. Eripe me, Domine. *Vers.* Eripe me de inimicis meis, ut

A supra. Resp. Pacifice loquebantur mihi inimici mei, et in ira molesti erant mihi. Vidisti, Domine, ne si-leas, ne discedas a me. *Vers.* Omnes inimici mei adversum me. *Resp.* Fac mecum, Domine, signum in bono, ut videant qui me oderunt et confundantur, quoniam tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me. *Vers.* Respice in me, et miserere mei, quia unicus et pauper sum ego. *Resp.* Doceam iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur. Libera me de sanguinibus, Deus salutis meæ. *Vers.* Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam. Libera me. *Resp.* Præcinxisti me virtute ad bellum, et supplantasti inimicos meos subtus me. Et inimicorum meorum dedisti mihi dorsum, et odientes me disperdidisti. *Vers.* Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar donec deficiant. Et inimicorum. *Resp.* Liberator meus de gentibus iracundis, ab insurgentibus in me libera me. *Vers.* Eripe me de inimicis meis. Ab insurgentibus. *Resp.* Erue a frænea, Deus animam meam, et de manu canis unicum meam, humilitatem meam. *Vers.* Eripe me, Domine, ab homine. *Resp.* De ore leonis libera me, Domine, et a cornibus unicornium humilitatem meam. *Vers.* Erue a frænea. *Resp.* Principes persecuti sunt me gratis, et a verbis tuis formidavit cor meum. Lætabor ego super eloquia tua. *Vers.* Quasi qui invenit spolia multa. **773** *Resp.* Usquequo exaltabitur inimicus meus super me? Respice et exaudi me, Domine Deus meus. *Vers.* Qui tribulant me exsultabunt si motus fuero. Ege autem in misericordia tua speravi. Respice.

Versi declinatorii.

Vers. Eripe me ab homine malo. *Vers.* Eripe me de inimicis meis. Deus meus. *Vers.* Erue a frænea. *Vers.* De ore leonis.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Vide, Domine, afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus meus. *Ant.* In tribulatione invocavi Dominum, et exaudivit me in latitudine. *Ant.* Judicasti, Domine, causam animæ meæ: defensor vitæ meæ, Domine, Deus meus. *Ant.* Popule meus, quid feci tibi? Aut quid molestus fui? responde mihi. *Ant.* Nunquid redditur pro bono malum, quia foderunt foveam animæ meæ.

In Evangelio.

Antiph. Qui est ex Deo verba Dei audit, vos non auditis quia ex Deo non estis. *Ant.* Ego dæmonium non habeo, sed honorifico patrem meum, dicit Dominus. *Ant.* Ego gloriam meam non quæro; est qui quærat et judicet. *Ant.* Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. *Ant.* Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum; vidit et gravisus est. *Ant.* Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? Amen dico vobis, antequam Abraham fieret, Ego sum. *Ant.* Tulerunt lapides ut jacerent in Jesum. Jesus autem abscondit se, et exivit de templo. *Ant.* Libera me, Domine, et pone me juxta te; et cuiusvis magnus pugnet contra me. *Ant.* Animæ impiorum fremebant adversum me; et gravatum est cor meum super eos.

Item ad Vesperas.

Antiph. Ego sum Pastor bonus, qui pasco oves meas, et pro ovibus meis pono animam meam. *Ant.* Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet. *Ant.* Narrabitur quid fecit mulier illa, in generationes sæculorum. *Ant.* Sicut exaltatus est serpens in eremo, ita exaltari oportet Filium hominis. *Ant.* Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quod [quos] dedisti mihi. *Ant.* Rogavi Patrem meum, ne deficiat fides tua, Petre. *Ant.* Si mihi non creditis, operibus credite, quæ ego facio in nomine ejus. *Ant.* Pastor bonus animam suam posuit pro ovibus suis. *Ant.* Si oportuerit me mori tecum, non te nego, Domine Deus

patris mei. *Ant.* Pater, si non potest hic A
sire nisi bibam illum, fiat voluntas tua.

Feria secunda.

In die magno festivitatis, stabat Jesus et
dicens: si quis sitit, veniat ad me et bibat.
sitit veniat et bibat, et ventre ejus fluent
e.

Feria tertia.

Tempus meum nondum advenit, tempus
semper est paratum, dicit Dominus. *Ant.*
idite ad diem festum hunc. Ego non ascen-
di tempus meum nondum advenit. *Ant.* Qui-
m Judæi dicebant quia bonus est, alii autem
Non, sed seducit turbas.

774 *Feria quarta.*

Circumdantes Judæi Dominum, dixerunt:
animam nostram tollis? Si tu es Christus,
palam. *Ant.* Oves meæ vocem meam au-
ego Dominus agnosco eas. *Ant.* Multa bona B
eratus sum vobis; propter quod opus vultis
ere?

Feria quinta.

Principes sacerdotum consilium fecerunt
occiderent. Dicebant autem: Non in die
forte tumultus fieret in populo. *Ant.* Quid
stis huic mulieri? Opus enim bonum ope-
ni in me. *Ant.* Mittens hæc mulier in corpus
e unguentum, ad sepeliendum me fecit.
nunquam fuerit prædicatum hoc Evangelium
undo, erit memoria ejus. *Ant.* Magister di-
pus meum prope est; apud te facio pascha
ipulis meis. *Ant.* Si oportuerit, ut supra.
r, si non potest hic calix, ut supra. *Ant.*
desideravi pascha manducare vobiscum,
n patiari. *Ant.* Appropinquabat autem dies
supra. *Ant.* Principes sacerdotum, ut supra.

Sabbato.

Clarifica me, Pater, apud te ipsum,
quam habui, priusquam mundus fieret. *Ant.*
factus est pro nobis obediens usque ad mor-
tem autem crucis.

*ria in hebdomada majore in Palmis. — Ad
Invitatorium.*

Ipsi vero non cognoverunt vias meas,
iravi in ira mea, si introibunt in requiem
resp. In die qua invocavi te, Domine, dixisti:
ere. Judicasti causam meam, et liberasti me.
eus. *Vers.* Deus meus, eripe me de manu
is, et de manu contra legem argentis et ini-
casti. *Resp.* Fratres mei elongaverunt a me,
rei quasi alieni recesserunt a me. *Vers.*
ei et proximi appropinquerunt, et stete-
rasi. *Resp.* Attende, Domine, ad me, et audi
versariorum meorum. Nunquid redditur pro-
dum, quia foderunt foveam animæ meæ?
omo pacis meæ in quo sperabam, ampliavit
n me supplicationem. Nunquid. *Resp.* Con-
is meas inimicus, insidiator factus est mihi

in abscondito, replevit et inebriavit me
dine. Deduxerunt in lacum mortis vitam
et posuerunt lapidem contra me. Vide, Do-
ignitates illorum, et judica causam animæ
fensor vitæ meæ. *Vers.* Omnes inimici mei
n me cogitabant mala mihi; verbum ini-
audaverunt adversum me. Vide. *Resp.* Sal-
fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque
am meam. Ne avertas faciem tuam a me,
tribulor, exaudi me, Deus meus. *Vers.* In-
nima meæ, et libera eam; propter inimicos
ipe me. Quoniam tribulor. *Resp.* Noli esse
omine, alienus. Parce mihi, Domine, in die
onfundantur omnes qui me persequuntur, et
fundar ego. *Vers.* Confundantur omnes ini-
i. Et non confundar. *Resp.* Ingreddiente Do-
sanctam civitatem, Hebræorum pueri resur-
m vitæ prænuntiantes, **775** cum ramis pa-

marum, hosanna clamabant in excelsis. *Vers.* Ex ore
infantium et lactantium perfecisti laudem. Cum ramis.
Resp. Dominus mecum est tanquam bellator fortis;
propterea persecuti sunt me, et intelligere non potue-
runt. Domine, probans renes et corda, tibi revelavi
causam meam. *Vers.* Et vim faciebant qui quærebant
animam meam, et qui inquirebant mala mihi locuti
sunt vanitates. Et inte ligere. *Resp.* Dixerunt impii
apud se non recte cogitantes: Circumveniamus jus-
tum, quoniam contrarius est operibus nostris. Pro-
mittit se scientiam Dei habere, Filium Dei se nomi-
nat, et gloriatur Patrem se habere Deum. Videamus
si sermones illius veri sint; et si est verus Filius
Dei, liberet illum de manibus nostris; morte turpis-
sima condemnemus eum. *Vers.* Viri impii dixerunt:
Opprimamus virum justum injuste, et de spoliis ejus
sortem mittamus. Videamus. *Resp.* Viri impii dix-
erunt: Opprimamus virum justum injuste, et deglutia-
mus eum tanquam infernus vivum. Auferamus me-
moriæ illius de terra, et de spoliis ejus, sortem
mittamus inter nos. Ipsi enim homicidæ thesauriza-
verunt sibi malum, insipientes et maligni oderunt
sapientiam, et rei facti sunt in cogitationibus suis.
Vers. Dixerunt impii apud se non recte cogitantes:
Circumveniamus justum. Et rei. *Resp.* Opprobrium
factus sum nimis inimicis meis; viderunt me et mo-
verunt capita sua: Adjuva me, Domine, Deus meus.
Vers. Persequar inimicos meos et comprehendam
illos, et non convertar, donec deficient. Adjuva me,
Domine. *Resp.* Insurrexerunt in me viri iniqui abs-
que misericordia; quæsierunt me interficere, et non
pepercerunt in faciem meam spuere. Et lanceis suis
vulneraverunt me; et concussa sunt omnia ossa mea.
Ego autem astimabam me tanquam mortuum super
terram. *Vers.* Dederunt in escam meam fel, et in siti
mea potaverunt me aceto. Ego autem. *Resp.* Animæ
impiorum fremebant adversum me, et gravatum est
cor meum super eos; et constituerunt pretium trig-
C ginta argenteis, quod appetiatus sum ab eis. *Vers.*
Contumelias et terrores passus sum ab eis qui erant
pacifici mei. Et constituerunt. *Resp.* Contumelias et
terrores passus sum ab eis qui erant pacifici mei, et
custodientes latus meum, dicentes: decipiamus eum,
et prævaleamus illi. Sed tu, Domine, mecum es tan-
quam bellator fortis. Cadent in opprobrium sempi-
ternum. Et videam vindictam in eos, quia tibi reve-
lavi causam meam. *Vers.* Omnes inimici mei, ut supra.
Dicentes. *Resp.* Sicut agnus ductus sum ut occiderer,
et nesciebam: super me autem cogitaverunt consi-
lium. Tu autem, Domine, liberasti animam meam.
Vers. Omnes inimici mei, ut supra. *Resp.* Deus Israel,
propter te sustinui improprium, operuit reverentia
faciem meam; extraneus factus sum fratribus meis,
et hospes filiis matris meæ; quoniam zelus domus tuæ
comedit me. *Vers.* Intende animæ meæ, et libera eam;
propter inimicos meos eripe me. Quoniam zelus. *Vers.*
Deus, Deus meus, respice, ut supra. *Resp.* Synagogæ
populorum circumdederunt me; et non reddidi retri-
buentibus mihi mala. Consumetur, Domine, nequitia
peccatorum, et dirige justum. *Vers.* Tu autem, Do-
mine, susceptor meus es, gloria mea, et exaltans
caput meum. Consumetur.

Antiphonæ in Matutinis.

Antiph. Dominus Deus auxiliator meus, et ideo
non sum confusus. *Ant.* Circumdantes circumdede-
runt me, **776** et in nomine Domini vindicabo in
eis. *Ant.* Judica causam meam, defende, quia potens
es, Domine. *Ant.* Cum Angelis et pueris fideles inven-
niantur triumphatores [inveniamur triumphatori]
mortis clamantes hosanna in excelsis. *Ant.* Confun-
dantur qui me persequuntur, et non confundar ego,
Domine, Deus meus. *Vers.* Erue a framea.

In Evangelio.

Ant. Turba multa quæ venerat ad diem festum,
clamabat [ad] Dominum: Benedictus qui venit in no-
mine Domini, hosanna in excelsis. *Ant.* Hosanna

Filio David; benedictus qui venit in nomine Domini, A
 Rex Israel, hosanna in excelsis. *Ant.* Occurrunt turbæ
 cum floribus et palmis Redemptori obviam, et victori
 triumphanti digna dant obsequia. Filium Dei ore
 gentes prædicant, et in laudem Christi voces sonant
 per nubila. Hosanna. *Antiph.* Hodie namque Christo
 cum humana lingua coma servivit arboria. Et quam-
 vis fuerint regida, miserunt Regi spolia arborum
 flexus. Hosanna. *Ant.* Pueri Hebræorum vestimenta
 prosternebant in via, et clamabant, dicentes: Ho-
 sanna Filio David. Benedictus qui venit in nomine
 Domini. *Ant.* Pueri Hebræorum, tollentes ramos oli-
 varum, obviaverunt Domino, clamantes et dicentes:
 Hosanna in excelsis. *Ant.* Tibi revelavi causam
 meam, defensor vitæ meæ, Domine Deus meus. *Ant.*
 Invocabo nomen tuum, Domine; ne avertas iram
 [faciem] tuam a clamore meo. *Ant.* Missus sum ad
 oves quæ perierant domus Israel, dicit Dominus.
Ant. Omnes collaudant nomen tuum, et dicent: Be-
 nedictus qui venit in nomine Domini, hosanna in ex-
 celsis. *Ant.* Cæperunt omnes turbæ descendantium B
 gaudentes laudare Deum voce magna, super omni-
 bus quæ viderant virtutibus, dicentes: Benedictus
 qui venit Rex in nomine Domini. Pax in celo, et
 gloria in excelsis. *An.* Rex Israel, hosanna in
 excelsis.

Feria secunda in Matutinis.

Antiph. Faciem meam non averti ab increpantibus
 et conspuentibus in me. *Ant.* Fræmen, suscitare ad-
 versus eos qui dispergunt gregem meum. *Ant.* Ap-
 penderunt mercedem meam triginta argenteis, quod
 appetriatus sum ab eis. *Ant.* Inundaverunt aquæ su-
 per caput meum; dixi: Perii, invocabo nomen tuum,
 Domine Deus meus. *Ant.* Labia insurgentium et co-
 gitationes eorum vide, Domine. *Vers.* Erue a frænea,
 Deus, animam meam.

In Evangelio.

Antiph. Appropinquabat autem dies festus, et quæ-
 rebant principes sacerdotum quomodo Jesum inter-
 ficerent, sed timebant plebem. *Ant.* Non haberes in
 me potestatem, nisi desuper tibi datum fuisset. *Ant.*
 Recordare mei, Domine, et erue me ab his qui per-
 sequuntur me. *Ant.* Infirmata est virtus mea, in ma-
 nibus inimicorum meorum. *Ant.* Ante diem festum
 Paschæ sciens Jesus quia venit hora, cum dilexisset
 suos, in finem dilexit eos.

Feria tertia in Matutinis.

Ant. Vide, Domine, et considera, quoniam tribu-
 lor, velociter exaudi me. *Ant.* Discerne causam
 meam, Domine; ab homine iniquo et doloso eripe
 me. *Ant.* Dum tribularer, clamavi ad Dominum, de
 ventre inferi exaudivit me. *Ant.* Domine, vim patior,
 responde pro me, quia nescio quid dicam inimicis
 meis. *Ant.* Dixerunt impii: Opprimamus 777 virum
 justum, quia contrarius est operibus nostris.

In Evangelio.

Antiph. Principes sacerdotum, ut supra. *Ant.* Ne
 mo tollet animam meam, sed ego pono eam et ite-
 rum sumo eam. *Ant.* Quia ego tecum sum, de manu
 pessimorum liberabo te, dicit Dominus. *Ant.* Potes-
 tatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumo
 eam. *Ant.* Scriptum est enim: Percutiam pastorem
 et dispergentur oves gregis. Postquam autem surre-
 xero, præcedam vos in Galileam; ibi me videbitis,
 dicit Dominus. *Ant.* Nunc clarificatus Filius hominis,
 et Deus clarificatus est in eo. *Ant.* Collegerunt pon-
 tifices et Pharisei concilium, et dicebant: Quid fa-
 ciemus quia hic homo multa signa facit? si dimitti-
 mus eum sic, omnes credent in eum. Ne forte veniant
 Romani, et tollent nostrum locum et gentem. *Vers.*
 Unus autem ex illis, Caiaphas nomine, cum esset pon-
 tifex anni illius, prophetavit dicens: Expedi nobis
 ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens
 pereat.

Feria quarta in Matutinis.

Antiph. Libera me de sanguinibus, Deus Deus sa-
 lutis meæ, et exaltabit lingua mea justitiam tuam.
Ant. Contumelias et terrores passus sum ab eis, et
 Dominus mecum est tanquam bellator fortis. *Ant.* Ip-
 si vero in vanum quæsierunt animam meam. Introi-
 bunt in inferiora terræ. *Ant.* Omnes inimici mei au-
 dierunt malum meum, Domine. Lætati sunt quoniam
 tu fecisti. *Ant.* Alliga, Domine, in vinculis nationes
 gentium, et reges eorum in compedibus. *Vers.* Erue
 a frænea.

In Evangelio.

Antiph. Simon, dormis; non potuisti una hora vi-
 gilare mecum. *Ant.* Concilium fecerunt inimici mei,
 dicentes: Conteramus eum de terra viventium. *Ant.*
 Dominus mecum est tanquam bellator fortis, propte-
 rea persecuti sunt me inimici mei. *Ant.* Tanto tem-
 pore vobiscum eram docens in templo, et non me
 tenuistis, modo flagellatum ducitis ad crucifigendum.
Ant. Quotidie apud vos eram in templo docens, et
 non me tenuistis. Modo flagellatum ducitis ad cruci-
 figendum. *Ant.* Ancilla dixit Petro vere et tu ex illis
 es, nam et loquela tua manifestum te facit. *Ant.*
 Amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me in
 manus peccatorum quærentium me. Væ autem illi
 per quem tradar ego. *Ant.* Tradetur enim gentibus
 ad illudendum, et flagellandum, et crucifigendum.

*Antiphonæ et Responsoria in Cena Domini,
 sine Incitatorio.*

Antiph. Zelus domus tuæ comedit me, et opprobria
 exprobrantium tibi ceciderunt super me. *Psal.* Sal-
 vum me fac, Deus. *Ant.* Avertantur retrorsum et
 erubescant, qui cogitant mihi mala. *Psal.* Deus, in
 adiutorium. *Ant.* Deus meus, eripe me de manu pec-
 catoris. *Psalm.* In te, Domine, 2. *Vers.* Deus meus,
 eripe me. *Resp.* In montem oliveti oravi ad Patrem:
 Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste. Spi-
 ritus quidem promptus est, caro autem infirma: tua
 voluntas tua. *Vers.* Verumtamen non sicut ego volo,
 sed sicut tu vis. Fiat. *Resp.* Tristis est anima mea
 usque ad mortem; sustinete hic, et vigilate mecum:
 nunc videbitis turbam quæ circumdat me, vos fugam
 capietis, et ego vadam 778 immolari pro vobis.
Vers. Vigilate et orate, dicit Dominus. Nunc. *Resp.*
 Ecce vidimus eum non habentem speciem, neque de-
 corem: aspectus ejus in eo non est. Hic peccata nos-
 tra portavit, et pro nobis dedit; ipse autem vulnera-
 tus est propter iniquitates nostras, cujus livore sana-
 ti sumus. *Vers.* Vere languores nostros ipse tulit, et
 infirmitates nostras ipse portavit. Cujus. *Ant.* Libe-
 ravit Dominus pauperem a potente, et inopem cui
 non erat adjutor. *Psalm.* Deus, iudicium tuum. *Ant.*
 Cogitaverunt impii et locuti sunt nequitiam: iniqui-
 tatem in excessu locuti sunt. *Psalm.* Quam bonus.
Ant. Exsurge, Domine, et iudica causam meam.
 D. *Psal.* Ut quid Deus. *Vers.* Exsurge, Domine.

Responsoria.

Resp. Amicus meus osculum [osculi] me tradidit
 signo; quem osculatus fuero ipse est, tenete eum;
 hoc malum fecit signum, qui per osculum adimplexit
 homicidium. Intelix prætermisit pretium sanguinis,
 et in finem laqueo se suspendit. *Vers.* Melius illi
 fuerat si natus non fuisset. Qui per. *Resp.* Judas
 mercator pessimus, osculum petit Domino. Ille ut
 Agnus innocens non negat Judæ osculum. Denario-
 rum numero Christum Judæis tradidit. *Vers.* Melius
 fuerat. *Resp.* Unus ex discipulis meis tradet me ho-
 die. Væ illi per quem tradar ego. Melius illi fuerat si
 natus non fuisset. *Vers.* Qui intingit mecum manum
 in paropside, hic me traditurus est in manus pecca-
 torum. Melius fuerat. *Resp.* Eram quasi Agnus inno-
 cens, ductus sum ad immolandum, et nesci-bam;
 consilium fecerunt inimici mei adversum [me] dicen-
 tes; Mittamus lignum in pane ejus, et conteramus
 eum de terra viventium. *Vers.* Omnes inimici mei

necogitabant mala mihi: verbum iniquum A
int adversum me, dicentes. *Resp.* Una ho-
uistis vigilare mecum, qui exhortabamini
ne. Vel Judam non videtis, quomodo non
I festinat tradere me Judæis. *Vers.* Domini-
requiescite, ecce appropinquabit qui me
est. Vel Judam.

In tertio nocturno.

Dixi iniquis: Nolite loqui adversus Deum
n. *Psalm.* Confitebimur. *Ant.* Terra tremuit et
im resurgeret in iudicium Deus. *Psalm.* No-
ua. *Ant.* In die tribulationis meæ, Deum
ianibus meis. *Psalm.* Voce mea. *Vers.* Ho-
neæ.

Responsoria.

niores populi consilium fecerunt ut Jesum
ent et occiderent. Cum gladiis et fustibus
anquam ad latronem. *Vers.* Congregave-
itatem sibi, et egrediebantur foras. Cum B
sp. Revelabunt cæli iniquitatem Juda, et
rsus eum consurget, et manifestum erit
illius in die furoris Domini, cum eis qui
omino meo: Recede a nobis, scientiam
trum nonimus. *Vers.* Fiat mensa eorum
s in laqueum, et in retributiones et in
Cum eis. *Resp.* Ecce turba, et qui voca-
s, venit, et dum appropinquaret ad Jesum
ularetur, Jesus dixit ad eum: Juda, oscu-
lillum hominis ad crucifigendum. *Vers.* Fi-
n hominis vadit, sicut scriptum est de illo:
i illi per quem tradar. Ad crucifigendum.
das. **779** qui dereliquisti consilium pa-
i Judæis consiliatus es, triginta argenteis
sanguinem justum, et pacis osculum fere-
quam] in pectore non habebas. *Vers.* Ve-
allacibus, pius flagellat impius. Et pacis.
est lingua iniquorum fraudulenta in ore
loquebantur mendacium. Omnes in sani-
liati sunt verum justum venundati sunt ad
se autem pacifica verba loquebatur ad Ju-
c. Quid me quæritis interficere, hominem
cutus sum vobis? Ipse autem.
Justificeris, Domine, in sermonibus tuis,
um judicaris. *Psalm.* Miserere mei. *Ant.*
umquam ovis ad victimam ductus est, et
t os suum. *Psalm.* Domine, refugium. *Ant.*
est cor meum in medio mei, contremue-
ossa mea. *Psalm.* Deus Deus meus. *Ant.*
es in virtute tua, et in refectioe sancta
re. *Psalm.* Cantemus. *Ant.* ipse portavit,
quia ipse voluit, et peccata nostra. *Psalm.*
ominum de cælis. *Vers.* Christus factus
jis obediens.

In Evangelio.

Traditor autem dedit eis signum, dicens:
latus fuero ipse est, tenete eum. *Ant.* In D
iudicium ejus sublatum est. Generationem
narrabit? *Ant.* Ait Pilatus: Munda sunt
e a sanguine hujus justis, vos videritis.
s autem sequebatur Jesum a longe ut vide-
rei.

In Cæna Domini ad Vesperas.

Calicem Domini accipiam, et nomen Do-
abo. *Psalm.* Credidi. *Ant.* Cum his qui
cem eram pacificus: cum loquebar illis,
nt me gratis. *Psalm.* Ad Dominum cum tri-
t. Ab hominibus iniquis libera me, Do-
Eripe me, Domine. *Ant.* Custodi me a
n statuerunt mihi, et ab scandalis ope-
quitatem. *Psalm.* Domine, clamavi. *Ant.*
am ad dexteram, et videbam, et non erat
eret me. *Psalm.* Voce mea. *Ant.* De manu
enorum libera me, Domine. *Psalm.* Bene-
minus Deus meus.

Versi declinatorii.

Vers. Homo pacis meæ. *Vers.* Acuerunt linguas
suas. *Vers.* Christus factus est pro nobis.

In Evangelio.

Antiph. Cœnantibus autem, accepit Jesus panem;
benedixit ac fregit, dedit discipulis suis. *Ant.* Ac-
cepto pane Judas tradidit Dominum, sicut promise-
rat principibus sacerdotum. *Ant.* Si male locutus
sum, perhibe testimonium; si autem bene, quid me
cædis? *Ant.* Cæna facta est, dixit Jesus discipulis suis:
Amen, amen dico vobis, unus vestrum hic, qui me
traditurus est in hac nocte. *Ant.* Mandatum novum
do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos, dicit
Dominus. *Ant.* Diligamus nos invicem, quia charitas
ex Deo est: et qui diligit fratrem suum, ex Deo na-
tus est, et vidit Dominum. *Ant.* Si ego Dominus et
Magister vester lavi vobis pedes, quanto magis vos
debetis alter alterius lavare pedes? *Ant.* In diebus il-
lis mulier quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit
quod Jesus accubuit in domo Simonis leprosi, attulit
alabastrum unguenti: et stans retro secus pedes Do-
mini Jesu, lacrymis cepit rigare pedes ejus, et capil-
lis capitis sui tergebat. **780** et osculabatur pedes
ejus, et unguento ungebat. *Ant.* Postquam surrexit
Dominus a cœna, misit aquam in pelvum, cepit la-
vare pedes discipulorum. Hoc exemplum dedit [*Dele-
dedit*], reliquit eis. *Ant.* Ubi fratres in unum glorifi-
cant Dominum, ibi dabit Dominus Benedictionem.
Ant. Congregavit nos Christus ad glorificandum se
ipsum. Reple, Domine, animas nostras sancto Spiritu.

*Antiphonæ et Responsoria de Parasceve. — In primo
nocturno.*

Antiph. Astiterunt reges terræ, et principes con-
venerunt in unum, adversus Dominum et adversus
Christum ejus. *Psalm.* Quare fremuerunt. *Ant.* Divi-
serunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam
miserunt sortem. *Psalm.* Deus, Deus meus. *Ant.* In-
surrexerunt in me testes iniqui, et mentita est iniqui-
tas sibi. *Psalm.* Dominus, illuminatio. *Vers.* Diviserunt
sibi vestimenta mea.

Resp. unde supra.

Resp. Omnes amici mei dereliquerunt me, et præ-
valuerunt insidiantes mihi Tradidit me quem dilige-
bam, et terribilibus oculis plaga crudeli percutiens,
aceto potabant me. *Vers.* Et dederunt in escam
meam fel, et in siti mea. *Resp.* Velum templi scissum
est, et omnis terra tremuit: latro de cruce clamavit,
dicens: Memento mei, Domine, dum veneris in re-
gnum tuum. *Vers.* Amen dico tibi, hodie mecum eris
in paradiso. Latro. *Vers.* Ait latro ad latronem: Nos
quidem digna factis recipimus, hic autem quid fecit?
Memento. *Resp.* Vinea mea electa, ego te plantavi;
quomodo conversa es in amaritudinem ut me cruci-
figeres, et Barabbam dimitteres? *Vers.* Ego quidem
plantavi te vinea mea electa, omne semen verum.
Quomodo.

In secundo nocturno

Antiph. Vim faciebant qui quærebant animam
meam. *Psalm.* Domine, ne in furore. **2.** *Ant.* Confun-
dantur et reverentur qui quærent animam meam ut
auferant eam. *Psalm.* Expectans. *Ant.* Alieni in-
surrexerunt in me, et fortes quæsierunt animam
meam. *Psalm.* Deus, in nomine tuo. *Vers.* Insurrexe-
runt in me.

Responsoria in eodem.

Resp. Tanquam ad latronem existiis cum gladiis
comprehendere me. Quotidie apud vos eram in tem-
plo docens, et non me tenuistis. Et ecce flagellatum
duccitis ad crucifigendum. *Vers.* Filius quidem homi-
nis vadit sicut scriptum est de illo. Væ homini illi
per quem tradetur. Ad crucifigendum. *Resp.* Tene-
bre factæ sunt dum crucifixissent Jesum Judæi, et
circa horam nonam exclamavit Jesus voce magna:
Deus, Deus, ut quid me dereliquisti? Tunc unus ex
militibus lancea latus ejus perforavit, et inclinato ca-

pile emisit spiritum. *Vers.* Et velum templi scissum est a summusque deorsum, et omnis terratremuit. Tunc unus. *Resp.* Animam meam electam tradidi in manus iniquorum, et facta est mihi hereditas mea, sicut leo in silva. Dedit contra me vocem adversarius, dicens: Congregamini et properate ad devorandum illum. Posuerunt me in desertum solitudinis, et luxit super me omnis terra, quia non est inventus qui me agnosceret et faceret bene. *Vers.* Omnes inimici mei adversus me cogitabant mala mihi, verbum iniquum mandaverunt adversum me. Quia. *Resp.* Barabbas latro **781** dimittitur, et innocens Christus occiditur, nam et Judas armidoctus sceleris, qui per pacem didicit facere bellum, osculando tradidit Dominum Jesum Christum. *Vers.* Ecce turba, et qui vocabatur Judas venit. Et dum appropinquaret ad Jesum.

In tertio nocturno.

Antiph. Ab insurgentibus in me libera me, Domine, quia occupaverunt animam meam. *Psal.* Eripe me, Domine, de inimicis. *Ant.* Longe fecisti notos meos a me; traditus sum, et non egrediebar. *Psal.* Domine, Deus salutis. *Ant.* Captabunt in animam justis, et sanguinem innocentem condemnabunt. *Psal.* Deus ultionum. *Vers.* Captabunt in animam justis.

Resp. Tradiderunt me in manus implorum, et inter iniquos projecerunt me, et non pepercerunt animæ meæ. Congregati sunt adversum me fortes, et sicut gigantes steterunt contra me. *Vers.* Astiterunt reges terræ, et principes convenrunt in unum. Et sicut gigantes. *Resp.* Me tradidit impius summis principibus sacerdotum, et senioribus populi; Petrus autem sequebatur a longe, ut videret finem. *Vers.* Et ingressus Petrus in atrium principis sacerdotum. Ut videret. *Resp.* Caligaverunt oculi mei a fletu meo, quia elongatus est a me, qui consolatur me. Videte, omnes populi, si est dolor similis sicut dolor meus. *Vers.* O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videte. Si est. *Resp.* Viderunt in quem transfixerunt, et plangent super eum omnes tribus terræ: dicentes: Vere Filius Dei erat iste. *Vers.* In humilitate iudicium Dei sublatum est: generationem illius quis enarrabit? *Resp.* Principes sacerdotum concilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent et occiderent; dicebant autem: Non in die festo, ne forte tumultus fieret in populo. *Vers.* Omnes inimici mei, ut supra. Ut Jesum.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum. *Psal.* Miserere mei, Deus. *Ant.* Anxius est in me spiritus meus, in me turbatum est cor meum. *Psal.* Domine, exaudi. *Ant.* Ait latro ad latronem: nos quidem digna factis recipimus, hic autem quid fecit? Memento mei, Domine, dum veneris in regnum tuum. *Psal.* Deus, Deus meus, ad te. *Ant.* Dum conturbata fuerit anima mea, Domine, misericordiæ memor eris. *Psal.* Domine, audivi. *Ant.* Memento mei, Domine, cum veneris in regnum tuum. *Psal.* Laudate Dominum. *Vers.* Christus factus est pro nobis.

In Evangelio.

Antiph. Posuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam: Jesus Nazarenus Rex Judæorum. *Ant.* Replevit et inebriavit me inimicus meus. *Ant.* Jesus clamans voce magna emisit spiritum, et velum templi scissum est. *Ant.* Cum accepisset acetum dixit: Consummatum est; et, inclinato capite, tradidit Spiritum. *Ant.* Eloi, Eloi, Lamasabactani; Deus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? *Ant.* Tristis est anima mea usque ad mortem; sustinete hic et vigilate mecum. *Ant.* Recordatus est Petrus verbi Jesu, quod dixerat ei, et egressus foras flevit amare.

Sabbato sancto in primo nocturno.

Antiph. In pace in idipsum dormiam et requiescam. **782** *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Habitabit in tabernaculo tuo, requiescet in monte sancto tuo. *Psal.*

Domine, quis habitabit. *Ant.* Caro mea requiescet in spe. *Psal.* Conserva me. *Vers.* Ne derelinquas me, Domine. *Vers.* In pace in idipsum.

Responsoria unde supra.

Resp. Sepulto Domino signatum est monumentum, volventes lapidem ad ostium monumenti, ponentes milites qui custodirent illud. *Vers.* Ne forte veniant discipuli ejus et furentur eum, et dicant plebi: Surrexit a mortuis. Ponentes. *Resp.* Jerusalem, luge, et exue te vestibus jucunditatis. Induere cinere cum cilicio, quia in te est occisus Salvator Israel. *Vers.* Montes Gelboe, nec ros, nec pluvia super vos descendat. Quia. *Resp.* Plange quasi virgo plebs mea: ululate, pastores, in cinere et cilicio, quia veniet dies Domini magna et amara valde. *Vers.* Ululate, pastores, et clamate, aspergite vos cinere. Quia.

In secundo nocturno.

Antiph. Elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. *Psal.* Domini est terra. *Ant.* Credo videre bona Domini in terra. *Psal.* Dominus illuminatio. *Ant.* Domine, abstraxisti ab inferis animam meam. *Psal.* Exaltabo te. *Vers.* Tu autem, Domine, miserere.

Responsoria in eodem.

Resp. Recessit Pastor noster, fons aquæ vivæ, ad cujus transitum sol obscuratus est; nam et ille captus est, qui captivum tenebat primum hominem. Hodie portas mortis et seras pariter Salvator noster disruptit. *Vers.* Ante cujus conspectum mors fugit, ad cujus vocem mortui resurgunt, videntes autem eum portæ mortis contractæ sunt. Hodie. *Resp.* O vos omnes qui transitis per viam, attendite et videte si est dolor similis sicut dolor meus. *Vers.* Attendite, universi populi, et videte dolorem meum. Si est dolor. *Resp.* Ecce quomodo moritur justus, et nemo percipit corde. Et viri justis tolluntur, et nemo considerat. *Ant.* A facie iniquitatis oblatas est justus, et erit in pace memoria ejus. *Vers.* In pace factus est locus ejus, et in Sion habitatio ejus. Et erit.

In tertio nocturno.

Antiph. Deus adjuvat me, et Dominus susceptores animæ meæ. *Psal.* Deus, in nomine tuo. *Ant.* In pace factus est locus ejus, ut supra. *Psal.* Notus in Judæa Deus. *Ant.* Factus sum sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber. *Psal.* Domine Deus salutis. *Vers.* Collocavit me in obscuro.

Resp. unde supra.

Resp. Estimatus sum cum descendentibus in lacum. Factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. *Vers.* Et sicut vulnerati dormientes, projecti in monumentis, quorum non es memor amplius, et ipsi de manu tua repulsi sunt. Factus sum. *Resp.* Agnus Dei Christus immolatus est pro salute mundi. Nam de parentis protoplasti fraude factor condolens, quando pomi noxialis morte morsu corrui; ipse lignum tunc notavit, damna ligni est solveret. *Vers.* Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem, mortem autem crucis Ipse lignum. *Resp.* Domine, post passionem tuam et post discipulorum fugam, Petrus plorabat dicens: Latro confessus est, et ego te negavi. Mulieres te prædicaverunt, et ego te timui [Forte renui]. Putas jam vocabis me discipulum tuum ut iterum constituas me piscatorem mundi. Sed re pœnitentem suscipe me. **783** Domine, et miserere mei. *Vers.* Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. *Resp.* Scindite vestimenta vestra, et induimini saccis, et plangite, quia Princeps Jerusalem super montes ejus interfectus est; flete super eum, filii Israel, quia non timuerunt occidere Christum Domini. *Vers.* Ululate, pastores, et clamate, ut supra. *Resp.* Sicut ovis ad occisionem ductus est, et dum male tractaretur non aperuit os suum. Traditus est ad mortem, ut vivificaret populum suum. *Vers.* In pace factus est, ut supra. *Vers.* Vadis propitiator ad immolandum.

Antiphonæ in matutinis.

Antiph. O mors, ero mors tua; morsus tuus ero, .Psalm. Miserere mei. Ant. Plangent eum quasi tum, quia innocens Dominus occisus est. dica me, Deus. Ant. Attendite, universi povitelete dolorem meum. Psalm. Deus, Deus Ant. \ porta inferi erue, Domine, animam .Psalm. Ego dixi in dimidio. Ant. O vos omnes istitis per viam, attendite et videte si est dolorolor meus. Psalm. Laudate Dominum de cœlis.

In Evangelio.

Antiph. Mulieres sedentes ad monumentum, laantur flentes Dominum. Ant. Sepulto Domino m est monumentum, ponentes milites qui cunt illud. Ant. Ulutate, pastores, et clamate; te vos cinere, quia completi sunt dies Domini. debunt in quem transfixerunt, et plangent suomnes tribus terræ. Ant. Joseph ab Arimaitit corpus Jesu, et sepelivit eum in sepulcro B rs. Christus factus est.

Antiphonæ ad Vesperas de Evangelio. Sabbato sancto.

Antiph. Vespere autem Sabbati, quæ lucescit in Sabbati, venit Maria, Magdalene et altera Mare sepulcrum, alleluia. Ant. Et ecce terræ factus est magnus. Angelus enim Domini lit de cœlo, alleluia. Ant. Angelus enim Descendit de cœlo, et accedens revolvit lapidem, bat super eum, alleluia, alleluia. Ant. Erat aspectus ejus sicut fulgur, et vestimenta ejus x, alleluia, alleluia. Ant. Præ timore autem territi sunt custodes, et facti sunt velut morleluia. Ant. Respondens autem angelus dixit bus: Nolite timere; scio enim quod Jesum s, alleluia. Ant. Scio quod Jesum quæritis crucifixum, alleluia. Ant. Jesum quem quæritis hic, sed surrexit; recordare qualiter locutus is, dum adhuc in Galilæa esset, alleluia. Ant. et videte locum ubi positus erat Dominus, C Ant. Cito euntes, dicite discipulis, quia surominus, alleluia.

Antiphonæ cum Responsorii de vigilia sanctissimæ Paschæ. — Ad Invitatorium.

Antiph. Alleluia, alleluia, alleluia. Præoccupemus Domini in confessione.

Ad nocturnum.

Antiph. a Ego sum qui sum, et consilium meum non est cum impiis, sed in lege Domini voluntaria est, alleluia. Psalm. Beatus vir. Ant. Postutrem meum, alleluia. Dedit mihi gentes, allehereditatem, alleluia. Psalm. Quare fremuent. Ego dormivi et somnum cepi, et surrexi, m Dominus suscepit me, alleluia, alleluia. Vers. exit Dominus.

Responsoria.

Antiph. Angelus Domini descendit de cœlo, et accepolvit lapidem; et super eum sedit, et dixitibus: Nolite timere; scio enim quia crucifixuæritis. Jam surrexit. Venite et videte locum itus erat Dominus, alleluia. Vers. Angelus Descendit de cœlo, et accedens revolvit lapidem, bat super eum, alleluia, alleluia. Ant. Erat aspectus ejus sicut fulgur, et vestimenta ejus x, alleluia, alleluia. Ant. Præ timore autem territi sunt custodes, et facti sunt velut morleluia. Ant. Respondens autem angelus dixit bus: Nolite timere; scio enim quod Jesum s, alleluia. Ant. Scio quod Jesum quæritis crucifixum, alleluia. Ant. Jesum quem quæritis hic, sed surrexit; recordare qualiter locutus is, dum adhuc in Galilæa esset, alleluia. Ant. et videte locum ubi positus erat Dominus, C Ant. Cito euntes, dicite discipulis, quia surominus, alleluia.

Antiphonæ esse Antiphonarii Metensis, non mani, docet Amalarius, I. de Ordine Antiph.,

lem fere leguntur in Ordine Romano 1. quem abillonius Musei Italici tom. II Vide pag. 36

licet ubi Christi cruci affixi status posita erat, a nunc est in inferiori chori parte.

A eum videbitis, sicut dixit vobis. Jam. Resp Dum transisset Sabbatum, Maria Magdalene, et Maria Jacobi et Salome emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum, alleluia, alleluia. Vers. Et valde mane una Sabbatorum veniunt ad monumentum, orto jam sole. Ut venientes. Resp. Super lapidem monumenti sedebant angeli, et psallebant de resurrectione Domini; et ante sepulcrum Jesu stabat Maria dicens: Domine, si tu sustulisti eum, dic ubi posuisti eum, alleluia. Vers. At illa existimans, quod hortulanus esset, dicit ei. Domine, si.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Et valde mane una Sabbatorum, veniunt ad monumentum, orto jam sole, alleluia. Ant. Et dicebant ad invicem: Quis revolvit nobis lapidem ab ostio monumenti? Alleluia, alleluia. Ant. Et respicientes viderunt revolutum lapidem; erat quippe magnus valde, alleluia. Ant. Nolite expavescere; Jesum Nazarenum quæritis crucifixum, non est hic; surrexit, alleluia. Ant. Præcedam vos in Galilæam; ibi me videbitis sicut dixi vobis, alleluia. Ant. Cito euntes, dicite discipulis quia surrexit Dominus, alleluia, alleluia. Post passionem Domini factus est conventus, quia non est corpus in monumentum. Lapis sustinuit perpetuam vitam, monumentum reddidit cœlestem margaritam, alleluia. Ant. Venerunt ad monumentum Maria Magdalene, et altera Maria videre sepulcrum, alleluia.

Versi declinatorii.

Vers. Oportebat pati Christum. Vers. In resurrectione tua, Christe. Vers. Quem quæris, mulier. Vers. Cantate Domino. Vers. Surrexit Dominus vere. Vers. Ecce ego vobiscum sum. Vers. Jubilate Domino, omnis. Vers. Surrexit Dominus de sepulcro. Vers. Tulerunt Dominum meum. Vers. Noli flere, Maria. Vers. Dicite in nationibus. Vers. Gavisus sunt discipuli. Vers. Cognoverunt Dominum. Vers. Resurrexit Dominus. C Vers. Omnis terra adoret te, Deus.

Incipit ordo ad Vesperas.

b Conveniente schola temperius cum episcopis et diaconibus 785 in ecclesiam majorem c ad locum crucifixi incipiunt Kyrie eleison, et veniunt usque altare; et ascendentes diaconibus in d pogium, episcopi et presbyteri statuuntur in locis suis, et schola ante altare. Finito vero Kyrie eleison, annuit archidiaconus primo scholæ e, et ille inclinans se incipiat allel. cum Psalmo Dixit Dominus Domino meo. Post hunc annuit secundo, vel alii cui voluerit, sed et omnibus incipientibus hoc modo præcipiat. Dicatur iterum alleluia cum Psalmo Confitebor tibi. Sequatur post hunc primus scholæ cum paraphonistis in fontibus, alleluia. Et respondeant paraphonistæ. Sequantur subdiaconi cum infantibus. Alleluia. Dominus regnavit decorem; et semper respondent paraphonistæ, et annuunt verba infantibus. Vers. Parata sedes tua. Vers. Elevaverunt flumina. Post hos versus salutet primus scholæ archidiaconum, et ille annuente incipiat alleluia, cum melodiis infantibus. Qua expleta respondeant paraphonistæ primum, et finitur. Post hanc incipiat tertius alleluia cum Psalm. Beatus vir. Hunc sequitur Pascha nostrum. Vers. Epulemur. Hac expleta Oratione, quo supra, incipiat archidiaconus. Ant. Scio quod Jesum quæritis crucifixum; surrexit, alleluia. Ant. Jesum quem quæritis, non est hic; sed surrexit. Recordare qualiter locutus sit vobis, dum adhuc in Galilæa esset, alleluia. Post hoc det sacerdos Orationem, et descendant ad fontes cum

d Seu podium. Intelligit Cangius lectrum, analec-trum in ecclesia, ad quod gradibus ascenditur, laudatque hunc ipsum locum ex Ordine Rom. de promptum. Juxta Mabillonium, in notis ad Ord. Rom. 1, pogium et locus cancellorum, quibus sanctuarium a choro dirimitur, sic dictum quod per gradus sensim assurgeret.

e Est cantorum chorus.

Antiph. Ant. In die resurrectionis meæ, dicit Dominus, alleluia: congregabo gentes, et colligam regna, et effundam super vos aquam mundam, alleluia. *Quam ut finierint dicit primus scholæ alleluia cum Psal.* Laudate, pueri, Dominum, sequitur allel. In *Græco*: O Chirius Dynamis, etc., finito ordine quo supra. *Postea sequitur diaconi secundus in Evangelio.* *Ant.* Venite et videte locum ubi positus erat Dominus, alleluia. *Deinde dicit sacerdos Orationem, et tunc radunt ad sanctum Joannem ad vestem, canentes.* *Ant.* Lapidem quem reprobaverunt edificantes, alleluia. Hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris, alleluia, alleluia. *Deinde alleluia cum Psal.* In exitu Israel. *Deinde primus scholæ dicit cum pueris allel.* Venite exsultemus Domino. *Vers. 1.* Præoccupemur. *Vers. 2.* Hodie si vocem Domini. *Post hanc sequitur diaconus.* *Ant.* Cito euntes, dicite discipulis quia surrexit Dominus, alleluia, alleluia. *Deinde orat semper sine Kyrie eleison. Et tunc radunt ad sanctum Andream ad crucem, canentes.* *Ant.* Vidi aquam egredientem de templo a latere dextro, alleluia: et omnes ad quos pervenit aqua ista, salvi facti sunt, alleluia, alleluia. *Post hoc dicant, alleluia. Bilexi quoniam exaudiet Dominus. Quo finito primus scholæ incipit alleluia. Venite exsultemus, ut supra.* *Ant.* Cito euntes dicite discipulis. *Deinde Orat. Deinde descendunt primates ecclesiarum ad accubitum, iurante notario ricdomini, et bibant e ter de Græco vino depactissimi et de procanu. Postquam biberint omnes presbyteri et omnes diaconi seu subdiaconi, vel omnes acoliti per singulos titulos, redeant ad faciendum Vesperas, et bibant de dato presbyteri. Hæc ratio per totam hebdomadam servabitur usque in Dominicam in Albis.*

786 *Feria secunda super Invitatorium per totam hebdomadam. Alleluia.*

Psal. Cum invocarem. *Psal.* Verba mea. *Psal.* Domine, ne in furore. *Vers.* Surrexit Dominus vere. *Vers.* In resurrectione tua. *Christe. Resp.* Maria Magdalene, et altera Maria ibant diluculo ad monumentum. Jesum quem queritis non est hic: surrexit sicut locutus est, præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis, alleluia, alleluia. *Vers.* Cito euntes dicite discipulis ejus et Petro quia surrexit Dominus. *Præcedet. Resp.* Surgens Jesus Dominus noster, et stans in medio discipulorum suorum dixit: Pax vobis, alleluia. Gavisus sunt discipuli viso Domino, alleluia, alleluia. *Vers.* Surrexit Dominus de sepulcro, qui pro nobis pendit in ligno. Gavisus sunt. *Resp.* Congratulamini mihi omnes qui diligitis Dominum, quia quem querebam apparuit mihi, et dum flerem ad monumentum, vidi Dominum meum, alleluia. *Vers.* Tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eam: si tu sustulisti eum, dicito mihi. Et dum flerem. *(Hic desunt tres linee in Ms.)*

Antiph. Qui sunt hi sermones quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes? alleluia, alleluia. Respondens autem unus, cui nomen Leophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et non cognovisti quæ facta sunt in illa his diebus? alleluia. Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt de Jesu Nazarenò, qui fuit vir propheta, potens in opere et sermone, coram deo et omni populo, alleluia, alleluia. Ant. Et incipiens a Moysè et omnibus prophetis interpretatur illis Scripturas in omnibus quæ de ipso erant, alleluia. Ant. Et coegerunt illum dicentes: Mane nobiscum, Domine, quia advesperascit, alleluia. Ant.

^a Apud Vulgatum Alcuinum, *ad fontes seu ad vestem.* Hoc loco forsitan baptizandi vestem deponebant, aut baptizati vestem albam induebant.

^b Sancti Andree basilica proxima erat Vaticanæ.

^c In Ord. Rom. jam laudato, *de Græco, de pactis, de procoma.* Ad quem locum plurimas variantes lect. affert Mabillonius. His vocibus indicantur loca, ubi hæc vini genera nascebantur.

A Et intravit cum illis, et factum est cum recumberet cum illis, accepit panem, benedixit ac fregit, et porrigebat illis, alleluia. *Ant.* Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies, alleluia, alleluia.

Iterum ad Lateranum ordine quo supra his alleluia mutatis post Psalmum cxi.

Alleluia. Domine, refugium. *Vers.* Priusquam montes. *Ant.* Nonne sic oportuit pati Christum, et intrare in gloriam suam, alleluia. *Data Oratione descendant ad fontes cum Antiph.* Lapidem quem reprobaverunt edificantes, et reliq. *Deinde post Psal. cxii sequitur alleluia.* ^d Opymenonthon, etc. *Vers.* Apolon et Egyptom, etc. *Ant.* Cognoverunt Dominum, alleluia, in fractione panis, alleluia. *Et data Oratione cum Antiph. quæ voluerit, descendant ad sanctum Andream, dictoque Psalmo cxiii, sequitur alleluia.* In exitu Israel. *Vers. 1.* Facta est Judæa. *Vers. 2.* Mare vidit.

787 *In Evangelio.*

Ant. Surrexit Dominus vere, alleluia, et apparuit Simoni, alleluia. *Sequitur oratio.*

Feria tertia.

Psal. Domine Deus meus. *Psal.* Domine Dominus noster. *Psal.* In Domino confido. *Vers.* Surrexit Dominus vere. *Resp.* Virtute magna reddebant apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri, alleluia. *Vers.* In omnem terram exivit sonus eorum. *Resp.* Tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. Ait ei angelus: Noli flere, Maria. Surrexit sicut dixit, præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis, alleluia, alleluia. *Vers.* Cito euntes dicite discipulis ejus et Petro quia surrexit Dominus. *Præcedet. Resp.* Expurgate vetus fermentum ut sitis nova conspersio: etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur in Domino, alleluia. *Vers.* Non in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis. Itaque.

In Evangelio.

Ant. Obtulerunt discipuli Domino partem piscis assi, et favum mellis, alleluia, alleluia. *Ant.* Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. Jam credite, alleluia.

Ad Vesperas iterum ad Lateranum.

Post psalmum cxi alleluia. Paratum cor meum. Vers. 1. Exsurge, gloria mea. *Vers. 2.* Ut liberentur.

In Evangelio.

Ant. Stetit Jesus in medio discipulorum suorum, et dixit eis: Pax vobis, alleluia, alleluia. *Et data Orat., descendant ad fontes cum Antiph. Post Psal. cxii sequitur alleluia.*

In Evangelio.

Ant. Videte manus meas, et pedes meos, quia ipse ego sum, alleluia, alleluia. *Data. Orat., iterum ad sanctum Andream; post Psal. cxiii dicitur alleluia. Confitebor tibi, Domine. Vers. 1.* Adorabo ad templum. *Vers. 2.* Super misericordiam.

In Evangelio.

Ant. Isti sunt sermones quos dicebam vobis, cum essem vobiscum, alleluia, alleluia. *Ant.* Oportebat pati Christum, et resurgere a mortuis.

Feria quarta.

Psal. Salvum me fac, Domine. *Psal.* Usquequo.

^a Lege δ ποιμαίνων τον Ισραηλ, qui regis Israel: et pro Apolon Ἀμπίλον ἐξ Αἰγύπτου, Vincam de Egypto. Ita legitur in Ordine Rom., de quo jam sæpe diximus.

^b Hoc loco nihil corruptum in Codice ms. Legendum, ut in Ordine Rom. 1 a Mabil. dato: Προσιχτι, λαός μου, τῷ νόμῳ μου, κλίνετε τὸ οὐς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου, Attendite, populus meus, legem meam, etc.

xit inspiens. *Vers.* Surrexit Dominus de sepulchro. *Resp.* Ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, et solvere septem signacula ejus, alleluia, alleluia. *Vers.* Et unus de senioribus mihi: Ne fleveris, dignus est Agnus qui occurrere postestatem et fortitudinem, alleluia. Isti sunt agni novelli qui annuntiaverunt, modo venerunt ad fontes, repleti sunt claustris, alleluia, alleluia. *Vers.* Ecce praecedet vos in mundum; ibi eum videbitis sicut dixit vobis. Modo in terram. *ut sup. Resp.* De ore prudentis mel. **788** alleluia; dulcedo mellis est lingua, alleluia; favus distillans labia ejus, alleluia. *Vers.* Quam dulcia faucibus meis eloquia mine, super mel et favum in ore meo. Favus.

In Evangelio.

Et recordata sunt verborum ejus, et regresserunt ad nuntiaverunt haec omnis illis undecim in omnibus, alleluia.

Ad Vesperas.

Psal. cxii. alleluia. Te decet Hymnus, Deus, Replebimur.

In Evangelio.

Attente in dexteram navigii rete, et invenietis, *data Orat., itur ad fontes. Post. Psalm. cxii.* Contemini Domino. *Vers.* 1. Cantate ei. Laudamini. *Ant.* Dicit discipulus quem diligis Petro, Dominus est, alleluia.

In Evangelio.

Orat., itur ad sanctum Andreum. Post Psal. hoantes. Resp. Haec dies. *Et respondet omnem fecit Dominus, usque id finem. Ant.* Hoc io manifestatus est Jesus, postquam resurrexerat, alleluia.

Feria quinta.

Domine, quis habitabit. *Psal. Conserva. Psal. Domine. Vers.* Quem quaeris, mulier. *Resp.* 1. vitis vera, et vos palmites; qui manet in me, et cum, hic fert fructum multum, alleluia, alleluia. *Vers.* Manete in dilectione mea, dicit Dominus, manet. *Resp.* Tanto tempore vobiscum sum, et cognovistis me. Philippe, qui videt me, videt patrem, alleluia. Jam creditis quia ego in Patre, in me est, alleluia, alleluia. *Vers.* Domine, nobis Patrem, et sufficit nobis. Non creditis, irrevocabilis pastor bonus qui animam suam posuit pro suis, et pro suo grege mori dignatus est, alleluia, alleluia. *Vers.* Surrexit Dominus de sepulchro, qui pro nobis pependit in ligno. Et pro

In Evangelio.

Maria stans ad monumentum plorans, vidit in albis sedentem, et sudarium quod fuerat super caput Jesu, alleluia.

Ad Vesperas.

Psalm. cum all. dicant et reliq. Resp. Haec dies, quam fecit Dominus. *Ant.* Tulerunt Dominum, et nescio ubi posuerunt eum. Si tu suscipis, dico tibi, alleluia, et ego eum tollam, alleluia. *Ant.* Venit Maria nuncios discipulis, vidi Dominum, alleluia. *Ant.* Ardens est cor desidero videre Dominum meum, quaero et nescio ubi posuerunt eum, alleluia.

Feria sexta.

Caeli enarrant. *Psal.* Exaudiat te Dominus.

Ὅτι οὐρανοὶ διεγερθῆναι θέλουσι περὶ τοῦ ἀναγγεῖλαι τὸ σπασθῆναι, ut exstat in Oratio, a nobis commemorato; id est: Caeli enarrant Dei, et opera manuum ejus annuntiat illis.

Ὅτι Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ, ἀλαλέζωμεν τῷ

Psal. Domine, in virtute tua. *Vers.* Ecce ego vobiscum sum.

789 *Responsoria in feria secunda istius hebdomadae.*

Resp. Maria Magdalene, *ut supra. Vers.* Cito euntes dicite discipulis. *Resp.* Surgens Dominus noster. *Vers.* Surrexit Dominus de sepulchro. *Resp.* Congratulamini mihi omnes. *Vers.* Tulerunt Dominum meum. *Ant.* Ecce ego vobiscum sum, alleluia, omnibus diebus, alleluia. *Post. Psalm. cxii.* alleluia. Latitatus sum. *Vers.* Stantes erant pedes nostri. *Vers.* Rogate quae ad pacem sunt. *Ant.* Undecim discipuli in Galilaea videntes Dominum adoraverunt, alleluia. *Data Orat., descendant cum Antiph. . . . Resp.* Haec dies quam fecit Dominus. *Ant.* Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra, alleluia. *In pace post Orationes descendant ad fontes. Post. Psal. cxii.* alleluia. Qui confidunt. *Vers.* 1. Montes in circuito ejus. *Vers.* 2. Ut non extendant justi. *Ant.* Euntes in mundum, docete omnes gentes, baptizantes eos, alleluia, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, alleluia. *Ant.* Dixit Jesus discipulis suis: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc; ascendit autem Simon Petrus, et traxit rete in terram plenum magnis piscibus, alleluia.

Sabbato.

Psal. Dominus regit me. *Psal.* Domini est terra. *Psal.* Judica me, Domine, quoniam unicus, alleluia, *ut supra. Vers.* Tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum, alleluia, allel., allel.

Responsoria requiruntur retro ut supra in Evangelio.

Ant. Jesus qui crucifixus est quaeritis, alleluia. Non est, surrexit enim sicut dixit vobis, alleluia. *Post Psal. cxii.* All. Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit Dominus. *Vers.* Nolum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gentium revelabit justitiam suam.

In Evangelio.

Ant. Gavisi sunt discipuli, alleluia, viso Domino, alleluia. *Data Orat., descendant ad fontes. Post Psal. cxii.*

In Graeco, alleluia • yorinu degente doxon teupi esse dotheron autem angelithon stercona. *Ant.* Accipite spiritum sanctum; quorum remisistis peccata, remittuntur eis, alleluia, alleluia, *absque Psal. cxiii.*

Pro Versibus et Responsis, a Pascha usque in Octavam, ad Tertiam, Sextam, Nonamque R. G. Haec dies, tantum prima sine Kyrie eleison.

Dominica Octava Paschæ.

Psal. Beatus vir, usque, Domine, in virtute tua sicut alitis dominicis notibus canantur. *Vers.* Jubilate Deo, omnis terra. *Vers.* Cantate Domino. *Vers.* Noli flere, Maria. *Vers.* Dicite in nationibus. *Vers.* Dominus regnavit, decorem. *Isti sunt dicendi in omnibus diebus per totam Resurrectionem.*

Responsoria requiruntur a Pascha, usque in octavo. Ipsos debes canere usque in tertio hebdomadae. Ant. Post dies octo januis clausis, ingressus Dominus, dixit eis: Pax vobis, allel., allel. *Ant.* Pax vobis, ego sum, nolite timere, alleluia, alleluia.

Ad Vesperas, Dominica in Albis.

Post. Psalm cx, allel. b Deutha Galtoa southa **890** heiria alla laxaumente theotho soleri ymon. *Vers.* Profasome propasome theopropason autoonsomo logilicen. *Vers.* 2. Othitheus megasterrius hehebasymegas orypason tingis etmenden. *Alleluia sequitur*

Θεῷ τῷ σωτῆρι ἡμῶν. Προαφθάσωμεν τὸ προῶπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει καὶ ἐν ψαλμοῖς ἀλαλέζωμεν αὐτῷ ὅτι Θεὸς μέγας κύριος καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Id est: Venite exsultemus, etc., usque et Rex magnus super omnem terram.

Ant. Quia vidisti me, Thoma, credidisti; beati qui non viderunt, et crediderunt, alleluia, alleluia. *Beatus vir. Post hanc Alleluia.* Omnes gentes, plaudite. *Vers. 1.* Quoniam Dominus summus. *Vers. 2.* Ascendit Deus in jubilatione. *Ant.* Misi digitos meos in fixuram clavorum, et manus meas in latus ejus, et dixi: Dominus meus, et Deus meus, alleluia.

In Evangelio.

Ant. Mitte manum tuam, et cognosce loca clavorum, alleluia, et noli esse incredulus, sed fidelis, alleluia. *Ant.* Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine ipsius, allel. *Data Orat. et finita,* post hanc bibant eucanacum primo [*Fortè bibant, una cum primo*] scholæ pergant canentes ad Later. *Antiph.* Antepono.

Ab Octava Pasche per totam Resurrectionem.

Super Psal. in Evangelium et versoria, et in sanctorum, alleluia, dicendæ sunt item Antiph. de Resurrectione Domini, ubicunque volueris. Ant. Exeuntes duo ex discipulis Jesu, ibant ipso die in castellum nomine Emmaus, alleluia. *Ant.* Pax vobis, ego sum, nolite timere, alleluia. *Ant.* Conturbati vero et conterriti, existimabant se spiritum videre. Et ait illis: Quid turbati estis [et cogitationes] ascendunt in corda vestra, alleluia, alleluia. *Ant.* Spiritus carnem et ossa non habent sicut me videtis habere. Jam credite, alleluia. *Ant.* Et dixit ad eos, alleluia, hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, alleluia. *Ant.* Manifestavit se Jesus ad mare Tiberiadis, alleluia, alleluia, stans Jesus in littore, vocavit discipulos suos, alleluia. *Ant.* Cum audisset Petrus quia Dominus est, tunica succinxit se, et misit in mare, et clamavit voce magna dicens: Exi a me, Domine, quia homo peccator sum. *Ant.* Dum flerem ad monumentum, vidi Dominum meum, alleluia. *Ant.* Inclinauit se Maria, prospexit in monumentum, vidit duos angelos in albis sedentes, alleluia. *Ant.* Tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. Noli flere, Maria, resurrexit Dominus sicut dixit, alleluia. *Ant.* Maria, noli jam flere Dominum Deum quem quæris, surrexit a mortuis, alleluia. *Ant.* Videntes eum adoraverunt, alleluia. Et locutus est eis, alleluia. *Ant.* Docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis, alleluia. *Ant.* Una autem Sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes quæ paraverant aromata, alleluia, alleluia. *Ant.* Currebant duo simul, et ille alius discipulus præcurrens citius Petro; et venit prior ad monumentum, alleluia. *Ant.* Gavisus sunt discipuli, alleluia, viso Domino, alleluia. *Ant.* Sicut misit me Pater, et ego mitto vos, alleluia. *Ant.* Quomodo tradiderunt justum summi sacerdotum, et principes nostri in damnationem mortis ejus consenserunt, et crucifixerunt eum, alleluia. *Ant.* Jesus junxit se discipulis suis in via, et ibat cum illis; oculi eorum tenebantur ne eum agnoscerent, et increpavit eos dicens: O stulti et tardi corde, ad credendum in his quæ locuti sunt **791** prophetæ, alleluia. *Ant.* Ardens erat cor nostrum, dum loqueretur nobis in via, et aperiret nobis Scripturas, alleluia. *Ant.* Surgens autem mane prima Sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalene, de qua ejecerat septem dæmonia, alleluia, alleluia, alleluia. *Ant.* Præcedam vos in Galilæam; ibi me videbitis sicut dixi vobis, alleluia. *Ant.* Et ingressi, non invenerunt corpus Jesu, alleluia. *Ant.* Quem quæris, mulier, alleluia. Viventem cum mortuis, alleluia. *Ant.* Noli flere, Maria, alleluia, resurrexit Dominus, alleluia, alleluia. *Ant.* Surrexit Christus, et illuxit populo suo quem redemit sanguinem suum [sanguine suo], alleluia. *Ant.* Ardens est cor meum, des. dero videre Dominum meum; quæro et non invenio ubi posuerunt eum, alleluia. *Ant.* Crucifixus resurrexit a mortuis, redemit nos, alleluia. *Ant.* Ego sum vitis vera,

A alleluia: vos palmites veri, alleluia. *Ant.* Dixit Jesus discipulis suis: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit autem Simon Petrus, et traxit rete in terram plenum magnis piscibus, alleluia. Tu solus peregrinus es, et non audisti de Jesu, quomodo tradiderunt eum ad damnationem mortis, alleluia. *Ant.* Et ecce Jesus occurrit illis, dicens: Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, allel. *Ant.* Tunc ait illis Jesus: Nolite timere, nuntiate fratribus meis, alleluia, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt, alleluia. *Ant.* Surrexit enim sicut dixit Dominus, et præcedet vos in Galilæam, alleluia. Ibi eum videbitis, alleluia, alleluia, alleluia. *Ant.* Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam. Ibi me videbunt allel., allel., allel. *Ant.* Mitte manum tuam, et cognosce loca clavorum, alleluia, et noli esse, *ut supra.* *Ant.* Misi digitos meos, *ut supra.* *Ant.* Videte manus meas, et pedes meos, quia ipse ego sum, allel., allel. *Ant.*, Christus surrexit a mortuis, jam non moritur, alleluia. *Ant.* Euntes in mundum, alleluia, docete omnes gentes, alleluia. *Ant.* Ecce ego vobiscum sum, alleluia, omnibus diebus, alleluia. *Ant.* Surrexit Christus, et illuxit populo suo, alleluia. *Ant.* Christus via, veritas et vita, allel., allel. *Ant.* Ego sum via, veritas et vita, allel., allel. *Ant.* Nonne cor nostrum ardens erat in nobis de Jesu, quod non tenuimus eum in via, alleluia. *Ant.* In Galilæa Jesum videbitis, sicut dixit vobis, alleluia. *Ant.* Surrexit Dominus de sepulcro, qui pro nobis pendit in ligno, alleluia. *Ant.* Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, alleluia, quæ non sunt scripta in libro hoc, alleluia. *Ant.* Cum esset sero die illo, una Sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati, stetit Jesus in medio, et dixit eis pax vobis. Alleluia.

(*Desunt tres linee in Ms.*)

*In Pascha * annotina.*

C *Ant.* Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister. Nemo potest hæc signa facere nisi fuerit Deus cum eo. *Ant.* Dixit Jesus Nicodemo: Tu es magister in Israel, et hæc ignoras? quia dixi vobis, oportet vos nasci denuo, alleluia. *Ant.* Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, Filius hominis qui est in cælo, alleluia.

Dominica prima post Octavam Pasche.

Ant. Ego sum pastor ovium; ego sum via, et veritas. **792** ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscent me meæ, allel., allel. *Ant.* Mercenarius est.... *cætera desunt.* *Ant.* Sicut misit me Pater, et ego agnosco Patrem; et animam meam pono pro ovibus meis, alleluia. *Ant.* Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili. Et illas oportet me adducere; et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor.

Dominica secunda.

D *Ant.* Modicum et non videbitis me, dicit Dominus, et iterum modicum et videbitis me, quia vado ad Patrem, allel., allel. *Ant.* Amen dico vobis, plorabit et flebitis vos, mundus autem gaudebit. Tristitia vestra vertetur in gaudium, allel., allel. *Ant.* Amen dico vobis, mundus plorabit, et vos gaudebitis, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis, alleluia. *Ant.* Tristitia implevit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis, allel., allel. Iterum autem video vos, et gaudebit cor vestrum; et gaudium vestrum nemo tollet a vobis, alleluia.

Dominica tertia.

Ant. Vado ad eum qui misit me; sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum, alleluia. *Ant.* Ego veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paracletus non veniet, alleluia. *Ant.* Si enim non abiero.... *Cætera desunt.*

* *Quid sit Pascha annotina, repete ex nota 354 ad lib. Sacram.*

Dominica quarta.

nunc multa habeo vobis dicere, sed non tunc modo. Cum autem venerit Spiritus sanctus, docebit vos omnem veritatem, alleluia. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem; et quæ ventura sunt annuntiabit vobis, alleluia. *Ant.* Ille me clarificabit, et accipiet, et annuntiabit vobis, alleluia. Quæcunque habet Pater, mea sunt, alleluia. Quæcunque accipiet et annuntiabit vobis, alleluia.

Dominica quinta.

Quomodo modo non petistis quidquam? Petite, alleluia. *Ant.* Petite et accipietis, ut estrum plenum sit. Ipse enim Pater amat vos, quia qui me amatis, alleluia. Hæc is locutus sum vobis; venit hora cum jam verbis loquar vobis, sed palam de Patre loquar vobis, alleluia. *Ant.* Illo die in nomine Patris amen, alleluia. *Ant.* Rogabo de vobis Patrem; Pater amat vos, quia vos me amatis, alleluia. Veni in mundum. Iterum benedixi a Patre et veni in mundum. Iterum benedixi a Patre et veni in mundum, alleluia. *Ant.* Nunc palam loqueris. . . . *Cætera desunt.* Scimus quia scis omnia, et non est opus tibi interrogari, in hoc credimus quia a Deo loquar.

Dominica sexta.

Quando venerit Paracletus, quem ego mittam vobis in nomine Patris, qui a Patre procedit, ille inquit perhibebit de me, alleluia. *Ant.* Sed ut omnis qui interficit vos, alleluia, arbitrium se præstare Deo.

793 *Dominica septima.*

Si manseritis in me et verba mea in vobis, quæcunque petieritis fiet vobis, alleluia. locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis et gaudium vestrum impleatur, alleluia.

In litania majore.

Petite et dabitur vobis, quærite et invenietur, et aperietur vobis, alleluia. *Ant.* Omnis qui petit accipit; et qui quærit invenit, et pulsetur, alleluia. *Ant.* Quis scit si convertatur, et invenietur, exaudi, Domine, populum tuum. *Ant.* Ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, magis convertatur et vivat. *Ant.* Nos suscepimus, Domine, et iniqui egimus Munda altis nostris, quia pius es. *Ant.* Omne datum, et omne donum perfectum desursum descendens a Patre in filium, alleluia. *Ant.* Maneat vobis, fides, charitas, tria hæc; major autem caritas, alleluia.

Ant. de auctoritate in Dominicam tertiam sive in quartam.

In ignis es, Domine, accipere librum et aperire eum; quoniam occisus es, et redemisti sanguine tuo, alleluia. *Vers.* Parce, Domine, a quo tuo, quem redemisti, Christe, in sanguine tuo, quem redemisti, Christe, in sanguine tuo.

Resp. Ego sicut vitis, fructificavi suavitate, alleluia. Transite ad me omnes qui comeditis, et a generationibus meis adimplemini, alleluia. *Vers.* Ego diligentes me diligo, et qui manent in me, et inveniunt me. Transite. *Resp.* Audite in celo tanquam vocem tonitruum magni, alleluia. *Vers.* Vidi angelum Dei volantem in celo voce magna clamantem et dicentem, alleluia. *Vers.* Est salus, et virtus, et potestas Christi, alleluia. *Vers.* Vidi angelum Dei volantem in celo voce magna clamantem et dicentem, alleluia. *Resp.* Locutus est ad me unus ex septem, dicens: Veni, ostendam tibi novam

nuptiam sponsam Agni. Et vidi Jerusalem descendentem de celo ornatam monilibus suis, alleluia, alleluia. *Vers.* Ego diligentes me, ut supra. *Resp.* Audite vocem in celo angelorum multorum dicentium: Timeate Dominum, et date gloriam illi, et adorate eum qui fecit celum et terram, mare et fontes aquarum, alleluia, alleluia. *Vers.* Vidi angelum Dei, ut supra. *Resp.* Decantabat populus in Israel, alleluia, et universa multitudo Jacob canebat legitime, et David cum cantoribus citharam percutiebat in domo Domini; et laudem Deo canebat, alleluia, alleluia. *Vers.* Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos. Et laudem. *Resp.* Vidi portam civitatis ad Orientem positam, et apostolorum nomina et Agni super eam scripta; et super muros ejus angelorum custodia, alleluia. *Vers.* Vidi sanctam civitatem Jerusalem descendentem de celo, ornatam tanquam sponsam viro suo. Et super muros. *Resp.* Ostendit mihi angelus fontem aquæ vivæ, et dixit ad me, alleluia, hic Deum adorare, alleluia, alleluia. *Vers.* Vidi angelum Dei, ut supra. *Resp.* Vidi Jerusalem descendentem de celo ornatam auro mundo, et lapidibus pretiosis intextam, alleluia, alleluia. *Vers.* Ab intus in fimbriis aureis circumamictam varietate et lapidibus. *Resp.* Speciosa facta es et suavis in deliciis tuis, **794** alleluia. Altitudo tua similis est palmæ insufficienti, in plenitudine charitatis, alleluia, alleluia, alleluia. *Vers.* Ego diligentes, ut supra. *Resp.* In diademate capitis Aaron lapides pretiosi fulgebant, dum perficeretur opus Dei, alleluia, alleluia. *Vers.* Corona aurea super caput ejus, expressa signo sanctitatis. Dum perficeretur. *Resp.* Plateæ tuæ, Jerusalem, sternentur auro mundo, alleluia; et cantabitur in te canticum lætitiæ, alleluia; et per omnes vicos tuos ab universis dicetur, alleluia, alleluia. *Vers.* Quoniam confortavit seras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te. Et per omnes. *Resp.* Veniens a Libano quam pulchra facta est, alleluia; et odor vestimentorum ejus super omnia aromata, alleluia, alleluia. *Vers.* Speciosa facta est et suavis in deliciis suis. Et odor. *Resp.* Hæc est Jerusalem civitas magna cœlestis, ornata tanquam sponsa Agni, quoniam tabernaculum facta est, alleluia. Vidi Jerusalem descendentem, ut supra. *Resp.* Docete filios vestros, alleluia, ut memoriter teneant, alleluia, et ore decantent, alleluia. *Vers.* Confiteantur Domino misericordiæ ejus, et mirabilia ejus filiis hominum. Et ore. *Resp.* Candidi facti sunt Nazaræi ejus, alleluia, splendorem Deo dederunt, alleluia, et sicut lac coagulati sunt, alleluia, alleluia. *Vers.* In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Et sicut lac.

*Responsoria de Dominica quinta.**Hi sunt canendi usque in Ascensione Domini.*

Resp. Si oblitus fuero tui, alleluia, obliviscatur me dextera mea. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, alleluia, alleluia. *Vers.* Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus, dum recordaremur tui, Sion. Adhæreat. *Resp.* Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ et timuerunt; multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes, alleluia, alleluia, alleluia. *Vers.* Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ, vidit et commota est terra. *Resp.* In toto corde meo, alleluia, exquisivi te, alleluia; ne repellas me a mandatis tuis, alleluia, alleluia. *Vers.* Vide humilitatem meam et eripe me, quia legem tuam non sum oblitus. Ne repellas. *Resp.* Alleluia. Audivimus et in effrata [eum in Ephrata], invenimus eam in campis silvæ; introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus, alleluia. *Vers.* Et requiem temporibus meis, donec inveniam locum. Ubi. *Vers.* Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ. Adorabimus. *Resp.* Deduc me in semitam mandatorum tuorum, alleluia, quoniam ipsam volui, alleluia. Inclina cor

meum in testimonia tua, allel., allel., allel. *Vers.* Averte oculos ne videant vanitatem, in via vivifica me. Inclina. *Resp.* Narrabo nomen tuum fratribus meis; in medio Ecclesie laudabo te, allel., allel. *Vers.* Qui timetis Dominum, laudate eum: universum semen Jacob, magnificate eum. In medio. *Resp.* In Ecclesiis benedicite Deo Domino, de fontibus Israel, all., all., all. *Vers.* Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra. Domino. *Resp.* Hymnum novum cantate nobis, alleluia; quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena, allel., allel. *Vers.* Super flumina, ut supra. *Resp.* Deus, canticum novum cantabo tibi, alleluia, in psalterio decem chordarum psallam tibi, allel., allel. *Vers.* Qui dat salutem regibus, qui redemit David servum suum de gladio maligno. In psalterio. *Resp.* Allel. Judica judicium meum, et redime me, allel. *Ant.* Calumniantibus me, alleluia. *Vers.* Vide humilitatem meam, ut supra. Et redime. *Resp.* Alleluia. Delectatio bona **795** in operibus manuum illius, divitiæ multæ, allel., allel. *Vers.* Speciosa facta est et suavis in deliciis suis. Divitiæ. *Resp.* Cantate Deo, allel. Psalmum dicite, allel. *Vers.* Date gloriam laudibus eius. Psalmum. *Resp.* Alleluia. Nomen bonum melius est quam divitiæ multæ; super aurum et argentum gratia bona est, allel., allel. *Vers.* Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, Domine! super mel et favum ori meo. Super. *Resp.* Alleluia. Fac cum servo tuo secundum mirabilia tua, Domine, allel., allel., allel. *Vers.* Servus tuus ego sum, da mihi intellectum ut discam mandata tua, alleluia. *Resp.* Bonum est confiteri Domino, allel., et psallere, allel., allel. *Vers.* Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem. Et psallere. *Resp.* Dicant nunc qui redempti sunt a Domino, allel. *Vers.* Quos redemit de manu inimici, de regionibus congregavit eos. A Domino.

(Desunt quatuor lineæ in Ms.)

Responsoria de sanctis cum Alleluia.

Resp. Beatus vir qui timet Dominum, alleluia, in mandatis eius qui cupit nimis, allel., allel., allel. *Vers.* Potens in terra, ut supra. In mandatis. *Resp.* Tristitia vestra, alleluia, convertetur in gaudium, allel., allel. *Vers.* Mundus autem gaudebit, vos autem plorabit, dicit Dominus, alleluia. *Resp.* Pretiosa in conspectu Domini, allel., mors sanctorum eius, allel. *Vers.* In conspectu omnis populi eius, in atris domus Domini, in medio tui, Jerusalem. *Resp.* Filie Jerusalem, venite et videte martyres cum coronis, quibus coronavit eos Dominus, in die solemnitatis et lætitiæ, alleluia. *Vers.* Quoniam confortavit seras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te. In die solemnitatis. *Resp.* Lux perpetua lucebit sanctis tuis, Domine, et æternitas temporum, alleluia, alleluia. *Vers.* Lux orta est justo, et rectis corde lætitia. Et æternitas. *Resp.* Justorum animæ, ut supra. *Vers.* Vidi civitatem sanctam Jerusalem ornatam et compositam decorationibus sanctorum; et ibi cantant omnes sancti canticum novum, allel., allel. *Vers.* Magnus Dominus et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri in monte sancto eius.

(Desunt octo lineæ in Ms.)

Antiphonæ in Matutinis.

Antiph. Alleluia. Ego sum vitis vera. *Ant.* Si manseritis in me. *Ant.* * Non turbetur cor vestrum. *Ant.* Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis; et amodo cognoscetis eum et vidistis eum, allel., allel., allel. *Ant.* Tanto tempore vobiscum sum, alleluia, et non cognovistis me, Philippe, alleluia. *Ant.* Non turbetur cor vestrum neque formidet;

* Hoc officium videtur esse de sancto Philippo apostolo, Kalendis Maii, quem a Philippo diacono non discerni probant quæ seq.: *Angelus Domini locutus est ad Philippum, etc.*

796 In domo Patris mei mansiones multæ sunt, alleluia, alleluia. *Ant.* Angelus Domini locutus est ad Philippum; surge et vade contra meridianum ad viam quæ descendit a Jerusalem in Gaza, alleluia. *Ant.* Ecce quomodo computati sunt inter filios, et inter sanctos sors illorum est, a leluia. *Ant.* Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis, allel. *Ant.* Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum, allel., allel. *Ant.* Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum, alleluia. *Ant.* Manete in dilectione mea sicut dilexi vos, alleluia. *Ant.* Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque petieritis fiet vobis, allel., allel., allel. *Ant.* Erat autem Philippus a Betsaida civitate, alleluia. *Ant.* Sancti et justi, in Domino gaudent. *Ant.* In cælestibus regnis. *Ant.* In velamento clamabant. *Ant.* Sancti tui, Domine.

(Deest una linea in Ms.)

Resp. Nomen et glorios. *b* Georgius est martyr Christi, præstans Orationibus suis beneficia hominibus, usque in præsentem diem, allel., allel. *Vers.* Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. Usque in præsentem diem.

(Desunt quinque lineæ in Ms.)

In vigilia Ascensionis Domini ad Vesperas.

Vers. Ascendens Christus in altum, captivam duxit captivitatem, allel., allel., allel. *Ant.* Pater, manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi, nunc autem pro eis rogo, non pro mundo, quia ad te vado, alleluia.

Ad Invitorium. Ant. deest in primo nocturno.

Antiph. Elevata est magnificentia tua super cælos, Deus, allel. *Psal.* Domine Dominus noster. *Ant.* Dominus in templo sancto suo, Dominus in celo, alleluia. *Psal.* In Domino confido, *Ant.* A summo celo egressio ejus, et occursum ejus, alleluia. *Psal.* Cæli enarrant. *Vers.* Ascendit Deus. *Resp.* Post passionem suam per dies quadraginta apprensus est, loquens de regno Dei, alleluia, et videntibus illis elevatus est, allel. Et nubes suscepit eum ab oculis eorum, alleluia. *Vers.* Et convalescens præcepit eis ab Jerusalemis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris. Et videntibus. *Resp.* Omnis pulchritudo Domini exaltata est super sidera; species ejus in nubibus cæli, et nomen ejus in æternum permanet, alleluia. *Vers.* Nisi ego abiero, Paracletus non veniet; dum assumptus fuero, mittam vobis eum. Et nomen. *Resp.* Non turbetur cor vestrum. Ego vado ad Patrem et dum assumptus fuero a vobis, mittam vobis, alleluia, Spiritum veritatis, et gaudebit cor vestrum, alleluia. *Vers.* Nisi ego, ut supra.

In secundo nocturno.

Antiph. Exaltare, Domine, in virtute tua; cantabimus et psallemus, alleluia. *Psal.* Domine, in virtute. **797** *Ant.* Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, allel. *Psal.* Ipsum. *Ant.* Ascendit Deus in jubilatione; Dominus in voce tubæ, allel. *Psal.* Omnes gentes. *Vers.* A summo celo.

Resp. unde supra.

Resp. Ascendens in altum, allel., captivam duxit captivitatem; dedit dona hominibus, allel., allel. *Vers.* Ascendit Deus in jubilatione, allel. Dominus in voce tubæ. *Resp.* Ascendens Christus in altum, captivam duxit captivitatem. In voce. *Resp.* Modicum et non videbitis, ut supra. *Vers.* Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum. Quia vado. *Resp.* Psallam Domino, quia, ut supra. *Vers.* Ecce dabit voci suæ vocem virtutis;

b Ordine præpostero videtur hoc loco sancti Georgii officium positum post offic. de sancto Philippo, nam festum sancti Georgii in lib. Sacram. et aliis vet. monumentis notatur nono Kalendas Maii.

rem Deo. Quia. *Ant.* Nimis exaltatus est A
gnoverunt, quia tu me misisti ; et notum feci eis no-
men tuum, et notum faciam, ut dilectio qua dilexisti
me in ipsis sit, et ego in ipsis. *Ant.* Nunc autem ad
te venio. . . . *Cætera desunt in Ms.*
(*Dux lineæ desunt in Ms.*)

In vigilia Pentecostes ad Vesperas.

Vers. Spiritus Domini replevit orbem terrarum,
allel., allel., allel. *Ant.* Si diligitis me, mandata mea
servate, et Pater meus diliget eum, et ad eum venie-
mus. et mansionem apud eum faciemus, allel. Non
vos relinquam orphanos, allel. Vado et venio ad vos,
allel. Et gaudebit cor vestrum, alleluia.

Ad Invitatorium.

Antiph. Alleluia, spiritus Domini replevit orbem
terrarum, alleluia.

In primo nocturno.

Antiph. Factus est repente de cælo sonus adve-
nientis spiritus vehementis, allel., allel. *Psal.* Ma-
gnus Dominus et laudabilis. *Ant.* Confirma hoc,
Deus, quod operatus es in nobis, a templo sancto
tuo, quod est in Jerusalem, alleluia, alleluia. *Psal.*
Exurgat Deus. *Ant.* Emitte spiritum tuum et crea-
buntur, et renovabis faciem terræ, alleluia, alle-
luia. *Psal.* Benedic, anima mea. 2. *Vers.* Emitte
Spiritum tuum.

Responsoria.

Resp. Dum complerentur dies Pentecostes, erant
omnes pariter dicentes, allel. ; et subito factus est de
cælo sonus, allel., tanquam spiritus torrens replevit
totam domum, allel., allel. *Vers.* Repleti sunt omnes
Spiritu sancto, et cœperunt loqui. Tanquam Spiri-
tus. *Resp.* Repleti sunt omnes Spiritu sancto, et
cœperunt loqui, prout Spiritus sanctus dabat eloqui
illis Et convenit multitudo dicentium, allel. *Vers.*
Loquebantur variis linguis apostoli magnalia Dei.
Et convenit. *Resp.* Jam non dicam vos servos, sed
amicos meos, quia omnia cognovistis quæ operatus
sum in medio vestri, allel. Accipite Spiritum sanctum
in vobis Paracletum ; 799 ille est quem Pater mit-
tet vobis, allel. *Vers.* Quorum remisistis peccata,
remittuntur eis. Accipite. *Resp.* Ultimo festivitatis
die dicebat Jesus : Qui in me credit, flumina de ven-
tre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu,
quem accepturi erant credentes in eum, allel., allel.
Vers. Qui sitit, veniat et bibat, et de ventre ejus
fluent aquæ vivæ. Hoc autem. *Resp.* Disciplinam et
sapientiam docebit eos Dominus, allel. ; firmavit in
illis gratiam Spiritus sui, et intellectus implevit corda
eorum, allel., allel. *Vers.* Spiritus Domini replevit
orbem terrarum, et hoc quod continet omnia scientia.
Et intellectus. *Resp.* Spiritus sanctus procedens a
throno, apostolorum pectora invisibiliter penetravit,
novum [novo] sanctificationis signum, ut in ore eo-
rum omnium genera nascerentur linguarum, allel.
Vers. Loquebantur variis, ut supra. Ut in ore. *Resp.*
Dum venerit Paracletus, ut supra. *Vers.* Nisi ego
abiero, ut supra. Ille arguet. *Resp.* Non vos relin-
quam orphanos. *Vers.* Pacem meam. Et gaude-
bit. *Resp.* Ite in orbem universum, et prædicate
dicentes, allel. ; et qui crediderit, et baptizatus
fuerit, salvus erit, allel., allel. *Vers.* Signa
eos qui in me credunt hæc sequentur : In nomine
meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis. Et qui
crediderit. *Vers.* In nomine Patris, et Filii, et Spiri-
tus sancti. Et qui. *Resp.* Apparuerunt apostolis disper-
sitæ linguæ tanquam ignis, alleluia. Seditque supra
singulos eorum Spiritus sanctus, allel., allel. *Vers.*
Et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus san-
ctus dabat eloqui illis. Seditque. *Resp.* Loquebantur
variis linguis apostoli magnalia Dei, prout Spiritus
sanctus dabat eloqui illis, allel. *Vers.* Repleti sunt

tres tantum Psalmi canantur, ex eodem Amalario re-
pete, ibid.

ria undesupra.

onis nubem ascensum tuum, Domine,
as super pennas ventorum, allel. *Vers.*
angelos tuos spiritus, et ministros tuos
intem. Qui ambulat. *Resp.* exaltare, Domi-
in virtute tua, allel. *Vers.* Cantabimus et
virtutes tuas. In virtute. *Resp.* Tempus est
r ad eum qui misit me, dicit Dominus ; no-
stari, nec turbetur cor vestrum ; rogo pro
em, ut ipse vos custodiat, allel., allel.
ego abiero, ut supra. Rogo. *Vers.* Ascendo
a meum, ut supra. *Resp.* Non conturbetur B
in. Ego vado ad Patrem, et mittam vobis
veritatis, et ipse vos docebit, quæ sunt
vita, allel. *Vers.* Nisi ego, ut supra. *Resp.*
minus discipulos suos foras in Bethaniam,
xit eis, allel. *Vers.* Et factum est dum be-
eos, recessit ab eis, et ferebatur in cælum,
p. Pacem meam do vobis, ut supra. *Vers.*
linquam orphanos, dicit Dominus. Veniam
rum. Pacem. *Resp.* Non vos relinquam or-
it supra. *Vers.* Pacem meam do vobis, dicit
pacem relinquo vobis. Et gaudebit. *Resp.*
m essem cum eis, ut supra. *Vers.* Pater
rva eos in nomine tuo quos dedisti mihi.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Viri Galilæi, quid aspicitis in cælum ? Hic
assumptus est a vobis in cælum, sic venit,
Cumque intuerentur in cælum, euntem il-
runt, allel. *Ant.* Elevatis manibus bene-
et ferebatur in cælum, allel. *Ant.* Exal-
m regum et hymnum dicite Deo, allel.
ntibus illis elevatus est, et nubes suscepit
il.

In Evangelio.

. Ascendo ad Patrem meum et Patrem ve-
eum meum et Deum vestrum, alleluia. *Ant.*
t quemadmodum vidistis eum euntem in
alleluia. *Ant.* Nisi ego abiero, Paracletus
et, dum assumptus, ut supra. *Ant.* Non tur-
vestrum, allel. Ego vado ad Patrem, al-
Rogavi Patrem meum, et alium 798 Pa-
mittet vobis, allel. *Ant.* Dominus quidem
stquam locutus est, ascendit in cælum, et
lextris Dei, allel. *Ant.* Pacem meam do vo-
Pacem, ut supra. *Ant.* Illi autem profecti
erunt ubique, Deo cooperante, [et] sermo
firmante sequentibus signis, allel., allel. *Ant.* D
rare vobis locum, et iterum veniam ad vos,
gaudebit cor vestrum, allel., allel. *Ant.*
rædicate Evangelium regni. Gratis acce-
atis date, allel. *Ant.* Pater sancte, serva
omine tuo, quos dedisti mihi, allel. *Ant.*
tiferum quid biberint, non eos nocebit,
it. O rex gloriæ, Domine virtutum, qui
ator hodie super omnes cælos, ascendisti, ne
uas nos orphanos ; sed mitte promissum Pa-
s spiritum veritatis, allel. *Ant.* Pater sancte,
vita æterna, ut cognoscant te solum verum
t quem misisti Jesum Christum. Ego te cla-
uper terram ; opus consummavi quos [quod]
nihi, ut faciant, allel. *Ant.* Pater juste, mun-
non cognovit. Ego autem te cognovi ; et hi co-

sequentes Antiphonas Romanos non cad-
id ex Antiphonario Metensi prodiisse ait
us, de Ordine Antiphon., c. 57. Cur hac die

omnes Spiritu sancto, *ut supra*. *Resp.* Facta autem hac voce convenit multitudo, et mente confusa est, quia audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes magnalia Dei, alleluia. *Vers.* Nonne omnes ecce isti qui loquuntur Galilæi sunt, et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram illos loquentes. *Resp.* Advenit ignis divinus non comburens, sed illuminans, non consumens, sed lucens; et invenit corda discipulorum receptacula munda, et tribuit eis chrismatum dona, allel., allel. *Vers.* Loquebantur variis, *ut supra*. Et tribuit. *Resp.* In servis suis, allel.; consolabitur Deus, allel. *Vers.* Loquebantur, *ut supra*.

Antiphonæ in Matutinis.

Antiph. Dum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter dicentes, allel. *Ant.* Spiritus Domini replevit orbem terrarum, allel. *Ant.* Repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui, allel. *Ant.* Fontes et omnia quæ moventur in aquis, Hymnum dicite Deo, allel. *Ant.* Loquebantur variis linguis apostoli magnalia Dei, allel., allel., allel. *Vers.* Repleti sunt omnes Spiritu sancto.

In Evangelio.

Antiph. Accipite Spiritum sanctum; quorum remisit peccata, remittuntur eis, allel. *Ant.* Si quis diligit me, sermonem meum servabit. Et Pater meus, *ut supra*. *Ant.* Spiritus Paracletus, allel. Docebit vos omnia, allel. *Ant.* Verba quæ locutus sum vobis, allel. Spiritus et vita sunt. *Ant.* Spiritus qui a Patre procedit, allel., ille me clarificabit, allel., allel. *Ant.* Et si mortiferum quid biberint, non eos nocebunt, allel. *Ant.* Spiritus sanctus docebit vos, allel., quæcunque dixerò vobis, allel. *Ant.* Sicut misit me Pater, allel., et ego mitto vos, allel. **800** *Ant.* Audistis, quia dictum est: Vado et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis quia ad Patrem vado, quia Pater major me est, allel. *Ant.* Hi qui linguis loquuntur novis, Galilæi sunt. Et serpentes tollent, alleluia.

Feria secunda.

Antiph. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam, allel. *Ant.* Omnis enim qui male agit odit lucem; et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus, alleluia. *Ant.* Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur ejus opera, quia in Deo sunt facta, alleluia.

Feria tertia.

Ant. Amen, amen dico vobis quia ego sum ostium ovium. Omnes quotquot venerunt fures sunt et latrones, sed non audierunt eos oves, allel. *Ant.* Ego sum ostium, dicit Dominus, per me si quis introierit salvabitur; et pascua inveniet, alleluia.

Feria quarta.

Antiph. Scriptum est in prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei, allel. *Ant.* Amen, amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam, allel.

Feria quinta.

Antiph. Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, allel.

Feria sexta.

Antiph. Turba autem increpabat eos, ut tacerent; at illi magis clamabant dicentes: Miserere nostri, Fili David, alleluia. *Ant.* Stetit Jesus, et ait: quid vultis ut faciam vobis? Dicit illi: Ut aperiantur oculi nostri, allel. *Ant.* Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, allel.

Sabbato.

Antiph. Si quis diligit me, *ut supra*. *Ant.* Si manseritis, *ut supra*. *Ant.* Si cognovissetis me, *ut supra*.

Antiphonæ in Matutinis de sancto Germano.

Antiph. Beatissimi Germani hodie solemnitas veneranda recolitur, christianis populis exultatio. *Ant.* Cum Patrem festa instaurator discipulorum corda lætificat, veneratio impensa magistri. *Ant.* Cumque beatus Germanus in omnibus Christi mandatis ambularet, circumquaque regiones, vel urbes exhortationis gratia perlustrabat. *Ant.* Ad sepulcrum beati Germani agri veniunt et sanantur; ubi benedicunt Deum dicentes: Benedictus es, Domine. *Ant.* Laudemus Dominum in beata antistitis Germani memoria gloriosa, ad sepulcrum ejus agri veniunt et sanantur.

In Evangelio.

Antiph. Visitavit nos Deus Patrum vestrorum, allel. Perte vobiscum hinc ossa mea, allel., et collocate me in sepulcro patrum meorum, alleluia, alleluia.

B *Antiphonæ et Responsoria in vigilia sancti ac beatissimi Medardi. Quod est vi In Jun. Ad Vesperas.*

(Desunt tres lineæ in Ms.)

801 *Antiph.* Beatissimi Medardi antistitis vita, quæ per universum orbem virtutum propalatur insignibus, silentio nequivimus præterire. *Psal.* Beatus vir qui non abiit. *Ant.* Crescat in universorum pectoribus pro fidei ardore devotio, dum sanctorum tuorum panditur magnitudo. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* Ita sanctus Medardus, hoc quod prædixerat, quasi propheta divino Spiritu jam probavit. *Psal.* Domine, quid multiplicati sunt. *Vers.* Voce mea ad Dominum clamavi.

Responsoria unde supra.

Resp. Beatissimi Medardi antistitis vita, quæ per universum orbem virtutum propalatur insignibus, solemnitate ejus diem veneratione expetere depositionis suæ commemoratio principalis invitat. *Vers.* Crescat in universorum pectoribus pro fidei ardore devotio, dum sanctorum tuorum panditur magnitudo Solemnitatis. *Resp.* Sanctus Medardus parvus et innocens, dum adhuc esset in scholis, dixit ad Eleutherium quemdam comparatum suum, ipsum esse futurum summum Dei pontificem. *Vers.* Ita sanctus Medardus, hoc quod prædixerat, quasi propheta divino Spiritu jam probavit. Ipsum esse futurum. *Resp.* Cinctus ergo fidei fervore, dum ad templum oracula discurreret, et patientiæ moribus temperaret propriæ voluntatis arbitrium, officium sacerdotis ex cepit. *Vers.* Conversus pariter animo et habitu morum charitate præcellens.

Antiphonæ in secundo nocturno.

Antiph. Occurrunt sanctissimo viro Medardo, et data Oratione discoriantes quæ tulerant laxari, pergunt itinera. *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Nec hoc prætereat inter reliqua miranda signa: quidam, Fasio nomine, adamantis gravatur oppressus infestatione: curari meruit, expressoque viri Dei signaculo, surrexit incolumis. *Psal.* Verba mea. *Ant.* Sed cum jam multimodis virtutum fulgeret studiis, per diversa orbis spatia, gratia crescente, fama ejus præcelluit. *Palm.* Domine Dominus noster. *Vers.* Gloria et honore.

Responsoria unde supra.

Resp. Confestim claruit apud urbis pontificem, conversatione præcipuus apud cunctos, puritate mentis sincerus. Nunquam se ubertate lætitiæ plus extulit, nunquam acerbitate mœroris turbavit. *Vers.* Cunctos tamen faciat ejus intercessio potiores. Nunquam. *Resp.* Beatus Medardus fuit semper tolerans in adversis, mitis in prosperis, cunctos sibi obedientiæ sedulitate præferens, egentibus larga miseratione succurrens. *Vers.* Ex omnibus calcato vitiorum fomite angusti callis tramitem sanctæ conversationis gressu surgente conscendens. Cunctos sibi. *Resp.* Sanctæ conversationis tramitem gressu surgente conscendens, beatus Medardus quidquid pretiosum

elegit, ut hospes cerneretur in sæculo, et jam essor esset in celo. *Vers.* Ecclesiastici moris percurrens presbyterii officium electus, ex-

In tertio nocturno.

Antiph. Defuncto namque Vermandensium pontifici ejus loco beatus Medardus consecratur episcopo. *Psal.* Domine, quis habitabit. *Ant.* Conversacione celesti sanctimonia ejus officii sacerdos exstitit. *Psal.* Domine, in virtute. *Ant.* Sustinuit et diabolo præliante calumniam, sed pervenit meritis ad coronam. *Psal.* Domini est terra. Posuisti, Domine.

12 *Resp. unde supra.*

p. Sanctissimus Medardus ecclesiastici moris percurrens presbyterii officium electus exco-
robatu obtinuit, et ita se [*Verbum deest in Ms.*] in virtutibus, ut Christi merito putaretur alum-
Vers. Sed cum jam multimodis virtutum fulge-
diis, per diversa orbis spatia gratia crescente
ejus præcelleret. Et ita. *Resp.* Beatus Medar-
conversacione celesti, sanctimonia ipsius officii
los exstitit pretiosus; et nisi quod percussor
ris defuit, nam martyrium confessor implevit.
Sustinuit jugiter diabolo præliante calumniam,
vit victor meritis ad coronam. Et nisi quod.

Tunc sanctus Medardus longæ vitæ defessus,
am deprecatus, Spiritum amisit [emisit], et con-
cæli athleta triumphalis ascendit. *Vers.* Con-
ione celesti sanctimonia ejus sacerdos exstitit
sus. *Resp.* Sanctus Medardus quando accepit
tum corporis ipsius ore [horæ] momento cæli
sunt, et sancti corpusculum divina luminaria
s videntibus adferunt. *Vers.* Moxque in terra
e luxit diluvium; ita ut multum plueret aqua
de nubilo cæli aperti. *Resp.* Cumque ad tumu-
m ducerentur sancta membra beati Medardi,
n obviam factus est damnatis aurium auditi-
um pretiosi velaminis populum osculans, mox
re auditum fide promeruit. *Vers.* Psallentium
ico stupens melos audivit. Dum. *Resp.* Prolit
enarrare quantis virtutibus debiliū beato
do clamor attollat, sed, fuis precibus, quid
xpelitur incunctanter ejus affectibus et Oratio-
inetur. *Vers.* Postquam igitur devotione fide-
naximo decore præfulsa ejus tumuli urna exor-
urrexit. *Resp.* Inter Christicolos quos actio
n astris, pars tibi pro meritis magna, Medar-
let. *Vers.* Exsilium tibi mundus erat cœnosa
a [caverna]. *Resp.* Exsilium tibi mundus erat
a caventa, et modo te gaudet cive manente
Exultus tenebris, vestitur tegmine lucis, post
a frueris liberiore die. *Vers.* Inter Christicolos,
a. *Resp.* Quid referam mutus verbo, qui verba
quod gravat eiciens, quod juvat omne lo-
uncta nec enūmero: tua me præconia vincunt.
Quidam cæcus ad eum venit, rapuit palpando
n. In mediis tenebris fulsit aperta dies. Cun-

Antiphonæ unde supra. Ad nocturn.

ph. Sanctus Medardus requiem deprecatus in amisit [emisit], et convexa cæli athleta halis ascendit. *Ant.* Postquam igitur devotio-
ium maximo decore præfulsa ejus tumuli urna
surrexit. *Ant.* Fuis precibus quidquid ex-
incunctanter ejus effectibus obtinetur. *Ant.*
Medardus sacerdos exstitit pretiosus, marty-
confessor implevit, pervenit victor meritis ad
m.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

ph. Inter Christicolos quos actio vexit in astris, ibi pro meritis magna, Medarde patet. *Ant.* n cæcus ad eum venit, rapuit palpando salu-
i mediis tenebris fulsit aperta dies. *Ant.* Alius
a veniens dum veherentur membra, sancta,

A substratus meruit cæcus habere diem. *Ant.* Ad se-
pulerum sancti Medardi ægri veniunt et sanantur, ubi
benedicunt Dominum dicentes; benedictus es, Do-
mine. *Ant.* Compedibus validis alter manicisque ligatus,
mox tetigit peplum, ferrea vincla **803** cadunt.
Ant. Conferat vinctis pro indulgentia delictorum ge-
nerale præsidium, qui speciale solemnitatis suæ
hodie mundo præstitit ornamentum.

In Evangelio.

Antiph. E cælo calida aqua produxit nubilo, in
ejustransitu magnum fuit mysterium.

(*Deest linea in Ms.*)

Antiph. Solemnitatis ejus diem veneratione expe-
tere depositionis suæ commemoratio principalis inni-
tuit. *Antiph.* Quando sanctus Medardus accepit tran-
situm corporis ipsius ore [horæ] momento cæli prorsus
aperti sunt, et ante sancti corpusculum, quasi
per tres horas divina luminaria asliterunt; et ma-
gnum fuit mysterium. *Ant.* Cujus corporis solemne
pignus Suessionensium urbs tanti muneris præmio
ditata promeruit, ut cum omnium populorum fidem
[*Fortè fidelium*] solemnè ambitione gratissima sancti
Medardi membra tradenda essent sepulturæ, amore
gestandi onus leve sentirent. *Ant.* Cumque sancta
membra beati Medardi tumulo condirentur [conde-
rentur], cælum apertum est, et duæ columbæ visæ
sunt descendisse, quasi nubes, et de ore ejus egressa
est columba candida sicut nix. *Ant.* Beatus Medardus
per Trinitatis auxilium regis exercitum... vestigium.

Ant. Sanctus Medardus nobilis natus, cum esset ad-
huc ætate parvus, jam bonitate maturus prædixit.
Ant. Solemnitatem beati Medardi debita veneratione
percolere depositionis ejus commemoratio principa-
lis invitat. Crescat ergo in universorum pectoribus
pro fidei ardore devotio, dum sancti confessoris Dei
panditur magnitudo. *Ant.* Solemne itaque pignus
corporis beatissimi Medardi Suessionensium urbs
tanti muneris præmio ditata promeruit, et cum om-
nium populorum solemnè ambitione gratissima mem-
bra tradenda sepulturæ feretro veherentur, unanimi
voce vel clamore gestiendi onus leve senserunt.

In vigilia sancti Joannis Baptistæ, ad Vesperas.

Vers. Fuit homo missus, ut supra. *Ant.* Ingresso
Zacharia templum Domini, apparuit ei Gabriel ange-
lus stans a dextris altaris incensi.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem præcursoris Dominum venite ado-
remus.

In primo nocturno.

Antiph. Priusquam te formarem in utero, novi te,
et antequam progredere sanctificavi te. *Psal.* Beatus
vir qui non. *Ant.* Ad omnia quæ mittam te, di-
cit Dominus, ibis, ne timeas et [quæ] mandavero
tibi loqueris ad eos. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.*
Ne timeas a facie eorum, quia ego tecum sum dicit
Dominus. *Psal.* Domine, quid multiplicati sunt.
Vers. Posuisti, Domine.

Responsoria.

Resp. Fuit homo missus a Deo, cui nomen Joannes
erat. Hic venit ut testimonium perhiberet de lu-
mine, et pararet Domino plebem perfectam. *Vers.*
Erat Joannes prædicans in deserto baptismum pœ-
nitentiæ. Et pararet. *Vers.* Tu puer Propheta Altis-
simi vocaberis. *Resp.* Elizabeth Zachariæ magnum
virum genuit, Joannem Baptistam præcursorem
Domini, qui viam Domini præparavit **804** in eremo.
Vers. Fuit homo missus a Deo, cui nomen Joannes
erat. Qui viam. *Resp.* Priusquam te formarem in
utero, novi te; et antequam exires de ventre sancti-
ficavi te, et prophetam in gentibus dedi te. *Vers.*
Ad omnia quæ mittam te ibis, et universa quæ man-
davero tibi loqueris. Et Prophetam.

In secundo nocturno.

Antiph. Misit Dominus manum suam, et tetigit os

meum, et prophetam in gentibus fecit mihi [me] Dominus. *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Ecce dedi verba mea in ore tuo, et constitui te super gentes et regna. *Psal.* Verba mea auribus. *Ant.* Dominus ab utero vocavit me; de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. *Psal.* Domine Dominus noster.

Responsoria.

Resp. Tu puer, propheta Altissimi vocaberis; præibis enim ante faciem Domini, parare vias ejus. *Vers.* Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum. Parare *Resp.* Descendit angelus Domini ad Zachariam dicens: accipe puerum in senectute tua, et habebit nomen Joannes Baptista. *Vers.* Iste puer magnus coram Domino; nam et manus ejus cum ipso est. Et habebit. *Resp.* Hic præcursor directus, et lucerna ardens ante Dominum; ipse est enim Joannes, qui viam Domino præparavit in eremo, sed et Agnum Dei demonstravit, et illuminavit mentes hominum. *Vers.* Ipse præibit ante illum in Spiritu et virtute Eliæ. Ipse est. *Resp.* Innuebant patri ejus, quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem scripsit, dicens: Joannes est nomen ejus. *Vers.* Apertum est os Zachariæ, et prophetavit dicens: Joannes est.

In tertio nocturno.

Antiph. Posuit os meum Dominus, quasi gladium acutum; sub umbra manus suæ protexit me. *Psal.* Domine, quis habitabit. *Ant.* Formans me ex utero servum sibi Dominus in lucem gentium, ut sim salus ejus ab extremis terræ. *Psal.* Domine, in virtute. *Ant.* Reges videbunt, et consurgent principes, et adorabunt Dominum Deum tuum, qui elegit te. *Psal.* Benedicam Dominum. *Vers.* Justum deduxit Dominus.

Responsoria unde supra.

Resp. Præcursor Domini venit, de quo ipse testatur: Nullus major inter natos mulierum Joanne Baptista. *Vers.* Ipse præibit ante illum in spiritu et virtute Eliæ. Nullus. *Resp.* Gabriel angelus apparuit Zachariæ dicens: Nascetur tibi filius, nomen ejus Joannes vocabitur, et multi in nativitate ejus gaudebunt. *Vers.* Erit enim magnus coram Domino, vinum et siceram non bibet. Et multi. *Resp.* Ecce constitui te hodie super gentes et regna, dicit Dominus, ut evellas et dissipas, ædifices et plantes in nomine Domini. *Vers.* Tu, puer, propheta Altissimi vocaberis; præibis enim ante faciem Domini, parare vias ejus. Ut evellas. *Resp.* Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista, quia viam Domini præparavit in eremo. *Vers.* Fuit homo missus a Deo, qui nomen Joannes erat. Qui viam. *Resp.* Ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda Patrum, in filios et incredulos ad prudentiam. Parare Domino plebem perfectam. *Vers.* Tu puer Propheta, ut supra. *Resp.* Puer qui natus est nobis, plusquam propheta **805** est; hic est enim de quo Salvator ait: inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista. *Vers.* Angelus ad Zachariam locutus est, dicens: Uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Elisabeth Zachariæ magnum virum genuit, Joannem Baptistam præcursorem Domini. *Ant.* Innuebant Patri ejus, quem vellet vocari eum; et scripsit dicens: Joannes nomen ejus. *Ant.* Joannes vocabitur nomen ejus; et multi in nativitate ejus gaudebunt. *Ant.* Joannes est nomen ejus; vinum et siceram non bibet, et multi in nativitate ejus gaudebunt. *Ant.* Iste puer magnus coram Domino nam et manus ejus cum ipso est. *Vers.* Fuit homo.

In Evangelio.

Antiph. Apertum est os Zachariæ, et prophetavit dicens: benedictus Deus Israel. *Ant.* Ipse præibit

ante illum in spiritu et virtute Eliæ, parare Domino plebem perfectam. *Ant.* Inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista. *Ant.* Tu puer, propheta Altissimi vocaberis; præibis ante Dominum parare vias ejus. *Ant.* Angelus ad Zachariam est locutus dicens: Uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem. *Ant.* Nazareus vocabitur puer iste, vinum et siceram non bibet. Et omne immundum non manducabit ex utero matris suæ. *Ant.* Fuit homo missus a Deo, cui nomen Joannes erat. *Ant.* Hic venit Joannes, et testimonium perhiberet de lumine, et pararet Domino plebem perfectam. *Ant.* Ex utero senectutis et sterilis Joannes natus est præcursor Domini. *Ant.* Pro eo quod non obedisti verbis meis, eris lacens, et non poteris loqui usque in diem nativitatis ejus. *Ant.* Inter natos mulierum non est major Joanne Baptista. *Ant.* Puer qui natus est nobis, plusquam propheta est. Hic est enim de quo Salvator ait: inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista.

(*Deest linea in Ms.*)

Responsoria sive Antiphonæ in vigilia sanctorum Joannis et Pauli.

Resp. Isti sunt duo viri misericordiæ, qui assistunt ante Dominum dominatorem universæ terræ. *Vers.* Isti sunt duæ olive, et duo candelabra lucentia ante Dominum. Dominatorem. *Resp.* Vidi conjunctos viros habentes splendidas vestes et angelus Domini locutus est ad me dicens: Isti sunt viri sancti facti amici Dei. *Vers.* Vidi angelum Dei volantem per medium cælum, voce magna clamantem et dicentem. Isti. *Resp.* Hæc est vera fraternitas, quæ nunquam potuit violari certamine, qui effuso sanguine secuti sunt Dominum, contemnentes aulas regias pervenerunt ad regna cælestia. *Vers.* Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum. Contemnentes. *Resp.* Beati martyres Christi Joannes et Paulus dixerunt Julianio: nobis autem aliud non est, nisi unus Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus. *Vers.* Una fides, unum baptisma, unus spiritus erat in eis. Pater. *Resp.* Beati eritis cum maledixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me. Gaude et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis. *Vers.* [*Deest in Ms.*]

806 *Antiphonæ in matutinis Laudibus.*

Antiph. Paulus et Joannes dixerunt ad Julianum: Nos unum Deum colimus, qui fecit cælum et terram. *Ant.* Paulus et Joannes dixerunt ad Terentianum: Si tuus Dominus est Julianus, habeto pacem cum illo. Nobis aliud [alius] non est nisi unus Dominus Jesus Christus. *Ant.* Joannes et Paulus cognoscens tyrannidem Juliani, facultates suas pauperibus erogare cœperunt. *Ant.* Sancti Spiritus et animæ Justorum, Hymnum dicite Deo in æternum. *Ant.* Joannes et Paulus dixerunt ad Gallicanum: Tu crede unum esse Deum, et eris victor melior [melius] quam fuisti.

In Evangelio.

Antiph. Astiterunt justi ante Dominum, et ab invicem non separati sunt; gloriam Domini viderunt [Calicem Domini biberunt], et amici Dei appellati sunt.

In vigilia sancti Petri ad Vesperas.

Vers. In omnem terram. *Ant.* Beatus Petrus apostolus vidit sibi Christum occurrere. Adorans [adoravit] eum et dixit: Domine quo vadis? Venio Romam iterum crucifigi.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem apostolorum Dominum venit adoremus. *Ant.* In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. *Psalm.* Cæli enarrant. *Ant.* Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos. *Psalm.* Benedicam Dominum. *Ant.* Consti-

s principes super omnem terram ; memores a
ominis tui, Domine. *Psalm.* Eructavit. *Vers.*
em terram.

Responsoria.

Simon Petre, antequam de navi vocarem te,
; et super plebem meam principem te consti-
aves regni cœlorum tradidi tibi. *Vers.* Quod-
ligaveris super terram, erit ligatum et in
et quodcunque solveris super terram, erit
et in cœlis. Et claves. *Resp.* Si diligis me,
Petre, pasce oves meas. Domine, tu nosti,
no te, et animam meam pono pro te. *Vers.* Si
rit me mori tecum, non te negabo. Et ani-
Resp. Tu es Petrus, et super hanc Petram
bo Ecclesiam meam, et portæ inferi non
bunt adversus eam : et tibi dabo claves regni
n. *Vers.* Quodcunque, *ut sup.* Et tibi.

In secundo nocturno.

Principes populorum congregati sunt cum
raham. *Psal.* Omnes gentes. *Ant.* Dedisti
atem timentibus noimentum, Domine. *Psal.*
Deus, deprecationem. *Ant.* Annuntiaverunt
tei, et facta ejus intellexerunt. *Psal.* Exaudi
brationem meam cum deprecor. *Vers.* Dedisti
atem.

Responsorium unde supra.

Domine, si tu es, jube me venire ad te
aquis. Et extendens manum apprehendit
t dixit ad eum : Modicæ fidei, quare dubi-
Vers. Cumque vidisset ventum validum ve-
timuit, et cum cœpisset mergi, clamavit

Domine, salvum me fac. Et extendens. *Resp.*
Petre, et indue te vestimentis tuis ; accipe
inem ad salvandas gentes, quia ceciderunt
de manibus tuis. *Vers.* Angelus autem Do-
tit. t, et lumen refulsit in habitaculo carceris,
ercussoque latere Petri excitavit eum dicens.
elociter. Quia. *Resp.* Tu es pastor ovium,
s apostolorum : Tibi tradidit Deus omnia re-
ndi ; et ideo tibi traditæ sunt claves regni
u. *Vers.* Quodcunque, *ut supra.* Et ideo.

In tertio nocturno.

ah. Exaltabuntur cornua justî, alleluia. *Psal.*
imur. *Ant.* Lux orta est justo, alleluia, rectis
etitia, allel. *Psalm.* Dominus regnavit, exsul-
t. Custodiebant testimonia ejus, et præcepta
elua. *Psal.* Dominus regnavit, irascantur.
ustodiebant testimonia ejus.

Responsorium unde supra.

Quem dicunt homines esse Filium hominis?
es discipulis suis. Respondens Petrus,
u es Christus Filius Dei vivi. Et ego dico
a tu es Petrus ; et super hanc petram ædifi-
clesiam meam. *Vers.* Beatus es, Simon Petre,
no et sanguis non revelavit tibi, sed Pater
ii est in cœlis. Et ego dico. *Resp.* Ego pro
ti, Petre, [ut] non deficiat fides tua ; et tu
to conversus confirma fratres tuos. *Vers.*
sanguis non relevavit tibi, sed Pater meus
n cœlis. Et ut aliquando. *Resp.* Beatus est,
Petre, qui caro et sanguis non revelavit tibi,
er meus qui est in cœlis. *Vers.* Et ego dico
a tu es Petrus, et super hanc petram ædifi-
clesiam meam. *Resp.* Petre, amas me ? Tu
mine, quia amo te. Pasce oves meas. *Resp.*
oannis, diligis me plus ? Tu scis, Domine,
o te. *Vers.* Etsi oportuerit, *ut sup.* Quia,
olve, jubente Deo terrarum, Petre, catenas,
s ut pateant cœlestia regna beatis. *Vers.*
aque. *Resp.* Qui regni claves et curam tradit
qui cœli terræque Petro commisit habenas,
et clausis, et solvat vincla ligatis. *Vers.*
aque. *Vers.* Ipsa tua, Petre, dissipare vin-

cula jussit, qui te mundanos jussit dissolvere
nexus. Ut reseret. *Resp.* Petrus et Joannes ascendebant in
templum, ad horam Orationis nonam. Et quidam vir
qui erat claudus ex utero matris suæ, quem pone-
bant quotidie ad portam templi. *Vers.* Argentum et
aurum non est mecum, quod autem habeo hoc tibi
dabo. Quem ponebant.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Petrus et Joannes ascendebant in tem-
plum, ad horam Orationis nonam. *Ant.* Argentum et
aurum non est mecum ; quod autem habeo, hoc tibi
dabo. *Ant.* Dixit angelus ad Petrum : Circumda tibi
vestimentis tuis et sequere me. *Ant.* Misit Dominus
angelum suum, et liberavit me de manu Herodis,
alleluia. *Ant.* Tu es Petrus, et super hanc petram
ædificabo Ecclesiam meam. *Vers.* Constitues eos
principes.

In Evangelio.

B *Antiph.* Quodcunque ligaveris super terram, erit
ligatum et in cœlis ; et quodcunque solveris super
terram, erit solutum et in cœlis, dicit Dominus
Simoni Petro. *Ant.* Beatus es, Simon Petre. *Ant.*
Significavit Dominus Petro qua morte clarificaturus
esset Deum, alleluia. *Ant.* Ego pro te rogavi, Petre,
ut non deficiat fides tua. Et tu aliquando conversus,
confirma fratres tuos. *Ant.* Si diligis me, Simon Petre,
pasce oves meas. Tu scis. **808** Domine, quia amo
te. *Ant.* Tu es pastor ovium, princeps apostolorum ;
tibi traditæ sunt claves regni cœlorum. *Ant.* Tu es
Christus Filius Dei vivi ; et tu beatus, Simon Bar-
jona. *Ant.* Simon Joannis, diligis me plus his ? Tu
scis, Domine, quia amo te. *Ant.* Dixit Dominus Pe-
tro : Tibi dabo claves regni cœlorum. *Ant.* Beatus
Petrus apostolus, *ut supra.* *Ant.* Commendo tibi
oves quas tradidisti mihi, alleluia. *Ant.* Solve, jubente
Deo terrarum, Petre, catenas, qui facis ut pateant
cœlestia regna beatis. *Ant.* Super aquas ambulans
Dominus Petro manum porrexit mergenti in pelagus.
C *Ant.* Cum respexisset Petrus crucem, lacrymis [la-
crymas] fundebat præ gaudio. [Cætera desunt.] Non
sum dignus. *Ant.* Petrus et Paulus militantes Romam
venerunt. Circumdantes Simonem invenerunt • cum
Nerone fidem permanserunt Salvatorum. *Ant.* Beatus
Petrus dum penderet in cruce, alacri vultu Dominum
deprecatur : Domine Jesu Christe, commendo tibi
oves quas tradidisti mihi.

In die ad Vesperas.

Antiph. Juravit Dominus et non pœnitebit eum :
Tu es sacerdos in æternum. *Psal.* Dixit Dominus.
Ant. Collocet eum Dominus cum principibus populi
sui. *Psal.* Laudate, pueri. *Ant.* Dirupisti, Domine,
vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. *Psal.*
Credidi. *Ant.* Euntes ibant et flebant mittentes se-
mina sua. *Psal.* In convertendo. *Ant.* Confortatus est
principatus eorum, et honorati sunt amici tui, Deus.
Psal. Domine, probasti me. *Ant.* Gloriosi principes
D terræ, quomodo in vita sua dilexerunt se, ita et in
morte non sunt separati.

*Antiphonæ et Responsorium in vigilia sancti Pauli apo-
stoli. — In primo nocturno.*

Antiph. Qui operatus es Petro in apostolatam,
operatus est et mihi intergentes ; et cognoverunt gra-
tiam quæ data est mihi a Christo Domino. *Psal.* Cœli
enarrant. *Vers.* Qui me segregavit ex utero matris
suæ [meæ], et vocavit per gratiam suam. *Ant.* Scio
cui credidi, et certus sum quia potens est depositum
meum servare in illa die justus iudex. *Psal.* Benedi-
cam Dominum. *Vers.* De reliquo reposita est mihi
corona justitiæ. *Ant.* Mihi vivere Christus est, et
mori lucrum, gloriari me oportet in cruce Domini
mei Jesu Christi. *Psal.* Eructavit. *Vers.* Per quem
mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. *Vers.* In
omnem terram.

ita corrupta sunt, ut vix sanari posse videantur.

Responsoria unde supra.

Resp. Qui operatus est Petro in apostolatum, operatus est et mihi inter gentes. Et cognoverunt gratiam Dei, quæ data est mihi. *Vers.* Gratia Dei in me vacua non fuit, sed gratia ejus semper in me manet. Et cognoverunt. *Resp.* Scio qui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem. *Vers.* Reposita est mihi corona justitiæ. Quia. *Resp.* Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi; ideoque reposita est mihi corona justitiæ. *Vers.* Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare. Ideoque. *Resp.* Damasci præpositus gentis Arethæ regis, voluit comprehendere. A fratribus per murum submissus sum in sporta, et sic evasi manus ejus in nomine Domini. *Vers.* Deus et Pater Domini mei Jesu Christi scit quia non mentior. Et sic evasi.

809 *In secundo nocturno.*

Antiph. Tu es vas electionis, sancte Paule apostole, prædicator veritatis in universo mundo. *Psal.* Omnes gentes. *Vers.* Per quem omnes gentes cognoverunt gratiam Dei. *Ant.* Magnus sanctus Paulus vas electionis vere digne est glorificatus; qui et meruit thronum duodecimum possidere. *Psalm.* Exaudi, Deus, deprecationem. *Vers.* In regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede Majestatis suæ. *Ant.* Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. *Psal.* Exaudi, Deus, Orationem meam cum dep. *Vers.* De cætero reposita est mihi corona justitiæ. *Vers.* Annuntiaverunt opera Dei.

Responsoria unde supra.

Resp. Reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus Judex. *Vers.* Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem. Justus. *Resp.* Isti sunt duæ olive, [et duo] candelabra lucentia ante Dominum habent potestatem claudere cælum nubibus, et aperire portas ejus. Quia linguæ eorum claves cæli factæ sunt. *Vers.* In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. Habent. *Resp.* Constitues eos principes super omnem terram, memores erunt nominis tui, Domine, in omni progenie et generatione. *Vers.* In omnem terram, ut supra.

In tertio nocturno.

Antiph. Saulus qui et Paulus magnus prædicator, a Deo confortatus convalescebat, et confundebat Judæos. *Psal.* Confitebimur tibi, Deus. *Vers.* Ostendens quia hic est Christus Filius Dei vivi. *Ant.* Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus, angelus Satanæ qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi, ut auferretur a me; et dixit mihi Dominus: Sufficit tibi, Paule, gratia mea. *Psal.* Dominus regnavit, exsultet. *Vers.* Nam virtus in infirmitate perficitur. *Ant.* Reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die judex. *Psal.* Dominus regnavit, irascantur. *Vers.* Cooperante gratia Spiritus sancti. *Vers.* Dedisti hæreditatem.

Resp. unde supra.

Resp. Isti sunt duo viri misericordiæ. *Vers.* Isti sunt duæ olive. Dominatorem. *Resp.* Stolam jucunditatis induit eum Dominus, et coronam pulchritudinis posuit super caput ejus. *Vers.* Cibavit illum pane vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potavit eum. Et coronam. *Resp.* Corona aurea super caput ejus, expressa signo sanctitatis, gloriæ, honoris, et opus fortitudinis. *Vers.* Quoniam prævenisti eum in Benedictionibus dulcedinis; posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. Gloriæ. *Resp.* Posuit coronam capiti meo, et circumdedit me muros salutis, ad expugnandas gentes et omnes inimicos. *Vers.*

* Scilicet mensis Julii die undecima, quæ nunc ejus Translationi celebrandæ assignatur. Porro hic

A Judica, Domine, nocentes me, expugna impium me; apprehende arma et scutum. Ad expugnandum me. *Resp.* Gloria et honore coronasti eum. Domine constituisti eum super opera manuum tuarum subiecisti sub pedibus ejus. *Vers.* Quoniam constituisti eum **810** in Benedictionibus. *Resp.* Emitte vos. *Resp.* Tollite jugum. *Resp.* Dum scilicet. *Resp.* Egregie Dei Paule, doctor gentium, et rum propagator præceptorum, ecce nomen libro vitæ cælestis ascriptum est, et metuum non derelinquetur in sæcula. *Vers.* sanctus Paulus vas electionis, vere digne glorificatus.

In Matutinis.

Antiph. Ego plantavi, Apollo rigavit; Deus incrementum dedit, allel. *Vers.* Unusquisque suam mercedem accipiet, secundum suum laborem. *Ant.* Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, quia in me virtus Christi. *Vers.* Quando infirmor, tunc fortior sum. *Ant.* Sancte Paule, prædicator veritatis, et doctor gentium, cede pro nobis ad Dominum, qui te elegit, digni efficiamur gratia ejus. *Ant.* Gratia Dei vacua non fuit, sed gratia ejus semper in me. *Vers.* Gratia Dei sum id quod sum. *Ant.* præpositus gentis Arethæ regis, voluit me comedere. A fratribus per murum submissus sum et sic evasi manus ejus in nomine Domini. Deus et Pater Domini mei Jesu Christi scit mentior. *Vers.* Constitues eos principes.

In Evangelio.

Antiph. Vos qui secuti estis me, sedebitis sedem judicantes duodecim tribus Israel. *Vers.* Dum venerit Filius hominis in sede Majestatis suæ. *Ant.* Ter virgis cæsus sum, semel sum, ter naufragium pertuli pro Christi nomine. *Ant.* Nocte et die in profundum maris fuit. Petrus apostolus et Paulus prædicator gentium nos docuerunt legem tuam, Domine. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. *Ant.* Vos qui reliquistis omnia et secuti estis me, centuplum accipietis, et vitam æternam possidebitis. *Ant.* Nolite timere eos qui occidunt, animam autem non possunt occidere Dominus.

Antiphonæ et Responsoria in vigilia beati abbatis. — In primo nocturno.

Antiph. Fuit vir vitæ venerabilis gratia et scientia. *Psalm.* Beatus vir. *Ant.* Ab ipso tempore cor gerens senile, ætatem transiens, nulli animum dedit voluptati. Quare fremuerunt. *Ant.* Dum in hac terra temporaliter uti potuisset, jam quasi aridum cum flore despexit. *Psalm.* Cum in die. *Ant.* Nursiæ provincia exortus, Romæ litterarum studiis traditus a parentibus fuerit. *Ant.* Verba mea. *Ant.* Relicta domo rebusque, Deo placere [cupiens], sanctæ conversationi quæsit. *Psal.* Domine Deus noster. Recessit igitur scienter nescius, et sapienter *Psalm.* In Domino confido.

Responsoria unde supra.

Resp. Fuit vir vitæ venerabilis gratia et nomine, ab ipso pueritiæ tempore cor gerens senile, ætatem quippe moribus transiens, nescius, et sapienter inchoctus. Ab ipso tempore cum, relicta litterarum studiis, sarta decrevisset, nutrit, quæ hunc animum secuta est. *Vers.* Recessit igitur, ut supra. Fuit beatus Benedictus, cum conspiceret suam flere, moxque se cum lacrymis in C

et passim hoc in Codice vigilia significavit nocturnum, nec pro pridie sumi debet.

et ei sanum capisterium reparavit. *Resp* Ipsum capisterium in ecclesie ingressu suspensum, quatenus et presentis et secuturi omneserent Benedictus puer conversationis granta perfectione capisset. Moxque inito conennum vino misuere; quo accepto signavit, onfracum est, ac si pro signo lapidem deers. Intellexit protinus vir Dei, quia potum habuerat, quod non potuit portare signum icque.

In secundo nocturno.

Ah. Hic itaque cum jam, relictis litterarum petere deserta decrevisset, nutrix que hunc amabat, secuta est. *Psal.* Domine, quis ha-
Ant. Prædicta nutrix illius, ad purgandum a vicinis mulieribus præstari sibi capiste-
etiit, quod casu accidere [*Dele* accidere] con-
est. *Psal.* Conserva me. *Ant.* Compassus nu-
ationem dedit Benedictus puer cum lacrymis;
rium reparavit. *Psal.* Domine, in virtute
nedictus Dei famulus, magnum fecit miracu-
reces fudit ad Dominum, rejunxit capisterium.
omni est terra. *Ant.* Qui dum eremum pete-
omanum [Romanus] monachum obviavit, cu-
desiderium cognovisset, et secretum tenuit,
torium impendit. *Psal.* Beati quorum re-
Vers. Cumque in spem positus submitti pa-
abolus conspiceret, jactavit lapidem, et tintin-
m fregit. *Resp.* Convocatis discipulis, beatus
clus dixit: Misereatur vobis sempiternus
nunquid non prius dixi vobis, quia meis ac
moribus minime conveniret? *Vers.* Itaque
iores vestros vobis patrem quaerite, quia me
minime potestis Nunquid *Resp.* Quidam ru-
lefuncti corpus filii in ulnis ferens, orbitatis
stuans ad monasterium venit. Benedictum
quaesivit. Mox ut aspexit, clamare cepit:
filium meum, redde filium meum. *Vers.* Vir
Domini in hac voce substitit dicens: Nunquid
um tuum abstuli? cui ille respondit: Mortuus
ni resuscita eum. Redde. *Resp.* Domine, non
as peccata mea, sed fidem hujus hominis, qui
esuscitari filium suum; et redde in hoc corpu-
nimam quam tulisti. Et completa Oratione re-
sanum reddidit patri suo. *Vers.* Et regre-
anima ita corpusculum omne contremuit, et
ilis omnium qui aderant vivas apparuit. Et
Resp. Pater sanctus dum intentam oculorum
in splendore coruscæ lucis habere videretur,
ermani animam Capuani episcopi in sphaera
ut angelis in cælum deferri. *Vers.* Factumque
reverendissimum Germanum is qui missus
defunctum reperit. *Resp.* Eodem vero anno
quo de hac vita erat exiturus, quibusdam di-
secum conversantibus, quibusdam longe ma-
ssanctissimi sui obitus denuntiavit diem.
Supple præsentibus indicans] Ut audita per
um tegerent, absentibus indicens quale eis si-
ieret quando ejus anima de corpore exiret. San-
i. *Resp.* Ante sextum vero sui exitus diem ape-
ulturam **812** sibi jubet; qui mox correptus
is acri cepit dolore fatigari usque ad mortem.
umque per singulos dies languor ingravesco-
cto die portari se in oratorium a discipulis
hui mox. *Resp.* Sexto namque die portari se in
um a discipulis fecit, ibique exitum suum do-
sacramentis munivit, atque inter discipulo-
anibus [manus] expiravit. *Vers.* Erectis in
manibus fecit [stetit], et ultimum spiritum
erba Orationis efflavit. Atque. *Resp.* Hodie
Benedictus per viam Orientis tramitem vi-
s discipulis cælum tetendit, et ab angelis in-
suscepturus est [susceptus est]. *Vers.* Tunc
sancti viri obitum sicut presentes discipuli
t. ita absentes hoc signum quod eis prædi-
uerat agnoverunt. Videntibus. *Resp.* Factum

est post obitum sanctissimi viri, mulier mente capta venit ad specum ejus, et ingressa mansit in eo, et sana facta est ex illa hora. *Vers.* Et in ea sanitate quam acceperat permansit omnibus diebus vitæ suæ. *Vers.* Via recta Orientis tramite ab ejus cella ad cælum usque tendebatur, cui venerando habitu vir desuper clarus assistens, cui esset via quam cernerent discipulis inquisivit; ipsi vero nescire se professi sunt.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Intempesta nocte oravit Benedictus. [*Adji-
ciendum forte vidit*] Fusam lucem desuper cunctas
noctis tenebras effugasse tantoque splendore clare-
scere, ut diem vinceret lux illa. *Ant.* Sicut discipulis
ipse referebat, quasi sub uno solis radio omnis mun-
dus collectus ante ejus oculos momento adductus est.
Ant. Orabat sanctus Benedictus: Domine, non aspi-
cias peccata mea, sed fidem hujus hominis, qui ro-
gat resuscitari filium suum. Et sub oculis omnium
B viventem puerum reddidit patri suo. *Ant.* Frater
Maure, curre velociter, quia puer Placidus in amne
flumen [*Redundat* flumen] mergitur. *Ant.* Dumque
super undas Placidus traheretur, Maurus occurrit in
mediis fluctibus. Emerso pede puerum liberavit.
Ant. Intempeste noctis cuncta sub silentio, quasi
sub solis radio omnem mundum conspexit. *Ant.* Be-
nedictus Dei famulus per Spiritus sancti indagia præ-
cognoscens quæ ventura sunt omnia.

In Evangelio.

Antiph. Hodie sanctus Benedictus per viam Orientis tramitem [recto tramite] videntibus discipulis cælum tetendit; hodie erectis manibus inter verba Orationis migravit. Hodie in gloria ab angelis susceptus est. *Ant.* Sanctimonialis autem femina, cum negantia verba audisset, orationem fudit, et inundatio pluviarum erupit.

In vigilia sancti Laurentii ad Vesperas.

C *Vers.* Justum deduxit Dominus. *Ant.* Beatus Laurentius cum in craticula supra positus uretetur, ad impiissimum tyrannum dixit: Assatum est jam, versa et manduca; nam facultates Ecclesie quas requiris, in cælestibus thesauris manus pauperum deportaverunt.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem martyrum Dominum venite adoremus. *Ant.* Quo progredieris sine filio, pater? Quo, sacerdos sancte, sine ministro properas? *Psal.* Beatus vir. *Vers.* Beatus Laurentius dixit. *Ant.* Noli me derelinquere, pater sancte, quia thesauros tuos jam expendi, quos tradidisti mihi. *Psal.* Quare **813** fremuerunt. *Vers.* Quid in me ergo displicuit paternitati tuæ? *Ant.* Non ego te desero, fili, neque derelinquo, sed majora tibi debentur pro Christi fide certamina. *Psal.* Domine, quid multip. *Vers.* Beatus Sixtus dixit. *Vers.* Gloria et honore.

Responsoria unde supra.

Resp. Levita Laurentius bonum opus operatus est, qui per signum crucis cæcos illuminavit; et thesauros Ecclesie dedit pauperibus. *Vers.* Dispersit dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi. Et thesauros. *Resp.* Puer meus, noli timere, quia ego sum tecum, dicit Dominus; si transieris per ignem, flamma non nocebit te, et odor ignis non erit in te. *Vers.* Donec ponam inimicos tuos, ut supra. *Resp.* Strinxerunt corporis membra posita in craticula. Superjectis prunis insultat levita Christi. Beate Laurenti martyr Christi, intercede pro nobis. *Vers.* Hic est vir qui non est derelictus a Domino in die certaminis sui. Beate. *Vers.* Carnifices vero ministrabant carbonibus subter cratem feream. *Resp.* Quo progredieris sine filio, Pater? quo, sacerdos sancte, sine diacono properas? tu nunquam sine ministro sacrificium offerre consueveras. *Vers.* Quid in me ergo displicuit paternitati tuæ? Nunquid degenerem probasti? Experire certe utrum [idoneum] ministrum elegeris, cui

commisisti dominici sanguinis consecrationem. Tu nunquam.

In secundo nocturno.

Antiph. Beatus Laurentius orabat, dicens: Domine Jesu Christe, Deus de Deo, miserere mihi servo tuo. *Psal.* Cum invocarem. *Vers.* Quia accusatus non negavi nomen sanctum tuum, interrogatus te Christum confessus sum. *Ant.* Dixit Romanus ad beatum Laurentium: video ante te juvenem pulcherrimum; festina me baptizare. *Psal.* Verba mea. *Vers.* Affere autem urceum cum aqua, misit se ad pedes ejus. *Ant.* Beatus Laurentius dixit: Mea nox obscurum non habet, sed omnia in luce clarescunt. *Psal.* Domine, Dominus noster. *Vers.* Quia ipse Dominus novit, quia accusatus non negavi, interrogatus Christum confessus sum. *Vers.* Posuisti, Domine, super caput ejus.

Responsoria unde supra.

Resp. Noli me derelinquere, pater sancte, quia thesauros tuos jam expendi. Non ego te desero, fili, neque derelinquo; sed majora tibi debentur pro fide Christi certamina. *Vers.* Nos enim quasi senes levioris pugnae cursum accipimus; te quasi juvenem gloriosior de tyranno triumphum exspectat. Post triduum sequeris sacerdotem levita. Sed majora. *Resp.* Beatus Laurentius clamavit, et dixit: Deum meum colo, et illi soli servio; et ideo non timeo tormenta tua. *Vers.* Mea nox obscurum non habet, sed omnia in luce clarescunt. Et ideo. *Resp.* In craticula te Deum non negavi, et ad ignem applicatus te Dominum Jesum confessus sum. *Vers.* Probasti, Domine, cor meum, et visitasti nocte. Et ad ignem.

In tertio nocturno.

Antiph. Strinxerunt corporis membra posita super craticulam; subjectis prunis insultat levita Christi. *Psal.* Domine, quis habitabit. *Vers.* Carnifices vero ministrabant carbones sublimem ferream. *Ant.* Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. *Psal.* Exaudi, Domine. *Vers.* Probasti, Domine, cor meum, et visitasti nocte. *Ant.* Interrogatus **814** te Dominum confessus sum. Assatus gratias ago. *Psal.* Domine, in virtute. *Vers.* Gratias tibi ago, Domine, quia januas tuas ingredi merui. *Vers.* Justum deduxit Dominus per vias rectas.

Responsoria unde supra.

Resp. O Hippolyte, si credis in Dominum Jesum Christum, et thesauros tibi ostendo, et vitam aeternam promitto. *Vers.* Dispersit dedit pauperibus, justitia ejus manet in saeculum saeculi. Et thesauros. *Resp.* Gaudeo plane, quia januas Christi tuas ingredi merui, quia accusatus non negavi, interrogatus Christum confessus sum, assatus gratias ago. *Vers.* Probasti, Domine, cor meum, et visitasti nocte. Assatus. *Resp.* Voluit esse hostia levita Laurentius, qui dum assaretur non negavit Dominum, et ideo inventus est sacrificium laudis. *Vers.* In craticula depositus Deum non negavit; et ad ignem applicatus Christum confessus est. Et ideo. *Resp.* Illic est vir, qui non est derelictus a Deo, in die certaminis sui; et ipse conculcavit caput serpentis antiqui. Modo coronabitur, quia fideliter vicit in mandatis Domini. *Vers.* Iste est qui contempsit vitam mundi, et pervenit ad caelestia regna. Modo. *Resp.* Beatus Laurentius dixit: Ego me obtuli sacrificium Deo, in odorem suavitatis. *Vers.* Quoniam ad te orabo, Domine, mane exaudies vocem meam. *Vers.* Gratias tibi ago, Domine. *Resp.* Protector tuus ego sum, noli timere, dicit Dominus; cum transieris per ignem, non combureris, et flamma non comburet te, quia tenebo manum tuam. *Vers.* Liberasti, Domine, corpus meum a perditione, et a pressura flammæ, quæ circumdedit me. Et in medio ignis non aestuatus, quia tenebo. *Resp.* Beatus vir Laurentius, qui post aurum non abiit, nec speravit in thesauris pecuniæ. Fecit enim mirabilia in vita sua. *Vers.* Illic est vere martyr, qui pro Christi nomine sanguinem suum fudit. Fecit.

In matutinis Laudibus.

Antiph. Laurentius ingressus est martyr, et confessus est nomen Domini Jesu Christi. *Ant.* Gaudeo plane quia januas Christi ingredi merui. *Ant.* Laurentius bonum opus operatus est, qui per signum crucis caecos illuminavit. *Ant.* Probasti, Domine, cor meum, et visitasti nocte. *Ant.* Adhaesit anima mea post te, quia caro mea igne cremata est pro te, Deus meus. *Ant.* Misit Dominus Angelum suum, et liberauit me de medio ignis, et non sum aestuatus. *Ant.* Beatus Laurentius orabat dicens: gratias tibi ago, Domine, quia januas tuas ingredi merui. *Ant.* Accusatus non negavi nomen sanctum tuum. Interrogatus te Dominum confessus sum. *Vers.* Posuisti, Domine.

In Evangelio.

Antiph. In craticula sanctum Dominum non negavi, et ad ignem applicatus Christum confessus sum. Probasti cor meum, et visitasti nocte: igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas. *Ant.* Gratias tibi ago, Domine, quia januas tuas ingredi merui. *Ant.* Gratias ago Deo meo, quia hostia Christi effici merui. Assatus non negavi, et interrogatus Christum confessus sum. *Ant.* O Hippolyte, si crederis in Dominum Jesum Christum et thesauros tibi ostendo, et vitam aeternam promitto? *Ant.* Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus qui est in caelis, dicit Dominus. *Ant.* Volo, Pater, ut ubi ego sum, illic sic et minister meus.

815 *In vigilia sancti Tiburtii martyris, ad Vesperas.*

Antiph. Inclytus martyr Tiburtius cum nudatis plantis super prunas ferventes incederet, Fabiano praefecto dixit: Videtur mihi quod super roseos flores incedam, in nomine Domini mei Jesu Christi.

De sancto Hippolyto, ad Vesperas.

Vers. Justum deduxit Dominus. *Ant.* Si quis mihi ministraverit, ut supra.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem martyrum Dominum, venite adremus.

In primo nocturno.

Antiph. Valerianus tradidit beato Hippolyto Laurentium, ut eum custodiret. *Psal.* Beatus vir qui non abiit. *Ant.* Vidit Hippolytus a beato Laurentio caecum illuminatum, statim credidit. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* Impositas [Forte imposuit] manus Hippolytus super oculos caecorum, et sanabantur. *Psal.* Domine, quid multip. *Vers.* Gloria et honore.

Responsoria.

Resp. Beatissimus Christi martyr Hippolytus, dum baptismi gratiam accepisset a beato Laurentio, ponebat manus super oculos caecorum, et sanabantur. *Vers.* Caeco illuminato a beato Laurentio Hippolytus credidit, et percipi [percipere] meruit baptismi sacramentum. Ponebat. *Ant.* Multi caeci et imbecilles venientes ad custodiam beati Laurentii, oranda sanctus Hippolytus ponebat manus, et curavit eos; propterea a militibus comprehensus, ducebatur ad Decium. *Vers.* Justinus et Hippolytus rapuerunt corpus Laurentii, et sepelierunt. Propterea. *Resp.* Requistus a Decio sanctus Hippolytus de corpore Laurentii, et quid sepelisset, respondens Hippolytus dixit: Christianus ego sum, et Christi martyrem diligenter sepelivi. *Vers.* Miror mihi valde, praeses, pro quid ore polluto martyrem nominasti. Respondens.

In secundo nocturno.

Ant. Decius Caesar vocavit Hippolytum, et interrogavit, corpora sanctorum pro quid rapuisset. *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Ingressus itaque Hippolytus in domum suam, dedit pacem omnibus. A militibus comprehensus ducebatur ad praesidem. *Psal.* Verba mea. *Ant.* Dum venisset Hippolytus in praesentiam Decii, subridens Decius dixit: Tu magus factus es,

stulisti corpus Laurentii. *Psalm.* Domine Dominus noster. *Vers.* Posuisti, Domine. *Antiphona unde supra.*

1. Regressus itaque Hippolytus post diem revertit in domum suam, et dedit pacem omnibus suis, et communicavit de sacrificio altaris sancti martyris. *Vers.* Et posita mensa prius cibum sumeret, a militibus comprehensus per ad prætoria. Et communicavit. *Resp.* Dum Hippolytus in domum suam convivia cibis [Forte conibos] poneret, missi a Decio milites tenuerunt et adduxerunt ad Decium; quem videns Cæsar dicit: Nunquid tu magus effectus es, qui Laurentii abstulisti. *Vers.* Decius dicit: Fruere licite; estor noster amicus. Hippolytus dicit: Christi ego sum, et ejus præcepta custodire desidero. Quem videns. *Resp.* Expoliavit vestem ystum Decius, quia induebatur in habitu Christi, et dicit ei: Sacrifica diis et acquiesce præceptis, et vive militiæ palmæ. *Vers.* Gratias ago tibi, qui me confortavit in conspectu principum. *Antiphona unde supra.*

In tertio nocturno.

iph. Respondit Hippolytus ad Decium, dicens: Ego magus, nisi Christianus. *Psalm.* Domine, habitabit. *Ant.* Quo audito, Decius, furore arrepto, jussit Hippolytum lapidibus obtundi. *Psalm.* Domine. *Ant.* Expoliavit Decius Hippolytum, quia induebatur in habitu Christiano, *Psalm.* in virtute.

Responsoria.

1. Oravit sanctus Hippolytus voce magna, et Gratias tibi ago, Domine meus, Jesu Christe, amulos meos in conspectu tuo pati video. *Resp.* Decius Hippolyto dicit: Nunquid tu cultor me fuisti? sacrificia diis, fruiere palma militiæ, respondens Hippolytus dicit: Christianus ego sum et vestigium [Verbum deest in Mss.] adipisci. *Vers.* Tunc beatus Hippolytus voce clara dicebat: Militia mea fides christiana. *Resp.* Jussit Decius dicens: Exiite Hippolytum vestem, et fustigite. Ut [Forte et] cum cæderetur, dicit: Miles Christi ego sum, et verbera tua non reveresco. *Vers.* Militia pristina quam semper habuisti; respondit Hippolytus dicens. *Resp.* Postquam sententia Hippolyti famuli sui martyrizati sunt, Hippolytus: Gratias tibi ago, Domine Jesu, quia amulos meos in conspectu sanctorum [in deest in Ms.] *Vers.* Miles Christi Hippolytus, us fide, in conspectu judicum dicit.

In Matutinis.

iph. Dixit Hippolytus ad Decium: Non me extuli, sed magis vestisti. *Ant.* Præses dixit ad ystum: Factus es insipiens ut nuditatem tuam rubescis [erubesceres]. *Ant.* Dixit Cæsar ad ystum: Nunc magus factus es. Respondens ystum dicit ad Decium: Non sum ego magus, servus Domini mei Jesu Christi. *Ant.* Tunc valens in conspectu Hippolyti, famulos illius martyris præcepit. *Ant.* Exemplum meretur fieri. *Vers.* a deduxit Dominus. [Cæteræ desunt in Ms.]

In Evangelio.

iph. Oravit sanctus Hippolytus voce magna, et Gratias tibi ago, Domine meus Jesu Christe, amulos meos in conspectu tuo pati video. *Ant.* Hippolytus obtulit se in conspectu Romuli, et lara dicit: Ego Christum confiteor. *Ant.* Hippolytus famulus Christi Dominum deprecabatur: Jesu Christe, accipe spiritum meum. *Ant.* est vox infantium et dicentium: Gloria in se Deo, allel. *Ant.* Decius Cæsar vocavit Hippolytum, et interrogavit, corpora sanctorum pro apuisset. *Ant.* Ingressus itaque Hippolytus in domum suam, dedit pacem omnibus. *Ant.* A militibus

comprehensus ducebatur ad Decium. *Ant.* Dum venisset Hippolytus in præsentiam Decii, subridens Decius dicit: Magus factus es, quia abstulisti corpus Laurentii.

817 Responsoria sive Antiphonæ de Assumptione sanctæ Mariæ.

Resp. Vidi speciosam sicut columbam ascendentem desuper rivos aquarum, cujus inestimabilis odor erat nimis in vestimentis ejus. Et sicut dies verni circumdabant eam flores rosarum, et lilia convallium. *Vers.* Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ et thuris? Et sicut. *Resp.* Sicut cedrus exaltata sum in Libano, et sicut cypressus in monte Sion; quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris. Et sicut cinnamomum et balsamum aromatizans. *Resp.* Diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te, Deus, in æternum. *Vers.* Speciosa facta est et suavis in deliciis tuis. Propterea. *Vers.* Myrrha et gutta, et casia a vestimentis tuis, a domibus eburneis, ex quibus delectaverunt te filiæ regum in honore tuo. Propterea. *Resp.* Veni, electa mea, et ponam in te thronum meum, quia concupivit Rex speciem tuam. *Vers.* Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede, et regna. *Resp.* Quæ est ista quæ processit sicut sol, et formosa tanquam Jerusalem? Viderunt eam filiæ Sion, et beatam dixerunt, et reginæ laudaverunt eam. *Vers.* Quæ est ista, ut supra. *Resp.* Ista est speciosa inter filias Jerusalem. Sicut vidistis eam plenam charitatem et dilectionem [charitate et dilectione] in cubilibus et in hortis aromatum. *Vers.* Specie tua, ut supra. *Resp.* Beatam me dicent omnes generationes, quia fecit mihi Dominus magna qui potens est, et sanctum nomen ejus. *Vers.* Et misericordia ejus a progenie in progenies, timentibus eum. *Resp.* Ornatam in monilibus filiam Sion Dominus concupivit, et dicentes [videntes] eam filie Sion, beatissimam prædicaverunt dicentes, unguentum effusum nomen tuum. *Vers.* Adfuit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate. *Resp.* Hæc est dies præclara hodie, in qua beata virgo genitrix Christi Maria felici cursu migravit ad Christum. Et interroga. . . . [Desunt duo verba in Ms.] virginum obtinens principatum. *Vers.* Hæc est beata virgo Maria ad cujus transitum apostoli præstaverunt obsequium. Et interroga. *Resp.* Gaude, Maria, ut supra. *Vers.* Gabrielem archangelum. *Resp.* Beata es, virgo Maria Dei genitrix, quæ credidisti Dominum. Perfecta sunt in te quæ dicta sunt tibi. Ecce exaltata es super choros angelorum, intercede pro nobis ad Dominum Deum nostrum. *Vers.* Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum. Intercede. *Resp.* O quam pulchra et speciosa est Maria virgo Dei, quæ de mundo migravit ad Christum; inter choros Virginum fulget sicut sol in virtute cælesti. *Vers.* Gaudent angeli, exsultant archangeli in Maria virgine. Quæ. *Resp.* Beata et venerabilis. *Vers.* Benedicta tu in mulieribus. *Resp.* Beata es, Maria, quæ non. *Vers.* Ave, Maria. *Resp.* Ista est Sion quam elegit Dominus in hæreditatem sibi, hæc requies mea in sæculum sæculi, hic habitabo, dicit Dominus.

[Deest linea in Ms.]

Resp. Super salutem et omnem pulchritudinem dilecta est a Domino, et regina cælorum vocari digna es. Gaudet chorus angelorum consortes et concives nostri. *Vers.* Valde eam nobis oportet venerari quæ nunc sancta [Verbum deest in Ms.] et intacta Virgo. *Resp.* Hæc est Virgo sapiens, prudens et humilis, **818** quæ in aula Regis enutriti meruit, propter quod et meruit vocari regina cælorum. *Vers.* Diffusa est, ut supra.

Antiphonæ unde supra. In primo nocturno.

Antiph. Exaltata es, sancta Dei genitrix, super choros angelorum ad cælestia regna. *Psalm.* Domine Dominus noster. *Ant.* Paradisi portæ per te nobis

apertæ sunt, quas [quæ] hodie gloriosa cum angelis triumphas. *Psal.* Cæli enarrant. *Ant.* Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui. *Psal.* Domini est terra. *Vers.* Specie tua et pulchritudine tua.

In secundo nocturno.

Antiph. Specie tua et pulchritudine tua, intende prospere procede et regna. *Psal.* Eructavit. *Ant.* Adjuvabit eam Deus vultu suo, Deus in medio ejus non commovebitur. *Psal.* Deus noster refugium. *Ant.* Sicut letantium omnium nostrum habitatio est in te, sancta Dei genitrix. *Psal.* Fundamenta.

In tertio nocturno.

Antiph. Gaude, Maria virgo, cunctas hæreses sola intemeristi in universo mundo. *Psal.* Cantate 1. *Ant.* Dignare me laudare te, Virgo sacrata, da mihi virtutem contra hostes tuos. *Psal.* Dominus regnavit, exsultet. *Ant.* Post partum virga inviolata permansisti; Dei genitrix, intercede pro nobis. *Psal.* Cantate 2. *Vers.* Elegit eam Dominus.

In Matutinis.

Antiph. Assumpta est Maria in cælo; gaudent angeli; laudantes benedicunt Dominum. *Ant.* Maria virgo assumpta est ad ætherem thalamum, in quo Rex regum stellato sedet solio. *Ant.* In odore unguentorum tuorum currimus; adolescentulæ dilexerunt te nimis. *Ant.* Benedicta filia tu a Domino, quia per te fructum vitæ communicavimus. *Ant.* Pulchra es et decora, filia Jerusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata. *Vers.* Specie tua.

In Evangelio.

Antiph. Quæ est ista quæ ascendit sicut aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata? *Antiph.* Hodie Maria virgo cælos ascendit; gaudete, quia cum Christo regnat in æternum. *Ant.* Maria virgo, semper lætare, quæ meruisti Christum portare cæli et terræ conditorem, quia de tuo utero protulisti mundi Salvatorem. *Ant.* O quam pulchra et casta generatio cum claritate. *Ant.* Hæc est quæ nescivit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum. *Ant.* Bonorum enim laborum gloriosus est fructus. *Ant.* Speciosa facta es, et suave in deliciis tuis, sancta Dei genitrix. *Ant.* Revertere, revertere Sunamitis; revertere, revertere, ut intueamur te. *Ant.* Ante thorum hujus Virginis frequentate nobis dulcia capita dragmis [cantica dramatis]. *Ant.* Optimam partem elegisti sibi Maria, quæ non auferetur ab ea in æternum. *Ant.* Unguentum effusum est nomen tuum, Dei genitrix; et recte [recti] diligunt te. *Ant.* Oculi tui, sancta Dei genitrix, sicut piscina in Hesebon, quæ sunt in porta filia multitudinis in æternum. *Ant.* Nigra sum, sed formosa, filia Jerusalem; ideo dilexit me Rex, et introduxit me in cubula sua. *Ant.* Sicut myrrha e ceta **819** odorem dedisti suavitatem, sancta Dei genitrix. *Ant.* Hortus conclusus es, sancta Dei genitrix, hortus conclusus, fons signatus. *Ant.* Sub tua protectione confugimus, ubi infirmi acceperunt virtutem; et propter hoc tibi psallimus, Dei genitrix virgo. *Ant.* Paradisi porta per Evam cunctis clausa est, et per Mariam virginem iterum patefacta est, alleluia. *Ant.* Beata mater et innupta Virgo gloriosa regina mundi. *Ant.* In flore mater, in partu Virgo, gaude et lætare, Virgo mater Domini. *Ant.* Sub tuum præsidium confugimus, sancta Dei genitrix, nostras deprecationes ne despicias in necessitatibus, sed a periculis libera nos semper, Virgo benedicta. *Ant.* Surge, aquilo, et veni, Auster; perfla hortum meum, et fluant aromata illius. *Ant.* Viderunt illam filia, et beatissimam prædicave-

runt; et reginæ et concubinæ, et laudaverunt eam in æternum. *Ant.* Dilecte mi, apprehendam te, et ducam in domum matris meæ, et in cubiculum genitricis meæ. Ibi me docebis præcepta Domini. *Ant.* Trahe me post te, in odorem curremus unguentorum tuorum. Oleum effusum nomen tuum. *Ant.* Jam hiems transiit, imber abiit et recessit; surge, amica mea, et veni. *Ant.* Atque multæ non potuerunt extinguere charitatem. *Ant.* Læva ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. *Ant.* Adjuro vos, filia Jerusalem, si inveneritis dilectum meum, ut annuntietis ei, quia amore langueo. *Ant.* Maria exsultavit in spiritu, et dixit: benedico te, qui dominaris super omnem Benedictionem. Benedico habitaculum gloriæ tuæ, benedico te, cui factum est habitaculum in utero meo; et benedico omnia opera manuum tuarum, quæ obediunt tibi in omni subjectione. Benedico dilectionem tuam qua nos dilexisti. Benedico omnia verba quæ exierunt de ore tuo, quæ data sunt nobis. In veritate enim credam, quia sicut dixisti sic fiet, alleluia.

Antiphonæ in Matutinis de sancto Symphoriano.

Antiph. Illustrabat enim eum cælestis sapientia, et spiritualibus gemmis ornata simplicitas. *Ant.* Resume constantiam, fili, timere non possumus mortem, quæ sine dubio perducit ad vitam, allel. *Ant.* Sursum corda, suspende, fili, aspice illum qui regnat in cælis. *Ant.* Symphorianus traditus ad coronam martyrii, beata mater sua, votum vovit Deo. *Ant.* Tu vir Symphoriane, mentem et oculos tuos ad astra suspende, alleluia, alleluia. *Ant.* In tormenta fortis inventus in infantia meruit coronam de manu Domini. *Ant.* Beata Augusta de mero sedulo orabat dicens: Domine Deus, respice filium meum, quia Judæi amputaverunt caput ejus.

In Evangelio.

Antiph. Sanctus Symphorianus extra murum ductus et apertus se reproferatus voto habuit. *Ant.* Gloriosa genitrix Symphoriano dixit: Sursum corda, suspende fili, tibi vita non tollitur, sed mutatur in melius. *Ant.* Beata Augusta sanctum Symphorianum exhortabatur cum lacrymis dicens: Fili, vade gaudens, hodie accipies coronam regni, alleluia. *Ant.* Petrus exorcista dixit ad Artemium: Tu crede in Deum vivum Dominum Jesum Christum. *Ant.* Artemi, si credideris in unigenitum Filium Dei, **820** salvator filia tua. *Ant.* Tu crede in Christum et videbis opera Domini. *Ant.* Candida dixit ad Artemium: Si factum fuerit quod mihi asseris, quis dubitet verum Deum esse Christum. *Ant.* Adest homo Dei Petrus exorcista habens triumphum sanctæ crucis in manu sua.

In Evangelio.

Antiph. Exclamavit Artemius: Verus Deus unus est, per quem dæmonia ejiciuntur. *Ant.* Apparuit angelus Domini Marcellino presbytero orante nudo, et induit eum vestimentis suis, et dixit ei: Sequere me, ubi Petrus erat exorcista, alleluia.

De Martyrio sancti Joannis. — In vigilia, ad Vesperas.

Vers. Justum deduxit Dominus.

Ad Invitorium.

Antiph. Regem martyrum Dominum.

Responsorio.

Resp. Misit Herodes rex manus, ac tenuit Joannem, et vinxit eum in carcerem, quia metuebat eum propter Herodiadem quam tulerat fratri suo Philippo uxorem. *Vers.* Herodes enim tenuit, et ligavit Joannem, et posuit in carcerem. Quia metuebat. *Resp.*

• Hoc est intacta; nam aliquando verbum nubere significat copulam habere, aut a virginitate excidere. Hinc Tertullianus, lib. de Carne Christi, c. 23, de

sanctissima Virgine ait: Si virgo concepit, in partu suo nupsit; hoc est virgo esse desiit, quod erras Tertullianus censuit.

t enim illi Joannes : Non licet tibi accipere a. Quia. *Resp.* Joannes Baptista arguebat Herodem propter Herodiadem, quam tulerat fratri suo uxorem. *Vers.* Misso Herodes spiculator, ut amputari caput Joannis in carcere. *Proresp.* Puellæ saltanti imperavit mater : Nihil petas, nisi caput Joannis Baptistæ. Et contristatus est rex propter jusjurandum et propter similes. *Vers.* Quæ cum exisset puella dixit suæ : Quid petam ? At illa dixit : Caput Joannis Baptistæ. *Resp.* Petiit puella caput Joannis in carquo ablato dedit matri suæ. *Vers.* Puellæ saltanti imperavit mater : Nihil aliud petas, nisi caput Joannis Baptistæ. Quo ablato. *Resp.* Metuebat Herodannem, sciens cum virum justum et sanctum ; ideo eo multa signa facientem, et cæcos illuminantem, et dæmones effugantem. *Vers.* Pro eo, ut regerent detrahebant mihi, ego autem orabam. Quid petam, mater ? Nihil aliud petas, nisi Joannis. Quæ cum introisset cum festinatione em, petiit dicens : Precor te, domine rex, ut mihi caput Joannis in disco. *Vers.* Rex Herodes illæ : Pete a me quid vis, et dabo tibi. Caput. Contristatus est rex Herodes propter jusjurandum, et propter simul discumbentes, noluit eam stare. *Vers.* Herodes funestus præcepit interficere : amputare jussit. Caput *Resp.* In medio carceris : beatus Joannes voce magna clamavit et Domine Deus meus, in manus tuas commendo me meum. *Vers.* Quoniam tu es protector Domine. *Resp.* Misit rex incredulus ministros abiles, et amputari jussit caput Joannis in carcere. *Vers.* Ego non prohibeo, si Christus te permittit meo paratus. *Resp.* Misso Herodes spiculator præcepit amputari caput Joannis in carcere ; ideo. **821** discipuli ejus venerunt et tulerunt corpus ejus, et posuerunt illud in monumento. *Vers.* Discipuli autem discipuli sancti Joannis Baptistæ erant, et tulerunt corpus ejus. Et posuerunt. Accedentes discipuli sancti Joannis Baptistæ ad corpus ejus, et sepelierunt illud. *Vers.* Misso Herodes spiculator, præcepit amputari caput Joannis in carcere ; quo audito, discipuli ejus venerunt, et tulerunt corpus ejus. Et sepelierunt.

In matutinis Laudibus.

ph. Interrogatus Joannes ab Herode dicens : Quid est fratris conjugem accipere ? *Ant.* Dicendum regi Joannes Baptista : Non licet tibi accipere uxorem fratris tui. *Ant.* Arguebat Herodem rex propter Herodiadem, quam tulerat fratri suo uxorem. *Ant.* Herodes enim tenuit et ligavit eum, et posuit in carcerem propter Herodiadem, et petiit puella caput Joannis in disco ; quo accedens matri suæ. *Ant.* Da mihi in disco caput Joannis Baptistæ. Et contristatus est rex propter juramentum. *Ant.* Domine mi rex, da mihi in disco caput Joannis Baptistæ. *Ant.* Major prophetis, et minoris, qui præparavit corda fidelium. *Ant.* In medio carceris stans beatus Joannes, voce magna clamavit : Domine Deus meus, in te commendo spiritum meum. *Ant.* Contristatus est rex propter juramentum, et propter simul discumbentes noluit eam stare ; caput Joannis jussit afferre. *Ant.* Puellæ saltanti imperavit mater : Nihil aliud petas, nisi Joannis. *Ant.* Herodes funestus præcepit interficere : amputari jussit caput Joannis in carcere. Misso Herodes spiculator, præcepit amputari caput Joannis in carcere ; quo audito discipuli ejus venerunt, et tulerunt corpus ejus, et posuerunt illud in monumento.

In die ad Vesperas.

ph. In memoria æterna erit justus ; ab audientia non timebit. *Psal.* Beatus vir qui timet. Collocet eum Dominus cum principibus populi sui. *Ant.* Laudate, pueri. *Ant.* Dirupisti, Domine,

vincula mea. *Psal.* Credidi propter quod. *Ant.* Paravi lucernam Christo meo. Inimicos ejus induam confusione. *Psal.* Memento. *Ant.* Educ de carcere animam ad confitendum nomini tuo, Domine. *Psal.* Voce mea ad Dominum.

In Evangelio.

Accedentes sancti Joannis Baptistæ [discipuli] tulerunt corpus ejus, et sepelierunt illud. *Ant.* Herodes enim tenuit, ut supra. *Ant.* Puellæ saltanti. *Ant.* Domine mi rex Israel. *Ant.* Arguebat Herodem. *Ant.* Da mihi in disco. *Vers.* Posuisti, Domine. *Ant.* Tenens spiculator gladium in manibus, tertio ictu percussit caput Joannis, et amputare non potuit.

Responsoria sive Antiphonæ de Nativitate sanctæ Mariæ, ad Vesperas.

Antiph. Sub tua protectione confugimus, ubi infirmi acceperunt virtutem ; et propter hoc tibi psallimus, Dei genitrix virgo.

Responsoria unde supra.

Resp. Hodie nata est beata virgo Maria ex progenie David, per quam salus mundi apparuit, cujus vita gloriosa lucem dedit sæculo. *Vers.* Beatissimæ virginis Mariæ nativitatem devotissime celebremus.

822 *Resp.* Beatissimæ virginis Mariæ nativitatem devotissime celebremus, ut ipsa pro nobis intercedat ad Dominum Jesum Christum. *Vers.* Hodie nata est virgo Maria ex progenie David. *Resp.* Gloriosæ virginis Mariæ ortum dignissimum recolentes, cujus Dominus humilitatem respiciens, angelo nuntiante, concepit Redemptorem mundi. *Vers.* Beatissimæ virginis Mariæ. *Resp.* Nativitas tua, Dei genitrix Virgo, gaudium annuntiavit universo mundo. Ex te enim ortus est sol justitiæ Christus Deus noster. Exsolvens maledictionem, dedit Benedictionem ; et confundens mortem, donavit nobis vitam sempiternam.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Nativitas virginis Mariæ ortæ de tribu Juda, clara ex stirpe David. *Ant.* Nativitas est hodie sanctæ Mariæ virginis, cujus vita inclyta cunctas illustrat Ecclesias. *Ant.* Regali ex progenie Maria exorta refulsit, cujus precibus nos adjuvari mente et spiritu devotissime poscimus. *Ant.* Cordeet animo Christo canamus gloriam, in his sacris solemnibus præcelsæ genitricis Dei Mariæ. *Ant.* Cum jucunditate nativitatem beatæ Mariæ celebremus, ut ipsa pro nobis intercedat ad Dominum Deum nostrum. *Vers.* Diffusa est.

In Evangelio.

Antiph. Nativitatem hodiernam perpetuæ virginis genitricis Dei Mariæ solemniter celebremus, [quam] quam celsitudo throni processit, allel. *Ant.* Nativitas tua, Dei genitrix Virgo, gaudium annuntiavit universo mundo ; ex te enim ortus est sol justitiæ Christus Deus noster. Exsolvens maledictionem, dedit Benedictionem, et confundens mortem donavit nobis vitam sempiternam.

Responsoria sive Antiphonæ in vigilia sancti Hermæ

Resp. Ego præfecturam non perdidici, sed mutavi. Nam dignitas terrena aut tollitur, aut mutatur ; dignitas vero cælestis æterna est et persistit. *Vers.* Domine Deus meus Hermes, respice præfecturam tuam, et respice patrimonium tuum. Tua domus ornata est. Dignitas. *Resp.* Domine Jesu Christe, qui me in cathedra apostoli tui sedere fecisti, præsta mihi ut mittas angelum tuum, qui me hodie vespertino tempore perducatur ad famulum tuum Hermen. *Vers.* Et iterum matutino hic revocet nemine sentiente donec aggrediar. Ad famulum.

(Desunt sex linee in Ms.)

In matutinis Laudibus.

Ego præfecturam non perdidici, sed mutavi in nomine Domini. *Ant.* Domine Deus meus Hermes præ-

fecturam tuam tuæ domus ornatum. *Ant.* Sanctus Alexander qui tenetur in vinculis, hic me docuit præcepta tua, Domine. *Ant.* Expansis manibus orabat ad Dominum, ut eum eriperet de inimicis. *Ant.* Dignitas vero cælestis æternæ sublimitatis subsistit.

823 In Evangelio.

Antiph. Domine Jesu Christe, que me in cathedra apostoli tui sedere fecisti, præsta mihi ut mittas angelum tuum, qui me hodie vespertino tempore perducatur ad famulum tuum Hermen.

In Exaltatione sanctæ crucis.

Vers. Hoc signum crucis erit in cælo, cum Dominus. *Antiph.* Helena sancta Constantini mater Jerusalem petiit, alleluia.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem magnum Dominum venite adoremus. *Responsoria unde supra.*

Resp. Dulce lignum, dulcem clavum, dulce pondus sustinuit, quæ digna fuit portare pretium hujus sæculi. *Vers.* Hoc signum crucis erit in cælo, cum Dominus ad judicandum venerit. Quæ digna. *Resp.* Hoc signum crucis erit in cælo, cum Dominus ad judicandum venerit. Tunc manifesta erunt abscondita cordis nostri. *Vers.* Cum sederit Filius hominis in sede Majestatis suæ, et coperit judicare sæculum per ignem. Tunc. *Resp.* O Crux benedicta, quæ sola fuisti digna portare Regem cælorum et Dominum. *Vers.* Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. Quæ sola. *Resp.* O crux gloriosa! o crux adoranda! o lignum pretiosum, et immutabile signum, per quod et diabolus est vincetus, et mundus Christi sanguine redemptus. *Vers.* Dulce lignum, dulcem clavum, dulce pondus sustinuit, quæ digna fuit portare pretium hujus sæculi. Per quod. *Resp.* O crux admirabilis, in cujus ramis pependit thesaurus et redemptio captivorum. Per quem mundus est redemptus sanguine Domini sui. *Vers.* O laudabilis crux, quæ in corpore Christi dedicata est. Ex ejus membrorum componens.

In Matutinis.

Antiph. Helena Constantini mater, ut supra. *Ant.* Helena desiderio plena orabat cum lacrymis dicens: Tu, Domine, ostende lignum in quo salus nostra fuit suspensa, allel., allel. *Ant.* Tunc præcepit omnes igne creinari; at illi tenentes tradiderunt Judam. *Ant.* Helena sancta dixit ad Judam: Comple desiderium meum, et vive super terram, ut ostendat mihi super terram qui dicitur Calvarie locum, ubi absconditum est pretiosum lignum dominicum, alleluia. *Ant.* Mors et vita appositæ sunt tibi, vide, ostende mihi crucem Christi.

In Evangelio.

Antiph. Cumque ascendisset Judas de lacu, perrexit ad locum, ubi jacebat sancta crux, alleluia. *Ant.* Orabat Judas, Deus Deus meus, ostende mihi lignum sanctæ crucis, alleluia. *Ant.* Cum orasset Judas, commotus est lacus ille, in quo sancta crux jacebat, alleluia. *Ant.* Ecce crucem Domini, fugite, partes adversæ. Vicit Leo de tribu Juda, radix David, alleluia.

(Desunt quatuor lineæ in Ms.)

824 Idem Antiph. unde supra.

Antiph. O magnum pietatis opus! mors mortua tunc est, quando in hoc ligno mortua vita fuit. *Ant.* Salva nos, Christe Salvator, per virtutem crucis, qui salvasti Petrum in mari, miserere nobis. *Ant.* O crux admirabilis, evacuatio vulneris, restitutio sanitatis. *Ant.* Nos autem gloriari oportet. *Ant.* Crux benedicta nitet, Dominus qui carne pependit, atque cruore suo vulnera nostra lavit. *Ant.* Crucem tuam adoramus, Domine, et sanctam resurrectionem laudamus et glorificamus, quia venit salus in universo mundo. *Ant.* Nos autem gloriari oportet in cruce Do-

mini nostri Jesu Christi, in quo est salus, vita et resurrectio nostra, per quem salvati et liberati sumus. *Ant.* Crux fidelis inter omnes, arbor una nobilis, nulla sylvæ talem profert fronde, flore, germine: dulce lignum, dulcem clavum, dulce pondus sustinens. *Ant.* Dulce lignum, dulcem clavum, dulce pondus sustinuit: quæ digna fuit portare pretium sæculi. *Ant.* Per signum crucis, de inimicis nostris libera nos, Deus Israel, allel. *Ant.* Tuam crucem adoramus, Domine, tuam gloriosam recolimus passionem. Miserere nostri, qui passus es pro nobis. *Ant.* Lignum vitæ, crux tua, Domine, manifestata est; mors enim per ipsam damnata est, et mundus omnis per ipsam illuminatus est. Omnipotens Domine, gloria tibi. *Ant.* Super omnia ligna cedrorum, tu sola excelsior, in qua vita mundi pependit, in qua Christus triumphavit, et mors mortem superavit, allel. *Ant.* Crucem tuam adoramus, Domine, et sanctam resurrectionem tuam laudamus et glorificamus. Ecce enim propter crucem venit gaudium in universo mundo. *Ant.* Adoramus te, Christe, et benedicimus tibi, quia per crucem tuam redemisti mundum. *Ant.* O crux benedicta, quia in te pependit Salvator mundi, et in te triumphavit Rex angelorum, alleluia. *Ant.* Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit: venite, adoremus. *Antiph.* Crux Jesu Christi adaperiat nobis januas cæli. Crux, solve vinculum mortis; per hoc vitæ lignum signum sit salutis nostræ. Defende nos, Jesu Christe, hic et in futuro.

De sancto Mauritio. — Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Sanctus Mauritio legionem sanctam præmonuit, ut ad cælestia regna properarent. Beatus Exuperius miles, Candidus et Victor, junctis meritis, se sociaverunt. *Ant.* Sancta legio Auganensium [Agaunensium] martyrum, dum resisteret adversariis, sacro duce Mauritio interveniente, immortalitatis compendium acquisierant. *Ant.* Pretiosa sunt Thebæorum martyrum vulnerata [vulnera] sancti Mauricii cum sociis suis, qui sub Maximiano mortem decreverunt suscipere. *Ant.* Ecce factus est sacer ille Auganensium [Agaunensium] locus, per suffragia sanctorum salus præsentium, præsidium futurorum. *Ant.* Sanctorum corpora sacri sanguinis unda perfudit, pretiosorum martyrum societas consecravit. Quod novit Redonus, in pugnando refugit. *Ant.* Flagrabat in beatissimis martyribus gloriosus odor, quia trucidati ferro, collis submissis, a Maximiano perempti sunt, quos multitudo angelorum cum gaudio suscepit. *Ant.* Triumphant sancti martyres Christi, qui sub Maximiano mortem decreverunt suscipere, et cum sancto Mauritio regna cælestia acceperunt.

825 In natali sanctorum Cosmæ et Damiani.

Antiph. Cosmas et Damianus, Artimus, Leontius, Euprepius; hi quinque fratres a Deo coronati sunt.

(Deest linea in Ms.)

Antiphonæ et Responsoria. — In vigilia sancti Michaelis, ad Vesperas.

Vers. Stetit angelus super aram templi. *Ant.* Dum sacrum mysterium cerneret Joannes, archangelus Michael tuba cecinit: Ignosce, Domine Deus noster, qui aperis librum, et solvis signacula ejus, alleluia. (Deest linea in Ms.)

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem archangelorum Dominum venite adoremus. *Ant.* Stetit angelus super aram templi, habes thuribulum aureum in manu sua. *Psal.* In Domino confido. *Ant.* Ascendit fumus aromatum in conspectu Domini, de manu angeli. *Psal.* Dominus, quis habitabit. *Ant.* Michael archangelus venit in adju-

uli Dei. *Psal.* Afferte. *Vers.* Stetit angelus. *A* *ia unde supra.*

draco est silentium in cœlo, cum committat draco cum Michael archangelo : et au- millia millium dicentium : Salus, honor inipotentis Deo. *Vers.* Millia millium mi- ei, et decies millies centena millia assiste- *sp.* Stetit angelus super aram templi, ribulum aureum in manu sua, et data nsa multa, et ascendit fumus aromatum u Domini, de manu angeli. *Vers.* In con- clorum psallam tibi, adorabo ad templum um, et confitebor nomini tuo. Et ascen- conspectu angelorum nolite metuere ; cordibus vestris adorare et timeate Do- gelus enim ejus vobiscum est. *Vers.* tus juxta aram templi, habens thuribulum manu sua *Resp.* In conspectu angelorum , et adorabo ad templum sanctum tuum, or nomni tuo. *Vers.* Angelus qui fuit ipse sic mecum in terra perigrinationis nedixit vias meas Deus meus. Et adorabo.

In secundo nocturno.

Michael prepositus paradisi, quem hono- rorum civis. *Psal.* Magnus Dominus. *Ant.* pparuisti in conspectu homini ; propterea iduit te Dominus. *Psal.* Te decet Hymnus. lus archangelus Michael Dei nuntius de justis, allel. *Psal.* Quam dilectus. *Vers.* mus aromatum.

ria unde supra.

est Michael archangelus princeps militia; , cujus honor præstat beneficia populorum, rediit ad regna cœlorum. *Vers.* In con- clorum. *ut supra.* *Vers.* Angeli, archangeli, dominationes, principatus et potestates, lorum *Resp.* Venit Michael archangelus tudine angelorum, cui tradidit Deus ani- rum ut perducet eas in paradysum exsul- *C* *ers.* Emitte, Domine, spiritum tuum de tum sapientiæ **826** et intellectus. Ut *Resp.* Locutus est ad me unus, *ut supra.* diligentes me diligo, et qui mane vigila-

In tertio nocturno.

Concussum est mare, et contremuit terra, gelus Michael descendebat de cœlo. *Psal.* ta. *Ant.* Laudemus Dominum quem lau- i, quem cherubim et seraphim ; Sanctus, sanctus proclamant. *Psal.* Cantate I. *Ant.* ei incensa multa, ut adoleret ea ante alm, quod est ante oculos Domini. *Psal.* nima. *Vers.* Gloriosus apparuisti in con- nini.

ria unde supra.

idivi vocem in cœlo angelorum, *ut supra.* angelum Dei fortem. *Resp.* Ostendit mihi *resp.* Docebat quæ ventura sunt. Require is. *Vers.* Ego sum angelus ille qui offero vestras. *Resp.* Nunquid scis quare non ve- te ? Nunc revertar ut prælier adversus Persarum contradicentem tuis precibus, gationis [mæe legationi]. Veruntamen Mi- angelus princeps vester. Adjutor meus ad Deum tuum. *Vers.* Benedicite Dominum, geli ejus, potentes virtutes [virtute] qui fam ejus. *Resp.* In tempore illo consurgens] Michael princeps vester, qui stat pro is, et veniet tempus quale non fuit, ex eo ites esse cœperunt, usque ad tempus illud. empore illo salvabitur populus tuus omnis us fuerit in libro vite. Et veniet. *Resp.* Fi- io et omni acceptione dignus. Michael ar- qui pugnavit cum diabolo ; gratia Dei ille

victor in cœlis exstitit, et ille hostis antiquus patuit ruina magnæ. *Vers.* Gaudent angeli, exsultant archangeli, lætantur sancti, congratulante martyres. Et ille. *Resp.* Hic est prepositus paradisi archange- lus Michael. Non dimittat animas, donec assignet eas ante tribunal Christi. *Vers.* Vidi angelum Dei, *ut supra.* Non dimittat.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Dum præliaretur Michael archangelus cum dracone antiquo, dedit ei Dominus victoriam sempiternam. *Ant.* Cum committeret bellum draco cum Michael archangelo, audita est vox millia millium dicentium : Salus Deo nostro. *Ant.* Archangele Mi- chael, constitui te principem super omnes animas suscipiendas. *Ant.* Angeli Domini, Dominum benedi- cite in æternum. *Ant.* Angeli, archangeli, throni, et dominationes, principatus et potestates, virtutes cœ- lorum, laudate Dominum de cœlis, alleluia.

In Evangelio.

Antiph. Factum est silentium in cœlo, dum draco committeret bellum, et Michael pugnavit cum eo, et fecit victoriam, allel. *Ant.* Michael, Gabriel, cheru- bim, et seraphim, qui non cessant clamare quotidie: Dignus es, Domine, accipere gloriam, alleluia. *Ant.* Angeli et omnes virtutes, laudate Dominum. *Ant.* Hic est prepositus paradisi archangelus Michael. Non dimittit animas, donec assignet eas ante tribunal Christi.

(Deest linea in Ms.)

Antiph. Justus ut palma florebit. Præsulis summi ac doctoris egregii.

(Deest pagina integra in Manuscripto.)

827 Doctor eximius Atrebatum, Vedastus, sacris præconiis celebretur ; ut quos in carne verbis, exem- plis instruxit, sedulus pro eis ad Dominum intercedat. Ne lupus insidians oves Christi incursare præsu- mat. *Vers.* Ut quos spiritali studio informavit, moni- tis ac miraculis animavit. Sedulus. *Resp.* Hic est Vedastus Aulescorum sensibus [*Forte* Aulerorum sentibus] ortus, quem fama celebrior verbum præ- dicatorum * Ludovico regni socium itineris ascivit. *Vers.* Quatenus per singulos itineris sui gressus sa- luberrimis ab eo imbueretur doctrinis. Quem fama. *Resp.* Vedastus igitur festinantem ad vitæ fontem deducebat regem. Remigius pontifex venientem ablu- ebat. *Vers.* Ambo pene pari pietate pares, sed Veda- stus monita salutis dabat. Remigius. *Resp.* Dum ergo iter cape et cum rege sacer Vedastus, nec morte sonans cœlestia pertractaret, et occurrenti cæco lumen restituit, et cor principi in fide solidavit. *Vers.* Sensit itaque vir Dei virtutem sibi adesse supernam, et totum se in sacras effudit preces. Et occurrenti. *Resp.* Qui de rupe arida sitienti populo fontem aquæ vivæ produxit, ipse per beatum Vedastum de sicco vase vinum manare concessit, ac suos poculo mira- bili satiavit. *Vers.* Cum pocula vite vir Domini cui- dam propinaret amico, qui in Cana Galilææ aquas convertit in vinum. [Ipse per beatum] prædicator egregius vir Domini Vedastus urbi Atrebatum desti- natus, in ipsa urbis porta duos a clade relevavit ægrotos ; nam, et claudio gressum, et cæco lumen reddidit oculorum. *Vers.* Antequam verbis plueret, miraculis coruscaret, qui caducis carebat, munera est superna largitus. Nam et claudio. *Resp.* Mos ubi quondam fuerat ferarum, ibi pontifex summus beatus Vedastus chorum fecit resonare psallentium. Nam et ursi specum in aulam vertit sacrorum. *Vers.* Ut sicut mores bestiaes in usu mutavit agnorum, ita ex fœdis et turpibus pulchra reddidit et honesta. Nam et ursi. *Resp.* Invitatus ad prandium sanctus Dei sacerdos, Christi exemplum secutus, assensum præbere non abnuil, ut verbum vitæ convivarum cordibus artium [*Forte* altius] infunderet, et dæmonum commenta fugaret. *Vers.* Extenta namque dextera crucis signum vasis impressit, fugans larvam ex liquore fuso, mira-

icus is est Clodovæus primus regum Francorum qui Christo credidit.

culo coruscavit. Et Verbum. *Resp.* O beatum virum Vedastum pontificem, ejus exitum columna lucis edocuit, ut verus Israel ab Ægypti arumnis ad promissa regna percepturus præmia festinaret. *Vers.* Vita est igitur spatio duarum horarum columna lucis a domo pontificis usque ad cælum fastigium emine-re. Ut verus.

Antiphonæ et Responsoria de sancto Dionysio cum sociis suis. — In Vigilia, ad Vesperas.

Antiph. Sanctus Dionysius, qui, tradente beato Clemente Patri apostoli successore, verbi divini semina **828** gentibus parturienda suscepit. *Psal.* Beatus vir qui non. *Ant.* Quo amplius gentilitatis fervere cognovit errorem, illic intrepidus et calore fidei flammatus accessit. Ad Parisios, Domino ducente, pervenit. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* Non veritus incredulæ gentis experiri feritatem, quia virtutem suam præteritarum pœnarum recordatio roborabat. *Psal.* Domine, quid. *Vers.* Lætamini in Domino. *Resp.* Post passionem Domini in universis gentibus prædicatio profutura successit; ita ut fide crescente multi mererent fieri confessores, quos catholica postmodum gaudet Ecclesia merui se martyres. *Vers.* Qui cum imminere suas cernerent passiones, quæ Domino Jesu Christo donante didicerant, repleti Spiritus sancti gratia, docuerunt. Postmodum. *Psal.* Beatus Dionysius divini verbi semina gentibus tradente Clemente profutura successit. *Resp.* Gratias tibi, Domine, qui instantis inimici jacula probationem fidelium tuorum præstitisti esse, et non vulnera, et talem tuis martyribus tribuis pro labore mercedem, ut nullum tuorum fuisse gaudeat hostis imbellem. *Vers.* Justorum autem animæ. *Resp.* Beatissimus Dionysius Christi martyr tradente beato Clemente parturienda gentibus semina divina suscepit. Et quo amplius gentilitatis errorem fervere cognovit, illic intrepidus et virtute fidei armatus advenit. *Vers.* Et Parisios Domino ducente pervenit, non veritus incredulæ gentis expetere feritatem. Illic intrepidus.

In secundo nocturno.

Antiph. Tunc memorata civitas et conventu Germanorum et nobilitate pollebat, quia aura salubris, aere jucunda, fluminibus secunda, terris arboribus nemorosa uberrima. *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Hunc ergo locum Dei famulus elegit expectando. *Psal.* Verba mea. *Ant.* Tantas per illum Dominus dignabatur exercere virtutes, ut rebellium corda non minus miraculis quam prædicationibus obtineret. *Psal.* Domine, Deus noster. *Vers.* Exsultate justi in Domino.

Responsoria.

Resp. Adest namque beati Dionysii sacratissima dies, in qua triumphans agonem explevit, et coronam victoriæ accipere meruit de manu Domini. *Vers.* Justum deduxit Dominus per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei. Et coronam. *Resp.* In hoc ergo loco experiuntur infirmi quantum Dei famulos conveniat honorari, ubi recipit cæcitas visum, debilitas gressum, et obstructæ aures recipere merentur auditum. *Vers.* Hunc ergo locum Dei famulus elegit expectando. Ubi recipit. *Resp.* Per beatum Dionysium fiunt hic divina mysteria. Per Orationes ejus cæci illuminantur, et natale ejus demones effugantur, et infirmi sanantur. *Vers.* Justorum autem animæ in manu Dei, sunt et non tanget illos tormentum malitiæ.

In tertio nocturno.

Antiph. Ecclesia illis necdum in locis erat. Populus ille novam construxit, in qua officia servientium clericorum ex more constituit, probatasque personas honore secundi ordinis ampliavit. *Psal.* In Domino confido. *Ant.* Miroque modo **829** inermi viro non va-

lebat plebs armata resistere. *Psal.* Domine, quis habitabit. *Ant.* Cinctus ergo fide, et misericordiam anteponens, paulatim sociabat Deo, quos diablo subtrahebat. *Psal.* Domine, in virtute. *Vers.* Posuisti, Domine.

Responsoria.

Resp. Tantas per illum Dominus dignabatur exercere virtutes, ut rebellium corda non minus miraculis quam prædicationibus obtineret. *Vers.* Miroque modo inermi viro non valebat plebs armata resistere. Quam prædicationibus. *Resp.* Isti sunt viri sancti. *Require in apostolorum.* *Resp.* Beatus Dionysius, Rusticus et Eleutherius, in hac ergo fidei perlinacia permanentes, reddentes terræ corpora, animas cælo cum gaudio intulerunt. *Vers.* Tali namque ad Dominum meruerunt professione migrare, ut amputatis capitibus adhuc putaretur lingua palpitans Dominum confiteri.

In matutinis Laudibus.

Antiph. Hi sancti viri a beati Dionysii nunquam sustinuerunt abesse præsentia, quos in unum interrogatio percussoris invenit. *Ant.* Tali namque ad Dominum meruerunt professione migrare, ut amputatis capitibus adhuc putaretur lingua palpitans Dominum confiteri. *Ant.* In hac ergo fidei constantia permanentes, reddentes terræ corpora, beatas cælo animas intulerunt. *Ant.* Beata nimium et Deo grata societas, inter quos nec primus alter potuit esse nec tertius; sed Trinitatem confitentes, trium meruerunt decorare martyrio. *Ant.* Eligunt Sequarum profundisque gurgitibus martyrum corpora perندا committere. *Ant.* In hoc ergo loco experiuntur infirmi quantum Dei famulos conveniat honorari, ubi recipiet cæcitas visum, debilitas gressum, et obstructæ aures recipere merentur auditum. *Vers.* Justorum animæ.

In Evangelio.

Antiph. Adest namque beati Dionysii sacratissima dies, in qua triumphans agonem explevit et coronam victoriæ accipere meruit de manu Domini. *Ant.* O beate Dionysi, magna est fides tua. Intercede pro nobis ad Dominum Deum nostrum. *Ant.* Metuentes igitur percussores, ne conversi populi Christiani sanctorum corpora sibi ad patrocinium tumularent. *Ant.* Tunc matrona quædam, quæ licet paganorum implicata teneretur errore, conversione se desiderare facere aliquid cogitans Domino placitura. *Ant.* Usa subtilitate consilii ad convivium postulabat percussores, et dum copiam ablata humanitatis extendit a memoria eorum quæ susceperunt agenda discurrit. *Ant.* Sanctum Dionysium cum sociis suis contra incredulos dimicantem Parisiis repererunt. *Ant.* Deus omnipotens, qui electis tuis in agone certantibus gloriæ coronam largiris, et sortitis præmium regni cælestis tradidisti, inter quos athleta tuus Dionysius atque beatissimus Eleutherius seu Rusticus in tua confessione palma martyrii consecrasti, præsta, Redemptor mundi, ut si meritis non valeamus, per eorum suffragia veniam consequamur.

Antiphonæ et Responsoria in vigilia sanctorum martyrum Crispini et Crispiniani.

Antiph. Oriundi sunt Romæ sancti Dei Crispinus **830** et Crispinianus. In Galliam devoti venerunt, et sub Maximiano crudeli examinatione certaverunt. *Psal.* Beatus vir qui non. *Ant.* Sancti martyres in Oratione dixerunt: Potens es, Domine, ab impiis liberare tormentis, et ab hoc igne illæsos educere. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* Martyres sancti inter acerrimos dolores spe gaudentes in tribulatione orabant Dominum, et dicebant: Judica, Domine, judicium nostrum, et libera nos ab homine iniquo et doloso. *Psal.* Domine, quid.

Responsoria.

Resp. Oriundi sunt Romæ sancti Dei Crispinus et

* Hoc est: Require hoc Responsorium in officio de apostolis.

inus ; in Galliam devoti venerunt ; et sub
no crudeli examinatione certaverunt. *Vers.*
Ms.) Resp. Isti sunt duo viri pretiosi mar-
ti Roma pro Christi nomine ad prædicandum
t, et sub Maximiano crudeli principe mortem
n decreverunt suscipere. *Vers.* Romæ nobili
geniti, in Gallia autem pro Christi amore
t. *Resp.* Beatissimi martyres respondentes
no : Honores quos polliceris nobis dare, tuis
obis vivere Christus est et mori lucrum.
cunia vero et honores quos polliceris nobis
is dona. Ista olim pro Christi amore nos
is reliquisse. Nobis.

In secundo nocturno.

h. Quibus hæc orantibus, exsilens gutta
ferventis in oculum Rictiovari, gravi illum
rucians excæcavit afflictum. *Psal.* Cum in-
t. *Ant.* Mox, oratione finita, reduxit eos
angelus Domini sine dolore ab igne. *Psal.*
ea. *Ant.* O mirum divinæ æquitatis iudicium,
multos martyres per ignem peremit ad cœle-
perantes, ipse in igne vitam finivit, et ad
sternum cruciatus pervenit. *Psal.* Domine
s noster.

Responsoria.

Cum essent in tormentis martyres Christi
is et Crispinianus, cœlestia contemplantes
t : Adjuva nos, Domine, ut perficiamus opus
re macula. *Vers.* Respice in servos tuos, et
tua, Domine, et adjuva nos. Ut perficia-
sp. *Judica,* Domine, iudicium nostrum, et
eos ab homine iniquo. Tunc illis orantibus
int sudas de unguis eorum, et ministros
ntes interfecerunt illos. *Vers.* Martyres inter
os dolores spe gaudentes, in tribulatione pa-
Tunc. *Resp.* Sancti martyres in Oratione di-
Polens es, Domine, ab impiis liberare tor-
et ab hoc igne illæsos educere. *Vers.* Mox
e finita eduxit eos angelus Domini sine do-
igne. Et ab hoc.

Antiphonæ in tertio nocturno.

h. Impius Maximianus iussit eos ambos ca-
ncari. *Psal.* Exaudi, Domine, justitiam. *Ant.*
xta [Forte quibus jussu] regis amputata sunt
amborum pretiosa in conspectu Domini mors
um. *Psal.* Domine, in virtute. *Ant.* Relicta
orpora Crispini et Crispiniani, quæ Christo
nte permanserunt intacta. *Psal.* Benedicam
im.

831 Responsoria.

O mirum divinæ æquitatis iudicium, ut qui
martyres per ignem peremit, ad cœlestia
ntes, ipse in igne vitam finivit, et eos de
itione sui certaminis ad se venire jubet pro-
Ipse. *Resp.* Relicta sancta corpora Crispini et
iani, quæ Christo custodiende a morsu orum
ferarum] permanserunt intacta. *Vers.* Quo-
nimæ cœlis ab angelis translatae, corpora vero
ficibus bestiis sunt relicta. Quæ. *Resp.* Ange-
nonitione sepelierunt corpora sanctorum cum
, ubi populus hodie adorat Majestatem Dei.
n quo loco Christiani postea magnam ædifica-
basilicam. Ubi.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

ph. Sancti vero martyres Crispinus et Crispi-
audacter regi impio responderunt, dicentes :
risti amore nos venisse fatemur, qui est ve-
us in Trinitate unus, cui servimus in fide ac
ne devoti. *Ant.* Beatissimi martyres respon-
Maximiano, dicentes : Honores quos pollice-
is dare, tuis dona ; nobis vivere Christus est,
i lucrum. *Ant.* Cum essent in tormentis mar-
Christi, cœlestia contemplantes dicebant : Ad-
os, Domine, ut perficiamus opus tuum sine

PATROL. LXXVIII.

macula. *Ant.* Beata et gloriosa mors sanctorum, qui
deambulabant in flammis incendia, decantabant
hymnum dicentes : Adjuva nos, Deus salutaris no-
ster. *Ant.* Orabant sancti martyres dicentes : Gratias
tibi agimus, Domine, qui nos de hoc sæculo eripiens
ad te venire præcipis.

In Evangelio.

Antiph. Sancti Dei Crispinus et Crispinianus sub-
missa colla percussoribus tradiderunt, animas sanctas
Creatori Domino reddiderunt. Et ideo coronan-
tur et accipiunt palmam, et vivunt in æternum. *Ant.*
Isti sunt sancti Dei Crispinus et Crispinianus nobili
progenie rebusque ditati. Egressi sunt Roma propter
amorem Christi. Reliquerunt omnia, seculi sunt Do-
minum, et pervenerunt ad præmia regni, quæ pro-
misit Dominus diligentibus se. *Ant.* Angelica admo-
nitione sepelierunt corpora sanctorum cum gaudio,
ubi populus hodie adorat Majestatem Dei. *Ant.* Ad
locum properat senex, ubi sancti martyres decollati
jacebant. *Ant.* Oblatus est a parentibus puer variis
infirmis cæcus, surdus, mutus, et claudus,
quæ largiente Christo martyrum precibus recepit.

In vigilia sancti Quintini. Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Sanctus vir Quintinus cum beato Lucio ab
urbe Roma se in hanc transtulerunt regionem. *Ant.*
Cumque pervenissent ad loca municipii, quæ Augusta
Veremendorum nuncupatur. *Ant.* Tunc Rictiovarus
furore plenus, iussit eum tendi et quaternionibus
cædi. *Ant.* Beatus Quintinus orabat dicens : Domine
Deus, miserere mei servi tui. *Ant.* Et cum vidisset,
cervices suas percussoribus obtulit, dicens : Facite
nunc quod vobis præceptum est.

In Evangelio.

Antiph. Et vox de cœlo dicens : Quintine, famule
meus, veni, accipe coronam quam tibi præparavi.
832 *Ant.* Beatus Quintinus ad Rictiovarum dixit :
Christianus sum, et Christum confiteor. Et tam si
certissime scire vis nomen meum, Quintinus vocor.

Antiphonæ et Responsoria in vigilia omnium sanctorum. — Ad Invitatorium.

Antiph. Præoccupemus faciem Domini in confes-
sione sanctorum.

In primo nocturno.

Antiph. Ave, Maria. *Psal.* Eructavit. *Ant.* Laude-
mus Dominum. *Psal.* Domine, Dominus noster. *Ant.*
Custodiebant. *Psal.* Dominus regnavit, irascantur,
Vers. Justorum animæ.

Responsoria.

Resp. Beata es, virgo Maria. *Vers.* Ave, Maria.
Resp. Audi vocem. *Vers.* Vidi angelum. *Resp.*
Sancti tui, Domine. *Vers.* Quoniam percussit.

In secundo nocturno.

Antiph. In omnem terram. *Psal.* Cœli enarrant.
Ant. Clamaverunt. *Psal.* Benedicam Dominum. *Ant.*
Exsultabunt sancti. *Psal.* Exsultate, justi. *Vers.*
Justi autem.

Responsoria.

Resp. Fuerunt sine querela. *Vers.* Tradiderunt
corpora. *Resp.* O veneranda martyrum. *Vers.* Isti
sunt qui venerunt. Isti sunt viri sancti. *Vers.* Sancti
per fidem.

In tertio nocturno.

Antiph. In odore. *Psal.* Deus noster. *Ant.* Læta-
mini in Domino. *Psal.* Beati quorum. *Ant.* Cantabant
sancti. *Psal.* Dominus regnavit, exsultet. *Vers.* Mi-
rabilis Deus.

Responsoria.

Resp. Quinque prudentes. *Vers.* Tunc surrexerunt.
Resp. Sancti mei. *Vers.* Venite, benedicti. *Resp.*
Beati estis. *Vers.* Gaudete, et exsultate.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Post partum virgo. *Ant.* Justi autem. *Ant.* Vos qui secuti estis. *Ant.* Spiritus et animæ. *Ant.* Angeli, Archangeli. *Capit.* Benedictio et claritas. *Vers.* Lætamini in Domino.

In Evangelio.

Antiph. Laudem dicite Deo nostro. *Ant.* Fulgebunt justi. *Ant.* Adoremus Dominum, qui in sanctis gloriosus est. *Ant.* Te trina deitas unaque poscimus, ut culpas abluas, noxia subtrahas; des pacem famulis, nos quoque gloria per cuncta tibi sæcula. *Psal.* Domine, Dominus noster. *Ant.* Laudemus Dominum. *Psal.* Domine, quis habitabit. *Ant.* Exaltata est sancta Dei. *Psal.* Cæli enarrant. *Vers.* Lætamini in Domino.

Responsoria unde supra.

Resp. In patre manet. *Vers.* Tanquam sponsus. *Resp.* In conspectu angelorum. *Vers.* Angelus qui fuit. *Resp.* Beata es, Virgo. *Vers.* Ave, Maria. *Resp.* Inter natos. *Vers.* Fuit homo.

833 *In secundo nocturno.*

Antiph. Inter natos. *Psal.* Domine, in virtute. *Ant.* Vos amici mei. *Psal.* Eructavit. *Ant.* Dabo sanctis. *Psal.* Omnes gentes. *Vers.* Exsultent justi.

Responsoria.

Resp. Inter natos. *Vers.* Fuit. *Resp.* Cives apostolorum. *Vers.* In omnem terram. *Resp.* O veneranda. *Vers.* Isti sunt qui venerunt.

In tertio nocturno.

Ant. Sint lumbi vestri. *Psal.* Fundamenta. *Ant.* Tunc surrexerunt. *Psal.* Cantate 1. *Ant.* Omnes sancti. *Psal.* Dominus regnavit, exsultet. *Vers.* Iusti autem.

Responsoria.

Resp. Sacerdotes ejus. *Vers.* Illuc producam. *Resp.* Audivi vocem. *Vers.* Media autem. *Resp.* Omnes sancti. *Vers.* Effugerunt.

In Matutinis.

Angeli, archangeli. *Ant.* Vos qui secuti estis. *Ant.* Sacerdotes Dei. *Ant.* Prudentes virgines. *Ant.* Fulgebunt justi.

In Evangelio.

Antiph. Istorum est enim regnum. *Ant.* Astiterunt justi ante Dominum. *Ant.* Vestri capilli capitis. *Ant.* Sancti per fidem vicerunt regna.

Antiphonæ et Responsoria in vigilia sancti Martini, ad Vesperas.

Vers. Iustum deduxit Dominus. *Ant.* Ora pro nobis, beate Martine, ut digni efficiamur promissione Christi.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem confessorum Dominum, venite adoremus.

In primo nocturno.

Antiph. Martinus adhuc catechumenus hac me veste contextit. *Psal.* Beatus vir. *Ant.* Sanctæ Trinitatis fidem Martinus confessus est, baptismi gratiam percipit. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* Ego signo crucis non clypeo protectus aut galea, hostium cuneos penetrabo securus. *Psal.* Domine, quid multiplicati sunt. *Vers.* Voce mea.

Responsoria unde supra.

Resp. Hic est Martinus electus Dei pontifex, cui Dominus post apostolos tantam gratiam conferre dignatus est, ut in virtute Trinitatis Deificæ mereretur fieri trium mortuorum suscitator magnificus. *Vers.* Sanctæ Trinitatis fidem Martinus confessus est. Ut trium. *Vers.* Iste homo ab adolescentia sua partim meruit infirmos curare, dedit illi Dominus gratiam. Ut. *Resp.* Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso subire propter eos labores. Fiat voluntas tua. *Vers.* Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. Fiat. *Vers.* Oculis ac

A manibus in cælum semper intentus invictum ab Oratione spiritum non relaxabat. Fiat. *Resp.* O Beatum virum Martinum antistitem, qui nec mori timuit, nec vivere recusavit. *Vers.* Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem; fiat voluntas tua. Qui nec.

In secundo nocturno.

Confido in Domino, quod filia mea precibus tuis reddenda sit sanitati. *Psal.* Cum invocarem. **834** *Ant.* Tetradius, cognita Dei virtute, ad baptismi gratiam pervenit. *Psal.* Verba mea. *Ant.* O ineffabilem virum, per quem nobis tanta miracula coruscant. *Psal.* Domine, Dominus noster. *Vers.* Gloria et honore.

Responsoria unde supra.

Resp. Oculis ac manibus in cælum semper intentus, invictum ab Oratione spiritum non relaxabat. *Vers.* O virum ineffabilem, nec labore victum nec morte vincendum, qui nec mori timuit, nec vivere recusavit. Invictum. *Vers.* Dum sacramenta offerret beatus Martinus, globus igneus apparuit super caput ejus. Spiritum. *Resp.* Dum sacramenta offerret beatus Martinus, globus igneus apparuit super caput ejus. *Vers.* Orante sancto martino, apparuit ei angelus Domini. *Vers.* Oculis ac manibus, ut supra. *Resp.* Beatus Martinus obitum suum longe ante præscivit, dixitque fratribus dissolutionem sui corporis imminere, quia judicabat se jam resolvi. *Vers.* Dixerunt discipuli. *Vers.* Viribus corporis cæpit repente destitui, convocatisque discipulis in unum, dixit. Dissolutionem. *Resp.* Dixerunt discipuli ad beatum Martinum: Cur nos, Pater, deseris aut cui nos desolatos relinquis? invadent enim gregem tuum lupi rapaces. *Vers.* Domine, si adhuc populo tuo. *Vers.* Scimus quidem desiderare te Christum, sed salva tibi sunt tua præmia, nec dilata minuuntur, nostri potius miserere quos deseris. Invadent.

In tertio nocturno.

C *Antiph.* Dominus Jesus Christus non se inquit purpuratum, nec diademate renitentem se venturum esse prædixit. *Psal.* In Domino confido. *Ant.* Sacerdos Dei, Martine, pastor egregie, ora pro nobis Dominum. *Psal.* Domine, quis. *Ant.* Sacerdos Dei Martine, aperti sunt tibi cæli, et regnum Patris mei. *Psal.* Domine, in virtute tua. Iustum deduxit Dominus. *Vers.* Posuisti, Domine.

Responsoria unde supra.

Resp. O beatum virum, in cuius transitu sanctorum canit numerus, angelorum exsultat chorus, omniumque cælestium virtutum occurrit psallentium exercitus. *Vers.* Ecclesia Domini virtutum roboratur, sacerdotes revelatione glorificant, quem Michael assumpsit cum angelis. Virtutum. *Resp.* Martinus Abrahamæ sinu lætus excipitur Martinus hic pauper et modicus, cælum dives ingreditur; Hymnis cælestibus honoratur. *Vers.* Oculis ac manibus, ut supra. *Vers.* Martinus episcopus migravit a sæculo, vivit in Christo gemma sacerdotum. Hymnis. *Resp.* Ora pro nobis, beate Martine, ut digni efficiamur promissione Christi. *Vers.* Tu autem, confessor sancte, beate Martine, ora pro nobis Dominum. Ut digni. *Vers.* Dum sacramenta, ut supra. Ut digni. *Resp.* O quantus erat luctus omnium, quanta præcipue mœrentium lamenta monachorum! quia et pium est gaudere Martino, et pium est flere Martinum. *Vers.* Beati viri corpus usque ad locum sepulcri, hymnis canora cælestibus turba prosequitur. Quia. *Vers.* Tanta erat de sancti illius meritis exsultatio, quam pia de morte confusio. Ignosceris [ignosce] flentibus. gratulare gaudentibus. Quia. *Resp.* Cum videret beatus Martinus discipulos suos flentes, innotis his flentibus, conversus ad Dominum, dixit: Domine, si adhuc populo tuo sum necessarius, non recuso laborem. [Cætera desunt in Ms.]

Antiphonæ in Matutinis Laudibus.

Antiph. Dixerunt discipuli ad beatum Martinum: **835** Cur nos, Pater, deseris? aut cui nos desolatos

¶ Invadent enim gregem tuum lupi rapaces. A
mine, si adhuc populo tuo sum necessarius, nolo
laborem, fiat voluntas tua. *Ant.* O virum
em l nec labore victum, nec morte vincen-
ui nec mori timuit, nec vivere recusavit.
culis ac manibus in cœlum semper intentus,
ab Oratione spiritum non relaxabat, alleluia,
. *Ant.* Martinus Abrahamæ sinu lætus excipitur;
s, hic pauper et modicus, cœlum, dives in-
, Hymnis cœlestibus honoratur. *Vers.* Ecce
s magnus.

In Evangelio.

A. O quantus luctus omnium l quanta præci-
enta monachorum et virginum chorus [*Dele
aut lege chori*]. Quia et pium est gaudere
, et pium est flere Martinum. *Ant.* O sanctis-
ima l quam si gladius persecutoris non abs-
men palmam martyrii non amisit. *Ant.* Dum
mmus pontifex, terrena non metuit, sed ad
regna gloriosus migravit. *Ant.* Beatus Mar-
xii Juliano, Christi enim sum miles, pugnare
n licet. *Ant.* Martine, audit nos Dominus
illum ferre, et rusticam multitudinem effu-
nt. Dum sacramenta offeret beatus Martinus,
gneus apparuit super caput ejus. *Ant.* Sacer-
ei, benedicite Dominum, servi Domini Hym-
nite Deo, alleluia. *Ant.* Imposita manu puero
Martinus, immundum Spiritum ab eo ejecit.
rborius stupens ad miraculum, gratias refe-
eo. *Vers.* Ecce sacerdos. *Ant.* O beatum vi-
ujus anima paradisi possidet, unde exsul-
geli, lætantur archangeli, chorus sanctorum
iat, turba virginum invitat; mane nobiscum
num. *Ant.* Orante beato Martino, apparuit
lus Domini. *Ant.* Tu crede in Christo, et vi-
pera Domini. *Ant.* Unus est Dominus Deus
lis per quem dæmones ejiciuntur.

to *Briccio Antiphonæ.* — *In matutinis Lau-
dibus.*

h. Post excessum beatissimi Martini episcopi,
Briccius cathedram episcopalem suscepit.
Trigesimo ordinationis suæ anno oritur con-
lamentabile crimen. Nam quædam mulier
biculariis vestimenta abluebat, concepit et
et omne [*Fortè omnes*] crimen episcopo ob-
nt. Illo quoque negante, jussit afferri infan-
umque oblatum fuisse triginta ab ortu dies
, ait ad eum Briccius: Adjuro te per Deum,
o te generavi coram cunctis edicas. *Ant.* Re-
ns autem infans coram omni populo, beato
tit: Non es tu, inquit, Pater meus. *Ant.* San-
iccius satisfaciens populo prunas ardetes ab
birro suo deferens, et ante sepulcrum beati
coram populo projiciens, vestimentum ejus
a apparuit. *Vers.* Ecce sacerdos magnus.

In Evangelio.

h. Populis autem non credentibus, et ab epi-
eum ejicientibus, Romam petiit, flens et
, atque dicens: Merito hæc patior, quia **836**
in sanctum Dei.

mæ et Responsorium in vigilia sancti Andreæ
apostoli, ad Vesperas.

. In omnem terram. *Ant.* Venite post me,
ominus, faciam vos fieri pisces hominum.
msoria unde supra.

Dum perambularet Dominus supra mare,
ttus Galilææ, vidit Petrum et Andream retia
es in mare, et vocavit eos dicens: Venite
e, faciam vos pisces hominum. *Vers.* Ex-
eus, deprecationem meam, intende Orationi
l finibus terræ. Vocavit. *Resp.* Venite post
ciam vos pisces hominum. At illi, relictis

o et sequentia desumuntur ex Actis sancti
, de quorum antiquitate et sinceritate dubi-

retibus et navi, secuti sunt Dominum. *Vers.* Dum
perambularet Dominus supra mare secus litus Ga-
lilææ, vidit duos fratres Petrum et Andream, et vo-
cavit eos. At illi. *Resp.* Mox ut vocem Domini præ-
dicantis audivit beatus Andreas, relictis retibus, quo-
rum usu actique vivebat, æternæ vitæ secutus est
largitorem. *Vers.* Ad unius jussionis vocem Petrus
et Andreas, relictis retibus, secuti sunt Redempto-
rem. Præmia. *Resp.* Oravit sanctus Andreas, dum
respiceret cœlum; voce magna clamavit, et dixit:
Tu es Deus meus quem vidi, ne me patiaris ab im-
pio iudice deponi, quia virtutem sanctæ crucis agno-
vi. *Vers.* Tu es magister meus, Christe, quem di-
lexi, quem cognovi, quem confessus sum; tantum-
modo in ista voce exaudi me. Ne me permittas. *Resp.*
Homo Dei ducebatur ut crucifigerent eum. Populus
autem clamabat voce magna, dicens: Innocens ejus
sanguis sine causa damnatur. *Vers.* Filii alieni men-
titi sunt mihi, filii alieni inveteraverunt et claudica-

B verunt a semetipsis suis, vivit Dominus. Innocens. *Resp.*
O bona crux, quæ decorem et pulchritudinem de
membris Domini suscepisti. Accipe me ab hominibus,
et redde me magistro meo. ut per te me recipiat,
qui per te me redemit. *Vers.* Salve, crux, quæ in
corpore Christi dedicata es, et ex membris ejus tan-
quam margaritis ornata. *Resp.* Doctor bonus et ami-
cus Dei Andreas ducitur ad crucem, aspiciens a
longe vidit crucem: Salve, crux, suscipe disci-
pulum ejus, qui pependit in te, magister meus
Christus. *Vers.* Salve, crux, ut supra. Qui pependit.
Resp. Expandi manus meas tota die in cruce, ad po-
pulum non credentem, sed contradicentem mihi, qui
ambulat vias non bonas, sed post peccata sua. *Vers.*
Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit.
Exaltare qui judicas terram, redde retributionem
superbis. *Resp.* Vir iste in populo suo mitissimus
apparuit, sanctitate autem et gratia plenus. Iste est
qui assidue orat pro populo, et pro civitate ista. *Vers.*
C Pro eo ut me diligenter, detrahebant mihi: ego au-
tem orabam. Pro populo. *Resp.* Dilexit Andream
Dominus in odorem suavitatis. Dum penderet in
cruce, dignum sibi computavit martyrem, quem
vocavit apostolum, dum esset in mari, et ideo ami-
cus Dei appellatus est. *Vers.* Tu es magister meus,
Christe, ut supra. Et ideo. *Resp.* Beatus Andreas de
cruce clamabat, dicens: Domine, Jesu Christe, non
jubeas me deponi de ista cruce, nisi prius accipias
spiritum meum. *Vers.* Domine, exaudi Orationem
meam, et clamor meus ad te veniat. **837** *Resp.*
Beatus Andreas vidit crucem. Exclamavit ad eam:
Suscipe discipulum ejus, qui pependit in te, quem
vidi, quem amavi, quem secutus sum mundo corde;
quapropter lætus pergo ad te. quia secretum agnovi,
qua de causa fixa es. *Vers.* Vidit crucem Andreas,
exclamavit et dixit: Suscipe, beata crux, humilem pro-
pter Dominum, suscipe discipulum ejus. Qui pependit.

Resp. Cum videret beatus Andreas crucem, exclama-
vit et dixit: Salve, crux, quandiu fatigaris, ex-
spectans me sicut expectasti Dominum et magistrum
meum. *Vers.* Suscipe, beata crux, humilem propter
Dominum; suscipe discipulum ejus qui pependit in te.
Resp. Salve, crux, quæ in corpore Christi dedica-
ta es, et ex membris ejus tanquam margaritis orna-
ta es, suscipe discipulum ejus qui pependit in te.
Vers. Quoniam tu es protector, ut supra. *Vers.* Salve,
crux pretiosa, suscipe discipulum ejus, qui pependit
in te magister meus Christus, Suscipe. *Resp.* Dum
penderet beatus Andreas in cruce, non cessavit præ-
dicare verbum Dei die ac nocte. Et populus irruebat
ad impium iudicem dicentes: Solve hominem justum,
dimitte hominem innocentem. *Vers.* Ut et nos me-
reamur patria, et omnis patria habet peccatum, missus
sum prædicare in omnibus ut cognoscat [*Fortè cog-
noscant*] recti corde secreta crucis Domini mei.

tatur. Ea totis viribus propugnat Andreas du Saus-
say.

Vers. Videns crucem Andreas, exclamavit dicens : A gerebat in pectore suo, non diebus neque noctibus a colloquiis divinis, et oratione vacabat.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem virginum Dominum venite adremus.

In primo nocturno.

Antiph. Cæcilia virgo Almachium exsuperabat, Tiburtium et Valerianum ad coronas vocabat. *Psal.* Beatus vir. *Ant.* Expansis manibus orabat ad Dominum, ut eam eriperet de inimicis. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* Cilicio Cæcilia membra domabat. Deum gemitibus exorabat. *Psal.* Domine, quid multiplicati sunt. *Vers.* Specie tua et pulchritudine.

Responsoria unde supra.

Resp. Cantantibus organis Cæcilia virgo in corde suo soli Domino decantabat, dicens : Fiat, Domine, cor meum, et corpus meum immaculatum, ut non confundar. *Vers.* Biduanis ac triduanis jejuniis orans suam Domino pudicitiam commendabat. *Fiat. Resp.* O beata Cæcilia, quæ duos fratres convertisti, Almachium judicem superasti, Urbanum episcopum in vultu angelico demonstrasti. *Vers.* Cæcilia me misit ad vos, ut ostendatis mihi Urbanum. *Resp.* Virgo gloriosa semper Evangelium Christi gerebat in pectore ; et non diebus neque noctibus vacabat a colloquiis divinis et oratione. *Vers.* Est secretum, Valeriane, quod tibi volo dicere : **839** Angelum Dei habeo amatorem, qui nimio zelo custodit corpus meum. Et non diebus. *Vers.* Fiat, Domine, cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar.

In secundo nocturno.

Antiph. Domine Jesu Christe, seminator casti consilii, suscipe seminum fructus, quos in Cæcilia seminasti. *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Beata Cæcilia dixit ad Tiburtium : Hodie fateor esse meum cognatum, qui amor Dei te fecit esse me contemptum. *Psal.* Verba mea. *Ant.* Fiat, Domine, cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar. *Psal.* Domine Dominus noster. *Vers.* Adjuvabit eam.

Responsoria unde supra.

Resp. Cilicio Cæcilia membra domabat, Deum gemitibus exorabat, Almachium exsuperabat, Tiburtium et Valerianum ad coronas vocabat. *Vers.* Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum. Tiburtium. *Resp.* Cæciliam intra cubiculum orantem invenit, et juxta eam angelum Domini, quem videns Valerianus nimio terrore correptus est. *Vers.* Angelus Domini descendit de caelo, et lumen refulsit in habitaculo. Quem videns. *Resp.* Domine Jesu Christe, Pastor bone, seminator casti consilii, suscipe seminum fructus, quos in Cæciliam seminasti. Cæcilia famula tua, quasi ovis [apis] tibi argumentosa deseravit. *Vers.* Nam sponsum quem quasi leonem accepit, tibi quasi agnum mansuetissimum sociavit. Cæcilia famula.

In tertio nocturno.

Antiph. Credimus Christum Filium Dei verum Deum esse, qui te talem accepit famulam. *Psal.* In Domino. *Ant.* Nos scientes sanctum nomen omnino negare non possumus. *Psal.* Domine, quis habitabit. *Ant.* Tunc Valerianus perrexit ad antistitem, et [ad] signum quod acceperat invenit sanctum Urbanum. *Psal.* Eructavit. *Vers.* Elegit eam Dominus.

Responsoria unde supra.

Resp. Beata Cæcilia dixit ad Tiburtium : Hodie fateor te esse meum cognatum, quia amor Dei te fecit esse contemptorem idolorum. *Vers.* Suscipe, Domine, seminum fructus, quos in Cæcilia seminasti. Quia amor. *Resp.* Cæcilia me misit ad vos, ut ostendatis mihi sanctum Urbanum, quia ad ipsum habeo secreta quæ perteram. *Vers.* Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. Quia. *Vers.*

Codex.

[Deest linea in Ms.)

Antiphonæ in matutinis Laulibus.

Antiph. Salve, crux pretiosa, suscipe discipulum ejus qui pendit in te magister meus Christus. *Ant.* Beatus Andreas orabat, dicens : Domine rex æternæ glorie, suscipe me pendentem in patibulo. *Ant.* Andreas Christi famulus, dignus Deo apostolus, germanus Petri et in passione socius. *Ant.* Maximilla Christo amabilis, tulit corpus apostoli : optimo loco cum aromatibus sepelivit. *Ant.* Qui persequerantur justum, demersisti eos, Domine, in infernum, et in ligno crucis dux justi fuisti. *Vers.* Constitues eos principes.

In Evangelio.

Antiph. Unus ex duobus qui secuti sunt Dominum, erat Andreas frater Simonis Petri, alleluia, *Ant.* Christus me misit ad istam provinciam, ubi non parvum populum acquisivi. *Ant.* Non me permittas, Domine, famulum tuum a te separari ; tempus est ut cominendes terræ corpus meum. *Ant.* Biduo vivens pendebat in cruce pro Christi nomine beatus Andreas, et docebat populum. *Ant.* Dignus sibi Dominus computavit martyrem, quem vocavit apostolum, dum esset in mari, alleluia. *Ant.* Sancte Andreas apostole Christi, deprecare pro nobis ad Dominum Jesum. Intercede pro nobis. *Ant.* Andreas apostolus Domini, magnum operatus est miraculum ; templum Dei prædicando jugiter, convertit populum Myrmidonem. *Ant.* Dixit Andreas Simoni fratri suo : Invenies Messiam, qui dicitur Christus. *Ant.* Videns Andreas crucem cum gaudio dicebat : Quia amator tuus **838** semper fui, et desideravi. *Ant.* Continuo, relictis retibus et patre, secuti sunt Salvatorem. *Ant.* Vidit Dominus Petrum et Andream, et vocavit eos. *Ant.* Relictis retibus suis, secuti sunt Dominum Jesum Christum. *Ant.* Dilexit Andream Dominus in odorem suavitatis, allel. *Ant.* Salve, crux quæ in corpore Christi dedicata es, et ex membris ejus tanquam margaritis ornata. *Ant.* Recipe me ab hominibus, et redde me magistro meo, ut per te me recipiat, qui per te me redemit, allel. *Ant.* Tu es Deus meus, in quo complacui et dilexi, quia virtutem sanctæ crucis agnovi, alleluia. *Ant.* Dum perambularet Dominus supra mare, secus litus Galilæe. *Ant.* Venite post me, dicit Dominus, faciam vos fieri pisces hominum.

In die ad Vesperas.

Antiph. Juravit Dominus, et non pœnitebit eum : Tu es sacerdos in æternum. *Psal.* Dixit Dominus. *Ant.* Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur. *Psal.* Beatus vir qui timet. *Ant.* Collocet eum Dominus cum principibus populi sui. *Psal.* Laudate, pueri. *Ant.* Dirupisti, Domine, vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis. *Psal.* Credidi propter. *Ant.* Confortatus est principatus eorum, et honorati sunt amici tui, Deus. *Psal.* Domine, probasti me. *Ant.* Nimis honorati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum.

In Evangelio.

Antiph. Concede nobis hominem justum, redde nobis hominem sanctum ; ne interficias hominem Deo charum, justum, mansuetum et pium.

Antiphonæ et Responsoria in vigilia sanctæ Cæciliæ virginis, ad Vesperas.

Antiph. Virgo gloriosa semper Evangelium Christi

* Forte sicut me contemptum. Vulgo legitur te fecit contemptorem idolorum, quod etiam infra habet

Valerianus perrexit ad antistitem, et [ad] si-
quod acceperat invenit sanctum Urbanum.
Resp. Dum aurora finem daret, Cæcilia dixit:
Milites Christi, abjicite opera tenebrarum, et in-
ni arma lucis. *Vers.* Cæcilia valedicens fratri
exhortans eos ait: Eia.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

iph. Cantantibus organis, Cæcilia Domino de-
at dicens: Fiat cor meum immaculatum, ut
infundar. *Ant.* Est secretum, Valeriane, quod
lo dicere: Angelum Dei habeo amatorem, qui
zelo custodit corpus meum. *Ant.* Valerianus in
lo Cæciliam cum angelo orantem invenit. **840**
benedico te, Pater Domini mei Jesu Christi,
er filium tuum ignis extinctus est a latere meo.
Cæcilia famula tua, Domine, quasi ovis tibi ar-
tosa deservit. *Vers.* Diffusa est.

In Evangelio.

iph. Dum aurora finem daret Cæcilia sancta
Eia, milites Christi, abjicite opera tenebrarum,
imini arma lucis. *Ant.* Triduanas a Domino
i inducias, ut domum meam Ecclesiam conse-
ri. *Ant.* Cæcilia me misit ad vos, ut ostendatis
secretum Urbanum, quia ad ipsum habeo secreta
referam. *Ant.* Suscipe, Domine, seminum fruc-
uos in Cæciliam seminasti. *Ant.* Cæciliam intra
lum orantem invenit.

In vigilia sancti Clementis, ad Vesperas.

Justum deduxit Dominus. *Ant.* Dum iter ma-
isset populus, voce magna clamabat: Domine,
sum. Et Clemens cum lacrymis dicebat: Ac-
ter, spiritum meum.

Responsorium unde supra.

Orante sancto Clemente, apparuit ei Agnus
sub cujus pede fons vivus emanat, fluminis
s lætificat civitatem Dei. *Vers.* Vidi supra mon-
on Agnum stantem. De sub cujus. *Resp.* Ora
ois, beate Clemens, ut digni efficiamur pro-
Christi. *Vers.* Sperate in eo omnis conven-
ois, effundite coram illo corda vestra. Ut digni
dedisti, Domine, habitaculum martyri tuo Cle-
in mari, in modum templi marmorei angelicis
is præparatum; iter præbens populo terræ, ut
at mirabilia Dei. *Vers.* Venientes autem ve-
um exultatione, portantes manipulos suos.
ebens. *Resp.* Fœbus et Cornelius discipuli
lementis dixerunt ad populum: Oremus om-
Dominum, ut ostendat nobis martyris sui

Antiphonæ in Matutinis Laudibus.

h. Orante sancto Clemente, apparuit ei Agnus
at. Non meis meritis ad vos me misit Dominus,
ras coronas participem fieri. *Ant.* Vidi supra
a Agnum stantem, de sub cujus pede fons vi-
anat. *Ant.* De sub cujus pede fons vivus ema-
minis impetus lætificat civitatem Dei. *Ant.*
gentes per gyrum crediderunt Christum

In Evangelio.

h. Oremus omnes ad Dominum Jesum Chri-
confessoribus suis fontis venas aperiat. *Ant.*
unt in modum templi marmorei habitaculum
aratum. *Ant.* Oremus ad Dominum, ut osten-
is martyris sui corpus. *Ant.* Dedisti, Domine,
ulum martyri tuo Clementi in mari in modum
marmorei angelicis manibus præparatum; iter
a populo terræ, ut enarrent mirabilia Dei.

In vigilia sancti Andreae, ad Vesperas.

In omnem terram. *Ant.* Dum perambularet
is supra mare secus littus Galilee, alleluia.

hic occurrat idem fere officium de sancto
ac paulo superius, nos latet. Fortasse duo

841 *Ad Invitorium.*

Antiph. Regem apostolorum Domine, venite,
adoremus.

In primo nocturno.

Antiph. Vidit Dominus Petrum et Andream, et vo-
cavit eos. *Psal.* Cœli enarrant. *Ant.* Venite post
me, dicit Dominus, faciam vos fieri piscatores homi-
num. *Psal.* Benedicam Dominum. *Ant.* Relictis re-
libus suis secuti sunt Dominum Jesum Christum.
Psal. Eructavit. *Vers.* In omnem terram.

Responsorium unde supra.

Resp. Dum perambularet Dominus, ut supra.
Vers. Exaudi Deus. *Resp.* Venite post me, ut supra.
Vers. Dum perambularet. *Resp.* Mox ut vocem, ut
supra. *Vers.* Ad unius jussionis. *Resp.* Oravit san-
ctus Andreas, ut supra. *Vers.* Tu es magister meus.

In secundo nocturno.

Antiph. Dilexit Andream Dominus in odorem sua-
vitatatis. *Psal.* Omnes gentes. *Ant.* Dignum sibi Do-
minus computavit martyrem, quem vocavit aposto-
lum dum esset in mari, allel. *Psal.* Exaudi, Deus,
deprecat. *Ant.* Salve, crux, quæ in corpore Christi
dedicata es, et ex membris ejus tanquam margaritis
ornata. *Psal.* Exaudi, Deus, Orat. cum dep. *Vers.*
Dedisti hæreditatem.

Responsorium unde supra.

Resp. Homo Dei ducebatur, ut supra. *Vers.* Filii
alieni. *Resp.* O bona crux, ut supra. *Vers.* Salve,
crux. *Resp.* Doctor bonus, ut supra. *Vers.* Salve,
crux. *Vers.* Cum vero pervenisset ad locum, ubi
crux parata erat, videns eam a longe, exclamavit
voce magna, dicens: Salve, crux.

In tertio nocturno.

Antiph. Accipe me ab hominibus, et redde me ma-
gistro meo: ut per te me recipiat, qui per te me
redemit, alleluia. *Psal.* Confitebimur. *Ant.* Tu es
Deus meus in quo complacui et dilexi, quia virtutem
sanctæ crucis agnovi. *Psal.* Fundamenta. *Ant.* Non
me permittas, Domine, famulum tuum a te separari.
Tempus est ut commendes terræ corpus meum.
Psal. Dominus regnavit, irascantur. *Vers.* Annuntia-
verunt opera Dei.

Responsorium unde supra.

Resp. Expandi manus meas, ut supra. *Vers.* Deus
ultionum Dominus. *Resp.* Salve, crux, quæ in cor-
pore, ut supra. *Vers.* Quoniam tu es protector meus.
Resp. Dilexit Andream Dominus. *Vers.* Tu es ma-
gister meus. *Resp.* Vir iste in populo suo, ut supra.
Vers. Pro eo ut me diligenter. *Resp.* Cum vidisset
beatus Andreas, ut supra. *Vers.* Suscipe, beata crux.
Resp. Dum penderet beatus Andreas, ut supra.
Vers. Ut et nos mereamur. *Resp.* Videns crucem
Andreas, ut supra. *Vers.* Vivens pendebat. *Vers.*
Salve, crux, ut supra.

Antiphonæ in matutinis Laudibus. — In Evangelio.

Antiph. Unus ex duobus, ut supra. *Ant.* Videns
Andreas crucem, cum gaudio dicebat: Qui amator
tuus semper fui et desideravi. Amplector te, o bona
crux. *Ant.* Ego si patibulum crucis expavescerem,
crucis gloriam non prædicarem. *Ant.* Non me per-
mittas, ut supra. *Ant.* Christus me misit.

842 *In die ad Vesperas.*

Antiph. Juravit, cum reliquis, ut supra.

In Evangelio.

Antiph. Concede nobis, ut supra. *Ant.* Biduo vi-
vens pendebat in cruce, ut supra. *Ant.* Andreas
apostolus Domini magnum operatus est miraculum
in templo Dei. Prædicandum [Forte prædicando] ju-
giter convertit populum Mirmidonium.

erant olim dies sancti Andreae memoriæ dicati, unus
ob martyrium, alter propter corporis translationem.

In vigilia sanctæ Lucie virginis. Ad Vesperas. A

Antiph. Orante sancta Lucia, apparuit ei beata Agathes, et consolabatur ancillam Christi.

Responsoria unde supra.

Resp. Lucia virgo, quid a me petis quod ipsa poteris præstare continuo? Nam et matri tuæ fides tua subveniat, et ecce salva est, quia jucundum Domini in tua virginitate habitaculum præparasti. *Vers.* Sicut per me civitas Cathanensium sublimatur a Christo, ita per te civitas Syracusana decorabitur. Quia jucundum. *Resp.* Rogavi Dominum meum Jesum Christum, ut ignis iste non dominetur mihi. Et impetravi a Domino inducias martyrii mei. *Vers.* Pro eo ut me diligenter detrahebant mihi, ego autem orabam. *Resp.* Grata facta est a Domino in certamina, quia apud Deum et apud homines glorificata est. In conspectu principum loquebatur sapientiam, et Dominus omnium dilexit illam. *Vers.* Erecta namque in virtutis [virtute] tormenta derisit. Et Dominus. *Vers.* Adjuvabiteam.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Orante sancta Lucia, ut supra. *Ant.* Lucia virgo, quid a me petis, quod ipsa poteris præstare continuo matri tuæ? *Ant.* Per te, Lucia virgo, civitas Syracusana decorabitur a Domino Jesu Christo. *Ant.* Soror mea Lucia, virgo Deo devota, quid a me petis quod ipsa poteris præstare continuo matri tuæ? *Ant.* Benedico te, Pater Domini, ut supra. *Ant.* Ego rogavi Dominum meum Jesum Christum, ut ignis iste non dominetur mihi, sed credentibus in Domino timorem auferam passionum. *Ant.* Tanto pondere eam fixit Spiritus sanctus, ut virgo Domini immobilis permaneret. *Vers.* Diffusa est gratia.

In Evangelio.

Antiph. Columna est immobilis, Lucia martyr Christi, quia omnis plebs te expectat, ut accipias coronam regni, allel. *Ant.* In tua patientia possedisti animam tuam, Lucia martyr Christi. Odisi quæ in mundo sunt, et coruscas cum angelis Sanguinem proprium inimicis fudisti. *Ant.* Ego cognovi virtutem Domini mei Jesu Christi, secure contemno minas tuas.

(Deest linea in Ms.)

De sancto Thoma, in matutinis Laudibus.

Antiph. Apparuit Thomæ Dominus in visu nocte dicens ei: Ne timeas descendere in India, quia ego non te relinquo. *Ant.* Rex autem rogabat apostolum: Peto tibi, vir Dei, ut eas, atque benedicas puero cum filia mea. *Ant.* Thomas orabat ad Dominum: Deprecor te, Domine, ut benedicas hos innocentes, et spira eis quæ agi oporteat. *Ant.* Vos autem estote fortes, et custodite quæ 843 a me accepistis, quia non vibebitis ultra faciem meam. *Ant.* Circumdet hodie famulum tuum gloria tua, Domine Jesu Christe.

In Evangelio.

Antiph. Orabat sanctus Thomas ad Dominum: Respice in me, Domine, expectantem ac revertentem a nuptiis. *Ant.* Adesto, Domine, servo tuo, et cum pace dirigas me ad sedem tuam, alleluia, alleluia. *Ant.* Advenientes milites qui percusserent eum lanceis; et ille gaudens migravit ad Dominum.

Antiphonæ et Responsoria in vigilia apostolorum, ad Vesperas.

Vers. In omnem terram. *Ant.* Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos; et ante reges et præsides ducemini propter me, in testimonium illis et gentibus. *Ant.* Estote fortes in bello, et pugnate cum antiquo serpente, et accipietis regnum æternum, alleluia.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem apostolorum Dominum, vanite, adoremus.

In primo nocturno.

Antiph. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. *Psal.* Cæli enarrant. *Ant.* Clamaverunt justi, et Dominus exaudivit eos. *Psal.* Benedicam Dominum. *Ant.* Constitues eos principes super omnem terram, memores erunt nominis tui, Domine. *Psal.* Eructavit. *Vers.* In omnem terram.

Responsoria unde supra.

Resp. Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, dicit Dominus; estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. *Vers.* Dum lucem habetis, credite in lucem ut filii lucis sitis, dicit Dominus. Estote. *Resp.* Tollite jugum meum super vos, dicit Dominus, et discite quia mitis sum et humilis corde. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. *Vers.* Et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim. *Resp.* Dum steteritis ante reges et præsides, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. *Vers.* Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis. Dabitur.

In secundo nocturno.

Antiph. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham. *Psal.* Omnes gentes. *Ant.* Dediti hæreditatem timentibus nomen tuum, Domine. *Psal.* Exaudi, Deus, deprecationem. *Ant.* Annuntiaverunt opera Dei, et facta ejus intellexerunt. *Psal.* Exaudi, Deus, Orat. meam cum dep. *Vers.* Dediti hæreditatem.

Responsoria unde supra.

Resp. Vidi conjunctos viros habentes splendidas vestes, et angelus Domini locutus est ad me, dicens: Isti sunt viri sancti facti amici Dei. *Vers.* Vidi angelum Dei volantem per medium cælum, voce magna clamantem, et dicentem: Isti sunt. *Resp.* Isti sunt triumphatores et amici Dei, qui contemnentibus jussa principum meruerunt præmia æterna. Modo coronantur et accipiunt palmam. *Vers.* Isti sunt qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas in sanguine agni. Modo. *Resp.* Isti sunt qui vivent in carne plantaverunt Ecclesiam 844 sanguine suo: non sunt de terris corpora eorum separata, quorum merito sunt in cælis animæ sanctorum cœquales. *Vers.* In omnem terram exivit sonus eorum, ut supra.

In tertio nocturno.

Antiph. Exaltabuntur cornua justi, allel. *Psal.* Confitebimur. *Ant.* Lux orta est justo, allel. rectis corde lætitia, allel. *Psal.* Dominus regnavit, exsultet. *Ant.* Custodiebant testimonia ejus, et præcepta ejus, allel. *Psal.* Dominus regnavit, irascantur. *Vers.* Annuntiaverunt.

Responsoria.

D Resp. Isti sunt viri quos elegit Dominus in charitate non ficta, et dedit illis gloriam sempiternam, quorum doctrina fulget Ecclesia, ut sol et luna. *Vers.* Sancti per fidem vicerunt regna, operati justitiam. Quorum. *Resp.* Fuerunt sine querela ante Dominum, et ab invicem non sunt separati. Calicem Domini biberunt, et amici Dei facti sunt. *Vers.* Tradiderunt corpora sua ad supplicia, ideo coronantur et accipiunt palmam. *Resp.* In omnem terram exivit sonus eorum. Et in fines orbis terræ verba eorum. *Vers.* Non sunt loquelæ, neque sermones quorum non audiantur voces eorum. Et in fines. *Resp.* Constitues eos principes super omnem terram, memores erunt nominis tui, Domine, in omni progenie et generatione. *Vers.* In omnem terram, ut supra. *Resp.* Cives apostolorum et domestici Dei advenerunt hodie, portantes pacem, illuminantes patrias, dare pacem gentibus, et liberare populum Domini. *Vers.* In omnem terram. *Resp.* Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos ut eatis, et fructum afferatis, et fructus

maneat. *Vers.* Non enim vos estis qui loquimini *supra*. Et fructus vester. *Ant. duæ lineæ in Ms.)*

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

ph. Hoc est præceptum meum ut diligatis in sicut dilexi vos. *Ant.* Majorem charitatem habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quæ præobis, allel. *Ant.* Beati mundo corde, quoniam videbunt. *Ant.* In patientia vestra possibilebitis vestras. *Vers.* Constitues eos principes.

In Evangelio.

ph. Vos qui reliquistis omnia, et secuti estis stuplum accipietis, et vitam æternam possidebitis. Vos qui secuti estis me, sedebitis super iudicantes duodecim tribus Israel, allel.

Item Antiphonæ in matutinis Laudibus.

ph. Ego vos elegi de mundo, ut eatis et fructurimum afferatis. *Ant.* Qui manet in me, et eo, hic fert fructum multum, allel. *Ant.* Non elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos ut fructum afferatis, et fructus vester maneat paci pacifici, beati mundo corde, quoniam ipsi ridebunt. *Ant.* Jam non dicam vos servos, sed meos, quia omnia quæcunque audivi a Patre ota feci vobis.

In Evangelio.

h. Vos estis lux hujus mundi. In patientia ossidebitis animas vestras. *Ant.* Vestricapilli omnes numerati sunt; nolite timere, multis vobis meliores estis vos. *Ant.* Non enim vos esloquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquit vobis, dicit Dominus. *Ant.* Quodcunque is Patrem in nomine meo, dabitur vobis a teo, dicit Dominus.

Item Antiphonæ in Matutinis Laudibus.

h. Ego vos elegi de mundo, quia mundus os habuit. *Ant.* Manete in dilectione mea, sicut os, dicit Dominus. *Ant.* Tollite jugum meum os, quia mitis sum et humilis corde. *Ant.* enim meum suave est, et onus meum leve. *Ant.* qui persecutionem patiuntur propter jus. *Ant.* Nolite timere eos qui occidunt corpus, autem occidere non possunt, dicit Dominus.

In Evangelio.

h. Amen dico vobis, mundus plorabit, et vos tis, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis. go sum via veritas et vita; nemo vadit ad nisi per me. allel. *Ant.* Venite, benedicti Pa. percipite regnum quod vobis paratum est ne mundi. *Vers.* Vos estis qui permansistis tentationibus mois. Ego autem in medio im sicut qui ministrat, alleluia. *1. lineæ in Ms.)*

næ et Responsoria in vigilia plurimorum martyrum, ad Vesperas.

h. Ecce adest tempus, venite ad me, omnes quia paravi vobis regnum, ut manentis mecum sum. *Ant.* Astiterunt justi ante Dominum, vicem non sunt separati, gloriam Domini videt amici Dei appellati sunt.

Ad Invitatorium.

h. Regem martyrum Dominum, venite, ado-

In primo nocturno.

h. Secus decursus aquarum. *Psal.* Beatus . Prædicans. *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* minum, scitote quia. *Psal.* Cum invocarem. stantini in Domino.

Responsorium unde supra.

Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis

A sanctorum; et jam non erit amplius neque luctus, neque clamor, sed nec ullus dolor, quoniam priora transierunt. *Vers.* Justorum animæ in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum malitiæ. Quoniam priora. *Resp.* Viri sancti gloriosum sanguinem fuderunt pro Domino, amaverunt Christum in vita sua, imitati sunt eum in morte sua; et ideo coronas triumphales meruerunt. *Vers.* Unus spiritus et una fides erat in eis. Et ideo. *Resp.* Tradiderunt corpora sua propter Deum ad supplicia, et meruerunt habere coronas perpetuas. *Vers.* Isti sunt qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas in sanguine Agni. Et meruerunt.

In secundo nocturno.

Antiph. Filii hominum. *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Scuto honor. *Psal.* Verba mea. *Ant.* In universa terra. *Psal.* Domine Dominus noster.

846 *Resp. unde supra.*

Resp. Sancti tui, Domine, mirabile consecutum iter, servientes præceptis tuis, ut invenirentur illæsi in aquis validis. Terra apparuit arida, et in mari Rubro via sine impedimento. *Vers.* Quoniam percussit petram, et fluxerunt aquæ, et torrentes inundaverunt. Terra. *Resp.* Verbera carnificum non timerunt sancti Dei, morientes pro Christi nomine, ut hæredes fierent in domo Domini. *Vers.* Magnus Dominus et laudabilis valde, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Ut hæredes. *Resp.* Hæc est vera fraternitas, quæ nunquam potuit violari certamine, qui effuso sanguine secuti sunt Dominum, contemnentes aulam regiam pervenerunt ad regna celestia. *Vers.* Ecce quam bonum et quam jucundum, ut supra.

In tertio nocturno.

Antiph. Sancti qui in terra sunt. *Psal.* Conserva me, Domine. *Ant.* Hæc est generatio. *Psal.* Domini est terra. *Ant.* Lætamini in Domino. *Psal.* Beati quorum. *Vers.* Justi autem.

Resp. unde supra.

Resp. Propter testamentum Domini et leges paternas; ideoque steterunt in amore fraternitatis, quia unus fuit semper spiritus in eis et una fides. *Vers.* Ecce quam bonum, ut supra. Quia unus. *Resp.* Sancti mei qui in isto sæculo certamen habuistis, mercedem laborum ego reddam vobis. *Vers.* Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. *Resp.* Sancti Dei, dedit vobis Dominus locum istum ut faciatis in eo mirabilia. *Vers.* Sancti et justi, in Domino gaudete, vos elegit Dominus in isto loco. Ut faciatis. *Resp.* In circuitu tuo, Domine, lumen est quod nunquam deficit, ubi constituisti lucidissimas mansiones, ubi requiescunt sanctorum animæ. *Vers.* Magnus Dominus, ut supra. *Vers.* Lux perpetua lucebit sanctis tuis, Domine, et æternitas temporum. *Resp.* Certamen magnum habuerunt sancti; transierunt per

D ignem et aquam, et coronas acceperunt a Domino Deo. *Vers.* Isti sunt sancti, qui pro Testamento Dei sua corpora tradiderunt. Et coronas. *Resp.* Coronavit eos Dominus corona justitiæ, quia passi sunt pro Domino. *Vers.* Et adjuvavit eos Dominus, et liberavit eos, et eripuit eos. Quia. *Resp.* O veneranda martyrum gloriosa certamina, qui in suis corporibus pro Christo immania pertulerunt tormenta, et ideo percipere meruerunt immarcescibilem æternæ gloriæ coronam. *Vers.* Isti sunt qui venerunt. *Resp.* Isti sunt sancti, qui pro Testamento Dei corpora sua tradiderunt, et in sanguine Agni laverunt stolas suas. *Vers.* Justi in perpetuo vivent, et apud Dominum est merces sanctorum. Et in sanguine. *Resp.* Omnes sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt promissiones, obturaverunt ora leonum, et fortes facti sunt in bello. *Vers.* Effugerunt aciem gladii, convalescerunt de infirmitate. Et fortes. *Resp.* Qui, pro Christi amore minas hominum contemnentes, Christi amici facti sunt in regno

cœlorum. *Vers.* Sancti per fidem, *ut supra.* *Resp.* A Beati estis, sancti Dei omnes, qui meruistis consortes fieri cœlestium virtutum, et perfrui æternæ claritatis gloria; ideoque precamur ut memores nostri intercedere dignemini pro nobis ad Dominum Deum nostrum. *Vers.* Gaudeat et exsultate, quia merces vestra multa est in cœlo.

847 Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Omnes sancti quanta passi sunt tormenta, ut securi pervenirent ad palmam martyrii! *Ant.* De palma ad regna pervenerunt sancti; coronas decoris meruerunt de manu Dei. *Ant.* Corpora sanctorum in pace sepulta sunt, et vivunt nomina eorum. *Ant.* Martyres Domini, Domino benedicite in æternum. *Ant.* Martyrum chorus, laudate Dominum, alleluia.

In Evangelio.

Antiph. Dabo sanctis meis locum nominatum in regno Patris mei. *Ant.* Hi sunt qui venerunt ex magna tribulatione, et laverunt stolas suas in sanguine Agni. *Ant.* Hi sunt qui pro lege Dei sui mortui se tradere non dubitaverunt. Ab iniquis interfecti sunt, et in æternum vivunt cum Christo. Agnum secuti sunt, et acceperunt palmam. *Ant.* Sancti per fidem vice-runt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt promissiones.

Item Antiphonæ in Matutinis Laudibus.

Antiph. Justorum autem animæ in manu Deisunt, et non tanget illos tormentum maliitiæ. *Ant.* Si coram hominibus tormenta passi sunt, spes electorum est immortalis in æternum. *Ant.* Tradiderunt corpora sua ad supplicia, ideo coronantur, et accipiunt palmam. *Ant.* Tanquam aurum in fornace probavit electos Dominus, et quasi haulocausta accepit illos in æternum. *Ant.* Spiritus et animæ Justorum, Hymnum dicite Deo nostro, allel., allel. *Ant.* Exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis.

In Evangelio.

Antiph. Fulgebunt justi, et tanquam scintillæ in arundinetis discurrunt. Judicabunt nationes, et regnabunt in æternum. *Ant.* Isti sunt sancti, qui pro Dei amore minas hominum contempserunt. Christi martyres in regnum cœlorum exsultant cum angelis. O quam pretiosa est mors sanctorum, qui assidue assistunt ante Dominum, et ab invicem non sunt separati. *Ant.* Nomen sempiternum dabo sanctis meis, dicit Dominus, gaudium et lætitiā obtinebunt in æternum.

Item Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. In cœlestibus regnis sanctorum habitatio, et in æternum requies eorum. *Ant.* Dabo sanctis meis, *ut supra.* *Ant.* Via justorum recta facta est. Sanctorum iter præparatum est in æternum. *Ant.* Sancti Spiritus et animæ Justorum, Hymnum dicite Deo in æternum. *Ant.* Justi autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum. *Ant.* Sancti qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assumunt pennas ut aquilæ; volabunt et non deficiunt.

In Evangelio.

Antiph. Ecce merces sanctorum copiosa est apud Deum; ipsi vero mortui sunt pro Christo, et vivunt in æternum. *Ant.* Isti sunt sancti qui pro Testamento Dei sua corpora tradiderunt, et in sanguine Agni laverunt stolas suas. *Ant.* Hæc est vera fraternitas, quæ nunquam potuit violari certamine. Qui effuso sanguine secuti sunt Dominum, contemnentes aulam regiam, pervenerunt ad regna cœlestia. **848** *Ant.* Propter Testamentum Domini, *ut supra.*

Item Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Super nivem dealbabuntur sancti tui, Domine. *Ant.* Sancti estis, dicit Dominus; multiplicabo numerum vestrum, ut oretis pro populo meo in loco isto. *Ant.* Sic in sancto apparuit tibi, ut videret

virtutem tuam, Domine. *Ant.* In velamento sancti tui, Domine, clamabunt dicentes: Deus, Deus meus, allel., allel. Sancti Domini, Domino benedicite in æternum. *Ant.* Hymnus omnibus sanctis ejus. *Ant.* In sanctis et in firmamento virtutis ejus Laudate Dominum omnes angeli ejus.

In Evangelio.

Antiph. O quam gloriosum est regnum, in quo cum Christo gaudent omnes sancti! Amicti stolis albis, sequuntur Agnum quocunque ierit. *Ant.* In tabernaculis justorum vox lætitiæ, allel. *Ant.* Sanctorum sicut aquilæ juvenus renovabitur. Florebunt sicut lilia in civitate Domini. *Ant.* Sanguis sanctorum martyrum pro Christo effusus est in terris, ideo adepti sunt præmia sempiterna. *Ant.* Istorum est enim regnum cœlorum, *ut supra.* *Ant.* Beati estis, sancti Dei omnes, qui meruistis consortes fieri cœlestium virtutum, et perfrui claritatis gloriæ; ideoque precamur, ut memores nostri intercedere dignemini pro nobis ad Dominum Deum nostrum. *Ant.* Gaudent in cœlis animæ sanctorum, qui Christi vestigia sunt secuti. Et quia pro ejus amore sanguinem suum fuderunt, ideoque cum Christo exsultant sine fine. *Ant.* O viri misericordiæ, quorum non acceperunt oblivionem justitiæ, et semen eorum et filii propter eos usque in æternum cum gloria permanent. Corpora eorum in pace sepulta, non derelinquantur virtutibus plena; vivunt nomina eorum in sæcula. *Ant.* O veneranda martyrum certamina, qui in suis corporibus pro Christo immania pertulerunt tormenta! Ideo percipere meruerunt immarcessibilem æternæ gloriæ coronam, allel. *Ant.* Justorum animæ in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum mortis. In pace sunt ea quæ possident, allel. *Ant.* Beati eritis cum vos oderint homines; et cum spreverint vos, et exprobraverint, et ejecerint nomen vestrum tanquam malum, propter Filium hominis Gaudete et exsultate, ecce enim merces vestra multa est in cœlo. *Ant.* Sancti mei qui in isto sæculo certamen habuistis, mercedem laborum ego reddam vobis. *Ant.* Sancti tui, Domine, florebunt sicut lilia, et sicut odor balsami erunt ante te, allel.

Antiphonæ et Responsoria in vigilia unius martyris, ad Vesperas.

Vers. Justus ut palma florebit. *Ant.* Hic est vere martyr, qui pro Christi nomine sanguinem suum fudit; qui minas judicium non timuit, nec terrene dignitatis gloriam quæsit; sed ad cœlestia regna feliciter pervenit.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem martyrum Dominum.

In primo nocturno.

Antiph. In lege Domini. *Psal.* Beatus vir. *Ant.* Prædicans. **849** *Psal.* Quare fremuerunt. *Ant.* Voce mea. *Psal.* Domine, quid multiplicati sunt. *Vers.* Voce mea.

Responsoria unde supra.

Resp. Iste sanctus pro lege Dei sui certavit usque ad mortem, et a verbis impiorum non timuit; fundatus enim erat supra firmam petram. *Vers.* Iste est qui contempsit vitam mundi, et pervenit ad cœlestia regna. Fundatus. *Resp.* Domine, prævenisti eum in Benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. *Vers.* Vitam petisti a te, et tribuisti ei longitudinem dierum in sæculum, et in sæculum sæculi. *Resp.* Justus germinabit sicut liliolum, et florebit in æternum ante Dominum. *Vers.* Plantatus in domo Domini, in atrii domus Dei nostri. Et florebit. *Resp.* Iste cognovit justitiam, et vidit mirabilia magna; et exoravit Altissimum, et inventus est in numero sanctorum. *Vers.* Iste est qui contempsit, *ut supra.* Et inventus.

In nocturno secundo.

Antiph. Filii hominum. *Psal.* Cum invocarem.

. Scuto bonæ voluntatis. *Psal.* Verba mea. **A**
n universa terra. *Psal.* Domine, Dominus no-
Vers. Gloria et honore.

v. unde supra.

p. Stulam jucunditatis induit eum Dominus, et
am pulchritudinis posuit super caput ejus. *Vers.*
it illum pane vitæ et intellectus, et aqua sa-
æ salutaris potavit eum. Et coronam. *Resp.* Co-
aurea super caput ejus, expressa signo sancti-
gloriæ, honoris, et opus fortitudinis. *Vers.*
am pervenisti eum in Benedictionibus dulce-
posuisti in capite ejus coronam de lapide pre-
Expressa. *Resp.* Hic est vere martyr, qui pro
i nomine sanguinem suum fudit, qui minas ju-
non timuit, nec terrenæ dignitatis gloriam
vit, sed ad cælestia regna pervenit. *Vers.*
n deduxit Dominus per vias rectas, et ostendit
gnum Dei. Quia minas.

In tertio nocturno.

aph. Justus Dominus. *Psal.* In Domino confido.
abitabit. *Psal.* Domine, quis habitabit. *Ant.*
sti, Domine. *Psal.* Domine, in virtute. *Vers.*
sti, Domine.

ponsorio unde supra.

p. Posuit coronam capiti meo, et circumdedit
stimento salutis, ad expugnandas gentes et om-
imicos. *Vers.* Judica, Domine, nocentes me,
na impugnantes me. Apprehende arma et scu-
t exsurge in adjutorium mihi. Ad expugnan-
Resp. Hic est vir, qui non est derelictus a Deo
certaminis sui. Et ipse conculcavit caput ser-
antiqui. Modo coronabitur quia fideliter vici-
ndatis Domini. *Vers.* Armis divinis percuteus
am persequentium supervicit. Modo. *Vers.* Iste
i contempsit. *Resp.* Desiderium animæ ejus
sti ei, Domine, et voluntate labiorum ejus non
asti eum. *Vers.* Vitam petiit. *Resp.* Gloria et
e coronasti eum, Domine, et constituisti eum
opera manuum tuarum, omnia subiecisti sub
is ejus. *Vers.* Quoniam elevata est magnificen-
a super cælos, Deus, Omnia. *Resp.* Quoniam
nisti eum. *Resp.* Qui me confessus fuerit com-
ominibus, dicit Dominus, et ego confitebor eum
i Patre meo qui in cælis est. *Vers.* Qui mihi
trat, me sequatur; et ubi ego sum, illic et mi-
meus erit.

850 *Antiphonæ in matutinis Laudibus.*

iph. Qui me confessus fuerit coram hominibus
ebor et ego eum coram Patre meo. *Ant.* Qui
ur me non ambulat in tenebris, sed habebit
i vitæ, dicit Dominus. *Ant.* Si quis mihi mini-
rit, honorificabit eum Pater meus, qui est in
dicit Dominus. *Ant.* Qui mihi ministrat me ser-
r, et ubi ego sum, illic erit et minister meus.
/olo, Pater, ut ubi ego sum, illic sit et mini-
neus. *Vers.* Justum ut palma.

In Evangelio.

iph. Si quis per me introierit, salvabitur, et
a inveniet, dicit Dominus. *Ant.* Qui vult venire
ne, dicit Dominus, abneget semetipsum, et tol-
ucem suam, et sequatur me. *Ant.* Amavit eum.
Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam
am custodit eam. *Ant.* Iste sanctus pro lege
ii certavit usque ad mortem, et a verbis im-
non limuit; fundatus enim erat supra firmam
n. *Ant.* Iste est qui contempsit vitam mundi, et
xit ad cælestia regna. *Ant.* Nisi granum fru-
cadens in terra mortuum fuerit, ipsum solum
.. *Ant.* Beatus vir qui suffert tentationem, quia
robatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam
nisiit Deus diligentibus se. *Ant.* Hic vir despi-
mundum et terrena triumphans, divitias cælo
lit ore, manu.

æ lineæ desunt in Ms.)

In vigilia unius confessoris. Ad Vesperas.

Vers. Ecce sacerdos magnus. *Ant.* Similabo eum
viro sapienti, qui ædificavit domum suam super pe-
tram. *Ant.* Amavit eum Dominus, et ornavit eum,
stolam gloriæ induit eum, et ad portas paradisi coro-
navit eum.

Ad Invitorium.

Antiph. Regem confessorum Dominum.

In primo nocturno.

Antiph. Beatus vir qui in lege Domini meditatur,
voluntas ejus permanet die ac nocte; et omnia quæ-
cunque faciet, semper prosperabuntur. *Psal.* Bea-
tus vir. *Antiph.* Beatus iste sanctus, qui confisus est
in Domino, prædicavit præceptum Domini, constitu-
tus est in monte sancto ejus. *Psal.* Quare fremue-
runt. *Ant.* Tu es gloria mea, tu es susceptor meus,
Domine. Tu exaltans caput meum, et exaudisti me
de monte sancto tuo. *Psal.* Domine, quid multipli-
cati sunt. *Vers.* Voce mea.

Responsoria unde supra.

Resp. Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca
fuisi fidelis, supra multa te constituam; intra in
gaudium Domini tui. *Vers.* Domine, quinque talenta
tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratum sum.
Intra. *Resp.* Ecce sacerdos magnus, qui in diebus
suis placuit Deo. Ideo jurejurando fecit illum Domi-
nus crescere in plebem suam. *Vers.* Benedictionem
omnium gentium dedit illi, et Testamentum suum
confirmavit super caput ejus. *Resp.* Juravit Dominus,
et non pœnitebit eum. **851** Tu es sacerdos in æter-
num, secundum ordinem Melchisedech. *Vers.* Dixit
Dominus Domino meo, sede a dextris meis. Se-
cundum.

In secundo nocturno.

Antiph. Invocantem exaudivit Dominus sanctum
suum; Dominus exaudivit eum et constituit eum in
pace. *Psal.* Cum invocarem. *Ant.* Lætentur omnes
qui sperant in te, Domine, quoniam tu benedixisti
Justo. Scuto bonæ voluntatis coronasti eum. *Psal.*
Verba mea. *Ant.* Domine Dominus noster, quam ad-
mirabile est nomen tuum in universa terra. Quia glori-
a et honore coronasti sanctum tuum, et constituisti
eum super opera manuum tuarum. *Psal.* Ipsum.
Vers. Gloria et honore.

Responsoria.

Resp. Posui adjutorium super potentem, et exal-
tavi electum de plebe mea; manus enim mea auxi-
liabitur ei. *Vers.* Inveni David servum meum, oleo
sancto meo unxi eum. Manus enim. *Resp.* Iste est
qui ante Deum magnas virtutes operatus est, et om-
nis terra doctrina ejus repleta est. Ipse intercedat
pro peccatis omnium populorum. *Vers.* Iste est qui
contempsit. *Resp.* Iste homo ab adolescentia sua
partim meruit infirmos curare. Dedit illi Dominus cla-
ritatem magnam, cæcos illuminare et dæmones effu-
D gare. *Vers.* Ecce homo sine querela, verus Dei cul-
tor, abstinens se ab omni opere malo, et permanens
in innocentia sua. Dedit.

In tertio nocturno.

Antiph. Domine, iste sanctus habitabit in taber-
naculo tuo; operatus est justitiam, requiescet in
monte sancto tuo. *Psal.* Qui ingreditur sine macu-
la. *Ant.* Vitam petiit a te, tribuisti ei gloriam, et
magnum decorem imposuisti super eum. Posuisti in
capite ejus coronam de lapide pretioso. *Psal.* Do-
mine, in virtute. *Ant.* Hic accipiet benedictionem a
Domino, et misericordiam a Deo salutari suo, quia
hæc est generatio quærentium Dominum. *Psal.* Do-
mine, in virtute. *Vers.* Posuisti, Domine.

Responsoria unde supra.

Resp. Amavit eum Dominus et ornavit, stolam
gloriæ induit eum, et ad portas paradisi coronavit
eum. *Vers.* Induit eum Dominus lorica fidei, et co-
ronavit eum. Et ad portas. *Resp.* Iste homo perfecit

omnia quæ locutus est ei Deus, et dixit ad eum : Ingredere in requiem meam, quia vidi te justum coram me ex omnibus gentibus. *Vers.* Iste est qui contempsit vitam mundi. *Resp.* Cibavit illum pane vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potavit eum. *Vers.* Custodivit eum ab inimicis, et a seductoribus tutavit eum. *Vers.* Justum deduxit Dominus per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei, et dedit scientiam sanctorum, honestavit illum in laboribus suis. *Vers.* Cibavit illum. *Vers.* Magnificavit eum in conspectu regum, et dedit illi coronam gloriæ. Honestavit. *Resp.* Sacerdotes ejus induant justitiam, et sancti ejus exultatione exultabunt. *Vers.* Illuc producam cornu David. Paravi lucernam Christo meo. Et sancti.

Antiphonæ in matutinis Laudibus.

Antiph. Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, et inventus est justus. *Ant.* Beatus ille servus quem cum venerit Dominus ejus, et pulsaverit januam invenerit vigilantem. *Ant.* Fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam. *Ant.* Sacerdotes Dei, benedicite Domino. Servi Domini, Hymnum dicite Deo in æternum. *Ant.* Serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui. *Vers.* Justum deduxit Dominus.

In Evangelio.

Antiph. Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, dicit Dominus. *Ant.* Euge, serve bone, in modico fidelis, intra in gaudium Domini tui. *Ant.* Domine, quinque talenta tradidisti, ecce alia quinque superlucratum sum.

Item in Matutinis.

Antiph. Euge, serve bone, in modico fidelis. *Ant.* Non est inventus similis illi, qui conservaret legem Excelsi. *Ant.* Ideo jurejurando fecit illum Dominus crescere in plebem suam. *Ant.* Magnificavit illum in conspectu regum, et dedit illi coronam gloriæ. *Ant.* Servi Domini, Dominum benedicite in æternum. *Ant.* Et testamentum suum confirmavit super caput ejus, et invenit gratiam coram oculis Domini. *Ant.* Statuit illi Testamentum sempiternum; et dedit illi sacerdotium magnum.

In Evangelio.

Antiph. Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris. *Ant.* Iste est qui ante Deum magnas virtutes operatus est; et omnis terra doctrina ejus repleta est. Ipse intercedat pro peccatis omnium populorum. *Ant.* Sacerdotes tui induant justitiam, et sancti tui exultent, Domine. *Ant.* Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam, quando Dominus vester venturus sit. *Ant.* Hoc autem scitote, quia si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique et non sineret perfodi domum suam.

Antiphonæ de susceptione regum.

Antiph. Exaudita est Oratio tua, dicit Dominus, et elemosynæ tuæ ascenderunt in conspectu Domini Dei tui. *Ant.* Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis frugum tuarum da pauperibus. In conspectu. *Ant.* Famulo meo ego præstiti honorem magnum, dicit Dominus, et omnes inimicos ejus humiliavi, et coronam vitæ dedi ei. *Ant.* Inimicos ejus induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. *Ant.* Erit Dominus adjutor tuus contra omnes inimicos tuos. Et sicut argentum igne probatum mundum faciet te. Tunc orando habebis fiduciam, et dum oraveris ad eum, exaudiet te. *Ant.* Multitudinem dierum et annos vitæ apponet tibi Dominus, misericordia et veritas non te deserent, quia Dominus erit in latere tuo, et custodiet te. Et dum. *Vers.* Erit Dominus adjutor tuus contra inimicos tuos. *Resp.* Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum; manus enim mea auxiliabitur ei. *Vers.* Nihil proficiet inimicus in eo et filius iniqui-

latis non nocebit eum. *Resp.* Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum, dicit Dominus. Conforta populum meum, neque timeas. Ecce Dominus Deus tuus ante te est; non te derelinquet. *Vers.* Quoniam tecum est Dominus Deus tuus in omnibus ad quæcumque perrexeris. Et non te. *Resp.* Dominus qui elegit me, ipse me confortavit corona justitiæ. Via enim mea recta est coram te, Domine. *Vers.* Via justorum, ut supra. *Vers.* Elegisti, Domine, principem et judicem populo tuo, ut ædificarem templum nomini tuo in civitate habitationis tuæ. *Resp.* Doctrinam sapientiæ dedi in corde tuo, dicit Dominus, et exaudivi te. Et protegam civitatem istam. Et sit pax in diebus tuis. *Vers.* Inquisivi sapientem, et sacerdotem similem sibi non inveni. Ut video, Spiritum Dei habes in te; ideo magnus es in domo Domini; et de ore tuo audiet omnis populus, qui tibi commissus est. *Vers.* Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, beatus populus. Qui tibi. *Resp.* Elegit te Dominus sacerdotem sibi, ad sacrificandum ei hostiam laudis. *Vers.* Tunc acceptabis sacrificium justitiæ, oblationes, et holocausta. Ad sacrificandum. *Vers.* Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua. *Resp.* Ego te tuli. *Resp.* Da mihi, Domine. *Resp.* Posui adjutor.

Deest linea in Ms.

Antiph. Ecce virum prudentem qui ædificavit supra petram. Et in ore ejus non est inventus dolus, quia Deus elegit eum sacerdotem sibi. *Ant.* Ecce vere Israelita, ut supra. *Ant.* Justus florebit sicut rosa plantata juxta rivos. Et sicut liliū dans suavitatem odoris. *Ant.* Plantatus in domo Domini, in atris Dei nostri florebit. *Ant.* Iste est fidelis et prudens dispensator, quem constituit Dominus super familiam suam, ut daret illis in tempore tritici mensuram. *Ant.* Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi. *Ant.* Erit Dominus adjutor tuus contra omnes inimicos tuos. Mundum te faciet, et dum oraveris ad eum, exaudiet te. *Ant.* Elegisti, Domine, principem judicem populo tuo in civitate tua. *Ant.* Doctrinam sapientiæ dedi in corde tuo, dicit Dominus, et exaudivi te ut protegas gregem istum, et sit pax in diebus tuis. *Ant.* Benedictus tu in civitate. Benedictus in agro. Benedictus sermo oris tui. *Ant.* Multitudinem dierum et annos apponat tibi Dominus; misericordia et veritas non te deserant. *Ant.* Statuit illi Testamentum sempiternum, et dedit illi sacerdotium magnum. *Vers.* Justum deduxit Dominus. *Ant.* Qui me dignatus es de stercore erigere, miserere mihi servo tuo: et concede mihi gratiam ad regendam plebem tuam. *Ant.* Lucesplendida fulgebis, et omnes fines terræ adorabunt te; nomen magnum invocabunt te.

In die ad Vesperas.

Antiph. Virgam virtutis tuæ. *Psal.* Dixit Dominus. *Ant.* In consilio justorum. *Psal.* Confitebor. *D.* *Ant.* Potens in terra erit semen. *Psal.* Beatus vir. *Ant.* Pretiosa in conspectu. *Psal.* Credidi. *Ant.* Justi confitebuntur. *Psal.* Eripe me, Domine. *Vers.* Ecce sacerdos magnus.

In Evangelio.

Antiph. Hodie huic domui salus a Deo facta est, atque supra firmam petram ædificata est Ecclesia Dei. *Ant.* Architectus fundavit domum istam, et sanctificavit eam, alleluia, quia sancta sanctorum manebunt in ea, alleluia.

In vigilia unius virginis, ad Vesperas.

Vers. Specie tua. *Ant.* Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas; inventa una pretiosa, dedit omnia sua, et comparavit eam.

Ad Invitorium.

Antiph. Regem virginum Dominum, venite, adoremus.

In primo nocturno.

Antiph. Ante thorum. *Psal.* Domine, Dominus noster. *Ant.* Hæc est quæ nescivit. *Psal.* Cæli enarrant. *Ant.* O quam pulchra est. *Psal.* Domini est terra. *Vers.* Specie tua.

Responsoria unde supra.

Resp. Diffusa est gratia. *Vers.* Myrrha et gutta. *Resp.* Veni, electa mea. *Vers.* Specie tua. *Resp.* Pulchra facie, sed pulchrior. *Vers.* Specie tua et pulchritudine.

In secundo nocturno.

Antiph. Specie tua et pulchritudine. *Psal.* Eructavit. *Ant.* Adjuvabit eam. *Psal.* Deus noster refugium. *Ant.* Dignare me laudare. *Psal.* Fundamenta. *Vers.* Adjuvabit eam.

Responsoria unde supra.

Resp. Virgo gloriosa semper. *Vers.* Fiat Domine, cor meum. *Resp.* Hæc est virgo sapiens, quam Dominus vigilantem invenit, quæ, acceptis lampadibus, surripit secum oleum, et veniente Domino introivit cum eo ad nuptias. *Vers.* Media autem nocte clamor factus : Ecce Sponsus venit, exite obviam ei. Et veniente. *Resp.* Induit me Dominus vestimento. *Vers.* Induit me Dominus cycladem in gyro textam, et immensis monilibus ornavit me. Et tanquam.

In tertio nocturno.

Antiph. Revertere, revertere. *Psal.* Cantate Domino. 1. *Ant.* Hæc est virgo sapiens. *Psal.* Dominus regnavit, exsultet. *Ant.* Tunc surrexerunt omnes. *Psal.* Dominus regnavit, irasc. *Vers.* Elegit eam Dominus.

Responsoria unde supra.

Resp. Veni, sponsa Christi, accipe coronam quam tibi Dominus præparavit ; pro cuius amore sanguinem tuum fudisti, et cum angelis in paradysum introibis. *Vers.* Veni, electa mea, et ponam in te thronum meum, quia concupivit Rex speciem tuam, et cum angelis. *Vers.* Propter veritatem, ut supra. *Resp.* Quinque prudentes virgines. *Vers.* Tunc surrexerunt. *Resp.* Ista est speciosa. *Vers.* Ista est quæ ascendit. *Resp.* Hæc est virgo sapiens et una. *Vers.* Media autem nocte. *Resp.* Specie tua et pulchritudine tua, intende, prospere procede, et regna. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem.

In Matutinis Laudibus.

Antiph. Hæc est virgo sapiens, et una de numero prudentum. *Ant.* Hæc est virgo sapiens, quam Dominus invenit vigilantem. *Ant.* Veni, sponsa Christi, accipe coronam quam tibi Dominus præparavit in æternum. *Ant.* Media nocte clamor factus est : Ecce Sponsus venit, exite obviam ei. *Ant.* Benedico te, Pater, ut supra. *Ant.* Inventa una pretiosa margarita, dedit omnia, et comparavit eam. *Vers.* Diffusa est.

In Evangelio.

Antiph. Veniente Sponso, virgo prudens præparata, **855** introivit cum eo ad nuptias. *Ant.* Et quæ paratæ erant intraverunt cum ego ad nuptias. *Ant.* Et clausa est janua. *Ant.* Prudentes virgines, aptate vestras lampades, ecce Sponsus venit ; exite obviam ei. *Ant.* Quinque prudentes.

In dedicatione ecclesiæ, in vigilia, ad Vesperas.

Vers. Domum tuam, Domine. *Ant.* Fundamenta templi huius sapientia tua fundavit Deus, in quo Dominum cæli collaudant angeli. Si irruant venti, et fluant flumina, non poterunt illud movere unquam. Fundatum enim est supra petram. *Ant.* Lapidis pretiosi. *Ant.* Vere locus iste sanctus est, et porta cæli.

Ad Invitatorium.

Antiph. Regem magnum Dominum.

A

In primo nocturno.

Antiph. Tollite portas principes vestras, et elevamini, portæ æternales. *Psal.* Domini est terra. *Ant.* Erit mihi Dominus in Deum, et lapis iste vocabitur domus Dei. *Psal.* Deus noster refugium. *Ant.* Edificavit Moyses altare Domino Deo. *Psal.* Magnus Dominus. *Vers.* Domum tuam, Domine.

Responsoria unde supra.

Resp. In dedicatione templi decantabat populus laudem, et in ore eorum dulcis resonabat sonus. *Vers.* In Hymnis et confessionibus benedicebant Dominum. Et in ore. *Resp.* Fundata est domus Domini super verticem montium, et exaltata est super colles, et venient ad eam omnes gentes, et dicent : Gloria tibi, Domine. *Vers.* Benedic, Domine, domum istam, quam ædificavi nomini tuo. Et venient. *Vers.* Venientes autem, ut supra. *Resp.* Si Dominus meus fuerit. *Vers.* Vere Dominus est in loco. *Vers.* Surgens ergo mane Jacob tulit lapidem quem supponuerat capiti suo, et erexit in titulum, fundens oleum desuper, dixit : Erit mihi.

In secundo nocturno.

Antiph. Non est hic aliud, nisi domus Dei, et porta cæli. *Psal.* Quam dilecta. *Ant.* Vidit Jacob scalam, summitas ejus cælos tangebant, et descendentes angelos, et dixit : Vere locus iste sanctus est. *Psal.* Fundamenta. *Ant.* Erexit Jacob lapidem in titulum, fundens oleum desuper. *Psal.* Domine, Deus salutis. *Vers.* Domus mea.

Responsoria unde supra.

Resp. Erit mihi Dominus in Deum. *Vers.* Si Dominus Deus. *Vers.* Si reversus fuero. *Resp.* Exaudisti, Domine, Orationem meam. *Vers.* Qui regis. *Vers.* Domine, qui custodis pactum. *Resp.* Domine, si conversus. *Vers.* Qui regis. *Vers.* Si peccaverit in te populus.

In tertio nocturno.

Antiph. Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur. *Psal.* Ipsum. *Ant.* Templum Domini sanctum est, Dei cultura est, Dei ædificatio est. *Psal.* Cantate 1. *Ant.* Benedicta gloria Domini de loco suo. *Psal.* Dominus regnavit, exsultet. *Vers.* Hæc est domus Domini.

Responsoria unde supra.

Resp. Tu, Domine universorum. *Vers.* Qui regis. *Resp.* Audi, Domine, Hymnum. *Vers.* Respice de sanctuario. *Resp.* Respice, Domine, domum istam, quam ædificavi nomini tuo. Venientium in loco isto exaudi, Domine, preces in excelso solio gloriæ tuæ.

856 *Vers.* Audi, Domine, preces quas fundit famulus tuus coram te, ut aperias oculos tuos super domum istam. *Vers.* Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te. Exaudi. *Resp.* Adduxisti sanctos tuos in præparationem, quam præparaverunt manus tuæ Domine. *Vers.* Hæc est domus Domini, et porta cæli. *Resp.* Fundata est domus Domini super verticem montis Sion, et super cacumen ejus mater exsultet Ecclesia, et venient ad eam omnes gentes et lætabuntur, quia in ea decantet vox lætitiæ. *Vers.* Mater Sion dicet : Homo, et homo natus est in ea. Et ipse fundavit eam Altissimus. *Resp.* Lapidis pretiosi omnes muri tui, et gemmis turres ædificabuntur, et propugnacula ejus auro mundo. *Vers.* Duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt, et ipsæ duodecim margaritæ lapides pretiosi. *Vers.* Hæc est domus Domini, et porta cæli. Et vocabitur aula Dei. *Resp.* In montem Dei Oreb vidit tabernaculum Dei magnam lucem fulgentem, in quo cantent angeli, dicentes : Vere domus Dei hic, et habitatio sanctorum. *Vers.* Magnus Dominus.

Antiphonæ in Matutinis Laudibus.

Antiph. Domum tuam, Domine, decet sanoti-

tudo in longitudine dierum. *Ant.* Domus mea, domus Orationis vocabitur. *Ant.* Hæc est domus Domini firmiter ædificata, bene fundata est supra firmam petram. *Ant.* Bene fundata est domus Domini supra firmam petram. *Ant.* Lapides pretiosi omnes muri tui, et turres Jerusalem gemmis ædificabuntur. *Vers.* Fundata est domus.

In Evangelio.

Antiph. O quam metuendus est locus iste ! vere non est hic aliud nisi domus Dei, et porta cæli. *Ant.* Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. At ille festinans descendit, et suscepit illum gaudens in domo sua. Hodie huic domui salus a Deo facta est, alleluia. *Ant.* Mane surgens Jacob, erigebat lapidem in titulum, fundens oleum desuper, votum vovit Deo. Vere locus iste sanctus est, et ego nesciebam. *Ant.* Sanctificavit Dominus tabernaculum suum, quia hæc est domus Dei, in qua invocetur nomen ejus de quo scriptum est : Et erit ibi nomen meum, dicit Dominus. *Ant.* Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor, lavabis me, et super nivem dealbabor. *Psal.* Miserere mei, Deus. Ecce odor filii mei sicut odor agri quem benedixit Dominus. *Ant.* Sanctificavit Dominus tabernaculum suum : Deus in medio ejus non commovebitur. *Psal.* Deus noster.

** Antiphonæ de Hymno trium puerorum.*

Antiph. Tres in fornace ignis deambulabant, et collaudabant Dominum regem, canentes ex uno ore Hymnum dicebant : Benedictus es Deus, alleluia. *Ant.* Video virum similem Filio Dei confortantem pueros in camino ignis, alleluia. *Ant.* Tres ex uno ore canebant regi magno : Gloria in excelsis Deo, allel. *Ant.* Tres ex uno ore clamabant in camino ignis, et psallebant : Benedictus Deus. *Ant.* Laudemus viros gloriosos, qui vicerunt regna mundi, alleluia. *Ant.* Tres video viros ambulantes per medium ignis, et aspectus quarti similitudo est Filii Dei, alleluia. *Ant.* Hymnum dicamus, **857** alleluia, Domino Deo nostro, alleluia. *Ant.* Benedictus es, Domine, qui intueris abyssos, et sedes super cherubim, allel. *Ant.* Benedictus Dominus Sidrac, Misac, et Abdenago, qui eruit servos suos de camino ignis pueri tres, et in medio eorum Filius Dei, et Hymnum Deo dicebant, allel. *Ant.* Sidrac, Misac et Abdenago, quasi ex uno ore Hymnum canebant Regi magno, allel. *Ant.* In Camino ignis pueri tres uno ore collaudabant Deum, allel. *Ant.* Ambulabant in camino ignis pueri tres, et inter illos Deus erat Rex ; et dicebant : Deum Regem habemus. *Ant.* Non cessabant ministri regis succedentes flammam, ut sanctos Dei pueros comburerent. De cælo venit tanquam spiritus roris flantis ; refrigerium præstabat sanctis. *Ant.* Tres pueri in camino Trinitatem figurantes, et ignis minas conculcantes, hæc laudantes cantabant : Benedictus es, deus Patrum nostrorum, alleluia. *Ant.* Tres pueri jussu regis in caminum missi sunt, non timentes flammam ignis, dicebant : Benedictus Deus. *Ant.* Anania, Azaria, Misael, Dominum benedicite in æternum. *Ant.* Sidrac, Misac, Abdenago, magni servi Dei excelsi. *Ant.* Hymnum dicite, et superexaltate eum in sæcula, et benedicite. *Ant.* Laudate, et superexaltate Dominum in sæcula, et benedicite. *Ant.* Benedictus es in firmamento cæli, et laudabilis et gloriosus et superexaltatus in omnia sæcula. *Ant.* In camino ignis ardentis pueri tres, et in medio eorum Deus erat Rex. Una voce dicebant : Benedictus es, Deus. *Ant.* Est Deus in cælis

A cuius [cui] nos servimus. Potens est eripere nos de camino ignis, et de manibus tuis, o rex, liberare nos.

(Desunt quinque linee in Ms.)

b Responsoria de libro regum.

Resp. Deus omnium exauditor est, ipse misit angelum suum, et tulit me de ovibus patris mei, et unxit me unctione misericordiæ suæ. *Vers.* Dominus qui eripuit me de ore leonis, et de manu bestię liberavit me. Et unxit. *Resp.* Dominus qui eripuit me de ore leonis, et de manu bestię liberavit me, ipse me eripiet de manibus inimicorum meorum. *Vers.* Misit Deus misericordiam suam et veritatem suam, animam meam eripuit de medio catulorum leonum. Ipse. *Resp.* Prævaluit David in Philistæo, in funda et lapide, in nomine Domini agminum Dei Israel. *Vers.* Ut sciat omnis terra quia est Deus in Israel, quia non in gladio, nec in hasta salvat Dominus. Agminum. *Resp.* Ego te tuli de domo patris tui, dicit Dominus, et posui te facere [pascere] gregem populi mei, et fui tecum in omnibus ubique ambulasti, firmans regnum tuum in æternum. *Vers.* Qui regis Israel, intende, qui deducis velut ovem Joseph. Et fui tecum. *Resp.* Montes Gelboe, nec ros, nec pluvia veniat super vos, ubi ceciderunt fortes Israel. *Vers.* Omnes montes, qui in circuitu ejus sunt, visitet Dominus, a Gelboe transeat, ubi ceciderunt. *Resp.* Peccavi super numerum arenæ maris, **858** et multiplicata sunt peccata mea ; et non sum dignus videre altitudinem cæli, præ multitudinem iniquitatis meæ, quoniam irritavi iram tuam, et malum coram te feci. *Vers.* Quoniam iniquitatem meam ego agnosco, et delictum meum coram me est semper ; tibi soli peccavi. *Resp.* Recordare, Domine, Testamenti tui, et dic angelo percutienti : Cesset jam manus tua, ut non desoletur terra, et ne perdas omnem animam vivam. *Vers.* Quiescat, Domine, ira tua a populo tuo, et a civitate sancta tua. Ut non. *Resp.* Exaudisti, Domine, Orationem servi tui, ut ædificarem templum nomini tuo. Benedic et sanctifica domum istam in sempiternum, Deus Israel. *Vers.* Qui regis, ut supra. *Resp.* Domine, si conversus fuerit populus tuus, et oraverit ad sanctuarium tuum, tu exaudies in cælo, Domine ; et libera eos de manibus inimicorum eorum. *Vers.* Si peccaverit in te populus tuus, et conversus egerit pœnitentiam ; veniensque oraverit in loco isto. Tu exaudies. *Resp.* Audi, Domine, Hymnum et Orationem, qua servus tuus orat coram te hodie, ut sint oculi tui aperti, et aures tuæ intentæ super domum istam die ac nocte. *Vers.* Qui regis, usque appare. *Resp.* Præparate corda vestra Domino, et servite illi, et liberabit vos de manibus inimicorum vestrorum. *Vers.* Auferte deos alienos de medio vestri. Et liberabit. *Resp.* Factum est dum tolleret Dominus Eliam per turbem in cælum, Eliseus clamabat dicens : Pater mi, Pater mi, currus Israel et auriga ejus. *Vers.* Oro, Domine, ut fiat duplex spiritus tuus in me. At ille, si videris, quando tollar a te, erit quod petisti. Eliseus.

Antiphonæ in eodem.

Antiph. Loquere, Domine, quia audivit servus tuus. *Ant.* Cognoverunt omnes a Dan usque Bersabee, quod fidelis Samuel propheta esset Domini. *Ant.* Prævaluit David in Philistæo in funda et lapide, in nomine Domini. *Ant.* Nonne iste est David, de quo canebant in chore dicentes : Saul percussit mille, et David decem millia in millibus suis. *Ant.* Iratus Saul dixit : Mihi mille dederunt, et filio Isai dederunt decem millia. *Ant.* Quis enim in omnibus ^a sicut [sicut] David fidelis inventus est in regno tuo, egrediens et regrediens, et pergens ad imperium regis. *Ant.* Dixitque

phonarii, in prolog.

^a Hoc est, usque ad *appare coram Ephraim*, etc., in eodem Psalm. *Qui regis.*

^d In Ms. sæpe usurpatur *d* pro *t*, et vice versa.

^a De his Antiphonis et de sequentibus Respons. fuse Amalarius, lib. de Ord. Antiphonarii, cap. 70. et seq.

^b Canebantur a Dominica 2 post Pentecosten, usque ad mensem Aug. Vide Amalarium, de Ord. Anti-

universus populus ad Samuel : Ora pro nobis ad Dominum Deum tuum, et non moriamur universi pro peccatis nostris. *Ant.* Dixitque David ad Dominum, cum vidisset angelum cædentem populum : Ego sum qui peccavi, ego inique egi ; isti qui oves sunt quid fecerunt ? Avertatur, obsecro, Domine, ira tua a populo tuo, allel. *Ant.* Rex autem David cooperto capite incedens lugebat filium, dicens : Absalon fili mi, fili mi Absalon, quis mihi det ut ego moriar pro te, fili mi Absalon.

• *Responsoria de Sapientia Salomonis.*

Resp. Emitte, Domine, sapientiam de sede magnitudinis tuæ ; ut mecum sit, et mecum laboret : ut sciam quid acceptum sit coram te omni tempore. *Vers.* Da mihi, Domine, sedium tuarum assistricem sapientiam. *Ut. Resp.* Domine Pater, et Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu maligno. **859** Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, et desiderio [desiderium] maligno averte a me, Domine. Aufer a me concupiscentiam, et animo irreverenti et infrunito ne tradas me, Domine. *Vers.* Da mihi, Domine, ut supra. Et animo. *Resp.* Da mihi, Domine, sedium tuarum assistricem sapientiam ; et noli me reprobare a pueris tuis, quoniam servus tuus sum ego, et filius ancillæ tuæ. *Vers.* Domine Pater, et Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu maligno. *Resp.* Gyrum cæli circuivi sola, et in fluctibus maris ambulavi. In omni gente et in omni populi primatum tenui, superborum et sublimium colla propria virtute calcavi. *Vers.* Ego in altissimis inhabitavi, et thronus meus in columna nubis. Superborum. *Resp.* Initium sapientiæ timor Domini ; intellectus bonus facientibus eam : laudatio ejus manet in sæculum sæculi. *Vers.* Dispersit, dedit pauperibus. Laudatio. *Resp.* Verbum iniquum et dolosum longe fac a me, Domine ; divitias et paupertates ne dederis mihi, sed tantum victui meo tribue necessarium. *Vers.* Ne forte satiatus evomam illud, et perjurem nomen Dei mihi. Sed. *Resp.* Ne derelinquas me, Domine Pater, et dominator vitæ meæ, ut non corruam in conspectu adversariorum meorum, ne gaudeat de me inimicus meus. *Vers.* Apprehende arma et scutum, ut supra. Ne gaudeat. *Resp.* Magna enim sunt judicia tua, Domine et inenarrabilia verba tua : magnificasti populum, et honorasti. *Vers.* Deduxisti sicut oves populum tuum, in manu Moysi et Aaron. Magnificasti. *Resp.* Supersalutem et omnem pulchritudinem dilexi sapientiam, et proposui pro luce habere illam. Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa. *Vers.* Dixi sapientiæ : Soror mea es, et prudentiam vocavi, anima mea. Venerunt. *Resp.* Quæ sunt in corde hominum oculi tui vident, Domine, et in libro tuo omnia scribentur. Homo videt in facie, Deus autem in corde. *Vers.* Imperfectum meum viderunt oculi tui. Et in. *Resp.* Præbe, fili, cor tuum mihi, et oculi tui vias meas custodiant, ut addatur gratia capiti tuo. *Vers.* Attende, Fili mi, sapientiam meam, et ad eloquium meum inclina aurem tuam. Ut addatur. *Resp.* In principio Deus antequam terram faceret, priusquam abyssos constitueret priusquam produceret fontes aquarum, antequam montes collocarentur, ante omnes colles genera vit me Dominus. *Vers.* Ego in altissimis habito. Ante omnes colles. *(Desunt tres lineæ in Ms.)*

Antiphonæ in eodem.

Antiph. Salomon fili, scito Deum Patris tui, et servi ei corde perfecto, et animo humiliato. *Ant.* Sapientia ædificavit sibi domum, excidit columnas septem. Subdidit sibi gentes, superborumque et sublimium colla propria virtute calcavit. *Ant.* Ego in altissimis inhabitavi, et thronus meus in columna nubis. *Ant.* Sapientia clamitat in plateis : Si quis diligit sapientiam, ad me declinet, et eam inveniet ; et eam dum inve-

nerit, beatus est si tenuerit illam. *Ant.* Dominus possedit me initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio : necdum erant abyssi, et ego parturiebar ; quando præparabat cælos, aderam, cum eo componens **860** omni tempore. *Ant.* Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum.

b *Responsoria de beato Job.*

Resp. Si bona suscipimus de manu Domini, mala autem quare non sustineamus ? Dominus dedit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum. *Vers.* In omnibus his non peccavit Job labiis suis, neque stultum quid contra Deum locutus est. *Resp.* Antequam comedam suspiro, et tanquam inundantes aquas sic rugitus meus, quia timor quem timebam evenit mihi, et quod verebar accidit. Nonne dissimulavi, nonne silui, et jam quievi, et venit super me misericordia tua, Domine. *Vers.* Nolo multa fortitudine contendat mecum, nec magnitudinis suæ mole me premat ; æquitatem proponat contra me. *Resp.* Utinam appenderentur peccata mea quibus iram merui, et calamitas quam patior, in statera ! *Vers.* Quasi arena maris hæc gravius appareret ; unde et verba mea dolore sunt plena. Et calamitas. *Resp.* Quare detraxistis sermonibus veritatis ? ad increpandum verba compositis, et subvertere nitimini amicum vestrum. Verumtamen quæ cogitastis explete. *Vers.* Militia est vita hominis super terram, et sicut dies mercenarii dies ejus. Verumtamen. *Resp.* Induta est caro mea putredine, et sordibus pulveris cutis mea aruit et contracta est. Memento mei, Domine, quia ventus est vita mea. *Vers.* Dies mei sicut umbra declinaverunt, et ego sicut fenum arui. Memento. *Resp.* Memento mei, Deus quia ventus est vita mea ; nec aspiciat me visus hominis. *Vers.* De profundis clamavi ad te, Domine, Domine, exaudi vocem meam. Nec aspiciat. *Resp.* Paucitas dierum meorum finitur brevi. Dimitte me, Domine ; sine, plangam paupulum dolorem meum, antequam vadam ad terram tenebrosam et opertam mortis caligine. *Vers.* Ecce in pulvere sedeo, et in pulvere dormio ; et si mane me quæsieris, non subsistam. atqueam. *Resp.* Ne abscondas me, Domine, a facie tua. Manum tuam longe fac a me, et formido tua non me terreat. *Vers.* Voca me, et respondebo tibi ; aut certo loquar, et tu responde mihi. Manum. *Resp.* Quis mihi tribuat ut in inferno protegas me, et abscondas me, donec pertranseat furor tuus, Domine ; nisi tu qui solus es Deus, ut constituas tempus in quo recorderis mei. *Vers.* Nunquid sicut dies hominis dies tui, ut quæras iniquitatem meam, cum sit nemo qui de manu tua possit eruere. Nisi. *Resp.* Nunquid Dominus supplantas iudicium, aut omnipotens subvertit quod justum est ? Libera me, Domine, et pone me juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me. *Vers.* Apprehende arma et scutum, et exurge in adjutorium mihi. Libera. *Resp.* Nocte os meum perforatur doloribus, et qui me comedunt non dormiunt. A multitudine eorum consumitur vestimentum. Comparatus sum luto, et assimilatus sum favillæ et cineri. *Vers.* O custos hominum ! quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihi melius gravis ? Parce mihi, Domine, nihil enim sunt dies mei. Comparatus. *Resp.* Scio, Domine, quia morti me traditurus es, ubi constituta est omnis domus viventium ; spero in te, Domine, quia non ad consumptionem meam omittis manum tuam, et si in profundo interni demersus fuero, **861** inde me liberabis. *Vers.* Si ascendero in cælum, tu illic es, si descendero in infernum, inde me.

Antiphonæ in eodem.

Antiph. Cum audisset Job nuntiorum verba, sustinuit patienter et ait : Si bona suscepimus de manu

a Pro Dominicis mensis Aug. ex eodem Amalario, loco citato, excepta tamen priori Dominica.

b Pro Dominica 2 et 3 Septembris, ex laudato Amalario, ibid.

Domini, mala autem quare non sustineamus? In omnibus his non peccavit Job labiis suis, neque aliquid stultum contra Deum locutus est. *Ant.* In omnibus his non peccavit Job labiis suis, neque stultum quid contra Deum locutus est. *Ant.* Quantas habeo iniquitates et peccata, ostende mihi. Cur faciem tuam abscondis, et arbitraris me inimicum tibi?

(*Deest linea in Ms.*)

• *Responsoria de Tobia.*

Resp. Peto, Domine, ut de vinculo improprietatis huius absolvas me, ut certe desuper terram eriplas me. Ne reminiscaris delicta mea, vel parentum meorum; neque vindictam sumas de peccatis meis, quia eruis sustinentes te, Domine. *Vers.* Qui regis Israel intende, qui deducis velut ovem Joseph. Ne reminiscaris. *Resp.* Omni tempore benedic Deum, et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omni tempore consilia tua in ipso permaneant. *Vers.* Memor esto, fili, quoniam pauperem vitam gerimus. Habebis multa bona si timueris Deum. Et omni. *Resp.* Memor esto, fili, quoniam pauperem vitam gerimus. Habebis multa bona si timueris Deum. *Vers.* Fiducia magna est coram summo Deo eleemosyna omnibus qui faciunt eam. Habebis. *Resp.* Sufficiebat nobis paupertas nostra, ut divitiæ computarentur. Nunquam fuisset pecunia illa pro qua emisisti filium nostrum baculum senectutis nostræ. *Vers.* Heu me! fili mi, ut quid te misimus peregrinari lumen oculorum nostrorum. *Baculum.* *Resp.* Benedicite Deum, cæli, et coram omnibus viventibus constitemus ei, quia fecit nobiscum misericordiam suam. *Vers.* Tempus est ut revertar ad eum qui me misit; vos autem benedicite Deum, et enarrate omnia mirabilia ejus. *Vers.* Benedicite Deum, cæli, et coram omnibus viventibus constitemini ei. Et enarrate.

Antiphona in eodem.

Antiph. Ne reminiscaris, Domine, delicta mea, vel parentum meorum, neque vindictam sumas de peccatis meis. *Ant.* Memor esto, fili, quoniam pauperem vitam gerimus. Habebis multa bona si timueris Deum. *Ant.* Omni tempore benedic Deum.

• *Responsoria de Judith.*

Resp. Adonai, Domine Deus magne et mirabilis, qui dedisti salutem in manu femine, exaudi preces servorum tuorum. *Vers.* Qui regis, ut supra. *Resp.* Tribulationes civitatum audivimus, quas passæ sunt, et defecimus. Timor et hebetudo mentis cecidit super nos, et super liberos nostros. Ipsi montes nolunt recipere fugam nostram. Domine, miserere. *Vers.* Qui regis, ut supra. *Vers.* Peccavimus cum patribus nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus. Domine, miserere. *Resp.* Benedixit te Dominus in virtute sua, qui per te ad nihilum **862** redegit inimicos nostros, ut non deficiat laus tua de ore hominum. *Vers.* Benedicta es tu a Domino Deo excelso, præ omnibus mulieribus. Ut non deficiat. *Resp.* Nos alium Deum nescimus præter Dominum in quo speramus, qui non despicit nos, nec amovet salutem a genere nostro. *Vers.* Quoniam omnes dii gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit. Qui non. *Resp.* Dominator Domine aëtherum et terræ, Creator aquarum, Rex universæ creaturæ tuæ, exaudi Orationem servorum tuorum. *Vers.* Qui regis. *Vers.* Tu, Domine, cui humilium semper et mansuetorum placuit deprecatio. Exaudi. *Resp.* Domine Deus qui conteris bella ab initio, eleva brachium tuum super gentes, quæ cogitant servis tuis mala, et dextera tua glorificatur in nobis. *Vers.* Qui regis. *Vers.* Allide virtutem eorum in virtute tua, cadat virtus eorum in iracundia tua. Et dextera. *Resp.* Vos qui in turribus estis, aperite portas. Dominus omnipotens fecit virtutem, et victoriam dedit de ini-

micis nostris. *Vers.* Laudate Dominum Deum nostrum, qui non deseruit sperantes in se, et in me adimplevit misericordiam suam, quam promisit domui Israel. *Vers.* Laudate Dominum, omnes gentes, et collaudate eum, omnes populi.

Antiphona in eodem.

Antiph. Adonai, Domine Deus magne et mirabilis, qui dedisti salutem in manu femine, exaudi preces servorum tuorum.

• *Responsoria de Esther.*

Resp. Domine Rex omnipotens, in ditione tua cuncta sunt posita, et non est qui possit resistere voluntati tuæ. Libera nos propter nomen tuum. *Vers.* Qui regis. *Vers.* Exaudi Orationem nostram, et converte luctum nostrum in gaudium. Propter. *Resp.* Conforta me, Rex sanctorum, principatum tenens, et da sermonem rectum in ore meo. *Vers.* Da nobis, Domine, locum pœnitentiæ, et ne claudas ora canentium te, Domine. Et da. *Resp.* Miserere, Domine, populo tuo, quia volunt nos inimici nostri perdere, et hæreditatem tuam delere, ne despicias partem tuam, quam redemisti ex Ægypto. Sed converte luctum nostrum in gaudium, ut viventes laudemus te Domine. *Vers.* Qui regis. *Vers.* Exaudi deprecationem nostram, et propitius esto sorti et funiculo hæreditatis tuæ. Sed converte. *Resp.* Da nobis, Domine, locum pœnitentiæ, et ne claudas ora canentium te, Domine. *Vers.* Ne tradas, Domine, sceptrum tuum his qui non sunt, ne redeant ad ruinam nostram. Et ne claudas. *Resp.* Recordare mei, Domine, ut supra. *Vers.* Qui regis. *Resp.* Spem in alium nunquam habui præter te, Deus Israel, qui irasceris, et propitius eris; et omnia peccata hominum in tribulatione dimittis. *Vers.* Domine Deus cæli et terræ, respice ad humilitatem nostram.

Antiphona in eodem.

Antiph. Domine Rex omnipotens, in ditione tua cuncta sunt posita, et non est qui possit tuæ resistere voluntati.

• *Responsoria de Esdra.*

Resp. Memento mei, Deus, in bono, et ne deleas **863** miserationes meas, quas feci in domo Dei mei, et in cæremoniis ejus. *Vers.* Memento verbi tui servo tuo, Domine, in quo mihi spem dedisti. In. *Vers.* Recordare mei, Domine Deus meus. Et ne deleas.

Antiphona in eodem.

Antiph. Memento, Domine, et ostende nobis in tempore tribulationis.

• *Responsoria de libro Machabæorum.*

Resp. Adaperiat Dominus cor vestrum in lege sua, et in præceptis suis; et faciat pacem in diebus nostris. Concedat vobis salutem, et redimat vos a malis. *Vers.* Exaudiat Dominus Orationes vestras, et reconcilietur vobis. Concedat. *Resp.* Tua est potentia, tuum regnum, Domine. Tu es super omnes gentes. Da pacem, Domine, in diebus nostris. *Vers.* Qui regis. Tu es. *Vers.* Creator omnium Deus, terribilis et fortis, justus et misericors. Da pacem. *Resp.* Refulsit sol in in clypeis aureis, et resplenderunt montes ab eis, et fortitudo gentium dissipata est. *Vers.* Dirumpam vincula populi mei, dicit Dominus, et disperdam omnia mala quæ induxi super eum. Et fortitudo. *Resp.* Impetum inimicorum ne timeritis. Memores estote, quomodo salvi facti sunt patres nostri. Et nunc clamemus in cælum, et miserebitur nostri Deus noster. *Vers.* Mementote mirabilem ejus quæ fecit Pharaoni et exercitui ejus [quos] projecit in mari. Et nunc. *Resp.* Ornaverunt faciem templi coronis aureis, et dedicaverunt altare Domino; et facta est lætitia

pro duabus prioribus Dominicis Octobris.

• Pro duabus ultimis Dominicis Octobris, ex eodem Amalaris.

• Assignantur Dominicæ ultimæ Septembris apud Amalaris, hoc jam laudato.

• *Ibidem* Responsoria ex Judith et Esther notantur

populo. *Vers.* In Hymnis et confessionibus A
ant Deum. Et facta est. *Resp.* In Hymnis et
ibus benedicebant Dominum, quia magna
ael, et victoriam dedit illis Dominus om-
Vers. Ornauerunt faciem templi coronis au-
dicaverunt altare Domino. Quia magna.
gregati sunt inimici nostri, et gloriantur in
a. Contere fortitudinem illorum, Domine,
e illos, ut cognoscant quia non est alius qui
nobis, nisi tu, Deus noster. *Vers.* Disperge
tate tua, et destrue eos, protector noster,
Ut cognoscant. *Resp.* Dixit Judas fratribus
tibi viros, et vade, libera fratres tuos in

Ego autem et Jonathan frater meus ibimus
itim. Sicut fuerit voluntas in caelo, sic fiat.
nunc clamemus in caelum, et miserebitur
ut fuerit. *Resp.* Hic est fratrum amator, et
ael; hic est qui multum orat pro populo,
a sancta civitate Jerusalem. *Vers.* Ecce
num et quam iucundum habitare fratres in
universa. *Resp.* Exaudiat Dominus Oratio-
is, et reconcilietur vobis; nec vos deserat
e malo Dominus Deus vester. *Vers.* Ada-
minus cor vestrum in lege sua, et in præ-
; et faciat pacem Dominus. *Resp.* Congre-
gentes in multitudine, ut dimicent contra
uoramus quid agere debeamus. Domine
te sunt oculi nostri, et pereamus. *Vers.*

Vers. Tu scis quæ cogitant in nos, quo-
erimus subsistere ante faciem illorum, nisi
nos. Domine Deus. *Resp.* Tu, Domine uni-
qui nullam habes indigentiam, voluisti
tuum fieri in nobis. Conserva domum istam
tam in æternum, Domine. *Vers.* Qui regis.

864 Antiphonæ in eodem.

Lugebat autem Judam Israel planctum ma-
dicebat: Quomodo cecidit potens, qui sal-
ebat] populum Domini. *Ant.* Adaperiat Do-
vestrum in lege sua, et in præceptis suis,
acem. *Ant.* Tua est potentia, tuum regnum,
Tu es super omnes gentes. Da pacem, Do-
diebus nostris. *Ant.* Dirumpam vincula
i, dicit Dominus, et disperdam omnia mala
ri super eum.

*Antiphonæ de prophetis minoribus [uno de
majoribus].*

idi Dominum sedentem super solium ex-
elevatum. Et plena erat omnis terra Ma-
is; et ea quæ sub ipso erant replebant

Vers. Seraphim quoque stabant juxta il-
læ uni, et sex alæ alteri. Et plena. *Resp.*
omine, de sede sancta tua, et cogita de no-
ia, Deus meus, aurem tuam et audi, aperi-
is, et vide tribulationem nostram. *Vers.* Qui
el, intende, qui deducis velut ovem Joseph,
super cherubim. Aperi. *Resp.* Aspice, Do-
a facta est desolata civitas plena divitiis.
ristitia domina gentium. Non est qui con-
m nisi tu Deus. *Vers.* Qui dicunt, exinanite,
, quoadusque fundamentum in ea, filia Ba-
niseri. *Resp.* Super muros tuos, Jerusalem,
custodes, tota die et nocte non tacebunt
omen Domini. *Vers.* Qui reminiscimini Do-
laceatis, et ne detis silentium ei. Tota die.
ro tuo inexpugnabili circumcinge nos, Do-
armis tuæ potentiæ protege nos semper.
omine Deus Israel, clamantes ad te. *Vers.*
. *Vers.* Erue nos in mirabilibus tuis, et da
romini tuo. Et armis. *Resp.* Sustinimus
non venit. Quæsimus bona et ecce turba-
vimus, Domine, peccata nostra; non in
n obliviscaris nos. *Vers.* Peccavimus cum
nostris, injuste egimus, iniquitatem fecimus.

Dominicis Novembris, teste Amalario, ibid.

Non in perpetuum. *Resp.* Oravi Deum meum ego Da-
niel, dicens: Exaudi, Domine, preces servi tui; illu-
mina faciem tuam super sanctuarium tuum, et pro-
pitius intende populum istum, super quem invoca-
tum est nomen tuum, Deus. *Vers.* Qui regis. *Resp.*
Misit Dominus angelum suum, et conclusit ora leo-
num; et non contaminaverunt, quia coram eo justitia
inventæ est in me. *Vers.* Misit Deus misericordiam
suam, ut supra. *Resp.* Angustiæ mihi undique, et
quid eligam ignoro. Melius est mihi iri eidere in ma-
nus hominum, quam derelinquere legem Dei mei.
Vers. Si enim hoc egero mors mihi est, si autem non
egero non effugiam manus vestras. *Resp.* Laudabilis
populus quem Dominus exercituum benedixit dicens:
Opus manuum inearum tu es, hæreditas mea, Israel.
Vers. Qui regis. Opus. *Vers.* beata gens cujus Domi-
nus Deus ejus, populus electus in hæreditate. Opus.
Resp. Redemit Dominus populum suum; et venient,
et exultabunt in monte Sion, et gaudebunt de bonis
Domini, super frumentum, vinum, et oleum; et ultra
non esurient. *Vers.* A fructu frumenti, vini et olei,
multiplicati sunt. Et ultra. *Resp.* A facie furoris tui,
Deus, conturbata est omnis terra; sed tu, Domine,
miserere. Et ne facias consummationem. *Vers.* Qui
regis. *Vers.* Convertite nos, Deus salutaris noster, et
averte iram tuam a nobis. Et ne.

(Desunt tres lineæ in Ms.)

865 Antiphonæ in eodem.

Antiph. Vidi Dominum sedentem super solium
excelsum; et plena erat omnis terra majestate ejus.
Et ea quæ sub ipso erant replebant templum. *Ant.*
Aspice, Domine, de sede sancta tua, et cogita de
nobis. Inclina, Deus meus, aurem tuam, et audi;
aperi oculos tuos et vide tribulationem nostram.
Ant. Muro tuo inexpugnabili circumcinge nos, Do-
mine, et armis tuæ potentiæ protege nos semper.
Libera, Domine Deus Israel, clamantes ad te. *Ant.*
Qui colorum contines thronos, et abyssos intueris,
Domine Rex regum; montes ponderas, terram palmo
concludis. Exaudi nos, Domine, in gentibus no-
stris.

*Antiphonæ quotidianis diebus. — Ad Invitatorium. —
Feria secunda.*

Antiph. Venite, exsultemus Domino.

Feria tertia.

Antiph. Jubilemus Deo salutari nostro.

Feria quarta.

Antiph. In manu tua, Domine, omnes fines terræ.

Feria quinta.

Antiph. Adoremus Dominum, quoniam ipse fecit
nos.

Feria sexta.

Antiph. Dominum qui fecit nos, venite, adoremus.

Feria septima.

Antiph. Dominum Deum nostrum, venite, adore-
mus.

(Desunt duæ lineæ in Ms.)

*Antiphonæ ad Invitatorium de omnibus festivitibus
sanctorum, et diebus Dominicis.*

Antiph. Regem venturum Dominum, venite, adore-
mus. *Ant.* Christus natus est nobis, venite, adore-
mus. *Ant.* Regem magnum Dominum, venite, adore-
mus. *Ant.* Præoccupemus [faciem] Domini, et in
Psalmis. *Ant.* In manu tua, Domine, omnes fines
terræ. *Ant.* Venite adoremus, et proci damus ante
Deum. *Ant.* Dominum qui fecit nos, venite, adore-
mus. *Ant.* Hodie si vocem Domini audieritis, nolite.
Ant. Ipsi vero non cognoverunt vias meas. *Ant.*
Ecce venit Rex, occurramus obviam Salvatori no-
stro. *Ant.* Christus apparuit nobis, venite, adore-

mus. *Ant.* Præoccupemus faciem Domini, venite, adoremus eum. *Ant.* Quoniam Deus magnus Dominus, et Rex magnus super omnes. *Ant.* Venite, adoremus. **866** Dominum, qui in sanctis gloriosus. *Ant.* Adoremus Deum, quia ipse fecit nos. *Ant.* Populus Domini et oves pascuæ ejus, venite, adoremus. *Ant.* Non sit vobis vanum manere surgere ante lucem.

In sanctissima nocte Paschæ, ad Invitatorium.

Antiph. Alleluia, de [Deum] præoccupemus, allel. *Ant.* Surrexit Dominus vere, allel. *Ant.* Christum ascendentem in cælum. *Ant.* Alleluia. Spiritus Domini replevit orbem terrarum. *Ant.* Regem apostolorum Dominum, venite, adoremus. *Ant.* Regem martyrum Dominum, venite, adoremus. *Ant.* Regem confessorum Dominum, venite, adoremus. *Ant.* Regem virginum Dominum, venite, adoremus. *Ant.* Regem archangelorum Dominum, venite, adoremus. *Ant.* Regem præcursoris Dominum, venite, adoremus. *Ant.* Mirabilem Dominum in sanctis suis, venite, adoremus.

Antiphonæ in Evangelio de prophetia Zachariæ.

Antiph. Benedictus Deus Israel. *Ant.* Benedictus Dominus, quia visitavit nos, et ab inimicis nostris liberavit nos. *Ant.* Benedictus Dominus, quia visitavit plebem suam; et benedictus Deus meus, qui liberavit eam de tenebris, et umbra mortis, allel. *Ant.* Benedictus Dominus Deus Israel, et benedictum nomen Domini Jesu de die in diem. Benedictus Deus. *Ant.* Visitavit et fecit redemptionem Dominus plebis suæ. *Ant.* Visita, et libera plebem tuam, Domine. *Antiph.* Visita, Domine, plebem tuam; et libera eam a tenebris, et umbra mortis, sicut locutus es. *Ant.* Visitavit nos Dominus et illuminavit nos, et liberavit nos ab inimicis nostris. *Ant.* Erexit Dominus nobis cornu salutis, in domo David pueri sui. *Ant.* Erexit nobis Dominus cornu, allel., in domo David pueri sui, allel. Sicut locutus est, allel., allel. *Ant.* In domo David pueri sui fecit redemptionem Dominus plebis suæ. *Ant.* Sicut locutus es per os sanctorum, Domine, recordare Testamenti tui. *Ant.* Salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui nos oderunt, libera nos, Domine. *Ant.* Liberati ab inimicis nostris, serviamus Domino in sanctitate. *Ant.* Liberavit nos Dominus ab inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos. *Ant.* De manu omnium qui nos oderunt, libera nos, Domine. *Ant.* Ad faciendam nobis, Domine, misericordiam, liberati serviamus Domino. *Ant.* Liberati serviamus Domino in sanctitate. *Ant.* Memorare, Domine, Testamenti sancti tui; et fac nobiscum redemptionem. *Ant.* Jusjurandum quod juravit Dominus, daturum se nobis. *Ant.* Sine timore et de manibus inimicorum nostrorum liberati. *Ant.* In sanctitate serviamus Domino; et liberabit nos ab inimicis nostris. *Ant.* Ad dandam scientiam plebi tuæ, Domine, in remissionem peccatorum eorum. *Ant.* Da scientiam plebi tuæ, Domine, in remissionem peccatorum eorum. *Ant.* Per viscera misericordiæ Dei nostri, visitavit nos Oriens ex alto. *Ant.* Visitavit nos Oriens ex alto, benedictus Dominus. *Ant.* Oriens ex alto, redemit nos Deus Israel, alleluia. *Ant.* Illuminare, Domine, de his qui in tenebris sedent, et dirige pedes nostros in viam pacis, alleluia alleluia. *Ant.* Illumina, Domine, sedentes **867** in tenebris, et umbra mortis. *Ant.* Sedentes in tenebris, et umbra mortis, illumina, Domine Deus Israel. *Ant.* Visitare et illuminare. *Ant.* Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis, Deus Israel. *Ant.* Dirige pedes nostros. *Ant.* Dirige pedes nostros in viam pacis, sicut locutus es. *Ant.* In viam pacis dirige nos, Domine.

Item Antiphonæ in Evangelio cum alleluia.

Antiph. Benedictus Dominus, qui visitavit. *Ant.* Visita, Domine, plebem tuam. *Ant.* Erexit nobis

A Dominus cornu. *Ant.* Memorare, Domine, allel., alleluia. *Ant.* Oriens ex alto redemit nos. *Ant.* Illuminare, Domine. *Ant.* Dirige, Domine, alleluia. *Ant.* Allel. Fecit Dominus redemptionem.

Antiphonæ de Hymno sanctæ Mariæ.

Antiph. Magnificat anima mea Dominum. *Ant.* Magnificat anima mea Dominum, et sanctum nomen ejus. *Ant.* Magnificat te semper anima mea, Deus meus. *Ant.* Magnificat anima mea Dominum, quia respexit Deus humilitatem meam. *Ant.* Magnificamus te, Domine, quia fecisti nobiscum magnalia, sicut locutus es. *Ant.* Magnificemus Christum Regem Dominum, qui superbos humiliat, et exaltat humiles. *Ant.* Exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. *Ant.* Exultat spiritus meus, in Domino Deo salutari meo. *Ant.* In Deo salutari meo exultavit spiritus meus. *Ant.* Respexisti humilitatem meam, Domine Deus meus. *Ant.* Respice humilitatem meam, Domine. *B.* *Ant.* Respexit Dominus humilitatem meam, et fecit in me magna, qui potens est. *Ant.* Quia respexit Deus humilitatem meam, beatam me dicent omnes generationes. *Ant.* Quia fecit mihi Dominus magna quia potens est, et sanctum nomen ejus. *Ant.* Qui fecit in me magna, potens est; recordatus Dominus misericordiæ suæ. *Ant.* Recordatus mei Deus, fecit in me magna quia potens est. *Ant.* Fecit in me Deus meus magna quia potens est, et sanctum nomen ejus. *Ant.* Fac nobiscum, Domine, magna, quia potens es, sicut locutus es. *Ant.* Sanctum est nomen tuum, Domine, a progenie in progenies. *Ant.* Misericordia Dei et sanctum nomen ejus, super timentibus eum. *Ant.* Misericordia Domini progenie in progenies, timentibus eum. *Ant.* A progenie in progenies misericordia tua, Domine. *Ant.* Super timentes Dominum misericordia ejus. *Ant.* Fecit potentiam Dominus in brachio suo, et exaltavit humiles. *Ant.* Deposuit potentes sanctos persequentes, et exaltavit humiles Christum confitentes. *Ant.* Deposuit Dominus potentes de sede, et exaltavit humiles. *Ant.* Exalta, Domine, humiles, sicut locutus es. Esurientes, Domine, reple bonis, sicut locutus es patribus nostris. *Ant.* Suscepit Israel puerum suum: recordatus Dominus misericordiæ suæ. *Ant.* Suscepit Israel puerum suum, sicut juravit Abraham et semini ejus exaltavit humiles usque in sæculum. *Ant.* Sicut locutus es ad patres nostros, Domine, memorare misericordiæ tuæ. *Ant.* Ad patres nostros, Dominus locutus est, a progenie in progenies. *Ant.* Abraham et semen ejus usque in sæculum magnificans Dominum.

(Desunt duæ lineæ in Ms.)

Antiph. In omnem terram, allel., allel., allel., allel., allel. **868** *Ant.* Clamaverunt justii, allel., allel., allel., allel. *Ant.* Constitues eos, allel., allel., allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Dedisti hereditatem, allel., allel., allel., allel. *Ant.* Annuntiaverunt, allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Exaltabuntur cornua justii, allel., allel., allel. *Ant.* Dominus Jesus postquam locutus, allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Dives ille, allel., allel., allel., allel. *Ant.* Sursum corda suspendi, filii, allel., allel., allel., allel. *Ant.* Petrus et Joannes, allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Ego pro te rogavi, Petre, allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Et recordatæ sunt, allel., allel., allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Significavit Dominus Petro, allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Ite, dicit Joanni, alleluia, allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Simol-Joannis, diligit me plus his, allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Gloriosa genitrix, alleluia, alleluia, allel., allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* Estote

* Non esse intelligendum Zachariam, qui inter minores prophetas undecimus ponitur; sed Zachariam Joannis Baptistæ patrem legenti palam fiet.

n bello, allel., allel., allel., allel., allel. *Ant.* A *Ant.* Dico autem vobis quod nemo virorum illorum gustabit cœnam meam.

Dominica 3.

Antiph. Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdidit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quæ perierat donec inveniet eam. *Ant.* Congratulamini mihi, quia invenio ovem meam quæ perierat, dicit Dominus. *Ant.* Quæ mulier habens drachmas decem, et si perdidit drachmam unam, nonne accendit lucernam et evertit domum; et quærit diligenter donec inveniat. *Ant.* Dico vobis, gaudium est angelis Dei super uno pectore penitentiam agente.

Dominica 4.

Antiph. Estote ergo misericordes sicut et Pater vester misericors est, dicit Dominus. *Ant.* Nolite judicare, ut non judicemini; in quo enim judicio judicaveritis, judicabimini, dicit Dominus. *Ant.* Mensuram bonam, et confertam, et coagitatam et superfluentem dabunt in sinu vestro.

Dominica 5.

Antiph. Cum turbæ irruerent ut audirent Verbum Domini, et ipse stabat secus stagnum Genesar. Piscatores autem descenderant et lavabant retia in capturam. *Ant.* Ascendens Jesus in navem, et sedens, docebat turbas, allel. *Ant.* Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus, in verbo autem tuo laxabo rete. *Ant.* Cum audisset Simon Petrus quia Dominus est, tunica succinxit se, et misit se in mare, et clamavit voce magna dicens: Exi a me, quia homo peccator sum, Domine. *Ant.* Dixit autem Dominus Simoni: Noli timere, ex hoc enim homines eris capiens. *Ant.* Ambulabat Petrus super undas maris: venit ventus validus, turbata est aqua; præ timore clamans: Domine, jube me venire ad te, ait illi Jesus: Veni, modicæ fidei, **870** quare dubitasti?

(*Desunt duæ lineæ in Ms.*)

Dominica 6.

Antiph. Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabit in regnum cœlorum. *Ant.* Audistis quia dictum est antiquis: Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio. *Ant.* Si offers munus tuum ad altare, et recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliari fratri tuo. Et tunc veniens offeres munus tuum, alleluia.

Dominico 7.

Antiph. Misereor super turbam, quia jam triduo sustinent me, nec habent quod manducant; et si dimisero ejus jejunos, deficient in via, alleluia. *Ant.* Et accipiens Jesus septem panes, gratias agens fregit, et dabat discipulis suis ut apponerent, et apposuerunt turbæ, allel. *Ant.* Erant autem qui manducaverunt quasi quatuor millia, et dimisit eos, alleluia.

Dominica 8.

Antiph. Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus eorum cognoscetis eos. *Ant.* Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor mala fructus bonos facere. *Ant.* Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum, allel. *Ant.* Si quis fecerit voluntatem Patris mei.

Dominica 9.

Antiph. Dixit Dominus villico: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ, allel. *Ant.* Laudavit Dominus villicum iniquitatis, eo quod prudenter fecisset. *Ant.* Facite vobis amicos de mam-

mona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula.

Dominica 10.

Antiph. Videns Dominus civitatem Jerusalem, flevit, super illam, dicens: Quia si cognovisses et tu quae ad pacem tibi sunt, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. *Ant.* Scriptum est enim quia domus mea domus Orationis est cunctis gentibus, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et erat quotidie docens in templo. *Ant.* Domus mea domus Orationis vocabitur, dicit Dominus.

Dominica 11.

Antiph. Stans a longe publicanus, nolebat oculos ad caelum levare, sed percutiebat pectus suum, dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori. *Ant.* Deus, propitius esto mihi peccatori. *Ant.* Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, quia omnis qui se humiliat exaltabitur. *Ant.* Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur.

Dominica 12.

Antiph. Dum transiret Dominus per medios fines Tyri, surdos fecit audire, et mutos loqui. **871** *Ant.* Bene omnia fecit, et surdos fecit audire, et mutos loqui. *Ant.* Quanto eis praecipiebat, tanto magis plus praedicabant, et eo amplius admirabantur dicentes: surdos fecit audire, et mutos loqui.

Dominica 13.

Antiph. Beati oculi qui vident quae vos videtis.... *Cetera desunt.* *Ant.* Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam aeternam. *allel.* *Ant.* Homo quidam descendebat a Jerusalem in Jericho; et incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum, et plagis impositis abierunt semivivo relicto. *Ant.* Accidit autem ut descenderet quidam sacerdos eadem via, et viso illo praeterivit. *Ant.* Quis tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones? et ait illi: Qui fecit misericordiam in illum. Vade, et tu fac similiter, *allel.*

Dominica 14.

Antiph. Dum transisset Jesus quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt a longe, levaverunt vocem dicentes: Jesu praceptor, miserere nostri. *Ant.* Decem viri leprosi steterunt a longe, levaverunt vocem dicentes: Jesu praceptor, miserere nostri. *Ant.* Unus autem ex illis ut vidit quia mundatus est, regressus est cum magna voce magnificans Deum, *allel.* *Ant.* Nonne decem mundati sunt, et novem ubi sunt? Non est inventus qui rediret et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. Vade, quia fides tua te salvum fecit, *alleluia.*

Dominica 15.

Antiph. Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt neque metunt, sed Pater vester caelestis pascit illa, *allel.* *Ant.* Considerate lilia agri quomodo crescunt. Non laborant neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis. *Ant.* Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animae vestrae quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. *Ant.* Nolite solliciti esse dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus? Scit enim Pater vester caelestis, quid vobis necesse sit, *alleluia.* *Ant.* Quaerite ergo primum regnum Dei et iustitiam ejus, et haec omnia adjicientur vobis.

Dominica 16.

Antiph. Accessit autem Jesus, et tetigit loculum. Hi autem qui portabant steterunt. Et ait: Adolescens tibi dico, surge. Et re-sedit qui erat mortuus, et cepit loqui, *allel.* *Ant.* Accipit autem omnes timor, et magnificabant Deum dicentes: Quia propheta magnus surrexit in nobis, et quia Deus visitavit plebem suam.

Dominica 17.

Antiph. Cum intrasset Jesus in domum principis

Pharisaeorum Sabbato manducare panem, et ipsi observabant eum. *Ant.* Cum invitatus fueris ad nuptias, recumbe in novissimo loco, ut dicat tibi quite invitavit: Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus, *allel.* *Ant.* Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur.

Dominica 18.

Antiph. Magister, quod est mandatum magnum in lege? Ait illi Jesus: Diliges Dominum Deum tuum **872** ex toto corde tuo, *allel.* *Ant.* Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? dicunt omnes: David. Respondens Jesus dixit: Quomodo David in Spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis? *Ant.* Omnes enim vos fratres estis, et Patrem nolite vocare vobis super terram, unus est enim Pater vester qui in caelis est. Nec vocemini magistri, quia magister vester unus est Christus. *Ant.* Unus est enim magister vester qui in caelis est Christus Dominus. *Ant.* Qui major est vestrum erit minister vester, quia omnis qui se exaltat humiliabitur, dicit Dominus.

Dominica 19.

Antiph. Dixit Dominus paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua, *alleluia.* *Ant.* Dixit Dominus Jesus: Quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: surge et ambula? *Ant.* Ut autem sciat, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, *allel.* *Ant.* Dicit ei Jesus: Fili, remittuntur tibi peccata sua; surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. *Ant.* Tulit ergo paralyticus lectum suum in quo jacebat, magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo. *Ant.* Videntes autem turbae timuerunt et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

Dominica 20.

Antiph. Dixit autem Dominus ad cultorem vineae: Ecce tres anni sunt, ex quo venio quaerens fructum in ficulnea et non inveni. *Ant.* Dicite invitatis: Ecce prandium paravi, venite ad nuptias, *allel.* *Ant.* Nuptiae quidem paratae sunt, sed qui invitati sunt non fuerunt digni. *Ant.* Ite ergo ad exitus viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias, *allel.* *Ant.* Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? at ille obmutuit. Rex autem dixit: Ligatis manibus et pedibus mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dentium, *allel.* *Ant.* Multi enim sunt vocati, pauci vero electi, dicit Dominus.

Dominica 21.

Antiph. Erat quidam regulus cujus filius infirmabatur Capharnaum. Hic cum audisset, quia Jesus veniret in Galilaea, rogabat eum ut sanaret filium ejus. Domine, descende, ut sanes filium meum priusquam moriatur. Et dixit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit, *allel.* *Ant.* Cognovit autem Pater quia illa hora erat in qua dixit Jesus: Filius tuus vivit. Et credidit ipse et domus ejus tota.

Dominica 22.

Ant. Dixit autem Dominus servo: Redde quod debes. Procidens autem servus ille, orabat eum dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. *Ant.* Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, nonne ergo oportuit, et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? *Ant.* Misertus autem Dominus servo, dimisit eum, et debitum dimisit ei.

Dominica 23.

Antiph. Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, *allel.* *Ant.* Interrogatus a Pharisaeis Dominus, si licet census dari Caesari, an non? quibus ille respondit: Reddite ergo quae sunt Caesari **873** Caesari, et quae sunt Dei Deo, *allel.*

adde ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ A
Deo, allel.

Dominica 24.

oh. Domine, filia mea modo defuncta est; sed
pone manum tuam super eam, et vivet. *Ant.*
enim intra se: Si tetigero fimbriam vesti-
ejus tantum, salva ero. *Ant.* Si tetigero fim-
estimenti ejus, salva esse potero ab infirmitate
nt. At Jesus conversus, videns eam, dixit:
filia, fides tua te salvam fecit, alleluia.

Dominica 25.

oh. Domine, nonne bonum semen seminasti in
o? unde ergo zizania? Ait illis Jesus: inimi-
hoc facit. *Ant.* Si vis imus et colligimus ea?
his Jesus: Non, ne forte colligentes zizania,
tis simul et triticum.

Dominica 26.

oh. Cum sublevasset oculos Jesus, et vidisset
am multitudinem venientem ad se, dicit ad
um. Unde ememus panes ut manducant hi?
m sciebat quid esset facturus. *Ant.* Cum
at turbæ signum quod fecerat Jesus, dicebant:
est propheta, qui venturus est in mundum.
(*linea in Ms.*)

cti estote; pacem habete; et Deus dilectionis
s erit vobiscum, alleluia. Confortamini in
dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro,
. Existimo enim quod non sunt condignæ
es hujus temporis ad futuram gloriam quæ
itur in nobis. Glorificate et portate Deum in
vestro. Vigilate et orate, viriliter agite, et
vestra in charitate fiant. Sit vobis cor unum
n, et anima una. Scitis quoniam cum gentes
ad simulacra muta, prout ducebamini euntes.
tum vobis facio quod nemo in spiritu Dei
dicit anathema Jesu. Et nemo potest dicere
us Jesus, nisi in Spiritu sancto, allel. Maneat
apes, fides, charitas tria hæc; major autem
charitas, allel. Pax Domini, quæ præcellit
intellectum, custodit corda vestra et intelli-
vestras in Christo Jesu Domino nostro. Con-
enim sumus cum Christo per baptismum in
s, ut quomodo ipse surrexit a mortuis, ita et
ovitate vitæ ambulemus, allel. Deus charitas
ui manet in charitate in Deo manet, et Deus
lundemus nos ab omni inquinamento carnis
us, perficientes sanctificationem in timore
elua. Stipendia enim peccati mors, gratia
dei vita æterna, alleluia.
(*linea in Ms.*)

*In Natali Domini. * Ad Tertiam.*

Verbum caro factum est, allel., allel., *Vers.*
lavit in nobis, allel., allel. *Vers.* Ipse invo-

874 *Ad Sextam.*

Notum fecit Dominus, allel., allel. *Vers.* D
e suum, allel., allel.

Ad Nonam.

Ipse invocabit me, allel., allel. *Vers.* Pater
tu, allel., allel. *Resp.* Revelabitur gloria
, allel., allel. *Vers.* Et videbit omnis caro
Dei nostri, allel., allel. *Vers.* Viderunt om-
s terræ.

Ad Vesperas.

Benedictus qui venit in nomine Domini,
allel. *Vers.* Deus Dominus et illuxit nobis,
allel. *Vers.* Verbum caro factum est.

nulla mentio Primæ aut Completorii, quam-
horas eo tempore ad cursum seu officium
sticum pertinuisse constat ex Amalario pas-
sum ad Primam et ad Completorium eadem

Responsoria de Epiphania. Ad Tertiam.

Resp. Adorate Dominum, allel., allel. *Vers.* In aula
sancta ejus, allel., allel. *Vers.* Omnis terra adoret
te Deus.

Ad Sextam.

Resp. Fluminis impetus lætificat, allel., allel.
Vers. Civitatem Dei, allel., allel. *Vers.* Adorate Do-
minum.

Ad nonam.

Resp. Adorate Dominum, allel., allel. *Vers.* Om-
nes angeli ejus, alleluia, allel. *Vers.* Omnes gentes
quascunq̄ fecit.

Ad Vesperas.

Resp. Omnis terra adoret te, Deus, et psallat tibi,
allel., allel. *Vers.* Psalmum dicat nomini tuo, allel.,
allel. *Vers.* Omnes de Saba venient.

Responsoria de Ascensione Domini. Ad Tertiam.

Resp. Ascendit Deus in jubilatione, allel., allel.
Vers. Dominus in voce tubæ, allel., allel. *Vers.*
Ascendens Christus in altum.

Ad Sextam.

Resp. Elevata est magnificentia tua, allel., allel.
Vers. Super celos Deus, allel., allel. *Vers.* Dominus
in templo sancto suo.

Ad Nonam.

Resp. Ascendens Christus in altum, allel., allel.
Vers. Captivam duxit captivitatem, allel., allel. *Vers.*
Ascendit Deus in jubilatione.

Responsoria de Pentecoste. Ad Tertiam.

Resp. Loquebantur variis linguis apostoli, allel.,
allel. *Vers.* Magnalia Dei, allel., allel. *Vers.* Repleti
sunt.

Ad Sextam.

Resp. Spiritus Domini replevit orbem terrarum,
allel., allel. *Vers.* Et hoc quod continet omnia. *Vers.*
Emitte Spiritum.

Ad Nonam.

Resp. Repleti sunt omnes Spiritu sancto, allel.,
allel. *Vers.* Et cœperunt loqui, allel., allel. *Vers.*
Spiritus sanctus docebit vos.

875 *Ad Vesperas.*

Resp. Spiritus sanctus docebit vos, allel., allel.
Vers. Quæcunq̄ dixero vobis, allel., allel., *Vers.*
Loquebantur variis linguis apostoli. *Vers.* Spiritus
Domini. *Vers.* Repleti sunt omnes Spiritu sancto.
Vers. Emitte Spiritum tuum. *Vers.* Confirma hoc
Deus. *Vers.* Spiritus paracletus.
(*Deest linea in Ms.*)

*Responsoria quotidianis diebus post Octavam Pente-
costes usque ad Adventum Domini, et ab Octava
Epiphaniæ usque initium Quadragesimæ.*

Ad Tertiam.

Resp. Sana animam meam, quia peccavi tibi. *Vers.*
Ego, dixi, Domine, miserere mei. *Vers.* Adjutor meus
esto.

Ad Sextam.

Resp. Benedicam Dominum in omni tempore.
Vers. Semper laus ejus. *Vers.* Dominus regit me.

Ad Nonam.

Resp. Redime me, Domine, et miserere mei. *Vers.*
Pes enim meus stetit in via recta, in Ecclesiis bene-
dicam Dominum. Et miserere. *Vers.* Ab occultis
meis.

Ad Vesperas.

Resp. Adjutorium nostrum in nomine Domini.

semper recurrunt Responsoria, iidem Versus; hoc
autem loco assignantur diversa pro diversitate festi-
vitatum, ad Tertiam, Sextam, etc.

Vers. Qui fecit cœlum et terram. In nomine Domini. A
Vers. Qui fecit cœlum et terram.

(*Deest linea in Ms.*)

Resp. Usque ad Vesperum, quam magnificata sunt opera tua, Domine. *Vers.* Omnia in sapientia fecisti, repleta est terra. Opera. *Vers.* Vespertina Oratio. Ascendat ad te, Domine.

(*Desunt tres lineæ in Ms.*)

Die Dominico. Ad Tertiam.

Resp. Inclina cor meum, Deus, in testimonia tua. *Vers.* In cœlo, et in sæculum sæculi vanitatem; in via tua vivifica me. In testimonia. *Vers.* Ego dixi, Domine.

Ad Sextam.

Resp. In æternum, Domine, permanet verbum tuum. *Vers.* In cœlo, et in sæculum sæculi veritas tua. Permanet. *Vers.* Cantate Domino canticum novum. Cantate.

Ad Nonam.

Resp. Clamavi in toto corde meo, exaudi me, Domine. *Vers.* Justificationes tuas requiram. Exaudi me. *Vers.* Jubilate Deo, omnis terra.

Ad Vesperas.

Resp. Magnus Dominus noster, magnaque virtus ejus; et sapientiæ ejus non est numerus. *Vers.* Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocans. Et sapientiæ. *Vers.* Suscipiens mansuetos Dominus, humilians autem peccatores usque ad terram. Et sapientiæ. *Resp.* Quam magnificata sunt opera tua, Domine. *Vers.* Omnia in sapientia **876** fecisti; repleta est terra. Opera. *Vers.* Dirigatur, Domine.

In natali unius martyris. Ad Tertiam.

Resp. Justum deduxit Dominus per vias rectas. *Vers.* Et ostendit ibi regnum Dei. *Vers.* Voce mea.

Ad Sextam.

Resp. Gloria et honore coronasti eum. *Vers.* Et constituisti eum super opera manuum. *Vers.* Justus ut palma.

Ad Nonam.

Resp. Amavit eum Dominus, et ornavit eum. *Vers.* Stulam gloriæ indauit eum. Et ornavit. *Vers.* Posuisti, Domine.

Ad Vesperas.

Resp. Posuisti, Domine, super caput ejus. *Vers.* Coronam de lapide pretioso. Super. *Vers.* Amavit eum Dominus.

In natali apostolorum. Ad Tertiam.

Resp. In omnem terram exivit sonus eorum. *Vers.* Et in fines orbis terræ verba eorum. *Vers.* Dedisti hæreditatem.

Ad Sextam.

Resp. Constitues eos principes super omnem terram. *Vers.* Memores erunt nominis tui, Domine. *Vers.* In omnem terram.

Ad Nonam.

Resp. Nimis honorati sunt amici tui, Deus. *Vers.* Nimis confortatus est principatus eorum. *Vers.* Annuntiaverunt opera Dei.

In natali virginum. Ad Tertiam.

Resp. Diffusa est gratia in labiis tuis. *Vers.* Propterea benedixit te Deus in æternum. *Vers.* Specie tua.

Ad Sextam.

Resp. Specie tua et pulchritudine tua. *Vers.* Intende, prospere procede, et regna. *Vers.* Adjuvabit.

Ad Nonam.

Resp. Adjuvabit eam Deus vultu suo. *Vers.* Deus in medio ejus non commovebitur. *Vers.* Diffusa.

In natali confessorum. Ad Tertiam.

Resp. Sancti tui, lætentur propter David servum tuum. *Vers.* Sacerdotes tui induantur justitiam, et sancti tui exsultent. *Vers.* Justi autem.

Ad Sextam.

Resp. Sancti tui, Domine, benedicent te. *Vers.* Gloriam regni tui dicent, et potentiam tuam loquentur. Benedicent. *Vers.* Gloria et honore.

Ad Nonam.

Resp. Sancti tui, Domine, sicut palma florebunt. *Vers.* Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri. *Vers.* Justus Dominus.

De pluribus martyribus. Ad Tertiam.

Resp. Lætamini in Domino, et exsultate justi. *Vers.* Et gloriâmini omnes recti corde. *Vers.* Justorum animæ.

877 *Ad Sextam.*

B *Resp.* Exsultent justi in conspectu Dei. *Vers.* Delectentur in lætitia. *Vers.* Lætamini in Domino.

Ad Nonam.

Resp. Justi autem in perpetuum vivent. *Vers.* Et apud Dominum est merces eorum. *Vers.* Exsultent justi.

(*Deest linea in Ms.*)

Vers. Justorum animæ. *Vers.* Justi autem. *Vers.* Ecce sacerdos magnus. *Vers.* Justum deduxit Dominus. *Vers.* Adoremus Dominum. *Vers.* Domus mea. *Vers.* Omnis terra adoret te, Deus. *Vers.* In conspectu angelorum.

In natali virginum. Ad Tertiam.

Resp. Specie tua et pulchritudine tua. *Vers.* Intende, prospere procede, et regna. *Vers.* Elegit eam Dominus.

Ad Sextam.

C *Resp.* Adjuvabit eam Deus vultu suo. *Vers.* Deus in medio ejus non commovebitur. *Vers.* Specie tua.

Ad Nonam.

Resp. Elegit eam Dominus, et prælegit eam. *Vers.* In tabernaculo suo habitare fecit eam. *Vers.* Adjuvabit eam.

(*Deest linea in Ms.*)

In Cæna Domini, ad Mandatum.

Antiph. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos, dicit Dominus. *Psal.* Beati immaculati. *Ant.* Postquam surrexit Dominus a cæna, misit aquam in pelvim, cœpit lavare pedes discipulorum. Hoc exemplum reliquit eis. *Psal.* Deumisereatur nostri. *Ant.* Dominus Jesus Christus postquam cœnavit cum discipulis suis, ut supra. *Psal.* Laudate Dominum, quoniam bonus. *Ant.* Cum surrexisset Dominus Jesus Christus a cæna, posuit vestimenta sua. Cœpit lavare pedes discipulorum suorum, et tergere linteo quo erat **878** præcinctus. Imitemur ergo eum ut habeamus pacem in regno suo. *Psal.* Benedicam Dominum. *Ant.* In diebus illis mulier quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod Jesus accubuit in domo Simonis leprosi, attulit alabastrum unguenti. Et stans retro secus pedes Domini Jesu, lacrymis cœpit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat. *Psal.* Miserere mei, Deus, secundum. *Ant.* Diligamus nos invicem, quia charitas ex Deo est, et qui diligit fratrem suum ex Deo natus est. Et vide [videt] Deum. *Psal.* Ecce quam bonum. *Ant.* Si ego Dominus et magister lavi vobis pedes, quanto magis vos debetis alter alterius lavare pedes. *Psal.* Quam dilecta. *Ant.* In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis in invicem. *Psal.* Confitemini Domino, et invocato. *Ant.* Locutus est omnipotens discipulis suis, dicens: Venite et videte pacem fallacem quam

ditor ; fingit amare me labiis, et odium
 alit mortem. Anathema Aramachamatale
 discipulum. *Ant.* Discumbens Dominus
 em, et dedit discipulis suis, dicens : Ac-
 uducate hunc panem, et sciatis quia hoc
 meum. Et hunc calicem, et bibite ex illo,
 iia hic est sanguis meus novi Testamenti;
 pro universis [in] remissionem peccato-
 rum. Vocatus est Dominus discipulis suis: Exem-
 pli gratia dedit vobis, ut alter alterius pedes vestros
 lavet in hoc cognoscent omnes homines quod
 discipuli, si vos invicem dilexeritis. *Ant.*
 et dilectio, ibi sancta est congregatio,

ibi nec ira est nec indignatio, sed firma charitas in
 perpetuum. Christus descendit mundum redimere,
 ut liberaret a morte hominem. Exemplum præbuit
 suis discipulis, ut sibi invicem pedes abluerent. *Ant.*
 Domine, tu mihi lavas pedes. Respondit Jesus, et
 dixit ei : Et si non laverō tibi pedes, non habebis
 partem mecum. *Ant.* Domine, non tantum pedes,
 sed et manus et caput. *Ant.* Vos vocatis me Magister
 et Domine. *Ant.* Mulier quæ erat in civitate pecca-
 trix. *Ant.* Maria autem unxit pedes Jesu. *Ant.* Con-
 gregavit nos Christus ad glorificandum seipsum. Re-
 ple, Domine, et animas nostras sancto Spiritu, al-
 leluia.

HYMNI A BEATO GREGORIO PAPA CONSCRIPTI

DE DOMINICO.

NOCTURNUM.

dierum omnium
 is exstat conditus,
 urgens conditor
 victa, liberat.

procul torporibus,
 omnes oculos,
 æramus pium
 etiam novimus.

spes preces ut audiat,
 extram porrigat,
 sordibus
 rum sedibus.

que sacratissimo
 tempore
 is psallimus,
 s muneret.

unc, paterna claritas,
 nus affatim,
 sordidans,
 ctus noxius.

la sit vel lubrica
 ostri corporis,
 verni ignibus
 nur acrius.

Redemptor, quæsumus
 ostra diluas,
 nis commoda
 ne conferas.

rnis actu exsules,
 cœlibes,
 mur cernui,
 nus gloriæ.

, Pater piissime,
 mpar Unice,
 Paracleto
 r omne sæculum.

ALIIUS.

surgentes, vigilemus
 [omnes :
 salmis meditemur, at-
 [que
 s Domino canamus
 er Hymnos.

Regi pariter canentes,
 nctis mereamur aulam
 i, simul et beatam
 e vitam.

hoc nobis Deitas beata
 tati, pariterque sancti
 jus reboat in omni
 mundo. Amen.

AD LAUDES.

1. Ecce jam noctis tenuatur um-

[bra,
 Lucis aurora rutilans coruscat :
 Nisibus totis rogitemus omnes
 Cunctipotentem

2. Ut Deus noster miseratus

[omnem
 Pellat languorem, tribuat salutem,
 Donet et nobis pietate Patris
 Regna polorum.

3. Præstet hoc nobis Deitas beata, ut supra.

AD VESPERAS.

1. Lucis Creator optime,
 Lucem dierum proferens,
 Primordiis lucis novæ
 Mundi parans originem.

2. Qui mane junctum vesperi
 Diem vocari præcipis,
 Tetrum chaos illabitur,
 Audi preces cum fletibus.

3. Ne mens gravata crimine
 Vitæ nil exsul munere,
 Dum nil perenne cogitat,
 Seseque culpæ illigat.

4. Cœlorum pulset intimum,
 Vitale tollat præmium,
 Vitæ omne noxium.
 Purgemus omne pessimum.

IN QUADRAGESIMA.

AD NOCTURNUM.

1. Clarum decus jejunii
 Monstratur orbi cœlitus,
 Quod Christus auctor omnium
 Cibis dicavit abstinens.

2. Hoc, Moyses charus Deo,
 Legisque lator factus est,
 Hoc Eliam per aera
 Curru levavit igneo.

3. Hinc Daniel mysteria
 Victor leonum viderat,
 Per hoc amicus intimus
 Sponsi Joannes claruit.

4. Hæc nos sequi dona, Deus,
 Exempla parcimonie ;
 Tu robur auge mentium,
 Dans Spiritale gaudium. Amen.

AD VESPERAS.

1. Audi, benigne conditor,
 Nostras preces cum fletibus
 In hoc sacro jejunio
 Fusas quadragenario.

2. Scrutator alme cordium,

Infirma tu scis virium ;
 Ad te reversis exhibe
 Remissionis gratiam.

3. Multum quidem peccavimus :
 Sed parce contentibus ;
 Ad nominis laudem tui
 Confer medelam languidis.

4. Sic corpus extra conteri
 Dona per abstinenciam,
 Jejundet ut mens sobria
 A labe prorsus criminum.

5. Præsta, beata Trinitas,
 Concede, simplex Unitas,
 Ut fructuosa sint tuis
 Jejuniorum munera.

IN DOMINICA.

PALMARUM.

1. Magno salutis gaudio
 Lætetur omne sæculum,
 Jesus Redemptor omnium
 Sanavit orbem languidum.

2. Sex ante Paschæ ferias
 Advenit in Bethaniam,
 Ubi pie post triduum
 Resuscitavit Lazarum.

3. Nardi Maria pistic
 Sumpsit libram mox optimi,
 Unxit beatos Domini
 Pedes rigando lacrymis.

4. Post hæc jugalis asinæ
 Jesus supernus arbiter
 Pullo sedebat : inclytam
 Pergebat Jerosolymam.

5. O quam stupenda pietas,
 Mira Dei clementia !
 Sessor aselli fieri
 Dignatur auctor sæculi.

6. Ramos virentes sumpserat
 Palma recisos tenera,
 Turba præcessit obviam
 Regi perenni plurima.

7. Honor, virtus, imperium
 Sit Trinitati unicæ,
 Patri, Nato, Paracleto
 Per infinita sæcula. Amen.

IN PASSIONE.

DOMINI.

1. Rex Christe factor omnium.
 Redemptor et credentium,
 Placare votis supplicum,
 Te laudibus colentium.

2. Cujus benigna gratia
 Crucis per alma vulnera,

Virtute solvit ardua
Primi parentis vincula.

3. Qui est creator siderum,
Tegmen subisti carneum,
Dignatus hanc vilissimam
Pati doloris formulam.

4. Ligatus es ut solveres
Mundi ruentis complices,
Per probra tergens crimina,
Quæ mundus auxit plurima.

5. Cruci, Redemptor, figeris,
Terram sed omnem concutis,

Tradis potentem spiritum,
Nigrescit atque sæculum.
6. Mox in paternæ gloriæ
Victor resplendens culmine,
Cum Spiritus munimine
Defende nos, Rex optime.
Amen.

APPENDIX

ANTIQUI LIBRI RITUALES

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIAE

IN ORDINEM ROMANUM COMMENTARIUS PRÆVIUS

[i] I. *Rituum Romanorum cognitio necessaria Amalarii in eos commentarii vexati. Prima Romani Ritualis editio improbat; Electi Corcyrensis plagium relectum.*

Cum Romana Ecclesia aliarum, maxime Occidentis, Ecclesiarum norma sit et exemplar, non parum interest rei publicæ Christianæ ut sacri ritus quibus ab initio fundatæ religionis Deum opt. max. coluit omnibus cogniti ac perspecti habeantur. Proxima quippe est fidei divinæ religio, quæ quam illa credit ac suspicit supremam Majestatem certis signis et cæremoniis communi consilio institutis colit veneraturque. Et quemadmodum a Romana Ecclesia fidei suæ originem repetunt pleræque, ne dicam omnes, Occidentis Ecclesiæ, sic etiam ab eadem modum ac formam divini cultus derivari par est. Certe cum animo recogito varios ritus quos in præcipuis Galliæ Ecclesiis majorum nostrorum pietas instituit; atque hætenus illibatos ad nos usque magna ex parte transmisit, videre mihi videor [ii] quamdam Romanorum rituum imaginem, qualem scilicet in antiquis libris animadvertimus.

Non immerito itaque viri pii ac docti [quod notavit Cassander] judicant nihil hoc in genere præstantius inveniri posse, quam ipsum Romani Ordinis libellum, quem omnes qui de ecclesiasticis ritibus et officiis divinis scripserunt tanquam principem et caput agnoscunt, summamque ei auctoritatem deferunt, sicut omnia ejus generis scripta nihil aliud sint quam hujus libelli commentaria. » Non ergo audiendi, si quis minus periti existiment hoc argumentum non ejus esse dignitatis, quod cum tanto apparatu tractari mereatur. Meminerint si qui in ea erunt persuasione, hominibus etiam sapientissimis non indignam esse hanc operam et cogitationem in nova lege, quando in illa veteri, mysteriorum nostrorum gravitatem tantum adumbrante, Deus ipse sacrorum rituum descriptionem, quibus coli et honorari volebat, non infra se posuit.

Et quidem magni nominis viri hoc genus argumenti adeo non despexerunt, ut studia sua eo contulerint. Ut enim Cassandrum, Hittorpium, Radulfum decanum Tungrensem, aliosque similes interim sileamus, Onufrius Panvinius hanc rituales materiam scriptis suis illustravit, haberemusque ea de re Salmasii lucubrationem, nisi mors ejus consilium prævertisset. Huc testem appello Salmasium ipsum, qui in præfatione ad Solinum ait se huic auctori illustrando adjecisse animum, *sepositis tantisper que in mente ac manibus habebat in universam præcæ Ecclesiæ rituales historiam commentationibus; quæ commentationes an ab eo perfectæ fuerint et absolutæ, fateor me ignorare.*

A Ad Onufrium quod attinet, opus ejus integrum exstat manu descriptum in bibliotheca Vaticana, ejusdemque exemplum in bibliotheca regia habetur. Hoc vero non tam Onufrii commentationem exhibet quam collectionem veterum librorum ritualium Romanæ Ecclesiæ. Collectioni præmittitur Onufrii epistola nuncupatoria, *Alexandro Farnesio, episcopo cardinali Sabino, summae et apostolicæ sedis cancellario*, quæ epistola prolixam continet præfationem ad illustrandam ex antiquis sacræ synaxeos actionem. Sequuntur libelli de Ordine Romano quatuor, prout ab Hittorpio vulgati sunt, tum Micrologus, deinde interpretatio vocum ecclesiasticarum, [iii] quæ obscuræ vel barbaræ videntur; quibus succedit index stationum quæ nostro tempore in singulis Urbis ecclesiis per annum celebrantur. Hæc omnia excipit liber Ritualis Censii cardinalis S. R. E. camerarii, quem librum, mutato auctoris ordine, dividit Onufrius in tres partes. Denique totum opus concludit Missæ expositio, quam idem ex Patrum dictis et sententiis contexit, excurrendo in communes locos, quos alii postea sunt persecuti.

Non defuerunt etiam ex antiquis quibus idem consilium idemque animus fuit, illustrandi scilicet ritus Romanos. Plerosque in unum corpus redegit Melchior Hittorpius, cujus Editio est in omnium manibus, ut necesse non sit auctorum illorum nomina hoc loco recensere. His adjungendi sunt Rupertus, Joannes Belethus, et Durandus uterque, quos magno agmine sequitur turba recentiorum, sed insignior præ cæteris piæ memoriæ cardinalis Bona. Ex illis antiquis auctoribus Amalarius, et qui sub humili nomine latere voluit Micrologus, libellos de Ordine Romano studiosius rimati sunt, atque ex cis aliarum Ecclesiarum ritus aut correxerunt, aut illustrarunt.

C Amalarius, Mettensis, ut videtur, Ecclesiæ clericus, Lugdunensis chorepiscopus fuit. Hujus sententiæ auctorem habemus Florum ejusdem Ecclesiæ diaconum, qui in priori epistola adversus eundem Amalarium inedita tria ejus opera commemorat, nempe *magnum quendam Codicem quatuor voluminibus*, id est libris, *diffusum*, quem *Officialen* nuncupavit; deinde *Antiphonarum velut a se digestum ac correctum*; *novissime novum volumen, quod Emblem opusculorum suorum appellavit*, quodque apud Lugdunum ornate induit, ac *vittis sericeis distinguit fecit*. Hæc ex prima Flori epistola contra falsiloquas adinventiones Amalarii, quondam Lugdunensis chorepiscopi, de corpore Domini tripartito; qua in epistola Florus Amalarium durius carpit, uti et Agobardus et ipse Lugdunensis antistes. Nam etsi fortasse longius progressus est Amalarius in quærendis

significationibus sacrorum rituum, quibus utitur, non ea tamen acerbitate tractandus ut illis temporibus doctus, qui pia religione res sacras illustrandi utique ducebatur. gata sunt priora duo ejus opuscula, nempe et liber de Antiphonario; at Embolim tenebris [iv] latero credimus. Edita illa sine fructu terunt rerum ecclesiasticarum qui longe aliis oculis hæc legunt quam Agobardus. Libellum Officiale appellavit s post Patres concilii iv Toletani, in ca-

di libri tres exstant adversus Amalarium rimus est liber de *Psalmodia*, in quo Amalari *stultum et improbum calumniatorem* in nocturnis officiis quædam *humani menta* adhiberet. Idem explicat in altero *rrrectione Antiphonarii*, in quo nonnullas arum et Responsoriorum emendationes ab factas reprehendit: correctus et ipse a stissimo Josepho Maria Thomasio in notis insorialia et Antiphonaria Romana, ubi Amalarii restitutiones vindicantur ad fidem Jodicum Ecclesiæ Romanæ. Sic rigidi cen- uando in se provocant justam censuram tertius denique Agobardi fetus est *contra tuor Amalarii abbatis*, id est contra librum alem, in quo nonnullas morales interpre- ugillat Agobardus.

ius Amalario infensus fuit Florus diaconus, presbyter Ecclesiæ Lugdunensis, a quo in medium provocatus fuit in synodo si; ab eodemque in concilio episcoporum donis Villam accusatus, quod Christi cor- ne dixisset, et quod ritus sacros passim ad mysticas significationes. Quid in utro- gestum sit, explicat Florus ipse tum in iox laudata, tum in opusculo subsequenti, a epistola ad Patres concilii apud Theodo- congregati. Prima epistola *Drogoni sacri ystro et pontifici clarissimo, Hetti Trevi- stiti, Adrico reverendissimo Cenomanorum tabano abbati venerabili, et ex provincia a prima Albertico Lingonensi episcopo nun- .* Primum ac præcipuum caput accusationis loceat *præceptor ipse Amalarius egregius Christi esse triforme et tripartitum, ut tra- i corpora, primum quod ipse suscepit, se- nobis qui super terram ambulamus, tertium i sepulti jacent; atque ideo in sacrificio debere fieri partes, unam in calice pro lteram in patena pro civis, tertiam in allari s.* Alterum accusationis caput est quod lararius [v] plerosque sacrificii ritus ad mo- guratas, uti mox dicebam, significationes t. Tertium denique est quod *libellum Ro- ris tantæ auctoritatis haberet ut cum pene niteretur exponere, tametsi hunc libellum chidiacono, cujus traditionibus gloriabatur, isse fateretur.* Verum tantum abest ut ob expositum Romani Ordinis libellum a male meruerit, ut contra multum ei mus, quod hujus libelli antiquitatem digni- nobis unus ex præcis auctoribus compro-

uperius memorata opuscula idem Amalari- psuit eglogam de Ordine Romano, quæ ab io Baluzio publici juris facta est in appen- pitularia. In hujus opusculi titulo Amalari- ir *abbas*, cum in Codice sancti Galli, ad ziana Editio accurata est, tum in Einsid- uadmodum etiam in titulo tertii libelli, ardus condidit adversus Amalarium, de odo dicta sufficiant.

i obscurior est notitia quam ætas. In qui- templaribus hic liber *Micrologus Joannis, is episcopi* inscriptus legitur; sed quis sit

A Joannes ille, incertum. Gallum fuisse conjectura est ex cap. 11, in quo refert quamdam *Orationem juxta Gallicanum Ordinem*. Sane Germanum eum non fuisse inde colligitur, quod concilii Moguntiacensis decre- tum de jejunio quatuor temporum designando parvi pendat. Eundem titulum operi suo de Musica impos- suit Guido Arelinus; sed alius est sine dubio, quis- quis sit, hic *Micrologus*, quem tempore Gregorii VII et Anselmi Lucensis vixisse intelligitur ex capitibus 14 et 17. Is Ordinem Romanum laudat interpretatur- que multis in locis, ut in capitibus, 9, 10, 14, 17, et aliis.

Ordinem Romanum Colonæ anno 1561 primus typis excudi curavit Georgius Cassander, et post an- nos septem Melchior Hittorpius ibidem recudit una cum aliis antiquis rerum ecclesiasticarum scriptori- bus. Verum ante utrumque Christophorus Marcellus, archiepiscopus Corcyrensis electus, Venetiis in lu- cem emiserat *lituum ecclesiasticorum, sive sacrarum, B cæremoniaram S. R. E. libros tres*; et quidem cum pontificio privilegio Leonis X, dato sub finem anni 1516.

Hanc Editionem graviter tulit Paris de Crassis, cæremoniaram [vi] tunc in Urbe magister, ratus ar- canos ejusmodi Ecclesiæ ritus non esse proferendos in vulgus, ne in contemptum tandem veniant. Unde querelas de hac Editione deposuit apud pontificem, apud quem accusavit plagiis archiepiscopum Corcy- rensem, propterea quod Augustini Piccolomini opus de sacris cæremoniis sub suo nomine vulgasset. Paris factum hoc modo narrat in Cæremoniis suis. *Reverendus electus Corcyrensis hoc anno, cum librum cæ- remoniam imprimendum Venetiis tradidisset, vel potius, ut ita dicam, in vulgus prostituisset, forte (quod pace sua dictum sit) quia rituum ecclesiasticorum ad- modum ignarus est, quippe qui per pauculos ante dies clericali professione ex mercatore Veneto addictus fuerat, necdum forte talium dogmatum capax, eosque C libros sic impressos ad diversos Italiæ locos et extra eam, ut nos est mercatorum, etiam ad Urbem vendendos transmisisset, ego ubi id intellexi, illico ad pontificem accedens conlolu, supplicavique, ut pro justitia tanta sacrilegio occurrere dignaretur, ne suæ sacrosanctæ sedis apostolicæ cæremonias, quæ semper in secretiori bibliotheca Palatina custoditæ fuerunt, nunc suo sub pontificatu contaminari per illarum divulgationem pateretur. Cumque sanctitas sua juste benigneque annuis- set, forte nonnulli ipsius Corcyrensis compatriotæ tum præsentis, quia id in mercaturæ damnum cederet, e contra intercedere ausi, petierunt, quas ob causas etiam cæremonialis sacra non possent, sicut Missalia et Pon- tificalia, publicari. Quibus, quia tunc in paucis non licuit, tandem in hunc qui sequitur modum prolizio- rem tam scilicet præfatæ rationi, quam illorum peti- tionis satisfacisse puto. Sed et ipse quoque mihi satisfacit pro honore collegæ, immo magistri mei episcopi Pientini, veri ipsius libri Cæremonialis auctoris; cujus abrado nomine et titulo, iste Corcyrensis falsi sibi titulum et nomen auctoris vindicare non erubuit. Quæ inde consecuta sint non habet Codex manu exaratus, ex quæ nonnullos quaterniones nonnemo detraxit.*

Verum ex diario ejusdem auctoris, etsi non omnia, quædam nihilominus suppleat, quæ hic paucis delibanda sunt. Paris audito librum Cæremonialem Augustini Pientini episcopi, suppresso veri auctoris nomine, ab electo Corcyrensi Venetiis editum esse, rem primo retulit ad cardinales; ex quibus multi commoti sunt, quod cæremoniæ sacræ et mysteria eor- um divulgata fuerint. Deinde quærela ad pontificem delata, qui, prima facie turbatus, dixit se facturum quod cardinalibus placeret. [vii] At quia cardinalis sanctæ Crucis forsitan fuerat causa, quod imprimeretur liber ille, dixit non malum esse. Sed tamen cavet ne ullum ejus exemplar divenderetur, dum in proximo consistorio super hoc negotio statutum fuisset. Hæc facta sunt anno 1517, die 11 Martii. Mensæ sequenti post festum sancti Marci, Paris prolixam hac de re episto-

lam a se scriptam legit in consistorio, in qua eorum sententiam refellere conatur qui existimant religionis Christianæ cæremonias ad publicam mortalium utilitatem esse divulgandas, atque, si hæc semel licentia invaluerit, summi pontificis venerationi magnopere detractum iri, quem, cum ut deus aliquis in terris ob hæc arcana sacra, quæ tum rerum magnitudine, tum varietate divinitatem quamdam præ se ferre videantur, existimetur et credatur, iis publicatis mox hac opinione cadere necesse sit, reduci in cæterorum mortalium classem. Gravi itaque pœna dignum esse electum illum Corcyrensem, qui librum Cæremoniarum S. R. E. furto subripuisset, atque in lucem emisisset temere, suppresso etiam veri auctoris nomine; imo ad mille et supra corruptiones admisisset in editis libris. Ad extremum petit Paris librum cæremoniarum nuper impressum omnino comburi simul cum falso auctore; aut saltem ipsum auctorem corrigi et castigari. Pontifex vero Paridis petitiones jussit communicari tribus cardinalibus, ut eas expenderent. Hæc summam referre visum est, quæ plenius ex ipsa Paridis tum epistola, tum narratione, ad calcem hujusce tomi referendis intelliguntur.

Quod attinet ad Paridis postulata, sane in hoc correptione dignus erat electus ille Corcyrensis, quod alienum opus vero ac genuino detractum auctori tribuisset sibi; at tantas iras non merebatur ob vulgatum librum cæremoniarum, quasi reus esset violatæ pontificiæ majestatis. Non enim ex arcanis ejusmodi cæremoniis metimur summi Pontificis venerationem, quicunque in religione christiana recte sapimus, sed ex eo quod Ecclesiæ catholicæ caput sit, ac beati Petri in prima sede successor, maxime ubi supremam illam dignitatem congrua morum sanctitate (quod in beatissimo Pontifice Innocentio XI nunc suspicimus) exornat. Neque sane Paridis postulatio pro ejus votis successit, cum neque liber editus, neque ejus Editor ignis pœnam sustinuerint. Cur autem arsissent ambo, [viii] quos pontifex privilegio munierat? Tantæne animis cœlestibus iræ?

II. De Ordine Romano, deque variis auctoribus ac libris qui de ritibus S. R. E. agunt.

Nullum antiquiorem librum habemus de ritibus Ecclesiæ Romanæ, quam illum, qui vulgo inscribitur Ordo Romanus. Ejus antiquitatem plerique referunt ad sæculum octavum; nec eam sane serius differri posse constat ex Amalario, sæculi noni auctore, qui libellos de Ordine Romano passim laudat, eosque commentatus est. Verum Ordinem illum sæculo octavo antiquiorem esse, atque ad temporæ vel Gelasii pontificis, vel saltem Gregorii Magni revocandum existimo. Certe rubricæ quæ de hebdomada sancta præscribuntur in libro Sacramentorum Gregoriani totidem verbis occurrunt in primo, quem hic edituri sumus, Ordine Romano. Ne porro eum ad Innocentii primi pontificatum rejiciamus, illud obstat, quod in eo nulla mentio fiat de fermento ad titulos Urbis mittendo ex præscripto Innocentii in epistola ad Decentium, tametsi Eucharistia ipsa fermenti nomine donatur in primo nostro Ordine Romano.

Non unum, sed plures olim fuisse Ordinis Romani libellos ex Amalario intelligimus, cujus hæc verba in Antiphonarii capite 52, ubi de officio hebdomadæ paschalis. *Notum solemnius est canere matrem nostram Romanam Ecclesiam tres psalmos ante hymnum Evangelii, et post hymnum duos per diversa altaria diversorum loorum, sæpissime tamen ad crucem et ad fontes. ut ex scripturis discernimus, qui continent per diversos libellos Ordinem Romanum* Diversi erant hi libelli, non modo pro diversis argumentis, ut libellus de Missa pontificali, libellus de Missa episcopali secundum ritum Ecclesiæ Romanæ, libellus de baptismo, libellus de ordinibus sacris, etc., sed etiam pro uno eodemque argumento, id quod ex hoc Amalarii loco manifestum est, ubi *diversos libellos*, citat Amalarius pro uno eodemque officio hebdomadæ pascha-

lis. Hinc est quod nos, veterum sententiam secuti, totidem libellos Ordinis Romani distinguimus, quot ejusdem diversive de ritibus Romanis argumenti adducimus scriptiones.

[ix] Tres omnino vetustissimos de Missa pontificali libellos primo loco exhibemus, quibus alii duo succedunt de Missa episcopali secundum ritum Ecclesiæ Romanæ. Post hos sequuntur libelli de ordine baptismi, ac de ordinationibus sacris. Quæ omnia scripta sunt ante sæculum nonum aut decimum. Succedunt auctores a sæculo duodecimo. Benedictus canonicus sancti Petri sub Innocentio II, Censius de Sabellis cardinalis sub Cœlestino III; ad hæc Cæremonialis jussu Gregorii X editum, Ordinarium Jacobi Gaietani cardinalis, ac demum liber cæremoniarum Petri Amelii episcopi Senogalliensis. Hæc omnia claudunt varia fragmenta ex Historia Joannis Diaconi de basilica Lateranensi, ex diariis Romanorum pontificum, aliisque vetera monumenta.

De variis libellis Ordinis Romani a nobis hic editis præfari in præsens nihil juvat, quando singulis singulæ præmissæ sunt admonitiones ad informandum studiosum lectorem. Quale vero de his judicium ac de vulgato Ordine Romano ferendum sit, nos docet earum rerum peritissimus Josephus Maria Thomausius. in scholiis ad Responsoria. « Ordo Romanus antiquitus, inquit, non eo modo quo apud nos editus est circumferebatur. Discretis namque libellis continebatur, quibus potiora per annum explicabantur officia. Cæterum Ordo ille Romanus, editus ab Hittorpio, farrago potius est diversorum rituum secundum varias consuetudines, ita ut antiquiores germanioresque ritus in tanta varietate discernere sine eorum libellorum ope pene sit impossibile. »

Fatendum est tamen non insuper habendam esse illam Hittorpii Editionem, nec omnino destitui commendatione antiquitatis. Hæc enim reperitur, nonnullis quidem additis aut detractis, tum in Codice Romano bibliothecæ Vallicellanæ, tum in nostro Vindocinensi, iis exceptis quæ ad priorem Hittorpii partem, id est, ad Missæ pontificalis et episcopalis ritum, pertinent. Atqui Codex Vallicellanus Ottonum tempore scriptus fuit; Vindocinensis autem ante annos fere sexcentos, et quidem Gofridi, abbatis Vindocinensis tempore, qui fortasse hoc exemplar ex Urbe attulerit. Etsi porro multa ex duplici illo Codice in Vulgatis emendari possent, totum id operis recudere non visum est nobis operæ pretium, quibus satis fuerit veteres libellos qui de Missa, baptismo et ordinationibus sacris agunt, aut nondum editos aut ad finem [x] exemplarium castigatos, exhibere.

De Benedicto canonico, Cencio, aliisque auctoribus, quos antiquioribus illis libellis subjicimus, hic modo agere supersedemus, de eis acturi suo loco. Legatur ipsius Cencii in librum censuum S. R. E. præfatio, apud Baronium, sub finem anni 1192. sub hoc titulo: *Incipit liber sensuum S. R. E. a Cencio camerario compositus secundum antiquorum Patrum regesta et memorialia diversa, anno Incarnationis dominicæ millesimo centesimo nonagesimo secundo, pontificatus Cælestini pape tertii anno secundo*. Et paulo infra: *Ego Cencius quondam felic. record. Clementis pape tertii, nunc vero domini Cælestini pape tertii camerarius, sanctæ Mariæ Majoris canonicus, etc.* Hæc de Cencio. Animus opus Petri Mallii de Vaticana sancti Petri basilica opusculum, Alexandro tertio inscriptum, prædictis auctoribus adjungere; sed quia parva continet ritualis argumenti, quædam tantum ex eo fragmenta, quæ ad nostrum institutum pertinent, referemus. Omnino vero locum in his ritualibus libris merebatur Cæremoniale Romanum Augustini Patricii ad Innocentium VIII. Verum quia jam ab Electo Corcyrensi episcopo, paucis mutatis, editum est, sæpiusque recusum, aliis novæ ejus Editionis curam permittimus, contenti proferre nuncupatoriam auctoris epistolam ad Innocentium VIII, quæ et tempus scripti operis præfert, id est, annum 1488, Kal. Martii,

et ipsum opus genuino vindicat auctori, præter ea quæ ex Paride superius retulimus. Cæterum Augustinus Patricius, antea Piccolomineus appellatus per adoptionem, ex magistro cæremoniarum Innocentii VII renunciatus fuit Pientis episcopus anno 1483 obiitque anno 1496, Alexandro VI pontifice, quod ascriptum legimus in Codice Chigiano, quo Lactantii opera complectitur. Idem Augustinus in opere suo quædam de se ipse commemorat. Scilicet *quatuor annos servivit Pio secundo, a quo Piccolominei cognomen habuit. Eidem adfuit morienti, cujus extrema verba refert. Memoratu dignum est id quod scribit in libri tertii cap. 13 de reverentia episcoporum erga cardinales. Ait quippe « se audivisse quosdam ex cardinalibus permittere episcopos ante se loqui genuflexos ; et in mensa, dum lavant manus, serviliter mantile ministrare, quod ipsi valde absurdum videntur. Et quamvis sepe, inquit, apud plerosque reverentissimos dominos in convivio fuerim, et ante, [x] et postquam inter episcopos, quamvis indignus, ascriptus sim, nunquam tamen id servari vidi. Ascribendum est hoc (pace illorum dixerim) ignavia ac vecordia prælatorum qui talia faciunt, qui supremam in Ecclesia Dei episcopalem dignitatem non cognoscunt ; sive eorumdem ambitioni atque adulationi, qui ut gratiam cardinalium aucupentur, dignitatis suæ rationem non habent, quam serviliter deturpant. Cardinales autem qui talia, sive ex inadvertantia, sive alia causa patiuntur ; in charitate Dei, ait, obsecro, ut importunas hujusmodi adulationes rejiciant, et cogitent summum pontificem non alio titulo quam episcopali decorari ; et cum hic publice, etiam in re divina, lavat manus, non episcopus aliquis, sed capellanus suus, auditor Rotæ, mantile subministrat. Quod si forte aliquos mei similes indignos tanto fastigio viderint, non personam, sed sacrosanctam dignitatem in eis venerentur, et opera illorum utantur in illis rebus quæ dignitati utriusque congruunt. Addit idem auctor : Decet tamen episcopos in rebus omnibus publice et privatim, quantum per dignitatem licet, reverentissimos dominos cardinales honorare, venerari, et eis pro viribus assistere, obsequi, et inservire ; nec minus convenit cardinales ipsos benigne suscipere episcopos ; et quos pontifex summus Fratres appellat, non ut servos, sed ut conservos honorare. » Ita apposite religiosis auctor.*

III. De antiquis basilicis ac titulis Urbis, de diaconiis, et de septem regionibus ecclesiasticis, ubi de forma veterum basilicarum.

Qui de Ordine Romano libellos ediderunt primi, quasi pro necessario fundamento, præmiserunt septem esse regiones ecclesiasticas in urbe Roma, et quem quisque ordinem in eis teneret, presbyteri scilicet, diaconi, cæterique ministri sacri. Eorundem auctorum vestigiis insistentes, operæ pretium duximus quædam hic in antecessum observare de antiquis basilicis ac clero Romano, ut magis dilucide lector in his ritibus legendis procedat.

Atque ut ab ecclesiis ordiamur, earum quadruplex in Urbe classis distingui potest. Aliæ quippe erant patriarchales, aliæ titulares ; aliæ diaconia, aliæ oratoria seu cœmeteria. Patriarchales sine titulo erant, quod essent proprie summi pontificis, quæ definitum populum non habebant, sed omnium censebantur. [xii] Ejusmodi erant basilica Lateranensis, Vaticana, basilicæ sanctæ Mariæ Majoris, sancti Pauli, et sancti Laurentii in agro Verano. His patriarchalibus accensebantur aliæ majores ecclesiæ, quæ itidem titulo destitute erant, quales erant basilicæ sanctæ Crucis in Jerusalem, sanctæ Agnetis extra muros, sanctæ Mariæ ad Martyres, et si quæ aliæ ejusmodi nonnullæ. Honorius Augustus in scripto ad Symmachum præfectum adversus Eulalium, distinguit titulos et loca quæ conventu celebri frequentantur, et ante eum Arcadius, cum lege lata hæreticis omnia Urbis loca interdicti, sive sub ecclesiarum nomine, inquit,

A teneantur, sive quæ diaconica appellantur, vel etiam decanica ; ubi quid decanicorum vocabulo intelligat non satis constat, nam hoc loco, ut alicubi alias, carceres significari haud simile veri est.

Titulos appellabant parœciales ecclesias quibus animarum cura addicta erat, singulisque singuli primo presbyteri hanc curam gerentes ; deinde plures, quorum qui principalior erat, cardinalis dicebatur. Tituli habebant dioceses seu parochias sibi præfixas ac definitas. Horum porro titularum numerum sensim ad xxviii accrevisse, et circa tempora Innocentii primi, vel Zozimi, expletum fuisse affirmat cum multis Onufrius Panvinius in libello de episcopatibus, titulis et diaconiis urbis Romæ ; eumque numerum ad nostra fere tempora perseverasse, quod propius considerandum.

Cornelius papa, in epistola ad Fabium præulem Antiochensem ab Eusebio relata testatur, « suo tempore, id est, medio seculo tertio, Romæ fuisse presbyteros quatuor et quadraginta, septem vero diaconos, totidemque subdiaconos, acolythos duos et quadraginta, exorcistas et lectores curæ ostiariis quinquaginta duos, viduas denique cum infirmis et egenis plusquam mille et quingentas, quibus universis gratia et benignitas Dei alimenta suppeditabat » Ita apud Eusebium, in lib. vi, cap. 43. Ex hoc autem loco vir magnæ eruditionis, Henricus Valesius, colligit basilicas tunc Romæ existisse quatuor et quadraginta. Cum enim tunc singuli presbyteri suas regerent basilicas, si quadraginta quatuor fuere presbyteri, totidem basilicas fuisse dicendum est. Et quidem Optatus (quod ipse Valesius observat) lib. vi agens de basilicis quæ Romæ exstant tempore persecutionis Diocletiani, quo tempore Macrobius Donatista illuc accessit, quadraginta [xiii] et amplius ibidem fuisse tradit basilicas, ad quas accedere non permittebantur Donatistæ, qui inter quadraginta, et quod excurrit, basilicas locum ubi colligerent non habebant. Quem locum si cum Cornelii epistola conferas, qui presbyteros Romæ quatuor supra quadraginta fuisse tradit, totidem ex Optato basilicas tempore Diocletiani, id est, post annos a Cornelio quadraginta, illic existisse intelliges. Unde non immerito Cyprianus in epistola ad ipsum Cornelium, quæ est novæ Editionis 58, clerum Romanum florantissimum vocat.

Jam vero basilicæ illæ, quæ suos quæque presbyteros habebant, titulares haud dubie erant. Nani tituli nihil aliud sunt quam basilicæ, quibus certi sacerdotes ac ministri ascripti et addicti habentur. Longe ergo supra xxviii tituli ante Innocentium I tempora in Urbe erant. Id vero luculenter probatur, tum ex ordinatione Bonifacii papæ I, quæ *subscriptentibus plus minus septuaginta presbyteris* anno 419 facta est, præter alios qui per seditionem Eulalium tumultuarie elegerant ; tum ex synodo Romana sub Symmacho anno 499 habita, cui subscripserunt Romani presbyteri numero lxxvi, et quidem omnes titulati. Neque tamen tot eo tempore exstant in Urbe tituli ; sed jam tunc usus invaluerat ut uni titulo plures presbyteri essent ascripti. Unde in illa synodo aliquando unus, aliquando duo, tres, quatuorve unius ejusdemque tituli presbyteri subscripti inveniuntur, duo quidem tituli sanctæ Cæcilie, Prudentis, Cyriaci, Pamachii, Nicomedis, Julii, sancti Clementis, sanctæ Savinæ, sancti Cyriaci, Tigridae, Gaii, Lucinæ, Laurentii, et Marcelli ; tres vero timuli Vestinæ, sancti Chrysogoni, Æquitii, Æmilianæ, Crescentiæ, Eusebii, Anastasiæ, et Apostolorum, et Marci : quatuor autem tituli Fasciolæ. Sed quia istæ subscriptiones aliquanti sunt momenti ad cognoscendos veteres Urbis titulos eas exhibere juvat, prout illas descriptimus ex Codice Vallicellano, apposito ad caput numero cujusque tituli, præterquam ubi repetendus aliquis erit qui plures presbyteros habuerit.

1. *Cælius Laurentius archipresbyter tt. Prazidæ hic*

subs. 2. *Januarius presb. tt. Vestinæ*. 3. *Marcianus presb. tt. sanctæ Cæcilie*. 4. *Gordianus presb. tt. Pammachii*. 5. *Petrus presb. tt. sancti Clementis*. [xiv] *Urbicus presb. tt. sancti Clementis*. 6. *Paulinus presb. tt. Juli*. 7. *Valens presb. tt. sanctæ Savinæ*. 8. *Petrus presb. tt. Chrysoconi, Serenus presb. tt. Vestinæ*. 9. *Asterius presb. tt. Pudentis*. *Justinus presb. tt. Pudentis*. 10. *Felix presb. tt. Equitii*. *Redemptus presb. tt. Chrysoconi*. 11. *Projectilius presb. tt. Damasi*. 12. *Jobinus presb. tt. Emilianæ*. 13. *Bonus presb. tt. Crescentianæ*. 14. *Paschasius presb. tt. Eusebii*. *Joannes presb. tt. Pammachii*. 15. *Sebastianus presb. tt. Nicomedis*. 16. *Martinus presb. tt. Cyriaci Epiphanius presb. tt. Cyriaci*. 17. *Andreas presb. tt. sancti Matthæi*. *Servus Dei presb. tt. sancti Clementis*. *Oprlio presb. tt. Vestinæ*. *Petrus presb. tt. Chrysoconi*. 18. *Romanus presb. tt. Tigridæ*. 19. *Marcellinus presb. tt. Juli*. *Dominus presb. tt. Criscentinæ*. *Abundantius presb. tt. Savinæ*. 20. *Marcellinus presb. tt. Romani*. 21. *Asellus presb. tt. Bizantis*. *Sebastianus presb. tt. Equitii*. *Valentinus presb. tt. Eusebii*. 22. *Anastasius presb. tt. Anastasie*. *Genesis presb. tt. Nicomedis*. *Dionysius presb. tt. Emilianæ*. 23. *Eiphanius presb. tt. Apostolorum*. *Paulinus presb. tt. Fasciolæ*. *Adeodatus presb. tt. Equitii*. 24. *Dominicus presb. tt. Priscæ*. *Severus presb. tt. Gaii*. *Crescentius presb. tt. Apostolorum*. *Septimus presb. tt. Julii*. *Epiphanius presb. tt. Fasciolæ*. [xv] 25. *Petrus presb. tt. Præzædis*. 26. *Hilarus presb. tt. Lucinæ*. 27. *Laurentius presb. tt. sancti Laurentii*. *Julianus presb. tt. Anastasie*. *Vincemalus presb. tt. Crescentie*. 28. *Venantius presb. tt. Marci*. *Paulus presb. tt. sancti Laurentii*. *Acontius presb. tt. Fasciolæ*. *Agapitus presb. tt. Apostolorum*. *Benedictus presb. tt. Gaii*. *Redemptus presb. tt. Tigridæ*. 29. *Stephanus presb. tt. Marcelli*. *Julianus presb. tt. Anastasie*. *Cyprianus presb. tt. Marci*. *Bonifacius presb. tt. Cæcilie*. *Timotheus presb. tt. Marcelli*. *Victorius presb. tt. Savinæ*. *Eutyches presb. tt. Emilianæ*. 30. *Marcus presb. tt. Lucinæ*. *Abundius presb. tt. Marci*. *Stephanus presb. tt. Eusebii*. *Subscriperunt presbyteri numero LXVI*.

In tanto subscriptorum numero triginta duntaxat numerantur tituli, nempe quod presbyteri aliorum absentes. aut tituli ipsi vacarent. In illis titulis non computantur quinque patriarchales ecclesie, nequidem intramurana, Lateranensis et Liberiana; nedum extramurana, Vaticana, sancti Pauli, et sancti Laurentii in agro Verano. Desunt etiam basilicæ titulares sancti Silvestri, sanctæ Susannæ, sancti Xysti, sanctæ Balbinæ, sanctorum Marcellini et Petri, et sanctorum quatuor Coronatorum, quorum titulum presbyteri in synodo Romana sub Gregorio Magno testes fuerunt, ubi titulus Pammachii appellatur sanctorum Joannis et Pauli. Desunt etiam tituli sanctæ Priscæ, sanctæ Potentianæ, nedum sanctæ Mariæ, qui in alia synodo subscribunt sub Zacharia pontifice.

Duas ob causas tituli illi instituti fuerunt, nempe propter baptismum et penitentiam eorum qui ex paganis ad fidem Christianam convertebantur, et propter sepulcras martyrum, ut loquitur vulgatus Anastasius in Marcello papa XXXV, [xvi] qui xxv titulos in Urbe constituisse dicitur, quasi *diæceses*, quod postremum etsi non est tantæ auctoritatis, ut huic adhiberi possit certa fides, nihilo minus duplex illa instituendorum titulorum causa assignari potest. Atque adeo non omnes forte tituli erant parochiales ecclesie, sed quidam instituti fuerunt, ut sepulcris martyrum honor haberetur. Unde in concilio Chalcedonensi martyria, id est, basilicæ martyrum, inter titulos censentur. Archipresbyter autem dicebatur qui prior erat ordinatione inter presbyteros illorum titulorum, qui *catholicæ ecclesie* ab Anastasio dicuntur in actis Benedicti III. Verum quia Innocentius primus in epistola ad Decentium manifeste distinguit titulos a cæmeteriis, id est, ab ecclesiis super martyrum sepulcra constructis, quod tituli *plebem habent*, non

A vero cæmeteria; et quod ad titulos fermentum seu eucharistia, non vero ad cæmeteria martyrum miterentur, id asserere licet, duplicis generis titulos fuisse, majores videlicet, id est parochiales ecclesie; et minores, qui solitariis basilicis Martyrum competeabant.

In illis omnibus ecclesiis Missæ publicæ nonnunquam dicebantur, imo etiam nonnunquam in aliis, quæ titulorum nomine insignitæ non erant, ubi scilicet populi concursus ob reliquias vel cultum martyrum id exigebat. Sic in basilicam sancti Pancratii, quæ titularis non fuit ante Leonem X, *dominico die populi Missarum solemnita audituri* conveniebant, testante Gregorio Magno in lib. III, epist. 18, qui et ibidem homiliam ad populum habuit, quæ est 27 in Evangelia. Observat autem Pancirolus ideo non tributum fuisse a principio tituli honorem prædictæ basilicæ, propterea quod extra Urbem sita esset; tituli vero non tribuerentur basilicis extramuranis, neque etiam stationes, nisi essent ecclesie patriarchales. Unde passim leguntur assignatæ stationes ad sanctum Petrum, item ad sanctum Paulum, et ad sanctum Laurentium extra muros; de quibus ecclesiis Simplicius papa constituit, ut per unam hebdomadam presbyteri manerent sibi propter penitentes et baptismum. Neque tamen in solis titulis aut ecclesiis patriarchalibus stationes fiebant, sed etiam (ut ex dicendis constabit) in diaconiis, de quibus modo paucis agendum est.

Apud Romanos, ait Sozomenus in lib. 1, cap. 15, *diaconi non plures sunt hactenus quam septem, instar eorum qui ab [xvii] apostolis primum ordinati sunt*. Apud alios vero haud quaquam definitus est numerus diaconorum. Id certum est de Romanis diaconis, qui regionarii appellabantur; sed alii diaconi erant in illis ecclesiis quæ titulorum nomine erant insignes. Regionarii præcipui censebantur, neque presbyteris titularibus, ut alii, sed archidiacono, qui primus inter illos septem erat, subiciebantur. Hi sub cura sua singuli illas diaconias habebant, quæ in sibi assignata regione erant sitæ. In diaconiis nosocomia et pauperum diversoria erant, ubi viduæ alique egentes ecclesiastica stipe alebantur. Cuilibet hospitio adjuncta erat ecclesia, cui præerat *Pater diaconie*, de quo mentio est in primo Ordine Romano hic edito, et in Itinere nostro Italico, pag. 151, ubi Ustathius dux quosdam fundos diaconie sanctæ Mariæ in *Cosmedin* legat ea conditione, ut presbyter, qui tempore fuerit facturus quotidianas Missas, accipiat a *Patre solidos tres*. Pater ille temporalium rerum curam sub diacono regionario habebat, eratque aliquando ex ordine clericorum, aliquando sæcularis. In his fuit *Theodatus olim dux*, tunc *primicerius sanctæ sedis apostolicæ*, id est primicerius notariorum, et *pater diaconie* sancti Angeli in Piscina sub Gregorio II, ut legitur in veteri inscriptione apud Torrighium de cryptis Vaticanis. Temporum decursu in collegia clericorum conversæ sunt ejusmodi diaconie, inde adeo facultatibus deminutæ, ut nihil subsidii afferant pauperibus, in quorum gratiam primitum instituta fuerant. Nunc tituli dicuntur diaconorum cardinalium, tametsi quando cardinales diaconi nomen suum subscribunt a tituli vocabulo abstinent, sed omnia regione ecclesiam solam expriment. Antiqui porro diaconi regionarii, cum nomen suum in conciliis apponerent, non servabant ordinem regionum, sed suæ ordinationis, ut patet ex synodo Romana sub Symmacho, qui primus subscripsit *Cyprianus diaconus S. R. E. regionis 7*, secundus *Anastasius regionis 1*, tertius *Citonatus reg. 5*, quartus *Joannes diaconus reg. 2*, quintus *Tarrensis diaconus reg. 1*, sextus *Tertullus diaconus reg. 4*. Ubi cum legimus diaconos duos regionis primæ, Anastasium et Tarrensem, id argumento est, unum fuisse regionarium, alium titularem ejusdem regionis. Nam principio septem tantummodo diaconi regionarii erant pro numero septem regionum ecclesiasticarum;

a vero, nimirum a tempore Honorii II, numerus] ad xvii accrevit, cui duæ aliæ demum additæ niæ numerum xx constituerunt. In isto diacom augmento, alii regionarii dicebantur, numero ecim; alii palatini, numero sex, regionarii præ. Omnes diaconias numero octodecim compreit Cencius, pag. 173, quas enumerat Petrus Malhic, pag. 160.

bdiaconos in tres ordines distinguit vetus libelBaronio laudatus, ad annum 1037, in hæc verba : *iaconi sunt omnes numero viginti et unus; septem narii, qui epistolæ et lectiones cantant in stationi-septem palatini, qui idem munus præstant in ec-Lateranensi; septem alii, qui dicuntur scholacanti, qui cantant tantummodo quando summus pont-celebrare consuevit.* Ex primis erat Joannes ille aconus primæ regionis, qui et collo Silverii papæ im abstulisse perhibetur, et exutum veste moza induisse, quod Sixtus subdiaconus regionis clero nuntiavit.

nique erant etiam acolythi regionarii, erant et res, de quibus plura dicturi sumus, cum non-præmiserimus de distinctione regionum eccle-carum, quarum notitia ad hunc locum necessa-st.

plorata est Urbis divisio in septem regiones ec-sticas, cum ex Augusti decreto in quatuordecim et distributa; sed longe obscurior est, quæ ta-longe posterior fuit, divisio illa ecclesiasticae modo obsoleta, quam civilis, hactenus relen-umium optime Nardinus situm ac limites ejus, regionis ecclesiasticæ assignavit ex Anastasio, rontem Aventinum in prima, in secunda viam ertinam, basilicam sancti Laurentii super san-Clementem in tertia, et Caput Tauti in quinta at. Alias designat idem auctor ex conjectura. de in regione quarta titulum Vestinæ, ex ven-scriptione quæ legitur in Romæ subterraneæ, II, seu lib. iv, cap. 25, ubi laudatur *Abundan-rcolythus reg. quartæ et Vestinæ*, qui titulus san-C Gervasii et Protasii, seu sancti Vitalis postea p-pellatus.

hunc locum Paulus Aringhus observat acolytho-ria genera Romæ olim fuisse: palatinos, qui fice maximo in apostolico palatio ac Lateranensi ca inserviebant; stationarios, quorum id potis-n munus erat, eidem pontifici in ecclesiis in s stationes de more haberentur ministerium ere; regionarios demum, qui diaconis [xix] in li-bus eorumdem regionibus ad sacra obeunda a sedulo ministrabant. ex quorum numero fue-undantius mox laudatus. Verum duo tantum thorum genera primis illis temporibus fuisse ex ie Romano primo et tertio manifeste intelligitur, narios scilicet ac titulares, quorum illi diaconis nariis et pontifici, hi presbyteris titularibussernt. Palatini erant Lateranenses, stationarii ex nariis assumpti. Ordo Romanus ab Hittorio vul-parochianos clericos vocat, pag. 31. Idem agens rdnatione eorumdem, pag. 89, singulos ad titu-uisse ordinatorum aperte declarat; idemque de aconis, diaconis et presbyteris, pag. 91. Gre-s magnus, referente Joanne Diacono, in lib. ii ejus, cap. 11, *remotis a cubiculo suo sæcularibus, os et monachos sibi consiliarios sumptiososque de-cum quibus Gregorius, diu nocturne versatus, nihil stice perfectionis in palatio, nihil pontificalis in-ionis in ecclesia deliquit.*

st titulos et diaconias res exigit ut de oratoriis am hic observemus. Ea duplicis generis erant : am cardinali, alia nulli presbytero addicta. Gre-s Magnus in epistolis suis, ubi de oratoriis dedis agit, quinque conditiones passim requirit : e ut nullum corpus eo in loco sit humatum; ut fficiens assignetur; ut nullum ibi constituatur sterium; nullus etiam presbyter cardinalis, ac de nullæ ibidem Missæ publicæ celebrarentur,

quas solis presbyteris cardinalibus celebrare licebat. Adeo ut si quando sacra in ejusmodi oratoriis fierent, ab episcopo presbyter deberet impetrari, *quatenus nihil aliu a quolibet sacerdote alio ullatenus præ-sumeretur*, quæ omnia leguntur in lib. ii, epist. 9, ind. 10, et in aliis. Verum quedam oratoria erant in quibus licebat presbyterum habere cardinalem, non qui parochus esset, sed veluti capellanus. Hujus generis erat oratorium illud, quod idem pontifex Passivo episcopo Firmano dedicare permittit in lib. x, epistola 12: *Presbyterum quoque te illic constituere volumus cardinalem, ut quoties præfatus conditor fieri sibi Missas voluerit, vel fidelium concursus exegerit, nihil sit quod ad Missarum sacra exhibenda solemnia valeat impedire.*

Ejusmodi tituli minores dici possunt, alii majores, quibus scilicet animarum cura annexa erat. In his presbyter unus, aliquando plures, cum aliis ministris; in illis unicus incardinatus erat [xx] quo nomine Gregorius utitur in lib. i, epistola 81. Anastasium, qui in ordinem redactus est a Leone papa IV in synodo Romana, ob relictam parochiam suam, id est urbis Romæ, presbyterum *cardinis nostri* appellat pontifex in ipsis synodi actis ab Holstenio vulgatis. Sic Gregorius Magnus Petrum acolythum ecclesiæ Romanæ, quem Sabiniano diacono in legatione socium dederat, postea fugitivum communionis privat, ex lib. vii, epist. 7, ind. 1.

Hic opportune agendum esset de ecclesiis Urbis, earumque numero, quas ad trecentas et decem numerat Cencius, quem hic consulat qui volet, a pag. 190. Nec prætermittendum id quod ea de re scribit sæculo undecimo Arnoldus ex comite monachis Ratisponensis, ubi de cultu religionis, qui tunc in Urbe vigeret, agens: *in tantum crevit, inq. in divitiocultu, ut pro ruinis murorum et veterum sanorum surgant quotidie innumera ædificia ecclesiarum, sive monasteriorum, e quorum incredibili numero, ut audi-vi a quodam sene, qui sedicit nutritum in eadem civitate, viginti possidentur a sanctimonialibus, quadraginta a monachis, exceptis iis quæ extra civitatem sunt, et in aliis ecclesiis sive capellis, quæ in eadem urbe abundant.* Verum non tot virorum monasteria, neque tot canonicorum collegia tunc fuisse colligere licet ex Cencii et Petri Mallii enumeratione, qui non ultra viginti duas virorum abbatias numerant. Sæculo ipso undecimo canonicorum cætus erat in ecclesia Lateranensi. Unde Petrus Damiani *Petro Lateranensis canonicæ archipresbytero* scribens, eum *sancti conventus rectorem* vocat, quod quidem de canonicis regularibus forsam intelligendum. Idem auctor alibi *canonicam sanctæ Cecilie* laudat.

Etsi vero apud Lateranum erant eo tempore cano-nici regulares, hi tamen illius ecclesiæ titulos non ita occupabant, ut alii clerici, imo et monachi ab ejusmodi titulis excluderentur. Quippe Oderisius monachus Casinas a Nicolao II factus esset diaconus ecclesiæ Lateranensis, teste Leone Marsicano, atque Alexander II Todinum itidem Casinatem, Romam accersitum, in *Lateranensi patriarchio levitam constitu-it*, ex eodem auctore. Alia exempla asserre licet, sed hæc longius nos ferunt.

Antequam tamen ulterius progrediamur, juvat in transcurso ob oculos ponere formam veterum Urbis basilicarum. Pleræque Orienti, [xxi] quedam occidenti obversæ erant. Navis columnis fulta, aut tabulato picto, aut ipsa tecti fabrica terminata: in qua viri ad Austrum, mulieres ad Septentrionem residebant. Sequebatur schola cantorum, nobis chorus appellatus, cujus peribolum seu sæptum ex marmore constabat, ad hominis ferme altitudinem. Ambon sive lectorium unum aut alterum adjunctum erat, quatuor aut quinque hinc inde gradus duplices habens pro ascensu et descensu. Ex quo videas, longe disparem fuisse formam ambonum a forma odeorum nostrorum, quorum situs etiam diversus, cum am-bones illi plurimum ad Septentrionem positi essent,

odea vero nostra ea parte quæ chorum a navi disternat. Ambones illi Romani ad eum modum accedebant quem describit Gregorius Turonensis antistes, in lib. de Gloria martyrum, cap. 94, ubi agit de beatissimo Cypriano episcopo Carthaginensi, in cuius basilica, inquit, analogus, in quo libro supra posito cantatur aut legitur, mirabiliter compositus esse refertur. Nam ex uno lapide marmoris totus sculptus aseritur, id est, mensa desuper, ad quam per quatuor gradus ascenditur. Cancelli in circuitu; subter columnæ, quin et pulpitum habet, sub quo octo personæ recipi possunt. Hæc Gregorius Turonicus antistes, cujus descriptioni consentit Ordo Romanus nono loco a nobis editus, in quo ordinandi sub pogii seu ambonis gradibus constitisse dicuntur num. 2 et 8, dum lectiones legebantur. *Pulpitum, id est, tribunal ecclesiæ*, vocat Cyprianus in epistola ad presbyteros et diaconos Ecclesiæ, quæ epistola est 34 in Editione Pameliana, in Oxoniensi 39, ne quid dicam de canone 14 concilii IV Toletani, in cuius canone 39 duplex chorus, primus et secundus, distinguitur, ut apud Romanos.

Post chorum cantorum, sensim assurgebant gradus sanctuarii, quod ab eodem choro dirimebant cancelli. *Rugas seu regias* appellabant vel cancellorum aditus seu portas, vel cancellos ipsos, easque acolythi observabant, ut in primo nostro libello legitur, ubi pontificis in secretarium post Missam re-ditus describitur. De rugis plura inferius in c. 20. Sub ciborio erectum erat altare, sub altari vero confessio, et post altare in coronæ modum dispositum erat presbyterium seu chorus sacerdotum, in quo sedebant episcopi a dextris, a sinistris presbyteri, in capite habentes pontificis thronum, passim ex marmore, cum duobus accubitis, [xxii] tantisper aliis sedibus altiore, et linteo ornatum. Unde apud Pacianum *linteata sedes*, quod etiam Cypriani ævo jam obtinuisse Pontius innuit. In basilica sanctæ Mariæ ad Præsepè thronus papæ stabat ex parte mulierum, ita ut post sedem pontificis mulieres, ad sacra Missarum solemnia stantes, prospere assistere juxta pontificem viderentur. Sed eam in superiori loco Paschalis primus pro more collocavit, teste Anastasio. Infra presbyterii cancellos senatorium erat in parte australi, cancellis proximior, ubi senatores et principes consistebant, ex adversa parte matronæ.

Presbyterium itaque situm erat sub apside, quæ fornice et musivis picturis solebat esse instructa, ex qua pendebant ad ornatum calices, coronæ, et alia id genus. Altare ornabat ciborium, quatuor columnis innixum, quod *propitiatorium* Anastasius quandoque videtur appellare. *Umbraculum altaris* vocat Ordo Romanus vulgatus, pag. 122. Sub ciborio posita confessio, qui locus est in quo sanctorum reliquiæ et corpora servabantur. Vela ad portas basilicæ, itemque ad altare quadruplicia, quæ Anastasio *tetravila* dicuntur.

Secretarium, vulgo sacristiam, in inferiori parte navis ad austrum collocabant, scilicet ex parte virorum. Unde in veteri basilica Vaticana et in Lateranensi secretaria erant ad sinistram ingredientium in easdem basilicas, quia basilicæ ipsæ orienti obversæ, austrum habebant ad sinistram. Contra vero vetus sacrarium diaconæ sanctæ Mariæ Cosmedinæ stabat ad dexteram ingredientium, propterea quod auster ejusdem ecclesiæ ingredientibus dexter erat. In illis porro secretariis oratorium etiam habebatur, ut in Lateranensi sancti Thomæ, in Vaticana sancti Gregorii, quod oratorium nunc sanctæ Mariæ de Febre appellatur; sed neutrum modo pro secretario est. In his secretariis Romani pontifices sacra facturi vestes quibus in sacrificio uterentur inducebant, et inde ad altare solemniter procedebant. Ibidem concilia celebrari mos erat, aliquando in sanctuariis seu presbyteriis, quæ nonnunquam etiam secretaria vocantur. Iluc spectat canon 15 concilii secundi Arela-

tensis, ut in secretario diacono inter presbyteros sedere non liceat, vel corpus Christi præcænte presbytero tradere non præsumat. Cæterum secretaria illa ex imitatione antiquorum Romanorum uti et pleraque alia, accepta fuisse ex eo intelligitur, quod vetus sanctæ Martinæ basilica [xxiii] senatus Romani secretarium fuisse testatur vetus inscriptio, ejus apsidi insculpta in hunc modum: *Salvis dominis nostris, Honorio et Theodosio, victoriosissimis principibus, secretarium amplissimi senatus, quod vir illustris instituerat et fatalis ignis absumpsit, Flavius Annius Eularius Epifanius V. C. præfect. Urbi vice sacra ind. reparavit, et ad pristinam faciem reduxit.* Sic etiam ex imitatione ethnicorum, qui templorum muros et concamerationem pingere solebant, teste Plinio in lib. xxv, cap. 3, nostri etiam apsidas et parietes basilicarum picturis exornari curarunt. De basilica sancti Hippolyti lege Prudentii hymnum 11, de coronis.

* [xxvii] IV. *De clero Romano, et de prisco ritu celebrandi officia divina in ecclesia Romana.*

Primis novem Ecclesiæ sæculis rara in Urbe, et forte nulla, præterquam in basilica Vaticana, clericorum collegia erant. In titulis, ut superius vidimus, unus aut duo tresve presbyteri cum pari numero sacrorum ministrorum rem divinam agebant. In patriarchalibus adhibebantur mansionarii seu custodes ecclesiarum, ad eas ornandas, emundandas, aliæque præstanda quæ necessaria erant; cætera quæ divini cultus erant aliarum basilicarum titulares a pontifice designati obire solebant. Basilicæ sancti Petri sæculo nono *ministri*, id est clerici, jam addicti erant, quos Amalarius se interrogasse dicit in præfatione altera ad libros de ecclesiasticis officiis, *quot Orationes soliti essent celebrare ante epistolam Missæ per dies festos.*

Neque tamen putes officia divina per id tempus in Ecclesia Romana defuisse. Et quidem quotidiana fuisse celebrata intelligimus ex cap. 13 regulæ sancti Benedicti, qui in privatis seu feriatis diebus ad Matutinos, id est ad Laudes, assignat *canticum unum quodque die suo ex prophetis, sicut psallit Ecclesia Romana.* Et vulgatus Anastasius ait Gregorium tertium in ecclesia sancti Chrysogoni constituisse *abbatem et monachorum congregationem ad persolvendas Deo laudes in eodem titulo diurnis atque nocturnis temporibus, ordinatam secundum instar officiorum Ecclesiæ beati Petri apostoli*; addidit prædictum abbatem cum sua congregatione [xxviii] fuisse *segregatum seu exemptum a jure potestatis presbyteri prædicti tituli.*

Prævisse Lateranensi basilicæ exemplum Ecclesiæ Vaticanæ, colligitur ex ejusdem auctoris verbis subsequentibus, ubi idem pontifex renovasse memoratur *monasterium sanctorum Joannis evangelistæ, Joannis Baptistæ, et sancti Pancratii, secus ecclesiam Salvatoris antiquitus institutum, quod ab omni ordine monachico extiterat nimia incuria destitutum; in quo congregationem monachorum et abbatem constituit ad persolvenda quotidie sacra officia laudis divinæ in basilica Salvatoris, quæ Constantiniana nuncupatur, juxta Lateranem, diurnis nocturnisque temporibus ordinata juxta instar Ecclesiæ beati Petri apostoli.* Defecerant igitur tunc temporis eo in loco nostri ordinis monachi, quos, everso per Langobardos Casinensi monasterio, Pelagius papa Laterani constituerat, cujus loci abbas erat Valentinianus tum, cum Gregorius Magnus librum secundum Dialogorum scribere meditaretur. Is enim quædam de sancto Benedicto se dicit accepisse a Valentiniano, *qui annis multis Lateranensi monasterio præfuit.* Tertius post eum Lateranensis monasterii congregationem rexit Theodorus, cujus mentionem facit Faustus monachus in præfatione ad libellum de vita sancti Mauri abbatis. Aliud erat monasterium Honorii, basilicæ Lateranensi adjunctum, quod Adrianus I pari modo instauravit. Redeo ad basilicam sancti Petri, in qua monachi

prope amphitheatrum, Quod specimen, a scopulo nostro prorsus alienum, consulto omisimus. Edr.

* Page 24, 25 et 26 exhibent rude specimen basilicæ sancti Clementis in regione Cælimontana

quatuor monasteriorum divina officia persolvebant. Hæc erant monasteria sancti Martini, ac sancti Stephani minoris a dextro basilicæ latere; sancti Stephani majoris, atque sanctorum Joannis et Pauli a sinistro. Monasterium sancti Stephani majoris alio nomine *Catasarfara* seu *Catagalla patricia* dicebatur, sancti Stephania minoris *Catabarbara patricia*. De tribus ex his monasteriis Gregorius tertius constitutum edidisse memoratur apud vulgatum Anastasium, qui unum ex illis, nempe sanctorum Joannis et Pauli, a Leone Magno conditum fuisse testatur.

Basilica sancti Pauli, quæ tertia Patriarchalis est, tempore Gregorii Magni per præpositos regebatur; quod patet ex lib. x, epist. 9, sed a Gregorio secundo monachis concessa, aut potius restituta est. *Hic enim monasteria quæ secus basilicam [xxix] sancti Pauli erant ad solitudinem deducta, innovavit, atque ordinatis servis Dei monachis congregationem post longum tempus constituit, ut ibidem die noctuque Deo redderent laudes.* Idem præstitum ab eodem pontifice in basilica sanctæ Mariæ ad Præsep, ubi ex gerontocomio monasterium instituit; idem ab aliis pontificibus institutum in basilica sancti Laurentii extra muros. Exstat in tabula marmorea in basilica sanctæ Mariæ ad Præsep vetus inscriptio, tempore Gregorii IV marmoris incisa, compendio referens donationem eidem basilicæ factam a Flavia filia Xanthippi, quondam Egisti imperialis a secretis, in gratiam mansionariorum qui in eadem ecclesia tunc degabant. Subscribunt inter alios *Theodorus adorator numeri Theodosiæ, Gregorius Optius numeri militum, Epiphanius aurifex, Theodorus acolythus S. R. E.* Tempus factæ donationis a brevatore omissum est. In his subscriptionibus numerus pro legione sumitur, atque adeo *Adorator* forte idem erit ac tribunus sive comes, quæ conjectura est illustris. Ciampini et Fabretti, quibuscum hanc inscriptionem eruditos atque optimus Pater Thomasius, priusquam eam ad nos transmitteret, communicavit. Itaque illam basilicam Liberianam mansionarii curabant: sed vicini monachi, ut in cæteris aliis patriarchalibus ecclesiis, divinas laudes noctu et interdum persolvebant.

Quod attinet ad Missas, iis celebrandis ibidem adhibebantur in Lateranensi quidem basilica septem episcopi suffraganei Romani pontificis; in aliis vero presbyteri hebdomadarii ex titulis asciti. Hunc morem esse antiquum manifestum est ex gestis Stephani papæ, IV, qui statuit *ut omni die Dominico a septem episcopis cardinalibus hebdomadariis, qui in ecclesia Salvatoris observant Missarum solemniam, super altare beati Petri celebraretur, et Gloria in excelsis Deo diceretur.* Jam ergo tunc usus invaluerat, ut septem illi episcopi cardinales, sua quisque hebdomada, in Lateranensi ecclesia sacris operarentur. Hanc ob prærogativam Petrus Damiani maxime extollit Lateranensem ecclesiam, quæ *sicut Salvatoris est insignita vocabulo, qui nimirum omnium caput est electorum, ita mater et quidam apex et vertex est omnium per orbem ecclesiarum. Hæc septem cardinales habet episcopos, quibus solis, post apostolicum, sacrosanctum, illud altare licet accedere, ac divini cultus mysteria celebrare.* Ita Petrus, in lib. II, [xxx] epistola 4, quæ *sanctis episcopis Lateranensis ecclesiæ cardinalibus* inscripta est. Hi episcopi erant Ostiensis, Portuensis, sanctarum Rufinæ et Secundæ, alias Silvæ Candidæ, Sabinensis, Præstinus, Tusculanus, et Albanus. Quinam presbyteri ex titulis urbanis ministrarent aliis patriarchalibus ecclesiis, docet appendix nostra ad Ordinem Romanum 11, infra pag. 160.

Præterea certis diebus festis clerus Romanus conveniebat cum pontifice in illas basilicas, ubi stationes indictæ erant, ibique sacra faciebant, imo aliquando vigiliis nocturnas pro festorum celebritate agebant. Quin etiam in pervigilio Paschæ ecclesiæ suburbanæ in illis conventibus se sistebant: cuius rei argumento est appendix nostra ad primum libellum de Ordine Romano, pag. 34 et 35. In cæteris

A festis et Dominicis diebus Vesperas in suis titulis celebrabant presbyteri titulares cum acolythis regionum, ut in eadem appendice legitur, de hebdomada paschali, pag. 38. Item Missam publicam iisdem diebus cum sua plebe celebrabant iidem presbyteri: nec propterea opus erat clericorum collegio aut schola cantorum, sed diaconi ac subdiaconi ministerium sufficiebat, qui præter epistolam et evangelium, cætera facile explere poterant, omissis forte Antiphona ad Introitum, Offertorio, et Antiphona ad communionem.

Quodnam fuerit ante sæculum nonum Romanæ Ecclesiæ officium nocturnum ac diurnum, ex Amalarii Antiphonario intelligitur. Numerum lectionum in vigiliis assignat liber Diurnus in cautione episcopi. Ea autem erat per id tempus Romanorum religio, ut si quando tempus vigiliarum ex incuria fuisset elapsum, omisso aut breviato nocturnali officio, Laudes ad auroram inciperent. Habemus hac de re testem luculentum Amalarium, in Antiphonarii cap. 4, ubi hanc consuetudinem magnopere laudat *Ipsa enim Romana Ecclesia quocumque ordine vel numero lectionum viderit matutam, id est auroram, procedere et audiri, dimittit nocturnale officium, et incipit matutinale. Periculosum est enim transgredi terminos patrum, etc.* Eadem religio ductus sanctus Pater Benedictus statuit in regulæ suæ cap. 11, ut si forte aliquando fratres tardius surrexerint, quod maxime cavendum ait, aliquod de lectionibus aut responsoriis detrahatur, ut scilicet Matutini seu Laudes, quæ ineunte aurora canendæ sunt, debito tempore [xxxii] compreantur. Optandum esset ut hæc religio postliminio restitueretur in Italiæ plerisque Ecclesiis, ubi nocturnæ vigiliæ, lucente adhuc sole diei præcedentis, non tam canuntur quam recitantur.

Quod diximus de more urbis, ut episcopi cardinales et presbyteri titulorum certis hebdomadis ad patriarchales ecclesias venirent ad sacra celebranda, non caruit etiam exemplo in Ecclesiis Gallicanis. Id enim in Virdunensi usu venit sæculo septimo, uti ex Pauli episcopi Actis discimus, qui ordinavit ut forenses presbyteri per certas vices ad cathedralem ecclesiam accederent, officia divina persolventi. Sed præclarum est in primis exemplum Ecclesiæ Antissiodorensis, in qua ex institutione Tetrici antistites, qui ineunte octavo sæculo devixit, abbates, archipresbyteri imo et rectores ecclesiarum ruralium, per suas quique vices *divinum persolvebant officium* ea lege, ut ex dominico cellario ab ecclesiæ æconomis stipendium sufficiens acciperent. Hæc ipsa verba refero ex Actis ejusdem Ecclesiæ episcoporum, in quibus Actis qua quique singulorum mensium hebdomada deservire debeant diserte explicatur. Quæ pro mense Septembri desunt apud Labbeum, supplenda sunt ex sæculi quarti Benedictini part. II, pag. 375. Similes aliarum Ecclesiarum ritus omittimus.

D V. De collectis et stationibus, deque litanis Romanis.

Stationis vox ambigua aliquando pro jejunio voluntario, quandoque pro statu orantium usurpatur. In utroque significato occurrit passim apud Tertulianum aliosque auctores. Hoc loco sumitur pro concursu populi ad locum indictum, id est ad ecclesiam, in qua Processio clericorum consistit statis diebus, ad stas preces faciendas. Antiquus quippe in Urbe ritus est ut certis diebus clerus Romanus in unam aliquam ecclesiam conveniat supplicationis causa, ubi sacra fiunt, aliaque divina officia.

Cleri Romani Processio in illas stationes duplex est, solemnis aut privata. Hæc fit cum unusquisque privatim in locum indictum se recipit; solemnis vero cum solemniter decantando litanias aliasque preces, pontifex aliique omnes eo sese recipiunt. Processiones solemniter præcedit Collecta, id est coadunatio clericorum in una ecclesia, ut ex ea, quasi [xxxiii] agmine facto, in locum stationis procedatur; sic dicta, quod in eo loco clerus cum populo colliga-

tur ad faciendam Processionem solemnem. Et quia in loco ubi fit collecta Oratio super populum funditur ante Processionem; inde fit quod ejusmodi Orationes etiam Collectæ appellantur, quoniam super Collectam populi fiunt, dum colligitur, ut procedat de una ecclesia in aliam ad stationem faciendam. ut loquitur Micrologus, in cap. 3. Sic in capite jejunii illa Oratio. *Concede quæsumus apud sanctam Anastasiam super Collectam populi dicitur, qui stationem apud sanctam Sabinam celebraturus est.* Sed ejusmodi Collectæ fiebant præcipue in Quadragesima, et in singulis triduis quatuor temporum, propterea quod illis diebus solemnis Processio, celebrabatur: at quia forte privata erat aliis temporibus Processio, nullæ Collectæ assignantur in veteri indice Collectarum et stationum, quem inferius suo loco exhibebimus. De Collectis quæ sæculo duodecimo in usu erant ita scribit Benedictus canonicus sancti Petri: *Collecta fit secunda feria, quarta et sexta, et Sabbato per totam Quadragesimam, et in quatuor temporibus totius anni, et in quinta feria ad sanctam Mariam trans Tiberim, et ad sanctum Apollinarem.*

Gregorius Magnus stationes, antea vagas vel certis ecclesiis scripto non addictas, in suo Sacramentario constituit, ordinavitque per basilicas vel beatorum martyrum cometeria, testante Joanne Diacono, in ejus Vita lib. III, cap. 18. Primitus vero stationes illæ institutæ fuerant vel ob sanctorum natalitia, vel ob dies publicæ Processionis, sive Missæ sacratori tempore celebrandæ. Stationes ob sanctorum natalitia fiebant in eorum memoriis vel in cæmeteriis, id est in ecclesiis super eorum tumulos constructis, quæ ob id cæmeteria quandoque appellantur. Hinc cum notissima essent sanctorum festivitates et memoriæ, non erat necessarium harum stationum diem et locum assignare in Sacramentariis in quibus quæcunque propriæ sanctorum Missæ habebantur, publicas olim stationes exhibebant. At vero stationes aliorum dierum, puta Quadragesimæ, quatuor temporum, Adventus, Natalis Domini, Paschatis et similia cum incertæ essent, eas designari oportebat, ne qua oriretur dubitatio ad quamnam ecclesiam esset procedendum ad publicam stationem. Unde Gregorius eas certis diebus in suo Sacramentario addixit, ut a cunctis cognosci [xxxiii] possent. Eas porro constituit passim in basilicis præcipuis, scilicet patriarchalibus et titulis; aliquando tamen in diaconiis et in oratoriis, ut in oratorio sancti Pancratii, in quidem sanctus pontifex homiliam habuit. Gregorius secundus supplevit vacantes, aliquot Quadragesimæ dies, nempe in feriis quintis; quas stationes, ne repeterentur in titulis, in aliis ecclesiis statuit. Hoc est quod significare voluit scriptor libri de Gestis pontificum his verbis: *Hic Quadragesimali tempore ut in quinta feria jejunium, id est statio, atque Missarum celebratas feret, in ecclesiis (quod non agebatur) instituit.* Attamen singulas Quadragesimæ ferias quintas ante Gregorium II festivas fuisse inстар Dominicæ Micrologus auctor est in cap. 50.

Etsi autem fixæ ac ratæ essent in Sacramentario stationes, eas tamen populi denuntiari mos erat. Id fiebat ab archidiacono in publica Missa præcedente. Postquam enim pontifex communicaverat, veniebat archidiaconus cum calice ad cornu altaris, et annuntiabat stationem; quæ verba leguntur in primo libello Ordinis Romani, num. 19. Non dubium quin etiam denuntiaretur Collecta, ubi res exigebat. Aliquando tamen notarius id muneri præstabat loco archidiaconi; cujus rei insigne est exemplum in Actis Leonis tertii, qui cum die quadam more solito in litaniiis quæ ab omnibus majores appellantur procederet, ubi sibi populus obviam occurrere deberet, et secundum annum consuetudinem litanias et Missarum solemnias cum sacerdotibus celebraret, et secundum antiquam traditionem a notario S. R. E. in ecclesia beati Georgii martyris in ejus natali ipsa litanias prædicat fuisse, omnes, tam viri, quamque femine,

devota mente catervatim in ecclesia beati Christi martyris Laurentii, quæ Lucina nuncupatur, ubi et Collecta prædicta inerat, occurrerunt. Collecta itaque etiam in litaniiis majoribus fiebat, tametsi nulla huic tempori in nostro indice assignatur. Pergit liber Pontificum narrare de Leone tertio, qui cum a patriarchio egressus fuisset, obviam illi sine planeta iniquus, nec dicendus paschalis primicerius occurrit, et in hypocrisi veniam ab illo petebat, dicens, quia infirmus sum, et ideo sine planeta veni. Ex quo intelliguntur ministros sacros planetis ornatos in illis Collectis pontifici occurrisse.

Ad locum stationum deferebantur ex patriarchio Lateranensi vasa sacra, præeunte cruce stationali pontificem in sella gestatoria eo portari mos erat. Aliquando tamen equo vehebatur. [xxxiv] Leo IV instauravit crucem auream, quæ (ut mos antiquus est, ait Anastasius) subdiaconi manibus ferebatur, prædecessorum pontificum. Presbyteria etiam, id est erogationes, fiebant, tum ob ministrorum obsequia, tum ob laudes et acclamationes. Imo pontifex quandoque in ipso itinere causas finiebat, aut certe ad ejus nutum nomenclator et sacellarius, ut in primo Ordine Romano, num. 2. Cætera explicant libelli nostri, in quibus videas quænam fuerint olim apud Lateranum, quænam ad sanctum Petrum Stationes.

Cæterum ejusmodi Processiones non raro litanias appellantur apud antiquos auctores. Inter primos numerandus est Arcadius Augustus, qui in rescripto adversus hæreticos, dato ad Clearchum Urbis præfectum, interdicit iis omnibus ad litaniam sciendam intra civitatem, noctu vel interdiu, profanis coire conventibus. Ubi litania pro supplicatione, seu Processione, videtur usurpari. Quanquam temporis processu preces et rogationes quæ in ejusmodi supplicationibus fiunt litanie vocabulo magis proprie significari mos fuit, sed maxime sanctorum invocationes. Apposite Walafridus Strabo, in cap. 28: *Notandum autem litanias non tantum dici illam recitationem nominum qua sancti in adiutorium vocantur infirmitatis humanæ, sed etiam cuncta quæ in supplicationibus fiunt rogationes appellari.* Principio tamen litanie nomine significabatur solummodo initium nostrarum litaniarum, ita ut Kyrie eleison pluries frequentaretur, quo sensu accipitur non semel in regula sancti Benedicti. Eodem sensu usurpatum legitur in vetusto Rituali Romanæ Ecclesiæ, quod nobis exhibet Codex Casinensis, ubi de Assumptione beatissime Virginis supplicatio præscribitur cum ter centena repetitione litanie nostræ initialis. Verba ipsa huc ascribo. *In Assumptione sanctæ Mariæ, in ipsa vespera vigiliarum, præparatur quoddam portatorium in sancto Laurentio apud Lateranos, suppositaque tabula, imagine Christi Domini nostri insignita, a medio noctis concurrente populo. exeant cum litania ad sanctam Mariam Minorem, mundatis per viam plateis, et suspensis per domos lucernis; ibique in gradibus sanctæ Mariæ deposita aliquandiu icona, omnis chorus virorum ac mulierum, genibus humiliter ante eam flexis, pugnis etiam pectora cadentes, una voce per numerum dicunt centies Kyrie eleison, centies Christe eleison, [xxxv] item centies Kyrie eleison: fusiisque lacrymis et precibus, per sanctum Adrianum recta via vadunt ad sanctam Mariam Majorem; auditaque Missarum celebritate, ad palatium revertuntur. Unde quidam cum interesset, ita mirando prorupit:*

Sancta Maria, quid est? si cœli climata scandis,
Esto benigna tuis.

Et post aliquot versus, tempus scripti carminis indicatur his versibus:

Tertius Otto tuæ nixus solamine palmæ
Præstoque sit venie.

Hic tibi, si quid habet, devoto pectore præstat.
Spargere non dubitat.

Gaudeat omnis homo, quia regnat tertius Otto.

Hactenus Codex ille Casinensis.

Cæterum in basilica Lateranensi sunt tantum sta-

es octo, quarum duæ antiquissimæ, nempe Do-
mica prima Quadragesimæ, et Dominica in albis;
tertiam ante Ascensionem recentior. In basilica
Petri stationes viginti, pleræque antiquissimæ;
basilica sancti Pauli extra muros stationes quin-
que: in basilica sanctæ Mariæ Majoris duodecim; in
basilica sancti Laurentii extramurana tres. Sed hæc
sunt antiquissimæ stationes veteres infere-
re exhibebit libellus singularis. Onofrius, in Histo-
ria basilicæ Vaticanæ enumerat quadraginta quatuor
stationes in quibus hodie stationes fiunt; stationes
in octoginta septem, diebus octoginta tribus. De
hactenus; nunc ad majora veniamus.

*Singulares ritus Missæ pontificalis secundum
diem. Romanum; et primo ab initio ad Canonem.*

retermissis communibus sacrosancti Missæ sacri-
cæremoniis, utpote quæ ab expositoribus, præ-
im a piæ memoriæ cardinalis Joanne Bona illu-
stratæ sunt, singulares duntaxat hoc loco persequeremur.
Missæ pontificalis aut episcopalis ex Romano
ritu in quibus hodie stationes fiunt; stationes
in octoginta septem, diebus octoginta tribus. De
hactenus; nunc ad majora veniamus.

Insigne est in primis venerandæ antiquitatis
monumentum. [xxxvi] quod in primo nostro Romani
libello occurrit, num. 8, in Processione pon-
tificis ad altare, nempe quod duo acolythi tenentes
as cum Sanctis apertas, et subdiaconus sequens
ipsis tenens manum suam in ore capsæ, ostendit
ita pontifici, vel diacono qui processerit, id est et
ono. Tunc inclinatio capite pontificis vel diaconi
ad Sancta, et contemplatur, ut si fuerit superabun-
dantia, præcipiat ut ponatur in conditorio. Quid sint
Sancta, nemo hactenus, ni fallor, exposuit.
Nondum velim lector, an ea quæ allaturi sumus pro-
hoc vocabulo Eucharistiam significari.

In principio, ubicunque hoc nomen Sancta in plurali
arie occurrit, maxime in his libris, aut semper,
fere semper Eucharistiam significat, exemplo
corum, qui τὰ Ἁγία appellant: et Tertullianus
tunc absolute appellat tum in libro de Oratione,
in alio de Præscriptione. Idem Ordo Romanus,
c. 17: Cum dixerit Pax Domini sit semper vobiscum,
in cruce tribus arcibus manu sua super calicem,
ita Sancta in eum. Hunc locum de Eucharistia in-
zendum nullus dubitaverit. Mihi vero nihil aliud
videtur quam particula consecrata ex illis San-
guine pontifici ad altare procedenti in capsâ ostensa
quæ et cum diacono adoravit. Neque enim par-
a hæc in calicem sic immissa facile explicari
st de parte Hostiæ in ea Missa quæ tunc peragi-
consecratæ, siquidem proxime post superiora
litur pontificem rumpere oblatam, et de ipsa San-
quam memoraverit ponere in manus archidiaconi,
ido in calice, Fiat commistio, etc. Duplex itaque
icula mittebatur in calicem, una scilicet ante
ta fractionem, alia post fractionem, ex ipsa
ta; adeoque prima nihil aliud esse videtur quam
icula ex antea consecrata Eucharistia, quam pon-
ad altare procedens adoraverat, in capsâ osten-
rat; ex qua partem quæ superabundans fuisset præ-
rat reponi in conditorio, id est in eo loco ubi
aristia solet asservari. In secundo libello du-
etiam particulæ sacræ in calice commistio præ-
ditur, sed utraque ex præsentem sacrificio: contra
n in primo libello, ubi prima commistio, meo
em iudicio, fit ex præcedente, altera ex præsentem.
quis dubitet, duplicem particulam missam fuisse
dicem. id disertè notavit Amalarius, qui, relato
ritu, ita commentatur [xxxvii] in lib. iii, cap. 34.
sic ita agitur in Romano Ecclesia, ab illis potest
sei quid significet bis positus panis in calicem.
enim vocat a mysterio quicquid in officio agitur
constitutionem Patrum.

constat itaque duplicem Eucharistiæ particulam

A fuisse immisam in calicem, unam ex priori (ut qui-
dem opinor) consecratione, alteram ex præsentem. Cur
autem particula ex Eucharistia asservata immissa
fuerit in calicem? fortasse ut sacrificii unitas et per-
petuitas hoc ritu inculcarentur. Id enim colligi potest
ex alio persimili ritu, qui in eodem primo libello
nostro subsequitur, num. 21, ubi contigerit, pontifice
absente, Missam in loco in quo statio fuerit ab epi-
scopo celebrari. Sexto loco quando dici debet Pax
Domini sit semper vobiscum, deportatur a subdiacono
oblationario particula fermenti quod ab apostolico
consecratum est, et datur archidiacono; ille vero porrigit
episcopo. At ille consignando tribus vicibus, et dicendo
Pax domini sit semper vobiscum, mittit in calicem.
Hic locus insignis est ad probandum id quod alias
diximus, fermentum illud, de quo agit Innocentius
primus in epistola ad Decentium, esse ipsammet Eucha-
ristiam consecratam, non eulogias seu panem
benedictum; deinde ex hoc ritu Missæ episcopalis,
absente pontifice celebratæ, illustrari similem ritum
Missæ pontificalis, in qua particulam Eucharistiæ antea
consecratæ deferri ad altare, et postea immitti in cali-
cem modo observabamus; denique hoc ritu sacrificii
unitatem commendari, atque unionem pontificis cum
sacerdote qui Sancta prius consecrasset, et episcopi
cum pontifice fermenti, id est Eucharistiæ, particulam
a pontifice antea consecratam in calicem immittentis.

Ex his non obscure conficimus Sancta hæc quæ
pontifici ad altare procedenti præferrebantur Eucha-
ristiam fuisse. Consimilis ritus in Parasceve obser-
vabatur sæculo xiv, teste Jacobo Gaetano in Ordini-
narii sui cap. 92, ubi cum descripsit Processionem
papæ cum suo clero ab Ecclesia Lateranensi ad basi-
licam sanctæ Crucis cum corpore Domini, hæc subdit:
Presbyter, qui portat corpus Domini, ponat
illud in secretario, dum dominus papa præparat se.
Illo præparato, reportet illud ante papam in Proce-
sione ad altare. Hinc illustrari et confirmari possunt
ea quæ hac de re superius diximus.

C [xxxviii] 2. De fermento per titulos Dominicis
diebus singulis mittendo ita scribit Innocentius pri-
mus in epistola 29 ad Decentium: De fermento vero,
quod die Dominica per titulos mittimus, superflue nos
consulere voluisti, cum omnes ecclesie nostræ intra
civitatem sint constitutæ: quarum presbyteri, quia die
ipsa, propter plebem sibi creditam, nobiscum convenire
non possunt, idcirco fermentum a nobis confectum per
acolythos accipiunt, ut se a nostra communione, maxime
illa die, non judicent separatos. Unde videas fermentum
illud fuisse communionis ecclesiasticæ Symbolum,
uti mox dicebamus. Addit pontifex: Quod per
parochias fieri debere non puto, quia non longe por-
tanda sunt sacramenta, nec nos per cœmeteria diversa
constituimus presbyteris destinamus, cum presbyteri eorum
conficiendorum jus habeant atque licentiam. Mittebatur
itaque fermentum illud singulis Dominicis per titulos,
id est per titulares Urbis ecclesias; non vero per pa-
rochias, seu per ecclesias suburbanas; neque per
cœmeteria, seu per ecclesias super martyrum tumulis
erectas. Innocentii decretum præcessisse fertur Mil-
tiadis constitutio, ut oblationes consecratæ per ecclesias
ex consecratu episcopi dirigerentur, quod declaratur fer-
mentum. Similis Siricii papæ circumfertur constitutio,
ut nullus presbyter Missas celebraret per omnem he-
domadam seu Dominicam, nisi consecratum episcopi loci
designati susciperet declaratum, quod nominatur fer-
mentum.

Hoc porro fermentum nihil aliud esse quam Eucha-
ristiam, jam superius observavimus, constatque ex
vetustissimo Codice Ratisponensi, in quo habentur
glossæ super decretales pontificum epistolas, ejus
Codicis hæc verba sunt, in Itinere nostro Germanico
jam relata. De fermento quod dicit, mos est Romanis,
ut de Missa quæ cantatur in Cena Domini, et in Sab-
bato sancto, et in die sancto Paschæ, et in Pentecosten,
et in Natali Domini, de Sancta (sic legendum, non
die sancto) per totum annum servetur; et ubicunque

per stationes, si ipsi papa ad Missam præsens non fuerit, de ipsa Missa (forte Sancta) mittitur in calicem, cum dicitur, Pax Domini sit semper vobiscum. Et hoc dicitur fermentum. Hinc illustrantur ea quæ superius notavimus, tum de fermento sumpto pro Eucharistia, itidemque de Sancta; tum de asservata Eucharistia ex priori sacrificio ad immittendam particulam consecratam in Missis [xxxix] subsequentiis: tum denique de ritu usitato in Missa episcopali, ubi statio fuisset absente pontifice. Ejusdem glossæ verba proxime addita subjungo: *Tamen Sabbato sancto Paschæ nullus presbyter per ecclesias baptismales neminem communicat, antequam mittatur ei de ipsa sancta, quam obtulit dominus papa.* Verum non tantum Sabbato sancto, sed etiam qualibet Dominica id fiebat, ut ex præmisso Innocentii testimonio intelligimus. Secus fiebat in cæmeteriis, id est in ecclesiis super tumulos martyrum erectis, in quibus, non exspectato pontificis fermento, presbyter sacra licebat celebrare, quemadmodum in parochiis, id est in ecclesiis suburbanis.

Consimilis ritus servabatur in ordinatione episcoporum et presbyterorum, ut postea videbimus, quibus ab ordinatore porrigebatur integra oblata consecrata, ex qua communicabant in certos a sua ordinatione dies, immittendo scilicet particulam ex accepta prius oblata in calicem a se consecratam, ut sic suam cum suo ordinatore communionem atque sacrificii unitatem protestarentur, quæ duplex ratio erat pontifici mittendi Eucharistiam ad titulos Urbis singulis Dominicis per acolythos. Tertiam afferre licet ex Innocentii verbis mox relatis, ut scilicet potestas fieret presbyteris titularibus Missam celebrandi, secus quam presbyteris parochiarum seu ecclesiarum suburbanarum, atque cæmeteriorum, quod *presbyteri eorum conficiendorum jus habent atque licentiam.*

Cur autem, inquires, per acolythos deferebatur fermentum, si ipsa Eucharistia erat, et non per majores ministros? aut cur tandem Eucharistia fermenti nomine donata est? an quia panis ex quo conficiebatur fermentatus erat?

Ad primum, acolythorum id officium erat, ut sacculos ad confringendas in Missa oblatas consecratas portarent, easque sacerdotibus confracturis exhiberent, ut patet ex libellis Ordinis Romani. Quapropter in sua ordinatione sacculos ab episcopo antiquitus accipiebant in signum hujus muneris et officii. Id probat libellus octavus hic editus de Ordinationibus sacris. Unde acolythi duo in Missa pontificali, cum pontifex procedebat ad altare, deferebant, *capsas cum Sanctis*, id est Eucharistia, easque tenebant *apertas*, dum pontifex Sancta, adorasset, atque ex eis particulam assumi jussisset in usum sacrificii quod mox ab ipso celebrandum erat. Iluc forte spectat id quod in Propyleo ad tomum I Aprilis, Bollandiani [xl] legitur de Zephyrino papa, cujus fuit hoc constitutum, *ut patenas vitreas ante sacerdotes in ecclesia ministri portarent, dum episcopus Missam celebraret.* Sane Tharsicius martyr ex illorum acolythorum numero erat: *qui cum quodam die deferret Christi corporis sacramenta, nec vellet ea discutientibus prodere paganis, tam diu est fustibus ac lapidibus maceratus ab eis, quousque exhalaret spiritum, testante Usuardo ad xviii Kal. Septembris.*

Jam vero quam ob causam fermenti nomen Eucharistiæ hoc in loco impositum sit, an quia ex pane fermentato confecta esset, an potius ob mysticam aliquam rationem, non est facile definire. Illud certum videtur, hac in sola occasione fermenti vocabulum Eucharistiæ in tota antiquitate tributum. Erat ergo præcipua et singularis in ipso facto hujus appellationis causa. Quid si ad tegendum profanis rei sacræ arcanum pro more illorum temporum? Quid si ad designandam communionem ac vinculum hujus appellationis causa. Quid si ad tegendum profanis rei sacræ arcanum pro more illorum temporum? Quid si ad designandam communionem ac vinculum hujus appellationis causa. Quid si ad tegendum profanis rei sacræ arcanum pro more illorum temporum? Quid si ad designandam communionem ac vinculum hujus appellationis causa.

convenire non poterant, ab ejus communione separati viderentur. In hujus rei signum nulla vox convenientior afferri poterat quam *fermenti*. Sicut enim modicum fermentum, ut recte monet apud illustrissimum Ciampinum Josephus Thomasius, totam farinæ cui injicitur massam fermentat, sic unicum illud divinumque pontificis fermentum, per titulos missum, veluti unam massam et corpus fideles unius urbis copulabat. Nihil ergo facit hic locus ad probandum panis fermentati usum in ecclesia latina. Sive enim azymus fuerit panis ille, sive fermentatus, Eucharistia fermenti vocabulo designata est, non a materia ex qua constaret, sed a causa morali ac mystica, quod idem prestaret in corpore Christi mystico, quod præstat fermentum in pane materiali.

Cæterum hunc morem transmittendi fermentum seu Eucharistiam per titulos Urbis ante sæculum nonum in desuetudinem abiisse, colligimus ex libellis Ordinis Romani, in quibus nulla istius missitationis memoria superest, sicut neque apud Alcuinum aliosque Ordinis Romani commentatores.

Ex his conjicere licet recentiorem morem Eucharistiam præferendi pontifici, cum aliquo proficiscitur, forsitan manasse [xli] non solum ex communi primorum Christianorum more, qui peregrinantes Eucharistiam secum gestare solebant, sed etiam ex veteri consuetudine deferendis sacrosancta mysteria ante pontificem, cum ad Missarum solemniam celebranda ad altare procederet; qui tamen ritus in primo tantum Romani Ordinis libello præscribitur, non in aliis. Nam secundus libellus præcipit ut pontifex, cum pervenerit ad altare, *primo adoret Sancta*, quæ proinde ibidem antea exstitisse necesse est.

3. Gregorius magnus initio Sacramentarii sui ita Missæ ordinem explicat paucis. *In primis ad Introitum Antiphona, qualis fuerit statutis temporibus, sive diebus festis, seu quotidianis, deinde Kyrie eleison. Item dicitur Gloria in excelsis Deo, si episcopus fuerit, tantummodo die Dominico, sive diebus festis; a presbyteris autem minime dicitur, nisi solum in Pascha. Quando vero litaniam agit, neque Gloria in excelsis Deo, neque Alleluia canitur. Postmodum dicitur Oratio. Deinde sequitur Apostolus. Item gradale, seu Aluia. Postmodum legitur Evangelium; deinde Offeritorium; et dicitur Oratio super oblata.* Sic fere perpetuo vocatur hæc Oratio in antiquis libris, quæ in Editis et ab Amalario *Secreta* dicitur. *Qua completa, dicit sacerdos excelsa voce, Per omnia sæcula sæculorum, etc.* Confer Micrologi caput 23, ubi brevis descriptio Missæ affertur.

Multa in superioribus Gregorii verbis essent notanda; sed aliis hæc permittimus, insigniora tantum observaturi.

In primis *Kyrie eleison* toties repetebatur, quoad pontifex aliquo nutu finem designaret. Unde Paris de Crassis observat *Kyrie* in missis pontificis tandiu protrahi, quandiu reverentia papæ a cardinalibus faciendâ durat. Verum in iis Missis quæ litanias subsequebantur *Kyrie eleison* omitti mos erat, ut ex libellis nostris patet, ob eam videlicet causam quod in litanis jam cantatum fuisset.

Cum dicendum est *Pax vobis*, pontifex se convertit ad populum, ubi ecclesia directa est versus orientem secus si versus occidentem, ut in basilicis Lateranensi, Vaticana, aliisque similibus, in quibus pontifex sacra faciens vultum habet conversum ad populum, nec se vertit ad clerum, cui obversus est. Vide Ordinarium Jacobi Gaietani, pag. 415.

Deinde in Missa non sedebat pontifex ante absolutam Orationem [xli] quæ Epistolæ præmittitur; eoque sedente ac annuente, episcopi et presbyteri sedebant, non vero diaconi aut subdiaconi, alii ministri. Huc spectat Hieronymi ad Evagrium epistola 85. *Cæterum etiam in Ecclesia Romæ presbyteri sedent, et stant diaconi, licet parlatim, increbrescentibus vitiiis, inter presbyteros, absente episcopo, sedere diaconum viderim, et in domesticis convivis benedi-*

presbyteris dare. Discant qui hoc faciunt non se facere. Id vero ex superbia ortum esse scribit auctor apud Augustinum: *Sed quia Romanæ ministri sunt, idcirco honorabiliores putantur apud cæteras Ecclesias, propter magnificentiam Romanæ, quæ caput esse videtur omnium civitatis* propter eandem causam presbyteri Ecclesiæ sibi etiam plus tribuere debere recte infertur, qui hanc diaconorum lemeritatem in paucitatem eodem loci refundit. *Diaconos us honorabiles, presbyteros turba contemptibiles* Plura de his apud Baronium, ad annum 402. nec ante Gregorii Magni pontificatum *Alleluia* non dicebatur extra Pentecosten, id est extra unguaginta dies qui a Paschate ad festum Spiritus sancti intercedebant. Testis est lib. vii, epist. 64, 2 ad Joannem episcopum Syracusanum. ea quæ inferius dicturi sumus de ritibus sancti.

ilgato de Romanis pontificibus libro fides est, isius papa *constituit ut quotiescunque sancta Eya recitarentur, sacerdotes non sederent, sed curvi*. Huc spectat id quod tanquam insolens factum *andrina* Ecclesia Sozomenus refert, nempe *d Evangelium episcopus non assurgat*. Id vero uidam Romani presbyteri attentarent, Anas-decreto suo hoc emendavit.

Evangelium Gregorius in rubrica superiori a facit mentionem de Symbolo, nec de con-Et quidem plerique existimant Symbolum in Ecclesia non fuisse recitatum ante Henrici imperatoris tempus; atque ad id probandum at Bernonis abbatis Augiensis, testis oculati, itatem, qui re vera id diserte affirmat; ad-

Romanos hujus rei causa ab imperatore in-atos respondisse, *videlicet quod Romana Ec-clesia non fuisset aliquando ulla hereseos feci infecta*. men imperatorem a Benedicto papa id impe-ut Symbolum in posterum *ad publicam Mis-sam] decantaretur*, quod anno 1014 contigit. longe ante id tempus Symbolum in Missa icali decantari mos erat, ut fidem facit libellus lus de Ordine Romano. Et ne quis interpola- hoc in loco causetur, Amalarius in Egloga hoc libello, eumdem locum commentatur. etiam in libellis v et vi de Missa episcopali sem- Romanos, qualis in usu erat ante sæculum a, Symbolum post Evangelium assignatur. Ita-er illud intervallum quod a sæculo nono ad un-um effluxit. Symboli recitationem in Missa in-ssam a Romanis fuisse dicendum est. Quod de Oratione dominica contigisse veri similli-siquidem eam in Missa post canonem Gre- Magnus recitari præcepit, ex lib. vii, epistola-ct. 2. Certe Walafridus Strabo, in cap. 22 ait decantandi Symboli CP. ex ea urbe *apud Roma-edi pervenisse*, apud Gallos autem ac Germa-*em Symbolum latius et crebrius* in Missarum s cœpisse recitari; quod præter alios attestatur Parisiensis episcopus in lib. adversus Græcos, ubi fidem catholicam vocat *quam die Domi-ecantant ad Missam universalis Galliarum Eccl-e* nique Cencius affirmat ita scriptum esse ad m Domini in libro *Gelasii: Non dicant Sym-*; quod argumento est aliis diebus dici potuisse o primo pontifice, de quo hunc locum intelli-m existimamus. Sed quia nihil ejusmodi legi-Sacramentario Gelasiano apud Thomasium o, suspensione tantisper sententia est de Sym-ecitatione Gelasii pontificatu, maxime cum Concilii in Toletani, in canone 2, usum reci-in sacris Symboli inducant *secundum formam alium Ecclesiarum*, dicturi secundum Romanæ, ritus apud Romanos tum usitatus fuisset co-re, id est æra Hispanica 627.

t Evangelium aut Symbolum nonnunquam pon-ermonem ad populum habebat, quod a Leone

A Magno primum fieri cœptum colligitur, tum ex eo quod nullæ pontificum Romanorum ante eum homi-lia exstant, tum ex Sozomeni lib. vii, cap. 19, ubi, de Roma agens: « In eadem Urbe, inquit, nec episco-pus, nec alius quisquam in ecclesia populum docet; sed apud Alexandrinos solus civitatis Alexandrinæ episcopus concionatur. Quam consuetudinem, cum antea introducta non fuisset, introductam esse ferunt ex quo Arius presbyter, [xlv] de doctrina fidei diserens, nova dogmata invexit. » Idem auctor quæ-dam alia ibidem observat, quæ hoc loco referri possunt. « Est etiam hoc, inquit, Alexandriæ insolens. Ad Evangelium episcopus non assurgit. Et illic quidem solus archidiaconus Evangelium legit; alibi vero diaconi, in multis autem locis presbyteri, in quibusdam episcopus in præcipuis festis, ut Con-stantinopoli die sancto Paschæ. » Verumtamen Prudentius, Leone Magno et Sozomeno antiquior, in hymno 11, de coronis, ubi Romanam sancti Hip-polyti basilicam describit, Pontificem in tribunali ad populum verba facere solitum fuisse testatur.

Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal
Tollitur, antistes prædicat unde Deum.

Verum id fortasse rarius. Certe post Gregorium Ma-gnum paucas habemus Romanorum pontificum homi-lia; tametsi nonnulli aliquando concionati sunt, quos inter Innocentius III, et post eum Clemens VI multas conciones habuit.

Observatu dignum est id quod scribit Optatus in lib. iii, omnem *episcopalem tractatum* seu conciona-torium sermonem præditum fuisse *salutatione gemi-nata*. Non enim, inquit, *aliquid incipit episcopus ad populum dicere, nisi primo in nomine Dei populum salutaverit. Similes sunt exitus initiis. Omnis tractatus in ecclesia a nomine Dei incipit, et ejusdem Dei no-mine terminatur*. Ab aliquot sæculis exordium fice a salutatione angelica, qui ritus jam invaluerat sæcu-lo xv, ut patet ex Cæremoniali Petri Amelii, cap. 42 quod hic habetur ordine 15.

4. Oblationem quisque suam, non modo laici utriusque sexus, sed etiam sacerdotes et diaconi in Missa pontificali faciebant. Id quo ritu fieret, singillatim explicant libelli de Ordine Romano. Principum oblationes, panis scilicet, accipiebat pontifex in *senatorio*, qui locus erat ipsis ad australem partem assignatus; archidiaconus autem post pontificem amulas vini accipiebat ab eisdem. Aliorum laicorum oblatas episcopus hebdomadarius; amulas diaconus, quas in scyphum refundebat. Idem fiebat tum a Pontifice, tum a diaconis, in parte feminarum. Panem solum absque vino sacerdotes et diaconi offerebant.

De forma panis oblati Onufrius ita scriptum legit a *Joanne Diacono in expositione Ordinis Romani*, quam expositionem [xvi] reperire minime potuimus: *Oblationum forma atque mensura, cum videatur fuisse antiquitas, prout erat cujusque studium atque devotio in religione divina, possumus tamen ex scriptis beati Gregorii certiora quædam capere illius rei indicia, qui scribit in libro iv Dialogorum, cap. 55: « Quendam presbyterum detulisse duas oblationum coronas cuidam personæ, quales coronas solebat tunc Christiana religio offerre Deo pro se suisque omnibus. » Et paulo post: « Manifestum cujus mensuræ vel formæ debeant esse sacerdotum oblatæ, quæ ex pugillo similæ fieri jubentur, et ad speciem coronæ. » Notum est factum matronæ il-lius Romanæ, quæ, cum communionem a Gregorio acciperet ex pane a se oblato, risit corpus Christi dici quod esset ex illa oblatione, *quam ego*, inquit, *mandus meis feci, et tibi obtuli*. Moris quippe tunc erat ut unusquisque suam ipsius oblatam (quam vocabant) propria manu conficeret. Unde Valens imperator dona quæ ipse fecerat, *ὡς αὐτοῦργος ἦν*, divinæ mensæ obtulisse perhibetur a Gregorio Nazianzeno in fœnberi oratione Basilii Magni.*

Neque prætermittendum hoc loco est id quod Humbertus cardinalis in libro contra Michaellem Ce

rularium scribit, quod diaconi cum subdiaconis, seu ipsi sacerdotes, sacris amicti vestibus, cum melodia Psalmorum conspersum, id est panem fermentatum ad sacrificium, et in secretario paratum ex secretario proferebant. Qua de re legenda Consuetudines Glucianenses.

Ad vinum quod attinet, amulas oblatas fundebat archidiaconus in calicem, quo utebatur pontifex ad consecrationem; et cum ad summum repletus erat, in alium calicem ministerialem, quem tenebat unus acolythus, deplebat. Hic ea ix in libellis nostris scyphus appellatur, præter quem alius calix maior assignatur in tertio libello. Hæc observatio necessaria est ad ea illustranda quæ de laicorum sub altera specie communionis postea dicturi sumus. Porro cantor aquam linteo coopertam offerebat diacono, qui eam cum vino in calice miscebat, infundendo in modum crucis.

Joannes III statuit ut oblationes, et amulæ, vel luminaria in cæmeteriis per omnes Dominicus de Lateranis ministrarentur. Gregorius III item instituit ut in cæmeteriis circumquaque positis Romæ, in die natalitiorum eorum, luminaria ad vigiliis faciendas et oblationes de patriarchio per oblationarium [xlvi] deportarentur ad celebrandas Missas per quem providerit pontifex, qui pro tempore fuerit, sacerdotem. Exstat ejusdem Gregorii III diploma de oblationibus quotidianis per eum factis ad sanctum Paulum, nempe in prima Missa ad corpus oblatam unam; in secunda Missa ad sanctum Timotheum oblatam unam; in tertia Missa ad imaginem Salvatoris, quæ et Apostolorum, oblatam unam; in quarta Missa ad sanctum Gregorium ad januam oblatam unam; deinde in Missa quinta ad altare majore oblatas duas. Ex quo videas jam tunc in illa basilica sex missas per singulos dies, et quidem in diversis altaribus solitas celebrari. Diploma ita concludit pontifex: Nos vero ideo dedimus hoc majore altare monachis, ut hæc omnia fiant omni tempore. Confer Typicum Irene Duce imperatricis, cap. 34, quæ singulis diebus in divina liturgia septem panes offerri præcepit, Analectorum Græcorum tomo primo, qui nostrorum studio nuperime prodit in lucem.

Ab annis amplius quadringentis desita est offerri a laicis materia sacrificii; sed Augustinus Patricius, in suo Cæremionali describit modum qui ante annos ducentos observandus erat in oblatione ad Missam pontificalem. Quippe lecto Evangelio, diaconus Evangelii latinum accipit Hostiam unam de tribus quæ sunt super patenam, et cum ea alias duas Hostias tangit, et eam dat sacræ comendandam. Deinde accipit aliam Hostiam de duabus quæ remanserunt, et cum ea tangit patenam et calicem per totum, intus et extra; et similiter dat eam sacræ comedendam. Id fit ad vitandum veneni periculum, quod in caput sacræ, qui omnia parare debet, hoc pacto redundaret. Post hæc, ob eandem rationem de ampullis vinum itaquam in taxam dat sacræ ad prægustandum; et deinde accipiens patenam cum Hostia, eam dat in manibus papæ, qui illum Deo offerens dicit: Suscipe, sancte Pater, etc. Hæc ex Augustino, ubi de Missa majore in die Natalis Domini, quod iterum repetit in Sabbato sancto.

Hic agendum esset de vasis sacris, quorum usus in sacrificio Missæ apud Romanos. Verum consulendus hæc de re præ aliis pie memoria cardinalis Bona. Unum hic addere lubet de vasis sacris basilicæ Vaticanæ, de quibus fit mentio apud Orosium, qui, de Romane urbis direptione per Arianum facta agens, in lib. vii, cap. 36, ait militem Arianum vasa sacra extorquere voluisse a virgine quadam, cui commissa erant. [xlvii] Tum, repositis ophibus, attentum fuisse barbarum magnitudine, ac pondere, ac pulchritudine, ignota etiam vasorum qualitate. Cui virgo illa dixit: Hæc Petri, apostoli ministeria sunt.

Inter varia instrumenta quæ rei sacræ inserviebant censendum est flabellum ad abigendas muscas, quod

tenebat is qui mitram pontifici ministrabat, testante Jacobo Gaietano, pag. 297. Duplex ejusmodi flabellum idem auctor memorat pag. 305, unum scilicet ad refrigerandum aerem, aliud ad abigendas muscas. Etsi vero nulla de hisce flabellis mentio fiat in antiquioribus nostris libellis, eorum tamen antiquitas probatur ex Vita Fulgentii episcopi Ruspensis, qui, cum esset monachus, ex palmarum foliis flabellum sæpissime contexebat. Δειροσπυγξος περιστερῶν vocat Cyrillus monachus in libro de vita Quthymii abbatis, tomo I Analectorum Græcorum, pag. 60. Sed ad alia progrediamur.

5. Innocentius primus, in epistola 29, duo reprehendit in sacris mysteriis præpostere (ut ipse sentiebat) observata. Primum est quod pacem ante confecta mysteria quidam tradebant: Cum post omnia, inquit, quæ aperire non debeo (sic tunc sacra illa arcana legebant), pax sit necessario indicenda, per quam constat populum ad omnia quæ in mysteriis celebrantur atque in ecclesia aguntur præbuisse consentium, ac finita esse pacis concludentis signaculo demonstretur. Alterum est quod nomina offertuum recitentur, antequam precem sacerdos faciat, id est ante orationem factam super oblatam, imo ante Canonem, quem precis nomine etiam designat Vigilii papa infra. Prius ergo, ait Innocentius, oblationes sunt commendanda; ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria, id est post consecrationem nominentur, non inter alia, quæ ante præmittimus, ut ipsius mysteriis viam futuris precibus aperiamus. Utrunque ritum, quem hic improbat Innocentius, servabant Gallicanæ et Hispanicæ Ecclesie, et quidem priorem astruit Justinus martyr in Apologia secunda. Hæc autem Innocentii constitutio a Gallis recepta fuit anno 789, in capitulari Aquisgranensi, cap. 53 et 54.

[xlviij] VII. Continuatio rituum in Missa pontificali singularium a Canone ad Communionem.

C Omissa præfatione, in qua nihil singulare occurrit, progredimur ad Canonem, quem sacerdos non inchoabat ante absolutum a choro trisagii cantum. Id enim libelli nostri præcipiunt, et post eos Herardus episcopus Turonensis, cap. 16: Ut secreta presbyteri non inchoent antequam Sanctus fiat. Secreta vocat Canonem, quod cum sacerdos submissa voce, et quidem solus, recitare. Eodem modo appellatur in veteri Missali Gallicano, mihi pag. 335, ubi Collectio post Secreta ea dicitur quæ consecrationi proxime succedebat; quod argumento est Canonem Missæ submissa voce etiam in Ordine Gallicano fuisse recitatum. Ita etiam in Romano; unde in secundo Ordine Romano hic legitur, quod pontifex secreta intrat in Canonem.

Preces et canonicam precem appellant veteres, in primis Vigilii papa, in epistola ad Profuturum episcopum Bracarensem: Ordinem quoque precum in celebritate Missarum nullo suo tempore, nulla festivitate significamus habere diversum; sed semper eodem tenore oblata Deo munera consecrare. Quoties vero Paschæ, aut Ascensionis Domini, vel Pentecostes et Epiphaniæ. Sanctorumque Dei fuerit agenda festivitas, singula capitula diebus opta subjungimus, quibus commemorationem sanctæ solemnitalis, vel eorum facimus, quorum natalitia celebramus; cætera vero ordine consueto prosequimur. Quapropter et ipsius canonicæ precis tertium dixerimus subter adjectum, quem Deo propitio ex apostolica traditionem recepimus. Varietas illa, de qua loquitur Vigilii, hactenus servatur in illa Canonis parte quæ incipit a verbo Communi-
cantes.

Preces illam Canonem primus, aut inter primos absolute vocat Gregorius, Magnus in lib. xi, epistola 59, ubi notat Januarii episcopum, tempore quo sacrificium celebrat, tantam pati frequenter angustiam, ut vix post longa intervalla ad locum Canonis redire valeat quem reliquit; atque ex hoc multos dubitare si

ionem debeant de ejus consecratione percipere. A monentes dicit, ut nullatenus pertimescant, omni fide et securitate communicent, quia agrisonæ [XLIX] sacri mysterii Benedictionem nec ec polluit: imo nec peccatum sacerdotis, attempto Milevitano, in lib. vi. Ergo liquido appo- catione nominis Dei posse aliquid sanctificari, reccator invocet Deum. Canonem fere inte- ed verbis aliquantisper immutatis refert ve- nus auctor, lib. iv de Sacramentis, apud ium. In antiquissimo Codice Regine Sueciæ, 54, deest enim in verbis consecrationis cor- ristis. In quibusdam Ecclesiis Amen post ver- cerationis a populo dicebatur; sed nihil hac e in libellis nostris, nec in Sacramentario mo, tametsi ejus rei meminit Augustinus in ad Januariam.

atum Canonem episcopi, diaconi, subdiaconi servientes, et presbyteri in presbyterio perma- celinati, nisi quod ad verba Nobis quoque pec- s, surgebant diaconi. Hac corporis inclinatione nt sacram Actionem et sacra mysteria, quæ Anastasius in Martino papa adorandam Ho- cat.

tatum post consecrationem in altum a sacer- stia, itemque calix primis illis temporibus ef- tur, sed sub finem Canonis, cum diceret sa- per quem hæc omnia, etc., erigebat se archi- s solus; et cum diceretur Per ipsum et cum abat cum offertorio calicem per ungas, et tene- tans illum juxta pontificem. Micrologus corpus ce tunc levatum fuisse dicit in cap. 45, ubi alterius post consecrationem levationis mem- facit. * Orientales id præstant paulo ante nionem. Porro elevatio post consecrationem a post medium sæculum undecimum videtur pta, haud scio an paulo serius in Ecclesia i, tametsi utrobique ad consecrationem sacra a adorantur. Huc spectat Ivo nis episcopi nsis epistola 142. ad Mathildem Anglorum i, cui gratias agit, ob campanam ecclesie suæ as, quarum sonitu ait renovari ipsius reginæ am, tunc præsertim, quando illa salutaris pro nobis redimendis in ara crucis oblata, per cterdotii ministros in Domini mensa quotidie tur; ubi nulla mentio elevationis, uti nec in Cisterciensium, cap. 53. Sic vero in Institutio Capitulum generalium, cap. 25, dist. 3, ubi ulo generali anni 1215 statutum legitur ut, con- ve peracta, [L] Hostia elevetur; quo fere tem- illelmus episcopus Parisiensis, et in Germa- do cardinalis statuerunt ut ad elevationem ula pulsaretur. Hoc loco in memoria redit lalacinae Hiberniæ primatis calix sacer, in o Clarevallensi asservatus, ex cujus labio de- aliquot campanulæ, quibus ad motum calicis i ad adorandum excitantur. Denique sæculo Cæremoniali Gregorii X hic edito, pag. 235, bitur ut in elevatione corporis Christi proster- ad terram, et adoret reverenter in facies ca- t sic prostrati stent usque ad Per omnia. Quod uoque actitant Cartusiani. Adde Jacobi Gaie- linarium, in quo etiam mentio fit elevationis ationis, hic pag. 286.

none duplex commemoratio fiebat, sitque ho- que, vivorum ante consecrationem, mortuo- ro post eam. In utraque recitabantur nomina urum apostolicarum cum nominibus vivorum um in priori commemoratione, et mortuorum riori. Id colligimus ex Augustini epistolis 43, l. De Codicibus non tantum nostris, ait ille in 43, num. 21, sed etiam illorum, scilicet Do- um recitamus Ecclesias, quarum nomina hodie

legunt, et quibus hodie non communicant; quæ cum recitanter in conventiculis eorum, lectoribus suis dicunt Pax tecum, et cum ipsis plebibus quibus illæ litteræ scriptæ sunt non communicant. Hæc nomina Ecclesiarum apostolicarum, id est quibus apostoli scripserunt, ex epistola 53, num. 3, scripta erant in libris sanctis in Codicibus sanctis, nempe in libris Sacramentorum, quo nomine libros sacrosancti sacrificii modum continentes solebant designare.

Canonis subjungitur Oratio Dominica, de qua quidam e Sicilia Græci vel Latini conquerebantur, quod eam Græcorum exemplo mox post Canonem Romani pontifices dici statuisent. Respondet Gregorius: Orationem Dominicam mox post preces, id est Canonem, dicimus, quia mos apostolorum fuit ut ad ipsam solummodo orationem oblationis Hostiam consecrarent. Gregorius autem hujusce institutionis auctorem se innuit his verbis subsequentibus: Et valde mihi inconueniens visum est ut preces, quam scholasticus composuerat, super oblationem diceremus; et ipsam traditionem (forte Orationem) quam Salvator noster composuit, super ejus corpus et sanguinem taceremus. [L] Addit tandem modum esse diversum a Græcis in Ecclesia Romana, quod Dominica Oratio apud Græcos ab omni populo dicitur, apud nos ræva solo sacerdote. Ex illis, inquam, verbis, valde mihi conveniens visum est, colligitur Gregorius auctorem fuisse ut Oratio Dominica in Missa diceretur apud Romanos, aut potius restitueretur. Neque enim verisimile est Orationem illam divinam, quam in omnibus aliis liturgiis, tum orientalibus, quam occidentalibus, Gallicanis, Hispanicis, et Mediolanensi, et quidem apostolorum exemplo, in sacris frequen- talam fuisse constat, a sola Romana Ecclesia, quæ apostolicam præ aliis traditionem semper secuta est, prætermittam in initio fuisse. Certe totam sacrificii pe- titionem fere omnis ecclesia Dominica Oratione con- cludebat Augustini ævo, ex ejus epistola modo 149, ad Paulinum. Idem in sermone 351, qui exstat in tomo quinto novæ Editionis, docet, num. 6, Antistes ad altare assistentes solitos fuisse cum omnibus pec- tora tundere. Quod recitanda Oratione Dominica factum indicat paulo infra his verbis: Nam si non habemus peccata, et tundentes pectora dicimus Dimitte nobis peccata nostra, ex hoc ipso certe et graviter nullo dubitante peccamus, cum inter sacramenta mentimur. Ubi Sacramentorum nomine consecrationem si- gnificat sacrorum, mysteriorum corporis et sanguinis Christi Domini, quæ plurali nomine etiam alibi sacra- menta vocat. Ergo, ut dicere cœperam, mos erat Ec- clesie universalis ante Gregorii ævum ut Oratio Dominica in Missa diceretur. Sed cum fortasse Roma- ni quidem sacerdotes hanc Orationem, quasi alias communem, omitterent, b uti presbyteri Hispanici extra Dominicam in divinis officiis ex concilio IV To- letani canone 9, Gregorius Romanos ad uniformem ritum decreto suo revocavit. Certe in Missa præsan- tificatorum, quæ quotannis in Parasceve celebratur ritu primitivo, Oratio Dominica recitatur.

D Post Orationem Dominicam fit fractio panis consecrati, et una ex tribus particulis in calicem demittitur. At duplex in Missa pontificali commistio antiquitus fiebat, una ante Agnus Dei ex priori sacrificio, ut superius vidimus, alia post communionem pontificis ex præsentate. Verum jam a multis sæculis unica tantum, nempe posterior, fit commistio ex relicta parte Eucharistie intra digitos pontificis post communionem.

[LII] In Gallicanis et Hispanicis Ecclesiis, antequam diceretur Pax Domini sit semper vobiscum, Benedictionem populo circumstanti ab episcopo sacra celebrante impendi antiquus mos est, ut patet cum ex antiquis- simis libris Ordinis Gallicani, tum ex concilio IV To- letani canone 18. Hæc Benedictio triplici Oratione populo impertiebatur, quales Orationes non semel

le Vitam Euthymii abbatis, tom. I Analect. p. 62.

Patres concilii Basileensis conquerebantur quod

in Missa omittatur Oratio Dominica in aliquibus Ec- clesiis. (Tit. 16, de his qui in Missa non complent.)

typis excusæ sunt. Verum has Benedictiones non invenio receptas in Missa pontificali, imo eas graviter improbare videtur Zacharias papa. De his enim interpretor hæc ejus verba epistolæ ad Bonifacium: *Pro Benedictionibus autem quas faciunt Galli, ut nostri, frater, multis vitis variantur. Nam non ex apostolica traditione hoc faciunt, sed per vanam gloriam, adhibentes sibi damnationem.... Regulam itaque catholicæ traditionis, quam a sancta Romana Ecclesia, cui Deo auctore deservio, accepisti, omnibus prædica.* Si de his benedictionibus (ut quidem opinor) agit Zacharias, duriora sunt ejus verba quam causa, quæ alias laudabilis censeri potest, mereatur. De ejusmodi Benedictionibus quædam verba intrusa sunt in secundum Ordinem Romanum: *Post solutas, ut in his partibus mos est, pontificales Benedictiones, cum dixerit Pax Domini sit semper vobiscum, mittit in calicem de sancta oblata.* Sed hæc verba, *ut in his partibus mos est*, dicta esse consideratione loci, ubi descriptus est iste Ordo Romanus, satis intelligitur. Non ergo inserendum erat *Benedictionale* novæ Gregorii operum Editioni, quod a ritu Romanorum atque adeo ipsius Gregorii mente alienum est, tametsi in Codice bibliothecæ Cæsareæ Sacramentario Gregoriano subjectum reperiatur, utpote descriptum ad alterius Ecclesiæ usum quam Romanæ.

VIII. Singularia sacræ communionis in Missa pontificali.

Cum multa singularia occurrant in communionem, qualis olim fiebat in Missa pontificali, ut ea facilius observentur, præmittendum est in illis solemnibus sacris, etiam postquam Missæ tantisper multiplicari cœperunt, omnes, non solum laicos et sacerdotales Ordinis expertes, sed etiam presbyteros et episcopos, qui sacris intererant, communionem sacram participasse. Huncritum apud Orientales advertimus in facto Nestorii patriarchæ CP. qui, Dorotheum episcopum [LIII] anathema dicentem in eos qui Virginem Deiparam dicent, non modo non redarguit, verum etiam ad mysticam communionem mox admisit, ejusque participem effecit, quemadmodum legitur in epistola Cyrilli Alexandrini ad eos qui de se conquebantur Idem ritus servabatur apud Romanos in Missa pontificali, uti exponitur in sequentibus libellis Ordinis Romani; sed an presbyteri simul cum pontifice sacra celebraverint, non explicat. Id supplet Amalarius in lib. 1, cap. 12: *Mos est Romanæ Ecclesiæ ut in consecratione immolationis Christi adsint presbyteri, et simul cum pontifice verbis et manu conficiant.* Ex quo intelligitur hunc morem esse antiquum. Jacobus a Vitriaco ejus rei testis est in Historiæ occidentalis cap. 38. *Consueverunt, inquit, presbyteri cardinales summo pontifici in sacramento altaris assistere, et cum eo pariter celebrare, imo et communicare.* Utrunque enim Innocentius tertius docet in lib. IV de mysteriis Missæ cap. 25, ubi ait consuevisse presbyteros cardinales Romanum circumstare pontificem, et cum eo pariter celebrare; cumque consummatum est sacrificium, de manu ejus communionem accipere. Nunc operæ pretium est singillatim exponere hujusce communionis ritus.

1. Et primo quidem, dicto *Par Domini sit semper vobiscum*, non statim cantabatur *Agnus Dei*, sed pontifex mittebat in calicem *Sancta*, seu de *Sancta*, sive, ut in secundo libello habetur, de *Sancta oblata*. Quæ particula non videtur ex præsentem sacrificio, siquidem tunc nondum fracta erat oblata, sed ex præcedenti sumpta fuisse. Hoc factum, pontifex dabat pacem archidiacono.

2. Archidiaconus, accepta pace a pontifice, *pacem dabat episcopo priori, deinde cæteris per ordinem, et populis*, ita ut episcopus eam daret priori et stanti, hic vero sequenti; et sic per ordinem, *separatim autem viri et feminæ.*

3. Pontifex rumpebat oblata ex latere dextro, et particulam quam ruperat super altare relinquebat, reli-

A *quas vero oblationes suas ponebat in patenam, quam tenebat diaconus.* Hunc locum, sane obscurum, illustrat Micrologus in cap. 17: *Cum autem dicit Per Dominum nostrum, rumpit Hostiam ex dextro latere, juxta Ordinem, ad designandum dominici lateris percussione. Deinde majorem partem in duo confringit, ut tres portiones de corpore dominico efficere possit. Nam [LIV] unam in calicem, faciendo crucem, mittere debet.... alteram vero ipse presbyter necessario sumit, etc.* Secundum hanc interpretationem alia oblationes, quas pontifex ponebat in patenam, erant duæ particulae reliquæ ex illa fractione. Cur autem prima illa particula super altare remaneret ex Ordine Romano, aliam affert causam primus libellus, noster aliam Micrologus, quæ tamen causæ non omnino contrariæ sunt. Libellus noster de Ordine Romano primus docet id factum *quia ita observant, ut dum Missarum solemniam peragunt altare sine sacrificio non sit* (quæ ratio etiam fortasse movit ut B Eucharistia pontifici ad sacra faciendâ procedenti præferretur). Micrologus vero ait illam particulam esse *dimissam communicaturis sive infirmis*. At communicaturis in illa pontificia Missa distribuebantur alia oblatæ consecratæ. Post prædictam fractionem pontifex revertebatur ad sedem suam.

4. Ad hæc in primo tantum Ordine Romano legitur nomenclatorem (cujus officium erat pransuros ad convivium invitare, eorumque nomina describere), saccellarium (qui sacculo seu thesauro fisci præfectus erat) et notarium vicedomini seu œconomi, postquam inter sese *Agnus Dei* dixissent, ascendisse ad altare *ante faciem pontificis, ut annueret eis scribere nomina eorum qui invitandi erant, sive ad mensam pontificis per nomenclatorem, sive ad vicedomini per notarium ipsius; quorum nomina postquam descripserant, descendebant ad invitandum eos, ac deinde redibant ad sedem ubi pontifex consistebat.*

C 5. Archidiaconus interim *levabat calicem ex altari, et dabat eum subdiacono regionario, seu archisubdiacono, ut teneret eum juxta cornu altaris dextrum.*

6. *Accedebant deinde subdiaconi sequentes cum acolythis, qui sacculos portabant, a dextris et a sinistris altaris; et acolythi quidem extendebant brachia cum sacculis, quorum sinus subdiaconi, stantes a fronte, explicabant ad recipiendas oblationes ab archidiacono, qui eas in sacculos demittebat.*

7. *Evacuato oblationibus altari, archidiaconus scholæ cantorum innuebat ut canerent Agnus Dei, quod in confractione corporis Domini a clero et populo decantari sergius papa I constituisse fertur. Certe in Missa Sabbati sancti, quæ veteri more etiam nunc celebratur, omittitur Agnus Dei cum Antiphonis ad Offertorium et ad Communionem, quæ primarii non esse instituti Walafridus Strabo et alii observarunt. In [LV] rubricis tamen Sacramentarii Gregoriani ad Missas consuetas assignatur Agnus Dei, sed fortasse a solis cantoribus, uti in libellis nostris antiquioribus præscribitur, tum cani mos erat, quod a clero et populo decantari Sergius præceperit: ut dum preparatur ad dispensandum corpus dominicum, rogent accepturi, quatenus ille, qui pro eis oblatus est innocens, faciat eos salubriter pignora salutis æternæ percipere, ut idem qui supra Walafridus scribit in cap. 22.*

D 8. Acolythi, oblationibus in sacculos acceptis, in duas partes divisi, pars ad episcopos qui ad dextram pontificis erant, pars ad presbyteros qui ad sinistram accedebant, præcedentibus hinc inde duobus subdiaconis regionariis, qui suam uterque patenam portabat, ut ad nutum pontificis oblationum confractio super illas patenas fieret, tum per episcopos, tum per presbyteros atque diaconos. Patenæ propterea amplissimæ erant, quarum unam a Sergio papa I datam viginti libras appendisse Anastasius auctor est, a quo quandoque communicales absolute vocari existimo. *Communicata*

ad distribuendum. Eucharistiæ meminit Augustinus in epistola 149, ad Paulinum, num. 16.

9. Expleta confectione, canebatur antiphona ad communionem cum suo psalmo; tumque diaconus minor a subdiacono accipiebat patenam, in qua repositæ erant duæ particule post confectionem Hostiæ factam a pontifice, eamque deferabat ad sedem pontificis, ut communicaret corpore dominico, et quidem stans conversus ad Orientem, quod habemus ex quinto libello nostro. Innocentius III habet tantum consistens infra.

10. Eucharistia sumpta, pontifex de ipsa sancta quam monoderat particulam inter manus archidiaconi in calicem quam tenebat subdiaconus ponebat, dicendo: *Fiat commistio et consecratio, etc. Amen.* Ubi consecrare est simul sacrare, quæ verba sunt Pelagii papæ I in epistola ad Joannem Patricium, apud Holstenium in collectione Romana. Eodem spectant verba canonis 17 concilii primi Arausiacani. Sic itaque duplex in Missa pontificali fiebat commistio in calice, una statim post primam confectionem a pontifice factam, altera post ejusdem communionem. Utriusque meminit Amalarus, ut superius vidimus, tametsi unica in tertio libello memoratur. At in primo libello, ubi primo commistio ex precedente (ut mihi visum est) sacrificio facta est, alia ex præsentem fiebat, ex dictis.

[LVI] 11. Post hæc verba, *Fiat commistio, etc.*, in duobus prioribus libellis subditur *Pax tecum. Resp. Et cum spiritu tuo.* Deinde in primo pontifex confirmatur ab archidiacono, accipiendo scilicet sanguinem pro complemento communionis, uti Micrologus loquitur. Quid sibi velit hæc pacis imprecatio, non apparet ex his libellis. Forsan hoc referendum ad id quod tradit Innocentius tertius in lib. vi, cap. 9, ubi communionem pontificis et ministrorum ita exponit. *Ut autem in perceptione corporis et sanguinis Christi nulla possit sullacia suboriri, sed in utroque perceptionis veritas evidenter appareat, summus pontifex non statim particulam Hostiæ dimittit in calicem, sed eam post trinum crucis signaculum in patenam reponit. Et post osculum pacis ad sedem ascendens, ibique consistens, universis cernentibus, partem majorem oblata de patena, quam ei subdiaconus representat, ipsamque videntibus dividens, unamque particulam sumens, aliam mittit in calicem, quem tenet coram ipso subdiaconus, de quo sanguinem haurit cum calamo. Deinde particulam unam cum osculo tradit diacono, altamque subdiacono sine osculo, quem ad altare ministrans ei calicem diaconus osculatur.* Non dubito quin pontifex Eucharistiam tradendo diacono, eumque ita, ut dicit Innocentius, osculando, dixerit verba superiora *Pax tecum* respondente archidiacono *Et cum spiritu tuo.*

Sane olim fideles, suscepta Eucharistia, episcopum seu sacerdotem a quo eam acceperant osculari solebant, cum in Oriente, tum in Occidente. Hieronymus, in epistola 62 adversus Joannem Jerosolymitanum: *Quisquamne tibi invitus communicat? quisquamne extenta manu vertit faciem, et inter sacras epulas Judæ osculum porrigit?* Paulus Emeritensis diaconus, de Vitis Patrum, cap. 7, de Fideli episcopo loquens: *Vade, inquit, communica, et da nobis osculum.* Denique in quodam tractatu fratrum Prædicatorum, apud Steuartium edito: *Participationem sanctæ communionis, non similiter Greci, ut nos, perficiunt; sed dicunt quod qui Missam celebrat sacerdos osculatur volentem communicare.* Subdit post præmissa Innocentius tertius: *Diaconus et qui superioris sunt ordinis, cum percipiunt Eucharistiam, osculum suscipiunt ab episcopo, acolythus, et qui sunt inferiorum ordinum, non suscipiunt. Subdiaconus vero, quia character hujusmodi quondam inter non sacros, nunc autem inter sacros ordines reputatur, in perceptione corporis non suscipit osculum a pontifice, sed in perceptione sanguinis suscipit osculum a diacono.*

[LVII]. 12. In quibusdam festis pontifex, cum sacra celebraret, communionem percipiebat ad altare, sci-

licet in die sancto Parasceves. Jacobus Galetanus et Petrus Amelius addunt etiam primam Missam in Natali Domini; et Augustinus Patricius feriam quartam Cinerum, quibus diebus sacrosanctum Christi sanguinem non ex calamo, sed ex calice hauriebat. Nicolaus III Psalium *Lætatus sum*, cum aliquot versiculis et Collecta de pace, cantari ante communionem præcepit ad impetrandam pacem inter principes Christianos, quod etiam Joannes XXII suo tempore constituit. Idem ritus perseverabat tempore Urbani VI, ex Cæremoniali Petri Amelii.

13. Absoluta communionem pontificis, archidiaconus futuram stationem annuntiabat. Ita in libellis duobus primis Ordinis Romani; sed modum exprimit unus Benedictus canonicus, agens de feria 4 Cinerum, in libelli decimi num. 33: *Ante communionem stat subdiaconus regionarius juxta altare, dicens alta voce: Crastina die veniente statio erit in ecclesia sancti Gregorii martyris ad Velum aureum. Respondet schola, Deo gratias.* Quo autem modo, finita Missa, fieret salutatio pontifici ab ipsius diei statione, idem nuctor ibidem explicat. Post communionem pontificis fiebat etiam jejunii quatuor temporum denuntiatio, cujus rei formulas refert eminentissimus cardinalis Bona.

14. Confirmato pontifice, archidiaconus *refundebat parum de calice* seu de sanguine consecrato in scyphum, quem tenebat acolythus. Hic est scyphus seu calix ministerialis, in quem vinum oblatum ex majori calice refusum fuisse superius notavimus; ac proinde sanguis refusus in illum scyphum cum vino jam in eum refuso commiscebatur ad populum confirmandum, ut mox dicemus. In aliis locis et Ecclesiis non infundebatur vinum cum sanguine consecrato, nisi ubi advertebant ministro non suffecturum sanguinem purum communicaturis.

Hujus rei exemplum habemus in usum Cisterciensium cap. 53: *Dum autem fratres percipiunt sanguinem, infundatur vinum in calice a diacono, cum opus fuerit, de ampulla a subdiacono ante præparata juxta altare. Si quid autem residuum fuerit de ipso sanguine, bibat illud cum calice, etc.* Ergo sanguis absolute dicebatur etiam post illam vini admistionem. [LVIII] Clarius et apertius Cæremoniale sancti Benigni apud Divionem: *Debet autem vinum in ampulla juxta eum, scilicet diaconum, jugiter esse, ut, quando opus esse perspexerit, eodem vino sanguinem dominicum augere possit.* Ita Cæremoniale annorum fere sexcentorum, a quo tempore parum decedunt primi illi Usus Cistercienses. Paulo recentius est Ordinarium abbatie sancti Victoris apud Parisios, cujus hæc verba: *Interim autem dum communicant, subdiaconus cum ampulla vinaria diacono debet astare, et quoties opus fuerit, calici vinum infundere, etc.* Idem observavi Nicolaus abbas Panormitanus, in quibusdam locis, ubi post sumptionem corporis et sanguinis Christi aliquid de ipso sanguine reservatur in calice, et superinfunditur vinum purum, ut alii communicantes inde sumant. Non enim esset decens tantum sanguinem conficere, nec calix capax inveniretur. Denique Guillelmus de Lindwode, officialis Ecclesiæ Cantuariensis, in Collectione Constitutionum provincialium Ecclesiæ suæ: *Sacerdos, qui tenet calicem cum sanguine, videns quod quantitas sanguinis non sufficeret omnibus fratribus, ponit ibi modicum de vino:* Ita Guillelmus, qui vivebat sub initia sæculi xv. Verum hac de re iterum infra; nunc ad ritus Romanos redeamus.

15. Mox accedebant episcopi et presbyteri, ut a pontifice communionem acciperent, episcopi quidem stantes ad sedem pontificis, presbyteri vero ad altare genibus flexis, ut patet ex Cæremoniali Galetani, pag. 312 et 313, contra veterem ritum saltem Græcorum, de quo Valesius in Eusebium, pag. 145. Utrosque archidiaconus sanguine dominico: episcopus vero sequentes Ordines stans in cornu altaris confirmabat. Presbyteri et diaconi manu, subdia-

coni ore Eucharistiam accipiebant, ex libello sexto. A At in quinto subdiaconus calicem præbet primo presbytero communicanti, qui et tribuat subsequenti, et sic de aliis successive.

16. Post hæc archidiaconus, recepto de manu episcopi calice, reliquum sanguinis refundebat in scyphum acolythi, supra cuius meminimus, aut certe in calicem majorem, in quo pariter vinum ex oblatione contentum esset. Hæc secunda refusio in duobus primis libellis discrete exprimitur. sed unica in tertio, cuius hæc verba notanda sunt: *Sed ipse pontifex confirmatur ab archidiacono in calice sancto. de quo parum refundit archidiaconus in majorem calicem, sive in scyphum, quem tenet acolythus ut ex eodem sacro vase confirmetur populus, quia [LIX] vinum, etiam non consecratum, sed sanguine Domini commistum, sanctificatur per omnem modum.* Ex hac consequentia (quæ in aliis libellis non habetur, fortasse a posteris intrusa) intelligitur saltem, in illo majori calice, sive in scypho contentum fuisse vinum ex oblatione refusum, antequam sanguis Christi in eum refunderetur. Cur autem populus non ex puro, sed ex misto cum vino sanguine fuerit confirmatus, postea expendimus. Sic evacuatus calix sacer trahatur primum subdiacono, qui mox calicem archidiacono tribuebat ad confirmandum populum; tum acolytho, qui eundem calicem in paratorium, seu in thecam suam recondabat.

17. Post hanc secundum refusionem pontifex e sede descendebat in senatorium, ubi magnates Eucharistia reficiebant; et in adversam partem, ubi matronæ consistebant, eisdem communionem præbatur, subsequente archidiacono cum scypho prædicto ad utrosque confirmandos. Primis temporibus Eucharistia etiam laicis tribuebatur in manus, qua de re testis est in primis Augustinus, tum in lib. II contra epistolam Parmeniani cap. 7, tum in lib. item XI adversus litteras Petiliani cap. 23. Verum apud Romanos jam ante Gregorii Magni pontificatum in os immittebatur a sacerdote, ut probat lib. III Dialogorum, cap. 3, ubi Agapitus papa cuidam muto et claudo corpus dominicum in os misisse perhibetur.

18. Interim episcopi et presbyteri, annuente primicerio, populum hinc et inde sacræ communionis participem faciebant, diaconis ex scypho confirmandis.

19. Reversus pontifex ad sedem communicabat regionarios per ordinem, et eos qui in filo steterant, et in diebus festis de schola duodecim. Regionarii sunt diaconi subdiaconi et acolythi, qui cæteris diebus in presbyterio, ubi poterant, communicabant.

20. Post omnes hos redeuntes nomenclator, et saccellarius, et acolythus, qui patenam tenebat, et qui manutergium tenebat, et qui aquam dabat, ad sedem communicabant, et post pontificem archidiaconus eos confirmabat.

21. His omnibus demum succedebat Psalmi, qui præmissa Antiphona ad communionem canebatur, D clausula per Versus Gloria Patri et Sicut erat, annuente subdiacono regionario per signum crucis impressum fronti suæ. Sciendum autem, [LX] inquit Micrologus in cap. 18, eandem Antiphonam semper eundem Psalmum cum Introitu habere, si non habet proprium, ex quo sumpta videatur.

Hactenus communionis generalis ordinem ac seriem, qualis ante sæculum nonum in Ecclesia Romana servabatur, exhibuimus; in quo quidem ritu si qua remanent obscura, id temporum longinquitati et rituum desuetudini tribuendum est.

Quærat inde aliquis an tum, cum pontifex solemniter hoc ritu sacris operaretur, sique tam episcopis quam presbyteris communionem impertiret, Missæ plures uno die Romæ celebrarentur? deinde an aliquando etiam plures in una eademque ecclesia?

Facilis ad utrumque responsio. Presbyteri titularum vel singuli in singulis, vel plures in singulis cum essent, non omnes in illis pontificiis sacris præ-

sentibus aderant, ac proinde in suis titulis Missas celebrabant, ut plebi suæ facerent satis. Quia etiam si confluentium fidelium multitudo exigeret, in una eademque ecclesia sacrificium iterabatur. Ita enim præcepit Leo Magnus, in epistola 7 ad Dioscorum episcopum Alexandrinum: *Ut autem in omnibus observantia nostra concordet, illud quoque volumus custodiri, ut cum solemnior festivitas conventum populi numerosioris indixerit, et ad eam tanta fidelium multitudo convenerit quam recipere basilica simul una non possit, sacrificii oblatio indubitanter iteretur, ne his tantum admissis ad hanc devotionem qui primi advennerint, videantur hi qui postmodum confluerint non recepti, cum plenum pietatis atque rationis sit ut quoties basilicam, in qua agitur, præsentia nocte plebis impleverit, toties sacrificium subsequens offeratur, etc.* An vero hæc sacrificii iteratio per unum aut plures sacerdotes fieret, non satis liquet. Quanquam per illa tempora idem sacerdos aliquando Missarum solemniam geminabat, quo in numero erat sanctus ille Severinus, de quo Gregorius Turonensis antistes, de Gloria confessorum, cap. 50. Is enim Severinus, seu (ut in vetustissimo Codice legitur) Severus cum duas ecclesias ædificasset, ubi dies Dominicus adtulerat, celebratis Missis uno loco, ad alium pergebat. Sed vetitum fuit in concilio Antissiodorensi ne unus sacerdos in uno eodemque altari plures Missas diceret.

[LXI] IX. Quando, et quomodo desierit communio sub utraque specie in Ecclesia Romana.

Cum laicorum communio in Ecclesia Romana haudquaquam ex puro sanguine fieret, non ita difficilis fuit transitus ad recentiorem morem, ut laici ad unius tantum speciei participationem admitterentur. Jam mos iste receptus erat sæculo tertio decimo. Id enim probant illorum temporum scriptores, ex quibus Alexander Alensis. Dicendum, inquit, quod quis Christus integre sumitur sub utraque specie, bene licet sumere corpus Christi sub specie panis tantum, sicut fere ubique fit a laicis in Ecclesia. Atqui communionem sub utraque specie viguisse ad initia sæculi duodecimi constat ex iis qui tunc florebant auctoribus, Anselmo Cantuariensi antistite, Guillelmo de Campellis, Hugone canonico sancti Victoris, et aliis. Guillelmi testimonium, antea ineditum, protuli in præfatione prima ad sæculum tertium Benedictinum, num. 75, ex quo quæ ad rem nostram faciunt huc adducere juvat. Quod utraque species per se accipitur, eo fit, ut memoria corporis, quod in cruce visibiliter pependit, et memoria sanguinis, qui cum aqua de latere fluxit, arctius teneatur, et quasi præsentetur. Tamen sciendum quod qui alteram speciem accipit, totum Christum accipit. Et infra: Quod ego dicitur, utramque speciem oportere accipi, hæresis plane est. . . . Et ideo licet in alterutra specie totus sumatur, tamen pro causa prædicta sacramentum utriusque speciei ab Ecclesia immutabiliter retinetur. Hæc scripta sunt ante annum 1120, quo proinde tempore communio sub utraque specie ab Ecclesia immutabiliter retinebatur. Idem confirmat in Speculi Ecclesiæ cap. 7 Hugo Victorinus, qui vitam produxit ad annum 1142. Hujus rei argumentum habemus in veteri Chartario abbatis Absiensis apud Pictones, ubi legimus quemdam Wilhelmum de Barges de prædiis nonnullis investiisse Rainerium abbatem Absiensem cum calice, quo communionem acceperat, et quidem circiter annum 1150.

Vix annis decem Hugonem Victorinum excessit Robertus Pullus, S. R. E. presbyter cardinalis, quo scribente jam contrarius usus prævalere cœperat. Exstat hac de re locus apud eum in Sententiarum parte VIII, cap. 3. Primo corpus, post [LXII] sanguis a presbyteris est sumendus. Institutio Christi mutanda non est. . . . Verum qualiter a laicis Eucharistia sumi deberet, sponsæ suæ commisit iudicio; cujus consilio et usu pulchre fit ut caro Christi laicis distribuatur. Nimirum periculosè fieret ut sanguis sub liquida specie

i fidelium in ecclesia divideretur; longe pe-
ri infirmatis per parochum deferretur. Jam
laici sub unica specie communicare corpe-
Pullo, qui intinctam dari Eucharistiam
probat *vero si cui pervalde infirmatio san-*
latur, ut facilius insumatur. In quibusdam
s diutius perseveravit communio sub utra-
, que nullo peculiari decreto, sed paula-
sim, abrogata est.

1, sed plures simul causa huic mutationi
a præbuerunt, nullo Ecclesie universæ
æuente. Unde tempore sancti Thomæ
udani, quedam Ecclesie, etiam Latine,
um servabant. Periculum effusionis, pro-
nctionis, exempli communionis infirmo-
antium, hæresis eorum qui alteram sine
iem non valere sentiebant, Ecclesie pa-
atim induxerunt ad unius speciei commu-
nis impertiendam. Urbanus VI, post suam
a basilica coronationem, *omnes diaconos*
sua manu pretioso corpore et sanguine Chr-
isticæ, sicut de more summorum pontificum
, uti legitur in epistola de ejusdem Urbani
que vulgata est in Spicilegii tomo IV,
uod quidem contigit anno 1378. Verum
presbyteris in eorum ordinatione altera
ontifice Romano conceditur in Ordinario
tiani, qui sæculo tertio decimo desinente
lecimo ineunte floruit. Solis id tribuitur
qui genua non flectebant communionem

Hæc patent ex ejusdem Ordinarii capiti-
s. Attamen sub utraque specie communio
eratori præbebatur a pontifice ante hæ-
itarum, ex ejusdem Cæremonialis cap.
amen regina, ex cap. 109. Clemens VI,
dolrico Rainaldo, Joanni Normannia duci
rjugi, modo in privatim fieret, utriusque
munionem indulsit, uti et Burgundia du-
gi et regina Francorum itidem concessa.
cum Fredericus, imperator eo nomine
do secundo pontifice Romam profectus
] *communicavit summus pontifex altaris*
n cum imperatore, diacono et subdiacono
tum; de calice autem, etsi consuetudo sit
tes cum pontifice participare, propter in-
men Hussitarum ac Boemorum damnata
æ calicis potitionem ad salutem necessa-
præter pontificem bibit nemo. Hæc scribe-
culatus Augustinus Patricius, in libello de
peratoris in Urbem, quem in Musci tomo
imus.

Carolo quinto imperatori communio pau-
coronationem a Clemente septimo data
o Parisos de Crassis, qui tunc cæremonia-
er erat, referre non gravabimur. In Na-
, anno 1529, a dicto *Agnus Dei* in Missa,
Farnesius assistens accepit pacem a
buens aliis, osculato prius altari, et papa
e et in pectore, tum cæsare. Quem, cum
ari altare ad suasionem sacristæ, ego
quit Paris) prohibui, quia neque cæsari,
onibus cardinalibus licet osculari tali
sed solum episcopis et presbyteris car-
lis sic peractis, pontifex, detecto capi-
i venit ad solium suum, ubi stans cum
xpectavit sacramentum. Cardinalis vero
altari genuflexus capiens sacramentum
, in altitudinem oculorum suorum gyravit
re, et illud dedit subdiacono epistolæ in-
gelii genuflexo expectanti. Qui consur-
am detulit, iubrius altero magistro gyravit
l sinistram papæ cum sacramento *se fir-*
se stitit. Tum idem cardinalis genufle-
n cum sanguine accipiens, pari modo
pæ, me fimbrias elevante, portavit ad
apæ, ubi se firmavit. Tum pontifex, le-
ibus ut in libro, sumpsit partem sacra-

A menti, inde partem sanguinis ex calice cum calamo
aureo. Cæsar et alii principes voluerunt communi-
care: pontifex alteram partem sacramenti fregit, et
unam cardinali Cibo, aliam subdiacono dedit, oscu-
lata manu et facie papæ prius. Qui inde recesserunt
ad altare, ubi partem sanguinis quilibet eorum
sumpsit cum particula intus posita, ut moris est. »

Quibusdam tamen ex privilegio concessa est com-
munio sub utraque specie, ut regibus Francorum in
sua coronatione; diacono et subdiacono ecclesie
sancti Dionysii prope Parisos [LXIV] in Dominicis et
diebus solemnibus, et ministris altaris apud Clunia-
cum in singulis Dominicis et festis; quæ prærogativa
a concilio Tridentino probata est.

X. Ritus peculiare in Sabbato ante Palmas, et in ipsa Dominica Palmarum.

Expositis quibusdam singularibus cæremoniis,
que in Missa pontificali generatim in usum olim ve-
niebant, nunc alii ritus singulares, qui certis anni
diebus occurrunt, paucis præstringendi sunt. Inci-
pinus a Sabbato ante Palmas, in quo magna est ritua-
lium librorum varietas. Hæc circa tria potissi-
mum versatur, nempe circa stationem, eleemosynam
papæ, et fermentum.

In libris Sacramentarii Gregoriani, quos Amala-
rius suo tempore vidit, nulla statio assignatur, ut
patet ex Officialis lib. 1, cap. 9, ubi de Sabbato ante
Palmas hæc leguntur: *Prætitulatur in Sacramentarii*
nostro et in Antiphonario: Sabbato vacat. Dominus
papa eleemosynam dat, quasi diceret hoc Sabbatum
vacare a statione, atque adeo ab officio proprio,
propterea quod papa ipso die occuparetur, eleemosyna
eroganda. Et sane hactenus Missæ officium, exceptis
Collectis, Epistola et Evangelio, in eodem Sabbato
repetitur ex feria sexta præcedente, quod in diebus
qui a statione et officio vacant fieri solitum Micro-
logus jam dudum observavit. Verum tamen in no-
stro indice Collectarum et stationum assignatur hoc
Sabbato *Collecta ad sanctum Xystum, statio ad san-*
ctum Joannem in porta Latina. Consentit sacramen-
tarium Editionis Pamelianæ, in quo, omissa Collectæ
mentionem, *statio ad sanctum Joannem ante portam*
Latinam indicatur. Contra vero in Codice Christianæ
regina, qui litteris majusculis sæculo octavo exara-
tus est, hæc verba leguntur: *Sabbatum ad sanctum*
Petrum, quando eleemosyna datur. Ubi vides hic sta-
tionem poni ad sanctum Petrum, in aliis superiori-
bus ad sanctum Joannem in porta Latina. Utrumque
simul componitur in Codice Vaticano: *Sabbato ad*
sanctum Petrum, quando eleemosyna datur. Collecta
ad sanctum Xystum, statio ad sanctum Joannem in
porta Latina. At in Capitulari epistolarum et Evan-
geliorum, quod eruditus Johannes Fronto sub *Kalen-*
darii Romani titulo vulgavit alia occurrit diversi-
tas eodem die: [LXV] *Sabbato datur fermentum in*
consistorio Lateranensi. Unde tanta varietas?

Forle Gregorii tempore non fiebat illa eleemo-
syna ad sanctum Petrum; atque adeo statio ad san-
ctum Joannem in porta Latina fieri poterat. Quod
quidem inde probare posse videtur, quod Zacharias
papa statuit *ut crebris diebus alimentorum sumptus,*
qui et eleemosyna usque nunc appellatur, de venerabili
putriarchio a procancellariis pauperibus et peregrinis
qui ad beatum Petrum morantur deportarentur, eisque
erogarentur. An etiam sabbato ante Palmas? Non
etiam huc referri potest id quod de Adriano I legi-
tur, qui refecti formam quæ vocatur *Sabbatina, per*
quam decurrebat aqua in gratiam pauperum qui ad
accipiendum eleemosynam in paschalem festivitatem
annue occurrere et lavari solebant, alii judicent.
Quamquam si rite expendantur ea quæ de statione
ad sanctum Petrum præmisimus, ea non ordinari
fuisse forsitan videbitur, sed arbitraria, nempe, *quan-*
do eleemosyna datur, quod ex pontificis forte vo-
luntate pendeat.

De fermento etiam, quod in consistorio Latera-

nensi dari præcipitur, non minor difficultas. Nam fermentum istud aliud esse a prædicta elemosyna colligitur, non solum ex vocis, sed etiam ex loci discrimine, quippe elemosyna ad sanctum Petrum in Vaticano, fermentum in palatio Lateranensi erogabatur. Quod si fermentum hoc interpretemur de Eucharistia, quæ omni Dominico die per titulos ex consecratu pontificis mittebatur, cur potius Sabbato ante Palmas quam alia die facta ejus mentio? An quod presbyteris titularibus sequenti Dominica occupatis, non ipsa Dominica de more, sed Sabbato præcedente facta fermenti seu Eucharistiæ distributio; ideoque ob ritum extraordinarium notata? Fateor hæc mihi non bene comperta esse, sed tamen ea notare, et aliorum examini permittere visum est.

Ad elemosynam ejusdem Sabbati quod attinet, Romani pontificis exemplo etiam aliæ Ecclesiæ pauperibus pedes ipso die lavare consueverant: in his provinviâ Rothomagensis, teste Joanne Abrincatensi episcopo, cujus hæc verba sunt. *In Sabbato quod Palmas præcedit episcopum aut majorem ecclesiæ pedes pauperum lavare ecclesiasticus Ordo præcipit, et fratrum unumquemque, si potest, unius pauperis, et quidem ob exemplum Marite, quæ pedes Domini lavit. Nec dubium quin [LXVI] ipsis pauperibus itidem elemosyna tribueretur.*

In Dominica Palmarum solebat deferri feretrum cum textu Evangeliorum, ut honor qui eo die Christo Domino exhibetur, vice ejus, sacrosancto Evangelio impenderetur. Qua de re sic habet Cencius in capite 9: *Die Dominica Palmarum præparatur quoddam portatorium honestissime, in quo intromittitur sanctum Evangelium, quod intelligitur Christus; et statuitur in ecclesia ante aram, unde clericus processurus est.*

Idem olim fiebat in aliis etiam ecclesiis et monasteriis; sic enim legitur in libello ms. Consuetudinum Germaniæ monasteriorum: *Mane in Primis custodes præparent diligenter quoddam portatorium in modum feretri, in quo reponantur parvæ capsæ, sive textum Evangeliorum. Desuper quoque appendantur phylacteria sive buxæ reliquiarum. Ferant autem illud latenter ante horam primam ad ecclesiam, ad locum quo procedere debent, et cruces, et candelabra, et thuribulum, et aquam benedictam, et textum Evangelii, et abbas, flores, palmas, et omnia quæ Processioni illi conveniunt.*

In quibusdam locis loco Evangelii reponebatur in feretro sacra Eucharistia; isque usus in Normanniæ monasteriis olim obtinebat etiam ante Berengarii hæresim. Hujusce ritus ordinem describit in Statutis suis Lanfrancus, Berengarii abversarius. *Cantore incipienti Antiphonam Occurrunt turbæ, exeant duo sacerdotes albis induti, qui portent feretrum, quod parum ante diem ab eisdem sacerdotibus illuc debet esse delatum, in quo et corpus Christi debet esse reconditum: ad quod feretrum præcedant statim qui vexilla portant, et cruces, et cætera quæ superius dicta sunt. Et stantibus iis qui feretrum portant, stabunt et ipsi a dextra et a sinistra sicut venerunt. Et infra: Taliter his peractis, abbate vel cantore incipiente Antiphonam. Ave Rex noster, transeant portitores feretri per medium stationis, præcedentibus his qui vexilla portant, et cæteris superius dictis portitoribus, servato ab omnibus ordine in redeundo quem habuerunt in eundo. Quibus transeuntibus, flectent genua, non simul omnes, sed singuli hinc et inde, sicut feretrum transibit ante eos.*

Eundem ritum describunt liber Usuum Beccensium nostrorum et Consuetudines monasterii Lyrensis ejusdem provinciæ, in quibus variæ ad sacrum feretrum genuflexiones præscribuntur, quæ sacrosanctæ Eucharistiæ venerationem manifeste [LXVII] probant. Sed hæc prolixius referre non juvat, quando in opere de Ritibus monasticis, quos unus e nostris Edmundus Martenne sub prelo habet, hæc omnia tractabuntur accuratius. Unum hic addo, scilicet hanc sanctissimi sacramenti solemnem delationem longe præcessisse institutionem Urbani IV, qui

festum ejusdem sanctissimi sacramenti instituit primus, et annuam ejusdem sacramenti in eodem festo gestationem. Porro idem, quem ex Lanfranco supra descripsimus, ritus hactenus, ut audio, servatur in Ecclesia Rothomagensi, cujus præcipuum studium in expugnando Berengarii hæresi nascente ea quæ in tomo secundo Analectorum retulimus manifeste probant. Hunc Rothomagensis Ecclesiæ ritum antiquum esse patet ex Actis subjunctis libro de Officiis ecclesiasticis Joannis Abrincatensis, in quo tamen nulla ejusmodi ritus mentio est.

XI. *Singulares ritus in triduo ante pascha, et primo quidem in cæna Domini et in Parasceve.*

In die Cænæ Domini pœnitentes, qui feria quarta Cinerum præcedente reclusi fuerant, absolvi mos erat; chrisma novum consecrari, novum item ignem benedici, atque Eucharistiam in crastinum reservari; et (quod ab annis fere quadringentis institutum est) processus (ut vocant) generales seu excommunicationes pronuntiari adversus quosdam criminosos, qui processus etiam in Ascensione Domini et in dedicatione basilicæ apostolorum fieri solebant. De his omnibus fuse agitur in decursu sequentium librorum, de quibus hic quædam observanda sunt.

In primis referendum videtur id quod ex vetustissimo libro Sacramentorum Egberti Eboracensis episcopi, in Ebroicensi ecclesia asservato, de feria quinta in Cæna Domini legitur. *In Cæna Domini hora sexta celebratur Missa ad Lateranum. Sic incipiens Pontifex dicit Oremus. Tunc ponuntur in altare Sancta, et altare est curvum. Omnibus rite in altari compositis, oblata est libamenta, paucaque per ecclesiam luminaria accensa, diaconi dalmaticis restiti, cerostata ix ante altare posita, stante ante altare pontifice, et elevata dicente voce Sursum corda, respondet populus. Habemus ad Dominum, et pontifex, finito Vere dignum, dicit omnis [LXVIII] clericus et populus Sanctus. Sic intrat in Missam usque Veniæ, quæsumus, Domine, largitor admittas. Tunc diaconus cardinalis sumens oleum pro infirmis, portet usque ad pontificem: at ille paululum divertens se ab altare, stans in suo gradu, signans oleum in manu diaconi, et Orationem supra tacite dicens. Oratione finita; ponatur oleum super columnam quandam. Sacerdos Missam ordine suo celebrat, dicit Per quem hæc omnia, etc. Post Orationem Dominicam, pontifex tacite signat calicem cum oblata sanctificata, nemine respondente. Diaconi cooperiunt sacramenta. Tunc archidiaconus ascendens cum chrisma, ampullam auream cum pallio albo in manu sua offert benedicendam pontifici. Finita Oratione consecrationis, ab acolythis ad salutandum proferatur, et in secretario ponatur. Communicante clero omnique populo, dicit pontifex omnibus communicantibus Accepit Jesus panem. Oremus. Data gratione respondet omnis populus Amen. Hus usque Codex Egberti Eboracensis, qui medio sæculo octavo floruit.*

In hoc fragmento quædam ampliori luce indigent. Et primo quidem ante Missam ponuntur in altare Sancta, quo nomine Eucharistiam, ex præcedente sacrificio reservatam, significari existimo, ut nempe in calicem una cum fragmento Eucharistiæ recens consecrata; commiseretur solemni ritu, quem superius explicavimus. Nam sanguis ille miraculosus, in concavo lapide asservatus, qui hoc die in Cæna Domini super altare offerrebat, ut mox videbimus non tantæ antiquitatis.

Secundo Lateranensis ecclesiæ altare est curvum: unde pontifex, remota mensa, quæ aditum ad interiora occludebat, intra ipsum altare hac die sacris operabatur. Ordo Romanus ex Codice Muffæano hic editus ordine 10, rem exponit in hunc modum: *Levatur mensa de altari, palliis desuper complicatis, et cum reverentia et omni devotione ab eisdem reportetur ad capellam sancti Pancratii juxta claustrum canonicorum, quia ibi est locus conversationis; et cum omni cautela usque in diem Sabbati custodiat. Deinde*

pontifex venit ad altare, accipiens ampullam vitream, quæ intus se continet quoddam vasculum aureum, et in vasculo est lapis pretiosus concavus, et in illa concavitate lapidis est sanguis Christi diligenter inclusus, qui dicitur miraculose de quadam imagine Christi percussa profluxisse, qui annualiter extrahitur, et reponitur ibi in concavitate lapidis arce [LXIX]; et tunc levatur a pontifice, et ostenditur, ut tota turba valeat cum timore et omni devotione videre. Postea traditur custodienda priori et canonicis ejusdem ecclesiæ usque in diem Sabbati. Tunc pontifex ad sacrificandum intrat solus infra arcam, ut significetur quod in veteri Testamento scriptum est, quia solus pontifex intrabat solus in anno in Sancta sanctorum, etc. Eandem hujusce facti rationem affert Innocentius tertius in Sermone de Cœna Domini, cui accedit Guillelmus Durandus in lib. vi, cap. 75.

Facta chrisimatis Benedictione, pontifex, ablutis manibus, revertebatur ad altare, ubi communicabat, et post eum omnis populus ordine suo, quæ verba sunt primi Ordinis Romani; et serrabatur de Sancta usque in crastinum. Ea vero die hora nona faciebant excuti ignem de lapide in loco foris basilicam, ita ut possit candela accendi, ex qua lumen servabatur usque in Sabbatum sanctum ad illuminandum cereum, qui eodem die benedicendus erat. Modo hæc novi ignis Benedictio in Sabbatum ipsum remittitur.

In vulgato Ordine Romano præscribitur ut, facta chrisimatis Benedictione, pontifex redeat ad altare, et diaconi discooperiant Sancta; dein pontifex dividat oblatas ad frangendum, et communicet omnis populus ordine suo; et sumat de ipsis oblatas integras ad servandum usque mane diei Parasceves, de quibus communicet absque sanguine Domini. Sanguis vero eadem die penitus consumatur. Ita etiam legitur in Codice Vindocinensi. Et post pauca : *Fractis autem oblatis communicent primo presbyteri, postea diaconi et cæteri omnes. Et ita perficiatur Missa pleniter ordine suo.* In Ordine Maffæano mox laudato solus Pontifex hac die communicare dicitur, ubi apud Lateranum sacra facit.

Non præmittendus hoc loco Codex Corbeiensis, in quo habetur Ordo Romanus pro triduo ante Pascha, ritui monastico ante annos octingentos accommodatus. Quæ enim in eo leguntur de communionem in Cœna Domini videntur observatione digna. *Sacerdos vero cum fregerit Sancta, mittat unam partem in calicem, et ex alia communicet. Porro tertiam in altare dimittat, et confirmetur a diacono de calice, et illo tantummodo die Postquam confirmaverit sacerdotem, ponat calicem super altare, et accipiat diaconus patenam majorem, mittatque in ea de Sancta oblatas integras, et ponat juxta calicem [LXX] in sinistro latere; et duo subdiaconi veniant, unus cum patena, et alius cum calice, utrisque vacuis; et tollat diaconus de majore patena ex oblatis, quantum sufficere possit ad communicandum populum; et de calice similiter; et mittat in patenam et calicem, quæ subdiaconi tenent in manibus. Et statim illud, quod remanet super altare, cooperietur a duobus diaconibus, utrumque sindone munda. Et de illa alia juxta altare faciant confractionem, et redeant ad sacerdotem, ut communicent ipsi et reliqui per ordinem. Et data oratione post communionem, diaconus non dicat Ite Missa est; sed ipsa Oratione finiantur universa. Ipsa vero oblata, quæ super altare cooperta remanserant, serventur in crastinum juxta consuetudinem.* Huc usque Codex Corbeiensis, num. 663, de quo iterum infra. In superioribus verbis, *Confirmetur a diacono de calice, et illo tantummodo die*, quedam obscuritas inest, ex aliis libris illustranda, in quibus præscriptum est ut Pontifex cum fistula seu calamo sanguinem e calice sugat, præter quam in Cœna Domini, quo tantum die ex ipso calice sanguinem olim hauriebat. Denique in veteri Missali illustrissimi episcopi Rivensis, ab annis ferme sexcentis scripto, totidem fere quæ in ordine Romano verba referuntur in hunc modum: *Tunc communicet solus presbyter seu episcopus; et diaconus*

cooperit Sancta de sindone super altare. Postea presbyter lavet manus, et diaconus vadat ad altare, et discooperiat Sancta; et presbyter veniat ante altare, et dividat oblata ad frangendum, et communicet omnis populus ordine suo, etc. Et corpus Domini in crastinum diligentissime reservetur, et dum chorus Vesperas dixerit, ubi reservari debet, reneranter deportetur a sacerdote et diacono cum reliquis ministris linteamen mundissimum desuper tenentibus; et hoc sine sanguine, et thuribulo de luminaribus præcedentibus, usquequo reponatur ubi reponendum est, et nunquam sine lumine remaneat. Huc usque vetus Missale, quod fuit ad usum ejusdem Ecclesiæ Rivensis, quæ proinde Ordine Romano tunc utebatur; paucis additis pro temporis et loci circumstantiis.

Quod attinet ad pœnitentes, hi ante Missam Ecclesiæ reconciliabantur; contra vero processus generales adversus criminosos fiunt post Missam ante mandatum seu ablutioem pedum. De ejusmodi pœnitentium reconciliatione agit Hieronymus in epistola ad Oceanum, de obitu Fabiolæ, quæ saccum induta, ut errorem publice fateretur, tota urbe spectante Romana, [LXXI] ante diem Paschæ in basilica quondam Laterani, qui Cesariano truncatus est gladio, stetit in ordine pœnitentium, episcopo, presbyteris et omni populo collacrymantibus. Eumdem ritum fuse describit Sozomenus, in lib. vii, cap. 16, quem consulere non pigebit. Solemne formam absolvendi hac die pœnitentes habes in vulgato Ordine Romano.

Cæterum ne basilica sancti Petri expers esset honoris in Cœna Domini, Joannes XIX singulari diplomate constituit ut Silvæ Candidæ episcopus ipsa die chrisma in eadem basilica consecraret, aliaque præstaret quæ in pontificiis litteris suo loco hic edendis exprimuntur.

Feria sexta, quæ dicitur Parasceves, præmissis Orationibus solitis, pro singulis Ecclesiæ ordinibus atque hominibus universis (quarum Orationum meminit Cælestini papæ primi epistolæ subjectus libellus, continens auctoritates præteritorum sedis apostolicæ episcoporum de gratia et libero arbitrio contra Pelagianos, cap. 8), facta crucis adoratione, presbyteri duo priores, mox in cruce salutaverant, intrabant in sacrarium, vel ubi repositum fuerat corpus Domini, quod pridie remanserat, ponentes eum in patenam; et subdiaconus tenebat ante eos calicem cum vino non consecrato, et alter subdiaconus patenam cum corpore Domini, quibus tenentibus, accipiebat unus presbyter prior patenam, alter calicem; et deferabat super altare nudatum. Ita scriptum legitur in primo Ordine Romano et in ejus appendice. Paulo aliter habet vetustissimum Sacramentarium, Gellonensi monasterio a Carolo Magno concessum. *Istas Orationes supra scriptas expletas, ingrediuntur diaconi in sacrario, et procedunt cum corpore et sanguine Domini, quod ante die remansit, et ponunt super altare. Et venit sacerdos ante altare, adorans crucem Domini, etc.* Hic non presbyteri, sed diaconi deferunt e sacrario corpus Domini, quod corpus et sanguis Domini appellatur, etsi sub unica specie reservatum. Eadem verba habet ad hunc diem Sacramentarium Gelasiauum. Huic testimonio suffragatur Augustinus Patricius in suo Cæremoniali, quod ante Joannem XXII diaconus portabat ante altare sacramentum, quod etiam communis rubrica habet. *Post illa tempora, inquit, pontifex illud reportat, et melius.* Et quidem nunc pontifex, etiamsi ipse divina non celebret, sanctissimum sacramentum solet in Cœna Domini gestare in capellam, ubi est reservandum; atque inde [LXXII] in altare die sequenti referre.

In prædicta appendice primi nostri Ordinis Romani consequenter hæc leguntur: *Salutata cruce, et reposita in loco suo, descendit pontifex ante altare, et dicit Oremus, Præceptis, etc., cum Pater noster. Sequitur Libera nos, quesumus, Domine. Cum dixerint Amen, sumet de Sancta, et ponet in calice, nihil dicens. Et communicant omnes cum silentio. Et expleta sunt universa. Eadem totidem verbis occurrunt in primo Ordine Romano, in quo hæc adduntur: *Et dicit pon-**

tifex. In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Pax tibi. Respondent Amen. Et post paululum Vesperam dicit unusquisque privatim; et sic vadunt ad mensam.

In utroque omnes dicuntur communionem accipere in die Parasceves, quod etiam fiebat in Cœna Domini. Idem attestatur Codex Gellonensis. Oppositum vero docet vulgatus Aleuinus, ubi de Cœna Domini: *Sunt qui quotidie Eucharistiam volunt sumere. Et quia in Parasceve non conficitur corpus Domini, necesse est ut hi quibus vel voluntas communicandi habeant sacrificium ex priori die, quod tamen Romani non faciunt.* Illic locus totidem verbis apud Amalarium in lib. 1, cap. 12, legitur, excepta hac clausula, *quod tamen Romani non faciunt.* At caput 15 rem ipsam habet, adducto loco præmisso ex Ordine Romano: *In superius memorato libro inveni scriptum ut duo presbyteri afferant post salutationem crucis corpus Domini, quod pridie reservatum fuit, et calicem cum vino non consecrato, quod tunc consecratur, et inde communicet populum. De qua observatione interrogavi, Romanum archidiaconum, et ille respondit: IN EA STATIONE, UBI APOSTOLICUS SALUTAT CRUCEM, NEMO IBI COMMUNICAT.* Ergo tunc desiderat ritus ille præscriptus in antiquioribus libellis Ordinis Romani. Nam et archidiaconus Romanus morem sui temporis ignorare non poterat, utpote testis oculatus; et Amaliarius, in ejusmodi rebus accuratus, ab errati, multo magis a falsi suspicione alienus censendus est. Certe in decimo quem hic edimus (pag. 101, lin. 19) Ordinis Romani libello, solus pontifex in Cœna Domini et in Parasceve, seclusis etiam ministris, communicasse memoratur, tametsi alibi communio generalis hinc diebus perseverabat.

Quæ fuerit sæculo decimo illa statio, ubi pontifex in Parasceve [LXXIII] sacra officia peragebat, discimus tum ex eodem libello, tum ex Benedicto sancti Petri canonico. « In Parasceve, inquit Benedictus, episcopus hebdomadarius facit officium in basilica Salvatoris. Dominus papa descendens de palatio ibi post altare cum aliis ordinibus se induit, et discalceatus pergit cum Processione, et omnes cum eo, cantando Psalterium, usque ad sanctam Crucem. Quidam cardinalis honorifice portat corpus Domini præteriti diei, conservatum in capsula corporalium, subdiacono regionario ferente ad pectus crucem stationalem cooperatam. Cum venit ad ecclesiam prædictæ basilicæ pontifex, lotis pedibus, calceatus ascendit ad altare, ubi prius orat, et postea residet. Quidam basilicarius vadit ad pulpitem, et incipit legere; deinde aliud omne officium, sicut in libro scriptum est. Peracto *Pater noster*, etc., accipit corpus Domini, quod cardinalis adduxerat, et confirmat de vino misso in calice. Finito officio, ita induti redeunt eadem Processione, sicut prius, tamen calceati, usque ad palatium, cantando residuos Psalmos. »

Verum non eo in loco, nec iisdem ritibus factam fuisse octavo sæculo stationem in Parasceve, ambigere non possumus. In primo enim Ordine Romano et in ejus appendice, ipsa die præscriptum est ut *hora tertia conveniant omnes presbyteri, tam civitatis, quam de suburbanis, et omnis clerus cum populo in ecclesia statuta infra Urbem, non tamen in majore Ecclesia; et ibi exspectent pontificem, vel qui vicem illius tenuerit.* Post orationes presbyteri ecclesiarum, sive de Urbe, sive de suburbanis, vadunt per ecclesias suas, ut hoc ordine cuncta ad vesperum faciant. In antiquissimo libro stationum nullus locus assignatur pro die Parasceves, sed hæc tantum rubrica legitur: *In Parasceve diurnalem cursum separatim cantamus, et hora nona ingredimur ecclesiam cum domino episcopo sive presbyters cardinali; et induti vestimentis nigris, absque ullo cantu procedimus ad altare; et lector ascendit pulpitem.* Arbitraria prouide erat antiquius illa statio. Quamquam cum pridie statio fuisset ad basilicam Lateranensem, ubi proinde Eucharistiæ species altera fuerat reservata; dei sequentis stationem non multum inde abesse oportebat, ne Eucharistiam longius deferri

A necessarium fuisset ad Missam præsanctificatorum in Parasceve celebrandam. Porro antiquissimam esse in Lateranensi basilica stationem colligitur ex Hieronymi epistola ad Oceanum de morte Fabiolæ. [LXXIV] quæ: *ante diem Pasche in basilica Laterani, quæ cæsari-notruncatus est gladio, stetit in ordine penitentium.* Hæc autem penitentium reconciliatio Romæ tunc fiebat quinta feria ante Pascha, ut diserte tradit Innocentius I in epistola ad Decentium.

Antequam hoc caput absolvamus, investigare juvat, an primis Ecclesiæ sæculis fuerit in usu Missa præsanctificatorum in Parasceve; et an ritus iste fuerit universalis; deinde cur solemnissimæ Missæ hæc ipsa die non fuerit celebrata, ut nec in sabbato subsequente, nam quæ hoc die nunc dicitur Missa ad noctem subsequentem pertinebat; denique cur in calice vinum et aqua de more posita; et cur tandem Eucharistiæ particula in calicem immixta.

B Ad primum non facilis est solutio. *Traditio ecclesiæ habet*, teste Innocentio I, isto biduo, Parasceves et Sabbati sancti, *sacramenta*, id est sacra Eucharistiæ mysteria, *penitus non celebrari.* Verum an hoc testimonium ad Missam præsanctificatorum extendi debent, non liquet. Si ea quæ superius ex vulgato Sacramentario Gelasiano notavimus ascititia non sunt, hunc morem sæculo quinto jam obtinuisse asserendum est. Saltem quin Gregorii Magni ævo in usu fuerit, nemo jure negaverit.

Verum ritus ille apud Latinos non videtur fuisse universalis ante Gregorii pontificatum. De Africana ecclesia id unum ex Augustini sermone 218, qui in nova Editione de Passione Domini est, discimus, quod tunc *solemniter legebatur Passio, solemniter celebrabatur*; at in quo sita esset hæc solemnitas, non constat, nisi quod, ex sermone 232, *Passio, quia uno die legebatur, non solebat legi nisi secundum Matthæum.* Unde Augustinus voluerat aliquando *ut per singulos annos secundum omnes evangelistas legeretur*: quod cum factum fuisset, *non audierunt homines quod conseruerant, et perturbati sunt.* Sed nec in his omnibus neque in aliis (quod quidem sciam) apud Augustinum locis quidquam de Missa præsanctificatorum.

C Patres concilii Toletani IV, canone 7, reprehendunt quarundam Hispaniæ ecclesiarum abusum, in quibus *in die sextæ feriæ Passionis Domini, clausis basilicarum foribus, nec celebratur officium, nec Passio Domini populis prædicatur.* Quare sanciant *oportere eodem die mysterium crucis, quod ipse Dominus cunctis nuntiandum voluit, prædicari, atque indulgentiam criminum clara voce [LXXV] omnem populum postulare, ut penitentia compunctione mundati, venerabilem diem dominicæ Resurrectionis, remissis iniquitatibus, suscipere mererentur, corporisque ejus et sanguinis sacramentum mundi a peccatis sumerent.* Differebatur itaque communio in diem Resurrectionis; sola vero Passionis Domini prædicatio seu recitatio cum officio divino tunc in Parasceve usitata erat cum solemnissimorum indulgentiarum, cujus veterem ritum accurate exhibet hæc ipsa die Missale Mozarabum, in cujus Editis Missa præsanctificatorum adjuncta videtur. Certe communionem generalem apud Hispanos tunc in usu non fuisse confirmatur ex ejusdem concilii canone 8, in quo *a paschali gaudio seu communionem repellunt, qui diem Passionis Domini per abstinentiam non honorassent, ut solebant nonnulli, qui ipso die ad horum nonam jejunium solvebant.*

D Si autem regulæ quæ sub Magistri nomine editæ est in Gallia vixit, ex eo colligitur sæculo septimo Missam præsanctificatorum in Gallia viguisse ad diem Parasceves, siquidem Magister, in cap. 53, præcipit ut ipsa die sacramenta allaris in patena majore ritæ finiantur, id est, recondatur, *ut cum sexta feria Julæi ad passionem Christum quæsierint, sit ipsa die mentibus nostris reclusus, scilicet per communionem, ut Sabbato nobis inquit, per resurrectionem in sacramento noto appareat.* Tum communionem eos privat qui aliquid cibi in Parasceve degustaverint. *Jam qui sexta feria refe-*

unt sine communione reficiant, ut agnoscatur jam
 xta feria injuste refecti sine Christo. Cum ergo in
 n percepti cibi abstinere hac die a communione
 er præcipiat, consequens est communionem iis
 tum diem jejuni perseverassent impertitam
 . Verum an id Gallicanis ecclesiis tribui possit,
 um est, maxime cum in antiquissimis libris li-
 is, qui ante receptum Romanum Ordinem apud
 tes Gallos in usu erant, nihil hac de re præ-
 im legatur.

vero quam ob rem solemne sacrificium (quæ
 quæstio est) in Parasceve et in sabbato subse-
 sit prætermissum, non levis etiam difficultas.
 em causam de Parasceve afferre solent eccle-
 orum rituum expositores, nempe quia in hac
 minus seipsum obtulit, et ipsa oblatio sufficit ad
 n credentium; quæ ratio est Amalarii et vulgati
 i. Probabilior est ea quæ ab Innocentio I indi-
 scilicet quod isto biduo apostoli, in mærore
 tuli, jejuni [LXXVI] permanserint, adeo ut ob
 causam traditio Ecclesie habeat, isto biduo sa-
 ratæ penitus non celebrari. Hinc factum est ut
 Christiani, apostolos imitandi studio, ab omni
 idem hoc biduo abstinerent, atque ab ipsa sa-
 oblatione, et fortasse etiam a communione ex-
 actificationis, quæ nescio an primis temporibus
 omissa.

ive ab ipsa Ecclesie nascentis initiis, sive sub-
 titibus primis sæculis hæc Missa et communio
 sanctificationis instituta sit, occurrit alia diffi-
 cur in ejusmodi Missa aqua et vinum cali-
 nissa, cur etiam particula Eucharistiæ antea
 ratæ? Nimirum quia communio sacri convivii
 em habet, ex cibo et potu debet constare. At
 im altera Eucharistiæ species in crastinum red-
 da haud videbatur, nec isto biduo sacramenta
 ri inos sinebat; inde factum est ut ex puro
 qua misto, sed tamen particula Eucharistiæ
 icato, altera convivii pars, videlicet potus,
 retur. Hæc nostræ conjecturæ, quas peritorum
 et censuræ subjecimus; nunc ad alia proce-
 i.

de sanctificatione calicis non consecrati ex con-
 tactu particulæ consecratæ.

it hic locus ut ad ampliorem argumenti cogni-
 expendamus an calix in Missa præsanctifica-
 quæ in die Parasceves celebratur a Latinis,
 c proprie consecratur per immissionem parti-
 consecratæ, tum an scyphus, adhibitus ad com-
 muni populi in Missa pontificia, itidem fuerit
 ratus ex infusione sanguinis consecrati. In hac
 quæstione, quæ fere in unam recidit, exami-
 distinguendi sunt auctores qui ante hæresim
 rarii ab iis qui post illam vixerunt. Deinde in-
 dum privata an communis eorum fuerit senten-
 tum si quidam illorum consecrationem ex
 tu fieri crediderint, an hæc opinio Romanæ de
 hristi corporis et sanguinis in Eucharistia per-
 ai adversetur.

que ut a Missa præsanctificationum incipiamus,
 c de re occurrit antiquius Sacramentario Gela-
 Nam qui hoc a nonnullis invehitur Arousianus
 22, non nisi [LXXVI] de admisione Eucharistiæ
 ce jam consecrato procul dubio intelligendus
 hil, inquam, antiquius Sacramentario Gela-
 cujus Editionem Romæ anno 1680 procuravit
 Ecclesia bene meritis Josephus Maria Thoma-
 a illo Sacramentario hæc leguntur in Cæna
 i: *Hoc autem expleto, scilicet chrisimalis Bene-
 e, venies ante altare, ponis in ore calicis de ipsa
 Non dicitis, Pax Domini, nec faciunt pacem; et
 ut de ipso sacrificio in sacratissimum, unde com-
 mt. Et feria sexta sequente: His omnibus exple-
 rant omnes sanctam crucem, et communicant.*
 o recentior est Ordo Romanus, cujus hæc
 sunt in libris vulgatis, ubi de feria sexta in

A Parasceve: *Qua salutata, scilicet cruce, et reposita in
 locosuo, duo subdiaconi et presbyteri duo priores intrent
 in sacrarium, vel ubi positum fuerit corpus Domini,
 quod pridie remansit, ponentes illud in patenam, et
 subdiaconus teneat ante ipsos calicem cum vino non
 consecrato, et alter subdiaconus patenam cum corpore
 Domini; quibus tenentibus, accipiat unus presbyter
 prior patenam, et alter calicem, et deserant super altare
 nudum, [canendo communionem Hoc corpus, quod
 pro vobis. Finita autem communione, incipiat episcopus
 In Spiritu humilitatis ante altare se inclinans; et
 cum se erexerit, dicat:] Præceptis salutaribus, et Pater
 noster, et Libera nos, quæsumus, Domine, usque Per
 omnia sæcula sæculorum. Cum vero dixerint Amen,
 sumit de Sancta, et ponit in calicem, nihil dicens, nisi
 forte secreta aliquid dicere voluerit. Pax Domini non
 dicit, quia non sequuntur oscula circumstantium.
 Sanctificet ante vinum non consecratum per sanctifi-
 catum panem. Et communicent omnes cum silentio, et
 sic expleta sunt universa. Huc usque Ordo Romanus,
 prout in optimæ notæ Codice Vindocinensi legitur,
 ubi ansulis inclusa desunt in Vulgatis, in quibus va-
 riat etiam hic locus: Sanctificatur autem vinum non
 consecratum per sanctificatum panem.*

Verum quisquis sit horum verborum sensus, de
 quo postea, hæc a posteris explicationis causa viden-
 tur intrusa in primigenium libellum de Ordine Ro-
 mano. Hæc enim verba absunt in primo nostro libello,
 num. 34. Absunt etiam in ejus appendice; nam
 utrobique, hoc glossemate prætermisso, lectio ita
 habet: *Sumit de Sancta, et ponit in calicem, nihil
 dicens; et communicant omnes cum silentio, et expleta
 sunt universa.* Ita in Codicibus [LXXVIII] Vaticano,
 Corbeiensi et Colbertino pervetustis, ex quibus Col-
 bertinus et Corbeiensis ad annos octingentos acced-
 unt. Ita etiam in Sacramentario Gregoriano.

Ordini Romano succedat Amalarius, in lib. 1,
 cap. 15: *In superius memorato libro inveni scriptum
 ut duo presbyteri afferant post salutationem crucis cor-
 pus Domini, quod pridie reservatum fuit, et calicem
 cum vino non consecrato, quod tunc consecratur,
 et inde communicet populus... Quis juxta ordinem libelli
 per commistionem panis et vini consecrat vinum, non
 observat traditionem Ecclesie, de qua dicit Innocen-
 tius, isto biduo sacramenta penitus non celebrari...
 Ratus ordo est ut expectemus, usquedum Dominus
 noster consecret sacramenta corporis et sanguis sui
 in cruce, et nova ea faciat per resurrectionem suam,
 sic tandem manducemus et bibamus saluberrimum illud
 sacramentum.*

Vulgatis Alcuinus iisdem ferme verbis utitur atque
 editus Ordo Romanus. *Cum vero dixerint Amen, sumit
 de pane sancto, et ponit in calicem silendo. Pax Domini
 non dicit, qui non sequuntur oscula circumstantium.
 Sanctificatur autem vinum non consecratum per sanctifi-
 catum panem. Sed hæc ex Amalarii prima Editione
 desumpta esse postea videbimus.*

Ii sunt auctores quos de hac consecratione seu
 sanctificatione mentionem fecisse invenimus ante
 damnatum Berengarium. Proxime post mortem Gre-
 gorii septimi, qui Berengario tandem silentium impo-
 suit, scribebat Micrologus, qui ea de re agit in
 cap. 49: *Non est autem authenticum quod quidam
 corpus Domini intingunt, et intinctum pro complemento
 communionis populo distribuunt. Nam Ordo Romanus
 contradicit, quia et in Parasceve vinum non consecra-
 tum, cum Dominica Oratione et Dominici corporis
 immissione jubet consecrare, ut populus plene possit
 communicare.*

In libellis Benedicti canonici sancti Petri, et Cencii
 cardinalis nulla fit mentio de illa consecratione per
 contactum; imo Benedictus ait pontificem, sumpto
 corpore Christi Domini, confirmari de vino misso in
 calice, non de vino consecrato seu sanctificato. At
 Jacobus Gaietanus habet, in cap. 92, *sanctificari
 vinum non consecratum per corpus Domini immissum;
 Petrus Amelii, per corporis Domini missionem, quod*

idem est. Denique, ut de Romanis Ritualibus absolvamus, Augustinus Patricius *vinum* simpliciter appellat, in libr. II, cap. 51 : *Sumit vinum et aquam cum particula in calice existenti*, scilicet episcopus [LXXIX divina celebrans papa præsente ; et cap. 54, pontifex ipse non sugit vinum cum calamo, sed de calice bibit.

Major est difficultas in decimo libello nostro hic edito, ubi cum agitur de viatico infirmorum præscribitur eis tradi *Eucharistiam Dominici corporis vino intincti, et vinum, tali intinctione sanctificatum, in Christi sanguinem transmutatum dicendo*, Accipe, frater, viaticum corporis et sanguinis, etc. Hic enim *transmutationis* vocabulum nullam relinquit ambigui sensus dubitationem. Verum in Rituali Romano, Florentiæ in bibliotheca sanctæ Crucis asservato, idem ritus iisdem verbis refertur, his exceptis, *in Christi sanguinem transmutatum*, quod argumento est idem evenisse isti Rituali atque Ordini Romano, ut a privato quodam auctore commentarii loco inserta sint isthæc verba, quæ non communem Ecclesiæ Romanæ, sed privatam cujusdam hominis sententiam expriment. Certe Jacobus a Vitriaco cardinalis, qui ejusdem Ecclesiæ doctrinam ignorare non poterat, indubitanter affirmat *mentiri* eos qui dicunt *in die Parasceve corpus Christi ex contactu mutare vinum in sanguinem*. Nemo ergo dixerit hanc fuisse tum Romanæ Ecclesiæ doctrinam sed ut summum quorundam Ritualium glossatorum.

2. Alterum caput, quod hoc loco discutiendum occurrit, est an auctores et libri mox laudati eo ferant, ut non nisi de vera et proprie dicta consecratione interpretandi sint, hoc est, an ea sit eorum sententia vinum ex contactu particulæ consecratæ vere ac proprie in Christi sanguinem commutari ; an vero consecratio seu sanctificatio hæc credita sit tantum accidentaria et metaphorica.

De Sacramento Gelasiano, deque primo Ordinis Romani libello, ejusque priori appendice, nihil certi et explorati afferri potest, quandoquidem commistæ particulæ tantum mentionem faciunt, non consecrationis aut sanctificationis ex contactu consequentis. Hanc autem diserte exprimit Ordo Romanus vulgatus ad diem Parasceves, librisque vulgatis consentit Vindocinensis Codex, nisi quod ubi in Eeditis habetur *Sanctificatur autem vinum non consecratum per sanctificatum panem*, in prædicto Codice legitur *Sanctificet*, etc., nullo sententiæ discrimine. Verum an clausula hæc in primigenio exemplari Romani Ordinis scripta fuerit, merito dubitari potest. Neque enim in Sacramento Gelasiano et Gregoriano, [LXXX] neque antiquioribus Ordinis Romani libellis reperitur hæc clausula, quæ glossæma redolet interpretis, non primi auctoris ritum ipsum instituentis.

At permisso hanc clausulam esse ipsius Ordinis Romani quem tertio loco edimus propriam, non ascititiam ; quis tandem ejus sensus ? Sane etsi apud Cyprianum in epistola ad Epictetum idem sit oblationem *sanctificari* ac consecrari, tamen hoc loco is tantum sensus videtur esse, ut vinum non consecratum sanctificationem accidentariam accipiat ex particulæ inmissæ contactu, non autem consecrationem veram ac realem, qua vinum in Christi sanguinem re vera commutetur. Id nemini obscurum videbitur, si attente expendatur locus ex officio in Cœna Domini, prout in vulgatis exstat : *Pontifex veniens ad altare dividit oblatas, et sumat de ipsis oblatas integras ad servandum usque mane diei Parasceves, de quibus communicant absque sanguine Domini. Sanguis vero eadem die penitus consumatur*. Ex quibus verbis liquet hanc esse istius loci sententiam, ut in Parasceve communis fiat *absque sanguine Domini*, quia pridie *sanguis penitus consumptus* fuit. Ergo mens auctoris est vinum vere ac proprie sanguinem haudquaquam fieri ex contactu particulæ in calicem injectæ, alias communicatio non fieret *absque sanguine Domini*. Itaque cum in officio Parasceves legitur, *Sanctificatur*

autem vinum non consecratum per sanctificatum panem, si hæc verba in vulgatum Ordinem Romanum intrusa non sunt, de sanctificatione tantum accidentaria explicari debent, non vero de consecratione vera ac reali.

Huic interpretationi favet *traditio ecclesiæ*, cujus meminit Innocentius primus in epistola ad Decentium, quæ traditio habet *istobiduo*, quod Paschæ diem antecedit, *sacramenta penitus non celebrari* : quod contra esset, si vini consecratio vera fieret quocumque demum pacto. Neque enim dici posset *sacramenta penitus non celebrari*, si vel ex parte fieret consecratio. Ut ergo sibi constet Ecclesiæ traditio, ea sola admitenda est in Parasceve sanctificatio, quæ sacramentorum omnimodam celebrationem seu consecrationem excludat, scilicet vini sanctificatio extrinsecus adveniens ex contactu particulæ antea consecratæ. Sane si Ecclesia perfectam ex utraque specie communionem in Parasceve habere absque celebratione voluisset, facile erat sanguinem Dominicum ex præcedente sacrificio [LXXXI] in crastinum reservare circa periculum vel injuriam tanti Sacramenti.

De Amalarii sententia major est difficultas ; quæ ut facilius capiatur et illustretur, observare juvat non unam, sed plures factas fuisse ab Amalario libri Officialis, in quo hac de re agit, Editiones seu recognitiones. Quippe sub annum 820 istud opus, quod quatuor libris constat, composuit, illudque Ludovico Augusto nuncupavit. Deinde vero cum post annos decem Romam ab eodem imperatore missus fuisset, multa que in ritibus ecclesiasticis coram observasset, opus suum denuo recognovit, atque in eo nonnulla correxit, et mutavit, præfixa operi suo altera præfatione, quæ hujusque recognitionis mentionem facit in hæc verba : *Postquam scripsi libellum, qui a parvitate mea vocatur de ecclesiastico Officio, veni Romam, interrogavique ministros ecclesiæ sancti Petri, etc.* Ex ejusmodi interrogationibus multum profecit Amalarius ad limandum castigandumque librum Officialem, in quo nota est non parva inde varietas, cum in aliis exemplaribus lectio prior, in aliis posterior servaretur. Id patet in primis ex lib. I, cap. 15, cujus duplex est Editio omnino diversa. In illis siquidem exemplaribus, quibus deest altera cujus superius meminimus præfatio, ita affertur hoc caput : *Post hoc præcipit Ordo ut presbyteri afferant corpus Domini, quod pridie remansit, et calicem cum vino non consecrato*. Et quibusdam interpositis, quæ ad moralem significationem pertinent : *Hæc posita in altari, dicit sacerdos Orationem Dominicam et sequentia ejus usque Per omnia sæcula sæculorum. Hoc peracto, assumit de sancto corpore, et ponit in calice silendo. Pax Domini sit semper vobiscum non dicitur, quia non sequuntur oscula circumstantium. Sanctificatur enim vinum non consecratum per sanctificatum panem. Postea communicant omnes*. Sic habetur in Codice Colbertino, num. 224, in quo tres tantum priores libri habentur, omnia præfatione posteriori ; sic in aliis tribus exemplaribus quæ viderat Hittorpius, apud quem prædictum caput 15 in operis contextu omnino diversum est, ex quo hæc delibamus. *In superius memorato libro inveni scriptum ut duo presbyteri afferant post salutationem crucis corpus Domini, quod pridie reservatum fuit, et calicem cum vino non consecrato, quod tunc consecratur, et inde communicet populus. De qua observatione interrogavi Romanum archidiaconum, et ille respondit [LXXXII] In ea statione, ubi Apostolicus salutat crucem, nemo ibi communicat. Qui juxta Ordinem libelli per communionem panis et vini consecrat vinum, non observat traditionem ecclesiæ, de qua dicit Innocentius isto biduo sacramenta penitus non celebrari*. Tanta discrepantiam hoc in capite, et in alio, de quo mox dicemus, cum advertisset Hittorpius, eam tribuit diversæ ejusdem operis Editioni ab auctore factæ, et priorem quidem hujus capituli actionem primæ esse Editionis censuit, posteriorem vero recogniti operis. Illud argumento est quod Amalarius ipsum caput hoc modo recognitum incipiat ab interrogatione Romano

no facta, in sua scilicet Romana legatione, A
ta opus suum emendavit. Inde fit quod in
Ibertino. in quo prior hujusce capituli lectio
issa est altera operis præfatio quæ reco-
rrefixa fuit.

in eodem opere varietas non minor in
p. 26, ubi relecta Gregorii Magni ad Joan-
cusanum epistola de nonnullis ritibus Eccle-
næ, quasdam ex ea observationes colligit,
s hæc erat in prima operis Editione, quam
itione expunxit, ab Hittorio ad calcem
n aliis variis lectionibus relata. *Et dubitatio
te die Parasceves, de qua aliqui dubitant
ea consecratur corpus Domini, an non. In
apostolica recollitur consecratio, que tantum
n Orationem super corpus et sanguinem Do-
nat. (Nempe quia mos apostolorum fuit, quod
in illa epistola tradit, ut ad ipsam solummodo
Dominicam oblationis Hostiam consecra-
tur nisi esset admonitum ex Romano Ordine ut
corpus Domini a quinta feria usque in
non esset necessarium reservari, quoniam
sola Oratio Dominica ad consecrandum cor-
sufficit ad consecrandum vinum et aquam.
n Innocentius dicit, isto biduo sacramenta
on celebrari: intelligendum est, ut juxta
eclesiæ nostræ non celebrantur.*

missis, disquirendum est quæ fuerit Ama-
s duobus primæ Editionis locis sententia
secratione vini in Parasceve, et quid demum
ntentivæ recognitione emendaverit. In priori
nctificari vinum non consecratum per sancti-
nem; in posteriori quasi non satis valere
rteret sanctificationem illam et [LXXXIII]
one particulæ consecratæ, ulterius progres-
lib. IV, cap. 26, ratus vini consecrationem
solam Orationem Dominicam. Atque ut
era et proprie dicta consecratione loqui
ita mentem suam exponit, ut dicat: *Nisi
nitum ex Romano Ordine ut reservaretur
mini a feria quinta usque ad sextam, non
sarium reservari. Quid ita? Quoniam suffi-
Oratio Dominica ad consecrandum corpus,
rit ad consecrandum vinum et aquam. Hoc in
ifestum est auctorem agere de vera ac pro-
a Dominicæ corporis consecratione, quæ
solam Orationem Dominicam in feria sexta,
ri consecratione nihil fuisse reservatum.
sequens est eandem Orationem Domini-
ndum Amalarium, sufficere ad consecrandum
aquam consecratione non tantum acciden-
vera ac reali.*

ero quid in secundis curis sui operis auctor
obus locis emendavit? De priori facilis est
c comparatione quam mox fecimus primæ
cum secunda, ubi nemo non videt mutata
isse verba quam sensum. Nam in prima
*sanctificari vinum non consecratum per
tum panem; in secunda vero juxta Ordinem
mani per commistionem panis et vini con-
num. Et ne quis putet id interpretandum de
ica consecratione, addit qui hoc fecerit,
rare traditionem Ecclesiæ, de qua dicit In-
isto biduo Sacramenta penitus non celebrari.
ocentius agit de vera consecratione myste-
ic proinde Amalarium, qui hac commistione
n traditionem violari existimavit, eidem
oni veram consecrationem tribuit.*

ia in posteriori loco primæ editionis con-
em illam non commistioni, sed Orationi do-
scripserat, ut sibi ipse constaret, totum
im sustulit, ut totam consecrandi vini vir-
mmistioni tribueret. Has observationes ne-
licituras sperare licet, cum ad rem per-
illustrandam non nihil conducere videantur.
rio superius ajunximus vulgati Alcuini lo-
explicando non immorabimur, cum toti-

dem ferme verbis desumptus sit ex Amalarii lib. 1,
cap. 13, prout in priori Editione ab auctore concep-
tum est. Id tantum addimus, librum illum de divinis
Officiis, qui Alcuini nomen in Editis præfert, esse
[LXXXIV] farraginem ex diversis Amalarii, ipsiusque
Alcuini genuinis consarcinatum centonibus, aliorum
que auctorum Alcuino posteriorum. Quippe caput 40
nihil aliud est quam Remigii monachi Antissiodo-
rensis libellus de expositione Missæ; et in cap. 18
refertur epistola Helprici monachi ad sanctum Gal-
lum sub finem sæculi decimi. Ad hæc, ut multa alia
omittam, Pascha Græcam vocem esse dicit auctor
contra expressam Alcuini sententiam, lib. VI in Joan-
nem, cap. 32, ubi hæc verba: *Pascha, fratres, non,
sicut quidam cristimant, Græcum nomen est. sed He-
bræum.* Denique personatus ille consarcinator sacer-
dotis vocabulum Græcum esse ait in cap. 36, quod
erratum ab Alcuini doctrina prorsus alienum est. Sed
hæc extra scopum.

3. Jam vero hæc, qualem modo exposuimus, Ama-
larii sententia catholicæ fidei de vera ac reali Christi
præsentia in Eucharistia quam bene conveniat, fa-
cile est advertere. Si enim metaphoricam ac figu-
ratam solum consecrationem admisisset, non tanto-
pere cogilandum erat de modo quo vinum in Paras-
ceve consecratur, per contactum particulæ immissæ,
an per Orationem Dominicam. Nam unius speciei
consecratione metaphorice semel facta, ex ejus con-
tactu confici accidentariam consecrationem planum
erat. Sed quia vera ac substantialis de Amalario cre-
debatur illa conversio, de modo quo ea fieret anxie
inquirebat. Quid porro mirum si veram vini conse-
crationem ex contactu et admistione alterius speciei
fieri opinatus est Amalarium longe ante Berengarii
ætatem, cum post damnationem ejus hæresim idem
senserint non pauci catholici auctores, ut postea
videbimus?

Interim unum afferre lubet Micrologum, qui in
cap. 17, ubi *reverendæ memoriæ Gregorium VII*
laudat, se post ejus obitum scripsisse satis innuit. Is,
de vitanda intinctione agens, ita loquitur in cap. 19:
*Non est autem authenticum quod quidam corpus Do-
mini intingunt, et intinctum pro complemendo commu-
nionis populo distribuunt. Nam Ordo Romanus con-
tradicit, qui et in Parasceve vinum non consecratum
cum Dominica Oratione et Dominici corporis immis-
sione jubet consecrare, ut populus plene possit com-
municare. Quod utique superflue præciperet, si intinc-
tum Dominicum a priori die corpus servaretur, et ita
intinctum populo ad communicandum sufficere vide-
retur.* In his verbis [LXXXV] nullus ambigendi locus
relictus est quin Micrologus veram consecrationem
Dominica Oratione et Dominici corporis immisionem
fieri crediderit, tum quia ex calice ita consecrato
complementum communionis dari putat, tum quia ejus-
modi consecrationem tantumdem valere, atque ex
vero sanguine intinctionem opinatur. Unde Hittor-
pius eum in hanc sententiam inductum censet ex
Romani Ordinis verbis perperam intellectis, et ex
judicio Amalarii, qui per Orationem Dominicam vi-
num revera consecrari primo quidem existimavit
deinde vero, retracta opinione, per immisionem
particulæ consecratæ. Utrumque vero Micrologus
admisit, qui proinde ab Amalario non visus est di-
vellendus.

XIII. Quid de hac commistione aliæ Ecclesiæ senserint, aliique auctores.

Antequam hoc argumentum dimittamus, aliarum
etiam Ecclesiarum hac de re sententiam investigare
juvat, maxime Latinarum; quæ cum Romano Or-
dinem omnes aut secutæ sint, aut præ oculis habue-
rint, non mirum si in verbis obscuris veteres ejus
expositores Amalarium et Micrologum approbarint.
Neque tamen ita concors et unanimis fuit, aut ita
constans omnium approbatio, ut ab Amalarii et Mi-
crologi expositione nonnullæ Ecclesiæ recedendum

nefas duxerint. Primo itaque illas Ecclesias recensimus quæ hos auctores secute, deinde alias Ecclesias quæ eorum auctoritatem non admiserunt.

Atque ut a Gallicanis Ecclesiis exordium faciamus, in primis occurrit Rhemensis, in cujus veteri Missali ad diem Parasceves præscribitur ut de sacrificio particula mittatur in calicem, dicendo: *Fiat unio et consecratio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi sumentibus in remissionem peccatorum in vitam æternam.* Quæ verba nullum sensum videntur habere, si calix ex contactu in sanguinem conversus non credatur. Quomodo enim alius feret unio corporis et sanguinis? Favet Pontificale Ecclesiæ Noviomensis, in quo hæc distincte leguntur: *Commistio corporis et consecratio sanguinis Domini nostri Jesu Christi, etc.* ubi commistio distinguitur a consecratione sanguinis quæ fit per illam commistionem.

Iisdem vestigiis insistebant etiam aliæ ejusdem metropolis Ecclesiæ. [LXXXVI] Suessionensis et Ambianensis. Suessionensis quidem in hæc verba: *Interea sumens episcopus de Sancta, nihil dicens ponit in calice: factoque in eo signo crucis, communicat se et omnes qui voluerint. Et sic sanctificatur vinum non consecratum per panem sanctificatum.* Quæ verba sunt vulgati Ordinis Romani, relata in veteri Missali Suessionensi, quod ad sæculum duodecimum videtur pertinere. At expressius aliud ejusdem Ecclesiæ Missale sæculi nostro superioris: *Nihil dicendo mittat sacerdos unam partem de corpore Christi in calicem. Quo facto, nihil dicendo, communicet se, et sanguinem Domini percipiat. Consecratur enim vinum per commistionem factam in calice de corpore Christi.* Paulo minus expressa est Ecclesiæ Ambianensis definitio in suo Ordinario: *Vinum et aqua in calice sanctificantur, cum corpus Domini admiscetur.* Hæc de metropoli Rhemensi.

Eadem etiam verba leguntur in Ordinario Viennensi. At Viridunense Missale: *Hic consecratur vinum per corpus Domini.* Denique, ut paucis absolvam, Minatense Pontificale, ubi de communione infirmorum: *Tradat ei sacerdos Eucharistiam dominici corporis intincti vino, et vinum tunc intinctione sanctificatum, et in Christi Domini sanguine transmutatum, dicens, Accipe, frater, viaticum corporis et sanguinis Domini, etc.* quæ totidem verbis habentur inferius in decimo nostro libello.

In monasteriis etiam Gallicanis plerisque vigeat eadem sententia. Cæremoniale sancti Benigni apud Divionem, ante annos quingentos scriptum, ita præscribit in Parasceve: *Sumit de Sancta, et dimittit in calicem, sanctificaturque vinum non consecratum per panem sanctificatum; ubi sanctificari idem est ac consecrari, cum æque dicatur sanctificatus panis atque sanctificatum vinum.*

Ordinarium sancti Apri apud Tullum Leucorum quadam singularia continet pro Cœna Domini, quæ hic referre visum est. *Post ultimum Agnus Dei, ille qui primus est in choro, dicat Confiteor; et fratres respondeant Misereatur tui. Deinde dicant et ipsi Confiteor, et ille qui primus est dicat Misereatur vestri; item dicat Indulgentiam; et responso ab omnibus Amen. accedant fratres ad sacram communionem. Dimittat aliqua pars de corpore Christi in calice, et portetur a diacono super altare beati Apri et teneat ibi calicem, et unus puer ampullam, in qua sit vinum [LXXXVII] quod in calicem fundatur cum necesse fuerit, donec biberint omnes fratres monachi. Sanctificatur enim vinum per corpus Christi, consecratur et in calice depositum, cum dicitur Fiat hæc commistio. Sacrista vero habet alium calicem et urceum cum vino ad altare sancti Christophori, et ibi bibant conversi et converse, qui corpus Domini susceperunt. Hoc in loco aliter communicant monachi choro addicti, aliter vero conversi et converse. Monachi enim sumpta panis eucharistici specie bibunt ex calice, in qua particula consecrata commista fuerat ad sanc-*

tificandum vinum, at conversi et converse sumebant vinum ex alio calice non sanctificatum.

Nec omittendum Missale cœnobii Elnonensis seu sancti Amandi in Belgio ad diem Parasceves: *Hic consecratur vinum per corpus Domini; sanctificatur non sanctificatum per sanctificatum.* Et Viconiense: *Hic consecratur vinum per corpus.* At in Rotonensi anni 1531 hæc consecratio verbis ipsius sacerdotis exprimitur: *Quando sacerdos dixerit Hostiam in tres partes, tunc mittat partem panis consecrati in calicem, dicendo hæc verba: Per panem istum sanctificatum et consecratum sanctificatur et consecratur vinum istud non consecratum. Postea communicet se sacerdos more solito.* Hactenus de Gallicanis Ecclesiis.

Quod attinet ad alias aliorum regnorum Ecclesias Sarisbericenses in Anglia Missale duplex, sæculi xv et xvi, eadem verba refert, quæ infra ex Rothomagensi afferemus; et Oxoniense, ubi de communione infirmorum: *Hic communicetur infirmus, et ponat sacrificium in vino sine aqua, dicens: Fiat commistio et consecratio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi, etc.* Ad hæc Bambergense in Germania: *Sanctificatur enim non consecratum per sanctificatum panem.* Utrobique idem vocabulum ad designandam panis et vini consecrationem, ut de Benigniano Cæremoniali superius notavimus.

Postremo, in Missali Mozarabum, ubi de die Parasceves, hæc leguntur: *Particulæ Regnum et Gloria (sic appellantur duæ ex novem particulis consecratis, in quas Hostia frangitur) mittuntur in calicem, quæ particula, secundum quosdam, consecrat vinum in calicem.* Quam opinionem etsi rubrica non approbet, non tamen eam rejicit, uti apparet ex sequenti cautela: *Accipiat patenam, et mundet eam super calicem cum pollice, et mundatam ponat eam sub mento, et, posita, sumat vinum [LXXXVIII] de calice cum sua particula, qua secundum quosdam consecrat vinum in calice.* Ex quibus manifestum est hanc opinionem sub dubio in Hispanicis Ecclesiis propositam fuisse.

Hactenus argumenta quæ consecrationem ex contactu stabilire possunt retulimus; nunc quæ in negantem partem ferunt proponenda sunt. Unum suppeditat Ecclesiæ Parisiensis Missale posterioribus sæculis scriptum, in quo hæc verba: *Non est consecratum vinum per immissionem partis Hostiæ consecratæ in ipsum quod facit Ecclesia die Veneris sancte.* Tum additur: *Caveat maxime ne dicat: Hæc sacrosancta commistio corporis et sanguinis, aut aliud, ubi fiat verbum de sanguine.* Eandem sententiam confirmat vetus Rituale Dionysianum.

Pontificale quoddam Ecclesiæ Rhemensis: *Nec vinum propter hoc existit consecratum, sed tantummodo benedictum.... Orationes dicendæ sine mentione sanguinis.... Nec debet fieri mentio de sanguine, quia ista die sanguis non consecratur.* Missale sancti Remigii in eadem urbe, editum medio sæculo superiori eodem spectat, uti et Missalia Rothomagensia eodem sæculo vulgata; tametsi Missale anni 1513 non sibi constet, cum distincte habeat in Parasceves de sacerdote: *Post accipiat corpus Domini dicendo Corpus Domini, etc.; deinde calicem, dicens Corpus et sanguis, etc., more solito; et communicetur qui voluerit, sicut hesternæ die.* Cur enim distincte *Corpus et sanguis* pro calice, si vinum ex contactu (quod idem Missale dicit) non consecratur?

Præter hæc duo alia nobis suppetunt argumenta in partem negantem, unum ex Rituali Corbeiensi, quod annos minimum quingentos præ se fert, suggeritque hæc verba in Parasceve: *Pax Domini, Agnus Dei, et hæc sacrosancta commistio non dicentur; sed fructus fractionis sicut cadere infra calicem nihil dicendo.* Domine Jesu Christe, Corpus Domini, quod ore sumpsimus dicentur, sed sanguis non nominabitur. Placeat tibi non dicetur. Omnibus communicatis, capiet quisque de vino per fistulam, et post bibet, calicibus ante majus altare præparatis. Ubi licet vinum ex fistula sequi calamo de more sumatur, discrete

œcipitur a mentione sanguinis abstinendum. A rum statuit Pontisebraldense anni 1534. Missale Cluniacense anni 1530 conceptis icit hanc consecrationem, [LXXXIX] dicentem ex tactu sacræ Hostiæ non consecratur, sed ut, ac reverendum efficitur. Hactenus libri in quibus colligendis fateor me non parum ex observationibus quas mihi subministravit et eruditus Claudius de Vert, Cluniacologus.

ro si auctores hac de re consulamus, com- s etiam inveniemus eorum sententiam. Non s hic quæ superius diximus de Amalario, o, aliisque nonnullis. Pro affirmante parte videntur Græci nonnulli. In his Michael s patriarcha CP. ante annos sexcentos, o relatus in tractatu de præsanctificatis, mitione panis præsanctificati mutari vinum nem Dominii. Idem censet Simeon Thessa- s, trecentis annis Michaele inferior, apud Allatium.

idem sententiam revocari potest quoddam ristia miraculum, quod Helmoldus abbas ore. id est sæculo XII desinente, accidisse l vero contigit in quadam Turingiæ puella, i, suscepto a sacerdote viatico, portu- charistiæ in bicarium in quo sacerdos data one manus suas abluerat decidisse animad- et sibi ad bibendum jussisset afferri, tom in sanguinem mutalam deprehendit, et lam ipsam versam in cruentam carnem. Ba- e factum refert in fine anni 1192, atque rationem hoc modo concludit: *Hæc de trans- ditione aquæ in sanguinem Christi, per com- i Christi corporis divinitus facta, quod semper io, cum commistio intercederet, antiquitas it. Unde illud Romani Ordinis: Vinum, i consecratum, etc.*

quod Baronius antiquitati tribuit, non ita um est quasi generalis fuerit totius anti- a persuasio. Nam ne quid dicam de primis alis, in quibus nulla hujusce opinionis vestigia, imo in quibus illa conversio non s Christi a sacerdote prolatis fieri semper credita est, certe in subsequentibus sæ- o tempore apud nonnullos hæc opinio inva- epit, multi auctores, iique gravissimi, in m abierunt sententiam; alii vero, media entes, rem sub dubio reliquerunt.

ter auctores partis negantis quasi princeps s est sanctus Bernardus abbas Claræval- ii ex immissa in vinum non consecratum vinum quidem *sacrum*, sed non vere ac onsecratum fuisse dicit in epistola 69. Huic m præbuit factum ejusdem abbatis sacer- cum super solam aquam in calice temere rberba consecrationis protulisset, atque er- adverso postea vinum infudisset, ac con- lucharistiæ particulam in calicem immis- onsecrationem supplendam, Bernardum, r ac re sentiret, consuluit, hocque respon- travit: *Ne sub tanto articulo melius fieri utamus, arbitantes liquorem, etsi non ex one propria atque solemnem in sanguinem mu- crum tamen fuisse ex tactu corporis sacri.* Bernardus dicit vini liquorem non ex con- o propria atque solemnem in sanguinem fuisse . cave eum existimes sensisse transmuta- ctam ex consecratione minus propria m- olemmi, quæ fieret per contactum corporis m *sacrum* tantum fuisse ex hoc tactu li- non consecratum, palam est eum existi-

m sententiam luculentissime confirmat Ja- itriaco in Historiæ occidentalis cap. 38 : *nus, inquit, quod ex tactu sanguinis vinum i consecratur in sanguinem; sed remanet pu-*

rum vinum, licet ex contactu sanctæ rei sit sanctifica- tum, sicut aqua fluminis aquæ benedictæ commista di- citur sanctificari. Quibus præmissis, hæc subdit quæ in rem nostram magis expresse faciunt: *Mentiuntur ergo qui dicunt quod in die Parasceve corpus Christi ex contactu mutat vinum in sanguinem. Illo enim die corpus, sed non sanguis sumitur; neutrum autem conficitur, eo quod die illo in veritate immolata fuit Hos- tia, et ideo non immolatur in figura.* Non poterat Ja- cobus magis affirmate sententiam pronuntiare.

Dixerit aliquis Jacobum post medium sæculum tertiumdecimum vixisse, quo tempore jam pene de- serat communio sub altera specie, ac proinde non existimasse alteram speciem, saltem ex tactu consecratam, fuisse necessariam ad supplementum communionis, quæ causa superiores auctores ad hanc consecrationem excogitandam induxit. Verum Jacobi tempore nondum ubique abrogata erat com- munitio sub altera specie. Deinde hæc objectio non militat in sancto Bernardo, [xc]i] cujus tempore per- severabat communio sub utraque specie, ex dictis. Idem dicendum de Hugone Victorino, sciscitante cur in die Parasceves non sumatur sanguis Christi, sicut et caro. Quod contra esset, si vinum ex tactu esset transmutatum in sanguinem. Ad hæc auctores Ritualium librorum non pauci post Jacobum a vi- triaco, etsi communionis sub altera specie necessi- tatem non admiserint, hanc tamen consecrationem ex tactu nihilo minus repudiarent.

Jacobo a Vitriaco prævit uno ferme sæculo Joa- nes Belethus, qui et ipse negantem sententiam se- quitur, ac ratione confirmat in cap. 99: *Si quis autem roget num istud vinum quod eo die, scilicet Parasceves, sumitur ex Dominici corporis tactu consecratur, quamvis complurimum scripta illud asserere videantur, non tamen veritatem magis sequentes et ea quæ sancti Patres tradiderunt, dicimus vinum illud omnino non esse consecratum ex illo tactu, sed sanctificatum.*

Rationes hujus sententiæ subdit idem auctor, eas- demque totidem fere verbis repetit Guillelmus Du- randus in Rationalis lib. vi, cap. 75. *Sed nunquid vinum quod in die Parasceves cum Dominico corpore servato sumitur in altari consecratur, et sanguis Christi efficitur per immissionem ipsius corporis in calicem et per ejus tactum? Super hoc dicunt quidam (in quibus Amalarium et Micrologum hanc dubie intelligit) quod per Dominicam Orationem, quæ tunc dicitur, fit consecratio sive commutatio vini in sanguinem. Nam Gregorius assignans causam quare Dominica Oratio in die illa a sacerdote dicitur, dicit quod in primitiva Ecclesia apostoli sola Dominica Oratione utebantur in consecratione. Nos tamen hoc non dicimus, quia si hoc jam esset, non esset necesse corpus Domini ad diem illum servari, nempe quia æque panis ac vinum per Dominicam Orationem consecraretur. Præterea ex his quæ in canone Dominicam Orationem præce- dunt, satis patet quod ad prolationem ipsius Orationis transsubstantiatio non fit; et nullo tempore Missa fuit celebrata sine verbis illis. Hoc est corpus meum, etc., quæ sola in principio nascentis Ecclesiæ proferebantur ab apostolis, qui postmodum Orationem Dominicam superaddiderunt. Dicimus ergo illud non consecrari, sed sanctificari. Differt autem inter hæc. Nam conse- crare et consecratione transsubstantiare; sanctificari est ex tactu seu admitione sacræ rei reverendum et sanctum effici, ut patet in aqua benedicta, etc. Du- randi rationes, quæ etiam [xc]i] sunt Belethi, visum fuit integras referre, quod solidis, et quæ proposito nostro conveniunt, nitantur fundamentis.*

Ex his omnibus quæ cum in hoc, tum in superiori capite diximus de præmisso argumento quædam elici possunt non leviter prætereunda: 1° Variam et inconstantem fuisse auctorum et Ritualium librorum de consecratione per contactum sententiam, aliis affirmantibus, negantibus aliis, aliis vero rem in medio relinquentibus, nec proinde ejusmodi conse-

crationem ut dogma receptam fuisse; 2° affirmantem partem ab Ecclesia Romana nequaquam fuisse traditam aut propugnatam, neque in libellis Romani Ordinis certo assertam; imo verba hæc, *sanctificatur enim vinum non consecratum*, etc., quæ auctoribus affirmantis opinionis fundamentum præbuerunt, a quodam glossatore videri inserta; 3° non immerito Beletum dicere affirmantem illam sententiam pugnare contra ea quæ *sancti Patres tradiderunt*, quorum hæc concors et unanimes sententia est, veram utriusque speciei consecrationem non nisi verbis Christi Domini a sacerdote prolatis perfici posse: ac tandem jacere Hieronymi argumentum adversus diaconos, qui se efferebant supra presbyteros, *ad quorum preces Christi corpus sanguisque conficitur*, si ex contactu (qui diaconis etiam, imo et laicis tribui poterat, et re vera tribuebatur in communione domestica) verus sanguis consecrari poterat. Ex quibus omnibus corrui heterodoxorum argutatio, qui ex commistione particulæ cum vino haud consecrato communionem sub altera specie suppleri contendunt. Quam præsumptionem illustrissimus Meldorum episcopus scripto singulari libello valide exposuit, et post eum Ludovicus Thomassinus Oratorii eruditus presbyter in secundo tomo de Unitate Ecclesiæ

XIV. De sanctificatione calicis ex commistione sanguinis consecrati.

Confecta superiori controversia, supervacanea videtur hæc quam modo proposuimus quæstio: an scilicet vinum calicis ministerialis, quem ad communionem laicorum in Missa pontificia porrigi antea observavimus, ex infusa sacrosancti Christi sanguinis portione vere ac proprie consecratur. Verum si quis rem propius consideret, nonnihil dissimile [xcm] in hac questione residere facile animadvertet. Quippe longe facilius infusus liquor in alium liquorem sese insinuat, et omnes subjecti liquoris partes pervadit, quam panis particula crassior et densior, quæ unam tantum partem ejus in quam immissa fuerit liquoris attingit.

Hæc sanguinis et vini permistio aliter fiebat in Ecclesia Romana, atque aliter in aliis nonnullis ecclesiis. Nam in Ecclesia Romana sanguis e calice consecrato refundebatur in calicem ministerialem, in quo vinum erat; in quibusdam vero Ecclesiis, cum ad communicandum populum sanguinis consecrati copia non sufficiebat, tantum vini in calicem refundebatur cum reliquo sanguine commiscendum, quantum ad supplementum communionis satis erat. Prioris generis commistionem exhibent tres primi libelli Ordinis Romani; posteriorem liber Ritualis sancti Benigni, Usus Cistercienses, itemque Victorini, et Constitutiones Anglicanæ a Guillelmo de Lindwode relatæ, quorum omnium testimonio attulimus in superiori capite octavo.

Perseverabat alter hic ritus in nonnullis Ecclesiis sub finem sæculi tertii decimi, testante Guillelmo Durando in Rationalis cap. 42, num. 1. *In quibusdam locis*, inquit, *post sumptionem corporis et sanguinis Christi, aliquid de ipso sanguine reservatur in calice, et superinfundatur vinum purum, ut ipsi communicantes inde sumant. Non enim esset decens tantum sanguinem conficere, nec calix capax inveniretur.*

Idem auctor in consequentibus negat vini consecrationem vero effici ex ejusmodi contactu. Quas huc affert rationes, utriusque speciei communes sunt; quarum præcipua est quod nunquam fiat vera conversio panis aut vini in Eucharistia, nisi per solemniam consecrationis verba, quæ Christus instituit. Sed tamen peculiaris est difficultas de vino et sanguine consecrato, quæ facilius in sese invicem converti possunt. Nam in sanguinem infundi potest vinum in ea quantitate et qualitate, ut, si vinum utrobique purum esset, alterum ab altero penitus absorberetur; puta si parum vini debilis in magnum calicem vini generosissimi infunderetur, quidni in illud ipsum converte-

A retur? Verum etsi intima fieret vini debilis a generosiori penetratio et insinuatio, non esset tamen vera substantiæ conversio. Aliud quippe est intime permisceri, aliud substantiam transmutari. Sic omnes fere catholici auctores existimant [xciv], etiam si parum aquæ in calicem infundatur, atque saporem aliasque qualitates aqua amittat, remanere tamen aquæ substantiam, nec eam cum vino in Christi sanguinem commutari. Quod etiam de parva vini quantitate in majorem infusa dicendum est, etiam si ex gustu aliisque sensibus nulla possit fieri unius ab altero discretio.

Quærat aliquis cur non ex puro sanguine calicis communio populo tribueretur? Non una, sed plures hujus facti rationes. Prima est ut prærogativa sacerdoti cæterisque ministris sacris, quibus sanguis purus concedebatur, prælaicis tribueretur, quæ ratio potissimum valet in ritu Ecclesiæ Romanæ. Secunda ratio est, quod difficile esset accurate tantum sanguinis consecrare, quantum communicandis laicis sufficere poterat, ut ne superaret vel deesset sanguinis copia communicaturis. Unde minor quantitas sanguinis in quibusdam Ecclesiis consecratur, ut cum deficere cœpisset, vino superaddito augeri potuisset. Tertia mox dictæ rationi proxima est, quod ubi magna populi frequentia erat, vix tantus calix haberi posset qui sufficientem multitudini quantitatem sanguinis continere posset, quam rationem attulit supra Guillelmus Durandus. Quarta denique ratio adduci potest saltem pro ritu Romano, ut periculo effusis sanguinis minori incommodo occurreretur. Nam longe minus incommodum erat si quid liquoris ex vino commisto inter communicandum stillaret e calice, quam si purus sanguis effusus fuisset.

Propter eandem causam in nonnullis Ecclesiis Eucharistia intincta porrigebatur, ad vitandum scilicet effusionis periculum. *Eveniebat enim frequenter*, ut loquitur Ernulfus Roffensis episcopus, *ut barbati et proluxos habentes granos, id est pilos sparsos, dum poculum inter epulas sumebant, prius liquore pilos infecerent, quam ori liquorem infunderent. Præterea si imberbes et sine granis, aut mulieres ad sumendam communionem sanctam convenirent, quis sacerdotum poterat tum providere ministrare, tam cave calicem Domini distribuere, ut multis eam singulatim divideret? dividens sic in ora eorum funderet, ut infundens nihil effunderet?* Ita auctor ille ad probandum sui sæculi, id est undecimi, ritum; quæ epistola refertur in Spicilegii tomo secundo. Ob eandem itaque causam fortassis Ecclesia Romana instituit ut non purus sanguis e calice populo [xcv] distribueretur, sed majori vini quantitati permistus; tum ut ex una parte effusionis periculum minueretur, tum ut ex altera populus sacri calicis communionem non omnino privaretur.

XV. De nonnullis ritibus Sabbati sancti.

Ad Sabbatum sanctum pertinent lectiones ex Scriptura duodecim, tum Græce, tum Latine, in Ecclesia Romana olim recitari solitæ; deinde Benedictio Fontis, et baptismus eorum qui per varia scrutinia in Quadragesima facta ad hoc sacramentum comparati fuerant.

Post celebratos media nocte Matutinos, hora tertia baptizandi in ecclesiam Lateranensem procedebant; ibique stabant ordinati, masculi quidem ad dexteram, feminae autem ad sinistram. Tum sacerdos frontibus singulorum crucem imprimens, ritus exorcismorum et abrenuntiationum explebat.

Hora nona pontifex cum sacerdotibus, aliisque ministris e sacrario absque cantu prodibat cum vestibus sacris, præcedente uno aut altero cereo, qui in candelabro ante altare statuebatur. Deinde facta cerei paschalis Benedictio, lector, deposita planeta ambonem conscendens, lectionem ex libro Genesis Græce pronuntiabat; mox alter Latine, et sic alias alii consequenter. His absolutis, *Psalmus Sicut serpens* Græce decantabatur, aliusque *Psalmus* Latine.

ec in sancti Joannis baptisterium procedentando litaniam; ibique fontis Benedictio a finita, presbyteri, diaconi, et si necesse fuerit, excalceati, in ipsos fontes ingredendi legitur in primo libello, quem edimus, Romani. Quod etiam totidem verbis notatarium Gregorianum in Codice Gellonensi, 11vo sæculo exaratum duximus. Nec dissensio Ordo Romanus.

Infantes baptizare solet pontifex, non antiquiores libelli nostri. *Unum, aut duos, ut sibi placuerit*, suggerit libellus VII. Tres designat Ordo decimus, quem ritum imitatio operum aliarum Ecclesiarum. Nam in Actis Uldarici Augustensis, qui sæculo X floruit legitur antistitem in Sabbato sancto, *baptizatis cum septena litaniam*, se in sacrarium recessissimam se præparandum. Eundem numerum concilium [xcvi] Lemovicense anni 1031, ubi ritu baptismi quotannis celebrari soliti in die sancti Martialis, *de tribus non minus in Pascha solum modo et Pentecoste*, subidem numerum baptizandorum esse apud mæsiam, ubi, *peracto baptismo de tribus tantibus*, scilicet per episcopum, ceteri, si plus vel alio presbytero baptizantur. Diaconos a presbyteris Romæ baptizasse libelli nostri ut inferius dicturi sumus. *Ceterique a diausserit*, scilicet pontifex, *baptizantur*.

In baptismo, singuli infantes uni presbytero dantur; ipse vero presbyter chrismate crucis in pedibus in eorum vertice imprimebat. In susceptores, lintea in manibus habentes. Dantes a presbyteris et diaconis qui eos baptizant accipiebant, eosque pontifici sedenti offererent, data singulis stola, casula et chrisimali in siliquis, universos albis vestibus inducta super eos Oratione, *cum chrismate crucis in frontibus singulorum cum invocatione trinitatis, tradebat eis signatam gratiam aucti*, id est sacramentum Confirmationis eis dedit. Hanc duplicem unctionem, unam quidem iterum, aliam per pontificem faciendam, ostendunt libelli nostri, qui de ritu baptismi agunt, in Sacramentarium Gelasianum his verbis: *Ascenderit a fonte, infans signatur a presbytero cerebro de chrismate, his verbis: Deus omnipotens, etc. Deinde ab episcopo datur eis Spiritus sanctus. Ad consignandum imponit eis manum in nomine Dei omnipotens, etc. Postea signat eos in chrismate dicens: Signum Christi in vitam vestram. Amen.* In septimo nostro libello Ordo alio modo: In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Pax tecum. *Resp. Amen.* Quem locum Amalarius. De utraque unctione agit Innocentius in epistola ad Decentium quod omnibus dicitur; sed verba ipsa quibus Spiritus sanctus ab episcopo tradebatur dicere non audeat, quod eatenus arcana essent; *Ne magis, sed videre quam ad consultationem responso hæc pontificali chrisimatione omne baptismum Christi imitatis nomine confirmari tra-* Romanus. Non quod unctio posterior sit pendix baptismi, sed quod baptismi gratiam hæc confirmet. Totum baptismi ritum paucis Augustinus in fine sermonis 324: *Baptizati uncti gratia est, unctus est, imposita est ei manus, et completis omnibus sacramentis assumptus est.* Augustinus ante Augustinum exprimit in epistola synodica modo est 70.

Infantes confirmati in orbem ordinabantur baptizantes quidem in brachiis tenebantur, ut ostendit Ordo Romanus; *maiores vero pedem ponere pedem patris sui*, quod habet etiam Ordo Romanus, qui decimo loco a nobis hinc ducendus est. schola jussu pontificis litaniam inchoabat, primum septenam, deinde quinam, ac

deum ternam. Quem ritum ita explicat vulgatus Ordo Romanus: *Interim schola jussu facit litaniam ad fontem ante altare, primo septenam; et spatio facto, faciunt alteram quinam, ita enim inchoatur. Stat primicerius unus in dextro choro, et dicit cum ipso Kyrie eleison, et respondet secundicerius cum sinistro choro Kyrie eleison usque ter; deinde Christe eleison usque ter. Hoc fiunt septem vices repetitæ; unde et septem dicuntur. Post hæc, Christe, audi nos, usque septies, et sic per ordinem. Hoc ordine, intervallo facto, sequuntur, ut prædictum est, litaniam quinam, id est quinque repetitæ.* Postea cum *Agnus Dei* cantaretur magister scholæ luminaria jubeat accendi: quo facto, pontifex e sacro ad altare procedebat sacra celebraturus de nocte, neque enim die Sabbati sancti hæc celebrari antiquus ritus sinebat.

In hac Missa magna cum solemnitate primum canebatur *Alleluia*; cujus rei meminit Sozomenus in lib. VIII, cap. 15, ubi asserit Romæ quotannis semel cani *Alleluia*, primo die Paschalis festivitate, adeo ut multi Romanorum hoc jurejurando uti solerent ut hunc hymnum audire et canere ipsis contingeret. Huc spectat Victor Vitensis, in libro I: *Lector unus pulpito sistens alleluaticum melos canebat, nempe die Paschæ; quo tempore sagitta in gutture sagittata, cadente de manibus Codice, mortuus cecidit.* In superiori Sozomeni testimonio id difficultatis est, quod Romæ quotannis *Alleluia* semel tantum cani affirmat, cum per totos quinquaginta dies qui a Paschate ad Pentecosten effluebant sæpius a Romanis frequentaretur ante Gregorium Magnum, qui etiam extra Pentecosten [xcviii] *Alleluia* cani præcepit. Quam obrem conquirentibus de Sicilia nonnullis quod hunc ritum a Græcis mutuatus esset. respondit in epistola ad Joannem episcopum Syracusanum, quæ est lib. VII, epistola 64, ind. 2: *Ut Alleluia hic diceretur, de Ierosolymorum Ecclesia ac beati Hieronymi traditione, tempore beatorum memorum Damasci papæ traditur tractum. Et ideo magis in hac sede illum consuetudinem amputavimus, quæ hic a Græcis fuerat habitata, forsitan quæ in exsequis defunctorum et in Quadragesima hanc vocem induxerant. Sane in exsequis mortuorum Alleluia quondam apud Romanos fuisse decantatum testis est Hieronymus in epitaphio Fabiolæ: Jam fama volans, tanti prænuntia luctus, totius urbis populum ad exsequias congregabat. Sonabant psalmi, et aurata tecta templorum in sublime quæntiebant Alleluia.* Idem etiam colligit Menardus ex Codice Ratoldi, quibus adde Missale Mozarabum. Imo etiam in Quadragesima Hispanicæ quædam Ecclesiæ *Alleluia* canebant ante concilium IV Toletanum, cujus canon 10 hunc usum abrogavit. Consimilem sustulit Gregorius, statuitque ut in Missis etiam post Pentecosten *Alleluia* caneretur, non tamen in Missis defunctorum et in Quadragesima. Porro Amalarius, ex superiori epistola, recte infert in lib. IV, cap. 33, *quod aliquo tempore, id est ante Gregorium Magnum, cantabatur Missa in Romana Ecclesia absque Alleluia, scilicet in Missis post Pentecosten.* Redeo ad Sozomenum, qui forte in eodem errore fuit, atque Michael Cerularius cujus inter alias hæc una est adversus Romanos obiectio, quod *Alleluia in Quadragesima non psallerent, sed semel in Pascha tantummodo*; quod postremum de sæculo XI, quo scribebat Cerularius, falsum esse constat.

De infantium communionem ita præcipit primus libellus Ordinis Romani: *Illud autem de parvulis providendum est, ut, postquam baptizati fuerint, nullum cibum accipiant, nec lactentur, antequam communicent sacramenta corporis Christi; et omnibus diebus septimanæ Paschæ ad Missas procedant, et parentes eorum offerant pro ipsis, et communicent omnes.* Idem ritus in pervigilio Pentecostes.

Joannes Diaconus, in epistola a nobis edita in Musci toto primo, ad quæstionem sibi a Senario factam, *cur in sacratissimum culicem lac mittatur et mel, et Paschæ Sabbato cum sacrificiis offeratur, respondet*

baptizatis hoc sacrificii genus offerri. [xcix] ut intelligant quia non alii, sed ipsi qui participes fiunt corporis et sanguinis Domini terram reppromissionis accipient, cujus inter nichonantes, tanquam parvuli lacte nutriuntur et melle. At de hoc ritu, immittendi scilicet in calicem lactis et mellis, nullam mentionem invenimus in vetustis libellis Romanis. Exstat quidem in vulgato Ordine Romano Benedictio lactis et mellis in Sabato sancto, sed extra calicem facta, et seorsim parvulis porrecta. Verum fortasse nonnulli saeculo nono utrumque in calice commiscebant, quod huic quaestioni occasionem dedit. Huc spectat interdictum in Africano concilio factum, ut praeter panem et vinum aqua mistum nihil in sacrificio offeratur. Primitiae vero, seu mel et lac, quod uno die solemnissimo in infantum mysterio solet offerri, quomodo in altari offerantur, suam tamen habeant propriam Benedictionem, ut a sacramento Domini corporis et sanguinis distinguantur.

Alium ejusdem diei ritum parum dissimilem carpebat Graeci, referente Enea Parisiensi episcopo, quare agnum simul cum corpore Christi super altare ponerent Latini et more Judaeorum offerrent. Sed haec agni Benedictio seorsim fiebat, ut ex vulgato Ordine Romano intelligitur, non ut Deo agnus ille offerretur, sed ut carniem ejus cum Ecclesiae Benedictione resumeretur. Unde et aliarum etiam carniem Benedictio in eodem libro habetur.

Post Missam Vesperas omittiebant Romani, propterea quod ritus baptismi et Missae subsequenter in multam noctem protraherentur. Unde in vulgato Ordine Romano: *In hac nocte de vespertina synaxi apud Romanos nihil agitur, neque ante Missam, neque post Missam. Apud nos autem unus de schola, cui jussum fuerit, pro antiphona incipit Alleluia ad Vesperum.* Ex hoc loco nemo non videt interpolatum esse vulgatum Ordinem Romanum, ubi legitur *Apud nos autem*, etc. Verum non solum in vigilia Paschae, sed etiam in biduo precedente cursus diurni officii publice non recitabantur in Ecclesia Romana, ut ex libellis nostris manifestum est.

Illud hoc loco revocandum quod superius de baptismo praemisimus, ex caeremoniali Benedicti canonici sancti Petri. Nempe: « Completis lectionibus, pontifex, uti diximus, descendebat ad fontem cum diaconis et subdiaconis regionariis, dum interim litania cantaretur, et Psalmus *Sicut cereus* usque ad porticum sancti Venantii, ubi pontifex tantisper sedebat. [c] Interim cardinales, qui in choro Lateranensis basilicae remanserant, exibant per posterulam post absidem, et per porticum sancti Joannis in oratorium sancti Venantii procedebant. Tunc, archidiacono praecipiente, duo cardinales, priorem cardinalium medium habentes, adibant ad pontificem, aliis cardinalibus subsequentibus. Priori autem cardinalium ter petita, tertioque accepta nomine omnium Benedictione, pontifex dicebat: *He, baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Qua missione accepta, cardinales quis incidentes ad suos titulos revertebantur, sui quisque tituli parvulos baptizaturi. Addit primus libellus Ordinis Romani, num. 3, die Paschae, pontifici ad sanctam Mariam Majorem procedenti notarium regionarium occurrisse ad Merolanas, et, saluto pontifice, dixisse: *In nomine domini nostri Jesu Christi baptizati sunt hesternae nocte in sancta Dei Genitricis Mariae infantes masculi numero tanti, et feminae tantae.* Ad quae verba pontifex respondebat *Deo gratias.* Porro diaconi baptismum conferebant etiam praesente pontifice, adjuvantibus subdiaconis et acolythis, ut in nostris libellis habetur, maxime in primo, num. 43. At in vulgato Anastasio Bonifacius V constituisse dicitur ut in Lateranensi arolythus non baptizaret cum diacono, sed subdiaconi subsequentes. Solum diaconum designat libellus septimus, cui praevit concilium Romanum sub Innocentio I, *capone 7.*

A *Vetus Missale Rivensis Ecclesiae, a nobis jam superius laudatum, relatis Ordinis Romani his verbis: Illud autem de parvulis providendum est, ut, postquam baptizati fuerint, nullum cibum accipiant, nec attactentur, antequam communicent Christi sacramentis; et omnibus diebus septimanarum Paschae ad Missas procedatur, et offeratur pro ipsiis; his, inquam, relatis, ibidem subditur: Et si tales sint ut scienter possint comedere, auctoritate canonum communicandos censemus. Alioquin solo haustu dominici sanguinis sunt communicandi. Similiter et in morte eorum debet fieri.* Ubi luculentem habes communionis sub unica sanguinis specie exemplum; quae aliunde etiam probatur, testimonio scilicet Cypriani, Hugonis Victorini et aliorum.

Joannes Diaconus, in praelaudata ad Senarium epistola, alium Sabbati sancti ritum singularem suggerit, nempe septem altaria in urbe Roma Sabate Pascha moris fuisse celebrari atque componi, id est ornari. Quo censu sacrosanctum altare [c] *compositum* vocat Ambrosius in lib. de Mysteriis, capite 8 novae Editionis, num. 43; *apparari solemniter altaria* ait Optatus, in lib. iii et vi Quid sibi velit ejusmodi ritus, Joannes fatetur sibi penitus non liquere. Sed mirari subit, nullus hujusce ritus vestigium, quod quidem sciam, apud alios auctores haberi, nedum in libellis Ordinis Romani.

Neque praetereundum hoc loco est, quo in cereo Paschali annus dominicae passionis apud Romanos solebat inscribi. Id enim testantur veteres non pauci, tametsi nihil haec de re in nostris libellis habeatur. Ejusmodi inscriptio appendebatur in tabella ad ceream paschalem, in qua praeterea inscribebat quolus annus esset dominicae Incarnationis, quata indictio, concurrens, et exacta, apud Udalricum, in Consuetudinam Cluniacensium lib. 1, cap. 14. Neque hic ritus recentiorum temporum censendus est, siquidem Venerabilis Beda in lib. de temporum Ratione, capite 45, *ai* Romanam et apostolicam Ecclesiam testari *indiculis, quos suis in cereis annuatim scribere solet, tempus dominicae Passionis, nempe, numerum annorum triginta semper et tribus annis minorem quam ab ejus Incarnatione Dionysius ponat. Denique, inquit, anno ab ejus Incarnatione juxta Dionysium, septingentesimo primo inductione quarta decima, fratres nostri, qui tunc fuere Romae, hoc modo in Natali Domini in cereis sanctae Mariae scriptum vidisse et inde descripsisse referebant: A Passione Domini nostri Jesu Christi sunt DC LXXIII.* Ex quo intelligitur vel hanc inscriptionem in Natali Domini appositam fuisse ad designandum novum annum, quem Romani ab ipso die inchoabant; vel certe, si haec inscriptio in Paschate adhibebatur, eam usque ad Natale Domini fuisse reservatum.

Non immerito probanda antiquitati cerei benedicendi in Sabbato Paschae, ad quam demonstrandam perperam assertur Prudenti hymnus *ad incensum lucernae*, quem non de cereo paschali, sed de cereo qui singulis diebus in ecclesia solebat quodam ritu accendebatur, interpretandum constat. Porro certa est in primis Ennodii diaconi Ticinensis haec de re auctoritas, qui duplicem cerei paschalis Benedictionem composuit. Non tamen ubique recepta erat ejusmodi Benedictio, ut patet ex concilio Toletano quarto, cujus haec verba sunt in canone 9: *Lucerna et cereus in privilegiis Paschae apud [c] quasdam Ecclesias non benedicuntur; et ear a nobis benedicantur inquirunt. Propter gloriosum enim noctis ipsius sacramentum solemniter haec benedicimus, ut sacrae resurrectionis Christi mysterium, quod tempore hujus votiva noctis advenit in Benedictione sanctificati luminis suscipiamus.*

Superest asserenda Adriani papa I responsio ad interrogata monachorum Corbeiensium legimus in pervetusto Codice Corbeiensi, quam jam semel a nobis laudato, in quo Ordo Romanus pro triduo ante Pascha institutis monasticis accommo-

ontinetur. Sic autem habet Codex in Sabbato post hæc verba Ordinis Romani: *Ante Evannon portant luminaria in ipsa nocte, sed am; non cantant Offertorium. nec Agnus Dei, immunionem; sic, inquam, habet Codex: rogavinus nihilominus domnum apostolicum, secundum mandata vestra, si in paschali debent flecti genua, dum lectiones recitant ipse respondit hoc debere omnimodis fieri. um dicemus: Et quomodo sacerdotes vel ri seu clerus cum stolis et planetis possunt am posterni? ille adiecit non debere sacerdotes istros seu clerum stolis prius planetisque vesti tunc demum, cum lumen novum introduit cereus benedicatur. Percunctatis usum rura hora in sabbato Pentecosten conveniens sit ionum officium ingredi. Qui nobis dixit hora fieri oportere. Huc usque Codex Corbeiensis. n requiritur an flecti genua debeant, dum es recitantur in Sabbato paschali, id intelli- n arbitror, non de ipsis lectionibus, sed de nibus quæ lectionibus interseri solent, præsa diaconi admonitione, ut genua flectantur. his satis.*

De ordinationibus sacris Ecclesiæ Romanæ. nullas in vigilia Paschæ ordinationes a Pontificibus, qui baptismi ritibus aliisque eris tunc occupati erant, antiquitus factas as, rerum tamen consequentia exigit ut post num et confirmationem quædam de sacris tionibus, prout in Romana Ecclesia olim fieri nt, hoc loco observemus. Duos tantum hæc ibellos edimus, contenti alios indicare, qui ud Morinum in libro de sacris Ordinationibus, ud Menardum nostrum [cui] in libro Sacra- rum vulgati exstant, præter editum Ordinem num, ni apostolici, inquit Amalarinus in lib. II, cap. 1, r in Decembri mense, in quo Nativitas Domini Jesu Christi celebratur, consecrationes ministris- que ad Simplicium, qui fuit a beato Petro qua- imus natus. Ipse primus sacravit in Februario. estatur Micrologus ex Romano Pontificali, quo e librum de gestis Romanorum Pontificum int. Cur potius mense Decembri quam aliis tem- is ordinationes frequentaverint Romani anti- on facile est definire. Moralem causam assert- rius, nimirum ut intimarent *conjugendos pro- ius Christi corpori qui per sacrum ministerium hantur.* Planior afferri potest causa, quod con- r esset tempestas ad levandum ordinantis et andorum laborem. Nam in æstate æstus passim be molestissimi sunt, et autumnus feriis vende- us occupatus; Quadragesimæ vero adventan- peregrinatio non ita conveniebat, quo tempore Romani pontifices eorumque ministri stationi- er singulos dies celebrandis atque scrutiniis andorum occupati erant. Sane inter tot ponti- qui ad finem sæculi noni ordinationes fecerunt, Leo secundus in mense Maio ordinationes fecit; Mense Septembri unam Gregorius Magnus. Alii simplicium omnes vel mense Decembri, vel in 1, vel in mediana hebdomada Quadragesimæ: (quos quidem sciamus) in Sabbato Paschæ. o tempore primis sæculis ordinationes cele- fuerint, docet Leo Magnus in epistola ad Alex- num episcopum, quæ est epistola XII Editionis tellianæ. *Quod ergo a patribus nostris propen- cura novimus esse servatum, a vobis hoc volumus diri, ut non passim diebus omnibus sacerdotalis vilita ordinatio celebretur: sed post diem Sab- jus noctis quæ in prima Sabbati læscit exordia- zatur, in quibus, his qui consecrandi sunt jejunis, ejunantibus sacra Benedictio conferatur. Quod em observantiæ erit, si mane ipso Dominicæ die, nuato Sabbati jejunio, celebretur; a quo tem-*

pore præcedentis noctis initia non recedunt, quam ad diem resurrectionis, sicut etiam in Pascha Domini declaratur, pertinere non dubium est. Leo hunc morem probat auctoritate consuetudinis, *quam ex apostolica, inquit, novimus venire doctrina, et sacræ Scripturæ, [civ] scilicet Pauli et Barnabæ facto relato ex Actuum XIII.* Demum concludit ad hunc modum, *ordinandorum sacerdotum formam servari debere, ut his qui consecrandi sunt nunquam Benedictio, nisi in die Resurrectionis Dominicæ tribuatur, cui a vespera Sabbati initium constat ascribi.* Ad hanc epistolam multa notat eruditus Quesnellius: primo Dominicæ Resurrectionis nomine intelligi non ipsum festum Paschæ, sed quemlibet Dominicum diem, ut etiam apud Gregorium Turonensem episcopum aliosque veteres auctores; secundo, tantum abesse ut Sabbato solum sancto aut Dominica subsequente ministrorum Ecclesiæ consecratio tunc fieret, ut potius illa die nunquam facta fuisse videatur propter solemnitatem baptismi, cui conferendo hoc tempus consecratum erat; tertio, quolibet tunc Dominico die celebratas fuisse ordinationes, præmisso ab ordinante ordinandisque jejunio; quarto, hoc jejunium a Sabbato precedente in matutinum Dominicæ tempus quo fiebat ordinatio prorogatum fuisse; quod cum nimis ordinantem ordinandosque fatigaret, sensim a mane Dominicæ ad initia noctis, deinde a noctis exordio ad præcedentis Sabbati vesperam, post a vespera ad meridiem, denique a meridie ad matutinas horas, ut sit hodie, ordinatio retrogrediens tandem revocata sit.

Prima quæ quidem nobis relicta est pontificia constitutio, qua ordinationes ad tempora solemnium jejuniorum revocantur, est Gelasii primi in epistola directa episcopis per Lucaniam et Brutios constitutis. *Ordinationes presbyterorum et diaconorum nisi certis temporibus et diebus exerceri non debent, id est quarti mensis jejunio, septimi et decimi, sed etiam quadragesimalis initii ac medianæ hebdomadæ, et Sabbati jejunio circa vesperam noverit celebrandas* Tempore Urbani secundi ad vesperam etiam ordinationes fiebant, ut patet ex concilio Claromontano, in quo sua dicitur ut *protrahatur jejunium usque ad vesperas, et, si fieri potest, usque ad crastinum, ut magis appareat in die Dominico ordines fieri.* Inde est quod Dominicæ quæ in solemnia Ordinationum tempora incidunt, omnes vacent propriis Missarum officiis, propterea quod Missa pro ordinandis Dominicæ officium et sacrificium suppleret. Consule Micrologi caput 29.

Redeo ad libellos nostros, in quibus multa veniunt observanda. In primis solius acolythi ex minoribus ordinatio diserte exprimitur [cvi] in priori libello, quem octavo loco edimus, inscripto *Quomodo in sancta Romana Ecclesia acolythi ordinentur.* Ritus autem ordinandi acolythi ita describitur. *Dum Missa celebrata fuerit, induunt clericum illum planetam et orarium. Dumque venerit episcopus, aut ipse dominus apostolicus ad communicandum, faciunt eum venire ad se, et porrigit in ulnas ejus sacculum super planetam, etc.* Mirum est quod acolytho ordinando tribuitur planeta et orarium. Sed illud amplius mirandum, quod nulla mentio fiat ostiarii, lectoris et exorcistæ; neque etiam in posteriori libello, nisi quod *in schola cantorum* antea nutriti dicuntur ejusmodi pueri, tum papæ cubicularii facti, antequam acolythi instituerentur. His fere consentit Siricii papæ epistola 1, in qua mentio fit tantum lectoris, acolythi et subdiaconi. *Quicumque itaque se Ecclesiæ rovi obsequis a sua infantia, ante pubertatis annos baptizari et lectorum debet ministerio sociari. Qui ab accessu adolescentiæ usque ad vicesimum ætatis annum, si probabiliter vixerit, una tantum voce contentus, acolythus et subdiaconus esse debet.* Paulo aliter Gelasius in epistola ad episcopos per Lucaniam et Brutios constitutos, ubi post gradus lectoris vel notarii aut defensoris, acolythatum et subdiaconatum memorat, præmissa ostiarii mentione. Verum in Ordine Romano

vulgato, et in Codice Vindocinensi, ostiarii, lectoris et exorcistæ ordinatio habetur ante acolythatum; imo etiam in Sacramentario Gregoriano. Ex quo apparet quanta sit nostrorum libellorum antiquitas.

Eadem item probatur ex eo quod acolythi ordinantur porrecto, non (ut mox dictis Ordine Romano et Sacramentario notatur) *ceroferrario* seu candelabro cum cerco, sed sacculo: nimirum quod ejusmodi sacculos in Missa pontificia tunc gestare solerent acolythi ad excipiendas oblationes consecratas, tum quæ in Missa confringebantur ad fidelium communionem, tum quæ fermenti nomine ad titulos mittebantur, qua de re superius actum est. Id officii diaconis tribuit Justinus in Apologia prima, ut ad absentes Eucharistiam perferret.

Ad hæc posterior libellus tradit acolythos accepisse *primam Benedictionem ab archidiacono*, quasi dicat eos ab archidiacono fuisse ordinatos. Nam mox subdiaconi ordinatio sequitur, nulla alia acolythi ordinatione memorata.

[CVI] Tum subdit idem libellus, acolythos, *quando et ubi libitum fuerit*, in subdiaconatus officium ordinari; secus de diaconis et presbyteris, qui ordinari non poterant, nisi in *publica ordinatione*, hoc est in solemnibus jejuniorum diebus, qui ordinationibus faciendis assignati sunt. Ex quo intelligitur subdiaconatum per id tempus quo libelli isti in usu erant nondum inter sacros ordines fuisse numeratum. Unde continentie votum diacono primum tunc præscriptum erat, testante Siricii epistola 1. Cæterum quæ de minorum ordinum collatione hic diximus, officere non debent receptæ sententiæ, quæ eam episcopis tribuit ex veteri jure, quando Aurelium et Celerinum lectores a Cypriano (ut de aliis interim sile mus) et ab ejus collegis, qui præsentibus aderant, ordinatos ex ejus epistolis resciamus. Sed nos hic nostrorum libellorum specimen exhibemus, absque ullo venerandæ antiquitatis præjudicio. Omnes ordines minores memorat synodus Romana sub Silvestro.

Venio ad diaconos, in quibus ordinandis nulla unctio imprimitur, neque in nostris libellis, neque in vulgato Ordine Romano. Itaque ex alterius Ecclesiæ ritu Angli hunc ritum acceperant, ut manus diaconi oleo sancto et chrismate ungerentur, adhibitis solemnibus verbis quæ in consecratione presbyteri usurpari solent. Hanc quippe unctionem in diaconorum ordinatione præscribit non modo Codex Anglicanus a Menardo laudatus, sed etiam liber Sacramentorum Egberti Eboracensis antistitis, quem inodo Ebroicensis in Gallia Ecclesiæ esse jam diximus. Gregorius, in synodo Romana, decrevit ut ne diaconi, quos ad prædicationis eleemosynarumque studium vacare congruebat, in posterum cantorum officium sibi rent, dum cantores ipsi ob vocis suavitatem sacris ministeriis adhererent. *Unde fit plerumque ut ad sacrum ministerium, dum blanda vox quaeritur, quaeri congrua vita negligatur; et cantor minister Deum moribus stimulet, cum populum vocibus delectat. Qua de re, inquit, præsentis decreto constituitur ut in sede hac sacri altaris ministri cantare non debeant, solumque evangelicæ lectionis officium per Missarum solemniam exsolvant, Psalmis vero ac reliquis lectionibus censeo per subdiaconos, vel, si necessitas exigit, per minores ordines exhiberi.* Ubi obiter advertente subdiaconatum a minoribus distingui ordinibus, tametsi nondum Gregorii tempore inter sacros ordines computaretur. Pro schola cantorum erant septem [CVII] subdiaconi, de quibus superius pag. XVIII.

In presbyterorum ordinatione solet archidiaconi testimonium de ordinandis rogari. Hunc ritum esse antiquissimum testatur Hieronymi epistola 85, ad Evagrium. *Sed dicis: Quomodo Romæ ad testimonium diaconi presbyter ordinatur? Quid mihi profers unius urbis consuetudinem?* Ex quo intelligitur

A hunc morem Ecclesiæ Romanæ peculiarem fuisse, qui hactenus in Ecclesia Latina perseverat.

De episcoporum ordinatione libelli nostri suppeditant materiam inquirendi, primo, an episcopi quondam ab uno Romano Pontifice, seclusis aliis episcopis, consecrati fuerint; secundo, an qui ex diaconis electi erant ad episcopatum, per saltum, omisso presbyterii gradu, ordinati fuerint.

Ad primum quod attinet, in priori libello nostro præsentibus ordinationi dicuntur interesse sacerdotes seu episcopi cum presbyteris, et Benedictionem electo simul cum pontifice impertiri. Sic enim legitur, num. 8: *Prostratus dominus apostolicus cum sacerdotibus et ipso electo in terra ante altare, completa litania surgent, et tunc benedictum eum. Et Benedictione expleta, dat osculum dominus apostolicus, et tenens eum archidiaconus deportat eum, et sic dat osculum episcopis et presbyteris. Et tunc jubet eum dominus apostolicus supra omnes episcopos sedere.* Verum dubium est, num legi debeat in numero singulari, *et tunc benedict eum*, scilicet dominus apostolicus. Certe apud Morinum, pag. 326, ubi hic ritus metropolitano accomodat est, sic habetur: *Surgunt, et benedict eum.* Hæc conjectura ex eo confirmatur, quod in posteriori nostro libello mentio fit unius pontificis manum imponentis, num. 4: *Et canunt litaniam. Et tunc accedit electus proprius ad altare subnixio capite. Pontifex vero ponet manum super caput ejus, et dicit unam Orationem in modum Collectæ; alteram eo modulamine quo solet contestata cantari, et sedet pontifex in sella sua. Ipse vero electus osculatur pedem ejus, et suscipitur ad pacem, et sic consummatur consecratio illius.* Eadem leguntur in Orjine Romano vulgato, pag. 97. Ubi vides altum esse silentium de aliis episcopis qui consecrationi coope rentur, ac proinde unum Pontificem Romanum absque aliorum episcoporum ministerio ordinationem episcopalem tunc perfecisse.

C Favet huic sententiæ Fulgentii Ferrandi Breviatio canonum, in cap. 6.: *Ut unus episcopus episcopum non ordinet, excepta Ecclesia Romana* [CVIII] *concilio Zelleniense epistola papæ Siricii.* Hac enim exceptione peculiaris Romano pontifici prærogativa tribuitur, ordinandi scilicet episcopum absque sociis episcopis. At huic loco geminum subesse errorem putat bonæ apud eruditos memoriæ Joannes Cotelierus, in notis ad Constitutiones apostolorum, pag. 217, nempe quod duo prima decreta epistolæ quartæ Siricii perperam commiscuntur; et quod sedes apostolica primatis seu metropolitana mutatur in sedem apostolicam Romanam, non culpa (ut vir doctus suspicatur) Ferrandi, sed fraude cujusdam recentioris. En Siricii verba: 1º *ut extra conscientiam sedis apostolicæ, hoc est primatis, nemo audeat ordinare. Integrum enim judicium est, quod plurimorum sententia consequitur.* 2º *Ne unus episcopus episcopum ordinare præsumat propter arrogantiam, ne furtivum beneficium præstitum videatur.* In his Siricii verbis revera desideratur Ecclesiæ Romanæ exceptio. Sed quid si Ferrandus, habita sui temporis ratione, hanc de suo apposuit? nam ab ipso Ferrando ascriptam fuisse, non fraude cujusdam recentioris, nos dubitare non sinit antiquissimus Codex Corbeiensis ante annos mille scriptus, continens varia concilia cum Ferrandi Breviatione, in qua totidem verbis, ut in E-ditis, hic locus reperitur. Non ergo sine fundamento asseri potest Romano pontifici ob principem dignitatem id privilegii concessum, ut solus absque aliis episcopis episcopalem characterem conferret.

Jam vero utrum diaconi ad episcopatum electi per saltum apud Romanos ordinati sint, non levis momenti quæstio est. Partem affirmantem astruere videtur libellus noster prior. Eadem enim ejus qui ex diacono atque illius qui ex presbytero ordinatur consecratio. Nimirum fortasse quia, ut sentit Hieronymus epistola 85, *in episcopo et presbyter continetur.* Hanc sententiam confirmat Photii adversus Romanos ista objectio, cur

levita: episcopi fierent, presbyterii gradu non prius accepto. Hanc quidem objectionem ex calumnia oriri dicit Batraunus, eamque retorquet in adversarios, qui ex *lucis subito tonsis faciebant episcopos contra regulas ecclesiasticas*. At Æneas Parisiensis episcopus facti veritatem non diffidetur, respondetque quod forte illi, qui istiusce ordinatione assentiunt, hoc intelligi velint quia qui *Benedictione pontificali perfungitur reliquarum Benedictionum honore decoretur, et quod in sublimitate majoris pontificis consistat etiam [cix] honor minoris sacerdotis*. Tum subdit: *Forsitan autem illi qui de diacono ordinant episcopum prætermissa Benedictione presbyterali, assertioni beati Hieronymi in epistola loquentis ad Titum ex parte credere videntur, qui officium presbyteri in aliquo participari affirmat ministerio episcopali*. Ex quibus liquet Æneam admisisse id quod Photius objiciebat, nempe quod tunc apud Romam plerumque diaconus quodam saltu, non percepta presbyterali Benedictione, in episcopum subito consecraretur, quæ erat septima obiectio Photiana. Hic amplius sese aperit campus expositiandi in hoc argumentum, sed hæc proposito nostro sufficiunt.

Non ab re tamen fuerit observare id quod Alexander II decrevit de quodam clerico qui, subdiaconatus gradu prætermissa, ad diaconatus et presbyterii honorem cursu præproprio, non ambitiose, sed negligenter conscenderat. Hac de re cum fuisset consultus, nullum super hac questione præceptum canonicum se invenisse respondet; consilium autem dare, sicut Grimoldo Constantiensi episcopo in simili eausa responderat: nempe prædictum ordinatum a sacerdotis et levitæ officio suspendendum, donec congruo tempore interesset iis qui ad diaconii benedicendi essent honorem, et cum ei subdiaconatus acciperet Benedictionem; quæ fusiis videtur apud Baronium ad annum 1669. Ex quo intelligitur jam longe ante id tempus ejusmodi ordinationes in Ecclesia Romana probatas non fuisse, cum nulla de similibus factis tunc superesset memoria.

XVII. De varia creatione romani pontificis.

Vix ulla res alia tot tantisque mutationibus obnoxia fuit quam Romani pontificis creatio. Hoc argumentum Onulfrius Panvinius, vir impense eruditus, libris decem complexus est, cosque Carolo Borromæo tum cardinali nuncupavit; in quibus varios creandi pontificis modos ad octodecim enumerat: quorum supremus is demum fuit, cum, renolis non modo populi, sed etiam cleri suffragiis, jus creandi pontificis ad solos cardinales translatum est. Totam hanc electionis pontificiæ historiam in pauca conferre juvat, quatenus conducere potest ad Romanos ritus explicandos. Atque ut id ordine fiat sex hujusce electionis periodos distinguere visum est: primam a sancto Petro ad Constantinum Augustum; secundam [cx] a Constantino ad Justinianum; tertiam a Justiniano ad Carolum Magnum; quartam inde ad Formosum creationem; quintam a Formoso ad Ottonem Magnum; sextam denique ab hoc Ottone ad Fredericum Ænobarbum, seu ad Alexandrum tertium papam, cujus tempore et cura electio ad solos cardinales devoluta fuit.

Præter Clementem, quem a beato Petro successorem designatum memorant, Romani pontificis post Petrum electio penes clerum et cæterum fidelium stetit. Mortuo pontifice, statim omnes finitimarum urbium episcopi a presbyteris et diaconis Ecclesiæ Romanæ de obitu Romani antistitis certiores facti, et ad comitia evocati, congregantur ad successorem eligendum. Eadem mors etiam ad alias, maxime insigniores, Ecclesias litteris significabatur, cujus rei testes sunt in primis Cypriani quedam epistolæ. Ad hæc comitia presbyteri, diaconi, subdiaconi, acolythi cum aliis clericis, reliquosque populus Romanus fidelis, interesse poterant; tuncque, suffragiis suis viva voce collectis, quem e numero presbyterorum diaconorumve præferrebant, is demum electus censeba-

tur pontifex Romanus; et ab episcopo Ostiensi aliisque præsentibus episcopis statim coram omni concilio manuum impositione consecratur. Succedebant laudes et acclamationes cleri et populi, qualis fuit illa confessorum qui, electo Cornelio primum adversi, et Novatiano adherentes, demum ad partes Cornelii accesserunt cum his vocibus: *Nos Cornelium episcopum sanctissimæ catholicæ Ecclesiæ electum a Deo omnipotente et Christo domino nostro scimus*. Quæ acclamatio legitur in epistola ipsius Cornelii ad Cyprianum, non multum diversa ab ea quæ posterioribus sæculis obtinuit, apud Cencium et alios. Hanc electionis formam etiam aliæ servabant Ecclesiæ, exemplo apostolorum qui, Mathiam in Judæa traditoris locum subrogaturi, in frequenti fidelium cætu id exsecuti sunt. Consecratus denique pontifex mox ad apostolicas ecclesias communionis litteras dirigebat, ab eisque vicissim recipiebat: quales Cornelius Cypriano, quales Cyprianus Cornelio misit. Si quæ turbæ occasione electionis exortæ fuissent, eas componere nitebantur alii episcopi, quod præstitit Cyprianus in facto Novatiani contra Cornelium. Ejusmodi epistolæ presbyteri, passim vero diaconi et subdiaconi, aliquando etiam acolythi perferabant. Præter illas litteras communicatorias Cyprianus, [cxi] audita Novatiani factione, alias litteras ab episcopis qui Cornelii electioni interfuerant requisivit, cujus facti inusitati rationem Cornelio reddit his verbis: *Quod autem scripta collegarum nostrorum qui illic ordinationi tuæ affuerant desideravimus, non veteres mores obliiti novum aliquid quærebamus. Nam satis erat ut tu te episcopum factum litteris nuntiares, nisi esset ex diverso discrepans factio... cui rei sapiendæ necessarium duximus ut scribentibus nobis inde collegarum nostrorum firma et solida auctoritas pararetur*. Quod idcirco visum est observare, quod primum illud fuerit discidium in Romani Pontificis electione, ac prima proinde adversus schisma consurgens cautela.

Parta Ecclesiæ pace, cum invidiosa res etiam paganiis cœpisset haberi episcopatus Romanus, varias subinde turbas facessivit novi pontificis electio; fatumque est ut in eligendo pontifice cleri populi que Romani suffragiis Romanorum imperatorum qui in Occidente rerum potiebantur, primum deinde, iis pulsus, Gothorum regum etiam accederet auctoritas. Non quod ipsi vel imperatores, vel reges, per se electioni interessent, sed quod missos suos Romam, qui nomine suo interessent, dirigerent: aut certe quando in electione dubia duo se pro pontifice gerebant, hi suo nutu quem vellent præferrent, quod contingit in Damaso et Ursicino, in Bonifacio et Eulalio, in Symmacho et Laurentio. Quamquam qui religiosiores erant imperatores neutrum ex illis duobus probabant, sed qui nova electione esset creatus. Hoc quippe censuit Honorius Augustus, ut ejus ad Bonifacium papam epistola probat. qui Bonifacius cum interpellaverat ut constitueretur ab eo in Urbe per ambitum unquam ordinaretur antistes. Porro missi illi id potissimum curabant, *ut in episcopatus electione concordia servaretur Ecclesiæ, ne per occasionem seditionis civitas vocaretur in dubium*, quemadmodum loquitur Fl. Basilus ab Odoacro post mortem Simplicii papæ missus pro Hilari electione. Iluc etiam spectat Symmachi papæ decretum, ut in electione *vincat sententia plurimorum, sic tamen ut sacerdotio careat qui captus promissione non recto iudicio, de electione decreverit*. Haud probabile aliud fuit Bonifacii II constitutum, quo sibi ipse successorem Vigilium deligebat; sed cum a sacerdotibus postea congregatis id fuisset improbatum, idem suum ipsius decretum igne consumpsit. Quales essent [cxii] tunc temporis novi pontificis communicatoriæ litteræ, testatur epistola Gelasii primi ad universos episcopos per Dardaniam constitutos. Porro in creando tunc pontifice triduum a morte decessoris (quod postea lege cautum est) fuisse expectatum, probat Symmachi præfecti ad Honorium Augustum relatio de iis quæ Zozimo papa mortuo in creatione succes-

soris contigerunt; ubi Eulalius, Bonifacii æmulus, de exsequiis prioris episcopi a populo et a clericis ad ecclesiam Lateranensem adductum ducitur, ubi per biduum remoratus est, ut exspectaretur dies consuetus quo posset solemniter ordinari, id est eligi. Hoc triduum cum in electione Gregorii VII, qui ipsa die mortis Alexandri II creatus est, servatum non fuisset, id postea Benno cardinalis alique Gregorii adversarii ipsi objecerunt, quod triduum per id tempus nulla lege sancitum fuisse existimat Baronius, qui Bennonis criminationem hoc loco rejicit.

Gothis Italiæ ditione a narse patricio, Justiniani imperatoris duce, omnino exactis, Italiaque cum urbe Roma in orientalis imperii portione redacta, insignior fuit in electione papæ mutatio usque ad Carolum Magnum. De hac mutatione Gregorium Magnum sciscitatus est Secundinus servus Dei inclusus, cui Gregorius respondit in hæc verba: *De ordinationibus vero apostolicæ sedis pontificum utrum post beatissimum virum Hormidam aliqua sint addita, vestra charta requirit. Sed usque ad Vigili papæ tempora expositas ordinationes præsul esse cognoscas, id est publice factas, cum tempore Vigili quædam oculis ambientium cuniculis factæ sint, quas inter ipsa etiam Vigili electio vitio non caruit. Ab eo igitur tempore sic res se habebat. Mortuo pontifice, sedis apostolicæ vacantibus cura tribus præcipuis cleri ministris committebatur, scilicet archipresbytero, archidiacono, et primicerio notariorum. Ab his quamprimum de morte papæ nuntium significatur exarcho, quem Gothis pulsus Ravennæ instituerat imperator. Post justo defuncto persoluta, exactumque tridui jejunium, de eligendo pontifice tractabatur. Huic electioni intererant clerici, optimates, populus et milites, hoc est militum stationes, qui ad tutandam adversus Langobardos reliquam Italiæ partem Romæ potissimum et Ravennæ consistebant. De electione non referebatur ad imperatorem, a quo petebatur exemplaturque factæ electionis approbatio. De ea item scribebatur [cxvii] ad exarchum, ad iudices, archiepiscopum, et apocrisarium Ravennæ, ut electioni faverent. Post datam ab imperatore approbationem, electus tandem ordinabatur ad confessionem beati Petri, ibique fidem suam profitebatur, moxque fidei suæ confessionem ad omnes Ecclesias dirigebat. Hæc omnia constant ex libro diurno Romanorum pontificum, cujus formulæ ab eo tempore, id est a medio sæculo sexto, in usu esse ceperunt. Porro electus non exerebat ut pontifex ante confirmationem; quod manifestum est ex epistola ad episcopos et presbyteros Scotiæ, apud Bedam relata sub hac inscriptione: *Dilectissimis et sanctissimis fratribus Thomiano, etc., Hilarus archipresbyter et servans locum sanctæ sedis apostolicæ. Joannes diaconus et in Dei nomine electus, item Joannes primicerius et servans locum sanctæ sedis apostolicæ, etc.*, ubi Joannes, licet electus in Romanum pontificem, secundo tamen loco inscribitur; nec alii dimittunt titulum qui eis ante electionem competeat, servantium scilicet locum sedis apostolicæ. Et tamen hi episcopos *fratrum* vocabulo compellant, quemadmodum Cyprianum Carthaginensem antistitem *presbyteri et diacones Romæ fratrem* vocant, in epistola 36 novæ Editionis, et in aliis.*

Neque vero gratuita erat imperatoris confirmatio, sed sub certa pecuniæ pensione, quam Heraclius imperator sustulit sub Agathone papa, privilegio etiam concessio, ut electus pontifex non exspectata imperatoris approbatione posset consecrari, quod Constantinus Heraclii pronepos etiam confirmavit. Vide que de Adriani primi electione dicta sunt in Musei tomo I.

Postquam vero Carolus Magnus, subacto Desiderio Langobardorum rege, qui Adriano papæ infestissimus erant, exarchatum Ravennæ atque Umbriæ et Piceni partem sedi apostolicæ a Pippino concessam eidem asseruisset, Adrianus, teste Anastasio, tanti beneficii memor, Romæ synodum cum episcoporum

A convocavit, et cum universa synodo tradidit *Carolo jus et potestatem eligendi pontificem, et ordinandi apostolicam sedem*, præter dignitatem patriciatum, quam ei concessit cum investitura episcopatum. Hoc itaque Adriani decreto, quod Gratianus et Ivo retulerunt, statutum est ut is esset verus Romanus pontifex, quem Carolus rex Francorum sui que successores Francorum reges consecrandum elegerent, sive jus [cxiv] eligendi pontificem a clero et populo ad unum regem translatus sit, sive electionis nomine confirmatio intelligatur, eum ad modum quo reges Francorum, qui natalium jure in regnum succedunt, a populo tamen electi non raro dicuntur apud veteres, id est, accepti et agniti. At sive hoc sive alio modo electionis vocabulum accipiat, Carolus Magnus, mortuo Adriano, liberam eligendi successoris facultatem clero et populo reliquit. eandemque libertatem ipse et filius suus Ludovicus augustus in creatione episcoporum singulis ecclesiis asseruerunt, sancito edito, quod ab aliis relatum est. Sed tamen eo pacto hæc libertas Ecclesiæ Romanæ concessa fuit, ut electi pontificis confirmatio et approbatio fieret per imperatores eorumve legatos, in quorum præsentia novi pontificis consecratio fieri solebat. Unde post mortem Gregorii IV, cum Sergius secundus electus fuisset, et non exspectata imperatoris auctoritate ordinatus, *Lotarius filium suum Ludovicum cum Drogone Mediomatricorum episcopo dirigit, acturus ne deinceps decedente apostolico quisquam illic præter sui jussionem missorumque suorum præsentiam ordinaretur antistes*, ut habetur in Annalibus Berlianiis, ad annum 844, quem locum Baronius si legisset, mitius utique egisset cum Sigeberto, qui idem factum, quanquam alio modo, commemorat. Hic ritus viguit ad Adrianum tertium, qui statuto edito cavuit ne deinceps in approbando et ordinando pontificis exspectaretur imperatoris auctoritas. Ex his intelligitur suspectam esse vulgatum Ludovici Pii sanctionem, quæ hunc usum remittit, absolutamque eligendi et consecrandi pontificis facultatem clero et populo Romano restituit; quod quidem satis confutatum Stephani IV decretum, statutis ut electus *præsentibus legatis imperiilibus* consecratur.

Post Adrianum tertium tumultuaria fuit passim papæ electio, usque ad principatum Ottonis Magni qui in electione pontificia summam sibi suisque posteris auctoritatem attribuit. Petrus Damiani, Alexandro secundo pontifice, ait in lib. I, epistola 20, electionem illam *per episcoporum cardinalium fieri debere principale iudicium*, ita ut *secundo loco jure præbeat clerus etc. n. s. m. tertio popularis favor atque applausus*; sicque suspendendam esse causam, usque dum regis celsitudinis consulatur auctoritas, nisi periculum fortassis imminet quod rem quantum accelerare compellat. Quot turbas excitaverit sub Gregorio VII [cxv] ejusque successoribus hæc imperatorum auctoritas, nemini ignotum est. Tandem post multas ac diuturnas altercationes evicit Alexander tertius, ut a solis cardinalibus (quod Nicolaus II jam statuerat, sed obtinere nequiverat) Pontifex eligeretur, ita ut ex ritibus duæ partes in unum conspirarent. Nec difficile fuit Alexandro clerum removeret hac electione, assumptis in ordinem cardinalium qui inter clericos præcipui erant, vel eorum officii penitus extinctis. Ita cardinales creati sunt prior seu archipresbyter Lateranensis, sancti Petri et sanctæ Mariæ Majoris archipresbyteri; sancti Pauli, et sancti Laurentii extra muros abbates. Additi ad hos etiam septem Urbis episcopi, totidemque Ecclesiæ Romanæ præcipui officiales, ut primicerius, et secundicerius, protoserinarius, saccellarius, arcarius, adminiculor, et primicerius defensorum, quorum munera vel omnino antiquata, vel mutatis nominibus intra cardinalium collegium inclusa sunt. Sublatis igitur vel aucti cleri capitibus, facile fuit ut vulgus clericorum hoc electionis jure privaretur. Atqui clero decedente, non ægre etiam populus antiquo jure cessit. Hæc fere

Onufrius. Quod non ita intelligendum, quasi sub Alexandro tertio primum cardinalium dignitas ad hunc auctoritatis apicem prosecta sit, sed quod aucta in hunc modum dignitas clero et populo jus suum facile ademerit. Sane Petrus Damiani, in epistola mox laudata, sic extollit cardinales episcopos, *qui Romanum pontificem principaliter eligebant, ut non modo quorumlibet episcoporum, sed et patriarcharum atque primatum jura transcendere asserat.* Et quidem jam inde a tempore Gregorii VII præcipuis cardinalium in Romani pontificis creatione fuisse partes colligitur ex formula juramenti Henrici patriarchæ Aquileiensis electi, qui Gregorio fidem suam pollicetur, ejusque successoribus, *qui per meliores cardinales intraverint, apud Baronium, ad annum 1079.* Quanquam ipsius Gregorii electioni non modo cardinales, sed cæteri etiam clerici, *ac slythi, subdiaconi, diaconi, presbyteri interfuerunt, presentibus etiam abbatibus et monachis, consentientibus turbis utriusque sexus, et acclamantibus.* Denique, ut paucis adsolvamus, sub Gregorio X institutum est conclave cardinalium ad novi pontificis electionem; triplexque electionis modus, qui deinceps obtinuit, adinventus, scilicet per viam scrutini, compromissi, vel Spiritus sancti, quæ omnia in libris nostris [cxvi] fuscè explicantur, maxime in libellis xiii et xiv.

XVIII. Ritus in consecratione pontificis olim servati.

Electio pontificis succedit ejusdem institutio, quæ duabus rebus peragitur ordinatione videlicet, ac inthronizatione. Ordinatio in Vaticana sancti Petri basilica, inthronizatio in Lateranensi fieri consuevit. In his non constans ordo. Nam etsi inthronizationem consecratio sæpius præcedere solebat: nonnunquam tamen inthronizatio præmittitur, quemadmodum ex mox dicendis constabit. Quinam ritus cum in inthronizatione, tum in ordinatione ante sæculum xi observati sint, ex Anastasio et ex Ordinis Romani libellis discimus.

In Cononis creatione, quæ anno 686 contigit, hæc Anastasius commemorat: « *Cononem sacerdotes et clerus unanimiter apud Lateranum elegerunt. Mox omnes iudices unicum primatibus exercitus, ad ejus salutationem venientes, in ejus laudes acclamaverunt. Videns exercitus unanimitatem cleri et populi, electioni factæ consenserunt, atque in ejus decreto cum eisdem subscriperunt.* Demum iidem una cum clero et populo, missos suos ad exarchum, ut mos erat, direxerunt. » Electio itaque primo fiebat per clerum, deinde salutatio et acclamatio per iudices et primates. Sequēbatur consensus exercitus; omnium denique subscriptio in decreto, quod ad exarchum et ad imperatorem mittebatur. Addit Anastasius in creatione Stephani tertii, quæ in ecclesia beate Mariæ ad Præsepe facta est, « *Stephanum inde in basilicam Salvatoris, quæ appellatur Constantiniana, deportatum; atque intus inductum in patriarchum, juxta morem inthronizatum fuisse.* »

Quænam fuerit novo pontifici facta salutatio, signantius explicat idem auctor, ubi de Valentini electione agit in palatio Lateranensi facta. Electus *condignis gloriæ laudibus et honoris amplitudine ad Lateranensem patriarchium deductus memoratur, et in pontificali positus throno, ejusque pedes omnis Romanorum senatus osculatus est, quod etiam in Leone IV servatum juxta morem antiquum.* Id vero salutationis nomine appellat Anastasius. Postero die facta est Valentini consecratio in basilica sancti Petri, ut idem tradit; atque adeo inthronizatio consecrationem præcessit, uti etiam in Benedicto tertio.

[cxvii] Quo ritu celebrata sit ejusdem Valentini consecratio, tradit idem auctor his verbis: *Ejus consecrationis die sereno jam illucescente, cum lumine jam dictum antistitem ad beati Petri apostolorum principis ecclesiam omnes pariter Romani a palatio deducentes, Majestate divina auxiliante, in alto throno summum consecrare pontificem. Qui mox almificæ sedis culmina*

A scandens beati Petri apostoli et cælestis regni clavari, divinis Deo laudibus et sacrificiis pie oblati, amplo et magifico Romano in certu ad palatium, scilicet Lateranense, cum ingenti gaudio remeavit atque laudatissimis dapibus sumptis, multis et diversis munerum donis sacram plebem et senatum populumque Romanum opime ditavit. Tunc ergo hi errant consecrationis ritus, nempe ipsa novi pontificis consecratio ad sanctum Petrum; impositio ejusdem in sedem sancti Petri; oblatio sacrificii per novum pontificem; convivium; munera in senatum et populum erogata, quæ *presbyteria* vulgari nomine appellabant.

Antiquum illum ritum consecrandi pontificis fusius explicant Ordo Romanus et liber Diurnus Romanorum pontificum. *Psallunt secundum consuetudinem* (id est, canunt Psalmum illum qui, præmissa ad Introitum Antiphona, decantari solebat). *Procedit electus de secretario cum cereostatis septem, et venit ad confessionem* (nimirum sancti Petri). *Et post litaniam* (id est dicto minimum novies *Kyrie eleison* et *Christe eleison*) *ascendunt ad sedem simul episcopi et presbyteri.* Tunc episcopus Albanensis dat *Orationem primam super pontificem.* Adesto supplicationib. nost. *Dein de episcopus Portuensis dat Orationem secundam, Pro pitare, Domine, suppl. nost. Postmodum adducuntur Evangelia, et aperiuntur, et tenentur super caput electi a diaconibus.* Tunc episcopus Ostiensis *consecrat pontificem ita, Deus honorum omnium, in qua Oratione hæc addi debent ad locum.* Et dicito famulo tuo N., etc. *Post hoc archidiaconus annectit ei pallium. Deinde ascendit ad sedem, et dat pacem omnibus sacerdotibus, et dicit Gloria in excelsis Deo.*

In consecratione episcopi, non a diaconis, sed ab episcopis duobus tenentur Evangelia super caput electi, cæteris qui adsunt episcopis manus super caput ejus imponentibus: quod non haberi in auctoritate veteri, neque nova, sed neque in Romana traditione asserit vulgatus Alcuinus, quanquam id diserte præscribit Sacramentarium Gregorianum. Nihil tamen ejusmodi [cxviii] legitur in duobus libellis nostris, in quibus quædam præter jam dicta in Ordinatione pontificis observare licet, quæ referre non est, necesse, cum hic ad manum habeantur. Innocentius tertius unum addit, quod *solus pontifex Romanus* (qui ante hymnum angelicum consecratur, et postmodum ipse Missarum solemniam incipit et perficit consecratus) *in die consecrationis suæ valeat ordinem celebrare,* quod Paschalem secundum præstitisse inferius videbitur.

Hoc in loco triplex quæstio sese offert: prima, an soli Ostiensi triplice aliquando tributum sit ut seclusis aliis episcopis, pontificem consecraret, quod ante Leonem secundum usu venisse Sigonius scribit, ad annum 682; secunda, annis qui ex diacono electus erat ad pontificatum, omisso presbyterii gradu, mox pontifex ordinaretur, quod in episcopis a Romano pontifice consecratis factum superius probavimus tertia denique, an in Pontificis inthronizatione ulla sit ante sæculum xi mentio sedis illius quam vulgus *stercorariam* vocat.

Primam quæstionem contra Sigonium definit altere duobus libellis nostris, qui de ordinatione agunt, in quo, uti in Ordine Romano, trium episcoporum mentio in pontificis ordinatione habetur. *Et accedit unus episcopus, et dat Orationem super eum, et recedit, et alter similiter. Accedit tertius, et consecrat illum.* Atqui hic libellus haud dubie scriptus est ante pontificatum Leonis II, ejus ordinatio si attente, prout in Gestis pontificum descripta est consideretur, inde etiam idoneum contra Sigonium elicietur argumentum. *Qui supra scriptus sanctissimus vir ordnatus est a tribus episcopis, id est Andrea Ostiensi, Joanne Portuensi, et Placentino Veliterniensi, pro eo quod Albanensis Ecclesia episcoporum minime habuit.* Ubicum rationem reddit auctor, quod pro Albanensi episcopo, cujus sedes vacabat, suffectus sit Veliterniensis, id argumento est morem antea fuisse ut cum Ostiensi

et Portuensi episcopis, Albanensis etiam ordinationi Romani pontificis ministraret. Certe ordinationes episcoporum a tribus episcopis, etiam ante Nicænum concilium, Romæ factas fuisse colligimus ex facto Novati, qui accitos Romani tres episcopos temulentos, hora decima inclusos, adumbrata quadam et inani manuum impositione, episcopatum sibi tradere coegit, scribente Cornelio papa in epistola ad Fabianum Antiochenum, apud Eusebium, [cxix] in lib. vi, cap. 43, unico contentus quidem futurus, si unus ad consecrandum Romanum antistitem tunc sufficisset. Sigonium fortasse in errore induxit Augustini male intellecta auctoritas, scribentis in Breviculo collationis contra Donatistas moris esse ut Romanum pontificem ordinet, non aliquis episcopus metropolitanus, sed de proximo Ostiensis episcopus. Quod non ita accipiendum, quasi hic solus fuerit, sed præcipuus Romani pontificis vice metropolitani consecrator. Nescio an aliquis lucis huic quæstioni afferri possit ex facto Eulalii, qui post Zozimi obitum de pontificatu cum Bonifacio contendit. Is quippe, ut in litteris cleri Romani ad Honorium Augustum legitur, circumventis paucissimis presbyteris, exhibito etiam cum aliis Ostiensi episcopo, in locum sibi non debitum, incustodito religionis ordine per ambitum proruit. Ubi cum audis Ostiensem episcopum cum aliis accitum fuisse ad Eulalium ordinandum, alios episcopos ejus ordinationi cooperatos fuisse vero proximum est. Hæc de prima quæstione.

Quæ de episcoporum ordinatione per saltum in superiori capite præmissimus, quoddam secundæ quæstionis præjudicium est, Romanæ sedis electum, si quando ex diaconis creabatur, prætermisso presbyteri gradu, pontificem fuisse ordinatum. Id autem conjicitur ex altero libello nostro, in quo ubi de pontificis electione mentio fit, hæc leguntur: *Eligitur unus de cardinalibus, de quacumque titulo fuerit, tantum ut a præressore sit pontifice ordinatus, aut presbyter aut diaconus, nam episcopus esse non poterit.* At vero in ejusdem electi consecratione nullum est discrimen electi diaconi aut presbyteri, sed una eademque pro utroque præscribitur ordinatio. Hanc conjecturam roborat exemplum Constantini contra Stephanum III, aliis IV, pro pontifice se gerentis, qui cum ex laico a factiosus electus fuisset, a Gregorio episcopo Prænestino primum clericus, deinde altero die suddiaconus atque diaconus, ac demum adveniente die dominico eo pontifex ab eodem Gregorio et aliis duobus episcopis, Eustratio Albanensi, et Citonatio Portuensi, consecratus est, ut tradit Anastasius, nulla presbyterii commemoratio facta.

Quod si quis intrusi pontificis exemplo minus legitime hoc demonstrari posse existimet, duo alia afferimus legitimorum pontificum exempla, Valentini et Nicolai I, quorum ille ex [cxxx] archidiacono, hic ex diacono electus, absque alia ordinatione pontifices creati sunt, quod ex Anastasio manifestum est. Valentinus quippe statim a sua electione condignis gloriæ laudibus ad Lateranense patriarchium deductus et in pontificali est positus throno. Deinde ejus consecrationis die illucescente, eumdem ad beati Petri ecclesiam omnes pariter Romani a palatio deducentes, in alto throno summum consecraverunt pontificem; qui mox cutnina scandens beati Petri, sacrificiis pleoblati, ad palatium remeavit. Nicolaus vero ubi apud Lateranensem basilicam apostolico solio impositus fuit, postmodum in basilicam beati Petri deductus, præsentem Cæsare consecratus est, apostolicaque sublimatus in sede factus est pontifex, et Missarum solemniam supersacratissimum corpus apostoli celebravit. Vides utrobique nullam collati presbyteratus factam mentionem.

Quo vero tempore mos iste mutatus sit, non satis expioratum habetur. Jam contrarius ritus invaluerat sæculo undecimo, quo tempore Hildebrandus archidiaconus, post Alexandri II obitum electus, infra hebdomadam Pentecostes in presbyterium ordinatus est

et in natali apostolorum in Romanum pontificem consecratus. Unde sub initia sæculi duodecimi Gelasius secundus, ex diacono item electus, non ante pontifex consecratus fuit quam presbyter ordinatus. Rem narrat testis osculatus, nomine Pandulfus, in libro de Romanis pontificibus. Qui Pandulfus, narrato electi in portum Cajetanum adventu multorumque ad eum episcoporum accessu, hæc subdit: *In quorum præsentia idem dominus papa per manus Lamberti Ostiensis, Petri Portuensis, et Vitalis Albanensis episcoporum, cooperantibus archiepiscopis et episcopis multis, assistentibus aliis viris religiosis, et cum Guilielmo duce Apuliæ Roberti principe Capuano, Richardo de Aquila aliisque baronibus Turimis, qui tunc ei omnes fidelitatem fecerunt, existente clero ac populo infinito, sancto dictante Spiritu, et effectus est presbyter, et in papam Gelasius infra Kalendas Martii consecratus, ubi Petrum Rufum diaconem cardinalem, Baronem subdiaconum, et me Pandulfum ostiarium, qui hæc scripsi, in lectorem et exorcistam promovit, et plures alios in minoribus gradibus ordinavit.* Ex his manifestum est Gelasium (quod de Gregorio etiam monodotabamus) seorsim accepisse sacerdotii gradum ante pontificatum, atque ita tempore intermedio Nicolaum primum inter et Gregorium VII ordinationem per saltum [cxxi] abrogatam fuisse in Ecclesia Romana. Id porro veri simile est contigisse occasione Photii objectionum, quarum una erat quod Romani per saltum episcopos ordinarent. Ex superiori autem Pandulli testimonio probatur id quod ex Innocentio III superius observatum, nempe Romanum pontificem ipso die suæ consecrationis Ordines contulisse.

Superest investigandum qui tempore sedis illius lapideæ, quam vulgus stercorariam vocat, usus ceperit, quo ve tempore desierit. Qui istius sedis originem ad pseudopapissam Joannem referunt, facile ex hoc revincuntur, quod nulla ejusmodi sedis mentio ante sæculum duodecimum facta invenitur. Quod ut melius intelligatur, notare juvat hunc morem ab aliquot sæculis in novorum pontificum institutione observari solitum, ut electus, in ecclesiam Lateranensem introductus, primo in throno pontificali, qui in aspide illius basilicæ antehac exstabat, primo collocaretur ubi omnes episcopos et cardinales, ut loquitur Cenci, ad osculum admittebat; deinde ad sedem lapideam, quæ dicitur stercoraria, in porticu ejusdem basilicæ inter duas fores existentem, adduceretur, in eaque sederet, cum interim caneretur hic versiculus ex Psalmo cxxii: *Suscitat de pulvere egenum, et de stercore erigit pauperem.* Postea perductus ad capellam sancti Silvestri prope Lateranensem palatium, ubi duæ erant sedes pertusæ porphyreticæ, primo sederet ab dextram in una ex illis sedibus, tumque claves basilicæ a priore sancti Laurentii acciperet in signum regiminis et correctionis; demum, ad sinistram in altera positus, easdem claves eidem priori restitueret. Hæc ex libro Cenci hic edito strictim referre visum est, ut omnes intelligant sedem illam quæ stercoraria dicta est non ita fuisse appellatam, quasi esset perforata (neque enim pertusa erat, uti oculis ipsi probavimus), sed quod pontifex in ea stante hæc Psalmi cxxii verba canerentur, et de stercore erigit pauperem. Hæc sedes ex marmore constat, alia vero duæ ex porphyrite, supersuntque omnes cum supervacanea suspellecte rejectæ in peristylis Lateranensi, ut in Itinere Italico diximus.

Harum sedium qui meminerit inveni neminem ante Pandulfum supra laudatum. Nam in creatione pontificum qui post Leonem IV (cui pseudopapissam illam successisse fabulantur) electi sunt, omnes in solio patriarchati, intra basilicam positos, collocati perhibentur, non vero in istis sedibus. [cxxxii] quæ extra basilicam positæ erant. Sic Benedictum tertium, Leonis successorem, electores in patriarchium Lateranense perducentes, pontificali solio, ut mos est pontificum, canaque consuetudo demonstrat, posuerunt. Ex quo intelligitur nihil dum novatum fuisse. Idem

contigit in Nicolao primo, quem in patriarchium Lateranense introduxerunt, apostolicoque solio posuerunt. Primus, ut mox dicebam, Pandulfus istarum sedium mentionem facit in Paschale secundo, cujus creationem hoc modo commemorat: Sic eo diu renitente, a primis criminis et scribis regionalis mutato nomine si bi acclamatum est responsumque: *l'aschalem papam sanctus Petrus elegit. His alisque laudibus solemniter peractis, chlamyde coccinea induitur a patribus, et tiara capiti ejus imposita, comitante turba cum cantu, Lateranum vectus, ante eam porticum quæ ducit ab australi plaga ad basilicam Salvatoris, quam Constantini adiciunt, adducitur. Equo descendit, locatur que in sede que ibidem est, deinde in patriarchali. Ascendens que palatium, ad duas curules devenit. Hic balteo succingitur cum septem exinde pendentibus clavibus, et septem sigillis; ex quo sciat se secundum septiformem Spiritus sancti gratiam. sanctarum Ecclesiarum, quibus Deo auctore præest, regimini, in claudendo aperiendoque, tanta ratione providere debere quanta solemnitate id quod intenditur operatur. Et locatus in utrisque, data sibi ferula in manum, per cætera palatii loca solis pontificibus Romanis destinata, jam dominus, vel sedens, vel transiens, electionis modum implevit. Die altero, mense 6 die 14, primo consecrandus in pontificem, consecraturique pontificem pontifices, cum frequentia populi plebisque, basilicam beati Petri invadunt, etc.* Hæc modo ad propositum sufficiunt, in quibus multa occurrunt animadvertenda.

Primo, chlamys coccinea electo pontifici cum tiara tunc imposita est, cujus ritus idem auctor in Callisto secundo et Honorio item secundo meminit; et ante eum Petrus Damiani, in lib. 1, epistola 20, Candaloum anti-papam alloquens: *Habes nunc forsitan mitram, habes juxta morem Romani pontificis rubram cappam, quo in habitu papa depictus exhibere solet in præclaro chartario Casauriensi, quod in bibliotheca regia servatur.*

Deinde pontifex, Lateranum equo vectus, ad portam australem, quæ primaria est, equo descendens, locatus fuit in sede que ibidem erat, deinde in patriarchali. Ubi vides sedem illam [cxxxiii] quæ in porticu basilicæ Lateranensis exstabat, distingui a patriarchali solio quod sub apside basilicæ positum diximus.

Ad hæc electus deductus est ad palatium Lateranense, pervenitque ad curules, in quibus vicissim sedit, accepitque balteum cum septem clavibus totidemque sigillis. Hæc sunt duæ sedes illæ porphyreticæ, et quidem pertusæ, quas vidimus in claustris canonicorum Lateranensium cum prædicta sede stercorearia, quo nomine Cencius primus usus invenitur. Idem Pandulfus in Honorio secundo, nulla hujus sedis mentione facta, tradit pontificem electum in synis quæ ante ecclesiam beati Silvestri sitæ sunt compositum fuisse, quo vocabulo Pandulfus duas illas sedes porphyreticas significat. Eumdem ritum fuisse describit in vita Cælestini quinti Jacobus cardinalis, ubi agit de coronatione Bonifacii VIII. Ad hæc in epistola Pilei de Prata, archiepiscopi Ravennatis et cardinalis, ad Ludovicum Flandriæ comitem, quæ epistola exstat in Spicilegio tomo IV, agitque de electione Urbani VI, post ejus coronationem in Vaticana basilica factam ubi omnes diaconos cardinales sua manu pretioso corpore et sanguine Christi commanicavit de more, legitur eum cum Processione solemniter conductum fuisse ad Lateranensem ecclesiam, ibique in sedibus ordinatis secundum formam Romanæ Ecclesiæ inthronizatum.

Ex his intelligi par est prædictarum sedium usum longe ante natam, auctore Martino Polono, pseudo-papissæ fabulam in creatione pontificis invecum fuisse tametsi hujusce ritus causa ignoretur. Porro idem ritus perseveravit ad Leonem X, qui, pro more vectus Lateranum, sedit in sedella apud portam ecclesiæ jacente ad latus dexterum, ut Paris de Crassis in ejus diario scribit. Postea itum est ad capellam sancti

A *Silvestri. Et primo sedens quasi jacens, papa accepit priore canonicorum claves deinde ferulam. Et deinde illico papa surgens ivit ad altam sedem, et jacuit; accepit que ab eodem priore canonicorum cingulum rubeum cum bursa, in qua sunt duodecim lapides vitrei, qui etiam nunc ostenduntur; et statim papa surgens consignat ferulam et claves eidem priori; cingulum vero retinet. donec acceptam pecuniam argenteam de manu vel premio camerarii ter projicit, dicens: Dispersit, dedit pauperibus, etc. Et mox deponit cingulum cum bursa, et vadit ad capellam Salvatoris [cxxxiv] Hactenus Paridis diarium.*

In his Paridis verbis quædam occurrunt paulo diversa a Pandulfi narratione. Illic enim mentionem facit de balteo cum septem clavibus totidemque sigillis; ille vero cum balteo conjungit bursam, in qua duodecim lapilli erant. Paridi consentit Cencius, qui ait electum cingula rubra de serico, in qua dependet bursa purpurea, in qua sunt duodecim sigilla pretiosorum lapidum, et muscus. Eadem metricè reddit Jacobus cardinalis, ubi de coronatione Bonifacii VIII.

B
..... Zonaque Pater succingitur illic,
Ad quam purpurea bursa est appensa, lapillos
Bis senos referens pretiosos, sculpta sigilla
Et muscum, quæ magna notant præsentia, magna.

Sed tandem totus ille sedium ritus penitus abolitus est post Leonem X, cum Romanos fabulæ tam læ inventæ quam facile creditæ pudere cœpit, cujus ritus origo hanc fabulam uno vel altero sæculo præcessit.

Opportune hoc loco addi potest id quod legitur in *Criminationibus Græcorum adversus Latinos*, tomo III Monument. Græc. Cotelerianorum, pag. 408, art. 16.

« Successor mortui papæ hoc modo constituitur. Eligunt eum qui eorum faciunt synodum, et viventem ad mortuum corpus adducunt, sumptamque manum illius qui sensu caret collo sententis imponunt, hocque arbitrantur esse successoris unctionem et consecrationem. Atque is primus mox pro funere defuncti qui eum unxit sacrum facit, ac deinceps, tanquam optime unctus. strenue pontificalia munia obit.»

Verum hanc criminationem falsam esse, et ex facto ecclesiæ Alexandrinæ desumptam facile est cuivis æstimare.

De ornamentis pontificalibus passim agitur in libellis nostris, quorum antiquissimus est Ordo Romanus, qui hic ordine quintus. *Cæterum cambula seu baculo pastorali non utuntur summi pontifices, nec episcopi cardinales in Romana curia, ut notat Jacobus Gaietanus in Ordinarii sui cap. 48.*

Nec arbore erit adnotare in antiquioribus nostris libris pontificem, non domini, sed domni vocabulo solitum insigniri. Quod etiam Petri Damiani tempore usu venisse probat hic ejus versus de Alexandro secundo et Hildebrando tum archidiacono, quem, quia plurimum auctoritate pollebat apud pontificem, ipsius pontificis dominum appellat.

Plus domino papæ quam domno servio papæ.

Hinc est quod passim domni vocabulum, ubi de pontifice agitur, retinimus pro veteri more, qui etiam ad sanctos olim transferebatur.

Porro ad stationes, quas jejunii diebus frequentabant pontifices, non raro excaleati procedebant; in aliis vero solemnioribus pompis equo albo vehi solebant. Ad quem locum referri potest id quod Gregorius Magnus ad Petrum Siciliæ subdiaconum scribit in lib. xii, epistola 30: *Præterea unum nobis caballum miserum, et quinque bonos asinos transmisisti, Caballum illum sedere non possum, quia miser est; illos autem bonos sedere non possum, quia asini sunt. Sed petimus ut si nos continere, [cxxxv] id est contentum reddere, disponitis aliquid nobis condignum deferatis.* Et id certè exigit pontificia dignitas.

XIX. *Expenditur locus Socratis scholasticide prætermis-
missis mysteriis sacris in Sabbatis apud Romanos, ubi de hebdomada et Dominica mediana, atque de
variis ritibus qui strictim exponuntur.*

Postquam ea quæ ad triduum ante Pascha, adeoque ad Ordinationes sacras pertinent, fuse exposuimus, nunc quidam ritus, qui aliis temporibus occurrunt, paucis præstringendi sunt, ut ad Rituales libros nostros magis parati et expediti accedamus.

Et primo quidem sese offert Socratis scholastici locus ex lib. v, cap. 22, ubi ait, « cum omnes ubique terrarum ecclesie persingulas hebdomadas die Sabbati sacra mysteria celebrarent, Alexandrinos tamen et Romanos, vetustam quamdam traditionem præferentes, id facere detractasse. » Id non magis vero consentaneum videtur, quam quod eodem in loco idem auctor de Quadragesima affirmat, « eos qui Romæ sunt, trestantum continuas hebdomadas ante Pascha, exceptis Sabbato et Dominico die, jejunare. » Nam Romanos sex ante Pascha hebdomadis tum jejunasse certum est ex Cassiano, et ex Leone Magno, Socrati æqualibus tempore, sed auctoribus superioribus; nec minus exploratum est apud Romanos veteres Sabbati in Quadragesima jejunium, imo et per totum annum, ut probat eruditus Quesnellius in Dissertatione sexta ad sanctum Leonem.

Ejusdem generis erratum esse quod de sacris mysteriis in Sabbatis apud Romanos prætermismissis scribit Socrates, mihi prorsus persuasum est. Primo nullum hujusce rei vestigium apparet apud vetustos auctores. Imo in antiquissimis Codicibus liturgicis Missæ propriæ in Quadragesimæ Sabbatis, uno aut altero excepto propter peculiarem rationem, assignantur. Sic in Sacramentario Gelasiano, sic in Gregoriano, sic in libro Comitis, capitula epistolarum et evangeliorum in totum annum continente, qui Hieronymo licet falso tribuitur, antiquissimi tamen auctoris indubie est. Deinde hæc Socratis opinio cum alia ejusdem videtur pugnare, cum dicit Romanos in Quadragesima tribus tantum hebdomadis jejunasse, exceptis [cxxxvi] Sabbato et Dominico die. Nam hæc a jejuniis Sabbati exceptio quamdam importat solemnitatem, quæ sacris nique mysteriis celebranda erat. Ad hæc Innocentius I, in epistola ad Decentium, excipit unum Sabbati sancti diem a celebratione mysteriorum, ob peculiarem rationem, quæ perperam adduceretur, si aliis etiam totius anni Sabbatis ab iisdem mysteriis cessatum fuisset.

Unde vero errandi occasionem hausit Socrates? Fortasse ex epistola Innocentii I ad Decentium, quam videre potuit, male intellecta. Id ea enim pontifex rationem reddens quare in Sabbato sancto, uti et in Parasceve, sit jejunandum, ait id factum esse ob moerorem apostolorum, qui per biduum illud jejuni permanserint. *Quod utique non dubium est*, inquit, *in tantum eos jejunasse biduo memorato, ut traditio Ecclesiæ habent isto biduo Sacramento penitus non celebrari.* Tum subdit: *Quæ utique forma persingulas tenenda est hebdomadas, propter id quod commemoratio diei illius semper est celebranda.* Hæc postrema verba facile in errorem inducere possunt lectorem incautum, quasi Innocentius non modo jejunium, sed etiam a mysteriis cessationem singulis anni Sabbatis assignare velit, tametsi de solo jejuniis sit intelligendus, quod jejunium singulis per annum Sabbatis apud Romanos fuisse observatum, ex Augustino, Leone Magno aliisque auctoribus apud Quesnellium relatis, manifestum est.

De jejuniis feriæ quintæ in Quadragesima apud ipsos Romanos major est difficultas. Nam si vulgatis pontificum Actis fidem habemus. Milliades papa constituit ut nullus in Dominica, nec in quinta feria Quadragesimæ, jejunaret. Unde, inserti Micrologus in cap. 50. *sanctus Gregorius in dispositione officiorum quintam feriam infra Quadragesimam vocant: cdm dimisit, ut, quia festiva erat sicut Dominica, etiam officio*

dominicali honoraretur. Sed quia eadem feria jejuniis postmodum applicata est, ut reliquæ, Gregorius jejunior, nempe secundus, statuit esse solemnem officium decunque collectis, et maxime ex astivalibus Dominicis. Unde et Antiphonæ ex Dominicalibus Evangeliiis quintis feriis adhuc ascriptæ reperiuntur, etc.

Et quoniam in hunc locum Quadragesimæ mentio recurrit, paucis agendum videtur de hebdomada mediana, quæ quartam Quadragesimæ Dominicam proxime subsequitur, deque [cxxxii] Dominica Passionis, quam sedes apostolica medianam voluit nuncupari, ut in libellis nostris legitur. Hujus appellationis originem inquirens vir clarissimus Henricus Valesius, in Socratis lib. v, cap. 22, inde argumentum deducit ad confirmandum Socratis opinionem, Romanos tribus tantum hebdomadis ante Pascha jejunasse in Quadragesima; nec aliam causam cur Dominica de Passione mediana dicta sit se invenire ait, *quam quod ex tribus hebdomadis quibus Romani in Quadragesima jejunabant hæc erat secunda Dominica, ac proinde media seu mediana.* Verum, pace magni viri dixerim, hæc ratio admitti non potest, tum quia sex hebdomadis ante pascha Romanos tum jejunasse constat, ex Leone Magno et Cassiano, tum quia hebdomada Dominicam Passionis præcedens, quæ in Socratis sententia fuisset Romanæ Quadragesimæ prima, æque mediana dicta est ab antiquis, ut a Pelagio papa I apud Holstenium in Collectione Romana: *Veniente mediana septimana Paschæ unumque per officia quæ prædiximus promovere non differas; et ante eum a Gelasio I, in epistola 9, cap. 11. Ordinationes etiam presbyterorum et diaconorum, nisi certis temporibus et diebus, exercere non debent, id est quarti mensis jejuniis, septimi et decimi; sed et etiam Quadragesimalis in initio ac medianæ Quadragesimæ die Sabbati jejuniis circa vesperam nonverint celebrandas.* Ubi vides quadragesimalis in initio Sabbatum distingui a Sabbato Quadragesimæ medianæ, quod alias unum idemque fuisset in Socratis sententia. Cur ego, inquit, dicta est hebdomada quarta Quadragesimæ mediana, eodemque vocabulo designata Dominica Passionis? Hanc opinionem ob causam, quod cum sex Quadragesimæ hebdomades in duas partes æquales dividi possint, prima secundæ partis hebdomada dici potest mediana, quasi prima post medianam Quadragesimam; et quia Quadragesimæ caput a feria secundâ incipiebat, Dominica Passionis hebdomadam medianam subsequens itidem mediana vocabatur.

1. Sed his omissis ut ad alios quosdam ritus procedamus, in primis notanda occurrunt in Ordine Romano bibliothecæ Vallicellanae et Sanctigallensis hæc verba de legendis passionibus sanctorum: *Passiones sanctorum vel gesta ipsorum usque ad Adriani tempora tantummodo ibi legebantur, ubi ecclesia ipsius sancti vel titulus erat. Ipse vero a tempore suo renuere, id est mutare jussit, et in ecclesia sancti Petri legendas esse [cxxxviii] constituit.* Itaque ante Adrianum primum passionibus sanctorum non legebantur in basilica Vaticana, nec etiam in Lateranensi; id quæ de tempore Gelasii primi patet ex ejus decreto decanone librorum sacrorum. Vide Thomasi Antiphonalia pag. 495.

2. Idem auctor ibidem observat, pag. 13, *Ecclesiam Romanam antiquitus non admisisse hymnos in divinis officiis.* Idque manifestum est tum ex Amalarii Supplemento, tum ex libris Benedicti canonici et Cenci camerarii hic editis, ex quibus apparet hunc morem ad sæculum xii perseverasse. Eundem ferme retinuerunt Ecclesie Lugdunensis et Viennensis, in quibus nulli hæctenus Hymni ad Vigiliis nocturnas et Laudes matutinas, imo nec ad Vesperas cæteraque horas præter Completorium; in quo etiam Romana Ecclesia primum ab aliquot sæculis Hymnos admisit, deinde alios in singulis officiis. Lege Radulfum, decanum Tungrensem, propositiones 13. Thomasius sibi objicit hoc loco Udalricum in Consuetudinum Cluniacensium lib. ii, cap. 52, ubi et

mentio Hymnorum Ecclesie Romanæ. Verum id de particularibus quibusdam Urbis ecclesiis vir doctus interpretatur, tametsi sanctus pater Benedictus in Regula sua Hymnos Ambrosianos laudat, præcipitque cantari. Ubi obiter in montem recurrit id quod Leo Marsicanus scribit in Chronici Casinensis lib. 11, cap. 97, tunc, id est pontificatu Stephani decimi, *Ambrosianum cantum in Ecclesia ista Casinensi cantari penitus interdictum fuisse ab eodem Stephano, qui antea Casinensis abbas fuerat, Fridericus appellatus. In quo autem differret cantus Ambrosianus a Romano, docet idem qui supra Radulfus decanus Tungrensis, propositione 12.*

3. In Vigilis nocturnis, cum lectiones singulæ essent finiendæ, diaconi præcinebant *Tu autem*, uti Benedictus canonicus et Cencius præscribunt hic, pag. 123 et 174, quod indicium est etiam tunc lectiones protrahas fuisse ad arbitrium præsentium. Carolus Magnus, teste monacho Sanctigallensi, earum finem sibilo lingue significabat. In Ecclesia Rhemensi nostro etiam tempore lectio prolixior, quæ ante Completorium fit in Quadragesima, absolvitur uno sacerdote *Tu autem* præcinebat, quod clericus lectionem canens prosequitur et finit.

4. Cum incensatur pontifex, siquidem fuerit stans, a stante incensatur; si sedens, a genuflectente. Cujus diversitatis [cxxx] ratio hæc reddi potest, quod ex secundo Ordine Romano hic edito, num. 9, *thuribula ad naves hominum feruntur, et per manum fumus ad os trahitur*, quod vix fieri posset, si pontifici sedenti thus a stante admoveretur.

5. Ecclesia Lateranensis, referente Joanne Diacono hic edito, *reservans apostolicam institutionem, non nisi Dominica in officiis utitur (oratione, quantam aliæ Orationes postea sunt super additæ, scilicet quas vocamus Collectæ. Hunc ritum notavit Guillelmus Durandus, in lib. 14, cap. 14. Idem ritus olim vigeat in Ecclesia Pictavensi, ut probat Fulberti episcopi Carnutensis epistola 79. Finitis capitulis post Orationem Dominicam, ubi dicitur, Domine, exaudi Orationem meam, statim esset subdenda Oratio, quæ ex libro Sacramentorum recitatur. Patere tamen Ecclesiam retinere suum usum ad præsens. Sanctus Benedictus, in regula sua post Orationem Dominicam Missas fieri præcipit, id est, demissionem seu discedendi facultatem, ut multi interpretantur, tametsi nonnulli commentatores, etiam antiquiores hanc demissionem adjuncta Collecta factam existimant.*

6. De prædicta ecclesia Lateranensi id memoratu dignum est quod scribit Petrus Abælardus in epistola 5 ad Bernardum abbatem Claravallensem: *Antiquam certe Romanæ sedis consuetudinem nec ipsa civitas tenet, sed sola ecclesia Lateranensis, quæ mater est omnium, antiquam tenet officium, nulla filiarum suarum in hoc eam sequente, nec ipsa etiam Romani palatii basilica.* Quod si ita est, quisquis veteres Romanæ Ecclesie ritus accurate indagare cupit, studiosius ea legere debet quæ pertinent ad ecclesiam Lateranensem.

7. De communione paschali quædam habet Petrus Amelii in cap. 85, quæ, quia superius non indicavi mus, hoc loco breviter attingisse quo illam operæ pretium fuerit. Et primo quidem ait iste auctor in Missa pontificia, quæ die Paschæ celebrata fuisset, omnes et singulos, quicumque *vere confessi et pœnitentes essent, atque corde contriti*, potuisse a papa sacram communionem accipere *absque licentia episcopi, plebani, vel alterius majoris*; deinde iisdem omnibus qui *communicassent de manu papæ porrectam a diacono fistulam ad bibendum de Christi sanguine* (atque adeo constat sub finem sæculi xiv communionem saltem paschalem in Missa pontificia fuisse celebratam sub utraque specie, quæ observatio referenda est ad [cxxx] ea quæ superius hoc de argumento diximus in cap. 9); et denique post sanguinis perceptionem quemlibet *hibisse modicum de vino cum calice de manu sacristæ vel acolythi calicem tenentis.*

8. Postremo in sepeliendis corporibus illustrium defunctorum id olim apud Italos, nolum Romæ, servabatur, ut loculi in locis sublimibus ponerentur, quod Mediolani in porticu ecclesie sancti Nazarii observare licet. Verum anno 1551 Pius IV statuit (quod refert Joannes Franciscus Firmanus in diario suo) ut *deponerentur capse defunctorum, quæ erant in muris ecclesie in altum; et fuit mandatum ordinariis ut fieret in eorum ecclesiis, quod fuit multis in locis executum non sine vivorum dolore.* Sic Mediolani Carolus Borromæus, sanctissimus ille antistes ac Pii nepos, corpora Trivultiorum, quæ in prædicta porticu sancti Nazarii sublimibus locis locata erant, humo infodi curavit, loculis tamen in summo vacuis relictis.

9. Hujus loci occasione observare lubet, etiam primis olim Christianis visum nefas ut suorum corpora cum gentilium cadaveribus communi conditorio tumularentur. Quod cum secus attentasset Martialis episcopus quidam Hispanus, graviter hac de re conquestus est Cyprianus in epistola synodica adversus eundem Martialem et Basilidem libellaticos episcopos: *Martialis quoque, præter gentilium turpia et lutulentia convivii, et collegia diu frequentata, et filios in eodem collegio exterarum gentium more apud profana sepulcra depositos, et alienigenis consequillos, etc.* Ex quo intelligitur quantum a vero aberraret qui existimant Romana cœmeteria, in quibus Christianorum corpora primitus condebantur, profanis etiam et gentilibus communia fuisse. Quanta autem in his fuerit Prudentii ævo fidelium, imo sanctorum ibi sepulcorum multitudo, docet Prudentius ipse in Hymno de sancto Laurentio:

Vix fama nota est additis
Quam plena sanctis Roma sit,
Quam dives urbanum solum
Sacris sepulcra floreat.

Ex illis porro cœmeteriis corpora sanctorum jamdudum erui solita testatur inter alios Gregorius tertius, epistola quæ est 116 inter Bonifacianas, ad Olgarium episcopum Moguntinum, [cxxx] cujus epistolæ verba referre juvat: *De corpore vero sancto quod nobis humiliter vestra quesivit prudentia quod dirigere non habuimus, quoniam cuncta sanctorum corpora prædecessores nostri nobiscum communiter detulerunt, et nunquamque eorum Ecclesiis noviter dedicatis summa veneratione condidimus. Proinde benevolentiam vestram precamur, ut nobis spatium inquirendi diligentius præbeat, quatenus corpus sanctum invenire valeamus ad vestram complendam petitionem; et si inventum fuerit, vestra nobis credere dignetur industria, statim quod petistis perficiemus. Modo vero illud non misimus, quia inquirentes nequaquam invenire valuimus.* Quod si eadem modo religio et diligentia in perquirendis discernendisve sanctorum corporibus adhiberetur, longe difficilior esset, evacuatis fere cæmeteriis, sanctorum corpora cum certis et indubitatis sanctitatis, nedum martyrii, indicii reperire. Verum fortasse Gregorius loquitur de sanctis ex nomine cognitis, propterea quod tunc temporis non ferret, quæ nostris temporibus obtinet, consuetudo ut baptizatorum, quos vocant, sanctorum corpora pro veris ac indubitatis reliquiis sacris distribuerentur. Sed de his hæc tenus.

XX. De confessione beati Petri in basilica Vaticana
Quid rugæ, quid regie, et regulares apud scriptores ecclesiasticos? De curiis molis asservandi Eucharistiam apud Romanos. Quil capsæ in concilio Arausicano? Quid turris Gregorio et Venantio Fortunato?

Quoniam his in libris frequens mentio est de confessione beati Petri, quædam hoc loco de ea breviter observare quiddam operæ pretium duximus. Et primo quidem *confessio* hic in loco apud ecclesiasticos scriptores Latinos nihil aliud est quam apud Græcos *Martyrium*, seu locus ubi quo reliquiæ seu corpora martyrum asservabantur. Cur vero confessionis no-

mine in primis donatum sit beati Petri apostoli sepulcrum, Onufrius hanc elicit rationem ex Actis octavae synodi CP., actione quarta, quod nullus peregrinus in basilicam sancti Petri admitteretur quin prius libellum fidei sanè edidisset, quod ad confessionem beati Petri fieri solum affirmat. Verum cum confessio ipsa in intima basilicæ parte locata esset, prius in basilicam advenis concedebatur ingressus [cxxxii] quam fidei professionem emisissent. Simplicius est ut confessio inde appellata dicatur, quod sit locus confessoris seu martyris. Alii alias afferunt rationes, quæ non sunt hujus loci.

Quod vero ad confessionem beati Petri, imo ad ejus basilicam quisquam non admitteretur, nisi prius suam ipsius fidem probasset, colligimus ex Optati lib. vi, ubi de Macrobio pseudepiscopo Donatista Romæ degente agens: *Denique, inquit si Macrobio dicatur ubi illic sedeat, nunquid potest dicere In cathedra Petri? quam nescio si vel oculis novit, et ad eujus memoriam non accedit, quasi schismaticus.* Verum id etiam de qualibet ecclesia catholica urbis Romæ interpretandum esse probant sequentia ejusdem Optati verba: *Eecce præsentem sunt ibi duorum memoriarum apostolorum; dicite si ad has ingredi potuit, ita ut obtulerit illic, ubi sanctorum memorias esse constat.* Hinc est quod non prius Polycarpus sacra fecit in ecclesia Romana quam potestatem hujus rei ab Aniceto pontifice accepisset.

Hujus loci occasione non est omittendum quod superius nobis excidit, Romæ peculiarem morem existisse ut adulti qui ex paganis ad christianam fidem accedebant, ad horam profitendæ fidei, verbis certis, conceptis retentisque memoriter, de loco eminentiore in conspectu populi fidelis, Symbolum redderent ante baptismum, quod a Simpliciano servatum tradit Augustinus in lib. viii Conf., cap. 3.

Reverlor ad sancti Petri confessionem, quam ita describit Gregorius Turonensis episcopus, in lib. i de gloria Martyrum, cap. 28. *Hoc sepulcrum, sub altari collocatum, valde varum habetur. Sed qui orare desiderat, reseratis cancellis quibus locus ille ambitur, accedit super sepulcrum; et sic fenestella parvula patefacta, immisso introrsum capite, quæ necessitas promittit effragat. Nec moratur effectus, si petitionis tantum justa proferatur Oratio. Quod si beata auferre desiderat pignora, palliolum aliquod momentana pensatum jacit intrinsecus, deinde vigilans ac jejuniis devotissime deprecatur ut devotioni suæ virtus apostolica suffragetur. Mirum dictu! si fides hominis prævaluerit, a tumulo palliolum elevatum ita imbuatur divina virtute, ut multo amplius quam prius pensaverat. ponderaret, et tunc scit sui levaverit, ejus gratia sumptisæ quod petiit. Multi enim et claves aureas ad reserandos cancellos beati sepulcri faciunt, qui ferentes [cxxxiii] pro Benedictione priores accipiunt, quibus infirmitati tribulorum medeantur. Omnia enim fides integra præstat. Sunt tibi et columnæ elegantis, candore nro, quatvor numero, quæ ciborium sepulcri sustinere dicuntur.* Hactenus Gregorius Turonensis.

Non unica, sed duæ ad beati Petri sepulcrum fenestellæ erant, superior et inferior, quæ cataractæ appellantur in suggestione altera legatorum Germani et Joannis episcoporum nomine Justiniani Comitis ad Hormisdam, ubi hæc verba: *Unde si et beatitudini vestræ videtur, sanctuaria beatorum apostolorum Petri et Pauli secundum morem ei largiri præcipite; et, si fieri potest, ad secundam cataractam ipsa sanctuaria deponere vestrum est deliberare.* Quippe longe major prærogativa censebatur, si ex secunda fenestella panni super loculum sacrum inferrentur, quod videlicet ex hac propior esset sacri corporis contactus. Id genus fenestella erat ad Memoriam seu oratorium beati Stephani in civitate Uzalensi, testante Evodio in lib. i de Miraculis ejusdem sancti martyris, cap. 12, quo cum quidam civis Uticensis paralyti pedum et lingue affectus accessisset, recuperato pedum officio *exuens sibi manicam tunice suæ, et eo quod orarium*

non haberet, fenestellam memoriarum ad interiora loca sanctuarum reliquiarum manu injecta mittebat; atque inde rursum dexteram reducens, ori suo admovere, et linguam contingendo, paulatim modos loquendi gratia fidei resolvebat. Ideo autem ejusmodi fenestellæ dicebantur cataractæ, quod firmis porticellis (nam firmiores portæ sic appellantur) essent præcluse.

Quod attinet ad pannos qui super corpus beati apostoli cum precibus et jejuniis inferebantur, *brandea* vocantur a Gregorio Magno. Eodem ritu pallia pro archiepiscopis sacrari inos erat, quæ de corpore beati Petri sumpta dicebantur. Idem legitur de orariis ordinandorum in libello nono nostro. Nec vacat exemplo quod Gregorius Turonensis antistes superius dixit, ad genus pannos in *momentana* seu statera ponderari solitos, antequam super tumulum sacrum immitterentur, ut ex majori quod inde accedebat pondere gratia virtutis accepta sentiretur. Idem quippe actitabatur ad tumulum sancti Martini, ex eodem auctore, in lib. i de Miraculis ejusdem sancti, cap. 11, ubi de Callæcis Suevis, qui *partem pallii serici pensatam super beatum sepulcrum posterunt, dicentes: Si invenimus gratiam [cxxxiv] coram expetito patrono, pæc posuimus plus insequenti nocte pensabunt, eruntque nobis in Benedictionem posita, quæ sita per fidem. Vigilatu ergo una nocte, facto mane quæ posuerant pensabant; in quibus tanta beati viri infusa est gratia, ut tandiu elevarent in sublime aream libram, quantum habere poterat quo ascenderet momentana.* Denique ensis quo novus imperator in solemnibus sua inauguratione accingendus erat *desuper confessione sancti Petri* tollebantur, singulari privilegio, quod regibus non erat concessum, ut in Ordinario Jacobi Gaietani legimus.

Ad eam etiam confessionem peccatorum expiatio per sacramentum penitentiarum fiebat. Id patet ex Petri Damiani epistola seu opusculo 53, ad Agnetem Augustam, ad quam ita Petrus scribit: *Sed ut his qui ad apostolorum limina conflunt sanctæ devotionis tue salubriter imitentur exemplum, sub arcana quoque beati Petri confessione ante sacrum altare me sedere fecisti, ac per lugubres gemitus et amara suspiria ab ipsa quinquenni infantia tenera adhuc et nuper ablactata levitate capisti, et tanquam illic ipse beatus apostolus corporaliter presideret, quidquid subtile vel minutum in humanitatis tuæ potuit titillare visceribus, quidquid in cogitationibus vanum, quidquid præterea subrepre potuit in sermone superfluum, fidelibus est relationibus evolutum.* Ad quod mihi visum est ut nihil aliud confitenti penitentiarum pondus injungerem, nisi ut illud divinæ legationis elogium iterarem: *Age quod agis, operare quod operaris.* etc. Quod quidem (ut id obiter notem) haud satis concordare videtur cum ejusdem Petri sententia in opusculo 13, capp. 6 et 7, ubi arguit quosdam monasteriorum rectores, qui quibus *libet a saculo renitentibus, etiamsi graviter lapsi essent, aliam penitentiam non imponebant, nisi ut communem monasterii ordinem servarent.* De beati Petri confessione ejusque consuetudinibus multa leges in appendice ad Ordinem 11.

His quædam addenda essent de modo administrandi penitentiarum sacramentum in Ecclesia Romana. Verum jam longius progressis satius videtur lectorem ad sequentium libellorum lectionem remittere, maxime ad Ordinem Romanum, qui hic ordine decimus est, ubi multa de penitentiarum sacramento deque communi infirmorum præclare præscribuntur. Hæc communi unctionem quoque vocamus extremam [cxxxv] subsequatur, ex decimo libello; sed contrarius usus paulatim invaluit ab ineunte sæculo, tertio decimo, cujus mutationis originem ac rationem exposuimus in præfatione ad sæculum primum Benedictinum.

Quoniam vero his in libellis et apud veteres scriptores ecclesiasticos, Anastasium et alios, quædam obscuræ voces nonnunquam occurrunt, eas in antecessum hic explicare juvat.

Et primum quidem sese offert *rugæ* vocabulum, de

enjus significatione lis est apud eruditos. Cæsar Bullingerus, habita Latine vocis ratione, *rugas* interpretatur *strias in marmore vel metallo, seu canaliculos et sulcos rugarum instar, quæ in senum fronte contrahuntur*; *vel tabulas ex auro et argenteo rugosas et striatas*. Alii plerique omneseamdem vocem *rugas* ad Gallicam originationem revocantes, *vias seu semitas, similitas* veita dictas existimant, quas nos Galli *ruas* appellamus. In his eruditissimus Cangius ait, *per rugam videri intelligi viam in ipsa ecclesia ante presbyterium, qua in illud pergit pontifex sacra facturus*. Ab hac sententia parum recedit illustrissimus Ciampinus in cap. 14 de Azymo, ubi tum varia de rugis loca, tum varias de ista voce auctorum sententias accurate exponit, quas hic repetere non est necesse.

Verum ut de hac voce certa possit ferri sententia, quædam in primis consideranda sunt: 1° *rugas* quid solidum, et ex materia solida, maxime ex argento, constituisse, imo auro gemmisque ornatas fuisse, quod patet ex variis Anastasii locis, ut in Leone III: *Fecit autem in basilica beati Andree ad beatum Petrum apostolum rugas argenteas, pensantes libras octuaginta*; et in Paschali I: *Fecit in ecclesia beatae Dei Genitricis, quam vocant Dominicam, rugas ex argento, pensantes libras sexaginta sex*. Ex his aliisque locis, quæ brevitalis causa omittimus, intelligatur *rugarum* nomine *vias* seu *semitas* non significari, si pro spatio ipso *semitarum* usurpetur, quandoquidem *rugas* non quid inane et vacuum, sed quid solidum fuisse constat. Neque ob eamdem rationem *rugæ* de aditu ipso portarum, quæ ad presbyterium ducebant, explicari potest. 2° *Rugæ* aliæ majores erant, aliæ minores, quæ *et rugulæ* dicuntur. Idem Anastasius in Paschale I: *Fecit etiam et ante vestibulum altaris rugas majores ex argento, pensantes libras septuaginta et octo*. 3° *Parria sex rugarum de aurichalco* habet idem auctor in Sergio II. [cxxxvi] atque eodem, ut verisimile est, sensu, in Leone III *rugas majores ante secretarium numero duodecim*. Quod multo minus *semitis* aptari potest. 4° *Rugæ* erant in ingressu presbyterii, cum ex parte virorum, tum ex parte mulierum: erant et in capite presbyterii ante confessionem; erant et in vestibulo altaris. Anastasius, in Stephano IV: *Fecit rugas in presbyterio a parte virorum et mulierum ex argenteo purissimo, pensantes libras centum triginta, necnon et alias rugas in caput presbyterii ante confessionem*. In Leone III: *Investivit rugas ante ingressum altaris ex argento purissimo*. Et in Paschali I: *Fecit etiam ante vestibulum altaris rugas majores ex argento*. 5° Erant et *rugæ* minores seu *regulæ* intra et extra confessionem. Anastasius, in Paschali I *Confessionem cum rugulis suis interius exteriusque vallantem pulcherrime composuit*. Quod postea alio in loco repetit idem auctor. 6° *Rugæ* seu *regulæ* insertæ erant cancellis, qui eas continebant fulciebantque. In Leone IV: *Fecit rugulas de argento fusiles cum cancellis in ingressu presbyterii et confessionis*. Et in Nicolao I: *Porro in purpuris marmoribus, quæ ante corpus beati Petri apostoli rugas argenteas retinent, dextralæ quoque duas cruces argenteas offerens posuit*. 7° Denique *rugis* impositæ erant regulares, ex quibus vela et imagines dependebant ante *rugas*, ut mox videbimus.

Ex his omnibus indubitanter conficimus, *rugas* seu *rugulas* nihil aliud esse quam portas, porticellas, fenestellasve, quæ tum ad ingressum presbyterii, tum in vestibulo altaris, tum infra et extra confessionem erant, tum denique cancellis intermistæ; atque inde vocem Italicam *vinguieres*, quæ fenestellas cibiorum hodie quoque significat, derivatam fuisse. His enim portis, porticellis, fenestellisve omnia quæcumque superius retulimus, facile et commode aptari possunt ut conferenti statim apparebit. *Rugarum paria* erant portæ seu porticellæ bipalentes, ut passim in cancellis. *Rugulæ*, quas interius in confessione fuisse præmisimus, nihil aliud erant quam fenestellæ illæ, de

quibus in superiori capite egimus. Sane Torrigius in cryptis Vaticanis *rugao* januas interpretatur. Unde in primo nostro Ordine Romano, ubi acolythi *rugas* observare dicuntur, Codex Colbertinus præfert *regias*, quæ vox portas significat.

Quanquam vocabulum *regiæ* latius tantisper patere videtur, ut non solum portas, sed etiam valvas seu cancellos eis [cxxxvii] adjunctos quandoque designent. Jacobus Gaetanus, in cap. 79 ad diem Cinerum: *Notandum quod camera ius pape exit regias, id est cancellos, et dat cineres stans illis qui sunt extra*. Eadem verba habet Petrus Amelli, qui rursus in cap. 18 scribi bullam quæ cardinali ad altare sancti Petri sacra faciendi potestatem facit *per totam diem pendere ante regias*; et cap. 21, pontificem cereos distribuendi causa pergere *ad regias*. Ad hæc, cap. 56, ubi de distributione palmarum: *Vadit usque ad regias cupelle in parte dextra, et ibi projicit ramos et folia olivarum populo per foramina regiarum*, id est cancellorum. Denique, quod rem evincit, idem auctor *portum regiarum* in memorat in capp. 76 et 78, quibus in locis *regiarum* nomine cancellos interpretari, ut nemo non videt, necesse est.

Non solum cancelli erant inter presbyterium et chorum cantorum, sed etiam inter presbyterium et altare. Unde et *rugæ erant ante ingressum altaris*, id est porticellæ, ut loquitur Anastasius in Leone III, seu *ante vestibulum altaris*, ut in Paschali I. Quapropter diaconus ordinandus, ex octavo nostro libello, stabat *ante rugas altaris*, idemque ad sacerdotium promovendus ducebatur *foras rugas altaris*.

Qui presbyterium a choro cantorum dirimebant cancelli *pogium* nonnunquam et *pectoralia* dicebantur, ut in Appendice primi nostri Ordinis Romani, num. 11: *Ascendentibus diaconus in pogium, episcopi et presbyteri statuuntur in locis suis; et schola, scilicet cantorum, ante altare*. Hæc sedes erant singulorum ordinum tempore sacrorum. De pagio apposite Thomasius in scholiis ad Responsorialia: *Pogium* hoc loco sumitur pro iis marmoris cancellis sive tabulis quibus sanctuarium a choro et ecclesia discernitur. Qui ita sunt in antiquis Urbis basilicis constructi, ut ex illorum parte posteriore gradus sanctuarii sive presbyterii sensim assurgant, ut qui in area sunt ejusdem sanctuarii, et iisdem pectore tenus in niti, et circumspicere inde totum ecclesiæ cœtum commode possint. *Pectoralia* vocarunt inferioris ætatis scriptores, quæ melius *Meniana* appellarentur. Videtur is proprius levitarum locus, qui, interdicto in presbyterio sibi concessu juxta priscos canones, decenter hunc locum tenebant, ubi, medii inter pontificem una cum presbyteris, ac chorum cantorum et populum, illis quidem ministrare, [cxxxviii] his vero præesse tanquam inspectores ac monitores facile poterant. Pontifex namque contra altare in medio sub abside sedebat, episcopis ad dextram, presbyteris ad sinistram consistentibus; schola vero cantorum, cæterique subdiaconi ac clerici minores ante sanctuarium et altare in ecclesiæ sinu, in choro scilicet *meniano*, consistentibus. Hactenus vir doctus et pius.

Ad hæc ergo sæpia seu *meniana*, quæ dimidaim hominis staturam vix excedebant, communio sacra porrigebatur; cineres et palmæ distribuebantur, aliaque id genus laicis præstabatur, quæ in sanctuario fieri illorum temporum religio haud sinebat. De communionem Augustinus, in sermone 392 novæ Editionis, num. 5: *A communionem se cohibeant qui sciunt quia novi peccata ipsorum, ne de cancellis projiciantur*. Leo papa IV, testante Anastasio, *secundum antiquam consuetudinem canonica auctoritate decrevit, ut dum sacra Missarum solemniam celebrantur, nullus ex laicis in presbyterio stare, vel sedere, aut ingredi præsumat, nisi tantum sacra plebs, quæ in administratione sacri officii constituta videtur*. Utinam vigeret hoc decretum etiam nunc apud omnes!

• Vide Sanctuar. Capuan., p. 48, ubi regulæ portæ dicuntur.

Tertio loco investigandum est quid sint *regulares*, qui super rugas positi erant, et ex quibus vela et imagines dependebant. Loca quibus id probes occurrunt apud Anastasium in Stephano IV, Adriano I, Leone III et Paschali I. Alii *cancellos fusiles*, quos Graeci *ζώνια* vocant; alii *virgas ligneas aut aereas quibus vela adducebantur reducebanturque*, hoc vocabulo designari volunt, quæ sententia nobis probatur. Ex illis regularibus dependisse imagines probat variis in locis Anastasius. In Stephano IV: *Fecit tres regulares argenteos super rugas, per quas ingrediuntur ad altare, ubi imagines in frontispicio constitutæ sunt*; et in Adriano I: *Posuit super eundem regularem præfatus tres imagines*. Appensæ erant etiam vela. In Leone III: *Vela modica de stauraci quatuor, quæ pendent in regulari ante imagines*. Atqui portis vela appendi solita nemo nescit; quæ ut adduci reducere facile possent, his regularibus indigebant, aliquando ferreis æreisve, aliquando argenteis.

Præter hos regulares erant etiam trabes ad sustinenda vela, quæ trabes nonnunquam argenteæ erant, ut in Leone III; et quidem nonnullæ *super columnas altaris*. In Paschali I. [cxxxix] *Vela que sursum altare circumstant* habes in Gregorio IV.

Antequam hoc caput finio, juvat observare varios modos asservandi Eucharistiam apud Romanos, prout ex libellis nostris discimus.

Antiquior modus is esse videtur, ut in secretario seu sacristia servaretur, quo ex loco pontifici ad altare accedenti capsula Eucharistiam continens præferebatur. Hic modus tempore Gregorii XI perseverasse videtur saltem in basilica Lateranensi, quod innuit hujus pontificis Constitutiones hic editæ, num. 18, ubi præscribitur ut vetera ejusdem ecclesiæ instrumenta in sacristia, *ubi est mensa Domini*, reclusa custodiantur.

Alius modus est ut Eucharistia servetur in altari seu principe, seu peculiari, qui posterior ritus hodie passim in Urbe viget.

Tertius modus, qui in sola sanctæ Crucis basilica obtinet, is est, quod Eucharistia pone majus altare ad summum basilicæ parietem, absque ara supposita servatur in vasculo patente, adjectis loco ornamentis, quod opus est Francisci Quignonii cardinalis.

Res Eucharistiam continens variis nominibus appellatur in libellis nostris: *conditorium, cophinum, armarium*, quod utrumque postremum Petrus Amelii pro uno et eodem habet. *Capsa* vocabulo utitur primo Ordo Romanus, sed in diverso paulum significato, nimirum ita ut capsula ad præferendam pontifici sacra facturo Eucharistiam sumatur, cum alia vocabula rem loco fixam significant.

Eodem in significato *capsa* usurpari videtur in canone 17 concilii primi Arausiaci: *Cum capsula et calix offerendus est, et admistione Eucharistiæ consecrandus*. Locus aliquanto obscurus exigit ut ei explicando paulisper immoremur. Is vero mihi sensus hujusce loci videtur, nempe ut una cum capsula, in qua sacra supellex initio Missæ ad altare, et fortasse etiam Eucharistia deferrebat, etiam et calix afferretur; qui calix postea consecratus, immissa in eum Eucharistiæ de more particula, utramque speciem consecratam simul contineret, et quasi una eademque consecratione sacratus esset. Dnæ itaque sunt prædicti canonis partes. Una, ut simul cum capsula deferretur calix ad altare. Altera, ut in calice simul utraque Eucharistiæ species jungatur. Lemnia capituli posteriori tantum [cx.] respondet, *Ut in unum propositio Sacramenti consecratur*.

Ejusmodi capsam alio nomine *turrem* appellat Gregorius episcopus Turonensis, in lib. 1 de Gloria martyrum, cap. 86. ubi diaconus quidam impurus, *cum tempus ad sacrificium offerendum advenisset, acceptam turrem, in qua ministerium dominici corporis habebatur, ferre cepit ad ostium*, unde ex secretario in basilicam aditus erat: *eoque templum ingresso, ut eam altari superponeret, elapsa de manu ejus capsula fore-*

batur in area. Non dubium quin *ministerii dominici* nomine sacra supellex designetur; sed Eucharistiam in illa simul contentam fuisse censuit sanctus Odo abbas Cluniacensis in Collationem, lib. II, cap. 32, ubi pro turri capsam cum Gregorio substituit, *qui dum capsam cum corpore Domini deferret, etc.*

Favet huic interpretationi Venantii Fortunati carmen in *turrem* Felicis episcopi Bituricensis, quam turrem ejusdem generis esse atque illam Gregorianam nemo inficiari potest. Atqui hæc turris Felicis continendæ Eucharistiæ inserviebat, ut probat hoc distichon, quod est in lib. III, carm. 13:

Quam bene juncta dicent, sacrati ut corporis Agni
Margaritum ingens aurea dona ferant!

Non igitur absque fundamento sanctus Odo abbas, illam diaconi historiam a Gregorio relatam explicans, turris nomine *capsam cum corpore Domini* intelligit. Atque adeo idem ritus apud nostrates Gallos atque apud Romanos in usu erat, ut initio Missæ sacra Eucharistia in capsula deferretur, ad quem ritum respexit concilii Arausiaci canon præmissus. Itaque turris erat capsula gestatoria, non fixum eucharistiæ reconditorium.

Redeo ad Romanos, apud quos *tabernacula*, ut vocant, fere sola modo in usu sunt, Eucharistia suspensa nusquam, nequidem in tota (quod quidem sciam) Italia. Vidimus tamen in Bobiensi ecclesia columbam ex aurichalco, conservandæ Eucharistiæ olim destinatam, qui ritus forte Columbano auctore ex Gallia in Bobiense monasterium inductus fuit. Sed de his satis; ad nostros ritus redeamus.

[cxli] XXI. *An antiqui ritus semper novis præferendi? An omnes ad unum modum revocandi? Recentiores ceremoniarum arbitri notati. Quid censendum de Missa Illyriciana.*

Tria sunt quæ in sacris ritibus possunt spectari, antiquitas, uniformitas, et constantia. Eadem ferme est sacrorum rituum atque religionis antiquitas, sed eorumdem diversitas æque antiqua in diversis Ecclesiis. *Multa quippe pro locorum et hominum diversitate variantur*, ait Firmilianus in epistola ad Cyprianum, *nec tamen propter hoc ab Ecclesiæ catholicæ parte atque unitate discesum est*. Hæc diversitas obtinuit ab initio etiam apud Romanos, non modo *circa celebrandos Pasche dies, sed circa multa alia divini rei sacramenta*; assertitque Firmilianus *non observari illic omnia æqualiter que Jerusalem observantur*. Legendæ hæc de re Socrates in lib. V, cap. 22, ubi ait nullam religionis sectam easdem observare ceremonias, licet eandem de Deo sententiam amplectantur.

Hæc rituum diversitas nascitur, tum ex diversis populorum moribus, qui non iisdem agendi modis delectantur, nec iisdem institutis possunt assuescere: tum ex diversis Ecclesiarum fundatoribus, qui rem, suapte natura indifferentem et in medio positam, aliter atque aliter pro temporum ac locorum varietate constituerunt. Quapropter quia omnia ad unum eundemque modum redigere conantur, perinde mihi videntur agere, ac si omnes populos ad eosdem mores eademque penitus instituta reducere tentarent; neque satis concedunt primis Ecclesiarum institutoribus, qui res ab eis stabilitas aut permissas tam facile pervertunt. Nec sane unquam citra pacis ecclesiasticæ discrimen secus attentatum est, quod multis exemplis probari posset, si id cuivis non esset exploratum.

Ferenda itaque est rituum illa diversitas, vel maxime propter bonum pacis, imo etiam propter Ecclesiam, quæ hac varietate decoratur. Nescio enim quo modo dulcius sapit quod vario cultu ornatur. Et hoc quidem primum cavendum est in illis qui ceremoniarum magistratum gerunt, [cxlii] quorum nonnulli nunquam quiescunt, nisi omnes ad suos ritus vel invitos pertraxerint.

Alterum incommodum est eorum qui vel antiquos novis, vel e contrario novos antiquis ritus semper

præferendos volunt. Neutrum sine delectu placet. Ubi A regnant antiqui ritus, hi constanter retinendi : ubi novi præ antiquis prævaluerint, antiquos laudare decet, novos non rejicere. Vix enim unquam accidit ut quod usu semel receptum est ac firmatum absque perturbatione possit mutari. Et quidem ut rituum varietatem induxit locorum varietas, ita etiam eorundem iisdem in locis mutationem aliquando perussit temporum diversitas.

Itaque laudanda in ejusmodi rebus constantia, modo cætera adsint, Ecclesiæ pax atque concordia, et Christiana charitas, cui omnes ritus cedere ac suffragari necesse est. Quod si salva pace et charitate retineri potest antiquitas, quia novitati præferenda sit nemo sane sapiens negaverit.

Qui novos sacrorum rituum libros novissimis temporibus scripserunt, mirum est quantum sibi tribuerint in pervertenda venerabili antiquitate, cujus institutiones, nedum institutionum rationes, omnino ignorabant. Cumque quod suo tempore fieri cernebant, id omnibus retro sæculis semper actitatum fuisse autumarent, probabiles, ut sibi videbantur, receptæ novitatis rationes adinvererunt, quæ penitus veterum sententiæ non raro adversantur. Quod ut omnibus palam fiat, quædam huc exempla lubet afferre ad id probandum.

1. Mos olim fuit, ut vidimus, in Ecclesia Romana, ut procedenti ad altare pontifici *Særa*, id est Eucharistia, præferrentur, ibidemque servarentur usque ad communionem, quo tempore particula Eucharistiæ antea consecratæ demittebatur in calicem. Tum ex oblatione novi sacrificii una particula reservabatur, remanebatque in altari ipsa particula usque ad finem *Missæ*, testante Amalario in lib. III, cap. 35, quia ita observant, ait primus Ordo Romanus, hic, pag. 14, ut dum *Missarum* solemnia peraguntur, altare sine sacrificio non sit. Atque ita toto tempore *Missæ* nunquam ab altari Eucharistia aberat, sive Eucharistia pro viatico in ipso altari, sive in secretario servaretur.

[CXLIII] Contrarius ritus jam inductus erat Leone X pontifice : quo tempore Paris de Crassis, qui cæremoniæ arbiter erat, rationem quærens quare sacramentum corporis Christi, quod in ecclesiis communiter servari solet, ex suo loco prius levandum sit, quam solemniter celebrari contingat ibidem, ait « Id a majoribus cautum fuisse, non quia a conspectu salutaris Hostiæ abhorrendum ducerent, sed idcirco quod inter sacrificandum non omnes cæremonias rite recteque agere possent, quandoquidem in ipsius sacramenti conspectu nec papa, nec episcopi celebrantes, congrue ibi sedere, nec mitram in caput retinere, neque incensationem in se recipere possent. nisi postquam ipsum sacramentum incensatum fuisset, maxime quia per ipsosmet toties illud adolendum esset, et non per diaconum evangelicum, cujus hoc ministerium proprium est. Adde, inquit, quod celebrans prælatus, quando quotiesve incensare debet, necesse toties habet ipse genibus sacramentum adorare, priusquam crucem altaris et oblata ac ipsum altare incensaret. Postremo valde absonum esse ut in eadem capella, seu oratorio, in qua jam est sacramentum quod adoratur, aliud sacramentum de novo ibidem conficiatur, ne quod ex illis ambobus sacramentis adorari debeat, in dubium vertatur. »

Verum primis illis temporibus sufficiebat *Sancta* semel adorasse, sive ad altare præferretur Eucharistia, ut in primo Ordine Romano, sive in altari ipso asservaretur, ut in secundo. Jam vero sanctis illis Patribus persuasum erat, quibusve cæremoniis sacris, si modo religiose fiant, adeo nullam Eucharistiæ inferri injuriam, ut contra his Deum honorari quam maxime existimarent. Neque porro ulla eis erat ambiguitas ultra species consecrata esset adoranda, cum ad præsens sacrificium solummodo essent intenti. Et porro unius præ altera speciei adoratio nullum scrupulum causare debet, cum in idem obiectum feratur.

2. Aliud exemplum ex eodem Paride proferre licet de diacono Evangelium cantante, nempe, quia desiit usus ambonum pro Evangelio et Epistola cantandis, quam in partem converti debeat diaconus, *collateralis* altari, an conversus ad altare, sicut in capella palatii similique loco, ubi altare ad orientem solem non vergit. Respondet Paris, regulariter Evangelium recitari debere a diacono stante contra Aquilonem, a quo, teste [CXLIV] Propheta, panditur omne malum ; secus in capella palatina, in qua, quia pro situ loci cornu evangelii non est directum ad Aquilonem, sed ad Austrum, quatin parte pontifex sacrificio præsens semper insidet, ideo diaconus ibidem Evangelium cantans, ne terga venesque ad pontificem in solo manentem convertat, recta ad cornu Evangelii facie illud cantat, adeoque sinistro humero ad pontificem verso. Absente vero pontifice, ut diaconus ipse universali consuetudini rituique satisfaciatur, cum stare collateralis quidem altaris, sed conversum ad pontificis solium positum ad austrum : quippe minus malum esse sic eum stare, quam renes ad pontificis solium vertere, et altare, quod est sanctum sanctorum, ad sinistram suam sub se habere. Cæterum in illis ecclesiis quarum majus altare non est conversum ad Orientem, Evangelium cantandum esse per diaconum ; non collateraliter ad altare stantem, sed facie ad faciem altaris, id est contra ipsum altare.

At quam simplicius antiqui libelli Ordinis Romani præscribunt ut diaconus in ambone cantaturus Evangelium, stans ad Aquilonem faciem vertat ad partem australem, in qua viri, non ad aquilonem, in qua feminae consistebant. Unum hoc loco notat Paris altaris cornu dextrum intelligi debere, de cornu Evangelii, habito respectu ad ipsum altare, tanquam ad corpus magis honoratum, non autem ad sacrificantem. Nam et crucis et crucifixi super ipso altari stantis dextra ad prædictum cornu Evangelii vergit. Secus tamen interpretandas esse Missalis rubricas, præsertim in officio *Parasæces*, ut cornu dextrum ac sinistrum dicatur habito respectu ad sacerdotem.

3. Infinitum esset ire per singula quæ ab hodiernis ritibus discrepant ; quædam tamen huc conglobate referre juvat ad levanda studia lectorum. Hymnum angelicum præcinebat sacerdos conversus ad populum : contra vero salutationem ultimam, quæ Collectam post communionem præcedit, idem canebat conversus ad altare, ex primo nostro libello : Ad hæc Canonem non incipiebat nisi absoluto trisagii cantu. ut scilicet clerus et populus, sacerdote Canonem submissa voce recitante, in admiratione tanti mysterii quasi stupens sileret. Insuper Antiphona illa quæ *Communio* dicitur, non post ipsam communionem, ut fit modo in multis Ecclesiis, sed tempore ipsius communionis cum suo Psalmo cantabatur. [CXLV] Qui ritus in Africana Ecclesia servabatur, populo ad communionem accedente, cujus rei testis est locuples Augustinus, in lib. II *Retractionum*, cap. 11. Denique sacerdos ea non recitabat quæ tum a choro canebantur, tum a ministris legebantur ; sed vel rerum quæ dicebantur meditatione, vel aliorum rituum actione totus occupatus erat. Nam quæ in Missa Illyricana habentur ad id spatii Orationes, non sunt laud dubie antiqui Romani institui, ut postea videbimus.

Hæc autem non eo animo referimus, quasi veterum hujusmodi rituum usus privata auctoritate revocari velimus, aut recentiorum (quod absit) induci contemptum, sed ut eos qui ejusmodi officii præpositi sunt invitemus ad consulendam antiquitatem, quæ quanto fonti propior, tanto venerabilior est ; eosdemque admoneamus ne ita vulgares et contritas ratiunculas præferant, quasi majores nostros in sanciendo contrariis ritibus omni ratione destitutos fuisse existiment ; imo vero si quando ritus sacri reformandi erunt, ut veterum ratio habeatur, et ab eis quam propius abesse studeatur.

Hunc scopum sibi proposuit *Cameracensis et Atr-*

batensis Ecclesia, cum ordinem sacrorum rituum in meliorem formam restituere voluit, ut legitur in vetustissimo utriusque Ecclesie Ordine, qui ex Petri Pithæi relictis scriniis recens vulgatus est in appendice ad Codicem canonum Ecclesie Romanæ. Quippe Ordinis istius reformatores præmittunt se velle ea ordinare *quæ a statu rectitudinis deviendo, vel ab Ordine Romano discrepare ridebantur: ita tamen, ut non instituantur novus Ordo, ne objici ab invidis possit. Ordinem sacratissimum Romanum, quem imitari desiderabant, quoquo pacto fuisse violatum. In eodem autem Ordine quedam inculcantur ex ipsomet Ordine Romano, quæ hoc loco commemorare non pigebit. Unum est, quod *mutinule officium* (Laudes appellamus) *tractim decantandum est, altius tamen ipsi Psalmi quam nocturnales. Sic enim fit in Romana Ecclesia. Et paulo infra: Volumus ut mane agatur Missa in Dominicis diebus, quia Dominus valde mane surrexit. Et ita usus est in sancta sede Romanæ Ecclesie. In titulis vero qui in civitate vel extra sunt, non ante cantetur Missa quam in ipsa publica Ecclesia in civitate: [cxlvi] neque illorum signa pulsantur, ut omnis populus ad publicam procedat ecclesiam, nisi forte causa infirmorum, aut pro iter agentibus. Nec omittendum quod de vigiliis nocturnis præscribitur: Cum omni vero honestate tractim lectiones legantur, et responsoria decantentur. Nona autem lectio sit evangelica ex homiliis Patrum. Homilia ipsius Evangelii a diacono, vel presbytero aut episcopo tota legatur, nisi forte aurora interveniens hoc distulerit. Sic in ecclesia Romana, apparente aurora, officium nocturnale brevissimi mos erat, ut superius vidimus. Hæc ex veteri illo Ordine Cameracensi, qui ante sæculum xii scriptus fuit.**

Quærat aliquis, cur Hymnum angelicum, seu *Gloria in excelsis*, olim præcinerit pontifex ad populum conversus; contra vero ultimam salutationem, quæ fit post communionem, non vero alias? De his respondere non est nostri instituti, nobisque sufficit antiquos ritus Romanos exposuisse. Placet regula Joannis Diaconi ex epistola ad Senarium: *Illud firma mente custodio, quod non a majoribus tradita custodiret Ecclesia, nisi certa sui ratio poposcisset; nec ea possumus dicere inania videri ac*

frivola, quia eorum minime rationem accepimus. Si tamen conjecturis indulgere licet, ideo pontifex Hymnum angelicum præcinerens convertebat se ad populum, ut cum ad laudandum Deum invitaret. Ideo vero salutationem illam postremam præcinerat versus altare, quod ad fideles communionem seu corpore et sanguine Christi Domini tum refectos verba dirigeret, quibus proinde, non jam apprecantis optantisve, sed gratulantis more, Dominum inesse hac salutatione contestabatur.

Postremo observandum est Missam illam Latinam, quam Mathias Flaccus Illyricus olim Argentinæ vulgavit, non esse Romanam variis rationibus interpolatam, quas Orationes sacerdos, choro inter cantandum occupato, recitaret. Atqui neque Orationes illæ primo Romanæ Ecclesie instituto conveniunt, imo in his nonnulla penitus adversantur, quale est id quod ad Canonem legitur: *Deinde cur, summa reverentia incipiat Te igitur: et ministri stantes in gradibus suis content ipsos Psalmos, usque dum Te igitur finiatur.* Contra vero in nostris libellis antiquioribus [cxlvii] præscribitur, ut pontifice Canonem recitante summum in choro teneatur silentium; et ministri persistent inclinati et silentes per totum Canonem; subdiaconi usque ad hæc verba, *Nobis quoque peccatoribus.* Adde quod in illa Missa præscribitur initio versus *Introibo* cum Psalmo *Judica*, qui apud antiquos in usu non erant; quod in eadem Missa fit mentio de *Sequentia*, quam alii *Prosam* vocant, cujus institutio Notkero Burbulo, qui decessit anno 912, tribuitur; denique quod in litaniis Missæ subjectis appellatur sanctus Adelbertus, quem sæculodecimo exeunte martyrio affectum fuisse constat.

Hic consequenter agendum esset de variis additionibus Sacramentario Gregoriano factis a Grimoldo abbate et aliis, qui Grimoldus videtur abbas fuisse monasterii sancti Galli apud Helvetios. Is, qui Grimaldus, et Ludovici Augusti, cognomento Pii, capellanus vocatur, quinque Benedictiones episcopales Sacramentario Gregoriano adjecit, quas non esse Romanæ institutionis superius observavimus; sed longius nos ferunt hæc commentationes; tandem ad libellos Ordinis Romani veniamus.

ADMONITIO IN PRIMUM ORDINEM ROMANUM.

1. Varios fuisse Ordinis Romani libellos superius ostendimus, ex quibus tres, qui quidem ad Missam pontificalem pertinent, mox exhibitori sumus. Primus ex his, qui videtur antiquior, laudatus passim invenitur apud Amalarium, exstatque in veterimis Codicibus, Casinensi, Sanctigallensi, Einsidensi, et Colbertino. In lucem primo editus est Coloniae per Georgium Cassandrum, anno 1561, ibidemque post anno septem recusus per Melchiorum Hiltorpium, apud quos amplius quam media pars hujus libelli deest. Hanc vero ex Codice insignis abbatie sancti Galli supplevimus, nempe a num. 24.

2. Ejusdem libelli antiquitatem probant in primis Eucharistie initio Missæ ad altare ante pontificem delatio; *fermentis* vocabulum pro Eucharistia, ut in epistola Innocentii I ad Decentium, num. 22, usurpatum; deinde rubricæ (ut vocant) quæ in libro Sacramentorum Gregorii Magni leguntur pro hebdomada sancta, totidem verbis hic expressæ, prout cuivis conferenti patebit. Unde Gregorium ex hoc libello in suum Sacramentarium prædictas transtulisse rubricas veri 2 simillimum est. Certe Amalarii auctoritas evincit primum hunc Ordinem, cujus verba is passim laudat exponitque, sæculo nono esse superiorem, et totus Missæ pontificie ritus in eodem Ordine præscriptus Gregorii ætatem meo judicio sapit. Quædam tamen processu temporis nova inserta fuere, qualia sunt quæ num. 24, referuntur de ritu instituto per Adrianum papam, ut *flecteretur pro Carolo rege*, nempe pro Carolo Magno, et, num. 28, ut dicatur *Oratio pro rege Francorum*. Ex quibus non nemo fortasse dubius hæreat num istud supplementum, quod ex Codice sancti Galli habuimus, sequenti libello postea fuerit assutum. At satius est admittere paucula hæc quæ modo commemoravimus antiquissimo (ut fit) libello fuisse inserta. Non dissimulem tamen Onufrio antiquiorem videri Ordinem secundo loco hic editum, propterea quod in Processione ad altare pax a pontifice ibi legatur data duobus presbyteris, cum in primo nostro ac tertio Ordine detur uni ex episcopis hebdomadariis, scilicet Ecclesie Lateranensis, quos ante annos octingentos presbyteris successisse vir doctus existimat. Verum utrumque simul eodem tempore stare potest, ut scilicet pax detur uni ex illis episcopis, si in ecclesia Lateranensi, cujus hebdomadarii erant, Missa celebraretur; secus duobus presbyteris, si in alia ecclesia. Porro quo tempore instituti fuerint illi hebdomadarii apud Lateranum episcopi, non liquet, etsi ex actis Stephani IV, constat, eos ante hunc pontificem fuisse institutos, ut in commentario prævio diximus.

3. Colbertinum exemplar, n. 416, quod subsequentem Ordinem continet, ad annos octingentos accedit.

atque hunc titulum præfert : Ordo ecclesiastici ministerii Romanæ Ecclesiæ, *vel qualiter Missa celebretur* ; at in Codice sancti Galli, Ordo ecclesiasticus *R. E.*, etc., quem titulum prætulimus.

4. Post hunc libellum, qui in num. 21 desinit, sequitur in Codice Colbertino quædam appendix *De officiis in noctibus a Carna Domini usque in Paschu* ; eademque reperitur in Vaticano, n. 487, quæ proinde appendix visa est primi hujus Ordinis Romani integro libello subjungenda. Hanc sub nomine libelli Romani laudat Amalarius, in lib. 1, cap. 20. *Additur etiam in libello memorato Alter cereus, ubi dicitur* : Et tunc illuminantur duo cerei, tenentibus duobus notariis, *et reliqua*. Quæ totidem verba leguntur in dicta appendice, num. 10, ejusque antiquitatem ostendunt.

PRIMUS ORDO ROMANUS

Incipit Ordo ecclesiasticus Romanæ Ecclesiæ, qualiter Missa pontificalis celebretur.

3 1. Primo omnium observandum est septem esse regiones ecclesiastici Ordinis urbis Romæ ; et unaquæque regio singulos habet diaconos regionarios et uniuscujusque regionis acolythi per manum subdiaconi regionarii diacono regionis suæ officii causa subduntur. Quorum diaconorum si quando quispiam moritur, donec loco ejus alius subrogetur, illius regionis acolythi archidiacono obediunt, quia omnes acolythi, cujuscunque religionis sint, causa ecclesiastici officii ad ministerium ejus pertinent. Quod etiam de subsequentibus Ordinibus intelligendum est, servata unicuique post eum proprii gradus archidiaconi [prærogativa] in sui ordinis ministerio subditis, ut si quis, ejus gratia, vim passus fuerit, sive ab ecclesiastico, seu a quacunque militari persona, si a sui ordinis primo ejus causa ad affectum minime pervenerit, habeat archidiaconus, id est vicarius pontificis, causam, qualiter subditorum sibi querelas absque notitia possit explicare pontificis ; cætera vero per minores ordines finiuntur. Nam primo scire oportet, ut post numerum ecclesiasticarum regionum sciat, qui voluerit, numerum dierum per hebdomadam, quo ordine circulariter obsequantur. Nam prima feria regio tertia id est Paschæ ; secunda feria regio quarta ; tertia feria regio quinta ; quarta feria regio sexta ; quinta feria regio septima ; sexta feria regio prima ; Sabbato regio secunda. Ordines proprios tam in possessione quam in ecclesia, vel ubicunque eos propria ratione sui gradus prisca statutio ire vel ministrare compulerit, a ministerio pontificis non poterit sine ulla sui deesse excommunicationis vel animadversionis sententia disciplinæ. Quorum ministeria primitus secundum rationem simplicem dupliciter diebus singulis dividuntur, id est in Processione apostolici ad stationem, et in egressu sacrarii usque ad Missarum consummationem.

2. Diebus itaque solemnibus, sicuti est Pascha, primo omnes acolythi regionis tertiæ, et defensores omnium regionum convenientes diluculo in patriarchio Lateranensi, præcedunt pontificem pedestres ad stationem. Stratores autem laici dextris, et a sinis-

^a Nomenclatoris officium erat convivas invitare, eorumque nomina describere, ut infra videbimus, num. 18. Saccellarius idem qui thesaurarius, a sacco seu saccello.

^b Sic causæ nonnunquam in ipso processu finiebantur. Unde *processus* vocabulum lingua nostra gallica pro lite fluxisse quidam viri docti opinantur.

PATROL. LXXVIII.

tris equi ambulent, ne alicubi titubet. Qui autem eum equitantes præcedunt, hi sunt : diacones, primicerius, et duo notarii regionarii, defensores regionarii, subdiaconi regionarii. Procedunt vero divisim turmis, spatium inter se et apostolicum facientes. Post equum vero hi sunt qui equitant : vicedominus, vestarius (*sic*), nomenclator, atque saccellarius. Unus autem ex acolythis stationarius præcedit pedester equum pontificis, gestans sanctum chrisma manu in mappula involuta cum ampulla. Sed et omnes acolythi absque sacculis, et sindonibus, et chrismate non procedunt, quod disponit stationarius. Si quis autem adire voluerit pontificem, si equitat, statim ut eum viderit, descendat de equo, et ex latere viæ expectet, usque dum ab eo possit audiri. Et, petita ab eo Benedictione, discutatur a ^a nomenclatore vel saccellario causa ejus ; et ipsi indicant pontifici ^b, et finiunt ; quod et similiter observabitur, etiamsi absque ulla petitione ei quisquam obvius fuerit. Qui vero pedester fuerit, tantummodo loco suo figitur, ut ab eo audiatur vel benedicatur.

3. Die autem Resurrectionis dominicæ, procedente eo ad sanctam Mariam, notarius regionarius statim loco qui dicitur ^c Merolanas, et salutato pontifice dicit : *In nomine Domini nostri Jesu Christi baptizati sunt hesternæ nocte in sancta Dei genitrice Maria infantibus masculinorum tanti, feminæ tantæ.* 5 Respondit pontifex *Deo gratias*. Et accipit a saccellario solidum unum, pontifex autem pergit ad stationem. Feria secunda ad ^d remissa simpliciter. Feria tertia in reflexione porticus sancti Pauli, tantum item qui pedestres obsequuntur. In die vero sancti Paschæ omnes acolythi regionis tertiæ simul et defensores omnium regionum conveniunt primo diluculo in patriarchio Lateranensi, ut dum processerit pontifex equum illius præcedant. Acolythi autem, qui inde fuerint observant, ut portent chrisma ante pontificem, et Evangelia, sindones et sacculos, et aquamanus post eum, sicut supra diximus. Apostolum autem subdiaconus qui lecturus est sub cura sua habebit, Evangelium archidiaconus. Aquamanus,

^c Locus est in monte Exquilino, haud procul a basilica sanctæ Mariæ Majoris, ubi ecclesia sancti Matthæi, quæ dicitur ad Merulanas.

^d Ita Codex sancti Galli : *Colbert ad remissa simul* ; *Éditi ad missam similiter* Locus obscurus et forte corruptus.

patenam quotidianam, calicem, scyphos et ^a pugillares [alios argenteos] et alios aureos, et gemelliones argenteos, colatorium argenteum et aureum, et alium majorem argenteum, amas argenteas, cantatorium et cætera vasa aurea et argentea, cereostata aurea et argentea, de ecclesia Salvatoris per manus primi mansionarii sumunt, et bajuli portant. Diebus vero festis calicem et patenam majores, et Evangelia majora de vestiario dominico exigunt sub sigillo vesterarii (*sic*) per numerum gemmarum, ut non perdantur. Sellam autem pontificis cubicularius laicus præcedens deportat, ut parata sit dum in sacrarium venerit.

4. Ad denuntiata stationem diebus festis primo mane præcedit omnis clerus apostolicum, ad ecclesiam, ubi statio antea fuerit denuntiata, exceptis his qui in obsequio illius comitantur, ut supra diximus; et expectantes pontificem in ecclesia cum supplementario et bajulis, et reliquis qui cruces portant, sedentes in presbyterio; episcopi quidem ad sinistram intrantium, presbyteri vero ad dextram, ut quando pontifex sederit, ad eos respiciens, episcopos ad dextram sui, presbyteros vero ad sinistram contueatur. Sed dum venerit **6** pontifex prope ecclesiam, exeuntes acolythi et defensores ex regione illa cujus dies ad officium fuerit, in obsequio præstolantur eum loco statuto, antequam veniat ubi descensus est; similiter et presbyteri tituli vel ecclesie ubi statio fuerit, una cum majoribus domus ecclesie Romanæ vel Patre diaconie (si tamen illa ecclesia diaconie fuerit) cum subdito sibi presbytero et mansionario thymiamaterium deferentibus in obsequium illius, inclinato capite dum venerit. Primum acolythi cum defensoribus, deinde presbyteri cum suis petita benedictione, divisim hinc inde partibus prout militant, præcedunt pontificem usque ad ecclesiam. Advocatores autem ecclesie stant quidem cum majoribus, non autem præcedunt cum eis, sed ipsi tantummodo sequuntur sellare pontificis cum acolytho, qui aquamanus portat. Quem semper necesse est sequi pontificem, usque dum ad altare ascenda, paratus sub humero in presbyterio, quando vocetur a subdiacono regionario ad aquam dandam.

5. Cum vero ecclesiam introierit pontifex, non ascendit continuo ad altare, sed prius intrat in secretarium, sustentatus a diaconibus, qui eum susceperint de sellario descendente, ubi dum intraverit, sedet in sella sua, et diacones, salutato pontifice, egrediuntur secretarium, et ante fores ejusdem mu-

tant vestimenta sua, et parat Evangelium qui lecturus set, reserato sigillo ex præcepto archidiaconi super planetam acolythi; et si necesse fuerit propter majora Evangelia, duobus acolythis super planetas tenentibus parat Evangelium. Quo facto, acolythus Evangelium usque ante altare in presbyterium, præcedente eum subdiacono sequente, qui eum de super planetam illius suscipiens, manibus suis honorifice super altare ponat. Nam egredientibus diaconibus de secretario, remaneat cum pontifice primicerius secundicerius, primicerius defensorum, notarii regionarii, et subdiaconus sequens, qui tenet pallium pontificis in brachio suo super planetam, in sinistro brachio cum acubus.

6. Pontifex autem per manus subdiaconorum regionariorum mutat vestimenta sua [*Al.* solemnia] hoc ordine. Defert ea plicata cubicularius tonsoratur, accepta manibus ostiarii juxta caput scamni. Subdiaconi regionarii secundum ordinem suum accipiunt ad induendum pontificem ipsa vestimenta, alius lineam, **7** alius cingulum, alius ^b anagolaium, id est amictum alius lineam dalmaticam, et alius majorem dalmaticam et alius planetam, et sic per ordinem inidunt pontificem, Primicerius autem et secundicerius componunt vestimenta ejus, ut bene sedeant. Novissimæ autem, quem voluerit dominus pontifex de diaconibus, vel subdiaconibus, cui ipse jusserit sumit de manu subdiaconi sequentis pallium, et induit super pontificem, et configit eum cum acubus in planeta retro et ante, et in humero sinistro, et salutatur dominum, et dicit, *Jube, domne, benedicere* Respondet *Salvet nos Dominus*; Respondet. *Amen*.

7. Deinde subdiaconus regionarius, tenens mappulam pontificis in sinistro brachio super planetam revolutam exiens ad regiam [*Al.*, januam] secretarii dicit: Schola [*Al.*, vocat scholam]. Respondet *Adsum*. Et ille: *Quis psallet?* respondet *Ille, et ille*. Et rediens ad pontificem subdiaconus, porrigit ei mappulam, inclinans se ad genua illius, et dicens: *Servi domini mei, talis subdiaconus regionarius leget Apostolum, et talis de schola cantabit*. Et postea non licet alterum mutare in loco lectoris, vel cantoris quod si factum fuerit, archiparaphonista a pontifice ^c excommunicabitur, id est quartus scholæ, qui semper pontifici nuntiat de cantoribus. Quod cum nuntiatum fuerit, statim sequitur subdiaconus astans ante faciem pontificis, usque dum ei annuat pontifex ut psallant; cui dum annuerit, statim egreditur ante fores secretarii, et dicit *Accendite*. Qui

^a Pugillaris hoc loco significat calamum seu fistulam, qua sanguis Domini e sacro calice hauriebatur Scyphi, calices ministeriales acolythorum, de quibus infra. Colatorium, vasculum foraminibus ab imo perforatum, quo vinum ex amulis seu ampullis repurgatum in calicem refundebatur. Gemelliones Onufrius suspicatur esse urceos, ad infundendam scilicet in manus pontificis ejusque forsan ministrorum aquam, quæ in subjectam pelvim (aquamanum, id est aquamanile, hic vocant) expiendebatur. Anastasius, in Gregorio IV, simul conjungit *amas, scyphos, gemelliones*, ut appareat hos distinguendos esse ab

amis seu amulis.

^b In Vulgatis *anabolagium*, quam lectionem tuetur eruditissimus Cangius in Glossario. At nihil tamen mutandum suasit non solum vetustissimus Codex sancti Galli hoc loco, sed etiam aliter æque antiquus, in quo habetur Ordo Missæ episcopalis, infra, ubi *anagolai* et *anagolagi* legitur. Cæterum adverte his locis, *anabolagium*, sive *anagolagium*, id est amictum, utrobique poni super albam et cingulum uti Maronitis presbyteris mos est etiam nunc.

^c Id est, ut quidem interpretari licet, ab officio suspendetur.

dum accederint, statim subdiaconus sequens tenens **A** thymiamaterium aureum, pro foribus ponit incensum, ut pergat ante pontificem. Et ille quartus scholæ pervenit in presbyterio ad priorem scholæ vel secundum, sive tertium inclinato capite dicit *Domne [Al. domni] jubete*.

8. Tunc illi elevantes se, per ordinem vadunt ante altare, et statuuntur per ordinem acies duæ tantum paraphonistæ quidem hinc inde a foris. infantes ab utroque latere infra per ordinem. Et mox incipit prior scholæ antiphonam ad Introitum; **B** quorum vocem diaconi dum audierint, continuo intrant ad pontificem in secretarium. Et tunc pontifex elevans se, dat manum dextram archidiacono, et sinistram secundo, vel qui fuerit in ordine; et illi, osculatis manibus ipsius, procedunt cum ipso sustentantes eum. Tunc subdiaconus sequens cum thymiamaterio procedit ante ipsum, mittens incensum; et septem acolythi illius regionis cujus dies fuerit portantes **B** septem cereostata accensa præcedunt ante pontificem usque ante altare. Sed priusquam veniant ante altare, diacones in presbyterio exuuntur planetis: et suscipit eas subdiaconus regionarii, et porrigit illas ad acolythos regionis cujus fuerint diaconi; et tunc duo acolythi tenentes capsas cum **B** Sanctis apertas, et subdiaconus sequens cum ipsis tenens manum suam in ore capsæ, ostendit Sancta pontifici, vel diacono qui præcesserit. Tunc inclinato capite **C** pontifex vel diaconus salutatur Sancta, et contemplatur, ut si fuerit **D** superabundans, præcipiat ut ponatur in conditorio. Tunc peraccedens, antequam veniat ad scholam, dividuntur cereostata, quatuor ad dextram, et tres ad sinistram partem, et pertransit pontifex in caput scholæ, et inclinatur caput ad altare, surgens et orans, et faciens crucem in fronte sua, et dat pacem uni episcopo **E** de hebdomadariis et archipresbytero, et diaconibus omnibus:

A Pro numero scilicet totidem ecclesiasticarum regionum.

B Colbertinus, *sancta* quo nomine Eucharistiam significari colligimus ex num. 17 et 18, et ex num. 30 et 34. Vide libellum Benedicti canonici sancti Petri inferius, num. 41, et commentarii prævii caput 6. Ergo conditorium hic locus seu vasculum erat in quo Eucharistia tum recondi solebat.

C Ita Colbert. Alii habent *pontifici vel diacono*, sed mendose.

D Sic Colbert. Editis *super*, sed eodem sensu.

E Nempe uni ex septem episcopis hebdomadariis patriarchii Lateranensis, de quibus superius in commentario prævio.

F Faldistorium appellant recentiores. Colbert., *male, oratorium super altare*.

G Id est Antiphonæ ad introitum. Confer num. 21.

H Huc spectat id quod ait Paris de Crassis, *Kyrie* in Missis papalibus tandiu dici, quandiu reverentia papæ per cardinales faciendâ durat. Colbert., *inclinat se pontifici; quam dum finierint incipit pontifex Gloria in excelsis Deo, si tempus fuerit. Non sedeat antequam dicant post orationem. Amen. Et tunc ascendant subdiaconi regionarii ad altare, etc.* Idem Paris observat vetustissimum esse cappellæ papalis morem, ut eodem tono invariato cantetur Hymnus angelicus his notis, *Ut re fa fa mi fa sol mi, sol fa mi mi,*

et respiciens ad priorem scholæ, annuit ei ut dicat *Gloriam*; et prior scholæ inclinatur se pontifici, et imponit. Quartus vero scholæ præcedit pontificem, et ponat **F** orationem ante altare; et accedens pontifex orat super ipsum, usque ad repetitionem **E** versus. Nam diaconi surgunt quando dicitur *Sicut erat in principio*, ut salutent altaris latera, prius duo, et duo vicissim, redeunt ad pontificem. Et surgens pontifex osculatur Evangelia et altare, et accedit ad sedem suam, et stat versus ad Orientem.

9 9. Schola vero, finita antiphona, imponit *Kyrie eleison*. Prior vero scholæ custodit ad pontificem ut ei annuat si vult mutare **B** numerum litaniarum, et inclinatur se pontifici. Quando vero finierint, dirigens se pontifex contra **I** populum, incipit *Gloria in excelsis Deo*. et statim regyrat se ad Orientem, usque dum finiatur. Post hoc dirigens se iterum ad populum dicens *Pax **K** vobis*, et regyrans se ad Orientem dicit *Oremus*; et sequitur oratio; post finitam **L** sedet; similiter episcopi vel presbyteri sedent.

10 10. Tunc ascendunt subdiaconi regionarii ad altare stantes ad dextram, sive ad sinistram altaris. Tunc pontifex annuit episcopis et presbyteris ut sedeant. Subdiaconus vero qui lecturus est, mox ut viderit post pontificem episcopos et presbyteros residentes, ascendit in ambonem, et legit. Postquam legerit, cantor cum **M** cantatorio ascendit, et dicit **N** Responsum. Si fuerit tempus ut dicatur *Alleluia*. bene; sin autem, Tractum; sin minus, tantummodo Responsum.

11 11. Deinde diaconus osculans pedes pontificis tacite, dicit ei pontifex *Dominus sit in corde tuo, et in labiis tuis*. Deinde venit ante altare, et osculatis Evangeliiis levat in manus suas Codicem; et procedunt ante ipsum duo subdiaconi regionarii, levantes thymiamaterium de manu subdiaconi sequentis mittentes incensum. Et ante se habent duos acolythos

I Nunc facie versa ad Orientem seu altare, quod probat Amalarius, in Officialis lib. III cap. 8.

K Idem Amalarius, sub finem alterius præfationis ad libellum (ut vocat Officialem, interea quæ a romana mana sede: accepit *Prima salutatio ad populum* inquit, *Pax vobis pronuntiatur, non Pax vobiscum*. Vide ejusdem lib. cap. 9.

L Idem auctor, in lib. IV, cap. 5, sub initium, tradit morem inolevisse *ut non sedeatur in ecclesia* ante finem hujus Orationis; qua de re in libello tertio, qui hic subsequitur.

M Quid sit cantatorium, discimus ex Amalarii præfatione in Antiphonarium. *N. tantum est, ait, volumen quod nos vocamus Antiphonarium tria habere nomina apud Romanos. Quod dicimus Gradale, illi vocant Cantatorium.*

N Amalarius ipse, in lib. III, cap. 11: *Lectionem quæ legitur post sessionem sequitur cantus, qui vocatur Responsorius. Responsorium vero iidem qui supra Italt tradiderunt, quos inde responsorios cantus vocant, quod alio desuven, e id alter respondeat. Hinc psalmus responsorius apud Gregoriam Turonensem, in lib. VIII, cap. 3, quod uno versu dicto per cantorem, idem a choro seu populo repetetur, et sic consequenter de aliis. Gradalem seu gradalem posteri appellarunt, quod in pogio seu ambone caneretur, teste eloga Amalarii.*

10 portantes duo cereostata. Venientes ad ambonem, dividuntur ipsi acolythi ante ambonem, et transeunt subdiaconi et diaconus cum Evangelio per medium eorum. Ille qui absque thymiamaterio est, vertens se ad diaconem, porrigit ei brachium suum sinistrum, in quo ponit Evangelium, ut manu subdiaconi aperiatur ei locus, in quo signum lectionis positum fuerit. Et interposito digito suo diaconus in loco lectionis ascendit ad legendum, et illi duo subdiaconi redeunt stare ante gradum descensionis ambonis. Finito Evangelio dicit pontifex *Pax tibi*. Deinde dicit *Dominus vobiscum*. Respondetur *Et cum spiritu tuo*; et dicit *Oremus*. Descendente autem diacono, subdiaconus, qui prius aperuerat, recipit Evangelium, et porrigit eum subdiacono sequenti, qui in filo stat; quod tenens ante pectus suum super planetam, porrigit osculandum omnibus per ordinem graduum qui steterint. Et post hoc præparato acolytho in pogio juxta ambonem cum capsula, in qua subdiaconus idem ponit Evangelium ut sigilletur. Acolythus autem regionis ejusdem, cujus et subdiaconus est, revocat Evangelium ad Lateranis (sic).

12. Deinde pergente diacono ad altare, stante acolytho cum calice et corporali super eum, levat calicem in brachio suo sinistro, et porrigit diacono corporalem et accipit de super calice, et petit eum super altare a dextris, projecto capite altero ad diaconum secundum ut expandant. Tunc ascendunt ad sedem primicerius et secundicerius et primicerius defensorum cum omnibus regionariis et notariis; subdiaconus vero cum calice vacuo sequitur archidiaconum.

13. Pontifex descendit ad senatorium, tenente manu ejus dextram primiceria notariorum, et primicerio defensorum sinistram, et suscipit oblationes principum per ordinem archium. Archidiaconus post eum suscipit amulas, et refundit in calicem majorem, tenente eum subdiacono regionario; quem sequitur cum scypho super planetam acolythus, in quo calix impletus refunditur. Oblationes a pontifice suscipit subdiaconus regionarius, et porrigit subdiacono sequenti, et subdiaconus sequens ponit in sindonem, quem tenent duo acolythi. Reliquas oblationes post pontificem suscipit episcopus hebdomadarius, ut ipse manu sua mittat eas in sindonem, quæ cum sequitur. Post quem diaconus, qui sequitur post archidiaconem, suscipit [amulas] et manu sua refundit in scyphum. Pontifex vero

^a Nullus amplius ambonum usus apud Romanos a tempore Paridis de Crassis.

^b Diaconus, cum legit Evangelium, juxta Romanum Ordinem vertitur ad Meridiem, ex Micrologi cap. 9, non ad Aquilonem, ubi feminæ consistunt.

^c Id habes in secundo Ordine Romano.

^d Nulla hic mentio Symboli post Evangelium, sic vero in sequenti. Consule commentarii prævii caput 6 Romani, teste Amalario, in altera præfatione ad libros de ecclesiasticis Officiis, post Evangelium non afferunt incensum super altare. Accedit Micrologus in cap. 20.

^e Ita Colbert. Quidam Codices habent arcuum, alii omittunt. Retinenda videtur lectio Codicis Colbertini ut significet ordinem principum seu præcipuum.

A antequam transeat in partem mulierum, descendit ante confessionem, et suscipit oblatas [A.L., oblationes] primicerii, et secundicerii, et primicerii defensorum. Nam diebus festis post diacones ad altare offerunt. Similiter ascendens pontifex in partem feminarum, ordine quo supra omnia explet. Similiter et presbyteri, si necesse fuerit post eum vel in presbyterio faciunt.

14. Post hoc pontifex, tenente ei manum primicerio et secundicerio, redit ad sedem suam, abluit manus suas. Archidiaconus stans ante altare, expleta susceptione, lavat manus suas. Deinde respicit in faciem pontificis, annuit ei, et illo resalutato accedit ad altare. Tunc subdiaconi regionarii levantes oblatas de manu subdiaconi sequentis super brachia sua, porrigunt archidiacono, et ille componit altare. Nam subdiaconi hinc inde porrigunt. Ornato vero altari, tunc archidiaconus sumit amulam pontificis de subdiacono oblationario, et refundit super eum in calicem, deinde diaconorum [A.L., diaconi] et in die festo primicerii, secundicerii, primicerii defensorum. Deinde descendit subdiaconus sequens in scholam, accipit fontem de manu archipharaphonistæ, et defert archidiacono; et ille infundit faciens crucem in calice. Tunc ascendunt diaconi ad pontificem. Quos videntes primicerius, secundicerius, et primicerius defensorum regionariorum, et notarii regionarii, et defensores regionarii, descendunt de aciebus, ut stent in loco suo.

15. Tunc surgens pontifex a sede, descendit ad altare, et salutatur altare, et suscipit oblatas de manu presbyteri hebdomadarii et diaconorum. Deinde archidiaconus suscipit oblatas pontificis de oblationario et dat pontifici. Quos dum posuerit pontifex in altare, levat calicem archidiaconus de manu subdiaconi regionarii, et ponit eum super altare juxta oblatam pontificis a dextris, involutis ansis cum offertorio: quem ponit in cornu altaris, et stat post pontificem; et pontifex inclinans se paululum ad altare, respicit scholam, et annuit ut sileant.

16. Tunc finito offertorio, episcopi stant post pontificem, primus in medio, deinde per ordinem, et archidiaconus a dextris episcoporum, secundus diaconus a sinistris, et cæteri per ordinem disposita acie. Et subdiaconi regionarii, finito offertorio, vadunt retro altare aspicientes ad pontificem, ut quando dixerit *Per omnia sæcula*, aut *Dominus vobiscum*, aut *Sursum corda*, aut *Gratias*, ipsi sint ad responden-

^f Id est aquam. Vide ordinem Romanum de Missa episcopali infra. Eundem ritum in Gallia observatum fuisse docet Joannes Abrincatensis episcopus apud Menardum nostrum, pag. 275: *Cantor aquam luteo coopertam in festis diacono deferat, quam diaconus vino misceat.*

^g Non super fontem seu aquam, ut modo fit, sed aquam in calicem infundendo in crucis modum.

^h Hoc est quod a Romanis acceptum tradit Amalarius in fine secundæ præfationis ad libros Officiales: *Calix in latere oblatæ componitur, non post tergum* Idem ex Micrologi cap. 10.

ⁱ Quale fuerit tunc offeritorium, leges inferius num. 26.

dum, stantes erecti, usque dum incipiunt dicere **A** Hymnum angelicum, id est *Sanctus*; quem dum expleverint, surgit pontifex solus et intrat in Canonem Episcopi vero, diaconi, subdiaconi, et presbyteri in presbyterio permanent^a inclinati. Et cum dixerit *Nobis quoque peccatoribus* surgunt subdiaconi cum dixerit *Per quem hæc omnia, Domine*, surgit archidiaconus solus. Cum dixerit *Per ipsum et cum ipso* levat cum offertorio calicem per ansas, et tenens **b** exaltat illum juxta pontificem. Pontifex autem tangit a latere calicem cum oblati. dicens *Per ipsum et cum ipso usque Per omnia sæcula sæculorum. Amen.* Et ponit pontifex oblationes in loco suo, et archidiaconus calicem juxta eas, dimisso offertorio **c** in ansis ejusdem.

17. Nam quod intermisimus de patena, quando in **B** choat^d Canonem, venit acolythus sub humero habens sindonem in collo ligatam, tenens patenam ante pectus suum in parte dextra usque in medium Canonem. Tunc subdiaconus sequens suscipit eam super planetam, et venit ante altare, expectans quando eam suscipiat subdiaconus regionarius.

13 18. Finito vero Canone, subdiaconus regionarius stat cum patena post archidiaconum, quando dixerit, *et ab omni perturbatione securi*, vertit ^e se archidiaconus, et osculata patena, dat eam tenendam diacono secundo, cum dixerit. *Pax Domini sit semper vobiscum*, faciens crucem tribus vicibus manu sua super calicem, mittit ^f Sancta in eum. Sed archidiaconus pacem dat episcopo priori, deinde cæteris per ordinem et populis.

10. Tunc pontifex rumpit oblatam ex latere dextro, **C** et particulam quam ^g rumpit super altare relinquit, reliquas vero oblationes suas ponit in patenam, quam tenet diaconus, et redit ad sedem. Mox primicerius et secundicerius, et primicerius defensorum cum omnibus regionariis et notariis ascendunt ad altare,

et stant in ordine suo a dextris et a sinistris. Nomenclator vero, et saccellarius, et notarius vicedomini, cum dixerint *Agnus Dei*, tunc ascendunt a stare ante faciem pontificis. ut annuat eis scribere nomina eorum qui invitandi sunt, sive ad mensam pontificis per nomenclatorem, sive ad vicedomini per notarium ipsius, quorum nomina ut compleverint, descendunt ad invitandum. Nam archidiaconus levat calicem, et dat eum subdiacono regionario, quem tenet juxta cornu altaris dextrum. Et accedentes subdiaconi sequentes cum acolythis, qui saccula portanti, a dextris et a sinistris altaris extendentibus acolythis brachia cum sacculis, stant subdiaconi sequentes a fronte, ut parent sinus sacculorum archidiacono ad ponendas oblationes prius a dextris, deinde a sinistris. Tunc acolythi vadunt **b** dextra lævaque per episcopos circum altare; reliqui descendunt ad presbyteros, ut confringant Hostias. Patena præcedit juxta sedem, deferentibus eam duobus subdiaconibus regionariis ad diacones ut frangant. Sed illi aspiciunt in faciem pontificis, ut eis annuat frangere. Et dum annuerit, resalutato pontifice **14** confringunt. Et archidiaconus, evacuato altare oblationibus, ¹ præter particulam quam pontifex de propria oblatione confracta super altare reliquit (quia ita observant, ut dum Missarum solemniam peraguntur altare sine sacrificio non sit), respicit in scholam, et annuit eis ut dicant *Agnus Dei*, et vadit ad patenam cum cæteris. Expleta contractione, diaconus minor levata de subdiacono patena, defert ad sedem, ut communicet ^k pontifex Qui dum communicaverit, de ipsa Sancta quam momorderit ponit in manus ^l archidiaconi, discendo in calice: *Fiat commistio et consecratio corporis et sanguinis Domini ostri Jesu Christi accipientibus nobis in vitam æternam. Amen. Pax tecum. Et cum spiritu tuo*, et confirmatur ^m ab archidiacono.

2. Deinde venit archidiaconus cum calice ad

Colbert., *quam ruperit, tollit, partem aliam super altare*, etc.

^b Colbert., *vadunt ad levam episcoporum.*

¹ Colbert., *oblationibus, respicit ad scholam*, cæteris omissis; in Editis tantum inclusa parenthesis desunt, habentur autem in Codice sancti Galli, sane haud parvi pendenda, ad quæ respexit Amalarius, in lib. III Officiales, cap. 35: *Remanetque in altari particula usque ad finem Missæ.* Micrologus, in cap. 17 censet eam fuisse reservatam pro *communicaturis sive infirmis*. Sed ratio hic allata videtur potior.

^k Nempe stans, et quidem conversus ad Orientem, ex quarto Ordine Romano de Missa episcopali, num. 10, et ex aliis posterioribus libellis.

^l Paulo aliter Amalarius, in lib. III, cap. 31: *Ponit inter manus archidiaconi in calicem, ut in ante Vulgatis, adlito, faciens crucem ter Colbert: Ponit in calice in manus archidiaconi dicendo Fiat, etc.* Post superiora ita commentatur ibidem Amalarius: *Si hoc agitur in Romana Ecclesia, ab illis potest addisci quid significet bis positus panis in calicem. Non enim vacat a mysterio quidquid in eo officio agitur juxta constitutionem Patrum.*

^m Sumendo scilicet sanguinem Domini cum pro complemento communionis, ut loquetur Micrologus, in cap. 19. Præclarum hoc sine specimen communionis generalis, etiam sacerdotum et episcoporum.

— ^a De hac inclinatione Amalarius, in lib. III, cap. 23: *Perseverant retro stantes inclinati, usque dum finiatur omnis præsens Oratio, quam Canon m vocant.*

^b Hoc etiam in loco Græci et Orientales plerique primum extolunt calicem Hostia consecrata.

^c Hunc ritum observat Amalarius sub finem alterius præfationis ad Officialem, et in ejusdem operis lib. III cap. 26.

^d Hic articulus totidem verbis ex libello Romano adducitur apud Amalarium in lib. III, cap. 27.

^e Id ex Romano Ordine tradit Micrologus in cap. 17.

^f Colbert., post *semper vobiscum* cæteris omissis, subdit *mittit in calicem de Sancta*; et sic apud Amalarium, in lib. III, cap. 31: *Dicit libellus memoratus scilicet Romanus, Cum dixerit, Pax Domini, etc., mittit in calicem de Sancta.* Quæ Sancta eadem esse videntur quæ supra, num. 8, et quæ *particula fermenti*, infra, num. 22, nempe antea consecrata, et in futurum sacrificium reservata; alia vero infra, num. 19. Idem Amalarius ibidem adducit sequentia verba ex libello memorato: *Sed archidiaconus pacem dat, etc.*

^g Ita legit Amalarius, in lib. III, cap. 44, melius quam in Editis et in Codice sancti Galli, *quam rumpit partem super altare relinquit*; rectius etiam quam

cornu altaris, et annuntiat stationem, et refuso parum de calice in scyphum inter manus acolythi, accedunt primo episcopi ad sedem, ut cummunicent de manu pontificis secundum ordinem; ^b similiter et presbyteri ut communicent post eos. Episcopus autem primus accipit calicem de manu archidiaconi et statim in cornu altaris sequentis ordinis usque ad primicerium defensorum. Deinde archidiaconus accepto de manibus illius, calice, refundit in scyphum quem supra diximus, et tradit calicem subdiacono regionario, qui tradit ei pugillarem, cum quo confirmat populum. Calicem autem accipit subdiaconus sequens; dat acolytho [*Colb.*, de acolytho, quem illerevocat **15** in paratorium. Qui dum confirmaverit quos papa communicet descendit pontifex a sede cum primicerio notariorum et primicerio defensorum, tenentibus ei manus, ut communicet eos qui in senatorio sunt, post quem archidiaconus confirmat. Post hæc [*Colb.*, Post archidiaconem] episcopi communicant populum, annuente eis primicerio cum manu sub planeta, percontato pontifice Post eos diaconi confirmant. Deinde transeunt in partem sinistram, ut faciant similiter. Presbyteri autem annuente primicerio, jussu pontificis communicant populum, et ipsi vicissim confirmant. Nam mox ut pontifex cœperit in senatorio communicare, statim schola incipit Antiphonam ad Communionem per vices cum subdiaconibus, et ^c psallunt, usque dum, communicato omni populo, annuat pontifex ut dicant *Gloria Patri*, et tunc repetito Versu quiescunt. Et pontifex mox ut communicaverit in parte mulierum, redit ad sedem, et communicat regionarios per ordinem, et eos qui in filo steterant, et in diebus festis de schola XII. Nam cæteris diebus in ^d presbyterio communicant. Post hos omnes redeunt nomenclator et saccellarius, et acolythus, qui patenam tenet, et qui manutergium tenet, et qui aquam dat, ad sedem communicant, et post pontificem archidiaconus eos confirmat.

21. Astat autem subdiaconus regionarius ante faciem pontificis, ut annuat ei. Ille vero contemplanus populum, si jam communicati sint, et annuit ei. Et ille ^e vadit ad humerum, aspicit ad primum scholæ, faciens cruoem in fronte sua, annuit ei dicere *Gloriam*; et ille resalutato, dicit *Gloria, sicut erat*, et versum

^a Quo modo hæc denuntiatio futuræ stationis fiet leges inferius in libello Benedicti canonici, num. 33.

^b Colbertinus variat hoc loco: *Sed presbyteri omnes accedant ut communicent ad altare*; quæ lectio convenit cum aliis duobus libellis infra. Paulo post idem Colbert.: *Deinde archidiaconus de manu illius suscipiens calicem, refundit in scyphum*, etc. Clarius, sed eodem sensu.

^c Hinc patet Antiphonam quæ hodie Communio dicitur olim Psalmo decantando præmissam fuisse; quod Micrologus diserte habet in cap. 18. Confer Liturgiam Gallicanam, lib. 1, cap. 5, num. 27. In Colbertino sic legitur: *Statim schola incipit Antiphonam ad communionem et psallant usque dum communicat populus omnis Nam pontifex mox ut communicaverint in partes mulierum*, etc.

A Finita autem Antiphona surgit pontifex cum archidiacono, et veniens ante altare dat Orationem ad Complendum, ^f directus ad Orientem. Nam in isto loco, cum *Domine vobiscum* dixerit, non se dirigit ad populum. Finita vero Oratione, cui præcæperit archidiaconus de diaconibus, **16** aspicit ad pontificem ut ei annuat, et dicit ad populum *Ite Missa est*. Respondent *Deo gratias*. Tunc septem cereostata præcedunt pontificem, et subdiaconus regionarius cum thuribulo ad secretarium. Descendente autem illo in presbyterium, ^g episcopi primum dicant *Jube, domine, benedicere*. Resp. *Benedicat nos Dominus*, Resp. *Amen*. Post episcopos presbyteri; deinde monachi; deinde schola deinde milites diaconarii, id est qui signa portant; post eos bajuli, post eos cereostatarii; post quos acolythi, qui ^h rugam observant; post eos extra presbyterium cruces portantes; deinde mansionarii juniores; et intrat in secretarium.

II. *Si autem summum pontificem, ubi statio fuerit, contigerit non adesse, hæc sunt, quæ ab alio episcopo dissimiliter fiunt.*

22. In primis, quod non illi, sed diaconi præcedunt cum cereostato vel thuribulo.

Secundum namque quod non sedet in sede post altare.

Tertio non dicit Orationem post altare, sed in extremo latere altaris.

Quartum non ipse episcopus, sed diaconus in eo loco, ubi consuetudo est, cinnat [*Fortè*, signat].

C Quinto loco, post finitum Canonem, ubi dicitur *Per quem hæc omnia Domine*, non levatur calix ab archidiacono.

Sexto loco, quando dici debet *Pax Domini sit semper vobiscum*, deportatur a subdiacono oblationario particula ⁱ fermenti, quod ab apostolico consecratum est, et datur archidiacono; ille vero porrigit episcopo. At ille consignando tribus vicibus, et dicendo *Pax Domini sit semper vobiscum*, mittit in calicem.

Nam et hoc similiter facit, quod apostolicus non confringit; ipse vero super pallam, quæ corporalis dicitur, in altare confringit. Deinde communicant omnes præter episcopum tantum, quod non sua manu communicat. Si in ipsius manum **17** mittit partem et ipse se communicat cum propria manu. Similiter

D ^d Colbert.: *Nam cæteris diebus presbyteri ubi poterint communicent.*

^e Colbert., *Et ille aspicit ad primum scholæ.*

^f Colbert., his omissis, ita habet: *Dat orationem ad Complendum. Qua finita, cui præcepit archidiaconus de diaconibus*, etc. Nunc sacerdos conversus ad populum dicit *Dominus vobiscum* etiam hoc loco.

^g Aliter Colbert.: *episcopus primus veniat ante eum, dicens Jube, Domine, benedicere*, etc.

^h Non prætermittenda lectio Codicis Colbertini, ubi pro *rugam* legitur *regiam*, id est aditum seu januam cancellorum quas acolythi observare solebant. Bajulorum officium habes supra, num. 3.

ⁱ Notandus hic locus de fermento pro Eucharistia. Confer num. 8 et 19, supra, et commentarii nostri prævii caput 6.

facit presbyter presbytero, et diaconus diacono. Nam reliqua omnia similiter ut summus Pontifex facit.

Similiter etiam et a presbytero agitur, quando in statione facit Missas, præter *Gloria in excelsis Deo*, quia a presbytero non dicitur nisi in Pascha. Episcopi, qui civitatibus præsidet, ut summus pontifex, ita omnia peragunt.

III. Feria 4. Initium Quadragesimæ.

23. Colligunt se omnes ad ecclesiam sanctæ Anastasiæ circa horam septimam. Ingreditur pontifex in secretarium, induit se vestibus. Schola vero canit Antiphonam ad introitum.

24. Tunc adveniens pontifex ascendit ad altare. Ut autem finita fuerit Antiphona, stans pontifex a dextris altaris directus ad populum, dicit *Dominus vobiscum*; deinde regyrat se ad Orientem, dicit *Oremus*, diaconus, *Flectamus genua*, deinde *Levate*; sequitur Oratio. Deinde incipitur Antiphona *Per viam*. Ut autem prope ecclesiam venerint, incipient litaniam. Ut autem ingressi fuerint ecclesiam, pontifex ingreditur in secretarium. Schola pergit decantando usque ad altare. Ut autem finierint litaniam, post paululum incipiunt Antiphonam ad Introitum. Deinde veniens pontifex ascendit ad sedem, dicit *Oremus*, diaconus, *Flectamus genua*, et *Levate*. Deinde post Orationem legitur lectio, et celebratur Missa more solito. Postquam autem dixerit communionem, a diacono dicitur *Humiliate capita vestra Deo*. Clerus respondet *Deo gratias*, et dicitur Oratio super populum. Finita Oratione dicit diaconus *Ite Missa est*. Simili modo agitur secunda feria, quarta feria, sexta feria, et sabbato per totam Quadragesimam. Nam Sabbato tempore Adriani institutum est ut flecteretur pro Carolo^b rege, antea vero non fuit consuetudo.

25. Tertia feria, seu quinta feria, ut ad Missas intraverint, dicit *Dominus vobiscum*, et diaconus *Flectamus genua*, et *Levate*. **18** Missa finita, dicit diaconus *Humiliate capita vestra Deo*. Et inclinant se omnes ad Orientem. Et dicit pontifex Orationem super populum, diaconus. *Ite Missa est*. Cæteri vero episcopi, aut presbyteri, qui collectam non faciunt, vel statio non fuerit in ipsa ecclesia, per totam hebdomadam similiter faciunt quomodo isti in duobus diebus peragunt. Item de eo quod^d *Gloria in excelsis Deo* usque in caput Quadragesimæ in Dominicis diebus cantatur. A presbyteris vero *Gloria in excelsis Deo* minime cantatur, nisi solum in Pascha. Ab

episcopis autem omni tempore in Dominicis, seu festis diebus cantatur. Nam quando litania agitur, nec *Gloria in excelsis Deo*, nec *Kyrie eleison* post Introitum, nec *Alleluia* cantatur, excepto litaniam majore.

26. Item de Responsorio graduali, ab incipiente usque ad finem cantatur, et Versus similiter. Similiter in quotidianis diebus *Alleluia* simili modo. In quotidianis vero diebus, si voluerint, tantum prima dicitur.

Item candelabra tenentur in manibus usque dum ad repetitionem incipiunt, postea deponuntur in pavimento. Et post primam Orationem Missæ datam deportantur ante altare. Item *Gloria* dividitur, sed tantum festis diebus. Ad repetendum vero, sive festis diebus, seu quotidianis, semper incipitur. Tantum semel de offertorio, seu et versu ipsius, duabus vicibus ad unam Missam domno papæ cantatur.

IV. Incipit Ordo a Dominica mediana usque in Octavas Paschæ.

27. Igitur a Dominica quam sedes apostolica Medianam voluit nuncupari, usum observantiæ credimus intimandum; unde et ea quæ ipsa die dicuntur numerum dierum ostendunt, ut est illud, *Quarta decima die ad vesperum*; et paulo post, *In quinta decima solemnitate celebrabitis*. A quo die usque in vigiliam sanctæ Dominicæ Resurrectionis in nullo responsorio **19** decantatur *Gloria*, nec in *Venite*; a Cæna vero Domini, nec in psalmis, nec in ullo loco decantatur *Gloria* usque in Pascha. Dominica in Palmis, cum Evangelium legitur, dicit diaconus *Dominus vobiscum*. **Et cum spiritu tuo**. Item dicit: *Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Matthæum*. **Et Gloria tibi Domine**.

28. Feria 4, quæ est pridie in Cæna Domini, hora tertia pontifex cum clero et ordine suo procedat ad altare in ecclesia majore, et dicit Orationes solemnnes hoc ordine: *Oremus*. Dat Orationem *Deus a quo et Judas*. Post *Amen* sequitur, et dicit Orationes solemnnes, sicut in Sacramentorum continetur; tantummodo pro se intermittit. Dicit Orationem pro rege Francorum, deinde reliquas per ordinem, ad ultimum pro Judæis non flectunt genua. Quibus expletis, osculatur altare, et egreditur. Postea vero hora octava ingrediuntur ad Missas hoc ordine. Dicit schola Antiphonam ad Introitum, et pontifex dat Orationem. Legitur lectio una, sicut in^h Capitulare

^a Nunc per totam Quadragesimam, exceptis festis, dicitur *Benedicimus Domino*. Vide Micrologi caput 46, et confer caput 34.

^b Nempe Carolo Magno, quæ verba innuunt hæc posterioris esse instituti. Vide num. 28.

^c De hoc ritu videsis Amalarium in præfatione altera ad Officialem, sub finem præfationis.

^d Neque modo *Gloria in excelsis* dicitur a Septuagesima ad Pascha extra festa, semper vero *Kyrie eleison*.

^e Duo distinguuntur in offertorio, nempe ipsum Offertorium et Versus, qualia Offertoria inveniuntur in vetustis libris cum duobus aut tribus Versibus. Vide Amalarium, in lib. III, cap. 19, in fine.

^f Sic appellat Dominicam Passionis Ordo Roma-

nus vulgatus, in quo multa fusius quam hic habentur a pag. 41.

^g Amalarium, in lib. I, cap. 11, observat hac die quintam varietatem, nempe ex adiectione unius lectionis et unius responsorii cum quinque Versibus, ac ex Passione Domini, necnon etiam, ut scriptum habemus in libello qui dicitur *Romanus Ordo*, ex genuflexione. Tum addit: *Intimat supradictus libellus ex Romana consuetudine debere eadem die ante publicum officium Orationes quas solemus in sexta feria agere recitari*, quæ verba huc spectant. De genuflexione vide Micrologum cap., 52.

^h Capitulare appellant indicem Epistolarum et Evangeliorum ad Missas, quæ in fine librorum sacrorum antiquitus primis ac postremis verbis desi-

continetur. Sequitur Gradale *Ne avertas*, et legitur A alia lectio. Post quam cantatur canticum *Domine, exaudi*, cum Versibus suis. Evangelium vero pronuntiabitur ita, *Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Lucam*, et incipit legere; qua perlecta, expletur Missa ordine suo.

V. FERIA 5 CÆNÆ DOMINI.

29. Media nocte surgendum est, et tangitur signum; et post hæc non nisi in nocte sanctum Pascha ad Matutinum. At vero ecclesia omni lumine decoratur, et more solito *Deus in adjutorium meum* non dicant, nec *Gloriam*, nec Invitatorium; sed cantor incipit in Psalmis Antiphonam, sicut in Antiphonario continetur. Nec presbyter complet in fine B Orationem, 20 sed tacite surgendum est, et lector Benedictionem non petat; et quando finit, non dicat *Tu venit* B *subdiaconus*, et accipit ampullam commistam una cum sindone, et dat eam archidiacono, et ille defert pontifici ante altare. Tunc pontifex respiciens ad Orientem, et diaconus tenet ante ipsum ampullam in sinistro brachio revolutam sindone, ut supra diximus. Hichalat ter in ampullam chrismatis, et dicit pontifex *Sursum corda*. Resp. *Habemus ad Dominum*; et intrat in consecrationem chrismatis excelsa voce: sed antequam benedicatur, insufflat ter in ampullam. Qua expleta, benedicit ampullam olei ordine quo supra delatam; et similiter halat in ipsam, sed tacite. Ampulla autem quæ cum chrismate est, statim ut benedicta fuerit, cooperitur, ut a nemine nuda videatur, sed tenente eam acolytho, omnes eam per ordinem salutent, quam episcopus et diaconus prius nudam salutant. Hoc expleto, ablutis manibus pontifex venit ante altare, et comunicat omnis populus ordine suo, et servat de sancta usque in cratisnum,

30. Hora autem tertia ingressi sacrarium, induuntur dalmaticis, tam pontifex quam omnes diaconi vel omni ornamento, sedente pontifice in sella sua; et preparantur ampullæ duæ cum oleo, quarum melior defertur pontifici, ut, accepto balsamo, et commiscitato cum oleo, manu sua impleat eam; illam vero alii ministri teneant plenam, et pontifex lotis manibus procedit cum septem cereostata ad Missas. Dicta autem Antiphona ad introitum, dicit *Gloria in excelsis Deo*, et Orationem. Legitur apostoli lectio: *Fratres convenientibus vobis in unum*, usque *Ut non cum hoc mundo damnemur*. Sequitur Gradale *Christus factus est pro nobis*. Legitur Evangelium secundum Joannem cap. cxii: *In illo tempore sciens Jesus quia venit hora ejus, usque quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis*. Ante quam dicatur *Per quem hæc omnia*, benedicatur oleum pro infirmis quod populus

gnari solebant. Vide tomum II Capitularium, col. 1310.

^a Ergo etiam hoc triduo Romani nocturnas vigiliis faciebant media nocte.

^b Id est, in fine Orationis *Respice, quæsumus, Domine*, etc., non addit more solito *Qui tecum vivit*, etc.

^c Matutini nomine intelliguntur Laudes, quas vocamus, ut in regula sancti Benedicti.

^d Hæc verba aliaque refert Amalarius, in lib. 1. post medium capitis 12: *Dicit libellus Romani Ordinis de consecratione chrismatis*: Continuo duo acolythi, etc. Idem post initium ejusdem capitis ait oleum simul consecrati cum corpore et sanguine Domini, nec habere proprium officium, sed eo in loco benedici, ubi solemus, inquit, *vas benedicere*. Unde intelligimus embolim esse supra dicti officii.

• Memoratu dignum est id quod a Theodoro Ro-

manæ Ecclesie archidiacono se accepisse tradidit Amalarius, in lib. iv, cap. 44: *soleo*, inquit Theodorus, *esse cum apostolico in Lateranis, quando officium celebratur de Cæna Domini*. Nihil enim ibi in eadem nocte observatur de extinctione luminum. In feria sexta nullum lumen habetur lampadum sive cereorum in ecclesia in Jerusalem, quandiu dominus apostolicus ibi Orationes solemnes facit, aut quandiu cruci salutatur; sed tamen ipsa die novus ignis accenditur, de quo reservatur usque ad nocturnale officium.

31. Illa tantummodo die, postquam communicaverit, ponit calicem super altare; deinde accepta a subdiacono patena, ponit juxta calicem de latere sinistro et statim cooperitur a duobus diaconibus utrumque de sindone munda, quam prius præparaverant in ora altaris e regione pontificis, post corporalem expansum. Et continuo^d duo acolythi involutas ampullas 21 cum sindone alba serica, ita ut videri possint a medio, tenent in brachio sinistro, projectis sindonibus super scapulam sinistram, ita ut pertingat scapulam dextram, qua tentius possint dependentia retinere. A quibus sub humero stantibus venit subdiaconus, et accipit ampullam commistam una cum sindone, et dat eam archidiacono, et ille defert pontifici ante altare. Tunc pontifex respiciens ad Orientem, et diaconus tenet ante ipsum ampullam in sinistro brachio revolutam sindone, ut supra diximus. Hichalat ter in ampullam chrismatis, et dicit pontifex *Sursum corda*. Resp. *Habemus ad Dominum*; et intrat in consecrationem chrismatis excelsa voce: sed antequam benedicatur, insufflat ter in ampullam. Qua expleta, benedicit ampullam olei ordine quo supra delatam; et similiter halat in ipsam, sed tacite. Ampulla autem quæ cum chrismate est, statim ut benedicta fuerit, cooperitur, ut a nemine nuda videatur, sed tenente eam acolytho, omnes eam per ordinem salutent, quam episcopus et diaconus prius nudam salutant. Hoc expleto, ablutis manibus pontifex venit ante altare, et comunicat omnis populus ordine suo, et servat de sancta usque in cratisnum,

32. Ea vero die hora nona faciunt^e excuti ignem de lapide in loco foris basilicam; si ibidem oratorium non habuerint, in porta ibi excutiunt; sin vero, in loco in quo consideraverit prior, ita ut ex eo possit candela accendi, quæ candela in arundine debet poni, et a mansionario ecclesie portata præsentate congregatione vel populo; et de ipso igne continuo in eadem ecclesia vel loco, ubi accenditur, lampada^f una servetur usque in sabbato sancto ad illuminandum cereum, qui eodem die benedicendus est ordine quo in Sacramentorum continetur. Ipsa

D manæ Ecclesie archidiacono se accepisse tradidit Amalarius, in lib. iv, cap. 44: *soleo*, inquit Theodorus, *esse cum apostolico in Lateranis, quando officium celebratur de Cæna Domini*. Nihil enim ibi in eadem nocte observatur de extinctione luminum. In feria sexta nullum lumen habetur lampadum sive cereorum in ecclesia in Jerusalem, quandiu dominus apostolicus ibi Orationes solemnes facit, aut quandiu cruci salutatur; sed tamen ipsa die novus ignis accenditur, de quo reservatur usque ad nocturnale officium.

^f Non nihil diversum tradit Zacharias papa in epistola 12 ad Bonifacium, nempe moris esse ut quinta feria Paschæ, id est, ante Pascha, quando sacrum chrisma consecratur, tres lampades in secretiori loco ecclesie constitutæ ardeant usque ad tertium diem, id est, Sabbatum.

vero die omne diurnale officium insimul canunt. **22** A
A vespera autem hujus diei nuda sint altaria usque
in mane Sabbati.

VI. *Feria 6.*

33. In Parasceve media nocte surgendum est. Dicuntur **ix** Psalmi cum Responsoriis, tres lectiones de lamentatione Jeremiæ ab eo loco ubi ait: *Cogitavit Dominus dissipare*, usque *Misericordiæ Domini multæ*; tres de tractatu sancti Augustini de Psalmo **LXII**, tres de Apostolo ubi ait ad Hebræos, cap. v: *Festinemus ergo ingredi*. Deinde sequitur Matutinum. Lucernæ exstinguuntur. Luminaria autem ecclesiæ ab initio cantus nocturni inchoantur exstingui, hoc tamen ordine, ut ab introitu ipsius ecclesiæ incipiat paulatim tutare [*id est*, exstinguere], ut, verbi gratia, peracto primo nocturno, videatur pars eorum **B** tertia esse exstincta; medio nocturno iterum tertia; tertio vero expleto, exceptis septem lampadibus, nihil luminis relinquitur, quæ in Matutino hoc ordine extinguantur. In initio Psalmi primi sit custos semper paratus in loco dexteræ partis ecclesiæ prope lampadibus, ut ubi audierit Antiphonam, tenens cannam in manu sua, tutat lampadem unam. In finem Psalmi ipsius aliam sinistræ partis; sic una ex parte una, alia ex alia tutantur, usque ad Evangelium. In Evangelio vero tutatur mediana lampada.

34. Hora tertia convenient omnes presbyteri, tam civitatis, quam de suburbanis, et omnis clerus cum populo in ecclesia statuta infra urbem, non tamen in majore ecclesia; et expectant pontificem, vel qui vicem illius tenuerit. Qui dum veniens de sacra- **C** rio processerit ante altare ad orandum super oratorium, sicut mos est, statim ut surrexerit, cum silentio ascendit ad sedem; quo sedente, statim subdiaconus ascendit ad legendum, et post lectionem cantatur canticum *Domine audivi*, cum Versibus suis et dicit pontifex *Oremus*, et diaconus *Flectamus genua*, et dicit *Levate*. Et dat Orationem *Deus a quo et Judas*. Deinde sequitur altera lectio, post quam sequitur tractus **b** *Qui habitat*, vel *Evipeme*. Quo finito, pronuntiat **23** diaconus ita: *Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Joannem*, et incipit legere. Hac expleta, statim duo **c** diaconi nudant altare sindone, quæ prius fuerat sub Evangelio posita, in modum furantis. Tunc venit pontifex ante altare, et dicit: *Oremus, dilectissimi nobis, in primis pro ecclesia Dei*, et cætera per ordinem, sicut in quarta feria diximus. Cum autem ventum fuerit ad Judæos, non **D** flectunt genua. Quas ut finierit, omnes tacite exeunt

* Amalarius, sub finem cap. 12: *Restat adhuc unum in Romano Ordine, ubi præcipit ut a quinta feria usque in Sabbato sancto nuda sint altaria.*

b Hic psalmus etiam assignatur ab Amalario in Officialis lib. 1, cap. 13, ante medium, et lib. IV, cap. 34.

c Hæc verba refert ex Romano libello Amalarius, sub medium prædicti cap. 13, ante lib. 1.

d Idem Amalarius in lib. 1, cap. 14: *Post hæc monet libellus memoratus ut præparetur crux ante altare, qua salutant et osculantur omnes.*

* Idem ipse Amalarius, in prædicto cap. 15; *Qui*

foras. Presbyteri vero ecclesiarum, sive de urbe, sive de suburbanis, vadunt per ecclesias suas, ut hoc ordine cuncta ad vesperum faciant, hoc tantum mutantes, ut ubi pontifex meminit apostolicum, ipsi nominent episcopum suum.

35. Post Orationes **d** præparatur crux ante altare, interposito spatio inter ipsam et altare, sustentata hinc inde a duobus acolythis, posito ante eam oratorio. Venit pontifex, et adoratam deosculatur crucem; deinde presbyteri, diaconi, subdiaconi et cæteri per ordinem, deinde populus. Pontifex vero sedet in sede, usque dum omnes saluent. Presbyteri vero duo priores, mox ut salutaverint, intrant secretarium, vel ubi positum fuerat corpus Domini, quod pridie remansit, ponentes eum in patena; et subdiaconus teneat ante ipsos calicem cum vino non consecrato, et alter subdiaconus patenam cum corpore Domini; quibus tenentibus accipit unus presbyter patenam et alter calicem, et deferunt super altare nudatum. Pontifex vero sedet dum persalutet populus, crucem, Nam, salutante pontifice vel populo crucem, canitur semper antiphona. *Ecce lignum crucis in quo salus mundi pependit, venite adoremus*. Dicit psalmus **CXVIII**, id est, *Beati immaculati*. Qua salutata et reposita in loco suo, descendit pontifex ante altare, et dicit: *Oremus, Præceptis salutaribus moniti Pater noster*; sequitur, *Libera nos, quæ sumus, Domine*. Cum dixerint *Amen*, sumit de Sancta et ponit in calicem nihil dicens: et communicant omnes cum silentio, **24** et expleta sunt universa. Et dicit pontifex: *In nomine patris, et Filii et Spiritus sancti, pax tibi*. Respondent *Et cum spiritu tuo*. Et post paululum Vesperam dicit unusquisque privatim; et sic vadunt ad mensam.

VII. *Sabbato.*

36. Media nocte surgendum est. Dicuntur **ix** Psalmi cum Responsoriis: tres lectiones leguntur de lamentatione Jeremiæ ab eo loco ubi dicit: *Misericordiæ Domini multæ*, usque ad finem. Deinde leguntur homiliæ sanctorum Patrum ad ipsum diem pertinentes, et in candelis accendendis vel exstinguendis, sicut superius habetur **f**.

37. Post horam tertiam Sabbato procedunt qui baptizandi sunt ad ecclesiam, et ordinantur per ordinem, sicut scripta sunt masculi in dexteram, femine in sinistram. Faciens crucem sacerdos in frontibus singulorum, postea imposita manu supra capita singulorum dicit: *Nec te latet Sananas*. Ipsa expleta tangit singulis nares et aures de sputo, et dicit eis;

juxta ordinem libelli per commistionem panis et vini consecrat vinum, non observat traditionem ecclesiæ, de qua dicit Innocentius isto biduo Sacramenta penitus non celebrari. Verum an commistio hæc sit vera consecratio, in commentario nostro examinavimus.

f Amalarius sæpe laudatus, in cap. 17: *Romanus libellus narrat eodem die benedici ceram oleo mistum; indeque fieri agnos, eosque reservari usque in Octavas Paschæ*; quod hoc in libello non reperitur. Sic vero in vulgato ordine Romano, ubi de octavis Paschæ, et in libro qui Alcuino tribuitur.

Epheta, quod est adaperire, in odorem suavitatis. Tu autem effugare, diabole, appropinquabit enim iudicium Dei. Postea tangit oleo sancto scapulas et pectus, et dicit: *Abrenuntias Satanæ? Resp. Abrenuntio. Et omnibus operibus ejus? Resp. Abrenuntio. Et omnibus pompis ejus? Resp. Abrenuntio. Ego te lino oleo salutis in Christo Jesu Domino nostro propitiatus in vitam æternam. Pax tibi.*

38. Hæc expleta, ambulet in circuitum, imposita manu super capita eorum, dicat tantum excelsa voce, *Credo in Deum.* Vertit se ad feminas, et facit similiter. Postea dicuntur eis ab archidiacono: *Orate, electi, flectite genua.* Et post paululum dicit: *Levate. Complete Orationem nostram in unum, et dicite Amen.* Et Respondent omnes *Amen.* Iterum admonentur ab archidiacono his verbis: *Catechumeni recedant. Si quis catechumenus est, recedat. Omnes catechumeni exeant foras.* Iterum dicit diaconus: *Filii charissimi, revertimini in locis vestris, expectantes horam qua possit circa vos Dei gratia baptismum operari.*

25 39. Hora nona egrediuntur sacrarium pontifex, sacerdotes et cæteri, et induunt se vestimentis, cum quibus vigiliæ celebrare debent; et accenso cereo, procedunt simul omnes de sacro cum ipso cereo in ecclesiam cum silentio, nihil cantantes; et ponitur in candelabro ante altare. Et unus diaconus rogat unum de sacerdotibus vel levitis, qui ibidem revestiti astant, pro se orare; et ut surrexerit, dicit ipse diaconus *Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo.* Et dicit Orationem, sicut in Sacramentorum continetur. Postea sedent pontifex et sacerdotes in sediculis suis; diaconi permanent stantes. Ipsa expleta, dicit *Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo.* Inde *Sursum corda.* Resp. *Hubemus ad Dominum.* Inde *Gratias agamus Domino Deo nostro.* Resp. *Dignum et justum est.* Inde vero accedit in consecrationem cerei, decantando quasi canonem. Inde vero accenduntur in duobus candelabris duo cerei, et de ipso igne accendunt in omni domo, quia omnis anterior exstingui debet.

40. Deinde lector exiit se planeta; ascendens in ambonem, non pronuntiat *Lectio libri Genesis*, sed inchoata, *In principio fecit Deus cælum et terram* nam et reliquæ omnes sic inchoantur. In primis Græca legitur, deinde statim ab alio Latina. Tunc primum surgens pontifex dicit, *Oremus* et diaconus *Flectamus genua*, deinde *Levate*; et datur Oratio a pontifice, et legitur lectio Græce, *Factum est in vigilia matutina*, et ab ipso cantatur canticum hoc Græce, *Cantemus Domino.* Post hæc ascendit alius, et

legit supradictam lectionem Latine, et canticum cantat suprascriptum Latine. Deinde pontifex surgens dicit *Oremus*, et diaconus ut supra; et datur Oratio. Post hoc legitur lectio Græce. *Apprehendent septem mulieres*; et ab ipso cantatur canticum Græce, *Vinea.* Deinde ascendit alius legere suprascriptum Latine; **26** canticum Latine cantat suprascriptum. Et pontifex, *Oremus* Diaconus ut supra; et iterum legitur lectio Græce, *Scriptit Moyses canticum*; et alius ascendens legit eam Latine, Deinde pontifex vel diaconus, ut supra. Post hoc cantatur Psalmus *Sicut cervus*, Græce; et alius ipsum Psalmum Latine.

41. Post hæc pontifex directus ad populum dicit *Dominus vobiscum* et respondet, *et cum spiritu tuo*; et dicit *Oremus*; et dat Orationem directus ad Orientem. Post finitam, dicit *Dominus vobiscum* et statim veniens unus minister tenens ampullas in manibus suis, stans in dextro cornu altaris, et tunc ascendit ipse præcedens pontificem ad fontes. Tunc Deinde schola descendit ad fontes ad litaniam faciendam, expectantes parati pontificem. Secundus vero scholæ tenet vas aureum in manu sua sinistra super planetam, unde pontifex mittere debet chrisma in fontem, et jussi faciunt litaniam ternam. Deinde pontifex procedit cum omni decore, sustentatus a duobus diaconibus; et illa duo cereostata quæ ante fuerant illuminata semper ante ipsum procedunt, usque dum omnia finierint.

42. Litaniam finita, facto silentio dicit pontifex *Dominus vobiscum.* Respondent. *Et cum spiritu tuo.* Dicit *Oremus*, et dat Orationem *Omnipotens sempiternus Deus.* Item alia *Deus qui invisibili potentia.* Hic primam crucein facit, *Qui hanc aquam*, cum manu sua dividens aquam in modum crucis. Secundam, *Unde benedico te.* Similiter tertiam, *Benedico te per Jesum Christum.* Hæc omnia expleta, fundit chrisma de vasculo in fonte super ipsam aquam in modum crucis, et cum manu sua miscitat ipsam chrisma cum aqua, et spargit per omnem fontem, vel super omnem populum. Hoc facto, omnis populus, qui voluerit, accipit Benedictionem in vasis suis de ipsa aqua, antequam ibi baptizentur parvuli, ad spargendum in domibus eorum, et vineis, et campis, et fructibus eorum.

43. Deinde presbyteri aut diaconi, etiam, si necesse fuerit, et acolythi, discalceati induentes se aliis vestibus mundis vel candidis ingrediuntur in fontes intro aquam; et baptizantur primo masculi, deinde femine sub hac interrogatione: **27** *Credis in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli et terræ?* Resp.

* Aliter Amalarius. in lib. 1, cap. 29. *Additur etiam in libello memorato alter cereus, ubi dicitur: Et tunc illuminantur duo cerei, tenentibus duobus notariis, etc., quæ verba hinc absunt, sed adsunt in appendice quam mox subjiciemus.*

Hæc verba citat Amalarius in cap. 21: *Dicit libellus, de quo sæpe memoravimus, qui continet Romanum Ordinem: Non pronuntiat lectio libri Genesis, etc.*

Apposite ad hunc locum idem qui supra Amalarius, initio libri II: *Sex lectiones ab antiquis Romanis Græce et Latine legébantur (qui mos apud CP. hodieque*

servatur), ni fallor propter duas causas: unam, quia aderant Græci, quibus incognita, erat latina lingua; alteram propter unamilitatem utriusque populi. Confer Micrologum, sub finem cap. 28, et Bernonem abbatem Augiensem, cap. 7, ubi Amalarii verba sub nomine *Patrum* adducit.

† Idem ritus legitur in Codice Gellonensi, imo etiam in vulgato ordine Romano.

‡ Hæc est redditiio Symboli, quam Amalarius ait reddi Sabbato sancto secundum *Ordinem Romanum*; aliis in Cena Domni, in lib. 1, cap. 12 sub initium.

Credo. Credis et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum natum et passum? Resp. *Credo. Credis et in Spiritum sanctum, sanctum Ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam?* Resp. *Credo. Et acceptos infantes de parentibus baptizent eos sub trina mersione, tantum sanctam Trinitatem semel invocantes, ita dicendo: Baptizo te, in nomine Patris, et mergit semel; et Filii, et mergit iterum; et Spiritus sancti, et mergit tertio.*

44. Levatis autem ipsis infantibus in manibus suis, offerat eos uni presbytero; ipse vero presbyter faciens de chrismate crucem cum pollice in vertice eorum cum invocatione sanctæ Trinitatis, dicit: *Deus omnipotens, Pater Domini nostri Jesu Christi, qui te generavit ex aqua et Spiritu sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum; ipse te linet chrismate salutis in Christo Jesu Domino nostro in vitam æternam. Amen.* Et sint parati qui eos suscepturi sunt cum linteis in manibus eorum, et accipiunt ipsos a presbyteris, vel a diaconibus qui eos baptizant. Pontifex vero egreditur a fonte, habeas compositam sedem in ipsa ecclesia, ubi voluerit sedens in ea, et deportant ipsi infantes ante eum, et dat singulis stolam, casulam, et chrismale, et x siliquas; et vestiantur. Induti vero ordinantur per ordinem, sicut scripti sunt, in circuitu, et dat Orationem super eos pontifex, cum chrismate faciens crucem in frontibus eorum cum invocatione sanctæ Trinitatis, et tradit eis septiformem gratiam Spiritus sancti. Hoc autem per omnia præcaventes, ut hoc non negligant, quia tunc omne baptismum legitimum christianitatis nomine confirmatur.

45. Inferim vero schola jussa facit litaniam ante altare, primam septenam; et spatio facto faciunt alteram quinam; 28 iterum spatio facto faciunt ternas, et dum dicitur *Agnus Dei*, magister scholæ dicit *Accendite*, et tunc illuminatur ecclesia. Et procedit pontifex de sacratio cum duo cereostata, unde, sicut superius diximus, stant, sicut antea a dextris et a sinistris altaris. Litaniam expleta, dicit pontifex *Gloria in excelsis Deo*, deinde legitur *Epistola, Alluia, Confitemini Domino*, tractus *Laudate Dominum, omnes gentes*. Non cantant Offertoria, nec *Agnus Dei*, nec Communionem. Ante Evangelium, non portant lumen in ipsa nocte, sed incensum.

46. Illud autem de parvulis providendum est, ut, postquam baptizati fuerint, nullum cibum accipiant,

^a Libellus septimus meminit solius diaconi pro ministerio baptismi, num. 12.

^b Ita etiam in libello septimo. In plerisque aliis fit mentio tantum de alba veste et chrismali. Idem ritus fusior in appendice sequenti.

^c Amalarius, sub finem, cap. 27: *Dixit Romanus libellus, de quo sæpe commemoravimus; Oratione expleta facit crucem, etc.*, quæ verba leguntur in subjectæ appendice.

^d Amalarius, in fine secundæ præfationis ad librum de ecclesiasticis Officiis, meminit hujusce ritus litaniarum post baptismum, *per septenarium, et quinarium, et ternarium numerum*. Vide commentarii prævii caput 15.

nec lactentur, antequam communicent sacramenta corporis Christi; et omnibus diebus septimanæ Paschæ ad Missas procedant, et parentes eorum offerant pro ipsis, et communicent omnes. Hunc autem supradictum ordinem baptismi in hoc Sabbato paschæ, sicut et in Sabbato Pentecostes, omnimodis celebretur.

47. Item ipsa die diuturnale cursum separatim canunt in ipsa nocte post gallorum cantum; matutino irrumpente luce tenebras, surgentes in ecclesia veniunt, et mutua charitate se invicem osculantes dicunt, *Deus, in adjutorium meum*; sequitur Invitatorium cum *Alleluia*. Sequuntur tres Psalmi cum Antiphona *Beatus vir. Quatre fremuerunt, Domine, quid multiplicati sunt?* Sequuntur vero tres lectiones cum Responsoriiis. Prima lectio de Actibus apostolorum; sequitur secunda et tertia de homiliis sancti Augustini. Sequitur Matutinum cum *Alleluia*. Infra Albas Paschæ super *Venite, Surrexit Dominus vere, alleluia*, et tres Psalmos super nocturna. Imponuntur per singulas noctes usque in octavas Paschæ, id est, feria 2, *Cum invocarem, Verba mea, Domine, ne in furore tuo*; feria 3, *Domine Deus meus, in te speravi, Domine, Deus noster, In Domino confido*; feria 4, *Salvum me fac, Domine, Usquequo. Domine, Dixit insipiens. feria 5, Domine, quis habitabit, Conserva me, Domine Exaudi, Domine, justitiam meam*; feria 6, *Cæli enarrant, Exaudiat te, Dominus, Domine, in virtute tua*; feria 7, *Domini est terra, Ad te, Domine, levavi, Judica me, 29 Domine, quoniam in innocentia*. Item a Pascha usque in octavas ad omnes cursus non cantatur Responsorium, nec lectio recitatur, sed pro Versu et Responsorio cantatur Gradale, *Hæc dies, tantum prima*. Post octavas vero Paschæ super *Venite*, et super omnes Psalmos *Alleluia* cantant. In secunda feria ad *Venite*, et super tota hebdomada, *Surrexit Dominus vere, alleluia*.

VIII. *Quod sequitur habetur in eodem ms. Codice, sed dimidio folio a præcedentibus sejunctum.*

48. In diebus festis, id est Paschæ, Pentecostes, sancti Petri, Nativitatis Domini, per has quatuor solemnitates habent colligendas presbyteri cardinales, unusquisque tenens corporalem in manu sua; et venit archidiaconus, et porrigit unicuique eorum oblatas tres. Et accedente pontifice ad altare, dextralævaque circumdant altare, et simul cum illo canonem dicunt, tenentes oblatas in manibus, non super altare, ut vox pontificis valentius audiatur; et simul consecrant corpus et sanguinem Domini, sed tantum

^e Idem, in cap. 30: *Quod illuminatio cereorum; secundum libellum Romani Ordinis expectetur usque ad Agnus Dei, hoc demonstrat, quod per illum Agnum qui tollit peccata mundi unusquisque lumen accipere debet.*

^f Amalarius, sub medium cap. 31: *Ut opiner, propter mulierum imitationem dicit Romanus libellus non portari hac nocte ante Evangelium aliud nisi thymiana, etc.*

^g Multa de hoc Romano ritu observat Amalarius, in lib. iv, cap. 52.

^h Huc pertinent Amalarii verba in lib. i, cap. 12, sub medium: *Mos est Romanæ Ecclesiæ, ut in confectione immolationis Christi adsint presbyteri, et simul cum pontifice verbis et manibus conficiant.*

pontifex facit super altare crucem dextra lævaque, Cum acolythi acceperint Hostias ab archidiacono de altare, vadunt ad presbyteros, accipientes calices ^a tres qui priores sunt. Diaconibus vero frangentibus in patenam, vertit se archidiaconus ad scholam, ut incipiant *Agnus Dei*, quod tandiu cantatur usque dum complent fractionem. Nam, si necesse fuerit, licet archidiacono quemlibet vocare ad confringendum in patenam. Ibi tamen ubi pontifex non fuerit, mox ut perfrugerint diaconi excussis manibus in patenam, aspexerit, statim facit signum cum manu primus scholæ. et finiunt.

49. Quando dixerit *ab omni turbatione securi*, tunc qui in ordine fuerit diaconus junior vertit se, et recipit patenam de subdiacono, deosculans tenet eam in brachio et; dum dixerit *Per omnia sæcula sæculorum*, rumpit oblatam a latere dextro, **30** et partem quam ruperit, cum dicit *Pax Domini*, mittit in calicem, faciendo crucem ter.

50. Tunc sic agitur, quando ægritudo pontificis non fuerit. Stat pontifex ante altare. Diaconus ponit patenam super altare. Pontifex vero oblationes quas confringere solus debet ponit in patena, et confringet. Deinde stant diacones in parte dextra, et in

A parte sinistra archipresbyteri, et secundus vel quartus, vel quem voluerit pontifex; et dat unicuique eorum singulas oblationes, et confringunt cum ipso super altare in corporale; cæteras oblationes, quas superfluas habuerit, ponit episcopus, seu archidiaconus, vel qui fuerit de diaconibus, in sacculis, quos tenet acolythi; et sic ipsi deferunt ad cæteros presbyteros, qui subterius stant ad confringendum, Si autem ægritudo fuerit pontificis, ordinem quo agere debeat superius scriptum habemus.

51. Igitur diaconus quando dixerit *Per omnia sæcula sæculorum*, post *Gloria in excelsis Deo*, levant planetas in scapulas, et stant juxta pontificem; similiter levant et subdiaconi, sed cum sinu. Subdiaconus vero deschola, statim ubi imposuerit Antiphonam ad Introitum, levat planetam cum sinu. Ad completionem *Alleluia* vel Responsoria, parat se diaconus ad Evangelium legendum. Si autem diaconus ibidem non fuerit, presbyter, sicut diaconus, stat juxta pontificem, sed non levata planeta. At ubi Evangelium relegit, ibi se non parat ubi et diaconus, sed statim venit ante altare vestitus planeta, ornat altare, sicut diaconus.

APPENDIX.

I. De officiis in noctibus a Cæna Domini usque in Pascha.

1. Igitur a Dominica quam sedes apostolica Mediam voluit nuncupari, usum observantiæ credimus intimandum; unde et ea quæ ipso die dicuntur numerum dierum ostendunt, ut est illud, *Quarta decima die ad vesperum*; et paulo post, *et in quinta decima solemnitate celebrabitur*. A quod die usque ad vigiliam Dominicæ Resurrectionis in nullo Responsorio decantetur *Gloria*. A Cæna vero Domini, nec in Psalmis, nec in nullo loco decantatur *Gloria*, usque in Pascha. Eadem vero nocte surgent ad vigiliam hora noctis octava, et tunc **31** ecclesia sit omni lumine decorata. Nec more solito *Deus in adjutorium meum* dicent, nec Invitatorum, nec *Gloriam*; sed cantor incipit in Psalmis Antiphonam, sicut Antiphonario continetur. Sed et in fine nocturnæ lector Benedictionem non petit, nec presbyter more solito Benedictionem complet; et quando finit lector, non dicit *Tu autem, Domine*, sed ex verbis lectionis jubetur facere finem.

2. Lumen autem ecclesiæ ab initio cantus nocturnæ inchoatur exstingui, hoc tamen ordine, ut ab introitu ipsius ecclesiæ incipiat paulatim tutari [*Id est exstingui*], ut, verbi gratia, peracto primo nocturno, videatur eorum pars tertia esse extincta; medio nocturno iterum tertia; tertio vero expleto, exceptis septem lampadibus, nihil lumen relinquunt. Quæ in Matutinis exstinguuntur hoc ordine. Initio primi

^a Id est, calices ministeriales, qui alio nomine scyphi appellantur. Alias Gregorius II, in epistola 9 ad Bonifacium episcopum Moguntium, non scriberet congruum non esse duos vel tres calices in altario ponere,

C Psalmi sit custos semper paratus in loco dextræ partis ecclesiæ prope lampadibus, ut ubi audierit Antiphonam, tenens cannam in manu sua, tulet lampadam unam, in fine vero Psalmi ipsius tulet aliam partem sinistræ. In secundo Psalmo, cum Antiphonas audierit, tulet dextra parte aliam. Sic una ex parte una, alia tutantur usque ad ^b Evangelium, in evangelio vero tutatur mediana lampada. Ea die vero Cæna Domini, hora nona, faciunt excuti ignem de lapide, in loco foris basilica; si ibidem oratorium habuerit, in portam ibi excutiunt; sin vero in loco quo consideraverit prior, ita ut ex eo possit candela accendi. Quæ candela in arundine debet poni, et a mansionario ecclesiæ portari præsentem populo; et de ipso igne continuo in eadem ecclesia loco secreto accendatur lampada una, et servetur usque in sabato santo ad illuminandum cereum, qui eodem die benedicendus est ordine quo in Sacramentorum continetur. Et hic ordo cerei benedicendi in suburbanis civitatibus agitur.

3. Nam in catholica Ecclesia infra civitatem Romanam, mane prima. Sabbato sancto, in Lateranum venit archidiaconus in ecclesia, et fundit ceram in vas mundum majorem, et miscitat ibidem oleo, et benedicit ceram, et ex ea fundit in similitudinem agnorum, et servat eos in loco mundo. In octavas vero Paschæ dantur ipsi agni ad archidiacono in ecclesia post Missas et communionem populo, et ex eis faciunt **32** in domos suas incensum ad suffumicum *Missarum solemnitate celebrantur*.

^b Id est, usque ad canticum *Benedictus*, ex Evangelio Lucæ desumptum. Eum ad modum canticum *Magnificat* designatur infra.

gandum pro qualicumque eis eveniente necessitate. A Similiter in suburbanis civitatibus de cera faciunt

4. Hoc expleto, accipit mansionarius prior jam factam candelam in manu sua illuminatam in canna, prosequente eum populo cum supplicii silentio, ita ut summitas candelæ que illuminatur ad altare versa inclinata respiciat illam ecclesiam quam sunt ingressuri, quæ tamen prius absque lumine erit, præparatis ante altare septem lampadibus, ita compositis, ut absque ullo impedimento cujuscunque retardationis manu mansionarii cum eadem candela possint accendi, ac deinceps præparatis custodibus omni lumine decoretur ecclesia. Et ita ingrediuntur ad Missas, sicut in Sacramentorum continetur vel Antiphonario. Missa expleta, communicant ordine constituto, et servant de Sancta usque in crastinum juxta consuetudinem. Sed et ipsa ecclesia usque ad vigilias illuminata permaneat, et sicut in isto die taxavimus, sic et sexta feria faciendum est; similiter et sabbato, ea tantum ratione ut ad horam nonam excutiant ignem de lapide, sicut diximus, et a mansionario quinta feria portetur, sexta feria ab archidiacono; in Sabbato sancto ab episcopo juniore portetur. Si vero hic ordo in monasteriis agitur, quinta feria ipse ignis a custode ecclesiæ portetur; sexta feria a præposito; Sabbato vero sancto ab abbate portetur.

II. Feria 4, quod est pridie Cœnæ Domini.

5. Hora tertia conveniunt omnes presbyteri, tam civitatis, quam et de suburbanis, et omnis clerus cum populo in ecclesia statuta infra urbem expectantes pontificem, qui semper in ecclesia majore per se Orationes solemnes ipso die, sicut in Sacramentorum continetur, complet. Qui dum veniens de sacrario processerit ante altare ad orandum super oratorum, mox ut surrexerit, dicit *Oremus*, et diaconus *Flectamus genua*, postea dicit *Levate*. et pontifex [Al., presbyter] dicit *Oremus, dilectissimi nobis, in primis pro Ecclesia Dei* et cæteras per ordinem; tantummodo pro se intermittit; ad ultimum pro Judæis non flectunt genua. Quibus expletis, osculatur altare, et egreditur. Presbyteri vero ecclesiarum sive de urbe, seu de suburbanis, vadunt per ecclesias suas, ut hoc ordine cuncta faciant feria sexta, hora tertia, hoc scientes, **33** ut ubi pontifex de se intermisit, ipsi illum nominent. Postea vero hora octava [Al., nona] ingrediuntur ad Missas hoc ordine. Dicit schola Antiphonam ad Introitum, et pontifex dat Orationem. Legitur lectio una, sicut in Capitulare commemoratur. Sequitur Gradale *Ne avertas faciem tuam*. Sequitur altera lectio, post quam canticum *Domine, exaudi*, cum Versibus suis. Evangelium pronuntiabitur ita: *Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Lucam*. Qua perlecta, expletur Missa ordine suo.

^a Deest tacite in Ordine superiori, num. 30. In Colbertino: *Benedicit chrismatis ampullam olei, ordine quo supra delatam; et similiter halat in ipsa, sed*

III. Feria 5 Cœnæ Domini.

6. Hora tertia ingressi sacrarium induuntur dalmaticis, tam pontifex, quam omnes diaconi, vel omni ornamento, sedente pontifice in sella sua; et præparantur ampullæ duæ cum oleo, quarum melior defertur pontifici, ut accepto balsamo et commiscitato cum oleo manu sua impleat eam. Illam vero aliam ministri retineant plenam. Et pontifex lotis manibus procedit cum septem cereostata ad Missas. Dicta Antiphona ad Introitum, dicit Orationem. Legitur Apostoli lectio: *Fratres, convenientibus vobis in unum*, usque *Ut non cum hoc mundo damnemur*. Sequitur Grad. *Christus factus est pro nobis*. Legitur Evangelium secundum Joannem cap. cxii [Al., cxvi]. *In illo tempore, sciens Jesus quia venit hora ejus, usque quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis*. Et deinceps peragitur Missa ordine suo. Qua expleta, communicat solus pontifex ante altare, et diaconus confirmat eum cum calice illa tantummodo die. Postquam communicaverit, ponet calicem super altare. Deinde accepta a subdiacono patena, ponit juxta calicem de latere sinistro, et statim cooperitur a duobus diaconibus utrumque de sindone munda, quam prius præparaverant in ora altaris e regione pontificis.

7. Post corporalem expansam, continuo duo acolythi involutas ampullas cum sindone alba serico, ita ut videri possint, a medio tenent in brachio projectis sindonibus super scapulam sinistram, ita ut pertingant scapulam dextram, quatenus possint dependentia retineri; a quibus sub humero stantibus venit subdiaconus, et accipit ampullam commistam unam cum sindone, et dat eam archidiacono, et ille defert pontifici ante altare. Tunc pontifex respiciens ad Orientem, **34** et diaconus [Al., archidiaconus] tenet ante ipsum ampullam in sinistro brachio revolutam sindone, ut supra præfiximus. Et dicit pontifex *Sursum corda*. Respondetur *Habemus ad Dominum*. Et intrat in consecratione chrismatis excelsa voce. Sed antequam benedicatur, halat ter in ampullam. Qua expleta, benedicit ampullam olei tacite, ordine quo supra delatam, et similiter halat in ipsa ter. Ampulla autem quæ cum chrismate est, statim ut benedicta fuerit, cooperitur, ut a nemine nuda videatur; sed tenente eam acolytho, omnes eam per ordinem salutant. Nam episcopus et diaconi prius eam nudam salutant. Hoc expleto, ablutis manibus pontifex venit ante altare, et communicat omnis populus ordine suo. A feria quinta vespere nuda sint altaria usque mane Sabbati, et ipsa die ad Vesperas non cantatur Responsorium.

8. Feria sexta, ^b hora tertia, procedit pontifex, vel qui vicem illius tenuerit, in ecclesia statuta infra urbem, non tamen in majore ecclesia. Qui dum veniens de sacrario processerit ante altare ad orandum

tacite ipsam benedicit ampullam, quæ cum chrismate est. Statim ut benedicta fuerit, etc.

^b Colbert.: *Feria 6, hora tertia, convenient omnes*

[*Al.*, adorandum] super oratorium, sicut mos est, statim ut surrexerit, cum silentio ascendit ad sedem. Quo sedente, statim subdiaconus ascendit ad legendum; et post lectionem cantatur canticum *Domine, audi*, cum versibus suis, et dicit pontifex *Oremus*, Diaconus *Fletamus genua, Levate*. Et dat Orationem *Deus a quo et Judas*. Deinde sequitur alia lectio, post quam sequitur Tractus *Qui habitat*. Quo finito, legitur Passio Domini secundum Joannem. Qua perlecta usque *Super vestem meam miserunt sortem*, statim duo diaconi nudant altare sindone, quæ prius fuerat sub Evangelio posita, in modum furantis. Finito Evangelio, tunc venit pontifex ante altare, et dicit *Oremus*, et diaconus *Flectamus genua*, et orat diutissime, et dicit *Levate, Oremus dilectissimi nobis, in primis pro Ecclesia Dei, et cætera* per ordinem, sicut supra in quarta feria diximus. Quas ut finierit omnes tacite exeunt foras. ^b Presbyteri vero ecclesiarum, sive de Urbe, **35** seu de suburbanis, vadunt perecclesias, et hoc ordine cuncta ad vesperum faciunt, hoc tantum mutant, ut ubi pontifex meminit apostolicum, ipsi nominent suum. Ad vesperum vero tam in ecclesia, in qua pontifex dicit Orationes, quam in cæteris ecclesiis presbyterorum, post Orationes præparatur crux ante altare, interposito spatio inter ipsam et altare, sustentata hinc inde a duobus acolythis. Posito ante eam oratorio [*Al.*, Posita ea ante oratorium] venit pontifex, et adoratam deosculatur crucem; deinde episcopi, presbyteri, diaconi, et cæter iper ordinem deinde populus. Pontifex vero sedet in sede usquedum omnes saluent. Presbyteri vero duo priores mox ut salutaverint, intrant in sacrarium, vel ubi positum fuerat corpus Domini, quod pridie remansit, ponentes eum in patenam, et subdiaconus teneat ante ipsos calicem cum vino non consecrato, et alter subdiaconus patenam cum corpore Domini. Quibus tenentibus, accipit unus presbyter prior patenam, et alter calicem, et deferunt super altare nudatum. Pontifex vero sedet dum persalutat populum crucem. Nam, salutante pontifice vel populo crucem, canitur semper Antiphona: *Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit, venite adoremus*. Dicitur ad repetendum psalmus cxviii. Qua salutata et reposta in loco suo, descendit pontifex ante altare, et dicit: *Oremus. Præceptis salutaribus. Pater noster*. Sequitur, *Liberanos, quæsumus, Domine*. Cum dixerint *Amen*, sumet de Sancta, et ponet in calice, nihil dicens, et communicant omnes cum silentio, et expleta sunt universa.

9. Sabbato sancto veniunt omnes in ecclesiam, et

presbyteri, tam civitatis quam de suburbanis. et omnes clerici cum populo in ecclesia statuta infra Urbem, non tamen in majore ecclesia, et expectent pontificem vel qui vicem illius tenuerit. Qui dum veniens de sacrario etc.

^a In Colbert. : *Eripe me, Domine; in superiori vero Ordine: qui habitat, vel Eripe me.*

^b Hæc desunt in Codice Romano usque ad hæc verba, *Ad vesperum vero, etc.*

^c Hæc totidem verbis ex libello Romano refert

tunc illuminantur duo cerei, tenentibus ^c duobus notariis, unus in dextro cornu altaris, et alter in sinistro. Et ascendit lector in ambone. Non pronuntiat *Lectio libri Genesis*, sed inchoat *In principio* plane. Similiter et alias lectiones. Ante *In principio* non dicit Orationem. Post expletas Orationes et lectiones, statim veniens unus minister, tenens ampullas in manibus suis, stans in dextro cornu altaris; et tunc ascendit ipse præcedens pontificem ad fontes. Tunc deinde schola descendit ad fontes ad litaniam faciendam, expectantes parationem pontificis; et non finiunt litaniam, dicentes *Agnus Dei* semper usquedum pontifex venerit, et annuat eis ut sileant.

36 Secundus vero scholæ tenet vas aureum in manu sua sinistra super planetam, unde pontifex mittat chrisma in fonte. Deinde pontifex procedit cum omnidecore, sustentatus duobus diaconibus; et illa duo cereostata quæ ante fuerunt illuminata semper ante ipsum præcedunt, usquedum omnia finierit [*Al.*, fuerint completa]. Mox ut venerit ante fontes, stans benedicit fontes, ut mos est, Hic primum crucem facit. *Qui hanc aquam*, cum manu sua dividens aquam in modum crucis; secundum: *unde benedico te*; similiter tertiam: *Benedico te per Jesum Christum*. Post fontes benedictos, mittit chrisma cum vase aureo, et aspergit [*Al.*, expandit] aquam cum manu super populum. Tunc baptizat, et redit in sacrarium, expectans, ut cum vestiti fuerint infantes, confirmet eos.

^c 10. Deinde schola jussa facit litaniam ante altare: primam septenam; spatio facto faciunt alteram quinam; intervallo facto faciunt tertiam ternam. Et dum dicitur *Agnus Dei*, magister scholæ dicit excelsa voce *Accendite*, et tunc illuminatur ecclesia. Et procedit pontifex de sacrario cum duobus cereostatis, unde superius diximus, et stant sicut antea a dextris et sinistris altaris. Litaniam expleta, dicit pontifex *Gloria in excelsis Deo*; deinde legitur Apostolus, *Alleluia, Confitemini Domino*. Tract. *Laudate Dominum, omnes gentes*. Non d cantent Offerenda nec *Agnus Dei*, nec Communionem. Ante Evangelium non portant lumina in ipsa nocte, sed tantum incensum. Episcopus debet dicere quando mittit chrisma in frontibus infantum: *In nomine Patris, Et Filii, et Spiritus sancti, pax tecum*. Respondetur *Et cum spiritu tuo*.

^d 11. A Pascha usque in Octavas Domini ad omnes cursus non cantatur Responsorium, nec lectio recitatur; sed pro Versu et Responsorio cantatur Gradale *Hæc dies quam fecit Dominus*, tantum ^e semel. In Dominicum Paschæ super *Venite* dicitur *All.*

Amalarius, lib. 1, cap. 20, ut superius præmisimus.

^d Apposite ad hunc locum Walafridus Strabo, in cap. 22, existimat *priscis temporibus Patres sancti silentio obtulisse vel communicasse, quod etiam hætenus, inquit, in Sabbato sancto Paschæ observamus.*

^e In quibusdam Mss. legitur *prima*, quod scriptores male reddiderint (ut quidem puto) hanc notam i. quæ *unum, primum et semel* pro rei natæ occasionem significat.

ante *Præoccupemus faciem ejus*, et per omnes Psalmos cantatur *Alleluia*. In secunda feria ad *Venite* et per totam hebdomadam dicunt Antiphonam *Surrexerit Dominus vere, All.*

12. Ad vespervas diei Paschæ sancti, conveniente schola **37** temporius cum episcopis et diaconibus in ecclesia majore ad locum ^b crucifixi, incipiunt *Kyrie eleison*, et veniunt usque ad altare. Ascendentibus diaconibus in ^c pogium, episcopi et presbyteri statuuntur in locis ^d suis, et schola ante altare. Finito ^e *Kyrie eleison*, annuit archidiaconus primo scholæ; et ille inclinans se illi, incipit *Alleluia* cum Psalmo *Dixit Dominus Domino meo*. Post hunc annuit secundo, vel cui voluerit: sed et omnibus incipientibus hoc modo præcipit. Dicit igitur *Alleluia* cum Psalmo cx. Sequitur post hunc primus scholæ cum paraphonistis infantibus *Alleluia*; et respondent paraphonistæ. Sequitur subdiaconus cum infantibus *Alleluia, Dominus regnavit*, et reliqua; et semper respondent paraphonistæ, et annuntiant Vers. 2 infantibus, *Parata sedes tua Deus*. Item Vers. 3, *Elevaverunt flumina, Domine*. Post hos Versus salutatur primus scholæ archidiaconum, et illo annuente incipit *Alleluia* cum melodiis infantum. Qua expleta, respondent paraphonistæ semel. Post hanc incipit tertius *Alleluia* cum Psalmo cx. Hunc sequitur *Alleluia, Pascha nostrum immolatus est Christus*. Vers. *Epulemur in azymis*. Hoc expleto ordine quo supra, incipit archidiaconus in ^f Evangelio Antiphonam *Sicito quod Jesum quæritis*, vel *Jesum quem quæritis*. Post hæc dicit sacerdos Orationem, et descendunt fontes cum Antiphona *In die resurrectionis meæ*. Quam ut finierint, dicit primus scholæ *Alleluia*, cum Psalmo cxii. Sequitur *Aleluia, O Κύριος ἰθασιεύσεν*. Item Versum *καὶ γὰρ ἑστέρωσε τὴν οἰκουμένην, ἢ τὴν οὐ σαλευθήσεται*. Finito ordine quo supra, post hanc sequitur diaconus secundus in Evangelio Ant. *Venite et videte locum ubi positus erat Dominus All, all*. Deinde dicit sacerdos Orationem, et tunc vadunt ad sanctum Joannem ^g ad Vestem, canentes **38** Ant. *Lapidem quem reprobaverunt*. Deinde *All*, cum Psalmo cxiii. Deinde primus scholæ dicit cum pue-

ris *All. Venite exsultemus Domino*. Vers. 2, *Præoccupemus faciem ejus*. Vers. 3, *Hodie si vocem ejus*. Post hoc sequitur diaconus Ant. *Cito eunte dicit discipulis ejus*. Deinde Oratio semper absque *Kyrie eleison*, et tunc vadunt ad sanctum ^h Andream ad crucem, canentes Ant. *Vidi aquam egredientem de templo a lateredextro All, et omnes ad quos pervenit aqua ista salvi facti sunt, et dicent All, all*. Post hæc dicant *All*, cum Psalmo cxiv. Quo finito, schola incipit *All. Venite exsultemus Domino*, et reliqua ut supra. Post dicitur Ant. *Cito euntes*, deinde Oratio. Deinde descendunt primates ecclesiæ ad accubita, iavitante notario vicedomno, et bibunt ter, de Greco ⁱ semel, de Pactis semel, de Procoma semel. Postquam biberint omnes presbyteri, et omnes diaconi, seu subdiaconi, vel omnes acolythi per singulos titulos, redeunt ad faciendos Vespervas, et bibent de dato presbyteri. Hæc ratio per totam hebdomadam servabitur usque in Dominicam in Albis.

13. Feria secunda ad Vespervas iterum ad Lateranis ordine quo supra ingrediuntur, his, *All*, mutantur post Psalmum cx. *All. Domine refugium factus es nobis a generatione et progenie*. Vers. 2 *Præoccupemus montes fierent aut firmaretur orbis terræ, a sæculo et usque in sæculum tu es, Deus*. In Evangelio dicit diaconus Ant. *Nonne sic oportuit pati Christum, et intrare in gloriam suam All*. Data Oratione descendunt ad fontes cum Ant. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est, et est mirabile in oculis nostris All, all*. Deinde, post Psalmum cxii, sequitur *All. Ὁ ποιμαίνων τὸν Ἰσραὴλ πρόσχες, ὁ ὀδηγῶν ὡσεὶ πρόβατον τὸν Ἰωσήφ. Ὁ καθήμενος ἐπὶ τὸν χροουβίμ ἰμψάνθη, ἐναντίον Ἐρραὶμ καὶ Βεναμὶν, καὶ Μανασσῆ (Psal. LXXIX, 1, 2). Ἀμπέλον ἐξ Αἰγύπτου μετῆρας. Ἐξέβαλες ἔθνη καὶ **39** κατεφύτευσας αὐτὴν. Ὀδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς, καὶ ἐπλήρωσε τὴν γῆν. (Ibid. 9, 10)*. Post hunc in Evangelio Ant. *Cognoverunt Dominum All, in fractione panis, All*. Et data Oratione cum Antiphona; qualem volueris pro loco, descendunt ad sanctum Andream, dictoque psalmo cxiii, sequitur *Alleluia, In exitu Israel ex Ægypt, domus Jacob de populo barbaro*.

* Confer vulgatum Ordinem Romanum, a pag. 80, ubi multa quæ hic referuntur, omnino vero Græca.

^b Id est ad locum ubi crucifixi statua trahi in basilica transversæ inposita erat, qui ritus hodie quoque ^d apud nos servatur, vix apud Romanos.

^c Pogii nomine hic intellige locum cancellorum, quibus sanctuarium a choro dirimitur, sic dictum quod per gradus sensim assurgeret.

^d Id est pone altare in circuitu apsidæ, ubi presbyterium erat, exstatque Romæ etiam nunc in antiquioribus basilicis.

^e Idem legitur in vulgato Ordine Romano, pag. 80, col. 1. Quanquam hoc videtur contrarium Amalario, cujus hæc verba sunt in lib. iv, cap. 23: *Habemus scriptum in Romano Ordine ut dicatur Kyrie eleison sive Christe eleison ad illum cursum in memoratis diebus, sed sine retractione cantemus Hæc dies, etc.* Confer num. 12, infra. Numeri Romani post Versus exstant tantum in Colbertino

^f Hoc loco et in consequentibus Evangelium pro cantico magnificat usurpatur.

^g Deest in quibusdam ad Vestem. Apud vulgatum Alcuinum. ad sanctum Joannem ad Fontes seu ad Vestem. Exstat nunc quoque oratorium sancti Joannis Baptistæ ad Fontes Lateranenses, a beato Hilario papa constructum; quod, quia fortasse baptizandi vestes ibi deponebant, eademque jam baptizati ibidem resumebant, dictum est sancti Joannis ad Vestem,

^h Templum sancti Andree proximum erat basilicæ Vaticanæ a Symmacho papa constructum.

ⁱ In Vulgatis legitur de Græco primo, de Pactisi secundo, de Procovia tertio. In Codice Vaticano, de Græco, 1, de Pactasi, et uno de Procoma: atin Colbertino distincte, de Græco 1, id est, semel, de Pactis 1, de Procoma 1. Denique in Viadocinensi, de Græco primo, de Pactisi secundo, de Procovia tertio. Pacti et Procoma seu Procovium loca erant, ubi hoc genus vini nascebatur. In editis et in Codice Colbertino desunt hæc verba, bibunt de dato presbyteri, quæ habentur in Vaticano.

Vers. 2. *Facta est* Vers. 3, *Nare vidit*. In Evangelio Ant. *Surrexit Dominus vere, All., et apparuit Petro All.* Sequitur Oratio.

13. Feria 3, ad vesperum iterum ad Lateranis. Post Psalmum cxī, *Alleluia, Paratum cor meum, Deus paratum cor meum, cantabo et psalmum dicam Domino*. Vers. 2, *Ezsurge, gloria mea*. Vers. 2, *Ut liberentur dilecti tui*. In Evangelio Ant. *Stetit Jesus in medio discipulorum suorum*. Et data Oratione descendunt ad fontes cum Ant. Post Psalmum cxvi sequitur *Alleluia*. Προστίχεται λόγος μου, τῷ νόμῳ μου κλίνωται τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου (Psal. lxxvii, 1), Vers. Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς. In Evangelio Ant. *Vide manus meas, data Oratione*. Item ad sanctum Andream. post Psalm. cxiii, dicit *Alleluia, Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, in conspectu angelorum*. Vers. 2, *Adorabo ad templum sanctum tuum*. Vers. 3, *Super misericordia tua*. In Evangelio Ant. *Isti sunt sermones, quos dicebam vobis*.

15. Feria 4, post Psalmum cxī, *All., all., Te decet hymnus, Deus, in Sion*. Vers. *Replebimur in bonis domus tuae*. In Evang. Ant. *Mittite in dextram navigii rete*. Data Oratione itur ad fontes. Post Psalm. cxiii, *Alleluia, Confitemini Domino, et invocate nomen ejus*. Vers. 2, *Cantate ei, et psallite ei*. Item Vers. 3, *Laudamini in nomine sancto ejus*. In Evangelio Ant. *Dixit ille discipulus quem diligebat Jesus, Petro, Dominus est, all.*, data oratione. Item ad sanctum Andream, Post Psalmum cxiii, inchoantes *Hæc dies, respondent omnes: Quam fecit Dominus, sine Antiphona*. In Evangelio Ant. *Hoc jam tertio manifestavit*. Per titulos tantummodo Psalm. cum *Alleluia* dicunt vel Grad. *Hæc dies quam fecit Dominus*. Ant. *Tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. Ascendo ad patrem meum. Item venit Maria nuntians discipulis*.

16. Feria 5, post Psalmum cxī [All., cxii] All.,

* Ita in utroque Codice, Vaticano et Colbertino.

^b Alium Ordinem Romanum præ oculis habebat Amalarius, cum scriberet in libro Antiphonarum. cap. 52, *In sexta feria ante ponitur Responsorius Hæc dies...*

^a *Lætatus sum*. Vers. 2. *Stantes erant, Item Vers. Rogate quæ ad pacem sunt*. In Evangelio Ant. *Undecim discipuli*. Data Oratione, descendunt cum Ant. ad crucem, 40 ad cubicellum ^d Rigodem. Post Psalm. cxiii, grad. *Hæc dies quam fecit Dominus*. Ant. *Data est mihi omnis*. Inde post Orationem ad fontes. Post Psalmum cxiii, *Alleluia, Qui confidunt in Domino*. Vers. *Montes in circuitu ejus*. Item Vers. 3, *Ut non extendant justi*. In Evangelio Ant. *Euntes docete omnes gentes*. Item Ant. *Dixit Jesus discipulis suis, afferte*, Item Ant. *Ecce ego vobiscum sum Alleluia, omnibus diebus, alleluia*.

17. Feria 6, ^b post psalmum cxv [All., cxī], *All., Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia Vers Notum fecit Dominus*. In Evangelio Ant. *Gavisus sunt discipuli. all.* Data Oratione, descendunt ad fontes. Post Psalm. cxī [all. cxv.] *All. Oi οὐρανοὶ διεκγούθησαν δοξάν Θεοῦ. Ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀνεργήσῃ τὸ σπέρμα [Psal. xviii 1 et 2] Vers. Πρώτα τῆ ἡμερᾶ ἐσηύθηται ῥῆμα, καὶ οὐξ ἕκαστὸν ἀνεργήσῃ γράσιν*. In Evang. Ant. *Accipite spiritum sanctum*.

18 Sabbato, post Psalmum. cxī [All., cx] *Alleluia*. Δεῦτε ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, ἀλαλέσωμεν τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρι ἡμῶν. (Psal. xciv, 1) Vers. Προρβήσωμεν τὸ προσωπο αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, καὶ ἐν ψαλλοῖς ἀλαλέσωμεν αὐτῷ. Vers. Ὅτι Θεὸς μέγας Κύριος, καὶ βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Et in eadem ecclesia sequitur Ant. *Quia vidisti me, Thoma, credidisti; beati qui non viderunt et crediderunt*. Psalm *Beatus vir qui timet Dominum*. Post hunc *Alleluia, Omnes gentes plaudite manibus*. Vers. 2, *Quoniam Dominus summus terribilis*. Vers. 3, *Ascendit Deus in jubilatione*. In Evangelio Ant. *Mitte manum tuam et cognosce* Item Ant. *Misi digitum meum*. Item Ant. *Hæc autem scripta sunt: et data Oratione finitur in nomine Domini*.

Explicit feliciter Deo juvante. Amen.

inter duo Alleluia. . . . de quibus scribitur in Ordine Romano: Usque ad diem octavam Paschæ, juxta Romanam consuetudinem, memoratum cursum celebramus, etc.

41 ADMONITIO IN SECUNDUM ORDINEM ROMANUM.

1, Qui hic sequitur Ordo Romanus, primo loco editus est a Cassandro et Hittorpio. Onufrius Panvinius existimat eum esse Ordinem Gelasianum, qui a Gregorio Magno fuerit emendatus. At tamen Ordo præmissus plura continere videtur antiquioris ritus, quale est illud, quod *sancta*, id est Eucharistia, initio Missæ pontificalis, nempe in Processione ad altare, ex secretario seu sacristia deferantur; quod eadem in calicem mittantur, præter particulam ex Hostia recens consecrata. At in sequenti Ordine pontifex ad altare perveniens *adorat sancta*, quæ proinde in altari jam extitisse necesse est, non in secretario, ut in alio Ordine Romano: nec mentio fit nisi de una particula in calicem missa.

2. Verum nihilominus hic Ordo antiquissimus est, utpote quem per partes explicavit Amalarius, Egloga in ipsum Ordinem edita, quam vir clarissimus Stephanus Baluzius ex veterrimo Codice sancti Galli vulgavit in appendice capitularium. Eamdem visum est hic exhibere inter Probationes librorum Ritualium. Hæc ipsum Ordinem Romanum præ oculis habebat Micrologus, in cap. 9, ubi tria, observat ex Ordine Romano, quæ in hoc solo leguntur: nempe signum crucis in fronte et in pectore ad Evangelii lectionem; baculorum item depositio; et statio diaconi legentis versus Meridiem, non versus Septentrionem. In Editis inscribitur: *Ordo Processionis ad ecclesiam sive ad Missam*. Aptior videtur titulus sequens.

ORDO ROMANUS II.

DE MISSA PONTIFICALI.

42 1. Denuntiata statione diebus festis, primo mane præcedit omnis clerus pontificem ad ecclesiam, exceptis qui obsequio illius comitantur, qui ordine suo scribuntur, expectantes pontificem in ecclesia. Sed dum venerit pontifex prope ecclesiam, exeuntes acolythi et defensores ex regione illa, cujus dies ad officium fuerit in obsequio, præstolantur eum loco statuto, antequam veniat ubi descendurus est. Similiter et presbyter tituli vel ecclesiæ ubi statio fuerit, una cum majoribus domus illius civitatis, vel Patre diaconis (si tamen illa ecclesia diaconis fuerit), cum subdito sibi presbytero et mansionario, thymiamateria deferentibus in obsequium illius, inclinato capite dum venerit. Acolythi quidem cum defensoribus primum, deinde presbyteri cum suis petita Benedictione, divisim hinc inde partibus, prout militant, præcedunt pontificem usque ad ecclesiam.

2 Cum vero ecclesiam introierit pontifex, non ascendit continuo ad altare, sed prius intrat in secretarium, sustentatus a diaconibus, qui eum susceperint de sellari descendente; ubi cum intraverit, sedet in sella sua. Et diaconi, salutato pontifice, egrediuntur e secretario, et ante fores ejusdem mutant vestimenta sua. Et parat Evangelium qui lecturus est, reserato sigillo ex præcepto archidiaconi super planetam acolythi. Pontifex autem per manus subdiaconorum regionariorum mutans vestimenta solemnna, ordinabiliter compositis per primicerium et secundicerium vestimentis ejus, ut bene sedeant, novissime per diaconum vel subdiaconum, cui ipse juserit, pallio superinduitur, et configitur per acus in planeta retro et ante, et in humero sinistro. Deinde subdiaconus regionarius porrigit ei mappulam, inclinans se ad genua ipsius.

3. His ita compositis, invitante ad regiam secretarii præfati subdiacono **43** scholam, quartus scholæ, qui semper nuntiat pontifici de cantoribus, astans ante faciem pontificis, et nutum ejus ad psallendum expectans, statim dum innuit ei, egreditur ante fores secretarii, et dicit *Accendite*. Qui dum incenderint, statim subdiaconus sequens, tenens thymiamaterium aureum pro soribus, ponit incensum, ut pergat ante pontificem. Et ille quartus scholæ ad priorem vel secundum sive tertium, inclinato capite, dicit *Domini jubete*. Tunc statuuntur duæ acies in choro per ordinem ab utroque latere, et mox incipit prior scholæ Antiphonam ad Introitum. Subdiaconi vero de schola levant planetas cum sinu: quorum vocem diaconi dum audierint, continuo intrant ad pontificem in secretarium.

^a Amalarius, in Egloga: *Candelæ primo ab acolythis illuminantur extra ecclesiam, etc.*

^b Id est, Eucharistiam, Amalarii Egloga ad hunc locum: *Episcopus veniens ante altare, adorat primo Sancta, et postea pacem dat presbyteris, etc.*

4. Tunc pontifex elevans se, dat manum dexteram duobus presbyteris; et illi, osculatis manibus ipsius procedunt cum ipso sustentantes eum, præcedentibus ante eos diaconibus septem. Tunc ministri cum thymiamaterio et thuribulis non amplius ternis, procedunt ante ipsum mittentes incensum, et septem acolythi portantes septem cereostata ^a foras ecclesiam accensa, procedunt ante pontificem usque in chorum. Post thuribula portatur Evangelium propius episcopo. Eadem autem Processio fit ab Austro in Septentrionem. Tunc procedit pontifex, et antequam veniat ad scholam, dividuntur cereostata, quatuor ad dexteram, tria ad sinistram. Et pertransit pontifex in caput scholæ, et in gradu superiore, inclinato capite ad altare, primo adorat ^b Sancta, et stat semper inclinatus usque ad versum ^c prophetalem.

5. Tunc surgens, et faciens crucem in fronte sua, dat pacem presbyteris duobus, et diaconibus omnibus, qui dextera lævaque sunt, de altiore gradu numero minori; et de inferiore, majori; et respiciens ad priorem scholæ annuit ei, ut dicat *Gloria Patri*. Et prior scholæ inclinans se pontifici, dat gloriam Trinitati. Et pontifex a sæpeditis presbyteris in superiorem ducendus est gradum, non omnino ad altare. In quo etiam loco figendus est gressus, usquequo presbyteri primum, et tunc duo et duo diaconi altaris cornua osculentur, **44** et novissime archidiaconus solus. Evangelium vero, statim postquam ad altare ventum fuerit, superponitur. Subdiaconi autem quasi quadam linea porrecti, usque ad altare progredientes, simul se inclinant coram eo, atque Evangelio (ut prædictum est) superposito, redeuntes in chorum, quatuor in dextera, et tres in sinistra parte consistunt. Diaconi vero, sicut prius, stantes retro episcopum inclinati, quando dicitur *Sicut erat in principio*, surgunt ut saluent latera altaris prius, id est ante ^d episcopum, duo et duo vicissim, et redeunt ad episcopum. Tandem episcopus osculatur Evangelium et altare, et pergat ad dexteram altaris ad sedem suam, et stat erectus versus Orientem; et diaconi retro illum, unus post unum stantes erecti, plures ad dexteram, pauciores ad sinistram altaris. Schola vero ad nutum diaconi imponit litaniam *Kyrie eleison, Christe eleison*, et reliqua. Et continuo acolythi ponunt cereostata in pavimento ecclesiæ, quatuor quidem in dexteram partem, et tria in sinistram, vel (ut alii volunt), lineatim ad Austro in Septentrionem.

6. Litaniam finita, incipit solus pontifex clara voce Hymnum *Gloria in excelsis Deo*, si tempus fuerit.

^c Id est, usque ad repetitionem Versus seu Antiphonæ ad Introitum, quæ Antiphona ex Prophetæ Psalmis semper desumpta est.

^d Hoc nomine pontifex non raro absolute appellatur.

Deinde vero totus respondet chorus *Et in terra pax hominibus*; et non sedet prius episcopus, antequam dicant post Orationem primam *Amen*. Postea salutans populum pontifex dicit *Pax vobiscum*, sive *Pax vobis*. ^a Resp. *Et cum spiritu tuo*. Deinde dicit *Oremus*. Sequitur Oratio prima, quam Collectam dicunt, usque *Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti per omnia sæcula sæculorum*. Resp. *Amen*. Tunc tolluntur cereostata de loco in quo prius steterant, ut ponantur in una linea ab Oriente in Occidentem per mediam ecclesiam. Post primam autem datam Orationem, pontifex sedet ^b versus ad populum, et presbyteri cum eo ad nutum ejus, et diaconi stant ante pontificem. Subdiaconi autem ascendunt ad altare, statuantes se ad dexteram, sive sinistram.

7. Subdiaconus vero qui lecturus est, mox ut viderit post pontificem ⁴⁵ presbyteros residentes, ascendit in ambonem ut legat, non tamen in superiorem gradum, quem solus solet ascendere qui Evangelium lecturus est. Postquam legerit, cantor cum cantorio sine aliqua ^c necessitate ascendit, non superius, sed stat in eodem loco ubi et lector, et solus inchoat Responsorium, et cuncti in choro respondent, et idem solus Versum Responsorii cantat. Si fuerit tempus ut dicatur *Alleluia*, bene; sin autem, Tractus; sin minus, tantummodo Responsorium. Cantor vero qui inchoat *Alleluia*, ipse solus cantat Versum de *Alleluia*. Ipse iterum *Alleluia* dicit, stans in eodem gradu, id est inferiore ^d.

8. Deinde diaconus osculans pedes pontificis, petitaque Benedictione, venit ante altare, et osculans Evangelium, levat in manus suas Codicem in quo lecturus est, et partem ejus in dextero humero ponens, vadit ad ambonem. Et procedunt ante ipsum duo subdiaconi cum duobus thuribulis, sive uno, levantes thymiamaterium de manu subdiaconi sequentis, mittentes incensum. Et duo acolythi portantes duo cereostata, venientes ante ambonem, dividuntur a se, et transeunt subdiaconi et diaconi cum Evangelio per medium eorum. Subdiaconi autem duo cum thuribulis ante Evangelium in ambonem ex una parte ascendentes, et ex altera parte statim descendentes.

^a Addunt Editi: *Sacerdos autem, Dominus vobiscum*.

^b Addunt libri editi, *tribus horis*, sod perperam, ut quidem videtur. Certe Amalarius, in Egloga sua, nihil de illis *tribus horis* habet, *Ideo vero altior locus positus est episcopis, ut ipsi superintendant*, etc. Ita ille.

^c Forte, *sine aliqua cessatione*. Quanquam egloga innuit cantorem *indifferenter* posse ascendere superius.

^d Editi inserunt hæc verba: *sequitur jubilatio, quam Sequentiam vocant*. At de his nihil in Egloga. Certe nec Sequentiæ (quas vocant) id est rhythmicæ illæ cantiones quæ inter *Alleluia* et Evangelium a nobis quandoque inseruntur, non erant in usu ante Notkerum Balbulum, qui earum auctor perhibetur, mortuus anno 912.

• Ita observat Egloga sæpissime laudata.

^f Egloga nullam facit mentionem de pectore, sed tantum de fronte. Micrologus tamen utrumque habet

redunt stare ante gradum descensionis ambonis. Ille autem absque thymiamaterio vertens se a diaconum, porrigit ei brachium suum sinistrum, in quo ponit Evangelium, ut manu subdiaconi aperiat ei locus in quo signum lectionis, positum fuerit; in venioque loco lectionis, ascendit in ambonem in superiorem gradum, et dicit *Dominus vobiscum*. Respondent omnes *Et cum spiritu tuo*. Quo audito, vertit se pontifex, et omnis sacerdotalis gradus, sive omnis populus fidelis ad ^e Orientem. Et postquam dixerit *Sequentia sancti Evangelii secundum Lucam*, sive *Marcum*, et reliqua, facit crucis signum in fronte sua idem diaconus, et in ^f pectore; similiterque episcopus et ⁴⁶ omnis populus; et revertuntur ad Evangelium. Sed et ^g baculi omnium deponuntur de manibus, et in ipsa hora, neque corona, neque aliud operimentum super capita eorum habetur. Ipse vero diaconus stat versus ad ^h meridiem, ad quam partem viri solent confluere, alias autem ad Septentrionem. Sed et candelæ in pavimento, prædicante eo Evangelium, de manibus acolythorum juxta ambonem deponuntur usque finitum tempus Evangelii. Perlecto evangelio, iterum se signo sanctæ crucis populus munire festinat, et descendente diacono de ambone, subdiaconus qui in filo stat, recipit Evangelium; quod tenens ante pectus suum super planetam, porrigit osculandum primum episcopo ⁱ, deinde omnibus per ordinem graduum qui steterint, et universo clero, nec non et populo, deinde conditur in loco suo.

9. Post lectum Evangelium, ^j candelæ in loco suo exstinguuntur, et ab episcopo ^k *Credo in unum Deum* cantatur; et thuribula per altaria portantur, et postea ad nares hominum feruntur, et per manum fumus ad os trahitur. Deinde salutatur episcopus populum dicens *Dominus vobiscum*; postea dicit *Oremus*. Tunc canitur Offertorium cum Versibus. Tunc venit subdiaconus, ferens in brachio dextro patenam, et in sinistro calicem, in quo recipiuntur amulæ populorum; et super calicem, corporale, id est sindonem, quod accipiens diaconus ponit super altare a dextris, projecto capite altero ad diaconem secundum, ut expandant. Deinde transit sacerdos ad suscipiendas

in cap. 9.

^g Eglogæ auctor: *Post hæc baculi deponuntur a manibus*, etc. Hi erant baculi quibus innitebantur stantes ad orandum ne statio esset molestior. Et infra: *Neque coronam, neque aliud operimentum super caput eadem hora tenentes*. Pluria inferius de corona pontificali.

^h Et id notat Amalarius in Egloga. Verba sequentia, *alias vultem ad Septentrionem*, videntur hic intrusa. Confer Micrologi caput 9.

ⁱ In Vulgatis adhibitum aut presbytero.

^j Amalarius in Egloga: *Post lectum Evangelium candelæ exstinguuntur*.

^k Ex Amalarii Egloga intelligimus locum hunc de Symbolo non esse interpolatum, etsi alio ferat Berne Augiensis, qui ait Symbolum in Ecclesia Romana cantatum non fuisse ante sancti Henrici principatum. Nihil tamen de Symbolo habet Micrologus, qui hunc Ordinem secutus est.

oblaciones. Interim cantores cantant Offertorium cum Versibus, et populus dat oblaciones suas, id est, panem et vinum, et offerunt cum fanonibus candidis, primo masculi, deinde feminæ, novissime vero sacerdotes et diaconi offerunt, sed solum panem, et hoc ante altare. Subdiaconus vero cum calice vacuo sequitur **47** archidiaconum, et pontifice oblaciones populorum suscipiente, archidiaconus suscipit post eum amulas, et refundit in calicem majorem, tenente eum subdiacono, quem sequitur cum scypho super planetam acolythus, in quem calix impletus refunditur. Oblaciones autem a pontifice suscipit subdiaconus, et ponit in sindonem quæ eum sequitur, quam tenent duo acolythi. Tunc tenentibus duobus presbyteris manus ejus, episcopus redit in sedem, et lavat manus suas; deinde respicit archidiaconum in faciem pontificis, et innuit ei. Et ille resalutato, et cantantibus adhuc cantoribus, accedit ad altare. Tunc subdiaconi levantes oblatas de manu subdiaconi sequentis, porrigunt archidiacono, et ille componit altare. Ornato vero altari, archidiaconus sumit amulam pontificis cum vino de subdiacono, et refundit super eum in calicem. Deinde descendit subdiaconus sequens in scholam et accipit fontem de manu archiparaphonistæ, et desert archidiacono; et ille ex amula infundit faciens crucem in calicem; et ascendant diaconi ad pontificem. Tunc surgens pontifex a sede, et cantantibus adhuc cantoribus, descendit ad altare, et orat, et salutatur, et suscipit oblatas de manu presbyterorum et diaconorum, quibus licitum est accedere ad altare. Deinde archidiaconus suscipit oblatas duas de olationario, et dat pontifici; quas dum posuerit pontifex in altare, levat calicem archidiaconus de manu subdiaconi, et ponit eum super altare juxta oblaciones pontificis a dextris, involutis ansis cum offertorio suo, quod etiam ponit in dextro cornu altaris. Post oblationem ponitur incensum super altare, et pontifex inclinans se paululum ad altare, respicit scholam, et annuit ut sileant, et convertit se ad populum dicens *Orate*.

10. Tunc finito Offertorio ordinantur presbyteri post pontificem, et archidiaconus a dextris eorum; secundus diaconus a sinistris, et cæteri per ordinem disposita acie. subdiaconi etiam, finito Offertorio, vadunt retro altare, aspicientes ad pontificem stantes erecti usque dum dicta Oratione super oblaciones Secreta, et episcopo alta voce incipiente *Per omnia sæcula sæculorum*, post salutationem et exhortationem, finita Præfatione, incipiant dicere hymnum angelicum, id est *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, in quo

bis repetitur *Hosanna*. **48** Quæ dum a expleverint, surgit solus pontifex, et b tacite intrat in Canonem, et diaconi et subdiaconi et presbyteri in presbyterio omnes permanent inclinati. In quo etiam Canone sex ordines c crucium observantur, quorum primus est, ubi dicitur *Ut accepta habeas. et benedicas hæc dona, hæc munera, hæc sancta sacrificia illibata*. Secundus quippe est, ubi dicitur *Quam oblationem tu, Deus in omnibus quæsumus, benedictam, ascriptam, ratam*. Tertius namque est crucis ordo, ubi narratur *Et accipiens panem in sanctas ac venerabiles manus suas, benedixit. Item, Tibi gratias agens, benedixit*. Quartus ubi subinfertur *Hostiam puram, Abstiam sanctam, Aostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ*. Quintus, ubi dicitur *Per quem hæc omnia. Domine, semper bona creas. sanctificas, vivificas, benedixis*. Sextus quidem ordo sequitur, quando profertur *Per ipsum, et cum ipso, et in ipso*, quando cum oblata calix tangitur. In eodem officio diaconi adhuc inclinati per ministerium acolythorum lavant manus suas. Et sacerdos quando dicit *Supplices te rogamus*, humiliato espite, inclinatur ante altare. Et cum dixerit aperta clamans voce *Nobis quoque peccatoribus*, surgunt subdiaconi, et stant in loco, ubi ante steterunt, et sursum aspiciunt in faciem pontificis. Cum dixerit *Per quem hæc omnia, Domine*, erigit se archidiaconus solus; et cum dixerit *Per ipsum, e. cum ipso*, levat eum offertorio calicem per ansas, et tenet exaltans illum juxta pontificem. Pontifex autem tangit e latere calicem, cum oblatas duas faciens cruces, et dicens, *Per ipsum, et cum ipso*, usque *Per omnia sæcula sæculorum*. Et ponit pontifex oblationem in loco suo, et archidiaconus calicem juxta eas, dimisso offertorio in ansas ejusdem.

11. Sequitur in altum Præfatio Dominicæ Orationis, et Oratio Dominica cum emboli d sua, in qua tres articuli Orationis inveniuntur. Subdiaconi autem postquam viderint calicem, in quo sanguis Domini est, fanone circumdatum, et **49** audierint *Sed libera nos a malo*, vadunt et præparant calices sive sindones mundas, in quibus recipiant corpus Domini, ne in terram cadat, et in pulverem e vertatur, post diaconos stantes, donec ex eo populus vitæ sumat confectionem æternæ. Nam quod intermissimus de patena, quando inchoatur Canon, venit acolythus sub humero habens sindonem in collo ligatam, tenens patenam ante pectus suum in parte dextra usque medium Canonem. Tunc subdiaconus sequens suscipit eam super planetam, et venit ante altare, expectans quando eam suscipiat subdiaconus regionalis. Finito

* His consentanea statuit Heraldus episcopus Turonensis, cap. 16: *Ut secreta*, id est, Canonem, presbyteri non inchoent, antequam Sanctus finiatur.

b Non ergo eata voce, ut apud Græcos, Canon recitabatur. Vide Eglogam et Reinigium Antissiodorensem.

c De his signis crucium interrogatus a Bonifacio episcopo Zacharias papa respondet in epistola quæ est inter Bonifacianas ordine 142.

d Id est cum subsequenti oratione, *Libera nos, quæsumus, Domine*, etc.

* Nempe per confractionem, de qua in Ordine superiori. Obscurum est quod habet Egloga hoc loco: *Postea*, scilicet post Orationem Dominicam, *commistum corpus Domini cum vino, simulque pace annuntiata, auferatur dominicum corpus de altari*. Et infra: *Et ideo quia totus homo surrexit, fas est ut illico cum oblatione calix Domini auferatur de altari*, nempe ad communicandum (ut quidem videtur) pontificem, qui ad sedem suam communicare solet.

autem Canone, subdiaconus regionarius stat cum patena nuda post archidiaconem. Quando dixerit, *et ab omni perturbatione securi*, vertit se archidiaconus, et osculata patena dat eam tenendam diacono secundo ^a.

12. Cum dixerit *Pax Domini sit semper vobiscum*, mittit in calicem de Sancta oblata. Sed archidiaconus dat pacem episcopo priori; deinde cæteri per ordinem, et populus, separatim viri et feminæ. Tunc pontifex rumpit oblatam ex latere dextro et particulam quam rumpit, super altare relinquit; reliquas vero oblationes suas ponit in patenam, quam tenet diaconus, et redit ad sedem.

13. Jam archidiaconus levat calicem, et dat eum archisubdiacono, quem tenet juxta cornu altaris dextrum; et accedentes subdiaconi cum acolythis, qui sacculos portant, a dextris et a sinistris, extendentibus acolythis brachia cum sacculis, stant a fronte, ut parent sinus sacculorum archidiacono, ad ponendas oblationes, prius a dextris, deinde a sinistris. Tunc acolythi vadunt dextra lævaque post episcopos circa altare, reliqui descendunt ad presbyteros, ut frangant Hostias. Patena præcedit juxta sedem, deferentibus eam duobus subdiaconibus ad diaconos ut frangant. Sed illi aspiciunt ad faciem pontificis, ut eis innuat frangere. Et dum innuerit, resalutato pontifice **50** confringunt, et archidiaconus evacuato altari oblationibus, respicit in scholam, et innuit eis ut dicant *Agnus Dei*, et vadit ad patenam cum cæteris. Expleta confectione, diaconus minor levatam de subdiacono patenam deferat ad sedem, ut communicet pontifex; qui dum communicaverit, de ipsa Sancta quam momorderat ponit inter manus archidiaconi in calicem, faciens crucem ter, dicendo: *Fiat commistio et consecratio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi accipientibus nobis in vitam æternam. Resp. Amen. Pax tecum. Resp. Et cum spiritu tuo.*

14. Deinde venit archidiaconus cum calice ad cornu altaris, et annuntiat stationem; et refuso parum in calicem de scypho inter manus acolythi, accedunt primum episcopi ad sedem, ut communicent de manu pontificis secundum ordinem. Sed et presbyteri

^a Post hæc additur in Editis: *Post solutas (ut in his partibus mos est) pontificales benedictiones cum dixerit, etc.* Quod additamentum esse non dubito Gallicani vel Germanici scriptoris, cum apud Romanos in usu non essent ejusmodi Benedictiones, ut superius notavimus, nec quidam de illis in Egloga

A omnes ascendunt ut communicent ad altare. Episcopus autem primus accipit calicem de manu archidiaconi, et stat in cornu altaris, ut confirmet sequentes ordines. Deinde archidiaconus, accepto de manu illius calice, refundit in scypho, quem supra diximus, et tradit calicem subdiacono regionario qui tradit ei pugillarem, cum quo confirmet populum, Calicem autem subdiaconus accipit sequens, et dat acolytho, et ille revocat in paratorium. Quos dum confirmaverit, id est quos papa communicat, descendit pontifex a sede, tenentibus ei manus qui eum duxerint, ut communicet eos qui in senatorio sunt post quem archidiaconus confirmat. Postea episcopi communicant populum innuente pontifice, et post eos diaconi confirmant. Presbyteri autem jussu pontificis communicant populum, et ipsi vicissim confirmant. Nam mox ut pontifex ceperit communicare populum in senatorio, statim schola incipit Antiphonam ad Communionem, et psallunt usque dum communicato omni populo, etiam in parte mulierum, redit in sedem, et repetito Versu quiescunt. Post omnes hos communicat ad sedem regionarios per ordinem, et eos qui in filo steterant, et saccellarium, et acolythum, qui patenam tenet et qui manutergium tenet, et qui aquam dat, et post pontificem archidiaconus eos confirmat.

15. Pontifex autem contemplanus populum communicatum esse, innuit per subdiaconum primo scholæ, et ille resalutato eo, dicit *Gloria patri et sicut erat*, et versum. Et finita Antiphona, **51** surgit pontifex cum archidiacono, et veniens ad altare dat Orationem ad Complendum. Qua finita, cui præceperit archidiaconus de diaconibus, aspicit ad pontificem ut ei annuat, et dicit ad populum *Ite, Missa est Resp. Deo gratias*. Tunc septem cereostata præcedunt pontificem, et subdiaconus cum thuribulo, ad secretarium. Descendente autem illo in presbyterium, episcopi primum dicunt *Jube, domine, benedicere, Resp. Benedicat vos Dominus. Resp. Amen*. Post episcopos presbyteri, deinde ^b monachi, deinde de schola, deinde omnes processores, et mansionarii, et intra in secretarium.

legatur.

^b Monachi quippe tunc temporis, quando hæc scripta sunt, debebant apud Lateranum, et ad sanctum Petrum, ex dictis supra in Commentariis cap. 4.

ADMONITIO IN TERTIUM ORDINEM ROMANUM.

52 Quo tempore scriptus sit subsequens Ordo Romanus, non facile dixerim. Eadem fere continet atque duo superiores. Non defertur Eucharistia ad altare ante Missam, nec duplex, sed unica particulæ consecrationis commistio ante communionem. Quod utrumque in secundo Ordine Romano etiam deesse superius notavimus, secus quam in primo. Monasterii vocabulum pro ecclesia majore, quod in sequenti Ordine legitur, num. 3, non videtur in usu fuisse ante sæculum nonum. Nullum hujus Ordinis locum singularem laudatum invenio nec apud Amalarium, nec apud micrologum. Unde conjectura est hunc Ordinem non esse ad antiquum atque alios duos qui ab utroque auctore laudati fuerunt.

Cæterum nullum tertii hujus Ordinis nobis licuit reperire exemplar. quo, si qua sunt in eo interpolata, distinguere possimus. Dubium est num ejusmodi sint ea quæ num. 18 leguntur: *Quia vinum, etiam non consecratum, sed sanguine Domini commistum, sanctificatur per omnem modum*. Quandoquidem in duobus præ-

missis libellis nihil simile habetur, et si eadem sese offerat occasio. Sed hac de re fusius in commentario nostro. Huic Ordini tertio subjiciemus fragmentum quarti Ordinis pontificalis ex ms. Codice, qui fuit olim Constantini Cajetani.

ORDO ROMANUS III.

In nomine Domni Incipit liber de Romano Ordine. Qualiter celebrandum sit officium Missæ.

53 1. Primo omnium observandum est septem esse regiones ecclesiastici ordinis urbis Romæ, et unamquamque regionem singulos diaconos regionarios habere, et uniuscujusque regionis acolythos per manum subdiaconi regionarii diacono regionissuæ, causa officii subditos esse; superiores autem veldiaconorum, vel subdiaconorum ordines, archidiacono qui vicarius est pontificis, obedire, servato unicuique per eum proprii gradus ministeriali ordine.

2. Oportet autem ut post numerum ecclesiasticarum regionum sciat qui voluerit numerum dierum per hebdomadam, quo ordine circulariter obsequantur juxta ordinationem antiquitus constitutam. Prima enim feria Paschæ ministrabit regio tertia, secunda feria regio quarta, tertia feria regio quinta, quarta feria regio sexta, feria quinta regio septima, feria sexta regio prima, sabbato secunda regio. Ergo unaqueque regio ordines proprios, tam in processione, quam in ecclesia habebit, vel ubicunque eos propria dies ratione sui gradus, secundum priscam constitutionem, ire vel ministrare compulerit, et nullus in aliqua designatus regione, a ministerio pontificis sine excommunicationis vel animadversionis sententia deesse poterit.

3. Denuntiata statione diebus festis, primo mane omnis clerus debet apostolicum ad ecclesiam præcedere, exceptis officialibus ministris, qui in obsequio illius comitantur pro pontificali dignitate, ut sunt diacones stationarii, subdiaconi, et omnes acolythi illius regionis, quæ ipso die pontifici debet ministrare. Sed cubiculario laico hæc cura est præscripta, ut sella pontificis in sacrario sit parata, donec ille veniat celebraturus divina mysteria. Episcopi autem atque presbyteri, expectantes in presbyterio pontificem, cum his qui præparant **54** ornatum ecclesiasticum atque vasa ecclesiæ, sedebunt ea locali dispositione, ut intrantibus ecclesiam episcopi sint ad sinistram, presbyteri vero ad dexteram, ut quando pontifex sederit, et ad eos respexerit, episcopos ad dexteram, et presbyteros contueatur ad sinistram.

4. Suscipitur autem pontifex per presbyteros tituli vel ecclesiæ ubi indicta est statio, una cum majoribus ejusdem ecclesiæ; et offertur in obsequium illius thymiamaterium incensi, inclinato offerentium capite; atque petita Benedictione et accepta, hinc inde pontificem præcedunt ad ecclesiam, prout quemque contingit secundum ordinem militare. Sed hæc cura erit acolythorum, ut sacri ministerii vasa per manum primi mansionarii, qui est custos dominicalis vestia-

A rii, accepta deferantur per bajulos de majori a monasterio ad celebrandæ stationis locum, quæ sunt aquamanile, hoc est vas manuale, patenæ, calices et scyphi, atque pugillares, aurei sive argentei, amulæ argenti ad vina fundenda paratæ, colatorium aureum sive argenteum, et cantatorium. Subdiaconus autem qui lecturus est, sub cura sua habebit Apostolum, et archidiaconus Evangelium.

5. Cum vero pontifex intraverit ecclesiam, non continuo ad altare ascendit, sed prius intrat in secretarium, sustentatus a diaconibus, qui eum descendente a sellario accipiunt ob viis (ut aiunt) manibus; ubi dum venerit, et in sella sua sederit, diacones, saluto pontifice, egrediuntur de secretario cum ordinabili disciplina et ante fores ipsius secretarii mutant vestimenta sua. Eredientibus autem diaconibus de secretario, remanent cum pontifice primicerius atque notarii ipsius stationis, et subdiaconi jam parati pro suo officio; quorum unus pallium pontificis cum acu super planetam teneat in brachio sinistro, atque pontifex per manum subdiaconorum regionariorum mutat et ipse vestimenta solemnia, sicut levitæ faciunt in parte altera.

6. Subdiaconi regionarii secundum ordinem suum accipiunt ad induendum pontificem ipsa vestimenta, alius lineam, alius ambolagium, id est amictum, quod dicitur humerale; alius lineam dalmaticam, quam dicimus albam, alius cingulum, alius dalmaticam, alius orarium, alius planetam; **55** et sic per ordinem induunt pontificem. Primicerius autem et secundicerius componunt vestimenta pontificis, ut ex honorabili compositione exhibeatur circumstantibus, spectaculum reverendæ dignitatis. Novissime autem cui jussit dominus pontifex ex diaconibus, sumit de manu subdiaconi sequentis pallium, et super pontificem induit, et illud cum acu in planeta retro et ante, et in humero sinistro configit, et salutatur dominum, et dicit: *jube, domine, benedicere*. Respondet *Salvet nos Dominus. Amen*.

7. Deinde subdiaconus regionarius referens ad pontificem qui debeant legere aut cantare, ponit mappulam in brachio sinistro pontificis super planetam, cum disciplinali ad genua ejus inclinatione, et pronuntiat talem subdiaconum regionarium Epistolam legere; et talem Responsorium, et talem *Aleluia* cantare; et postea non licet in loco lectoris vel cantoris alterum mutare: quod si factum fuerit, excommunicabitur archiparaphonista, id est quartus scholæ qui semper debet pontifici de cantoribus nuntiare. Statuuntur enim per ordinem acies duæ, et parapho-

^a Hic monasterii nomine ecclesiam intellige pro usu recepto a sæculo nono.

nistæ quatuor a foris hinc inde; sed infantes infra A per ordinem ab utroque latere. Postquam autem pontifex ad psallendum annuerit archiparaphonistæ, dicit sive acolythis stantibus ante fores secretarii cum cereostatis, sive subdiacono regionario, qui ante se ad processionem debet thymiamaterium portare, *Accendite*.

8. Sed ille quartus scholæ perveniens in presbyterium, ubi chorus in quatuor (ut dictum est) ordinatus assistit reverenda dispositione, postquam dixerit inclinato capite ad priorem scholæ, vel secundum, sive tertium, *Domini jubete*, mox Antiphonam ad Introitum incipit prior scholæ. Quorum voce audita, diaconi intrans ad pontificem in secretarium, et ab archidiacono atque secundo acceptis utrinque et osculatis manibus pontificis, procedunt cum ipso sustentantes eum. Reliqui gradus procedunt in ordine suo, excepto quod unus de regionariis subdiaconibus debet præcedere cum thymiamaterio. Quem sequuntur septem acolythi illius regionis cujus dies fuerit, portantes septem cereostata accensa ante pontificem, usque dum ad altare venerit. Sed antequam perveniat Processio ad scholam, dividuntur cereostata, quatuor ad dexteram partem, et tria ad sinistram. In hoc honorabili ministerio debet pontifex venire in tribunal ecclesiæ, et inclinare caput **56** contra altare, et postquam surrexerit, in fronte sua crucem facere, et uni episcoporum de hebdomadariis, et archipresbytero, et diaconis omnibus pacem dare; ac deinde respiciens ad priorem scholæ, innuit ei ut debeat *Gloriam* dicere. Qui se inclinans pontifici, imponit Hymnum, quo datur gloria sanctæ Trinitati. Sed pontifex concelebrat interim secreto Orationem, ante altare inclinatus, usque ad repetitionem Versus. Nam diaconi, quando dicitur *Sicut erat in principio*, surgunt ab inclinatione, et salutantes altaris latera, prius duo et duo vicissim redeunt ad pontificem, tenentes locum quicquid pro suo ordine. At pontifex ad repetitionem Versus, sicut dictum est, surgens ab Oratione, osculatur Evangelium et altare; ac deinde accedit ad sedem, et stat versus ad Orientem.

9. Schola vero, finita Antiphona, imponit *Kyrie eleison*; sed prior scholæ debet ad pontificem custodire, quando præcipiat mutare numerum litanie, et innuente inclinatur se. Quæ cum finita fuerit, pontifex incipit *Gloria in excelsis Deo*, si tempus fuerit. Sedere, autem non oportet pontificem antequam dicant *Amen*, post primam Orationem. Deinde debent subdiaconi regionarii ascendere, et ad dexteram altaris et ad sinistram se statuere. Sed ille subdiaconus, qui lecturus est, postquam viderit episcopos sive presbyteros post pontificem sedere, quos ipse pontifex nutu suo facit secum considerare, tum ascendit in ambonem, et legit lectionem. Postquam lector legerit, cantor cum cantorio ascendit, et responsorium dicit, ac deinde per alium cantorem *Alleluia*, si tempus fuerit, sive Tractus concinitur; sin minus, Responsorium tantummodo cantatur.

10. Deinde diaconus, osculatis pedibus pontificis,

et accepta ab eo hac Benedictione: *Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis*, venit ante altare, et osculatis Evangelii, levat Codicem in manibus suis. Prior autem de duobus subdiaconis, qui solummodo debent diaconum præcedere, incensum mittit in thymiamaterium, sed alter per proximæ stationis subdiaconum accipit illud ad portandum. Procedunt ante ipsos duo acolythi cum duobus cereostatis, quibus acolythis ante ambonem divisim, transeunt per medium ipsorum subdiaconi et diaconus cum Evangelii. Sed ille subdiaconus **57** qui absque thymiamaterio est, porrigit brachium sinistrum, ut a diacono accipiat librum Evangeliorum, ut per ipsum aperiat diacono locus, in quo signum lectionis fuerit positum. Ascendente autem diacono ad legendum, ipsi duo subdiaconi redeunt stare ante descensionis gradum. Postquam finitum fuerit Evangelium, dicit pontifex *Pax tibi*, vel *Dominus vobiscum*. Sequitur responsio *Et cum spiritu tuo*. Descendente autem diacono, subdiaconus ille qui prius aperuerat librum Evangeliorum, recipit eum; et reversus in presbyterium, porrigit illum uni subdiaconorum, ut ipse offerat omnibus ad osculandum, qui steterunt per ordinem graduum. Post evangelicam ergo lectionem, reponitur liber Evangeliorum in paratorio quodam, sive in secretario.

11. Sed acolythus tenens calicem in brachio sinistro, porrigit corporale superpositum diacono, ut ipse de super calicem accipiens, illud expandat super altare, projecto ad sequentem diaconum capite altero.

12. Pontifex autem sustentatus hinc inde dextra lævaque a primicerio notariorum et primicerio defensorum, descendit ad senatorium, quod est locus principum, ut suscipiat oblationes eorum. Archidiaconus vero post eum amulas suscipit, et in calicem majorem, quem subdiaconus regionarius sequens portat, vacuum refundit: qui cum fuerit impletus, refunditur in scyphum, quem ibi tenebit sequens acolythus. Oblationes vero principum subdiaconus regionarius a pontifice suscipit, ac sequenti subdiacono porrigit, et ipse in sindonem, quam tenent duo acolythi, eas ponit. Sed episcopus hebdomadarius suscipit post pontificem oblationes reliquorum quas ipse manu sua mittit in sindonem, quæ sequitur eum. Post quem diaconus sequens amulas suscipit, et in scyphum manu sua post archidiaconum eas refundit. Similiter transiens pontifex in partem metronarium, explet omnia, ut supra.

13. Deinde redit ad sedem, tenentibus primicerii manus ejus. Archidiaconus autem stans ante altare, lavat manus suas expleta susceptione. Post hoc in faciam pontificis respicit, et cum ei annuerit, resolutato eo per humilem inclinationem, ad altare accedit. Tunc accipiens per subdiacones oblatas, hinc inde porrigentes eas, ponit tantas super altare, quantæ possint populo sufficere. Composito igitur altari et ornato, **58** archidiaconus deinde sumit amulam pontificis de subdiacono oblationario, et re-

fundit in calicem super colatorium; deinde diaconorum. ac deinde primiceriorum et secundiceriorum. Postea autem subdiaconus sequens descendit in scholam, et accipit fontem de manu archiparaphonistæ, ac defert ad archidiaconum, et ille infundit faciens crucem in calicem. Ascendentibus vero diaconis ad pontificem, primicerius et secundicerius, notarii et defensores regionarii descendunt, et in loco suo consistunt.

14. Tunc pontifex surgens a sede, descendit ad altare, et salutatur, et suscipit oblatas de manu presbyteri hebdomadarii, et diaconorum, atque primiceriorum. Deinde archidiaconus suscipit oblatas pontificis de oblationario, et dat pontifici; quas dum posuerit pontifex in altari, levat calicem archidiaconus de manu subdiaconi regionarii, et ponit eum super altare juxta oblatam pontificis a dextris; atque cum offertorio in cornu altaris posito, involvens per ansas calicem, stat post pontificem. Et pontifex paululum inclinans se ad altare, respicit ad scholam et annuit ut debeant silere.

15. Finito autem offertorio, episcopi stant post pontificem, primus in medio, deinde per ordinem archidiaconus a dextris episcoporum, secundus diaconus a sinistris, et cæteri disposita acie per ordinem. At subdiaconi regionarii, finito offertorio, vadunt retro altare, aspicientes ad pontificem, stantes erecti usquedum incipient dicere Hymnum angelicum, id est *Sanctus*. Quem dum expleverint, surgit pontifex solus, et intrat in Canonem. Episcopi vero, diaconi, subdiaconi, presbyteri permanent in presbyterio inclinati: et cum dixerit nobis quoque peccatoribus, surgunt subdiaconi: cum dixerit *Per quem hæc omnia, Domine*, surgit archidiaconus solus. Cum dixerit *Per iusum, et cum ipso*, levat archidiaconus cum offertorio calicem per ansas, et tenet exaltans illum juxta pontificem. Pontifex autem tangit e latere calicem cum oblatas, dicens *Per ipsum, et cum ipso*, usque *Per omnia sæcula sæculorum*. Et ponit pontifex oblationes in loco suo, et archidiaconus calicem juxta eas, dimisso in ansis ejus offertorio.

16. Ecce autem finito canone subdiaconus regionarius stat ante altare cum patena post archidiaconum, quam in medio canone subdiaconus sequens accipit per acolythum; qui scilicet acolythus, 59 quando inchoat pontifex canonem, venit, sub humero habens sindonem in collo ligatam, et tenet patenam in dextera parte ante pectus suam. Quando dixerit pontifex *Et ab omni perturbatione securi*, vertit se archidiaconus, et accipiens patenam, osculatur eam, et dat diacono secundo tenendam. Cum dixerit *Pax Domini sit semper vobiscum*, mittit in calicem de sancta subjungens hæc verba: *Fiat commistio et consecratio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi, accipientibus nobis in vitam æternam*. Sed interim archidiaconus pacem dat episcopo priori, qui et ultra

A dabit juxta se stanti, ac deinde per ordinem cæteri; atque populus osculantur se invicem in osculo Christi. Tunc pontifex rumpit oblatam ex latere dextro, et de ipsa Sancta quam vuperit particulam super altare relinquit, reliquas vero oblationes suas in patenam quam tunc tenet diaconus ponit. Nam archidiaconus levat calicem, et subdiacono regionario porrigit eum ut teneat juxta cornu altaris dextrum: et accedentes subdiaconi sequentes cum acolythis, qui sacculos ad hæc idoneos portant a dextris et a sinistris altaris, ipsi ergo subdiaconi, extendentibus acolythis brachia cum sacculis, sequentes a fronte, parant sinus sacculorum archidiacono ad ponendum oblationes, prius a dextris, deinde a sinistris. Tum vadunt acolythi dextra lævaque, post episcopos sive presbyteros circum altare, ut ipsi sacerdotes incipient Hostias confringere, patena præcedente, quam duo subdiaconi regionarii deferunt ad diaconos causa confractionis, ut ipsi quoque frangant, quando pontifex annuerit eis. Sed archidiaconus evacuato altari oblationibus, respicit in scholam, et annuit eis ut dicant *Agnus Dei*; ac deinde vadit ad patenam, quam tenent duo subdiaconi regionarii, ut ipse etiam frangat cum cæteris diaconis juxta cornu altaris. Expleta confractione, diaconus minor, levata de subdiacono patena, defert eam ad pontificem, ut communicet corpore dominico. Sed ipse pontifex confirmatur ab archidiacono in calice sancto; de quo parum refundit archidiaconus in majorem calicem, sive in scyphum, quem tenet acolythus, ut ex eodem sacro vase confirmetur populus, quia vinum, etiam 60 non consecratum, sed sanguine Domini commistum, sanctificatur per omnem modum.

17. Accedunt primum episcopi secundum ordinem de manu pontificis communicare; et post eos ascendunt presbyteri omnes, ut communicent ad altare. Cum autem communicaverit archidiaconus, calicem interea tenet primus episcopus. b Sicut enim in Romana ecclesia summo pontifici ministrant episcopi, sic in cæteris ecclesiis debent episcopis facere presbyteri. Recepto calice, archidiaconus confirmat omnes sanguine dominico, quos communicaverit pontifex corpore dominico. Hoc officio juxta altare peracto, et pugillari cum quo confirmetur populus per subdiaconem regionarium jam accepto, traditur calix ab archidiacono eidem subdiacono perferendus acolytho, ut reponatur in paratorio. Deinde descendit pontifex cum primicerio notariorum et primicerio defensorum, ut communicet principes populorum, et matres familias eorum. Et sicut archidiaconus confirmat quos pontifex communicat, sic reliqui diacones confirmant quos episcopi sive presbyteri post pontificem communicant.

18. Sed cum cæperit pontifex clerum sive populum communicare, schola incipit antiphonam ad communionem psallere, ac deinde nutu pontificis

a Tres calices hoc in ordine assignantur scilicet major, in quo recipiebantur primo vini oblationes; scyphus seu calix ministerialis, supra, num. 12, et

calix sacer, in quo fiebat consecratio.

b Quæ sequuntur ad hæc verba, *Recepto calice, etc.*, interjecta videntur.

Gloria Patri, Sicut erat in principio, et nunc et semper, subdiacono faciente crucem in fronte, ut ex hoc signo intelligat prior scholæ, quando post communionem debeat gloriam sanctæ Trinitati dicere, paratus etiam Versum repetitionis subjungere. Finita Antiphona, quæ repetitur ad repetitionis versum, pontifex ad altare dat Orationem ad Complendum. Qua etiam finita, diaconus, cui præceperit archidia-

conus respicit ad pontificem, ut annuat ei, et dicat ad populum *Ite, missa est*. Respondet populus *Deo gratias*. Dicentibus autem episcopis, sive presbyteris vel sequentibus ordinibus, *Jube, domine benedicere*, respondet pontifex *Benedicat nos Dominus. Amen*. Præcedunt igitur pontificem septem cereostata, et subdiaconus regionarius cum thuribulo ad secretarium.

ORDO ROMANUS IV.

VEL

FRAGMENTUM VETERIS ORDINIS ROMANI DE MISSA PONTIFICALI

61. *grege numerari. Per Christum Dominum nostrum.* Hic erigit se sursum. Oblatam solam hic benedicit, *Quam oblationem tu Deus in omnibus, quæsumus, benedictam, ascriptam, ratam, rationabilem, acceptabilemque facere digneris* (Hic ambo signat, id est oblatam et calicem), *ut nobis corpus et sanguis, usque Omnipotentem, tibi gratias agens, benedixit, fregit, deditque discipulis suis dicens, usque Item tibi gratias agens, benedixit.* Hic quatuor vicibus solam oblatam signat, in quinta vice super calicem solum crucem faciens: *Hostiam puram, Hostiam sanctam, Hostiam immaculatam, panem sanctum vitæ æternæ, et calicem salutis perpetuæ, usque Immaculatam Hostiam.* Hic inclinatur iterum juxta altare, dicens, *Supplices te rogamus, omnipotens Deus.* Hic orat apud se quod voluerit. Deinde dicit, *Jube hæc perferri per manus, usque in conspectum.* Hic se erigit hæc verba dicens *Ut quotquot ex hac altaris participatione, usque per Christum.* Hæc Orationes duæ dicuntur, una super deprecios, altera post lectionem nominum; et hoc quotidianis, vel in agendis tantummodo diebus *Memento etiam, Domine, et eorum nomina, qui nos præcesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis.* et recitantur nomina. Deinde postquam recitata fuerint, dicat: *Ipsis, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus, locum refrigerii, lucis et pacis ut indulgeas, deprecamur, per eundem. Nobis quoque peccatoribus usque sed veniæ, quæsumus, largitor admille.* *Per.* Hic erigens se archidiaconus veniet, et involvens calicem mapulla, levat illum contra domnum papam. *Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas.* Hic ambo signat, id est oblatam et calicem,

62 tribus vicibus, singulis singulas faciens cruces: *Sanctificas, vivificas, benedicas et præstas nobis.* Hic levat domnus papa oblatas duas usque ad oram calicis, et tangens eum de oblationibus, tenente illum archidiacono, dicit: *Per ipsum, et cum ipso et in ipso est tibi Deo Patri omnipotenti in unitate Spiritus sancti omnis honor et gloria.* Tunc dicit in altum *Per omnia sæcula sæculorum.* Tunc reponit oblatam altari, et dicit in altum *Oremus.* Deinde dicit *Præceptis salutaribus moniti, usque Sed libera nos.* Tunc dicit domnus papa, interveniente nullo sono, hanc Orationem: *Libera nos quæsumus, Domine, usque Petro, Paulo atque Andrea.* Hic nominatim quales voluerit sanctos, vel quantos commemorat. Deinde infert, *Cum omnibus sanctis da propitius, usque Per omnia sæcula sæculorum.* Respondetur *Amen.* Deinde dicit *Pax Domini sit semper vobiscum.* Non mittit partem de sancta^b in calicem, sicut cæteris sacerdotibus mos est. Dum confringit, *Agnus Dei* dicit, et expleta confractione, quando communicat domnus apostolicus, partem sibi mordet, et reliquam in calice mittit, faciens crucem de ea tribus vicibus super calicem, nihil dicens. Et sic confirmatur de calice, tenente calicem archidiacono. Quando vero domnus apostolicus descendit^c ab altari, incipit communicare populus, et dicitur Antiphona ad Communionem. Et expleta Communionem et Antiphona tunc surgit domnus papa; et veniens ad altare, salutatur altius dicens *Dominus vobiscum.* Respondetur *Et cum spiritu tuo.* Deinde dicit Orationem: *Quod ore sumpsimus, Domine, mente capiamus, et demerere temporali fiat nobis remedium sempiternum.* *Per, etc.*

^a Id intelligendum de iis qui sacris diptychis inscripti erant, quorum nomina recitari olim mos erat.

^b Hic una diversitas, quæ non habetur in duobus primis ordinibus Romanis ubi domnus apostolicus mittit in calicem de sancta prius consecrata quem ritum Amalarius ex libello Romano laudat in libello in cap. 31 et post eum Micrologus in cap. 48.

^c En altera diversitas, quod domnus apostolicus communicat de altare, non ad sedem suam, ut in præmissis Ordinibus. Ex his duobus colligitur hunc Ordinem esse alius posteriorem: cujus præmissum fragmentum ex vetustissimo Codice, qui olim fuit Constantini Cajetani abbatis, postea translatus in bibliothecam Sapientiæ Romanæ, accepimus.

ADMONITIO IN QUINTUM ORDINEM ROMANUM.

63 Sequens Ordo Romanus multæ antiquitatis, in Codice vetustissimo sancti Gallisubsequitur libellum *de Gradibus Romanæ ecclesiæ*, quem inferius subjiciemus. Præmissa enumerationesacrarum vestium pontificis aliorumque ministrorum, exhibet Ritum Missæepiscopalis secundum morem tunc receptum in ecclesia Romana. Hunc vero Ordinem esse Romanæ Ecclesiæ intelligitur ex designatione initio facta episcopi *Romani*, alius a pontifice, et presbyteri itidem *Romani*. In Mis:æritibus multa observationedigna. Symbolum C.P. post Evangelium assignatur, ut in secundo Ordine Romano, quod est contra sententiam Bernonis Augiensisabbatis, existimantis hoc non fuisse usitatum in Missa apud Romanos ante Henrici sancti imperatoris principatum.

Priori huic libro de Missa episcopali succedit alius Ordo ejusdem argumenti, jam editus, sed denuo collatus cum antiquis Codicibus manuscriptis.

ORDO ROMANUS V,

DE MISSA EPISCOPALI PRIMUS.

64 I. De vestimentis pontificalibus.

1. In primis cam. ^a et cingitur supra. Dein linea cum collis, serica, et cingulum. Post hæc mittitur ^b anagolagi; exinde dalmatica minore, postea majore dalmatica, et supra orarium. Post hæc planeta, et supra mittitur pallium. Nam in his diebus Natalis Domini, Pascha, sancti Petri, et die ordinationis suæ, alius coloris planeta, induitur. Sestace ^c in manu portat, item calciamenta, in pri^d odhones, dein campagos.

II. Item de vestimento alii Romani episcopi.

2. In primis cam. et cing. postea tunica alba; dein orarium. Post hæc planeta; et sestace in manu, calciamenta, odhones, et campagos.

3. Presbyter Romanus similiter, præter tantum subtalares, quos mittit presbyter et diaconus. In primis cam et supra cingulum. Postea tunica alba et cing. deinde anagolagi: post hoc ^e brachiale in dextra manu; dalmatica minore et majore, et planeta, usquedum venit presbyterio. Ibidem **65** tollitur ab acolytho. Calciamenta sicut pontifex. Subdiaconi cam. et cing., deinde anagolagi et tunica alba, orarium, et sestace in sinistra manu. Acolythi cam. et cing., sestace in sinistra latera ad cing. pendens, tunica alba, et orarium ad collum, et planeta; et quando in gradu psallitur, planeta abstollitur, et orarium portat in manu; calciamenta, odhones, et subtalares, sicut et subdiac. Reliqui vero inferiores gradus ecclesiæ, qui in gradu psallunt sicut et acolythi. Illi vero qui in ambone non psallunt, si habuerint, similiter induantur; sin autem non potuerint....

4. Item quotidianis diebus qualiter pontifex induitur. In primis cam. et cing., deinde tunica serica, orarium, planeta, et pallium, sestace in manu. Cal-

^a Id est camisia, scilicet linea, et quidem strictior atque interior, teste vulgato Alcuino, super quam linea amplior cum cotta, quo nomine undulata superpellicea Romani etiam nunc appellant.

^b Anagolagium jam sæpe pro amictu seu superhumerali usurpatum superius vidimus.

^c Sestacis nomine sudarium, quod extremis digitis antiqui sacerdotes ac ministri ferebant, designari existimo.

^d Forte *insuper odhones*. Eadem vox iterum infra,

ciamenta vero tam pontifex quam etiam et omnes reliqui, sive festis diebus, sive quotidianis, uno modo induuntur. Item diaconi.

III. Item unde supra.

5. In primis etenim vestietur episcopus cunctique presbyteri, qui præsentés fuerint reperti, et septem aut quinque vel tres diaconi, et tot numero subdiaconi; et acolythi quot fuerint diaconi. Presbyteri vero dum a cantore incipitur Invitatorium, omnes stent in loco suo, id est hinc et inde ex utraque parte chori. Cumque a cantore versus ad Invitatorium elevatus fuerit, inchoatur processio, præcedentibus videlicet cum thuribus duobus acolythis. Post hos sequantur septem aut quinque sive tres acolythi cum candelabris, juxta scilicet numerum, ut prædiximus, diaconorum seu subdiaconorum. Deinceps sequantur subdiaconi bini procedentes, quos similiter bini sequantur diaconi: quorum duo pontificem ex utraque parte sustentantes ducant, archidiaconus videlicet ad dexteram, id est lecturus Evangelium, et alius quilibet ad sinistram. Cumque ante chorum psallentium pervenerint, subdiaconi statim pergant ad loca sua in chorum; diaconi vero et acolythi candelabra et thuribula gestantes dividantur ex utraque parte pontificis, id est, si septem fuerint, quatuor stent ad dexteram, et tres ad sinistram; si vero quinque, tres ad dexteram, et duo a sinistris; tres autem si fuerint, duo stent a dextris pontificis, et unus ad sinistram. Duo quoque acolythi thuribula portantes ante ordinem stantium **66** presbyterorum divisi stent. Pontifex autem non proluxa completa oratione, vertat se ad dexteram, annuatque uno presbytero ante cæteros stanti, osculeturque eum. Dein ad sinistram se vertens alii annuat presbytero, et similiter eum osculetur. Deinde extremo in

qua forsan sandalia significantur. Nam Ordo Romanus in ordinatione episcopi sandalia distinguit a campagis, qui tibiam tegebant. *Caligæ usque ad genu tendentes* vocantur in *Sacramentario Menardi*, pag. 260.

^e Aliud a manicis seu chirotecis, de quibus Ordo Romanus vulgatus, pag. 99, col. 2, et *Sacramentarium Menardi*, pag. 260. Erat ergo brachiale hic ornamentum brachii dextri.

dextera parte stanti annuat diacono, et osculetur illum; ac dein extremo in sinistra parte stanti annuat et similiter eum osculetur, et sic cunctos diaconos vicissim se vertens osculetur, novissime tamen illum qui Evangelium legere debet.

6. Hoc autem expleto, annuat cantori ut *Gloria* dicat; ipse vero ductus a diaconibus pergat ante altare, inclinatisque ad Orationem cunctis, stantibus acolythis cum candelabris et thuribulis in loco quo prius oraverat. Prope vero expleta Oratione, annuat duobus extremis diaconibus, uno hinc et alii inde, ut vadant, osculenturque unus dextrum, et alius sinistrum cornu altaris; et sic cunctis diaconibus annuat ut bini faciant, et novissime lecturo Evangelium. Ipse vero pontifex elevat se ab Oratione, pergatque et osculetur Evangelium, quod super altare jacuerit, eaque in dexteram altaris partem, stantibus etiam eadem parte quatuor aut tribus aut duobus diaconibus, et ex altera tribus vel duobus seu uno. Ipse vero pontifex cantori annuat, quando e celsiori voce *Kyrie eleison* sive *Christe eleison* dici debeat. Ipsa autem expleta, dicatur a pontifice *Gloria in excelsis Deo*, deponenturque ab acolythis candelabra, et reponentur seu suspendentur thuribula.

7. Et *Gloria in excelsis Deo* percelebrata, dicatur a pontifice, ut mos est, Oratio; sedensque ipse annuat presbyteris ut sedeant. Subdiaconus itaque, lectione perlecta, genu osculetur episcopi Cantores quoque qui Gradale vel *Alleluia* cantaverint, si in gradu quolibet fuerint ordinati, genu similiter osculentur episcopi; si vero extra gradum fuerint, pedibus ejus pervolvantur. Episcopus vero annuat magistro scholæ, quando a cantoribus Gradale vel *Alleluia* repetere debeat. Cum vero diaconus ad legendum Evangelium pergere debet, osculetur genu episcopi; accedensque elevat Evangelia, præcedentibus eum duobus acolythis cum candelabris, et ante illos duobus alii acolythis cum incensoris. Perlecto autem Evangelio, dicat episcopus *Pax tibi*; et elevat *Credo in unum Deum*. Et candelabra ab acolythis extinguantur, et **67** post altare ponantur. Acolythorum autem gestantium incensoria unus pergat ad altare incensionem exhibere circa illud, necnon et episcopo ac presbyteris, atque diaconibus cunctoque clero; alius vero pergat ad populum. Stet autem paratus iuxta pulpitem subdiaconus qui lectio rem legerat, ut dum perlectum fuerit Evangelium, accipiat a diacono Evangelia, et exhibeat ea ad deosculandum episcopo; quibus exosculatis, exhibeatur ei et incensorium.

8. *Credo in unum* itaque decantato, dicatur ab episcopo *Domine vobiscum*. *Oremus*. Pergatque episcopus, sustentatus a duobus diaconibus et cæteris sequentibus, primum ad viros oblationem cum vino facientes, dein ad feminas. Acolythus vero unus lineum pallium, ut mos est, factum, ante se tenens,

* Nempe aquam, qua de re supra in primo libello. Id clarius hic in consequentibus: *Cantor vero per juniorem suum cannam cum aqua involutam mappula*

accipiat a pontifice oblatas, aliusque cannam portans in qua diaconus quilibet libamen vini suscipiens infundat. Rediens itaque a populo pontifex accipiat oblationem a scholæ sine vino, et pergens ad sedem sedeat, offerreturque ei aqua, lavetque manus suas. Ethabeat tunc subdiaconus in loco calicem cum vino et super illum corporale involutum, et acolythus patenam cum oblatas. Accipiens itaque diaconus corporale, eat ad dexteram altaris partem, jactetque illud devolvendo ad alteram altaris partem; quod alius suscipiens diaconus, expandent illud desuper altare. Redeat quoque diaconus qui Evangelium legerat, osculeturque genu episcopi, et accedat ad altare, annuatque acolytho qui oblationem populi et scholæ in pallio gestat; accipiatque ex ipsis oblatas quantum ei videtur; et ponet eas desuper altare in corporale quod expandent, infundatque de canna libamen vini in calicem; et pergat ipse cum alio diacono, et per brachia sustentando ducant episcopum ad altare, accedantque presbyteri offerentes, diaconi deinde sine uno (*Forsan* vino) videlicet. Hoc autem expleto, accipiat diaconus de manu acolythi, et porrigat episcopo; ablatisque oblatas in illa jacentibus, reddat eam iterum acolytho. Cantor vero per juniorem suum cannam cum aqua involutam mappula transmittat subdiacono calicem in manu tenenti; et ipse eandem in calicem infundet aquam, **68** reddatque diacono calicem; qui annuente episcopo ponat eum super altare.

9. Subdiaconi itaque, dum canitur *Sanctus*, post altare pergant stare, versi videlicet contra diaconos post episcopum stantes. Post quos diaconos duo acolythi cum duabus patenis stent. Infra actionem igitur detur aqua presbyteris ut lavent manus suas. Quando dicitur a pontifice *Nobis quoque peccatoribus* detur diaconibus aqua, et subdiaconi redeant ad loca sua.

10. Unus vero eorum qui lectionem recitaverat, stet post diaconos juxta acolythos, ut dum dicitur a pontifice *Da propitius pacem*, accipiat ab acolythis patenas, osculeturque eas, et det eas diacono, qui illas inter manus osculetur subdiaconi; quas etiam diaconus episcopo osculandas præbeat. Acceptis itaque illis, episcopus dividat inter eas sacrosanctum corpus consecratum, rumpatque unam oblatam, et ex ea particulam unam in corporale mittat, et aliam in calicem, dicendo: *Pax Domini sit semper vobiscum*. Venientesque duo presbyteri, unus hinc et alius inde faciant cum eo pacem; deinde archidiaconus, et redeat ad sedem. Et archidiaconus, Evangelium scilicet qui legerat, accedat ad altare; elevetque patenas, et donet eas acolythis, jubeatque unam ante presbyteros, et aliam diaconibus coram tenere, ut frangat scilicet oblatas superimpositas. Elevat etiam et calicem, donatque illum subdiacono. Fractis itaque oblatas, jubeat diaconus acolytho ut deferat

transmittat subdiacono.

^b Amalarius, in lib. III, cap. 25: *In eodem officio lavant diaconi manus.*

unam patenam ad sedem antepontificem. Qui surgens vertat se ad Orientem, et communicet. Susceptumque diaconus ab acolytho calicem porrigat episcopo, et confirmet; rursumque a diacono calix reddatur subdiacono.

11. Accedentes quoque presbyteri communicent, quibus episcopus donet sacrosanctum corpus in manus, eantque ad sinistrum cornu altaris, osculenturque illud, et communicent. Subsequatur etiam eos subdiaconus cum calice, donetque eum primo communicanti, qui et tribuat subsequenti; et sic per ordinem unus alteri tribuat. donec omnes confirmet. Similiter quoque post illos, diaconos communicent **69** et confirmet. Dein clerus communionem ab

A episcopo accipiat, et a diacono confirmetur. Presbyter autem unus, aut duo, vel tres, seu quatuor fuerint necessarii, aliam accipiant patenam, et ex ea in reliquas partiantur patenas; confirmet sanguine sacro, et sic populum communicent, cantante schola *Agnus Dei*, et Communionem. Omnes qui voluerint habeant communicatum. Diebus vero solemnibus, id est præcipuam festivitatem habentibus, peracta Missarum solemnitate procedente pontifice, occurrat ei cantor cum schola, et dicat: *Jube, domne, benedicere*, respondeaturque a pontifice *Benedicat nos Deus*, et tota schola alta dicat voce *Amen*. Simili etiam ratione flat dum ingredi secretarium debet.

ORDO ROMANUS VI, DE MISSA EPISCOPALI SECUNDUS.

Ordo Processionis, si quando episcopus festivis diebus Missam celebrare voluerit, ita ut ab antiquis Patribus occidentalium institutione est constitutus, hic adesse cernitur scriptus.

701. Postquam prima hora celebrata fuerit in conventu fratrum, qui apud quosdam capitulum nuncupatur a decano vel cantore singuli ad Missam ministeria acturi destinandi sunt. Et cum tintinnabulum ad tertiam sonuerit, omnes simul fratres in eorum ordinatim convenire debent, humeralibus et albis, apud quosdam autem casulis induti. Sed Processionem coram episcopo acturis a custode ecclesie in sacrario ornamenta præbenda sunt, presbyteris duobus, qui episcopum ducturi sunt, cappæ, diaconibus stolæ, et dalmaticæ, subdiaconibus vero sibi congruæ vestes quæ apud quosdam subdiaconales nominantur; et mappulæ in sinistra manu ferendæ acolythis candelabra, et thuribula portaturis casulæ. His cum induti fuerint, acolythis candelabra portantibus, subdiaconus archidiacono Evangelium fert in medio stanti extra sacrarium, sive intra, ubi se pontifex parat, retro acolythis ordinatim standum est. Duo autem presbyteri ita, ut ad Missam, excepto quod cappis induti sunt, vestiti, una cum septem diaconibus coram episcopo stantes ministrent ei, cantantes cum illo septem Psalmos cum litanis.

2. Tertia vero a fratribus impleta, procedunt diaconi de sacrario, dividentes se in duas partes, quatuor ad dexteram, **71** tres ad sinistram: et tunc procedat episcopus, stetque ex choro sic prope adeo, ut cantori manu innuere valeat. Cui etiam silendum est, usquequo episcopus cantare jusserit. Dehinc in-
D nuente episcopo cantetur Introitus. Et pontifex a custode ecclesie, qui alba indutus esse debet, incensum accipiens, ponat in thuribulum, et archidiacono apportante Evangelium complicatum, osculetur; quo tamen a plerisque revoluta, illud Evan-

B gelium quod illo die legendum est osculetur. His expletis, cum a Psalmus cantatur, innuente episcopo præcedant acolythi cum candelabris, primum unus, tum duo et duo, et subdiaconi similiter. Protinus diaconi secuturi. Et sic procedat sacerdos in chorum ducentibus eum duobus presbyteris, quos cappis jam ante prædiximus esse indutos, sive, ut alii volunt diaconibus. Apud quosdam autem in hac processione aliis subdiaconibus præcedentibus, ille qui lectionem lecturus est cum Evangelio retro diaconos episcopum præcedit, coram quem duo acolythi cum candelabris unusque cum thuribulo antecedant. Quibus utique in hoc consentiendum esse volumus.

3. Igitur ut omnis processio in chorum venerit, acolythi cum candelabris se dividunt: quatuor scilicet in dexteram, et tres in sinistram, similique modo diaconi faciant. Subdiaconi autem protinus ut in chorum venerint, quasi quædam linea porrecti usque ad altare progredientes, simul se inclinent corameo, atque Evangelio superposito, quatuor in dextero ejus cornu, et tres in sinistro consistant. Pontifex vero postquam in medietatem perducitur, presbyteris, qui eum ducebant sive diaconibus manus ejus osculantibus, propriaque repetentibus loca, inclinans se Deum pro peccatis suis deprecatur. Tunc erectus primum presbyteris duobus, deinde diaconibus per ordinem omnibus pacis oscula dabit. In quibusdam enim locis unus est et consuetudo ut his finitis minister cum thuribulo subdiaconum Evangelium portantem antecedat ad altare, coram illo incensum ponens; et subdiaconus desuper Evangelium deponens revertatur. In aliis vero non incensum ad altare portatur, antequam oblationes altari superponantur.

72 4. Igitur his peractis cum *Gloria* innuente episcopo cantabitur, a sæpe dictis presbyteris in superiorem duceudus est gradum, non omnino ad

* Quippe olim non unus tantum ex Psalmo Versus, ut modo, decantabatur ad Introitum, sed Psalmus continuabatur ad nutum sacerdotis celebrantis. Vide

Menardum nostrum in Sacramentarium Gregorianum, pag. 3.

altare. In quo etiam loco gressus figendus est, usquequo presbyteri primum, et tunc duo et duoduaconi altaris cornua osculentur, et novissime archidiaconus solus. Sed continuo ut episcopus in altiora scandere incœperit, subdiaconus qui prius juxta altare stabat, choro *Gloria Patri* canente, ad propria loca revertendum est, et quatuor in dextro choro, tribus in sinistro standum erit. Quibus ita finitis, item versus a choro cantantus est, et pontifex usque in medietatem altaris ducendus est; ubi se altari inclinans, Evangelium osculetur; et sic domum dextro cornu altaris, ubi etiam sedes sibi parata est, osculum ferat. Tunc alius presbyter proprium repetat locum, alius autem librum episcopo porrigat atque revolvat, et diaconi quatuor in dextro, tres in sinistro altaris cornu consistant.

5. Peracto itaque Introitu, innuente episcopo, cantandum est *Kyrie eleison*, sine cuius insinuatione cantorem nihil canere licebit. Et tunc acolythi candelabra in inferiori gradu, quasi quodam filo, per rectam lineam ponant, vel, ut quidam volunt, in modum crucis. Igitur cum *Gloria in excelsis* percantabitur, et pontifex se ad populum, *Pax vobiscum* dicturus, convertit, diaconi simul cum eo se conversuri sunt. Cumque collectam finierit, lectio legatur. Et sedente episcopo, accedat archidiaconus, et genu flexo ante eum regat vestimenta illius, et præbens se ad pedem, revertatur. Finita vero lectione, illis, qui Gradualet et *Alleluia* cantaturi sunt juxta pulpitem in inferiori gradu standum est.

6. Cum autem omnia usque ad Evangelium impleta fuerint, accedat princeps ecclesiæ ad episcopum, pyxidem in qua thushabetur manuferens, sequente acolytho, qui thuribulum portat, et imposito in illud incenso ab episcopo, et subdiacono in dextra parte altaris diaconum præstolante, accedat diaconus ad altare, Dominum his verbis adoraturus, *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam*. Et adorato altari, genua flectens ante episcopum, accipiat ab eo Benedictionem, et præbens se ad pedes ejus, adhibente manum episcopo, osculetur eam; et protinus ad altare progrediens, sumat Evangelium continuo lecturus. Candelabra autem ferentes infra pulpitem contra diaconum **73** stare debent. Sed ille qui thuribulum tenet juxta eum stet in sinistra parte, usquequo Evangelium perlegatur. Ut autem diaconus legere incœperit, duo acolythi involuti in sacrario a custode ecclesiæ sacra vasa accepturi sunt, et ea in eorum portaturi; et alter cum calice corporali cooperto, et vino cum aqua mista infuso, in dextra parte, alterque cum patena in sinistra parte erit.

7. Itaque perlecto Evangelio, accipiat subdiaconus pulvinar et Evangelium a diacono, eumque præcedat, coram quo etiam unus cum thuribulo, et septem acolythi cum candelabris usque ad altare antecedant.

Quo cum pervenerit, episcopus, accepto odore incensi et Evangelio deosculato, ad prædicationem per manus presbyteri et archidiaconi perducendus est, Et interim dum sermonem facit ad populum, subdiaconus circumeundo fratribus Evangelium apportet, ab omnibus ordinatim deosculandum; sin autem episcopus prædicare noluerit, alta voce incipiat canere *Credo in unum Deum*, et ita omnis chorus incipiens *Patrem omnipotentem*, ad finem usque perducatur. Diaconus vero statim ut a pulpito gradum ad altare ascenderit, accipiens corporale ab acolytho, alio se adjuvante diacono super altare distendat quod utique linteum ex puro lino contextum esse debet quia sindone munda corpus Domini legitur involutum in sepulcro; et tantæ quantitatis esse debet, ut totam altaris superficiem capiat.

8. Archisubdiaconus quippe ut Evangelium ab omnibus clericis deosculatum super altare deposuerit. accipiens calicem ab acolytho, archidiacono apportet vinum, per colam, quam in sinistra manu Romanus Ordo archisubdiaconum auriculari digito ferre jubet, purgandum. Quod utique vas in id opus ex aliquo metallo formatum, in medio sui plurima quasi acus foramina ad excolandum vinum ostendit, et illud archisubdiaconus per totum Missæ officium in sinistra manu illo quo prædiximus digito anulo suspensum portaturus est.

9. Quibus ita peractis, et Symbolo finito, dicat pontifex ad populum, una cum illo diaconis, ut præfatum sumus conversis. **74** *Dominus vobiscum* et *Oremus* Et tunc illo innuente Offertorium cantetur a choro: et ille a presbytero et archidiacono ad locum ubi oblatione a fidelibus laicis sive viris. sive feminis, offeruntur, easdem accepturus, ducatur, præcedentibus coram eo subdiacono cum calice, et acolytho cum patena. Quo cum pervenerit, diaconus a subdiacono calicem accipiens, omnibus qui oblationem obtulerunt, eisdem ab eo acceptis et in patenam impositis, manum suam cum calice ad osculandum præbeat, et illum iterum subdiacono det ad portandum; ille autem cum presbytero episcopum ad altare reducat similiter ut ante, præcedentibus ipsis cum calice et patena. Ubi cum ventum fuerit, et episcopus sedem petierit, antecedant duo acolythi cum manutergio, et genu flexo ante eum totum illi sinum de eodem cooperiant, ne lavans manus aqua casualam spargat. Tertius autem acolythus, aquam illi ministraturus, in medio duorum genuflectat cum eo. Quod ideo ab antiquis Patribus decretum fertur, ut pontifex qui cœlestem panem accepturus est, ut terreno pane, quem jam a laicis accepit, manus lavando expurget. Lotis autem manibus surgat episcopus, ut accipiat oblationem a duobus presbyteris,

* Nunc longe minus est illud corporale, ut omnibus perspicuum est. Ejusdem magnitudinis est in præmissis libellis.

^b Editi, *colum* seu colatorium, per quod vinum in

calicem, ne quid impurum decidat infundi mos erat. Quod additur hic ex Ordine Romano, in nostris libris non invenio.

et diaconibus, et ab omnibus clericis, quas non tam Patrum instituta jubent, quam proprium arbitrium immolare suadet. Quas cum acceperit atque altari superposuerit, apportantes sibi archidiacono oblatas in patena a nullo immolatas, accipiat ex illis quantum sibi sufficere videatur, et alias archidiacono restituat, quas ille custodi ecclesiae ad observandum committat.

10. Igitur oblatione altari superposita, accipiens diaconus calicem ab archidiacono, super altare continuo ponat. Tunc episcopus benedicens Hostias, et dicens, *Veni, a sanctificator omnipotens aeternae Deus benedic hoc sacrificium tibi praeparatum, qui vivis et regnas in saecula saeculorum*, convertat se et sumat incensum a custode ecclesiae, ponensque in thuribulum offerat illud altari, detque archidiacono. Ille vero postquam hoc commendaverit acolytho, eat in locum suum, scilicet in medio diaconorum, qui omnes coram altari retro episcopum per rectam lineam stare debent. Tunc episcopus dicat, ad populum conversus, *Orate pro me*. Hoc cum dixerit, **75** subdiaconi eant retro altare, et ibi stantes, cantantur sunt quindecim grad. et diaconi coram altari similiter. Apud quosdam usus obtinuit subdiaconos in choro stare, usquedum *Sanctus* canatur, et hoc finito, eos coram altari retro diaconos aliquot gradibus infra consistere, et tunc retro subdiaconos acolythum patenam et fistulam habentem inferius stare.

11. Ergo cum dictum fuerit *Sanctus*, veniant tres acolythi aquam diaconibus ministraturi; qui cum loti fuerint, et archidiaconus cum episcopo calicem levaverit, et ille dixerit *Per omnia saecula saeculorum*, in aliquibus locis subdiaconibus in priorem locum euntibus diaconi ibi persistent usquedum *Pater noster* cantabitur, et sic demum omnes revertuntur. Cumque episcopus *Pater noster* finierit, accipiens archisubdiaconus patenam ab acolytho, offerat eam archidiacono. Ille autem, ut episcopus dicit *Da propitius pacem*, patenam illi accommodans, humerum ejus osculetur. Statimque episcopo dicente *Per omnia saecula saeculorum*, accipiat benedictionalem librum; et conversus ad populum dicat *Humiliate vos*

^a Micrologus, in cap. 11, ait hanc Orationem recitari *juxta Gallicanum Ordinem*.

^b Observandus hic diversus communicandi ritus,

A *ad Benedictionem*, et clerorespondente *Deo gratias*; porrigat episcopo librum.

12. Expleta autem Benedictione veniens presbyter accipiat pacem ab episcopo, eandem caeteris oblaturus. Diaconus vero sumens calicem et patenam ab altari, subdiacono patenam porrigat, quam ille acolytho ad tenendum praebat. Ipse autem diaconus tenens calicem et fistulam stet ante episcopum, usquedum ex sanguine et corpore Christi, quantum voluerit, sumat, et sic calicem et fistulam subdiacono commendat. Quo protinus in sinistrum cornu altaris pergente, acolythus ibi cum patena coram episcopo consistat. Presbyteri vero et diaconi osculando episcopum, corpus Christi ab eo manibus accipiant in sinistra parte altaris communicaturi. Subdiaconi autem osculando manum episcopi, ore ^b accipiant corpus Christi ab eo. Postquam vero diaconi in sinistro cornu altaris de sanguine Christi communicent, venientes subdiaconi ordinatim accipiant sanguinem ab archidiacono, manum ejus osculantes. Et eidem archidiacono nimis caute **76** procurandum est ne quid in calice aut patena sanguinis vel corporis Christi remaneat.

13. Illis ita peractis, duo diaconi complicantes corporale ponant super calicem, fistula adhuc in eo remanente. Interim autem cantetur *Agnus Dei*, et quae tunc canenda sunt. Dehinc omnes cum jam communicaverint, acolythus qui patenam portat in sinistram altaris partem pergens cum subdiacono consistat. Sedente vero episcopo secundum praedictum ordinem, tres acolythi genu flexo ante eum aquam manibus ministrant. Lotis autem manibus, surgente episcopo, convertente se ad populum, et dicente *Domine vobiscum*, subdiaconus cum calice, et acolythus cum patena una cum diaconibus se conversuri sunt. Cumque episcopus collectam finierit, et diaconus *Ite Missa est*, et clerus *Deo gratias* dixerit, duo diaconi accipientes manus episcopi, et subdiaconus cum calice, et acolythus cum patena eum antecedentes, ut praediximus intrantem, ita exeuntem cum omni processione ad sacrarium reducant.

ut presbyteri et diaconi Eucharistiam manibus, subdiaconi ore accipiant.

ADMONITIO IN SEPTIMUM ORDINEM ROMANUM.

Post libellos veteres Ordinis Romani sequuntur antiqui libelli tres, unus de baptismo, ac duo de ordinationibus sacris. Primum ex hic nobis suppediavit eruditus Josephus Maria Thomasius, eundemque contulimus cum pervetusto Codice Colbertino, n. 416. Idem libellus cum multis interpolationibus habetur in vulgato Ordine Romano a pag. 61. Ejus antiquitatem vel lectio ipsa probat. Multa his consimilia occurrunt in Sacramentario Gelasiano a pag. 47 Editionis Thomasianae.

ORDO ROMANUS VII,

Incipit Ordo Scrutinii ad electos, qualiter debeat celebrari.

Denuntiatio scrutinii, quod tertia hebdomada in Quadragesima, secunda feria, initiat.

77 1. « Scrutinii diem, dilectissimi fratres, quo

electi nostri divinitus instruantur, imminere cognoscite; ideoque sollicita devotione succedente sequenti quarta feria, circa horam tertiam [*All., diei sextam*]

convenire dignemini, ut cœleste mysterium, quod abolus cum sua pompa destruitur, et janua regni cœlestis aperitur, inculpabile Deo juvante ministerio peragere valeamus. Per. » Ut autem ad ecclesiam venerint, sicut diximus, quarta feria, hora tertia, scribantur a nomina infantium, vel eorum qui ipsos suscepturi sunt ab acolytho, et vocentur ipsi infantes ab acolytho in ecclesia per nomina, vel ordine sicut scripti sunt, ita dicendo: *Ille puer*, et sic per singulos. Et statuuntur masculi seorsum ad dexteram partem, feminæ ad sinistram. Et tunc inprimitus faciat presbyter in singulorum frontibus crucem cum pollice dicendo: *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*. Et imponens manum super capita eorum, dicit hanc Orationem: *Omnipotens sempiterne Deus, Pater Domini nostri Jesu Christi*. Item super feminas faciat similiter. Et postea benedicit sal hoc modo: *Exorcizo te, creatura salis*. Et mittit in ore infantium de ipso sale per singulos ita dicendo: *Accipe, ill., sal sapientiæ propitiatus in vitam æternam*. Et dicat post datum sal hanc Benedictionem: *Deus patrum nostrorum Deus universæ conditor veritatis*.

2. Inde vero exeant foris ecclesiam, expectantes horam **78** quando revocentur. Tunc incipiat clerus Antiphonam ad Introitum, *Dum sanctificatus fuero in vobis*; qua finita ascendit sacerdos ad altare, et dicit Orationem: *Oremus. Da, quæsumus, Domine, electis nostris*. Et postea sedet in sede sua, et vocentur infantes a diacono dicente: *Catechumeni procedant*. Et vocantur infantes ab acolytho per nomina, vel ordine ut scripti sunt, et statuuntur ut prius, masculi ad dexteram, feminæ ad sinistram; et postmodum commonentur a diacono ita: *Orate, electi, flectite genua*. Et postquam oraverint, dicit *Levate. Complete Orationem vestram in unum, et dicite Amen*. Et respondent omnes *Amen*. Item dicit diaconus; *Signate illos accedite ad Benedictionem*. Et signent illos infantes in frontibus eorum patris vel matris de pollicibus suis dicentes *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*. Tunc venit acolythus iterum faciens crucem in frontibus singulorum, dicendo *In nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti*. Et imponit manum super eos, dans Orationem super eos excelsa voce, his verbis, *Deus Abraham*. Qua expleta, vertit se ad feminas, et faciens crucem in frontibus singularum, dicendo; *Deus cœli Deus terræ*. Et annuntiat diaconus dicens: *Orate, electæ, et reliqua, sicut superius*. Et signant patris ut prius. Et sequitur alius acolythus, super masculos faciens crucem, sicut primus fecit; et imponet manum super eos, dicens: *Audi, maledicte, Satanas*. Item super feminas similiter faciens crucem, et imponens manus super eas, dicendo: *Deus Abraham, Deus Isaac*. Item dicit diaconus ut orent electi et reliqua, ut prius, et signant patris, sicut prius. Inde tertius acolythus facit crucem in frontibus puerorum, sicut anterior fecit, et imponet manum super capita puerorum, dicendo: *Exorcizo te, immunde spiritus*. Item super fe-

minas faciens crucem ut prius, et imponet manum super capita ipsarum dicendo, *Exorcizote immunde spiritus*. Iterum admonet diaconus, *Orate, electæ, et reliqua sicut antea*; et signent patris, sicut prius. Et tunc presbyter accedit faciens crucem in singulorum frontibus, sicut prius, et imponet manum super capita ipsorum, dicens Orationem hanc: *Æternam ac justissimam pietatem tuam*. Idem ipse facit super feminas, similiter dicens ipsam Orationem. Ista omnia consummata, iterum admonentur a diacono ita: *Orate, electi, flectite genua*. Et post paululum dicit: **79** *Levate. Complete Orationem vestram in unum, et dicite Amen*. Iterum dicit: *Signate illos, state cum disciplina et cum silentio*. Et signant patris, ut prius.

3. Inde revertit sacerdos ad sedem suam, et legitur lectio Ezechiel prophetæ: *Hæc dicit Dominus: Effundam super vos aquam mundam, usque et salvoabo vos ex universis inquinamentis vestris*. Sequitur Gradale [All., Responsorium], *Aspicium vos, et crescere faciam*. Postea admonentur a diacono ita: *Catechumeni recedant. Si qui catechumenus est, recedat. Omnes catechumeni exeant foras*. Et egrediuntur ipsi electi, expectantes pro foribus, usque dum completa fuerint Missarum solemnia. Deinde legitur Evangelium secundum Matthæum: *In illo tempore, respondens Jesus dicit: Confitebor tibi, Pater cœli, usque Jugum enim meum suave est, et onus meum leve*. Et offeruntur oblationes a parentibus, vel ab his qui ipsos suscepturi sunt, et ponit ipsas sacerdos super altare, et dicit Orationem secreto: *Miseratio tua, Deus, ad hæc percipienda mysteria*. Ubi dicit *Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum*, recitantur nomina virorum ac mulierum qui ipsos infantes suscepturi sunt. Item infra Actionem, *Hanc igitur*; expleta autem recitentur nomina electorum. Postquam recitata fuerint, dicit: *Hos, Domine, fonte baptismatis innovandos*. Finita vero Missarum solemnia, communicent omnes præter ipsos infantes. Deinde annuntiat presbyter ut in ipsa hebdomada revertantur ad scrutinium, ita dicendo; *Die Sabbati venite, collegite vos temporius ad ecclesiam ill. vel ill.*

4. Venientes autem omnes ad ipsum diem, sicut eis denuntiatum fuit, et faciunt ipsum scrutinium, et Missarum per omnem ordinem, sicut superius scriptum est. Iterum annuntiat presbyter qualem diem voluerit in sequenti hebdomada, quæ ab initio Quadragesimæ est quarta, ita dicendo: *Illi feria veniente, collegite vos temporius ad ecclesiam illam, qualem ipse denuntiaverit*. Et ut venerint ad ecclesiam die quo eis fuerit annuntiatum, clamat diaconus dicens: *Catechumeni procedant*; et vocantur infantes ab acolytho per nomina, vel ordine sicut prius, et faciunt scrutinium per omnia, sicut illos priores fecerunt, usque ad ubi dicit: *Signate illos, state cum disciplina et cum silentio*. Et tunc leguntur duæ lectiones in aurium a patione in. *Lectio Isaïæ prophetæ; Hæc dicit Dominus: Audite audientes me, et comedite bonum,*

^d Habebant ergo nomina jam ante baptismum. Quanquam non raro nomina tunc imponebantur. Legit Menardum in Sacrament., pag. 98.

SO usque *Ad Dominum Deum nostrum, quoniam nullus est ad ignoscendum* Sequitur Gradale *Venite, filii*. Item alia lectio ad Colosenses: *Fratres, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, usque Et quidem in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum*. Sequitur Gradale *Beata gens*.

5. Inde vero procedunt quatuor diacones de sacrario cum quatuor libris Evangeliorum, præcedentibus eos duobus candelabris cum thuribulo et incenso, et ponunt ipsa Evangelia in quatuor angulos altaris, et antequam aliquis eorum legat, tractet presbyter his verbis: *Aperituri vobis, filii carissimi, Evangelia, id est gesta divina, et reliqua*. His expletis, annuntiet diaconus dicens, *State cum silentio, audientes intente*. Et tunc accipiens unus diaconus desuper angulo primo altaris sinistro librum Evangelii, præcedentibus ante cum duobus candelabris cum thuribulo ascendit ad legendum, et legit, *Initium sancti Evangelii secundum Matthæum, usque ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*. Et postquam legerit, suscipit de eo subdiaconus ipsum Evangelium super linteam, in portet in sacrario, et tractet presbyter his verbis: *Filii carissimi, ne diutius vos teneamus, Ipsa expleta, item annuntiat diaconus, State cum silentio, audientes intente*. Iterum accipit diaconus desuper alio sinistro angulo altaris alium librum Evangelii, præcedentibus cereis et thuribulo, sicut superius. Iterum dicit: *Initium sancti Evangelii secundum Marcum, usque Ego baptizabo vos in aqua, ipse vos baptizabit Spiritu sancto*. Et postmodum sequitur presbyter his verbis: *Marcus evangelista leonis generis figurum*. Ipsa expleta, item annuntiat diaconus: *State cum silentio, audientes intente*. Et accipit diaconus desuper tertio angulo dextro altaris tertium librum Evangelii secundum Lucam, usque *Parare Domino plebem perfectam*. Et tractet presbyter his verbis: *Lucas evangelista, etc*. Ipsa expleta, iterum annuntiet diaconus ut supra. Et accipit diaconus desuper quarto angulo dextro altaris quartum librum Evangelii secundum Joannem: *In principio erat verbum usque Plenum gratia et veritate*. Iterum prosequitur presbyter his verbis: *Joannes evangelista, etc*.

6. Deinde dicit præfationem symboli, *Dilectissimi, nobis, accepturi sacramenta Baptismatis*. Ipsa expleta, tenens acolythus **81** unum ex ipsis infantibus masculum in sinistro brachio, et interroget ei presbyter, dicens: *Qua lingua confitentur Dominum nostrum Jesum Christum?* Respondet, *Græce*. Annuntia fidem ipsorum qualiter credant. Et dicit acolythus symbolum Græce, decantando his verbis, *Πιστεύω ὡς ἔνα*. Hoc expletum, vertit ad se feminas, et facit similiter. Iterum acolythus alter accipiens ex Latinis infantibus unum in sinistro brachio, ponens manum dextram super caput ipsius, et interroget ei presbyter: *Qua lingua confitentur?* sicut prius, et respondet, *Latine*. Dicit ei presbyter: *Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, visibilium*. Hoc expletum, vertit se ad feminas, et facit similiter. Deinde sequitur presbyter his verbis: *Hæc summa est fidei nostræ, dilectissimi*

A nobis Ipsa expleta, annuntiat diaconus dicens: *State cum silentio, audientes intente*. Inde subsequitur sacerdos hanc præfationem dominicæ Orationis: *Dominus et salvator noster*. Ipsa expleta, admonentur a diacono: *State cum silentio audientes intente*. Et dicit presbyter: *Audistis, dilectissimi. Dominicæ Orationis*. Ipsa expleta, annuntiat diaconus: *Catechumeni recedant. Si quis catechumenus est, recedat. Omnes catechumeni exeant foras*.

7. Egressi vero parentes cum infantibus eorum, foris relinquant ipsos infantes in custodia; et iterum ingrediuntur in ecclesiam, tam parentes quam illi qui ipsos infantes suscepturi sunt, cum oblationibus eorum, et offeruntur pro ipsis. Ipsi vero infantes pro foribus expectant, donec consummentur Missarum solemniam. Expleta vero missa, communicent omnes, præter ipsos infantes.

8. Iterum annuntiat presbyter qualem diem voluerit sequenti hebdomada, quæ et ab initio Quadragesimæ, ut revertantur ad scrutinium. Et ut venerint, celebratur ipsum scrutinium per omnem ordinem, sicut illi duo priores ante auris apertionem fuerunt, Et postea annuntiat presbyter, ut ipsa hebdomada qualem, diem vel ad qualem ecclesiam voluerit, ut revertantur ad scrutinium quartum. Et ut venerint, facit ipsum scrutinium per omnem modum, sicut antea fecit. Hoc expletum, iterum annuntiat eis, sicut superius, ut revertantur ad scrutinium sextum in sequente hebdomada ultima ante Pascha, qualem diem vel ad qualem ecclesiam voluerit et complet ipsum scrutinium vel ipsa omnia, sicut antea fecit. Ita tamen agendum est, ut a primo scrutinio.

82 qui incipit tertia hebdomada in Quadragesimum usque in Sabbato sancto vigilia Paschæ, septem scrutinia esse debeant secundum formam septem donis Spiritus sancti, ut dum septem septenario numero implebuntur, detur illis gratia septiformis Spiritus sancti.

9. Item annuntiat presbyter ut in ipso sancto Sabbato, hora tertia, revertantur ad ecclesiam, et tunc catechizantur, et reddunt Symbolum, et baptizantur, et complebuntur septem oblationes eorum. Ordo vero qualiter catechizantur ita est. Post tertiam horam Sabbati procedant ad ecclesiam, et ordinentur per ordinem, sicut scripti sunt, masculi in dextram, feminas in sinistram; et faciens crucem sacerdos in frontibus singulorum, postea imposita manu super capita singulorum dicat: *Nec te latet Satanas*. Ipsa expleta, tanget presbyter singulorum nares et aures de sputo oris sui, et dicit unusquisque ad aurem, *Effeta, quod est ad aperire, in odore suavitatis, et reliqua*. Itaque expleta, ambulat in circuitu imposita manu super capita eorum, decantando excelsa voce *Credo in unum Deum, et reliqua*. Vertitque se ad feminas, et facit similiter. Postea dicitur eis ab archidiacono: *Orate, electi, et flectite genua*. Et post paululum dicit: *Levate. Complete Orationem vestram in unum, et dicite Amen*. Et respondent omnes *Amen*. Iterum admonentur ab archidiacono his verbis: *Cate-*

chumeni secedant. Si quis catechumenus est, sccedat **A** *autem ipsos infantes in manibus c suis, offerunt eos* **C** *Omnes catechumeni exeant foras, exspectantes horam, uni presbytero. Ipse vero presbyter faciens de chris-* **C** *ma crucem cum pollice in d vertice eorum, ita* **D** *qua possit circa vos Dei gratia baptismum operari. Postea impletur Benedictio. Inde sequuntur lectiones* **D** *dicendo Deus omnipotens pater Domini nostri Jesu Christi, et reliqua. Et sint parati qui eos suscepturi* **E** *sunt cum linteis in manibus eorum, et accipiant eos* **E** *a pontifice vel diaconibus qui eos baptizarunt. Pon-* **F** *tifex vero egreditur de fonte, habens compositam* **F** *sedem in ecclesia, ubi voluerit, sedens in eam, et* **G** *deportantur ipsi infantes ante eum, et dat singulis* **G** *stolam, casulam et chrismale, et decem e sidos, et* **H** *vestiuntur.*

10. Hoc expleto, procedit pontifex de ecclesia cum omni ordine [ornatu] sacerdotum, litaniam cantantes hoc est *Kyrie eleison*, usquedum veniunt ad fontes, præcedentibus ante eum notariis cum duobus cereos ardentis staturam hominis in altum habentes, eum tyrabulis et thymiamateriis; et incipiunt litaniam, quam subsequitur *Christe audi nos*, et reliqua. Ipsa expleta in circuitu fontis, astante clero omni vel cuncto populo cum multis luminibus, facto silentio dicit pontifex *Dominus vobiscum*, respondentibus cunctis *Et cum spiritu tuo*; et dicit *Oremus*, **B** et dat *Benedictionem Omnipotens sempiterne Deus. Item alia, Deus qui invisibili potentia tua*, et reliqua. Item alia: *Hæc nobis præcepta servantibus. Hæc omnia expleta*, **S** fundit chrisma de vasculo aureo intro in fontes super ipsam aquam in modum crucis, et cum manu sua misciat ipsum chrisma cum aqua, et aspergit super omnem fontem vel populum circumstantem. Hoc facto, omnis populus, qui voluerit, accipiet **A** *Benedictionem unusquisque in vasis suis de ipsa aqua, antequam ibi baptizentur parvuli, ad spargendum in domibus eorum, vel in vineis, campis, vel fructibus eorum.*

11. Deinde pontifex baptizat unum, aut duos, vel quantos ei placuerit de ipsis infantibus, cæterique a diacono **b**, qui ipse jusserit, baptizantur. Levantes **C**

a In Colbertino, *accipiat de ipsa aqua in vasis suis, antequam... vel fructibus eorum. Et interrogante sacerdote Symbolum, tenentes ipsos qui eos suscepturi sunt, ita dicit: Credis in Deum Patrem omnipotentem? R. Credo, et cætera. Baptizat vero episcopus unum, etc.*

b Presbyteros vel diaconos baptismi ministros suggerit primus libellus, num. 42.

c In libro Sacramentorum edito a nostro Menardo:

Et infantes quidem in brachiis dextris tenentes, majores vero pedem ponunt super pedem patris sui.

d Mirum est infantes (ita enim recens baptizatos, etiam adultos, appellari in eos erat) ungi primum in vertice a presbytero, mox ab episcopo in fronte, quem ritum apud Romanos usitatum observat vulgatus Alcuinus, pag. 64.

e In primo Ordine Romano, supra, num. 44, legitur *decem siliquas.*

ADMONITIO IN OCTAVUM LIBELLUM ORDINIS ROMANI.

Hic libellus superiori fragmento *de officiis in noctibus a Cæna Domini usque ad Pascha* continenter subjicitur in pervetusto Codice Palatino Vaticano, signato n. 487. Non dubium quin sequens libellus contineat puriorem Ordinem Romanum de ordinatione sacrorum ministrorum, quam qui in Vulgatis habetur ut facta comparatione facile quis intelliget. Observat porro Amalarius, in lib. II, cap. 1, *primos apostolicos seu Romanos pontifices, semper in Decembrio consecrationes ministrasse usque ad Simplicium, qui fuit a beato Petro XLIX, primusque sacravit in Februario*. Adde Micrologum in cap. 28, qui huc auctoritatem adducit *Pontificalis Romani*, quo nomine librum de gestis Romanorum pontificum sine dubio intelligit. Plura de his in commentarii prævii cap. 45.

2. Alium libellum itidem de ordinationibus sacris secundum morem ecclesiæ Romanæ visum et item huic Ordini adjicere ex antiquo Codice sancti Galli, ut ex mutua collectione res amplius illustretur. Secundus iste Ordo magis convenit cum vulgato ordine Romano, qui tamen longe multo auctior est. Alios libros Rituales, qui apud Menardum nostrum et Morinum typis vulgati sunt, hic recudere non visum est operæ pretium.

ORDO ROMANUS VIII,

85 I. *Quomodo in sancta Romana Ecclesia acolythi ordinentur.*

Dum Missa celebrata fuerit, induunt clericum

illum planetam et orarium. Dumque venerit episcopus, aut ipse dominus apostolicus ad communicandum, faciunt eum venire ad se, et porrigit in ulnas

ejus a sacculum super planetam; et prosternit se in terram cum ipso sacco, et dat ei Orationem sic: *Intercedente beata et gloriosa semperque virgine Maria, et beato apostolo Petro, salvet et custodiat et protegat te Dominus. Amen.*

2. Et si ad subdiaconatus officium voluerit eum provocare, adducitur ad medium, et jurat coram sancta Christi Evangelia de quatuor b capitula secundum canones; et tunc porriget ei archidiaconus vel episcopus calicem sanctum in ulnas foras planeta; et se in terra prosternit et dat ei Orationem, ut supra diximus.

3. Et si ad diaconatus ordinem voluerit eum provocare, dum Introitus Missæ inchoatur, ipse subdiaconus indutus tunicam albam, et tenens orarium suum in manu, stat ante rugas altaris. Non dicitur tunc *Kyrie eleison*; sed completo Introitu, dat Orationem episcopus, et legitur Apostolus ad Timotheum: *Fratres, diaconos esse oportet pudicos, non bilingues, usque in finem, Quæ est in Christo Jesu Domino nostro.* Et psallitur Gradale. Deinde exiit ipse subdiaconus planeta a diacono. Tunc episcopus dicit: *Oremus, dilectissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut super hunc famulum suum, quem ad sacrum Ordinem dignatur assumere benedictionis suæ gratiam 86 clementer effundat, eique donum consecrationis indulgeat, per quod eum ad præmia æternæ perducatur.* Et tunc schola initiat *Kyrie eleison*. Et prosternit se episcopus ante altare, et post eum ipse subdiaconus; et expleta litania, surgent a terra, et statim dat ei Orationem consecrationis. Dum vero consecratus fuerit, dat osculum episcopo et sacerdotibus, et stat ad dexteram episcoporum jam indutus dalmatica.

4. Si vero voluerit eum consecrare ibi ipsum presbyterum, tenens eum archidiaconus ducit foras rogas altaris, exiit eum dalmatica, et sic eum induit planeta, et ducit iterum ad episcopum. Et tunc aliam illi dans Orationem, consecrat eum presbyterum, dans osculum episcopo vel cæteris sacerdotibus, et stat in ordine presbyterorum, et dicitur *Alleluia*, vel Tractus et Evangelium, et quod sequitur, et completur Missa ordine suo.

II. Item quomodo episcopus ordinatur.

5. Dum c a civitate et loco episcopus fuerit defunctus, a populo civitatis eligitur alius; et fiet a sacerdotibus clero et populo d decretus, et veniunt ad domnum apostolicum, adducentes secum et suggestionem, hoc est rogatorias litteras, ut eis episcopum consecret, quam secum deportati sunt. Tunc domnus apostolicus præcipit sacellario vel numiculatori ut eum ad archidiaconum dirigat, et eum inquirat de quatuor capitulis secundum canones, id est arsenochita, quod est masculo; pro ancilla Dei sa-

crata, quæ a Francis nonnata dicitur; pro quatuor pedes, et pro muliere viro alio conjuncta; aut si conjugem habuit ex alio viro, quod Græcis dicitur deute ogamia. Et dum nulli horum ipse vir conscius fuerit, Evangelii ad medium deductis jurat ipse electus archidiacono. Et post hæc tradito subdiacono, pergit cum præfato electo apud aulam beati Petri apostoli, ibique in ejus sacratissimum corpus confirmat, quod non cognovisset superius nominata capitula. Alio vero die nuntiatur, ab archidiacono sicut actum est.

6. Tunc domnus apostolicus induit se palleum, et sedet 87 in sede; advocans ad se episcopos vel presbyteros, jubet eos sibi consedere. Stante autem universo clero, præcipit vero sacellario suo, ut plebs civitatis ingrediatur. Ille dum perrexit eos introducendum, eligit ex illis, id est ex sacerdotibus, personam qui rationem reddat, dum fuerit interrogatus. Et dum fuerint introducti, interrogantur a domno apostolico sic: *Quid est, fratres, quod vos fatigastis?* Illi respondent: *Ut nobis, domine, concedas patronum.* Respondet domnus apostolicus, *Habetis vestrum?* Respondent, *Habemus.* *Quo honore fungitur?* Respondet, *diaconus, presbyter,* aut quod fuerit. Interrogantur, *Quantos annos habet in diaconato aut presbyterato?* Respondent quantos et quomodo. Domnus apostolicus dicit: *De ipsa Ecclesia est, an de alia?* Respondent, *De ipsa.* Et si dixerint de alia, dicit domnus Apostolicus: *Dimissoriam habet ab episcopo suo?* Respondent *Habet,* et mox offerunt eam. Domnus apostolicus dicit: *Conjugem habuit? disposuit de domo sua?* Respondent *Disposuit.* Domnus apostolicus dicit: *Quid vobis complavit de eo?* Respondent: *Et castitas, hospitalitas, benignitas, et omnia bona quæ de eo sunt prolata.* Domnus apostolicus dicit: *Videte, fratres, ne aliquam promissionem fecisset vobis; scitis quod simoniacum et contra canones est.* Respondent *Absit a nobis.* Domnus apostolicus dicit: *Vos videritis.* Et iterum dicit: *Habetis decretum?* Respondent, *Habemus.* Et dum eum offerunt, jubet sacellario ut relegatur. Et dum relectus fuerit, jubet domnus apostolicus introducere electum.

7. Dum vero introductus fuerit electus, et subdiaconus a longe tertia vice se in terra prosternit, tunc domnus apostolicus Orationem dicit sic: *Protegat nos Dominus.* Respondent omnes *Amen.* Domnus apostolicus interrogat eum: *Quid te fatigasti, frater?* Respondet: *Ad quod non sum dignus isti confamuli mei me adduxerunt.* Et dicit: *Quo honore fungeris?* Respondet, *diaconi aut presbyteri,* vel quod est. Et interrogat eum domnus apostolicus: *Quantos annos habes in diaconato, aut in presbyterato?* Respondet quantos. Iterum interrogat eum

a Ejusmodi sacculus erat ad recipiendam et deferendam Eucharistiam, quod officium olim fuisse acolythorum vidimus in superioribus.

b Quatuor hæc capitula explicantur infra num. 5, continentque quatuor genera vitii carnalis.

c Confer editum Ordinem Romanum, a pag. 97, et vulgatum Alcuinum, apud quem eadem fere leguntur, pag. 73, itidemque apud Morinum, pag. 325.

Ejusmodi decreti formulam habes in libro Diurno pontificum Romanorum.

domnus apostolicus: *Habuit conjugium, et de domo tua disposuisti?* Ille respondet si habuit, aut non, et quia de domo sua disposuit. Item interrogatur a domno apostolico si aliquam dationem aut promissionem fecisset? Respondet *Absit*. Iterum domnus apostolicus interrogat eum: **88** *Quales Codices in Ecclesia tua leguntur?* Respondet: *Octateuchum, Regnorum, Prophetarum, Actuum apostolorum, Evangelium, et Apostolum*. Domnus apostolicus interrogat: *Nosti canones?* Respondet *Doce nos, domine*. Dicit domnus apostolicus: *Ordinationem si feceris, a aptis temporibus fac, id est, primi, quarti, septimi, et decimi mensis. Bigamos aut curiales ad sacros ordines ne promoveas; attamen dabitur tibi edictum de scrinio, quomodo debeas conversari*. Tunc præcipit archidiacono domnus apostolicus, et releget petitionem quam ipse electus a populo domno apostolico obtulerat. Et dum relecta fuerit, dicit domnus apostolicus: *Quomodo vota omnium in te conveniunt? Hodie te abstineris, et crastino, si placuerit Deo, consecrandus eris*. Respondet archidiaconus: *Jussisti, domne*. Et dat domnus apostolicus ipso electo osculum, et egredientur foras.

8. Alia vero die, quod est Dominica, procedit domnus apostolicus in ecclesia, ibique episcopi et presbyteri cum eo, et cæteri ordines clericorum consistunt; et ingreditur domnus apostolicus secretarium, et jubet scholam psallere. Et procedit de sacroario cum omni decore in ecclesia ipsa, sicut mos est. Completo vero introitu, non dicunt tunc *Kyrie eleison*, sed mox domnus apostolicus dat Ora-

^a Hæc leguntur in edito Ordine Romano, pag. 104, sed multo prolixiora.

^b Forte legendum *surgent, et tunc benedicet*, ut notavimus in commentarii prævii cap. 15.

tionem. Deinde dicitur Apostolus ad Timotheum: *Charissime, fidelis sermo, si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, et cætera*. Et dum psallitur Gradale, egrediatur archidiaconus cum acolythis et subdiaconis, et induit eum dalmatica, planeta et campobus [*Leg. compagis*], et introducit eum. Dumque introductus fuerit, vocet eum domnus apostolicus: *Cleros et plebs consentiens civitatis tal, cum adjacentibus parochiis suis, elegerunt sibi illum talem diaconum, vel presbyterum episcopum consecrari*. Oremus itaque pro eodem viro, ut *Deus et Dominus noster Jesus Christus tribuat ei cathedram episcopalem ad regendum Ecclesiam suam et plebem universam*. Deinde schola incipit *Kyrie eleison* cum litaniam. Prostratus domnus apostolicus cum sacerdotibus et ipso electo in terra ante altare, completa litaniam surgent, et tunc ^b benedicent eum. Et Benedictione expleta, dat osculum domnus apostolicus; et tenens eum archidiaconus **89** deportat eum; et sic dat osculum episcopis et presbyteris. Et tunc jubet eum domnus apostolicus supra omnes episcopos sedere; et dum sederit, dicitur *Alleluia*, deinde Evangelium, et expletur Missa.

9. Dum vero venerit ad communicandum, domnus apostolicus porrigit ei formatam atque sacratam oblationem; et eam suscipiens episcopus ipse ex ea communicat super altare, et sibi cæterum ex ea reservat ad communicandum usque ad dies ^c quadraginta, et postmodum ex præcepto domini apostolici communicat omnem populum.

^c Idem ritus legitur tum in vulgato Ordine Romano, pag. 102, tum in Fulberti secunda epistola ad Einardum, tum apud Morinum, pag. 324, et 326.

ORDO ROMANUS IX.

De gradibus Romanæ Ecclesiæ.

1. Primum ^a, in quacunque schola reperti fuerint pueri bene psallentes, tolluntur inde, et nutriuntur in schola cantorum, et postea fiunt cubicularii. Si autem nobilium filii fuerint, statim in cubiculo nutriuntur. Ex hac accipit primam Benedictionem ab archidiacono, ut liceat eis super linteam vellosum sedere, quod mos est ponere super sellam equi. Dein, sicut Sacramentorum Codex continet, quando et ubi libitum fuerit, usque in subdiaconatus officium ordinantur, diaconi vero atque presbyteri nunquam nisi in publica ordinatione. Fit enim conventus populi et congregatio regionum, primum ad sanctum Adrianum; et inde pergit pontifex una cum populo, præcedente solito apparatu, id est cruce, thuribula, vel tale, usque ad sanctam Mariam ad præsepem. **90** Accedente pontifice ad altare, schola cantorum repetit litaniam, dein Introitum, et ponti-

^a Confer vulgatum Ordinem Romanum, a pag. 86, ubi quædam ex his leguntur, sed multum aucta.

^b Ita etiam legitur in Codice Gelasiano, pag. 29

fex dicit *Oremus*, et diaconus *Flectamus genua*. Post Collectam ascendit lector in ambonem, et elevata voce legit lectionem de quarta feria, et sequitur Gradale. Dein dicit pontifex *Dominus vobiscum*. Diaconus ut supra. Post collectam ascendit lector in ambonem, et elevata voce legit brevem in auribus populi, sic continentem: *Cognoscat fraternitas vestra, quia ill. et ill. vocantur in tali officio. Si quis habet contra hos viros aliquam querelam, exeat confidenter propter Deum et secundum Deum, et dicat. Memor sit tamen omnino ^b communionis suæ*. Quod si nullus contradictor exstiterit, sequitur Lectio, et Responsorium.

2. Post hæc advocantur sursum, et statuuntur in sinistra parte altaris, usque dum pontifex Missam percompleat. Dein advocantur feria 6 ad sanctos apostolos eo tenore ut supra. Sabbato vero egreditur pontifex ad sanctum Petrum, et universæ regiones cum eo litaniam canendo. Ingrediente papa in Editionis Thomasiæ, et apud Morinum, pag. 267, 310 et 327.

sacrarium, ipsi præstolantur adventum ejus in presbyterio. Schola cantorum canit Introitum, et pontifex dat Orationem. Subdiaconi legunt lectionem, et cantatur Gradale, expectantes illi qui benedicendi sunt sub ambonem, donec quinque lectiones compleantur. Deinde apostolicus legit ipse advocacionis brevem coram populo, et stant pariti singulorum ministri cum indumento donec archidiaconus veniat, et singulis singula sua manu tribuat. Post hæc autem descendit archidiaconus innuente pontifice, et dat uni ex ipsis manum, cæteri vero sequuntur eum, ascendunt ad altare, et prosternit se pontifex cum ipsis in orationem, clero interim canente litaniam. Surgentes autem ab oratione, pontifex stat in sede sua, singillatim imponens manus capitibus eorum, et benedicit eos. Accedens autem archidiaconus tollit orarios de^a confessione, qui de hesternâ die repositi sunt ibi, imponit super eos, et pontifex induit eos planetis, et stant induti. Diaconilia indumenta tollunt qui diacones esse debent de medio eorum, et compleatur Benedictiones eorum qui presbyteri ordinantur; et tunc descendunt in presbyterium, et statim unus ex novitiis diaconibus legit Evangelium. ¶ et ad ipsam Missam ministrant unusquisque secundum officium suum. Tollit vero pontifex oblatas integras, et dat singulis novitiis presbyteris et inde communicantur usque dies viii. ^b

3. Expletis omnibus, Missa rite completa, stant regiones paratæ ad singulos titulos pertinentes cum candelabris et thuribus ut proprium suscipiant sacerdotem. Pontifex autem donat eis sacerdotalia indumenta, et ministeria Missæ, aurum vel argentum, vinum, frumentum et oleum. Eredientes autem de basilica sancti Petri, præcedent unumquemque vel triginta candelabra cum thuribus. Ipse sedet super equum albam: præcedens et subsequens populus canit ei laudem. Similiter etiam femine diaconissæ^c et presbyterissæ, quæ eodem benedicuntur. Plateæ autem civitatis, unde transituri sunt, coronantur lauro et palliis, et cum tanta gloria ad statutos titulos deducunt proprios sacerdotes, et ipse facit eis illo die convivium.

4. Episcopi autem omni tempore benedicuntur nunc vero mos est ut nocturno tempore benedicantur. Secunda namque incisione, id est lectione sexta egreditur pontifex de ecclesia sancti Petri, et ascendit monasterium sancti Martini quod sub tegna ipsius ecclesiæ situm est, simpliciter cum reliquo clero incedens, et stat foris ostium oratorii. Schola cantorum incipit Introitum; postea dicit pontifex *Gloria in excelsis Deo*. Sequitur Oratio, et exeuntes ab altare unus presbyter, et alter diaconus, induunt eum vestimenta pontificalia, in primis linea, et singulo, dein

A anagolagium grande, postea dalmatica minore et cingulo, brachiale, et orarium brevem, deinde dalmatica majore, clero interim canente Responsorium *Immola Deo*, Tractum *Qui seminat*, Evangelium *Misit illos binos ante faciem suam*. Et tunc advocatur in basilicam, presbyter a dextris ejus, et diaconus a sinistris. Ipse vero inclinato capite in medio eorum incedit, usquedum veniat ante altare. Tunc exiunt casula; et induit eum pontifex planeta, et legit brevem hunc modum continentem: *Cives, inquit, nostri elegerunt sibi illum pastorem. Oremus itaque pro hoc viro, ut Deus omnipotens infundat ¶ in eo gratiam spiritus sui, et dignus habeatur ad cathedram episcopatus regendam*. Et Respondetur a schola *Christe, audi nos, et canunt litaniam*. Et tunc accedit propius ad altare subnixo capite. Pontifex vero ponet manum super caput ejus, et dicit unam Orationem in modum Collectæ, alteram eo modulamine quo solet^d Contestata cantari, et sedet pontifex in sella sua. Ipse vero osculatur pedem ejus, et suscipitur ad pacem, et sic consummatur consecratio illius. Et ipso die, ubicunque apostolicus Missam celebrat, de manu ejus communionem accipit

5. Summus namque pontifex quando benedicitur, eligitur^e unus de cardinalibus de qualicunque titulo fuerit tantum ut a præcessore sit pontifice ordinatus, aut presbyter, aut diaconus; nam episcopus esse non poterit. Egrediturque cum eo universus clerus vel populus ad basilicam sancti Petri. Ingressus vero sacrarium, induitur indumenta pontificalia; et veniens ad confessionem sancti Petri, prosternit se in orationem, schola canente Introitum *Elegit te Dominus*. Surgens vero ascendit ad altare, et prosternit se in Orationem, et omnis clerus cum eo. Postea erigitur ab episcopis, et statuitur inter sedem et altare; et tenet Evangelium super caput vel cervicem ipsius. Et accedit unus episcopus et dat Orationem super eum, et recedit et alter similiter. Accedit tertius, et consecrat illum. Archidiaconus autem imponit ei pallium et tunc inter archidiaconum et diaconum elevatur in sede. Stans vero in gradibus ipsius sedis, elevata voce dicit *Gloria in excelsis Deo*. Post hæc, data pace, schola cantorum canit ei laudem, et patroni regionum similiter. Celebrat igitur ipse Missam per ordinem, et communicat omnes. Peracta Missarum solemnitate, præcedit et subsequitur eum omnis apostolicus apparatus, et statuuntur acies dextra lævaque; ipse vero incedit in medio constipatus agmine sacerdotum, et omnes scholæ flagitant ab eo benedictionem; quo benedicente respondent ei omnes cum strepitu *Amen*.

6. Ingressus in sacrarium, jam tunc sedet in sella apostolica. Egrediens inde, cum ad inferiores gradus sancti Petri descendit, ¶ ibi stat equus vel

^a Id est ex tumulo sancti Petri. Hic locus illustratur ex num. 8.

^b Dies quadraginta habet Fulbertus episcopus Carnutensis, in epistola secunda ad Einardum, ubi hæc de re disertè agit.

^c Observandus hic locus de tempore ordinandi

diaconissas et presbyterissas.

^d In Editis, *Contestatio*, quo nomine Præfatio (quam vocamus) Missæ olim significabatur, maxime apud Gallos.

^e Hic ritus multum differt a vulgato Ordine Romano, pag. 106.

sella præcessoris pontificis, et ad sedendum paratus. A Et accendunt patroni regionum uno incipiente, cæteris respondentibus, in hunc modum canunt eundem : *Domnus Leo a papa quem sanctus Petrus elegit in sua sede multis annis sedere.* Hoc usque ter dicto, accedit prior stabuli, et imponit ei in capite regnum quod ad similitudinem cassidis ex albo fit indumento. Et tunc demum ascendit super equum, et vallatur a iudicibus, constipanturque plateæ immensis cuneis populorum, expectantium eum, et cantantium laudem.

Ordo quatuor temporum.

7. Jejunii primi, quarti, septimi et decimi mensis id est in primo mense a quarta et sexta feria, vel Sabbato; in prima hebdomada de mense primo primum jejunium celebretur. In quarto mense, quod B facit ipse mensis, feria 4 et 6 vel Sabbato consummatur. Tertium temporis jejunium venit septimi mensis, id est Septembris, tertia hebdomada ipsius mensis, feria 4 et 6, vel Sabbato, consummatur. Quartum temporis jejunium venit decimi mensis, id est Decembris, feria 4 et 6, vel Sabbato proximo ante Natale Domini; et si vigilia^b natalis Domini in Sabbato venit, in antecedente hebdomada supra scriptum jejunium die Sabbati celebretur.

8. Hora tertia, vel quali voluerit, ingrediuntur pontifex vel levitæ in sacrarium, et induunt se vestimentis religiosis, cum quibus debent celebrare Missarum solemniam, canentibus interim clericis Antiphonam ad ipsum diem pertinentem ad Introitum. Ipsa finita, dicunt *Kyrie eleison*; dein pontifex dicit *Oremus*. diaconus *Flectamus genua*, et, ut surrexerint, dicit *Levate*. Prosequitur sacerdos Orationem primam, sicut in Sacramentorum continetur. Sequitur lectio: et tunc pronuntiat lector lectionem libri,

^a Hic locus forsitan intelligendus de Leone tertio, cuius tempore scriptus sit iste liber.

^b Confer Micrologi caput 33.

^c Id est canticum trium puerorum.

et legitur in sensu lectionis, sicut epistolæ Pauli diebus Dominicorum; dein Responsorium. Inde dicit sacerdos *Oremus*, diaconus, ut supra; et dicit Orationem post primam lectionem, et super unamquamque lectionem sicut superius. Expleta autem lectione, 94 quæ est Daniel prophetæ, canit ^c Benedictionem; et dum Benedictio canitur, qui ordinandi sunt stant in boio^d sub gradibus; et tunc descendit ad eos archidiaconus, et revestit eos. Si enim diaconi ordinandi sunt, orarios et dalmaticas, si vero presbyteri, orarios et planetas. Porro orarii qui dandi sunt, primum per totam noctem super altare sunt repositi, et de altari ab archidiacono tollantur, et a pontifice super eorum colla ponantur. Benedictione completa incipit clerus litaniam; et dum ipsa canitur, qui ordinandi sunt ante altare semper prostrati jaceant, astante super eos pontifice inclinato capite ad altare. Litaniam vero finita surgit pontifex, ascendit ad sedem, stet versus Orientem consecrans illos.

Sabbato Pentecostes in duodecim lectionibus statio ad sanctum Petrum.

9. Si autem ipsa hebdomada in mense quarto venerit, jejunium faciant feria 4 et 6, et in Sabbato usque ad horam nonam, et eas lectiones legant quæ in mense quarto scriptæ sunt, cum Responsorii quatuor et benedictione. Sin autem in antea, tempore suo agatur. Cum autem leguntur, non pronuntiat lector lectionem libri, sed inchoat plane. Si vero tempore suo agitur, tunc pronuntiat, et in sensu lectionis, sicut epistolæ Pauli, legantur. Similiter C et in reliquis tribus temporibus.

Ad marginem sequentia leguntur.

xii lectiones propter xii lectores dicuntur, non propter xii varietates sententiarum.

^d Legendum in *poio* seu *pogio*, quæ vox ambonem hoc loco significat, ex præmissis num. 2: *Expectantes illi qui benedicendi sunt sub ambonem*, qui proinde cavus esse debebat. Vide commentarii nostri cap. 3.

ADMONITIO IN SEQUEM LIBRUM.

95 1. In veteri Codice equitis Maffæi Romani reperitur opusculum sequens, quod continet ordinem Romanum de triduo ante Pascha. item Ordinem ad dandam pœnitentiam, ad unguendum et communicandum infirmos, atque ad clericos sepeliendos. Prima pars, quæ est de Cœna Domini, occurrit etiam in Codice Romano, quo usus est Onufrius in scribenda Vaticanæ basilicæ Historia.

2. Quo tempore scriptus sit hic liber, nullo certo constat indicio. Antiquior est sæculo tertio decimo, et ad undecimum videtur revocandus. Triplex immersio præscribitur in baptismo: servantur etiam in hoc libro pœnitentiæ leges, absolutionis forma ante scholasticorum ætatem recepta, unctio infirmorum ante viaticum communio eorundem ex particula vino intincta, cinis et cilicium pro moribundis; quæ omnia bonam spirant antiquitatem. Forma unctionis infirmorum deprecativa est, non indicativa, cui illa successit.

3. Præclarus in primis ritus est in Ordine sepeliendi clericos *Romanæ fraternitatis*. Idem ritus translatus est ab alio auctore in alium Ritualem Romanæ ecclesiæ librum, quem quidem Florentiæ in bibliotheca sanctæ Crucis vidimus; sed Ordo viatici mutatus est in prædicto Rituali, postposita unctione. Hujus Ritualis quædam fragmenta retulimus in Itinere Italico.

4. Amalarius, in Antiphonarii cap. 69 tradit, se invenisse in Romano et in Mettensi Antiphonarii *Ordinem scriptum quomodo fungi officio conveniat circa fines hominum, et circa sepulturam eorum*. Id sequenti ordini convenire non ausim affirmare. Neque enim tantæ mihi videtur antiquitatis. In Codice Vindocinensi, qui Ordinem Romanum vulgatum continet, post ordinem pœnitentiæ, aliæque apud Morinum in fine librorum de Pœnitentia, pag. 22, ex Codice Siculo edita, exstat *Obsequium circa morientes, vel qualiter agatur circa infirmum morte detentum*, quod officium ita incipit: « Mox ut viderint infirmum ad exitum propinquare, communicandus est de sacrificio sancto etiamsi comedisset ipso die; 96 et faciant litaniam. Et antequam anima exeat de corpore, dicat sacerdos Antiphonam; *Ecce spiritus ejus, et revertetur in terram suam: in illa die videbit Deum creatorem suum. Deus misericors, Deus clemens qui multitudinis indulgentiarum, etc.* Tunc presbyter det viaticum, et post hæc dicat Orationem: *Ascendant ad te, Domine, preces nostras, et animam famuli*

tui gaudia æterna suscipiant, ut quem fecisti adoptionis participem, jubeas hæreditatis tuæ esse consortem. Per. Finita autem ista Oratione, incipiatur ab omnibus istud Respons. : *Subvenite, sancti Dei, etc.* Si autem quidam supervixerit, canantur Psalmi. vel agatur litania, et post hanc dicitur hæc Oratio : *Omnipotens, sempiternè Deus, qui humano generi animam ad similitudinem, etc.* Item Antiph. post exitum animæ, *Chorus angelorum te suscipiat, etc.* Psal. *Dilexi quoniam, usque ad Ad Dominum* ; et ita per ordinem usque *Super flumina* ; et, si amplius necesse est, usque ad finem Psalmorum. Deinde Oratio *Diri vulneris novitate percussi, etc.* Tunc roget sacerdos omnes pro eo orare, et ipse et omnes dicant. *Kyrie eleison, etc. Tibi, Domine, commendamus, etc.,* fere ut in Editis. » Delato corpore in ecclesiam, dicitur officium *in vigilia defuncti.* Antiph. *Dirige Domine, etc.* ut in nostris libris, uti et priores quinque lectiones ; nam sexta est : *Spiritus meus attenuabitur, etc.,* lectiones tres frequentes ex Enchiridio sancti Augustini ; septima : *Ergo dilectissimi cum sacrificium altaris, sive quarumcunque eleemosynarum, pro defunctis omnibus baptizatis offertur, etc.* ; octava : *Consolemur ergo in his sermonibus nostris invicem, etc.* ; nona : *Egregius namque consolator, etc.* Sequuntur Laudes, deinde Vesperæ. Quibus peractis deputandi sunt qui ipsum corpus custodiant : quo usque pro ipsa anima Missæ celebrentur cum oblationibus, corpore interim in ecclesia jacente. Modum tumulandi prætereo, qui in multis cum nostro convenit. Facta a singulis presbyteris Benedictione super sepulcrum, dicunt iidem presbyteri : *Signum Christi sit super te. Amen.*

ORDO ROMANUS X.

97 *Qualiter agendum sit quinta feria in Cæna A Domini. — Statio ad sanctum Joannem ad Lateranum.*

1. Hac die sacrificium sacri corporis etsanguinis ab ipso Domino nostro Jesu Christo celebrationis sumpsit initium. Hac die in toto orbe sanctum chrisma conficitur. Hac etiam die pœnitentibus a pro indulgentia subvenitur. Mane hujus diei primo mansionarii præparent omnia, quæ necessaria sunt ad consecrationem chrismatis, tres ampullas oleo mundissimo plenas, maximam vero ampullam, quæ ad chrisma debet fieri de panno serico albo, alias autem de alio serico coopertas. Sit autem pannus adeo subtilis, quod ampullæ possint videri per eum. Hora vero tertia vel sexta sonetur signum, et veniant omnes ad ecclesiam, in qua chrisma consecrari debet. Tunc egrediantur pœnitentes de loco in quo pœnitentiam fecerunt, ut gremio ecclesiæ præsententur a pontifice qui sedere debet præ foribus ecclesiæ, et reconciliare eos cum Antiphonis et Orationibus, quas require. Quibus finitis, pulsantur campanæ, sicut mos est in solemnibus diebus, et ex tunc sileant campanæ usque ad diem Sabbati.

2. Antequam dominus papa exeat de camera, dicit Tertiam. Hora vero sexta exit dominus papa de palatio cum episcopis et cardinalibus, et cum toto apparatu curiæ veniens ad palatium majus, ubi solet esse hospitium episcopi Albanensis, stans ibi in loco eminenti sermocinatur ad populum, ut moris est, et postea recitantur sententiæ ; et facta confessione per diaconum cardinalem, et absolutione per papam, datur populo indulgentia. **98** Peractis iis omnibus, descendit ad ecclesiam Lateranensem, et intrat ecclesiam sancti Thomæ, et dicit cum capellanis suis Nonam. Sed si est ad ecclesiam sancti Petri, descendit ad præfatam ecclesiam, veniens ante secretarium ad capellam sancti Gregorii, et dicit ibi Nonam.

3. Deinde tam pontifex quam episcopi, presbyteri, diaconi, et alii clerici, quisque induatur ornatu sui

^a Formula, quæ tempore Gelasii in usu erat ad recipiendos pœnitentes, exstat apud Morinum de Pœnitentia, pag. 696.

^b Quæ uncinis inclusa sunt non leguntur in Codice

ordinis. Pontifex induit vestimenta alba, episcopi pluvialia, presbyteri planetas, diaconi dalmaticas pro reverentia chrismatis. Pontifex vero jam indutus dalmatica, habens manum ad collum, sedeat in sede sua ; cui præsentetur ampulla, quæ major est, cum oleo ab acolythis, et balsamum ; et ipse pontifex balsamum cum oleo commisceat et conficiat, circumvolvendo cum palmis baculum immisum in ampullam. Omnes vero ampullæ remaneant ibi, et diligenter custodiantur, quousque ad altare portentur.

4. Postmodum autem pontifex, lotis manibus, indutus planeta, procedit cum episcopis, presbyteris, diaconibus, et subdiaconibus et acolythis, et omnibus ordinibus ; et habeant in processione crucem, Evangelium, septem candelabra, thuribulum cum incenso et sic processionaliter pergant ad altare cum ampulla ; et facta confessione et reverentia, ascendit sedem suam. Interim autem decantetur a cantoribus Introitus sine *Gloria Patri* ; et finito versu primo, repetatur Introitus. Deinde pontifex dicit excelsa voce *Gloria in excelsis Deo.* Dicta Oratione, lecta Epistola et Evangelio, factoque sermone ad populum, si voluerit, et *Credo in unum Deum* decantato, prosequatur Missa ordine suo [^b et conficiat duas Hostias, unam scilicet sumendam, alteram reservandam in crastinum, ac tot quot necessariae fuerint pro iis qui hodie sunt communicaturi.]

5. Postquam dominus papa intrat ad sacrificandum, tunc acolythus conducit juniorem diaconum cardinalem, et cum eo plures subdiaconi. Unus autem ex eis subdiaconis portet crucem, acolytho antecedente cum thuribulo et thuro. Et sic processionaliter vadunt ad ecclesiam sancti Thomæ vel sancti Gregorii, ubi ampullæ cum chrismate et oleo conservantur. **99** Cardinalis diaconus accipit illam ampullam, quæ est chrismatis ; duo alii subdiaconi accipiunt illas duas olei exorcizati et olei infirmorum, portantes eas super brachium sinistrum, et eo modo quo iverunt revertantur. Venientes autem ad altare, antequam dominus

Masseano, sed tantum in Codice Onufrii. Sed hoc intelligendum, cum pontifex sacra facit extra ecclesiam Lateranensem, ubi solus communicat, infra, num. 9.

papadicat *Per quem hæc omnia*, subdiaconus qui bajulat ampullam olei infirmorum, repræsentet eam summo pontifici ad benedicendum. Pontifex vero et omnes episcopi et presbyteri cardinales, et alii existentes, dicant plana voce: *Exorcizo te, immundissime spiritus*, etc., et per nomen dilectissimi filii ejus Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. Benedictio olei infirmorum. *Emitte, quæsumus, Domine*, etc., *permanens in visceribus nostris, in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est.*

6. His Benedictionibus peractis, revertatur ad altare, et dicat *Per quem hæc omnia*, etc., usque *Per omnia sæcula sæculorum. Amen. Oremus: Præceptis salutaribus moniti*, etc., usque *Pax Domini sit semper vobiscum. Agnus Dei* non cantatur, pax non datur.

7. Verumtamen scire nos convenit quod si fuerit pontifex Laterani, decantato *Credo in unum Deum*, et antequam intret ad sacrificandum, a diaconibus et subdiaconibus levatur a mensa de altari palliis desuper complicatis, et cum reverentia et omni devotione ab eisdem reportetur in capella sancti Pancratii juxta claustrum canonicorum, quia ibi est locus reservationis, et cum omni cautela usque in diem Sabbati custoditur.

8. Deinde pontifex venit ad altare, accipiens ampullam vitream, quæ intus se continet quoddam vasculum aureum, et in illo vasculo est lapis pretiosus concavus, et in illa concavitate lapidis est diligenter pretiosus Christi sanguis inclusus, qui annuatim extrahitur, et reponitur in concavitate arcæ; et tunc levatur a pontifice, et ostenditur, ut tota turba populi valeat cum timore et reverentia et omni devotione eum videre. Postea traditur custodienda priori et canonicis ejusdem ecclesiæ usque in die Sabbati. Tunc pontifex ad sacrificandum intrat solus infra arcam, ut significetur **100** quod in Veteri Testamento scriptum est, quia solus pontifex intrabat semel in anno in sancta sanctorum, tantum cum cruce et linteamine suppositis, episcopo vel cardinali cum capellano sacerdote ministrante sibi.

9. Confecto itaque sacrificio, pontifex solus communicat super altare sine ministris; et non cum calamo, sed cum calice tantum se confirmet illo die, et sexta feria, et ponit illam quartam partem in calice. Postquam autem communicavit, ponit calicem super altare, et patenam juxta eum cum corpore Domini reservato, quia sexta feria de ipso sacrificio resumit, et cooperitur utrumque sindone munda.

10. Percepto itaque corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi, pontifex ascendit ad sedem igneam, et continuo duo acolythi deferunt ampullas involutas cum sindone alba serica in sinistro brachio ita ut videri possit a medio; et diaconus qui assistit domno papæ accipit ampullam unam mistam cum balsamo, et repræsentat eam summo pontifici, tenens eam in sinistro brachio involutam. Tunc pontifex

halet ter in illam; halet etiam in ipsam omnes episcopi qui assistunt ibi, et presbyteri cardinales, et dicant sine cantu et sine *Dominus vobiscum, Exorcizo te, creatura olei*, etc., *ut fias omnibus qui ex te ungenti sunt in adoptionem filiorum per Spiritum sanctum, in nomine Dei Patris omnipotentis, et Jesu Christi Filii ejus Domini nostri, qui cum eo regnat et vivit Deus in unitate ejusdem Spiritus sancti.* Deinde dicit ocella voce, episcopi et presbyteri dicant submisso, *Per omnia sæcula sæculorum. Amen. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Sursum corda.* Resp. *Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro* Resp. *Dignum et justum est. Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et vbique gratias agere, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, qui in principio inter cætera bonitatis*, etc., *ut sit iis qui renati fuerint ex aqua et Spiritu sancto chrisma salutis eoque æternæ vitæ participes et cælestis regni facias esse consortes, per eum idem, etc.*

11. Tunc episcopus salutet chrisma nudum, et cæteri omnes. Quo expleto, benedicat ampullam olei delatameo ordine quo supra; et similiter halet pontifex ter in ipsam, sed tacite; et præter ipsum omnes episcopi et presbyteri cardinales et alii episcopi halet ter ipsam. Et tunc dicit sine **101** cantu et sine *Dominus vobiscum, Exorcizo te, creatura olei*, in nomine, etc., *ad omnem gratiam spiritualem accipiendam sanctificata, per eum idem, etc.* Et dicit pontifex *Dominus vobiscum, Et cum spiritu tuo. Oremus: Oratio Deus incrementorum et profectuum spiritualium remunerator*, etc., *in sacramento sunt baptismatis adepturi, per eum idem Dominum nostrum*, etc. Post Benedictionem vero istam omnes episcopi, et presbyteri cardinales, et alii episcopi salutent sanctum chrisma, et oleum, ter pro quolibet, et in salutando inclinent capita dicentes, *Ave, sanctum chrisma*, ter pro quolibet; et deosculentur ampullam semel tantum, et deferatur a subdiacono ampullam olei; et summus pontifex salutet oleum, et deosculando ampullam, sicut fecit de ohrismate, et cæteri omnes salutent per ordinem ampullam in deosculando. Postea reportentur ampullæ processionaliter, sicut fuerunt adductæ, ad sacrarium, vel locum ubi sedere debent; et inde distribuatur unicuique, sicut deoet et fuerit opportunum. Pontifex vero in sede sua communicat illos qui communicare volunt. Reserventur tamen oblatæ integræ de corpore Domini in die Parasceve; sanguis vero Domini penitus assumatur. Pacis osculum non datur. *Agnus Dei* dicatur, et communio *Dominus Jesus Christus.*

12. Sed antequam pontifex revertatur ad altare ad complendam Missam, junior presbyterorum cardinalium portet corpus Domini positum in pyxide ad locum preparatum, præcedentibus cum cruce et luminariis, et papillone desuper. Tunc pontifex revertitur ad altare, et dicit hanc Orationem: *Refecti*

^b De hoc ritu levandi mensam altaris apud Lateranum mentio fit libro tum Benedicti canonici, tum

Cencii camerarii infra. Vide commentarii prævi caput 10.

ibus alimentis; qua expleta, diaconus dicit *Ite, et est*. Missa igitur solemniter peracta, indutus flex ascendit palatium, comitantibus eum tam opis quam presbyteris et diaconibus, omnibusque secundum ordinem suum. Pontifex vero infur basilicam sancti Laurentii, et sine planeta ens in sede, facit mandatum duodecim subdiaconum. Interim cantores cantant *Vesperas* ante eum, ut sit. Finitis omnibus parati accedunt ad mensam.

102 *Feria sexta Parasceve.*

Hora sexta convenient omnes ad Lateranensem ecclesiam, vel ad aliam ecclesiam, et dicant septuaginta psalmos. Tunc dominus papa induat se ornatum quadagesimali tantum, episcopi pluvialibus, yteri, diaconi, subdiaconi planetis. Tunc junior presbyterorum cardinalium ferat adornatum capsum dominico corpore hesternam die reservato; subdiaconus cum papali cruce Processionem dante omnes discalceati sine cantu psallendo ecclesiam sancte crucis, quæ est Jerusalem, ubi fieri debet, ordinate tamen, procedant, quando papa est Laterani. Cum autem illuc pervenerint, ingrediuntur ecclesiam sine cantu. et proin medio ecclesiam diutius orient. Presbyter, ostendat corpus Christi in secretario ponat illud, dominus papa præparat se. Illo præparato, reillud ante dominum papam in Processione ad. Surgentes ab Oratione, dominus papa cum interret secretarium, et, abstracta planeta cum sedeat in sede sua, et lotis pedibus ministris et eum quotidiana calciamenta. Veniens ad orientem, dicit Nonam; et post paululum reinducit planeta et pallio, præeunte eum cruce et Evangelio luminaribus, et incenso, cum silentio orad altare procedant, et tunc omnes prostrati orient.

Interim autem ministri unam tantum tualeam ant super altare nudatum. Completa vero oratione nihil aliud dicat, nec confessionem faciat. Post eosculato altari ascendat sedem more solito, tamen in sede ornata in solemnem, sed in faldisdextrum altaris, quasi ante ad gradus, ubi subdiaconus in Missa; et subdiaconus statim ante ad legendum, et sine titulo sic incipiat: *Oratio Dominus: In tribulatione sua*. In tono legantur lectiones sine reverentia et osculo. Finita lectione cantatur Tractus *Domine auditum tuum*. Finito Tractu, dicat pontifex *Oratio*, et diaconus *Flectamus genua*. Resp. *Levate* et Orationem, *Deus, a quo et Judas*. Qua finita, conus legit similiter sine titulo: *In diebus vit Dominus ad Moysen*. Tractus *Eripe me Domine* finito, diaconus, facta reverentia, sine cione, procedit cum Evangelio, **103** sine et sine incesore, et ascendens nudum pulpinitiliter incipit: *Passio Domini nostri Jesu secundum Joannem*. Ei nullo respondente leillo tempore, egressus Jesus trans torrentem.

lit Codex Onufrii, vel sancti Nicolai, si est apud sanctum Petrum.

Qua finita, dicit Orationes: *Oremus dilectissimi*. Alius a domino papa dicit has Orationes super altare. Quibus finitis, adoratur crucem. Deinde representatur eam populo, cantans Antiphonam *Ecce lignum crucis*. Adorata cruce, diaconus expandat corporale super altare; super quo posito corpore Domini, et calice cum vino et aqua, dicat pontifex plena voce ut mos est, sine *Per omnia sæcula sæculorum, Amen: Oremus Præceptis salutaribus moniti, etc., Pater noster*. Similiter in eadem voce, *Libera nos. Oremus. Quæsumus, Domine*. Finita vero Oratione, *Pax Domini* non dicatur. *Agnus Dei* non cantatur, nec pacis osculum datur, nec postcommunio cantatur.

15. Communicat autem solus pontifex sine ministris, non ad sedem solemniter, sed ibi tantum eo die ante altare, ob humilitatem reverentiæ Dei et passionem Christi. Et feria sexta præcedenti [*Fortè præsentem*], et quando celebratur pro defunctis, perfusionem facit in calice, et ipse sumit, et postea lavat cum aqua in bacilibus. Deinde rediens ad sedem exuat se, et cum clericis suis dicat *vesperas præteritæ diei*, non cantando, sed recitando.

In Sabbato sancto.

16. Hora sexta convenient omnes ad ecclesiam, excusso novo igne de crystallo, sive de lapide, unde cereus debet a diacono accendi. Benedictio quæ debet fieri a juniore presbytero cardinali. Oratio: *Deus qui per Filium tuum angularem scilicet lapidem, etc., valeamus festa pertingere, per eundem, etc.* Alia Oratio: *Domine Deus, Pater omnipotens, lumen indeficiens, etc., ut ad vitam et lucem æternam pervenire mereamur*. Per. Alia Oratio: *Domine sancte Pater omnipotens, etc., et adjuva nos, qui vivis et regnas cum eodem Unigenito tuo et Spiritu sancto Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen*. Benedictio incensi: *Veniat, quæsumus, omnipotens Deus, etc., virtus tuæ Majestatis assistat*. Per. Benedicto igne, aspergatur aqua benedicta, et adoleatur incenso. Deinde procedatur ad Benedictionem cerei.

17. Interim dum cereus benedicitur, pontifex cum cardinalibus **104** et cæteris scholis procedit ad altare, et, facta reverentia, ascendit ad ornatum sedem. Subdiaconus vero, finita Benedictione cerei, ascendens ambonem incipit legere sine titulo: *In principio Deus creavit cælum et terram*. Eo vero completo, si dominus papa velit, Græcus subdiaconus eandem lectionem Græce relegit: qua expleta, dicit pontifex *Oremus*, diaconus *Flectamus genua*, et, post paululum, *Levate*. Et vicissim dicant diaconi, si plures sunt, *Flectamus genua, Levate*. Deinde sequitur Oratio, et sic per ordinem XII Latine, et XII Græce, sicut domino papæ placet, vicissim leguntur. Cum autem ventum fuerit ad lectionem qua legitur Nabuchodonosor, ad illam Orationem quæ sequitur dicitur *Oremus*. et non *Flectamus genua*, eo quod rex ille omnem populum sub ditione coegerat flectere genua ante statuam auream quam erexerat; quod Ecclesia reputans factum in contemptum Dei omni-

potentis, postillam lectionem non flectuntur genua.

18. Sed inter hæc, dum lectiones leguntur, septem subdiaconi crucem portantes, præcedentibus eos acolythis, reverenter descendunt ad Benedictionem fontium, et faciunt ibi litaniam septenam, quinam et trinam. Et unus sacerdotum canonicorum in competente loco catechizat representatos sibi infantes, et faciens crucem cum pollice in frontibus singulorum dicit : *In nomine Patris † et Filii † et Spiritus † Sancti Amen.* Postea posita manu super capita eorum dicit hanc Orationem : *Non te lateat, Satana, etc., per aquam regenerationis, etc., in nomine Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est.*

19. Post hæc tangit nares et aures singulorum de sputo, et dicit : *Effeta, quod est adaperire, in odorem suavitatis. Tu autem Effugare, diabole, appropinqua vitenim judicium Dei.* Tunc invocato nomine uniuscujusque dicit : *Abrenuntias Satanæ? Resp. Abrenuntio Et omnibus operibus ejus? Resp. Abrenuntio. Et omnibus pompis ejus? Resp. Abrenuntio.* Postea tangit de oleo sancto pectus et inter scapulas, faciendo crucem cum pollice, et dicit : *Et ego te linio oleo salutis in Christo Jesu Domino nostro in vitam æternam, amen.* Tunc imposita manu iterum super capita eorum, dicat Orationem dominicam et Symbolum.

20. Infantibus vero catechizatis, et finitis lectionibus, et Orationibus **105** et canticis decantatis, pontifex cum omni schola clericorum descendit ad benedicendos fontes, præcedentibus subdiaconibus cum cruce et facula, et alia necessaria ad Benedictionem fontium, primicerio et cantoribus decantante Tractum *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum,* subdiacono vero et reliquis de clero litaniam facientibus. Sed antequam intret ad Benedictionem, dicit hanc Orationem juxta fontem : *Omnipotens sempiternus Deus etc., animam corpusque sanctificet. Per.* Deinde ascendit gradus, astantibus ministris hinc inde cum faculis, factoque silentio dicit *Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo. Oremus. Omnipotens sempiternus Deus, adesto, etc., tuæ virtutis impletur effectu. Per Dominum.*

21. Præfatio. *Per omnia sæcula sæculorum. Amen. Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo Sursum corda.* Resp. *Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro. Resp. Dignum et justum est. Vere dignum et justum est, etc., omnipotens æterne Deus, qui invisibili potentia, etc., aures tuæ pietatis inclina. Deus, cujus spiritus super aquas, etc., aquarum natura conciperet. Deus qui nocentis mundi, etc., gratiam de Spiritu sancto.* Hic cum manu dividat aquam in modum crucis : *Qui hanc aquam, etc., inficiendo corrumpat.* Hic aqua manu tangat : *Sit hæc sancta et innocens creatura etc., indulgentiam consequantur* Hic faciat crucem super fontem, *Unde bene † dico te etc., cujus spiritus super te ferebatur,* Hic dividat aquam in quatuor partes, dicens : *Qui te de paradisi fonte, etc., et sitienti populo de petra produxit.* Hic iterum crucem faciat, *Bene † dico te per Jesum Christum, etc., baptizantes eos in nomine*

Patris, et Filii et Spiritus sancti. Amen. Hic mutet vocem; quasi lectionem legens : *Hæc nobis præcepta, etc., et purificandis mentibus efficaces. Per Dominum nostrum Jesum.* Hic ponit cereos in aquam et dicat secundum pristinum tonum : *Descendat in hanc plenitudinem fontis virtus Spiritus sancti.* Hic sufflet in aquam tribus vicibus in hunc modum : *Totamque hujus aquæ substantiam regenerandi secundet officium.* Hic tollantur cerei : *Hic omnium peccatorum maculæ deleantur, etc., novam infantiam renascatur. Per Dominum nostrum, etc.* Hic tollatur de aqua Benedicta ad spargendum in omni loco, ubicunque voluerit. Postea infundat chrisma in fontem in modum crucis super ipsam aquam, dicens :

106 *Sancti † ficetur, secundetur fons iste in nomine Patris et Filii et Spiritus † sancti. Amen.* Tunc misceat ipsum chrisma cum eadem aqua, et spargat cum manu per totum fontem,

22. Benedictione completa, secedit paululum ibi in secretario juxta fontes ; et abstracta planeta et pallio, acolythi præparant, eum, sicut consuetudo est. Præparatus vero regreditur ad fontes, et præsentatis sibi infantibus, Joanne scilicet, sive petro et Maria, interroget offerentem : *Quis vocaris ? Resp. Joannes.* Inculcat et dicit, *Joannes, credis in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cæli et terræ? Resp. Credo.* Interrog. *Credis et in Jesum Christum Filium ejus unicum. Dominum nostrum natum et passum* Resp. *Credo.* Interrog. *Credis et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem omnium peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam ? Resp. Credo.* Interrog. et dicit : *Joannes vis baptizari ? Resp. Volo.* Tunc baptizatum sub trina immersione, sanctam Trinitatem semel tantum invocando sic, *Et ego te baptizo in nomine Patris,* et immergat semel ; *et Filii,* et immergat secundo : *et Spiritus sancti,* et immergat tertio, *ut habeas vitam æternam.* Resp. *Amen.* Similiter Petrum et Mariam. His vero tribus baptizatis, immantatus manto supra dalmaticam pontifex vadit ad chrismarium, juniore diaconorum cardinalem et sacerdotibus canonicis baptizantibus reliquos parvulos. Baptizatos autem sacerdos sacro chrismate in vertice eos perungit dicens : *Pax tecum.* Resp. *Et cum spiritu tuo.* Oratio : *Deus omnipotens, etc., ipse te linivit chrismate salutis in Christo Jesu Domino nostro in vitam æternam* Resp. *Amen.*

23. Deinde vestitur infans vestimentis, dicente sacerdote : *Accipe vestem sanctam candidam et immaculatam, quam peferas ante tribunal Domini nostri Jesu Christi, ut habeas vitam æternam.* Resp. *Amen.* Postea datei candelam dicens : *Accipe lampadem irreprehensibilem ; custodi baptismum tuum, et cum Dominus venerit ad nuptias, possis occurrere in aula cælesti.* Resp. *Amen.*

Ordo ad consignandum pueros sive infantes.

24. Hic cum infantes in dextris brachiis tenentur majores vero pedem ponunt super pedem patris sui per ordinem **107** dispositis ante pontificem, ipse

pontifex imposita manu super capita singulorum, dicat Orationem super eos cum invocatione septiformis gratiæ Spiritus sancti, sic dicens: *Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo. Oremus. Omnipotens sempiternus Deus, qui regenerare, etc., sanctum Paracletum de cælis.* Resp. *Amen. Spiritus sapientiæ et intellectus.* Resp. *Amen. Spiritum consilii et fortitudinis.* Resp. *Amen. Spiritum scientiæ et pietatis.* Resp. *Amen. Adimple eos spiritu timoris tui, et conigna eos signo crucis Christi in vitam propitiatus æternam.* Per.... in unitate ejusdem. Tunc pontifex, intincto pollice in chrismate, et interrogato uniuscujusque nomine, faciat crucem in frontibus singulorum, sic dicens: *Joannes, vel alio quovis nomine invocans eos, Signo te signo crucis, et confirmo te chrismate salutis in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti. Pax tecum.* Resp. *Et cum spiritu tuo.* Consignatis omnibus dicat hos Versus: *Ecce sic benedicetur omnis homo, qui timet Dominum. Benedicat vos Dominus Deus ex Sion et videatis bona Jerusalem omnibus diebus vitæ vestræ. Gloria Patri, etc. Pax tecum.* Resp. *Et cum spiritu tuo. Oremus. Deus qui apostolis tuis, etc., inhabitando perficiat. Qui cum Deo Patre, Deinde faciat crucem super eos dicens: Bene dicat vos omnipotens Deus, Pater et Filius et Spiritus sanctus.* Resp. *Amen*

Ordo ad dandam Pœnitentiam.

25. Quando peccata sua vult aliquis confiteri, sacerdos dicat apud se hanc Orationem: *Domine Deus omnipotens, qui non vis mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat, propitius esto mihi peccatori, et suscipe orationem meam, quam fundo ante conspectum clementiæ tuæ, quo et me pariter, et hunc a peccatis omnibus exuas, et peccare de cætero caveamus efficias Per Dominum.*

26. Ad hoc interroget pœnitentem dicens: *Frater, pro qua causa venisti ad istam ecclesiam?* Peccator respondet: *Ego veni agere pœnitentiam de peccatis meis.* Tunc peccator mittat manus suas inter manus sacerdotis, et dicat ad Deum tribus vicibus: *In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum.* Deinde dicat sacerdos, *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui.* Psal. *Magnus Dominus, et laudabilis nimis Gloria.* Vers. *Sicut audivimus. Kyrie. Pater noster:* et capitula **108** ut superius scripta sunt, et dicat *Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo. Oremus. Deus, cui proprium est misereri semper et parcere, suscipe deprecationem nostram, et famulum tuum ad confessionem et pœnitentiam veramque emendationem, et veniam tuæ pietatis inspiratione compunctum, quem delictorum catena constringit, miseratio tuæ pietatis absolvat.* Per. Alia oratio. *Deus misericors, Deus clemens, Deus indulgentiæ, Deus pietatis et pacis, qui pro amore hominum in cruce manus expandisti, qui Chananeam et publicanum vocasti ad pœnitentiam, convertere dignare famulum tuum, qui ante tuum sanctum altare suum confitetur reatum, et*

A humilem se recognoscit, et facinorum omnium sibi veniam petit; et præsta misericors ei pœnitendi spatium dignos pœnitentiæ fructus et finem pœnitentialiter fructuosum. Per Alia Oratio. *Deus sub cuius oculis omnes cor trepidat, et conscientiæ cunctæ pavescunt, propitiare famuli tui N. gemitibus, et cunctorum ejus omniumque moderare languoribus ut sicut nemo liber est a culpa, ita nemo sit alienus a venia.* Per.

27. His actis, interroget diligenter eum, si recte credit, et ne forte alicui iram vel odium teneat; et si vult parcere illis qui in se peccaverunt, et si vult abstinere a peccatis quæ hactenus gessit, et emendare si quid abstulit. Et cum promiserit hæc omnia se facturum, continuo moneat eum se confiteri Deo et sibi peccata. Confessum vero interroget, quale ministerium facit. Et si est comes, aut judex, dicat illi ut non accipiat præmia, nec judicet injuste; si est escarius, non teneat annonam familie; si monetarius aut negotians, non gravet aliquem in negotio, et in contracambio; si habet patrem, aut matrem, honoret eos, et det illis necessaria; si animalia pascit, non damnum aliis; si est massarius, non sit fraudulentus seniori de labore suo; si habet viduam aut orphanos, faciat cum eis misericordiam; si servus est, sit fidelis domino suo, et laboret in quantum potest; et qui malefaciunt, emendet eos; si habet uxorem, non concubat cum ea festivis diebus, nec in Quadragesima usque ad octavas Paschæ; si est monachus, aut monacha, aut presbyter, aut diaconus, aut clericus, servent quod promiserunt. Deinde consideret si est dives aut pauper, si dominus aut servus, si sanus aut infirmus, si sit conjugatus aut non, si sit **109** juvenis aut puer. Omnia consideret, et secundum quod potuerit agere imponat illi pœnitentiam; et cui non potest imponere jejunium, imponat eleemosynam, vel orationem; et ut flectat genua per diem ac noctem. Sed antequam imponat pœnitentiam, debet ostendere quam grande est illud malum, et quot annis debeat pœnitere. Debet tamen eum admonere ut non desperet, quia Dominus misericors est, et ei omnia peccata dimittet, tamen si emendaverit.

28. Tunc sacerdos ei dicat, quibus annis, temporibus et diebus debet pœnitentiam observare. Isti sunt dies qui non computantur in pœnitentia: Nativitas Domini usque in Epiphaniam, a Pascha usque ad Pentecosten, Nativitas sancti Joannis Baptistæ, sancti Laurentii, Assumptio sanctæ Mariæ, festivitas duodecim apostolorum, festivitas omnium sanctorum, et omnes Dominicæ dies, vel illorum sanctorum quorum reliquiæ possident festivitates. Pœnitentiales vero dies sunt Quadragesima major, Sabbatum Pentecostes, quatuor tempora, vigilia sancti Joannis Baptistæ, vigilia apostolorum, vigilia sancti Laurentii, vigilia sanctæ Mariæ, vigilia omnium sanctorum, et aliis diebus, id est feria secunda, feria tertia, et feria sexta, quibus Dominus dedit ad certamen adjutorium jejunandi.

29. Tunc sacerdos faciat ei confessionem. Deinde

^a Id est colonus, qui massam seu fundum aliquem procurat.

dicat Orationem: *Exaudi, Domine, quæsumus, supplicum preces, et contentium tibi parce peccatis, ut quos conscientie suæ reatus accusat, indulgentiæ tuæ miserationis absolvat. Per Alia Oratio. Deus omnipotens, qui dedit potestatem beato Petro apostolo, et cæteris apostolis, deinde episcopis et sacerdotibus, tigandi atque solvendi, ipse te a tuis peccatis omnibus absolvat, et liberet. Per Absolutio. Absolvimus te vice beati Petri apostoli, cui potestas ligandi atque solvendi a Deo concessa est, cujus vicem, quamvis indigni, nomine tamen, non autem merito, gerimus, et oramus ut quod tua meretur accusatio, et ad nos pertinet culpæ remissio, omnipotens Deus omnium tuorum peccaminum sit pius indultor. Qui vivit. Alia Oratio. Eæ auctoritate omnipotentis Dei beatus Petrus, cælestis regni claviger, qui habet potestatem in Cælo et in terra ligandi atque solvendi, cujus, quamvis immeriti, divina tamen suffragante gratia vicem gerimus, ipse te absolvat ab omnibus peccatis tuis. Per Dominum nostrum Jesum Christum Filium.*

110 Ordo ad reconciliandum Pœnitentem.

30. Dicit sacerdos capitula: *Averte faciem tuam a peccatis meis. Resp. Et omnes iniquitates meas dele. Vers. Cor mundum crea in me, Deus. Resp. Et spiritum rectum innova in visceribus meis. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te veniat. Oratio. Majestatem tuam, Domine, supplices deprecamur, ut huic famulo tuo N. longo squalore pœnitentiæ macerato, miserationis tuæ veniam largiri digneris, ut nuptiali veste recepta, ad regalem mensam, unde ejectus fuerat, mereatur intrare. Alia. Oratio. Omnipotens de Deo Deus, qui habet potestatem peccata dimittendi et qui latroni jam in cruce suspensus peccata remisit, et eum ad paradisi delicias perduxit, et sancto Petro, cui dedit potestatem ligandi atque solvendi in cælo et in terra, et ad alios discipulos dixit: Quorum remiseritis peccata remittuntur eis, et quorum retinueritis retenta erunt; ipse te secundum magnam misericordiam suam absolvat ab omnibus peccatis tuis, et faciat te peragere veram pœnitentiam, et sic ad se nemp̄ perseverare in bonis operibus, ut dicat tibi: Jam non te condemnabo, vade, et amplius noli peccare. Qui cum Patre et Spiritu sancto, etc. Sequitur Benedictio. Bene † dicat te Dominus, et custodiat semper. Ostendat Dominus faciem suam tibi, et misereatur tui. Convertat Dominus vultum suum ad te, et veram det tibi pacem, qui vivit. Alia Benedictio. Bene † dicat te omnipotens Deus, et per abundantiam Spiritus sancti cor tuum corroboret, mentem tuam sanctificet, vitam tuam amplifcet, castimoniam decoret, atque sensum tuum in omnibus operibus confirmet; prospera tibi tribuat, pacem concedat, salutem conferat, quietem tribuat: charitate muniat, et ab omnibus diabolicis et humanis insidiis sua te semper protectione et virtute defendat; et quecunque postula veris juste, clementer concedat. Auferat omnia mala quæ gessisti; tribuat tibi gratiam quam semper, ogasti ipso adjuvante, et præcedente nos ad regna cælorum, qui cum Patre. Alia Benedictio. Bene † dicat te Deus Pater, custo † diat te Dei Filius, et illum † net te Spi-*

ritus sanctus, corpus tuum custodiat, animam tuam salvet, et ad perpetuam vitam te perducatur Christus Dei Filius, qui tecum vivit, etc.

111 Ordo ad visitandum infirmum.

31. Sacerdos sit indutus sacris vestibus, et ministri accipiant oleum sanctum pro infirmo, et aquam benedictam, et crucem, et cinerem sanctum vitis, et duo candelabra; et pergant ad domum infirmi, cantantes hunc Psalmum: *Miserere mei, Deus*; et intrans domum dicat sacerdos: *Pax huic domui. Resp. Adjutorium nostrum tu nomine Domini. Mox ait sacerdos Dominus vobiscum, Resp. Et cum spiritu tuo. Oratio. Introeat domum hanc, Domine Jesu Christe, sub nostræ humilitatis ingressu æterna felicitas. divina prosperitas, serena lætitia, charitas fructuosa, sanitas æmpiterna. Effugiat ex hoc loco accessus dæmonum; adsint angeli pacis, domumque hanc, deserat affugata discordia. Magnifica super nos, Domine, nomen tuum, et bene † dic nostræ conversationi; sanctifica nostræ humilitatis ingressum, qui sanctus et pius es, et permanes cum Patre et Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Oratio. Oremus et deprecemur Dominum nostrum Jesum Christum, ut benedicendo bene † dicat hoc tabernaculum, et omnes habitantes in eo, et det eis angelum bonum custodem, et faciat eos servire sibi ad considerandum mirabilia de lege sua. Avertat ab eis omnes contrarias potestates, eripiat eos ab omni perturbatione, ac sanos in hoc habitaculo custodire dignetur. Qui vivis. Alia Oratio. Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, et mittere digneris sanctum angelum tuum de cælis, qui custodiat, foreat, protegat visitet et defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per Christum. Alia Oratio. Omnipotens et misericors Deus, qui immensam pietatem tuam....., ut ad preces humilitatis nostræ salutifere visitare digneris hunc famulum tuum N., sicut visitasti Tobiam, Saram, socrum Petri, puerum Centurionis; quo, pristina corporis et animæ sanitate recepta, et Majestati tuæ debitas in ecclesia laudes exsolvat. Per. Alia Oratio. Deus qui famulo tuo regi Ezechæ ter quinos annos potenter ad vitam donasti, quæsumus ut hunc famulum tuum a lecto ægritudinis misericorditer erigas ad salutem. Per Dominum, Alia Oratio. Deus qui beatum Petrum Apostolum ad Tabitam famulam tuam misisti, quatenus ejus precibus suscitaretur ad vitam, exaudi nos, quæsumus, et huic famulo tuo N., quem in nomine tuo risitat nostra fragilitas, desiderata clementiæ tuæ medela subveniat. **112** Oramus te, Domine Jesu Christe, et cum omni supplicatione rogamus, ut hunc famulum tuum per angelam sanctum tuum visitare, lætificare, et confortare, etque liberare et sanare digneris, qui vivis et regnas*

32. Deinde sacerdos cum aqua benedicta faciat crucem super infirmum, et aspergat per totam domum aquam, dicendo *Asperges me, Domine, hyssope et mundabor, cum Miserere mei Deus* Deinde dicat: *Ad quid me vocasti, frater? Respondet infirmus: Ut confitear Deo et tibi peccata mea, et ut vice Dei tu illa mihi condones, et des mihi pœnitentiam, et infundas sancti Spiritus unctionem. Sacerdos respondet: Con-*

donec tibi Dominus Jesus Christus omnia peccata tua, et salutiferam tibi tribuat unctionem. Tamen si te Deus respexit et sanaverit Dominus, custodies illam? Respondet Custodiam, Tunc sacerdos supra pectus faciat crucem cum aqua et cinere, superimponens cilicium ita dicens: *Apud Dominum misericordia est, et copiosa apud eum redemptio. Ita enim lapsis hominibus subvenit, ut non solum per baptismi et confirmationis gratiam, sed etiam per penitentiae et unctionis medicinam spiritus humanus vite reparatur aeternae.* Respondet infirmus *Deo gratias* Tunc, suscepta confessione, et indicta penitentia, sequantur septem Psalmi penitentiales et litaniam. Deinde dicitur *Kyrie, Christe, eleison, Kyrie; Pater noster.* Vers. *Et ne nos inducas* Resp. *Sed libera nos.* Vers. *Salvum fac servum tuum.* Resp. *Deus meus.* Vers. *Mitte ei, Domine auxilium.* B *Resp. Et de Sion.* Vers. *Esto ei, Domine, turris.* Resp. *A facie.* Vers. *Nihil proficiat inimicus.* Resp. *Et Filius.* Vers. *Domine, exaudi Orationem meam.* Resp. *Et clamor.* Oratio. *Omnipotens sempiterna Deus, qui per beatum Jacobum apostolum tuum inducere presbyteros Ecclesiae hunc unguere oleo infirmos praecipisti, praesta, quaesumus, ut digneris per manus nostras hunc famulum tuum infirmum de oleo sanctificato unguere et bene + dicere; et quod fideliter postulantes exterius amplectimur hos interius spiritualiter divina tua virtus invisibiliter operetur.* Alia Oratio. *Domine Deus, qui per apostolum tuum locutus es: Infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros Ecclesiae, et orent super eum, ungentes eum oleo sancto in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum, et alleviabit eum Dominus, et si in peccatis sit, dimittentur ei; cura, quaesumus, Redemptor noster, gratia Spiritus sancti languores tui infirmi, et sua sana vulnera, ejusque dimitte peccata, atque dolores cunctos cordis et corporis ab eo expelle, plenamque ei interius exteriusque* 113 *sanitatem misericorditer redde ut ope misericordiae tuae restitutus, ad pristina reparatur officio.* Per.

Ordo compendiosus et consequens ad unguendum infirmum.

33. Intincto namque pollice in oleo infirmorum, sacerdos in aegri corpore signum crucis faciat in septem, vel in aliquantis locis, ita dicens, ad caput: *In nomine + Patris et Filii + et Spiritus sancti + extinguatur in te omnis virtus diaboli per impositionem manuum nostrarum, imo per invocationem omnium* D *sanctorum angelorum, archangelorum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, virginum, atque omnium simul sanctorum.* Resp. *Amen.* Alia Oratio. *Per istam sanctam unctionem et suam piissimam misericordiam parcat tibi Dominus quidquid oculorum vitio deliquisti,* Resp. *Amen.* Ad aures: *Per istam sanctam unctionem et suam piissimam misericordiam parcat tibi Dominus quidquid aurium vitio deliquisti,* Resp. *Amen.* Ad nares: *Per istam sanctam unctionem et suam piissimam misericordiam*

parcat tibi Dominus quidquid narium vitio deliquisti. Resp. *Amen.* Ad os: *Per istam sanctam unctionem et suam piissimam misericordiam parcat tibi Dominus quidquid linguae, vel oris vitio deliquisti,* Resp. *Amen.* Ad manus: *Per istam sanctam unctionem et suam piissimam misericordiam parcat tibi Dominus quidquid tactus, vel incessus, aut lumborum seu carnis vitio deliquisti.* Resp. *Amen.* Posthaec dicit sacerdos: *Respice, quaesumus, Domine famulum tuum infirmitate sui corporis fatiscentem, et animam refocillum creasti, ut, castigationibus emendatus, se sentiat tua medicina salvatum.* Per. Alia Oratio. *Domine sancte, Pater omnipotens aeternae, Deus, qui, benedictionis tuae gratiam aegris infundendo corporibus, facturam tuam multiplici pietate custodis, ad invocationem tui nominis benignus assiste, ut famulum tuum ab aegritudine liberatum, et sanitati donatum, dextra erigas, virtute confirmes, potestate tuearis, ecclesiae tuae sanctisque tuis altaribus cum omni desiderata prosperitate restituas.* Per. Alia Oratio. *Dominus Jesus Christus apud te sit, ut te defendat; intra te sit, ut te respiciat; circa te sit, ut te conservet; ante te sit, ut te deducat; post te sit, ut te custodiat; super te sit, ut te bene + dicat, qui in Trinitate.*

114 Ordo ad communicandum infirmum.

34. Lavat sacerdos manus suas, et lavaturam proicit in piscinam, vel ignem, et tunc facit aegrum adorare et osculari crucem, et ait: *Dominus Jesus Christus, qui dixit discipulis suis: Quaecumque ligaveritis super terram erunt ligata et quaecumque solveritis super terram, erunt soluta et in caelis, de quorum numero, quamvis indignos, nos esse voluit, ipse te absolvat per ministerium nostrum, et ab omnibus peccatis tuis quaecumque cogitatione, locutione, operatione, negligenter egisti, et a nexibus peccatorum absolutum perducere dignetur ad regna caelorum, qui cum Patre, etc.* Tunc tradat ei sacerdos Eucharistiam dominici corporis intincti vino, et vinum tali intinctione sanctificatum in Christi sanguinem transmutatum, dice: *Accipe, frater, viaticum corporis et sanguinis Domini nostro Jesu Christi, qui te custodiat ab hoste maligno, et perducat te ad vitam aeternam.*

Post communionem dicitur Oratio: *Domine sancte, Pater omnipotens, aeternae Deus, te fideliter deprecamur, ut accipienti fratri nostro sancium corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi Filii tui, tam corpori, quam animae prosit ad remedium sempiternum.* Per eundem Dominum,

Benedictio silicii. *Omnipotens, et misericors Deus, qui peccatoribus pietatis tuae misericordiam quaerentibus hoc indumento vestitis misericordiam illi veniam tribuisti, oramus clementiam tuam, ut hoc indumentum, quod vocatur cilicium, bene + dicere, et sancti + ficare digneris, ut quicumque eo pro peccatis suis indutus fuerit, et misericordiam imploraverit, veniam et indulgentiam tuae misericordiae consequatur.* Per.

* In rituali Romano, quod Florentiae in bibliotheca sanctae Crucis asservatur, his omissis ita legitur: *Tali intinctione sanctificatum, dicens: Accipe,*

frater, Viaticum, etc. Vide commentarii praevii capu 11.

Benedictio cineris. *Deus pietatis, Deus indulgentiæ et misericordiæ, qui Ninivitis cinere et cilicio indutis, et misericordiam tuam clamantibus subvenisti, exaudi nos propitius, ut hanc creaturam cineris, quo peccatores indulgentiam tuam misericordiæ implorantes utuntur, bene + dicere, et sancti + ficationis tue gratiam super eum infundere digneris, ut quisquis illius aspersus pulvere fuerit, indulgentiam et remissionem cunctorum a te pio Domino 115 percipere mereatur delictorum. Per.*

35. Tunc Extendatur in terra cilicium, et de cinere benedicto super illud a sacerdote fiat crux, et aquæ benedictæ aspersio; et super illud ponatur infirmus; et similiter fiat crux et aspersio super pectus illius, et dicat ei sic: *Recordare quia cinis es, et in cinerem reverteris. Ait rursus ei sacerdos: Placent tibi cinis, et cilicium ad testimonium penitentiae tuæ ante Dominum in die iudicii? Resp. Placent.*

Ordo sepeliendi clericos Romanæ fraternitatis.

36. In primis annuntiatio nocte fit nuntiis per omnes ecclesias Romanæ urbis ex mandato rectorum. Mane autem facto, post pulsatas campanas, clerici congregantur ex omnibus ecclesiis secundum dispositionem prælatorum in ecclesia, ubi clericus defunctus est sepeliendus; et quisque sacerdos cum suis clericis cantet vigiliam 1x lectionum. Interim episcopus vel cardinalis, seu quilibet magnus de archipresbyteris, nisi dies Dominica instet, jussu rectorum Missam celebrat pro defuncto. Finita vero Missa, clerici omnes congregantur circa feretrum in modum rotæ, et de mandato rectorum cantant clerici illius ecclesiæ, cui a rectoribus injungitur, responsorium *Subvenite*, Vers. *Suscipiat*. Finito Responsorio, unus ex rectoribus dicat *Orate omnes*, et omnes sub silentio cantent *Pater noster*. Tunc prædictus rector præcipit alicui de majoribus ut absolvat; ille vero dicit: *Et ne nos* Vers. *In memoria æterna*. Vers. *A porta inferi*. Vers. *Requiescat*. Vers. *Domine, exaudi*. Vers. *Dominus vobiscum*. Oratio. *Absolve*, ut supra.

37. Finita vero Oratione. prædictus rector præcipit alicui ecclesiæ ut cantet Antiphonam *Requiem æternam*. Psal. *Te decet*. Postea præcipit alicui ecclesiæ ut cantet Antiphonam *Sitivit*. Psal. *Sicut cervus* Antiphona finita, cantent *Kyrie, Christe, eleison, Kyrie, eleison, Pater noster*. Istitis cantantibus, interim quatuor episcopi vel presbyteri cardinales, vel archipresbyteri, induti sacris vestibus cum pluvialibus, et cum quatuorthuribus, ascendant ad altare, et incensent illud. Postea unus qui major est ex istis quatuor, alta voce absolvat, et dicat: *Et ne nos* Resp. *Sed libera*. Capitula, ut supra. Capitula non dicit nisi primus. Orationes dicuntur in tono 116 Orationum Missæ. Oratio. *Non intres in iudicium*, etc. *signaculo sanctæ Trinitatis. Qui vivis et regnas per omnia*. Finita Oratione reincipiat eadem ille qui est contradictorie positus, dicens Vers. *Dominus vobiscum* Resp. *Et cum spiritu*

tuo. Oratio. *Non intres in iudicium*. Post ille qui oppositus est illi subalterne eodem modo repetat prædictam Orationem. Postea quartus. Finita vero Oratione, ad mandatum prædicti incipiat cantare collegium alicujus ecclesiæ Responsorium *Adesto dolori*. Vers. *Versa est in luctum*. Dum cantatur Responsorium, illi quatuor ascendunt ad altare, ut supra dictum est, et faciunt ut supra dictum est. Tamen ille qui primus est in dicendo Orationem sequentem primus debet incensare. Cum vero reversi ad feretrum fuerint, ille qui fuit ultimus in prædicta Oratione incipiat *Dominus vobiscum*, sine capitulis. Oratio. *Deus, cui omnia vivunt*, etc. *ablatus indulgendo. Per Christum Dominum*. Et faciant de ista Oratione sicut de prima. Finita Oratione, de mandato prædicti rectoris collegium alterius ecclesiæ incipiat Responsorium *Ne recorderis*. Vers. *Ne intres*; repetenda *Requiem*. Et dum Responsorium cantatur, illi vero quatuor cum incenso ascendant ad altare, et faciant sicut primus; et ille qui fuit secundus in prima Oratione debet primo incensare, et incipere *Dominus vobiscum*. Resp. *Et cum*. Oratio. *Fac, quæsumus, Domine*, etc. *societ angelicis choris. Per Dominum nostrum Jesum christum*. Et quater ista dicantur, sicut prima et secunda.

38. Postea de mandato prædicti rectoris Pater spiritualis veniat in medium, et reddat testimonium pro defuncto, si fuerit unctus, si confessus, et de vita sua. Audito testimonio, sæpe dictus rector quærit a toto clero, dicens: *Placet vobis ut absolvatur frater iste defunctus? Resp. Placet* Tunc rector rogat de voluntate omnium eum qui major est inter eos, vel qui fuit primus in Oratione, ut ipse absolvat Ille vero cui injungitur dicit: *Orate omnes, Pater noster*. Vers. *Et ne nos*. Resp. *Sed libera*. Vers. *In memoria*, ut supra. Oratio. *Absolve* Finita Oratione, jam dictus rector præcipit subdiacono et diacono ut accipiant feretrum. Illi accipientes deportant eum ad tumulum, cantantes Antiphonam *Chorus angelorum*, et 117 dicatur Oratio: *Deus, qui fundasti terram*, etc., *cum sanctis omnibus vera resuscitatio præstante eodem Domino nostro Jesu Christo*, etc.

39. His actis, in persona defuncti, dicatur Ant. *Aperite mihi portas* et mox aperiatur sepultura. Psal. *Confitemini Domino*. Item in persona ejusdem dicatur Antiphona *Ingrediar in locum*, et sepelitur. Psal. *Sicut cervus*, et sepulto, item in persona ejusdem dicatur Ant. *Hæc requies mea in sæculum sæculi* Psalm. *Memento, Domine, David*. Ant. *De terra plasmasti me, Domine, et carne industi me, Redemptor, meus suscito me in novissimo die*. Psalm. *Domine probasti me*. Antiph. *Non intres in iudicium*. Psalm. *Domine, exaudi*. 2. Antiph. *Omnis spiritus laudet Dominum*. Psalm. *Laudate Dominum de cælis*. Antiph. *Ego sum*. Psalm. *Benedictus*. Oratio. *Oremus, fratres charissimi, pro spiritu fratris nostri*, etc., *resuscitari faciat. Per Christum Dominum nostrum*. Resp. *Amen*. Oratio. *Deus,*

* Hoc est testimonium sanctuli redditum de quoin officio clericorum defunctorum apud Thomasium in

Responsoriali, pag. 211. Romani patrum hactenus sanctulo vocant.

cui omnia vivunt, etc., quam præparasti diligentibus te. Per Dominum nostrum. Amen. Oratio Temeritatis quidem est, Domine, etc., in parte dextra coronandus. Per Christum Dominum. Oratio. Opus est misericordix, Domine, sancte, etc., in sinum Abraham transferatur. Per Christum Dominum. Resp. Amen, Alia Oratio. Debitum humani corporis, etc., et perenni felicitate perfrui mereatur. Per Christum. Oratio. Omnipotens semperiterne Deus, qui humano corpori, etc., æternis sedibus præcipias sociari. Per Dominum nostrum.

40. Item ad absolvendum, postquam sepultus fuerit cum aqua sancta aspergitur antequam populus recedat, et dicat sacerdos: *Pater noster. Vers. Et ne nos. Vers. Non intres in iudicium. Resp. Quia non. Vers. A porta*

*inferi. Vers. Erue, Domine. Vers. Domine, exaudi. Resp. Et clamor. Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum. Oratio. Tibi, Domine, commendamus, etc, Pro ricordissimæ pietatis absterge. Per Dominum, etc. Pro cœmeterio Psalm. Miserere mei, Deus. Pater noster. Vers. Et ne nos. Vers. Requiem æternam. Vers. A porta inferi. Vers. Domine, exaudi. Resp. Et cum, Oratio. Deus, Vers. Dominus vobiscum. Resp. Et cum. Oratio. Deus, cujus miseratione, etc., tecum sine fine lætentur. Per Dominum. Postremo dicatur Oratio: *Absolve, Domine. Et subjungatur, Anima ejus et omnium fidelium defunctorum requiescant in pace. Amen. Deinde redeant in ecclesia—, cantando septem Psalmos penitentiales cum Oratione Absolve.**

ORDO ROMANUS XI.

SEU

BENEDICTI, BEATI PETRI CANONICI, LIBER POLLICITUS,

Ad Guidonem de Castello, tunc cardinalem sancti Marci, qui postmodum factus est Cælestinus II.

1184. Perspicuæ scientiæ et profundæ sapientiæ magistro^a Guidoni de Castello, divino nutu sanctæ Romanæ ecclesiæ presbytero cardinali tit, sancti Marci Benedictus, beati Petri apostoli indignus canonicus et Romanæ Ecclesiæ cantor, intimæ dilectionis affectum, et inter sanctorum antistitum agmina coronam immarcescibilem. Divinæ pietatis misericordiæ. Pater reverende, pro meâ tenuis scientiæ viribus immensas gratias ago, quoniam vestræ salutis curam et ecclesiastici ordinis sollicitudinem nos habere concerno. Unde magnam Dei misericordiam et multiplicitiam suarum miserationum copiosam bonitatem humiliter imploro, quatenus in hoc tam bono proposito, usquedum ipse veniat ad movendum de loco suo candelabrum, vos corroborando stabiliat. Cæterum super petitionem ecclesiasti Ordinis totius anni, et præcipue apostolicæ dignitatis et totius curiæ, de qua placuit vestræ illustri sapientiæ et egregiæ prudentiæ a me famulo vestro opusculum expetere, qualiter Deo fovente domnus apostolicus cum curia sua et tota Romana Ecclesia in præcipuis solemnitatibus et quotidianis officiis valeat se regere, prout melius mihi Deus concesserit, licet si ardua, et officio professionis non indebita, elucidare aggrediar. Sed mirandum valde est cur a me idiota, et quasi nullius scientiæ, quæritis aperire quæ in apotheca cordis **119** non habeo enucleare, quæ investigare non valeo, propinare quæ sitibundus pincerna haurire a vobis gestio. Quis enim noscere potest quid agat flos campi et lili-um convallium, dum montes transgreditur. et colles transilit, nisi quem torrente voluptatis suæ potavit

C et domus suæ ubertate inebriavit? Verumtamen, ut dixi, vestra dilectione et assidua pulsatione commotus, quod de dignitate Romani pontificis, et presbyterorum cardinalium, et diaconorum, exterorumque ordinum curiæ, necnon de ecclesiastico officio totius anni per multa temporum spatia vidi, et a sapientibus curiæ audiivi. et quod alii doctores in suis scriptis reliquerunt, ad perpetuæ recordationis memoriam scribere curabo.

2. In Adventu Domini, quando annualiter fit recapitulatio officii et librorum qui in Ecclesia leguntur, Sabbato in vigilia Adventus Domini, ad Vesperas incipit Antiphona *In illa die stillabunt montes*. Sub ista Antiph. omnes Psalmi hujus Vesperi cantantur. Qua Antiphona finita, dicitur Versus *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam*. Ad *Magnificat*, Spiritus sanctus in te descendit, Maria: Finita Antiphona, dicitur Oratio [*Al.*, Orationes].

3. Ad Matutinum Invitorium *Regem venturum*, cum suo *Venite*. Quo finito, incipit prima Antiphona: *Missus est Gabriel angelus*. Psalmus *Beatus vir*, usque *Domine, ne in ira*, et dicitur Antiphona. Deinde dicitur secunda Antiphona *Ave, Maria, gratia plena*; Psalmus: *Domine Deus meus in te speravi*, usque *In Domino confido*. Antiphona finita, dicitur tertia Antiphona: *Ne timeas, Maria*. Psalmus *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus*, usque ad Psalmum *Domine, quis habitabit*. Antiph. finita, dicitur Versus *Ostende nobis, Domine*. Tres lectiones leguntur de Isaia propheta. Prima lectio *Visio Isaia* Resp. *Aspicens a longe*, quo finito, dicitur Vers. *Quique terri-*

^a Proinde scriptus fuit hic liber ante annum 1143 quo Guido iste ad pontificatum assumptus est, dictus Cælestinus II.

genæ, totum; deinde repetenda *Ite obviam et dicite*. Vers. *Qui regis Israel intende*, totum; repetenda *Nuntia nobis si tu es ipse*. Vers. *Tollite portas, principes, vestras*, totum: repetenda *Qui regnaturus es in populo Israel*. *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*. Incipit a capite *Aspiciens a longe*. In secunda lectione secundum Resp. *Aspiciebam in visu noctis*, cum duobus versibus: *Ecce dominator Dominus*, et *Potestas ejus potestas æterna*, cum repetendis suis, sicut superius; **120** et *Gloria Patri*, et Responsorium a capite. In tertia lectione Resp. *Missus est Gabriel angelus*, cum duobus versibus, *Ave, Maria*, et *Dabit ei Dominus Deus*. Repetenda prima *Ne timeas, Maria*; et repetenda secunda *Et vocabitur* et reliqua. *Gloria Patri*. Qua finita, responsum a capite cantetur. Hæc tria Responsoria ita debent cantari in congregationibus: Prior et secundus cantant Responsorium primum ante altare cum omnibus Versibus, et repetendis usque ad finem; tertius et quartus secundum Responsorium sicut prius; quintus et sextus tertium Responsorium. In secundo nocturno incipit Antiphona *Ecce ancilla Domini*; Psalmus *Conserva me, Domine*. Alia Antiphona *Angelus Domini*; Psalmus *Exaudi, Domine justitiam meam*. Tertia Antiphona *Antequam convenirent*; Psalmus, *Diligam te, Domine*, totoque finito cum Antiphona, dicitur Versus, et tres lectiones leguntur de sermone sancti Augustini et sancti Leonis, et tria Responsoria cantantur sicut mos est. In tertio nocturno Antiphona *Beatae, Maria, quæ credidisti Domino*; et *Beatae me dicent omnes generationes*; et, *Dabit ei Dominus*, cum suis Psalmis, *Cæli enarrant, Exaudiat te Dominus*, et *Domine in virtute tua*. Versus et duæ lectiones de epistola, tertia de homilia. Quibus finitis, cantatur *Te Deum laudamus*; quo finito, incipiunt matutinæ Laudes, et Antiphona *In illa die*, cum omnibus aliis Antiphonis et Psalmis. Quibus finitis, dicitur Vers. Quo finito, incipit Antiphona, *Spiritus sanctus in te descendit Maria, et, Benedictus Dominus Deus Israel*, etc.

4. Deinde dicit Primam, et incipit secundam Antiphonam Matutini, *Jucundare*, cum Psalmis. Quibus finitis, dicit lectionem Epistolæ, et Versum, et Orationem diei. Mane statio ad sanctam Mariam Majorem quod dominus papa cum omnibus ordinibus venit; ibique honorifice, sicut mos est, cantat Missam cum *Gloria in excelsis Deo*, sicut in aliis Dominicis usque ad Natalem Domini, et coronatur. Ad Tertiam canitur tertia Antiphona; ad Sextam quarta Antiphona; ad Nonam quinta Antiphona; ad Vesperum cum omnibus Antiphonis, sed non dicitur *Missus est Gabriel*, neque *Ecce Dominus veniet*, nisi infra hebdomadam, sed tantum Oratio,

5. Infra hebdomadam, officium de Adventu ad Matutinum **121** Invitatorium *Regem venturum*. Noct, cum Antiphona de Psalmista. Versus de Adventu, et legitur de Isaiâ propheta. Ad matutinas Laudes canitur una Antiphona *In illa die stillabunt montes*,

* Nempe de epistola Leonis Magni ad Flavianum, quæ magni cum dignitate explicat mysterium Incar-

A sub qua omnes Psalmi cantentur. Prima canitur cum lectione de Adventu et capitulis, sicut Ecclesia consuevit, genu flexo. Tertia, Sexta, Nona cum Antiphonis de Adventu in terram prostrati, cum capitulis et Psalmis et Oratione, sicut mos est. Ad Vesperum omnes Psalmi feriales cantentur sub una Antiphona *In illa die stillabunt montes*, et ad finem cantentur istæ Antiphonæ, *Missus est Gabriel angelus*; *Ave, Maria, gratia plena, Dominus tecum*, cum Oratione *Deus qui de beatæ Mariæ virginis utero*, et Antiphona *Ecce Dominus veniet, et omnes sancti ejus cum eo*. Vers. *Exsultabunt sancti in gloria*. Missa de Adventu usque in quinta feria. Sexta feria canitur Missa de Cruce, quod non convenit in Adventu. Sabbato de sancta Maria, si non fuerit festivitas novem lectionum; et si fuerit, omne officium sit festivitatis; et si fuerit ~~trium~~ lectionum festivitas, in vigilia ad Vesperum Psalmi diei cantentur sub una Antiphona de Adventu. Cum venerit ad *Magnificat*, Versus dicatur de festivitate cum Antiphona et Oratione sancti; et fit commemoratio de Adventu, *Missus est Gabriel angelus*, etc. Matutinum totum de sancto, tamen cum nocturno diei; matutinæ Laudes, si habent proprias Antiphonas, cantentur; sin autem, sub una Antiphona communi omnes Psalmi cantentur. Prima cantetur eum una Antiphona festivitatis et lectione diei, et omne officium non prostrati, sed stando cantetur. Tertia et Sexta de festivitate, Nona at Vesperum de Adventu.

6. Dominica secunda leguntur tres lectiones de eodem propheta Isaiâ, et tres lectiones de sermone, et duæ lectiones de Epistola, tertia de homilia, et canitur de historia sua. Mane ad Missam fit statio ad Jerusalem in palatio Susurriano, ubi Dominus pontifex cum tota curia debet cantare Missam, et accipere coronam, et eam celebrare, sicut mos est.

7. Dominica de *Gaudete*, statio ad sanctum Petrum. Cum dominus papa cum omnibus scholis ad Vesperum venit, ibique dominus manet; tunc dominus pontifex accipit xx solidos de confessione, et expendium curiæ, et eorum suorum. Cardinales vero et diaconi, primum curiam cum schola, subdiaconi basilicarii et subdiaconi regionarii, et acolythi **122** accipiunt quinque solidos den. Papiensium, quod vocatur cœnaria [*Al. cœnatica*]; et archidiaconus accipit xviii denarios pro Responsoris qui expendantur per manus suas; et canonici ecclesiæ debent habere de presbyterio xiii sol. de eadem confessione. Prælibati vero sacri palatii ordines hospitantur in domo Agulæ [*Al. Agulæ*], et dominus hospitii debet præparare lectos de suis bonis linteaminibus, et accipere in stabulis suis equos eorum, et custodire; et si oportuerit facere cœnam ejus diei, tamen de præscriptis denariis qui vocantur cœnatica, non solum in stationibus, verum etiam per totum annum, quodcumque [*Al. quodcumque*] venerint cardinales centare Missam

nationis contra errorem Eutychetis, de qua infra, num. 9.

cum primicerio et cantoribus vel aliis palatinis clericis, et ille Dominus hospitii debet habere pro beneficio omni die unam monetam de oblatis [Al., oblationibus] Missæ, et lacrymas ceræ, quæ remanent de offerenda Missæ. Hic prælibatus ordo debet esse in omnibus nocturnis stationibus sancti Petri; in diurnis vero dantur tantum quinque sol., sed dominus papa in nocturnis et in diurnis accipit xx solidos, sicut supra dictum est.

8. Media autem nocte surgens audito signo dominus papa, cum omnibus ordinibus ad sanctum Leonem venire debet, ibique mansionarius præparat thuribulum episcopo, et episcopus pontifici, omnibus indutis de suis indumentis. Cubicularii vero cum duabus faculis accensis, et camerarii cum duobus candelabris et faculis accensis debent ire ante pontificem. Pontifex autem primum incensat altare sancti Leonis; deinde cum Processione incedens per porticum pontificium ad sanctum Gregorium, primum incensat altare ejus, et altare sancti Sebastiani, et altare sancti Tiburtii; deinde duo altaria in mediana ad crucifixos, ubi ab antiquis patribus audivimus requiescere apostolos Simonem et Judam. Postea vadit ad sudarium Christi, quod vocatur Veronica, et incensat, et altare sanctæ Mariæ similiter. Postea ascendit ad sanctum Pastorem juxta arcum triumphalem, et incensat. Deinde descendens ad corpus, incensat altare super sepulcrum sancti Petri, et sic sedet in subsellio cum candelabris ante se. Paraphonista cum schola incipit vigiliam *Ex Ægypto vocavi filium meum*; Psalmus *Beatus vir*. Secunda Ant. *Ecce apparebit Dominus supra nubem candidam* Psalmus *Quare fremuerunt gentes*. Tertia Ant. *Ecce veniet Dominus, quem Joannes prædicavit*; Psalmus *Domine, quid multiplicati sunt*. Deinde duo subdiaconi basilicarii dicunt Versum; **123** acolythi tenent librum stationalem, et cubicularii faculas, et basilicarii legunt lectiones *Gaudens gaudebo in Domino*; diaconus præcinit *Tu autem* Primicerius cum schola cantat Responsoria. Finitis tribus lectionibus, primicerius dicit *Te Deum laudamus*. Subdiaconus regionarius porrigit Sacramentarium episcopo, et episcopus tenet ante pontificem; et basilicarii tenent candelabra, et pontifex dicit Orationem. Diaconus dicit *Benedicamus Domino*, et dominus papa benedicit.

9. Deinde ^a eviens inde ascendit ad altare majus, et incensat; et descendit ad ^b pectorale ante altare, circa eum diaconi induti. Episcopi stant ad aliud pectorale, cardinales in choro cum canonicis ecclesiæ. Cubicularii et camerarii ponunt faculas ante pontificem. Pontifex vero incipit Matutinum, *Domine, labia mea aperies*. Cantores cantant invitatorium; quo finito primicerius incipit *Ex Ægypto vo-*

A *cavi Filium*; Psalmus *Beatus vir*, et omnes Psalmi primi nocturni cum Antiphonis suis. Primo nocturno finito, canonici ecclesiæ legunt tres lectiones, *Gaudens gaudebo*, et cantant tria Responsoria; cætera cantores et basilicarii. Deinde episcopi legunt quartam et quintam lectionem de epistola sancti Leonis papæ, missa Flaviano episcopo de incarnatione Domini contra Eutychem hæreticum, cardinales sextam et septimam; Prior basilicarius octavam de expositione epistolæ, *Gaudete in Domino semper*; nonam vero ibi ubi intrat legit pontifex de homilia, et dicit *Jube, Domine, benedicere*. Nullus benedicit eum, nisi Spiritus sanctus; tantum omnes respondent *Amen*. Finita lectione pontificis, primicerius dicit *Te Deum laudamus*, et alii respondent; et incipit Antiphonas ad matutinas Laudes. Quo finito, basilicarii cantant versum ante altare. Primicerius nuntiat pontifici Antiphonam ad *Benedictus Dominus Deus Israel*. Episcopus representat librum pontifici, sibi datum a subdiacono regionario; pontifex dicit Orationem, diaconus dicit *Benedicamus, Domino*. Missa a pontifice celebratur et dicitur *Gloria in excelsis Deo*, et fit laus a diaconis, et subdiaconis, et notariis; et coronatur a sancto Petro **124** per mediam civitatem usque ad palatium cum omnibus ordinibus, sicut mos est. A festivitate sancti Nicolai usque ad feriam ante Natalem Domini cantatur hæ Antiphonæ ad Matutinum, *O Sapientia ad Benedictus*, et cæteræ omnes in quatuor temporibus.

10. Feria quarta statio ad sanctam Mariam Majorem. Fit Collecta ad sanctum Petrum ad Vincula in Eudoxia. Primicerius cum schola, et subdiaconi regionarii et acolythi cum cruce ^c stationali sancti Petri, levant inde crucem cum collecta Processionali, cantando usque ad sanctam Mariam Majorem. Ibi Dominus papa præparatus cantat Missam more quadragesimali, et ibi nuntiat quem ordinare disponit hoc modo: *Auxiliante Domino et salvatore nostro Jesu Christo elegimus hunc diaconum in presbyteratum. Si quis habet contra eum pro Deo, cum fiducia exeat, et dicat. Verumtamen memor sit conditionis suæ*.

11. Sexta feria statio ad sanctos apostolos cum processione.

12. Sabbato statio ad sanctum Petrum, ubi debet ordinatio fieri a pontifice, et celebrare Missam. Dum vero cantatur officium celeberrime a schola, et hymnus trium puerorum, *Benedicite omnia opera Domini Domino*, descendit pontifex ab altari, et vadit ad sanctum Andream. Ibi facit consecrationem. Facta consecratione, revertitur ad altare, quia ad hoc altare nulla consecratio debet fieri, nisi de Romano pontifice. Et sic in omnibus quatuor temporibus debet fieri.

^a Hic distinctio manifesta inter vigiliam et Matutinum, quod duplex officium in Dominica 3 Adventus ad sanctum Petrum dicebatur. Aliquid hic videtur desse ad significandum diem.

^b Ita cancellum appellant, eum ad modum quo Græci στῆθεα vocant columellas ordine dispositas, ac

superiori epistillo junctas, ut ex Gouaro in Cedronum observat doctissimus Cangius.

^c Crux stationalis, quæ solita deferri ad stationes, quæ solebat reponi super altare, inferius, num. 29.

13. Dominica de *Canite tuba* legitur de Joel propheta, *Canite tuba in Sion*, et de sermone, et Epistola, et de homilia. Cum venerint autem feriales Antiphonæ, omnes per ordinem cantentur ad Matutinum. Ad vesperum omnes Psalmi cantentur sub prima Antiphona. Ad *Magnificat* cantetur propria Antiphona.

14. In vigilia Natalis Domini ad Matutinum Invitatorium *Christus adveniet nobis, venite adoremus*. Ant. *Dominus dixit ad me*; Psalmus. *Quare fremuerunt gentes* Antiph. *In sole posuit tabernaculum*; Psalmus *Cæli enarrant* Antiph. *Elevamini portæ æternales*; Psalmus. *Domini est terra*. Versus *Hodie sciatis quia venit Dominus*, et quinque lectiones, et quinque **125** Responsoria. Quarta lectio sermo sancti Augustini, *Vos, inquam convenio, o Judæi*. In quarta cantantur sibyllini versus *Judicii signum, tellus sudore madescit*. Quinta de homilia. Eo die non dicitur *Te Deum laudamus*, sed tantum *Deus in adjutorium meum intende*, cum Antiphonis vigiliæ, et Psalmus *Dominus regnavit*, cum aliis Psalmis. Prima cum Antiphona vigiliæ, et lectio *Paulus servus Jesu Christi*, cum Versu, sine *Kyrie*, tantum dicatur Oratio diei. Tertia, Sexta et Nona cum suis Antiphonis. Non prostrati, sed tantum stando dicantur Orationes. Isto die statio ad sanctam Mariam Majorem, ubi dominus papa debet Missam cantare cum scholis clericorum et familia palatii; et episcopus Albanensis debet facere cœnam optimam toti curiæ, et debet mittere ad curiam duo optima busta porcorum. Ad Vesperas et ad vigiliam debet ibi remanere pontifex per totam noctem.

15. In prima vigilia legunt canonici ecclesiæ tres lectiones de Isaia propheta, et cantant tria Responsoria. *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et Consolamini, et Consurge*; et ita fit officium per cardinales et episcopos et cantores, sicut nocturnalibus stationibus sancti Petri, in secunda vigilia de sermonibus. In tertia de eisdem sermonibus, et de homilia. Et ad præsepium debet cantare Missam, et dicere *Gloria in excelsis Deo*, et unam Orationem tantum, et *Credo in unum Deum*. Primicerius cum schola officiat Missam; qua peracta, primicerius revertitur ad chorum, cantando *Ecce Maria genuit nobis Salvatorem*, cum Psalmis et Antiphona, sicut in Antiphonario scriptum est. Finitis isto [modo] matutinis Laudibus cum Oratione, incipit pontifex ^D Matutinum, Schola dicit Invitatorium, et eo ordine fit Matutinum, sicut vigiliæ fuerunt.

16. Mane dicit Missam ad sanctam Anastasiam; qua finita, descendit cum Processione per viam juxta porticum Gallatorum ante templum Sibyllæ, et inter templum Ciceronis et porticum Cimorum [*Al.*, *Crinorum*]; et progrediens inter basilicam Jovis et arcum

^A Flamineum, deinde vadit juxta porticum Severinum; et transiens ante templum Craticulæ, et ante insulam **126** Milicenam et draconiorum, et sic sinistra manu descendit ad majorem viam Arenulæ, transiens per theatrum Antonini, et per palatium Cromatii, ubi fuit Holomitreum [*Al.*, *Oloritreum*], et sub arcu Gratiani Theodosii et Valentiniani imperatorum; et intrans per pontem Adriani ante templum ejus, et juxta obeliscum Neronis, et ante memoriam Romuli, et per porticum ascendens in Vaticanum ad basilicam sancti Petri, ubi est statio, et ibi honorifice cantatur Missa cum omnibus ordinibus palatii, sicut decet; et debet ibi accipere coronam in capite suo, et per mediam urbem cum Processione redire ad palatium, perficere festum coronæ.

^B 17. Sed propter parvitatem diei et difficultatem viæ, facit stationem ad sanctam Mariam Majorem, et vadit in secretarium. Cubicularii custodiunt secretarium. Prior episcopus servit de libro archidiaconus de Evangelio, subdiaconus regionarius prior de mappula, prior basilicarius de epistola, primicerius et schola decantu; et sic sustentatus a duobus diaconis, archidiaconus sine socio solus procedit ante pontificem, et sic intrat in Processione; omnis ordo in suo loco, bini et bini procedunt, acolythi cum candelabris, et crux domini pontificis ante Processionem. In introitu ecclesiæ cubicularii alte portant mappulam super caput pontificis. Cum autem intrat presbyterium, mansionarius ecclesiæ porrigit ei arundinem cum cereo accenso. Tunc pontifex ^C accipit eam, et ponit ignem in stupa posita super capita columnarum ad figuram finis mundi per ignem. In medio presbyterii progrediens sistit iter. Primicerius deponit mitram de capite suo, et osculatur dextram scapulam pontificis, et pontifex benedicit eum. Cumque venerit ante altare, cubicularii offerunt ^b mappulam super caput pontificis; ipse vero pontifex dat pacem priori episcopo, qui ei serviturus est; deinde duobus cardinalibus; priori et secundo.

18. Ascendens cum primo ab altare, facit confessionem, osculatur Evangelium, quod subdiaconus tenet ante eum, et intrat ad altare; et inclinato capite dicit Orationem; qua peracta, osculatur altare, et erigit se dans pacem archidiacono et omnibus diaconibus. Acolythus representat thuribulum et capsam cum incenso archidiacono, qui lecturus est Evangelium. **127** Pontifex autem accipit capsam, et ponit incensum in thuribulum, et incensat altare, et archidiaconus retinet planetam ne impediatur. Posito incenso, ascendit ad sedem, et cardinales descendunt ad chorum in locis suis, et episcopi in dexteram in locis suis juxta pontificem. Interim paraphonista cum schola cantat Introitum, et *Kyrie*.

nocturnalia in una eademque nocte posita, scilicet in Nativitate.

^b Infra, num. 40, cum *linleo extenso super caput ejus*. Hinc *mappularii* dicti, quibus id muneris concessum est, de quibus in sequenti libello Cencii.

* Observa hic distingui Vigiliæ a Matutino, licet idem sit officium, quod illa summa nocte divisit nocturnis, quasi totidem vigiliis, hæc mane celebrarentur. Vide num. 60 et 63, infra Amalarius hanc distinctionem designat in Antiphonarii cap. 15. *Reperi, inquit, in Romano Antiphonario duo officia*

eleison. Pontifex incipit *Gloria in excelsis Deo*, et A schola respondet *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*, usque in finem. Et pontifex dicit *Pax vobis*, schola respondet non in illa voce, sed alta, *Et cum spiritu tuo*; et dicitur una Oratio.

19. Interea archidiaconus cum diaconibus et subdiaconibus in filo stantibus ad dexteram juxta altare, et notarii jusum [*id est*, deorsum] in choro pluvialibus induti stantes, archidiaconus alta voce cum omnibus dicit: *Exaudi, Christe*. Respondent notarii: *Domino nostro a Innocentio, a Deo decreto summo pontifici et universali papæ, vita*. Tribus vicibus dicit archidiaconus cum suis; tribus vicibus respondent notarii. *Sancta Maria*, dicit archidiaconus; respondent notarii, *Tu illum adjuva. Sancta Maria*, respondent similiter de unoquoque choro tribus, sanctos (sic) duabus vicibus. In fine *Kyrie* tribus vicibus archidiaconus cum diaconibus et subdiaconibus, et accipiunt tres sol. pro laude.

20. Prior subdiaconus Latinus, et subdiaconus Græcus portant libros ante pectus suum cum duobus subdiaconis, et uno acolytho camiso induto, antecedente eum oblationario [*Al. blacionario*] in manu faciendo viam. Duo cantores, prior et secundus, isto die et die sanctæ Paschæ descendunt in ambonem, et acolythus stat ante in ambone. Finitæ laude subdiaconus Latinus legit Epistolam Latinam, deinde subdiaconus Græcus legit Epistolam Græcam. Redeunt ad altare gratias habentes, et osculantur pedes pontificis. Cantores vero incipiunt Gradale, et *Alluia*, et primicerius cum schola Responsorium. Archidiaconus et diaconus Græcus ferentes librum ante pectora sua cum quatuor subdiaconis, acolythi ferentes candelabra ante eos manent cum candelabris accensis ante pulpitem, illi vero legunt Evangelia. Descendentes portant Evangelia obviam pontifici; et pontifex osculatur ea, ascendit in pulpitem, et prædicat Evangelium. Ad finem vero facit confessionem, **128** benedicit, et redit ad sedem, et dicit *Credo in unum Deum*. Basilicarii respondent et cantant. Primicerius cum schola cantant Offerenda. Tunc VII cardinales ascendunt ad altare cum libris, tres ex una parte, et quatuor ex alia parte, et Pontifex a diacono sustentatus intrat ad altare in Canonem ad sacrificandum Hostiam cum cardinale, Perfecta Præfatione basilicarii cantant *Sanctus, Sauctus, Sanctus*, etc.

21. Finita Missa, pontifex ab archidiacono coronatus ascendit equum, et procedit cum Processione ad palatium hoc modo. Post eum præfectus indutus manto pretioso, et calceatus zancha una aurea, altera rubea; circa eum iudices pluvialibus induti ante Pontificem, archidiaconus et diaconus cum primicerio bini et bini, deinde subdiaconi: ante quos cardinales; ante cardinales cantando ante eos notarii; ante notarios episcopi; ante episcopos crux domini

papæ; antecrucem milites draconarii, portantes XII vexilla, quæ bandora vocantur; et equus domini papæ ornatus, sed vacuus; dirungarii circa Processionem; duo Præfecti navales, qui dicuntur dilungarii [*Al., dirungarii*], cum baculis in manibus, pluvialibus induti; majores vero mantellis sericis et baculis, qui vocantur schola stimulati, custodientes Processionem, ne aliquis se intromittat.

22. Cum autem venit pontifex ad basilicam Zachariæ papæ, antequam descendat, descendunt cardinales ad faciendum laudes. Tunc prior cardinalis sancti Laurentii foris muros, deposita mitra, dicit: *Jube, domne, benedicere*. Pontifex benedicit eum. Qui alta voce dicit: *Summo et egregio, ac ter beatissimo papæ Innocentio vita*. Respondent cardinales omnes: *Deus conservet eum*, tribus vicibus *Salvator mundi*. Cardinales respondent: *Tu illum adjuva*, et vicibus tribus. *Sancta Maria, tu illum adjuva*, per omnem chorum sanctorum tres sanctos. In fine, *Omnes sancti adjuvate illum*, tribus vicibus. *Kyrie* tribus vicibus. Et pro laude accipiunt tres solid. Iudices vero se repræsentant, et dicit primicerius, *Jube, domne, benedicere*. Pontifex benedicit eum, et alta voce dicit *Hunc diem*. Respondent iudices: *Multos annos*, tribus vicibus. *Tempora bona habeas*. Respondent iudices: *Tempora bona habeamus omnes*. Tunc dominus pontifex descendit de equo; primicerius defensorum et secundicerius suscipiunt eum per manus, et **129** ducunt usque in cameram. Ibi dat presbyterium omnibus ordinibus. Isto vero die Natalis Domini et die sanctæ Paschæ dat omnibus prioribus ^b manum, id est presbyterium duplum: præfecto scilicet XX solid. dominus papa et manum; primicerio iudicum IV solid. et manum; unicuique iudicum IV solid.; priori episcopo IV solid. et manum; unicuique episcoporum [III solid.]; IV solid. priori cardinali et manum, unicuique card. III solid.; archid. III solid. et manum; unicuique diaconorum III solid.; primicerio cantorum III solid. et manum; secundicerio cantorum II solid.; priori basilicario II solid. et VII den. pro honorantia: unicuique cantori II solid.; priori basilicario II solid. et manum; unicuique subdiacono II solid.; priori regionario II solid. et manum, unicuique eorum II solid.; unicuique acolytho II solid. duobus dilungariis VII solid.; serinariis X solid.; majorentibus V solid.; draconariis V solid.; et aliis ordinibus, sicut mos est.

23. Dato presbyterio, intrant ad mensam præparatam. Episcopi et cardinales sedent in dextra parte; archidiaconus, et diaconus, et primicerius, et prior basilicarius, et prior regionarius in sinistra; omnis ordo in suo loco. Ostiarius ponit lectorium cum libro homiliarum in medium, Circa medium convivium ex præcepto archidiaconi surgit diaconus, et legit lectionem ipse vero archidiaconus imponit finem. Tunc pontifex ^c mandat acolythum, ut sur-

^a Quippe hic liber scriptus est vivente ac sedente pontifice Innocentio secundo, cui hæc laudes aptantur.

^b Hinc vulgatum manciæ vocabulum pro dono

clientibus facto profluxisse existimo.

^c Id est mittit, modo Italis hodie quoque familiari.

gant cantores, et cantent^a Sequentiam modulatis A
vocibus, qui surgentes faciunt imperata. Finita
Sequentia, vadunt et osculantur pedes pontifi-
cis, et accipiunt a sacellario unum byzantium, et
dominus papa dat eis coppam plenam potione ex
b ore suo, et bibunt. Finito convivio, omnes redeunt
ad domos suas, cardinales mitti solent ad propria

24. In festivitate sancti Stephani tres lectiones de
Actibus apostolorum, *Stephanus autem plenus gratia
et fortitudine*, et tres de sermone sancti Stephani, cum
suis Antiphonis, et Responsoriis. In tertio nocturno
de Natali Domini, cum in Psalmis, Versu, et lectio-
nibus, et suis Antiphonis. Matutinæ **130** Laudes de
sancto Stephano. Finita Oratione sancti Stephani di-
citur Antiphona: *Virgo hodie fidelis*, cum Oratione
de Natali. Tertia, Sexta et Nona de sancto Stephano; B
Vesperæ vero de Natali Domini; Antiphona et Oratio
de sancto Stephano et sancto Joanne, et aliarum festi-
vitatum similiter. Summo mane dominus pontifex
egrediens a palatio coronatus, cum Processione hon-
orifice vadit ad sanctum Stephanum, ubi est statio.
Ibi cantant Missam, sicut in Natali Domini, cum laude
qua finita, rediens ad palatium coronatus, acceptis
laudibus a cardinalibus et iudicibus, et dato presby-
terio sive manibus et convivio celebrato, sicut supra
scriptum est, sic omnes recedunt.

25. In festivitate sancti Joannis evangelistæ tres
lectiones de Apocalysi, et tres de sermone sancti
Joannis, cum suis Antiphonis, Psalmis et Respon-
soriis. Quidam volunt ejus passionem legere. In tertio
nocturno Antiphonæ et tres Psalmi, et tres lectiones
de Natali, cum suis Responsoriis. Matutinæ Laudes
de sancto Joanne, et commemoratio, sicut supra,
prima de sancto Joanne; Oratio de Natali. C

26. In natali Innocentium ad Matutinum tres lec-
tiones de Apocalypsi, et tres de sermone. In tertio
nocturno revertitur ad Natale Domini. Non cantatur
Te Deum, sed incipiunt matutinæ Laudes. Prima can-
tatur, sicut supra. Ad Missam non cantatur *Gloria in
excelsis Deo*, nec *All.*, nisi venerit in Dominica, sed
omne officium est quadragesimale. Isto die Romani
non comedunt carnem, nec sagimen, nisi venerit in
dominico die.

27. In vigilia Epiphaniæ, officium Natalis Domini.
In Epiphania statio ad sanctum Petrum, ubi dominus
papa cum tota curia cantat Versus, sicut in Dominica
de *Gaudete*, ea die qua superius notatum est. Nocte D
vero media surgit, et omnes ordines cum eo congregantur
ad altare sancti Leonis; ibique cum Processione,
sicut prælibatum est, incensando altaria usque
ad corpus, ubi facit vigiliam, trium lectionum, quibus
peractis, ascendit ad altare majus, et incensat. Des-
cendit ad pectorale, et omnes ordines in suo loco.
Annuit primicerio, ut incipiat vigiliam. Ille autem in-
cipit Antiph. *Afferte Domino filii Dei*, etc. Tunc le-
guntur tres lectiones de propheta: *Surge, illuminare*

^a Sequentia hæc erat illa quæ incipit a voce *Læ-
tabundus*, ex Cæremoniali Urbani VI.

^b Hæret etiam nunc hic loquendi modus apud nos,
du vin de sa bouche.

Jerusalem et alia: lectiones de sermone, præter no-
nam lectionem homiliæ, quæ est domini papæ. **131**
eo ordine, quo in Dominica de *Gaudete*. Missam vero
honorifice cum laudibus debet cantare, et accipere
coronam, et coronatus redire ad palatium, et agere
sicut in aliis coronis. Infra Octavas ad Matutinum
quotidietres psalmi et tres lectiones de sermone cum
suis Antiphonis et Responsoriis, excepta Dominica
quoniam fiunt novem lectiones. Post Octavas leguntur
Epistolæ Pauli. Quidam legunt de expositione psalterii.

28. Dominica prima post Octavas Epiphaniæ le-
guntur Epistolæ Pauli, et ponitur historia de Psal-
mista: *Qui meditabitur in lege Domini*, usque in Sep-
tuagesimam. In primo et secundo nocturno Matutini
cantantur Antiphonæ de eisdem Psalmis: *Servite
Domino in timore*, etc. In tertio nocturno in loco An-
tiphonarum cantatur *Allel.* Ad matutinas Laudes can-
tatur *Allel.* in tono *Lux orta est super nos*, et cætera-
rum Antiphonarum, sicut in Antiphonario continetur.
Ad Primam, ad Tertiam, Sextam et Nonam cantatur
Alleluia. Vesperum de Psalmista. In omnibus sex præ-
dictis Dominicis totius anni ita cantatur ad prælibatas
Horas, exceptis Dominicis a Septuagesima usque in
Octavas Pentecostes, et ab Adventu Domini usque in
Octavas Epiphaniæ, nec non in festivitatibus Domini-
carum. In feriis autem, si non est festivitas, cantatur
ad Primam antiphona hæc: *Benedictus es, Domine,
doce me justificationes tuas*; ad Tertiam antiphona
Inclina cervice meam, Deus, in testimonia tua; ad Sextam
Domine, vivifica me secundum verbum tuum; ad Nonam
Aspice in me, Domine, et miserere mei.

29. In Purificatione beatæ Mariæ leguntur sermones
ejusdem festivitatis. Mane statio ad sanctam Mariam
Majorem. Exeunt xviii^c imagines a diaconis, et cum
clericis et populo veniunt ad sanctum Adrianum, ubi
fit Collecta. Sed dominus pontifex descendit ad san-
ctam Martinam cum episcopis, et cardinalibus, et
cæteris scholis. Ibi cum omnibus induitur. Quidam
cardinales benedicunt cereos adductos a curia et cu-
biculariis. Pontifex egreditur inde, et ascendit sedem
ante ecclesiam, quosita expendit. Prius dat episcopis,
deinde cardinalibus, postea diaconibus, et aliis ordi-
nibus, et populo. Deinde vadit ad sanctum Adrianum,
ubi est crux stationalis. Archidiaconus annuit ut can-
tet schola. Primicerius incipit, et cantat *Exsurge, Do-
mine, adjuva nos*. Finita Antiphona, pontifex **132**
dicit *Oremus*, diaconus *Flectamus genua*; alius^d dia-
conus dicit *Levate*, et pontifex dicit orationem. Dia-
conus dicit *Procedamus cum pace*. Schola respondet
In nomine Christi. Tunc subdiaconus regionarius levat
crucem stationalem de altari, plane portans eam in
manibus usque ad ecclesiam. Cum autem venit foras,
levat eam sursum, quam fert ante pontificem in Pro-
cessionem usque ad sanctam Mariam Majorem. Primi-
cerius in manu læva retro regendo pallium pontificis
cum cantoribus cantat Antiphona *Adorna thalamum*

^c De his imaginibus infra, num. 33.

^d Non alius, sed idem qui dixerat *Flectamus genua*,
primis illis temporibus subdebat *Levate*, ut superius
vidimus.

tuum, Sion. Pontifex cum aliis dicit psalmos; et sic procedens discalceatus ante arcum Nervæ, intrat per forum Trajani; et exiens arcum Auræ in porticu absidata ascendit per directum (*Al.*, domum) juxta Eudoxiam, et transiens per silicem^a domum Orphei, ascendit per titulum sanctæ Praxedis usque ad sanctam Mariam Majorem; ibique finita Antiphona a schola, subdiaconus regionarius more solito portat crucem ad altare, et facit Litaniam, respondente schola cum acolythis. Et dominus papa cantat Missam sed non cantatur *Kyrie, eleison* propter litaniam.

30. Sabbato Septuagesimæ ad Vesperum tacetur *Alleluia*, et dicitur *Lâus tibi, Domine*. Sub una Antiphona *Voca operarios* omnes Psalmi cantantur. Finitis Vesperis, apud sanctum Petrum legitur Pentateuchus in tribus lectionibus usque ad Matutinum. Ad Matutinum ponitur Genesis, unde leguntur sex lectiones: *In principio Deus creavit celum et terram*; septima et octava de expositione Epistolæ, nona de homilia. Deinceps tacetur *Te Deum*, et *Gloria in Excelsis Deo*, nisi fuerit festiuitas novem lectionum. Ad matutinas Laudes omnes Antiphonæ per ordinem cantentur. Ad Missam non dicatur *Gloria in excelsis Deo*, sed Gradale et Tractus infra hebdomadam legitur de Levitico usque in tertiam feriam Quadragesimæ. Ista Dominica Septuagesimæ statio est ad sanctum Laurentium foris muros, ubi dominus pontifex debet cantare Missam, et in prædicatione tractare de Introitibus ipsius Dominicæ et futurarum Dominicarum. *Circumdederunt me gemitus mortis* dicit peccator, et in tanta afflictione positus clamat: *Exsurge, quare obdormis, Domine?* et cum ulterius non **133** possit pati tantum dolorem dicit: *Esto mihi, Domine, in protectorem*. Jam vero ipse confidens de misericordia Dei, dicit: *Miserere mei secundum magnam misericordiam tuam*. Dominus autem, tantis lamentationibus pulsatus dicit: *Invocavit me, et ego exaudiam eum*. Sed peccator, cognita Dei misericordia respirans, dicit: *Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos*. Et hunc Tractum debet jungere cum Evangelio.

31. Dominica Sexagesimæ legitur de Noe, in Quadragesima de Abraham, in Quadragesima de sermonibus, in tertia Dominica de Jacob et Esau, in quarta de Joseph, in quinta de Moyse. In cathedra sancti Petri legitur sicut in die Natalis ejus; tamen ad Vesperas et matutinas Laudes canitur *Ecce sacerdos magnus*. Statio in ejus basilica. Dominus papa debet sedere in^b cathedra ad Missam.

32. In Annuntiatione beate Mariæ virginis, ad Vesperas Antiphona, *Missus est angelus Gabriel*; Psalmus, *Dixit Dominus*. Antiphona, *Ave, Maria*; Psalmus, *Laudate, pueri*. Antiphona, *Ne timeas*; Psalmus, *Lætatus sum*. Antiphona, *Dabit ei Dominus*; Psalmus, *Nisi Dominus*; Antiphona, *Ecce ancilla*;

^a Additur infra, num. 52, *ubi cecidit Simon Magus*. Id est in ipsa cathedra sancti Petri, quam hodie quoque basilica Vaticana asservat.

^c Id est propterea quod dicitur *sit Kyrie eleison* in

Psalmus, *Lauda, Jerusalem*. Versus, *Ave Maria*. In Evangelio, *Spiritus sanctus in te descendet*; Psalmus, *Magnificat*. Ad matutinum, *Regem virginum*, cum suo *Venite*. In primo nocturno Antiphona, *Missus est Gabriel*; Psalmus, *Domine Dominus noster*. Antiphona, *Ave, Maria*; Psalmus, *Cæli enarrant*. Antiphona, *Ne timeas, Maria*; Psalmus, *Domini est terra et plenitudo ejus*. Versus, *Ave, Maria*. In secundo nocturno Antiph., *Angelus Domini annuntiavit*; Psalmus, *Eructavit*. Antiphona, *Antequam convenirent*; Psalmus *Domine Dominus noster*. Antiphona, *Dabit ei Dominus Deus*, Psalmus, *Fundamenta*. Versus, *Benedicta tu in mulieribus*. In tertio nocturno Antiph., *Ecce ancilla Domini*; Psalmus, *Cantate Domino*, primo. Antiphona, *Beata es, Maria*; Psalmus, *Dominus regnavit*. Antiph. *Beatam me dicent omnes*; Psalmus, *Cantate*, secundo. Versus, *Ecce ancilla Domini*. Hæc sunt Responsoria: *Missus est Gabriel, Antequam veniant, Suscipe verbum, Ecce virgo, Salvatorem expectamus, Lætentur cæli, Orietur stella, Beatam me dicent*. **134** Legitur de sermone et homilia sancti Ambrosii.

33. Mane fit Collecta ad sanctum Adrianum, ubi dominus papa convenit cum omnibus ordinibus palatii, et expensis cereis benedictis, cum xviii imaginibus diaconorum discalceati pergunt processionaliter ad sanctam Mariam Majorem, sicut dictum est; in Purificatione; et ibi cantat Missam et Vesperas, sicut in vigilia dictum est.

34. Quarta feria, in tertia Quadragesimæ, statio ad sanctam Sabinam; et Collecta ad sanctam Anastasiam, quo dominus papa cum tota curia venit; ibique indutus ipse et omnes alii ordines ascendunt ad altare, ibi dominus pontifex dat cinerem, et primicerius cum schola cantat Antiphonam, *Exaudi nos, Domine*. Facta collecta, pontifex discalceatus, et omnes alii cum Processione pergunt ad sanctam Sabinam. Primicerius cum schola retro cantando *Immutemur habitu*. Cum venerit ad ecclesiam, subdiaconus regionarius, deposita cruce cum litaniam vadit ad altare, respondentibus schola et acolythis, ubi dominus pontifex cantat Missam sine *Kyrie*, propter^c litaniam. Ante Communionem vero stat subdiaconus regionarius juxta altare, dicens alta voce: *Crastina die veniente statio erit in ecclesia sancti Georgii martyris ad Velum aureum*. Respondet schola *Deo gratias*. Et sic postea primicerius cantat communionem. Finita Missa, acolythus debet tollere^d papyrus, et intingere in oleo candelæ, et diligenter extergere, et portare ad palatium ante pontificem dicens: *Jube, domne, benedicere*. Pontifex benedicit. Ille vero dicit: *Hodie fuit statio ad sanctam Sabinam, quæ salutat te*. Pontifex respondet *Deo gratias*. Acolythus representat ei papyrus, qui osculatur eum pro devotione Sanctæ, et dat eum cubiculario. Cubicularius reponit, et diligenter observat usque ad mortem pontificis. Et sic

præmissa litaniam, infra, num. 35.

^d Sic appellabant veteres ellychnium in lucernis et cereis adhibitum. Ad Glossarium Cangianum ad vocem *Papyrus*.

fit in omnibus stationibus. Ad mortem facit ex eis A pulvillum, et ponit sub capite ejus in sepulcro.

35. Quando efficitur Collecta, ad Missam non cantatur *Kyrie*, quia regionarius dixit in litanis. Et per totam Quadragesimam reiteratur Gradale infra hebdomadam, nisi fuerit aliquis tractus. Collecta fit secunda feria, quarta et sexta, **135** et Sabbato per totam Quadragesimam; et in quatuor temporibus totius anni, et in quinta feria ad sanctam Mariam trans Tiberim, et ad sanctum Apollinarem.

36. Dominica *Lætare, Jerusalem*, statio ad Jerusalem in palatio Sessoriano, ubi dominus pontifex honorifice cantat Missam, habens in manu sua rosam de auro cum musco. Post Evangelium ascendit pulpitum, et prædicat de flore, et rubore rosæ, et odore, ostendens eam populo. Deinde tractat de Evangelio. Factis laudibus, et finita Missa, ibi accipit coronam, et coronatus cum Processione, sicut mos est, redit ad palatium. Longe ante descensum pontificis descendit præfectus et pedester adextrat eum usque ad locum ubi pontifex descendurus est; ibi datur ei rosam, et præfectus osculatur pedes ejus. Acceptis laudibus, et celebrata corona, sicut mos est omnes redeunt ad propria.

37. Dominica de Passione ponitur Jeremias propheta. Tres lectiones de eodem propheta, tres de sermone, septima et octava de expositione ^b Epistolæ, nona de homilia, et aliud officium ^c totum sicut scriptum est. Ab isto die usque in Sabbato sancto in nullo Responsorio, et in nullo *Venite*, et Introitu cantatur *Gloria Patri*.

38. Dominica in Palmis, ad Matutinum, tres lectiones de Jeremia, tres de sermone Passionis; duæ de Epistola, nona Evangelium passionis. Matutinæ Laudes cum suis Antiphonis, sicut in Antiphonario continentur; reliquum officium sicut Ecclesia consuevit. Mane statio ad Lateranum, ubi palmæ sunt ab acolythis collectæ in basilica sancti Silvestri, de quibus dant acolythis [*Al.*, datur acolythis] basilicæ sancti Petri, et accipiunt de altare vinum [*Al.*, u] solidos. Palmas autem prædictæ basilicæ sancti Silvestri unus de cardinalibus sancti Laurentii basilicæ in palatio benedixit, quas ostiarii portant in basilicam Leonianam ad pontificem. Indutis omnibus ordinibus palatii, pontifex expendit palmas. Postea exit inde cum processione; primicerius cum schola cantando *Pueri Hebræorum*, et alias Antiphonas usque ante ostium ecclesiæ sancti Salvatoris: ibique super gradus posito subsellio pontifex sedet. Primicerius cum schola incipit *Gloria, laus et honor*. Prior basilicarius ad clausum ostium **136** cum subdiaconibus stans respondet, et cantat *Versus Cui puerile decus*. Ad omnes duos versus respondet schola, et dicit *Gloria, laus et honor*. Quibus finitis, aperto ostio intrant ecclesiam cantando: *Ingremente Domi-*

no. In secretario pontifex induitur, et intrat ad Missam sine mappula. Primicerius cantat Introitum sine *Gloria Patri*. Diaconus dicit Evangelium hoc modo: *Dominus vobiscum*. Respondet schola et dicit: *Et cum spiritu tuo*. Et dicit: *Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Matthæum*. Respondet schola *Gloria tibi, Domine*. Et postea legitur Evangelium, et non prædicatur. In quarta vero feria et sexta solummodo cum pronuntiatione legitur Evangelium passionis sine salutatione, et sine responsione.

39. In cœna Domini usque in Sabbato sancto: *Deus, in adiutorium meum intende* non dicitur, nec Invitatorium, nec *Gloria Patri* in Psalmis; sed incipit *Zelus domus tuæ*, sicut in Antiphonario continetur. Nec presbyter dicit *Oremus*; lector non petit Benedictionem; quando finit non dicit *Tu autem, Domine*, sed ex verbis lectionis jubetur facere finem. Lectiones leguntur novem, tres de lamentatione Jeremiæ prophete, aliæ de expositione Evangelii: novem psalmi et octo responsoria. Sequitur Matutinum cum suis Antiphonis et Psalmis; quo completo non dicitur *Kyrie*, sed cantatur *Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem*, et tacendo recedunt. In Parasceve protendunt *Mortem autem crucis*; in Sabbato, similiter, *Propter quod et Deus exallavit illum et dedit illi nomen quod est super omne nomen*.

40. Ad Missam descendit summus pontifex in secretarium. Præparatis ampullis plenis oleo, mis citat balsamum cum oleo. Deinde se induit cum omnibus aliis, et habet septem candelabra ante se accensa, et cum processione procedit ad altare cum linteo extenso super caput ejus. Primicerius osculatur scapulam pontificis, et cantat Introitum cum *Gloria Patri* et *Kyrie*. Pontifex incipit: *Gloria in excelsis Deo*. Primicerius cum schola respondet. Qua finita, pontifex unam tantum Orationem dicit. Subdiaconus legit Epistolam in ambone. Duo cantores incipiunt Gradale: *Christus factus est pro nobis obediens*. Primicerius cum schola respondet, et illi duo cantores reiterant Gradale. Diaconus legit Evangelium. Eo die, **137** dum dominus pontifex prædicat cardinales levant ^e mensam de altari, et denudant altare, et ponunt eam in securo loco. Peracta prædicatione, facit remissionem, populo benedicit, et descendit ad sedem, ubi nuntiat *Credo in unum Deum*. Offerenda non dicitur, sed solus pontifex intrat ad altare ad sacrificium, de quo sacrificio servat pro alio die Parasceve. Sanctificat chrisma et oleum, sicut in Ordine episcopali dictum est. Primicerius cum schola cantat *Agnus Dei*, tribus vicibus, *Miserere nobis*, et dicit Communionem *Dominus Jesus postquam cœnavit cum discipulis suis*.

41. Finita Missa, dominus pontifex ita indutus redit in palatium in basilica sancti Laurentii, ibique exspoliat se usque ad dalmaticam; et posita pelle

diurnæ.

^d Omittitur hoc tempore.

^e Quid sit *levare mensam de altari*, de quo etiam mentio in sequenti libro Cencii, nam. 19, patet ex præcedente decimo Ordine Romano, num. 7.

^a De hac rosa videsis observata in Glossario Cangi-ano.

^b Forsan Epistolæ ad Hebræos ex cap. xi: *Christus assistens pontifex*, etc.

^c Nimirum Laudes matutinæ, et aliæ Horæ

* ad collum ejus sedet. Cubicularii ponunt concham ante eum, et linteum mundum. Duodecim subdiaconi manent extra basilicam; duo ostiarii accipiunt priorem in ulnis, et portant eum ante pontificem. Pontifex vero aqua calida lavat pedes ejus, et tergit linteo; osculatur eos et dat ei v [Al. n] solid.; sic facit unicuique eorum duodecim. Interim primicerius cum cantoribus et cardinalibus et diaconibus cantant Vesperum. Quo finito, cantant *Dominus Jesus postquam cœnavit*, et dominus papa dat unicuique episcopo iv solid., unicuique cardinali iii solid., primicerio iii solid., unicuique cantori ii solid. Quibus finitis, vadunt ad cœnam in basilicam Theodori, quæ est Panetaria, ubi fit continua lectio a subdiacono. Perfecta cœna, redit in cameram ubi se expoliat.

42. In Parasceve episcopus hebdomadarius facit officium in basilica Salvatoris. Dominus papa descendens de palatio, ibi post altare cum aliis ordinibus se induit et discalceatus pergit cum Processione, et omnes cum eo, cantando Psalterium, usque ad sanctam crucem. Quidam cardinalis honorifice portat corpus Domini præteriti diei conservatum in capsula corporalium, subdiaconus regionarius ferens ad pectus crucem stationalem coopertam. Cum venit ad ecclesiam prædictæ basilicæ pontifex lotis pedibus, calceatus ascendit ad altare; **138** prius orat, et postea residet. Quidam basilicarius vadit ad pulpitem, et incipit legere; deinde omne aliud officium, sicut in libro scriptum est. Peracto *Pater noster qui es in cœlis*, accipit corpus Domini quod cardinalis adduxerat, et confirmat de vino misso in calice. Finito officio, ita induti redeunteadem Processione sicut prius, tamen calceati, usque ad palatium, cantando residuos Psalmos. In camera dominus papa se expoliat, alii autem expoliati recedunt.

43. In sabbato sancto, mane surgit archidiaconus, et miscit oleum et chrisma annotinum in cera munda. Acolythus conficit eam et colat, et facit ex ea in similitudinem agnorum, quos Dominus pontifex expendit in Sabbato de Albis. Ad sextam Sabbati sancti efficitur novus ignis, et cereus benedicitur; et leguntur duodecim lectiones Latine, et duodecim Græce, et cantantur tria cantica, *Cantemus Domino gloriose, Vineam factam est, Attende cœlum*. Finito hoc officio, dominus pontifex descendit ad fontem cum diaconis et subdiaconis regionariis, cantando litaniam. Primicerius cum schola cantando *Sicut cervus*, usque in porticum sancti Venantii; ibi præparato facistorio [Al., faldistorio], pontifex sedet. Cardinales autem qui remanserunt in choro, exeunt per posterulam post absidem, et intrant per

A porticum sancti Joannis, et vadunt in ecclesiam sancti Venantii. Tunc archidiaconus præcipit duobus ut eant ad ostium sancti Venantii. Qui obediunt, accipiunt priorem cardinalium per manus, adextrantes eum usque ante pontificem, omnes cardinales sequentes eum. Prior autem inclinatur, et dicit: *Jube, domine, benedicere*. Pontifex benedicit eum. Progrediens parum, facit similiter, et benedicit. Tertia vice similiter, et benedicit eum pontifex, et dicit, *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Cardinales vero ita induti cum equitibus revertuntur ad titulos suos. Tunc pontifex intrat ad baptismum. Quo finito, redit in loco chrisimali; chrismat infantes, et lavat manus. Deinde revertitur ad altare cum litaniam **139** facta a subdiacono regionario. Primicerius cum cantoribus cantat *Kyrie*; dominus pontifex incipit *Gloria in excelsis Deo*. Primicerius cum schola respondet. Ea finita, dicit Orationem; subdiaconus legit epistolam, et pontifex nuntiat *Alleluia*. Primicerius in pulpito cantat eam, cui schola respondet. Quo cantu finito, descendit primicerius, vadens ad pontificem: osculatur pedes ejus, et debet ei donare unum optimum pluviale. Eo die non cantatur *Credo*, nec Offerenda, nec *Agnus, Dei*, nec Communio; sed dicitur ad Vesperas *Alleluia*, Psalmus, *Laudate Dominum omnes gentes*; Antiphona, *Vespere autem Sabbati, Magnificat*; et dicitur Oratio, et *Ite, Missa est*, cum Benedictione.

44. In die sanctæ Resurrectionis, ad Matutinum super *Venite, alleluia*. Quidam dicunt *Surrexit Dominus vere*. Tres Antiphonæ et tres psalmi, *Beatus vir. Quare fremuerunt gentes, et Domine quid multiplicati sunt*. In loco harum trium Antiphonarum cantatur *Alleluia*, sicut in Romano Antiphonario scriptum est. Versus *Hæc dies quam fecit Dominus* cantatur sicut gradale. Tres lectiones de Evangelio cum suis Responsoriis. Quibus finitis, cantatur *Te Deum laudamus*. Matutinæ laudes cum Antiphonis suis et Psalmis. Perfectis Antiphonis, pro versu cantatur Gradale *Hæc dies quam fecit Dominus*; Antiphona *Surrexit Dominus de sepulcro*, Psalmus *benedictus Dominus Deus Israel* et Oratio tantum festivitatis. Prima sine Antiphona cum tribus Psalmis; quibus peractis, cantatur Gradale *Hæc dies*, et Oratio diei.

45. Ad Missam una tantum Oratio dicitur. Isto die statio est ad sanctam Mariam Majorem. Mane surgit dominus pontifex; vadit et intrat in basilicam sancti Laurentii. Posita ibi capella, et subsellio, prius orat; postea induitur a diaconibus et subdiaconibus regionariis usque ad dalmaticam. Surgit et ingreditur ad Salvatorem, aperit imaginem, et osculatur pedes ejus, dicens alta voce cantando tribus vicibus, *Sur-*

* Sic almutia (quæ vocant) nonnulli collo circumponebant contra frigus.

^b Observandus hic locus de capsula corporalium in quo Eucharistia a Cœna Domini in sequentem Parasceven asservabatur. Confer primum libellum Ordinis Romani initio, num. 8.

^c Non dicit de vino consecrato ex contactu parti-

culæ Eucharistiæ in calicem immissæ.

^d Hæc est missio cardinalium ad baptizandum infantes in ecclesiis baptismalibus, quæ Romæ non pauca erant; qualis in primis ecclesia sanctæ Mariæ Majoris, de qua infra, num. 42. Vide Concium infra

^e Id est cum equis, more quorundam veterum.

rexit Dominus de sepulcro, qui pro nobis pependit in ligno, alleluia. Alii respondent, et redit ad subsellium. Prius dat pacem archidiacono, qui revertitur ad locum suum; deinde secundo diacono, qui revertitur et dat pacem archidiacono, et redit in filo; sic ceteri diacones faciunt. Deinde primicerius **140** cum cantoribus accipiunt pacem; similiter redeunt in filo; deinde prior basilicarius cum subdiacono accipiunt pacem, et redeunt in filo; deinde acolythi, et alii palatini ordines. Finita pace, tunc dominus pontifex induit se planeta alba, et ab isto die usque in Octavas paschæ similiter, et induit pallium et mitram. Cum eis omnibus ordinibus descendit de palatio. Præparatis equis cum albis mappulis super sellas, coronatur, et equitat cum processione ad sanctam Mariam Majorem. Cum autem venerit in Merolanam, stat notarius ibi, et alta voce dicit: *Jube, domne, benedicere.* Pontifex benedicit eum. Notarius dicit: *In ecclesia^b sanctæ Mariæ in hac nocte baptizati sunt tot masculi et tot feminae.* Pontifex respondet *Deo gratias.* Et notarius accipit a sacellario unum byzantium. Secunda feria similiter fit ad sanctum Petrum; tertia feria similiter ad sanctum Paulum.

46. Cum autem venerit dominus pontifex ad sanctam Mariam, ubi fit statio, descendit de equo; deponit coronam de capite, quam dat stratoribus, ut diligenter servant eam. Canonici ecclesiæ cum thuribulo et incenso, et aqua benedicta suscipiunt eum cum Processione cantando; sed pontifex ponit incensum in thuribulo, et aspergit aquam super populum. Deinde intrat ecclesiam, et orat, et vadit ad secretarium; ubi, paratis omnibus ordinibus, prius dat pacem priori episcopo, qui ei serviturus est, et redit in locum suum. Deinde secundo episcopo, qui rediens dat pacem priori suo, et redit in filo, et aliis similiter; deinde cardinalibus similiter; postea Præfecto et iudicibus, delungariis quoque, id est Præfectis navalibus, et majoribus, qui dicuntur schola Stimulati, et cæteris laicis principibus. Tunc surgunt duo subdiaconi basilicarii, et accipiunt priorem subdiaconum regionarium, per manus adextrantes eum ab introitu secretarii ante pontificem. Qui alta voce dicit: *Jube, domne, benedicere.* Pontifex benedicit eum; deinde parum producent eum, et iterum dicit: *Jube, domne, benedicere,* et benedicit. Progreditur ante, et dicit: *Jube, domne, benedicere.* Dominus benedicite eum, et dicit: *Servi Domini nostri Jesu Christi; Servi Domini nostri Jesu Christi; Servi Domini nostri Jesu Christi, G. archidiaconus legat Evangelium, Hyacinthus subdiaconus legat Epistolam, G. primicerius et cæteri cantores cantent.*

141 47. Tunc surgit dominus pontifex a duobus sustentatus, in Processione progrediens, sicut mos est. Cubicularii in introitu ecclesiæ habent mapulam extensam, quam portant super caput ejus usque ante

A altare. Cum intrat presbyterium ecclesiæ, mansionarius præparat ei arundinem cum cereo accenso, quam accipit, et ponit ignem in stupa super capita columnarum quæ ibi stant. Cum autem venerit ad primum cereum, primicerius deponit mitram, et osculatur scapulam dextram pontificis, qui benedicit eum. Cum venerit ante altare, cubicularii auferunt mappulam super caput ejus; deinceps facit officium sicut Ecclesia consuevit. Primicerius autem cum cantoribus cantant Introitum *Resurrexi et adhuc sum tecum.* Dominus pontifex nuntiat *Gloria in excelsis Deo;* qua peracta, pontifex dicit Orationem. Archidiaconus vero cum diacono et subdiacono stantes juxta altare ordinate, et notarii jusum in choro cum pluvialibus, archidiaconus cum sociis alta voce dicit:

B *Exaudi, Christe.* Respondent notarii: *Domino nostro papæ Innocentio, a Deo decreto summo pontifici et universali papæ, vita,* Archidiaconus et diaconus iterum dicunt: *Exaudi, Christe.* Notarii respondent similiter. Sic dicitur tribus vicibus, etc., quæ sequuntur in laude. Facta laude, prior subdiaconus basilicarius legit Epistolam latinam, subdiaconus Græcus legit Epistolam Græcam. Duo cantores in pulpito cantant Gradale *Hæc dies quam fecit Dominus.* Primicerius cum schola respondet. Finitis cantibus, archidiaconus legit Evangelium Latinum, diaconus Græcus legit Evangelium Græcum. In secreta descendunt duo diaconi ante altare, et duo subdiaconi, ordinate stantes cum silentio. Dum pontifex dicit *Per omnia sæcula sæculorum,* nullus ei respondet, sed incipit, et dicit *Pater noster qui es in cælis,* etc., quæ sequuntur.

C 48. Finita Missa, coronatur, et cum Processione redit ad palatium per montem Exquilinum, intrans sub arcum, ubi dicitur macellum Lunanum [*Al., Eumanum*], progreditur ante templum Marii, quod vocatur Cimbrum transiens per Merulanam, ascendens ad palatium juxta Fulloniam. In introitu basilicæ Zachariæ papæ, acceptis laudibus a cardinalibus et iudicibus, sicuti in aliis coronis, descendit de equo; suscipitur a **142** primicerio, et secundicerius iudicium deponit coronam, et dat cubiculario, quam curiose reponit in scrinio. Iudices autem ducent eum illo die in basilicam magnam Leonianam in cameram, ubi sunt præparata undecim scamna, et unum subsellium circa mensam domini pontificis, et lectus ejus bene præparatus in figura duodecim apostolorum circa mensam Christi, quando comederunt pascha. Ibi jacent in cubitis quinque cardinales, et quinque diaconi, et primicerius ad prandium, dato prius presbyterio in camera cum manibus, sicut in die natalis Domini. Surgit inde, et venit ad locum qui dicitur Cubitorum, ubi agnus assus benedicitur; quem benedicit, et redit ad præparatum lectum mensæ. Prior basilicarius sedet in subsellio ante

^a Sic infra, num. sequenti, pontifex prius dat pacem priori episcopo, deinde secundo, qui reversus ad locum suum, dat pacem priori suo.

^b Idem ritus superius in primis ordinibus Romanis.

^a In alio codice, quod nominatur arcus Galliani, nuno sancti Viti in macello Nardini, transiens per Merulanam, ascendens ad palatium Cimbrum juxta Fulloniam.

lectum. Tunc dominus pontifex tollit parum de agno, et prius porrigit priori basilicario, dicens: *Quod facis, fac citius; sicut ille accepit ad damnationem, tu accipe ad remissionem*; et mittit in os ejus, qui accipit et comedit. Reliquum agni dat undecim discumbentibus, et aliis quibus placet, et sic omnes comedunt. Ad dimidium vero convivium ex præcepto archidiaconi surgit quidam diaconus, et legit lectionem. Cantores autem ex præcepto domini pontificis cantant Sequentiam, quæ sit conveniens Paschæ, modulatis organis; eaque finita, eunt, et osculantur pedes pontificis, qui dat eis coppam plenam potione; qui bibunt, et accipiunt a saccellario unum byzantium.

49. Finito convivio, descendit in basilicam Salvatoris ad secretarium, ubi parum pausat; qui surgens, dicta prius Nona, intrat ad Vesperas eo ordine, sicut in Antiphonario scriptum est. Finitis tribus Vesperis, in basilica salvatoris, et ad Fontes, et ad sanctam Crucem, redit dominus pontifex in præparatam porticum; posito ibi faciostorio [*Al.*, fal-distorio], sedet ipse, et alii ordines circa eum. Architriclinus autem cum aliis juvenibus ordinate præparat ante dominum pontificem potionem, et vinum bibit ipse, et omnes alii bibunt. Interim cantores surgunt, et cantant hanc Sequentiam Græcam, Πάυχα ἰσρὸν ἡμῖν σήμερον, qua Sequentia finita, eunt, et osculantur pedes pontificis, et dat eis bibere coppam potione. Sic omnes læti recedunt.

50. Secunda feria statio ad sanctum Petrum. Ad Matutinum super *Venite, Surrexit Dominus vere, allel. Venite, exsultemus*. In loco trium Antiphonarum cantatur *Alleluia*, et tres Psalmi, **143** *Cum invocarem* [*Al.*, *In Domino*], *Verba mea, Domine ne in ira tua. Versus Hæc diem quam fecit Dominus*, tres lectiones de homilia, et duo Responsoria diei; *Te Deum laudamus*. Matutinæ Laudes cantantur cum suis Antiphonis, et Psalmis, et Versibus alterius diei prioris. Mane autem facto, omnes palatini ordines congregantur ad palatium cum pontifice, et descendunt de palatio, et equitat dominus pontifex. Intrat per campum juxta sanctum Gregorium in Martio; descendit in viam majorem sub arcu formæ, et dextra manu ante sanctum Clementem, declinans in lævam juxta coliseum. Transiens per arcum Auræ [*Al.*, Nerviæ] ante forum Trajani usque ad sanctum Basilium, ascendit per montem circa militias Tiberianas; descendit per sanctum Abbacyrum, et transiens ante sanctos apostolos, manu læva descendens in via Lata, et declinans per viam Quirinalem, et proficiscens ad sanctam Mariam in Aquiro ad arcum Pietatis, sic ascendit ad campum Martis, transiens ante sanctum Trifonem juxta posterulas, usque ad pontem Adrianum; intrat per pontem, et exit per portam Collinam [*Al.*, Colinam] ante templum et castellum Adriani; proficiscens ante obeliscum Neronis, intrat per porticum juxta sepulcrum

A Romuli; ascendit ad Vaticanum in basilica beati Petri apostoli, ibique cum omni populo Romano cantat Missam.

51. Qua finita, coronatur ante basilicam sancti Petri in loco, ubi ascendit equum, et coronatus cum Processione revertitur ad palatium per hanc viam Sacram, per porticum et per prælibatum pontem, intrans sub arcu triumphali Theodosii, Valentiniani et Gratiani imperatorum, et vadit juxta palatium * Cromacii, ubi Judei faciunt laudem. Prosilians per Parionem inter circum Alexandri et theatrum Pompeii, descendit per porticum Agrippinam ^b; ascendit per Pineam juxta Palatinam, prosilians ante sanctum Marcum ascendit sub arcu Manus carnæ per clivium argentarium, inter insulam ejusdem nominis et capitolium, descendit ante privatam Mamertini; intrat sub arcu triumphali inter templum Fatale et templum Concordiæ, progrediens inter forum Trajani et forum Cæsaris; subintrat arcum Nerviæ inter templum ejusdem dæ, et templum Jani, ascendit ante asylum per silicem, **144** ubi cecidit Simon Magus, juxta templum Romuli; pergit sub arcu triumphali Titi et Vespasiani, qui vocatur Septem lucernarum; descendit ad Metamsudantem ante triumphalem arcum Constantini, reclinans manu læva ante amphitheatrum, et per sanctam viam juxta Coliseum [*Al.*, Colliseum], revertitur ad Lateranum; ibique honorifice susceptus, factis laudibus cardinalium et judicum, ascendit palatium; dat presbyterium sine manibus, celebrat convivium in eadem basilica Leoniana. Peracto convivio, descendit ad Vesperas, et facit officium sicut scriptum est.

52. Infra Albas Paschæ, ad Matutinum, invitatorium *Surrexit Dominus*, cum suo *Venite*. Feria tertia tres Psalmi, *Domine Deus meus in te speravi, Domine Dominus noster, In Domino confido*. Versus, *Hæc dies*, tres lectiones cum suis Responsoriis. Matutinæ Laudes sicuti convenit diei, et ad aliud officium. Feria quarta Psalmi *Salvum me fac Domine, Usquequo, Domine: Dixit insipiens*. In loco Antiphonarum cantatur *Alleluia*, et cum Versu *Hæc dies*, et cum tribus lectionibus et Responsoriis. Matutinæ Laudes et aliud officium sicut supra. Feria quinta, Psalmi *Domine, quis habitabit; Conserva me, Domine, Exaudi, Domine*; cum [*Forte*, pro] tribus Antiphonis *Alleluia*, et cum versu *Hæc dies*, et cum tribus lectionibus et responsoriis. Matutinæ Laudes et aliud officium, sicut supra. Feria sexta, Psalmi *Cæli enarrant; Exaudiat te Dominus; Domine, in virtute tua*. Versus *Hæc dies*, tres lectiones cum suis Responsoriis diei. Matutinæ Laudes sicut supra, et aliud officium.

53. Sabbato de Albis, ad Matutinum, tres Psalmi *Dominus regit me; Domini est terra; Judica me, Deus*. In loco trium Antiphonarum cantetur *Alleluia*; Versus *Hæc dies*, tres lectiones cum Responsoriis.

* Alius Codex habet, commentarii, ut conjicio. vice, ante palatium sancti Stephani in piscina di Rachi.

^b Item idem Codex addit explicandi causa, sanctæ Mariæ Rotundæ, Pantheon.

Matutinæ Laudes et cæterum officium sicut supra. **A** Mane ad Missam statio Lateranis, ubi dominus apostolicus cantat Missam, ibique mutatur Gradale in *Alleluia*, et cantantur duo *Alleluia*, cum suis Versibus. Dum primicerius cum schola cantat *Agnus Dei*, dominus Apostolicus expendit agnos per populum, hac ratione, ut sicut filii Israel in Ægypto positi præcepto Domini de sanguine immaculati Agni in liminibus domorum scripserunt hoc signum T, ne ab angelo percuterentur; ita et nos de sanguine passionis immaculati Agni Christi debemus hoc signum scribere in limine domorum nostrarum per fidem, ne a diabolo et **145** a vitiis percutiamur, et a potestate diaboli liberemur. Aliud propter infantes noviter baptizatos, in ecclesia deponentes veterem tunicam, qui annuntiant *Alleluia*, id est gloriam beatitudinis cœlestis patriæ. Tertium, quia quicumque habuit de cera prædictorum agnorum, et ex ea in domo sua crucem habuerit, vel secum portaverit, non lædetur ab aliquo phantastico spiritu, et a tonitruo. A Pascha usque in Sabbato ad Sextam, ad omnes Versus officii non dicitur Responsorium ad Primam, Tertiam, Sextam et Nonam, et Completorium, nec lectio in eis recitatur; sed pro lectione, Versu, Responsorio, cantatur Gradale *Hæc dies*, et dicitur Versus, sicut in aliis diebus futuris.

54. Mane statio ad sanctum Pancratium. Ad Vesperum debet esse dominus pontifex ad sanctos Cosmam et Damianum, cum omnibus scholis, ibique honorifice cantare Vesperas, sicut in die sancti Paschatis, et habere cœnam de ecclesia, ipse et omnes ordines palatii, videlicet panem, vinum, lacteas et lactucas.

55. A Pascha usque in vigiliam Ascensionis cantentur tres Psalmi uniuscujusque nocturni ejusdem feriæ, et tres lectiones in loco Antiphonarum. Apud Romanos non sunt nisi tria *Alleluia*, tam in Dominicis diebus, quam in feriis et festivitibus; ita quod ad terminum prædictum finiatur Psalterium non genu flexo in ullo officio; et non cantatur Antiphona, sed in loco Antiphonæ cantetur *Alleluia*, nisi cum fuerint dominicales Antiphonæ cum *Alleluia*; et Antiphona alicujus festivitatis, similiter cum *Alleluia*. Infra hebdomadam, ad Matutinum, Invitatorium *Alleluia*, cum suo *Venite*. In Laudibus sub una *Alleluia*. In tono *Noli flere Maria* cantantur omnes Psalmi; ad Vesperas similiter, nisi in Dominicis diebus et festivitibus. In omnibus matutinis Laudibus et vespertinis Horis fit commemoratio Passionis Christi et Resurrectionis; Antiphona, *Crucem sanctam subiit*, et *Noli flere, Maria*, cum Versibus et Orationibus suis. Secunda feria post Octavam Paschæ ponitur Apocalypsis, et historia *Ego sum vitis*, usque in Dominicam de *Modicum*.

56. In litanis majoribus omnes cruces Romanæ civitatis cum clero et populo honorifice cum Proces-

sione procedunt ad sanctum Marcum. Prius cantant Antiphonam, *Domine Dominus noster, qui cum patribus nostris*; deinde Psalmus *Beatus vir*, **146** et reliquos. Cum autem ad ecclesiam venerint, cantatur Responsorium *Famule Dei, Marce*. Finito Responsorio, faciunt Collectam; *Populus Sion, convertimini ad Dominum*. Finito cantu, dicunt: *Flectamus genua. Levate*, et Orationem *Procedamus cum pace*; respondent *In nomine Jesu Christi*. Exeunt de ecclesia redeunt ad Processionem, per viam cantando Antiphonas et Psalmos, et in statutis locis litanias, sicut mos est, usque ad sanctum Petrum; et accipiunt a curia domini papæ presbyterium secundum consuetudinem hujus diei.

57. Interim convenientibus omnibus patriarcharum canonicis cum suis crucibus in basilicam Salvatoris, quæ vocatur Constantiniana, ubi dominus pontifex post altare ejusdem ecclesiæ induit se cum episcopis, cardinalibus et aliis ordinibus sacri palatii: tunc primicerius cum cantoribus cantat *Populus Sion*. Finito cantu, dominus pontifex dicit *Oremus*, archidiaconus *Flectamus genua*, alius respondet *Levate*; et pontifex dicit Orationem. Schola respondet *Amen*. Archidiaconus nuntiat *Procedamus cum pace*, schola respondet *In nomine Christi*. Subdiaconus vero regionarius elevat crucem stationalem de altari, quam plene portat in brachio, ut osculetur ab omnibus, in Processione ante pontificem usque in exitu ecclesiæ; deinde levat eam erectam. Primicerius cum schola post dominum papam tenens pallium cum læva, primum incipit Antiphonam, *Domine Dominus noster*. Deinde Lateranum eamdem Antiphonam, postea sancta Maria Major; in quarto loco sanctus Petrus. Finitis patriarchis, primicerius iterum incipit eamdem Antiphonam; et hoc ordine cantantur aliæ Antiphonæ per totam viam, dum pontifex cantat Psalmos. Cum autem venerit Processio ante Colosseum, subdiaconus regionarius incipit a septiformem litaniam. Basilicarii vero respondent illud idem usque ad septimum. Cum autem venerit ante sanctam Mariam Novam, in præparato lecto dominus pontifex cum episcopis, cardinalibus et diaconibus quiescit, donec litaniam finiatur. Qua finita, surgit dominus pontifex, dicit *Oremus*, diaconus *Flectamus genua*, respondetur *Levate*. **147** Pontifex dicit Orationem, diaconus *Procedamus cum pace*, et redeunt omnes in Processione per viam Sacram ad clivum argentarii prælibatum. Subdiaconus incipit quinqueformem litaniam eo ordine quo prius, usque ad lectum ante sanctum Marcum, ubi Dominus se pausat, sicut in primo. Deinde revertuntur in Processione usque ad arcum triumphalem Theodosii, Valentini et Gratiani imperatorum, ubi incipit triforem litaniam usque ad lectum in ponte Adriano. Venientes ad sanctum Laurentium in porticu majore, ubi incipit simplicem litaniam usque ad lectum cantari ante sanctam

* Nota hic septiformem, quinqueformem, triforem, et simplicem litaniam. Septiformem litaniam instituit Gregorius Magnus, quæ in septem choros

distribuat erat. Lege Menardum, in notis ad Sacramentarium, pag. 94. Confer etiam primum Ordinem Romanum supra, num. 43.

Mariam in Virgari [*Al.*, Virgariorum] in fine cor-
tinæ.

58. Finita litania, aliisque officiis, ascendit ad basilicam sancti Petri ubi est statio; ibique dominus pontifex cantat Missam. In hac statione habet dominus pontifex xx solid. den. Papiens., cardinales vero et diaconi, et primicerius cum cantoribus, accipiunt xl solidos Lucenses; et prior basilicarius, et scrinariarius scribunt omnes cruces, et de unaquaque habent unum Lucensem, de quibus habent acolythi medietatem, et medietatem basilicarii; x solid. [diaconi], subdiaconi regionarii vi solid.

59. Dominica de *Modicum* ponuntur Epistolæ canonicæ usque in tertiam Dominicam, *Pater, cum essem cum eis*. In hac Dominica ponitur Actus apostolorum usque in vigilia Ascensionis, et cantatur de prælibata historia, *Si oblitus*, et leguntur de hoc libro tres lectiones in Ascensione Domini, tres in Dominica de Rosis, et duæ in Pentecosten.

60. In Ascensione Domini statio ad sanctum Petrum, ubi dominus pontifex cum episcopis, cardinalibus, diaconibus et cæteris scholis debet cantare Vesperas; et, sicut in nocturnis stationibus, media nocte surgere, incensando altaria; prius ad corpus vigiliis celebrare, deinde in choro ante altare majus eosdem vigiliis incipere. Tres lectiones de Actibus apostolorum; quinque de sermonibus festivitatis, nona de homilia eo ordine quo superius diximus. Ad Missam fiunt laudes ab archidiacono, et diaconibus et subdiaconibus, et notariis septem. Dum laudes efficiuntur, pontifex stat; quibus finitis, canitur aliud officium Missæ, eaque finita, coronatur, et sic gloriosius revertitur ad palatium. Infra hebdomadam usque in Sabbato Pentecostes, in unaquaque feria cantantur tres antiphonæ, 148 et tres Psalmi prædictæ festivitatis; et leguntur tres lectiones de sermonibus.

61. Dominica de Rosa, statio ad sanctam Mariam Rotundam, ubi pontifex debet cantare Missam, et in prædicatione dicere de adventu Spiritus sancti, quia de altitudine templi mittuntur rosæ in figura ejusdem Spiritus sancti.

62. Sabbato Pentecostes ad officium baptismi leguntur sex lectiones Latinæ, et sex Græcæ, et aliud officium sicut in sacramentario scriptum est.

63. Dominica, statio ad sanctum Petrum, quo dominus pontifex ad Vesperas vigiliæ cum omnibus ordinibus venit; et in nocte ad Matutinum sicut in nocturnis stationibus. Ad corpus vigiliis trium lectionum facit; deinde ad altare majus Matutinum. Invitatorium *Alleluia*, sicut in die Resurrectionis, in suo *Venite*. Alii cantant *Alleluia, Spiritus Domini replevit orbem terrorum, venite adoremus, allel.* Antiph., *Alleluia*. Psalmi, *Beatus vir; Quare fremuerunt gentes: Domine, quid multiplicati sunt*, Alii dicunt, *Factus est repente de cælo sonus. Confirma hoc, Deus. Emitte*

Hic iterum, ut supra in Nativitate, distinguuntur Vigiliæ a Matutino, Amalarius, in Antiphonari cap. 60 duas vigilias vocat. *Ex Romano*, inquit, Antiphona-

A Spiritum tuum et creabuntur, cum suis Psalmis. Tres lectiones leguntur. Primam lectionem legunt canonici ecclesiæ, *Deum compleverunt*, et cantant primum Responsorium. Secundam lectionem legunt cardinales de sermonibus; responsorium cantant cantores et basilicarii; tertiam lectionem legit pontifex. Cæterum officium facit primicerius cum omnibus. Missam cantat pontifex, cum laudibus. Post Missam coronatus redit ad palatium, sicut mos est. Infra hebdomadam legitur de sermonibus. Sabbato quatuor temporum ad lectiones non flectuntur genua propter Pascha, sed in loco Gradalium canitur *Alleluia*, cum suis Versibus. *Kyrie* non dicitur propter litaniam processionis, ubi dictum est *Kyrie*; sed solummodo finito hymno trium puerorum, pontifex incipit Missam, *Gloria in excelsis Deo*, et reliquum.

64. Dicitur pascha annotina, quia est in anniversario præteriti Paschatis.

65. Dominica octava Pentecostes ponitur liber Regum, usque in Kalendas Augusti; deinde nocturna Psalmorum et capitula cum genu flexo, sicut ratio requirit. Ad primam omni tempore Oratio diei non mutatur, nisi infra dies Paschatis et magnis festivitibus sanctorum, quando non dicitur nisi 149 Oratio festivitatis et infra octavam.

66. In vigilia sancti Joannis Baptistæ, ad Matutinum, Invitatorium, *Regem præcursoris Dominum cum Venite*. Tres autem historiæ festivitatis, et tres lectiones de sancto. Non dicitur *Te Deum laudamus*, sed incipit matutinas Laudes, *Deus, in adjutorium meum intende*. Nuntiatur una Antiphona Matulini, sub qua omnes Psalmi cantantur. Ad primam Antiphona, et tres Psalmi, et lectio vigiliæ festivitatis, cum Versu et Oratione. Vesperas facit, et vigiliis noctis in basilica sancti Joannis ad Fontes, Græci autem in basilica Salvatoris. Ad Matutinum Græci faciunt officium ad Fontes, et curia in basilica Salvatoris. Missam cantat pontifex ibi, ubi fit statio. In vigilia sancti Petri, et in vigilia sancti Laurentii, et in vigilia sanctæ Mariæ, et in vigilia sancti Andree, et in vigilia Natalis Domini, hoc officium fit ad Matutinum sicut in vigilia sancti Joannis Baptistæ prædiximus. Ad Primam, Tertiam, Sextam et Nonam cantatur et legitur de sancto: ad Missam non cantatur *Alleluia*, propter jejunium, sed tantum Gradale.

67. In festivitate sancti Petri conveniunt curiales in basilica ejusdem apostoli, cum domino papa, ubi cantatur Vesperum. Antiphonæ, *Juravit Dominus et non pœnitebit eum* et aliæ Antiphonæ cum suis Psalmis. Ad *Magnificat, Significavit Dominus Petro*. In primo nocturno a Vigiliæ incipit primicerius Antiphonam: *In omnem terram exivit sonus eorum*; Psalm. *Cæli enarrant*, et aliæ Antiphonæ apostolorum nocturnales cum suis Psalmis. Tres lectiones legunt canonici de Actibus apostolorum: *Petrus et Joannes ascendebant in templum*, et cantant tria responsoria.

nario posui duas vigiliis in nostro Antiphonario, scilicet pro festo sancti Petri.

Deinde iudices legunt duas lectiones de sermonibus apostolorum Petri et Pauli ; sextam legit episcopus septimam cardinalis, octavam prior basilicarius; nonam legit dominus papa de expositione Evangelii. Responsoria cantant cantores et basilicarii. Finita vero lectione domini papæ, primicerius dicit : *Te Deum*, et papa dicit Orationem, et benedicit. Ad Matutinum cantores cantant Invitatorium : *Regem apostolorum Dominum*, et *Venite*. Antiphona: *Si diligis me, Simon Petre*; Psalmus, *Beatus vir*, **150** et aliæ Antiphonæ cum suis Psalmis, sicut in Antiphonario invenitur scriptum. Lectiones leguntureo ordine quo in vigilia sive in Dominicis. Tres Psalmi cantantur, sicut prius. Matutinæ Laudes cantantur cum Antiphona. *Petrus et Joannes*, et reliquis Antiphonis cum Psalmis. Mane ad Missam domini papæ debent esse laudes, et coronari in tanta festivitate, cujus vicarius est.

68. Infra Octavas sancti Joannis, et sancti Petri, et sancti Laurentii, et sanctæ Mariæ, et natalis Domini, et Epiphaniæ, hoc officium fit. Tres Psalmi et tres lectiones, et omne officium de festivitate, nisi fuerit inter eos dies festivitas ix lectionum.

69. In festivitate sancti Pauli vadit Pontifex illuc cum omnibus scholis ; facit Vesperas, et habet cum omnibus cœnam de ecclesia. Perfecta cœna, intrat ad Vigilias. Monachi ecclesiæ legunt tres lectiones, *Saulus adhuc spirans minarum*; cantant tria Responsoria ; pro unoquoque Responsorio accipiunt ab archidiacono denarios de decem et octo denariis quos archidiaconus acceperat ab eis. Post responsorium in quarta lectione surgit dominus pontifex et intrat ad aream altaris sancti Pauli, ubi est foramen in fundo aræ super corpus apostoli. Discooperito eo, mittit manum deorsum, et apprehendit thuribulum in unco plenum carbonibus et incenso, et trahit foras. Incensum et carbones dat archidiacono, archidiaconus autem dat per populum, hæc ratione, ut quicumque febricitans devote in fide Apostoli ex his biberit, sanetur. Iterum replet thuribulum de carbonibus, et ponit super eos candelam vitream plenam incenso; accendit carbones, et candelæ incipit bullire [At, bollire]; et reponit thuribulum in prælibato unco, et cooperitur foramen aræ a pontifice super corpus ejus. In quarta lectione annualiter, sicut in vigiliis sancti Pauli, duas lectiones legunt episcopi ; duas cardinales; octavam subdiaconus; nonam pontifex ; reliqua quinque Responsoria cantant cantores et basilicarii, et accipiunt ab archidiacono xv denarios. Aliud officium efficitur, sicut mos est. Mane pontifex celeberrime cantat Missam, et scholæ accipiunt ab ecclesia pro beneficio festivitatis iv solid. de monetis.

70. In Kalendis Augusti ponitur liber Salomonis usque in Kalendas Septembris. In festivitate sancti Laurentii dominus pontifex **151** in basilica ejus in agro Verano, ubi requiescit, cum omnibus scholis

A facit Vesperum, et officium per totam noctem. Mane facit Missam Romano populo, et accipiunt scholæ pro beneficio ab ecclesiæ viii solidos denariorum.

71. In vigilia sanctæ Mariæ, mane, dominus papa cum cardinalibus, discalceatis pedibus, facit vii genua, et aperit imaginem, et osculatur pedes Domini, et deponit jusum [*Id est, deorsum*], cantando *Te Deum laudamus*, quod constituit Leo quartus papa.

72. In assumptione sanctæ Mariæ, dominus papa cum omni curia facit Vesperum, et vigiliis novem lectionem in ecclesia sanctæ Mariæ Majoris. Cum fuerint finitæ, revertitur Lateranum. Cardinales et diacones accipiunt imaginem Jesu Christi, et abstrahunt de basilica sancti Laurentii cum omni populo, portantes eam per campum Lateranum juxta basilicam sancti Gregorii. Crucem stationalem portat regionarius post eam ; postquam Processio curiæ ordinate procedens, cantando Psalmos, primicerius cum schola Responsorium de eadem festivitate. Præfectus cum duodecim viris accipit a curia xii faculas, Ostiarii vero alii xii portantes accensas ante imaginem, dum imago transit per campum, cubicularii stant in culmine sancti Georgii, tenentes duas faculas accensas, quas imagine transacta extinguunt faculas. Cumque imago venerit ad sanctam Mariam Novam, deponunt eam ante ecclesiam, et lavant penes ejus de basilico. Interim scholæ faciunt Matutinum in ecclesia, trium scilicet lectionum. Populi vero laubantes et benedicentes Dominum, tollunt eam inde, et portant ad sanctum Adrianum ; et ibi lavant pedes. Exeuntes autem de ecclesia, redeunt per viam qua venerunt, et portant eam per arcum in Lathoue, quia antiquo tempore magna persecutio erat ibi diaboli. Deinde transeunt juxta domum Orphei propter basilicum, qui tunc, temporis latitabat ibi in caverna, cujus fetore et sibilo homines ibi transeuntes infirmabantur, et moriebantur. Idcirco Sergius Papa constituit hanc processionem in hac tanta festivitate, quatenus per laudes tantorum populorum, et intercessionem sanctissimæ virginis Mariæ apud Deum, populus Romanus ab his persecutionibus liberaretur. Ascendentes ad **152** sanctam Mariam, dominus pontifex præparatus cantat Missam, benedicit populum fatigatum; omnes recedunt.

72. Dominica prima mensis Septembris ponitur liber Job et Tobie, Judith et Esther, usque in Dominica prima mensis Octobris. In quo mense est Nativitas sanctæ Mariæ, quæ ita celebratur a pontifice celeberrime in sancto Adriano, ubi fit collecta, sicut in Purificatione et Annuntiatione sanctæ Mariæ.

74. In exaltatione sanctæ crucis, statio Laterani. Fit Collecta ad sanctam Mariam Majorem, ubi erant stationalis, et schola, et regionarii, et acolythi, conduantur cum cruce sancti Joannis et canonicis, et cruce sanctæ Mariæ et canonicis. Primicerius cum schola cantat collectam, subdiaconus regionarius por-

* In Sacramentario Gregoriano assignatur pro hoc festo prima Missa de nocte, pag. 120, apud M...

festo prima Missa de nocte, pag. 120, apud M...

cem stationalem. In Processione ante cantationem processionaliter procedunt usque ad Lateranensem, primicerius cum schola primam cantat Antiphonam, *Nos autem gloriari oportet*. Deinde canonici Mariæ venientes in campum juxta Fulloniam, cum omni populo expectant pontificem et a sancto palatio. Pontifex vero indutus, discalceatus, cum alijs ordinibus descendit de palatio. Praefectus portans sanctuaria in Processione, scilicet cruce Domini, et sandalia Jesu Christi, et processione ejus ad basilicam Salvatoris, ubi pontifex cantat Missam; et cantata, læti cum Benedictione recedunt. Dominica prima mensis Octobris ponitur liber beatorum, usque in Dominica prima mensis Novembris. Mediante Octubrio, in futuris Dominicis cantantur Laudes, quando dicitur *Benedicite*, omnia est reliquis, ut ex consequentibus intelligitur. Idem duobus Codicibus desunt hæc verba, *et varia a Palatio*.

Antiphona opera Domini, Domino, cantantur hæc Antiphonæ: *Dum perdurant, Tres video viros*, et aliarum quæ in Antiphonario inveniuntur. Dominica prima mensis Novembris ponitur Daniel propheta, et legitur in Dominicis diebus usque ad Adventum Domini. Infra hebdomadas legitur de Ezechiele, et de XII prophetis.

76. In festivitate sancti Andreæ debet esse dominus pontifex cum omnibus scholis ad sanctum Andreæ in Vaticano, ibique honorifice, sicut in festivitate sancti Petri, Vesperas et vigiliis celebrare. Matutinum vero ad fratrem ejus facere, 153 id est ad altare sancti Petri. Mane canitur Missa super altare beati Andreæ, ut omnis populus cum Benedictione lætus recedat. Præfectus cum adjutorio decimarum illuminat ecclesiam, et facit prandium curiæ. Deo gratias.

Idem duobus Codicibus desunt hæc verba, *et*

ADDITIO EX COD. VALLICELLANO

sunt festivitates, in quibus dominus pontifex coronari. In festivitate videlicet sanctorum Coronatorum, in festivitate sancti Martini, dicitur titulus Equitii; in festivitate sancti Clementis: in Dominica de Adventu; in Dominica de *Gaudete*; in Dominica de *Lætare, Jerusalem*, in Pascha, in feria la ad sanctum Petrum, in Dominica *Ego sum bonus*, in Ascensione, in Pentecoste, in festi-

sancti Petri, in anniversario suo, in festivitate Silvestri. sunt nocturnales stationes sancti Petri. Dominica *Gaudete*, Epiphania, Ascensio Domini, Pentecostes, festivitas sancti Petri, et ejus Octava; stationes sancti Andreæ. In unaquaque earum stationum scholæ palatii, scilicet cardinales, diacones, cantores regionarii, acolythi debent accipere solidum denarium de altari sancti Petri pro cœnatica. Idem alio nomine appellant, id est lucernam

Archidiaconus XVII den., pro his qui cantant LX, canonici XII solid., et ad Missam medietatem altaris inter eos et capellanos domini papæ usque ad finem. Si deerit dominus pontifex, et venerit cardinalis solus cantare Missam, in quacunque statione totam medietatem altaris habent prædictæ scholæ. Cardinalis qui cantat Missam habet tertiam partem oblationis; sed si habet aliquem socium cardinalem, non fita; sed oblatio, sicut mos est, communiter dividatur per scholas.

Hæc sunt sancti Petri diurnæ stationes. In omnibus Sabbatis quatuor temporum, Dominica Quinquagesimæ, Dominica in Passione, feria secunda post Pascha, Dominica *Ego sum Pastor bonus*, in litanias majores, in Dedicatione, et in Cathedra sancti Petri. In unaquaque harum stationum accipiunt V solid. et oblationem. Sed dominus pontifex accipit 154 XX solid. in nocturnis stationibus, quando accenduntur candelæ; et in diurnis, quando accenduntur candelæ orbicularem cum certo lucernarum aut candelarum

APPENDIX.

JOANNIS PAPÆ XIX Æ DIPLOMA,

ultatem concedit episcopo Silvæ Candidæ officia certis diebus celebrandi in ecclesia sancti Petri in Vaticano.

nes episcopus, servus servorum Dei, dilecto Deo gratia episcopo Silvæ Candidæ Ecclesie per te eidem venerabili episcopio, successorie tuis in perpetuum. Convenit apostolico tui pia religione pollentibus benevola commiseratione succurrere, et poscentium animis alacritate impertiri assensum. *Et paulo post*: It-

nobis Joannes XX, cujus annus tertius coincidit in annum 1026, indictione tertia, a Septembri

rumque concedimus et confirmamus vobis in perpetuum ecclesiam sanctarum Rufinæ et Secundæ, sitam Romæ juxta palatium nostrum, cum omnibus ad eam pertinentibus; et concedimus et confirmamus vobis in perpetuum ecclesiam sanctæ Mariæ, cum omnibus suis pertinentiis infra hanc civitatem Romanam, longe a monte qui Augusta dicitur.

Pariterque concedimus et confirmamus vobis vestrisque successoribus in perpetuum, sicuti a memorato sancto papa, sive a cæteris prædecessoribus nostris pontificibus concessa et confirmata fuerunt, videlicet monasteria quinque, sancti Stephani, et sanctæ Mariæ, sanctorumque Joannis et Pauli, et beati Martini, atque Jerusalem, constituta juxta magnam ecclesiam sancti Petri, cum omnibus eorum pertinentiis, omnesque consecrationes quæ ibidem sunt, aut in præfata ecclesia sancti Petri, aut in cæteris ecclesiis, quæ sunt constitutæ in tota civitate Leoniana; et, si necessarium fuerit eas consecrare, nullus alius episcopus ad tale ministerium, vel consecrationem accedere præsumat, nisi vos vestrique successores **155** episcopi sanctæ Silvæ Candidæ ecclesiæ in perpetuum. Concedimus et confirmamus vobis vestrisque successoribus in perpetuum sanctum diem Sabbathum ad baptismi sacramentum celebrandum, et totum officium faciendum in ecclesia sancti Petri apostoli, et supra magnum altare: in quo venerabili altari, seu in confessione, quidquid auri vel argenti, pallii vel ceræ, sive aliarum rerum, positum et oblatum, sive jactatum fuerit, vel vobis oblatum, ab hora videlicet diei tertia, qua ingredi ecclesiam ad ordinandum, et peragendum divinum officium vos volumus, usquequo expletam sanctæ Dominicæ diei Missam habueritis, per vestros curatores in vestram vestrorumque successorum, remota omni contradictione, deveniat potestatem.

Et quia usque ad nostrum tempus in præfata ecclesia sancti Petri, a qua pene omnes Ecclesiæ doctrinam acceperunt, sicut a magistra et domina, dies Dominica Palmarum, et dies Cœnæ Domini, et Parasceve tam irreverenter colebantur, ut nec Processio cum palmis in ipsa die Dominica ibi fieret, nec in die Cœnæ Domini ^a *Gloria in excelsis Deo* diceretur; et in Parasceve non tam reverenter ut decebat officium ibi fiebat, condoluimus; et mellorare hoc cupientes per vos vestrosque successores, statuimus ut omni annua die Dominica Palmarum cum Processione ab ecclesia sanctæ Mariæ in Turri exeatis, et venientes ad magnum altare sancti Petri Missam celebretis. Similiter et omni anno in die Cœnæ Domini vos vestrique successores Missam super eodem altare sancti Petri celebrare, *Gloria in excelsis Deo* dicere, sanctum chrisma conficere, et quod ad episcopum pertinet agere volumus. Et omni anno die Parasceve super ipsum altare majus sancti Petri totum officium reverenter, ut decet, vos vestrosque successores facere volumus. In quibus tribus Missis, scilicet in Missa Palmarum, seu in Missa Cœnæ Domini, et in officio Parasceve, quidquid auri vel argenti, pallii seu ceræ, vel aliarum rerum super jam dicto sacro altari beati Petri, sive in confessione positum aut jactatum fuerit, vel vobis oblatum ab hora qua ipsa Missa et officium inchoata fuerint et expleta, per vestros custodes in vestram

A vestrorumque successorum similiter, remota omni contradictione, deveniat **156** potestatem. In quibus dictis quinque diebus, si vobis vestrisque successoribus utile visum fuerit, aliquem diaconorum nostrorum ministrare ob honorem sancti Petri et vestram reverentiam volumus petere. Potestatem autem ejusdem ecclesiæ sancti Petri, et supra dictorum monasteriorum suorum, et cuncta ecclesiæ judicia ipsorum, seu totius civitatis Leonianæ, vobis vestrisque successoribus concedimus et confirmamus.

Simili modo ad unguendum consecrandumque imperatorem primum vestrum vestrorum successorum episcoporum fraternitatem convocamus ut quibus regimen totius ecclesiæ sancti Petri et civitatis Leonianæ commissum est, ab his primum sit benedictus. Nec non cuncta sacra officia seu mysteria, quæ nos et successores nostri facere debemus, si ægritudine vel aliqua cura impediti facere non possumus, tam in supra dicta ecclesia sancti Petri et monasteriis suis, quam et per totam civitatem Leonianam, per vos vestrosque successores fieri apostolica auctoritate decrevimus. Consecrationes vero altarium ecclesiæ sancti Petri, et aliorum monasteriorum, nec non consecrationes ecclesiarum, altarium, sacerdotum, clericorum, diaconorum, seu diaconissarum totius civitatis Leonianæ, vobis vestrisque successoribus in perpetuum, sicut prælibatum est concedimus et confirmamus; super quæ et ecclesiæ sanctarum Rufinæ et Secundæ, cui Deo auctore præsidetis, vobis vestrique successoribus in eodem venerabili episcopo in perpetuum donamus, largimur, concedimus, et confirmamus atque stabilimus perenniter in usum et utilitatem ipsius venerabilis episcopii, et ipsorum qui per tempora tenebant ipsam ecclesiam, statuantes quippe apostolica censura subdivini, iudicii obstestatione et anathematis interdicto, ut nulli unquam nostrorum successorum pontificum, vel qui publica functi fuerint actione, vel alia quælibet magna parvaque persona audeat vel præsumat aliquid de omnibus quæ supra continentur contra hoc nostrum pontificale privilegium agere, vel alienare, aut auferre; sed potius firma atque stabilia perpetuis temporibus, sicut a nobis statuta et confirmata sunt, decernimus permanenda. Si quis autem (quod non optamus) temerario ausu contra hoc nostrum apostolicum privilegium in quoquam ire et transgressor esse præsumperit, vel frangere ausus fuerit, et in omnibus inobediens et non observator esse **157** præsumperit, sciat se auctoritate Dei omnipotentis, et domini nostri apostolorum principis Petri, cujus, licet immeriti, Dei tamen aliqua dignatione gerimus vices, anathematis vinculo innodatum, et a regno Dei alienum, atque cum Juda traditore Domini nostri Jesu Christi et omnibus impiis socius sit in inferno. Qui vero pio intuitu custos et observator hujus nostri privilegii extiterit, meritis atque precibus beati Petri apostolorum principis, et sanctorum

^a Quippe a simplicibus presbyteris olim non dicebatur *Gloria in excelsis* in Missa, nisi in solo Pascha, ex Sacramentario Gregoriano.

in martyrum Rufinæ et secundæ, in æthereis arcibus A præmia et benedictionis gratiam atque misericordiam a justo iudice Domino Deo nostro, vitamque æternam percipere et invenire mereatur in sæcula sæculorum. Amen. Scriptum per manum Gregorii notarii regionarii atque scribarii S. R. E. in mense Decembris, indict. supra scripta 10.

Theobaldus Velitrensis Ecclesiæ episcopus subs. Petrus sanctæ Ostiensis Ecclesiæ episc. Stephanus presbyter cardinalis tt. sanctæ Cæciliæ. Petrus presbyter cardinalis tt. sancti Damasi. Joannes presbyter cardinalis tt. sancti Marci. papæ. Joannes presb. card. tt. sancti Callisti transtiberim. Rodulfus indignus presb. et abbas ex monasterio sancti Laurentii, qui ponitur in Clausura. Joannes presb. card.

tt. sancti Chrysogoni. Benedictus archidiaconus. Hugo diaconus. Crescentius diaconus. Joannes Dei gratia Diaconus. Crescentius diaconus. Franco diaconus. Rainerius diaconus. Joannes subdiaconus. Joannes subdiaconus de Mira.

Datum xvi Kal. Januarii, per manum Bosonis episcopi sanctæ Tiburtinæ Ecclesiæ et bibliothecarii sanctæ apostolicæ Sedis.

Datum prid. Kal. Januarii per manus Benedicti episcopi Portuensis, et vice Peregrini Coloniensis archiepiscopi, bibliothecarii sanctæ apostolicæ sedis anno pontificatus Domini nostri Joannis summi pontificis et universalis XIX papæ in sacratissima sede beati Petri apostoli sedentis ill., mense Decembris, indict. 10.

EXCERPTA

Ex libro PETRI MALLII canonici sancti Petri ad Alexandrvn III.

158 *De festivitibus, in quibus dominus papa coronabatur. Caput xxvii.*

Hæ sunt festivitates in quibus dominus papa solebat coronari. In festo videlicet sanctorum quatuor Coronatorum in festivitate sancti Martini papæ, qui dicitur titulus Æquitii; in festo sancti Clementis, in Dominica de Adventu ad sanctam Mariam in Præsepe; in Dominico de *Jerusalem* ad sanctam Crucem; in Dominica de *Gaudete* ad sanctum Petrum; in Nativitate Domini; in festo sancti Stephani; in Epiphania Domini ad sanctum Petrum; in Dominico *Ego sum Pastor bonus*; in Ascensione Domini, in Pentecoste, in festivitate sancti Petri, in festivitate sancti Silvestri, in anniversario suo.

Nocturnales et diurnæ stationes.

Hæ sunt nocturnales stationes sancti Petri. Dominica tertia Adventus Domini, quæ dicitur de *Gaudete*. Epiphania Domini, Ascensio Domini, Pentecostes, festivitas sancti Petri et octava ejus, festivitas sancti Andreæ.

Hæ sunt sancti Petri diurnæ stationes. In omnibus sabbatis quatuor temporum, in Dominica de Quinquagesima, Dominica de Passione, feria secunda post Pascha, Dominica *Ego sum Pastor bonus*; in litanii majoribus in die sancti Marci, in Dedicatione ecclesiarum apostolorum Petri et Pauli, in Cathedra sancti Petri.

In unaquaque harum stationum accipiunt scholæ quinque solidos denariorum Papiensium, ex oblatione scilicet; et Dominus Pontifex accipit viginti solidos denariorum Papiensium. In nocturnis stationibus, quando accenduntur retia; et in diurnis, quando accenduntur quatuor candelæ per capitulum, similiter.

159 *Quando lectorium beati Petri ornabatur.*

Cap. xxx.

In memoriam posterorum scribimus nos canonici

^a Forte de *carne levanda*, pro Dominica Quinquagesimæ, quæ apud veteres aliquando vocatur *Dominica ad carnes tollendas seu levandas*.

B basilicæ sancti Petri in quibus noctibus lectorium ejusdem basilicæ de consuetudine ornatur mappula et facula librarum duarum a confessione traditis, videlicet Dominica de *Gaudete*. Nativitas Domini, Epiphania Domini, Dominica Septuagesimæ, Dominica de carne^a, levatio, Cathedra beati Petri; in Dedicatione altaris facta a papa Callisto, Dominica de Passione Domini, Dominica Palmarum, feria quarta post Palmas, in Cœna Domini, Parasceve, Sabbato sancto, Pascha, feria secunda post Pascha, Dominica de *Pastor bonus*, in Ascensione Domini, Pentecosten, festum sancti Petri, Octava ejusdem, in Assumptione beatæ Mariæ, in litanii majoribus, in dedicatione basilicarum Petri et Pauli, in festo omnium Sanctorum.

C Certum est nos canonicos beati Petri propter alias rationes et consuetudines, quas habemus in oblatione Missæ altaris majoris beati Petri, de antiquissima consuetudine habere semper decimam hebdomadam de novem hebdomalibus totius anni, quæ sic dividuntur. Septem primas hebdomadas accipiunt septem cardinales sancti Petri. Septem hebdomadas accipiunt diaconi cardinales, præter dominicalia totius anni, quæ ad eos spectant, excepta Dominica Palmarum, et Pascha; nisi forte sit statio. Nonam hebdomadam cantores; decimam hebdomadam canonici ecclesiæ; undecimam schola basilicaria. Qua finita, reincipiunt prædicti cardinales sancti Petri a capite, et sic fit per totum annum. Oblatio itaque, quæ spectat ad hebdomadam, est illa quæ venit ad manus cardinalis cantato Evangelio; et quæ venit ad altare postquam calix est positus, dividitur per medium, medietas est altaris, et altera medietas est illius cujus est hebdomada. Ille igitur, cujus est hebdomada primo locodat tria capita, id est tres monetas, de communi mansionariis, qui serviunt ad altare: deinde pro quantitate oblationis tribuit diacono et subdiacono, et illis qui serviunt de pluviali; postea,

datis piscibus domino cardinali, dat sextam partem A *Quot lampades ardeant quotidie in ecclesia beati Petri*
cantoribus, **160** et duas de melioribus faculis.

De episcopis cardinalibus per patriarchias dispositis.

Caput xxxi.

Septem cardinales presbyteri, qui ad sacrosanctum altare beati Petri per hebdomadas suas Missarum solemnias celebrare debent, hi sunt: sanctæ Mariæ in transtiberim, sancti Chrysogoni, sanctæ Cæcilie, sanctæ Anastasiæ, sancti Laurentii in Damaso, sancti Marci, sanctorum Martini papæ et Silvestri, qui vocantur tit. Æquiti.

Cardinales sancti Pauli sunt hi: sanctorum Nerci et Achillei, sancti Xysti, sancti Marcelli, sanctæ Suseannæ.

Cardinales sanctæ Mariæ Majoris sunt hi: sanctorum Apostolorum, sancti Cyriaci in Thermis, sancti Eusebii, sanctæ Pudencianæ, sancti Vitalis, sanctorum Marcellini et Petri, sancti Clementis.

Cardinales sancti Laurentii foris murum sunt hi: sanctæ Prædix, sancti Petri ad Vincula sancti Laurentii in Lucina, sanctæ Crucis in Jerusalem, sancti Stephani in monte Cælio, sanctorum Joannis et Pauli, sanctorum Quatuor Coronatorum.

Diaconie.

Diaconie sunt xviii: sanctæ Mariæ in Dominica, ubi debet esse archidiaconus sanctæ Lucie in circo juxta Septa solis; sanctæ Mariæ Novæ, sanctorum Cosmæ et Damiani, sancti Adriani, sanctorum Sergii et Bacchi, sancti Theodori, sancti Gregorii, sanctæ Mariæ in Scholæ Græca, sanctæ Mariæ in Porticu, sancti Nicolai in Carcere, sancti Angeli, sancti Eustachi, sanctæ Mariæ in Aquiro, sanctæ Mariæ in via Lata, sanctæ Agathæ in equo marmoreo, sanctæ Lucie in capite Suburræ, sancti Quirici [sanctorum Viti et Modesti].

Abbatie.

Abbatie sunt istæ: sancti Cæsarii in palatio, sancti Gregorii in clivo Scauri, sanctæ Mariæ in Aventino, sancti Alexii, sancti Sabæ, ubi dicitur Cella Nova; sancti Pancratii in via Aurelia. Intra urbem Ravennantium, scilicet Transtiberim, est abbatia sanctorum Cosmæ et Damiani in vico Aureo. Intra urbem est abbatia sancti Silvestri inter duos hortos, quam ædificare cœpit Stephanus papa II, sed Paulus papa explevit; hi duo Apostolici requiescunt **161** in ecclesia beati Petri; ecclesia sanctæ Mariæ in Capitulo, ubi est ara Filii Dei. Sancti Basilii juxta palatium Trajani imperatoris; sanctæ Agathæ virginis, quæ est Suburræ monte; sancti Laurentii in Panisperna, ubi positus fuit in craticula; sancti Thomæ juxta formam Claudiam, sancti Basilii in Campo Sancto, sanctissimæ Trinitatis Scottorum. Extra urbem, in via Flaminia, est abbatia sancti Valentini: ab alia parte Romæ, via Ostiensi, est abbatia sancti Pauli, et abbatia sancti Anastasii. Iterum in urbe est abbatia sanctæ Mariæ in Pallara, ubi fuit sagittatus sanctus Sebastianus; sanctæ Mariæ in monasterio ad sanctum Petrum ad Vincula; sanctæ Mariæ in Castro aureo.

Ad luminaria in altare beati Petri viii lampades in corpore die noctuque; ante pectoralia iii lampades, in unoquoque capitulo, et in unaquaque corona i candela per totam noctem accendatur, donec Missa finiatur. Quæ nimirum capitula sunt ad minus xxxiv usque ad crucifixos. Omnes igitur lampades ac allari beati Petri usque ad crucifixos sunt l. omni nocte.

In stationibus vero unoquoque capitulo iv candelæ; in rete, quod est in atrio ecclesiæ xii; in virga xviii; ante Veronicam x die noctuque; ante imaginem beatæ Mariæ, quæ est de mosibo post Veronicam, i; in sancto Processu i; ad sanctam Mariam de Cancellis iii. In arcu majori, ubi audivimus requiescere corpus beati Mathiæ apostoli, i, nocte et die; nocte vero tota viii; ad sanctam crucem i. In sancto Joanne ad Fontes i; in sancta Lucia i; ad sanctum Pastorem i; ad sanctum Gregorium i, nocte dieque, in unoquoque istorum; in Vaticano i; in sancta Maria in Oratorio i; ad sanctum Leonem quartum i; Petro et Paulo i; ad sanctum Bartholomæum i; ante crucifixos ii; in rete iv in virga iii; ante portas ecclesiæ deforis v; in unoquoque porticalium iii; in sancta Petronilla ii; in sancto Andrea i.

Omnes igitur candelæ quæ quotidie ardent in ecclesia beati Petri, sunt cxv, ad minus, omni nocte; in stationibus vero sunt ccc. In Dedicatione, in Ascensione, et festo sancti Petri et Octava ejus, retia accendantur; sed recte magnum, quod est in atrio ecclesiæ, **169** scilicet ante portam Argenteam, in festo sancti Petri et Octava tantum.

Præterea quatuor funes de antiqua consuetudine extenduntur in festo sancti Petri et Octava ejus in atrio ejusdem ecclesiæ, id est in paradiso, in modum crucis; et ligantur de porticalibus ad pineam ameam quæ est in paradiso; et in unoquoque fune vi candelæ suspenduntur. In gradibus vero, scilicet ante ecclesiam sanctæ Mariæ in Turri, extenditur unus magnus funis a porticali, quod est super gradus mortuorum, usque ad domum Petri Joannis de Pampano, in qua de jure debet ligari secundum tenorem locationis, et suspenduntur in eo xviii candelæ.

De consuetudinibus confessionis. Cap. xxxviii.

Hæc sunt quæ dominus Papa de consuetudine recepturus est ab illis qui emunt confessionem beati Petri pro tribus partibus; canonici vero pro quarta parte.

In primis planetas, camisos, tunicas, amictos, stolas, manuales, cingulos, crucem, thuribulum aureum, qui sit aptus ad cantandum Missam; libros et alia vasa, quæ ad officium altaris spectant; candelabra, tobalias frisatas et operas, quæ totum altare colligant sine friso, tantum frisatas non parvas, vel magnas; tres denarios ad pondus de balsamo et decem libras cere pro facula de Sabbato sancto; et tres ampullas majores, et tres minores; et tres fanones, et oleum pro chrismate, et duodecim denarios Papienses pro palmis canonice beati Petri; solidos sex

in sex stationibus, in unaquaque sex, et sex solidos in festivitate sancti Andreae, et duas aquaricias olei pro festo ejusdem.

In resarciendo tecta et mutandis trabibus dantur duo denarii Papienses unicuique magistrorum et manualium in unoquoque die, donec opus compleatur. Quando sandialarii capiunt frabes, duos solidos denariorum Papiensium, et quatuor libras cereæ.

Quando dominus papa pergit ad sanctum Petrum in stationibus, viginti solidos denariorum Papiensium et tres aquaricias clareti cardinalibus et capellanis papæ. Aliis scholis medietas altaris datur, ex quo tobalia extenditur super altare. Et in unaquaque statione unum par facularum de duabus libris ad vespas **163** et ad Matutinas, et candelas pro lectionibus. Ad Missam similiter unum par facularum. Cardinalibus quique solidos denariorum Papiensium in statione, et tres solidos Lucenses pro responsis.

In quatuor tempora, in unoquoque Sabbato, quinque solidos Lucenses cardinali diacono, subdiacono, cantoribus, et acolythis.

A festo sancti Gregorii papæ usque ad festum Pentecostes in unoquoque die duodecim denarios Papienses dantur domino papæ; et mille libræ cereæ per singulos annos; et in unoquoque mense una aquaricia olei et una libra olibani, si est in urbe vel circa urbem, per unum diem.

Ex consuetudine in majori hebdomada dominus episcopus sanctæ Rufinæ jus consuevit habere. videlicet aram et altare, ex quo pulsatur in Matutinum, et usque dum finitur officium; et ex quo pulsatur ad Missam usque ad finem, salva medietate canonicorum et cantorum, quam habent in altari cum domino episcopo. Tota namque medietas oblationis, quæ venit in altari, est altaris domini episcopi; altera medietas est inter prædictum dominum episcopum et canonicos ecclesiæ et cantores æqualiter dividenda. Nam una pars est domini episcopi, alia canonicorum, et alia cantorum, si interfuerit constitutis officis; si non, est canonicorum, servata prius consuetudine ad altare servantium, quæ debet esse de communi omni partium, et domini episcopi, et aliorum.

Die Jovis, ex qua pulsatur ad officium matutinale et ad Missam usque ad finem officiorum; similiter et in die Veneris sancti; similiter et in Sabbato sancto, ex quo pulsatur ad officium matutinale, et ex quo pulsatur ad baptismale officium, nocte et die

• Ita legitur in Codice, tam Vaticano, quam regio. Occurrebat conjectura pro *minois*. Sed quid ad rem? Apud Cencium legitur in cap. 5: *Ecclesia sancti Pe-*

træ tota habent jus suum, et usque ad finem Missæ majoris in Pascha, canonici basilicæ sancti Petri, et accipiunt decem libras cereæ pro facula de sabbato sancto, et tres denarios de balsamo ad pondus, et tres ampullas majores et tres minores, et tres fanones, et oleum pro chrismate.

Item dominus papa decem libras cereæ pro agnis in sancto Laurentio de Palatio. Una aquaricia olei, una libra cereæ, et dimidia de olibano per mensem; et in unaquaque hebdomada, quando dominus papa non est Romæ, duo solidi Lucenses ostiariis.

In purificatione sanctæ Mariæ quinque libras cereæ, et quatuor denarios **164** pro a vincis; in Anuntiatiæ totidem.

In Dominica Palmarum acolythis duodecim denarios pro palmis; mansionariis sancti Petri totidem pro palmis.

In litiis majoribus viginti septem libras Lucenses pro presbyterio crucum, et lectis, et lobiis. episcopis et cardinalibus, et omnibus scholis palatii.

Pro eleemosyna sanctæ Rufinæ, et sanctorum Quatuor, et sancti Clementis, et sancti Pancratii, una aquaricia olei, et quinque libræ cereæ, et dimidia de olibano; et in unaquaque hebdomada pro eleemosynis pauperum undecim solidos Lucenses; et dum strata currit, extra in quod datur ejectionis. Et de olibano abundanter servant beato Petro, et omnia alia jura observent.

Sententialibus præfecti, si suspendant aliquem, quinque solidos; quando decollant, similiter; quando cæcant, duodecim denarios pro unoquoque oculo; quando truncant aliquod membrum, similiter.

In unaquaque istarum stationum scholæ palatii, scilicet presbyteri et diaconi cardinales, subdiaconi, cantores regionarii, et acolythi, debent habere quinque solidos denariorum Papiensium de altario beati Petri pro cœnatica. Archidiaconus debet habere decem et octo denarios Papienses pro his qui cantant Responsoria, et ad Missam medietatem altaris. Prædictæ scholæ habent inter eos et capellanos domini papæ usque ad finem Missæ. Canonici vero beati Petri duodecim solidos accipiebant antiquitus, sed modo habent sex per stationem.

Si vero absens fuerit pontifex, et venerint cardinales solemniter cantare Missam; in quaunque statione totam medietatem altaris habent prædictæ scholæ. Cardinalis vero qui cantat Missam, habet tertiam partem oblationis; sed si habet aliquem socium, non fit ita, sed oblatio, ut mos est communiter dividatur per scholas.

tri dat quindecim libras cereas pro his cereis. Verum id huic loco non facit satis.

ADMONITIO IN SEQUEM LIBRUM CENCII.

105 Quis fuerit Cencius consequentis libri auctor, nemo id melius explicaverit quam Onufrius Panvinius in ea præfatione quam eidem libro præfixit in magno Ritualium veterum opere, quod Romæ in bibliotheca pontificia palatina, et apud Parisios in regia servatur. Hæc autem præfatio sic habet.

Fr. Onufrius Panvinius pio lectori salutem.

Cum veteris bibliothecæ palatinæ, omnium instructissimæ, libros evoluerem, ne aliquid invenirem quo de seri-

benda historia ecclesiastica sublevari possem, forte incidit in pervetustum Codicem, qui Censuum inscribitur, ante annos plus minus quadringentos collectum, et in unum corpus redactum a Censio quodam diacono cardinali sanctæ Lucie in Orpheo, et S. R. E. camerario sub Cælestino papa III, qui post Innocentii III mortem Romanus pontifex renuntiatus, Honorius III nominatus est. In eo cum omnibus S. R. E. redditibus, vectigalibus et censibus ab eodem Censio summa diligentia, cum singulorum publicis instrumentis, in unum redactis, hic etiam omnium vetustissimus Ritualis, sive Cæremoniæ liber descriptus est, in quo sanctæ illius et venerandæ vetustatis puritas et sinceritas, atque Romanæ Ecclesiæ in tractandis sacris et re divina celebranda summa cura et ob servantia inspicitur. Multa insuper cognitu non indigna, et ad Ecclesiæ præsentis status primordia dignoscenda idonea inde hauriri possunt. Quem librum cum ego hominum lectione dignissimum existimassem, illum in brevem hanc formam contractum ecclesiasticæ antiquitatis studiosorum manibus terendum evulgavi, cum nihil quod ad ejusmodi studia sublevanda pertinere existimem in obscuro, quantum a me fieri potest, jacere permittam.

Hactenus Onufrii præfatio, ex qua intelligitur ab eo librum Cencii in aliam ab ea quam auctor instituerat formam redactum fuisse. **166** Hæc autem nova forma sic se habet. Totum opus dividitur in tres partes. Prima pars, constans capitibus xxviii, continet omnes ritus qui ab Adventu Domini ad Exaltationem sanctæ Crucis usitati sunt in Ecclesia Romana. Secunda pars est de presbyteriis per annum erogari solitis, deque variis officialibus pontificis; habetque capita xxiii. Tertia est de electione et consecratione pontificis, ac de coronatione imperatoris. Nobis vero purum putum Cencii librum satius visum est exhibere. Felix Cantelori, archivii Vatieani secreti olim custos, in epistola ad cardinalem Barbarinum, cum ei prædicti libri transcriptum dono daret, asserit Ritualement hunc vetustissimum, ante annum 1192 in Romana Ecclesia usurpatum, a Censio insertum fuisse libro de Censibus. Cencius tamen libri scriptor censendus, ex num. 72, etsi ritum ante suum tempus receptum et observatum tradidit. Idem cancellarius fuit sub Cælestino III, Sabellus cognominatus.

Illustrissimus Fabrettus hanc nobis notitiam de Censio nostro suppeditavit. «Sub mœnibus Ardæ, vetustissimæ Rutulorum civitatis, exstat templum sanctæ Marinæ dicatum, in cujus portæ limine superiori visuntur hinc inde duo orbes diametri palmaris, in quibus opere anaglypho scalpti sunt duo monachi cucullati se invicem aspicientes cum hisce titulis, i. primo quidem Abbas, in altero autem orbe Pater sanctæ Marinæ. Sub ipso limine, qua parte terram respicit, adsunt hi duo versus :

Cencius, excelsæ tunc cancellarius urbis,
Obtulit hanc portam, virgo Martina, tibi.

[Denique in impluvio cænobii sancti Bartholomæi ad insulam Tiberinam exstat fragmentum cum his versibus.

Cencius, excelsæ tibi cancellarius urbis,
Se pia commendat Jesse clarissima virgo,
Cui Benedictorum fuit ortus stemmate...
Huic peccatorum venia da
Cencius atque bona genitor genitrixque...
Inspiciens....mino cum dictis....»

ORDO ROMANUS XII,

DE CONSUECUDINIBUS ET OBSERVANTIIS, PRESBYTERIO VEL SCHOLARI, ET ALIIS ECCLESIE ROMANÆ IN PRÆCIPUIS SOLEMNITATIBUS

Auctore CENCIO DE SABELLIS cardinale.

167 ¹ *Quid debeat Dominus papa facere tempore Adventus, et in natali Domini.*

1. A Dominica de Adventu, usque ad Nativitatem Domini, dominus papa non portat aurifrixiatam mitram, excepto in Dominica qua cantatur *Canite tuba*, ad ecclesiam Apostolorum pro festo; nec cantatur *Te Deum laudamus*, nisi in præcipuis festis. Et in eadem die Adventus idem dominus papa pergit ad stationem sanctæ Mariæ Majoris. In ^a Lectionario sancti Hieronymi, *Ad sanctam Mariam de nocte primo galli cantu.*

2. In vigiliis Nativitatis Domini, in mane dominus papa vadit ad basilicam sanctæ Mariæ Majoris pro cantanda Missa, et in sero pro celebrandis Vesperis; et remanet ibi nocte ipsa, et celebrat ibi vigiliis, et post vigiliis celebrat ibi Missam ad præsepe, ubi quidquid offertur, quandiu dominus papa Missam celebraverit, sive ad manus, sive ad pedes ipsius domini, vel super altare, capellanorum est, excepto pane, qui est acolythorum, si recipere voluerint. Hoc idem

^a Hoc Lectionarium vocatur *Liber Comitii*, editus apud Pamelium. Vide appendicem Capitularium Ba-

sciendum de Missa, quam celebrat apud sanctam Anastasiam. In aurora vadit ad sanctam Anastasiam, et celebrat tibi secundam Missam; qua finita, revertitur ad basilicam sanctæ Mariæ Majoris, et intrat sacrarium cum episcopis, cardinalibus, diaconibus, subdiaconibus, et reliquis ordinibus, et dicunt Tertiam; qua dicta, induunt se, et processionaliter vadunt **168** ad altare, sicut est moris. Notandum quod septem faculæ debent esse in Missa super altari, et curia debet dare, Deinde dominus papa incipit Missam, et post primam Orationem diaconi cardinales, et subdiaconi, et alii ordines cum scrinariis ^b faciunt laudes domino papæ taliter ordinati. Archidiaconus cum aliis diaconibus et subdiaconibus ordinati stant juxta altare in duobus filiis, scrinariis vero stantibus deorsum in choro cum pluvialibus. Tunc archidiaconus cum diaconibus et aliis, sic incipit laudem alta voce, *Exaudi, Christe*; scrinarii quoque respondent, *Domino nostro papæ vita*. Iterum archidiaconus dicat *Exaudi, Christe*; scrinarii quoque

luzianam.

^b Ita constet hic *scriurrti*, non *scrinariis*.

respondent similiter. Tertio archidiaconus dicit *Exaudi, Christe*; scrinarii respondent sicut prius. Iterum archidiaconus dicit *Salvator mundi*, tribus vicibus, scrinariis totidem vicibus ei respondentibus *Tu illum adjuva*. Et archidiaconus dicit *Sancta Maria*, duabus vicibus; et scrinarii respondent duabus vicibus *Tu illum adjuva*. Deinde archidiaconus dicit *Sancte Michael*, duabus vicibus; scrinarii respondent duabus vicibus *Tu illum adjuva*. Eodem modo dicitur *Sancte Gabriel, sancte Raphael, sancte Joannes, sancte Petre, sancte Paule, sancte Andrea, sancte Stephane, sancte Laurenti, sancte Vincenti, sancte Silvester, sancte Leo, sancte Gregori, sancta Benedicte, sancte Basili, sancte Saba, sancte Agnes, sancta Cæcilia, sancta Lucia*. His finitis, archidiaconus dicit *Kyrie, eleison*, scrinarii similiter respondent *Kyrie eleison*. Iterum archidiaconus dicit *Kyrie, eleison*; scrinarii respondent *Kyrie, eleison*. Tertio vero archidiaconus cum diaconibus, subdiaconibus et scrinariis una voce dicunt *Kyrie, eleison*. Finitis laudibus, legitur prius Latina epistola, et postmodum Græca. Expleta vero Missa, dominus papa coronatur ad portam ipsius ecclesiæ ab archidiacono, cum uno diacono, reditque cum Processione ad palatium. Tunc iudices et advocati veniunt ei obviam sub gradibus in porticu; ibique prior cardinalis sancti Laurentii foris murum, cum iudicibus et advocatis faciunt ei laudes; et ibi dominus papa descendit, et deposito regno accipit mitram. Deinde iudices ducunt eum usque ad locum illum ubi datur presbyterium. Tunc vero exiit eum planeta, et apposito manto super scapulas sedet in fonslatorio [fosteslorio] seu cathedra, et largitur presbyterium **169** cunctis ordinibus propria manu taliter.

3. Et in eadem die Adventus, idem dominus papa pergat ad stationem sanctæ Mariæ Majoris. In secunda vero Dominica Adventus papa vadit ad stationem sanctæ Crucis. In Sabbato de *Gaudete* pergat ad Vesperas ad sanctum petrum, ubi dominus papa eidem primicerio annuntiando Antiphonam *Iuste et pie vivamus*, dat unum marbotinum vice ipsius projiciens. Ubi autem dominus papa debet facere, et vigiliis interesse, et omnia alia ibi facit et recipit cum camerario et cancellario, sicut inferius dicitur in Dedicatione sanctorum Petri et Pauli, et quibusdam aliis festivitatibus.

11. Quomodo datur presbyterium.

4. Priori igitur episcoporum Romanæ Ecclesiæ dat dominus papa duplicatum presbyterium, scilicet quatuor melequinos, et quatuor solidos in den. Papiens.; omnibus autem episcopis et aliis curiæ duos marbotinos, et duos solidos Papiens., singulis similiter. Si forte archiepiscopus aliquis extraneus tunc præens fuerit, pro voluntate domini nostri papæ dat ei presbyterium; sed de portione tantum debet habere, quantum supræ dictus prior episcoporum, quatuor scilicet melequinos, et totidem solidos; si vero ali-

A quis episcopus extraneus fuerit, unum melequinum debet habere, et duodecim den. Papiens. Priori presbyterorum cardinalium dat dominus papa duos melequinos, et totidem solidos, pro prioratu. Priori presbyterorum sancti Laurentii foris muros pro laude duos similiter melequinos, et totidem solidos; omnibus et singulis aliis presbyteris cardinalibus unum melequinum, et duodecim denarios Papienses. Priori autem diaconorum cardinalium quatuor melequinos, et totidem solidos pro prioratu, presbyterio et laude diaconorum et subdiaconorum; omnibus aliis diaconibus et singulis unum melequinum, et duodecim denarios Papiens. Diacono Græco unum melequinum, et duodecim denarios Papienses. Si forte aliquis abbas mitratus præens fuerit, dat ei unum melequinum, et duodecim denarios Papienses. Primicerio... dat ei unum melequinum et duodecim denarios Papienses. Priori subdiaconorum unum melequinum, omnibus aliis subdiaconibus similiter. Si etiam centum essent, videlicet quinque, vel plus aut minus, **170** duodecim melequinos Subdiacono Græco unum melequinum. Unicuique scholæ cantorum unum melequinum; unicuique scholæ Crucis, quiesse debent de jure ad plus quatuor, et non plures. Prior presbyterorum capellanorum, qui sunt duo, et non plures, unum melequinum, unicuique capellanorum domini papæ unum melequinum. Præfecto urbis quadraginta solidos den. Papiens.: qui videlicet præfectus ab ecclesia sanctæ virginis Mariæ usque ad palatium indutus mantopretioso, et calceatus zanca ^a una aurea, id est una caliga, altera rubea, eadem die et secunda die, et etiam in duabus diebus Paschæ, et quando papa etigitur, juxta dominum papam collateraliter nullo medio equitando incedit. Senatorum vero qui tunc urbi præsent medietas accedit pro presbyterio, et ad comedendum cum domino papa; quorum uni dominus papa, vel duobus pro omnibus aliis, presbyterium pro unoquoque senatore similiter unum melequinum; dat dominus papa unicuique iudicum urbis unum melequinum, et duodecim solidos den. Papiens. excepto priore, qui debet habere unum melequinum ultra pro prioratu, et unum melequinum pro laude. Unicuique advocatorum unum melequinum, et duos solidos den. Papiens. Omnibus scrinariis, quotquot sunt, sex melequinos et sex solidos den. Papiens. Præfectus navalium, qui dicitur Sargari, duos melequinos, et quatuor solid. den. Papiens. Et sciat secutura posteritas, quod nulli alii dominus papa propria manu, nisi superius nominatis, debet presbyterium dare. Presbyterium, ut superius dictum est, dat dominus papa.

5. Sic indutus ducitur a magistro senescalco, et a magistro ad mensam in basilica Leonis papæ III. Ad mensam vero legit unus de diaconis cardinalibus cum pluviali; circa vero finem mensæ schola cantorum debet cantare *Sequentiam*.

^a Formam hujusmodi calceorum, aliorumque præfecti urbanei ornamentorum habes in libro Felicis Contelorii de præfecto Urbis.

III. *Quid dominus Papa debet facere in festo sancti Stephani.*

6. In die autem sancti Stephani summomane conveniunt omnes ordines superius prætaxati, tam clerici quam laici, induti sericis pannis in basilica, diaconibus cardinalibus et **171** subdiaconibus exceptis, qui induti dominum papam ducunt de camera sua ad basilicam ipsam, ubi cardinales universi exhibentei reverentiam: ibique induit se planeta alba. Et descendens de palatio usque ad porticellum, ibique invenit equum faleratum cum novo scarlati; ita tamen quod secundum consuetudinem antiquam equus ipse domini papæ non debet habere collum faleratum. Et ascendens equum, et de manu adextratorum regnum recipiens, induit ipsum. Sicque vadit ad ecclesiam beati Stephani in Cælio monte coronatus.

7. Ut autem omnibus, tam præsentibus quam futuris, pateat, qualiter ordines supra dicti cum domino papa vadunt processionaliter, sciendum est quod, sicut scribetur inferius, ordinati incedunt, et cum eodem domino papa ad palatium modo simili revertuntur. Præfectus igitur urbis indutus, ut superius dictum est, juxta dominum papam incedit, et circa eum iudices pluvialibus induti. Ante dominum papam aliquantulum sequestratus incedit prior subdiaconus regionarius cum toalea, ut cum voluerit dominus papa spuere, possit illo gausape os suum mundare. Et diaconi cardinales proximi papæ bini incedunt; et post ipsos subdiaconi basilicarii, quos præcedunt tam subdiaconi regionarii quam schola cantorum cum Græcis, qui consueverunt Evangelium et Epistolam legere. Istos antecedunt scrinarii et advocati; ante eos presbyteri cardinales, ante istos episcopi cardinales, et abbates urbis; et præcedunt istos, si qui sunt, forenses episcopi aut archiepiscopi. Ante istos duo præfecti navales pluvialibus induti; ante hos vero portantes duodecim vexilla, quæ bandora vocantur; et unus equus domini papæ faleratus, sed vacuus. Ante hos omnes minor subdiaconus basilicarius cum cruce domini papæ. Sed archidiaconus et prior basilicæ cum ferulis debent, ut scriptum est, ordinare processiones; et, ne quis ipsam interrumpat, debent discurrere, et frequenter ad propria loca redire. Archidiaconus inter dominum papam et cardinales diaconos; prior basilicæ juxta primicerium inter diaconos cardinales et subdiaconos.

8. Cumque sic ad prædictam ecclesiam sancti Stephani pervenerint, deposito regno, intrat ecclesiam; factaque Oratione, vadit ad sacrarium, et, deposita planeta alba, induit rubeam, et celebrat Missam, sicut hesternæ die, in omnibus. Missa vero **172** finita, resumit planetam albam, et induit regnum. Cætera vero fiunt sicut prima die, excepto presbyterio, quod sic datur. Unicuique namque episcoporum curiæ dat dominus papa duos melequinos et duos solidos Papienses: unicuique presbyterorum cardinalium unum mele-

quinum et duodecim denarios Papienses, excepto presbytero sancti Laurentii, cui dantur duo pro laude et presbyterio. Unicuique diacono cardinali unum mel. et duodecim denarios Papienses, excepto priore, cui datur unus amplius pro laude. Unicuique archiepiscoporum duo, unicuique episcoporum forensium unum mel. et duodecim denarios Papienses; omnibus aliis, sicut altera die, eo excepto, quod subdiaconi omnes non habent nisi duodecim mel. cum priore, et etiam præfectus non habet, nisi duodecim solid. den. Papiens. Dato presbyterio ducitur dominus papa ad mensam sicut die prima.

IV. *Quod dominus papa ire debeat in Epiphania ad Sanctum Petrum.*

9. Sciendum tamen quod dominus papa in Epiphania in Vesperis pergit ad Sanctum Petrum, et omnia ibi facit et recipit cum camerario et cancellario, sicut adnotatur in festo Ascensionis, et Octava sancti Petri.

V. *Quid dominus papa facere debeat in Purificatione beatæ Mariæ virginis.*

10. In Purificatione beatæ Mariæ virginis dominus papa vadit ad Sanctam Martinam cum cardinalibus in mane, et ibi cantat Tertiam. Deinde induit se in ecclesia ipsa usque ad dalmaticam; et induto manto, apponit mitram; omnesque cardinales induunt se, ibique vastarii cum ostiariis basilicæ sacri palatii representant cereos ad benedicendum, quos minor presbyterorum cardinalis in ordine benedicit. Notandum vero quod ecclesia Sancti Petri dat quindecim [Al., decem] libras cereas pro his cereis. Et his factis dominus papa exit ab ecclesia cum cardinalibus, et ascendit sedem, quæ est præforibus illius ecclesiæ, et manu propria populo cereos porrigit. Deinde vadit ad porticum ad ecclesiam sancti Adriani, et ascendit sedem, quæ est post altare, ibique cantat Sextam; et **173** cantata, accipit faculam accensam a priore episcoporum; et si non est præsens, a priore presbyterorum. Sed schola cantat hymnum *Lumen ad revelationem*, cum Psalmo. Post dationem candelarum subdiaconus regionarius extendit toaleam, et dominus papa abluit manus, et mittit chirothecas, et planetam, et pallium; et singulis cardinalibus, et camerario tantummodo, duas dat candelas; subdiaconibus et aliis tam clericis quam laicis pro voluntate sua.

11. et notandum quod decem et octo sunt in urbe diaconatus, quorum clerici, postquam Missas in eisdem celebraverint, a singulis diaconibus imagines accipiendo, venient cum imaginibus istis et populo processionaliter cantando ad ecclesiam beati Adriani. Quibus in eadem ecclesia coadunatis, primicerius cum schola incipit Antiphonam *Exsurge, Domine*. Interim dominus papa discalceat se, et omnes qui sunt induti vadunt cum eo in Processione, et dominus papa recipit a planellos. Completa vero a primiceriis Antiphona, dominus papa dicit *Oremus*, et diaconus *Flectamus genua*, et alii diaconi *Levate*, et dominus papa

* Planellorum nomine, quos hic *reaccipit* pontifex, intelliguntur calcei, quos antea deposuerat. Id patet ex num. sequenti.

dicit Orationem de Collecta, scilicet *Preces populi tui*, etc. Finita Oratione, diaconus dicit *Procedamus in pace*; et omnis chorus respondet *In nomine Christi*.

12. His sic completis, imagines præcedunt dominum papam processionaliter cantando usque ad ecclesiam beatæ Mariæ Majoris; et dominus papa sequitur Processionem. Cumque venerit ad portam ipsius ecclesiæ, exiit planellos, et nudis pedibus vadit cum aliis in Processione usque ad prædictam ecclesiam beatæ Mariæ Majoris. Sciendum tamen quod dominus papa in omnibus Processionibus, in quibus pedes vadit, pedibus discalceatis incedit, una tantum excepta in Exaltatione sanctæ Crucis, scilicet mense Septembris. Cum autem dominus papa ad ecclesiam sanctæ Mariæ venerit, primicerius cum schola cantorum in introitu ipsius ecclesiæ cantat *Te Deum laudamus*; et deinde dominus papa intrat sacrarium, et exiit planetam; ubi schola mappulariorum et 174 cubiculariorum habent aquam calidam paratam ad abluendos pedes domini papæ, et dominus papa ablutis pedibus calceat caligas cum sandaliis pro Missa cantanda, et induit planetam albam, et aurifrixiatam mitram. Diaconus cardinalis et subdiaconus, exutis planetis, induunt dalmaticas; et ita cum Processione vadunt ad altare majus, et ibi celebratur Missa de more. Missa cantata, cuncti ad propria revertuntur.

VI. *Quid debeat facere dominus papa in Annuntiatione et Nativitate beatæ Mariæ virginis.*

13. In Annuntiatione et Nativitate ejusdem sanctæ Mariæ dominus papa equitat ad Sanctam Mariam cum cardinalibus, et facit ibi, et in ecclesia sancti Adriani et sanctæ virginis Mariæ Majoris omnia, sicut prædictum est in Purificatione ejusdem sanctæ Mariæ.

VII. *Quod debeat facere dominus papa in Assumptione beatæ Mariæ virginis.*

14. In Assumptione ejusdem sanctæ Mariæ taliter fit. Dominus papa etenim vadit ad Vesperas cum cardinalibus; quibus cantatis, dominus papa ibi remanet atque jacet; et in propria persona debet in nocte cantandis vigiliis interesse. Sciendum quod minor diaconorum debet *Benedicamus Domino* dicere. Notandum vero quod ubicunque dominus papa vadit ad Vesperas, ecclesia ubi est statio ipsa debet dare omnes faculas tam in vespere quam in nocte. Vigiliæ autem tali ordine celebrantur. Canonici ejusdem ecclesiæ tres primas lectiones legunt, et tria responsoria similiter cantant; et dominus papa legentibus illis tres lectiones Benedictionem, et ei iidem diaconi cardinales præcinnunt *Tu autem*, etc. Unicuique etiam illorum trium prior diaconus dat duos denarios de senatu; ad unamquamque in super lectionem dominus papa cum thuribulo accedit ad majus altare et præ-

sepe: et ante ipsum mappularii portant duas faculas positas super candelabra domini papæ. Faculas autem dat eodem ecclesia. Quarta autem lectio legitur a scrinariis, quinta a priore episcoporum, sexta a priore presbyterorum, septima a priore 175 diaconorum, octava a priore subdiaconorum, nona autem a domino papa. De thuribulo autem portando ad altare dominus papa præcipit unicuique cardinali pro voluntate. Ad lectionem domini papæ nullus dat Benedictionem; et tamen ipse dicit *Jube, Domine, etc.*, scilicet dicitur quod Dominus ei benedicit; circumstantes respondent *Amen*. Alia Responsoria decantantur ab uno subdiacono et alio cantore, et quilibet eorum recipit duos denarios ab illo qui domino papæ assistit, et omnes denarii debent esse de ecclesia. Quatuor vero denarii qui restant acolythorum sunt. Quandiu autem lectiones leguntur, duæ faculæ cum candelabris ejusdem ecclesiæ debent esse super pulpitem, et residuum est de acolythis. Illud vero quod remanet de faculis quas portant mappularii eorum dem mappulariorum sunt. His per ordinem sic celebratis, dominus papa dicit Orationem vigiliæ, et intrat lectum. Et summo mane dominus papa dicit Orationem et celebrat Missam. Qua finita, revertitur ad palatium. Est notandum quod, sicut dictum est superius, ita fit in vigiliis solemnitate omnium patriarchatum Urbis.

VIII. *Quid debeat dominus papa facere feria quarta in capite Quadragesimæ.*

15. Feria quarta in capite Quadragesimæ dominus papa circa mediam tertiam equitat cum episcopis et cardinalibus ad sanctam Anastasiam, et receptus in Processione a clericis ipsius ecclesiæ, intrat sacrarium, et induit se cum cardinalibus et aliis ordinibus. Interim autem cinis benedicitur a juniore presbytero cardinali. Deinde dominus papa vadit cum cardinalibus et schola cantorum ad sedem post altare, et præsentato ei cinere, prior episcoporum imponit ei cinerem, dicens hæc verba: *Memento quia pulvis es, et in pulverem reverteris*. Postmodum vero dominus papa imponit cinerem episcopis cardinalibus, et aliis ordinibus. Quibus expletis, primicerius cum schola cantorum incipit Antiphonam *Exsurge, Domine, adjuva nos*. Qua completa, dominus papa dicit *Oremus* 176 et diaconus *Flectamus genua*, et alius diaconus deinde *Levate*; et dominus papa dicit Orationem de collecta, videlicet *Preces populi tui*; qua finita, junior diaconorum cardinalium dicit *Procedamus cum pace*; et omnis chorus respondet *In nomine Christi*. Sciendum quod dominus papa a Septuagesima usque ad Pascha non portat aurifrixiatam mitram, nec cantat *Te Deum laudamus*, nisi in præcipuis festis, et in *Lætare, Jerusalem*, in quo

* Alia assignatur Oratio ad Collectam in Sacramento Gregoriano, nempe *Erudi, quesumus, Domine, plebem tuam*. Est autem Oratio ad Collectam illa quæ dicitur in loco ubi fit Collecta seu conventus ad Processionem, qua de re supra in commentario nostro.

† Hoc loco indicat Onufrius veterem librum Cæremonialem editum nomine Caroli Magni, qui liber

modo circumfertur sub nomine Alcuini. Hunc confer cum Ordine Romano vulgato, cujus pleræque Orationes, quæ ad hunc diem pertinent, desunt in Codice Vindocinensi.

‡ Omittebantur hæc verba tempore Urbani VI erga papam, ex Cæremoniali Petri Amelii, inferius.

die diaconi cardinales utuntur planetis curtis. Deinde, præcedentibus in ordine suo, dominus papa nudis pedibus cum psalmodia sequitur Processionem usque ad sanctam Sabinam, et ipsum præcedit crux sua, quam portat unus de subdiaconibus suis, et crux sancti Petri, quam portat prior subdiaconus regionarius. Cumque intraverit ecclesiam, intrat secretarium; et mappulariorum et cubiculariorum schola habent ibi aquam calidam paratam ad abluendos pedes ipsius.

16. Sciendum vero est quod in introitu ecclesiæ acolythi debent recipere crucem sancti Petri, et portant usque ad altare cum subdiaconis regionariis faciendolitaniam. Et pedibus ablutis, dominus papa paratus ad altare accedit. Et Missa de more cantata, palafredum ascendit, et ad palatium revertitur.

17. Dominica vero qua cantatur *Lætare, Jerusalem*, camerarius representat domino papæ in camera rosam auream cum musco et balsamo; quam dominus papa portat in manu propria usque ad sanctam Crucem, ubi ea die debet Missam celebrare; eamdem deferens in reversione sua similiter usque ad locum in quo descendit, ubi debet esse præfectus, cui dominus papa tunc dat rosam ipsam, et eadem die portat mitram aurifrixiatam. Sciendum est quod ipsa hora qua camerarius representat rosam, dominus papa debet accipere mitram aurifrixiatam.

IX. ^a *De Dominica Palmarum.*

18. Die Dominica Palmarum præparatur quoddam ^b portatorium honestissime, **177** in quo intromittitur sanctum Evangelium, quod intelligitur Christus; et statuitur in ecclesia ante aram, unde clerus processurus est. Deinde adnuantur palmæ et flores, atque diversa genera [frondium.] Dicitur Oratio *Omnipotens Deus, qui antequam Filium tuum Dominum nostrum pro nobis mortem perpetuissimes. Sequitur Benedictio palmarum, seu frondium, Omnipotens Deus Christe.* His finitis, dantur a custodibus palinæ; accipientesque populi ramos arborum olivarum, sive florum, inchoatur Antiphona *Pueri Hebræorum.* Deinde suscipitur a diaconis prædictum portatorium cum Evangelio, bajulantes cum ingenti exultatione jugum Christi suave, et onus ejus leve, præcedente aqua benedicta cum candelabris atque thymiamateis cum aliis ornamentis, insuper etiam laicorum schola cum vexillis atque cum fanonibus longe præeunte. Exeunte enim clero seu populo ab ecclesia, inchoatur Antiphona *Cum appropinquaret Jesus*; qua finita, inchoat schola Antiphonam *Cæperunt omnes, item, Cum audisset, item, Appropinquante.* Cum ingressi fuerint atrium ecclesiæ, dicitur Responsorium *Ingrediente Domino, item Collegerunt, item Unus etiam [Forte autem].*

19. His finitis, ante atrium ecclesiæ seu loco com-

^a Nihil hic dicitur de Sabbato ante Palmas, quo potissimum die pontifex eleemosynam tribuit in memoriam facti Mariæ sororis Lazari, quæ ante sex dies Paschæ unxit pedes Domini. Ideo hæc Sabbati dies a statione publica vacat, ut habet vulgatus Alouinus, non tamen a celebratione Missæ, quæ ex præce-

^A petente subsistit schola cum baculis et reliquo ornatu; et clerus seu populus expectant in loco atrii, inchoantes Antiphonam *Occurrunt.* Respondet schola cum Antiphona *Cum angelis.* Hac finita, inchoatur a duobus cantoribus quidam Versus Israel supra scriptum Evangelium sanctum, *Gloria, laus et honor tibi sit rex Christe redemptor.* Eo ordine sequuntur alii Versus.

20. His finitis, incipit schola cum baculis Antiphonam *Pueri Hebræorum*; et tunc posternit omnis plebs hinc inde frondes seu flores, decantantes Antiphonam *Hosanna Filio David*, usque ad altare; et sic intrant ad Missam. Ministri vero tenent palmas usque ad completionem Missæ. Intermittunt aliqui salutationem in Passione, id est *Domine vobiscum*; ^B quod non legitur in Ordinibus, sed in Parasceve tantum, ubi reticetur officium sacerdotale.

X. *De feria quarta majoris hebdomadæ*

21. Feria quarta majoris hebdomadæ hora tertia procedit apostolicus cum omni clero seu populo ad ecclesiam, et dicit **178** Orationes solemnes, sicut in sexta feria. His expletis, osculato altari egreditur. Presbyteri vero urbani ecclesiarum, suburbanique revertuntur ad titulos suos. Et hoc ordine feria sexta compleant, scientes quod ubi pontifex pro se intermittit, ibi illum commemorent.

22. Postea vero hora octava ingrediuntur ad Missam more solito; ideoque hæc Orationes hodie celebrantur, quia in hac feria quarta consilium fecerunt Judæi, ut occiderent Christum. Cujus diei Missa duas lectiones et duo responsoria cum Passione habet, quæ sine salutatione pronuntiantur. Per tres continuos, qui sequuntur, dies, id est quinta, sexta et septima feria, triduanam Domini sepulturam celebramus. *Gloria Patri* non dicitur; campanæ silent.

XI. *Quid dominus papa facere debeat in Cæna Domini.*

23. Feria quinta in Cæna Domini descendit dominus papa ad ecclesiam sancti Joannis Lateranensis cum mitra sine frasio, hora sexta; et facta Oratione ante cruces, pergit ad secretarium ad ecclesiam sancti Thomæ cum episcopis, cardinalibus et aliis ordinibus; ibique cantat Nonam. Deinde vero induit se usque ad dalmaticam, et induunt sæ diaconi cardinales dalmaticis, presbyteri plassetis et mitris. Tunc præsentantur domino papæ. Sciendum est quod ^D acolythi debent recipere de altari sancti Petri unam aquaritam olei, et fanones, et ampullas, et camerarius debet tres denarios pensati balsami. Præsentatur major ampulla cum oleo a priore diacono, et residente ipso in sede sua, mittit balsamum in ipsa ampulla, et miscet balsamum oleo cum quibusdam palmarum ramusculis. Postmodum vero reponitur ampulla super altare sancti Thomæ; quo facto, in-

dentibus feriis repetitur. De fermento eodem die distribuendo lege commentarium nostrum. Hoc caput cum sequente in solo Codice regio invenimus.

^b De hoc portatorio seu feretro actum est in commentario prævio.

duit se dominus pontifex planetam et mitram aurifrixiatam; pergitque ad Missam, præcedentibus septem cereis in septem candelabris cum processione, sicut consuevit in festivis aliis diebus.

24. Notandum vero quod faculas et candelabra curia debet dare, Introitus, *Gloria Patri. Kyrie eleison, Gloria in excelsis Deo*, omnia ista dicuntur. Non dicant Symbolum. Ita habetur in libro papæ Gelasii. Sed nos dicimus Symbolum **179** propter consecrationem chrismatis. Pacem inter se non dent; servetur de oblatis; sanguis penitus consumatur. Irenæus: « Absit ut dissonantia festi charitatis et unitatis consonantiam corrumpat. » Omnia signa productius solito pulsantur in classicum. Cantatur *Gloria in excelsis Deo* sine Symbolo, atque dicatur *Agnus Dei* absque osculo. Post prædicationem vero domini papæ diaconi cardinales levant mensam de altari, et nudato altari ponunt eam in secreto loco; et extractis duabus ampullis cum sanguine et aqua Christi, cooperiunt ipsum altare linteo, et post Missam per quatuor angulos illud sigillatur. Cum autem Præfatio inchoatur, vadunt diaconi cardinales cum subdiaconis et acolythis pro ampullis afferendis ad benedicendum, præcedente cruce thuribulo, et duobus cereis; antequam dicatur *Per quem hæc omnia*, dominus pontifex benedicit oleum pro infirmis sicut in Ordine continetur. Postquam vero dixerit *Pax Domini sit semper vobiscum*, communicat solus pontifex ante altare et diaconus confirmat eum cum calice illa tantummodo die. Deinde ponit calicem super altae, et patenam juxta eam, et continuo cooperit utrumque de sindone munda post corporale expansum; statimque duo acolythi tenent ampullas involutas cum sindone alba serica in sinistro brachio, ita ut videri possint a medio; et veniens unus de diaconibus accipit unam ampullam de balsamo mistam, et portat archidiacono; et ille defert pontifici ante altare. Tunc pontifex respiciens ad orientem, diacono tenente ampullam ante ipsum in sinistro brachio involutam sindone,halat ter in ampullam, ut intret in consecrationem chrismatis. Et dixit excelsa voce *Sursum corda*; respondetur *Habemus ad Dominum, Gratias agamus*, etc., sicut in Ordine continetur. Completa Benedictione, benedicit ampullam olei, delatam ordine quo supra, et similiter halat in ipsam, sed tacite; et dicit *Dominus vobiscum*. Oratio *Deus incrementorum*, etc. Porro ampulla, quæ cum chrismate est, statim ut benedicta fuerit, cooperiatur, ut a nemine videatur; sed, diacono tenente, dominus papa salutata eam, et dicit *Ave sanctum chrisma*, tribus vicibus, et osculatur eam. Acolythus vero recipit ampullam; et eo tenente omnes per ordinem salutant nudam eam, tam episcopi quam presbyteri et diaconi. Quibus expletis, pontifex ablatis manibus venit ante altare, et communicat populum ordine suo, et servat de Sacra-

mento in crastinum in corporali. **180** Ipsa vero die schola cum cæteris omne divinum sine organo canit officium.

25. Missa tandem finita, pontifex indutus cum cæteris ad palatium in basilica sancti Laurentii revertitur, ibique exspoliatur se usque ad dalmaticam; et apposita chlamyde rubea, ipsi ad collum sedet. Cubicularii ergo parant aquam calidam pro abluendis pedibus subdiaconorum, et ponunt pelvim coram eo; et diaconus cardinalis, qui servit ei, ponit toaleam quam camerarius dat pro ipso servitibus super genua domini papæ. Duodecim autem subdiaconi cum priore remanent extra basilicam discalceati, et schola ostiariorum et mappullariorum accipiunt priorem basilicæ et alios undecim subdiaconos in ulnis suis; sicque per ordinem portant eos unum post alium ante dominum papam. Pontifex autem lavat pedes eorum, et tergit cum linteo, et postmodum osculatur, et dat unicuique duos solidos denarios. Papiens.

XII. *Quomodo datur presbyterium in Cæna Domini.*

26. Prior vero basilicæ secundum consuetudinem antiquam marabotinum unum debet habere sine denariis. Interim primicerius cum cantoribus et aliis ordinibus cantant Vesperum; quo finito cantant *Dominus Jesus postquam cænavit*. Sed dum ista geruntur, summus pontifex ita presbyterium largitur. Unicuique episcoporum Romanæ Ecclesiæ duos marabotinos, et duos solidos denarios. Papiens. Si forte archiepiscopus interesset, tantumdem. Unicuique episcoporum forensium, et presbyterorum cardinalium, et diaconorum cardinalium unum marabotinum et duodecim denarios Papienses. Primicerius debet habere unum marabotinum sine denariis; quisque cantorum duodecim denarios Papienses. Et notandum, quod nec schola Crucis, nec clericus alius vel laicus eadem die habet presbyterium. Manus ^b etiam prioratus nemini datur. In exitu autem basilicæ de accepto presbyterio janitoribus et cubiculariis duos denarios Papienses pro unoquoque solido, exceptis prioribus, qui non dant aliquid, quisque largitur.

27. Sicque dominus papa cum aliis omnibus supradictis vadit indutus ad basilicam Zachariæ, quæ Panetaria diebus his nuncupatur; ibique indutus cum dalmatica et pluviali, sedent ordinati **181** cum mitris, lavantes manus supra mensam, sicut moris est. Sed dominus papa solus est in mensa. Archiepiscopus vero, si adfuerit, debet ex uno latere primus sedere; deinde episcopi, et presbyteri cardinales; ex alio latere diaconi cardinales cum primicerio. Ex alio latere acolythus repræsentat librum, et minor diaconorum legit versus duos ad mensam. Comestione finita, dominus papa intrat cameram, ibique incontinenti facit mandatum abluendo tredecim pauperibus pedes, et extergendo, et postmodum osculando. Ibi etiam camerarius est paratus, qui domino papæ porriget marabotinos singulos, singulis paupe-

* Nihil ejusmodi legitur in libro Sacramentorum Gelasiano, quem eruditus Thomasius publici juris fecit.

^b Manus est presbyterium duplex, ex superiori libro Benedicti canonici, num. 24.

ribuserogandos. Hoc facto, dominus papa dat eisdem pauperibus manu propria ad potandum. His ita completis, quisque festinat ad propria remeare, et dominus papa cubiculum intrat. Sciendum quod toalea, de qua dominus papa, dum abluit pedes subdiaconorum, in basilica est succinetus, diaconi cardinalis est qui ei servit; alia vero toalea, cum qua abstergit pedes subdiaconorum, cubiculariorum cameræ est.

XIII. *Quid dominus papa facere debeat feria sexta in Parasceve.*

28. Feria sexta in Parasceve, in aurora, dominus papa facit omnes capellanos coram sua præsentia evocari, et voce mediocri cantat Psalterium; quo cantato, revertuntur capellani. Sexta vero hora dominus papa cum omnibus cardinalibus intrat basilicam ^b sancti Laurentii; et facta Oratione, ibi accedit ad altare; ei aperto altari extrahit inde capita apostolorum Petri et Pauli, et duas cruces. Quæ omnia postquam dominus papa cum cardinalibus osculatus fuerit, reponit ibidem; et accepta una cruce et iterum sigillato altari, unus presbyterorum cardinalium crucem accipit, et sic vadit usque ad ecclesiam Lateranensem, sine aliquo cantu et Psalmis; factaque ibi Oratione ascendit cathedram post altare. Tunc dominus papa induit quadragesimalia indumenta, et excalceatur. Episcopi vero induunt pluvialia, presbyteri autem cardinales et diaconi, atque subdiaconi, induunt planetam. Et deinde junior presbytero cardinali accepto corpore Christi in capsella ante pectus suum hesternæ die reservato, et ^c alio prædictam crucem accipiente, et subdiacono regionario cum populo suo præcedente, omnes discalceati cum domino papa et primicerio, sine cantu psallendo psalterium pergunt ad sanctam Crucem. Episcopus vero hebdomadarius remanet ad faciendum officium in basilica Lateranensi. Pontifex autem cum ad ecclesiam venerit, et ecclesiam ipsam sine cantu intraverit, et diutius coram crucibus oraverit, intrat cum omnibus aliis clastrum, et vadit ad secretarium; et exuta planeta cum pallio, mapularii habentes aquam calidam paratam abluunt pedes ipsius, et eo sedente in sede, ministri calceant eum, non sandalia, sed quotidiana calceamenta, et induunt planetam et palleum; et sic ad altare cum Processione accedit, præeunte eum cruce et Evangelio, sine luminaribus et incensu cum silentio.

29. Sed notandum quod dominus papa cum processione non debet ire ad altare ante cruces more solito, sed per viam quæ est in capite chori, juxta gradus altaris. Unus autem de ministris apponit unam sindonem tantum super altare nudatum, et osculato altari, dominus papa ascendit sedem; et statim subdiaconi ascendentes pulpitem, legunt more lectionis prophetiam sine titulo; et cætera sicut in Ordine continetur fiunt. Postmodum diaconus cardinalis, non osculatis pedibus, facta reverentia, ascendit pulpitem nudum, et ibi sine faculis

et incenso incipit Passionem hoc modo, *Passio Domini nostri*, etc. Cum autem venerit diaconus ad locum ubi dicitur: *Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph*, etc., acolythi repræsentant ex more thuribulum cum incenso, et portant ad Evangelium; finitoque Evangelio, subdiaconus repræsentat domino papæ Evangelium ad osculandum; quo facto, dominus papa dicit Orationes. Cum autem ad Orationem Judæorum venerit, non dicitur *Flectamus genua*, quia ipsi hac die Dominum irridendo genua flectebant. Ecclesia illorum horrensens facinus, genua pro ipsis non flectit in Oratione. Finitis Orationibus, pontifex procedit ad altare; et adorat crucem cum aliis, sicut in Ordine continetur. Sciendum tamen quod, secundum antiquam consuetudinem, quidquid super crucem offertur scholæ Crucis debet esse. Osculata vero cruce a clero et populo, dominus papa revertitur ad altare; et facta confessione, sine capitulo, sine incenso, et sine osculo Evangelii, communicat de corpore Christi, ¹⁸³ quod cardinales adducunt. Et notandum quod hodie *Pax Domini* non dicitur, Agnus Dei non cantatur, neque pacis osculum datur, neque postcommunio canitur. Sciendum vero quod acolythi repræsentant incensum ad calicem. Pontifex etiam non communicat ad sedem sed ante altare ob humilitatem reverentiæ Dei et Passionis Christi; expletoque officio, exiit se cum aliis ordinibus, et cantat ibi Vesperas in die Jovis recitatas. Et deinde revertitur ad palatium; et intrans basilicam sancti Laurentii, crucem quam acceperat ab altari reponit, et hinc ad cameram suam accedit. Et notandum quod dominus papa eodem die nulli de familia sua vinum dat ad potandum, nec coetum ad comedendum; dat vero eis tantummodo panem et aquam, et herbas de consuetudine. Hac die ecclesia sanctæ Crucis non dat faculas.

XIV. *Quid debeat dominus papa facere in Sabbato sancto.*

30. In Sabbato sancto, hora sexta efficitur novus ignis in atrio ante portas Lateranensis ecclesiæ, et benedicitur a juniore presbyterorum cardinalium, cum incenso et aqua benedicta. Deinde pergunt in ecclesiam cum novo igne posito in canna, et diaconus dicit *Lumen Christi*, tribus vicibus; postmodum cereus benedicitur ab ipso diacono. Leguntur duodecim lectiones Latinæ, et duodecim Græcæ, et cantantur tria cantica *Cantemus Domino gloriose*; et *Vinea facta est*; *Attende, calum*. Finito hoc officio, dominus pontifex descendit ad fontem, cum diaconis et subdiaconis regionariis, cantando litanias; primicerius cum schola cantando *Sicut cervus*, usque in porticum sancti Venantii. Ibi præparato faldistario pontifex sedet. Cardinales autem, qui remanserunt in choro, exeunt per posterulam post absidam, et intrant per porticum sancti Joannis, et veniunt ad præsentiam domini papæ. Prior autem induit se, et dicit *Jube, domne, benedicere*. Pontifex benedicit eum. Progrediens parum facit similiter, et benedicit

^a Hæc basilica sancti Laurentii adhæret palatio Lateranensi.

tertia vice eum similiter. Benediciteum pontifex, et dicit *Ite, baptizate omnes gentes*. Cardinales vero ita induti cum equitibus revertuntur ad titulos suos, Tunc pontifex surgit, et vadit ad ecclesiam sancti Joannis evangelistæ, et aliquantulum requiescit ibi. Deinde procedit ad fontes, et benedicit eos. Hoc facto, revertitur ad eandem ecclesiam, **184** ibique exuit se de pallio et planeta, et induit bracalia^a cerata; et revertitur ad fontes, et baptizat tres parvulos; et junior diaconus baptizat cæteros cum canonicis Lateranensibus. Postmodum pontifex ad locum chrismandi revertitur, et chrismat tres infantes. Sic itaque ablutis manibus, cum litanía facta a subdiaconis regionariis regreditur ad altare ante ecclesiam sancti Pancratii; ibique modicum quiescit, et induit planetam.

31. Interim vero diaconi cardinales reportant mensam altaris, et aptant eam super ipso altari, sicut prius fuerat. Pontifex autem cum Processione et litanía vadit ad altare, et celebrat Missam. Sciendum quod in Missa septem faculæ cum septem candelabris sunt; sed non dicit *Credo in unum Deum*, nec offerendam, nec *Agnus Dei*, neque communionem. Porro post Epistolam, ipse pontifex nuntiat *Alleluia*. Primicerius cum schola cantat eam in pulpito. Ad Evangelium vero non vadunt faculæ accensæ. Ad Vesperam autem dicitur *Alleluia*, Psalmus *Laudate Dominum, omnes gentes*; Antiphona *Vespere autem Sabbati*; Oratio; *Ite, Missa est*.

XV. *Quid dominus papa facere debet in die Paschæ.*

32. In die Paschæ mane post Primam indutus albo pluviali Romanus pontifex, cum diaconis cardinalibus indutis, cum subdiaconis cæterisque minoribus ordinibus, dalmaticis, et mitris, et tunicis indutis, et capellanis suis, vadit ad basilicam sancti Laurentii. Presbyteri cardinales induunt se planetis, episcopi pluvialibus in loco qui dicitur basilica sancti Gregorii, ubi post Orationem induitur usque ad dalmaticam; et exsurgens, ingreditur ad adorandum Salvatorem. Aperit imaginem, osculatur pedes Salvatoris, dicens alta voce tribus vicibus *Surrexit Dominus de sepulcro*; et omnes ei respondent: *Qui pro nobis pendit in ligno. Alleluia*. Tunc acolythi ponunt crucem capellæ super altare, et dominus papa adorat eam. Post osculationem Salvatoris, cum omnibus aliis deinde redit ad sedem, dat pacem archidiacono redeunti **185** ab osculo pedum ejus imaginis, dicens *Surrexit Dominus vere*; et ille respondet *Et apparuit Simoni*. Secundus quoque diaconus, osculatis pedibus Salvatoris, accedit ad pacem summi pontificis et archidiaconi, et ponit se in filo; cæteri vero diaconi cardinales similiter faciunt. Deinde primicerius cum cantoribus eo modo ad pacem vadit, et in filo se dirigit. Prior quoque basilicæ cum diaconis similiter; postmodum subdiaconi regionarii

A cum acolythis et capellanis, et aliis palatinis ordinibus, eodem modo pacem faciunt. Interim schola canit *Crucifixum in carne, et Ego sum alpha et smega*.

33. Completa pace, pontifex induit planetam albam, pallium, et mitram solemnem; descendensque de palatio usque ad exitum porticelli, ubi albus palafredus cum nacco scarlatæ superposito et argenteo freno solemniter præparatus est a magistro senescalco, et ab adextratoribus, imponitur ei regnum ab archidiacono; et ita coronatus palafredum ascendit et equitando incedit, præcedentibus in ordine suo bandulariis, archiepiscopis, episcopis, cardinalibus presbyteris, abbatibus, subdiaconis, diaconis cardinalibus, et subsequenter præfecto aliisque nobilibus Romanorum, usque sanctam Mariam Majorem, sicut et superius in festo sancti Stephani enarratur. Cum autem per Merulanam transierit, scrinarius in loco antiquitus constituto ei obviat, et alta voce dicit, *Jube, domne, benedicere*. Pontifex benediciteum, et scrinarius dicit: *In ecclesia beatæ Mariæ in hac nocte baptizati sunt tot pueri masculi et tot feminæ*. Pontifex respondet *Deo gratias*. Tunc autem scrinarius suscipit a camerario pro nuntiatione unum marbotinum. Similiter fit apud Sanctum Petrum in secunda feria. Perveniente autem pontifice cum Processione ad porticum sanctæ Mariæ, descendit ad Petram papalem, in loco antiquitus constituto; et deposito regno ducitur a iudicibus ad ecclesiam; et suscepta Processione a canonicis ipsius ecclesiæ, et facta Benedictione, vadit ad secretarium; exuensque pallium et planetam, posito pluviali super humeros incipit Tertiam. Finita vero Tertia, prior episcoporum, qui ei servire debet in Missa, ducitur ante pontificem a duobus episcopis; et tertio postulata Benedictione, accedit ad pacem pontificis, et surgens ponit se in ordine ad dextrum latus ejus. Deinde secundus episcopus accedit ad pacem pontificis, **186** et porrigens osculum priori suo, stat in filo ab alio latere pontificis. Cæteri vero episcopi similiter faciunt, accedendo a pacem pontificis, et ponendo se in filo. Prior quoque presbyterorum cardinalium ductus ante pontificem ad duobus presbyteris, et tertio postulata Benedictione, accedit ad pacem pontificis et episcoporum, et dirigit se in filo. Subsequentur cæteri presbyteri cardinales; præfectus quoque, iudices, præfecti navalium, advocati, scrinarii, senatores, majores, qui vocantur schola Stimulati, ac cæteri laici majores et minores, et ordine suo ad pacem suscipiendam. Postmodum vero surgunt duo subdiaconi basilicarii et accipientes priorem subdiaconum regionarium, per manus eum adextrant ab introitu secretarii usque ad medium atrii, ante pontificem; qui alta voce dicit, *Jube, domne, benedicere* tribus vicibus; et tertio Benedictione suscepta a pon-

^a Ita etiam legit Panvinius. An femoralia cerata? Lege Anastasium in Vita Adriani papæ, ubi Carolus Magnus Romam ingressus Sabbato, in basilica Salvatoris juxta Lateranum dicitur stetisse, quousque ba-

plismatis sacramentum pontifex perficeret, quod Onufrius notavit. Vide ibidem eundem Anastasium de sequentibus diebus.

tifice, subjungit *Servi Domini nostri Jesu Christi*, A et omnibus circumstantibus, ab archidiacono et aliis tribus vicibus; et dicit: *Dominus archidiaconus legat Evangelium, subdiaconus legat Epistolam, primicerius et cæteri cantores cantent.*

34. His vero completis, surgit pontifex, et resumpta planeta, pallio et mitra, processionaliter vadit ad altare, et incipit Missam de more. Post Orationem vero, antequam legatur epistola, descendit archidiaconus cum diacono et subdiacono, et ordinate stant juxta altare in duobus filis, scrinariis vero stantibus cum pluvialibus; et tunc archidiaconus cum diacono et subdiacono, et aliis ordinibus, incipit laudes alta voce, et alii respondent, sicut superius scriptum est in festo beati Stephani. Finitis vero laudibus, legitur Latina Epistola prius, et postmodum Græca; et Evangelium Latinum et Græcum. In secreta vero, cum præfatio incipit, descendunt duo diaconi cum duobus subdiaconis deorsum, et stant in fronte altaris ordinatim cum silentio; quando autem pontifex dicit *Pax Domini sit semper vobiscum*, nullus ei respondet; et tunc diaconus et subdiaconus revertuntur superius.

35. Finita vero Missa coronatur, redditque cum Processione ad palatium, sicut supra dictum est, in supradicto festo sancti Stephani; et acceptis laudibus a cardinale sancti Laurentii, ducitur a primicerio et secundicerio iudicibus cum mitra in basilica magna Leoniana, quæ dicitur Casa Major, ubi sunt præparata undecim scamna circa mensam pontificis, presbyteris, 187 diaconis, primicerio; et lectus ipsius pontificis ibidem solemniter præparatus in figura undecim apostolorum recumbentium circa mensam Christi. Transiens pontifex per ipsam basilicam intrat cameram; ubi recepto presbyterio a camerario in scypho argenteo, et dato sicut in Nativitate Domini, surgit et ducitur a magistro senescallo et pincerna ad locum qui dicitur Cubitorium; ibique a juniore presbytero cardinali agnus assus benedicitur; et exinde redit ad præparatum lectum mensæ. Et accipiens idem pontifex parum de ipso agno, porrigit priori basilicario sedenti in subsellio ante lectum ipsius, dicens. *Quod facis, fac citius; sicut ille accipit ad damnationem, tu accipe ad remissionem.* Reliquum vero agni distribuit discumbentibus et aliis circumstantibus. In medio vero convivii surgit unus de diaconis cardinalibus de mandato archidiaconi, et legit ad mensam. Finito autem convivio, cantores prosam cantant, quæ sit conveniens Paschæ, de mandato pontificis. Postea vero descendit in ecclesiam Lateranensem ad Vesperas, sicut continetur in Antiphonario. Celebratis tribus Vesperis in basilica Salvatoris, et ad Fontes, atque ad sanctam Crucem, revertitur ad porticum sancti Venantii; ibique sedet cum episcopis, cardinalibus cæterisque ordinibus, et aliis tam laicis quam clericis, in terra super tapeta residentibus. Deinde propinatur sibi claretum vinum.

* Interpretatio ad verbum: *Pascha sacrum nobis hodie ostensum est, Pascha novum, sanctum Pascha, mysticum Pascha, maxime venerabile Pascha Christi redemptoris, Pascha immaculatum, Pascha magnum,*

et omnibus circumstantibus, ab archidiacono et aliis pincernis.

36. Interim vero primicerius cum cantoribus surgit, et canit prosam Græcam hujusmodi: * Πάσχα ἱερὸν ἡμῖν σήμερον ἀνεδεικνύσθη, πάσχα καινόν, ἅγιον πάσχα, μυστικὸν πάσχα, πανσέβασμον πάσχα Χριστοῦ τοῦ λυτρωτοῦ, πάσχα ἁμωμον, πάσχα μέγα, πάσχα τῶν πιστῶν, πάσχα τὰς πύλας ἡμῖν τοῦ παραδείσου ἀνέωγε, πάσχα πάντας ἀναπλάττων βροτοῦς, καινὸν Πάπαν Χριστὴ φύλαξον. Et his decantatis, omnes ad propria revertuntur.

XVI. *Quid debeat facere dominus papa in secunda die Paschæ.*

37. In secunda feria post pascha summo mane dominus pontifex 188 congregatis omnibus palatinis ordinibus in palatium, et descendens per porticum, et inveniens equum non faleratum, sed sicut moris est, pergit ad sanctum Petrum; ibique celebrata Missa de more, et laudibus atque solemnitatibus universis, sicut hesternæ die, peractis, coronatur ad gradus basilicæ; revertitur Lateranum; et eo incipiente equitare, senescallus post eum vadens facit de denariis jactum unum, ut sic multitudo populi, quæ impedimentum præstat domino papæ, removeri possit, denariis ipsis colligendis intendens. Postquam vero dominus papa pervenit ad turrim Stephani Serpetri, quæ est in capite Parionis, unus de curialibus domini papæ existens in ipsa turri facit ibi unum jactum ob causam suprascriptam. Cum autem dominus papa ad palatium Centii Muscæ in Punga [Al., Perunga] in via de Papa venerit, similiter quidam de curialibus ascendit palatium, et facit unum jactum ob memoratam causam. Quando autem pervenit ad sanctum Marcum, quidam simili modo de curialibus, et ob eamdem causam facit ibi quartum jactum. Cum vero pervenerit ad sanctum Adrianum, quidam alius de curialibus ascendit palatium sanctæ Martinæ, et facit ibi quintum jactum ob memoratam causam.

38. Sciendum tamen quod domino papæ ante turrim primo dictam Judæi occurrunt, et ei legem suam presentant, faciuntque laudes; pro quibus laudibus recipiunt a camerario in presbyterium viginti solidi. pro vesinos. Notandum præterea quod a sancto Petro usque ad palatium domini papæ fiunt arcus a Romanis honorabiles in via per quam transit; et clerici omnes Romani occurrunt eidem induti undecunque possunt cum thuribulo; in remunerationem cujus honoris Romanis pro arcubus datur presbyterium triginta quinque librarum provesinarum et dimidiæ; clericis vero pro thuribus triginta trium librarum provesinarum, ut in sequentibus plenius apparebit. Cum vero dominus papa ad palatium venerit, et laudibus factis a cardinali sancti Laurentii et iudicibus, descendens, regno deposito, ducitur in pala-

Pascha fidelium, Pascha portas nobis paradisi reservavit, Pascha omnes reformans mortales, novum Papam, Christe, conserva.

tium a primicerio et secundicerio; et intrans cameram dat presbyterium absque manibus, sicut in die sancti Stephani; et deinde ducitur, sicut hesternae die, ad convivium. Sed hodie in basilica Leoniana, quae est juxta cameram, celebratur. Finitoque convivio, descendit ad ecclesiam Lateranensem; et celebratis tribus vesperis, **189** et propinato clareto et aliis, sicut hesternae die, omnes ad propria revertuntur.

XVII. *De presbyterio quod datur pro arcibus; quomodo, et quibus detur.*

39. Presbyterium triginta quinque libarum, quod est superius nominatum, datur illis qui arcus faciunt; distribuitur tali modo. In primis magistris sancti Petri, qui super gradibus arcum faciunt ferramentorum, **xii** sol. provesini. A Palleariis usque ad sanctum Gregorium **xiv** sol. provesini. A Negotiarioribus usque ad Fiolarios **xl** sol. proves. A sancto Gregorio usque ad viculum **xv** sol. proves., scilicet a Fiolariis usque ad porticum Romanum Marci **vi** sol. proves. Deinde usque ad Pisces **viii** sol. proves. Deinde usque sub Fontanam **viii** sol. proves. A Fontana per totum alium porticum **x** sol. proves. In castello Crescentii **vi** sol. proves. In ponte **ii** sol. proves. A domo Stephani Theobaldi usque ad sanctum Celsum **iii** sol. proves. Deinde usque ad arcum, ubi est domus Joannis Pauli, **xxviii** sol. proves. Deinde usque ad domum Stephani de Girona **x** sol. proves. Deinde usque ad domum Stephani Nizot **xxvii** sol. proves. Deinde usque ad domum, quae est Marmorata, **xx** sol. proves. Deinde per totam regionem Parionis **vi** lib. proves. Deinde usque ad domum Maximi **xii** sol. proves. Deinde usque ad turrinam Odonis Boni Filii **x** sol. proves. Deinde usque ad domum Falconcellorum **x** sol. proves. Deinde usque ad domum Joannis cum Zoccolis cum casolino Nicolai de Hugone **x** sol. proves. Deinde usque ad domum Gonzii **vi** sol. proves. Deinde usque ad viam de Calcariis **vi** sol. proves. Deinde usque ad domum Joannis de Caesario **xxiv** sol. proves. et gratis **iv** sol. proves. Deinde usque ad Amygdalam **x** sol. proves. Ab Amygdala usque ad sanctum Laurentium pensilem **x** sol. proves. Ad porticum sancti Marci **xi** sol., in porticu **ii** sol. Deinde usque ad domum Nicolai Gazzi **vii** sol. proves. Deinde ad angulum quatuor columnarum **vii** sol. proves. Deinde usque ad Gizubam **vii** sol. proves. Deinde usque ad domum Nicolai Ferri **v** sol. proves. Deinde usque ad arcum de Cairandei **x** sol. proves. Ab arcu usque ad porticum sancti Cosmae **v** sol. proves., cum monasterio, cui dantur duo sol. Olivericon sol. proves. Joanni de Anagnina **iv** den. Joanni de Roberto **ii** sol. proves. Phoca Manietii **190** **xvi** den. Clericis sancti Cosmae **ii** sol. Theophylacto **ii** sol. proves. In loco ubi fuerunt salacia fragmina pannorum, **iii** sol. proves. Romano de Bonella **xii** den. Joanni Adulterino **ii** sol. proves. Citae **viii** den. Joanni de Tinto **vi** den. In domo Joannis de Gregorio **vi** den. In domo Saisonis Macellarii **viii** den. In domo Gregorii de Benedicta **ii** sol. proves.

A In domo Dodae **xii** den. In domo Ptolomaei **v** den. In domo Rainucii de Franco **v** den. In domo Rainucii de Conella **vi** den. In domo Michinae **iv** den. In domo Benedictae de Pagano **xii** den. In domo Adelasiae **viii** den. In horto **ii** sol. in domo Scrinarii **v** sol. proves. Joanni Machino pro domo sua et nepotis **xx** den. pro domo Petri de Mantino **viii** den. In domo Petri de Paulo **xii** sol. prov. Familiae Fraipanorum de Cartularia **vii** sol. den. prov. In domo Sansonis Manchino **ii** sol. proves. In domo Sansonis de Olianta **xii** den. In domo Brobotiani **xii** sol. proves. In domo Romani de Petro Ocilenda **xii** den. In domo Joannis Wlgarelli **viii** den. In tota domo Balnei **ii** sol. prov. In domo Gerardi **ii** sol. proves. In domo Grisoli **viii** den. In domo Ulixae **xii** den. In domo Joannis de Benedicto **iv** den. In domo Mariae Joannis de Rainucio **iv** den. In domo Esoni Lornarii **iv** den. In domo Mariae de Mancino **iv** den. In domo Regiminæ **iv** den. In domo Benedicti de Romano **iv** den. In domo Uxi presbyteri **iv** den. In domo Benedictae **iv** den. In domo Joannis de Gregorio **xviii** den. In domo Petri de Roberti **xxx** den. In domo Romani Crassi **xxx** den. In domo Robatiani Romani de Rainucio **vi** den. In domo Odonis Romani Crassi **xxx** den. In domo Marmoratae usque ad Sambucas **x** sol., et dehinc usque ad sanctum Nicolaum de Collissæo **v** sol. den. prov. Deinde usque ad sanctam Mariam de Ferrariis **x** sol. Deinde usque ad domum Joannis papae **vii** sol. proves. Deinde usque ad angulum sancti Clementis **viii** sol. prov. Ab angulo ipso usque ad palatium Lateranense **xv** sol. Et licet horum nomina transacta sint, et termini sive signa mutata; nihilominus tamen presbyterium ipsum, sicut praediximus, per loca dividitur supra scripta.

XVIII. *De presbyterio pro thuribulo dato; quibus et quomodo detur.*

40. Hoc est presbyterium superius nominatum, quod datur presbyteris Romanis pro thuribulo. Ecclesiae beati Petri **viii** **191** sol. Sanctae Mariae Majori **iii** sol. Sancto Joanni Lateran. **iv** sol. sancto Laurentio in Lucina **ii** sol. Sancto Marcello **ii** sol. Sancto Marco **ii** sol. Sancto Laurentio in Damaso **ii** sol. Sancto apostolo Petro ad Vincula **ii** sol. Sancto Martino in Montibus **ii** sol. Sanctae virginis Praxedi **ii** sol. Sancto Eusebio **ii** sol. Sanctae Pontianae **ii** sol. Sancto Vitali **ii** sol. Sanctae Susannae **ii** sol. Sanctae Cruci **ii** sol. Sancto Stephano in Caelio monte **ii** sol. Sanctis Joanni et Paulo **ii** sol. Sanctae Priscæ **ii** sol. Sancto Sixto **ii** sol. Sancto Nereo **ii** sol. Sanctae Balbinæ **ii** sol. Sancto Clementi **ii** sol. Sanctae Anastasiae **ii** sol. Sancto Cyriaco **ii** sol. Sanctae Sabinæ **ii** sol. Sanctis Petro et Marcellino **ii** sol. Sanctae Mariae in Transtiberim **ii** sol. Sancto Chrysogono **ii** sol. Sanctae Cæciliæ **ii** sol. Sanctae Mariae in Dominica **ii** sol. Sanctae Luciae in Septem solis **xviii** den. Sanctae Mariae Novae **xviii** den. Sanctae Luciae in Silis **xviii** den. Sancto Vito **xviii** den. Sancto Gosmato **xvii** den. Sancto Adriano **xviii** den. Sanctis Sergio et Baccho **xviii** den. Sancto Theodoro **xviii** den. Sancto

Georgio ad Velum Aureum xviii den. Sanctæ Mariæ Scholæ Græcæ xviii den. Sanctæ Mariæ de Porticu xviii den. Sancto Nicolao de Carcere xviii den. Sancto Angelo Piscium venditorum xviii den. Sanctæ Agathæ xviii den. Sanctæ Mariæ in via Lata xviii den. Sanctæ Mariæ in Aguiro xviii den. Sancto Eustachio xviii den. Sancto Laurentio in Miranda ii sol. Monasterio Palladii ii sol. Monasterio Agathæ ii sol. Sanctis Quatuor ii sol. Sancto Cæsario Græcorum ii sol. Sanctæ Mariæ in monasterio ii sol. Monasterio dominæ Rosæ ii sol. Sanctæ Trinitatis Scotorum ii sol. Monasterio de Villa xviii den. Monasterio sancti Pancratii ii sol. Sancto Blasio Gatrū Secuta ii sol. Sancto Blasio xviii den. Sanctæ Mariæ in Capitolio ii sol. Sancto Vincentio xviii den. Sancto Sergio Palatii Caruli xii den. Sancto Stephano Nuzino xii den. Sancto Salvatore Torronis vi den. Sancto Zenoni v den. Sancto Martino Bergariorum vi den. Sancto Justino vi den. Sancto Peregrino vi den. Sancto Egidio vi den. Sancto Gregorio de Curtina vi den. Sancto Laurentio Piscium vi den. Sancto Martino de Curtina vi den. Sancto Salvatore Coxæ caballi vi den. Sancto Michæli vi den. Sanctæ Mariæ Saxiæ vi den. Sanctæ Mariæ Transpontinæ vi den. Sancto Abbacyro xii den. Sancto Salvatore Miliciarum vi den. Sancto Nicolao Funariorum vi den. **192** Sancto Andree inde vi den. Sanctæ Mariæ Canapariæ vi den. Sanctæ Mariæ de Guinizzo vi den. Sanctæ Mariæ de Macello vi den. Sanctæ Mariæ Arcus aurei vi den. Sanctis Petro et Marcellino vi den. Sancto Andree Transtiberim vi den. Sanctæ Mariæ in Turri Transtiberim v den. Sanctæ Bonosæ vi den. Sancto Laurentio de Piscinula vi den. Sanctæ Mariæ de Capella xi den. Sancto Benedicto in Piscinula vi den. Sancto Salvatore Pedemontis xii den. Sanctæ Agathæ Transtiberim v den. Sancto Stephano inde vi den. Sancto Blasio de Mercato vi den. Sanctæ Mariæ in Pretorio ii den. Sancto Salvatore Trium imaginum vi den. Sancto Triphodi xii den. Sancto Stephano de Pila vi den. Sancto Nicolao Macelli vi den. Sanctæ Mariæ Rotundæ xviii den. Sanctæ Mariæ Campitelli vi den. Sancto Salvatore de Cere vi den. Sanctæ Virgini Mariæ de arca Noë vi den. Sancto Joanni de campo Turriclano vi den. Sancto Celso xvi den. Sancto Anastasio de Trivio vi den. Sancto Andree de Mortarriis vi den. Sanctæ Mariæ de Cannella vi den. Sanctæ Mariæ Balneapolim vi den. Sancto Salvatore Divitiarum vi den. Sanctæ Mariæ euactis donæ Micinæ vi den. Sanctæ Mariæ in Tofella vi den. Sancto Laurentio de Muso vi den. Sancto Nicolao de Marmoratis vi den. Sancto Laurentio de Bascio vi den. Sancto Anastasio inde vi den. Sanctæ Annæ vi den. Sancto Salvatore in Marmorata vi den. Sanctæ Mariæ de Gradella vi den. Sancto Gregorio de Gradella vi den. Sanctæ Mariæ Secundicerii v den. Sancto Gregorio de Ponte vi den. Sancto Laurentio a flumine vi den. Sancto Stephano Rotundo vi den. Sancto Laurentio Modezzarii vi den. Sancto Geminiano vi den. Sancto Gregorio Græcorum vi den. **A** Sanctæ Mariæ Joannis Bovis vi den. Sanctæ Mariæ de Vallicella vi den. Sancto Sergio de Forma vi den. Sancto Joanni de Insula vi den. Sancto Bartholomæo xviii den. Sanctæ Martinæ xviii den. Sanctæ Mariæ in Minerva xii den. Sanctæ Mariæ in Cambiatoribus vi den. Sanctis Abdon et Sennen vi den. Sancto Pantaleoni muri Clibanorum vi den. Sancto Silvestro in Biberatica vi den. Sancto Thomæ de Parione vi den. Sancto Mamiato vi den. Sanctæ Cæcilie de Taffo vi den. Sancto Sebastiano de via Papæ vi den. Sancto Blasio Acceptorum vi den. Sancto Joanni de Horrea vi den. Sancto Petro inde vi den. Sancto Andree de Columna v den. Sancto Andree de Ursa vi den. Sancto Stephano de Curte vi den. Sancto Andree de Curtis. **193** vi den. Sancto Blasio Curtium vi den. Sancto Benedicto de Piscina vi den. Sancto Andree Putei de Proba vi den. Sancto Mauro xii den. Sancto Nicolao Forbitorum, vi den. Sancto Salvatore Scotorum v den. Sancto Nicolao de Trivio vi den. Sancto Thomæ de Spanis xii den. Sancto Andree, inde vi den. Sancto Laurentio Biberaticæ vi den. Sancto Salvatore, inde vi den. Sancto Anastasio Ariolæ vi den. Sancto Salvatore, Sibura vi den. Sancto Salvatore Maximorum vi den. Sanctæ Cæcilie Cencii Pantaleonis vi den. Sanctæ virgini Eugeniæ Suburræ vi den. Sancto Joanni Portæ Latinæ xii den. Sancto Leoni inde xviii den. Sancto Thomæ Fraternitatis xviii den. Sancto Valentino Bonomizimo vi den. Sancto Salvatore Cacabari vi den. Sanctæ virgini Mariæ inde vi den. Sancto Simeoni de Pusterula vi den. Sancto Calixto Transtiberim vi den. Sanctæ Rufinæ vi den. Sancto Blasio vi den. Sancto Angelo in Janiculo vi den. Sancto Joanne de Posta vi den. Sancto Silvestro vi den. Sanctis Quadraginta vi den. Sancto Laurentio de Curtibus vi den. Sancto Salvatore de Rota Colizæi vi den. Sancto Stephano vi den. Sancto Salvatore Primicerii vi den. Sancto Petro Motæ [Al., in Monte Aureo] vi den. Sanctæ Lucie de Pinea vi den. Sancto Martino de Maximo vi den. Sancto Joanni Crib. plumbi vi den. Sanctæ Mariæ de Foria vi den. Sancto Laurentio de Porto v den. Sanctæ Mariæ in Via vi den. Sancto Cosmæ de Pinea vi den. Sancto Anastasio de Pinea vi den. Sanctæ Cæcilie Nicolai Marescalci vi den. Sancto Nicolao Arsonum v den. Sancto Laurentio de Calcario vi den. Sancto Silvestro de Thermis v den. Sancto Salvatore de Cavallo vi den. Sancto Martino de Pinarella vi den. Sanctæ Mariæ in Campitello... Sancto Hippolyto vi den. Sanctæ Virgini Mariæ de Berta vi den. Sancto Salvatore Curtium vi den. Sanctæ Barbaræ vi den. Sancto Stephano de Cavallo vi den. Sancto Andree in Pallacina vi den. Sanctæ Mariæ in Publico vi den. Sancto Nicolao de Formis v den. Sancto Cosmæ sanctæ Mariæ Majoris vi den. Sancto Adriano in Massaiō Juliana sanctæ Mariæ Majoris vi den. Sancto Adriano Marsaio sanctæ Mariæ Majoris vi den. Sancto Nicolao de Colonna Adriani vi den. Sancto Apollinari xviii den. Sancto Joanni de Pinea vi den. Sancto Salvatore de Deo Campo vi den. **B** **C** **D**

cto Nicolao de Pinea vi den. Sancto Stephano de Pisci-
 scina vi den. Sancto Martino de Pila vi den. **194**
 Sancto Danieli de Forma vi den. Sanctæ Mariæ in
 Pusterula vi den. Sanctæ Cæcilie Stephani de Petro
 vi den. Sanctæ Mariæ Fluminum vi den. Sancto Be-
 nedicto Scunchio vi den. Sancto Saturnino de Caballo
 vi den. Sancto Nicolao Melienorum vi den. Sanctæ
 Mariæ de Curte vi den. Sancto Benedicto de Cacabis
 vi den. Cellæ de Franssa vi den. Sancto Tatiano vi
 den. Sancto Euterio vi den. Salvatori de Gallia vi
 den. Sanctæ Agneti Agonis vi den. Sancto Nicolao,
 inde, vi den. Sancto Martino de Monticello vi den.
 Sancto Salvatore de Lauro vi den. Sancto Nicolao
 Calcariorum vi den. Sancto Bartholomæo Joannis
 Gaietani vi den. Sancto salvatori de Præfecto vi den.
 Sancto Martino de Monteria vi den. Sancto Quirico vi
 den. Sanctæ Mariæ Hastariorum vi den. Sanctis Qua-
 draginta Calcariorum vi den. Sancto Nicolao Gregorii
 Cencii vi den. Sancto Blasio Milonis Saraceni vi den.
 Sancto Salvatore de Insula et Colisæo vi den. Sancto
 Sergio de Suburra vi den. Sancto Silvestro vi den.
 Sanctæ Virgini Mariæ de Aguarichariis vi den. Sancto
 Sixto de Gallis Alberti vi den. Sancto Angelo de Au-
 gusto vi den. Sancto Blasio de Puna [Al. de Prima]
 vi den. Sancto Andree Arcus Aur vi den. Sancto
 Pantaleoni vi den. Sancto Stephano Orphanotrophii
 vi den. Sancto Salvatore Inversorum vi den. Sanctæ
 Mariæ de Ferrariis vi den. Sancto Nicolao de Colosso
 vi den. Sanctæ Mariæ de Monticello vi den. Sanctæ
 Virginis Mariæ de Catenariis xii den. Sancto Joanni
 de Ficossia vi den. Sancto Stephano Arsonum vi den.
 Sancto Andree de Suburra vi den. Sancto Urso vi
 den. Sancto Blasio de oliva vi den. Sancto Nicolao
 Præfecti vi den. Sancto Salvatore Baronciorum vi den.
 Sancto Nicolao de Tofo vi den. Sanctæ Cæcilie Campi
 Marti vi den. Sancto Benedicto Ariolæ vi den. Sancto
 Cæsario de Appia vi den. Sancto Thomæ Vinearum
 vi den. Sancto Andree Joannis Ancillæ Dei vi
 den. Sanctis Quadraginta Colisæi vi den. Sancto Joan-
 ni in Argina vi den. Sanctæ Mariæ Inter duas Vias
 vi den. Sanctæ Lucie de confinio vi den. Sancto Bla-
 sio de Arrersao [Al. Ascesa] vi den. Sancto Felici in
 Pinciis vi den. Sancto Paulo de Areola vi den. San-
 cto Nicolao de Hospitali vi den. Sancto Nicolao de
 Furca vi den. Sancto Stephano de Capite Africae vi
 den. Sanctæ Mariæ in Foro vi den. Sancta Cosmæ
 Montis Granatorum vi den. Sancto Andree Milonis
 Saraceni vi den. Sanctæ Marinæ vi den. Sanctæ Ma-
 riæ de Manu vi den. Sanctæ Mariæ in Posterula **195**
 vi den. Sancto Stephano de Pinea vi den. Sancto
 Laurentio Nicolai Nazonis vi den. Sancto Salvatore de
 bono Ecclesie... Sanctæ Mariæ in Monasterio vi den.

41. Istæ sunt ecclesie quæ sunt ignotæ, et sine cle-
 ricis: Sanctæ Mariæ in Suessia vi den. Sanctæ Vir-
 gini Mariæ in Campo Cano vi den. Sancto Cæsario vi
 den. Sancto Salvatore Joannis Bovis vi den. Sancto
 Erasmo vi den. Sancto Thomæ de Castro vi den.
 Sancto Blasio de Citello vi den. Sancto Bartholomæo
 Lateran. vi den. Sancto Laurentio sancti Cyriaci vi

den. Sancto Laurentio Arsonum vi den. Sancto
 Marcello de Taurello vi den. Sanctæ Mariæ in Cam-
 picaro Leonis vi den. Sancto Andree de Caballo vi
 den. Sanctæ Lucie Capium Secuta vi den. Sanctæ
 Mariæ in in Majurente vi den. Sancto Laurentio Oculi
 Bovis vi den. Sancto Vito in Campo vi den. Sancto
 Nicolao de Alvioto vi den. Sancto Cæsario Græcorum
 vi den. Sanctæ Mariæ in Turri vi den. Sancto Grego-
 rio de Massa vi den.

XIX. *Quibus scholis datur presbyterium, et quantum.*

42. Hoc est presbyterium scholarum Urbis, quod
 eisdem scholis in festo Nativitatis Domini et Paschæ
 per manus camerarii datur in tanta quantitate, seu
 tali numero. In festo Paschæ Domini, in Nativitate
 ejusdem, et e converso annis singulis, sine diminu-
 tione donatur.

Adextratoribus decem. sol. proves et duo sol. pro-
 regno. Ostiariis decem sol. proves Mappulariis quin-
 que sol. proves. et xii den. pro toalea. Majoribus
 quinque sol. proves. Cubiculariis quatuor sol. pro-
 ves. Vastariis quatuor sol. proves. Fiolariis
 quinque sol. proves Ferrariis pro column. quatuor
 sol. proves. Calderariis quatuor sol. proves. Bando-
 nariis colossæi decem sol. proves. Cospalariis quatuor
 sol. proves. Mandatariis decem sol. proves. Murato-
 ribus sancti Petri octo sol. proves. Carbonariis octo
 solid. proves. Aliis muratoribus quinque sol. proves.
 Bandonariis cacabarii decem sol. proves **196** Ju-
 dæis viginti solid. proves.

Notandum quod presbyterium supradictum prædi-
 ctis scholis donatur propter servitium quod exhibent
 curiæ Romanæ, ut inferius subscribetur.

XX. *De Adextratoribus.*

43. Adextratores [Al., Adextratores] semper,
 quando dominus papa coronatur, custodiunt regnum
 et ipsum usque ad ecclesias ad quæ equitare debet
 adextrant, in eundo scilicet et redeundo. Propter
 quod in qualibet die coronationis, et etiam in introi-
 tu domini papæ, omnes de schola ipsa comedunt
 coram domino papa, pro comestione recipientes. In
 omnibus præterea stationibus ad quas dominus
 papa equitat, ipsum adextrant. Propter quod in ea-
 dem die quatuor de ipsa schola comedunt cum eo-
 dem domino papa, neque plus, neque, etiam si ipsi
 voluerint, minus. De jure omnes illos qui ad domi-
 num ipsum papam pro consecratione accedunt, sive
 sint archiepiscopi, sive episcopi, vel abbates, debent
 adextrare in urbe tantum et non extra. Propter
 quod equitaturam hujus consecrati habere, et cum
 ipso consecrato quatuor ipsius scholæ, et cum do-
 mino papa comedere debent, excepto quando domi-
 nus papa consecratur in capella. Tunc enim omnes co-
 medunt cum consecratis. Et quia grave est consecra-
 tis dare equitaturas, de antiqua et prima consuetu-
 dine est, quod camerarius loco equitaturæ facit adex-
 tratoribus ipsis a consecratis secundum qualitatem
 ipsorum consecratorum in denariis provideri. Hoc si
 quidem adextratores ipsi, etsi non tanta quantitate,
 debent habere, etiam si consecrati episcopi nullatenus

equitarent; sciendum, tamen quod ipsi debent habere, A si ab alio quam a domino papa consecraretur in urbe.

XXI. De Ostiariis.

44. Ostiarii autem accipiunt a domino papa singulis diebus pro custodiendo palatio comestionem pro duobus scholæ ipsius. Quando vero dominus papa coronatur, omnes pro voluntate camerarii ad palatium debent accedere, et ipsum palatium custodire. Propter quod eadem die comestionem a domino papa debent habere. Ostiariorum duo semper, quando dominus papa **197** equitat, ad stationes debent ire cum eo ad secretarium custodiendum; et ea die, præter supradictos quotidianos duos, comedunt cum domino papa. Quotiescunque autem camerarius vocat eos vel partem pro palatio custodiendo, debent venire vocati. Omnes iasuper domino papæ debent jurare, prout inferius scribetur plenius. Istitis autem camerariis in festo Paschæ unam pecudem debet dare, et in festo Nativitatis Domini porcastrum unum, Notandum vero quod ipsi debent facere omnes palmas olivarum, quas in Dominica Palmarum dominus papa dat populo Romano, et debent portare in palatio antecameram, et post dominum papam usque ad ecclesiam. Sciendum vero quod quando dominus papa non est in urbe, pro custodiendo palatio debent **xii** den. Papiens, ad altare sancti Petri in unaquaque hebdomada habere.

XXII. De Mappulariis et Cubiculariis.

45. Mappularii atque cubicularii unum fere officium exercentes, quando dominus papa coronatur, et in stationibus omnibus debent accedere ad palatium domini papæ, et accipientes carpetam tapetum fatestorium, pulvinar et predelam, debent portare ad equitaturam; quæ omnia ista debent portare cum scriniis capellæ ducta a marescallis usque ad locum ad quem dominus papa proposuit equitare. Cum autem ibi capella deponitur, prædictæ scholæ debent interesse, et omnia quæ supra diximus accipere, sicut prius, et ad secretarium deportare. Ubi cum dominus papa exiit mantum et stolam atque mitram, debent, donec officium celebratur, studiosius custodire. Item etiam carpetam et alia supradicta debent usque ad altare afferre, facientes cælum de quadam cappa super caput gomini ipsius. Portant eum sic: duo ab anteriori parte, duoque a posteriori ligatam in summitate quatuor baculorum, et extensam usque ad altare, quam toaleam acolythi eisdem de scriniis domini papæ assignant, ab ipsis postmodum recepturi. Quandiū etiam dominus papa celebrat, vel prædicat, ipsi illud officium quod pertinet ad ipsos exercent. Idem præterea carpetam, tapetum et omnia alia memorata in recessu domini papæ iterum debent portare ad gradus, ubi est equitatura. Ipsa usque ad palatium deportantur, **198** ubi debent esse ipsi parati, et prædicta ad locum ubi acceperunt reportare.

* Hinc illustrari potest locus obscurus supra, pag. 164, ubi pro vineis forsan legendum.

46. Notandum quod ipsarum scholarum omnes in die coronationis debent comedere cum ipso; in diebus vero stationum cujusque scholæ ipsorum quatuor, neque plures. Quando aliquis consecratur a domino papa, propter servitium quod eidem consecrato exhibent, debent habere suum pluviale et bacilia atque toaleam; sed de bacilibus atque toalea fit divisio inter ipsos et acolythos. Et quia videbatur grave consecrato dare ipsis pluviale, camerarius facit eisdem providi de pecunia a consecrato juxta qualitatem et facultatem ipsius: et cujuscunque scholæ duo cum ipso comedunt consecrato, et cum domino papa nullus, si consecraverit in capella; si vero extra consecraverit, cujuscunque scholæ duo comedant cum domino papa. Sciendum tamen quod quæ supradicta sunt debent habere, etiamsi ab alio quam a domino papa consecrarentur in urbe. Si vero extra urbem, camerarius dat et facit eum adextram secundum suam voluntatem, et tam ipsi quam adextratores debent, cum requisiti fuerint, jurare Domino papæ. Sed notandum quod si forte, quando dominus papa est in secretario, et post Missam celebratam aliquid fuerit pedibus papæ oblatum, ipsorum est de jure, auro excepto et argento laborato, pannos etiam seu toaleas, quæ omnia sunt de camera, excepta ratione guidonum scholæ, quam debet habere. Hoc idem dico de adextratoribus. Quod si forte aliquid, quando adextrant dominum papam, ad pedes ipsius per viam oblatum fuerit, illorum debet esse, exceptis prædictis. Hoc addito, quod tam schola mappulariorum et cubiculariorum, quam adextratorum, quando dominus papa equitat ad aliquam ecclesiam ubi eadem die non est statio, cum eodem domino comedere non debent, nec officium aliquod exercere. Sciendum quod ipsi mappularii, sicut superius est enarratum, debent semper in Processione aqua medicinali domino papæ præparare, et in die sancto Jovis manuum medietatem subdiaconi habere debent.

XXIII. De Majorentibus, qui Stimulati dicuntur.

47. Majores autem ad curiam accedere non debent pro servitio aliquo faciendo, seu pro alio, nisi in die coronationis domini papæ. **199** qui, dum equitat, baculos habentes in manibus viam parant, multitudinem populi removendo; propter quod ipsa die comedere debent cum domino papa. Idem etiam majores Stimulati schola vocantur.

XXIV. De Vastarariis.

48. Vastararii vero in omnibus solemnitatibus sanctæ Mariæ, Assumptione excepta, faciunt candelas de vineis vivis, papyrum pro candelis aptantes. Et propter hoc cum domino papa comedunt in die coronationis suæ, et pro universis vineis recipiunt de altare sancti Petri quatuor proves. pro ipsis vineis. Et est sciendum quod isti pro servitio ista habent medietatem manuum cartæ [Al., cassæ] majoris die Paschæ.

XXV. *De Fiolariis.*

49. Fiolarii secundum antiquam consuetudinem dare debent de proprio lampadas et candelas pro palatio illuminando, quoties est necesse. Propter quod cum domino papa comedunt in die coronationis suæ.

XXVI. *De Ferrariis columnæ et sancti Angeli.*

50. Ferrarii de columna debent facere circulos caldarix, quoties a supercoquis domini papæ fuerint requisiti, et tripodes similiter. Et propter hoc debent similiter comedere in die coronationis cum domino papa. Propter laborem etiam prædictum dantur eis cibi de curia, quando laborant unicuique quatuor den., sed carbo etiam et ferrum pro opere.

XXVII. *De Ferrariis sancti Angeli.*

51. Ferrarii sancti Angeli idem per omnia facere et recipere debent.

XXVIII. *De Bandonariis*

52. Bandonarii colosæi et cacabarii, quando dominus papa coronatur, in eundo et redeundo ipsum cum vexillis præcedunt. **200** Quasi etenim una schola est; et eadem die debent comedere cum eodem domino papa.

XXIX. *De Caldarariis.*

54. Caldararii debent facere caldaras novas, et veteres reparare; et novas conchas, et veteres reparare, quando a supercoquis requiruntur. Et quando laborant, de curia eis datur cibus, et unicuique quatuor den. scilicet et ferrum etiam et carbo ipsis datur.

XXX. *De Scopalatiis.*

54. Scopalatii in die coronationis domini papæ debent gradus scholæ et porticum usque ad locum ubi dominus papa descendit mundare.

XXXI. *De Carbonariis.*

55. Carbonarii in die coronationis domini papæ dant carbones coquinæ, et pro caldariis reparandis.

XXXII. *De Judæis.*

56. Judæi vero repræsentant domino papæ in die coronationis suæ legem in via, et ei faciunt laudes, et tres libras, unam piperis, et duas libras de oinamomo, afferunt ad cameram.

XXXIII. *Ad presbyterio Officialium cameræ camerarii.*

57. Hoc est presbyterium quod datur officialibus cameræ camerarii et officialibus aliis et curialibus. Unicuique curialium, qui Cortesiani vocantur, dantur duo marabotini; scriptori cameræ duo melechini, cambiatori duo melechini, sartori cameræ duo saraceni, custodi cameræ duo saraceni, senescalco domini papæ sex melechini: eidem etiam datur in Nativitate Domini porcastrum unum, in Pascha pecus unum. Unicuique coquorum unum melech. unicuique brodariorum aliquam Benedictionem. Notandum quod coqui et brodari debent habere sticchas in Pascha et in Nativitate Domini. **201** Unicuique panetariorum duo melechini, et pannum quem emerunt pro festo. Unicuique buticulariorum duo melechini, marescalco equorum alborum tres melechini et naccum; alii marescalco duo melechini; singulis ostiariorum domini

A quatuor melech. Scutiferis, capellanis, subdiaconis, et acolythis de cappella debet comestio duplicari, et in Nativitate Domini similiter. Priori quoque subdiaconorum unam pecudem in Pascha, et in Nativitate porcastrum. Marescalcis vero et aliis de familia dat camerarius pro voluntate sua. Verumtamen marescalci debent habere unum porcum, et in Pascha pecudem unam. Notandum vero quod marescalci debent, quando vadunt ad herbas, vel paleas, vel ad fenam, habere mistum et furcas. Sciendum quoque quod cancellariæ debet duplicari comestio in istis duobus diebus, et in Nativitate Domini similiter.

XXXIX. *Quid debeat habere et facere magister Senescalcus.*

58. Senescalcus major, qui servit domino papæ in B coronatione ultima in Pascha et in Nativitate Domini, et in consecratione domini papæ, debet habere unam scutellam argenteam trium marcarum et dimidiæ in singulis prædictis festivitibus, si coronatur; et debet recipere victualia pro quindecim hominibus unoquoque die coronationis; et debet comedere in panetaria cum sociis suis, antequam dominus papa redeat a Missa; et debet recipere a pincerna unam aquariciam clareti, et unam vini; et debet habere ad domum suam sex capita porcorum parata, et sex aquariciolas clareti unoquoque die coronationis, et debet habere in unaquaque coronatione medietatem cepi, et medietatem de omnibus coriis bestiarum quæ veniunt in mensa domini papæ dum festum duraverit.

XXXV. *Quid debeat habere magister Pincerna, et facere.*

C 59. Magister pincerna, qui domino papæ in die coronationis suæ ad mensam servit, debet habere cuppam unam trium marcarum et dimidiæ argenti. Ipse vero pincerna debet eadem die dare buticulariis quotidianariis domini papæ zonam unam de serico; debet etiam comedere, antequam dominus papa **202** veniat de Missa, pro quindecim sociis comestionem accipiens; et debet habere sex capita porcina aptata, et sex aquaricias clareti, quæ ad domum suam transmittit, et in comestione sua unam aquariciam clareti, et aliam vini; et in die Paschæ, et die lunæ post Pascha, post Vesperas ad sanctum Joannem in Fonte unum barile plenum vino, et unam bonam aquariciam plenam clareti, ut det domino papæ et omnibus assistantibus.

XXXVI. *Quid debent Senatores habere.*

D 60. Senatores, quando comedunt, habere debent a lavinam mediam vini, et mediam clareti in unaquaque die coronationis. Eisdem etiam datur tolea, ubi comedunt, a panetariis; et postmodum redditur ipsis. Pro quadraginta comestionem recipiunt unaquaque die coronationis.

XXXVII. *Quid debeat habere Præfectus urbis.*

61. Præfectus urbis debet habere in comestione pro quindecim sociis, et barile unum ferratum clareti, et aliud vini

* Onufrius reddidit *psalmam* seu *salmam*, quo nomine *sagma* seu onus ac sarcina equi aliusve animalis oneriferi intelligitur.

XXXVIII. *Quid debet dominus papa facere in Sabbato A sequenti post Pascha.*

62. Sabbato in Albis statio est apud sanctum Joannem Lateranensem, ubi cum dominus papa eodem die celebrat Missarum solemniam, et *Agnus Dei* cantatur a Primicerio et schola cantorum, ipse dominus papa distribuit agnos confectos chrismate et cera, per episcopos, cardinales et alios, tam clericos quem laicos, hac ratione, ut sicut filii Israel in *Egypto* positi præcepto Domini de sanguine immaculati agni in liminibus domorum scripserunt hoc signum T, ne ab angelo percuterentur, ita et nos de sanguine passionis immaculati Agni Christi debemus hoc signum scribere in limine domorum nostrarum per fidem, ne a diabolo et a vitis percutiamur, et a potestate diaboli liberemur; vel propter infantes noviter baptizatos in ecclesia, deponentes veterem tunicam, **203** qui annuntiant *Alleluia*, id est gloriam beatitudinis celestis patriæ; vel quod quia quicumque habebit de cera prædictorum agnorum, et ex ea crucem in domo sua habuerit, vel secum portaverit, non lædetur ab aliquo phantastico spiritu, vel a tonitruo. Et notandum quod acolythi domini papæ prædictos agnos Dei debent facere ad altare sancti Petri, x lib. ceræ recipientes; et præsentare domino papæ hora prædicta. Debent etiam de prædictis agnis Dei plenam scutellam argenteam domino papæ, dum comedit, præsentare, et aliam camerario familiæ distribuendam.

XXXIX. *Qualiter dominus papa pergat in litania majori in festo sancti Marci.*

63. In festo sancti Marci, litania majori, sanctissimus dominus papa descendit cum episcopis, cardinalibus universis, ut aliis ordinibus ad ecclesiam Lateranensem; ubi veniens post altare, cantata Tertia, induunt se omnes planetis; et excalceati ordinantur in Processione ab archidiacono et subdiacono basilicæ et priore subdiaconorum, habentibus in manibus ferulas, et superius in aliis Processionibus est narratum, primicerio præsentante cum sua schola et suum officium exercente, sicut convenit in collecta; sicque processionaliter ecclesiam exeunt, cruce sancti Laurentii foris murum præcedente, et deinde cruce sanctæ Mariæ Majoris, quæ de consuetudine diei talis ad ecclesiam Lateranensem debet afferri; tertia fertur crux ejusdem ecclesiæ Lateranensis. Post has vero crux quotidiana domini papæ; sic autem feruntur ordinate usque ad sanctum Marcum.

64. Cum autem dominus papa venerit cum Processione ad ecclesiam sancti Clementis, ibi quiescit in lecto, superposito tapete et herbis circumquaque positis, quæ tamen fiunt a clericis ejusdem ecclesiæ sancti Clementis. Postquam vero quieverit, surgens vadit prædicto modo usque ad ecclesiam sanctæ Mariæ Novæ; ubi dum prædicto modo quiescit, unus de schola Crucis cantat litaniam. Surgens pergit prædicto modo usque ad ecclesiam sancti Marci, ubi, sicut superius scriptum est, requiescit. Et postquam pausaverit, surgit et memorato modo incedit usque ad locum qui Parion nuncupatur, cruce sancti Petri

quæ de consuetudine ipsa die apud sanctum Marcum debet afferri, post crucem sancti Laurentii, **204** et ante crucem sanctæ Mariæ Majoris in ordine præcedente. Ibi autem dominus papa prædicto modo quiescit, et post quietem incedit, sicut prius præmissum est, usque ad pontem sancti Petri; ibique modo prælibato quiescit, et ab illo loco surgens prætaxato modo incedit usque ad locum qui dicitur Cortina; et quiescit lecto ibi a schola virgarum prædicto modo aptato; surgensque accedit ad gradus ecclesiæ sancti Petri; et super gradibus vergens faciem ad orientem, primitus intrat ecclesiam, primicerio cum schola cantorum *Te Deum laudamus* cantante; factaque Oratione post *Te Deum laudamus* super rota in introitu quasi ecclesiæ, pergat ad secretarium; et ablutis pedibus ibi indutus, sicut moris est et alibi scriptum, ad altare pro Missa cantanda accedit.

65. Notandum siquidem quod unus de subdiaconis et alter de acolythis, juxta dispositionem prioris basilicæ, debent ire summo mane apud sanctum Petrum, et ibi cum uno de scrinariis existens scribere universa nomina ecclesiarum quæ cum crucibus ad eandem ecclesiam venerunt in Processione. Sciendum præterea quod unaquæque ecclesia, quæ eadem die pergat processionaliter apud sanctum Petrum, presbyterium habet de xxv lib. den. quæ de altari sancti Petri propter hoc accipiuntur. Universi vero mitrati xl sol. in presbyterio, qui similiter de prædicto altari habentur et inter omnes æqualis proportionis libramine dividuntur. Item cardinales mitrati solummodo cum primicerio et schola sua cantorum, et subdiaconorum, et schola crucis et acolythis x sol. habent eadem die de prædicto altari, qui taliter dividuntur a priori diacono cardinali, in cujus manu traduntur. Dat itaque in primis presbyteris cardinalibus xxii den. Deinde diaconis cardinalibus xxii den., postea subdiaconis xxii den., primicerio postmodum cum schola xxii den., scholæ vero crucium xxii den., ultimo acolythis x den. Ad hoc dominus papa habet xl sol. eadem die, et de eodem loco. Et notandum quod in omni statione apud sanctum Petrum habet dominus papa xl sol. de altari, quando celebrat Missam: etiam cardinales, subdiaconi, primicerius cum schola cantorum, schola crucis et acolythi præfatos x sol. si divisos in omni statione, etiamsi dominus papa interfuerit, et aliquis cardinalis celebraverit, ibi de eodem altari debent habere. Si vero dominus papa extra Urbem fuerit, et vicarius vel aliquis cardinalis **205** seu aliquis extraneus episcopus de mandato domini papæ interfuerit, ibique divina celebraverit similiter debent de eodem loco x sol. dari, et ille qui tunc sicut dixi, de mandato domini papæ celebraverit, x sol. recipit de ipso altari, quos dominus papa reciperet, si tunc celebraret divina. Prædicti vero x sol. qui mitratis dantur, etiamsi dominus papa fuerit extra urbem, de eodem loco ipsis, si interfuerint, exhibentur. Si autem in urbe fuerit, et non perrexerit in Processione seu celebratione, nihilominus habent. Clerici tamen Urbis semper habent prædictas xv

lib. sive dominus papa sit in Urbe, sive extra : seu cantaverit, aut non, quæ distribuntur ut inferius describentur.

66. Hoc siquidem nullatenus præmittendum, quod si forte ex quo toalea exponitur a capellanis super altare, aliquid oblatum fuerit papæ, ipsorum capellanorum est, nullo alio cum ipsis participante; et ita durat, donec ad altare pro Missa cantanda dominus papa accedat. Quidquid vero dominus papa, postquam accesserit ad altare, donec idem pronuntiaverit *Ite, Missa est*, super altare oblatum fuerit, sic dividetur. In primis dantur marescallis XII den. Et notandum quod in omni statione in qua dominus papa celebrat divina de oblationibus altaris apud sanctum Petrum tantumdem debent habere. In omnibus etiam stationibus aliarum ecclesiarum ubi dominus papa celebrat divina de oblationibus altaris, si quæ fiunt, post Evangelium domini papæ, prædictis marescallis dantur VI den. Quod si forte contigerit oblationem aliquam non esse, nisi illam quæ debet esse mappulariorum, marescalli ipsi de eadem oblatione VI den. habent. Si vero oblatio non affuerit, eleemosynarius dat eis de eleemosyna VI den. Quotiescunque dominus papa cantat, et quocunque loco cantet, quando non est statio, debet eisdem marescallis eleemosynarius de eleemosyna adare XII den. marescallis, sicut dictum est superius. Datur melior moneta primicerio, deinde de residuo datur sexta pars primicerio et scholæ cantorum; reliquæ vero partis medietas datur cardinalibus diaconis et subdiaconis, alia vero medietas capellanis solummodo. Missa vero de more cantata, dominus papa revertitur ad palatium; si vero camerarius voluerit, distribuet XXV libras in presbyterium suprascriptum. Sin autem, priori basilicæ et rectoribus urbis distribuendum committet, 206 illis qui interfuerant ad scribendum adjunctis.

67. De isto presbyterio dantur in primis sancto Petro XX sol. Sancto Joanni Lateranensi VI sol. Sanctæ Virgini Mariæ Majori V sol. Sancto Laurentio foris murum V sol.; unicuique cardinalium III sol., illis exceptis qui lectos suprascriptos in Processione parant, qui propter hoc XVI den. amplius habent. Unicuique diaconorum II sol., excepta sancta Maria Nova, quæ pro lecto ultra XII den. habet, et excepta ecclesia sancti Theodori, quæ pro lancea debet habere XII proves. Ultra unicuique monasterio extra Urbem II sol. Istis autem monasteriis in Urbe dantur III sol.: monasterio sancti Cæsarii, monasterio sanctæ Agathæ, monasterio Panispermæ, monasterio de Pallaria, monasterio sancti Cosmæ Transtiberim monasterio sancte Silvestri in Capite, monasterio in Capitolio, monasterio sancti Alexii, monasterio sancti Sabæ, monasterio Clivi Scauri, monasterio sancti Basilii, monasterio sanctæ Crucis, sanctæ Mariæ in Monasterio. Istis vero monasteriis et ecclesiis II sol.: monasterio Juliæ, monasterio sanctæ Bibianæ, monasterio Campi Martis, monasterio dominæ Rosæ, monasterio Tempoli, monasterio sancti Joannis portæ

Latinæ, monasterio Maximæ, monasterio Biberaticæ monasterio sancti Thomæ de Formis, monasterio Mirandæ, monasterio sanctæ Trinitatis, monasterio sancti Joannis de Insula, monasterio sancti Leonis monasterio sancti Cæsarii Monachorum, monasterio sancti Cyriaci. Istis ecclesiis XVIII den.: sanctæ Mariæ de Monticello, sancti Thomæ de Fraternitate, sanctæ Mariæ, sancti Thyphonis, sanctæ Mariæ Rotundæ, sancti Apollinarii, sancti Celsi. Istis capellis VI den.: sancto Vincentio, sancto Micheali, sanctæ Mariæ in Saxia, Lecto graduum, sanctæ Mariæ Synodochia, sanctæ Mariæ in Caterana, Salvatori Campi, sancto Paulo Aureolæ, sancto Anastasio Areolæ, sancto Quirico sancto Abacyro sanctæ Mariæ a Flumine, sancto Stephano de Pinea, Sancto Macuto, sanctæ Virgini Mariæ de Canella, sancto Laurentio Piscinulæ, sancto Laurentio de Mundasariis, sanctæ Mariæ in Petrochia, sanctæ Virgini Mariæ de Secundicerii, sancto Valentino extra urbem, hospitali, sancto Blasio de Mercato, Sanctæ Mariæ in Transpadina. Omnes autem aliæ ecclesiæ urbis singulariter debent habere VIII denarios.

207 XL. De Virgariis.

68. Virgarii debent habere pro lecto X sol. proves. Scholæ guidonum X sol. Scrinarii IX sol. Scriptorii XII den.

Rectores fraternitatis de rectoribus XII sol., qui tamen sibi a paucis retro temporibus hoc usurpavere. Ipsi etenim licet quandoque, sicut dictum est, presbyterium istud distribuatur, non debent aliquid inde recipere, nec etiam cantorum schola, mappularium, cubiculariorum, adextratorum, ostiariorum; neque ulla alia schola vel persona, excepto priore subdiaconorum cum acolythis, qui de presbyterio ecclesiarum, quando datur, ut supra dictum est, recipit manus, prout in antiquis rationibus Innocentii, Eugenii, Adriani et aliorum plurimum Romanorum pontificum scriptum plenarie invenitur.

XLI. Quid dominus papa facere debeat in Ascensione Domini.

69. In Ascensione dominus papa pergat ad Vesperas apud sanctum Petrum, et ibi debet jacere, omniaque facit et recipit cum camerario et cancellario, sicut scribitur in festivitate et dedicatione. In festo Pentecostes dominus papa pergat ad Vesperas ad sanctum Petrum, et ibi debet jacere, et omnia facit et recipit cum camerario et cancellario, sicut dicitur in festivitate et dedicatione sancti Petri.

XLII. Quid dominus papa debet facere in nativitate sancti Joannis Baptistæ.

70. In Nativitate sancti Joannis descendit dominius papa ad ecclesiam Lateranensem pro Vesperis celebrandis cum cardinalibus, et schola cantorum, et aliis, sicut scriptum est supra in Assumptione beatæ Mariæ; et talem ibi exercent solemnitatem, tam in Vesperis, quam de nocte, de consuetudine antiqua, qualem in prædicta beatæ Mariæ assumptione, hoc excepto, quod canonici ejusdem ecclesiæ Vigiliis dq-

mini papæ non intersunt. Cætera vero fiunt omnia sicut in prædicto festo beatæ Virginis Mariæ.

208 XLIII *Quid dominus papa facere debet in festo sancti Petri apostoli.*

71. In festivitate beati Petri dominus papa vadit ad ecclesiam cum cardinalibus, et schola et aliis, pro celebrandis ibidem Vesperis, sicut superius est enarratum; et remanet ibi et talem exercet solemnitatem, tam in Vesperis quam in nocte, qualem in prædicta Assumptione beatæ Mariæ; et de faculis in Vesperis et nocte, et de mappulariis et schola, et de omnibus aliis facit similiter. Notandum vero quod dominus papa debet habere duas aquaricias, clereti, et duas vini statim post Vesperas, ut bibat cum cardinalibus et aliis, et duas^b sacimas mortulæ, et pro implendo domini papæ saccone debet habere xviii proves., et camerarius debet habere unam aquariciam clareti; et, si cancellarius residet, debet habere aliam aquariciam. Sin autem, dominus papa ipsam habet. Hæc omnia de altari sancti Petri accipiuntur. De oblatione vero altaris et pedibus domini papæ ita fiet, sicut scriptum est in festo sancti Marci in litania majori. Hoc autem nullatenus est prætermittendum quod dominus papa post quartam lectionem vigiliæ descendit ad aream altaris, et inde extrahit thuribulum cum candela, quæ alia festivitate ibi a domino papa fuit reposita cum carbonibus et incenso; et postmodum thuribulum cum candela simili ibidem remittit.

XLIV. *Quid debet facere dominus papa in festo sancti Laurentii.*

72. In festivitate sancti Laurentii dominus papa vadit ad vespervas cum omnibus ordinibus, sicut supra dictum est in Assumptione beatæ Mariæ, et talem ibi exercet solemnitatem tam in Vesperis quam in nocte, de consuetudine antiqua qualem in prædicta Assumptione beatæ Mariæ, excepto quod primicerius scholarum non intersit. Cætera vero fiunt omnia sicut in prædicto festo beatæ Mariæ.

209 XLV. *Quid facere debet dominus papa in festo sancti Pauli apostoli.*

73. In festivitate beati Pauli dominus papa vadit cum cardinalibus pro ibidem celebrandis Vesperis; et cantatis, comedit ibi cum omnibus cardinalibus, et capellanis, et aliis ordinibus; et exercent ibi talem solemnitatem, tam in Vesperis quam in nocte, qualem in Assumptione beatæ Mariæ est enarratum. Cætera fiunt sicut in prædicto festo. Sciendum est quod in octava sancti Petri, omnia fiunt sicut in festo ejusdem sancti Petri, hoc excepto quod dictum est de thuribulo.

XLVI. *Quid dominus papa facere debeat in Exaltatione sanctæ Crucis*

74. In exaltatione sanctæ Crucis mense Septembri sanctissimus dominus papa cum cardinalibus intrat

^a Leo IV constituit, testante Anastasio, ut in basilica sancti Petri Vesperæ a cuncto clero et a schola in die natalis ejus psallerentur.

^b Onufrio duas salmas mortellæ. De salma superius dictum; quid autem sit mortella seu mortula, aliis

basilicam sancti Laurentii in mane; ubi trahens reliquias apostolorum Petri et Pauli, et lignum sanctæ Crucis, et osculans porrigit eas cardinali deferendas ad ecclesiam sancti Silvestri; et dominus papa cantat *te Deum laulamus* cum cardinalibus in basilica, et capellanis. Primicerius cum schola extra basilicam sancti Silvestri stant cantantes antiphonas de Laudibus cum Psalmis et *Benedictus*: et dominus papa dicit Orationem. Ante portam in tabula quadam ab ostiariis posita, et mappis sive toaleis honorabiliter, sicut convenit, cooperta, deponunt reliquias ipsas; et adoratis ipsis primitus a papa et cardinalibus adorantur postmodum ab omni populo in eodem loco. Et interim Prima a papa et cardinalibus ibidem cantatur; et postquam adoraverunt dominus papa et cardinales ibidem parati, prout supradictum est in aliis Processionibus, junioribus presbyteris cardinalibus reliquias ipsas portantibus, ascendunt per gradus scalæ, et sic perviam communem pergunt processionaliter usque ad ecclesiam sancti Joannis Lateranensis.

75. Notandum quod canonici Lateranenses veniunt obviam domino papæ usque ad gradus scalæ cum cruce, primicerio cum schola cantorum cantante. Reliquiis a portatoribus super altare positus, dominus papa pergit ad secretarium, et **210** cantat Tertiam; et indutus pergit ad altare, et celebrat divina. Et post celebrationem cum reliquiis revertitur ad basilicam per palatium. Et notandum quod dominus papa et cardinales in omnibus aliis Processionibus, præter istam, pedibus excalceatis incedunt. Sciendum etiam quod Processio tantum fit in hac die, et non in inventione ejusdem sanctæ Crucis, quæ est in mense Maio.

XLVII. *Quid dominus papa facere debeat in Dedicacione ecclesiarum sanctorum Petri et Pauli.*

76. In Dedicacione ecclesiarum Petri et Pauli dominus papa vadit cum cardinalibus in vespervas ad ecclesiam sancti Petri. Quibus cantatis, dominus papa ibi remanet atque jacet, et in propria persona debet in nocte cantandis Vigiliis interesse; et talem ibi exercet solemnitatem, tam in vespervis quam in nocte, qualem in prædicta Assumptione gloriose Virginis Mariæ; hoc addito, quod dominus papa debet habere de altari duas aquaricias clareti, et duas vini; et unam camerarius, et quartam cancellarius. De oblatione vero altaris ad pedes domini papæ ita fiet, sicut scriptum est in festivitate beati Marci; et debet habere papa iv fascios mortulæ pro camera sua, et iv pro camera sua camerarius, et xii de pro implendo sacrone domini papæ, et iii sol. pro lignis in camera domini papæ; et, sicut præmissum est in festo ejusdem sancti Petri, accipiuntur omnia hæc de altari.

divinandum relinquo. Infra, num. 75, legitur. *set fascios mortulæ pro camera sua*; Onufrio *mortellæ*.

^c Quomodo hanc crucem Sergius papa primus invenit, Anastasius tradit.

XLVIII. *Quomodo debeat summus pontifex eligi; et sive eligatur in Urbe, seu electus et consecratus, velectus et non consecratus ad Urbem accedat, quid faciendum postmodum sit.*

77. Mortuo Romano pontifice et sepulto, omnes cardinales ad propria revertuntur secundum antiquam consuetudinem. Secunda vero die conveniunt in ecclesia, et Missa mortuorum cantata, omnes similiter secundum consuetudinem antiquam recedunt. Tertia autem die iterum omnes in ecclesia congregati, Missa sancti Spiritus ibidem primitus celebrata, tractant de electione; et perscrutata omnium cardinalium voluntate ab aliquibus de ipsis, in quem major et melior pars, convenerit cardinalium, prior diaconorum ipsum de pluviali rubeo **211** ammantat, et eidem electo nomen imponit; ipsumque deinde duo de majoribus cardinalibus adextrantusque ad altare; ubi prostratus adorat, primicerio cum schola cantorum et cardinalibus cantantibus *Te Deum laudamus*; quo finito, ab episcopis cardinalibus ad sedem ducitur post altare, et in ea, ut dignum est, collocatur. In qua dum sedet electus, recipit omnes episcopos et cardinales, et quos sibi placuerit ad pedes, postmodum ad osculum pacis.

78. Surgensque de sede ducitur a cardinalibus ad sedem lapideam, quæ sedes dicitur stercoraria, quæ est ante porticum basilicæ Salvatoris patriarchatus Lateranensis; et in ea eundem electum ipsi cardinales honorifice ponunt, ut vere dicatur: *Suscitat de pulvere egenum, et de stercore erigit pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium gloriæ teneat.* Post aliquantulum stans juxta eandem sedem, electus accipit de gremio camerarii tres pugillatas denariorum, et projicit, dicens: *Argentum et aurum non est mihi ad delectationem; quod autem habeo, hoc tibi do.* Tunc autem accipit ipsum electum prior basilicæ Salvatoris patriarchatus Lateranensis, cum uno de cardinalibus vel uno de fratribus suis. Venientibus autem per eandem porticum juxta ipsam basilicam Salvatoris exclamatur: *Dominus a Cælestinum sanctus Petrus elegit.* Sicque ducitur ab illis usque ad gradus portæ, quæ videlicet porta est in introitu palatii venientibus de ecclesia ad palatium ipsum; ibique judices eundem electum accipientes, ducunt eum per palatium usque ad basilicam sancti Silvestri.

79. Ubi vero ventum est ante basilicam ipsam, super cujus arcum, qui sustentatur de duabus columnis porphyricis, est imago quædam Salvatoris quæ a quodam Judæo percussa olim in fronte sanguinem emisit, sicut hodie cernitur; idem electus sedet ad dexteram amini sede porphyrica, ubi prior basilicæ sancti Laurentii de Palatio dat ei ferulam, quæ est signum regiminis et correctionis et claves ipsius basilicæ et sacri Lateranensis palatii quia specialiter Petro principi apostolorum data est potestas claudendi et aperendi et ligandi atque solvendi, et per ipsum apostolum omnibus Romanis pontificibus: et cum ipsa

A ferula et clavibus accedit ad alteram sedem similem, et ejusdem lapidis, et tunc reddit eidem priori tam ferulam quam etiam ipsas claves. In qua dum aliquantula mora **212** quiescit, cingitur ab eodem priore zona rubea de serico, in qua dependet bursa purpurea in qua sunt **xii** sigilla pretiosorum lapidum, et muscus. Qui siquidem electus in illis duabus sedibus sic sedere debet, ac si videatur inter duos lectulos jace-re, id est ut accumbat inter principis apostolorum primatum Petri, et Pauli doctoris gentium prædicationem. In zona notatur continentia castitatis, in bursa gazophilacium, quo pauperes Christi nutriantur et viduæ. In **xii** sigillis **xii** apostolorum potestas designatur; muscus includitur ad percipiendum odorem, ut ait apostolus: *Christi bonus odor sumus Deo.* In qua secunda sede dum sedet electus, recipit omnes officiales palatii ad pedes, et postea ad osculum; et deinde sedens ibidem recipit de manu camerarii denarios argenteos val. **x** sol. proves., et projicit eos super populum; et hoc facit tertio, dicendo: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi.*

80. His peractis, ducitur per ipsam porticum sub iconas sanctorum Petri et Pauli apostolorum, quæ per mare Romam venerunt nullo ductore, et intrat basilicam sancti Laurentii, in qua postquam peregerit prolixam ante proprium et speciale altare Orationem, pergit ad papalem cameram; ubi cum sua voluntate pausaverit, vadit ad mensam.

81. Post hæc autem in proxima die Dominica electus cum omnibus ordinibus sacri palatii et nobilibus Romanis vadit ad ecclesiam beati Petri: ubi ad altare majus, prout in Ordine continetur, ab episcopo Ostiensi specialiter et aliis episcopis de curia consecratur, hoc addito, quod si forte episcopus Ostiensis præsens non fuerit, archipresbyter Ostiensis seu Veliternus interesse debet consecrationi. Qua consecratione finita, priores sancti Laurentii sacri palatii ponit palleum super altare, quod ipse prior propria manu debet parare; et statim archidiaconus cum secundo diacono dant in manu pontificis, et solus archidiaconus dicit pontifici: *Accipe palleum, plenitudinem scilicet pontificalis officii, ad honorem omnipotentis Dei et gloriosissimæ Virginis ejus genitricis, et beatorum apostolorum Petri et Pauli et sanctæ Romanæ ecclesiæ; et nihil aliud.* Statimque ipse archidiaconus cum priore basilicario aptat idem palleum super pontificem; et intromissis spinulis aureis tribus ante. et retro, et sinistro latere, in capite quarum sunt innixi tres hyacinthini lapides; et sic ornatus accedit pontifex ad altare, et ibi celebrat honorifice **213** Missam. Et notandum quod laudes ab archidiacono cum cardinalibus et subdiaconis et scrinariis, epistola Latina cum Græca, et Evangelium Latinum cum Græco, et omnes aliæ solemnitates tunc fiunt, sicut in feria secunda post Pascha.

^a Hinc patet librum hunc tempore Cælestini III scriptum fuisse,

82. Missa autem celebrata, revertitur ad palatium coronatus cum processione et honore arcuum, representatione legis a Judæis, et thuribulorum a clericis Romanis, et jactibus totidem, et tanta quantitate factis, sicut in prædicta secunda feria post Pascha. Sciendumque quod cardinales omnes Græci, primicerius cum schola cantorum, præfectus, senatores, judices et advocati, scrinarii, præfecti navales, schola crucium, et capellani tale presbyterium et taliter datum accipiunt, quale in die Paschæ superius nominatum recipiunt; subdiaconi autem singuli singulos melequinos habent, quod tamen non fit in aliqua prædictarum solemnitate. Non dantur enim eis, sicut ibidem scriptum plenius invenitur, etiam si xxx vel amplius essent, xii melechini. Universæ etiam scholæ palatii, clericis Romanis pro thuribus, Judæis pro representatione legis, laicis Romanis pro arcu, tale presbyterium datur, et taliter, quale datur in coronationibus aliis domini papæ. Pincerna insuper et marescalcus tam de comestione, quam de aliis donariis remunerantur similiter, excepto quod capita porcorum aptata non habent, neque claretum. Familia quoque et curiales presbyterium habent juxta camerarii voluntatem.

83. Si vero electio facte est in ecclesia sancti Petri, post nominationem ducitur electus a duobus cardinalibus cantando *Te Deum laudamus* ad altare; ubi prostratus postquam adoraverit, ponitur in sede post altare, et ibi episcopos et cardinales, et quos sibi placuerit, recipit ad pedes, et postmodum ad oscula pacis. Et proxima die Dominica sequenti consecratur ibidem, cantata Missa cum solemnitate superius nominatis; et coronatus revertitur ad palatium factis omnibus aliis, sicut est superius enarratum, per ordinem. Antequam intrat palatium, descendit ad sedem stercoratam; ibique sedens, prout moris est, et faciens jactum ter replicatum, sicut superius dictum est, accipitur a cardinalibus, et ducitur per porticum ipsam ad ecclesiam basilicæ Lateranensis; et ascendens sedem post altare, recipit canonicos ejusdem ecclesiæ ad pedes, et **214** deinde ad osculum pacis. Quo facto, pergit ad palatium usque ad sedem sancti Silvestri; ibique sedet, et facit omnia in eodem loco et in antea, sicut dictum est superius, ordinate.

84. Si autem extra Urbem fuerit electus, et non consecratus, omnia fiunt ordine supradicto, sive fiat descensus et consecratio ejusdem electi in ecclesia sancti Petri, seu in ecclesia Lateranensi idem electus descendat. Quod si electus et consecratus fuerit extra Urbem; et a porta Lateranensi venerit ad Urbem omnes Romani clerici occurrunt ei extra Urbem induti, cum crucibus et thuribus, in Processione; et sic intrat ecclesiam Lateranensem, et fiunt alia omnia, sicut superius est enarratum, hoc excepto, quod cum descenderit ad sedem stercoratam, et per porticum vadens ecclesiam Lateranensem intraverit non statim ascendit ad altare seu ad sedem; sed veniens interius ex choro majori ante cruces, finito *Te*

A *Deum laudamus*, dicit *Adjutorium nostrum in nomine Domini*, etc. *Benedictio Dei Patris et Filii*, etc. *Benedictio Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti descendat super vos, et maneat semper*. Hoc facto, ducitur ad altare, et prostratus orat; qui postquam oraverit, sedem majorem ascendit, et ibi canonicos ejusdem ecclesiæ ad pedes recipiet et ad osculum pacis. Si vero descenderit ad ecclesiam sancti Petri consecratus, omnia fiunt sicut in ecclesia Lateranensi, hoc excepto, quod ibi non est sedes stercorata. Et proxima die sequenti, celebrata Missa, non coronatus revertitur ad palatium. Antequam intret ecclesiam, descendit ad sedem stercoratam; ibique sedens, prout est moris, et faciens jactum, sicut superius est narratum, accipitur a priore Lateranensi et cum uno cardinale, et ducitur per porticum ad ecclesiam, et omnia fiunt sicut superius est notatum.

85. Sciendum vero quod presbyterium scholarum non ita datur, sicut si fuerit consecratus in Urbe. De presbyterio enim eorum tunc medietas rescatur, exceptis Judæis et clericis Urbis, et adextratoribus. Præterea senatores Urbis dominum papam debent adextrare, sive venerit consecratus, sive non consecratus, a porta civitatis usque ad locum ubi fuerit descensus, sive descenderit ad ecclesiam Lateranensem, sive ad ecclesiam beati Petri; in remuneratione cujus servitii x sol. pro equo debent habere. Verum tamen schola adextratorum debet habere xx sol.

215 *Juramentum senatorum Urbis.*

C 86. «Ego N. urbis Romæ senator ab hac hora in antea fidelis ero tibi domino meo papæ Urbano. Non ero in facto, neque in consilio, neque in consensu, ut perdas vitam, aut membrum, aut capiaris mala captione. Consilium quod mihi credes per te, vel per litteras aut nuntium, me sciente ad damnum tuum nulli pandam. Tuum certum damnum si scivero, pro posse meo illud impediam. Quod si per me impedire non potero, illud tibi significabo per me ipsum, vel per litteras aut nuntium, seu talem personam de qua pro certo credam quod illud tibi debeat fideliter insinuare. Papatum Romanum et regalia beati Petri quæ habes ad retinendum et defendendum, quæ vero non habes, ad recuperandum, et recuperata ad retinendum et defendendum, contra omnes homines adjutor ero secundum posse ac scire meum; nominatum autem sanctum Petrum, urbem Romanam, civitatem Leoninam, Transtyberim insulam, castellum Crescentii, sanctam Mariam Rotundam, senatum, monetam, honores et dignitates Urbis, portum Ostiensem, et tenimentum Tusculani, et generaliter omnia regalia intra Urbem et extra. Cardinalibus, familiis tuis, et eorum venientibus ad Romanam ecclesiam, morantibus apud eam, et recedentibus ab ea, plenam et veram securitatem præstabo. Hæc omnia juro me observaturum bona fide, sic me Deus adjuvet et hæc sancta Dei evangelia.»

87. Cum datur procuratio, si fuerit cancellarius de parte cardinalium, recipiat de duobus cardinali-

bus, sive in denariis, sive in victualibus detur; si vero non fuerit cancellarius, de tota procuracione communiter de parte domini papæ et cardinalium pro duobus cardinalibus cancellaria recipiat, si detur in victualibus. Sed si detur in denariis, tunc cancellaria pro uno tantum cardinali recipiat, sed de parte tantummodo cardinalis.

XLIX. Ordo^a ad benedicendum imperatorem, quando coronam accipit.

88. « In nomine Christi promitto, spondeo atque polliceor **216** ego N. imperator, coram Deo et beato Petro, me protectorem,^b et defensorem esse, » etc.

89. Dehinc Orationem primam debet dicere Albanensis episcopus ante portam argenteam basilicæ sancti Petri.

Oratio. — *Deus, in cujus manu corda sunt regum, inclina ad preces humilitatis nostræ aures misericordiæ tuæ, et imperatori nostro N. famulo tuo regnum tuæ appone sapientiæ, ut, haustis de tuo fonte consiliis, et tibi placeat, et super omnia regna præcellat,* etc.

Orationem vero secundam debet episcopus Portuensis recitare inter ecclesiam beati Petri in medio rotæ.

Oratio. — *Deus, inenarrabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex utero fidelis amici tui patriarchæ nostri Abraham prælegisti regem sæculis futuris, tu præsentem regem hunc cum exercitu suo per interventionem omnium sanctorum tuorum uberi Benedictione locupleta, et in solium regni firma stabilitate connecte. Visita eum, sicut Moysen in rubo, Jesu Nave in prælio, Gedeon in agro, Samuelem in templo, et illi eum Benedictione..... ac sapientiæ tuæ perfunde, quam beatus David in Psalterio, Salomon filius ejus, te renuntiante, percepit cælo. Sic ei contra acies inimicorum lorica, in adversis galea, in prosperis..... in protectione clypeus sempiternus. Præsta ut illigentes teneant fidem,*

^a Fusior et distinctior est Ordo apud Onufrium Panvinium; at satius visum est Codicem nostrum, uti jacet, exhibere.

proceres sui habeant pacem, diligant charitatem, abstineant se a cupiditate, loquantur justitiam, custodiant veritatem; et ita populus ille..... coalitus Benedictione æternitatis et semper maneant tripudiantes in pace victores, quod ipse præstare dignetur.

90. Deinde vadit ante confessionem beati Petri apostoli, et prosternat se pronum in terram; et archidiaconus faciat litaniam. Qua finita, episcopus Ostiensis ungat ei de oleo exorcizato brachium dextrum et inter scapulas, et dicat hanc Orationem.

*Dominus Deus omnipotens, cujus est omnis potestas et dignitas, te supplici devotione atque humillima prece deposcimus ut huic famulo tuo prosperum imperatoriæ dignitatis concedas effectum, ut in sua dispositione constituto **217** ad regendam Ecclesiam tuam sanctam nihil ei præsentia officiant, futuraque non obstant; sed, inspirante sancti Spiritus dono, populum sibi subditum æquo justitiæ libramine regere valeat, et in omnibus operibus suis te semper timeat, tibi jugiter placere contendat. Per Dominum,* etc. Sequitur alia Oratio. *Deus Dei Filius Jesus Christus Dominus noster, qui a Patre oleo exsultationis accinctus est præ participibus suis, ipse per præsentem sacri unguinis effusionem Spiritus Paraleti super caput tuum infundat Benedictionem, eandem usque ad interiora cordis tui penetrare faciat; quatenus hoc visibili et tractabili dono invisibile percipere, et temporali regno justis miserationibus assecuto æternaliter cum eo regnare merearis qui solus sine peccato vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus,* etc.

91. Demum vero pontifex Romanus sursum altare imponit ei diadema, in eo dicens: *Accipe signum gloriæ, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut, spreto antiquo hoste, spretis que contagiis vitiorum omnium, sic judicium et justitiam diligas, et ita misericorditer vivas, ut ab ipso Domino nostro Jesu Christo in consortio sanctorum æterni regni coronam percipere merearis. Qui cum Patre et sancto Spiritu vivit, etc.*

^b Eadem fere verba ab Henrico I imperatore dicta refert Ditmarus initio lib. vii.

IN CHRISTI NOMINE AMEN.

Breve recordationis, de consuetudine altaris sancti Salvatoris, quid scilicet clericis ejusdem ecclesiæ, vel ipsi ecclesiæ competat, de medietate scilicet episcoporum.

In primis in Nativitate Domini ecclesia debet condiri^b, et duo paria facularum, unum ante altare, et aliud in lectorio; et quatuor denarii mansionariis dari debent.

In festo sancti Joannis evangelistæ ecclesia conditur; et una aquaricia olei ad fontes; et quod supererit sit ecclesiæ; et duodecim denarii Papienses clericis, et vinum ad potandum ante vigiliam; et tria paria facularum, unum clericis, et aliud acolythis; et si desunt acolythi, sunt clericorum ecclesiæ; **218**

^a Hoc ex Codice Cencii eruit Onufrius, nosque ex ipso Onufrio.

^b Nempe suffitu et odoribus, ut quidem videtur,

D aliud ad Missam.

In Dominica prima Quadragesimæ ecclesia debet condiri; et quatuor denarii mansionariis, et par facularum ad Missam; si residua sunt de [Forte] pro clericis, et deest acolythus.

A Dominica prima usque in octavam Pentecostes quotidie debent habere mansionarii unum^c caput de communi; in sabbato vero pro emundatione ecclesiæ tria capita.

Feria quarta in hebdomada quarta, quando clerici

^c Petrus Mallius supra, tria capita, tres monetas interpretatur.

vadunt cum cruce per cœmeteria ad sanctum Paulum et ad sanctam Anastasiam, totum altare est clericorum, donec crux egreditur et deportatur; aut, si clericis placuerit, panem, et vinum, et pisces inde habeant ad cœnam.

In Dominica Palmarum condiatur Ecclesia; et quatuor denarii mansionariis, et par facularum ad Missam.

In Cœna Domini similiter etiam quatuor denarii mansionariis, et unum pro ablutione ampullarum et alia præparatione.

In Sabbato sancto par facularum ad Missam, et pretium mundationis paradisi et chrismatis, et porticus clausæ, et ecclesia condiatur.

In die sancto Paschæ par facularum ad Vesperas. Feria secunda similiter. Sabbato in Albis debet condiri ecclesia; et par facularum ad Missam; et quatuor denarii mansionariis.

In litania majori, donec crux vadit et redit, totum altare sit clericorum, unde debent habere pisces feria tertia, panem et vinum, ova et caseum.

In Sabbato sancto Pentecostes par facularum ad Missam; et unum denarium illis qui flores super dominum papam jactant; et ecclesia condiatur more solito.

In Nativitate sancti Joannis Baptistæ ecclesia principaliter condiatur; et duodecim denarii, et una libra olivani, et unum rotulum de cereis Græcis, et xviii denarii cantoribus, et una aquaricia olei ad fontes, et septem paria facularum, et unam libram pro pari, unum acolythis, aliud Græcis; aliud ante altare ad fontes, alia vero ad Missam; quæ omnia sunt clericorum, si curia deest; et quatuor denarii mansionariis, **219** et vinum ad potum^b ante vigiliam omnibus clericis, Græcis et Latinis.

In vigilia sancti Petri vinum ad potum clericis ante vigiliam. In vigilia sancti Pauli similiter. In vigilia sanctorum Pancratii et Venantii martyrum, sanctarum Rufinæ et Secundæ similiter.

In Assumptione sanctæ Mariæ ecclesia conditur; et vinum ante vigiliam clericis, et sex paria facularum, et quatuor denarii mansionariis.

In vigilia sancti Laurentii vinum ante vigiliam.

In Decollatione sancti Joannis ecclesia condiatur et vinum ante vigiliam.

In Exultatione sanctæ Crucis ecclesia condiatur; et par facularum ad Missam, quatuor denarii mansionariis, et vinum clericis; et ab ista festivitate usque in octavam sancti Martini quotidie mansionarii habent duo capita.

In solemnitate sancti Salvatoris ecclesia debet condiri; et sex paria facularum unum cubiculariis, aliud acolythis; aliud ante altare, aliud in lectorio; aliud ad Missam, aliud clericis; et duodecim denarii clericis, et quatuor mansionariis; et una aquaricia vini ante vigiliam; et omnia residua facularum de

^a Hic cœna una vocatur una illa refectio quæ in Quadragesima sumenda erat ad Vesperam.

^b Sic in vigiliis passim datur vinum ante vigiliam,

A nocte et de Missa sunt clericorum, si acolythi desunt

Per totum annum debet habere ecclesia de medietate altaris, videlicet episcoporum, oleum quotidie ad xv lampades, una ad absidam, vii ante altare, una ante grandem imaginem super columnas æreas, quinque in crate, una ante imaginem sanctæ Mariæ, quæ est super horologium. Et funes ad appendendum candelas, et tintinnabula ænea, et olibanum, quotidie ad Missas, et in nocte candelas ad lectiones et Psalmos et accendendas lampades, et quærendum (sic) ecclesiam sufficienter. Et in omnibus stationibus, quando dominus papa descendit celebrare Missam, subministratur de altari vinum ad sacrificium et communicandum; et tunc oblatio altaris desuper est scholarum, et inferius clericorum ecclesiæ. Omnes^c cinturæ, tam altaris, quam imaginum, clericorum sunt.

220 Consuetudo etiam est clericorum, ut quando curam faciunt altari, secundum tempus procurentur, et inde accipiant denarium unum Papiensem. Pro abluendis quoque vel resarciendis pannis vel cortinis ecclesiæ, clavibus et ostiis, pretium datur de altari de medietate episcoporum. Omnes lampades et baciles canonicorum sunt. Omnes oblationes quæ veniunt ad manus episcopi hebdomadarii altaris majoris medietas est ipsius episcopi, et medietas canonicorum, præterquam de pane et vino, quod est canonicorum.

In Natale Domini de medietate episcoporum duas laumas [*Fortè saumas*] de meritis pro ecclesia, et similiter in Resurrectione, Natali sancti Joannis Baptistæ, et festo sancti Salvatoris.

Aliud scriptum recentius.

In nomine Domini amen. Anno 1232, indict. 5. conventio talia facta est inter Lateranensem ecclesiam, et primicerium et schola cantorum, quod ipse in festo sancti Joannis Baptistæ cum decem cantoribus veniat dictus primicerius, ita quod ipse sit undecimus, et officiant ecclesiam in vigilia, Matutinis et Missa; et procurabuntur ipsi et duo eorum servientes decenter et honeste in illis cibariis quibus conventui serviatur in ipsa die; et pro sua mercede recipient sextam partem oblationum majoris altaris, duntaxat in spatio quo Missa celebratur, super illud cadentium.

Insuper ipse primicerius recipit ab ecclesia ii solidos Provisinorum senatus pro mercede^d; et unusquisque canonicorum xii denarios, computatis in præsentem summa denariis illis qui dantur cantoribus pro responsoriis. Hoc autem utraque pars observare tenetur in omnibus illis festis quæ Lateranensis ecclesia voluerit prædicto ordine celebrare, et ad ea primicerium cum schola duxerit invitandos. Sed in omnibus stationibus Lateranensis ecclesiæ primicerius et schola, etiam non invitati, venire debent ad

quod cœnulæ nostræ quoddam præludium est.

^c An cinturæ? pro illis ornamentis quibus cingunt imagines.

serviendum in officio Missæ tantum, pro sua mercede nihil aliud pecepturi, nisi sextam partem

A oblationum majoris altaris tantum, sicut supra scriptum est.

ORDO ROMANUS XIII,

VEL

CÆREMONIALE ROMANUM

Editum jussu GREGORII X.

221. 1. Quia omni potentatui vita brevis, idcirco sæpe contingit quod Romani pontifices, qui in subcœlesti hierarchia primatum obtinent, infra breve temporis spatium vitam finiant, et carnis ergastulo de isto ad libertatem transeant supernorum. Et cum talis ac tanta hierarchia non debeat esse acephala quasi monstrum, sanxerunt proinde patres sancti ut, defuncti præsidis corpore ecclesiasticæ tradito sepulture, per viam canonicam defuncto præsidi substitueretur alius qui tanto præsit oneri et honori. Verum quia circa modos et formas qualiter se habere debeat ecclesia erga hujusmodi substituendos, cui quando aliqui in diversis majoribus ordinibus ecclesiasticis constituti ad onus hujus assumantur, frequenter existit dubitatum; propter hoc sanctissimus pater, et communis dominus, dominus noster papa Gregorius X, qui olim in diaconatus ordine constitutus existit ad ejusdem pontificatus apicem dignitatis, volens per ea quæ circa ipsum acta sunt dubitationes hujusmodi amputare; ad cautelam præsentium et memoriam futurorum hæc quæ sequuntur in scriptis fecit redigi, et brevis styli officio exarari.

2. Siquidem in primis Romana Ecclesia pastore vacante, ille qui fuerit concorditer ab omnibus cardinalibus, vel a duabus partibus electus in papam ab universali Ecclesia Romanus pontifex habeatur; qui si fuerit absens, vel de collegio cardinalium non fuerit, ad locum in quo cardinales sunt in consistorio venire debet vocatus; ipse coelectionis de se facit consensum præsentem. Prior diaconorum exiit eum cappam seu chlamydem qua utitur, et ponit ei, si non habet, albam Romanam, camisiam, et orarium ad modum presbyteri **222** super humeros, si est presbyter: vel super lævam partem, si est diaconus, et non in presbyterii ordine constitutus; et postea ponit ei mantum, et: *Investio te de papatu Romano, ut præsis Urbi et orbi*; et traditei etiam annulum quo uti consueverunt prædecessores ipsius, et ei mitram competentem ipsi super caput imponit; et petens ab eo, quo nomine vocari velit, et ipsum eo nomino quo ei placuerit vocabunt. Quo facto, facit eum sedere in sede seu in faldistorio, et depositis communibus calceis, si habentur rubea calceamenta papalia, calciantur eidem; et sic cardinales omnes per ordinem, primo episcopi, secundo presbyteri, tertio diaconi veniunt coram eo flexis genibus; et idem electus ipsos ordinate ad pedem recipit et ad pacis osculum, necnon et omnes alios capellanos suos, et cæteros clericos et laicos venientes ad ejus reverentiam, in-

fimos, mediocres et majores. Quibus expeditis, cruce præeunte papali, processionaliter ducitur a cardinalibus et a tota curia ad cathedralem, vel aliam majorem ecclesiam loci, in quo est curia, si locus in quo eligitur civitas non existit; in qua ecclesia ad altare ducitur, et ante ipsum altare orat diutius prostratus; et dum orat, *Te Deum Laudamus* ab omnibus clericis decantatur; quo decantato, prior episcoporum dicit *Pater noster*, et suffragia consueta, et Orationem, *Omnipotens sempiternus Deus nuper electo nostro*. Qua finita, idem electus surgit ab Oratione, et dicit *Sit nomen Domini benedictum*, et facit Benedictionem.

3. Qua expleta, revertitur, osculatur altare, et ut ordinate venit ad ecclesiam, sic redit ad cameram suam, et signando semper in eundo et redeundo; et postquam redierit ad cameram, deponit pluvialem et mitram, et assumit rubeum mantellum, et habere debet caligas de rubeo panno sine pedulibus et cum stafilibus, et infulam rubeam de scarleto; et postea parvos calceos de panno eodem, et calceos religiosos usque ad medium de corio rubeo, et tunicas et vestes de scarleto, et desuper pannos albam camisiam, et erit subcinctus cingulo de serico rubeo super camisiam; et ipsa camisia erit ita longa, quod elevata competenter super ipsum cingulum reflectatur.

4. Idem vero electus, in quocunque ordine fuerit, si scribat aliquas litteras alicui ante suam consecrationem, bullare faciet litteras ipsas cum illa parte bullæ in qua sunt capita apostolorum ex una parte; ex altera vero erit plana, cum **223** nondum sit consecratus in papam; et in salutatione scribit nomen suum sic, *G. electus servus servorum Dei, dilect., etc., salutem et apostolicam Benedictionem*. Addit in fine ante datam litterarum: *Nec quod bulla exprimens nomen nostrum non est appensa præsentibus, quia ante consecrationis et Benedictionis nostræ solemniam non transmittitur his quæ fiunt, hactenus in Romanos electi pontifices consueverunt bullam habere ante suæ consecrationis munus medium hujusmodi observare*. Et post dat. in tali loco. etc., hujus manu, *suscepti a nobis apostolatus officii anno primo*. Et pœnitentiarii dicunt in data suarum litterarum: *Datum etiam anno primo præsulatus domini episcopi papæ electi in Romano pontificatu*.

5. Idem autem electus, in quocunque ordine constitutus, promovebitur ad majores ordines secundum formam, qua alii ordinantur; hoc tamen salvo, quod ipse electus amictu et alba indutus, et cingulo subcinctus, cum manipulo tantum, si est subdiaconus; si vero est diaconus, cum stola super lævam partem

sedebit in faldistorio suo, tenens mantum suum, pluviale non indutum, sed post collum et mitram in capite ipso congruam; et sic debet ordinari. Ordinator venit coram ipso et Orationes debitas dicet, et alia faciet quæ in ordine quem confert fieri consueverunt. Et attende quod dum idem electus ordinatur diaconus cardinalis et subdiaconus cappellanus assistent ei lavando manus et induendo sicut alias fieri consuevit, dum papa celebrat; et erunt induti vestimentis sacris et debitis, et eidem electo postmodum duo debent assistere diaconi cardinales qui ei serviant, ut est moris; et isti etiam vestibus sacris congruis erunt vestiti, etsi alii cardinales cujuscunque ordinis non essent induti. Ordinator vero habebit suos ministros, qui ei in subdiaconi et diaconi habitu ministrent. Et hæc de ordine.

6. Quo electo ad ordinem ordinato, post susceptum ordinem, et vestimentis ordinibus debitis receptis, mantum sive pluviale, sicut dictum est, post collum resumet; et cum venerit ad horam coronandi, ordinatus ad ipsum ordinatorem ad altare venit, et ordinator eum reverenter coronabit; et sic omnibus peractis et reverenter Missa expleta, ipse electus dicit *Sit nomen Domini*, et facit Benedictionem; qua dicta, ordinator ter dicit eidem electo *Multos annos*, flectendo ter genua coram eo, ut est moris; et altiori vose semper dicendo. **224** Idem electus nullum servitium in altari faciet ordinatori, nec epistolam, nec Evangelium cantabit, nec ante receptionem ordinis diaconatus dicitur illa postulatio, *Postulat mater ecclesia nostra*, etc. Illa petitio non est necessaria in papa, quia scimus per omnia esse dignum; nec etiam cum promovetur ad ordinem presbyterii eadem postulatio dicitur; sed cum ordinem presbyteratus ordinari debet, induetur cum ea solemnitate qua dictum est, habendo stolam super humerum, et manipulum in brachio; nec tamen habebit tunicellam, nec dalmaticam; nec calciabitur sandalibus, nec habebit pectorale, nec fanonem, sed solum amictum et albam; et fiet litania ut consuevit. Et demum ordinator coram ipso stans ordinat eum more consueto in aliis, et manus oleo sancto inungit, imponendo ei primo manum; et omnes presbyteri cardinales, qui assistunt, similiter; et ponit ei casulam, reflexo ei primo orario, ut est moris, super utrumque humerum; quibus omnibus, ut in ordinatione presbyterorum continetur, peractis, et casula ei extensa ad dorsum per ordinatorem, et peracta a ministris, idem electus lavabit manus suas cum mica panis, ut moris est. Quo facto, reclipit ad pedem et osculum omnes episcopos, presbyteros, et diacones cardinales, nec non et alios prælatos, qui adsunt, in ordine suo; quo facto cantatur Evangelium; quo cantato, idem electus osculatur sibi delatum Evangelium, ut est moris; et post dictum *Dominus vobiscum*, et *Oremus*, per ordinatorem, idem ordinator venit coram eodem electo, et recipit de manu ejus duos magnos panes, duas phialas vini, et duo torticia, osculando ei manum; quo facto, redit ad altare ordinator

et ordinatus, et unus presbyter cardinalis eidem electo ordinato servit de libro in altari in Missa, docendo et instruendo ipsum. Eodem tempore debito, postquam ordinator coronaverit, præfatus electus de manu ordinatoris super altare coronabitur, et omnia rite agentur usque ad finem Missæ. Qua finita, ordinator dicit *Multos annos*, ut dictum est. *Sit nomen Domini Benedictum* præcinetur per ipsum electum prout superius est expressum; quo facto idem electus exuetur reverenter, ut moris est, dicendo Psalmos debitos, scilicet, *Benedicite. et Laudate Dominum* Antiphona trium puerorum. Et ordines hujusmodi recipiet presbyteris omnibus præsentibus, et a quocunque episcopo sibi placuerit, **225** cardinale, sive alio. Totum hoc agetur die Sabbati; die vero dominico sequenti consecrabitur, si sibi placuerit. Si vero consecrari noluerit, si ex aliqua causa differet consecrationem, quousque consecratur, Missam nec publice nec private cantabit.

6. Dum electus in papam presbyter fuerit consecrandus, talis ordo debet servari. Primo idem electus dum dicit Psalmum *Quam amabilia*, etc., calciabitur sandaliis et caligis, et lotis manibus induetur omni ornamento suo, scilicet primo alba, cingulo, cum subincitorio, postea pectorale, demum fanone, postea stola, deinde tunicella, et postea dalmatica. Subsequenter recipit chirothecas, et demum casulam et mitram in capite sine pallio et annulo pastoralis, quæ postea recipiet in loco suo; et vestimenta erunt coloris temporis convenientis. Cardinales omnes, tam episcopi quam presbyteri, diaconi, subdiaconi, alii prælati, omnes erunt in vestibus congruis temporis; et cruce papali præeunte cum faculis VII et incenso omnes de loco in quo est vestitus veniunt processionaliter ad altare. Nulla tamen fit examinatio primo nec secundo illa consueta in consecratione aliorum episcoporum quæ incipit *Antiqua*; et vadit electus ad altare, et facit confessionem, interim choro vel schola cantante Introitum et *Kyrie eleison*; quo facto, venit coram altare, et ibi genuflectet super faldistorium paratum, et omnes alii similiter prælati; et duo decem cardinales qui ad serviendum ei ad dextram levamque assistunt, et cappellanus subdiaconus dicit litaniam cantando aliis cappellanis respondentibus dum venerit ad illum locum, *ut consecrandum*, etc., repetet his, et quilibet prælatus una cum ordinator electum ipsum signabit. Qua litania dicta, ordinator venit coram eodem electo, et dicit illud quod est in Pontificali episcoporum. Quo dicto, redeunt post altare; et tunc venit unus ex episcopis cardinalibus, et dicit illam Orationem, *Adesto*; et postmodum venit alius episcopus cardinalis, et dicit illam Orationem, *Oremus dictissimi* et additur in ea *utilitati universalis Ecclesiæ*; et demum venit ordinator sive consecrator et ponit apertum Codicem Evangeliorum super caput electi versus collum, et Codex sic apertus tenetur a duobus cardinalibus et omnes prælati stant in circuitu induti quilibet cum suo libro; et ordinator incipit et procedit, ut continetur in libro, omnibus

aliis prælatis secum dicentibus in **226** voce depressa, et ordinatore in cantu *Deus homini*, etc., prout in libro; eo tamen salvo, quod mittatur in loco suo illud. *Et idcirco*, quod specialiter ponitur in consecratione papæ. Qua finita, depositis chirothecis, ordinator ponat unum capiturgium subtile in modum scuti super caput electi, pendentibus capitibus capiturgii post collum; et sic mittit chrisma super caput ejus in modum crucis, et dicit illam Orationem: *Ungatur*, etc. et addit aliam Orationem: *Hoc, Domine*, et in loco suo addit *Illud tribue*, etc. Qua finita, ungit manum electi cum chrismate, et dicit illam Orationem, *Deus*, etc. Qua finita, non datur ei baculus, nec dicitur illa Oratio, *Accipe baculum*, sed dat ei annulum, et dicit Orationem *Accipe*, etc., et addit *sanctam universalem Ecclesiam*; et iterum datei librum Evangeliorum, et dicit *Accipe*, etc., et addit, *universalem populum tibi committo*, etc. Quibus omnibus exi letis per consecratorem, idem summus pontifex sedet in faldistorio, et lavat manus cum mica panis et aqua, et unus episcopus cardinalis veni coram ipso, et tergit ejus caput, quod fuit unctum, cum mica panis et cum cortice. leviter, et tergit cum linteamine sive subtili tobalea. Quo finito, ipse summus pontifex recipit consecratorem et omnes episcopos presbyteros et diaconos cardinales ad osculum oris.

7. Dum vero quis episcopus in papam eligitur, non consecratur aliter, sed fuit omnia quæ continentur in isto libro ad hunc numerum, *Primo electus*, usque ad illud verbum, *processionaliter ad altare*. In fine facta confessione ascendit sedem præparatam, et ibi coram ipso veniunt episcopi cardinales, et dicunt Orationes illas tres, quæ sunt in Ordinario secundum ordinem in Ordinario scriptas. Quo finito, sedet in sede, et recipit dictos cardinales et prælatos alios, et facit ea quæ hic continentur a verbo illo, *Omnes alios prælatos ad pedem et ad osculum*. Quibus receptis, venit ad altare, et inibi de super sumat pallium paratum per priorem subdiaconorum capellanorum, sive per priorem basilicæ Sanctæ Sanctorum; et duo priores diaconi cardinales tenent pallium ipsum, et tunc prior illorum duorum solus dat pallium summo pontifici sub his verbis: *Accipe pallium plenitudinem pontificalis officii ad honorem omnipotentis Dei; gloriosissimæ Mariæ virginis ejus genitricis, beatorum apostolorum Petri et Pauli, et sanctæ Romanæ ecclesiæ*; et aptato pallio ipso super eum cum tribus spinulis aureis, ut est moris, **227** ascendit summus pontifex ad altare, et facit incensum; et demum redit ad eminentem sedem, et dicit *Dominus vobiscum*, vel *Pax vobis*, cum *Gloria in excelsis*, ut dies requirit; et postea dicit Orationem Dominicæ alte, et aliam dicit pro se secreta. Qua Oratione finita, dominus papa residet in sede: et prior diaconus cardinalis portans ferulam in manibus cum diaconis, subdiaconis, scriuariis et iudicibus, omnes induti solemniter, descendit ante altare, et facit duas acies sive fila, unam ex una parte, et unam ex reliqua, æqualiter dividendo;

A et ponit primo diaconos juxta altare, secunda subdiaconos, tertio iudices, quarto scrinarios in ordine; et ipse prior diaconus incipit laudem sic alta voce, tamen quasi legendo: *Exaudi, Christe*; et iudices et scrinarii procedent similiter in cantu quasi legendo: *Domino nostro papæ a Deo decreto summo pontifici et universali papæ vita*. Item idem prior dicit secundo *Exaudi, Christe*; et iudices et scrinarii Antiphonam ut prius; et sic facit tertio. Idem prior dicit *Salvator mundi*; et iudices et scrinarii Antiphonam *Tu illum adjuva*, et cætera facit. Tertio item idem prior dicit bis *sancta Maria*; et illi Antiph. *Tu illum adjuva*. Eodem modo dicit tamen semel *Sancte Gabriel, sancte Raphael, sancte Joannes Baptista, sancte Petre, sancte Paule, sancte Andrea, sancte Stephane, sancte Leo. B sancte Gregori, sancte Benedicte, sancte Basili, sancte Siba, sancta Agnes, sancta Cæcilia, sancta Lucia*; aliis respondentibus *Tu illum adjuva*. Quibus finitis, prior dicit *Kyrie*, etc., et illi respondent *Kyrie, eleison*, etc., et hoc facit tertio; et postea omnes similiter dicunt alta et una voce *Kyrie*, etc. Laudibus finitis, legitur epistola Latina, et subsequitur Græca super pulpitum: ita de Evangelio. Ille vero episcopus cardinalis qui eum consecrat, dum esset omni pontificali indumento ornatus absque baculo pastorali, eundem summum pontificem consecrat. Qua consecratione finita, deponit omnia ornamenta prædicta et assumpto pluviali cum superpelliceo, servit eidem summo pontifici in altari, ut est moris. Et sic Missa ordine suo procedit usque ad finem; et consecrabit cum solemnitate, non super altare, sed ad sedem. Post Missam dicit idem summus pontifex: *Sit nomine Domini benedictum*. Consecrator tamen non dicit *Multos annos*.

8. Omnibus rite peractis, ipse summus pontifex et omnes cardinales, et alii prælati et subdiaconi, quilibet in gradu suo indutus vestimentis pretiosis albi coloris, episcopi pluvialibus, **228** presbyteri casula, diaconi dalmatica, subdiaconi tunicella, acolythi superpellicciis; et alii capellani, episcopi, archiepiscopi, abbates, et patriarchæ pluvialibus; et iudices, scrinarii, similiter præfecti et advocati erunt induti pluvialibus; ipse in pluviali et mitra et solemniter in superpellicciis ut papa omnia pretiosa ornamenta habebit, et pallium, et mitram optimam, et chirothecas, et annulum pastorem; et sic cum omnibus venit ad portam, sive ad gradus ecclesiæ. Ibi prior diaconus cardinalis exiit mitram, et ponit ei coronam, quæ vocatur regnum, in capite, toto populo clamante *Kyrie*, etc., et sic cum omni ornato quilibet cardinalis et prælatus equitat equum opertum panno albo; subdiaconi vero, cappellani, scrinarii, et alii equitant ornate vestiti, non tamen habent equos coopertos. Papa equitat equum magnum phaleratum et coopertum tantum ex parte posteriori, et de scarleto, in parte vero anteriori non coopertum.

9. Sic omnibus equos ascendentibus, prior diaconorum cum ferula ordinat Processionem hoc modo. Primo procedit equus domini papæ phaleratus; secundo vadit subdiaconus cum cruce, tertio duodecim

bandonarii cum duodecim vexillis rubeis, et duo alii cum duobus Cherubim cum lanceis; quarta duo præfecti navales induti pluvialibus; quinto scrinariii; sexto advocati; septimo iudices; octavo cantores; nono diaconi et subdiaconi qui legant Epistolam et Evangelium in Græco; decimo abbates forenses; undecimo episcopi; duodecimo archiepiscopi; decimo tertio abbates Urbis; decimo quarto patriarchæ et episcopi cardinales; decimo quinto presbyteri cardinales; decimo sexto diaconi cardinales; decimo septimo dominus papa et subdiaconi cum tobalea, et serviens qui portat umbraculum; et sic venit usque ad palatium suum, sive ad ecclesiam juxta palatium suum; ubi cum descendit de equo, deponit regnum de capite, et recipit mitram; et presbyter cardinalis facit ibi laudes cum tabellionibus et iudicibus; quibus factis, deponit pallium et casulam tantum ac chirothecas, et resumit pluviale post collum; venit ad aliquem locum præparatum decentem, et ibi dat cui libet cardinali et prælato presbyterium; et sic fit. Ipse papa sedet in sede, et quilibet cardinalis et prælatus vadit coram eo, et flexis genibus exuet sibi met cardinalis sive prælatus mitram, et tenet apertam ante papam; et ipse projicit illam pecuniam quam dat ei in uno **229** scypho argenteo camerarius, et quam dicit liber camerarius, qui vocatur Politicus [Leg. Polyptycus]; et ille qui recipit pecuniam in mitra osculatur genu domini papæ; et idem camerarius habet ante se magnam mensam coopertam tobalea, ubi sunt hujusmodi; et assistunt ipsi camerario clericus tantum et duo equitatores; ipse vero camerarius et clericus cameræ sunt in superpellicis. Quo presbyterio dato, idem dominus ducitur a duobus cardinalibus diaconis ad mensam solemniter paratam, et ibi sedet, episcopo cardinali sibi dante aquam, et duobus diaconis tobaleam ténentibus; et eo loco vadunt omnes sedere, et sedet in una mensa eminente solus papa cum diversis et magnis vasis aureis, et argenteis, in alia mensa sedent episcopi, in alia presbyteri post eos; in alia parte ad sinistram diaconi cardinales, et postmodum mensæ omnium prælatorum et aliorum nobilium. Et attende quod papa stabit, dum comedit, indutus et calceatus, ut dictum est, et cum mitra; cardinales vero omnes habebunt superpellicium cum camisiis et mantello, et mitra alba simplici in capite; et comedunt omnes prælati similiter cum mitra. Coram papa servant laici majores natu et nobiliores qui sunt præsentés. Qua comessatione finita, papa lavabit manus ut prius, et quilibet cardinalis similiter sedendo lavabit, servantés fundentes aquam cardinali lavanti. Cardinales qui assistunt tenent tobaleam, unus ex una parte lavantis, alter ex altera, et sic sibi ad invicem mutuo servant; quibus omnibus lotis, et redditus gratiis, papa reducit a duobus cardinalibus ad cameram et cappellam; et discalceant et exuunt eum, et postea papa quiescit. Cardinales vero et alii prælati redeunt ad hospitia sua cum mitris equitantes, et parati sicut steterant

A in comestione. Et attende, quod dum venit coronatus, debet in quatuor locis facere missilia, id est pecuniam diversam mistam projicere super homines.

10. Si vero papa fuerit Romæ apud sanctum Petrum ordinatus et consecratus, dum debet consecrari, inducitur ad capellam sancti Gregorii, et venit processionaliter ad altare; et fiunt cætera ut supra dictam est; quibus finitis, coronatur ad gradus, et redit Lateranum per viam papæ; et postquam equitaverit, fit ibi in eodem loco jactus pecuniæ per senescalcum vel per alium ter, et post papam projicit. Item cum pervenit ad turrim Stephani Petri qui est Parionis, et hodie dicitur Turris de Campo, unus de familia papæ facit ibi alium jactum. **230** stando in aliquo loco eminenti; et ibi Dominus papa stat, et veniunt illuc Judæi cum lege, facientes ei laudem, et offerunt sibi legem, ut adoret, similiter dum pervenerit ad palatium* in Punga, unus de familia papæ de dicto palatio facit unum jactum; similiter facit alium jactum, cum pervenerit ad sanctum Marcum; similiter cum pervenerit ad sanctum Adrianum, facit alium jactum, stando in fenestra palatii sanctæ Martinæ; et sic venit ad plateam Lateranensem, et ducitur ad porticum quæ vadit ad ecclesiam sancti Joannis Laterani; et ibi ante porticum stat prior Laterani et canonici cum eorum comitiva, induti solemniter, et eum cruce processionali papam, cum descendit, recipiunt. Et postquam papa descendit, faciunt cum ibi sedere in quadam sede marmorea, quæ vocatur stercoraria; et veniunt omnes cardinales, honorifice elevantes eum, ut vere dicere possint: *Suscitat de pulvere egenum, et de stercore erigit pauperem, ut sedeat cum principibus et solium gloriæ teneat.* Et ipse dominus papa stando juxta ipsam sedem accipit tres pugillatas denariorum de gremio camerarii, et projicit inter populum, dicens: *Argentum et aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do.* Et postea priore et canonicis præeuntibus, cantando ducitur per ipsam porticum ad ecclesiam basilicæ Lateranensis, ubi orat, et dicit: *Sit nomen Domini;* et deponit regnum et assumit mitram, et sedet in magna sede post altare, ubi recipit prædictos priorem et canonicos Lateranenses ad pedem et ad osculum. Quo facto, ducitur ad palatium; et dum venerit ad portam palatii, unde intratur palatium per ecclesiam, ponitur ibi faldistorium, et ibi papa sedente, prior presbyterorum cardinalium ordinatis iudicibus et scrinariis in filo, facit ibi laudem, sicut diaconi cardinales fecerant in Missa ante Epistolam post Orationem. Postea ducitur ab ipsis cardinalibus per palatium usque ad portam ecclesiæ sancti Silvestri, ubi sunt duæ sedes porphyreticæ; et primo sedet in illa quæ est ad dexteram, ubi prior basilicæ sancti Laurentii dat ei ferulam, quæ est signum correctionis et regiminis, et claves ipsius basilicæ et sancti Laterani palatii, in quibus designatur potestas claudendi, aperiendi, ligandi atque solvendi; et cum ipsa ferula et aliis clavibus

* Cencius, in cap. 14, habet: *ad palatium Censii Muscæ in Punga.* Confer cap. 20 Jacobi Caietani.

accedit ad aliam sedem similem, quæ est ad sinistram, et tunc restituit eidem priori **231** ferulam et claves, et incipit sedere in illa secunda sede. Et postquam aliquantulum sedit, idem prior cingit eidem domino papæ zonam de serico rubeo, in qua dependet bursa purpurea, in qua sint duodecim lapides pretiosi cum sigillo et musco; et dum in ipsa sede sedet, recipit officiales palatii ad pedem et ad osculum; et sedens ibi recipit de manu camerarii denarios argenteos valentes x solidos, et projicit eos super populum; et hoc facit ter, dicendo singulis vicibus: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi*. Et istis duobus sedibus papa taliter se habet, ut videatur potius jacens quam sedere; et nulla istarum sedium, nec etiam stercoraria, est cooperata vel parata, sed nuda. Demum ducitur ad sancta sanctorum, ubi intrat; est ante altare suam Orationem facit; et postea reducitur ad capellam sancti Silvestri, in qua intrat; et sedet in loco præparato, et facit presbyterium, de quo supra dictum est. Postea redit ad cameram, in qua deponit casulam et pallium, et assumit mantum, et vadit comedere, ut supra dictum est. Primo tamen recipit juramentum secundum formam: *Ego talis, etc.* a senatore.

11. Si vero dominus papa consecratur vel eligitur extra urbem, cum venerit ad Romam ad capellam sanctæ Mariæ Magdalænæ ad radicem montis Mali, descendit et intrat cum cardinalibus ipsam capellam, et ibi recipit pluviale et mitram; et postea equitat et procedit, et Judæi sibi occurrunt cum lege et laudibus, et omnes ecclesiæ Urbis ei obviant honorifice cum processione, et veniunt omnes clerici induti cum crucibus et vexillis et thuribulario et capsula cum thure; et quælibet ecclesia occurrit ipsi papæ cum thuribulo et ipsa capsula; et idem dominus papa de thure cum cochleare in thuribulo ponit, et illi papam cum eo incensant; et faciunt ita omnes ecclesiæ, et sic ducitur per porticum usque ad gradus sancti Petri, ubi est Processio parata; et archypresbyter et canonici sancti Petri, a quibus recipitur reverenter, et cantantibus ipsis canonicis introducitur in ecclesia a priore canonicorum, tenentem ipsum papam ex una parte, et priore cardinalium ex altera, et sic introducitur in ecclesiam tenentibus eum. Sed prior dimittit eum ante portam ecclesiæ ipsius basilicæ, et alius cardinalis assumit eum ex illa parte; et in medio ecclesiæ veniunt, et cantant coram ipso cardinales presbyteri: *Protector noster aspice Deus, et respice in facie Christi tui*; quo dicto, **232** ducitur ad altare, et ibi orat; et dum orat, cantant canonici *Te Deum laudamus*; quo cantato surgit papa ab Oratione, et dicit *sit nomen Domini*; et postea oscutatur altare beati Petri offerendo super altare pretiosum pannum aureum, et semper papa offert pannum sericum super altare cujuscunque ecclesiæ, cum primo ejus altare ascendit. Demum ad magnam et eminentem sedem post altare beati Petri ducitur, et in ea a priore diacono cardinale

A inthronizatur et ponitur; et ibi sedens recipit ad pedem et ad osculum oris omnes cardinales ordinate, et omnes canonicos sancti Petri. Quo facto, ducitur ad cameram suam, ut ibi quiescat. Cum vero venerit ad Lateranum, recipitur prima vice, ut supra dictum est de sedibus, et de omnibus, præterquam de laudibus; et offert ad altare ut dictum est. His omnibus, quæ circa dominum papam fiunt, taliter sub brevitate transcursum, qualiter idem dominus papa in officiis habere se habeat in ecclesia, vel extra, breviter videamus.

12. Primo notandum est quod dominus papa tres mitras diversas habet, quibus diversis temporibus utitur, scilicet unam albam totam, unam cum aurifrisio in titulo sine circulo, et mitram aurifrisiatam in circulo et in titulo. Mitra aurifrisiata in circulo et in titulo utitur in officiis diebus festivis et aliis, excepto a Septuagesima usque ad Pascha, et ab Adventu usque ad Natale, et quando cantat pro defunctis. Et est illa ratio, quia coronam repræsentat, et activæ et contemplativæ vitæ discursum. Mitra vero cum aurifrisio in titulo sine circulo utitur, cum sedet in consistorio, et judicat, unde coronam regalem repræsentat. Alba utitur diebus dominicis et aliis non festivis, ab Adventu Domini usque ad vigiliam Nativitatis Domini in Vesperis, præterquam in tertia Dominica de Adventu, quæ dicitur Dominica de *Gaudete*, in quo die in Laudibus est quinta Antiphona *Juste*, quia tunc dominus papa facit quamdam solemnitatem, quæ talis est. Cum ipso die Dominico sit statio ad sanctum Petrum, die Sabbati in vigilia ejusdem Dominicæ in vespere papa et cardinales conveniunt, ad sanctum Petrum, et ibi omnes, papa et cardinales, induti soli episcopaliibus propter festum stationis, incipiunt Vesperas de die, non dicendo de Beata Virgine, cum sit propter festum stationis officium, et dicuntur in Vespere Antiphonæ de Laudibus, et primicerius cantabit cum schola. Primicerius prænuntiat primam Antiphonam papæ, **233** alias vero tres dicunt scholenses, et canonici sancti Petri quintam, quæ est *Juste*, prænuntiat n. papæ, et idem dominus papa post talem prænuntiationem accipit monetam auream de manu camerarii, et ponit in ore ipsius prænuntiantis eodem prænuntiatore tenente os apertum. Et hoc facto ipse papa incipit solemniter *Juste*, et deinde Psalmos Dominicales cum ultimo psalme *Laudate Dominum omnes gentes*, et fiunt omnia ut in officio diebus Dominicis. Dictis Vesperis, omnes redeunt.

13. Mane ipsius tertiæ dominicæ papa equitat ad sanctum Petrum, et portat mitram aurifrisiatam in eundo et redeundo, et in Missa utitur pannis serici coloris, et violaceis anaglypho opere contextis, et casula est ornata perlis; et solum hac Dominica et in Quadragesima utitur eis; aliis vero Dominicis et feriis diebus utitur pannis coloris violacii in Missa, et diaconus et subdiaconus similiter, nisi sit festum, in quo utuntur pannis illius coloris quod festum re-

quirit. Et nota quod VII diebus ante vigiliam Nativitatis, die Dominico excepto, cantantur septem magnæ Antiphonæ ad *Magnificat*, et quasi jubilando, et cantantur ante Psalmum et post Psalmum. Et non dicitur *Kyrie, eleison*, nec suffragia, sed absolute incipitur *Dominus vobiscum*, et dicitur Oratio Dominicalis, etiam de feriis, si habeatur. Et attende quod semper dum cantatur de mortuis, sive de feria ab Adventu usque ad Natale, et a Septuagesima usque ad Pascha, et in quatuor temporibus, et in vigiliis Sanctorum, in quibus jejunatur, et ministri capsula utuntur, nisi in vigilia Pentecosten, et in quatuor temporibus ejusdem festi officium non facit papa, ut continetur in Breviario de die et de beata Virgine, unum tamen episcopale est ab ipsa de Sabbati usque ad Vesperas vigiliæ Nativitatis Domini, quod officium beatæ Virginis in Matutinis, et in Vesperis primis non dicitur; aliis vero diebus dicitur legendum; ab ipsa vero prima Dominica de Adventu usque ad festum Natalis, cum jejunatur quadragesimaliter.

14. In vigilia Nativitatis Domini venit papa omnes cardinales et prælati vocati per cursores, et capellani, et alii similiter ad Vesperas, et induitur papa pretioso pluviali rubeo, et mitra pretiosa; alii vero omnes albi coloris vestibus, episcopi et diaconi cardinales, et alii prælati pluvialibus, presbyteri vero casula; et sic solemniter dicunt Vesperas, et incipit papa **234** Vesperas in loco suo ornato, capellanis in habitu decenti cantantibus coram eo. Et si est Romæ, prænuntiat primicerius scholæ, et secundum cantum scholæ; si vero est alibi, pronuntiat alius capellanus papæ hebdomadarius, et prænuntiat sic: primam primus papa, secundam prior episcoporum, tertiam prior presbyterorum, quartam prior diaconorum, quintam alter diaconus post priorem. Postea papa facit incensum, et incensando solum altare quod paratum dictum est esse; et eo incensato, redit ad locum suum, et cardinalis qui ei servit de libro recipit thuribulum, et incensat papam, cardinales et omnes prælatos indutos et capellanos ordinate. Capitulum dicit capellanus, et prænuntiatur papæ Hymnus et Antiphona ad *Magnificat*, et assistunt ipsi papæ duo diaconi cardinales, unus ad dextram antiquior, et junior ad sinistram; et episcopus sive presbyter cardinalis, qui servit de libro, cum dominus papa dicit Orationem. Et cum dicit, duo capellani tenent magna candelabra argentea cum cereis ante ipsum, et dicto *Dominus vobiscum*, junior diaconus dicit *Benedicamus Domino*, et papa dicit: *Sit nomen Domini*. Quo finito, redeunt ad aulam papæ ubi parata sunt vina multa et diversa et claretum et species.

15. Si vero papa est Romæ, facta cœna in meridie, vadit cum familia sua ad sanctam Mariam Majorem, et ibi dicit Vesperas solemnes cum tota curia, ut dictum est, et ibi pernoctat, et cantat ibi Matutinas in ecclesia ipsa, et tres cardinales episcopi, duo diaconi, et unus presbyter juniores assistunt ei, et

* Ergo jam tunc cœna seu refectio diebus jejunii fiebat ad meridiem.

A fit officium ut continetur in Ordine Breviarii. Cantat ibi dominus papa Missam de nocte ad altare. quod vocatur præsepe; et dum exiit se, cantant capellani Laudes matutinales coram eo; quibus dictis, vadit requiescere. Et summo mane ante solis ortum vadit cum tota curia ad ecclesiam sanctæ Anastasiæ, et cantat ibi Missam: qua dicta redit ad dictam ecclesiam sanctæ Mariæ Majoris, et cantat ibi ad altare majus tertiam Missam, et in omnibus Missis utitur colore albo; qua dicta, redit Lateranum, dicit Vesperas suas in capella cum capellanis suis. Eodem die omnes pœnitentarii cum eorum famulis, et elemosynarius hebdomadarius et vicancellarius cum tota cancellaria veniunt videre papam, et papa dat omnibus species et vinum.

B **235** 16. In festo beati Stephani fit officium sicut continetur in Ordinario.

17. In festo sancti Joannis fit officium similiter ut habetur in Breviario, et utitur colore albo.

18. In festo Innocentium fit officium ut continetur in libro; tamen in Missa utitur colore violaceo, et subdiaconus et diaconus utuntur planetis, et papa mitra simplici. In eorum Octavis utitur in Missa colore rubeo, ut in diebus festivis. In aliis vero festis sequentibus, sive festum confessorum, sive virginum, utitur colore albo, rubeo in Dominicis a Nativitate usque ad Octavam Epiphaniæ; si facit de Dominica, non de aliquo festo, utitur albo colore. Ab octava vero Epiphaniæ usque ad Septuagesimam diebus Dominicis et ferialibus utitur colore viridi.

C 19. A Septuagesima vero usque ad primam diem Quadragesimæ, utitur colore nigro, et facit Processionem de sancta Anastasia usque ad sanctam Sabinam, et vadit papa et alii discalceati, et discalceatur ipse papa in porta ecclesiæ; et propter hoc induitur sacris vestibus, et non calciatur sandalibus. Et postquam veniunt illuc, papa intrat sacristiam, et lavat pedes, et calceatur, et postea cantat Missam. In eundo vero idem dominus papa cum diacono capellano et aliis eum concomitantibus vadit dicendo Psalterium; scholenses vero cantant, et alia fiunt ut continetur in Ordine Romano: excepto quod in Quadragesima usque ad Pascha, et ab Octava Pentecosten usque ad Natale, et ab Octava Epiphaniæ usque ad Quadragesimam, in diebus ferialibus, cum dicuntur Orationes, sive in officio diei, sive defunctorum aut beatæ Virginis, in omnibus Horis debemus genua flectere; et in Missa similiter debemus stare flexis genibus in Orationibus ante epistolam, et post cantum ad elevationem corporis Christi. In elevatione vero corporis Christi, cum antea parum debeant surgere, prosternant se ad terram, et adorent reverenter in facies cadendo; et sic prostrati stent usque ad *Per omnia*, ante *Agnus Dei*, et dant pacem, et iterum se prosternunt, et stant sic prostrati, quousque sacerdos corpus et sanguinem sumat. Quo sumpto, dum perfunditur, sedeant, et de-

b Nota ritum adorandi Eucharistiam in Missa; quem ritum hodie retinent Carthusiani.

beant stare capitibus discooperitis ab elevatione corporis Christi **236** usque ad sumptionem. Iterum dum dicunt Orationes post Communionem, debent genua flectere, et stare usque ad finem Missæ. In Quadragesima vero surgent et stabunt, dum dicitur Oratio super populum. Tunc discooperientur capita, et inclinabunt se, dum ipsa Oratio dicitur. Missa vero finita, papa dicit *Sit nomen Domini*, ut moris est.

20. A primo die Quadragesimæ usque ad Pascha, si papa cantat, unam tantum Orationem consuevit publice dicere; capellani vero dicunt quinque, primam de die, secundam *A cunctis*, tertiam *Omnipotens sempiterne Deus, qui vivorum quartam Exaudi quæsumus, Deus, supplicum*, quintam papa, et sic fit diebus ferialibus usque ad Dominicam de Passione. A Dominica vero de Passione in Missa usque ad Pascha dicitur tantum de die *Ecclesiæ tuæ*, et de papa. Alia vero officia usque ad Dominicam de *Lactare, Jerusalem* fiunt, ut habetur in Ordine; in qua Dominico papa portat mitrat cum aurifrisio, et vadit cantare ad sanctam Crucem, si est Romæ. Et si est alibi, ubi placet; et portat in manu quandam rosam auream miro opere operatam, in qua intus sunt muscus et balsamum, et tenet ipsam in manu, dum dicit Tertiam; et dum calciatur et cum induitur, servat eam camerarius, et juxta ipsum hodie servat eam diaconus. Si papa non celebrat, et induitur pretiosis quibus induitur in Dominica de *Gaudete*, et tenet ipsam rosam, cum sermocinatur, et in Missa servat ipsam subdiaconus juxta ipsum qui servit de tobalia; et dicta Missa reportat eam in manu, de præfecto Urbis vel alteri cui placet eam dare, qui adextrat papam tenendo frenum equi pedes ad locum in quo papa descendit et præcedit subsequendo usque ad cameram; et papa dat ei rosam, et ille osculatur ejus manus et pedes, et redit ad domum suam cum rosa decenter. . . Si papa celebrat, dat rosam post descensum suum; si vero non celebrat, dat rosam in camera sua. Quid vero rosa hæc, aurum, muscus et balsamum, quæ sunt intus in ea, et quod tali die portatur, significant, diligenti inquisitori servatur.

21. In Dominica Ramis Palmarum fiat officium ut continentur in Ordine; hoc tamen salvo, quod dum cantatur Passio, dominus papa tenet palmam suam in manibus, et quibuslibet alius. Et est ista ratio quod illa duo repræsentant Ecclesiæ laudem et improprium, quorum primum in palmis et floribus, alterum in Epistola et Passione Missæ exprimitur; et licet **237** Ecclesia Gallicana rubeis utatur vestibus, Romana tamen violaciis utitur; cætera usque ad diem Jovis in Cæna Domini fiunt, ut ponuntur in Ordine.

22. In Cæna Domini in nocte et die dicuntur omnia ut continentur in Ordine, hoc tamen salvo, quod in ipso die legunt tres Psalmos; lectiones de Threnis tres de capella juniores, in secundo die tres seniores, in tertio capellani presbyteri. Hora vero sexta

A ipsius diei venit papa cum tota curia. tum omnes episcopi cardinales in pluvialibus, presbyteri in casula, diaconi in dalmatica, subdiaconi in tunicellis, prælati omnes in pluvialibus coloris albi, et alii capellani, qui habent servire, in superpelliciis, et ipse dominus papa cum pretioso pluviali et mitra cum auro, et ibi fit per ipsum dominum papam sermo. Quo finito, papa residet in faldistorio, et leguntur per capellanum excommunicationes; et diaconus cardinales exponit, et sicut de quolibet processu. Quibus lectis et expositis, veniunt multæ candelæ accensæ, ex quibus ipse papa tenet aliquas, et quilibet cardinalis et prælatus tenet suam accensam, et in terram ponit extinguendo, dicendo *Prædictos omnes excommunicamus*; et tunc campanæ insimul sine ordine compulsantur. Et hic quæri posset quare sic candelæ accensæ projiciuntur. Et respondetur quod sicut cum candela accensa projicitur, extinguitur, sic per excommunicationem ab Ecclesia Spiritus sancti gratia, quæ significatur, per lucem, ab eis removetur; et sicut in pulsatione ordinata Ecclesia fideles congregat, sic in inordinata infideles dispergit. Ad hoc vero quæri potest quare hoc hodie, et in Ascensione Domini, et in festo Dedicationis basilicæ duodecim Apostolorum hujusmodi excommunicationes fiant in Ecclesia Dei, cum magis viderentur illis diebus silendæ, cum in diebus festis actus judiciales non debeant exerceri. Et respondetur quod est illa ratio festorum trium. Primo, hac die Jovis sacramentum corporis et sanguinis Christi habuit principium, in quo omnes fideles communicant. Ad ostendendum vero quod excommunicati in hoc non communicant, eo die ab ecclesia exclusi ostenduntur. In Ascensione vero legitur Deus rogasse pro fidelibus; unde cantat Ecclesia: *Pater sancte, serva eos*, etc.; unde ostendit Ecclesia quod pro his non oravit, et eostales denuntiat. In festo vero Dedicationis ostenditur locus **238** qui fidelibus ad adorandum deputatur; et quod infidelibus locus ille apertus non est, in ipso die ab ecclesia expelluntur. Et hoc totum fit pro utilitate excommunicatorum, ut videntes se a tot bonis tantorum dierum excludi, facilius ad reconciliationis gratiam condescendant. Ad diem vero festum respondetur quod hoc non est sententiæ prolatio, sed exclusionis ostensio, et non perviam judicalem, sed admonitionem et correctionem materialem. Qua prædicatione et excommunicatione completa, fit confessio, et sequitur indulgentiæ datio, quæ est talis: indigenis datur annus et xl dies: extraneis ii anni et i quadragesimæ; ultramontanis iii anni et iv quadragesimæ. His qui transiverint mare iv ann. et iv quadragesimæ. Et fit absolutio per papam, et ea facta vadit ad ecclesiam, et facit omnia ut continentur in ordinatione, et Missa, et confectione chrismatis, et lotionem pedum in suis locis, et dationem presbyterii, quæ ita fit. Prælati coram papa veniunt, ut dictum est in coronatione, etc. Et comedit.

* Nunc Ecclesia Gallicana ritum Romanum observat.

23. Feria sexta Parasceve, dicitur officium nocte et die ut continetur in Ordinario. Prima vero hora hujus diei in consistorio ante lectum papæ conveniunt omnes capellani induti suis cappis et camisiis rotundis, et non forratis vel pretiosis, sed simplicibus et cum silentio, qui tristi facie sedent in terra. Demum venit dominus papa assistentibus sibi duobus capellanis, indutus sua cappa simplici descarlete non forrato, et sedet non in sede, neque in faldistorio, sed in scabello. et per choros dicunt totum psalterium continuatim; hoc tamen salvo, quod prælati, si dominus papa surgeret ad absolutionem peregrinorum, vel ad alia, tacent, et eo redeunte resumit unus quod dimissum est. Quo finito, cum aliis ut habetur in Ordinario, dicit ipse papa litaniam, si sibi placuerit, et Orationes. Consuevit enim hac die, et in primo die Quadragesimæ ipse dicere litaniam; B Orationes vero et Benedictiones semper ipse dicit, nisi fuerit impeditus. Demum fit Processio hora debita in nigris vestibus, et alia omnia, ut habentur in Ordinario. Hoc tamen salvo, quod papa redit cum cappa, non cum pluviali et cum capello, si est eques, vel cum mitra simplici.

24. Die Sabbati omnia fiunt ut continetur in Ordinario.

25. Dominica sanctum Pascha, surgit papa ad Matutinum, et omnes capellani induti superpelliciiis conveniunt in capella, 239 quæ bene ornata dicitur esse, cum pluribus cereis et magnis faculis; et demum venit papa indutus pluviali albo, quod portare debet quotidie usque ad diem Sabbati in Missa, et aliis Horis, conducentibus eum duobus capellanis venit ad capellam, et officium agit, et cætera fiunt eodem die et per Octavam usque ad diem Sabbati in Vesperis, in quo resumit pluviale rubeum, ut in Ordine continetur, et omnia officia fiunt semper usque ad Ascensionem, sicut in Ordinario habetur. Hoc tamen attende, quod die Lunæ * et die Martis non comedit curia carnes, sed caseum et ova. Die vero Mercurii vigilia Ascensionis jejunit, et tempestive comedit, et parum quiescit; et postea vadit papa cum tota curia ad sanctum Petrum, et ibi cum omni solemnitate cantat Vesperas, cardinalibus et prælatibus assistentibus vestibus solemnibus indutis. Utuntur colore albo in isto festo et per Octavam, nisi veniat festum aliquod quod impediatur. Et capellani similiter erunt omnes induti superpelliciiis; nam capellani in Pascha, duobus diebus sequentibus, in Ascensione, in Pentecoste, et duobus diebus sequentibus, et in omnibus festis duplicibus a Pascha usque ad festum omnium Sanctorum, in primis et secundis Vesperis, in Matutinis et in Missa, si fiat de festo in capella, debent uti superpelliciiis. Eodem die vigiliæ dominus papa cum capellanis suis in sancto Petro pernoctat, et dicit in capella sua Matutinum cum capellanis suis, et mane in sancto Petro cantat Missam, et ante Missam dicit Tertiam, et induit se

more solito. Indutus cum omni ornatu, ipse, cardinales, et omnes prælati, et alii ascendent pulpitum paratum; et sermocinatur, et omnia fiunt de excommunicatione, sicut in Cœna Domini. Quibus finitis, prosequitur Missa; et ea finita, redit Lateranum. Et attende quod quoties in festis duplicibus papa vadit ad primas Vesperas, semper facit incensum super altare, in tertio nempe Psalmo; et si est in sancto Petro, incensat altare majus, et aliud quod est infra in confessionis, et tertium quod est extra in exitu confessionis, in quo prænudatæ fuerint reliquiæ beatorum apostolorum Petri et Pauli. In secundis Vesperis, si est Romæ vel alibi, consueverunt cantores de schola loco Hymni prosam cantare, *Rex omnipotens*, cum melodiis.

240 26. A die Ascensionis usque ad Octavam, et etiam ad vigiliam Pentecostes fit officium ut in die Ascensionis, et fiunt festa inter Octavam, et dicitur officium beatæ Virginis. In vigilia Pentecostes ad Vesperas conveniunt papa, cardinales, et alii prælati, quia solemnnes sunt et duplices; et fit prout in aliis duplicibus, et utuntur colore rubeo hoc sero et per totam octavam; et si est Romæ, vadit ad sanctum Petrum. Et attende quod cum est in sancto Petro, in Vesperis ipse papa tantum incipit Antiphonam, prænuntiante sibi priore scholæ, et ultimam ad Matutinum; alias vero Antiphonas vicissim canonici sancti Petri et cantores scholæ prænuntiant qui cantant; alii vero prælati non cantant, ibi incipiendi aliquis Antiph. In nocte et per hebdomadam dicuntur Matutino tres lectiones, sicut in hebdomada Paschæ. Et est illa ratio propter neophytos baptizatos, ne ex longo officio fastiditi retro rescipiant. Hac die et per totam hebdomadam dicitur Tertia; id est vero propter Hymnum *Veni creator Spiritus* qui dicitur in Tertia; et in Missa quotidie cantatur *Alleluia, Veni sancte spiritus*, et Prosa *Sancti Spiritus adsit nobis gratia*; cætera officia dicuntur sicut continetur in Ordinario. Quarta feria hujus hebdomadæ dicuntur duæ lectiones: unde dicto *Kyrie, eleison*, dicit sacerdos *Oremus, sine Flectamus genua*; et postea dicitur Oratio. Qua finita, legitur lectio; qua lecta, dicitur *Alleluia*, cum suo versiculo; quibus dictis, dicit sacerdos *Gloria in excelsis Deo*, et procedit in Missa ordine consueto.

27. Die Sabbati dicuntur quinque lectiones, et cantatur *Alleluia*, cum versiculo ut dicitur in Ordinario, cum Orationibus; quibus dictis, dicitur *Gloria in excelsis Deo*, et procedit Missa ordine debito. His tribus diebus, quanquam sint quatuor tempora utuntur tamen rubeis vestibus, et tunica, et dalmatica propter solemnitatem Pentecostes, et duobus diebus sequentibus, ut in Pascha et duobus diebus sequentibus, et in Nativitate et in duobus diebus sequentibus. Sicut et dominus papa, debent omnes subdiaconi in dutillicellis in Missa; et isti subdiaconi debent esse parati duodecim in Cœna Domini, ut laventur pedes eorum, ut continetur in Ordinario; et debent portare septem

* Nempe ob triduum Rogationum, quæ abstinencia hodie quoque servatur, non vero jejunium in vigilia Ascensionis.

candelabra cum faculis, et crucem in processione; et debent etiam cantare *Patrem omnipotentem* de *Credo*, et *Sanctus* in ipsa Missa; **241** et associatur diaconus cardinalis, cum vadit legere Evangelium; et in vigilia Paschæ debent legere lectiones, et ire ad fontes, et facere litaniam. Si quærat quæ est ratio, quare subdiaconus sic canunt aliqua, et postea non canunt, respondetur quod statum Ecclesiæ primitivæ representant. Idcircoque tres linguæ in Missa cantant, Latina, Græca, et Hebræa. Latina in introitu, Epistola; et Evangelio, et Orationibus, Græca *Kyrie, eleison*; Hebræa

Hosanna. De istis antiquitatibus duæ fuerunt in Ecclesia Dei; Græca et Latina; et earum quælibet cantabat in Symbolo fidei, et etiam laudibus in sanctis. Verum quod postea Græca non duravit, subdiaconi post *Sanctus* silent.

27. In Dominica prima post festum Pentecostes, quæ caret Octava, die Sabbati in Vigilia ipsius Dominicæ usque ad Dominicam primam de Adventu Domini, fit officium de die et nocte, ut continetur in Ordinario, et utitur Ecclesia colore viridi.

ADMONTIO IN SEQUENS ORDINARIUM.

In apographo illustrissimi Ciampini, a quo nostrum exemplum accepimus, nullum auctoris nomen exstat sequenti Ordinario præfixum. At quoniam in Cæremoniali Petri Amelii, quod huic proxime (si locus patiat) succedet, liber *Jacobi Gaytani* laudatur multis in locis, nempe in capitibus 24 et 25, 52, 57, 58, 76 et 85, quæ omnia loca in subjecto reperiuntur Ordinario, non dubito prædictum Jacobum Gaietanum ejusdem Ordinarium esse auctorem. Fuit autem Jacobus diaconus cardinalis sancti Georgii in Velo Aureo seu Velabro, creatus a Bonifacio VIII, cujus et ipse nepos erat: idemque floruit sub pontificatu Benedicti XI, Clementis V, Joannis XXII, Nicolai V, Benedicti XII, et Clementis VI sub quo vivere desiit. Legatur sequentis Ordinarium caput 117, in quo multa referuntur de creatione quorundam cardinalium, qui a præmissis pontificibus creati sunt, teste ac spectante (ut videtur) auctore; quem proinde Jacobum Gaietanum appellabimus, suffragante **242** præter Amelium Augustino Patricio, qui eundem Jacobum Gaietanum laudat in lib. II cap. 60, de lectione Græca prophetiæ primæ in Sabbato sancto, de qua hic in cap. 93. Nec obstat quod in sequenti Ordinario quædam afferuntur ex Cæremoniali cardinalis Rothomagensis de Stoutavilla, qui ab Eugenio IV creatus est. Hæc enim postmodum addita sunt ex Cæremoniali Petri Amelii episcopi Senogalliensis; cujus exemplo quod olim fuerat in potestate Guillelmi cardinalis de Stoutavilla, usus est auctor prædictarum additionum. Ita etiam Cæremoniali Petri Amelii nonnulla inserta sunt a Petro Oloycensi episcopo, qui vixit pontificatu Martini V. Hunc verò de prædicto Cæremoniali Petri Amelii sub nomine cardinalis Rothomagensis sæpius hic citato sensum esse patet ex ultima additione apographi Ciampiniani: in quo ea quæ apud Petrum Amelium leguntur cap. 143, de pontifice ægrotante, referuntur ex *Cæremoniali domini Cardinalis Rothomagensis de Stoutavilla, quem edidit dominus Petrus Senogalliensis episcopus; ex quo libro sunt omnes postillæ positæ superius in marginibus in diversis locis*. Nullum itaque dubium relinquitur plerasque ex illis additionibus excerptas fuisse ex Cæremoniali Petri Amelii, id est illo ejus exemplo quod olim fuerat cardinalis Rothomagensis.

ORDO ROMANUS XIV,

VEL

ORDINARIUM S. R. E.

auctore, ut videtur, JACOBO CAÏETANO cardinale.

246 I. *Modus qui servari consuevit per dominos cardinales, quando insistunt super electione summi pontificis, et eligunt per viam procedere compromissi.*

*In nomine Domini amen. Anno Domini millesimo, etc., die Jovis sexta, diemensis talis. Nos episcopi, presbyteri et diaconi S. R. E. cardinales, omnes et singuli in consistorio existentes, videlicet ego Ostiensis, ego Albanensis, et sic de singulis episcopis nominatum. Deinde fiat idem per ordinem de presbyteris nominatum; et postea de diaconibus per ordinem: **Diaconi cardinales tractantes 247** de electione pontificis elegimus et eligimus per viam procedere compromissi, et unanimiter, et concorditer, nemine discrepante, elegimus compromissarios veneratiles Patres dominos N. episcopum, etc., fratrem F. presbyterum, etc., et L. sancti Angeli diaconum cardinalem: quibus damus plenariam potestatem providendi Romanæ et universali Ecclesiæ de pastore, sub hac forma, videlicet quæ duo ex eis possint eligere tertium de se ipsis, et omnes tres concorditer de collegio, vel de extra possint Romanæ universali Ecclesiæ providere. Et volumus quod*

B dicta potestas duret usque ad consumptionem candelæ seu faculæ ex consensu singulorum accensæ; et promittimus nos illum pro Romano pontifice habituros [Al., intuituros], quem prædicti compromissarii in forma prædicta duxerint eligendum.

II. *Qualiter proceditur ad electionem summi pontificis per viam scrutinii.*

Si in electione Romani pontificis velint cardinales per viam scrutinii procedere, solent eligi tres scrutatores collegii, et alii tres scrutatores scrutatorum.

Modus autem scrutinandi et deponendi votum in scrutinio in porta talis est.

Nos eligimus tres scrutatores collegii, prout cardinales concordaverint, puta frater Nicolaus Ostiensis episcopus, frater N. tituli sancti Eusebii presbyter, et C Neapoleo sancti Adriani diaconus cardinalis; et eliguntur immediate tres alii scrutatores scrutatorum, puta dominus Berengarius Tusculanus episcopus, Arnaldus tit. sanctæ Priscæ presbyt., et N. sancti Nicolai in Carcere Tullianen. diaconus cardin,

III. De scrutatoribus scrutatorum.

Primo prædicti scrutatores scrutatorum remanent in consistorio, et sedentes scrutantur secreto et singillatim vota scrutatorum collegii, et in scriptis redigunt; primo videlicet episcopi, secundo presbyteri, tertio diaconi scrutatorum, quæ vota diaconus scribere consuevit.

Scrutatis votis scrutatorum collegii, ut prædictum est, recedunt de consistorio scrutatores scrutatorum, portantes secum secrete depositiones scrutatorum collegii prædictas, et remanent in consistorio soli scrutatores collegii, v. g., Ostiensis Nicolaus et Neapoleo 248 supradicti; et consequuntur cæteri cardinales in ordine antiquitatis quantum ad statum cardinalatus; primo episcopi, secundo presbyteri, tertio diaconi secrete et singillatim sua vota deponunt; et ipsi etiam scrutatores scrutatorum, ut alii suo ordine et loco deponunt; quæ vota cardinalium diaconus cardinalis unus ex scrutatoribus collegii, puta dominus Neapoleo, scribere consuevit.

Notandum quod scrutatores, tam collegii, quam scrutatorum, et cardinales, sua vota deponunt, cum sedent et tenent buretrum, si volunt; nisi forte ex devotione vel reverentia aliquis cardinalis stare vellet buretro deposito, dum deponit.

IV. Modus vero deponendi talis est.

Ego Jacobus sancti Georgii ad Velum ur Aemum diac. cardinalis nomino et eligo venerabilem patrem dominum Matthæum sanctæ Mariæ in porticu diacon. cardinalem in summum pontificem. Et notandum, quod cautelæ est et decentiæ quod scrutator omnem dat depositionem scriptam ipsi deponenti, ne per incuriam in aliquo sit erratum.

Et quia unusquisque potest in scrutinio nominare unum vel plures, potest sic dicere: *Ego Jacobus sancti Georgii ad Velum Aureum diac. cardin. nomino et eligo dominum Matthæum, etc., et dominum Nicolaum Ostiensem episcopum in summum pontificem.* Vel sic *Ego Jacobus sancti Georgii ad Velum Aureum diac. cardin. nomino et eligo dominum Matthæum, etc., et dominum Nicolaum Ostiensem de intus, de extra venerabilem Patrem dominum Pampanianum episcopum Parmensem in summum pontificem.* Et sic unum vel plures, sive de intus, sive de extra, sive partem de intus, sive partem de extra, prout et quot voluerint, deponens poterit nominare. Decentiæ tamen est, et fortassis expedientiæ, quod non multi ab uno in scrutinio nominentur, licet hodie ab aliquibus contrarium observetur, cum in scrutinio nominent valde multos.

Completis depositionibus singulorum, omnes domini cardinales ad consistorium revocantur et singulis in suis locis et ordinibus more solito residentibus, petunt scrutatores collegii an placeat omnibus quod aperiantur scrutinium, et in communi publicetur Et respondentibus quod placet, diaconus scrutator collegii, puta dominus Neapoleo, legit ut scriptum est, videlicet: *In nomine Domini amen. Ego Berengartus Tusculanus episcopus nomino et eligo, etc., ut*

A supra, et sic de aliis. Et 249 ut melius cardinales singuli comprehendant depositiones fratrum, idem diaconus legit eas bis vel pluries.

Lectis depositionibus singulorum de collegio, scrutatores scrutatorum petunt, an placeat omnibus quod aperiantur et publicetur in communi depositiones scrutatorum collegii. Et respondentibus quod placet; diaconus scrutatores scrutatorum, puta dominus Æmilium, legit ut scriptum est, videlicet, *In nomine Domini amen. Ego frater Nicolaus Ostiensis et Veletrensis episcopus nomino et eligo, etc.,* ut supra et sic de aliis scrutatoribus scrutatorum; et ut melius cardinales singuli comprehendant depositiones fratrum, idem diaconus, puta dominus Æmilium, legit eas bis vel pluries.

B Post hæc non fit collatio meriti ad meritum, zeli ad zelum; sed solum numeri ad numerum. Aliquis alius diaconus cardinalis scribit in aliqua charta omnia nomina dominorum cardinalium singulatim per hunc modum qui sequitur, ut collatio numeri ad numerum fiat ut debet: *Dominus N. Ostiensis et Veletrensis episcopus habet.... Dominus N. Tusculanus episc. habet....* Et sic ponuntur per ordinem suæ antiquitatis omnes episcopi. *Dominus Nicolaus tit. sancti Eusebii presbyter cardinalis habet.... Dominus Arnaldus tit. sanctæ Priscæ presbyter cardin. habet....* Et sic ponuntur per ordinem omnes presbyteri. *Dominus Neapoleo sancti Adriani diaconus cardin. habet.... Dominus Æmilium sancti Nicolai in Carcere Tulliano diaconus cardin. habet....* Et sic ponuntur per ordinem omnes diaconi. Fiat itaque numeri ad numerum collatio, ut sequitur.

C Nam a capite reincipit diaconus unus ex scrutatoribus collegii, puta dominus Neapoleo, legere scrutinium per ordinem, ut scriptum est, *Ego Berengartus Tuscul. episcopus nomino et eligo venerabiles Patres dominos M. Ostiens. episcopum, N. tit. sancti Eusebii presbyterum, N. sancti Adriani diaconum cardin., etc.,* ut supra. Et alius diaconus cardinalis qui scripserat nomina cardinalium, ut supra in charta, addit ubi dicebatur, *Dominus Ostiens. et Veletrens. episcopus habet dominum Berengartum Tusculan. episcopum. Dominus Nicolaus tit. sancti Eusebii presbyter cardin. habet 250 dominum Tusculanum episcopum. Dominus Neapoleo sancti Adriani diaconus cardinalis. dominum Tusculanum episcopum.*

D Ulterius diaconus, scilicet dominus Neapoleo, prosequitur, et legit scrutinium: *Ego Arnaldus Sabinesis episcopus nomino et eligo venerabiles Patres dominos videlicet Tusculanum episcopum, Arnaldum tit. sanctæ Priscæ presbyterum, Æmilium sancti Nicolai in Carcere Tullianensi diaconum cardinalem, etc.* ut supra, et *Arnaldum sanctæ Mariæ Novæ diaconum cardinalem.* Et prædictus diaconus qui scripserat nomina in charta, ut supra, addit ubi dicebatur, *Dominus Berengartus Tusculan. episcop. habet dominum Sabinesem episcopum. Dominus Arnaldus tit. sanctæ Priscæ presbyter card. habet dominum Sabinesem episcopum. Dominus Nicolaus sancti Nicolai in Carcere Tullian.*

diaconus card. habet dominum Sabinensem episcopum.

Et ulterius dominus Neapoleo diaconus prosequitur, et legit scrutinium, et alius diaconus addit nomina cardinalium in locis suis, prout nominati sunt a diversis.

Quibus expletis, prædictus diaconus. dominus Franciscus sanctæ Mariæ in *Cosmedin*, diaconus cardinalis qui subscripserat nomina, et addiderat ut supra legit prædictam chartam cum suis additionibus per hunc modum.

VIII. *Singularia quædam in electione Romani pontificis observantur, ut infra scribitur.*

Non solent citari absentes qui sunt extra terram, ut sunt duæ partes collegii; sed sic possunt esse reliqui in vicino quod præsentis condicunt se certa die incepturos super negotio electionis procedere, qui dies per aliquem vel aliquos amicos absentium potest notificari eisdem.

Solent eligi tres scrutatores collegii, et alii tres scrutatores scrutatorum. Duæ partes collegii requirantur vocem in electione habentium, non computato electo.

Forma decretalis *Quiapropter* in omnibus suis capitulis non servatur.

Sufficit quod in idem tempus certum sit duas partes concurrere in eandem personam, ea non computata, et eam electam **251** a duabus partibus et receptam.

Solet etiam fieri ex consensu duarum partium communis electio, licet forsan non sit de substantia, ut communis electio subsequatur, ex quo electus a duabus partibus nominatur et recipitur per consensum adhibutum in scrutinio, vel per accessum.

Non fit collatio meriti ad meritum, zeli ad zelum, sed solum numeri ad numerum, etiamsi efficiatur a majori parte collegii nominatus.

Unusquisque potest in scrutinio unum nominare, vel plures, similiter ad unum accedere, vel ad plures.

Si per dispositionem in scrutinio factam, duo vel plures a duabus partibus eligantur, sive electi habeant probabiliter duas partes, sive inter hujusmodi duas partes habentes unus habeat plures quam alter, sive non nulli ex taliter electis acquiritur; sed est reincipiendum a capite ac si nihil penitus actum esset.

Similiter si in eodem concursu per accessum imperceptibiliter, aut in confusione vocum principales duas partes haberent, neuter esset.

Si plures ab aliquo nominentur in scrutinio, quorum unus primo, alius secundo, tertius tertio, et sic de aliis nominentur; omnes intelliguntur nominati in eodem momento, et nulli ex scripturæ ordine jus majus acquiritur.

IX. *De via compromissi.*

Ad viam compromissi non proceditur uno volente scrutinium, cum sit magis ordinaria via scrutini.

Non valet compromissum, nisi omnes consentiant cum sit decentiæ, non necessitatis.

Compromissarii solent et de se ipsis, et de aliis

compromittentibus collationes habere, sed differenter, quia quando tractant de se ipsis, ille de quo tractatur secedit in partem; quando vero de compromittentibus, et in communi, et inter se possunt loqui de absente.

Hæc commendationes et laudes, et verba verialia, quibus compromissarii utuntur cum de fratribus suis, vel aliis loquentur, habeantur pro confessione. Et ad vitanda pericula quæ possent sequi, solent compromissarii in vicem condicere **252** et proceritari quod nihil quod dicunt habeatur pro efficaci consensu, nisi unusquisque eorum consensum suum in scriptis redigat, quo redacto, ita quod quilibet suum consensum scripserit, et tunc solet dici quod consensum revocare non possent, et ipsum collegium sic intelligit quod condicant et protestentur, et ipsis non contradicentibus vel protestantibus.

Compromissa ut plurimum fiunt sine scriptura, sed tutius est cum scriptura.

An compromissarii, postquam electi fuerint, possint revocare, etc. Respondeo sic, a duobus partibus compromittentium re integra, scilicet papa non facto.

Quæ hic dicuntur quæ non sunt de jure, tandiu stent firma in hac vacatione, quousque totum collegium, et singuli, vel duæ partes totius collegii vocem in electione habentium ea duxerint immutanda. Hodie in consistorio, absente tamen Tusculano nec requisito, fuerunt lectæ istæ observantiæ. Et placuit quod ista deberent servari. Addidit tamen unus quod ista essent sicut fuerunt hactenus, et secundum sanum intellectum sine fraude; et tamen non fuerunt petita consilia circularia; nec scio quod omnes consensere.

X. *De investitione papatus stenda per priorem diaconorum cardinalium post electionem in papam electi.*

Romana ecclesia pastore vacante, ille qui fuerit concorditer ab omnibus cardinalibus, vel a duabus partibus electus in papam, vel ab universali Ecclesia, Romanus pontifex habeatur: qui sit fuerit absens, vel de collegio cardinalium non fuerit, ad locum in quo cardinales sunt in consistorio venire debet vocatus, et eo electioni de se factæ consensum præstante, prior diaconorum exuit eum cappa, sive chlamyde qua utitur, et ponit ei, si non habet, albam, rochetum, camisiam, et ornamentum ad modum presbyteri super humeros si est presbyter; vel super lævam partem, si est diaconus, et non in presbyteri ordine constitutus; et postea ponit ei mantum et dicit *Investio te de papatu Romano ut præsis urbi et orbi*, et tradit ei etiam annulum, quo uti consueverunt prædecessores ipsius, et ei mitram competentem tempori super caput imponit; et petens ab eo quo nomine vocari velit, ipsum eo **253** nomine quo ei placuerit vocabunt; quo facto facit eum sedere in sede, sive in faldistorio; et depositis communibus calciis, si habentur rubea calceamenta papalia, calciatur eidem. Et sic cardinales omnes per ordinem, primo episcopi, secundo presbyteri, tertio diaconi, veniunt coram eo flexis genibus; et idem

electus ipsos ordinate ad pedem recipit et ad pacis osculum, necnon et omnes alios capellanos suos, ac cæteros clericos et laicos venientes ad ejus reverentiam, infimos, majores et mediocres. Quibus expeditis, cruce præeunte papali ducitur processionaliter a cardinalibus, et a tota curia ad cathedralem, vel ad aliam majorem ecclesiam loci, in quo est curia, si locus in quo eligitur civitas non existit; in qua ecclesia ad altare ducitur, et ante ipsum altare prostratus orat diutius; et dum orat, *Te Deum laudamus* ab omnibus clericis solemniter decantatur; quo decantato, priorepiscoporum dicit *Paternoster*, et suffragia consueata, et Orationem *Omnipotens sempiterne Deus, miserere electo nostro*. Qua finita, idem electus surgens ab Oratione dicit *Sit nomen Domini benedictum*, et facit benedictionem; qua expleta, reverenter osculatur altare, et ut ordinate venit ad ecclesiam, sic redit ad cameram suam, et signando semper in eundo et redeundo. Et postquam redierit ad cameram, deponit pluviale et mitram, et assumit rubeum mantellum, ac habere debet caligas de panno rubeo sine pedulibus et constaphilibus, et infulam rubeam de scarleto, et postea parvos calceos de panno eodem, et calceos religiosos usque ad medium crus de corio rubeo, et tunicas et vestes de scarleto albo, et desuper pannos albam camisiam; et erit subcinctus cingulo de serico rubeo super camisiam; et ipsa camisiam erit ita longa, quod elevata competenter super ipsum cingulum reflectatur.

XI. *De pronuntiatione nominis assumpti per electum in papam fienda populo per priorem diaconorum cardinalium narrando modum electionis.*

Cum autem prædictæ Romanæ Ecclesiæ fuerit de pastore provisum, prior diaconorum dictam electionem populo annuntiat, dicens: *Si placet ave annuntio vobis gaudium magnum*, vel aliud thema, sicut placebit; et narrat quomodo **254** concorditer, vel a duabus partibus cardinalium per viam scrutinii, compromissi, vel Spiritus sancti de collegio, vel extra collegium elegerunt, nominando et laudando personam electi, et pronuntiando nomen de novo assumptum.

XII. *De episcopo in papam electo, et ejus Benedictione et coronatione.*

Episcopus qui in papam electus est, non consecratur denuo, sed benedicatur aliquo die Dominico, quo et coronatur; et descendens de palatio suo apud sanctum Petrum, intra ecclesiam more solito cum rubeo pluviali, et mitra in loco solito. Oratione facta, receptis omnibus cardinalibus et prælatis ad reverentiam, et dicto *Sit nomen Domini Benedictum*, et responso *Ex hoc nunc et usque in sæculum*, et Benedictione data, vadit ad vestiarium, capellam videlicet sancti Gregorii; et ibi servitur ei per episcopum et diaconum cardinales ad hoc assumendos, et per priorem diaconorum, seu per priorem basilicæ, qui et portat mitram, et annulum, et habet serulam; et ibidem electus in papam induitur omnibus paramentiis pretiosis et solemnibus aptis tempori et diei, et

A ponitur pretiosissima mitra in capite, et datur sibi annulus pontificalis per eundem episcopum; et cubicularius primum annulum imponit digito summi pontificis. Et dum dominus papa dalmaticam recipit, ipse episcopus induit se superpellicio, amictu, et pluviali coloris diei, et portat mitram simplicem. Cum autem dominus papa planetam induit, venit idem episcopus ad latus summi pontificis; et accepto annulo de manu acolythi, ponit eum in manu domini papæ parati omnibus paramentiis et mitra solemnibus, et cubicularius ponit primum annulum. Et episcopus, accepta navicula cum incenso de manu acolythi, porrigit eam papæ, et osculatur manum ipsius; et imposito incenso in thuribulum per papam, episcopus vadit ad locum ubi sunt alii episcopi cardinales processionaliter ordinati, factis impensis obsequiis quæ fieri solent et impendi quando Romani pontifices parantur, salvo quod tunc in ipsa Processione non portat pallium, quod, ut infra sequitur, accipiet in altari; quam processionem ordinat archidiaconus, vel prior diaconorum infra scripto modo.

255 XIII *De processione qualiter fieri debet.*

Procedit subdiaconus cum cruce, indutus tunicella propter solemnitatem. Hunc sequuntur abbates, episcopi et archiepiscopi. Post hos vadunt presbyteri cardinales, quos sequuntur episcopi cardinales secundum prioritates suas. Post hos vadunt acolythi cum navicula, thuribulo et incenso; post ipsos septem subdiaconi cum tunicellis, portantes septem candelabra cum facula; in medio quorum vadit ille qui dicitur est Epistolam, portans librum Evangeliorum, et cum eo qui lecturus est epistolam Græcam; et post eos qui lecturus est Evangelium græcum. Diaconi cardinales sequuntur ordine suo, inter quos est ille qui dicitur est Evangelium, ultimus vel cum ultimo duo diaconi cardinales, unus a dextris, et alius a sinistris, ducunt dictum papam, circa quos est subdiaconus qui servit de mitra portans tobaleam.

XIV. *De Benedictione danda per papam in Processione.*

Procedens autem dominus papa sic processionaliter per ecclesiam, continue benedicit. Cum autem pervenerit ad chorum, obviant ei tres presbyteri cardinales, qui aptant ei planetam, quos ad pacem recipit, et ipsi osculantur cum reverentia pectus ejus. Inde procedens vadit processionaliter usque ad altare, sed non ascendit ad altare. Tunc facta confessione ascendit sedem præparatam non eminentiorem, sed sedet in faldistorio in plano posito inter altare, et sedem eminentiorem; et ibi coram ipso veniunt Albanensis, Portuensis et Ostiensis episcopi, vel archipresbyter Ostiensis, si non sit episcopus; qui Albanensis dat primam orationem, scilicet:

Oremus. — Deus, qui adesse non dedignaris ubi cunque devota mente invocaris, adesto, quæsumus, invocationibus nostris, et huic famulo tuo N. quem ad culmen apostolicum commune iudicium tuæ plebi

elegit, ubertatem supernæ Benedictionis infunde, ut sentiat se tuo munere ad hunc apicem pervenisse. Per, etc.

Secundam episcopus Portuensis.

Oratio. — Supplicationibus, omnipotens Deus, effectum consuetæ pietatis impende, 256 et gratia Spiritus sancti hunc famulum tuum N. perfunde; ut qui in capite Ecclesiarum nostræ servitutis mysterio constituitur, tuæ virtutis soliditate roboretur. Per.

Tertiam episcopus vel archipresbyter Ostiensis.

Oratio. — Deus, qui apostolum tuum Petrum inter cæteros coapostolos primatum tenere voluisti, eique universæ Christianitatis molem superimposuisti, respice propitius, quæsumus, hunc famulum tuum N. quem de humili cathedra violenter sublimatum in thronum ejusdem apostolorum principis sublimamus: ut sicut profectibus tantæ dignitatis augetur, ita virtutum meritis cumuletur; quatenus ecclesiasticæ universitatis onus te adjuvante digne ferat, et a te, quies beatitudo tuorum, meritam vicem recipiat. Qui vivis.

Et vero quod primicerius cum schola, postquam primo papa pervenit ante altare, cantabit Introitum et *Kyrie, eleison*, cantu Romano; et stant in faldistorio in plano posito recipit dominus papa dominos cardinales omnes, tam diaconos, quam presbyteros et episcopos et prælatos, ad pedem et osculum.

XV. *De pallio dando papæ per priorem diaconorum cardinalium.*

Quibus receptis, venit ad altare, ubi est desuper pallium paratum, per priorem diaconorum capellanorum, sive per priorem basilicæ Sanctæ sanctorum; et duo priores diaconi cardinales tenent pallium ipsum, et tunc prior illorum duorum solus dat pallium pontifici sub his verbis: *Accipe pallium, plenitudinem scilicet pontificalis officii, ad honorem omnipotentis Dei gloriosæ Mariæ virginis ejus genitricis, beatorum Petri et Pauli, ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ.*

Et aptato pallio ipso super eum cum tribus spinulis aureis, ut est moris, ascendit summus pontifex ad altare, et facit incensum; et demum redit ad eminentem sedem, et recipit omnes cardinales ad osculum pedis et oris, et dicit *Dominus vobiscum*, vel *Pax vobis*, sive *Gloria in excelsis Deo*, ut dies requirit; et dicit Orationem Dominicæ alte, et aliam dicit pro se secreto; qua Oratione completa, et secuta responsione *Amen*, papa residet in sede, et prior diaconorum cardinalium portans ferulam in manibus 257 cum diaconis et subdiaconis scriniariis, et iudicibus, omnibus indutis solemniter, descendit ante altare, et facit duos acies sive filas, unam ex una parte, et unam ex reliqua, æqualiter dividendo, ita quod in qualibet acie sint de quolibet ordine; et ponit primo diaconos juxta altare, secundo subdiaconos, tertio iudices, quarto scriniarios in ordine.

XVI. *De Laude incipienda per priorem diaconorum cardinalium rubrica.*

Tunc ipse prior diaconorum incipit laudem sic alta voce, quasi legendo, *Exaudi, Christe*, et iudices et scriniarii respondent similiter in cantu, quasi legendo: *Domino nostro N. a Deo decreto summo pon-*

tifici et universali papæ vita; et sic dicitur; et respondetur ter. Item idem prior dicit *Salvator mundi*, iudices et scriniarii respondent *Tu illum adjuva*; et sic faciunt ter. Item idem prior dicit bis *Sancta Maria*; et illi respondent *Tu illum adjuva*. Eodem modo dicit tantum semel.

Sancte Michael, respondetur *Tu illum adjuva*.

Sancte Gabriel, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Raphael, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Joannes Baptista, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Petre, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Paule, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Andrea, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Stephane, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Leo, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Gregori, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Benedicte, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Saba, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancta Agnes, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancta Cæcilia, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancta Lucia, resp. *Tu illum adjuva*.

Sancte Basili, resp. *Tu illum adjuva*.

Dicit *Kyrie eleison* ter, et respondetur ter *Kyrie eleison*.

XVII. *De Epistola Latina et Græca, et Evangelio Latino et Græco, cantandis super pulpitem.*

Et postea omnes simul una et alta voce dicunt *Kyrie eleison*, 258 et laudibus finitis, legitur Epistola Latina et Græca subsequenter super pulpitem, sic etiam Evangelium Latinum et Græcum.

XVII. *De indumentis episcopi cardinalis.*

Ille vero episcopus cardinalis qui servit papæ debet esse indutus superpellicio, amictu et pluviale, et habere mitram simplicem, et sic Missa suo ordine procedit usque ad linem; et communicabit cum solemnitate, non super altare, sed ad sedem eminentem.

XLX. *De corona, quæ vocatur regnum, imponenda papæ per priorem diaconorum cardinalium.*

Post Missam idem summus pontifex dicit *Sit nomen Domini benedictum*, et respondetur *Ex hoc nunc et usque in sæculum*. Hujusmodi autem episcopus qui servit non dicit *Multos annos*; sed omnibus rite peractis, ipse summus pontifex et omnes cardinales et alii prælati et subdiaconi, quilibet in gradu suo, induentur vestimentis pretiosis albi coloris, episcopi pluvialibus, presbyteri casulis, diaconi dalmaticis, subdiaconi tunicellis, acolythi superpellicis et alii capellani; archiepiscopi, episcopi, abbates, patriarchæ pluvialibus; et iudices et scriniarii, similiter eret advocati erunt induti pluvialibus; et primicerius in pluviali et mitra, et cantores in superpellicis. Et papa omnia pretiosa ornamenta habebit, et pallium et mitram optimam et chirothecas, et anulum pastoralem; et sic cum omnibus venit vel ad portam, vel ad gradus ecclesiæ; et ubi prior diaconorum cardinalium extrahit sibi mitram; et ponit ei coronam quæ vocatur regnum, in capite, toto populo acclamante *Kyrie eleison*; et sic cum omni ornatu quili-

bet cardinalis et prælatus equitate equum coopertum panno albo; subdiaconi vero, capellani, scrinariarii, et alii equitant ornate vestiti, non tamen equos coopertos. Papa equitat equum faleratum, non coopertum a parte anteriori, ex parte vero posteriori coopertum de scarleto.

259 XX. *De ordine Processionis post Missam, spectante ad priorem diaconorum cardinalium.*

Sic omnibus equos ascendentes, prior diaconorum cum ferula ordinat Processionem hoc modo. Primo præcedit equus domini papæ faleratus; secundo vadit subdiaconus cum cruce; tertio duodecim bandonarii cum duodecim vexillis rubeis, et duo alii cum duobus cherubin in cameri [Forte, camurinis] in lanceis; quarto duo, qui hodie non sunt, præfecti navales, induti pluvialibus; quinto scrinariarii, sexto advocati, septimo iudices, octavo cantores, nono diaconi qui legunt Epistolam et Evangelium in Græco; decimo abbates forenses, undecimo episcopi, duodecimo archiepiscopi, decimo tertio abbates Urbis, decimo quarto patriarchæ, et episcopi cardinales, decimo quinto presbyteri cardinales, decimo sexto diaconi cardinales, decimo septimo dominus papa, et subdiaconus cum tobalea, et serviens qui portat umbraculum. Sic venit processionaliter usque ad Lateranum ad sedem stercorariam, ubi cum descendit de equo, deponit regnum et assumit mitram.

Processionaliter autem procedens a scalis beati Petri, postquam equitaverit usque ad dictam sedem stercorariam per viam Sacram seu papæ, fiunt in eodem loco equitationis post eum per senescalcum vel alium ter missilia seu jactus pecuniæ, ut alias in tribus locis fiunt missilia, scilicet ad turrim de Campo, ubi unus de familia papæ facit alium jactum stando in loco aliquo eminentiori, et ibi dominus papa stat, et veniunt illuc Judæi cum lege, facientes ei laudem, et offerunt ei legem, ut adoret; et tunc papa commendat legem, et damnat observantiam Judæorum sive intellectum, quia quem dicunt venturum, Ecclesia docet et prædicat jam venisse Dominum Jesum Christum. Similiter cum pervenerit ad palatium Cencii Musca in Punga, unus de familia papæ facit unum jactum. Similiter facit alium jactum, cum pervenerit ad sanctum Marcum. Similiter cum pervenerit ad sanctum Adrianum facit alium jactum, stando in fenestra palatii sanctæ Martine; et sic venit ad plateam Lateranensem, et ducitur ad porticum quæ vadit ad ecclesiam sancti Joannis Lateranensis; et ibi ante porticum nunc destructam statim Lateranenses canonici cum eorum comitiva, induti solemniter, et cum cruce processionali **260** papam recipiunt, cum descendit; qui descendit ad dictam sedem stercorariam, et deponit regnum, et accipit mitram; et postquam papa descendit, sedet in dicta sede marmorea, quæ vocatur stercoraria, et veniunt omnes cardinales, et honorifice elevant eum, ut vere dicere possit: *Suscitat de pulvere egenum, et de stercore erigit pauperem, ut sedeat cum principibus, et*

solium gloriæ teneat. Et idem dominus papa stando juxta ipsam sedem, accipit tres pugillatas denariorum de gremio camerarii, et projicit inter populum, dicens, *Argentum et aurum non est mihi, quod autem habeo, hoc tibi do.* Et tunc duo cardinales ministrant ei, et accipientes eum ducunt ad ecclesiam sancti Salvatoris per viam, ubi erat dicta porticus.

Veniens autem eis a dicta sedem stercoraria, acclamatur *D. N. sanctus Petrus eligit.* Sicque ducitur per dictas cardinales usque post altare, et ibi orat; quo intrante et orante, cantatur a canonicis, *Te Deum laudamus.* Postquam vero oraverit, dicit super altare, et super populum *Sit nomen Domini benedictum, et respondetur Ex hoc nunc et usque in sæculum;* et postea ducitur ad sedem eminentem marmoream, et ibi recipit Lateranenses canonicos ad pedem et osculum; quo facto, ducitur per cardinales ad palatium Zachariæ papæ, quod vulgariter dicitur Casa Major, et venit ad portam palatii. Inde intrat palatium per ecclesiam. Intra portam, qua ascenditur ad dictum palatium, et portam ipsius palatii, ponitur faldistorium, ubi sedet dominus papa, in illis scilicet gradibus ubi solet sedere quando cantatur *Gloria, laus, etc.,* et ibi papa sedente, prior presbyterorum cardinalium, ordinatis iudicibus et scrinariis in filo, facit ibidem laudem, sicut diaconus cardinalis fecerat in Missa ante Epistolam post Orationem in basilica sancti Petri. Postea ducitur ab ipsis cardinalibus per palatium usque ad portam ecclesie sancti Silvestri, ubi sunt duæ sedes porphyreticæ, et papa sedet in illa quæ est ad dextram, ubi prior basilicæ sancti Laurentii dat ei ferulam, quæ est signum correctionis et regiminis, et claves ipsius basilicæ et sacri palatii Lateranensis, in quibus significatur potestas claudendi et aperiendi, ligandi atque solvendi; et cum ipsa ferula et clavibus accedit ad aliam sedem similem, quæ est ad sinistram, et tunc restituit eidem priori ferulam et claves, et incipit sedere in illa sede secunda. Et postquam aliquantulum sederit, idem prior super planetam cingit eidem domino papæ zonam **261** de serico rubeo, in quo pendere debet bursa purpurea in qua sint duodecim lapides pretiosi cum sigillis, et muscus. Et dum in ipsa sede sedet, recipit officiales palatii ad pedem et osculum; et sedens ibi accipit de manu camerarii denarios argenteos valentes decem solidos Provesinos, et projicit super populum; et hoc facit, dicendo singulis vicibus: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi.* In istis duabus sedibus debet papa taliter se habere, ut potius videatur jacere quam sedere, et nulla istorum sedium erit cooperta vel parata, nec etiam Stercoraria, sed nuda.

XXI. *Quando papa ducitur ad sanctum sanctorum.*

Deinde ducitur ad sancta sanctorum per ipsam porticum sub iconas sanctorum apostolorum, quæ per mare venerunt nemine ducente; et intrat dictam basilicam sancti Laurentii, quæ vulgariter dicitur sancta sanctorum; et ante altare suam Orationem facit, can-

tantibus priore et canonicis basilicæ ipsius Sanctæ A Sanctorum *Te Deum laudamus*; et postea reducit ad capellam sancti Silvestri, in qua intrat et sedet in loco parato cum ornamentis suis, tenente eo mantum super scapulas, et mitram super fanonem seu orarium; et dat presbyterium. Postea redit ad cameram, in qua deponit casulam et pallium, et assumit mantum, et vadit comedere. Solebat tum primo recipere juramentum a senatore secundum formam, *Ego talis*, etc., verum hujusmodi juramenti receptio diu est quod fuit ommissa.

XXII. *De officio senatorum Urbis in ipsa solemnitate rubrica.*

Item notandum quod senatores postquam dominus papa de equo falerato descendit juxta sedem stercorariam, ipsum equum recipiunt et adducunt, quem curialiter reddunt camerario, ut est moris. B

Item notandum quod a sancto Petro ad Lateranum fiunt domino papæ arcus triumphales, et clerici Romani occurrunt eidem induti in via Sacra, ubicunque possunt, cum thuribus et incenso, et in renuntiatione dantur Romanis pro arcibus xxxv libræ, et clericis pro thuribus xii libræ et dimidia.

262 XXIII. *Qualiter dominus papa ad mensam ducitur, et de ordine sedendi in ea rubrica.*

Cum autem vadit comedere, duo diaconi cardinales ducunt ipsum ad mensam; et eo sedente, episcopus cardinalis dat sibi aquam duobus diaconibus cardinalibus tenentibus tobaliam, nec debet tenere mantellum; quo loco facta Benedictione, vadunt ad mensam; in parte dextra sedent episcopi et presbyteri cardinales; in sinistra vero diaconi. Et attende quod dominus papa, dum est in mensa indutus est omnibus paramentis mensalibus, excepto quod tenet mantum ad scapulas et fanonem; in capite vero mitra desuper; cardinales vero omnes habent superpellicia cum mantellis, et mitras simplices. Cum autem lavaridebent, surgit episcopus et duo diaconi cardinales, et dant aquam ut prius; qua data redeunt ad propria loca in mensis, et potu recepto, dictoque *Tu autem*, surgit diaconus, et tenet thunitiam, dum gratiæ referuntur. Quibus finitis, dextrantibus eum duobus diaconibus intrat cameram, ubi per capellanos exiit omnibus paramentis. Omnes vero cardinales ad propria revertuntur, sicut in mensa, sed eunt induti. Attendendum quod in ultima lotionem cardinales debent sedendo in mensa lavari, et unus alii tenere tobaleam domicello fundente aquam. D

XXIV. *De coronatione papæ extra Urbem, et de prima reverentia fienda sibi per cardinales et alios prælatos.*

In primis summo mane hora decenti dominus papa indutus pluviali rubeo cum mitra frigiata intrabit ecclesiam sancti Joannis, ubi coronatio debet celebrari. Cum autem dictam ecclesiam intraverit, in medio ecclesiæ parato sibi faldistorio orabit. Oratione facta, stando, receptis omnibus cardinalibus et prælatibus ad reverentiam ordine suo, dicit *Sit nomen Domini benedictum*, et respondetur *Ex hoc nunc*, etc.

Benedictione data, divertet ad locum ubi debet indui; et dicta Tertia cum capellanis, assistente sibi episcopo cardinale qui tenere debet librum, cum Oratio dicitur a papa in fine Tertie, calciabitur calligis et sandaliis a subdiacono et uno ex acolythis, dicentibus capellanis vicissim Psalmos, videlicet *Quam amabilia*, cum 263 ceteris quæ dici solent. Quibus expletis cum Orationibus consuetis, lavabit manus fundentes ibi aquam episcopo cardinale, qui eidem in officio assistere debet. Ablutione facta, et episcopo cardinale ad locum suum reverso, induetur omnibus ornamentis viridibus, pretiosis et solemnibus (quia dies Dominicus hoc requirit) quibus Romanus pontifex uti solet in Missarum solemnibus, per diaconum cardinalem et subdiaconum, eisdem per acolythos ministratis. Cum autem dominus episcopus cardinalis ad locum suum reversus fuerit, ut prædictum est, induetur superpellicio, amictu et pluviali viridi cum mitra simplici.

XXV. *De mitra imponenda papæ per diaconum cardinalem, et de annulo pontificali dando per episcopum cardinalem.*

Postmodum imposita mitra pretiosa domino papæ per diaconum cardinalem, dabitur sibi annulus pontificalis per eundem episcopum qui sibi serviet, uno ex cubicularis digito domini papæ prædictum annulum imponente. Deinde accepta navicula de manu acolythi per episcopum qui sibi ministrabit, præsentabit eam domino papæ, et osculabitur manum ipsius; et imposito incenso in thuribulo per dominum papam, episcopus ibit ad locum suum, ubi fuerint alii episcopi cardinales processionaliter ordinati. Præmissis itaque omnibus rite completis, quæ fieri et impendi solent quando revestiuntur Romani pontifices et parantur, excepto quod in Processione quæ sequitur, non portabit pallium, sed ipsum recipiet; alias, ut inferius describetur, dicta Processio per priorem diaconorum cardinalium modo infra scripto ordinabitur.

XXVI. *Ordo Processionis ante Introitum Missæ.*

Primo procedit subdiaconus cum cruce indutus tunicella, et post eum sequuntur abbates, episcopi, archiepiscopi, induti pluvialibus et mitris simplicibus; et postmodum sequuntur presbyteri cardinales planetis induti cum mitris simplicibus; deinde episcopi cardinales induti pluvialibus cum mitris simplicibus, et quilibet ordine suo; postmodum sequuntur duo acolythi ceroferrarii, et alius cum navicula thuribulo et incenso, induti superpelliciiis. Post dictos acolythos ordinabuntur septem subdiaconi cum tunicellis portantes septem candelabra; et in medio dictorum septem 264 erit subdiaconus, qui dicturus est Epistolam, portans librum Evangeliorum ante pectus; et juxta dictum subdiaconum ibit unus alius subdiaconus qui dicturus est Epistolam Græcam. Post prædictos subdiaconos subsequitur diaconus qui lecturus est Evangelium in Græco. Subsequenter incedent diaconi cardinales ordine suo, induti dalmaticis, inter quos est ille cardinalis qui dicturus est Evangelium

ultimus. Deinde duo diaconi cardinales, unus a dextris, et alius a sinistris, ducunt dominum papam extensa mappa super caput ejus, ut moris est; et ultimo subsequitur subdiaconus qui serviet de mitra, cum tobalea procedens ante. Dominus papa sic processionaliter per ecclesiam continue benedicit. Cum autem ad thronum pervenerit, obviabunt sibi tres presbyteri cardinales, quos ad pacem recipiet, et ipsi osculabuntur cum reverentia pectus ejus, et ultimus aptabit planetam papæ.

XXVII. *De confessione quæ fit altare, et Introitu Missæ, et Orationibus quæ dicuntur super eum prope altare.*

Subsequenter procedens ibit processionaliter usque ad altare, sed non ascendit tunc ad altare; sed abstracta sibi mitra per diaconum cardinalem, facit confessionem, ut est moris. Et cum fit confessio, incipiunt cantores Introitum, et subsequenter *Kyrie eleison*. Et facta confessione, dominus papa recipit mitram, et ibit ad sedem suam, non eminentem, sed sedebit in faldistorio in plano posito inter chorum et altare propter dispositionem ecclesiæ, versa tamen facie ad altare. Dominus papa sic sedente, venient tres ipsi cardinales coram ipso, scilicet Albanensis, Portuensis et Ostiensis; quibus sic astantibus coram papa, Albanensis dicit primam Orationem, scilicet, *Deus qui adesse dignaris*, etc., ut supra.

Secundam dicit episcopus Portuensis vel ejus subrogatus, scilicet, *Supplicationibus nostris*, etc., ut supra.

Tertiam dicit episcopus Ostiensis, scilicet, *Deus, qui apostolum tuum Petrum*, etc., ut supra.

XXVIII. *De secunda reverentia prælatorum.*

Sciendum est tamen quod quando dictæ Orationes dicentur, dominus papa non sedebit, sed stabit sine mitra; et postmodum 265 dominus papa, sedens in faldistorio in planis posito, recipiet dominos cardinales et prælatos omnes ad pedem et osculum.

XXIX. *De pallio dando per priorem diaconorum cardinalium.*

Quibus receptis, veniet ad altare, ubi erit pallium paratum per priorem subdiaconorum capellanorum et duo priores diaconorum cardinalium tenebunt pallium ipsum; et tunc priorem illorum duorum diaconorum cardinalium solus dabit pallium pontifici sub his verbis: *Accipe pallium, plenitudinem scilicet pontificalis officii, ad honorem omnipotentis Dei, gloriosæ Mariæ virginis ejus genitricis, beatorum Petri et Pauli ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ.*

XXX. *De ascensu papæ ad altare, et incensatione altaris, et de tertia receptione cardinalium et prælatorum ad reverentiam, dum est in eminenti sede.*

Et aptato pallio ipso super eum cum tribus spinulis aureis per diaconum cardinalem et subdiaconum, ut moris est, ascendit dominus papa ad altare, et incensabit altare; quo incensato, ascendet ab eminentem sedem; et, sedens in dicta sede palliatus, recipiet omnes cardinales et prælatos ad pedis et oris

osculum iterato. Quæ receptis finita, stando incipit *Gloria in excelsis Deo*; quo Hymno Angelico cantato a cantoribus, dicit in eadem sede *Pax vobis*, et, responso *Et cum spiritu tuo*, incipit Orationem Dominicæ alte; quæ Oratione completa, et secuta responsione *Amen*, potest dicere aliam Orationem secrete pro seipso, si voluerit. Exprimatur tamen Oratio per extensum; postmodum residet in sede.

XXXI. *De rebus statu morum dinandis per priorem diaconorum cardinalium, et laudibus per eundem incipiendis ante Epistolam.*

Ipso igitur domino papa sic in sua sede residente, prior diaconorum portans ferulam in manibus cum diaconibus et subdiaconibus, scinariis et iudicibus, omnibus pluvialibus solemniter indutis, descendet ante altare, et faciet duas acies, 266 unam ex parte una, et aliam ex parte alia, æqualiter dividendo, ita quod in qualibet acie sit de quolibet ordine; et ponet primo diaconos juxta altare, qui poterunt tenere mitras, si voluerint; secundo subdiaconos, tertio iudices, quarto scinariarios. Quibus aciebus sic ordinatis, prior diaconorum incipit laudem alta voce, quasi legendo, et stabit sine mitra, *Exaudi, Christe*, et iudices et scinariarii similiter respondebunt in cantu, quasi legendo: *Domino nostro N. a Deo decreto summo pontifici et universalipapæ vita*; et sic dicetur ter per dictum priorem cardinalem; et respondetur ter a iudicibus et scinariis. Subsequenter idem prior diaconorum dicit *Salvator mundi*, et iudices et scinariarii respondebunt *Tu illum adjuva*; et sic dicetur ter, et respondebitur ter. Item idem prior diaconorum dicit *Sancta Maria*, et, prædicti respondebunt bis *Tu illum adjuva*. Eodem modo dicit idem prior, tantum semel, *Sancte Michael*, etc., ut supra.

Quibus finitis, prior diaconorum dicit *Kyrie, eleison* et prædicti iudices et scinariarii respondebunt *Kyrie, eleison*, et hoc ter dicetur, et ter respondebitur; postmodum omnes simul dicent una et alta voce *Kyrie, eleison*.

XXXII. *De Epistola Latina et Græca, et Evangelio, et Graduali, et Alleluia.*

Laudibus sic finitis, dicitur Epistola Latina, et subsequenter Græca super pulpitem eminentem; quibus lectis, cantabitur Graduale et *Alleluia*; et postmodum dicetur Evangelium Latinum, et subsequenter Græcum, in eminenti pulpito et convenienti, ut moris est, septem subdiaconibus cum septem faculis præcedentibus dictos diaconos, et thuribulo cum incenso, ut est fieri consuetum; et sic Missa procedit ordine suo usque ad finem.

XXXIII. *De communicatione domini papæ ad sedem eminentem fienda rubrica.*

Communicabit tamen dominus papa congruo tempore cum solemnitate, non tamen super altare, sed ad sedem eminentem. Solemnitas autem hujusmodi communionis servabitur, quæ servari in aliis Missis solemnibus consuevit. Missa vero completa, dominus papa dicit *Sit nomen Domini benedictum*, 267 et respondetur *Ex hoc nunc et usque in sæculum*, et dat

Benedictionem. Et benedictione data, episcopus qui servit non dicet domino papæ *Multos annos.*

XXXIV *D*: *his quæ fiunt post Missam, et paramentis domini papæ, cardinalium, prælatorum, et aliorum.*

Omnibus, ut præmissum est, rite peractis, ipse dominus papa et omnes cardinales, et alii prælati et subdiaconi, iudices et scriniarii, quilibet in gradu suo, depositis paramentis viridibus, induentur vestimentis albis pretiosi coloris, si habuerint; episcopi pluvialibus, presbyteri casula, diaconi dalmaticis, subdiaconi tunicellis, acolythi et alii capellani superpellicii; patriarchæ, archiepiscopi, abbates pluvialibus; iudices et scriniarii pluvialibus erunt induti, et cantores superpellicii.

XXXV. *De coronatione domini papæ per priorem diaconorum faciendâ.*

Dominus papa omnia pretiosa vestimenta habebit pallium et mitram pretiosam, chirothecas et annulum pontificalem; et sic ornatus cum omnibus veniet ad portam vel ad gradus ecclesiæ, et ascendet cadafalcum seu pulpitum ligneum, ubi inveniet sedem suam solemniter præparatam; et sedenti in sede prior diaconorum cardinalium extrahet sibi mitram, et imponet capiti suo coronam quæ vocatur regnum, toto populo clamante *Kyrie, eleison.*

XXXVI. *De indulgentia danda populo.*

Et ibidem per priorem episcoporum cardinalium auctoritate domini papæ indulgentia populo dabitur, prout domino papæ placebit.

XXXVII. *De ornata equorum in Processione.*

Quo facto, descendat pulpitum, et quilibet cardinalis et prælatus cum omni ornatu equitabit equum coopertum panno albo; subdiaconi vero, capellani, iudices, scriniarii et alii **268** equitabunt ornate vestiti, non tamen equos coopertos. Papa vero equitabit equum magnum faleratum ex parte posteriori de scarleto.

XXXVIII. *Ordo Processionis solemnæ post coronationem domini papæ.*

Omnibus equos sic ascendentibus, prior diaconorum portans ferulam in manibus Processionem ordinabit hoc modo. Primo præcedite equus domini papæ faleratus; secundo ibit subdiaconus cum cruce; tertio subsequenter duodecim bandalarii cum duodecim vexillis rubeis, et duo alii cum duobus cherubin et lanceis; quarto duo præfecti navales induti pluvialibus; quinto scriniarii; sexto advocati; septimo iudices; octavo cantores nono diaconi et subdiaconi qui legerunt Epistolam et Evaagelium in Græco; decimo abbates; undecimo episcopi; duodecimo archiepiscopi; decimo tertio patriarchæ et episcopi cardinales decimo quarto presbyteri cardinales; decimo quinto diaconi cardinales; decimo sexto subdiaconus cum tobalea, serviens cum umbraculo, qui duo ibunt aliquantulum sequestrati a papa; decimo septimo dominus papa.

A XXXIX. *De jactu pecuniæ quinquies faciendo in diversis locis.*

Processione taliter ordinata, dominus papa ascendit equum. In eodem loco post eum per marescallum, vel alium, fiunt ter missilia vel jactus pecuniæ. Cum autem pervenerit ad plateam, ante ecclesiam sancti Nicenii, aliquis familiaris domini papæ stans in aliquo loco eminenti faciet alium jactum pecuniæ, et ibi dominus papa trahet aliquam moram.

XI. *De lege offerenda per Judæos, et responstone papæ.*

Et venient Judæi cum lege sua, et facient ei laudem, et offerent ei legem ut adoret. Et tunc dominus papa commendabit legem, et damnabit observantiam Judæorum, sive intellectum, quia quem dicunt venturum, Ecclesia docet et prædicat jam venisse Dominum Jesum Christum. Similiter cum pervenerit ad plateam, ubi moratur D. P. de Columna, **263** unus de familiaribus domini papæ, vel idem familiaris facit jactum pecuniæ; similiter cum pervenerit ad quadrivium, ubi moratur electus Viterbiensis, idem familiaris facit alium jactum pecuniæ. Subsequenter cum pervenerit in introitum palatii, idem familiaris facit alium jactum.

XLI. *De his quæ fiunt post Processionem, tam de laudibus fendis per priorem diaconorum, quam de presbyterio dando.*

Via igitur sic completa, pervento ad introitum palatii, seu domus Prædicatorum, fratres Prædicatores induti solemniter cum cruce, incenso et aqua benedicta, dominum papam processionaliter recipient reverenter, *Te Deum laudamus* decantando. Cum autem dominus papa pervenerit ad ecclesiam, antequam descendat de equo, prior presbyterium cardinalium ordinatis iudicibus et scriniariis in filo, faciet idem laudem, sicut diaconus cardinalis fecerat in Missa ante epistolam post Orationem. Et postquam de equo descenderit, prior diaconorum cardinalium, qui ducit eum, deponit sibi regnum de capite, et imponit ei mitram; et idem prior erit a dextris, et ducet eum usque ad altare, et alius a sinistris, ubi orabit in faldistorio sibi præparato. Oratione facta, dabit Benedictionem, dicens *Sit nomen Domini benedictum*; et respondetur *Ex hoc nunc et usque in sæculum*. Quo facto, ducetur ad sedem eminentem, et sedebit in loco parato cum ornamentis suis, amota planeta et pallio et chirothecis, tenente eo manum super scapulas et mitram super fanonem seu orarium; et dabit cuilibet cardinali presbyterium hoc modo. Ipse dominus papa sedens in sede, et quilibet cardinalis et prælatus, extracta sibi mitra deferens eam in manu, vadit coram eo; et flexis genibus tenebit mitram apertam ante papam, qui ponit in illam pecuniam quam præsentabit ei in uno bacilli camerarius, prout in libro cameræ invenitur. Et illi qui recipiunt pecuniam in mitra deosculabuntur genu domini papæ.

XLII. *De deductione papæ ad cameram suam et mensam.*

Ipse vero camerarius et clerici cameræ in super-

pellicis assistent domino papæ. Dato presbyterio, dominus papa ducetur a duobus diaconibus cardinalibus ad cameram suam, et ducetur ad mensam sibi solemniter præparatam; et eo sedente, episcopus cardinalis, scilicet prior, dabit sibi aquam, duobus diaconibus cardinalibus tenentibus tobaleam, nec debent tenere mantellum.

XLIII. *De solemnitatibus, indumentis et paramentis domini papæ, et cardinalium, et prælatorum, quæ fiunt in mensa.*

Quo loco, factaque Benedictione mensæ, vadunt ad mensam, et in parte dextra domini papæ sedent episcopi et presbyteri cardinales, et in sinistra vero diaconi. Et attende quod dominus papa, dum est in mensa, est indutus omnibus paramentis missalibus, exceptis casula, pallio et chirothecis; et tenebit mantum ad scapulas, et fanonem in capite cum mitra desuper. Cardinales vero omnes habebunt superpelliciam (*Sic*) cum mantellis, et mitras simplices, et omnes prælati similiter. Coram domino papa servient laici nobiliores, qui præsententur erunt, et post mensam cardinalium erunt mensæ omnium prælatorum et aliorum nobilium. Comestione sumpta, dominus papa lavabit manus ut prius, ministrantibus sibi duobus diaconibus cardinalibus, fundente sibi aquam episcopo cardinali. Et similiter quilibet cardinalis lavabit manus, domicello fundente aquam cardinali lavanti. Cardinales autem qui assistunt, teneant tobaleam, unus ex parte lavantis, et alter ex altera; et sic sibi ad invicem fiunt mutuo. Quibus omnibus lotis, et redditis gratiis, dominus papa reducetur a duobus diaconibus cardinalibus ad cameram suam, assumptis mantellis; ubi exutus sacris vestibus et discalceatus sandaliis a subdiacono, quiescit.

XLIV. *De reversione cardinalium et prælatorum ad dominum papam.*

Cardinales vero et alii prælati redibunt ad hospitia sua eques (*Sic*) cum mitris, parati sicut in comestione steterunt, equis tamen non coopertis. Notandum quod nobiliores laici, etiamsi reges essent, consueverint adextrare papam equitantem, et partiuntur loca inter se vicissim secundum quod valuerint et ordinatum fuerit, ut primis adextrantibus dimittentibus alii bini succedant.

271 In mensa primum ferculum ponit coram papa aliquis de principalioribus nobilibus, etiamsi rex esset; quo posito, rex vadit ad sedendum in mensa. Alii autem nobiles majores, etiamsi essent filii regum, serviunt papæ in mensa, unus videlicet de cupa, alius de cultello ad incidendum, alii astant comedenti, alii sequuntur portantem fercula, portantes et ipsi incisoria papæ et cardinalibus, prout ordinatum erit.

Utrum autem aliqui ex prædictis servientibus papæ nobilibus, puta filii regum, vel ex similibus, sedeant vel non sedeant in mensa, et ubi et qualiter, nunc dicere omittamus.

Memorandum quod Judæis non fiat aliqua oppressio, cum offerent legem.

XLV. *Incipit ordo qualiter Romanus pontifex apud basilicam beati Petri apostoli debeat consecrari. Rubrica.*

In primis ipse qui consecrandus est mane diei Dominicæ veniat ad basilicam beati Petri, in qua processionaliter a canonicis recipietur. Et facta reverentia idem a cardinalibus et prælati, sicut fierit soleat Romano pontifici, stans in medio dicat *Sit nomen Domini benedictum*, et resp. *Ex hoc nunc*, etc. Deinde vadat in cappellam sancti Gregorii, ubi, dicta Tertia, calciabitur caligis et sandaliis, dicendo Psalmos *Quam amabilia*, etc., qui solent dici. Deinde, lotis manibus, induatur omnibus ornamentis quibus Romanus pontifex uti solet in Missarum solemnibus, exceptis dumtaxat pallio et annullo pontificali. Erunt autem vestimenta coloris temporis congruentis. Deinde ordinata solemnibus processione, in qua debent esse septem candelabra cum septem faculis, sicut in præcipuis festis fieri solet, videlicet cardinalium, prælatorum et cæterorum ordinum, qui omnes debent habere indumenta coloris temporis congruentis, consecrandus ipse, extensa super eum mappa, procedat signando, ut moris est, ad majus altare, et stans post ipsum altare faciat confessionem.

Notandum vero est quod in consecratione Romani pontificis omittitur illa examinatio quæ superius posita est in consecratione aliorum episcoporum, quæ incipit *Antiqua sanctorum Patrum*, etc. Facta vero confessione, ipse consecrandus sedeat in faldistorio suo præparato inter altare et gradus pontificalis sedis, et schola cantet Introitum, *Kyrie eleison*. **272** Interim episcopus Ostiensis, qui Romanum pontificem consecrare debet, in aliquo apto loco prope altare calciet se caligis et sandaliis, dicendo psalmum *Quam amabilia*, etc. Accipiat etiam omnia pontificalia ornamenta ac si Missam solemniter celebrare deberet, absque baculo pastorali; accipiat quoque mitram simplicem vel pretiosam secundum exigentiam temporis; et, cantatis introitu et *Kyrie eleison*, consecrator et cæteri episcopi cardinales, nec non alii archiepiscopi et episcopi, et qui de presbyteris præsententur sunt, accedunt ad exequendum consecrationis officium.

Sciendum est quod in consecratione Romani pontificis non pronuntiatur illud, *Episcopum oportet*, etc., nec dicitur illa Oratio, *Oremus dilectissimi nobis*, quæ dicuntur in consecratione aliorum episcoporum; sed consecrandus versa facie ad altare, assistentibus ei duobus diaconibus cardinalibus, incubere debet super faldistorium præparatum inter gradus pontificalis sedis et majus altare. Consecrator etiam et cæteri episcopi cardinales, nec non alii episcopi a dextris et a sinistris super sua faldistoria vel, si ea non habent, super tapeta, procumbere debent; et prior basilicæ, vel alius capellanus prior subdiaconorum, incipiat et prosequatur litaniam cum cantu, respondentibus aliis capellanis et cæteris, qui assistunt. Cum autem venerint ad locum illum, *Et hunc consecrandum benedicere*, etc., debet hoc dicere bis, et tam consecrator quam omnes alii episcopi

assistantes, elevata manu versus consecrandum faciunt super eum bis signum crucis. Finita litania, erigant se omnes, et consecrator stet in infimo gradu sub sede papali, quæ est post altare, verso vultu ad ipsum altare. Consecrandus vero stet sub gradu prædicto, versa facie ad ipsum consecratorem, assistentibus ipsi consecrando diaconibus cardinalibus et acolythis. Stabunt autem juxta episcopum Ostiensem a dextris et a sinistris episcopus Albanensis, et episcopus Portuensis, induti pluvialibus, et habentes oraria, sive stolas; et omnes alii episcopi in circuitu stabunt ad instar coronæ, tenentes singuli libros pontificales, in quibus scriptum est consecrationis officium, quod singuli dicere debent submissa voce. Tunc episcopus Albanensis dat primam Orationem cum nota, dicens:

Oratio.— *Adesto supplicationibus nostris, omnipotens Deus, ut quod 273 humilitatis nostræ gerendum est ministerio, tuæ virtutis implentur effectu. Per.*

Deinde episcopus Portuensis dat Orationem suam, dicens cum nota:

Oremus.— *Propitiave, Domine, supplicationibus nostris. et inclinatus super hunc famulum tuum N. gratiæ sacerdotalis Benedictionis tuæ in eum infunde virtutem. Per.*

Post hæc episcopus Ostiensis ponit apertum librum Evangeliorum super cervicem consecrandi, sicut fit in consecratione aliorum episcoporum, tenentibus ipsum duobus cardinalibus usque ad consecrationem finitam. Libro sic præposito, tunc consecrator imponit manum dextram supra caput consecrandi, nihil dicendo; et similiter faciant omnes episcopi cardinales, et alii archiepiscopi et episcopi qui assistunt. Post hæc ipse Ostiensis episcopus elevata voce dicit in modum præfationis *Per omnia sæcula sæculorum*, respondetur *Amen*; et prosequitur præfationem illam, *Honor omnium dignitatum*, etc., quæ a superius in consecratione aliorum episcoporum posita est, excepto quod ubi dicitur *Et idcirco huic famulo tuo N.*, in consecratione Romani pontificis elegantur fit hæc additio, et dicitur sic: *Et idcirco huic famulo tuo N. quem apostolicæ sedis præsulem, et primatem omnium qui orbe terrarum sunt sacerdotum, ac universalis Ecclesiæ doctorem dædisti, et ad summum sacerdotii ministerium elegisti, hanc, quæsumus, Domine, gratiam largiaris*, etc., usque *De profectu omnium consequatur*. Consequenter vero ubi dicitur *Tribuas ei*, etc., in consecratione Romani pontificis dicatur sic: *Tribuas ei, Domini, cathedram pontificentem ad regendam Ecclesiam tuam, et plebem tuæ sortis intra mundi limites universam. Sit ei auctoritas, et reliquas*. Consecratione manuum facta, consecrator immittit anulum in digitum annularem dextræ manus papæ consecrati, dicens: *Accipe anulum, fidei scilicet signaculum, quatenus sponsam Dei, videlicet sanctam universalem Ecclesiam*, etc., ut supra; et deinde dat ei secundum modum præscriptum librum Evangeliorum, dicens: *Accipe Evangelium, et vade, prædica*

A populo universo. Potens est enim, etc., ut supra. Post hæc archidiaconus imponat ei pallium, dicens: *Accipe pallium, scilicet pontificalis officii, ad honorem omnipotentis Dei, 274 et gloriosissimæ virginis Mariæ ejus genitricis, et beatorum Petri et Pauli, et S. R. E.* Deinde ascendit papa ad sedem, et recipit ad osculum pedis et oris omnes episcopos, presbyteros et diaconos cardinales, et alios prælatos: quo facto, dicat *Gloria in excelsis Deo*, sive *Dominus vobiscum*, ut tempus requirit. Ille autem episcopus cardinalis qui papam consecravit, consecratione finita, deponit pontificalia ornamenta, et assumpto superpellicio pluviali et mitra simplici, servit eidem, ut moris est, in Missa. Papa vero post *Dominus vobiscum*, et *Gloria in excelsis*, si est dicendum, dicit Orationem Dominicæ alte, et aliam pro se secreta; quibus dictis, residet in sede, et prior diaconorum cardinalium portans ferulam in manibus cum diaconibus, subdiaconibus, scriniariis iudicibus omnibus solemniter descendit ante altare, et facit duas acies, unam ex parte una, et unam ex reliqua, æqualiter dividendo, ponens primo diaconos juxta altare, secundo subdiaconos, tertio deorsum in choro iudices, quarta scriniarios ordinate; quo facto, ipse prior diaconorum incipit laudem sic alta voce in cantu, quasi legendo, *Exaudi, Christe*; et iudices et scriniarii respondent similiter in cantu, quasi legendo: *Dominus nostro N., a Deo decreto summo pontifici et universali papæ, vita*. Item idem prior diaconorum secundo dicit *Exaudi, Christe*, et iudices et scriniarii respondent *Tu illum adjuva*, et sic facit tertio. Item idem prior diaconorum *Salvator mundi*, et iudices et scriniarii respondent *Tu illum adjuva*, et sic faciunt tertio. Item idem prior dicit bis *Sancta Maria*, et respondetur *Tu illum adjuva*. Eodem modo dicit tantum semel *Sancte Michael*, etc., ut supra.

Quibus finitis, prior dicit *Kyrie eleison*, et illi resp. *Kyrie, eleison*, et hoc faciunt similiter secundo; et postea omnes, scilicet, prior diaconorum et subdiaconi, et alii tertio simul dicunt una et alta voce *Kyrie eleison*. Laudibus sic finitis, legitur epistola Latina et subsequenter Græca super pulpitem; et ita etiam fit de Evangelio. Et sic Missa ordine suo procedit usque ad finem; et communicabit papa cum solemnitate, non super altare, sed ad sedem.

Post Missam dicit papa *Sit nomen Domini benedictum*, et resp. *Ex hoc nunc*, etc., et dat Benedictionem. Quibus rite peractis, ipse papa omnes cardinales, et alii prælati et subdiaconi, quilibet in gradu suo, induentur vestimentis pretiosis 275 albi coloris, episcopi pluvialibus, presbyteri casulis diaconi dalmaticis, subdiaconi tunicellis, acolythi et alii capellani superpellicis, patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, abbates pluvialibus; et similiter iudices, scriniarii, prefecti, et advocati erunt induti pluvialibus, et scholenses superpellicis. Papa vero cum planeta omnia pretiosa ornamenta habebit, et pallium, et mitram optimam, et chirothecas, et an-

* Id est in antiquo Ordine Romano, non in hoc libro Galetani.

nulum pontificalem; et sic ornatus cum omnibus venit ad portam sive gradus ecclesiæ, et ibi sedet in sede sibi præparata; et prior diaconorum cardinalium extrahit ei mitra, et ponit coronam, quæ vocatur regnum, in capite, toto populum clamante *Kyrie, eleison*.

Quo facto, quilibet cardinalis et prælatus equit equum coopertum panno albo; subdiaconi vero, capellani, scrinarii et alii equitant ornate vestiti, non tamen habebunt equos coopertos, papa vero equit equum magnum faleratum, et coopertum tantum ex parte posteriori de scarleto; et postquam equitavit, fit ibi in eodem loco jactus pecuniæ sex missilium per senescalcum, vel alium ter, et post papa projicit. Sic autem omnibus equum ascendentibus, prior diaconorum cum ferula ordinat Processionem hoc modo. Primo procedit equus domini papæ faleratus; secundo, vadit subdiaconus cum cruce; tertio, duodecim branderarii cum duodecim vexilis rubeis, et duo alii cum duobus aliis cherubinis et lanceis; quarto, duo præfecti navales induti pluvialibus; quinto, scrinarii; sexto, advocati; septimo, judices; octavo, cantores; nono, diaconi et subdiaconi qui legerunt Epistolam et Evangelium in Græco; decimo, abbates forenses; undecimo, episcopi; duodecimo, archiepiscopi; decimo tertio, abbates Urbis; decimo quarto, patriarchæ et episcopi cardinales; decimo quinto, presbyteri cardinales; decimo sexto, diaconi cardinales; decimo septimo, dominus papa, et subdiaconus cum tobalea et serviens qui portat umbraculum. Processione taliter, ordinata, dominus papa cum ea per viam papæ incedens revertitur ad Lateranum; sed cum pervenerit ad turrinam Stephani quæ est in Parione, et hodie dicitur Turris de Campo, unus de familia papæ facit ibi alium jactum, stando in aliquo loco eminenti; et ibi dominus papa stat, et ibi veniunt Judæi cum lege, facientes ei laudem; et offerunt legem sibi ut adoret. Similiter dum pervenit ad palatium Cintæ Musca in Punga, unus de familia papæ de dicto palatio facit unum jactum. Similiter facit alium jactum, cum pervenerit ad sanctum Marcum. Similiter **276** cum pervenerit ad sanctum Adrianum, facit alium jactum de palatio sanctæ Martinæ.

Pervento autem ad plateam Lateranensem, ducitur apostolicus ad porticum, quæ vadit ad ecclesiam sancti Joannis Lateranensis; et ibi ante porticum stant prior Lateranensis et canonici cum eorum comitiva induti solemniter, et cum cruce processionali papam, cum descendit, recipiunt, et faciunt eum ibi sedere in quadam sede marmorea, quæ vocatur stercoraria; ad quam venientes omnes cardinales honorifice elevant eum, ut vere dicere possit: *Suscitat de pulvere egenum, et de stercore erigit pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium gloriæ teneat*. Ipse autem dominus papa stando juxta ipsam sedem, accipit tres pugillatas denariorum de gremio camerarii, et projicit inter populum, dicens: *Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do*. Et deinde priore et canonicis posteuntibus, cantando ducitur per ip-

sam porticum ad ecclesiam basilicæ Lateranensis ubi orat, et dat Benedictionem, dicens: *Sit nomen Domini benedictum*, et resp. *Et hoc nunc, etc.*, et deponit regnum, et assumit mitram, et sedet in magna sede post altare, ubi recipit prædictos priorem et canonicos Lateranenses ad pedem et osculum; quo facto, ducitur ad palatium; et dum venerit ad portam palatii, inde intratur palatium per ecclesiam. Ponitur ibi faldistorium, et ibi papa sedente, prior presbyterorum cardinalium, cum ipsis presbyteris et judicibus et scrinariis ordinatis in filo, facit laudem, sicut prior diaconorum cardinalium fecerat in Missa ante Epistolam post Orationem. Postea ducitur papa a cardinalibus per palatium usque ad portam ecclesiæ sancti Silvestri, ubi sunt duæ sedes porphyreticæ; et primo sedet in una quæ est in dextera, ubi prior basilicæ sancti Laurentii dat ei ferulam, quæ est signum correctionis et regiminis, et claves ipsius basilicæ et sacri Lateranensis palatii, in quibus designatur potestas claudendi et aperiendi, ligandi atque solvendi; et cum ipsa ferula et aliis clavibus accepit ad aliam sedem similem, quæ est ad sinistram; et tunc restituit eidem priori ferulam et claves, et incipit sedere in illa secunda sede. Et postquam aliquantulum sederit, idem prior cingit eidem domino papæ zonam de serico rubeo, in qua debet pendere bursa purpurea, in qua sunt duodecim lapides pretiosi **277** cum sigillis et muscis, et dum in ipsa sede sedet, recipit officiales palatii ad pedem et osculum. Recipit etiam de manu camerarii postea denarios argenteos valentem decem solidos Provesinorum et projicit eos super astantes; et hoc facit ter, dicendo singulis viribus: *Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in sæculum sæculi*; et in istis duabus sedibus debet papa taliter sedere, ut videatur potius jacere quam sedere; et nulla istarum sedium, nec etiam stercoraria, erit cooperta vel parata, sed nuda.

Deinde surgens ducitur ad basilicam sancti Laurentii, quæ dicitur Sancta Sanctorum, ubi intrat, et ante altare suam Orationem facit; et postea reducit ad capellam sancti Silvestri, in qua intrat; ibique, deponit pallio, casula et chirothecis, et accepto manto ad scapulas, sedet in loco præparato, et dat cuilibet cardinali et prælato presbyterium solitum hoc modo. Ipse papa sedet in sede, quilibet cardinalis et prælatus, extracta sibi mitra, deferens eam in manu, vadit coram eo; flexis genibus tenet mitram apertam ante papam, qui ponit in illam pecuniam quam dat ei in uno scypho argenteo camerarius, et quam dicit liber cameræ, qui vocatur Polyptycus; et ille qui recipit pecuniam in mitra, osculatur genu domini papæ. Idem vero camerarius habet ante se magnam mensam coopertam tobalea, ubi sunt hujusmodi monetæ; et assistunt ipsi camerario clericus cameræ et duo mercatores. Ipsi vero camerarius et clericus cameræ sint induti superpelliciis.

Dato presbyterio, idem dominus papa a duobus cardinalibus diaconibus ducitur ad mensam solemniter paratam, et sedet ibi, episcopo cardinale sibi dante

aquam, duobus diaconibus tobaleam tenentibus; et eoloto, factaque Benedictione mensæ, vadunt omnes sedere. Sedet autem papa in una sede eminenti solus, diversis et magnis vasis aureis et argenteis super mensam positis. In alia vero mensa, quæ est ad dexteram, sedent episcopi, et post eos presbyteri cardinales; in parte sinistra diaconi cardinales; et post mensas cardinalium erunt mensæ omnium prælatorum et aliorum nobilium. Et attende quod papa stabit, dum comediti, indutus et calceatus, ut dictum est, cum mitra. Cardinales vero omnes habebunt superpellicia cum camisiis, et mantellis, et mitris albis simplicibus; et ita comedent, et omnes prælati similiter. **278** Coram papa servient laici majores natu et nobiliores, qui præsentis erunt. Comestione sumpta, papa lavabit manus ut prius; et quilibet cardinalis similiter sedendo lavabit se, serviente fundente aquam cardinali lavanti. Cardinales autem qui assistunt, teneant tobaleam, unus ex sua parte lavantis, alter ex altera, et sic sibi ad invicem mutuo serviant. Quibus omnibus lotis, et redditus gratiis, papa reducit ad duobus cardinalibus ad cameram, ubi sacris exutus quiescit. Cardinales vero et alii prælati redeunt ad hospitia sua eque cum mitris paratis, sicut in comestione steterunt.

Item Benedictio papæ de episcopo facti, quæ exhibenda est in eodem loco; quæ consecratio facienda videbitur inter ultimum *Kyrie, eleison* Missæ, et *Gloria in excelsis Deo, vel Dominus vobiscum*. Peractis scilicet prius omnibus aliis quæ consecrationem præcedunt, ut supra; et hoc amplius, quia papa debet cum aliis ornamentis habere annulum pontificalem. Stabant autem, dum hæc Benedictio legitur, tam papa quam episcopus qui benedicit, et alii cardinales et episcopi, modo et ordine tradito superius in consecratione. Orationem primam dat episcopus Albanensis, *Deus, qui adesse non dedignaris, etc.*, ut supra in coronatione domini papæ. Secundam Orationem dat Portuensis episcopus, *Supplicationibus nostris, omnipotens Deus, etc.* Tertiam Orationem dat Ostiensis episcopus vel archipresbyter, si desit episcopus, ita dicens *Deus, qui apostolum tuum Petrum, etc.* Hac Benedictione peracta, imponitur apostolico pallium, et dicuntur et fiunt cætera consecrationis papæ, quæ imposito pallio dicenda sunt et agenda ordine supradicto.

XLVI. *Infra scripta sunt illa quæ domini cardinales et alii prælati de curia, camerarius et alii familiares papæ, facere debent quando coronatur.*

Primo quilibet episcopus et dominus cardinalis super camisiam superpellicium, amictum, stolam et pluviale coloris convenientis tempori habeat, sive induat; sed in Processione album habeant pluviale. Item habeat ordinarium suum et mitram, et equum coopertum cooperimento albo; et in mensa depositio pluviali, recipiat mantellum, et cum mantello et mitra in capite comedat in aula cum domino papa.

279 Item quilibet de dominis cardinalibus habebit in mensa casulam coloris congruentis tempori quo con-

A tigerit consecratio et coronatio celebrari, vel pluviale secundum quod tempus requiret. In Processione autem habeat tunicam et dalmaticam albi coloris pretiosas, et equum coopertum cooperimento albo, et in mensa cum domino papa erit, sicut supra scriptum est de aliis dominis cardinalibus.

Item quilibet episcopus, sive prælatus, qui repletus fuerit in curia, habeat camisiam, superpellicium, amictum, stolam et pluviale coloris secundum quod tempori convenit in Missa. Item habeat ordinarium et mitram, et in Processione pluviale album, mitram et equum coopertum cooperimento albo. Cum autem venerit ad palatium cum domino papa, ubi paratum est ad comedendum, deponat pluviale, et recipiat mantellum, et cum mitra in capite comedat cum domino papa.

B Item dominus camerarius debet præcedere dominum papam cum cruce, associatis sibi capellanis usque ab ecclesiam, ubi debet fieri consecratio et coronatio, et in Missa stet in loco consueto. Qua finita accedat ad locum in ecclesia, ut ordinatum est, et fiat presbyterium; et sic paratus una cum uno de clericis cameræ, et mercatoribus, ministret domino papæ diversas monetas exhibendas pro presbyterio dominis cardinalibus, prælatis, et aliis, de quibus consuetum est; et idem camerarius et clericus sint induti superpelliciiis: quo facto, camerarius erit cum domino papa, quousque dominus papa sit in mensa et postea vadat vel revertatur ad cameram ad comedendum cum omnibus capellanis domini papæ, qui sunt in curia, pœnitentiarius et alii pluribus bonis viris, qui ex parte camerarii invitantur.

C Item quilibet capellanus domini papæ, non subdiaconus domini papæ, habeat superpellicium; et sic equitabit in Processione, et studeat ire ornate cum socio sibi dato.

Item duo Græci de monte Cryptæ Ferratæ, etiamsi essent in curia alii Græci, dummodo curia sit in tali loco, quod de ipso monte possint haberi, alioquin de aliis, sicut fieri potest, intersit in Missa: quorum unus indutus alba et tunicella legat epistolam congruentem diei; alius sit indutus paramento et dalmatica, et cantet Evangelium quod congruat diei; et habeant paratos equos post Missam, et veniant cum Processione usque ad palatium domini papæ.

D 280 Item thesaurarii habeant paramenta parata pretiosa pro domino papa competentia secundum tempus, cum consecrabitur, et alba pro Missa celebranda et Processione, mitra, regnum et septem candelabra cum cereis, tobalea, caputergium, chrisma, et alia eis dicta.

Item duodecim vexilla et duo cherubini in lanceis, qui dabuntur quatuordecim cursoribus, ut portent ea juxta papam; et unus ex ipsis thesaurariis, cum domino papa coronabitur, assignata corona, recipiet mitram, et præcedet, et expectabit in porta ecclesiæ, et dabit mitram, et recipiet coronam. Item stabit paratus recipere pallium et casulam, quando papa re-

cipiet mantum: et post comestionem recipiet indumenta et sandalia, quæ papa deponet.

Frater N. marescalcus marescalliæ habebit paratos equos, cum faleris et aliis necessariis equo quem equitabit papa, cum cooperimento posterius de scarleto; et faciat alia consueta sibi injuncta.

Servientes albi erunt parati ad dextrandum equum et ad portandum sol-clum et calcaria, capellum et cappam contra aquam ne pluat, et mitrale.

Item servientes nigri portabunt capellam, capitia, faldistoria, scabella et alia consueta, quando dominus papa vadit cantare in solemnibus festis. Item micam de tribus panibus. Item quatuor incisoria de pane in una tobalea pro manibus lavandis. Item de aqua frigida et calida pro manibus lavandis. Item portabunt in ecclesia locum ubi se debet induere, et locum post altare, ubi debet sedere: et faldistorium erit paratum ante altare, in quo incumbat cum fiet litania.

Item in ecclesia parabitur locus ad sedendum, ubi fiet presbyterium, et ubi erit faldistorium ad sedendum. Item subdiaconi domini papæ, tam capellani, quam alii, sint induti tunicis illis, et serviant et cantent laudes cum priore diaconorum cardinalium, et faciant servitia quæ erunt eis injuncta: et habeant equos, et veniant eques cum Processione cum papa; et unus eorum sit paratus ad portandum crucem, alius ad faciendum litaniam, et tertius ad serviendum de tobalea; et diaconus qui cantavit Epistolam, in Processione portabit librum Evangeliorum, et prior eorum portabit pallium super altare tempore debito.

281 XLVII. *De ministerio episcopi vel presbyteri cardinalis servientis papæ Missarum solemnia celebrandi in officio capellani rubrica.*

Sciendum est quod Romano pontifici Missarum solemnia celebranti servire solet in officio capellani episcopus cardinalis diebus qui processionales vocantur: in quibus idem pontifex longe ab altare sacris indutus vestibus, et cum ordinata Processione, mappa super caput ejus extensa, ad sacrum altare procedit. Aliis vero diebus, in quibus non fit hujusmodi Processionis solemnitas, servire solet presbyter cardinalis. Sed a feria quarta in capite jejunii, licet dicta processio fieri soleat, tamen presbyter cardinalis servire debet. Quando autem pontifex alicui episcopo vel presbytero cardinali committit sermonem faciendum in Missa, is qui prædicaturus est servire debet, etiamsi alias ad alium pertinere servitium videatur.

Cum vero pontifex in ecclesiam in qua celebraturus est venerit, ipso divertente ad locum ubi sacris vestibus indui debet, episcopus sive presbyter cardinalis qui serviturus est eidem pontifici assistere debet, dum dicit Tertiam vel aliam Horam, quæ dicenda est ante Missam secundum exigentiam temporis. Et cum idem pontifex Orationem sive Collectam illius Horæ dicturus est, dictus cardinalis detecto capite manum sinistram producit per anteriorem fissuram cappæ suæ, qua indutus est; dexteram vero proferat

A sub orac appæ; et accipiens duabus manibus librum porrigendum sibi per aliquem de capellanis astantibus, in quo dicenda Oratio scripta est, teneat ipsum super caput suum ante ipsum pontificem, dum dicit Orationem. Si vero sit dies ferialis, in qua pontifex incumbens super faldistorium Orationem dicere debeat, idem cardinalis genu flexo coram pontifice librum teneat ad pectus suum vel alio modo, qui pro ipso pontifice ad legendam Orationem accommodius videatur. Dicta Oratione, cardinalis reddat ei a quo recepit, et remaneat cum ipso pontifice, donec finiatur officium beatæ Mariæ, si dicendum est, in quo tamen liber ad Orationem dicendam teneri non solet, Finita Hora, divertat cardinalis prædictus ad locum aliquem non remotum, et si episcopi cardinales se deant, non longe a pontifice cum eis sedere poterit sive sit episcopus, sive presbyter. Sedeat autem in loco qui sibi compelit secundum ordinem suum, quousque pontifex **282** calceato sandaliis, vocetur pse cardinalis ab aliquo ex acolythis pontifici servientibus ad ministrandum aquam manibus ejusdem pontificis. Tunc accedens ipse cardinalis coram pontifice, utramque manum producet extra cappam juxta modum superius positum; et de manu alicujus ex familiaribus pontificis, qui pelves cum aqua eidem cardinali tradere debet, accipiat superiorem pelvim sinistra manu; et, genu flexo coram pontifice, supponat eam manibus ejus; et accipiens inferiorem pelvim, dextera manu fundat aquam manibus pontificis, quandiu pontifex accipere volet. Deinde pelves restituens ei a quo acceperat, revertatur ad locum ad quem antea diverterat. Cumque pontifex planetam assumpserit, tunc et ipse cardinalis qui servit, deposita cappâ, assumat cottam vel superpellicium amictum et pluviale coloris qui tempori congruat; et si sit presbyter cardinalis, ipse qui sibi servit nihilo minus pluviale induere debet, et consequenter accipere mitram suam. Post hæc, tradente sibi uno ex acolythis pontificalem anulum, accedat ad pontificem, cui per diaconum cardinalem mitra imposita fuerit; ipse deposita mitra, sua, eundem anulum immittat annuari digito dextere manus pontificis, osculando eandem manum. Demum accipiens de manu acolythi naviculam cum thure et cochleari, porrigit ipsi pontifici, ut incensum ponat in thuribulo, quod idem acolythus tenere debet. Accipiente vero pontifice cochlear ipsum, cardinalis prædictus manum ejus osculari debet; et similiter faciat quando pontifex cochlear ipsum reperit in naviculam. Hoc enim regulariter observatur quando quicumque cardinalis aliquid tradit in manus pontificis, vel recipit de manu ipsius, manum eandem reverenter osculari debet.

Post hæc si Processio facienda est, ordinata ipsa Processione per ipsos quorum interest, cardinalis ipse præcedit, si est episcopus, cum aliis episcopis, teneudo locum quem alias tenere debet; si vero presbyter est, præcedat prius omnes presbyteros cardinales, quasi unus ex junioribus episcopis cardinalibus. Sic autem præcedat cum aliis cardinalibus ipse

vit, donec ad altare perveniant; et juxta dextrum cornu altaris exspectet, donec pontifex ipse veniat ad altare. Quod si dies processionalis non talis in qua pontifex prope altare sacris in-; postquam cardinalis ipse pontifici dederit munus, statim veniat ad dextrum cornu altaris, et tet **283** pontificem, ut dictum est. Veniente pontifice ad altare, et astantibus eidem duobus ibus hinc et inde, episcopus sive presbyter alis qui servit, stare debet juxta diaconum qui dextram pontificis, donec ipse pontifex confessionem et absolutionem compleverit. In fine vero tionis accipiat dominus cardinalis de manu hi naviculam cum thure, et offerat pontifici, in thuribulo ponat juxta modum qui superius r. Deinde cardinalis ipse vadat et exspectet eum juxta sedem ipsi pontifici preparatam in ejus parte. Cumque pontifex ad eandem se-enerit, ascendat dictus cardinalis, assistens arte dextra, dicat cum ipso Introitum Missæ *ve, eleison*, legendo. Deinde vadat ad seden- a loco suo.

ndum vero est quod cardinalis qui ser- it in pellani, si est episcopus, faldistorium suum; debet ad dexteram partem sedis prædictæ ilios episcopos cardinales qui sedent in eadem si autem presbyter est, non debet habere fal-um, sed locum habebit ante pedes pontificis tera parte juxta duos diaconos cardinales qui pontifici assistunt. Cumque pontifex inceptu- Hymnum Angelicum, surgit dictus cardinalis vit, et assistat pontifici, et prosequatur cum eo um prædictum, et deinde sedeat in loco suo. item dicturus est pontifex *Pax vobis, vel Do- vobiscum*, surgat idem cardinalis, et accipiat Missalem tradendum sibi per aliquem capella- el alium clericum, cui liber ipse commissus et ipsum teneat apertum super caput, vel aliter imodo, prout commoditas loci permiserit, ante cem, donec dixerit omnes Orationes dicendas em cardinalis præscire debet, ac diligenter in uerere, ac ordinate pontifici præsentare. Fi- rationibus, cardinalis reddat librum et a quo, et sedeat usque ante horam qua legendum ngelium. Tunc surgens accipiat de manu aco- viculam cum thure, et exhibeat eam pontifici lo qui superius descriptus est, ut pontifex po- ensum in thuribulo, quod portandum est ad elium; quo posito, dictus cardinalis iterum donec inchoetur Evangelium; quod cum legi- sistat pontifici in dextra parte sedens.

o Evangelio, dictus cardinalis accipiat thuri- de manu acolythi redeuntis a loco in quo le- st Evangelium; **284** et incenset ipsum pon-. Et est conveniens quod incensando ter admo- aribulum ante pectus pontificis. Hoc facto, si x ipse prædicaturus est, cardinalis ipse qui vergat ad locum in quo faciendus est sermo xtera parte pontificis dum prædicat, videlicet

A stans, si pontifex stat; aut sedens in aliquo apto loco si pontifex sedeat. Et facto sermone, cum ipso pon- tifice redeat ad sedem ipsius, præcedens ipsum. Si autem pse qui servit sermonem facturus est, post- quam incensavit pontificem, genu flexo aute ipsum osculatur pedem ejus, et petat Benedictionem dicens *Jube, domne, benedicere*. Recepta Benedictione, reve- renter quærat a pontifice quantam indulgentiam placeat ei concedere; et audito beneplacito ejus, pergat ad locum ubi prædicare debet, et prosequatur sermonem suum. Quo finito, maneat in eodem loco, donec facta sit confessio per diaconum cardinalem; et tunc antequam pontifex det absolutionem, dictus cardinalis qui prædicaverit annuntiet indulgentiam talibus vel similibus verbis: *Dominus summus ponti- fex auctoritate omnipotentis Dei et Beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus et sua, omnibus vere peniten- tibus et confessis concedit indulgentiam unius anni et quadraginta dierum, vel plus sicut pontifici placuerit et consequenter data absolutione per pontificem, ipse cardinalis redeat ad eum, et dicens Credo, si dicen- dam est, assistat et prosequatur cum eo Symbolum, et sedeat; et cantato Symbolo surgat et assistat pon- tifici dicenti Dominus vobiscum.*

Postea residente eo, acolythus super ipsius gre- mium debet extendere tobaleam seu mappam, et amo- vere chirothecas ejus, a moto prius annulo pontificali de digito pontificis per cardinalem prædictum, qui eum servare debet immisso alicui digito suo; et genu flexo a dextera parte pontificis, debet tenere toba- leam decenter obvolutam circa juncturam brachii et manus dexteræ pontificis, subdiacono tenente simili- ter a parte sinistra; et aliquo de cubiculariis ipsam tobaleam elevante paululum ante pectus pontificis, ne forte, dum pontifex lavat manus, aliqua guttæ presilient de aqua, et sacras vestes maculare possint. Tunc episcopus cardinalis antiquior ex aliis qui sedent circa pontificem, surgat et accipiat pelvis tradendas sibi ab uno de familiaribus pontificis, cui commissum fuerit, et ministret aquam ad manus pontificis, abluen- das, sicut superius de prima ablutione dictum est. Quibus ablutis et extersis, **285** prædictus cardinalis qui servit immitat annulum digito pontificis, et sur- gens stet juxta pontificis sedem, donec istante hora qua pontifex processurus est ad altare, ipse procedat et præparet librum Missalem in sinistra parte altaris, supposita ei tobalea complicata, cum qua pontifex manus abstersit, quam clericus, qui eidem cardinali servit de mitra recipere debet de manu acolythi, quando pontifex surgit ut veniat ad altare. Præfatus autem cardinalis diligenter quærere debet in prædi- cto libro omnia quæ pontifex dicturus est, sive offe- rendo patenam et calicem, sive thurificando, sive etiam prosequendo secretas Orationes, et cretera quæ ad officium Missæ spectant. Debent etiam, cum opus est, sollicite ac modeste vertere folia, et osten- dere pontifici digito quæ dicenda sunt, si quando fuerit opportunum. Sic autem pontifici assistat juxta librum attentus et reverens usque ad *Agnus Dei*. In

elevatione tamen dominici corporis poterit ad modicum flectere genua, et idem similiter facere in elevatione calicis, adorando videlicet corpus et sanguinem consecratum.

Cæterum postquam dixerit *Agnus Dei* cum pontifice, et ipse pontifex incæperit dicere Orationem *Domine Jesu Christe, qui dixisti, etc.*, quæ videlicet dicitur ante pacem, tunc sæpe dictus cardinalis, relicto libro in sinistra parte altaris, transferat se ad dextram, et pontifice se convertente ad dandam ei pacem, ipse cardinalis inclinat se ante eum profunde; non tamen flectat genua, et cito se erigens, reverenter accipiat pacem a pontifice, ac subsequenter osculatur crucem pallii quæ est in pectore pontificis; deinde prout opportunum fore prospexerit aptet ei planetam primo super dextrum, postea super sinistrum brachium; poterit etiam trahere a parte anteriori. Subsequenter aptet pallium hoc modo. Partem illam fanonis, quæ dependet ante pectus pontificis, aptet decenter sub prædicta cruce pallii; deinde super eamdem crucem ponat digitos manus dextræ suæ, et cum sinistra trahat pallium inferius, et collocet in loco debito super dextrum brachium pontificis; postea digitos manus suæ sinistræ imponens eidem cruci, cum manu sua dextra trahat et aptet sinistram partem pallii. Est autem locus conveniens pallii super brachia, ut videlicet nec tantum ascendat, quod appropinquet ad cubitum; sed sit quasi in medio.... ut cubitum ultimam partem, anteriorem pallii, quæ videlicet dependet inferius, faciat certe dependere per medium planetæ. **286** Modus autem aptandi planetam et pallium, ut supra tangitur, melius percipi potest exemplo diaconorum cardinalium, quorum est hoc frequenter facere in Missa, quam possit per scripturam tradi.

His peractis, cardinalis prædictus convertens se ad antiquiorem ex diaconibus cardinalibus, qui circa altare assistunt, det ei pacem; ita tamen quod si is qui Evangelium legit, est antiquior, non ei, sed antiquiori post eum pax dari debet, Deinde cardinalis prædictus vadat ad episcopos cardinales, et det pacem antiquiori in parte dextra, et alteri antiquiori in parte sinistra. Subsequenter vadat ad presbyteros cardinales, et det pacem antiquiori in parte sinistra. Ultimo ad alios prelatos qui sacris induti sunt, et det pacem uni qui primum locum tenet, vel pluribus eorum, si forte non omnes fuerunt in ordine eodem residentes. Ipsum autem cardinalem sic euntem ad dandam pacem præcedere debet unus de acolythis, et aliquis vel aliqui de cursoribus domini papæ,

Data pace, revertatur ad pontificem quem invenerat recessisse ab altari, et venisse ad sedem suam, eique communicanti assistat. Nec oportet multum sollicitari eum de libro tempore communionis; sed ipse cui liber et commissus tenere debet ante pontificem aptata dextra super ipsum librum, ut legere possit quæ illo tempore dicenda sunt. Ipse vero cardinalis accipiens de manu acolythi pannum, cum quo

abstersurus est pontifex os et digitos post comnem et ablutionem, et cum ipso panno accipianum cum quo pontifex dominicum sanguinem mere debet; quando pontifex sumpserit partistæ quæ sumenda est ab eo, et debuerit sumernem, dictus cardinalis porrigit ei calamum, omanum ejus. Cumque pontifex post datam communionem diacono cardinali et subdiaconosederit, dictus cardinalis tenens prædictum; suum in manu dextra sua, genua flectat a dextpontificis, et tobaleam extendendam per accsuper gregium ejus teneat manu sinistra, modo quo superius scriptum est. Tunc ille epqui aquam ministraverit, accipiens de manu tmanu sua dextra urceolum cum vino, et mastra vasculum in quo ablutio recipienda est, viipsum supponat digitis pontificis, et cum uipfundat vinum paulatim et modeste, et a scopus cardinalis antiquior post illum accipi pelves exhibendas sibi per aliquem de familpontificis, et subsequenter super eosdem aquam fundat eo modo, quo supra in ablutio num traditur. Ablutis digitis, sæpe dictus ca qui servit, porrigit dictum pannum pontifici tergendum digitos. Præfatus autem episcopu num fundit, urceum reddens acolytho, vascul ablutione portet ad altare diacono cardin Evangelium legit, qui eamdem ablutionem debet, et vasculum episcopo reddere; ac i scopus vasculum tradere acolytho, et sic re locum suum. Cardinalis vero qui servit, es manens sic genu flexo, donec subdiaconus pontifici calicem cum vino, et ipse pontifex s eo ad abluendum os; et tunc iterum dictus ca porrigit ei pannum prædictum ad os absterge et exinde cardinalis restituens dictum pannu lytho surgere debet, et instante hora pontife tare redire debet. Ipse cardinalis præcedat e sit in dextra parte, habens ibi librum missæ tobalea supposita, ut supra dicitur; et venier tifice ad altare, assistat, ei dum dicit Oratio cendas post communionem, quas diligenter q et ordinate studeat præsentare pontifici. Cum nitis Orationibus omnibus, pontifex dicit *Per num nostrum Jesum Christum, etc.*, cardinal dictus osculatur primo altare, demum crucel quæ est super dextrum brachium pontificis. recedat ab altari, et vadat ad locum in qu stans ibi donec post Benedictionem datam p redeat ad sedem suam, juxta quam dictus car assistens amoveat anulum de manu pontif reddet acolytho. Deinde divertens exuat se vestes, et induat communes; ac denuo red pontificem, et assistat eidem, et serviat in Ho quæ post Missam dicenda est, sicut dictum est rius de Hora quæ Missam præcedit. Si autem pontifice sacris vestibus imponenda est ei mit ctus cardinalis adsit, et nullus diaconus card

erit, sæpe dictus cardinalis mitram imponit pontifici. Finita vero Hora prædicta, cardinalis recedere potest, peracto videlicet ministerio

XLVIII. De his quæ observanda sunt circa terium. quando episcopus cardinalis Missarum omnia celebrat; et quos ministros debet habere et de vestimentis seu ornamentis pontificis et rum.

ndo episcopus cardinalis Missarum solemnitas aturus est in ecclesia aliqua, clerici ejus, qui pellæ cura committitur, præcedere debent ad ecclesiam cum ipsa capella, et sollicitè pro quod omnia deferant quæ necessaria sunt ad erium tam pro persona pontificis quam pro ris ejus, et pro sacro altari. Ministri autem, ontifex omni tempore habere debet, sunt hi: unus, diaconus et subdiaconus, et quatuor acol minus, videlicet unus qui mitram servare unus qui sit thuriferarius, et duo qui sint ceteri. Cum opus est, poterunt nihilominus aliqui clericis celebrantis induiti superpellicis eidem re cum prædictis ministris. Vestimenta vero amenta pro persona pontificis deferenda hæc caligæ, sandalia, amictus, alba, cingulum beincitorio, quod habet similitudinem mæ et dependere debet a cingulo in sinistra crux pectoralis, stola, tunicella, dalmatica, ecæ, planeta seu casula, et manipulus, palm tribus spinulis aureis, si pontifex pallio uti- tra et annulus pontificalis. Cambuta seu ba- storali non utuntur summi pontifices, nec i cardinales in Romana curia. Sunt necessa- persona pontificis pectem et tobalea cir- enda collo ejus quando pectinatur, pelves et ad abstergendum manus, faldistorium cum et cussinis supponendis faldistorio, et pan- tergendum ipsum.

lanus autem camiseam lineam super commu- es, superpellicium seu cottam, amictum et habere debet. Diaconus amictum, albam, n, stolam, dalmaticam et manipulum. Sub- s amictum, albam, cingulum, tunicellam, et lum. Acolythi omnes debent esse induiti cot- idum consuetudinem sanctæ Romanæ Eccle- otandum quod diaconus et subdiaconus uibus est usus violacei seu nigri coloris, non as et tunicellas, sed planetas sacerdotales le bent.

leant etiam prædicti clerici quod deferant bella **289** altare portatile, nisi sciant quod i quo celebrandum est sit consecratum; et i sericum, qui dicitur dorsale, et aurifrigium nandum faciem altaris, crucem ponendam sum altare, pallam, corporale, calicem, pa- nappulam ad tergendum calicem, ampullas etaqua ad sacrificium, vasculum quod con- stias, barillum seu vas unde deferant vinum ficio, et aliud vas pro aqua necessaria in io. Deferant etiam thuribulum et naviculam

A cum thure et cochleari; et libros, videlicet Missa- lem, librum Evangeliorum, et librum Epistolarum; tobaleas etiam, quarum unam tenet capellanus, vel aliquis alius de ministris porrigendam pontifici, cum opus fuerit, ad tergendum os, vel nares. Tobaleas habeat is qui serviat mitram, ad tenendam ipsam mitram; aliam etiam ad extendendum super gremium pontificis, quando sedet. Nihilominus habeant paratas et alias tobaleas aliquas, et aliquem alium pannum, seu pannos sericos, quibus uti possint ad alia mysteria quæ prædicta sunt, si necesse fuerit, ut pote ad ornamandum ambonem, vel posteriorem partem altaris, si ejus dispositio id requirat, vel aliquem alium ornatum. Deferant quoque æstivo tempore flabella ad abigendum muscas ad ministerio; insuper deferant tapetia plura sternenda sub faldistorio, et ante altare et super sedilia, in quibus debeant sedere ministri. Præterea prævideant supradicti clerici capellæ, quæ vestimenta pontifici et ministris convenient, et sint coloris tempori congruentis.

XLIX. De diversitate colorum quibus Romana Ecclesia in sacris vestibis diversis temporibus uti solet.

Circa quod sciendum est quod sancta Romana Ecclesia quinque coloribus utitur in sacris vestibis, videlicet albo, rubeo, viridi, violaceo, et nigro. Quidam autem duos hos ultimos pro uno reputant. Colore albo utitur a Vesperis in vigilia Nativitatis Domini usque ad Octavam Epiphaniæ inclusive, exceptis festis martyrum, quando interveniunt. Item feria quinta in Cæna Domini. Item a Sab- bato sancto in officio Missæ usque ad Octavam Ascensionis Domini inclusive, quodcumque officium de tempore agitur, præter dies Rogationum, et præter Missam quæ dicitur in die sancti Marci de officio litanie. Item in omnibus festis sanctæ Dei genitricis Mariæ. **290** In receptione tamen candelarum in festo Purificationis beatæ Mariæ virginis utitur colore violaceo, et postea in Missa albo. In festo omnium Sanctorum, in festis Angelorum, in festo Nativitatis sancti Joannis Baptistæ, in principali festo sancti Joannis evangelistæ, in Conversione sancti Pauli, in Cathedra sancti Petri, in festis omnium confessorum et omnium sanctorum quæ martyres non sunt. In Dicationibus ecclesiarum, et per Octavas prædictorum festorum quæ Octavas habent, quando de ipsis Octavis agitur.

L. De colore rubeo.

Rubeo colore utitur a vigilia Pentecostes in Missa usque ad Sabbatum post festum ipsum inclusive. Item in festis sanctæ Crucis, in festo Decollationis sancti Joannis Baptistæ, in festo omnium apostolorum, et Evangelistarum, præter principale festum sancti Joannis evangelistæ, et præter festa Conversionis sancti Pauli, et Cathedræ sancti Petri. Item in festis omnium sanctorum et sanctorum martyrum, præter festum sanctorum Innocentium, quando extra Dominicam venit; sed si in Dominica veniat,

utilitur rubeo, et in octava rubeo, quacunquē die veniat; si autem extra Dominicam veniat, tunc utilitur violaceo colore, sed in octava rubeo utendum est; per octavas prædictorum festorum quæ Octavas habent, quando de ipsis Octavis agitur.

LI. *De colore viridi.*

Colore viridi utilitur inter Octavam Epiphaniæ et Septuagesimam, et inter festum Pentecostes et Adventum, quando dominicale officium agitur.

LII. *De colore violaceo.*

Colore violaceo utilitur a prima Dominica Adventus usque ad Missam in Natale Domini inclusive, et a Septuagesima usque ad officium Missæ in vigilia Paschæ exclusive, quando cunque in prædictis temporibus officium de tempore agitur, exceptis feriis quinta in Cæna Domini, et feria sexta in Parasceve. Et est intelligendum quod in Sabbato sancto in toto officio quod agitur ante Missam utendum est violaceo; hoc excepto 291 quod diaconus qui cantat Benedictionem cerei indutus dalmatica, subdiaconus, vel subdiaconi, qui illa die ministrant induti, tunicellis utuntur albis; sed Benedictione cerei cantata, diaconus, amota dalmatica, assumit planetam violacei coloris, et teneat eam usquedum inchoatur officium Missæ; subdiaconi vero non mutant vestes. Utilitur autem colore violaceo in quatuor temporibus semper, ut in vigiliis sanctorum in quibus est jejunium, quando Missa est de vigilia, et in diebus Rogationum, et in Missa quæ dicitur in die sancti Marci de officio litaniarum. Item in die festi sanctorum Innocentium, quando extra Dominicam occurrit. Item in festo Purificationis beatæ Mariæ in receptione candelarum in Processione.

LIII. *De colore nigro.*

Colore nigro utilitur feria sexta in Parasceve, in Missis defunctorum, et in Processionibus, quas Romanus pontifex nudis pedibus facit. Sciendum tamen est quod diebus quibus est usus nigri coloris, uti violaceo non est inconueniens.

Cum ergo prædicti clerici, capellæ curam habentes, pervenerint ad ecclesiam cum eadem capella, de convenienti loco in quo pontifex sacris vestibus indui debeat provideant, ita quod si in ipsa ecclesia secretarium sit sive sacristia conveniens, in qua pontifex celebraturus indui soleat, ibidem faciant deponi capellam, et sternantur tapete seu tapetia, et præparent faldistorium cum cossino et panno qui ipsum cooperiat, et scabello. Exponent etiam in apto loco, prout melius poterunt, sacras vestes, quibus pontifex et ministri induendi sunt, et alia quæ ad mysterium sunt opportuna, ut in promptu haberi possunt. Si vero in eadem ecclesia non sit secretarium seu sacristia conveniens, deponatur capella, ut fiant quæ prædicta sunt in aliquo apto loco prope altare; et si forte in ecclesia illa consuetum esset quod pontifex longe ab altari induatur, et cum ordinata Processione ad altare procedat, consuetudo servanda est.

Præterea dicti clerici sternant ante altare sacrum tapete seu tapetia, et provideant quod ipsum altare,

A priusquam pontifex accedat, sit decenter ornatum, sive pannis, quos ipsi deferant, sive sint ejusdem ecclesiæ. Ponant insuper super ipsum altare crucem, quæ sit contra faciem pontificis, quando stabit in medio altaris. Hoc vero quod dicitur de ornamento altaris, 292 differri potest usque post Evangelium vel post prædicationem, quando nimius est concursus populi. Ad ipsum altare debent ipsi clerici induti cottis sacra ornamenta tractare.

Igitur pontifex ad ecclesiam veniens, postquam inclinaverit, et breviter oraverit ante altare, divertat ad locum ubi capella preparata est, et stando dicat cum clericis suis Tertiam, vel aliam Horam, quæ dicenda est ante Missam pro tempore; et quando dicet Orationem, capellanus ejus, si opus est, teneat ante se ipsum librum, in quo Oratio scripta est. Cum autem ipse dicet prædictam Horam, diaconus et subdiaconus induant se omnibus sacris vestibus præter manipulos, exceptis diebus in quibus iidem ministri planetis uti solent; tunc enim ipsas planetas non debent induere usque in hora qua pontifex processurus est ad altare. Capellani vero et cæteri ministri sint induti cottis, ut serviant ipsi pontifici dum induitur. Postquam ergo pontifex dictam Horam compleverit, resideat in faldistorio, et incipiat ac prosequatur Psalmos *Quam amabilia*, etc., cum Orationibus quæ dici solent dum pontifex calceatur. Interea dum unus de familiaribus ejus accedens detrahat ei calciamenta communia, et subdiaconus deferens caligas et sandalia genuflectat coram ipso et calciet eum, ita quod primo calciet dextrum pedem, deinde sinistrum, et unus de acolythis eumdem juvet ad calciandum.

Calciatus pontifex surget, et stans super scabellum cappam deponat, et remaneat in camisia linea, quam semper debet habere supra laneas vestes, quando ad celebrandum vadit, etiamsi religiosus sit. Et ipso pontifice super faldistorio residente, diaconus et subdiaconus accipientes ab acolythis tobaleam suam et pecten, extendant tobaleam circa collum, et caput ejus leviter et decenter pectinent, videlicet primo diaconus a parte dextra, deinde subdiaconus a sinistra. Quod si diaconus et subdiaconus ad hoc docti non sint, capellanus hoc faciat vice eorum. Quo facto acolythus extendat super gremium ipsius pontificis aliam tobaleam, et pontifex, amoto annulo suo, quod utitur communiter, tradat ipsum servandum capellano; qui accipiens ab acolytho pelvis cum aqua, et tenens inferiorem pelvim manu sinistra, superiores vero dextra manu, flexis genibus fundat aquam super manus pontificis, assistentibus interim ipsi pontifici diacono a parte dextra, et subdiacono a parte sinistra genibus flexis, et tobaleam prædictam tenentibus.

293 Cumque pontifex manus abluerit et abstergerit, surgens et stans super scabellum, et ministri reverenter et diligenter induant eum, ita quod acolythi deferant vestes, et diaconus a parte dextra, et subdiaconus a sinistra recipiant easdem vestes, et induant eum; quos juvare poterunt capellani et alii

clerici pontificis induti cottis astantes, prout opportunum fuerit. In primis ergo acolythi deferant amictum, quem ponat super caput pontificis diaconus, et ejusdem amictus chordulam sinistram diaconus, dextram subdiaconus accipiat, et post tergum pontificis, ducant et reducant ad anteriorem partem super cingulum, quas invicem colligare poterit ipse pontifex. Deinde induant eum alba, quam diligenter aptant circa collum et circa manus; et subsequenter subcingat eum cingulo cum subcinctorio, uno de ministris levante ipsam albam anteriori parte circa pectus, et ipsius cinguli chordulas diaconus invicem liget et stringat, vel ipse pontifex stringere poterit, siout ei placuerit. Ministri vero albam ipsam aptent circa fimbrias, ut ipsæ fimbriæ terram non tangant et æqualiter distent a terra. Aptent etiam manicas ipsius albæ, complicando eas decenter inter armum et cubitum. Consequenter accipiat pontifex crucem pectoralem, ipsamque de osculans appendat collo suo, ita quod pendeat ante pectus. Deinde accipiat stolam, et deosculatam circa medium ejus ponat circa collum suum, nec reducat partes ipsius stolæ hinc et inde in modum crucis ante pectus, sed permittat eas inferius dependere sicut a collo veniunt; et ministri utramque partem stringunt cum cingulo, ne defluere possit. Post hæc ministri induant eum tunica, aptantes eam circa collum et circa manus; deinde induant eum dalmatica, aptantes eam circa collum et manicas ejus replicantes, ita quod ipsæ manicæ non tangant manus pontificis, sed distent ab eis, quasi per spatium dimidii palmi.

Post hæc pontifex iterum resideat, et recipiat chirothecas offerendas sibi ab acolytho, immittente eas manibus ejus diacono dextræ, et subdiacono sinistræ, quibus acceptis, surgat, et prædicti ministri imponant ei planetam; et si pontifex utatur pallio, imposita planeta immediate, acolythus offerat ei pallium tenens ipsum cum pulchra tobalea manibus extensis, ita quod dextra manu teneat pallium circa crucem sinistram, et sinistra manu circa crucem dextram. Ipse autem pontifex 294 osculetur pallium in cruce posteriori. Deinde ministri imponant ei pallium ipsum, diacono elevante partem illam qua debet posterius dependere. Et attendant ministri quod illa pars pallii, quæ duplex est, veniat supra sinistrum humerum. Post acolythum deferentem pallium sequatur is qui mitram servare debet, deferens eam in manu dextera mediante tobalea, et in sinistra spinulas infigendas pallio. Quo imposito, ministri infigant spinulas ipsas, videlicet diaconus unam in cruce anteriori, aliam subdiaconus in cruce super sinistrum humerum, tertiam unus ex aliis ministris in cruce posteriori. Ipsæ autem spinulæ sic infigendæ sunt, quod quælibet tertio transeat per crucem cui infigitur, et quarta vice acumen spinulæ infigatur pallio ultra crucem, proviso quod nunquam spinula perforet pallium, et nullo modo acumen ejus tangat planetam, proviso etiam quod eujuslibet spinulæ caput, in quo est gemma, sit a dextera parte infigentis ipsam spinu-

lam. Subsequenter diaconus a dextris, et subdiaconus a sinistris planetam super brachia pontificis apte complicant. Et si pontifex prope altare induitur, subdiaconus in ipsa plicatura sinistri brachii collocet, et quasi abscondat manipulum pontificis tradendum sibi ab acolytho. Quod si pontifex longe ab altari vestiatur, non debet subdiaconus tunc imponere manipulum, sed debet ipsum portare cum libro Evangeliorum; et cum pontifex pervenerit ad altare, imponat et aptet manipulum prædicto modo. Planeta vero complicata, ut prædictum est, diaconus de capite pontificis amictum deponat, et aptet circa collum ejus, et provideat quod planeta plane jaceat super humeros, et trahat ipsam a parte anteriori; deinde pallium componat ita quod crux anterior sit ante pectus super aurifrigium planetæ, et ipsi cruci ponens extensos digitos dextræ manus cum manu sinistra trahat pallium super dextrum brachium pontificis versus cubitum; postea imponens eidem cruci digitos sinistræ manus, cum dextra manu pallium super sinistrum brachium pontificis trahat, providens quod ipsum pallium super brachia descendat quasi ad medium inter armum et cubitum; et juxta hunc modum aptetur pallium, quoties videbitur opportunum. Deinde diaconus accipiens mitram ab eo qui ipsam servat, imponat eam capiti pontificis. Interim capellanus induat se pluviali; et imposita mitra pontifici, ipse capellanus immittat 295 pontificalem annulum annulari digito dextræ manus pontificis, osculando eum; quod semper facere debet, quando immittit ei, aut quando amovet ipsum annulum. Poterit etiam post pontificalem annulum immitti alter annulus parvus, qui ipsum pontificalem fixum teneat, et hoc episcopaliter aptetur. In misso annulo, capellanus accipiat de manu thuriferarii naviculam cum thure et cochleari, et thuriferario præsentante pontifici cum igne, quem, dum pontifex induitur, ipse thuriferarius præparare debet; capellanus porrigat pontifici naviculam detectam, et pontifex accipiens dextra manu cochlear cum thure ponat in igne thus et cochlear in navicula reponat, ipsumque thus positum in igne benedicat signo crucis. Capellanus vero osculari debet manum pontificis, et quando cochlear accipit, et quando ipsum reponit; et cochleari reposito per pontificem, naviculam ipsam thuriferario reddat. Hoc autem quod dictum est de positione incensi, observandum est quando pontifex longe ab altari induitur. Nam si juxta altare induatur, non oportet incensum ponere, usque post factam confessionem. Inducto pontifice prædicto modo, diaconus et subdiaconus accipiant manipulos suos, et induant planetas, si tempus requirit. His peractis, si sint longe ab altari, procedant ad ipsum, præcedente thuriferario, et post ipsum duo ceroferarii, deinde subdiaconus cum libro Evangeliorum; post quos sequitur pontifex, deducens illum capellano a parte dextra, et diacono a sinistra. Is autem qui mitram servat, et alii clerici induti cottis sequantur post pontificem. Quando pontifex pervenerit ante gradus altaris, diaconus depo-

natei mitram, accipiens eam una manu per anterius cornu, et cum alia manu complanet capillos pontificis, si opus est, quod semper facere debetis qui mitram remouet; et sic amota mitra, diaconus tradat ei qui ipsam seruat, qui semper eam recipere debet de manu diaconi vel capellani amouentis ipsam, et tradere eam illi, cum fuerit imponenda.

Quod si pontifex iuxta altare induatur, non oportet huiusmodi processionem fieri; sed ipso pontifice accedente ad altare, deducantur ipsum capellano et diacono, ceroferarii sint parati iuxta altare, et accipiant de altare candelabra cum cereis accensis. Thuriferarius quoque sit paratus in sinistra parte cum thuribulo, in quo sit ignis, et cum navicula. Pontifex autem inclinatus paululum ante altare confessionem faciat, **296** assistentibus ei capellano a parte dextra, et diacono a sinistra. Subdiaconus vero, si debet immittere, manipulum pontifici immittat. Et dum pontifex facit confessionem, stet cum libro Evangeliorum iuxta gradum altaris in sinistra parte, et ceroferarii stent circa altare, unus in dextra, alius in sinistra parte. Alii ministri possunt stare post pontificem. Facta confessione et data absolutione per pontificem, priusquam dicat *Deus tu conversus*, etc., Capellanus accipiat de manu thuriferarii naviculam cum thure, quam ille sibi porrigere debet inter pontificem et altare, et pontifex ponat thus in thuribulo, capellano naviculam et thuriferario thuribulum offerentibus ei, sicut superius dictum est. Quo facto, pontifex dicendo *Deus tu conversus*, etc., ascendens ad altare, et inclinatus ante ipsum, dicit Orationem *Aufer a nobis*, etc., qua dicta, osculatur altare, et postea osculetur librum Evangeliorum, quem apertum in eo loco, in quo est Evangelium legendum in Missa, offerre debet ei subdiaconus; et osculatum per pontificem dimittat clausum super altare, nisi ex causa alibi reponendus videatur. Osculato libro, signet se pontifex signo crucis, et tunc chorus incipere potest Introitum. Cumque pontifex signauerit se prædicto modo, vertat se ad dextram partem altaris; et diaconus accipiens thuribulum de manu thuriferarii tradat pontifici; et ipse pontifex incensat altare, incipiens ab ejus medio contra faciem suam; et prius incensat partem dextram, et postea sinistram; deinde a sinistro latere redeat ad dextram, incensando anteriorem partem ipsius altaris. Quo incensato, reddat thuribulum diacono, qui osculari debet manum pontificis, et quando tradit ei thuribulum, et quando recipit ab ipso. Diaconus vero, accepto thuribulo de manu pontificis, incenset ipsum pontificem, deinde altare per circuitum: postea tradat thuribulum thuriferario, et ipse accedat ad sedem pontificis.

Pontifex autem postquam incensauerit, ut dictum est, deducantur eum capellano et subdiacono, vadat ad sedem, suam, videlicet ad faldistorium præparatum in dextra parte altaris, seu post ipsum altare, secundum qualitatem et consuetudinem loci; ubi vero consuetum est quod pontifex sedeat in altiori sede lapidea et lignea, servetur consuetudo. Cumque

A pontifex ad sedem venerit, stans super scabellum dicat sine cantu cum suis ministris Introitum, et *Kyrie, eleison*, **297** capellano interim aptante vestes ejus, videlicet manicas dalmaticæ componendo in debita plica, similiter componendo planetam super brachia, et extendendo eam super humeros et trahendo a parte anteriori, aptet pallium juxta modum superius descriptum. Et hoc quod dictum est de aptandis vestibus pontificis capellanus seu diaconus semper facere debent, quando videtur opportunum, et specialiter quando pontifex surgit. Aptatis vestibus pontifex sedeat, diacono imponente ei mitram, et uno de acolythis expaudente super gremium ejus pulchram tobaleam, quam pontifex semper habere debet dum sede; et si opportunum videbitur, is qui mitram seruat, stans iuxta pontificem, et flagellum tenens, abigat ab eo muscas. Quando cunque autem surgere debet diaconus vel, si ei non vacat, capellanus, accipiens eandem tobaleam, extendat manus suas, et mediante ipsa tobalea reverenter accipiat manus pontificis, et eundem adjuvet ad surgendum; deinde tobaleam tradat acolytho. Et hoc quod dictum est de tobalea expandenda super gremium pontificis semper observandum est, quando pontifex residet; et quando surgere debet, iuvandus est prædicto modo, vel per diaconum vel per capellanum. Residente pontifice, ut dictum est, ministri sedeant circa ipsum, prout commodius potuerunt, secundum qualitatem loci.

Cantatis Introitu et *Kyrie, eleison* a choro, surgat pontifex, et diaconus aptet ei vestes, prout opus est. C Ipse autem pontifex stans super scabellum, amota ei mitra per diaconum, elevet manus iuxta altitudinem humerorum, ita quod dextra sit ante dextrum humerum, et sinistra ante sinistram, extensis utriusque manus digitis, sed non disjunctis; et manibus sic elevatis incipiat *Gloria in excelsis*, si dies requirat: et cum dixerit *Deo*, jungat manus ante pectus, et ipsum Hymnum Angelicum prosequatur sine nota cum suis ministris. Quo sic dicto, resideat, et diaconus imponat ei mitram; et postquam eundem Hymnum chorus cantaverit, iterum surgat, et amota ei mitram per diaconum, elevatis manibus, ut supra dictum est, dicat *Pax vobis*; deinde prosequatur Orationem vel Orationes secundum exigentiam temporis, capellano tenente librum Missalem ante faciem ejus, et Orationes dicendas eidem præsentante, ac diacono a dextris, et subdiacono a sinistris sustentantibus eum. Cumque post ultimam Orationem dicet *Per omnia sæcula sæculorum*, jungat manus ante pectus; et postquam **298** dixerit Orationes dicendas cum nota, poterit dicere submissa voce duas Orationes, unam pro se, videlicet illam, *Suppliciter*, etc., vel illam, *Omnipotens sempiterna Deus, qui me peccatorem*, vel aliam, quæ sacerdoti conveniat pro se ipso, et aliam Orationem pro vivis et mortuis, videlicet illam, *Omnipotens sempiterna Deus, qui vivorum*, etc. Hæc tamen duæ Orationes in solemnitatibus omitti possunt. Si vero non debeat dici *Gloria in excelsis*, cantato Kyrie

rie, *eleison*, surgat pontifex, et elevatis manibus prædicto modo dicat *Dominus vobiscum*, et prosequatur Orationem seu Orationes, ut dictum est.

Et est attendendum quod pontifex, quando dicit *Pax vobis*, vel *Dominus vobiscum*, in Missa, semper habeat faciem ad populum, hoc salvo quod quando dicit *Dominus vobiscum* ante Præfationem, seu ante ipsum, sive post ipsum sit populus, vertere se non debet. Quando autem dicit *Gloria in excelsis*, vel Orationes, vel *Credo*, faciem habeat ad illam partem ad quam aspicere debet, prosequendo Missam in altari secundum dispositionem altaris. Dictis Orationibus, pontifex resideat, subdiaconus vero dum pontifex dicit Orationem seu Orationes, tempore opportuno vadit eum libro epistolarum ad locum in quo epistola legenda est, præcedente eum uno de acolythis; et tunc unus de aliis ministris sustentet pontificem loco subdiaconi; et completis Orationibus quas pontifex dicit cum nota, subdiaconus incipiat et prosequatur epistolam; qua finita, redeat cum eodem libro ad pontificem, et genuflectens coram eo præsentet ei librum prædictum clausum, super quem ponat manum dextram, quam subdiaconus osculatur, et pontifex benedicat ei signo crucis. Similiter facere debent, qui prophetias legunt, quando prophetiæ leguntur in Missa.

Post Epistolam vero subdiaconus, si non debet prædicari in Missa, ablutis digitis præparet in apto loco calicem prope altare, ponens in eo vinum, et desuper patenam cum hostia; et utrumque cooperiat mappula; quod si non sit prope altare locus aptus, super ipsum altare præparetur calix. Deinde subdiaconus sedeat cum aliis ministris. Si vero prædicandum est, hujusmodi præparatio differri potest usque post prædicationem.

Diaconus autem opportuno tempore, priusquam finiantur ea quæ cantanda sunt ante Evangelium, genuflectens ante pontificem osculetur manus ejus, nihil dicendo. Deinde accedens 299 ad altare genibus flexis dicat *Munda cor meum*, etc.; surgensque accipiat de medio altaris librum Evangeliorum, qui ante horam illam poni debet ibidem per acolytum; et tenendo librum ante pectus, conversus ad pontificem, stans inclinato capite, petat Benedictionem submissa voce dicens *Jube, domne, benedicere*; quem pontifex signet signo crucis, dicens *Dominus sit in corde tuo*, etc. Cum autem diaconus ad altare accedit oraturus, ut dictum est, thuriferarius thuribulum cum igne deferens ante pontificem, flectat genua, et tradat naviculam cum thure capellano, qui similiter genuflectat; et ipse pontifex incensum ponat in thuribulo, et benedicat eo modo qui supra describitur in prima positione incensi. Accepta Benedictione, diaconus ferens librum Evangeliorum ante pectus suum, præcedentibus eum primo loco thuriferario, secundo ceroferarii, pergat ad locum in quo Evangelium legi debet, subdiacono eum sequente, et finitis omnibus quæ in choro cantari debent ante Evangelium, incipit *Dominus vobiscum*, et prosequatur Evangelium,

PATROL. LXXVIII.

A subdiacono tenente manum sinistram sub libro Evangeliorum. Et est attendendum quod Evangelium legatur in ambone seu pulpito eminenti. Ceroferarii et thuriferarius in medio eorum stare debent inferius ante ipsum pulpitem, habentes facies versas ad diaconum. Si vero Evangelium legatur in inferiori loco, nihilo minus ceroferarii et thuriferarius in medio eorum stare debent ante faciem diaconi. Et dum Evangelium legitur, pontifex, amota mitra et aptatis vestibus per capellatum, stet super scabellum, habens faciem versam ad locum ubi legitur Evangelium.

Et finito Evangelio, si tunc prædicari non debeat elevatis manibus, ut supra dictum est, incipiat *Credo*, si est dicendum; et cum dixerit *Deum*, jungat manus ad pectus, et prosequatur ipsum Symbolum sine nota cum iis qui sibi assistunt. Si autem *Credo* dici non debet, finito Evangelio, dicat pontifex *Dominus vobiscum*, *Oremus*. Diaconus autem, lecto Evangelio, osculetur librum; deinde reverti debet ad officium pontificis, præcedentibus eum thuriferario et ceroferariis eodem ordine quo iverunt, præcedente etiam subdiacono ipsum diaconum immediate, et deferente librum Evangeliorum apertum. Quibus redeuntibus, capellanus accipiat thuribulum de manu thuriferarii, et incenset pontificem; deinde subdiaconus præsentet librum Evangeliorum apertum pontifici; et ipse stans detecto capite 300 osculetur Evangelium quod lectum est; capellanus autem reddat thuribulum thuriferario, postquam incensaverit pontificem. Et residente pontifice, diaconus imponat ei mitram; et si dicatur *Credo*, ipso cantato a choro, iterum surgat pontifex; et amota ei mitra per diaconum dicat *Dominus vobiscum*, et *Oremus*; deinde resideat. Cæterum si pontifex prædicare debet, non incipiat *Credo*, vel *Dominus vobiscum*; sed expectet donec diaconus redeat; et, osculato Evangelio, sicut prædictum est, accedens ante altare, inclinet, et oret breviter detecto capite. Quod si locus in quo lectum est Evangelium distet a sede pontificis, priusquam diaconus redeat, potest pontifex accedere ad Orationem prædictam, et post ipsam recipere incensum, et osculari librum. Deinde imposita ei mitra per diaconum, pergat ad locum in quo prædicaturus est, ubi diaconus aptet ei vestes, prout opus est; et pontifex prædicet cum mitra.

Finita prædicatione, faciat confessionem diaconus; et ipse pontifex concedat sive annuntiet indulgentiam. Deinde amota ei mitra per diaconum, faciat absolutionem, clara voce dicendo, cum nota *Precibus et meritis*, etc., *Indulgentiam*, etc.. Ultimo det Benedictionem dicendo *Et benedictio Dei omnipotentis*, etc., signando populum circum circa. His peractis, reassumpta mitra redeat ad sedem suam, et incipiat *Credo*, etc., vel *Dominus vobiscum*, ut superius dictum est. Quod si pontifice celebrante alius inferior eo prædicare debuerit, post Evangelium accedat is qui prædicare debet ad pontificem, et flexis genibus Benedictionem petat, dicens *Jube, domne, benedicere*; et pontifex faciat super eum signum crucis, dicens:

Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis ad annuntiandum digne et fructuose verba sancta, in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti. Amen. Tunc is qui prædicaturus est pergat ad locum, in quo prædicare debet, et prædicationem prosequatur; qua finita, diaconus stans juxta pontificem faciat confessionem; qua finita per diaconum, is qui prædicaverit, stans in loco in quo prædicavit, annuntiet indulgentiam, si annuntianda est; postea pontifex faciat absolutionem, deinde incipiat *Credo*, vel *Dominus vobiscum*, ut dictum est. Is autem qui prædicavit, postquam annuntiaverit indulgentiam, redire potest ad locum suum. Cumque pontifex incøperit *Credo*, vel dixerit *Dominus vobiscum* et Orationem, quando non dicitur *Credo*, acolythi extendant pallam **301** super altare, et ponant librum Missalem super cussinum in sinistra parte ejus; unus autem de acolythis, postquam pontifex dixerit *Dominus vobiscum* et *Oremus*, deferens tobaleam, expandit super gremium ejus, ac detrahat ei chirothecas, amoto prius annulo pontificali per capellanum. Tunc diaconus a dextris, et subdiaconus a sinistris, flexis genibus obvolvant manicas tunicellæ pontificis juxta manus cum dicta tobalea, et eandem elevent ante pectus pontificis; et capellanus accipiens pelves, flexis genibus ante eum fundat aquam super manus ejus eo modo qui superius ponitur. Quod si eo tempore diaconus occupetur circa præparationem calicis, loco ejus serviat qui mitram servat. Quod si pontifex manus abluerit, diaconus ablutis digitis ad altare accedens extendat corporale super pallam.

Pontifex autem extersis cum tobalea manibus, ac resumpto annulo pontificali, immittendo digito ejus per capellanum, surgat, et, aptatis vestibis ejus per eundem capellanum, pergat ad altare, deducentibus eum capellano et subdiacono, vel illo qui servit mitram; et cum venerit ad altare, diaconus stans in dextra parte amoveat mitram ejus, quæ tunc reponi super altare vel in alio loco apto potest. Tunc subdiaconus accipiens dextra manu mediante mappula, calicem cum patena et hostia superpositis, et cum sinistra manu vasculum cum aqua, quæ admiscenda est cum vino, stans in dextra parte altaris præsentet calicem et patenam diacono, et ipse diaconus cum quatuor digitis utriusque manus accipiat patenam cum hostia, ita quod manipulum suum ponat inter extremitatem patenæ et superiores digitos, quibus ipsum tenet; sicque patenam cum Hostia offerre debet pontifici osculando manum ejus; qui eandem patenam elevet cum Hostia, dicens Orationem illam, *Suscipe, sancte Pater*, etc., capellano providente quod pontifex Orationem illam et sequentem legere possit in libro Missali; et circa finem prædictæ Orationis pontifex colloctet Hostiam super corporale, non directe contra faciem suam, sed paululum ad sinistram partem; et patenam deponat in dextra parte extra corporale. Qua deposita, subdiaconus tenens calicem, vasculum

A cum aqua offerat eidem, et pontifex convertens se ponat aquam in calicem, dicendo illam Orationem, *Deus qui humane substantiæ*, etc. Deinde diaconus accipiat de manu subdiaconi ipsum calicem, et tenens dextra manu faciat cum eo super **302** corporale signum crucis, et colloctet eum super idem corporale non recte in medio contra faciem pontificis, sed paulisper ad dextram partem; et cum digitis utriusque manus accipiens corporale illud, quod non explicatur [*Al.*, explicatum], cooperiat^a cum ipso calicem. Dum etiam diaconus sic ponit super altare, pontifex dicit Orationem illam, *Offerimus tibi, Domine*, etc., et subsequenter illam, *In spiritu humilitatis*. Deinde faciens signum crucis unum super calicem et Hostiam, similiter dicat Orationem illam, *Veni, sanctificator*, etc.

B Diaconus vero postquam calicem collocaverit, accipiens patenam tradat eam subdiacono, qui eam recipiat cum dextra manu, mediante mappula, cujus extremitas defluere debet post dextrum humerum ejus; ipsamque patenam teneat tectam et elevatam, stans retro post pontificem usque post *Pater noster*. Data patena a subdiacono, thuriferarius deferat thuribulum cum navicula ad diaconum in dextra parte altaris, et diaconus ponat thus in thuribulo, petita prius benedictione a pontifice. Pontifex vero postquam dixerit *Veni, sanctificator*, etc., convertens se signum crucis faciat contra ipsum thuribulum, dicendo illam Orationem, *Per intercessionem*, etc. Et diaconus accipiens ipsum thuribulum tradat pontifici osculando manum ejus; et pontifex, accepto thuribulo cum dextra manu stans in medio altaris versa facie ad ipsum altare, elevet paulisper in altum ipsum thuribulum, dicendo illam Orationem, *Incensum istud*, etc.; deinde cum ipso thuribulo faciat ter crucem super calicem et Hostiam simul, dicendo ter illum versiculum, *Dirigatur, Domine*, etc., subsequenter prosequendo illos versiculos, *Elevatio, manuum*, usque ad finem illius versus, *Ut non declines cor meum*, etc., et circumferat ter ipsum thuribulum in gyro circa calicem et Hostiam. Deinde thurificet totum altare, incipiens in medio contra faciem suam, et procedens ad dextram partem; postea rediens ad medium, inde procedat ad sinistram partem; deinde a sinistro latere altaris procedat thuriferando anteriorem partem usque ad dextrum latus.

D Facta thurificatione prædicto modo, tradit thuribulum diacono, dicendo illam Orationem, *Accendat Dominus*, etc. Et diaconus osculando manum pontificis, accipiens ipsum thuribulum thurificet ipsum pontificem; et tradens thuribulum servandum thuriferario, **303** aptet vestes pontificis, prout fuerit opportunum. Quibus aptatis, recipiat thuribulum de manu thuriferarii, et thurificet altare per circuitum, primo a parte dextra, deinde a sinistra; postea thurificet capellanum qui servit pontifici. Potest etiam thurificare prælatos et digniores personas, si quæ

^a Ita etiam nunc actitant Carthusiani.

interfuerint Missæ. Deinde reddat thuribulum thuriferario, qui thurificet ipsum diaconum et alios ministros, et reliquos astantes, prout videbitur faciendum.

Pontifex vero postquam thuribulum diacono reddiderit, potest ad majorem munditiam abluere digitos suos in dextra parte altaris, capellano fundente aquam cum pelvibus, quamvis hoc non servetur communiter in Ecclesia Romana. Et attendat quod tunc, cum duobus digitis, videlicet pollice et indice utriusque manus, cum quibus tractare debet sacram Hostiam nihil aliud tangat usque post communionem, sed calicem et patenam et alia quæ tangere oportuerit, tangat cum reliquis digitis. Ablutis vero et abstersis digitis, inlinet se ante medium altaris, dicendo illam Orationem, *Suscipe, sancta Trinitas, etc.*; et ea dicta, osculetur altare super corporale circa sinistram Partem Hostiæ. Postea se erigens versa facie ad populum, dicat, *Orate, Fratres, etc.* Et notandum quod quandocumque dispositio altaris requirit ut pontifex stans super altare se vertat ad populum, debet se vertere ex dextra parte, et ex eadem convertere ad altare, excepto quod cum dixerit, *Orale, Fratres, etc.*, debet se convertere ad altare ex parte sinistra; et stans in medio altaris versa facie ad librum, et manibus elevatis, ut superius dictum est, dicat secretas Orationes correspondentes illis, quas antea dixit, sive cum cantu, sive submisso. Diaconus vero postquam reddiderit thuribulum thuriferario, stet immediate post pontificem, videlicet inter ipsum et subdiaconum, paratus ad ministerium opportunum. Juxta ipsum diaconum stare potest in parte dextra is qui mitram servat; et, si tempus requirit, teneat flabellum, et nihilo minus cappellanus, vel aliquis alius de ministris, aliud tenere potest ad abigendum muscas. Acolythi et alii clerici cottis induti stare possunt circa subdiaconum, parati ad ministerium, prout opus fuerit.

Pontifex autem postquam dixerit secretas Orationes, deponat manus super altare, et elevata voce dicat *Per omni sæcula sæculorum*; **304** et cum dixerit, *Sursum corda*, sursum elevet manus, et prosequatur præfationem. Qua completa, jungat manus ad pectus, et dicat *Sanctus, Sanctus, etc.*, submissa voce, cum ministris sibi astantibus. Postea cappello præstante sibi librum Missalem, osculetur imagines quæ debent esse depictæ in eodem libro ante Canonem Missæ. Subsequenter manibus junctis inclinatus ante altare incipiat submissa voce *Te igitur, etc.*; et cum dicet *Uti accepta habeas*, erigat se, et osculetur altare in parte sinistra prope Hostiam. Deinde prosequatur ipsum Canonem, sicut in libro habetur, faciendo signum crucis super calicem et Hostiam similiter, quando dicit *Hæc dona*, et iterum quando dicit *Hæc munera*, et iterum quando dicit *Hæc sancta sacrificia illibata*. Cum autem dixerit *Memento, Do-*

A *mine, famulorum famularumque tuarum*, subsistat modicum a prolotione verborum, et mente habeat coram Deo memoriam vivorum, pro quibus orare intendit; et post paululum resumat illud, *et omnium circumstantium, etc.*

Cumque pervenerit ad illum locum, *Quam oblationem, etc.*, faciat signum crucis super calicem et Hostiam; similiter dicendo *Benedictam*, et iterum dicendo *Ascriptam*, et tertio dicendo *Ratam*, etc.; et cum dicet *Ut nobis corpus*, faciat signum super Hostiam tantum. Similiter cum dicit *Sanguis*, faciat crucem super calicem tantum; dicendo autem *Dilectissimi Filii, etc.*, junctis manibus ad pectus, suscipiat paulisper in altum. Deinde dicendo *Qui pridie, etc.*, tergat paululum super corporale utriusque manus pollicem et indicem, et accipiat cum ipsis digitis Hostiam, nec multum elevet super ipsum altare; dicendo autem *Elevatis oculis in cælum*, elevet ipsos oculos; et dicendo *Benedixit*, faciat cum dextra manu signum crucis super Hostiam, quam teneat manu sinistra; quo facto, iterum teneat Hostiam cum digitis utriusque manus, et proferat distincte ac devote verba consecrationis; quibus dictis, ipse primo adoret inclinato capite sacrum divinum corpus; deinde reverenter et attente ipsum elevet in altum adorandum a populo, et adoratam sacram Hostiam deponet in loco suo. Et attendat quod ex tunc utriusque manus pollicem cum indice **b** junctum teneat, nec disjungat ipsos digitos usque post communionem, nisi quando ipsum oportet contingere sacram Hostiam, vel signa facere.

C **305** Deposita Hostia, ut dictum est dicendo *Similimodo, etc.*, accipiat calicem ipsum discooperatum, ut prius teneat cum utraque manu paulisper elevatum super altare, et cum dicit *Benedixit*, deposito super altare calice, faciat super ipsum calicem crucem cum dextra manu, tenendo eum cum sinistra, quo facto, resumens cum utraque manu, et elevans paululum ad altare, prosequatur verba consecrationis usque ad illum locum, *Remissionem peccatorum*. Quibus finitis, inclinato paululum capite adoret sacrum Domini sanguinem, et elevet adorandum a populo, ut supra de corpore dictum est. Nec oportet quod vel corpus, vel sanguinem diu teneat elevatum; sed post brevem moram deponat, ita tamen quod elevationes et depositiones faciat cum debita reverentia et maturitate. Deponendo autem calicem dicat hæc verba: *Hæc quotiescunque, etc.* Deposito calice, et collocato in loco suo, elevatis manibus ut prius, prosequatur illud: *Unde et minores, etc.* Et cum dicet *Hostiam puram*, faciat signum crucis super calicem et Hostiam simul; et iterum faciat dicendo *Hostiam sanctam*, et iterum faciat dicendo *Hostiam immaculatam*; et cum dicet *Panem sanctum vitæ æternæ*, faciat signum super Hostiam tantum. Similiter cum dicit *Et calicem salutis perpetuæ*, faciat signum

digiti sunt contrahendi, ut quidam præ nimia cautela faciunt.

* Nunc semper dicuntur submisso.

b Id jam in usu erat sæculo xi, quo tempore Micrologus hunc ritum imponit in cap. 16: *Non ergo*

super calicem tantum. Cum autem dicet *Supplices te rogamus*, etc., manibus cancellatis ante pectus, ita quod dextrum brachium sit supra sinistrum, inclinet ante altare; et cum dicturus est: *Ex hac altaris participatione*, etc. erigit se, et osculetur altare in sinistra parte prope Hostiam. Subsequenter dicendo, *sacrosanctum*, etc., faciat signum crucis super Hostiam, et aliud faciat super calicem dicendo *Et sanguinem*. Cumque dicet *Omni Benedictione*, etc., signet faciem suam. Cum autem dixerit *Memento*, etc., faciat memoriam pro defunctis, sicut superius de vivis dictum est. Et cum pervenerit ad illud, *nobis quoque peccatoribus*, etc., dicendo *Nobis*, elevet paululum vocem sine nota, et percutiat pectus suum cum digitis dextræ manus, non pollice et indice, sed aliis. Deinde prosequatur quæ scripta sunt usque ad illum locum, *Per quem omnia*, etc.; et dicendo *Sanctificas*, faciat signum super calicem et Hostiam similiter, et iterum faciat dicendo *Vivificas*, et tertio dicendo *Benedicis*. Posthæc diaconus detegat calicem, amovendo corporale quod ipsum tegit, et ipsum calicem per pedem teneat firmum cum digitis dextræ manus; **306** et tunc idem pontifex cum reverentia recipiat corpus Domini cum dextra manu, et faciat cum eo signum crucis super ora calicis a labio usque ad labium, dicendo *Per ipsum*; idem faciat signum paululum juxta calicem, dicendo *Et in ipso*. Cumque dicet *Est tibi Deo*, etc., faciat cum eadem Hostia signum crucis inter se et calicem contra labium calicis, et iterum faciat signum contra pedem ipsius calicis, dicendo *In unitate Spiritus sancti*, etc. Quo facto, deponat ipsam Hostiam in loco suo, et diaconus calicem tegat cum corporali, ac osculetur altare et dextrum humerum pontificis, et sic redeat ad locum suum post pontificem.

Ipsæ autem pontifex postea in loco suo, depositis manibus, elevata voce dicat *Per omnia sæcula sæculorum*, et prosequatur, *Oremus, præceptis Salutaribus moniti*, etc., et cum incipit *Pater noster*, elevet manus, ut supra. Cumque post *Pater noster* dicet Orationem *Libera nos*, etc., diaconus accipit patenam de manu subdiaconi, et tradet eam pontifici, osculando manus ejus et pontifex ipsam accipiens cum dextra manu, quando dicit *Intercedente beata Dei Genitricis Maria*, etc., faciat sibi cum ipsa patena signum crucis; et quando dicit *Da propitius pacem* osculetur ipsam patenam in superiori ejus parte. Quo facto, prosequendo ipsam Orationem, accipiat cum manu sinistra Hostiam, et patenam deponat juxta calicem in loco ubi fuerit Hostia; et Hostiam tenens super calicem cum digitis utriusque manus, dividat eam per medium, et mediam partem, quæ remanet in dextra manu, ponat super patenam circa prædicam mediam partem Hostiæ. Interim diaconus positus digitis dextræ manus super pedem calicis, teneat ipsum firmum.

Pontifex autem tenens in dextra manu partem

A Hostiæ, quæ remansit in ea, et duos digitos manus sinistræ junctos super calicem, incipiat elevata voce *Per omnia sæcula sæculorum*; et dicendo *Pax Domini sit semper vobiscum*, faciat cum eadem parte Hostiæ ter signum crucis intra calicem. Deinde ponat ipsam in calice, dicendo *Fiat commistio*, etc. Quo facto, diaconus tegat calicem, ut prius, et pontifex, junctis ante pectus manibus, dicit *Agnus Dei*, submissa voce cum ministris astantibus. Deinde dicat illam Orationem, *Domine Jesu Christe qui dixisti*, etc.; qua dicta, osculetur altare in sinistra parte prope calicem et Hostiam. Cappellanus vero, dum **307** pontifex dicit prædictam Orationem, dextram accedat ad partem altaris; et pontifex, osculato altari convertat se ad ipsum, et det ei pacem, dicendo *Pax tecum*, quam ille recepturus prius inclinet reverenter ante pontificem absque genuflexione; deinde, recepta pace, respondet *Et cum spiritu tuo*; et osculetur pectus pontificis, et aptet ei vestes, prout viderit opportunum. Postea det pacem diacono, et diaconus subdiacono, et subdiaconus ei qui servat mitram, et ille uni de acolythis, et ille aliis; et sic pax diffundatur per circumstantes. Capellanus vero data pace diacono, si episcopi adsunt in Missa, vel alii prelati, seu principes, portet ei pacem, qui si similiter stent, sufficit quod det uni eorum qui primum locum tenet, si vero stent in diversis locis, accedat ad eos, prout viderit expedire; et data eis pace, revertatur ad pontificem. Et est observandum quod si adsunt communicaturi in fine Missæ, ipsi non debent pacem recipere quando aliis datur.

C Pontifex autem, data pace, ut prædictum est, capellano, convertens se ad altare inclinet ante Hostiam et calicem, et junctis manibus dicat reverenter illas Orationes, *Domine Jesu Christe, fili Dei vivi*, etc., et alias Orationes, quæ dicendæ sunt ante sumptionem corporis, prout habentur in libro. Subsequenter accipiens cum digitis sinistræ manus illas duas partes Hostiæ, quæ sunt supra patenam, sumat easdem cum omni devotione et reverentia; et dum habet in ore sacrum Domini corpus, teneat manus ante pectus junctas in modum orantis. Postea detecto per diaconum calice, poterit super eum detegere paululum patenam cum pollice dextro, ut si quid in ea remansit de Hostia, cadat in calicem, et dicat illos versus, *Quid retribuam*, etc., *Calicem*, etc., et alia dicenda ante sumptionem sanguinis, prout in libro habentur. Demum sumat sanguinem cum parte Hostiæ, quæ in calice est, cum omni reverentia et cautela. Quo sumpto, recipiat modicum de vino in calice, infundente illud subdiacono; et illud sumat ad abluendum os suum. Postea dicendo illas Orationes, *Quod ore sumpsimus*, etc. et *Corpus tuum*, tenens super calicem digitos utriusque manus, quibus tetigit Hostiam, abluat ipsos modicum, subdiacono iterum infundente vinum; et antequam illud sumat, abluat iterum eos digitos **308** cum aqua, quam in-

^a Hanc Orationem, non ex Ordine Romano, sed ex religiosorum traditione haberi existimat Micrologus in cap. 18.

fundat capellanus cum pelvibus, et ipsa aqua^a projiciatur in loco mundo. Pontifex, ablutis digitis prædicto modo, cum aqua abstergat os cum panno tersorio, quem ei porrigat is qui mitram servat. Postea sumpto vino quod erat in calice, tergat os suum cum eodem panno. Interea diaconus, ablutis digitis, corporalia complicit, et reponat in loculo in quo servari debent.

Peracta communione, diaconus aptet vestes pontificis, prout opus fuerit; subdiaconus abluat calicem cum aqua munda quæ projicienda est in loco mundo; postea ipsum abstergat, et decenter obvolvatur ipsum simul cum patena, et tradat acolytho reponendum. Acolythi vero removeant de altari pallam, et complicatam reponant. Denique cantata communione a choro, pontifex dicat Orationes dicendas post communionem, ita quod si in principio Missæ dixit submissee Orationes pro se et pro vivis ac pro defunctis, correspondentes illis dicat, antequam dicat principalem Orationem; et illis dictis submissa voce osculetur altare circa medium ejus; et elevatis manibus dicat elevata voce *Dominus vobiscum*; et si dispositio altaris requirat quod se vertat ad populum, ipso se vertente vertant etiam se diaconus et subdiaconus, Diaconus vero, antequam pontifex convertat se ad altare, ipse convertat et trahat paululum planetam pontificis ab anteriori parte. Pontifex autem conversus ad altare, et stans circa dextrum cornu ejus, prosequatur Orationes quæ dicendæ sunt; et cum dicit, post ultimam Orationem, *Per dominum nostrum, etc.*, redeat ad medium altaris, et capellanus osculetur altare ac dextrum ejus humerum. Pontifex autem dicendo, post ultimam Orationem, *Per omnia sæcula sæculorum*, jungat manus ante pectus; deinde osculato iterum altari, et manibus elevatis, dicat *Dominus vobiscum*; et si dispositio altaris requirat ut vertat se ad populum, diaconus et subdiaconus similiter vertant se similiter. Ipse autem pontifex, dicto *Dominus vobiscum*, revertat se ad altare, et diaconus dicat *Ite Missa est* vel *Benedicamus Domino*, pro tempore; ita quod si secundum dispositionem altaris pontifex vertit se ad populum, dicendo *Dominus vobiscum*, diaconus etiam vertat se dicendo, *Ite Missa est*; sed si *Benedicamus Domino* dicat, vertere se **309** non debet. Et postquam chorus, responderit *Deo gratias*, pontifex dicat cum nota *Sit nomen Domini benedictum, etc.*, et det Benedictionem signando populum, et vertendo se, dum signat, prout secundum qualitatem loci videtur expedire. Demum inclinatus ante altare dicat submissee illam Orationem, *Placeat tibi, etc.*

Qua dicta, deducantur eum capellano et diacono pergat ad locum ubi exui debet, dicendo cum ministris Antiphonam illam, *Trium puerorum, et Benedicite, et Laudate Dominum in sanctis*, cum repetitione dictæ Antiphonæ, et Oratione dominica cum Versi-

culis, et Orationibus dicendis post Missam. Et si pontifex exui debet juxta altare, non debet accipere mitram recendo ab altari; si vero debeat ire ad sacrarium sive ad sacristiam exuendus, ibidem cum mitra vadat, præcedentibus eum duobus cerofera-riis et subdiacono, ac deducantibus eum capello et diacono. Cumque pervenerit ad locum in quo exuendus est, stet ante faldistorium super scabellum; et si pallium habet, acolythi accipiant spinulas pallii, et diaconus deponat ei mitram, si detulit; et capellanus extrahat annulum pontificalem, quem tradat acolytho reponendum. Deinde diaconus et subdiaconus, amotis tantum manipulis suis, exuant eum omnibus aliis vestibus ordinate et modeste, acolythis recipientibus ipsas vestes; et si pontifex pallio utitur, quando ipsum pallium amovetur ab ipso, osculetur crucem ejus posteriorem. Similiter osculetur stolam et crucem pectoralem, quando amovetur ab eo. Demum, deposita alba, recipiat cappam suam communem, quam debet habere paratam unus de famulis ejus; et capellanus vel alius qui servat annulum ejus quotidianum, restituat sibi annulum. Cum autem finierit prædictas Orationes dicendas post Missam, incipiat Sextam vel aliam Horam quæ post Missam dicenda sit pro tempore, et prosequendo eam cum ministris, resideat in faldistorio; et subdiaconus indutus, sicut in Missa fuit, absque manipulo cum uno de acolythis detrahat ei sandalia et caligas, quibus usus est in ministerio, assistente uno famulo, et calciante eum calciamenta communia; qui calciatus surgit ut finiat Horam prædictam. Interea diaconus et alii ministri se exuant præter acolythos, qui non debent deponere cottas, donec recollegerint et complicaverint sacras vestes. Pontifex autem, finita prædicta Hora, recedere potest, remanentibus **310** acolythis cum capella, donec ipsam faciant reportari.

LIV. De usu planetarum diaconi et subdiaconi rubrica.

Circa præmissa sciendum est quod quando diaconus et subdiaconus utuntur planetis secundum exigentiam temporis, earum usus talis debet esse. Diaconus indutus alba et stola, subdiaconus alba, debent servire pontifici dum se induit, quo induto, accipiant manipulos et planetas, nec plicent eas a dextris, nec a sinistris, sicut faciunt sacerdotes, sed ab anteriori parte^b elevent eas super brachia, ut ministrare possint prout fuerit opportunum. Subdiaconus autem, quando pergere debet ad legendum epistolam, deponat planetam, et in alba cum manipulo epistolam legat, et rediens ad altare resumat planetam, et teneat usque post Missam finitam. Diaconus quoque, instante hora, quando pergere debet ad legendum Evangelium, deponat planetam, et acolythi decenter eam complicant, et imponant super sinistram humerum ejus, ac sub dextro brachio ligent eam, ut melius poterunt, ita quod ab humero sinistro descen-

^a Modo aqua simul cum vino ad purificationem, ut loquantur, miscetur in calice, atque utrumque haurit sacerdos

^b Hinc videas qua ratione dictæ sunt planetæ plicatæ.

dat ad latus dextrum, sicut diaconalis stola descendit; et hoc modo diaconus planetam teneat dum legit Evangelium, et usquequo dicatur ultima Oratio post communionem. Tunc adjuvante uno de acolythis, amoveat planetam de super humerum, et induat eam, sicut fuerat in principio Missæ. Qua finita, tam ipse quam subdiaconus venientes cum pontifice ad locum in quo exui debent, planetas deponunt, et serviant pontifici exuenti sacras vestes; cætera omnia faciant diaconus et subdiaconus, quando utuntur planetis quæ facere debent quando utuntur dalmatica et tunicella.

LV. *De officio capellani, qui debet servire de mitra.*

Sciendum est etiam, quod in præcipuis festis ad prædictos ministros superaddi potest unus, qui de mitra serviat, indutus pluviali sicut capellanus; et tunc ipse debet a parte sinistra deducere pontificem cum capellano, quocumque pontifex procedat; ut ipse debet eidem facienti confessionem assistere in parte sinistra. Debet semper pontifici deponere et amovere mitram, excepto quod, quando primo imponitur **311** mitra, diaconus ipsam imponere debet, et ipse diaconus debet amovere mitram, quando pontifex accesserit ad altare, tam in principio Missæ, quam post Evangelium; et quando pontifex redit cum mitra ad secretarium. Quando autem ipse, qui de mitra servit, prædicto modo deducit pontificem, tunc diaconus decet præcedere pontificem immediate; et quando idem qui de mitra servit, stat juxta pontificem facientem confessionem, ut dictum est, vel residentem in sede sua, tunc diaconus debet stare in dextra parte post capellanum. Ipse quoque de mitra serviens, quando sic est indutus pluviali, debet pontifici sede sua surgenti porrigere manus, et ipsum juvare ad surgendum; et dum pontifex stat super altare, ipse debet stare post eum in dextra parte diaconi, et, si tempus requirat, flabellum teneat ad abigendum muscas. Ipse etiam teneat ac pontifici porrigat pannum tersorium post communionem. Intelligendum vero est quod quando ipse de mitra serviens utitur pluviali, nihilo minus debet alius esse indutus cotta, qui mitram amotam servet, et imponendam tradat.

In prædictis ergo diebus, in quibus diaconus et subdiaconus utuntur planetis, et quando is qui servit de mitra utitur pluviali, provideant clerici capellæ qui deferant prædictas vestes pro ipsis. Circa hæc attendere debent omnes ministri, ut ea quæ facere debent singuli secundum suum ministerium faciant prompte, ordinate, ac reverenter, non tarde ac præpostere, aut impetuose; et si aliqui eorum minus experti fuerint in ministerio, quod ad eos pertinet, aliqui qui magis experti sunt debeant eos docere quomodo agere debeant, vel etiam supplere vicem eorum. Verbi gratia, si diaconus nesciat mitram imponere, aut aptare vestes pontificis, capellanus qui doctus est, faciat hæc vice ipsius. Similiter si subdiaconus non sit doctus qualiter et quando ca-

licem præparare debeas, capellanus vel diaconus, si doctus fuerit, suppleat vicem ejus, aut si idem subdiaconus non sit doctus calcare pontificem, unus de acolythis vice ipsius hoc faciat; et sic de aliis. Ea vero quæ ab acolythis facienda sunt, facere possunt quicumque clerici induti cottis.

LVI. *De communione eorum qui ordinantur.*

Præter prætermissa notandum est quod si pontifex celebret **312** ordines, ii qui promoventur ad sacros communicare debent ex honestate; et prædicendum est eis ut digne se preparent; et acolythi inquirere debent qui ex eis sint communicaturi, ut annuntient hoc subdiacono, quando calicem præparare debet, ut præparet Hostias quæ necessariæ fuerint. Cumque pontifex circa finem Missæ sanguinem sumpserit, post primam ejus ablutionem, antequam digitos abluat, accedant ad eum qui communicari debent, primo sacerdotes, secundo diaconi, tertio subdiaconi. Duo autem ex ministris extendant mappulam qua tegitur calix, vel aliam decentem, et teneat extensam inter pontificem et communicantes. Pontifex vero accipiens cum sinistra manu patenam, et supponens Hostias consecratas non multas, similiter convertat se ad eos qui communicaturi sunt, et porrigat singulis cum dextra manu sacram communionem, dicendo: *Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam. Amen.* Is autem qui communicatur, flexis genibus, osculetur prius manum pontificis, postea Hostiam sumat; et, si presbyter est, vel diaconus, pontifex, data Hostia, immediate accipiat eum ad osculum pacis; subdiaconus vero ponat vinum in calice, et porrigat iis qui communicaverunt, ut ex eo sumant, et os abluant. Quod si multi sunt communicantes, poterit diaconus vel alius de ministris alium tenere calicem cum vino, et communicantibus porrigere.

LVII. *De communione episcoporum qui consecrantur, et abbatum qui benedicuntur.*

Præterea si pontifex aliquando vel aliquos episcopos consecrare debuerit, subdiaconus opportuno tempore præparet Hostiam, vel Hostias pro consecrando, vel consecrandis, consecrandam, vel consecrandas; et provideat quod tantum de vino in calice ponat ad conficiendum sanguinem Domini, quantum sufficere potest ipsi pontifici et consecrando seu consecrandis, qui de sanguine communicare debent. Pontifex autem, quando communicat de sanguine, non totum sumat, sed partem ejus cum parte Hostiæ quæ in calice dimissa fuit; reliquum vero dimittet in calice. Det sacram Hostiam **313** consecrato seu consecratis qui communicare debent, sicut supra de sacerdotibus ordinatis dictum est, excepto quod genua flectere non debent; et si sint unus vel duo consecrati tantum, ac dispositio loci permittat quod stantes circa cornua altar., sicut steterunt concelebrando Missam, communicare possint, ibidem stando communicent, alioquin accedentes ad ipsum pontificem sacram communionem recipiant. Subsequenter,

* Jam ergo desiat usus sacri calicis in communione etiam pro ministris sacris.

diacono eis porrigente calicem, communicent de eodem sanguine; qui potuerunt eum sumere cum calamo, si habeatur paratus; alioquin sumant cum ipso calice. Postea pontifex abluat digitos cum vino super calicem, et de ipso vino iterum abluat os, de quo etiam ad abluendum os consecratus vel consecrati sumere debent cum prædicto calamo, ita tamen quod si is qui ultimo sumit, sive sanguinem, sive vinum, postquam sumpsit cum calamo quantum sumere potest, residuum sine calamo hauriat, ut nihil in calice remaneat, nihilo minus sugat ex utraque parte calami, si quid forte in ipso remanserit; et tandem eundem calamum subdiaconus tergat cum panno quo tergitur calix.

Quando pontifex abbatem vel abbates benedixerit, præparandæ sunt hostiæ pro ipsis, et ipsi tempore opportuno accedentes ad pontificem, communicare debent modo prædicto, non tamen sumere de sanguine.

LIX. De Missis defunctorum

Cæterum, quando pontifex solemniter celebrat pro defunctis, hæc observanda sunt, videlicet, quod postquam diaconus post Offertorium thuriferaverit pontificem, nullum alium thuriferare debet. Item Epistola et Evangelium non debent legi in ambone seu altiori pulpito, sed in ipso presbyterio prope altare. Lecto autem Evangelio, non est deferendus liber Evangeliorum ad pontificem ab eo osculandus, sicut fit in aliis Missis. Item postquam pontifex dixerit *Agnus Dei*, non debet dicere illam Orationem, *Domine Jesu Christe*, etc., nec osculari tunc altare, quia pax non datur. Item non debet dici *Sit nomen Domini benedictum*, post Missam. Cætera fiunt sicut in aliis Missis.

314 LX. Si episcopus cardinalis celebret in præsentia papæ.

Præterea si episcopus cardinalis celebret in præsentia papæ, hoc principaliter convenit observari. In primis pontifex sacris vestibus indutus, postquam cum suis ministris pervenerit ad altare, spectet dominum papam, qui veniens stare debet in medio contra altare, pontifex celebraturus stans ad sinistram papæ incipiat Introitum, etc., et prosequatur more solito Psalmum *Judica me*. Quo dicto, dominus papa dicit *Adjutorium*, etc., et ipse facit confessionem, et dat absolutionem; qua data, vadit ad sedem suam, et pontifex dicens *Deus tu conversus*, etc., ascendit ad altare; ipse autem dominus papa ponit thus in thuribulo, quotiescunque ponendum est, videlicet post confessionem, et ante Evangelium, et post Offertorium, thuriferario deferente ad ipsum dominum papam thuribulum cum navicula, quam tradere debet presbytero cardinali assistenti domino papæ; et thure per ipsum dominum papam posito, eandem naviculam reddat thuriferario. Item post confessionem thurificato altari per pontificem, ac demum ipso pontifice et altari thuriferatis per diaconum, thuriferarius, recipiens thuribulum de manu ipsius, debet illud portare cardinali prædicto, et ipse

incensare debet dominum papam, deinde reddere thuribulum thuriferario; nec debent incensari alii in principio Missæ. Item subdiaconus, lecta Epistola, non debet reverentiam facere pontifici celebranti, sed ire debet ad osculum pedis domini papæ. Item diaconus lecturus Evangelium ire debet ad pedem ejusdem, et, accepto libro de altari, ab ipso Benedictionem debet petere. Item, lecto Evangelio, thuriferarius ferens thuribulum debet illud tradere cardinali supradicto, qui thurificare debet dominum papam; et consequenter veniens subdiaconus cum libro Evangeliorum, apertum præsentare debet ipsi domino papæ osculandum, nisi Missa fuerit pro defunctis. Item quando dominus papa ponit thus in thuribulo post Offertorium, Pontifex celebrans debet omittere illam Orationem, *Per intercessionem*, etc. Item postquam pontifex thurificaverit oblata post Offertorium, diaconus, accepto thuribulo, thurificare debet ipsum pontificem celebrantem postea altare, deinde ipsum thuribulum tradere acolytho, qui portet ipsum cardinali assistenti domino papæ, ut ipse thurificet 315 dominum papam, qui solus thurificandus erit, si Missa sit pro defunctis; in aliis vero Missis, thurificato domino papa, thurificentur et alii hoc modo. Postquam cardinalis thurificaverit dominum papam, tradat thuribulum thuriferario, qui thurificare debet primo eundem cardinalem, deinde diaconum cardinalem assistentem domino papæ a dextris, et subsequenter diaconum assistentem a sinistris; postea cardinales alios qui sunt a dextris domini papæ, demum cardinales qui sunt a sinistris, deinde alios prælatos et reliquos astantes, prout viderit expedire. Item postquam cardinalis prædictus assistens domino papæ dixerit cum ipso domino papa *Agnus Dei*, pergat ad altare; et cum pontifex celebrans convertit se ad dandam pacem, recipiat ipsam ab eo, et portet domino papæ, qui dat eam primo diacono assistenti a dextris, et postea diacono assistenti a sinistris; et ipsi duo dant eam duobus de cardinalibus aliis assistentibus hinc et inde, et illi dant eam aliis; et sic pax diffunditur per circumstantes. Item post Missam, quæ non fit pro defunctis, ipse dominus papa dicit, *Sit nomen Domini benedictum*. Item si prædicatur per ipsum celebrantem, finita prædicatione, et dicto *Confiteor* per diaconum, et data Indulgentia per celebrantem, dominus papa dicit *Precibus et meritis, etc., Indulgentiam*, etc., *Benedictio*, etc.

LXI. De Missis quæ celebrantur coram cardinale in capella ejus per capellanum ipsius.

Hæc sunt quæ specialiter observari consueverunt in Missa, quando in præsentia cardinalis celebratur in capella ejus. Sacerdote siquidem induto sacris vestibus, cardinalis accedat ante medium altaris; et stans sacerdos ad sinistram ejus, incipit Introitum, et cætera, et prosequatur more solito Psalmum *Judica me*. Quo finito, cardinalis dicat *Adjutorium*, etc., et faciat confessionem; et data absolutione, pergat ad locum, suum, et sacerdos ascendat

ad altare. Acolythus serviens in Missa thuribulum, et unus de capellanis astantibus naviculam cum thure coram cardinale deferat, et ipse cardinalis thus in thuribulo ponat. Is autem qui naviculam tenet osculari debet manum cardinalis, quando cochlear accipit, et quando ipsum reponit. Acolythus vero qui tenet thuribulum, postquam in eo thus positum fuerit, deferat ipsum ad sacerdotem **316** qui incensare debet altare; quo incensato, reddat thuribulum acolytho, qui incenset ipsum sacerdotem; et stans juxta ipsum, dicat cum eo Introitum et *Kyrie, eleison*; quibus dictis, incenset altare per circuitum, incipiens circa medium ejus ab anteriori parte, et procedens ad dextram ac rediens ad sinistram, alios non oportet incensare hac vice. Cardinalis autem, postquam facta confessione ad locum suum venerit, stans cum astantibus sibi Introitum et *Kyrie eleison* sine cantu dicit; quibus dictis, residere potest. Similiter faciat, quando dicitur *Gloria, etc.*, et *Credo*. Cumque sacerdos dicit *Dominus vobiscum*, surget; et si sit Missa de feria vel pro defunctis extra tempus paschale, vel extra Octavas festorum quæ habent Octavas, stet genibus flexis, dum dicuntur omnes Orationes; aliis vero diebus stet rectus, nisi ex speciali devotione ad aliquam Orationem genu flectere vellet. Dictis Orationibus sedeat usque ad Evangelium.

LECTA Epistola, is qui legit accedat ad cardinalem cum libro Epistolarum, et osculetur manum ejus, et ipse benedicat cum signo crucis. Quando autem legendum est Evangelium, cardinalis ponat thus in thuribulo juxta modum superius descriptum. Advertant autem illi qui thuribulum et naviculam cum thure ad ipsum deferunt, ut si cardinalis sedeat, flectant coram ipso genua, dum thus in thuribulo ponit. Similiter faciat acolythus dum incensat ipsum. Si vero cardinalis stet, genu flectere non debet. Sacerdos autem lecturus Evangelium, stans juxta altare versus ad cardinalem, inclinato capite, petat Benedictionem, dicendo submissa voce *Jube, domne, benedicere*, quam ille det, faciens contra sacerdotem signum crucis, et dicens *Dominus sit, etc.*; et sacerdos prosequatur Evangelium, acolytho stante cum thuribulo circa sinistram partem altaris, ubi Evangelium legitur. Quo lecto, incenset sacerdotem et librum Evangeliorum simul, amovendo ipsum thuribulum contra utrumque; deinde accedens acolythus ad cardinalem incenset eum solum; et capellanus prædictus, qui detulit naviculam cum thure, portet librum Evangeliorum apertum ad cardinalem; qui stans detecto capite osculetur ipsum librum, nisi sit in Missa pro defunctis. Cum autem sacerdos dicit ante Offertorium *Dominus vobiscum*, et *Oremus*, cardinalis stet; quibus dictis, sedere potest usque ad præfationem. Et dum cantatur Offertorium, cardinalis iterum ponat incensum prædicto modo; **317** quo posito, acolythus deferat thuribulum ad sacerdotem; qui postquam thurificaverit oblata et altare, reddat acolytho, et acolythus primo incensat ipsum

sacerdotem, postea altare, deinde cardinalem, ultimo alios astantes, nisi forte Missa sit pro defunctis. Tunc enim nullus incensari debet nisi sacerdos celebrans.

Quando sacerdos dicit *Per omnia sæcula sæculorum*, ante Præfationem, cardinalis surgat; et dicta præfatione, dicat sine nota *Sanctus, etc.*, cum astantibus sibi; et, si non sit Missa de feria vel pro defunctis, stet usque ad elevationem dominici corporis. Instante autem ipsa elevatione, flectat genua et stet flexis genibus usque post consecrationem sanguinis, vel si ei placet usque ad *Per omnia sæcula sæculorum*, ante *Pater noster*. Si vero sit Missa de feria vel pro defunctis extra tempus paschale, postquam chorus cantaverit *Sanctus*, stet flexis genibus usque ad *Per omnia sæcula sæculorum*, quod dicitur ante *Agnus Dei*; ita tamen quod detecto capite faciem erigat in elevatione dominici corporis, et erecta facie flexis genibus stet usque post consecrationem sanguinis, et tam corpus quam sanguinem reverenter adoret. Cumque sacerdos dicit *Pax Domini, etc.*, tunc cardinalis surgens dicat *Agnus Dei* sine cantu cum astantibus sibi; et, si non sit Missa pro defunctis, capellanus ille qui detulit cardinali Evangelium osculandum, postquam sacerdos dixerit submisit *Agnus Dei*, accedat ad altare, et recipiens pacem a sacerdote trahat ab anteriori parte planetam ejus; deinde accedens ad cardinalem, inclinet se ante ipsum, et det ei pacem. Ipse autem cardinalis det pacem astanti sibi propinquo, et capellanus det acolytho, et ille det alteri acolytho, si sint duo; et per eum qui recipit pacem a cardinale, ac demum per capellanum et acolythos seu acolythum diffundatur pax per circumstantes. Cardinalis vero postquam dederit pacem astanti sibi, ut dictum est, si sit Missa de feria, iterum prosternat se, usquequo sacerdos dominicum sanguinem sumpserit. Idem faciat postquam dixerit *Agnus Dei*, si sit Missa pro defunctis; alioquin stet erectus. Et sumpto sanguine a sacerdote, residere potest, usquequo sacerdos dicat *Dominus vobiscum*. Tunc surgat; et in Missis ferialibus vel pro defunctis flectat genua, dum dicuntur omnes Orationes post communionem; in aliis vero stet rectus usque ad finem Missæ. Qua finita, si non sit Missa pro defunctis, dicat **318** cardinalis *Sit nomen Domini benedictum*, et det benedictionem; qua data, si non dicatur Missa de beata Virgine, sacerdos qui celebravit, revertens ad cardinalem indutus sacris, osculatur manum ejus, et cardinalis benedicat eum. Si vero dicatur prædictum officium, sacerdos exuere se potest; et postquam exutus fuerit, venire ad osculum manus, et Benedictionem recipere.

Sciendum tamen est quod si aliquis prælatus intersit Missæ, cui cardinalis deferre velit, tunc ipse innuente cardinale, confessionem facit; et omnes prædictæ reverentiæ, quæ fieri solent cardinali, faciendæ sunt prædicto prælato; et ipse Benedictionem debet dare. De præmissis observantiis nonnulla omitti possunt, prout cardinali placuerit, præsertim in Missæ quæ minus solemniter sive cum festinatione dicuntur.

LXII. *De ministerio presbyteri cardinalis assistentis summo pontifici, cum coram eo celebratur Missa in capella vel in aula.*

In primis assistens ei a dextro latere prædictus presbyter ad celebrandum, ducat summum pontificem de camera sua, vel de sede ad altare; et si essent ibi duo diaconi cardinales præsentés, ipsi tantum ducant eum, assistente semper a dextris in principio presbytero cardinali. Cum autem summus pontifex est ante altare, ipse presbyter cardinalis, si non esset ibi diaconus cardinalis, accipiat mitram de capite, ipse reverenter et cum manu dextra teneat eam; et tunc sacerdos celebraturus incipit *Introibo*, et Psalmum *Judica me*, etc. His dictis, summus pontifex dicit *Adjutorium*, etc., et facit confessionem suam. Postmodum cardinales ibi præsentés, et celebraturus, et astantes faciunt confessionem suam; et ea facta, summus pontifex data absolutionem, *Misereatur*, etc. Presbyter cardinalis assistens ex parte dextra, tenens mitram cum manu dextra, debet cum manu sinistra, accipere mantum seu pluviale circa medium, et porrigere assistenti papæ ex parte sinistra, ut cooperiatur pars anterior papæ. Quibus sic peractis, dum celebraturus incipit dicere *Deus tu*, etc., cardinalis reddit papæ mitram; et tunc summus pontifex modo prædicto reducitur ad sedem suam; et ibidem, antequam dicatur introitus a papa, ipse presbyter cardinalis oblatam sibi naviculam offert summo pontifici. Et diligenter attendatur quod semper cochlear **319** sit ex illa parte naviculæ quæ est versus ipsum presbyterum cardinalem, et cum papa recipit de ipsa navicula cochlear ad ponendum incensum in thuribulo existenti in manu acolythi, ipse presbyter cardinalis osculetur manum ejus; et similiter osculetur manum, cum ipse reponit cochlear in navicula. Et a presbytero cardinali reddita navicula ipsi acolytho, acolythus ipse cum thuribulo vadit ad altare; et presbyter celebraturus recipiens thuribulum sibi oblatum de manu acolythi incensat altare modo dicto; et reddito thuribulo ipsi acolytho, acolythus ipse incensat altare de circumcirca; et tunc vadit ad summum pontificem, et presbyter cardinalis recipiens thuribulum de manu acolythi incensat summum pontificem, ducendo thuribulum ter ante pectus ejus, stando si papa stet, et genu flexo si papa sedeat. Quo taliter incensato, reddit ipsum thuribulum acolytho, et acolythus cum thuribulo revertitur ad altare; et tunc, vel etiam parum ante, coram summo pontifice dicitur Introitus *Missæ*. Et ipse presbyter cardinalis cum ipso domino papa et astantibus prosequitur Introitum et *Kyrie. eleison*, etc.

Dicta autem Epistola, dum dicitur Graduale, et cætera quæ sunt dicenda, præcipue quando inchoatur *Alleluia* ante Evangelium; item ab acolytho offeratur ipsi presbytero cardinali navicula cum thure et cochleari; et ipse recipens eam, offert eam summo pontifici, et pontifex ponit incensum in thuribulo modo prædicto; et tunc acolythus cum navicula et thuribulo sine aliqua incensatione revertitur ad altare

▲ Et cum presbyter celebraturus dicturus fuerit Evangelium, presbyter cardinalis, si non sit ibi diaconus cardinalis, accipiat mitram de capite papæ; et cum ipse presbyter dixerit *Sequentia sancti Evangelii secundum*, etc. Interim dum respondetur *Gloria tibi, Domine*, acolythus ipse incensat ipsum presbyterum, et presbyter incensatus prosequitur Evangelium. Dicto vero Evangelio, reddit papæ mitram modo prædicto. Et tunc acolythus ipse cum thuribulo de altari redit ad summum pontificem; et presbyter cardinalis iterum oblatum sibi thuribulum de acolytho recipiens, papa incensat ducendo thuribulum ter ante pectus ejus, stando si papa stet; si vero sedeat, flectat genua coram eo; et eo taliter incensato, surgens presbyter cardinalis reddit thuribulum acolytho, et acolythus cum thuribulo redit ad altare; et tunc presbyter celebraturus recipiens thuribulum **320** de manu acolythi incensat altare; et reddito thuribulo ipsi acolytho, acolythus ipse iterum incensat altare circumcirca. Et taliter incensato altari iterum ipse acolythus cum thuribulo redit ad summum pontificem, et ipse presbyter cardinalis iterum sibi oblatam naviculam cum thure et cochleari recipiens de manu acolythi, offert ipsam naviculam summo pontifici modo prædicto; et papa iterum ponit incensum in thuribulo; et incenso posito, presbyter cardinalis recipiens thuribulum sibi oblatum ab acolytho, iterum prædicto modo incensat summum pontificem, et eo incensato, reddit thuribulum acolytho, et reddit ad locum suum; et tunc acolythus incensat ipsum presbyterum cardinalem et cæteros cardinales ibidem præsentés, et alios astantes ordinate. Et taliter incensatione facta acolythus revertens ad altare, reddit thuribulum clerico, seu custodi capellæ; et ab ipso clerico recipiens bacilia cum aqua, offert aquam presbytero celebranti ad abluendum manus; et ablutis manibus, subdiaconus offert tobaleam ipsi presbytero ad abstergendum manus.

Cum autem debet fieri elevatio corporis Christi, summus pontifex descendit de sede ad faldistorium, et presbyter cardinalis, si non sit ibi diaconus cardinalis, accipit mitram de capite ejus modo prædicto; et assistens ad dextram, flectit genua in elevatione corporis Christi; et stat flexis genibus, quousque facta est elevatio sanguinis. Qua elevatione facta, cum papa surrexit, presbyter cardinalis reddit sibi mitram, et pontifex redit ad sedem. Cum autem presbyter celebrans finierit Orationem *Libera nos, quæsumus Domine*, etc., et fecerit fractionem antequam incipiat dicere, vel saltem tunc cum incipit *Per omnia sæcula sæculorum*, etc., ipse presbyter cardinalis accipit mitram de capite papæ, et assistens cum eo dicat ter *Agnus Dei*. Quo dicto, tradit mitram assistenti papæ a latere sinistro, et vadit ad altare, et osculatur illud in parte dextra; et facta inclinatione aliqua ad presbyterum celebrantem, pacem recipit ab ipso, et planetam trahit aliquantulum inferius a parte anteriori, et postmodum redit ad summum pontificem, et inclinatione facta coram eo profunde, non tamen flexis

genibus, ipsi pontifici dat precem; et recipiens mitram de manu ejus cui tradiderit, redit ad locum suum; et ibidem subdiacono, qui dixit Epistolam, dat pacem et ipse subdiaconus dat pacem cæteris. Summus autem pontifex **321** dat pacem omnibus cardinalibus ibidem astantibus, et data pace, ipse presbyter cardinalis reddit mitram papæ.

Dictis autem communiōe et postcommuniōibus seu Orationibus a presbytero celebrante, et *Ite. Missa est*, vel *Benedicamus Domino*, presbyter cardinalis accipiat mitram de capite papæ; et tunc cum papa incipit dicere *Sit nomen Domini Benedictum*, etc., cubicularius flexis genibus coram papa stante recipit mantum ex parte dextra, cooperiens anteriorem partem papæ usque ad partem menti a parte sinistra; et data Benedictione a papa, et dicto ab eo *Pater noster* secreto, et dicto ab eo *Benedicite*, et *Dominus nos benedicat*, etc., presbyter cardinalis reddit mitram, osculando manum modo prædicto.

Et sciendum, quod quotiescunque est ibidem diaconus cardinalis, ipse semper accipit mitram de capite papæ, et reddit. Item est sciendum quod quotiescunque episcopus cardinalis est ibi præsens in officio prædicto, ipse episcopus facit officium prædictum seu ministerium ipsi presbytero cardinali incumbens. Item est sciendum quod quotiescunque ipse presbyter cardinalis reddit mitram papæ, osculatur manum ejus. Item est sciendum, quod quandoque in tali Missa papa utitur pluviali, seu mantō habente aurifrigia cum perlis, cardinalis serviens manibus propriis imponit semper papæ mitram in capite. Cum vero non habuerit hujusmodi aurifrigia cum perlis, tunc ipse cardinalis serviens tradit mitram in manibus papæ modo prædicto.

LXII. Quoties et quando accipitur mitra de capite papæ dum celebrat.

Ex præmissis patet, quod presbyter cardinalis quinquies accipit mitram de capite papæ. Primo, cum ductus fuerit ad altare, ut fiat confessio; redditur autem ei mitram, dum facta confessione reducitur ad sedem. Secundo, accipitur, cum dicendum fuerit Evangelium; redditur autem eo dicto, et papa incensato, et libro evangeliorum osculato. Tertio, accipitur in elevatione corporis Christi; redditur autem cum facta elevatione sanguinis reducitur ad sedem. Quarto, accipitur, cum dicendum fuerit *Agnus Dei*; redditur ei data pace summo pontifici. Quinto, accipitur cum finito officio debet dicere **322** *Sit nomen Domini benedictum*, etc.; redditur autem, cum data Benedictione papa dixerit *Benedicite*, etc.

LXIII. De incensatione papæ in Missa.

Item patet ex præmissis, quod presbyter cardinalis offert ter papæ naviculam cum thure et cochleari sibi datam ab acolytho, et ter incensat papam. Primo, autem cum facta confessione reductus fuerit papa ad sedem, tunc incensato altari primo, modo debito ipse presbyter cardinalis incensat papam. Secundo, offert naviculam ante Evangelium; et tunc non incensatur papa, sed demum dicto Evangelio. Ter-

tio, offert naviculam, cum presbyter celebrans incensaverit altare; similiter post illam Orationem *Veni Sanctificator*, etc., et tunc presbyter cardinalis incensat ipsum papam modo prædicto; et postmodum incensatur presbyter cardinalis, et alii astantes.

LXIV. De usu mitræ.

Mitra aurifrigiata non utitur ecclesia Romana ab Adventu Domini usque ad festum Nativitatis Domini, excepto quod dominus papa utitur in Dominica de *Gaudete*; nec a Septuagesima usque ad feriam quintam majoris hebdomadæ, excepto quod dominus papa utitur in Dominica quarta Quadragesimæ, qua cantatur *Lætare, Jerusalem*; nec in omnibus vigiliis, de quibus jejuniū celebratur, nec in omnibus quatuor temporibus, nec in Rogationibus, nec in Iitaniis, nec in officiis defunctorum.

LXV. Quibus diebus dicitur Gloria in excelsis Deo, et Credo.

A Dominica de Adventu usque ad nativitatem Domini non cantatur *Gloria in excelsis Deo*, nisi in festo novem lectionum. A Septuagesima usque ad Pascha similiter non cantatur, nisi in festis novem lectionum, præterquam in feria quinta ante Pascha. In reliquis autem diebus Dominicis et festis generaliter cantatur. Item nota, quod si infra hebdomadam cantetur Missa de Dominica, vel de Cruce, vel de beata Virgine, non dicitur *Gloria in excelsis Deo*. Item nota, **323** quod a Pascha usque ad Octavam Pentecosten, dicitur *Gloria in excelsis Deo*. Item si festum novem lectionum venerit in Die Dominico, et fiat de festo, dicimus *Credo in unum Deum*, non propter festum, sed propter dominicam diem. Nota quod *Gloria* dicitur semper in Missa, quando *Te Deum laudamus* dicitur ad Matutinum, ut dicitur *Ite, Missa est*, secundum morem Romanæ Ecclesiæ.

Item his subscriptis diebus *Credo in unum Deum* cantatur, videlicet omnibus diebus Dominicis totius anni. In Epiphania et per octo dies, in Conversione sancti Pauli, in Purificatione beatæ Mariæ, in Annuntiatione ejusdem, in Cathedra sancti Petri, feria quinta in Cæna Domini, in festo resurrectionis, et per octo dies; in octava beati Joannis, quæ est infra octavam apostolorum; in Pentecosten, et per octo dies; in festo sancti Joannis ante portam Latinam, in festo apostolorum Petri et Pauli, et per octo dies; in festo sancti Petri ad Vincula, in Assumptione beatæ Virginis, et per octo dies; in octava sancti Laurentii eo quod venit infra Octavam beatæ Virginis; in Nativitate beatæ Virginis, et per octo dies; in festis Angelorum, in festo sanctæ Crucis, in festo omnium Sanctorum, in festo apostolorum et evangelistarum et sancti Barnabæ; in omnibus consecrationibus ecclesiarum et altarium, et pontificum.

LXVI. De officio vigiliæ Nativitatis Domini in officio presbyteri

In vigilia Nativitatis Domini statio ad sanctam Mariam Majorem. Consueverunt Romani pontifices hactenus pergere ad sanctam Mariam Majorem, et cantare ibi Missam de vigilia, et cœnare ibi et post cœnam Vesperas decantare. Peractis autem Vesperis, datur

potus in aula ; et dominus papa remanebat ibi et A pernoctabat, et ibi stabat, toto ibidem apparatu curiæ existente. Primo episcopus vel prebyter cardinalis qui assistit domino papæ nocte Natalis Domini, debet associare dominum papam, ut moris est indutus pluviali albo. Deinde videlicet debet tenere mitram, dum incipit, *Domine, labia, etc.*, et *Deus in adjutorium*, et stare ibi officio, ut moris est. Cum vero cantatur ultimo tertia Antiphona, accipit capsulam cum incenso de manu acolythi, et incensat domino papæ, ut moris est ; deinde vadit ad altare, et incensat ipsum, **324** deinde dominum papam, et reddit acolytho ; et idem facit in secundo et tertio nocturno, et debet legere lectionem quartam unus presbyter cardinalis.

Si autem debeat Missam cantare in galli cantu, B vel in mane, primo induit se omnibus indumentis albis, et vadit ad altare ; et stans a sinistris domini papæ, incipit dicens *Introibo*, et Psalmum *Judica* ; deinde repetitur *Introibo*, et responso a circumstantibus *Ad Deum, etc.*, dominus papa dicit Versiculum *Adjutorium, etc.*, et facit confessionem et absolutionem. Deinde sacerdos dicit Versiculum *Deus tu conversus, etc.*, et antequam incipiatur Introitus, incensat altare ; et postea redit ad sedem, et dicit, *Introitum, Kyrie, eleison*, et prosequitur Missa in ordine suo. Item in primo nocturno legunt tres lectiones clerici ejusdem ecclesiæ, et cantores pro ipsa ecclesia cantant tria Responsoria. Lectionem quartam legit unus ex cardinalibus presbyteris ; lectionem quintam aliquis judex, vel septimanarius, lectionem sextam aliquis diaconus Romanæ curiæ ; lectionem septimam homiliam aliquis diaconus cardinalis qui servit papæ a parte sinistra, et aliam homiliam alter diaconus cardinalis ; nonam vero lectionem legit dominus papa, in qua dicit *Jube, domne, benedicere*, et nullus benedicat ei, nisi tantummodo quod omnes respondent alta voce *Amen*. Finita lectione, dicatur *Te Deum laudamus*, et eo finito, dominus papa dicit Orationem, scilicet, *Concede, quæsumus*.

Ex Cæremoniali antiquo domini a Rothomagensis de Stoutavilla.

In istis Matutinis papa venit indutus cappalanea de scarleto rubeo, clausa usque ad medium pectoris cum bireto connodato subtus barbam propter frigus, et sine mitra sedet in dictis Matutinis, quas ipse incipit more solito. Nec stant ante altare cardinales diaconi, sed sedent in cappis juxta ordinem suum. Duas primas lectiones legunt acolythi, vel clerici capellæ ; tertiam legit minor clericus cameræ thesaurariæ ; quartam minor presbyter cardinalis ; quintam nobilior in genere, qui tunc sit in curia ; sextam prior subdiaconorum ; **325** septimam minor diaconus cardinalis, qui stat a sinistris papæ ; Octavam prior diaconorum cardinalium, qui stat a dextris papæ ; nonam papa, in qua dicit solum *Jube, domne, benedicere*, et cantores respondent *Amen*. Et nota quod car-

* Id est ex Cæremonialis Petri Amelii episcopi Senogalliensis exemplo, quod fuit quondam Guil-

dinales, qui legunt lectiones hac nocte, non veniunt ad osculandum pedem papæ. Et nota quod Matutines non mandantur, sed omnes tres Missæ per Papam dicuntur, sive debent dici : neque est, etc.

LXVII. *De Missa noctis Natalis Domini.*

Omnibus iis finitis, dominus papa præparat se ad Missam cantandam ad Præsepe, ubi quidquid offertur, quando dominus papa celebraverit, sive ad manus, sive ad pedes ipsius domini, vel super altare, capellanorum est, excepto pane, qui est acolythorum, si recipere voluerint. In qua Missa utitur dominus papa mitra frigiata. Mitra frigiata non utitur ecclesia Romana ab Adventu usque ad festum Nativitatis Domini, excepto quod dominus papa utitur in Dominica de *Gaudete*, nec a Septuagesima usque ad secundam feriam majoris hebdomæ, excepto quod dominus papa utitur in Dominica quarta Quadragesimæ, qua cantatur *Lætare, Jerusalem*; nec in omnibus vigiliis, de quibus jejunium celebratur, nec in quatuor temporibus, nec in Rogationibus, nec in litanis, nec in officiis defunctorum. Item dicitur in Missa noctis *Gloria in excelsis Deo*, et *Credo*, et Præfatio *Quia per incarnati, etc.* et *Communicantes*.

In Cæremoniali domini Rothomagensis de Stoutavilla habetur ut legitur.

Item in præsentī Missa solus pontifex communicat, et super altare ; et sine calamo bibit sanguinem, et nihil aliud, quia habet celebrare illam de tertiis, sed cum digitis bene tergat calicem ; et cum aqua infra lavet digitos, prout moris est in Missis parvis ; et communicantur qui volunt. In nocte autem Nativitatis Domini statio ad Præsepe. Peracto officio Missæ cantantur laudes, deinde vadit quiescere.

Si imperator vel rex sit in curia hac nocte, sacrista et clerici præsentant sibi librum legendarum, in quo debet legere **326** quintam lectionem, et eum honeste instruunt de cæremoniis observandis in petendo Benedictionem, in levando ense cum vagina, et extrahendo, ipsum vibrando, et de pluviali, pileo, et aliis.

Item notabiliter paratur per sacristam et clericos cameræensis cum vagina, corrigia et pileo secundum nobilitatem principis ; et dum cantatur quartum responsorium, si sit imperator, vel rex, camerarius, sacrista, et clerici capellæ parant unum pulchrum pluviale album, et ante pulpitum deponunt sibi capucium, et ipsum induunt ad modum chlamydis illud pluviale, ita quod scissura sit ad manum ejus dextram, et cingunt ei ense ; et ipsemet extrahit, et facit vibrare, ponunt sibi super caput pileum, et ipse inclinat caput ad papam ; et petit Benedictionem, et legit lectionem sibi prædictis astantibus ; qua lecta, ducent sic indutum cum pileo super caput ense extracto in manu ad osculum pedis papæ, et quilibet revertitur ad locum suum.

Notandum etiam quod si papa sit Romæ, hanc Missam debet celebrare ad Præsepe Domini, et de lelmi de Stoutavilla, archiepiscopi Rothomagensis et cardinalis.

sero ibidem cantare Vesperas, et cum clericis et nobilibus Urbis facere potum in aula.

LXVIII. *Qualiter agitur in Matutinis et Missa in nocte Natalis Domini coram papa, rubrica.*

Primo episcopus vel presbyter cardinalis, qui assistit domino papæ in nocte Natalis Domini, debet associare dominum papam ad altare, ut moris est, indutus pluviali albo; deinde debet tenere mitram, dum incipit *Domine, labia mea aperies, et Deus, in adiutorium*, et stare sibi in officio, ut moris est. Cum vero cantatur ultimo tertia Antiphona, accipit capsulam cum incenso de manu acolythi, qui ministrat domino papæ, ut moris est; deinde vadit ad altare, et incensat altare, et deinde dominum papam, et reddit acolytho; et idem facit in secundo et tertio nocturno; et debet legere quartam lectionem unus presbyter cardinalis. Si autem deberet Missam cantare in galli cantu vel in mane, primo induit se omnibus vestimentis albis, et venit ad altare; et stans a sinistris domini papæ, incipit *Introibo*, et Psalmum *Judica me*, etc.; et deinde repetit *Introïdo*, et responso a circumstantibus **327** *Ad Deum*, etc., dominus papa dicit *Adjutorium*, etc., et facit confessionem et absolutionem. Deinde sacerdos dicit *Deus, tu conversus*, etc.; et antequam incipiat *Introïtum*, incensat altare, et postea redit ad sedem, et dicit *Introïtum*, et *Kyrie, eleison*, et prosequitur Missam ordine suo.

LXIX. *De Missa in mane Natalis Domini.*

Summo igitur mane, indutus missalibus vestimentis vadit ad sanctam Anastasiam, ut celebret ibi Missam secundam cum *Gloria* et *Credo*, et utitur mitra frigiata. Statio ad sanctam Anastasiam. Postea, finita Missa, revertitur ad sanctam Mariam Majorem. et intrat sacrarium cum episcopis cardinalibus, diaconibus et subdiaconibus, et reliquis ordinibus, et dicit Tertiam; qua dicta, induunt se solemniter vestimentis albis, et processionaliter vadunt ad altare, sicut moris est.

Nota quod semper, quando papa celebrat solemniter, debent poni super altare faculæ septem, nisi aliquibus paucis diebus, curia debet dare. Deinde dominus papa incipit Missam, et post primam Orationem fiunt laudes ejus, sicut habentur in Polyptycho. Finitis laudibus, legitur primo Latina Epistola, et postmodum Græca; sicut etiam legitur Evangelium Latinum, et Græcum. Diaconus vero cardinalis, dicto Evangelio, revertitur ad altare, nec expectat diaconum Græcum, licet simul verint cum cardinali, sequens ipsum, et prosequitur papa Missam suo ordine.

LXX. *De Missa ultima in die Natalis Domini.*

In die Nativitatis Domini statio ad sanctam Mariam Majorem. Expleta vero Missa, ad portam ipsius ecclesiæ recipit regnum de manu prioris diaconorum vel marescalli majoris, et gestat illud in capite usque ad gradus palatii. Tunc iudices et advocati veniunt

^a Nolandum hic locus de honestate interpausionis inter Missas Natalis Domini.

A ei obviam sub gradibus in porticu, et faciunt eilaudes, prout in libro Polyptycho scriptum est; et ibi dominus papa descendit, et deposito regno accipit mitram; demum iudices ducunt eum usque ad locum, in quo datur presbyterium. Tunc vero exiunt eum planeta; et apposito manto super scapulas, sedet in consistorio vel cathedra, et manibus propriis dat presbyterium.

328 Sciendum est quod capellani recipiunt pro presbyterio illa die unum malachinum, et in omni coronatione sua tantum. Dato presbyterio, sic indutus vadit ad mensam; et eodem die consuevit legere ad mensam aliquis diaconus cardinalis indutus pluviale. Circa vero finem Missæ schola cantorum debet cantare sequentiam.

Ex Cæremoniali antiquo domini cardinalis Rothomagensis de Stoutavilla.

Missam de aurora Romanus pontifex, si sit in Urbe, consuevit celebrare, et egrediens de sancta Maria Majori summo mane, indutus missalibus vestimentis vadit ad sanctam Anastasiam, et ibi celebrat. In hac Missa dicitur *Credo in Deum, et Gloria in excelsis Deo*, non dicitur *Lætatus sum*. Oblationes ut in alia Missa de nocte media. Etiam solus papa communicat ut in prima. Qua finita, sic indutus revertitur ad sanctam Mariam Majorem, et depositis paramentis quiescit modicum in camera sua. [Et hora competenti intrat sacrarium seu vestiarium cum episcopis, presbyteris, diaconibus cardinalibus, capellanis, subdiaconibus, et reliquis ordinibus; et cantant Tertiam; qua dicta, induunt eum solemniter sacris albis vestibus, et quilibet in ordine suo sic processionaliter accedunt ad altare cum cruce et septem faculis, et curia debet dare, etc.]

Quod si papa non sit in Urbe, cardinalis qui habet titulum sanctæ Anastasiæ, consuevit hanc Missam celebrare; et in absentia ejus, si papa non celebraret, prior presbyterorum cardinalium, etc.

Notandum est quod si papa vellet has duas Missas celebrare, si vellet, posset ambas celebrare absque eo quod deponeret sacras vestes; sed propter honestatem et nocturnam fatigationem rationale est quod fiat aliquis interpausatio secundum temporis congruentiam, et prout expedit brevitati temporis et diei.

Nota quod si papa stet in laudibus sacris vestibus indutus, cardinalis qui sibi servit debet incensare altare.

In hac secunda Missa communicat omnes diaconos cardinales, **329** protonotarios, commensales, et auditores, et omnes famulantes, qui in dignitate episcopali non sunt constituti, quoniam tales per se celebrare tenentur. Et in comunione, et in illa diei Paschatis, parantur tres calices magni unus pro consecratione, alius cum quo papa bibit vinum, alius pro communicantibus. Post sumptionem Eucharistiæ vinum sumunt de manu alicujus acolythorum; oblationes vero dividunt, ut notatur in alio loco, fol. 49.

D

In secundis Vesperis papa venit cum pluviali rubeo de et mitra aurifrigiata ; subdiaconus dat capitulum, cantores Hymnum, papa Orationem.

LXXI. *De iis quæ observanda sunt circa Introitum Missæ dum papa celebrat, et de secunda Missa Natalis Domini, rubrica.*

Indutus dominus papa omnibus pontificalibus, dicente altare versic *Introibo ad altare Dei*; respondetur *Ad Deum qui lætificat juventutem meam*. Deinde papa incipit Psalm. *Judica me, Deus*, et compleret tam per eum quam per astantes; demum repetit *Introito ad altare Dei*; respondetur *Ad Deum*, etc. Postea papa dicit *Adjutorium nostrum*, etc.; respondetur *Qui fecit*, etc.; demum papa dicit: *Confiteor Deo omnipotenti, beatæ Mariæ semper virgini, beato Michæli archangelo, beato Joanni Baptistæ, sanctis apostolis Petro et Paulo, omnibus sanctis, et tibi, frater qua peccavi nimis cogitatione, delectatione, consensu verbo, et opere, mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor beatum Mariam semper virginem, beatum Michaellem archangelum, beatum Joannem Baptistam, sanctos apostolos Petrum et Paulum omnes sanctos, et te frater, orare pro me ad Dominum Deum nostrum*. Postea astantes dicant *Misereatur vestri omnipotens Deus, et, dimissis peccatis vestris, perducatur vos ad vitam æternam*. Respondetur *Amen*. Subsequenter dicant *Confiteor*, ut supra; demum dicat papa: *Precibus et meritis beatæ Mariæ semper virginis, beati Michaelis archangeli, beati Joannis Baptistæ, beatorum apostolorum Petri et Pauli, et omnium sanctorum, misereatur vestri omnipotens Deus, et, dimissis peccatis vestris, perducatur vos ad vitam æternam*; respondetur *Amen*. Subsequenter dicat papa: *Indulgentiam absolutionem et remissionem peccatorum vestrorum tribuat vobis omnipotens et misericors Deus*, respondetur *Amen*. Postea papa ponat thus in thuribulo; demum dicit infra **330** scriptos Versus: *Deus tu conversus, etc., Et plebs tua, etc.; Ostende nobis, etc.; Et salutare tuum, etc.; Domine, exaudi, etc., Et clamor, etc. Dominus vobiscum*, respondetur *Et cum spiritu suo*. Subsequenter papa dicit *Oremus*, et dicit Orationem: *Aufer a nobis, quæsumus, Domine, cunctas iniquitates nostras, ut ad sancta sanctorum puris mereamur mentibus introire, per Christum Dominum nostrum*; respondetur *Amen*. Et inclinatus dicit sub silentio hanc Orationem. Oratio. *Oramus te, Domine, per merita sanctorum tuorum quorum reliquie hic sunt, et omnium sanctorum, ut indulgere digneris omnia peccata mea*. Demum osculatur altare in medio, et subsequenter Evangelium, quod debet cantare illa die offerendum sibi per subdiaconum in sinistra parte altaris. Hoc facto, vertat se ad diaconum cardinalem qui sibi servit, recipiens thuribulum de manu ipsius cardinalis, et incensat altare; quo incensato, reddat thuribulum diacono cardinali; demum recipiet omnes diaconos cardinales ad pacis osculum.

Postea vadit ad sedem suam, et sedendo incipit Introitum *Lux fulgebit hodie super nos, quia natus est nobis, etc.*, Psalmus, *Dominus regnavit, decorem, etc.*

A Vers. *Gloria Patri*, complendo ipsum, et *Kyrie, eleison*, cum cardinalibus sibi astantibus. Deinde sedeat in sede sua, et decantatis Introitu et *Kyrie, eleison* per chorum, dicat *Gloria in excelsis Deo*, quo cantato per chorum, stando dicat *Pax vobis*, versus populum; deinde dicat Orationem: *Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui nova incarnati Verbi tui luce perfundimur, hoc in nostro resplendeat opere, quod per fidem fulget in mente, per eundem*. Alia Oratio pro sancta Anastasia: *Da, quæsumus, omnipotens Deus, ut qui beatæ Anastasiæ martyris tuæ solemnia colimus ejus apud te patrocinia sentiamus, per*. Postea pauset in sede sua. *Lectio Epistolæ beati Pauli apostoli ad Titum. Charissime, apparuit benignitas et humanitas salvatoris nostri Dei*, etc. Dicta Epistola, et osculato pede papæ per subdiaconum, papa signat ipsum Graduale, *Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, et illuxit nobis. A Domino factum est, et est mirabile, etc. Dominus regnavit, decorem*, etc. Et decantato Graduali et primo *Alleluia* a choro, dat Benedictionem diacono cardinali qui debet legere Evangelium eunti ad pedem, signando ipsum, ac dicendo: *Dominus sit in corde tuo et in labiis tuis, ut digne et competenter annunties Evangelium suum*. Deinde ponat thus in thuribulo, signando, postquam posuerit, semel signo crucis; et iterum cum idem diaconus petit **331** ad altare Benedictionem a papa, papa signet eum sedendo. Sed cum incipitur Evangelium, papa stet detecto capite. *Evangelium secundum Marcum. In illo tempore, pastores loquebantur ad invicem*, etc. Quo dicto, osculetur dictum Evangelium, quod sibi subdiaconus offerat.

C Deinde dicat *Credo in unum Deum*, etc. Quo dicto per chorum, dicat *Dominus vobiscum*; resp. *Et cum spiritu tuo*. Postea dicat *Oremus*, deinde pauset in sede sua. Offertorium, *Deus firmavit orbem terræ, etc.* et dum cantatur Offertorium per chorum, sedendo, lavat sibi manus. Lotis vero manibus et Offertorio cantato, vadat ad altare, et ibi recipiat patenam cum Hostia, quam sibi offert diaconus cardinalis; et eam aliquantulum elevans dicat hanc Orationem: *Suscipe, sancte Pater, omnipotens, æternæ Deus, hanc immaculatam Hostiam, quam ego indignus famulus tuus offero tibi Deo meo, etc.* Deinde ponat Hostiam super corporale cum patena ad partem sinistram, et patenam ponat ad manum dextram juxta corporale. Et postea recipiat ampullam cum aqua de manu subdiaconi, et ponat de aqua in calicem, dicens *Deus, qui humanæ substantiæ dignitatem mirabiliter condidisti, etc.*, et reddat ampullam subdiacono. Deinde signet supra calicem semel, et dum ponitur calix supra corporale in loco suo per diaconum cardinalem, papa dicat: *Offerimus tibi, Domine, calicem salutarem, etc., cum odore suavitatis ascendat donum*. Et cum per dictum cardinalem calix cooperitur, papa dicat Antiphonam *In spiritu humilitatis*, etc. Subsequenter dicat *Veni, sanctificator*, etc., signando super Hostiam et calicem; et postea vertat se ad diaconum cardinalem, et benedicat in consuetum signando dicens:

*Ab ipso sanctificeris, in cujus honore cremaberis. Deinde recipiat thuribulum de manibus dicti cardinalis, et incenset super calicem et Hostiam in modum crucis dicendo: Incensum istud a te bene † dictum ascendat ad te, † Domine, et descendat † super nos misericordia tua. Dirigatur Oratio mea, etc. Elevatio manuum mearum, etc. Pone, Domine, custodiam ori meo, etc. Et non declinet cor meum, etc. Et continuando incenset * cruces et imagines stantes super altare, et ipsum altare, desuper; postea incenset iterum supra Hostiam et calicem. Deinde reddat thuribulum dicti cardinalis, dicendo: Accendat Dominus in nobis 332 ignem sui amoris, et flammam æternæ charitatis, amen. Deinde inclinatus ante altare dicat hanc Orationem, Suscipe, sancta Trinitas, hanc oblationem, etc. Subsequenter erigat se, et osculetur altare in medio; deinde dicat versus populum, Orate, fratres, etc. Circumstantes vero respondeant Suscipiat Dominus sacrificium, etc. Subsequenter dicat Secretam Munera nostra, quæsumus, Domine, etc. Alia secreta. Accipe, quæsumus, Domine, munera, etc.*

Ex Cæremomali Rothomagensis cardinalis.

Item quidquid offertur sive ad pedes, vel super altare, capellanis cameræ solvendum est, excepto pane et vino, quod acolythorum est; et sic de omnibus, quæ veniunt per totam Missam super altare. Et iste modus semper debet observari in omnibus Missis papalibus, prout continetur in libro Polyptico sanctorum, quod dicitur Jacobi Gaietani. Et presbyteri, cum capellanis recipiunt duodecim denarios a papa, et vocatur presbyterium de quibus medietas est sacerisæ juxta ordinationem Urbani. In hac dies, nec in sequenti cardinales non consueverunt venire ad reverentiam papæ, quoniam bis in die non tenentur. Sed quod observatum sit alibi invenies, nisi tantummodo illi tres juniores cardinales presbyteri, etc., illi nunquam fallunt. Contrarium ordinavit dominus Urbanus VI, sed in secunda Missa de aurora non veniunt, sed in prima et tertia Benedictione.

Per omnia sæcula sæculorum; respondetur Amen Dominus vobiscum. Et cum spilitu tuo. Sursum corda; resp. Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino Deo nostro; resp. Dignum et justum est. Vere dignum et justum est, æquum et salutare, nos tibi semper et ubique gratias agere, Domine sancte Pater omnipotens æterne Deus, quia per incarnati Verbi mysterium, etc.

Te igitur, clementissime Pater, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum supplices rogamus ac petimus; hic erigens se osculetur altare, et erectis manibus dicat Uti accepta habeas et benedicas; hic ter signat tam super Hostiam, quam super calicem: Hæc † dona, hæc † munera, hæc † sancta sacrificia illibata, in primis, quæ tibi offerimus pro Ecclesia tua sancta catholica, quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris toto orbe terrarum, una cum famulo tuo papa N. et antistite nostro N. et omnibus ortho-

* Ita etiam cruces infra in Missa sancti Stephani. Erant ergo plures super altare cruces, nempe cruz

doxis 333 atque catholicæ et apostolicæ fidei cultoribus.

Commemoratio pro vivis.

Memento, Domine, famulorum famularumque tuorum N. et omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est, et nota devotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis pro se, suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis et incolumitatis suæ, tibi que reddunt vota sua æterno Deo vivo et vero.

Infra Actionem.

Communicantes et diem sacratissimum celebrantes, quo beatæ Mariæ intemerata virginitas huic mundo edidit Salvatorem, sed et memoriam venerantes in primis ejusdem gloriosæ semper virginis Mariæ Genitricis ejusdem Dei et Domini nostri Jesu-Christi, sed et beatorum apostolorum et martyrum tuorum Petri et Pauli, Andreæ, Jacobi, Joannis, Thomæ, Jacobi, Philippi, Bartholomæi, Matthæi, Simonis, Thadæi, Lini, Cleti, Clementis, Sixti, Cornelii, Cypriani, Laurentii, Chrysogoni, Joannis et Pauli, Cosmæ et Damiani, et omnium sanctorum tuorum, quorum meritis precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio. Per eundem Christum Dominum nostrum. amen.

Alia infra Actionem.

Hanc igitur oblationem servitutis nostræ, sed et cunctæ familiæ tuæ, quæsumus, Domine, ut placatus accipias, diesque nostros in tua pace disponas atque ab æterna damnatione nos eripi, et in electorum tuorum jubeas grege numerari. Per Christum Dominum nostrum, amen. Subsequenter dicat: Quam oblationem tu, Deus, in omnibus, quæsumus, hic communiter signet ter tam super Hostiam quam super calicem: Bene † dictam, ascrip † tam, ra † tam, rationabilem acceptabilemque facere digneris, ut nobis. Hic semel separatim signet super Hostiam, et postea super calicem dicens: Cor † pus et san † guis fiat dilectissimi Filii tui Domini nostri Jesu-Christi. Hic accipiens Hostiam reverenter, junctis manibus, levet eam, non movendo manus de altari, dicens: Qui pridie quam pateretur, accepit panem in sanctas et venerabiles manus suas, et, elevatis oculis in cælum ad te Deum Patrem suum omnipotentem, tibi gratias agens; hic tenens Hostiam manu sinistra, dextra semel signet supra eam dicens Bene † dixit, fregit deditque discipulis suis dicens: Accipite et manducate ex hoc omnes, hoc est enim corpus meum. Hic elevet Hostiam reverenter adorandam a populo, et reverenter deponat eam unde elevavit. Subsequenter 334 discoperiat calicem, et teneat eum cum ambabus manibus, dicens:

Simili modo postquam cænatum est, accipiens et hunc præclarum calicem in sanctas ac venerabiles manus suas, item tibi gratias agens; hic teneat calicem manu sinistra, et cum dextra signando sanguinem benedicat dicendo: Bene † dixit, dedit discipulis

stationatis, de qua supra, et quæ alias super altare poni debebant.

suis, dicens: *Accipite et bibite ex eo omnes. Hec sit enim calix sanguinis mei, novi et æterni Testamenti, mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Hic elevat calicem adorandum a populo, et reverenter reponat in loco suo solito, dicendo: *Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis.* Hic ampliet manus et brachia.

Unde et memores, Domini, nos servi tui, sed et plebs tua sancta ejusdem Christi Filii tui Domini nostri tam beatæ passionis, nec non ab inferis resurrectionis, sed et in cælos gloriosæ ascensionis, offerimus præclaræ Majestætæ de tuis donis ac datis. Et ibi reducens ad se manus et brachia, signet ter super Hostiam et calicem, quarto super Hostiam tantum, et quinto super calicem, dicendo: *Hostiam † puram, Hostiam † sanctam, Hostiam † immaculatam, panem † sanctum vitæ æternæ, et calicem † salutis perpetuæ.* Subsequenter dicat:

Supra quæ propitio ac sereno vultu respicere digneris, et accepta habere, sicut accepta habere dignatus es munera pueri tui, justi Abel, et sacrificium patriarchæ nostri Abraham, et quod tibi obtulit summus sacerdos tuus Melchisedech, sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Demum inclinet se, et ponat brachia in modum crucis.

Supplices te rogamus, omnipotens Deus jube hæc perferri per manus sancti angeli tui in sublime altare tuum, in conspectu divinæ Majestætatis tuæ. Hic erigens se osculetur altare, dicendo: *Ut quotquot ex hac altaris participatione sacrosanctum Filii tui, hic primo super Hostiam, demum super calicem signet, dicendo: Corpus † et sanguinem † sumpserimus, hic signet se ipsum dicens: Omni benedictione cælesti et gratia repleramur, per eundem Christum Dominum nostrum.* Postea dicat eummemorationem defunctorum: *Memento etiam, Domine, famulorum famularumque tuarum N., qui nos præcesserunt cum signo fidei, et dormiunt in somno pacis. Ipsi, Domine, et omnibus in christo quiescentibus locum refrigerii, lucis et pacis, ut indulgeas deprecamur. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen.*

Hic percutiens pectus suum, aliquantulum dicens altius: *Nobis 325 quoque peccatoribus famulis tuis de multitudine miseracionum tuarum sperantibus partem aliquam, et societatem donare digneris cum tuis sanctis apostolis et martyribus, cum Joanne, Stephano, Matthia, Barnaba, Ignatio, Alexandro, Marcellino, Petro, Felicitate, Perpetua, Agatha Lucia, Agnete, Cæcilia, Anastasia et omnibus sanctis tuis, intra quorum nos consortium, non æstimator meriti, sed veniæ, quæsumus, largitor admitte. Per Christum Dominum nostrum. Per quem hæc omnia, Domine, semper bona creas, hic ter semel signet super Hostiam et calicem, dicendo *Sancti † fcas, vivi † fcas; bene † dicitis et præstas nobis.* Hic, discoperto calice per diaconum cardinalem, accipiat Hostiam manu dextra, et cum ea ter signet super calicem et sanguinem, dicens, *Per ipsum † et cum † ipso et in ip † so.* Hic cum ipsa Hostia bis inter se et calicem signet, dicens: *Tibi**

A Patri omnipotenti in unitate Spiritus sancti omnis honor et gloria. Hic reponat Hostiam in loco solito, et cooperto calice per diaconum cardinalem, ac depositis manibus papa super altare dicat:

Per omnia sæcula sæculorum. Amen. Præceptis salutaribus moniti, et divina institutione formati, audemus dicere: Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cælo in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem; respondetur: Sed libera nos a malo. Amen. Deinde dicat Orationem.

Libera nos, quæsumus, Domine, ab omnibus malis præteritis, presentibus et futuris, et intercedente beata et gloriosa semper virgine Dei Genitrice Maria, et beatis apostolis tuis Petro et Paulo, atque Andrea cum omnibus sanctis, da propitius pacem in diebus nostris, ut ope misericordiæ tuæ adjuti, et a peccato simus semper liberi, et ab omni perturbatione securi.

Hic accipiat patenam, et signet se cum ipsa, et submittens eandem Hostiæ, ponat Hostiam in patena; et, discooperto calice per diaconum cardinalem, accipiat Hostiam, et cum reverentia frangat eam per medium super calicem et sanguinem, et medium de sinistra manu ponat in patena; et de illa, quæ est in dextra accipiat particulam; et quæ remanet in sinistra adjungat particulæ quæ est in patena, dicendo: *Per eundem Dominum nostrum Jesum Christum Filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus.* Hic illam partem, quæ remanet

in dextra, teneat super sanguinem et calicem, et dicat: *Per omnia 336 sæcula sæculorum;* respondetur *Amen.* Hic cum ipsa particula ter signet super calicem dicendo: *Pax † Domini, sit † semper vo † biscum;* respondetur *Et cum spiritu tuo.* Hic adjungat particulam illam aliis particulis quæ sunt in patena. Demum dicat junctis manibus duabus vicibus *Agnus Dei qui tollis peccata mundi, miserere nobis. Et tertia, dona nobis pacem.* Et in fine cujuslibet percutiat pectus suum, postea inclinatus dicat hanc Orationem: *Domine Jesu Christe, qui dixisti apostolis tuis: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis, ne respicias peccata mea, sed fidem ecclesiæ tuæ, eamque secundum voluntatem tuam pacificare et coadunare digneris, qui vivis.* Hic elevat se, et osculetur altare, dans pacem episcopo vel presbytero cardinali, qui servit ei, dicendo *Pax tecum;* respondetur *Et cum spiritu tuo.* Hic papa dimittat totum sacramentum in altari, et vadit ad sedem suam; et stando detecto capite expectet subdiaconum cum patena et Hostia, et diaconum cardinalem cum calice et sanguine; et istis stantibus sicut decet cum prædictis coram eo, dicat hanc Orationem: *Domine Jesu Christi Fili Dei vivi, qui ex voluntate Patris, cooperante Spiritu sancto per mortem tuam mundum vivificasti, libera me per hoc sacrum corpus et sanguinem tuum ab omnibus iniquitatibus meis et universis malis, et fac me tuis semper obedire mandatis, et a te*

nunquam separari permittas, qui vivis et regnas cum eodem Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen. Alia Oratio : *Perceptio corporis tui. Domine Jesu Christe, quam indignus sumere præsumo, non mihi proveniat in iudicium et condemnationem, sed pro tua pietate prosit mihi ad tutamentum mentis et corporis, et ad medelam percipiendum, qui vivis et regnas cum eodem Deo Patre in unitate ejusdem Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum, amen.* Hic cum reverentia accipiat de patena majorem partem Hostiæ, et dicat : *Panem cælestem accipiam, et nomen Domini invocabo.* Hic tenens partem prædictam Hostiæ cum quatuor digitis super sanguinem, et calicem, dicit reverenter tribus vicibus : *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur anima mea.* Postea signet se cum ipso corpore, et reverenter sumat totum illud quod est extra digitos prædictos ; et quod infra digitos remanet ponat in calice cum sanguine dicens *Fiat commistio et consecratio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi accipientibus in vitam æternam, amen.* **337** Subsequenter dicat : *Corpus Domini nostri Jesu Christi custodiat animam meam in vitam æternam, amen.* Demum accipiat calamum de manu episcopi cardinalis, et tenens ipsum cum ambabus manibus ponat eum in calice, dicendo : *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo. Laudans invocabo Dominum, et in inimicis meis salvus ero.* Hic sumat de sanguine Christi sugendò cum dicto calamo ; deinde dicat : *Sanguis Domini nostri Jesu Christi custodiat animam meam in vitam æternam, amen.* Postea det dictum calamum supradicto diacono cardinali, non removendo ipsum de calice ; et tersis digitis cum perfusorio, quod ibi offert episcopus cardinalis, postquam communicaverit, dicat Orationem. *Quod ore sumpsimus, Domine, pura mente capiamus, et de munere temporalis fiat nobis remedium sempiternum.* Subsequenter aliam Orationem : *Corpus tuum, Domine, quod sumpsi, et sanguis quem potavi, adhæreat visceribus meis, et præsta ut in me non remaneat sceleris macula, quem pura et sancta refecerunt sacramenta. Qui vivis et regnas cum eodem Deo Patre in unitate ejusdem Spiritus sancti Deus, per omnia sæcula sæculorum, amen.* Deinde recipiat partem unam Hostiæ, quæ est in patena, et ponat in ore diaconi cardinalis supradicti, dicendo : *Corpus Domini Jesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam, amen.* Subsequenter recipiat ipsum ad osculum pacis ; postea recipiat aliam particulam Hostiæ, quæ in patena remansit, et ponat in ore subdiaconi, dicendo : *Corpus Domini nostri Jesu Christi,* ut supra. Demum sedeat in sede sua, et perfundat supra scyphum aureum. Subsequenter lavet sibi manus, et sedendo expectet subdiaconum, qui sibi apportat calicem cum vino, quem calicem papa recipiat cum duabus manibus, et de vino cum calice sumat ad lavandum sibi os, quantum placet.

A Communio *Exsulta satis, filia Sion,* etc. Et cantata per chorum Communionem, surgat, et vadit ad altare, et subsequenter dicat *Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo.* Deinde post Communionem hanc Orationem : *Hujus nos, Domine, sacramenti,* etc. Alia Postcommunio : *Satiasti, Domine, familiam tuam,* etc. Et cantato *Ite, Missa est,* per diaconum cardinalem prædictum, non recedendo de altari, benedicat populum : *Sit nomen Domini benedictum.* Resp. *Ex hoc nunc,* etc. *Adjutorium nostrum in nomine Domini.* Resp. *Qui fecit cælum et 338 terram. Benedicat vos omnipotens Deus Pater † et Filius † et Spiritus † sanctus.* Respondetur Amen. Postea secrete dicat hanc Orationem : *Placeat tibi, sancta Trinitas,* etc. Post Missam exuens se papa vestibus pontificalibus dicat hanc Antiphonam : *Trium puerorum cantemus Hymnum, quem cantabant in camino ignis benedictis Dominum.* Psal. *Benedicite omnia opera Domini Domino, totum. Laudate Dominum in sanctis ejus.* Deinde repetat Antiphonam. *Trium puerorum, Kyrie, eleison, Christe, eleison, Pater noster. Et ne nos inducas,* etc. Resp. *Sed libera nos a malo.* Vers. *Confiteantur tibi, Domine, opera tua.* Resp. *Et sancti tui benedicant tibi.* Vers. *Exsultabunt sancti in gloria.* Resp. *Lætabuntur in cubilibus suis.* Vers. *Non nobis, Domine, non nobis.* Resp. *Sed nomini tuo da gloriam.* Vers. *Domine, exaudi Orationem meam.* Resp. *Et clamor meus ad te veniat.* Vers. *Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo. Deus, qui tribus pueris, etc. Actiones nostras, etc.*

I.XXII. In festo sancti Stephani Introitus.

C *Sederunt principes, et adversum me loquebantur.* Psalmus *Beati immaculati in via. Gloria Patri.* Complendo ipsum, et *Kyrie, eleison,* cum cardinalibus sibi astantibus, deinde sedeat in sede sua ; et decantato Introitu, dicat *Gloria in excelsis.* Quo cantato per chorum, stando dicat *Pax vobis,* versus populum. Oratio. *Da nobis quæsumus, Domine, imitari quod colimus,* etc. Commemoratio de Nativitate, *Concede, quæsumus,* etc. Lectio Actuum apostolorum. *Stephanus autem,* etc. Et dicta Epistola, et osculato pede, papæ per subdiaconum, papa signet ipsum. Grad. *Sederunt principes,* etc. *Alleluia.* Vers. *Video cælos apertos,* etc. Et decantato Graduali et primo *Alleluia* a choro, dat Benedictionem diacono cardinali legenti Evangelium, eunti ad pedem, signando ipsum, et dicendo : *Sit Dominus in corde tuo, et in labiis tuis,* etc. Deinde ponat thus in thuribulo, signando, postquam posuerit, semel signo crucis ; et iterum cum idem diaconus petit Benedictionem a papa, papa signet ipsum sedendo. Sed cum incipitur Evangelium, papa stet detecto capite. *Secundum Matthæum. In illo tempore, dicebat Jesus turbis Judæorum et principibus sacerdotum: Ecce ego mitto ad vos prophetas,* etc. Et osculato libro Evangeliorum per papam, fiat sermo aut pereum, aut **339** per aliquem cardinalem, cui ipse papa commiserit faciendum. Et facto sermone, subsecuta confessione per diaconum cardinalem, si papa, sermonem fecerit, ipse papa pronuntiet indulgentiam prout ei placet : *Auctoritate*

Dei omnipotentis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, A iterum super Hostiam et calicem ; demum reddat thuribulum dicto cardinali, dicendo *Accendat in nobis Dominus ignem*, etc. Demum inclinatus ante altare, dicat *Suscipe, sancta Trinitas*, etc. Subsequenter erigat se, et osculetur altare in medio ; deinde dicat, versus populum *Orate pro me, fratres*, etc. Circumstantes vero respondeant *Suscipiat Dominus sacrificium de manibus tuis*, etc. Subsequenter dicat secreta Orationem *Suscipe, Domine munera*, etc. Alia Oratio, *Oblata, Domine munera*, etc. Præfatio et alia dicuntur ut supra.

Dei omnipotentis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus, et nostra, omnibus qui venerunt hodie, quisunt in statu veræ pænitentiae, concedimus indulgentiam unius anni, et quadraginta dierum, vel plurium, ad voluntatem suam. Postmodum dicat : Precibus et meritis beatæ Mariæ semper virginis, beati Michaelis archangeli, beati Joannis Baptistæ, sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et omnium sanctorum, misereatur vestri omnipotens Deus, et dimissis peccatis vestris perducatur vos ad vitam æternam, amen. Deinde dicit : Indulgentiam, absolutionem et remissionem peccatorum vestrorum tribuat vobis omnipotens et misericors Dominus, amen. Subsequenter dicit signando populum et in modum crucis : Et Benedictio Dei omnipotentis, Patris, et Filii et Spiritus sancti, descendat super vos, et maneat semper. Si autem cardinalis sermonem fecerit, cum vadit ad pedem papæ, osculando petat benedictionem a papa flexis genibus, dicens : *Jube, domne, benedicere.* Papa sedendo dat Benedictionem, et signando et dicendo : *Sit Dominus in corde tuo et in labiis tuis, ut digne et competenter annunties, verbum sanctum suum.* Deinde dictus cardinalis reverenter quærat a papa quantum indulgentiam placeat sibi concedere ; qua pronuntiata, papa dat absolutionem, ut supra, et papa concedit sicut placet sibi, quam indulgentiam ipse cardinalis pronuntiat. Tum papa stando in sede sua super scabellum, incipiat *Credo in unum Deum.* Quo dicto, et per chorum cantato, dicat *Dominus vobiscum.* Resp. *Et cum spiritu tuo. Oremus.* Deinde sedeat in sede sua. Offerenda *Elegerunt apostoli Stephanum levitam*, etc. Et dum cantatur per chorum, sedendo lavet sibi manus. Lotis vero manibus, et Offertorio cantato, vadat ad altare, et ibi recipiat patenam cum Hostia, quam sibi offert diaconus cardinalis, et eam aliquantulum elevans ; dicat *Suscipe, sancte Pater*, etc. Demum ponat Hostiam super corporale cum patena ad partem sinistram, et patenam ponat ad manum dextram juxta corporale, et postea recipiat ampullam cum aqua de manu subdiaconi, et ponat de aqua in calice, dicens *Deus qui humanæ substantiæ*, etc., et reddit ampullam subdiacono. Demum signat super calicem semel, et dum ponitur calix super **340** corporale in loco suo per dictum papam, dicit *Offerimus tibi, Domine*, etc. Et cum per dictum cardinalem calix cooperitur, dicat Antiphonam, *In spiritu humilitatis*, etc. Subsequenter dicat, *Veni, Sanctificator*, etc., signando super Hostiam et calicem ; et postea vertat se ad diaconum cardinalem, et benedicat incensum, dicendo, *A bipso sanctificeris, in cujus honore cremaberis, Demum recipiat thuribulum de manibus dicti cardinalis, et incenset super calicem et Hostiam in modum crucis decenter, dicendo : Incensum istud a te benedictum † ascendat ad te, Domine †, et descendat † super nos misericordia tua. Dirigatur Oratione mea*, etc. Et continuando incensat cruces et imagines stantes super altare, et ipsum altare desuper ; postea incenset

iterum super Hostiam et calicem ; demum reddat thuribulum dicto cardinali, dicendo Accendat in nobis Dominus ignem, etc. Demum inclinatus ante altare, dicat *Suscipe, sancta Trinitas*, etc. Subsequenter erigat se, et osculetur altare in medio ; deinde dicat, versus populum *Orate pro me, fratres*, etc. Circumstantes vero respondeant *Suscipiat Dominus sacrificium de manibus tuis*, etc. Subsequenter dicat secreta Orationem *Suscipe, Domine munera*, etc. Alia Oratio, *Oblata, Domine munera*, etc. Præfatio et alia dicuntur ut supra.

Ex Cæremoniali Cardinalis Rothomagensis.

Completa Missa, si papa sit in Urbe, recipit regnum de manu marescalli majoris, et gestat illud usque ad gradus palatii. Tunc iudices et advocati veniunt ei obviam sub gradibus in porticu, et faciunt iterum ei laudes, prout in libro Polyptycho scriptum est ; et ibi dominus papa descendit, et deposito regno accipit mitram. Deinde iudices ducunt eum usque ad locum in quo datur presbyterium. Tunc deposita planeta, et apposito mantello super scapulas, sedens in cathedra manibus propriis dat presbyterium capellanis, prout in coronatione. Dato presbyterio, sic indutus vadit ad mensam, etc., et diaconus cardinalis legat in mensa cum pluviali : et in fine cantores cantant sequentiam *Lætabundus*. Quod si papa non celebraret, presbyter cardinalis tit. sancti Stephani prædicti consuevit coram papa celebrare illa die.

Illam die capellani commensales, acolythi et auditores et **331** pœnitentarii comedunt cum papa splendide, et in collatione datur presbyterium.

In secundis Vesperis papa venit cum pluviali et mitra.

LXXIII. De officio sancti Stephani. Statio ad sanctum Stephanum in Cælio monte.

Missa et sermo mandantur ^a.

In die sancti Stephani summo mane conveniunt omnes ordines, tam clerici, quam laici, induti pannis sericis, in basilica, diaconis cardinalibus et subdiaconis exceptis, qui induti dominum papam ducunt ad basilicam ipsam, ubi cardinales et prælati omnes exhibunt ei ad reverentiam ; ibique induit se planeta alba, et descendens de palatio usque ad porticellum, ibique invenit equum phaleratum, sed non ipsius collum, nacta scarleti ; et ascendens equum, et de manu diaconi, qui a dextris ejus stat, regnum recipiens, induit ipsum ; sicque vadit ad ecclesiam beati Stephani in Cælio monte coronatus cum ordinibus processionaliter, sicut scribitur in Polyptycho Cumque sic ad prædictam ecclesiam sancti Stephani, in qua ipso die est statio, devenerit, deposito regno, intrat ecclesiam, Factaque Oratione vadit ad sacramentum ; et deposita planeta alba, induit rubem, et celebrat Missam, sicut hesternam die in omnibus ad Missam. Missa vero finita, resumit planetam albam, et induit regnum, et revertitur ad palatium. Cætera

^a Quæ sequuntur usque ad caput 78, paucis exceptis, conveniunt cum Cæremoniali Petri Amelii.

vero omnia fiunt, prout in Polyptycho scriptum est.

LXXIV. *In die sancii Joannis.*

Missa et sermo mandantur, quam consuevit dicere aliquis cardinalis. Ad quam papa venit cum pluviali rubeo de scarleto, et mitra aurifrisiata cum presbyteris, prout in consistorio. Et ita in secundis Vesperis, in quibus omnes acolythi debent esse cum superpelliciis, primo commensales, auditores, et subdiaconi; deinde acolythi et capellani horum.

342 LXXV. *De officio festi Innacentium.*

In hoc festo consuevit esse Missa et sermo; sed modo non observatur, nec papa venit ad secundas Vesperas ad capellam.

In Natali sanctorum Innocentium statio ad sanctum Paulum, in Missa non dicitur *Gloria in excelsis*, nec *Alleluia*, sed Tractus cantatur. *Credo* vero cantatur propter Octavam Nativitatis Domini; et paramenta debent esse violacea, et præfatio de Nativitate. Nec *Ite Missa est* dicitur, nam *Ite Missa est* semper sequitur *Gloria in excelsis*. Dicuntur tamen ista in Octava eorum. Si festivitas ista in Dominica venerit, ad Matutinas *Te Deum laudamus* cantatur, et paramenta debent esse rubea. Ad Missam *Gloria in excelsis Deo* cantatur, et *Alleluia*, cum *Credo*, et Præfatione de Nativitate.

LXXVI. *In Circumcisione Domini.*

Missa et sermo mandantur tantummodo. Licet antiquitus Romani pontifices consueverunt in primis Vesperis hujus diei solemniter venire induti pluviali pretioso albo et mitra solempni, et servatur nunc, et bene. Verum tamen modernis temporibus non observatur, sed solum venit cum pluviali de samito, et mitra aurifrisata. Totum hoc stat ex voluntate papæ.

Item si papa sit in Urbe hac die Circumcisionis, et non celebret, sed faciat per aliquem cardinalem celebrari in ecclesia sancti Petri; antequam cardinalis induatur, præsentetur bulla, quomodo papa dispensat cum eo, quatenus possit celebrare super aram beati Petri; et per totam diem pendeat ante regias, et ita in omnibus aliis Missis quæ super illud celebrantur.

LXXVII. *In Epiphania.*

Missa et sermo mandantur, et Vesperæ consueverunt mandari, sermo non. In utrisque Vesperis papa interest cum pluviali de scarleto rubeo, et mitra aurifrisiata. Hanc etiam Missam antistes Urbis celebrare consuevit, et semper faciunt de communi cursu, nisi infirmitate aut nimio frigore detenti.

343 Item anno Domini 1389 pontificatus domini Urbani VI anno 10, festum sancti Antonii venit in prima Dominica post Epiphaniam, et nihil fecimus de festo sancti Antonii, sed totum officium fuit de Dominica; et eramus in Urbe.

Ad Octavas Epiphaniæ quotidie ad Missam dicitur Oratio prima, sive festiva, sive sit ferialis; secunda fit commemoratio de sancta Maria, videlicet, *Deus*

qui salutis æternæ; tertia de sancto Petro, *Deus cujus dextera*, etc.; quarta, *Ecclesiæ tuæ*; quinta *Deus omnium fidelium pastor*. Et hoc observatur usque ad Purificationem beatæ Mariæ. A Purificatione vero usque ad quartam feriam, quæ est caput jejunii, prima Oratio dicitur de die; secunda *A cunctis*; tertia, *Deus omnium*. Incipiat hebdomadarius. Quod si tempus breve est a Dominica post Octavas Epiphaniæ usque ad Septuagesimam, quod nequeant diebus suis dici officia Dominicalia, videlicet Introitus et Orationes, Epistolæ et Evangelia, ita distribuatur, quod non potest habere Dominicas per dies feriales infra hebdomadam, facit decantare utiliter, si coaptentur; ita quod compleantur in ultima hebdomada. Illud idem observatur de Dominicis post Octavam Pentecosten usque ad Adventum.

LXXVIII. *De Benedictione cereorum, quæ fit in die Purificatione beatæ Mariæ.*

Tantummodo Missa mandatur. Non habet Vesperas præcedentes mandatas; tamen cardinales in primis Vesperis veniunt, et incipiunt Antiphonas. Et si festum hoc cadit in Septuagesima, vel sexagesima transfertur in diem Lunæ. In primis Vesperis papa venit cum pluviali simplici de samito et mitra aurifrisiata.

In festo purificationis beatæ Mariæ cerei benedicuntur per juniorem presbyterum cardinalem, qui esse debet indutus rocheto albo, amictu, stola et pluviali albi coloris, et mitra simplici de garnello, cum aqua benedicta et incenso, et sociis indutis cum superpelliciis, et duobus ceriferariis cum faculis accensis; et sic benedicat candelas, ut in Missali et pontificali Romano continetur. Et Benedictione completa, aspergantur cerei aqua benedicta, et tunc adolentur per eundem presbyterum cardinalem. Deinde distribuantur cerei ut infra **344** sequitur. Nam papa indutus manto rubeo, tenens mitram de vernello in capite, venit ad locum præparatum ad hoc more consueto, cum duobus diaconibus. Tunc facta reverentia consueta per cardinales presbyteros et post reverentiam paratis omnibus, tam cardinalibus quam aliis, violaceis, diaconibus scilicet cotta amictu et planeta, et presbyteris cardinalibus similiter et cum planeta, episcopis similiter, et cum pluviali, et cæteris etiam prælatis similiter, et cum pluvialibus violaceis, se habent; tunc scilicet prior episcoporum cardinalium, deposita mitra sua, stans papæ sedenti in faldistorio et cum mitra, faculam non accensam, quæ aliis major est, nihil dicendo dat osculando manum papæ. Deinde ipse prior episcoporum, vel subprior, genuflexus, recipit faculam de manu papæ non accensam, et osculetur genu dextrum domini papæ. Et sic deinde omnes cardinales faciunt primo episcopi, secundo presbyteri, tertio diaconi, et prælati omnes, qui sunt parati, mitris suis depositis osculando genu, et modo quo episcopus vel presbyter cardinalis celebrat coram papa et sic paratus

* Sic etiam in cæremoniali Petri Amelii cereus non accensus porrigitur; sed statim accenditur, infra.

antequam veniat ad recipiendum cereum, non exuit A planetam. Camerarius vero notarii, auditor contradictarum, et corrector, etiam si aliqui ipsorum essent episcopi, quia non sunt parati; et etiam capellani, tam commensales, qui debent esse in cottis, quam alii capellani et similes, necnon pœnitentarii, et breviter omnes alii familiares papæ, etiam laici, et quicumque alii non familiares, qui possunt illuc venire, recipiunt faculam de manu papæ, et osculantur non genu, sed pedem. Et sciendum est quod faculæ tam papæ, quam aliis dantur non accensæ, sed receptæ statim accenduntur.

Sciendum tamen quod quando rex est præsens, immediate post cardinales ante omnes alios prælatos etiam paratos modo prædicto, recipit cereum modo prædicto de manu papæ; et post receptionem cerei B osculatur pedem, et non genu. Tamen modernis temporibus consuevit recipere rex, sicut sedet, post priorem episcoporum cardinalium; et ita in ramis Palmarum, et in die Cinerum.

Si imperator esset præsens, post priorem recipit cereum, et osculatur pedem, et non genu.

345 Item notandum quod post priorem episcoporum cardinalium, si aliquis intersit patriarcha, candelam recipit de manu papæ. Quod si rex sit præsens, post regem candelam recipit subprior episcoporum cardinalium, et in ejus absentia prior presbyterorum; et tunc patriarcha, etiam si plures sint patriarchæ, quilibet recipit post cardinales qui eum antecedunt; et semper inter duos cardinales, etiam in processionibus et in Missis, stare debent patriarchæ. Processio ordinatur per priorem diaconorum cardinalium, qui dicit alta voce, facie versa ad Processionem, *Procedamus in pace*, et respondet chorus *In nomine Christi, amen*. Deinde movetur Processio, et dominus noster papa indutus pluviali rubeo cum perlis et aurifrisiis, deposito alio post distributionem cereorum vel palmarum in die suo, cum mitra aurifrisiata, quam in Processione portat, et tenet faculam accensam, vel palmam die suo in manu sinistra, et manu dextra signat. Et papa incedit aliquantulum per capellam processionaliter sub pallio, quatuor militibus deferentibus cum mappulariis, si sint in Urbe, aut quatuor de nobilioribus Urbis, vel clientibus armorum in illorum absentia; sicque pergit ad regias. Et primo ad partem dextram, secundo ad sinistram veniendo projicit candelas populo, postea regreditur ad sedem suam; in qua sedens, extenditur super genua sua una tobælea per duos capellanos ipsam tenentes flexis genibus, unum a dextris, alium a sinistris, et sic lavat manus suas aquam infundente nobiliori.

Aliqui dicunt quod papa nunquam mutat pluviale in Processionibus istis, sed solum mitram aurifricatam et sine perlis, quoniam pluviale debet semper portare in Processionibus et diebus ferialibus, quod certe credo, ubicunque sit sine perlis. Ideo sunt duo pluvialia et tres mitræ, alba aurificata cum perlis, et

alia sine perlis, aurifrisiata, quam defert diebus feriatis.

Quibus sic peractis, deponitur ei mitra aurifrisiata, et recipit simplicem de garnello albam et planam. Cantatis Antiphonis et Psalmo *Nunc dimittis* papa assurgit in sede sua; et deposita sibi mitra per diaconum cardinalem a dextris sibi astantem, papa cantando dicit *Oremus*, et immediate diaconus a dextris dicit cantando *Flectamus genua*. Cardinalis vero a sinistris assistens dicit cantando *Levate*. Subsequently papa dicit cantando Orationem, *Exaudi, quæsumus, Domine, etc.*, **346** deinde, si papa celebrat, vadit ad revestiarium, si sit; si non sit, ad cathedram suam longe ab altare paratam ad partem sinistram altaris; et deposita mitra alba et plana cum pluviali et stola, induitur sacris et pretiosis albis vestibus, servato ordine alibi signato.

Notandum etiam quod in hoc festo purificationis, et in receptione cinerum, et in receptione palmarum cardinales et prælati, ut supra dictum est, sive papa celebraturus sit, sive non, parati esse debent, cum recipiunt faculas cinerum vel palmam. Sed dicto Introitu cum papa, si non celebrat, cardinales deponunt paramenta, et resumunt cappas laneas; prælati vero statim receptis cineribus paramenta deponunt. Cum vero dicitur Evangelium, omnes tenent faculas accensas vel palmam in manibus, stantes recti in cappis, non parati. In die Palmarum, in passione, papa etiam tenet faculam accensam vel palmam in Evangelio et passione; sed dicto Evangelio vel Passione, faculas et palmas commendat servitoribus. Si vero papa celebrat his tribus diebus, Purificationis, Cinerum, et in die Palmarum, cardinales et prælati non deponunt paramenta violacea, quousque facta sit Processio, si fiat; et in Processione si fiat, dominus papa, indutus manto rubeo, ut dictum est, habens mitram de garnello, tenet faculam accensam vel palmam in die Palmarum in manu sinistra, quia vadens cum dextra signat. Omnes etiam alii tenent faculas accensas vel palmas in Processione ornamentis violaceis parati cum mitris in capite de garnello. Ordinatur autem Processio per priorem diaconorum; qua ordinata, ultimus diaconorum cardinalium dicit alta voce cum nota *Procedamus in pace*, versa facie ad processionem, et respondetur eum nota alta *In nomine Christi, amen*. Facta Processione, commendant faculas servitoribus, vel palmas; et tunc hac die Purificationis in albis omnes, tam dominus papa quam alii more consueti parantur. Sed in die Cinerum et Palmarum tenent paramenta violacea, usquequo Missa sit completa. In Evangelio vero dominus papa et omnes resumunt faculas, vel in Passione palmas; et dicto Evangelio vel Passione, eas servitoribus commendant.

Idem observatur suo modo in die Palmarum in palmis recipiendis, osculatione genu, vel pedis. Processione et aliis, ut infra dicetur. Advertendum quod si Processiones hujusmodi **347** fierent Romæ per

papam et solemniter in locis, ubi papa his tribus diebus esset celebraturus, papa paratus esset solemniter etiam in Processione paramentis pontificalibus et cum pallio, et iret discalciatus ipse et omnes cardinales et praelati in Processione, saltem in hac die Purificationis, ab ecclesia sancti Adriani usque ad sanctam Mariam Majorem; et in die Cinerum ab ecclesia sanctæ Susannæ usque ad sanctam Sabinam, ubi est statio.

In cathedra sancti Petri, nec Missa, nec sermo consueverunt mandari, quia non sunt secundum modernos, sed antiquitus consueverunt esse. Et dominus Urbanus papa VI, in primo anno, et in secundo anno mandavit fieri. In primo fecit sermonem cardinalis Gradensis, in secundo fecit cardinalis Bonaventura de Padua Augustinensis in ecclesia sancti Petri in Urbe, Urbano Missam celebrante in dicta ecclesia.

Memorandum quod cantetur *Lumen ad revelationem gentium*.

LXXIX. De officio Cinerum quarta feria caput jejunii.

Feria quarta caput jejunii, non est prætermittendum de officio Cineris. Illa die, si papa fuerit in Urbe, conveniunt omnes ad sanctam Anastasiam; sed antequam veniat dominus papa, fiunt cineres ibi de palmis præteriti anni, et benedicuntur a juniore presbytero cardinali, cum ministris paratis in albis tantum. Tunc dominus papa vadit ad dictam ecclesiam, comitante eum tota curia, et dicit ibi Sextam, quia antequam descendat de palatio, debet dicere Tertiam, Postmodum imponitur ei cinis benedictus a priore episcoporum, si præsens est; sin autem, a subpriore presbyterorum. Demum dominus papa ipse imponit cineres super capita eorum, dicens *Memento, homo*, etc. Postea per priorem diaconorum ordinatur Processio. Si dominus papa vult pergere pedes, debet se induere vestimentis missalibus usque ad dalmaticam; post impositionem cinerum debet se discalciare, et indui nigra casula, et pergere processionaliter usque ad sanctam Mariam Scholæ Græcorum, et usque ad sanctam Sabinam ubi statio est, pedibus discalceatis. Interim scholenses cantent per viam Antiphonam; demum sequuntur litanie. His finitis, dominus papa, ablutis pedibus, ad sanctam Sabinam in sacristia, et recalceatus, dicit *Nonam*; 348 deinde procedit ad altare ad divina peragenda. Solet dominus papa hac die ad Missam unam tantum Orationem cantare et in omnibus dominicis diebus; sed in ferialibus, quando celebrat in capella, dicit tres Orationes, videlicet Orationem diei, et Orationem *A cunctis*, et Orationem *Omnipotens sempiterna Deus, qui vivorum*, etc. Et quando venit ad Orationem super populum dicit *Per omnia sæcula sæculorum, amen*. Postea dicit *Oremus, Humiliate capita vestra Deo*; postea Oratio superpo-

pulum. In hac Missa dicitur præfatio Quadragesimæ *Qui corporali jejuniis*, et deinceps usque ad Dominicam Palmarum, tamen feria, quam in dominicis diebus festivis, dicitur Præfatio quæ competit. Peracto Missæ officio, non dicit Vesperas quia in tota illa hebdomada non dicit Vesperas post Missam, sed in sero, sicut in aliis transactis diebus retro.

Notandum quod ab initio quartæ feriæ caput jejunii quisque dies proprias habet Orationes, et prophetias et Evangelium, et Antiphonas ad *Benedictus*, et ad *Magnificat*. Orationes vero quæ fiunt in Missa super populum dicuntur in Vesperis, præter diem Sabbati; in die vero Sabbati ad Vesperum dicitur Oratio de Dominica. Sciendum est quod ab hac die usque Cœnam Domini, secundum Romanam consuetudinem, non dicimus *Flectamus genua*, nisi quando plures prophetias ad Missam legimus. Quando vero legimus unam prophetiam, dicitur in modum epistolæ, et dicitur *Dominus vobiscum*. Notandum quod quando duæ prophetiæ ad Missam leguntur, prima legitur in modum lectionis, et dicitur *Flectamus genua*; secunda in modum epistolæ, et dicitur *Dominus vobiscum*. Ex consuetudine hactenus observata, quando aliquod festum trium lectionum in diebus Quadragesimæ veniebat, videlicet a quarta feria caput jejunii usque ad feriam quartam majoris hebdomadæ, nihil de festo faciebamus præter commemorationem, sed nunc non observatur. Unde si festum sanctæ Scholasticæ venerit in Quadragesima, Missam dicimus de feria, cum commemoratione de festo; etiam Tertia, Sexta et Nona de festo si aliquod festum non sequatur, de feria dicuntur. Notandum quod camerarius papæ exit^d regias, et dicitur 349 stando pedes illis qui sunt extra, et in ejus absentia alius prælatus, cui papa mandat.

Ante Orationem non dicit *Pax vobis*, sed tantum *Dominus vobiscum*, et sic in omnibus feriis dominicis tam Quadragesimæ, quam et Adventus, exceptis Dominica *Gaudete et lætare*.

Et notandum quod in Tractu qui hac die cantatur, quando pervenitur ad Versum *Adjuva nos*, dicitur dominus papa, deposita mitra, stat genuflexus in sede sua, quando cantatur ille Versus. Si papa non celebraret, sed alius coram eo, debet ire ad cathedram cum scabello coram altare paratam, et ibi stat quando versus ille cantatur, deposita mitra et ipso finito, debet redire ad sedem suam reposita mitra; et etiam dicto *Sanctus*, si non celebret, statim debet accedere ad eandem cathedram, et ibi stare usque ad *Agnus Dei* cum mitra. Et dum incipit *Per omnia*, redit ad sedem suam. Hoc idem facit papa non celebrans, quando cunque dicuntur primæ et ultimæ Orationes in Missis de feria, vigilia aut diebus quatuor temporum, sive solemniter celebretur, aut ferialiter. Quando enim Orationes dicuntur,

foribus consueverunt dici tres.

A Dominica Passionis dicitur Præfatio de Cruce.

^d Id est extra cancellos. Vide Petrum Amelii, cap. 21, 35.

• Eadem apud Petrum Amelii, in cap. 37.

In cæremoniali Petri Amelii: *Notandum quod secundum dominum Jacobum Gaietani in hac Missa, non debet dici nisi tantum una Oratio, licet modernis tem-*

semper stat flexis genibus, ut supra, cum mitra in capite, nisi illam ex devotione speciali deponere vellet; et Orationibus finitis, dum dicitur *Per Dominum*, vel quando vult, surgit et revertit ad cathedram suam.

Notandum, quod anno Domini 1395 Bonifacius IX Perusii dedit cineres; quibus datis, deposito pluviali, recepit chlamydem; et sic abseque mitra stetit in Missa propter frigus; neque cardinales diaconi sederunt ante eum, sed in locis suis. Dominus cardinalis Bononiensis dixit Missam, et dedit cinerem papæ, et immediate papa dedit sibi cineres ante omnes cardinales. Verum quod non fuit aliquis episcopus cardinalis tunc, prædictus dominus noster papa ordinavit, quod iste modus debet semper observari, quod ille qui celebrat imponat papæ cineres, anno quinto pontificatus sui in die sancti Matthei; et tunc fecerunt de feria, et non de sancto, sed die Jovis immediate sequentis factum fuit de festo.

Notandum quod quocumque aliquis cardinalis facit officium coram pontifice, omnes cardinales expectare debent illum, quousque ille deposuerit sacra vestimenta, et reassumpserit quotidiana; et cum eo vadunt ad cameram papæ cum dictis illis duobus diaconibus qui papam antecedunt; vel si omnes 350 expectare noluerint, saltem duo expectare debent.

Si vero dominus papa non est in Urbe, conveniunt omnes ad ecclesiam sanctæ Sabinæ, et dicta Tertia benedicuntur cineres a pontifice, vel sacerdote, qui debet cantare Missam more solito, ut supra. Finita Benedictione, pontifici vel sacerdoti celebraturo Missam imponitur cinis a pontifice alio vel sacerdote, si adest. Sin autem, idem pontifex, vel sacerdos imponit sibi ipsi cineres, deinde clero et populo, dicendo *Memento, homo*, etc. Interim cantatur *Immutemur habitu, et Juxta vestibulum*, etc. Finita impositione cinerum, dicitur Oratio *Concede, quæsumus*, ut supra. Postmodum procedit ad altare ad divina peragenda. Hoc idem servatur in capella domini papæ, quando papa non celebrat, excepto quod sibi et omnibus astantibus imponit cineres.

LXXX. Dominica prima Quadragesimæ.

Dominica prima Quadragesimæ sermo et Missa mandantur; et in hac Dominica et deinceps in diebus dominicis usque ad Dominicam de Palmis, cum coram papa celebrat præsentibus cardinalibus, papa induitur manto rubeo cum aurifristis sine perlis, portans mitram albam et planam de garnello sine perlis, excepta quarta Dominica, de qua infra.

Secundum Jacobum Galetani in ista Dominica, nec in aliis Quadragesimæ, non debet dici nisi una Oratio tantum. Verum tamen modernis temporibus presbyteri consueverunt dicere unam pro dicta die, secundam *Ecclesiæ tuæ, tertiam Deus omnium fidelium, quartam Omnipotens sempiternus Deus, qui vivorum*.

Ille qui debet facere sermonem osculatur pedem dextrum papæ, et petit Benedictionem a papa; qua

recepta, papa sibi committit, quatenus ex parte sui denuntiet vere pœnitentibus et confessis, qui sunt vel erunt in statu gratiæ, infra octo dies, tres annos et tot quadragenas de indulgentiis. Notandum tamen quod in Dominicis istis consueverunt v anni et v quadragesimæ, et in quarta Dominica de *Lætare vii*, qui vii anni nunquam solent dari, nisi pontifex celebret in dicta Dominica de *Lætare*, et in Dominica *Gaudete*. Et isto prædicto, Missa et sermo in aliis tribus Dominicis Quadragesimæ, etc., fuerunt ut supra.

351 LXXXI. De officio quartæ Dominicæ Quadragesimæ, quæ vocatur Dominica de Rosa, et de Annuntiatione.

Dominica quarta Quadragesimæ, statio ad sanctam Crucem. In hac Dominica dominus papa portat nobilem mitram frigiata, cum vadit Missam celebrare ad ecclesiam sanctæ Crucis, quæ dicitur Jerusalem. Illo etiam die portat rosam auream cum balsamo et musco sibi in camera a camerario præsentatam; bajulatque eam in eundo ab eadem camera usque ad sanctam Crucem, et cum prædicat, in manu tenet eam, reducetque eam in redeundo usque ad Lateranum. Ad ascensionem et descensionem equi præfectus Urbis indutus scarleto vel purpura, habens unam caligam rubeam et aliam deauratam, tenet ei stapham, et dominus papa dat ei rosam auream, cum descendit.

In hac Dominica, Missa finita, dominus papa rosam portat usque ad cameram suam; vel, si sit in Urbe, usque ad Lateranense palatium; et dum revertitur, sequuntur eum omnes nobiles in curia præsentis; et dum ad cameram suam redierit, si sit extra Urbem, dat rosam nobiliori, vel illi cui sibi placet magis; et ille incontinenti flectit genua, et osculatur pedem papæ, dato etiam quod esset rex. Deinde papa recipit eum ad osculum oris; deinde ille recedit comitantibus eum duobus diaconibus antiquioribus cardinalibus, et cum illo equitant aliquantulum, quantum sibi placebit.

Anno Bonifacii IX pontificatus iv, Perusii hac die rosa fuit missa in magna capella, et sermoni omnes cardinales infuerunt, sed non papa, quia erat infirmus. Rosam ad Missam portavit super altare, et reportavit junior clericus cameræ, et papa dedit rosam in camera sua.

Notandum quod antequam papa det rosam, debet dicere aliqua verba brevia de conditionibus et proprietatibus rosæ, quæ habet colorem gaudiosum, odorem confortativum, aspectum lætificum, prout est in libro rationali divinatorum officiorum.

In die Annuntiationis beatæ virginis Mariæ Missa et sermo mandantur; quod festum si venerit in Quadragesima, papa non venit ad primas Vesperas cum pluviali et mitra, nec cardinales consueverunt venire, quia cantantur ante prandium, 352 nisi venerit die Lunæ, quia tunc Dominica de sero sunt Vesperæ papales, et Antiphonas incipiunt cardinales.

Et notandum quod hoc festum, quocumque tem-

* Eadem observatio apud Petrum Amelii in cap. 39.

pore veniat, in Missa non dicitur nisi Oratio de beata Maria virgine, et nihil de feria. Dicta Missa, immediate data Benedictione, pontifex stans in sede sua sine mitra incipit Vesperas, quæ sunt solemnes; et incepta prima Antiphona, deponit paramenta, et resumat pluviale rubeum, et omnes cardinales et prælati deponunt paramenta, et recipiunt cappas laneas. Nec cardinales incipiunt antiphonam in iis Vesperis. Episcopus vero cardinalis qui servivit papæ in Missa, non deponit paramenta, quoniam habet portare papæ naviculum cum incenso hora debita, et incensare altare et cophinum, in quo reservatur Corpus Domini, etsimiliter papam; et habet etiam tenere librum coram papa, cum dicit Orationem; et debent dici due Orationes, una de festo, altera de feria, si veniat in tempore; quibus finitis, papa dat Benedictionem.

Consueverunt antiquitus in secundis Vesperis usque festi cardinales dicere Antiphonas, et nunquam alius in secundis Vesperis, licet temporibus domini Joannis XXII, Benedicti XII et Clementis VII, nunquam fuerit observatum.

In Dominica de Passione, quæ est quinta Quadragesimæ, sermo et Missa mandantur, omnia alia ut supra in aliis Dominicis Quadragesimæ est fieri consuetum.

LXXXII. *De ordine seu officio in die Palmarum, etc.*

Dominica in Psalmis, secunda hora diei mediante, junior cardinalis sacerdos et omnis clerus conveniant in ecclesiam sancti Silvestri in palatio Lateranensi, missalibus vestimentis induti; expositisque in medio palmarum vel olivæ, seu aliarum arborum ramis, benedicit cardinalis vel sacerdos salem et aquam; deinde sequitur Antiphona *Hosanna Filio David*. Deinde pro Graduali cantatur *Resp. Collegerunt. Vers. Unus autem*; vel *Resp. In monte Oliveti. Vers. Vigilate*. Dicta Oratione, expandantur palmæ, et canente clero et populo, hoc modo deferentur palmæ benedictæ in palatio Lateranensi ante capellam, si ibi est curia. Dominus exiens datur in quibus episcopo et cardinali spatulam palmarum **353** et aliis, si supersint palmæ; deinde projicit folia palmarum seu olivarum super populum, et aliquibus aliis dat manu; et cantor incipit Antiphonam.

« In hac die non consuevit esse sermo, nec Romani pontifices officiare consueverunt, sed homo mane in capella secreta celebrant Missam suam; eunt tamen et distribuunt palmas, licet aliquando modernis temporibus celebrent.

» Et notandum quod si pontifex non facit officium, quicumque alius dicit Missam, dum tamen sit cardinalis, benedicit ramos, et non junior presbyter: et ita de candelis et cineribus est observandum. Et in omnibus spectantibus ad hanc solemnitatem palmarum recede ad ea quæ sunt notata in die Candelarum et Cinerum.

^a Apud Petrum Amelii. *Secundum dominum Jacobum Galetani, junior presbyter cardinalis debet benedecere palmas.*

^b Hæc totidem verbis leguntur apud Petrum Amelii

« Si papa hac die Palmarum celebraret, portare debet paramenta violacea, vel viridis coloris sine perlis, et sandalia sine perlis; mitram simplicem de garnello, et chirothecas sine perlis, et palmam. Verum est quod modernis temporibus consueverunt portare mitram solemnem et pretiosam, et chirothecas pretiosas, omnia alia simplicia.

« Notandum ^b quod anno Domini 1388 dominus Urbanus VI hac die ramis Palmarum non fecit officium quia nondum erat coronatus; sed bene dedit palmas et ramos, et interfuit Missæ indutus pluviale rubeo et mitra alba; quam Missam dixit cardinalis Florentinus in magna capella; et sic per dominos cardinales etiam illæ Missæ de hebdomada sancta fuerunt celebratæ ipso præsentate, ut supra.

« In die Lunæ non est Missa papalis. Item in die Martis Dominus noster audivit Missam magnam in sua capella parva, quam celebravit unus de cantoribus, et legit Passionem.

« Item in die Mercurii sancta idem observatur. Sed notandum, quod si sint peregrini, de gratia speciali papa post Missam consuevit dare indulgentiam populo, in qua est indutus ^c

« Item notandum quod die Mercurii sancta de sero hora competenti papa venit ad audiendum officium in capella simpliciter cum chlamyde rubea et capucio super caput, non tamen replicato, sicut in aliis diebus consuevit, sed solum extenso **354** super oculos. Et his tribus diebus post officium papa debet dare Benedictionem; et cardinales consueverunt venire de sero ad audiendum officium in capella papæ istis tribus diebus, non tamen mandati, sed libera devotionis causa.

« Notandum etiam quod Romani pontifices his tribus diebus non consueverunt dicere officium cum episcopis et commensalibus suis, cum dicuntur Matutinæ, sed devote audire officium, et postea in camera sua cum cubiculariis suis dicere. »

LXXXIII. *De officio feriæ quintæ in Cæna Domini.*

Feria quinta in Cæna Domini, statio ad sanctum Joannem ad Lateranum. Hac die sacrificium sacri corporis et sanguinis ab ipso Domino nostro Jesu Christo celebrationis sumpsit initium. Hac die in toto orbe sanctum chrisma conficitur; hac die etiam penitentibus per indulgentiam subvenitur. Mane hujus diei primo mansionarii præparent omnia quæ necessaria sunt ad consecrationem chrisomatis: tres ampullas oleo mundissimo plenas, maximam vero ampullam, quæ ad chrisma debet fieri, de panno serico albo, alias autem de alio serico coopertas. Si autem pannus adeo subtilis, quod ampullas possint videri per eum. Hora vero tertia sonetur signum, et veniant omnes ad ecclesiam, in qua chrisma consecrari debet. Tunc egrediantur penitentes de loco, in quo penitentiam fecerunt, ut gremio ecclesiæ præsententur

cap. 59.

^c Cætera supplet Petrus Amelii in cap. 61: *indutus pluviali rubeo sine perlis, et cum mitra simplici alba.*

pontifice, qui sedere debet præ foribus ecclesiæ, et reconciliare eos cum Antiphonis et Orationibus; quibus finitis, pulsentur campanæ, sicut mos est in solemnibus diebus, et extunc sileant campanæ usque ad diem Sabbati. Antequam dominus papa exeat de camera, dicit tertiam et Sextam. Hora vero sexta exit dominus papa de palatio cum episcopis et cardinalibus et toto apparatu curiæ, veniens ad palatium majus, jubi solet esse hospitium. Episcopus Albanensis stans ibi in loco eminenti sermocinatur ad populum, et facit Processiones, si fuerint faciendæ, ut moris est. Peractis his omnibus descendit ad ecclesiam Lateranensem; et intra ecclesiam, veniens ante sacrarium ad ecclesiam sancti Georgii, et dicit ibi Nonam.

Deinde tam pontifex quam presbyteri, et diaconi, et alii clerici, et quisque induatur ornatu sui ordinis. Pontifex induit **355** vestimenta alba, episcopi pluvialia, presbyteri planetas, diaconi dalmaticas pro reverentia chrismatism. Pontifex vero jam indutus dalmatica sedeat in sede sua; cui præsentetur ampulla, quæ melior est, cum oleo ab acolythis, et balsamum cum oleo commisceat nihil dicens, et conficiat. Omnes vero ampullæ remaneant ibi, et diligenter custodiantur, quousque ad altare portentur. Postmodum autem pontifex lotis manibus, indutus planeta, procedit cum presbyteris, diaconibus, et acolythis et omnibus ordinibus, et habent in processione crucem, Evangelium, septem candelabra, thuribulum cum incenso; et sic processionaliter pergant ad altare cum mappula: et facta confessione et reverentia, ascendit ad sedem suam. Interim autem decantetur a cantoribus Introitus sine *Gloria Patri*; et finito Versu repetatur Introitus; postea a cantoribus decantatur *Kyrie eleison*. Quibus finitis, dominus papa dicit excelsa voce *Gloria in excelsis Deo*. Dicta vero Oratione *Deus a quo*, etc., lectis Epistola et Evangelio, factoque sermone ad populum, si voluerit, et *Credo in unum Deum* decantando, presequatur Missam ordine suo. Tamen sciendum est, quod non fit sermo, nisi quando fuit processio.

« Notandum quod in hac Missa non consuevit esse sermo, nisi papa vellet facere Processionem. Tunc si papa illum sermonem facere non vellet, sacrista committit de ejus mandato sermonem alicui de dominis cardinalibus episcopis, vel presbyteris, quoniam diaconi nunquam coram papa prædicant, aut alicui prælato, vel magistro in theologia. »

« Notandum quod abbates nunquam consueverunt prædicare, nec doctores decretorum, nec legum nisi dumtaxat prælati et magistri in theologia, sed modo abbates prædicant. »

Postquam dominus papa intrat ad sacrificandum, et confecit duas Hostias, tunc acolythus condegit juniorem diaconum cardinalem, et cum eo plures subdiaconos. Unus autem ex iis subdiaconibus portat crucem, acolytho antecedente cum thuribulo et thu-

re; et sic processionaliter vaduat ad ecclesiam sancti Joannis, vel sancti Georgii, ubi ampullæ cum chrismate et oleo conservantur. Cardinalis diaconus accipit illam ampullam, quæ est chrismatism; duo alii subdiaconi accipiant illas duas alias ampullas olei exorcizati et olei infirmorum, et eo modo quo iverunt revertantur. Venientes autem ad altare, antequam dominus papa dicat *Per quem hæc omnia*, **356** subdiaconus qui bajulat ampullam olei infirmorum, repræsentat eam summo pontifici ad benedicendum. Pontifex dicat plana voce *Exorcizo te immundissime*. Iis Benedictionibus peractis, vertitur ad altare et dicit *Per quem hæc omnia*, etc. Scire nos convenit, quod si fuerit pontifex Laterani, decantato *Credo in unum Deum*, et antequam intret ad sacrificandum, a diaconibus levatur mensa de altari palliis desuper complicatis, et cum reverentia et omni devotione ab eisdem reportetur in capellam sancti Pancratii juxta claustrum canonicorum, quod ibi est locus conservationis; et cum omni cautela usque in die Sabbati custoditur.

Deinde pontifex venit ad altare, accipiens ampullam vitream, quæ intus se continet quoddam vasculum aureum, et in illo vasculo est lapis pretiosus concavus, et in illa concavitate lapidis est diligenter pretiosus Christi sanguis^a inclusus, qui annualiter extrahitur, et reponitur ibi in concavitate arcæ, et tunc levatur a pontifice; et ostenditur, ut tota turba populi valeat cum timore et reverentia, et omni devotione eum videre. Postea traditur custodienda priori et canonicis ejusdem ecclesiæ usque in diem Sabbati. Tunc pontifex ad sacrificandum intrat solus, et intrat arcam, ut significetur quod in Veteri Testamento scriptum est, quia summus pontifex intrabit semel in anno in sancta sanctorum; tamen et cruce et lintamine superpositis, episcopo vel cardinalis cum capellano sacerdote ministrante sibi.

Confecito itaque sacrificio, pontifex solus communicat super altare sine ministris, et non cum calamo, sed cum calice tantum se confirmat illa die et sexta feria, et ponit illam quartam partem in calice. Postquam autem communicaverit, ponit calicem super altare, et patenam juxta eum cum corpore Domini reservato, quia sexta feria de ipso resumit, et cooperitur utrumque sindone munda. Receptis corpore et sanguine Domini, pontifex ascendit ligneam sedem; et continuo duo acolythi deferunt ampullas involutas cum sindone alba serica in sinistro brachio, ita ut videri possint a medio; et diaconus, qui assistit domino papæ, accipit ampullam unam mistam cum balsamo, et repræsentat eam pontifici, **357** tenens eam in sinistro brachio involutam. Tunc pontifex halet ter in ipsam; et post eum halet etiam in ipsam omnes episcopi, qui assistunt ibi, et presbyteri cardinales; et dicit sine cantu: *Dominus vobiscum Exorcizo te, creatura olei*, etc. Post Benedictionem vero istam omnes episcopi et cardinales salutent per

^a Apud Joannem canonicum ecclesiæ Lateranensis hæc leguntur in cap. 3, ubi agitur de reliquiis quæ

sunt in basilica Salvatoris: *De sanguine et aqua lateris Domini ampullæ duæ*. Eadem superius, pag. 99.

ordinem sanctum chrisma, et in salutando inclinent A capita dicentes *Ave, sanctum chrisma*, et deosculentur ampullam. Facta salutatione chrismatibus ab episcopis et presbyteris, statim debet fieri saluatio olei ab eisdem, hoc videlicet modo.

Dominus papa salutatur chrisma, et statim postea oleum, dicens *Ave, sanctum oleum*; ita et singuli facere debent. Postea reportentur ampullæ processionaliter, sicut fuerunt adductæ ad sacrarium, vel ad locum ubi sedere debent. Deinde distribuatur unicuique, sicut debetur et fuerit opportunum. Pontifex vero in sede communicat illos qui communicari volunt. Reverenter tamen oblatæ integræ de corpore Domini in diem Parasceve reservantur; sanguis vero Domini penitus assumatur. Pacis osculum non datur, *Agnus Dei* dicatur, et communio, *Dominus Jesus Christus*, etc. Tunc pontifex revertitur ad altare, et dicit hanc Orationem, *Refecti*, etc.; qua expleta, diaconus dicit *Ite Missa est*.

LXXXIV. *De Mandato fiendo in die Jovis sancto rubrica.*

Missa igitur solemniter peracta, indutus pontifex, sicut cantavit, ascendit ad palatium, comitantibus eum tam episcopis quam presbyteris et diaconibus, omnibus peractis secundum ordinem suum. Pontifex vero ingreditur basilicam sancti Laurentii de Palatio, vel capellam sancti Martini, si est ad sanctum Petrum; et exiit planetam, et assumit sibi mantum in scapulis; imposito super caput suum fanone cum mitra facit Mandatum, duodecim subdiaconibus rochetum cum superpelliceo portantibus. Cubicularii ponunt concham ante eum; ipse vero præcinctus linteo, habens ante se linteam mundum, quo unus diaconus qui ei servit, secundum dominum Jacobum Gaetanum, ipsum papam præcingit, bracheolam 358 ad hoc portatam habens in brachiis, et linteam mundum ante se tenens; quæ omnia debent parari per thesaurarium, vel fratres de Prognota [Al. Pignotta], et duodecim subdiaconi manent foris basilicam discalciati; duo vero ostiarii accipiunt priorem in ulnis, et portant eum ante pontificem. Pontifex vero cum aqua calida, quam infundere debent cubicularii, lavat pedes ejus, et tergit linteo, et deosculatur pedem ejus dextrum, et dat ei duos solidos; et sic facit unicuique subdiaconorum, et dat ei duodecim denarios. Interim cantores cantant Vesperum, ante eum stantes, cum Antiphona ad Vesperum, *Calicem salutaris*, etc. His dictis, lectio non dicitur, nec Versus, sed Antiphona cantatur, *Cœnantibus autem*, etc. Omnibus completis, dicit pontifex Orationem legendo *Respice, quæsumus, Domine, super hanc familiam tuam*, etc., ut moris est, prout in Vesperorum officiis hujus diei plenius continetur.

LXXXV. *De largitione presbyterii.*

Dictis Vesperis, et mandato facto per papam, ut

* Hinc patet hoc non esse purum putum Jacobi Gaetani Ordinarium, sed ab aliquo alio interpolatum quibusdam in locis, maxime iis [ut videtur] in locis ubi rubricæ vocabulum in titulo apponitur.

supra dictum est, summus pontifex presbyterium largitur cardinalibus et legatis. Nam indutus paramentis usque ad dalmaticam inclusive, habens mantum rubeum ad scapulas, fanonem super caput, et super ipsum mitram aurifrigiatam, ducitur ad capellam sancti Silvestri per duos diaconos cardinales, in quam intrat; et sic paratus sedet in faldistorio suo, et dat cuilibet cardinali singulariter et prælato presbyterium solitum, primo videlicet episcopis cardinalibus, secundo presbyteris, tertio diaconibus secundum ordinem antiquitatis singulorum in statu, in quo tunc est cardinalatus; consequenter omnibus aliis prælatis singulis singulariter. Nam quilibet cardinalis et prælatus, extracta sibi mitra, deferens eam in manibus, vadit coram eo flexis genibus; tenet mitram apertam ante papam, qui ponit in illam pecuniam, quam dat ei in uno scypho b argenteo camerarius, et quam dicit liber cameræ qui vocatur polyptychus; et ille qui recipit pecuniam in mitra osculatur genu domini papæ. Idem vero camerarius habet ante se magnam mensam coopertam tobalea, ubi sunt hujusmodi monete, et assistunt ipsi camerario clerici cameræ 359 et duo mercatores. Ipsi vero camerarius et clerici tantum sunt in superpelliciis sive cottis.

LXXX. *De comestione in Cæna Domini.*

Dato c presbyterio, dominus papa sic paratus, ut diximus, a duobus diaconibus cardinalibus ducitur ad mensam solemniter paratam, et ibi sedet, episcopo cardinale sibi dante aquam, et duobus diaconibus cardinalibus, uno a dextris, alio a sinistris tobaleam tenentibus, ipsoque, qui a dextris, etiam anulum tenente, dum lavatur.

Notandum quod prædicti tres cardinales in prima et secunda manuum lotionem, et mensæ Benedictionem ministrant papæ sine mantellis, mitra sibi met deponita dum ministrant; sed in gratiarum actione resumunt mantellos suos et mitram loco suo. Eo loto prima manuum lotionem, factaque Benedictionem mensæ, de qua infra serius dicetur, vadunt omnes sedere; et tunc omnes cardinales lavant cum sederint, manus suas, et sibi mutuo serviunt, ut infra in alia lotionem dicitur.

LXXXVII. *De ordine sedendi in mensa.*

Sedet autem papa in una mensa eminenti solus, diversis et magnis vasis aureis et argenteis super mensam positis. In alia vera mensa, quæ est ad dextram papæ in longum aulæ sedent episcopi cardinales; inter quos etiam sedent, si sint, patriarchæ quatuor ecclesiarum patriarchalium principalium secundum ordinem prioritatis et posterioritatis ecclesiarum suarum; ita tamen quod quilibet patriarcha sedeat inter duos episcopos cardinales, et post eos in alia mensa presbyteri cardinales.

In parte autem sinistra, quæ etiam est in longum

a Hæc Petrus Amelius citat in cap. 67 secundum dominum Jacobum Gaetanum.

b Hæc et sequentia capita ad 91 totidem fere verbis leguntur apud Petrum Amelium, a cap. 69.

aulæ, sedent diaconi cardinales, omnes secundum ordinem prioratis singulorum in statu in quo sunt cardinalatus. Nam priores primo in mensa sedent ; et post mensas cardinalium erunt mensæ omnium aliorum prælatorum et nobilium. Et attende quod papa stabit dum comedit, sic paratus, ut dictum est, scilicet usque ad dalmaticam inclusive, habens mantum rubeum **360** ad scapulas, fanonem, in capite, et mitram aurifrigiatam super fanonem, et anulum pretiosum non pontificalem in digito, etsandalia in pedibus. Cardinales vero omnes, tam sæculares quam religiosi, habebunt cottas cum sine camisiis albis et mitris simplicibus de garnello in capite, et mantellis ad scapulas ; sed sæculares habebunt mantellum de brunetto rosaceo ; religiosi autem habebunt mantellum coloris suæ religionis ; et ita parati comedent, et alii omnes prælati similiter, facta tamen inter eos distinctione de sæcularibus et religiosis quoad mantellos in colore, sicut dictum est in cardinalibus.

LXXXVIII. *De servitoribus mensæ papæ.*

Coram papa serviunt laici majores natu et nobiliores, qui præsentés erunt, secundum officia illis distributa per magistrum hospitii. Notandum tamen quod in mensa primum ferculum ponit coram papa aliquis de principalibus nobilibus, etiamsi esset rex; quo posito, si rex foret, vadit ad sedendum in mensa a sinistris inter primos duos diaconos cardinales; et sic faciebat dominus Carolus primus rex Siciliæ, et descendentes ab eo reges, maxime quia imperator Constantinopolitanus, qui tunc temporis erat in curia, et sedebat a dextris inter duos primos episcopos cardinales, qui primum fortassis ferculum posuerat papæ, secundum vero rex Siciliæ. Alii etiam nobiles majores, etiamsi essent filii imperatorum vel regum, serviunt papæ in mensa, unus videlicet de cupa, alius de cultello ad incidendum. Alii astant comedenti ; alii sequuntur fercula, portantes et ipsi incisoria papæ et cardinales, prout ordinatum erit.

LXXXIX. *De secunda lotione manuum in Cæna Domini.*

Comestione sumpta, papa lavat manus, ministrantibus sibi episcopo et duobus diaconibus cardinalibus ut prius : qui tres cardinales, resumptis mantellis et mitris suis redeunt sedere cum aliis cardinalibus in suis mensis. Tunc tam singuli ipsorum, et quilibet cardinalis, et unusquisque similiter sedendo lavabit manus suas, serviente fundente aquam cardinali lavanti. Cardinales autem qui assistunt, teneant tobaleam, **361** unus ex una parte lavantis, alius ex altera; et sic sibi invicem mutuo serviant. Quibus omnibus lotis, dantur species et vinum. In fine, remotis mensis, surgit dominus papa, et omnes; et ipso stante super scabellum suum, ministrantibus sibi duobus diaconibus et episcopo, cardinalibus redduntur gratiæ ut infra sequitur. Illis autem redditis, papa

reducitur a duobus diaconibus prædictis ad cameram vel anticameram suam, ibique sedet in faldistorio cum cardinalibus tantum fratribus suis, ipso et eis paratis ut fuerant in mensa. Consequenter sacris exutus vestibus, discalciatis sandaliis, requiescit. Cardinales vero et alii prælati redeunt ad hospitium sua parati cum mitris * sicut in comestione steterunt. Memorandum quod omnes capellani domini papæ commensales et non commensales debent eo die comedere cum domino camerario splendide.

Item notandum quod nunquam aliqua mulier comedit in præsentia Romani pontificis, etiamsi esset imperatrix, vel regina. Ita existit observatum tempore domini Clementis V, domini Joannis XXII, domini Benedicti XII, domini Clementis VI, et domini Innocentis VI, nec fuit auditum quod aliquo tempore fuerit factum contrarium, et tempore domini Urbani V, domini Gregorii XII, aut Urbani VI.

Notandum quod si papa non conficiat sanctum chrisma, non habent locum prædictæ ceremoniæ.

Item si cardinales non comedant cum ipso papa non habent locum, prædictæ solemnitates.

XC. *Benedictio mensæ in Cæna Domini.*

In Cæna Domini ad benedicendum mensam dicitur absolute sine nota vers. *Christus factus est pro nobis obediens usque ad mortem*. Deinde immediate dicitur *Pater noster* secreto : quo completo, sine pronuntiatione aliqua dominus papa signat mensam tam suam quam alias. Nec *Jube, domne*, dicitur, nec *Tu autem, Domine*. In fine prandii repetitur *Versus Christus factus est*, etc., ut supra. Postea immediate dicitur hincinde Psalmus *Miserere mei, Deus*, sine *Gloria Patri*; postea secreto dicitur *Pater noster*; quo finito, dicit papa absolute Orationem *Respice, quæsumus, Domine, super hanc familiam*, etc., et non pronuntiat. **362** *Qui tecum nec fidelium animæ* sed solum sine aliqua permutatione dominus papa signat se et omnes devote. Tunc resumpto fanone et mitra super caput cum manto ad scapulas, reducitur, ut dictum est, a duobus diaconibus cardinalibus ad cameram vel anticameram suam.

XCI. *Item de mandato et aliis supradictis, papa non existente in Urbe.*

Dicta ultima Oratione per dominum papam, et *Ite Missa est*, per diaconum, et *Sit nomen domini benedictum*, ut moris est, dominus papa, indutus omnibus paramentis, sicut celebravit, vadit cum omnibus cardinalibus, episcopis, presbyteris et diaconibus secundum ordinem suum ad aliquem locum præparatum, ut faciat ibi Mandatum. Residens itaque in faldistorio, deposita planeta et pallio, et assumpto manto in scapulis, tenens fanonem in capite et super ipsum mitram, præinctus linteo, quo unus diaconus qui ei servit, papam præcingit, braceola ad hoc parata habens in brachiis, posita concha per cubicularios anteeum, lavat pedes duodecim diaconibus;

* Apud Petrum Amelii additur : *eques, tamen equis non paratis, sed coopertis.*

vel capellanis in defectum ipsorum in suis... et cottis A prælati, in albis, singuli in suo habitu; diaconi in dalmaticis et tunicellis, presbyteri in planetis, episcopi in pluvialibus, capellani in scutis et cotta seu superpelliceo. Subdiaconi domini papæ possunt esse in tunicellis, qui ea die deberent esse duodecim.

Si vero aliquis episcopus, vel presbyter cardinalis sermocinaretur, ipse prædicans debet esse paratus; sed alii cardinales et prælati possunt differre recipere paramenta, quousque incipiatur Processus, vel quousque diaconus cardinalis ipsos incipiat vulgarizare.

364 Sed in omnem eventum duo diaconi, qui ministrant domino papæ, et ille diaconus qui debet vulgarizare Processum, et unus episcoporum, saltem qui prædicat, possunt recipere paramenta, statim B facta reverentia, ut sint magis parati ad suum ministerium exsequendum.

Processus namque generales, secundum consuetudinem approbatam fiunt tribus diebus in anno, videlicet feria quinta in Cæna Domini, item in Ascensione Domini, item in Dedicatione basilicarum **363** apostolorum Petri et Pauli; et prædictis tribus diebus fiunt etiam aliqui Processus speciales, prout expedit, sive contra aliquas communicantes, vel personas notabiles, etiamsi reges, vel imperatores essent, contra quos eorum ad monitionem, citationem, suspensionem, excommunicationem, interdictum, et privationem, vel ad alias spirituales et temporales pœnas et sententias procederetur; et in Processibus sunt omnes cardinales et præfati curiæ parati in albis. Dominus tamen papa habet pluviale rubeum, et alia observantur ut infra proxime sequuntur.

Feria quinta in Cæna Domini ordo qui sequitur observatur. Nam dicta per dominum papam in camera Tertia et Sexta sine nota, habens ipse dominus papa stolam ad collum more consueto, et indutus pluviali rubeo, habente aurifrigium solemne cum perlis, et gestans mitram cum perlis, ministrantibus sibi duobus diaconibus indutis cappis suis de lana, ut solitum est; hora tertia, vel sexta, præcedentibus ipsum cum cruce diaconibus cardinalibus et capellanis et aliis, progreditur ad locum solemnem et eminentem paratum ad prædicandum, et ut fiant Processus qui fuerint faciendi.

Ad locum perveniens, sedens in faldistorio recipit ad reverentiam cardinales et prælatos nondum paratos, licet quandoque parati ad reverentiam veniant, de Processura timentes. Quare reverentia facta, dominus papa sermocinatur ad populum in vulgari, assumpto tamen auctoritate in Latino, et breviter, quia multa ea die sunt peragenda; vel committit sermonem alteri, scilicet alicui episcopo, vel presbytero cardinali. In sermone potest fieri mentio, si placet, de solemnitate diei et aliquid etiam tangi de Processibus faciendis.

Si ipse dominus papa sermocinetur, ipso prædicante, omnes sunt parati, tam cardinales, quam D Tunc dominus papa stans versus populum, aliquid potest dicere de Processibus lectis et expositis, prout sibi placet, scilicet quod ipsos approbat, ratificat, et facit, prout lecti sunt, et sicut diaconus exposuit; et circa ultimum verborum habens aliquos torticios accensos in manu, projicit ipsos dominus papa versus populum ad terram. Hoc idem faciunt singuli cardinales et prælati tenentes tantummodo singuli unum torticium in manu, nihil dicendo; et cum candelæ projiciuntur, debent campanæ ecclesiæ inordinate pulsari.

Completis Processibus, diaconus ministrans summo pontifici **365** a sinistris, deposita sibi mitra, et

* Forte in Latino, ut apud Petrum Amelii in cap. 63.

digitis utriusque manus ante pectus invicem in oppositum cancellatis, dicis alia voce *Confiteor Deo*, cum nota more solito; quo finito, dominus papa resumit valde breviter ad populum, maxime si ipse prædicavit, quod sicut inobedientes et mali debent pœnas et graves Processus de sua malitia reportare, sic boni et obediens debent gratias et præmia obtinere; et dat indulgentiam omnibus qui interfuerint prædicationi et Processibus, vel alteri ipsorum, qui talis consuevit esse; indigenis datur annus et quadraginta dies; extraneis duo anni et duæ quadragenæ; ultramontanis tres anni et quatuor quadragenæ; iis qui transierunt mare quatuor anni et quatuor quadragenæ.

Tunc diaconus ministrans a dextris deponat mitram domino papæ; qui, manibus elevatis, sicut cum dicit Orationem in Missa, facit absolutionem, dicendo clara voce, sicut consuetum est, *Sit nomen Domini benedictum*, videlicet, *Precibus et meritis*, etc.; et, responso *Amen*, dicit similiter, *Absolutionem, Indulgentiam*, etc.; et, responso *Amen*, ultimo dat Benedictionem dicendo, et signando populum: *Et benedictio Dei omnipotentis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, descendat super vos, et maneat semper*. Post hæc, reposita sibi mitra per diaconum, vadit ad ecclesiam, cruce, cæteris cardinalibus et prælatis, subdiaconibus et capellanis paratis, ut post ipsum, præcedentibus; et ibi facto, vel omisso, *Sit nomen Domini*, ut sibi placet, omnia peragat, ut in Ordinario continetur et dictum est supra.

XCIII. De officio feria sexta in Parasceve.

Feria sexta omnia dicantur per ordinem. Prima hora hujus diei capellani omnes vocantur ad dicendum Psalterium, domino papa sedente ante lectum suum. Omnes capellani sedent etiam juxta pedes ejus, et vicissim totum Psalterium complent: quo finito, sacerdos cum aliis dicit Antiphonam *Ne reminiscaris* postea litaniam *Pater noster* private, *Miserere mei, Deus* sine capitulo, et *Dominus vobiscum*; Oratio *Deus, cui proprium est misereri*, et cæteræ omnes quæ consueverunt dici omnibus diebus Quadragesimæ et in fine Oratione sicut in aliis officiis. Die ipso sancto Parasceve, dicta Prima cum Oratione sua, *Respice, quæsumus, Domine*, et Psalmo lecto, in hora qua convenit, dicitur Tertia. Hora vero sexta conveniant omnes ad Lateranensem basilicam, 366 vel ad aliam ecclesiam, et dicant Sextam. Tunc dominus pontifex induat se omni ornatu quadragesimali tantum. episcopi vero pluvialibus, presbyteri, diaconi, et subdiaconi planetis.

« Ista die cardinales non veniunt ad reverentiam papæ, sed immediate in ipsa cathedra deponunt cappam de scarleto.

« Et est sciendum quod ista die dominus papa, antequam vadit ad ecclesiam seu capellam pro officio faciendo, bis venit ad fenestram pro indulgentia more solito populo danda, videlicet de mane semel, secundo cum ad capellam vult ire pro officio faciendo;

« Huc spectant verba Petri Amelii in cap. 76: *Secundum dominum Jacobum Gaietani junior presby-*

A et qualibet vice portat pluviale rubeum et mitram planam de garnello sine aurificiis; qua indulgentia secundo data, vadit ad cameram, et ibi deponit pluviale; et recipit cappam de scarleto rubeo, apertam a medio pectoris usque ad pedes, et eandem mitram albam et planam de garnello absque aurificiis et perlis in capite portans, cum cardinalibus intrans capellam pro officio faciendo.»

Tunc junior a presbyterorum cardinalium ferat adornatam capsidem cum domino corpore hesternodie reservato; et sic subdiaconus cum populi cruce processionem præcedente, omnes discalceati sine cantu psallendo ad ecclesiam sanctæ Crucis, quæ est in Jerusalem, ubi statio fieri debet, ordinate procedant, quando dominus papa est Lateranensi; quando autem illuc pervenerint, ingrediantur ecclesiam sine cantu, et prostrati in medio ecclesiæ diutius orent. Presbyter, qui portat corpus Domini, ponat illud in secretario, dum dominus papa præparat se. Illo præparato, reportet illud ante papam in processione ad altare. Surgentes ab Oratione dominus papa cum clero intret secretarium, et abstracta planeta cum pallio sedet in sede sua, et lotis pedibus ministri calcient eum, non sandalia, sed quotidiana calciamenta. Veniens ad faldistorium dicit Nonam, et post paululum reindutus planeta et pallio præeunte [Al., præcedente] eum cum cruce et Evangelio sine luminaribus, cum incenso, ordinate cum silentio ad altare procedunt. Et tunc omnes prostrati super tapetia strata diutius orant. Interim cum ministri... capellam unam tantum tobaleam sindonem, non aurificiatam, extendunt super altare nudatum. Completa vero 367 Oratione nihil aliud dicat, nec etiam confessionem faciat; sed pontifex, de osculato altari, ascendit sedem medium, more solito; et subdiaconus statim procedit ad legendum, et sine titulo et sine reverentia et osculo pedum in modum lectionis sic incipit: *Hæc dicit Dominus: In tribulatione*, etc. Omnes lectiones, tam hodie quam in die Sabbati, leguntur in modum lectionis. Qua finita, cantatur *Tractus Domine, audivi*; et finito tractu, dicit pontifex *Oremus*, et diaconus, scilicet prior diaconorum, *Flectamus genua*, postea alter diaconus qui assistit papæ. *Levate*, et dicat Orationem *Deusa quo*, etc.; qua finita, diaconus similiter sine titulo legat aliam Epistolam: *In diebus illis, dixit Dominus ad Moysen*, etc. Lectione completa, cantatur tractus, *Eripe me*, etc. Antequam finiatur Tractus, diaconus Passionem dicturus debet exuere planetam, et eam planctam ad modum stolæ recipere debet super humerum sinistram, ita quod capita eius firmentur ad latus dextrum quasi retro.

Notandum quod in principio Passions papa surgit de cathedra, et deposita sibi mitra, stat pedes contra altare circa medium; qui, sustentans se super illud retro in scapulis, respiciens ad illum qui legit Passionem, junctis ante pectus manibus; et sic semper stat quosque perveniat ad locum Passionis ubi

ter cardinalis corpus Christi antiquitus ad altare portare consuevit.

dicitur *Et inclinato capite, etc.* Et tunc papa genua A flectit ibidem versa facie ad altare, statque genuflexus per tantum spatium, quod semel possit dici *Pater noster*. Postea surgit, et stat sicut prius. Similiter et omnes alii faciunt. Quo finito, diaconus, facta reverentia coram altari, sine Benedictione et pedis osculo procedat cum Evangelio sine faculis et sine incenso; et ascendens nudum pulpitem, non dicat *Dominus vobiscum*, sed simpliciter dicit *Passio Domini nostri Jesu Christi, etc.*; et, nullo respondente, legat *In illo tempore egressus est, etc.* Cum autem ventum fuerit ad eum locum ubi dicitur *Tradidit spiritum*, statim diaconus genuflectit ad Deum, et omnes similiter, et stant genibus flexis quantum dici posset *Pater noster*. Tunc surgens diaconus et alii, et prosequitur ut inchoaverat Passionem. Cum B autem ventum fuerit ad eum locum ubi dicitur *Post hæc autem rogavit Pilatum*, acolythi repræsentent ex more thuribulum, et pontifex imponat incensum, quod acolythi portant ad Evangelium, et portant etiam faculas accensas. Finito vero Evangelio, reportatur liber cum incenso deosculandus pontifici.

368 Post hæc secundum modernos consuevit fieri sermo per aliquem magistrum in theologia, vel prælatum; et ille qui facit sermonem, genibus flexis ante papam petit Benedictionem, sed non deosculatur pedem; sed habita Benedictione, et recepta indulgentia pronuntianda per sermonem, vadit ad locum solitum pro sermone faciendo. Cum autem fit sermo, papa sedet in cathedra nuda ante altare, tenens mitram in capite. Quo sermone finito, non dicitur *Confiteor*, sed statim ille qui fecit pronuntiat indulgentiam de mandato et auctoritate papæ, verbi gratia septem annis et septem quædragenis.

Notandum quod prior diaconus cardinalis, qui assistit papæ a dextris, in istis Orationibus dicit *Flectamus genua*, et secundus dicit *Levate*; quod postea dicit secundus *Flectamus genua*, et tertius diaconus dicit *Levate*; quod tertius diaconus postea dicit *Flectamus genua*, et quartus respondet *Levate*, et sic usque ad ultimum; et, si oportet repetere, ad primum diaconum.

Tunc pontifex surgens dicit has solemnes Orationes, *Oremus, dilectissimi nobis, etc.* In hac igitur Oratione pro Judæis dicitur *Oremus*, sed non dicitur D *Flectamus genua*, quia ipsi hac die Domino irridendo genua flectebant. Ideo Ecclesia illorum exhorrescens facinus, pro ipsis non flectit genua in Oratione *Omnipotens, etc.* Finitis Orationibus, procedit pontifex ad altare; et stans ad dextrum cornu altaris accipit crucem a ministris sibi præparatam sindone munda coopertam; et discooperiens eam a summitate, elevatis manibus, solus incipit Antiphonam, *Ecce lignum crucis*, adjuvantibus eum in cantu qui assistunt ei. Cum autem *Venite adoremus* cantaverint, omnes prostrati reverenter adorent, et usque ad terram se in-

clinant; et repetitur Antiphona, *Ecce lignum, etc.*, a cantoribus in choro. Iterum pontifex paululum procedens, et crucem ad medietatem discooperiens, amplius elevatis manibus, exaltando vocem eandem Antiphonam solus incipit, in cantando juvantibus eum qui circa ipsum sunt, et secundo a cantoribus Antiphona repetitur. Et tertio procedit pontifex ante altare, discooperiens crucem totam, erectis sursum manibus, altius incipit *Ecce lignum crucis*; et tertio a cantoribus repetitur Antiphona; et tertio dum cantatur *Venite adoremus*, adoratur ab omnibus. Tunc pontifex cum chirothecis nondum extractis deponit manibus suis crucem super stratum pallium et mundissima linteamina **369** ad radicem altaris, et discalceatus tertio prostratus solus crucem adorat. Quo facto, revertitur ad sedem suam, et ibi recipit deposita calciamenta.

« Notandum quod dominus Gregorius IX, necnon dominus Urbanus VI, Romani pontifices, nunquam voluerunt se discalceare in cathedra prope altare, creditur quod propter reverentiam altaris, quia ambo devoti erant; sed in alia magna cathedra etiam nuda longe ab altare, ubi consueverunt se induere in solennitatibus. Postea omnes cardinales discalceati in locis suis per eorum familiares, nudis pedibus vadunt bini ad adorandum crucem secundum ordinem suum, et non flectunt genua. Similiter et omnes alii ibidem præsentés eo modo eandem crucem adorant. »

Postmodum omnis chorus ordinate adorent. Interim autem cantores cantent vicissim *Agios*, repetentes *Sactus Deus, sanctus fortis, etc.*, Antiphonam, *Popule meus quia eduxi te de terra. Quid ultra debui facere, cum toto improprio; et alias Antiphonas, Adoremus te, Christe, Crucem tuam, et Salva nos, Christe, salva; et Psalmus, Deus misereatur, et Hymnus, Pange, et Crux fidelis.*

« Finita adoratione crucis, sacrista vel alius ad hoc deputatus deponit crucem in suo loco super altare, et accendit luminaria in altare, et pecuniam oblatam in crucis adoratione sacrista recipit sola hac die quoniam sua est; in aliis vero est capellani. Ipsa ergo cruce ita collocata, dominus camerarius, vel alius ejus gerens vices, aliam crucem portat extra regias, comitantibus eum clericis cameræ et capellæ, ad adorandum aliis.

« Notandum * quod temporibus Romanorum pontificum Joannis XXII, Benedicti XII, Clementis VI, Innocentii VI, Urbani V, Gregorii XI, et Urbani VI, fuit observatum quod papa reversus ad cathedram, ut hic dicitur, in ea stando resumpsit planetam nigram et pallium cum spinulis de manu diaconi cardinalis qui dixit Passionem; et sic progressus ad altare sine mitra et sine confessione consueta, assistentibus sibi duobus diaconibus cardinalibus, deinde ivit cum cruce et luminaribus, et incenso ad armariolum, seu cophinum, in quo hesternam die fuerat corpus Christi cum calice reservatum. Et ita fuit hactenus observatum, quod Romanus pontifex emet **370** ad armariolum seu cophinum vadit, et corpus Christi portat ad altare cum

* Hæc apud Petrum Amelii in cap. 76.

illa tobalea de serico coopertum cum uno capite, et cum alio quod sibi pendet super humerum sinistrum»

« His finitis, pontifex chirothecis depositis, quas amplius non resumit, et lotis manibus, ac cruce locata inter faculas in altare, vel a altare ingrediatur. Presbyter cardinalis portat corpus Christi, et ponit super altare, et dominus papa aperit capsulam, et cum manu accipit, et ponit corpus in patena : quam accipit diaconus a subdiacono, et tenet in manu ; et diaconus offert ei in patena Corpus Domini, quod pridie fuerit reservatum. Quod accipiens colloct super corporale ab eodem diacono prius super sindonem expansum. Offerat ei calicem similiter cum puro vino, et subdiaconus offerat ampullam cum aqua, quam pontifex vino commisceat, ut representet quod eo die emanaverunt sacramenta ecclesie, videlicet sanguis et aqua de corpore.

« Notandum quod in Missa ista in officio capellani servit papæ unus presbyter cardinalis, vel ille cui Papa mandavit, vel cui prior diaconorum ex præcepto Papæ hoc facere commiserit. »

In quibusdam vero ecclesiis^b purum vinum hodie sine aqua offertur, ut in puro et forti vino crudelitas Judæorum representetur, et asperitas passionis Christi. Collocato autem calice de consuetudine ad latus dominici corporis a diacono, offerat ei incensum ; et pontifex, ut mos est utrumque adoleat : deinde inclinat se ante altare orans, et dicens, *In Spiritu humilitatis* ; et erectus pontifex vertit se ad populum, dicens *Orate, fratres*. Deinde dicat plana voce, ut mos est, *Per omnia sæcula sæculorum. Oremus. Præceptis salutaribus. Pater noster*, etc. Oratione Dominica completa, dicat hanc Orationem in eadem nota, *Libera nos, quæsumus, Domine, ab omnibus malis*, etc. Responso autem *Amen*, frangit Hostiam secundum consuetudinem, ponens de ea in calice, nihil dicens. Sanctificatur enim vinum non consecratum per corpus Domini immisum. *Pax Domini* non datur. *Agnus Dei* non cantatur, nec pacis osculum datur, nec Postcommunio cantatur. Communicat autem **371** solus pontifex sine ministris, non ad sedem solemniter, sed ibi, tantum eodie ante altare, ob humilitatem reverentiæ diei et passionis Christi ;^c perfundit in calice, et ipse sumit, et postea cum aqua in basilibus. Deinde rediens ad sedem, exuat se, et cum clericis suis dicat *Vesperos præteriti diei*, non cantando, sed recitando. Antiphona, *Calicem salutaris*, usque in finem sine lectione, sine Hymno, et sine Versiculo ; ad *Magnificat*, Antiphona, *Cum accepisset acetum* ; alia Antiphona *Magnificat, Ait Latro ad latronem*, et in aliis omnibus non dicitur *Gloria Patri*. Quibus expletis, dicatur *Christus factus est pro nobis*, etc., totum ; postea sine *Kyrie eleison*, sub silentio dicatur *Pater noster* ; psalmus *Miserere mei*,

A Deus, et Oratio *Respice*, etc. His omnibus expletis, quisque cum pace et absque confabulatione ad invicem revertitur ad propria. Dominus papa eo die non cœnat cum capellanis, nec capellani cum eo ; sed qui velit cœnare, cœnat aliquis cum quo vult, et quando vult.

Item de sero ad officium Matutinorum papa venit ad capellam cum cappa clausa de scarleto rubeo, foderata de herminis, clausa a medio pectoris sursum, et aperta deorsum. Cocullam semper tenet super caput, et sine mitra in cathedra nuda sedet ; nec diaconi cardinales sedent ante pedes ejus in iis tribus Matutinis, neque in fine dat *Benedictionem* in ipsis.

XCIV. Ordo officii de Sabbato sancto

Sabbato sancto, hora sexta, a ministris ecclesie ignis excutitur de^d crystallo sive lapide, et accenditur. Junior presbyterorum cardinalium, sacris inductus vestibus, cum cruce, aqua benedicta, et incenso, benedicit novum ignem. Oratio : *Deus, qui per Filium tuum, angularem*, etc. *Domine Deus, Pater omnipotens, lumen indeficiens*, etc. *Domine sancte, Pater omnipotens, æterne Deus, Benedictionibus nobis*, etc. *Veniat, quæsumus, omnipotens*, etc.

Benedicto igne, aspergatur aqua benedicta, et adoleatur incenso de ipso igne in thuribulo posito. Deinde diaconus junior **372** diaconorum cardinalium, dalmatica indutus, venit, et de manu ministrorum accipit arundinem trium cubitorum et dimidii cubiti, triplicem candelam, quam de novo igne illuminatam imponit arundini, comitantibus eum subdiaconibus, cantoribus et reliquis de clero cum populo præcedentibus ministris cum cruce et incenso, stans in porta ecclesie, elevatis paululum manibus, dicit magna voce *Lumen Christi* ; respondent alii *Deo gratias*. Procedit usque ad ostium chori, et elevatis manibus amplius, excelsius dicit *Lumen Christi* ; respondentibus iterum *Deo gratias*. Procedit usque ad medium chori ; et plus elevatis manibus, tertio altius dicit *Lumen Christi*, respondentibus omnibus *Deo gratias*. Ascendit ad ornatum pulpitum, et illuminato magno cereo, et incensato libro, incipit absolute *Benedictionem cerei* : *Exulset jam angelica tuba cælorum*, etc., sicut in libris habetur Omnia luminaria debent esse extincta, ut de novo igne accendantur. Interim autem dum cereus benedicitur, pontifex dicat tertiam et Sextam in camera sua ; Nonam vero dicat in ecclesia. Dictis ipsis, calcæatus induitur omni ornatu suo quadragesimali, episcopi pluvialibus, presbyteri et diaconi planetis ; subdiaconi vero non planetis, sed tunicis induuntur ut compositi induti sint, ut magis expediti ad lectiones legendas. Tunc pontifex cum omnibus egressus a sacrario, præcedente eum subdiacono cum cruce, et alio subdiacono cum Evangelio, processio-

^a Forte ad altare progrediatur, ubi scilicet repositum fuerat Christi corpus ex præmissis.

^b Petrus Amelii scribit, in cap. 76 : *In quibusdam vero Ecclesiis, secundum dominum Jacobum Gaietani purum vinum sine aqua offertur, ut in puro et forti, etc.*

^c Quædam hic supplet Petrus Amelii : *Et non*

cum calamo, sed cum calice sumit sanguinem, et vinum post sumptionem sanguinis in calice funditur per sacristam.

^d Non probat hoc Zacharias papa in epistola 12, ad Bonifacium. Idem tamen legitur apud Petrum Amelii, cap. 77.

naliter, cum silentio tamen, procedit ad altare ; et facta reverentia ad ornatum, ascendit sedem, circumsedentibus hinc inde juxta ordinem suum omnibus. Finita benedictione cerei, subdiaconus ascendens ambonem incipit legere lectionem sine titulo ; *In principio creavit Deus cælum et terram.* Eo vero completo, si dominus papa velit, Græcus subdiaconus eamdem Græce relegit. Qua completa, dicit pontifex *Oremus* ; diaconus qui est a dextris *Flectamus genua* ; et post paululum alter diaconus, qui est a sinistris, *Levate.* Deinde sequitur Oratio, et reliquæ, prout in Ordinario continentur.

Et intelligendum est quod in Sabbato sancto in toto officio, quod agitur ante Missam, utendum est violaceo colore, hoc excepto, quod diaconus qui cantat Benedictionem cerei indutus est dalmatica : subdiaconus, vel subdiaconi, qui illa die erunt induti, tunicellis utuntur albis ; sed Benedictione cerei **373** cantata, diaconus, amota dalmatica, assumit planetam violacei coloris, et tenet eam usque dum inchoatur officium Missæ ; subdiaconi vero non mutant vestes.

XCV. *Officium in die sanctæ Paschæ resurrectionis Domini.*

Dominica sancta Paschæ statio ad sanctum Joannem Lateranensem. Summo mane dominus papa, dicta Prima, vadit in basilicam sancti Laurentii, quæ dicitur Sancta Sanctorum. Posita ibi capella in faldistorio prius orat ; postea induitur a diacono et subdiacono usque ad dalmaticam. Tunc surgit et ingreditur ad Salvatorem, aperitque imaginem Salvatoris, et deosculatur pedes ipsius imaginis. Tunc venit ad altare sumens crucem..... quæ posita est ibi a capellanis ; et tenendo eam in manu cantat voce convenienti Antiphonam *Surrexit Dominus de sepulcro, qui pro nobis pependit in ligno, alleluta.* Capellani qui assistunt et juvant eum in cantando, duabus aliis vicibus ipsam Antiphonam reiterando, et semper altius imponendo, sicut primo incipiat. Deinde revertitur ad faldistorium. Omnes diaconi cardinales ibi esse debent, et prior subdiaconorum cum omnibus subdiaconis de capella, et omnes alii capellani ; prædicti vero diaconi induuntur dalmaticis, subdiaconi vero tunicis, alii vero capellani albis togis. Tunc dominus papa sedens in faldistorio, prior diaconorum flectens genua sua coram ipso, dat osculum pacis ; sed prius osculatur pedem. Tunc dominus papa dando pacem dicit *Surrexit Dominus vere* ; respondet ille qui accipit *Et apparuit Petro* ; et ipse diaconus revertitur ad flum juxta papam in locum suum. Post hæc omnes diaconi et subdiaconi, et alii capellani et cæteri ordines curiæ recipiunt pacem a summo pontifice, et vicissim dant et recipiunt pacem, a primo incipientes veniunt usque ad ultimum.

Deinde dominus papa induet se planeta alba ; et redimitus mitra cum omnibus aliis ordinibus descendit de palatio, præparatis equis cum mappulis albis super sellam, coronatus, equitatque cum Processione

A ad sanctam Mariam Majorem. Cum autem venerit ad Merolanam, quidam scriniarius, electus ab omnibus scriniariis Urbis, dicit alta voce *Jube, domne, benedicere.* Pontifex benedicit ei. Item scriniarius : *In ecclesia sanctæ Mariæ dominæ nostræ,* dicit cantando hac voce *Baptizati sunt tot masculi et tot femine.* Pontifex respondet **374** *Deo gratias.* Eodem modo fit secunda feria ad sanctum Petrum ; tertia ad sanctum Paulum. Cum autem venerit dominus papa ad sanctam Mariam, ibi fit statio. Statim descendit de equo, deponit coronam de capite, quam dat dextratoribus, ut diligenter servant eam. Canonici ecclesiæ cum thuribulo et incenso, et aqua benedicta, suscipiunt eum cum Processione cantando ; sed pontifex ponit incensum in thuribulo, et aspergit aquam super populum ; deinde intrat ecclesiam, et orat ; et vadit ad locum præparatum, ascendit ad sedem suam, et dicit Tertiam.

Finita Tertia, residente domino papa induto usque ad dalmaticam, prior episcoporum accedens ad eum recipit pacem ab eo, et redit ad locum suum. Deinde secundus episcopus, qui rediens dat pacem prioris suo, et stat juxta eum in filo. Sic faciunt omnes episcopi cardinales presbyteri. Postea præfectus, senatores, et omnes ordines. His peractis, surgunt duo subdiaconi basilicarii, et accipiunt priorem subdiaconorum religiosorum sustentantes, ac dextrantes eum ab introitu secretarii usque ad medium secretarii ante pontificem, qui alta voce dicit *Jube, domne, benedicere.* Pontifex benedicit ei. Deinde parum producunt eum, et iterum dicit *Jube, domne, benedicere* ; et iterum benedicit. Progredditur ante, et dicit *Jube, domne, benedicere*, et iterum benedicit. Tunc ille subdiaconus dicit tribus vicibus, *Servi Domini nostri Jesu Christi,* qualibet vice vocem exaltando. Deinde statim subjungit *Dominus N. sancti Adriani diaconus cardinalis legat Evangelium. Dominus Joannes domini papa subdiaconus et capellanus legat Epistolam, J. primicerius et cæteri cantores cantent.* Tunc surgens dominus pontifex a duobus diaconibus sustentatus in Processione progreditur sicut mos est. Mappularii in introitu ecclesiæ habent mappullam extensam, quam portant super capite ejus usque ante altare. Cum intrat presbyterium ecclesiæ, mansionarius præparat eidem arundinem cum cereo accenso, quem accipit et ponit in stupa super capita columnarum, quæ ibi stant. Cum venit ad primicerium, primicerius deponit mitram, et osculatur scapulam dextram, qui benedicit ei, cum venerit ante altare. Mappularii auferunt mappullam super caput ejus ; deinde celebrat officium, sicut consuetum est ; et laudes proferuntur, sicut in Polyptycho habentur. In secreta vero descendunt duo diaconi ante altare, **375** et duo subdiaconi ordinate stantes cum silentio. Cum pontifex dicit *Per omnia sæcula sæculorum,* nullus ei respondet *Amen,* sed incipit *Pater noster,* et cætera quæ sequuntur. Finita Missa, coronatur, et revertitur ad palatium.

Sciendum quod quando dominus papa tali die non vadit ad sanctam Mariam Majorem, oscula pacis reci-

plunt episcopi et presbyteri cardinales in porticu ante basilicam sancti Laurentii de palatio, ubi fiunt examinationes episcoporum electorum ad Missam.

XCVI. De Sabbato primo infra Pascha.

Isto Sabbato statio ad sanctum Joannem Lateranensem. Hac die dominus papa debet ibi Missam cantare, ibique mutatur Graduale in *Alleluia*, in suis Versibus. Dum *Agnus Dei* a schola cantatur, dominus papa expendit agnos. Primo dat episcopis, secundo presbyteris, tertio diaconibus indutis paramentis propriis, et ponit agnos in mitra eorum; et osculantur genu; et idem alii praelati, si parati sint. Si vero non sint parati, et alii qui veniunt ad recipiendum agnos osculantur pedem, etiamsi esset rex, qui immediate post cardinales venit ad recipiendum candelas, tenens et palmam et agnos. Et dantur duo cuilibet praelato, et aliis unum. Notandum tamen quod antequam prior presbyterorum cardinalium recipit paramenta, recipit pacem a praelato, celebrante illo coram papa; et ipsa data, vadit ad parandum se, prout alii cardinales presbyteri. Nec fit sermo illa die; sed si ipse papa celebraret, fit eodem modo.

Finita Missa, dominus papa redit ad palatium: veniens ad domum in qua comedere debet, ascendit ad sedem suam, manibus ablutis, data Benedictione, mensa ante eum posita. Acolythus, cujus est hebdomada serviendi, accipit tobaleam; manibus vero suppositis accipit bacile plenum de illis agnis, et veniens ad ostium domus dicit alta voce, *Domine, Domine, isti sunt agni novelli, qui annuntiaverunt alleluia, modo veniunt ad fontes, repleti sunt charitate, alleluia*, et inclinatur. Tunc paululum progrediens plus alte dicit idem; tertio progrediens stans coram summo pontifice altius refert, *Domine, Domine, isti sunt agni*, etc. Post hæc ponit bacile in mensa. Dominus papa expendit illos agnos per familiam suam; sed primo **376** dat sacerdotibus, capellanis et acolythis, et omnibus aliis.

XCVII. Quo modo fiunt agnus Dei cerei, etc.

Discamus quomodo ipsi agni fiant. Acolythis recipiunt ceram mundam ab altari beatissimi Petri principis apostolorum, et conficiunt illam ceram cum chrismate quod remansit anno præterito, et imponunt illa sigilla in formulis propter hoc adinventis.

D **Dominica Octava Paschæ.** Oratio, *Præsta, quæsumus, omnipotens Deus*, etc. In illis vero diebus, qui superveniunt post Octavam Ascensionis, videlicet sexta feria et Sabbato, si festivitas alicujus venerit, de festo facimus totum officium Missæ cum commemoratione de Dominica. Si vero non est festum de Dominica, facimus totum officium Missæ, et dicitur præfatio *Qui ascendens super omnes caelos*, et non dicitur *Credo*; sed si festum aliquod in isto Sabbato venerit, totum officium facimus de festo, Missa vero dicitur de vigilia, cum commemoratione festi. Eodem die Sabbati omnes jejuna debent devote,

Hora vero nona conveniunt omnes in ecclesiam, et omne officium vel ordinem, sicut in Sabbato sancto

A vigiliarum Paschæ facimus, eodem modo facere debemus, excepto quod nec cereus, nec ignis benedicitur. Omnibus igitur præparatis, subdiaconis procedit ad legendum, et sine titulo inciuat lectionem. Prima, *Tentavit Deus*, etc. Qua finita, dicit pontifex, vel sacerdos, *Orationes, sine Flectamus genua. Deus qui Abraham*.

Finitis lectionibus, Tractibus, et Orationibus, et omnibus lampadibus ecclesiæ tunc accensis, pontifex vel sacerdos, descendit ad fontes, præcedentibus eum clericis litaniam decantando, et Tractum *Sicut cervus*. Quibus expletis, antequam intret ad Benedictionem, dicit hanc Orationem, *Concede, quæsumus, omnipotens Deus*, etc. Oratione completa, sequitur Benedictio fontis, prout in Sabbato sancto habetur. **B** Et post celebrationem baptismi, pontifex et clerus ingreditur ad sacrarium. Indutus vero solemniter rubeis vestimentis cum omni apparatu et litania processionaliter procedit ad altare. Finita lectione, et *Kyrie, eleison*, post confessionem statim pontifex ascendit ad sedem suam, et dicit solemniter *Gloria in excelsis Deo*. Qua finita, dicit *Pax vobis*; deinde **377** sequitur Missam ordine suo. *Credo* non dicitur, Offertorium dicitur, et *Agnus Dei*, similiter, et pacis osculum datur, et Postcommunio. Oratio, *præsta, quæsumus*, etc.

Urbanus quintus pro magno munere misit imperatori unum agnum, cum his versibus.

C Balsamus et munda cera cum chrismatis unda. Conficiunt agnum quem do tibi munere magnum, Fonte velut natum; per mystica sanctificatum. Fulgura desursum depellit, et omne malignum. Prægnans servatur, sinevæ partus liberatur. Portatus munde servat de fructibus undæ; Peccatum frangit, ut Christi sanguis, et angit; Dona confert digna, virtutes destruit ignis.

XCVIII. Quibus diebus et solemnitatibus consueverunt Romani pontifices Missarum solemnia in persona celebrare.

In diebus et solemnitatibus infra positis consueverunt Romani pontifices Missarum solemnia celebrare in propria persona; sed prædicare consueverunt in eisdem diebus et solemnitatibus in propria persona, quando placeret, et facere prædicari coram se per aliquem cardinalem, prout sequitur; non tamen per alium prædicatur coram domino, quam per cardinales, quando dominus papa celebrat.

D In prima Dominica de Adventu Domini, et prædicatur.

In secunda Dominica Adventus, et prædicatur.

In tertia Dominica Adventus, quæ vocatur Dominica de *Gaudete*, et prædicatur, et habet Vesperos præcedentes papales solemnnes cantandos in ecclesia; et datur potus post Vesperos in aula. Dicuntur autem Vesperis papales, quando dominus papa, cardinales et praelati omnes debent esse parati. In ecclesia autem parati non sunt cardinales et praelati in Vesperis nisi dicantur Vesperis in ecclesia.

In natiuitate Domini in tribus Missis; et habet Vesperos præcedentes papales solemnnes tantum et habet Matutinum papale; et non prædicatur hodie,

licet antiquitus prædicaretur in Missa ; sed communicant omnes diaconi cardinales et officiales curiæ de manu summi pontificis.

In festo sancti Stephani protomartyris, et prædicatur.

In festo sancti Joannis evangelistæ, et prædicatur.

378 In festo Innocentium, et prædicatur.

In Circumcisione Domini, et prædicatur.

In Epiphania, et prædicatur, et habet Vesperos præcedentes papales solemnes, etc.

In prima Dominica post Octavam Epiphaniæ, quæ dicitur Dominica de *Nuptiæ*, cum est Romæ, et prædicatur ante Missam.

In conversione sancti Pauli, et prædicatur.

In festo Purificationis, et prædicatur ante Missam.

In Cathedra sancti Petri, et prædicatur.

In Septuagesima, et prædicatur.

In Quinquagesima, et prædicatur.

In die Cinerum, et prædicatur.

In prima Dominica Quadragesimæ, et omnes Dominicæ Quadragesimæ sunt papales, specialiter Dominica, qua cantatur *Lætare, Jerusalem*; est ipsa Dominica, in qua fit solemnitas rosæ aureæ; et prædicatur in eis, præterquam in Dominica de Palmis, in qua, quatenus sit papalis, non prædicatur.

In Dominica de Passione, et prædicatur.

In Dominica in ramis Palmarum non prædicatur, sed ante Missam dantur palmæ benedictæ cardinalibus et prælatis paratis, et aliis tam clericis, quam laicis; et fit Processio.

In die Jovis sancto, et prædicatur ante Missam. Processus generales fiunt; et etiam aliqui speciales, prout expedit; et in Processibus sunt omnes cardinales et prælati curiæ parati in albis.

In Parasœve non prædicatur.

In Sabbato sancto non prædicatur.

In Paschate non prædicatur hodie, licet antiquitus prædicaretur; sed omnes diaconi cardinales et officiales curiæ communicant de manu summi pontificis, et ante Missam fiunt quædam solemnitates tam de adoratione crucis, quam de osculo.

In die Lunæ in crastino Paschæ, et prædicatur.

In die Martis post Pascha, et prædicatur.

In Sabbato in Albis consuevit celebrare prior episcoporum cardinalium, vel alius cardinalis coram domino papa, licet antiquitus papa celebraret. Et dicto *Agnus Dei*, parantur cardinales secundum morem in suo ordine, et dantur agnus Dei per ipsum papam tam cardinalibus, cæterisque prælatis, quam **379** aliis; et postea Missa finitur. Postmodum papa comedit cum capellanis, et fiunt aliquæ solemnitates, et dantur eis agnus Dei per dominum papam.

In Annuntiatione beatæ Virginis, et prædicatur.

In Dominica qua cantatur *Ego sum Pastor bonus*, et prædicatur.

In festo sancti Marci, id est in litanis majoribus, Romæ non prædicatur. Sed hodie non servatur de

* Ergo hoc Ordinarium scriptum fuit ante pontificatum Joannis XXII.

A Missa papali, sed celebrat unus cardinalis, papa præsentem et cardinalibus.

In Ascensione Domini, et prædicatur ante Missam, et habet Vesperos papales præcedentes solemnes, etc. Et Processus generales fiunt, et etiam aliqui speciales, prout expedit; et in Processibus sunt omnes cardinales et prælati curiæ parati in albis. Processus vero fiunt ante Missam,

In festo Pentecostes, et prædicatur, et habet Vesperos papales præcedentes solemnes cantandos in ecclesia, et datur potus post Vesperos in aula,

In die Lunæ crastino Pentecostes, et prædicatur.

In die Martis sequenti, et prædicatur.

In Nativitate beati Joannis Baptistæ, et prædicatur, et habet Vesperos papales solemnes præcedentes, etc.

B In festo apostolorum Petri et Pauli, et prædicatur, et habet Vesperos papales præcedentes solemnes.

In Commemoratione sancti Pauli, et prædicatur, et habet Vesperos papales præcedentes solemnes, Romæ, etc.

In festo Nivis, quod est die quinta Augusti, et prædicatur.

In festo sancti Laurentii, et prædicatur, et habet Vesperos papales præcedentes Romæ, et etiam alibi; si moraretur dominus papa juxta ecclesiam sancti Laurentii, Vesperos siquidem solemnes cantandos in ecclesia; et datur potus prælatis in aula.

In festo Assumptionis beatæ Virginis, et prædicatur, et habet Vesperos papales præcedentes solemnes, etc.

C In anniversario summorum pontificum et cardinalium, quod est quinta die Septembris, non prædicatur.

In festo Nativitatis beatæ Virginis, et prædicatur.

In Dedicacione sancti Michaelis in Septembre, et prædicatur.

In festo omnium Sanctorum, et prædicatur, et habet Vesperos papales præcedentes solemnes.

380 In anniversario omnium animarum, quod est in crastino omnium Sanctorum, non prædicatur.

In Dedicacione basilicæ Salvatoris, quæ est v Idus Novembris, et prædicatur, et habet Vesperos papales præcedentes Romæ solemnes.

In Dedicacione basilicarum apostolorum Petri et Pauli, quæ est in Octava beati Martini, et prædicatur ante Missam, et habet Vesperos papales præcedentes solemnes, etc. Et Processus generales fiunt, et etiam aliqui speciales, prout expedit; et in processibus sunt omnes cardinales et prælati parati in albis. Processus non fiunt ante Missam.

In anniversario Romani pontificis prædecessoris semel, id est primo anno tantum, non proceditur.

XCIX. *Additio facta tempore Joannis papæ XXII.*

In anniversario consecrationis seu coronationis Romani pontificis, idem Romanus pontifex toto tempore suo celebrat Missam papalem de illo festo,

quod eas scilicet die anniversarii, occurrit, cardinalibus et cæteris prælatis paratis more solito; et prædicatur in præsentia domini papæ non per ipsum sed per aliquem cardinalem; et post Orationem festi dicit dominus papa quamdam Orationem pro se, quæ debet esse scripta in libro papali. Et licet dictum anniversarium non habet Vesperos papales; dico quod non vocantur cardinales, ut parati sericis in Vesperis; tamen in capella sua dominus papa cantat Vesperos festi, et fiunt quædam solemnitates postea. Nam dicta Oratione festi, repetitur *Gloria Patri, Sicut erat*, solemniter, et dicitur vers. *Elegit te Dominus sacerdotem sibi*, etc., et papa dicit postmodum Orationem pro se, quæ debet esse scripta in libro.

Tamen advertendum quod si anniversarium domini nostri fiat die Lunæ, quia eadem die Lunæ est anniversarium summorum pontificum et cardinalium, quod etiam papale. Nam papa debet celebrare, et cardinales sunt parati, licet non prædicetur, induti violaceis vel nigris. Poterit enim dictum anniversarium paparum et cardinalium differri in sequentem diem, si domino placebit.

381 Ista consueverunt servari; domini tamen est facere quod sibi placebit.

In festo sancti Andree, et prædicatur, et Romæ habebat antiquitus Vesperos papales et Matutinum, licet hodie non sic servetur.

Item præter solemnitates superius dictas erant aliquæ solemnitates antiquæ, quibus Romani pontifices solemniter celebrabant; sed hodie non sic communiter observatur.

Item quandoque Romanus pontifex facit ordines, vel consecrationes episcoporum, celebrat, sed non prædicatur in Missa.

Item in festis principalibus civitatum, in quibus moratur, et in festis aliis, prout devotio ipsum movet, celebrat, et prædicatur.

Item quamvis consueverint Romani pontifices istas solemnitates superius dictas observare, si tamen sint impediti ex debilitate vel alia rationabili causa, possunt ipsas omittre, et consueverunt quandoque committere alicui episcopo, vel presbytero cardinali, quod celebret, et sermonem faciat in ecclesia cujus festum est; et etiam, si placet, committit quod celebret episcopus vel presbyter cardinalis in ecclesia cathedrali civitatis, vel alibi, sicut placet, et sermonem faciat.

C. Ordinatio Domini Alexandri papæ quarti de suffragiis faciendis pro summis pontificibus et cardinalibus defunctis.

Dum fideles animas defunctorum, sibi salutis procurare consilium nequeunt, charitatis instinctu conveniat Orationum suffragiis adjuvari, sanctissimus dominus pater Alexander papa quartus, de fratrum suorum unanimi consilio et assensu, anniversarium sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ pontificum et cardinalium obeuntium Nonas Septembris annis

A singulis, Vesperis et vigiliis pro defunctis, cum novem lectionibus, et cum nota solemniter decantatis, statuit celebrari. Ipse Romanus pontifex assistentibus sibi cardinalibus, ut moris est, Missam pro defunctis celebret solemniter, ipsa die ducentos pauperes refecturus, et viginti quinque reficiat cardinalis unusquisque, nec non dominus papa ducentas Missas faciet decantari.

Ordinavit etiam, de dictorum fratrum consilio et assensu, ut cum Romanum Antistitem e vita migrare contigerit, diem defunctionis ipsius **382** cardinales solemniter et cum nota celebrent pro defunctis, et esum quinquaginta pauperibus pro anima defuncti cardinalis quilibet administret, et Missas totidem pro defunctis facient postmodum decantari.

B Ordinavit etiam ut cardinali obeunte, tam idem summus pontifex, quam cardinales in capellis suis contentent cum nota solemniter pro defunctis; idemque Romanus pontifex ducentos pauperes pro ejus anima pascat, et viginti quinque quilibet cardinalis, imo et ipse dominus papa Missas pro defunctis ducentas, et viginti quinque cardinalis quilibet postmodum faciat celebrari.

Cl. In quibus diebus et solemnitatibus consueverunt Romani pontifices a consistoriis abstinere.

Notandum quod in diebus et festivitatibus infra positis consueverunt Romani pontifices regulariter a consistoriis abstinere, prout hæc partim experientia docuit, et partim majorum nostrorum relatio patefecit.

C In primis sciendum quod nullo die dominico per totum annum fit consistorium.

Item nullo die Jovis per totum annum fit consistorium, etiamsi sit aliqua festa in septimana.

Item a vigilia Nativitatis Domini inclusive usque ad festum Epiphaniæ inclusive nec fit consistorium. Quandoque tamen post Circumcisionem vocantur aliqua die cardinales ad consistorium, non ad negotiandum, sed ad revidendum, si placet domino papæ.

Item prima die Quadragesimæ, scilicet in die Cinerum, non est consistorium, nec etiam est consistorium duobus diebus præcedentibus, scilicet die Lunæ; et die Martis in carnis privio, si curia sit in Urbe, propter insolentias quæ illis diebus fieri consueverunt; sed si alibi sit curia, signanter duobus diebus carnis privii præcedentis, fit consistorium.

D Item a Dominica Palmarum inclusive usque ad Dominicam proximam post Pascha inclusive non fit consistorium, hoc salvo, quod si fieri debent Processus in die Jovis sancto, tunc consuevit esse consistorium in die Mercurii sancto, vel aliquo die septimanæ sanctæ ad revidendum Processus qui fuerint faciendi, licet aliter pluries forte dominus papa consuluerit **383** cum fratribus suis super Processibus faciendis, salvo etiam quod si deberet fieri ordinatio cardinalium, bene tunc fieret consistorium pluribus diebus ipsa septimana sancta. Quandoque tamen die Veneris proxima post Pascha vocantur

* Olim id fiebat per ipsum pontificem, ut patet ex sermone sancti Leonis.

cardinales ad consistorium, non ad negotiandum, sed ad revidendum, si placebit domino papæ, ut dictum est in Natali.

Item in die Ascensionis Domini et die præcedenti ipsa, et in Octava Ascensionis non fit consistorium et sunt Vesperi papales solemnes in vigilia cantandi in ecclesia; et datur potus in aula. Sed bene quandoque ipsa die præcedenti Ascensionem ante Vesperos confert dominus papa cum cardinalibus, si sit necesse, de processibus, qui fieri debent in ipsa die Ascensionis; licet ante pluries forte dominus papa consuluerit cum fratribus suis super Processibus faciendis.

Item in vigilia Pentecostes inclusive, in qua vigilia sunt Vesperi papales solemnes, qui sunt cantandi in ecclesia, et datur potus, usque ad diem Martis proximi post festum inclusive non fit consistorium, sed in die Mercurii sequenti, vel die Veneris consueverunt cardinales vocari ad consistorium.

Item in quatuor festis beatæ gloriosæ virginis Mariæ, videlicet Nativitatis, Annuntiationis, Purificationis et Assumptionis, non fit consistorium, nec in vigilia Assumptionis ejus, nec in Octava ejusdem festi; nec consuevit esse consistorium modernis temporibus die præcedenti Nativitatem beatæ Virginis, nec in Octava ejusdem festi, nec in die præcedenti Purificationem.

Item in festo Nivis, quod est festum beatæ Virginis, et est quinta die Augusti, non fit consistorium.

Item in vigilia et in festo Nativitatis beati Joannis Baptistæ non fit consistorium, nec in Octava ejusdem.

In festis omnium apostolorum, et etiam in festis evangelistarum, tam principalibus, quam non principalibus, et præcipue apostolorum Petri et Pauli, non fit consistorium; nec etiam in vigilia apostolorum Petri et Pauli, nec in Octava eorundem Petri et Pauli fit consistorium.

Item in festo beati Laurentii, et in Octava ejus non fit consistorium, nec etiam in vigilia festi Romæ fit consistorium; nec etiam alibi fit consistorium in præsentibus, dum tamen moretur dominus papa juxta ecclesiam sancti Laurentii.

384 Item in duobus festis beati Michaelis, videlicet Apparitionis, et Dedicacionis, non fit consistorium.

Item in duobus festis sanctæ Crucis, videlicet Inventionis, et Exaltationis, non fit consistorium.

Item in festo omnium Sanctorum non fit consistorium.

Item in anniversario omnium animarum, quod est in crastino omnium Sanctorum, non fit consistorium.

Item in anniversario, consecrationis, seu coronationis Romani pontificis præsentis, non fit consistorium.

Item in omnibus festis duplicibus non fit consistorium.

Item in quibusdam aliis festis non duplicibus non fit consistorium, ut infra ponitur.

Item in festis principalioribus civitatum, in quibus

civitatis dominus papa moratur, maxime quando celebrat, non fit consistorium, sed hoc est episcopi ordinare.

Item quodocunque sunt Vesperi papales solemnes, in reverentiam alicujus festi, non est consistorium. Vesperi autem papales dicuntur, quando dominus papa et prælati debent esse parati in ecclesia. Parati autem non sunt cardinales et prælati nisi dicantur Vesperi in ecclesia.

Et notandum quod quædam de prædictis festis habent Vesperos papales, ut infra ponitur per singulos menses.

Ut autem prædicta generalia clarius elucescant, subjicientur per singulos menses singula festa in quibus a consistoriis regulariter consueverunt Romani pontifices cessare.

In Januario.

In die Circumcisionis Domini non fit consistorium.

In Octava sancti Stephani non fit consistorium.

Item in Octava sancti Joannis non fit consistorium.

Item in Octava sanctorum Innocentium non fit consistorium.

Item in vigilia Epiphaniæ non fit consistorium.

Item in Epiphania Domini non fit consistorium.

Item in Octava Epiphaniæ non fit consistorium.

Item in festo sanctorum Fabiani et Sebastiani non fit consistorium.

Item in festo sanctæ Agnetis non fit consistorium.

Item in festo sanctorum Vincentii et Anastasii non fit consistorium.

Item in Conversione sancti Pauli non fit consistorium.

385 *In Februario.*

In vigilia, seu die proxima præcedente Purificationem, non fit consistorium.

Item in festo Purificationis non fit consistorium.

Item in festo sanctæ Agathæ non fit consistorium.

Item in Cathedra sancti Petri non fit consistorium.

Item in festo sancti Matthiæ non fit consistorium.

In Martio.

In festo sancti Gregorii papæ non fit consistorium.

Item in festo sancti Benedicti non fit consistorium.

Item in festo Annuntiationis beatæ Mariæ virginis non fit consistorium.

In Aprili.

In festo sancti Marci non fit consistorium.

In Maio.

In festo apostolorum Philippi et Jacobi non fit consistorium.

Item in festo Inventionis sanctæ Crucis non fit consistorium.

Item in festo sancti Joannis ante Portam Latinam non fit consistorium.

Item in festo Apparitionis sancti Michaelis non fit consistorium.

In Junio.

esto sancti Barnabæ apostoli non fit consistorium.

in vigilia beati Joannis Baptistæ non fit consistorium, et sunt Vesperi papales solemnes cantandi in ecclesia, et datur potus.

in festo Nativitatis ejusdem sancti non fit consistorium.

in vigilia apostolorum Petri et Pauli non fit consistorium; et sunt Vesperi papales cantandi in ecclesia, et datur potus.

in festo sanctorum apostolorum Petri et Pauli non fit consistorium; et si sit papa Romæ, die festi sunt Vesperi papales solemnes cantandi in ecclesia, et datur potus.

in commemoratione sancti Pauli non fit consistorium, et consueverunt quandoque fieri vacantes tunc usque ad Octavam Nativitatis beatæ Mariæ, vel circa, secundum diversas formas, **386** dominus papa ordinat in consistorio eum fratri.

In Julio.

Octava sancti Joannis non fit consistorium.

Octava apostolorum Petri et Pauli non fit consistorium.

in festo sanctæ Mariæ Magdalænæ non fit consistorium.

in festo sancti Jacobi apostoli non fit consistorium.

In Augusto.

in festo sancti Petri ad Vincula non fit consistorium.

in festo Nivis, quod est quinta die Augusti, non fit consistorium.

in vigilia sancti Laurentii Romæ, et etiam memoratur dominus papa juxta ecclesiam beati Laurentii, non fit consistorium; et sunt Vesperi solemnes cantandi in ecclesia; et datur potus et etiam in loco, ubi dominus papa esset juxta ecclesiam, ut dictum est.

in festo beati Laurentii non fit consistorium.

in Vigilia assumptionis beatæ Virginis non fit consistorium, et sunt vesperi papales cantandi in ecclesia, et datur potus.

in festo Assumptionis beatæ Virginis non fit consistorium.

in Octava beati Laurentii non fit consistorium.

in Octava Assumptionis non fit consistorium.

in festo sancti Bartholomæi non fit consistorium.

in festo sancti Augustini non fit consistorium.

in festo Decollationis beati Joannis non fit consistorium.

In Septembre.

in festo anniversario sanctorum pontificum et cardinalium quod est quinta die intrante Septembre, non fit consistorium.

A Item in vigilia seu die proxima præcedente festum Nativitatis beatæ Virginis non consuevit fieri consistorium.

Item in festo Nativitatis beatæ Virginis non fit consistorium.

Item in festo Exaltationis sanctæ Crucis non fit consistorium.

Item in octava Nativitatis beatæ Virginis non fit consistorium.

387 Item in festo sancti Matthæi apostoli et evangelistæ non fit consistorium.

Item in festo Dedicacionis sancti Michaelis non fit consistorium.

Item in festo sancti Hieronymi non fit consistorium.

In Octobre.

In festo beati Francisci non consuevit fieri consistorium: quod Romani pontifices concedunt ob reverentiam sancti.

Item in festo apostolorum Simonis et Judæ non fit consistorium.

Item in vigilia omnium Sanctorum non fit consistorium, et sunt Vesperi papales solemnes cantandi in ecclesia, et datur potus.

In Novembre.

In festo omnium Sanctorum non fit consistorium.

Item in anniversario omnium animarum, quod est in crastino omnium Sanctorum, non fit consistorium.

Item in anniversario Romani pontificis prædecessoris semel, id est primo anno tantum, nam tunc dominus papa celebrat, non fit consistorium.

C Item in Dedicacione basilicæ Salvatoris, quæ est quinta Idus Novembris, non fit consistorium; et sunt Vesperi papales die præcedenti Romæ solemnes cantandi in ecclesia, et datur potus, et sic per consequens non est consistorium die præcedenti Dedicacionem prædictam basilicæ Salvatoris.

Item in festo sancti Martini episcopi et confessoris non fit consistorium.

Item in anniversario consecrationis seu coronationis Romani pontificis præsentis non fit consistorium; et licet non habeat Vesperos papales præcedentes, tamen in capella sua papa audit Vesperos, et fiunt quædam solemnitates.

Item in Dedicacione basilicarum apostolorum Petri et Pauli, quæ est in Octava beati Martini, non fit consistorium, et sunt Vesperi papales solemnes cantandi in ecclesia, et datur potus in die præcedenti; et sic per consequens non est consistorium die præcedenti Dedicacionem prædictam apostolorum, sed bene quandoque ante Vesperos, vel post Vesperos, confert dominus papa cum cardinalibus, si sit mentio de Processibus, qui fieri die sequenti.

Item in festo sanctæ Cæcilie non fit consistorium.

388 Item in festo sancti Clementis non fit consistorium.

Item in festo sancti Andreæ non fit consistorium.

In Decembre.

In festo sancti Nicola non fit consistorium.

Item in festo sancti Ambrosii non fit consistorium.

Item in Sabbato proximo præcedente tertiam Dominicam de Adventu, quæ vocatur Dominica de *Gaudete*, non fit consistorium, et sunt Vesperi papales cantandi in ecclesia, et datur potus.

Item in festo sanctæ Lucie non fit consistorium.

Item in festo sancti Thomæ apostoli non fit consistorium.

Item in vigilia Nativitatis Domini non fit consistorium, et sunt Vesperi papales solemnes cantandi in ecclesia, et datur potus.

In die Natalis Domini non fit consistorium.

Item in festo sancti Stephani protomartyris non fit consistorium.

Item in festo sancti Joannis evangelistæ non fit consistorium.

Item in festo sanctorum Innocentium non fit consistorium.

Item in vigilia sancti Thomæ archiepiscopi Cantuariensis non fit consistorium.

Item in festo sancti Thomæ prædicti non fit consistorium.

Item in festo sancti Silvestri non fit consistorium.

Item, ut supra dictum est in principio, in festis principalioribus civitatum, maxime si papa celebret, et in die Cinerum, et in Paschate, et quibusdam diebus præcedentibus Pascha et sequentibus, et in Ascensione, et Pentecostes, et quibusdam diebus sequentibus, et vigiliis, et quibusdam aliis diebus, consueverunt Romani pontifices a consistoriis abstinere.

Item quandoque sunt vacationes in æstate a festo beati Petri usque ad Octavam Nativitatis beatæ Virginis, vel circa, secundum diversas formas; et tunc non fit consistorium, nisi vocentur, vel nisi sint certi dies ad consistorium ordinati. Quandoque etiam sunt feriæ repentinæ, vel propter motum curiæ, vel secundum quod alia negotia occurrunt, et placet domino papæ; et tunc quandoque per plures dies vacatur a consistoriis; et ante recessum et post adventum ad locum plus et minus, secundum quod per dominum fuerit ordinatum; et consuevit in consistorio ordinari de vacationibus et forma ipsarum; et consuevit etiam significari curialibus, quando dimitatur, **389** et quando, et ubi sit audientia resumenda, ut bene sibi provideant, et ne possint per adversarios circumscribi.

Item cum cardinales legati, vel cardinales ministri, vel qui diutius abfuerunt, recedunt vel revertuntur ad curiam, vel imperatores, reges, vel eorum filii veniunt, vel recedunt, ad curiam cardinales consueverunt eos associare; et sic cum associant recedentes, non consuevit esse consistorium. Cum vero associant venientes, non est consistorium ordinarium ad negotiandum; sed receptis prædictis venientibus in publico, quia in publico recipi consueverunt per dominum papam ad pedem et osculum, et aliis ipsorum familiaribus ad pedem, et prælatis ad pedem et oscu-

lum, et aliis majoribus ad pedem et osculum vellet dominus papa honorare, deinceps ori a consistorio excluduntur, remanentibus summo pontifice cardinalibus et prædictis iuribus, regibus, et eorum filiis per modicam aliquibus affabilibus et curialibus collocari. Qui postmodum recedentes a præsentia donciari debent a duobus diaconibus cardinalibus ad ostium, vel usquequo familiam suam habet etiam quandoque in primo adventu usque ad suam associant venientem; et regulariter cunque stante domino papa in consistorio dinalibus veniunt, vel redeunt prædicti imperatores vel reges, associari debent a duobus diaconibus ad ostium cameræ, vel usque ad suos. qui etiam idem observant, si non nimis niant filii imperatoris, vel regum. Et notandum quando diu cessatum est a consistorio, quantum sit qua die regulariter debeat esse, nihil tamen cardinales consueverunt specialiter consistorium evocari.

Notandum etiam quod si quando dominus mandet quod cardinales non veniant ad consistorium, qua alias regulariter venire debent, carum ex tunc non vadunt ad consistorium, nisi si fuerint vocati, vel nisi dominus papa in coram vel alibi eis dixerit, qua die ad consistorium deberent.

Attendendum etiam quod ante Natale, necesse, quandoque ante carnis privium, et pascha, et ante longas vacationes, si fiant, et tunc curiæ, et cum consistoria resumuntur, magis moras seu intermissione consistorii et prædictis vel aliis, consuevit dominus papa tenere aliqua consistoria publica, et audire alios et alios proponentes, et ordinare de negotiis ponere in statu, prout suæ placuerit sancti

CII. De pronuntiatione prælatorum

(Ista non servantur hodie, sed fiunt in creatione pontificum, et plura quam hic contineantur.)

Item regulariter quandoque pronuntiat aliquarum ecclesiarum, maxime si plures pronuntiat et etiam si unum tantum alicujus solemniter et consuevit exire extra in consistorio publico pronuntiare prælatos vel prælatum promovendos sententia ipsorum; et facta aliqua commendata papam de prælatis in promovendorum a postmodum ipsis promovendis venientibus sententiam domini, brevibus et paucis dictis promovendis per papam vadunt promovendi ad pedem domini, et non ad osculum; et incepto *Te Deum laudamus* per aliquem ex capellanis, summo pontifice nihilominus in sede sua residente, pronuntiantur ad altare quod ibi paratum est, ante debent orare genuflexi et prostrati; et ducuntur ad altare secundum ordinem suæ pronuntiationis singulis cardinalibus diaconibus secundum ordinem prioritatis. Et dicto *Te Deum laudamus*, et postmodum dictis duabus Orationibus cum nota per

ipsorum cardinalium, qui est ibi, et fusa magis submissa voce Benedictione per eum super ipsos, et ipsis electis surgentibus et deosculantibus altare, et consequenter ipsis receptis ab omnibus et singulis cardinalibus ad osculum, episcopis primo, presbyteris secundo, diaconibus tertio, reducuntur a diaconibus cardinalibus ordine, ut supra, ad pedes domini. Qui singuli primo ad pedem, deinde ad osculum a domino papa recipiuntur. Post hæc dominus reingreditur cameram, si placet.

Attendendum etiam quod cum magna negotia, publica tamen, proponenda sunt, sive per ambasciatores imperatoris, vel regum, provinciarum, vel comitatum [*Forte*, communitatum] solemnium, vel etiam alia magna negotia, de quibus sæpe curia renovatur, dominus papa audire consuevit in consistorio publico; et maxime primas propositiones electionum, quæ ad sedem apostolicam **391** deferuntur, ne aliqui fraudulenter dicerent se in concordia electos, cum tamen electio esset in discordia celebrata; et etiam quando summus pontifex multum vulthonorare ambasciatores, vel solemnes nuntios venientes, etiamsi tunc nihil magni proponant; in publico consistorio recipere consuevit.

Memorandum de festis quæ transferuntur.

Item quod quando diu vocatur, debeat mitti pro cardinalibus.

CIII. De ordinatione diaconi cardinalis.

Die Sabbati in quatuor temporibus dominus papa venit ad ecclesiam. Fit reverentia more solito, quam faciet ordinandus cum aliis, si velit; et statim secedit ad partem, ubi suo tempore paramenta recipiunt; et dicitur Tertia, Sexta et Nonæ.

Paratur dominus papa quadragesimalibus; progreditur versus altare; fit reverentia trium presbyterorum ad osculum et ad pectus. Dicitur *Introibo*, etc. Ingreditur ad altare; fit reverentia diaconorum ad osculum et ad pectus. Missa procedit suo ordine usque ad ultimum Versum Tractus; in qua Missa sunt quinque prophetiæ, et in qualibet dicitur *Flectamus genua, Levate*.

Ante ultimum Versum tractus, ordinandus in diaconum cardinalem paratus more subdiaconi, videlicet cum scuta cotta, parvo amictu ad scapulas, camiso seu alba, cinctorio, seu manipulo, dalmatica vero, et super eam stolam a sex manus et brachia portans a priore diaconorum, et alter diaconus cardinalis ducitur sine mitra usque ad præsentiam papæ, coram quo genuflectitur. Tunc prior diaconorum dicit: *Postulat mater Ecclesia catholica ut hunc præsentem patrem reverendum dominum N. subdiaconum et sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalem ad onus diaconi ordinetis*. Papa cum mitra: *Scitis illum dignum esse? Respondet offerens: Quantum humana fragilitas esse sinit et scio, testificor ipsum ipsum dignum esse ad hujus onus officii*. Papa, sedendo cum mitra dicit: *Diaconum oportet* **392** *offerre*, etc., ordinando genu-

A flexo. Tunc papa, legendo et sedendo cum mitra, dicit *Auxiliante Deo*, etc. Fiat litania, papa recumbente cum mitra super faldistorio, et ordinando prostrato ante altare; dalmatica cum stola interim, si velit, assignata alicui. Qua completa, papa revertitur ad sedem. Ordinandus stet ante faciem ejus reverenter. Papa stans cum mitra dicit *Commune votum*, etc.; deinde papa ordinando stante inclinato ante ipsum, dicat in modum Præfationis: *Oremus, dilectissimi*, etc. Papa dicit *Oremus*; diaconus dicit *Flectamus genua*; diaconus a sinistris, *Levate*; Papa dicit *Adesto, quæsumus*, etc., per modum Præfationis, licet aliqui dicant legendo. Qua completa, solus papa ponat manum suam super caput ordinandi, dicens cum mitra, *Emitte*, etc.

B Ad consummandum diaconi officium dominus papa accipiens stolam, quam ordinandus super dalmaticam tenebat, dicat sine nota, *Accipe stolam*, etc., quam super humerum ordinandi ponit, et a sinistris sub latere dextro circumdata ligatur. Deinde Dominus papa dat librum Evangeliorum in manibus ordinandi, dicens sine nota *Accipe potestatem*, etc., Deinde dat Benedictionem seu Orationem, dicens cum nota *Evaudi, Domine*, etc. Consequenter facta præfata Oratione, cardinalis tunc ordinatus induitur a ministris tunicella alba, et statim idem ordinandus dalmatica alba induatur, papa tangente ipsam dalmaticam super humerum, et dicente sibi sine nota *Induat te Dominus vestimento*, etc. Ultimo ordinatus osculetur pedem domini papæ. Et papa recipit eum ad osculum: ordinatus vero statim post recipitur ad osculum ab omnibus diaconibus cardinalibus, et etiam ab omnibus episcopis et presbyteris cardinalibus.

C Quibus factis, accipit manipulum in armilla sinistra super tunicellam et mitram in capite: vadit, deposita mitra, ad reverentiam domini papæ more consueto. Genu flectit etiam coram altari, dicens basse *Munda cor meum*, etc., recipit librum Evangeliorum de altari; petit inclinato capite Benedictionem a domino papa, dicens basse *Jube, domne, benedicere*; et, recepta Benedictione, vadit cum libro ad pulpitem, et incipiens dicit *Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Sequentia sancti Evangelii*, etc., signando librum et se *Gloria tibi domine. In illo tempore*, etc. **393** Dicto Evangelio, osculetur principium dicti Evangelii, in cætero vero ministret ut diaconus, et faciat quæ incumbunt.

Dum dicitur Offertorium offerat more consueto duos torticios magnos accensos, duos panes et duas amphoras vini; et offerendo singula manum papæ osculetur. Papa vero oblata leviter tangit.

In Oratione super populum papa dicit *Oremus*. Diaconus ordinatus dicit *Humiliate capita vestra Deo*. In fine, completa Oratione Missæ, diaconus ordinatus dicit *Benedicamus Domino*. versa facie ad altare. Papa dicit *Sit nomen Domini benedictum*, etc. Diaconus ordinatus stans in dextro cornu altaris sine

* Forte per manus et brachia portatus a priore diaconorum et altero diacono cardinali.

mitra dicit ter *Multos annos*, qualibet vice alius, et A qualibet vice genuflectendo coram papa stante cum mitra. In fine ordinatus osculetur pedem papæ, et recipitur ad osculum a papa.

CIV. Ordo • qui observatur in celebratione concilii generalis.

Ante solis ortum ejiciantur omnes ab ecclesia, obseratisque foribus cunctis ad unam januam, per quam sacerdos ingredi oportet, ostiarii stabunt. Et convenienter omnes episcopi pariter introibunt, et secundum ordinationis suæ tempus residebunt. Post ingressum omnium episcoporum atque concessum, vocentur deinde presbyteri, quos causa probaverit introire; nullusque se inter eos ingerat quos ordo poposcerat interesse. Et corona facta de sedibus episcoporum, presbyteri a tergo eorum resideant, quos tamen sessuros secum metropolitanus elegerit, qui utique et cum eo judicare b aliquid, et definire possunt. Diacones in conspectu episcoporum stent, Deinde ingrediantur laici qui electione concilii interesse meruerint.

Ingrediantur quoque notarii quos ad recitandum vel recipiendum ordo requirit.

Obseratisque januis, et sedentes in diuturno silentio sacerdotes, atque cor totum habentes ad Deum, dicturus est archidiaconus *Orate*; statimque omnes in terram prosternuntur, tam episcopi quam presbyteri; et orantes diutius tacite cum fletibus; 394 atque unus ex episcopis senioribus surgens, Orationem palam fundat ad Deum, cunctis adhuc in terram jacentibus, dicens hanc Orationem.

Oratio.—Adsumus, Domine sancte Spiritus, adsumus peccati quidem immanitate detenti, sed in nomine tuo specialiter aggregati. Veni ad nos, et esto nobiscum et dignare illabi cordibus nostris. Doce nos quid agamus, quo gradiamur; et ostende quid efficere debeamus, ut te auxiliante tibi in omnibus placere valeamus. Esto salus, et suggestor, et effector judiciorum nostrorum, qui solus cum Deo Patre et ejus Filio nomen possides gloriosum. Non nos patiaris perturbatores esse justitiæ, qui summam diligis æquitatem; ut in sinistrum nos ignorantia non trahat, non favor inflectat, non acceptio muneris, vel personæ corumpat; sed junge nos tibi efficaciter solius tuæ gratiæ dono, ut simus in te unum, et in nullo deviemus a vero; qualiter in nomine tuo collecti, sic in cunctis teneamus cum moderamine pietatis justitiam, ut hic a te nullo dissentiat sententia nostro, et in futuro pro bene gestis consequamur præmia sempiterna.

In qua Oratione *Pater noster* non dicatur. Finita autem Oratione, et responso ab omnibus *Amen*, rursus dicat archidiaconus *Erigite vos*. Confestim omnes surgant, et cum omni timore Dei et disciplina, tam episcopi quam presbyteri sedeant; sicque omnibus in suis locis in silentio consedentibus, diaconus alba indutus Codicem proferens, Capitula de conciliis agendis pronuntiet, id est:

* Alius est hic Ordo ab eo qui in vulgato Ordine Romano assignatur pag. 150.

Ex concilio Toletano tertio æra 18. Item ex concilio Toletano quarto æra 3. Item ex capitulis Orientalium Patrum, quæ Martinus episcopus de Græco in Latinum vertit æra 18. De synodo facienda. Item ex concilio Chalcedonensi æra 18. Item ex concilio Agathensi æra 25, vel aliud de canonibus, quod metropolitano aptius visum fuerit ut legatur. Finitisque titulis, metropolitanus episcopus concilium alloquitur exhortatione ita dicens: Ecce, sanctissimi sacerdotes, præmissis Deo precibus fraternitatem vestram cum pia exhortatione convenio, et per divinum nomen obtestor, ut ea quæ a nobis de Deo et sanctis ordinibus, vel sanctis moribus vobis fuerint dicta, cum omni pietate suscipiatis, et cum summa reverentia perficere intendatis. Quod si forsitan aliquis vestrum aliter quam dicta fuerint, senserit, sine aliquo scrupulo contentionis 395 in nostrorum copulatione ea ipsa de quibus dubitaverit conferenda reducat, qualiter, Deo auxiliante, aut doceri possit aut doceat. Deinde simili vos obtestatione obsecro ut nullus vestrum in judicando, aut personam accipiat aut quolibet favore vel munere pulsatus, a justo judicio scienter avertatur ut discedat; sed cum tota pietate quidquid cœtui nostro se judicandum intulerit retractate, ut nec discordans contentio ad subversionem justitiæ inter vos locum inveniat, nec item in perquirenda æquitate vigor nostri ordinis vel sollicitudo tepescat.»

Post hanc exhortationem introibunt omnes qui fuerint presbyteri, diaconi, vel religiosi universi, ad audiendam doctrinam. Sic archidiaconus lecturus canonem Toletani concilii undecim æra prima, *Ne tumultu concilium agitur*. Quo canone perlecto, consilium Ephesinum ex ordine perlegatur. Deinde collatio pariter et instructio de mysterio sanctæ Trinitatis habeatur; simulque et de ordinibus officiorum, si in omnibus sedibus ejusdem celebratis unitate teneatur. Pro iis quoque causis prout spatium diei permiserit, et epistolæ papæ Leonis ad Flavianum episcopum de erroribus [Eutychetis] et mysterio Trinitatis legendæ sunt, canones quaque de unitate officiorum, nec aliud aliquid antea transeatur, quam ista omnia explicentur; ita tamen ut totos tres dies litaniarum nihil aliud agatur nec retractetur nisi de mysterio sanctæ Trinitatis, et de ordinibus sacris vel officiorum institutis; ita ut hæc tota partiantur per totos illos tres dies, ut nihil aliud, sicut dictum est, nisi sola quæstio de iis quæ prædicta sunt habeatur ita ut lectio semper congruens ordini causæ, et quæ quærenda est, antecedit.

Post hæc in quarto die reliquæ per ordinem admittendæ sunt; sicque omnes qui de religiosis in retroactis diebus pro spirituali instructione interterant in concilio. foris egrediantur, residentibus aliquibus presbyteris in concilio, quos metropolitanus probaverit honorandos. Per singulos tamen illos tres dies rogationum litaniarum episcopi vel presbyteri

b Observandus hic locus de suffragiis presbyterorum in concilio etiam provinciali.

cum admonitore primum Orationibus se prosternant ; sicque collecta a metropolitano Oratione consurgant, et de divinis tantum, ut dictum est, rebus collationem habeant.

In reliquis autem diebus, cunctis astantibus, Oratio colligenda est ; et sic consedentes causarum negotia juste et religiose colligant ; **396** nullus tamen tumultus aut inter consedentes, aut inter astantes habeatur.

Eodem tamen modo, eodemque ordine ad concilium omnes per singulos dies ingrediantur, quo superius jam præmissum est.

Nam et si præbyteri reliqui, aut diaconi, clerici, sive laici, de iis quæ foris steterint concilium pro qualibet re crediderint appellandum, ecclesiæ metropolitanæ archidiacono causam suam intiment, et ille concilio denuntiet. Tunc illis et introeundi singillatim et proponendi licentia concedatur. Nullus autem ipsorum a cœtu communi recedat, antequam hora generalis sessionis adveniat.

Concilium quoque nullus solvere habeat, nisi fuerint cuncta determinata ; ita ut quæcunque deliberatione communi finiuntur, episcoporum singulorum manibus subscribantur ; ita tamen ut ante duos vel tres dies quam solvatur concilium omnes constitutiones a se editas diligenti consideratione retractent, ne in aliquo offendissent.

Item in die quo concilium absolvendum est, canones qui in sancta synodo constituti sunt coram ecclesia in publico relegantur. Quibus explicitis, respondeatur in choro *Amen*. Deinde ad locum redeuntes, ubi in concilio resederint, canones ipsos subscribunt. Admonendi quoque a metropolitano sunt de Pascha venturo, quo veniat die. Admonendi etiam sunt quo tempore supervenienti annos ad faciendum concilium veniant. Eligendi etiam de episcopis qui cum metropolitano dies festos Natalis Domini et sanctum Pascha debeant celebrare. Post hæc, dicente archidiacono *Orate*, omnes simul pariter in terra se prosternent, ubi diutissime orantes hanc unus ex majoribus Orationem dicat.

*Oratio. Nulla est, Domine, humanæ conscientiæ virtus quæ in offensa possit tuæ voluntatis judicium expedire. Et ideo quod imperfectum nostrum viderunt oculi tui, perfectioni deputa, quæsumus, quæ perfecto æquitatis fine concludere peroptamus. Te in nostris principibus occursores poposcimus ; te quoque in hoc fine iudiciorum nostrorum excessibus adesse precamur, scilicet ut ignorantiam parcas, ut et errori indulgeas, et perfectis votis perfectam operis efficaciam largiaris. Et si... nos traxerit in errorem, aut præceps forsitan voluntas impulerit justitiam declinare, ob hoc te poscimus, te rogamus, **397** ut si quid offensionis in hac concilii celebritate contraximus, condonare aut remissibile facere digneris, ut in eo quod soluturi sumus, aggregatum concilium, a cunctis primum absolvamur nostrorum noxiis delictorum, qualiter et*

^a Eadem Benedictiones in vulgato Ordine Romano pag. 157.

A transgressores venia, et confitentibus tibi subsequatur remuneratio sempiterna.

Huic Orationi Oratio Pater noster adjungatur ; et cunctis adhuc jacentibus hæc Benedictio explicetur : *Christus Dei Filius, qui est initium et finis, complementum vobis tribuat charitatis. Amen. Ut qui vos ad expletionem hujus fecit pervenire concilii, absolutos vos efficiat ab omni congregatione delicti. Amen. Ut ab omni reatu liberiores effecti, absoluti etiam per donum Spiritus sancti, felici reditu vestrarum sedium cubilia repetatis illæsi. Amen. Quod ipse præstare dignetur, cujus regnum et imperium permanet in sæcula sæculorum. Amen.*

In nomine Domini Jesu Christi eamus cum pace omnes.

B Illico surgentes pariter residente metropolitano, ab ipso, primum incipiente officium, osculum sibi invicem pari ter dabunt. Sicque data sibi invicem pace conventus concilii dissolvatur.

Oratio secundæ diei. — Nostrorum tibi, Domine, curvantes genua cordium, quæsumus ut bonum quod a nobis a te requiritur exsequamur, scilicet, ut, prompta tecum sollicitudine gradientes, discretionis arduis subtile iudicium faciamus, ac misericordiam diligentes valeamus studiis tibi placere.

Oratio tertiæ diei. — Ad te, Domine, interni clamoris vocibus proclamantes unanimiter postulamus, ut, respectu gratiæ tuæ solidati, præcones virtutis efficiamur intrepidi, tuumque valeamus verbum cum omni fiducia loqui. Amen.

C *CV. Incipit ordo ad benedicendum imperatorem, quando coronatur.*

Cum ^b rex in imperatorem electus pervenerit ad portam Collinam, quæ est juxta castellum Crescentii, recipiatur honorifice a clero Urbis cum crucibus et thuribulis, et processionaliter deducatur usque ad gradus basilicæ sancti Petri, cantantibus universis : *Ecce mitto angelum meum, camerariis ejus missilia* **398** *spargentibus ante ipsum, et præfecto Urbis gladium præferente. Cum autem pervenerit ante basilicam in platea quæ Cortina vocatur, dextrandus est a senatoribus usque ad gradus prædictos, ubi eo descendente, tradendus est equus cui rex insederat illis. Interim summus pontifex cum omnibus ordinibus suis præparet se in secretario, tanquam celebraturus divina, et processionaliter exiens usque ad suggestum arcæ, quæ est in capite graduum, super faldistorium ibi sedeat consedentibus super gradus a parte dextra episcopis et presbyteris ; a sinistra diaconibus cardinalibus, et proximiori gradu subdiaconis, et acolythis, primicerio et cantoribus astantibus circa illos cum magnatibus et officialibus, et nobilibus, et ministrabilibus aulæ papalis.*

Tunc rex cum archiepiscopis et episcopis principalibus et magnatibus suis ascendens et summum pontificem, reverenter osculetur pedes ipsius ; ad offerens ei aurum, quantum sibi placuerit, benigne

^b Hæc multum diversa ab Editis in Ordine Romano, pag. 136, præter quasdam Orationes.

accipiatur ab eo ad osculum et ad amplexum. Quo demum surgentes, ipse rex a parte dextra, et prior diaconorum a parte sinistra, deducant eum usque ad ecclesiam sanctæ Mariæ in Turribus, ubi ante altare subdiacono evangelicum textum tenente, rex super eum corporaliter præstet hujusmodi juramentum.

« Ego N. rex Romanorum, annuente Domino futurus imperator, promitto, spondeo, et polliceor atque juro Deo et beato Petro, mede cætero protectorem ac defensorem fore summi pontificis et sanctæ Romanæ ecclesiæ in omnibus necessitatibus et utilitatibus suis, custodiendo et conservando possessiones et honores et jura ejus, quantum divino fultus fuero adjutorio, secundum scire et posse meum, recta et pura fide; sic me Deus adjuvet et hæc sancta Dei Evangelia. »

Deinde summus pontifex cum omnibus ordinibus suis ad altare procedit; et facta ibi Oratione, ad sedem ascendit, rege cum suis et tribus episcopis, videlicet Ostiensi, et Portuensi, et Albanensi, in ecclesia sanctæ Mariæ in Turribus remanente, ubi, a canonicis sancti Petri receptus in fratrem, imperialibus induatur insignibus, dato ipsius pallio camerario domini papæ. Qui, præcedentibus illis canonicis, cantantibus *Petre, amas me*, cum ad ostium basilicæ principis apostolorum pervenerit, quæ porta Argentea nuncupatur, deducentibus eum hinc inde comite Lateranensis palatii et primicerio judicium canonicorum, **399** Albanensis episcopus ante ipsam portam Argenteam hanc super eum Benedictionem infundat.

Oratio. — *Deus, in cujus manus sunt corda regum, inclina ad preces humilitatis nostræ aures misericordiæ tuæ, et imperatori nostro famulo N. regimen tuæ appone sapientiæ, ut, haustis de tuo fonte consiliis, et tibi placeat, et super [regna] præcellat. Per.*

Cum autem intra ecclesiam in medio rotæ pervenerit, Portuensis episcopus hanc Orationem super ipsum decantet

Oratio. — *Deus inenarrabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex utero fidelis amici tui patriarchæ nostri Abrahæ prælegisti regem sæculis profuturum, tu presentem regem hunc cum exercitu suo per intercessionem omnium sanctorum uberi Bene + dictione locupleta, et in solium regni firma stabilitate connecte. Visita eum, sicut visitasti Moysen in mari Rubro, Jesum Nave in prælio, Gedeon in agro, Samuelem in templo; et illa eum Bene + dictione siderea, ac sapientiæ tuæ rore perfunde, quam beatus David in Psalterio, Salomon filius ejus te remunerante percepit de cælo. Sis ei contra inimicorum acies lorica, in adversis galea, in prosperis patientia, in protectione clypeus sempiternus; et præsta ut gentes illi teneant fidem, procures sui habeant pacem, diligant charitatem, abstineant se a cupiditate, loquantur justitiam, custodiant veritatem; et ita populus iste pullulei coalitus bene + dictione æternitatis, ut semper maneant tripudiantes in pace victores. Per.*

Qui cum ad confessionem beati Petri pervenerit,

A prosternat se pronus in terram, et prior diaconorum super eum faciat litaniam. Qua finita, episcopus Ostiensis annuntiet; priorque presbyterorum dicat *Pater noster*. Vers. *Et ne nos*. Vers. *Salvum fac regem tuum*. Resp. *Deus meus sperantem in te*. Vers. *Esto ei, Domine, turris fortitudinis*. Resp. *A facie inimici*. Vers. *Nihil proficiat inimicus in eo*. Resp. *Et filius iniquitatis*. Vers. *Domine, exaudi Orationem meam*. Resp. *Et clamor meus ad te veniat*. Vers. *Dominus vobiscum*. Resp. *Et cum spiritu tuo*.

Oremus. — *Prætende, quæsumus, Domine, famulo tuo dexteram cælestis auxilii, ut te toto corde perquirat, et quæ digne postulat assequi mereatur. Per.*

Actiones nostras, quæsumus, Domine, aspirando præveni, et adjuvando proseguere, ut omnis nostra Oratio et operatio a te semper incipiat, et per te cæpta finitur. Per.

400 Post hæc procedant ad altare sancti Mauriti, ubi Ostiensis episcopus sibi ungat de oleo exorcizato brachium dextrum, et inter scapulas, hanc Orationem dicendo:

Alia Oratio. — *Domine Deus omnipotens, cujus est omnis potestas et dignitas, te supplici devotio ne atque humillima prece deposcimus, ut huic famulo tuo. N. prosperum imperatoris majestatis concedas effectum: ut in tua dispositione constituto, ad regendam ecclesiam tuam sanctam nihil ei præsentia officiant, futura nihil obsistant; sed, inspirante sancti Spiritus dono, populum sibi subditum æquo justitiæ... regere valeat, et in omnibus operibus suis te semper timeat, tibi que jugiter placere contendat. Per... in unitate ejusdem.*

Sequitur Oratio. — *Deus Dei Filius Jesus Christus Dominus noster, qui a Patre oleo exsultationis unctus est præ participibus suis, ipse per præsentem sacri unguinis infusionem Spiritus Paracliti super caput tuum infundat Bene + dictionem, eademque usque ad interiora cordis tui penetrare faciat, quatenus hoc visibili ac tractabili dono invisibilia percipere, et temporali regno justis moderationibus exsecuto æternaliter conregnare ei merearis, qui solus sine peccato rex regnum vivit cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti. Per.*

His itaque peractis, ascendit rex ad altare beati Petri, ubi summus pontifex recipiat eum ad osculum, sicut unum es diaconibus; ipseque procedat ad pulpitum vel ambonem, ubi thalamus constructus de lignis, et ornatus de palliis, debet ei esse paratus, cum suis archiepiscopis et episcopis, principibus et magistratibus secundum capacitatem loci consistat. Primicerius autem et schola cantorum in choro ante altare decantet Introitum; et post *Kyrie, eleison*, et Hymnum Angelicum decantatum, summus pontifex dicit Orationem quæ competit illi diei, et hanc Orationem pro ipso imperatore.

Oratio. — *Deus regnorum omnium et christiani maxime protector imperii, da servo tuo N. imperatori nostro triumphum virtutis tuæ scienter excolere, ut qui tua constitutione est princeps, tuo semper munere sit potens. Per.*

Secreta — *Suscipe, Domine, preces et Hostias*

clesiæ tuæ pro salute famuli tui N. supplicantis, et protectione fidelium populorum antiqua brachii tui operare miracula, ut, superatis pacis inimicis, securam tibi serviat christiana libertas. Per.

401 *Post communionem. — Deus, qui ad prædicandum æterni regni Evangelium Romanum imperium præparasti, prætende famulo tuo imperatori nostro N. arma cælestia, ut Pax ecclesiæ nulla turbetur tempestate bellorum. Per.*

Cumque lecta fuerit Epistola, et Graduale cantatum, imperator procedit processionaliter ad altare, ubi summus pontifex imponit ei mitram clericalem in capite, ac super mitram imperatorium diadema, dicens ut sequitur: *Accipe signum gloriæ, diadema regni, coronam imperii, in nomine Patris †, et Filii †, et Spiritus † sancti, ut, spreto antiquo hoste, spretisque contagiis vitiorum omnium, sic justitiam, misericordiam et iudicium diligas, et ita juste, misericorditer et pie vivas, ut ab ipso Domino nostro Jesu Christo in consortio sanctorum æterni regni coronam percipias, qui cum Patre, etc.*

Deinde sceptrum et pomum aureum tradat ei.

Sciendum est quod peracta communione cum ipso, in impositione diadematis dicere, si forte velit apostolicus, valet Orationes huiusmodi: *Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo.*

Oratio. — Prospice, quæsumus, Domine omnipotens Deus, serenis obtutibus, hunc gloriosum famulum tuum N., ut sicut benedixisti Abraham, Isaac et Jacob, sic illi largiaris Benedictiones spirituales gratiæ, eumque plenitudine tuæ potentiæ irrigare atque perfundere digneris, ut tribuas ei de rore cæli, et de pinguedine terræ abundantiam frumenti, vini et olei, et omnium frugum opulentiam, et ex largitate divini muneris longæva tempora, ut illo regnante sit sanitas corporis in patria, pax inviolata sit in regno, et dignitas gloriosa regalis palatii maximo splendore regiæ polestatis oculis omnium fulgeat, luce clarissima coruscare atque splendescere, quasi splendidissimi fulgoris maximo perfusa lumine, videatur. Tribue ei, omnipotens Deus, ut sit fortissimus protector patriæ et consolator Ecclesiarum, atque cænobiorum sanctorum, maxima pietate regalis munificentiæ; atque ut sit fortissimus regum, triumphator hostium, ad opprimendos rebelles et paganas nationes; sitque suis inimicis satis terribilis maxima fortitudine regalis potentiæ; optimalibus quoque atque præcelsis proceribus, ac fidelibus sui regni sit magnificus et amabilis et pius, et ab omnibus timeatur atque diligatur; et post gloriosa tempora atque felicitatis præsentis gaudia, in perpetua beatitudine habitare mereatur. Per.

402 *Benedic, † Domine, quæsumus, hunc principem nostrum N., quem ad salutem populi nobis a te credimus esse concessum. Fac annis esse multiplicem, salubri corporis robore vigentem post senectutem ad optatam pervenire salutem. Sit nobis fiducia obtinere gratiam populo, quam Aaron in tabernaculo, Eliseus in fluvio, Ezechias in lecto, Zacharias vetulus impetravit in templo; sit nobis regendi auctoritas, qualem Jo-*

A sue suscepit in castris, Gedeon sumpsit in præliis, Petrus accepit in calice, Paulus est usus in dogmate. Et ita pastorum circa tuum proficiat in ovile, sicut Isaac profecit in fruge, et Jacob est dilatatus in grege; quod ipse præstare dignetur.

Alia Oratio. — Deus Pater æternæ gloriæ sit adjutor tuus, tuus protector, et omnipotens bene † dicat tibi, preces tuas in cunctis exaudiat, et vitam tuam in longitudine dierum adimpleat; thronum regni tui jugiter firmet, et gentem populumque tuum in æternum conservet, et inimicos tuos confusione induat, et super te sanctificatio Christi floreat, ut qui tribuit in terris imperium, ipse in cælis conferat præmium. Qui vivit.

Interpolata ergo cantilena, coram altari beati Petri præsentatur domino papæ in supereminenti specula residenti. Is itaque tunc ad ipsum altare ascendit, et gladium evaginatum de altari sumit, et ei tradit curam intelligens imperii totius in gladio, sic dicens:

Accipe gladium desuper beati Petri corpore sumptum, per nostras manus, licet indignas, vice tamen et auctoritate beatorum apostolorum consecratas imperialiter tibi concessum, nostræque Benedictionis officio in defensionem sanctæ Dei ecclesiæ divinitus ordinatum ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum; et memor esto de quo Psalmista prophetavit, dicens: « Accingere gladio tuo super femur tuum, potentissime, ut in hoc vim æquitalis per eundem exerceas, molem iniquitatis potenter destruas, et sanctam Dei ecclesiam ejusque fideles propugnas ac protegas; nec minus sub fide falsos, quam Christiani nominis hostes exsecres ac dispergas; viduas ac pupillos clementer adjuves ac defendas; desolata restaures, restaurata conserves; ulciscaris injusta, confirme bene deposita, quatenus in hoc agendo, virtutum triumpho gloriosus, justitiæ cultor egregius, cum mundi Salvatore, cujus typum geris in nomine, sine fine regnare merearis. Qui cum Deo.

403 *His verbis expletis, accingit illi ensem iterans ita dictum: Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, et attende quia sancti non in gladio, sed per fidem vicerunt regna.*

Sed sciendum est quod in aliquibus libris primo datur gladius, postea diadema; sed dato gladio ponitur ista rubrica: « Mox autem ut coronandus accinctus ense fuerit, eximit eum de vagina, et viriliter ter eum vibrat, et vaginæ continuo recommendat. »

D Eo igitur sic accincto, et beati Petri milite mirabiliter facto, subsequenter apostolicus de altari diadema sumit, et ponit in capite coronandi, et dicit: *Accipe signum gloriæ, diadema regni, coronam imperii in nomine Patris †, et Filii †, et Spiritus † sancti, ut spreto antiquo hoste, spretisque contagiis vitiorum omnium, sic justitiam, misericordiam et iudicium diligas et ita juste misericorditer et pie vivas, ut ab ipso Domino nostro Jesu Christo in consortio sanctorum æterni regni coronam percipias. Qui cum Patre.*

Illico procedens nuper coronatus osculatur apostolicos pedes; quibus gloriosissime gestis, apostolicus ad eminentiam redeat speculæ tribunalis, et imperator ad faldistorium scandit, ei in amplo gradu sub

apostolici dextra præparatum. Qui coronatus incedens, pomum in dextra manu portat, in sinistra sceptrum; et sic ad thalamum redeat, ipsoque ibi cum suis principibus consistente, prior subdiaconorum cum subdiaconis Romanæ curiæ, et capellanis aulæ imperialis ad a pectorale dextrum ante crucifixum argenteum laudem imperatori alta voce dicant hoc modo: *Exaudi, Christe*. Scriniarii vero Urbis, sericis cappis induti, ante pectorale consistentes in choro respondeant: *Domino N. invictissimo Romanorum imperatorè semper augusto salus et victoria*. Qua laude tertio repetita, prior subdiaconorum cum suis, tribus vicibus dicat *Salvator mundi*, et scriniarii vicissim respondeant *Tu illum adjuva*; deinde iste cum suis duabus vicibus dicat *Sancta Maria*; et illi vicissim respondeant *Tu illum adjuva*; et sic deinceps *B Sancte Michael*, etc., ut supra.

Quibus finitis, isti bis cantant *Kyrie eleison*, ac deinde simul omnes dicant *Kyrie eleison*. Post hæc, Evangelio decantato, imperator corona et manto depositis, accedat ad summum pontificem, 404 et offerat ad pedes ejus aurum, quantum sibi placuerit; ipsoque pontifice descendente pro perficiendis Missarum mysteriis ad altare, imperator more subdiaconi offerat calicem et ampullam, et stet ibi, donec pontifex ad sedem reversus communicet; factaque communionem, de manu ejus suscipiat cum osculo pacis. Et sic ad thalamum rediens in ambonem, resumat mantum pariter et coronam.

Missa finita, pontificalem Benedictionem reverenter accipiat, et statim præcedat ad locum ubi debet summus pontifex equitare; et cum ipse pontifex equum ascenderit, teneat stapedium sellæ ejus, et arrepto freno aliquantulum ipsum adextret; moxque suum equum ascendens, procedat juxta summum pontificem usque ad ecclesiam sanctæ Mariæ in Transpadina; ubi dato sibi osculo adinvicem, non corde, sed corpore separentur.

CVI. De coronatione reginæ.

Si vero regina fuerit coronanda, debet super lectorium ex opposito thalamum præparari, ubi cum duabus ad minus puellis, et aliquibus ex principibus imperii, tam ecclesiasticis quam mundanis, resideat.

Item Benedictio reginæ vel imperatricis. Ad ingressum ecclesiæ sic oratur:

Omnipotens sempiternè Deus, fons et origo totius bonitatis, qui feminei sexus fragilitatem nequaquam reprobando avertis, sed dignanter comprobando potius eligis; et quod infirma mundi eligendo fortia quæque confundere decrevistis, quæque etiam gloriæ virtustisque tuæ triumphum in manu femine olim Judicæ plebi de hoste sævissimo resignare voluisti; respice, quæsumus, ad preces humilitatis nostræ, et super hanc famulam tuam N., quam supplicii devotione in reginam, vel in imperatricem, eligimus, Bene+dictionum tuarum dona multiplica, eamque dextera potentie tuæ semper et ubique circumda; ut et dono tui muneri undique firmiter

A protecta, visibilis seu invisibilis hostis nequitiis triumphaliter expugnare valeat; et una cum Sara et Rebecca, Lia atque Rachele, beatissimis reverendisque feminis, fructu uteri sui secundari seu gratulari mereatur ad decorem totius regni vel imperii, statumque sanctæ Dei ecclesiæ regendum, nec non et protegendum. Per Christum Dominum nostrum, qui ex 405 beatæ et intemeratæ Mariæ virginis alvo nasci, visitare ac renovare hunc dignatus est mundum. Qui tecum vivit et gloriatur Deus in unitate Spiritus sancti, per immortalia sæcula sæculorum.

Et post coronationem imperatricis deducatur ad altare ante summum pontificem amicta regalibus induentis; et summus pontifex det super eam hanc Benedictionem, dicens:

B Deus, qui solus habes immortalitatem, lucemque habitas inaccessibilem, cujus providentia in sua dispositione non fallitur, qui fecisti ea quæ futura sunt, et vocas ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt; qui superbos æquo moderamine de principatu dejicis, atque humiles dignanter in sublime provehis; ineffabilem misericordiam tuam supplices exoramus, ut sicut Esther, Israeliticæ causa salutis, de captivitate suæ compede solutam ad regis Assuerti thalamum regni sui consortium transire fecisti, hanc famulam tuam N. humilitatis nostræ Bene+dictione, christianæ plebis salutis gratia, ad dignam sublimemque regis, vel imperatoris, nostri copulam, et regni, vel imperii, sui principium misericorditer transire concedas; et ut imperialis, vel regalis, fœdere conjugii semper permanens pudica, proximam virginitati palmam continere queat, tibi que Deo vivo et vero in omnibus, et super omnia jugiter placere desideret, et, te inspirante, quæ tibi placita sunt, toto corde perficiat. Per.

In sacri olei unctione. — Spiritus sancti gratia nostræ humilitatis officio vitæ copiosa descendat, ut sicut manibus nostris, licet indignis, oleo materiali oblita pinguescis exterius, ita ejus invisibili unguine delibuta impinguari merearis interius; ejusque spirituali unctione perfectissime semper imbuta, et illicita declinare tota mente et spernere discas et valeas, et utilia animæ tuæ cogitare jugiter, optare, atque operari queas et optes, auxiliante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et spiritu sancto.

Deinde summus pontifex ei mitram imponat, ita quod cornua mitræ sint a dextris et a sinistris. et super mitram coronam imponat, dicendo:

D Officio nostræ indignitatis in reginam, vel imperatricem solemniter benedicta, accipe coronam regalis vel imperialis excellentiæ, quæ, licet ab indignis, episcopalibus tamen manibus capiti tuo imponitur; unde sicut exterius auro et gemmis redimita enites, ita et interius auro sapientiæ, virtutum gemmis decorari contendas; 406 hujus sæculi cum prudentibus virginibus sponso perenni Domino Jesu Christo digne et laudabiliter occurrens regina, cælestis aulæ merearis ingredi januam, auxiliante eodem Domino nostro Jesu Christo

* Pectoralis nomine hoc loco intelligitur cancellus. Adi Glossarium Cangianum.

quicum Deo Patre et Spiritu vivit et regnat per infinita sæcula sæculorum.

Coronata vero regina reducatur ad thalamum, et post Evangelium ducatur ad oblationem summo pontifici exhibendam, stetque in gradibus juxta absidam versus altare sancti Leonis, donec de manu summi pontificis post imperatorem sacram coronationem accipiat et tunc ad thalamum reducta permaneat usque ad finem Missæ.

Consuevit autem imperator larga presbyteria omnibus ordinibus exhibere, quibus ea, cum coronatur summus pontifex elargitur, videlicet episcopis, presbyteris et diaconibus cardinalibus, primicerio et cantoribus, subdiaconis, basilicariis, et regionariis, et universitati cleri Romani, capellanis et cæteris officialibus, et ministerialibus curiæ, præfecto Urbis, senatoribus, iudicibus, advocatis, et scrinariis, ac præfectis navalium.

Consuevit autem rex, quando descendit de Monte Gaudii, et venit ad Ponticellum, præstare hoc juramentum Romanis : « Ego enim N. rex futurus imperator juro me servaturum Romanis bonas consuetudines suas; sic me Deus adjuvet, et hæc sancta Dei Evangelia. »

Rubrica quæ inferius ponitur fuit ordinata de mandato domini Clementis papæ V per aliquos cardinales, quibus hoc in consistorio commissum fuit, cum Robertus rex Siciliæ cum sua conjugē peteret unctionem et coronationem apud Avenionem, ubi tunc Romana curia residebat. Nam nihil inveniebatur litteris traditum, qualiter reges et reginæ debent inungi et coronari, eo quod in Pontificali Romano non habetur, nisi de unctione et coronatione imperatoris et imperatricis. Propter quod de prædicto Pontificali hæc rubrica extracta est, additis, de tractis, et mutatis quibusdam, quæ ad eadem non competunt aliis regibus quæ observari oportet in unctione et coronatione imperatoris.

407 CVII. De unctione et coronatione regis rubrica.

In unctione et coronatione regis potest decanter modus qui sequitur observari. Nam illa quidem videntur servanda, quæ in imperatore servantur, exceptis quibusdam quæ soli imperatori pertinere dinoscuntur.

In primis itaque dominus noster summus pontifex ingressus ecclesiam, ibique paratus vestibus sacris coloris convenientis tempori, nunc scilicet viridibus ut est moris, cum ordinibus suis ad altare ascendat, et sedeat; et antequam incipiatur Introitus Missæ, rex ingressus ecclesiam, cum ad confessionem beati Petri pervenerit, seu cum pervenerit ante altare, prosternat se pronus in terram, et aliquis subdiaconus domini papæ super eum faciat litaniam, cæteris subdiaconibus et capellanis in ipsa litaniam respondentibus, ut alias fieri consuevit.

Qua finita, prior presbyterorum cardinalium dicat *Pater noster*, cum aliis Versiculis et Responsoriis, et duabus Orationibus, scilicet, *Præstende, quæsumus*, et

Actiones nostras, usque *Per Dominum nostrum* secundæ Orationis, prout supra de imperatore. Quibus finitis, rex surgat. Posset etiam quod dictum est de litania Versiculis et Orationibus, fieri per episcopum cardinalem, qui eum inunget juxta aliquod altare ad partem, et ibi prosequatur postmodum officium unctionis, et alia quæ incumbunt; tamen Ordinarium dicit de imperatore quod *Pater noster*, Versiculi et Orationes prædictæ dicuntur per priorem presbyterorum cardinalium.

Post hæc juxta aliquod altare, aliud tamen, si possibile est, ab altari domini papæ, Ostiensis episcopus unget eum de oleo exercizato super brachium dextrum, et inter scapulas, et eas, si velit, inungat sibi manus et pectus, et scapulas ambasque compages brachiorum ejus, hanc Orationem dicendo, prout sequitur, *Deus omnipotens*, etc., mutato ubi dicitur *Imperatoris dignitatis*, dicatur *Regis dignitatis*; et ubi dicatur *Ad regendam ecclesiam tuam sanctam*, etc., ut sequitur. Item alia Oratio, dicendo *Deus Dei Filius*, usque in finem. Et hinc immediate post regem debet regina inungi.

His itaque peractis, rex pretiosis et regalibus indumentis indutus ascendat ad altare, ubi summus pontifex recipiat eum ad osculum oris et pectoris, sicut unum ex diaconibus cardinalibus, 408 scilicet post primum diaconum cardinalem; ipseque rex procedat ad pulpitum seu ambonem, ubi thalamus constructus est, ut supra in rubrica Imperatoris continetur. Omnia prædicta fiant ante Introitum. Cantato Introitu, post *Kyrie, eleison* et Hymnum Angelicum decantatum, summus pontifex dicit Orationem cum cantu, quæ competit ipsi diei, et hanc Orationem in eodem throno pro rege. *Deus omnium regnorum protector, da servo tuo N. regi nostro*, etc., ut sequitur. Removetur enim de Oratione *Et christianis imperii*, et verbum *Imperatori*; et ubi dicit *Est princeps*, dicatur *Est rex*, in Secreta. Oratio *Suscipe, Domine*, sicut jacet, ut supra; post communionem vero loco Orationis *Deus, qui ad prædicandum*, ut supra, dicatur Oratio quæ sequitur: *Omnipotens sempiternæ Deus, præstende famulo tuo N. regi nostro arma cælestia, ut pax ecclesiæ nulla turbetur tempestate bellorum. Per Dominum*, etc.

Cumque lecta fuerit Epistola et Graduale cantatum, rex procedat processionaliter ad altare, super quod debet summus pontifex Missarum solemniam celebrare; ipseque rex præsentatur coram altari domino papæ in superiminenti specula residente. His gestis, ad altare accedat dominus papa, et gladium evaginatum de vagina sumit, et regi tradit, dicens *Accipe gladium*, etc., usque ad finem; hoc salvo, quod ubi dicitur *Desuper corpore beati Petri sumptum*; vel omittatur, vel dicatur *De sacro altari sumptum*; et etiam ubi dicitur *Imperialiter*, dicatur *Regaliter*. His verbis completis, accingit illi ensem, iterans jam dictum, *Accingere* etc., usque in finem. Mox autem ut coronandus accinctus ense fuerit, rex extrahit eum de vagina, viriliterque illum vi-

brat ter, et vaginæ continuo recommendat. Eo igitur sic accincto, et beati Petri milite mirabiliter facto, subsequenter apostolicus de altari diadema sumit, et ponit in capite regis coronandi, et ait *Accipe signum. etc.*, usque in finem, ut supra, sed ubi dicitur *Coronam imperii*, potest omitti. Rex autem debet esse genuflexus, cum sibi imponitur diadema, vel in impositione diadematis genuflectat.

Deinde sceptrum et pomum tradit ei aureum. Qui rex debet esse genuflexus, vel in receptione ipsorum genuflectat.

Sciendum est quod in impositione diadematis dicere, si velit apostolicus, valet hujusmodi Orationes: *Dominus vobiscum. Et cum Spiritu tuo. Oratio Prospice, quæsumus, Domine, etc.*, ut supra; 409 sed ubi dicitur *Sit fortissimus regum*, dicatur *Fortissimus rex*; et ubi dicitur *Ad opprimendum rebelles et paganas nationes*, omittatur.

Benedictio regis, quam facit apostolicus.

Benedic, Domine, etc., usque in finem, ut supra; sed ubi dicitur *Hunc principem nostrum*, dicatur *Hunc regem nostrum*. Alia oratio *Deus pater, etc.*, ut supra; sed ubi dicitur *Ut qui tribuit in terris imperium*, dicatur *Ut qui tribuit in terris regnum*. Illico his peractis, procedens rex osculetur apostolico pedes, qui ipsum ad osculum recipiat; etiam ab omnibus diaconibus ad osculum recipiatur, et postmodum ab episcopis cardinalibus, et consequenter a presbyteris cardinalibus.

Quibus gloriosissime gestis, apostolicus ad eminentiam redeat speculæ tribunalis, et rex ad faldistorium scandit, ei sub apostolica dextra præparatum ibique moram trahit aliquantulum.

Et est attendendum quod rex coronatus pomum in dextera portat, et in sinistra sceptrum. Demum ante inchoatum *Alleluia* et Versum, rex ad thalamum suum redeat, qui est in pulpito vel ambone constitutus: ipsoque rege cum suis magnatibus et nobilibus consistente, regina ad altare per manus summi pontificis coronetur, ut infra ponitur. Deinde cantatur *Alleluia*, et repetitur *Alleluia*; et Evangelium per diaconum cardinalem.

Post hæc dicto *Credo in unum Deum*, dum dicitur Offertorium, et dominus papa more solito manus lavat, rex de thalamo suo venit ad altare; ipsoque pontifice descendente pro perficiendis Missarum mysteriis ad altare, rex, deposita corona, sceptro, et pomo aureo, ponat se in ordine diaconorum cardinalium, ita quod diaconus qui cantavit Evangelium, sit medius recte post papam, rex vero a dextris ipsius diaconi. Et ne ordo diaconorum solitus confundatur, antiquior diaconorum aliorum sit ad dextram regis, rex secundus; post eum antiquior sit ad sinistram diaconi qui cantavit Evangelium; et sic deinceps secundum antiquitatem sint ad dextram vel

A ad sinistram 410 more solito, donec diaconorum numerus sit completus; ibique stet rex inter diaconos, donec pontifex ad sedem reversus communicet, et diaconus qui cantavit Evangelium, et subdiaconus qui cantavit Epistolam, communicaverint de manu domini papæ, ac pretiosum sanguinem Domini nostri Jesu Christi sumpserint in altari, ut est moris. Et tunc sacram communionem rex genuflexus de manu papæ sedentis, et mitram tenentis in capite, suscipiat cum osculo pacis: ante tamen osculetur pontificis manum, et tunc reverenter Hostiam sumat; reversusque ad altare idem rex sacratissimum sanguinem Domini nostri Jesu Christi sumat decalice per ministerium diaconi cum calamo. Quibus expletis, ad thalamum rediens, resumat coronam, sceptrum et pomum.

B Missa vero finita, pontificalem Benedictionem reverenter accipiat, communiter in Missis papalibus consuetam; statimque præcedat ad locum ubi debet summus pontifex equitare, ut cum ipse pontifex equum ascendit, teneat stapedum sellæ ejus, habens coronam in capite; et arrepto freno aliquantulum ipsum adextret. Moxque, suum equum ascendens, præcedat usque ad locum ubi summus pontifex in palatio suo de equo descendet; ibique similiter aliquantulum de equo descendat, et, ut prius, arrepto freno aliquantulum ipsum adextret, teneat stapedum sellæ ejus, cum dominus papa de equo descendit. Rex autem ascendens equum suum regalibus indumentis indutus, coronam gestans in capite, pomum aureum in manu dextra, et sceptrum regium in sinistra (nisi forte ratione consuetudinis aliud debet observari, scilicet quod pomum in sinistra, et sceptrum in dextra portaretur), ad domum suam revertatur, si sit insignis, vel ad locum, ubi debet convivium exhibere. Equus autem regis debet esse faleratus.

CVIII. De inunctione reginæ.

C Rege itaque inuncto et ad suum thalamum reverso, ut superius est expressum, inungatur etiam regina ante Introitum e vestigio oleo exorcizato, per episcopum Ostiensem juxta idem altare juxta quod rex fuit inunctus, vel in pectore, vel secundum quod alias in regina Maria matre regis Roberti exstitit observatum, dicta prius, non ad ingressum ecclesiæ, sed juxta altare, ubi unctio ista fiet, per episcopum Ostiensem, vel 411 omissa, ut volet, illa Oratione: *Omnipotens sempiterne Deus, etc.*, ut supra; et si dicatur, omisso verbo, *Vel imperatrice*; et omisso *Vel imperii*; et ubi dicitur, *Statumque Romanæ Ecclesiæ regendum, nec non et protegendum*, dicatur solummodo *Statumque sanctæ Ecclesiæ defendendum*. In ipsa vero sacri olei unctione reginæ dicatur Oratio *Spiritus sancti gratia*, ut supra, usque in finem. Qua unctione finita, ipsa regina procedat ad pulp-

* In Diario Alexandri VI per Joannem Brucciardum fusius describitur coronatio Alfonsi Neapolitani regis, per Joannem tit. sanctæ Suzannæ presbyterum cardinalem ac legatum, facta Neapoli anno 1494

Missæ interfuit orator Turcici imperatoris usque ad Præfationem Missæ. Qua incepta, mandato regis, suggerente magistro cæremoniarum, recessit ab ecclesia prædictus orator.

tum, ubi pro ipsa est thalamus præparatus, cum duabus dominabus vel puellis ad minus sui regni, tam ecclesiasticis quam mundanis.

CIX. *De coronatione reginæ.*

Rege itaque coronato et ad thalamum suum reverso, ut est superius expressum, immediate regina juxta altare per summum pontificem coronatur, amicta regalibus indumentis, nihil velaminis tenens in capite, sed expansis crinibus et solutis, et dicta vel omissa per summum pontificem illa Oratione, *Deus, qui solus*, etc., ut supra, et si dicatur, dicatur omisso illo verbo, *Vel imperatoris*, et omisso *Vel imperii*, et omisso *Imperialis*; idem summus pontifex capiti reginæ coronam imponat, dicendo *Officio nostræ indignatit*, etc., usque in finem, ut supra, omisso verbo *Vel imperatoris, vel imperialis*. Quibus dictis, regina pedes domini papæ osculatur. Regina autem debet esse genuflexa, cum corona capiti suo imponitur, vel cum imponitur corona, genuflectat. Coronata vero regina reducat ad thalamum suum.

CX. *De communione Eucharistiæ, quam regina recipit de manu Papæ.*

Coronatis itaque rege et regina, *Alleluia*, vers. et repetito *Alleluia* per chorum; Evangelium vero per cardinalem diaconum decantetur. Dicto Evangelio, *Credo in unum Deum*, offertorium; post communionem papæ, et postquam rex communicaverit, et sacrum sanguinem Domini nostri Jesu Christi susceperit, regina genuflexa de manu Romani pontificis sedentis, et mitram tenentis in capite, consecratam Hostiam reverenter sumat, et ad suum thalamum revertitur; et post finem Missæ, recepta Benedictione a papa communiter in Missis papalibus fieri consueta, regalibus indumentis amicta, 412 nihil, ut supra dictum est, velaminis tenens in capite, sed expansis crinibus et solutis, coronam gestans in capite, sedens in equo cum sua comitiva, regem præcedat, et rex sequatur ornatus regalibus, ut superius est expressum.

CXI. *De canonizatione a unius sancti.*

Ipsa die canonizationis mane, descendente papa ad ecclesiam, occurrat processio; postquam recipit dominus papa cardinales et prælatos, ut moris est, ad reverentiam in medio ecclesiæ, et facit *Sit nomen Domini benedictum*. Accipit pulpitem cum cardinalibus tantum, et ibi parantur cardinales albis, prælati pariter; et stant inferius in nave ecclesiæ a lateribus. Dominus papa habens mitram, et manto indutus stans vel sedens prædicat. Finita prædicatione, prædicat se oraturum; hortatur ut orent. Incipit *Veni creator* cum nota, et genua flectit, et post statim surgit; cæteri prosequuntur, si placebit. Diaconus a dextris dicit *Flectamus genua*, et dominus papa et cæteri basse et secrete orabunt; et post morulam diaconus, qui est a sinistris, dicit *Levate*; et dominus papa et omnes surgent. Dominus papa stans cum mitra definit sanctorum catalogo ascribendum, et tanquam sanctum ob omnibus venerandum; ipsum-

A que sanctorum catalogo ascribit, statuens ut ab universali Ecclesia in die obitus sui festum ejus, sicut pro uno confessore pontifice, devote et solemniter celebretur. Insuper accedentibus annis singulis ad sepulcrum ipsius in die obitus sui unum annum seu quadraginta dies in injuncta pœnitentia misericorditer relaxat. Incipit sine mitra *Te Deum laudamus*, cantando, quod cæteri prosequuntur. Diaconus a sinistris dicit *Ora pro nobis*, etc., *alleluia*; cæteri respondent *Ut digni*, etc., *alleluia*. Dominus papa dicit *Dominus vobiscum*, respondetur *Et cum Spiritu tuo. Oremus*, et dicit Orationem, finiendo ipsam, *Per Christum Dominum nostrum, amen*. Tunc diaconus qui est a sinistris dicit *Confiteor*, etc., ut moris est, et faciat mentionem de beato N. confessore in suis locis. Finita confessione, dat dominus papa indulgentiam gratiosam more consueto. Data indulgentia, dominus papa, mitra deposita, facit absolutionem more consueto, *Precibus et meritis*, etc., faciendo mentionem suo loco de beato N. confessore, *Indulgentiam*, etc. Ultimo annuntiat se celebraturum de more consueto; 413 in loco ordinato recipiet paramenta, et Deo, dante Missam solemniter celebrabit. Forma pronuntiandi serieose erit talis

« Ad honorem Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti, et exaltationem fidei et christianæ religionis augmentum, autoritate ipsius omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti, beatorum Petri et Pauli et nostra, de fratrum nostrorum consilio decernimus et definimus bonæ memoriæ N. quondam episcopum..... sanctorum catalogo ascribendum, et tanquam sanctum esse ab omnibus venerandum; ipsumque dictorum sanctorum catalogo ascribimus, statuentes ut ab universali Ecclesia in die obitus sui, videlicet.... festum ipsius et officium sicut pro uno confessore pontifice devote et solemniter celebretur. Insuper eadem auctoritate omnibus vere pœnitentibus et confessis, qui annis singulis ad sepulcrum ejusdem in die obitus sui devote accesserint, unum annum et quadraginta dies; accedentibus vero annis singulis infra Octavas dicti festi ad sepulcrum ipsius quadraginta dies de injuncta sibi pœnitentia misericorditer relaxamus. »

CXII. *Quando papa audit Missam in diebus festis.*

Veniens vadit ante altare, deponit mitram, sacerdos a sinistris, et sacerdos incipit *Introibo*; et papæ post *Confiteor*, facta confessione, diaconus reponit mitram. Stans in loco sedis papa dicit *Introitum* cum omnibus cardinalibus, et *Kyrie, eleison*; et interim reponit incensum, episcopo vel presbytero ministrante. Post sedet, et recipit sacerdos incensum ab acolytho, et cum incensaverit altare, defert acolythus thuribulum, et episcopus vel sacerdos cardinalis, qui ministrat, incensat tantum papam genuflexus, si papa sedet; et nullus alius incensatur. Tunc mitra non deponitur papæ in diebus festis, nisi in *Confiteor* ante altare, et cum dicitur Evangelium, usquequo dictum fuerit *Credo*, et librum

^a Alius ritus fusius assignatur infra in cap. 415.

fuert osculatum; et postquam descendit in elevatione corporis Christi, et tunc reponit, cum redit ad sedem, et tenens mitram; cum sacerdos dicit alta voce secundum *Per omnia sæcula sæculorum*, et stat capite detecto, usquequo sacerdos incipit recipere vinum perfusionis; et post in fine Missæ, cum deberet dicere *Sit nomen Domini benedictum*, deponit mitram; et tunc disto *Sit nomen, et Bened.*, reponit mitra.

414 Dicta Epistola, subdiaconus osculatur pedem papæ, et non ante. Dicente subdiacono Epistolam, associat eum acolythus, stans a sinistris subdiaconi. Cum dicitur Vers. *Alleluia*, papa ponit in thuribulo incensum, ministrante episcopo ut prius, nec incensatur papa, sed Evangelium tantum. Dicto Evangelio, subdiaconus portat Evangelium, et offert papæ; et papa osculatur Evangelium dictum; demum incensatur papa tantum ab episcopo et presbytero cardinali, ut prius in principio Missæ. Post hæc cum dicitur Offertorium, interim portat acolythus naviculam a sinistris, thuribulum a dextris, et episcopus vel sacerdos ut prius, offert naviculam cum cochleari; et papa ponit incensum in thuribulo; nec incensatur, sed sacerdos incensat altare, et acolythus incensat presbyterum; deinde, ut prius, papa incensatur ab episcopo vel presbytero cardinalibus. Acolythus deinde incensat omnes hoc ordine: primo episcopum vel sacerdotem ministrantem, deinde duos diaconos, demum episcopos et presbyteros cardinales, deinde diaconos, demum cancellarios, deinde archiepiscopos et alios prælatos, deinde capellanos, deinde thuribularios, demum ostiarios, deinde alios qui sunt in Missa. Et sic papa ter ponit incensum, et ter incensatur; post Introitum, post Evangelium, et cum dicitur Offertorium incensatur; et ter ponit incensum in thuribulo, in Introitu, ad Evangelium, et cum dicitur Offertorium; sed in Introitu primo altare et sacerdos, in Offertorio papa, sed post Evangelium tantum papa.

CXIII. De Missis quæ dicuntur coram papa tempore feriato.

In Quadragesima in ferialibus papa ad primas Orationes Missæ, et statim dicto cum cardinalibus *Sanctus* usque ad postcommunionem, et in ultimis Orationibus, descendat de sede, et incumbit super faldistorium cum mitra, quam deponit, cum sacerdos incipit facere crucem super oblata; et resumit post sanctam elevationem sanguinis; et tunc incumbit faldistorio, et in secundo *Per omnia* diaconus sibi deponit usque ad vinum perfusionis; et recepta pace, stando juxta faldistorium, a presbytero, et dat diaconis servientibus, incumbit faldistorio. Diaconus eam dat primis aliorum cardinalium, et episcoporum et diaconorum; et in ultimis Orationibus cum mitra incumbit faldistorio, nec surgit, licet aliqui dicant quod sic, **415** sed primum est honestius; et cum dicit, *Humilitate*, etc., deponit mitram, incumbit

faldistorio sine mitra, et in fine revertitur ad sedem cum mitra. Et mitra est alba sine fregio. Et sic semper in Adventu, etiam diebus Dominicis, et in Quadragesima, tamen nisi sit festum, præter Dominicam de *Gaudete et Lætare, Jerusalem*. Dominicis vero diebus in Quadragesima servat modum consuetum alias, nec incumbit super faldistorium.

Si dicitur *Flectamus genua* in feriali officio, papa cum mitra flectit, in *Levate* surgit, et iterum incepta Oratione incumbit super faldistorium cum mitra. Et iste modus servatus quandocunque hoc fit cum Missam audit.

Si sit festum in Quadragesima, in Missa festi [habet mitram] cum aurifrigio, in Missa vero feriæ eadem die alba mitra. Post Missam resumit mitram cum aurifrigio, et in Vesperis festi cum mitra frigiata.

Si non sit aliquis cardinalis episcopus vel sacerdos diaconus assistens in Missa papæ facit de incenso et aliis, sicut episcopus vel sacerdos faceret, si interesset.

Si dicatur Missa vigiliæ, servat eundem modum et in genuflectendo, et mitra, et aliis, sicut in feria.

In Quadragesima, ad Tractum, cum dicitur *Adjvans Deus salutaris*, cum papa audit Missam, descendit ad faldistorium, et diaconus deponit sibi mitram, et ipse faldistorio incumbit; et statim dicto usque ad partem illam, *Salutaris noster*, inclusive, resumit mitram diacono ministrante, et ad sedem revertitur, etiam cum celebrat in Quadragesima, et idem Tractus fuerit dicendus.

In feriali officio idem omni tempore observatur quod supra dictum est in Quadragesima et in vigiliis; idem etiam omni tempore, quoad genuflexionem et alia.

Cum dicitur *Ite, Missa est*, diaconus vertit se ad populum, quousque totum dixerit, alias inspicientibus diaconus altare in a sancto Paulo, et in locis similibus. Ad *Benedicamus Domino* semper diaconus inspicit altare; et tibi, et alibi. Papa in sancto Paulo et similibus cum incipit *Gloria*, vertit se ad tribunam; cum dicit *Dominus vobiscum*, vel *Pax vobis*, inspicit populum, stans in sede versus altare; sed cum dicit *Oremus*, et Orationes, et cum incipit *Credo*, inspicit tribunam, sed prosequitur *Credo*, **416** legendo versus altare cum aliis. Cum dicit *Sit nomen* semper incipit a medio altaris versus altare.

D Diaconi vero sic se habent in inspiciendo populum vel altare, sicut papa celebrans in sancto Paulo et consimilibus. In ultimis Orationibus post Missam, cum dicit papa stans ad altare, *Dominus vobiscum*, vertit se ad populum, et diaconi; sed diaconus qui cantavit Evangelium, facie versa ad papam, parat sibi paramenta in primo dicere. Cum dicitur *Confiteor*, diaconus a sinistris, et diaconus a dextris, interim parat fanonem et alla papæ. Si sit aliquod festum speciale, de quo Missa celebratur, fit memoria in *Confiteor*, hoc modo: *Sanctis apostolis Petro et Paulo*,

* Nempe quia papa celebrans in his locis, habet faciem conversam ad populum, rones ad tribunam seu apsidem, in qua est chorus sacerdotum.

et beato Georgio martyri. Item sic: *Sancti apostolis Petro et Paulo, et Jacobo.* Item sic: *Sanctis apostolis Petro et Paulo, Joanni evangelistæ,* licet aliqui dixerint *Beato Joanni baptistæ et evangelistæ,* vel sic: *Sancti apostolis Petro et Paulo et Joanni evangelistæ.* Sed primum modus magis placet, et est magis rationalis. In ecclesia sancti Laurentii extra muros, si sit tibi festum, item; *Sanctis apostolis Petro et Paulo, et beatis martyribus Stephano et Laurentio,* licet aliqui sic denominaverit Stephanum, sed male. *nobiscum,* non alio, *Dominus vobiscum,* quod dicitur in ultima Oratione. Nam tunc debet diaconus esse paratus dicere vel *Ite, Missa est,* vel *Benedicamus Domino,* prout tempus requirit.

De vacante sede.

Vacante sede apostolica, sedent episcopi a dextris, post ipsos presbyteri; a sinistris vero diaconi cardinales, omnes suo ordine, gradu et loco, sicut faciunt papa præsente; hoc tamen salvo, quod interdum non dimittitur locus medius inter episcopos et diaconos; et tunc etiam episcopi sedent a dextris ut dictum est, et presbyteri post eos; a sinistris vero, juxta tamen episcopos, immediate sedet prior diaconorum, et alii post priorem.

Est tamen differentia in hoc, quod, papa vivente, in conciliis relatio et ordo votorum prædictus [servatur] quantum ad episcopos, vel presbyteros; ad diaconos vero mutatur. Nam prima vox est post presbyteros primi diaconi, et sic descendendo venit ad juniorem diaconum, cujus vox est ultima sede vacante.

Item ordo et modus servatur inter diaconum esse, papa vivente, cum dicat diaconus concilia auxiliaria, ubi agitur de 417 ordinatione cardinalis, vel de aliquo legato cardinali mittendo, vel si aliquid aliud concilium auxiliare papa peteret.

Si quis cardinalis tarde veniat, aliis cardinalibus sedentibus, vel in consistorio, alibi, papa præsente, omnes qui sedent in eadem banca, ubi sessurus est, veniens, facta papæ per venientem reverentia, surgunt, et cum ipso post sedent; post, si quis cardinalis surgat missus vel alias, ac revertatur tantum sibi assurgunt duo in ordine venientis proximi.

Idem servatur sede vacante. Dum sedent in consistorio cardinales, tenent bireta; in collationibus bireta deponunt, et sunt sine bireto dum conferunt, sive cum papa, sive inter se; et uterque conferentium, si ad invicem conferunt vel disputent, est sine bireto. Sede tamen vacante, incipiens conferre biretum deponit, sed statim alii non patiuntur, et tunc conferens, biretum reponit.

Nullus debet consulentem interrumpere, nisi papa, si vult; et statim consulens suum biretum deponit; sed cum resumit suum consilium conferens, reponit sibi biretum.

Papa vero conferens et definiens mitram tenet; sed ipso definiente primo, dum præambula dicit cardinales tenent bireta. Cum vero definit in consistorio deponunt bireta; cum confert dum aliquo, tunc ille est sine bireto.

A CXIV. *De Missis defunctorum, quæ celebrantur coram papa rubrica.*

Notandum quod papa non consuevit celebrare solemniter Missam pro defuncto, quantumcunque rege magno; sed facere celebrari solemniter, et prædicari coram eo per unum episcopum, vel presbyterum cardinalem, vocatis omnibus cardinalibus; et tunc cum cardinalis celebrat pro defuncto, papa, assistentibus sibi duobus antiquioribus diaconibus cardinalibus tunc, et etiam in tota Missa, cum illo qui celebrat, more solito facit confessionem ante Introitum Missæ. Qua confessione facta, cardinales et prælati illa die non veniunt ad reverentiam papæ, pro eo quod non portat pluviale ibi indutum, sed cappam de scarleto, vel mitram albam planam sine perlis et aurifrigie, secundum quod magis ei placebit. Notandum quod ad omnes Orationes Missæ, 418 si celebratur extra tempus paschale, vel extra Octavas festorum quæ habent Octavas, papa debet genuflectere ante altare, ubi est cathedra cum scabello parata, mitram tenendo in capite. Epistola et Evangelium non debent legi in ambone seu in pulpito, sed in ipso presbyterio prope altare; dictoque Evangelio, non portatur liber papæ ad osculandum. Postquam vero post Offertorium ille qui celebrat thurificaverit altare, papa solus per priorem presbyterorum cardinalium in Missa ei assistentem thurificatur, et nullus alius.

Notandum est etiam quod immediate papa, postquam dixerit *Sanctus, Sanctus, Sanctus,* etc., descendit de sede, sua, et vadit ad cathedram coram altari, ubi genuflexus moratur, quousque celebrans incipit *Per omnia sæcula sæculorum,* ante *Agnus Dei;* et tunc papa ingreditur ad sedem suam, et stat ibi pedes, quousque celebrans dicit *Pax Domini,* etc. Et tunc deponitur sibi mitra, et stat capite discooperto, donec ipse celebrans corpus et sanguinem Domini sumpsit. Post *Pater noster* non dicitur *Psalmus Lætatus sum,* nec Orationes pro pace fiunt. Item ille qui celebrat, postquam dixerit *Agnus Dei,* non debet dicere illam Orationem, *Domine Jesu Christe qui dixisti,* etc., nec osculari tunc altare, quia pax non datur. Item non debet dici *Sit nomen Domini Benedictum,* post Missam, nec dari indulgentia.

Sermo qui fit pro defuncto coram papa, immediate fit post Missam. Et sciendum quod ille qui facit sermonem genuflectendo coram papa inclinatus petit Benedictionem. Finita vero Missa, et finito sermone immediate sine *Benedicamus,* quod non dicit *Sit nomen,* etc., papa recedit intus cameram suam. Orationes et absolutiones, et cantus soliti pro defuncto fieri, post Missam non fiunt; cætera sicut in aliis Missis fiunt per illum qui celebrat coram papa, et per papam et papæ.

CXV. *Modus qui servari consuevit circa cantationem alicujus sancti, rubrica.*

Audita per dominum nostrum papam fama alicujus sancti, et ab aliquibus honestis et authenticis personis eidem domino nostro papæ negotio denunciato ac supplicato eidem continuatis vicibus ac pluries

instanter pro canonizatione hujusmodi sancti facienda dominus noster papa consuevit hoc **419** proponere inter fratres, scilicet cardinales, et de ipsorum consilio committit aliquibus episcopis patriæ illius qui dicitur sanctus, vel aliis personis authenticis, honestis, discretis, et incorruptibilibus, ut inquirant de fama et devotione populi quam habent ad illum qui dicitur sanctus, et de miraculis et aliis quæ eidem domino nostro papæ sunt nuntiata, et illi quibus commissum fuerit debent inquirere et referre de fama et devotione populi, et aliis quæ super miraculis illius qui dicitur sanctus invenerint in genere, et non in specie, et quoad famam, non quoad veritatem; et an videatur eis quod super veritate et specie sit inquisitio committenda. Et si rescribant talia propter quæ inquisitio veritatis committi debeat, dominus noster papa requirit iterum consilia cardinalium, et de ipsorum consilio definit in consistorio, utrum secundum relata sit inquisitio prædicta super veritate committenda, vel non; et si committenda videatur, iterum scribit dominus papa eisdem, vel aliis de quibus sibi videbitur, quod veritatem de prædictis inquirant, videlicet de fide et excellentia vitæ et miraculis ac operatione miraculorum illius qui petit canonizari, exacte, diligenter, fideliter et prudenter secundum articulos et interrogatoria quæ sub bulla sua transmittit eisdem et aliis; et illi quibus committitur, facta hujusmodi inquisitione, eam remittere debent dicto domino papæ sub sigillis suis fideliter interclusam.

Qua inquisitione sic remissa, dominus papa consuevit ipsius inquisitionis examinationem committere in curia aliquibus capellanis suis, vel aliis personis authenticis et discretis, et in talibus expertis, quæ ordinent et forment rubricas super inquisitione prædicta; et ipsis rubricis cum exacta diligentia ordinatis et formatis, committitur per dominum papam examinatione ipsarum rubricarum et totius inquisitionis tribus dominis cardinalibus, videlicet uni episcopo, alii presbytero, et alteri diacono.

Qui domini cardinales, visis per eos et diligenter examinatis contentis in commissionibus, rubricis et inquisitione prædictis, debent referre in consistorio domino papæ plene in genere omnia supradicta, et quæ invenerint in eisdem, hoc excepto, quod super vita et miraculis et depositionibus testium super ipsis productorum nihil tunc in speciem referunt; sed postea in consistorio in præsentia domini papæ, et **420** aliorum dominorum cardinalium singulariter et singillatim leguntur depositiones testium super vita et miraculis productorum. Primo enim leguntur depositiones testium super vita productorum. Lectis et diligenter auditis per dominum papam et cardinales antequam a aliud procedatur, dominus papa de consilio cardinalium determinat, utrum vitæ excellentia illius de quo agitur sit plene probata, vel non; et ipsa determinatione facta, proceditur modo prædicto ad lecturam miraculorum, et depositionum testium super ipsis miraculis productorum.

Notandum tamen quod lecta in consistorio depositione cujuslibet testis super quolibet articulo, vel saltem testium melius probantium, dominus papa de consilio cardinalium definit utrum illi testes plene probent articulum de quo agitur, vel non vel utrum... et hæc scribi debent ibidem per unum de dominis cardinalibus, de quo domino papæ placuerit.

Quibus omnibus factis, et diligenter per dominum papam et cardinales examinatis, dominus papa debet inquirere consilia ipsorum cardinalium, et petere ab eis an videantur probata talia, propter quæ sit canonizatio merito facienda, et si facienda videatur, dominus papa ibidem in consistorio secreta inter cardinales definit ipsam canonizationem esse faciendam. Postea vero definitione hujusmodi facta per dominum papam, debent vocari omnes prælati, qui tunc in curia sunt præsentis; et dominus papa narrat eis publice in consistorio ea quæ facta sunt, et probata secreta definitione prædicta jam facta suppressa; et requirit consilia eorumdem prælatorum.

Deinde assignatur per Dominum papam certa dies ad aliquem locum aptum ad hoc, ubi convenire habeant idem dominus noster papa, et cardinales, et alii prælati de curia, ac clerus et populus; et interim extra consistorium deputantur per dominum papam octo vel septem prælati ad minus, de quibus eidem domino nostro papæ videbitur faciendum, qui dicta die assignata habent publice prædicare. Habet etiam idem dominus noster papa ordinare gradus inter ipsos prælatos, qui prædicare habebunt, ut videlicet, talis primo prædicet, et talis secundo, et sic de aliis. Consuevit enim dicta dies assignari per unum mensem ante, vel per tres septimanas ad minus, ad finem quod prædicti prælati diligenter collationes suas **421** potuerint studuisse, quas ipsa dies assignata succincte et breviter in publico facere habebunt. Conclusiones vero dictarum collationum debent esse tales videlicet quod ostendant per rationes quod dicta canonizatio est merito facienda, et supplicent dicto domino nostro papæ ut facere dignetur eandem.

Facta autem prædicta definitione secreta per dominum papam, et prælati vocatis, ac die certa ad faciendum collationes ipsis prælati, ut præmittitur assignata, dominus papa interim in consistorio consuevit secreta committere duobus dominis cardinalibus, potissime religiosis, qui noverint in sacra pagina, ut unus ipsorum legendam seu lectionem ordinet super vitam illius sancti, et aliqua de miraculis probatis in ipsis lectionibus recitando; alius vero ordinet Responsoria et Antiphonas, ac Orationem, ut ipsi ordinati dicti duo domini cardinales omnia legere debeant in consistorio temperibus opportunis.

Pervento itaque ad dictam diem assignatam, mane hora consistorii convenienti ad locum ordinatum, dominus papa more consistoriali, videlicet cum manto seu pluviali rubeo et mitra aurifrigiata cum perlis, et omnes cardinales et prælati cum omnibus vestimentis, videlicet cum cappis laneis; et etiam

clerus et populus ibi conveniant. Dicitur vero dominus noster papa veniendo ad dictum locum, associatur per cardinales tunc presentes, duobus diaconibus cardinalibus sibi a dextris et a sinistris, ut est moris, assistentibus; et in dicto loco debet esse faldistorium seu cathedra cum scabello parata, in qua dicitur dominus papa sedere possit. Residente vero ipso in dicta cathedra, fit ei reverentia solita per solos dominos cardinales. Qua reverentia facta, sedeat suo ordine more consistoriali. Domini cardinales et duo diaconi cardinales papæ assistant, ut superius est jam dictum; prelati vero alii stent ex opposito domini papæ a dextris et a sinistris, prout locus patietur.

Quibus residentibus, surgere habet procurator hujusmodi negotii existens ex opposito dicti domini papæ; et assumpta sibi aliquali auctoritate, narrare debet aliqua de hujusmodi negotio, et supplicare ipsi domino nostro, ut sanctitas sua audire dignetur aliquos prelatos qui super prædictis prædicare intendunt; et nihilominus quod placeat sanctitati suæ definire illum **422** de quo agitur esse sanctum, et sanctorum catalago ascribendum, et tanquam sanctum esse a fidelibus venerandum; ac festum ejus anno quolibet perpetuo certa die, de qua ipsi domino nostro papæ vibebitur, celebrandum. Et hujusmodi supplicatione per dictum procuratorem facta, surgat ille prelatus qui primo prædicare seu collationem suam facere debet juxta ordinationem jam dictam; et incipiat collationem suam, et eam prosequatur succincte et breviter. Qua finita surgat secundus, et faciat similiter, et sic de aliis.

Finitis vero omnibus collationibus supradictis, dominus noster papa surgit, et diaconus cardinalis qui assistit ei a sinistris, dicit more solito *Confiteor*. Quo dicto, datur indulgentia per dominum nostrum papam de uno vel duobus annis, et totidem quadragenis, vel plus, prout domino papæ placuerit. Qua indulgentia data, dominus papa, deposita sibi mitra, facit absolutionem, et dat Benedictionem; deinde pronuntiatur dicta indulgentia per unum de dominis cardinalibus; et ipsis expletis, revertitur ad cameram suam.

Post hæc vero in consistorio ordinatur certa dies ad aliquam certam ecclesiam, in qua convenire habeant dominus papa, cardinales, et prelati alii de curia, ac clerus et populus pro solemnitate canonizationis hujusmodi facienda. Qua quidem die adveniente, sternatur tapetis ecclesia, et paretur, et illuminentur in ea cerei multi; et mane descendente dicto domino nostro papa ad eandem ecclesiam, occurrit ei Processio cleri illius ecclesiæ. Cum autem est in ecclesia, orat aliquantulum ante altare deinde ascendit sedem suam in medio ecclesiæ paratam, et ibi recipit cardinales et alios prelatos more solito ad reverentiam; et ipsa reverentia facta, cardinales et prelati alii parantur paramentis albis. Quibus paratis, papa, prout de camera venit, scilicet cum pluviali rubeo et mitra aurifrigiata cum perlis, vadit

ad cathedram eminentem ante altare cum scabello paratam; et ibi sedendo facit sermonem, mitram tenendo in capite, ut est moris, Processum recitando et probata, ac inducendo populum ad orandum pro eo quod Deus non permittat eum errare in hoc negotio.

Finito vero sermone hujusmodi, dominus papa prædicet se oraturum, et hortatur alios ut orent, ut supra, scilicet quod Deus non permittat eum errare in hoc negotio. Deinde flexis genibus fit devota Oratio, et papamet debet incipere cantando **423** Hymnum *Veni, creator Spiritus*. Quo incepto genuflectit, et in fine primi Versus surgere debet, et continuatur totus Hymnus ab omnibus aliis cantando. Quo Hymno cantato, si domino papæ placet diaconus cardinalis a dextris papæ assistens dicit *Flectamus genua*; et cæteri alii basse et secrete genibus flexis orent; et devota oratione facta, post morulam diaconus cardinalis, qui est a sinistris, dicit *Levate*; et tunc omnes surgent. Quibus levatis, dominus papa tenendo mitram in capite definit publice illum de quo agitur esse sanctum, et sanctorum catalago esse ascribendum, et tanquam sanctum esse ab omnibus venerandum, ipsique sanctorum catalago ascribit, satuens ut ab universali Ecclesia in die tali festum ejus et officium devote et sollemniter celerbetur. Quam definitionem facere poterit ipse dominus noster papa, ut sequitur.

« Ad honorem Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti, et exaltationem fidei catholicæ ac christianæ religionis augmentum, auctoritate ipsius Dei omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti, beatorum apostolorum Petri et Pauli, et nostra, de fratrum nostrorum consilio, decernimus, ac definimus bonæ memoriæ N. sanctum esse, et sanctorum catalago ascribendum; ipsumque dictorum sanctorum catalago ascribimus, statuentes ut ab universali Ecclesia, anno quolibet, in die tali, festum ipsius et officium, sicut pro uno confessore, si sit confessor, vel sicut pro uno martyre, si sit martyr, devote et solemniter celebretur. » Et si domino papæ placuerit, poterit addere ista verba: « Insuper eadem auctoritate omnibus vere pœnitentibus et confessis, qui annis singulis ad sepulcrum ejusdem in die tali devote accesserint, unum annum et quadraginta dies; accedentibus vero annis singulis infra octavas dicti festi ad sepulcrum ipsius quadraginta dies de injunctis sibi pœnitentiis misericorditer relaxamus »

Quibus verbis per dictum papam prolatis, ipse dominus papa, mitra deposita, incipit cantando Psalmum *Te Deum laudamus*, quem cæteri cantando prosequuntur. Quo finito, diaconus cardinalis a sinistris papæ assistens dicat Versiculum *Ora pro nobis, beate N., alleluia*; et cæteri respondent: *Ut digni efficiamur gratia Dei, alleluia*. Si vero hujusmodi solemnitas fuerit a Septuagesima usque ad Pascha, in prædicto Versiculo omittitur *Alleluia*. Deinde dominus papa cantando **424** dicat *Dominus vobiscum*, et responso *Et cum spiritu tuo*, dicat *Oremus*, et postea

Orationem quæ competat illi sancto, finiendo ipsam A
Orationem, *Per Christum Dominum nostrum*, et re-
spondetur *Amen*.

Sed ipsa Oratio finita, dictus diaconus cardina-
lis a sinistris papæ assistens dicat *Confiteor*, etc.,
ut moris est; et locis debitis, scilicet immediate post
apostolos, faciat mentionem de dicto sancto. Qua
confessione finita, dominus papa dat indulgentiam
gratiosam septem annorum et septem quadragenarum.
Et data indulgentia per dominum nostrum papam,
ac, mitra eidem deposita, facit absolutionem,
et dat Benedictionem more consueto, dicendo *Pre-
cibus et meritis*, etc., faciendo mentionem loco suo de
sancto canonizato.

Quibus factis, accedat dominus noster papa ad lo-
cum consuetum, ubi recipiat pontificalia paramenta B
scilicet alba; et postea more solito Missam celebret
solemniter in honore dicti sancti canonizati. Qua
Missa finita, et data iterum indulgentia in fine Missæ
de septem annis et septem quadragenis, et depositis
paramentis, ad cameram suam, sive ad palatium
revertatur cum pluviali et mitra, prout primitus ad
ecclesiam venerat.

CXVI. *Cærimonie et solemnitates solite servari in
creatione novorum cardinalium.*

Sequuntur cærimonie et solemnitates solite ser-
vari in creatione novorum cardinalium, et in datione
annuli, et assignatione tituli eis facienda, et quando
presbytero cardinali non noviter creato providetur
de titulo episcopali cardinalari, et de adventu ad
curiam novorum cardinalium, si suæ creationis tem-
pore a curia sint absentes.

Et primo de iis, qui interveniunt in creatione no-
vorum cardinalium.

Sciendum quod in creatione novorum cardinalium
modus qui sequitur consuevit servari.

Die Mercurii quatuor temporum dominus papa in
consistorio consuevit quærere a cardinalibus an
expediat fieri creationem novorum cardinalium fa-
ciendo ibi primitus aliqualem brevissimam collatio-
nem, quod expediat creare novos cardinales. Cardina-
les vero postea omnes quilibet secundum ordinem
suum 425 consueverunt respondere et consulere
an expediat fieri, vel non. Quo facto, dominus papa
consuevit dicere: *Nos sequimur consilium dicen-
tium, quod fiant, vel non fiant*, secundum quod
melius videbitur ei faciendum. Et ubi eligit viam
quod fiant immediate, interrogat cardinales de
quanto numero videtur eis faciendum. Quo responso
pereos ut supra, dominus papa dicit: *Nos sequimur
consilium dicentium quod fiant usque ad talem nume-
rum*. Deinde ibidem dicit: *Cogitabimus, et cogitetis
de personis nominandis, et die Veneris proxima age-
mus super iis Deo dante*.

Ista sunt vera, quando cardinales sunt omnes in
consistorio præsentés. Si autem sint aliqui in domi-
bus suis infirmitate detenti, est consuetum in con-
sistorio per dominum papam mandari duobus cardina-
libus, quod vadant ad cardinales absentes, et re-

quirant et habeant eorum consilium super prædictis
duabus quæstionibus. Et relatione facta postea do-
mino papæ consistorio, audientibus omnibus car-
dinalibus per illos cardinales deputatos, dominus
papa postmodum eligit in consistorio, an velit sequi
consilium cardinalium dicentium, quod fiat nova
creatio cardinalium, et de quoto numero.

Die Veneris vero sequenti mandatur etiam in con-
sistorio per dominum papam duobus cardinalibus,
quod vadant ad requirendum et habendum consilium
cardinalium absentium super personis in cardinales
de novo creandis. Quo consilio habito, veniunt ad
consistorium, dum dominus papa audit consilia au-
ricularia cardinalium, et ei referunt ad partem,
dum est in cathedra sua consilia cardinalium absen-
tium.

Qua die Veneris, facta primitus reverentia papæ
per cardinales, papa mandat quod portetur cathedra
nuda. Quo dicto, omnes cardinales exeunt consisto-
rium, et ponunt se in fine illius aulæ vel camera,
ubi tenetur consistorium; excepto priore episcopo
cardinali, qui remanet ibi, et ponit se ad sedendum
supra cathedram nudam, quæ debet esse ad latus
papæ dextrum parata.

Dominus vero papa consuevit dicere illi cardina-
li, et aliis post eum venientibus secundum ordinem
suum: *Nos cogitamus de talibus personis*, quas ibi
nominat, dicit *ii quid vobis de istis, vel de aliis vide-
tur esse fendum*. Tunc cardinalis ille et alii successive
postea per ordinem suum venientes respondent quod
eis videtur, secundum quod Deus eis ministravit; et
cum omnes cardinales 426 successive secundum
ordinem suum responderint, omnes redeunt ad se-
dendum in consistorio secundum ordinem suum.

Quo facto, dominus papa consuevit eis dicere:
*Deo gratias, nos habemus de personis concordiam
omnium fratrum*, vel qui minimum, vel majoris par-
tis secundum quod fuerint, nihil tamen aliud supra
ipsa concordia specificè exprimendo, et immediate
ipse ibi creat cardinales tam præsentés in curia
quam absentes, dicendo: « Auctoritate Dei omni-
potentis, sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et
nostra, talem si sit prælatus, absolvimus a vinculo
quo tenebatur ecclesiæ suæ; et ipsum assumus in
presbyterum sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalem.
Ubi vero ille non esset prælatus, dicit: *Talem as-
sumimus in presbyterum, vel diaconum sanctæ
Romanæ Ecclesiæ cardinalem; secundum quod ei-
dem domino papæ magis placebit super hoc ordi-
nare.* »

Quibus cardinalibus creatis, dominus papa vadit
ad cameram suam, et cardinales ibidem publicant
provisionem novorum cardinalium, quibus eis ple-
cet. Dominus vero papa interdum ibidem, eum ad
cameram suam redierit, consuevit novis cardinalibus
creationem de eis mandare per domicellum suum,
interdum non.

Die Sabbato sequente dominus papa, facta ei re-
verentia in consistorio per cardinales, mandat quod

aperiantur portæ aulæ, ubi tenetur consistorium, A omnibus intrare volentibus; et ibidem debet venire ad consistorium, et infra consistorium infra sedere camerarius, et notarii, et capellani domini papæ, et auditores palatii, et clerici cameræ domini papæ; alii vero debent stare pedes extra consistorium.

Omnes vero cardinales novi debent tunc temporis esse extra consistorium in aula vel camera ibi satis prope, quousque dominus papa mandet eos vocari.

Dominus vero papa facit ibi in præsentia omnium unum brevem sermonem; in fine vero sermonis descendit per ordinem ad nominationem cardinalium, tam præsentium in curia, quam absentium quos creavit, quemlibet eorum commendando de scientia, fidelitate, prudentia, et alia, prout merita B cujuslibet requirent; et in fine commendationis dicit cuilibet novorum cardinalium sic: *Talem absolvimus a vinculo, quo ecclesiæ suæ tenebatur, et eum assumpsimus et assumimus in presbyterum* 427 *sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalem*. Si vero non sint prelati non fit mentio de *absolvimus*, sed dicit: *Assumpsimus et assumimus in presbyterum, vel diaconum, sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalem*.

Quo facto, dominus papa facit vocari cardinales novos, qui debent venire ad eum secundum ordinem quem dominus papa dederat in eos nominando, et stare pedes retro consistorium, et firmare se retro bancam quæ est ab opposito sedis cathedræ domini papæ, ubi sedent alii antiqui domini cardinales; et tunc dominus papa debet dicere novis cardinalibus aliqua ad instructionem eorum, quales debent esse in consiliis, et aliis agendis. Quibus dictis, vocat eos quod veniant ad eum; et introitu consistorii duo diaconi cardinales antiquiores recipiunt novum cardinalem primo nominatum per dominum papam, alii vero duo diaconi cardinales antiquiores post primum recipiunt illum cardinalem secundo nominatum; et sic deinceps faciunt alii cardinales diaconi per ordinem suum, si sint plures cardinales de novo creati, et ad eos adducunt ad osculum pedis domini papæ.

Quibus per papam ad osculum pedis receptis, immediate omnes cardinales antiqui et cæteri supra nominati surgunt, et in capellam papæ venientes *Te Deum laudamus* incipiunt alta voce, et cardinales antiqui secundum ordinem suum bini et bini primo vadunt ad altare quod debet in aula, ubi dominus papa tenet consistorium, tunc temporis esse paratum, sine cruce tamen, et post eos duo diaconi cardinales antiquiores ducunt novum cardinales ad altare primo nominatum per dominum papam; alii vero duo diaconi cardinales alium; et sic deinceps faciunt alii duo diaconi cardinales, si sunt plures cardinales de novo creati secundum ordinem supradictum; et cum pervenerint ad altare, cardinalem novi debent stare flexis genibus ante altare prostrati, quandiu cantatur *Te Deum laudamus*, etc.

Quo completo, prior episcoporum cardinalium

debet dicere submissa voce *Pater noster*; postea cantando versiculum *Et ne nos inducas in tentationem*, respondetur *Sed libera nos a malo*. Vers. *Salvos fac servos tuos*; respondetur *Deus meus sperantes in te*. Vers. *Mitte eis auxilium de sancto*; respondetur *Et de Sion tuere eos*. Vers. *Domine, exaudi Orationem meam*; respondetur *Et clamor meus ad te veniat*. Vers. *Dominus vobiscum*; respondetur *Et cum spiritu tuo*.

428 *Oremus*. — *Omnipotens sempiternæ Deus, miserere famulis tuis, et dirige eos secundum clementiam tuam in viam salutis æternæ, ut te donante tibi placida cupiant, et tota virtute perficiant*.

Alia Oratio. — *Actiones nostras, quæsumus, Domine, aspirando præveni, et adjuvando prosequere, ut cuncta nostra operatio et oratio a te semper incipiat, et per te capta finiatur. Per Christum Dominum nostrum*. Respondetur. *Amen*.

Prædicta tamen debent dici per episcopum prædictum in libro qui supra altare debet esse paratus. Quibus finitis, capellani domini papæ, bini et bini recipiunt novos cardinales, et eos faciunt osculari altare; deinde ipsos adducunt secundum ordinem suum ad osculum oris cardinalium antiquorum. Et primo veniunt ad episcopos, secundo ad presbyteros, subsequenter ad diaconos cardinales, quemlibet eorum secundum ordinem suum osculando.

Quo facto, antiqui cardinales bini et bini redeunt ad consistorium ad sedendum secundum ordinem suum; diaconi vero cardinales antiquiores ducunt iterum bini et bini novos cardinales secundum ordinem supradictum ad osculum pedis et oris domini papæ; et postea eos ducunt usque ad sedem in qua debent sedere in consistorio, secundum ordinem per dominum papam in nominatione eorum eis datum.

Postea omnes alii non cardinales recedunt, post quorum recessum dominus papa imponit silentium dominis cardinalibus novis, quousque ipse dominus papa de consilio antiquorum cardinalium os duxerit eis aperire. Et tunc dicit eis « qualiter debent cum reverentiâ loqui in consistorio, cum loquentur aliis cardinalibus, etc.; cum loquentur, tam in viam consilii, quam in viam collationis, non contra dicendo seu impugnando dicta aliorum cardinalium, sed alia dicendo prudenter et cum reverentiâ, quod eis Dominus ministrabit; et qualiter etiam alios cardinales debeant honorare; qualiter etiam in consiliis dandis debeant Deum præ oculis habere, et in mente et in ore tunc temporis sanctitatem et puritatem habere, remota omnium partialitate moris, odii, vel favoris. »

Aliquando consuevit tamen eis silentium imponere illo tunc, et reliqua proxime præcedentia eis dicere, dum eis decreverit os aperire.

429 Quibus dictis, papa surgit et vadit ad cameram suam, et cardinales omnes remanere consueverunt in domo papæ, quousque mensæ pro prandio sint paratæ; et illa die omnes cardinales comedunt in aula cum papa. Et cum dominus papa exit de ca-

mera, et venit ad prandium, associant ipsum duo diaconi cardinales antiquiores usque ad mensam ipsum præcedendo; et post prandium simili modo associant eum usque ad cameram. Et sedent cardinales in mensa primo secundum ordinem suum, a parte dextra papæ episcopi et presbyteri cardinales, tam antiqui, quam novi; a parte vero sinistra sedent secundum ordinem suum tam antiqui quam novi diaconi cardinales juxta modum consistorii.

Post prandium vero eundem ordinem servant in sedendo, tam antiqui, quam novi cardinales; et cum fuerit tempus recedendi, dominus papa sedendo in cathedra sua dat capellum rubeum novis cardinalibus, secundum ordinem per eum in nominando eos eis datum; et ipsum capellum cujuslibet ipsorum capiti imponit ipsis cardinalibus novis stantibus coram eo genuflexis; et immediate familiaris domini papæ, qui debet esse paratus, capellum de capite ipsius cardinalis recipit; et tunc quilibet eorum post prædictam impositionem capelli immediate secundum ordinem suum pedem domini papæ osculatur, et postea dominus papa quemlibet eorum ad osculum oris recipit secundum ordinem prædictum; et quilibet novorum cardinalium, osculo per eum a domino papa recepto, ad sedem suam ibi redit.

Quo facto, dominus papa surgit, et etiam omnes cardinales; et postea, si ecclesia cathedralis sit ibi prope, novi cardinales aliquoties ad orandum consueverunt immediate ire, deinde ad domos suas redire.

Sequenti autem die novi cardinales debent simul incipere visitationem omnium cardinalium, antiquorum, quemlibet ipsorum in domibus quas inhabitant, visitando, non attendendo in visitatione cardinalium antiquorum, qui fuerint, vel sint antiquiores cardinales, sed secundum quod cardinalibus novis magis placebit; et ipsi cardinales antiqui debent novos cardinales tunc, dum visitantur, in camera sua secrete instruere quomodo dominum papam et cardinales antiquos debeant verbo et facto honorare, ac etiam revereri; et quem modum, quando loquentur in consistorio et alibi, cum domino papa **430** vel cardinalibus, in viam consilii, vel in collationes, seu alia loquendo, vel in sedendo, debeant observare. Postquam vero cardinales novi cardinales antiquos visitaverint in suis domibus, cardinales antiqui debent cardinales novos singulariter et singuli in eorum dominus visitare, et interdum ex specialitate aliquos novos cardinales et in domibus propriis immediate, cum sint creati per papam.

Dominus papa in consistorio secundo quod tenuerit vel ad tardius in tertio, consuevit os cardinalibus novis, de consilio cardinalium antiquorum aperire, et tunc eos hortari quomodo debeant in consistorio loqui reverenter, et alia bona verba, prout supra dictum est, tunc temporis eis dicendo.

Advertendum tamen est quod dum prædictum consilium petitur, cardinales novi debent exire consistorium, et stare in aliqua camera ibi prope, donec, datis prædictis consiliis per cardinales antiquos,

A postea per juniorem antiquum cardinalem, de mandato papæ vocentur quod redeant ad consistorium. Quibus reversis, papa consuevit eis os aperire.

Papa vero singulis novis cardinalibus in consistorio, die qua eis os aperuit, dare consuevit titulos et annulos in fine consistorii; et quilibet novus cardinalis consuevit tunc temporis, dum papa imponit annulum digito ipsius, genua flectere, et immediate post dationem annuli manum et pedem dicti domini papæ osculari; et osculo per eum a domino papa recepto postea redire ad sedem suam.

Novi vero cardinales annulos portare non debent, etiamsi antequam cardinales fuerint, prælati existent, quousque dominus papa in consistorio det eis titulos et annulos, ut est dictum; nec debent in capellis, vel domibus propriis dare benedictionem, quousque titulum et anulum recipiant, ut dictum est.

Norma vero quæ antiquitus consuevit servari in apertione oris novorum cardinalium, et assignatione titulorum, ac datione annulorum, est infra scripta, videlicet quod postquam sederint cardinales tam antiqui, quam novi, in ordine suo in consistorio, tunc quando domino papæ placebit, dicitur per eum novis cardinalibus quod sedeant ad partem; et ipsis absentibus dantur consilia circularia per cardinales antiquos, an oro ipsorum novorum cardinalium sint aperienda: etsi consulant quod sint, revocantur ad consistorium iidem cardinales absentes, **431** et sedent in locis suis. Et tunc dominus papa, proposita aliqua auctoritate, si placet, cum brevi vel modica, ab seque ulla ipsius prosecutione ora ipsorum aperit, dicendo: **C** *Nos aperimus tibi os, vel vobis, si sint plures, tamen in collationibus, quam consiliis, et in electione Romani pontificis, et in omnibus actis, tam in consistorio, quam extra, quæ ad cardinales spectant, et quos sunt soliti exercere. Ipsi vero ad proposita non respondent.*

Post hæc in fine consistorii, vel ibidem post apertionem prædictam, secundum quod domino papæ videbitur, singuli cardinales novi, singulariter unus post alium, genua flectit coram domino papa; et tunc dominus papa recipit unum ex annulis præparatis ad hæc, et immittit digito cardinalis novi, dicendo tunc hæc vel similia verba quæ sequuntur.

Ad honorem Dei omnipotentis, sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et sanctæ Priscæ vel alterius sanctæ, vel sancti, ad cujus honorem est fundata ecclesia quam cardinali novo committit committimus tibi Ecclesiam sanctæ Priscæ cum clero et populo et capellanis suis, si est in presbyterum cardinalem assumptus; et sic in similibus, et interdum additur: Secundum formam, qua committi cardinalibus consuevit, qui eandem ecclesiam in titulum pro tempore habuerunt.

Si vero esse in diaconum cardinalem assumptus, dicitur: *Ad honorem, etc., ut supra, committimus Ecclesiam sanctæ N. cum clero et populo suis, et omittitur Capellanis.*

Cardinalis vero qui recipit anulum, osculatur manum et pedem domini papæ, et dominus papa

ipsum ad postosculum oris recipit, et sic consequenter de aliis novis cardinalibus observatur. Quibus completis, vadunt prædicti domini cardinales novi sedere in locis suis, nec tunc etiam cardinales novi aliquid prædictis verbis et factis respondent.

Attendendum etiam quod dominus papa tunc præsentibus omnibus cardinalibus ordinat quos titulos habere debeant novi cardinales absentes, ut inde sollicitudo tollatur.

Attendendum est etiam quod præmissa, quantum ad apertionem oris, et donationis annuli et tituli, interdum consueverunt fieri extra consistorium, quando dominus papa vocat omnes cardinales ad cameram suam pro consilio supernegotiis habendo et tunc omnes præmissæ solemnitates per omnia servantur secundum modum ante dictum, prout factum fuit **432** anno a nativitate Domini* 1339, 16 mensis Januarii, Avinione, per dominum papam Benedictum XII, in personas dominorum cardinalium Ebredunensis, cui tunc fuit commissus titulus sancti Marci; et Albi, cui tunc etiam commissus fuit titulus quatuor coronatorum; et montis Olivii, cui commissus fuit tunc etiam titulus sancti Stephani in Cælio monte in camera prædicti domini papæ Benedicti.

Sciendum quod quando creatur cardinalis novus aliquis, qui est extra curiam, et ut creatus cum aliis in curia Romana præsentibus, die qua intrare debet curiam, omnes cardinales et camerarius papæ, cum clericis cameræ et servientibus armorum ejusdem domini papæ, exeunt sibi obviam extra villam et in obviatione cardinalis alii, amotis capellis et biretis, recipiunt ipsum ad osculum. Quo facto, retrocedentes vadunt ad consistorium, duobus tantum diaconibus cardinalibus junioribus cum ipso cardinali novo remanentibus, et eum associantibus usque ad aulam, ubi papa tenet consistorium. Et cum illuc pervenerit, et postea dominus papa de camera sua ad consistorium venerit, antiqui cardinales præter duos diaconos cardinales juniores cum novo cardinali extra consistorium in fine aulæ, ubi tenetur consistorium, remanentes, faciunt reverentiam more solito domino papæ. Qua facta, duo antiquiores diaconi cardinales occurrentes novum cardinalem in introitu consistorii recipiunt; et prædicti duo diaconi cardinales juniores, qui eum associaverant, eum dimitunt, et accedunt ad reverentiam solitam faciendam; et ea facta, redeunt ad sedendum in consistorio in locis consuetis. Postea eum dicti duo antiquiores diaconi cardinales deducunt ad dominum papam, qui eum ad osculum pedis, et postmodum oris, recipit. Deinde iidem duo diaconi cardinales antiquiores eum ducunt ad sedem debitam, per dominum papam, sibi secundum suæ creationis gradum et ordinem assignatam.

Postquam omnibus cardinalibus sedentibus, cæteris

* Onufrius hanc creationem revocat ad annum 1337, et quidem ad xv kal. Januarii, qua die Bertrandus de Deucio archiepiscopus Ebredunensis, presbyter cardinalis tituli sancti Marci; frater Guillelmus Curti de Divano, abbas montis Olivii, presbyter car-

A repulsis aliis, dominus papa allocutione et collatione aliquolibet, ut est moris, **443** factis ad instructionem ipsius, ut supra de cardinalibus præsentibus in curia Romana noviter creatis recitatum est, silentium novo cardinali imponit quousque de consilio aliorum cardinalium os ei duxerit aperiri. Subsequenter dominus papa cum omnibus cardinalibus cum fuerit tempus recedendi, dat in camera sedendo novo cardinali capellum rubeum, vel ante prandium, si non esset in statu illa die solemne prandium faciendi. Reliqua vero debent per dominum papam in apertione oris et datione tituli et annuli dici, fieri et servari isti novo cardinali, et per eundem cardinalem in visitatione et aliis præmissis per eum faciendis, prout in cardinalibus novis creatis in curia præsentibus eis per dominum papam, et per eos dici, fieri et servari est superius recitatum.

Item sciendum est quod si vacaret sedes apostolica tempore quo rediret ad curam cardinalis antiquus, sive noviter creatus, qui fuisset legatus aut nuntius, tunc cardinales alii, etiamsi non essent in conclavi pro electione futuri summi pontificis, non vadunt cardinali obviam venienti, pro eo, quia sede vacante personam papæ quodammodo repræsentant.

Sciendum quod si die qua cardinalis novus tempore suæ creationis absens intrat curiam, dominus papa discretiatus non teneat consistorium, in camera dat capellum rubeum ipsi novo cardinali, præsentibus cardinalibus; et ipsa die os non clauditur, sed in primo venienti consistorio consuevit.

C Regulariter autem cardinali novo absenti capellus rubeus per dominum papam non mittitur. Interdum tamen de gratia speciali mitti ei per dominum papam consuevit, quando ante missus legatus, vel nuntius per eum fuerat pro pace inter reges, vel regem et principes, tractanda, ac etiam consummanda, ad finem quod ipse cardinalis per ipsos in majori reverentia habeatur, et ex hoc ad pacem mellus et facilius inducatur.

Item notandum quod cardinalis noviter creatus, antequam receperit titulum, si papa solemniter celebret, vel audiat Vesperas solemnes, venit ad reverentiam papæ secundum gradum suum; et postea recipit et portat paramenta sua, sicut cæteri cardinales gradus sui, si receperit ordinem ad quem est electus; aliter non.

434 Notandum quod quando cardinalis qui creatur per papam in presbyterum, vel diaconum cardinalem non est presbyter, vel diaconus, si sit in presbyterum electus, non portat in vespers vel Missa, quas papa solemniter facit et dicit præsentibus aliis cardinalibus antiquis, paramenta, quæ alii cardinales antiqui portant tunc temporis, quousque de manibus papæ receperit ordinem presbyteri; et si sit in diaconum electus, ita non portat paramenta diaconi, quousque de

dinalis tituli sanctorum quatuor Coronatorum, et Guillelmus Albus, presbyter cardinalis tituli sancti Stephani in Cælio monte renunciati dicuntur cum aliis tribus. Sed præferenda hujus Cærimonialis auctoritas.

manibus papæ receperit ordinem diaconatus ; sed stat ultimus inter cardinales gradus sui indutus cappa de scarleto.

Minores ordines consueverunt dari prædictis cardinalibus novis per episcopum cardinalem ex commissione papæ extra quatuor tempora. Minores vero ordines per papam regulariter in quatuor temporibus, et interdum extra quatuor tempora et secreto præsentibus tantum tribus antiquis cardinalibus, et paratis suis paramentis uno episcopo vel presbytero et duobus diaconibus. Consueverunt etiam dari per papam simul omnes ordines majores cardinalibus supradictis.

CXVII. Cæremonia solitæ servari in creatione presbyterorum cardinalium, quando eis committitur titulus episcopalis, rubrica.

Quando vero titulus cardinalis episcopi vacat tempore quo novi cardinales per dominum papam creantur, consuevit interdum dominus papa alicui de antiquis presbyteris cardinalibus in curia Romæ præsentibus, de illo per modum qui sequitur providere, et in die Veneris, quando cardinales de novo creandos nominat, antiquis cardinalibus per ordinem suum venientibus pro consilio ad cathedram, juxta cathedram domini papæ pro ipsis cardinalibus antiquis paratam, eos singulariter interrogat, de quo antiquo presbytero cardinali eis videretur ecclesiæ, ut præmittitur, vacanti fore providendum, neminem tamen de cardinalibus eis nominando; et responso per ordinem per eos, dum postea omnes cardinales ad consistorium ad sedendum secundum ordinem suum redierint, dominus papa antiquo cardinali presbytero ibidem præsentem vel absentem providet de ecclesia episcopali, ut præmittitur, vacante, antequam creet alios novos cardinales.

435 Præferuntur tamen aliqui ratione legationis novissimi presbyteri cardinales in provisione tituli episcopalis antiquioribus presbyteris cardinalibus prout factum fuit tempore domini Joannis papæ XXII, quo tempore erat legatus dominus Bertrandus de Poeto, qui stando in sua legatione fuit factus episcopus Ostiensis, licet dominus santelmus [Al., Santelinus] Joannes, qui postea lapsu temporis fuit episcopus Albanensis, et P. de Roblayo, qui fuerat cancellarius Franciæ, presbyteri cardinales præcederent eum.

Præferuntur etiam novissimi presbyteri cardinales in provisione dicti tituli episcopalis illi qui ante promotionem ad cardinalatum fuerint archiepiscopi vel episcopi consecrati, aliis antiquorum cardinalium, qui non fuerunt episcopi consecrati ante promotionem cardinalatus, ut tempore præfati domini Joannis papæ, quo tempore dominus Petrus de Pratis, tunc presbyter cardinalis, qui fuerat archiepiscopus consecratus Aquensis, fuit factus episcopus Prænestinensis, licet prædicti domini Santelmus Joannes

* Quando primum diaconi quidam cardinales, exclusis presbyteris, prælati sint ad titulos episcopales, vide Augustinum Patricium, tit. 8, cap. 17, ubi quedam exempla refert ex Gregorio XI, qui car-

et P. de Roblayo presbyteri cardinales præcederent eum, et essent antiquiores in cardinalatu; et tempore domini Clementis papæ VI, quando dominus Dalbia, qui fuerat episcopus Ruthenensis, fuit factus episcopus Portuensis; et dominus cardinalis Bononiensis, qui fuerat consecratus archiepiscopus Lugdunensis, factus fuit episcopus Portuensis; et dominus cardinalis Claromontensis, qui postea fuit papa Innocentius VI, fuit habitus episcopus Ostiensis, licet dominus cardinalis montis Olivæ præcederet eos, et esset antiquior ipsis in cardinalatu. At tempore domini Innocentii papæ VI, quo dominus Atrabatenensis presbyter cardinalis fuit factus episcopus Ostiensis, et dominus Ispanus etiam presbyter cardinalis, qui tunc erat legatus in Lombardia, fuit episcopus Sabineus, quamvis dominus montis Olivæ, qui fuerat abbas montis Olivæ Benedictinus; et cardinalis Succellensis creatus dicti domini Clementis papæ VI, qui fuerat electus Succellensis, et non fuerat consecratus, præcederent omnes; et subsequenter creavit alios novos cardinales per modum supradictum.

436 Die vero Sabbati sequenti dictus cardinalis antiquus, cui die Veneris præcedenti provisum est de titulo cardinali episcopali, debet esse extra consistorium cum aliis novis cardinalibus die Veneris præcedenti creatis, quousque ex parte domini papæ vocetur quod veniat ad eum cum aliis cardinalibus de novo creatis; et tunc primitus debet venire cum eis, et stare primus pedes cum novis cardinalibus, et omnia alia facere cum eis quæ novi cardinales facere debent juxta modum superius recitatum, hoc excepto, quod cum omnes solemnitates præmissæ sint completæ, quod per duos diaconos cardinales antiquiores primus ducitur ad sedendum in consistorio immediate juxta ultimum antiquum episcopum cardinalem. Silentium etiam ei non imponitur, quod novis cardinalibus est imponi consuetum; nec per papam annulus ei postea datur, nec exhortatur per papam, quomodo debeat se habere in consistorio et extra; nec capellus rubeus ei per papam datur. Visitat tamen omnes cardinales, ut de novis cardinalibus superius est jam dictum. Si vero est absens a curia, quando dominus papa ei providet, debet cum redierit omnes cardinales in eorum domibus singulariter visitare.

Sciendum est autem quod titulus episcopalis cardinalatus non consuevit committi alicui cardinali, nisi primo fuerit episcopus consecratus, posito quod tempore quo talis titulus episcopalis vacat, sit prior presbyterorum cardinalium primus, qui non fuit episcopus consecratus ante promotionem suam ad cardinalatum. Et ita factum fuit, quando dominus cardinalis de Bologna fuit factus episcopus Portuensis, qui erat subprior presbyterorum cardinalium, quod fuerat ante cardinalatum archiepiscopus Lugdunensis consecratus; et dominus cardinalis montis Olivæ erat prior

dinalem Lemovicensem diaconum promovit ad episcopatum Prænestinensem; ex Pio II, qui Joannem Carvasal sancti Angeli ad episcopatum Portuensem, etc.

presbyterorum cardinalium; sed ipse dominus montis Olivæ non fuerat episcopus consecratus ante promotionem suam ad cardinalatum, ideo non fuit sibi commissus titulus episcopatus prædictus.

Notandum tamen est quod tempore prædicti domini Joannis papæ, dominus Santelmus Joannes presbyter cardinalis, licet non fuisset electus necque consecratus in episcopum vel archiepiscopum, fuit factus episcopus Albanensis.

Tempore vero Benedicti XII et domini Clementis VI, post receptionem ad osculum oris, dominus papa consuevit dare annulos nobiles episcopis noviter creatis, quando sunt in curia **437** præsentibus; absentibus autem etiam, cum ad ipsam curiam redierint, dare non est consuetum. Ita fuit observatum per dominum Clementem papam VI, quando dominus Petragoricensis cardinalis fuit creatus episcopus Albanensis, et dominus cardinalis Ruthenensis factus episcopus Portuensis; quibus dati fuerunt annuli per dominum papam prædictum, ut dictum est, quia erant in curia præsentibus. Domino cardinali Ebredunensi vero, qui erat absens a curia, quando fuit creatus episcopus Sabinensis, in regressu suo per papam annulus non fuit ei datus. Domino cardinali Albo, cum factus fuit episcopus Tusculanensis, datus fuit annulus, quia erat tunc in curia præsentibus per dictum Clementem papam prædictum, modo et tempore prædictis; et idem fecit domino cardinali de Bolo-
nia, quando ei providit de episcopatu Portuensi.

Interdum tamen dominus papa consuevit antiquo presbytero cardinali in curia Romana præsentis sine quatuor temporibus, et sine creatione novorum cardinalium de episcopali titulo per modum supra plene recitatum providere; et illa die omnes cardinales consueverunt cum papa prandium facere; et cardinalis ille in crastinum habet omnes cardinales singulariter in eorum domibus, ut supra præmissum est, visitare.

Si vero cardinalis ille sit absens a curia Romana, omittuntur solemnitates prædictæ, hoc excepto, quod auricularia consilia per dominum papam cardinalibus in curia Romana præsentibus per modum prædictum petuntur. Quibus per eos datis, et postea ad consistorium reversis, dominus papa facit tunc provisionem prædictam cardinali absentem per modum antedictum.

Et notandum quod licet regulariter omnes dicti cardinales veniant ad reverentiam domini papæ, quando idem dominus papa venit ad consistorium, tamen si ipse dominus papa, sive in loco suo, sive in camera sua, seu alibi cum mantello et bireto, vel cum cappa, non portando paramenta solita, ut fit aliquando propter frigus, vel ex causa alia, teneat consistorium; tunc quando non portat paramenta solita, non veniunt domini cardinales ad reverentiam consuetam.

Sciendum est quod quando dominus noster papa creat cardinales, sive diaconos, sive presbyteros, post creationem et commissionem ecclesiarum, ad

quas intulantur per dictum **438** dominum nostrum papam eis factam, idem dominus noster consuevit dispensare ad partem, ut dicti cardinales possint obtinere omnia beneficia, quæ ante dictam creationem obtinebant, cum ecclesiis eidem commissis.

Sciendum etiam, quod quando dominus noster papa providit alicui presbytero cardinali de aliquo episcopatu cardinalari, tunc dominus noster non dicit *committimus, sed providemus de tali episcopatu*, etc. Et hujusmodi provisione facta, dictus dominus noster papa non in publico, sed ad partem dispensat cum ipso episcopo cardinali, ut beneficia, quæ obtinebat ante dictam provisionem, una cum dicto episcopatu possit obtinere.

Notandum est etiam quod dicti cardinales, qui mittuntur nuntii vel legati, die qua debent arripere iter legationis suæ, ambo simul vadunt cum familiaribus suis, tamen primo ad ecclesiam majorem civitatis vel villæ, ubi curia est; demum debent arripere et continuare iter suæ legationis. Omnes vero alii cardinales, qui habent remanere in curia, habent præcedere legatos, et expectare quasi per mediam leucam extra civitatem, et ibi recipiunt licentiam ab ipsis. Qua licentia ab omnibus recepta, continuant ad usque prosecutionem iter suum.

Sciendum est etiam quod cardinales nuntii vel legati in excessu eorum de curia et regressu habent visitare omnes cardinales in curia remanentes; ipsi vero in dictis recessu et regressu non visitantur, nisi hoc fieret ex affectione speciali, licet secundum usum modernorum, quasi per omnes visitentur.

Item sciendum est quod cardinalis legatus vel nuntius non consuevit redire ad curiam Romanam, nisi præhabita super hoc licentia speciali domini papæ CXVIII. *De creatione cardinalium legatorum, vel nuntiorum.*

Sciendum est quod quando dominus papa vult ordinare de cardinalibus, legato, vel legatis, nuntio, vel nuntiis, mittendo, vel mittendis ad aliquas partes, seu regiones, dominus papa primo petit publice in consistorio a cardinalibus utrum sit expediens mittere, vel non dicendo aliqua **439** propter quæ mittendum videatur; et si expediens videatur mittere, ordinat etiam publice in consistorio utrum sint mittendi unus, duo vel plures; et ordinato de mittendo, fiunt auricularia consilia de personis mittendis, ut in cardinalibus creandis est fieri consuetum, et dominus papa petit tunc auriculariter a quolibet, de quo, vel quibus, videtur bonum ordinare mittendis.

Et consiliis completis, postmodum per papam interdum sumpta aliqua auctoritate, sed ipsam parum prosequendo, regulariter tamen sine assumptione auctoritatis, ibidem vel in crastinum, secundum quod papæ placuerit, dicitur per dictum papam: *Omnes vel major pars fratrum nostrorum concordant, vel concordat in unam personam, vel duas personas, vel plures, si duæ vel plures sint mittendæ; et nos de consilio ipsorum fratrum nostrorum ordinamus quod*

vos talis, vel tales, si sint duo vel plures, vadatis ad tales partes, et paretis vos ad eundem, etc. Interdum vero papa consuevit addere post verbum *Ordinamus, Et injungimus*. Quo dicto per papam, cardinalis mittendus ibidem consuevit sumere aliquam auctoritatem, et aequaliter se excusare, quod ipse non est sufficiens ad id quod dominus papa eum ordinavit mittendum; sed ejus excusatione non admissa per papam, cardinalis ipse venit ad osculum pedis et oris papæ, cardinali antiquiori diacono primitus pedes papæ discooperiendo. Quibus factis, papa surgit, et vadit ad cameram. Aliæ solemnitates non fiunt, nec dicuntur, nisi quod si cardinalis aliquis est absens propter infirmitatem, mittuntur duo cardinales ad eundem pro consilio ejus habendo, juxta modum servatum in creationibus novorum cardinalium. Illa vero die qua sic ordinantur legatus, vel legati nuntius, vel nuntii cardinales, mittendus, vel mittendi, non consueverunt omnes cardinales cum papa comedere; sed tantum ille, vel illi, quis, vel qui, legatus, vel legati, nuntius, vel nuntii ordinatur, vel ordinantur.

Attendendum est etiam quod si forte sint duo legati, vel nuntii creati, et unus illorum processu temporis forsitan se excuset, vel papa eum excuset, utrum illi qui remanet, sit alius legatus, vel nuntius adjungendus, vel non adjungendus, et de persona adjungenda super hoc sit auriculare consilium, sicut prius; et hoc propter illum primo creatum, se non excusantem, qui remanet nuntius, vel legatus, qui in 440 hoc tantum cardinalium vota scire non debet. Et ita fuit observatum tempore domini Clementis papæ VI, pontificatus sui anno 4, quando dictus dominus papa excusavit dominum cardinalem de Bolognia, qui fuerat electus legatus una cum domino cardinali Ebredunensi per eundem ad partes Italiæ et regni Siciliæ.

Notandum est etiam quod dominus papa debet ordinare et facere, ut supra dictum est, hujusmodi legatos, vel nuntios in consistorio. Interdum tamen consuevit ipsos ordinare et facere in camera sua, vocatis omnibus cardinalibus; et si forte papa in dicta ordinatione non portat pluviale et mitram tamen in pronuntiatione ipsorum legatorum, vel nuntiorum ipse debet portare pluviale aurifrigiatum, et mitram consistorialem nuncupatam. Si tempus sit nimis frigidum, papa in eadem pronuntiatione potest recipere pluviale de samito fulrato de pellibus, et caputium de eodem. Quo pluviali recepto, ante dictam legatorum vel nuntiorum pronuntiationem omnes cardinales debent venire ad reverentiam papæ, prout est consuetum.

Item notandum quod cardinalis vel nuntius, ante recessum suum de curia, debet omnes et singulos cardinales in eorum domibus visitare; et illud idem debet facere in regressu. Ipse vero legatus, vel nuntius non consuevit ab eis visitari, nisi per aliquos sibi speciales; sed in die recessus ipsius omnes cardinales debent extra villam in convenienti campo exspe-

ctare ipsum, ab eo facto primitus osculo, depositis capellis et bireto per eosdem. Si vero sint duo, vel plures legati, vel nuntii, debent ipsi convenire bene mane in ecclesia majori civitatis, vel loci, ubi resident papa et cardinales, et idem recipere simul viam suam, et venire ad cardinales extra villam, ut supra dictum est, expectantes pro comœatu recipiendo.

Cum autem hujusmodi legati, vel nuntii redeunt de legatione sua, et volunt intrare curiam, omnes cardinales de curia debent exire eis obviam extra villam, et eosdem legatos, vel nuntios expectare in convenienti campo, ut superius in recessu est dictum; et deinde omnes cardinales cum dictis legatis vel nuntiis debent ascendere palatium, ubi recipiuntur prædicti legati, vel nuntii in consistorio per dictum papam ad osculum pedis et oris; et si non sit unus legatus, vel nuntius, 441 ille associatur a loco ubi fuit per cardinales receptus extra villam usque ad palatium papæ per duos juniores diaconos cardinales.

Si vero sint duo legati vel nuntii, ipsorum legatorum vel nuntiorum prior in ordine cardinalatus associatur a loco prædicto per duos juniores diaconos, et legatorum vel nuntiorum alter associatur modo prædicto per alios duos penultimos juniores diaconos cardinales, secundum suæ prioritatis ordinem incedendo. Quibus legatis vel nuntiis receptis per papam ad osculum pedis et oris, vadunt ipsi legati vel nuntii ad sedendum in sede sua secundum ordinem suum; ipsi vero diaconi cardinales, qui eosdem legatos vel nuntios associaverint, post eos veniunt ad reverentiam papæ, prout est fieri consuetum; et demum vadunt ad sedendum in loco suo.

Quibus residentibus, papa recipit aliquod thema, et facit quamdam collationem ad commendationem et laudem ipsorum legatorum vel nuntiorum, prout videtur papæ; in qua collatione ipsi legati vel nuntii sedent in locis suis, capitibus omnino discooperitis, etiam absque biretis; et sic est quandiu laus et commendatio illius collationis ipsis diriguntur per papam; et ipsa collatione finita, remanent illa die omnes cardinales ad comedendum cum papa. Dicta namque collatio, quæ fit per papam in adventu nuntiorum, vel legatorum, fuit introducta per dominum Benedictum papam XII, et observata per dominum Clementem VI. Tamen temporibus domini Clementis V et domini Joannis XXII non observabatur.

In primo vero consistorio secuto dicti nuntii vel legati referunt, seu relationem faciunt de gestis per eos in legationibus suis; et hoc per modum collationis, recipiendo thema aliquale. Et istud servatur, etiamsi sint duo legati vel nuntii, sive plures, pro quibus facit suam relationem per modum collationis. Si autem ipsi legati vel nuntii non erunt parati referre in proximo consistorio per eorum adventum, consuevit eis designari per papam certa dies ad referendum.

Est etiam notandum, quod cardinalis legatus vadens ad legationem suam, cum exit territorium civitatis vel loci in quo papa cum cardinalibus residet,

statim deponit cappam communem, et recipit cappam rubeam de scarleto et biretum rubeum, quibus in tota legatione sua utitur; et cum intrat territorium supradictum, statim dimittit signare, et deponit cappam rubeam et **442** biretum rubeum, et assumit cappam communem, et biretum tale, sicut alii cardinales portant et deinde intrat curiam per modum supra proxime descriptum.

Ista vero quoad assumptionem, necnon depositionem cappæ rubei coloris et bireti et crucis signationem non habent locum quoad nuntios, sed tantum quoad legatos.

Attende tamen quod crux non portatur ante legatum, nec ante nuntium.

Sciendum est autem quod cardinalis legatus, postquam recesserit de curia, quousque redierit de legatione sua ad curiam, nihil recipit de censibus ecclesiæ, nec de servitiis prælatorum per dominum papam medio tempore factorum, nec de aliis cameræ domini papæ medio tempore debitis, in quibus cardinales præsentem partem dimidiam habere et percipere consueverunt, exceptis annul. card. medio tempore decedentium, in quibus annul. card. legati absentes a curia tantum recipiunt, ac si essent præsentem. Nuntius vero missus tantum recipit in absentia de prædictis, quantum reciperet, si in curia esset præsentem.

Notandum etiam quod cardinalibus, qui debent ire

* Quædam hic alieno caractere addita erant de verbo ex Cæremoniali sequenti Petri Amelii, quæ omittenda visa sunt.

legati, vel nuntii, consuetum est ad parandum se et iter arripiendum unius mensis terminus communiter assignari, licet propter periculum grande, quod imminerebat et timebatur..... fortius in regno Majoricarum, quod rex rex Aragonum cum armis intraverat, et civitatem Majoricam jam receperat, et ad locum Perpignani accedens cupere timebatur eundem, dominus B. cardinalis Ruthenensis, ad ipsa regna ordinatus legatus, die duodecima post diem suæ publicatæ legationis iter suum arripuit versus illa.

Item notandum quod cardinales legati vel nuntii in regressu de legatione sua consueverunt cardinalibus in curia remanentibus aliqua, prout placet, dare jocalia.

Item notandum quod quando domini cardinales sunt coram domino papa, et habent ibidem loqui vel respondere de aliqua materia, primo loquitur primus episcopus cardinalis, et subsequenter alii episcopi cardinales; et post eos presbyteri cardinales; et demum junior diaconus cardinalis, et per ordinem omnes diaconi cardinales usque ad antiquiorem diaconum cardinalem, qui loquitur seu respondet ultimus. Cum autem vacat sedes apostolica, et domini cardinales simul congregantur, **443** et loquuntur, tunc non servatur iste modus, quod antiquior diaconus cardinalis loquitur immediate post ultimum presbyterum cardinalem, et demum singuli diaconi cardinales usque ad juniorem diaconum cardinalem, qui tunc sede vacante loquitur ultimus omnium.

ADMONITIO IN LIBRUM SEQUEMTEM.

1. Etsi in veteri Codice, quem nobis utendum pro sua benevolentia concessit eminentissimus cardinalis Casanata, nullum auctoris nomen sequenti libro sit præfixum, ex variis tamen ejusdem libri locis constat eum esse Petrum Amelii, Gallum Electensem, ex eremita Augustiniano Urbani V sacristam, dein Gregorii XI pœnitentiarium ac bibliothecarium; postea Senogalliensem episcopum, archiepiscopum Tarentinum, tum patriarcham Gradensem et Alexandrium, atque ecclesiæ Aquensis administratorem. Is nimirum se ipse prodit in sequentis libri cap. 79: *Ita vidi ego frater Petrus Amelii, Senogalliensis episcopus, observari.* Item in cap. 141 Augustinum *Patrem nostrum vocat*; idemque in cap. 90 testatur, *se sacristam et episcopum Senogalliensem*, agnos Dei (ut vocant) confecisse anno 1378. Ad hæc in cap. 158 ait *se Gradensem patriarcham* una cum patriarcha CP. processus generales in crimonosos feria quinta in Cœna Domini pronuntiasse anno 1393. Denique in vivis erat ad annum 1398, instante obitu Bonifacii IX, ex cap. 163. Falluntur itaque qui eum anno 1568 obiisse ferunt, cum post annos decem agnos Dei confecerit sacrista et episcopus Senogalliensis. Sedit ut patriarcha inter cardinales episcopos anno 1391, ex cap. 153. Iter Gregorii XI Avenione Romam versibus cecinit; cujus operis meminit in sequenti cap. 142. *Quære in itinero meo de domino papa Gregorio XI.* Hoc Itinerarium exstat apud Massonum et Ciaconium de summis pontificibus, in Gregorio XI. Ex his manifestum est non alium a Petro Amelii sequentis libelli esse scriptorem, de quo Augustinus Patricius in lib. II, cap. 60.

2. Quædam tamen additiones ab aliis auctoribus hinc inde respersæ sunt, nimirum in cap. 64, ubi quædam observantur de tempore Eugenii IV, tum in cap. 63, ubi exsequiæ cardinalis Novariensis, qui anno 1434 obiit, referuntur. Harum additionum auctorem esse Petrum episcopum Oloycensem conjicere licet ex cap. 85. *Et ita vidi servari ego Petrus episcopus Oloycensis tempore domini Bonifacii IX, Innocentii VI, Gregorii XI, Joannis XXIII, et Martini V.*

ORDO ROMANUS XV.

VEL

LIBER DE CÆREMONIIS S. R. E.

AUCTORE PETRO AMELIO, ep. Senegalliensi.

448 1. De Dominica prima Adventus Domini, rubrica.

In prima Dominica Adventus Domini sermo et Missa mandantur. Hac die camerarius papæ consu-

vit celebrare magnam Missam, nisi aliquis cardinalis vel prælatus faceret sermonem, quia tunc talis debet celebrare totum officium. In hac Missa summus pon-

tifex indutus alba, stola, et pluviali rubeo simplici et sine perlis, et cum mitra alba, venit ad Missam ; et sic in Dominicis Adventus et Quadragesimæ ; et antequam exeat cameram, occurrunt ei ad osculum manus cum aurifrisio pluvialis supra manum dexteram duo diaconi minores cardinales, qui ibidem sint, vel presbyteri, si non sint diaconi ; et cum antecedunt usque ad capellam. In ista Missa descendit de cathedra sua, et vadit ad aliam ante altare, dum dicitur *Hanc igitur*, et ad *Lætatus sum* tantummodo.

II. De Dominica secunda.

In secunda Dominica Adventus sermo et Missa mandatur, ut alia supra. Item sciendum quod curia Romana in Dominicis Adventus, necnon in Quadragesima, quantumcunque sit festum duplex, et in ipsis cadat, nunquam consuevit de festo illa die facere, sed transfertur in sequentem feriam ; nec commemoratio nem, quoniam istæ Dominicæ habent historias proprias.

III et IV. De tertia Dominica et quarta.

In tertia Dominica Adventus et Missa et sermo mandantur. Si camerarius non dicit Missam in prima Dominica, istam debet celebrare, nisi cardinalis aut aliquis prælatus faceret sermonem, quoniam tunc talis faciet officium totum. In hac die prælatus utitur mitra cum perlis et paramentis pretiosis violaceis. Portat dominus papa etiam pluviale de **449** sindone seu sanito cum aurifrigiis de perlis, et mitra aurifrigiata cum perlis utitur ; in prima Oratione dicitur *Pax vobis*, et non *Dominus vobiscum*.

In quarta Dominica Adventus sermo et Missa mandantur. Omnia et singula ut supra in prima.

V. De vigilia Nativitatis Domini.

In vigilia Nativitatis Domini non est sermo nec Missa. *Vesperæ*^b mandantur. Potus fit in aula post *Vesperas*.

In primis *Vesperis* sacrista papæ bona hora facit parare pluviale album pretiosum cum imaginibus et perlis, aquilam et mitram pretiosam cum magnis sapphiris, vel aliam juxta voluntatem papæ : quibus indutus pontifex ad *Vesperas* venit ; et duo diaconi, antequam exeat cameram, faciunt sibi reverentiam osculando manum cooperto aurifrisio pluvialis papæ. Et isto modo semper observatur quandounque papa indutus exit cameram. Et facta reverentia flexis genibus ante altare, supra cathedra mitra deposita per antiquiorem diaconum primo ; sed duo minores diaconi in cappis laneis remanent cum papa ; et alii omnes cardinales cappis depositis sacra recipiunt paramenta, scilicet amictum, latum superpliviale et pluviale ; et sic revertuntur duo antiquiores cardinales. Et surgens ab Oratione, duo diacones cardinales antiquiores a dextris, et alii a sinistris recipiunt oram pluvialis, et alia manu fimbriam retro ; et sic ducunt eum ad cathedram solemnem longe ab altari paratam ; et ipso sedente, antiquior stet a dextris ipsius, junior a sinistris, capitibus discoopertis. Et tunc

^a Psalmus *Lætatus sum* dicebatur ante communionem, inferius, in cap. 43.

veniunt omnes cardinales ordine suo ad reverentiam papæ more solito. Primo prior episcoporum cardinalium ; post eum patriarcha, si est ibi ; secundo loco subprior episcoporum cardinalium ; et post eum alius patriarcha, si est ibi ; et sic deinceps secundum ordinem suum.

VI. Ordo Antiphonarum annuntiandarum

Quo facto, papa surgit ; stando ibidem, et deposita mitra per illum qui stat a dextris, versa facie ad altare, signando se incipit *Deus in adiutorium meum intende*, et dicto *Gloria Patri*, subdiaconus papæ stando capite inclinato submissa voce incipit *Rex Pacificus*, et postea flectit genua ante eum, et iterum papa reincipit Antiphonam ; qui dicta, sedet. Statim chorus reincipit ; et ponitur sibi mitra per unum diaconum cardinalem, qui ibi a stata dextris, et per alium, retro caudas aptantes. Secundam Antiphonam incipit diaconus qui stat a dextris ; tertiam incipit episcopus cardinalis, qui servit in officio presbyteri ; quartam incipit prior presbyterorum cardinalium ; quintam diaconus cardinalis qui stat a sinistris ; et iste ordo observatur quandoque sunt *Vesperæ* papales.

450 Nota quod subdiaconus cum uno acolythorum denuntiat Antiphonam papæ et cardinalibus. Caput dicit subdiaconus ; Hymnum incipit aliquis de senioribus auditoribus vel acolythis ; et statim papa eundem Hymnum reincipit. Deponitur semper sibi mitra quando cantat. Subdiaconus vero incipit Antiphonam de *Magnificat* ; et statim papa eam reincipit. Postquam cantores incipiunt *Magnificat*, papa descendit de sede, et vadit thurificandum altare. Hoc facto, revertitur ad sedem, et thurificatur per episcopum cardinalem in dicta sede ; et postea ipse episcopus, dicti duo diaconi a dextris et a sinistris, et postea subsequenter omnes cardinales induti pluvialibus per unum acolythorum ; et postea dicit Orationem.

Nota quod *Matutinæ* non mandantur, sed omnes tres *Missæ*, neque est sermo.

VII. De Matutinis.

In *Matutinis* vero papa venit indutus cappa lanea. Modernis temporibus est de veluto cremosino, fodata de ermelinis. Hoc adinvenit Bonifacius IX. Cappa lanea de scarleto rubeo, clausa usque ad medium pectoris, cum bireta connodata subtus barbam propter frigus ; et sine mitra sedet in dictis *Matutinis*, quas ipse incipit more solito. Nec stant ante ipsum, nec ad latera cardinales diaconi, sed sedent in scamnis suis juxta ordinem suum.

VIII. De lectionibus legendis.

Duas primas lectiones legunt acolythi vel clerici capellæ ; tertiam legit junior thesaurariæ clericus quartam minor presbyter cardinalis ; quintam nobilior in genere, qui tunc sit in curia ; sextam prior subdiaconorum ; septimam junior diaconus cardinalis, qui stat a sinistris papæ ; octavam prior diaconorum cardinalium, qui stant a dextris papæ ; no-

^b Id est significantur cardinalibus, etc.

nam papa, in qua dicit solummodo *Jube, domine, A Deus, in adjutorium meum intende*, et revertitur ad benedicere, et cantores respondent *Amen*.

Nota quod cardinales qui legunt lectiones ista nocte, postlectionem non veniunt ad osculandum pedem papæ, sed alii dicentes lectiones vadunt ad osculandum pedem papæ, sed non cardinales; et quando dicunt lectiones, omnes habent superplicia præterquam cardinales, qui stant cum cappis, dicentes lectiones; et lectione lecta per papam, subdiaconus incipit ante papam, *Te Deum laudamus*, et papa iterum resumit *Te Deum*; et cantores perficiunt totum. Dum cantatur *Te Deum*, sacrista facit parari paramenta super altare albi coloris, primo casulam, secundo dalmaticam; super parte sinistra tunicellam; super parte dextra stolam pectoralem, chirotecas, annulos, pallium, tres acus sive spinolas, sandalia super eadem parte; manipulum infra librum Evangeliorum; in sinistra parte mitram, in medio altaris albam simplicem, et ab una parte cinctorium cum succinctorio versus mitram, et fanum a parte dextra; et sic idem sacrista successive et ordinate cum honestate **451** tradit et distribuit capellanis, commensalibus auditoribus, et acolythis juxta ordinem suum summo pontifici deferendis.

Completo vero *Te Deum*, portantur duo candelabra cum faculis per acolythos ante papam, et Missale per aliquem episcopum de sibi astantibus; et ponit super caput primi presbyterorum; qui sibi servire debet in hac Missa, et papa dicit Collectam. Qua finita, non datur Benedictio sed acolythi cantant *Benedicamus Domino*. Et interim papa stando duo diaconi cardinales deponunt sibi illa vestimenta præcise usque ad camisiam seu albam Romanam, et induunt ipsum sacris vestibus, prout scripta sunt et notata superius, ordine contrario, quia primo traditur ei alba per illum qui habet legere Evangelium, qui etiam debet esse in habitu diaconi a parte dextra papæ; et per subdiaconum ex parte sinistra. Ambo simul induunt papam. Secundo cinctorium cum succinctorio, et caveat quod illud pendeat ad latus sinistrum. Tertio crucem pectoralem, quarto fanum, et sic deinceps.

IX. De prima Missa Nativitatis Domini.

In hac Missa veniunt papæ obviam, eo descendente de cathedra, tres juniores presbyteri cardinales, induti rochetto, amictu, superplicio, et planeta seu casula; et eodem modo in omnibus missis solemnibus papalibus, prout notatur in ordine ipsorum, et in fine continetur libri. Post thurificationem altaris, papa stante vel sedente in sede sua; omnes cardinales faciunt reverentiam papæ, et non in matutinis. Dieta Missa, et data Benedictioe papali, et denunciata indulgentia, per cardinalem qui ei servit in officio capellani, de vii annis et septem quadragenis, papa revertitur ad magnam cathedram; et mitra deposita per cardinalem qui sibi astat a dextris, incipit laudes

* Huc spectat rubrica Sacramentarii Gregoriani in vigilia apostolorum Petri et Pauli, scilicet quod apostolicus, quando celebrat duas Missas una die, non lavat os nisi post officium.

^b Id non passus est Fredericus tertius imperator,

et revertitur ad revestiarium, ubi debet semper indui. Si papa velit celebrare secundam Missam sine intervallo, non exiit se, sed dicta per eum Oratione, et dicta Benedictioe, vadat ad altare. Si autem per alium celebratur, et immediate, non cappam, sed pluviale deponit, cum aurifrisiatam mitram recipit. Si est infra capellam, et ibi exspoliat se sacris vestibus legendo Laudes cum capellanis suis; et ibidem tantummodo dicit Collectam, et dat iterum Benedictioem, cantato per cantores *Benedicamus domino*. Quod si non si revestiarium, ista fiunt in cathedra sua. Resumit cappam clausam quam prius deposuerat, et revertitur ad cameram, si sibi placet, usque sit tempus incipiendi Missam de aurora.

B Nota quod in hac Missa nec in secunda non dicitur *Lætatus sum*. Item in præsentī Missa solus pontifex communicat, et super altare; et sine calambibit sanguinem, et nihil aliud, quia habet celebrare illam de tertiis; sed cum digitis bene tergat calicem, et cum aqua infra **452** lavet digitos, prout moris est in parvis Missis.

Notandum etiam quod impeator vel rex, si sit in curia hac nocte de sero, clericus capellæ portat sibi librum legendarum, in quo debet legere quintam lectionem; et eum honeste instruit de cæremoniis observandis in petendo Benedictioem, in cingendo ense cum vagina, extrahendo, et ipsum vibrando pileo et aliis. Item notandum, paretur per camerarium et clericos ensis cum vagina, corrigia, et pileo secundum nobilitatem principis. Item dum cantatur quartum Responsorium, si sit imperator vel rex, camerarius, sacrista et clerici capellæ parant unum pulchrum pluviale album, et ante pulpitum sibi deponunt caputium, et ipsum induunt ad medium ohlamydis illud pluviale, ita quod fissura ^b si ad manum ejus dexteram; et cingunt ei ense, et ipsemet extrahit et facit vibrare; et ponunt sibi super caput pileum, et ipse inclinat caput ad papam, et petit Benedictioem, et legit lectionem sibi prædictis astantibus. Qua lecta, ducunt eum sic indutum cum pileo super caput, ense extracto ad manum, ad osculum pedis papæ; et quilibet revertitur ad locum suum.

Notandum etiam quod si papa sit Romæ, hanc Missam debet celebrare ad præsepe Domini, et de sero ibidem cantare Vesperas, et potum cum clericis et nobilibus Urbis facere in aula.

Item quidquid offertur sive ad manus papæ vel pedes, vel super altare, capellanorum commensalium est, excepto pane et vino, quod acolythorum est, et quidquid venit per totam Missam super altare. Et iste modus debet semper observari in omnibus Missis papalibus, prout continetur in libro ^c Politico, secundum quod dicit Jacobus Gaietani; et presbyteri

in Musei Italici tomo 1, pag. 263.

^c Id est in libro Cencii camerarii superius edito, qui in hoc Cæremoniali passim *Politicus* rectius *Polyptychus*, aliquantulo *Camerarius* appellatur.

cum capellanis recipiunt XII denarios a papa, qui A vocatur presbyterium, de quibus medietas est sacristæ juxta ordinem Urbani.

In hac Missa nec in sequenti cardinales non con-
sueverunt venire ad reverentiam papæ, quoniam bis
in die non tenentur (sed quod observatum sit alibi
invenies) nisi tantummodo illi tres juniores pres-
byteri, illi nunquam fallunt. Contrarium ordinavit
dominus Urbanus sextus. Sed in secunda Missa de
aurora non veniunt, sed in prima et tertia. Bene.

X. De secunda Missa.

Missa de aurora mandatur, quam Romanus pon-
tifex, si sit in Urbe, consuevit celebrare. Et egrediens
de sancta Maria Majori summo mane indutus missa-
libus vestimentis, vadit ad sanctam Anastasiam, et
ibi celebrat. In hac Missa dicitur *Credo in unum*
Deum et Gloria in excelsis. Non dicitur *Lætatus*
sum; et oblationes ut in alia Missa de media nocte.
Etiam papa solus communicat super altare ut in
prima, etc.

Qua finita, sic revertitur indutus ad sanctam Mariam
Majorem; et 453 depositis paramentis quiescit mo-
dicum in camera sua, et hora competente intrat sa-
crarium seu vestiarium cum episcopis, presbyteris,
diaconis cardinalibus, capellanis subdiaconis, et re-
liquis ordinibus; et cantant Tertiam. Qua dicta,
induunt eum solemniter sacris vestibus albis, et qui-
libet in ordine suo; et sic processionaliter procedunt
ad altare cum cruce et septem faculis; et curia de-
bet dare presbyterium, etc.

Quod si papa non sit in Urbe, cardinalis qui habet
titulum sanctæ Anastasiæ consuevit hanc Missam ce-
lebrare, et in ejus absentia, si papa non celebret,
prior presbyterorum cardinalium.

Notandum quod si papa vellet has duas Missas ce-
lebrare, si vellet, posset ambas dicere, absque quod
deponeret vestes sacras; sed propter honestatem et
nocturnam fatigationem rationale est quod fiat ali-
qualis interpolatio secundum temporis congruentiam
et prout expedit propter brevitatem temporis et die-
rum, quod etiam notandum est. Quo dicto *Te Deum*
laudamus, duo cæroferarii accedunt ante papam cum
candelabris et candelis accensis, et papa dicit Ora-
tionem, et illi *Benedicamus Domino*, cantando. Nec
papa dat Benedictionem consuetam, sed post Lau-
des. Sciendum quod si dictam secundum Missam ce-
lebrare velit, dicta prima, sacras vestes non deponit,
sed cum illis dicit Laudes; quibus dictis, dat Bene-
dictionem, et iterum reincipit secundam Missam.

Hora ergo competente indutus solemniter summus
pontifex cum capellanis, subdiaconis acolythis pro-
cessionaliter cum septem faculis, cruce et incenso
incipit Missam. Et occurrunt tres juniores cardinales
presbyteri ad osculum oris et pectoris. Sciendum
quod lecta Oratione consueverunt laudes ejus fieri
sicut habetur in Politico, et notatur in ejus corona-
tione. Finitis illis laudibus, cantatur Epistola Latina,
postmodum Græca. Subdiaconus Latinus expectat
subdiaconum Græcum; et posteaambo vadunt ad

osculandum pedem papæ, ducti per clericum cære-
monarium. sic etiam legitur Evangelium Græcum et
Latinum. Diaconus vero cardinalis dicto Evangelio
revertitur ad altare, nec expectat diaconum Græ-
cum, licet iverunt simul, sed Græcus sequens illum.
Ad Evangelium Latinum portantur septem candelab-
bra, et immediate dicitur Evangelium Græcum cum
duobus candelabris accensis, et alia quinque portan-
tur in altari. In hac die papa in Missa consuevit fa-
cere aliquas novitates. Quære in additionibus.

Nota quod si papa stet in laudibus sacris vestibus
indutus, cardinalis qui sibi servit debet incensare
altare.

XI. De tertia Missa.

In hac Missa communicant omnes diaconi cardi-
nales, protonotarii, commensales, et auditores, et
omnes in Christo vero famulantes, qui in dignitate
episcopali non sunt constituti, quoniam tales perse
celebrare populo tenentur.

454 Nota quod in ista communionem et in die
Paschæ parantur tres calices magni: unus pro con-
secratione, alius cum quo papa vinum bibit, alius
pro communicantibus post sumptionem Eucharistiæ.
Vinum sumunt de manuali cujus acolythorum, obla-
tiones vero dividantur ut in prima.

XI. De secundis Vesperis.

In secundis Vesperis papa venit cum pluvialirubeo
de samito et mitra aurifrisata. Subdiaconus dicit
capitulum, cantores Hymnum, papa Orationes.

Completa Missa, si sit in Urbe, recipit regnum de
manu marescalchi majoris, et gestat illud usque ad
gradus palatii. Tunc iudices et advocati veniunt ei
obviam sub gradibus in porticu, et faciunt iterum
laudes, prout in libro Politico scriptum est; et ibi
dominus papa descendit, et deposito regno accipit
mitram. Quæ hic continentur non servantur moder-
nis temporibus. Deinde iudices ducunt eum usque ad
locum in quo datur presbyterium. Tunc deposita
planeta, et apposito manto super scapulas, sedens
in cathedra, manibus propriis dat presbyterium ca-
pellanis, commensalibus, et aliis, prout in corona-
tione. Dato presbyterio, sic indutus vadit ad men-
sam, et diaconus cardinalis legit in mensa cum plu-
viali, et in fine cantores cantant Sequentiam *Læta-
bundus*.

XIII. De sancto Stephano.

In die sancti Stephani Missa et sermo mandantur
Interdum Romani pontifices consueverunt ista die
celebrare. Ideo nota si papa sit in Urbe.

Summo ergo mane conveniunt omnes ordines, tam
clerici, quam laici, induti pannis sericis in basilica,
diaconi cardinales et subdiaconi, exceptis illis qui
induti vestibus consimilibus in camera papæ, et de
quo ducunt ipsum ad basilicam, ubi cardinales et
omnes prælati exeunt et veniunt ad reverentiam pa-
pæ; ibique induit se planeta alba; et descendens de
palatio usque ad porticellam, ibique inveniet equum
faleratum, sed non collum ipsius, sed nates descen-
seto; et ascendens equum, et de manu diaconi qui

stat a dextris. regnum recipiens, induit ipsum ; A sicque vadit ad ecclesiam sancti Stephani in Cœlio Monte coronatus cum ordinibus processionaliter, ut scriptum est in Politico. Cum ad prædictam ecclesiam pervenerit, deposito regno intrat ecclesiam, et facta Oratione vadit ad sacrarium ; deposita planeta alba induit rubeam, et celebrat Missam, sicut hesternâ die in omnibus ad Missam. Qua finita resumit planetam, et induit regnum, et revertitur ad palatium ; cætera sumit prout in Politico continetur.

Quod si papa non celebret, presbyter cardinalis tit, sancti Clementis Missam sancti Stephani prædicti consuevit coram papa celebrare illa die.

455 Ista die commensales capellani, acolythi, auditores, et poenitentarii comedunt cum papa splendide, et in collatione datur piper. Sed de istis duobus diebus sanctorum Stephani et Joannis non consueverunt celebrare Vesperas, et male.

XIV. De secundis Vesperis.

In secundis Vesperis papa venit cum pluviali rubeo et mitra.

XV. De sancto Joanne.

In die sancti Joannis Missa et sermo mandantur, quam consuevit dicere aliquis cardinalis : ad quam papa venit cum pluviali rubeo de samito, et mitra aurifrisata cum perlis, prout in consistorio. Et ita in secundis Vesperis, in quibus omnes acolythi debent esse cum superpliciis, primo commensales, auditores, et subdiaconi, deinde acolythi et capellani honoris.

XVI. De Innocentibus.

In die sanctorum Innocentium consuevit esse Missa et sermo ; sed modo non observatur, nec papa venit in secundis Vesperis ad capellam.

Nota quod si veniat Dominica, in Matutinis dicitur *Te Deum laudamus*, et in Missa *Gloria in excelsis* et *Credo in unum*, et paramenta rubea. Quod si non veniat in Dominica, nec *Te Deum*, nec *Gloria*, nec *Credo* dicitur ; et paramenta debent esse violacea.

XVII. De Circumsione Domini.

In Circumsione Domini Missa et sermo mandantur tantummodo. Licet antiquitus Romani pontifices consueverunt in primis Vesperis hujus diei venire solemniter induti cum pluviali pretioso albo et mitra solemniter ; modernis temporibus venit solemniter cum pluviali pretioso, et bene.

Hanc Missam Romani pontifices semper consueverunt celebrare ; nec fit commemoratio de sanctis propter rubricam Clementis sexti.

Item nota, si papa sit in Urbe hac die, et non celebret, sed facit dici Missam per aliquem cardinalem in ecclesia sancti Petri, antequam cardinalis induat, præsentetur bulla quomodo papa dispensat

* Hinc corrigenda lectio Jacobi Gaietani, supra, pag. 341, versu ultimo, et legendum, ut hoc loco, *capellani honoris*.

^b Legendum videtur *non venit*, Confer Cæremoniale Petri Gaietani cap. 77.

^c Etsi hæc vox *regiæ* non raro portas basilicæ significat apud alios auctores, in his tamen libris pas-

cum eo quatenus possit celebrare super aram sancti Petri, et per totam diem penjet ante regias, et ita in omnibus aliis Missis quæ super illud celebrantur.

456 XVIII. De Epiphania Domini rubrica.

In Epiphania Domini Missa et sermo mandantur, et Vesperæ non consueverunt mandari. Tamen modo mandantur Vesperæ, et papa portat pluviale pretiosum album, et inchoantur Antiphonæ per papam et cardinales. In utriusque Vesperis papa interest cum pluviali de samito rubeo et mitra aurifrisata.

Hanc etiam Missam antistites Urbis celebrare consueverunt, et de communi cursu semper faciunt, nisi infirmitate aut nimio frigore detenti. In hac die aliquando pronuntiaverunt novos cardinales, sicut in Missa tertia Navitatis Christi.

Item anno Domini 1389, pontificatus Domini Urbani VI anno 10, festum beati Antonii venit in prima Dominica post Epiphaniam Domini ; nihil fecimus de sancto Antonio, sed totum de Dominica retinuimus in Urbe.

XIX. De Purificatione beatæ Mariæ virginis rubricæ.

In dei Purificationis beatæ Mariæ virginis tantummodo missa mandatur. Non habet Vesperas præcedentes mandantes ; sed tamen cardinales in Vesperis sint, et incipiant Antiphonas, et habent paramenta alba.

Sciendum quod si istud festum cadat in Septuagesima aut Sexagesima, transfertur usque in diem Lunæ.

In primis Vesperis papa venit cum simplici pluviali de samito, et mitra aurifrisata.

XX. De Benedictione candelarum.

Sciendum quod in die Purificationis beatæ Mariæ virginis cerei benedicantur summo mane per juniorum presbyterum cardinalem, qui esse debet indutus rochetto, alba, amictu, stola et pluviali albi coloris, et mitra simplici de garnello, cum aqua benedicta, incenso, et sociis indutis cum superpliciis, et duobus ceroferiis cum faculis accensis benedicat candelas, prout in Missali et Pontificali Romano continetur.

Completa ergo Benedictione, dominus noster papa in camera paramenti induit se albam sive Romanam camisiâ, stolam et pluviale rubeum de samito cum aurifrisis sive perlis et mitra alba de garnello ; et cum pervenerit ad capellam, orat ante altare, aliquantulum accumbens super cathedram et scabellum paratum ad illud. Quod si non sit ibidem **457** capella, accedet ad cathedram suam, et ibi sedet. Postea veniunt cardinales et prælati non parati ad reverentiam papæ, ut alias est consuetum fieri. Qua facta reverentia, vadunt, cardinales et cæteri prælati

sim sumitur pro cancellis altaris, ut infra, cap. 21 et 25. Vide supra Jacobum Gaietani, c. 76. etc. 20 Commentarii nostri prævii. Certe hujusmodi bulla ibidem appendi solet etiam nunc, atque ita factum vidimus die festo sancti Petri in basilica Vaticana, ubi ad unam e columnis, quæ ciborium sustinent, hæc bulla posita est. *Legesis Iter nostrum Italicum, pag. 56.*

ad recipiendum paramenta sua violacea vel Indii coloris; presbyteri et diaconi cardinales induunt superplicium, amictu latum, et planetam; episcopi vero pluviale, necnon et ceteri praelati similiter pluvialia recipiunt coloris violacei. Quibus paratis, paratur una tobalea per sacristam de lino super genua papæ, quam tenent duo capellani ab utroque latere, aut duo acolythi flexis genibus, unus a dextris, alius a sinistris. Tunc prior episcoporum cardinalium, vel, si absit, subprior, sic descendendo, mitra deposita, stans ante papam, sedente eo in sede sua, cereum recipit de manu camerarii vel alicujus episcopi papæ assistentis; et stans dictum cereum de cera alba grossiori alii et majori, non accensum, nihil dicendo, dat papæ, osculando manum papæ; et iterum alium eodem modo dat papæ; et ibidem ipse qui porrigit papæ non accensos, et osculatur dextrum genu domini papæ; et sic inde omnes cardinales faciunt, primo episcopi, secundo presbyteri, tertio diaconi et praelati assistentes, et consequenter omnes praelati indutigena osculantur: camerarius vero, notarii, auditor contradictiarum et corrector, etiam si aliqui ipsorum essent archiepiscopi vel episcopi, quia non consueverunt venire induti, sed cum cappis laneis, et etiam capellani, tam commensales, qui debent esse cum superpliciiis, quam alii capellani, necnon pœnitentarii, et breuiter omnes familiares papæ, et laici, et quicumque alii non familiares, etsi esset rex, flexis genibus recipiunt cereum de manu papæ, et ipso recepto osculantur pedem, et non genu.

Sciendum etiam quod modernis temporibus consuevit recipere rex sicut sedet post priorem episcoporum cardinalium, et ita in ramis palmarum, et Cinerum.

Sciendum quod si imperator esset præsens, post priorem recipit cereum, et osculatur pedem, et non genu.

Item notandum quod post priorem episcoporum cardinalium, si aliquis intersit patriarcha, candelam recipit de manu domini Papæ. Quod si rex est præsens, post regem candelam recipit subprior episcoporum, et in ejus absentia prior presbyterorum, et tunc patriarcha. Et sic si plures sint ibidem patriarchæ, quilibet recipit post cardinalem qui eum antecedit. Semper debent stare patriarchæ inter duos cardinales, et sic in Processionibus et in Missis stare debent patriarchæ.

Notandum quod omnes cerei, tam papæ, quam alii, non accensidantur; sed recepti statim accendantur. Interim vero ordinatur Processio per priorem diaconorum cardinalium, qui dicit alta voce, versa facie ad Processionem. *Procedamus in pace*; et respondet chorus *In nomine Christi amen*.

XXI. De Processione.

Nota quod immediate ante distributionem candelarum et cinerum, **458** antequam recipiat aliud pluviale et mitram aurifrisatam, lavat manus.

Deinde movetur Processio, dominus papa indutus pluviali rubeo cum perlis aurifrisatis, deposito

A alio post distributionem cereorum vel palmarum in die sua cum mitra aurifrisata, quam in Processione candelarum seu palmarum deponit, et tenet faculam accensam vel palmam suo die in manu sinistra, atque vadens cum dextra signat. Omnes etiam alii tenent faculas accensas vel palmas in Processione, paramenti violaceis parati, cum mitris in capite gradiuntur; et papa incedit aliquantulum post capellam processionaliter sub pallio, quatuor militibus pallium deferentibus cum manipulariis [*Forte, mappulariis*], si sit in Urbe; aut quatuor de nobilioribus viris vel clientibus armorum in illorum absentia, sicque pergit ad regias. Et primo ad dexteram partem, secundo ad sinistram veniendo projicit candelas populo, et postea regreditur ad sedem suam; et ibi sedens extenditur super genua sua tobalea per duos capellanos ipsam tenentes flexis genibus, uno a dextris, alio a sinistris; et sic lavat manus suas aquam effundendo nobiliore, etc.

Notandum quod aliqui dicunt, quod nunquam papa mutat pluviale in Processionibus istis, sed solum mitram aurifrisatam et sine perlis, quam debet semper portare in Processionibus et diebus. Quod certe credo quod ubicunque sit sine perlis. Ideo sunt duo pluvialia et tres mitræ, alba aurifrisata cum perlis, et alia aurifrisata sine perlis, quas deferunt diebus feriatis. Quibus sic peractis, deponitur ei mitra aurifrisata, et recipit simplicem de garnello albam et planam. Cantatis Antiphona et Psalmo *Nunc dimittis*, papa assurgit in sede sua, et deposita ei mitra, per diaconum cardinalem a dextris ei assistentem, papa cantando dicit Orationem,

C et immediate diaconus a dextris dicit cantando *Flectamus genua*; cardinalis vero a sinistris assistens dicit cantando *Levate*. Subsequenter papa dicit cantando Orationem, *Exaudi, quæsumus, Domine, plebem tuam*. Deinde, si papa celebrat, dicta Oratione vadit ad revestiarium, si sit; si non, ad cathedram suam longe ab altari paratam a parte sinistra altaris, et deponit mitram albam et planam, similiter et pluviale cum stola, et remanet cum alba prout prius, lectis *Quam dilecta*, et Orationibus illis debitis; et cum dicuntur, calceatur sandalibus. Quibus expletis, lavat manus, et induitur sacris et pretiosis albis vestibus. Similiter omnes cardinales et praelati alii juxta ordinem suum, videlicet episcopi pluvialia, presbyteri casulas, diaconi tunicellas et dalmaticas,

D prout moris est, quibus utantur per totam Missam. Receptis paramenti per papam, traditur sibi mitra nobilis et sollemnis, qua utitur per totam Missam; et postea venit ad altare. Veniendo debent ei occurrere tres presbyteri cardinales juniores ad osculum oris et pectoris juxta ordinem suum. Deinde coram altari facit confessionem more solito; et antequam faciat confessionem deponitur sibi mitra per diaconum a dextris; et thurificato altari, reponitur ei, assistentibus capellano a parte dextra, et diacono a sinistra. Subdiaconus vero remittat pontifici manipulum, dum pontifex facit confessionem, osculando ei manum. Quo facto, recipiat librum Evangeliorum, et stat juxta

gradum altaris in sinistra parte : alii ministri stent retro papam **459** facta confessione; postquam dicat *Deus tu conversus*. Cardinalis qui servit in officio capellani accipiat de manu thuriferarii naviculam cum thure, quam ille porrigere sibi debet inter pontificem et altare; et pontifex ponat thus in thuribulo, capellano naviculam, thuriferario thuribulum offerentibus pontifici. Quo facta, dicit pontifex, *Deus tu conversus*, etc., et sic accedat ab altare, duobus acolythis pannos anteriores elevantibus modicum; et inclinatus ante altare dicit Orationem *Aufer a nobis*, et osculetur altare et librum Evangeliorum, quem apertum in eo loco in quo est Evangelium legendum in Missa offerre debet ei subdiaconus, et osculatum per pontificem dimittit clausum super altare. Quo osculato signet se Pontifex sanctæ crucis signo. Tunc chorus incipiat Introitum Missæ, et pontifex vertat se ad dexteram partem altaris; et accipiens thuribulum de manu diaconi lecturi Evangelium incenset altare, incipiens ab ejus medio contra suam faciem; et prius incenset partem dexteram postea sinistram; et deinde a sinistro laterere deat ad dexteram, incensando anteriorem partem altaris. Quo incensato, reddat thuribulum diacono, qui osculari sibi debet manum in dando et recipiendo, Non thurificatur papa in altari, sed in sede per assistentem episcopum vel presbyterum cardinalem, facta prius ei reverentia per omnes cardinales. Diaconus vero incensato pontifice incensat deinde altare per circuitum; sed prius papa recipit prædictum diaconum ad osculum oris et pectoris, consequenter omnes diaconos juxta ordinem suum, et ultimus parat sibi pallium et subtus capita fani a parte anteriori; et sic capellani et alii diaconi deducunt papam ad sedem suam. Tunc diaconus incenset. Quo facta, legat. Introitum Missæ super altare cum sacrista, si sit episcopus, vel cum alio episcopo, qui servit sibi in officio archipresbyteri. Cumque pontifex ad sedem suam venerit stans super scabellum dicat sine cantu cum cardinali Introitum, *Kyrie, eleison*; cætera fiunt prout sunt notata, quando papa celebrat.

XXII. De serviendo papæ.

Nota de serviente papæ in assistendo quandoque celebrat. Notandum quod in prædicta Missa servit papæ in officio capellani prior episcoporum cardinalium, et semper in Missis quæ per papam celebrantur ipse dominus cardinalis servit papæ in dicto officio. et ipse episcopus sedere debet super faldistorium suum ad dexteram partem sedis papæ supra alios episcopos cardinales, qui sedere etiam dedent in eadem parte. Sed nota quando fit sermo, et quando cantatur Evangelium, et quando incipitur Præfatio, dum dicitur *Per omnia*, quando alius prælatus facit officium coram papa, ipse vadit ad sedendum in ordine suo et in loco suo, nisi *papamet faceret sermonem, quoniam tunc haberet sedere in ordine diaconorum cardinalium, scilicet ante illum qui papæ assistet a dextris, quo-

niam tunc papa sederet super parvam cathedram, quasi ante medium altaris, apodiatum ad altare.

460 Nota qualiter debet sedere et ubi papa, quando faceret sermonem.

Si vero papa non celebrat illa die, statim datis cereis, et finita per eum Oratione *Exaudi, quæsumus*, etc., vadit coram altari ad faciendum more solito confessionem, incipiendo *Introibo ad altare Dei*, cum illo qui celebrat, existente a sinistris versa facie ad papam, junctis manibus cum ministris suis duobus diaconis cardinalibus papæ assistentibus, uno a dextris, et alio a sinistris, papa etiam vultu verso et sine mitra erga celebrantem. Qua confessione facta, et data absolute papæ, papa vadit ad sedem suam, et stando dicit Introitum Missæ cum cardinalibus ante ipsum in modum coronæ semper remanentibus, duobus diaconis juxta latera sua, vel aliquo episcoporum de sibi assistentibus non cardinalibus librum inter manus tenentibus; et dicto etiam ibidem *Kyrie*, papa sedet in sede sua. Si papa non celebrat ista die, ante confessionem cardinalis et prælati deponunt sacra paramenta, et exinde omnes cardinales deponunt paramenta, etc., et resument cappas laneas, et etiam omnes subdiaconi, auditores, et capellani, etc., prælati vero secundum modum antiquum debent receptis candelis paramenta deponere; sed modernis temporibus consueverunt in Processionibus semper papam sacris indutum vestibus associare post eum, antecedentibus cardinalibus; et quando cardinales deponunt paramenta, ipsi etiam debent deponere. Est honestius ut prælati stent parati etiam per totam Missam inclusive, si papa celebret: et si non, saltem quandiu cardinales tenebunt paramenta.

Sciendum quod incepto Evangelio, etiam si papa celebraret, cardinalis diaconus in sinistra parte assistens recipit cereum accensum de manu militis vel domicelli papæ stantis etiam a parte sinistra, et ponit eum in manu papæ, ipsam manum deosculando in dando et recipiendo; et ipsum tenet papa accensum et cardinales etiam, et omnes alii suos in manibus suis accensos tenent cereos sive candelas, quousque Evangelium sit cantatum. Quo finito, prædictus diaconus de manu papæ cereum recipit, et eum accensum domicello seu militi reddit; et etiam cardinales et cæteri prælati suis servitoribus tradunt suos cereos accensos usque ad finem Missæ tenendos, sicut, antequam Evangelium legeretur, tenebant; hoc excepto, quod quando debet incipi sermo, si fit, quod non est consuetum modernis temporibus, omnes cerei debent exstingui; sed statim finito sermone iterum accendi, et debent teneri per militem accensum seu domicello papæ, et alios servitores cardinalium et aliorum prælatorum usque ad finem Missæ. Sciendum tamen quod cardinalibus dantur cerei grossiores et majores aliis, et etiam prælatis, sed minores cardinalium illis, tamen de eadem cera. Cæteris existentibus in Missa dantur candelæ com-

* Eadem voce *papamet* id est papa ipsemet utitur auctor inferius non semel; sic in superiori libro *ponti- fe.xmet*, pag. 369.

petentes; deinceps officialibus papæ, qui aliquantulum majores recipiunt. Cætera fiunt prout in aliis Missis fieri consuetum est.

XXIII. *De cathedra sancti Petri rubrica.*

In Cathedra sancti Petri nec sermo, nec Missa consueverunt mandari, quia sunt secundum modernos, licet antiquitus consuevit esse; sed **461** dominus Urbanus papa sextus in primo anno et in secundo anno mandavit fieri. In primo fecit sermonem cardinalis Gradensis, in secundo fecit cardinalis Bonaventura de Padua Augustiensis in ecclesia sancti Petri de Urbe, Urbano Missam celebrante in sancto Petro.

XXIV. *De prima die Quadragesimæ seu Cinerum.*

In die Cinerum feria quarta in capite Jejunii, scilicet prima die Quadragesimæ, sermo et missa **B** mandantur.

Hac die fiunt cineres de ramis palmarum olivarum anni præteriti per sacristam vel ejus clericum qui capellæ curam gerit. Secundum dominum Jacobum Gaietani benedicuntur per juniorem presbyterum cardinalem cum ministris albis tantum paratis; et ipse paratus cum pluviali, incenso et aqua benedicta, antequam papa exeat de camera sua, illos benedicit. Post hæc vero, si papa non fuerit in Urbe, dominus papa indutus manto sive pluviali rubeo sine aurifrisiis sive perlis, et mitra etiam sine aurifrisiis et perlis, alba et plana de garnello. veniens de camera sua vadit ad capellam, et orat more solito ante altare, ubi debet esse cathedra scabello præparata. Deinde vadit ad sedem suam, panno de veluto violaceo ornata per primicerium seu folcarium; et ibi sedet, et tunc veniunt cardinales ad reverentiam. Finita reverentia solita papæ per cardinales et alios prælatos, omnes cardinales et alii prælati vadunt ad recipiendum paramenta, videlicet diaconi cardinales cottam, amictum latum, planetam; presbyteri cardinales similiter, et planetam, episcopi vero cardinales et omnes alii prælati similiter, et pluvialia violacei coloris recipiunt. Quibus paramentis per cardinales receptis et per omnes alios prælatos, extenditur quædam tobalea linea, quam sacrista porrigere debet, per duos capellanos super genua papæ, flexis genibus ipsam tenentes, uno a dextris, et alio a sinistris; et tertius capellanus vel prior subdiaconorum planetæ violacei coloris, recipiens pelvim cum cineribus de manu sacristæ coram papa, flexis genibus a parte dextra papæ tenet basinum de argento prædictum cum cineribus qui debent dari papæ, assistentibus duobus diaconibus more solito, uno a dextris, et alio a sinistris, paratis; et deposita mitra papæ per diaconum cardinalem a dextris sibi assistentem, prior episcoporum cardinalium, si est præsens; sin autem subprior episcoporum aut prior presbyterorum, etsic descendendo, stando, et nihil dicendo imponit cineres super caput papæ ad modum crucis, inclinante pontifice caput, et sedente. Deinde idem prior genuflexus ponit caput suum inter genua papæ, et papa eodem

A modo ponit cineres super caput ejus dicens *Memorato, homo, postea genu osculatur dextrum papæ.*

Nota quod si sit imperator vel rex. post ipsum recipit cineres, et pedem papæ, et non genu osculatur; deinde omnes cardinales, primo episcopi, secundo presbyteri, tertio diaconi, et omnes alii prælati, qui sunt parati, genu papæ osculantur in receptione cinerum, patriarchæ post; camerarius vero papæ, notarii, auditores contradictarum, et corrector, etsi aliquis ipsorum esset episcopus vel prælatus, quia non consueverunt venire **462** parati, sed cum cappis laneis, et cappellani tam commensales, quam continui alii, qui debent esse in cottis, nec non penitentiarii, et breviter omnes alii familiares, etiam si esset rex, dux, aut comes, flexis genibus recipiunt cineres a papa; et ipsis receptis osculantur pedem papæ, et non genu.

Sciendum quod si rex esset præsens, cineres recipit post priorem episcoporum cardinalium, prout dictum est; sed filii regum, si etiam intersint, eodem modo quo sedent inter cardinales, cineres recipiunt, et patriarchæ etiam, de quibus dicitur inferius in suo loco. Quibus cineribus datis et ablutis papæ manibus, extensa alia tobalea linea per acolythos et capellanos, dominus noster papa surgit de sede, et ibidem stando, deposita mitra, dicit cantando *Dominus vobiscum*. Et nota quod non dicatur, *Flectamus genua*, sed statim dicit hanc Orationem, *Concede, quæsumus, Domine, præsidia*. Qua completa Oratione, papa recedit, et vadit ad recipiendum paramenta sua in re vestiario, paratis solemniter per sacristam et ejus clericos nigri aut violacei Indii coloris. Verumtamen modernis temporibus Romana Ecclesia istis tribus utitur quasi pro uno colore, sed hac die papa utitur violaceis paramentis vel Indii coloris. Quibus receptis, et mitra sibi reposita, venit coram altari, et veniendo occurrere debent ei tres juniores presbyteri cardinales parati; et ipse debet eos recipere secundum ordinem suum ad osculum oris et pectoris. Deinde coram altari facit more solito confessionem suam; postea vadit ad osculandum altare et librum; et accepto thuribulo a priori episcoporum qui sibi servit, altare thurificat. Quo facto, et reposito ei mitra, subdiaconus retro cum ambabus manibus tenet eum in scapulas; deinde vertit se ad diaconos cardinales qui ei more solito faciunt ibidem reverentiam; et ipse eos recipit secundum ordinem suum ad osculum oris et pectoris; et sic fiunt omnia, prout in aliis Missis est fieri consuetum. Posmodum vadit ad sedem suam magnam, ubi stando cum cardinalibus dicit Introitum Missæ et *Kyrie eleison*.

XXV. *De Missa et Oratione.*

Notandum quod secundum dominum Jacobum Gaietani in Missa non debet dici nisi tantum una Oratio, licet modernis temporibus consueverunt dici tres. Item in prima Oratione dicitur *Dominus vobiscum*, et non *Pax vobis*.

Item notandum quod in hac Missa dicitur tractus

* Ita in superioris Cæremonialis cap. 80.

Domine, non secundum peccata nostra, et dum per-
ventum fuerit ad versum *Adjuva nos Deus salutaris
noster*, dominus papa, deposita mitra, stat genu-
flexus in sede sua, quandiu cantatur ille versus. Sed
si papa non celebraret, sed alius coram eo, debet
ire ad cathedram cum scabello ante altare paratam ;
et ibi stat quandiu versus ille cantatur deposita mi-
tra ; et ipse finito, debet redire ad sedem suam re-
posita mitra. Et etiam dicto *Sanctus*, si non celebret,
statim debet accedere ad eandem cathedram, et ibi
stare usque ad *Agnus Dei* cum mitra. Et cum incipi-
tur *Per omnia*, etc., redit ad sedem suam. **463** Scien-
dum quod in hac Missa etiam dicitur præfatio Qua-
dragesimæ, videlicet *Qui corporali jejunio*, et dicitur
in tono feriali.

Item notandum quod in fine dicitur Oratio super
populum, *Inclinantes se*, etc. Finita vero ultima Ora-
tione, et responso *Amen*, papa dicit *Oremus* ; et ille
qui legit Evangelium versa facie ad papam, dicit alta
voce, *Humiliate capita vestra Deo*. Finita vero Missa,
iterum versa facie ad papam dicit *Benedicamus Domino*.
Et ibidem ante medium altaris verso vultu ad popu-
lum dominus papa dat Benedictionem more consueto ;
deinde vadit ad sedem suam, et deponit paramenta,
prout habetur in aliis Missis.

XXVI. De serviendo papæ diebus processionalibus.

Sciendum quod in largitione candelarum in
hac die Cinerum, in die ramis Palmarum, et
semper in diebus processionalibus, prior episco-
porum servit papæ, dum distribuit illas. Sed no-
tandum quod datis cineribus, prior episcoporum
vadit ad sedem suam, prius lotis papæ manibus,
deinde venit prior presbyterorum, et servit papæ
per totam istam missam in officio capellani seu ar-
chipresbyteri.

XXVII. De Indulgentiis.

Item notandum quod in hac Missa, posito quod
papa non celebret, consueverunt dari vii anni et vii
quadragenæ, licet aliqui dicunt quod non debent dari
nisi in casu quod ipse celebret. Verum tamen pro-
pter majorem devotionem dantur vii anni.

XXVIII. De prælato qui servit papæ.

Nota etiam quod prælatum qui servit papæ, tam in
præsenti Missa quam etiam solemnibus Missis in of-
ficio archipresbyteri de libro missali, debet subdia-
conus thurificare immediate post cardinalem et om-
nes papæ assistentes, et clerici debent dare postea
immediate post cardinales ante ambassiatores et
patriarcham.

XXIX. De officio diaconi cardinalis, quando dicit Evangelium in die Cinerum.

Notandum de officiis diaconi cardinalis dicturi
Evangelium ista die, quod dum papa legit Tertiam cum
capellanis suis, ipse diaconus vadit ad sedem suam
cottam, amictum [*Forsan* latum]..... et albam cum
cingulo, et stolam super humerum sinistrum; et cum
eo subdiaconus, etiam cum alba et manipulo indutus,
induunt antistitem ut moris est. Quo solemniter in-
duto, more solito antequam descendat de cathedra,

diaconus et subdiaconus planetas recipiunt, et alii
cardinales, quas levare debent a parte anteriori su-
per brachia usque ad pectus medium, ita quod ali-
quantulum dependeat infra ante pectus.

Nota quod subdiaconus, antequam legit Epistolam,
deponit planetam; **464** et dicta Epistola eam reci-
pit, et librum portat Missalem ante papam, osculato
prius pede. Cum autem cantores incipiunt cantare
Domine, non secundum peccata, diaconus cardinalis,
recepto prius manipulo in brachio sinistro de manu
capellani sibi in prædicta Missa servientis, surgit,
et exiit planetam, et plicatur ei ad modum stolæ per
ministros suos et clericos, quam tunc portat super
humerum sinistrum, et firmantur capita planetæ ad
latus dextrum inter cinctorium ; et sic tenet eam per
totam Missam, quousque ipse et subdiaconus com-
municaverint de manu papæ, et sanguinem sumpse-
rint super altare, prout est fieri consuetum ; et statim
facta communionem, ipse induit planetam ad modum
aliorum diaconorum cardinalium, et sic etiam tenet
usquequo papa dederit Benedictionem. Qua data,
planetam deponit, et subdiaconus etiam, et remanent
cum albis, prout erant quando papam induerunt,
et sic exspoliant papam. Quo facto, deponunt pa-
ramenta.

Sciendum quod si papa non celebret illa die, sed
alius coram eo, modus et omnes ritus observentur in
Processione in recipiendis cineribus, et aliud prout
supra notatum est.

XXX. De receptione cinerum.

Notandum quod si ille qui facit hac die coram Ro-
mano pontifice officium, si sit episcopus, non tamen
prior episcoporum, post priorem cardinalium episco-
porum debet recipere cineres de manu papæ,
etiam si rex esset præsens ; et rex post ipsum im-
mediate ; et debet esse indutus paramentis sacris
usque ad casulam inclusive, et non cum pluviali,
sed cum mitra alba simplici recipit cineres.

XXXI. Quando rex recipit cineres.

Nota quod si rex recipit cineres, sit indutus sa-
cris vestibus, et mitra alba.

Item notandum quod si ille qui facit officium in
hac die et in die Purificationis, ac in die Palmarum,
si sit cardinalis, ipse benedicit candelas, cineres, et
ramos, et non junior presbyter cardinalis, indutus
sacris vestibus usque ad casulam.

Item notandum quod si ille non sit cardinalis, sed
alius, primas, archiepiscopus, aut episcopus debet
candelas, cineres et ramos recipere ante diaconum
cardinalem, sacris indutus vestibus, ratione officii
et personæ papæ quam representat.

XXXII. Quomodo debet sedere patriarcha.

Item notandum quod si esset patriarcha, qui sem-
per sedere debet inter episcopos cardinales, debet
candelas et cineres recipere post priorem episco-
porum. Quod si rex esset, immediate post, ante
omnes alios.

Advertendum tamen, prout dicit rubrica antiqua, et
est vera, quod ille **465** qui facit officium coram papa,

quicumque sit, sive cardinalis sit, sive non, repræsentat personam papæ. Idcirco deberet ratione officii cineres recipere ante omnes cardinales immediate post priorem episcoporum cardinalium. Modo non observatur; nisi inter religiosos, ista regula. Cardinalis qui sedet post regem..... Sed quid de hoc consuetum sit fieri, in additionibus notabo saltem meis temporibus.

XXXIII. *Quomodo rex debet sedere.*

Notandum quod si rex esset, tunc sedet inter priorem episcoporum cardinalium, et illum qui servit papæ in officio capellani super cathedram suam nudam et bassam.

XXXIV. *Quando papa non celebrat hac die rubrica.*

Item sciendum quod si papa non celebrat, datis cineribus, et lotis manibus, et finita Oratione per eum, *Concede nobis, quæsumus, præsidia*, papa vadit coram altari ad faciendum more solito confessionem cum illo qui celebrat. Qui stat inclinatus, ante pectus junctis manibus, ad latus sinistrum papæ d: nobis diaconibus antiquioribus sibi assistentibus, uno a dextris, et alio a sinistris. Papa incipit *Introibo ad altare Dei*. Qua confessione facta, papa redit ad sedem suam, et stando et sine mitra dicit *Introitum Missæ* cum cardinalibus more solito. Quo finito, papa sedet in sede sua. Deponunt deinde omnes cardinales paramenta sua, et recipiunt cappas suas laneas; prælati vero alii statim receptis cineribus paramenta deponunt.

XXXV. *De illo qui celebrat coram papa.*

Notandum quod cum ille celebrat coram papa in hac die, et etiam in alio tempore, quando est Missa de feria, vigilia, aut quatuor temporibus, sive solemniter celebretur aut ferialiter, et etiam secrete, papa, dum sacerdos dicit primas et ultimas Orationes, descendit de cathedra sua magna, et vadit ad cathedram bassam cum scabello pro eo paratam; et ibi mitram tenens in capite, stat genuflexus, nisi causa devotionis eam velit deponere; et sic stat quousque Orationes fuerint dicte. Quibus finitis, dum dicitur *Per Dominum nostrum*, etc., aut *Qui vivis*, surgit et revertitur ad sedem suam.

Nota etiam, dicto *Sanctus* per eum, incontinenti vadit ad cathedram ante altare, et genuflexus ibi residet usque ad *Agnus Dei*.

Item notandum etiam quod quando dicitur Oratio illa super populum, dicto *Humilitate capita vestra Deo*, deponitur mitra per diaconum cardinalem sibi a dextris assistentem. Qua completa, regreditur ad sedem suam, et reponitur ei mitra per eundem cardinalem. Item notandum, quod quando dicitur ille Versus Tractus. *Adjuva nos, Deus salutaris noster*, **466** papa descendit de cathedra et vadit ante altare, ut supra notatum est.

Notandum quod dum celebrans dicit *Per omnia sæcula sæculorum* ante *Agnus Dei*, papa surgit, et re-

• Similiter papa vocatur in titulo capitis sequentis

A greditur ad sedem suam; et ibi stat pedes, quousque celebrans dicit *Pax Domini*; et tunc deponitur sibi mitra, et stat capite discooperto, donec sanguinem et corpus celebrans sumpserit. Reliqua fiant ut supra notata sunt.

Advertendum etiam quod cardinalis qui celebrat ista die coram papa, dum recipit cineres a papa, non deponit planetam, sed totus paratus cineres recipit per modum superius notatum, licet in donatione candelarum venire debeat cum pluviali, et non tantum casula, ratione Processionis. Notandum etiam quod camerarius exit regias, et dat cineres stando pedes illis qui sunt extra, et in ejus absentia alius prælatus cui mandatur.

XXXVI. *Quando papa est in Urbe.*

B Sciendum, quod si papa fuerit hac die Cinerum in Urbe, omnes conveniunt ad sanctam Anastasiam. Sed antequam veniat dominus noster, ibidem fiunt cineres de palmis præteriti anni, et benedicuntur a juniore presbytero cardinalium ministris paratis in albis tantum. Deinde dominus præsul vadit ad dictam ecclesiam comitante eum tota curia, et dicit ibi Sextam, quoniam antequam descendat de palatio debet dicere Tertiam. Postmodum imponitur ei cinis benedictus per priorem episcoporum aut per subpriorem. Deinde dominus papa ipse reponit cineres super capita eorum dicens *Memento, homo*. Postea ordinatur Processio per priorem diaconorum cardinalium.

XXXVII. *Quando antistes velit pergere pedes.*

C Notandum quod si dominus antistes velit pergere pedes, debet se induere vestimentis missalibus usque dalmaticam inclusive, antequam cineres recipiat. Post impositionem cineris debet se discalciare per suos cubicularios, et indui nigra casula vel violacea, et pergere processionaliter usque ad sanctam Mariam Scholæ Græcorum, et usque ad sanctam Sabinam, ubi est statio, pedibus discalceatis. Interim schola seu cantores cantent per viam Antiph.; demum sequuntur litanias, prout sunt in Politico. His finitis, dominus papa, ablutis pedibus ad sanctam Sabinam secrete in sacristia per cubicularios suos subdiaconos et coamensales, aqua parata calida cum herbis odoriferis per prædictos cubicularios; tapeta vero, bancalea, et alia necessaria ad illud D per febrarium cum cursoribus. Quibus lotis pedibus, calceatur sandaliis violaceis sine perlis legendo Nonam, et *Quam amabilia tabernacula tua, Domine, Deus virtutum*. Perinde induitur sacris violaceis paramentis, et sine perlis; **467** et sic procedit ad divina peragenda, prout est moris. Solet dominus papa hac die ad Missam unam tantum Orationem cantare, et in omnibus diebus Quadragesimæ.

XXXVIII. *Quando papa non est in Urbe rubrica.*

Si vero dominus papa non sit in Urbe, convenienti vero omnes clerici et populi ad ecclesiam sanctæ Sabinæ; et dicta Tertia, benedicantur cineres a pontantistes, et in contextu dominus antistes,

tifice vel a sacerdote qui debet cantare Missam more solito, prout in Missali continetur. Finita Benedictione pontificis vel sacerdotis, dum ponitur cinis illi qui celebrat Missam per alium episcopum vel sacerdotem, si adest; sin autem, ipse sibi imponit; deinde imponit clero et populo, dicendo cuilibet *Memento, homo, etc.* Interim cantatur *Emendemus in melius, etc.* Finita impositione cinerum, dicitur Oratio, scilicet *Quæsumus, etc.* ut supra. Postmodum procedit ad altare ad divina peragenda. Hoc idem servatur in capella papæ, quando papa non celebrat, hoc excepto, quod sibi et omnibus per alium imponitur cinis.

Idecirco notandum quod papa nunquam debet sibi imponere cineres, sed in absentia cardinalis ille qui celebrat tunc sibi debet imponere cineres soli, et papa tunc aliis.

XXXIX. De modo incedendi Romani pontificis.

Nota de modo incedendi Romani pontificis in diebus penitentialibus et processionalibus in loco suo. In pontificatu domini Bonificii IX anno quarto Perusium ipse dedit cineres indutus pluviali et mitra sine perlis. Quibus datis, deposito pluviali et mitra reassumpta chlamyde absque mitra, sic stetit per totam Missam propter frigus.

Nota quod anno 1395 dominus Bonifacius nonus dedit cineres. Quibus datis, deposito pluviali, recepit chlamydem; et sic absque mitra stetit in Missa propter frigus, neque cardinales diaconi sederunt ante eum, sed in locis suis. Dominus cardinalis Bononiensis dixit Missam, et dedit cineres papæ, et immediate papa dedit sibi cineres ante omnes cardinales. Verum quod tunc non fuit aliquis episcopus cardinalis, et prædictus dominus noster papa ordinavit quod iste modus semper observari debet, quod ille qui celebrat imponat papæ cineres; anno pontificatus sui quinto in die sancti Matthiæ. Tunc fecimus de feria et non de festo; sed die Jovis immediate sequenti factum fuit de festo.

XL. De Dominica prima quadragesimæ rubrica.

Dominica prima Quadragesimæ sermo et Missa mandantur. Notandum quod hac die et deinceps in diebus Dominicis usque ad Dominicam in ramis Palmarum tantum coram papa celebratur præsentibus cardinalibus. 468 Papa indutus manto rubeo cum aurifrisiis sine perlis, portans mitram albam et planam de garnello sine perlis, excepto quarta Dominica de qua dicitur infra; et sic venit ad capellam, et orat more solito coram altari, ubi debet esse cathedra cum scabello parata; et facta Oratione, amota prius per clericum aut servitorem capellæ cathedra et scabello prædictis, papa facit confessionem cum illo qui celebrat. Qui stare debet a parte sinistra juxta diaconum cardinalem, assistentibus duobus diaconibus cardinalibus, uno a dextris, et alio a sinistris, de antiquioribus. Deposita mitra, papa incipit *Introibo ad altare Dei, etc.* Qua facta confessione, vadit ad sedem suam, et dicit introitum Missæ et *Kyrie, eleison*. Primo fit ei reverentia per omnes car-

dinales semper antequam incipiat; postea sedet, et tunc fit ei reverentia per omnes alios prælatos more solito.

XLI. Quod in Dominicis Quadragesimæ prior presbyterorum cardinalium servit papæ in officio capellani.

Notandum etiam quod in ipsis diebus dominicis Quadragesimæ prior presbyterorum cardinalium servit papæ in officio capellani. Qui stare debet super scabellum ante diaconum qui stat a dextris, prout notatur in suo loco.

Notandum quod secundum dominum Jacobum Gaietani in ista Dominica, nec in aliis Dominicis Quadragesimæ, non debet dici nisi tantum una Oratio in Missa. Nunquam dicatur illa Oratio *Ecclesiæ tuæ*, in capella papæ. Et ratio est qui semper dicitur *Deus, omnium fidelium*. Et iste non dicatur simul, nisi copulative ponantur. Verumtamen modernis temporibus plures consueverunt dici, videlicet prima de die, secunda *A cunctis*, tertia *Deus omnium fidelium*, quarta *Omnipotens sempiternus Deus qui vivorum, etc.*

Notandum etiam quod dum dicuntur prædictæ Orationes primæ et secundæ seu ultimæ, papa non descendit de cathedra, sed stat pedes in sede sua, nec deponitur sibi mitra, nisi causa majoris devotionis.

Item notandum quod Romanus pontifex nunquam descendit de cathedra sua, dum dicuntur Orationes in Missa, nisi in vigiliis, litanis, et ferialibus diebus.

Notandum etiam quod dum celebrans incipit primam Orationem in Quadragesima et in Adventu, semper debet dicere, *Dominus vobiscum*, et non *Pax vobis*, exceptis Dominicis de *Gaudete* et *Lætare*, quibus dicitur *Pax vobis*, dato etiam quod papa met celebraret.

XLII. De extractione mitræ rubrica.

In Evangelio extrahatur mitra de capite papæ per diaconum cardinalem qui ei assistet a dextris. Quo dicto, reponitur ei per eundem, semper adjuvante alio qui stat a sinistris; et veniens ille qui habet facere, osculatur dextrum pedem papæ, et petit Benedictionem a papa. Qua recepta, 469 papa sibi committit quatenus ex parte sui denuntiet omnibus vere penitentibus et confessis, qui sunt vel erunt in statu gratiæ infra viii dies, tres annos et tres quadragenas de indulgentia. Finito vero sermone diaconus qui dixit Evangelium, dicit coram papa *Confiteor* per modum consuetum. Quo finito, incontinenti qui prædicavit denuntiet Indulgentiam. Qua denuntiata, si sit prælatus celebrans, descendit cito de cathedra seu de ambone, et vadit ad bassam suam cathedram mitra sua reposita, sive sit prælatus, sive non; vadit ad locum suum, et papa, deposita mitra, dicit, quasi legendo, *Miscreatur vestri, etc.* et dat Benedictionem signando; et camerarius vel alius de circumstantibus papæ et ejus domesticus levat oram papæ chlamydis cum ambabus manibus, et tunc celebrans dicit *Credo in unum,*

Notandum tamen quod in Missis dominicalibus A consueverunt dari quinque anni et quinque quadragenæ de Indulgentiis, et in quarta Dominica de *Lætare* vii.

XLIII. *De Indulgentiis dandis in Missa,*

Notandum etiam quod Romanus pontifex nunquam consuevit dare vii annos, nisi ipse celebraret in Missis, nisi in Dominicis de *Gaudete* et *Lætare*. Papa, extracta, mitra cum cardinalibus dicit *Credo in unum*, et dum ipse et cantores cantant illa verba: *Et incarnatus est de Spiritu sancto*, etc. Papa genuflectit, et semper extrahitur sibi mitra, et etiam dum dicitur *Ave, Maria* in principio sermonis.

XLIV. *De extractione mitræ.*

Item extrahitur mitra papæ, dum dicitur *Sanctus*. Quo dicto, ponitur sibi. Item notandum quod quando B celebrans incipit facere crucem super panem et vinum consecrandum, tunc vadit ad cathedram ante medium altaris cum scabello paratam; et dum debet elevari corpus Christi, extrahitur sibi mitra. Quo elevato, surgit et redit ad sedem suam et ibi stat pedes cum mitra in capite, quousque dicitur *Pater noster, Et ne nos*. Et tunc descendit, et vadit ad bassam cathedram ante medium altaris una cum scabello paratam; et ibi flexis genibus super scabello eum celebrante dicit *Lætatus sum*. Et dictis tribus Orationibus per celebrantem, semper habet mitram in capite. Tunc surgens revertitur ad sedem suam; et cum celebrans dicit *Pax Domini*, etc., deponitur sibi mitra, et dicit cum cardinali *Agnus Dei*, et sic semper stat sine mitra, quousque ille sumpserit corpus Christi et sanguinem. Quo facto, reponitur ei C mitram, et eam tenet in capite, quousque in finem Missæ dicit cantando *Sit nomen Domini Benedictum* etc.; et 470 cantando dat Benedictionem. Et antequam dicat *Sit nomen Domini benedictum*, deponitur ei mitra, et subdiaconus ante ipsum tenet crucem, ita quod crucifixus sit ante faciem papæ; et camerarius tenens flexis genibus coram chlamydis, si non, si cardinalis, dat Benedictionem. Qua data, reponitur ei mitra, et sic revertitur ad cameram suam, assistentibus ei duobus diaconibus cardinalibus more solito antecedentibus immediate.

Notandum etiam quod in finedictarum Missarum dicitur *Benedicamus Domino*, per diaconum qui legit Evangelium, et dicitur versa facie ad altare.

Notandum etiam quod quando aliquis cardinalis D facit officium Missæ coram papa, omnes cardinales expectare debent illum, quousque ille deposuerit sacra paramenta, et resumpserit quotidiana; et cum eo vadunt ad cameram papæ post eum. Deinceps, demptis illis duobus diaconibus, qui papam antecedunt, vel si omnes expectare noluerunt, saltem duo expectare debent.

* Hinc patet sæculo xv jam usum invaluisse ut Salutatio angelica præmitteretur in principio sermonis seu concionis, sive id intelligas absolute de principio ante exordium, ut fit hodie quoque in quibusdam Ita-

XLV. *De festis duplicibus venientibus in Quadragesima.*

Notandum quod si aliquod festum duplex quodcunque, etiam si festum tituli cardinalis, si venerit in Dominicis Quadragesimæ et Adventus, quarum quælibet habet historiam propriam, nullo modo fit de festo, sed de Dominica, nec commemoratio; sed transfertur in secundam feriam. De aliis vero festivitibus, quæ cadunt in ipsis Dominicis per circulum totius anni, nota rubricam Breviarii quæ ibi in principio notatur, *Quod si aliquod festum novem lectionum*, etc.

XLVI. *De secunda Dominica Quadragesimæ.*

Dominica secunda Quadragesimæ sermo et Missa mandantur; alia fiunt ut supra.

XLVIII. *De tertia Dominica Quadragesimæ.*

Dominica tertia Quadragesimæ sermo et Missa mandantur; talia fiunt ut supra.

XLVIII. *De quarta Dominica Quadragesimæ, quæ vocatur de Rosa.*

Dominica quarta Quadragesimæ, quæ vocatur de Rosa seu *Lætare, Jerusalem*, sermo et Missa mandantur. Statio ad sanctam Crucem. Si papa sit in Urbe, bono mane celebrat secrete et basse Missam suam, nisi vellet facere sermonem, quia tunc etiam diceret Missam. Id certo nota quod quodcumque Romanus pontifex facit sermonem, debet etiam Missam celebrare; et etiam quicumque alius prælatus eodem modo. Fluita ergo Missa, intrat cameram suam, et parat se eundi ad magnam Missam.

471 Quod si papa fuerit in Urbe, parat se in camera more solito cum mitra aurifrisiata nobilem, sed non pretiosam; alias portaret aurifrisiatam simplicem; sed propter Processionem portat nobilem illam cum imaginibus. Quo induto, venit camerarius cum rosa aurea, et flexis genibus præsentat papæ, et osculatur ei manum; et sacrista præsentat balsamum cum musqueto, quæ debet recipi ab aliquo cubiculariorum papæ: et papa infundat super rosam balsamum et musquetum. Et sic bajulans rosam exit de camera, et vadit ad capellam suam; vel, si in Urbe fuerit ad sanctam Crucem in Jerusalem. In manu sinistra eam tenet, et cum alia signat; et sic eam tenet quando facit confessionem, et si non celebrat quoniam tunc, dum incipiet *Confiteor*, dictam rosam tradet diacono cardinali qui eum servit a dextris; et post osculationem altaris et incensationem iterum recipit, dicto prius Introitu Missæ, de manu prædicti diaconi, et sic tenet eam. Quod si aliquis celebret coram eo, illam non dimittit in tota Missa, nisi dum flectit genua ante medium altaris, et in elevatione corporis Christi, et dum dicitur *Lætatus sum*: et etiam dum dicit illas Orationes, dimittit.

Nota quod semper diaconus cardinalis in capien-

tiæ et Germaniæ locis, quod commodius et opportunius videtur; sive de principio post exordium, ut apud nos.

do et dando dictam rosam debet osculari manum papæ.

Nota quod in præsentī Missa, si esset aliquis rex, et papa non celebraret, ipse rex sederet inter primos duos episcopos cardinales. Quod si papa faceret officium, sederet super bassam et nudam cathedram sine scabello ad latus dextrum papæ prope episcopum cardinalem, qui papæ servit quasi inter ipsum et subpriorem episcoporum.

Notandum quod in Missa præsentī, dato quod papa non celebraret, consueverunt dare VII annos et VII quadragenas de indulgentia. Missa vero finita, dominus papa dictam rosam in manu portatusque ad cameram suam; vel, si sit in Urbe, usque ad Lateranense palatium; et dum revertitur, sequuntur eum omnes nobiles in curia præsentēs. Et dum ad cameram suam redierit, si sit extra Urbem, dat ipse dominus papa rosam nobiliori, vel illi soli cui magis placet; et ille incontinenti flectit genua, et osculatur pedem papæ, dato, etiam si esset rex. Deinde papa recipit ipsum ad osculum oris. Quo facto, ille recedit cum comitantibus duobus diaconibus antiquioribus cardinalibus, et cum illo equitant aliquantulum per civitatem quantum sibi placet.

Sic etiam si sit rex vel imperator, aliqui de aliis cardinalibus eum modicum equitando associare consueverunt; et sic revertitur ille ad comedendum cum papa; et facto prandio, cum gente sua equitat per civitatem absque cardinalibus, cum suis nobilibus et principibus.

Quod si papa sit Romæ, rosam prædictam defert papa usque gradus palatii Lateranensis, ubi quiescere debuit nocte præcedente; et in descensu equi præfectus Urbis, indutus scarleto vel purpura, habens unam caligam et aliam deauratam, tenet papam; et dominus papa cum descendit, dat ei auream rosam; et ille flexis genibus osculatur pedem papæ dextrum, et dominus pontifex eum recipit ad osculum oris. Quo facto, papa ascendit palatium, et ille incontinenti cum 472 nobilibus Romanis equitat cum magno triumpho per Urbem.

Notandum quod cardinales non consueverunt in Urbe associare præfectum, quia satis habet de comitalibus. Notandum quod papa, antequam det rosam, debet dicere aliqua verba brevia de conditionibus et proprietatibus rosæ, quia habet colorem gaudiosum; odorem confortativum, aspectum lætificum, prout est in libro Rationali divinorum officiorum.

Anno quarto pontificatus domini Bonifacii papæ noni in Perusia hac die rosa fuit missa in magna capella, et sermoni omnes interfuerunt, sed non papa, quia infirmus. Rosam ad Missam portavit super altare et reportavit junior clericus cameræ, et papa dedit rosam in camera sua.

XLIX. De festo Annuntiationis beatæ Mariæ in primis Vesperis.

In die Annuntiationis beatæ Mariæ virginis sermo et Missa mandantur.

Sciendum quod quando veniet in Quadragesima hæc festivitas, non venit papa indutus cum pluviali et mitra in primis Vesperis, quia in vigilia, dicta Missa, incontinenti cantores incipiunt Vesperas, et papa remanet ibi prout fuit indutus dum audiebat Missam. Nec cardinales consueverunt venire, quia cantantur ante prandium, nisi veniret die Lunæ. Tunc Dominica de sero Vesperæ papales; Antiphonas incipiunt cardinales.

Item notandum quod quando veniet infra feriam quartam majoris hebdomadæ, nihil est tunc de festo, sed transfertur usque ad diem Lunæ post *Quasi modo geniti*; et illa die sit solemniter officium, et papa venit in primis Vesperis cum pluviali rubeo et mitra aurifrisiata cum perlis, et cardinales veniunt, non tamen indueti.

L. De Missa eadem die.

Item in Missa omnes debent esse induti albis vestimentis. Quod si Quadragesima veniat bono mane papa audit Missam de feria. Qua dicta, parat se more solito in camera sua; deinde vadit ad magnam capellam, et ibi induitur sacris vestibus albi coloris.

Item notandum quod in hac Missa, in quocumque tempore veniat, non dicitur Oratio nisi de beata virgine Maria, et nihil de feria.

LI. De Collectis rubrica.

Propter hoc sciendum quod nunquam Romanus pontifex in magnis Missis et pontificalibus consuevit dicere nisi unicum collectam, licet contra rubricam quæ dicit quod de illis de quibus facimus commemorationem in Vesperis et Matutinis, debemus etiam in Missa facere. Licet ipse papa facit in utrisque Vesperis et Matutinis commemorationem, 473 nunquam tamen in magnis Missis.

Nota quod in hac Missa prior episcoporum cardinalium servit papæ in officio capellani.

Finita ergo Missa per papam, et data Benedictione, ipse papa revertitur sic indutus ad sedem suam magnam; et stans sine mitra incipit Vesperas, cantando *Deus in adiutorium meum intende*. Et dicto *Gloria Patri*, subdiaconus ante eum incipit primam Antiphonam cantando, et papa etiam cantando reincepit; et hoc idem ante ipsum in Antiphona de *Magnificat*; cætera omnia inchoantur per cantores usque ad Orationem, quam papa debet dicere. Incœpta autem prima Antiphona, deponit illa paramenta, et resumit pluviale rubeum; et omnes cardinales et prælati deponunt paramenta, et recipiunt cappas laneas; nec cardinales incipiunt Antiphonas in Vesperis. Episcopus vero cardinalis qui papæ servit in Missa, non deponit paramenta nisi dictis Vesperis, quoniam habet portare papæ naviculam cum incenso hora debita, et papa debet inde recipere cochlear cum incenso, et ponere incensum in thuribulo præsentando sibi per unum de acolythis. Deinde idem

cardinalis habet incensare altare, et *cophinum*, in quo servatur Corpus Christi, postea dominum papam; et etiam habet tenere librum ante papam, dum dicit Orationem prædictam. Finitis vero Vesperis, in quibus debent dici duæ Orationes, videlicet una de festo, alia de feria, si tamen incidat infra tempus prædictum. Quibus finitis, papa dat Benedictionem.

Item nota, quod si cardinales haberent paramenta in secundis Vesperis istius festi sic in Quadragesima celebrati, incipient Antiphonas, quoniam in primis non incæperunt, nec tale festum debet prætermitti sine Vesperis solemnibus.

Item certo nota quod nunquam cardinales incipiunt Antiphonas in secundis Vesperis coram papa, nisi si præsens festivitas sit in Quadragesima celebrata.

Supradicta flunt per modum prædictum, quando diaconi cardinales non ibi habent pluvialia parata. Nam si haberent, ipsa reciperent. Licet temporibus Joannis XXII, Benedicti XII, et Clementis VI Romanorum pontificum, non consueverint recipere in dictis secundis Vesperis prædicta paramenta, nec incipere Antiphonas, prout in aliis festivitatibus in primis Vesperis est fieri consuetum; sed secundam Antiphonam diaconus cardinalis a dextris papæ; tertiam vero episcopus cardinalis serviens in Vesperis prædicta Paramenta; quartam presbyter cardinalis qui stat in sede secundum ordinem suum; quintam diaconus cardinalis qui assistit papæ a sinistris. Quas Antiphonas semper incipit subdiaconus cum acolytho coram eis ^b cantando.

474 LII. De Dominica in Passione, quæ est quinta Quadragesimæ.

In Dominica de Passione, quæ est quinta Quadragesimæ, sermo et Missa mandantur. Omnia alia ut supra in aliis Dominicis Quadragesimæ est fieri consuetum.

LIII. De Dominica Palmarum.

In die Palmarum Missa et officium mandantur. Illa die non fit sermo, quia die illa, secundum dominum Jacobum Gaietani, junior presbyter cardinalis debet benedicere palmas olivarum et aliarum arborum ramos, indutus prout in die Cinerum, cum aqua benedicta et incenso. Quibus benedictis, deponit paramenta, si celebrare non debeat. Et dominus papa bono mane celebrat Missam suam in capella sua secreta. Quæ dicta, indutus pluviali rubeo sine perlis, et mitra simplici alba de garnello sine aurifrisiis et perlis, intrat capellam vel locum, in quo debent distribui palmæ, ubi debet esse cathedra cum scabello parata, et ibi sedet. Deinde omnes cardinales et cæteri prælati nondum parati veniunt ad reverentiam, prout est alias fieri consuetum, osculando manum aurifrisio pluvialis coopertam, non genu, nec pedem, ut supra in Quadragesima.

* Confer cap. 131 infra de secundis Vesperis omnium Sanctorum, in quibus incensatur *cophinum ubi stat Corpus Christi*; et Constitutiones Lateranenses,

Nota quod antequam papa distribuat ramos, omnes cardinales et prælati cum cappis laneis veniunt ad reverentiam papæ ad osculandum manum coopertam aurifrisio pluvialis, non genu, nec pedem.

Sciendum quod hac die Romani pontifices officiare non consueverunt, sed bene dant et distribuunt ramos. Nota quod subdiaconus debet habere tunicellam per totum officium, et non fit Processio. Modernis autem temporibus est Missa papalis.

Nota etiam quod ille qui debet Missam celebrare, si sit episcopus, et papa non celebret, primo habet benedicere aquam cum sale, prout fit in Dominicis diebus; deinde benedicet ramos. Dum spargit ramos aqua benedicta dicit *Asperges me, Domine*. Dato vero quod papa celebret, junior presbyter cardinalis benedicet.

LIV et LV. De benedictione Palmarum.

Nota quod quicumque dicit Missam, si tantum sit cardinalis, ille ramos benedicet, et non junior presbyter cardinalis; ita et candelas et cineres.

Sciendum quod hac die prior episcoporum cardinalium, si celebret coram papa, facta reverentia, prout est moris, ab omnibus cardinalibus, ipse indutus pluviali dat papæ palmam, et statim a papa recipit; deinde vadit et parat se ad celebrandum. Duæ palmæ dantur papæ.

Notandum etiam quod si esset rex præsens, immediate post eum **475** flexis genibus palmam recipit de manibus papæ, pedem dextrum osculando, et non genu. Qua reverentia facta cum cappis laneis per cardinales et omnes prælatos, prout in die Candelarum, cardinales et omnes prælati violacea recipiunt paramenta, videlicet episcopi cardinales superplicia, amictus latos, et pluvialia; presbyteri vero similiter et diaconi paramenta prædicta, et recipiunt planetas, et non pluvialia. Alii vero prælati similiter pluvialia, et non planetas, coloris violacei recipiunt. Quibus paramentis receptis, paratur una tobalea, quam tradere debet sacrista, et extenditur super genua papæ per duos capellanos ejus lateribus assistentes, et dictam tobaleam flexis genibus tenentes, a dextris uno, a sinistris alio, et duobus antiquioribus cardinalibus diaconis papæ more solito assistentibus. Tunc prior episcoporum, vel, si non sit, subprior episcoporum cardinalium, deposita mitra sua stans pedes, papa sedente in cathedra sua et cum mitra, spatulam aliam palmæ pulchriorem, nil dicendo, dat papæ, manum ejus osculando. Incontinenti papa tradit uni de domicellis suis conservandum; et ibidem ipse prior vel subprior genu flexus recipit spatulam palmæ de manu papæ, et osculatur genu dextrum papæ. Et sic deinceps omnes cardinales juxta ordinem suum; deinde omnes prælati induti, mitris depositis, genu flexi recipiunt spatulam palmæ de manu papæ, et genu osculantur pluvialibus violaceis induti.

Camerarius papæ, notarius, auditor contradicta infra, num. 18.

^b Id est eis præcænenendo, uti hactenus fieri consuevit.

rum, et corrector, etiamsi aliqui ipsorum essent episcopi vel archiepiscopi, qui non consueverunt esse induti paramentis, sed solum cum cappis laneis; et quicumque alii prælati non parati, et etiam capellani, tam commensales, quam alii capellani papæ, qui debent esse specialiter commensales, in cottis; nec non pœnitentarii, et breuiter omnes alii familiares, etiam laici, et quicumque alii non familiares etiamsi rex esset, flexis genibus recipiunt palmas, et alios ramos aliarum arborum, de manu papæ, et ipsis receptis pedem papæ dextrum osculantur, et non genu.

Notandum, quod in hac Missa dicitur tantum una Oratio; et dum dominus papa ipsam inchoare debet, dicit *Dominus vobiscum*, et non *Pax vobis*; postea dicit Orationem.

Notandum etiam quod si celebraret papa, prior episcoporum cardinalium seruit papæ in hac Missa in officio capelli de libro; si vero papa non celebret, seruit ei in officio capellani prior presbyterorum cardinalium.

Item nota quod si patriarchæ intersint post primum cardinalem, si sint induti pluuias, ramum palmæ recipiunt. Quod si rex sit præsens, post cardinalem qui stat, et post regem palmam recipiunt, ita quod semper unus cardinalis præcedat patriarcham; sic successive.

Nota quod, distributis ramis, papa deponit pluuiam et mitram, et recipit aliud cum perlis, et mitram aurifrisatam cum perlis.

Nota quod si papa hodie celebraret, portare debet sacra paramenta violacea vel Indii coloris sine perlis, et sandalia sine perlis, mitram simplicem et planam de garnello, et etiam chirothecas sine perlis. Verum 476 est quod modernis temporibus consueverunt portare mitram solemnem et pretiosam, et chirothecas pretiosas; omnia alia simplicia.

LVI. *Hic cantores incipiunt cantare Hosanna Filio David.*

Sciendum quod postquam primus cardinalis palman recipit de manibus papæ, cantores cantant *Hosanna Filio David* cum omnibus aliis Antiphonis, prout sunt in Missali. Interim ordinatur Processio per priorem diaconum cardinalem. Qua processione ordinata ut supra in die Candelarum, qui papæ assistit a sinistris, dicit alta voce *Procedamus cum pace*, et chorus respondet alta voce *In nomine Christi amen.*

LVII. *Hic movetur processio.*

Deinde movetur processio, et graditur, et primo servientes armorum cum virgis suis ante subdiaconum bajulantem crucem, qui debet esse indutus cum tunicella violacei vel Indii coloris, et circa eum duo ceroferarii cum luminibus et uno acolythorum cum thuribulo et incenso.

Nota quod sicut papa surgit de cathedra, quatuor nobiliores qui ibidem sunt erigunt pannum super eum haeculis et angulis in summitatibus; et sic semper papa stat subtus pannum, quousque pervenerit

▪ Umbellam appellamus seu baldachinum.

ad collectam, quam dicit post largitionem palmarum; et semper ante ipsum cardinalis juxta ordinem suum, et patriarchæ. Cum autem papa exierit tinellum vel capellam, et est in porticu per quam itur ad capellam magnam, vadit ad fenestram, quæ respicit ad plateam magnam palatii; et ibi projicit populo ramos palmarum et olivarum et aliarum arborum ramos. Cum autem pervenerit ante ostium capellæ, cantatur *Gloria, laus*, etc., per cantores ab extra, aliis ab intra respondentibus. Quæ porta tunc clausa debet esse, cantantibus omnibus illis, prout in Missali Romano continetur. Dominus papa non percutit cum cruce portam, sicut sæculares consueverunt; sed prædicto dicto officio aperitur porta. Deinde dominus papa cum cardinalibus et prælatibus processionaliter intrat capellam, et more solito orat aliquantulum coram altare, ubi debet esse cathedra cum scabello parata; et facta Oratione surgit, et vadit usque ad regias capellæ in parte dextra; et ibi projicit ramos et folia olivarum populo per foramina regiarum, et postea venit ad magnam cathedram longe ab altari paratam, quæ debet esse cooperta panno violaceo; et extracta mitra, stando versus altare, episcopo cardinali librum ante eum tenente, dicit Orationem quæ competit in Missali.

LVIII. *De papa eunte ad altare, et cardinalibus occurrentibus.*

Deinde vadit ad cathedram longe ab altari paratam et ibidem more 477 solito violacea recipit paramenta. Et diaconus cardinalis dicturus Passionem parat papam; et cum parat eum, ipse diaconus cardinalis portat tantum parando superplicium, amictum, sericum album, cingulum, stolam; sed papa, parato ipso diacono, planetam recipit violaceam ad modum aliorum diaconorum cardinalium. Papa vero parato, et mitra prædicta reposita, non nobilis, sed simplex alba de garnello, assistentibus ei duobus diaconibus cardinalibus antiquioribus, more solito processionaliter vadit ad altare; et in medio eundo occurrunt tres juniores presbyteri cardinales, et ipse eos recipit juxta ordinem suum ad osculum oris et pectoris. Mitram pretiosam interdum in Missa dicta, si ipsemet celebret, papa consuevit portare. Postea vero coram altari facit confessionem suam, prout est consuetum; et cum dicit *Misereatur*, subdiaconus tradit sibi manipulum osculando manum antequam dicat *Deus tu conversus*, etc. Episcopus cardinalis, qui servit sibi, præsentat ei incensum prout est fieri consuetum et osculatur altare et librum Evangeliorum; postmodum vertit se ad diaconos cardinales, et ipsos recipit ad osculum oris et pectoris secundum suum ordinem, et ultimus parat sibi fanum subtus pallium suum, quod in aliis Missis regulariter consuevit fieri. Deinde vadit ad sedem suam; ubi stando dicit Introitum cum cardinalibus, illo solo dempto qui debet dicere Evangelium, qui remanet super altare cum sacerista et subdiacono; et omnes legunt Introitum et *Kyrie, eleison* super alta-

re, et papa exinde procedit in Missa, prout est alias fieri consuetum.

Nota quod anno Domini 1375 die 15 Aprilis, in prædicta die ramis Palmarum dominus Gregorius papa XI fecit officium, qui portavit omnia paramenta ut supra; portavit etiam chirothecas et pretiosam mitram. Nota etiam quod ante eum ponitur scabellum, dum Passio legitur, in quo ponitur palma, si sibi non placet in manibus tenere.

LIX. *De subdiacono portante tunicellam in Processione.*

Nota etiam quod subdiaconus in Processione portat tunicellam, et non planetam. Item notandum, quod postquam altare thurificaverit, antequam diaconos cardinales recipiat ad osculum, sibi reponitur mitra per illum qui debet dicere Passionem vel Evangelium: quam portare debet quousque sit solemniter indutus; et statim etiam deponit, et recipit planetam violaceam, quam ante epistolam deponit, et lecta epistola iterum eam recipit.

Nota etiam quod papa non dat alicui palmam suam, sed eam portat ad cameram suam, et illam custodiri facit.

Nota quod si papa hodie non faceret officium, debet flectere genua ante altare, quando dicitur *Et incarnatus est*, etc.; et ante elevationem corporis Christi, et quando dicitur *Lætatus sum*; et semper tradat spatulam diacono cardinali sibi a dextris assistenti, et ille semper accipiendo et tradendo osculatur manum papæ.

478 Nota apud quod omnia supradicta fuerunt resarciata per dominum Gregorium papam XI, in Urbe, in sancto Petro, anno Domini 1377. Sciendum quod hodie dicitur Præfatio *Qui salutem humani generis*. Sciendum etiam quod omnia supradicta observata sunt per dominum Urbanum VI, in Urbe, in sancto Petro, anno Domini 1381 et 1382, qua die fuit determinatum quod quidquid venit super altare, capellanorum est, prout rubrica de præsepe in nocte Nativitatis Domini dicit.

LX. *Quando diaconus cardinalis cantat Passionem.*

Cum autem cantatur tractus ante ultimum versum, diaconus cardinalis dicturus Passionem, recepto prius manipulo de manu capellani sibi in missa servientis, surgit, et exiit planetam; et postea sibi traditur planeta plicata ad modum stolæ, quam portat super humerum sinistrum; et firmantur capita planetæ ad latus dextrum quasi retro; et sic tenet ipsam planetam, quando dicit Passionem, et per totam Missam, donec ipse et subdiaconus communicaverint; et statim facta communionem, ipsemet induit planetam ad modum aliorum cardinalium diaconorum. Tractu vero finito, prædictus diaconus cardinalis dicturus Passionem osculatur more solito pedem papæ, et reversus ad altare genu flectit ante illud, et dicit basse *Munda cor meum*, etc.; et surgens recipit de altari librum Evangeliorum, deferens ipsum ante pectus, ita quod tabula libri, ubi est crucifixus, a populo videri possit; et non petit Bene-

dictionem a papa, sed recte vadit ad pulpitum cooperatum cum tobalea, et ibi absque luminaribus et incenso, et sine *Dominus vobiscum*, absolute incipit *Passio Domini nostri Jesu Christi*; nec respondetur *Gloria tibi, Domine*, sed subsequenter dicit Passionem more solito, Cum autem ipse diaconus dixerit in Passione illa verba, *emisit spiritum*, statim papa et ipse diaconus, et omnes alii genuflectunt ad Deum versus altare; et sic manent genuflexi per spatium quo posset dici *Pater noster* semel. Postmodum surgit, et dictus diaconus Passionem prosequitur suo modo, ac pervento ad illam partem, *Altera autem die*, ipse diaconus cardinalis in eodem loco vertit se ad papam; et stans inclinato capite profunde, non tamen genuflexo, basse petit Benedictionem ab eo, dicens *Jube, domne benedicere*. Qua benedictione data per papam, portantur ipsi diacono cardinali duo candelabra cum cereis accensis per acolythos vel auditores, sicut consuetum est fieri ad Evangelium et etiam incensum cum thuribulo prius benedictum per papam, præsentante episcopo cardinali, qui sibi servit in officio capellani cum acolytho, prout moris est. Qui idem acolythus præsentat ipsi diacono thuribulum, et ipse incensat librum. Quo incensato, reddit eidem acolytho thuribulum, et facit crucem cum pollice super Evangelium et sibi metum in fronte quam in labiis et pectore more solito. Deinde prosequitur residuum Passionis, videlicet in prædicta parte, *Altera autem die*, etc., usque ad finem Evangelii. Quo residuo completo, idem diaconus cardinalis osculatur partem prædictam; postea portatur ille liber papæ ad osculandum **479** per subdiaconum. Quo facto, cardinalis qui sibi servit in officio capellani, incensat papam tribus ictibus, genu flei super primum gradum, si papam et celebrat; alias stans inclinatus profunde illum incensat. Quo, facto, papa incipit *Credo in unum Deum*, deinde procedit prout in aliis Missis regulariter est fieri consuetum.

Notandum quod statim incepta Passione cardinalis diaconus a sinistris papæ assistens recipit spatulam palmæ de manu militis vel domicelli papæ, et ponit eam in manu papæ, ipsam manum osculando; et ipsam tenet papa, et cardinales etiam suas et alii prælati in manibus suis tenent palmarum spatulas et aliarum arborum ramos, quousque Passio fuerit completa. Prædictus diaconus cardinalis de manu papæ, spatulam palmæ recipit, et eam tradit militi domicello papæ prædicto; et etiam cardinales et cæteri prælati suas tradunt servitoribus suis tenendas usque ad finem Missæ.

Sciendum quod in hac Missa non est sermo; sed Passione finita, incipit *Credo in unum Deum*, osculato primo libro. In fine vero Missæ diaconus cardinalis, qui legit Passionem, dicit *Benedicamus Domino*, versa facie ad altare; et facta Benedictione solita per papam, prior episcoporum cardinalium, qui servit sibi in Missa in officio capellani, pronuntiat Indulgentiam de mandato et auctoritate papæ, videlicet de septem annis et septem quadragesis:

et dum pronuntiatur Indulgentia, diaconus cardinalis qui dixit Passionem, deponit planetam, et in albis sicut diaconus vadit ad papam ad devestiendum eum, seu removendo sibi paramenta, et postea stolam pluviale et mitram induendo. Deinde ipse diaconus deponit paramenta, et omnes etiam alii prælati sua deponunt paramenta et cappas laneas resumunt. Papa vero, depositis sacris vestibus, indutus manto rubeo, et mitra prædicta sibi reposita, vadit ad cameram suam, assistentibus ei duobus diaconibus cardinalibus antiquioribus, uno a dextris, alio a sinistris.

Nota quod anno Domini 1388 Romæ dominus Urbanus VI hac die ranis Palmarum non fecit officium, quia nundum erat coronatus; sed bene dedit palmas et ramos, et interfuit Missæ indutus pluviali rubeo et mitra alba. Quam Missa dixit cardinalis Florentinus in magna capella. Et sic per dominos cardinales illæ etiam tres Missæ de hebdomada sancta fuerunt celebratæ ipso præsentate supra.

LXI. *De diebus Lunæ et Martis hebdomadæ sanctæ.*

Item die Lunæ non est Missa papalis.

Item in die Martis dominus noster audit Missam magnam in sua capella parva quam celebrat unus de cantoribus, et legit Passionem.

LXII. *De die Mercurii.*

Item in die Mercurii sancta illud idem observatur.

Sed notandum, si sint peregrini, de gratia specialia papa post Missam consuevit dare indulgentiam populo, in qua est indutus pluviali rubeo absque perlis, et cum mitra simplici alba et paratur ibi ubi datur Benedictio, vel in anticamera. Et primo venit cum chlamyde de scarletto cum capuceo in capite absque mitra; et sic venit ad Matutinum, et stet cum dicto capuceo non extenso super frontem sed replicato. Et istud fuit Florentiæ tempore Eugenii quarti. Et fit die Jovis idem ad Benedictionem.

Item notandum quod de sero hora competenti venit ad audiendum officium in capella simpliciter cum chlamyde rubea et capuceo super caput, non tamen duplicato, prout aliis diebus consuevit, sed solum extenso super oculos.

Item nota quod his diebus tribus post officium papa non debet dare Benedictionem, et non portatur crux.

Item nota quod cardinales bene consueverunt venire de sero audiendum officium in capello papæ istis tribus diebus, non tamen mandati, sed libere et sponte, devotionis causa.

Item nota quod Romani pontifices his tribus diebus non consueverunt dicere officium cum episcopis et conventibus suis, dum dicuntur Matutine; sed devotè debent dicere officium, et postea in camera sua cum cubiculariis suis dicere.

Item in die Mercurii de sero hora competenti dominus papa venit ad officium Matutinarum cum chlamyde de scarletto cum capuceo extenso super fronte, non replicato, et sine mitra.

* Sic infra, in cap. 83, ubi de Sabbato in Albis, quando dantur agnus Dei; et in cap. sed., agnus

Item sciendum quod de his tribus diebus, et etiam quandoque papa venit ad capellam cum chlamyde et capuceo, non portatur crux coram eo.

Item de sero ad officium Matutinarum dominus papa venit ad capellam cum cappa clausa de scarletto rubeo, folderata de hermelinis, clausa medio pectoris sursum et aperta deorsum: cocullum semper tenet super caput, et sine mitra in cathedra nuda sedet: nec diaconi cardinales sedent ante pedes ejus in his tribus Matutinis, neque in fine dat Benedictionem in ipsis Matutinis.

LXIII. *In die Jovis sancta, de Missa, et de officio chrisimalis.*

Item in die Jovis sancta in Cœna Domini, hac die Missa tantummodo mandatur, neque est sermo hodie. De jure Romani pontifices consueverunt primo dare populo Indulgentiam, sed de gratia in die Mercurii post Missam.

Sciendum quod Romani præules in primo anno coronationis consueverunt conficere sacrum chrisma et facere Mandatum, et conficere agnus Dei, nota de singulis locis suis, et nunquam plus nisi de septem in septem annis, quoniam tunc multa observanda sunt.

Anno ergo illo in quo vere conficitur sanctum chrisma, summo mane quasi in ortu solis, dominus noster papa venit ad regias ferreas, ad dandum indulgentiam populo, indutus pluviali rubeo, cum aurifrisiis cum perlis, mitra, stola cum perlis modo consistoriali. Qua data, depositis paramentis, audit secreta Missam; qua finita confitetur peccata sua.

Missam ergo parva finita, reassumit paramenta prædicta, et cardinalibus omnibus indutis sacris vestibus albis secundum ordinem suum, scilicet episcopi pluvialia, presbyteri casulas, diaconi tunicellas et dalmaticas, et alii prælati pluvialia recipiunt cum septem candelis, si sint Processiones generales, ut conficiatur sanctum chrisma; alias vero sanctum chrisma cum duobus cereis et cruce processionaliter vadit ad locum, ubi solent publicari processus; et ibi sedet in cathedra parata panno albo nobili; et omnes cardinales et prælati sedent in locis suis cum mitris, sed antea fit reverentia per cardinales.

Item nota quod quilibet cardinalis et prælatus indutus tenet unam faculam accensam de cera communi, quam tradit magister cœremoniarum, et papa de duabus libris de cera quasi alba; quas projiciunt anathematibus.

LXIV. *De lectione Processus.*

Item nota quod subdiaconus legit Processus in Latino, indutus habitu diaconi, et junior diaconus cardinalis eadem verba nobiliter et intelligibiliter dicit in idiomate illo in quo stat. Quibus lectis, papa signat et dicit *Anathematizamus, vel ita faciamus*. Et projicit candelam inferius, et omnes alii candelas suas projiciunt, sed non cœroferarii, sive acolythi illas de candelabris, quia processionaliter revertuntur sicut iverunt. Quas demum sacrista papæ recipit. In continenti ibidem dia-

Dei duo, et paulo post, tres agnus Dei. Adde caput 90.

conus cardinalis, qui papæ, a sinistris assistit, dicit *Confiteor Deo*, etc. Et papa dat more solito Benedictionem. Qua data, junior diaconus cardinalis de manu papæ denuntiat indulgentiam de septem annis et vii quadragenis; et sic omnes processionaliter vadunt ad magnam capellam, vel ubi ipsa die debet fieri officium; et facta Orationes ante altare, vadit ad revestiarium, et induitur sacris vestibus albis, et mitra cum perlis etiam solemniter. Et sic procedit, ad Missam pro solito.

Feria ergo quarta in Cræna Domini sacrificium sacri corporis et sanguinis Jesu Christi Domini nostri.

LXV. De ampullis.

Mane hujus diei primo mansionarii, sacrista, et clerici capellæ ad hoc destinati, præparent omnia quæ necessaria sunt ad consecrationem chris-matis, videlicet tres ampullas de argento, non tamen ejusdem B quantitatatis, quoniam major debet esse de sancto chris-mate, mundissimo oleo plenas. Maxima vero ampulla quæ ad chrisma debet fieri, de panno serico alhotenuissimo cooperitur; aliæ autem de alio panno serico dissimili coopertæ habeantur; sed tamen pannus adeo subtilis, quod ampullæ possint videri per papam et alios.

Hora vero tertia dominus papa indutus manto rubeo, et cum mitra aurifrisiata, etiam cum perlis exit de camera sua, et vadit ad capellam; et 482 ante altare debet esse cathedra cum scabello parata, ubi orat aliquantulum, ut est moris. Deinde vadit ad aliam cathedram longe ab altari paratam; et ibi alba recipit paramenta, et omnes cardinales et prælati, prout moris est, videlicet episcopi pluvialia, presbyteri planetas, diaconi vero tunicellas et dalmaticas pro reverentia chris-matis. Papa vero indutus jam dalmatica C sedeat in sede sua; cui præsentetur ampulla quæ major est, cum oleo ab acolythis, et balsamum per camerarium, aut per sacristam; et balsamum cum oleo papa misceat, nihil dicens; et bene commisceatur vel conficiatur. Omnes vero ampullæ, id est aliæ duæ, ibidem super mensam remaneant cooperitæ, et diligenter custodiantur, quousque ad altare portentur et papa facta lectione recipit planetam, chirothecas, et omnia alia paramenta, ut est moris, et debent esse xii subdiaconi induti sine priore subdiaconorum.

Postmodum papa, lotis manibus, indutus planeta et mitra solemniter in capite, procedit cum episcopis, et presbyteris, diaconibus, acolythis et omnibus ordinibus. Esse debent in processione vii candelabra cum cruce, Evangelio, est ampulla quæ est chris-matis, aliis ibidem remanentibus. D

Nota quod si non conficeretur hodie sanctum chrisma, non essent nisi duo candelabra in Processione, Notandum etiam cum omni anno debent sanctum chrisma consecrare cum purissimo et mundissimo oleo olivarum, et addimus cum tribus guttis de finissimo balsamo, quas episcopus non commiscere debet cum oleo; sed ita per alios, et non per papam nisi de vii in vii annos, nec alium in ejus præsentia, prout supra notandum est.

Portatur thuribulum semper cum incenso, et sic processionaliter pergant ad altare cum ampullæ et facta

A confessione et reverentia, prout est consuetum, papa ascendit cathedram suam. Incensato altare ampulla reportatur ad locum inter duas alias. Interim cantatur vero a cantoribus Introitus Missæ sine *Gloria Patri*; et finito versu, repetatur Introitus. Postea cantatur *Kyrie, eleison*. Quibus finitis, dominus papa incipit *Gloria in excelsis Deo*. In oratione papa dicit *Pax vobis*. Etiam in hac Missa dicitur *Credo in unum Deum*, etc., et sic Missa prosequatur ordine suo.

Nota quod in hac Missa non consuevit esse sermo, nisi papa velit facere Processus contra aliquem in speciali; et etiam generales Processiones tunc, si papa illum sermonem facere non vellet, sacrista committit de ejus mandato alicui de dominis cardinalibus episcopis vel presbyteris, quoniam diaconi coram papa nunquam prædicant, aut altero prælato, vel magistro in theologia.

Nota abbates non consueverunt prædicare, nec doctores de rectorum, nec legum, nisi duntaxat prælati magistri in theologia, sed modo abbates prædicant.

Postquam dominus papa intrat ad sacrificandum, conficit duas Hostias, unam pro se, et aliam pro die Veneris. Facta ergo elevatione corporis Christi vel post *Sanctus*, si expediat, unus acolythorum ducit juniorem diaconorum cardinalem, et cum eo plures subdiaconos: unus ex eis subdiaconibus 483 portat crucem, acolytho antecedente cum thuribulo et thure sine luminaribus; et sic processionaliter vadunt ad capellam sancti Thomæ, vel sancti Gregorii, vel ubi ampullæ cum chrismate et cum oleo servantur; et cardinalis diaconus prædictus accipit illam ampullam, quæ est chris-matis; et duo subdiaconi accipiunt alias duas olei exorcizati, et olei infirmorum, super brachium sinistrum eas portantes; et eo modo quo venerunt postea revertantur. Dominus vero papa, vel ille qui conficit sanctum chrisma, aut celebrat ista die, antequam dicat *per quem hæc omnia*, descendet ad sedem, sive cathedram suam ante altare paratam, versa facie ante altare; et subdiaconus qui bajulat ampullam infirmorum olei representat eam summo pontifici ad benedicendum. Et papa dicat plana voce *Exorcizo te, immundissime*, etc. Quibus Benedictionibus peractis, papa revertitur ad altare, et dicit *per quem hæc omnia*.

Nota quod confecto isto sacrificio solus pontifex communicat super altare sine ministris, et non cum calamo; sed cum calicem tantum se confirmat illa die et feria 6 in Parasceven, et ponit illam quartam partem in calice. Postquam autem communicaverit, ponit calicem super altare, et patenam juxta eum cum corpore Domini nostri Jesu Christi, et reservato usque in feriam 6, de ipso sacrificio resumit, et cooperietur utrumque munda sindone.

Percepto corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi cum calice et sine calamo, antequam abluat manus, ipsum calicem cum corpore Domini nostri reservato, non illum calicem in quo celebravit, sed solum magnum de auro sibi præsentet cooperitum cum magna reverentia sacrista papalis cum sindone, cum

lustris aureis; e sinistro brachio pendet unum caput et in dextra manu portat calicem coopertum alio capite, et reverenter ponit prædictum calicem prope papam circa medium altaris cum alta tobalea de serico, cum qua cooperitur calix, in quo est corpus Christi. Et nota quod antequam abluat digitos dominus papa, corpus Christi cum reverentia magna infra prædictum calicem ponit, et super calicem corporalia illa; pars minor corporalium, et super corporale patenam, et super patenam capitillum tobaleæ desindone; statim, quo facto, abluit digitos infra calicem cum quo celebravit, et bibit illud; et antequam abluat manus in magnis bacilibus papæ, ipse papa vel episcopus cardinalis qui servit sibi in Missa, prædictum calicem cum corpore Christi sic coopertum, et super humerum sinistrum pendet aliud caput illius tobaleæ et tenens cum ambabus manibus calicem per medium portat ad armariolum, in quo conservatur usque in crastinum, antecedentibus luminaribus, cruce et incenso processionaliter cum devotione. Quo reposito, genuflexus thurificat corpus Christi. Quo facto, revertitur ad altare; et sic lavat manus ut moris est.

LXVI. *De officio chrisimalis.*

Postea papa, si facit sanctum chrisma, ascendit ad cathedram coram altari paratam, versa facie ad altare; et continuo duo acolythi deferunt **484** ampullas involutas cum tobalea subtili albo serico in sinistro brachio, ita ut videri possint medio, id est per medium sericum, et a medio sursum, et diaconus cardinalis junior qui assistit papæ, accipit ampullam unam mistam cum balsamo, et representat eam papæ tenens eam in sinistro brachio involutam panno serico. Tum papa halet ter in ipsam, et postea halet etiam in ipsam omnes episcopi qui assistunt ibi induti sacris vestibus, et etiam presbyteri sive sint cardinales, sive non. Quo facto, papa dicit sine cantu *Dominus vobiscum, Exorcizo te, creatura Dei, etc.*

Post Benedictionem vero istam omnes episcopi et presbyteri cardinales saluent post papam sanctum chrisma per ordinem suum. Qui quidem ordo sic debet observari, primo a latere dextro papæ episcopi cardinales, et post eos presbyteri cardinales; patriarchæ vero inter episcopos cardinales; diaconi cardinales a lateribus papæ hinc inde juxta ordinem suum a latere sinistro: archiepiscopi, episcopi, presbyteri cardinales induti secundum ordinem suum, et in halando salutando post episcopos cardinales. Archiepiscopi, episcopi debent præcedere presbyteros cardinales, quoniam ad solos episcopos pertinet seu spectat sanctum chrisma conficere; et episcopos saluent presbyteri cardinales, et in salutando quilibet inclinet caput, dicens *Ave, sanctum chrisma, ter*; et post salutationem quilibet deosculatur semel immediate. Facta salutationem et deoscultationem chrisimalis ab episcopis et presbyteris, papa benedicat ampullam olei delatam in ordine quo supra; et similiter halet pontifex ter in ipsam, sed tacite; et omnes episcopi et presbyteri cardinales, et etiam alii episcopi halet ter in ipsam. Hoc mutatur ordo inter presbyteros car-

dinales, et episcopos non cardinales; et dum haletur in ampullis ab aliis, pontifex sedet; sed quando salutatur, stant omnes alii etiam. Deinde surgens sine cantu *Dominus vobiscum, etc. Exorcizo te, creatura olei, etc.*

Post Benedictionem vero istam omnes episcopi et presbyteri cardinales saluent per ordinem suum sanctum chrisma, et in salutando inclinent capita, dicentes *Ave, sanctum chrisma, et deosculantur ampullam*. Facta salutatione chrisimalis ab omnibus episcopis et presbyteris, statim debet fieri olei salutatio ab eisdem hoc modo, Salutet papa chrisma, et statim postea oleum, dicens *Ave, sanctum oleum*. Ita et cæteri singuli dicere debent.

Postea reportantur ampullæ processionaliter, sicut fuerunt adductæ, ad sacrarium, vel ad locum quem sacrista ordinavit, ubi stare debent. Deinde idem sacrista distribuit unicuique sicut debetur, et fuerit opportunum. Papa vero communicat in sede sua magna illos qui communicare volunt. Reserventur tamen oblatæ integræ Hostiæ per diaconum cardinalem prout est moris, ac etiam corpus Domini integrum reservatur in diem Parasceve. Sanguis vero Domini assumatur; quem solus papa bibit cum calice, et sine calamo; illi qui communicant non bibunt.

Nota, diaconus nec subdiaconus hodie non communicant, nisi forte vellent communicare causa devotionis, et communicarent ante alios, nec biberent sanguinem. Verum tamen non est de more. Pacis osculum non datur, *Agnus Dei* cantatur, et Communio *Dominus Jesus Christus*. **485** Tunc papa revertitur ad altare, et dicit hanc Orationem, *Refecti*. Qua expleta, diaconus dicit *Ite, missa est*.

LXVII. *Si papa nolit facere Mandatum.*

Nota, papa nolit facere Mandatum, prout inferius sequitur, vel si cardinales non comedant ista die cum eo, statim in fine Missæ data Benedictione per papam, et indulgentia pronuntiata per episcopum cardinalem qui ei servit in Missa, papa et omnes cardinales ibidem in capella deponunt paramenta. Interim vero cantantur Vesperæ per cantores, et in fine Vesperarum, dum dicitur psalmus *Miserere mei, Deus*, vadit papa ad cathedram coram altari cum scabello paratam; ubi genu flectens dicit cum aliis prædictum psalmum legendo, et Orationem *Respice, etc.* Legendo sine *qui tecum, etc.* Deinde surgit, et vadit ad cameram suam.

LXVII. *De electione pauperum, quando fit Mandatum.*

Item eodem die post prandium papa non potuit lavare pedes pauperum, sed patriarcha Gradiensis confessor de mandato papæ lavit pedes pauperum in parva capella, indutus rochetto, amictu, superplicio et pluviali cum mitra alba: audivit Evangelium, cantando cum luminaribus, cruce et incenso, more solito. Quo cantato, cantores inceperunt cantare: et ipse deposito pluviali, cinctus linteo, et mitra in capite, incepit lavare pedes. Quibus finitis, dixit Orationem, et cardinalis camerarius dedit florenos cum

carlino, et noluit dare illas petias de tela ad tergendum pedes pauperum, nisi duas per totum, sed omnia reportavit secum; et male, dicit glossa.

Nota de his quæ fiunt quando conficitur sanctum chrisma, et fit Mandatum de largitione. Omnibus prædictis peractis secundum ordinem suum, et finita Missa, ut superius dictum est, papa, indutus paramentis cum quibus celebravit, vadit ad aliquem locum ad hærentem capellæ seu ecclesiæ, in qua celebravit, comitantibus eum omnibus cardinalibus secundum ordinem suum, et aliis capellanis et subdiaconibus, qui in Missa interfuerunt parati, et in loco prædicto papa exiit pallium et planetam, postea sedet ibi super faldistorium, tenendo pedes super scabellum, et assumit sibi manum in scapulis, imposita super caput fanone, capiti ejus imposita mitra alba, sacrista extendit tobaleam super genua sua, quam tenere debent duo acolythi, unus a dextris, alius a sinistris.

Quo facto, secundum dominum Jacobum Gaietani, cardinalis camerarius papæ eidem debet tradere papæ in quodam magno scypho argenteo, in bacilibus grossos et monetam ordinatam pro presbyterio, et dictus camerarius debet ante se habere unam magnam mensam coopertam tobalea, ubi sunt hujusmodi monetæ, et debent ei assistere clerici cameræ, et duo mercatores. Ipsi vero camerarius et clerici cameræ, debent esse in superpliciis et cottis. Postea veniunt cardinales, quilibet secundum ordinem suum, soli cum mitris in manibus deferentibus, apertas tamen; et flectunt genua coram papa, et ipse summus pontifex dat et ponit pro presbytero **486** in mitra cujuslibet ipsorum **xiii** grossos Turonenses argenti, et immediate quilibet ipsorum cardinalium recepto in mitra sua a papa presbyterio, osculatur, genu dextrum papæ, et sic quilibet secundum ordinem suum.

LXIX. De Mandato fiendo per papam ipso die.

Dato vero per papam presbyterio, ut dictum est, ipse papa facit Mandatum **xii** subdiaconus rochetum cum superplicio portantibus; et cubicularii portant et ante eum ponunt concham seu pelvim. Ipse vero papa præcinctus linteo, quo unus diaconus qui ei servit, secundum dominum Jacobum Gaietani, ipse papa brachiolum ad hoc paratam habens in manibus, et linteum mundum ante se tenens, quæ omnia debent parari per thesaurarium vel fratres de Pignotta; et dicti **xii** subdiaconi manent in aliquo loco remoto discalceati. Duo vero ostiarii papæ, sive servientes armorum, portant quemlibet dictorum subdiaconorum ante papam, quorum pedes ipsi ostiarii sive servientes tenere consueverunt super manus suas dum portantur. Papa autem sedendo cum aqua calida lavat pedes cujuslibet illorum, quam infundere debent cubicularii; et statim tergit linteo, et deosculatur pedem dextrum cujuslibet ipsorum; et secundum dictum domini Jacobi Gaietani dat cuilibet duos solidos; et lotis pedibus illorum per papam, eodem modo reportari debent per ostiarios eosdem sive servientes in locis eorum, scilicet ubi eos acceperunt.

Item cantores non cantant Vesperas post; sed ca-

pellani papæ legendo dicunt ipsas Vesperas ante papam, incipiendo Antiphonam. *Calicem salutaris accipiam*, etc. Dictis autem psalmis, Capitulum non dicitur, sed Antiphona ad *Magnificat* incipiat per papam cantanda, videlicet, *Cænantibus autem*, si tunc compleverint Mandatum; alias non, sed cantores totum faciunt.

Nota etiam quod modernis temporibus non observatur quod papa illam Antiphonam incipiat ad *Magnificat*, nec in aliis, nisi in Vesperis mandatis. Omnibus ergo completis, papa dicit legendo, genu flexo, *Respice, quæsumus, Domine*, etc., prout plenius in officio hujus diei in Breviario continetur Romano.

Quibus peractis, papa indutus per modum prædictum, processionaliter vadit ad cameram suam, associantibus eum omnibus cardinalibus paratis qui in prædicto Mandato sic induti, prout in Missa fuerunt, interesse debent, sedendo in suis sedibus juxta ordinem suum, dum papa facit prædictum Mandatum: ac etiam prædictis capellanis papæ cereos accensos portantibus cum cruce ante papam et ante cardinales.

LXX. De comestione in cæna Domini rubrica.

Die prædicta, dominus papa, sic paratus ut supra notatum est, a duobus diaconis cardinalibus antiquioribus ducitur ad mensam solemniter paratam, et ibi sedet, episcopo cardinali sibi dante aquam, et duobus cardinalibus prædictis, uno a sinistris, et alio a dextris, tobaleam tenentibus, **487** ipsoque qui a dextris est, etiam annulum papæ tenente dum lavatur.

Notandum etiam, quod prædicti tres cardinales in prima et in secunda manuum lotionem et mensæ Benedictionem debent esse sine mantellis et mitra, dum papæ ministrant, sed in gratiarum actione resumunt mantellos suos et mitras loco suo; et facta per papam prima manuum lotionem et mensæ Benedictionem, de qua infra serius dicitur, in secunda lotionem vadunt omnes ad sedendum. Et tunc omnes cardinales, cum sederint, manus suas super mensam in platellis suis lavant; et sibi mutuo serviunt, ut infra in alia lotionem dicitur.

Et attende quod papa, dum comedit, si paratus ut dictum est supra, usque ad dalmaticam inclusive, habens mantum rubeum ad scapulas, fanonem sive oralem in capite; et mitram aurifrisiatam super fanonem et annulum pretiosum non pontificalem in digito, et sandalla in pedibus, prout in Missa, demptis chirothecis, pallio et casula. Cardinales vero omnes, tam sæculares, quam religiosi, habebunt cottas sine superpliciis cum subtis seu rochetis tantum, et mitras simplices de garnello in capite, et mantellos de brunetto ad scapulas; sed sæculares habebunt mantellos de brunetto rosaceo; religiosi vero habebunt mantellos coloris suæ religionis; et ita parati comedunt, et omnes alii prælati simpliciter sic induti, facta tamen in inter eos discretionem de sæcularibus et religiosis quoad mantellos in colore, sicut dictum est de cardinalibus.

Sed nota modum mantellorum omnium, tam et

cularium, quam religiosorum. Retro inter duas scapulas conjunguntur duæ partes chlamydis, et bene sumitur per spatium palmi, et stat dissutum; et illud quod est sutum, quod conjungit duas partes chlamydis, stat super collum; et chlamys pendet ante pectus ab utraque parte usque ad terram, et etiam retro usque ad terram duntaxat et sine cauda, sed in forma circulari et sphaerica, nec partes conjunguntur chlamydis ante pectus.

LXXI. *De ordine sedendi in mensa.*

Sedet autem ipse papa in una mensa eminenti solus, diversis et magnis aureis vasis et argenteis super mensam positis, vel in trissadorio, seu teloneo sitis propter mensam a latere sinistro papæ.

In alia vero mensa, quæ est ad dextram papæ, in longum aulæ seu tinelli, sedent episcopi cardinales; inter quos sedent patriarchæ, si sint, quatuor principalium ecclesiarum patriarchalium secundum ordinem prioratus et posterioratus ecclesiarum suarum; ita tamen quod primus sedeat inter primum episcopum cardinalem et secundum episcopum, nisi esset ibi rex, qui ille sederet inter duos episcopos, et patriarcha inter secundum episcopum, tertium post tertium, et sic deinceps; ita tamen quod semper inter duos episcopos cardinales quilibet eorum sedeat; et ita in Missa.

In secunda mensa ejusdem lateris, vel in eadem sic satis longa, sedent presbyteri cardinales post episcopos cardinales et patriarchas; in parte vero sinistra, quæ etiam est in longum aulæ seu tinelli, sedent diaconi ~~488~~ cardinales omnes secundum ordinem suum et prioritatem singulorum, in quo statu sint cardinalatus, nam priores primo in mensa sedent; et post mensam cardinalium erunt mensæ omnium aliorum prælatorum et nobilium.

Coram papa servant laici majores natu et nobiliores, qui præsentis erunt, secundum officia illi distributa per magistrum hospitii.

Notandum tamen quod in mensa primo primum ferculum ponit coram papa aliquis de principalioribus et nobilibus, etiamsi esset rex. Quo posito, si rex foret, vadit ad sedendum inter duos primos episcopos cardinales, nisi Romanorum imperator, quia tunc iret ad mensam suam a latere dextro papæ paratam cum thalamo, gradu minori et bassiori illo de papa; et secundum ferculum portaret rex. Quo etiam posito, vadit ad sedendum in mensa a sinistris inter primos duos diaconos cardinales. Et sic faciebat dominus Carolus primus rex Siciliae, et omnes descendentes ab eo reges.

Et nota quoniam tunc imperator Constantinopolitanus erat in curia, et sedebat inter duos primos episcopos cardinales, qui primo et primum ferculum coram papa posuerat; secundum rex Siciliae, qui tunc erat præsens; alii autem nobiles majores. Qui si essent filii imperatoris vel regum, serviunt papæ in mensa, videlicet unus de cupa, alius de tucellis ad incipiendum; alii astant comedenti, alii sequuntur

A portantem ferculum, et ipsi in ferculo papæ et cardinalium, prout fuit ordinatum.

LXXII. *De secunda lotione manuum.*

Comestione sumpta, papa lavat manus, ministrantibus sibi episcopo et duobus diaconis cardinalibus, ut prius; qui tres cardinales, resumptis mantellis et ministris suis, redeunt sedere cum aliis cardinalibus in locis suis in mensa. Tunc tam singuli episcoporum, et quilibet cardinalium, et unusquisque similiter sedendo lavent suas manus, serviente reinfundente aquam cardinali lavanti; cardinales autem qui assistunt teneant tobaleam unam ex parte una lavantis, alter ex alia; et sic sibi mutuo ad invicem sibi servant.

Quibus omnibus lotis dantur species. In fine vero, remotis mensis, surgit dominus papa, et omnes ipso stante super scabellum suum pedes, ministrantibus sibi duobus diaconibus et episcopo, redduntur gratiæ ut infra sequitur. Illis autem redditis, papa reducit a duobus diaconibus prædictis ad cameram, vel ante cameram suam, ibique sedet in faldistorio cum cardinalibus tantum fratribus suis; ipse et illi parati ut erant in mensa consequenter, ex utrisque vestibus, discalceatus sandaliis requiescit. Cardinales vero, et alii prelati redeunt eorum hospitia cum mitris eques, tamen equis non paratis, nec alias coopertis, sicut in comestione steterunt, ita recedunt.

Memorandum quod omnes capellani domini nostri papæ commensales, quasi non commensales debent eo die comedere cum domino camerario splendide.

C ~~489~~ LXXIII. *De Benedictione mensæ, et gratiarum actione*

In Cœna Domini ad benedicendum mensam dicitur absolute sine *Gloria Patri Versiculus Christus pro nobis factus est obediens usque ad mortem*, et non amplius; et deinde dicitur *Pater noster* secreta. Quo completo, sine pronuntiatione aliqua dominus papa signat tam mensam suam, quam alias. Hodie non dicitur *Jube, domne, benedicere*, nec *Tu autem*; sed mensis signatis, ut dictum est, vadunt ad sedendum, prout est superius ordinatum.

In fine prandii in regratiarum actiones repetitur *Versiculus Christus factus est obediens*, ut supra; dicitur immediate *Pater noster*. Quo finito, papa dicit absolute *Orationem Respice, quæsumus, Domine*, etc.; nec pronunciat *Qui tecum*, nec *Fidelium animæ*, sed solum sine aliqua pronuntiatione dominus papa signat se, et omnes alios devote, nihil dicendo. Tunc reposito fanone et mitra super caput ejus, cum manto ad scapulas, reducit, ut dictum est a duobus diaconibus cardinalibus ad cameram vel ad anticameram, quæ vocatur camera paramenti.

Notandum quod si papa non conficiat sanctum chrisma, non habent locum prædictæ ceremoniæ.

Item notandum quod si cardinales non comedant cum papa, non habent locum prædictæ solemnitates.

LXXIV. *Non licet quod aliqua mulier interveniat in comestione summi pontificis.*

Item notandum quod aliqua mulier nunquam comedit in præsentia Romani pontificis, etiam si esset imperatrix vel regina. Ita exstitit observatum tempore domini Clementis V, et domini Joannis XXII, domini Benedicti XII, Clementis VI, nec fuit auditum quod aliquo tempore fuerit factum.

Contrarium tamen tempore domini Urbani V, domini Gregorii XI, aut Urbani VI. Contrarium autem ejus etiam fuit observatum tempore Bonifacii IX et Joannis XXIII, summorum pontificum; et male.

LXXV. *De officio in feria sexta in Parasceven.*

Feria sexta, videlicet die Veneris sancta, ut omnia dicantur per ordinem, prima hora hujus diei, secundum Jacobum Galetani, omnes capellani vocantur ad dicendum Psalterium, domino papa sedente ante lectum suum: capellani etiam juxta pedes ejus vicissim totum Psalterium complent. **490** Quo finito, sacerdos cum aliis dicit Antiphonam *Ne remiscaris*. Postea dicuntur litanie et *Pater noster* private, et Psalmus *Miserere mei, Deus*, sine Gloria, etc.; deinde capitula, et sine *Dominus vobiscum* absolute dicuntur Orationes *Deus, cui proprium est misereri*, et cæteræ omnes, quæ consueverunt in Quadragesima; et in fine dicitur Oratio illa, *Respice, quæsumus*.

Sciendum quod ista die dominus papa, antequam vadat ad ecclesiam seu capellam pro officio faciendo, bis venit ad fenestram pro indulgentia more solito danda, videlicet de mane semel, et sero, cum ad capellam vult ire pro officio faciendo; et qualibet vice portat pluviale rubeum et mitram planam de garnello sine aurifrisiis et perlis. Qua indulgentia sero data, vadit ad cameram, et ibi deponit pluviale, et accipit cappam de scarletto rubeo, apertam a medio pectoris usque ad pedes; et eandem mitram albam et planam de garnello absque aurifrisiis et perlis in capite portans cum cardinalibus intrat capellam pro officio faciendo. Cum autem papa est in capella, illico vadit ad altare, ubi est cathedra nuda cum scabello parata; et ibi genuflexus, et sibi deposita mitra per diaconum cardinalem qui est a dextris, orat aliquantulum; et postea surgit, et reponitur mitra sibi. Deinde vadit ad aliam cathedram nudam, longe ab altari cum scabello paratam.

Notandum tamen quod ista die cardinales non veniunt ad papæ reverentiam: sed immediate in ipsa cathedra de scarletto prædicto, et ipsa deposita, diaconus cardinalis dicturus Passionem, indutus superplicio, alba, amictu, stola lata, absque planeta, sic indutus induit papam sauris vestibus nigri coloris vel violacei, prout sibi placet.

Sciendum tamen quod ista die papa non calceatur sandalis, sed quotidianis calceamentis.

* Addidit in Codice non nemo recentiori manu: *Imo optime servare. Nam et Christus comedit cum mulieribus. Itaque recte fecerunt Innocentius, Alexan-*

ipse vero dominus papa paratus, idem dominus cardinalis accipit planetam nigri coloris. Similiter omnes cardinales recipiunt paramenta, videlicet episcopi cottas, amictum latum, et pluvialia; presbyteri vero et diaconi similiter, non tamen pluvialia, sed planetas nigri coloris, sicut papa. Quibus paramentis receptis, papa progreditur ad cornu dextrum altaris a parte ante, ubi est cathedra bassa, nuda, et sine scabello; et ibi sedet respiciendo ad caput sinistrum altaris; etiam omnes alii sedent in locis suis, prout est consuetum.

Notandum tamen quod si aliquis rex illa die esset præsens in dicto officio, ipse non sederet in cathedra more solito, id est quando papa facit officium sed sedet in ordine episcoporum cardinalium, videlicet inter duos primos episcopos cardinales; et statim omnibus sedentibus, unus capellanus absolute sine titulo in modum lectionis prophetiam dicit *Hæc dicit Dominus: In tribulatione*. Qua finita, cantatur Tractus *Domine audi vi*. Finito vero Tractu, papa surgit, et ibidem respiciendo ad altare dicit *Oremus*, et prior diaconus cardinalis stans a dextris papæ dicit *Flectamus genua*, et immediate diaconus cardinalis qui est a sinistris papæ dicit *Levate*; et tunc papa dicit Orationem *Deus, a quo*, etc., et in fine respondetur *Amen*.

491 Qua finita, subdiaconus, deposita planeta, legit sine titulo prophetiam *In diebus illis dixit Dominus ad Moysen*. Qua finita, cantatur Tractus *Eripe me*, etc. Diaconus vero cardinalis dicturus Passionem, antequam terminetur tractus prædictus, debet exuere planetam, et eam plicatam ad modum stolæ quasi recipere debet super humerum sinistrum, ita quod capita ipsius firmentur ad latus dextrum quasi retro; et finito Tractu ipse diaconus cardinalis, facta reverentia, genuflexus coram altari, sine Benedictione et pedis osculo, procedit cum libro Evangeliorum sine cereis et incenso ad pulpitem nudum; et absolute sine *Dominus vobiscum* incipit *Passio Domini nostri Jesu Christi secundum Joannem*, et absque aliquali responsione dicit in *In illo tempore, egressus Jesus*, etc. In principio Passionis papa surgit de cathedra, et deposita sibi mitra stat pedes contra altare circa medium, quasi sustentans se super illum retro in scapulis, respiciens ad illum qui legit Passionem junctis ante pectus manibus; et sic semper stat, quousque porveniat ad locum Passionis, cum dicitur *Et inclinatio capite*, etc., et tunc papa genuflectit ad altare, et stat genuflexus per tantum spatium, quod semel posset dici *Pater noster*. Postea surgit et stat sicut prius; similiter et omnes alii faciunt.

Sciendum quod papam et Passionem legit, dum cantatur per diaconum cardinalem; tunc autem quando per alium quam per papam legitur scilicet per diaconum, et pervenitur ad locum illum qui

der, et reliquit. Verum id magnopere improbat in Alexandro Jacobus, Diarii ipsius Alexandri auctor.

debet dici in tono Evangelii, videlicet *Post hæc autem* A rogavit Pilatum, diaconus cardinalis inclinado se, submissa voce, petit Benedictionem a papa ibidem, et acolythi representant more solito thuribulum cum incenso, et papa ponit incensum benedictum, quod acolythus portabit ad diaconum pro Evangelio incensando, et alii duo acolythi vel capellani portant cereos accensos.

Finita vero Passione, una cum Evangelio reportatur ipse liber papæ more solito osculandus, videlicet in loco prædicto, *Post hæc*, etc. Exinde secundum modernos consuevit fieri sermo per aliquem magistrum in theologia vel prælatum; et ille qui facit sermonem, genibus flexis ante papam, petit Benedictionem, sed non osculatur pedem; sed habita Benedictione et recepta indulgentia pronuntianda post sermonem, vadit ad locum solitum pro sermone faciendo. Cui autem sit sermo, papa tenens mitram in capite sedet in cathedra nuda ante, ut supra. Quo finito, non dicitur *Confiteor*, sed statim ille qui fecit sermonem pronuntiat indulgentiam de mandato et auctoritate domini nostri papæ, videlicet de VII annis et VII quadragenis.

Quibus peractis, papa surgit, et ibidem amota cathedra et deposita mitra, dicit has Orationes solemnes, videlicet, *Oremus, dilectissimi*, et omnes alias, prout sunt in Ordinario seu in Missali Romano positæ; sed in fine harum Orationum, cum papa dicit *Oremus*, prædictus diaconus cardinalis qui stat a dextris et sinistris papæ, qui in prima flexione genu dixerat *Levate*, dicit nunc *flectamus genua*, et penultimus diaconus dicit *Levate*; et in quarta Oratione penultimus cardinalis 492 dicit *Flectamus genua*, et tertius diaconus cardinalis dicit *Levate*; et sic faciunt omnes diaconi cardinales secundum ordinem suum juxta prioritates ipsorum usque ad ultimum, quousque omnes Orationes sint completæ; et si forte plures Orationes sunt quam diaconi cardinales, statim cum ultimus diaconus in ordine suo dixerit *Flectamus genua*, prior diaconus prædictus dicit *Levate*, et deinde faciunt sicut prius usque ad finem ipsarum Orationum.

Notandum tamen quod in Oratione quæ dicitur pro Judæis, non dicitur *Flectamus genua*, quia ipsi Judæi hac die Domino irridentes genua flectebant, Et ideo pro ipsis non flectit Ecclesia genua in Oratione quæ pro eis dicitur. Quibus Orationibus finitis, papa ibidem stando in altari deponit spinellos, pallium, planetam et mitram, et vadit ad cornu altaris dextrum a parte retro; et ibidem sacrista, si est episcopus, vel alius episcopus familiaris, non tamen cardinalis, paratus cum pluviali nigro, qui etiam episcopus servit papæ in Missa, tradit papæ crucem; qui tenens in manibus versa facie ad populum, indutis chirothecis, discooperit crucem sinistram partem crucis.

LXXVI. De prima, secunda et tertia ostensione crucis.

Qua parte discooperita, papa solus incipit cantando

Antiphonam *Ecce lignum crucis*; et quando tunc incipit, eum adjuvant in cantu astantes, quousque finita sit Antiphona ipsa; et cantores cantant *Venite, adoremus*. Qua finita, papa progreditur parum ultra quasi in cornu altaris, et discooperit aliam partem crucis, videlicet dextram; et ipsa discooperita, papa iterum vocem altius elevando solus incipit Antiphonam prædictam *Ecce lignum*, ut supra adjuvantes eum. Qua finita Antiphona, papa progreditur ultra quasi in medio altaris, discooperiendo totam crucem et elevando vocem altius incipiendo, quæ est tertia, Antiphonam prædictam *Ecce lignum crucis*, adjuvantes eum in cantu ut supra. Interim vero fulcarius ponit tapetum cum pluvinari et munda tobalea ante altare. Qua finita, chirothecis non extractis, descendens gradus altaris, et genibus flexis, ponit crucem super prædictam mundissimam tobaleam, et super illam ornata de serico, quam ponit sacrista ante altare in terra super pulvinare extensam cum illa etiam cum qua cooperta fuerat crux; et ipsa cruce sic posita ibi per papam, statim subdiaconus flexis genibus a parte dextra crucis, cum manu una tenet pedem crucis, et cum alia ejus summitatem cum illa tobalea de serico. Cruce vero posita per papam, papa vadit ad cathedram nudam et bassam sine scabello paratam; et ibi sedendo calceamenta deponit, quæ sui cubicularii deponere consueverunt, uno episcoporum cum pluviali suo cooperiente ea; et nudis pedibus, et mitra sibi deposita cum chirothecis in manibus, vadit quasi ad portam regiarum capellæ, comitantibus eum prædictis duobus antiquioribus diaconibus cardinalibus, uno a dextris, et alio a sinistris; et versa facie ad altare ibi genua flectit, inclinando caput ad terram junctis manibus; et hoc facit tribus vicibus, 493 antequam perveniat ad crucem, surgendo et progrediendo paulisper usque ad locum ubi crucem posuerat; et prostratus ibi ad terram, ipsam crucem adorat eam deosculando; et postea surgens revertitur ad cathedram supradictam; et ibi sedens calceatur a prædictis cubiculariis, non tamen sandalibus, sed quotidianis calceamentis.

Nota quod dominus Gregorius XI, nec non dominus Urbanus VI Romani pontifices nunquam voluerunt se discalceare in cathedra prædicta prope altare, credo propter reverentiam altaris, quia ambo devoti; sed in illa magna cathedra, etiam nuda, longe ab altari, ubi consueverunt se induere in solemnitatibus.

LXXVII. De adoratione crucis ipsa die, et communionem.

Postea vero omnes cardinales discalceati in locis suis per eorum familiares, nudis pedibus vadunt per modum prædictum bini et bini ad adorandum crucem secundum ordinem suum, et ter flectunt genua; similiter et omnes alii ibidem præsentem eodem modo eadem crucem adorant. Interim vero cantores cantant *Agnus*, etc., vicissim repetentes *Sanctus Deus*, *Sanctus fortis*, etc. *Popule meus*, quid

feci, etc., et alias Antiphonas, prout in Missali Romano continetur. Papa etiam prædictas Antiphonas et omnia prædicta legit sedendo in cathedra, dum ipsa crux adoratur per cardinales et alios. Finita vero crucis adoratione, sacrista vel alius ad hoc deputatus eam reponit in loco suo super altari, et pecuniam oblatam in crucis adoratione clericus capellæ recipit sola hac die, quoniam sua est, in aliis capellanorum. Ipsa igitur cruce in altari inter faculas seu cereos collocata, dominus camerarius vel vices ejus gerens aliam crucem portat extra regias, comitantibus eum clericis cameræ et capellæ ad adorandum aliis.

Facta ergo adoratione in capella, dum illi de extra aliam crucem adorant, papa, lotis manibus, et depositis chirothecis, quas amplius non resumit, surgens de cathedra, ibi stando resumit prædictam planetam nigram et pallium cum spinellis de manu diaconi cardinalis qui dixit Passionem; et sic progreditur ad altare sine mitra et sine confessione consueta, assistentibus sibi dictis duobus diaconis cardinalibus; deinde vadit cum cruce, luminaribus et incenso, ad armariolum, seu cophinum, in quo die hesternæ fuit calix cum corpore Christi reservatus, ita exstitit hactenus observatum tempore Joannis XXII, domini Benedicti XII, domini Clementis VI, domini Innocentii VI, domini Urbani V, domini Gregorii XI, domini Urbani VI, Romanorum pontificum. Qui papa et ad armariolum seu cophinum vadit, et corpus Christi portat ad altare cum illa tobalea de serico coopertum cum uno capite, et cum alio qui sibi pendet super humerum sinistrum. Licet secundum dominum Jacobum Gaietani junior presbyter cardinalis corpus Christi antiquitus ad altare portare consuevit. Accipiens igitur papa ipsum calicem in manibus, prius flexis genibus incensatum **494** seu thurificatum, coopertum quodam panno nobili de sindone seu de serico, portat ad altare; et discooperto calice, recipit ab inde tamen manu corpus, et ipsum ponit super patenam, quam diaconus qui dixit Passionem tenet in manu; et ipse diaconus corpus Christi cum patena offert papæ, quam papa suscipiens collocat super altare ibidem extenso corporali. Postea calicem sacrista præsentat papæ absque lotionem et tersionem propter sacramentum, ne aliquid de fragmentis intus esset, et nihil dicendo infra dictum calicem ponit sacrista. Postea prædictus diaconus cardinalis offert prædictum calicem cum mero et puro vino; et subdiaconus offert ampullam cum aqua quam papa vino commisceat, nihil dicendo et reputet quod ista die emanaverunt sacramenta Ecclesiæ, videlicet sanguis et aqua de corpore Christi. In quibusdam vero ecclesiis, secundum dominum Jacobum Gaietani, purum vinum sine aqua offertur, ut in puro et forti crudelitas Judæorum repræsentetur et asperitas passionis Christi.

Collocato autem per modum consuetum ad latus dominici corporis [calice] a diacono cardinali præ-

dicto, offerat ipse diaconus cardinalis papæ thuribulum, manum papæ osculando in dando et recipiendo; et papa, ut moris est, incensat tam corpus Christi quam calicem. Deinde papa vadit ad cornu altaris, et ibi lavat aliquantulum digitos cum aqua in duobus bacilibus per unum de militibus seu domicellis suis, vel per nobiliorem ibidem præsentem, ipsum juvante priore episcoporum qui servit in officio capellani; et ipsa ablutione facta, vadit papa ante medium altaris absque confessione, prout dictum est, inclinat se orans et dicens *In spiritu humilitatis*, et erigens se vertit se ad populum dicens *Orate pro me, fratres, etc.*, deinde dicit plana voce, ut moris est, sine *Per omnia sæcula, etc.*, et sine *Te igitur*; sed absolute incipit cantando *Oremus, præceptis salutaribus moniti, etc., Pater noster, etc.*; et quando erit in illo loco ubi dicitur *Sicut in celo et in terra*, celebrans accipiens corpus Christi elevat ipsum, ita ut possit videri a circumstantibus, et incontinenti reponit eum ubi prius, et in fine *Pater noster* respondetur *Sed libera nos a malo*; sacerdos vero sub silentio dicit *Amen*, et statim in eodem tono sine *Oremus* dicit hanc Orationem: *Libera nos, quæsumus, Domine*, et in fine respondetur *Amen*.

Et tunc diaconus offert papæ patenam, ac deinde papa frangit Hostiam consecratam secundum consuetudinem, ponens de ea tertiam particulam in calicem, nihil dicendo. Sanctificatur enim vinum non consecratum per corporis Domini missionem. *Par Domini* etiam non dicitur, nec *Agnus Dei* cantatur, nec pacis osculum datur, nec postcommunio dicitur.

Communicat autem solus papa sine ministris, non ad sedem solemniter, sed ibi tantum eo die ante altare, ob humilitatem reverentiæ, et passionis Christi; et non cum calamo, sed cum calice sumit sanguinem; et vinum post sumptionem sanguinis in calice funditur per sacristam, vel alium episcopum, qui sibi in Missa servit; et sumitur cum calice in cornu altaris, et ibidem cum aqua, in bacilibus per unum e **495** militibus vel domicellis portata, lavat manus. Et deinde depositis ad altare spinellis, cum quibus firmatur pallium et planeta, vadit ad sedem altam nudam, et ibi deponit paramenta, et cum ministris et capellanis ac clericis suis dicit *Vesperas diei præteriti*, non cantando, sed legendo, etiam Antiphonam *Calicem salutaris*, cum aliis sequentibus et Psalmis, prout sunt notatæ in Breviario Romano, semper sine *Gloria*, et sine *Capitulo*, et sine *Versu*. Nec incipit Antiphonam ad *Magnificat* ipse papa, sed omnia dicuntur legendo. Quibus completis, dicitur *Christus factus est pro nobis, etc.*, et sine *Kyrie eleison*, et sub silentio dicitur *Pater noster*. Et nota quod post *Christus factus est, etc.*, statim papa descendit de cathedra magna, et vadit ad illam ante medium altaris, et nudam cum scabello; et ibi genibus flexis dicit Psalmum *Miserere mei, Deus, etc.*, quo completo sine *Gloria Patri*, dicit *Oremus. Respice, etc.*

* Id patet ex antiquioribus libellis Ordinis Romani, quo supra retulimus.

Sciendum est enim quo dista die servit papæ in officio capellani unus presbyter cardinalis, videlicet ille cui papa mandavit, vel cui prior diaconorum cardinalium ex præcepto papæ hoc facere commiserit. Episcopus autem cardinalis servit, si papa celebret hodie.

Per actis ergo omnibus supradictis, papa cum pluviali rubeo et mitra plana prædicta, comitantibus omnibus cardinalibus indutis cappis laneis, duobus tamen diaconis cardinalibus antiquioribus sibi assistentibus, uno a dextris, et alio a sinistris, vadit ad dictam fenestram in qua consuevit dare indulgentiam; et ibidem in præsentia cardinalium facit absolutionem more solito et Benedictionem; postea dat indulgentiam populo et omnibus assistentibus, videlicet de VII annis et VII quadragenis: quam indulgentiam pronuntiat de mandato papæ junior diaconus cardinalis, vel ille cui papa mandaverit. Et postea intrat in cameram suam, in qua pluviale et mitram deponit, et vestes consuetas recipit, et cardinales absque confabulatione ad propria revertuntur.

LXXVIII. De officio Sabbatis sancti.

Notandum quod die Sabbato sancto, in vigilia Paschæ, antequam dominus papa veniat ad capellam seu ecclesiam pro officio faciendo, bis venit ad fenestram pro indulgentia danda more solito populo, scilicet de mane semel, et sero, cum vult ire ad capellam pro officio faciendo; et qualibet vice portat pluviale rubeum et mitram planam et albam de garnello sine aurifrisiis et perlis. Ipsa etiam die extrahitur ignis novus de crystallo vel alio lapide, et benedicitur in capella, præsentem domino papa, per juniorem presbyterum cardinalem sacris indutum vestibus, cum cruce et aqua benedicta et incenso, legendo Orationes sine nota. Ignis benedicitur antequam papa veniat ad capellam.

Hora vero debita, omnibus prædictis primo completis, ut dictum est, papa indutus manto rubeo et cum mitra prædicta venit ad capellam, cum associantibus cardinalibus qui sunt ibi in camera cum eo præsentibus, cum duobus antiquioribus diaconis cardinalibus sibi assistentibus, **496** ut moris est, uno a dextris, et alio a sinistris; et deposita sibi mitra per diaconum cardinalem qui est a dextris ejus, flexis genibus orat aliquantulum ante altare, ubi est cathedra cum scabello et pulvinari parata. Et facta Oratione surgit et vadit ad sedem suam magnam quodam panno nobili coopertam; et reposita sibi mitra sedet. Deinde veniunt cardinales more solito ad reverentiam papæ. Qua reverentia facta, junior diaconus cardinalis qui debet benedicere cereum, indutus paramentis albis, videlicet amictu, superplicio stricto, alba, stola, tunicella, dalmatica et manipulo, exit regias capellæ; et præcedentibus eum ministris cum cruce, concomitantibus eum capellanis et cantoribus et reliquis clerico et populo, vadit quasi ad finem capellæ, et recipit de manu acolythi vel ministri arundinem trium cubitorum et dimidii cubiti,

triplicem candelam accensam de novo igne illuminatam habentem; et ibi genuflectendo arundini, elevatis paululum manibus cum arundine, dicit cantando *Lumen Christi*; et respondentibus omnibus aliis *Deo gratias*; vadit quasi ad portam regiarum dictarum, et ibi secundo genuflectit et plus solito manibus elevatis vocem magis elevando dicit *Lumen Christi*; et omnibus respondentibus *Deo gratias*, postmodum vadit usque ante altare, et ibi tertio genuflectit, et plus elevatis manibus, elevando vocem magis dicit *Lumen Christi*; et omnibus respondentibus *Deo gratias*, postea ascendit ad pulpitem adornatum, et absolute incipit Benedictionem cerei, et cantando dicens, ut sequitur, *Exsultet jam angelica turba cælorum*, continuando ipsam Benedictionem usque ad finem, et tempore debito ponuntur per ipsum diaconum cardinalem quinque grana incensi in dicto cereo ad modum crucis. Postea tempore debito accendatur cereus de igne novo prædicto, prout in rubricis in dicta Benedictione positus præcipitur et mandatur.

Facta igitur Benedictione cerei, papa descendit de sede illa, et vadit ad revestiarium longe ab altari paratum, si sit; alias vero, si non sit, ibidem calceatur sandalia. legendo *Quam dilecta*, quæ debent esse alba cum perlis, quia ea non mutat. Deinde induitur omni ornatu suo quadragesimali violacei coloris, scilicet alba absque paramentis, cinctorio et succinctorio albi coloris, pectorali, fanone, stola cum perlis (et ista non mutat), tunicella, dalmatica violacea (interdum vestes istas duas propter tædium exspoliandi et induendi Romani pontifices consueverunt portare albi coloris, verum tamen totum stat in bene placito eorum), planeta violaceo per diaconum cardinalem qui fecit Benedictionem cerei, stantem in alba tantum cum stola. Et postquam papa chirothecas induerit, omnes cardinales paramenta sua recipiunt, videlicet episcopi cottam, amictum latum, et pluvialia, sed planetas violacei coloris recipiunt; et etiam ipse diaconus cardinalis qui induit papam. papa induto, induit sibi met planeta violaceam, sicut et alii diaconi cardinales; subdiaconus vero non planeta, sed tunicella alba utitur in toto officio et in Missa, ut magis sit compositus et expeditus ad legendum lectiones, et alia quæ sibi illa die agenda incumbunt. Omnibus **497** paramentis receptis, et mitra papæ prædicta reposita per dictum diaconum cardinalem, recipit annulos, scilicet pontificalem et minorem, de manu episcopi vel presbyteri cardinalis sibi in officio vel in Missa de libro servientis. Deinde papa processionaliter vadit ad sedem suam magnam prædictam longe ab altari cum silentio, assistentibus sibi duobus diaconis cardinalibus prædictis antiquioribus. Hoc sane intelligas, si induatur in sacrario seu revestiarium, ibidem etiam sic processionaliter vadit. Quod si papa induatur in ipsa cathedra et non in revestiarium, ibidem etiam sedet duobus diaconis cardinalibus et presbytero cardinali sibi in officio et Missa servienti ante eum super sca-

bellas, ut moris est; aliis vero diaconibus cardinalibus ante altare in loco solito sedentibus. Similiter et omnes alii cardinales sedent in locis suis, prout est consuetum.

Postea unus de clericis capellæ seu acolythis vadit ad pulpitum nudum, ubi debet esse liber Epistolarum paratus ad legendum lectiones: et absolute sine titulo incipit et legit lectionem *In principio Deus creavit cælum et terram*, etc., et ipsa lectione finita, si papa velit, Græcus diaconus legit eam in Græco. Qua completa, papa in prædicta sede stando, ac deposita ei mitram per diaconum cardinalem sibi a dextris assistentem, dicit *Oremus*; et diaconus cardinalis qui est a dextris papæ immediate dicit *Flectamus genua*; deinde alter qui est a sinistris dicit *Levate*; et postea papa dicit Orationem quæ competit, et reliqua fiunt et leguntur prout in Missali seu Ordinario sunt notata.

LXXIX. *Si papa velit ordines facere, vel cardinales consecrare.*

Notandum vero si papa velit aliquos ordines facere, et aliquos de cardinalibus hac die consecrare, iste modus observandus est. Primo lecta prima prophetia, fiunt minores ordines in sede prædicta; et lecta secunda prophetia alii ordines acolythatus, prout in Pontificali domini Guillelmi Durandi continetur. Verumtamen Ecclesia Romana istum modum observare consuevit, quod lectis XII prophetiis minores ordines distribuuntur, et dicto novies *Kyrie, eleison* cum litanis, prout in Missali continetur, et *Gloria in excelsis Deo* decantato, ante primam Collectam ordo subdiaconatus distribuitur; et ultimus ordinatus legit epistolam. Distribuitis ergo minoribus Ordinibus, et etiam subdiaconatu, lectis Orationibus, Epistola, Graduali, usque ad ultimum Versum, vel *Alleluia*, prout notantur omnia in ordinatione diaconi et presbyteri cardinalis. Tunc archidiaconus præsentet eos papæ. Cætera quære in loco suo. Sciendum tamen quod diaconi cardinales secundum ordinem suum in principio Orationum dicendarum per papam dicunt *Flectamus genua*, et etiam *Levate*, juxta modum hesternum in rubrica declaratum. Omnes vero aliæ lectiones leguntur per capellanos papæ superpliciiis tantum super rochettis indutos; quibus lectis, lector post finem suæ lectionis vadit ad osculandum pedem papæ.

498 LXXX. *De presbytero cardinali servienti papæ.* **D**

De presbytero cardinali isto die serviente in officio capellani sciendum est quod in toto officio hodierni diei servit papæ in officio capellani unus presbyter cardinalis, videlicet ille cui papa mandaverit, vel alicui priorem diaconorum cardinalium ex præcepto papæ hoc facere commiserit, videlicet de libro quando papa dicit dictas Orationes, post quamlibet lectionem tenens librum supra caput suum, et in altari etiam post receptionem paramentorum tradit papæ annulos, scilicet pontificalem et minorem in eodem digito; et etiam quando papa deponit paramenta, ipse presbyter cardinalis recipit dictos annulos de

A manu papæ, et semper in dando et extrahendo osculatur manum papæ.

Nota quod in rubrica ista modernis temporibus prior episcoporum vel prior presbyterorum, vel subprios in priorum absentia, semper papæ serviunt in dicto officio capellani. Ita vidi ego frater Petrus Amelii, Senegaliensis episcopus, observari tempore domini Urbani quinti, Gregorii XI et Urbani VI Romanorum pontificum. Completis vero Orationibus, lectionibus et Tractis, subdiaconus tunicella alba, ut prædicitur, indutus vadit ad pulpitum, ubi lectiones lectæ fuerunt; et ibi cantando dicit litaniam, et respondetur sibi per omnes qualibet vice, verba ipsius subdiaconi et in eadem nota repetendo. In principio litanie papa, deposito pallio, spinellis, et planeta, descendit de sede prædicta et vadit ad cathedram coram altari paratam cum scabello et pulvinari, mitram prædictam tenens in capite; et ibi stat genibus flexis, quousque perveniatur ad locum ubi dicitur *Peccatores, te rogamus audi nos*.

Tunc vero papa surgens vadit ad aliam cathedram longe ab altari paratam, vel ad revestiarium, si sit, et depositis paramentis violaceis prædictis, induitur ipse papa paramentis albis et solemnibus per diaconum cardinalem qui Evangelium est dicturus. Qui quidem diaconus paratus debet esse paramentis albis quando induit papam prout erat in cerei Benedictio ne. Similiter et omnes alii cardinales paramenta alba recipiunt, videlicet episcopi cardinales cottam, amictum latum, pluviale; presbyteri vero cardinales similiter, non tamen pluvialia, sed planeta recipiunt; **C** diaconi vero cardinales et similiter amictum strictum tunicellam et dalmaticam recipiunt, et omnes prælati pluvialia. Quibus paramentis per papam receptis, imponitur sibi mitra nobilis et sollemnis, et recipit ambos annulos de manu presbyteri cardinalis, ut supra; et assistentibus sibi prædictis duobus antiquioribus diaconis cardinalibus, uno a dextris, et alio a sinistris, vadit processionaliter ad altare; et veniendo occurrunt ei tres presbyteri cardinales parati: et ipse, ut moris est, recipit eos secundum ordinem suum ad osculum oris et pectoris. Deinde vadit ad altare, et facit confessionem suam more solito; et postea osculatur altare, et librum Evangeliorum in principio Evangelii dicendi in Missa; et vertit se ad diaconos **499** cardinales, qui more solito faciunt ei reverentiam, et papa per ordinem suum eos recipit ad osculum oris et pectoris; et exinde recipit thuribulum de manu diaconi qui illa die debet dicere Evangelium Dominus de Francia cardinalis introduxit consuetudinem, quod cardinalis, qui servit papæ præsentat thuribulum cum navicula; et papa ponit incensum, et altari incensato reponitur sibi mitra. Et tunc recipit diaconos cardinales ad reverentiam, et altare incensat more solito.

Postmodum vadit ad sedem suam, ubi stando absque Introitu dicit *Kyrie eleison*, et postea sedet et finito novies per cantores *Kyrie eleison*, papa surgit; et deposita sibi mitra per diaconum cardinalem

qui stat a dextris, incipit solemniter *Gloria in excelsis A Deo*. Et tunc pulsatur magna campana. Quo cantato, surgit, et mitra deposita, ut supra, dicit *Pax vobis*; et respondentibus omnibus *Et cum spiritu tuo* dicit, *Oremus. Deus, qui hanc sacratissimam noctem, etc.*; qua Oratione finita, subdiaconus dicit Epistolam; et immediate Epistola finita idem subdiaconus inclinando se aliquantulum ante papam dicit cantando plana voce: *Annuntio vobis gaudium magnum, videlicet Alleluia*, et nihil ei respondetur, et vadit ad osculandum pedes papæ. Quo facto, statim surgit, et ille subdiaconus vel capellanus papæ alta voce incipit semel tantum coram papa cantando *Alleluia*; et papa stando, et mitra deposita, ipsum *Alleluia* cantando ter incipit, secunda vice altius, et in tertia altius vocem elevando; et qualibet vice immediate post papam chorum repetit cantando ipsum *Alleluia*. Quo *Alleluia* ter cantato, ut præmittitur, duo cantores solemniter cantant Versum *Confitemini Domino*; deinde cantatur tractus *Laudate Dominum, omnes gentes*. Quo finito, recepto prius manipulo, diaconus cardinalis de manu capellani sibi servientis de mitra vadit ad osculum pedis papæ; deinde revertatur ad altare, ubi more solito recipit librum Evangeliorum flexis genibus osculando medium altare. Quo libro recepto, pars illa ubi est crucifixus stetit ante altare versus papam; et ibidem stando aliquantulum inclinatus ad papam, sic semper tenendo prædictum librum ante pectus suum, petit a papa summissa voce Benedictionem. Qua habita, vadit ad Evangelium dicendum. Ad Evangelium vero ista die non portantur luminaria, sed incensum tantum. Quo Evangelio finito, portatur ille liber Evangeliorum per subdiaconum ad osculandum papæ, ut moris est; et papa stando dicit *Dominus vobiscum, etc.*, diaconus vero revertitur ad altare.

LXXXI. Quod non dicitur Credo, nec Offertorium

Notandum tamen quod *Credo in unum* nec Offertorium dicitur in Missa præsentis, nec fit sermo; sed extractis chirotechis lavat manus, deinde more solito vadit ad altare: et deposita sibi mitra per diaconum cardinalem qui dicit Evangelium, extensa tobalea de auro super altare per acolythos et per sacristam, idem diaconus extendit corporalia in medio altaris; et episcopus non cardinalis, sed sacrista, portat calicem **500** cum pyxide hostiarum et parvo cochleari, coopertum velo serico, et parat calicem cum tribus Hostiis, unam pro sacramento, et duas pro proba; et in papæ præsentia facit probam de vino et de pane et fundit vinum in calicem tantum, quantum durat cretulus hostiæ, et post aquæ Benedictionem ponit cum cochleari tres guttas aquæ; et tunc facit probam, et ponit patenam cum hostia super calicem; et tunc prædictus diaconus cardinalis recipit cum cauda manipuli patenam ipsam cum hostia, et offert papæ nihil dicendo, sed osculatur manum papæ; postea offert calicem, faciendo tribus vicibus crucem cum calice super altare, tenendo ipsum cum ambabus manibus per medium, nihil dicendo.

LXXXII. De incensatione et communione.

Postea recipit thuribulum cum incenso de manu acolythi; et offert papæ, et itemet diaconus ponit incensum infra thuribulum osculando manum papæ, et tradit papæ prædictum thuribulum, osculando manum; et semper caudam thuribuli, ubi sunt annulli, teneat in manu dextera, et capit prope ignem in manu sinistra; et sic papa recipit et incensat altare, ut moris est. Et exinde ipse diaconus cardinalis recipit thuribulum de manu papæ, semper manum ejus osculando in tradendo et recipiendo. Quo recepto, incensat papam ter; et tradito thuribulo acolytho, parat sibi planetam et pallium cum fano. Postea incensat altare et presbyterum cardinalem qui ipso die servit papæ; Deinde duos diaconos cardinales antiquiores qui papæ assisterunt in Missa; postea alios diaconos cardinales; deinde regem, si sit sibi; et postea episcopos cardinales et presbyteros cardinales, et alios prælatos paratos, prout in aliis Missis fieri est consuetum; deinde papam, prout moris est tantum [*Al.*, tamen] in hac Missa. Dicitur Præfatio *Te quidem, Domine, omni tempore, sed in hac potissimum nocte, etc.*; et alia dicuntur prout in Missali continentur. Et cum papa dixerit loco debito *Pax Domini sit semper vobiscum* respondetur *Et cum spiritu tuo*; sed *Agnus Dei* non dicitur, nec pacis osculum datur. Verum tamen dicit papa nihilominus illam Orationem, *Domine Jesu Christe qui dixisti apostolis tuis: Pacem, etc.*, nec Communio dicitur, sed immediate papa descendit ab altari, et vadit ad sedem suam, comitantibus duobus diaconis; et diaconus cardinalis, factis tribus circulis, bina vice vertendo se ante medium altaris, patena cum corpore Christi elevata ante frontem ad partem dextram, et in tertia ad sinistram, et tunc tradit Hostiam cum patena flexis genibus subdiacono ipsam papæ deferendam more solito. Et postea idem diaconus recipit more solito calicem cum sanguine, et facit tribus vicibus circulum, et portat papæ ad sedem; et ipse ibi stando solemniter communicat; et post diaconum sacrista episcopus defert calicem vacuum coopertum cum nobili panno serico in manu dextra, et in sinistra papilionem cum fistula et tribus punctis, quam tradit presbytero cardinali qui servit papæ; et post eum venit acolythus cum vinateriis **501** et duobus * taxeis. Et papa sanguinem cum calamo sugit; et statim diaconus corpus Christi de manu papæ recipit, et post eum subdiaconus. Quo recepto, dictus diaconus cardinalis portat calicem cum sanguine ad altare, et ibidem de ipso sanguine cum ipso calamo sugit; et postea dat subdiacono residuum sanguinis; et postea recipit perfusionem papæ de manu cardinalis portantis, prout est fieri alias consuetum.

Notandum tamen quod cum papa ponit corpus Christi in ore diaconi cardinalis qui cum ipso communicat, non debet eum recipere ad osculum oris, ut in aliis diebus fieri solet, quando in sede com-

* Eadem vox infra, non semel, in cap. 85.

municat; nec etiam ipse diaconus cardinalis debet subdiaconum post receptionem sanguinis osculari, pro eo quod in ista Missa non datur pacis osculum, ut supra dictum est.

Communione autem facta, et omnibus prædictis expletis, papa reposita sibi mitra sedet, et cantores cantant Antiphonam *Aleluia, alleluia, alleluia*. Qua cantata, cantatur Psalmus *Laudate Dominum, omnes gentes, etc.*, cum *Gloria Patri, etc.* et in fine reiteratur Antiphona prædicta. Capitulum, Hymnus, Versus non dicuntur; sed immediate subdiaconus stans coram papa incipit cantare Antiphonam *Vespere autem Sabbati*; et ipsa incepta, papa, deposita mitra, cantando incipit ipsam Antiphonam, et cantores cantant ipsam cantando usque ad finem; et postea cantatur psalmus *Magnificat* totum cum *Gloria Patri, etc.*, et in fine reiteratur dicta Antiphona per cantores. Et omnia prædicta debet dicere in sede papa stando, legendo cum ministris. Quibus finitis, papa surgens de sede vadit ad altare, et ibi deponitur sibi mitra; et versa facie ad populum dicit *Dominus vobiscum*; et respondetur *Et cum spiritu tuo*. Postea dicit *Oremus. Spiritum nobis, Domine*. Deinde versa facie ad populum dicit *Dominus vobiscum*; et responso *Et cum spiritu tuo*, papa vertit se ad altare, et diaconus cardinalis qui dixit Evangelium, versa facie ad populum dicit *Ite Missa est*, cum duplici *Alleluia*; et respondetur etiam cum duplici *Alleluia Deo gratias*. Deinde papa facit more solito benedictionem. Qua Benedictione facta, presbyter cardinalis qui servivit in Missa de mandato et auctoritate papæ pronuntiat indulgentiam de septem annis et septem quadragenis.

Hic nota quod si papa facit officium ut præmittitur, incepto Psalmo *Magnificat* descendit de cathedra, et sine mitra thurificat altare, nec ultra revertitur ad prædictam cathedram, sed ibimet in altari dicit orationem *Spiritum nobis, Domine*.

Quibus omnibus peractis, papa sibi reposita mitra totus paratus, cum omnibus cardinalibus etiam paratis et cum mitris in capitibus, et secundum ordinem suum processionaliter gradientibus, assistentibus tamen sibi duobus diaconis cardinalibus antiquioribus, uno a dextris, et alio a sinistris, præcedentibus subdiacono parato cum cruce et capellanis omnibus superpliciiis indutis, cum cereis accensis vadit ad fenestram, 502 in qua indulgentia populo consuevit dari; et ibi præsentibus omnibus cardinalibus paratis; facta Benedictione solita per papam, et data indulgentia populo, omnibus præsentibus cardinalibus et aliis prælatis, ut supra, videlicet de vii annis et vii quadragenis per unum cardinalem ut supra, sicut venerunt processionaliter, etiam omnes sic revertuntur. Deinde intrat cameram suam cum cardinalibus, et cum eo remanet solus diaconus qui dixit Evangelium pro juvando ipsum dominum papam ad deponendum paramenta, et alii extra cameram deponunt. Quibus depositis, papa recipit vestes albas de lana in hac die portari consuetas. Sacrista vero

facit multiplicari paramenta munde et honeste; et cardinales, paramenti depositis in cappis laneis reasumptis, ad domos proprias revertuntur.

LXXXIII. *Quando papa non celebrat ipsa die.*

Item si in ipsa die Sabbati sancti papa non facit officium, quia Romani pontifices non consueverunt facere officium, iste modus est tenendus. Primo igitur dominus papa vadit ad dandum indulgentiam populo, et in reversione audit parvam Missam secreta, in qua non dicitur *Alleluia*, quia consuevit esse de Missis votivis, nisi diceretur de die. Qua Missa finita, interim vadit ad dandum indulgentiam. Iterum extinguuntur omnia luminaria, et excutitur de lapide novus ignis per magistrum capellæ; et junior presbyter cardinalis, indutus sacris vestibus, scilicet amictu, stola, alba, manipulo, et pluviali cum mitra alba et simplici, ipsum ignem benedicit cum ministris suis indutis superpliciiis, prout in Missali continetur.

Sciendum tamen quod si ille qui facit officium sit cardinalis, ille benedicit ignem, et debet esse indutus sacris vestibus usque ad casulam exclusive, loco cuius portat pluviale, et cum cruce aqua benedicta et incenso, legit omnes illas Orationes sine cantu. Quibus lectis, deponit pluviale, et recipit casulam sive sit cardinalis, sive non.

Notandum tamen quod quicumque facit officium debet esse indutus paramenti violaceis vel Indii coloris: diaconus vero et subdiaconus albi coloris. Consueverunt interdum etiam prælati tunicellam et dalmaticam portare albi coloris, et casulam Indii coloris. Sandalia debent esse alba, et non mutantur nec stola, nec manipulus. Indutus igitur prælatus qui facit officium sedet super cathedram suam coopertam faldistorio; et data indulgentia per papam populo, secunda vice papa venit ad capellam; et facta Oratione aequaliter ante altare, et surgens ascendit ad cathedram suam, indutus prout erat quando indulgentiam populo dedit; et ibi sedet cum mitra; et duo diaconi cardinales ante eum, et presbyter, et qui servit sibi. Indutus igitur prælatus cum ministris suis ut supra, sedet diaconus qui debet legere Evangelium; portat arundinem tricubitum cum candelis accensis de novo igne, et cum duobus acolythis cum candelabris et faucibus accensis. Et subdiaconus præcedit eos bajulans crucem; et sic pergunt omnes quasi 503 usque ad finem capellæ; et ibi alta voce diaconus dicit *Lumen Christi*; et respondebit choros *Deo gratias*, et flectit genua; et iterum magis appropinquat ad regias capellæ; et iterum flectit, alius intonando *Lumen Christi*; respondentibus illis *Deo gratias*. Intrat capellam et vadit ad cereum paschale cum dictis ministris, et ibi super pulpitem incipit absolute *Exsultet jam angelica turba, etc.*, petens prius a papa Benedictionem.

Finita cerei Benedictione, prout in Missali Romano continetur, diaconus deponit dalmaticam albi coloris, et unus clericus vel de cantoribus legit lectionem primam, consequenter omnes alii leguntur per

clericos aut per cantores ; et prælatus legit omnes in cathedra sua sedendo cum mitra.

Orationes vero prælatus legit in cathedra sua cantando, non in cornu altaris, et sine mitra ; et unus de clericis suis tenet sibi ante librum, et ipse versa facie ad altare legit Orationes. Lectis igitur XII prophetiis, papa surgit, et vadit ante medium altaris, et flectit genua ; et prælatus accumbit super faldistorio suo, ubi consueverunt stare prælati quando faciunt officium ante papam. Interdum vidi quod descendunt de illo loco magis inferius ex latere dextro papæ. De hoc non est jus. Ipsis vero prostratis, subdiaconus vadit ad pulpitum, ubi lectæ fuerunt lectiones, et cantant litaniam ; et cum perventum fuerit ad illum locum, *Peccatores te rogamus, audi nos*, ille qui facit officium surgit, et deponit paramenta violacea, et etiam ministris sui recipiunt albi coloris, et mitram pretiosam, papa semper accumbente super cathedram suam ante medium altaris ; et cum cantores incipiunt primum *Kyrie, eleison*, papa surgit, et ibi metum cum duobus diaconis cardinalibus et prælato qui facit officium, qui stare debet a latere sinistro papæ cum suis ministris, facit confessionem more solito ; et facta confessione faciens officium ascendit ad altare, et papa revertitur ad cathedram suam ponens incensum in thuribulo ; et incensato altari incensatur ipse ; et prælatus procedit ad Missam. Et dum incipitur *Gloria in excelsis Deo*, papa deponit pluviale rubeum, et stolam, et mitram, quæ omnia debent esse sine perlis ; et subdiaconus, vel ille qui custodit prædicta cum mitra consistoriali cum perlis. Sacrista vero velejus socius tradit pluviale album de samito cum aurifrisiis de perlis et cum cordonibus ; et diaconus qui stat a dextris papæ induit papam ; et dum incipitur *Gloria in excelsis Deo*, parvæ campanæ debent pulsari, et etiam illa magna consistorialis, et papa dicit *Gloria in excelsis Deo*, cum cardinalibus sibi assistentibus ante ad modum circuli. Omnia alia fiunt prout in Missali Romano continentur.

Notandum quod lecta Epistola, subdiaconus qui ipsam legit debet venire ad prælatum qui facit officium ; et versa facie ad ipsum alta voce dicit *Annuntio vobis gaudium magnum, videlicet Alleluia* ; et incontinenti prælatus surgit, et deposita mitra dicit *Alleluia*, et tribus vicibus incipit, semper vocem exaltando in qualibet vice.

Recepto igitur corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi, faciens officium remanet super cornu dextrum altaris ; et subdiaconus papæ incipit Antiphonam, *Vespere autem Sabbati*, etc., ante papam ; et summus pontifex 504 incipit dictam Antiphonam deposita mitra, et ponit incensum in thuribulum ; et ille qui facit officium thurificat ante altare ; et cantato per cantores, faciens officium dicit Collectam in cornu altaris prædicto, et non papa ; et semper stat sine mitra in sede sua dum dicitur Collecta. Aliqui Romani pontifices consueverunt stare per totum *Magnificat* sine mitra. Nota quod in ista Missa non dicitur *Lætatus sum*.

A Data Benedictione per papam, vadit ad dandum indulgentiam populo, comitantibus cardinalibus ; deinde revertitur ad cameram suam, et deponit paramenta, et recipit chlamydem cum capuceo de scarletto albo, quibus utitur per istam Octavam inclusive, vel saltem usque ad Dominicam in albis post prandium, sed melius est quod portet per totam diem, cum quibus etiam vadit ad mensam et ad Missam in capella sua.

LXXXIV. In die sancto Paschæ de officio Missæ rubrica.

Dominica in festo Paschæ Missa tantum mandatur, neque est sermo ; sed audita bono mane Missa parva, dominus papa, indutus pluviali albo cum mitra aurifrisiata cum perlis, vadit ad dandum indulgentiam populo. Deinde venit ad capellam, associantibus eum cardinalibus tunc præsentibus secundum ordinem suum ante eum gradientibus, assistentibus ei duobus diaconis cardinalibus antiquioribus, uno a dextris, et alio a sinistris ; subdiacono crucem portante ante papam et ante cardinales. Cum autem papa est in capella, statim vadit ante altare, ubi debet esse cathedra pulvinari parata ; et reposita sibi mitra per diaconum qui est a dextris, genuflectit, et ibi aliquantulum orat, ut moris est.

Deinde sibi mitra reposita, vadit ad aliam cathedram longe ab altari paratam, et ibi sedet ; et facta ei reverentia solita per cardinales et alios prælatos, papa incipit more solito alte Tertiam, quam dicit ipse legendo, et capellani cum cantoribus ante eum ipsam cantando. Qua finita, papa dicit Orationem, et prior episcoporum tenet ei librum super caput suum, et duo acolythi cantant *Benedicamus Domino, alleluia, alleluia*, etc. Deinde papa sedet, et subdiaconus cum uno de cubiculariis calceat sibi sandalia, et ipse papa interim legit *Quam dilecta*, cum illis Orationibus, etc. Deinde lavat manus, prout consuetum est, et sacris aliis induitur paramentis. Similiter et omnes cardinales, secundum ordinem suum et secundum quod eis competit, alba, etiam recipiunt paramenta.

Quibus paramentis receptis, imponitur papæ mitra solemniter ; et deinde assistentibus prædictis duobus cardinalibus, uno a dextris, et alio a sinistris, et prior episcoporum eum associate et præcedente qui ipsa die servire sibi debet de libro et aliis quæ sibi competunt in officio capellani, processionaliter cum cruce, incenso et septem faculis vadit ad altare et veniendo occurrunt ei tres juniores presbyteri cardinales parati ; et ipse, ut moris est, recipit eos secundum ordinem suum ad osculum oris et pectoris. Deinde more solito facit confessionem suam ante altare, et alia quæ in aliis solemnibus Missis sunt fieri consueta. Deinde vadit ad sedem suam, ubi stando dicit Introitum Missæ, et *Kyrie, eleison* cum cardinalibus. 505 Deinde sedet, et sic proceditur in Missa secundum quod alio tempore est regulariter fieri consuetum.

Notandum quod in hac Missa post *Alleluia* et Ver-

sum *Confitemini* cantatur per cantores, et incipitur A per eosdem, non per papam. Sequentia *Victimæ paschali laudes*, et in fine reiteratur *Alleluia*.

Notandum quod ista die non fit sermo, sed immediate finito Evangelio, diaconus qui assistebat a parte sinistra dicit *Confiteor Deo*, etc., et papa more solito dat Benedictionem absque pronuntiatione indulgentiæ. In fine Missæ debet dari, quandocunque non est sermo. Data, benedictione, papa dicit *Credo in unum Deum*, etc. Item nota quod inveni in spatio libri extra, quod licet non fiat sermo, tamen dicitur *Confiteor*, et datur indulgentia. Notandum etiam quod sacrista hodie ponit mitras pretiosas et solemnes, super cornu sinistrum altaris, et semper in aliis diebus processionalibus.

Item notandum quod paulo ante inchoationem B præfationis duo diaconi cardinales ultimo electi vadunt retro altare ad similitudinem seu representationem angelorum monumentum custodientium ; et ibi morantur erecti versa facie ad populum usque ad intonationem *Agnus Dei*. Quo incepto, redeunt ad loca sua pristina, et non ante. Notandum vero quod cum papa dicit inchoationem *Pater noster*, *Per omnia sæcula seculorum*, non respondetur *Amen*; sed immediate dicit *Oremus, Præceptis salutaribus, Pater noster*, etc. In fine respondetur *Sed libera nos a malo* et *Pax domini* dicitur, et omnia alia quæ in alio tempore dici solent ; et dicitur *Lætatus sum, Pater noster*. Et isto die papa communicat in sede sua solemniter, ut moris est. Notandum etiam quod sacrista debet portare hodie tres calices, magnum pro Missa : alium, cum quo papa bibit vinum ; tertium C pro communionem. Parat etiam custodiam deauratam, et tot Hostias parvas quot sunt necessariæ.

LXXXV. *De communionem diaconorum cardinalium et aliorum prælatorum.*

De communionem diaconorum cardinalium et aliorum prælatorum, clericorum et laicorum, sciendum est quod ista die, si dominus papa celebrat, omnes diaconi communicant in capella papæ, nec non et notarii et capellani ipsius domini papæ, ac clerici, et laici.

Nota de pace danda ut sequitur immediate post papam, cujus contrarium reperitur in Cæremoniale domini Jacobi Galetani ; sed iste modus plus placet mihi. Scilicet quod papa data pace priori episcoporum cardinalium qui servit papæ in Missa, immediate D papa dat pacem diaconis cardinalibus, dempto illo qui legit Evangelium ; et ille recipit statim postquam habuit in ore corpus Christi de manu papæ. Et data pace, papa ascendit magnam cathedram, associantibus diaconis cardinalibus secundum ordinem suum ; et ille qui dicit Evangelium flectit genua, et recipit patenam cum corpore Christi stando pedes, et eam elevat, tenendo ipsam ambabus manibus elevatis quasi ad suos oculos, et vertit se ad partem, dextram, 506 ac si vellet dicere *Dominus vobiscum*, et per eandem partem revertitur, et vertit se simili modo ad partem sinistram ; et genuflectit, et tradit

subdiacono etiam genuflectenti, qui portat eam papæ cum corpore Christi. Et recipit calicem discooperatum, et facit simili modo circulum, et portat papæ Christi sanguinem.

Recepto ergo corpore Christi, accepto a papa osculo pacis, revertitur ad altare cum calice ; et ibi cum calamo sugit modicum de sanguine Christi, et dat subdiacono etiam, et osculatur eum ; quo facto, recipit cum descensus est, quia episcopus sacrista qui servit papæ ponit Hostias consecratas intra coppam, et non diaconus cardinalis, cum tenaculis. Et ita vidi servari ego Petrus episcopus Olycensis tempore domini Bonifacii IX, Innocentii VI, Gregorii VI, Joannis XXIII, et Martini V, et tempore quo cum..... tenaculis de auro Hostias consecratas, et ponit illam in coppam magnam deauratam ad hoc dedicatam ; et eodem modo facit circulum ; et sic tradit subdiacono, ambobus genuflectentibus. Quam subdiaconus portat papæ, et semper ante papam tenet, quousque omnes communicaverint ; et diaconus remanet in altari, tenendo cum manu sinistra super cornu dextrum altaris calicem, et cum manu dextra fistulam, cum qua dat ad bibendum omnibus qui communicaverunt de manu papæ de Christi sanguine, dicendo cuilibet : *Sanguis domini nostri Jesu Christi custodiat animam meam [Leg. tuam] in vitam æternam, amen*, et osculatur quemlibet.

Notandum quod primo communicant diaconici cardinales juxta ordinem prioratus sui bini et bini, videlicet post diaconum et subdiaconum ; secundo capellani, auditores, acolythi, cum cottis et superpellicis bini et bini. Nota quod papa osculatur tantummodo cardinales qui communicant hodie, et nullum alium in dicta communionem. Tertio notarii cum cappisaneis, et penitentiarii ; quarto barones et milites juxta ordinem suum, depositis mantellis et capuceis ; ultimo quicumque voluerit vere confessus et penitens. Nota etiam quod quilibet qui communicat consuevit offerre aliquid super altare postquam communicaverit ; et totum illud est sacristæ et capellanorum. Item nota quod quilibet post assumptionem Christi sanguinis debet bibere modicum de vino cum calice de manu sacristæ vel acolythi calicem tenentis.

Notandum quod dominus noster papa hac die non consuevit lavare digitos cum vino, nec vinum sumere, prout consuevit, postquam communicavit subdiaconum, sed tunc postquam omnes communicaverint, nec ita parum ; nec subdiaconus non bibit vinum, nisi postquam omnes communicaverint ; et eo quod si aliquid de corpore Christi in patena remaneret, solus papa debet sumere ; et si aliquid de sanguine Christi in calice, subdiaconus debet sumere. Et postquam omnes communicaverint, venit confessor papæ, si sit episcopus ; quod si non esset, unus alius episcopus de domo papæ portat calicem coopertum cum capite tobaleæ de auro, et alio capite pendente super humerum sinistrum, prout moris est ; et antiquior acolythorum post ipsum episcopum bajulat ampullæ

cum vino et aqua, et duabus taxeis, coopertas cum panno illo, cum quo cooperitur pallium; et episcopus prædictus pergit cum dicto acolytho ante papam, et subprior **507** episcoporum abluit parvam taxeam de auro cum vino; deinde infundit vinum super digitos papæ, et dictam perfusionem digitorum idem subprior portat ad altare, quam bibit diaconus cardinalis cum subdiacono, prout consuetum est. Confessor, abluto calice, infundit vinum, et acolythus aquam intra calicem, genuflectentibus ante papam; et dominus papa abluit os, et sumit vinum cum calice prædicto; et si aliquid remanet subdiaconus sumit super altare. Deinde papa lavat manus in magnis bacilibus de auro; quibus lotis, papa accedit ad altare, et sic perficit Missam suam. Nota quod omnis homo, cuiuscunque conditionis et status existat, qui sit vere confessus et vere pœnitens corde contritus, absque licentia episcopi ^a plebani vel alterius majoris, hodie potest recipere corpus Christi de manibus papæ.

Notandum quod buticularii papæ debent portare tres vel quatuor magnas quartas vini puri et optimi pro communionem. Vinum vero quod remanet tam in magnis Missis quam in parvis papalibus, semper est sacristæ; et cum omnes communicantes sanguinem sumpserunt, dominus diaconus dat fistulam seu calammum ad sugendum ab utroque capite subdiacono, et postea calicem ad sumendum illud quod superest de sanguine Christi. Quibus factis, diaconus plicat corporalia, et tobaleam super altare positam etiam amovet. Deinde papa veniente ad altare, mitram idem diaconus deponit ei et postmodum ad locum redit, et papa complet Missam suam, et diaconus dicit *Ita Missa est*, cum duplici *Alleluia*. Deinde data Benedictione per papam more solito, episcopus cardinalis qui servit papæ de libro in missa pronuntiat Indulgentiam de mandato et auctoritate papæ vii annorum et vii quadragenarum. Qua Indulgentia pronuntiata, papa totus paratus ut in Missa fuit, præcedentibus ejus capellanis portantibus cereos accensos, deinde cruce, et omnibus cardinalibus paratis ut in Missa fuerunt, et cum ministris suis secundum ordinem suum coram eo binis et binis incedentibus, junioribus tamen cardinalibus secundum ordinem suum præcedentibus, et duobus diaconibus cardinalibus qui ei in Missa assisterunt tunc cum eo assistentibus, vadit ad fenestram ad dandum populo indulgentiam de vii annis et vii quadragenis. Deinde modo prædicto vadit ad cameram suam, ubi debet esse cathedra cum scabello parata; et cum papa venerit, diaconus qui ei servit, traditis prius annulis episcopo cardinali qui ei de libro servivit, exiit ipsum dominum papam omnibus paramentis suis quæ pro Missa dicenda sumpserit, et per ordinem dat papæ ad osculandum stolam, fanum, crucem pastorem; et cum omnia paramenta deposuerit, dictus diaconus cardinalis paramenta deponit, et omnes cardinales recipiunt vestes quotidianas, et sic ad propria re-

^a Id observatum ob legem communionis paschalis, in propria cujusque ecclesia sumendo.

vertuntur. Et papa recipit capuceum et chlamydem de scarletto albo, quibus utitur per totam Octavam, et sic vadit ad mensam. Acolythi vero, et clerici, et sacrista, plicant illa paramenta, et hodie comedunt cum papa, auditores a latere dextro, **508** primo unus auditor, secundo unus pœnitentiarius, et sic per ordinem; a latere sinistro primo subdiaconus, secundo unus commensaliis, qui est magister palatii, vel unus alius, tertio unus acolythus, et sic deinceps. Et datur piper in collatione post prandium.

LXXXVI. *De secundis Vesperis eadem die.*

In secundis Vesperis papa venit cum pluviali albo et mitra aurifrisiata consistoriali.

LXXXVII. *De diebus Lunæ et Martis Paschæ.*

Item die Lunæ nec die Martis non est sermo, neque Missa papalis, nec papa venit ad Vesperas his duabus diebus, sicut facit in Nativitate Domini, ex eo quia non est Missa papalis; nec venit ad Vesperas, nec est sermo.

LXXXVIII. *De die Sabbati in Albis rubrica.*

Sabbato primo post Pascha, quod dicitur in Albis, antiquitus consuevit celebrare coram papa prior episcoporum cardinalium, vel alius cardinalis, licet papa de communi cursu hac die celebrare consuevit. Perficitur igitur Missa quomodocunque dicatur usque ad *Agnus Dei*. Quod dicto, parantur cardinales secundum modum suum, si papa non celebret, et in ordine paramentis suis albis, et dicitur *Agnus Dei*, per dominum papam cum cardinalibus cæteris, tam prælatis quam aliis; et postea servitur Missa more consueto. Sciendum quod ista solemnitas non fit nisi quando dantur ^b agnus Dei, videlicet in primo anno et in septimo. Quod si papa celebret, tunc cardinales et prælati omnes induunt se paramentis albis in principio Missæ, ut in aliis Missis papalibus est consuetum fieri. Si autem alius celebrat coram papa, sive sit cardinalis, sive prælatus, nullus debet se parare, quousque fuerit data pax omnibus, et facta communionem in altari per celebrantem. Notandum quoque quod in hac Missa non consuevit esse sermo, sed sola Missa mandatur, nec habet Vesperos præcedentes papales.

LXXXIX. *De his quæ debent fieri in eodem Sabbato, quando papa non celebrat.*

Sciendum tamen est quod quando papa non celebrat, illa die audita parva Missa, ipse venit paratus cum pluviali plano albo cum aurifrisiis tantum, et mitra alba cum perlis consistoriali; et illa die servit papæ prior presbyterorum cardinalium cum superpliciiis, amictu lato, et pluviali; presbyter etiam sed cum planeta, et non pluviali; diaconi cardinales cum amictu stricto, superpliciiis, tunicella, et dalmatica; et **509** omnes alii prælati etiam cum pluviali; et sic veniunt cum mitris ad papam; et extracta mitra, coram papa genuflectunt, et ipse cuilibet ponit in mitra, quam tenet in manu, agnus Dei duo. Quibus sic receptis, osculantur genu dextrum

^b Vide supra, cap. 61, initio.

papæ, et revertuntur ad loca sua, et deponunt paramenta, reassumendo cappas laneas. Similiter et alii prælati veniunt parati ad recipiendum agnus Dei, non tamen cum mitris in capite, sed in manus deferunt, nec genu dextrum osculantur; alii vero non induti pedem; cæteri prælati, et omnes alii qui ad eum veniunt pro accipiendo agnus Dei, dextrum papæ pedem osculantur, et non genu; etiamsi esset rex, immediate post cardinalem venit ad recipiendum candelarum, cinerum, palmarum, agnorum et cereorum ad talia seu consimiles actus pertinentium. Et dantur duo agnus Dei cuilibet prælato; aliis vero unum tam clericis quam laicis.

Notandum tamen quod antequam prior presbyterorum cardinalium recipiat paramenta, recipit pacem a prælato celebrante illa die coram papa, et dat pacem papæ; et ipsa data, vadit ad parandum se prout est dictum.

Et sciendum quod dominus Clemens papa VI, pontificatus sui anno 7, anno Domini 1350, dedit cuilibet cardinali tres agnus Dei, licet tempore domini Joannis papæ XXII et Benedicti XII non esset consuetum dare nisi duo cardinalibus et prælatis, aliis vero unum. Datis omnibus existentibus in capella infra regias, papa abluit aliquantulum manus suas in cathedra. Postea cantatur per cantores Postcommunio, et finitur Missa. Deinde Benedictione facta per papam, prælatus qui facit officium Missæ illa die de mandato papæ pronuntiat indulgentiam VII annorum et VII quadragenarum, quia non consuevit esse sermo illa die.

XC. Quando papa celebrat

Nota etiam quod si papa celebraret, quod tamen modernis temporibus non est consuetum fieri, dantur agnus Dei loco, tempore et modo supradicto. Præterea sciendum quod Romani pontifices non consueverunt facere illam solemnitatem in hac die, nec per se, nec per alium, nisi in primo anno suæ creationis et in septimo anno, et deinceps sic de VII in VII annis. Et bene verum quod in primo anno in propria persona tenentur facere officium hac die. Idem fecerunt Pontifices Urbanus V, Gregorius XI in Avinione, et dominus Urbanus VI Romæ in sancta Maria Transtiberim. Verum quod iste dedit etiam post prandium agnus Dei omni volenti, et misit eum parionibus regionum et officialibus Urbis anno Domini 1378.

Sciendum quod anno Domini 1378 dominus Urbanus VI Romæ in ecclesia sanctæ Mariæ Transtiberim, in secundo anno suæ creationis dedit, quoniam in primo non potuit, quia non fuerat ante electus nisi per tres septimanas; et eadedit Dominica in Albis, non Sabbato, et celebravit in pontificalibus; nec fuit sermo in **510** Missa, in qua istum ritum tenuit et observavit. Dicto *Agnus Dei*, cooperto a cum uno velo serico pulchro tenuissimo, accessit circa medium ecclesiæ, quem antecedebat subdiaconus cum cruce, cerofarii seu acolythi cum candelabris et candelis accensis, ubi subdiaconus incoepit cantare istum

a Supple altari, vel calice.

A Versum: *Sanctissime Pater, isti sunt agni novelli qui assuntia verunt nobis, alleluia, modo venerunt ad fontem, et repleti sunt claritate, alleluia*; et chorus respondit *Deo gratias, alleluia*. Et iterum secundo eundem modum tenuit, cum pervenit ante fores capellæ seu chori, altius inchoando; tertio cum pervenit ante altare papa semper sedendo in cathedra sua magna, eundem modum tenuit, sed altius inchoando, et qualibet vice flectit genua. Et extensa tobalea super genu papæ, prædictus subdiaconus, flexis genibus, semper tenet platellum cum agnus ante papam, et papa dedit cuilibet cardinali tres, et cuilibet prælato duo, aliis vero clericis et laicis unum. Quibus sic distributis, lavit manus, et perfecit Missam suam. Depositis magnis paramentis sacris, reassumptis pluviali et mitra aurifrisiata, consistorialiter sedit infra cancellum capellæ, et unum pedem extra regias tenebat, et oroni venienti dedit unum agnus Dei; et quilibet osculatur sibi unum pedem, cardinales et prælati induti ut in Candelis.

B Post prandium vero redditis gratiis venerunt cubicularii cum magno platello cum agnus Dei, et papa dedit servitoribus et familiaribus suis cuilibet duos agnus Dei. Fuerunt facti illo anno per fratrem Petrum episcopum Senegaliensem sacristam **XXIV**.

C Sciendum quomodo dictus frater Petrus episcopus fecit dictos agnus Dei. Primo namque cera munda et albissima fuit posita supra altare beati Petri apostoli. Deinde sibi tradita per clericos cameræ et per magistrum ceræ papæ. Qua recepta, confecit illam diem cum chrismate antiquo quod remansit de anno præterito. Verum quod etiam miscuit cum chrismate novo propter majorem devotionem, et impressit illam in illis sigillis seu formulis ad hoc deditis; deinde benedixit, sicut benedicuntur candelæ in die Candelarum, mutatis vocabulis; demum eos immersit in aquam benedictam.

D Præterea sciendum est quod papa consuevit deferre albam planetam sine paramentis et sine aliquo aurifrigio, omni tempore, sive in Missa, sive in Vesperis, vel alias, quandocunque est Missa principalis et Vesperæ, et quandocunque fuerit processus, et venit ad publicum.

Cæterum in die Jovis sancta, nec in die Paschæ, nec in vigilia, nec in Sabbato in Albis, nec in festo Natalis Domini consuevit esse sermo, nec in Purificatione beatæ Mariæ virginis, nec in die Palmarum.

XCII. De festo Ascensionis Domini rubrica.

In die Ascensionis Domini sermo et Missa mandantur, non tamen Vesperæ, licet papa veniat cum pluviali rubeo de samita, et mitra aurifrisiata consistoriali; et cardinales etiam debent venire cum pluvialibus **511** albi coloris, et Antiphonas incipiunt prout est in aliis Vesperis.

Nota quod ista die possunt et consueverunt fieri Processiones generales, et speciales, secundum quod

necessitas exigit, de mane antequam papa veniret ad Missam.

XCII. De vigilia Pentecostes, de Missa rubrica.

In vigilia Pentecostes, si papa velit celebrare secrete et basse Missam suam, ipsemet legit lectiones omnes illas, prout in Missali Romano scribuntur, et more solito facit confessionem ante primam lectionem.

In magna Missa papa facta reverentia ante altare more solito, papa ascendit ad magnam cathedram, et sedet; et tunc legitur prima lectio, et consequenter omnes. Ad litanias papa flectit genua ante altare, et dum dicitur *Peccatores*, surgit et facit confessionem, nec descendit ad Orationes ad flectendum genua sicut inferius. Item sunt Vesperæ mandatæ, et potus in aula, in quibus papa venit cum pulchro pluviali rubeo cum perlis et imaginibus, et cum mitra pretiosa et solemnî; et cum in secundis Vesperis venit, simpliciter veniunt in primis cardinales cum pluvialibus rubei coloris. Missa et sermo etiam mandantur.

XCIII. De primis Vesperis et Matutinis,

In primis Vesperis dominus papa incipit primam Antiphonam, Hymnum, et illam ad *Magnificat*. Cardinales vero incipiunt, alias Antiphonas. Incepto semper *Veni, creator Spiritus*, ante papam per unum de capellanis; papa reincipit *Veni, Creator Spiritus*. Quo incepto, papa descendit de sede sua, et vadit ante cathedram coram altari paratam, et ibi genuflectit, et stat genibus flexis sine mitra, quandiu cantatur primus Versus Hymni per eum incepti; primo Versu finito, redit ad sedem suam. Omnia alia fiunt prout in aliis Vesperis solemnibus est fieri consuetum.

In Matutinis quæ cantantur de sero bona hora, dominus papa venit sine mitra et sine pluviali. Ipse incipit Matutinas, et dat illis Benedictionem in principio lectionum, et dicit Orationem, et nil plus.

Nota quod prælati domini stant juxta eum, et antiquior servit sibi de libro et incenso ad ponendum in thuribulo, dato quod non essent ibi illi majores illo, sive protontarii, aut alii.

XCIV. De officio in festo Pentecostes rubrica.

In festo Pentecostes, si dominus papa celebrat, ipse incipit Tertiam cantando *Deus in adjutorium meum intende*. Antequam recipiat paramenta pontificalia, incipit Hymnum et Antiphonam, post quam acolythus cantando per capellanos et cantores; et papa, deposita mitra per diaconum cardinalem a dextris assistentem, dicit cantando Orationem. **512** Qua dicta, reponitur ei mitram in capite per eundem diaconum cardinalem, et dicit sedendo *Quam dilecta*, etc., et illas Orationes, et interim calceatur sandaliis.

XCIV. De Processione et Missa ipso die.

Nota quod in Processione sunt septem candelabra. Postea vero Missa incipitur. Post *Alleluia*, videlicet secundum, dum debet inchoari per cantores *Veni*,

* Mendosus locus, qui videtur ita restituendus: Anno Domini 1390, primo pontificatus domini Bonifacii IX, in die sanctæ Trinitatis celebravit Cosmas, sci-

sanctæ Spiritus, papa descendit de sede sua, et vadit ad cathedram coram altari paratam; et ibi genuflectit, et deponitur ei, mitra, et stat ibi usque *twiamoris* dicitur. Deinde dum debet incipi prosa sancti Spiritus, papa surgit de sede sua, et ibi stando, deposita mitra, et unus de capellanis cantando coram eo eam reincipit, et papa cantando dicit *Sancti Spiritus*, et sedet deinde quousque prosa sit dicta. Alia fiunt prout est consuetum. Sed ista die servit papæ in officio capellani prior episcoporum cardinalium. Sciendum per totam istam Octavam quod utimur paramentis rubeis, etiam de Mercurii, Veneris, et Sabbato in Missis, quantumcunque faciamus de temporibus Ipsa igitur die Sabbati, si papa celebret basse et secrete Missam suam, antequam faciat confessionem, et antequam planetam recipiat, super cornu altaris legit omnes illas lectiones cum litanis, prout in Missali Romano continentur. Quibus lectis, induit planetam, et facit confessionem more solito, et dicit *Gloriam in excelsis*.

XCVI. De festo sanctissimæ Trinitatis.

In die sanctæ Trinitatis, quod est in Octavis Pentecostes, utimur paramentis albis. Sermo et Missa mandantur. Habet Vesperas præcedentes, non tamen mandatas, licet cardinales sint induti in albis, et papa cum pluviali rubeo de samito et aurifrisiata mitra consistoriali.

XCVII. De Matutinis et Missa,

In Matutinis papa de sero cum suis prælatis consuevit audire et alia facere prout in aliis. Quod si dominus papa celebret illa die servit sibi in officio capellani prior episcoporum cardinalium.

In Missa non fit commemoratio de dominica quamvis in primis Vesperis et Matutinis fiat nona lectio, et ad Benedictionem commemoratio, et in secundis Vesperis. Istud festum prædictum non habet Octavas. Nihilominus si veniet in festo sancti Barnabæ, de Trinitate faciamus, et nullam commemorationem de sancto Barnaba.

Nota quod anno Domini 1342 pontificatus domini Bonifacii VIII, in die sanctæ Trinitatis, celebravit coram in capella magna, **513** quia papa erat minus bene dispositus, et fuit sermo.

XCVIII. De festo corporis Christi rubrica.

In die Corporis Christi sermo et Missa mandantur. Consueverunt Vesperæ præcedentes mandari de gratia speciali causa devotionis, et tunc papa venit cum pulchro pluviali et mitra pretiosa et solemnî. Quod si non mandentur, venit cum simplici de samito, Quoquomodo sit, cardinales veniunt, et sunt parati cum paramentis albis, et inchoant Antiphonas.

XCIX. De Matutinis et Missa.

Matutinæ etiam cantantur de sero, et papa interest cum chlamyde sine mitra.

Si fiunt processiones, episcopi cardinales induunt licet cardinalis Bononiensis, de quo in capite centesimo.

tur pluvialibus, presbyteri cardinales planetis, A diaconi cardinales dalmaticis.

In Missa utimur albis paramentis, in qua servit papæ, si celebret, prior episcoporum cardinalium in officio capellani. Quod si non celebret, servit sibi prior presbyterorum cardinalium.

C. *De festivitatis quæ veniunt infra Octavas Corporis Christi.*

De festivitatis quæ infra octavas Corporis Christi veniunt, nihil fit, exceptis festivitatis beati Joannis Baptistæ, Joannis et Pauli, apostolorum Petri et Pauli. Si festum sancti Joannis Baptistæ in die festi Corporis Christi venerit, nihil de eo, sed in crastinum celebratur; et Octavæ beati Joannis Baptistæ cadentes in Octavis Corporis Christi in crastina celebrantur, et tertia die fit commemoratio sancti Pauli.

Item nota quod anno Domini 1382, anno quinto sanctissimi in Christo patris domini Urbani sexti, festum beati Barnabæ apostoli venit die Mercurii infra Octavas Corporis Christi; et nihil de eo fecimus, nec commemorationem, nec aliquid; nec fuit consistorium, sed fecimus de Octavis; et ita per totam; et in die Veneris fecimus de sancto Barnaba post Octavam. Ita factum fuit anno 1389. Quod si festum beati Joannis in die Octavæ Corporis Christi veniat, fiat de sancto Joanne cum commemoratione de Octavis, et die Veneris * celebrentur Octavæ.

In die corporis Christi in primis Vesperis non fuit prædictus papa, quia passus calculos; nec cardinales, sed patriarcha Gradensis confessor sanctitatis suæ in magna capella fecit per cantores cantare Vesperas. C Quibus dictis incontinenti etiam solemniter cantaverunt Matutinas, anno Domini 1392.

Item domini cardinales in die Corporis Christi voluerunt audire magnam Missam cum sermone in magna capella; papa absente, contra mores 514 Romanæ ecclesiæ. Cardinales enim nec in conciliis, nec in Missis debent congregari sine licentia papæ. Dictam Missam celebravit Cosmatius cardinalis Bononiensis. Caveatis ne trahatis in consuetudinem, quia contra statum et honorem Romani pontificis est.

CI. *De rubricis quæ veniunt in mense Januarii, et primo de Circumcisione Domini.*

In Circumcisione Domini non fit aliqua commemoratio, nec de Octavis, nec de Sancta Martina. Tenet hæc rubrica per extravagantem domini Clementis papæ sexti, qui ordinavit quod non fiat de sanctis aliqua commemoratio nec in duplicibus; sed quodlibet festum habeat diem suum, prout alii sancti habent.

Item notandum quod a Nativitate Domini usque ad Dominicam Quadragesimæ sunt ad minus sex Dominicæ in officio.

Item ab Octava Epiphaniæ usque ad Dominicam

* Hic ritus nostro tempore non est in usu; nec unquam remittitur Octava in diem sequentem.

† Anno Domini 1483, pontificatu Sixti IV, Purificationis solemnitate, quæ in Septuagesimæ Dominicam

Septuagesimæ sunt quinque officia Dominicalia seu quinque Evangelia; verumtamen est tantummodo una historia propria, quæ non potest transferri in sequentes Dominicæ. Idcirco advertendum quod anno illo, in quo non est nisi una Dominica inter octavam Epiphaniæ et Septuagesimam, nullo modo possumus facere in illa Dominica de aliquo sancto, quantumcunque solemne et duplex sit, quasi illa ponatur per hebdomadam.

Item sciendum quod in illo quo sunt tres vel quatuor, quinque vel sex Dominicæ, et sic deinceps, inter Octavam Epiphaniæ et Septuagesimam, si festum sancti Sebastiani aut sanctorum Vincentii et Anastasii Dominica venerit, consuevimus facere de sanctis cum commemoratione de Dominica in utrisque Vesperis, novem lectiones in Matutinis. Ita et in festo sancti Antonii.

CII. *De sancta Agnete.*

In festo sanctæ Agnetis, si in Dominica venerit, fiat de Sancta cum commemoratione de Dominica, et novem lectiones, quando sunt tot Dominicæ; in Octava vero fiat de Dominica cum commemoratione de sancta.

CIII. *De Conversione sancti Pauli.*

Item sciendum quod si Conversio sancti Pauli venerit in Dominica, fiat de sancto Paulo cum commemoratione de Dominica, nisi veniret in Dominica Septuagesimæ, quia tunc fieret de Dominica sine commemoratione de Sancto Paulo.

Item sciendum quod illæ Epistolæ Pauli quæ non possunt legi in Dominicis quæ impediuntur propter festivitates vel propter brevitates hebdomadarum, debent legi et distribui per hebdomabas.

515 CIV. *De mense Februarii. De Purificatione beatæ Mariæ virginis.*

Sciendum quod si festum Purificationis beatæ Mariæ virginis venerit in Dominica, fiat de festo cum commemoratione de Dominica. Notandum tamen quod si festum transferretur in diem Lunæ, et fiat de Dominica, ex eo quod est Dominica quæ habet historiam propriam, quæ non potest cantari et transferri in sequentem Dominicam. Idcirco notandum quod omnes Dominicæ a Septuagesima usque ad Dominicam in albis inclusive habent historiam propriam, idcirco non fit de aliquo festo in ipsis Dominicis.

Sciendum est quod anno Domini 1381, a Nativitate, tempore sanctissimi domini Urbani sexti, anno pontificatus sui quarto, festum Purificationis venit in Dominica Septuagesimæ; et, propter concursum et devotionem Romanorum et candelas petentium, fuit ordinatum quod candelæ darentur, et quod fieret officium de Dominica, et non de beatæ Virgine. Sed, salva reverentia, non debuit fieri, quoniam festum cedit Dominicæ, et tantum valent candelæ die Lunæ, quantum die Dominica.

incidit, jussit pontifex in diem sequentem transferri, et in eodem die vetus mos candelarum servatus est teste Jacobo Maphæo in Diario suo.

Sciendum quod anno a Nativitate Domini 1352, in die Cathedræ sancti Petri, quæ fuit prima dies Quadragesimæ, scilicet Cinerum, dominus Clemens sextus pontificatus sui anno 10 in Avinione, in capella magna, quæ est in palatio apostolico, ad perpetuam rei memoriam, constituit et mandavit, in sermone per illum qui die sermocinavit coram dicto domno papa, cardinalibus et aliis prælatis, quod quocumque festum veniet ipsa prima die Quadragesimæ, quantumcunque duplex, quod huiusmodi festum ad sequentem diem transferatur, et fletet deinceps de feria illa die Cinerum.

Anno 1388 pontificatus domni Urbani sexti... in ecclesia sanctæ Mariæ Transiberim fuerunt factæ obsequiæ pro imperatore. In Missa papa interfuit cum cappa lanea de scarletto clausa et mitra alba, et fuerunt lxxx torticiæ, quas camera posuit et duo panni de auro. Dominus tulit sententiam, quod omnia essent sacristiæ, et sibi de jure periissent. Ideo omnes torticias et prædictos pannos recipit, sed ceram dimisit propter cameræ paupertatem.

Item nota quod anno ejusdem die Mercurii nona Februarii, omnes cardinales qui tunc erant in alma Urbe, sancta Maria Transiberim in parva capella et secreta in Missa sua communicaverunt de manu sua, primus dominus cardinalis de Alençonio, Gradensis Minor Teatinus, Corsiensis Agapitus de Columna, Aversanus, Tiberinus Prædicator, Cisterciensis, Nucernus, Reatinus, Desangro, de Petramala, Neapolitanus, Mesquinus Prædicator, Paduanus Augustinensis.

516 CV. De Mense Martii. De Annuntiatione beatæ Mariæ virginis.

Si festum Annuntiationis in Quadragesima veniat, nota rubricam propriam in suo loco.

Nota quod hæc festivitas venit in die Jovis ante Dominicam de Rosa anno Domini 1389, nec habuit primas Vesperas, sed in die post Missam celebratam in sancto Petro, sanctissimus dominus noster Urbanus sextus sic indutus in cathedra lapidea incepit solemniter Vesperas, et incepit Antiphonam primam et Antiphonam ad *Magnificat*, et thurificavit altare semper indutus vestibus sacris, prout in Missa; et mandavit cardinales quatenus sic starent induti, prout fuerunt in Missa. Diebus vero Vesperis, ipse papa et cardinales sacra deposuerunt paramenta sed papa in cathedrali lignea, et cardinales incepserunt Antiphonas quilibet in loco suo.

Nota quod hæc festivitas venit die Lunæ post Dominicam de Passione anno Domini 1300 [99] pontificatus Bonifatii papæ anno 11, et non habuit Vesperas præcedentes propter magnum frigus; sed die Lunæ immediate post Missam fuerunt cantatæ. Antiphonas cantores incepserunt, et papa fuit cum pluviali rubeo sicut in Missa. Cardinalis Neapolitanus dixit Missam.

CVI. De mense Aprili. De sancto Marco rubrica.

Solendum quod si festum sancti Marci vel aliud

veniat in Dominica in Albis vel infra Octavas Paschæ, tunc nihil fit de festo, sed transfertur in diem Lunæ.

CVII. De mense Muii. De Inventione sanctæ Crucis.

Nota quod Inventio sanctæ Crucis est duplex festum, et habet officium proprium; nec fit de sanotis commemoratio, sed totum officium fit de Cruce. Item si prædictum festum cadat in aliqua Dominica, totum officium fit de festo cum commemoratione de Dominica, ex eo quod duplex est. Historia potest transferri in sequentem Dominicam, **CVIII. De mense Junii De Dominicis diebus quæ veniunt inter Pentecosten et Adventum.**

De Dominicis quæ veniunt inter Pentecosten et Adventum rubrica est expressa, et certus numerus.

CIX. De sancto Barnaba apostolo.

Item de sancto Barnaba, quando venit infra Octavam Corporis Christi, non fit de eo.

517 CX. De Nativitate sancti Joannis Baptistæ.

In Nativitate beati Joannis Baptistæ Missa et sermo mandantur. In primis Vesperis venit papa cum pluviali rubeo et mitra consistoriali; cardinales veniunt cum pluvialibus albis, et Antiphonas inchoant. De sero dominus papa est in Matutinis. In Missa vero beati Joannis Baptistæ non fit aliqua commemoratio, dato quod [*Forsan*, quod non] cadat in Dominica, nec dicitur *Gredo*, nisi cadit in Dominica.

Item anno Domini 1389 festum beati Joannis Baptistæ venit in Octavis Corporis Christi, qua die fecimus de sancto Joanne cum commemoratione de Octavis in utrisque Vesperis, Matutinis, et Missa, nonobstante constitutione domini Joannis papæ in contrarium, quam ostendunt canonici sancti Petri.

Item in sequenti festo apostolorum Petri et Pauli, papa celebrante in sancto Petro, post *Ite, Missa est*, antequam recederet ab altari, venerunt Banderenses antiqui, nudipedes a capitolio usque ad altare sancti Petri sine capuceis, cum corrigiis in collo, et unico simplici jupone, cum candelis in manibus, petendo veniam papæ, quia excommunicati erant, ex eo quod noluerunt senatorem recipere quem papa posuerat; nec papa voluit eos audire, sed commisit summo pœnitentiario ibidem existenti, quatenus eos absolveret; et jussu papæ ascendit ad cathedram lapideam sancti Petri in capite ecclesiæ, stans tenendo virgam in manibus, dicendo *Niserere mei, Deus*, etc., publice absolvit eos antequam papa discesserat de loco suo.

Item ibidem fecit denuntiare festum Visitationis beatæ Mariæ per illum qui prædicaverat.

Item secunda die mensis Julii celebravit idem dominus papa Missam primam de dicto officio Visitationis in sancta Maria Majori, ubi dedit hac die perpetuis temporibus vii annos et vii quadragenas de Indulgentiis.

CXI. De Vigilia apostolorum Petri et Pauli rubrica.

Item in vigilia beatorum apostolorum Petri et Pauli

facimus de sancto Leone. Missa dicitur de Vigilia B cum commemoratione de sancto Leone, prout dicit rubrica. Vesperæ et Missa mandantur.

In primis ergo Vesperis Dominus noster venit cum pluviali rubeo pretioso et mitra solemnī, et cardinales cum pluvialibus rubeis, et inchoant Antiphonas. Potus debet esse in aula de sero. Papa est in Matutinis. In Missa tantum dicitur una Oratio. Tertia cantatur, et sunt septem candelabra. Omnia alia fiant prout in aliis. Prior episcoporum cardinalium servit papæ in Missa.

518 CXII. *De mense Julii. De Visitatione beatæ Mariæ virginis.*

Secunda die Julii celebratur festum Visitationis beatæ Mariæ virginis totum duplex cum commemoratione de apostolis. Sunt Vesperæ præcedentes et Missa, quæ dicta sunt per cardinalem Bononiensem anno Domini 1392 ex ordinatione sanctissimi domini nostri Bonifacii papæ VIII, ut ponitur in Kaliali die.

CXIII. *De sancto Martiale.*

De sancto Martiale facimus secunda die post Octavas beatorum Petri et Pauli apostolorum; et in crastinum debet esse Missa defunctorum pro fratribus et Romanis pontificibus.

CXIV. *De officio pro defunctis fratribus et Romanis pontificibus.*

Nota, octava die istius Julii debet fieri officium defunctorum pro fratribus et Romanis pontificibus.

CXV. *De sancto Jacobo.*

In die sancti Jacobi apostoli non fit commemoratio de sancto Christophoro.

CXVI. *De festo sanctorum Processi et Martiniani.*

Item si festum sanctorum Processi et Martiniani in Dominica venerit, eodie non celebratur, quia officium proprium de eis non habetur; ideo transfertur ad diem Lunæ. Sabbato vero in Vesperis officium facimus de Octava sancti Joannis usque ad capitulum; Capitulum vero dicatur de communi apostolorum Hymnus *Exstulet*; Antiphona ad *Magnificat*, *Gloriosi*; postea fiat commemoratio de sancto Joanne, et de Dominica, si locus ei competit.

Ista rubrica clarius habetur in communibus rubricis in paragrafo illo: *Quando festum celebratur infra Octavas in Dominica die.*

CXVII. *De sancta Anna.*

Item quando Romani pontifices consueverunt facere de sancta Anna matre Virginis gloriæ Mariæ.

519 CXVIII. *De mense Augusti. Sanctorum Machabæorum.*

De sanctis Machabæis fiat festum per se, quia totum officium est de Vincula sancti Petri.

CXX. *De sancto Eusebio.*

Item de sancto Eusebio fiat festum per se.

CXX. *De Assumptione beatæ Mariæ.*

Notandum quod in festo Assumptionis beatæ Mariæ virginis Vesperæ, sermo et Missa mandantur et est potus in aula.

In primis Vesperis dominus papa venit cum pulchro pluviali albo et mitra pretiosa. Cardinales etiam cum pluvialibus albis inchoant Antiphonas; et Hymno incipit per papam, ibidem in cathedra sua stat flexis genibus, quandiu dicitur primus Versus; et sine mitra decantantur Matutinæ, et papa consuevit interesse. In Missa servit papæ in officio capellani prior episcoporum cardinalium. Omnia alia fiant, prout in aliis solemnibus. Dominus Urbanus VI anno secundo in primis Vesperis fecit ante se sedere loco diaconorum, episcopos Cremensem et Senegaliensem, quia non erat nisi cardinalis sancti Petri.

CXXI. *De sancto Augustino.*

In festo beati Augustini patris nostri in Missa dicitur *Credo in unum*; et in omnibus festivitibus quatuor doctorum sanctorum Gregorii, Augustini, Hieronymi et Ambrosii, et per constitutionem domini Gregorii Papæ XI, et Urbani VI. In secundis Vesperis totum facimus de sancto Augustino cum commemoratione Decollationis sancti Joannis Baptistæ, quia duplex per decretalem domini Bonifacii VIII, in Clementinis Bonifacii.

CXXXII. *De sancto Hermete.*

Item de sanctis Hermete et Juliano in die beati Augustini non fiat commemoratio, sed quodlibet festum fiat per se.

CXXIII. *De sancta Sabina.*

Item de sancta Sabina in Decollatione sancti Joannis non fiat commemoratio, sed fiat per se, juxta formam quam tradidi in principio hujus libri de aliquo sancto, vel sancta, non virgine nec martyre.

520 CXXIV. *De mense Septembris. De historiis penendis rubrica.*

Anno Domini 1389 pontificatus domini Urbani papæ VI anno 12, die prima mensis Septembris, fuit dies Mercurii, et Decollatio sancti Joannis venit in Dominica incurrente; et secundum aliquas antiquas rubricas aliqui dicebant quod tunc debebamus facere de Dominica, et ponere Job, quia prima historia, et non de sancto Joanne. Et dominus noster papa ordinavit quod fieret de sancto Joanne, ex eo quod historia Job poterat transferri in sequentem Dominicam. Et quia secundum illam rubricam quandocumque aliquod festum duplex apostoli vel evangelistæ, vel habens aliqua propria responsoria, venerit in Dominicam, in qua prima historia ponitur, et potest transferri in sequentem Dominicam, fiat tunc de sancto, et non de Dominica. Et ita fecimus, et in tertia Dominica posuimus Tobiam, et in quatuor temporibus.

CXXV. *De sancto Egidio.*

In prima die mensis Septembris in provincia Provincia fit de sancto Egidio. Ideo nota quod sive in Provincia, sive alibi, Ordo Romanus consuevit facere festum per se, et festum duodecim Fratrum etiam per se.

CXXVI. *De Nativitate beatæ Mariæ Virginis.*

In festo Nativitatis virginis Mariæ sermo et Missa mandantur. In primis Vesperis dominus papa venit

* Id est cardinalibus, qui olim simpliciter *fratres* appellabantur.

cum pluviali rubeo et mitra consistoriali aurifrigiata ; et cardinales veniunt cum pluvialibus albis, et inchoant Antiphonas. Matutinæ de sero cantantur, et papa interest. In Missa tantum Oratio una dicitur, in qua servit prior episcoporum cardinalium. Modo dominus papa in primis Vesperis venit cum mitra solemni et pretiosa, et habet Vigiliam per domnum Gregorium XI factam in civitate Anagninæ in Campania.

CXXVII. De sancto Adriano.

Item de sancto Adriano fiat festum, et non commemoratio.

CXXVIII. De Exaltatione sanctæ Crucis.

Item in Exaltatione sanctæ Crucis sit totum officium de Cruce, quia officium novum ; et de sanctis fiat alia die. Item de historia ponenda ita ut infra rubricam propriam. Item notandum quod de omnibus commemorationibus totius anni, de quibus in istis locis fit mentio, ex quadam extravagante domini Clementis papæ VI fit festum speciale.

521 CXXIX. De mense Octobris. De sanctis Sergio et Baccho, et sancto Marco papa.

In diesanctorum Sergii et Bacchi est festum sancti Marci papæ ; de eo fit per se festum.

CXXX. De mense Novembris. De festivitate omnium Sanctorum.

In festo omnium sanctorum sermo, Missa, Vesperæ præcedentes mandantur ; et debet esse potus in aula. In ipsis igitur primis Vesperis dominus noster papa venit cum pulchro pluviali albo et mitra solemni et pretiosa ; cardinales vero etiam cum pluvialibus albis, et inchoant Antiphonas. In Missa dicitur tantum una Oratio, nec in Vesperis, nec in Matutinis fit commemoratio de sancto Cæsario, nec de Dominica ; et festum sancti Cæsarii transfertur. Dicitur Tertia. In Missa debent esse septem candelabra in processione.

CXXXI. De secundis Vesperis.

In secundis Vesperis papa venit cum pluviali rubeo et mitra consistoriali ; et cardinales non parant se, nec inchoant Antiphonas, sicut in primis Vesperis. Et istud semper servatur in secundis Vesperis cujuslibet festi ; et consequenter nec acolyti, nec auditores, nec etiam subdiaconus stans cum superpliciiis, sed cum cappis laneis. Finitis vero Vesperis, et data Benedictione per papam, ibidem papa deponit pluviale et mitram prædictas, et induitur cappa de scarletto de samito a media pectoris aperta usque ad pedes, bireto rubeo et mitra alba simplici de garnello ; et interim cantores cantant *Placebo*.

Anno 1428 pontificatus domini Martini anno 11, in die omnium Sanctorum in secundis Vesperis papa non venit ad capellam, ubi talis ordo servatus fuit. Domnus cardinalis sancti Marcelli fecit Vesperas, et inceptit *Deus, in adiutorium meum intende*, et dixit Orationem de festo cum commemoratione sancti Cæsarii, et stetit in officio Vesperarum cum pluviali

• De eodem cophino actum est superius in cap. 4.

A albo et mitra cum perlis. Finitis dictis Vesperis, dedit Benedictionem. Qua data, exiit se dicto pluviali, et recepit cappam suam quotidianam de panno et cum dicta cappa stetit in loco quo prius steterat. Interim cantores incoeperunt cantare Vesperas mortuorum, et continuaverunt dictos Vesperos, dicto domino cardinali stante seu sedente cum dicta cappa super faldistorio et sine mitra. Completis vero dictis Vesperis per cantores usque ad *Magnificat*, cardinalis dixit Orationem, et duode acolythis suis tenuerunt sibi duo candelabra cum candelis accensis. Quibus finitis, inceptum fuit matutinum de mortuis, ubi præfatus cardinalis semper stetit, prout in Vesperis, cum dictis candelabris ; et fuit incensatum altare ad *Magnificat* et ad *Benedictus*.

B 522 Illi duo cardinales et prior presbyterorum qui steterunt ante papam, stant et sedent ut prius ante papam in scabellis suis. Ad *Magnificat* papa accedit ad altare, et thurificatur, et cophinum ubi stat corpus Christi. Reverso ad cathedram suam, sibi soli, et nulli alteri, incensum datur. Ipse dicit Orationem, scilicet *Fidelium Deus omnium conditor*.

Nota quod incensatur ad *Magnificat* et ad *Benedictus* in officio mortuorum. Primo incensatur altare, et deinde incensatur papa, et non alter.

Nota quod datur Benedictio per papam post dictam Orationem.

Item nota quod si papa vult, potest post Vesperas ibidem illam cappam de scarletto deponere, et resumere pluviale. Verum est quod de more est propter honestatem, ut cum prædicta cappa revertatur ad cameram suam. Consueverunt tamen aliquando Romani pontifices, completis Vesperis mortuorum, audire tantum Matutinum de mortuis cantandis per cantores, et stare cum dicta cappa et mitra alba. Completis Antiphonis mortuorum, papa surgit, et per modicum spatium stat, quousque incipiuntur lectiones per dictos cantores. Alia fiunt per ordinem de Oratione, de incensatione et candelabris, prout in Vesperis mortuorum.

CXXXII et CXXXIII. De officio Mortuorum.

In Missa vero defunctorum venit cum prædicta cappa et cum mitra alba simplici, et diaconus et subdiaconus utuntur tunicella et dalmatica ista die, et non planetis ; et subdiaconus portat cruce ante papam. Ad Evangelium portantur luminaria, sed non incensum, et dicto *Sanctus*, immediate descendita cathedra sua, et vadit ante altare ; et ibi flexis genibus usque ad *Pater noster*. In ista Missa non datur benedictio post Missam, nec ad Evangelium ; nec osculatur liber, nec pes papæ. Nulli datur incensum nisi papæ tantum ; nec thurificatur altare, nisi in Offertorio tantum, et tunc solus papa thurificatur ; una Oratio dicitur. Semper cardinales consueverunt istam Missam celebrare. Finita Missa prælatus qui facit officium immediate deponit casulam, et recipit pluviale magnum. Interim cantores cantant *Libera me, Domine de morte æterna* ; et prælatus

prædictus facit absolutionem, prout in Missali continetur, et tantum una Oratio dicitur, scilicet *fidelium Deus omnium conditor*, etc.

Nota quod nunquam in Missis defunctorum portantur chirothecæ, nec sandalia; nec aliqua Benedictio datur, nec liber osculatur. Quod si papa celebraret, diaconus nec subdiaconus communicarent de manibus papæ. Nec est de more, quod Romani pontifices celebrant in pontificalibus pro defunctis, sed bene secrete.

523 CXXXIV. De sermone in Missis defunctorum.

Notandum, in hac Missa non est sermo, nec unquam coram Romano pontifice debet fieri pro defunctis; nec ipse unquam celebrat in pontificalibus pro defunctis, sed secrete.

Item sciendum quod Romana curia non consuevit in Missis defunctorum, quando cunque funera essent præsentia, et quanto cunque nobilia, habere sermonem. Contrarium hujus rubricæ servatur modernis temporibus.

Item sciendum quod in Missis militum, baronum ducum, comitum regum et imperatorum, quæ celebrantur coram papa, nunquam est sermo; nec etiam in sui absentia, ubi sunt cardinales, sed si cardinales non essent, sermo potest fieri.

Nota, si contingeret Romanum imperatorem diem suum extremum claudere in curia Romana, sive in Urbe, sive extra, post Missam debet fieri sermo, quem debet facere aliquis cardinalis, et tunc interunt cardinales.

Item nota quod sermo solummodo fieri debet pro Romano pontifice vel pro cardinali in die sepulture, dumtaxat in præsentia cardinalium excepto imperatore.

Notandum quod in obsequiis domini Urbani VI omni die voluerunt per totam novenam habere sermonem, et habuerunt contra consuetudinem.

CXXXV. De sancto Martino et sancto Clemente, rubrica.

In dies sancti Martini non fit commemoratio de sancto Menna. Item si festum sancti Martini vel Clementis Dominica quarta Novembris venerit, in qua ponuntur XII parvi prophetæ, fiat de sancto, quia habet tria responsoria et parvi prophetæ leguntur per hebdomadam. Ista non est historia propria.

CXXXVI. De Mitra rubrica.

Nota bene, et bene nota, prout est in rubrica de mitra portanda, quia quando cunque papa indutus portat mitram in capite in officio, duo diaconi stant ante ipsum, et unus presbyter cardinalis.

CXXXVII. De cappa portanda.

Sed nota quod in Paraseven, quando papa stat cum cappa lanea, a medio pectoris aperta usque ad pedes, tunc non stant ante eum, quoniam non consuevit mitram portare, neque caputium replicatum super caput, nec etiam nocte Nativitatis.

524 CXXXVIII. De cappa et mitra portandis in officiis mortuorum.

Item in die defunctorum in Vesperis et in Missis

portat illam cappam et mitram albam super caput, et cappam circa collum; tunc duo sedent ante ipsum sine scabellis, et presbyter cardinalis super scabellum. Tunc non consuevit episcopus cardinalis sibi servire. Item nota quod si papa non vellet deferre mitram illa die vel his diebus, tunc non stant ante eum.

CXXXIX. De cappa in Nativitate Domini.

Item in Nativitate Domini in Matutinis venit cum cappa lanea, nec portat mitram. Ideo diaconi non sedent in officio Matutinarum ante eum. Item quod Romani pontifices interdum consueverunt interesse in Matutinis Nativitatis Domini, et in illis tribus diebus in hebdomada sancta, in Vigilia Paschæ, in vigilia Pentecostes, Corporis Christi, apostolorum Petri et Pauli, Assumptionis virginis Mariæ et in vigilia omnium Sanctorum; et nunquam portat mitram nec pluviale in ipsis Matutinis; nec diaconi cardinales sedent ante eum in locis suis.

CXL. De indumentis mutandis in Vesperis omnium Sanctorum.

Item sciendum quod in die omnium Sanctorum, diebus Vesperis diei, et data Benedictione, papa ibidem deponit mitram, pluviale et stolam; et recipit stolam absque perlis, biretum rubeum, et cappam clausam foderatam de herminis, apertam a pectore usque ad pedes; et sic sedet, et duo cardinales sedent ante eum absque scabellis, et prior presbyterorum. Ad *Magnificat* thurificat papa altare, et dicit collectam pro defunctis, sicut est in Breviario. Non datur Benedictio post Vesperas istas. Quibus finitis, cantores incipiunt Matutinas defunctorum, et papa, deposita mitra, ibidem sedet cum bireto rubeo; caputium cappæ tenet super caput non replicatum, sicut die Veneris sancta; et prædicti tres cardinales vadunt ad sedendum in locis suis. Ad *Benedictus* papa thurificat altare, et sibi soli datur incensum, et nulli alteri. Cum dicit Collectam, prædicti tres cardinales revertuntur ad eum more solito.

Item sciendum quod anno Nativitatis Domini 1308, die Jovis, 8 Aprilis, sanctissimus dominus noster Urbanus VI, anno sui pontificatus ab electione 12, audivit Missam de sua electione post Missam de feria, et venit cum chlamyde rubea, prout fuerat in Missa de feria, et sine cruce; et sic fecit in magna capella per totam Missam, quam dixit dominus cardinalis Neapolitanus.

Et statim intravit consistorium publicum indutus pluviali cum mitra aurifrigiata cum perlis; et magister sacri palatii proposuit pro festo Visitationis sub isto themate: *Unde hoc mihi est, ut magister Domini mei veniat antea?* et facta sermone, dominus noster eandem chlamydem reassumpsit, et fecit collationem ibidem; in qua collatione seu sermone ista concessit cum bulla. Primo quod celebraretur festum Visitationis beatæ Mariæ infra octavas beati Joannis Baptistæ. Secundo quod in die Corporis Christi ubique terrarum, non obstante

quocunque interdicto, januis apertis celebretur. A Dedit centum dies de indulgentiis ultra primas. Tertio concessit annum Jubilæum ad xxiv annos. Quarto ecclesiam sanctæ Mariæ Majoris posuit in numero quatuor, quoniam ecclesia prima erat sancti Petri, secunda sancti Pauli, tertia sancti Joannis Lateranensis, quarta est modo sanctæ Mariæ Majoris, scilicet de Nive. Quinto confirmavit privilegia ecclesiarum omnium simpliciter in Urbe, prout in bulla continetur plenius.

CXLI. *Sequuntur rubricæ novæ, et eorum declarationes, quæ defectuose in libris reperiuntur.*

In primis sciendum est quod nulla historia propria vocatur, nisi habeat novem lectiones ad minus, et novem Responsoria.

Item sciendum quod illæ Dominicæ quæ habent tria vel sex Responsoria et reliqua. (require retro vel ante) non vocantur historiæ propriæ. Et ratio est quoniam mille imperfecta non faciunt perfectum; ideo historia propria vocatur, quando nihil deficit. Ideo nota quod in talibus Dominicis diebus quæ non habent historiam perfectam, Romana ecclesia consuevit facere de festo duplici currente in talibus Dominicis diebus, non in aliis, nisi posset transferri in sequentem Dominicam.

Item nota quod omnes quatuor Dominicæ Adventus Domini habent historiam propriam. Ideo non moventur de locis, excepta quarta Dominica, quando festum sancti Thomæ in Dominicam quartam venerit.

CXLII. *De festis in feriis Adventus vel Quadragesimæ, quæ habent Laudes proprias.*

Item de festivitibus quæ celebrantur in illis feriis Adventus quæ feriæ habent Laudes proprias, scias quod post Orationem diei fit commemoratio de feriis: et completis omnibus de festo, iterum dicuntur Laudes de feria cum quinque Antiphonis et quinque Psalmis, prout mandatum est, absque Capitulo, Hymno, Benedictione et Oratione; sed dicto *Laudate Dominum de cælis*, cum sua Antiphona, Laudes terminantur. Ita videtur habere illa rubrica quæ incipit: *Sciendum quod Romana Ecclesia non consuevit facere commemorationem de feriis, nisi duntaxat in Adventu et in Quadragesima, dum fit de aliquo festo.*

Dominus Bonifacius Papa VIII.

Anno 1389, die 2 mensis Novembris, reverendus domnus Petrus de Thomacellis, presbyter cardinalis, in papam fuit assumptus in Urbe unanimiter et concorditer: quæ fecit in Reate et in Perusio, quare in Itinerario meo de domino meo papa Gregorio XI, et de ipso.

526 CXLIII. *De papa ægrotante.*

Sciendum est quod iste modus consuevit observari in Romana curia Romano pontifice ægrotante, Medici qui curam ejus habent, dum sciunt appropinquare mortem, et ipsum non posse evadere,

• In margine hæc ascripta leguntur: *Fecit papa Nicolaus V, ita quod omnes cardinales esiverunt lacrymantis.*

tenentur sibi secreta dicere quod ad omnem eventum cogitet de anima, primo de factis suis; et ipsi, quantum poterunt, cogitabunt de sanitate corporis. Deinde tenentur secreta revelare confessori suo, quatenus ipsum dirigat et cogitet de salute animæ suæ, exhortando et monendo ipsum in generali et in speciali juxta scientiam et discretionem confessoris; maxime quomodo ipse est lumen totius universi, ideo debet dare exemplum omnibus regibus et principibus, laicis et clericis, qui in infirmitatibus ad Deum recurrunt, et ordinant de conscientiis suis, ita ipse debet facere, qui est caput totius christianitatis; et quomodo tenetur confiteri, et recipere corpus Dominicum, et petere indulgentiam in mortis articulo, quam idem confessor sibi dare debet; omnibus indulgere familiaribus, et eis dimittere male ablata et furta usque ad summam centum florenorum, prout sanctitati suæ placebit, sicut dominus Gregorius papa usque ad sexcentos florenos dimisit.

Item debet omnibus familiaribus suis concedere indulgentiam in mortis articulo super sigillo alioquus prælati de domo sua.

Demum debet idem papa vel camerarius ejus convocare suos cardinales ante mortem suam per duos vel per tres dies, antequam loquelam amittat, et in præsentia ipsorum debet condere testamentum et eligere sepulcrum.

Item debet protestari quomodo ipse moritur et mori vult in unitate fidei, et quomodo credit unam Ecclesiam catholicam, et omnes articulos fidei, pro quibus paratus est mori.

Item quomodo non bene se gessit in regimine papatus, et quod in nonnullis offendit; et ipsi cardinales parcant sibi, et omnes quos indebite vel injuste, si quos offendit.

Item debet eis recommendare omnes suos familiares.

Item debet eis revelare debita per eum contracta pro ecclesia Dei, ut ejus successor illis satisfaciatur.

Item etiam qui sunt creditores, et quibus tenentur sibi et Ecclesiæ Romanæ; et ubi sunt theauri, jocalia, et bona sua, et Ecclesiæ.

Item debet cardinalibus aliquas gratias concedere in foro conscientie.

Item debet eis recommendare ecclesiam, et quod provideant de bono pastore in pace et in tranquillitate; et quod si eis videretur bonum, talis vel tales essent boni et regimine juxta conscientiam suam.

Ultimo dat eis Benedictionem, et quod vadant in pace.

Et dum approximat ad mortem, debent esse parati cubicularii semper ad servitium suum, et debent vocare confessorem suum, et prælatos domus, qui sibi administrent Sacramenta ecclesiastica, quæ debent dari juxta formam **527** quæ est in Polyptycho et in Pontificali Romano; et post fiat recommendatio animæ, prout in dicto Pontificali continetur.

ipso vero agonizante, unus prælatus vel sacerdos teneat sibi crucem consistorialem sine cauda vel baculo ante ejus oculos, et frequenter sibi osculari faciat, semper sibi ad memoriam reducendo Passionem Christi. Tunc camerarius sit avisatus, quatenus recolligi faciat omnia bona papæ ad certum locum et securum propter insultum; et omnes officiales ea quæ habent sub custodia sibi tradant et assignent, etiam cubicularii illa quæ erant sub custodia eorum; et etiam sacrista penes se retineat, quoniam officium perpetuum est, et rationem reddet sede vacante tribus prioribus cardinalibus; et iterum ab ipsis tribus prioribus recognoscere, et ab ipsis tenere.

CXLIV. *De papa jam mortuo.*

Papa vero mortuo, vel eo agonizante quod melius est, statim vocantur pœnitentiarii, et legunt ante eum officium mortuorum, septem Psalmos pœnitentiales, et illa quæ in libro ipsorum continentur; et interim cum illis fratribus de Bulla, si fuerint, vel de Pignotta, cum aqua et cum bonis herbis, quam cubicularii parare debent, lavent corpus bene, et barbitonsor radat sibi caput et barbam; et sic loto, apothecarius et dicti fratres de Bulla obturent sibi bene omnia foramina cum bumbasio vel stupa, anum os, aures, nares, cum myrrha, thure, et aloe, si possit haberi. Lavetur etiam corpus cum vine albo et calefacto cum herbis odoriferis, et cum bona verpagia, quæ cubicularii vel boticularii papæ debent dictis lavatoribus administrare. Guttur vero de aromatibus impletur et speciebus cum bumbasio, et etiam nares cum musqueto.

Ultimo etiam vultus fricetur et ungatur cum balsamo bono, et etiam manus. Camerarius vel cubicularii qui custodiunt balsamum, vel sacrista, si habent, tradent. Demum dicti pœnitentiarii induunt ipsum braquam, camisiam, caligas, et tunicam. Tunc quasi sedendo erigant eum dicti pœnitentiarii, et induant ipsum totaliter sacris vestibus rubei coloris: primos sandalia alba, cinctorio, fano, stola, tunicella, manipulo, dalmatica, chirothecis, planeta, pallio de corpore beati Petri sumpto; et plicent fanonem super caput, et circa scapulas circumdent, ac si deberet celebrare, et ponent in capite ejus biretam albam cum mitra alba sine perlis et sine auro.

Item in crucibus pallii sunt tres acus, prout moris est; et semper ardeant ante ipsum ad minus duo magna torticia cum satis de candelis parvis. Item vero sic parato, dicti pœnitentiarii ponunt eum super feretrum novum vel lecticam, in quo debet esse bonum matalascum coopertum de serico rubeo, et desuper debent esse duo panni de auro se tenentes; et circumquaque debent ponere et pendere arma sua et Ecclesie, in panno serico nigro vel hyacintino.

Item subtus caput ejus sit pulvinar coopertum de panno aureo, et **528** post pedes ejus in eodem feretro aliud pulvinar consimile cum floccis de serico, et cordonibus de auro, super quod debent stare duo capelli seu pilei papæ. Pulvinaria debent esse latitudinis feretri.

A Sciendum quod lectica debet poni in camera papæ, ubi corpus est positum. Post lotionem levat eum in camera secreta, et induitur sacris vestibus, prout est dictum.

Sed notandum quod antequam lavetur et induatur, domini cardinales, unus post alium, vel omnes simul, debent eum visitare, et quilibet absolvit eum prout veniunt, et statim recedant.

Posito super lecticam cum cruce, subdiaconus cappa indutus aut nigra, si habeat, vel alia consistoriali, antecedit et vadit ad capellam.

Dicti pœnitentiarii portant corpus cantando *Subvenite, sancti Dei*, cum cantoribus capellæ, cum aqua benedicta, et ad minus xxv tortitia accensa antecedentia, quæ portari deberent per nobiles aut domicellos aut scutiferos dicti defuncti. Quod si non sint saltem per clientes armorum, et ultimo per cursores, si alii non essent.

Camerarius vero et alii prælati domus, et tota familia domus, vultibus coopertis cum capucis associant corpus, et in capella sedeant; et tunc per cantores et pœnitentiarios cantantur *Vesperæ defunctorum* et totum officium, quosque veniant ecclesie parochiales, canonici et religiosi quatuor ordinum et aliorum ordinum et monachorum; itaque quilibet ecclesia ad minus cantet unum nocturnum cum una Oratione, scilicet *Deus, qui inter apostolicos*, etc., et aspergant funus aqua benedicta, et incensent. Hac die dicti pœnitentiarii debent comedere in tinello papæ splendide propter labores et vigiliis quas sustinuerunt. Nam in illa nocte debent vigilare ante funus sive in camera papæ, sive in capella; medietas ipsorum pœnitentiariorum usque ad mediam noctem, et alia medietas usque ad diem, semper orando pro eo; semper sint parati buticularii et pœnitentiarii eis administrare necessaria vitæ abundanter; et magister cereæ providet de candelis, quantum eis expedit, et tortitiis. Quod si indigeant confectionibus, cubicularii eis abundanter tribuant.

C Item notandum quod si camerarius sit cardinalis dum corpus lavatur et portatur ad capellam, non consuevit associare funus, Quod si non sit cardinalis, debet omnia videre et ordinare, et corpus cum aliis prælatis associare; et sibi portatur cauda, sive sit cardinalis, sive non.

D Item notandum quod immediate dum corpus extra cameram fuerit, camerarius debet recipere omnes claves cubiculariorum cameræ papæ, et debet vocare tres priores cardinales, scilicet episcoporum, presbyterorum et diaconorum; et eis assignare omnia jocalia papæ, et inventaria solum in scriptis; et dare eis copiam, si petierint. Quod si vellent videre omnia oculata fide, eis non contradicat, sed faciant omnia inventaria renovari in præsentia camerarii et clericorum cameræ, ita quod quilibet ipsorum trium habeat copiam, et dictus camerarius aliam, ne fraus possit esse.

529 CXLV. *Quando fiunt exequia pro papa.*
Notandum etiam quod dum fiunt exequia in ca-

PELLA, si antiqui cardinales volunt interesse, stent in banchis sine paramentis, induti cappis laneis non rubei coloris; et sic infra totam novenam alioquam dicto colore utantur; et dictæ banchæ non debent esse coopertæ, nec capella debet esse parata, neque strata pannis.

Item debent esse ante et circumquaque ad minus in capella xxv torticæ seu brandones, quilibet ad minus de vi lib. ceræ, et fiant multa altaria palatio, in magna capella et in parva; et dentur cuilibet sacerdoti celebranti v grossi papales pro anima sua per thesaurarium. De thesauro Ecclesiæ nihil datur, et male.

Item dominus camerarius sit avisatus cum thesaurario, quod nigri panni habeantur in magna copia et bona hora, ita quod familiares sint induti, antequam funus exeat de palatio; et in illa Processione semper subdiaconus papæ bajulet crucem ante feretrum, et omnes processionaliter bini et bini post corpus vadant.

Primo p̄secamerarius indutus cappa nigra, si non sit cardinalis; et tunc cauda sibi non portatur, nec per totam novenam in exsequiis. Quod si sit cardinalis, non induitur nigro, neque rubeo aut viridi colore, sed in aliis coloribus, neque alii cardinales per totam novenam dictis coloribus debent uti.

Et in die prima sepulturæ ad minus debent esse cc tortitiæ, quælibet de sex libris ceræ; et in castro doloris in quatuor angulis unum de dictis brandonibus, et in mediosuperius unum aliud, et circumquaque abundantia candelarum, quæ debent accendi antequam Missa incipiatur; et circumquaque debent esse familiares induti de nigro, etiam camerarius, si non sit cardinalis. Quod si esset, staret cum aliis cardinalibus in choro.

Item debent dare cuilibet cardinali unam tortitiã ad minus quatuor librarum de cera in dicta Missa quam tenere debet ante eos unus scutifer eorum, et hoc idem de prælatis. Sed tortitiæ aliorum prælatorum sunt de tribus libris ceræ; pœnitentiariorum vero et aliorum nobilium de una libra ceræ; sed canonicorum et aliorum presbyterorum de quarta parte libræ, prout placebit dicto camerario.

Advertat tamen, quod omni die ad minus sint xlv. torticiæ circa feretrum seu castrum doloris; desuper vero non debent esse candelæ nisi prima die; et in novena dictum castrum debet circumdari pannose-rico cum armis papæ et Ecclesiæ; et subtus debet esse feretrum coopertum duobus pannis de auro nobilissimo etiam cum armis, et in quolibet capite unum pulvinar de eodem panno cooperto, unum ad caput, et aliud ad caudam; et super quolibet debet stare unum pileum pulchrum papæ per totam novenam

530 CXLVI, De Missis per totam novenam.

Item omni die dantur candelæ prælatis indutis de nigro, stantibus circa feretrum, prout in prima die, quas, si volunt, secum reportant, etiam pœnitentiariis et canonicis ecclesiæ in qua fit officium; sed facta absolute omnia luminaria extinguantur, et

PATROL. LXXVIII.

A tunc fiat sermo. Nec cardinales induti accedunt ad feretrum, sed expectant illos quatuor qui absolvent corpus. Est etiam sciendum quod prima die prior episcoporum cardinalium debet dicere primam Missam, et facere sermonem, vel committere sermonem alicui prælato vel magistro in theologia; Missam vero non debet committere, quia si non posset celebrare, debet eam dicere secundus episcopus cardinalis, vel tertius, et sic deinceps. In hac Missa tantum dicitur una Oratione, scilicet, *Deus, qui inter apostolicos*, etc. Finita vero Missa, dictus cardinalis qui eam celebravit, cum diacono, subdiacono et socio indutis sacris vestibus, veniunt ad locum ubi stant alii cardinales; et tunc fit sermo, nec datur Benedictio prædicanti. Finito vero sermone, omnes cardinales recipiunt amictum, superplicium, pluviale nigrum, et mitram albam de garnello simplicem, et vadunt ad corpus, si non est sepultum; bini et bini secundum ordinem suum accedunt subtus prædictum castrum cum mitris in capitibus. Sed qui fecit officium omnes antecedit, quicumque sit. Et tunc cantores cantant *Subvenite, sancti Dei*. Quo completo, dictus cardinalis, mitra deposita, thurificat, et cum aqua benedicta aspergit feretrum, et dicit prædictam Orationem. Et tunc cantores iterum cantant *Memento mei, Deus*; et alius episcopus cardinalis eodem modo thurificat, et dicit aliam Orationem. Et tertio post aliud responsorium prior presbyterorum dicit aliam Orationem eodem modo; et quarto cantatur *Libera me Domine*, per universum clerum, secundus presbyter cardinalis dicit ultimam Orationem. Hæc omnia fiunt prout continentur in Pontificali. Quibus expletis, omnes reoedunt ad propria depositis paramentis. Sciendum tamen quod omni die debet esse Missa quæ debet dici per cardinales juxta ordinem suum, et sermo per eosdem, nisi committant prælatis vel magistris in theologia, aliis non.

CXLVII. De panno distribuendo post mortem papæ.

Item sciendum de pannis distribuendis iste modus consuevit observari. Primo camerarius, si non sit cardinalis, cum duobus capellanis et duobus scutiferis; item thesaurarius, item confessor, si sit prælatus; isti tres domini de eodem panno bono et nobili.

Item referendarii de eodem panno; item cubicularii de alio panno minori; et clerici cameræ; item medici cum scutiferis papæ de simili panno cubiculariorum. Item magistri buticulariæ, panetariæ, aquæ falleræ, beræ, coquinae, de alio panno minori; item ostiarii, janitores, 531 clerici capellæ, cæremoniarium, omnes de consimili panno magistrorum buticulariæ, et servientes armorum. Juxta voluntatem domini camerarii omnes induantur, totum stat in sua voluntate.

Item duo coqui papæ de eodem panno officialium. Item de prima porta et secunda, de eodem et consimili panno; item cursores, famuli de palefrenario, de panetaria, de buticularia, de cera et coquina, omnes de uno panno minori, ad minus de quolibet officio

duo; sed palefrenarii secundum numerum ipsorum, et etiam cursores juxta voluntatem domini camerarii.

Item marescalcus curiæ, et advocatus pauperum, et magister sacri palatii, procurator fiscalis, advocatus papæ, omnes de uno panno. Item emptor, guardavessalla, guardia major, id est custos cibariorum, custos sacræ capellæ, qui est sub potestate sacristæ, omnes de eodem panno. Item campanarius, scopator cameræ papæ, et scopator palatii de alio panno.

Item si papa moriatur Romæ, sex banderenses, tres rectores, duo consiliarii consueverunt petere. Item capita regionum et manipularii etiam consueverunt petere vestes nigras, et habuerunt in morte Urbani VI. Omnes isti officiales Urbis. Qui si petierint, sunt sub beneplacito domini camerarii, si eis dare vult, vel non.

Senator Urbis propter officium non utitur nec vestitur, nisi vellet facere per se amore papæ.

Item notandum quod dantur tres cannæ de panno unicuique.

Item prima et comedunt in palatio pœnitentiarii et omnes familiares papæ per totam novenam, et aliquando quousque papa sit creatus, qui recipit et retinet quos sibi placet.

Item statim fiunt magnæ eleemosynæ pro anima papæ per thesaurarium de mandato camerarii, primo quatuor ordinibus mendicantibus æqualiter quinquaginta florenos vel viginti quinque, ad minus decem, panem, vinum, carne pro una die; dei de hospitalibus et aliis pauperibus juxta voluntatem camerarii, et secundum quod camera est potens.

Post secundam Missam immediate, qui eam dicit, vadit ad feretrum subtus castrum doloris, reposita planeta, indutus pluviali cum suis ministris. Cantores papæ semper cantant officium Missæ et Responsoria in absoluteione; et canonici debent eos juvare in responsoriis cantandis; et finita absoluteione dictus cardinalis depositis sacris vestibus revertitur ad alios cardinales. Qui audiunt sermonem, et dicto sermone vadunt omnes ad palatium ad ordinandum de conclavi, et ibidem assignantur eis loca per dominum camerarium. Omnes fiunt æquales in spatio assignando ad minus, et spatia ubi debent fabricare cameras suas expensis propriis cujuslibet, si sint divites et antiqui cardinales.

Item omni die post Missam et sermonem debent facere concilium, cogitando et tractando de futuro episcopo seu papa.

Item nunquam in tota novena dicatur nisi una Oratio, scilicet *Deus qui inter apostolicos*, etc. In absoluteione possunt mutare si voluerint, et dicere loco illius *Inclina, Domine, aurem tuam*,

532 Item camerarius caveat bene ne ordo indicendis Missis interrumpatur, quoniam omni die unus cardinalis debet dicere Missam de mortuis, et faciat ibidem sermonem. Quod si nolit facere, det uni prælato vel alicui magistro in theologia, quia si ordo interrumpatur, non posset reintegrari. Non enim li-

* Id est lagenas, Italis vulgo *botte*.

citum et honestum esset quod per prælatum vel episcopum diceretur Missa; sed si aliquis de cardinalibus infirmaretur, vel non posset Missam celebrare, alter cardinalis eam dicit; et sic successive per ordinem usque ad finem.

CXLVIII. De novena papæ.

In novena autem castrum doloris ornatur candelis sicut in die, et ad minus ponantur ipsa die LXXX vel c brandones.

Item sciendum quod barbitonsor papæ non retinet cassam cum rasoribus, et cum iis quæ infra sunt; item de bacili argenteo. Postea novus papa facit sibi dare x vel xii florenos. Verum tamen bacile semper in camera papæ cum rasoriis et tobaleolis remanet.

Item si panetarii et buticularii petunt tobaleas vel B. bottas, dentur eis, quia habent esse sua. Quod si non darentur eis, rationem haberent petendi in tobaleis in quibus papa ultimo comedit, et in bottis de quibus ultimo tunc bibebat vinum. Item buticularii possunt petere cuilibet unam vestem papæ. Si volunt tamen, omnes consueverunt dari amore Dei pro anima ejus.

CXLIX. Rubrica de Conclavi.

De conclavi vero dicendum est. Primo ordinatione ac dispositione loci caveat bene camerarius: quod postea murentur, et omnes fenestræ quæ sunt basse prope terram vel solarium ad minus ad quatuor cannas, et omnia foramina quæcunque parva vel medica, expensis cameræ.

C. Item si una capella, cujus portæ et fenestræ omnes sint clausæ de bono muro, dempta porta quæ itur ad conclave, et fenestris quæ intra conclave respiciunt, quæ apertæ remaneant.

In hac capella omni die cardinales Missam debent audire omnes insimul, non tamen cantando, sed basse. Item si non sit capella, quæ conclave contingat, fiat infra conclave in aliquo angulo, vel pro conclavi unum altare portatile; et tibi audiunt omni die Missam; et in eadem capella possunt convenire ad eligendum et faciendum concilium, vel ubi placebit eis melius. Caveant quod scribant omnia. Item in dicta capella semper debet esse corpus Christi cum candela accensa ad omnem eventum, quam solvit camera et omnes alias quæ in dictis Missis consumerentur ibidem sede vacante.

D. Item sciendum quod modernis temporibus domini cardinales debent intrare quilibet ipsorum cum presbytero et uno famulo. Item ipsi domini faciant parari cameras suas cum cortinis suis et lectisteriis **533** sine palea, nisi esset in frigoribus. Item messam scamnum, non tamen capsam, nisi esset aperta totaliter desuper. Item vas ad tenendum aquam, vinum, vel cannes [*Al.*, carnes], quæ cadit de manibus, et alia utensilia lignea, veru seu barras, super quibus debent poni cortinæ, et circumquaque solvit camera.

Item sciendum quod domini cardinales tres, prior cum camerario de consilio aliorum, antequam intreat

conclave, debent eligere quatuor solemnnes viros, qui A habent extra custodire conclave cum gentibus armatis, et caveant bene super hoc quod tales sint idonei. Poterunt esse duo prælati et duo milites, vel unus miles et unus banderensis.

Item dicti custodes caveant sibi bene sub pœna perjurii, quod bene aperiant semper et videant quidquid portatur cardinalibus ad comedendum; et si pastilla eis portarentur, illa aperiant.

Item sub pœna perjurii nullam litteram eis dent, nec permittant illos accipere, nec ab ipsis etiam recipere, quantumcunque necessitas cogeret, sed quidquid voluerint habere ab extra dictis custodibus ore dicant.

Item quod nullus intret ad eos quandiu erunt in dicto concilio, nisi forte aliquis cardinalis ab extra B veniret de sua legatione, et ille potest intrare solus cum uno presbytero et uno clerico.

Item omni die mane et sero faciant de domibus eorum portari cibaria cocta et alia vitæ necessaria.

Item capellani ipsorum celebrent in communi loco, in quo omnes conveniunt, prout supra dictum est.

Item in porta conclavis sint ad minus tres claves cum tribus serraturis; quilibet custodientium habeat suam. Item dicta porta sit clausa bene cum barris. et clavelaturis, et catena; et in medio sit foramen per quod detur eis ad comedendum longitudinis unius palmi et semis, et tantum in altitudine, quod etiam cum clavi claudatur.

Item sciendum quod familia camerarii debet dormire in camera semper ad conservandum bona; et ipse camerarius, si non sit cardinalis, item illi prælati qui habent custodiam de conclavi, etiam dormiunt ibidem cum aliquibus familiaribus eorum. Item omnes vivere debent expensis cameræ, quousque papa sit creatus, et quandiu faciunt custodiam.

Item in turribus debent esse custodes ad minus ad quatuor partes, et in qualibet turri ad minus tres cursores, et eis vitæ necessaria ministrantur de camera. Debent facere custodiam die noctuque. Item ab extra debent custodire homines deputati per tres priorum cardinalium et per camerarium, quibus ad minus datur panis et vinum extra stipendium; et caveant quod neminem permittant intrare palatium sive cum armis, sive sine armis, nisi de licentia custodientium duntaxat.

Item notandum quod parapectus debet habere ad minus quatuor palmas in latitudine inter murum et lectum cardinalis, et sit de asseribus clausum solum ad altitudinem cortinarum vel x palmarum ad minus. Totum istud fuit factum in morte domini Urbani expensis cameræ apostolicæ. 534 quia cardinales erant nimis pauperes. Longitudo vero quantum cameræ longæ erant. Retro cardinales debent tenere ligna, carbones, ei alia vitæ necessaria infra illud spatium.

In conclavi autem unus clericus audientire, qui servit capellæ in capella dicens Epistolas, intret et scribat omnia quæ fiunt de die in diem, et ordinet

omni die de Missa dicenda coram cardinalibus, et teneat unam lampadem accensam in capella, et aliam in medio conclavis; et custodiat paramenta, calicem, librum, et chlamydem sancti Petri cum mitra consistoriali.

Item sciendum quod domini cardinales post mortem domini Gregorii papæ XI voluerunt audire in hospitali sancti Spiritus Missam de Spiritu sancto. Sequenti die post novenam fuit quia voluerunt habere consilium cum Romanis, antequam intrarent conclavim, pro conservatione conclavis.

Item post mortem domini Urbani VI domini cardinales post Missam nonam et sermonem voluerunt audire Missam ibidem de Spiritu sancto cum sermone, quam dixit dominus Pisanus. Tali cera fuit sibi administra de camera apostolica undecim magnæ candelæ, et duo brandones. Item intrarunt conclave eodem die de cero post Vesperas.

Item fuerunt deputati quatuor prælati ad custodiendum conclave; duo pro parte camerarii, qui portaverunt baculos in manibus, et duo ex parte collegii; et istos camerarius non permisit portare baculos, nec post de suis, nisi unum, qui fuit ille, portavit. Item extra fuerunt ad conservandum conclave destinati duo banderenses cum quatuor famulis quilibet sex.....

Nota quod quando papa est creatus, induitur aliis pannis. Vestimenta quibus exiit debent esse dicti clerici capellæ, secundum quod fuit semper observatum.

In novena castrum doloris fuit ornatum candelis prout in prima die: brandones fuerunt circumquaque feretrum, prout ante; et in quolibet angulo castrij brandonem unum, et in cacumine superius unum valde magnum de cera alba, forsitan xxv librarum, quia fuit cereus paschalis. Primus circulus candelarum castrij continebat xxiv candelas a quolibet latere; spatium erat de candela ad candelum quasi palmæ unius.

CL. *Qualiter papa Bonifacius IX venit in Vesperis vigiliæ Nativitatis beatæ Mariæ.*

Nota quod die Jovis 7 mensis Septembris, in vigilia Nativitatis beatæ Mariæ virginis, in primis Vesperis dominus Bonifacius papa IX fuit in Vesperis cum pluviali rubeo et mitra aurifrigiata, et non solemnni; et incœpit Vesperas, et dixit Orationem solummodo, nec incœpit Antiphonam. Cardinales incœperunt, nec deposuerunt cappas laneas, totum dixerunt cantores. Auditores, acolythi fuerunt cum superpliciiis, et cardinalis Tudertinus de mane fecit officium anno 1391, pontificatus sui anno 2.

535 CLI. *De diebus Mercurii, Jovis, Veneris, et Sabbati hebdomadæ sanctæ.*

Attende quod die Mercurii sancta in Matutinis dominus papa venit cum sola chlamyde rubea et sine mitra; nec diaconi cardinales sedent ante eum, sed in locis suis; nec episcopus vel presbyter qui servit sibi de libro, sedent ante

eum super scabellum, sed omnes in locis suis sedent.

Die Jovis eodem modo per omnia.

Item die Veneris sancta papa venit ad officium cum cappa a medio pectoris inferius aperta, foderata de herminis, cum mitra alba simplici de garnello aut aurifrigiis.

Item de sero in Matutinis venit tum dicta cappa et sola bireta rubea in capite; et in toto officio tenet super caput absque mitra.

Item in die Sabbati sancti in Missa venit cum pluviali rubeo sine perlis. Item de sero in Matutinis venit cum chlamyde alba et sine perlis.

CLII. De obviatione cardinalis intrantis in Romanam curiam.

Nota quod si cardinalis veniat, quod si fuit extra curiam per aliquod tempus pro negotiis suis, vel ratione solatii, non tamen Nuntii vel legati, quando redit et intrat civitatem, ubi Romana curia residet, cardinales alii non debent ei ire obviam, sed mittunt eorum familiares ad sociandum illum.

Item si aliqui cardinales amore vel ex nobilitate aut consanguinitate occurrunt ei obviam, si sit unus qui intrat, et alii qui obviant, plures sint in parinmero; ille qui noviter venit, solus debet præcedere, et alii post eum bini et bini; deinde patriarchæ, deinde protonotarii, et alii juxta ordinem suum.

CLIII. De canonizatione sanctæ Brigidæ.

Sequitur canonizatio sanctæ Brigidæ. Anno Domini 1394, et die Sabbati, 7 mensis Octobris, pontificatus Domini Bonifacii IX, anno 2, facta fuit canonizatio beatæ Brigidæ in magna capella sacri palatii Romæ prope sanctum Petrum, in qua talis modus fuit observatus.

Primo die Veneris patriarcha Gradensis, confessor et referendarius dicti domini, ex præcepto sanctitatis suæ consistorium generale mandavit, item canonizationem sanctæ Brigidæ, ut omnes deberent venire ad ipsam solemnitatem. Item campanæ omnium ecclesiarum deberent pulsari hora Completorii, et crastina die hora Tertiarum etiam mandavit.

Item parata fuit capella circumquaque de pannis, et sternata de frondibus de verta. Magister folrariæ fecit.

Item circumquaque per totam capellam fuerunt tortitiæ seu brandones, 536 quilibet de undecim libris ceræ, fuerunt in summa LXXXVI. Modum dictarum candelarum et ordinem brandonum inveni.

Item in die Sabbati de mane dominus papa audivit magnam Missam de Spiritu sancto in camera sua.

Item post magnam Missam venit ad magnam capellam, eum comitantibus omnibus cardinalibus et nobilibus Romanis, cum pluviali rubeo consistoriali et mitra de perlis consistoriali; et facta reverentia aliquali ante altare, ascendit ad aliam cathedram longe ab altari paratam; et ibi recepit omnes cardinales et prælatos ad reverentiam cum cappis laneis more solito. Qua reverentia finita, accessit ad aliam cathedram cum scabello paratam ante medium altaris

appodians se ad altare versa facie ad populum; et duo diaconi antiquiores sedebant ante pedes ejus in scabellis, alii etiam cardinalibus sedentibus in locis suis cum cappis laneis; et facta silentio, et luminaribus accensis, papa sedendo mitram in capite, fecit collationem et sermonem suum sub isto themate, *Viduamejus benedicam, et florebit super ipsam sanctificatio mea*. Completo sermone et facta admonitione ut omnes deberent Deum rogare, quod non permitteret eum errare; protestatione etiam facta quod ipse non intendebat facere contra sacrosanctam Romanam Ecclesiam, surgens de sede, deposita mitra, inceptit cantando *Veni, creator Spiritus*, et flexis genibus stetit sine mitra usque ad Versiculum tertium, et semper stetit ibidem pedes, tandiu donec cantores cantaverunt dictum Hymnum. Quo finito, sine Versiculo dixit, *Dominus vobiscum*, et Orationem, *Deus qui corda fidelium*, quam finivit *per Christum Dominum nostrum*. Sed reassumpta mitra, ibidem sedendo pronuntiavit beatam Brigidam fore Sanctam, et ascribendam in catalogo sanctorum, ut est in libro secretorum papalium domini Clementis papæ VI. Qua pronuntiata, ore proprio concessit indulgentiam ista die et in sequenti visitantibus ecclesiam sancti Petri et sancti Laurentii in Panisperna, et qui interfuerint in divino officio isto illam indulgentiam jubilei, et multas alias in terris. Post hoc procuratores dictæ sanctæ petierunt publica instrumenta de hoc, et papa etiam de sua potestate jam dicta..., et tunc omnes cardinales et prælati receperunt paramenta alba, episcopi pluvialia, presbyteri planetas, diaconi tunicellas et dalmaticas; et iterum venerunt ad reverentiam papæ. Post hoc, deposito pluviali rubeo, recipit cirothecas pretiosas et anulum pontificalem, et pluviale album pretiosum cum mitra solemini; et deposita mitra inceptit cantando *Te Deum laudamus*, et tunc data sunt duo magna tortitia de cera alba, quilibet de octo libris ceræ, et cuilibet cardinali ac patriarchæ de septem libris ceræ aliæ non albæ, et omnibus prælatis de duabus libris, et aliis clericis et cantoribus, auditoribus, et nobilibus, et aliis de una libra ceræ; et tunc incepta fuit Processio, et omnes tenebant faculas suas accensas in manibus, quilibet in ordine suo; et duo patriarchæ ibant cum cardinalibus, item dominus papa subtus pallium, sed milites portabant extra pallium tortitia papæ accensa. Et sic ivimus per totam capellam usque ad aliam capellam, et reversi fuimus 537 processionaliter ad magnam capellam, et dominus summus pontifex ascendit ad cathedram ante medium altaris, ubi fecerat sermonem suum prius; et stando diaconus a dextris dixit cantando *Ora pro nobis, beata Brigida, alleluia*; et papa dixit *Dominus vobiscum*, et aliam Orationem de beata Brigida; et cantato per cantores *Benedicamus Domino*, diaconus a sinistris dixit *Confiteor*, et papa dedit Benedictionem more solito; et prior episcoporum cardinalium pronuntiavit indulgentias; et sic quilibet repatriavit cum candela sua; et omnes alii andelas, de altari et tortitia de capella camerarum

fecit recipi pro papa.... per sex cardinales, qui deberent omnes esse sacristæ. Primus erat dominus de Alençonio Philippus; secundus de Angelia dominus Adam; alter Reatinus.

Ita die papa non potuit dicere magnam Missam de sancta, causa infirmitatis, sicut debebat, sed in crastinum celebravit, ubi istum ordinem tenuit.

Dominica ergo die 8 mensis Octobris, bono mane, post parvam Missam, dominus papa, indutus cum pluviali et mitra cum perlis consistoriali, descendit ad ecclesiam sancti Petri cum omnibus cardinalibus duobus patriarchis, Constantinopolitano scilicet et cum prælatis, ei toto clero; et in porta ecclesiæ venerunt ei obviam omnes canonici sancti Petri cum cruce, pluvialibus, pavilione, et campana processionaliter, cantando *De Teum laudamus*, duxerunt eum ad majus altare; et facta aliquali Oratione ante altare, recessit ad cathedram, ubi consueverunt Romani præsules incedere se, et sedendo cardinales et omnes prælati venerunt ad reverentiam, et ipse voluit quod cantaretur Tertia. Missa fuit de sancta Brigida cum commemoratione de Dominica. Tunc primo incæpi de mandato sedere inter cardinales episcopos. Processit Missa ordine suo.

Item post Evangelium diaconus a sinistris dixit *Confiteor*, et dicto *Credo in unum Deum*, et post Offeritorium papa sedebat super bassam cathedram cum scabello ante regias ferreas papæ, ubi lectem fuit Evangelium, versa facie ad sedem, in qua fuit indutus. Tunc domini commissarii tres cardinales de canonizatione istius sanctæ exierunt de sacrista sancti Petri cum oblationibus suis.

Primo dominus de Francia cum duobus magnis tortitiis accensis, coopertis de auro, obtulit osculando pedem et manum; secundo dominus Anglicanus cum duobus panibus coopertis, cum tobaleis et armis et scudetis sanctæ Brigidæ, et trium cardinalium commissariorum; et osculatus est pedem et manum papæ; tertio dominus Barenensis cum duobus magnis bacilibus de vino et malvatico, quæ vocantur Romæ scyphi deaurati, et cum armis et scudetis dominæ et cardinalium prædictorum; et osculatus est pedem et manum papæ.

Ultimo venerunt quinque procuratores istius sanctæ cum advocato, et quilibet obtulit unam magnam candelam de una libra ceræ albæ, modicum laboratam cum rosis et floribus, viridis, alba et rubea.

Item unum parvum canistrellum, totum depictum de colore viridi, in quo fuerunt duæ columbæ albæ et duæ turtures.

538 Item nota quod canonici in Processione debuerunt habuisse grossas candelas de ceras in mani-

bus ab istis exsecutoribus; et quia non habuerunt papa fuit turbatus.

Item fuerunt in ista Missa super regias ferreas et super columnas lapideas prope regias prædictas circa LXXX tortitiæ accensæ, et VII in elevatione corporis Christi. Poterant esse quælibet de quatuor libris ceræ. Nec papa, nec cardinales, nec aliquis candelam habuit in ista Missa; nec fuit sermo.

Item nota, quod, completa Missa, dominus pontifex indutus prout fuerat in Missa, et omnes cardinales et prælati induti sacris vestibus, prout fuerunt in Missa, cum mitris iverunt ad fenestras prope campanile in loco de ambulatorio, ubi Romani antistites consueverunt dare populo indulgentiam; et ibi papa dedit de vera indulgentia illa die, sicut in jubilæo ob reverentiam Brigidæ, et in sancto Petro, et in sancto Laurentio in Panisperna, ubi sancta Brigida dicta fuit sepulta; et quicumque visitasset dictas duas ecclesias sancti Petri et sancti Laurentii VII vicibus per totum præsentem mensem haberet indulgentiam jubilæi.

Item nota quod de cera ecclesiæ sancti Petri accensa canonici voluerunt habere; sed camerarius totam recipit, quod papa, nec ipsi, nec acolythi, nec cantores, nec clerici habuerunt.

Item nota quod quilibet cantor habuit tres ducatos ab exsecutoribus.

Item dicti exsecutores miserunt unam pintolam de auro papæ valoris C ducatorum et unum vitulum. XXIV capones, XXIV pullos, XXIV columbos, II barilia de vino.

Item nota, quod fuerunt Vesperæ præcedentes, nec sequentes.

Item nota, quod ista die, licet fuerit Missa de sancta Brigida, tota die fecimus de Dominica, nec fecimus commemorationem in Vesperis, nec in Matutinis de ipsa sancta.

Item nota quod omnes cardinales induti sacris vestibus associaverunt papam usque ad cameram.

Ista die nullus cardinalis comedit cum papa, nisi solum prælati bonus et cantores.

Item nota quod tota capella debet esse intus et extra parata pannis.

Item in altari debent esse VI candelæ quælibet de una libra cum dimidia; item super cancellum capellæ VI tortitia, quælibet de octo libris ceræ.

Item extra regiam seu capellam ponantur ligna perforata in muro circumquaque ad tenendum tortitia, quantum capella est; et in quolibet ligno erunt VI tortitia, quælibet de quatuor libris ceræ.

Item in fine capellæ ex opposito altaris illud idem.

Item de aliis parvis candelis de uncia vel media, aut pro libra ponantur XX habentia per murum, et distribuantur laicis et clericis.

ADDITIONES.

539. CLIV. In die Cinerum.

Additiones vero quæ in die Cinerum Dominus Bonifacius IX in die prædicta descendit ad magnam Missam in magna capella in Perusio cum pluviali et mitra sine perlis; et sic dedit cineres. Quibus datis;

deposuit pluviale et mitram, et reassumpta chlamyde sic stetit per totam Missam absque mitra quam dixit dominus Neapolitanus. Papa erat alteratus propter frigus anno Domini 1393, pontificatus sui anno 4.

CLV. *De Dominica Rosarum.*

Item in Dominica de Rosa fuit celebrata Missa in magna capella, papa absente, in præsentia omnium cardinalium, et Rosa fuit portata de camera papæ per juniorem clericum cameræ ad capellam, et stetit super altare per totam Missam; et post reportata per eundem ad cameram papæ; in qua camera paramenti, exeundo papa de alia camera sua, eam portando in manibus suis, in sede sua in camera sua paramenti eam dedit Hostregio de Faventia anno prædicto.

CLVI. *De annuntiatione beatæ Virginis.*

Nota quod in Annuntiatione beatæ Mariæ virginis dominus Bonifacius IX, pontificatus sui anno 4, in infirmitate detentus, non interfuit Missæ, quæ fuit celebrata in magna capella Perusii per episcopum Anconitanum; et ille qui debuit facere sermonem in præcedenti Dominica, quia non erat factus, fecit sermonem ista die de prædicta Dominica cum aliis verbis de beata Virgine, quæ fuit dies Martis 1393.

CLVII. *De Dominica in ramis Palmarum.*

Sequenti die Dominica in ramis Palmarum idem dominus Bonifacius dedit ramos in parva capella more solito post magnam Missam celebratam in camera. Quibus datis, domini cardinales induti sacris vestibus iverunt ad magnam capellam, et depositis vestibus audiverunt aliam magnam Missam, in qua non fuit papa, quam dixit Neapolitanus episcopus.

CLVIII. *De die Jovis sancta.*

Item eodem anno, die Jovis sancta facta magna Missa in camera papæ, et reservato corpore Christi in calice super altare secretæ capellæ, domini cardinales et omnes prælati iverunt ad magnam capellam, et audiverunt ibi aliam magnam Missam more solito, quam dixit dominus patriarcha Constantinopolitanus; et reservato corpore Christi 540 in calice, et incensato more solito, remansit super altare; et cantatis Vesperis, domini cardinales non parati existentes ante altare in modum circuli, et duo patriarchæ inter eos, scilicet Constantinopolitanus prædictus et me Gradensis, de mandato domini nostri papæ pronuntiaverunt Processus generales absente papa, quos legit dominus patriarcha Constantinopolitanus; et candelæ non fuerunt projectæ ex eo quod non habebant, sed solum una de altari accepta.

CLIX. *De eodem die facto prandio.*

Item eodem die post prandium papa non potuit lavare pedes pauperum; sed patriarcha Gradensis confessor de mandato papæ lavit pedes pauperum in parva capella, indutus rochetto, amictu, superplicio, et pluviali cum mitra alba; audivit Evangelium cantando cum luminaribus, cruce et incenso more solito. Quo cantato cantores inceperunt cantare; et ipse, deposito pluviali, cincto linteo et mitra in capite, incepit lavare pedes. Quibus finitis, dixit Orationem, et cardinalis camerarius dedit florenos cum carleno, et noluit dare illas petias de tela ad tergen-

A dumpedes pauperum nisi duas per totum, sed omni reportavit secum; et male, dicit glossa.

CLX. *De die Veneris et Sabbati.*

Die Veneris sancta et Sabbato prælati fecerunt officium in magna capella absente papa, cardinalibus omnibus præsentibus.

CLXII. *De die Paschæ, Ascensionis, Pentecostes et Trinitatis.*

In die Paschæ propter communionem cardinalium fecit officium. Item in Ascensione. Nec in Pentecosten, neque in Trinitate, neque in Corporis Christi non fuerunt Vesperæ papales propter infirmitatem papæ. Missæ fuerunt dictæ per prælatos non cardinales absente papa, omnibus præsentibus cardinalibus, cum sermone.

CLXIII. *De sancto Joanne Baptista.*

In die sancti Joannis Baptistæ idem.

CLXIII. *De sanctis apostolis Petro et Paulo.*

Item in die beatorum Petri et Pauli fuerunt Vesperæ absente papa, officium fecit cardinalis Bonifacius. Solum incepit Vesperas indutus pluviali mitra, et Antiphonam ad Magnificat incepit, et dedit Orationem, nec dedit Benedictionem in crastinum ecclesia beati Petri in Perusio, ubi papa residet. Tunc dixit Missam absente papa, omnibus cardinalibus præsentibus, cum sermone.

541 CLXIV. *De purificationis beatæ Mariæ virginis.*

Item vero anno Domini 1392, in die Candelarum in primis Vesperis, Vesperæ non fuerunt mandata quia dominus noster noluit, sed tarde ipse eas audivit cum paucis cardinalibus et cortisanis. Dicebat quod non deberent cantari solemniter, quia non bebat vigiliam. De mane dedit candelas. Missa dicta in sancto Petro per dominum cardinalem Neapolitanum. Duo diaconi cardinales stabant ad eum, et prior presbyterorum cardinalium etiam latus.

CLXV. *Nota de Nativitate Christi bene.*

Anno Domini 1398, in Urbe Dominus Bonifacius papa IX, die Lunæ, in vigilia Nativitatis Christi incepit infirmari. Vesperæ fuerunt cantatæ per cantores in magna capella. Dominus Pileus cardinalis de Ravenna incepit Vesperas, indutus pluviali et tra, stans ad latus cornu altaris super cathedram, stant prælati, cum celebrant coram papa. Ipse latus incepit Orationem, nec dedit Benedictionem. Cardines cardinales interfuerunt in media nocte; cardines in Matutinis neque in Missis non interfuerunt sed dominus Conradus archiepiscopus Nicosie camerarius, et Petrus patriarcha Gradensis interfuerunt in toto officio, cum aliis quatuor prælati nec cortisani venerunt. Cantores legebant lectio Antiphonas, Psalmos; et dedit Benedictionem latus domadarius. Dominus camerarius dixit primam secundam Missam absque intervallo; fecit commorationem de papa in utraque Missa, nec dedit fine Missæ Benedictionem, sed nuntiavit indulgentiam ex parte papæ de vii annis et vii quadrag-

* Id est Petrus Amelii, auctor hujus libri, qui se patriarcham Gradensem dixit supra, cap. 189.

In tertiis Missam dixit dominus cardinalis de Ravenna. vii cardinales interfuerunt, nec delit Benedictionem post Missam, et male. quia debebat.

In prandio dominus camerarius cum auditoribus et pœnitentiariis tenuit tinellum. Non fuerunt secundæ Vesperæ. In die sancti Stephani dominus cardinalis Neapolitanus fecit officium; in die sancti Joannis dominus cardinalis de Bononia.

CLXVI. De exsequiis cardinalium.

Nota de exsequiis cardinalium defunctorum. De sero fiunt exsequiæ per religiosos et parochiales ecclesias in tinello præsentem funere, et ad minus quatuor brandonibus accensis. Cardinalis vero debet jacere in lectica parata de pannis aureis et fimbriis de nigro ermarmis illius, et familiaribus indutis de nigro. Debent circumquaque sedere prope feretrum flendo; cardinalis vero, si est episcopus, debet esse totaliter indutus de vestibus sacris coloris nigri aut violacei totaliter, ut pontifex, 542 cum mitra alba; chirothecæ et sandalia cum annulo pontificali, facie velata cum velo de serico. Item si sit presbyter, eodem modo; si diaconus, eodem modo, sed habitu diaconi, et non cum planeta, nec cum chirothecis, nec cum annulis pontificalibus, sed cum aliis tunicis et parvis chirothecis, et parvo annulo.

Item in exsequiis cardinalium semper unus cardinalis debet dicere Missam. Sermonem facit aliquis magister in theologia, qui debet fieri post Missam et ante absolutionem. Facto sermone, quatuor cardinales presbyteri antiquiores induunt se super alba amicto, albo cinctorio, orarium et pluviale cum annulis, et sine chirothecis et sandaliis. Tunc ille qui dixit Missam antecedit, et alii tres sequuntur: vadunt prope castrum doloris, et cantores cantant *Libera me, Domine*. Quo cantato, qui dixit Missam aspergit corpus, vel feretrum aqua Benedicta, et thurificat dicendo *Pater noster*, etc. Et facit primam absolutionem; deinde alii tres eodem modo juxta ordinem suum, prout in libro continetur. Cardinales vero alii et totus clerus remanet in choro. Si factus sermo non sit post Evangelium, prout alicubi fuit quia tamen Romana Ecclesia non consuevit, expectant cardinales; et facta absolutione fiat sermo. Aliqui tamen consueverunt facere sermonem ante absolutionem; et hoc est quando altare jungitur vel contignatur choro, quoniam ibidem remanet indutus qui officium fecit. Verum tamen ubicunque, sive prope chorum, sive longe, dicatur Missa. Qui eam dixit, remanet indutus cum clero suo ante altare, quousque sermo sit finitus. Ideo ille qui prædicat debet stare in loco eminenti, quem, possit audire etiam qui dixit Missam. In dicto sermone non datur Benedictio nec indulgentia. Item in Missa tenentur omnes cardinales, et omnes prælati in sedibus suis: et quilibet debet habere torticiam ad minus de quatuor libris, cardinales et patriarchæ; alii vero de libra, aut de duabus libris, sicut placebit exsecutoribus.

Item Missam debet celebrare cardinalis, et sermonem facere post Missam et absolutionem. Item

debet facere castrum doloris cum candelis. Item circumquaque debent etiam esse ad minus c torticiæ, et plus, secundum voluntatem exsecutorum; et totidem quando portatur ad ecclesiam.

Item subtus castrum doloris sedent familiares. Item in feretro debent esse magnum et longum pluvinar subtus caput cardinalis de nigro; item unum aliud ad pedes, super quo stant duo pilei cardinalis. Finita Missa, qui facit officium, deposita planeta cum ministris, cum thuribulo et aqua benedicta accedat prope caput defuncti extra castrum, et absolute incipit mitra deposita *Non intres in*, etc. Oratione facta vel finita, cantores cantant *Subvenite sancti*. Quo cantato, dicit *Kyrie, eleison*, et thurificat et aspergit funus aqua benedicta, prout in ordinario continetur. Tunc adsunt quatuor presbyteri cardinales, induti cum pluvialibus et mitris albis et solitis; et cantato *Ne recorderis*, antiquior dicit Orationem, quam sibi placet post *Pater noster*, ut supra, et thurificat, etc. Postea cantatur *Memento mei Deus*. Quo dicto, alius cardinalis, 543 qui est penultimus, eo modo thurificat, et dicit aliam Orationem. Consequenter immediate alius cardinalis, qui stat ab alio latere, qui secundo loco dicit Orationem, similiter thurificat prout alii fecerunt, et dixerunt, et Orationem, quam sibi placet. Deinde ultimus cardinalis similiter facit. Quibus finitis cantatur *Libera me, Domine*. Quo cantato, ille qui facit officium similiter ut prius thurificat, et dicit ultimam Orationem, scilicet *Absolve*, etc. Et tunc quilibet recedit, et fit sermo.

Attende quod anno 1434, in exsequiis domini cardinalis Novariensis celebravit Missam dominus cardinalis sancti Marci; et dicta Missa immediate fuit sermo. Facto sermone, dominus cardinalis de Ursinis, dominus cardinalis sancti Marcelli, dominus Venetiarum, dominus cardinalis sancti Marci, induti pluvialibus venerunt ad feretrum. Et primo antecesserunt duo presbyteri cardinales, videlicet dominus sancti Marcelli, et dominus Venetiarum; deinde dominus de Ursinis episcopus cardinalis, et dominus sancti Marci presbyter cardinalis qui celebraverat illo mane: et duo ipsorum steterunt ad unum latus feretri, et duo in altero latere. Primam autem Orationem dixit dominus sancti Marci qui celebraverat, videlicet, *Non intres in Judicio*; et cantores, dicta illa Oratione, dixerunt cantando, *Subvenite*, et dicto per eos *Kyrie eleison*, dominus de Ursibus dixit *Pater noster*, et aspersit aquam benedictam, et incensavit, et dixit secundam Orationem, videlicet, *Deus cui omnia vivunt*. Et dicta Oratione, cantores dixerunt *Ne recorderis*; et dicto *Kyrie, eleison*, dominus cardinalis sancti Marcelli ab alio latere aspersit et incensavit, et dixit Orationem, tertiam, videlicet *Inclina, domine*, quæ Oratio est in Missali. Et dicta Oratione, cantores dixerunt *Qui Lazarum*. Idem dominus cardinalis sancti Marci, qui celebraverat Missam, qui erat in alio latere, ut supra, loco unius presbyteri cardinalis qui deficiebat, aspersit et incensavit, et dixit Orationem *Fac, quæsumus, domi-*

ne, hanc cum servo, etc. Qua Oratione dicta, cantores A dixerunt *Memento mei, Deus*; et dicto *Kyrie, eleison*, dominus cardinalis Venetiarum dixit *Pater noster*, et aspersit et incensavit, et dixit Orationem *Absolve, quæsumus, Domine, animam famuli tui*. Quæ Oratio est in Missali. Qua Oratione dicta, cantores dixerunt *Libera me, Domine, de morte*, etc. Et dicto *Kyrie, eleison*, non fuit incensatum, sed dominus cardinalis sancti Marci in fine dixit Orationem, videlicet, *Absolve*, quæ Oratio est in officio mortuorum.

CLXVII. Quando dominus Ladislaus rex Neapolitanus Romam intravit.

Nota quod anno Domini 1393, die Sabbati 18 Aprilis, in vigilia Paschæ, dominus Ladislaus rex Neapolitanus Romam intravit, et in sancto Paulo omnes cardinales sibi obviamiverunt. Romani vero cum pallio in porta prope metam eum cum pallio receperunt, sub quo solus per totam Urbem usque ad gradus sancti Petri equitavit. 544 Duo vero diaconi cardi-

* Sequebantur in Codice Acta concilii Lugdunensis sub Innocentio IV, et alterius sub Gregorio X, quasi consecraria hujus libri; sed cum alibi hæc sint edita,

nales, qui eum associabant, ante banderenses equitabant, et illi vexilliferi Romanorum immediate ante regem equitabant; post regem immediate patriarcha Gradensis, et post eum comes Laurentii, et alii milites et prælati.

Die vero sanctæ Paschæ, in Missa, rex semper servivit papæ de aqua, et semper sedebat inter duos primos episcopos cardinales; deinde patriarcha Constantinopolitanus post priorem presbyterum cardinalem, qui erat tertius in illa sede; deinde subprior, deinde patriarcha Gradensis, et sic omnes alii. In prandio vero dictus rex in mensa etiam sedebat inter duos primos episcopos cardinales.

Note quod anno Domini 1400, pontificatus domini Bonifacii papæ IX anno 12, in secunda Dominica B Adventus Domini propter frigus ipse non venit cum pluviali et mitra; et quia non erat indutus more solito, domini cardinales noluerunt sibi facere reverentiam in principio Missæ more consueto, neque diaconi cardinales noluerunt stare ante papam.

consulto ea prætermisimus, utpote non facientia ad auctoris institutum.

ORDO ROMANUS XVI,

VXL

INDEX SOLEMNIUM COLLECTARUM ET STATIONUM S. R. E.

Ex duobus membranis Codicibus Vaticanis.

Dominica 1 de Adventu Domini, statio ad sanctam Mariam Majorem.

Dominica 2, statio ad sanctam Crucem.

Dominica 3, statio in basilica beati Petri apostoli. — Feria 4, statio ad sanctam Mariam Majorem. — Feria 6, ad Apostolos. — Sabbato ad beatum Petrum.

Dominica 4, ad sanctam Eugeniæ. — Missa mane prima ad sanctam Anastasiæ.

545 Die Nativitatis Domini, statio in basilica beati Petri apostolorum principis.

In Epiphania Domini, statio in basilica principis Apostolorum.

Dominica in Septuagesima ad sanctum Laurentium foris murum.

Dominica in Sexagesima, ad sanctum Paulum.

Dominica in Quinquagesima, ad beatum Petrum apostolum. — Feria 4 in capite jejunii, Collecta ad sanctam Anastasiæ, statio ad sanctam Sabinam. Benedictio cineris. *Omnipotens sempiterne Deus, parce metuentibus*, etc. *Deus, qui non mortem, sed penitentiam desideras*, etc. Alia. *Deus, qui humiliatione flecteris*, etc. Alia Oratio. *Omnipotens sempiterne Deus, qui Ninivitis in cinere*, etc. Interim ponendi sunt cineres super capita singulorum, ita dicendo, *Memento homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris* Antiphona ad Collectam. *Exaudi nos, Domine, quoniam benigna est*. Psalm. *Salvum me fac,*

C *Deus quoniam*. Presbyter dicat *Oremus*, Diaconus *Flectamus genua. Levate*. Oratio ad Collectam. *Concedenobis, Domine, præsidia militiæ Christianæ sanctis inchoare jejuniis, ut, contra spirituales nequitiæ pugnaturi, continentie muniamur auxilio. Per Dominum vobiscum. Et cum spiritu tuo*. Diaconus dicit *Procedamus cum pace* Resp. *In nomine Christi, amen*. Antiphona per paradisum, *Immutemur habitu. Kyrie, eleis. Kyrie, eleis. Kyrie eleison. Pater noster. Et nos. In memoria. A porta inferi. Requiescant in pace. Domine, exaudi Orationem meam* *Domine vobiscum. Oremus. Deus, cujus miseratione animæ fidelium requiescunt, famulis et famulabus tuis omnibus hicet ubique in Christo quiescentibus da propitius veniam peccatorum, ut, a cunctis reatibus absoluti, tecum sine fine lætentur. Pereundem* Dicta Oratione intramus in ecclesiam cantando *Petre, amas me, cum Versu, Simon Joannis*. Finito Responsorio, diaconus incipit litaniam. Nota quod in feria 2 et feria 4 et feria 6 non dicimus *Kyrie, eleison* in Missa, eo quod novem *Kyrie eleison* dicimus in litaniam, tres *Kyrie* et *Kyrie* [Forsan, *Christe*] in principio, et tres *Kyrie* in fine. — Feria 5, Collecta ad sanctum Nicolaum in carcere; statio ad sanctum Georgium. — Feria 6, Collecta ad sanctam Luciam in VII Soliis; statio ad sanctos Joannem et Paulum. — Sabbato, Collecta ad sanctum Laurentium in Lucina; statio ad sanctum Tryphonem.

Dominica 1 in quadragesima, ad sanctum Joannem A Lateran. — Feria 2, Collecta ad sanctos Cosmam et Damianum; statio ad sanctum Petrum in Vinculis. — Antiphona ad Collectam, *Exsurge, Domine, adjuva nos. Psal. Deus 546 auribus nostris. Gloria Patri, Vers. Opus quod operatus. Oremus. Flectamus genua. Diaconus dicit Levate Oremus. Preces populi tui, quæsumus, Domine, clementer exaudi, ut qui iuste pro peccatis nostris affligimur pro tui nominis gloria misericorditer liberemur. Per. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Diaconus dicit Procedamus in pace Resp. In nomine Christi, Amen. Antiphona per paradysum, *Multa sunt peccata nostra. Cætera dicantur eo ordine quo retro. Convertentes, Deus salutaris noster, et ut nobis, etc.* — Feria 3, Collecta ad sanctum Nicolaum de Carcere; statio ad sanctam Anastasiam. — Feria 4, Collecta ad sanctum Petrum ad Vincula; statio ad sanctam Mariam Majorem. — Feria 5, Collecta ad sanctam Agatham in Monasterio; statio ad sanctum Laurentium Panispernæ. — Feria 6, Collecta ad sanctum Marcum; statio ad sanctos Apostolos — Sabbato, Collecta ad sanctam Mariam in Transpadina; statio ad beatum Petrum apostolorum principem.*

Dominica 2 in Quadragesima, statio ad sanctam Mariam in Dominica. *In alio Codice.* Dominica vacat. Statio ad sanctam Mariam in Dominica. — Feria 2, Collecta ad sanctos Cosmam et Damianum; statio ad sanctum Clementem. — Feria 3, statio ad sanctam Balbinam. *In alio Codice.* Collecta caret, statio ad sanctam Balbinam. — Feria 4, Collecta ad sanctum Georgium; statio ad sanctam Cæciliam in Transtiberim. — Feria 5, Collecta ad sanctum Georgium; statio ad sanctam Mariam Transtiberim. — Feria 6, Collecta ad sanctam Agatham in Monasterio; statio ad sanctum Vitalem. — Sabbato, Collecta ad sanctum Clementem; statio ad sanctos Marcellinum et Petrum.

Dominica 3, statio ad sanctum Laurentium foris murum. — Feria 2, Collecta ad sanctum Adrianum; statio ad sanctum Marcum. — Feria 3, Collecta ad sanctum Sergium; statio ad sanctam Pudentianam — Feria 4, Collecta ad sanctam Balbinam; statio ad sanctum Xystum. — Feria 5, Collecta ad sanctum Marcum; statio ad sanctos Cosmam et Damianum. — Feria 6, Collecta ad sanctam Mariam Rotundam; statio ad sanctum Laurentium in Lucina. — Sabbato, Collecta ad sanctum Vitalem; statio ad sanctam Susannam.

Dominica 4, statio ad sanctam crucem. — Feria 2, Collecta ad sanctum Stephanum in Cælio monte; statio ad sanctos Quatuor Coronatos. — 547 Feria 3, Collecta ad Monasterium domnæ Rosæ; statio ad sanctum Laurentium in Damaso. — Feria 4, Collecta ad sanctum Mennam; statio ad Paulum apostolum. — Feria 5, Collecta ad sanctum Quiricum; statio

* Hoc oratorium erat ad turres basilicæ Vaticanæ, ut facile ex superioribus intelligitur, quod tamen hic noto propter Baronium, qui ecclesiam

ad sanctum Martinum de Montibus. — Feria 6, Collecta ad sanctum vitum Magellum. *In alio Codice,* in Macello; statio ad sanctum Eusebium. — Sabbato Collecta ad sanctum Angelum Piscium Venditorem; statio ad sanctum Nicolaum de Carcere.

Dominica 5, *Al.*, de Passione; statio in basilica principis apostolorum. — Feria 2, Collecta ad sanctum Georgium; statio ad sanctum Chrysogonum in Transtiberim. — Feria 3, statio ad sanctum Cyriacum in Thermis. *In alio Codice,* Collecta vacat, statio, etc. — Feria 4, Collecta ad sanctum Marcum; statio ad sanctum Marcellum. — Feria 5, Collecta ad sanctam Mariam in Via Lata; statio ad sanctum Apollinarem. — Feria 6, Collecta ad sanctos Joannem et Paulum; statio ad sanctum Stephanum in Cælio monte. — Sabbato, Collecta ad sanctum Xystum; statio ad sanctum Joannem in Porta Latina. *In alio Codice;* Sabbato ad sanctum Petrum, quando eleemosyna datur; Collecta ad sanctum Xystum etc.

Dominica in Palmis, dicitur tertiam in sancta Maria in Turre, ubi palmæ benedicendæ sunt. *In alio Codice:* Statio ad sanctum Joannem in Lateranis. In Processione per paradysum [Vulgo *le Parvis*], Antiph. *Pueri Hebræorum portant, etc. Pueri Hebræorum vestim* Antiph. *Occurrunt turbæ. Christus factus est pro nobis obed., etc.* Hanc Antiphonam cantamus semel tantum, et sine organo. — Feria 2, Collecta ad sanctam Balbinam; statio ad sanctos Nereum et Achillem. — Feria 3, Collecta ad sanctam Mariam de Porticu; statio ad sanctam Priscam. — Feria 4, Collecta ad sanctum Petrum in Vinculis; statio ad sanctam Mariam Majorem. — Feria 5, in Cæna Domini statio ad sanctum Joannem Lateranensem. — In Parasceve diurnalem cursum separatim cantamus, et hora nona ingredimur ecclesiam cum domino episcopo sive presbytero cardinali; et induti vestimentis nigris absque ullo cantu procedimus ante altare, et lector ascendit pulpitum, etc.

Dominica sanctum Pascha, statio ad sanctam Mariam Majorem. — Feria 2, post Pascha, statio ad sanctum Petrum. — Feria 3, statio ad sanctum Paulum apostolum. — 548 Feria 4, ad sanctum Laurentium foris murum. — Feria 5, ad sanctos Apostolos. — Feria 6, ad sanctam Mariam Rotundam. — Sabbato ad sanctum Joannem Lateranum.

Dominica octava Paschæ, statio ad sanctum Pancratium.

In litania majore, statio in basilica sancti Petri; ad Collectam in ecclesia sanctæ Mariæ in Turres. *Hæc in alio Codice.*

Die Ascensionis Domini, statio in basilica principis apostolorum.

Die sancto Pentecostes, statio in basilica apostolorum principis. — Feria 2, ad Sanctum Petrum in Vinculis. — Feria 3, ad sanctam Anastasiam. —

beatæ Mariæ in Turribus fuisse Pantheon existimavit ad annum 1087.

Feria 4, ad sanctam Mariam Majorem. — Feria 5, A ad sanctam Mariam Majorem. — Feria 6, ad Apostolos. — Sabbato, ad sanctum Petrum.

Dominica 16 post Pentecosten. — Feria 4, statio

Apostolos. — Sabbato, apud beatum Petrum.
In Purificatione sanctæ Mariæ, statio ad sanctam Mariam Majorem.

APPENDIX AD LIBELLOS ORDINIS ROMANI.

I.

EGLOGÆ AMALARIÏ ABBATIS IN ORDINEM ROMANUM.

549 Capitula sequentis opusculi prænotamus, ut si forte quis ignarus exstans de ignobilitate hujus operis, aggrediensque illud quasi dignum, ac postea reperiens vile, ne penitentia ductus dicat apud semetipsum, vel apud suos astantes: Si cognovissem rusticitatem hujus operis, nullatenus in eo laborem oculorum meorum impenderem. Videat modo incipite quæ sequuntur usque in finem. Et si lectionis causa in aliquam nauseam incurrerit, non illi qui ordinavit, tantum ingratus existat, sed et sibi qui cognita ignobilitate magis eam elegit rimari usque ad calcem, etc.

De Romano Ordine.

1. Masculi stant ad australem partem, et feminæ ad borealem, ut ostendatur per fortiorem sexum firmiores sanctos semper constitui in majoribus tentationibus æstus hujus mundi, et per infirmiore frangibilemque sexum infirmiores in aptiore loco, etc.

550 2. Episcopus a læva ingreditur, et transit ad dextram. Christi enim corpus nos sumus omnes. Ideoque fas est ut episcopus intrans ecclesiam imitetur suum caput Christum ingredientem in mundum; lævam partem tetigit Salvator noster, quia temporalem assumpsit, etc.

3. Intiant cum eo non amplius quam septem diaconi, totidem subdiaconi, totidem acolythi cum thuribulis non amplius, quam ternis. Sæpe scriptum est, et in multis locis apertum, quod septenario numero universitas ecclesiæ designatur, etc. Quavis tacuissim de septem diaconibus ab apostolis ordinatis; ex hinc decreverunt apostoli vel successores apostolorum, per omnes ecclesias septem diaconos, qui sublimiori gradu essent cæteris, et proximi circa aram quasi columnæ altaris assisterent; septem propter septem viros perfectos, quinque propter quinque libros Moysi, tres propter spem, fidem et charitatem.

4. Quod diaconi sunt, tot candelabra portantur, quia omni ecclesiæ laboranti et imitanti Christum promittitur gaudium æternæ vitæ, et lux perpetua, etc.

5. Portatur et thuribulum, quod Christi corpus significat, sicut scriptum est in eadem Apocalypsi: Alius angelus venit et stetit ante altare, habens thuribulum aureum, etc.

6. Episcopus veniens ante altare, adorat primo Sancta, et postea pacem dat presbyteris et diaconibus. quia illum imitatur, de quo propheta scripsit: Multiplicabitur ejus imperium, et pacis ejus non erit finis. Primo episcopus adorat Sancta, quia primo ille us misericordiam impertienda est, a quo pax et concordia, et regnum Christi intra nos regnat. Duos sacerdotes osculatur, quia ipse est lapis angularis, qui conjunctus duos in unum parietem altrinsecus venientes, et dedit pacem his qui fuerant longè et his qui prope.

7. Post datam pacem cantor dat sanctæ Trinitati gloriam, quasi dicat: Gloriam referimus Deo Patri et Filio et Spiritui sancto, quia pacem, quam prophetavit per sanctos suos prophetas, nobis in novissimis temporibus dignatus est ostendere. Quando dicit *Sicut erat*, diaconi procedunt ad altare, et iterum revertuntur ad episcopum, et stant erecti. Hoc significat quod ideo morti se tradiderunt, subauditor apostoli, ut Christi corpori adunarentur. In quo versu varietas multiplicium temporum demonstratur; id est, *sicut erat in principio præteritum, et nunc præsens, et semper futurum et æternum et in sæcula sæculorum*, longitudo magna. Unde Origenes Quoties *sæcula sæculorum* nominantur, fortasse licet ignotus nobis, tamen a Domino status aliquis terminus indicatur, etc. Quando dicitur propheta Verus, episcopus vadit ad altare, et osculatur eum, quia per ora prophetarum Christus venit in mundum, et transivit ad passionem.

8. Diaconi stant primo inclinati ante altare cum episcopo, usque *Sicut erat*, quia chorus martyrum sanctorum ante novissimam tribulationem in cavalle lacrymarum manet. Postea Martyrio coronati erecti stant liberati, et securi jam ab omni persecutione, quorum Deus oculos abstersit ab omnibus lacrymis, et ab omni dolore, et ab omni esurie; ideoque stant ante Dominum semper.

551 9. Episcopus vero semper stat inclinatus usque ad prophetalem versum, quia Christus non articulat tempus quo prænuntiatus est per ora prophetarum. Tempore enim quo propheta prædixerunt, venit in mundum ad passionem. Et ideo cum versu prophetali vadit ad altare, quia Christum imitatur, ut ostendat populo omnia que propheta prædixerant de Christi passione vera esse, et in tempore suo consummata. Sicut aperte legitur in prophetia Danielis, Septuaginta, inquit, hebdomadæ abbreviate sunt super populum tuum, etc.

10. Episcopus postquam adoraverit Sancta, pergit ad dexteram altaris, et stat erectus versus ad Orientem: et diaconi retro illum, unus post unum, plures ad dexteram, pauciores ad sinistram. Episcopus ad dexteram altaris stat, quia Christus regnum prædicabat, in quo totum dextrum est, et nihil sinistrum habet; stat et erectus, quia venit regere suos in virga ferrea, id est, in inflexibili justitia: stat versus ad Orientem, quia, ut ipse indicat, non quærebat voluntatem suam facere, sed ejus qui misit illum, sicut scriptum est, quia descendit de caelo, non ut faciam voluntatem suam et reliqua. Nunquam retrorsum versus, sed semper faciem Patris intuetur. Unde ipse Dominus in Evangelio: Scio unde veni, et quo vado. Sic namque oportet Christum et regnum prædicare cælesti, et peccata sub pedibus sternere, et temporalia retro habere. Diaconi retro stant, quia, sicut diximus, beatus

martyrum choro aptari possunt, qui et ministrantes sunt in sancto altari; et dalmaticas portant, quas solebat militaris usus portare. Ipsi diaconi præcesserunt ad altare, quia in veteri testamento martyres exstiterunt; et modo retro stant, quia post Nativitatem Domini nihilominus martyrio digne coronantur. Aliqui ex ipsis stant ad dexteram, et aliqui ad sinistram, quia multi de contemplativa vita martyrio coronati sunt, et multi de activa vita ad coronam martyrii procedunt, etc.

11. Candelæ primo illuminantur extra ecclesiam, et per acolythos portantur in ecclesiam. Primo candelæ procedunt, et postquam ventum fuerit ad altare, postponuntur. Utrumque demonstrant et doctores ecclesiæ, id est illuminatores, exstiterunt ante natiuitatem Domini, et postea. Acolythi namque accensores luminum dicuntur. Portantur manibus, quia quos scientia replent bonis exemplis erigere nullatenus cessare debent. Eadem candelæ usque ad *Kyrie eleison* acolythorum manibus tenentur, et tunc ponuntur in pavementum, et stant fixo gradu. Sic oportet doctores ut rudem populum nullatenus de maribus relinquunt, antequam populus subjectus sciat dicere: Domine, miserere mei peccatoris. Quod est opere dicere, prout doctus sum a didascalo: Miserum me recognosco, et ideo misericordiam Dei implorare oportet. Stantque tunc per se in ecclesia, et illuminant ecclesiam, quoniam fas est ut qui iam doctus est a doctore doceat ecclesiam pro vice doctoris, Quæ similiter, ut diximus de diaconibus, plura a dextris stant, et pauca a sinistris: de quo idipsum significare velle intelligimus, quod superius diximus de diaconibus. Post primam namque Orationem ponuntur candelæ ante altare, non jam aliternus, ut antea, sed mistim per ordinem unaquæque post alteram usque ad novissimam, quia sunt quidam qui omnia relinquunt et sese ad vitam contemplativam constringunt, plerique activam vitam ducunt et habent curam terrenarum rerum; tamen **552** quantum possunt elemosynas faciendo, vigiliis exercendo, satagunt properare ad ecclesiam. Quos utroque nostra Ecclesia mistim tenet. Quamvis et ideo possit intelligi candelas per ordinem ante altare poni, ut expedite possint ministri ad ambonem currere, et circa altaria ministrare. Evangelium quod portatur propius episcopo ostendit quod ipsum est nobis via eundi ad regnum Dei.

12. De sessione episcopi. Quod requiem animarum significet post actam Orationem; et quid significet quod presbyteri cum eo sedent; et de eo quod versus sit ad populum; ostendit datam esse illi potestatem eorum acta scrutari. Episcopus quidem post primam Orationem, quam precationem nominamus, sedet versus ad populum, et presbyteri cum eo. In ipsa vero precatione optationem bonam ecclesiæ intelligimus, quasi dicat populo: Optavi bonum ecclesiæ, et ideo sedeo. Et vos quidem si delectat requiem possidere animarum, querite primum regnum Dei, et iustitiam ejus, et ad æterna necessaria adjiciantur vobis, et post invenietis requiem. Stare namque est adhuc in certamine posito et orare; post victoriam vero sedere ac judicare. Sedent et presbyteri cum eo, quorum ministerium est idipsum enuntiare. De quibus Paulus: Presbyteri duplici honore habeantur, maxime qui laborant in verbo Dei. Post primam orationem stat versus ad populum, ut demonstret populo postquam Deo se manifestavit et sua acta, oravit pro se suisque, et populo bona precatus est, et laudem Deo retulit, habere ministerium opera populorum suorum examinare, quis inter eos dignus habeatur, vel quis indignus.

13. Nam ideo altior locus positus est episcopis, ut ipsi superintendant, et tanquam custodiant populum. Nam et Græce quod dicitur episcopus, hoc Latine superintensor interpretatur, quia supervidet, quia superintendit. Quomodo enim vultori altior sit locus ad custodiendam viam, sit episcopo altior

locus factus est. Et de isto periculoso loco et alto periculosa ratio redditur, nisi eo corde stemus hic, ut humilitate sub pedibus vestris simus, et pro vobis oremus.

14. Episcopus enim minister fuit qui dixit: Non veni ministrari, sed ministrare. Joannes nempe subminister, qui dixit: Hic erat quem dixi, quia post me venit vir, qui ante me factus est. Qui non ascendit ad superiorem gradum, quem solus solet ascendere qui Evangelium lecturus est, ut ostendat se subministrum esse, quia non est Joannes dignus solvere corrigiam calciamentorum ejus, cujus verba in eo leguntur.

Cantor vero ascendere potest indifferenter. Ascendit superius, quia Christus prælatus est Joanni. Stat in eodem, quia æstimatur Joannes. Stat inferius, quia venit ab eo baptizari. Non ascendit superius qui Responsorium cantat, quam qui lectionem legit, sed stat in eodem loco; et si ascendit superius, secundum superius dictos modos intelligitur. Responso-rium ideo dicitur, eo quod uno cantante cæteri respondeant. Cantavit unus Christus, id est vocavit Petrum et cæteros apostolos: illi responderunt, quia Christum imitati sunt. Et ideo Responso-rium invocationi apostolorum convenit. Ipse idem solus Versum cantat, quia Christus seorsum pernoctans solus orabat, sicut in Evangelio: Ipse autem erat pernoctans in Oratione.

553 Diaconus cum ascendit ad legendum, petit Benedictionem ab episcopo, et accipit Evangelium ab altari; et præcedit ante eum duo candelabra, et duo thuribula, sive unum. Illud quid significet, dietum est. Diaconus vero stat versus ad Meridiem, ad quam partem viri solent confluere. Petit prius Benedictionem ab episcopo; episcopus dat illi: *Dominus sit in corde tuo, et in labiis tuis*. Incensum quod ponitur in thuribulum orationem designat sanctorum. Unde dicit Propheta: Dirigatur Oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Diaconus dicit *Dominus vobiscum*. Et populus se vertit ad Orientem, orat Deum ut possit digne intelligere quæ auditurus est; et signum sanctæ crucis singuli faciunt in frontibus suis, ut per signum sanctæ crucis sint loricati, quatenus nulla phantasia diabolicæ fraudis aditum inveniat introeundi in corda eorum, et auferre possit semen Evangelii de manibus eorum. Post hæc baculi deponuntur e manibus. Judæi namque arundinem in dextera Jesu dabant, et spineam coronam capiti ejus imposuerunt, et salutabant eum, atque genua ponentes adorabant eum illudentes. Nos vero fugientes consensus eorum deponamus baculum, quem illi erexerunt ob superbiam. Neque coronam, neque aliud operimentum super caput eadem hora tenentes. Si intraverit quis subito eadem hora in ecclesiam, non salutamus eum, neque genua ponimus ad Orationem, donec lectum sit evangelium. Aliter baculum possumus intelligere, etc.

15. Diaconus pronuntians verba Evangelii ad Meridiem stat versus, quoniam illis loquitur, de quibus Paulus dicebat: Sapientiam loquimur inter perfectos. Quando enim sol ad Meridiem vergit, ferventior solet existere, et altior. Significat namque ecclesiam ferventem animo in amore Dei elevatam esse in magno culmine virtutum. Sæpe quando solemus sedere ad lectionem magistrorum, facies magistri nostri amplius est intenta in eum qui perfectius potest discere, quam in eos qui minus perfecte discunt. Non eo quod illi soli optet suam doctrinam, sed quia illos qui tardio-rem sensum habent vult iterum doceri ab illo qui citius veram rationem invenire potest in doctrina magistri. Non dicimus ita ut hi qui post tergum sunt extorres sint a sancto Evangelio, sed ut per doctiores minus eruditi erudiantur, etc.

16. Post lectum Evangelium candelæ extinguuntur. Per candelas signantur doctores Ecclesiæ. Et quid vult istud, quod post Evangelium extinguuntur, nisi quod nemo doctorem transcendere potest verba

sancti Evangelii? Aperte etiam monstratur clauso A sancto Evangelio exstinctam esse doctrinam doctorum.

17. *De credo in Deum.* Postquam Christus locutus est populo suo, fas est ut dulcius et intentius profiteatur credulitatem suam. Sicque convenit populo post Evangelium, quia Christi verba audivit, intentionem credulitatis suæ præclaro ore proferre. Christiana religio ut salva maneat, corde creditur ad justitiam; oris autem confessio sit ad salutem.

18. Post lectum Evangelium venit subdiaconus ferens in brachio sinistro calicem, **554** in quo recipiantur amulæ populorum, et super calicem corporale. Quod accipiens diaconus, ponit super altare. Similiter calicem post receptas amulas. Dominus Jesus ipse diaconus et subdiaconus, etc.

19. *De oblatione.* Christus Dominus sacerdos est in æternum secundum ordinem Melchisedech, qui rex Salem, id est pacis rex, obtulit panem et vinum, in præfiguratione vera sacerdotii Christi, qui obtulit domino Patri verum panem, id est corpus immaculatum, et vinum, id est sanguinem suum. In cuius typo hodie nostra Ecclesia panem et vinum offert, in consideratione corporis et sanguinis Domini; et qui dedignantur oblationes offerre, dedignantur, quamvis non viva voce, confiteri se Christi passione esse redemptos; et eandem passionem memoriæ suæ mandare. Ita tamen si non sit aliqua causa, quæ forte ad tempus impediatur. Cum a fanonibus offerunt, quoniam legitimus in passione Domini sudarium usurpatum esse. Aliter quippe fanones de lino efficiuntur; et linum multis modis sanctæ Scripturæ pro exhortatione passionis ponitur. Atque ideo fanonibus puris oblationes tenent, ut se ostendant religione sancta et catholica accepisse pro fratribus animam ponere, et non solum animas, sed et puras, ut non sint aliqua hæresi pollutæ, sed et charitate mundatæ. Unde dicit Apostolus: Et si tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. Novissime omnium sacerdotes offerunt et diaconi, sed solum panem. Solus autem archidiaconus solet implere oblationes priorum, infundens aquam in calicem et amulam pontificis, ut ostendatur Christi corpus unum esse, et quod iste fecit, pro omnibus fecit. Sicut Petrus in Evangelio, Domino discipulos interrogante: Vos quem me esse dicitis? pro universitate discipulorum solus respondit: Tu es Christus Filius Dei vivi. Hoc quod omnes responderunt animo, viva voce solus Petrus protulit. Quod presbyteri in novissimo loco offerunt, non vacat a mysterio. Quando Joannes in Apocalypsi sua vidit similem Filio hominis in medio septem candelabrorum, et in eo vidit statum omnis Ecclesiæ præsentis qualis esset; et cum hoc descripsisset: Pedes, inquit, ejus similes aurichalco, sicut in camino ardenti. Pedes igitur novissimis temporis Ecclesiæ dicit, quæ eminentius est examinanda et probanda pressuris. Presbyteri ministerium est fortem esse in Ecclesia, ut pro se possit orare et pro populo. Et isti, ideo quia fortiores sunt in Ecclesia, novissime offerunt, ut significant Ecclesiam, quoniam, in novissimo tempore erit antichristus, videlicet multo plures injurias sustinere quam præsentem. Sed et si delectat audire cur viri ante feminas offerant, dicatur quia et primitiva Ecclesia in pressura, quando nondum plener christianiani erant, plures injurias sustinuerunt, **555** quam modo sustineat præsens Ecclesia. Feminæ in medio offerunt, quia sicut liquido patet, silentium est magnum in Ecclesia. Deo enim gratias, christianitas, maxime in istis temporibus, viget præcipue, quoniam sublimis potestas christiana est. Presbyterorum ministerium est et diaconorum in

altari et circa altare ministrare. Ideoque ipsi soli accedunt ad altare, quorum ministerium est circa altare.

20. Eo namque tempore quo Missa celebratur diaconi stant retro episcopo, et subdiaconi ante faciem ejus. Notum est enim dixisse Christum discipulis suis: Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Qui, sicuti Christus prædixit eadem nocte, relicto eo, fugerunt. Atque hoc modo eadem hora secundi ministri altaris recedunt a facie episcopi, ut significetur ad tempus apostolos absentes fuisse, et tamen retro exspectantes, quoniam post passionem illum secuti sunt. Quid est retro stare? procul dubio sequi anteriorem. Subdiaconi vero post Angelicum Hymnum stant inclinati usquedum dicitur: *Nobis quoque peccatoribus.* Tunc primo se erigunt, et stant in loco ubi ante steterunt, quoniam discipuli et mulieres sequentes erant Dominum, usque ad locum crucifixionis, non solum sequentes, sed etiam plangentem. Conversus autem Jesus dixit: Filiiæ Jerusalem, nolite flere super me, sed super vos et super filios vestros. Mulieres flebant quasi pro peccatore: sed ipse Dominus ostendit, non super illum debere flere, sed super ipsas flere. Et quid vis dicere, quæ ministerium habeant subdiaconi, quando stant inclinati, si pro suis peccatis non orant et plorant? Per tropologiam subdiaconi inclinati sunt, quia declinaverunt, stant erecti per confessionem, et sursum aspiciunt in faciem pontificis, postquam dicit *Nobis quoque peccatoribus.* Et quomodo poterant discipuli et mulieres claudere oculos suos, ut non viderent Dominum pendentem in cruce, quem tantum amabant? Subdiaconi in ipso aspectu perseverant, usquedum fanone calix circumdatur. Tunc demum recedunt ut præparent^b calices, in quo corpus Domini honorifice servetur. Audiet quoad supra die steterint ad crucem. Lucas inquit: Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu, et depositum involvit in sindone. Subsecutæ autem mulieres, quæ cum ipso venerant de Galilæa, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus; et revertentes paraverunt aromata et unguenta; et Sabbato quidem siluerunt. Mulieres quidem parant aromata et unguenta, unde conditaur corpus Domini, ne in pulverem redigatur. Subdiaconi quidem postquam vident calicem circumdatum linteo, vadunt ut præparent calicem sive sindones mundas, in quibus recipiant corpus Domini, ne in terra cadat, et in pulverem verlatur. Mulieres Sabbato siluerunt, scilicet, subdiaconi exspectant, usquedum Oratio Dominica compleatur, et id quod pendet ad hanc Orationem. Convenienter quippe Sabbatum coaptatur Orationi Dominicæ, in qua sunt septem petitiones. Etenim per septimam Sabbati septiformis spiritus intelligitur. De Oratione Dominica, **556** quæ Sabbato aptatur, silentium Sabbati requiem mentis designat, quæ datur per septem dona Spiritus sancti; et hæc dona ministri nos petimus in Oratione Dominica: Unde ecclesiæ eadem hora quiescunt. Plane diaconi inclinati permanent usque dum compleatur Oratio Dominica: et subdiaconi erigunt se cum audiunt *Nobis quoque peccatoribus.* Per quos designantur illi quibus Christus dixit: Vos autem sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto, scilicet apostoli. Sed istorum declinatio perseverans eorum perseverantiam in Oratione designat, ut acciperent promissum Domini. Quibus utique præcipit specialiter exspectare promissum Spiritus sancti in Jerusalem usque ad Pentecosten. Illi stant inclinati usquedum compleantur septem petitiones Orationis Dominicæ, et de quibus superius legitur quod ministrantes ei erant usque ad sepul-

* Fanonis varia significatio. Aliquando pro sudario, quod ministri sacri gerebant, alii vocabant mappulas, quibus manipulus successit. Aliquando pro velo, quod super pontificis caput ferebatur instar umbellæ, supra pag. 270. et pag. 281, ubi *mapa super caput*

vocatur. Denique aliquando pro panno oblongo ad offerendas recipiendasve oblationes, ut hoc loco.

^b Imo patenas, quas deferunt subdiaconi ad confractionem Hostiarum.

crum ; et postea præparantes aromata. Illi qui horum typum tenent recedunt de altari ad ministerium præparandum, quando audiunt *Per omnia sæcula sæculorum. Amen.*

21. *De Te igitur. cur secreto cantetur.* Consuetudo namque patrum nostrorum habebat ut qui Orationem facerent laudem Deo referrent. Igitur quod excelsa voce dicimus ante *Te igitur*, ad laudem pertinet Creatoris nostri, ut manifeste omnibus demonstratur, qui hanc valent distinguere ; ubi et nos Deo gratias referendas esse refertur, et angelicam creaturam pronuntiat unanquamque in ministerio apto laudare Creatorem suum. Postea namque sequitur *Te igitur*, Oratio, videlicet, specialis sacerdotum, in qua orat. et specialiter pro aliquibus, ut facit pro apostolico. Et postea ubi dicit *Famulorum famularumque tuarum.* Et illico postquam pro propriis Orationem fudit, generaliter se convertit pro omnibus orare, adjungens *Et omnium circum astantium*, et cætera his similia. In eo, videlicet, quo ista Oratio specialiter ad sacerdotem pertinet, solus sacerdos in eadem intrat, secreto eam decantat. Sequitur magistri sui præcepta, qui dicit : Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum, et cætera. Iste namque mos apud nostram Ecclesiam usque hodie manet, ut si quis Orationem facit, specialiter faciat. Hanc ita exaltat voce, ut se ipsum admoneat quid in secreto cordis sui postulare debeat. Neque ab re est quare mos iste apud christianos teneatur : procul dubio quia Christus solus orabat. Unde Matthæus : Et dimissa turba ascendit in montem, solus orare.

22. *De crucis in Te igitur.* Cruces in hac Oratione senario numero perficiuntur, ut sicut Dei opera perfecta sunt, ita et ejusdem Dei et domini nostri Jesu Christi corpus perfectum intelligatur. Senarius enim numerus partibus suis computatus perfectus est; hoc significat quod novissima crux cum oblatione celebratur, quod protota Ecclesia venerat is pati, cujus corpus passioni succubuit usque ad tactum crucis.

Quinque etiam ordines crucium, quæ sunt ante sextum, quando cum oblata tangitur calix, significant quinque ætates mundi antenativitatem Domini ; sextus vero tempus illud quod restat a nativitate Domini usque in finem mundi. Significat enim semel tactus calix oblata semel Dominum ascendisse crucem, **557** ut finem haberet cruciatus qui fiebat per quinque ætates mundi. Per oblatam quæ exaltatur in manu signantur prophetæ, qui in manibus exaltabant verum panem Christum, quando ejus incarnationem aperta voce prophetabant. Unde Isaias : Ecce, inquit, virgo concipiet, et pariet filium. Cum ipsam crucem videt diaconus facere et incipere calicem exaltare, vadit et tenet calicem simul cum episcopo exaltatum usque dum dicit *Per omnia sæcula sæculorum* ; et postea ponit calicem in altare, et involvit eum in sudario. Nempe Joseph, accepto corpore Jesu, involvit in sindone munda, et posuit illud in monumento suo. Hunc diaconum præsentem propter conveniens ministerium ponimus in typo Joseph, sive generaliter in typo eorum qui casto corde mysteria Christi suscipiunt. Diaconus siquidem qui tenet calicem exaltatum cum pontifice ponit illum in altare, quia Joseph, deposuit de cruce corpus dominicum, et posuit in monumentum. Diaconus, sicut diximus, involvit cum sudario calicem, quemadmodum Joseph involvit sindone munda. In ipso altari, id est in sepulcro, corporale jacet : per quod intelligitur ipsum linteum majus quo totum corpus tegebatur in sepulcro ; et per illud quod aliquam partem calicis tegit ; sudarium intelligimus, quod aliquam partem capitis Domini tegebat, et aliquam non tegebat, sicut mos Judæis est facere. Et remanet in altari, id est in sepulcro, hoc opus, usquedum tria capitula compleantur, id est prologus de Oratione sequenti, *Pater noster*, et *Libera nos Domine*. Etenim tres dies in sepulcro Dominus quievit. Postea namque commistum corpus dominicum vino, simulque pace annuntiata auferatur dominicum corpus

A de altari, quemadmodum in tertia die anima quæ descendit ad inferna ut liberaret justos, ut corporis vivificaret membra, rediit ad corpus, et non est amplius inventum dominicum corpus in sepulcro. Et ideo quia totus homo surrexit, simul fas est ut illico cum oblatione calix Domini auferatur de altari.

23. *De nominibus quatuor Orationum episcoporum sive populi.* Prima Oratio dicitur aliquando Oratio, aliquando Collecta. Manifestum est quod ideo Oratio dicitur, quia precantur bona populo : collecta vero, quia populus inchoatur in unum. Libeat fraternitatem tuam, frater charissime, ut auctoritate sancti Augustini in hoc opusculo. Istud officium namque in quatuor species dividit, id est in preces, in Orationes, in postulationes, in gratiarum actiones ; ita commemorans. Quidquid agitur in officio Missæ, antequam oblatæ ponantur in altari, precatio nominatur. Et hanc differentiam facit interpretationem, et deprecationem, et imprecationem, quod precatio sit quando bona optat populo ; deprecatio, quando orat, ut devitet malum, et desinat a peccatis ; imprecatio, quando mala optat, id est maledicit. Prima vero Oratio quam dicit episcopus precatio nominatur, id est optatio bona populo. Diximus namque quod Introitus foret ad officium prophetarum, quoniam per ora prophetarum Christus introivit in mundum ; et non solum intravit, sed et carnem assumpsit, et homo factus est, **558** ducens originem secundum carnem de sanctis patriarchis ; quorum unus valde optat et commendat expectationem ejus populo dicens : Non auferetur sceptrum de Juda, etc.

24. *De Secreta.* Secreta dicitur, eo quod secretam Orationem dat episcopus super oblationem, ut velit respicere Deus super oblationem propositam, et deputare eam future consecrationi. Notum est enim ideo secretam Orationem facere super oblatam, ut possit ex ea fieri corpus Domini.

25. Fractio oblatarum illam fractionem significat quam Dominus duobus discipulis fecit in Emmaus. Qua de re solent aliqui episcoporum, quando invicem communicant, tres portiones facere de una oblata, in typo horum trium, id est Christi et Cleopæ, et, ut dicunt, Lucæ. Sicut enim multæ Ecclesiæ sunt per universum orbem terrarum, propter diversa loca, et tamen una sancta est catholica, propter unam fidem, sic et multæ oblatæ, propter vota offerentium, unus panis est, propter unitatem Corporis Christi. Si enim requiris quare non integra oblata ponatur in calicem, cum constat integrum corpus Domini resurrexisse : Partim resurrecturum, partim jam vivit, ut ultra non moriatur ; partim mortale est, et tamen in cælo. Unde dicit Apostolus : Nostra autem conversatio in cælis est.

26. *De pace annuntiata antequam commisceatur corpus et sanguis Domini.* Duobus enim modis potest accipi pax dicta ab episcopo sive presbytero, antequam corpus Domini mittatur in sanguinem : scilicet, et illa pax per istam intelligi potest, quæ justis eodem tempore data est, quando anima Christi descendit ad infernum, et eruit inde omnes fideles, etc. Vel certe ea pax per istam intelligi potest quæ data est Christi corpori, quando anima ad illud rediit, ut sicut neque anima unquam turbata est pro sua morte, ita nec corpus ultra turbetur de sua mutatione ; sed ea pace fruatur utraque, ut semper gaudeat de æterna immortalitate. Non enim ab re est si per tactum quo tanguntur labia calicis eodem tempore Scripturam illam accipiamus : Et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ ; ut in eo membro restauratio vitæ intelligatur, cui primo ut viveret, legitur data. Sane et illud rationi congruit, ut quatuor sensus sunt in capite, per quatuor partes mundi labia calicis tangantur, etc. Gentiles quidam, qui nondum erant Dei quærebant per Philippum, qui erat os lampadis, videre Jesum. In quo significatum est gentiles futuros corpus Domini per fidem ; ita et iste panis, quando primum ponitur in altari, datur intel-

ligi futurum de eo fieri corpus Domini. Audiamus A qui assumptus est a vobis in cœlum, et reliqua. Quid est namque *Ite, Missa est, frater mi ? nisi, Ite* cum pace ad domos vestras. Legata est pro vobis Oratio ad Dominum, et per angelos, qui nuntii dicuntur, allata est in conspectu divinæ Majestatis. Populus respondet *Deo gratias*. Hanc responsonem Augustinus vocat gratiarum actiones. Hoc agit sancta Ecclesia more apostolico, qui erant adorantes Jesum, et regressi sunt Jerusalem cum gaudio magno. Audi qualiter apostoli Deo gratias referant : Et erant semper in templo laudantes et benedicentes Deum, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

27. *Item de Secreta*. Christus solitudinem quæsit in Oratione : **559** quanto magis nos oportet querere, qui undique circumdamur tumultibus vitiorum, et consuetudine sæculari ? Utile namque est omnem Orationem specialem sacerdotum secretam esse, ut non cogitemus quomodo placeat vox et compositio oris populo terreno, sed tantummodo cogitemus qualiter mens soli Deo concordet quem orat. Ab illo loco ubi Secretam dicit episcopus, usque ad *Agnus Dei*, totum illud vocat Augustinus Orationes.

28. *De Præfatione*. Præfatio namque dicitur, quasi prælocutio. Hæc namque Oratio quæ Præfatio dicitur, prælocutio est totius sequitur Orationis quæ inchoatur ante *Te igitur*, pervenitque usque ad *Agnus Dei*. Hanc igitur consuetudinem hæc Oratio tenet, quam habuit Oratio Patrum nostrorum qui solebant laudes Deo referre in Oratione. Ita namque Daniel oravit : Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti, etc.

29. *De Benedictione post communionem*. Postcommunionem hanc Orationem Augustinus postulationem vocat. Postcommunionem namque dicit, quia postquam populus communicat, hæc sequitur ; super populum vero, quia tunc benedicitur populus, ut nostro sancto conveniant Evangelio. Post Orationem et communicationem Benedictio sequitur, quoniam postquam Christus in cruce oravit, et coram discipulis manducavit, et reliquias eis dedit, et elevatis manibus suis benedixit eos : Et factum est cum benediceret eos, recessit ab illis, et ferebatur in cœlum. Nostra quippe Benedictio postulatio est apud Deum, ut benedicere dignetur. Episcopus namque, data Benedictione, revertitur ad propria. Postea annuntiat diaconus *Ite, Missa est*. In angelorum typo loquitur populo, qui dixerunt apostolis : Hic Jesus

Qualiter quædam Orationes et cruces in Te igitur agendæ sunt.

Te igitur, clementissime Pater, per Jesum Christum Filium tuum dominum nostrum supplices rogamus ac petimus, uti accepta habes et Benedicas. Hic signat oblationem et calicem tribus vicibus ; non tamen sub una cruce, sed separatim singulis singulas faciens cruces. *Hæc † dona, hæc † munera, hæc † sancta sacrificia illibata. In primis que tibi offerimus pro Ecclesia tua sancta catholica, quam pacificare, custodire, adunare, et regere digneris toto orbe terrarum, una cum famulo tuo papa nostro ill. Memento, Domine, famulorum famularumque tuarum.* **560** Hic nomina vivorum nominentur si volueris, sed non Dominica die, nisi certis diebus. *Et omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est et nota decetio, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis pro se suisque omnibus, pro redemptione animarum suarum, pro spe salutis atque incolumatissue, tibi que reddunt vota sua æterno Deo, vivo et vero. Communicantes et diem venerantes..... Cosmæ et Damiani.* Si fuerit natale sanctorum, hic dicat : *Sed et diem natalitii beati ill. vel beatorum ill., celebrantes, et omnium sanctorum, quorum meritis precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio per Christum Dominum nostrum.* Hic inclinat se usque ad altare, dicens : *Hanc igitur oblationem servitutis nostræ... et in electorum tuorum jubeas grege numerari per Christum Dominum nostrum.* Cætera habes superius, pag. 61.

II.

JOANNIS DIACONI LIBER DE ECCLESIA LATERANENSI.

Incipit prologus in libro de Sanctis Sanctorum.

Beatissimo domino et patri reverentissimo Alexandro divina gratia catholice Ecclesie atque sedis apostolice summo pontifici, Joannes qualiscunque diaconus basilicæ Salvatoris patriarchii Lateranensis canonicus, librum de Sanctis Sanctorum ex archivo renovatum. Cum juxta sapientis viri præconium, gloria regum sit celare verbum, et gloria Dei investigare sermonem, tanto utriusque professoribus probabile est ad utriusque beneplacitum et honorem sollicitum ac devotum præstare obsequium, quanto de utriusque gratiæ plenitudine speratur remuneratione dignum, atque indubitanter creditur affuturum, etc. Hoc itaque considerationis respectu considerans, libellum de Sanctis Sanctorum memoriam continentem, qui in archivo hujus sacrosanctæ basilicæ a prædecessoribus nostris usque ad nostra tempora conservatur, antiquitatis vetustate jam quasi abolitum, quoniam beatitudinis vestræ bene placitum est et gratum, erogatum quia pernecessarium, ne tam celebris sacrorum memoria, quæ ab antecessoribus nostris nobis diligenter conservata est et tradita, per nostram negligentiam posteris nostris oblivione dediceret, sanctitatis vestræ auctoritate et

præcepto, mandato quoque et voluntate venerabilis prioris Joannis et fratrum ejusdem Ecclesie, ad honorem Domini et Salvatoris Jesu Christi renovare curavi posteritati conservandam, ipsorumque devotioni profuturam. Sane quia non solum de mendosis, sed etiam de otiosis ante tribunal Dei viventis, in cujus manus horrendum est incidere, **561** reddenturi sumus procul dubio rationem ; scire cupio vestræ paternitatis benevolentiam Deo et hominibus meritorum plenitudine et sinceritate reverendam, atque universos qui hujus libelli memoria gaudent, me nullatenus superstitionis causa aliquas novitates præsumptionis inserere, sed simpliciter antiquam seriem scribendo conservans, si qua alia superaddo, illa sunt procul dubio quæ vel ipse jam per quinque lustrorum spatia, in hac sacrosancta basilica in canonicali proposito vivens, oculis propriis vidi, vel ab antecessoribus nostris veridica relatione cognovi, ea scilicet quæ sunt de translatione sanctorum Chrysanthi et Darie, seu de inventione sanctorum Rufini et Secundæ, atque sanctorum Cypriani et Justini, vel etiam quæ de historiis et auctoritatibus sanctorum ad repellendam ambiguitatis opinionem quorundam de absconsione tabernaculi et arcæ, et his quæ continebantur in ea, vel altaris incensæ Que.

nimirum ut liquido clarescant, et historiographorum nomina et libros, et tempora, seu doctorum nomina, vel volumina manifestius in sequentibus declarare curavi, etc.

IN NOMINE SANCTÆ ET INDIVIDUÆ TRINITATIS.

Incipit scriptum de supremæ sanctuario sanctæ Dei Romanæ, id est Lateranensis, Ecclesiæ, compositum de archivis et antiquis pontificum Romanorum gestis, quæ videlicet ecclesia patriarchalis et imperialis privilegio ac prerogativa sanctæ sedis apostolicæ, dono gratiæ Dei Salvatoris Jesu Christi super omnes ecclesias totius orbis terrarum obtinet dominationem atque principatum, quæ etiam divino nutu apostolici culminis et Romani imperii nomen possidet gloriosum.

Et quoniam totius orbis terrarum huic matri Ecclesiæ debita subjectionis exhibere debet obsequium, multi ex diversis regionibus hic conveniunt oratores, quibus nescientibus quantum et quam pretiosissimum in hac prædicta Ecclesia sanctuarium Dei sit reconditum, per istarum insinuationem litterarum volumus esse notatum, saltem quando hic conveniunt ad exorandum Deum Dei Filium Jesum Christum Dominum nostrum Salvatorem sanctorum pro pace sanctæ Ecclesiæ, pro remissione omnium peccatorum, pro acquirenda gloria æternæ visionis Dei, pro societate æternorum civium et sanctorum animarum.

Igitur post beatam ac saluferam Domini nostri Jesu Christi passionem, et ab inferis gloriosam ipsius resurrectionem, seu in cælum admirabilem ascensionem, percepta consolatione gloriosissimi adventus Spiritus sancti, in sortem suæ prædicationis apostoli iter suum direxerunt, et depositione ineffabilis misericordiæ Dei regni cælestis senatores eximii Petrus scilicet et Paulus, caput totius orbis, hanc Romanam videlicet civitatem, ingressi sunt, in qua ad honorem Domini nostri Jesu Christi catholicæ fidei fundamentum super l'etram, id est Christum, fideliter collocarunt; pro cujus ædificationis incremento usque ad mortem decertarunt, pro cujus amore gloriosum sanguinem suum effuderunt ad denique mortem crucis, et gladii temporalium subeuntes, Regis superni curiam laureati petierunt. Isti sunt viri sancti quorum doctrina fulget Ecclesia, 562 quam antiquus hostis per Nerone primum, deinde per succedentes principes per trecentos annos et eo amplius impugnavit et concussit, sed nullatenus evertere valuit. Cum enim placuit ei qui fideles suos igne passionis permisit examinari, Constantinus Augustus, Constantinus et Helena, filius, culmen imperii subiit, et præcedentium tyrannidem principum in servos Jesu Christi aliquandiu exercuit; sed immensa Dei pietas electorum suorum clamantium ad se dolore et angustiarum compatiens, calamitati et miseriarum tantæ persecutionis finem imponere non distulit. Quid plura? sicut enim in vita sancti Silvestri legitur, præfatus imperator Constantinus elephantiarum lepra a Deo percussus, cui pontifices capitolii hoc dederunt consilium, quatenus in piscinam occisorum infantum sanguine plenam nudus descenderet, et a lepra sic mundatus pristinam sanitatem sic reciperet, etc.

Deinde privilegium Romanæ Ecclesiæ pontifici contulit, ut in toto orbe Romano sacerdotes hunc ita caput et principem habeant, sicut omnes iudices regem habere consueverunt; in quo privilegio ita inter cætera legitur: « Utile iudicavimus una cum omnibus satrapis, nostris, et universo senatu, optimatibus etiam et cuncto populo Romanæ gloriæ subjacenti, ut sicut beatus Petrus in terris vicarius Filii Dei videtur esse constitutus, etiam et pontifices ipsius principis apostolorum vice principatus potestatem amplius quam terrenæ imperialis nostræ serenitatis mansuetudo habere videtur, obtineant, » etc.

Sicut enim in Gestis beati Silvestri legitur, quæ beatus papa Gelasius in concilio septuaginta episco-

porum a catholicis legi commemorat, præfatus imperator Constantinus secunda die processionis suæ pronulgavit legem, quæ his verbis concluditur: Sit omnibus notum, nos ita Christi cultores effectos, ut intra palatium nostrum templum hujus nominis construamus, etc. Quam Ecclesiam postea ædificatam et consummatam beatus Silvester publice (quod non fiebat antea) solemniter consecravit quinto Idus Novembris. Et est illa usque hodie celeberrima festivas in urbe in qua prima ecclesia publice consecrata est, et imago Salvatoris infixa parietibus, primum visibilis omni populo Romano apparuit. Inscribitur enim *Dedicatio basilicæ Salvatoris*. Inde est quod quæcunque ecclesia pro urbem atque per orbem Salvatoris vocabulo specialiter intulatur, in præfata die ipsius celebritatis memoriam recolit et veneratur; cujus dedicationis solemnitate octo diebus celebrandam apostolica sancivit auctoritas, quoniam decimo die a solemnitate dedicationis istius dedicatæ sunt postea basilicæ sanctorum Petri et Pauli.

Inde est quod Romanus pontifex ipsius salvatoris Jesu Christi, qui suavis et copiosus est in misericordia omnibus ad se redeuntibus, in dedicatione istius sacrosanctæ basilicæ, quæ misericordiæ sortita est vocabulum, de omnipotentis Dei certa misericordia præsumens salubriter ordinavit, ut omnibus ad hujus festivitatis lætitiæ convenientibus magna fieret remissio peccatorum, de quibus tamen digne Deo Ecclesiæque confessi per penitentiam fuisse noscuntur seu qui usque ad octavam diem, cum vera et Deo grata cordis contritione confiterentur. Quæ videlicet emissio apostolica providentia sic tripartita distinguitur, ut Romanis et circum adjacentibus 1 M. annorum, 563 Thuscis et Lombardis 11 M. annorum, sed et his qui maria transmare noscuntur, 11 M. annorum, maneat remissio peccatorum. Similis eademque institutio remissionis facta probatur in hac prima et sacrosancta basilica quinta feria in Cæna Domini, quando a domino apostolico consecratur sacrum chrisma, quando et heretici coutumaces, et extollentes se adversus hanc sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam, publicæ excommunicationis maledictione apostolica sententia traduntur Satanæ in interitum carnis, ut tandem, miserante Deo, resipiscantibus illis a diaboli laqueis, spiritus eorum salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.

1. De mysticis appellationibus istius sacrosanctæ basilicæ.

Hæc, inquam, Ecclesia a sanctis Patribus, sicut in eorum scriptis invenitur, pluribus mysticis est vocabulis insignita. Hæc etenim principaliter vocatur basilica, quia cum Regi regum Salvatori Jesu Christo sit dedicata, ei qui in terra summus rex est et sacerdos, comprobatur esse commissa. Vocatur etiam basilica aurea, vel basilica Constantiniana, a Constantino, ut dicitur, tota aureo musivo depicta. Dicitur etiam templum misericordiæ, quia, ut usque hodie cernitur, cum multos aditus habuerit, nulla die vel nocte claudebatur, nisi tapetibus, ut quasi alterum asyllum semper pateret pernoxii omnibus, quatenus amplius non punirentur a legibus sæcularibus. Legitur quoque apostolica Ecclesia, apostolorum duntaxat doctrinis instructa: sedes apostolica, quia præter apostolicum nullus alius sedere præsumit; sedes prima, quia secunda est Antiochena, tertia Alexandrina; sedes Petri, quia per vicarium suum ipsemet sedet ibi. Vocatur et ab Urbe Romana ecclesia; et a loco Lateranensis Ecclesia, Lateranensis basilica, Lateranense episcopium Lateranense patriarchium. Dicitur hæc Universalis Ecclesia, quia ejus episcopus de universis habet iudicandi potestatem, de illo vero nullus. Et propter hoc appellatur caput Ecclesiarum, mater Ecclesiarum, et magistra Ecclesiarum, quia omnes ab illa accipiunt fomentum et magisterium. Omnibus providet, pro omnibus invigilat, pro cuius utique fide ut aliquando non defi-

ciat, sed fratres suos confirmet, ipse Salvator exorat A apostoli et evangelistæ, qua supposita corporibus trium juvenum, surrexerunt, mortui enim fuerant propter venenum quod biberant.

II. *Quod omnia quæ in templo post destructionem re-
perta sunt, Helene mater portavit ad filium.*

Hanc itaque sacrosanctam basilicam, omni mundo reverendam, beatissima Helena Constantini mater post perceptum sacri baptismatis sacramentum, incomparabilis sanctuarii thesauro ditavit. Quod videlicet de Hierosolymitanis partibus rogatu ipsius Augusti filii transportavit, quod ab antiquis ante Incarnationem Domini fuerat reconditum, et post destructionem quæ a Tito et Vespasiano Romanis principibus facta legitur, inibi habebatur residuum. Totidem Deus omnipotens viscera misericordiæ suæ Romanæ huic Ecclesiæ dignata est aperire, cum jam dicta regina sanctuarium, quod Dei nutu de civitate sancta Jerusalem secum attulerit ad filium, in hujus sacrosanctæ basilicæ, 564 quæ sacerdotalis est et regia, transtulit habitaculum. Quod quia nondum proprio designatur ex nomine, licet indignus sim nomen ejus depromere, tamen in honore suæ laudis non differam cum reverentia nominare.

Item anno Dominicæ Incarnationis 1260 Alexander papa quartus in die dedicationis hujus Ecclesiæ sacrosanctæ corroboravit et confirmavit omnes quas-cunque indulgentias, a quibuscunque summis pontificibus, quocunque tempore concessas; sed et illas principaliter, quas beatus Silvester abunde statuit et donavit, inclinatus justis precibus humilis et christianissimi Constantini, et de speciali misericordia et gratia prorogavit eas usque ad diem dedicationis apostolorum Petri et Pauli.

III. *De arca et sanctis sanctorum, quæ sunt in basilica
Salvatoris.*

In hac itaque sacrosancta Lateranensi basilica salvatori Jesu Christo Deo dicata, quæ caput est mundi patriarchalis est et imperialis, sedes est apostolicæ cathedræ pontificalis, et in ejusdem Ecclesiæ ara principali est arca fœderis Domini, vel, ut aiunt arca est inferius, et altare ad mansuram longitudinis latitudinis et altitudinis arcæ conditum est superius inter quatuor columnas de rubeo porphyrio suo sub quodam pulchro ciborio. In quo quidem, ut asserunt, multum est sanctuarium, sed quale sit non agnoscunt, nomen ejus nesciunt.

In altari vero quod superius est ligneum de argento coopertum, atque sub eo inferius, est tale sanctuarium, septem candelabra quæ fuerunt in priori tabernaculo. Unde Paulus dicit apostolus: *Tabernaculum factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum, quæ dicitur sancta, et aureum thuribulum, et urna aurea habens manna, quod habuit secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum.* Et ibi virga Aaron, quæ fronderat. Et tabulæ testamenti, et virga Moysi, qua percussit bis silicem, et fluxerunt aquæ. Item sunt ibi reliquiæ de cunabulis Domini. De quinque panibus hordeaceis, et duobus piscibus. Item mensa domini. Linteum unde extersit pedes discipulorum suorum. Tunica inconsutilis, quam fecit virgo Maria filio suo domino nostro Jesu Christo, quæ in morte ipsius a militibus sortita est, non scissa; quam dum Salvator inibi reservaverit, hæresis vel scissura fidei diu non erit in ea. Purpureum vestimentum ejusdem Salvatoris et Redemptoris. De sanguine et aqua lateris Domini ampullæ duæ. Circumcisio Domini. Sudarium quod fuit super caput ejus, quod est unum de quinque linteaminibus, quibus sanctissimum corpus ejusdem Domini nostri fuit involutum. Est ibi de loco Ascensionis Christi in cælum. De sanguine sancti Joannis Baptistæ. De pulvere et cinere combusti corporis ejusdem præcursoris Christi. Cilicium ejus de pilis camelorum. De manna sepulturæ sancti Joannis evangelistæ ampulla plena. Tunica ejusdem

565 IV. *Ratio circa eos qui opponunt de absconsione tabernaculi, et arcæ, vel altaris incensi.*

Verum quam plurimi, sacrorum voluminum et historiæ profunda mysteria minus prudenter investigantes, nec intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant, propter hoc quod in secundo libro Machabeorum de absconsione tabernaculi et arcæ, seu etiam altaris incensi reperitur, superflua opinione existimant ipsum tabernaculum, et arcam vel altare, hactenus occultata usque ad tempus futuri judicii latere, et ignorare, etc.

V. *Quod tempore Titi et Vespasiani quæ in templo fuerant Romæ translata fuerunt.*

Quo autem tempore, vel a quibus vasa templi, et utensilia, seu universa donaria Romæ delata fuerunt vel ubi reposita, præfatus doctor Hieronymus, cui proprium fuit semper nova quærere, et absconsa dilucidare, in expositione Joelis prophetæ, testatur quod Titus et Vespasianus, Romani principes, post ascensionem Domini, destructa civitate Hierosolyma, et templo, ob victoriam et monumentum populi Romani, omnia illa quæ in templo præcipua et speciosa Judæi habuerant, secum asportaverunt, imo ab ipsis Judæis asportari jusserunt, et ædificato Romæ templo Pacis, ibi ea in delubrum mirifice condiderunt, quæ Græca et Romana narrat historia. Nec dubium unde tantus vir docuit habendum, quod Græca et Romana historia voluit esse confirmatum. Hoc idem usque hodie liquido perpenditur in triumphali arcu, qui appellatur Septem Lucernarum, qui constructus fuisse probatur ad memoriam prædictorum principum totiusque populi Romani juxta ecclesiam sanctæ Mariæ Novæ, in quo candelabra, quæ fuerunt in priori tabernaculo, et arca cum vestibus suis, quæ fuit in secundo intra velum, manifeste ac mirifico opere sculpta fuisse cernuntur.

Hoc etiam manifestioribus documentis eloquentissime doctor Leo papa in sermonibus Dominicæ Passionis, cum de velo scisso in templo sub ipso tempore passionis Christi contra perfidiam Judæum testando inveheret, declarare videtur, dum ipsorum cæcitate Judæorum omnia mundi elementa evidentius arguisse protestaretur in sermone, qui sic incipit, *Cum multis modis Judaica impietas laboraret, scripsit ita: « Quod si ad arguendos vos, nec cœlestia nec inferna sufficiunt, et crucem Christi magis poterunt petræ atque monumenta, quam vestra corda sentire, saltem quod in templo actum est, scienter advertite. Velum, cujus objectu intercludebantur sancta sanctorum a summo usque ad ima diruptum est, et sacrum illud mysticumque secretum, quo solus summus pontifex jussus fuerat intrare, reseratum est, » etc.*

D Sub altari isto sacrosancto, de quo in præsentiloquimur, est quædam imago tota aurea Domino Jesu Christo dedicata, et beatæ Mariæ virginis; 566 et sancti Joannis Baptistæ, sanctorumque apostolorum Petri et Pauli, sancti Joannis evangelistæ imagines de electro aureæ et argentæ, necnon aliorum apostolorum penitus argentæ, quas constantinus imperator Dei servus, qui easdem ad honorem salvatoris Jesu Christi suorumque discipulorum imaginari studuit, sic in quodam genece molitus est recondere quod nulli artificio per quodcunque ingenium licet a cedere.

VI. *Quod quotidie in Matutinis, Missa et Vesperis festive in ea pulsatur.*

Îc hac Ecclesia, quia typum gerit cœlestis Ecclesiæ, die noctuque in matutinis et Missa, seu Vesperis quotidie festive pulsatur. Inde est quod in ea non cantetur ad Missas *Agnus Dei qui tollo peccata mundi, dona nobis pacem*, quoniam ibi summa pax justorum

ipse Christus erit, ubi perfecta et consummata in A
electis, nec postulatione opus erit, nec augmento.

VII. *De Oratione Dominica, quæ in omni officio frequentatur.*

Hæc reservans apostolicam institutionem non nisi Dominica in officiis utitur Oratione, quoniam aliæ Orationes postea sunt superadditæ; et congruum est atque conveniens ut prima et summa omnium aliarum Ecclesiarum, primam et summam omnium aliarum Orationem frequentet; et quæ Salvatoris vocabulo consecrata est, Salvatoris Orationem, quam discipulos suos orare docuit, præ cæteris præcipuum semper habeat. Sunt præterea aliæ quædam collectæ ad Matutinas vel Vesperas intitulatæ, quæ ab apostolico, vel ab ejus septem collateralibus episcopis tantum, et non ab aliis penitus in ipsa Ecclesia dici possunt.

VIII. *De episcopis septem hebdomadariis, aliisque officialibus ejusdem Ecclesiæ.*

Ad hoc igitur tam solemne sacrosanctum altare, ubi, sicut diximus, vestimentum habetur sortitum, non scissum, et aliud multum et incomparabile sanctuarium, quod totum hic nominare supersedemus, nullus ad sacrificandum audet accedere præter dominum apostolicum, et septem cardinales episcopos ejusdem Ecclesiæ hebdomadarios, qui Missam in hac sacrosancta basilica celebrant per hebdomadas suas, oblationemque, quam in ipsa Missa accipiunt a principio officii usque ad finem, quæcunque est in auro vel argento, vel quibuscunque oblationibus, in ordinationibus etiam et consecrationibus æqualiter dividunt cum canonicis ejusdem Ecclesiæ sibi assistentibus in ministerio altaris, et in officiis, præter oblationem panis et vini, quæ tantum canonicorum sunt. Quorum septem civilia hic describenda sunt nomina. Episcopus Ostiensis, qui debet consecrare et benedicere apostolicum præ omnibus aliis; **567** episcopus sanctæ Rufinæ secundus; episcopus Portuensis tertius; episcopus Albanensis quartus; episcopus Tusculanensis quintus; episcopus Sabinensis sextus; episcopus Prænestinensis septimus.

In quibusdam vero Dominicis et festivis diebus, sanctorumque præcipue solemnitatibus, quandoque sacerdos est regalis et imperialis episcopus imo patriarcha; et idem Apostolicus in suprascripto sacratissimo altare Salvatoris hujus Lateranensis basilicæ Missam debet celebrare; et quando celebrat dominus papa sancti Petri vicarius, debent etiam ei assistere vicarii et collaterales sui prædicti, videlicet septem episcopi cum xxviii cardinalibus totidem in ecclesiis infra muros Urbis Romæ præsentibus, qui potestatem obtinent iudicium faciendi super omnes episcopos totius Romani imperii in omnibus conciliis, vel synodis quibuscunque legati, vel præsentés adfuerunt. Debet etiam ibi præsens esse archidiaconus cum sex diaconibus palatinis, qui in palatio legere debent Evangelium, et in basilica Lateranensi; et alii duodecim diacones regionarii, qui solent Evangelium legere in stationibus ecclesiarum Romæ constitutis. Isti decem et octo diaconi totidem ecclesiis habent infra muros civitatis. Et tamen omnes sunt canonici patriarchalis basilicæ Lateranensis. Debent etiam ibi esse septem subdiaconi palatini, et schola cantorum, scilicet alii septem subdiaconi, qui vocantur regionarii. Isti debent legere lectiones et epistolas in stationibus Romæ constitutis. Alii septem, scilicet schola cantorum, debet canere officium, dum dominus papa celebrat Missam in basilica Lateranensi, et in aliis. Alii vero septem palatini Epistolam debent legere in palatio ad Missam apostolice, et in eadem patriarchalis basilica Lateranensi nec non etiam ad Missam ipsius apostolice. Sunt etiam

ibi acolythi præsentés, et capellani, lectores, exorcistæ, et ostiarii, quorum unusquisque nititur adimplere suum officium, sicut a sanctis Patribus inibi est constitutum.

Sunt autem in hac prædicta Lateranensi basilica quorundam sanctorum altaria, quorum ista sunt nomina. In choro canonicorum est altare sanctæ Mariæ Magdalænæ, in quo reconditum est corpus ejus sine capite per manus domini Honorii tertii papæ, qui ipsum altare consecravit.

Retro sub absida est altare sanctorum Chrysanthi et Dariæ, in quo recondita olim fuerant eorum pretiosa corpora; sed cum a schismaticis fuisset exsecratum, levata sunt iterum inde, et translata in ecclesia beatæ Dei genitricis Mariæ, et sancti Pancratii martyris, quæ est in dextero latere basilicæ, atque recondita sunt in altare ipsius ecclesiæ, quod consecratum est per manus Innocentii papæ II, in quo recondidit pretiosas sanctorum reliquias, sanctorum videlicet Pancratii, Jacobi apostoli, Matthæi apostoli, Thaddæi apostoli, Timothei discipuli Pauli, protomartyris Stephani, sanctorum Innocentium, de lintamine Domini, et de sepulcro ejus, de rubo incubusto, Blasii, Nicomedis, Vitalis, Gervasii et Protasii, Nazarii et Celsi, sancti Felicis et sanctorum xl Martyrum

In eadem parte sunt sepulturæ apostolicorum, in quibus sanctæ recordationis Lucii papa II. **568** Hic vixit in canonicali proposito longo tempore in Ecclesia ista, atque hinc assumptus presbyter cardinalis ordinatus est in ecclesia sanctæ Crucis in Jerusalem, quam de ruinis a fundamento præclaro et admirando opere renovavit, atque ad normam religionis secundum beati Augustini regulam informavit ante apostolatam multis Processionibus ditavit. Sed et istam ecclesiam, assumptionis suæ memor et pristinae conversationis, per omnia dilexit, magnis beneficiis honoravit. Octavo siquidem die consecrationis suæ textum Evangeliorum, laminis aureis opertum, smalto et multis pretiosis lapidibus pulcherrimo opere ornatum, super altare obtulit. Inde non post multum sarantasmum optimum ad altaris ornamentum; ampullas etiam duas magnas præclaro opere sculptas, argenteas deauratas in ministerio sacrificii pens. libr. iv. Condidit quoque privilegium, in quo donavit huic basilicæ ecclesiam sancti Joannis ante Portam Latinam cum omnibus quæ ad eam pertinent, necnon hospitale juxta portam.

Ibi prope jacet Leo papa V, et Agapitus papa II, juxta sepulcrum ejus. Inde per directum ad dexteram jacet Paschalis papa II, qui salubri providentia et studio renovavit ordinem canonicum in ista Ecclesia; juxta quem jacet Calistus papa II, qui reformavit cum imperatore Henrico pacem. Secus ipsum repuescit Honorius papa II, ad deinde penes istum Cælestinus papa II. Inde in porticu sepulturæ plurimæ episcoporum istius Ecclesiæ. In eadem quoque porticu jacet Gerbertus Rhemorum archiepiscopus, qui papa effectus Silvester est appellatus; cujus sæpe sepulcrum, etiam in serenissimo aere, cum non sit in humido loco, aquarum guttas (quod satis est hominibus admirandum) visibiliter emanat.

Inde est altare sanctorum xl Martyrum prope hoc altare. In navi Ecclesiæ jacet Innocentius papa II in concha porphyretica, quæ fuit Adriani imperatoris sepultura. Hic renovavit tectum hujus basilicæ, propriis expensis novis trabibus, quas gloriosus et potens Rogerius Siciliæ rex precibus suis eidem Ecclesiæ transmisit, quod videlicet tectum suo tempore cecidit, suoque tempore restauratum est. Turrim etiam ante Ecclesiam, quæ ruinæ vicina videbatur, renovari jussit, atque quam plurima, dum vixit, Ecclesiæ dona ad ornamentum altari obtulit,

* Infra *sarantasmum ad cooperimentum altaris*; paulo inferius, *sarantasmum*, quæ genuina esse lectio videtur.

cycladem videlicet auro textam satis optimam, de qua postea vestis ad ornatum altaris, et casula ad celebrationem Missæ factæ sunt; tarantasmum ad cooperimentum altaris; thuribulum argenteum pens. libr. ii; libras c. Lucensis monetæ pro emendis possessionibus ad sustentationem canonicorum, de quibus postmodum dominus Bernardus, prior istius basilicæ, qui postea factus est cardinalis sancti Clementis, ac deinde episcopus Portuensis, salubri studio et providentia emit possessiones non longe ab Urbe, juxta formas prope ecclesiam sanctæ Helenæ. Item in eadem parte juxta fores Ecclesiæ requiescit quidam papa, qui Sergius ex Petro sic vocitatus erat. Inde penes istum jacet Alexander papa II, **567** qui fuit episcopus Lucensis, qui et condidit optimum privilegium prædictæ basilicæ, et renovavit communem regularium canonicorum vitam in ipsa; in quo privilegio donavit ipsis canonicis medietatem omnium oblationum principalis altaris; domus quæ sunt in circuitu istius basilicæ, multaque alia possessionum prædia diversis in civitatibus et locis consentientia, sicut ipsius privilegii digna memoria nobis referunt testimonia. Est inter duas fores quidam alius papa, qui non habet epitaphium. Et iterum in hac parte juxta fores ecclesiæ:

Pontificis summi pausant ibi membra Joannis.

Hic eandem renovavit basilicam. Et iterum inter duas fores Ecclesiæ in ista parte:

Cernitur hic tumulus, qui præsul dicitur esse, Summi Joannis, sic quoque dictus erat.

Iste Joannes XVII papa. Et ante fores Ecclesiæ quidam præsul requiescit, qui Petrus est vocatus. Super ipsas fores Ecclesiæ scriptum fuit interius:

Sergius ipse pius papa hanc qui cepit ab inis Tertius, exemplans istam quam conspicis aulam.

In atrio quoque ipsius basilicæ oratorium est pulchrum, et ibi est altare sancti Thomæ apostoli. In hoc quidem oratorio, quod fecit Joannes papa, qui renovavit Ecclesiam, induit se pontifex vestimenta sacerdotalia et pontificalia, quando debet celebrare Missam in stationibus istius basilicæ. De hoc enim oratorio exiens cum Processione intrat basilicam, et vadit ad sacrosanctum altare dominicum, quod omnium altarium solum habet principatum. Cælestinus papa. III jacet juxta sanctam Mariam de Reposo. Alexander papa III jacet ante pulpitu Ecclesiæ, vel juxta viam quando inus ad curiam. Clemens III papa jacet ante chorum canonicorum.

A sinistro vero latere basilicæ est altare beatæ Mariæ de Reposo. Ibi juxta jacet Anastasius papa IV, qui fuit Sabinus episcopus, in mausoleo porphyretico præclaro opere sculpto, in quo olim jacuit Helena mater Constantini imperatoris; quod videlicet mausoleum de ecclesia quam ideus imperator ad honorem ipsius matris extra Urbem fabricaverat ideus papa deportari fecerat. Ille unice ac devotissime dilexit præ omnibus istam Ecclesiam antea, dum esset episcopus atque, in apostolatu sublimatus, postea plurimis beneficiis honoravit. Nauduo privilegia canonicis præfatæ basilicæ solemniter condidit, in quibus, et quæ tunc possidebat confirmavit, et de benignitate et gratia sua plurima supererogavit. In quibus ecclesiam sancti Gregorii in Marcio cum palatio, in quo sita est, et cum omnibus ad eam pertinentibus, nec non et terram cum moendino extra portam in capite, ubi fuit aliquando locus, huic Ecclesiæ donavit. Ad ornamentum etiam sacrosancti Dominici altaris plurima dona obtulit, antea dum esset episcopus; et postmodum sublimatus in sacrosancta sede apostolicus: octavo enim die a consecratione sua cycladem unam altari dominico obtulit. Exinde quinto decimo die casulam unam albam et optimam pretiosam auriphrygia circumdatam **570** ad celebrationem Missæ. Post aliquantum temporis intervallum obtulit ad ornamentum altaris candelabra duo optima fusorio opere fabricata, et sarantasmum unum præclarum et opti-

mum, et pro fratrum subsidiis argenti libr. In ii. anniversario etiam dedicationis istius sacratissimæ basilicæ calcem satis magnum et admiratione dignum tam pro suis ponderis magnitudine, quam etiam pro admirandi operis varietate. Undique enim ex omni parte sculptorio opere fabricatum est mirabiliter, atque diversis historiis cum versibus adornatum, pensans libr. xxviii.

« In nomine Domini Amen. Anno Incarnationis **1397** die. . . mensis Februarii consecratum fuit altare Capituli ad honorem Dei et beatæ Mariæ Magdalene de mandato Domini Bonifacii papæ VIII per dominum Gerardum de Parma episcopum Sabinensem; in quo altari recondidit corpus ipsius beatæ Mariæ Magdalene sine capite, et brachium beati Zachariæ, et reliquias multorum aliorum sanctorum. »

Judicum alii sunt Palatini, quos ordinarios vocamus: alii consulares distributi per judicatus; alii pedanei a consulibus creati. In Romano vero imperio et in Romana usque hodie Ecclesia septem judices sunt palatini, qui ordinarii vocantur, qui ordinant imperatorem, et cum Romanis clericis eligunt papam. Quorum nomina hæc sunt. Primus primicerius; secundus qui dicitur secundicerius, qui ab ipsis officii nomen accipit, III dextera lævaque vallantes iuperatorem, quodammodo cum illo videntur regnare, sine quibus aliquid magnum non potest constituere imperator. Sed in Romana Ecclesia in omnibus Processionibus manualim ducunt papam, cedentibus episcopis et cæteris magnatibus, et in majoribus festivitibus octavam super omnes episcopos legunt lectionem. Tertius est Arcarius, qui præest tributis. Quartus Scellarius, qui stipendia erogat militibus, et Romæ Sabbato scutiniorem dat eleemoynam, et Romanis episcopis et clericis, et ordinariis largitur presbyteria. Quintus est protoscrinarius, præest scriniis, quos tabelliones vocamus. Sextus primus defensor qui præest defensoribus, quos advocatos nominamus. Septimus administrator, intercedens pro pupillis et viduis, pro afflictis et captivis. Pro criminalibus hi non judicant, nec in quemquam mortiferam dictant sententiam; et Romæ clerici sunt, ad nullos unquam alios ordines promovendi. Alii vero, qui dicuntur consules, judicatus regunt, et reos legibus puniunt, et pro qualitate criminis in noxios dictant sententiam.

XII. De Oratoriis ad fontes, et de sanctuariis et donis eorum.

Retro basilicam Salvatoris quatuor sunt oratoria: unum est quod habet absidas duas: sub una est altare sanctarum virginum Rufinæ et Secundæ, sub quo recondita sunt pretiosa eorumdem corpora, quæ inventa sunt ab Anastasio papa IV felicitis memoria, antequam apostolica dignitate sublimaretur, et post ipsarum inventionem fabricato altari **571** ad honorem earumdem propriis manibus consecravit ipsum altare, astantibus nobis omnibus, et præsentibus canonicis basilicæ Salvatoris, et quamplurimis tam de Urbe quam extra Urbem.

Sub alia absida est altare sancti Andreæ apostoli; et sanctæ Lucie virginis, quod et prædictus Anastasius papa consecravit, et in eo recondidit de reliquiis utriusque, videlicet Andreæ apostoli, et Lucie virginis. In festivitate sancti Cypriani episcopi et martyris, et sanctæ Justinæ virginis, quorum corpora in pilo marmoreo posita locavit, et recondidit sub eodem altare, quæ et invenerat in altare supradictarum virginum Rufinæ et Secundæ, dum pro invenendis corporibus earum quærere et fodere nobis præcepisset.

Aliud vero est oratorium huic prædicto contiguum, quod unam sub absida tantummodo habet aram, sub qua sunt recondita pretiosa sanctorum corpora, quorum ista sunt nomina, sanctus Vences-

ectus Dominio, sanctus Anastasius, sanctus A basilicam Salvatoris, quæ appellatur Constantiniana. Et in alia capsâ argentea et deaurata cum historiis est crux de smalto depicta, et infra capsam illam est crux Domini nostri Jesu Christi; et in tertia capsâ, quæ est argentea, sunt sandalia, id est calciamenta, Domini nostri Jesu Christi. Est iterum ibi alia capsâ deaurata, ubi est de ligno illo sanctæ Crucis, quam Eraclius devicto Chosroe secum tulit de Perside, una cum corpore sancti Anastasii martyris, et est in altare, quod ibi est sancti Laurentii de marmore. Ibi est etiam brachium sancti Cæsarii martyris, ossa duo sancti Joannis Baptistæ, et os unum sancti Hieronymi, et spatula sancti Dionysii Areopagitæ, et os de crure sancti Stephani papæ, et sancti Damasi reliquæ, et sanctorum Primi et Feliciani, et caput sanctæ Praxedis, et Sanctæ Anastasiæ reliquæ cum aliis multis, et sanctorum Agapæ, Chionie, et Hirenæ, Pistis et Helpis virginum, Nerei et Achillei, Priscæ et Aquilæ. Item sunt ibi reliquæ de genu sancti Tiburtii filii Cromatii. In hac eadem arca cypressina est panis unus Cænæ Domini, et tredecim de lenticulis ejusdem Cænæ, et de arundine, et de spongia cum aceto ad os Domini posita, et lignum de sycomorâ, ubi Zachæus ascendit.

in vero est oratorium postea, ubi fontes sunt octo altaria. Unum est sancti Joannis Baptistæ, sancti Joannis Evangelistæ. Fontes sunt roter columnas porphyreticas positi in medio, quæ pulchra est et rotunda, ubi Constantinatoris fuit camera. Oratoria vero ipsa, vi sancti Joannis Baptistæ et beati Joannis evangelicæ regione hinc inde disposita, construxit [Al., Hilarus] papa, quæ ornavit omnia ex et lapidibus pretiosis. Confessionem sancti Baptistæ ex argento pensantem lib. c, et uream, et in ambobus oratoriis januas æreas clausas. Ante confessionem coronam argenteam pensantem lib. xx, farum cantarum pensantem lib. xxv. Item ad sanctum Joannem intus sanctem lucernam auream cum inoluminum x m lib v, turrim argenteam cum delphinis m lib. lx. columbam auream pensantem ecit etiam ibidem, prope, sancti Stephani rium in baptisterio Lateranensi. Fecit et in oco bibliothecas duas. Hæc autem omnia in Constantiniana ad sanctam Mariam constituit.

oratorio sanctæ Crucis, et ornamentis ejus.

um vero postmodum sanctæ Crucis est orationem quo ejusdem sanctæ Crucis multum est ium. Ibi, dicente angelo, beatus papa Gregorius Antiphonarium et multa alia scripsit. Hoc in multum est pulcherrimum, in modum lectum, de musivo decoratum, quod a præpato Hilaro fuit constitutum, in quo pari modo dona obtulit. Confessionem, ubi lignum crucis, cum cruce aurea et gemmis, quæ pensant lib. xx. In confessione januas ex argento es pondus librar. i. ; supra confessionem aureum pens. lib. iv, quem portant columnæ a, 572 ubi stat agnus aureus pensans coronam auream ante confessionem, farum lphius pens. lib. v. ; lampadas aureas iv b. ii; nympheum, et tripolicum ante orationem sanctæ Crucis, ubi sunt columnæ exatopenet et conchas striatas duas cum columnis poris ratiatis foratis aquam fundentes, et in eum porphyreticum cum concha ansata in aquam fundente, circumdata a dextris vel in medio cancellis æreis, columnis cum fasepistulis, undique ornatum ex musivo, et s aquitanicis, et tripoliticis, et porphyreticis. in huic oratorio satis proximum aliud sancti egorii oratorium, ubi usque hodie lectulus se sanctus solebat quiescere, videtur juxta rmanere.

De ecclesia sancti Laurentii in palatio.

ro namque palatio est quoddam sancti Laurentii, in quo tria sanctissima computantia. Primum in arca cypressina, quam Leo condidit, très capse sunt. In una est crux purissimo adornata gemmis et lapidibus, id est hyacinthis, et smaragdibus, et prasiedia cruce est umbilicus domini nostri Jesu et desuper est inuncta balsamo, et singulis sem unctio renovatur, quando dominus papa dinalibus facit Processionem in Exaltatione crucis ab ipsa ecclesia sancti Laurentii in

A basilicam Salvatoris, quæ appellatur Constantiniana. Et in alia capsâ argentea et deaurata cum historiis est crux de smalto depicta, et infra capsam illam est crux Domini nostri Jesu Christi; et in tertia capsâ, quæ est argentea, sunt sandalia, id est calciamenta, Domini nostri Jesu Christi. Est iterum ibi alia capsâ deaurata, ubi est de ligno illo sanctæ Crucis, quam Eraclius devicto Chosroe secum tulit de Perside, una cum corpore sancti Anastasii martyris, et est in altare, quod ibi est sancti Laurentii de marmore. Ibi est etiam brachium sancti Cæsarii martyris, ossa duo sancti Joannis Baptistæ, et os unum sancti Hieronymi, et spatula sancti Dionysii Areopagitæ, et os de crure sancti Stephani papæ, et sancti Damasi reliquæ, et sanctorum Primi et Feliciani, et caput sanctæ Praxedis, et Sanctæ Anastasiæ reliquæ cum aliis multis, et sanctorum Agapæ, Chionie, et Hirenæ, Pistis et Helpis virginum, Nerei et Achillei, Priscæ et Aquilæ. Item sunt ibi reliquæ de genu sancti Tiburtii filii Cromatii. In hac eadem arca cypressina est panis unus Cænæ Domini, et tredecim de lenticulis ejusdem Cænæ, et de arundine, et de spongia cum aceto ad os Domini posita, et lignum de sycomorâ, ubi Zachæus ascendit.

Et super hoc altare est imago Salvatoris mirabiliter depicta in quadam tabula, quam Lucas evangelista designavit, sed virtus Domini angelico perfecit officio: 573 sub cujus pedibus in quadam pretiosorum lapidum linea, pignora hujus sanctuarii sunt recondita, quorum ista sunt nomina: Lapis in quo consedit sancta Maria; lapis de sancto Jordane, ubi sedit Dominus dum baptizaretur; lapis de sancta Bethlehem; lapis de monte Oliveti, ubi Dominus oravit ad Patrem; sancta petra in qua sedit angelus ad sculperum; de sancta columna, ubi Dominus fuit ligatus et flagellatus; de sepulcro Domini, ubi corpore mortuus requievit; de lancea, qua fuit latus Domini perforatum; de ligno crucis Domini; de loco qui dicitur Lithostrotos; de Calvarie loco; sancta silex ubi Dominus, conditus est; lapis de monte Sion; lapis in quo Dominus transfiguratus est in monte; lignum de sancto præsepe Domini, in quo puer natus fuit positus; lapis de monte Sina, ubi lex fuit data; lapis de sepulcro sanctæ Mariæ.

In alio vero altari ejusdem oratorii sunt capita sanctorum apostolorum Petri et Pauli, et capita sanctorum Agnetis et Eufemiæ virginum.

In tertio vero sunt carbones aspersi de sanguine sancti Laurentii, et de alvina corporis ejus. Sunt etiam in eodem oratorio reliquæ sanctorum xl Martyrum, multorumque aliorum.

XV. De ecclesia sanctæ Mariæ Majoris et de sanctuario ejusdem.

Ecclesia sanctæ Mariæ Majoris, quam Sixtus b papa junior ædificavit, quam Paschalis papa renovavit tot columnas habet in sua positione, quot dies sunt in anni unius revolutione. Hujus ecclesiæ dedicatio Non. Augusti celebratur. Habet insuper hæc venerabilis ecclesia sanctæ Mariæ cardinales septem, qui per suas hebdomadas in ordine vicis suæ ad suum sanctum altare Missas debent celebrare. In ara vero hujus venerabilis ecclesiæ reconditæ sunt reliquæ de capillis sanctæ Mariæ matris Domini, de lacte ejusdem Virginis, de wimplio suis capitis, de panno sui vestimenti. Cunabulum Domini ibi est, in quo puer jacuit. De præsepio c Domini sunt ibi reliquæ; de Mathia apostolo, qui in loco Judæ apostolis aggregatus Parvus Dei nominatur. Quidam dicunt, quia sub hoc altare beatæ Mariæ Majoris requiescit, alii dicunt

Sed ante eum Liberius illam basilicam construxerat, juxta macellum Libiæ seu Livie, ex eodem libro unde et basilica Livie primi us appellata.

cSergius secundus cameram præsepii Domini nostri Jesu Christi argenteis tabulis a: deauratis perornavit, ex Anastasio.

1 Gregorii lectum memorat Anastasius sub æ Stephani VI, cum laudat oratorium beati ubi ejus lectus habetur, juxta ecclesiam Prinstolorum. Verum ibi lecti nomine tumultus ur.

it Sixtus tertius, testante libro Pontificum.

quia in altare est reconditum. Credunt quidam quia sub ingenti lapide marmoreo quiescit in terram, qui lapis est ante altaris fenestram. Fenestra enim hæc ita est sub altari, sicut arca sub altari sancti Petri, in cujus ecclesia asseverant plurimi corpus esse prædicti sancti Mathiæ apostoli in pariete super majorem arcum, qui continuus est per medium ecclesiæ ab uno pariete usque ad alium. In absida vero sanctæ Mariæ est cathedra pontificalis in medio sub vitrea, quæ quinque sunt in effecta. Nam videtur a pluribus pisces ibi in floribus, et bestiæ cum avibus, inter chorum et altare.

574. XVI. De episcopis et cardinalibus per patriarchatus dispositio.

Septem cardinales episcopi primæ sedis, qui ad sacrosanctum altare dominicum in basilica Salvatoris per hebdomadas suas vice apostolici celebrare debent quotidie, ii sunt: episcopus Ostiensis, episcopus Portuensis, episcopus sanctæ Rufinæ, episcopus Albanensis, episcopus Sabinensis, episcopus Tusculanus, episcopus Prænestinensis.

Cardinales sanctæ Mariæ Majoris sunt ii: sanctorum apostolorum, sancti Cyriaci in Thermas, sancti Eusebii, sanctæ Pudentianæ, sancti Vitalis, sanctorum Marcellini et Petri, sancti Clementis.

Cardinales sancti Petri sunt ii: sanctæ Mariæ Transtiberim, sancti Chrysogoni, sanctæ Cæciliæ, sanctæ Anastasiæ, sancti Laurentii in Damaso, sancti Marci, sanctorum Martini et Silvestri.

Cardinales sancti Pauli sunt ii: sanctæ Sabinæ, sanctæ Priscæ, sanctæ Balbinæ, sanctorum Nerei et Achillei, sancti Sixti, sancti Marcelli, sanctæ Susannæ.

Cardinales sancti Laurentii sunt ii: sanctæ Prædis, sancti Petri ad Vincula, sancti Laurentii in Lucina, sanctæ Crucis in Jerusalem, sancti Stephani in Cælio monte, sanctorum Joannis et Pauli, sanctorum quatuor Coronatorum.

Diaconie sunt xviii: sanctæ Mariæ in Dominica, ubi est archidiaconus, sanctæ Luciæ in Circo juxta Septem Solia, sanctæ Mariæ Novæ, sanctorum Cosmæ et Damiani, sancti Adriani, sanctorum Sergii et Bacchi, sancti Theodori, sancti Georgii, sanctæ Mariæ in Schola Græca, sanctæ Mariæ in Porticu, sancti Nicolai in Carcere, sancti Angeli, sancti Eustachii, sanctæ Mariæ in Aquiro, sanctæ Mariæ in Via Lata, sanctæ Agathæ in Equo marmoreo, sanctæ Luciæ in capite Suburræ, sancti Quirici.

Abbatie sunt istæ: sancti Cæsarii in palatio, sancti Gregorii in Clivo Scauri, ibi est caput brachii sancti Andræ apostoli; sanctæ Mariæ in Aventino, ibi est de corpore sancti Savini episcopi; sancti Alexii, ubi est corpus ejus, et sancti Bonifacii martyris; sanctorum Priscæ et Aquilæ, ubi sunt corpora eorum partim; sancti Sabæ Cellæ Novæ, ubi est caput sancti Tiburtii martyris; sancti Pancratii in via Aurelia. Infra urbem Ravennantium Transliberim, sancti Cosmæ et Damiani in Vico Aureo. Item sancti Silvestri inter duos hortos, quam edificavit Dionysius papa, qui et ibi quiescit; sanctæ Mariæ in Capitolio, ubi est ara Filii Dei; sancti Basili juxta palatium Trajani imperatoris; sanctæ Agathæ virginis, quæ est Suburræ monte; sancti Laurentii in Panisperna, ubi fuit positus in craticula; sancti Thomæ juxta formam Claudiam; sancti Blasii inter Tiberim et pontem sancti Petri; sanctæ Trinitatis Scotorum; sancti Valentini juxta pontem; sanctæ Mariæ in Castro Aureo; sanctæ Mariæ in Pallara, ubi fuit sagittatus sanctus Sebastianus; sanctæ Mariæ in monasterio juxta sanctum Petrum ad Vincula.

A 575 XVII. De casu et reparatione istius basilicæ, quo tempore fuit facta a Sergio papa III, et de donis atque ornamentis, que obtulit in ipsa, sicut in cæciliis parietum hinc inde scribitur juxta columnas æneas.

Anno quo baptizatus est piissimus imperator Constantinus Augustus a beatissimo Silvestro sanctæ apostolicæ sedis pontifice, et a lepra per lavacrum sacri baptismatis mundatus est, ædificavit hæc basilicam in honore Salvatoris Domini nostri Jesu Christi, et commemoratione sancti Joannis Baptistæ. Permansit enim ab eodem tempore, licet separatio parietum, et tectorum curvatio ejus ruinam ante ostenderent, per aliquot annos usque ad tempus Stephani piæ memoriæ VI. Tempore autem illius ruit, et fuit in ruinis dissipata, et comminuta usque ad tempus quo revocatus est dominus Sergius presbyter, et electus de exilio, et consecratus est Romanorum tertius præsul. In illis vero temporibus, quibus invasores apostolicam tenebant sedem, tulrunt de hac basilica omnes thesauros, et cuncta ornamenta aurea et argentea, ac universa utensilia, quæ ab initio hic oblata fuerunt; et non celebrabantur divina officia in ea, sed erat in dispersione quasi in thermis virgullorum et vepribus cooperta. Post ordinationem igitur suam dominus Sergius III papa tristabaturnimum super desolationem hujus nobilissimi templi. Non enim erat, spes neque solatium mortalitatis de restauratione illius. Cumque omnibus una esset desperatio de ejus relevatione, et humanum de esset auxilium: ad divinæ pietatis conversus juramen. in qua semper habuit fiduciam, incipiens ab antiquis laborare fundamentis, sine tenus opus hoc consummavit, et decoravit ornamentis aureis et argenteis, sicut inferius legitur, et plus, quia superbi addidit, dum vixit, prædictus sanctissimus Sergius tertius papa.

C et commemorazione tui, sancte Joannes Baptista, de tuis donis per multa certamina et labores præfatus dominus Sergius tertius papa hæc basilicam in ruinis positam a fundamentis construxit, cum omnia ornamenta aurea et argentea atque ænea ex ea ablata fuissent ab invasoribus, reparare et offerre tibi alia cum devoto animo studuit, quamvis in multis esset perturbationibus constitutus, non omisit tamen tuæ servare Majestatis. Fecit autem, et obtulit omnipotentis tuæ istam pulcherrimam imaginem, quam quinque libris auri decoravit: ciborium ceromiræ pulchritudinis ex argenteo auro purissimo cum gemmis, ejus perfectionem ca. librar. numeros et pondus assumpsit; crucem auream cum Crucifixo; argenteas duas, unam habentem Crucifixum totum de auro, et agnum de auro cum gemmis; coronam de auro, cum crucibus duabus, et alias duas ex mistis metallis; fibulam de auro cum gemmis; duas bursellas de argento deauratas cum gemmis quinque; coronas de argento cum delphinis suis decem; canistrum de argento xxx et ix; gravatas de argento xxv; cruces argenteas iv, in quibus gavatae pendent, et unam modicam similiter argenteam; calices argenteos iii, unum ex his deauratum; patenam de argento; thuribulum de argento iii; imagines de argento tres, 576 unam ex his habentem dexteram de auro, et fibulam in pectori cum gemmis; arcus argenteos vi; trabiculam de argento, columnellas de argento vi; mala argentea xii; vestes intextus auro duas; coopertorium cum auro, et alium purum; vela serica lxx. Hæc omnia devotus tibi præparavit, et non cessabit, dum spiritus ejus recesserit, præparare et offerre tibi dominus Sergius papa tertius.

Si quis forte tristando miratur quod hæc ornamenta, et alia quæ superius notata ab imperatore Constantino fuerunt oblata, modo non appareant, legat et scrutetur Gesta Romanorum pontificum, et inveniet, quando et quomodo ab invasoribus hæc fuerint inique sublata.

III

CONSTITUTIONES LATERANENSES.

Gregorius episcopus servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

Etsi provide et laudabiliter gesta per alios interdum juste censuerimus confirmare, nempe ea quæ ad laudem Dei et divini cultus observantiam per nos dum eramus in minoribus constituti, sunt utiliter ordinata postmodum ad apicem summi apostolatus assumpti, eo potius debemus apostolici scripti patrocinio communitur, quo de illis sumus certius informati, et quo amplius dedeceret, si minime servarentur. Dudum siquidem nos, tunc Petrus sanctæ Mariæ Novæ diaconus cardinalis ac archipresbyter, administrator et commendatarius Ecclesiæ Lateranensis, pro reverentia Dei, et salutari statu ejusdem Ecclesiæ in spiritualibus et temporalibus cum divina gratia proventuro et perpetuo conservando, certas constitutiones in ipsa ecclesia tam auctoritate apostolica, qua fungebamur in hac parte, quam nostra, edidimus quas sub pœnis contentis in eis mandavimus perpetuo et inviolabiliter observari. Ut igitur constitutiones ipsæ eo irrefragabili observentur, quo apostolicæ approbationis et confirmationis munimine fuerint roboratæ, ipsas, quarum tenor de verbo ad verbum inferius est insertus, cum certis correctionibus, modificationibus et ordinationibus nuper per nos factis, et post ipsum tenorem inferius adnotatis auctoritate apostolica supradicta approbamus, ratificamus, confirmamus, et præsentis scripti privilegio communimus, mandantes sub pœnis in eis contentis eas inviolabiliter observari. Et cum simus certi de facto nostro, hujusmodi approbationem, ratificationem, confirmationem, communionem et mandatum perinde valere et tenere volumus et decernimus ac si tenor authentici instrumenti dictarum constructionum nostri olim cardinalatus sigillo pendentes muniti præsentibus foret insertus, consuetudine contraria Romanæ curiæ non obstante. Tenor autem dictarum constitutionum talis est.

577 Petrus, miseratione divina, sanctæ Mariæ Novæ diaconus cardinalis archipresbyter, administrator et commendatarius Ecclesiæ Lateranensis dilectis nobis in Christo capitulo et canonicis, beneficiatis, capellanis, et acolythis dictæ ecclesiæ lateranensis, nec non et aliis quibuscumque servantibus in eadem, salutem in Domino sempiternam. Et si humana natura superne manus operatione formata, sic antelapsam habuimus perlucidum intellectum paulo minus creaturæ angelicæ cœquatum, et superni luminis acie perlustratum, ut humanis statutis, seu legibus nullatenus indigeret; post ruinam tamen sic exstitit infecta nubo mundanæ caliginis, et tot in tam lethifero casu humanæ propago naturæ corruptionis vulnera protulit, sic antiqui hostis conati charitatem hominum ex lutea materia creatorum disrumpere, bonorum operum dulcedinem, invidiæ felle infixit, et versutiæ infestatur insidiis, quod proclivius ad malum sensualitas humana ab adolescentia sua declinat in vetitum. Propter quod ad regimen salubre atque placidum necessarium fuit præsentium officium ordinare, qui, exemplo legiferi Moysis, legum copiam concessam sibi cœlitus suis subditis præsentatis per constitutionem, ordinationem, deposita subditorum et per lustram devia oberrantium noxios appositus justitiæ fabricam luce prævia dirigant, tollendo ambigua, auferendo lites, et extirpando vitia, et inserendo virtutes. et eorum potissime subditorum, qui omnipotenti Deo in illa præcipua domo Domini, videlicet Lateranensi, omniumque Ecclesiarum prima, ac inter cæteras prælationis prærogativa gaudente in divinis officiis famulante, qui

A suæ perlucidæ conversationis exemplo veluti in capite collocati, debent radios affectibus aliis odor existere salutaris. Hæc igitur nos cardinalis prædictus ad debitæ considerationis aciem reducentes, tum auctoritate nobis concessa per vicarium veri Dei, tum ex debito nostri officii, qui eidem præses Ecclesiæ ad id nos recognoscimus obligatos, infra scriptas edidimus constitutiones, reformationem Ecclesiæ, tam spiritualium, quam temporalium, claro eloquio continentes. Ad eas igitur, filii prædicti, inclinate unanimiter aures vestras, et circa eas adhibete promptitudinis intellectum, collecturi seminum fructus, qui in agro devotionis vestræ providentia paterna conspergit, si ea culturæ studio diligenti (quod speramus) fructificent, et operosi laboris speratas utilitates educant. Eas enim vobis et cuilibet vestrum sub pœnis in eis contentis observari præcipimus et mandamus.

I. Rubrica de divinis officiis.

B 1. Ut membra capiti se conforment, præsentem institutione decernimus quam tam nocturnum quam diurnum, in Lateranensè Ecclesia, cum nota dicatur juxta rubricam, ordinem sive morem sanctæ Romanæ Ecclesiæ, seu capellæ domini nostri papæ; officium vero beatæ Mariæ virginis sine nota, aperte tamen et spatiosè proferatur. In ipsa quoque Ecclesia celebrentur cum nota die quolibet duæ Missæ, quarum prima die Sabbati, et Dominico, et aliis diebus, quibus secundum rubricam Ecclesiæ Romanæ non consuevit Missa pro mortuis decantari, **578** Missa de beata Virgine decantetur; cæteris vero hebdomadæ diebus prima Missa celebrabitur cum præcedentibus vigiliis pro defunctis; secundam vero Missam de occurrentis solemnitate diei volumus celebrari.

Ab his dies excipimus subsequentes, videlicet Nativitatem domini cum diebus octo sequentibus, Epiphaniam Domini, et a quarta feria majoris hebdomadæ usque ad tertiam feriam Resurrectionis Domini inclusive, festum Ascensionis, Pentecostem cum duobus sequentibus, festum Corporis Christi Nativitatem beati Joannis Baptistæ, festum apostolorum Petri et Pauli, solemnitatem omnium sanctorum et quatuor festivitates beatæ Virginis; in quibus propter solemnitatem dierum, unam tantum Missam teneantur celebrare cum nota; et alios dies, quibus ex ordinatione et observantia in ipsa Ecclesia antiquitus consuetum est duas alias Missas solemniter celebrari, tunc ille solemnizentur, quas solemnizari hactenus est consuetum.

D 2. Distinctus ordo solet decorare solemnia officiorum potissime divinatorum. Hoc igitur constituto statutum est, cum nota, tantum beneficiatus ille qui in illa hebdomada fuerit hebdomadarius, mane statim cantata Prima, debeat celebrare; secundam vero Missam, quæ vulgo magna Missa vocatur, canonicus hebdomadarius cum diacono et subdiacono solemnizet, nisi cardinalis qui archipresbyter Lateranensis pro tempore fuerit, vel eo absente ejus vicarius. ob raritatem clericorum, vel aliam causam, ut loco sui canonicus possit aliquem de beneficiatis ejusdem Ecclesiæ sacerdotibus subrogare duxerit dispensandum. Sed quia pro majori parte canonici non sunt promoti, concedimus quod Missa magna usque ad annum debeat per beneficiatos decantari.

D 3. Simili modo in mensibus Julii et Augusti, et Septembris, in quibus Romæ aeris intemperies esse solet, ad hæc canonicos volumus non astringi, sed tunc per beneficiatos etiam secundam Missam cum

sua solemnitate cantari jubemus, diebus Dominicis et festis duplicibus, et per totam Octavam beati Joannis Baptistæ duntaxat exceptis; quibus diebus uti in cæteris anni mensibus, ad ipsam secundam Missam celebrandam canonicis sunt astricti. Canonici vero sacerdos, qui celebrabit pro tempore in festis duplicibus, denarios decem et octo, et diaconus et subdiaconus denarios novem, quibus ultra ea quæ erant alias habituri, recipiant a camera Ecclesiæ prælibatæ: aliis vero diebus medietatem recipiant de prædictis, dum celebrabunt ibidem.

4. In divini numinis cultum lumina deservire corporea congruum arbitrantur, statuimus quod vicarius et camerarii, qui pro tempore fuerint, provideant diligenter ne circa lumina opportuna Lateranensis Ecclesiæ defectum aliquem patiantur. Mansionarii quoque aliis horis et Missa campana congrua hora pulsant, et lampades accendant. Quod si non fecerint pro qualibet hora vel vice in denariis duodecim puniantur. Donec vero pro Missa pulsabitur, ante finem pulsationis hujusmodi sacerdos, diaconus et subdiaconus, qui per hebdomadam celebraturi sunt Missam, **579** se parent et induant cum acolythis, qui eisdem deserviant. Si vero quisque eorum fuerit ita tardus, ut ejus expectatio fuerit expectantibus onerosa, fecerit tamen postquam venerit illud quod ipsius ordo requirit, puniatur in duplo ejus quod pro illa Missa ad ipsum perventurum ex distributionibus fuisset. Quod si nullo modo celebraverit seu ministraverit, si canonicus, in solidis quinque; beneficiatus vero in denariis triginta; acolythus in quindecim irremissibiliter puniatur, applicandis illa die celebrantibus et ministrantibus pro eisdem.

5. Cum festis duplicibus canonicus, in Lateranensi Ecclesia celebraturus est Missam, tam in primis quam in secundis Vesperis, duo; si vero festum fuerit multum solemnne, quatuor beneficiati cum ipso pluvialibus sint induti. Qui contra fecerit, canonicus tres solidos, beneficiatus vero duos pro vice perdat, ipsius pœna dimidia cameræ, dimidia vero celebrantibus pro eisdem et ministrantibus applicanda; quibus camerarii de contrafacientium fructibus, vel ipsius capituli, si ipsorum fructus fuerint aliter ad capitulum devoluti, satisfacere teneantur.

6. Ut prælatis honor debitus impendatur, sancimus quod dum aliquis prælatus, et potissime cardinalis in ipsa Ecclesia in pontificalibus celebrabit, nullus sacerdos in eadem cum nota celebrare præsumat, puniendus, si contrafecerit, arbitrio domini vicarii domini cardinalis.

7. Statuimus et ordinamus quod in eadem Ecclesia sint perpetuo quatuor acolythi, qui tam canonicis quam beneficiatis vel aliis ministrantibus, dum Missarum solemnibus celebrant, in ipsis officiis, et aliis præparantibus subministrant, prout est hæc consuetum.

8. Sacrista ex proprio juramento tenetur omni die Sabbati facere tabulam de canonicis et beneficiatis qui debent in futura hebdomada celebrare, et de cantoribus in choro per circuitum; et de his qui debent pluviales tenere, et omnibus aliis qui debent in ipsa hebdomada deservire; et quicumque cantor non obedierit, vice qualibet pœnam duorum solidorum incurrat.

9. In choro servari jubemus modum et ordinem subsequentem, videlicet quod ab una parte chori sit mediæ canonicorum, beneficiatorum, acolythorum et capellanorum, qui choro servire tenentur; ab alia vero reliqua; ipsiusque chorum intret quilibet ante finitam pulsationem ad Missam, vel Horam, vel saltem antequam primus Horæ Psalmus, vel Missæ introitus compleatur. Ubique residat devote, sine confabulatione aliqua, murmuratione vel rumore; de una parte chori non discurrat; nec ab inderecedere vel exire præsumat ante finitum officium, nisi negotium Ecclesiæ vel corporis necessitas immineret, et tunc ad capitularem locum vel residentium

domum pergat honeste. Sacerdos vero celebrans, diaconi et subdiaconi, et acolythi qui ministrant et cantores qui in choro deserviunt, in suis permaneant locis ad divina eis injuncta officia peragenda. Quod quisquam fecerit adversus ea aliquidve eorum quod illam Missam vel Horam, pro absente penitus habeatur; et si in consuetudine hæc habuerit, scriptores fallarum **580** ad vicarium domini cardinalis pro tempore ipsius Ecclesiæ archiepiscopi remittatur, prout ei visum fuerit, correctione debita puniendus.

10. Utrique juri consona meditatione statuimus quod clerici Lateranensis Ecclesiæ, tam in choro, quam in capitulo, quam in aliis congregationibus stare, sedere, respondere debeant secundum ordinem debiti prioratus, primo presbyteri, secundo diaconi, tertio subdiaconi, ad dignitatem et prioritatem, et non ad potentiam vel ad nobilitatem alicujus prærogativæ habendo respectum. In Processionibus vero etiam secundum ordinem prædictum in honorabilem locum necedant.

11. Nemo est qui nesciat quam refector sit cibus animæ verbum Dei. Illud utique semen est radicaliter coalescens, mirabiliter excrescens, sæcunde fructificans, et interiore hominem reflectiva informatione restaurans. Et propterea majus peccatum habent, qui prædicationem verbi Dei satagunt impedire, quia nec ipsi fructum percipiunt, nec alios permittunt percipere, dum ipsorum insolentiæ impediunt prædicantes. Quisquis igitur prædicationem verbi Dei, si quam pro tempore in Lateranensi Ecclesia fieri contigerit, per se vel per alium impedierit quoque modo, vice qualibet pœnam decem solidorum incurrat. Possint tamen et valeant clerici dictæ Ecclesiæ, donec prædicatione intra Missarum solemniam fiat, de choro recedere, presbytero, diacono, et subdiacono ministrantibus recessu penitus interdicto, ad illum ante prædicationis finem, vel statim post, omnino, reversuri, ne ipsorum expectatio solemnitatis Missæ continuationem impediatur. Ut tamen a facultatibus et aliis otiosis actibus, vel verbis absterneant, sub pœna ipsis interdictum memorata.

12. Nemo canonicus, beneficiatus, vel capellanus, vel alius, sine licentia speciali cardinalis, vel ejus vacarii et capituli, in lateranensi ecclesia confessiones audire præsumat; et qui contra fecerit, ipsius vel ipsorum arbitrio puniatur.

13. Ut divinus cultus præcipue gaudeat habitu honestatis, statuimus, quod dum in lateranensi ecclesia divina officia decantantur, nullus canonicus vel beneficiatus intrare ipsam ecclesiam, vel in ea presumat incedere sine habitu ordinato; contrafacientes excommunicationis pœnam et solidos decem qualibet vice incurrant ipso facto. Hujusmodi vero excommunicato, donec fuerit absolutus per vicarium cardinalis tantum, camerarii de fructibus et obventionibus aliis nihil debeant ministrare; et si secus fecerint, de ipsorum camerariorum proprietate tantumdem cameræ restituere teneantur. Absolvi tamen nequeat, nisi primo cameræ realiter solverit dictam pœnam, et quidquid excommunicationis tempore prædictæ perceperit a camerariis memoratis.

14. Et ne quis in posterum de habitu valeat dubitare, ipsum præsentem constitutione duximus exprimendum, videlicet quod ab hora illi festi omnium Sanctorum, quando incipiunt Vesperæ pro commemoratione fidelium defunctorum, usque ad vigiliam Resurrectionis dominicæ, quilibet canonicus stet indutus cum sajetta, seu rocchetto, cappa nigra et almucia de griseis seu de variis; beneficiati vero et capellani, qui servire tenentur in choro, indutas deferant cappas nigras cum superpelliceo seu cotæ. **581** et almucias de squallis nigris. Sed si canonici et beneficiati prædicti maluerint capucia nigra parva sine becchis, seu almucias rotundas nigri coloris subtas cappas portare sine aliis almuciis, hoc eis cõcedimus.

In vigilia Paschæ statim quando *Alleluia*, verbum lætitiæ, decantatur, exuant nigras cappas, luctuosa pœnitentiæ tempora designantes; et superpellicea seu albas collas induunt supernæ vitæ gaudia designantes, usque ad festum Sanctorum omnium illa seu illas deferentes cum almucis supradictis.

15. Item statuimus quod omnes capellani capellæ sanctorum Petri et Pauli, Jacobi, et alterius capellæ sancti Jacobi, qui nunc sunt, et qui pro tempore erunt in dicta Ecclesia, a die publicationis præsentium usque ad quindecim dies, teneantur in choro dictæ Ecclesiæ in horis diurnis pariter et nocturnis sicut cæteri beneficiati interesse, distributionesque recipiant a capitulo ultra fructus capellarum eorum, sicut acolythi; et nihilominus in capellis eorum celebrent, prout ex earum fundatione tenentur: et hoc cardinalis seu vicarius per ecclesiasticam censuram eos possit astringere per privationem fructuum et ipsarum capellarum, prout ipsorum exegerit contumacia. et ipsi domino cardinali vel vicario videbitur faciendum.

16. Cum nonnulla bona Lateranensis Ecclesiæ legata sint, et legentur quotidie, ut in aliquo altari celebretur certo modo pro legantium animalibus; pias igitur deficientium voluntates effectu debito prosequentes, statuimus quod vicarius qui pro tempore fuerit debeat effectualiter ordinare quod ipsi altari per beneficiatos et capellanos, presbyteros et acolythos, serviatur.

Anniversaria quoque diebus statutis per testantes qui ad hoc Ecclesiæ aliquid legaverunt cum vigiliis et Missa similiter volumus celebrari. Si quis vero in his vicario non curaverit obedire, presbyterin solidis quinque, acolythus in duobus pro vice qualibet punietur. Et quia, crescente contumacia, crescere debet et pœna, si quis in tali perseveraverit contumacia, præter præmissam pœnam, cardinalis vel ejus vicarii arbitrio puniatur.

II. Rubrica de reliquiis, sacris rebus, et aliis mobilibus Lateranensis Ecclesiæ, et earum custodia.

16. Reliquiæ, nisi statutis temporibus, sine voluntate vicarii et capituli nullatenus ostendantur, nisi aliqui cardinali, prælato, vel regali. Nullus autem præsumat de dictis reliquiis concedere, sine licentia domini nostri papæ, vel cardinalis qui pro tempore fuerit archipresbyter Lateranensis Ecclesiæ. Hujusmodi constitutionis [si quis violator exstiterit] in aliquo tempore, ipso facto pœnam excommunicationis incurrat.

18. Res quarum perditio esset magnum præjudicium illatura diligentiori sunt custodia gubernanda. Et propterea hoc statuto jubemus quod statuta, privilegia, inventaria, sigilla Ecclesiæ et capituli intra claves reliquiarum et cancellorum sacristiæ, ubi est mensa Domini, quæ omnia 582 sub tribus diversis serris et clavibus clausa sint; quarum unam vicarius, aliam camerarius: et aliam antiquior canonicus debeat retinere; et sic per ipsum vicarium, camerarium et antiquiorem canonicum conservetur, et taliter, quod alter, vel alteruter, sine aliis omnibus aperire vel sigillare non possit.

19. Item statuimus quod camerarius vel sacrista pannos, libros, paramenta, vel alia sacra vasa alicui extra Ecclesiam asportanda concedere nullo modo præsumat, sine licentia vicarii, vel camerariorum primitus non obtenta. Et tunc camerarii et scriptores debeant in ipsorum libris ascribere portitores. Alias excommunicationis sententiam incidant eo ipso, aqua absolvi nequeant nisi per dominum cardinalem, vel ejus vicarium, et satisfacto prius de commissis.

20. Inventarium de rebus omnibus in sacristia existentibus per vicarium et capitulum quolibet anno fiat; et privilegia, statuta, vel instrumenta sine li-

centia domini cardinalis, vel eo absente ejus vicarii et capituli, nullus tentet de loco ubi sunt reposita remove, nisi pro evidenti causa ipsius Ecclesiæ, vel alicujus deservientium in eadem; et tunc in manibus vicarii, seu camerariorum, infra tempus per vicarium et camerarios præfigendum, debeat ad ipsos camerarios reportari. Et contrarium, faciens excommunicationis sententia se noverit innodatum, aqua absolvi nequeat, nisi illa reportet primitus ad sacristiæ locum, unde receperat.

III. Rubrica de canonicis, beneficiatis et acolythis, ipsorumque numero et gradu.

21. In ecclesia Lateranensi perpetuo et successive sint decem et octo canonici, et totidem præbendæ, præter præbendam domini cardinalis: quarum præbendarum octo sunt presbyterales, videlicet præbenda Laurentii de Argelleris, Francisci de Veneriis, Joannis de Viterbio, Odonis de sancto Eustachio, Francisci de Utriculo, Angeli Picciardelli, Odonis de Columna, et Romani de Micardis; quinque vero sunt diaconales, scilicet: Marcelli de Columna Philippi de Philippis, Jacobi de Papaluicis, Thomæ de Monte nigro, et Stephani Normandis. Quinque vero sunt subdiaconales, videlicet: Joannis Lessi, Matthiæ de sancto Eustachio, Petri de Columna, Camilli Pauli de Columna, et Joannis de Barattis.

22. Et quod quilibet canonicus præbendatus de cætero in ipsa ecclesia recipiendus infra annum a tempore possessionis adeptæ computandum, ad ordinem, quem sua præbenda requirit, se faciat promoveri. Quod si non fecerit, sit suis canonicatu et præbenda privatus ipso facto. Et si post annum prædictum talis sic privatus aliquid perceperit, excommunicationis pœnam confestim incurrat, et ad restitutionem talium fructuum teneatur, ab omnique canonicorum consortio et capituli repellatur. Et ex tunc etiam per camerarios, vel eos quoscunque nihil sibi ministretur; et qui scientes aliquid ei ministraverit contra tenorem constitutionis hujusmodi, tantumdem de suo proprio Ecclesiæ restituere teneatur sub pœna prædicti juramenti.

583 23. Item statuimus et ordinamus quod canonici præbendati, qui sunt in ipsa Ecclesia jam recepti, infra annum a tempore publicationis hujusmodi statutorum se promoveri faciant ad sacros ordines, quos ipsorum præbendæ requirunt; et si non fecerint; ipsorum canonicatibus et præbendis sint ipso facto privati, exceptis illis qui non sunt in ætate ad recipiendos ordines legitima constituti. Tales cum infra annum a tempore quod ætatem ad ordines necessariam compleverint computandam ipsos ordines suscipere teneantur, alioquin eandem pœnam privationis incurrent.

Interim vero tam illi quam alii qui ex dispensatione apostolica vel alia justa causa promoveri non teneantur, seu qui, licet essent promoti, essent tamen absentes, vel si præsentibus essent, et nolent secundum tenorem præsentium statutorum eis incumbens officium exercere, defectus suos per alios canonicos suppleri facere teneantur, sic quod inunctis vel injungendis eis officiis nullus in Ecclesia possit esse defectus. Quod si quisque facere recusaverit, camerarii de fructibus præbendæ illius canonici cui officium incumbit tringinta solidos pro septimana qualibet detrudere teneantur; de fructibus vero illius ad quem officium diaconi vel subdiaconi pertinetur solidos viginti, quos illi vel illis qui pro eo faciunt officium ministrent, vel de distributionibus eorundem, prout vicario et camerariis videbitur. Quod si nec fructus grossos nec distributiones tales habent, capitulum ad quod tunc tales fructus pertinebant sine dilatione aliqua solvat ministrantibus pro eisdem, et ad hoc camerarii teneantur ex proprio juramento,

* Id est, ubi Eucharistia asservatur in viaticum; nam Eucharistia tunc temporis asservabatur in eo-
phino, ex Ceremoniali Petri Amelii c. 80 et 131.

IV. *Rubrica de numero beneficiatorum, et quæ præbendæ ipsorum sint presbyterales, quæ diaconales, et quæ subdiaconales.*

24. De beneficiatis Lateranensis Ecclesiæ præsentii constitutione duximus ordinandum, quod in ipsa Ecclesia perpetuo sint vinginti duo beneficiati, quorum quatuordecim sint presbyteri, videlicet Petrus de Palliano archypresbyter de Utriculo, Laurentius Rusciolus de Pandolphis, Jacobus de Leolis, Joannes de Campo Floris, Joannes de Catino, Nucleus [Forsan Mutius] Petri Bertæ, Stephanus de Sublacu, Joannes Serleonis archipresbyter de Arcula, Joannes de Civata, Nucleus de sancto Marco, Dominicus de Campanea, Ganfredus de Antissiodoro, et Nucleus Amici; ita quod beneficiatus ipsorum perpetuo sint presbyterales. Quatuor vero diaconi, videlicet Nicolaus Procerti, Jacabellus de Campo Florum, Silvester Ricciardeli, et Nucleus de Tibure; ita quod ipsorum beneficiatus perpetuo sint dia-

conales. Quatuor vero beneficiati restantes sint subdiaconi: videlicet Tutius Salmenicii, Angelus de Gallicano, Antonius de Frascato, et Manardus filius D. Antuini; ita quod ipsorum beneficiatus ex nunc et in perpetuum subdiaconales censeantur.

25. Ne igitur Lateranensis Ecclesia in divinis officiis defectum aliquem de cætero patiat, hoc constituto jubemus quod omnes et singuli beneficiati superius nominati, qui ipsorum beneficiatorum possessionem obtinent de præsentii, infra annum a tempore publicationis hujusmodi statutorum computandum; **584** quilibet vero ad.... alioquin de dictis beneficiatibus sint privati; et si postea sic privati fructus alioquin receperint, eo ipso sententiam excommunicationis incurrant, et ab omni beneficiatorum et canonicorum consortio repellantur; neque eis per camerarios aliquid ministrentur; et si scienter aliquid ministraverint, ministrantes ipsi tantumdem de eorum proprio cameræ restituere teneantur, sub pœnæ præstiti juramenti.

IV

AUGUSTINI PATRICII PICOLOMINEL, EPISCOPI PIENTINI, EPISTOLA * AD INNOCENTIUM VIII.

In librum sacrarum Cæremoniarum, quibus Romani pontifices uti consueverunt.

Sanctissimo domino nostro Innocentio octavo, universalis Ecclesiæ summo pontifici, Augustinus Patricius Picolomineus, indignus episcopus Pientinus, felicitatem. Absoluta nuper satis feliciter divino numere emendatione libri Pontificalis, explicationem ordinationemque sacrarum cæremoniarum quibus Romani pontifices uti consueverunt, tuo jussu, tuisque auspiciis, beatissime Pater, aggredior. Certamen profecto priori laboriosius, longeque difficilius, cum propter incertam ejus rei disciplinam, lateque per multa capita vagantem, tum etiam ob frequentem cæremoniarum additionem, diminutionem, variationem, ac pro tempore multiplicem mutationem. Cogitavit sane circumspiciatissima beatitudo tua, et recte quidem, plurimum ad divinam clementiam nobis propitiandam pertinere, si puris castis, congruisque cæremoniis illa colatur, nec minus spectare ad majestatem apostolicam sacriquer senatus auctoritatem venerationemque præservandam atque augendam, si suo ordine, rituque decenti omnia peragantur; si rerum, temporum, personarum ratio habeatur; si cuique reddatur debitus honor, et propria reverentia, quæ quidem omnia hac una disciplina continentur, suggeruntur, administranturque. Quanta fuerit apud omnes gentes, apud omnes populos, apud omnes nationes sacrarum cura, nimis longum esset enarrare. Prætermittam Eleusinae Cæreris vana, atque abdita sacra, furiosa pudendaque Dionysii orgia; Egyptiorum irridenda et portentosa minima, et Romanorum superstitionis religionem; apud quos nulli magistratus legitimi putabantur, nullæ expeditiones sive mari, sive terra suscipiebantur, nihil a senatu, populoque statuebant, nisi prius justis cæremoniis superum voluntas explorata esset. **585** Sacra certe Pentateuchi historia tota fere in tradendis divinis ritibus versatur; ita ut nihil magis Moyses, imo ipsum Deum curasse constet, quam ut statutis congruisque cæremoniis divina Majestas ab hominibus coleretur, ubi eodem tenore servari mandantur præcepta, cæremoniæ atque judicia.

Majores vero nostri, duces et doctores christiani, populi, ab initio nascentis Ecclesiæ sacros ritus divino afflati numine nobis tradiderunt; quos deinde

crescente fidelium multitudine illorum successores Romani pontifices, salva rerum substantia, auxerunt, ornaverunt, atque mirum in modum ampliaverunt, adduntque in dies: mutantur et variantur permulta, quæ non tam priscis institutionibus adversa sunt quam tempori et rebus quæ aguntur accommodata atque decora. Qua fit ut cum propter rei vetustatem pauca admodum ex priorum observantiis reperiantur, et quæ deinde a posteris litteris mandata exstant, tum propter Romanæ curiæ crebras apud externas gentes peregrinationes, tum etiam propter varias confusæque scribentium sententias, parum usui et utilitati nostris temporibus esse videantur, cæremoniis non tam scriptis quam jam pridem consuetis hactenus magna ex parte uti sumus. Hinc variæ aliquando inter Patres de peragendis sacris opiniones, hinc contentiones indecentes interdum, inter ministros cæremoniarum, cum memoria hominum labilis sit et fluxa, sæpeque aliæ pro aliis succurrant, et quid certi tenendum sit fixa regula ostendi non possit. Hæc igitur, ut reor, provide considerans sanctitas tua, beatissime Pater, cupiensque ut in rebus omnibus, tam divinis quam humanis decus et ordo debite servetur, utque sine tumultu, quiete, tranquille, cum gravitate et dignitate omnia peragantur, injunxit mihi ut tam ex libris majorum quos ex archivis Romanæ Ecclesiæ complures deprompsi, quam ex quotidiano usu capellæ apostolicæ, in quo annis supra viginti non sine labore assiduo versatus sum, cæremonias omnes, quibus nostro tempore uti consueverunt Romani pontifices, prætermittis superfluis et antiquatis, in ordinem redigerem. Devitassem recusaremque hoc munus perhiberem, et sarcinam humeris meis omnino imparem excussissem, si licuisset pontifici maximo non obtemperare. Sed sciens obedientiam victimis præstantiorem esse, et reum esse mortis, qui summo pontifici non pareat, malui rudis atque ignarus judicari quam potervus et inobediens. Erexit, et mirum in modum confirmavit mihi labentem animum in primis summa tuæ pietatis in omnes benignitas atque clementia, quæ non tam ineptitudinem meam quam optimam mentem et parenti promptitudinem metietur, tum illorum reverendissimorum Patrum, quos hujus nostræ lucubrationis recognitores revisoresque constituisti, prudentia, diligentia, acerrimum, integrumque iudicium,

* Vide commentarium, col. 999.

et omnium rerum divinarum, atque humanarum summa doctrina, qui profecto nihil admittent quod gravitati ac dignitati apostolicæ sedis et tanti senatus non conveniat. Quorum exactissimæ censuræ hos libros per multos dies libentissime submissi, **586** ratus, ut si a tantis viris approbarentur, fore ut a nemine merito possent damnari.

Totum opus in tres libros divisimus. Primus et major ea continebit quæ ad summum pontificem et sacrum senatum pertinent extra ordinem divini officii, ut puta electionem, et consecrationem Romani pontificis, Cæsaris coronationem, canonizationes sanctorum, creationes cardinalium, et cætera hujusmodi. Secundus ordinem et ritum celebrandi sacras solemnitates per totum anni circulum complectetur, et quæ ad divinum officium spectant tam in Vesperis quam in Missis et aliis horis. Et in hoc quidem libro secundo, quoniam minutiora multa insunt, quibus sine continua exercitatione nemo facile meminisse posset, adhibuimus nobis adiutorem Joannem Burcardum Argentinensem, præpositum Haselatensem, et sacrarum cæremoniarum ministrum, cujus solerti opera etiam usi sumus in emendatione libri pontificalis; quia omnia quam diligentissime collegit, et accuratissime annotavit, ut parvo labore in digerendo libro opus fuerit. Tertium

A librum addidimus generalia quædam, normas atque cujusque officii summarias instructiones continentem, præposuimusque cuique libro capita rerum quæ in eo continentur, ut facilius quid quisque desiderat invenire queat. Admirabuntur fortasse complures disertis et Latinæ linguæ censores quod vim proprietatemque verborum Latinorum non usquequaque servaverimus, quodque plura admiscuerimus nova vocabuli quæ latinus dici potuissent. Quibus ingenue fatebimur ignorantiam nostram. Et tamen multa ibi esse affirmabimus, quæ, si aliter dicerentur, non facile ab omnibus intelligerentur. Secuti sumus in his terminos a superioribus harum rerum scriptoribus usurpatis, et qui hodie etiam sunt in usu apud sacrarum ministros, arbitrati sanctitatem tuam, et sacrum senatum non tam verborum lenocinia quam rerum ordinem et explicationem a nobis exacturos. Quibus si satisfecerimus, Deo optimo maximo honorum omnium largitori, qui unde satisfacere possemus clementissime tribuit, gratias agimus immortales; sin minus, ut imbecillitati ruditateque nostræ ignoscas, et obtemperandi studium benigne suscipias, etiam atque etiam supplices exoramus. Vale. Romæ Kal. Martiis, anno salutis 1488.

V

EX DIARIO PARIDIS DE GRASSIS.

587 *Contra electum Corcyrensem, qui prædictum Augustini librum sub suo nomine vulgavit.*

Hodie, nempe xi Martii, anno 1517, cum mihi dictum esset librum cæremonialem nostrum, quo respublica nostra ecclesiastica regitur et gubernatur, fuisse Venetiis impressum, et ad Urbem remissum omnibus venalem dolui vehementer; et priusquam aliquid dicerem pontifici, super hoc conquestus fui cum cardinalibus qui in die creationis annuæ papalis expectabant pontificem venturum ad Missam. Et aliqui, imo multi ex eis commoti, scandalizati sunt, quod cæremonia sacra et mysteria eorum divulgata fuerint sic ut cæremonia nostræ, quæ erant quid sacrum, fiant quid publicum, etc. Et in fine dixerunt papæ dolentes. Papa autem, prima facie turbatus, dixit se facturum qui cardinalibus placeret. Et quia cardinalis sanctæ Crucis forsân fuerat causa quod imprimeretur liber ille, dixit non malum esse. Tandem papa commisit cardinali de Grassis, protectori officii cæremoniarum, ut simul cum auditore cameræ provideret, ne amplius aliquod volumen venderetur usque ad diem consistorii, quia tunc exquisitis votis omnium cardinalium concluderetur. Et sic factum est.

Deinde cum, collatione facta de illo impresso cum nostro, invenissem multa fuisse ad libitum addita, et plura similiter cassata, retuli papæ præsentibus cardinalibus in consistorio sequenti; ac papa vidit ac magis commotus est. Et vocato iterum auditore cameræ, mandavit ut omnia volumina impressa apud se habeat et sic retineat, donec aliud sibi dixerit.

Sicut supra dixi, 11 Martii scripsi electum Corcyrensem publicasse librum cæremonialem contra jus fasque, et papa mihi commisit ut ipsum librum diligenter viderem ac collationarem cum originali, si quid esset additum vel imminutum, quod illud signarem ac referrem. Itaque eo totaliter viso et signato, feci hanc meam epistolam, quam præmisi quasi invectionem contra ipsum Corcyrensem temerarium libri sacri, et eam papæ dedi in manibus; et legit et approbavit, mandans mihi ut in primo consistorio recitem causas quibus motus fui, et exaudiret præ-

sente senatu petitiones meas, quæ sunt ut ipsa epistola de verbo ad verbum hic posita, sic videlicet:

Sanctissimo domino nostro Leoni papæ V Paris de Grassis episcopus Pisarenensis, cæremoniarum magister. Inter sacras solemnesque Romanæ Ecclesiæ cæremonias, beatissime pontifex, a juventute mea versatus tuo ac tuorum beneficio prædecessorum, **588** illis jam ad 16 prope annum præfectus, piaculum ingens, et id quidem calumniæ et ignominie plenum, facturus videor, si transeam sub silentio, et conniventibus oculis patiar illas per libros sacrarum rituum, nuper sub nomine cujusdam falsi et temerarii auctoris impressos, corrumpi ac in contemptum apostolicæ Sedis divulgari; atque antecessores meos, qui eisdem præferre cæremoniis, illasque mihi tanquam per manus dedere suis laboribus, suis vigiliis ac studiis, contra jura legesque defraudare æquo animo feram sub felicissimo sanctitatis vestre pontificatu, cujus ingenii dotes ita longa experientia omnes didicimus, ut jam non dubitemus eam (si qualia hæc sunt intelligat) pro sua erga Deum pietate, pro sanctæ sedis apostolicæ majestate ac innata justitia, non solum non pasuram, sed, sicut ego ea pro criminis magnitudine sine hac verborum detestatione præterire non possum, ita illam acriter vindicatoram. Nam quemadmodum justiciusque principis est curare ne quisquam suo jure fraudetur, ita, si diligenter inspexerimus, ad quempiam alium non magis spectat quam ad Romanum pontificem, ne sacræ suæ cæremonia maculentur, neve aliqua in parte alterentur, ac præsertim ne corumpantur, sed et quod omnium principum est ne prolatæ in vulgus velut prostituta pontificalium sacrarum existimationem minuant, flocci faciant, et contemnantur. Quod si in primis tua ac sacrosanctæ sedis apostolicæ res agitur, beatissime pontifex, ne pigeat, obsecro, hæc, qualiacunque sint, quæ temporis angustia cursim collegimus, perlegere. Inveniet profecto in his, non quæ verborum contextu auribus grata et jucunda, sed quæ ad rem tuam maxime pertinentia sint et necessaria. Verum antequam ab eo exordiar quod hæc sacræ cæremonia in vulgus minime prodendæ sunt, respondebo illorum opinioni qui quæ-

stimant religionis christianæ cæremonias ad publicam mortalium utilitatem esse divulgandas, moti forsân vel eo argumento, quod ipsa divini Numinis deductio et cætera Ecclesiæ sacramenta libris Pontificalibus impressa et publicata sunt. Quippe illa ad omnes Ecclesiæ et singulos quosque sacerdotes pertinent, nec omnino recondi poterant. Hæc ad Romanam Ecclesiam tantum, ejusque summum pontificem, suosque duntaxat ad id operis vocatos ministros. Sed utinam etiam et illa quæ dixi secretiora forent et magis recondita! Non enim ea quotidie, ad profanas manus in sacerdotii contemptum, nec ad alienas sectas in nostræ religionis irrisionem devenire videremus. At quoniam acta reprehendi magis possunt quam corrigi; revertamur ad rem nostram integram adhuc, ne hoc malo exemplo et ipsa labefactetur. Novit jam pridem sanctitas tua omnem Romanorum pontificum auctoritatem, omnem majestatem hujus sacrosanctæ sedis pendere ex animis opinionibusque principum et prelatorum. Dum enim illi summos pontifices non tanquam mortales homines, sed tanquam deos in terris existimant et credunt, illis se sponte sua subjiciunt, illis parent, illos suspiciunt ac venerantur, et etiam adorant, incredibile quædam afficiuntur admiratione, cum aliquando audiunt aut vident supra humanum opus ab illis per eas de quibus agitur cæremonias **589** in sanctorum numerum quempiam referri, pontifices tanta solemnitate, tantaque observatione eligi atque sanctificari, imperatores coronari, reges inungi, cardinales assumi, patriarchas, archiepiscopos episcoposque consecrari, ac cætera effici quæ tunc rerum magnitudine, tum varietate, divinitatem quamdam præ se ferre videtur. Quod si sacrorum arcana pandantur, et sacræ publicentur cæremonie, illico futurum est ut omnis opinio minuat, ut pontificia auctoritas elanguescat necesse est. Superbit extemplo summus pontifex vel uniuscujusque plebei hominis censuræ. Alius ritus non recte a majoribus ordinatos redarguet; alius non observatas traditiones objicit; alius morem cultumque sacrorum perperam interpretabitur; alius gestus deridebit et subsannabit. Et cum antecessores tui consueverint, pro tempore, pro loco, pro necessitate cæremonias quandoque mutare, non erunt summi pontifices sui arbitrii, neque sine vulgi murmuratione id exsequi poterunt, utcumque res familiari cognitione in contemptum adducunt. Quod ne fiat, non minus curandum a nobis, qui vero fidei lumine illustramur, quam curatum sit olim a gentilibus in suis superstitionibus, quibus quasi peculiaris mos omnibus arcana cæremoniarum nec velle, nec audere in vulgus edere, asserentibus non licere profanis nosse deorum mysteria, semper fuit; in quibus nulla major quam fides silentii deberetur. Quod ut cætera innumerabilia taceam, quæ circa hæc a Macrobio, Apuleio, Valerio, Plutarcho, ac cæteris antiquis auctoribus referuntur, memoriæ traditum est Tarquinium regem, M. Tullium, quod librum secreta civilium sacrorum continentem cuidam Sabino describendum dedisset, Colso insulam in mare abjici jussisse. Quod si apud eos tanto supplicio libri sola descriptio vindicata est, qua pœna apud nos erit afficiendus qui non solum sacra descripserit, sed etiam descripta corruperit, ac corrupta divulgaverit. Adde quod ille triumvir illis eisdem sacris præerat, licebatque illi eundem librum legere et attractare; hic noster ab omnibus cæremonis alienus ex sacris penetralibus furto librum hunc subripuisse facile credi potest. Nam cum innocentius VIII summa industria collectas in hunc librum cæremonias, non ignorans quam retinenda et occultanda forent sacrorum arcana, in palatii sacrorum ac interiori bibliotheca magna cum diligentia observanda reposuisset, ut inde per illos tantum qui præessent, quando opus esset, incorrupte haurirentur, idque huc usque observatum fuisset, quomodo ad hujus manus pervenerit, non liquet satis. Illud certissimum est, quod

A hic novus homo, et modo sacris initiatus, unus inventus est, qui quod nemo alius etiam inter sacras cæremonias educatus nunquam ausus fuisset, auderet non solum librum hunc in profanas manus edere, sed etiam multa subtrahere, nonnulla addere, et quamplurima inmutare et corrumpere. At dicat ipse, obsecro, ubinam istas cæremonias, quas immutabat, didicerat? quo auctore, quo magistro, qua facultate nitebatur? nam si liber ipse cæremonialis a sede apostolica approbatus jus et legem facit, ut in Clementinis, tit. *de jurejurando*, sancitum est, et nulli præterquam principi licet ea quæ juris sunt immutare, **590** qua audacia hunc impulsulum dicemus, ut cum secundum constitutiones nomen adhuc suum nesciret (appellavit enim se ubique electum archiepiscopum, cum electum tantum appellare debuisset, nec licebat ante pallii assumptionem quemquam archiepiscopum nominari), hanc juris mutationem sibi licere putaret? Describebat profecto bonus vir quod minime intelligebat. Si enim eadem non ignorasset, neque ambulasset in tenebris, non posuisset *sinistram* pro *dextra*, non *fidelem* pro *filitem*, non particulas negativas aut disjunctivas aliquando omisisset, quæ sensum perverterent aut depravarent; non præterisset *fanones*, *ve xilla*, *colores*, *collegia*; nec immutasset juramenta, Benedictiones unctiones, et cætera quæ de substantia sunt et characteres imprimunt, quæ nullo pacto immutari debent aut possunt. Sed quid in his moror? ad mille et supra, beatissime pater, corruptiones enumeravimus in libro hoc suo nuper impresso, dum illum cum exemplari protocollo Pientini præsulis, veri auctoris, contulimus. Nec verbis nostris fidem habent sanctitas vestra librum ipsum quem protulit intueatur. Signata sunt loca, aut asterisco, aut linea, aut litura. Nulla prorsus pagina errore vacat. Quæ omnia non minus pro pietate tua erga Deum reprobare et repellere debet sanctitas tua quam pro tua justitia curare, ne defuncto eidem præsuli Pientino, viro doctissimo, ac de sede apostolica bene merito, vis et injuria inferatur, suisque vigiliis, suo nomine spoliatur, ac suo honore privetur. Is cum plures annos magistratum cæremoniarum egregie et scite exercuisset, ab Innocentio VII prædecessore et affine tuo ab hujusmodi magistratu vacatione accepta, eisdem tamen stipendiis Senas, tanquam in secessum litteratorium, ad Romanam Ecclesiæ cæremonias in librum hunc colligendas missus est. Laboravit triennio vir gravis et summæ experientiæ; demum incredibili studio et exacta diligentia absolutum librum ejusdem pontificis nomini antepositis suis epistolis dedicavit, contentus vel eo nomine quod apud posteros non auctor, sed quasi collector aut compiler sacrorum cæremoniarum diceretur. Nec existimavit bonus pater aliquem suotantum nomini invisurum, Sed o mores hominum! non erubuit sub tuo pontificatu electus ille Corentensis ejus Patris, cujus debuisset potius observare memoriam, abradere nomen et epistolas, ac suas illa inserere, ut se libri hujus cæremonialis auctorem credere secutura posteritas crederetur. Quis enim in hoc libro nuper impresso præterquam unus Christophorus Marcellus nominatur? Quodnam Pientini præsulis auctoris, aut alterius cujusvis legitur nomen? Quin etiam subtraxit iste, qui tam impudenter alienos sibi labores vindicat, verba illius optimi Patris quibus in capite de clericis cæremoniarum imperfectionem suam excusabat, dicentis inter alia: Utinam tam bene officium meum sustinere scivissem cum in eo fui, quam bene imperfectum meum congnoisco. Eat igitur, etsi non dolo, non fraude id fecesse autumet, dicat se suas epistolas ad ornamentum tantum apposuisse, non ut laudes alienas usurparet. Sed interrogetur, obsecro, cujusnam sit illa lucubratiō quam adeo efficacissimis verbis a sanctitate tua accipi **591** in prima epistola efflagitat, utrumve intelligat brevis epistola sum, an totius operis lucubratiōnem,

interrogetur, inquam, a quo absoluta maxima pars A operis videri poterat, cum tot et tanta priore libro peregerit, ut ipsa altera epistola ampullatum: vel a quo ultimus absoluitur liber, ut ejus verbis utar. Putabatne simplex vir, dum opus alienum ad verbum transcribat, futurum ut nunquam in furto deprehenderetur? an id magis ingenium fortasse opinabatur, quam mutum reddere vel fateri per quem profecisset? An existimabat potius tantum opus, paucis admodum immutatis verbis et rubricis, ita suum fieri, ut veri auctoris nomen penitus aboleretur? Primum se omnium hæc ad usum et voluptatem communicasse commemorat. O egregium opus! o laboriosam concinnationem! Exsequias juste emendavit; *albam, album; genuflerum, supplicandum; officiales, magistratus; pileum, gulerum* concinnavit. Pro *lignis, tignis*, supposuit; pro *cusino, pulcino*; pro *basili, vase*; pro *peractis, peracta*; pro *platea, arcam*; pro *armis, insignia*; pro *rubeo, purpureum* inseruit. Hæc et hujusmodi sunt frivola B quidem et inania, quæ iste suis sesquipedalibus verbis se concinnasse jactat; ac si pura, nuda, clara et simplicia non magis religio exposceret, quam ista verborum lenocinia. At si consinnaturus erat, cur non omnia concinnavit? cur non eodem ubique modo pro *papa, pontificem*, pro *Processionibus, supplicationes* subegerit? Modo easdem dictiones reliqui intactas, tanquam pertæsus etiam longam concinnationem eorum librorum quorum auctor haberi volebat. Quid, quod ubique nomen et excusationem ac epistolæ auctoris delevisset? Non deleuit etiam: *Hoc juramentum Fredericus III imperator, qui adhuc regnat, dum Cænis esset, præstitit. Quid et illud intactum reliquit? Cæremonias in coronandis regibus servandas in libro Pontificali, quem nuper emendavimus, plene conscripsimus, ut in altero scilicet dolus et mendacium appareret, defuncto jam diu imperatore, in altero furtum confiteretur; nisi mallet geminare pontificalem librum illum, ita ut hos fecit sibi attribuens. Præterit ultra hæc multa his non minora sive negligentia, sive ut omnia pariter confunderet. Nam et se interfuisse coronationi ejusdem imperatoris, et vidisse cardinales Nicenum et Atrabatensem, ac servisse Pio II per annos plurimos. et suo tempore nullum Romanum pontificem præter Sixtum IV consecratum satis impudenter autumat; ac si dicat nec Pium III, nec te Leonem X nostro tempore fuisse consecratos. Quæ cuncta ut primo auctori apprimè conveniebant, ita huic supposititio et ejus libro omnem fidem adimunt. Aut enim illa non erant amovenda, aut hæc quoque cum illis abradenda fuerunt, ut concinnatum undequaque opus videretur. Ast o si ipse Pientinus auctor revertatur et nunc sua jura reposcat! nonne iste operosus concinnator, tanquam Horatiana cornicula, alienis omnibus pennis deplumatus, cum suis tantum corruptionibus remansurus esset, futurusque omnibus ludibrio? At putabit forte ea sibi licere, si epistolæ*

suas cum a se concinnato opere ad sanctitatem tuam direxisset, ejusque sacratissimo nomine culpam suam pertexisset, eos imitatus qui, ut impune furati sint. 592 furta magistratibus clargiuntur. sed non vidit ingeniosus in alienis operibus auctor quantum beatitudinem tuam offenderet, dum tanquam inanis gloriæ nimis appetentem eam in locum abrasorum nominum ingerit, sive criminis participatione coinquinare contendit, non solum invidis et malevolis causam contra eam invehendi præbet, sed etiam ejus successoribus abradendi Leonis sanctissimum nomen cum tua ignominia, ac cum laude sua auctorum nomina restituendi materiam relinquit. Quod si his qui maxime sanctitatem tuam movere deberent non moveris, sanctissimo pontifex, nec afficit te contemptus apostolicæ sedis, ac pontificiæ dignitatis, qui ex hac arcanorum invulgarione illico irrepturus est, moveat te, quæso tua erga Deum pietas, nec eam una cum ipsis cæremoniis ab isto insolenti jactatore corrumpi patiaris. Moveant te Pientini episcopi inanes sui labores, suæ vigiliæ jura repositas. Moveat te demum Innocentii VIII prædecessoris tui affinisque memoria, cui tu tantum debes, ut fortasse nemo magis. Is enim suum abs te, tam jure affinitatis et gratitudinis tum æquitatis, et justitiæ reponi petit. Is librum suum integrum et incorruptum desiderat, et in arcanis reservari, ut vivens instituit, efflagitat. Obsequere eorum umbris beatissime Pater, tam justa, tam pia, tam sancta postulantis: et, quæ tua justitia est, rejecto et expulso etiam sub anathemate isto impudenti usurpatore cum suis corruptionibus, libro suis auctori restitue. Futurum est enim ut plus veræ laudis, plus gloriæ adeptura sit sanctitas tua in eorum nominibus reponendis, quam si quolibet egregium opus a vero auctore sibi dicaretur.

Hanc epistolam cum in manibus papæ dedissem, legissetque libenter et avide, et acceptasset rationes et argumenta in ea per me allegata, versus ad cardinales aliquos, qui sibi forte adhærebant, dixit me rationem habere super petitionibus meis, et librum cæremoniarum nuper impressum omnino comburi simul cum falso auctore, sicut postulassem, aut saltem ipsum auctorem corrigi et castigari omnino debere prout presentibus videretur. Itaque ad primum consistorium rem et causam differre, ut in ipso consistorio proponerem, prout proposui audientibus omnibus; et tandem papa mandavit tribus cardinalibus, videlicet R. D. Antonio de Monte tit. sanctæ Prædixedis, et D. Petro de Acolythis sancti Eusebii Anconitatis, et D. Achilli de Grassis sancti Sixti cardinali Bononiensi, protectori officii cæremoniarum, fratri meo, ut petitiones meas ad partes plenius intelligerint, et mo. prout juris fuerit ac sibi videretur, expedirent tam super libro comburendo, quam auctore castigando, et ad urbem citando personaliter et comparando. Itaque quid sequetur hic etiam successive annotabo.

ROMANORUM PONTIFICUM ANTIQVI CATALOGI DUO.

I.

(Ex Corbeiensi manuscripto sæculi sexti.)

Incipiunt Nomina Apostolicorum

Petrus sedit annos xx mens. ij dies iij.
 Linus sed. an. xj mens. iij d. xij.
 Clitus sed. an. xij mens. j d. ij.
 Cletianus sed. an. viij mens. x d. j.
 Evaristus sed. an. viij mens. x d. ij.
 Alexander sed. an. xij mens. vij d. ij.
 Xistus sed an. x mens. ij d. j.

¶ Pius

D Thelisphe sed. an. xj mens. j d. xxj.
 Egenus sed. an. iij mens. iij d. j.
 Osus sed. an. xvij mens. d. j.
 Anicetus sed. an. xj mens. iij d. ij.
 Socher sed. an. viij mens. ij d. xxj.
 Eleutherius sed. an. xv mens. iij d. ij.
 Victor sed. an. xv mens. iij d. x.
 Vepherinus sed. an. xvij mens. vij d. x.
 Calistus sed. an. v mens. x d. x.
 Urbanus sed. an. viij mens. j d. ij.
 Pontianus sed. an. vij mens. x d. xij.

Anthirus sed. an... mens. j d. xj.
 Favianus sed. an. xiiij mens. ij d. x.
 Cornilius sed. an. ij mens. iij d...
 Lucius sed. an. iij mens. viij d...
 Stefanus sed. an. vj mens. j d...
 Sistus sed. an. j mens. j d...
 Dionethius sed. an. viij mens. v d...
 Felix sed. an. iij mens. j d. x.
 Euthitianus sed. an. j mens. j d...
 Gagus sed. an. xj mens. iij d...
 Marcellus sed. an. j mens. iij d...
 Eusebius sed... mens.
 Melsiadis sed. an. iij mens...
 Silvester sed an. xiiij mens. x d...
 Positio ejus Kalendas Januarias.
 Marcus sed. an. ij mens. j d. xx.
 Julius sed. an. xv mens. ij d. viij.
 Liberius sed. an. vj mens. iv d. viij.
 Felix sed... d. j.
 Damasus sed. an. xviiij mens. iij d. xj.
 Siricus sed. an. xv.
 Anasthasius sed. an. iij.. d. xxj.
 Innocentius sed. an. xv mens. ij d. xxj.
 Josemus sed. an. vij mens. ix d. ix *rec. manu* xix.
 Bonifatius sed. an. iij mens. viij d. vj.
 Celestinus sed. an. ix mens. x d. xvij.
 Sistus sed. an. viij mens... d. xix.
 Leo sed. an. xx mens. j d. xiiij.
 Helarus sed. an. vj mens. iij d. x.
 Simplicius sed. an. xv mens. d. vij.
 Item Felix sed. an. viij mens. v d. xvij.
 Athelacius ^a sed. an. iv mens. viij d. xviiij.
 Anastasius sed. an. j mens. xj d. xxiv.
 Symmacus sed. an. xv mens. vij d. xvij.
 Hormisda sed. an. ix. mens... d. xvij.
 Johannes sed. an. ij.
 Felix sed. an. iij.
 Bonifatius sed. an. ij.
 Item Johannes sed. an. ij.
 Agapitus sed. an. j.
 Silverius sed. an. j.
 Vigilus sed. an. xiiij.
 Ab Apostolica (sic) sede Petri Apostoli usque ordinatione (sic) sancti Silvestri anni cc lviij.

II.

(Ex pervetusto Vaticano codice.)

Petrus sedit annis 25, mensibus 2, diebus 3.
 Linus sedit annis 14, mensibus 3, dieb. 12.
 Cletus sedit annis 12, mense 1, diebus 11.
 Clemens sedit annis 9, mensibus 11, diebus 10.
 Anacletus sedit an. 12, mens. 10, dieb. 3.
 Evaristus sedit an. 9, mens. 10, dieb. 2.
 Alexander sedit ann. 10, mens. 6, dieb. 2.
 Sixtus sedit ann. 10, mens. 2, die 1.
 Telesphorus sedit an. 2, mens. 3, dieb. 21.

^a Gelasius.

A Yginus sedit an. 4, mens. 3, dieb. 4.
 Pius sedit an. 19, mens. 4, dieb. 3.
 Anicius sedit an. 2, mens. 4, dieb. 3.
 Sother sedit an. 9, mens. 5, dieb. 21.
 Eleutherus sedit ann. 15, mens. 3, d. 2.
 Victor sedit an. 10, mens. 2, dieb. 10.
 Zepherimus sedit an. 8, mens. 7, dieb. 10.
 Calistus sedit an. 7, mens. 2, dieb. 2.
 Urbanus sedit an. 3, mens. 10, dieb. 12.
 Pontianus sedit ann. 9, mens. 5, dieb. 2.
 Antherus sedit an. 12, mens. 1, d. 12.
 Fabianus sedit an. 14, mens. 11, d. 2.
 Cornelius sedit an. 2, mens. 2, d. 3.
 Lucius sedit an. 3, mens. 3, dieb. 3.
 Stephanus sedit an. 7, mens. 5, d. 2.
 Sixtus sedit an. 1, mens. 10, d. 23.
 Dionysius sedit ann. 6, mens. 2, d. 4.
 Felix sedit ann. 4, mens. 3, d. 23.
 Euticianus sedit ann. 1, mens. 1, d. 1.
B Gaius sedit ann. 12, mens. 4, dies 12.
 Marcellinus sedit ann. 9, mens. 4, d. 16.
 Marcellus sedit ann. 5, mens. 5, d. 21.
 Eusebius sedit an. 6, mens. 1, d. 3.
 Melchhiades sedit an. 4, mens. 7, d. 8.
 Silvester sedit ann. 23, mens. 10, d. 11.
 Marcus sedit. an. 2, mens. 9, d. 20.
 Julius sedit an. 15, mens. 2, d. 6.
 Liberius sedit an. 6, mens. 3, d. 4.
 Felix sedit an. 4, mens. 3, d. 2.
 Damasus sedit ann. 18, mens. 3, d. 11.
 Siricius sedit annis 15, diebus 25.
 Anastasius sedit an. 3, dieb. 10.
 Innocentius sedit an. 3, diebus 21.
 Zosimus sedit an. 1, mens. 3, dieb. 11.
 Bonifacius sedit an. 3, mens. 8, d. 6.
 Cœlestinus sedit an. 8, mens. 10, d. 17.
 Sixtus sedit an. 8, diebus 19.
 Leo sedit an. 24, mens. 1, dieb. 13.
C Hilarius sedit ann. 8, mens. 3, dieb. 10.
 Simplicius sedit ann. 15, mens. 1, dieb. 7.
 Felix sedit. an. 7, mens. 11 dieb. 17.
 Gelasius sedit ann. 4, mens. 8, dieb. 18.
 Anastasius sedit an. 1, mens. 10, dieb. 24.
 Simachus sedit an. 15, mens. 6, dieb. 27.
 Hormisda sedit ann. 8, dieb. 17.
 Johannes sedit ann. 2, mens. 8, dieb. 16.
 Felix sedit an. 4, mens. 2, dieb. 13.
 Bonifacius sedit an. 2, diebus 26.
 Joannes sedit an. 2, mens. 3, dieb. 6.
 Agapitus sedit ann. 14, mens. 1, dieb. 18.
 Silverius sedit an. 1, mens. 5, dieb. 11.
 Vigilus sedit an. 17, mens. 6, dieb. 26.
 Pelagius sedit ann. 11, mens. 10 dieb 28.
 Joannes sedit an. 12, mens. 11, dieb. 26.
 Benedictus sedit an. 4, mens. 1, dieb. 29.
 Pelagius sedit an. 10, mens. 2, d. 10.
 Gregorius Magnus sedit annis 13, mens. 6, dieb. 10.

INDEX

RERUM ET VERBORUM MEMORABILIMUM, QUÆ IN LIBRO SACRAMENTORUM, etc., ET IN NOTIS CONTINENTUR,

Id est a col. hujus voluminis 25 usque ad 849.

In hoc indice revocatur lector ad numeros in textu crassiori caractere expressos.

A

Abacus dicitur marmor *id est* mensa marmorea, 433. Sumitur abacus pro mensa marmorea calices continente, *ibid.*

Abbatis et abbatisse ordinandorum titus, 443, 526. In Ecclesia Græca

abbas per impositionem manus episcopalis creatur, 526. Ibi etiam licet abbati lectorem facere per manus impositionem in proprio monasterio, si ipse sit presbyter, *ibid.* In Ecclesia Latina non adhibetur manusimpositio in benedictione abbatis, sed simplex oratio, *ib.*

A, B; C. Hæc tres duntaxat litteræ in

dedicatione basilicæ olim depingebatur ab episcopo, 425. Nunc episcopus sua cambuta duo alphabeta integræ depingit, alterum Græcum, alterum Latinum, *ibid.*

Abcturium, quid sit, 425.

Abden (S.) Martyr, 116, 704.

Ablutio scelerum dicitur in postcom-

in unione, tempore Quadragesimæ: in Missa sancti Augustini legitur, abolitio scelerum, 609. — Ablutio corporis defuncti, juxta antiquam Christianorum consuetudinem, 482. Cur abluantur corpora defunctorum, *ibid.* Tabithæ Joppensis defunctæ corpus ablutum, *ibid.* Hujus lotionis cæterorumque pietatis officiorum erga corpora defunctorum traditio asseritur, *ibid.* Mortuorum lota corpora olim ungi consuevit, 483. Cur corpora inter ipsas exsequias uncta, *ibid.*

Abrenuntiare poni solet pro eo quod est spernere, rejicere, contradicere, 367. Baptizandus abrenuntiare se fateatur Satanz et omnibus pompis ejus, *ibid.* 383. Cur abrenuntiationem hanc confessio sanctæ Trinitatis sequatur, *ibid.* Satanasa fidelibus abrenuntiat, ut Domino liberius serviat, *ibid.* Dicuntur baptizati renuntiasse diabolo et angelis ejus: vel renuntiasse sæculo, 383. Renuntiasse diabolo, pompis, spectaculis et operibus ejus, *ibid.* Vulgo terna fit abrenuntiatio: additur quarta a sancto Cyrillo, *ibid.* In Ecclesia Ambrosiana dum tantum abrenuntiationes fieri solebant, *ibid.* Renuntians convertebatur ad occidentem, *ibid.* Cur facta abrenuntiatio convertebatur ad orientem, manibus sursum elevatis, *ibid.*

Absolutionis forma, qua penitentes reconciliabantur Ecclesie feria quinta, in cæna Domini, 458. Qua parte Missæ absolutio dabatur olim penitentibus, *ibid.* Penitentium reconciliatio orationes tantum adhibetur, 459. Absolutionis formula, in sepulcro reperta, notatu digna, *ibid.* Controversia inter sanctum Thomam et alium doctorem, de forma absolutionis deprecatoria, vel enuntiativa, *ibid.* Utramque indifferenter admittit Alensis, *ibid.* Absolutionis formæ variaz, *ibid.*, 460. Hæc valet: Ego dimitto tibi peccata tua, *ibid.* Greci in absolute peccatis utuntur multis formis deprecatoriis, *ibid.* Quibus adiunt: Habeo te venia donatum, *ibid.* Olim non solebat dari absolutio, sive ab excommunicatione, sive a peccatis, ante peractam integram satisfactionem, nisi in mortis articulo, *ibid.* Aliquando ad preces martyrum, vel confessorum, episcopi aliquam ejus partem remittebant, *ibid.* Hic erat usus Ecclesie Romanæ et Occidentalis, 461. Penitentes absolutionem consequabantur in fine quarti gradus penitentiaz, qui consistenz dicebatur, *ibid.* Absolutio infirmi confessi, 517. Absolutio a fratribus, 549.

Accipe potestatem offerre sacrificium Deo, etc., non exstat in veteribus Sacramentariis, 508. Accipe Spiritum sanctum, etc., quam formam episcopus pronuntians imponit manus super capita singulorum presbyterorum, 509. Hic quoque ritus cum sua forma abest a veteribus Sacramentariis et antiquis auctoribus, *ibid.*

Acclamatio Vivat Rex fieri solita in coronatione regis, 594.

Acerra est ara quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur, 428. Sumilur etiam pro thuribulo, *ibid.* 438.

Achilleus (S.) martyr, 87, 392, 694.

Ακολουθός, acolythus, *id est* qui retro iter facit, seu pedisequus, 493. In usu Ecclesie acolythi Græce, ceroferarii Latine dicuntur, a deportandis cereis, *ibid.* Vetus acolythorum mentio in Ecclesia, *ibid.* Quo Missæ loco ordinentur acolythi, 487. Ordinatio acolythi, 221. Ipsorum est luminaria accendere et deportare, *ibid.* Suggestere vinum

et aquam in Eucharistiam corporis Christi, 494. Ipsi suggesta pro Eucharistia subdiaconis ministrant, *ibid.*

Αρχαίρις, *id est* auditio, secundus penitentium gradus, 461.

Actio in canone est ipsa consecratio; sicut agenda est Missa, in libros liturgicis, 482.

Adalardus abbas Corbeiensis cum Bernhario episcopo missus a Carolo Magno imperatore ad Leonem III papam, 379. Sacra unctione delibutus, sacro viatico pastus est, 536.

Adalheis (S.) agens in extremis, sacri olei unctione peracta, viaticum humiliter et devoto suscepit, 536.

Adauctus (S.) martyr, 127, 709.

Ad Complendum oratio dicitur ultima Missæ; quod sit complementum et conclusio totius Missæ, 295. Nunc dicitur postcommunio, *ibid.*

Admonitio archiepiscopi, 510.

Adoptivus Dei filius non est Christus, sed naturalis, 365, 378. Elipandus episcopus Toletanus, cum Felice Urgelitano Christum esse Filium Dei adoptivum asseruit, *ibid.*

Adoratio crucis fit ad vesperam, feria sexta in Parasceve, 69. Imos antiquus adorandi crucem die magnæ Parasceves, 341. *Vide* Crucis adoratio.

Adrianus imperator diis omnibus commune templum Athenis edificavit, 393.

Adulterium qua pœna canonica multandum, 465.

Adunare, in canone rogatur ut omnium credentium sit cor unum, 284.

Adventus domini hebdomadz, seu Dominicæ quinque numerantur, 136, 445. Alibi numerantur quatuor, 186, 445. In Missis Ambrosianis sex sunt Dominicæ de Adventu, 445. Ibi Dominica prima Adventus proxime sequitur festum sancti Martini, *ibid.* Jejuniium Adventus Domini olim quadraginta dierum, 445. Varium fuit Adventus jejuniium pro diversitate locorum et temporum, *ibid.* Monachi in Gallia de Decembri usque ad Natale Domini, omni die jejument, 446. Romani olim exordium Adventus et jejunii a Dominica post festum sanctæ Catharinæ virginis, ducebant, *ibid.*

Ædes sacræ ad orientem conversæ, 329.

Ægroto valde debili sanguis Christi solus in viatico datus, 554. Sacrificium mistum datum, *ibid.* 570.

Ægyptiæ virgines tonsæ, 443. Ægyptii olim, in qua domo canis mortuus fuerat, omnes domestici toto corpore raso, affliciebantur magno luctu, 477. Ægyptiorum ratio in observanda Quadragesima, 315.

Ætas Virginis consecrandæ, 441.

Ætheldryte et Gertrudis nomina post Anastasiam recitantur in canone, 4, 290.

Æthiopes, quando sublevant corpus Christi in Missa, 566. Æthiopum ritus in benedictione fontium baptismalium, 350; in unctione chrismatiz, 361.

Afrorum additio in canone, 233.

Agapetus (S.) papa, 810.

Agapitus (S.) martyr, 118, Quindecimo Kal. Septem., sancti Agapiti martyris, 123, 705, 707.

Agathe (S.), secundum flexionem Græcam, 290, 308, 665. Nomen ejus in canone, 4, 25.

Agenda, est officium divinum, 482. Dicitur agenda mortuorum, *ibid.* Agenda, in libris liturgicis, idem est ac Missa, *ibid.*

Αγία (ἅ) τοῖς ἁγίοις, *id est* Sancta sanctis, 566.

Αγίος, 341.

Agne (S.), Agnes, Græce declinationis forma retenta, 603. Agna, Agnes, Agnetis, 4, 21, 304. Nomen ejus in canone, 290. Depositio reliquiarum ejus, 304. Natale sanctæ Agnetis de nativitate, vel secundo, quinto Kalend. Februarii, 23, 664.

Agni cerei olim in Sabbato sancto, loco cerei paschalis, Romæ ab archidiacono benedicebantur, populo distribuenti, 348, 565. Quando hic ritus ceperit: quando desierit, 347.

Agnus Dei, etc. Sergius papa primus in Missa cantari jussit a clero et populo, 293. In Missa Sabbati sancti non cantatur Agnus Dei, 388.

Agrippa Vipsanius Pantheon Romæ edificavit, 392. Cur istud templum Pantheon appellatum, *ibid.* Hoc templum Bonifacius IV papa convertit in ecclesiam sanctæ Mariæ, *ibid.*

Aidanus rex Hiberniæ, in sua coronatione manus impositionem accepit, 595.

Alba talare est vestimentum lineum, quod poderis nomine appellatur, 556.

Albanensis episcopus adest Ostiensis in ritu consecrationis papæ, 517. In consecratione imperatoris, funduntur tres a tribus episcopis orationes, quarum primam episcopus Albanensis fundit, 586.

Albion est Britannia Major, 259, 586. Quis regum Francorum ante annum 986 unctus fuerit in regem Anglorum, 587. Videtur fuisse Ludovicus IV, cognomine Ultramarinus, *ibid.*

Albis educti e fonte baptismali induebantur vestibus, 356. Quid significet albæ vestes renatorum, et angelorum Christi resurrectionem nuntiantium, 369. Dominica in Albis depositis, 390.

Alcuinus philosophus, abbas sancti Martini, anno 804 obiit, 319. Alcuinus de unica Hispanorum in baptismi mentione refutatus, 353.

Alexander (S.), papa primus, nominatur in canone, 4, 290. — Alexander (S.) episcopus Alexandrinus, cum pueros a puero Athanasio baptizatos inunxisset, Christi signaculo consummavit, 359. — Alexander, Eventius et Theodorus (SS.), 693. Sancti Juvenalis, Alexander et Eventius, 694. — Alexander Severus imperator querebatur non inquiri de rectoribus provinciarum constituendis, cum id fiat apud Christianos de ordinandis sacerdotibus, 497.

Alleluia non dicitur quando litania agit, 1. Cur olim hæc vox lætitiæ in officio defunctorum non fuerit pretermissa, 480. Hæc etiam vox lætitiæ a Grecis canitur in liturgia de his qui dormierunt, finita Epistolæ lectione, *ibid.*

Allocutio episcoporum ad populum in ecclesia in coronatione regum, 584. Consensu expresso, Deo agunt gratias, 257, 585. Hæc allocutio facta est in coronatione Caroli Calvi, et Hermintrudis conjugis ejus, et Henrici II, et Henrici IV, Franciæ regum, *ibid.*

Alphabeta duo, alterum Græcum, Latinum alterum, ab episcopo depinguntur integra in pavimento, cum cambata in dedicatione ecclesie, 425. Quidam olim adjiciebant Hebraicum, *ibid.* Alphabeta ex transverso quadrangula ratione describit episcopus, *ibid.*

Altarium nudatio olim fiebat sexta feria Parasceves, 342. Olim etiam in quibusdam locis nudabantur in cæna Domini, *ibid.* Olim altaria, parietes et pavimento templi, et vasa sacra lotionis purificabantur, 343. Cum hyssopo aspergit episcopus ipsum altare ex eo

dem aqua septem vicibus, 427. Ecclesie dedicationem sequitur altaris consecratio, 428. Olim altaria cum signo crucis consecrari solebant, 429. Unctionis altarium usus est antiquus, *ibid.* Altare chrismate perungitur juxta veterem Ecclesie consuetudinem, *ibid.* Prius oleo, deinde chrismate ungitur, 430. Altaria per invocationem nominis Dei consecrantur et sanctificantur, *ibid.* Altaria, lignea olim fuerunt in usu in Africa: in quibusdam Gallie Ecclesiis, et in Oriente, tempore sancti Athanasii, 431. Ornatur altare Evangelio dicto, *id est* sternitur linteamibus et pallis, 249, 574. *Vide* Reliquiæ, Confessio.

Amalarius Fortunatus de ordinatione diaconi refutatus, 498. Habet sue opinioni faventes aliquot Codices antiquos, qui et episcopi et astantium sacerdotum manus diacono statuunt imponendas, *ibid.*

Amantii (S.) nomen recitatur in canone Missæ, 285.

Amantii (S.) natale quarto idus Februarii, 310.

Ἀμβών. Ambones dicuntur montani et excelsi loci, 317. Ambro est ecclesie pulpitum sive suggestum, *id est* locus in ecclesia excelsus, de quo lectores legebant, et psaltes canebant, *ibid.*

Ambrosiana forma Extreme Unctionis, 534. Ambrosianum Adventus habet sex septimanas, 445. Incipit Dominica post festum sancti Martini, *ibid.*

Ambrosius penitentes sibi peccata confitentem, suis lacrymis flere compellebat, 470. Hanc orationem: Ante conspectum, etc., sanctus Ambrosius solebat recitare ante Missam, *id est* ante Offeritorium, 526. Qua coronam vel mitra sanctus Ambrosius fuerit usus, 557. Sancti episcopi divinum vir, lutes commendabant eloquentiam, *ibid.* Sancti Ambrosii locus in officio sancti Laurentii restitutus, 500.

Amen olim responsum ad consecrationis verba, 577. Accipiendo communionem, 580. Ad singulas Trinitatis personas in baptismatis forma, 354.

Amittere, *id est* amovere, amandare, ablegare, 531.

Ἀμπεδομαζ dicitur a quibusdam factis circa locum gyris superstitiosis, 350. Ampullam feliat die septima a natali, dum nomina infantibus imponebantur, *ibid.*

Ἀμπελομαζ significat velum ad cancellos sacrarii, seu chori appensum, 435.

Ampulla est vas in quo oleum reconditur, 325. In ampullis reconditur oleum, seu chrisma juxta morem antiquum, *ibid.* Ampulla sacro oleo plena e celo missa, quo oleo, seu chrismate, Francorum reges ungi solent, 588.

Ἀνδραγαγε, *id est* suscepietores et patrini dicuntur, qui baptizatos de sacro fonte suscipiunt, 357.

Ἀνδραγαγε est veluti quedam predictio ex nomine, 525.

Anastasiae (S.) nomen recitatur in canone, 4, 290. Missa in mane prima Natalis Domini ad sanctam Anastasiam, 7, 298.

Anatolii patriarche Constantinop., suffragium in actione undecima concilii Chalcedonensis de episcopo Ephesi ordinando, 512.

Andree (S.) apostoli fit mentio in canone, 3, 4. Festum ejus fit cum vigilia et jejunio, 143, 713. Ejus passionis acta probantur, 143, 423. Ejus officium, 836. Aliud ejusdem officium, forte translationis corporis ejus, 840. Sancti Andree basilica Vaticana erat proxima, 786.

Angelorum omniumque spirituum

coelestium, more antiquo, fit mentio in prefatione Missæ, 280. Angeli alternis cantibus Deum laudant, 651. Hunc alternandi morem ab angelis accepit sanctus martyr Ignatius, *ibid.*

Angusticlavia dicuntur vestimenta quorum angusti clavi, 325. *Vide* Clavi.

Anima incorporea, 382. Anima in Christo perfecta, *ibid.*

Animal. Coitus cum animalibus penæ canonice, graves et prolixæ, 467, 474. Hic habetur ratio status: et si uxorem habeat, vel non, *ibid.*

Anniversarium dedicationis basilicæ, 434, 438, nuptiarum, 596: ordinationis papæ et episcopi, 540.

Annotinum Pascha dicitur anniversarium a baptismis, quo die baptizati celebrant sui baptismi memoriam, 390. Hoc Pascha celebratum post Dominicam in Albis fuisse videtur, *ibid.*, 791.

Annulus discretionis benedictus datur episcopo in digito, 510. Immittitur annulus in digitum reginæ in sua coronatione, 557, 595. Annulus a sponse sponse traditus, quid significet, 598. Hic ritus in Ecclesia antiquissimus, *ibid.*

Annuntiatio archiepiscopi, 510. — Annuntiatio angeli ad Mariam, 31. Annuntiatio sancte Mariæ, 665. Sancta annuntiationis dies. Dei matris annuntiatio, 313. Hoc festum octavo die ante Christi Nativitatem celebrari jubetur, 31, 621. — Annuntiatio ad orationem, 321. — Annuntiatio festorum, 439.

Ἀνοίξις, ἀνοίξιον, *id est* apertio, seu ritus aperiendæ Ecclesie, in sua dedicatione, usitatus apud Græcos, sicut apud Latinos, 424.

Antelucani cœtus Christianorum in Ecclesia primitiva, ad sacra mysteria celebranda, 324. Inde calumniæ paganorum in Christianos, *ibid.*

Antiochie basilica occidenti obversa, 329.

Antiphona interpretatur contrasans, 651. Apud ecclesiasticos significat alternis vicibus canere, *ibid.* Gregorii Nazian., ætate jam hic frequentabatur in monasteriis canendi modus, 652. Semper psalmus sequitur antiphonam, 275. Unde dicta antiphona, 649. Antiphona quæ in Missa precinitur, dicitur antiphona ad introitum, 275. Duplex in quibusdam Missis, 554. Antiphona in Evangelio, *id est* quæ præmittitur canticis *Magnificat*, vel *Benedictus*, ex Evangelio desumptis, 735. Antiphonæ de apostolis, *id est* ex Epistolis Pauli desumptis, 763.

Antiphonarius, liber ab antiphona dictus, 649. Dicitur quoque Officialis, ab officio, *ibid.* Antiphonarius a sancto Gregorio non institutus, sed ornatus, 652. Sanctus Ambrosius inter Latinos Antiphonarum auctor qui dicitur, *ibid.*

Antonii (S.) confessoris depositio XVI Kal. Febr. notatur, 304. — Antonius episcopus Olbiatis, electus communi omnium, populi, et cleri, suffragio, manu impositionem a Theophilo Alexandrino requirit, 508, 512.

Ἀποκρισάπτου, *id est* incircumscriptum, incomprehensibilem; loco vocis Ascriptam, in canone, 286.

Apertio basilicæ in dedicatione, 424. Apertio aurium, catechumenis fieri solita, quid significet, 366. Quo ritu fieri debeat, *ibid.*, 381. Benedictio in aurium apertione dici consueta, 630. *Vide* Aures.

Ἀποάσθησις, *id est* renuntiare, abrenuntiare, 383.

Apollinaris (S.) Natale x Kal. Augusti, 407, 116, 704. — Apollinaris hæresis in quo consistebat, 383.

Apologia est excusatio et purgatio

qua sacerdos excusat se quod indignus ad tremenda mysteria accedat, 526, 615. Apologia, purgatio, satisfactio, *id est* excusatio, *ibid.* Sacerdos quibus Missæ locis apologias dicebat, *ibid.* Apologia jussu Urbani VIII papæ edita, 530.

Ἀπολογία, *id est* excusatio me, 526. Ἀπόλυσις dicitur a Græcis dies octava solemnitatis, *id est* discessio: quod finem festum accipiat, 300.

Ἀποστρέψας, *id est* refuga et desertor, 332. Ἀποστρέψας legit sanctus Augustinus, non vero ἀποστρέψας, *id est* discessio, in cap. II Epist. II ad Thessal. *ibid.*

Apostolus dicitur pro Epistola sancti Pauli, vel apostolorum, I, 278, 491, 600.

Apuleius (S.) martyr Non. Oct., 418.

Apum prolixæ laudes in benedictione cerei Paschalis, 344. Apum industria et virginitas, 346.

Aqua in Epiphaniæ festo solemniter, sancta cruce in aquam mersa, benedicitur ad baptismum, et usus variis christianorum, 302. Aqua benedicta a populo hausta, 418. Aqua baptismalis, ex veteri Ecclesie consuetudine, solemniter ritu benedicienda ab episcopo, 348. Hæc consuetudo inter apostolicas traditiones recensetur, *ibid.* Antiquæ est Ecclesie consuetudo, ut aqua baptismalis per signum crucis benediceretur, 349. Per invocationem Dei, *id est* formam baptismi aqua sanctificatur, et vim accipit sanctificandi, 347. In quadam Licia oppido aqua baptisterii miraculosa, in Epiphania, 391. In baptisterio quoque Ebreolini aqua divinitus oriebatur in natali et in coronâ Domini, *ibid.* Aqua de hoc baptisterio ad alud lavacrum, causa baptismi, solebat deferri, *ibid.* Olim in Mellino Sicilia oppido fons baptisterii quotannis in die Pasche divinitus implebatur aqua, *ibid.* — Aquæ benedictæ institutio ad Alexandrum papam primum, vel etiam ad sanctum Matthæum apostolum refertur, 348. Antiquus mos est statueri in ecclesia vestibulo vas aquæ benedictæ ad populi ingredienti purificationem, *ibid.* est antiquus Ecclesie mos, ut aqua signo crucis adhibere benediceretur, 533. Aquæ benedictæ aspersio in domo infirmi, 332. — Aquæ benedictæ ritus in dedicatione Ecclesie, 146, 425. Est antiqua consuetudo ut ecclesia aquæ benedictæ aspersione sanctificetur, 425. In hæc benedictione aqua sale, cinere, vino, lysopoque conspergitur, 148, 426. — Aquæ lustralis conficiendæ ratio apud ethnicos, 348. ζεουθεον, est vas aquæ lustralis, *ibid.* — Aquæ paucillum casu in os influens non impedit communionem, 405. Per sanguinem et aquam quæ de Christi, latere fluxerunt, quid significetur, 384. Cur aqua miscetur vino in calice, 373, 582, 551. Quid significet aqua vino mista, 374. De aqua vino miscenda in calice sanctificandis scriptis sanctus Cyprianus, 387. Cur Græci instante communionem in sacrum sanguinem aquam ferventem infundant, 575.

Aquamane est vas abluendis manibus aptum, 495.

Arbitrio voluntatis nostre libero stante, Deus nos terrore cogit et amore perducit, 173, 444.

Archiepiscopi oratio super electum episcopum, 510. Ejusdem admonitio *ibid.* Montio post pronuntiationem, *ibid.* Quomodo archiepiscopus palam recipiat, 620.

Archiepiscopi oratio super electum episcopum, 510. Ejusdem admonitio *ibid.* Montio post pronuntiationem, *ibid.* Quomodo archiepiscopus palam recipiat, 620.

Archiepiscopi oratio super electum episcopum, 510. Ejusdem admonitio *ibid.* Montio post pronuntiationem, *ibid.* Quomodo archiepiscopus palam recipiat, 620.

Archiepiscopi oratio super electum episcopum, 510. Ejusdem admonitio *ibid.* Montio post pronuntiationem, *ibid.* Quomodo archiepiscopus palam recipiat, 620.

Archiepiscopi oratio super electum episcopum, 510. Ejusdem admonitio *ibid.* Montio post pronuntiationem, *ibid.* Quomodo archiepiscopus palam recipiat, 620.

Archiepiscopi oratio super electum episcopum, 510. Ejusdem admonitio *ibid.* Montio post pronuntiationem, *ibid.* Quomodo archiepiscopus palam recipiat, 620.

Archiepiscopi oratio super electum episcopum, 510. Ejusdem admonitio *ibid.* Montio post pronuntiationem, *ibid.* Quomodo archiepiscopus palam recipiat, 620.

crematio qua pœna per canonicatur, 474.

orum processiones, 414.

us, qui divinus vocari solet, plectendus sit pœnis, secundumones, 467.

dicuntur ornamenta, vestimenta, 556.

ni solo vino in sanguinis Christi usi sunt, 387.

is victimæ regibus datus, 589.

ssus a Samuele ante Saul, *ibid.*

us seu humerus victimæ apud s visa sit pars honorabilior.

Armi unctio in regibus, 589.

iatibus corpora defunctorum, 483. *Vide* Defuncti. Exse-

onis martyris natale III Kal. De-

Rome, 422.

pices quibus, secundum canonicatendi pœnis, 467.

Episcopum locari in arce, *id est*

seu throno episcopali in ce-

520.

isa Domini ad sanctum Petrum,

ca post ascensam, 88. Ascensam, *id*

usio Domini, 397. Assensam, vel

o, a verbo ascendendo, vel ascen-

. In vigilia Ascensionis olim jes-

solum, 695.

(S.) martyr, 305. Ejus passio x

br. memoratur, *ibid.*

lyte erant olim hæretici, qui

os suos vana quadam supersti-

ngebant, 483. Uinctos vestibus

int pretiosis, pro qualitate per-

ibid.

ptum in canone, *id est* in nume-

replacitorum tuorum receptam,

320; (Tò) est salutatio que

plexu, amicitie causa, fiat, 526.

mpio beate Mariæ, 122. Vigilia

tionis sancte Mariæ, *ibid.* Die

sis Augusti solemnitas de pausa-

meta Mariæ, *ibid.* Dormitio san-

ctæ Mariæ, 411. Gloriosissime

dei matris emigratio, *ibid.* Hoc

olim celebratum 18 Januarii,

icium de assumptione sancte

817.

asius puer pueros baptizavit,

sanctus Alexander pontifex

ationis sacramentum contulit,

320.

ais dicta conjux Theodosii ju-

peratoris. Nomen Eudecie in

o Atticus episcopus ei impo-

2.

is Pantheon, *id est* commune

nibus templum Adrianus impedi-

ficari jussit, 393.

nos (Tò) olim non dici solitum

te rogamus, nisi ad Fili Dei

atores, 597.

us, auditor, dicitur catechu-

363, 374. Alii dicuntur au-

in secundo penitentium gradu,

320.

io erat secundus penitentium

461. Penitentes hujus gradus

rtam in narthex ecclesie divi-

rturas audiebant, *ibid.*

enus (S.) Rothomagensis epi-

VI Kal. Septemb. 124.

marus (S.) Tarvanensis episco-

o sancto Auberto Cameracensi

o transtulit corpus sancti Ve-

Nobilicium monasterium, 418.

stini (S.) nomen recitatur in

Missa, 3. 285. Describit suum

menatum, auditu, signo crucis,

susceptione, 377. v Kal. Sept.

sancti Augustini, 425, 412, 708.

sancti Augustini pro vivis et de-

486. — Augustini (S.) Junio-

scopi Cantuariensis natalis VII

Kal. Junii, 104, 393. Angli per Augustinum sancti Gregorii Magni discipulum fidem receperunt, 485. Ab Augustino didicerunt morem Romanum, quo Eucharistia super pectus episcopi defuncti in sepulcro collocaretur, *ibid.*

Aura levatitia dicitur tempestas a magis immissa, 472.

Aurium unctio in confirmatione apud Græcos, 361. Aures catechumenorum sperto tanguntur, et per vocem Epheta aperiri dicuntur, 366. Juxta antiquum Ecclesie Rom. usum, apertio hæc aurium fit in scrutinio, 381. Pronuntiatur benedictio in apertione aurium, 630. Aures intus et foris in summitate, crucis signo unguuntur in extrema unctioe, 549. Aures amba sub duabus formis distinctis unguuntur, 355.

Aubertus (S.) Cameracensis episcopus, 418. *Vide* Audomarus (S.).

Avorsus voluntarie factus capitali pœna plectitur, 474. Per canones, hujus criminis reus tres annos peniteat, unum in pane et aqua, 467.

B

Bacchus (S.) martyr, Nonis Octob., 418.

Baculus sacri regiminis seu pastoralis officii datur episcopo, 511.

Balsamum chrismati admixtum, 326, 338.

Balteus proprie est cingulum militare, 242, 556. Dicitur balteum pudicitie, 242.

Baptismus per diluvium mundi figuratur, 330. Et per aquam ex latere Christi in cruce dormientem fluentem, 368, 384. Virtus et effectus baptismi, *ibid.* Fons baptismi similitudinem gerit sepulcri, 369. Cur baptismus non iteretur, *ibid.* — Baptismi forma, 352, 353. Ter repetita aliquando apud Græcos, 354. Apud eosdem non est deprecatoria, *ibid.* Baptismi mysterium perfici non potest nisi sub invocatione sanctissime Trinitatis, 368. Per formam baptismi, que Dei invocatio dicitur, aqua sanctificatur, et vim accipit sanctificandi, 384. — In baptismo fit trina mersio, juxta præsum Ecclesie morem, 352. Quandoque unica, *ibid.* Ritus trine mersionis refertur inter apostolicas traditiones, 353. Quid significet trina mersio, et emersio, *ibid.* Unica mersionis qui fuerint auctores, *ibid.* Unica mersione baptizati jubentur iterum baptizari, *ibid.* Unica mersione et forma legitima baptismus collatus, est validus, *ibid.* Mersio ita fiebat, ut totum corpus et caput ipsum mergeretur, 384. — Baptizabant raro presbyteri et diaconi olim, frequentissime episcopi, 385. Episcopus baptizato statim conferebat confirmationis sacramentum in fronte unguendo neophytum, *ibid.* Tunc neophytus non ungebatur in vertice, *ibid.* Utrum validus sit baptismus, si uno formam proferente, alter mergat, aut aquam infundat, 534. — Baptismus conferebatur in vigiliis Pasche et Pentecostes, juxta vetus Ecclesie institutum, 393. In ipso occasione solemnitates istæ olim incipiebant, *id est* vespere Sabbati, 400. Ipsa nocte baptizabatur, et baptisma ipso Sabbato celebrari dicebatur, 398. Quidam baptizaverunt in martyrum solemnitatibus, quod tandem prohibitum est, *ibid.* Alii baptizaverunt in Epiphania, *ibid.*, 750. Hæc consuetudo diutius viguit in Africa, *ibid.* In quibusdam Gallie partibus baptismi celebritas videtur usitata in Natali Domini, 399. Miraculum circa baptisterium a sancto Marcelino Ebroduni edificatum quotannis in Natali et Cæna Domini

contingere olim solebat, *ibid.* Si mortis periculum accidisset, quolibet die baptizabantur ægroti, *ibid.* Exceptus erat a lege baptizandi in Paschate et Pentecoste infantium baptismus, 400. Hi quocunque die a suo natali baptizabantur, *ibid.*

Baptisterium est baptismi conferendi ratio, 273. Item baptisterium dicitur aqua baptismalis, 73, 349. Item baptisterium est edificium juxta ecclesiam in quo olim fideles baptizabantur, *ibid.*, 437. Item baptisterium est fons baptismalis, 385. Gradus septem baptisterii, quid significant, 385. Consecratio baptisterii, 437. Forma baptisterii, 385. Artificiosum baptisterium in ecclesia sancti Stephani, *ibid.* Ex consuetudine Ecclesie, initio Quadragesimæ, ostia baptisterii manu et annulo pontificali clauderentur, 437. Miracula quotannis in baptisteriis fieri consueta, 399.

Baptizandus apud Latinos ungitur in pectore, scapulis et inter scapulas, 331. Apud Græcos toto corpore ungitur, *ibid.* Si ab episcopo baptizandus, ungebatur ab eo trino signaculo, mox toto corpore a sacerdotibus unguendus, 332. Baptizandi docebantur ab apostolis arcana baptismatis, et cæteras fidei regulas, 363. Cur baptizandi salem in sacramento accipiant, 364. Baptizandi cur tangantur de spulo nares et aures, dicendo Epheta, 366. Baptizandi penitentia ante baptismum facienda, 379. Quæ et quanta fuerit illis indicta, *ibid.* Apud Græcos fuit quadraginta dierum, 380. Hi dies videntur initium duxisse paulo ante jejunium Quadragesimale, *ibid.* Non fuit una ubique hujus penitentia consuetudo, 381. Per hos dies competentes omnia retro acta vite peccata confitebantur, *ibid.* Hæc confessio, sicut et penitentia non erant sacramentales, *ibid.* Baptizandorum nomina descripta, 351. Interrogationes illis factæ, 252. Eorum ante fontes situs et reverentia, 382.

Baptizati statim chrismate ungebantur in vertice a presbytero, juxta veterem consuetudinem, 355. Quid hæc unctio significet, *ibid.* Baptizati lavacro nudi surgentes, juxta antiquam consuetudinem, a susceptore linteo involvebantur, *ibid.* Baptizati in lecto erant irregulares, 399. *Vide* Clinici. Educi e fonte baptismali induebantur albis vestimentis, 356. Quid significet hæc albe vestes, *ibid.* Baptizati, etiam infantes, statim post baptismum, sacramentum Eucharistie sumebant, 73, 356. Cavebatur ne ullum cibum, ne quidem lac, infantes sumerent ante sacram communionem, *ibid.* Infantes non jejunii communicasse videntur ubi officium Sabbati magni incipiebat hora post meridiem secunda, *ibid.*

Barba. In prima juvenilis barbæ tonsione oratio specialis olim dicebatur, 235, 533.

Barbare (S.) nomen recitatur in canone, 290.

Barbaris ducatum qui præberit contra Christianos is canonicis plectitur pœnis, 468, 475.

Barbas Arianus, 354.

Bernabæ (S.) fit mentio in canone Missæ, 4. Natalis sancti Barnabæ III Idus Junii, 104.

Bartholomæi (S.) fit memoria in canone Missæ, 3. Natalis sancti Bartholomæi apostoli, et Missa, 124, 412. Sancti Bartholomæi festum et translatio, 412.

Basilicæ benedicenda ritus, 145, 423. Est antiqua consuetudo, et ecclesia aquæ exorcinatæ seu benedictæ

aspersione sanctificetur, 425. Multi psalmi in basilicæ dedicatione, ex antiqua consuetudine, cantantur, 427. Olim basilicas signo crucis adhibito dedicatas certum est, 428. Antiquum est institutum Ecclesie basilicas reliquiarum sanctorum illatione et appositione dedicari, 434. Olim in basilicis sepeliri vetitum, 486. Postea liberum fuit Christianis infra septa ecclesiarum sepeliri, *ibid.* Vide Dedicatio, Sepultura.

Basilides (S.) martyr, 405, 699.

Basilus (S.) Cæsariensis episcopus moriens panem consecratum in tres partes divisit, quarum unam servavit consopeliendam sibi, 485.

Basianus episcopus Ephesiorum, contra canones ordinatus, in concilio Chalcedon. depositus fuit, 512.

Bavo (S.) pridie Kal. Octob., 417.

Beatrice (S.) natalis IV Kal. Augusti, 408, 704.

Benedicere idem quod consecrare, 286. Benedictam in canone, idem quod consecratam, *ibid.*

Benedicti (S.) nomen recitatur in canone Missæ, 3, 285. Etiam in vetustissimis ecclesiarum cathedralium Missalibus, 346. Natale sancti Benedicti colitur XII Kal. Aprilis, 313, 703. Festum ejus celebratur cum vigilia solemni, *ibid.*, 665. Sexto Idus Julii vigilia sancti Benedicti abbas, 407. Quinto Idus Julii natalo sancti Benedicti, *ibid.*, 810. In die translationis reliquiarum dies depositionis olim celebrabatur nulla translationis facta mentione, *ibid.* Inde non infirmatur opinio translationis corporis sancti Benedicti in Floriacense monasterium, *ibid.* Octava sancti Benedicti, *ibid.* Officium hujus festi refertur, 415, 810. Sanctus Benedictus corpus Domini tradidit ponendum superpectus monachi sepeliri, 485. Sancti Benedicti basilica sita Parisiis, olim situ dissidebat ab aliis ejusdem urbis ecclesiis, 329.

Benedictio super candelas, 307, 308. Benedictio cerei paschalis, 344. Vide Cereus. Benedictio cinerum, 449. Benedictio annuli, 510 : baculi, 511 ; fabæ, frumenti et uvæ, 409, 410. Benedictio in sacris ordinationibus, 489. Benedictio carnis, casei et ovorum, 565. — Benedictio episcopalis, quid sit, quo ritu, quibus verbis, et qua parte Missæ fieri solebat ab episcopo, 295, 296, etc. Formulæ harum benedictionum, cur manuum impositiones dicantur, 296. Hæc benedictiones constant tribus capitulis et conclusione, *ibid.* Alia est benedictio quæ datur in fine Missæ, *ibid.* Utrum hæc benedictio distinguatur ab oratione ad Complendum, 297. Hac a sacerdote data benedictione, diaconus dicebat : Ite, Missa est, 298. Diaconi est monere populum ante communionem, ut se inclinet ad episcopalem benedictionem, 567. Usus benedictionum episcopaliū adhuc viget in quibusdam Ecclesiis, *ibid.* — Benedictiones super infirmum, vel ab ipso episcopo, vel, si abfuerit, a singulari presbytero dicendæ, 551. — Benedictio nuptiarum fit in Missa post orationem Dominicam, 596. Mos iste vetus in ecclesia nuptias benedicendi, *ibid.* Judith filia Caroli Calvi, Edelulpho nubens, ante prælationem benedicta, *ibid.*

Benedicto papæ VIII Henricus II imperator persuasit ut in Ecclesiam Rom. Symbolum juberet decantari in Missa, 562.

Benedictus qui, etc., reperitur in liturgiis Græcis, 282.

Bernardus rex Italie, 319.

Bernhardus episcopus, a Carolo Magno Romam missus, de processione Spiritus sancti Leonem papam III interrogaturus, 379.

Beta est secunda alphabeti Græci littera, 612. Quidam opinantur pronuntiandum esse Vita, *ibid.* Ratio hujus controversiæ est mutua veterum usurpatio *b* pro *v*, et *v* pro *b*, *ibid.*, 734. Græci, cur expriment V consonantem Latine, per *o*, *ibid.* B Græcum habet eandem vim et pronuntiationem ac B Latinum, et Beth Hebraicum, *ibid.* Recta pronuntiatio secundæ litteræ Græcæ asseritur, 613.

Biothanati, sive Biothanati, sive Biathanati, sunt qui violenta occubuerunt morte, 611.

Bibentis prope fanum pœna canonica, 467.

Bibliotheca cubiculi erat sanctorum librorum bibliotheca in cubiculo, seu cella juxta ecclesiam sancti Petri posita, 274. Eandem Nolu sanctus Paulinus basilicæ apposuit, 275.

Birinus (S.) episcopus Dorcestrensis, 484, 545, 557. Inventa sunt in ejus sepulcro annulus, crux plumbea, calix parvus, etc., 484.

Blachernarum, templum, 410.

Blacior, *id est* textile aureum, vel textile purpureum, 592.

Blatta seu blata, est purpureus color, seu genus exquisitissimæ purpure, 592. Blattifer senatus, *ibid.*

Bonifacius (S.) papa IV, converso Romano Pantheo ecclesiam sanctæ Mariæ et omnium Martyrum, instituit festum sanctæ Mariæ ad Martyres, 392.

Brachii unctio in regum coronatione, 589.

Brevis in quo continentur ministeria Ecclesiarum, argentum usuale, et quidquid aliud conscribitur, 433.

Briccii (S.) Officium, 835.

C

Cæcilie (S.) nomen recitat r in canone Missæ, 4. x Kal. Decemb. natalis sanctæ Cæcilie cum vigilia, 140, 713. Officium sanctæ Cæcilie, 838.

Ceremonia sunt sacrificia, 283.

Cæsarius (S.) martyr, natione Afer, dignitate diaconus, Tarracinae passus, 419. Kal. Novemb. natalis sancti Cæsarii mart., 138, 419, 712. Quo sub imperatore fuerit passus, *ibid.*

Kai τὸ πνεῦματι σου, id est Et spiritui tuo, pro Et cum spiritu tuo, habetur in liturgiis Apostolorum, 387.

Calandio episcopus Antiochenus, in Trisagio, post *Ἀθανάτος*, addidit *Χριστὸν βασιλεῦ*, 282.

Calix offerendus, et admistione Eucharistiæ est consecrandus, 568. Forma ad calicem benedicendum, 151. Ad calicis benedictionem seu consecrationem unctio chrismatiss adhibetur in Ordine Rom. ; alibi, non, 432. Fit crux de chrismate super ipsum calicem, per latera, *ibid.* — Calix levatur a sacerdote et diacono, cum hostia in patena, calici superposita, post hæc verba, Per ipsum, etc., 582. Quid hæc ceremonia significet, 256, 582, 583. Levatio calicis in Missa, ex more antiquo, 565. Quando et quomodo olim facta, *ibid.* Ritus modernus levandi post consecrationem non est antiquus, *ibid.*

Calixtus (S.) papa uterque, primus et secundus, 532. Pridie idus Octob. natalis sancti Calixti papæ, 135, 711.

Cambuta, vel Cambutta, est virga pastoralis episcopi, 424. Est baculus illexus et sustentamen pedum, vel quo sustentantur claudi et debiles, *ibid.*

Caminata sumitur a Gallis pro cami-

no, 613.

Campana, signum, nola, seu clocca, 438. Ordo in benedictione campanæ, *ibid.* Campanæ sonentur ipso die cene Domini ad Missam, et ad cæteras horas, sicut mos est diebus festis, 336. Dum cantatur *Gloria in excelsis*, sonat totum classicum, *ibid.* Campanæ non pulsandæ a cornu Domini, usque ad Sabbatum sanctum, *ibid.*

Candelabrum dicitur ceroferrarium, et cerofera, 493. Dicitur etiam gestatorium luminis, 221.

Candelæ duodecim intra ecclesiam dedicandam significant duodecim apostolos, 484. Candelarum benedictio, 307, 308.

Candidus (R.) martyr. Vide Mauricius (S.), 416.

Canon Missæ est regula ad venerabilis Eucharistiæ consecrationem ordinata, 609. Cur dicatur secretum, *ibid.* Dicitur quoque sacrificium, *ibid.* Cur actio appellatur, 283, 609. Intra actionem potius quam infra actionem dicendum, 609. Canon est oratio quæ incipit *Te igitur*, etc., a quodam scholastico composita, 282. Cur canon vocetur, 283. Canon Missæ, ab Illyrico edita, in multis discrepat a communi, 286. Canon vocatur textus canonice præcis, 572. Canon in quinque partes a quibusdam, ab aliis in quindecim, dividitur, 609. Incipit a *Te igitur*, etc., et terminatur ad *Libera nos*, etc., *ibid.*

Canonici cantores qui dicantur, 323. Olim non omnes clerici in ecclesia cantabant, *ibid.*

Cantores seu psaltes locum habent inter gradus clericales, 323. Habent suam assignatam benedictionem, *ibid.* Distincti sunt cantores a lectoribus, *ibid.* Habent libertatem uxorem ducendi, *ibid.* Eis prohibetur, sicut hypo, diaconis et lectoribus, vacare aleis et ebrietati, *ibid.* Lector, vel cantor, qui sanctam Quadragesimam, ante feriam quartam, ant Parasceven, non jejunaverit, deponatur, *ibid.* Assumuntur subdiaconis et aliis minoribus ordinibus, qui cantorum scholam componant, *ibid.* Quædam olim ab aliis clericis, atque etiam a laicis cantari solita, ut *Kyrie eleison*, *ibid.* Ritus ordinandi cantorem apud Græcos, 521. Cantor in Missis nihil incipit cantare, nisi ab episcopo jussus, 559.

Cantus ecclesiastici in Ecclesia antiquitas, 649. Duplex canendi modus ; vicibus alternis, et choris adunatis, *ibid.* Institutam a sancto Gregorio Magno cantandi methodum, per Occidentem propagarunt ejus alumni, 649 ; maxime apud Anglos, *ibid.*, 650. Methodus cantandi Gallicana Romanæ conformatur, curante Carolo magno, *ibid.* Antiphonarii Metensis ad Romanam methodum revocati fama, ad tempora sancti Bernardi viguit, *ibid.* Cura Cisterciensium Patrum erga cantum divini officii authenticum, *ibid.*

Capilli puerorum dum primum tondentur, oratio, 234, 533. Capillorum tonsura in funeribus ethnicorum, 476. Capilli pœnitentium aliquando promissi, aliquando tonsi, 450, 451.

Capitella sunt quidam versiculi, 490. Sumitur etiam capitellum pro collecta, seu oratione, *ibid.*

Caput jejunii Quadragesimalis, *id est* feria quarta Quinquagesimæ, cepit in Ecclesia post etatem sancti Gregorii Magni 315. Hac feria olim cineres pœnitentibus imponebantur, 316. — Capitulis unctio in ordinatione presbyteri, 504. In coronatione regum Francorum, 589. Infirmi, in extrema unctione, quomodo intelligenda capitulis unctio, 583.

—Capite aperto nullus clericus in ecclesia stat, nisi habeat infirmitatem, 38, 316. Aperto capite orant Christiani, ex antiquo more: Pagani vero orabant aperto et velato capite, 317.

Cardinales dicuntur Romæ diaconi et presbyteria tibi sui seu ecclesiam ad quas ordinantur atque inordinantur 496.

Carnes animalium qui manducaverit, quorum mortem nescit, cur canonicis pleatur penis, 468. Carnis benedictio, 565.

Carolus Magnus Leo papa III unxit a vertice usque ad pedes, 589. Coronam ei imposuit, ac veste regia cum induit, 591. Oleo sancto unctus ab episcopis, et viatico sumpto, obiit in pace, 536. Quali veste, ornamentis et armis qualibus indutus fuerit et sepultus, 484.

Carolus Calvus imperator Metis secundo coronatus ab Hinemaro Rhemensi, nono Septembris, 536. In Missa celebrata in ejus coronatione, prima collata: Quosumus, pro regesecunda, de sancto Gorgonio martyre, *ibid.* De christum unctus est, 588. Unctus fuit ad dexteram auriculam, et in fronte usque ad sinistram, et in capite, 589. Appellatur rex Christianissimus, 591. Corona capiti ejus ab episcopis imposita est, 592. Hymnus *Te Deum* est ingratarum actionem solemniter decantatus, 585. In sua coronatione non ei tradita virga, sed palma cum sceptro, 592. Carolus Calvus jam primo fuerat sacro chrismate unctus in regem Aurelia in Wenilone Senonensi archiepiscopo, 587.

Carpophorus (S.) martyr, 139, 412, 420. *Vide* Quatuor coronati.

Carthaginensis episcopo, us. juxta Ecclesie catholice consuetudinem, ordinabatur ab episcopis vicinioribus, 518.

Cerei benedictio, 565.

Cassianus (S.) martyr Fori Sempromii, 410.

Casiriuo (S.) martyr, 139, 421, 608.

Casula, seu plancta, est vestis sacerdotalis, qua induitur sacerdos in sua ordinatione, 503. Quid significet, 557.

Κατάστασις, est ordinatio, seu constitutio episcopi, plebis suffragis jam electi 511.

Catechumenus interpretatur audiens, seu auditor, seu instructus, 363, 374. Catechumenorum duplex olim fuit gradus. 1º inceptum, 2º competentium, 374. Catechumenorum oratio peragitur post sermonem episcopi, et dimittitur, 278. Fiebant catechumeni per signum crucis, quo in frontibus assignabantur, 375, 527. Et in pectore cum certa verborum forma, 376.

Imanus eis imponebantur, cum sufflatione in faciem, *ibid.* Sed in os catechumeni immittebatur, *ibid.* Ter insufflabatur Satanæ, converso catechumeno ad Occidentalem plagam, *ibid.* Duplex erat exsufflationis modus, altera catechumeno, altera fiebant a sacerdote, vel clericis, *ibid.* Apud Græcos sacerdotes ter in catechumeni faciem insufflavit, 376. Post tertium exorcismum idem sacerdos insufflat in os, frontem et pectus catechumeni, *ibid.* Item post abrenuntiationem jubetur catechumenus insufflare et conspuere Satanam, *ibid.* Primum scrutinium catechumenorum fer-a quarta hebdomada tertie in Quadragesima celebrabatur, 48. Catechumeni incipientes, seu imparfecti, de quibus erudiebantur, 374; de quibus perfecti, seu competentes erudie-

bantur, 375, 527. Competentes dicebantur, quod baptismum peterent, *ibid.* Unctum et catechumenorum sacramentum, nempe sal, 377. Catechumenus accedens ad sanctum regenerationis lavacrum ungitur, 331. Apud Latinos ungitur baptismus in pectore, scapulis et inter scapulas, *ibid.* Græci totum corpus unguunt, *ibid.* Cur ungantur catechumeni, 339, 366, 367. Catechumenus instructus per exsufflationem et exorcizationem, a maligno spiritu erutus, sale accepto habere incipit gustum divini verbi, 364. Catechumeni ante oblationem e Missa abire jubebantur, 606. Catechumenorum penitentia quadraginta dierum, 380. Non fuit una ubique hujus penitentiae consuetudo. 381. *Vide* Baptizandi.

Catharina Mediceæ, Francorum regis Henrici secundi conjugis, coronatio, 595. Unctum est caput ejus oleo, *ibid.*

Cathedra sancti Petri, xiii Kalend. Martii, 29, 665. Ibi non additur Romæ, neque Antiochie, *ibid.*, 311. De Cathedra sancti Petri apud veteres agitur, que mense Februarii celebratur, 311, 604. Olim die 22 Februarii sollemnitas utriusque cathedre colebatur; postea solius Antiochene cultus remansit, 312. Cathedra sancti Petri Romæ festum videtur recentius, 29, 312. Institutum a Paulo IV cathedra hujus officium, 604. In Gallia et Hispania, ante Pauli IV decretum, Romana Cathedra festivitas colebatur, 605. Olim Cathedra, seu Episcopatus sancti Petri, mense Januario in Gallia, et Febuario Romæ celebrari consuevit, 602. Hinc orta occasio duplicem Cathedra sancti Petri sollemnitate celebrandi, *ibid.* Paulus IV non tam instituit quam restituit festum 18 Jan. Cathedra Romane, *ibid.*

Centesimus fructus, quid significet, 314. Numerus centesimus, quo compuletur signo, *ibid.*

Cerei ardentes impositi crucibus, 435. Cerei ardentes gestati in processione Purificationis, 306. Cerei missi in aquam baptismalem, 339. Cerei ardentes prelati episcopis, 347. — Cerei Paschalis benedictio extat ante lectiones Sabbati sancti, 344. Ritus cerei hujus benedicendi, sive a Zozimo papa, sive ab alio sit, antiquus est, *ibid.* Mystice cerei paschalis significationes, *ibid.* Descriptio varia ritus cerei hujus benedicendi, 345. Particulis cerei paschalis domi servatis Christiani se adversus diabólicos in versus tuebantur, 346. Consuetudo cerei paschalis benedicendi Romæ interrupta, a Theodoro papa videtur instaurata, 347.

Cereostata sunt candelabra, quorum usus est in altaribus, 326, 517. Cereostata, *id est* cereoforati, 71, 347.

Cernuus dicitur proprie incliuatus, quasi quod terram cernat, 315.

Cereoforari dicitur acolythi, a cereis deportandis, 493. Antiquus mos fuit Ecclesie ut cerei ardentes preferantur episcopis, 347. Cereoforatum in neutro dicitur candelabrum, 493.

Cervinus, In Cervulo dicitur, aut in Vitula (Nicola, aut Vitula aut Vegula) vadere dicuntur, qui feram aut pedum formis assumptis petulantibus discusserent, 472, 473. Hoc autem fieri solebat Kal. Januarii, *ibid.* Quibus afficiantur penes canonicis, qui scelus istud perpetraverint, 467.

Ceturæ ex filiis orti magi adoratores Christi infantis, 302.

Charaxatum, charaxatus, characatus,

615, Characo, *id est* Scribo, dictum a voce character, *ibid.*

Charibertus rex et Guntramnus Clodovei nepotes, ab episcopis suarum provinciarum sacriati fuerunt, 584.

Chartophylax est qui tabulas habet chartaceas ad jura ecclesiastica pertinentes, 525. Judex est omnium causarum ecclesiasticarum, *ibid.* Cognoscit de causis nuptialibus, *ibid.* Defensor est in ceteris clericorum causis, *ibid.* Est veluti manus dextera summi sacerdotis, *ibid.*

Χειροαχτῆρον, chiromaetron appellatur manilethron humeris impositum, quo manus tergebant, 495.

Χειροτομία apud veteres dicitur electio: *Χειροτομία*, *id est* aliquem eligere in magistratum, 507. *Χειροτομία*, Act. xiv, est constitutio episcopum sollemni ritu, impositione manus, 508. *Χειροτομία* in Patribus, et de rebus ecclesiasticis, significat, non electionem, sed ordinationem, *ibid.*

Χειροῦλον proprie est vas aque lustralis, 348.

Χειροῦλον significat aquam lustralem, *ib.* *Χειροῦλον*, est malluvium politum 348.

Chilperici regis filius Clotarius II in ipso baptismate cur nomen accepit, 350.

Chorus significat aliquando universum certum, seu ecclesiasticum, seu laicum, 277.

Chrismal, vel chrismale, est vas in quo Christi corpus servatur, 432, 468. Sumitur etiam pro corporali, seu palla corporali, *ibid.* Chrismale dicitur etiam ministerium, *ibid.* Dicitur quoque chrismalis Missa, 327.

Chrismatio in fronte, 358. Distincta a manus impositione, 359. Ab apostolis tradita, *ibid.*

Chrismatis benedictio et olei fit inter Missarum sollemnia, in cœna Domini, 324, 325. Olim liberum fuit episcopis sacrum chrisma omni die conficere, 325. Postea mos inveniit ut duntaxat in Cœna Domini conficeretur, *ibid.*, 326. Chrisma non est simplex oleum, sed et balsamum admiscetur, 326. Chrismatis compositio apud Græcos quædam est collectio fragrantium materialium, *ibid.* Sex et triginta species aromatum per vinum et oleum miscent in chrismate, *ibid.* Antiquus est Ecclesie mos sanctum chrisma benedicere et consecrare, 330. Hic ritus ad tempora apostolorum refertur, *ibid.* Ritus sollemnis consecrandi chrismatis, et olei catechumenorum, 338. Duodecim presbyteri testes et adjutores ejusdem mysterii, *ibid.* Ampulla cum chrismate, qui significet corpus Domini sumptum de Virgine, 339. In fontem baptismalem infundi chrisma mos est antiquus, 350. Populum haurire aquam benedictam jam chrismate sacro perfusam prohibuit mos, *ibid.* Chrisma infunditur in aquam baptismalem in modum crucis, ex more antiquo, *ibid.* Ibi faciunt tribus vicibus Græci, Orientales atque Ethiopes, *ibid.* Chrismate ungiuntur Christiani, qua per baptismum reges et sacerdotes fiunt, 340. Chrismatis unctio que fit a presbytero in vertice, non est confundenda cum ea que fit in fronte ab episcopo, 585. Ita non est sacramentum, 355, 386. Patres qui ante sanctum Silvestrum papam de chrismatis unctioe scripserunt, de ea que in fronte sunt intelligendi, 385. Patres Græci de eadem sunt etiam intelligendi, *ibid.* Carent Græci unctioe que fit in vertice, *ibid.* Patres Latini loquuntur modo de unctioe

quæ fit in vertice, modo de ea qua reconciliantur heretici, *ibid.* Quid intelligatur de qua harum trium loquantur unctio, *ibid.* Christum unctio perfectiva, 360. Fit in modum crucis *ibid.*

Christe, eleison. toties dicebatur olim in Missa, quoties *Kyrie, eleison.* 277. A. Græcis non dicitur *Christe, eleison, ibid.*

Christiani a Christo; Christus a christate appellatur, 386. Maxima fuit olim Christianis cura visitandi infirmos, 532. Christianissimi appellatio regum Francorum est propria et antiquissima, 591.

Christophori (S.) martyris natalis, 407.

Christus qui creverit sapientia, ætate et gratia, 17, 303. Christus dicitur flos virginis uteri, 27. Qui fusus est ex utero Virginis, 308. In beatæ Mariæ virginis utero carnem Christus suscepit, 31. In alvo beatæ Virginis Deum Verbum humane nature coadunavit, 313. Quæ sint Christi arma: quæ militia, 367. Septem principales virtutes, opera Christi salutaria, Satanae operibus contraria, *ibid.* Super Christum requievit spiritus Domini, secundum omnem divinitatis plenitudinem, 371. In Christo effectus sunt septem donorum Spiritus sancti, 375. Christus viclima sacerdotii sui, et sacerdos suæ victimæ fuit, 389. Christus gratias agens oculos in cælum sublevare solitus, 288. Christus non est filius Dei adoptivus, 365, 378. Ejus morte mors nostra destructa, 388.—Christus minister voluit effici legis, 24. Christus, singulari humilitatis exemplo se legi subiecit, 308. Christi nos humanitas colligit, humilitas erigit, traditio absolvit, etc., 61, 320. In divina Christi persona naturarum est compositio, sed non commistio, 382.

Chrodegangus Metensis episcopus floruit temporibus Caroli majoris et Pipini regis, 488. Ille conferebat ordines diebus Sabbatorum quaternis temporibus anni, juxta morem Romanæ Ecclesiæ, *ibid.*

Chrysanti et Dariæ (SS.) martyrum natalis Romæ, tertio Kal. Decemb., 422.

Chrysogoni (S.) martyris fit mentio in canone, 3. Octo Kalend. Decemb. natalis sancti Chrysogoni martyris, 142, 713.

Cilicium vestis est pœnitentium, 430. Cilicium ex pilis hedorum et caprarum contextum; quid significet, *ibid.* Infirmo unguendo imponitur cilicium, 537, 539. Factis unctionibus, et infirmo ante communionem reconciliato, auferitur cilicium, 550.

Cineres imponendi capitibus Christianorum ritus feria quarta in capite jejunii unde ortus sit, 450. Antiquitus collecta populi Romæ fiebat ad sanctam Anastasianam, unde procedebatur ad stationem, apud sanctam Sabinam, 604, 667. Cineres benedicti capitibus pœnitentium impositi, 419.

Cinguli meminit Alcuinus, quo episcopus cingitur super a.bam, 556.

Circumcisionis festum concurrens cum octava die natalis Domini, 300. Antiqua Circumcisionis celebratio, *ibid.* Officium Circumcisionis magna ex parte ad beatam Virginem pertinet, 14. Circumcisio octavo die facta, quid significet, 300, 301.

Claudie reginæ conjugis prioris Francisci primi coronatio, 594. Uincta est oleo in capite, *ibid.*

Claudianus Mamerti Viennensis episcopi frater, 572.

Claudii (S.) martyris natalis sext. Idus Novemb., 139, 421, 608.

Claudius Neromatricida, et Claudius aller, imperatores, 419.

Claves ecclesiæ qui servare debeant, 489.

Clavus est purpura vesti assuta, seu intexta, 325 Clavi notæ sunt plagulæ quedam ex purpura togis olim senatorum assutæ, *ibid.*

Clementis (S.) episcopi et martyris natalis, non. Kalend. Decemb., 141, 713, 840. Sancti Clementis papæ fit mentio in canone Missæ, 3.

Cleri et populi consensus in coronatione regis, 585.

Clericalis dignitas per comæ tonsuram tribuitur, ex more vetusto Romanæ Ecclesiæ, 213, 448. Idque fit ante ullam orlinum susceptionem, *ibid.* Apud Græcos in lectoris ordinatione tonsura clericalis datur, *ibid.* Vide Tonsura.

Clericus nullus in ecclesia stat aperto capite, nisi habeat infirmitatem, 38, 316. Clericus olim nullus vagus, *id est* ad certam ecclesiam, seu titulum non destinatus, 496.

Cleti (S.) fit mentio in canone Missæ, 3.

Clinici sunt qui morbi gravitate coacti, baptismum accipiebant in lecto decumbentes. 377, 599. Ii erant irregulares, nec ad clerum ascribi poterant *ibid.*

Clocca est signum, nola sive campana, 430.

Clodoaldi nomen recitatur in oratione quæ post Dominicam in Missa dicitur, et incipit Libera nos, etc., 4.

Clodomericus et Ingomeris infantes, filii Clodovei regis, in ipso baptismate cur nomina acceperint, 350.

Clodoveus, primus Francorum rex Christianus baptizatus est ipso Natali Domini, 399. Et a sancto Remigio inauguratus et coronatus, 584. Oleo e celo de lapso unctus, 588. Hic dicitur Ludovicus in officio sancti Vedasti, 827.

Clotarius secundus filius Chilperici regis in ipso baptismate nomen accepit, 350.

Cœna Domini, Feria quinta majoris hebdomadæ, cur hora missæ celebrandæ anticipatur, 324. Jejunium tamen non relaxabatur, *ibid.* Olim multi non jejunabant in cœna Domini, secundum Ecclesiæ suæ ritum *ibid.* Hac die fit benedictio olei et chrismatismatis, pœnitentium reconciliatio, et lotio pedum, *ibid.*, 325. In cœna Domini celebrantur tres Missæ; prima pœnitentium; secunda chrismatismatis; tertia serotina, 327. In Africa duæ Missæ hac feria celebrantur; prima mane, secunda sero, 327. Triæ in cœna Domini ab episcopo sanctificabantur, 332. Ritum qui olim in cœna Domini apud Ecclesiam Rothomagensis, seu Rheimensem servari solebant, 336. Altaria olim, sicut et nunc, nudabantur in cœna Domini, 79, 312. Altaria, parietes et pavimenta templi, et vasa sacra, eadem feria quinta, vel sexta Parasceves lotione purificabantur, 312, 343. Vetus olim fuit ecclesiæ Romane consuetudo reconciliandi pœnitentes 457. Hæc reconciliatio solebat fieri in Missa proxime post Evangelium, 458. Pris is temporibus absoluebantur pœnitentes proxime ante Orationem Dominicam, *ibid.* Ad mandatum antiphonæ et responsoria, 877.

Cogere nos terrore quomodo Deus dicatur, absque præjudicio liberi nostræ voluntatis arbitrii, 175, 444.

Cogitatio bona in homine nulla est,

absque Dei auxilio, 174, 443. Quomobrem bene spiritum cogitandi qua recta sunt petit Ecclesiæ, *ibid.*

Collecta significat collectionem elemosynarum, 308. Collecta significat etiam conventum et synaxiam, ad divinum officium peragendum, *ibid.* 316, 397. Oratio ad processionem, seu collectam, 411, 413. Latini non solent dicere collectam in Missa inter Evangelium et offertorium. Græci vero plures dicunt, 562. De collectarum in Missa dicendarum numero et ordine nec Latini cum Græcis, nec Græci inter se conveniebant, 278, etc. Collecta de sancto Leone explicata, 404. Collectæ psalmis interpositæ, 486. Collecta unde dicitur, 604. Collectæ et stationes, qui olim fieri solite, *ibid.* 664.

Collyrium, quo sensu dicatur, ex commistione duarum substantiarum in uno Filii Dei persona factum, 382.

Columba appensa baptisterii tholo, 385. Columba emissa ex arca quid significet, 330.

Commendatio est oratio pro defunctis, 482. Dicitur etiam commendatio officium pro eisdem defunctis, *ibid.*

Commercium veneranda sacrificii, quo sensu dicuntur, 182, 415.

Commistio corporis et sanguinis Domini in calice, qui dicatur consecrato, 568.

Communicantes, etc., dicuntur quia militans Ecclesia cum triumphante communicat, 285. Communicabat olim populus in triduo Paschæ 333, 342. Antiqua consuetudo, qua celebrans in sancta Parasceve sub unica panis specie communicat, 344. In regula magistri monachos eadem die Parasceves olim communicasse patet, 342. In Hispania, nec Missa, nec communio eadem die celebrabatur, *ibid.* Communio in Ecclesiis extra Missarum sollemniam non sumebatur, *ibid.* Olim Eucharistiæ sacramentum, cum ipso baptismate sumebatur, 356. Fideles et clerici, et laici in Missa communicantur, singuli panem et vinum in suam communionem offerebant, 174, 443, 509, 563. Communicare sine oblatione est assistere Missæ integræ cum fidelibus, sed sine sumptione Eucharistiæ, 47. Episcopus porrigit communionem juxta morem antiquum, 569. Hæc consuetudo non fuit universalis, *ibid.* Diaconi quando fidelibus communionem porrigeant, *ibid.* Communio diebus Dominicis fieri consueta, 605. Communio quotidiana, 606. Oratio super populum loco communionis, *ibid.* Soli communicantes divinis mysteriis antiquitus interesse solebant, 606. Catechumeni et pœnitentes non communicantur, ante oblationem exire jubebantur, *ibid.*

Communio infirmis post extremam unctioem, 5-9, 542, 550, 553, 554. Communio in suis ædibus Eucharistiæ in Ecclesia recepta, 578. Communio dandæ varie formulæ, 579. Communio data sicco sacrificio, quid sit, 247, 569. Communio data misto sacrificio, *id est* corpore Christi sanguinem ejus immisto, *ibid.* Multis decretis prohibetur ne corpus Christi in sacro sanguine tinctum detur, *ibid.* Corpus Domini et sanguis singularim accipiuntur, *ibid.*, 256. Species commistæ simul dari possunt, si interveniat aliqua necessitas, aut cautela, *ibid.* 583. Corpus Domini in sacro sanguine tinctum infirmo omnino debili in cochlear porrigitur, 570. Tempore communionis olim cantabatur psalmus, *ibid.* Episcopus dat corpus Domini presbyteris et diaconis communicantibus in manus, juxta mortem Ecclesiæ antiquam, 578.

Subdiaconi ore accipiunt, *ibid.* Priscis Ecclesie temporibus omnes fideles corpus Christi acceptum manu ori inferebant, *ibid.* Comp. sito manuum ad corpus Domini accipiendum, *ibid.* Viri manu nuda, mulieres supposito linteo accipiebant, *ibid.* Corpus Christi, aut statim orinferebant, aut domum, ibi communicaturi, deferabant, *ibid.* Quando, ubi, et quandiu hic mos vigerit in Ecclesia, 579. Carpuntur communicantes domi ipso die post coitum nocturnum, etiam licitum *ibid.* Vetus formula apud Patres usitata hæc: porrigenes Eucharistiam dicebat: Corpus Christi; accipiens respondebat Amen, 580.

Compages membrorum omnes unctæ in extrema unctione, 541.

Competentes sunt catechumeni secundi gradus, 571. Competentibus Symbolum tradebatur Dominica Palmarum, 378. Traditio Symboli est mysteriorum quæ in eo continentur, expositio, *ibid.* Competentes eadem Dominica nomen suum dabant, et scrutinium subire tenebantur, 379. Quibus ritibus, inductisque laboriosis officiis fieri soleret examen istud, *ibid.* Quid sit competentes creari Dominica Palmarum, 380. Competentes penitentiam agebant, alii per dies quadraginta, alii per triginta, *ibid.* Per hos dies competentes omnia retroactæ vitæ peccata confitebantur, 381. *Vide* Catechumeni, Baptizandi, Confessio.

Computum cum cyclo scire debet presbyter ordinandus, 273. Ratio computandi per digitos, 314.

Conclusio orationis fit per Filium, quia Mediator est Dei et hominum, etc., 295.

Confessa appellatur sancta virgo quæ non sit martyr, 440.

Confessio significat locum altaris cavatum, in quo ab episcopo reliquiæ sanctorum reconduntur, 435. Confessio in ritu papæ consecrandi est tabernaculum vario opere exornatum, in quo corpora sanctorum apostolorum quiescunt, 518. — Confessio a competentibus facta suorum peccatorum, non erat sacramentalis, 381. Varia penitentium confessiones multa complectentes peccata, quæ vix in uno homine reperiri queant, 452. Formula confessionis auctore sancto Fulgentio, sive Astigiano, sive Ruspeni, *ibid.*, 454. In hanc formulam observationes, 451. Formula confessionis monachorum, 454. Hæc confessiones peccatorum in specie solbat præcedere alia, secundum numerum et debitas peccatorum circumstantias, 455, 553. Viguit olim in Ecclesia consuetudo confitendi peccata sua singulatum et non confuse, 456, 544, 553. Confessio dicitur celer, *id est* prompta, parata, devota, 461. Non inducatur penitens in necessitatem iterum eadem peccata confitendi, 463. Confessio præmissa extremæ unctioni, 510, 547. Confessiones audire non debent, nisi episcopi et presbyteri, sicut necessarium offerre, 463. Si necessitas evenierit, et presbyter defuerit, suscipiat diaconus penitentem ad sanctam communionem, *ibid.* Sacerdos, confessionem auditurus penitens, præmittat orationem, *ibid.*

Confessores dicuntur, qui, tormentis pro Christi fide superatis, superstitibus tranquillam mortem obeunt, 303, 411. Vocat etiam Ecclesia confessores viros pietate, sanctitate et miraculis insignes, tranquilla morte in Christo defunctos, 439. Hoc nomen, confessor, etiam sanctis mulieribus, verbi gratia sanctæ Leocadiæ, fuit tributum, 440.

Confessores dicuntur cantores et psalmistæ, 322. Confiteri est Dei laudes decantare, *ibid.*

Confirmatio a pontifice dabatur olim statim post baptismum, 357, 305. Ritus dandi confirmationem, 75, 357. Pontifex non dat Spiritum sanctum, sed orat ut in eos veniat quibus manus imponit, 358. Hujus sacramenti duplex ritus, manus impositio et unctio chrisimatis in fronte, 359, 507. Aliquando manus impositio unctioni fuit postposita, *ibid.* Hujus sacramenti minister est episcopus 358, 359. Presbyter licet ungere baptizatos chrisimate ab episcopo consecrato, non tamen ex eodem frontem signare, 358, 361, 371. Chrisimatis unctione, et manus impositione apostoli usi sunt ad confirmandos baptizatos, 359. Hic chrisimationis et signationis ritus appellatur sacramentum, sicut et ipse baptismus, 360. Unctio chrisimatis fit in fronte in modum crucis, ex antiqua Ecclesie consuetudine, *ibid.* Græci olim non solum frontem ungebant, sed etiam aures, nares et pectus, 361. Omnia eorum membra, frontem vero tribus vicibus, *ibid.* Æthiopes omnia membra confirmando unguunt, *ibid.* Hodie Græci unguunt frontem, oculos, nares, os, aures, pectus, manus et pedes, *ibid.* Quæ sit hujus sacramenti forma, vel utrum aliqua olim fuerit, 361, 462. Quæ sit hæc forma apud Græcos, *ibid.* Presbyter licet baptizatos chrisimate ungere, Spiritum autem sanctum per minus impositionem tradere non licet, 370, 371. Hic mos Ecclesie traditus ab apostolis, *ibid.* Presbyter non ungebat in vertice baptizatum ab episcopo et confirmatum, 385. Sacramentum confirmationis est hominis Christiani perfectivum, 386. Quanta hujus sacramenti dignitas, utilitas et necessitas, *ibid.* Graviter peccant qui nec sacramentum, eum possunt, accipere negligunt, *ibid.* Et gravius episcopi qui omnem diligentiam non adhibent, ut sibi commissi hoc sacramentum percipiant, *ibid.* Delictum inter unctionem quæ fit in fronte, et eam quæ fit in vertice, 386. Forma hujus sacramenti: Confirmo et consigno te signo crucis, in nomine Patris, etc., 646. Cujus frontem sacrosancto chrisimate delinivimus, et signo crucis confirmavimus, etc., *ibid.*

Conon monachus, provinciam baptizandi obiens, a gravi tentatione, quam patebatur, divinitus est liberatus, 332.

Consecrationis forma calicis est antiqua et optima, 4, 288. Verba consecrationis olim in quibusdam locis alta et clara voce proferebantur, et ad ea chorus et populus respondebat Amen, 577. Consecratio dicitur commistio corporis et sanguinis Domini in calice, 568. Officium consecrationis sumitur pro officio liturgico, quod perficitur per confectionem, communionem et communionem, 556, 583. Qui dicenda sit diacono commissa corporis et sanguinis consecratio, 500. An consecratio vel dispensatio apud sanctum Ambrosium sit legenda, *ibid.*

Consilium prohibet esse præcipitem, et ratione animum replet, 372. Consilium ut le est cui robor fortitudinis deest, *ibid.*

Consistentia est quartus penitentium gradus, qui orationis cum fidelibus, sed non Eucharistiæ erant participes, 461.

Constantinopolis, cantato Trisagio, calamitatibus liberata est, 282. Constantinopoli olim qualis fuerit Quadragesimæ observatio, 316.

Constantinus Magnus baptizatus est

die Pentecostes, 398. Edificavit templum Hierosolymæ, 432. In hujus templi dedicatione episcopi omnia munera a fidelibus oblata in ejus usum consecraverunt, *ibid.* Dies hujus dedicationis anniversaria quotannis per octo dies splendide celebrari solita, 438. Constantini Magni corpus mortuum purpurea veste, et diademate ornatum, in aurea capsula inclusum, sepultum est, 483. — Constantini Porphyrogenetæ lex in quadrigamos, 476.

Constantius imperator Arianus Felicem secundum papam, ob fidem catholicam a sede dejectum, obtruncari jussit, 408.

Constitutionibus apostolicis multa addita fuere, 277.

Contactium significat totum seu volumen in quo ordinationes continentur, 524. Est etiam contactium quoddam cantici genus, *ibid.* Quidam contactium voluit esse liturgiam quam recitat recens ordinatus presbyter, 522, 524.

Contactus calicis et patenæ in presbyteri ordinatione, sine hostiæ contactu, sufficit, 508. Aliquis acceptat, contactu vasorum, ea quæ in vasis continentur, *ibid.* Contactus narium et aurium, 366, 381.

Contestata dicitur prefatio quæ canonis præmittitur, 294, 417. Dicitur etiam contestatio, et aliquando immolatio, *ibid.*

Contrariatio sanctorum dicuntur sortes, seu falsæ sanctorum sortium species, quæ fiunt per sacros codices, 473. Quibus prænis canonicis plectantur hujus rei sceleris, 467.

Cornelii et Cypriani (SS.) fit mentio in canone Missæ, 3. Ipso die Exaltationis sanctæ Crucis, natalis sanctorum Cornelii et Cypriani pontificum et martyrum, qui dies est eorum passionis, 129, 415, 710. Postea translatum est eorum festum in xvi Kal. Octob., 416. Sex hebdomadæ, quæ sancti Cypriani festum sequuntur ab illo nomen accipiunt, 129. Missa sancti Cypriani propria, 416.

Corona clericalis, 418. *Vide* Clericalis dignitas, Tonsura cleric.

Coronari voluerunt solemni ritu in Ecclesia imperatores et reges Christiani a sacris pontificibus, 583. Quo ritu coronetur imperator Constantino-politanus, 591. Hic imperator olim coronam ab episcopo benedictam imponebat capiti imperatricis, 595. In Occidente ab episcopo reginæ capiti corona imponitur, *ibid.*

Coronati apostoli, evangelistæ et episcopi usque ad Tertulliani ætatem, 558. Sacerdotes paganorum coronati in sacris, *ibid.*

Coronatorum quatuor Natalis sexto Idus Novemb., 139, 712. Exstat in Urbe ecclesia sanctorum quatuor Coronatorum, 608. Hanc Honorius papa crexit, Leo IV restituit, *ibid.* Nomina quatuor Coronatorum hæc: Severus, Gevorianus, Victorinus et Carpophorus, *ibid.*, 420, 421, 608. Nomina ipsorum diu ignorata, *ibid.* Alii quinque cum ipsis coluntur martyres, *ibid.*

Corporalia, 431. *Vide* Chrismal.

Corpus Christi, quomodo efficitur, 310. Conversio panis et vini in corpus et sanguinem Christi fit vi verborum utriusque formulæ, 287. Christum in veritate nostri corporis natum de matre Virgine confitetur Ecclesia, 299. Corpus Christi sancti Spiritus infusione perficitur, 27. Spiritui sancto veteres attribuunt corporis et sanguinis Christi in Eucharistia productionem, 309. Singuli accipiunt totum cor-

pus Christi per communionem, 27, 310. In singulis hostiæ portionibus totus est Christus, *ibid.* Qui sumendo communionem unum Christi corpus efficiamur, 27, 310. Corpus Christi non consecratur in Parasceve majoris hebdomadæ, 333. Mos est Ecclesie Romæ, ut presbyteri cum pontifice celebrante simul verbis et manibus conficiant corpus et sanguinem Domini, 337. Corpus Christi presbyteris et diaconis in manus datum, 578. et omnibus Christianis, *ibid.* Corpus Christi sacram, quod Eucharistiam seu oblatam vocant, aliquando super episcopi pectus in sepulcro poni consuevit, 484. Non hunc morem damnarunt concilia, 485. Vetuerunt concilia ne Eucharistia in os defunctorum gratia communionis inferretur, *ibid.* Sanctus Benedictus corpus Domini jussit poni super pectus monachi defuncti gratia reconciliationis, *ibid.* Corpus Christi dicitur a sacerdote tradendo communionem, 580. — Corpora Christianorum mortua aromatibus condita, 484. Elata in sepulcrum cum cantu, 485.

Cosmæ et Damiani natalis v Kal. Octobr., 134, 711, 825. Eorum fit mentio in canone Missæ, 3.

Cosroes rex Persarum, inter donaria quæ misit Ecclesie sancti Sergii martyris, aureum thuribulum dedit, ob prolem ejus intercessionem susceptam, 429. Dedit et Hunnicum velum, ornatum auro, 435.

Creaturæ universæ in prefatione Missæ ad Dei laudem provocantur, 280.

Crecentia (S.), 402.

Crispini et Crispiniani (SS.) officium cum tribus nocturnis, 829.

Crustula rotunda ad Eucharistiam prohibita, 564.

Crux Christi vera miraculis cognita, 391. Sanctæ crucis exaltatio, elevatio, adoratio, 415. Dicitur magne Parasceve episcopus crucem Christi veram populo adorandam exhibebat, 341. Semel in anno, cum Pascha Domini agitur, crux Christi vera revelatur, *ibid.* Dominicam crucem prodit resurrectio, 391. Non potuit obliterari Christi triumphus, *id est* crux Christi, *ibid.* Crucis explicantur quatuor dimensiones, *ibid.* Crucis in aquam immersio, 302. — Cruces et cerei in solemnibus processione dicuntur radiantibus, 435. Excogitavit sanctus Joannes Chrysostomus cruces argenteas, quibus lucernæ cereæ imponebantur, *ibid.* Crux pumbea in sepulcro reperta, 459. Crux ex cinere et aqua super pectus infirmi, 539, 544, 553. Cruces ex chrismate in templi parietibus, 430. Cruces in consecratione altaris, *ibid.* — Crucis (S.) Exaltatio, 128, 709. Festum Exaltationis sanctæ crucis initium habuit post illius inventionem, imperante Constantino Magno, 415. *Vide* Inventio sanctæ crucis. — Crucis (S.) adoratio fit ad vespertum, post orationes, 69. Substrato tapete oblongo, instar orarii, crucem adorantur, 340. Mos antiquus fuit adorandi crucem diem magne Parasceves, 341. Bilis crucis adorandæ, *ibid.* Olim ipso Exaltationis sanctæ crucis die sub finem Missæ apostolice crux extollebatur, ut a populo adoraretur, 415. Sub finem Missæ exstat oratio ad crucem salutandam, *ibid.* Crucis latitudo, etc., 392. — Crucis signo benedicuntur oblata, ex veteri Ecclesie consuetudine, 287. Basilicæ dedicantur et altaria, *ibid.*, 428, 429. Qui fieri debeat benedicendo signum crucis, *ibid.* Antiqua est Ecclesie consuetudo, ut aqua baptismalis per si-

gnum crucis benedicatur, 349. Extrema unctio, faciendo crucem, ministratur, 548. Signum crucis cum hostia quid significet, 582. Crucis signum adhibitum ad ordinationes, 515. Crucis signo aqua benedicatur, 533.

Cubicularii dicti sunt custodes corporum sanctorum apostolorum Petri et Pauli, 274.

Cubiculum, quid sit, 274.

Cucufas (S.) martyrium passus est Barcinone in Hispania. Cujus festum fit vii Kal. August. 407. Ex prima oratione Missæ patet sanctum martyrem flammarum incendio fuisse ex cruciatum, 408. Historia martyrii ejus, *ibid.* Ejus corpus postea translatum in monasterium sancti Dionysii juxta Lutetiam, *ibid.*

Cum quo tibi honor, etc., adjectum orationi Dominice, 291.

Cutbertus (S.) episcopus Lindisfarrensis, 545. In ejus Missa dicitur martyr, 313. Ejus mors et exsecutio, 484. Ejus corpus et sepulcro levatum fuit, Oblata. *id est* Eucharistia super sanctum ejus pectus inventa, *ibid.* Vestimento sacerdotali indutum erat, etc., *ibid.*

Cypriani (S.) episcopi et martyris natalis, 129, 415, 740. Ejus mentio fit in canone Missæ, 3. *Vide* Cornelius.

Cyrianus martyr, 4, 118, 705.

Cyrellus (S.) martyr, 392.

Cyrius (S.) martyr, 405, 700.

D

Dacius episcopus Mediolanensis nulum scripsit chronicon, 586. Hic floruit tempore Justiniani imperatoris, *ibid.*

Daduchi corona myrta, 558. Daduchus, *id est* lampadem gestans, *ibid.*

Dæmones ex humanis corporibus quanta exoristatur vi expellantur, 492. Pagani quibusdam incantamentis illusoriis visi sunt aliquando dæmones abigere ex humanis corporibus, *ibid.*

Dalmatica est vestis sacerdotalis candida cum clavis purpureis, 325. Dalmaticæ descriptio, *ibid.* Oratio sacerdotis dalmaticam induentis, *ibid.* Fuit Dalmatica indumentum episcoporum et diaconorum, *ibid.*

Damianus (S.). *Vide* Cosmas.

Dapes tumulis apposite, 311.

Daria (S.). *Vide* Chrysantus, 422.

Decimatio anni jejunio Quadragesimali offerri Deo dicebatur, 315.

Decimo die nomen impositum pueris apud Græcos, 350.

Dedicatio basilicæ sanctæ Mariæ ad Martyres, 694. Romæ dedicatio primæ ecclesie a beato Petro apostolo constructæ et consecratæ, 409. Ordo ad dedicandam ecclesiam, 445, 423. Officium nocturnum festi Dedicacionis, 445. Circuitus triplex ecclesie dedicandæ, cum aspersione aquæ benedictæ, 424. Pontifex imprimit pollice duodecim cruces in interiori circuitu ecclesie, quas chrismate perungit, 430. Missa dedicacionis, 132, 426. Omnes basilicæ cum Missa dedicandæ, 437. Olim per octo dies dedicacionis festum fuit celebratum, 438, 453. Anniversarius dies dedicacionis basilicæ, ex veteri consuetudine, per octo dies celebratur, 451, 438. Antiquum est Ecclesie institutum, basilicæ reliquiarum sanctorum illatione et appositione dedicari, 434. Qui templum sine sanctis reliquiis consecraverit episcopus, deponatur, *ibid.*

Defunctorum corpora lavari solebant, ex antiquo more Christianorum, 482. Et ungebantur, 483. Et linteo candido involuebantur, 484. Episcopi

defuncti vestibus induebantur sacerdotibus, seu pontificibus, *ibid.* Facto cadaveris cum cantu, 185. *Vide* Actio, Ungendus. — Defunctorum officium, 478. Oratio pro fidelibus defunctis in Liturgico Missæ officio Ecclesie semper curæ fuit, 289, 577. Qui dicantur animæ fidelium defunctorum dormire in somno pacis, *ibid.* Cur in canone memorie fidelium defunctorum addatur; et omnibus in Christo quiescentibus, etc., 299. Missæ pro defunctis, et pro eorum quiete orationes, et exsequiæ, atque elemosinæ ad eorum refrigerium, 215, 478. Ante Caroli Magni ætatem Missæ pro defunctis erant in usu, 572. *Vide* Missa. Exsequiæ.

Degradati clerici gradum amittunt dumtaxat quoad facultatem ministrandi in tali ordine et quoad communionem clericalem, 501. Restituuntur in suos gradus, recipiende ea quæ acceptantur in ordinatione, *ibid.* Episcopalis abhæc donatistis degradati, et honore dejecti, radendo capita eorum, 315.

Delicia externa, *id est* aliena, propriis ejusque opposita, 46, 317.

Dementare hominem est vim ejus imaginativam ita turbare, ut se putet esse brutum, 473. Qui per invocationem dæmonum hominis mentem terit, qua pena canonica plectendus, 467.

Deus. Olim in conclusione collectarum *to Deus* immediate subjungebatur verbo *Regnat*, 295. *Te Trina Deus* dicitur in officio omnium sanctorum, 832.

Devotæ sunt virgines Deo deitate consecratæ, 412.

Devotus, *id est* propositum et firma Deo perpetuo serviendi voluntas, 441.

Diabolus, qui Adam in fragili carne devicerat, a Deo carne devictus est resumptus, 27. Diabolus a fidelibus abrenuntiatur, ut Domino liberius serviat, 367. Cur a baptizandis diaboli operibus abrenuntietur, *ibid.* Que sunt diaboli arma, que malitia, *ibid.* septem principalia vitia quibus diabolus homines infestat, dicuntur opera Satane, *ibid.*, 384. Cultus diaboli, qui renuntiatur in baptismo, quod sit, 383.

Diacon in recto, ex quo diaconum, *id est* diaconorum. Diaconibus, etc., 564.

Diaconatus honor quantus; et hujus ordinis dignitas quanta, 499. Sacerdotalis in tertio gradu, 519. Ejus munera, 500.

Diaconia sunt versus quidam quos preces vocamus, quæ a diaconis recitantur, 523. In ordinatione episcopi diaconia dicuntur ab episcopis, *ibid.*

Diaconus quo Missæ loco ordinetur, 486. Diacono, cum ordinatur, cur solus episcopus manus imponat, 23, 498, 500. Veteres aliquot Codices præscribunt ordinando diacono ab episcopo et a stantibus presbyteris manus esse imponendas, *ibid.* Diaconi ordinati juxta Græcos, 521. Qui dicitur Damiani corporis et sanguinis consecratæ commissæ diacono, 500. Olim in ordinatione non porrigebatur liber Evangeliorum diacono, *ibid.* Ex veteri consuetudine, diaconi Evangelium legunt in Missa, 501. Hic mos non semper nec ubique viguit in Ecclesia, *ibid.* Diaconus injuste degradatus, amissum gradum recipit per orarium et altam, *ibid.* Olim in Gallia mos inoleverat manus diaconis in ordinatione ungerentur chrismate, 501. Diaconus dicitur sacerdos tertii ordinis, 519. Orarium ei imponitur circa humerum sinistrum in sua ordinatione, 521. For-

mula quam tunc pronuntiat episcopus, 223. Flagellum diacono porrigitur, *ibid.* 523. Etate sancti Iustini diaconi sacram communionem porrigebat fidelibus, 569. Diaconos presbyteris communionem porrigere absurdum iudicavit Nicænum concilium, *ibid.* Prohibetur diacono Eucharistiam populo erogare presente presbytero, nisi urgente necessitate, *ibid.* Diaconus non debet in necessitate et in absentia presbyteri penitentem suscipere ad confessionem peccatorum, sed ad sanctam communionem, 463, 470, 630. Diaconi apud Græcos in sacris monent populum de oratione, 321. Diaconus olim clamabat: Levate, 321. Diaconi est monere populum ad humilitatem, 567.

Diadema olim dicebatur, nunc stemma appellatur, 592. Quid sit diadema, *ibid.* Stemma non omnino est quod diadema, *ibid.*

Dies quibus virgines velantur, 440. Dies in quo reconciliantur peccatores, 457.

Digami notati ab Ecclesia, 476.

Dignum et iustum est. His ex verbis sanctus Augustinus infert quod omnia Deo re erre debeamus accepta, 280.

Dignus (Τῷ), quo ritu a Græcis canatur in ordinatione diaconi et presbyteri, 521, 522. Hæc vox etiam proclamatur, in coronatione imperatoris, *ibid.*, 581.

Dimitto tibi peccata tua: Vetus forma absolutionis, 459.

Dionysii, Rustici et Eleutherii (SS.) nomina recitantur in canone Missæ, 285. Et in oratione que Dominicam sequitur, et incipit Libera nos, etc., 4 Septimo Idus Octob., vigilia sanctorum Dionysii, etc., 711, 827. Et natalis eorumdem, *ibid.* vii Kal. Novembri. Octava eorumdem, 419. —Dionysii (S.) martyris natale quarto Idus Februarii, 310.

Diploma dicitur litteræ a principe emissæ et complicatæ, 603. Bullæ pontificiæ, et patentes litteræ, quia duplicatæ, diplomata dicuntur et diptycha, *ibid.*

Diptychæ tabulæ sunt quæ duas habent placcas, 289, 601. Diptycha sacra sunt tabellæ in quibus scripta erant vivorum et mortuorum nomina in Missa recitanda, *ibid.* Mos diptychorum in Ecclesia perantiquus, 601. Harum tabularum meminere antiqui Patres, 601. Item liturgiæ veteres et concilia, 602. Diptycha, vel diptychium erant tabulæ ex quavis materia confectæ, in quibus imagines Patrum in suo catalogo ponebant, 602. Dyptychum interpretatur duplicatum, *ibid.* Teste duplices ostreorum eleganter dicuntur diptychum, 603. Apud veteres erant pentaptycha, triptycha, etc., pugillaria, *ibid.* Duæ Moysis tabulæ lapideæ, diptychium lapideum appellatæ, *ibid.*

Distrahere interdum vendere significat, 327.

Divinationem qui fecerit, quia dæmoniacum est, quinque annos peniteat, tres in pane et aqua, 467.

Domus olim sumpta communio, 578. Domus crematio qua pena per canones antiqua versæ, 467, 474.

Dominica secunda in Quadragesima cur vacare dicitur, 43. Cur lupus Dominicæ non cogatur officium assignetur tamen collectæ et aliæ orationes ad Missam pertinentes, 672. Dominicæ xxviii post Pentecosten, 186. Alibi xxiv post Pentecosten. Alibi, 25. Post Octavam Pentec., etc., 185. Dies Dominicæ dicitur quandoque dies Resurrectionis Dominicæ, 487, 488. Dominicam 28.

post Pent. sequitur 5 ante Nativitatem Domini, 636. Dominica 1 ante Nativit. Domini dicitur quæ immediate præcedit Nativit. Domini, 637. Dominica in Alibi, 390. Dominica Palmarum, 60, 318. Dominicarum ante adventum ordo, 186, 445.

Dominus vobiscum, 327.

Domitilla (S.), 392.

Dona. Hæc dona, initio canonis Missæ, qui distinguantur a muneribus et sacrificiis, 283. Dona Spiritus sancti, *id est* Spiritus sanctus, 398. Spiritus sancti dona per Sacramentum confirmationis speciali et excellenti modo conferuntur, 386.

Donati (S.) episcopi Missa, 410.

Donatus pseudomartyr et Marculus a Donatistis colebantur, 285.

Donatistæ sacrilegas manus immittebant capitibus episcoporum, radendo ea, ut auferrent Christum, 515.

Donum omne optimum a Deo est, 443.

Dormire in somno pacis animas fidelium defunctorum, quid sit, 289.

Dormitio sanctæ Mariæ virginis, 411, 707. Vide Assumptio.

Δωδεκάημερον est spatium duodecim dierum inter Natale Domini et ejus Epiphaniam, 302. Hi dies olim jejuniis vacabant, *ibid.*

Druides sacris arcebant profanos, 452.

Dunstani (S.) natalis, 104, 393.

Duo-lenerius numerus cur dicatur sacratus, 312.

Duraudi sententia de porrectione libri Evangeliorum in ordinatione diaconi, 509.

Dux. Forma juramenti a duce, dum constituitur, pronuntianda, 594.

E

Ebbo Rhemensis archiepiscopus restitutus, signis reboantibus, dum hymnus *Te Deum* decantaretur, 585.

Ebredui miraculum circa baptisterium in Natali Domini, et in Cena Dominicæ, quotannis fieri solitum, 399.

Ebrietas sive in laicis, sive in votum sanctitatis habentibus contigerit, canonicis plectitur penis, 468.

Ecclesia, qui dicitur in patriarchis fundata, 312, 605. Dicitur etiam in prophetis preparata, et in apostolis condita, 29, 605. Per arcam Noë figurata, 330. Baptismi lavacro Ecclesia vegetatur, 368. Ex latere Christi in cruce dormientis Ecclesia formata, *ibid.*, 384. Decet Ecclesiam, quæ Christi corpus est, regnum esse et sacerdotium, 270. Filios quoque Ecclesie, in ea regeneratos, reges esse et sacerdotes, *ibid.* Quæ sint officia regum et sacerdotum, ex quibus constat Ecclesia, *ibid.* Datum est a Deo Ecclesie ut illi similis, inter adversa cresceret, 177, 444. Arcentur impij et scelerati Ecclesia, templo. sacris, et communi hominum societate, juxta priscum Ecclesie morem, 451. Ecclesia aquæ benedictæ aspersione sanctificata, 425. Fuit hæc Romanorum consuetudo, ut nocturno concubitu, etiam licito, pollutum die sequenti ecclesiam non adirent, 579. Ecclesie Orienti obversæ, 329. Ecclesie protopapa, 524.

Edelulpho Anglorum regi nupsit Judith filia Caroli Calvi, 590.

Εἰρήνη πᾶσι, *id est* pax omnibus, 326.

Εἰρήνη, *id est* pacifica, quæ etiam dicitur diaconica, sunt quidam versus qui a diaconis decantantur, 523.

Εἰς αἰῶνα; τῶν αἰῶνων, *id est* in sæcula sæculorum, 294.

Electio episcoporum distinguitur ab eorum ordinatione, 507. Electio a

clero et populo olim fieri solita, ordinatio a tribus episcopis, 508. Electiones Siderii, Antonij et Nilamionis episcoporum ab ordinationibus distinctæ, *ibid.* Act. vi, eligere et manus imponere differunt, *ibid.* Electiones episcoporum olim in Gallia suffragiis cleri et populi fiebant, 511. Auctoritas regis requisita, tunc electiones sæpe infirmabat, *ibid.* Electiones per concordata sublata, *ibid.* Nominationes episcoporum penes regem, confirmationes per concordata pedes summum pontificem, *ibid.* Electiones episcoporum in aliis Ecclesiæ occidentalis regnis, successu temporis, fere eadem quæ in Gallia, factæ sunt, 511. Apud Græcos perseverant electiones ab episcopis compvincialibus faciendæ, exclusis cleri et populi suffragiis, *ibid.* Hæc disciplina non est a concilio Nicæno primo constituta, *ibid.* Plura exempla electionum per clerum et plebem post illud concilium referuntur, 512. Concilium Laodicenum ab electionibus exclusit solum infimæ plebis suffragia, *ibid.*

Eleemosynam dat Dominus papa Sabbato ante Ramos Palmarum, quod idcirco vacat, 59. Sabbato datur fermentum in consistorio Lateranensi, *ibid.*

Eleonoris reginæ, conjugis secundæ Francisci primi, coronatio, 595. Uncta est oleo in capite, *ibid.*

Elie ejusdam baptisma, et absolutio reportata in sepulcro ejus, 459.

Eligij (S.) fit mentio in canone Missæ, 4, 285. Sancti Eligij liber Sacramentorum. Vide Pref.

Elipandus episcopus Toletanus, et Felix Urgelitanus, Christum esse filium Dei adoptivum defenderunt contra fidem, 378.

Elisabeth (S.) uxor Ludovici Langravij Turingiæ, peracta unctioe extr. viaticum corporis Domini ab episcopis percipit, 536.

Eliseus salis immisione sterilitatem aquæ curans, quid significet, 364.

Elpidoforus fidei desertor, 375.

Embolis est id quod interjicitur, seu interponitur, 337.

Emerentiana (S.) sanctæ Agnetis collactanea, 22. Ejus notale decimo Kal. Febr. recensetur, 305.

Emergimenti, pro quibus apud Græcos in Missa prima oratio fiebat, 278. Vide Exorcista.

Enherber, *id est* veneno aliquem necare, 478.

Enim, aliquando sumitur pro vicibus vero, seu autem, 237, 537.

Eormenihildæ (S.) natale quarto Idus Febr., 310.

Ephestris est vestis exterior, quæ a Græcis *παρόδιος*, seu Phenolium dicitur, 523.

Epheta dictum ad contractum aurium 336.

Epimachus (S.), 694.

Επιτίμιος ὕμνος, *id est* hymnus Victorialis dicitur Sanctus, Sanctus, etc., 281.

Epiphania Heraclii imperatoris filia a Sergio patriarcha Constantinopolitano, in oratorio palatii coronata, 584.

—Epiphania festum celebratur mense Januario ex antiquo ritu, 302, 601. Epiphania est Salvatoris nostri Jesu Christi Incarnatio, seu œconomia, *ibid.* Ad fontes solemniter aquæ, per crucis immersionem, benedictio, *ibid.* Consuetudo olim viguit in pluribus locis baptizandi in Epiphania, 398. Vide Theophania.

Episcopales benedictiones, 625.

Episcopus dicitur summum sacer-

dotium, 225, 514. Episcopatus honor, 409.

Επίσκοπος; interpretatur inspector, superinspector, speculator, custos, 509. Quamobrem in solio editiore sedet in ecclesia, 254, 340, 381. Episcoporum quorundam factus damnatur, more regum in ecclesia sedentium, 340. Antiquus Ecclesie mos fuit ut cerei ardentes preferantur episcopis, 347. Solebat olim episcopus baptizare, et baptizatis statim confirmationis sacramentum conferre, 385. Episcopi vocantur summi pontifices, 502. Episcopi in sua ordinatione utriusque genuflexio 525. Episcopi ordinatio juxta Græcos, 522. Episcopus Dalmatica induitur, 325. Episcopi est porrigere Eucharistiam, 569. Consecrare virgines, 167, 440. Sacramum virginum dicitur custos, 509.

—*Επίσκοπος*; est qui pani ceterisque rebus venalibus præest, 509. Præfectus et custos urbis alicujus vocabatur episcopus, *ibid.* Apud Christianos episcopus est qui in unaquaque civitate rebus divinis et sacris præest, *ibid.* Forma libelli supplicis a clero et populo ad regem et archiepiscopum pro episcopo electo, 509. Forma promissionis ab electo episcopo faciendæ, 510. Episcopus baculum accipiens monetur ut in ira judicium sine ira teneat, 511. Ritus ordinandi episcopi, *ibid.* Ritus imponendi libri Evangeliorum super caput episcopi, cum ordinatur, est antiquissimus, 512. Quid significet hic ritus, *ibid.*, 513. Liber Evangeliorum ab episcopo imponitur, *ibid.* Quot episcopis debeant convenire ad unius ordinationem, 513. Ordinatio episcopi censetur invalida, quæ a tribus episcopis non fuerit facta, *ibid.* Utrum episcopis præsentibus manibus suis caput debeant tangere episcopi ordinandi, *ibid.* Unctio capitis in ordinatione episcopi, fit ex more veteri, 512. Aliæ unctiones episcopi, manuum, pollicis dextere, et iterata capitis unctio, juxta Codices diversos, 516. Ordinatio episcopi fieri debet die Dominica, 517. Episcopus est sacerdos primi ordinis, 519. Episcopus ordinans dat ordinato oblationem integram, *id est* consecratam hostiam, de qua communicat super altari, 518. De hac reservat ad se communicandum per quadraginta dies sequentes, *ibid.* Quid significet hæc hostia particulatim sumenda ab episcopo ordinato, 519. Fuit olim in usu, ut consecratione perfecta, episcopus in sede episcopali solemniter collocaretur, 520.

Epistolæ lectioni lectio prophetica olim præmissa, 560. Antiqua consuetudo est legendi epistolas apostolorum præsertim sancti Pauli, in Missa, post orationes, 278. Epistola olim non legebatur, sicut nec Evangelium nunc legitur, nisi ad nutum episcopi vel presbyteri celebrantis, 561. Epistola olim in Missa a lectoribus legebatur, 491.—Epistolarum liber olim non tradebatur subdiacono in sua ordinatione, 496, neque ad ejus munus pertinebat legere epistolam ad Missam, *ibid.*

Επιτομή est orarium, *id est* stola quæ datur presbyteris in sua ordinatione, 503. *Επιτομή* dicitur, quia circum collum componitur, *ibid.* Sine stola a collo dependente prohibetur presbyter Missam celebrare, aut communicare, *ibid.*

Errantem a via sua reducendum esse, sub pœna excommunicationis, 469, 476.

Et conjunctio præposita formæ baptismi, 352.

Et cum Spiritu tuo; vox est populi,

ex antiquo ritu Ecclesie, pontifici sibi bene precanti vicissim respondentis bene precando, 387.

Eteocles et Polynices, cum sacrificarent, Oedippo patri suo armum victimæ, tanquam regi, mittere solebant, 589.

Eucharistiæ consecratio, fit vi verborum utriusque formulæ, 287. Paschale sacramentum corporis et sanguinis Christi, cur dicitur remedium æternum, 317. Olim Eucharistiæ sacramentum, cum ipso baptismo sumebatur, 73, 356, 384. Hæc duo sacramenta significantur per sanguinem et aquam, quæ de Christi latere fluxerunt, 384. Eucharistia olim data infirmo post extremam unctionem, 536, 554. Eucharistiæ consecratio a pontifice et presbyteris simul facta, 337. Eucharistia in manus olim porrecta, 578. Pœnitentes in quarto pœnitentiæ gradu ad Eucharistiæ participationem non admittuntur, 461. Expleto hoc gradu Eucharistiæ participationi restituebantur, *ibid.* Si per negligentiam sacrificium terra tenuis ceciderit, superpositio sit, 468. Vide Superpositio. Si ex eadem negligentia perdat illud, et ab aliquo devoretur, quadrag. diebus pœniteat, *ibid.*

Εὐχή *id est* votum, seu oratio quam facimus ad votum, 284.

Eudocia imperatrix nomen in baptismo accepit, antea dicta Arhenais, 532.

Eudocus (S.) invocatur in litanis ad ungendum infirmum, 545.

Eugenia (S.), 290.

Eugenius (S.), martyr cum Macario relegatus a Juliano Apostata; deinde uterque securi percussus, 305.—Eugenius Carthaginensis episcopus, 348, Eulalia (S.), martyr, tertio Kal. Decemb. 422.

Eulogie offerbantur ad altare Christianis per diversas parochias mittendæ in communionis signum, 563.

Eunomius invexit unum in baptismo immersionem, quod sanctam Trinitatem non crederet, 253. Ab Eunomianis baptizatos unica mersione concilium Constantinopolitanum primum jubet iterum baptizari, *ibid.*

Euphemia (S.), fit mentio in canone Missæ, 290. Idibus Aprilis natalis sanctæ Euphemie, 390. Hæc non est virgo et mort. celebris Chalcedonensis, *ibid.* Ejus festum annotatur, 11 Junii in Menologio Græcorum, quo die passa est, et in Martyrolog. Romam. 16 Septembr. *ibid.*, 430, 710.

Euplus (S.), 121.

Eusebii (S.), presbyteri et confessoris natale, xiv Kal. Septemb. 411, 421, 707. Hic multa passus pro fide orthodoxa, superstes in pace quievit, *ibid.*

Eustachius (S.), seu Eustochius, 134.

Eutychianus papa instituit uvam maturam, fbasque in altari benedicendas, 410.

Eutychius patriarcha Constantinopolitanus Justinum minorem imperatorem coronavit, 583.—Eutychius hæreticus Eunomii sectator unice in baptismo mersionis auctor, 353.

Eva dicitur antiqua virgo, quia paradisi, terrenus omni libidinis contagione caruit, 188, 447.

Evagrius Paulino Antiochim episcopo, populi suffragiis, subrogatur, 512.

Evangelium ex antiquo ritu legitur in Missa, l, 279. A quo Evangelium sit legendum in Missa, non una fuit olim omnium Ecclesiarum consuetudo,

491, 500, 501. Evangelium a lectoribus in Missa lectum, 491. Ex more antiquo Evangelium non legitur, nisi ad nutum episcopi, vel presbyteri celebrantis, 561. Ex veteri Ecclesie instituto accenduntur luminaria ad lectionem Evangelii in Missa, 582. Evangelium olim de Resurrectione lectum per octavas Paschæ, 561. Evangelium de Resurrectione secundum Mattheum olim lectum in die Paschæ, *ibid.*—Evangeliorum liber olim non porrigebatur diacono in sua ordinatione, 500. Liber Evangeliorum ab episcopo imponitur capiti episcopi in ordinatione sua, 512. Capiti papæ consecrandi a diacono imponitur, 518. Lecto Evangelio, librum osculatur episcopus, et omnes clerici post illum, 561.

Εὐαγγελισμός; *id est* Annuntiatio, 213.

Εὐαπόλογος; *id est* excusabilis, 286.

Eventus (S.), 693, 694.

Exaltatio sanctæ Crucis, 128, 709. Officium Exaltationis sanctæ Crucis, 823, *ibid.* Crucis Exaltat.

Examen baptizandum, de eorum vita et intentione diligentior inquisitio, 379.

Excarsatum, quid significet, 614.

Exceptores sunt notarii, dieti a notarum excipiendis compendiosis, 343.

Excommunicatis ab Ecclesia, qui ignorans communicaverit, diebus quadraginta pœniteat, 468. Qui recucilietur Ecclesie excommunicatus, more præoccupatus, antea jam confessus, 469. Arcetur impij, et scelerati Ecclesie, templo, sacris, et communi bonum societate, juxta priscum Ecclesie morem, 451.

Exhortatio sacerdotis, quæ alias dicitur præfatio ad circumstantes infirmum unguendo astantes, 547, 553.

Exorcismus Græcæ, Latine conjunctio seu sermo increpationis est adversus diabolum ut discedat, 339, 364. 376. Exorcizatur malignus spiritus ut exeat ab eo plasmate, quod per peccatum primi hominis jam dudum possidebat, 364. Exorcismi ante baptismum, 363, 376, 377. Exorcizandi demonis vetus forma, 425.

Exorcistæ fuisse leguntur in Actibus apostolorum, 364. Sancta Ecclesia inter gradus ecclesiasticos exorcistam etiam ministerium habet, *ibid.* Exorcistæ diabolum multis increpationibus lacessunt, 376. Quo Missæ loco fiat exorcistarum ordinatio, 487. Creationem leioris sequitur ordinatio exorcistæ, juxta antiquum morem, 492. Apud veteres Patres exorcistarum mentio in Ecclesia, *ibid.*, etiam apud gentiles, *ibid.* Profrum unum exorcistarum est energumens manus imponere 493. Dicitur exorcistæ gratiam accipere sanitatum, 221, 493.

Exorcizandus est qui baptismum salutis fidelium, et omnibus virtutibus ejus contrarius est, 364. Qui exorcizabantur, velata facie audiebant exorcismos, 376. Stabant discincti, ablata veste, sola tunicella induti et nudis pedibus, *ibid.* Ad Occidentem respicientes, *ibid.* In pedes erigebantur, *ibid.*

Expulsio pœnitentis ab ecclesia, 451.

Exsequiarum officium, 478. Olim *A'teluis*, vox lætitiæ, in defunctorum officio, cur prætermissa non fuerit, 480. Aliud officium exsequiarum, *ibid.* Elatio calaveris cum cantu, 485. Corpore in Ecclesiam delato, antequam terræ mandetur, celebratum Missæ sacrificium, juxta antiquum morem, *ibid.* *Æryis*, *deison* in exsequiis cantu-

tur juxta veterem morem, 485. Ad finem ejusque psalmi qui ante sepulcrum canitur oratio seu collecta interponitur, pro more antiquo, *ibid.* *Vide* Defuncti.

Exsufflatio fit in facie baptizandi a sacerdote per signum crucis, ut diabolus fugetur, et Christo via præparatur, 363.

Extremæ unctionis ministrandæ ritus tres referuntur, 235, 236, 532, 534, 537. Plures sacerdotes administrabant hoc sacramentum, 2, 7, 534, vel aderant administranti, 543, 553. Imponebant manus super infirmum, *ibid.*, 548. Ab unico sacerdote hoc sacramentum conferri potest, *ibid.*, 531. Unus aliquando infirmum ungebat, alter vero formam proferebat, 236, 534. Olim forma hujus sacramenti fuit indicativa, *ibid.*, 538, 539, 540, 549. Sententiæ veterum et recentiorum scholæ Parisiensis hac de re theologorum, 534, 535. Formula Per istam unctionem, etc., dici solita in unctione sacerdotis, 534. Olim ungebatur infirmus antequam sumeret viaticum corporis et sanguinis Domini, 237, 536, 554. Olim tria sacramenta, penitentia, extreme unctionis et Eucharistia, simul infirmo conferebantur, 536. Non conferebatur extrema unctio penitentibus quibus nullum dabatur sacramentum, 532. Septem diebus continuus, si necessitas fuerit, infirmi extremam unctionem et viaticum olim recipiebant, 237, 537, 543, 551, 554. Hoc sacramentum possent sæpius repeti in eodem morbo, nisi usus præsens Ecclesiæ obstaret, *ibid.* Infirmi in quinque senibus ungebantur, nulla facta mentione vulgaris forme, 237, 537. Sacerdos uncturus infirmum facit signum crucis ex cinere cum aqua super ejus pectus, cum cilicij impositione, 537, 539, 544. Sacerdos audiat confessionem infirmi, aut scriptis, aut verbis, *ibid.* Fidei professio quam æger facere debet ante unctionem, 535. Dum unctio capitis præcipitur, tempora tantum sunt ungenta, non vero frons, nec vertex, 538, 553. Unctio pectoris fieri præcipitur in pluribus Codicibus, in aliis prælibetur, a Græcis fieri solet, 5, 3. Unctio quoque inter scapulas fieri, ab aliis non fieri solebat, *ibid.* Non fit mentio in veteribus Codicibus unctionis renum: nec est in usu apud Græcos 554. Quidam addunt unctiones pectoris, renum et umbilici, *ibid.* Græci unctum frontem, mentum, ambas genas, pectus, manus ex utraque parte, et pedes, *ibid.* Unica unctio in urgenti mortis periculo sufficit, 554. Unctionum conclusio, 549. Ratio ungenti infirmi cum ingravari cœperit, 552. Reconciliatio est brevior ratio unctionis conferendæ infirmo qui est proximus morti 550, 554. Ratio ungenti infirmi secundum veterem usum Ecclesiæ Suesionensis, 554. In qua forma indicativa, et soli auris sinistra, pectus et scapula, cum aliis partibus ungi solitis, ungentur, 555. Coram ægroto post extremam unctionem, officium divinum recitabatur, 541, 554. In Missa pro infirmo graviter ægrotante, et pro eo qui est morti proximus, introitus, gradale, offertorium, etc., sunt duplicia, *ibid.* *Vide* Visitatio, Unctio.

Exuperius (S.), martyr, 416. *Vide* Mauritius (S.).

F.

Faba seu favæ naturæ benedicuntur in altari, ex institutione Eutychiani papæ, 234, 410.

Fabiani (S.), martyris natale, 20, 663. Fabiani et Sebastiani Missa unica, cum diversis orationibus, sancti Sebastiani oratione præcedente, 304.

Facie velata exorcizati, 377.

Fatigare idem ac percutere; fatigari, *id est* percuti, 397. Nostris fatigamus offensis, *id est* ob delicta nostra corripimur et percutimur, *ibid.*

Faustini (S.), natale quarto Kal. Augusti, 408, 704.

Febrestypicæ, febres erraticæ, 616. Typus quartanus et quotidianus significat formam, seu regulam, qua febris, quasi sibi præfixa, hominem corripit, *ibid.*

Februario mense Romani in honorem Februi Dei cum cereis ardentibus lustrabant urbem, 305. Unde hic mensis sit denominatus, 307, 308. Februarius a dolore videtur dici.

Februlis, seu februatâ junô dicitur a Romanis, 308.

Februs Romanis dolor dicitur, 308. februarie idem est ac purgare, *ibid.*

Februus Deus dicebatur Pluto, 306. Lingua Etruscæ Februus dicitur is qui est apud inferos, 308.

Feliciani (S.), martyris natale, 609.

Felicissimi (S.), martyris natale, 418, 703.

Felicitatis (S.), martyris natale, nono Kal. Decemb., 141. *Vide* Perpetuum (S.).

Felicula (S.), natale, decimo sexto Kal. Martii, 28, 310.

Felix (S.), papa II Liberio exsultanti subrogatus; deinde a Constantio imperatore Ariano, et ipse ob fidem catholicam sede pulsus, et obtruncatus, 408. Quarto Kal. Aug. natale sancti Felicis, 116, 704. — Felicis (S.) Note presbyteri et confessoris natale, decimo nono Kal. Februar. et Missa, 18, 303, 661. Sanctus Felix in Pincis, hic locus est Romæ in quo sancto Felici Ecclesia est edificata, *ibid.* — Felix et Adaluctus (SS.) martyres, tertia Kal. Septemb., 127, 709. — Felix episcopus Urgelitanus cum Elipandio Toletano episcopo tuebatur hæresim; nimirum Christum esse Filium Dei adoptivum, 378.

Femina separata a masculis erant in exorcismis, 382. Mares in parte dextera, femine in sinistra collocabantur, *ibid.*

Ferales dies, qui dicantur, 307. Ferialia olim incipiebant die vigesimo Februarii, et durabant fere usque ad finem ejusdem mensis, 314. In feriabus manes placabantur, eorum tumulis cibo quo vescerentur appposito, *ibid.*

Feria quarta post Dominicam Quinquagesimæ, non erat caput Quadragesimæ, ætate sancti Gregorii Magni, 315. Feria quarta in capite jejunii penitentia danda et accipiendæ dies, 449. — Feria quarta majoris hebdomadæ, dicuntur orationes solennes sicut in feria sexta, ex more antiquo, 62, 321. — Feria quinta in cena Domini penitentium fit reconciliatio, 457. — Feria quinte officia per totam Quadragesimam, dicuntur fuisse instituta a Gregorio juniore, *id est* a Gregorio II papa, et maxime ex festivibus Dominicis collecta, 36, 668. Feria quinta in Octavis Pentecostes deest officium et Missa, et ideo cantatur de Dominica Pentecostes, 400. — Feria sexta majoris hebdomadæ crucis adoratio, 69. In ea non consecratur, 387.

Festi-cujuslibet annunciandi formula antiqua, antequam Martyrologia publice in Ecclesia legerentur, 439.

Festa quem in finem celebrari ab Ecclesia præcipiuntur, *ibid.* Festa per anni cursum occurrentia celebrandi vetus Ecclesiæ Latinæ et Græcæ consuetudo, 571, 572. Varietas fuit olim, sicut nunc est in horis canonicis pro diversitate solemnitaturn, et festorum, *ibid.*

Fidei professionem rex facit in sua coronatione; sicut et imperator Constantinopolitanus, 584. Infirmus ante extremam unctionem facit professionem fidei, 553.

Fidiculae sunt unguæ ferreae, quæ dicuntur fidiculae, quia eis in eculo rei torquentur, ut fides invenitur, 477. Fidiculae tamen dicuntur a verbo findo, fidi, etc., *ibid.*

Firmus in Africa victus, inter cætera manubia, Theodosio imperatori coronam sacerdotalem restituit, 538.

Fiscanensis monachi sanctum Maurilium receperunt in fratrem, 581.

Flabella ex plumis concinnata, et a diaconis mola, dum mysteria celebrantur, quid significat, 523, 524. Flabella dicuntur muscaria, 570. Flabellum diaconi in sua ordinatione porrigitur, ejus est illud movere super sacris mysteriis, *ibid.* Cur super mysteria tremenda proposita moveantur flabella, 523. Usus flabelli aliquando fuit Pomæ, 524.

Flaminicatus pontifex, *id est* sacris vestibus indutus, 538.

Flectamus genua, clamare est diaconi ex veteri ecclesiastica consuetudine, 321. Olim postquam diaconus clamaverat *Flectamus*, etc., populus orabat sub silentio, *ibid.*

Fletus est primus Penitentium gradus, qui extra portam ecclesiæ stans in luctu penitentia manebat, 461.

Fontium baptismalium dedicatio, 437. Fontis baptismalis septem gradus, 385. Vetus est consuetudo ut aqua fontis baptismalis solemniter ab episcopo benedicatur, 348. Haec benedictio inter traditiones apostolicas recensetur, *ibid.* Hujus benedictionis ritus, 72, 348. Super ipsum fontem baptismalem columba aurea, vel argentea Spiritum sanctum representans, 385. Fons miraculosus in baptisterio Ebreduensi, 399. Ad fontes, seu ad vestem, *id est* ad locum ubi baptizandi vestes deponerent, aut albam vestem induerent, 785. *Vide* Baptisterium, Baptismus.

Fores sacre sunt fores cancellorum sacrarii, 523. Has custodire est subdiaconorum, *ibid.* Apud Græcos olim erat diaconorum, *ibid.*

Forma baptismi *Ego te baptizo*, etc., utrum ad baptismi valorem sit necessaria, 354. Utrum mersio cum his verbis: *In nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti*, sufficiat, *ibid.* Forma qua utuntur Græci est indicativa et valet, *ibid.* Græci veteres non addiderunt suæ formæ *servus Dei*, *ibid.* Ad nominationem ejusque personæ sanctissimæ Triadis Græci ex veteri consuetudine addunt *Amen*, 355. *Vide* Baptismus. — Forma chrisimationis et reconciliationis hæreticorum apud Græcos, 362. — Forma confirmationis variegata, 361, 362. *Vide* Confirmatio. — Forma consecrationis calicis non est in Scripturis, 288. *Vide* Eucharistia. — Forma extremæ unctionis est indicativa, 534, 538, 539, 540, 549. Forma Ambrosiana, 534. *Vide* Extrema unctio.

Formata est diploma seu litteræ archiepiscopi, quibus testatur episcopum a se ordinatum esse tali Ecclesiæ,

518. Exemplar formatae, *ibid.*
 Formula exorcizandi demonis, 425.
 Forma coronationis reginae, 395. Formule variae dandae communionis, 379.
 Fornicationis poena canonica, pro cuiusque conditione et circumstantiis criminis, 465. Episcopus faciens fornicationem degradatur, et sexdecim annos poeniteat, 568, 474. Presbyter, aut diaconus, fornicationem naturalem faciens, nulli voto monachus obnoxius, poenis plectitur canonicis *ibid.*
 Fortitudo adversa non metuit, et trepidanti menti fiduciam præbet, 372. Fortitudo destruitur, nisi per concilium fulciatur, *ibid.*
 Fortunati locus emendatus, 514.
 Franci qua die infantibus nomina imponebant, 351. Ritus olim observatus in unctione regum Francorum, 257. Primus eorum Clodoveus a sancto Remigio inauguratus est, et coronatus, 384. In sua coronatione faciunt fidei professionem, *ibid.* Unde jus antiquum regibus Francorum in regnum Angliae, 587. Christomate uncti inaugurantur, 587. Sacro oleo e caelo mis-o delibuti, 588. In formula coronationis regum Francorum asservit eis jus in Saxonibus, Merociis, et Nordanimbros, 587. Sacrum oleum e celo missum, quo unguuntur, chrisma appellatur, 588. Regum Francorum unguuntur vertex, pectus, scapulae, inter scapulas, brachiorum internodia, et manus, 589. Christianissimi appellatio regum Francorum est propria et antiquissima, 591. In orationibus solemnibus feriae quartae et sextae majoris hebdomadae, *Respice ad Romanorum atque Francorum benignum imperium*, 63, 322.
 Franciscum primum Francorum regem inter et Leonem papam decimum concordatis sublata sunt a clero et populo episcoporum electiones, 511.
 Fratrum septem martyrum natale, 415, 407, 703.
 Frigium. *Vide Phrygium.*
 Frontis unctio in modum crucis, 360. Tribus vicibus, 371. Frons infirmis cur non ungetur, 353. Frontem ungere chrismate presbyteris non licet, 358, 361, 371. *Vide Confirmatio.*
 Frumenti benedictio fit in altari, ex institutione Eusebii papae, 410.
 Fulbertus Carnotensis episcopus claruit Roberto Francorum rege, 427.
 Fulgentii (S.) confessio, 452. Cujus Fulgentii, Ruspensis, vel Astigitani, 454. Sanctus Fulgentius Astigitanus episcopus in Hispania frater sanctorum Leandri et Isidori, *ibid.* — Fulgentius (S.) ex monacho episcopus Ruspensis in Africa, 300, 454. Festum ejus cum sancti Silvestri papae festo concurrit, 13.
 Funeris officium, 478, 479, etc. *Vide Exsequiae, Defuncti.*
 Fures quibus poenis canonicis plectendi, 466, 472. Furis ministerii Ecclesiae poena, 467.
 Furtum cibariorum ac vestium in necessitate indulgetur. Canonice tamen jejunetur, 469. Si reddiderit, non obligetur ad jejunandum, *ibid.*
 G.
 Gabrielis archangeli nomen in oblatione incensi, 576.
 Galli celebritatis Rogationum auctores, 395.
 Gallina, si in puteo mortua fuerit, etc., 469.
 Gallus (S.), Alvernae episcopus, post mortem ablutus et vestitus, in ecclesia delatus est, 484.
 Gaudentius (S.), Brixiensis episcopus,

ecclesiam dedicavit, quam concilium Sanctorum appellari jus sit, ob multas in eam investas sanctorum reliquias, 454.
 Gazetum est vinum excellens, 563.
 Gebhardus (S.), episcopus Constantiensis, 484. Post mortem letus, et sacerdotatibus, ut moris est, vestitus indutus et fetro impositus est.
 Gelasius (S.) martyr, qui in theatro per jocum baptizatus, ad Christum serio conversus noluit deinceps minus agere, 356.
 Gelasius papa auctor libri Sacram., præf. m.
 Genetic. Codex., præfat. v.
 Gemnianus (S.). *Vide Lucia*, 430, 710.
 Genarum laniatio in funeribus paganorum, 476.
 Genesii (S.) natalis, 708.
 Genuflexio non fit in oratione pro perfidis Judæis, 322. Genuflexio exorcizatorum, 377. In ordinatione diaconi, 523.
 Genus humanum prevaricatione sua in ipsius originis radice damnatum, 27. *Vide Peccatum originale.*
 Georgii in canone Missae fit memoria, 285. Sancti Georgii natale, et Missa, ix Kalend. Maii, 84, 689.
 Germani (S.), Antisiodorensis episcopi, natale, ii Kal. Augusti, 409. Ejus in altaris consecratione miraculum, 429.
 Germanorum lex, 452.
 Germanus (S.) Parisiensis a Fortunato vocatur pontifex summus, 502, 514. Ejus festum 28 die Maii, 731. — Germanus (S.) pridie Kal. Octob., 417.
 Geronii (S.) natale xv Kal. Feb., 304.
 Gertrudis (S.) natal. 4, 290.
 Gervasi et Protasii (SS.) nomina in canone Missae, 292. Eorum festivitas xii Kal. Junii, cum vigilia celebratur, 498, 700.
 Gladii accinctio in coronatione regis, 593.
 Gloria in excelsis. A quo hic hymnus fuerit compositus, 277. Telesphorus papa vulgo fertur statuisse ut in Missa caneretur, *ibid.* Olim hic hymnus in laudibus matutinis canebatur, *ibid.* In Iliania ab hoc hymno abstinetur, 1, 2. Non dicebatur a presbyteris, nisi in Pascha: ab episcopo die Dominica, et diebus festis, 1, 600. Olim loco hymni *Te Deum*, in gratiarum actionibus, canebatur *Gloria in excelsis*, 583. Ex antiquo more hymnus *Gloria in excelsis* incipitur a pontifice, 560. Cantatur in Missa carne Domini, toto classico sonante, 336. Et in Missa Sabbati sancti, 387. Incipitur ab episcopo et presbyteris, eodem toto sonante classico, 336.
 Gloria laus, etc. A quo hic hymnus fuerit compositus, 319, 320. Auctor ejus Theodolpus Aurelianensis, et Reinoldo Lingonensi antiquior est, sed ignoratur, *ibid.* Aleutius, qui obit anno, 804, hujus hymni et processionis memoratur, 319.
 Gordianii et Epimachi (SS.) natale et Missa, 87, 392, 694.
 Gorgonii (S.) martyris natale quinto Idus Septemb., 415, 428, 709.
 Gothi ad deorum et majestatem, ex more gentis, promissis gaudebant crinibus, 351. Concilium Agathense statuit ut Gothi penitentes omnem crinium ornatum a se amoverent, *ibid.* Gothi Sabbato non jejunabant, 314.
 Grabatarii dicebantur vel clinici, qui in lecto, seu grabato, peraspersio-

nem, aut perfusionem aquae, ob mortis periculum baptizabantur, 399.
 Gradale idem est quod graduale, 1, 279, 649. Olim graduale erat psalmus integer, 561. Dicebatur responsoria, 649. Antiphonarius gradualis, *ibid.*
 Gradus septem erant in baptistera, tres in descensu, et tres in ascensu, 385. Quid significabant in gradus, *ibid.* Cur septimus decreverit stabili mentu pedum, et fundamentum aque, *ibid.* — Gradus penitentium quilibet, 761. — Gradus ecclesiasticos qui locum sacris sunt altaribus admoveant, et qui ambiunt repellendi, 221.
 Graeci non celebrant Missas concorando, diebus quibus jejulant, 33. Præsanctificationis utuntur per totam Quadragesimam, *ibid.* Dominicae, Sabbatis et festo Annuntiationis ex more antiquo in Quadragesima non jejunant, et consecrant, *ibid.* Ad hos dies natalia martyrum transferunt, si que in Quadragesima occurrant, *ibid.* Eorum ordinationes presbyterorum, que sunt sine instrumentorum perfectione, Ecclesia Romana nunquam improbat, 504. Graeci non celebrant ordines minores alios, quam doctoris et psalmista, 521. Ritus conferendi sacramenta apud Graecos solitus, *ibid.* Graeci non cantant *Christe, eleison*, 277. Na habent unicum missae ritum, 575. Uctione verticis carent in baptistero, 385. Quas partes unguunt in extrema unctione, 534. Eorum virgines tonsa, 443. Eorum forma baptismi indicata, 354. Eorum forma absolutio, 422. — Graeci pauperum habebant templum beneficentia obversa, 330.
 Gratiadictum etonymice roborepto aeterna, 317. Dicitur nostrae redemptionis effectus, *ibid.* Gratia poenitentis est gratia excitans, 318. A quando complectitur omnes gratias, excitantem, adjuvantem, habet, ut ab ipso pro eis justis reddimur, *ibid.* Gratia necessaria est, ut Deo supplicemus, 441. — Gratia subsequens dicitur gratia adjuvans, 318. Aliquando etiam omnes per subsequentem intelliguntur gratiam, prout accessoria est per eas roboratur, augetur, et ad finem usque conservatur, *ibid.*, 50.
 Gratias agamus Domino, etc. Hæc præfationis verba monita sunt Augustino familiaria sanctus Joannes Chrysostomus Eucharistiam dicitur gratiarum actionem appellat, 279. Hæc gratiarum actio fit pro omnibus beneficiis a Deo acceptis, 280, 285. — Gratiarum actio dicitur oratio post communionem, seu postcommunionem, 255.
 Gravedo est dolor, tristitia, molestia, 426.
 Gregorius Magnus (S.) a Graecis frustra reprehensus, 276. Fi liber Sacramentorum asservitur, 273. *Vide* præfat. Ejus nomen recitatur in canone Missae, 3, 4, 25. Ejus natale quarto Idus Martii celebratur, 30, 664, et sanctus Gregorius Anglorum apostolus appellatur, 593. Qui sint hymni a sancto Gregorio compositi, 616, 878. Sacramentarii, nec Antiphonarii auctores, sed compilator sanctus Gregorius, 649. Epistola ejus ad sanctum Leandrum vindicata, 353. — Gregorius papa III instituit festum omnium Sanctorum, 420. Hoc festum celebrari cepit in Gallia sub Ludovico Pio, non de Gregorio papa IV, *ibid.* Gregorius papa VII constitutio de jejuniis quæ temporum, 403. — Gregorius S. Neozianzeni cidaris capiti imposta, que fuerit, 558. — Gregorius (S.), Lingonum episcopus, in sepulcro inventus,

cujus integrum erat vestimentum, in quo fuerat sepultus. 484.

Guillelmus Rhemensis archiepi. copus Philippi Augusti Imperatorum regem sacravit, et coronavit, 588, 591.

Guntramnus rex Clodovei nepos a provinciarum suarum episcopis sacratus fuit, 584.

H.

II. Usus hujus aspirationis apud veteres qualis, 615.

Habemus ad Dominum. Hæc præfationis verba sunt in antiquis liturgiis, et ab antiquis Patribus commendantur, 299.

Hæreticus improprie sumitur pro ethnico, sicut pseudomonachi appellantur hæretici, 303. Hæretici nonnulli Ecclesie restituti, ungebantur, 362.

Haltigarius. Cameracensis episcopus vixit temporibus Ludovici Pii, 462. A Carolo Calvo missus est Constantinopolim ad Michaelem imperatorem, 464. Multas sanctorum reliquias inde attulit, quibus Ecclesiam suam ditavit, *ibid.* Haltigarii liber penitentialis sextus est penitentialis Romanus, *ibid.*

Helene (S.) regine translatio, 28.

Henricus secundus, Francorum rex, consecratus est liquore celesti ab angelo quondam delato, mixto chrismati sacro, 589. Annulum accepit et gladio accinctus est ab episcopo, 590, *ibid.* —

Henricus IV, Francorum rex, cognomento magnus, a Nicolao Thuano Carnotensi episcopo, Carnoti in regem unctus est et coronatus, 584. Populum ante de concessu allocutus est præfatus episcopus, *ibid.* Liquore celesti sancto Martino olim cœlesti delato unctus est, 589. Cur non Senonensi, neque a Bituricensi unctus et coronatus fuerit Henricus IV, 592. Antiquum jus regum Francie in regnum Anglorum notatur in coronatione Henrici IV, 587. Annulum accepit, et gladio accinctus est ab episcopo, 590. Eique corona imposita est ab eodem Carnotensi, 592. Rhemos occupantibus factiosus, rex Carnoti est consecratus, *ibid.* —

Henricus imperator II persuasit Benedicto papæ octavo ut in Ecclesia Romana Symbolum juberet cantari in Missa, 562. — Henricus (S.), Lubecensis episcopus, in extremis positus post acceptam extremam unctionem, viaticum Domini corporis sumpsit, 536.

Heracius imperator coronatus est a Sergio patriarcha Constantinopolitano, et ab eodem uxor ejus Augusta coronata, 584. Heracium juniorem qui et Constantinus dictus est, idem patriarcha coronavit, anno imperii sui patris tertio, *ibid.*

Herbarius est veneficus, ob herbas maleficas, et herbarum venena appellatus, 478. Herbarii infantum interfectores, in extremo vite penitentiam, si cum luctu quesierint, consequantur, 469.

Hermetis (S.) martyris natale, 125, 413, 708, 822.

Hermiltrudis Caroli Calvi conjux coronatur, 585. In ea coronatione episcopi allocuti sunt populum in ecclesia, inquirentes de consensu, *ibid.* Benedictio nuptialis Hermiltrudis regine, 596.

Hero senex anachoreta, a demone deceptus, inter biathanatos reputatus est, 611.

Hiacynthi (S.) natale quarto Idus Februarii, 310.

Hieronymus (S.) memoria fit in canone Missæ, 3, 285. ii Kal. Octob. na-

tale sancti Hieronymi, 417. Videtur olim repetita sancti Hieronymi festivitas: aut ejus Octava nonis Octobris celebrata, *ibid.*

Hierophantes et Hierophantides a vryte corona in sacris Cereris olim cingebantur, 558.

Hilarii (S.) memoria fit in canone Missæ, 3, 285. Concurrentia Octavæ Epiphaniæ, et festi sancti Hilarii, 303. Missa de sancto Hilario cum commemoratione et benedictione de Octava, *ibid.* Hilario tribuitur a quibusdam hymnus Angelicus, 277.

Hincmarus Rhemensis archiepiscopus fecit secundam sacri corporis sancti Remigii translationem. 418. Circa hunc Calvum Metis coronavit imperatorem, 556.

Hippolyti (S.) martyris natale undecimo Kal. Septemb. 121, 412, 706.

Hispanorum unica versio in baptismo, 353. Quando olim apud eos dabatur episcopalis benedictio in Missa, 296. In qua parte Missæ osculum dabant, 568 Sanctæ Parasceves die nec communicabant, nec celebrabant, 342.

Hulcus mucro. Vide Ungule, Fiducula.

Homicidæ quanta et quot annorum injungatur penitentia, habita ratione circumstantiarum, 465, 468. Qui defendendo se, aut parentes suos, aut familias suas, occidisset aliquem, non erit reus, nec tenebitur jejunare quia coactus hoc fecit, 468.

Homo sumitur pro humanitate, quando Patres dicunt Verbum assumptisse perfectum hominem, 382. Perfectum dicunt contra heresim Apollinaris, *ibid.*

Honor dicitur de tribus excellentioribus ordinibus, diaconatu, presbyteratu et episcopatu, 499, 502, 514.

Hora octava, id est secunda post meridiem, vel mediam noctem, 70. Veteres observabant horas ad siderum cursus, 489. Etiam ad miram corporis humani, *ibid.* Hora nona, 5. Olim in semijuniis Missæ tenebantur hora nona, 293. — Horarum canonicarum varietas pro diversitate festorum olim, sicut hodie, fuit in Ecclesia, 572. Hore canonicæ coram infirmo recitatur, 551, 542.

Horologium ad umbram corporis humani, 489. Series horarum sumitur in eo ab ortu solis, *ibid.*

Hostia non simplex panis et vinum, sed Christus, qui sub speciebus est immolandus, 26, 308. Qui opus nostræ redemptionis exerceatur, quoties hujus hostie commemoratio celebratur, 175, 444. Quomodo hostia et calix inter se debeant in altari ordinari, 255, 582. Hostia, seu panis contactus in ordinatione, non est necessarius, 508. Hostie forma rotunda, 564. Hostie pars in viaticum seposita, 583. Hostia et sacerdos Christus, 389. Hostia in patena calici superposita a sacerdote cum diacono levatur post hæc verba. *Per ipsum etc.*, 582.

Hostis seu ostis, gallice *ost*, significat excrementum, 423.

Hugonis comitis filia Irmengardis nupsit Lotario Ludovici Pii imperatoris filio, 320. — Hugo (S.) abbas Cluniacensis a sancto Godofredo episcopo Ambianensi unctus oleo sancto viaticum domini corporis et sanguinis percipit, 526. — Hugo Menardus, præfat. vi, vii.

Humerale non est simile Græcorum Omophorio, 556,

Humeri unguntur, *id est* scapulas non in pectore, neque inter scapulas, in extrema unctione, 549.

Humiliatio populi ad benedictionem, 567.

Humilitas Christi seipsum legi subijcientis, 308. Se inclinantem ad jacentem hominem, eique manum porrigentis, 320. Humilitas pedum, quid sit, 377.

Hyacinthus (S.), 128, 709.

Hydria vas est ad aquam aptum, seu aquarium 317. Non solum aquæ, sed etiam vini vas hydria erat, *ibid.*

Hydroparastatae sunt, qui aqua sine vino mysterium sanguinis Christi peragebant, 387.

Hymni a sancto Gregorio Magno conscripti, 878.

Hypolithi (S.) officium, cum tribus nocturnis, 813.

Hyssopus adhibita aque benedictæ, qua altare consecratum a pergitur, 427.

I.

Ignatii (S.) episcopi et martyris fit memoria in canone Missæ post consecrationem, 4.

Ignorantes, *id est* peccatores, 47, 317.

III. Nota, cum linea transversa loco nominis proprii, solebat poni in Codicibus ante annum salutis millesimum scriptis, 572. Postea littera N. scribi consuevit, *ibid.*, 603.

Illante nomine Elie monachus anno 1071 decessit, et baptisumatis sui et absolutionis formulam in cruce incisam secum voluit sepeperi, 459.

Illibata, id est integra, non contaminata, 283.

Immaculata hostia, *id est* immaculata Dei dona, 289.

Immolata diis comedentis pœna canonica, 467.

Imperator Constantinopolitanus feria quinta in cœna Domini duodecim pauperibus solebat lavare pedes, 335. Quo ritu, 336. Cuique pauperum, absoluta pedum lotionem, tria aurea numismata dabantur, *ibid.* Antiquo more imperator Constantinopolitanus sacro Chrismate consecratur, 589. Cujus sit ei coronam imponere, 591. Ungebatur in capite in modum crucis, 589. Ejus protopapa, 524. — Imperator Romanus cum ordinatur, tres orationes dicuntur, 586. Albanensis episcopus primam recitat orationem, secundam Portuensis, tertiam Ostiensis, cum ei ungit brachium sinistrum, *ibid.* Hodie imperator Romanus oleo exorsizato, rex vero oleo catechumenorum, inunguntur, 389. Imperator Romanus ungitur in brachio dextro, et inter scapulas duntaxat, *ibid.* Unctio fit in modum crucis, 590.

Imperatrici Constantinopolitane a quo imponatur corona, 595.

Impositio manus in confirmatione distinguitur a chrismatione, 359, 386. Quid sit impositio manus, 506. Non est mera electio, 507. Vide Confirmatio, Chrismatio, Ordinatio, Electio.

Incedarii quibus penis canonice plebantur, 467, 474.

Incensum offertur a pontifice in Missæ offertorio, secundum morem antiquum, 245, 564. Episcopus offertur dedicando super altare crucem incensi, 430.

Indemnes, id est nulli reatui peccatorum obnoxii, 52, 182, 317, 415.

Indulgentiarum usus antiquus, 404.

Infantes quomodo efficiuntur catechumeni, 363. Infantibus quo die nomina imponuntur, 350. Eorum communicatio statim suscepto baptismo, 357. Baptizati ante sacram communionem non

lactentur, 356. Ubi Sabbati sancti officium incipiebatur hora post meridiem secunda, non jejuni communicabant, *ibid.* Infantes baptizati confirmationem et Eucharistiam statim recipiebant, 357. Infantes cum ad aetatem intelligibilem pervenerint, docendi ea quæ venerunt credunt, et cura diligenti custodiant, 365. Pro iis confitentur et loquuntur susceptores, 366. Dignum est ut qui aliorum peccatis obnoxii sunt, aliorum confessione, per baptismum, peccati originalis remissionem percipiant *ibid.* Vide Peccatum originale. Baptismus. Infantes extra prescripto Paschæ et Pentecostes dies baptizari solebant, 400. Quolibet a suo natali, die, *ibid.* Infantes, seu infantuli aliquando dicuntur etiam ii qui ad pueritiam pervenerunt, 490.

Inferiæ mense Februario a paganis celebratæ, 307.

Infidelium conversionis curam gerere spectat ad reginam in regno, 505.

Infirmorum confessio ante extremam unctionem, 540, 547. Infirmorum absolutio, *ibid.* Infirmorum visitatio, 532. Infirmorum unctio sacramentum, *ibid.* Infirmis facte interrogati mes ante unctionem, 537, 539, 544, 553. Vide Extrema unctio. Visitatio Missa pro infirmo, 551, 554. Missa pro infirmo qui proximus est morti, 552, 554. Coram infirmo horæ canonicæ recitandæ, 542, 551. Oratio ad infirmum unguendum, 235.

Ingenuorum venundatio prohibita, 474.

Ingomeris et Clodomeris filii Clodovei regis nomina acceperunt in ipso baptismo, 350.

Innocens (S.), sive Innocentius. Vide Mauricius (S.).

Innocentium (SS.) martyrum natale quinto Kal. Januarii et Missa, 12, 659. Quasi præ tristitia dies illa deducitur, *ibid.*

Instrumentorum porrectio confundi non debet cum manu impositione, 507. Instrumentum aliquando pro libro usurpatur, 397. Instrumenta dicuntur res quæ in ordinationibus porrigi solent ordinandis. 504. De instrumentorum porrectione in presbyteri ordinatione, non fit mentio in antiquis Patrum, conciliorum aut scripturæ libris, *ibid.* Ecclesia Græca hanc ignorat huc usque instrumentorum porrectionem. *ibid.* Christus non ordinavit apostolos in presbyteros per instrumenti porrectionem, *ibid.* Veræ credulitatis instrumentis *id est*, veræ fidei scripturis: libris *id est*, doctrinis, per metonymiam, 397.

Insufflatione in faciem fiebat catechumenus, 376. Ter insufflabatur Sathanas a catechumeno ad occidentalem plagam converso, *ibid.* Duplex insufflationis modus, *ibid.* Qui et quot fiant a Græcis insufflationes, *ibid.* Vide Catechumenus.

Intellectus est inutilis, si ex sapientia non subsistat, 372.

Intelligere aliud est, aliud sapere, 372.

Interrogationes in baptismo fieri solitæ sunt, juxta priscum Ecclesiæ morem, 352. Interrogationes sacerdotis ad infirmum unguendum, et responsiones infirmi ad sacerdotem, 537, 539, 544.

Introitus est antiphona quæ captatur dum sacerdos introit ad altare, 275. Introitus ex quibus constat partius, *ibid.*

Invasores rerum alienarum, malo ordine, canonicis pœnis subjacent, 407.

Inventio sanctæ Crucis, v. Nonas Maii, 86, 693. Hoc festo Græci carent, 391.

Invisibilium amore rapimur, pro: In Invisibilium amorem rapimur, 298.

Invocatio super regem, sunt orationes episcoporum, seu benedictiones in coronatione regis, super eum fusæ, 586.

Irenæi (S.) natale, quarto idus Februarii, 310.

Irmingardis imperatricis mors, 319. — Irmingardis filiæ comitis Hugonis, et Lotarii filii Ludovici Pii imperatoris nuptiæ, 320.

Ite Missa est apud Latinos pronuntiatur a diacono. Apud Græcos, *Ite in pace*, vel, *Procedamus in pace*, 570.

Ivo Carnotensis, de quo sanctus Petrus Damiani ei æqualis, scripsit sermonem de sacramentis Dedicationis, 427. Non vero Fulbertus Carnotensis episcopus, *ibid.*

J.

Jacobi utriusque apostoli fit mentio in canone Missæ, 3. Jacobi fratris Domini et Philippi apostolorum natalis cum Missa et vigilia, 85, 693 Jacobi fratris Joannis apostoli festum vii Kal. Augusti, 115.

Januarii Kalendis olim homines superstitionibus paganorum obnoxii, 300. Hac die Missa assignatur ad prohibendum ab idolis, *ibid.* Triduo Kal. Januarii fiebant litaniæ ad calcandam gentiliū consuetudinem, 302. Homines pagani variis ferarum et pecudum formis petulantius discurrebant, 472. Hoc dicebatur in cervulo ducere, aut in vetula vadere, *ibid.*

Joannes Baptista (S) videtur intelligendus in posteriori canonis parte; cum Joanne, Stephano, 290. Ejus festivitas cum vigilia et jejuniis celebratur, 108. Tres Missæ cantantur: prima de vigilia, post solis occubitum; secunda de nocte: tertia in die, 404, 701. Quare hæc tres Missæ huic festo assignantur, *ibid.* Laus sancti Joannis Baptistæ, 404. Ejusdem senior gratis quam natura, *ibid.* Sanctus Joannes Baptista a Christo baptizatus dicitur, 126, 413. Natalis sancti Joannis Baptistæ, octavo Kal. Jul., 107, 109, 701, 803. — Joannis et Pauli (SS.) fit mentio in canone Missæ, 3. Natalis eorum et Missa, 110, 701, 805. — Joannis Evangelistæ (S.) fit mentio in canone Missæ, 3. Nativitas sancti Joannis, sexto Kal. Januarii, et Missa, 10. Nativitas ejusdem ante Portam Latinam, 87, 392 Hujus apostoli festo duæ Missæ assignantur: prima primo mane; secunda, in die, 249, 659. Dominus in cruce vicarium suæ Matri filium Joannem subrogavit, 14, 299. Joannes septem scribens Ecclesiis universæ creditur scripsisse Ecclesiæ, 371. — Joannes (S.) Chrysostomus excogitavit cruce argenteas, quibus lucernæ cereæ imponebantur, 436. Communibus cleri et populi votis, assentiente imperatore, Joannes Chrysostomus electus est episcopus Constantinopolitanus 512. Sacro chrismate unctus in sua ordinatione, 516. In excelso loco positus, *ibid.* Sacerdos unctus est appellatus, *ibid.* — Joannes Abricantensis episcopus, et postea Rothomagensis, quando obiit, 581. Ejus vitæ acta compendiaro relata, *ibid.* — Joannes Arclantensis, cui Theodulphus Aurelianensis episcopus libellum de ordine baptismi dedicavit, 374. Hic vixit sub Carolo Magno, et Ludovico Pio imperatoribus, *ibid.* Hi duo episcopi a Ludovico Pio mittuntur obviam Stephano papæ IV. Rhemos appropinquanti, *ibid.* — Joanni

Chozebite abbati, deinde episcopo Cæsariæ in Palestina Spiritus sancti præsentia visibili signo apparere solebat divina mysteria celebranti, 309. — Joannes Constantinopolitanus patriarcha coronavit Mauricium imperatorem, et uxorem ejus Augustam, 584. — Joannis Monachi Hierosolymitani hæresis circa processionem Spiritus sancti, 379.

Joseph ab Arimathia per diaconum significatus, 582.

Jube, Domine, benedicere, *id est* benedicere velis, et jubere aliquando est velle, 561.

Jubilans annus, in quo plenaria requies signatur 371. Septem hebdomadibus, et monade conficitur, *ibid.*, 386.

Judas (S.) apostolus, 137, 712. Vide Simon (S.). — Judæ traditori corpus sanguinem suum in ultima cœna Christus porrexit, 328. Judas Eucharistiam inter discipulos indigne accipiens, non polluit innocentes, *ibid.*

Judei adorabant ad Occidentem conversi, 329. Cur non dicitur *Flavianus genua*, dum pro perfidis Judæis oratio solemniter dicitur, 322.

Judith filia Caroli Calvi nupsit Edulpho Anglorum regi, 390, et coronata fuit, *ibid.* Benedictio nuptialis Judith reginæ, 596.

Julianæ (S.) nomen recitatur in canone Missæ, 290. Quartodecimo Kal. Martii natalis sanctæ Julianæ virginis et martyris, 311. Nicomediæ passa est, et paulo post in Campaniam translata, *ibid.*

Julianus (S.) presbyter et martyr, 419. — Julianus Apostata, in festo Epiphaniæ, progressus in Ecclesiam, solemniter Numine adorato discessit, 302. Juliani sacris magicis operam dantis satelles Christianus sua præsentia, daemones fugavit, 361.

Juno februata, seu febrilis, seu februat a Romanis dicta, 308. Eusteria lupercalia vocabantur, *ibid.*

Justini minoris imperatoris exsequiæ, et elatio cadaveris ejus cum cantu et pompa, 485. Coronatus fuerat ab Eutychio patriarcha Constantinop., 583.

Justinianus imperator quali veste ornatus, sepultus fuerit, 483. Justiniani imperatoris mensa ex omnibus pretiosis facta, 288.

Juvenalis (S.) 694.

Jejunare tetradas, sive Parascevas, *id est* feriam hebdomadæ, sive quartam, sive sextam, 463, 470. Christiani, præsertim orientales, ex antiquo more, solent jejunare feria quarta et sexta ejusque hebdomadæ, 470. Cum jejunant homines, spirituali cibo sunt recreandi, 468, 314, 441. Mos vetus non jejunandi a Paschale ad Pentecosten, 395. Jejunare non valenti quæ penitentia imponenda, 464.

Jejunium Quadragesimale dicitur paschale; et paschalis observantia, 315. Jejunium Quadragesimæ olii varium, *ibid.*, 316. Ut dapidus et poculus corpora, sic jejuniis et virtutibus animæ saginantur, 39. Vide Quadragesima. — Jejunium primum quatuor temporum olii non semper occurrebat prima hebdomada Quadragesimæ, 317. Nec jejunium quarti mensis olii cadebat semper in hebdomadam Pentecostes, 400. Denuntiatio jejuniorum primi, quarti, sexti et decimi mensis, 105, 402. Denuntiatio illa jejuniorum olii fiebat in Missa post illa verba: *Pax Domini sit semper vobiscum*, 402. Jejunium primi mensis olim cadebat in hebdomadam primam mensis

Martii, 403. Jejunium mensis quarti in hebdomadam secundam mensis Junii, *ibid.* Feria quarta, sexta et Sabbato jejunetur usque ad horam nonam, *ibid.* Gregorius VII, et Urbanus II, restituerunt hæc jejunia in hebdomadam primam Quadragesimæ, et in hebdomadam Pontecostes, *ibid.* Jejunium indictum in triduo Rogationum, 395. Dives penitens jejunium septem hebdomadarum, si jejunare non possit, redimat viginti solidis, in elemosynis, 464. Si non potest tantum dare, det decem: si autem multum pauper, det solidos tres, *ibid.* Jejunium olim a quibusdam non observatum in cœna Domini, 327.

K

Kalendarium Rom., 7, in notis. Illud editit Joannes Fronto, præfat. iv.

Kyrie, eleison juxta usum veterem, in exsequiis defunctorum canitur, 485. — *Kyrie, eleison* canitur in Missis et in cæteris divinis officiis, ex veteri more Ecclesiæ Romanæ, 276. Et in officio defunctorum, 485. Toties dicebatur olim *Christe, eleison* quoties *Kyrie*, 277. *Kyrie eleison*, apud Græcos simul omnes canunt, et *Christe* non canitur, *ibid.*

Κυρίου δεηθῶμεν. Oremus Dominum a diacono dicitur, 321.

L

Labia, in Extrema unctione unguantur, et exterioris crucem super mentum et guttur faciundo, 549.

Lac benedicitur et mel in Missa Sabbati sancti, propter recens baptizatos, 388. Cur baptizati lac et mel gustare jubentur post sacrum lavacrum, *ibid.* Lactari infantes recens baptizatos permissum ante sumptionem Eucharistiæ; alibi fuit prohibitum, 356.

Laminæ aureæ quas in fronte gestabant sancti Joannes et Jacobus, quæ fuerint, 558.

Λαμπράδιος; id est gestator lampadis ante pontificem, 318.

Lardarium, quid sit, 613.

Largus (S.) martyr, 410.

Laticlavium, seu latus clavus, 325. Vestis senatoria dicitur laticlavium, *ibid.*

Laudant angeli, etc. Mos est Ecclesiæ antiquus, in Missæ prefatione mentionem facere celestium spirituum qui sine intermissione Deum laudant in cœlis, 280.

Laudes matutinæ et vespertinæ infirmis debent deantari per singulos dies et noctes, 542, 551.

Laurentii (S.) fit mentio in canone Missæ, 3. Ejus festum celebratur cum vigilia, 419. Duæ Missæ celebrantur; prima de nocte, *id est* primo mane; secunda, de die, *ibid.*, 410, 706. Officium sancti Laurentii Martyris, 812. Octava sancti Laurentii 411, 707. Deposito reliquiariū sancti Laurentii, 304. — Laurentius presbyter sepulcri violator, 472.

Lectiones duodecim in jejuniiis quatuor temporum, 42. Sex eadem bis dicuntur *id est*, semel Græce et semel Latine, *ibid.* Lectio prophetica præmissa lectioni Epistolæ, 560. Lecturi Epistolam veniam petebant, 561.

Lectores locum habent inter gradus clericales, 323. Lectores distincti sunt a cantoribus, *ibid.* Datur lectoribus libertas uxorem ducendi, *ibid.* Lectores prohibentur vacare aleis, et ebrietati, *ibid.* Lectores qui Quadragesimam, feriam quartam, vel parascevem non jejunaverint, deponantur, *ibid.* Lectores aliquando psalterum fungun-

tur officio, *ibid.* Apud Græcos lectoratus ex minoribus ordinibus solus conertur, 448. Ordinatio lectorum apud Græcos, *ibid.* Quo Missæ loco fiat lectorum ordinatio, 487. Lectorum veteri mentio in Ecclesiæ, 490. Lectores olim non solum maturioris ætatis sed etiam puerilis fuerunt, cum visum fuit Ecclesiæ, *ibid.* Priscis Ecclesiæ temporibus lectores in Missa legebant Evangelium et Epistolam, 491, 561. Munus fuit lectorum sacros Codices servare, 491. Lectores apud Græcos ordinantur per manus impositionem, juxta constitutiones apostolicas, 521. 523. Synodus septima improbat pueros tonsuratos in Ecclesia legentes, qui manus impositionem ab episcopo nondum acceperant *ibid.*

Legitimum dicitur id quod in ipsis sacris sancitum est faciendum, 326.

Leocadia (S.), quæ non tormentis sed carceris squalore et fame obiit, confessor appellatur, 303, 440.

Leodegarii (S.) episcopi natale, vi Non. Octobris, 418.

Leonis papæ X et Francisci I Francorum regis concordata, 514. His electiones episcoporum sublatae sunt a clero et populo, *ibid.* — Leo (S.) papa I constituit ut intra actionem sacrificii diceretur *Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam* 3. Ejus decretum de Missæ unius celebratione in die, 405. Tertio idus aprilis natale sancti Leonis papæ I, 300. — Leonis (S.) papæ II natale iv Kal. Julii, 411, 404. Translatio sancti Leonis papæ, 112. Collecta ejus explicatur, 404. — Leo III papa coronam imposuit Carolo Magno, cum imperator creatus est, 591. — Leo philosophus imperator, quod quadrigamus esset, ecclesia ejectus, 476.

Lessus est carmen funebre, quod alias Nenia dicitur, 477.

Levate olim clamabant diaconus, oratione completa, 322. Hodie *Τὸ Levate* dicitur a subdiacono, *ibid.* Secundum Ordinem Rom. *Levate* dicitur a diacono in fine orationis, ante Per Dominum, etc., *ibid.*

Λύχνος; est ampulla, seu vas in quo oleum reconditur, 325.

Liber officialis est Antiphonarius, 387. Libri Pœnitentiales diversi, 462. Libri Pontificales, 505. Liber Sacramentorum quid sit præf. iii, 273. Cur sic dicatur, 274. Liber Sacramentorum distinguitur a Sacramentario, *ibid.*, 340. *Vide* præfat. Libri sacri Romæ servabantur in bibliotheca Cubiculi, 274.

Libido, postquam Christus virgo de Mariæ virgine prodiit, Virginis partu victa est, 439.

Ligaturas qui fecerit, quod detestabile est, tres annos poeniteat, unum in pane et aqua, 467.

Lini (S.), fit mentio in canone Missæ, 3.

Linteum animum altaris antiquos est in Ecclesia usus, 430. Lintea altaris ab episcopo benedicuntur cum aqua sancta, et incenso, *ibid.*

Linteis involuti a susceptoribus recens baptizati, 355.

Litania ad luctum pertinet, 2. Litania septena, *id est* quæ fit a septem choris Sabbato sancto ad fontes cantatur, 71, 347. Litania major; Missa in litaniadicenda, 391, 689, 695. Litania major est Rogationum, quæ in triduo ante Ascensionem celebranda sunt, 393. Earum auctores sanctus Mamertus Viennensis episcopus, *ibid.* Quæ fuerit causa hos Rogationes instituenti, *ibid.* Ante sanctum Mamertum fuerit litaniæ rogationes, processiones,

sed non certo die stabiles, 394. Quo ritu celebrantur et Rogationes a sancto Mamerto quotannis institutæ, *ibid.* Vetus litaniæ majoris formula, 395. Quædam litania falsè ascripta sancto Gregorio Magno, 377. Litania unctionis infirmorum, 544. Litaniarum quæ ante extremam unctionem dicuntur, post septem psalmos recitatos super infirmum, antiquitas, 553. Litania a clero dicenda in dedicatione ecclesiæ prostratis sacerdotibus et levitis cum pontifice ante altare, 145. Litania brevior in ordinatione clericorum dicenda, 497. Litaniæ non semper sumuntur, pro publicis, quæ pro edendo fiunt, Rogationibus; sed aliquando pro precibus, quales sunt in capite nono regulæ sancti Benedicti, 414.

Litare est sacrificare, 443. *Λιτή, id est* oratio, *ibid.* Litatio abstinentiæ dicitur, 634.

Lotarii filii Ludovici Pii, et Irmingardis filie Hugonis comitis, nuptiæ, 320.

Lotio pedum in cœna Domini fieri solita, 335. In lotionem pedum preces decantandæ, 334, 877. Quo ritu, et qua hora pedum lotio soleret fieri, 335. Constantinopoli imperator duodecim pauperibus hac feria solebat lavare pedes, *ibid.* — Lotio defunctorum ab apostolis ad nos manavit, 482.

Lavat manus pontifex, oblatione facta, divina facturus mysteria, ex more antiquo, 563. Lavant quoque assistentes ei presbyteri apud Græcos, *ibid.* Quid illa lotio manuum significet, *ibid.*

Lucæ Evangelistæ (S.) natalis xv Kal. Nov., 135.

Luciæ et Geminiani (SS.) martyrum natale, xvi Kal. Octob., 130, 710. — Luciæ (S.) virginis et martyris nomen recitatur in canone Missæ, 4, 290. Natalis sanctæ Luciæ idibus Decemb., 144, 654, 635. Officium sanctæ Luciæ virginis et martyris, 842.

Ludovicus Pius imperator conjuratos cum Bernardo Italie rege, nepote suo, diversis penis affecit, 319. Omnibus deinde reis injuriam condonavit, 320. In Britanniam minorem, ut compesceret Mormanum, profectus est, 319. Inter Missarum celebrationem septem archiepiscopi orationes septem reconciliationis ecclesiasticæ super eum cecinerunt, 458. In Ecclesia sancti Dionysii ab episcopis voluit reconciliari, et per manus Lupercorum armis occingi, 590. — Ludovici II Francorum regis coronatio habetur inter Capitula Caroli Calvi, 584. Sacro oleo fuit in sua coronatione unctus, 587. — Ludovicus IV, cognomento Ultramarinus, videtur fuisse in regem Angliæ et Franciæ unctus, 507. Artholdus archiepiscopus Rhemensis, Ludovicum et Gerbergam conjugem ejus sacro chrismate unxit, 588.

Luminaria in Ecclesia, cur accendantur dum sol lucet, 493, 582. Luminaria accensa ad Evangelium, 582. Luminaria prælata sanctis reliquiis, 434 et episcopis, 347. *Vide* Cerei.

Lupercalia fiebant mense Februario, 307. Lupercalia a Gelasio papa sublata, *ibid.* Februarius nominatur a sacris febris Lupercorum, 308. Feriæ Junonis februatæ sunt lupercalia, *ibid.* Mulieres februantur a lupercis, amiculo Junonis, *id est* pelle caprina *ibid.*

Lupicinus (S.), celebratis Missis, cum summo honore gaudique sepultus est, 485.

Lustrici dies a lustrandis pueris appellabantur, 359. Sunt dies lustrici a nativitate marium nonus, feminarium octavus, *ibid.*

M

Macarius et Emerentiana (SS.) martyres, 22. — Macarius et Eugenius (SS.) martyres, a Juliano Apostata in Oasim relegati, et securi ibidem percussi, 305.

Machabeorum (SS.) natale Kalend. Augusti, 409. Hac ipsa die Missæ ducæ: prius sancti Petri altera sanctorum Machabeorum, *ibid.*

Magi apud Persas sunt sapientie studiosi, et Dei amatores, 302. Magus dicitur Theologus, *ibid.* Magi orti dicuntur ex filijs Cetura, quibus Abraham dedit munera, *ibid.* A Chaldeis de stella Salvatorem natum in carne nuntiatura, edocti fuerunt magi, *ibid.*

Magodia Arabia, regio, 302. Magodia magerum patria, *ibid.*

Magni (S.) episcopi et martyris natalis xiv Kalend. Septem., qui in persecutione Decii necatus est, 411. — Magni (S.), seu Andree martyris, natale cum sociis suis, 411.

Maleficium, quibus penis canonicis plectatur pro circumstantiis, vel persona, vel criminis, 466. Quis dicatur pro amore maleficus, 472.

Mallosi (S.) martyris inventio, et in Basilicam translato, 385.

Maltha est calx aquæ subacta, cum pice liquida et axungia, Gallice *caement*, 426, vel est pix cum cera mista, *ibid.*

Mamercus (S.), seu Mamertus Viennensis episcopus, non instaurator, sed auctor Rogationum, 393.

Manes placati cibo eorum tumulis apposito, 311.

Manica, *id est* chirothecæ episcopi celebrantis, 557, 563.

Manichei heresis Christo corpus phantasticum tribuens, proscribitur, 299.

Manipulus alias Mappula et Phanon, 557.

Manus impositio ad faciendum catechumenum, 376. Impositio manuum fit baptizando dum Symbolum reddit: vel post trinum professum nem, *id est* Symboli recitationem, 394. *Vide* Catechumenus. Penitentibus substatius manus a pontifice imponebantur, 461. Hæc impositio manuum non erat absolutio, sed quedam precatio et benedictio, *ibid.* Cur oratio dicatur impositionis manuum in Penitentiali libro, 471. Sine impositione manuum et cibico, super caput penitentia non datur, *ibid.* *Vide* Penitentia. Manus impositio sola est materia essentialis diaconatus, presbyteratus et episcopatus, 504, 506. Manus impositio est positio manus super eam ut alienius, 506. Instrumentorum porrectio non habetur manuum impositio, 507. Christus lunaticum, Marc. vii. contactu lingue et aurium, non manuum impositione curavit, *ibid.* Impositio manuum ab electione realiter distinguitur, 508. Electio a clero et populo, ordinatio per manuum impositionem ab episcopis fieri solita, *ibid.* Lectores et subdiaconi apud Græcos ordinantur per manus impositionem, 521, 523. *Vide* Ordinatio. In abbatis ordinatione apud Græcos impositio manus episcopalis adhibetur, 526. Benedictio episcopalis fiebat olim per manuum impositionem, 296. In confirmatione manus impositio adhibetur, 359. Distincta est a chrismatione, *ibid.*, 507. In coronatione regis et reginæ fit impositio manuum, 595. — Manus unctæ diaconis in ordinatione, 501. Presbyteris, 503. Episcopis, 516. Manus super et infra ungantur in extrema unctione, 549. Si pres-

byter fuerit, ejus manus non ungantur infra, *ibid.* — Manus justitæ est virga, cui palma manus præfixa est, que traditur regi in sua coronatione, 592. *Id* significat quod per formulam traditioni adjunctam exprimitur, *ibid.*

Manutergium est mantile tergendis manibus idoneum, 495.

Mappula est manipulus quem immittit episcopus in brachium sinistrum cuiuslibet subdiacono, 496. Gestabatur olim mappula ad oculorum et narium pituitam detergendam, *ibid.*

Marcellianus (S.) martyr, 105, 700.

Marcellinus (S.) papa 4. Sancti Marcellini martyris natale iv Non. Julii, 104, 699. — Marcellini (S.) Ebreudensis episcopi baptisterium anniversario miraculo perelebæ, 399.

Marcus (S.) Parisiensis episcopus, cum esset subdiaconus sancto Prudentio Missam celebranti ministravit, 563. Hausta ab ipso aqua e fluvio Sequanæ in vinum est conversa, *ibid.* Hoc vinum sanctus Prudentius jussit in calicem sacrum fundi, ex quo Missa celebrata, omnes communicaverunt, *ibid.*

Marcelli (S.) martyris natale, Non. Oct., 418. — Marcelli (S.) papæ et martyris festum, xv Kal. Februarii assignatur, 19, 661, 662.

Marci Evangeliste (S.) natalis, vii Kal. Maii, 84, 390. Sanctus Marcus pro Christi nomine glorioso martyrio coronatus, 84, 391. — Marcus (S.), ad quem statio ferie secundæ in hebdomada tertia Quadragesimæ, est summus pontifex, qui die septimo Octobris colitur, 48, 711. Natalis sancti Marci nonis Octob., 436, 418. — Marci (S.) martyris natale, xiv Kal. Julii, 105, 700. — Marci Aurelii imperatoris dictum: *Omnino detursum* 443.

Marculus et Donatus pseudomartyres apud donatistas, 285. Horum nomina Donatistæ recitabant in suis sacrificiis, *ibid.*

Maria (S.) virginis nativitas, vi Idus Sept., 427, 709, 824. Dicitur beata Virgo in nuptia, *id est* intacta, 819. Sanctæ Mariæ Assumptio, 411, 707. Sanctæ Mariæ virginis libido victa est, 439. Sancta Maria in Octava Domini, 660. Maria interpretatur domina, sive luminatrix, 366. — Mariæ (S.) ad Martyres dedicatio, 392. Hoc festum olim instituit Bonifacius IV papa, converso Romano Pantheo in ecclesiam sanctæ Mariæ, et omnium Martyrum, 392. — Mariæ et Marthæ (SS.) sororum Lazari festum assignatur xiv Kal. Februarii, 304.

Marii et Marthæ (SS.) conjugum et martyrum natale, vii Kal. Februarii, 304.

Martini (S.) Turonensis episcopi nomen recitatur in canone Missæ, 3, 4, 285. Ejus humilitas commendatur, sedentis in humili sella in ecclesia, 340. Quarto Nonas Julii Translatio sancti Martini, et ordinatio, et dedicatio Basilicæ ipsius, 406. Ecclesia hæc est quam Perpetuus episcopus edificavit super sepulcrum sancti Martini, *ibid.* Translationem corporis sancti Martini fecit ibidem Perpetuus ex ejus sepulcro in absidem majoris Ecclesiæ, *ibid.* Tertio idus Novemb. natalis sancti Martini, cum vigilia, 140, 422, 713. Officium sancti Martini, 843. Sanctus Martinus oleo celesti sanatus, 589. Dividit chlamydem pauperi, 422. Flagellatur ab Arianis, *ibid.*

Martinianus (S.), 114, 703.

Martyres uncti et confirmationis sacramento roborati divinitus ad patientiam, 331. Vigesimo secundo mensis

Junii natale sanctorum MCCCCLXXX martyrum, quorum vigilia cum silentio et jejuniis celebranda, 404.

Martyrologii lectio ante statum Ludovici Pii vix fuit in usu, 439. Jubetur legi in capitulo Martyrologium, regula, aut homilia, *ibid.* Antiqua formula festi alicujus annuntiantur, antiquam Martyrologia publice legerentur in Ecclesia, *ibid.*

Masculi separati a feminis in exorcismis, 382. Masculi erant in parte dextera collocati, *ibid.*

Mathematicus dicitur magus, qui hora nativitatis inspecta, cuique ventura perscrutatur, 473. Dicitur Genethliacus, *ibid.* Mathematicus quæ per invocationem demonum aliquem commentaverit, qua pena juxta canones plectendum, 467.

Matrimonium qui inierit cum vidua sui patris, aut sui fratris, separatur prius, deinde judicatur, 468. Casus quidam circumjuncti edimenta matrimonii, 469. Et circa indissolubile vinculum ejusdem, *ibid.* Lex nova ad perfectiorem statum vincula matrimonii adduxit, 597.

Matrina et patrini dicuntur sponse et susceptores, 357.

Mattathias interpretatur Donatus a Domino, vel Donum Domini, 601. Mattathias idem ac Mattathias, syllabi per synepocem detracta, *ibid.*

Matthæus interpretatur Donatus, 601. Matthæi apostoli et evangeliste festum undecimo Kalend. Octob. cum vigilia, 131, 710. Nomen sancti Matthæi recitatur in canone Missæ, 4.

Matthie (S.) apostoli nomen recitatur in canone Missæ post consecrationem, 4. Sexto Kal. Martii natalis sancti Matthæi, 29.

Matthias Illyricus, Lutherane sectæ vir, Missam antiquam ex Bibliotheca Palatina edidit, 570. Hujus Missæ antiquitas, et momenta expenduntur, 571.

Mauricius episcopus Parisiensis interrogatus ab episcopo Claromontano de forma quadam baptismi, 354. Hæc responsum sententiæ Stephani Tornacensis de eadem forma, contrarium, *ibid.* — Mauricii (S.) et sociorum ipsorum martyrum natale decimo Kal. Octob., 416. Socii ejus sunt Euphorius, Genadius, Victor, Innocens, Vitalis et alii, *ibid.* Sancti Mauricii natale, 710. Ejus et sociorum officium, 825. — Mauricius imperator, et uxor ejus Augusta, et Joanne patriarcha Constantinopolitano coronati die nuptiarum, 584. A Mauricio Joannes idem rogatus, ejus benedixit nuptias in palatio, 596.

Maurilius Rothomagensis archiepiscopus, quo anno obierit, 581. Actus ejus compendiosa, *ibid.*

Maurus (S.), et alii septuaginta duo martyres tertio Kal. Decemb., 442. — Mauri (S.) abbatis natale decimo octavo Kal. Februar. assignatur, 304.

Maximi (S.) martyris natale et Missa, 83.

Medardi (S.) nomen recitatur in canone Missæ, 4, 285. Sancti Medardi festum officium, sexto idus Junii, 800.

Mel et lac, que benedicta a recens baptizatis gustantur, quid significant, 388.

Mellinus est possessio in Sicilia, in qua tons baptismi miraculo celebris, 590.

Membrorum omnium unctio in confirmatione, 361. Membrum sibi truncatis penis in sacro eloquio, plerumque anime virtutes intelliguntur, 366, 382. Memoria habetur sanctorum libris

giis omnibus juxta antiquum morem, 285. Sacrificium non potest offerri nisi in communione sanctorum, quorum memoria communicamus, *ibid.* Post consecrationem fit memoria vivorum et mortuorum simul in Græcorum liturgiis, 367.

Menas patriarcha Constantinopolitanus, quibus ritibus encenia oratorii celebraverit, 434.

Mennæ (S.) martyris natale, 440, 743.

Mensa Justiniani imperatoris ex omnibus pretiosis rebus facta, 288.

Mercii sunt Angelie populi, 587.

Meriti estimator, *id est* demeriti, seu peccati, 180, 290, 444.

Merolhanus (S.) Scotus, episcopus regionarius, *id est* sine titulo consecratus, 484. Corpus ejus integrum, sacerdotibus infulis redimitum, est in sepulcro inventum, *ibid.*

Mersio trina in baptismo fit, juxta priscum Ecclesie morem, 352. Quandoque unica, *ibid.* Ritus trinae mersionis refertur inter apostolicas traditiones, 353. Quid significet trina mersio et immersio, *ibid.* Unica mersionis qui fuerint auctores, *ibid.* Unica mersione baptizati jubentur iterum baptizari, quia forma illegitima baptizati, *ibid.* Unica mersione, et forma legitima baptismus collatus est validus, *ibid.* Sub trina mersione forma semel proferebatur, *ibid.* Apud Græcos aliquando fuit in usu, ut ter ipsa forma cum trina mersione pronuntiaretur, 354. Mersio ita fiebat, ut totum corpus et caput ipsum mergeretur, 384.

Μετάνοια, *id est* participatio, quintus penitentium gradus, qui, expleta penitentia, Eucharistiae participes erant, 361.

Metropolitani est imponere coronam regi, 591. Cur metropolitani Henricum IV Francorum regem non coronaverit, 592.

Michaelis (S.) archangeli Ecclesie dedicatio, tertio Kal. Octob., 434. Missa in honore sancti Michaelis, *ibid.*, 711. officium sancti Michaelis, 825.

Micrologus frustra dixit hæc verba, et omnibus orthodoxis, non esse de canone Missæ, 284.

Minister dicitur aliquis minoribus ordinibus initiatus, 241, 556.

Ministerium sumitur pro vase, 432. Sacri pompa ministerii, *id est* vasa aurea et argentea Ecclesie, 433, 467, 474. Ministerium dicitur abacus, *id est* mensa marmorea calicis continens, *ibid.* Usurpatur etiam ministerium pro tapetibus, pallis et similibus Ecclesie ornamentis, *ibid.* Qui fraudaverit aut neglexerit de ministerio Ecclesie, canonicis plectitur pœnis, 467, 474.

Minutæ causæ, quæ sint, 468.

Miracula de Eucharistia, 563, 579.

Missarum celebratio, sacramentorum nomine appellata, 274. Missa in singulari pro sacrificio corporis et sanguinis Christi liturgico, usurpata a sancto Ambrosio, 275. Hoc vocabulum solet in plurali a sanctis Patribus accipi, *ibid.* Missa olim dicebatur initium a psalmodia, præmissa altaris et chori sufflitione, *ibid.* Ante Galesinum papam Missa incipiebat a lectionibus, 276. Non unus fuit omnium Ecclesiarum, de initio Missæ usu, *ibid.* Antiqua Ecclesie consuetudo orandi pro fidelibus de unctis in liturgico Missæ sacrificio, 289. Olim Missæ tenebantur hora nona in semijuniis, 293. In juniis hora vespertina, 324. Aliis diebus hora tertia, *ibid.* Primitivæ Ecclesie temporibus, Missarum solemnità de nocte

celebrabantur, *ibid.* Pontifex aliquando ut Missas aliquam omnium pro devoti melicie cal, 405. Olim unum sacerdoti plures Missas canere licebat, *ibid.* Papa in festo apostolorum Petri et Pauli duas Missas faciebat, alteram apud sanctum Petrum, alteram apud sanctum Paulum, *ibid.* Sanctus Leo Missarum celebrationem eodem die iterari ab eodem prohibuit, *ibid.* Si tamen ob angustias Ecclesie omnis populus sacrificio interesse non possit, permittitur iterari, *ibid.* Quando apostolicus duas Missas celebrat una die, inter eas non lavatos, nisi post officium, 111, 405. Missæ tres in festo sancti Joannis Baptiste, qui intelliguntur celebrandæ, 404. Missa unica olim in una Ecclesia per diem celebranda, 405. Missa sancti Augustini pro vivis vel defunctis, 486. Missa ad prohibendum ab idolis, 300. Que fuerit hujus instituendæ Missæ ratio, *ibid.* Missa chrisimatis in feria quinta cœnæ Domini, 327. Missa unica simul a pontifice et presbyteris dicta, 336, 337. Missæ tres in cœna Domini, 327. Aliquando Missæ duntaxat duæ, *ibid.* Missa præsanctificatorum apud Græcos 333. Missa offerri pro malis rebus vetatur, 468. — Missæ defectus, vel circa Eucharistiam accidentes, quibus pœnis canonicis plectantur, 468. Missa proprie incipit ab offeritorio, 526. In Missa pro infirmo, introitus, gradale, offeritorium et communio sunt duplicia, 551. Oratio in Missa dicitur ante prefationem, ex more antiquo, 564. Oratio ante offerendam a Græcos recitatur, non a Latinis, 562. Oratio mystica ante consecrationem m' olim clara voce recitata, 577. Oratio olim unica in Missa ante Evangelium, 278. Quinque orationes apud Græcos ante pacem, *ibid.* Tres secundum sanctum Joannem Chrysostomum, *ibid.* Oratio ad Complendum non est benedictio 297. Oratio pro regibus et imperatoribus in canone Missæ, 284. Missa Mozarabum habet duplicem hostiæ elevationem: primam statim post consecrationem, 565. Juxta antiquum morem archidiaconus, dictis a pontifice: *Per ipsum, et cum ipso*, levabat calicem, et tenebat per ansas elevatum coram pontifice *ibid.* Hostiæ et calicis elevatio statim post consecrationem, non est ritus antiquus, *ibid.* Græci attollunt corpus Christi post Orationem Dominicam, immediate ante communionem, *ibid.* Pontifex attollens sanctum panem, dicebat: *Sancta sanctis* et fiebat communio, 566. Sacerdos cum hostiæ elevata ter faciebat signum crucis, 567. Quid significet hostiæ elevatio cum triplici crucis signo, *ibid.* Commistio corporis et sanguinis Domini, qui dicitur consecratio, 568. Missas olim fuisse de sanctis, et festis, contra errorem Illyrici asseritur, 570, 571. Ordo precum dicitur ratio celebrandæ Missæ, 572. Canon appellatur textus canonicæ precis, *ibid.* Totum fere Missæ sacrum est gratiarum actio, 609. Missa pro defunctis desiderantibus penitentiam, et minime consequentibus, qui debeat intelligi, 610. — Missa de sancto Cypriano, 416. De dedicatione Ecclesie, 437. Per octo dies celebrata, 438. Missa de defunctis, 481, 572. De sancto Hieronymo, 417. De sancto Martino, 406. De sancto Mauricio et sociis ejus, 416. De sancto Remigio, 417. De sancto Vedasto, 418. Missa pro infirmo, 551. Pro infirmo, qui mortui est proximus, 552. Pro regibus, 556. Missa ab Illyrico edita, 570. Missæ celebrandæ non fuit olim unica ratio, *ibid.*

Misto sacrificio communicare, quod sit, 563. Omn prohibitum, *ibid.* Quo in casu permittitur, *ibid.* sicut sacrificio communicare, *id est* Corpore Christi separatum a sanguine, dato, *ibid.*

Mithra, *id est* diabolus, divinatorum simia mysteriorum, signat in frontibus milites suos, 361.

Mitra erat ex lana, auro et purpura contexta, 441. Præter velum solebant mitra seu mittella virgines ornare caput, *ibid.* Ut repudiatis sæculi viris se Christo nupsisse indicarent, 442. Mitra est pileum phrygium caput protegens, *ibid.* Antiquorum mitra erat corona ex fasciis et orariis compacta, 558. Mitre usus antiquus episcopis ignotus, 557. Quando ejus usus in Ecclesia cepit, *ibid.* Per abusionem omnis corona appellatur mitra, 558. Mitre hodiernæ pontificum a veteribus dispares, *ibid.*

Modestus (S.), 402.

Monachi communicantes in sanctæ Parasceves solennitate, 342. Monachi non debent comedere extra horam regulæ præstitum, 455. Nihil debent accipere sine licentia, *ibid.*

Monophysitarum ab hæresi Theodulphi Aurelianensis episcopus longe discedit, 382.

Mormanus Brito a Ludovico Pio imperatore rebellis compositur, 319.

Mors nostra Christi morte destructa, 388. Si moribundus, petita penitentia, statim privetur usu lingue et rationis, sacerdos adveniens, quid facere debeat, 609.

Morticinum et suffocatum qui comederit, pœnis canonicis subditus, 463, 478.

Mulier prægnans jejunare, si velit, potest, 469.

Munera (T) in canone Missæ, qui distinguatur a dona et sacrificia, 283. Munera seu donaria a fidelibus in Ecclesie dedicatione oblata, in usum ejus ab episcopis consecrabantur, 432.

Musæo Massiliensi presbytero quidam tribuunt orationem canonis: *Te igitur* 283. Musæus composuit sacramentorum volumen egregium, 571.

Mutilatio sui ipsius, quibus pœnis canonicis prohibita, 467, 474.

Myrtea corona sacrificiæ Cereris cingebantur in sacris, 558.

N

N. Littera, quæ vulgo ponitur loco nominis proprii, quando experit, 572. Antea poni solebat nota *ill* cum transversa linea, *ibid.*

Naboris (S.) martyris natale, 105, 700.

Naresputo illiæ in scrutinio catechumenorum, 381. Narium unctio in confirmatione apud Græcos, 361. In extrema unctio nares unguuntur, 538, 541, 549, 555. Nares in summitate, et subtilis unguuntur, crucis modo, 549.

Natale alieius sancti, in die translationis ejus, sæpius celebratum, 407, 418.

Nazarii (S.) martyris natale, 105, 700.

Νεφορίστρα Latine tempestarii, *id est* tempestatum immissores, 472. Quibus pœnis canonicis sint plectendi, *ibid.* Canonibus plectuntur asserentes magos posse immittere tempestates, *ibid.*

Nerei, Achillei et Glyceratii (SS.), martyrum natale, 86, 392, 691.

Nicasii (S.) nomen recitatur in canone Missæ, 4, 116, 283.

Nicæum concilium non sustulit canone quarto electiones episcoporum, per clerum et populum fieri solitas, 511.

Nicolaus Thuanus Carnotensis episcopus consecravit Carnot. Henricum IV, Francorum regem, 592. Composuit librum de coronatione Henrici IV, 584. Unxit regem liquore celesti, quem olim Angelus sancto Martino attulerat, 589.

Nicomedia (S.) natale 17 Kal. Octobris, 129, 710. Kalendis Junii Romæ dedicatio basilicæ sancti Nicomedis presbyteri et martyris, 103, 402, 699.

Nicostrati (S.) natalis sexto Idus Novembris, 139, 421, 608.

Nigræ virginum vestes, 440.

Nilammou in episcopum electus est acivibus urbis Geras, 508, 512. Sæe electioni non acquiescentem Theophilus Alexandrinus hortatur ut ordinationem a se requirat, *ibid.*

Nobiliacum monasterium Atrebatense, in quod facta est sancti Vedasti translatio, 418.

Nobis quoque peccatoribus, sæpius in Missa olim reperitum, 577.

Nomina non in ipso baptismo, sed ante illum olim infantibus et pueris vulgo fuerunt imposita, 350. Infantibus qui octavo, vel prius, sui natalis die baptizabantur, in ipso baptismo nomina videntur fuisse imposita, *ibid.* Olim apud Romanos, nono ab ipso natali die maribus, et octavo feminis nomina imponebantur, *ibid.* Græci nomina infantibus decimo a natali die imponebant, *ibid.* Franci nono die nomina imponebant, 351. Nomina jam imposita, aliquando in baptismo mutabantur, 352. Nomina viventium in Missa post consecrationem recitata, 567. Nominum descriptio fiebat baptizatorum, 351. Nominis de invocazione altari dedicata, 430.

Nona. Vide Hora.

Nordanimbrisunt Angliæ populi, 587. Nos tibi semper, etc. Ab his verbis prælationis, incipit gratiarum actio pro omnibus acceptis a Deo beneficiis, 280.

Nota ill cum linea transversa, loco nominis proprii, in Codicibus scribi solita, 572. Notæ sunt signa, seu compendia verborum a veloci scriba lingue celeritatem precedente, 343. Antiqua scribendi notis consuetudo, 613.

Notarii sunt scribæ episcopi, qui ex lectorum collegio ut plurimum, assumebantur, 70, 343. Exceptores dicuntur notarii ab excipiendis notarum compendiis, *ibid.* Notarium, *id est* signorum compendio scriptor, seu scriba velox, notarius appellatur, *ibid.* 613.

Novatus hereticus cum sui Eucharistiam porrigeret, ab eis exigeret per sacramentum, quod nunquam ad partes Cornelii transiret, 580.

Nubentes, cur post benedictionem vitæ vinculo copulentur, 598. Quod vitæ colore candidæ et purpureo mixta, significat, *ibid.*

Nudi in sola tunicella exorcizati, 377.

Numerus senarius, quid designet, 301. Quid septenarius, *ibid.* 371, 385; quid octavus, 300, 301; duodenarius, 312; sexagenarius, 314. Ratio numerandi, *ibid.*

Nov ai δὲ ζῆτες, quando ceptum est psalli a populo apud Græcos, 333.

Nundina Romanorum itea a novodie nascentium nuncupata, 350.

Nuptiarum celebritas ex more veteri fit inter Missarum solemnia, 595. Veteres tricesimum et annu versuum diem nuptiarum devotè celebrabant, 596, in quo hanc celebritatem ponebant, *ibid.* Nuptiæ et nubere a nubibus dicuntur, 598. Obnubere est caput operire, et nuptiæ dicuntur a capitis operatione, *ibid.* Hic mos civilis a Romanis ad Christianos traductus, *ibid.* Benedictio nup-

tiarum fit in Missa post Orationem Dominicam, 596. Mos iste nuptias benedicendi vetus in Ecclesia, *ibid.* Nuptiarum conditio, 597. necessitas, *ibid.*

O

Oblata modica in altari consecranda, secundum ecclesiasticam consuetudinem, 564; rotunda et formæ circularis, *ibid.* Panis rotula, quæ oblate dicuntur *ibid.* Oblata crucis signo benedicta, 287.

Oblationem suam, *id est* panem et vinum olim fideles, tum clerici, tum laici in Missa communicaturi, ad altare ad sui communionem offerre, 174, 443, 509, 563. Sine oblatione communicare est communicare in oratione et precibus, assistendo Missæ integræ cum fidelibus, sine Eucharistiæ sumpione, 474. Episcopus ordinem tradit ordinato episcopo oblationem integram, *id est* hostiam consecratam, de qua communicat, 518. Idem facit episcopus presbytero a se ordinato, 519. Oblationes erant duplicis generis: aliæ in corpus Domini consecranda, aliæ ad usus pauperum benedicendæ, 564. Oblatio in altari consecranda debet esse panis integer, et nitidus studioque preparatus, *ibid.* Orationes, dicendæ ab offerentibus suas oblationes, et a ministris eas accipientibus, 574. Rex in Missa coronatus, offert panem et vinum ad se communicandum, 594.

Obnubere idem est quod operire, 598.

Octava designat supremum resurrectionis diem, et felicitatem æternam, 300. Unus dicitur idem octavus dies, 301. Octava dicitur Græcis, ὀκτώθετος, *id est* discessio, 300. Octavas, pro Octava, indeclinabile juxta usum veterem, 389, 401. Octava Nativitatis Christi, 300. Sancti Benedicti, 407. Pentecostes, 401. Concurrit cum festo sanctissimæ Trinitatis, *ibid.* Controversia de utrius celebrando festo, *ibid.*

Octavii (S.) natale Thessalonicæ, Kal. Junii, 402.

Oruli septem in uno lapide apud Zachariam prophetam, quid significant, 372. Oculi in extrema unctione in superciliis et subciliis juxta angulos ungenti, 549.

Œdippus diras filiis suis cur fuerit imprecatus, 590.

Offeritorium seu offerenda est antiphona, 582. Sic dicta, quia dum caneretur, populus sua dona in altari offerrebat, 279. Cur non caneretur offeritorium in Missa Sabbati sancti, 388. In Africa, tempore sancti Augustini, canebatur psalmus ante offeritorium, 562.

Officium in cœna Domini, qua hora olim inceptum, 324. Officium ferie quintæ in cœna Domini, 336. Ea, ex quibus divinum constat officium ex antiquo usu instituta et hucusque retenta, 750. Officium divinum devotè ac humiliter persolvendum, 489. Recitari solebat coram ægroto post unctionem extremam, 534. Codex continens officium divinum dicitur officialis, 730. Officium divinum dicitur cursus, *ibid.*

Oleum infirmorum consecratur proxime ante illa verba canonis. Per quem hæc omnia, etc., 328, 337. Oleum ad ungentos tam infirmos quam energumenos benedicendum ab episcopo, et omnibus presbyteris, ex traditione apostolica, 337. Consecratur in ipso officio consecrationis corporis et sanguinis Domini, *ibid.* Oleum catechumenorum benedicitur juxta antiquum morem, 331. Titus consecrandi olei catechumenorum, 339. Oleum a Patribus sæpe sumitur pro unguento, seu chrismate, 385. Oleum sanctificationis est oleum sanctificatum, 587. Oleo sacro unguuntur re-

ges, 589. Oleo sacro e celo missa uncti Francorum reges, 588. Oleum celo missum christiati mistum, *ibid.*

Olivæ ramus cum quo reversa columna ad arcam est, quid significet, 330, 331.

Omittere idem significat quod dimittere, 389, 531.

Ὁμολογία, *id est* professio virginum, 441.

Ὁμοφώριον, a Græcis dicitur pallium, 520. Non eadem plane est omophoriformæ pallii, *ibid.* Omophorium seu humerale est commune omnibus episcopis ornamentum, cujusvis gradus sint, oblongis sudartibus simile, 525. Quid significat in patriarchis, et archiepiscopis, *ibid.* Quid in episcopis, *ibid.* Qui significenter crucis quas habet omophorium, *ibid.* Episcopi humerale ex lana, non ex lino, significat pellem ovis errantis, quam Dominus humeris suis sustulit, *ibid.*

Optimum significat bonum, secundum phrasim Græcam, 443. Omne bonum in quocunque gradu Dei est, et a Deo, *ibid.*

Orantes Christiani capite nudo 317. Pagani operio, *ibid.* Orantes ad Orientem conversi, 328. Oraria sunt textilia quædam oblonga, 558. Orarium est oblongus tapes, instar orarii, qui sub sternitur crucem adoraturus, 340, 607. Orarium est quod vulgo tolam dicimus, 503, 607. Non licet sacerdoti absque orario ab utroque humero dependenti Missam celebrare, aut ad communionem accedere, *ibid.* Orarium imponitur diacono circa humerum sinistram in sua ordinatione, 521.

Oratio Dominica recitatur super Christi corpus, ex veteri et apostolica consuetudine, 291. Ex antiquo more post commemorationem defunctorum in omnibus liturgiis, sequitur Oratio Dominica, *ibid.* Quæ olim sacerdos Orationi Domini, necesse jungebat, *ibid.* In Oratione Domini præcum continetur integras, 365, et quidquid ad præsentis et future vite pertinet dispensationem, *ibid.* Cur Oratio Dominica dicatur periculosa, 468, 476. Quanta reverentia olim a sacerdotibus recitatur Oratio Dominica in Missa, *ibid.*—Orationes solennes ferie quartæ et sextæ majores hebdomadæ solebant olim dici aliquo intervallo ante Missam, 323, 606. Hora octava, *id est* post meridiem secunda, ingreditur ad Missam, 64, 323. In oratione solenni episcopus nominat apostolorum, Presbyterie episcopum suum, 69. Supplicandi seu orandi officium a Deo tribuitur, 179, 444. Sine Dei gratia supplicare potest nemo, *ibid.* Oratio dicitur in Missa ante præfationem ex more antiquo, 564.—Oratio Missalis ea est quæ hymnum Angelicum in Missa sequitur, 571. Ordo precum est ratio celebrandæ Missæ, 572. Oratio ante offerendam a Græcis recitatur, a Latinis non, 541. Oratio mystica ante consecrationem, olim clara voce recitata, 577. Oratio impositionis manus, 464. Oratio sacerdotis antequam suscipiat penitentem, 463. Oratio olim unica in Missa ante Evangelium, 278. Orationes quinque apud Græcos ante pacem, *ibid.* Tres secundum sanctum Joannem Chrysostolum, *ibid.* Oratio ad Compendium non est benedictio, 290. Oratio pro rebus et imperatoribus in canone, 284. Oratio pro Romanorum et Francorum imperio, 322. Orationes ad dampnamentum, 461. Orationes septem reconciliationis penitentium, 458. Orationis conclusio, 295. Oratio dicenda antequam detur extrema unctio, 548. Oratio inter ipsas actiones media, 555. Orationes completæ

unctionibus dicendæ, 556. Oratio in consummationem, post viaticum datum dicenda, 551.

Ordo ad sacros ordines benedicendos, 219. Qui ordinantur ministri Ecclesiæ apud Latinos, Græcos, Maronitas, etc., *ibid.* Cur omnes ordines, tam minores, quam majores vocentur sacri, 487. Usus diuturnus obtinuit ut alii sacri dicantur ordines, alii non sacri, *ibid.* Majores gradus ante Evangelium, minores post communionem olim dabatur, 219. Hodie minores priori loco dantur, posteriori majores, 487. Minores olim Dominici diebus dari poterant, sed hic mos jam pridem antiquatus, *ibid.* Majores in Sabbatis quatuor temporum, *id est* in eunte vespere Sabbati, quo dies Dominice incipit, juxta veterem Ecclesiæ consuetudinem, *ibid.*, ac etiam Dominico die mane, continuato Sabbati jejunio, *ibid.* Jejunia a jejunariis sacra ordinatio conferatur, *ibid.* Cur Dominica mane continuato jejunio Sabbati, sint conferendi ordines sacri, 488. Usus hodiernus, quo ordines majores et minores simul in Sabbatis quatuor temporum conferuntur, est antiquus, *ibid.* Ordinum conferendorum ritus juxta Græcos, 521. — Ordines sacri non iterantur, cum degradati recipient instrumentorum restitutionem, 501. Materia essentialis sacrorum ordinum diaconatus presbyteratus et episcopatus est sola manu impositio, 501, 505. Instrumentorum perfectio est accessoria, 506. Hæc est moderna Parisiensis scholæ communis sententia, *ibid.* Huic non repugnat Eugenii IV, papæ in decreto ad Armenos sententia, *ibid.* Romana Ecclesia sacras Græcorum ordinationes, quæ per solam sunt manu impositionem, nunquam improbat, 504. Irriantur ordinationes quedam, in quibus episcopus imposuerat manus, presbyter benedictionem, *id est* formam pronuntiaverat, 505. Sacris ministris ordinandi signum crucis a consecrante pontifice imprimitur, 515. — Ordinandorum mores diligenter olim examinabantur, 497. De ingenio et capacitate eorum inquirebatur, *ibid.* In coram populo ordinantur, *ibid.* Non sine titulo ordinabantur, 496. Ordinis primi sacerdos est episcopus; secundi presbyter, tertii diaconus, 519. — Ordo Romanus, qui nunc exstat, est antiquus, 458. In eo tamen quedam detracta, quedam fuere immutata et addita, *ibid.* — Ordo precum, 571.

Oremus Dominum, apud Græcos dici solet. 321. A diacono, non a sacerdote cantatur, *ibid.* Ferris quarta et sexta majoris hebdomadæ sacerdos non solum *Oremus* dicit, sed etiam pro quibus orandum sit monet, *ibid.*

Orientalium ratio in observanda Quadragesima. 315, 316. Antiquus mos Ecclesiæ ab apostolis deductus, ut orantes Christiani faciem habeant ad Orientem conversam, 328. Cur ad Orientem conversi orant Christiani, 329. Sacre Eides ut plurimum, Orientem spectant, *ibid.*

Orthographia antiqua Latinorum quorundam nominum, Græcam linguam imitantium, et aliorum, 612, 613, 614, 615, 616.

Osanna in excelsis, 2, 282.

Osculum, aliud simplex, aliud illecebrosum: aliud sine inquinamento, aliud cum inquinamento. 468. Pena oculi illecebrosi canonica, quæ sit, *ibid.* Non licet Eucharistiam nec osculum mortuis tradere, 485. Pontifex statim communicatur dat parvis osculum, juxta ritum Ecclesiæ Latine, 567. Græci dant osculum pacis ante prefationem, *ibid.* Olim quo loco Missæ Hispani osculum

pacis dederint, *ibid.* Regem unctum osculatur metropolitanus, 594. Henricus IV, osculatus est pontificem et patres Franciæ, *ibid.* Pontifex osculatur omnes, vel salem presbyteros et diaconos sibi circumdatos in introitu Missæ, 560. Presbyteri et diaconi osculantur manus pontificis, *ibid.*

Ostiarii, quo Missæ loco ordinantur, 487, Ritus ordinandi ostiarii, 219. Ostiariorum mentio in Patribus antiquis, 488. Officia ostiarii, 489.

Ostiensis episcopus ex more antiquo consecrat summum pontificem, 517, ut propinquit Romanæ sedi, juxta consuetudinem, *ibid.* Tertiam fundit orationem Ostiensis episcopus in consecratione imperatoris, 586. Ungit sinistrum ejus brachium et inter scapulas, *ibid.*

Οτι σου εστιν η βασιλεια, etc., adjectum Orationi Dominicæ, 291.

Otto Baumbergensis archiepiscopus in extremis positus, tria hoc ordine suscepit sacramenta, penitentiam, extremam unctionem, et prostreto viaticum corporis Domini, 536.

Ovorum benedictio, 565.

P

Pacificare, in canone Missæ, Deprecamur Deum pro communi Ecclesiarum pace, 283.

Pactiones, quæ cum Deo sunt in baptismo, tam a baptizatis quam a baptizandis præ oculis semper habendæ, 368. Qui fiant irrite, *ibid.* Pactiones istæ sunt duæ, *ibid.* Quomodo custodiuntur, *ibid.*

Pallæ corporales, seu corporalia erant olim ita amplæ, ut involverent Christi corpus et calicem ipsum, 431. *Vide* Chrisimalis Pallæ quæ sunt in substratorium sunt mappæ, seu pille altaris, 495. Pallæ aliæ sunt corporales, aliæ altaris, *ibid.* Substratorium sunt grossiores telæ in altari, quæ pallis altaris substernuntur, *ibid.* Pallæ corporales a quibus et quo in vase sint abluendæ, 222, 495. Ubi pallæ corporales lavatæ fuerint, nullum aliud linteamen abluatur, *ibid.*

Palli descriptio, 520. Dicitur a Græcis *αυροποριον*, *ibid.* Non plane eadem est forma palli et omophorii, *ibid.* Olim in pallio non inerant cruces, *ibid.* Palmarum festum, 318. Dominico in ramis Palmarum, 60. Antiquissima est solemnitas palmarum, in qua fit processio cum ramis arborum benedictis, 318. Palma arbor est symbolum victoriæ, 593. Palma manus, quid significet, 592.

Pamelius edidit lib. Sacrament., præfat. iii. et Liturgica, *ibid.*, et vi.

Pancratii martyris Missa, 87, 392, 694. Panis benedictio, 234, 533. Panis in calice tinctus, datus populo in communionem, 583, Panis et calicis sublevatio in Missa, 565; in modum crucis, 567. Panis ad Eucharistiam, qualis esse debeat, 564.

Pantaleon (S.), 116.

Pantheon Romæ a Bonifacio papa IV, conversum in ecclesiam sanctæ Mariæ et omnium Martyrum, 392. Hoc Pantheon edificatum fuerat a Marco Vipiano Agrippa, *ibid.* Cur hoc nomine appellatum, *ibid.* Olim in pago Bethelia prope Gazam Palestinæ, fuit templum hoc quoque nomine nuncupatum, 393. Fuit olim Athenis templum ab Adriano imperatore dies omnibus commune, *ibid.*

Papæ ordinandi ritus, 517. Ab episcopo Ostiensis, ut propinquit, juxta Ecclesiæ Romanæ consuetudinem, ordinatur papa, 518. Phrygium est tiara papæ, 442. Papa est primas omnium

qui in orbe terrarum sunt sacerdotum, 2, 6, 518. Natalis papæ est dies quo in pontificatum est promotus, 520. Hunc diem summi pontifices et episcopi quotannis solemnitè celebrare solebant, *ibid.* Nomen papæ recitari jubetur et solet in canone Missæ, 577. Quando papa duas una die celebret Missas, 405.

Papyrus ad lucernas adhiberi solita, quid sit, 346. Papyrus in cereis, *ibid.*

Paradisus terrestris in Oriente, 329.

Parasceve est feria sexta cujusque hebdomadæ, 470.

Parietum templi lotio, 342.

Parnenas (S.) diaconus, 305.

Parthenonis Calensi Codex, præfat. iv.

Participes dicuntur apostoli, 398.

Pascha annotinum, *id est* anniversarium dicitur, quo die anni sequentis a baptismo, cum oblationibus baptismi memoria solemnitè celebratur, 390. Hoc Pascha post Dominicam in albis celebratum fuisse videtur, *ibid.*

Paschalis observantia est jejunium Quadragesimale, 315. Jejunia, cur dicantur Paschalia, *ibid.* 316. Jejunare Pascha, *id est* Quadragesimam, *ibid.*

Paschale sacramentum corporis et sanguinis Christi, dicitur remedium æternum, 317. Qui paschale mysterium possimus habere perpetuum, 94, 393. In ipso solis occubitu solemnitè Paschalis olim incipiebat, *id est* vespere Sabbati, 398.

Passionis legendæ in Ecclesia in majore hebdomada, usus est antiquus, 524.

Patenæ consecrationis formula, 154. signo crucis de oleo sancto vel chrismate patena consecratur, *ibid.*

Patrini ad interrogationes respondent pro infantibus, usum rationis nondum adeptis, 352. Adulti baptizati pedem ponunt super pedem patrini sui, 357. Patrini sui qui offerunt baptizandos, eosque baptizatos de sacro fonte suscipiunt, *ibid.* Dicuntur susceptores et sponsors, *ibid.* Ad quid teneantur erga filios, *ibid.*

Pauli (S.) apostoli nomen recitatur in canone Missæ 3, 4. Ejus Conversio et Missa, 22. Mutatum dicitur sancto Paulo nomen, die Conversionis suæ, 306. Sanctus Paulus universum mundum sua prædicatione docuit, 305. In vincula septies conjectus... patientiæ præmium reportavit, *ibid.* Fulgur illud a Jerusalem... usque ad terminos terræ luxit, *ibid.* Pridiæ Kalend. Julii natale sancti Pauli, 113, 702, 808. Cumutraque olim solemnitas Petri et Pauli apostolorum simul ageretur, sanctus Gregorius Pauli dicitur fecisse Translationem, 405. — Paulus (S.) martyr. *Vide* Joannes. — Paulus (S.), Constantinopolitanus patriarcha, prius lector et notarius fuit ejusdem Ecclesiæ, 343. Paulus Samosatensis, quod excelsum thronum sibi in ecclesia staluisset, ab episcopis est vanitatis reprehensus, 340.

Pax vobis. Formula est qua utitur pontifex ad salutandum, maxime in sacris, 326. Aliquando *pax vobiscum*, aliquando *Pax omnibus*, quæ formula dicitur legitima, *ibid.* Illæ Latinorum formulæ, hæc ultima Græcorum est, 327. Hispani hæc formula salutandi, *Dominus sit vobiscum*, olim utebantur, *ibid.* Pax vobiscum episcopus dicit tantum diebus festis, *ibid.* Episcopo salutanti: *Pax vobis*, populus respondet: *Et spiritui tuo*, 387. — Pacis osculum dat pontifex statim communicaturus, juxta ritum Ecclesiæ Latine, 567. Græci dant osculum pacis ante prefationem, preces mysticas et consecrationem, *ibid.* 568. Antiqua Hispaniæ Ecclesia secuta est ritum Græcorum, 568. Per osculum pacis designatur nostræ utilitas fidei, 258.

Peccare, aliud est desidiose, aliud malitiose, aliud scienter, aliud ignoranter, aliud negligenter, aliud arroganter, 367.

Peccatum omne cur superbia dici possit, 367. Quid post peccatum penitere contemnit, in magnum superbie baratrum se immergit. *ibid.* Quid delectantur peccata post baptismum commissa, 369. — Peccatum originale dicitur culpa tradux, *id est* que à protoparente manavit ad posterum, 426.

Pectoris tunsio solita fieri, audito verbo; *Confiteor*, 359. Pectoris unctio in catechumenis, 331. In extrema unctione. 553. In confirmatione apud Græcos, 361.

Pedes super et sub plantis ungantur in extrema unctione, signum crucis faciendum, 549.

Pelagiani ex libro Sacramentorum, refutati, præfat. vi.

Pelagi II, decretum de præfat. 294.

Pentecostes dicitur festum in Quinquagesimo, 400. Juxta vetus institutum Ecclesie, baptismus conferebatur in vigiliis Pasche et Pentecostes, 398. Dies Pentecostes sicut et Pasche incipiebat olim celebrari post vesperam Sabbati, 400. De die octava Pentecostes celebranda olim fuit controversia in Gallia, 401. In vigilia Pentecostes litania, Deinde, *Confitemini*, etc. 696.

Per omnia secula sæculorum. Antiqua hæc orationis formula apud Christianos, 291.

Percursoris pene variae, pro persone circumstantiis, 467, 474. Qui per iram, aut iram percussit, ictu debilem, vel deformem fecerit hominem, præter damna et impensas medici, canonici penis subjacet, *ibid.*

Perdonari, *id est* concedi, 257, 584.

Perennare active, *id est* ac perpetuare, *id est* efficere ut aliquid perpetuum duret, 331. Alias sumitur intransitive, *ibid.*

Peripsema, seu peripsima, *id est* limatura metalli, purgamenta pomi, quisquille domus, et rasura ejusque rei, seu quod omnium pedibus conculcatur, 527, 615.

Peristeria, femina clarissima Alexandria, pecunias in subsidium pauperum et incensum quod Deo offerretuo dedit, 429.

Perjurus pœna canonibus indicta, 466.

Permittere, *id est* emittere, 118, 426.

Perpetuus et Felicitas (SS.) fit memoria in canone Missæ post consecrationem, 4. Nomen Martii natalis eorumdem, 310, 312.

Perpetuus (S.) Turonensis episcopus edificavit ecclesiam super sepulcrum sancti Martini, 406.

Pertinere, *id est* pertinere, 174, 444.

Petræ erant agrorum termini, quas sub nomine Dei termini olim colebant, 311. Arguuntur ii qui ad nescio quas petras agunt que ad Ecclesiam non pertinent, *ibid.* — Πέτρος apud Græcos Petram etiam significat, 405. τὸ Petrus Latinum recte a Græco deflectum, *ibid.* — Petri (S.) nomen recitatur in canone Missæ, 3, 4. In vigilia sanctorum Petri et Pauli duæ Missæ assignantur, una de sancto Leone, altera de vigilia, 405, 702. In festo ipso papa duas etiam Missas faciebat, alteram apud sanctum Petrum, alteram apud sanctum Paulum, *ibid.* Officium festi apostolorum Petri et Pauli, 806. Kal. Augusti ad sanctum Petrum ad Vincula, 705. Et catene ejus osculantur ipso die, 409. Cathedra sancti Petri, 29, 605. Vide Cathedra. Corona sancti Petri. 449. Petro Deus principatum in

Romani, nominis arce tribuit 605. Animas ligandi atque solvendi pontificum Deus Petro tradidit, *ibid.* Petrus inter ipsos fidei principes sortitus principatum 657. Sancti Petri ad Vincula ecclesie dedicatio, 489. — Petrus Alexandrinus in locum sancti Athanasii a clero et populo eligitur episcopus, 512 — Petri (S.) martyris natale, 104, 699. — Petrus Claromontanus episcopus de validitate cujusdam forme baptismi consultit Mauricium Parisiensem, et Stephanum Tornacensem episcopos, 354. — Petrus Knapheus hæreticus Trisagio adjecit; *Qui crucifixus est pro nobis*, 282. Quartam in sanctissima Triadis mysterio inducebat personam, vel Trinitatem pro nobis crucifixam, *ibid.*, vel etiam Spiritum sanctum fuisse crucifixum, cum Manichæus asserbat, *ibid.*

Φαινόλης, seu φαινόλης Phenolium est genus pallii, penula seu vestis exterior, que stichario, *id est* tunica stricta superinduitur, 523. Phenolum patriarchæ album erat, et nullis crucibus sparsum, unde et Πόλις αἰώνιος dicebatur, *ib.*

Philippi apostoli nomen recitatur in canone Missæ, 3. Officium sancti Philippi, in quo his apostolus cum Philippo, o diacono videtur confundi, 795. — Philippus Augustus Francorum rex a Gualtero Rhemorum archiepiscopo chrismate sacratus, 591. Regis capiti coronam auream metropolitanam hoc imposuit, *ib.*

Philo episcopus Cyrenensis non legitime ordinavit Siderium episcopum Palæbiscæ, 508.

Philtre sunt incantationes, quibus trahitur amor mulierum ac puerorum, 472.

Phrygium appellatur mitra, seu tiara summi pontificis, 442. Dicitur phrygium ornamentum imperiale. In star galææ, circulo aureo circuminctum, *ibid.*

Phylacteria, seu amuleta et licturae, quæ in brachiis, cruribus et collo gestantur, 473.

Pietas misericordie operibus eum, quem repleverit, exuberare concedit, 372. Inutilis est pietas, si scientiæ discretionem caruerit, *ibid.*

Pippinus Francorum rex coronatus, et sacra unctione perfusus a sancto Bonifacio episcopo et martyre, 587. Pippinus appellatur Christianissimus, 591. Pippinus et duo filii ejus a Stephano papa III reges uncti sunt Francorum, *ibid.*

Piscem mortuum in flumine inventum comedere olim nefas, 478.

Πισσοκρονον est resina ceræ mista, 426.

Planeta. Vide Casula.

Plato rerum Hebraicarum non ignarus, 301.

Plenitudo sacri numeris est gratia, quam Excharistia plene et abundanter confert, 33, 314.

Pluto Februus deus appellatus, 306. Podium, seu Pogium est lectrum, analetrum in Ecclesia, ad quod gradibus ascenditur, 785.

Penitentes qualiter suscipi debeant ab episcopis et presbyteris, 462. Penitentium litorati, dimissis catechumenis, post Evangelium, manuum impositione accepta, et ipsi excedunt, 278. Cineres immitti in capita penitentium, eosque aqua benedicta lustrari, fit ex more antiquo, 450. Penitentes edicio induuntur, *ibid.* Ciliicum penitentium vestis, *ibid.* Penitentes capillos et barbam pronuntiant, *ibid.* Apud Gothos, cur contrarius ritus penitentibus, in concilio fuerit indictus, 451. Eliminantur Ecclesia penitentes, canentibus clericis responsorium: *in sudore*, etc., juxta consuetudinem antiquam, *ibid.* — Pœ-

nitentes, quo ritu feria quinta in Domini reconciliantur, 477. parte Missæ absolutio penitentium olim dabatur, 458. Episcopi v sbyteri penitentibus lacryma collacrymari solebant, 463, 471. nia penitentibus imponenda in factionem, 463. Ipsi indicia debent addere jejunia, sive sit sive parasevas, *id est* feriam qu vel sextam, *ibid.* Penitentes to domada jejunantes, non jejunant nica Roma, neque Sabbato apt eos, 464, 471. Qui non penitent ægritudine velit communicare, ei sancta, communicatio, et mandu it si recuperet sanitatem, omm fessus, sic peniteat, 469. Pen a clero excluduntur, 491. Si nec egerit, inter ostiarios vel le ita ut nec Apostolum legam Evangeium, admittantur, *ibid.* ma unctio olim non conferebatur nitentibus, quibus nullum dabat eramentum, 532. Hic usus post tatus est, *ibid.* Episcopi pres quibus claves regni celestis t sunt, iudicium penitentium debe suserere, 629. Si necessitas ex absente presbytero diaconus su penitentem ad sanctam Com niam, 638.

Penitentia danda ratio, 464. tentia ordo, 463. Penitentia, fuerit, et quanta competentibus chumenis indicta, 379. Apud I fuit quadraginta dierum, 380. I videntur initium duxisse paul jejunium Quadragesimale, *ibid.* hos dies competentes omnia acte vitæ peccata confitebantur Confessio hæc non erat sacram *ibid.* Alia erat catechumenorum tentia, si forte tempore catechu tus capitale crimen admisisset. Ratiæ assumenda penitentia pu 449. Hæc assumptio penitentia manuum impositionem feria mane in capite Quadragesimæ. Plures ordines ad dandam pen tiam et penitentes reconcia 214. Quatuor penitentia celebra tus, fletus, auditio, subtratio, stentia, 461. Cujusque eorum graduam, *ibid.* Unctio infirmorum bilice penitentia sacramentum, eta et Ivonis Carnotensis, 532. penitentia per veram contrita impetranda 610. Hanc neque i neque Antiochus sunt consecuti.

Penitentialis Halithagari, 402. gna fuit olim librorum penitentia copia, 213. His confessionis et ab tions, sacerdotalis ritus docet *ibid.* Penitentiales Romani duo e 462. Theodori Anglorum episcop Bedæ Penitentiales libri, *ibid.* episcopo doceatur inter imitos P tentiales libros quis sit sequendus.

Pogium est locus cancellorum, bus sanctuarium, a choro domus *ibid.* Pogium dicitur quod per g sensum assugeret, *ibid.*

Pollis unctio fit in episcopi secr. 517.

Πολύσταβρος dicitur vestis cruce multis sparsa, quale erat pheno patriarchæ, 513.

Polygamia permittitur. Polygan men irregularitate notantur, 476. imponuntur jejunia in penitent 469, 476. Romæ vir superstes vi uxoris duxit uxorem super sit viginti duobus maritis, eisque vi pervixit, *ibid.*

Polynices et Eteocles ab Oed patre, cur diris devoti, 590.

Pompis Satanas abrenuntiat h

167. Qui pompæ diaboli ab
bus distinguantur, *ibid.* Pom-
li sunt ambitio, arrogantia,
de superbia procedunt vitia,
Pompæ diaboli interpretantur
a, *id est* theatri lascivia, am-
rudelitas, clamores et in-
si, 383.

lilvius nomine Pontis Olbi,
i intelligi debet, 391.
x pro se non oratin orationi-
unibus ferriæ quartæ et sextæ
hebdomadæ, 321. Ornamenta
, que et quod sint, 573. Dum
pontifex suis ornamentis, ele-
mstantes, vel etiam ipse,
: *Quam dilecta*, etc., cantent,
rtifices summi olim appella-
piscopi, 302.
ium est potestas, seu aucto-
r, 405.

s (70) aliquando sumitur pro
cætu, sive ecclesiastico, sive
7. Populus orabat olim dicto
a genua, 321. Populi jus in
episcoporum, 311. Populi
io, qualis, 383. Populi e Missa
non ante benedictionem, 297.
nsis episcopus in consecra-
nmi pontificis dat Orationem
n, 317. Et in coronatione im-
ndam quoque lunedì orat, 386.
mmunio, seu postcommunio-
etiam oratio ad complendum,
lectam dicitur, 604, 606. Est
ationis que super populum
ibid. Hæc oratio dicitur post-
io, quia pro solis communi-
dici solet, 606.

ianæ (S.) virg. natale, 88, 785.
plis salutaribus moniti, etc.
rmulæ ad Orationem Domini-
ambulæ antiquitas, 290.

ratores sancti dicuntur cæli,
rant gloriam Dei, 372.

io est oratio seu gratiarum
æ canonii præmittitur, 294.
etiam contestatio, et conte-
st immolatio. *ibid.* Pelagius
ex multis præfationibus, nop-
pit, quibus postea datur acce-
ibid. Præfatio bifariam usur-
rima, que canonii Missæ præ-
et : secunda, pro invitatione
um, a presbytero pronuntiata,
fatio de sancta Trinitate, 401;
o Augustino, 412.

o mulieres dicebantur olim
eri adhiberi solebant, ut fle-
c., 476. Præfatio principes
, *ibid.* Hæc insania Romanis
prohibita, 477.

ctus (S.), episcopus, Arverna-
us, cum abbate Amarino a loci
us, 306. Festum ejus et Missa
ant cum Conversione et Missa
auli, 23. Festum ejus duplex
t, *ibid.*

netificatus sacerdos utitur in
ve majoris hebdomadæ, tum
tum pro omni populo commu-
, 333. Græci per totam Qua-
nam, exceptis Dominicis, Sab-
festo Annuntiationis, præsian-
utuntur, *ibid.* Natalitia Marty-
Quadragesima occurrentia ad
s transferre solent, *ibid.* Inter
s Græcorum exstat liturgia
tificatorum, *ibid.* Quo ritu
tificata dona inferantur ad al-
id.

netificatus dicitur substantia quam
bonis mobilibus possidet, 466.
esidium utriusque sexus,
ancillæ, 472.

dis (S.) natale, xii Kal. Augu-
407, 704. In prima Missæ ora-
artyr appellatur, 407.

PATROL. LXXVIII.

Presbyter, que scire teneatur, an-
tequam ordinetur, 273. Presbyteri
solicitudine et charitas erga peccatores
pœnitentes, 463. Audita pœnitentis
confessione, injungat statim ei pœni-
tentiam, 463. Ordinatio presbytero-
rum fit immediate ante Epistolam,
487. Nulli olim presbyteri vagi, *id est*
ad certam ecclesiam non destinati,
ordinabantur, 496. Ritus presbyteri
ordinandi, 224, 502. Sine stola a collo
dependente prohibetur presbyter Mis-
sam celebrare, aut communicare, 503.
Hanc stolam, que orarium dicitur,
accipit in sua ordinatione, *ibid.* Induitur
planeta, seu casula, in sua ordinatione,
503. Presbyteri in sua ordinatione
unguntur manus chrysmate sancto, *ibid.*
Hæc unctio olim fiebat in modum cru-
cis, *ibid.* In quibusdam locis ungebatur
et caput presbyteri, 504. Ordinatur
presbyter per manus impositionem,
ibid., 522. In aliquibus Codicibus tra-
ditio patenæ cum hostia superposita,
et calicis eum vino et aqua, cum hæc
forma : *Accipe*, etc., fieri jubetur,
ibid. De hac instrumentorum porre-
ctione nulla mentio in sanctis Patribus,
conciliis, Scripturis et veteribus Codic-
ibus, *ibid.* Ecclesia Orientalis usque
nunc ignorat instrumentorum porre-
ctionem, *ibid.* Presbyteri consumantur
oratione, 509. Ordo in presbyteri ordi-
natione apud Græcos, 321. — Presby-
ter, olim quomodo annuntiabat orationem,
321. Presbytero, quomodo pedes
et manus ungentur in extrema un-
ctione, 319. Presbyteratus honor, 499.
Plures presbyteri adhibiti in conferen-
do extreme unctionis sacramento, 349.

Primi et Feliciani (SS.) martyrum
natale, v Idus Junii, 104, 699.

Princeps ungitur in brachio dextro,
et inter scapulas, 589.

Priscæ (S.) virginis natale, xv Kal.
Febr., 20, 662.

Prisci (S.) martyris natale, Kal. Septem-
bris, 413. Hic sanctus Priscus martyr
unus fuit ex lxxii discipulis Christi, qui
passus est Capuæ, via Aquaria, *ibid.*

Pro quibus tibi offerimus (70) non est
de antiquo canone, 284. Usus obtinuit,
ut in Missalibus legatur. *Pro quibus...
vel qui tibi offerunt*, *ibid.*

Probabilis, idem est ac bonus, 493.

Procedere est ad ecclesiam conve-
nire, juxta antiquam loquendi formulam,
414. Procedendi cause apud vete-
res Christianos, *ibid.*

Processio est cœtus clericorum
ipsum pontificem ad altare concomi-
tantium, eique assistentium, 559, 563.
Processio idem significat ac collecta,
id est procedentium cœtus, cum ad
Ecclesiam pervenerint, 308, 345. Ad
processionem, *id est* ad collectam, synaxim.
cœtum, 413. Processiones, seu
solemnès deambulationes, rogationes,
vulgo supplicationes, rogationes-
ve, non erant in msu primis Eccle-
siæ sæculis, 414. Cœperunt Constanti-
nopoli, tempore sancti Chrysostomi,
ibid. Processio cum palmis, 318.

Processus (S.), 114, 703.
Proclitus, patriarcha Constantinopoli-
tanus, non fuit auctor, ut hymnus vi-
ctorialis *Sanctus, Sanctus*, etc., in sa-
cra liturgia caneretur, 281. Idem Pro-
clitus coronavit Theodosium Juniorem
imperatorem, 583.

Professio virginis, que Græcè *ὁμολογία*
dicitur, quo ætatis anno olim fie-
bat, 441. Susceptio veli a professione
distincta, *ibid.*

Profuturus Barcinonensis episcopus.
Vide Præfat.

Projectus (S.) V. Præjectus.
Prouissio episcopi, 510.

Pronuntiatio quorundam nominum
Latinorum, Græcam Linguam imitan-
tium, et aliorum, 612, 613, 614.

Prophetarum unctionis fit mentio in
Scriptura sacra, 331.

Prophætica lectio, præmissa lectioni
Epistolæ, 561.

Πρόοιον, *id est* præfatio, seu conte-
stada, 294.

Πρόσκλησις, *id est* sletus, primus pœ-
nitentium gradus, 461.

Protasii et Gervasii festivitas, xiii
Kal. Junii celebratur, 108, 403, 700.
Protasii nomen Gervasii nomini ali-
quando præpositum, 403.

Proti et Hyacinthi (SS.) natale, iii
Idus Septemb., 128, 415, 709.

Protopapa quas agit partes, dum
imperator Constantinopolitanus lavat
pedes pauperibus duodecim in cœna
Domini, 336. Protopapa est defensor,
et primus altaris, et secundas a summo
sacerdote obtinens, 524. Imperator
suum etiam habebat protopapam, *ibid.*
Interdum unus protopapa utriusque clero
præsidebat, *ibid.*

Prudentio (S.) episcopo Missam ce-
lebrante, facta est divinitus aquæ in
vinum conversio, 563.

Psalmi multi in ecclesiæ dedicatione
cantantur, ex antiqua consuetudine,
427. Officium nocturnum dedicationis
constat duodecim psalmis, cum singulis
antiphonis, ex prescripto regulæ
sancti Benedicti, 145. Hi psalmi non
sunt de feriis, sed ex diversis feriis
delecti, *ibid.* Ex quo patet sensus ca-
pitis 14 ejusdem regulæ : *Excepto
quod psalmi*, etc., *ibid.*, 714. In fine
cujusque psalmi, qui canitur ante sep-
tulerum in exsequiis, oratio seu colle-
cta interponitur juxta priscam consue-
tudinem, 486. Psalmus cantatus pro
gradali, 561. Cantatus ante oblatio-
nem, 562. Cantatus tempore commu-
nionis, 570.

Psalmistria ordinatio juxta Græcos, 521.
Psalmodia olim Missam inchoabat,
275. Psalmus integer olim in introitu
Missæ cantatus, *ibid.* Psalmiorum usus
ante oblationem, Carthagine quando
incœperit, 276.

Pudentianæ (S.) virginis natale, 88.

Puer raptus in Cœlum detulit Tri-
sagium, 282. Pueri soli sermoneantes
de formatione cinedica, et transgre-
dientes instituta seniorum, tribus su-
perpositionibus emendentur, 468, 475.
Bonæ indolis pueri jugo ecclesiastico
per tonsuram subduntur, 490.

Pugillaria, seu pugillares, sunt ta-
bellæ cereæ, vel lignæ, in quibus
stylo scribitur, 602. Aliæ dicuntur
quintuplices, vel pentatycha ; aliæ tri-
plices vel triptycha, etc., *ibid.* Pugil-
lar bipatens diptychum dicitur, *ibid.*

Pulpitum ecclesiæ, sive suggestum,
locus excelsus, de quo legebant lecto-
res, et psallæ canebant, 347.

Pura hostia in canone Missæ, 289.

Purificatio beatæ Mariæ virginis,
que a Græcis *ὑπαπόρευσις* seu *ὑπαπόρευσις*, *id est*
occursus appellatur, 24, 306, 664. Di-
citur etiam festum Simeonis, *ibid.* Ex
antiquo more, cur fiat in hoc festo
cum cereis ardentibus rogationes seu
processiones, *ibid.*, 307. Quando Purifi-
catio cœperit celebrari Bizantii, *ibid.*
Quando in Ecclesia fuerit instituta,
ibid. Hoc festum non ex occasione lu-
percalium natum est, *ibid.* Institutum
est ex occasione lustrationis urbis,
que Romæ agebatur, *ibid.* In hoc festo
ex usu veteri canitur R. *Gande
Maria*, etc., 730.

Purpura regia induitur rex a ponti-
fice, 393. Leo papa III Carolum Ma-
gnum induit purpura, *ibid.*

Q

Quadragesimæ jejunium integrum jubetur, 314. Quidam jejunium Sabbati in Quadragesima non servabant, *ibid.* Hi in supplementum Sabbatorum, et Dominicarum a sexagesima jejunia inchoabant, *ibid.* Quadragesima constabat triginta duntaxat et sex diebus jejunii servandi, ætate sancti Gregorii magni, 315. Quatuor dies postea ab Ecclesia fuere additi jejunio quadragesimali, *ibid.* Quadragesimam tamen jejunare semper in Ecclesia dicti sunt Christiani. Apud Orientales, qui Dominicis et Sabbatis non jejunabant, septem hebdomadas observabant, et Quadragesimam jejunare dicebantur, *ibid.* Qui apud Græcos quadragesima dies integros jejunabant per octo hebdomadas Quadragesimam protelabant, 316. Non una fuit olim jejunii Quadragesimalis ratio apud Catholicos, nec apud hæreticos, *ibid.* Quomodo Constantinopoli Quadragesima jejunabatur, tempore sancti Chrysostomi, *ibid.* Jejunium Quadragesimæ dicitur observantia Paschalis, et jejunare Pascha *id est* Quadragesimam, 315, 316. Quadragesima ante Natale Domini, 445. Quadragesima catechumenorum, 380. Tres Quadragesimæ que dicuntur tria legitima jejunia, in anno indicta, 445. Græci recentiores admisserunt Quadragesimam ante Nativitatem Domini, 446. *Vide* Adventus.

Quadrifida peccatorum moles sunt quatuor præcipua peccata, 55, 317. Quadragesimi canonibus notati, ab omni cætu Ecclesiastico et templi ingressu arcantur, 476.

Quatuor coronati (SS.) sunt Severus, Severianus, Victorinus, et Carpophorus, 439, 420, 421.

Quinquagenarius numerus mysticus, 3, 6. Quinquagesimæ diebus exceptis *id est* a Paschate ad Pentecosten, superpositionem facere licet *id est*, jejunium jejunium addere, 475. Cur prohibeantur presbyteri indicare sexagesimam, et quinquagesimam, 314.

Quinti Pauli (S.) natalis, xiv Kal. Februarii, 304.

Quintinus (S.), 4, 834.

R

Radulphus comes Bajocensium, cujus filius fuit Joannes Arbrincensis episcopus, 581. Radulphus frater uterinus Richardi senioris Norman. ducis *ibid.*

Ratam (70) in canone Missæ, *id est* immobili firmitate perpetuam, 286.

Rationabilem (70) in canone Missæ, *id est* plenam rationis et mysterii, 287. Rationale est ornamentum quoddam pectorale episcopi, simile illi quo utebantur olim legatos sacerdotes, 557.

Reconciliatio penitentium fit feria quinta in cæna Domini, 324, 325. Reconciliatio est brevior ratio extreme unctionis conferendæ infirmo, qui proximus est mortis, 550, 554. Orationes que sunt de reconciliatio penitentis ad mortem a pluribus sacerdotibus dicendæ, 548. Reconciliatio infirmi post extrem. unct. ante communionem, 550. Rectum est relictio regni, 584.

Redemptio nostre opus toties exproctur, quoties hostie divine commemoratio in Missa celebratur, 175, 444.

Redemptus sancti Isidori Hispanensis episcopi clericus, suam confessionem litteris consignavit, quam morte impendente, palam fecit, nihil particulatum exprimentem, 432.

Reformare idem significat quod restituere, 487.

Refugium virtutes sunt apostata angeli, seu demones, 332.

Reges unctione constituebantur apud Israelitas, 331. Vulgo reges non chrismate, sed sacro oleo inunguntur 589 Unguntur in vertice, *ibid.* In modum crucis, *ibid.* Regis coronati a metropolitanis, 591. Reges Francorum unguuntur chrismate et liquore celesti, 588. Oratio pro regibus, imperatoribus et principibus exstat in omnibus liturgiis juxta morem antiquum, 284. Desuscipione regum antiphona et responsoria, 832. Regiæ auctoritas in electionibus episcoporum 514.

Regia significat Jannam, 304. Regine Succæ Codex libri Sacram., præfat. in et iv. — Regine caput non ungitur in coronatione, sed brachium dextrum, 595. Claudie, Eleonoris et Catharine Mediceæ reginæ in capite fuerunt unctæ, *ibid.* Quæ sint partes reginæ in regno, 595. Regina a quo debeat coronari, *ibid.*

Reginaldus de Beaufort archiepiscopus Bituricensis, et ad Senonensem sedem a rege nominatus, cur cesserit episcopo Carnotensi jus sacrandi Henricum IV, 592.

Regni celestis augmentum, *id est* honoris et cultus Dei, per quem Deus in anima fidei regnat, 416.

Regulus (S.) episcopus, 83. Reinaldus, episcopus Lingonensis, non est auctor hym., *Gloria laus*, 320.

Reliquiarum inferendarum in novam basilicam ritus, 434. Episcopus cum clericis agit vigilias in Ecclesia veteri coram reliquiis in dedicanda collocandis, 423. Reliquie solemnem processione in novam transferuntur, *ibid.*, 152, 434. Antiquum est Ecclesiæ institutum basilicas reliquiarum sanctarum illatione et appositione dedicare, 434.

Reliquiarum presentia basilica sanctificatur, *ibid.* Qui templum sine sanctis reliquiis consecravit, deponatur episcopus tanquam traditionum ecclesiasticarum transgressor, *ibid.* Reliquias sancto in vin ipso altari recondere mos est antiquus, 435. Locus in quo reconduntur confessio vocatur, *ibid.* Hic locus intus ex chrismate cruce signatur in quatuor angulis, 436. Græci sacras reliquiis sacro perfundunt chrismate, eas recondentes, cum tribus portionibus corporis Domini, et tribus de incenso, *ibid.*

Remigii (S.). Rhemensis archiepiscopi nomen recitatur in canone Missæ, 285. Ejus vigilia pridie Kal. Octobr. 417. Remigius, Remigius, et Remedius dicitur, *ibid.* Kalend. Octobr. natalis sancti Remigii, *ibid.*, 827. Hic dies non est natalis, seu obitus, sed translationis, 418. Kal. Octobr. Sanctus Remigius his translatus est, sed non eodem anno, *ibid.* Obitus ejus dies illibus Januarii celebratur, 418.

Remum unctio in extrema unctione, 554. *Vide* Extrema unctio.

Renuntiatio diabolo faciendæ a catechumeno, 382, 383, etc. *Vide* Catechumenus.

Responsalis Codex dicitur in quo continentur responsoria, per anni circulum, in officio divino dicenda, 733. *Vide* præfat. vi.

Resurrectio Domini secundum omnes evangelistas, per septem dies Octavarum Paschæ, legitur in Ecclesia, 324, 561. Ipsa die Paschæ Evangelium resurrectionis secundum Mattheum olim legebatur in Africa, 561. Altera Evangelium secundum Marcum die tertia sec. Lucam, etc., *ibid.*

Revocatus (S.) Non. Mart. colitur, 312. Shemensis Ecclesiæ historia auctore Flodoardo, præfat. v.

Richardus senior dux Normanno-

rum, frater uterinus Radulphi comitis Bajocensium, 581.

Riculfus Succensium episcopus statuit infirmos post confessionem unguendos, ac deinde communicandos, 536. *Vide* Extrema unctio.

Roberti Gallie regis ætate, quæ fuerit formula dandæ communionis, 580.

Robertus Cenomanensis episcopus, morti proximus, confessionem suam, nullum speciale crimen exprimentem, misit per epistolam ad episcopos absentes, 452.

Rocca (Angelus). *Vide* ejus scholia in lib. Sacram., 599. Ipsum edidit præf. m. Rodradus presbyter. *Vide* præf.

Rogationes fuerunt institutæ a sancto Mamerto Viennensi episcopo, 393. Quæ fuerit causa et necessitas instituendi hæc cum litanis rogationes, *ibid.* Tres Missæ pro triduo Rogationum, alibi unica instituta, *ibid.* Hoc eodem Rogationum triduo indictum jejunium, contra veterem morem non jejunandi a Paschate ad Pentecosten, 395. Rogationes non fuerunt in Ecclesia ætate sanctorum Ambrosii et Augustini, 394, 395. *Vide* Litanias.

Rogierus episcopus Elloronsis edificavit altare lignum, argento obductum cum inscriptione insigni, 300.

Roma illustratio mense Februario, veteri superstitione, fieri solita, 365, 367. Romæ dedicatio primæ ecclesiæ a beato Petro apostolo constructæ et consecratæ, 409.

Romani acceperunt usum Rogationum a Gallis, 395. Romanæ Ecclesiæ mos Eucharistiæ consecrandæ in cæna Domini, a presbyteris simul et pontifice, 337. Romanæ virgines capillatæ, 442. Romani quo die polluti fuerant non intrabant ecclesiam, 579. Romæ pontificis phrygium seu tiara, 442.

Romanus Pontificalis liber, 142.

Rodalus, abbas Corb. *Vide* præf.

Rufi (S.) martyris apud Capuan natalis, sexto Kal. Septemb., 421, 412. Hic fuit discipulus sancti Apollinaris discipuli sancti Petri apostoli, *ibid.*

Rufina et Secunda (SS.) sorores ad duntur filii sanctæ Felicitatis, 407.

Ruth Moabitidi, cum nubere Booz, bene precatum a senioribus, 597.

S

Sabanum est linteum villosum, 365. Sabbatini jejunii in Quadragesima, cur præceptum renovetur, 311. Sabato sancto ante Gallicinium Dominica, jejunium solvere apud Orientales nefas erat, 445. Solemnitas Sabbati sancti describitur, 70. Hæc incipit hora octava, *id est* secunda post meridiem, *ibid.* Officium Sabbati sancti ad noctem dominicæ resurrectionis respicit, 387. In Parasceve et Sabbato sancto non celebratur corporis et sanguinis Christi sacramentum, *ibid.* Sabbatum sanctum non habet vespas, 395. Post benedictionem episcopalem, dum populus communicat, inchoat cantor *Alleluia*, *Laudate*, etc., *ibid.* Sabbati vespere ordines collati, 457. Sabbatum quatuor temporum, cur dicatur, 42. Læctionum, licet sex tantum Læctiones tunc legerentur, 606.

S. Sabine Virginis et Martyris, præfate, 126, 708.

Sacerdotes veteris legis unctione consecrabantur, 331. Sacerdos primæ ordinis est episcopus secundus presbyter tertius, diaconus, 519. Sacerdotes plures olim ungebant infirmum, 277, 533, 541, 553. Sacerdotis oratio antiquam ante confessionem, 463. *Vide* Presbyter.

Sacerdotes paganorum coronati, 38. Sacramenta dicuntur multis modis,

1, 273, 274, 425. Sacramentum aliquando dicitur solemne festum, quo aliquod Christi mysterium representatur, 62, 298, 316, 320. Sacramentum dicitur gratia sacramentalis metonymice, 316, 317, 389. Sacramentum dicitur mysterium arcantum, sub cuius involucri aliquod mysticum latet, 316. Duo præcipua sanctæ Ecclesiæ sacramenta, sanguine et aqua signata, fluxere ex latere Christi in cruce dormientis, 368, 384. Sacramentum vocatur sal, dari solitum catechumenis, 377. Sacramentum istud sumitur, pro eo quod mysticum est, 378. Sacramenta olim vocabantur non solum septem sacramenta a Christo instituta, sed omnis ritus quomodo cumque spectans ad sanctificationem, 425. Sacramenta, *id est* Missarum solemnia, 431; et orationes Missarum, 599. Sacramenta tria infernis olim simul data, 536. Nullum pœnitentibus olim dabatur sacramentum, 532. Sacramentalia sunt ritus, aut res ad aliqualem sanctificationem spectantes, 425.

Sacramentarii et libri sacramentorum distinctio, 274, 340. *Vide præfat. Liber Sacramentorum.* Sacramentarium, et Sacramentarius liber, sunt nomina synonyma, 599. Codex sancti Gregorii rectus Sacramentarius inscribitur, *ibid.* A Gelasio papa primum editus, a sancto Gregorio magno reformatus et auctus, 600. *Vide præfat. Liber Sacramentorum sancti Gregorii* Adrianus papa misit Carolo magno, 617. Codices vet. libri Sacramentorum. *Vide præf. iv, v. Lib. Sacram. utilitas contra hæreses, præf. v, vi.*

Sacrificia, *id est* sacra facta, quæ distinguantur a donis et numeribus que in eadem canonis Missæ oratione præcedunt, 283. Sacrificium non potest offerri, nisi in communione sanctorum. quorum memoria communicamus, 285. Sacrificium pro fidelibus defunctis offerendum, ex traditione asseritur, 289. Sacrificium salutare figuratum per Melchisedech, qui in typo corporis et sanguinis Domini obtulit, 375. Hanc figuram Christus adimplevit, *ibid.* Hoc idem suis discipulis in sui commemorationem fieri præcepit, *ibid.* Sacrificia veteris legis suam dignitatem accipiunt ab eucharistico novæ legis sacrificio, 174, 443. Varii circa sacrificium defectus, quibus emendentur penis canonicis, 468. Sacrificium offerre non debent, nisi episcopi et presbyteri, 629. Sacrificio misto communicare, quid sit, 569. Olim prohibita. In quo casu permissum, *ibid.*

Sacrilegium intelligitur genus variorum cum demone commerciorum, 467, 472. Quibus penis canonicis afficiantur pro diversis hujus sacrilegii speciebus, *ibid.*

Sagienis Ecclesiæ seu Salariensis in Normannia cod. lib. Sacram. *Vid. præf. Salem sapientiæ baptizandi cur accipiant, 364.* Sal vocatur sacramentum catechumenorum, 377. Salis exorcismus ad aquam benedicendam pro dedicatione Ecclesiæ, 147. Salis benedictio, *ibid.* Exorcizatur sal, ut aquæ benedicti inmiscetur, 333.

Salomonis templum occidenti obversum, 329.

Salutatio chrisamatis recens confecti, 338; et olei catechumenorum, 339. Salutationis crebra mentio fit in ritu ordinandi apud Græcos, 526. Hæc Salutatio est, que cum amplexu et amicitie gratia fiat, *ibid.* Ejusmodi salutatio significatur sacra communio, amabilisque lætitia mentium inter se bene convalescentium, *ibid.*

Sanctio, *id est* sanctificare, 174, 413.

Sancta sanctis a sacerdote dicitur post Orationem Dominicam, panem consecratum attollente, 566.

Sanctificare, *id est* ex terrena substantia sanctam facere, 200.

Sanctorum omnium festum cum vigilia præcedente, 138, 712. Kal Novemb. Festum omnium sanctorum, 138, 832. Hoc festum a Gregorio IV papa institutum, 120. In Gallia sub Ludovico Pio celebratum, *ibid.* Sub Carolo Magno in aliquibus Galliæ locis jam celebratum, *ibid.* Sanctorum memoria in canonice Missæ, 285. Et sancti cujus festivitas celebratur, *ibid.* Et aliorum qui toto orbe celebrantur, *ibid.* Injuriam facit sanctis qui pro eis orat, 607. Qui intelligenda oratio, qua petitur ut proest oblatio tati sancto ad gloriam, *ibid.* 608. Omnium sanctorum ornatus Spiritus sancti inspiratione substat, 372. Sanctos quosvis nominare post *in* Andream in oratione que in Missa Orationem Dominicam sequitur, fuit olim citum, 292.

Sanctus, sanctus, etc. dicitur hymnus victorialis, 281. Antiquus hujus hymni usus in dicitur mysterii postpræfationem, 281. Dicitur seraphica Theologia, *ibid.* Hic hymnus a Trisagio distinctus, *ibid.* Qui appellatur Trisagium a sancto Damasceno, et in liturgia Ambrosiana, *ibid.*

Sandaliorum meminit Alcuinus et Leo Ostiensis, 556.

Sanguis Christi solus datus agroto valde debili, 551. Sanguis Christi olim a diaconis ministratus, 500, 509. Sanguis Christi poculum salutis; antiqua formula communionis, 580. Cui responderetur Amen a communicante, *ibid.* Per sanguinem et aquam, que de Christi latere fluxerunt quid significetur, 384. — Sanguinis comestio cuiuscunque animalis prohibita fuit aliquando in Ecclesiâ occidentali, pro more orientalis, 491. Hic mos non fuit universalis in occidente, *ibid.* Quidam Act. xv locum interpretantur de homicidio et humani sanguinis effusione, *ibid.*

Sapere est aliud quam intelligere, 372.

Sapientia minor est, si intellectu careat, 372.

Satisfactio sumitur pro excusatione et purgatione, 526. Hæ uno nomine Apologia dicuntur, *ibid.* Pœnitens, qui satisfactionem sibi a sacerdote indicat, ob agritudinem adimplere nequit, quid faciat, 409. Sacerdos suscipit eum ad sanctam communionem, cum onere satisfaciendi, si recuperet sanitatem, *ibid.*

Saturnini (S.) martyris memoria colitur nonis Martii, 312. Saturninus alter martyr Romæ passus tertio kalend. Decemb. 422. Tertio Kal. Decemb. Tolosæ natalis sancti Saturnini episcopi et martyris, 412, 423.

Saxones Angliæ populi, 587.

Scapularum unctio in catechumenis, 334. In principibus unctio fil inter scapulas, 589. Et in extrema unctione, 553.

Sclerati et inpii, juxta priscum Ecclesiæ morem, arcentur Ecclesiâ, templo, sacris, et communi hominum societate, 454. Id quoque apud ethnicos in usu fuit positum, *ibid.* Hic etiam nos vigili apud Gallos ex Druidum institutione, 452. Hæc erat apud eos poena gravissima, *ibid.* Viguit quoque in Germania, *ibid.*

Scaptrum dicitur regie majestatis insigne, 261. Traditio virgæ a scaptri porrectione distinguitur, *ibid.*, 592. Scaptri traditio, 595.

Schola est collegium Cantorum, 323,

et cantorum chorus, 785.

Scholastica (S.) virgo, iv Idus Februarii, 28.

Scientia fugat ignorantiam, et lumine suo eum quem repleverit illustrat, 372. Scientia nulla est, si utilitatem pietatis non habet, *ibid.*

Scriptura sacra olim servata a lectoribus, 491.

Scrutini primum Electorum, sive catechumenorum denuntiatio fiebat feria secunda in hebdomada tertia Quadragesimæ, 48. Catechumeni ætatis intelligibilis, de quibus sint scrutandi, 366, 379. Hunc morem scrutandi in Paschate baptizandos Ecclesiâ cur servaverit, *ibid.* Competentes Dominica Palmarum nomen suum dabant, et scrutinium subibant, 379. Scrutinium fieri solebat, tangendo saliva nares et aures competentium, 781, vel sine saliva, juxta alium usum, *ibid.* Hunc ritum Græci non observabant, *ibid.* Præter hunc ritum, insufflatio, exorcizatio, abrenuntiatio, et unctio scapularum et pectoris erant scrutini ritus, *ibid.* Erant septem scrutinia, *ibid.* Quo ordine fieri solebant, *ibid.* In ipsis scrutiniis separabantur mares a feminis, 382.

Sebastiani (S.) martyris Missa, distincta a Missa sancti Fabiani, 20. *Vide Fabianus (S.)*

Secreta oratio in Missa, unde dicitur secreta, 293. Dicitur etiam oratio super oblata, *ibid.*, 291. Secreta quoque vocatur oratio mystica *Te igitur*, etc. 252, 577. Secreta Missæ perscrutantur pontif. et presbyt. simul, 337.

Secretarium, *i. e.* sacrorum, 244, 556.

Secunda et Rufina (SS.) sorores, 407.

Secundoli (S.) memoria colitur Nonis Martii, hic in carcere quiescit, 312.

Sedes episcopi in ecclesiâ aliis excelior, 340. Fuit olim in usu ut episcopus, consecratione perfecta, in sede episcopali solemniter collocaretur, 320. Sancti Martini in humili sella sedentis in ecclesiâ humilitas commendatur, 340. Vanitas Pauli Samosatensis in excelsi throno sedentis in ecclesiâ ab episcopis arguitur, *ibid.*

Semijejunia, 293. Olim in semijejunis, tenebantur hora nona, *ibid.*

Senos (S.) in nominandi casu, seu nomen pro cuiusque arbitrio, vel declinabile, vel indeclinabile, 409. Ejus festum in Kal. Augusti celebratur, 116, 459, 704.

Sensus nostris, *id est* nostris opinionibus plerumque fallacibus ne relinquantur, in oratione petimus, 177. 444. Et ut non nos terrensus in nobis, *id est* nos non preveniat, seu non ducamur nostris cupiditatibus, *ibid.*

Sepeliri in basilicis olim vetitum, 486. Postea permissum, *ibid.*

Septem fratrum martyrum, filiorum sanctæ Felicitatis, natale sexto Idus Junii, 115, 407.

Septima dies, quid significet, 301. Septenarius numerus sacer et mysticus, *ibid.*, 371, 385, 386. In eo summa perfectio intelligitur, 371. Vel universalitas, vel septiformis gratiæ Spiritus septenario numero in Scriptura sacra signatur, *ibid.* Septimo die a nativitate nomen impositum infantibus apud Græcos, secundum Aristotelem, 350.

Septuagesima olim erat initium junii hominum ecclesiasticorum, 314.

Septenarium violatorum, quibus penis leges et civiles et canonicæ afficiant, 472. Mos erat olim thesauros mortuis consepeliendi, *ibid.*, 484. Cur tot leges in sepulcr. violatores, *ibid.* Sepulture officium, 480. Officium vetus sepulture, 478. *Vide Exequiæ.* Quibus personis atum fieri solent se-

peliri intra ecclesiam, 486. Etate sancti Augustini liberum fuit Christianis infra septa ecclesiarum sepeliri, *ibid.*
 Serapion senex, ab ecclesia ejetus, et pœnitens, in mortis articulo, per Euchar. particulam sibi a presbyt. missam reconciliatus, in pace obiit, 470.
 Sergii (S.) martyris natale, Nonis Octobris, 418.
 Sermo episcopi ad pœnitentes, lecto Evang. *Ante diem festum Pasche*, 457.
 Servialicui et ingenui hominis venditio, pœnis canonicis plectitur, 467, 474.
 Severus et Severianus (SS.) *Vide* Quatuor Coronati.
 Sexagesimam indicere, cur presbyteri prohibeantur, 314.
 Sexagesimus numerus sacer, 314.
 Sexages, fructus, quid significet, *ibid.*
Syriacæ sunt plagule quedam expurpura, logis senator, olim assute, 325.
 Siderius episcopus Palebiscæ, non legitime creatus a Philone Cyrenensis episcopo, 598, 513. Quia nec Alexandrius, nec a tribus episc. ordinatus, *ibid.*
 Sigismundus (S.) martyr, et Burgundie rex, cujus intercessio invocatur pro fabricitantibus, 615.
 Signaculum Domini dicitur confirmationis sacramentum, 359.
 Signatio oblate et calicis, 292. Oblate solius, *ibid.* Calicis solius, *ibid.*
 Signi, seu campanæ benedictio, 432.
 Silvestri (S.) papa natalis, et Missa, 13, 660. *Vide* Sylvester.
 Simeonis (S.) natalis, 664. Purificationis festum appellatur sancti Simeonis, 376. Simeonis Thessalonicensis, de ministro extreme unctionis, repudiata sententia, 534.
 Simonis et Judæ (SS.) apostolorum vigilia sexto Kal. Nov. 137: et quinto Kal. Festum eorum, *ibid.*, 711, 712. Fit eorum memoria in can. Missæ, 3.
 Simplicii (S.) natale, quarto Kal. Aug. 408, 704. Altersanctus Simplicius martyr, 139, 421, 668.
 Sindone munda corpora defunctorum involuta, 484.
 Sisinnius (S.) diaconus martyr, Romæ passus sub Maximiano imperatore, 423.
 Sixti (S.) pape nomen recitatur in canone Missæ, 3. viii. Idus Augusti sancti Sixti, vel Xisti pape natale, 117, 409, 705. Non fuit hic Xystus Pythagoricus homo et ethnicus, 400.
 Smaragdus (S.), 410.
Σολιάς, vel *τὸ σολέον*, vel *σολία*, est pavimentum ecclesie, quod est ante fores sacrarii, inter chorum et sacrarium, in quo est altare, 524.
 Solidus apud veteres Romanos est nummus aureus, sex milla denariorum, 471. Solidus Francicus olim quadraginta denariorum era *ibid.*, ad valorem duodecim denariorum tandem reductus est, *ibid.* Octo denarii, qui faciunt solidos ducentos, 472.
 Solimæ regis, 593. Dum rex in solio collocatur, que formula pronuntietur, *ibid.*
 Sotheris (S.) virginis natale, quarto Idus Februarii, 310.
 Species faciem significet, 400. A spe ad speciem, *id est* ad fruitionem, seu claram Dei visionem pervenire, *ibid.*
 Spiritus sanctus omnino quod attingit, hoc sanctificatur, et transmutatur, 309. Panis et vinum transformantur in corpus et sanguinem Christi per illapsum Spiritus sancti, *ibid.* Sicut Verbum Dei per ejusdem Spiritus sancti infusionem incarnatum est, *ibid.*
 Spiritus sancti presentia, sub visibili signo apparere dignatus est sanctis viris sacra myteria confitentibus, *ib.* *Presbyter in Cilicia non prius Missam*

inchoabat, quam videret Spiritum sanctum altari obumbrantem, *ibid.* Spiritus sanctus cum Patre et Filio unius substantiæ, 370. Spiritus sanctus a Patre et Filio procedit, utriusque consubstantialis, 365, 372, 379. Unus atque idem Spiritus cunctarum est fons virtutum, atque principium, *ibid.*
 Spirituum celestium mentio fit in Missæ præfatione, 280.
 Sponse velate, 598. *Vide* Nuptiæ. Velatio.
 Sponsors in baptismo, 357. *Vide*, Patrini.
 Sputum in scrutinis adhibitum, 366. *Vide* Aures, Catechumenus, Baptizandus. Scrutinium.
 Statio, quid fuerit apud Veteres, 33. Collette et stationes, qui olim fieri solite, 604, 664. [415].
Σταυροπάθεια, i. e. crucis manifestatio, Stella magis visa, non una fuit multis; vel certe cursum præter celearum consuetudinem, tenuit 392.
 Stemma nuncudicitur quod olim diadema dicebatur, 592. Quid sit diadema, *ibid.* Stemma non est omnino quod diadema, *ibid.*
 Stephanus (S.) cur sancti Matthiæ præponatur in posteriori parte canonis Missæ, 4, 200. Sanctus Stephanus additur sancto Andree in oratione *Liberanos*, etc., que sequitur Orationem Dominicam in Missa, 4. Nativitas sancti Stephani, in Missa ejus, 9, 391. Depositio reliquiarum sancti Stephani, 304. — Stephani (S.) episcopi et martyris natale, iv Nonas Augusti, 117, 705. Due Missæ assignantur, 705. — Stephanus papa Rheinis a Ludovico Pio imperatore receptus, variis Ecclesie ordinibus *Te deum* canentibus, 585. — Stephani Tornacensis episcopi responsum, et opinio de forma baptismi, 334.
 Sticarium est striata tunica, 521.
 Stola dicitur orarium, quo sacerdos ordinatur, Missam celebrat, ad communionem accedit, 503. Stole reductio in humerum dextrum presbyteri, 502.
 Strabo. Ejus sententia de auctore libri Sacramentor., præfat. ii.
 Stramenta sunt tapetes qui subternuntur, 424. Cap. 55. reg. S. Benedicti, stramenta dicuntur lectorum, *ibid.*
 Subdiaconi, quo Missa isco ordinantur, 487. Distinctus olim subdiaconi habitus a diaconi, 325. Subdiaconus induitur tunica, diaconus dalmatica, *ibid.* Subdiaconus bigamus rejicitur inter ostiarios, aut lectores, ita ut Apostolum aut Evangelium non legat 491. Velus mentio subdiaconorum fit in Ecclesia, 494. *Υπεράξει* *id est* Ministri dicuntur subdiaconi, *ibid.* Subdiaconatus habebat olim locum inter minores ordines *ibid.* Subdiaconatus non erat ordo sacer, *ibid.* Prohibebantur subdiaconi tangere vasa sacra, *ibid.* Subdiaconus non ordinatur per impositionem manuum, 221, 505. Ordinatur per porrectionem calicis vacui, et vacuæ patenæ, *ibid.* Olim non tradebatur subdiacono in sua ordinatione liber Epistolarum, 496. Non pertinebat ad eum legere in Missa, *ibid.* Subdiaconus injuste degradatus restituitur in gradum suum per patenam et calicem, 501. Subdiaconi apud Græcos ordinantur per manus impositionem, juxta constitutiones apostolicas, 524, 523. Est subdiaconi sacras fores, *id est* fores cancellorum sacrarii custodire, 523.
 Subjacere biennio, significat esse in tertio pœnitentium gradu in quo subternunt se episcopis manus sibi imponentibus, 473.
 Sublevatio imperatoris in clypeo, 583
 Subsequens gratia dicitur gratia ad-

juvans, 318. *Vide* Gratia.

Substratio est tertius gradus pœnitentium, qui substernebant se, et capita supponebant episc. manibus, 461.
 Substratorium est id quod alicui substerntur, 495. Tela grossioris que substerntur pallis altaris, dicuntur substratorium, seu substratoria, *ibid.*
 Suessionensis Ecclesiæ ratio ungenidi infirmi, 654. Suessionensis monasterii beate Mariæ Codex. Præfat. V.
 Sufflatio ad faciendum catechumenum, 376. Triplex sufflatio episcopi, seu sacerdotis in benedictione aquæ baptismalis quid significet, 349.
Συναξίς, *id est* Collecta. Coetus, Processio, Conventus, sunt voces synonymæ, 413.
Συντάραχος, *id est* profiteri se Christo servitutum et adhesurum, 383.
 Super oblata, cur dicatur oratio, et secreta, 294.
 Superbia hominis duplex contra Deum, 368.
 Superhumeralis Græci dicunt *σχοπέποιον*, 556. Sed hoc superhumeralis, ut ex rationali quod ei infra annectitur, non est simile omophorion, *ibid.* *Vide* Omophorion.
 Superpositio est abstinentia a cibo die integra, 475. *Vide* Yperthetis.
 Superstitio paganica in mortuorum sepultura, ubi crines sibi incidebant, genas laniabant, aut mulieres, que ista facerent, mercede conducebant, 469, 476.
Surreum corda: hæc verba præfationis Missæ sunt antiquæ institutiones, et apud Patres celeberrima, 279.
 Susanna (S.), 121, 410.
 Suscipere, i. e. colere, venerari, 416.
Σύστασις, *id est* consistentia, quartus pœnitentium gradus, 461.
 Suxurium, *id est* sessorium, 31, 69.
 Sylvester (S.) papa instituit ut presbyter linat chrismate levatum de aqua, 385. Patres, qui ante Sylvestrum locuti sunt de unctione chrismatum, de ea quæ fit in fronte ab episcopo sunt intelligendi, *ibid.* *Vide* Sylvester.
 Symbolum interpretatur indicium, vel signum, vel collatio, 364. Symbolum est veræ fidei integra et inconcussa confessio, *ibid.* Quando et cur Symbolum tradatur catechumeno, *ibid.* Apostoli singuli proprias sententias conferentes, Symbolum, *id est* totius fidei collationem cur ediderint, *ibid.* In duodecim verbis duodecim apostolorum doctrina continetur, 365. Enarratio Symboli, *ibid.* Symbolum explicatum, et a baptizandis tenendum et intelligendum, *ibid.* Symbolum dabatur in Dominica Palmarum catechumenis competentibus 378. Traditio symboli est mysteriorum quæ in eo continentur expositio, *ibid.* Symbolum dicitur ab apostolis compositum, *ibid.* Factis abrenuntiationibus baptizandus recitat Symbolum, secundum antiquam consuetudinem, 384. Dicitur Symbolum professio sancte Trinitatis, *ibid.* Recitatur Symbolum ante unctionem infirmi, 548. Symbolum Nicænum in Ecclesia Romana ante annum 1014 non cantabatur in Missa, 562. Fuit usus contrarius in Ecclesiis Græcorum veterum, *ibid.* Quæ fuerit hujus causa diversitatis, *ibid.* Hispani illud cantare ceperunt Recaredo regnante, *ibid.* In Missa Illyrici Symb. Nicænum, seu Constantia. cantatur post incensum offertorii, 574.
 Symphorianus (S.) [seu Symphonianus. Symphorianus, Sympronianus. martyr, 139, 421, 608. Ejus officium, 819. *Vide* Timotheus (S.)
 Synaxis. *Vide* *Συναξίς*.
 Syriæ virgines tonam erant, 448.

T

- Ταχὺ γράφειν*, id est velociter scribens, seu notarius compendii scribens, 343.
- Ta Ilei, seu Tatdai, seu Tathai, apost., lit mentio in canone Missæ, 3, 285. Thathæus per apheresim, quasi Mattathæus, vel Mattathias, formatur 601. Taddæus Latine interpretatur laudans, seu confitens, *ibid.*
- Tarvanæ urbis episcopus sanctus Audomarus, et sanctus Authertus Camerac. Vedasti corpus transferunt, 418.
- Te Jeum laudamus*, ex antiquo more cantatur in publicis gratiarum actionibus, 585. Ilius mentio nulla ante sanctum Benedictum et Teridium sancti Cesarii Arel. discipulum, 586.
- Te igitur*, etc. Hæc oratio mystica vocatur et secreta, 252, 577. Hæc oratio, cum verbis consecratoriis, olim in quibusdam locis, alta et clara voce proferebatur, 577.
- Telesphorus papa vulgo fertur instituisse ut *Gloria in excelsis* in missa caneretur, 277.
- Tempestatum inmissores, qua pena canonica multentur, 467. Hi a Latinis dicuntur tempestarii, et a Græcis Nephiocæ, 472.
- Templa Orientem ut plurimum spectant, 329. Judæi ad Occidentis regionem conversi, orant, 330. Tempa paganorum ad Occidentem ut plurimum, erant Orienti obversa, 329. Priscorum Græcorum templa ad occidentem vergebant, 330. Templum Chrismate perunctum in dedicatione, 430. *Vide* Dedicatio. Ecclesia, Basilica.
- Tempora unguuntur in extr. unct. 553.
- Temporum quatuor jejuniæ primum olim non semper occurrebat prima hebdomada Quadragesimæ, 317. Nec jejuniæ quarti mensis cadebat semper in hebdomadam Pentecostes, 400. Denuntiatio jejuniorum quatuor temporum, 405, 402. Jejuniæ primi mensis olim cadebat in hebdomadam primam mensis Martii, 403. Jejuniæ quoque mensis quarti cadebat in hebdomadam secundam mensis Junii, *ibid.* A Gregorio VII et Urbano II hæc jejunia quatuor temporum fuerunt, ut nunc sunt, fixa, *ibid.* Feria quarta, sexta et Sabbato jejunetur usque ad horam nonam, *ibid.* *Vide* Jejuniæ.
- Terminalia pagani olim vocabant festum Petre, id est agrorum termini, Sub nomine dei Termini colebantur, 311.
- Terre motibus in eunte anno 1703. Roma et Italia pars maxima afflicta est, 211. Orationes a sanctissimo domino nostro Clemente papa XI composite contra istos terre motus, *ibid.*
- Terrenarum rerum lit mentio in canone Missæ, 281.
- Tetras, id est quarta feria ejusque hebdomadæ, 470.
- Theodericeses Codices, præf. iv.
- Theodori (S.) mart. natale, 139, 712.
- Theodorici regis edictum, in violatores sepulcerum, 472.
- Theodorus papa restituit consuetudinem cerei Paschalis benedicendi, 317. — Theodorus Judæus primo arena baptizatus, deinde aqua, circa annum sexcentessimum, 355.
- Theodosius junior primus imperatorum Constantinop., solemniter a Proclo patriarcha coronatus est, 583.
- Theodulphus Aurelianensis episcopus non composuit hymnum *Gloria laus*, etc., 319. Conjunctionis in Ludovicum Pium imperatorem accusatus et condemnatus fuit, *ibid.* Huic et cæteris ejusdem criminis reis apud Theodoni Villam imperator peperit, 320. Theodulphi ejusdem libellus de oratione baptismi, 362. Theodulphus longe abest ab hæresi Monophysitarum, 382.
- Theodulus (S.), 693.
- Theophania, id est Dei apparitio, 301.
- Theophaniorum sacri dies, *ibid.* Vigilia Theophaniæ jejuniæ caret, 302. *Vide* Epiphania.
- Theophilus Alexandrinus patriarcha statuit de moribus et capacitate clericorum ordinandorum diligenter inquirendum esse, 497. Ejus facultas requiritur ad ordinationem Siderii Palehiscæ episcopi, 508. Ejus manus impositio necessaria ad ordinationem episcopi Olbiatis, *ibid.*
- Theophromus Cappadox sectator Eunnomii, 553. Auctor ipse, cum Eutychio, unice in baptismo mersionis, *ibid.*
- Thesauri olim mortuis concepelebantur, 472. *Vide* Sepulcr. violatores.
- Thesalorum severior disciplina circa tempus baptismi, improbat, 399.
- Thomas (S.) apostolus, 144. Ejus sit memoria in canone Missæ, 3. Officium ejus, 842.
- Thomasius Gelasianum Codicem publicavit præfat. u.
- Thurificationis usus in Ecclesia est antiquus, 428.
- Thymiana ad ingressum domus infirmi incensum, 843.
- Tiberius imperator fuit coronatus ab Eutychio patriarcha Constantinop., 584.
- Tiburtii (S.) natalis xviii Kal. Maii, 83, 689. — Tiburtii (S.) martyris natale, in Idus Augusti, 121, 706, 845.
- Tilius (Joannes) et Tiliana Bibliotheca. *Vide* Præfat.
- Tixæ episcopatus, etc., id est honor, quo nomine Græci nuncupant tres præcipuos ordines, diaconatum, etc., 499.
- Timor dum premit mentem, ne de presentibus superbiat, de futuris illam spei refectione confortat, 372. Timor solus, sine aliis virtutibus, ad bonam actionem inutilis, *ibid.*
- Timotheus Ælurus, Alexandriæ episcopus, in exilium pulsus, 512. — Timotheus alter, civium Alexandrinorum calculi, in locum Æluri sufficitur, 512. — Timothei (S.) natalis, cujus festi duæ sunt Missæ, prior sancti Timothei, altera sancti Symphoriani, 412, 708.
- Tinnibulum est vasculum ad invitandos filios Ecclesiæ preparatum, 146.
- Tinnibula in tunica pontificis, ad similitudinem sacerdotis Aaronici, 557.
- Tituli dicuntur Ecclesiæ ad quas ordinantur clerici, 496. Dicuntur tituli cardinales Romæ, ad quos diaconi et presbyteri ordinantur, et quasi incarnantur, id est fixi statuuntur, *ibid.* Mos olim inoleverat ut nulli clerici ordinarentur, nisi ad certam Ecclesiam, martyrium, vel monasterium, *ibid.*
- Tonsura clericalis datur apud Græcos in ordinatione lectoris, 448. Mos est vetus Ecclesiæ Romanæ ut clericalis dignitas per comæ tonsuram tribuatur, *ibid.* Idque ante ullam ordinum susceptionem, *ibid.* Mos ille Græcorum non fuit universalis, quia pueri affecti sunt in clerum, qui lectores non erant, *ibid.* Tonsuræ ecclesiasticæ auctor fuit sanctus Petrus Apostolus, *ibid.* Quid significet tonsuræ clericalis, *ibid.* Hæc non est duplex, sed unica tonsura, 449. Antiqua sancti Petri et priscorum clericorum corona representat coronam Christi spinea, *ibid.* *Vide* Clericalis dignitas, Corona cleric. — Tonsura comæ in morte parentum prohibetur, 469. Hæc erat paganorum, inter alias in funeribus superstitiones, fieri solita, 476. In lege duodecim tabularum hæc insania prohibetur, 477. Hæc capillorum rasura, luctus causa etiam apud Græcos fuit in usu, *ibid.* *Vide* Ægyptii. Ad capillatu-
- ram puerorum primo tendendam oratio specialis olim dicebatur, 234, 533. — Tondebantur virgines lapsæ penitentiam actura, 413. Virgo Romæ professa, cum venisset Bethlehem, ut morem gentis servaret, tonsa est, *ibid.* Si mulier, ob vitam monachicam tondeat romam, excommunicetur, *ibid.* In partibus Ægypti et Syriæ sanctimoniales tondebantur, *ibid.*
- Torre ex ara rapti, in aquam immerso, pagani lustralem eam faciebant, 348.
- Translationis sanctorum, die, non ipsa translatio, sed dies depositionis olim celebrata est, 407, 418.
- Trigami notati ab Ecclesia, et penitentiam subditi, 476.
- Trigesimus fructus, quid significet, 314. Nuptiarum dies trigesimus, a veteribus devote celebrabatur, 596. Numerus trigesimus sacer, 314.
- Triginta (75) refertur ad nuptias, sicut sexaginta ad viduas, 314.
- Trinam baptizandus facit professionem, id est recitat Symbolum, 384. Trina immersio in baptismo, 352. In trino vocabulo unicum credimus Majestatem; ubi personæ non excluduntur, 6, 295.
- Trinitatis (S.) professio dicitur Symbolum quod reddunt, id est recitant baptizandi, 384. De festo sanctissimæ Trinitatis celebrando olim fuit controversia, 401. Trinitatis præfatio, *ibid.* Dominici dies honori sanctissimæ Trinitatis deputati sunt, *ibid.* Cur censuerit olim Romana sedes nullum diem specialiter ascribendum solemnitati sanctæ Trinitatis, nec sanctæ Unitatis, *ibid.* Officium sanctissimæ Trinitatis ab Albino et Stephano Leodiensi compositum, 725. A sede apostolica fuit repudiatum, 401. Festum sanctissimæ Trinitatis olim celebratum postea intermissum, ac tandem a Romanis pontificibus instauratum, *ibid.*
- Trisagium, quid sit; et qui distinguatur ab hymno victorialis et seraphico, 281. Trisagium non primum a Proclo Constantinopolitano institutum ut in sacra liturgia caneretur, *ibid.* Puer sub omnium conspectu in cælum raptus, audivit ab angelis in cælo hunc hymnum cantari, 282. Hæc hymno Petrus Knapheus adjecti: *Qui crucifixus est pro nobis*, quartam inducens in Trinitate personam, *ibid.* Quædam Trisagio catholice addita verba a Calandione Antiocheno, *ibid.* Quædam a multis Europæ provinciis, *ibid.*
- Triumphus Christi crucem significat, 391.
- Τρονάριον*, id est versiculus, 570. Quando hunc Græci psallant: *Impleatur os meum laude*, *ibid.*
- Tunica induuntur subdiaconi a pontifice dicente: *Stola jucunditatis*, etc., 496. Tunica quam alii dalmaticam appellant, induitur pontifex, 557. Hæc tunica gyris in tintinnabulis reflecta, 243.
- Tunio pectoris fieri solita ad vocem. Confitetur, 559. Tundere pectus est arguere quod latet pectore, *ibid.* Qui tundit pectus et non corrigitur, solidat peccata, non tollit, 560.
- Turris usus erat ad sacrum ministerium deferendum, 451. Ipsum Christi corpus in turre gestari olim erat solitum, 452.
- Tutoare, id est titubare, 476.
- Typus quartanus et quotidianus significat formam seu regulam, qua febris quasi sibi præfixa hominem corripit, 616. Febres typicæ, febres erraticæ, *ibid.*

U

Umbilici unctio in extr. unc., 554.

unctio sacerdotum, regum, et prophetarum in Veteri Testamento, 351, 515. Martyres uncti et confirmationis sacramento roborati, 331. Fuit vetus consuetudo, ut baptizati statim chrismate ungerentur in vertice a presbytero, 355. Quid hec unctio significet, *ibid.* Unctio chrismatis in vertice non est confundenda cum unctioe chrismalis in fronte ab episcopo facienda, 385. Prima dicitur a Sylvestro papa instituta, *ibid.* Patres omnes qui ante Sylvestri pape astatem de unctioe chrismatis scripserunt, de ea qua fit in fronte sunt intelligendi, *ibid.* Patres Græci unctioe quæ fit in vertice carentes, de ea qua fit in fronte semper debent intelligi, *ibid.* Latini Patres aliquando de ea qua fit in fronte, aliquando de ea qua fit in vertice, aliquando etiam loquuntur de ea qua hæretici quidam reconciliantur, 385. Unctio in vertice non fiebat a presbytero, quando chrismatio in fronte præcesserat, *ibid.* Hoc fiebat ita quoties episcopus ipse baptizabat, quod frequentissimo accidebat, *ibid.* Discrimen Interduas illas unctioes: frontis et verticis, 386. Hæc est ceremonia baptismi, illa est sacramentum a baptismo distinctum, 429. — Unctio duplex capitis in ordinatione episcopi, 516. Unctio quoque pollicis, *ibid.* Unguntur manus episcoporum in ordinatione, 515, 516. Unguntur manus presbyteri in ordinatione, 503. Unguntur etiam caput ejusdem presbyteri, *ibid.* Manus diaconorum olim in Gallia chrismate ungebantur in ordinatione, 501. In ordinationibus episcopi et presbyteri unctioe carent Græci, 526. In his ordinationibus sanctus Dionysius nullam unctioem fecit mentionem, *ibid.* Unctio tamen in usu fuisse olim apud Græcos videtur, *ibid.* — Unctio Regum, 589. Reginarum, 595. Principum, *ibid.* Unctio altaris, 429. Unctioe chrismatis cruces perfunduntur in Dedicatione Ecclesie, 430. Unctio reliquiarum, que reconduntur in altari, apud Græcos, 436. Confessio etiam, *id est* locus in quo reliquie reconduntur, ex chrismate cruce signatur in quatuor angulis, *ibid.* Unctio extrema. Vide Extrema unctio. Unctioem extremam ritus ex Codice Ratoldi, 537. Ex Codice Tiliano, 540. Ex Codice monasterii sancti Remigii Rheimensis, 343. Ex Codice Ecclesie Sussionensis, 554.

Ungenda defunctorum corpora, more apud multos olim usitato, 483. Fuit alia defunctorum unctio inter ipsas exsequias, cum divinis hymnis decantatis, *ibid.* Cur hæc secunda unctio fieret, *ibid.* Vide Defuncti. Exsequia.

Unguenti alabastrum, quid significet, 366. Unguentum Græcorum ad confirmationem, 326.

Unguere, seu ungere pedes Jesu, quid sit, 366.

Ungulae sunt instrumenta ferrea præcurva et acuta in modum unguis lacerande carni idonea, 477. Ungues, seu unguis, quarum est usus in torturis, seu questionibus, *ibid.* His martyres torquebantur a carnificibus, *ibid.* Dicuntur biledue, quod findant, *ibid.* Erant biseule seu biledue. *id est* duo nucleones habebant incurvos, *ibid.*

Urbani (S.) pape et martyris natale, octavo Kal. Junii, 88, 393, 696. — Urbani pape VIII jussu Apologia edita, 530. Vide Apologia.

Urcoli vacui porrectione ordinantur Acolythi, 494.

Usurarii quibus penis canonici preclantur, 467, 474.

Uvæ maturæ benedicuntur, ex in-

stitutione Eutychiani pape, 234, 410. Constantinopoli offeruntur uvæ in altari Ecclesie Blachernarum a patriarcha in die dormitionis sanctæ Mariæ, *ibid.*

V

Valentini hæresis, qui cœleste corpus Christo tribuebat, proscribitur, 299. — Valentini (S.) martyris natale, xvi Kal. Martii, 28, 310, 665.

Valerie (S.) natalis concurrat cum sancto Vitali; et Missa de pluribus martyribus, 394.

Valeriani (S.) martyris natale et Missa, 8, 689.

Vasa Ecclesie non licet, nisi pro redemptione captivorum frangere, 433. Vasa altaris servari solent in sacrario, seu secretario, *ibid.* In alio vase debent lavari pallæ altaris, in alio pallæ corporales, seu corporalia, 222, 495. Vas aquæ benedictæ ad fores Ecclesie, 348. Vasorum contactus in ordinationibus est necessarius, 509. Utrum et qualis esse debeat, *ibid.*

Vedasti (S.) natale, Kal. Octobris Atrebat, 418. Hæc dies est translationis ejus, *ibid.* Hæc translatio facta est ex cœde sanctæ Mariæ ad Nobiliacum monasterium, *ibid.* In Missa, non translationis, sed dies natalis celebratur, *ibid.* Sancti Vedasti natalis vii Idus Februarii, 309. Missa habetur de sancto Vedasto, vii Idus Februarii, 418. Officium sancti Vedasti, 827. Translatio sancti Vedasti facta a sancto Amberto Cameraci episcopo et S. Audomaro Tervarnensi episc., 418.

Vel, particula disjunctiva sæpe sumitur pro copulativa, etc., 284, 342, 427, 486.

Velamen, quo renatorum capita teguntur, quid significet, 370, 386.

Velata facie exorcizati, 377.

Velatio virginem solemnem, 441.

Quid significet velatio virginis, *ibid.* Qua fiat virginis ætate, *ibid.* Quid velatio differat a virginis professione, *ibid.* Cur sponsæ in nuptiis velentur, 598. Vide Nuptiæ.

Velum olim ad cancellos chori, quo stabant clerici, erat appensum, 433. Velum mysticum, 436.

Verbum abbreviatum per Isaiam prophetatum in Symbolo et Oratione Dominica plerique intelligi volunt, 365. Verbo divino assumente humanitatem, non est facta naturarum confusio in tertia, 382. Verbum assumptissæ hominem, qui intelligatur, *ibid.*

Versus τὸν αὐτὸν, quando a Græcis cantari solitus, 570. Versus post offerendam, quare dicantur, 582. Versi declinari, qui sint, 730. Cur ita vocentur, *ibid.*

Vertex, cur non ungetur infirmis, 553. In vertice presbyter baptizatum ungebat chrismate, 358, 361, 371. Hæc unctio mittebatur, cum episcopus baptizaverat, 385. Unctio in vertice instituta erat ob defectum episcopi, qui statim ungebat in fronte neophytum, quem baptizaverat, *ibid.*

Vesperæ feriæ quintæ in cœna Domini, quales, 333. In ipso choro genibus flexis omnes clerici, vel monachi privatim sub silentio vespere recitant, 343. Sabbatum sanctum non habet vespere, 388. In Codice Ratoldi, tales sunt hujus diei vespere, quales nunc in Breviario Romano, 339. Vespertina synaxis inclusa in Missa in cœna Domini et in Sabbato sancto, 331.

Vestiarium est locus vestimentis recondendis idoneus, 581. Seu proprie in quo custodiuntur regis, vel imperatoris vestimenta, *ibid.* Vestiarium Ecclesie est sacrarium, seu secretarium, in quo vasa sacra et sacre Ecclesie ve-

stes reconduntur, *ibid.*

Vestis honor non commendat pontificalem gloriam, 514. Vestis virginum nigra, 467, 440. Vestes apud Romanos nigrae indumenta, 581. Basilica sancti Joannis Romæ, cur dicatur sanctus Joannes ad Vestem, 730, 731. Vestibus pretiosis induta corpora defunctorum, 483. Vestes sacre, 341, 556. Ad vestem, *id est* ad locum in quo baptizandi vestem deponabant, aut baptizati vestem albam induebant, 785.

Vetula aut cervolo facere non licet. Kal. Januarii, 472. In vetula vadere, quid sit. Vide Cervulus.

Viaticum olim dabatur infirmis post extremam unctioem, 237, 536. Tria sacramenta, poenitentiae, extreme unctiois et Eucharistiae infirmis simul conferebantur, 536. Præter formulam confessionis ab infirmo dicendam, mittebat infirmus secretam omnium, et cum circumstantibus in particulari peccatorum, 533. Ob imminens periculum mortis corpus sanguini intinctum ægroto porrigebatur, 554. Qui corpus Christi deglutire non valebat, solo sanguinis haustu, communicabant, *ib.* Tertia pars hostiæ consecrata reservatur ad viaticum pro ægrotis periclitantibus, 583.

Victor (S.), 416. Vide Mauricius (S.).

Victorius (S.), martyr, 439, 429. Vide Quatuor Coronati.

Vidue, pro quibus solemniter oratur in Parasceve, sunt viduitatem solemniter professæ, 63, 322. Ritus professæ viduæ, et induendi eam, 440.

Vienne calamitates, propter eas S. Mamertus Rogationes instituit, 323.

Vigilia alia dicitur ad nonam, *id est* pervigilium, alia vigilia nocturna, 365.

Vigilia duplex in festo sanctorum apostolorum Petri et Pauli, primo in initio noctis, secunda in maturitate, *id est* media nocte, 405. Vigilia festi sanctorum Gervasii et Protasii, 108, 709. Vigilia sancti Remigii, 417. Vigilia nocturna in veteri basilica ante nove dedicationem, 423.

Vincenii (S.) martyris natale, xi Kal. Februarii, 21, 663.

Vincentius Victor arguitur, quod membra corporea asserendo tropice de Deo, animæ hominis proprie tribuebat, corpoream eam asserendo, 382.

Vinum in calice non consecratum qui sanctificetur per species panis consecrati, admistat, 341. Vinum de Græco, de pactis, de præcantu, de præmia, quid sit, 786.

Vir superflus viginti uxoribus, dicit uxorem mulierem viginti duo viros superstitem, 476.

Virge traditio a sceptri porrectione distinguitur in coronatione regum Francorum, 592. Virga est que dicitur manus justitiæ, *ibid.* Vide Manus justitiæ.

Virgines, pro quibus solemniter oratur in Parasceve, sunt devotæ Deo seu professæ virginitatem, 63, 322. Postquam virgo Christus de Maria virgine prodiit, tum Virginis partu victa est libido, 439. Virgines Deo sacrali antiquus mos est Christianorum, *ib.* Episcopi est virgines consecrare, *ibid.* 167. Presbyter, inconsulto episcopo, virgines non consecrat, *ibid.* Quibus diebus virgines consecrari jubeantur, *ibid.* Olim virgines Deo sacrate pultæ veste induebantur, *ibid.*, 177. Velatae virgines, qua relate fiat, 441. Professio virginitatis, quo fiat anno ætatis, *ibid.* Olim virgines Deo sacrate solemniter velabantur, *ibid.*, 168. Velatio virginis est consecratio ejus, et strictissima cum Christo sponso conjunctio, *ibid.* Votum virginitatis et veli susceptio

distinguuntur, *ibid.* Mitram quasi coronam virginitatis gloriæ præferat in vertice, 442. Mitra est pileum phrygium caput protegens, quale est ornamentum capitis devotarum, *ibid.* Virginum crines sparsi, et soluti erant instar sponzarum, *ibid.* Virgini lapsæ Injungitur in penitentiam erinium tonsio, juxta præscum morem, 443. Virgo Romæ professa, cum venisset Bethlehem. tonsa est, ut morem gentis servaret, *ibid.* In partibus Egypti et Syriæ olium sanctimonialis, seu virginis, seu viduæ tondebantur, *ibid.* Postea apud Latinos et Græcos tonsio sanctimonialium venit in usum, *ibid.*

Visitatio seu unctio infirmorum, quæ extrema unctio dicitur, est ultimam Christianæ legis sacramentum, 532. Ejus effectus, *ibid.* Maxima fuit olim Christianorum cura visitandi infirmos, *ibid.* Ritus visitationis infirmorum, 532, 532. Orationes dici olim solite in visitatione infirmorum, 235, 533. Quantam olim sacerdotes curam gererent circa infirmos, 536, 537. *Vide* Infirmi, Extrema unctio.

Vitalis (S.) martyris natale, iv Kal. Martii, 85, 391, 693. Decimo sexto Kal.

Martii natalis sancti Vitalis, 23, 310. — Vitalis (S.) unus ex sociis sancti Mauricii, 416, 417. *Vide* Mauricius (S.).

Viti (S.) natalis xvii Kal. Junii, 402. Vitta nubentium, quid signif. 598.

Vital rex! Hæc acclamatio fieri solita in coronatione regis, 594. In sublimatione Salomonis in regnum Judæorum facta est, *ibid.* In coronatione Justiniani minoris, Phillippi Augusti, et aliorum legitur facta, *ibid.*

Virificus (τὸ) in canone, *id est* panem inanimatum convertis in corpus Christi vivum, 290.

Voconium Castellani Mauritanie oppidi episcopum quidam faciunt auctorem orationis a qua canon Missæ incipit: Te igitur, etc., 283.

Vota sua, quid in canone significant, 284. Vota sunt sacræ preces, etiam apud ethnicos, 285. Votum, *id est* desiderium et voluntas, 167, 444. Votum, oratio sacra et divina, 231, 531.

Votiva dona dicuntur, sacramenta corporis et sanguinis Christi, 12, 300, 317. Votiva martyria, *id est* devota, Deo oblata et consecrata, 410. Devotus, *id est* promptus, et alacris ad Dei cultum, dicitur votivus, 539.

Walafridus Strabo. *Vide* Strabo.

X

Xistus Pythagoricus. *Vide* Sixtus.

Y

Υπακωτή, seu Υπακωτή, *id est* occursum, quo nomine appellatur Purificatio beatæ Mariæ Virginis, 306.

Υπαρτά, *id est* ministri, qui dicuntur subdiaconi, 494.

Υπὸθεσις, *id est* superpositio, est abtinentia a cibi die solido et integro, 475. Est etiam superpositio jejunii, superadditio, et dilatatio, *ibid.*

Υπερθεσις, *id est* superponere, et jejunium jejunio superaddere, 475.

Υποπόσις, *id est* substratio, tertius pœnitentium gradus, 461.

Z

Zenonis (S.) natale, xvi Kal. Martii, 28, 310.

Zosimo papæ tribuitur præconium Paschale in benedictione corei solum cantari, 344, 347.

Zotici (S.) natale, quarto idus Februarii, 310.

INDEX

IN COMMENTARIUM PRÆVIUM ANTE ORDINES ROMANOS HABITUM

Numeri respondent his qui litteris expressi et uncinis inclusi reperiuntur in textu a col. 851 hujus vol. usque ad 936.

Abundantius acolythus regionis quartæ tit. Vestinæ, xviii.

Acolythorum ordinatio, civ, cv, cvi, Acolythorum quot genera Romæ, xviii, xix; ad titulum ordinati, *ibid.* Acolythus ne baptizet cum diacono, sed subdiacono, c. Acolythi sacramentorum portitores, xxxix. Acolythi sacculos oblati consecratis plenos deferentes, liv, lv.

Adoratio Eucharistiæ ante Berengarium, lxxvi. Ador. hostiæ in Missa, xlxx.

Adrianus papæ responsio ad monachos Corbeienses, cii. Adrianus primus legendarum Romæ martyrum passionum auctor, cxxvii.

Agnus Dei in Missa, post communionem cantatus, liv; in communionem, *ibid.* et seqq. Agni oblatio cum corpore Christi, xcix.

Agobardus in Amalarium, iii, iv. Alexandri Alensis locus de communionem sub unica specie, lxi.

Alexandrinus episcopus solus populum docet, xliii.; ad Evangelium non assurgit, *ibid.*

Alleluia quando in Missa dicendum, xli, xlii. Alleluia solemne in Sabbato Paschæ, xcvi, xcvi, in Quadragesima et Missis defunctorum, *ibid.*

Altare Lateranensis ecclesiæ cavum, lxxvii, lxxviii. Ad cornu altaris communicantes confirmati, lvm. Altaria septem Romæ celebrata Sabbato Paschæ, c.

Amalarium Lugdunensis chorepiscopus et abbas, iii, et seqq. Ejus libri vindicantur, *ibid.* Amalarium loco insignes explicantur, lxxxi, lxxxii, etc.

Aubones veteres, ab odelshodiernis diversi, xxi; eorum forma, *ibid.*, numerus, xxv.

Ambrosianus cantus in Ecclesia Casinensi quando desierit, cxxviii.

Amulæ vini a diaconis receptæ in Missa, xliv, xlv.

Antiphonarius liber, iii, iv.

Arnesianus canon explicatus, cxxxix.

Archipresbyter, ordinatione primus inter presbyteros, xv.

Arnoldus ex comite monachus Ratisponæ, xx.

Atrebatensis Ecclesiæ ordo, cxlv.

Augustini P. olominei episcopi Piontini opus de sacris cæremoniis, vi, x.

Baptismi ritus, xcvi, et seqq. cxix,

Baptismi ministri etiam diaconi, xcvi

Baptizatorum susceptores, xcvi

Basilicarum Romæ numerus sæculo tertio, xii, xiii.

Bede locus de cereo paschali, ci.

Benedictio episcopalis in Missa ante Agnus Dei, lxi. Benedictionale male assumtum novæ Gregorii papæ Editioni, lxi.

Additionalis hujus auctor Grimoldus abbas, cxlvii.

Benedictus basilicæ sancti Petri canonicus et cæremoniarius, ix, xxxii, etc.

Bernardi abbatis sententia de vino per contactum corporis Domini sacro, non consecrato, xc.

Brandea, panni apostolorum Petri et Pauli sepulcro immisi, cxxxiii.

Bulla cardinali celebrato ad altare sancti Petri necessaria, cxxxvii.

Calices majores et ministeriales seu scyphi in Missa, xlv, lvii. Calix ansatus, xlix, campanulæ instructus, l. Calix sanctificatus ex contactu particule consecratæ, lxxvi et seqq.

Calicis duplex refusio ad populi communionem, lviii, lxi. Calix communionis, traditionis tessera, lxi.

Cambuta seu baculo pastorali non utuntur Romani pontifices, nec episcopi cardinales Romæ, cxxiv.

Cameracensis ecclesiæ ordo, cxlv.

Campana pulsata in consecratione hostiæ, xlix, l.

Candelabrum lapideum operis, tessellati aubonibus adjunctum, xxv.

Canon Missæ quando inceptus, xliv, lviii, dictus submissa voce, *ibid.*

Capsa vas Eucharistiæ portatile, cxxxix. Turris dicta, cxii.

Cardinalitas altare sancti Petri sacra facturo necessaria, bulla, cxxxvii, ad cancellos appensa, *ibid.* Cardinalium in episcopos imperium, x, xi. Cardinales ad solos devoluta pontificis creatio, cxv.

Carolo Magno concessa facultas eligendi pontificem, et ordinandi apostolicam sedem, cxiii. Caroli V imperatoris communio coram papa, lxiii.

Carthusianorum prostratio in Missa, l. Cassander Ordinis Romani Editor, v.

Catagarbara patricia, seu sancti Stephani minoris Romæ monast., xviii.

Catagarbara, seu Catagalla patricia et

sancti Stephani majoris Romæ monasterium, xxviii.

Cataractæ seu fenestella duplex in confessione sancti Petri, cxxxiii.

Cenci de Sabbati cardinalis liber Rituum, iii, ix, x.

Cerei paschalis benedictio duplex, ci.

Cereo paschali inscriptus annus passionis, ci.

Christophori Marcelli archiepiscopi Corycensis rituum libri vexati, v et seqq.

Chrysogoni (S.) ecclesiæ abbas et monachi, xxvii.

Ciborium altaris dictum propitiatorium et umbraculum, xxii.

Clementis (S.) ecclesiæ Romanae ichnographia, xxiv et seqq.

Clericorum Romæ collegia fere nulla ante sæculum nonum, xxvii.

Cœmeteria, ecclesiæ supramartyrum corpora erectæ, xvi.

Collecta ad stationes ineundas, xxxi, xxxii. Unde sic dictæ orationes, *ibid.* et xxxiii.

Communionis in Missa ritus, lxi et seqq.

Communio ab episcopis stantibus, a genuflexis presbyteris præcepta, lviii.

Communio laicorum non ex puro sanguine, lxi, lxii. Communio ad cancellos, cxxxvii. Communio paschalis absque licentia episcopi de manu papæ, cxxxix.

Communio precepta cum osculo et pace, lvi. Communio absque sanguine Domini die Parasæves, lxxv, cum sanguine seu vino consecrato lxxiv, lxxv.

Communio sub utraque specie data imperatori et regi, lxii; principibus, *ibid.*; non tamen Frederico imperatori, lxiii.

Communio laicorum sub utraque specie quando desit, lxi et seqq., xc, xci, cxxxix.

Communio infantium, xxviii. Communio parvulorum ex solo haustu sanguinis, c. Communio dicta antiphona, cum fideles communicent, cxlv.

Confessio sub altari, xxi, xxv. Confessio sancti Petri Romæ, cxxxii, cxxxiii.

Martyrium apud Græcos, *ibid.* Unde sic dicta apud Romanos, *ibid.* et seqq. Descriptio ejus, cxxxii.

Confirmari, Dominicum sanguinem accipere, lvi, lxx et seqq.

Confirmationis sacramentum post baptismum, non ut baptismum appendix, xvi, xcvi.

Consecrare simul sacrare, LV.
Consecratio vini fitne per contactum hostiæ jam consecratæ, LXXVI *et seqq.*
Continentiæ votum diacono præscriptum, CVI.

Convivatori cum pontifice, invitati et descripti in Missa, LIV.

Cornelii papæ ad Fabium epist., XII.
Corpora fidelium a paganorum cadaveribus discretis in locis posita, CXXX.

Crux et vasa sacra in supplicationibus delata, XXXIII, XXXIV. Crucis adoratio in Parasceve, LXXI, LXXII.

Curules duæ pontificæ, CXXXII, CXXXIII.
Cypriani locus insignis de Romani pontificis electione, CXL. de fidelium sepulchris, CXXX.

Decaniciæ ecclesiæ Romæ quid, XII.
Diaconi ordinatio, CVI. Ne cantorum exerceat officium, *ibid.* Diaconi antiquitus ministri baptismi, CXVI, C. Diaconorum munus calicem præbere communicaturis, LVII, LVIII, LIX. Diaconorum in presbyteros officia, tum superiora XII, Diaconi, non suscepto presbyterio Romani pontifices, CXLIX, CLX. Alii in episcopos electi per saltum ordinati, CVII, CVIII. Diaconi in Parasceve corpus dominicum portabant, LXXI. Diaconi Romæ septem regionarii nec plures tempore Sozomeni, XVI, XVII, XVIII. Eorum subscriptionis ordo, *ibid.* Diaconi palatine Romæ, XVIII. Diaconi cardinales sub utraque specie communicati ab Urbano II, LXII. Diaconus ad austrum conversus canit Evang., CXLII, CXLIV.

Diaconis, ecclesiæ Romæ, XII, XVI *et seqq.* Diaconis Pater, XVII.

Dionysianis diacono et subdiacono permessa communicatio sub utraque specie, LXXIII, LXXIV.

Dominica oratio sola in officiis ecclesiæ Lateranensis adhibita, CXXIX. Dominica mediana quæ, CXXVI, CXXVII.

Dominicis diebus Missa mane dicta, CXLV.

Domicum corpus, *corpus et sanguis Domini* dictum, LXXI.

Domni denominatio papæ data, CXXIV.

Ecclesiæ arcani ritus an proferendi in lucem, VI, VII. Ecclesiæ rituum varietate decoratur, CXXI, CXXII. Ecclesiæ publica civitatis a *titulis* distincta, CXLVI. Ecclesiarum Romanarum veterum forma, XXI *et seqq.* Ecclesiarum ruralium ad principem ecclesiam accessus, CXXI.

Egiptus imperialis a secretis, CXXIX.

Eleemosyna solemniter a Pontifice data Sabbato ante Palmas, LXIV, LXV.

Elevatio corporis et calicis in Missa quando cœpta, XLIX.

Episcoporum ordinationes, CVII; per saltum, *ibid.* et CVIII: an ab uno Romano pontifice seclusis aliis episcopis, *ibid.* episcopi stantes, presbyteri genuflexi communionem accipiunt, LVIII. Episcopi papæ suffraganei, hebdomada larri in Lateranensi ecclesia, CXXIX, XXX. Episcoporum in cardinales vilia servitia, X, XI. Episcopus in Romanum pontificem eligi non potest, CXXIX.

Ernulfus Roffensis episc. locus, XCIV.

Eucharistia, dicitur *Sancta* in plurali, CXXVI. Initio missæ ex priore sacrificio allata, *ibid.* Eucharistia sumpta solo haustu sanguinis, C. Eucharistia reservata in conditorio, CXXVI. Duplex ejus particula in calicem missa, CXXVI, CXXVII, LI, LV, dicta fermentum, CXXVIII. Quomodo asservata apud Romanos, CXXXIX. Eucharistia in capsâ initio Missæ ad altare delata, CXL, CXLII; delata in processione Palmarum, LXVI; aliis diebus, LXVII. Eucharistia in Italia nusquam suspensa, CXL. A presbyteris et diaconis manu, a subdiaconis ore percepta, LVIII; olim omnibus in manu tradita, LIX; in

sacculis delata ab acolythis, CXXIX, CV. Eucharistia intactio, CXXIV; non probatur, LXII. Eucharistiæ vas fixum conditorium, cophinum et armarium; portatile capsâ dictum, CXXIX. Turis, CXI.

Evangelia super caput electi pontificis a quo teneri solita, CXXVII. Evangelium in feretro delatum Dominica Palmarum, LXVI. Evangelium diaconus canit ad Austrum conversus, CXLIV. Evangelium dum dicitur, curvi stent sacerdotes, XLII.

Februario mense vel in Quadragesima factæ ordinationes, CIII.

Fenestella duplex in tumulo sancti Petri, CXXII, CXXIII.

Fermentum ab Innocentio memoratum est Eucharistia, VII, XVI, CXXVII, CXXVIII; quando mitti desuetum, XI. Fermentum in consistorio Lateranensi datum quid? LXV.

Fistula seu calamo haustus Christi sanguis, LXX, CXXIX.

Flabellum ad Muscas abigendas in Missa, XLVII.

Flaviæ filię Xanthippi donatio, CXXIX. Flavius Annius Fularius Epiphanius præfectus Urbis, CXXII.

Flori dicta adversus Amalarium dicitur, III, IV, V.

Galliarum universalis Ecclesiæ, XLIII. Gallicanarum Ecclesiarum sententiæ varie de consecratione vini per hostiæ consecratæ permistionem, LXXXV, LXXXVI.

Gloria in excelsis a solis episcopis non presbyt. decantatum in Missa, XLII. Goffridus abbas Vindocinensis, IX. Græcorum sententia de vino per corporis Domini contactum sanctificato, LXXXIX.

Gregorii papæ I loci insignes, XVI, XIX, XX, XXVIII, XXXII, XLI, XLIII, XLVIII, LI, LII, etc.

Gregorius (S.) stationum ordinator, CXXII. Gregorii sept. et Gelasii secundi consecratio, CXX. Gregorii decimi Cærimoniale, IX. Gregorii Turonensis locus de confessione sancti Petri Romæ CXXXII. de analogio, XXI. Gregorius Optius numeri militum, CXXIX.

Guillelmi de Campellis locus de communione sub utraque specie, LXI. Guillelmi de Linwode officialis Cantuar., LVIII. Guillel. Durandi, locus insignis, CXI.

Helmodus abbas, LXXXIX.

Henrici Valesii observatio de Romanorum basilicarum numero, XII.

Hittorpius Ordinis Rom. Editor, V, IX. Honorii monasterium prope Lateranum, CXXVIII.

Hostiæ elevatio in Missa quando facta XLIX; adoratio, *ib.*; cum prostratione, L.

Hymni in Ecclesia Romana nulli antiquitus, CXXVIII. Hymnus angelicus a pontifice ad populum converso cantatus, CXLIV, CXLVI.

Illyrici Missa non adeo antiqua, CXLVI. Romana est variis orationibus interpolata, CXLVI.

Imagines ex regularibus pendentes, CXXXVIII.

Imperatoris ensis de corpore sancti Petri sumptus, CXXXIV.

Inclinati tempore canonis episcopi, presbyteri, etc., XLIX.

Infantium a pontifice baptizari solitum numerus, XCV.

Innocentii papæ primi sententia de pace in Missa danda, XLVII.

Instinctio eucharistiæ, XCIV.

Irenæ duæ typicum, XLVI.

Jacobi a Vitriaco locus insignis, XC.

Jacobus cardinalis auctor Vitæ Celestini V, CXXIII.—Jacobus cardinalis sancti Clementis Bonifacii IX nepos, CXXIV.

— Jacobi Galetani Cærimoniale, IX, loci, CXXVII *et seqq.*

Jejunium ad vesperam Sabbati vel mane diei sequentis ad ordinationes requisitum, CIII, CIV.

Joannis et Pauli (SS.) Romæ monasterium, CXXVIII. Joannis diaconi locus oblatione, CXXVII; alius de vi altarium celebratione, C.—Joannis diaconi historia Lateranensis, IX.—Joannis Releti locus insignis, XCI. Joanni Normannie duci et ejus uxori concessa communio sub utraque specie, LXII.

Joseph Maria Thomasius, IV, IX *et seqq.*

Kyrie, *eleison* multoties repetitum in Missa, XLII; item in supplicationibus absque sanctorum invocationibus, CXXIV.

Lac et mel in calicem missa et cum vino oblati, CXXVIII, CXXIX. Eorum benedictio, *ibid.*

Lanfranci statutorum locus, LXVI.

Lateranensis ecclesia ex apostolica institutione sola Oratione Dominica utitur in officiis, CXXIX. Antiquum sola tenet officium, *ibid.* Lateranensis ecclesiæ altare cavum, LXVII, LXVIII. Lateranensis ecclesiæ septem episcopi hebdomadarii, CXXIX. Lateranensis ecclesiæ diaconi palatini septem, CXXI. Lateranensis ecclesiæ abbates et monachi, CXXVIII.

Laudes ad auroram semper inceptæ XXX.

Laurentii (S.) extra muros monasterium, CXXIX.

Lectiones ad nutum præsentium in vigiliis protractæ, CXXVIII.

Leo papa primus sermonem in Missa primus pontificum an habuit, XLII, XLIII. Leonis X inthronizatio, CXXIII.

Libri sancti, dicti Codices sacramentorum, L.

Litanis dictæ processiones, CXXIX.

Kyrie, *eleison*, *ibid.* Litanis septem, CXX, CXXVII.

Loti pauperum pedes Sabbato ante palmas, LXV.

Mansionarii seu custodes ecclesiarum, CXXVII.

Marcellus papa an titularum in Urbe constitutor, CXXI.

Mariæ (S.) Majoris ecclesia et monasterium, CXXIX.

Martyria, seu basilicæ Martyrum, titulus accensita, XVI.

Matuta, aurora, CXX.

Mediana hebdomada Quadragesimæ, CIV, CXXVI, CXXVII.

Meniana, cancelli, CXXVIII. Menias chorus, CXXVIII.

Micrologus de ordine Romano, III, V: an Joannes et episcopus, *ibid.*—Micrologi locus de intinctione corporis Domini, etc., LXXXIV, LXXXV. Alii XVII, CXXVII, etc.

Missæ pontificiæ ritus singulari, CXXV *et seqq.* Missam celebrans pontifex confirmatur a diacono, CVI. Missa in titularibus et aliis Ecclesiis dici solite, XVI. Missæ plures in ejusdem basilicæ diversis altaribus uno die celebratæ, XLVI. Missæ plures eodem die eodem in loco celebratæ, LX. An ab eodem sacerdote, *ibid.* Missa præsanctificatorum antiqua, LXXXIV *et seqq.* Missa Illyriciana, CXLVI.

Montana seu statera cur ponderati panni ad sepulcrum sancti Petri, CXXXII; item ad sancti Martini, CXXXII.

Monachi in Ecclesia Lateranensi divina pendunt officia, CXXVIII; item in Vaticana quaterni eorum chori, *ibid.*

Mortuorum illustrium corpora in locis sublimibus posita, CXXX.

Nozarum Missalis verba de consecratione vini per commistionem corporis Domini, LXXXVII, LXXXVIII.

- Mysteria consulto tecta a pontif., XLVII.
 Nicolaus abbas Panormitanus, LVIII.
 Nomenclatorum officium, LIV.
 Notarii S. S. E. stationum, prædicatores, XXXIII.
 Nudis pedibus instituta processio, LXXXII.
 Oblata episcopo et presbytero in ordinatione data in multis dieb., XXXIX.
 Oblationes ab omnibus factæ in Missa, XLIV, XLV.
 Oderisius monachus diaconus ecclesie Lateranensis, XX.
 Officialis libellus, III, IV.
 Onufrius Pavin. in Ritua's lib., II, III.
 Optati locus insignis de Macrobio Donatista, CXXXII.
 Optius seu Optio militum præf., XXIX.
 Oraria ordinandorum ex tumulo sancti Petri sumpta, CXXXIII.
 Oratio Dominica in Missa, I. Ab omni populo apud Græcos, a solio sacerdote Apud Latinos dicta, I. Oratione Dominica an consecratur corpus et sanguis Domini, LXXXII, LXXXIII. Oratio post communionem a sacerdote ad altare converso cantata, XLVI, XLVII.
 Oratoria Romæ duplicis generis, XIX; dedicandorum conditiones, *ibid.* Oratorii presbyter cardinalis, *ibid.*
 Ordinationum sacramenta in Ecclesia Romana ritus, CII *et seqq.* Ordinationes per saltum, CVIII *et seqq.*
 Ordinis Romani dignitas, II. Antiquitas, VII *et seqq.*
 Osculum in porrectione Eucharistiæ datum, LVI.
 Ostentis episcopus an seclusis aliis Romanum pontificem ordinavit, CXXVII.
 Pallia pro archiepiscopis de corpore sancti Petri sumpta CXXXII.
 Pallium sepulcro sancti Petri immissum cur et quo ritu, CXXXI, CXXXII.
 Pammachii titulus sanctorum Joannis et Pauli dictus, XV.
 Panduli loci insignes, CXX, CXXII.
 Panni, sanctuaria et brandea apostolorum Petri et Pauli, CXXXIII.
 Panum in Missa oblatorum forma, XLIV, XLV; confectio, *ibid.*
 Papæ electio varia et ordinatio, CIX *et seqq.* Papa exalceatus in processione Parasceves, LXXXII. Papæ linteata sedes, XXII. Papæ rubra cappa, CXXII. *Vide Pontifex.*
 Parasceves ritus, LXXI *et seqq.*
 Paratorium, theca vasorum, LIX.
 Paris de Crassis diarium, CXXXII.
 CXXXIV: adversus electum Coreyrensem expostulatio, V *et seqq.* Paris de Crassis notatus, CXXXII.
 Parochiæ distinctæ titulis, XXXVIII; ecclesie rurales seu suburbanæ, *ibid.*
 Parochiani clerici XIX.
 Paschalis II papæ creatio, CXXII.
 Patens communic. amplissimæ, LV.
 Patriarchales eccl. Rom. quinque, XII.
 Pauli (S.) Romæ basilica et monasterium, XXVII, XXIV.
 Pax quando danda in Missa, XLVII, LI, LIII. — Pax et osculum data communicantibus, LVI.
 Peccatorum expiatio per sacramentum penitentiae ad confessionem sancti Petri, CXXXIV.
 Pectoralia et pogium dicti cancelli, CXXXVII.
 Peregrini ad confessionem sancti Petri non admissi ante fidei suæ professionem, CXXXI.
 Petri (S.) Romæ confessio, CXXXI *et seqq.* — Petri Amelii episcopi Senogalliensis liber Cærenoniarum, IX. — Petri Damiani locus insignis de sacramento penitentiae super tumulum sancti Petri, CXXXIV. — Petri Mallii de Vaticana ecclesia liber, X.
 Pictavensis Ecclesia post orationem Dominicam nullas addit in officiis collectas, CXXX.
 Pileus de Prato card. et archiep. Ravenn., CXXIII.
 Planeta et orario vestitur ordinandus acolythus, CV. Planetis ornati sacerdotes in collecta, XXXII.
 Penitentes reconciliati in Cæna Domini, LXX, LXXXIV.
 Pogium et pectoralia dicti cancelli, CXXXVII. Pogium, ambon, CXXXVII.
 Polycarpo Romæ data facultas ab Aniceto sacra faciendi, CXXXII.
 Pontifex sacris operans a diacono confirmatur, LVI. Pontificis incensatio, CXXXVIII, CXXXIX. Pontificis communicatio ab altare, sæpius ad sedem, LVII, LVIII. *Vide Papa.*
 Precis nomen Missæ canonici tributum XLVII, LVIII.
 Presbyter cardinalis, parochus, XX.
 Presbyteri *Gloria in excelsis* hymnum solo die Paschatis dicant in Missa, XLI.
 Presbyteri simul cum episcopo verbis et manu immolationem conficiunt, LIII.
 Presbyteri Romæ titulares qui Romæ synodo anni 499 subscripserunt, XII *et seqq.* Plures eodem titulo donati, *ibid.*
 Presbyteria, munera in senatum et populum erogata, CXXXIV, CXXV.
 Procancellarii, elemosynarum erogatores, LXV.
 Processus generales seu excommunicationes in Cæna Domini, LXX.
 Prostratio in elevatione corp. Do., I.
 Pulpitum, tribunal ecclesie, pogia seu ambones et lectoria, XXI.
 Quadragesimali tempore quinta feria festiva, XXXII.
 Rainerius abbas Absiensis, LXI.
 Regiæ portæ, imo et valvæ et cancelli, XXI, CXXXVI, CXXXVII.
 Regionarii diaconi, XVII.
 Regiones ecclesiasticæ Romæ urbis, XI *et seqq.*, XVII.
 Regulares, quibus imposita vela, quid, CXXXVI, CXXXVII.
 Ritus antiqui novis præferendi semper, CXL. Eorum diversitas unitati Ecclesie non officit, *ibid.*, CXLII.
 Rivensis Missalis locus insignis, C.
 Roberti Pulli cardin. locus de communionem sub unica specie, LXI, LXII.
 Romæ Ecclesie officium divinum, XXVII, XXX. — Romæ Ecclesie pontificis an privilegium est episcopos absque sociis episcopis ordinandi, CVII, CVIII. — Romæ Ecclesie diaconi cæteris honorabiliores, cur XII. Romanarum ecclesiarum veterum typus, XXI *et seqq.* — Romæ urbis septem regiones ecclesiasticæ, XI *et seqq.*; ecclesie, *ibid.* Romani pontif. varia creatio, CIX *et seqq.*; consecratio, CXVI *et seqq.*
 Rugæ quid, XXI, CXXXV *et seqq.* Rugæ majores et minores, *ibid.*; portæ et porticellæ, *ibid.*
 Sabbati sancti ritus, CXXV *et seqq.*
 Sabbati jejuniium apud Romanos, CXXX; an prætermissa ab illis hac die mysteria, *ibid.*, CXXXVI. Sabbato ante palmas elemosyna data, XLV, XLV.
 Sabbatina forma pauperum, LXV.
 Saccellarius, thesaurarius, LIV.
 Sacculi oblati consecratis pleni ab acolythis delati, LIV, LV. Sacculus acolytho traditus in ordinatione, CXXXIX. Pro excipiendis oblationibus, et defendenda Eucharistia, CV.
 Sacerdotes curvi stent ad Evangelium, XLII.
 Sacramenta dicta consecratio corporis et sanguinis Domini, I *et II*
 Salmasii meditata lucubr. de ritib., II.
 Salutatio pontificis post Missam, LVIII. — Salutatio geminata initio et fine concionis episcopalis, XLIV. Angelica initio præmissa quando incipit, *ibid.*
 Sancta in plurali pro Eucharistia, CXXXVI *et seqq.*; ex prioro sacrificio partim reservata et pontifici initio Missæ oblata, *ibid.* *et seqq.*, LI, LIII, LXXIII, LXXIX.
 Sancti Romanis e cæmeteriis educti baptizati, CXXXI.
 Sanctificari, idem ac consecrari, LXXX.
 Sanctorum et fidelium ingens numerus Romæ, CXXX. Corpora Roma præcibus exterorum delata, CXXXI. — Sanctorum passiones et gesta quando et ubi Romæ legi cepta, CXXXVII.
 Sanctuaria apostolorum Petri et Pauli, ad secundam cataractam deposita, panni, CXXXIII.
 Sanguinis dominici aliquid refusum in calicem seu scyphum pro communionem populi, LVII. Sanguis Domini auctus vino infuso, LVIII. Sanguini Domini vino cur adjunctum in laicorum communionem, XCIII, XCIV. Sanguis Christi dictus etiam post adinatum vinum, LVII.
 Schola cantorum, chorus, XVI.
 Secreta canon dictus, XLVIII.
 Secretarium ecclesie, XXII; ibi coacta concilia, *ibid.* Secretarium amplissimæ senatus, XXII.
 Sedes stercoraria Roman. pontific., CXXVIII *et seqq.* Aliæ, CXXI, CXXIII.
 Senatorium in ecclesia, locus ubi principes sedebant, XXII, XLIV, LIX.
 Septima, quinta ac terna litan., CXXVII.
 Sigonii sententia de Romani pontificis consecratione rejecta, CXXVIII.
 Simplicius papa mutat ordinationum tempus, CII.
 Socratis loci duo discutiuntur, CXXXV.
 Sozomeni locus explicatur, CXXVI.
 Species unica dicta corpus et sanguis Domini, LXXI.
 Statio quid, XXXI. Romani cleri stationes, *ibid.* *et seqq.* Statio post communionem pontificis annuntiata, LVII.
 Stephani (S.) majoris, aliud minoris Romæ monasteria, CXXVIII.
 Stercoraria sedes Roman. pontific., CXXVIII *et seqq.* Aliæ, CXXI, CXXIII.
 Subdiaconatus non semper inter ordines sacros, CXXI; à minoribus ordinibus distinctus, *ibid.*
 Subdiaconus recipit osculum in communionem a diacono, LVI.
 Subdiacon. Romæ tres ordines, CXXIII.
 Susceptores baptizati, CXXVI, CXXVII.
 Symbolum in Missa quando dici ceptum in Romana Ecclesia, XLII, XLIII.
 Symbolum publice recitatum memoriter ante baptismum, CXXXII.
 Syrnæ ante ecclesiam sancti Silvestri sitæ, CXXXII.
 Tabernacula in Italia pro Eucharistia, CXL.
 Taxea, scyphus, XLVI.
 Tetra-quadrupl. altaris vela, XXII.
 Tharsicius acolythus martyr, XL.
 Theodatus ex duce primicerius sanctæ sedis apostolicæ, XVII.
 Theodorus adorator numeri Theosie, CXXX.
 Thomasius laudatus, IV, IX *et seqq.*
 Tituli, parociales Ecclesie Romæ, XII, XIII, XIV, unus pluribus, simul presbyteris, *ibid.* Eorum institutionis ratio, XV. Tituli minoris oratoriorum, XIX. Titulorum a cæmeteriis distinctio, XVI. Tituli majores et minores, *ibid.* Nulli primo extra Urbem: *ibid.*
 Todinus monachus Casinas, Lateranensis patriarchii levita, XX.
 Triduum post mortem Papæ, pro successor. electione expectatum, CXXI.
 Trivultiorum sep. Mediolani, CXXX.

Turris, vas Eucharistiæ, cxi.
Uinctio manuum diac. apud Anglos, cvi
Uestathius dux, xvii.
 Vasa sacra Rom. pretiosa, xvi s.
 Vaticanæ Ecclesiæ conjuncta qua-
 tuor monasteria, xxviii.
 Vela ex regul. pendentia, cxxxviii.
 Veneni periculum in oblatione panis
 et vini in Missa ut vitatur, xvii.
 Vespere Sab. S. nulla Rom., xcix, c.

Vestinæ titulus, S. Gervasii et Protasii
 seu sancti Vitalis postea dictus, xviii.
 Vice dominus, œconomus, liv.

Vigilii papæ loci duo insignes, xlvii,
 xlviii.
 Vini oblatio in famulis facta, xlv,
 lxxv. Vinum an mutatur in Christi san-
 guinem ex contactu hostiæ consecratæ,
 lxxvi et seqq. Vini ex commixtione
 sanguinis dominici sanctificatio, xxi et

seqq. Duplex ejus modus, xciii. Vinum
 Dominicæ sanguini admixtum, ubi com-
 municando populo sanguis non sufficie-
 bat, lvi, lviii. Sanctificatio, lxx. Vi-
 num post sanguinis sumptionem a com-
 municatis haustum, cxxx.

Viria feminis se juncti in eccles., xxi.
 Vivorum et mortuorum in Missa
 commemoratio, l.
 Willetmus de Barges, lxi.

INDEX LIBELLORUM ORDINIS ROMANI.

Numeri respondent his crassioribus qui videntur in textu a col. 936 hujus voluminis usque ad 1406.

Abbaciyri (S.) ecclesia Romæ, 143.
 Abbas mitras coram Rom. pont. 169.
 Abbates coram papa quando prædi-
 catorum cœperunt, 482.
 Abbatie urbis Romæ, 574.
 Absolutionis solemnitas modus, 517.
 Abstinentia pridie consecrationis
 episcopi indicta, 88. Abstinentia a carni-
 bus Romæ in festo Innocentium, 130.
 Acolythi ordinatio, 85 et seqq.
 Adam de Anglia cardinalis, 537.
 Adextratores papæ, 195, 196.
 Admiratorum, pupillorum et misero-
 rum advocatus, unus ex iudicibus pa-
 latinis, 570.
 Adriani institutum ut flecteretur pro
 Carolo rege, 17.
 Advocatus ecclesiæ, 6.
 Advocatus pauperum inter ministros
 papæ, 531.
 Æmilii S. Nicolai card., 249, 250.
 Agapitus de Columna cardinalis, 515.
 Agathæ (S.) in monte Suburræ ab-
 batia, 574.
 Agnus Dei tertium cur in Lateran-
 ensi ecclesia non cantatur, 566. —
 Agnus Dei non nisi singulis septenniis
 a papa confecti, 480. Eorum confectio,
 benedictio, usus, distributio, virtus,
 21, 31, 138, 144, 146, 163, 202, 203,
 375, 376, 377, 508, 509, 510. — Agnus
 assus benedictus et datus a pontifice in
 convivio paschali, 142. — A juniori car-
 dinali benedictus, 187.
 Agrippina porticus Pantheon, 113.
 Agulia vel Augulia domus, 122.
 Alba dicta linea dalmatica, 54. — Alba
 Romana, 221 ; camisia, 456.
 Albanensis episcopi hospitium in pa-
 latio majori, 97.
 Albiensis vel Dalbia cardinalis, 455.
 Alençonius cardinalis, 515.
 Alexander II regularis communis
 vitæ in Lateranensi ecclesia renovator,
 569. — Alexandri papæ IV ordinatio de
 suffragiis, 381.
 Alexii (S.) Romæ abbatia, 574.
 Almutia ad collum, 137.
 Alphonsus rex Neapolis, 409.
 Altare portatile, 289. — Altari sancti
 Petri nullius præter Romanum pontifi-
 cem consecratio fiat, 124. — Altaria La-
 teranensis ecclesiæ, 567, 568, 569, 570,
 571, 572.
 Amæ seu anulæ, 5, 10.
 Annularius, 9 et seqq. Ejus ælogie
 in Ordine Romanum, 549 et seqq.
 Ambolagium seu anologagium am-
 ctus sive humerale, 54, 61.
 Amen dictum cum strepitu accepta
 benedictione pontificis, 92.
 Amictus seu anabolaium super al-
 bam et cingulum, 7.
 Ammantare, pallium imponere, 214.
 Ampulla chrismatis a nemine nuda
 videatur, 21 et seqq.
 Anagolai vel anologagi, 64 et seqq.
 Anogolaium seu Anabolaium, id est
 amictus, 7.
 Anogolagium grande, 91.

Anastasius papa IV Helenæ mausoleo
 illatus, 560 ; dona ejus, *ibid.* et seqq.
 Andreæ (S.) ad crucem eccles., 38.
 Anniversarium consecrat. papæ, 380.
 Annotinum chrisma, 138.
 Annulli dati cardinalibus a papa, 430.
 436. — Ann. episcopaliter aptatus, 295.
 Anticamera, 361, 480.
 Antistes Urbis, papa 456, 466.
 Antonini theatrum, 126.
 Appodiare, sustentare, 536.
 Aqua non adhibita in ablutione Mis-
 sæ, 286, 287. — Aqua Falleria, 530.
 Aquamanus, seu aquamanile, 5.
 Aquaricia, 162 et seqq. — Aquaricia
 clerici, 162, 201 et seqq.
 Ara et altare diversa, 163. — Ara Cœli
 dicta eccl., ubi olim ara Filii Dei, 574.
 Arca fœderis Domini in ara ecclesiæ
 Lateran., 564.
 Arcarius iudicib. ex palat. unus, 570.
 Archidiaconi benedictio prima, 89.
 — Archidiaconus, vicarius pontificis, 3.
 Archiparaphonista, 7 et seqq. Quar-
 tus scholæ, 55.
 Archius ordo, præcipuus, 10.
 Arcus septem lucernarum seu Tili,
 114, 565.
 Ardea civitas Rutulorum, 166.
 Argentea porta sancti Petri, 398.
 Arnaldus sanctæ Mariæ Novæ cardin-
 alis, 250. — Arnaldus S. Priscæ card.,
 247, 240. — Arnaldus Sabin. episc., 250.
 Arsenochita, 435.
 Atrabatenis cardinalis, 435.
 Auditor contradictarius, 344.
 Augustini locus illustratus, 537. —
 Augustini Patricii Piccolomini, episco-
 pi Piontini, opist.ad Innocentium VIII
 de cœmoneis Rom. pontif., 584 et seqq.
 Aureæ arcus, 132, 143.
 Ave, Mariæ seu Salutatio Angelica
 initio concionis, 469.
 Aversanus cardinalis, 515.
 Avisatus, monitus, 526, 529.

Bacilla, 198.
 Baculi in manibus orantium, 46 ; et
 manibus orantium depositi dum Evan-
 gelium legitur, 553.
 Bajulus, 5.
 Balsamo crux uncta singulis an., 572.
 Banca, sedile, 417, 427.
 Bancælea, scamna, 466.
 Bandalarii, vexilla ferentes, 268.
 Banderenses, 531, 533, 534 ; ex com-
 municati a papa, quod senatorem ab
 eo dictum recipere noluisset, 517.
 Bandonarii carabarii, 195, 199.
 Bandora, vexilla, 128, 171.
 Bandularii, 185.
 Baptismales Ecclesiæ Romæ plures,
 136. — Baptismalis fontis bened., 36.
 Baptismi ritus, 24, 27, 77 et seqq.
 Baptismus a diacono collatus, 83 ; per
 immersionem, 106. Baptismus pueror-
 um per juniorem diac. Sab. sancto, 184.
 Barenensis cardinalis, 537.
 Barile uter, 201, 289, 538.
 Basilii (S.) juxta palatium Trajani

abbatia, 574.
 Benedicta de Pagano, civ. Rom., 190.
 Benedictio, canticum trium puero-
 rum, 94. — Benedictio, aqua benedicta,
 83. — Benedictio in Missa post com-
 munionem, 559. — Benedictio prima data
 ab archidiacono, 89.
 Benedictus episcopus Portuensis,
 157. — Benedictus archidiaconus Roma-
 næ ecclesiæ, 157. — Benedictus canonicus
 sancti Petri, 8. — Benedicti cano-
 nici S. Petri Ordo Rom., 118 et seqq.
 Berengarius Tusc. ep., 247, 248, 249.
 Bernardus de Deucio archiepiscopus
 Ebredunensis cardinalis sancti Marci,
 432, 437, 440. — Bernardus Lateran.
 eccl. prior card. et episc. Portuensis, 568.
 Bertrandus de Poeto, card. leg., 433.
 Bireta in femin. genere, 450, 534.
 Blasii (S.) Romæ abbatia, 574.
 Boium, aut poium, seu podium, sive
 ambo, 94.
 Bonaventura de Padua Augustina-
 sis cardinalis, 347, 461.
 Bonifacius papa IX, 349, 534, 535 et
 seqq. 539, 541.
 Bononiensis card. 435, 437, 440, 467,
 518, 540, 541 ; archiep. Lugd., *ibid.*
 Boso episcopus Tiburtinus bibliotheca-
 rius sedis apostolicæ, 157.
 Boticularii papæ, 527.
 Botte, lagenæ, 532.
 Braccalia cerata, 184.
 Bracheola, 558, 562.
 Branderarii, vexilla ferentes, 275.
 Brandonarii Colossæi, 195, 199. —
 Brandonarius, vexillifer, 228.
 Brandonens. seu tortitine, 529, 532.
 Breve recordationis, 217 et seqq.
 Brigide (S.) canonizatio, 535 et seqq.
 Brodarii papæ, 200.
 Bulla data cardinali, ut possit sacra
 facere super aram beati Petri, 342,
 555, 456.
 Bumbasium, 529.
 Buretrum pro bireto, 248.
 Busta porcorum, 125 ; missa ad cu-
 riam in Cœna Domini, *ibid.*
 Cadafalcum, pulpitum ligneum, 35.
 Cæremionale Romanum Gregorii X
 jussu editum, 221 et seqq.
 Cæsarii (S.) in palatio Romæ abba-
 tia, 574.
 Calamus ad hauriendum Dominicum
 sanguinem, 286, 313.
 Calderarii papæ, 195.
 Calices tres in communionem gene-
 rali, 329. — Calix tersus digitis in Na-
 tali Domini, 325. — Calix fanone cir-
 cumdatus, 555.
 Cambuta seu baculo pastorali non
 utuntur summi pontifices, 236.
 Camera paramenti, 489.
 Camerarius S. R. E., 528.
 Camisia seu alba Romana, 451, 456.
 — Camisia alba et pannis superposita,
 253 et seqq., 288. — Camisia linea papæ
 supra laneas vestes, etiam religiosus
 sit, 292.

- Camisum, acolythi vestis linea, 137.
 Camisus, 162.
 Campagi, 64, 65.
 Campana consistorialis Romæ, 503.
 — Campanæ sileant post incepta solemnia diei Cœnæ Domini, 97.
 Campobi pro compagiis, 88.
 Candela vitrea plena incenso, 150.
 — Candela de vinetis vivis, 199; an idem ac vini, 164.—Candelarum distributio, quando transferunt Purificationis festum, an pariter transferenda, 515.—Candel. gestatio et positio, 551.
 Accensæ dum legitur Evang. 533.
 Canna fundendo sacrificii vino adhibita, 67.
 Canne pannorum pro ulnis, 531.
 Canon tacite recit. in Missa, 48, 556.
 Canonizatio sancti, 412, 418 *et seqq.*
 — Canoniz. sanctæ Brigide, 535 *et seqq.*
 Canonicoꝝ Lateranensium habitus, 580, 581; numerus, 582, 583.
 Cantare sub silentio, 115
 Cantatorium, 5, 9.
 Cantoris sedes, 551.
 Capilla papæ sternata de frondibus de verta, 535.—Capilla conclavis cardinalium, 532.
 Capillani honoris, 455.
 Capita regionum, duces, 531.—Capita monete, 150.
 Capite nudo audienda Evangelii lectio, 553.
 Capitulare epistolarum et Evangeliorum, 19, 33.
 Capitulum, conventus fratrum, 70.
 Capiturgium subtile in modum scuti, 226: *al.* caputergium, 280.
 Capsa thuris, 126, 127.—Capsæ cum sanctis aperte, 8, 10.
 Capsis adornatus, in quo servatum nocte Cœnæ corpus Dominicum, 102.
 Capsule corporaliū inclusum Domini corpus die Cœnæ, 137.
 Capuceum papæ, 480; laicorum, 517.—Capuc. papæ de scarleto albo, 504. Capuc. baronum et militum, 506.
 Capucium papæ replicatum super caput, 523.—Capucia nigra canonicorum sine bechelis, 581.
 Caput, monete genus, 218.
 Caputergium. *Vide.* Capiturgium.
 Cardinalium ordinatio, 391; vestis, *ibid.*—Cardinales simpliciter dicti fratres, 518.—Cardinales omnibus episcopis prælati, 567.—Cardinalium secularium habitus a religiosorum habitu distinctus colore, 487. Eorum mantelli forma, *ibid.*—Cardinalium secularium, et prelatorum mantellus de brunetto rosaceo: regularium, coloris sue religionis, 360.—Cardinales nec in conciliis, nec in Missis congregari debent sine licentia papæ, 514.—Cardinales mitrati, 204.—Cardinalium planetæ curte, 176.—Cardinalibus os apertum in consistorio, 428, 430.—Cardinales per patriarchas dispositi, 160.—Cardinales sanctæ Mariæ majoris, 573; alii, 574.—Cardinalium conclave, 531 *et seqq.*; obvium itio, 535.—Cardinalium novorum creationis ritus, 414.—Cardinalium exsequia, 541 *et seqq.*—Cardinales intra novenam exsequiarum papæ non rubeo, non viridi vel nigro, sed alio colore usi, 529.—Cardinalis de Francia, 537.—Cardin. sancti Marcelli, 543.—Cardin. sancti Marci, 543.
 Carlenus, monete genus, 540.
 Carnisprivii insolentia, 382.
 Carolo Magno pro rege ut flecterentur genua, papæ Adriani constitutum, 17.—Carolus I rex Sicilia papæ mensæ inserviit, 360, 488.
 Carpeta, 197 *et seqq.*
 Castrum doloris, lectica funebri, 529, 533 *et seqq.* Feretrum subtus castrum doloris, 531.
 Cathedra sancti Petri Romæ, 133.
 Cenci de Sabellis cardinalis Ordo Romanus, 165 *et seqq.*—Cenci Muscæ in Punga palatium, 488.
 Cerei non accensi dantur in Purificatione, 344, 457.—Cerei projecti in excommunicatione, 481.
 Cereostata, 5 *et seqq.*
 Chrisma in feminino, 26.—Chrismatibus consecratio, 34, 97, 100, 481 *et seqq.*—Chrisma singulis, septenniis a papa duntaxat confectum, 480.—Chrisma delatum ante pontificem, 4.
 Chrismarium, locus dando chrismati destinatus, 106.
 Christi corpus in die Cœnæ reservatum in crastinum, 101; a juniore presbyterorum cardinalium deferatur ad locum preparatum, *ibid.*—Christi corpus die Parasceve a juniore presbytero cardinali deportatum, 366.—Christi sanguis lapidi pretioso inclusus die Cœnæ revelatur, 536.—Christi sang. miraculosus asservatur in basil. Later., 99.
 Christophorus Marcellus electus Cœcyrensis reprehenditur, 587 *et seqq.*
 Chromati palatium, 426, 443.
 Chrysanthi et Dariæ martyrum corpora in Ecclesia Lateranensi, 5, 7.
 Ciceronis templum, 125.
 Cilicii benedictio pro moribus, 114.
 Cimbrum, Marti templum, 141.
 Cimorum aut Crimorum porticus templo Ciceronis proxima, 115.
 Cineris benedictio pro moribundo, 114.—Cineres quo ritu papæ recipit, 175.—Cinis sanctus vitis, 111.
 Cinturæ altaris et imaginum, 219.
 Circumcisio Domini, hoc est præputium, in Later. bas. servatum, 152, 564.
 Cisterciensis cardinalis, 515.
 Clareti aquarum, 162, 201 *et seqq.*
 —Claretum a vino distinctum, 210.
 Clementis VI statutum in extravaganza, 514.
 Clerici Romane fraternitatis, 95.—Clerici Romæ iudices, ad nullos unquam Ordines provehendi, 570.
 Cocullus papæ, 480.
 Cœna paschalis, qualis, 145.
 Cœnaria, vel cœnatica, 221.
 Colatorium, seu colum, ad Missam, 5, 84, 73.
 Collectæ solemnes S. R. E., 544 *s.*
 Colligendæ, oblate, 29.
 Colores niger, violaceus et Indius pro uno in ecclesia Romana recepti, 462.—Color niger a Septuagesima ad Quadragesimam in usu papæ, 255.—Coloris nigri usus in processionibus quas papa pedes celebrat, 294; in processione Cinerum, 347.
 Columnæ cœclæ in ecclesia sanctæ Mariæ Majoris, 573.—Columnæ exatopentalaicas, 572; radiatæ foratæ aquam fundentes, *ibid.* Aquitanicæ, Tripolitæ, *ibid.*
 Commessatio, prandium, 229.
 Communionis ritus, 49, 50, 59, 68.—Communio, perceptio solius corporis dominici; sanguinis vero confirmatio dicta, 69.—Communio puerorum, 28.
 Pontificis in die Cœnæ Domini, 33.—Communio papæ non ad altare, sed ad sedem, 226 *et passim.*—Communio pontificis ad sedem, 103. Ad altare in die Parasceve, *ibid.*, 336, 337.—Communio a presbyteris manu, ore percepta a subdiaconis, 75.
 Compromissi formula, 246, 251 *s.*
 Concilli generalis celebrandi ordo, 393 *et seqq.*
 Conclave cardinalium, 531, 532 *s.*
 Condiri quando debet ecclesia, 217 *s.*
 Confessio argentea sancti Joannis Baptistæ, 571.—Confessio sancti Petri Romæ, 155. Qui empty, 162.—Confessione, seu tumulo sancti Petri, imposi-

ta oraria ordinandis postridie conferranda, 90, 94.—Confessionis formula in Missa, 329.

Confirmare, sacrum calicem communicatis præbere, 20, 138.—Confirmare, dominicum sanguinem porrigere cum pugillari, 50.

Confirmationis ordo, 106.—Confirmationis sacramenti ritus, 27.—Confirmatio recens baptizatorum, quasi baptismi complementum, 83.

Conradus archiep. Nicos, card., 544.
 Consecrationes primum in Decembri, tunc in Februario, 84.—Consecratio chrismatibus, 34.

Consistoria quando a papa tenentur, 382 *et seqq.*

Constantini lepra, 562; dona Lateranensis facta ecclesiæ, 566.

Constantiniana basilica, 563.

Constantinopolitani imperatoris locus in mensa papæ, 488.

Constitutiones Lateranenses, 576 *s.*
 Contestata, seu contestatio, Missæ præfatio, 92.

Cophinum, ubi stat corpus Christi, 473, 522.

Coppa, 129, 142.

Corcyrensis electus cæremoniarum vulgarum reprehenditur, 587 *et seqq.*

Cordones mitræ, 503.

Coronæ festum, 126.—Coronæ amobiles orantium capitibus impositæ, 46.

—Corona seu regnum papæ, 258.

Coronatio papæ in diebus solemnibus, 120 *et seqq.* 153, 158.

Corporale totum altare capiat, 73.—Corporali coopert. calix in altari, 302.

Corpus dominicum in patena delatum a subdiacono, 23. Corpus Domini conservatum in capsula corporaliū die Cœnæ, 137. *Vide.* Eucharistia.

Corsensis cardinalis, 515.

Cortesiani, curiales 200.

Cortina, platea S. Petri, 204, 298.

Cortisani, 541.

Cosmæ et Damiani (SS.) Romæ abbatia in vico Aureo, 574.

Cosmas card. Bononiensis, 512, 514.

Cotta superpell., 64, 288, 309, 387.

Criticule templum, 125.

Cretulus hostiæ, 500.

Cruces plures super altare, 332, 340.—Crucem papalem in processione fert subdiaconus, 102.—Cruci datum osculum ab omnibus, 146.—Crucis (S.) que est Jerusalem, ecclesia Romæ, 102.—Crucium in Missa ratio, 556.—Cruce a papa et cardinalibus nudis pedibus adorata, 369.—Cruce singulis annis inuncta balsamo, 572; cruce de snalto, *ibid.* Cruce stationalis, 124, 131.

Cryptæ ferratæ Græci monachi adhibiti in Missa solemnium papæ, 279.

Crystallo sive lapide expressus ignis Sabbato sancto, 371.

Cubicellus Rigodes, 40.

Cubicularius lonsuratus, 6.

Cuculla super caput papæ, 371.

Cunabulum Domini in ecclesia sanctæ Mariæ Majoris, 573.

Cuppa, scyphus, 201.

Curialiter, officioso, 261.

Custodia deaurata, vasculum communionis, 505.

Dedicatio basilicæ Salvatoris, 502, 564. Altarium, 567, 570, 571.

Defensor, qui præest defensoribus, id est advocatus, unus ex palatinis iudicibus, 570. Defensores, 6. Defensorum primicerius, 7, 57. Defensores regionarii, 4 *et seqq.*

Denarii de senatu, 174.

Depticii, sacr. diptychis inscripti, 61.

Diaconi ordinatio, 85, 86. Diaconus jubente episcopo baptismi collator, 83.

Ita tamen ut chrismatem fiat a presbytero, 83. Diaconus junior Romæ Sab-

- bato sancto baptizat pueros cum aliis, 184. Diaconus versus Meridiem legit, Evangelium, 10. Diaconi munus est pontificem confirmare, hoc est dominicum sanguinem ei porrigere, 20. Diaconi ante episcopum cur septem, 350. Cur post episcopum, 331. Ad Meridiem versi legendo Evangelio, 333, 335. — Diaconi in Missa quando inclinati, 536. Diaconi palatini, 367. Regionarii, *ibid.* Diaconi coram papa nunquam predicant, 482.
- Diaconia pater seu rector, 6.
- Diaconissae et presbyterissae femininae ordinatae, 91. Diaconissarum consecrationes Romae saeculo xi, 156.
- Digiti post consecrationem an disjungiendi a sacerdote, 304.
- Dimissoria episcopi pro ordinando in alia ecclesia, 87.
- Dionysii papae tumulus, 374.
- Dirungarii seu Delungarii, praefecti navales, 128, 129, 150.
- Discaleari omnes in die Parasceves, 102. Discaleari cleri processiones, 134 *et seqq.*
- Discretus papa, 433.
- Domicellus, 270. Domic. papae, 426. Domici corporis recipiendi ritus, 49, 50, 59.
- Dominica de carne levatio, 159. — Dominica 4 Quadragesimae dicta de Rosa, 147. De Rosa, 148, 470, 516, 539. — Dominica mediana, 18.
- Dominico die peracta episcopi consecratio, 88.
- Dominus de Francia cardinalis, 499.
- Dorsale, pannus sericus, 289.
- Draconarii milites, 128, 129.
- Ecclesiae interdium noctuque aperta ut asylum nocentibus praebant, 563. Ecclesiae in urbe Roma, 161, 163. Ecclesia a Constantino, in Helena matris honorem erecta, 569. Ecclesiarum patriarchalium Romae cardinales, 574.
- Eglogae Amalarii abbatis in Ordinem Romanum, 549 *et seqq.*
- Electi, Baptismum percepturi, 77.
- Embolis Oration. Domin. in Missa, 48.
- Episcopi ordinatio, 86 *et seqq.* Episcopi omni tempore benedicti, 91. Mos aliquando ut nocturno tempore benedicerentur, *ibid.* Episcopi in Romanum pontificem non eligatur, 92. Episcopi cardinalibus praepositi, 167, 172, 178, 180, 203. Episcopi vii cardinales hebdomadarii Lateranensis ecclesiae, 2, 57, 60, 366. Episcopi Romanae Ecclesiae, suffraganei papae in suburbanis, 23, 180. Episcopus cura levia ecclesiam ingreditur, 350. Adorat sancta, *ibid.* Pergit ad dextram altaris, 351: sedet, 552. Episcopi pluvialibus induti, presbyteri planetis, 98.
- Epistolae duae, Latina et Graeca, in solemnibus sacris cantari solitae, 168 *et seqq.* Ep. Lat. Graec. praeposita, 453.
- Epistulae columnarum, 572.
- Eques in plurali, 270, 278, 280, 448.
- Errare timens papa, fidelium poscit orationes, 536.
- Escarius, annonae provisor, 108.
- Esopus Lornarii, civis Rom., 190.
- Evangeliorum liber super cervicem consecrandi episcopi, 273. — Evangelium canit diaconus ad meridiem conversus, 553. A stantibus auditur, *ibid.*
- Excommunicationum certis diebus ratio, 237.
- Exsequiae cardinalium, 541 *et seqq.*
- Facitorium pro faldistorio, 138.
- Facultates, levitates, 580.
- Falconcellorum domus Romae, 189.
- Fallarum scriptores, vulgo *les piqueurs*, hoc est absentium vel peccantium observatores, 579.
- Fani capita, 459.
- Fanonis varia significatio, 354. Fanon in capite, 270. Mappa super caput papae, 281. Fanon cum mitra super caput, 357, 487, 357. Super caput plicatus, 527. Fanon sive orale, 487. Oblatio cum fanonibus, 354. Calix fanone circumdatus, 555.
- Fascius mortuae, 248.
- Febriarius papae, 466.
- Felix Cautelorius archivii Vaticani custos, 166, 170.
- Feminae in diaconissas et presbyterissas ordinatae Sabbato iv temporum post ordinatos viros, 91.
- Fermentum pro Eucharistia, 1.
- Ferrarii columnae et sancti Angeli, 195, 199.
- Ferula gestata ab archidiacono et priore subdiacon. in processionibus, 203.
- Fila sive acies, 237.
- Fiolarii papae, 195, 199.
- Fistula sacrificio adhibita, 75.
- Flamincus arcus, 423.
- Floreni cum Carlino dati pauperibus in mandato Coenae, 485.
- Folcarius, seu Fulcarius, officialis papae, 461, 492.
- Foliariae papalis magister, 335.
- Fonslatorium seu cathedra, 168.
- Fontis benedictio, 104 *et seqq.* — Fontes Lateran. ecclesiae rotundi, 571.
- Formata et sacra oblatio in dies vii aut etiam xi reservata, 89.
- Fraipanorum de Cartularia, familia Romana, 190.
- Franciscus sanctae Mariae in Cosmedin. cardinalis, 250.
- Fratres simpliciter dicti cardinales, 518. — Fratres de Bulla, 526. — Fratres de Prognota vel Pignotta, 358, 468, 526.
- Fregium in mitra, 415.
- G. archidiaconus, G. primicerius S. R. E., 140.
- Gallatorum porticus ante templum Sibyllae, 123.
- Garnellum, panni genus, 456, *etc.*
- Gausape, toalea, sudarium, 171.
- Gavata de argento, 575.
- Gemelliones, vasis sacri genus, 5.
- Genua vii facit papa ante imaginem beatae Mariae, 151.
- Geraldus de Parma Sabin. ep., 507.
- Gerberti seu Silvestri II e sepulchro aquarum guttae cur emanant, 568.
- Gloria in excelsis incipit pontifex conversus ad populum, 9. A presbytero non dicitur nisi in Pascha, 17, 18; quando ab episcopis, *ibid.*, 155.
- Gonzius civis Romanus, 189.
- Gradalis seu Gradualis, 9.
- Gradensis exord. Min. card. 461, 515.
- Graecae et Latinae dictae orationes Romae Sabbato sancto, 104.
- Graecum vinum, 38.
- Gregorii (S.) in Clivo Scauri abbatia, 374. — Gregorii papae Antiphonarium et alia scripta in oratorio sanctae crucis, 571. Lectulus et oratorium, 572. — Gregorii X papae Caeremoniale Romanum, 221. — Gregorii papae XI confirmatio constitutionum Lateranensium, 576, *et seqq.* — Gregorius notarius S. R. E. cardinalis, 157. — Gregorius de Benedicto, civis Romanus, 190.
- Grossi, moneta pauper. distrib. 485.
- Guardavessalla papae, 531.
- Guardia major, cibario. custos, 531.
- Guido de Castello, Coelestinus papa II, 118.
- Guidonum Scholae, 198, 207.
- Guillelmus Albus IV cardinalis Conatorum, 432, 437. — Guillelmus Curti de Divano abbas Montis Olivae cardinalis, 432, 436. — Guillelmi de Stoutavilla cardin. Caeremoniale, 324 *et seqq.*, 242.
- Helena dona Lateranensi facta ecclesiae, 563. — Helena porphyretico mausoleo inclusum corpus Anastasio papae IV, 569.
- Hilarius papa Oratoriorum utriusque sancti Joannis auctor, 571.
- Holomitreum Romae, 126.
- Honorius III papa, 165.
- Horre Romae tempore Cencii de Sabelis cardinalis numeratae Gallicano more, 178, 181.
- Hostiarum et vini probatio contra venenum, 500. *Vide Commentar.*
- Hostregius de Faventia, 539.
- Ilyacinthus subdiaconus Romae, 140.
- Icones Petri et Pauli per mare Romanum venerunt nullo ductore, 212, 261.
- Ignis excussus de lapide, 21, 31: de crystallo excussus Sabbato sancto, 103.
- Imago Salvatoris a sancto Luca delineata, tum perfecta ab angelo, 572, 573. Imago Jesu Christi quo ritu delata in processione, 151. Imaginis Salvatoris pedes in die Paschae osculatur papa, 184. Alii, 185. — Imagini sanctae Mariae papa facit vii genua, 151. — Imagines super altare, 332. Imagines depictae initio canonis a pontifice in Missa osculandae, 304. Imagines in processionibus delatae, 134, 173.
- Immunitas ecclesiae, 563.
- Imperatoris ordinatio, 397 *et seqq.* Imperator a canonicis sancti Petri acceptus in fratrem, 398. — Imperator vel rex quo ritu lectionem legere, et ansem vibrare debet, 325, 326. Imperator et rex cereos post priorem cardinalium recipiunt, 344, 345. Patriarchae, *ibid.*, 457, 464. Imperator papa equum insidente stadij pedem tenet et frenum, 404. Item rex, 410. Imperatore mortuo extra curiam Romanam, nullus in ejus exsequiis sermo presente papa vel cardinalibus, 523.
- Incisoria papae et cardinalibus a filio Regum delata, 271. — Incisoria d. pane, frustra incisa, 280.
- Indius color, 502.
- Indulgentia populo data a pontifice, 98, 350, 365, 366, 368, 463, 471. Indulgentia pontificis nomine in Missa promulgata, 284. Post sermonem annuntiat, 339. Indulgentiae centena et quadragesima, 463. Indulgentiae die Coenae Domini, 238. Indulgentia jubili concessa iis qui officio divino in canonizatione interfuerint, 536, 538. Indulgentiae in Dedicationis festo concessae, 563, 563.
- Infantes dicti recens baptizati etiam adulti, 83.
- Innocentium festo Romae abstinentia a carnibus, 130.
- Innocentius II pont., 127, 128, 141.
- Interdicti cujusvis tempore per Octavam Corporis Christi officia divina publice celebrentur, 525.
- Interpositio inter Missas Natalis Domini, 328.
- Ispanus cardinalis, legatus in Lombardia, 435.
- Jacobus Gaetanus cardinalis Caeremonialis Romani auctor, 241 *et seqq.*, 357. — Jacobus cardinalis sancti Gregorii, 248.
- Jejunium in vigilia Ascensionis, 239. — Jejunii die coena facta meridie, 234, 239. Jejunii die sumpta coena post vespere potus sumitur, 323, 328.
- Jesu Christi umbilicus in ecclesia Lateranensi, 572.
- Joannis (S.) ad Vestem ecclesia, 37, 38. — Joannes XVII Lateranensis ecclesiae renovator, 569. — Joannis XIX diploma pro episcopo Silva Candidae, 154. — Joannis papae XXII additio rubricis, 380. — Joannes sancti Callisti Transiberim cardinalis, 157.

- Joannes Cavarsal cardinalis, 435. — Joannes cardinalis sancti Chrysogoni, 157. — Joannes cardinalis sancte Susanne, 409. — Joannes canonicus Lateranensis, 356. — Joannes de Anagnina civis Romanus, 189. — Joannes Adulterinus, civis Romanus, 190. — Joannes Brucciardus diarii pontificatus Alexandri VI auctor, 409. — Joannes de Benedicto, civis Romanus, 190. — Joannes de Cesario, civis Romanus, 189. — Joannes diaconi junioris liber de Ecclesia Lateranensi, 560 *et seqq.* — Joannes prior Lateranensis, 360. — Joannes de Gregorio, civis Romanus, 190. — Joannes Machinus, civis Romanus, 190. — Joannes de Roberto, civis Romanus, 189. — Joannes de Tinto, civis Romanus, 190. — Joannes Wigarelli, civis Rom., 190. — Joannes de Zoccolis, civ. Rom., 189. Jocalia data a legatis vel nuntiis Romani redeuntibus, 442. Jovis basilica, 125. Jubileum ab Urbano VI ad xxiv annos reductum, 525. Judeorum causa facte orationi cur non premissa genuflexio, 368. Judices palatini vel ordinarii, 570. Consulares et pedanei, *ibid.* — Judicum palatinorum series et ordo, 570. Jupo, vestis genus, 517. Juramentum a subdiaconis exactum coram Evangelis de iv capitulis secundum canones, 85. — Juramentum Urbis Romae senatorum, 215. Jusum, deorsum, 127, 141, 151. Lacus porphyreticus cum concha anata, labrum ingens, 572. Ladislaus rex Neapolitanus Romae anno 1393, 543. Lateranensis ecclesia suprema omnium mater, patriarchalis et imperialis, 561. Varia ejus nomina, 563. Ejus reliquie, 564, 567. Lateranensis ecclesie casus, et erectio per Sergium papam III, 575. Lateranensis constitutiones, 567 *et seqq.* Lateranenses episcopi hebdomadarii, 2. Lateranense patriarchium, 4 *et seqq.* Lateranensium canonicorum et beneficiatorum habitus, 580, 584; numerus, 582, 583. Lateranensis palatii comes, 398. Latho, locus Romae, 151. Laudes papae, 227, 230, 265 *et seqq.* Laune de merlis, aa saunae, 220 Laurentii (S.) basilica ad Lateranum dicta Sancti Sanctorum, 101, 373. — Laurentii (S.) in Panisperna abbatia, 374. — Laurentii comes, 544. Lavina vini, an salm, 202. Lectio vin in vigil. Natalis ab imper. vel rege lecta, 452. Quo habitu, *ibid.* — Lectionarium sancti Hieronymi, liber Comitis, 167. Lectorium sancti Petri, 159. Legatorum cardinalium vel nuntiorum creatio, 438 *et seqq.*; reditus, 441; cappae rubrae de sarleto, *ibid.*; item biretum, *ibid.* — Legatis et cardinalibus largitum in die Coenae presbyterium, 358. Legium, legatum, 569. Lemovicenses cardinalis, 435. Leo papa III, 93. — Leonis IV papa constitutum, 151, 161. — Leoniana civitas Romae, 151 *et seqq.* — Leoniana basilica Romae, 142, 144. — Leoniana basilica magna, dicta casa Major, 185. Lignum sancte Crucis inventum a Sergio papa 1, 209. Linea cum cottis, 64. Linteus vellosus cui insidetur, 89. Litania septena, quina et trina, 104. Litania prima, septena, etc., 27. Litania sephiformis, quinqueformis, triformis et simplex, 146, 147. Lotio manus in Missa ratio, 74. Lucenses solidi, 147. Lucius II Lateranensi ex canonicis, papa, 568. Lunatum vel Eumanum Romae macellum, 141. Lustra aurea, 483. Majores schola Stimulati, 128, 140, 198. Majus monasterium, ecl. Romae, 54. Mulachinus, monetae genus, 328. Mamertini privata, 143. Mancina, vulg. nomen a manu, 129. Mandare, mittere, 129, 341. Mandare matutinas, 325. Mandari, significari, 448. Mandatarii papae, 197. Mandatum in Cena Domini, 104; xii subdiaconis prestitum a pontifice, *ibid.* Mandatum subdiaconorum, 357, 358. Diaconorum, 362. Mandatum pauperum in die Coenae, 485, 486. Manipularii regionum, 531. Mansionarius primus, 5; alii, 6 *et seqq.* Mansionarii Lateranensis ecclesie, 578. Mantum ad collum pontificis, 98. Manus carneae arcus, 143. — Manus, presbyterium duplex, 129, 142, 180 s. Mappula extensa super caput pontificis, 191 *et alibi.* Mappulariorum schola Romae, 173. Mappularii papae, 195, 197, 374. Mappule subdiaconorum, 70; in sinistra manu ferendae, *ibid.* Marabotinus, monetae genus, 169 s. Mareschalchus major papae, 454. Mariae (sanctae) in Aquiro ecclesia, 143. — Sanctae Mariae in Aventino abbatia, 574. — Sanctae Mariae in Capitolio abbatia, ubi nunc minores Aree Colli, 574. — Sanctae Mariae in Castro Aurea Romae abbatia, 374. — Sanctae Mariae Majoris ecclesia Romae, 573, 574. — Sanctae Mariae in monasterio juxta sanctum Petrum ad Vincula abbatia, 574. — Sanctae Mariae in Pallara abbatia, 574. — Sancta Maria Schola Graecorum, 466. — Sancta Maria in Virgari in fine cortinae Romae, 147. — Mariae Magdalene corpus, excepto capite, in Lateranensi ecclesia, 567. — Maria regina mater Roberti Siciliae regis, 410. — Maria de Mancino, civis Romana, 190. Marii templum, Cimbrum, 141. Marina virgo patrona Ardeae Rutilorum, 166. Masculi Romae in ecclesia ad australem partem, feminae ad borealem, 349, 553. Massarius, fundi procurator, 108. Matallaseum, 527. Mathias (S.) apostolus, Parvus Dei dictus, 573. Sancti Mathiae apostoli corpus in ecclesia sancti Petri, 161. Mattheus Sanctae Mariae in Portu cardinalis, 248. Mauricii (S.) altare in ecclesia sancti Petri Romae, 400. Mediana Dominica, 18. Molequinus, monetae genus, 169 s. Mensa Domini, locus ubi Eucharistia in vaticum asservata, 587. — Mensa de altari levata apud Lateranum in Cena Domini, 99, 100. Merolana in monte Esquilino, 4, 140, 141, 373. Mesquius ex ord. Predicatorum, card., 515. Met pro ipsemet, 360, 359, 468, 491. Meta sudans, 144. Milicena, draconariorum insula, 126. Milites draconarii, 128. Missae confessio premissa qualis, 329. — Missa pro defunctis nunquam a papa celebrari solita, 117. — Missae a cardinale coram papa dictae, item Missae coram cardinale dictae ritus, 314, 315, 413 *et seqq.* Mistum pro vino, 201. Mitrae tres papae cur, 232, 348. — Mitra clericalis imperatori imposita, 401. — Mitra de vernello, 314. — Mitra consistorialis, 440. Mitratae, 280. Mitrati cardinales, 201. — Mitratus abbas coram Romano pontifice, 169. Modestia in choro servanda, 579. Monachi Laterani et ad sanctum Petrum Romae, 51. Monasteria prope Vaticanum, 154, 160. — Monast. sanctae Agathae Romae, 191, 206. — Monast. sancti Alexii Romae, 160, 206. — Monast. sancti Anastasii Romae, 161. — Monast. Ardeae civitatis Rutilorum, 166. — Monast. Augusta Romae, 154. — Monast. sancti Basilii Romae, 206. — Monast. Bihertice Romae, 206. — Monast. sanctae Bibiane Romae, 206. — Monast. duplex sancti Casarii Romae, 206. — Monast. sancti Casarii in palatio Romae, 160. — Monast. Campi Martis, 206. — Monast. in Capitolio Romae, 206. — Monast. Clivi Scauri, 206. — Monast. sancti Cosmae Transiberini, 206. — Monast. sanctorum Cosmae et Damiani in Vico Aureo, 160. — Monast. sanctae Crucis Romae, 206. — Monast. sancti Cyriaci Romae, 206. — Monast. sancti Gregorii in Clivo Scauri, 160. — Monast. sancti Joannis de Insula Romae, 206. — Monast. sancti Joannis Porte Latinae, 206. — Monast. Juliae Romae, 206. — Monast. sancti Laurentii in Clausura Romae, 157. — Monast. sancti Leonis Romae, 206. — Monast. sanctae Mariae in Aventino, 160. — Monast. sanctae Mariae Romae, 191, 195. — Monast. sanctae Mariae in Monasterio Romae, 206. — Monast. sanctae Mariae in Pallara Romae, 161, 206. — Monast. sancti Martini Romae sub tegna basilicae sancti Petri, 91. — Monast. Maximae Romae, 206. — Monast. Mirandae Romae, 206. — Monast. Palladii Romae, 191. — Monast. sancti Pancratii in via Aurelia, 160, 191. — Monast. Panispernae Romae, 206. — Monast. sancti Pauli in via Ostiensi, 161. — Monast. sancti Petri ad Vincula Romae, 161. — Monast. domine Rosae Romae, 191, 206. — Monast. sanctae Sabae Romae, 206. — Monast. sanctae Sabae Romae, vel Cella Nova, 160. — Monast. sancti Silvestri in Capite, 206. — Monast. sancti Silvestri inter duos hortos, 160. — conast. Tempoli Romae, 206. — Monast. Sancti Thomae de Formis Romae, 206. — Monast. sanctae Trinitatis Romae, 206. — Monast. sancti Valentini in via Flaminia, 161. — Monast. de Villa Romae, 191. — Monast. alia Romae *Vide in nominibus propriis.* Moneta aurea per papam immissa in os praenuntiantis sibi antiphon., 233. Mons Malus prope Romam, 231. Mortui sepulcrum a singulis presbyteris benedictum, 96. Mortuae sacina, 208. Mosibus seu musivum, 161. Mulier, etiam imperatrix et regina, nunquam comedere debet cum papa, 361, 389. Naccus scarlatiae palafredo papae adhibitus, 185. Nacta scarlet, 341. Natalis Domini vigilia extra iv tempora non celebrata, 93. Neapoleo sancti Adriani cardinalis, 247, 248, 249, 250. Neapolitanus cardinalis, 515, 541. Neronis obeliscus, 126, 143. Nervae seu Nerviae deae avarus, 132; templum, 143. Niceni (S.) ecclesia Romae, 368. Nicolai V pia mors, 526. Nicolaus sancti Eusebii cardin., 249. Nicolaus episc. Ostiensis cardinalis, 247, 248, 249.

Nicolaus Ferri, civis Romanus, 189.
 Nicolaus Gazzi, civis Romanus, 189.
 Nomenclator Romanus Ecclesie, 1 s.
 Nomina infantibus ante baptismum data, 77, 106.
 Nommata Francis, ancilla Dei sacra 80.
 Notarii regionarii, 1 et seqq.
 Notariorum primicerius, 57.
 Novariensis cardinalis, 443, 543.
 Nucerninus cardinalis, 515.
 Nudis pedibus a papa et cardinalibus adorata crux, 369.
 Nymphæum ante oratorium, 572.

Oblate virorum et feminarum, 46.
 Oblatus a presbyteris cardinalibus in Missa pontificia consecratus, 29.
 Oblate integre novitiis presbyteris datæ, 91. Oblatarum fractio, 558.
 Oratio in Missa cum sanonibus, 554.
 Oblationes in Missa factæ a viris et feminis, 67, 74. Oblationes cui immolatur, 74.

Octava diei translatio ob aliud festum concurrente, 513.
 Oithones, 64, 65.
 Oleum exorcizatum et oleum infirmorum, 99, 355.

Olibani libra, 163, 218 et seqq.
 Omnium Pavonii epistola, 165.
 Orarium, 54, 64. Orarium ad modum presbyteri, 221. More diaconorum, 222. Orarium in manu, 85. Orarium breve, 91. Oraria confessioni et alii imposita ante ordinationem, 90, 94.

Oratio nulla præter Dominicam in Lateranensi ecclesia, 566. Oratio Lateranensis, 570 et seqq. — Oratio post communionem dicta Postulatio, 559.

Orationes Missæ, 557. — Orationes fidelium adhibite ne papa erret, 556.
 Oratorium pro faldistorio, 8.

Ordinationis ritus, 90 et seqq. — Ordinationis papæ ritus, 210 et seqq.
 Ordines minores, 497.

Ordo Romanus multiplex, 1 et seqq. Ejus antiquitas et integritas, 2. — Ordo ad visitandum et unguendum infirmum, 414 et seqq. 414. — Ordo celebrandi concilii, 393 et seqq. — Ordo consecrationis papæ, 271 et seqq. — Ordo ad benedicendum imperatorem, 215 et seqq., 397.

Ore percepta a subdiaconis communico, 75.

Orphei domus, 132, 151.
 Ostiarii papæ, 495, 496.
 Ostiensis episcopus papæ consecrator, 572.

P. de Columna domus Romæ, 268.
 P. de Roblayo Francia cancellarius, cardinalis, 435.

Pactis vina, 38.
 Paduanus, ex ord. Augustini, cardinalis, 515.

Palafredus papæ, 176.
 Palatini diaconi, 567.
 Palatium Cinte Musca in Punga Romæ, 275.

Palefrenarium papæ, 531.
 Pampanianus episc. Parmensis, 248.
 Paneratii (S.) via Aurelia abbatia, 574. — Paneratii (S.) capella ad Lateranum, 99. Panni post mortem papæ distributi, 520, 531.

Papæ electio, etc., 210 et seqq. Coronatio, 255. Papæ electi, necdum consecrati, litterarum forma, 223. Papæ coronatio in sacris diebus aliquot solemnium, 120 et seqq. Papa sancti Petri vicarius, 567. Papa ne erret, et ne contra Romanam Ecclesiam faciat, fidelium oratione exposit, 526. Papa Missam ut audit, 412 et seqq. Papæ communicatio non ad altare, sed ad sedem, 266 et passim. Papæ nudis pedibus in processionibus, 172, 173, 268,

210, 233. Papæ cappa de veluto cremosino, foderata de ermelinis, auctore Bonifacio IX, 450. Papæ cappa clausa de scarleto rubeo, foderata de herminis, 371. Papæ cambuta seu baculo non utuntur, 288. Papam equitantem roges adextrant, 370. Ei ministrant in mensa, 271. Papæ comestio solennis in Cena Domini, 480, 487. Papa mense nullas admittit feminas, 489. Papæ capuceum et cocullus, 480. Caputium replicatum super caput, 523. Papa egrotante quid agendum, 526. Papæ exsequia, 529 et seqq.

Papalis crucis delator subdiac., 102. Papiensium denarior. solidi, 122, 147. Papilio cum fistula et tribus punctis, 500.

Papyrus pro allychnio, 134. Servata ad mortem pontificis, *ibid.*

Paradisus, atrium eccles., 162, 547.
 Parapectus, 533.
 Paratorium, locus in quo vasa sacra, 50.

Paridis de Crassis adversus electum Coreyrensem, ceremoniarum vulgatores, expositulatio, 9, 547 et seqq.

Parion Romæ, 149.
 Parvus Dei, dictus S. Mathias ap., 573.
 Pascha annotina, 148.

Paschalis II ordinem canonicum in Lateranensi ecclesia renovavit, 568.
 Patena in canone gesta ab acolythis, tum a subdiaconis, 58, 59. Patena dicitur in Missa, 68.

Patriarchalium Romæ basilicarum ordo definitus ab Urbano VI, 526.
 Patriarcharum locus inter duos cardinales, 457, 464.

Patrim et patrinæ, 78, 79.
 Patrinus Ital. Sanctulus dictus, 416.
 Patris spiritualis testimonium de defuncto, 116.

Pauli (S.) e tumulo rapti carbones et incensum pro febricitantibus, 450.
 — Paulus papa I, 460.

Pauperes nulli reficiendi in morte papæ et cardinalium, 381 et 382.

Pax a pontifice data in Missa, 2, 505. Cur annuntiata ante commisionem corporis et sang. dominici, 558.
 Pectoralia ante altare, cancelli, 123, 161, 403.

Pedes, pro pedites, 426. — Pedibus nudis papa in processionibus, 173, 176, 203, 210, 235.

Pellis ad collum, seu almutium, 137.
 Pentecost. festum carol octava, 241.
 Peregrinorum in gratiam data indulgentia, 179.

Peregrinus archiep. Coloniensis, 157.
 Perfusorium, linteum ad tergendum calicem, 337.

Perle, gemmæ, 233.
 Petas de tela, 540.
 Petra argentea sancti Petri Romæ, 62. — Petra papalis, 185. — Petra Malus cardinalis, 515.

Petragicensis cardinalis, 437.
 Petri et Pauli icones per mare Romanam venerunt nullo ductore, 212, 261. — Petri (S.) Vaticana ecclesia, aliarum magistra, 135. — Petri (S.) miles effectus rex, 408. — Petri Amelii, Galli Electensis, Senogaliensis episcopi, etc., liber Ceremoniarum 443 et seqq. Gradensis patriarcha confessor papæ, 540, 544, 544. — Petrus sancti Damasi cardinalis, 157. — Petrus Olycensis episcopus, 444, 506.

— Petri diaconi cardinalis, postea Gregorii XI constitutione Lateranensis, 577 et seqq. — Petrus Joannes de Pampano, 162. — Petrus de Mantino, civis Romanus, 190. — Petri Mallii canonici sancti Petri Romæ, liber, 158. — Petrus sanctæ Mariæ novus cardinalis, 276. — Petrus Ostiensis episco-

pus, 157. — Petrus de Paulo civis Romanus, 190. — Petrus de Pratis cardinalis, archiepiscopus Aquensis, 435. — Petrus episcopus Silve Candide, 151. — Petrus de Thomacellis eligitur in papam Gregorii XI nomine, 526. Philippus de Alenconio cardinalis, 537. Phocas Monieti, civis Romanus, 190. Pileus cardinalis de Ravenna, 541. Pinca Romæ juxta palatium, 143.

Pinola de auro, 538.
 Piper datur in festo sancti Stephani in collatione commensalium papæ, 455.
 Pisanus cardinalis, 534.

Planelli, calceorum genus, 175.
 Planete plicatæ unde dictæ, 310.
 Planeta quomodo plicatur, 464.
 Planctus curte cardinalium, 176.
 Planeta et orarium ordinandi acolythi vestes, 85.

Penitentium sacramentalis ordo et forma, 107 et seqq. Penitentia publicæ habitus, 517.

Penitentium in die Commæ absol. 351.
 Pogium, 37.
 Politicus seu Polyplychus liber, 452.
 Polyptychus liber camera, 359.
 Pontifex ubi communicat, 62.
 Porcaster, 197 et seqq.

Predicare coram papa non debent diaconi, nec doctores decretorum, nec abbates, et solummodo prelati et magistri in theologia, 355.
 Prælatio Missæ, 559.

Præfectus Romæ calceatus zona una aurea, altera rubea, 170. — Præfectus naval. Romæ dictus Sangari, 170.
 Prælatorum institutio, 390.

Præputium Domini servatum in ecclesia Lateranensi, 564.
 Præsepe Domini partim in ecclesia sanctæ Mariæ majoris, 573.

Præsul, id est papa, 566.
 Presbyteri ordinato, 86. Presbyteri juxta episcopum, 551. Presbyteri in Missa ultimi omnium oblationes offerunt, 554. Presbyter chrismate in verticem baptizati a diacono, 83. Presbyterorum in concilio suffragia, 493.

Presbyterium, erogatio pecuniæ, 129, 142, 146, 169 et seqq.
 Primicerius, 4 et seqq. Primicerius defensorum, 7. — Primicerius, iudicum pelatinorum princeps, 570. Alterum ordo, *ibid.*

Priscæ (S.) et Aquilæ Rom. abbata, 574.
 Proba, probatio, 500.
 Processionis ordo, 70.

Processus generales seu excommunicationes, 362 et seqq., 481. — Processus generales die Cene Domini, 378, 382. In Ascensione, 383.
 Procœmea vina, 38.

Prostratio in Missa ab elevatione et Pax Domini, etc., 235.

Protoscrinarius, unus ex iudicibus palatinis, 570.
 Provesini solidi, 188 et passim, 313, 326.

Psalmus ad Introitum Missæ cantatus, 71. — Psalmus *Levatus* non olim in Missa dictus ante communionem, 448, 451.

Pugillaris, fistula ad laurandum dominicum sanguinem, 5, 50.
 Pugillata denariorum, 211.
 Pulsatio signorum in Lateranensibus ecclesia cur semper solennis, 566.

Purificationi digitorum in Missa vinum ab aqua discretum adhibetur tum aqua, 207, 208.

Quadragesima de indulgentiis, 350, 365, 366, 368.

Ragata forata columnæ, 572.
 Rainucius de Corella, civis Romanus, 490. — Rainucius de Franco, d

- vis Romanus, 190.
 Rasoribus, novaculis, 532.
 Ravennantium urbs Romæ Transterim, 460, 574.
 Reatinus cardinalis, 515, 537.
 Recipere, inchoare, 441.
 Regiæ cancelli, 348, 369, 455, 456, 480. Regiæ secretarii, 7. Regiarum porta, 492, 496.
 Regiæ coronatio, 404 *et seqq.*
 Unctio, 610. Communio, 411.
 Regionarii diaconi, 567.
 Regiones septem ordinis ecclesiastici Romæ, 3. Diac. et subdiac. region. *ibid.*
 Regis unctio et coronatio, 407 *et seqq.* — Reges equitantes papam adextrant, 270. Et in mensa ministrant, 271. — Regum filii papæ mensæ inserviunt, 271, 360.
 Regnum seu corona papæ, 298, 340, 454. Capiti quando impositum, 168, 171 *et seqq.*
 Religiosa vestimenta, id est ecclesiastica, 93.
 Reliquiæ Lateranensis ecclesiæ, 564, 567, 570, 574, 572, 573, 581 *et seqq.*
 Remissa quid, 5.
 Retia seu pharus, candelabrum orbiculare, 154, 161.
 Robacianus Romanus de Rainutio, civis Romanus, 190.
 Robertus rex Siciliæ Avenione cum uxore coronatus, 406.
 Rodulfus abbas sancti Laurentii in Clausura, 157.
 Roggerius Siciliæ rex, 568.
 Romæ porta Collina juxta castellum Crescentii, 397.
 Romane urbis loca et ecclesiæ, 189 *s.*
 Romanorum pontificum sepulture in ecclesia Lateranensi, 567, 568.
 Romanus pontifex eligatur unus e cardinalibus diaconus aut presbyter, non episcopus, 92. — Romanus de Bonella, civis Romanus, 190. — Romanus et Odo Grassus cives Romani, 190. — Romanus de Petro Ocilinda, civis Romanus, 190.
 Romuli memoria 126 Sepulcr., 443.
 Rosa aurea papæ cum musco et balsamo, 135, 136, 236, 471.
 Rotulus de cæcis Græcis, 218.
 Rufinæ et Secundæ martyrum corpora in ecclesia Lateranensi, 570. — Rufinæ (S.) episcopo, 154 *et seqq.*, 163.
 Rugæ altaris, 85, 86.
 Ruthenensis cardinalis, 435, 437. Ad regem Aragonum legatus, 442.
 Sabie (S.) seu Cellæ Novæ abb., 574.
 Sabbati die Missæ defunctorum dici non solite in ecl. Romana, 577, 578.
 Sacina mortuæ, 208.
 Sacellarius R. E., 4 *et seqq.*
 Sacellarius, ex pelatinis iudicibus unus, 570.
 Sacco domini papæ, 208, 210.
 Sacculi portati ab acolythis ad recipiendas oblationes, 49. — Sacculus ad recipiendam et deferendam Eucharistiam acolythis datus, 85.
 Sacramentarium, lib. oration., 123.
 Saiso Marcellarius, civ. Rom., 190.
 Saita, 387.
 Salvatoris imago a sancto Luca delineata, tum ab angelo perfecta, 572, 573. Salvatoris imaginem osculatur papa, 373.
 Samitum, panni genus, 242. Samitum fulcrum de pellibus, 440.
 Sancta sanctorum in ecclesia Lateranensi, 261. Sancta sanctorum, Lateranensis archiva, 560.
 Sancti canonizatio, 412, 418 *et seqq.*
 — Sancti, cujus fit celebritas, nomen in confessione Missæ expressum, 416.
 Sanotuaria, reliquiæ, 152.
 Sanctulus apud Italos, patrinus, 116.
 Sandalia Jesu Christi Romæ servata, 152.
 Sandialarii, 162.
 Sangari, præfectus naval. Romæ, 470.
 Sangrus cardinalis, 515.
 Sanguis et aqua Christi, 179. — Sanguis Christi sine calamo sumptus in prima Missa Natalis Domini, 451.
 Sanson Manchinus, civis Rom., 190. — Sanson de Ollanta, civis Rom., 190.
 Saraceni, monete genus, 200.
 Sarantasmum, an tarantasmum, pallii seu vestis genus, 568, 570.
 Scala ad ecclesiam Lateran., 201.
 Scariato rubro confecta infula, 263.
 Vestes de scarlato albo, *ibid.* Scarlutum in faleris equi papalis, 171.
 Scholæ seu societates variæ Romæ 195 *et seqq.* — Scholæ, cantorum chorus, 7 *et seqq.*, 567. — Scholæ Crucis Romæ, 169, 180, 182. Scholæ mappulariorum, 473. Scholæ laicorum, 177, 204. — Scholæ stimulati, majores, 128, 140. — Scholæ virgarum Romæ, 205, 207.
 Scopulatii papæ, 195, 200.
 Serinarius, seu acrinarius, 168 *et seqq.*
 Scrutinii ordo, 77 *et seqq.* — Scrutinii in electione pontificis formula, 247 *et seqq.*
 Sculetæ, scuta, 537.
 Scuta capellanorum papæ, vestis, 363.
 Secreta Missæ, 558, 559.
 Secundicerius, 6 *et seqq.*, 370.
 Sedere aptum esse, 7 *et seqq.*
 Sedes papæ in ecclesia sancti Petri post altare, 213. Sedes S. Silvestri, 214.
 Sellaris Pontificis, 6, 42.
 Senator urbis nigro colore non utitur in morte papæ, 531. — Senator Urbis officium: 261 juramentum, 245.
 Senatorium, locus primorum in ecclesia, 10, 50, 57, 60.
 Senescalus major papæ, 201.
 Sepeliendi clericos Romane fraternitatis ordo, 115 *et seqq.*
 Sepulture ordo, 115 *et seqq.*
 Sergii papæ jussu ordinata processio, 151. — Sergii papæ III dona et beneficia in Lateranensem ecclesiam, 575, 576.
 Seriosius, prolixius, 487.
 Sermo in Missis defunct. nunquam habetur presente curia Romana, 523.
 Servientes armorum, 476.
 Sessorianum palatium, 153, *al.* Sussurrianum, 121.
 Sestaco, studarium, 64, 65.
 Severinus porticus, 125.
 Silex ubi cecidit Simon Magnus, 144.
 Silva Candidæ episcopi prærogative, 154 *et seqq.*, 163.
 Silvestri papæ gesta, 562. Privilegium, *ibid.* Indulgentiæ, 564. Sedes, 214. — Silvestri (S.) inter duos hortos abbatia, 574.
 Simonis et Judæ (SS.) corpora in basilica Vaticana sepulta ad Crucifixos, 122. — Simonis Magi silex, 144.
 Siricum pro serico, 492 *et seqq.*
 Sixtus III, an actor ecclesiæ sanctæ Mariæ majoris, 573.
 Soleolum, 280.
 Solidi provesinorum, 212, 220.
 Species dulciani, 231.
 Squale nigre, 381.
 Staffilia, 222.
 Statio ad communicandum ab archidiacono annuntiata, 50.
 Stationalis crux, 124, 131.
 Stationarius, 4.
 Stationes solennes S. R. E., 554 *s.*
 Stephani (S.) monasterium in baptisterio Lateranensi, 571. — Stephanus papa II, auctor monasterii sancti Silvestri, 160. — Stephanus sanctus Cecilie cardinalis, 187. — Stephanus de Girone, civis Romanus, 189. —
- Stephanus Nisot, civis Romanus, 189. — Stephani Serpètri turris in capite Parionis, 188. — Stephanus Theobaldus, civis Romanus, 189. — Stercoraria sedes papæ unde dicta, 211, 213, 214, 230, 231, *al.*, *ibid.*
 Sternata, strata, 535.
 Sticchia, 200.
 Subdiaconi ordinatio, 85. In alia quam publica ordinatione, 89. Subdiaconi vestes propriæ, 70. Subdiaconi quandiu in Missa inclinati, 555. Subdiaconus corpus Domini cum patena portat, 23. Subdiaconus xii lavati pedes a papa in die Cenæ mane, 180. Pauperibus xii post comestionem, 181, 357. Subdiaconi palatini, 567.
 Subulares, 65.
 Subura mons Romæ, 161.
 Suburbana Romæ, ubi episcopi suffraganei papæ, 23.
 Succellensis cardinalis, 435.
 Sudarium Christi, quod vocatur Veronica, 122.
 Superoqui papæ, 199.
 Supplementarius, 5.
 Susurrinum palatium, 121, *al.* Sessorianum, 135.
 Symbolum in Missa recitatum, 46, 63, 67, 73.
 Tarantasmum, an sarantasmum, pallii, seu voli genus, 568.
 Taxea, scyphus, 501, 506.
 Teatinus, cardinalis, 516.
 Temporius, ocinus, 79.
 Theobaldus Velitrensis episc., 157.
 Theodori basilica panetaria, 137. — Theodorus S. R. E. archidiaconus, 21.
 Thomæ (S.) ecclesia Lateranensi proxima, 98. — Thomæ (S.) juxta forum Claudiam abbatia, 574.
 Thunitia, 262.
 Tiberiane militiæ, 143.
 Tiberinus ex ord. Prædicatorum cardinalis, 515.
 Tinellum aula, 476, 487, 528. Tinellum tenere, 541.
 Tituli a papa dati cardinalibus, 430.
 Tualca, 198, 202, 205.
 Tobalea, mantile, 262. *Vide.* Tualca.
 Tobaleolus, 532.
 Tobaliæ frisatæ et opertæ, 162.
 Torticii accensi a papa, et cardinalibus in processu vel excommunicatione projecti, 364.
 Tortitiæ seu brandones, 529.
 Tribunal ecclesiæ, 56.
 Trinitatis (S.) Scotorum Romæ abbatia, 574.
 Triphonis (S.) ecclesia Romæ, 143.
 Triperticum ante oratorium, 572.
 Trissadorium sive teloneum, 487.
 Tualca super altare expansa in die Parasceves, 162. *Vide.* Tobalea.
 Tu autem a diacono præcentum pro fine lectionum, 123.
 Turcici imperatoris orator in Missa toleratus ad præfationem, 400.
 Tudertinus cardinalis, 534.
 Tusculani tenimentum, 245.
 Tutare, extinguere, 22, 31.
 Umbella seu baldachinum papæ in processionibus, 476.
 Umbilicus Jesu Christi Domini nostri in ecclesia Lateranensi, 572.
 Unctionis extreme forma, 111 *et seqq.*
 Urbanus papa, 215. — Urbani papæ VI constitutum seu decreta, 325.
 Ursinus cardinalis, 543.
 Valentini (S.) juxta pontem abbatia, 574.
 Vastararii papæ, 172, 193, 199.
 Venantii (S.) porticus et ecclesia Romæ, 13, 8.
 Venetiarum cardinalis, 843.

Veritalia verba, an curialia, 251.
 Vernagia bona, 327.
 Veronica dicta sudarium Christi, 122. — Veronica in ecclesia sancti Petri, 161.
 Vestarius Romane Ecclesie, 4.
 Via sacra seu papæ, Romæ, 259.
 Vicedominus Ecclesie Romane, 4 et seqq.
 Vigilie a Matutino distincte, 125, 149.

Vigiliis datum vinum ante vigiliam, 219.
 Vinarium et taxæ, 301.
 Vinci, quid, 164. An candelæ ex vinetis vivis, 199.
 Vinum Dominici corporis intinctione sanctificatum, 60, 114, 370, 492. *Vide Commentar.* — Vinum purum in calice certis in locis ponitur in Parasceve, 370. — Vinum perfusionis in Missa, 414. — Vinum in calicem consecratio-

nis infusum pro communicantibus, 312. — Vina Græca, de Pactis aut Pactisi, de Procoma, 38.

Wimpium capitis Virginis Deiparæ, 575.

Zachariæ papæ basilica, 128. — Zachariæ papæ palatium seu Casa Major, Zancha, calcei pontificalis genui, 128, 170.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Editoris Patrologiæ monitum.	9	XVI. — De ordinationibus sacris Ecclesiæ Romanæ.	999
Præfationes in librum Sacramentorum.	<i>Ibid.</i>	XVII. — De varia creatione Romani pontificis.	953
LIBER SACRAMENTORUM.	25	XVIII. — Ritus in consecratione pontificis olim servati.	917
Notæ et observationes in librum Sacramentorum.	263	XIX. — Expenditur locus Socratis scholastici de præmissis mysteriis sacris in Sabbatis apud Romanos, ubi de hebdomada et Dominica mediana, atque de variis ritibus qui strictim exponuntur.	923
Scholia Angeli Rocceæ in eundem librum.	583	XX. — De confessione beati Petri in basilica Vaticana. Quid <i>ruge</i> , quid <i>regiæ</i> , et <i>regulares</i> apud scriptores ecclesiasticos? De variis modis asservandi Eucharistiam apud Romanos. Quid capsæ in concilio Arausicano? Quid turris Gregorio et venantio Fortunato?	925
<i>Benedictiones</i> quæ in libro Sacramentorum desiderantur.	604	XXI. — An antiqui ritus semper novis præferendi? An omnes ad unum modum revocandi? Recentiores ceremoniarum arbitri notati. Quid censendum de Missa Libyciana?	942
<i>Benedictionum episcopatum</i> aliud supplementum.	605	Primus Ordo Romanus: qualiter Missa pontificali celebratur.	847
<i>Benedictionale</i> S. Gregorio vindicatum.	627	Secundus Ordo Romanus: de Missa pontificali.	967
<i>Ad Antiphonarium S. Gregorii præfationes.</i>	637	Tertius Ordo Romanus: qualiter celebrandum sit officium Missæ.	977
LIBER ANTIPHONARIUS ordinatus per circulum anni.	641	Quartus Ordo Romanus: de Missa pontificali.	983
Appendix ex manuscripto Compediensi.	723	Quintus Ordo Romanus: de Missa episcopali primo.	985
<i>Observationes præviæ in Librum responsalem.</i>	<i>Ibid.</i>	Sextus ordo Romanus: de Missa episcopali secundo.	989
LIBER RESPONSALIS.	725	Septimus ordo Romanus: qualiter scrutinium fieri debet.	991
<i>Hymni</i> a S. Gregorio conscripti.	849	Octavus Ordo Romanus: de ordinatione episcopi et acolythorum.	999
APPENDIX ad S. Gregorii opera liturgica.	851	Nonus Ordo Romanus: de gradibus Romane Ecclesiæ.	1000
COMMENTARIUS PRÆVIUS in Ordinem Romanum.	<i>Ibid.</i>	Decimus Ordo Romanus: qualiter agendum sit quædam feria in Cœna Domini, sexta feria Parasceve et Sabbato sancto, ordo ad dandam Pœnitentiam, ad agendum et communicandum infirmum.	1009
I. — Rituum Romanorum cognitio necessaria. Anularii in eos commentarii vexati. Prima Romani Ritualis editio improbata Electi Corcyrensis plagium detectum.	<i>Ibid.</i>	Undecimus Ordo Romanus, auctore Benedicto B. Pœnitentiarum canonico.	1012
II. — De Ordine Romano, deque variis auctoribus ac libris qui de ritibus S. R. E. agunt.	855	Duodecimus Ordo Romanus: de consuetudinibus et observantiis Ecclesiæ Romane in præcipuis solemnitatibus.	1017
III. — De antiquis basilicis ac Titulis Urbis, de diaconis, et de septem regionibus ecclesiasticis, ubi de forma veterum basilicarum.	857	Tredecimus Ordo Romanus, vel Ceremoniale Romanum.	1017
IV. — De clero Romano, et de Præse ritu celebrandi officia divina in Ecclesia Romana.	864	Quatuordecimus Ordo Romanus, vel Ordinarium.	1021
V. — De collectis, stationibus, deque litanis Romanis.	866	Quindecimus Ordo Romanus: de ceremoniis Romane Ecclesiæ.	1027
VI. — Singulares ritus Missæ pontificalis secundum Ordinem Romanum: et primo ab initio ad Canonem.	869	Sexdecimus Ordo Romanus, vel index solemnium et lecturarum et stationum Romane Ecclesiæ.	1037
VII. — Continuatio rituum in Missa pontificali singularium a Canone ad Communionem.	876	<i>Appendix</i> ad libellos Ordinis Romani.	1071
VIII. — Singularia sacre communionis in Missa pontificali.	879		
IX. — Quando et quomodo desiderit communio sub utraque specie in Ecclesia Romana.	884		
X. — Ritus peculiare in Sabbato ante Palmas, et in ipsa Dominica Palmarum.	886		
XI. — Singulares ritus in triduo ante Pascha, et primo quidem in Cœna Domini et in Parasceve.	888		
XII. — De sanctificatione calicis non consecrati ex contactu particule consecrate.	893		
XIII. — Quid de hac commistione aliæ Ecclesiæ senserint, aliique auctores.	898		
XIV. — De sanctificatione calicis ex commistione sanguinis consecrati.	903		
XV. — De nonnullis ritibus Sabbati sancti.	904		

FINIS TOMI SEPTUAGESIMI OCTAVI.

Valliquidonis. — ex typis E. JAMIN.

3 2044 054 758 826

✓ THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

